श्री
वा टी
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः श्रीसरस्वत्यै नमः श्रीगुरवे नमः श्रीसाम्बशिवाय नमः श्रीरविन्दाशर्मणे नमः
ॐ नमो नमः ब्रह्मणे ब्रह्मविद्यो ब्रह्मविद्या सम्प्रदायकर्तृभ्यो वसिष्ठविश्वामित्रव्यासवाल्मीकिशुकादिभ्य
श्रीरामचन्द्राय च ॐ ब्रह्मनमनरमनायनतमनर्निजस्वबोधसरद्विनीयशर्णी शिवमविलसद्विस्फुरन्त
मायाविकसितविश्वविलासमानता स्म १ स्वानिफलितममलाभीष्टमुपदिशेश प्रतिमरनिनद्माभा
शातविज्ञाधकार कमपिशिव मवान्धोरकसौभाग्यमत सरम
गिरामवलम्बेचारुलबोदयाय २ मुग्धस्मितावितमनोतमुख्येन्दुबि
वस्त्रिग्धामृतप्रतिमवारुकृपाक दाः ३ त ग्रन्थेसौरभमुकुलग्रन्तिभि
र्मुनीनां न्यग्रोधमूलवसतिं गुरुमध्य श्रयाम ३ त्रिभुवनावनकृत्या
कृतोदय स्वरभयामलबोधसा लोदय सज्जनहृद्विगाहकेः
सदीशवरणमस्तमस्तरामवकेसरी ४ दृतेकमलवनपावभयुग्यवामेयाघ
सकलचरपतीविधिनेन्द्रयेया सा शारदावनयना शारदिंदुशोभाभा
सा स्वयाहृतमेहृदयान्धकार ५ येनेत्राणिहरवस्यधैर्जगदिदंप्रयोः
तितवेष्टते येश्रेवायतने जगतिस्फुरतिप्रतोधर्मसद्रामोदय येकालकलयतियेचपरमस्यमोनिशातो
पमा स्तेसर्वेश्वरलाभवतहृदिमेबोधाब्धिनीभानवः ६ वक्त्रैर्दुर्भिर्द्विनतमोरवद्धिर्वेदार्थसारामृतम्भः
द्विरत वाणीभुजाश्लिष्टमभीष्टसिद्धेतव्रह्मविद्यादिगुरुप्रपद्ये ७ यद्वाक्यामृतपायिना प्रतिपदस्य
सधानीवसा यद्वाकार्थविचारसारभिमत सर्वोपिकाशाशृद यद्वाणीविधिदान्यपूर्णमनसातत्कृत

टी
१

इति उक्तरीत्या श्रुतेऽपि कर्मेन्द्रियविषयेषु नहि आसक्तवान् नैरिव्यवत्त्वविरसत्वेन निःसारत्वेन मनो बोधयित्वा भोगरागाच्च विचिकित्सिता सन्ति इति दाढ्र्यः स्वप्नोऽपि कथं वना तिलिवादनष्टं परोरोद्भवयज्ञा स्त्रीत्यर्थः २१ तदेवाह यद्यकेन करेतणाम फलघ्रूपमावेदितमजन्मसमितियावत् उन्मत्तिरिपति २२

इतीन्द्रियरसेनैव बोधयित्वा विचिकित्सिताः न भोगा भोगासक्तस्तु स्नात्येनालिकथैव च २१
यः स्वादयन् भोगविषं रमिमनिति दिने दिने सोऽभ्यास्य स्मिन्नलिते कत्स्मद्भवयतु त्यजति २२
निविष्टस्तेसमाधान माङ्गुरागमभूषणाः यद्याङ्गीमेन्मनोनि क्लेनोपदेशा शातेस्तथा २३
इत्थादयो यथा दुःखमिच्छाः श्वानितीर्थ्या स्वाले तथाननरकेनापि इष्यलोकेऽनुभूयते
तत्कामावे विडत्थितेनकार्यातिर्मोहउच्यते यत्नावेत्येवं शास्त्राणि तपांसि नियमा यमाः २५
यावतीयावती जितेनाति च्छादेति यथा यथा तावतीतावती दुःखबीजमुष्टिः प्ररोहति २६
यथा यथा च्छामनुतापातितं तनो विवेकतः तथा तथा पंक्तिः दुःखवितानिप्रविकाः
यथायथेच्छां यतनतापातिनोऽकस्य रागतः तथा तथा विवर्धते दुःखवितानविषोद्भयः २८

अतो भोगेच्छा त्यागयत्नमनःशोतोमुक्त्येत्नतिवि लोतिनिरक्षमसिति २३ नापित्वस्त्रलोकमिति
इतितथा वाक्यं यथा तिनाग्रत्यकामस्वर्लोके यच्च दिव्यमहत्त्वाखिलं पाद्यस्वालिमेतेनाहंतः
षोडशीकला २४ एतावन्मेतावन्मात्र पर्यवसितानि २५ २६ २७ लोकस्यजनस्य २८ ॥

नसदनेनरोचते १४ शुद्धदनमेवप्रनीरियविषयेश्वपंचयस्तडुमीलीनादर्शयति उद्धृतामित्यादिना
ग्रहेन प्रसत पारअशेषदृष्टयलड्डयपुष्कान्यशाहोत्त्वारणवाह्नितेर्भवहारेव्वनगलसेन व्यवहाराः
गदेहादावहममनासद्धपवर्हितेनरसेनमापुर्येणावशावन्मुवलीयत नतवासनेयद्यास्यामेया।
शृङ्खजालमुचता उद्धार्येतावानिरियेणात्यर्थः २६ एवमिन्द्रियेणान्वयानट मवविशादिरूटनि

यस्मनस्वदनेहृदयमहृदयस्वदनेहृदि सदाप्राप्यंनश्रोता सर्वतीर्थेभवार्णवात १५ उ
च्चतोष्णाहजालानिवेशावहनवासन दृसेनानेगलसेनयहतानन्यचोदनैः १६ स्पृश्यता
स्पर्शनीयानियथाप्राप्तान्यवासने कृटभावदत्वम्मनिज्ञमसनोदय १७ स्राघेतास
जालानिविगतेक्ष्णाभयेषणा अपरायाभिलषणायशाप्राप्तानिदर्विवत १८ हृद्यपेताद्रूप
जालानिपुनःप्राप्तान्यवासने अहंनिर्मनोमानमगर्वविवर्जनेत्ववत १९ जिघ्रतोगंधपुर
णाणिविगतेक्ष्णमवासने संदर्शोपलप्राप्तानिभ्यागायवनवानवत २० ॥

वासनहेलोवश्रनिक्षममनोरा स्पदयवस्पर्शनीयानिस्वह्नेदनादीनिस्पृश्यता २२ १८ शवसमनिर
त्त्वेनिर्मनोमानेमनोसीयतेनिर्मीयतेयेनवासनामालेनतदृह्नितसर्गवहिरभिमानेविवत्सलिखितपु
रुषादिनेववत २१ जिघ्रताघ्रायेतासुघ्राणतिजिघ्रादेशश्चादसः निघ्रोतामितिपादेविकरणपदव्यव
त्ययः अप्राप्तोपनीतगंधस्यदेनवआत्माननेगपायनेतिसंदर्शयोघ्राणनडपलब्धानिभ्याभायनत्वराः

वा
वि उ
टी
१८

यायत्रेद्रमानापिनविद्यतेवाथते श्रस्य साक्षि शुभविद्यति उत्पन्नेनवा मेतत्सभावितमिमर्थो ८
श्रमिमेतत्रविकारनिरासन्यायेनाभिमतविकारोपिनिरसनीयइत्याह सर्वमिति विकारश्राद्यिपदा
दायश्च सभौविदात्मविनाशित्रन कश्चिदपत्तसविद्यतिविक ॥ ९ इत्यत्रमदीयमुपदेशावेवाय
नेदपिसविदाकाशाद्ये शून्यविदितयस्मादिदंमात्मन्येवसंयेतिदृति नजदस्सद्ये शाहेनतत्तान

तस्मात् स्वास्यविद्वस्यनस्वभावविकारिता विद्यतेद्रमाणापिकिंशुसाम्यभविद्यति ८
सर्वविद्योमवेवेदनमत्रमहमित्यपि विकारायत्तिनत्वमावज्ञामिनलमेकविन ॥ म
वेद्योनशिवशुद्धसमदनाहविभ्रम नकिविदपिपद्मपामियोमजकाननयथा १ सविद
हाकाशशून्यानयनद्विविधेचामम इदंनत्संविदाकाशेसयमात्मनितिष्ठति ११ पदमा
रूढ पदसंपदनिष्काद्येयमासित पाषाणापुरुषस्य दविज्ञस्यासवचासन १२ सविश्रा
नमनामानीयस्यप्रकृतिकर्मस्त स्पदोदाहनवसेववियानेकमनाकुल १३ येन शून्य
वदिशून्यविरसरानवासन ममद्वेणाविवस्वस्यजीवनोभातिजीविन १४ ॥

पिविद्रुपस्फोदात्मनेवनिष्कर्षेपर्यवसानादितिभाव ११ एवमेयमात्मानानाचिन्मात्रतेसिर
द्धेरक्लाविषयादेरभावादनिक्रोदयपदासिनश्रवस्थानतदेवपरमपदमाह १२ इक्लाभावेपिर
जीवनदेतबावदा वसिष्ठिमाह मइति १३ एवमवहावेणजीवन तस्यकपजगज्ञानितदाह श्र
नरिति वेणार्थज्ञानात्तस्यवानर्वहिश्चशून्य १४ ॥ ॥

८

श्री

किन्तर्हि तद्रूपेणेन स्वरूपेणैक स्वभावा स्तर्ष्यति सवस्येति सर्वस्यापस्य विश्वस्य सत्तामात्ररूपापर माकाशेनेद्रूपं सर्वसर्वेभ्योत्तारेभ्यो विशेषरूपेभ्यो विलक्षणं यस्मात्तेनरूपितोऽस्त्यनपवत्तरेणास माधिलब्धेनोपशमेन संश्रयो यस्यास्तथा विधा १ प्रसिद्धेर्जाग्रिबाल्यबुद्धि वैध्यप्रपिशाचादिभीष णरूपेणापि बुद्धिवैध नविक्षुब्धरूपं चेद्दृष्टान्तत्या प्रसिद्धमिमाह बालेतिबालस्य विता विनत कल्पितवत्तः पिशाचादिरूपे प्रोढस्य दृष्टान्तयाऽनकिंचेदस्ति नथाविदुषोमेदृष्टान्ताविश्वं नास्ति २

सर्वस्यैवास्य विश्वस्य निर्देयरूपिणी परमाकाशात्मरूपं रोपशमसंश्रया १ बालवितापरो क्षास्मिन्किंचिदपिमेयथा नचेदं तत्तनो विश्वमस्येतस्मिंश्चेतसि २ अरूपालोकमनने शिलापुत्रकसैन्यवत् रूपालोकनमस्कारा भांतिकेवात्रविश्वता ४ रूपालोकनमस्का रमात्रश्चिन्मात्रतां विना न लभ्यते सावपरं व्योमैवात्र हि विश्वता ५ विदोविभेनरागुतात स्विमत्वन विभ्रमः विभाविभ्रमत्यागे चिता विभ्रेयथानव ६ परमाकाशरूपत्वा द्विद्धो विनताकृते : नस्वभाव विपर्यासः कश्चिन्मे भवति क्वचित् ७ ॥

शिलापुत्रकसैन्यावल्लदरूपालोकमननमेव विश्वे विद्दृष्टान्तत्र विश्वताकेव अत्तदृष्टान्तरूपा लोकमनस्कारभांति ४ रूपालोकमनस्कारयोरपि तन्तनो विमर्शश्चिन्मात्रातिरिक्तं रूपं तु लभ दृष्टान्तश्चो विश्वतामित्रिरित्याह रूपेति ५ तथाचविदोवेदितद्रूपस्य विभ्रमेवनरागुतानि स्वेदिर तत्त्वमेवन विभ्रमः सर्वविभ्रमस्थानिविस्मिलिते नस्मरत्यमस्तु निवत्त्वाधानमिस्यर्थः ६ अपरंब्यो मेति यदुक्तं तद्विशदयति परमाकाशेति नहि विकारीभवन्तीति भावः अस्मदर्शनव्यापिनात्

चिन्मात्रवत्त्वविकारवद्रूपमाह तन्मयत्वेति ७ ॥

वा. नि. उ. टी ९९

चित्तमात्रस्य एकस्वभावाः सकलमर्गाः ... ॥

प्रविक्षः इच्छादिविक्रियाशून्य. २८ भौतिकसर्गाणामाकारो भूतपंचकमिव १४ उन्मेषो निमेषश्च समा
यत्रनिमेषप्रलयौ प्रत्युन्मेषनिमेष. प्रलयवत्सात्मन्येवावतिष्ठते ५ परिमाणानां महानिव नानिका
लसाम्योवेमवाहिनो महोनिवमहामहोति जगतिमुषाटा. नेषांतद्गतपदार्थानाचसर्गः प्रा
मनेषागम. स्थितिः प्रलयश्च तस्मात्तानानमदेहपरिग्रहः वाल्यादिक्षणमात्रदादिदश उत्कर्षो
एकघदृश्यते निर्विदाकाशो उद्यतिनानिसर्वाणिप्रपारोपरिक्षिनस्वरूपश्चिदाकाशएव यथा

उद्यन्त्यपिनत्वेषशान्तमेवावतिष्ठते अनिरूपमरूरः प्रतिबिंबमानेष्विव २८ भूतानांवर्त
मानानांसर्गाणामेभविष्यतां एषोकावरणकेवीजंसर्गाणामिवकारणं ३४ प्रत्युन्मेषजगल
क्ष्मीर्निमेषप्रलयागम. प्रत्युन्मेषनिमेषासावात्मन्येवावतिष्ठते ५ उद्यत्नमूर्तिःबहूनि
महामहानिसर्गाणामप्रलयजन्मदृशाजगति सर्वाणितान्ययमपारावरूपएवप्रस्फुटतानि
सहदेवयथाक्षणे ५१ इतिवासिष्ठेमहारा. नि. स्वरूपवर्णनंपंचविंशतमःसर्गः २५ वसिष्ठः
चमत्कृर्वन्त्यथानर्थाप्रावर्तोइवबानिति एकस्वभावःसकलाःघस्त्रावातिनरंगकाः २ ॥

महत्वस्पंदनानिसहदेवनवस्तनरमितिबुधाप्रोतमात्मत्स्वार्थी. ५१ इतिश्रीवा. ता. प्र. निर्वाण. उत्तरा
पंचविंशतमःसर्गः २१ तत्त्वज्ञानिकृतोमार्गोनवथायतिवर्ण्यते इत्येवपरमोवेधस्त्यागात्मुक्ति
रित्यपि इहसर्वपदार्थाः विरुद्धानेकरूपाः अविरुद्धैकरूपाश्चभासेते नत्रप्रथमेरूपरागद्वेषाद्युद्वेन
दु.खदेतत्वादनर्थरूपद्वितीयंतु तदुपशमेनमोक्षोपयोगीति दर्शयति चमत्कुर्वतीति सकला. प
दार्था. केचित्पावर्ता इवभिन्नरूपा. प्रथमचमत्कुर्वन्तिइच्छोत्पादनेनविक्षेभ्रमयति प्रशान्ततरमनर्थाः

मे पदार्थसत्वाविद्यमा. यद्देवमीनिवृत्तमात्रपाकाः वा

९९

सविदेवसाउघघासात्तथाउपलभ्येनइत्पलभान्येगानिरूपरसायेकदेशायस्य ३। सर्वासामेवस्थैवे
राग्निकरणादिभासोऽपादिपदार्थश्रीरुज्ञास्मिवेवभासतिसहितमिथलयोः रूपस्यनिजाप्तत्वमयोऽभ्र।
तस्मादेवोदितियथासूर्यादितेजसःसालोकः प्रभामंडले ३। इदंब्रह्म प्रतोस्याःविद्विद्रूपब्रह्म।
णःसकाशात् एताःपदार्थश्रियः ३२ अनेनाग्निरवयवाङ्गतःरंजकइत्यात् जन्मादिभावविकारे

अस्पोभसोऽवलेयतदिदंजगदुच्यते संवित्साऽपलेभोगेभुवनावर्तहृतिमम् ३। सायामवप
दार्थश्रीःसर्वासामेवभासति एतस्मादेवचोदितिसालोकइवतेजसः ३१ इदमेवजगत्सर्वेषु
कर्मेतद्दिनेयथा अतएताःप्रवर्तन्तेविद्द्रदोविकाशवः ३२ एतस्माद्गतोनेगात्तगाविश्वमिदं
स्थिते विप्रभावविकारादिशान्तमेतन्मयेनते ३३ अस्माद्दुनतरोवेतास्वरूपाणगानेगतो ह्र।
रूपशालाप्रवर्तन्तेजगज्जालगुल्मकाः ३४ यथदपवतीभूतमब्रह्मपतरंगिणी नानाला ने
तगरस्वभावदत्पविचलाचले ३५ अस्मिन्योमात्मकेरंगोभुवनाभिनयभ्रमैः नृत्यत्यविरतारं
भवारेनियतनर्तकी ३६ जगत्कोटिमहाकल्पकल्पोन्मेषनिमेषणः वितानेनाद्रौनेभूयोज

तादिपदात्सगतवैचित्र्यशुभ्रत्वं एतन्मायेविनृम्णमेवविद्धि ३३ ३४ अतएतस्मिन्नविचलनेप्रचलेपूर्वं
नेथ्यायोदयोफ्नासहडीनहनीहरापलदणतरंगिणीनदीवद्दति ३५ वारेकंल्पभेदरूपेवांसरेनियतो
त्मवत्ासरेषु ३६ तयानियतिननेकाब्रह्मरंगमायाविताजेकालदणःसवालकः ७ग्नोभूयोनाथ
तेउपसंहृत्यभूयोजन्यते सर्वोरूपाःजगतोब्रह्मांडानोकोटयस्तिषांमहाप्रलयो ज्ञायोनरप्रलयाद्ध्वनेः

श्रीविष्णुविलासेवासुदेववर्णनम्‌ ॥ ९ ॥

वा० नि० उ० टी० ११९

२० मनस्तुष्टदर्थः अन्यदिदमर्थरूपेणोल्लसत् २१ उक्तेर्थेपुमायामात्रत्वमभिप्रेत्योपपमीरत अस्ये
त्यादिना २२ २३ २४ यस्तुरेतिदलस्थानीयानिपंचभूतलक्षणपंचकानियासो २५ स्वप्रतिबिंबस्वर्णि
तस्यजीवमगद्रूपस्याकारानतरस्यमुखगवतोदर्पणत्वे २६ अपरिच्छिन्नब्रह्ममेविदिहदोगमनोदुवत्स
दीयफलकल्पस्यब्रह्माण्डस्यसेस्थाकलितेत्रैलोक्यावयवेउज्ज्वलाः दीप्यमानाचेरस्वभ्रुर्यादयस्तेभवंउ

अन्यदहमपिद्रुलेदयपरोहमपिचाग्रो विरूपमेवनजडंजडमेवविदात्मकं २० अहमेवानहंभाव
मनहंवाहमेवच अन्यदेवतदेवाहमहमेवान्यदेवतत २१ सत्यएलाभिवस्यनेमरीमेत्रिभुव
नोदयः स्फुरंतिरवितिष्ठंतिस्वभावस्वगात्मकः २२ विभर्तिसर्वमगास्वेतत्पथायमिवशुक्लतो
भातिसर्गस्वत्वेनैवनुषारेणेवशुक्लता २३ अदेशकालवयवोपदेवादिबाविधौ अस
त्रगात्वेनातीवयथावारितरंगतः २४ वतस्मिन्निकसंततीमांविपुलाकाशकानने जगः
त्रदवमेजवंःअसत्त्वत्रपंचकाः २५ एषत्वप्रतिबिंबस्वस्यमात्मालोकनेक्षया अत्यंतनिर्म
लाकारःसयमङ्गुरतोगतः २६ कोमहत्फलशायासेस्थावयवउज्ज्वलाः सर्गोपलंभकु
चस्त्रचमत्कुर्वंतिसविदं २७ अनस्येनबहिस्थेननानानानानयात्मनि एषसोमर्वद्विभाति

भावाभावविभावनयाभावत्र पातञ्जलतत्

पञ्चदशादिकरणजालेचजीवभूतस्यात्मनःसर्गोपलंभरूपादिदर्शनेउपकरणतयाचमत्कुर्वंतीत्य
र्थः २७ सएवपरमात्मात्रेतस्थेनवासनामयप्रपंचेनबहिस्थेनभुवात्मनाजाग्रत्स्वप्नयोर्नानातयाचभा
वाभावविभावनयास्वयमेवांतर्बहिश्चभातिनान्यदतोणमात्रमप्यस्तीत्यर्थः २८ एतदेवप्रपंचयति१

पातञ्जलिका ॥ २५ ॥

२६

ॐ

प्रालोकिस्वप्रकाशो नाहोः शिव इति वेद्वेदकल्पनादिभिः ११ भूयसा प्रचुरदानलपञ्चित्रशुद्धिवेदप्रागुरवा
णमननादिनाकेशेवप्रकृष्टप्रयत्नेनयत्नं हृदे हृदयनानेयेनश्रनेकधाखिन्नमपिप्रश्रेषवद्धि मीयपतिप्रा
यश्चन्ते १२ मायालक्ष्णात्मयाश्रुमेदनस्वरश्मिमालस्यप्रमलभास्करद्दूपेवितवेदनमात्रस्वरूपमपिप्र

श्री ॥ प्रालोकितधामचनवक्रवक्रप्रतानेपरमाणोरपितद्गर्भीकृतजगद्गणे ११ सर्वात्मक
शि ॥ मपिनमतहृदेकेनभूयसा प्रजालमपिमालाहोचाश्रेषवदनेकधा १२ निर्मायेमपिमा
शं ॥ याश्रुमेदलामलभास्करं प्रधाविद्धिविदोनाथमपामिवमलोदधिं १३ नगाइत्वमहाको
वा ॥ शेतलायोतत्लकाहलं मायामयीविशाखिनमपिनेदणागोचरे १४ अनेतसपिनिःपारे
नचक्वचिदपिस्थिते प्रालाशेवनविन्यासनगानिर्माणतलारे १५ अशीयसामतीघांसंस्था
१० विहेचखावीयसे सर्वसंसारविहेवश्रेणवश्रयसामपि १६ अकर्तकमेकरणमकारणम
११ कारकं शेलः शून्यतयेवेनश्चिरायपरिपूरिते १७ जगत्समुद्रकमपिनित्यशून्यमरण्यवत्
अनेनशोलकदिनमपाकाशालवान्मृडः १८ प्रत्येकमत्यहेयायापुराणपेलवेनवे प्रालो ९

पर्यौदि प्राणूः विदोसर्ववेदनानानायसखामिभूतमिवसर्वसे १९ श्रुसोडात्मनानगाइत्वमहाकोशो
गुरुनमेविश्वकनलायोतोलनेगुरुममात्रस्यान्नतवान्मलवादपिलघु २० अनंतकालमःनिःपा
रेदेयानं नयापिक्वचिद्दृष्टोकालेवानावस्थिते प्राकाशेशून्यदेशेपि २१ २२ परिपूरितनकगादिकार
कैः २३ २४ एतोकप्रतिवस्तुप्रत्यहंप्रतिकालेजगत्तिरोभावकत्वात्मम प्रयत्नेनतद्वहुः २५ ॥

यो॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
११४

विद्याविद्याभिर्मिश्रितयान्तरालिकभूमिकायामुक्तलिंगैकदेशस्थत्वानुवृत्त्यानियतैकरूपमप्यनिय
तादिरूहनानात्वभावमिवतिष्ठतीतिविरोधाभासः प्रमाणप्रयुक्तानुभवादिभिश्चात्मगोसमा
मसत्यपंचपातिसत्यमिवादिनाब्रह्म जगद्भमसपरमार्थतएकमेवतदेकमेवचानेकवन्न

सर्वं ब्रह्म जगत्त्वेके स्थितमेकमनेकवत् सर्वं च सर्वं वज्ञातिमाडेकपाडवन्नते १
शून्येऽशून्यमिवव्यक्तं भ्रान्त्यावान्तवल्स्फुरे स्फारमस्फारमिवतदस्फारेस्फारम
त्रिभं २ अविकारं विकारीव समं शान्तवशान्तवत् स देवात्मदिवाहस्पत देवात्
दिवोदिते ३ अविभागो विभागीव निर्जीव जडवद्भूतं अचेत्यचेत्यभागीवनिर
शोऽसाशोऽयने ४ अनहंसोऽहमिवतदनाशमिवनाशवश्च तत्लेकेकलेको
वनिर्वेद्यवेदिवाहिवत् ५

हिरूहद्रूपेणस्थितमितियोजनेएवमग्रेऽपि सर्वेषु ६ शून्यमिवप्रलयेऽप्यशून्यवत्सर्गका
लतः रूपातत्स्फारे ७ अशून्यद्रूपमशाकुम्भितसंहरिव ८ सोशामिवशोभनेशेषभास
ने ९ नाशावदिवदेवेवदतिप्रयत्नेननिर्वहन्तिनकीलमिव १० ॥

११४

सप्तपंचाशद्वालवृत्तः ... ऐश्वर्यकान्तस्य येऽल्पानुलोमणामंत्रलक्ष्वंप्रपंचयते सत्वथसत्व
मितिविद्वत्स्वरूपविलेखनामेशाविभि. सर्वविद्यन स्वत्वस्वरूपप्रपञ्चस्य ... कोणपथि
विवेकज्ञिहतादि ... प्रतापक्षपति देशानिविकभिकविद्यपदृ ... ज्ञात्वेन ... विषयेद्
पंतस्यसत्वचमित्यर्थ. १ पतन्मयः निर्विषयचिन्मात्रनिष्ठः स्वनमवशंभव २ यथास्थित
तीक्ष्णकस्थितिमनति ... पपयायव ... कस्यातारस्प्याअतिक्रमस्थावहस्वप्रितत तादृश

श्रीवत्सांकस्य देशादेशानवेक्ष्यंसामान्यः तेविदः ... यद्रूपसमलेमध्ये।
परमश्रुप्रमाणकः १ गाङ्गेयस्त्रलक्षणानि ... समन स्वतनिरामय
तायनिस्संतमयोभवे २ ननप्रवनिराभासस्त्रमात्रेवाममने ... यथास्थित।
नेवयांकस्वभावलाभस्रशीलवत ३ पतद्रूपमविद्यायाः शेविनापञ्चलभ्यते ४
विनालभ्यतेवेस्मात्तद्विद्यापराभवत ४ अविद्यामयभवात्त्वमविज्ञामभवत. कांकि
वेनालेकस्यसेवात: शांतिरेवनसोहित ५
निष्ठायाः सकाशा| नयपचवलनतवलेषनस्रपोपम
कथंनन्नस्यप्रवलानत्रिरहतेवविधेमर्थः २ वस्त्रसात्मप्रयोगितयानद्विरदामसुधांतत्व
यलिपतद्वि निवेद्य्श्यिमप्रमाणोवि हस्त ४ वेत्थवितेविव्रीमिशेदोषेदासेअवेवस्वावरवकथे
वेत्मलेवेनकाथ्यमयिवनसन: विमर्शोपांति. निर्वेपवेदनचिन्मात्रस्थितिरेववलाद्धितेमर्थः ५

श्री. वा. नि. उ. टी. ११४

ज्ञातमपि न ज्ञातं तेन ज्ञमपि न पश्यति ५५ परार्थरूपेण ब्रह्मरूपेणावस्थिते ब्रह्मण्यात्मस्व
विहृतस्वभावे तिष्ठति यथाभूतः स्वात्मपदे ५८ वीतरागो निस्तृष्णो निर्विषये।
वेत्याह निमेषादिति मन्यन्ते तमतत् ५० देहमतः विवेकिनः शास्त्रतः संवित्स्वरू
पएकमेतत्वंसविवेते अनन्तमवसिद्धं परमतत्त्वं निर्विवर्तेकतरस्य प्राणे देह

वज्ञानक्रियमाणरूपेण किंचिदपि ज्ञायते ज्ञातमप्यनात्मत्वेन नश्यतीत्युक्तं विव
त ५५ परार्थब्रह्मरूपेणावस्थितेब्रह्मणि तिष्ठति अथपृथ्वीवायवादिविव
विवर्तादिति ५९ निमेषार्द्धमात्रेण देशाद्देशान्तरं प्राप्तो यद्रूपं संविदो मध्ये
स्वस्वभावरूपास्यतो ५० संवित्त्वमतत्त्वमितिद्विरूपं संविद्रूपं प्रवदन्ति
सन्तः प्रयत्नेन समीहते देकनिष्ठो भवमाममतिभूः ५८ इति महारामा
यणे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे योगोपदेशो नाम सर्गः २४

संवित्तिद्विरूपं प्रवदन्ति तयोर्मध्ये येनतत्वं परं प्रेयः परमपुरुषार्थं समीहते तदेकनि।
ष्ठो भव यत्परीत्त्यक्तिं विद्याद्यमतिर्विवेकेमाभूविलयः ५८ इति श्रीवासिष्ठता
त्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणोत्तरार्धे वत्तः विंशः सर्गः २४ ॥

११४

३७ भेददृष्टिर्नैवेयं सर्गे नाद्ये दृष्टानैकरूपताउत्पत्तिर्बीजमित्यादिना ३८ भेदेन सम्यक्कालमेव तद्भा
वयिता नवेयं लाद्दृशापदं दृष्टान्तः स्यात् इत्यादीति ३९ देवस्य सम्यग्भावविकारानुपपन्नदृष्टान्ता।
स्याद् इत्येति भावविकाराणामभावा क्रमेकमलिमाला बीजादिप्रतिरूपेण सिद्धतापा

विवरेवे ब्रह्मसत्तोपन्नसर्गेऽस्मिन्नत भावविस्पष्टत्वयत्तानिर्वाणातदृष्टान्त
३० बीजमतर्घ्यावेलिसद्रूपपल्लवादिके तथा महाविद्वत्स्वरूपवेन्नितसतो।
ता ३१ पत्रादिवेदनाद्बीजे यथा पत्रादिस्थिति हेतु यथा भिन्न अवस्थिति तथा भव
तिसर्गेता ३२ यथाभावविकारा भाभिन्नस्वात्मसर्गता स्तथा सर्वबीजानि दृष्टान्ता
स्तद्रूपानुरूपा एवत्तथा ३ निर्विकारपरब्रह्मपर्यसर्वमिदं जगत् निर्विका
रमनाद्यंतमेवैविद्धि निरामयं ३४ निजमकलरूपमात्मानिजात्मकलनत्वपी
दृष्टान्तैतविकारोपमकल्पनारथ्या ३५ सूक्ष्माकाशाद्यो भेदो यादृशो वग
नस्त्वया भेदनिरात्मकर्विद्धि तादृशं ब्रह्मसर्गयोः ३६ महाचिद्रूपिणी शान्ता
पात्मसौम्यता पुरा स्वशास्त्रे यत्सद्वचमानबोधसंविन्नोधन ३७

श्रिता याश्रित्य रूपविकाराव्यनाम्नसा ३ ३५ ३६ ३७ पूर्वेविद्धा सैवदा बोधितोमानवो सीः
ल्काकारोत्साहता वादाःगमावभवतीस्पर्षे ३८ ॥

श्री. नि. वा. उ. टी. ११३

वर्णितैरीस्मज्जगता: जगतः स्वव्यतिरिक्तस्यासंभवादेव व्योमवत्समे निर्विलेपसमस्ता
१. निर्भरमतिवलेहशांतिमितिपावत् ॥ विरतिरिक्तरूपानिरूपणात् दर्शोषवृपदार्थेष
विशेषुमतत्त्वविशेषप्रसंगक्ताशांतलिशेषविशेषतापरमार्थसत्त्वासाविदेवाहमितिभा।

शून्यं शांतमनाद्यामसमनुपाधि यत्तन्भुमे जगत्त्यसंभवादेव व्योमवत्समवास्तिते १.
नभवेतोनचेवपनजगतिनवादयः सेतिशांतमशेषंपद्ब्रह्मेवैनिर्भरंस्थितं ॥
अशेषेषविशेषेषुशांताशेषविशेषता सत्तसेवाहमित्यात्मप्रत्यक्ताभोक्ता यमा
श्रता १२ वेदनेवपनविदिविद्धिमोत्तमवेदने यथास्थितयथाकारभव।
शांतमवेदने १३ दृश्यनदृश्यतोयानिचितिर्नापानिचेत्तलो चेत्याभावादज
गतिकः किंचेतयतेकथं १४ दृश्यदृश्यदृशांभावाज्जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तवत् शा
रदाकाशकोशाभमसन्नोपमास्थितं १५ तथैकब्रह्मविद्रूपएवनसंवेदनैषणा
मज्जाविद्धोभवत्सर्गीमोहोब्रह्मैकबाधता १६

यतो ॥ यथाचारेभूमिकाभ्यासमनतिक्रम्य ॥ तज्ञरेषदार्शिजगदादेवेतन्नप्रसक्तिरेव।
नास्तीत्याह दृश्येति १४ प्रसन्नोपमंसूक्ष्मकल्पनतत्त्वमेव १५ ब्रह्मएवज्ञानात्मकनस्व
दवन्द्वदर्शनेनयावद्विदविद्धेददर्शनमेवसर्गः एकत्वदर्शनमेवतन्मोक्षइतिनिष्कर्षः इत्य

वर्तितरीत्या जगतोपि चित्रमुत्तमसमस्तमस्तकस्पशदवकाकतालीयवदकस्माद्य
थाभाति वस्तुतस्तज्जगन्नास्ति कश्चिद्भिन्नेन ईदृशः स्फुरितभेनालीकमपूर्वदि
शे २४ स्थितोनलेपयन्नस्मीदृशानुभूतिः परमकोशगतभेनिकाभूमोवानुभूतेर्
हादपरस्पर्श २५ यस्यार्थेनिरवयवे दृश्यतेपदार्थानिवसति २६ सर्वाभेदादिश

काकतालीयवद्विनाजगतोभातिवृत्तांव समस्तकल्पपुत्रवत्सस्माद्विपेतेकश
॥ यथेन्दौ रविलेखेदेप धावमानसर्पतिका यथावदादपोभूमौतथावृत्तसि
र्गला २७ अनावृतस्व स्वभावे स्वस्थ्ये तत्पुरुषे तत्वे किनाम जग
द्विकि २९ सकलसर्वविभूसन्नेयवयथालया बुद्धलोनि स्वभावस्थजग
दापस्माद्दिव ३० यथाभूतलदर्शनेन गगन्दवानिमग्गा द्रष्टा सर्वत्रिवेणाकृतिनि
र्मलीत्वेतथाधे ३१ सर्गादिवपवद्वा वे सर्वपदपशिवे एवं तरूपमविद्विका
के काभगावयच ३२

नाहृपितन्मात्रवत्सिमाहमक नभूतिनि स्वभावस्थनिर्विषय ३३ जगा
वाल्लिमूर्तानि तानत्रकाकृभ साहश्या विशेषत्रूतस्थैर्येष्ठे ग्रंथश्लाकाथोनीहावेवा ३४ सुव
णवतमूल्लनामलवकायदादि कारणतत्सृजादि स्वहृदयालोकेस्वसमधीष्माव्यानि
शरीराणिपर्वतयो सर्गश्रुवतोऽस्यपुत्रमाविद्धि ३५ ॥

श्री. वा. कि. ३. टी. ११२

यतेस्तावधीये न कदर्पयेदित्यलुभ्रमसाध्ये पृथगात्मस्वरूपनिश्चयनास्फटिकपाषाणस्वरूपस्थो
नोतप्रतिबिंबसहस्रसंरम्भेदेनयत्नसाध्येनहृतस्थिते १८ सर्वकल्पनामूलमेक स्मात्
कारस्येवपरीत्यागमिथ्याभावधारणेऽर्वजगन्मिथ्यात्वसिद्धमित्याशयेनोदयस्येति १९

अचेतनं चेतनं च संसारं च वदात्मनः स्वात्मतेनकदर्पयेऽस्यस्वरूपपाषाणावस्थिते
१८ यस्येतिलस्यनोमज्ञानमपारोनचकारणं सोऽहमित्येवयोऽस्तीनत्वानेकृतत्
स्थितः १९ यस्याहंमितियत्तस्यमनेवास्तिनसमनतः अहोनुविद्भुतेनेमे भव
तोविपरीतकृताः २ काकतालीयवद्व्रातसंबद्धमाभासते स्वमवद्रूपंद
र्भ्रांतोलोकेशोतुकमिवाचरे ३ वृक्षेवाहंजगत्स्वावकृतोनाशमसद्वतो अहो
दर्पविषाद्रानर्थकिंतेवकुयमास्पदे ४ सर्वस्यात्मदेशस्यविभातीदंप्रवेश
ते अचेतितंचनाभातितेनाहेतिनमस्तते ५

सत्यतःवस्तुतःसद्भाविद्यमानता २० काकतालीयवदाकस्मिके २१ एवंचयत्फलितंता
दाह अचेतितेति किमास्पदेविषयपाश्रयस्य २२ वर्णितोहृष्ठस्कषिकल्पनामनूपतस्य
लमाह सर्वेश्वरत्वादिति तेनव अचेतितेनगतदर्शनेप्रसक्तनदेव सर्वदेशपमानिनहृषा

प्रमाणनावयवापि त्वमिन्नेनैवपवनगन्नपाभाति ॥ १ ॥ नानात्वमिवाभातएकस्मात्मैवतेनप्रपं
तम्यद्वितीतेयपाउदयः सतउदयः प्रवर्तमानमतदर्शात्रोतितोन्यापलभ्यते ॥ यथायथमन
वयवोत्पित्तीलः स्वानुरूपपादाघवन्गुणात्कलपनलमसनोरघासववय बीभवेतयाकृत्म

तथितेनप्रपाभातिमेकल्पसूत्रमकोदिव प्रमाणावयवोदेतित्वनशूतितपापया ॥ ९ ॥
एकात्मैवोदयतेभेनोनानात्मभिवस्थाराताः प्रतात्मस्वप्नवस्तुनात्मैतितोनोपलभ्यते
॥ १० ॥ यथाप्रामावयवानेवसर्वान्नवयवीभवेत् नित्यानवयवशांतंब्रह्मैवेदेतथाजगत्
॥ ११ ॥ भोउलम्यारीगपन्नेतस्विद्रूपकनकेष्टिका यदेवसाचेतयतेजगदादीर्वचिति त
त ॥ १२ ॥ भूताववकवनोवेदेमज्ञपाकजगन्नपा चिद्रूपत्वाउवाभाताद्वेगादितपाचि
वत् ॥ १३ ॥ यथाचेतयतेतस्वजगदादीवपश्यति यद्रूपमपिद्रपंसंयन्नचेतयतेन त
त ॥ १४ ॥ चेतनाचेतनकोवोबोतसेपात्वात्स्वदेहमो उपदेश्यमेधर्मकिनसाद्वितयमर्थ
नः ॥ १५ ॥ नजगत्त्वन्नचैवमसद्भासतेचेतनाङ्गिति प्रबोधनात्मककचतिकरणाय ग्रहस्थनः ॥ १ ॥

वीतस्पर्शः ॥ १६ ॥ चिद्रूपास्कनकेष्टिकाकुत्सलीचेतयतस्थाति ॥ १७ ॥ यतनचेतनंपतेभ्यस्तत्तिन
नस्परशति ॥ १८ ॥ किमात्मानापरधावलनेनसर्वशक्तिपत्वात्स्वदेहभूवमायागते इदंतुवचनं
श्रोतं. सद्विषयंपरमार्थभोवनेनत्तर्थः ॥ १९ ॥ प्रत्येकंकिंतन्नस्तत्राह श्रोचेतनमिति स्व

ननु सर्वोपक्षवेऽउपदेशादिश्यपह्नयेततथा च तद्धोधोपायोनलभ्यत इति वेदत्वनामैवेउ
पदेशस्य प्रमाणं सर्वोपक्षवेष्यनपङ्क्षवाद्‌पह्नयुमः नानृतसर्वार्थभः पारमार्थिकत्वस्य
प्रमाणत्वसद्भूपातिशयवत्वात्सर्वोपक्रवोपायेन तद्धोधानं तरमपदेशग्राह्यपायस्यानपेक्षणा
द्वेत्याशयेनाह उपदेशपक्षिपोर्शिष्यते प्रतिशयते च ८ प्रत्येकवत्तयापि कपमदर्शनमा
त्रेण दशयोपशमस्तत्राह प्रग्रस्येति यथापूर्वभागोपि स्थितन्नाममड्डेनशङ्का प्रत्यर्हता

उपदेशातिशयापि वाक्सर्वोपक्रवचव कृत्तोपसत्रुसत्वाज्ञातपर्वाह्वे विशिष्य ॥
ति ८ प्रग्रस्यासिद्धसर्वार्थोपतेनापि हारूणा. यथैकपार्श्वमस्तु मनः स्वभाप्रे
गतितं २ तथैनास्ति यतस्तेन सिद्धाचारो न लभ्यते स्वभाव इति सर्वेणा तमिस्रो
ऽनुभूयते ८ तमिस्रप्यात्मभूतेव सर्वभातीति दितन्माय तस्मात्साह जगत्सर्वमभिवप

नासिद्धानापि शावादीनां सर्वोपक्रवस्तावो दारुणो भय करोपि न त्रायते यथा वापकशय
प्रशेत्तमस्य चान्तरस्य सर्वेषां सिद्धानामभ्रागाणां तेत्र दारुणमपि न त्रायते तत्राप्ति दृष्टान्ता
न्त्येवतद्धरिमर्थो २ तदेवाहतस्मादिति सर्वेणापि दृष्टान्तस्तमिस्योऽनुभूयते इति स्वभा
व दिव्यसिद्ध इत्यर्थः ८ प्रत्येकवकितनस्तत्राह तमिस्रपीति ॥ ॥

इत्थंस्थितिं गतस्यास्य शीनादेवांतलयः इति पृष्टवतस्तस्य वर्णिते ज्ञेयपदद्वयः वेदवेद्यं
जगदहं विविधं भ्रमजालं वेदनादिविधं दृष्टं ज्ञेयपदमेवं विवर्तं भगवन्वसिष्ठः प्रथमेन प्रवदे
भ्यः स्वदृष्टात्मानुभवं शिष्यबोधाय हृदयकमलस्थानस्थममलात्मदर्शनं स्वदर्शनादेव मनसा
स्वोपदेशानां चरितार्थतेत्याह प्रागेवेति १ यस्मिन्कालादिमानं समनित्यरूपं स्वीयात्मानं किल

वसिष्ठ उवाच प्रागेव युष्मद्बद्धः सेतुबोधः स्पष्टितिस्मृतस्यापि योऽनवस्थत्वेनाशो न स्याव
त्वेवमस्मदुपदेशानैः १ यस्यैवैक्यानुपलभ्यमानत्वस्वरूपत्वादयः तेनैव स्वसमस्तविकारवि
दितस्य तेषु दृष्टेरिदं चैव भवतो २ यद्यदृष्टं जगदिदं भ्रान्तिमात्रमेव परमेष्ठिनः ३ सम्यक्
सम्यग्बोधसमुत्थं निर्वाणमव्ययं ३ सदृष्टं जगत्त्वान्तिपातमसंभ्रमविभ्रमः सर्वदेहिनां
तथाकाशे केनचिन्मीयमानः किमिति ४ नेहास्त्यहं न च जगन्न च ब्रह्मादिपदहंका
राद्य स्वैकस्य दृग्वेद्यात्मकतो भोक्तृत्वेकः कृतः ५

ज्ञानमात्रप्रयायविकित्समीपसंस्तुतिरोगकोटावेवैवमाप्रावेनाह यस्यैवेति १ यस्त्वविना
प्रमाणात्वेद्याधिष्ठानकल्पितस्वेन तत्त्वज्ञानसंभाव्यमेवेत्याह ब्रह्मेति २ एवं चाहम
दिभावत्वं निविष्टयारस्याह ब्रह्मेति ४ तदेवं देहतापात्त्यैवकर्तृभोक्त्रादिकथ
नाह नेहेति ५ ॥

श्री. वा. वि. उ. टी. ११

प्रविषयत्वेन कस्यचिदपि तत्त्वे परिशिष्यत इति चिदेकरसे योगिनो जगदि त्याह नकस्य चिदिस्यादिना ३४ ५० ५१ किंच कालत्रयभ्रांतिलयादभ्रांति स्थिति ५२ ननु भ्रांतिः कथं ब्रह्मणो गच्छति तत्राह भ्रांतिरित्यादि भ्रांतेरयः सत्त्वासत्त्वमंशः स्वरूप तो गच्छति अन्यस्तत्वाले

नकस्यचिदसत्यस्य भावो स्तीह कश्चन महाचिदेवरूपतः सर्वपदानुभूतपुः ५४ महाचिदनिलस्पंदाद्यपाक्‌पवानुभूतयः एतस्य तत्त्वमेनरूपता इति बुद्ध्वा ५५ वायनस्पंदादि वा भिन्नो चलन्सरौविभिन्नता तयोस्तस्मान्नभ्रांतेर्भवेत्सत्सरूपता एसा ५२ भ्रांतिस्तत्त्ववतत्त्वार्थं विचारेणावदस्फुट विचारेतु स्फुटे भ्रांतिर्व्रेणना मेवगच्छति ५३ भ्रांतिस्वरूपमत्र तत्त्वेन पश्यता नन्वभाते ५७ ५८ ५९ गवदत्वकम तो ब्रह्मणि नद्यापाते ५४ एतदाहुः स्यातमननमस्कृत्समाविवेशाय्यत मेकमेव स वीतरागो हविकल्पभारभ्रांतिविमुक्ताववभाव मेहि ५५ इति श्री महारामायणे

निर्वाणप्रकरणे ११

वेत्तिनतत्सदिभ्रांपेणोक्तमिति भावः ५२ सर्वभ्रांतिव्याधिपरिशिष्टं ब्रह्म निरुपणमेतद्ग्र वसितो व्याचपति भ्रतादीतिहे राममत्वं देहप्रेमेण प्रसक्तो सर्वो जगदेहादिविकार भ्रांति विमुक्तत्रात्कारणाभाव पदित्यामुहीत्यर्थः ५५ इति श्री वासिष्ठ तात्पर्य प्रकाशे निर्वाणे

उपनिषत्प्रकाशः ११

१०१

शुचिपकवेद विवर्तरूपास्तत्र गीता ब्रह्मणोऽव्ययोऽपि वेद बललन्तसमोनापि सर्गते सर्वः २२ परमार्थतत्त्वहि कीटशानदाढेकमेदेति श्रविवनिकाप्यपर्कातस्मृप २४ साहः शब्दभेदेन स्थितिरवतोन: संविन्मात्रमनेमुनिलवेत्यद्ध यथास्थितसेति २५ साहं जीव

स्वात्मानुभवववस्तुनिर्वैश्या चौ श्रलवीचयः सर्गेनात्मलतनलब्रनलसमोनवसर्गता २२ एकमेव निगमास्सविततजगं समं उक्ताशतवलटप्तहिदमहपमवायं २४ या यास्थितस्वमनोयमात्मवेदनात्मके संविन्मात्रजातेनकाद्दमूर्तिमनमे २५ मनोऽपिस्वनपस्वयस्यात्मवेदनात्मके साहंजगद्विगलितनभ्रहूमोनेमनमं २९ यथाशाममन्यसंकल्पात्मकस्वनगरनम वेदनांस्थजमटद्द चैत्रिशाम्यतिवस्ता त २१ स्वभाववर्जनशाह्वायां सर्वेषवसहेतक: स्वभावस्यतपोहिक्रे तोहिरुमें। क्रिमलदनुभावने २८

भावमहिते २९ संकल्पस्तृष्टेसंकल्पनमिवहदृस्तदेयमा: अहहिरे वृत्तेनिवृत्तिरिदमह यसेकि २२ सर्वेदद्वस्तवनूपतस्वभावोनायेवमूलाद्विया नामेकोवर्जेपित्वसर्वेप वशातूणी नागनूनानि सद्देहकालइनेक: नसत्स्वभावस्याद्विया: हेनु: सान्वितया सम्यक्तदनुभावेनस्व पर नस्त्वाचजत्पादनेनस्तिकोदितार्थी. २८ ॥ ८२ ॥ ८८

श्री.
वा. वि.
३ टी.
१०४

शान्तात्मकमविद्यादेवमवोशिष्ट्वतिभावविवेचपतूपा तेनित्यमवलेशात्मनात् तमेति प्रव।
सात्तिप्रमरतिप्रनुभवभुमाकुलानुभवात् ५ प्रसिद्धेभ्याकाशाकेशोपिरा पर्वैवशादिज
गोनिसतीयमनुभूयते ५८ ग्रहमित्यादिभि. सद्भिभावविकाशाकारे. नुपवात् ५५ सविदोनि

सर्गवर्गः प्रवर्त्तेतिसे विसमस्लीपाकाः द्विचेद्वाल वेताल मृगोवुनुस्वप्नमोद
यत् ५९ सविद्वाविलतरंगोयाभातिसगः सदसवाः विचारिता सत्सत्योसमा
सत्वनुभवभुमात् ६० जगत्साकाशकेशोपिसर्वसमरणभुमात् सेतिवाप्यनुभू
येतेननसम्यानितानत् ५८ सविद्विकाशापयमानुदुष्टः सर्गविभ्रमः ग्रहमि
त्यादिसद्भाविकाशकाद्रपवात् ५९ सर्वेत्रिवोलामजयत्सेविदुन्मीलने
जगत् नातनेवाशनामसेन सर्वमस्वेसेवतत् १० विद्रूपमजमक्षमोमेक
मव्ययमीश्वरः सत्तभावनर्वद्दितेब्रह्मणोमवाद्वपि ११ ब्रह्मणोनि. स्व
भावस्मसर्गसंवेदनेमततः सदैतेपवनस्येवकारणोनोपपद्यते १२

कीर्णोत्प्रसरः अजयात्स्वैजगत्रिवृत्तिः उन्मीलनप्रसरः १० स्वप्रसवनिरोधयोः स्वयैवेव. ३
३नीः पवरोब्रह्मेत्यर्थः ११ सवस्पेशोऽस्याभुतविद्यावित्रतोपवनतमत्वववत्स्वभावनत्वाद

ब्रह्मानंदी २४

१०४

[illegible] प्रलय [illegible] सहिस्र [illegible] वेदान्त [illegible] मायावेन [illegible] [illegible] भाति [illegible] चित्स्वरूपमवैराग्य।

[illegible] विमुक्तैः [illegible] चैकत्व २ [illegible] ३ [illegible] भोगैकत्वमेव [illegible] २१ [illegible] २२ [illegible] २३ [illegible] जीवितनदीसकले [illegible] २४ [illegible] जीवितवत्त [illegible] २५

[illegible] २२ [illegible] विशेषण [illegible] २४ [illegible] २५ । [illegible]

श्री०
वा० नि०
उ० टी०
१०८

चित्तयन्नाह यद्देदं ति निरोधपंगमधुसंगमरुद्धा स्तापोपथ्यम्येन रकस्यावनादिषि
ने १७ हेयत्ताः १५ १६ इहलोकव्याधिचिकित्सार्थे ह्यापगद्भेनोनकार्यद्रामाह परलो
केति २ परलोकव्याधेहल्यकीर्यमत्तदानशायचिज्ञादिकित्सा : यद्यपि संतित थापि
तेनात्यंतिकतदुच्छेदहेतव. किंत्वात्मज्ञानमेवतत्त्वज्ञानादिपूर्वकसमाधाभ्यास

इहैवनरकव्याधेश्चिकित्सांनकरोतियः गत्वानिरोषधस्थानंसरुजःकिंकरिष्यति
१७ इहलोकेचिकित्स्याभिजीविनंयातमात्तये ज्ञानकर्मौषधैस्तत्परलोकश्चिकि
त्स्यते १४ आयुरपुत्र्यबलवत्त्वेनबाहुल्यमानशत्र परलोकमहाव्याधिर्यत्नेनाप्य
चिकित्सितो १५ परलोकमहाव्याधौयत्नेनासाविचिकित्सिते इहलोकमयेव्याधि
स्वयमात्रपराजयति १६ सेविसंगतेविदर्जितेसत्तमस्य शुभस्यतेजयति परलात्महेव
कित्तलक्ष्मेलक्ष्यतेविस्तरे १८ पदंविदः श्रुत्तत्त्वपालोकसंनाम्नितं ओ मनेवा
नुभूपतेनालःसन्तोजगद्गुमः १९
सन्मार्गविस्तरानिःशाद्वेत्यायेनाह तद्वयाख्यातुंभूमिकांरचयति सेविसातमिति
तत्रेजगन्मयमाताःस्रोतसंविदः छुजाजानस्वेव १८ शुद्धराणेवाहमंत्वेनय विवर्त्तेन त ५
देवन्नृपालोनाःवाच्यार्थाः मनोनिकामसेकल्पपाव्यतत्परत्वार्थः वोअनिविदाकाशे
१०८

सर्वत्र. एवोद्देशमात्रमसेनोपयुज्यते किं तत्र दर्शनं दर्शनेऽपि वेति तत्र नाथशब्दे वित्रमेव
निमोद्दयामित्याशयेनाह इहेति इह पर लोकेनमनमटर्णेन अद्देन नाश्रिमक्रियालिकोपन
श्रेणाकामतायान्तं तत इति तल्लक्षण यावन्तोऽवयवाः परलोकचिकि कल्याणाभियुपक्रमा
ने ह्याचितिमयैराध्यात्मिकाहिभावे १ इहलोके प्रसिद्धे दानदयाहिद्यायो प्रवृत्ताहिभो

इहमत्वशुध्याप्तानुभवितेह एतद्वृद्धे अवेतितेमनोयानरवेत्तनप्रचेतनात् १
हीवाधीरहिनोवेशाचपेनोकस्थानधात्वा. प्राप्यावेशाणिः एतानिमकृतमवैहि
योक्तिः १ इहलोकेषनेतेजाण्याधीनोदेहस्थे प्रिये. इतीतिविवेधयाणाक्ष
चिकित्सायावमये १ धलोकमहात्मयोऽप्रयतेनचिकित्स्यते पारमस्थान
वोधात्योरशनेः पुरुषात्प्रमः १ परलोकचिकित्सायामवधानाभवेतिये
मोत्तमार्गमहेद्यायेकिमयातमजयतिते १

गतस्त्वाते. इतीत्थ पैर्ययाशक्तियंत्रते श्र
परामयेषापारलौकिकनरकजन्मयेश्रुतादिनायोभोगोश्चिकित्सानजन्मपात्ररमर्थ ११
चिकित्सनं कर्तुं श्रितिशेषः अपथ्यश्रोगासाये मत्याशोधयसेवनेवसम्बन्धावाः श्र
मत्यासोधयसपाज्ञा १ ॥ अनुपरलोकव्याधेस्तवैवाचिकित्साकदियातेकिमत्र न

श्री॰ नतोऽहं देहभावलक्षणासाकारेणाहं वर्तयिष्येति भावनात् सर्वभावनानिवर्तकतत्व
वा॰नि॰ सादृश्यात् एवमहं स्वकर्मणा तेनाधिगतेऽस्मि ५ अथ मनसा स्वाकारोऽहमपि शक्तेन
उ॰टी॰ जगज्जीवभावे स्वविषये मया विषयः सन् स्वदेहं स्थूलदेहरूपं तेन किंचिदल्पमपि अदेहा
१०२ वेव विश्रयमितदेवापरिच्छिन्नरूपेणानेकरूपः विस्मरणाज्ञाश्रयश्चेवंसारङ्गः स्वपतन्ते

वर्तेऽपि त्वाहमित्येवं नाविगता तु गतिका शान्ते तद्भावनादस्मिन्साम्ये मे।
लौकिकस्य च ५ अहंभावमुपादेहे किं विकल्पेन कृष्यति जगदादि किं च।
तस्मिन्सर्वे क्षेत्रसाम्यमस्मि सिद्ध्यति ६ यदेतन्नादि देहसर्वे सदेवामादि वास्यते
शान्तरूपाय स्वलसेवनमसत्कोमनात्मन ७ एतेतनादिदेहसर्वेऽमप्लवसेव।
शान्त्यति शून्यात्मतः पराली नचिन्मयचिन्मभावनात्
८

व्यौ॰ तस्मिन्नहंभावेऽस्मत्केत्वशाम्यति सर्वेदृ स्वनिवृत्तिं सुखसेवितप्रतिशाययानेदसभावेन
सिद्ध्यति च एवेतनानवदिहमुखेन यद्रूपेणान् ७ एवस्मिन्नात्मनि प्रालीनरहितस्वरूप
एकोपतत्स्ववदिर चेतन्नादनन्तचिन्मभावनामयकाभावाद्वाधकमना चेदसर्वेदृष्यशाम्यति ५
१०२

कीटशेनसोभूयेनत्वंलीयेन तदाह सकल्पितमिति स्वेस्वाभाविकमपाश्रीयकल्पि तमिति वीप्सासर्वकल्पितवात्मूलवासनाविद्यादिचस्वयाश्रीयपाप्रतिकल्पनयावदेवान न्वयदेतुमात्मपदार्थमेदोपयोगितमाहन्नेयथा स्वभावतोमत्वात्हेतोमत्वात्हेतुयपिविष रूपपनपासोऽज्ञोपायप्रतिकल्पनपरिशिष्टविहाय भ्रमतममरणसभवन रसायनेभवति नहत २ किंयकालेप्रतिकल्पवाकार्यतिचेत्सर्वकल्पना निहितिप्रयतमित्याह कल्पनेति

सकल्पितकल्पितंतत्प्रविदल्पनयाल्पया तदेवान्यत्वमाद्भेदविमलवस्तुनयथा
२ कल्पनावाकल्पनानामनुकूलापत्नकल्पद एतत्र्वादरात्मसर्वैरिष्टमितिनामया ३
मनसावचसावात शृङ्खायांविभावयन् ययातेवृ इतेतस्यकल्पनोपशमःश ॥

प्रकल्पनेसर्वकल्पनानिवृत्तिरिंनेविधिर्यस्ता. सापयस्मात हेतोःकल्पनेमेवपरिशिष्टस्वा मनोमकृता तत्रभूयवकीवैरापलक्षणं स्मसल्पनाणंचप्रत्यभिन्नोपकिल्पनादर्शी यति एतस्मेति प्रव्येमात्रेभोगासुन्यायात्न्सजतेनहितस्वेपंबलात् प्रमकारपदमितिप्रतेयि तिभावः ३ तत्र प्रवायामनवाभासा सतद्वेतिनिश्चितस्वावत्वसत्विकेपलक्षणमप्रमकल्प नाकार्यमाह ऊर्वमेति ४ ॥

श्री.
वा. नि.
उ. टी.
१८

आकाशकमुद्भवेः स द्वितीयमलं योगमंकाविष्णादिरूपमलकुलस्याद्भयब्रह्मरूपमना।
ज्ञाप्यस्तविवेकेस्यकोकाणिनाशयेनात् २ ज्ञानीति निराशदेशान्तरे दृशांब्रह्मणि विश्राि
नेशद्धे सति रसेवं भूयात्सिकोबुवत् शुद्धचितिचहप्पमन्नृपबविघते पर्वस्थ
ने रहस्तनविहितमननादिविभ्रमः ज्ञतः ज्ञाकस्मात्स्याद्दिगपेः २ इति श्रीवासिष्ठ

इथोहसवेमनन्तृप्तिकोवुवत्रिणमयेब्रह्मणिसंनष्ठानते विकारितेनाद्भमिती
हविद्युते ज्ञतः कुकस्मात्मननादिविभ्रमः २१ इति श्रीवासिष्ठमहारामायणे निर्वाण
प्रकरणे तन्मावबोधनोपदेशोनामसर्गः २२ वसिष्ठ उवाच स्वपोहवेणास
पिपासस्तगमविकामपा यदिनानीयतेस्तनेतद्रुपायोन्निनेतरः १

नान्यथेप्रकाशोनिर्वाणप्रकरणेष्टाविंशेः सर्गः २२ इहोपवर्णितेभ्रान्तिकल्पनाप्रतिक
ल्पना परलोकचिकित्सा चवसेविस्मरणात् तथादौभ्रान्तिकल्पनोवक्तं शेनायरचप
ति स्वपोहवेणाति नाज्ञयिकारयोगपशरीरेजामः पुरुषः यदिस्तनेननत्मनेनीयतेश्चाप्य
ते नयनिर्दिकर्मकास्थानेनीद् क्वचहामितिविधानेकर्मणिल. तत्रहिनेतरः नान्यथेत्

ॐ

१८

फलितपुद्गिस्यानुभवविदूरतरमयादेविकारपेद्रत्वत्वमिवपरीदेत सर्वसदेहेष्वेदे
नवुड्डे फाइपे पवमननेनवुद्धिराहेनिटिधामसनकार्येषुरित्याह सर्वसकलमगकरिति
तस्तत्परमार्थतत्वमपतानिविकल्पसमाधिपत्तैकरूप ॥ २३ ॥ तेननमलानेश्वरेश्वन्तात्ते
केदरर्शयति विपश्चितिति २४ तदेभभवपाकानकार्येमादृशपीथीशति २५ सर्वेपक

विकारपेनद्रकार्येषुखानुद्धिविद्वेडे सर्वसकसमकरूपत्नमनस्पनाद्गे
न २६ विपश्चिमागमेवुंडुनीनापरमनीदाना मन्तानतानिकामेकाकण
श किपलामल २७ एवार्थं नभवलेवेननदकपपाश्चह स्वानुभूतवपेवा
लानासमजमवादित. २८ बोमनोवना हार्दविन्नभपवतरंगाभपेवमहा
नेलस्य नयुज्यतेनापिवनपपतीहनपारदयोनिर्मननमाकिंचित २९

स्पमक्रपभेदेवमत नमपतमगोमोमवेजदा हृपदारोपविविद्रुधीनकश्चिद्विहनायोनि
शद्वेपे वस्माद् बोमनाति पथाग्रोद्य श्रुवताहनीहाननपादविविज्ञभपापपथावाम
हारोनलधसमुद्रमतनपाहिभपादिविपदविहनपुज्यतेनापि किंचिदिहेनपतितनहा
विमेननमानि सकलसमयोगिनोपिनेखानिहनाशोदयाविमर्पं ३० ॥

श्री. वा. लि. ३. टी. १०५

प्रसवकृपविहलनाकिंकेपुत्रसमस अथनमेवैपथेति निर्दुःशोमसमर्थोऽद्य वदाकिं
कुर्वेतत्रायाद् योपारत्वाहिता नमप्रूपापकावेतिकिमपेशुच्यतेमममहितोपास्य कादो
षलमाद्संगमेइति कथयापरस्परविरुद्धमुक्तिकथनेन महेमहेमतिधिया तेदेसे
देमरस्वलीतिन्यायादितिभावः २० उदेतनामवाटपिशाचिकोकोदोषलवाद्‌ वाट

योयोवोयातिशाखवोमलेहप्रयुणात्मो हेगमेकथयोदेतितेषां वाटपिका
पानिका २० वाटपदेष्वभुद्दितेवात्मस्येवविपश्चितः पुंक्तिमुक्तमसेमत्व
मदेत्यहमितिभ्रमः २१ अन. अन्यकमेकालेशान्त. हेवेनपरित पकोिकृत्य
तद्कांस्तानपोन्नयाविचारयेत २२

प्रयत्नेश्वति वाटत्वान्नागेणपतेपिशाचेभ्युदितेसतिविवेकिनोपिश्रोत्रस्त्रोत्रसपिसक्ति
भिरर्के. युक्तनर्मकेल्के प्रतिपाद्यमाने गृहेषुमस्कत्वमस्येन देवालेपयोममेति
भ्रमउदेतितथाचाधंगोत्वारूलात्स्यायेनवदालवृनोः नर्योपवस्यादितिभावः २१ सेवके
सेवायपवारोपवशीकृत्यस्कक्षेन २२ ॥

किं एक्कालवेधो वद्धनीयः इति चेद् तद्भोधनात्पर्यंतमित्याशयेन तद्बोधलक्षणमाह
नाहमिति अस्मद्युक्त्याद्यहंकारेणेति भावेनात्मत्वेन प्रत्यगात्मयोगेनाध्यस्यमानेव इदंजी
वितोयेनेति जीवत परलोकगतस्यवाप्यहं शब्दार्थो जीवो नास्तीति शमात्मको नि
श्चयेन यथास्मिन्स्मृत्युद्बोधः समर्थः १४ इदं दृश्यं द्विपरिच्छिन्नं कल्प्यमानस्य दृश्यतेपि।

तद्रूपमेवाहमस्मद्युक्त्यानिश्चयेन शमात्मकं जीवन्तो जीवतश्चोस्ति तद्बोधः ११
विस्मृत १४ वासोहं दृष्टिकार्येदं जगदाद्यवभासते कोहं कथमिदं चेति विचा
रेणैव शाम्यति १५ नाहं मित्रं वा नैवाकिमिलाभ इति भूत्वा सत्संगमविचा
राभ्यामनर्थरूपवासनाः १६ दीपितेनात्र वित्सगादन्यतमेव एवं वचन यालो
केनेव तिमिरं दिवसेनेव यामिनी १७ कोहं कथमिदं दृश्यं को जीव किंचजीव
ने इति निवृत्तमवोधमयावत्तीनविचारयेत १८ जीवन्भुवनभासितं सोमिति

देहस्य यादृशाज्जीव १५ १६ १७ नीवनस्य तादृश्यमेति यावज्जीवग्रहणाया भोदो
पलब्धा १८ तत्र विचारो गुरुकेनेवना स्त्रीभुजफलपर्यंत सिद्धान्तमेतद्येनाह जीवित
मितिरेव कृत्वा जीवितं तत्त्वं यावत्कस्यसेवना सत्यकात भुवनजगद्देवबोधनो।
जीवितं भाति इदं दृश्यति सर्वं पदार्थं तत्कार्यं यतात्मा भवति वस्तुतत्त्वमप्येकेनतत्तेन प्र

योगवा॰ प्र॰ उत्त॰ निर्वाणप्रक॰ १८

श्री.
वा. नि.
३. ही.
९४

प्रमितयोः ८ ज्ञानकालनरत्ववर्द्विभुत्वस्मरणादिरूपदिदर्शनमिदं तत्प्रतिपादितं द्व
योर्वासनयोः संस्कारयोरेकरूपत्वादृष्टवर्जबुद्धेर्जनितमपिदं स्मृत्युपात्ततो भुज्यमानस्मा
नेदमनुभवतिरोहितं व्यवहितमपि प्राग्यमेव भवतीत्याह प्रकृतिकृतं भोग्यश्च्युते भुक्ते ५ प्रपा
दीपवत्कार्यं यत्प्रारब्धप्रसूतमपीदं तेन प्राप्तिमभुक्त सन्मोनिद्राप्रवृत्तपरवशाच्चि
त्तोपयामसशाकसंकुराणादिदर्शनदृष्टं तदनुभवतितद्वत् ९ अतो वासनानामेवोपच।

अत्यंतमनुगतास्तेस्वभावैर्भेदितसंततो देशकालक्रियायोगान्न त्वहार्येभावनादिव ११
अत्यंतमनुगतास्वभावस्तैर्वेविमुक्तः पत्तामयशिनात्वेनावनावेभ्रान्तिदर्शिता कथा १२
अदृश्यावनयावीथीसाम्याच्चनतात्तवा विपश्चित्तगमांशपाश्चात्त्यदिसमविमूढता १३

यात्मेसायानुभवरवपयापादेशकालक्रमेणव्युत्क्रमात्तनभवेयाति सिद्धान्तीत्याह ग्रस्यतेति ११
अयत्तथक्रमयामेनपेशणगुनास्ववस्थितमेनवरमपरिणामेण आदिपराज्ञीदमथुमादिपरि
ग्रहः १२ वासनानामनेवतर्हिक उपायसमाह अदृश्यावनयेति अप्रत्यक्षभाववयावीथ्येश
भिवर्द्धमानेवासनान्तिविवेचननिरूढतानवलोकसंयमस्थनया विपासतं मुक्तिः समयन्ते यथा
विपश्चितांपरिमाणांसंगमर्धदिपमभासदृहमानामूढ भावनवशापरांदृत्तंपायेनतद्धित ९४

उक्तोन्याय अलेश्वरद्भावात्मक प्रसेवेदितस्यरतिर्दर्शयनवधमोलयो स्वायन्नताक्षि।
देस्माद ग्रहभावश्नि ९ गोदासस्वायन्नतास्तुपपादयतितत्तद्दिमादिका विषयामूलक
ग्रपरहृषाविरातैकवस्वाधा ग्राह्यग्रहजना स्रोतुआदिसर्वेवस्तुनाक्तरूपाभाषाणसेवनिश्च
लपत प्रवेदरवेयवेदनभावनिर्मक्त भाषित अवस्थानतदेवध्यानसमाधिवोत्तरप

ग्रहभावोपिरु स्वार्थग्रहणिमेववेदनम प्रवेदनाग्राहमत स्वापत्नेयमुक्त
ते ९ तस्मानसमाधिर्वोपरवेदनमाषित श्रुतवन्नातरमिवसमशान्तमनाम
य २ हेतुहेतुसमुद्भैर्लोकसरुर्ये विभ्रमे साधिषोदत्तरु स्वापविबुधाग्रबु।
धाश्व ८ ग्रमदाग्रपतेरु स्वसमवकृतवासन तुपालोकमनस्कारात्मक
स्यरवितानिव ५ ३ स्वसदेवनाभ्यासितस्वसमवक्रनुवासन तुपालोकमनस्कार
सकसमहिमानिव १

लक्षितात्मक्रिशिनिपावत २ प्रथमेवविभ्रान्तिहेतु सिद्धान्त ग्रन्थयकल्पनेतदादिनाकल
हमाङ्गपर्यवसानेन्द्रयाकवशेष स्वादित्पाशपेतानस्वाधाराद् हेतुहेतुतिहेद्विबुधाय
रिमसम्य वाल्य पृथग्बुधा भूतोश्वहेतादिनानाविकल्पसर्वेविभ्रमे भाविषी
दत हृयाकदप्रमेयलसतोविधाहेमाभूतरसमेवपरमपुरुषोपेहेतु सिद्धान्तमवलव

श्री. वा. नि. ३. टी. १०३

साधुमेतमसन्नास विचारभ्यानस्तानित्वितः सोऽलेकावशुपभाविनात्मावयज्ञ्ज उपपधने वि
याविषयापाविवपसमोद्वादोः सम्यज्ञने वाणिज्यपत्स्यमविपयविश्वसरापीने साषमवेषे
हर्शपामि पदेतिव्यवहारेदर्ष्येवेतिदशाकाळे इत्वचेतिपादःस्पष्टः १ २ ३ उदितोपिनलेदा
येतिपद्वक्तेतदुपपादयति वासाविति कूटस्थविनेकालाप्योपसर्पेण लक्षणाश्रम

वसिष्ठोवाच यदाविति:असवतिनदाहनात्तणञ्च्चम: असदेवाभ्युदेतीवस्वेरा
दपिचयाद्युना १ उदितोपिनलेदायत्रज्ञान्तपूर्वदेवेदनात परमात्पत्वेनप्रायि।
नगवचत्यार्थभावनात २ तृणानुभावप्नादवेचत्न.प्रसरणाप्तया विधिः
प्रसराणात्तद्रुतमात्दिप्रसमाश्रिता १ प्राप्तोप्रसवतिव्यर्थेचेन्माभाववासस
तो असनवयेप्रसरतिवेध्यात्र्वः करुतेति ४ अपेनवनुभवादेवमपेवानुभ
वत्त्वत. असदेवाननुभवन्तयममर्भकपतलवत ५

स्पंविषयाभावानत्वतथानात्वोवेति दिपाणापावेलापेतिभावः ४ अयेविवस
१. अनुभवादेवसिद्धेत सचानुभव. विषयावाव्यमान. असदर्थमननुभवनेव अ
र्भकपत्यनुभवनामर्थेवस्थितरत्यर्थः ५

१०३

अस्तितानिरूपककालदेशाधाराद्यभावे न तदस्ति स्वरूपस्याप्यवाङ्नास्ति अतएव वा-
ङ्मनसगोचरमित्यर्थः ॥ २९ ॥ कथं तर्हि तत्प्राप्त्युपायोपदेशस्तेन शास्त्रमास्तिकेति शङ्क-
समाधिस्थः स्वानुभवेनैवावगन्तृत्वकालासंभाव्यास्ववरूपं स्वपदेशस्य विषयत्वम-
पितदुपायप्रदर्शनेन तत्त्वज्ञानोत्पत्त्युत्तरबुद्ध्यवलम्बनमेवोपदेशफलमितिभावः ॥ ३० ॥ ग्रन्थोक्तेनाथ

स्मृत्वा दृष्टान्तसंशान्तो यद्गुणांशो हि मेघवत् । न तदस्ति न तन्नास्ति न वाग्गोचरमेव तत्
॥ २९ ॥ आत्मविकल्पातिलेशपशुज्ञानपथं व्यवगच्छति । स्वरूपमोपदेशस्य विषयोऽवि-
ज्ञेयोऽपि यत् ॥ ३० ॥ शान्तनिःशेषभयमानविषादलोभमहात्मदेहमननेन्द्रियवि-
नेदोऽपि नक्ताहमन्तपमपास्तसमस्तभेदं निर्वाणमेकमजमासितमेव युक्तं ॥
३१ ॥ इति श्रीवासिष्ठरामायणे निर्वाणप्रकरणे उपदेशवर्णनं नामैकत्रिंशः सर्गः ॥

सर्ग. ३१

प्रहेयहेयकारस्य ज्ञानिरस्तानिभयादीनि आयेनात्येकाशप्तमिन तथाविधेयान्तपव्रशा-
तेश्तज्ञत्वं आश्रास्तमस्तभेदं एकं निर्वाणं युक्ताभूतासत्त्वसमाधावास्थितेयुक्तं ॥
वितेज्ञव्यवस्थाविषयोऽमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे।
उत्तरार्धे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

श्री॰
वा॰वि॰
उ॰टी॰
१०२

कथैतद्भास्वत्वमात्रं चेतिफलितमित्याशयेनाह भावनमिति ११ अतएवस्पष्टमेवात्मतेन प्रतीतिरभिमतेत्याह एवमिति चित्तभोऽव्यक्तेर्योपादिचयन्तत्मिदेशविशेषोनास्ति १२ ननुत्र प्रतिभासोनामोपाधिविशेषः प्रत्यक्षउपलभ्यतेऽतस्तत्प्रागुक्तिरित्याह संसेति १ वस्तुतस्तु नाप्रदर्शयामा अन्योऽपिनभवत्कारणाद्व्याधार्यति १३ स्वाभासोनान्या

केऽपिभित्तिरूपभीवस्तपथाभवीक्षितोतथा अनन्याभासभविभ्रान्तिरात्मसंविनवा स्मृता १० चान्ताभावनाभ्यामास्मात्मत्वाभावनात भवतीतंपरेतभावेर नतरवदि ११ यात.स्वमादिविश्रान्ति. मे वेदवास्थतोदित मनागप्यस्तता। नाद्वितीभावरूपस्तोऽस्ति १२ संपर्यग्धेतयेतुत्रश्रान्तिस्याश्रमपतनतु आधारापे पतेते द्रष्टव्यसततरयात्र १३ स्वभावाभावात्मतत्वाभानादन्यस्ववेदने अनन्य नावकाशततदनन्यत्रकोदपि १४ कल्पनारहितशांतपदरूपपरमात्मनः भवन्ति

वदाजमपाङ्गतानुसंधीयतेतावदेवभानेभ्रान्तमाङ्गतानुसंधावेतत्सदिमेवस्तामात्माद्वाधा हात्मानमेवशसिद्धतद्भ्रान्तरदर्शं यदपिवोऽप्यनिन्याशयेनाह स्वभावाविति १२ देहे घट्य विभीवघत्र १४ अतएवचास्तवीयिनस्वभावस्वद्भावनापीनरतिपरत्वेनतिद्धमिता

१२

विवर्जितः विहृभासः सोऽस्मात्यौ निर्विवीउपाधिमत्रभयहत्वे २५ प्रतत्तात्सुमाधिपर
तात्यबह्यावेवेतिह्यमपिहृश्यते २८ २२ [illegible] भूमिकाविस्मयादिपर्यंतपरिपोषवेफ्रते
२८ २४ एवंतु [illegible] स्वाभाविकभावनानुसारेण [illegible] रूपमलिशासीपत्तत्रभावनानु।
सारेण [illegible] रूपमप्रत्यौ [illegible] ९ कृष्णाद्यौ [illegible] शायेनाह को

सर्वेहृश्यं जगद्रूपसहितमवगतेस्फुटे तत्रशोभादिवोदेविवर्विविक्तये सो
ऽ २५ [illegible] समाधिपरतात्यबह्यावेतिहृश्यमपिहृश्यते २८ २२ सम्यग
भूमिकाविस्मयादिपर्यंतप शान्तात्यबहूभोवारागद्वेषविवर्जितः विद्यान
सपूरेतवेहृश्यतेसत्तृदर्शिन २८ प्र [illegible] तत्तेवास्यनिर्वाणस्यावशिष्यते
निर्वासनः किल मुनिः कश्यबहूत्वतो २० यावन्नस्यननिर्वाणपरिशेष
मुपागत तावद्यावहृश्यत्वरागद्वेषतपोदय २९ वीतरागभयक्रोधोनिर्वा
णः प्रशान्तमानसः शिलेवाग्रशिलेभूः [illegible] तिहृशतिनिराश. २५

शोद्रस्यादिनावासनाश्रात्मारमनिष्ठतानगतोनेस्य्यं. २ वादैरस्तीतिप्रतीतिस्तथात्म।
सेवासनाभावेनाप्यात्मपारत्वात्मिन्नाह वासनाभावनाहितितथावेत त्रह्मभावनात्म

श्री.
बा.वि.
३.टी.
११

एव मात्मा लोके प्रसृते वासनापि का पुनर्वे नित्यपि नैव प्रसक्तिरित्याह विदितेति लि
गेपाधेरात्मवित्तिश्चिरात्तदा सा ध्यासेनाभिलक्षितेन तस्या प्रसाक्षात्कारात्प्रवेव
सुनाक्षित्प्रसिद्धा सा वा त्रयस्यो ज्ञानात्मको २. तथा स्थूली भावो तत्तद्दर्शनेनानुप।
तेभ्यात्त्वकेन कस्य वैव प्रसक्तिरित्याह यस्येति यदृच्छया प्रतीक. यस्तत्त्वेत्यादेतरण

विशिष्टा येन निश्चलात्मा दृश्येना नुकालितान तस्मात्केवलतत्त्वज्ञानेन वासनाकिं ब
ह्मणि २. यस्येवं भ्रमः संसारत्वे तथाविवल्लक्ष्यते मृगतृष्णावत्तेन संसार
कल्पकः ज्ञेन. ४ तदेवं तर्हि तस्मात्क्षेत्रविशेष्योदितः पुनः स एव संसा
रविभ्रमः संप्रवर्तते ५ तस्मात्त्वमेव मोक्षमवाप्य मत्त्वात्समुपायते यः पुनः सं
सारोत्रेयः हृदि समायाति परे ५ नेदं दृष्टान्तमोक्षात्तेना किंनानवनाशित्वा

नलक्ष्यते ५ आत्मा लोके संप्रेतं पुनर्विपर्ययो दृश्येन संसारस्मादेवेति तदा प्रज्ञमप्युन. सार।
णानधिकार्येत्याह तदेवमिति द्वाभ्यां तस्मादेवमात्मलोके प्रहर्षमापि विदिषयस्य
रलोपशिष्ट्रादप्यः स एव पुनः संसारः प्रवर्तते वर्तते ५ एवं विस्मरणं भूमिकाभ्या
सेन सर्वपर्यायोदितिविशेषः २२ तदभ्यासपरः कथं पर्येऽवधानादिना संप्रेक्षावाप

१२

अनालोकनेप्रकाशास्फूर्तिः कृष्णेनवः अविद्यारूपावरणकार्यत्वेनपत्वाभिदस्तमःप्रालोक
स्फूर्तौअनुरूपंलेभेदृष्टांतः चक्षुरेवतिमिरपादेदृष्टानुगतकृताख्यरचेष्टितः प्रतिस्फुरितया
वत २ कीदृशमालोकरूपमाह भूतानीतिदेहमांसादिस्थूलदेहोपादानैपंचीकृत
निभूतान्येवतन्मयस्तूलदेहेकारणेनाविस्तृतगारोपासमोपलतांमनापिण्डपरिदृश्ये
मयमनस्मादिश्रवणेतन्मयानिप्रपंचीकृतभूतिकर्मभूतान्येव ३ अस्त्वेवंकिंतत्तस्तः।

अनालोकनसिद्धयन्मालोकानविपक्षे नैत्तापत्ररूपत्वंभोवदृष्टांतःस्वरूपवेदि
नः ३ भूतानिदेहमसावितत्समस्तदिभुमोक्षः सूक्ष्मदेहकारणचैतन्यस्थितिनस्थान्ये
वेनेतरत ४ भूतानिसमपानामप्रसूक्ष्मदेहकारणचैतन्यं अन्यानीयतिरस्येति
परितस्माकनोदिता ५

यदृ भूतानीतिनतत्सूक्ष्मादिवृदितलिंगोपाधावहंभावेनप्रविश्यस्थितस्तत्त्वात्स्थूल
देहमप्यविषयकरणितस्य मत्वेनतत्रस्थितेनेकेनसूक्ष्मदेहकारणचैतन्यभूतस्थितयुक्तोवाचोम
एवकक्षिदशेनेवापदेनमत्वस्मनुष्यतेस्वप्रकाशात्विनात्रस्वभावेनपाश्चितितिर्यं पश्येति
नदिशब्देनकत्रादिमध्यादिभूताउपदालोकोमयोऽस्मस्थः ५

श्री. वा. नि. उ. टी. १०

तद्विश्रान्तिः नामैकं पदमप्यस्तवाह ये शान्तिमिह प्रलयं संकल्पितं हे सामेषामसत्त्वमतस्तोक
लिकुर्वन्नास्य एवं तत्प्रलयवद्वदाराद्दिमयः ॥ ११ ॥ अतएव जीवजगद्रूपाणामसत्त्वा
त्तात्विकं तयोर्मुक्तिरित्याह असत्त्वमेवेति ॥ १२ ॥ अतएव च तज्ज्ञ विद्वांसि दे वाद्दितीयमि

येषां च विद्यते सर्गः स्वप्नं पश्यामि वा सतो ससर्गः पृथगास्ते च पृथगास्तेऽसौ वृत्तिविभ्र
म ॥ ११ ॥ असत्त्वमेव सङ्गावमिव येषां तु पश्यतो न वर्णनीया ये विद्योऽवगतपद्मगिरा
मिव ॥ १२ ॥ परिस्पन्दोऽविप्रत्याकारप्रभृतिविस्तारितः ततो नौ दृष्टप्यापाद होन
दिवते मिते ॥ १३ ॥ अचलाद्ध्वनिर्वातात्तदीयाद्वक्षमन्दिरः सा च वारञ्चानि सनातनानि
शेते स्वरूपमेव ते ॥ १४ ॥ वासनाविकास्ति वशवाकार्यलः पूर्णतोदिता अतः सृष्ट
लतामि नित्यमपदैव लक्ष्यते ॥ १५ ॥ वासनैव हि प्रकृतः पर्वतादिना नविद्यते तो
चन येऽत्र केचिन्न ततः संसारसागतः ॥ १६

दानदमद्रष्टितोऽत्याह परिस्पन्दितिद्विप पात्रेदृष्टदृष्यांशपादृहोन पतेतिनाश्रितिविशो
ते ॥ १३ ॥ अचलावाप्रकेपाद्विशेषः सवाताः इकर्मेवाशाहुः ॥ १४ ॥ १५ ॥ यत्तपुरुषास्त
द्धि किं स्वरूपात्तदाहय पैवेति ॥ १६

नोहिं किंतत्क्षास्त्रैवैपथ्यमेवनेत्याह निर्णय इति साभाविकस्य उपस्थिति सिद्धांतस्य प्रसदपि
मदिवकस्य विवालिंदा हिनाबेणपवैवेकाा दिस्त ज्ञसाला न्यांतातउपाय: कस्मित इति पथ
पवनिर्णय: सिद्धांत इत्य थपथ्यास्थितेपथ्यासास्त पथ्या चा उपथ्या सेप्रदायेवभूमिकाक्र
ममभ्यसेत्यर्थ: ८ गुरुस्तेवमात्मतत्वेनिर्णय. सुगीरित्यपात्म ज्ञपेको निर्णयसफलस्त
माह ज्ञानदितित्रभागृक्रस्थितोत्यर्थ: सोसाविकपुरुषापीभासस्तपुते ९ नक्रम

निर्णयपथ्यपवाज्ञयदरोषमभावपन् पथ्यास्थितपथ्यावोपायाणारइतिष्ट
सि = ज्ञात्मसंकल्पमात्मनचदेयं पुर्वेत्याणात शाम्यतपोदेहोतोसेवनिर्ण
य: सर्वविभ्रमे ९ सर्वेनर्गेलपवाद्येज्ञत्मात्मकल्पनात्तप: अन्यथातनसर्वो
पमत्तिनस्निवमेनिवा १०

गे. सगुणिप्रलपयो. स्तलपवसीपतेकिंतस्य ज्ञत्माचलापरितानेननज्ञाहसर्वैर्धृतिप्रनगे
ल मूलीकेदायनकृत्वष्ठत्यग्रनपायस्तपाशेलयेतृजीवात्मनास्तिकायीत्मनानभिसंति
कापरस्येपथ्यपिदेवाख्यानेक्रीतकापीतिमाकस्थिकस्यपरे: वोतमशाकत्मसंदत्यर्थ: १
१० ११

श्री. वा. नि. उ. पू. ५५

यस्त्वेवं कीर्तनं तस्माद्वितद्रूपमिति समे मेत त्रिरूपवद्रूपं केवलमनेव षभेदः वस्त्वेवं तदीवि
नः किं स्वरूपं तस्माद्विरकैतिपते ह्यते स्वात्मानिकादिस्यमिवचेटवजगाहे ह्येविनोतिप्र
नश्चिरेव १ यस्त्वेवं ततोऽपि किं तस्माद्देनेति ततोऽवस्माद्धतामिहाभिहृमित्यर्थः ४ न तु ज
गदहंतादेर्जेहेशास्यतज्ञघोपमनाशारद्वः सकथमपत्स्यतेतस्माद् नाशोऽस्ति ८ य

चिद्रूपं सर्वमेतच्च चिच्छक्त्या गगनादपि चिन्मयोऽस्ति विदेवातो नेत किंचन तु कुत्र चि
त् १ न नाशो नास्ति जगच्चापीनं तत्समशालोन वे नचास्मता स्वानस्ति मेव कुत्र
चनेवच ४ नाशो जगदहंत्वादेर्नेति विदपि नश्यति यस्मात्ः किं स्वनाशो पि स
मादेः किं नु नश्यति ५ मिथ्यावभाससंकल्पनयावैकेलनश्यतां न याज्जगदहंता
दौ नाशो नाम नविद्यते ६ ततो जगदुपासंभात्विचेत्तदवस्तनि न निशिपः संभव

यस्त्वेवं जगदादिस्य नेतरस्यैनपवत्तिनेन तस्योपलंभो निंदाद्वे पदेन निरीर्षम्य शास्त्रे ३ क
त क्रियतः इति चेत् तत्स्यावस्तुनि नोपलंभस्तत्र फले विशाभोनिरीर्क्षोका न संभवत्येव ए
५ यस्यानिकमयालंभोनिरोपाकं केन विदृश्यते तत् इतिपर्थः ९

नस्मात्काल्लादिविद्यामहात्संज्ञानादिरुद्धमितिवेभपक्षस्यमतलात्स्येवेनिसम्यकस्यचरम
नमाभ्यासेनोपेत्यवेधादिजनेधनेदारेषुस्पृहा शीरवनिरपेक्षः सन् परमार्थेतत्त्वबुद्ध्यापरिभि
तस्वरूपाधिपतिं विज्ञविराग्यारूढः सन्नेव नाज्ञगसुखवत्तेविन्मात्रं तत्त्वबुद्ध्या भवतिस
ना स्पष्टक्रियमेवतद्रूपायः स्वात्मधाम्नसुक्रियोसीमथे. २५ इतिश्रीवासिष्ठतात्प

नगारस्ममहादिसंवेत्स्यमम्बनतधनदारश्रीरनिरपेक्षः. भवतिहिसर्वेतनस्व
रूप परिमितात्वेवलमाभ्यासेन मुक्तिः. २६ इतिश्रीमद्भागवतभूतिमोत्पा
येनिर्वाणप्रकरणोपरमार्थोपम्रासोनोनामत्रिंश सर्गः. ३० तत्सद्रूपवाव
सर्वात्मनिचिदाभासेनदेवापानुभूयते सवेपूतेयदेवातत्त्वमसंगवस्तुवत्तथा १
नदेवाभ्यासतःप्रवेवास्याद्योनुभवात्मना स्फुरत्यवविहितेनस्वस्वमोक्षनिदर्शने २

धेश्वकाशेनिर्वाणप्रकरणेद्विचत्वारिः सर्गः. २ वितात्मतत्त्वविद्रूपमसहदेववा नकिंचि
त्सत्तिसत्त्वनिर्वाणस्थितिरीयनेनिर्णिलिशयानदृष्टृणांहृदयवि दाकाशमवशेषलत्त
तोनिर्वाणस्थितिरनुभवरूपंरूपमुक्तदृष्टयानुभवसमसवेदनाभ्यासाधीनत्वेस्सायाति
सर्वात्मनीति १ २ २ १ ॥

श्री.
वा. नि.
उ. टी.
५८

शुद्धात्मनो नृक्षो भोगत्यागो विचारः आत्मनः इदि पमनोनिग्रहरूपो रूपं चेति त्रयमन्यपु
त्पदेरितिनिष्ठ्राणत्वेहालानुपलवः सर्वमनात्मवर्गीयविस्मरणात्मैव शान्तमितितज्ञबोध
नरूपाणीक्रियतामित्यर्थः २२ एवमहन्तावपि कसर्वदृतोपशमेननिर्वाणेनमेवा म
नात्तवोपलक्षितपन्माननेमननमोतावत्स्वभावेनावस्थानेतदेवमोक्षरूपमफोविद्दो मत्तो

भोगत्यागाविचारात्मयोगरूपाश्रयमदवरि उपयुज्यत इत्यत्तात्मात्मैवाशमशम
मतो २३ निर्वाणनेमननमेवमहद्वाहंकारेतिमोक्षविनाभवतितत्रचजगतवो
पात् सर्वो जगद्भूमरतीहपरः प्रबोधोनश्रमपोत्रयदतः सर्वविरागवेधः
२४ ॥

व
रहरमितत्वतत्वबोधपतत्वत्वानाद्दिनान्यतकदाचिदपिनभवतिसपरः प्रबोधः जगद्भ
मः सनपरमार्थोनोनभवदेवरहमोदेषाद्विप्रसिद्धः यस्मात्काशणादत्रईहक्षेबोध
नेहनानास्तिकिंचनेत्यादिश्रुत्याज्ञागमानोपिरागादिपुरुषदोषप्रावल्याज्जगत्सम
ताभ्रमरातोत्त्वश्रमयोविश्वासोनास्तिपतः सर्वविरागजीवस्यसंसारवेधःपनुवर्तत

अतएवमत्तानन्तायानुभवापराधादिवविवेकस्पृष्टांतालत्ताणमोहमज्ञानमप
तितपाभूपातादिनाकृतेनमपमर्गादिजीवतनप्रपत्निदादिसर्वे ८ ननुमत्तमो
हे स्वकल्पिकस्वर्गादिफलेषुवकथ्रितिप्रवृत्ताद्यैस्ततजाह यचहितितमायोवा
वपवभयमस्तीतिभाव कितर्हिभयमत्रपवतराह नदान्वतोति एतल्लोकस्यत ९

मोहमज्ञानमपतितशस्त्रानुभवादेव मृतेनपकिलपापमजीवन्मामोतितत्त्व
घ १० यथात्मकस्यतेतदस्तकस्यादेवनाशभाक नसमभवतिपचेतनलत्त
स्यपहस्तय ११ नान्योनचात्मसंसीतिभावनानिर्भयोभव समयुक्तभवति
तद्विषयमस्मृतयथा १२ जडदेहादिविज्ञानेविबाधसकलेवपुः लभ्यतेना
हमस्तीतिनस्पाघास्तीतिसमता १३ शक्ताशेषविशेषाणामहतानाविचारणात
केवलमञ्जूतादेतिनत्तुकिंविहितपर्पते ११

एतस्मदभावनअत्तदहरुः पाकृतनाह्यपीत्यपुरुषपिपस्मादेदर्शासमपिनिपुरुषेव
गृहीतयथासूवेत्वविषयुद्धाउपेत्तितमनतेऽभित्तेनपृष्टीतेपुरुषमिममधी २ नतस्मत्ता
मुपपायतितत्तुमिति १ यदाशेषविशेषशावेदेहस्वांतिरत्वपि सेवमजलानस्या
स्वतनकादिस्पचितपेववस्यवनाशमात्रमप्यात्मन किंचिदृष्टमितिनसर्वनाशापमिति

एतेनैव ज्ञातारः सर्वे जगतस्तथा दृष्टे सिद्धिं वपुषा स्वकार्यं मा ... तेन यावत्सुखदुःखेव
भारश्चित्य यावत्तदीयो देशकालो तथा तथा ज्ञाननिधिमस्तु यज्ञामप्रकर्षणोऽङ्कुरौद्धिः
विभूषणमि प्रतिनिधित्वपातमस्ते ११ यावद्वज्रिवीणापौतवितेनौमानुभवति
११ मीवन्मुक्ता नामतो वासनावदितेवीर्हेता चिरेपाव देहपालय ज्ञानहृतेय श्रुतद्रोज्ञा

यथाम्बरे घटाकाशे यथा नाकोपयोर्दृढे यथादेशे यथाकाले मनसः संस्थिता
मत्ता ११ इहानिद्रोपलं भेषु शान्तो भवद्वरामि यावद्वज्रान्यतामतविवेणोनुभ
वत्यते ११ नामसो वासनाहतभग्नपञ्चजगल्लीवे जीवन्तो जीवतश्चैवयिज्ञौवः स
पश्यद ११ सतेवज्रराबाहृतेनहः खमायकेवले शुणाणाप्रावड्डानोपातका
मिवात्मे ११

जीवन्ताव ज्ञानं जीवतितद्दृश्यपवि ज्ञीवपवनतशशोणमास्रमपितवास्त्वीतिपरमेप
दमवतरित्यर्थः ११ एवं च निष्कर्मं जीवज्जगलोनेरध्वावाहात्मना सन्नेवान्यर्थ इतिफलि
तमिथ्याशयेनाह सन्नैवति जीवनकपलतुल्यो भेदाज्ञलत्वद्दृपेणाबाहृतापारणाणी
वेसन्नेवरः खसदृशपण्यमारबाहृनापेतियोऽसे १२ ॥

२ हांनी भगवान्वसिष्ठः सर्वानश्रोतृन्सेवेत्यास्तान्सेविदितिलिखवानर्थमानताः श्रमिताः पू
र्वविधाटेमाकृततदितमङ्गलगीतालवौपिविधादेहेतः पथेचः तेविदोभ्रान्तिविदेते।
मास्त्रीतिविवारोगभ्रान्तितद्विषयतत्वपरिदृष्टीतोभ्रान्तीनादिः स्वरूपतापरमात्मालाभेनवि
लासिनोविलसनशीलाः सेतवेविनयधर्मनवीनकर्षेगावर्तेधुपलेमङ्गपदेशेनुवस्तवतत्तेवा
स्तितत्वतत्वेनर्थः ॥ कीदृशमिमांसविज्ञातिरत्नेनानुभूयतेतदाह श्रीकृष्णसि श्रुतः स्वा

सेनिङ्गोतिविवेकेणाभ्रान्तिलाभविलासिन. विजयधर्मेविषादेसागरवरोलास्तत्वत
स्व ॥ श्रीकृष्णेनभवबन्धहेतपत्रफलेपमा तथाजगत्तदहतेतः स्वात्मस्वात्म
त्वमयते ॥ तृपालोकमनःसज्ञात्वालाविधिविवेदगताः सत्योपिचनसत्येताः
भ्रान्तेषिज्ञावलाश्व ॥३

लाबस्ततः स्वात्मनोत्वमाकाशकल्पमपिजगदहेतेसतनुभवतिशून्यत्वंपिवर्षेः यथाश्रो
त्रः स्वात्मनिवासनात्मकेह्रत्तफलाटिभावेतदहितमर्थ. ॥ कीदृशात्मत्वविवापत्वम
ह तृपेतिबहिरूपालोकमताः श्रुतमतः सज्ञात्वापिपरानात्मनामसोपिस्वरूपेणनसंति
यथाभ्राम्यमाणोल्मकज्वालादिः पृदेशचक्रतादयस्मर्थः विज्ञावलाः विपुरविज्ञकल्पि

नकोशिवाय ४३

श्री॰ पञ्चविंशतिरिति संयोरेणुरसपुष्पेणासर्पाकर्मकेतिकर्तेविक्रं परस्परं संप्रहरतोपिसैन्य
का॰ नि॰ सदस्यनाशतिभाक्षिपिनदत्यता ५ पक्षेप्यवहारकापिलिंगेनानुमीयमानावासनापि
उ॰ टी॰ वापेनानिर्वितोकनपाटप्पपदतेतशेवादामोपमानाउवासना ६ ऊष्मीदीतिदृष्टे
४९

विरुद्धोगाःसैन्यस्यपुरस्यालयनायथा तथैवममतात्तस्यव्यवहारवनोपिव ४
निर्वोतोकतपात्तस्यवासनैवनवासना लोकादभ्मोपमानेवेदर्मादिनत्तेलत्भत
९ ततंरंगोजलपिनेत्र्शेवयपर्विले ह्यपोकूलमपिव्रसन्तयावृत्तैवनेनर
त २ यतरत्तगतोत्तवाचेद्विरसंगतःशमी विप्रतेवर्दतोयशमन्मुक्तं रतिकथ्य
ते ९ ग्रहतमर्दीद्रूपेणासवित्तोविन्मयेपरे स्फुरत्तभोभमीवातोनामोनेपकिमा
लिका ६ भ्रमस्यस्फुरतोव्योम्नियथागजरपादपः क्रूरहाद्भुमाश्वेतेभित्रात्तयास
तीःपरपदेः ४

तेविशदघत्तिनवंशमइति ७ तथात्तवीतरागर्तेवास्मनवापेकिलत्तणामितिवेदत्तोभगाम
दिकमेवस्यापापेनास्वद्यत्तनविदितउदितःमरेवश्रमऊ. ८ सविन्मयेपरेश्वरत्तानाम्निस्फुरति
विवर्तेते ४ यथुरत्तरङ्गपेणव्योम्निस्फुरतोदेहाश्वभ्रमस्यगजरपादिरूपाःक्रूराःशाक्याः ५९

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥ यथा देहादयो विषे
ऽयो नानात्वभ्रान्तिशान्तिः स्यात् ब्रह्मणि तथा स्थितो धीः ॥ १ ॥ साहं स्थिरहृदय्यपते यावद्देहतानपरि
त्यक्तान्यावद्धूत्वा येषिनावतः सिद्धेत्यनाभ्यमाणेनाह अहं तेषेषिण्यसमवाप्य हार्याणि

इति श्रीमहारामायणे वासिष्ठे मोक्षोपायेषु निर्वाणप्रकरणे भावनाप्रतिपादनं नामैकोन।
त्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच अहं सैव परा विद्या निर्वाणपददायिनी तथैव
विष्णुतेषु देहस्तत्त्विरसमन्त्रवेष्टिते ॥ १ ॥ अहं तेनात्मसत्तानां दत्तस्य निदर्शने नहि
न तत्स्वरूपं तस्य स्वात्मस्थिति विधीयते ॥ २ ॥ अहं समस्तसमुत्तरज्य निर्वाणः स्वभिमा
नतः सदेहमपदेहं वास्त्विति हि गतज्वरः ॥ ३ ॥ न तथा शरदाकाशेन तथा
स्तिमितोदधिवः शोभिडमधुनेन तथा यथाऽत्र परिराजते ॥ ४ ॥

योगेनामूलतस्तेभ्यस्तानि निर्वाणपदस्पर्शेऽपि निष्ठावशीति निर्वाणपदे ॥ १ ॥ शक्तानाकृत्सत्त्वार्थदं
तैवश्यत्तत्त्वस्य निर्देशेनेत्तिगणपयाभ्रमोभेः तस्य व्यतिरेकव्याप्तिं दर्शयन्नेव नृत्येति ॥ २ ॥ शतेन्नि
शेषशब्दतास्वत्तामत्तमितिवा ॥ ३ ॥ अहं तावगमादेवतत्स्वनैर्मल्यं निर्विशेषं हार्वाणां च वर्णयति

श्री.
वा. वि.
उ. टी.
५५

नन्वेवमर्थवत्तानीरूपापि तदाद्देविज्ञप्तयः कथमहत्वादप्यलापेन संविज्ञेयाप्यलापः किंन।
स्यात न हि संवेद्यमेतदाभासं विज्ञप्तं प्रदेशतः स्तम्भवादः. प्रथमकरणे चेज्ज्ञाद्दनत्वेनेति संवेद्यापला
पेन विज्ञेयापलापित्वं नास्तीति नवक्तव्यं प्राक्संविदपलापि नो नास्तिकात्मनः पक्षोपलंभा
दपलापिनः सर्वाकारत्वात सहितस्याविरिक्तैः स्वसंविन्मे वप्रापलपेन तत्त्वमन्वयः स
पितिविनतत्कालेवत दातत्प्रमवेद्यमपलपनसंविदपरिशेषघपस्वेवकिंचनितधारिकि

न च नास्तिको पलंभमस्संविज्ञेयस्ति लावनैकाने ग्राह्यग्राहककदृष्टेरसंभवादस्ति
किंविदपि १८ प्राज्ञमसत्वमहार्थमार्यनहर्षितिवमद्वृत्तमनुमानतसिमेयत
तद्विनत्वपदेनहस्त्रशानपिवललभुत्वभवानपिद्वितास्ति १६

वेधापोगाद्ग्राह्यग्राहककूपेण ग्राह्यग्राहककाल निरूपणकापोग्रधाने प्रतिषेधो स्वयः स
एवतस्मान्नेतितेन यसे वात्मन्येव ग्राह्यग्राहककदृष्टस्य भवृत्तिपादनपर्यवसानात्सं
वेद्यमिषेधावपिभूतेरिति चिरन्तनस्याध्यस्तीति तदेव द्रष्टव्यम्. १८ हेतासनपार्थ
वेलविदृत्तेहस्मेवितदहार्थपरंर्हनेष्वयाकुपक्षिलस्यकेवयापरमार्थसमपदृष्टास्ति
नित्यसिद्धनदेवभूतपरमार्थतग्राह्यस्यवेदान्तेवनलोकवेमिवभूत्वलनकोरस तथा

नन्वात्मन एवात्मनोऽपि प्रत्ययात्मलाभात्सर्वपदार्थानां हेतुप्रत्ययकालेऽस्वात्मन्युद्गल
स्वभावैवैचित्र्यबलादेव विज्ञानमानानानानास्वभावयुक्तादिवैचित्र्ययुक्ताः सर्वदा वाविर्भा
विष्यन्ति तदाह प्रयोजयतेति यथैववैचित्र्यहेतुस्वभाव नियोपरमात्मबलान्यथैभ्यागतऽस्य
न सिद्धं तदर्थेभ्य आगत स्वभावप्रतिपादनसोऽस्मि भाव स्वभावप्रागतक अन्यादीनस्य
कथं स्वभाव स्यात् तथा एवमागत्वादहं यन्नाग्रामले परप्रयुक्तस्वभाववैचित्र्यमलस्तव पञ्च

प्रयोगतस्वभावमत्र चैवमुत्पन्नकारणमते ७
न स्मिन्नन्तरातेऽस्मिन् नास्ति स्वभावोक्तिः ८

नैव सम्भवति न वा यो ऽस्ते प्रत्ययेष्वातयोगमति येन स्वस्वभाववत्वादेव निर्विवादविभैर्वेष्टि
तिष्ठानतात्यं प्रथमस्वकारः अत परिशेषात् स्वागतकेऽनुकल्पमस्वस्वभावोवाच्य एतस्मि
न्नेवं गतेऽस्मिन् वैचित्र्यहेतुस्वभावस्योक्तिसम्भवपरम्परालिमवैवस्वतानामैवैचित्र्यमस्मा
न तदिमत्वेनातेऽस्मिन्नित्रैकायमेव स्वभावः निग्रस्य चैव स्वात्मकमस्ति सर्वेऽस्य सर्ववैचित्र्या
भ्युपगमैववैचित्र्यमेव लब्धं न तदिम वेकाया स्तोयमैवैविध्यं भवति न यथैकविद्वेद्कस्य

२ मूलमध्यमकवृत्तिप्रसन्नपदायां भाग

सतोहिंकर्तृत्वोक्तोरसर्वसंगतेः त्वभोक्तापुण्यपापनियति तयोरेवासर्वकालत्व
वस्यावनियतिविसाहनेति १ अथममतात्रसयोपयसंग्रहकारससोर्विकल्ति १४ केवल म
वेदैतस्वस्वत्वविद्यावहास्योवास्तश्यवाकस्यायामवरवत्त समधोनिहत्कारा
मौनगच्छेव १५ १२समाधिकविवेकादसिद्धान्तमाश्रिमापायोपितसत्तगत यपवारे
नतलविद पायपुरुषार्थप्रतिष्ठादर्शितायेत्वमेतार्किका प्रत्यपायमयासिद्धान्तक।

नर त्वमस्तिनसत्त्वंनपुण्यंनचपातकं नकिञ्चिकस्यविश्वकर्तृभोक्तृत्वम
वात् १३ सर्वेषुअंगितरासर्वेममतापत्यपेथ्य द्विवद्भूतसर्पपुरसत्यपसोसोपि
नास्तिन १४ केवलोऽवहारस्य काहमोनगतोपवा काहपाया(ण)विशिष्टस्व
तामधिगच्छति १५

स्यपतितेषाजगत्स्वमारियवहारेपरमपुरुषार्थेतत्त्वोपरमार्थेचयुक्तिर्नास्तीसाह यप
ते वेसाहिनारहासिनविवेपुतमाभ्रान्तिप्रणावृद्धिमेनोदेहादिनाहात्म्येनताभाःनाम
त्वनिभिन्नाभिन्नस्वभावेसासारिकानर्थेशातसंकुलेप्रत्यदेभासमानेतन्निरासकयोगेशत
नवैनिद्रे त्वविभ्रान्तिशायानेदाहदृद्धपरिशोषोभ्वारितामस्मादर्शिताध्यारोपापवादन्या
यानिविकापुक्तिनेविधनेनिस्सातत्स्वभावेपितेभ्युपगम्यमानेतत्तत्स्यानिर्विकारत्वहृद।

श्री॰
वा॰ वि॰
३॰ टी॰
५४

दृश्यस्य चलनपरिच्छिन्नस्वभावविन्नरूपत्वे देहेन्द्रियादिनानात्वाभावेन संसरणे च युक्तिरु पपत्तेनैव विपत्ते परिच्छिन्नत्वसिद्धेस्तस्य परिच्छिन्नतापत्तिः तामिमामाशङ्क्य तत्राभ्युपगमेन तत्त्वेव परिनिष्ठितस्य चेतनत्वेऽपि स्वातन्त्र्यं च यद्वेर अवयवत्वे युक्तिरेव विषयत्वमवयवाना चेतनत्वे पकमत्यासंभवेनावयवभाविनि विश्लेषे अवयविनाशप्रसङ्गात् अचेतनत्वे अवयविको

सोऽनन्तो विततव्यापी नानानानात्मनीहशिवे
अवयविनोऽवयवानेतिह युक्तिविषये
नाम्ना ॥ १९ ॥

त्वचेतनत्वात्परिकल्पयन्नाह्याप्यनित्यत्वं स्यात् शाकुनवत्पाणपादसंभवेन भोगसिद्धेरिति दियुक्तिसहस्रेभ्यः एवं जगदाकारतोऽपि शिवे संभवत्वे निर्विकारकूटस्थस्य भ्युपगते जगत्स्व स्यानुकूलसंकल्पात्मकविज्ञानेन तस्य वर्तमानेनानानानात्मनि प्रपञ्चरूपेण देहतत्वं न ह्यवयव वयविनोऽपि विज्ञेवान्यापि युक्तिर्न विषयत इति विवर्तदृष्टिरेव परमार्थतः ॥ १९ ॥

वर्तमद्भिर्नाज्ञातत्वेनवाग्रोपेक्षमाविशेषः द्वितीयेआभ्यात्तमात्मन्न तानि स्वीकृतानि
सः स्थाप्यतस्माने चक्षोतेषांगुरुकृतानवाह अज्ञानामिविज्ञानाहूतस्वप्रकारानिरसि
शायानेदानमुपलाद्दनदानेतेषंप्यतानसाक्षारिकृतान स्वस्यतत्प्रभाल्व्युरुः त्वत्तेथव
द्विनेयव्रआमितमयवस्यानेनेमोत्तत्रामानमाह - नेचानेतत्तानप्रसांक्रिरेकवित्तानेनेवस

अज्ञानेषघट्टानेस्याः ज्ञानिवशाम्यतो तमाहुर्मौनमत्यथमामिनेपरमव
पे ९९ तेनेनत्वमसाधमुनिर्येवनिमानवः अत्तत्वादत्ततामेतिश्वपालिपप्रा
हृतनो ९९ ग्रहवल्लनतास्त्रेदैमितिविचामयोभ्रमः श्रमरुः प्रेत्वयाधांत
दीपेनेवनलभ्यते ९२ ॥

वैलितानात्तमवीसावनाशात्राग्रानित्ताना भः वस्पद्यात्मरूपतथानज्ञानानवैलत्वाणपाभावा
त्तेतिभावः ९५ किंच सतिमूलातानेलद्वलेनेदवात्यायेतानाभावावामोत्वोपादकृत्वात
शास्त्रेत्वमुनितंपादकेनेमाप्रायेनाहतलेनेति ९९ किंचग्रहलताते तगद्गमअमचोप्या
तानेएवनव्यात्तानिलहिनं रत्ना नयेनमुक्तिनंस्यादिकाशयेनाह ग्रहमिति ९२

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ ५३

नहिं जीवन्मुक्तानां वस्तात्विकरागो वीतरागानरपीनान्मुक्तानपमुक्तनाह सरागेति ८५ स
मस्थोपि स्ववोधे सत्कृज्ञाते पुनर्यत्र वेदरूपरूपते तेनत्वाभ्यवलस्यते तेनघात्मनामते घामप
मात्रमप्युत्तमपर्थः ९५ कुतोविलीयते यत्र विद्रोतिमात्रत्वादिवाह नीलत्वमिति ३० श्रु
तपवकाधिनापेवासनाभ्यासनेवनभवतीत्यवासनाभ्यवत्तत्वाहवासनाभिरिति ३१ ननु
विविश्वभुवने देवनरतिर्यगादिभिर्विहितनिषिद्धानेककर्मभिस्तत्फलभोगानियतिभि

रसमग्रकरणग्रामोप्यसेकस्मोविवेकेन. नकिंचिदप्यनुभवत्यतनतोप्यवशेन
धीः ९९ सुषुप्तवत्स्वसम. प्रमाणोपविलीयते दृश्यं सर्वं तत्त्वबोधेतः पुनः स्वात्मे
वलस्यते ९९ नीलत्वंच यथा व्योम्नि तथा दृश्यादिकाशिवे भ्रांतिमात्राद्दतेनाम्य
थाभ्यामतथापिव. ३० वासनाभिहतोपि समस्ताभिर्वासनः भवत्यसा
वसमत्वं सिद्धमित्येव यथाधीः ३१ संकल्पदृष्टंत भव्यसमसावेद्ज्ञालके यद्दा।

स्वेप्रेरणाधिष्ठितमद्भुतमिदंजगत्कर्यंप्रमदृहतेसंकल्पमात्रमित्यायुक्तिभिस्तथापप्र
पतेनहिंसंकल्पमनोरथादिषुवेविधार्थः सतोत्वाधाकात्तत्राप्युद्भतार्थमनादृशीपति
सकल्पेषितिहृभव्यपथासंकल्पिकार्थपुसमसमयेद्वज्ञालकेयद्ददृष्टंतत्तद्धवंतत्वे
पिप्रत्सदर्थं दृष्टेपिसत्वाधर्येकिमास्यात्पुञ्ज्ञात्हृत्संस्तनिश्चपीत्यर्थः ३२

५३

एवंमनोवुद्ध्यादयोपिचिद्विर्मुक्तत्वमेवजडात्मकाः अतस्मैवतामातःसविन्मात्रानुसारिण
श्चिद्रेकरूपा ४८ एवमनर्थहेतुःसर्वस्याविवेकःस्वैचित्तस्यचिद्विर्मुक्तत्वाभेदवुद्धिवेके
वयथोनर्थहेतुरित्याह संविन्मात्रइति ४९ सर्वेदृश्यात्मनोमेवासिद्धस्संविन्मात्रस्वरूपकत्वा।

मनोबुद्ध्यादयश्चैतेसंविन्मात्रानुरूपिणः मनोबुध्यादिरूपार्थाभावितास्तत्रजात्म
का ५० संविन्मात्रैकमेवस्यभेदवस्तात्मनवेतत्ते अभिन्नेभेदवुद्धिर्याविकमनर्था
यचेभवेत ५१ संविन्मात्रस्यस्वरूपस्वमस्यचक्रमतः पश्चातवतद्विवुधाविदन्
तिनश्यति ६ सदसद्रूपयाभासोयथाविकमपिलक्ष्यते तमसोस्तित्वयत्नेनव
स्तुनीदृतथाजगत ६१ प्रथमाकाशमेवाद्यपदिश्यमानमिवास्तन वस्तुनोत
नवभासिस्थितएवास्तिचित्रम. ६२

सप्तरूपानुसंधीतितनमनस्यउपनिरतिशयानुदृश्यमानापाविःहदिनवमूपव्यमानन्नातिस्माह।
संविन्मात्रस्येति वाग्रतिकार्याेचरतानेतिपलोवाच्यवोनिवतितःस्यादित्यनेनोक्तिभावः. ६
विवेकयोक्त्रिकरणानतदिकथेजगताव्रताह सदसद्रूपइति इतिसव्रत्त शक्तियास्यते ८
नतमसियथासदसद्रूपग्राभासोलक्ष्यतेतद्वत ७। तमपिवास्तवायोदनवभासीतिसवय

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ ५२

गुणोपिपुरुषः प्रथमाकाशप्रवानितिनिश्चयवोस्ति रूपवस्तु सत्तयाच्चवहारेणमत्तः वविध स्मनोपिविदूपुरेवमनमत्यपिदेहादावमदिवशाम्यति तयोपोदेवानां भ्रमनुष्यातमपवत दभवतम्प्रवीणातयाभनुष्याणामिलिग्रुनेतित्यर्थः ५८ ननुजीवानांमत्विधार्किविदात्मना शाम्यति उतजरे ननाउ॰ चिदात्मन॰ प्रस्तु तत्त्वमथ कलेनाविरोधित्वात नद्वितीयः जडमात्र

इतिनिश्चयवानन॰ ततोतरवसेत्तया॰ विद्वदुर्वि धमनोपिशाम्यत्यसदिवसदे ५३ जीवानांतमि श्चेनज्ञस्तत्त्वावापुना श्रविद्याशि॰ प्रबुद्धानांत्र नलेनेवशाम्यति ५४ ॥

स्यादिविद्याकार्येनेनतदविरोधित्वादित्याशंकाह जीवानामिति चदमत्तदृतिमादित मेरितिरत्तानस्यपकत्वात् जीवानांमेसारत्वताम॰ श्रविद्याश्रित्वदीयत्तमि रेत्तितेनात्तान वापुनात्वत्तञ्जपिपुनः अद्वैतवस्तीति प्रबुद्धानांतेषावुरवसाक्षात्कारश्चमात्मानापरिणाते नेतर्यवसादिशुभे नात्तानवापुनेवशाम्यति नत्वतीपमपेत्वनरइत्यर्थः ५४ ५२

परमेपदमेवविशिनष्टि प्रवदिः साधनमितिप्रतश्रेदिः साधनशून्यत्वादेवनाहंकर्तेभोक्तत्व।
शून्यंप्रतपवभोगपसत्वइ रवेहितस्वप्रकाशानिर्मलिशाघानेदशूमालकत्वात्किवे ५५ नेनु
किमर्थेतत्स्वप्रकाशमुच्यते विद्ययस्वव्वड्योगमेवतन्निकलपात्रशाद मक्कुतापाइतिरथ
महत्तैवमक्रतया. मुक्तेः प्रभावाप्रागभावस्यानीपातादृशेनग्रहभावेनमुक्तेभावेनमन
भव. क्कनत्वभावेनप्रतियोगीशनुभवितशक्यः तदुक्तमुक्तनघेवमुक्तिभावेनतज्ञापा

प्रवृद्धिः साधनसंपन्नमनतः साधनेसमे नसाधनेमस्वेमस्वेनान्यदितामुदितेतिवे
५५ मक्कुतापाप्रहतेगुमभावोभावनेक्कच तदेवाभिध्यतेसतितातपश्चिद्वयी
त्वते ५० मारनमपदनेचेवपत्पापाणवदसते शुज्ज्उदैवतद्धिहिनिर्वाणमज
रोपदे ५१

ह तदेवेतिपतद्दपेपिनासंधविवदर्पोनमायुः स्पादिरपे. ५० तदहंकरमाणादिस्पं
दनेनप्रस्पंदनेनप्रस्पंदनेनहूत स्मृत्यादिस्पंदनास्पंदनयोगिर्दिशिलावदवस्तुत्वयाधियमा
नहतउमेवकिनस्पाज्ज्ञाह स्पंदनेरतिधासितमव्रस्यानेभावेक्क पत्रस्तन्निर्वाणमज
रोपदत्वादिविक्रियाशून्यत्वाचगिरिशिलायामप्पपदयेनचलनमस्त्येवेति नास्त
कमचलनमितिचसेत्रेवज्ञाग्येनकुरस्थेतिभावः ५१

श्री. वा. नि. उ. टी. ५१

प्रतः स्वप्रकाशत्वमेव युक्तिशेषात्सिद्धमित्याह तच्चेति लौकिकात्मानि प्रसिद्धेनात्मत्वेन च हृदि स्फु
तिफलत्वमिव नहितत्तानात्तरं वेद्यमनवस्थापातादितिभावः ५२ तत्रैव ५३ तस्य परप्रका
श्यत्वं वस्तुसारम्भस्याह चेत्यात्मत्वमितिचेतनं चेत्याभिलक्षणो क्रिया ५४ ईदृशचेतना
भावेनाचेतनवत्तमोदेहप्रसङ्गमित्याह चेतनस्येति ५५ ननु मोक्षेऽपि चेत्यसत्त्वात्तदाहदिगि

नन्वनाख्योऽविनाशात्मा सर्वमेवानुभूयते । लोके शास्त्रविवेकेन तेनतत्स्विदात्मनि ॥ ५१
तद्रूपं तन्मनश्चेतो ज्ञाननामेदृतान्यथा । केवले केवलीभावो निर्वाणमसदेव वा ॥ ५२
चेतोऽनाख्यत्वमायाति स्थितेनस्याश्चेतने । एषएव च संसारो बन्धः क्लेशाय भूयसे ॥ ५३
चेतनस्याचेतनत्वं यच्चेत्यानुत्तमात्मके । मोक्षो विद्धि परं शान्तेः पदमव्ययमेव च ॥ ५४
दिक्कालाद्यनवच्छिन्नं शान्तं तत्त्वमनिन्दितम् । चेतनं संभवत्येकः किं तत्तेकथं ॥ ५५
मेकत्वः समष्टरूपं तः सविमाशात्मताविना यथास्वकङ्कवर्भूपात्वेत्याभिनिहिंते
५६

ति ५७ एवमेतत्संसारतामाशे तत्त्वतः सिद्धं मुक्तिमुपपाद्य वदति भेदस्ततामानाजैणजाद्विक स्व
प्रसंरदृश्यपतिसंकल्पयतिदृभूपः प्रतिज्ञातं संबोधनेपश्यात्स्वमद्रूपवेत्यतिसविदेतत्तं तस्य
हासना नसारिककस्यः संविस्मयो विसंविरात्मतो विहाय पाप्यवद्वेतत्वेवाभिसंज्ञात्मानि चहिगे

अतिदुर्ज्ञेयस्वरूपस्य परमात्मनः सिद्धिरुक्ता ५१

ध्येतेवासिन शिष्यस्य ध्येनविवर्जिते सर्वपरिक्षेदकलंकमुक्ते ३० प्रविचारज्ञस्तमोदया।
न्मागतानाद्युपदेशवाक्यहेतिपोर्यता कल्पनया समस्ते कल्पनावर्गव्यवहारसे कस्य विषयेश्च।
द्गः विचारेणापरितातेतन्मौनवाग्गोचरमेवाद्ग यतोवाचोनिवर्तते अप्राप्य मनसासहेत्यादि
श्रुतयोविद्यो सद्भुतन्मौनमेव ३१ पुरुषो वक्तातेयतस्मासात्काररूपमस्य निर्विकल्पवस्तु

यथाभूतेयवक्तव्ये त्वसंतेवासिनोमया यथाभूतविदुः काष्ठमौनमेतद्विवर्जिते
"सविचारात्मसंकल्पमौनमाहुः परंपदं तदेवनवतत्वस्यदत्नः सदाउत्तरः ३९
यस्यार्थोद्दिभवत्येष पुरुषोवक्तितादृशी तेयमाद्रमयसुदेशागतीतयदृस्थितः ४०
वभागीतयदृश्योपिकुयशूहानितिवाग्जले श्रवाक्यवचिमितोतेनवाद्विभंसकल्पनो।
किल ४१ श्रीरामउवाच वाचियोयप्रवर्ततेतानानष्टतयरोपकान श्रीतेषामिद्य
वक्षेदिदवेकानवदृकोभवान् ४२ श्रीवसिष्ठउवाच यवास्थितेराह्वबहेयथा
भूतमिदस्कृण कस्तंकोहंजगद्वाकिमितिनन्ववितनवा ४३

तस्मात्वमय स्वार्थेमयद् ४४ ह्रियस्मात्सर्वोपाकातियोभयस्य वक्षेदादिसकल्पनोकिल
४५ यनादृत्यतानयोविषयीकृतभागासमालत्वाश्रिपायेन वस्त्ववच्छेदीत्याहतः प्रति
योगीतांश्चिपकः ४६ यथाभूतयथास्थिते ४७ ॥

श्री. ५५ ५५ स्वात्मतत्त्वप्रतिपादनात्माधिशिक्षामप्येमात्रमपिवत्कं नवेभिन्नविवक्षामित्यावयत्य्‌रःस
का. नि. हः सप्रपञ्चशाहार्थं शतिसायमाथिसात्वंरनिविकल्पवाकार्थं प्रतिपादयतिमाव: ५९ क
३ टी. ल्पतत्वे त्वबोधनाय प्रतिवादि विज्ञपायचविरुपानिरहंकारमांउपोगासिडिमत्याह स्वा
५. पहेतितिसाध्यात्मनो तात्पर्येनपोमदेहवारणायप्रतिवादिविज्ञपार्थं मपिउपमितेभविहो

अहंतावृत्तये तात्त्विदाकाशोनिरामयः चेत्यसंवेद्यरहितः सर्वसंकल्पनातिगः
५४ स्वच्छचिदाकाशमहं भवानाकाशमेव च जगच्चाकाशमखिलं सर्वमाकाश
मात्रकं ५५ प्राङ्गनानेकरूपात्मा प्राङ्गतानमयात्मनि प्रत्यंसंविद्रूपोनन्तकस्य
स्वहृत्तेनवेस्महे ५९ स्वपत्नोद्भावनपराब्रह्मतामेकवर्द्दने मात्मार्थमप्युपमि
तोनयोनिपातशास्वतो ५७ जीवतोप्युपशांतस्य व्यवहारावतोपि च ग्रावबद्वद
स्यानतदाहुः परमंपदं ५८

स प्रकृतिपुत्रयादिप्रमाते स्वपत्नोद्भावनपरा संत. बाधितस्याप्याहत्यो येत्तमहंतात्मनः
एकस्यैव बहुनेकवीप्यः शतशाखानांनपतिनलतवद्यानुसृतेतस्थे: ५७ नेनावतेषांपोदि
त्यप्रकटनव्यवहारायव्यपरमपदमितिवेदितव्यं किंत्वमहे वेत्याह जीवबहति ५८ ५.

जाग्रदवस्थायामपि मूलसत्त्वेन पाणपणान्तः सुषुप्तत्वं चेद्भवति तदा सुषुप्तके पण्डितानां
वरण्यभावाज्जागर्षि जाग्रत्सुषुप्तयोर्भेदकारणानन्तत्कार्ययोर्बोधेनैक्यं सति तस्य रिपोश्च
रतिसम्मात्रं तदसि २४ २५ सर्वहेतानापत्त्यपेतं वक्तव्याभिसाहं भावादेरप्यपरिशेषात्कथंक

जाग्रत्यपि सुषुप्तस्थो जागर्षि च सुषुप्तके जाग्रत्सुषुप्तयोरैक्यात्तत्त्वं पश्य निराश्रयः
२४ एवमासुषुप्तसहितमभ्यासेन यावन्नैवाने परमात्मदृष्टमहं मन्येऽसदेवसत्त्वं २५
नचहेतेनचैवेकानगाहित्येवनिश्चयी परमात्मेति निष्ठासाक्षात्कारविशदाश्रयः २६
श्रीराम उवाच यथाक्रमनिराहेलनतदहमप्रमेयात्मकः भवानेवेह किं नाम वदासि भाव
ह्रतोज्वरः तस्मिन्नेव मुहूर्ते हे मति हृन्मय श्रुचेष्टितः २८ तस्मिन्निलीयते किंसा
हितिसभ्येमहाजने पतितेन पापोभावोराम: पुनरूचावहं २९ किमर्थं भग
वन्स्वसौभवानहं भविष्यति नमोऽस्तु जगतां नाथ: सर्वात्मन्नारस्वम: ३०

देव्यादिव्यावदाभस्यापाशेन रामपृच्छतिपेवमिति ३१ नाहमेवभविष्णुहं भावादि मेम
योत्थापन्नानुदृश्येसोवलंवितस्तेषांतत्तत्त्वंसपद्मस्यैनमोऽवोत्रसिन्धापाशेनतत्त्वलो
भावंश्चात्र् पवचवेदति ३२ मत्त्वापिकारिणंकेषामवितत्त्वावेजानेपिसदैवासत्तावानन्देदा

तं शपाणो भो यो पनिलतमति २५ गुरो धैर्जितवपा देवु निरज्ञातं भमन्यमानो रो मज्ञाहकिमर्थमिति
जगतो मध्ये सतात् दृशो न्यायः शिष्यो रुद्गावालकोनात्तिपः सतो विट्ठपो गुरुणां २० ब्रह्म
मज्ञस्य कोऽस्य पापरमावपि नेन हैन्माते ली मवस्थान मेवोज्झे २१ कोटिनेदर्शायितेभूमि

व्याखिश्वाव नमेवकमशक्यान्त्युक्तिलयमपाधिनः किंतप्रज्ञस्य कोऽयास्यत्वली
मेवानवोज्झे २१ द्विविधो भवति प्रशान्तज्ञो तो तोयवापिव प्रत्यस्यान्ततयाऽदेयोन्त
स्यन्तत्तयोऽन्नः २२ येनावेतमशुन्कालभुवानत्वाततनमदः भाजनेक्षविकल्पामा
मुक्तभागो महामते २३ ननुत्तस्य पुनर्जाते विज्ञातः परमे परे योग्यो न क्षविकल्प
नामज्ञानामालिस्फुरे २४ यावान्कश्चित्किलोदेवो वाच्यो यो वदतां वर सूक्ष्मार्थः
परमार्थो वा वहुरस्यतरो पि वा २५ प्रतियोग्यव्यवच्छेदसंख्या नीनोदिभिर्भुमेः स
च सर्वो न्वितःना यो भाद्ववज्ञमरोणभिः २६ उक्तंसमकल्पकंवतत्तानाहेतिसंदसः ना

कोऽयं वृत्तिर्द्विविधस्तादिना २१ २२ २४ वाच्यपदप्लेष्वोभिलावः २५ प्रतियोगीनिरूपकः
व्यवच्छेदो व्यावृत्तिः संख्या गणना प्रतीतः तत्तद्देमलिकोतः परमार्थः व्यादिपदात्तस्याथ
नतदितरवाधकं तद्योधत्स्तु पापो वो धवो धकप्रमाणान्दपो गुलं तेनेवाविभुमेः कल्पकमकते

धैर्येण हार्यधीरता मौनी चकथनः सन् ९ हर्षेषु हर्षस्थानेषु १० तत्रपुष्टवकतलंप्रपुक्तेषु
पश्यन्किंवारयति अंतर्मुखः निवर्तितशोकः ११ इत्थं पुरुवन्तु स्पष्टार्थपि कुर्वतो मे चकेतस्य
दनदेवाय्यनाभूमाईमिते इति प्रतेविनिभावः ११ स्वस्तिविमानकोटरे हादौ कारो १२ १४

मनेषु कस्मात्हेषु धैर्ये कृतमहान्स्यत् ग्राम्यभाषमना मोचीवामनाक्रांतभूत्वत
५ मदनेनाभवहर्षेषु दुःखेषु भवदू रित. करुणांकृतदीनेषु भवदीरखेवीर्ये चा
न ६ अंतर्मुखः सदानंदः स्वात्मारामतपार्वितः यः कतोषिशाम्ता हामलच कर्तथेभि
नानच ७ आत्मभावनया साधोनित्यमंतर्मुखस्थिते वज्रपाषाणितेवामपतिता
णानिकुहतो ११ संकल्पकलनोन्मुक्तेसमाचिन्मात्रकोटरे ध.निष्टमात्मनि स्व
रमाध्यपामामहेश्वरः १२ नतेभिंदंतिशास्त्राणि जदहंतिहुताशनाः नक्लेदयंति
वारीणि शोषयंतेन मारुता १४ तस्यैष सजगमालिगपमात्मानमजरामरे नृषा
वष्टभ्यधीरात्मा सत्त्वमधिवसेदिदं १५ नगच्छत्वपदार्थानु पश्यन्मोदंशिरोपरे
सविदमेविदः स्वस्थात्मास्तेनमेवमच्युते १९ सर्वभुतेषिति स्वस्तंभनिःपतित
विद्रे स्वसिन्समृ
यानं स्वात्मानं स्वस्तंभमिदिरमिवधीरात्मा सांख्येवतलिह १७ समलतलाणहृत्तसपदार्थं च
लत्तणपुण्यात्मा तोदष्ट्रि यामिवसारभूतापरेत्रलत्संविदामाश्रिमसर्वेवासस वित. अतु

श्री.
वा. नि.
उ. टी.
८८

कार्येण न हर्षहेयोपादानानामिवेतिवासनानुदयेऽस्तीति ॥ १२ ॥ कर्मणा यत्र वृत्तिमान्
तत्रैवेदितिसूक्ष्मनिश्चयम् ॥ १८ ॥ तदेकार्ह अतीतनिमग्नमनवबुद्धिर्हृत्ताणगृह्वक ॥ १९ ॥ २० ॥ हृदि तानाम्
सदेव निर्विकल्पसमाधिस्तानाभ्यासलेन विलीनेन वाधितेन किञ्चिद्रूप पदार्थानां वस्तुनि

अन्तर्मेरुवत्पातितं कार्यमाहुरन्तो बहिः जीवतामपि नोदेतिवासनादयवदमिव ॥ १ ॥
पुन प्रसरणोन्मुक्तमतः सन्मनः कुरु कुर्वेन्नर्मणिकर्माणि कर्मभावदह्वनि
मान् ॥ १८ ॥ अन्तर्निर्विहीनेनवद्हिर्विमतेवव समप्रवृद्धप्राप्यकार्यमावरचे
तसा ॥ १९ ॥ वासनाकादिवितानवरतमन्यकृतामने भवतः कुर्वतः कार्यमेवविन्न
लिप्यते ॥ २० ॥ हृदिनिस्पराविलीनेनकिंविद्वमस्वावहिः अन्तःप्रन्नतमसमेवचेतसानिष्ठ
विचरः ॥ २१ ॥ असकल्पकलेकमपानानाविध्यतयोदये प्रवृत्त्यामविदिस्यित्वा कुरुमा
कुरुद्धानव ॥ २२ ॥ सतुसममपाद्यमानाग्रहावहाव्रजन गृहाणामकिंचिदपिमा
वकिंचिन्मरिमन ॥ २३ ॥

प्रासमात्रेणप्रवरतन्त्रनैतमसेनस्तोन ॥ २१ ॥ २२ ॥ जाग्रत मनव वहरनबनत्रपिलंस्व
मतमप्राहमामाकिंचिदिह गृहाणानिष्टंत्यज ॥ २३ ॥

अनाद्यनन्तस्वात्मस्वविलसत्यैवाङ्कुरवीजीदीनामज्ञानसत्तऽस्माद् भावेति ॥४ न च भूक
व १ वीजादेस्तत्र सञ्ज्ञामात्रेणकश्चिदात्मैवाङ्कुरतेवीजादिवेद जगाद्रूपानुरूपतामेतिफलित
मित्याह नोवीजमिति विचवित्त्वरूप शुभिधानरूहणवाचावधस्त्येपुस्तिस्फारतायै ॥५॥ न

अथैवमविरस्तीहस्मेकरोवीजमतितत तत्कर्मतत्त्वपुरुषस्तदैवतत्कुभाग्यभ
॥६॥ नवीजमाहावस्त्वग्रात्करोत्तवयवानर. नकर्मनवदैवातिदंकेवलविदृदेतिदि
१ नोवीजमस्तिनकिलाङ्कुरकोपिनास्तिनपल्लिकर्मपुरुषस्त्वनवास्तिमायो
एकत्वचित्समुदितस्यतथाभिधानलम्बानद स्यवासनयाभयेव ॥७॥ एवमनि
प्रथमनादप्यभावेपित्वात्स्तत्राधप्रपुरुषकर्मविचारणादा निर्वासन सकलप्र
कल्पनाविसङ्क सर्विद्वपुनेन्यथाधिपतेज्ञमास्व ॥८॥ प्रशान्तसर्वेहमशमकसङ्क
चिन्मात्रसम्प्रावितकार्यकारी स्वात्मैकतामे.परिपूर्णकामोभवाममेवामरपा।
माभिराम ॥९॥ इतिश्रीरामायणेनिर्वाणप्रकरणेपकातत्वसिद्धान्तप्रतिपादनसर्ग ॥१८

नदेसमग्रस्यवनमन्नञ्जतिपदरूपमेवनिश्चयम्प्रसहितपभावेपित्वापुरुषकर्माप्रहृतविचारणा।
कात्वज्ञानिर्वासन सर यथाधिमतेज्ञमसमाहितेऽप्यद्दृदक्ष्यप्रस्तमये ॥१॥ एतदेवसग्रह
प्रत्ययसहानिग्रनातेति ॥ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेःष्टादिश सर्ग

श्री
वा.वि.
३ ई
८३

अवहोरयपाग्रामस्लेकवर्णानुवर्तिन स्वइपेनमहाम्येयरामयामोपदिश्यते यथाग्रामक
मेसर्वेत्रपातृमिवोदासीनपुरुषेषुयथापोरपभावयननिष्पाद्यन १ सवृत्ताव्रतसदाम
शाहहित विस्तारितयाशापोपस्पतपाविपोभव २ यथाग्रामेषुएवेषस्मेषु उवृत्ति
मन्तमहत्त्वचशोकादिषु श्रुत यट विन मनयामपथादेशतत्तदेशामनुस्मृत्यपथा

वसिष्ठवाच निरमत्तर्मेत्वक्तिहत्वीतपागोविवासनः विस्ताचमसलशातक
मेसर्वेत्र भावयन १ आकाशविशद् प्रान्त श्रीमातृकवनस्थित मम लोम्य
समाचर सवृत्ताहृहितोशाय २ शोकेवापत्त्वचोरेषुमेकरेष्ववदेषुच यथा
ग्रामेषुसर्वेषुएवेषव्रतिपत्तच ३ यथाक्रतयपश्चात्पृकृत्य त्वमइ विन
वाप्यक्रसादिपर्पोतेहृदयुक्तस्तकोनिव ४ समागमेषुकानानामत्स्वेषदप
षुच ग्रानदभवसोमात्मावासनाक्रान्तमूढवत् ५ बलाहिरत्नपाशेषानमी
नरिनिष्ठटन वातोरिज्ञानिवाभोगात्मसनाक्रान्तमूढवत ६ १ ८
क्रमवाप्यक्रस्तादिपर्पं
तद एवर एवविरवनपीतोस्पादिहृदयुक्तानि वस्तपकचदनादिभोगसाकोनिवकविति
हयोरव्यप १४ मत्तेपोक्तार्यमेवप्रपचयति समागमेष्विव्यादिना भोगवासनाभिराकान्त
येमूढाकर्मेदत्तनास्तहत ५ भूतान्यधार्मिकाणिदयालिप्तमोविकृतक्रमगतेर्षयोपये

नकार्यैषर्यायन श्रीनखान्तुन ८
८३

स्थावराणां च दारूणां कृतानं तथा स्वर्णं रंतिभूजलादिस्वरूपेण बीजमविषयचं कृतं स्वे
कत्वस्वरूपेण विद्धाः कृतादयश्चेति १९ बहुत्वमानतिरेकानभ्रवालादीन भृङ्गनातकउद्य
तपित्व ७ शाकवेतिताभ्यां हि निध्यादनेष्ण यनेकमायद्भाह प्राणीति १८ १४ सेविदावि

नबीजो कृस्यो भेदो विद्यते न्योन्यवयोरिव बीजमेवांकुरं विद्धि विद्धि कर्मैव मानवे १५
विस्फुरतो भूमिको पेकतो निष्पाद्यवा कवे स्थूला स्थलाभ्यु कृरापाघोन्नु हृदकानिव
१६ चिताविनाभिराकोषणा हस्वतपविपेलवाना पृक्रान्वनुमानभ्रुकउल्लासयोगेवमः
१७ प्राणिनो ये संतश्याः संविज्ञानममा तेते नतोनितनिकोनयोगस्मः पुष्पफलस्य।
था १९ यदि स्मवेगमासं विद्धेवामिवनीयतो नकउलपत्र नशाकः स्मान्हुवत्स्वभूभुजा १९
नेगमानं स्थावराणां मेतदायहितोनके संविदिस्फुरणमात्रममस्यीतेनविपते २०
बीजं नाकृतविकल्पानां क्रियापृथक्कमेणां कृषिवीबीतरेणाभ्यनालिभेदोन वस्तुनि २१
दित्वेत्नुकर्माणो यस्य बीजो कृत पातपो विपश्चिन्वशावेतस्मे महते तस्मै सदा नमः २२

मूर्त्तरणस्येदं २० कर्मैदेवे परमस्य विभेदोनास्ति वस्तुस्वरूप नैवविभेदो नास्ति २१ इत्येवोत।
मः देयेन पश्यति तेनिर्देतिद्विधाभिनिद्धिनभेदं नयोबीजां कृदयोर्न्यमहतेपश्चावेतदूप।
पश्चात्वेनस्थितमयमहतेव्रत्वेनेनमरस्यपीवा २२ ॥

श्री. वा. नि. ३ टी ८९ वासनासंगपरित्यागात्सर्वजनानां वासनाद्यात्मस्थितमाह स संविदेति ११ यदिदं वासनैवसं
स्तुच्छेदनवासंगतेति मम्मसनर्द्दि तन्नतानाभावादेव वासनादन्यादृग्रूपवेति तदाम
नोसाद्वमेव २१ प्रागुक्तगतत्वेन लक्षणमाहात्म्येनलक्षणपावापर्यवपुरुषपदवतस्त।

संवित्तेनेनवीजस्य पोतस्योवासनात्मनः । सकलोसंकुरोल्लासं तनुमसंगाग्रिनादह २३
कुर्वेतोकुर्वतश्चैवमनसायुद्रमज्जने । शुभाशुभफलप्राप्तौ तदहंगावृद्धधीः २४
यथैवावासनोत्सादपवासनान्तरंनिस्तरन्तः । ययाकृपाण्डिपुत्रस्याः संपादयतमेवहि
यथावत्स्थितान्तपापुत्रस्य पुरुषपदवतः । वासनोत्कृष्टनिःस्पृहमतदेवयशाशिवे २६
पोरुषाधिपत्येन यथा तानामवितालया निवारयत्यात्माभावात्मामाबीनमेवासनात्मया ॥
नास्येवसोहवासनात्मसंसारोत्तरणात्मनिः निरहंभावरूपेभिन्नवासनानाम्यवामनि
२८

पाविराम्यत्यपपुत्राणावासनात्पेन्नुकरोत्थितनयेवसंपादयेत्स्नुयतनस्ते यतनस्त्रान्स्ताम्
रूपजेव २९ सर्ववासनानामविरतविदुषिरहंभावपवपुंलयनतमेवनिश्चायेत्याह योगेति
लेति ३० वासनानामतिमुक्तारोत्तरणे ३१

अतएव हि पुरुषकर्मादि चर्यादि चर्यादिषु संविदधीत सञ्ज्ञास्फूर्तिकं सर्वैरनुभूयते संविद्धि पर्वते
त्मा न प्रभुरूपमेतत्सत्तास्फूर्तिरूपं तत्कीदृशं भवेत् एवीकमेव स्यादिति चेत्‌ः १ सर्वेषां संविस्प
ष्टमाङ्गं तैर्वैचित्र्यमागाद्वैतत्रिवृन्नाचनिमित्तमाह प्रवर्तनं इति ४ येन हेतुना प्रवर्तते हि त्या
त्मा प्रवेपामानसंरोगः संस्कारोद्यतः समनुभूय अनाभाषमानः अप्रस्फुरत्संद प्रवोत्पाते वि

संविस्पंदात्तेन प्रेत्य कर्मवाकीदृशं भवेत् यथा वदेष पर्यात्मात्तेनैव जगत्कृते २
प्रवर्तते जगत्स्थसी संवित्स्पंदास्वाभावात् निवर्तते हि संतारः संविस्पंदात्स्वभावा
त ४ अयात्मनाहि संविन्नः स्पंदः संस्पंदनेनादि ३ संस्पंदोपस्फुरत्संरोपेनावर्तते हि नोप्य
ते ५ मनागपि न भेदोऽस्ति संवित्स्पंदस्वभावयोः कल्पनाशास्त्रतेनापस्तु चैत्तपुरुषकर्म
णः ६ जलवीच्यो यथा दृष्टिर्भेदः कल्पनयान्वये तथा हि विशं स्पंदस्वरूपेण तक
र्मणो ७ कर्मैव पुरुषभावः पुरुषस्यैव कर्मता एते ह्यभिन्ने विद्धि नयात्तु हि निश्चित
ते ८

तकर्मेत्रमयं ५ अतएव वितसंस्पंदपुरुषाधाकारता तत्क्षिद्विरेवनिराकारेनेति स्पंदपु
रुषयोः परस्परं विमर्शेन भेदस्त्वाह मनागिति ९ अपि हानाद्वस्वत्तसमरामात्सीत्साह न
लेनि जेतपुरुषः २ आभिवेति तथा च श्रुतिः प्रपक्वमतामत्तसेनतत् एतेदेव मतस्य
मतोहि कर्मापुद्गृहीतेति ८ ॥

तथाचैकयमातेपुणककेभाविदेहस्यतद्गोगस्यवस्तुवोवसेऽरस्यर्थः एवंवपरङ्गैरेवक
मेदिपर्यायर्थिति तत्सिद्धोत्रमाह सदित्ति ॥ वीजांकुरणामितिप्रश्रस्योत्तरमाह स्य
दादिति तदीजत्सेवात:स्वत्वावयवनूपोन्निर्गतमयंकूरस्यर्थः ॥ चित्तेचित्तभावदंह
ता: यदिक्कालक्रमसंस्थितसंदेक्ताचिडूजतंकविचेमर्थः वासनावान्भुत्वधाकरणाम

हिमवत्तमयथाशैतपर्छेस्तेतथथाद्विमे धनकर्मीसोत यातेतथैजेतः कर्मेतत
था॥ संवित्संपदासमैवदेवकर्मनरादय. पर्यायशब्दाः तथुनःपृथक्कमेदयः
स्थिताः॥ संदात्संवित्तगहोत्तनसंदाद्यात्मवीजता संकूरश्चतदेवातःस्थित
त्वादंकूरवीप्सयः॥ चित्तचक्कविरसंदंकृवित्संरसभावत: धनेतमेकाप्पेव
दिक्कालक्रमसंस्थितं॥ सवित्संपदोवासनावादिरुवीजमक्काणं भुवाकार
ततामेतिरद्दहरंकवगावले॥ तृणवल्लीलतागुल्मवीजातरगतेरपि वोजेसवि [illegible]

पिकारणतामेति॥ अवांतरवीजवेषेणस्थितःसएवसर्वत्रवीजमवांतरवेषमततस्क
येवषविशेषयस्तयोर्थेमित्राशय गह तृणेति वीजांतराणांगतेत्याक्ष्वस्थितकार्यप्र
हत्तेः तवेवेतदंतदप्यनुगतंवीजातरंस्याद्विनवस्थामाशंक्याह तसेति॥ यदि
वीजांतर्गतशक्तिरेवांकुरइति मत्वाततदपिनशक्तितद्धोभेद इत्याशयेनाहनेति

देहमहं सौम्यात्मतदुपदेशात स्वभावरूपपरिवृत्तिविमुक्तः सततमपलवशांतेषणात्स्वसंवित्
आपन्नमपमलविषादह्रदविभ्रम भवाभवेषु विभवाकामुकरूपांपकर्षेषु यथास्थितसमतिष्ठ म
उपदेश विस्मयोऽथविलीय स्वरूपस्थितिदार्ढ्ये विहायममायाभव ९८ तत्किलमतानेवरप्रमा
दात्मारव्यश्रवस्याहाहर्षशोकानुक्रमपरापेन पुनर्वेभोभविष्यति नेत्यहं यथास्थितमिति

आपन्नमपत्मभवाभवेषु शांतेषणात्स्वसंविन्मवित सौम्यारहेभावविराविमु
क्तो यथास्थितनिष्ठविलीयमानस ९९ यथास्थितवस्त्वधिगमपरामास्थितो निवेदास
हसावरोहो नद्दर्षशोकेषणात्स्याशाविमुक्तचानिष्ठपदेऽवमानस १०० इति श्रीवा
सिष्ठेनिर्वाणप्रकरणे मोक्षोपाये मोक्षोपदेशोनाम सप्तविंशतितमः सर्गः

देहमहलावरोहाममवयथास्थितमप्युत्तमैकवक्ता अपरोऽत्तमपाममधिगमस्थितो निवेत
नमर्हदर्षशोकेषणात्तत्तानिविन्नमतापकानिविमुच्यचानिष्ठपश्चेदेवानाम्यनुवर्तमान
शास्त्रविधानमवाम्रहृष्यानाम्य तवदृश्यस्वार्थमपाविलीयमानेस्सक्तनतनावता
सततमसदेहरिति भाव १०१ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे सप्त
विंशतितमः सर्गः २७ ॥ ॥

श्री
वा. वि
उ. टी.
८४

बीजांकुराणां पुरुषकर्मणां जन्मकारिणां दैवशब्दार्थं पृच्छामि तत्त्वं भूयो निर्वाच्यते बीजस्य
लक्षणादानानां शुक्राणाम् पाद्यकप्रयाणां कर्तॄणां कर्मणां तदेव विदितं निश्चित्यो
दर्शितं क्रियाणां मितिरस्पष्टमपि तां दैवशब्दार्थेनाद्यनेनिमित्तेन प्रच्छालासर्वैरैव नापरं
प्रत्यक्षतां संसारापेक्षकारिणां तत्वप्राप्तिपाकलितारूपपितुन विधीकृत्य कथयेत्
१ तदादौ दैवस्य तत्त्वकर्मकर्मणामत्र मनोरूपस्पन्दस्तत्स्पन्दविरामेव तत्तत्तन्निष्ठि

श्रीराम उवाच बीजांकुराणां पुरुषकर्मणां जन्मकारिणां दैवशब्दार्थपृच्छा
नाततत्वे वद विभो पुनः ॥ १ श्रीवसिष्ठ उवाच दैवकर्मादिपर्यायैर्यदादिष्ट
स्तावधि सैवित्स्पन्दनमेवेदं लोके पुरुषतां गतं ॥ २

तस्मिन्नेव प्रथमे बहुस्पन्दो ज्ञायते इति प्रथमकल्पलतोऽनविस्पंदनसमष्टिव्यष्टिमनोभवा
तितलो देहाकारप्राप्तेन पुरुषत्वं गत. कर्मणीति कर्तृत्वेनगुणपापपुण्यादिरूपं दैवतां च प्राप्य
तद्देह्या पुनरादिरूपात्मना तद्गतगुणक्रियाधात्मनास्वचन्दनादिसामान्यं तेन तन्नाद्
येनाविवक्तेन त्विति दैवकर्मादिकाणामशब्दनपदानानाविधकार्यशब्दरूपं च तत्तत्स्निस्य

उपदेशप्रकरणे टीकि १

८५

तस्य किंफलेनत्याह एवमिति न चायं निश्चयो ध्यानध्यातादित्रिपुटीमाधायात्मतत्त्वाय।
कल्पादिव्यापारेणाह ध्यानेति कृतस्तत्र व्यापारेनत्याह सर्वमेवेति यतो ध्यानादित्रेयकि
चित्स्पिसर्वमेतत्सर्वः ८ तद्दिदर्शनादित्रिपुटाध्याधितत्साभात्मात्मयेनह्यधकतानिस्यासे।
कविशेषमात्र इत्येवमितिद्वैतमाज्ञानकंवस्तुतत्रमेवनत्तुरूपतेऽस्मिन् हृतमिवकल्पम
योविनाधामात्मप्रतानिवर्तकस्मात्तपरमार्थचिन्नएवविभूतयोद्भूतदयः ध्यानेनन्प्रमा

एवं निश्चयवानत्र सर्वमेवमितिनिश्चिताः। ध्यानाद्ध्येयं न पश्यामि ध्यानेनसर्वकापि न किंचन
८ इष्टाद्दृष्टंदर्शनेनचचिन्नएवविधूतयः अतस्तत्सविदोनान्यद्ध्यानेध्येयमस्ति
च ५ उपतिष्ठतिपश्चेद्वेकृतिमलयानिले ध्यानमनेन्मसमेसोम्येनहम्यतिन
शाम्यति ९

ज्ञानेनापिवस्तुतत्त्वरूपेण्वानुसारिचेतिक्रियाविशेषमात्रत्वात्विभूनयपवुध्यानाद्यर
लिकाध्याहमये. विशेषान्तरमपाह मतदितिमतत् प्रसंवितजन्रवस्तु सर्वतत्संविदः
प्रमत्तयापभूते नष्टेभ्रमोरक्षयेदर्शनानुसार्येव ध्येयंतयध्यानेविनापिध्यानं प्रतिसंरु
धतिनवस्तुनो ध्यानानुसारितेतिविशेषरूपः संविदस्तानविकारत्वमवंतोऽविशेषस्याह
उपतीति यथासमद्रःअनिपञ्चेद्रेउपतिसतितद्भातिप्रलयानिलेवहतिशाम्यतिचनतथा

श्री
वा.नि.
उ.टी.
८२

नर्हितस्पाः इत्यादित्रिपुटीकृत्य विभुनिरितिविहितेतयेवेत्याशयेनाह यथेति विविवे
तशोऽहमभ्रमस्तथैः ११ एवं देहदृष्ट्या चिन्मात्रमपि कल्पितं तदुभयदृष्ट्या जीवः कल्पित
दृष्ट्या तदुभये कल्पितमिति शुद्धचितिविवर्त. सर्वैरित्याह यथेति प्रतिदृष्ट्या तत्तदे

यथा नौयायिनः स्थाणुतरुशैलादिवेपने यथा शाक्तौ रजतधीस्तथा देहादिचेतन
स. ११ यथा देहादि चिन्मात्रे तथा देहस्य चिन्मके तथैव जीवः परमे पदे देहतम
ते.कुतः १२ सर्वमेकमिदं शान्तं ब्रह्म सर्वहितं वेदनात् नकिंचिज्जगदात्पर्स्थि
भ्रान्तिरन्याभ्रविपते १३ नविद्यते यथा वासि वनस्वेदस्य सेकते विशुद्धांक
विवचतया देहादिचेतसि १४ अविद्यमानप्रवासित्वाविभीहि जगदुभे प
तेदेवपरे मसेविहिमग्नविश्वरः १५ जगदस्ति न सज्जेति यासी ज्ञप्तिस्तथा यथा
शान्तमथ पुपदेशो नो किमत्महद्ध पकारणं १६ स्थाल्पदेवनचनक्रमादि पदार्थम्।
मात्रकतया विज्ञमात्रनगादिदृष्टीणतत्त्वविचारणात् १७

वैकमित्याह सर्वमिति ५ चेतसितत्वदृष्टौ १४ विभीहि भयं प्राप्नुहि १५ जगदेवाक्षि
प्रहितौ यत्त्वसमन्नास्तीतिपा भ्रान्तिरलक्षसीत्सा १६ १७ ॥

उपसेहरति उपशांतेति २८ मुक्ताधिकाविलासेकिनः सहकृतमानसेनमोहनिवृत्तिप्रा
ह मेकिनोति २५ ५१ ५२ हेरामचवतपतेनसर्वकपरिशुद्धीतमपाधनमानेभुदयचतामनेसावि
वेकपदेनस्वात्मानदेविहृतेशांतिमासाद्य नेमति. रामचन्द्रमपीसतीप्रसन्निवाशरद्भवाली

उपशांतसमस्तेहेविगतास्विलकौतके निरस्तवेदनेनेनविदाकेवलमास्यते २४
सकिनेनिशुद्धवतः ततोमोहमहानपि प्रशेषमागविसमंजस्तवेवतमिवाद्रिम २५
प्रवाहपतितकार्यं कुर्वेतापास्तवासने तेनवर्षशवस्यांतेशितमद्रोसमाधिना
५० तदायप्रणवन्याणातमसपूर्णमानतिष्ठति संपातेकरणापपेणमिवेष्यमान. प्रबुध्य
ते ५१ एतेनसत्त्वविवेकपदेनशांतिमासाद्यरघोरघवतामनसाविहृतं साहित्य
नावृतत्वाधामपीमतिप्राप्तेनीमात्तापारमसलिलवशरदनाली ५२ इतिश्रीवा
सिष्ठे निर्वाणप्रकरणेमंकिनिर्वाणसमाधिर्व्द्विश सर्गः २९ वसिष्ठउवाच निर्वाणे
भवसंतानापयपाशास्त्रमनुहृतिमान मत्वेवासत्त्वम सौम्यस्फटिकादिविनिर्मितः १

वतमानत्वात् नीताविवेकाभुत्वादीनतांपश्चाद्‌विनयोः ५२ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वा
णषट्त्रिंशतितमः सर्गः चित्रगंधर्वेदि नसंगदमुपादिभ्यविपुलतपः चित्रशालेसत्कारमस्त इपचिति
येते स्फटिकानिभित प्रतिमायुद्धपश्चात्ततपितृप्रसन्नाविदेधिनाद्मन्तमस्त्वदत्वाताद

नरसिंहप्रसादनिर्वाणप्रकरणसटीक. १

श्री० वा० नि० उ० ही०

प्रबोधात्प्रागेकस्मिन्नेव सर्वात्मतया स्थिते प्रबोधेन तन्नैकस्मिन्नपि स्वमहिमावष्टम्भादितिभा
व २ ननु श्रुतिशरीरमसत् निगमाभ्यां सम्भवितस्थितिपरिमितानवपरिच्छेदमनुभवज्ञानेनावस्तुत्वे
त्याह ग्राह्यतेति ३ जडसर्गादिरूपः कोऽशः विद्रुमकाशे मनस्तत्त्वापत्तान् ४ वस्तुशंकाव

एकस्मिन्नेव सर्वास्मिन्नवस्थिते वितताप्तानि नैकस्मिन्नवसर्वस्मिन्नानात्मकत्वनाकु
ले० १ ग्राह्यांतरहितं सर्वं कोशविद्गुवनिर्भरे शरीरान्निरूपोत्थकाचिद्भावस्याश्रल
२ स्फोटेनिद्विजडक्रीडाविद्रुमकाश्यापत्तान् ग्रत्यापत्तान् नीयंते लेशतो ३ वनाविरि ५
प्याशाभ्रोत्थु देवत्वशाकानफलभागिनी देहे यमहमिमेषात्तथाशोकानवात्मनी
४ मावस्त्वनिनिमग्नस्वभवभूमिभवशदे वत्वं ननस्त्वविपाणोभयभावयभूतये ६
विहाय भवनमेकस्मिन्नेव नाविलसमात्मनः ३ लोकेषु संस्तवस्तनतन्मयमस्तते ७

सुलोचेनेत्यत्र नपरमार्थेवधाराफलभागिनी तद्वत् शंकांध्रांतिः ५ ग्रवस्तुनिमित्त
भूतरेखादोऽसद्भावनिमग्ना भवभूतयभुक्तये ९ किंतद्वस्तु यद्भावने कार्यं तदाह वि
द्यामेति तादृशवस्तुतत्परे तेमनोस्त्वित्यर्थः १ ॥

तच्चमनोपन्ननोतिविस्तभपातलनमवेत्रमनोनान्याहाविवशानास्वयमेवतथावन्नहस्तामा
मात्मनास्थितेरस्यस्वानिरिक्तदृश्याभावात्केनकः किंककरोतिनकश्चिकेनचित्कविदित्यर्थः
१७ इत्थंचमनुक्तेः स्वेनत्स्मयनोभूतापार्थिवादिविषयाशुकल्पनोपरमेचमन्त्रूपमात्मत्रूप

तत्तेतिपद्यद्वात्तैवतस्यतत्रतथास्थिते दृश्याभावात्समद्दर्शतेनकः कंकरोतिकिं
१९ मुहस्तत्वोतिमुनिनाग्रहेद्धः स्वीतिद्धः रिवना सर्वएवसद्भावाद्योमात्मनोपि
पार्थिवाः २० सर्वेषामेवभावानांविदाकाशमत्मनामपि मिथ्येवसमरोल्लनामि
वपार्थिवत्वासिता २१ मुहुर्त्वोल्लेखतः मत्राभुमभावविकाशिणि तद्भावात्स्व
भावेकनिष्ठनाशमशशस्विनी २४ देवः कटकमहत्त्वोत्वत्तिरिहितोपयासिनो व्य
तिरिक्तातथास्तम्यान्नान्द्रताभिप्रमात्मन. २ निर्वाणोनिमेन्नमोनीकलोकतोच।
शीतल. तएवशावन्नमक्तेमुन्यपवाभिप्रवितः ३। निर्वासत्वामस्यदृष्टोयत्रपुत्रकः
मात्रवत् सपथ्यभिण्वतमेवात्तेतः सत्वाचद्दराज्ञपि २२
वासेपत्राश्स्माह मुहमिति २२ पार्थिवानामप्यपार्थिवतामुमशैल्खतसंभावनीयेत्याह सर्वेषा
मिति २५ एवंसतियत्फलितंतदाह यद्वत्वोल्लेखतन्त्यादिना २६ २ निर्वासनात्मारेवत्र
संदष्ट संदाभिमानशून्यः यत्रनिर्मितशिलादिप्रतिमाशरीरवत् २२

श्री.
वा. वि.
उ. टी.
८१

देहस्य दृश्यत्वादेव तद्रूपस्य भावनायाः स्यात्तमाह यथेति यथा स्वप्ने दोषात्स्वप्नदेवमस्य
विशेषो यथा निर्निवृत्तस्य तदात्मभावनोपाधिकस्य. २२ ननु तस्य स्वरूपतोऽनेकत्वेऽहमथ
नेकिनत्वात्तदाह निःसङ्गो येति सर्वथा विदिक्षेत्रविज्ञानविल्लक्षणत्वादपि बोधरूपस्य विशेषो
विषये ग्राह्यग्राहकविषयोऽस्वरूपत्वात्मनो यथा सामान्यमात्रमिति भेदः २३ दृष्टान्तेन

यथा मेघ हृष्यत्वादेतेनैव न्यायेन पः प्रमाणनिरस्तानुसंधाने विनैव विदितात्मनः २४
निःसङ्गस्यैकत्वेऽपि स्वनिराशो देहमात्राशियः शास्त्रानुसारेणानुसंधानमात्रकृ
तः २५ गृह ग्रहणमस्यापरस्वरूपस्यापद्मिपितः कृतेः किन्त्वनुसंधानमनपेक्ष्यापा
तः २५ शुभेऽत्र वचनेनापि उपेतेनैव विमुक्तः सर्वेषामात्मनः विश्रान्तेनेकमीश
ने २६ यार्थिवत्वेऽपि संसारिणो नाशायामसति भूमस्यापात्मनिकृतः कस्यचिदपि

सोवाधारूपितस्यानुसंधानतेनाह याद्रूपेति निरवयवकत्वपितोऽनिराकारस्य २७ सर्वेऽपि
शास्त्रानिता उपेताः सत्त्वैवोपेत्य विमुक्तेन त्यर्थः तस्मै सर्वाकारमनात्मविश्रान्तेन किं दृश्यते
ग्रपेतानेकस्याप्यतोऽनिमूढः साधुः २८ शरीरार्थी हि सर्वोपायेषु तत्तो तस्य सत्वासंप्रयाशीशादि
वह्यपेक्षितेन कस्यचिदपेक्षाप्रसक्तिरित्यर्थः २९ ॥

यत्प्रदेशे यत्र भूतं तत्र तस्य कल्पनामात्रमिति हेमादौ व्याप्तिं दर्शयति सत्यमाहमिति १७ प्र
व्यवच्छिन्नेति सजातीयभेदनिरासः निर्भेदेति स्वगतभेदनिरासः वाचि किं प्रविविक्ति
तं पर्वतं तत्र दर्शं ब्रह्मज्ञानम् १८ इत्येवं जगज्ज्ञानं तत्त्वतो न सांसारिकतापत्रयसत्त्विति विनाशायेना

च

शून्यमात्रेण यावो मनस्येकमात्रेण यानिलः ज्ञानमात्रेण यो मोहितं विज्ञाने यथा तथ
त १८ प्रत्यक्षिद्विरिभोगस्य विज्ञानं जगत्त्रय विद्धि शोनतपाद्योमय यावदेतिप्रवे
त १९ निर्वाणस्यापवर्गस्य तत्स्वसो हेतिसीतला शेतयेत्वं द्वयोपेते दीप्तज्वलन्
विटव २० किं केन कथमेकान्ततं नातानतशिवात्मवि ज्ञानं लोको परालोकः सूक्ष्मे
जगति जन्यते २० यासज्ञानस्वशाहाख्याहृयम वैष्णवज्ञि जे नयत्रकाविहायापि
सर्वं तन्मयमव्यये २१

हृ निर्वाणस्येति सर्वेषां कृपाशीततासर्वतापोपशान्तस्तपल दितानास्तादत्तापत्रयघटये ति
यावत् तत्र प्रकाशान्तर प्रसक्तिरपि नास्तीत्याह किमिति जगतिरिक्तं सूक्ष्मे सति सूपसलो
कः किंस्वरूप केनरूपधनेन कथा चक्षिप्य तज्जन्यत इत्यर्थः १ तदेवं सर्वं वस्तुतत्त्वं नामवाच्यं स्वरूप।

श्री.
वा. नि.
उ. टी.
८०

वाधं स्वरूपं नहि किं तत्राह यदिति यत्सर्व्वं ते नामरूपभाव. तत्तत्स्वबाधने बाधसत्त्वस्य समाधिविकारधृतत्वं यत्स्वरूपं विहाय पामर विभ्रमः एतत्सत्त्वं शुभ्रवत्त्वमेवेत्य र्थः ॥ तत्स्वरूपं मनोविकल्पेन तेनोपगमे पश्यतीति यो तत्रासेत्याह तत्वेति स्वालाप मेतज्ञोपयनमिथ्यामेवविकल्पं तत्वेन सुव्यतेत्याह मनाविति मनोपगमेहि नामरूपा त्मकं विकल्पं तत्साने च त्वादि च गुणगणति अस्मीति सत्तनतया किं मनेतमजमव्ययं वदे

यदिदं तत्परार्थं स्वयं वचनानुभूयते यथाश्रुवाधनप्रेत्स्यत एव विमः स्वपुष्पवत ॥ त एकपपनेत्सालस्यनतत्कालमहासप्तवत ग्रहेनमनं नमानमनं तमनमृष्यते ॥ ग्राकाशकल्पे स्वभावे तिसुतेनानिवेश्य भवत्यस्यामसदात्मेन विनाश्यविकाव त ॥ निरूपाख्यानमभावमभिन्नावेवचेतनि आत्मके तज्जगच्चित्रेवकश्चिद्दामकिंचन ॥

वेत्रिनापगत्वतीत्यर्थः ॥ हेतुगाढाकाशकल्पे स्वे पानभावे मनोभ्रान्धे नेति प्रतः स्वस्था नामरूपयो निवेदनमशतीतिरेव भवति यतस्तत्स्वरूपाणुभवस्य भावसदात्मो भावादेवत मविकारवन्मनस्य देहेत्यर्थः ॥ मनोविकल्पमात्रं जगदिति कथं तापते तत्राह निरूपाख्ये तिप ॥ आत्मनेहे तएषाभेममनपदं जगत. कर्तृनिमोन्नतत्वंति रूपाख्यानं भावं निरवत्वकद्दृष्ट्वा तसिकांकुर्वोरसामग्रीकमेवजगच्चित्रेष्वपनेनानिराश्रयपदं संकल्पमयेवाचेतति पश्यति

८०

४ अविद्यमानैर्मिथ्याभूतैरेव विपुलैर्दुःखैः ५ अतएव लीलोर्मभ्रमात्सकलविदस्तविनइति
तान्यश्चसति आज्ञादिनः इति विद्यावत्वाणामज्ञाशिमश्लोकयोश्चाभयवात्स्वानिधोऽस्तीति ६
अविवेकिनस्तनिरतिशयोपरः इति आमिथ्ये विषये वदिशामिथ्येव प्राणानां पयलोमर

अहो नु खलु चित्राणि कारणानि बलात्मनाम् । भूतकैरनुभूयन्ते सत्यं तैः क्वो नियुज्यते
५ अहो नु खलु विद्यमानानामनाद्यदृश्यतेनैः अविद्यमानैरेवाधिभूतैरनुभूयन्ते ९
आज्ञानादिनेवमनुभवतः पञ्चस्यालोककारिणः शीतलस्याविलायेष्वत्तसेहोऽस्य
किमेतत् १ इवोपरमनालोच्य यत्किंचिदमिवोच्छतः निर्मशोदृश्यमूढस्य बाल
स्य च किमेतत् २ सत्यप्रमाणपर्यन्तेश्वाभावात्प्रथमभ्रान्तो आविष्कोविशेषोऽस्ति
वदमाकरभूढयोः ३ सर्वमेवविस्मभावादिदृश्यमनात्मनः विभ्रमाशापिक
स्पनावविभावर्तः ४ आब्रह्मस्तंबपर्यन्तेमपिपीनिपातेषुते आकल्पभ्रमसिद्ध
प्रतिनिशीतिशमाहते ५

तोतरद्वयपिअनुत्ततोर यत्नतो सकारयवमाकारोमस्यत्तात्सयद
त्तणमेतत् ९ आशाश्वाः सिकतानिर्वितशाराखोनस्थराः ४ इदानीञ्जातविज्ञमेवम।
वोध्याद आब्रहेति ४ ॥

श्री.
वा. टि.
उ. टी.
१४

पर्वतोपलवनेविवेकत्वमात्रेण यालोकनेस्वादत्वात्प्रदेशानलोकनेनत्कारिता । ११ ॥ अ
वहितसविवेकाद्युपानवुद्धसज्जनकस्य । तादृक्कं जगतनिर्विकाद्युपानहैविजय
मात्रमित्यादृ यथेति यथाद्युपालोकनस्याद्गीतागमस्वलपः प्रसरोनतद्विवे किंचि
न्मभिद्वे तदत । हेकाभाग्याविषह गहनवहिर्मेष्वसविरः प्रसरकावगाहूसमवशेन

पर्वतोपवनमात्रेणावेधर्माश्रोनवाप्यते । गच्छतोमार्गवैषम्यमिवालोकनकारिणः ॥
नवनवहितविवेकात्मः केवलंविधानिष्पाति साद्युपानस्यवुद्धस्यापिसाव किंकी
र्यति ॥ यथेदलप्रसरस्यद्युपालोकनमाद्के संविमृशतिगाशलतयामादेन
गत्स्यन ॥ यथाहिमहति सर्वलोकशमेनिर्वृत्त गविनेवगोनामहसर्वदशा
शमस्लया ॥ ग्रतदेवनगत्साद्देशद्वासविज्ञातिले हेलसमगोनापासंस्नप
वनोपस्था ॥ सहिवाससमेवेदमत्कवेन्मस्तमेपाते मृदादेस्नेवर्कभवमस्यपन्न

मात्मपरम. ॥ साहेयहेकाग्रहितेनगानस्त्वद्रामेदि देव अविवेकप्रपञ्चेनेषस्यमये
लेश्राद्वतनस्वरूपाकारोतनोति ॥ ब्रह्मसत्त्विनरतार्थलोत्यमद्भवेलेवाहत्समेवसविवे
जगद्रूपमेवतेनभवेतेकघमसम्भिति तायतेतवाद्र मृदेति यथामृदादेम्नाविघ्नस्त
गेहालानिकल्पंतर्क्रभवे अष्टयन्तत्सापृथक्कुमलवुजपाकोनतपेदंजगदपिचिनः सप

ईदृशात्सनुपमसंवेदसिंयामाज्ञकलत्वतिमात्र ११

७८

येतैर्निमीयाः वासनवमेवजन्तुर्बोधयोरैक्यं तदेवा मजुपमितिमन्तेतेषां तदेकजागाराम
तेजन्तुमेव बोधांशगते अजन्तुमेवस्वैकमप्येनमुंवतीतिजन्तोर्नास्फुरेदेवचिद्देशस्फुरदपि
निर्विषयमेवेत्यन्यबोधपाबुद्धमेवतेस्वैकंस्यादित्यर्थः ॥ ~ कुतोनमुंचतिदत्याह नेतिद्दिश्यमा
नत्वारण स्वपादिनएवधर्माः स्वभावास्मस्तेतेपश्चन्तपाशजन्तुमेवात्मरूपेजन्तुमितेस्यान्तरत
पाहश्वनत हेतिमिश्रमेव तत्रग्रजन्तुकतानास्यवातिनजन्तुबोधेकमात्मसिद्धिरित्यर्थः ॥ ~ एवं

श्रमोऽप्यावेदनं तेद्यं भ्रागयोगतमयाले । अजन्तुं वा जन्तुं वापि देकेरूपे विपुंवति ॥ २४
नाजन्तुं जन्तुरन्तोऽस्तिस्वभावात्मनपायिनः । यत्राजन्तुर्न जन्तुस्ते हेतिनभ्रास्तिनेकता ॥ २५
वासनावेशवशितः कुविकारमानात्मभि । ब्रजन्तधोधावतिमिलाशैलयुतास्व ॥ २६
मूढानोवासनावातेशूलहननामितमतः । नाम्यायतेनिद्धः स्वानितत्त्ववन्तेनपायिने ॥ २७

कथमात्मनतनेवादिनेनानाविधंपरमपविहन्तुंहेतिमत्राह वासनावेशेति कुविकारशालात्मभिः स्व
स्ववासनाभिशावेशैराभिमानैस्त्रवलिताविशिनाः पामरैस्वेवतत्त्वेपरीसमाप्ताः यथोधोत्रजंतो
मर्त्यः ॥ २८ तत्पवश्रीतद्द्दिष्टिविभ्रमानोस्वस्ववासनवातैर्मूढानोयतत्स्वलेनीमानोत्तण
तानाविनानायोनितत्मसपरायनस्कादिलोकेशास्त्रशमिद्धाथिद्धः स्वोमायतेति ॥ २२ ॥

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ ७८

तदेव वर्णयन्नुपसंहरति भुंक्त्वेति बुभुक्षाभिमानानुसारिणा गत्रिंशेन रक्ता लोकाननः नारीक
तस्माहस्तकंरकभिवभूतंभाग्नानिरवधुपतेति तच्चिरंपातनाक्रोधेनवपरिजंतुनां भपातात्का
लोलेशपिस्थावरक्रमिकीटादिजन्मभिरम्यनिभाः पञ्चत्वप्राप्तवभवति पुनर्मानुष्यदुर्लभमि
त्यर्थः २९ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे पञ्चविंशः सर्गः २५ इहप्रपंचमनयो

भुक्त्वा भूतैककवलसाहस्रकं कालः लोकापतेति निश्चयेनवरंभः । क्रोधेनानलरूपिजगतां
प्रपोताः कालोतेशनपुनस्वनिभा भवति २९ इति श्रीमहापरोनिर्वाणप्रकरणे किवांधवे
नामपंचविंशः सर्गः २५ श्रीवसिष्ठउवाच संसारमार्गेगहनेपतितस्यापतेनिहि सूतरं
भेतलक्षाणि कीटादवसनागमे १ सर्वेपदविभेमावः परस्पबसमपिनः अस्वत्यमप
लानीवभावनेतेषुसुंस्थेला २ चित्रमाधापधान्नानन्द्रुमेगहनवस्थितः इंसेयमनपालो
केवसेतरक्तानने ३

भावनामहसंरंजनात् तेको ... स्यास्यानर्थसंशानिविवेकानलदर्शनात् पवे
स्थावरादियोनिलत्वामसंसारमार्गेपतितस्यजीवस्यानादिसंसारे बहुशोहन्तानिक्लेदवभेस्य
देहतलदुदस्तयाभयप्रएणादिहन्तांतलवानिपुनरप्यापतेनिहि १ तत्रच भावैवमूलपि
त्याशयेनाह सर्वेइति मूलत्वावस्परस्परग्रथनहेतवः १ तस्य प्रमूलेविवेकांधरागद्वेषादिर
संततितेषूपेहस्त्रनवासनानिविडितं वेत्याशयेनाह चित्रमिति इंसात्पादिश्लोकत्रयं ३ ॥

७८

परस्परमिलितेनाभेदापन्नस्तजलस्य जलेनेव सजातीयानामेव भवतीति सजातीयत्वमुभ
यमाश्रुते अनुभवाभावात्सकलविवेकानुमितिहानप्रवर्तकस्य त्वाह सजातीयश्चेति १४ का
ष्ठदीनां दृष्टानांसंयुक्तानामेकतानभूतानामेवस्यागंगवर्तमानामेवस्यादित्याह यदीति १५
मिश्रीतेनतन्मध्ये दोषस्तमाह यदेति १६ तथाच जगद्बोधमात्रेबोधानांविवेकस्फूर्तिकत्ताघच

सजातीयः सजातीयेनैकत्वमनुगच्छति प्रत्येकमनुभवस्तेन भवत्येकत्वनिश्चयः १४
यदि काष्ठोपलादीनां भवेद्दीपप्रकाशता तत्तत्स्वरूपलाभः स्यात्तेनैकममतामिव १५
पृथक्केनानुरूपेण श्रीवीयमात्रेकरूपिणी न तासां बाध्यतेऽनुभवमतीवोधबोध्यते १६
सर्वेषां हि तेषां बोधमात्रमिदं ततं स्वप्नमात्रं यथा वा पुंजलमात्रं यथार्णवः १७
मिश्रीभूतापि सैतैर्जलकाष्ठादयोयथा मिथोननुभवेमिश्रा एकत्वमनुभवेमिथः १८

इतरतिरिक्तस्फूर्तिकेतन्नन्यात्रेयथानायो. संदृष्टान्तमानेदर्शयति सर्वेषामिति १७ ननु दृष्टान्ते
क्रियाक्रियाश्च तत्र तद्वानवृत्तितोऽस्मात्मवायेऽमिश्रीभावमात्रेणतत्संकेत्यमिश्राणांका
येतु कार्ष्ठयोर्वह्निमिश्रीतोऽपिविवेकानुभवेऽमिश्राणादृष्टान्तेनस्पृहत्वनुभवेऽपितदृष्टान्ते नवेव
यत्ससमवायासिद्धेरित्याशयेनाह मिश्रीभूतेति १८ ॥

श्री
वा॰ नि॰
३ टी॰
१२

ग्र भेसेती रफेवा ग्रन्मोऽस्मात्मनानुभवोऽस्त्येकं द्वयं परस्पराद्वैयोरपि तत्मद्वशमस्मोऽस्मवेदन
त्मकमेकमस्त्येव ननु तत्काष्ठवत्संयोगमात्रमित्यर्थः ॥४॥ एवमस्वेदश्याकेचिन्मात्र
त्वेन तत्पदार्थविज्ञेः परिच्छिन्नत्वान्निमुक्तत्वेऽपि द्वैतपदार्थस्य ब्रह्ममिति परिच्छिन्नबुद्धि
देवं यथा यत्तत्वागमाद्रेमकत्वं रतिफलितमित्याहुश्च द्वमित्येवेति ॥२॥ तदेवोपपादयति वे
देति ग्रसद्व्हाकिउत्थितः प्रमास्थितप्रवृत्तियोग्य ॥५॥ ग्रहेतात्यागेममतावधः स्वतप्ता

ग्रमोऽस्मानुभवोऽस्त्येकमेकं तन्मोऽस्मवेदने ग्रथांभसे सीरयोवानकाष्ठतत्वमे
विव ॥१॥ ब्रह्ममित्येव वेधा यनाहमित्येवमक्रये एतावन्मात्रकेवधेस्वायज्ञेकिमश
ज्ञत्ना ॥२॥ वद्रह्ययश्रमयतन्मगत्हलेनुबुहिवत किमनुस्थितपक्रयमहृदेवाहम्
स्थितः ॥३॥ ममेदमितिवधायनाहमित्येवमुक्रये एतावन्मात्रकेवलत्मात्मायेभ्रकिमस
ता ॥४॥ यः कंइवदास्मयोपवृद्धाकाशयोस्थिति मनवेयोऽपिनेवा ममकोऽहमस्मवेद

येनीमायायेनाह ममेति ग्रात्माययेत्स्वाधेने ॥२॥ ग्रमतात्पहेकारेणममत्मात्मनः कंइवदस्य
मायेनात. प्रवेशावतिरोधानवाद्वटाकाशन्यायेन परिच्छेदोवानसंभाव्यदेत्याह यःतिरोध
नेसंधीनतिरोधानेनापुविच्छेदोवाक्षियेतत्वेयोऽपि यत्मनमत्वभिन्नमहंकारंकल्पयत्वोना
त्ति तस्माह्मस्तवेकामेवचट्टहिनवद्देनाविपयाविकसिततभेदरूपस्यात्मनः समकाराव

२४ ... ३३

अतएवविवेकिनोविषयेषुभावनयाऽह्लादभावनयावनत्स्वैवासनयासह सर्वोपिसंस
१.तीयतस्मात् विवेकिन इति ५ उक्तसंसारस्यतत्त्वासनैवप्रवर्तकेत्याह अस्यारतिसल्ल
कीसकटकगुल्मविश्रेय ५ विनैवभ्रान्तानामुपदेशोवचनेतस्य ९ परमार्थोदासापहेतुंतदा
वरणमन्तानेदर्शीपितुपरमार्थंप्रथममाह विनाशादिति स्म्याद्दयाद्विनाशाद्दतैवि

विवेकिनोवासनयासहसंसारसंभ्रमः सैषैतमाधवस्यैतेज्ञानैरिवधारयन् ५
अस्याःसंसारसल्लकावासनोरत्नौधकारिणी कदस्यावनमालिस्यारसल्लेवे
वमाधवी ५ संसारश्चयतोऽहेतिवासनानात्मानरसंस्थितौ यथावनतयोनस्यामधु
मासस्य.तितै ९ विनाशारम्भन्तासूक्ष्मादृतेकिंचिद्विद्यते नान्यत्किंचिदुपर्यते
देशूम्यत्वेतरयथा १ वेदनानासानसोस्थपक्षश्रियाश्चतिभास्थिरा पद्माविद्याभ्रम
स्वेपसचसंसारस्थातनः ८

सत्तास्फूर्तिभ्यामेवजगतःसत्तास्फूर्ती. सर्वानुभवसिद्धत्वादित्यर्थः स्वत.सत्तास्फूर्तीतुनाम
किंचित्प्रसिद्धं यथावेशूम्यत्वेतरत्प्रसिद्धं तद्वदित्यर्थः २ एवसर्वतः सर्वेहास्फुरद्रूपि
राश्चिन्मात्ररूपोवेदनात्मादेहेन्द्रियादिभ्योऽनात्मनभातिवेतिसत्ताभानप्रदायिकायाश्चि
रा प्रमाश्चनादि प्रतिभाश्रान्तिः एवंवावारणाच्छक्तिश्चाध्येननविद्याविदेषशक्तिप्रधान्येन

भुमःतद्भयफलरूपेणसंसारस्यर्थी. ८

श्री· वा· ति· उ· टी· ७९

श्रविपानुनप्रसभपनफलंरलोपति प्रनालोकनेति ॥ भेदकदृष्ययोपाधिवाधे सर्वेदृशी
नामेकोदृश्योपति सर्वैति ॥ विज्ञाज्ञाद्मरला ह्यनुह्यतेकिं विज्ञविषयतेश्चित्यङ्कं नदृश्य
तेरूपुपादस्यति भ्रमवामिस्यादिना विनम्यतयाग्निदृष्टदासन्नमयतयाच ॥ चित्मयतया
स्फुरतो विमर्शविदेकरसमेव पर्यवसन्नीमाशयेनाह वोधेति वैरूप्यात विरुद्ध।

भ्रमालोकनसंसिद्धमालोकेनैवनश्यति प्रसदान्मामसदाभासो बाल वेतालव
ह्यात ॥ सर्वदृश्यदृशो वाधे वोधमात्रमयेकता योन्यशेषमसीपीठसरिद्
राश्वासीवे ॥ भूम्नयंतद्यथाभाऽपृकुत्ननोपलभ्यते चिन्मपादिनयावेत्।
विद्रूपंनोपलभ्यते ॥ वोधावबुद्धयदृत्सवोधयवत उच्यते नवोधबुद्धतेवो
धोवेद्यत्वाद्विनात्मता ॥ दृष्टदर्शनदृश्येषु प्रत्येकवोधमात्रता सार्वत्तेनत
दृन्यंनास्तिकिंचित्तृणवत ॥

द्रूपत्वात वोधाभेदं विनास्फुरणासिद्धेः वोधस्यत्रुभोरभेदापेक्षादित्यर्थः ॥ यदिद्दृशा।
दित्रिपुञ्जावोधेनाध्यासिकमभेदे कूपमत्सदि नमसाश्चतन्याशदिश्यारवोधसारेकर।
स्यैवसिद्धांमनाशयेनाह दृष्टेति ॥ ॥

सेवादिना वशीकृतैः प्राप्तैरुपायैर्भवताखिला सापि मे मह्यं दृष्टादृष्टिविज्ञानत्वोध्यायसेयं प्रेम
लयः पवेशपीनरीसमदेलोकानर्यप्रसनाद्युतिसमोहेयग्रस्यममनवद्वरण्यउदर्केश्र
यसेमोहाय चपन्कार्येनमक्वयपेतिसवयः ११ हेभगवन्नश्वरत्कालेश्वनिर्मलस्वक्षतानविवे
कादिज्योतिर्गणमरितसायोगरामान्सति आकाशास्ये वशापयसमोह लताए मिहिका

सापद्दृष्टिरिवेध्यायवासनावेशकारिणी नेदं भ्रमति मे मोहे यत्कार्ये मिहृढाकृते
२१ उदर्केश्रयसेतात नेकयत्र रुक्ति श्रामं सिमोहमिद्दमिहिकाः शरदेवसादो
प्राप्नेभवेति विमलान्मुतया विलासा. सात्वेनिवाभवतु साधुजनोपगीता महोध
नेन भवता भवशांतिदेव २२ इतिश्रीमहारामायणे निर्वाणप्रकरणे मंकिवेराग्य
नाम चतुर्विंशतितमः सर्गः २४

शास्यति प्रखिलाः आरमादिशाश्वमनोरथस्युविमलानिरत्नरागादिरोमन्ता भवंति १
विलोकेद्दसिद्धासाधुजनेरुपगीता वाक भवताक्ततेन मदेयभवं संमितेन महोधनेन स
नाथवादितापीभवविति प्रार्थना २४ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे
उत्तराईे चतुर्विंशतितम सर्गः २४ ॥

श्री. वा. नि. उ. टी. २५

संवेदनाद्यविद्योत्थेव बीजवत्स्थितं परमात्मनि विद्यावतत्रिहस्तत्ववर्णिते एवमेकि नास्त्येवमानर्थमपवर्णितत्रितालोपायेष्टेत द्वीजमूलरितापतत्रिरसमोपायानमपाद पितेशकाइति तद्वीजवतस्थमुपपादयितुमारभते संवेदनमिति प्रथममिति द्वितीये विधेयोपयोगः लक्षणं संवेदनं यद्यतेविषयेतद्रूपणानुसंधानेन पुनःपुनर्भावनेनतत् तदाकारस्तोकनरूपाविर्भावेदृढवासनातयाचमनात्मिकालेपि भाविदेहाद्यारंभानुकूल क

वसिष्ठ उवाच संवेदनं भावनं च वासना कलनेति च अनर्थायेह शाब्दार्थो विगता धीर्विजृम्भते १ वेदनं भावनं विद्धि संवेदो घसलक्ष्मणं तस्मिन्नेवापदः सर्वा लाभधुरं सेयथा २ संसारमार्गो यदनेवासनावेशवाहिव. उपयातिविविधो वृद्धे
नहृत्वांतमेतनतिः ३

तत्रात्मस्मृतिरितिचतद्विपदहसंबंधोऽप्यनर्थायमर्थोनर्थबीजभूतो मिथ्याभूतार्थगोचरत्वात्। तत्रैवमिथ्याभूतत्वात्त्वविगताधेः पदार्थोविपायाविजृम्भतेऽनर्थः १ तत्रायचेभस्तेतमन येनात्मप्रमपोऽस्तनसहभावेनेनाशयेनाह वेदनमिति तत्रापिभावनमत्राननर्थो भूत्वापा। येनाह तस्मिन्निति यथापुष्पफलवादिस्वमदः लतः मधुमासप्रवर्तिनेमदूस्तमतनितन्। विगतमतालतासर्वेस्वस्वतहृदिस्थः २ ३ ॥

२५

नेवपुत्रकलत्रबांधवभूम्यादयाममत्वानीति ॥ तस्मात् प्रशोनायोमहापरत्नपुत्रोमअंकेस्क
हेतवस्तेपित्रपशधनादिभिः कदाचित्लौकिकादिदर्शनीविवशूरलोहविनासेवैविकारिण
लोलाः दर्शिताः ॥ सालस्वीवहूतरधनादिभिः संपन्नेशमा देभिरतामलापिपुरुषेभूपोभूपः
प्रेतोभवदरमाकृष्णशाबुदस्पबपपतापादवेनसवेसपत्राशाशावबासादिदुःखपर्यवसायिना
विप्रलंभनस्तंभतेयथासर्पशिरोमणीनाभास्वरंप्रेधकोटरसोधकारसपुंप्रेतः घटघटंपंस्कृ

जीवितेचजनीतीर्तिनैवोद्गीतोभवार्णवः छिनानुदिनमल्पनाभोगाप्याभयदायि
नी ॥ छायाहस्तीजलानलीलाम्बुधुकंटकहरूवत् विताज्वरविकारिचालस्य
लमहापदः ॥ संपन्नमलंतसापिविमलंभतंभते ऋतःस्फुरन्तिरत्नेहूभा
स्तेवेचापकोटं ॥ कल्लोलकलितेचृत्ते चेतःस्तुष्काटिदुर्भेवं नाभिहिषार्थकः
पोनेस्पृशन्तिविवेकिन ॥५

दिवरलेहेपुरूषेस्तोतः प्रेवषमवेद्गुणादिविप्रलंभेनस्तंभतेतनहृतदुकार्यवाराह. ऐमेद
भितिपादेवृतः प्रवृद्धसफलकदलीकेतादृशपथ्येदृशोतः ॥ चेतस्त्विन्नमध्याशासद्दस
कल्लोले. कल्लितममस्तंमर्वतः प्रधावनेपार्थेभ्यमेप्रतपवशाकाल्हिविद्दष्टरन्तदुर्भेगं
अतएवविन्नपरवशंभद्रपार्थैकपरंमोविवेकिनः नस्पृशंतिउपेक्षंते ॥५ ॥

श्री॰ मश्चष्टोनमाह संकल्पमिति मनोपि विमर्शोऽसदेवमुद्दोतः कर्मेभ्यः यस्माद्यथा विधेय
वा॰नि॰ मेनवासोवासनेयोगविशेषः स देहभ्रमणकारी यथा देहे चलतिनद्धत १८ वहरोपात्ते
उ॰टी॰ पिमविस्तराणामनभिलषितानामनेतुःस्वात्येवचलतिधावति तिन्नशान्तरां जनमेप
७५ कोयुपायेमेनोनिगृह्णामिति विद्यावत्तानफलविवेकाकोटयेनानानयापि मोना

सर्केटकमप्यसंक्षेपातकमिवद्रुमे भ्रमदेवमहांसंचलदर्जेनवातवत
१९ मनोमयमणसागमेस्यन्दः स्वापवस्तादि शास्त्रमजनमपकेवेदनाक
थारिति ॥ प्रहेभावोलसयन्तानीयमानमनयाविकी श्रमानघ्यानमन्त्रेभसं
दःकर्मनणानलः १८ अंतरात्मविवेकरू कोवा समासनीत्वयः एवमत्व।
त्वयद्दुद्मनश्चिन्नमवेगतः १९ इंद्रियाणिनिकृत्तनिनत्ताने किंभविष्यति स
स्तहिंपिशान्तेनोश्चिनातस्त्वयया २०

सोगाताबसात्मजनमंपकोदयसंदृतारकवज्ञात्मनिकमनोभुमविनाशायत्वामे
नरस्मशयेनाह शादेविनिहाभ्यो ॥ प्रहेभावपतहल्लमनवालकल्पितयतोय॥
स्ते १८ ॥ १५ २० २० २० २० ॥

गुरुपक्षः सत्येभ्योऽर्थः एवमेवेवं प्रविजिज्ञाइ. एवपरेपराहिज्जलधरे. तदेतेवाभ्यमु लत्यपिमात्रा एवविजिज्ञासाभ्यासाइगाइः सहेतिभावः प्रवलसत्सइः स्वानुवेधिन्याह्यको ह्वादिनीयनेइ. एवपैतदा विषमेष्ठक्रमोत्कास्वात्स्वएवोपिवत्तइइः एवपरपराघेद पभोग्यत्वेविषिलापिकाअनुविनमित्याह इदेति ५ इतमहेसोम्यतेवमिक्षुसेवोथन सत्वाभिमानत्याइः एवपतिपघामेइ. एवमेवसत्वेनागतामवतीमन्वघः इदानीमङ्ग

सत्वानेवातिइ. एवविवरेइः एवम्पतेभृते इदइः एवविदंतत्वाइः एवपतिसत् ।
एवानिमा ५ नथागतसयघाइः एवैवमेस्त्वस्वतागते वधोदशानसोमाद्वेसहन
जेरवतागते ९ उच्चैः पदेपातपराव्रुद्धिनीध्यवसायिनी सप्रवालसेमेकल्पद्र
हूनेनप्रकाशते २

सानुपपुरुमोवयः प्रभृतीनोहृयानीतोतामनर्घ्यपरेपरावीजतेदर्शीयतिवधरत्नादिना तर्जरतोसिपितजेता ९ उच्चैः पदउन्नतोतरभोगात्कर्षस्थानेपातः अभिलाषः तत्यगतु हिनेप प्रमपुरुष्मार्थेसाधनाध्यवसायिनीमनस्तउन्नतोन्नखईमानेरागपल्लवैः सप्रवा लंपसवितंप्रतीतभोग्यकोहिगोचरशोकमोहादिक्रमं कल्पकृगहनेद्रुविवेकं यत एवस्वस्वदोषादिसंतविवेकेनप्रकाशते २ ॥

न तद्दृष्टान्तमाह पिप्पलेति पिप्पलानां भक्षणमस्वादोनोपलक्षणैः प्रथमानैः प्राक्पाणिदिसेवये
गृहेनेकुग्रामान्तरालमिव स्थितिर्जीविका दिनाना भोगवासना पुष्पितान्येनेव दृत्तीति वा
सनां गवृहे अत एव यथेऽर्थ प्राप्ते विंदिय कुग्राम स्थितिर्वनितं पापीयसी ॥ मतिश्च
करालादि कंटकवल्ली वकरालकुटिलाबुधा पुष्पफलपाशशालिन्या तमो धया सेननवि
षयचिन्तया धनालोकेश्वाप्रदीपादि प्रकाशश्च न वर्त्तते मो धयापि मिवेव प्राप्तश्च

सन् पिप्पलपत्रमिव कृतमकोटरे वासनोवतेहे गृहेनिलं पापीयसी स्थितिः
॥ वासनाद्रुमवल्लीवकरालकुटिलामतिः आपुराफलपुष्पालिंकपापैरिव नमो
धया ॥ मलीनाघनालोदधीनिः सेनततचिन्तया न किंचिद्फलादनेवध्यापि
न नपश्यति ॥ न पुष्पितानफलितानच्छायाफलेनेवन कर्मकर्माणि निर्विशंक
सनातनमकर्मणो ॥

सदर्शनालोके न याती कामिनिषेधेनान्वयः ॥ न च्छायाफलेनेत्वनेन
वनं किंचिद्विवेकरसेया दानेपुन पुलमैत्रीभावाज्ञत्यनिनपश्यति ॥ ननु कर्मभिरेव त
वोद्धारः किंनस्यादत्याह कर्मेति पंक्तिविशिलनैर्विज्ञैकेकजेकृततनस्थान्तरे कर्मराशो
कलिपुण्यभागत्यपुण्यनिर्भेदप्रपञ्चीणाभिनियावृत भोगवासनाखिलनीवस्थश्चरोत
गानर्थं हृत वेद्य कर्मणि कामिनिषिद्धकर्मणि प्रवर्त्तयतीति पीषः ॥

शिष्यो गुरुणोपदिष्टमर्थं पुनः पुनः स्वप्रतिभयैव ज्ञातं ज्ञातो मम पुनः प्रश्नावसरः स्यादिक मेधिः
पुनः कल्पपर्यन्तं स्थितेरपि सम्यक्प्रतिबोधः लभते नास्मान्नाज्ञानं ज्ञातं नाशितं ब्रह्मवेदितवीः ५२ एवं तपस्यादि
भिः शिष्यः विमलाः शास्त्रविमलप्रज्ञाः वासनाग्रस्तमनःशुद्धमनसो व्यवहारेषु सावधानतः
परमेश्वरमानसो भवति परिविविक्तानि मानि तपसा रासा रादि विविक्ता स्वालिनी मतिर्यस्य तः

किं तासां मिश्रित्वम् कस्य मे स्यान्तं ज्ञातं मिश्रमिति उपदिष्टमर्थं मन्ये संपादयति कर्मधिः
५२ विमलवासनाः समत्ववासनाः परिविविक्तमतिर्जनेतेजसः एष शोकस
संवेलसयुत्यते जनितेतो पुंसेतो विरुद्धमवाप्ते ५२ इति श्रीवासिष्ठे मोक्षोपाये
निर्वाणप्रकरणे मेकिकिनिर्वाणे नाम त्रयोविंशतितमः सर्गः २३ ॥

स्थितिपश्चात्तु नम उत्तरस्यां दिशि पाते नम स्वशोकं मा मा त्वं पदं दशान्तं मनसो योगेन भवति ने
तरः शुद्धः कार्यपात्रनिर्भितः सन्मादि सर्वेषु । तेषां तितीर्षुः रूपाणि त्वमविशेषस्य तपस्वि
गुरुस्तद्भावमायातविस्तीर्णत्रयं तापिकानां सेवनं वनयेत् समुच्चयेते नाम्नां प्रत्यग्रतः स्वच्छ
वैद्वत्रयज्ञोऽनेन वेदे सर्गः ५२ इति श्रीवासिष्ठे नाम यप्रकाशो निर्वाणप्रकरणे चतुर्विंशति

नि पू॰ २३

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
७२

देहेंद्रियमनोबुद्धिः हीयावैः सदविस्मयात् संसारिके मदुःखौघे मकिनेहोपवर्णितेसप्रं किंचित्तथपेउक्तं वक्तो ममपादयोर्विनिपत्यपानेदवाक्यपरिसूर्णतेयथास्यान्तथा मार्गे मोवदन्स्मनश्रनेदर्शनमत्तोमिंद्रियकलापं च ह्रितिवाद्देवस्मानमुवाच । हे भगव न्सत्वमेशापविद्धरागोपदेशःकुशलसाधुम्नेहागोरेणामपाहूस्योदर्शयोपयथादित्वभू। विभ्रमं तिपथादिंशोभ्रांतः प्रथमफललाभातसमस्तेषुदेवास्ततिर्यगादिदेहेषुसा

श्रीवसिष्ठ उवाच । न मेस्तुकृतं वक्तो मे किं विनिपत्यसपादयो उवाचानेदहसणोत्व मिदेहमार्गे बहून्वचः १ मंकिरुवाच । भगवन्भूरिशोभ्रांता दिशो दशाहशो । यथा सयानतपुनःसाधुलेखःसंशपनाशकृत २ समस्तदेहसारायोः सारस्याद्वफलमथा त्वितोस्मिभयावन्त्यथपन्नृणाःसंसारदोषरा ३ पुनर्जो नेपुनर्नहेसस्ववृद्धः स्वभ्रमः सता प्रवर्षभावविपर्यस्तहुःखात्संकलान्यपि ४

लाणोस्तुलत्याणोद्वानं मयेतानाधिकारसंप्रणासमस्यतदेहस्य फलेनलब्धमितिशेषः २ त्वेदमेवहेतुभिः सहप्रपंचयति पुनर्जन्मेत्यादिना जातस्यनष्टमरणंपुनःस्मरहुःखभ्रम स्तिकृतःसताम् नामपि संसारेनुभूयमानत्वात्सोवहमुव ह्यमितिसकलान्यपिस्वोनिप्र वयेभावविपर्यस्तदुःखत्वात्स्वत्वदत्तदुःखत्वात्मनतदु , स्वात्मवेवविपरेणान्वयः ४

२२

एवं हिरण्यगर्भे साम्येन तेनो विशेषश्रुते स्मैत्याह हरिद्रुघ्णामिति सर्वेत्र सर्वेषां ब्रह्मादीनां एव
स्वतेविति श्रिमानिति अकृ रेकादशहिते तेन ह्वनूपमिव रवेसेसारमर उत्सव घोषणयाविष्ये
पश्यामि सेभावधामित तत्सर्गा ये हरिद्रुघ्णपात सहस्रद्वा व ध पश्यामि सेव मिथु श्री कमि न हि
न मध्यं न गन्त हु ष्टकोश्च व परेत नेक्षु सौन य हित नो विशेष रति भावः ११ एवं प्रश्नं पश्यामि

हरिद्रुघ्णपोत सहस्रद्वावुं पश्यामि ते विधि संस्कारं इत्यमिदं विधानेफलमि कोऽरे
११ श्रुत्वा वदप्रिदेषः शास्त्रिप्रकुलसंभवः मेकिलोसमहाभागतो यो पाश्रयश्रे
गतः ११ गत्वा सहस्रधा वेदहाती यो निसंशनि चिरकालेन सहस्त्रमाली यं गानुम
एतः ११ नवेमेगत मृगोचो विरक्तमन सोऽहं दृष्ट्वा तुरितमकाशयनि भूताति भु
वनोदरे १४ भगवन्सर्वभूतानेकश्यमीहानुकंपया गंभीराणि प्रसन्नानि साधु
चेतःसरांसि हि १५ दर्शनादेव मित्रवेन कुर्वे तामहत्वोऽपुरः कमलानी व भूतानि
विवसंस्पाप्रसेतिव १६
धृत्वीकृत्यानवसिस्राय लस्वैराग्यादिसाधनसंपत्तोपदेशो देहो दर्शयिते स्वाभेवनाभादि
कीर्तयति श्रुत्वामित्यादिना १२ ११ तदित्त्वकाशानि दिवानि भुंगुराणि १४ आत्मानेन्द्रमनोभा
विलाकषायेत्व नाना र्थ्यः तत्वभिति विशेषणस्यास्याप्यलन्मानमपदिशो त्यासाधार्थ्यः १५ १९

श्री. वा. वि. ३ टी. ३१

तमेवाकाशं स्वच्छमहमस्मि इत्यवबोधकाः समाहितेषु द्विकशास्त्रपिमनः सोऽहमात्मा हे
कस्त्वपावत्यमलेस्वाप्रभुम्रंभवेद् लेहान्तेति शोषेत्वेत विनागुरूपदेशं सविमर्शको
शास्त्रमात्रेणात्मसमर्थं सिति मन्येपुनः पुनर्मनेनेन निश्चितत्वात्तस्मिन्नात्मप्राप्तिर्णीतम
ठदृष्णामासमर्थस्त्वं हत्त्वबोधानुकूलेन पदेशानुकंपितेमहत्स्वशपोद्धेदेनहृ. स्वत्प

ममेदं च मनो मोहात्संसारभ्रममेधते मम्येहान्तेनसमर्थं मज्ञबोधानुकंपिते:
२२ वसिष्ठउवाच वसिष्ठोऽस्मि महाबुद्धे मनिरस्मिन्भोऽस्तु. केनाप्यर्थेनप
ज्ञवैरिमंमार्गमुपस्थित २३ मार्गाविद्या देपंथानमागतोऽस्मि मनीषिणां
प्राय: प्राज्ञोऽसि संसारसागरस्य परेतटे २४ वैराग्यविभवोदारामनिर्मलकिलिषी
दृशी शाकृतिःशांतस्त्रपाचनभवन्महात्मन ४. मणिमयुकाशात्मनचे
तिविमलात्मता तथाकषायपाकेनचेतमेतिविवेकिनो ४।

शेष. २५ राजर्षे
ममर्थकृतेति
हृतकसकेनाधिवेयाज्ञना द्विज्ञत्याशेन २८ परस्त्यैपसेंदे २९ मनीषिणामेपथानम
हृशास्त्रस्यवकिंलिंगं तत्राहृवे तामेतिकृ... नः तानाधिकारभागपहीनस्य ४. वि
वेकोदयाधिवितकषाययाकेनवलिंगादित्याह मणिरिति मधुपेणमहृदनाकषाय।

म्पातवृत्तिः ४ ८

३१

श्रेयसे मे सेधात्रं धकामा बृहस्पतिलक्ष्मामन्दिलमत्र नगरता १ विंध्यकाल मधुमिश्रविष
काल २। भस्मकारी प्रतिश्रुतस्तु ग्रामेश्वरः ग्रामा येषु धार्मिकाजनाल्लहनाण्वयवस्तु
उपवना वीतिमुवंगति २। एवं प्रयागकेनसंभाषितेन मकिनामटाराजके धादयमागुह

वरमेधगृहादिल्वमिलेन :कौटनावरे वरमेरेणगुमुग्गेनग्रामजननसंनाम १० नि
मेघात्मासमयुरा लाणंजनविराणिता मारौषैकांतनिरताग्राम्याविषकाणरव
११ वीतिभस्म उणाकोलिवोलीत्वलीतैस्त्रमस्तु नृणापर्यावनवग्राम्याधार्मिक
वाघवः १२ एवमुक्तेन नेनाटमितमन्त्रलनाचव महाकेनसभाषासस्त्रातेनेवा
मूर्तीभवा १३ येषुवाव भगवन्कोसिमहात्मामहात्मा कृथमानवान एवयस्य
ज्ञात्वा लोकेषु मपावारवाधुना १४ किनुपाणीनमश्रुतंकिनसज्ञाद्विगारण सर्वार्थ
विक्रोपिविरेमहलीरवराजसे १५ यत्नोपिपरिहासेनकिमुत्तोसीवरस्तिवोमिच न
मेसमपिसवंचनकिंचित्किंचिदेवर १६

विध्यतीतिसमयगास्यामसत्राप्यत्रहेरे वत्सनाणउक्तः १२ हर्षान्मातमितिशेष १७ हर्षांसम
नामेवहेतविंतक्रै प्रकरश्चतिकिंचरोतिसराद्दृसर्वैश्वरः संप्राप्तोरवराजसे १८ ॥

श्री· सोमरिकदोषरुःसे· प्रस्तोतिनिरतिशयानंदेनतीवमक्रगुणोभूतत्वेमिदेहापप्रतिसंथा
वा· भि· नात्मन्बूर्तीमीवगरमथेस्वितोनासर्वमितिसमथापवादाध्यारोपदृष्टिप्पा १९ हेतुमेहक
५ श्री· पंक्रपाणानातितेवज्ञङ्कपरपायंदेनिस्तवयत्राह उपशानमितितथावक्ष्यति· तूपमेवासे
५० तत्रहिमानेवाचष्टइति २ याटपमनामहारेचनासेमासीवलत्वासे २९ हेहोरेवपाडस

उपशांतेचकालेचदीमयशनिवानित निवृत्तेवोविनताहत्पूपकिमितितेमुवे २२
भूसस्योपितमत्नानोत्नोकानामपरीवाते सत्यितोमितिरागयोसियन्नयोसे
वलत्वासे २९ प्रसन्नतनयदर्पपुत्रपदर्पात्मवादितेवै तयेहेरिवशद्धसमनेनृ
तमथस्थित २४ कलावानकसंकोतःशीतत्रेभागस्वव· सम: त्रसायतमराए
र्णाः हर्षो हरिवरात्मसे ३०

तवमयतमयेमन· २२करवतणहार्थेपनप्रसन्नेनाय्योपविवनस्यतिसोमात्मपकेयादि
पदार्थान्मनाउपभोगाहेमत्निपेनहीपतेप्रतः सदैवतूर्णीस्थितमितितवचेहारतिपाय
त्यर्थः २५ भ्रमरपितत्मामंविशेषवाह कलावानिति ३० ॥ ५०

प्रत्याघातः उजनेनेनसंग्रामः प्रतिज्ञापाचरणाग्रेदशाधानमोपांवि: क्षेत्रापेसर्वः ॥९॥ तन्नस्वा
हेतोः ॥ मायाजञ्जपोटघकाले नामानतीयसवेष्णमगुलोके दापेरंतत्पह्नवुभुस्सेमानस्केमामि
प्रायेवेदपमाणावाकापुक्तमिमर्थः ॥ नपरिज्ञानः नीरवधानोद्धक्रिवनामासुबारपोगः प्राति
योपजनसंभृतोमामीयेनसूलान्नार्थः यतएवमहमागोमहतपाण्यपायश्रभिन्नेनार्थोतस्तमिहे
मिचतेजगमनेमन्त्रैवनमवेदः स्वशूलत्वपात्सायातमस्त ॥ तस्यापराधे गतेनिमेवाधनात्व

चापाश्चाच शहोनुपरिदेवापग्रोक्ताघानमोपाश्वि: परितापापुणाकेपेउनैलेनेवसंग
मः ॥ लगाङ्गलीवमर्मोणिमकुंतीवत्रिरलाप संउत्तरालवाणीशस्त्राणोलेदनात
पः ॥ नज्ञान्देवमग्रसंग्रामकेषवि...पदू अमराजनीपाश्चवट्रास्याधानमाज्ञा: ॥
इतिसेहिमसाग्रस्यैतेराजग्रामलेपुरा प्रवेशमिञ्जनिनद्वासयाशोक्रामिदेवव: ॥
अपरिज्ञानन्नेरापमाचमिव्रशभाक्रुने सरूमानेमहाराणपन्यस्तापमसमाते ॥ वि
रेमनुचाटेपोक्षिग्निजनग्राममयनि ग्रपराधमाविशांतिविश्रांतोपिनलभ्यते ॥४

स्वतन्नानवोधुगमनेस्तवोनिजेनग्रामेग्रातिचोपजनसूत्रमग्रामेयपास्पन्नपाश्चितेइंतिशोधः
प्राक्तनागामेवन्नपानशतिस्रवादिलाभादिश्रांतेपगुविश्रांतिनलप्पमेःसतानार्थः प्रापा
चैनहेतुधर्मकर्मपुग्रामेक्षकर्मोपासनलभ्यतेहि अन्नरापमामेगसतलोऽनिप्राधिभृमि
शकिविलेकविहिश्रान्तेपिनिजेनग्रामजननजन: निर्गतजन्मसप्रहृदयपा राज्ञयामोक्षवांच्छ

श्री० वा० टी० ३ टी० ९५

नैव वर्तते पामरशंकुबोकादिकामम्लेच्छभकादिक्वानिसज्ञानोभावः प्रशापार्थेस्तयामेकः
हेकरणामध्यात्मलये देवमनुष्यादिदेहपामराणांकाद्वेषादीनामालयेदहिरमसेविषयोप
भोगैर्विश्रांतिर्नितरामात्वरितिन घावोक्तपपातिनानज्ञानुकामाकामपुपभोगेनश्राम
निद्दविषाकृष्यावर्त्मैवभूयपवाभिवर्द्धतेरति १५ पलवाःपुलिंदजातिभेदाः पामराः।

ग्रामेविश्रामनेनैववर्ततेपामराग्यदे नहेलववपातेनभूयपवाभिवर्द्धते १५ पते
ग्रामैकशरणाःपलवास्वल्पधीरवः प्रपयापप्रमेचायाविणाश्ववंजेनवः १६
नस्फुरंतिविचारेषुप्रज्ञान्मनुभूमिषु नत्रांतिदरावागदुमग्रेत्रमपारव १७
कारागारेभारग्रहेषुपरिलिप्तलग्नोकथं करोत्पापापानमभ्रवेषमतेदम्बुद्धयः १८
आभिजात्यमतलोदारापीतसभमशासिनो नेहविषयनिभ्रतामेहमालामय
विष १९

कृत्वाज्ञानपदस्पंदाद्वीरवल्लमसहसमानाः प्रज्ञानार्थैः प्रापाणर्थेन्वेतेकामादयःपलव
स्नेहरागादिपुत्राः विवेकस्पंदधीरवः प्रपयापपमेचाभ्यः प्राप्ताद्देवमार्गेशवराः १९
नस्फुरंतीत्यापुण्यपतः स्पंदेभ्येः प्रापमेवत्रापाप्नुतिमादयारव १७ १८ इक्षिकामेविपा
देभयकृत्लतातेनानतामज्ञारहृत्तनेषुनर्विमुक्तिरिति १९

९५

निर्विघ्नप्रवितप्वाधेस्यावमस्कारेसमाहितस्यात् कार्विनिश्चयमनुमभ्यङ्गं ९२ एवमिदेवम
तन्वृत्तं तेनप्रतिगतभ्रमभास्वरमुपेत्तिनदीपवत्तशमंनिर्वाणमुपेतप्रस्तंगतेस्वेवभाभिप्रत्त
तनेश्वतिनलिरांतनीस्वहालाकाशान्तवेलिपतव्यावस्थाभिर्मुक्ताभोगश्रीमनानुगातेविश्रा
कारोद्वेपरमागतः स्थितमप्रिपीतीनिरिह्विशेदभ्रममात्राभिलषः ९३ इतिश्रीवासिष्ठम
नर्पप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेमहाविशःसर्गः मकिनोमकतकालात्वावासिष्ठेनमत्रसंगमः निर्वे

वाकविश्रामकर्ष्टिरेपद्मकहृतेलयं श्रुतं तमंतरामङ्के जगदिमेवचेतिनम ९१
गतभवभ्रमभास्वरमत्पशममुपेतमुपेतिनदीपवत स्थितमपीद्रनत्वजगसी
मारान्यातेननुभातिमदाचरवे ९२ इतिश्रीमहाभारामायणोमोक्षोपायेनिर्वा
णप्रकरणेमहाविंशतितमःसर्गः २२ वसिष्ठउवाच विगतवासनतापतसमस्तभव
वासनः अन्यायप्रकृतेःस्वाभाविकिरिवाकितः १ मकिनोमाभवतस्योवात्मनःशांत
नवनः सकथंमहात्मनिर्वाणमास्व्रवाकृद्विवाधित २

रातत्रनितात्मोह पदेशभव्रवर्णिते नीरसोभव
भावेषुसर्वेषुविभवाशिथिलिपहेतापदार्थस्यावशकनेश्रद्धेनत्वतिगुणमनापमेकरुणात्मानमम
रभतेविरागेसादिनाप्रसापरिटश्वभावापाप्रकृतेस्वाभाविकातानादिनुपाणःसहतेःतत्र।
वाधेनोत्पायनिर्वाणात्मप्रदेशश्छेत्पर्थः शुकितत्वालत्तातौश्चिदितः १मपाविवोधितउपदिश्य

श्री. केनचित्तस्मिन्नृपेण भवेस्मिन्नामहस्रसुत्रजनार्थेन प्रयोजनेन प्राणपुनर्लिमितेतः सन् ३ नमि
वा. टि. नामहस्यपञ्चनेनगरस्य यो धर्माद्रितिलकनामिरा नामर्षिलोकाद्भुतलेप्राप्य विहरन्नेवचत्र
टी. रण्यामीमहानंदिमानयोमेहसे रम वरमनेनादिनाथानुकं ४ यानहस्तेनप्रतहेनेनप्रवि
९८ विश्वमसेरहामुत्तापृस्तमंमितिमावतस्पृकितांकृग्रामेरितिशेषः ५ श्रविषमानाषे

श्रहकराविलकाशाकोप्यादवंनमागतः भवन्स्मिन्नामन्यर्थेनकेनाप्युपनिमवित
१ विहरन्भूतलयाक्तलितानामहृपलन श्रमेस्मिकामप्राद्वेवामरणपानेमहा
तपः ५ यानप्रतरेनहतमवकवहू ५ सेकता ग्रहणपारंपर्यंलोकविद्रामकला।
कितो ५ श्रुत्त्वाकोनिलासोकन्यत्नभूषणतिशयस्सिनी तत्रामूर्त्नामहृपधेना।
श्रुत्वमत्रामिवामन्तो ९ श्रविप्राहवसेमेहमृगतृष्णागतोभुमात् तदुतानान
तांमूर्त्ताद्रिद्रोहमिहकाकुलो २ श्रपनस्यामरायपायावत्नविहरामयाहं
तावतस्यामिपुरतोवदंतेपथिकेश्रमात् ८

स्वाहितात्तुचामत्वस्यकाशमालितस्यन्तापवनस्याल्पेकस्मानपस्यमृगान्मृगाज्ञल
स तमभुवद्यार्या त्वाशालितोप्येभमायेन मेमत्वाद्रुत्नांगरहोत. श्रावणः स्पृहत्नः पत्र
श्रमल्पेतनिघ्यकाश्रत्नासनात्वेहेशोवसनं ९ ताइतोगतामित्रवृषजते २ वदनत्वाद्भावे श्रीः

यतएव स्फटिकोपलवन्निर्विविक्तमनश्चक्षुर्हा कर्मभिर्न लिप्यते ततो मुक्तेः यतीन्द्रस्यापि सम
स्वयाः समनाभावस्तुतस्य विशेषात् तत्तेति ५१ एवंच स्फटिकोपलेहृद्गुरूपदि
षिवं दैत्यैव तत्समस्तेभ्वयस्तनाभिरुनीषितानां इच्छतिनिर्वाणमनन्ते नमिमिष्टितानन
मपरिच्छिन्नतत्त्वस्मोदात्मभवक्लेशानिफलितरसार्थः ५४ यतएव विलसेवमिस्त्वमिस

संज्ञात्तयोस्वोषेषु भावाथवेषु कर्मस्य स्तुतेनिर्वासमनवाप्नुनविशेषोस्तिकस्य
न ५२ हसैवेषामविदेपस्मभावस्तुनिषितात्मजगत ध्रुवेतत्त्वं निमिषितस्तृति
करामर्वतन ५४ इच्छावितमात्रमविलविदृष्टतापतेपुनः पक्षनष्टमवेष
वेतसभवतितद्वत्स ५५ भावतामिर्हिनिर्मुक्ताभाविनापिनविद्यते सलि
लेमृगतस्मिवत्तरहोतिभवाङ्कुरः ५६ यथाभूतार्थसंदर्शी च्छिन्नाहमिति
भावना दग्धापिनकरोत्यतद्वेष्यबीजमिवाङ्कुरं ५७ कर्मकृद्वेत्रकृद्वेत्तावी
तरागोविनामयः निर्मनानित्यनिर्वाणः पुमानात्मनितिष्ठति ५८

दृष्टस्यतमिति ५५ देहशुद्धोषेनमूलात्मनात्मीयमतानेवलोपिजगद्धांतिवेलमेत्यार
भावेवलभावस्तमि- नगच्छातिः निर्मूलाथापिनमूलभाविनाश्रुस्विषापि ५९ ६० अ
नपवाविहितकर्मकरणाकरणायाविद्यामविपर्ययात्कर्मेति ५८

श्री.
वा॰वि.
७२.टी.
९९१

समनन्तेष्वपि योगिनः शान्त्यानिवर्तनादात्मनि ज्ञातोत्पत्तिहेतिन स्वदविज्ञेनिषेहवाच्यांतः यो
गिनस्तेपि विनिःपशान्तेः समानमेवसम्यक् शान्ताभवन्ति नान्यथा पात्तस्त्रेषां भोगेसनव न्ये
नीति भोगवैषम्यं भोगावासनाः न स्वभावपरिक्षीणाः. मूलनष्टिसाः हे पुण्यदेशा ग्राः
५९. त्वनिशृतं चित्तं समस्थत्वेनस्थं. ५८ चित्तदेहादिरूपेण वलीभावपवन्नी वस्तुभेदक
नापकश्चतस्तभावे तन्त्रघटस्तम्भेनि स्तापापवमाद. प्रयत्नरतिप्रयुनः मूर्तिर्मूलोत्तो
व. केवलविदाल्लोदयमात्रः शोधितलपरार्थः पराघतेयरा भेदपोगो भवतीत्यर्थः ग्र

विज्ञोपशान्ते सं शान्ताशान्ता ये भोगवासनाः स्वभावपरिक्षीणाश्चित्तमेवं पर्कि।
लाकर ५९ प्रयत्नः केवलालोको बुद्धोजीव पराग्ते सपत्रान्याण्यनमीतरप
गङ्गावालयः ९ एकदेशस्थितान्मुल्लो हस्तपादानस्थेवतम. यद्रूपं सकलं सम्पद्येत
द्रूपपरमात्मनः ८१

तपपत्नेश्रयनः मेघावरणनिर्मुक्तः शुक्लरश्मि ९ नदेकप्रवने केवलविद्रालोकस्तद्रूप
मात्मनोनुभावश्नतपक्रदेशोतिपुंसोद्देहातह्रदेरस्याद्वित्वंहादिविषयवस्तादिहाप
यतस्थेवतस्थिन्नद्दने भव्यविकल्पाभावाद्देहत्वा भ्यवेद्रूपं ऽत्लपर्येलमविदि आयेप
ल्ला विदवाज्ञास्त्रत्वेवेतस्याः देहप्रदेशे चद्रूपरेशा चराविषयलेपातरानेनिर्विषय
रूपप्रसिद्धं तद्रूपमेव सकलं सम्पूर्णं परमात्मन. उदितैयमित्यर्थ. तथा चश्रुतिः नहि लोकःप

ग्रतामकृतविलाविप्रशीतभावैनैवशच्यमनोभूत्वागेतोऽहं भावैनैकदेशातः स्वामकालत्रद्वि द्वियभावेनोऽस्तीत्यर्थः ५४ अतएवतत्सतिकुलयत्वार्थभावनेदिनाभवतु एवोपशमस्त पर्यालियः पुरुष ऽहमंस्कारेद्वेषुमनोऽहंकारादेहादिजगद्रूपेषुवंवाचारभगांदिकाचेनमर्थ येनेहनानाकिंचिनप्रयात्नयाटेषामेमिनेतोष्माहिद्रूकलितर्थोतामभावनेभावपति।

विद्वाचोक्तिमयोऽहेमिमनोभूत्वेकदेशतः सर्वेमोक्षिमेभुमेष्यपाकृतहृतपामयौ
५४ सोभावयमिभावेषुमेहऽद्रूदेषुभावतो नस्यात्यत्वत्वतोद्रूःस्वमनेतनोपशम्य
ति ५५ येनेदंनविदंत्विमेयेनकेनविदाशित पद्मकावनपोषितेहमसत्वाद्वि
राजते ५६ बालनाभिकल्पेनोषिमस्पृग्राभिरवासन. ग्रीत. चास्योपशून्यात्माव
मिवाम्भसमात्वित ५७ ॥

तस्यमोदानुद्रूतलयत्वाद्द्वितस्यपुनरेभस्यानेनेतमन्मादिरु. स्वेनोपशाम्यतेवेत्यर्थः ५५ नथाभावयतत्वंतस्यसर्वेस्वत्वागोपिप्रारब्धाकृष्टतने. स्वपाशमानवसमाश्रान्तादिभि नरसामदासनन्तरभावसेवोराज्यपदानशमन.ज्यस्त्वसर्वेमाहृयोनकेनविदेति ५६ गासनाभिद्रू अंकास्वासनाभि द्रव्य रनेत्वाकाशातृशनगहासनाभिर्वा ५७

नन्वेषा च तेषामादिभूमिकाप्रविष्टानां किमिति भाव ५८ स्फुरत्सारेति ५५ एवमपि सम्यक् ज्ञि
वभावादिवृत्तीनपारमपृत्तेनैषोजपत्रुपदेशं सर्वेस्वसत्तिया हृ सविस्मात्रमिति तिपरमस्य
स्वभूताउपदेशाभूरूपदेशमिति ५ नचैवराग्यदाढ्र्यमेवसाधनरहस्यमित्याहनीवसर
ति ५। पापाणाहृदयकृत्स्नमनकेत्सान्पे विशापतिसाधोरनिपश्याशुचिवत्वपुषउपलस्य
हृदयसोषिर्यविनादेवविचित्रवेशानवकाशाविचित्रविरितमसोषिर्यप्रसिद्धंतथाविस्मात्र

आत्मनेशापवेषानेसिलेवलेनेवाध्यते निस्फुरिववित्रीणमनोमननिहेत ५८
सविस्मात्रवहिपुरुष सर्वेषामिपसन्निधति स्फुरत्सारेशारीरस्य पाषाणोधात्रकेसरे
सविस्मात्रविद्रजेत तस्यप्रमरणेजगत आत्मानिष्ठमनमनस्य केसपदेशाभु ५
नीरसोभवआवेषुसर्वेषुविभवादिषु पाषाणोहृदयकृत्स्नायपाभवविभ्रुलये ५।
साधोहृदयसोषिर्यमसोषिर्यमिवाप्तते प्रविश्ववपुषोचित्ताद्यपलस्येवराघव ५ २

वपुषस्तवदृदयाकाशरूपहृदयसोषिर्यविनादेस्वविचित्रवेशानिरवकाशाविचित्रविरितमसो
षिर्यं सूवासितितदाशायत्र्यर्थे अपवाद्यत्र नालप्रविष्टाभिमानाद्विनवपुषा
स्वक्षुचिनारत्नानास्फारिकोपलस्पात क्रमितमात्राशाभिवभोगक्षाराग्रीपनादिना
भक्तोदिभिरप्यर्घ्यमाणकामनसत्याण्डूदयसो षिर्यमनसत्सिद्धसाधनतिन्यनिरतिशयानै।

श्री
रा
सि
९९

इद्द्वीत्ससाभाट्रातीकाप्रलेनाकापितवासवस्फादिकोपलक्षोषि
षिक्तजनेकोवतमिक्तिति तदाश्यदःस्यर्थ ५२

९९

तस्य वास्त्वार्थ दर्शिनेहानालानाहं पतेलितिविस्तरो वदितिः सर्वसंसारभासोऽतः कस्मान्न तलावेलो
टकृविज्ञगत्रैले कास्मान मत्रिकृत्वाना ताथीन यथाभूमो ऽनेत्र तन्न पाकियन्नापोतिलहत् २५
मर्वे देहापेत पाहूरूप लोम्बुके विशेषाभिमानो नुभवसिद्धः स्मात् देहः शिवनवसमाविरो
पाभिमानः २९ अतएव हि हारे सकलसर्वकमेववाना यच्छवहारः प्रवर्तमानसंस्थाहं जीव

मत्वे धुवगासेनावस्तंतवेरनोटकं अप्रोलितिविरुणा दमोविषमेचवतथायथा ३५
देहेयथापिशेषस्मिन्वहिरंतस्रुवेदने विषनेतत्रथापेत्रमुके लिसवनवासना ३९
जीवः सकलमात्रात्मापत्सकत्वोवृतिकृते हरिभूतासपवाशभवहिः प्रसरति सूत्रे ३७
यथास्थिताव तिष्ठंतिवतोविजीतयोपमा नकपावहिर्पविष्ठितास्ताशास्मत्र दाविति
भूमः ३८ चितानुविसमस्तापि भावनीयावसोपमा अहं भावो पशमनेशमनेन
क्रमेणते ३९

इति ३७ अतएव तनरहे भावे विज्ञसकृत्स्ना कारस्थितिं विनानोपायमहमै पिशाम्यतीत्याहुय
थास्थितानिति हस्तापिपृरिपाकेसितत्वतो कृतस्मात्सितारोपमा ३८ अतएव देहाभिमानेतन्न वम
न नतिहिंमात्मसत्तादिनाननुविसमात्रातत्त्वविताशान्तस्तिकाद्देभावोपशमनेनसार्वेत्रतरोव
भूमिकाभ्यनिर्दिकल्पसमाधिपरिपाचनक्रमेणात्रयत भूमिरमहाप्रावरोपमा भावनीया संप्रा

तद्देकिं भवत्॥ हीनामपि तथा संभाननीयानेत्याह तत्रानित्युतत्पालोकमननं वाच्यमान मूढ स्पर्शमात्रमानरहितेयथास्यान्नथा सैमौनकर्मेंद्रियव्यापारशून्यंच ४० तेषुश्रमः मूत्वसाहिनिर्मेकरूपव ४१ सर्वशरीरेष्वहंभावव्यामिरंपिपश्यकाशव्यामिवशादेवेत्याह

ततावन्नुदारीतीदभावभावनवर्जिते ग्रुप्पालोकमननंमौनेदाहतत्तारव ४० अकिंविद्वावनोपस्वात्मन्कारनिकव्यते मौदस्मकाश्वविशादेवंधस्व मरद्वमस्कुटे ४१ ग्रहमित्येवशक्तस्याम विदापादमस्तके विमरस्पहिले देहव्रत्योरकुंपभावयथा ४२ दम्रेन्द्रमदलंविज्ञासकृतिः प्रोक्तंभवत्यसौ १ मायात्वासनापंचवधातालनिमज्जति ४३

ग्रहमिति ४२ चलताद्वीद्रियभावेननतत्त्वानसंवेद्योपि सकालभूलसैवजीवसेव्या हलादमितिदर्गिद्रियेनेत्रेनलोलकमेवमप्रीयिग्रतपावहिसादिदर्शनस्पर्शनप्राव लमदोसर्वेद्रियेरणिकामोदीपनत्रिमेज्ञतीत्यर्थः ४२

ग्रन्थे ग्रंथिमपापगुरुमहंकारजगतेषु न्मेमांतमेतत्वमपि सेभावनीयमित्यहं जगत इति १९
ग्रहंकारात्मनोजीवस्यस्वांतरांत जगतो बहिर्देशेनेष्टिदृष्टांतमाह स्वप्नेति पायपवेलोक्लिमव
सति- स्वप्रेप्रेमिर्गतेस्वा अंगमत्तल मेवमनसाद्रिमहत्स्थूलपाषणवित्दृह्ता २० यथाद्रे
मरेभूतमाविकटकाथाकथा पर्ण्यो मोचवनेअहपणेतनहजीवेजगदपीत्याह जीवस्तिथ

जगतेतेत्रहेश्यमहंरूपंतरंजगत ख्यितमस्येत्ववलितेकदलीदलपीठवत् २९
रूपालोकमनस्कारैर्ग्रेवैष्टिरवस्थिते स्वप्नेषुपश्यतिजीवात: सरसीमिवपवेल:
२२ जीवोजगज्जपाल्लानयेपत्मसमकाशं हेमेवकटकादिवतत्दपश्यजगपप
ति २३ जीवतोपिनजीवतिद्रिपत्तेनमूत्वप्पि सतोपिवनमस्येवणगवावेद्रि:३
भा:२४ [illegible]
[illegible]

कारण लिनिमिजभुग्तैवेत्सर्थो २५ ग्रनपवतद् देशोनोजीवन्मत्कांमात्तत्वमरणोहसाधयि
नथो यहशामभूधिनसमेवेसाहजीवतइति २६ ग्रल्पसकमनमोदेहयाचाकमेलिक
देनादृदृयेथागोहभोरेयासक्रमनसोगृहकर्मालीमाहपवृद्धइति ३० ॥
॥ ॥

श्री. वा. टि. ३ श्री. ५५

प्राप्तेति के न सत्य प्रकृत मनुसंधत्ते विशदितिम् पाद सोऽहमिति यत्तेजीवबुद्धिः स्थितः एवे शंति व्यक्तिदेहे वेतोदि कालाकारा नेवोऽहमिति नभयः ३ तस्य देहग्रहणप्रकारमाह ग्रहमात्मेति सर्वित्तहदि नेत्रोद्भवोऽभिव्यक्तोऽहंकारात्मा जीव पिता मातृत्रिकोणयोनौ निषिक्तस्त्रिकोणपीठ स्थितलिङ्गरूपकल्पनमुपगम्य तिनत्र स्वरक्रमिश्रितः कलसत्वबुद्धिपञ्चाकारेक्रमेणाभिनिर्भिन्न समस्तदेववपुः शरीरमदाकारमहमिति चेतनात्मत्वात् १२ पवित्रिको।

प्रबुद्ध सर्वकर्माणि कुर्वन्नपि न पश्यति शुद्धकर्माणि येहं स्थो भोगस्थना १४ विशदहस्तिपरोचदह्नः प्रान्ते देहपर्यास्थितः जीवोऽहमित्रकणाकारः स्थूलेस्थूलो लक्षेलघुः ११ अहमात्मा त्रिकोणान्तस्थ गम्भनिकल्पन असदेवमदाभासम तेवतनाहपु ११ कर्मकोश त्रिकोणावस्थ क्रमारेवतिष्ठते देहे जीवोऽहमित्यः। स्सास्वामाहः कुन्नसेपथ्य ११ अहमित्येव शक्तयाक्षविशरणाद स्वल्पके विसाम

णोऽपरतिनेमाससभैव क्रमेवस्थारः कश्चित्तामुदितकदिङ्गंशोऽप्रवर्तयाविधेस्वकर्म निर्मितकोपेदेहे कोशाकारक्रिमिविवक्षोत्रतिष्ठत्स्वामोदः सर्वपः ११ तत्र्वद्दक लानावहवि अहद्वयस्य शक्तकुण्टभावस्थानीनां विज्ञेयत्वा मित्यद्यामसर्वदेहसा। मान्याहभावप्रतिस्वानुभवादेवप्रसिद्धमित्याह अहमिति १५ ॥ ५५

इतेऽपि तेषां स्वेच्छया त्वदनंतरपदस्थानाभावेष्यपोह्योऽतः स्वभावेनाह येऽइति १९ य
नपरवतेन च कर्मसेपवंव अक्षभावस्थानाह नातुरेति यतो नृपालोकमननेनवेहिता. न
भवेति अतः मुक्तदुमाउल्लसोत्पतममस्तद्दपनशूमयासर्पः ७ आसौकिककर्मोपे
क्षातदृश्यनिरस्तमाभावेनाह येऽइति १२ कृतान्तानां कर्मैव शरणमित्याह येऽइति विना

ये परे दृष्टिमापाता विहितं यामपामिव संदमस्पंदनमवेमवेदनवशादि
ह १९ यन्नृपालोकमननेनवेहितामुक्तस्ममवत वृथा. कर्मसंगवच्छेनेहव
पत्रेष्विवाविल. १२ ये पराद् दृष्टिमापाताः संस्तेः पारदर्शिनः नतेकर्मप्रश
सनिकृपनयान्वसरित्रिव १८ येवदुवामनामूढाः कर्मस्थितिं तु फलितस्ततिमुविवे
तेनविनावाध प्रयातिते १५ इट्टिपातिपनतत्परे ये प्रदृष्टग्रप्रवासिंषु तानि संयमम
नसा पृच्छयातोतनतः २०

येऽनंनशुस्वमनायस्वातजेन कर्मैवनेप्रफाति तत्फलभोगमितिशेषः १९ कृतस्नेषां कर्मैवश
रणं नरः दृष्टिपाति नि मुशत्पधः यतितमध्यः पानदेतुमितिमात्रनामकं मंगणसवनेषां।
मधः वातवदेतिये: कार्यदनिमाव. तथाच श्रुतिः इवैवेनेहकर्मोणि जिजीविषेच्छतंसमा
एवं त्वयिनान्यथेतोऽस्ति न कर्म लिप्यते नरे इति अनपवाविरहतोषी पिलिप्रहेमसेदसवपश

निष्कामि छविनाम चेमारत्नमीति २

श्री०
वा० वि०
उ० टी०
८२

ब्रह्मणो ह्यपो व्यपदेश स विवेशात्मस्वकृत्या तन्निवेशात्मभानमविरुद्धात्मन्यप्रत्ययमतप्
पितद्विंशोऽवलेवेत्याशयेनाह विवेशामिति ॥ सर्गप्रारम्भमुक्त्वा प्रलयोऽस्य प्रागेतस्मात्प्राप
केलितत्त्वाग्रसप्तग्रन्थिविशेषः ॥ प्रलये स्पष्टलक्षणाभावे वचनं प्रत्यविशेषात्स्त्वाद्यभो
दे इति यथा चलद्दृशो द्वैतेनेद व्यपवादानामभ्रादिविभागात्स्पष्टत्वं दृष्टिविभागात्संदम

नामन्निवेशोऽहमात्मिन्नसर्गैकरूपविधायते । किंतु सर्गादिशक्त्यार्यमुक्ते पृथक्तनी।
शिवे २१ यकायुकायेऽस्य वहाद्येयुगात्मये । निर्विभागो निराभासो यथाऽऽत्मप
वनेनयाः २२ सुभ्रोद्रेखमानाकस्महास्पष्टस्पीतया । स्वसंविदात्मिकासत्ता
भूतानामीश्वरीतया २३ नसस्थानेनेलाशयानाहेतात्हेतमयोपया । स्वसंविद्
ता स्वसंदत्तधनुलुप्तिभूतहक २४ यथानेरवयवानाहेतत्हेतकृतात्मनि
अतस्मात्स्थिराभातितथानवयवेशिवे २५

यीतयवसंविदात्मकेऽवविरुद्धयत्नेयोगायोनसत्ताप्रभावयेनेतद्दूतप्रत्ययेपीश्वरसंप
उत्ताभूतानां प्रभावतायेत्यर्थः २३ नतविदानात्मसंदत्तस्वात्वेपिदृष्टांतमाहजलमेति
मितत्तशयादिजलस्याहेताहेतमयस्तेभिलाहेदाहेत्स्वमांड्वेवः स्वसंविदात्मा त्वतसे
विदात्माभूतहकनतज्जीवाभास २४ निरवयवस्यावयवजगत्कृत्वेपिदृष्टांतमाहयथेति

श्रवणयानादिष्विदं तु प्राणप्राकाशावयवानां २५

वेधस्यात्मनकार्यत्वे समालोकयतां तथैवानुभावयति परमित्यथ जीवः परं स्वात्ति विक्रम चेतनेन अहंकारदेहादिवुध्यमानमलनतामेव नतु तस्मात्यासमस्कारो हेधारात्माय तेषामित्येवाचक्षते सप्रक—पः चेतनेनि क्लिष्टचिन्मात्रमात्मानं बुध्यमानस्तु जीव एव पेनज्ञा नाग्निनजीवेनैव निष्कृतिदर्शितेति दिशा सर्वं जगत्तावदनहेतुनिकृष्टनिरवशेषाणां दाहयप वावतिष्ठते सोऽस्य मोक्षस्तथैः अथवा जीवः चेष्टते यत्र नेति चेतनं बुद्धिः चेष्टते यस्मिन्निति चेतने स्थूलदेहे · चितिक्रिया चेतनं चिदाभासः तेन तत्पराद्धितेऽहङ्कारस्याहं विमात्रमात्म न्मात्मानं बुध्यमानः स न परमात्मा ब्रह्मैवावतरति परमात्मा यतेऽत्रद्धितो यद्यनेनैकस्य

परमात्मा यतो जीवो बुध्यमानस्तु चेतनं । चेतनं बुध्यमानस्तु जीव एवावतिष्ठते ॥

भावो व्यतिष्ठते चेतनं बुद्ध्यादिकमात्मेति बुध्यमानस्तु जीव एव भूत्वावतिष्ठते न शरीरभावेन भवतस्त्वर्थः अथवा यदा जीवः चेतनं विषयेषु वासनादिवृत्तिफलेषु तद्धितमवेन नेयथा स्यात्तथा वृत्तिव्याप्तमेव न तत्फलव्याप्तेत्यर्थः एवमात्मानं स्वप्रकाशाविद्यतया बुध्यमानः परमात्मैव स्वात्मानं मात्र ··· इत्याभिविनाबुध्यते चेतनं वृत्तिव्याप नेयथा स्यात्तथा मात्रमपि बुध्यमानो जीव एवावतिष्ठते ··· थः तथा च श्रुतिः यस्यामतं तस्य मतं मतं यस्य न वेद सः अविज्ञातं विजानतां विज्ञातमवि।

श्री.
वा. नि.
उ. सं.
८२

सर्वोऽपि विभ्रान्तोऽसि यस्मात्सैवेति बुध्यस्व जीव. यथोक्तैरनापवेतनं प्राणापानमेव स्वात्मनि बु
ध्यमानो जगद्रूपं परमात्मरसात्वेन स्फुरज्जगद्भवतीत्यर्थः। प्राणापवन्दनेनेत्यत्र प्राणो
वलेन रसात्वेनात्मस्फुलितः पुष्पितस्तु प्रबुद्ध आयतत्सत्कामशब्दाद्यानाशयानितहृदि
स्वपूर्णः ॥२॥ बुद्धत्वाद्भूमपि विभ्रान्तोऽस्मि तेन नमिति शामिति जन्मनाकाशोऽसि सत्क्रमस ॥२॥ अत

परमात्मैव जीवोऽयं बुध्यमानस्त्वचेतनं प्राणापानवलादेहे सर्वानिमाहंकारवान्
॥२॥ चेतनं बुध्यमानस्तु जीवत्वमवतिष्ठते जीवो जीवितनिर्मुक्तो जायते जन्म
सज्जनैः ॥३॥ येन रोहति मायान्तात्रिरिछि तेषा मतामिव भ्रूलोकमननस्य
दृश्यसंरतेनसदा ॥४॥ येन रोहति मायान्ताहृत्यश्रीपादर्शिने न विद्यमानमथ
क्रितेषां वेदनमातते ॥४॥

एवं तत्त्वविदां वैशतारभिज्ञानाभावादसंरत्नपाय बेत्यायेद्वतित्रूपालोकमननाभिमान्।
स्पन्दापानिस्तानुसरणमिवशास्त्रमाज्ञानुसरणमित्यर्थः ॥४॥ यथा दर्पणदर्शनमे
वतमवतिकिंतु भस्मदर्शनेन तथा दर्शनेन दृश्यश्रीदर्शनं तदतीतत्वस्य दर्शनमेवेति
न हेतुर्वेदनं तेषामन्यासाप्राधेन हृदयेऽस्ति ॥५॥ ॥

नोऽभ्रंलिहाभिर्वलितावेष्टिता ४६ पताकाः पवनधूतशिखराग्रशोभिताः ४७ कमलपुष्पैर्गन्धवलितस्त्र
श्री- मिलितचक्रवर्तिनिर्जितेति ४८ मन्दरगिरिक्रमेणाध्यीनलोकैः सदृशानि नन्दनवनानि कर्वते:
पा.वि. रसनिधानैर्निधानं मन्दरगिरिवासमन्दिरैर्महाम्बिमिश्रितैर्हि पते ४९ पर्णिनाम्बुनेत्रावर्तवनपाति
टी.
३६८

कवचकलशपूर्णमकरन्दकाननकानिभिः वलितावभिमिलितकान्ताकलटगैव ४६ प
ताकापुष्पधर्माङ्गनाभिः किरणकलाः विमानैर्विस्तृतवत्राक्षमीनविधुमालावन ४७ कनकमय
धेनःप्रविमानहलववनोपमा हेरतिनिवासमन्दिरवर्षावारिदवृन्दवन ४८ ननोऽलकानि कर्वते: मन्दरो
दीनलोकैः हेमनेवस्य मन्दावासवान मन्दरमहाविवन ४९ रसनिनिनयागश्रगः पर्णिनावर्तपाति
नः सर्वेलोकस्य मन्दानुवान मन्दरमहाब्धिवन ५० रसनिलयागश्रगः पर्णिलावर्तपातिनः स
र्वेलोकवलयाकारानुवर्णितवकवारिवन ५१ प्राकाराकोटिमजालदिग्भ्रमविलविवले उदेमलकु
कल्लोलैःप्रलयार्णवश्रवन ५२ रागान्तपागन्तमजाहंमकरमधरगालिषः कर्वतिवन्नाया
ग्रन्थालाइवतरंगगाः ५३ ॥

लाइव ५२ ॥ श्री-
नोऽभ्रमतइतिव्याख्यान ५० ५१ प्राकाराववलककोटिभिः कववधास्वादिमज्जादेः उपलक्षितवलेदिशोऽदि
शोपलिंडदेनि नीचावधामकल्लोदमः ५२ नेषोवलानामंगगाः शावगस्त्रवास्वादिलिष- नवतनापरोग्नी

१४ देवदेवस्य गताधिगतस्य तत्र १६ बुद्धोनमस्यैष्यवानलम्य कुरुयुत दिगंतेषु किंचंदनितानी
मेतस्यामः १७ इतिराजाङ्कैमनिशतिहारप्रविशते इत्यापोषमग्रेप्रणाममपोराज्ञाप्रपूर्वन
१८ प्रांगप्रांगप्रांगमिश्रमिः सततप्रवलप्रतएवनिर्जितपर्वतोनिपदस्थो उत्तरसवेषः १९ सत्ये

कल्पेन्नवबलाध्यक्षः प्रेक्षंतामभिनष्णुः वसिष्ठः वदवेवेत्लप्रसुरेसंरंभवतिराजनि २० स
प्रतिहारइवाचेदप्रविष्णाफलमाननः प्रतीहारउवाच इत्नगणबलाध्यक्षोदेवद्वार्यवतिष्ठति
कोऽप्यमत्यभिवाकैस्यदेवदेवस्यदर्शनं २१ राजोवाच गच्छाविलंबेनेत्यावेदनेमत्प्रवेशय नामी
मः किंदिगंतेषु पद्मतेषुजनसंभवात् २२ वसिष्ठः इत्युक्तइत्नरणशीघ्रप्रतिहारप्रवेशिते प्रणम
परमप्रेक्ष्यराजाध्यक्षहस्ताधिपं २३ तत्नविलमप्येतेनमेंगमेगपुमतंतने स्वामाफलेवमदके पे
र्वतावलनिर्जिते २४ सप्रणम्यवलाध्यक्षयुवावेदमपक्रमं संभर्भाग्यात्माप्राणमाप्रसंततो हास
प्रकूपसंन २५ बलाध्यक्षउवाच देवदेयोविदिक्चालावलेनबहूनामहं नरानयेवमिर्जितयमेयम
पुरंगताः २६ तदेशफलनायार्थमप्रजासाक्षिमितनः प्रङ्गदेवेनावृह्टवाध्यक्षः स्वामवलादिह २७
महरायवलेशामभिद्रेदवस्यमेइने विधीयतांतथाशासनंदेवस्यानिर्देनये २८ वसिष्ठः प्रथ

र्वतप्रेतस्यथांसेसनभ्यप्रणामप्रयेवद्यमाणाइयक्रमोध्यसिंसनदिदस्रुपक्रमवाक्यइवाच २९ अयोपिशत्रु
णांसदिक्पालाः सामंताः प्रमप्रगताः सुताइतिप्रावन सदातथापमेनिर्जितमितिसमसेता ३० ३१ प्राम
पस्वलेतानिर्जितानासदत्तवत इदंप्राप्तंविधीयतां ३२ अथ देवरूपस्यप्रणमद्भुतसपद्गुरुघाः दत्ता ता
सप्रप्राप्यादिपलीतांप्रसिद्धयाभंपत्नीनयाविपुलाःविसीतीः संपन्नाः चनर्दिक्प्रविश्वतामवैः स्थितानि

श्री·
वा·वि·
३ टी·
२९९

इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे उत्पत्तिप्रकरणे सर्गः १८ इदमेव विवृणोति स्फुरन्ति देहस्य पापवत्कात् तत्सु
लभिदेहे रीतिसमन्यान मुदीर्यते देहेतु कौमलभङ्गुरं भूत्वा त्यते यस्य न भासि भवतीति न भोभुः
स्वर्गलोकाय स्तनस्था विषेवा सवमनयश्च १ वापादेतिसाकल्येविकार्यसकलेनिर्णीतमि
त्यर्थः अयाणमर्थिपापानी सामदानभेदानो विषयोन २ प्रणयः दानमामादिनास्तेहाः प्र

इतिश्रीमत्प्रविधापानेप्रविधसेप्रपापायिवसेरभवतीनेनामस्त्री. वसिष्ठः
यतास्मि नरसर्वमेत्रिलोकृपमायपुः मुनयोवासवापि देवाक्रान्तभोभुवे १ मेते
एकस्तुः देवनिलीनमस्ताभिपीवनादेवयोरपः अयाणमगुपापानोदेहेष्वपि धीय
ते २ प्रणयेन भवेद्यानकहावनयः कृतः प्रभुतानेषु नेदेव कुर्यात्रेपकोवृक्ता ३
पापाङ्कापनाहाशुनानादेषुप्सुः सेहनः अहसेवकेर आश्रुसामादेवास्परदृष्ट्येषः ४ त
त्सासाहसमेवेदं वर्जितमा अतिक्रिया नान्याश्रिवीनुमेवानेवतोपद्योगोषिधीयते ५ वी
रणादीयतामतामजेनाभिषदेवताः आकूलनावसामेनाहन्येनारामहृद्भिः ६ सञ्जस
नामशेषेणानिर्गैकंजवतोभटाः कैरपेताकालकल्पाश्रमेरारातिनादिशः ७
नुप्रवेशः स्वपत्नीयाणमेवकेपाविकूरणगतकूलेनकाकोलकल्पायेनन कृपायानः प्रवेशः ते
षुप्राशुप्वनेपुनारशीमयशेहे रमायोपकलेनाकयेनका २ किंवविपासाहेपुत्रनाव्युपसामरावी
पायप्रसिणेनममनारंशाश्यास्ह पापादिसिक्काप्रमेतदेपावास्मिनः लक्षरआत्मानास्पक्तिष्ठः
भयः सञ्जहितोनतोरणानिगैकंमदिशा प्रयोङ्गुजवराभिः कालवत्तीः कल्पाश्रयेरानिनाः क्रिय

७
५२९

१
५५९

मन्यमकराद्याकारैः स्वैहे सहिताः उदधिदेशप्रदेकलोलाहद्गरेगाः सैन्यप्रसराभेदाम्बु ४४
उंग्रेहेकायैः मायैर्जलकाः ४५ सामिमानन्मामेनेनेरिनाः प्रोषितः ४६ नेपेघमिनारप्रहे
शाखाग्रिग्राः सगमः सप्रदः सनगकामिमदीयवंमसर्वेहानम्रः मयाशावेहिनेपूनः परेष
त्कतेक्षेनरेहेमानानिनाहमिन्यधीः ४७ ४८ सेश्वानाः मेत्रिलिनाहुपापोषाः नियोगिमाराजनि

समन्यमकरस्वराः सवज्ञावैमेहव्रयः उंघेनिसेन्यसेन्द्वेहेः कलेमान्नसपोरिव ४४
पत्नरचराम्पणमहांघायुघपञ्जय. कोपादिवोग्रहेंकारेर्जलतेविरतेनिव ४५ इति
कर्नेमहेंदेवमिश्रशिक्षाभिमेहिमः मस्मान्मेहसीमानुस्यावृपायगङ्कना ४६ मम
हेदेवगाहकामिशाखाशिखरसंगतः मयोहावेहनेसर्वदेवोज्ञानत्वनः परं ४७ वैषि
ष्टः इन्यज्ञाघयणामेवसहकृनानरपायधी कलाटुलाव्रसारावेज्ञामेषीपिरेवा
कृपे ४८ सुश्रामममेश्रेनृपापोपनियोगिमागभावीरयान्नुपरेवाशिकमागरोत्वे तासे
पहेसभशेनास्निनदेमिसार्धेवेशनिलाकृसमयचवनलल्पमासीत् ४९

योगानुग्रानारः नागागभानार्थेरथाः प्रश्नाः परिवर्याकारिलोनागरोवापमिसुखभयेनलो
सिमः उग्रताः हेतयोपेलयाविधाः मायोजेनलमवापत्रग्रलेहमेनिसार्धेमिरेनपावेग्रलयाख्यं
हनाहपगनापमिसायोहतेनसपहायस्मिनयाम्विंधरासेग्रहेवशङ्कलानिसेनमहावेनेनमन्त्रे
नसनाहेंप्रलेनस्याङ्कसमासीदिनधीः ४९ श्रीमनेरामानुजेरामायनमः ॥

श्री
वा.टि.
उ.टी.
४७.

प्राप्तीः स्वस्थाः आसन् . पूर्णचन्द्रोपि विष्णुक्रमाख्यः समुद्रोमे देहि स्विजयोगमध्ये १८ दिष्टः समस्त
माणमेकालोरदनकालेनलल ह्लोण प्रोगमसिद्धान्तमेवस्माकेयिमाः १७ देहीनेप्रसिद्धास्तनवा
स सुरर्थे सकावनादिभू मिव्रभ्रमोभ्रमेलोकानानोप्रमेलदेशानमानोव १६ रक्षोनानमारू
धियेवेनियथासनशोधायाधियाएकालेसमाधिशीलयाउडे: पदेखेशेनेलदृष्ट्वानानामिहार्थ

केशवडहरिनारद्धेः सहस्थितार्थेषुभवः रवियोनोगणवमोरिपुनालिकुररासमवः १९
द्विधामाकथितामेकगलानननोगेभ्यसद्वः मक्कासनाकेनाज्ञानादीयोनरकुसाव
नम १७ रवेहनवेहृ सेमासह्रदेगेननवभूमिश्र भूम्यतभ्रधनोपर्हि सिद्धालपेवलीनवा
धियेवोक्ते: पदेस्तानमगोयोकोलशोलया विलआन्यवेनप्रतिराज्ञालीयार्थका
दिला १८ रक्षोमधुमाक्षीमानिवहानिनिगदेवमेः धर्मोयकामेरनोनवयाभव
यवर्मिलं २० प्रावद्धेमेयानोनेयोमानियशासाववः रदोमाशिरा विद्यामध्यालेयभ
रभास्ते २१ प्राणलेवाडकेसवेभागासरेभमाजेने तस्यापयेरयोरोह्यवलवलोरशेमेष
ण: २२ सभूषः सवेनः प्रामा सेदियोक्तनेनेजय तम्हेहकानलायास्मेदवायजमदामि

कारिणामयारासालवविन कालविषहानिलरुपनि १८ प्रविनीलामविनयप्रकानिले
कादिनिलयामेरसारूपिचनेनैगोइवेडाने २० प्रेमान्यमलेदेहे: वधमडपवधेनवबजिले:
समसेविलेहिनियावल धर्मोर्थकामेवेय नामयोनाशयसेवसाप्रलेजरायसेनमयाशिवेषु
स्वेशानमालेयातिपयदवभासूयवलवाह्रकमभालविविधेरेणन्वयु: शाखाविशानेनेया
वेधनिभावनेशाकेषुपलाल्नादिषुधशानेमियावेम्ये २२ नमसवाहेकस्पायविनमिस्तनोमि

रामः ४४

गुणपंक्तयोमोवीक्षणय: संभेरस्तेरर्द्धमेरुसमरवेणिः पञ्चभिः ८ वनगर्जितेर्मिहन्नादेरपेक्षो
नयारविधा: स्वरवाविदा: नाराचलक्षणा: जलधारा: उत्तलिकवेतिकोदरकलाविधेः ९ सवि
धानेनयरनुभिस्तूरयनादि १० महर्षिनेत्राघानमिवसदागमन्नानः महावभोपोत्पनेनाव
रूपकान्यायन्यामिकार्याणीत्युक्तेर्निगम्यते ११ विमयामासनवसमागतार्थमिन्यर्थः १२ समुद्दिश

प्रसादात्मिथनवुद्धे कुमोलगणपेकत्र: भवेन्नजलहपकामा: कककभ: खेरमेरुले:
स्फुरन्यारेवुन: स्वरवाविदासवनगर्जिता: नाराचधारामुचमनकवक्रोदेरुकेरला: ९
राजोवाच गम्यमानमगरायाणुसंविधानेविधीयतो स्वामाहस्वजयोमार्गोनिगेक्षा
मिवलामित्रे १० उत्क्रान्नुपति: स्वात्रोमहारभोविमहाणाम गाह्वीधनवेदाननगेणा
नसमधेर्वेवे: ११ प्रथमविधिमिपहस्तजापिनाहमाशाने प्रादेशयथाकाण्ठेथिनथा
मासभूमिथ: १२ नोनमाग्रमायायसंवित्नासविभक्षिपा सजाभ्याद्धमभयमास्वद् ९
हेत्रे १३ प्राक्रान्नवसुधायोता: पादपीदेकनान्हेय: सतायकलभेरोनवनर्मिता: ककभ
रुणा १४ पमगन्विहरर्षिवेगुलिमिमिनपवलयश: भ्रमावरोविमाकीर्तिसनागुपधामि कि

समनमनुहासहिमे १५ दपापिककभीदिता: करादिफलभेरेसासनाश्वर्निर्मिता: १६ प्रजाविप्र
सदृणोर्भोरविवेवुमिसिनेर्मिमपमदान्नमेनियायवप्रशस: कसामाम्पमनुक्रणीलिलमलान्त्रिण
यथामिनेभेगानेषयथकमिवेनिर्मिनुणागतकीलिलमायाद्धंदोद्वीक्षयोःरविहयाप्रमानयाधि
गम्यते १५

मोऽस्मि देवमदृशलानिशिरोरत्नादीनि लब्धे मे सर्वो अर्थैतौ मिरत्नानि सर्वो: वेरहकुलोपा
हृस्मिलाय: सर्वेषांप्रतिषेधेन निवसिष्विसोऽयं सर्वमवर्णोदोर्वे: २३ प्रवास्यिना: प्रायेद्वृहा:
सवर्णौपदर्पोरेत्नवर्णौरेश्रुसवध्याने २४ प्रपरससाधारणगुणमाहूसमारोहमोलिनेदेहा:
यास्मिन्नुसिरोऽनिकाम्यारेहूनाभोगजरथे हयेसमारोहूति प्रमोमरोनागादिषुसर्वेषामरोषष्
क्रमेत्रयवक्तव्यप्राप्याद्दिहोषाणानेवगम्य: प्राणोभवतीति २६ किंचनदेहाश्रुनाःसा

सकरकशिरस्त्राण: समोऽस्मिकरकेऽगदा: महारकुण्डलाभोगा सर्वासर्वेमहाप्रा
य: २३ सर्वेश्वसमाम्नाता: सदृशास्वयमाविता: सवलोक्षे प्रवग्रस्वाद्दयालनमवोक्षि
ता २४ समसवर्णगारापणेनप्ली न समहाशायु: समानगुणकोऽहेरा: समानवग्र
घ शुभा २५ समारोहूनिमेयस्मिन्नुसिवामेरथे हृये सर्वेषामस्तिहोषाणानेवाम्याभ
वन्योऽयो २६ पीनायनाविरकालेगर्भेपूरुषनापिता. वधमेवाहेतालवसागराव
इयाविंष: ३० रत्नाङ्गदेहजसमोमारप्रलेदेहाश्रुनाऽ२२ इसिलेवभासयेन सम्पु

गता वहुवाविंषामाऽप्रयमे पीनाननोगर्भे विरकालेश्वलापूरुषनापरुषाकारशासिनं प्रा
पिता ननलक्षाणिके स्वयाग्राहितामसमाइवेन्यूहा ३१ किंवरनक्षनेत्रवप्रभुदेहषुरु
समोऽस्मि शुभेदेहा ऽ इसरंशाहूसिनेदेषावभासयेनमवचारोऽन्यियष्ट्युः प्राहुलिभिर्देतान
प्रवलावनाशेहरयोविसवचरयसम्मनेयाशुनिमन: प्रभयोनायथीनयासह्नेमलोकेरा

२४ प्रवेरहितपुनेराशाइवद्दानीप्रयद्धीदोयनेपदिमेनकोमिनब्रह्मिप्रनेनकमेनकमेण २५
वनोरोभवन केशम्लस्वरेहर मेघोइयन २९ वआवधामेसमोपक्षादस मनिमनेनरपीनेः
कुयानमस्मिमने २१ लोलयोवालक कमलमिवसमहीपाल गौर नेकेद्रे २८ पर्मसमवमे

मलवाहुनिमेवेमासमुधमरदामिवे रामोवाव क्रपानोदेवमुद्दीयनभ्यमाहु।
लिमागना २४ मयासर्वगुरोशशाइवदेयमादोयने यरिलशोमिभगवेलदनेनक्र
नेनमे वनोरोभवन. कमलस्वरेहरा भाइयनमे वसवनः गोपादीमनारायणभु
माइव २८ नेस्तनर्मेकुमेवारोनवधामहमविश्रम. नयावदशीनदेयमसमोम
मनेविभो २२ वमिह इन्यकामसमहीपाल स्वकुमारायविक्रिट गौर कमल
मासोसेकौलहेवागुवालकः २७ गृह्रमेवगोरापावस्रहेन्पासिनवमने नाव
करोरेणसहृदयामोगीसवार्थिव २८ भक्तायवकेलरेहृदरावसेवलगेण सह
नामपग्रमहेसघपवाभिवद्दिते ३० वनमेनिशोश्रसोयावकाहृदसधाधिप प्र
असेनेनभ[illegible]नारायणवाणिवाव ३१ नेदेहालस्यवमोगोविरेनभोमसामेव.

नैकलसवर्मनेपामोरेणकवेधेनसहृ ३० भक्ताइविहृनोपमन्त्रमहलामुगुक्रमहद्रि स्वीक
नहन्यथे २ ३१ सहैवजामामानिरत्रमामेनिइत्रमभ्रथलमुपवासामियेयो ३२

श्री·
वा नि·
उ.टी·
१२२

मरोच्यग्राणेसामंनात्रोमादेवयाम्यान्नयाग्रजेन: श्रमालोमाघत्रवेपुनेनोम्पान्यग्रिनाउप
हलामग्रायत्र ८ श्रग्निहर्षः पत्नड्रिगेहि; शोभिता: निर्भृक्ताः श्रग्निमयाः मग्निवृष्णिभ्रमातुदा
यत्र ९ १० केशरानोइगोणोकोरीश्रमेकमेषुवा: क्रम्पलदीपक्रमेषुकेटकवक्ररागवापेरद्रा:
यत्रकेटकोइटेनिषादेवारवाणेरुद्दामसमाना: सद्वृत्यत्रवलम्हवफिनावेष्टमानेश्रमणके।

मरणाव्यग्रसामेलञ्जनादन्नजक्रन इलेष्टेनश्रनिपतहेघुनोयरहनग्रजे ८ श्रग्निर
ष्यपनक्रेहृत्रोम्पिनाग्रिमयोत्तुह मरणद्रुहदासंख्यशरधारामयोगुधं ९ जिनसा
गरकल्लोलेनरंगमनरंगके: दानिदेनमिनिच्छवनारकोकारककेशे १० कोरको
टीक्रटीक्रम्यकेटकोइटसङ्कटे वरन्केहिनकोरारक्रूरानरनटक्रटे ११ लटमर
नमहाकसाकेपरुारयहिशे सिवदलेनपहाफरपरपराश्री १२ दानिदेनग्र
लिद्धीर्णेहेनिपापाणवर्धेणे; नारकोकारद्वेकोरेगरहनस्तरवारणे १३ वहद्भर
नदीप्रसर्पणेनमहार्णवे विवलम्रक्रेनासिधारामकरकर्कशे १४ राम॥

हिनेघुकोराहर्‍देषुसेकमाहालशिलोरपुष्परतेनेरन:वक्रिचरायत्र १२ खदेनिपुरन
निशमनविकेटकानिसरोपस्फरामिपरिष्पनिषत्रसिवटन:बेघत:केनपरायेवुनयानाश्शे
मह्वेपुपरम्परपरावयत्र १३ देनिनादनगुणलोभीश्रमादीनामग्रूर्णे:हरिणेः हेलीनामाय
धानोपाघाणेषुवर्धेणेचेरनेस्मारे:कोकारश्रुपडेनासहजननारा नाश्चस्तरवागिणादिश्रजाय

१३

इतिश्रीवानिवरोत्रमशामलम:सर्गः. प्रेरोपकंदेसमामेघ्नलर्दिदलसहायिभि: प्रहन्नेदारुणे
युद्धे विस्तरेणाजवर्षिने प्रसोपकेदेसमीपेस्तग्रामैरविभि:सह रणपुंड्रमहन्न १ मजाना
ऊरलमहाव्याकुलयत्र २ शारजालेमहाभ्रमैस्त्रुकन्नेनार्केणविलसन्नमोयत्र ३ पनपत्
णनिपछ्वान्यत्राणिकाननानिपत्र लोलैरलानलरिभि:शर्णलोयत्र ४ हिगुणज्वलनामि

इतिमोहोपायेनिवी:शुभ्रिरेयाहेहलाभोनवम.सर्ग:१५ वसिष्ठ: प्रेरोपकेद
सेमोमेघ्नन दिंकेसहायिभि: पतासिनेरनत्रमहन्नेदारुणेरणे १ छदिनभ्रमन
मरपजाकुलमहाकुले प्रशिदारुमलदेहेभ्रश्राभपटलमवत्रे २ पारजालमहा
भ्रमकन्नार्केविलसन्नम: स्थिरहारविदिग्रमरहुरविमण्डल ३ प्रशिदारुमहा
नापशनपत्रणिकानन लोलालालनलत्राश्रूलमृहलोपलशीर्णके ४ शनिलश
निविशेषहिगुणज्वलमायुधे रणभग्नमहाशरप्रामेदवनिनाशये ५ दराभवार
णारोवेरणलेपटहृषिदे पश्चरीमरलप्रासशूलनोमरवर्षिदे ६ भदकोलाहु
होलासहद्भगमनपामर रज:पटलपूआभकलपुयपयवारण ७

हिगुणदीमानिप्राग्रुधानियत्र रणभंग्रेर्महाश्रेर्भामाइदवनिमाग्रूपारस:त्रधावय ५ द्
लालपटानोरणेमस्नकानोश्रूराणाहृषिद ६ भरानालोकाहलोलासमश्चरणमात्रेणहद्दं
गान्मृना:पामरान्कानरायत्रयुपघवारणेग्ननगेहमागेनिरोध ७

उज्ञादानोमलहेषकककदानोवारवाणनाउमदे दाक्षौ. लसहिसलनलागवेश्रुचहि
लान्विमानिद्दापमउसानियत्र २५ २९ उहललणीवीमिनरगेरानोनोभग्राप्राप्रुपजले
वरापत्र २७ देवभावमामावलीपालिननिर्गुक्षे श्रेराक्षनत्रिविध्ययत्र २८ पाउश्रा

उज्ञादयोपमलचरकदकोलकदराक्षौ' लमजपणलनागवेलहिनद्वापमइ
ल २४ पादपानयपागिहशारसन्नामकदेम वददक्षनदीमह योरामनरपाहि
प २९ सपर्णाहेलानिपमनोनानयरचहिष्ठा शारवाविलरगालेमशाप्रुपजले
वर २१ हेलिसहरनिक्षानमालाप्रजालिनावर वलीपालिनगिर्गुक्षेशक्षा
नत्रिविध्य २८ पाउपासपयापमहकचवक्राविरधुमि इतिलिविविराकाश्य
प्रुपाशधारभूनल २४ कदुइटभदारोपारटमलिभरोनकट वटककटसवह
पिष्टकाहलहरय२ कवपभरवेनालमिश्रकहकसकट वेनालभुत्रमाना
ग्राधिबमासहदेवज २१

पासलदालेधुपयोवाहेषकवक्रलहण श्रविरपुलयोविपुलोयवहेलाभिर्निविषा
मिरवकाशग्रडानामसमहाराणमनाधारभूनलयत्र २४ कदन शारानवर्षेलोयभदेभ्पा
पिभदालेघाप्राटापारहट्टि नलानिभरेरुक्टनलाावदनाअवमाहगामानाशाकराना
सवहं विष्टगरयोनरकाहेषमुवनारधायत्र २ कवपादिभिर्मिश्रापेकटका 'पात्रवा

श्री
वा. नि.
उ. री.
१३२

शराशेणनिमेशरीराद्वेशिराईकोदसादोवैः शिरोसिकाग्रादिकेषयत्र २२ नरद्विः स्वबद्धि
लीलासैः चैनासैः प्रहर्षाहासैः सवहितामिश्रितैः परिमल्लमिश्रकरेरकानियत्रकेटकेर
कटोनोसकोपानेभटानोभुक्तहिभिः भीषणे २३ एकोनेननियमेनमारणेमरणेवेत्रभ
यमपिश्रमानवषणेयत्रमहारसानदानेग्रहणेवकार्येस्पमसामर्थ्यमेवयारेरवर्णेभिरा

शरणानिनशरादेपिरः करत्वेरहके केवं परेषु संप्रवदनीकृतनभस्तसे २२
नवहेलालास्यवेलालहासवहिनपरके केरेकानकरसोरोषभटभुक्तरिभीषणे
एकोनमारणे कानमरणे कानभीषणे महारदानग्रहणे कार्ये न्यायारस्वर्णे
शरवारणसामेनमदवाहिविशेषणे मारणे कानरसिकाक्रमेनानदयोषणे
प्रविकम्पनशमावाश्रराणेनजयवोषणे प्रश्नराणवशमानोप्रभाश्रुद्धषणे
शोर्यादीनांप्रहमानास्तशमनमाग्रयोपने पनमाराषप्रमानारहेषु प्रज्ञालेख्या

यत्र २४ २५ प्रविकम्पनेनस्तुसेनस्वशौर्येनाभिलापेन शमावीमकृशानोश्वरालेक्षितु
येवारणेनकोपदर्शीननसुलेनप्रभोजयघोषणेनयातुमानोश्वराणावप्रभाप्रशौर्यो
द्योषणायत्र २६ भुजगालिनामनवराष्ट्रेद्गरहेलानामायारश्वनानाश्चरणपनेपनष
नैश्च २० देव्यादृत्तनारवानावपरस्परमास्फालनेपदेप्रभप्रकरावारणयत्र समस्तानाम

मज्ञमनगमेषुसरसिप्रविहितुमारेमोगैनप्रभुवेनयाओशेनसामनैस्तरहेलेरपिपसायमानेषु
क्रामज्ञामभ्रेगजायजनतोमरद्विरपिलद्रविशेषाम्निजकारणमनीकेः कलितेसमर्पितम
सिः प्रह्वणेयेषानेष्वासीकारस्तद्वदननअवप्रकरनेयत्रशक्तिपसेनाविहितेरेकक्कोद
सन्नास्टसेःह्रनः २५ क्रविस्मागतेषवभरञ्जातेषुनरागमनभ्रान्तसायनपारस्परापाटनत

सारसारवसामेनप्रक्रामज्ञमनेगजे जरविनकरालीकक्लितासीकवेदने
दिनेदिनकरसैवनपस्पशरसेगते गुनागतभरजातपिपासुमनमानवे २०
मानवाप्तुवलोम्नज्ञननयारेमक्रहने धानानोप्रासपाएपानोनवमापलंज्ञने
पदनदताकोचजातसेधासिदोडुमे रकोजलनागेलाकालस्पाभूयणविडुमे
मदागहननोऽरतदीरोहजलसदेः क्वनेइक्रादिनहस्पोदपषाद्यगगनोगने
गगनमीवीणणगधवेगीलशरागयक्रने महानरलनालाप्रहेनिहालाहसाप्रपे २१

पिपासुप्रथेषुनप्राप्ता मानवायत्रप्रनपवदिनेदिनकरेसेवनपस्पादोसारणेगने २ मार
तोभिमानस्तलहोणान्साद्वाप्तुवलेमोन्मज्ञनेनेषुपिपासाऽञ्जक्रहनयत्रमाणेः याणानोद
ज्ञानोनवप्रापत्रस्नानभूनेयननं २१ २२ २३ गलेः प्रथमेगंधवेगीवीलेस्नुगीनाः स्नुगलमा
प्राप्याऽस्माहादयोयत्रनेषागणगधर्वादीनाभाभिस्वरलेस्नास्पाग्रेः धजापेः हेमिहालाभिप्र

श्री
आ नि
उ.टी.
१२४

सवंश्यलीलयासहरणेयेषोमयाविधेयोनयानेरत्नणत्तंशनिः शांत्तस्वयंभोऽश्चकार
कवादिभारावलीनायुद्दिजहालत्तणेस्वौंहेशरितः भाजिताः प्रन्येयग्रेशयाद्ददूमः विषमस्व
शायायानधानाः यत्र २५ कवादिः क्रनवने ऊमारएणप्रावेः क्रेनधरेवोसेः सैव्यमाद्दिमेः
शिरोभिः करस्वनमावरे २६ भजासैकादजनेमेमहावरवदाशाहेः सुरमामिवसैजयेषान्

हरिवंशे
१२४
सवयद्दरएणसंख्यायानधानात्तणहाते ४ बाल्यजहागेहूस्मिनायमितुद्दमे
कवंकेनवननव्यस्तशोरः करसमावो देवलोनमुक्रयाणाणमरस्तनककसेन
महावरवदाशास्मरस्वहद्दमे मारोहलहलागवणद्रणरमंदिरे २१ सहसा
वानराकारनभेभानापुपसने पतिनायनगेहरशेवीविद्दमयजे २८ सवेंना
हीनिवहनात्समत्नप्रेक्षिकोनिने वर्जितेभीरुभिःवत्तराजहेस्ववाह्निभिः २९
देवितेनिविनिमिषणोपसद्दरमेकदे करमनोनिवमरराक्षयोरनयेयके
यत्रपापालसंहहृपिणेश्वरगनायुपे योधनादानरहेनिवेदवेधुम्केदरे ४२

यावियाः वहृद्दमा यत्र २० ३८ हृतीनामायुधानांसमवेनोवहनासवेनः प्रेतलोकेभेयाङ्गसिने ४९
हन्योः तरलत्तणमोसत्ताणनिषोरुनयत्रयिवनियमानेकरेगेदस्यलेदतिमिदेनविभिषि
हृषीणानोसद्दरमोसेकरेयत्र ५० ५२ धरापरहीः काष्यप्रतिष्क्रद्रिः प्रेतानिपा जिननिप्यत्र
स्थामहनाधन्येनजन्मप्रभृत्याजिनेमाणसवेसमजेयडिः प्रकरयोद्दैः सुरः उपार्वेनेरणेमद

हरिवंशपुराणम् ५३

पुनः श्रीरघोनरेणप्रह्लानशाह भजितमिमभादि निदासमाप्तिमग्राममभिछते
सारनामेवरशेतेनविनाशिकेलासेरिवेनिसप्तुदेः साम्पबवके: अवहम्दिरेशुराधारला
गते: सुभरेपेटके: केलासपदेस्सहेह धध येकुभरतेनात्रेणिमरतेतीयेनविश्विपेप
लायनेनमीधिनेमीवनेनमरणेमिवहेसंउदारे: ने पुरुषेमुमेवामपिसमाङ्गानुलिन
मित्पथे: येशुन्पोरपिमृत्यवः परमपदशान्नासंपदमेयथाह: हावेनेपुवासेकेरुपेपुर
भजितेनेहमिदहूनेरश्रिदारेस्थमनने: तेरेवान्येरयामेसुदृहुपेरमिछिने ५३
वेछिनस्तनपीछेसुमारे: सभरपेटके: केलासेश्विससुहृहोसुराधारलागते:
तेरुदारे: समज्ञानेयमृत्योरपिमृत्यवः मरणजीवितनपशुनोविवमेमरत्नर
त्तो ५५ रवितभसिनिसंनमवदारणभारिजे सारसामरसीवाउरेसनरनुदुदा
भरा ५६ यत्रास्मदेयणनाप्रसरणसरीमाप्रुक्रमे: ऋक्रुमेहोक्रुक्रोनानाधो
क्षिपुङोशारसलिलमुचासेनिकानावनादे: हाकारेणपुथानाकभसिविसर

लभरेत्तो परिज्ञातोमपुक्रमुरेवाभिपुतोहनइति ५५५८ नदेवपुदेवणिपद्गुपसुप
ददनिपेशेभि यत्रास्मदेहयणनेयानिप्रसरणानिग्रवाहास्तहलमानोसमितोतुहुने
धनिविशेषे: नयाशङ्कसपुपवक्रिञोरोनानावोमेश्रिक्रानानोवलिनानाशभोक्रुक्ष
ने: फ्रनार पछेनयाशरसलिलमुचोमेनिकानेवनादेस्तपानभसिविसरनुगपु
धानानादेहसवाग्रुवक्रानारभानावदेहघाहहिमवरेयुगनेयामेनगुहेनोमे: वरो

श्री
वा. ति.
३ टी
१२५

इतिमहारामायणेवसिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेद्वात्रिंशत्तमः सर्गः ३२
सर्वसैन्यैरीयमानेव निर्गतेनमहीभृता वासवास्येस्तनमेंत्वत्वर्णेमंस्थितदाक्षय यत्रेम
हेनसर्वेषाभावलक्षणसमनानाविधमस्रोकेड्वरवदित्यन्वय १ नृपोविद्युविव
प्रतिघातिभिः स्तनत्वाद्विस्तुपद्ववनदन्तवीराणकेकारात्त्वकारित्व २ भटप्रकेणाप

इतिमहारामायणेनिग्रसयामवर्णनन्नामत्रयस्त्रिंशः सर्गः ३३ वसिष्ठउवाच
इतिकस्मानसरणोपनेसमरसंभ्रमे पतन्तीष्वस्मनेनोदसनापसमरांगने १
नृपंभीमहापाविस्त्रावेप्नुनरवास्रव भगुइंगविद्वीराणनारकेकारकारित्व
सुन्मोन्मकरेनास्फोटनिर्कटेभरपस्के कचन्कटकराटोपेकटुकृतिनकरवे
७ किंचिदुद्भज्यमानाभ्रविशाकयमाछसगोते विपक्षिन्पदसेनासस्ययमानलता
स्थित ४ उद्धतवयवज्ञाभाणान्नपमिवोलदङ्गमि वनदोपविसरलोकस्याधरमा
सस ५ स्फुरनाङ्कलोपासावाकलाकालमिवोमर स्फुरवरवकास्फारेजे नि
नानिलादिङ्कट ६ सोकपालेदिशाकोभेनारायणभुजेहिव सववनभिष्ठन्नदिं

सनिकसवेकटुपपास्पामयाकहिनककरेकवनास्करारोहोपेकुशाहेशानमन्यय ३
देवशानीकरणाष्वकौशाख ४५ नलपकालम्फुदिताजदनानिजउीक्रमानि ६ प्राका
रेष्वितिपरेनीराणारणभूजेषिवनभिदैहे ७ ८ रामायनम

ग्राम्यवसेरिक्रेरदर्शीरिपुमेडलेत्रुवलयवत् कूर्मिनेदर्शनेद्रं [वीवु] प्रणीवमेनयणीयलिगर्जेनर
म्यादिना ९ प्रविशद्रूपकानिसवेत्र १० वक्रावनेयरहिक्षेहेः मेनावस्नाभेदजेनकलोसेखु
कलिलेनरे ११ हृयानोहेघिनमेवयाद्दसोफ्रकारशोभ्यत्रकचनीनोधावामणमकारे १२ हेने

दरपीनयवलेरिक्रेवलवरिपुमेडले गर्जिमेवलयाक्रान्याभोमेपुटोडनाणीवे ९
प्रारपोकरवीभेमकरवाहमडले जारणस्रहवलिमेनरगव्हविस्तने १० व
क्रायनेवरहृहकलोलकद्विनानरे वलडयप्रनावमेपानाकासहरीगणे ११
प्रस्फुरकवेपनानाहृयहेघिनफीक्षते सञ्चलमहेनिजलेकचहाराकरेपरे १२
नरव्रगयमयमनवीनोवनरगके हेत्यभसिकवन्यापमघडुलसोदरे १३ दरीद
लनसेलधमरुजनितपुष्पुम नतोग्रनतक्रनारीरमहासेदशरीरके १४ मजर
मानेगलवगाहलाहनमहोपरे प्रपारविवलम्बरकलोलालमहाजले १५

ततणेग्रभसिकवेनः प्रकाशमावाः यापाः क्रनसर्पायमालाः स्त्रेकायत्रइविशादिभरवा
नोभिहयडुलशसोपरे १६ ननेरुत्रेनेखुमानगीः क्रनाग्रहीशणेमजनोन्यजनलहाणमहाप
शलयाविपुलशरीरके १७ प्रपारेविकचनुयः सेनाश्यलदेवकल्होलसेरलेभुम्पिनेमराजलेयस्य १५

श्री
वा नि
उरी
१७८

प्रकालेकल्यानदृशासमुन्यानमिवत्तुनाप्राकृतिर्यसरोधसीरंभ्रेमल्लकक्कादस १९ कवद्दि
गृगुपसदैविसमसोगेउगैनेरुमल्लड़ि रवैराहमोदरवसमल्लेसमायरेपवलेलायसायअवृते
पणमलमकायग्रमसद्दृषणातेषसामृहजनामायशाशवेषसणमभाप्रसिद्देरीतिभाव. १७ १८ते
वगौप्रकारराणहूलगेपुवसाभौभपप्रासोकाप्रसयानेपुग्र हृग्रगसेपाभवामीनिसार्वेलमवि

प्रकालकस्यानदशासमुन्यानत्रनाकृनि प्रकानेरोपसीवप्रकर्षीरेकमहासोव १९
कवदापृथग्दैविवनरल्लाहनादरे वलहृहवलहृस्लयशाश्रुलेयपणालमके १७ रम
णीकरनीहारसधात्रपरलानन कुविन्योसपयोवाहृपीनहेमिपयोपर १८ न
मालेवारणोभोपिमगसेपासिभपाम्परहे इतिसचिन्त्यमनसासयानाननरणसीव
प्रसमस्मारवापअवनदिंकृवमदये धनविधिलगाधोरेत्रिपुरानदेवोदन २
प्रानीयदेशमेन्यानोश्रेयोध्रपाञ्जनाये नमस्करनायजमायसनअल्पानदारूण
यथानैवनमानजनस्यसहायकायस पर्जन्यात्ममहाहंसुप्राहियदानयपानये २२

पश्चिननवलालीवयानेवायय्यमल्लसस्मार २१ ययश्चिसगल्लप्राथारेमेहलसलोपन्नपि
त्रिपुराणमनेवंपेउयत पीव पुत्तसेपरेतहल २ पायुपानयेइमिपादेनमस्कृत्पयन।
लमिनिशेष स मदशमन्याजनवृवनस्यमहाप्यकायपर्जन्यात्तुमपिनमाभेन्यधे २२ ।

चलद्दिक्कुप्रचलत्पन्नगः प्रचयप्रवाहवर्षैतैलसमप्लुतः वाण्णन्दिसरितोनिर्घोषप्रतिघोषलानः
२३ २४ २५ वानाश्रुश्यावारः २९ २७ महावातैर्हेषेलाःप्रह्लादउन्मानाउदधीवराःनागाःसर्पाः

नस्मादन्नजैघोघोराद्भुतःपरिनिर्गताः प्रवर्षतैस्तुर्दिक्कुमाणाञ्जहारसरकाः
निर्घोषवाणासरितनसौश्चरसरितनलया शार्ङ्गोनाग्रुश्यसरितोभवद्दीसरितनलया
सुद्दराणांवसरितामामानोसरितोरयात् वक्राणांवेवसरितःपरस्तुपनदीरयः
तोमराणांवसरितोभिंदुपालमहायगः पाशाणांमोवसरितोवानाकलानशंसिनः
प्रपानीनावसरितोविसुनोसरितलया जलधाराःसरिन्मराल्लवर्षैसमन्विताः
सनागावामहावर्षैर्हर्षैलोन्मानपीवराः नागास्तुपुगपर्यन्तस्फुरन्तोदीर्णजाइव
तेनास्त्रवर्षवेगेनपन्नुःसोरिवलार्णवः न्नरितेप्रवनकालेनपाहराशिमिवाभितः
सरिलाघानिशस्त्राणामासमेस्तुउमारुते: सरोसीव विसेन्तनिसेन्यानिपारिकद्रवः
वनरमः चलद्दिक्कुवलोचः सपरास्तवः यथोग्राहुडीरनदीमहावाहद्वन्नः २१

निपर्णुः पुगपर्यन्तेभ्यादीर्षेभ्याजानाइव १८ तेनप्रस्त्रवर्षवेगेनसः प्रशिवलार्णवः कालेनवि
लेखननर्कितसरितेवणसरागैरिवप्रभितोपुनः उद्भमितः २१ २ तुनापलाय्यमानःसन्

श्री·
या·नि·
ऽ·री·
१३१

नमेवपस्तायमानेवसोहेगिरिनदीसम्पयाद्नाविनावर्णयनिवद्दिनादिनावाप्रवाहेन
वहेनःक्लिन्नाःसेदारीहेनःकिंत्राञ्चपनाकाकेनप्रवादयायच्चमरीविपक्षैःशिवलानिवि
लोसाम्पसिलतावानानियेव ३२ पलायनःशङ्काविलेदःनपुष्पजनलसलायेवाघाणस्ति
वापुष्पङ्किविरश्वनेःरक्तइवेरक्वोऽर्वेवःनश्यानम्रकिंनानोवोरेखुरुभुरावैःहृदयभेगदोषी

वह्निछिन्नहृछिन्नयनाकाकेनपादपः मरीचिपुष्पशवलविलोलासिलतावनः
विलसत्पुष्पाणाणएयइक्रद्रवासवः चोरैर्खुरक्षुरागेघरलेहृदयभेगदः ३३ क्रुद्धा
मानसहृदैनिदेनइमम्मेवहृते: सृष्टैमञ्चरवरावावनाग्निमोङ्गजिमोत्रपः ३४ हेनि
हृतोप्रसेवरेपुष्पमानजणःकरणः नरत्ररलनावासमर्सेगतरेगकः ३५ रयादि
भटवक्रोवर्णोलाक्रेकारयोवरः मृगावृनावयमिनिवनकोलाहलाजलः ३६
सेनाविभ्रमहायनेवसङ्कुलपलावः रक्तशीकरलीहारसेध्याद्रदविनानकः ३७
ईनियीविवराक्किन्नवर्णोवामनवादिः वर्धेयोकिलभूयीदनदलेरनमेदिनाः ३८

धणारनियायनु ३३ गिरिनद्या प्राप्तदिशेषुपणेप्रेप्रपकल्पनेनोपपादयनिउराप्तानेननि ३४ हेनि
स्तुनोयःउग्रःरोसादिसंघहृःसपवनदानोयमरुपुष्पेषुजातःभ्रमरतनजनधनिर्येत ३५ रया
दोनाभटवक्रोवानोवयक्लिःसासेकदेहेजितेनलत्तणनभकपदादिकैःकारोसयोवरःपुष्प

२९ नैषधाह्वसंहिति ३० ३८

हेतिभिर्वीचीभिर्वेटाइव प्राक्क्रियावारिणवामनः नग्नाः वानिटायजपोक्तिसस्पशुकीदनदस्यामी
गेनिषादनायसिरेनमेरितः ३९ पलायमानैः कैलादिपरैर्वेदज्ञासनतलेनासवनमिवाङ्गनः ५·५२
दुर्गीकृतान्यसीनिर्झरस्थलसेकतानिपुरेरापिडानिमसलसनमसेकतानीतिभेदाः कुसुमानैः
शिलाग्रैः काष्ठकोटिभिश्च परस्परस्यहनात्केरेकटइतिभेदाबोपोञ्झिः ४२ उद्रुजेपलयोभोदे

कैलम्भूलगत्याग्रामवद्दज्ञालनलाड्नः साकेतभीरुजननाप्रतपन्नृगयोनकः मनह
लपस्थयोभाववीसोपाणैनिरंतरः पिहेदेहवसामासपंकसंज्ञालकर्दमः ५· दुर्गीकृ
कनगानपिहमदास्थिवनसैकतः कुसुमानशिलाग्रकाष्ठकोटिकरेकटः ४२
उद्रुजेपलयोभोदवेहन्नुलववायुभिः प्रनयपल्लयासारेः पलयाग्रानिसेकटः ५
पंकिलानिसभ्रयोदेः सल्लिलापशुनस्यसेः शिलभीन्यवशापयानथाराकनलपजनैः
समग्रनगरग्रामसहहज्वालिनवह्निभिः प्रजाश्चपूरानीनामाकंदेनापिबर्वरेः ५५ र
क्षोभोपरनिह्रादोदिग्विभ्रमोवनाचेः वनदिङ्कुञ्जनेनारेकोकारस्यवलक्ष्ये। ५६

तिस्पादीनोत्सृनीयंनानेपिवमश्रेकेरम्परविद्दवेनिश्चलश्चनोवल्लानिमपाकोचवेतन्विनेपुर्मिपाश्रा
नयः ५७ शिलनतीहेणपकेलानुहयपानेरपुष्पाडिंनेलपाराकृतेः ५५ ५५ उवेरयानिरुरेदिनिये
भोपनि ^ हेः चत्रदिक्कनारमापपञ्चद्वनः केकारस्यवलक्ष्येः ५९ सप्तमी ॥

श्री.
वा.ति.
३ टी.
१२८

विपुद्दलयविलासकारिणोमेवानोसेवरे वर्षोणे ५० ५८ मनोमभूरतोवत्नानिउदामयावक
घनोपमरेनिसार्थेमेवानामनलेश कल. जनायेस्वयाविधेरर्णानिवर्षेपाले सूपर्याज्ञलानिसेनिव
उवाग्निमारिभानिवपलेग्राधिजनलेकूष्यमानानिप्रवलानियारोसोवग्रासन् ५१ इतिश्रीवानिएका
दशोत्तरशततमः सर्गः यश्रयत्रपयानमायदेश्या: पत्नाणिन: वर्त्मनेनत्रमासवेवनर्दिसान्तुद्द

विपुद्दलयविलासकारिसंचरवर्षेणे: गारशाक्रियदाग्रासभिरेपात्मादिवर्षेणे: सवेदि
क्रमसेख्यानिवलानिबलशालिनो भूश्नोविरुवंत्याशुविनेश्रुमेशाकेचवन् उराम
पावकवनोपमरेनिसार्थमेवानलाकलजनामिवर्षेपाले: आसन्नलानिवपलाविज
लावलानिपर्याकलानिवउवाग्निमिवाविशालि ५१ इतिश्रीमद्रामायणेनेवनर्देम
नवलदवणानामएकादशोत्तरशततमः सर्गः १११ वसिष्ठश्वाव लोकदाहेवरयामेवेदि
वेदनकानने क्रिअपरशुपाहभि: पनिदेनेहलणेवे १ वर्णवन्तोहारशरणपारसीकाः
परस्परेमहरेनोधिषेनचरेजलावमे २ दर्शाशरेनेषुरदीवेहरेनरा दरोभेषुसेली

रा: नयमयमेवेदिरेषाभरानेनायामकारमाहसेकेति १ वेदिभरनहाणंवदेनकानवेपरषुभि:
क्रिअमनदासिणकवेपलिनेनवदनन्हाणावालसेश्चिनमयसिद्धिसमर्थेनापविशिनषिसोके
निलोसेनर्दसिलोकादर्शनीयाहारा: प्रवनानिवधासायस्मिनूपचसवेनदेशनाभेभरनिर्देशोवो
घ: पारसीकाः भराग्नसुरेणसर्विवेग्राहमाला: विमोहेनपरस्परेणहरेन: सेन: यंजलावनेदेशनिन

नारसदारावनारव १

ष्मः २ नवारसरया. मरा. दईशदेशरेनेषुरदीरोभेषुसीनाः
३

गारमासासियरुनलसणमोवनलणिमाणुपानोधारापुष्पकशिलाकषवासित्तर्णेलसलनी
हारधारिण: विद्युद्दिवेसपिनोवेछिनावेल्लिमातुप: कारुणस्य पुष्पकः वासिता: वामाशुवल्लि
ना: ४ नेपुवल्लिमेघकिमासीत्ररात् देनिनइमिश्रुमोन्यप्रहारेरामशुद्रेमादेरेवदपिनोवे
नवपीडिमाशुद्रे मिन: घृतमहदरस्यउभक: मस्क: ग्रामस्यविमिन: पिइपिदाइवशुभवनृद्वि
रुक्रिरलेकमसोनताय ५ नसो: दरदवाजाइवकेविद्वेषनिकोरेवतत्कपवेनेमिलीना: द

वनरागपुधागत्रह्रर्णीनीहारधारिण: विद्युद्दलपिमेघामावल्लिनगुपवासिद: ४
देमिमेनोन्यमाभग्रुरमदोचपीडिता: घृतुरदोभकग्रामपिइपिशइवाभवन् ५
रजोरेवतिकाशदोरेइलोमङ्गलाद्रिता: इभिकाभिषिशाकोभिषेज्ञाभागीरुता
गका: ६ वासीतमालगह्नीरप्रागेणोषांजेगसो गलेधाद्दमिधापाता: हुता
सिंहेगतासव: ७ पर्यङ्कमानलेवमोरस्थानारिकेरधराचनो यवनणम्बिश्रुशाल्प
विगोलोमकरोकर: ८ नागावनिकरेनोलेनिमेघवासहकका: गमदानालिनोष
शरवतोइविनासव: ९ भवलाभोगश्रुगाशामहेदोद्दिदिविभ्रजे: विद्युनेवेल्लिमे

घलापुरुषवंचकाभि: पिशावीभि: ९ नशालेननेदेशानाभटा: ७ नारकेरधारायोवेलाव नो ८
वीलेकाशोयसेनाराचनिकशेका: नासहन्नुपधरमदाप्रपिवालाहलानलिनीधेशइवनार
विलासवःग्रामसु ९ भवलनत्तत्रसाभोग: संस्थानमिवजोमिश्रुगागाग्रामस्यतरवासियो
महेदोद्दि: विद्युनेनोलेदिविभ्रजे: भरेवल्लिन: सनुजलमवाजालेयेल्लितइवासीत् १०

श्री वा वि उ टी १३१

नगणनाभरानावाहिनी सर्वेवारेहनावगपञ्चादेकालेनिशावैभुक्रासस्रोभूमा ११ नदानय
णसेनाभराणकालेमत्रनभुवललमभिन विवलेमाने सवरद्धि जलनाधुपेरसुकर्धरन
णवकवद्धिनिष्णावे मरवभेनेदत्रसभूरे होतिरसारपणभमानमासीत् १२ किवनमोने
यच्छुद्दिमयेजगरेवगेहृगुहायस्मास्नयाविधाधो धाराधासल्पधारभेधुगजेनयनिधविभि

वामीकरवगाकाराभग्रानगणवाहिनी मुनाहनाश्रावारभुक्तकालेनिशावैरे ११
घोगिवह्नभौमासीत्रदासाभुवस्लल विवलेमरभिन कवद्धिजलनाधुपे १३ धारा
परधारप्रसनिष्टुहनवुगुमा जगाहरगुहासीचोवेनगालमिवोघना ३ हीपाना
जनाशुकेनेजेरानोविनजइ मीनजगल्लभवालेमोक्तिमन्त्याउपाजले १४ याव
हीपाविभाजलाभसाहीमसावतेय शुभुमम्बिवसानानयपुरापासमेयर १५
गपमायवपुत्रागवनकजेपुसमेना विधाधरकुमारीभिर्मोधार परिरहना १६
हूणवीनकिरानानाषुकेसमुक्तवर्षेण कमलानीवसल्माविनिझरपाभिपुलानि

नवधेयुमावस्नसुरगाधनि मनीवणयशा मालवघोलेवासीत् १२ मीनमिहारजगलभनेजवा
लेषावस्पलसेदेवाद्वसेसनिमस्माद्वग्राधारण १४ यावहोपा यावद्दोपाभिजनाभरा स
णसेनिलीयसमरावयाख्याविकिन्नाधिनाज्ञोपशामान्यमखुलेय सन प्रासारे क्रियमा
नामयरामदस्त्वेगायपु १५ ९ हूणनाश्रीनानाकिरानानावगोरमिपुभिश्रणोनिलेरनएव
वेगवक्रियिवच्छिन्नमैत्रुकवर्षे कमलानीवसलानि १७ नीलेषाकामामदपाराजाभरा इमम

सारेगानाग्रगानायाद्गिणावविहारेरगभूमिभूतास्तशैलकाननभूमिषुवनस्यविपश्चित य
यानेदेनमौलिर्षौर्यिन्यशोभनमयत्र २१(सारेगानायाद्गिणावु) करस्थलकरअवनायिककर्के
षा करकानारस्थलाम्यलेमङ्गलेदेशोकरकस्थलया करमादिवमौलीना ग्रामसन् २ २१
रहराग्रहारे पर्वतकरकेषुप्रेक्षिता.क्नविद्रू.प्रलयशकार्विषयीकृता २२ दशादिशःवहृत

वारुसारेगरगात्वशैलकाननभूमिषु वनर्द्धिकूमराग्राणे सपत्रदोभणश्चमे २४ क
टकस्थलनामान'करकस्थलकर्केषा करकस्थलेषुग्रामस्कटकस्थलमङ्गले २
पारसीकाधरस्तं'परप्राप्यपयोनिधे निधन्न पवने सना.प्रलयेनारकाइव २१ वधु
रेभापिकूराधरोकोटकाकिन सर्वदिग्वनलरात्काशाला'प्रलयशाकिता २२
ग्रामास्मारापकानुरसना'मवनच्चेतुमा ग्रासमुशाद्विमरप्रवहृत्वआपुपानिले
निकृतकारिभिर्यानेवहृत्वपवपारव प्रसमुभेविनीहारामहाणिवयाइव २४ विहर
त्याश्वेभ्यःशुचीवीवोकारकारिण सरोभस्यानिले पेन'पुमेभ्यरवपुःपरा २५
प्रापुधागधिवजेघ्रानादानवलमासिले रजोराशिविनासारेनसमर्धपलायने २६

ऐरावुपेरानिलेशुप्रसाराष्ट्रतापेकासुनाप्रदयणा ग्रासन् २३ वातेनीहाराःवहृत्वपवपारव
यथाम्मानयाप्रसन्नवृत्तूपवमेयथक्रमीहारागधिवानवन्यनकारणमहार्णवरयाश्रविवानमथका
वहृत्वपवपारावान्तुलदनुभविनेप्रसिद्धा २५ प्रनिलेघोरमगलाविहरदेघास्यारपिका वीचयः
ववीनमौरिण'सेन सरोभयिपन'२५नेषापादानवलनप्रापुधोक्तेसमयविधिपश्चिद्वकोचादा

श्री
वा.वि.
३.टी.
१६०

पु विसर्गेण प्राविलेषु मास्मिन्मापय माने सो हृश्लेषया क्रियेणेन हाक्लिमाः २१ शकः भरः स्वेव यानिधेसीरैलाषनसोत्योसमीना: सेनः हिनमाश्रविषाभ्रिनावध्याप स्थारयवापक्राः यमसाधनेन गमानष्टनारत्ययः २२ दिषः घुवरञ्जनाहि निषीस्रान २६ सहामिरोप्रविघाभरास्तपुकाम्बिकासत्रि धीकरमात्यरैदेवान्मशिपन्सारविसाम हृयेपेहिकामुपिकेयावन पुभिल्लंघनसिद्धिकसेनया

हृत्याग्रामसलकेभयाउञ्जाणिवैसकने क्रिन्नासलेवेषकान:स्रातण्पविलफ्लवन् नारैलावनवेत्वासशाकाः शवेषयोनिषे: नीलावकृहिनेवक्रानागमायमसादने २८ मेहमेशमहिराहेक्रंदन:पानिममैरव: याघामेनापनिवेनिनाश्रमस्थाइव २६ प्रविशयवनेसहेलआसरविसाहये प्रनयेनषेप्राषाविकाकनालीयतःकृविन पनिनादरैराणेणरषाणीमोणिपाणेवम भक्तिविश्वफलान्पनाहृनासलवेवलेसपं विशल्यकाणीभक्ताकाकुलालीयषायला हिमाशेहिगणपमापहेमिप्रापरादव ३१ मुख्यञ्जानकुसमापकुभिंहमागमा: वेगानापाणेहस्यनेपिप्रावनमिवागनः ३२ प्रगायनफलेभक्तैविपापायहपदे: विपापरीभिःश्रीहेमाद्रिविविपापम·स्थिता ३७

प्रामवेत: नयाहिमागोदयक्रास्तेकविन्काकनालोषन्पायन: प्रवेशेनापिप्राये 'परुघाशिप्राया मिघनोमरणेहेसरचिल्लप्रपेषे: सिद्धोत्लघाइनचे: ३० दयाले 'भरा' रहहिपिरेरेलबमिला' प्रविशासेन: ३१ रेहयेदशेषाभरा'हिमाद्रौविशल्यकरणीगोलोमेशिभक्तविपापसाइवेलिवत' सेनाहृत्यासा' ३२ एवंचेपाप्रापिहेमवतीगवधीभेक्तामुपलभ्रानरहेषभ्रनानि ३श्रेसक्रमानि

पत्तीका' तालीतमालखेदेरुपमिता: प्रविष्टमाशा: पाडुमिपातिलोगका: सेत:मोहेवृक्षौ गता: तत्रवघ्रमाहेमालिकाइयाभवत् २५ देशेगकलिंगानोतरलासारमोलेगेवलारेगव लेशेगेहेतेसन् पत्नायमालेक्षणोलागोलापतिते २९ सात्त्वाभरा:शार:शैला:शिलास मुहा:उदकानिवादेरेयसनपाविपेग्रहिवलेक्रमतिसनिप्रभुएलासाईपमिता: नेकाघा

तालीतमालखेदेरुपमिता' पतितेगका: पारसीकागतामोहेक्षमाहेमालि
काइव २५ तरलासारमातेगपतितेतगागने ग्रगेरेमकलिगानोवतरेग
वलहने २९ क्रमन्यगैवलेसाला:'शारेशेलादकोदरे पतितामभुएभ्साईमघा
पेवोपलास्थित: ३० प्रसेत्या प्रपलापेल:ककुभेककुभेप्रति नता:सरन
रेगेश्रमागरेपुलयंगता: ३१ सेत्राहवीपुरजलस्थलशैलकूलकस्याग्रहा
रहरिदश्चिश्गड्डमेश्च ग्रामायपरिशिगिरूपगहाग्रहेषुप्रश्नानिक:कलपि
तेक्रवलानिपाक्र' ३२

येपनरे पाग्रामसेवनाभूपत्ता' प्रतिमाभूता ३० ३१ नकेवलेसागरेष्वेवकिंतर्हिद्वेषुद वीपपेरेपुजनेषुस्थलेषुशैलेषुकूलेषुकस्याम्रग्रहारेषुसरित्सुग्रधिपृश्गपुडुमेषु नघाग्रामेषुग्रारपरिश्कस्थानेषुगिरिषुकूपेषुगहासग्रहेषुवध्रस्थानिषुतानि तेषां क्रवलानिकलपितेन गणयेतेक: शक्र' नकश्चिदपीत्यर्थ: ३२

यो. वा. नि. उ. टी. १८९

इति श्रीवासिष्ठरामायणे प्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे द्वाबोज्वरशान्तिर्नाम सर्गः ११२
ग्रस्तानामसिसेशेनन्यासावधमानोवसेहद्यः ग्रामीवानो वाविभवोवासिनेविलसदिह्स्व
नोहिषोवलान्यनुमरोलोनुधावमाना: १ सर्वोपाङ्क्रिमयेनसर्वशाङ्किमेशूनेनसर्वदेहेषु
केनवेननेनेघोरेणशहिता: दिग्विजयायप्रवर्तिता: समाशयास्तत्याभिमाया: २ यवि

इति श्रीरामायणे निर्वाणप्रकरणे इवलयादिभ्रंशो नाम द्वादशः सर्गः वसिष्ठः १४
वलान्यनुनरोयतदिन्यइवलोहिता हराङ्करनरयामासूनारोलविषयष्ठित: १ १८
सर्वपाङ्क्रिमयेकेनवेननेनेघोरेणोते प्रहृता दिग्जयेवक्तुः सर्वेषसमाशय:
हरानावरविकिङ्क्रमनसस्तुवेलाभिने यावद्रीरसपुरणप्रवाहासैरमामिव
हरा विश्रानयानेननेवोनत्यरवंमापने ग्रामीयपरवोयवदीणकुमरिदेवुवन
ग्रामोयाम्यमदीयानिमेघोदित्यवसानाले सीणनीवमण्डवामापुणयाया
मिपावसा ५ स्वयमस्मालिशोना निकृनकृत्यायावरे मासाजालानिवरूोना

हिकेषुप्रीतिवलेरनुसनेयथासाननयाप्रनुमस्व: ३ हरमविश्रोनेनयानेवगमनेनने घोवि
यश्रुनेमानेनत्रासिद्धसर्वेजोवनपुरादिसापनेयनाम्नुशाम्नुदिग्मयहेमनदीणकस्
रैनानोकुन्यामानामेघुवन ५ यावन्नातेषाविवस्त्रितोग्रामीयान्यमदीयानिवसीद
णहोणीवलानिमेन्यानिपुग्रहरणेपुणयायामीवग्रलेमिशोषेहीणनि ५ ६

प्रालेयगुप्तिगकोपादिखस्थानेपस्थानेरुवसीमा: सेन: सिद्दालयइतिप्रसिद्धाप्रासन् ।८।
वर्धधराधगुकैपंकमलेप्रासीना: प्रमथवंगमा:हैनिसहृगणमलेवरा:मीनमकरादयोप
स्थानस्थानागवसहृगोः श्रीकरासारमीहारैः परिवर्जितमहत्वाघाधिज्ञपकोपपादकस्विशे
घाणेनवन्तशेषाकस्यैवामकाधिरभृहिन्यज्ञानयः ९ प्रशान्तानिमेवसंरंभप्रप्रकानिनरे

प्रालेयगुप्तशोभाप्तहृदोहादिगुहेनयः प्रसन्निद्दालयेकोलीमाहिनोनेविहृगाङ्कुव
नेशगाइवनोयेननीहाराइवचाहिदे मेचाधापासिवामोदाओममेवनिर्लिप्सिरे
धराधंकनलेलीनमेवनेहृलिप्तमेवरा: नारावगीकरासारनीहारपवर्जिनः ९
वक्रावनेशानोस्त्रक्रौयक्रासौम्यनयाकृपा प्रशान्तमेवसंरंभनरमोज्ञगवधेणः
प्रनलीनरहेतम्नावकोणसंस्थार्कंवाडवः स्वस्थानाधाविरमलोवामेक्रमधिरभृ
गुः ११ लभप्रकाशगम्भीरप्रसन्नकानिमज्जने रजोविरहितेरेजेस्वमनोगहृना
धिव१२ प्रधाणीवासेलटस्पराकाशपान्नुजानिव विस्तीर्णविमलाकारान्शीला

गेभ्योपज्ञानिवर्षीणमियस्मिन् १० प्रनलीनाःइन्द्रलहृणाःरजोवायस्मिन्केनेवव
देशोसंस्थःप्रर्कंसहृणःवाडवोवाडवानलोयस्मिन् ११ स्वस्थानमेवधारियस्मिन्इरसोवोमल
लगणकाभि.प्रसयेसिद्धएकाणेवःस्पष्टुर्विस्वनःप्रज्ञन् ११ स्वमहृमामनस्वरेजेलेजेनवि
स्तीर्णमात्मप्रकाशेनस्पर्यालोकेभवगंभीरजोगुणेर्निर्लिप्सुविरहिते १२ प्रासगंसमामे

भुविभि· शीकरनीहारहारावि भिर्मेवे हारिमनोहरे शरीरे येन निन्दयोगाय यो धिया विवत्या कर्मधारयादपि मनसीय: समर्थनीय: ११ आत्मानं स्वदेहं भूमौ शालीयेषु सायं स्वर्णेन रनि विवर्णो [illegible] दुर्भिमहाभुजायेषो १५ संसारपदे कल्लोला: वहुर्मेघस्येराकारा: करि ला: कोटरा जना शापायेषु १९ रत्नराशिपरे स्तरो योनेरुदयकालेपीवरीकृत: स्थूलीकृतभा

नेरेन कालकल्लोलमहाशल्यशुला जालान् भुवि शीकरनीहारहारहारविश्रसीरिता: १४ स्थिता नानाम्यान मासीयेषु मोसामानरानिव सरसमानोस्थलदेहान्विवर्णो मिमहाभु जाव १५ जठरानपि संदमयान् कल्लोलेभ्रट्कोटरान् समानानिव विलीर्णो स्थूलकायनेर पाकृत्यात् १६ रत्नराशीनेटो योनर्पीवरीकृतभास्करान् शोभराशिविशालान शाल्ह वर्हिणस्थूलमान् मोसलोपिविकशशोधवर्वरोवर्षत्वरान् वर्नेसावनेविसारप्रश्रहि हुमहुमान् मकरमरहनिर्ङाररवर्वरोदरयुयुमान् मन्मपक्कचक्राकिन्नमज्जनेमान कृतास्थान् १७ ३ ··वक्रमेमकरनिगीर्णोलेनरोल्करान् गुर्विविविनसमाघस

स्फारोषे: शोभराशीषु विश्रानोवानस्फशब्दपवनजिंतहेतुस: नजेनधनिपेधे १२ मोसलो पुष्पानोकृमेववद्यानोयोधे: मेववर्वरोवरोरवरगुरूकान् पुक्कचक्रपक्का ग्रेमेनकिंते: हिथा कृते: पृतपवमजडि: योते: कृतावरान् १९ उद्गीवे: कर्मेमेकरघुनिगी [illegible] कुलीन रा: नेलेमकरायेषु सामुद्रालोनरालो प्रायेलो [illegible] वरमघोगेनाधीलेमिविशेषतो २·

विपीणिपदे भोकारकाविभिः पवनैः पतेतः गच्छन्तः भूत्वाः भ्रुनिसे भूनास्वलः उन्नतुर्भेवरंनेवपन्तु न्यहुटाः पोतायेपुवलान् पतनाभिव्यानवलाम् २१ २२ करिणाकराणिणुउगमो उग्रामेरुश्चमेनेः वशावनमिवक्रमाव २३ लहरीपुवलपेइवकरिणिवालाः पुक्रानियेभ्रमान् करिणापूहसपु हः इहमानलसरणास्यालिश्रुपोक्रिपुमाधवान्वसमानिवेफेनपंक्तेः प्रायिनान् क्वचिच्छिन्नदी

भास्वाशिकाविपवनपलङ्कनलोहूराव इन्दंदसमणिश्रानसलाक्रुणकलधनीव २१
नानाजलावलभ्रमेरेलास्पुणकमइसाम नमरुत्रमरुइपरिश्चमाणिवामरुलान २२
उन्कालफेनिलावर्तेविवर्तमकरोत्कराव क्वचित्करिकरोग्रामैः लणवशावसीक्षनाम्
लहरीवसरीवालामहूइमालिशुमाधवान् क्वचिदनारविन्दानमपरिक्रुमाधवाव
पकवेशास्थितासपुनानालरवराणान् नानानवनरंगोनुपादेनपिनोवतान २५
उल्लमपणकवह्नेभीनाशालाविनावलान् नयनेपुनरंगोवेलाहीननिवेलान २६
त्वेहशोभितानलव्यञ्जरयिमपयाउरान सुरुपञ्चिश्वेतम्रकपक्तानगैनसेकम २७

पादो २४ नानाविधानामयानाणिहुतानवालयभ्रतान्तोहृदुगभेपद्दीनलरुसानवलचारुवद्
श्रीहिकीप्रतिविम्बपेनादेनावट्टिरिवनवनरंगोवैः परिदेनगैनपगेहसितमैवरे २५ गहाय
मणाकवलपानालयनेनिविहावहिनिर्गमनभीनाप्रनपवघलणानश्यिना प्रवलापेवोलवे
नोनयनइलिवेलापपेसयानंरंगोवानाभोजनसेपादनादिनिभाव २८ रचिवपषा रचिमत्रसराः

श्री
वा मि
३ री
२८१

मानारत्नोज्ज्वलश्रोणीः कौशेयवस्त्रैः शुभ्रावृत् विशेषेण परं रम्यां प्रवेश्यमानां तेन योषितान्
दृष्ट्वाभूत्वामिहिमभिः परितः समाकीर्णेन चन्द्रकुमुमानपरानिवृत्थितान् १८ कोलाशोनेश्का
मिथुनशोभिपेक्षविरथोयतः १९ नरगामामाहिवेश्मप्रतिविलम्बं नीरमालीवमासलीनरेगयोरि
ह्याप्यपरिवलेयत: २ वेलावनलताभ्यामश्चेपेस्वादिकलमासाभिहृताभिर्जसेवरैः श्राम: प्राहे

नानारत्नाद्युकौशेयवस्त्रविशेषरोगिनाम् विप्राद्वदीरदादिभिः समाकीर्णानपरानिव
देरवीलनेरचुमभुक्तापुक्तिगतोमकेतः कविरवृयन: कोलशोनेरकनकोपपे रत्नोप्तला
लसेविश्वासगरोदेशसेविता परिवलेयत: फलासीरनालीवनावली २ वेलास्वंगको
सफलमासोजितृसभिः वेलावनलताप्रश्चमाद्राश्चलीन्नजलसेवरैः प्रननीपरकेवाश्च वि
हमाननुतिविवेनाव भजानेविप्रसंभनह्कलाकारावजसेवरैः २२ विवरप्रतिविवेनपिहव
हिमेनसलः भग्नवेपश्च्नतीनलीनप्रतिजसेवरैः प्रभूतोशनिविवनहरपक्षनगश्रुपान्
वनरोचोमसिमसादिसनारापलमिव २४ प्रतिगोभीयेनेसेस्वविस्तारेश्चवनेभः निर्गोषे
सेरपीयनोहरयादिवविश्विने २५ जसवारिश्वेहगानासाकाराप्रतिमिव प्रशपदेयनः

[illegible]

नयस्नीरसेसारयेपुनाव २१ भद्रोपरशीनादिकमनाने रंगसत्रिधावाक्षसधुजानैजेसवरैः क
नाप्राकाराग्रेशस्थिधनपक्षनाय: धनयोपेषु २२ २३ प्रभूलेमादिसापर्ष्मलदिव्यवनेरनाश
यतानिमक्षिनाव २४ २५ श्राश्चर्यहृदयेरेयत: श्रान्योगकोशाणभेसु २६ ॥ ॥

गे भीरैरिति निभावप्रधानो निर्देशः. प्रवर्गनगरिकेदारास्यवनप्रवेशनिर्गमस्तत्तोयप्रारब्ध
दत्त्वमेघकेदारागंभीरैः कल्पान्तजलदानामास्यभूताम् ३१ उद्दामगुल्मगुल्माद्रैरावनेमिडे
षेः प्रदानयाश्च भीयणान्यसंग्रामिनः प्रगल्भत्रोर्वानसोऽग्रगृहादेरप्रवेशोग्रस्तानुसंभावयन
[illegible] २८ तथालेरयामाप्रमुवनानि भावयन्नश्वविपिनानुकीरहान्यपुवनानि शुरोकीकराए
वपुषाणिपेपुनानि नरेवोवाचालरेवायपुलेहृयामेनयोयपु ३८ तथाश्रोत्रीनपाणिमतिमत्स्य

तरगनरलास्फारमाहूनेराहमोवराम केदरोद्वारयेभीरैः कल्पान्तजलदालयान
उद्दामगुल्मगुल्माद्रैरावनेमिडे प्रदानिभीषणान् भूपोभावयन्तोग्रस्तानलसेनावोन।
सानिव ३८ शुरोकीकपुषाणिनरेवोवनद्रुमीव सामान्यपुवमानीवलहरीमेजरो
तीव ३९ सरिद्वारेगजासानिभाड्डीनप्राणिमत्स्य आकाशालेरवेडनान्यनिलानी
वविभ्रमाव ४० एलालवंगवकुलायमककीनमासहितान्तनालरसुनो: वसुहिमाद्रे
सामेपनहलवणवारिधिरीवेनीरेरवावभावलिनिभावरोलशुमि ४१ समायाण

रिपुक्षानिसरेतिनरेगजाजासानिप्रमापरेरमोदे. रेदुनेकनेरवेदुनोरेवपुधे. एतिलानीवसिध
मानभासयनस्तुलेरणवोसेदरपरोलिसवेज्ञान्यः ४ वर्णितप्रकारेः पतलानरेगेः प्रसुदुक्षना
लवणवारिधोनादीवेनीरेस्थिपशुनोमेप्रामेसनि यरोनादीवेनोराग्रप्रवरसप्रकानोलतानो
पूर्णिपत्नासवेगाम्हिसहाणाहदलनारवे. रुरिनाविभक्षाग्रतिनिभाषपमनावमेरेलाक्षोभप्र

श्री·
वा·नि
३ टी·
१८४

रनयाग्भावर्ण्येनविषष्ठिदुः प्रदर्शिताः पार्श्वेगवनस्पत्यादिशैलमेचवनेवराः श्रवणितवनादि वर्णनविस्तारेभयानतायतेया विपष्ठिनापार्श्वमाः मेआदयः ततः समुद्रसंनिधिमस्मतरे तोसलावितिवान् वनहतादीन् प्रदर्शयन् कोलकार्थमित्यर्थः २ हेदेवमअदेशादेरपनकाधि पेनयकामस्यादिप्रदेशान्कमेणाग्रमुपमदे शाचिलापवरभागतानुपेयुषः प्रस्थेशैलस्थयेय पश्र्चकोमान्वनापतपवसमरूनभवतुरवायग्रज्ञाविहरस्वमेपर्वादिगुज्ञावाप्रगुः शिखर

यौवसिहरयाव प्रथनेयोनदानवननमेलानन्दशैयन् पार्श्वेणावनहतावधिशै लमेचवनेवरान् देवपप्रयायशैलमापेयमश्रेकमागुगः समरुन्मअदेशादेरपरे शमुपेयुषः २ इमावहुलपञ्चागतालिकेलजम्बाकलाः विपिनावलयोआत वि विधामेरसमारुतः ३ लतान्यपल्पकावार्द्धिः शैलमालिशिलावली वनालोलेह रीदावैराघाहफलपल्लवाः ४ प्रथन्यकालमेचासीत्रन्यनमस्थश्चनो

भूमिसेलाणविप्रत्यर्थः २ वोनः उड्डीर्णः विविधामेरोमारुनोयाभिः याइमाविपिनावलयस्ताः प्र थिवस्य ३ वार्द्धिलहरीसलत्रोदीवे ३ उपत्यकाग्रेस्रामप्रभुभितन्नाति नथाशैलेशोसेनेषा मतेयाः शिलावल्पसाछलनाति नथाग्रायेरफलपल्लवेप्राप्रावनासोछलनातिपपेपल्प र्थः ४ जलधिः पवनकंपितनहलताभ्राघपितयेमूत्पतासेद विद्यायसोपक्रेणविनानो ध्वद्रुतामापित्यकाल्लेविभ्रांतमेचालोः पवनेनधुनोति यथावाल स्युहमावलीयजनथ

राकाम्रसर्गे हृदयकालेप्रहृदुमाथः शरः येषानशालाः शाखाः येषानयाविधा अमीनदृदुमाः
वेदर्षियानीवाम्रनरसहर्षोनिरुधामीवफलानि येषानयाविधाः कल्पहृदाद्रुवविभातिप
येषांनि सर्वेआनुषेगः ८ सनाद्रुपदौरन्विताः द्रुमाः रत्नमरशीः पुष्पाभरैः प्रावर्णीरक्रपल्लव
लक्षणाः पालायोयेषानयाविधामसेन. स्वर्परेश्रामसमिधेभवेनेशजयेमेसञ्जबलीवम्केरोमान
यैः २ मोनोमीन्मकरान् यसेनितयाविधेः पञ्चाग्दिवर्णेरवदनेशैराखद्वगेमुसे अत्स्वद्र

राकाधिश्रसेश्रोनयोलशाखास्तद्रुमाः वरविवफलाकल्पहृदाद्रुवविभांतिमी
रत्नपुष्पभरास्वर्णैरक्रपल्लवपाणयः भवेनेमजयमीवलनाद्राराम्बिनद्रुमाः ७
ग्रोनोर्मीमकरग्रासेरैयदेनेगेहाशुसेः अत्स्वानुत्तवद्रुप्ददनेसुरस्वुनरवे ८ महेदो।
मद्दगङ्गोधिरभिहितयतिगजेतः पञ्चम्यानोर्मिमोजन्याग्रमिजन्यान्ययाजन्यः ९
वेदनारुधिनः श्रीमान्नुनेनजलपिवेलमाः सप्तयनद्रवोद्धोमोमसोमलयपर्वेन
सर्वेनः कविनामस्कन्नवोविभिरेतुपिः द्रवन्नवलयश्रान्याशेदयनेसर्पमागेगेः ११

लकुवलसुराद्वरारवेयन्ने ८ प्रयमेहृदागोगिरुधोगजेनः प्रथः महगाञ्जोभिरभिमुखोहितयतिर
भलेयनियवाकुर्निमोमन्यः यहृजशालः प्रनिजन्यान् रिरमुजेरैवोसे. हियमनिहृद ९ प्र
क्षमलयपर्वेनलक्षणोमहः नलयेः प्रतिमहल्पलहृरोभुजवेस्माः नेमेसप्तमनद्रव १० सर्वे
नरत्नप्रक्रवोविधिः कविनायमेतुपिः सूर्यमार्गगेनेभष्ट्रो प्रजसेभूषणबलयश्रान्याशेदने

श्री
वा. नि
३ टी.
१८५

वानवनमघ हस्ते: प्रर्थनरनिवानवरा: पर्वतकः सुस्थापर्वता: वायुमाघ नेक पमाने वलका'
सना: सर्पोरवसारनिरन्तरहीन: प्रविलपाथिवरनिसाधारणो विशेषणे नेतो ञनेपो निभेद: ११
वीविष्णुगणुभ्रमन: सामुद्रमकरा: श्रावणा: भाग्यवी विष्णुगणु विगणु निर्गकन्यावमिश्वा
परमारग्रहणाय कोरहनोरेआमे पेविश्रुभ्रमन: 'मेशेरनुहराविना: प्रनुइकः' शीकरपृथी
भेदाइवहर निर्कोनकटशिनोमनइमिशाय' १३ नवेक: कौरेवारणाधननसप्रावर्तनक
सरेमिस्त्वमृर्दानसुसकानिलपाथिन: वानपर्वतायेनका: सप्ताइवनतोऽन्ने ११
भ्रमेनोधाविष्णुगणुमकरभक्तकरोनकटे: हरेमिपीकरा भाशमेघा नुहराविनाइव
प्रावृतेवल्लिमाकारा शीकरोनकरकोपीदिक्षु सनोवानुषिशेमकोऽपिणुपातेनक
रकरी १४ विविधप्राणिसहर्पा: सनवाहिननोऽलम: यथोवाभाधय: सर्वासय
वहीपभ्रमय: १५ प्रावतेनान्यमेनन्यानपान्याविवभासवन्न गृहमाणेनमदृ
पानुरण्यमानानपिक्षदान् १६ नोमनरसानेनमेशनपोइ विसुलानु धर्मेयपने

स्लिन: परिवर्तितग्राक्रोधपसनयाविप: सवपीकरोनकरे' कोस्मि 'दिप्रायेननया विधानु
नामतत्व नुलवेशेमानुषिरइमेनमपाक्र: इत्यीकृतकर 'सनुविषयमेयप्र १४ समनास
नेप्रहिपिनेनोऽन्नाविषमाप्न प्रभारपाशयाभेनिसर्वो: होपश्रमयोऽपि समीतिवाअमिन
यो: १५ प्रपुषिप्रेसनगोमेवप्रावनेनान्यत्रेरतिहृयोरन्वय' प्रान्मनोऽन्मनपन्याभिवना
हिविशेषणानि प्रावतेजगतो' साधारणपनयोत्स्यानि १९ १३ ॥

येषामेदेवासरैः पदहन सर्वे सोनुपिसस्मिन्काले देवेभ्यः पारिशलिनानु मोपिनान यान्बहून भा
नमलीन अनर्हतेन रवनुपचारः अमरेभ्यो मोपयम्भलीन अनर्हतेन हन १८ नषामस्थामे
नोऽपानमबवमासाणे प्रलेह पयमानान् यन्मनोप्रतिविवर्धिभन्या प्रसन्नानिव रू
णाप्रतगोपिनानृपश्च १९ तेषां मध्ये नाम ध्यान प्रत्यहमेकं येमर्णिपश्चिमाणीवे निलेपाः
यतनि देलत्पप्तिमैननेनेन हिवं भवेदि तिमन्येरन्नेषां २० प्रयिकलकलेरेनपुलेप्रहमा

यानेन मिंडसदाम्रु मणिभ्य जेबुपिविंदून महापूत मसर्वे सौ देवेभ्यः पारिशलिनानु
रुपयमानान्महानेनसलयापानालनोपाल प्रतिविवविभ्रमानरसनानिवनोसि
नान् १९ तेषां मध्ये एकमेकं पत्यहं पश्चिमाणीवे निलेपा यालिपनिपतनेनमन्यो दिन
भवेत् २० नानादिगंतरागपयमामआमाभुसमागमः याजामाप्येकलोकामोमिथः
कलकलान्वितः २१ मलेवरावराद्भूनसामराणेवमेगमे अमोन्यवलनाप्रहनके
हावनयाम्यति २२ नाम्याज्ञिपितरमाग्रनमेनावनेषिश्रम वलयन्तापुराया निवात
शीकरमौक्तिकैः २३

एषाहूनानेति २४ पुंड्रान्माहूबनामधेजनेलवराणवराः नूनमितिविलकैं कूलः पलः सागरा
णेषेया. पूर्वापरमपड्योः सगमे येषां सदेवाभोभ्येषुलमाज्ञकदावनपुंडे याम्यति २५ नाम्याना
ग्राह्यपमाति मीयोयोवानामन्याभेदानो नरेगाग्रेशुनमेने यफ्राबने विश्रमसत्येवानेकजीर्णः शीक
रलहलैः शीकरसहितैर्नैवमौक्तिकैः पानिमापकैर्वेलपन्नेषपन्नभुरेववापुरायानिपपप २६

श्री॰
वाल्मि॰
टी॰
१६९

मरीलक्ष्मणोनोपकाल समानामध्ये विश्रिता ग्रहलक्षणः मणीस्थराः मणिगेहस्याः ग्रेवेये केरे
सर्वेनोक्षौलेवमानाः परस्परामिश्रानाम् समालक्षणयोन इत्यन्यदा २४ पुनः कोऽरपोमाघु
महेरा हेमीकारिणः अतिकारिणः विभक्तिस्यानय संकादनः भवः भाष्यनआरव्या मुहमेहे
मुरन्यपेयराज्ञआणिवाधानां सिद्धमेवदेवधीन्निभदानीरमिश्रमापानीरेनसमस्यावह्नः २४

मरीन्मुकालनाम्नधामध्यामममीस्थराः दीर्घाः लक्षणलक्षणयोनेवेष्टला सर्वेनाघ
येः महेशहरहागेहयराज्ञआणिवाधनो भोक्तामिलिया भवः सिद्धसाधानेनानुत्तम
वह्नः महेशकरहोहोर्मीः प्रसरेमोनरिस्तुम् केपाकुलवमाभगः पुष्पमेखलेनाति
लेहलनीपकेवाप्यगधमादनकस्तान विशनिमेघ्ररमिनस्तसिद्धरलेलावताः २२
हिमवनंदरोह्मीणवलीवलयलोरवे नन्मानोवायवावामिनिमिश्राह्याधिवीवयः २६
नानह्नतकरेवाप्रयाममीहगेध्यः वरयन्नाधिकलालानगंधमादनवाधवः नम
वानलक्ष्मापुरलकालकनागमान् इलद्राणानिपुण्णाअरवयन्मनवीयिषु २ केदमे
रारमेराहेमध्यामाइमेयरान् नघाश्रीरान्मिश्राणिवाद्यकलमयानिलान् २१

प्रयरोमेदस्थलीयसुक्षीयति मदरइति केदरेभयझीलीर्मानरिमुनेवावपोः मसौः लिपुष्पवर्षि
णमेवालनोमिन्निलारयनिप्रसोरइदानुमेघानुधाः प्ररवमोनियाखव २९ २१ मेघभित्राःप्र
ह्याः प्रथिवीवयस्तुयेः रोमेमाघमारभ्यायपादकानिविशेषावि २६ २१ प्रसकायाः केनल
नागनान्माभाव २ प्रशाम्मिनोधमादनेप्रनिलानु कलयस्त्राण २१ ॥ ॥

नालिकेरवनप्रांतमहिकाहिलनागोवल्लास्फेनक्रमालभसन्मपनिक्रगेपस्तोपश्चेषैः
पुरापप्प २२ पुष्पितेवदीक्षानसाशिवस्प्रमदाबनेन रम्पकदलीकस्रेस्रभीनालिसान्
भुम्नानाः २३ पुकपुकायोलेरनिवीरणस्वेवोटूलान्पक्रधन्यनुकरोप्रयवामिंअपुके:स
हस्तिगेमनाअहेतीः पुकायेलहरितावंमे २४ शेवरीतेश्शरीरेपुमेधानवस्तवयाशेत्प
लोकेश्मसपमीरोपरिथाने: प्राबरेसआरावेद्युरलेप्रन्नाब्शोषप्नुगय मेघपत्लामस्तप

[illegible]

नालिकेरवनमालासलभनिक्रसगेपयः पवेनिपवनापप्पारशीकपुरीपु
रा २१ भुम्नानाः पुष्पितेमानवनकरैरवासिरान् प्रालयेनोनिसांशेनिकेलास
कमलाकरान् करीरकुंभनिष्क्रांतमरमेघाशनैः रमेपुकपुकायोलेनिअ
केदरायावरः २४ प्राकशीलप्रारीरपुप्योलैपयोलकरोपिरोनारावः पवेशाखरेषु
नालीनगपधने प्रथमा ऐसरिदंभारबनसेपाणिकांदेश:नम्नमापवसरनास्पलो
वाकेरशिभिः प्रशेपयोलवमबोग्धिषुपुष्पशाखाविधापरीविरविलाः परिवपिये

[illegible] ४८

वनासीनगरमिवावरतिनगरायते २५-२६ प्रशास्तिस्थरेशोऽयंशेसवनेवीपिधुपुरस्पयेपविष्ठा
ओरुपरविलाः प्रयशाया पदिवरोधिपति स्ववपति कस्माहिणाकिस्तुवयोनिलसाहपासे
ति सपुरात्र प्रलंकवपुरासहितान् पावेरपस्थानमरिहवासमपक्क नेपथ्याम्पदाम्हेंगाव
पुलेपरेनिश्चानेसरनिप्रयोरेशाद्याहवायापभवमिनाया: उपरिहरतलदत्तमिपुरुष

विनानिपुरुषभ्रावरणानिहववपतीत्यर्थ २०

श्री. वा. ति.
३ टी.
१६७

इतिश्रीवाल्मीकीये आदिकाव्ये ... सर्गः ॥ १४ ॥ वार्ष्णेयेवचनं ... वानि विरोधेन गाः ... पञ्चपाणि ... हे ... समाश्रितः ... सेवसा ... पिथ ... ३ ... रसे ... करेसे ... पिधा ... कस्यापि ... ॥ १ ॥ ...

इतिश्रीरामायणे ... नाम सर्गः ॥ १४ ॥ पार्श्वेगाडुत्तु ... नाकल्पात्तयेषु ... सिगीते ... भावरसविस्तृतवा ... ॥ १ ॥ पते हिमाद्रिम ... सक्तो ... ह ... मिसपुञ्ज ... सलस ... ॥ २ ॥ सप्रेरत्नाकवशवहिते महावलैर्विवृताः ... साकारालोकसलिला ... विश्रमति विशानोरभावि ... सिनाभाविस

मामाः ... इति पते हिमाद्रिमलयाचा ... ॥ २ ॥ कि ... वासिकल ... राहालोक ... परेशास्रव हिताः ... शक्तारा ... सोतनाः ... सक्ता

सत्ये हिमवद्दुष्टेति ... २

द्वे राजन् परिवृताः शैलानाम् उपनिशाधस्ताः वनानि चात्याभिरम्या. वनानि च श्यामाकाराः एवमादे
कलालायापवालपेनानियासेनाः नयालमाभिषेके: पृथ्वी: उपलशिलाः स्त्रिग्धाः शो
भमानाः वसंतलतालक्षणाः भजनलताः याश्रोनयास्विधाः रत्नाश्चाश्च: दिशः ते भवनवामि
कालीः इसन्नरवपुरोभाति ४ नास्यादिभिराकुलानि गिरि शृंगाणि घसिंतयानि वहा

रत्नाश्चशैलानामुपरिपरितः प्रासादवनानि च श्यामाकाराः एवं कलकला
लापलमीनाः समायुक्तैः पृथ्वीलंस्लिनवनलेलाभजनलमाहूर्मन्यलेराजन् भ
वनवनिमाभोमिपुरतः ४ नालीनमालवकुलाकुललगवेगमकीकनाकवि
वनेनरत्नविभाति प्रभाहूनेजलनिपमालेस्वगेलीनानलप्रवनशोवलला
लकस्य ५ इनः स्वर्णनिकेशावः कलमिन्वशोयद्दिशामिनेपिकाययेनः
शीतलविपक्षिणः शोभेमे रत्नोपिवाङ्वानलः सहसमस्तमवनेके रहोवितनप्
जिनभसहस्वभीपावेषुः ६

रत्नवज्रासमानेषुशैलेषुकीकृमाकृनियवनलरलेवननसनिधेमलरैलेसारंगैरम्यार
नेनीरानसमालकस्यविभाति रैवटसमाम्रियामकेनकपामारशास्यगम्यमानमाहूम्य
मानोपमा ५ शीतविपलः पवेनाकलहलाः पशिलः पद्दिशाशेरमेसयेमनिस्रीकेरहद
सियोः समुद्रस्यवपुः विनेनविस्तीर्णाकुजिनेवलवनभासहस्वदुभारसमहिस्त्य प्रहिताश्चुये

श्री
बालि
३ टी·
१६८

कश्चिद्दृश्यते शिशुरश्मिनेविपञ्चिशुभनिभे रूपसे मैत्रवर्णित्मेघनदीनयावमहेशायज्ञाद प
नेऽतिहेमभूताः श्रीविलासग्रामस्थोपेयः नवाविभावमेघनदीनराः रविकोरेयोग्रः से
नः प्रभिनः प्राभानिज्वालालीवलिनोवरोतरहिलः सेनः प्रभिनो भासोपवेतिहेश्रमि
पइहयवेभूनामवोग्रः प्रमवैदेवेरामेघाउपभेङ्क योगपालिखाजुषेनौग्रामेवलयोः

वनेजमुनदीवरारविकरैभातिहेमावलि ग्रामारएपग्रस्थलीगिरिलह
स्याएवग्रहारोत्रयाः जालालीवलिमावरातरलिहेमेवग्विभासोभिनः स
वोश्रमिपग्रीहेवममरासेयाग्लिनोमात्रयेः २ वनेकदेवनकेवलसेग्रदा
भमाभातिभास्करयथात्रगनावहृतः प्रस्थावलस्यवसदेवनटेनवाप्नमा
मूर्येशधवलनभस्यावनावपका ८

२ प्रस्थावलसमग्रराभेकदेववनकेवलेवहेनः भास्करस्ययात्रगतः वनेप्रथिम
काग्रेहमः प्राभाति मृतः पउग्रसेपेउनवववउपेवइहमपिनरेरतिउहिरल सर्प
रेधकाः नभस्याचनावापनेरतिशोकामायलिनयोः ८

प्रथमोदक्षिणदिग्वासिनामनिलपंक्तिर्मलयाद्रिवर्णयन्नदर्शयन्ति यथइति यथःसमी
पेरम्यामामलय प्रसीदवप्रभावः यस्यप्रज्ञाभिः प्रज्ञाभिलेवृक्षोभिलेसितोवेदना
कैस्फोनादामोदादन्योपितरोयसेनवेदमोप्रभाग्निभिर्धीरेवेमंत्रधीरस्थैस्तुवकृत
एषमप्रलरवमिलक्षीक्रियतेमिकावास्पादामोदमदान सज्जालाः शुभोज्वलनः प्रवेन
नीयेनेउसेस्थितोयसानस्थाविधस्फुरदस्पकपोलसुयोज्ज्वलादयथमस्मिस्तथाविधेउन्मु
हितोरेवमसक्तास्तमाः यथायपत्रा उत्सककला स्वेदबिंदवः यथायोषितारनिभ्रममाः

प्रियोसेमलयोनलयोपलवलीवलीहृसमुद्रेनस्फोनामोदमदाउसेननवोव
केन्द्रियनेत्रियैः सज्जालेदहनामिसमुत्थितकपोलालोकादयोनोउवे प्रगुणा
गलेधियेयोसकककणस्तमायथायापिता ॥ यथाविधानकलपानन्दा
विद्रुन्माणोउभाणीपरीवेष्टितवेदनोगः विद्यापरीवदनपंकजदोर्मिप्रभदे
मीक्कनानिलसंशोलामलयाभिधानः १०

स्वेदबिंदव शिशिरनवालस्थाक्रियतेनएवंप्रभावोयमिलाद्यैः ॥ प्रथितरागोपीनेषु
कलपीनस्तवर्णानन्मथेप्रनटेप्रधीयेउज्ज्वला मारुतेना शीतीसाक्षाभोगः कायैः पतिसे
नाप्तुटनहता यस्मिलयाविध नथाविद्याधरीणांवदनपंकजदोर्मिप्रभे हेमीक्रनाः
प्रन्याप्रधारिविसा शिलायमानयाविधपप्रगुमेवनीप्रगः मलयाभिधानः मालस्पीलो

श्री.
भा. टि.
उ. टी.
१८९

क्रमेण: केशानेपकरेणासंमिशिलाकटकादिप्रदेशानेषुकृन्काराखालध्वनिभेदान्लहुदंमो
येकोवकसंभासेषागीतास्वेरणानकुवलासज्ञाप्रकेनि पाहमोजलिनापकलनिया।
सिनाप्रमराणा कलयसिलयापि ५: कोवावलानामयेयोरि: पुनस्मिन्नुमोरप्रवलनो
प्रकृष्टवसाकिमोवसाक्षावेलोगोलमेवा: रोपायेषामपुराणानेषाक्रमिलरुद्रेभिला:
केभीनमा: सर्वेजातिभेदा: प्रशणोविरतनेराहरणामाङ्भोवोयेषानयात्मिधानासकारेव

कृजत्कंसकलोरगहरमदोकन्कारवत्कीवकसंभाडोवरपुकमोकलिके
ल: कोवावसोयेगोरि: पनस्मिन्नुवलाकिमोप्रवलनापुद्रेभिला: कृजि
ते: रुहलेलिपुराणोरहणनरुसंभवकेभीनसा: २१ कोमलकनकल
नालयविलसिनललनाविसोलवलयकृते प्रवणाग्रसायणयानेविन
नामिहाकर्णयासानदे २२

कीर्णनवुपणोलेभयुमयकाहेषु नष्टलेति प्रधिरुसभागेमंकोवेननिलीयेतर
मये: २१ हेराजन् इहास्यकोवस्यनदेकोमलकनकलनारचिते प्रालये
निकृजकानेनसहविलसिनानालसमाकोरमिलिलासेवेलये: कुनेरागि
प्रवणापोरसायनयानप्रायेधिननेसेत्तिन याकर्णय २२

कमेलोकारटेभेणगरस्यलेभ्यागेल्लिनेमदजलेवेल्लिनोमिष्ठिनइतिहेतोसुलवीवि
षुववरीकचयेश्वेमरसवहः वर्षिनइवचारिनिधोकसानिकरोविनोतिरादिनोन्नश्चाव
षुभेसुलधनिविवदेरदशेषजुभ्येत्वेनपथेषति हेराजन् प्रमलेरः प्राप्तनप्रहृत्नमय
मजेयज्ञवनीमेनाद्पारेसाम्भेवेत्नयस्लेदशेभिवेलिनःसत्र लीरवारिनिधोप्रगितिविनः
पिनरहम्यागेनलसीलाजलशक्तेऽकरहमेपवेणरेकोनलकपिन्ययोः २४ सुपरःकश्चिन्नल
येलनानुतेवशेयमिनमेवीमिलेलानिज्ञानलनयमाः प्रहरणपञ्चपाणिपुष्पासिपासे
कमिकरस्मिसनमृदजलयल्लितसुसवीविवेचरीकमयेः वर्षिनवपकदर्षित
रवकरणविकरोविरोलिवारिनिधे २३ पषपामलेहगापुनवर्वीनपारेरसेद
रोसल्लिनः पिनहम्योगेक्रूरनेजलनोसोसोरवारिनिधे २४ मृगेयेमिमञ्जक
लकेषाकिलकाकलीकाःपपपामलेमलवमानुनिवालवस्त्रः लोलास्मिमालन
यनारूलपञ्चफणिपुष्पामभस्यचविलासविशेषवमः २५ वषानाहदिपवेमेषु
मलयोमेयापिशिवीनोनस्येषपुञ्जोमोहदयेविशेनिममयेवपीभमेस्मिरवः मेष
नाःमयस्मववि्लासेःपरागेनिशेषवस्मोविशेषफलम्ः २६ कश्चिद्वीरमापञ्जाकरालेमुन्नम
रुणपुञ्जाफलान्यवन्धयेपामिवेपानामिमिपवेमेषुवेमानोवेरुभेरानाहृदिस्कारादेर
नयामनल येनायापिशिनीनोमाशुङ्कामहृदयेवस्लानेसमयेपयवपीभयाम्पिदवोविशेनिनपुञ्जा
फलमोग्रमेमि श्रुपनमृमोयमशुञ्जाफलकरेलोगेथहृलोनोडंभशुभवेल पघासकडूणान्न
मुञ्जाफलानोपनाः स्त्रिधाग्रमिडाज्ञानलयःस्यानमुहेमोक्रिकसेनोसप्रकवेवनगुणलोपञ्जम

एवं रत्नानामण्याकरभेदेनोत्पत्तिगुणा क्रियाभेदेविश्वरत्नशास्त्रे प्रसिद्धमित्याह शैलेइति
बोधयामियोगेकर्माणिगुणाद्भुतरत्नायतनानि. तत्र गुणाभ्यासादनेमारणान्तरः भवेधामिः ग्रथ
नादेवः उन्मापनवेतिरत्नस्यामितः अत्राहनविप्रकाशप्रकाशः भूगामिदेवगमवेक्षदिवे
मोनिमज्यगमनशान्तिवनभागतिःप्रसिद्धा प्रतीतानायतनदर्शनयाभिर्दिव्यदेवाः
परग्रपुष्कविषक्रन्यायज्ञादि प्रतिपिधानवेन्यथः वाचेतयाप्राह २७ प्रपरः कश्चिदि।

शैलेबौप्रहरेषवनोत्नलपरेभेकेशिसायागमेनानाकारपराभवेनिमणयः कश्चि
त्सिलेषाविभाद्धादोद्धारकमारणान्तरभवप्रानिप्रकाशोपनादिवेद्यावनभूनभो
यत्नेरत्नानामपविधानेनया २७ वात्मायनोरत्नगवालकवाहवन्ताद्धावानेवेति
हृदयालङ्घदितेयदेति सुधाभ्रकेदरहरीवनवेण्यभ्रगावेणमेदरद्वाम्रनसिध्र
मेत २८ एनकुरोहरनियवनःकिस्विदिन्यम्यायोग्मिर्दोन्मादकस्कनवक्रिम
कुर्पविडोगनोभि मालेयारेपतिमस्वनप्रोन्यतन्यप्रमगृहे वज्रलेभोगमान
सलसोप्रलनायेवभ्रमः २९

हृदयेप्रहर्षद्भ्रमगरेवानायनादितत्र्यवोधमदरेशुभ्रादिवोधवोपमेयोपमानभविवो
न्यसमाएकुङ्कुमवपाडलेमोन्यत्तने यानायनेति इद्वास्मिन्देशेपुराणिकर्मणिदेदो
उदितेसति यानायनोदगादित्यलसोपरानेनैमंदरोगिरिः सुधाभ्रकदरदरीवनवेणवोरेभ
गवेलोवभ्रमरतसमहरश्चनन्मिद्धपदेनिश्चवमीन्मन्थिहा २८ गेहमारिमरेभ्यो ग्रान्यतनवपवनकृ
तस्रृंघरणमेनभ्रमुग्मिनाकाशपामासोज्ञानतसंभवेन बोधरमयाणः कश्चिद्राहयतदि

२ पुरएणमदेशावनमीयोदिदशेमसदैः भौरपनिशविभेहाकलमसोस्पाह देशोनवेषिमित
वेनानुविशात्वहिमाद्रुतमपधानीतिपायम् २१ श्रोभीसारेशुगाणिसाधुमनसीनामिदिश
नतृणीनीयेवाच्याहिमयआणिहिमवहादौनामप्रपुष्कानिकेदशाणिवकपकारत्सदौनिजेम
कलेशक्रसानियोयोपमानिविमेलानिवानेषि क्रुसानिमनवेभादिनीयोनिरहस्य प्राणि
नेक्रूरूमानिपयानिहृदज्ञराणिहैस्मादौम्योगसेति नवेपति २२ एनदृप्रमवरमरणासिनो।
गयामनगहिमशीकरपौमलानिविधाधराप्नुविनवारुषिलामलानि प्रुषाभ
सेवन्तिमपुष्पितकाननानिराजमिसाकयमहेशगिरेस्तटानि २. दृष्णानपुवि
लानानिवनानिपुष्पकसलानुपवनानांपपञ्चानि नीयेषुप्रजनमुवनानिम
लानिरहहाशेभोषभोनिरपपानिप्रमान्नुविहा २२ प्रुगानिशरेमदेगनरमेलो
निद्यभाभ्रकेवरानिकम कमाकलानि आमोपमानपिवणुगेपिकरस्लानिरहूण
सेतिकक्रूमानिरहूज्ञराणि २२ रम्याद्रुरनवीयपोहिमलवंपञ्चमहाधागजाः
कसवैलानामदफौनेत्वंणोवपयौमेवेनाशयेनाद् रम्याउतिदेषुपपादनातिशेकनके
वेरंगिरिधानविशेषः नधारयीमलैरहिमवनिसवेआन्पेषुनेषुवरस्यानिसति एवंसन्यपि
वभावयहोमोजनसानपपपव श्रेपद्मासावात्प्रपकप्रुनहव गोसेसदनेव्ययैनोर्ये
नप्राप्नुयेमित्यथः २३ श्रीमतेरामानुजायनमः ॥ ॥

श्री
भा. कि.
३ टी.
२११

मनलदालिमिगाह्ममारिशः कश्चिद्दुर्गायनिसाङ्गतमिति मेघनिर्मिरेणाह्वनाः पुनादिषु
पुगानेवानिणाविवलितेसोमते अंतरितलोकपर्यंतश्रेणिजगरेवपकनदाकच्छनमिषच्छ
देवि नवेलोलाविपुनसलिवनदाकेशकारिका' दाइमन्नाइवमच्छरेभि २४ स्वयंमाव
पणया' सहिमाः भ्रमादोवश्यानः श्रेणवीनममृह्लनामीहारधाराधे' धाराङ्गिरेतेनिधारे
द्वारास्नपाविधानादिशाममादधेनः मजानूकवीणाः श्रीतसर्पीनयानीताः नमानापश्यम
सोमनेजगादिवोहनदाकवारिणाविवलितनिमिरेण मच्छरेत्तिवपुगानइवे
नागविग्रहः शकिविकाइवलोलाः २४ सावष्णयाः श्यानमीहारधाराधारोद्गारान्
वारिस्नानादधेनः श्रीमामीमेनामरामावबलो' आयकदेवानादोवर्षेवान् २४
हावालिनीलमलदयसराद्रुसारीधान. किरन्विटपिपल्लवपुञ्जकानथोरोः
च्छत्रदुमचयोमरगाणकरासीरपीकरानकरदेवकसारान्' २८ मारुतः हारमज्ञानका
नानिग्रासिनेरिमवहेनिहृदिसोपवनसपेन्सगोदिवद्युता' २७ गामायनेमः॥

रोमोचवचो' येन सावि धारवेगानाः श्रेयकदेपयावाणश्रयावालिप्रहोरन्याद्वये २५
नीलजलदयसरानुसारीधेकरदुमचनोनर पारेणवारु' सोमधारिगुणवान् प्रसारः
श्रीकराणकदेवफेनिजरावेः सायरूपिसारोधोरोधोरेवानः' विटपिनोपल्लवपुञ्जग
कान् किरन् नानिहाइति पीनानेस्पविराङ्गिलोभालिदोङ्क्षिः २८ स्वगोत
चुताः मीताः हर्षेपुरणवासनालवमिव २७ ॥

कुवलयेषु मरंदेषु यानि कुवलयानुगलानि तेषां विकचमेषिकामिमयाकुसमलनामोपि
दलनेषु कुलषुट्भेदमेवउपमाइति संगपद: वनलक्ष्मणोनोपदामोपाद्नेपरवर्त्तिभि
ना: प्रमोपवर्हेति २५ वनेवान्ता: नभस्वलेसेपाभ्रलेशान् कोमलकेपनेनमंदवासनेनोप
येति यथापुष्पाणि विचिन्वंति साभिरनुवासितेषु पांगेषु भूतवत: पुष्पाण्यपकृष्टेन: सु
वर्णितह्दरेस्यये: २५ कुसमामामिवशोधोयेषाउपमानस्वेयरस्मादिन कुविकमलवमो

कुवलयकुवलयविवलनकुसमलमात्विदलनोपमास्वः वनपदपुटवप
टवोपविपुलोपवनावहेत्यमीपवः २१ सप्याभ्रलेशान्नुपययेन्निवातानभस्तसेको
मलकंपनेन शृंगागेषुपुष्पाणि विश्वलेषानुवासितेश्वस्यगाहवेते २५ कोकिलकुर
गेभय. कुमस्वरोगेषो. कु विकुनमवषिलोलस्तितकेसरासारिणः कांचिडमिर
मपाइवाहमेनपोनलस्वामलावहेति शिखिसामिसा: स्वरनमेदवमेकिर: २ के
विघ्नकुकारकाकोरेगारनिकराकरे: मिकरे विकरस्यकोघोसिससंगवागिव २२

तोगपइवनेपथेषु द्विमे:पोइसा: ह्रसितपितलक्ष्मामलैर्गिरिपालमिलह्रणा: पिसारसेवे
पितोनिल: स्वरनमेदानां श्रोतानोचर्मोषुषिदेवहेति ३. किंकरै: सेवकराणां कारैभि:
स्वयंकांतमपिपिगृह्णादेदयमानानां प्राणिनां ह्रंकारै: कोकारैराकारनपाहेस्वापलहि
नानागारनिकराकरे विकिरप्रनिपद्दिपपति २१ श्रीमतेरामचायनमः ॥

श्री वा लिं ऽ टी २५२

नरः पुरुषस्तस्य तृणपत्नं गमा मस्वा यो रसायणं नद्विषप्तामि विशुक्कया मृत्म यासतप्तुमदे
नयापितलजयो ग्रपनीत ३प यामम रयावउ वा प्रगते श्रालिंगिते श्रालिंगिते उरुषेस्तनोप
माश्चावश्यककार्यात रोपवर्णात्तसत्तासमाप्तावचनोक्ति विषविषक्तिनयाप्रयुक्तास्वस्ति
रिवनविषयुतोरहेत्यर्थः ११ तामेरसवल्लनादिप्रयुक्तसर्वगुणसंपन्ना अपिवमावमिवायवो वि
रहलीभूतरहनावखदारकारिणत्यर्थः ११ हे रामन् रहस्यवेपयो मितरलह्वगेअवरोनिस्वरेशे

नरसायणनमिमुक्तयापमरधामरयापितलजया उपगतेन वउषान् विषसुनेमिषवि
मुक्तैनयेवसमाप्ता १२ वालितनामरसान् दशीकराश्मोकरोन्मुखीविविभेरितः सर
हनः रवताप्रमप डरोविरहिलीभुवनावनितापव ११ रहस्विषवेपयोपितदावटेत्कि
टपव्रपरा करकीनदाः नवमरासवयौवनसंप्रयुक्ताः कलपयोतिकयंशवरस्त्रियः १४
नवरसासवसारनिशागमस्वयभयातरविन्नतपाणना स्वनतिकंतनमिषेनमनागपि
उतमिमोवल्लितेवडरोहितः १५

करकः शंवरनातिप्रसिद्धं कोस्मादिकरकास्तरन्वितपकीष्करः किंकरानिर्मितंपथ्यप्रोषवा
यरिपानपरोयासा नवः सरास वोयस्ता श्रयाविप समयौवनस्यतेश्रयाः शंवरस्त्रियः कथंया
ति तकुमनविलासैकलपयरप १४ इयमंगना नवः स्मरतरसोयस्याश्रयाविधः श्रासवसारं
समरसैभोगोयस्मिंस्तथाविपस्यानिशागमस्यह्याद्यडपेतेदातरवितेपाउतेसाहभावेकोतेमना
मपिनत्मनतितयतः उरोहयमाना अहिभिर्वल्लितावेरमनलनेवत्सेत्यर्थः १५ ११

४१ त्वत्तितेवेतिपुन र्पुनः सेवेहेत्तलोला ४२ यस्याः प्रफुल्लकिंशुकवनराजेः सकाशात्पुं
मा इव कुसुमकेसराकृष्टभागा येषां तथाविधा संतु धराभ्रमा र वनेयीतिस्वगा स्तुभृंगाश्च इयरा
लोगा रवेच्चमिर्योमि पश्चपातिरवैकार्थं ३ पपाते ४३ कल्पितत्वत्तनौ वनराजिरश्मोविभावयपाथे
त्वत्तानोताम्ब्रस्मोरदरीयामि देहशाखेति पवनैः विधूयते कंप्यतेव ४४ दे पान नक्रोकावलस्य भ
विभयरस्थमेदगतेमेव वक्रस्य गंभीरस्तारः रवेनेनिनुवाहिणीयेवाहिमसगुहोद्यामिलघा विधूया
प्रभातनूर्यम्यस्वैरैर्दिवसैरिवनर्तितः हृद्येवस्तुरितानारीनिलीनादयतोरासि ४५ यो
त्सुहृत्किंशुकेषाद्रसिणनत्तयेत्तदेव वनराजी त्वत्तिनेवनत्तनरोगैः पोन पुन्येन सि
ञ्चनेसुपिना ४६ यस्यानिर्यातिनिले हंसारवकुसलाके सरोत्तुधाराः सेगारावकुसमा
न्पनमतागारवद्वस्वगभृंगा ४७ देदएकयवनराजीसस्यवाहूनात्वत्तिना सिरि
शिरसितज्ञस्यारिशिरोदेभूयनेवरेवपवने ४८ क्रोकावलस्यभविमेघरमेव वक्रग
भीरत्तारवनतिलवहिणीये पुसेत्यितन मत्तमाकुलवर्षमम व्याहत पुष्पफलप
ल्लवकाननीयं ४९ यस्मावलाविकारकावनकूरकोरिसंचहनस्फुरितनेसरवाहुतेकिः
कुलवर्षवातमाहृत पुष्पफलपल्लवं अस्थितमनत्तं काननीयेवनसमूहेयस्य ४९ सप
सुरवे २य यस्त्राबकेविकरोविषमोय· कांचनमयः कूरः प्रेगमत्कोरोसंवदनेनुस्फु
रिताः जनेरारावाहसंधयोयुस्मनथाविध तत् तबककीत्कारवःतारतर कूवरस्यरसोध
नियसनयाविध तत् तवैकस्मिन्देशेपतनिस्म यवतरमिति किलेस्योजनत्यामिशयोक्तिः ५०

भुवनतलतलस्य भवनस्य गृहस्य प्राकारभूते ग्रैशैमानसोत्तरपर्वतेऽस्य शिखरिशिखरेऽनि
शाकरसंशुद्धस्तलतलं मेरुकं मांगलिकं तत्र विशेषमेतस्य देशविशेषमसिद्धं तत्तु मंगलस
वकत्वात् मंगलालिप्ताली प्रदीप्तपरितो भासाविकसितमभूत् तथाविधमप्यरः पुष्पे श्रमे
गलकारिणाविधिनाप्रेरितः मलेकलेकस्तलतलः श्रलिङ्गपरिपितमवतदेवं सालेऽ इदृश्य
वनेतत्मात्रशो जगतोमुख्येश्रेयं वस्तु किंचन विद्यते यदस्तउपरतो विधिः तलेन कलोकितेन
कुर्यात् भुवमस्तुष्यनो गिरिशिखरनभः स्पस्पदं द्रस्यापि यद्रेटवी द्रष्टान्तत्रकिवाच्य मन्यसे

भुवनभवनप्राकारे द्वैनिशाकरमेरुकं परिविकसितेभासामालारूपाग्निः नदिह
जगतो वस्तु श्रेयं न किंचन विद्यते विधिरूपदहनः कुर्यात्रीयह्लेन कलोकिते ५२ त्रिभु
वनदशाटह्रासो भुवनमहाभवनप्रथमेकोऽलं तीरसालितावयरोगगनाभेम्बुंद्रस्या
लोकः ५१ स्वप्रदोषमथमंदरमथ्यमानवेदार्णवोल्लसितहस्यतरंगभंगैः यस्य
प्रभापटलकैः परिस्फुरितोगीः हरिरिवोग्रसितः प्रसरद्धिरपाः ५४

स्पर्थः ५२ वेद्यप्रकाशोत्स्वतः प्रसृतेनपाऽस्योदते त्रिभुवनेति पद्मगगनाभिसुंद्र आलोकः प्रदो
षकालेन्दत्यत्तत्रिभुवनरहस्यभवे लोकसंहारिणो रुद्रस्याट्टहासः प्रथवाभुवनतलतलो महाभव
नेमंकालः सपालेपः प्रथवातीरलतालास्य सालिलस्य वदतो नापरो वसरः ५२ सेव्या धातरूपे
स्त्रैनमरोषमपेनमंदरेणमथ्यमानो यस्तुंद्रलहराः हीरार्णवस्तद्दलसितैः दृश्यतरंगभंगमा
येः प्रसरद्भिः प्रभापटलकैः उग्रः शिवस्ताहिलह्रायाः गंगासरितः प्रसरद्भिः हरेरिव परिस्फुरितो

नैः सामाहिकः पत्र ५४

हे घनतलमिलरूपमितालवनृसत्वैः वेतालवालैर्वलितान्सहितः पतेशुरकोपाः निविशंति
रत्नशोभितकमस्वस्तिवावनमंगलाचरणानि शुभप्रलोत्पातविकलाविरहितेशरस्पलाद्रे
योनागराणिअनस्यान् ननाम भोक्तुं पतेतिशक्तां ति ४५ सघनोवायंश्रुनावरणमंगल
हे शंवभूदनपाति वायोगनभसि श्रवलामिजेद्रेनिर्गमनेनाश्रयनेसमितनक्तोद्दर्पसिरला
शोभसंदेहः सिताभ्रशकलस्यवकेवविशेषः नकश्चितिकामक्रोक्तिः ४६ वंद्दकरयामानि

पतेपतंमत्तत्ननात्सकरालसोलवेतालवालवलितानिशिशुपकोपाः हुनेषर
स्पनगराणिनिरस्तशोनिस्वालिअवादिविकलानिवलेनमोक्तुं ४५ नावहिभानि
गगनेपरिशलेवंद्रेयावद्भूवदनमेमिमसघवाहे श्रुद्रमेगगनभस्यवलाननेदा
विदेः सिताभ्रशकलस्यवकोविशेषः ४६ वृद्धांनिवेद्रेशुनवांवराणिगेगोवनिर्द्ध
शिलाम्पकृति हिमाननान्तुसलनानराणिनिपारशैलेपरमुत्तकानि ४७ सप्रषं
दावनावनेसोदोलापरोगेपुविसमिवान क्वचिन्माणिपातविचित्रश्वेः सदृष्पतोषा
मनिमंदरादि ४८ सोप्रिदनीरभसिसीरसारेभृष्णावपात्रभमहामहीधाः सोदाश्च

हिमवाह्लिवराणि काश्चिहृलंयनिनृद्धानीनिद्रदिरमदैकोतुषारशैले सरोहिमपोलसमलकानि
सीरवरासि ४९ दोला भो वालयाद्भवानामसरसीनीमानिविसारपतितद्दोलोवानोपस्यशुजे
नत्वाद्योमनिसेदृस्पने ४८ सोप्रिद्दानिनीरभासिसृष्यभरितानिघानिसिलीदाणिमान्येवतादृष्णा
लपर्वपात्राणिभारयेनितथाविधायेमहीनोमहीधाः पर्वताः सोद्रेश्चनिहारेगभीरायोक्तसोशोणिम

इत उत्तरतः प्रसिद्ध कैलासगिरिं दृष्ट्वा कीदृशः यस्य गौरीप्रभाप्रवाहे लासितेन व्याप्तेन
त्वमाकाशोऽपि भागेशं भोः स्नातस्य करस्य मुक्ताहारेण निर्मिलं क्रीडागृहं द्राहैममिव प्राभासि
धभागेन चंद्रेऽपि क्षीरसमुद्रगर्भस्तम्भोऽपि यथा पाश्चभाति ५० हे राजन् कोलकीवासवः उवा
रेः ... प्रशस्तानो स्यात् ... ... यादि शास्त्रानां भूम्यामो ... द्यारीनां च परस्य
रहस्यामपि टाहि सकेनो भयापि ... शेष मननान्यकं शिखार वनिर्मो यद्यातेः परस्पर

इत॰ सकैलासगिरिर्गौरीयसाप्रभाप्रवाहेलसितेन यस्य खे शोभेऽरिवाभाति स्नातस
ङ्कहिमं शेऽपि वदीरसमुद्रगोऽयथा ५० स्यात्तन्नो हि प्रशस्तानां यानां च वास
वः सप्तद्वीपप्रस्तृतालोकानां संक्राशिखारव ५१ यत्रैकदेवकुलकुंदस्य गंधिवाता लि
पतिर्मो स्नानयो मकरंदस्पृष्टैः ऋणवने परिमलैः स्तिमितासुनीलाद्यालो यमेव
परलैः खमिवाधकायाः ५२ उत्तिरदूसकलदलास्वन्नु स्तनी भुक्तव्वायपणद्रल ५४
वनेषु वनंगतेषु ग्रामेषु संननफलकुसुमसंकुलेषु लक्ष्मी स्वयं निवसती वनिवासदेतोः

प्रचनायें चसेपत्रेपस्य ५५ तयापनेकदंबकुलैः उदेशुमसुगंधयो वाताः मकरंदस्पृष्टहेतो स्न
स्थानेन मांसजलमया प्रलिनालनीलाः प्रभ्रकापाश्वास सर्वाणि परिमलानि भियालेषु मे वप
हृत्तलक्षणैः परिमलैः खमिवववनैः परिमलैर्नानानो ग्राणा ... मपि लिपं निपर्येष्टयः ५६
वर्षतौ वनस्थलादि षु वनर्षस्थानेषु स्वनिवासहेतोः शोभाति शयस्य दर्शनादेवानिवसति ५६

पश्यपुरोऽसौ ग्रामः बालायमहाराग्रागमाभिरेतैः प्रविशाभिर्यौकोऽयं घोषकोशानकी कुसुमा मिलकेसरोद्धरद्भिः आगुल्फकीर्णं निकुञ्जमार्गं सत्यापि अन्याजिरायणगमा निवर्हि रागाद्विपः समयन्देवताना नगरे विभाति ५४ उपग्रिग्रामं पृथिमा नाद्यमवयव कडु मालाल नाडोत्साद्ग विलोलाक्रीडम्य: प्रेमेनायेषु नयाफलजनितनिर्झरवारि नियेषु पारितः शोभिताः प्रधिमामालातुमायेषु उत्फलाभिरुद्भलसमञ्जरीभिः स्मिनेषु लेकफनेषु लताग्रहेषु उत्सवेना नृत्यमानबर्हिणामथ रागेषु पर्यन्तेषु ननेषु प्रकारेषु प्रवेषु बालेषा: नन्दा मेघायेषु पालसूदा

[illegible] बालायमागमसमानसौधकेयाकोशानकी कुसुमकेसरमाहरद्भिः आगुल्फकीर्णे पुकुलोजेरपथवातेग्रामो विभातिनगरवनदेवताभ्यां ५५ उपग्रिग्राममलयपकुसुमन नाटोलाभिलासा गनाः कज ग्रिकुरवारय: पौरसरश्रोविद्रमाडुमाः उत्फुल्लमसमझो गौसमलतागेहाहमहूर्हिता: पर्यन्तेननसालसवनलेदारम्याग्निरिग्रामका: ५५ बा नालसंविविधपत्रलतिकामधुपीनोलस्थला: कनलावककोककूजरूचरायाय मल्लिरागता: बालयाकलनगौकारद्यिमध्यकीरा ज्यायामोजला कसवाघ्नतमइया

पवलेघालसरामेघहोषपिहिता इद्रपामिगिरिग्रामकारम्या: ५५ नयायानैगलोलाभिः पल्लवाहि दशाविविधपत्राभिसेनिकाभिः सेसरणीनिशाइलानीलानिसलानियेघो [illegible] कामधेरत्वा ता: लइपनिभरा: गायेन्य: पुलिदानोद्रिकुजानिभरानाप्रगनायेषुवासे. पालनाद्याकला: नगीकाचनाधेषु नयानपथबाल: पथ्याकल सलिलकापुपयायोगेऽपिमध्यलीराज्यानाबाने नइजला: पुष्पा: पषोहरशाणगिरिग्रामका कस्यानन्तिमानयेनम्याप्रघ्नत्सूली. स्वावितामइया

श्री
का वि-
ड दी-
१९५

सेग्राममोममत्रिरहितिविधिग्रामस्वरा निरिगाहृरमेथ्याथपूर्वकाग्रुवर्णिनाः नवादौसप्र
मेः सेग्रामेवर्णोतिनेप्रमाणलिखेदेवेति बालान्विवलविधानिसेनामानि १ येगनाः अप्ररसः२
योर्वेमाने : २ निजिगीषोर्वेलवलः शत्रुलोरलोपकटेसकटेग्रामविमाथर्मेणानेयावधानश्चेत
भनेकिनधर्म्यधर्मात्मनयेनपुडेविराजतेअन्यथः ४ नन्कनस्तआहू लोकेमेमि यत्नवमानौरपृप
न्येवजीवनस्याग्रमफलानिनन्निदामिसंपदाहृयअन्यथेः ५ योधानुरूपमिति नयथाषकर्मा

प्रजवयाहुधुः देवयथाग्रसग्रामेन्नग्रसीमामवश्नो कर्मविहितमवानाविसूरेमि
वसानिव १ हतानहूलानामिमृताग्नीनात्वोरेः सहस्त्रशः ग्राणाराणसंख्यातिय
पृथग्येणागमारथ्र २ निजिगीषोः पुनः ग्रामसकटेप्रकटेरले धर्मविराजतेपुडेवीव
नेस्तरनपथा लोकेरनिहितालसौराशेयग्रोसमन्विते धर्म्यपुडपराधेनजोमिमे
ग्राग्रमकल ४ प्रविरोधेनधर्मसपुडेसन्मुख्यमागत योधानुरूपयोइसिझरःसंगः
सनेतरः ५ हस्तत्यिनाग्निवानोलसवोजदामवृषामोहृयोनाथचनरेरगुमिशाथमाग्र
ग्रास्यकवग्रमलमेवकवकरोमियोजामहे निभवरूपणभाजितलक्ष्याः ६

न्येपेएकपवसः सवाहनेसवाहनः सपन्नुषिसपन्न सत्वेइसत्वेडुः निरायुधेनिरायुधथवयाहृपृ
डेवरन्योहृमौमत्येः ५ हेराजन् ग्रामाग्रघमाहृनिभराणवश्ववणानिनडागनिग्रस्तिनूग्रवरूथेष
ध: सग्रामतस्याः हस्तत्यिनाग्निवारलहलेननसमेनदाम्राश्याम हृयोनाथचनरेरगुमोधकारलह
एोनिवागामा प्रजास्याग्रामभूमोकवग्रमणोकरोनिमिलक्षीरेनमस्मानिग्रासयवेरे हत्वोतेड

॥ ५ ॥ नाडीकेलिविलासनिर्णयः

प्रारप्राक्राग्रायापूर्वे सर्गा एनेयाथा मुनाउवककवभापन्नणदारूमवलेपर्वतेप्रजल्लिनाक्पाद
वाग्रयरवककवमि नेप्रखशारशाक्राद्सिग्ना प्रवेदेहनवलानिनजन्मा कोणेइस्था चम्भिम
मुनाउवककवमि ७ इन प्रभुनिप्राकाशवनदेहत्ववणायति पत्रेपन्यादिना सवनसज्यनहमि
सुवनसकुनयाविपननमसारेनउसारनोसमिनिधावम् ८ यवयस्मिन्नवेप्रनेकेषामुरा

एनेकचनिशारशक्रिरादाभूसदीपुलामिकृतपट्टनोमरवक्रदशा नापा मुना
उवकचप्रसेलवलेश्रोदेहेनवस्तानिभवीवमणोइसवा ७ पस्पावरवल्लवदन
धरा श्रीपवपावरनरत्ननारहारे पवपावसवनसक्रमसेकसारेपवणावाविशद
वह्नकरावसिद्र ८ यत्रानेकसराभ्रराम्मवरामापपदोगमाजरालोचयदासपद
विसरलोसर्वेज्ञनामावयत् नम्मिन्नमुन्यामिनिपतीनिरभ्रमापल्लगमावादेकोन्या
माजपिनजनोङ्गविनसोकापवादहम् ९ मेवाटोप भ्रलपदहवेदिपदाभिवा
नसारापदेरमरादेनिजलक्षमसग्रामसवे योमापापिप्रकृतिधिकृतिनामनाया

सुरासुरानापिमानादोमाहूटनार हम्पदेशाश्राजेगनाजरालाणश्रष्टिस्यादोनायन् प्रास
दयाहूसरनासर्वाभ्रमनानावस्तूर्यादोमावासदतसिन्नवेरसवेन मणोपिप्रनानाभूल्यामिसि
प्रतीतिप्रभुनापिनासगनायत्रैवमहान्नामयेजाकाया प्रसरविमञ्जुन्यनापवादमाजेषित
नरमस्तवकोन्य हम स्यादिमवे १० स्फाराशपयशणावनामहिस्र प्रतोनदपणेन १ याम ॥

श्री॰
वा वि॰
उ टी॰
११६

--------ग्र``रनेप्रेकेप्रेकेनारायणेवकाशान्नमिनानामघोत्रदेवानशाशिनेवकाश
दन्यान प्रहान नथारनराणिभास्वरनदिन्यशून्नीनिनेजोऽसिव प्रकेप्रदोलयसि नथाविधे
न: पत प्राप्नम: शशिकालदाणेनत्र नहासिविशमाप्रयेमिनर्थः ११ हेप्राकाशनेमलि
नोमिधत्रशशोकसिवेनशार्किहाम्मवाकीर्णिकजलनम: प्रायेसपत्रेनत्रकलेककलेवम

प्राप्रदोलयस्यगीनेविरेणगणमार्कमंकेनारायणेवशाशिनेवनेयनराणि ने
जोऽसिभास्वरनदिन्यशून्नीविमायाविजेनथाविनजहासिपदाप्यमेन: ११ प्रा
काशकेशासिन्यत्रशाशकसिवेकीर्णिकजलनमोमलिनासिनने संयात्र
य``थिसिमनवस्तुविजप्रबुः कोनामवानरमलेमलिनीकरोति १२
हरीस्यापिजगदोषे: सर्वेहेवाविकारिण: खस्यमन्येप्रदुःस्ववस्वस्वे।
सर्वीयेशून्यता १३

लिन: प्रमदेकाशासिनदशाससवलिनार्थः एवंसतिसर्वेषामस्याशाशकविवेयन प्र
सिनंवनननयसिनन३ह्ममेहस्थितेवा प्रथमामलिनसमादनमलिनएववहिःपिमालि
न्यमापद्यते ग्रन: प्रमलेनकोनाममलिनीकरोति नकाश्चिदित्यर्थ: ११ प्रथमांसनमालिन्यात्
य: सर्वेषिशास्त्यापिनिर्विकारतावसेनेवनयायुक्तसर्वानयीशून्यताशसकलभपिमाशेव

हेप्रेग ग्रसे कत्साशयउरा रउउ हे ग्राकाशलकत्पा ग्रालप मल्पा उग्रउग्रमा इमामाधीरधो नुनाना
वउउभ्रविवपणन्यविलघलीन्उग्रमिर् शाने घोमवकाशराने गोमने कर्मोइ इग्रुवना ग्रुमकेग्रु
कि मराग्रुमकम्मकभाग्रु प्रमराग्रुन्यवामथिपती ग्राधारग्रुसोनिसमसक्कभावस्थेमसंकं
मेरुम्पमेव घम्रग्रघे. घर्पस्पव चलकवावकाशराभेनर हेनलसमायकमवनकमेन ग्रुग्रा
घसेदायनत्नसग्रायेमिराबायाहवाहेसनमसेवोकं हे ग्राकाशानिमेल ग्रकेभाग्रा
उग्रनमया उग्रमामारेवाहोनाभ्रग्रम ग्राधार ग्राशिकिलविरलसावकाशामामेन पाग्रि
नग्रयकारकाववेग्रुन सोकेजनेविमदेवनिलेननहोधेणवरानोवे धन्यमवपक्ष्सेसोन

कस्याधर्ममवोरहग्रभिर् पोकलोगिधलीग्रिव ग्रकाशेइघनाकेकिग्रमकस्मका
मराएरामेपि मवेरमपमसकलाशयसमसकमभावमवेयनेनरहेनग्रुमेगमरहा
मलावसिहायन् ४५ ग्राकाशकाशमसिनिमेलमकग्रग्रेराधारइग्रनवयाग्रमभग्रमा
वा वामेमविकलमधिरलकरकावनावे साकविमदेवनिमेनपरोमवे व ग्राकाशकशे
वधपवनिकवेणनमनेचिरेसमघेननमामेवेहेश्मन ग्रम्मासेयनलपरदेममा २४ [illegible]

थे २५ हेग्राकाशानलधसर्णवनकर्षकधेकग्रकघणस्थानेमिकधेपलधवनिवधेणविरह
त्विनेमनज्ञकिविनू नमयीतास्यानमिनार्थ ययसामग्रम्योमिनयापिजसपरावग्रसर्हामिमे
मानानिवेइसयेमनिसाग्रवहसेभामि ग्रपंग्रम्यानि ग्रुपाननग्रनवासीनिनवसकलकनगुण
ग्रानिवेगुरावयेहायेमपिनग्रुणपरीहास्यानसेवोविन्पादिनिभाव १८
॥ ॥

श्री-
गा- टि-
३ टी-
११७

देवोमनुदि सेतुहीयाति तिनलोकविषेयप्रकादमनादनित्यमाह॥ नाप्निनःनेगृद्दिपक्ष
प्रोभास्वरवर्तमासि दिमानेमेधारागेणारक्रमवपुरमेयामासुनामेकुदेयेनामग्रहलन्त्रि
यामासुकृस्वमर्मेग्रयावनिर्माणकिविदयिग्रहस्वयद्वीतिहेमाः श्रोप्लवसूरिक्रमसिद्धि
नेनक्रमायोविदधानसुसिद्धोविवेष्टिनमपिनकाष्ठुहायिवैमीमयोः २७ प्रननाशयः श्रुतिवि

प्रद्धिप्रसन्नमसिरक्रवपुर्दिनेनेयाहकृस्यमयवाखिलवस्तुगेरक्षे निरोनकिं
विरचिमद्गहसीतिमायांनव्योमवेत्रिविदधोपिविवेष्टिनेने २८ प्रक्रिय
नोपिकार्याणिसाधयन्यननाशयः प्रन.शुन्यमपिव्योमसर्वसोत्रनिकारण
नेनूणसलिलेनैवग्रामोननमवननेनवल्लभाप्निपकायस्यनैवसत्पथा
नदपिगगनधानेस्यैःप्राग्यादिनेदिनेविषममपियन्यारथेनसजेनेनिसाब्धि
काः २९

पुलपुहिसमवित २८ गगनाधनिग्रधगाविद्धोनिसापनेमेसोसलिलेयनादिग्रामसुने
वासितपत्रेमनगरेयमनाम प्रयोनावभाव्यमित्यर्थः दलभेदः प्लिपकायस्तन्नुनासितः
नीमामाग्रायनीशास्यावनारलिनग्रयाप्तिसयःगगनाधानेदिनेदिनेप्रयानिसाभिक्राःसन्नवे
नःविषममन्येषामसमाप्यमपियन्यारथेनतन्यस्यनिसमामयोनाक्षयमाधयन्येत्यर्थः २९

दिवसः प्रकाशलोकस्तत्त्वलोकेन न बोधकेन स्वं भूषयति सर्वेतेवः वसंतादयः श्रीभोरतवारतत्र
लोकेरिक्तस्तमैः स्वं भूषयति एते सर्वेपि मिलित्वा कालकालात्मनाः त्रिभुवनैकनायकयोः स्वामि
नोः सुंदरतरयोः श्रीशस्यानेकभोगांगणं भूषयेतीत्यर्थः २१ महाद्भुतस्य स्थितिस्थितिः विशा
षा सुयंत्रपातस्थितास्यन्ताहर्षयते यतोन विशं भूमादीनां त्रयोदशानां हिभेरपि प्रकृतिं स्ववीर

यामाश्रितेन परेन शीतलरुचिः कर्परपरैः करैः कैलोकन बोधकेन दिवसस्तारो।
नवध्यान्करैः घोरभोरतवारवारिक्तस्तमैः सर्वेतेवो भूषयेत्यनेकालकलात्मनो
स्त्रिभुवनैकभोगांगणनायको २१ भूमाश्रितेन तिमिरार्कनिशेषसंख्यानारात्रिमानगरु
डादित्यरात्सरगणे हिभेरपि प्रकृतिमन्वनितानतरिसविशेषस्थितास्थितिरहान्नमः
हाशयस्य २१ दिग्भित्तिविद्धमिदं इतलोनरितमवीनलेचनउरावल्लभरिभोउं
विद्याधरामरमहोरगनालकारेलोकोच्चसंसरणसत्रपिपीलिकाप्यु २२

वस्यानोक्तमिति २१ अपरः कश्चित्रिभुवनमेकजीर्णगृहत्वेन वर्णयति दिग्भित्तीति दिश
एवभित्तयस्ताभिविद्धं उद्धं तले उपरितनलोपभूतं अंतरिक्षं यस्य उर्वीभूमिरेव अधस्तलं
यस्य च नेत्रवत्स्य वल्लाद्भूरिभोरगृहोपस्कारो यस्मिन्विद्याधरादयः नालकाराः कृणे
नाभिकीटाः यस्मिंस्तथालोको चाप्सुत्वविपद्भूतयामस्तल्लतणाभिः सत्रपिपीलिकाभिराप्यो २२

श्री
वानि'
उटी'
३५८

ईद्रशमिदंभुवनंकालः क्रियाचेतिदंपतीविरायनामस्रुपितिष्टतः पालयतः यथामालाकार
दंपतीविकासिउपवनंअधिष्टितस्तद्दत् यथादिकालक्रियाभ्यांनाधिष्टीयेतस्मिन्दिनेनत्ननश्य
नेकाणेकाले तथापिलायाधिनयपतिवकाराश्चयपतिवनयापिमवादेएनत्तवमेनपव एवंमः
यपदयिननयपतीतिविरुद्धकर्मकत्वादहान्मायांदजालमेनदिन्यर्थः तथाचस्मृतिः कस्मा
त्कस्माज्ञानितदीयेतेपच्यमानानिसर्वदेतिपरुषोचाभ्रतितिः सदीरमस्रोधियाजनयतेकर्मभि

कालःक्रियाचभवनंभवनेविरायनामाधितिष्टतस्वोपवनंविकासि अशोकाले
मातिदिनेननुमह्ममेवनाथायानयपतिचकेषमदोद्धमायाः २२ भुगलकम् एवं
मन्येपारयादीनीरापयमापिकोनाति अकर्तेरवमस्तमोमहिम्मोदेनिकर्तृता २४
नगतांयत्रलज्ञाणिनभवेत्तद्वेमिव नक्षन्यमद्यनेद्योममधिकोऽस्मदेवदि
तं २५

रिति २२ मन्येहस्तोसायो मादिपदाद्दिमनोसर्ववस्तुनो ननुमिरोपआपारस्मन्य
स्यस्वनिरोधेअकर्तृतैवतत्कथंतदिरुद्धाकर्तृतोन्येस्त्वेनेनगाह अकर्तेरिवेति संधति
मार्गनिरोधुग्गानामितिवरतिभावः २४ कन्धिद्योमपन्यलताचाविनोदुगमालोदयमिदति
जगतामिति नभवेतानिसमोयेते उद्भवेतिजायेतेच २५

अप्येयो व्योम्न्येवेश्वरलक्षणनिर्णयं मदन्यतावादिनो मिदं इति व्योमन्येवेति ईश्वरादन्यद्वो
मेतिभेदाद्यन्नतो गच्छतामामेनवादिनाकृतायतः सर्वासि मगांनि व्योमन्येव प्रलीयंते व्यो
मत एव प्रोद्भवंति चकाराद्व्योमन्येव तिष्ठंतीति तन्मायस्यापीश्वरतिशास्त्रयसिद्धं ईश्वरलक्ष
णो व्योम्न्येव तद्रूपत्वमिति तदेवेश्वरराख्यस्य ईश्वरायभिधाः कृताऽनिपादेपत्नोऽज्ञायो वोधम
युक्ता इत्यवज्ञा श्रोनियज्ञत्तावादिनाधर्मेण व्योमत्रयवेश्वरायाभिधाः कृताः २५ यद्व्योमन्त्रः

व्योमन्येव प्रलीयंते व्योमतः प्रोद्भवंति च गच्छतोऽन्नत्तामेतामीश्वरान्यभिधा कृता २६
आर्यांश्रियोऽनिनिपतंति सर्वोऽन्यतेति सर्गे श्रियाः कर्णचराश्चपावकोऽम्भः यद्यामलं
तदहमेकमनादिमध्यमन्यद्वमेकनतकारणमीश्वराख्यं २७ आधारमायतन
रंत्रिजगन्मणीनामेकोऽविभर्तिमितमंतरशेषवस्तु व्योमैव विद्ध्यहमहं परमेवम
न्येयशो दयास्तमयमेति जगद्भ्रमोऽयं २८

सकाशादेवाग्निविस्फुलिंगन्यायेन जगज्जन्मादि मन्यसेतर्हि न जरे व्योमतत् किंतवि
द्व्योमद्रूपोऽहमेव मय्येव सकलं जातं मयि सर्वं प्रतिष्ठितं मयि सर्वं लयं याति तद्ब्रह्मस्मह
मिति श्रुतेः अहमेव सर्वेश्वर इति तरस्यापुरूपत्वएव निरसनार्हंइति तत्रकश्चित्तत्त्वावि
दाह आयांतीति ईश्वराख्येन रस्यं मेधायिकाद्यभिमतेनेत २७ अमितेषत्र अशेषवस्तु
श्रेतविभर्तिं त्रिजगन्मणीनोऽआयोतंतरं आधारस्तद्व्योमैवविद्धि पांशुसैवेमहमन्ये २८

श्री॰ वानि॰ उ॰ टी॰ १९९

काश्चिद्गिरौ कोलकविशेषं दर्शयन्नाह वनाद्वनान्तरमिति गिरेः शिरसि वनाद्वनो वनचरेण चारुणा का-
मिनामनोहरद्रुमगहने भुगीते गीयते अथ पथिवहतागच्छता अमुना वियोगिना पुरूरवसा ग्रही-
तेनऊत्वा रसाकुलं यथास्यात्तथा सगानाऊर्ध्वं विलोक्यते ३९ अपरस्तथाविधमपरं कोलकं दर्शय-
न्नाह गीतमित्यादिना हेनाथमिति भृंगवने उद्यानतरुस्तदीयपल्लवभरथायेऊं जे वियोगहतपा-
सोल्कंठया विद्याधराल्यां तया निसस्पकं दाक्षिण्याद्गिरा यज्ञाम गीतंतत्र अथापरस्तद्दूषये

वनाद्वनो वनचरचारुकामिनाममनोहरद्रुमगहने भुगीयते इतोः गिरेः शिरसिविलो-
कनेमना वियोगिना पथिवहता रसाकुलं ३९ गीतमुगतरुपल्लवभरे निसस्पसो-
त्कंठया कदाक्षिहगिरा वियोगहतया विद्याधराल्या स्त्रिया यज्ञामात्र तदेव नाथप-
थिकः सोद्भासमाकर्णयत्र दोलाहोल नयेवचंचलधियानोयातिनोन्यत्र ४१ गा-
यत्याश्रितशिरस्तरोरत्नयुतेनि सस्य विद्याधरी का कल्पातिलके वियोगविधुरा वाष्पाकु-
लेषा ५२ नाथोत्संगगृहीत विकुकेस्मरं भवद्व्रदने स्वत्नासा धरस्मयन हतसमानो

थिकः सोद्भसमाकर्णयन् सन्दोलायामा दोलनयेव चंचलया धिया अन्तेनोयाति मन्वेर
पियाहीतिनोन्यत्र विश्रमित्यर्थः ४१ साविद्याधरी वाष्पाकुला सती कृतिलकोविनम्रविशे
षकं यथास्यात्तथा गायति किं गायति तदाह हेनाथत्वदुत्संगलक्षणे ग्रहे गृहीत विकुकेस्मरं मी-
षद्वास्यसहितं भवद्व्रदनं लतातोरसायनं स्वत्वाइनः अनरास्वादहमयापता ह्रसस्मा लिंपाः सव

विक्रमोर्वशी ९१

किमर्थं त्वमत्रैव सा स्थिता गायति न त्वाह अस्याः इति सः गीयमानः प्राग्भवतीति प्राग्भवः सन्
पुष्पापमिति विद्याधरः मुनिना केनचित् विरपराधेन निमित्तेन शापेन वर्षद्वादशकं शुकीकृतः तदे
वगणयंतीसैवात्रैव स्थिताः उत्कलिता उत्कंठिता तमेव स्वदयितं पादपे संश्रिता सती सा
गायति हे राजन् मार्गविहारिणं वदनतः मया एतन्मार्गे श्रुतं १२ सच मुनिरस्मद्दर्शनमेव
शापान्तमकरोत् यतः सेष त्वद्रूपभृतो विद्याधरः अस्मद्दर्शनादेव शांतशापः सन् विरचितो।

अस्याः प्राग्भवसत्पतिः स मुनिना शापेन हरीकृतो वर्षद्वादशकं तदेव गणयंत्येषैव
सात्र स्थिताः गायत्युत्कलिता तदेव दयितं तं पादपे संश्रिता मार्गे मार्गविहारिणो वद
नतो राजन्मयेत्वत्श्रुतं ११ पश्चैष सोऽस्मदवलोकनशांतशापो विद्याधरो विरचितामव
च्छवालो कंठे करोति रुपाकृतिविभ्रमैस्तैरेव बाहुभिरलं स्फुरदुग्रपुप्यद्दासः १३ शिख
रिणीकरिणं ऊरुसमोत्करो विरचितस्फुरो मस्तरानने गगनविच्युतभारकलीलया
शिखरमेष तथा रसमानया १४

अथ मच्छवालंतो विद्याधरी विरूपाकृति यान्ते स्तैरेव बाहुभिः स्फुरदुग्रयाये वहासत्वेन समंपत्र
निरवस्थतथाविध' सन् आलिंगकंठे करोति पश्य १३ अपरः शिखरिणी वर्णयति शिखरिणो
मिति शिखविलग्नोकरिणो विरचितहलेषु स्फुरो मस्त ऊरुसमोत्करः शिखरे छमेषतत्
धारोचासंतिकाहिमकण स्तनस्मानगगनविच्युततारकलीलया राजते १४

श्री॰ वा॰ वि॰ ३ री॰ २५·

अपरः कावेरीं वर्णयति मीनेति मीनावलीनां सरभसमुत्प्लुतिभिर्वेदिता स्वैर्वीचीभिर्विलो-
लाभिः क्रीडतीभिर्विरुवतीभिः कुररीभिः करालाज्जलमण्डूकपरालिः शंकेः शंकुभिर्म-
गभेदैः संकुलाकूलानि कच्छजलप्रायदेशस्तु यस्याः सा याविधा कावेरी अवभाति अ-
होऽस्यामुर्व्यै ३५ हे राजन् अत्र सवेलशैलस्य करके सकलकावनशिलाराविलमध्ये

मीनावलीसरभसप्लुतिचरितोद्ववीचीविलोलविरुवत्कुररीकराला कावेरीयं
हे जसमण्डूकपटावभातिनिःशंकशंकुजलसंकुलकूटकच्छा ३५ भात्यत्र यस्य
रविमणिकूटकैः सवेलशैलस्य कावनशिलासकलामलश्रीः वेलावलोलवरु-
णालयवीचिभंगपर्यस्तबाहुवहुरागनुकम्पमाना ३६ आसन्नपीनमल्लदाव
लितालयानोगेहोपशल्पपरिफुल्लवनडुमाणं लक्ष्मीः पलाशपरलावलितोव
राणा वोधिकमासमवलोकयपर्वतेषु ३७

यस्मात् वेलास्तववलोलस्य वरुणालयस्य वीचिविभंगैर्यर्यस्तस्य बाहुवद्धशाखोर्वेदवाग्रैः क-
णप वो पमानेयस्यास्तथाविधा भाति ३६ तथा यचैतत् आसन्नैः पीनैः तुल्लदेरावलिता
लया नागे हो पशल्येषु सीमान्तेषु परिफुल्लवनडुमाणां तथा पलाशपरलेः आवलिता वरा-
णां वोधिकस्ताम् आभीरपल्लीगृहाणां लक्ष्मीः समवलोकय ३७

नयाऽग्निरे: पृथ्वी पडुयोऽग्राः प्रतिष्ठाः पृथ्वीत्रा: पृथ्वमादिकोऽपि तनयामेदाऽस्तसाप्नुय
भाऽग्नीवचदूतरपृथ्वीभाजनमानिये पुनयानिधा: विविधाशिलेदिनो कृष्णानमाग्नेकाऽ
माय: कद्रूजलप्राप्ता: शिविरपदेषु शेषु नयप्रपातेषु ऊर्ध्वेरेपानयनतो जलजालस्पवि
लासमयपाशोऽविनोदनृत्येपयाद्यानिये पुनयापतिधनिमिवेलानोऽग्रहापत्रनयानिपेपुग

ऽग्निरपृथ्वपदुयोऽग्रपृथ्वीत्रामदाऽभोऽविशिलेदिकोऽकका:
ग्राम पृथ्वानजलजालविलासवायापल्लादुह्मगदनगीजलनाग्नि
येनि ग्र. ऽग्निरकेऽदलदलोनपल्लीयमानक्रजन्मदोधमभुयो
मरणामरणं मन्यनमाभवनिन्द्रकिंहिहामालोयोगोऽ
लेशुगिरिलिनराणं ३५

हनेपुगीतानियेधानयाविधाज्ञनायेपु एवविधानगिरिग्रामा: जयति स्वर्गमिति शेष: ३७
नदेवस्फुटयति ऽग्निरिति रहमिरग्रमेगाऽलेपुऽग्निरणंसपयाम्बिकासितानेसकदलपत्र
लानेनादलानरपुग्राभिपुलीयमाने: क्रीनिडुमेदापमेधेपे: निर्गलितेनरूपादानोऽप्पिनका
माणापामरालामघिरिगिरिगहूरिणावरालप्येदाधमिपुनानायानलिभिवनिसानलिभेदेनकी

श्री॰ वा॰ नि॰ ३ टी॰ प॰ १

शृंगारवंदोल्लितामिंदोलावेनकल्पितानामिलेताभिराजलकाननस्वांतः गिरिगव्हरे ग्रगायेमी
नोपुल्लिदद्येमानामानेनेपुदजेमेयेयथासाजयासीलासह्यंमारवेणभिराजसः किरानाः
ग्रग्धभुमशाशुभिवगमश्चुलोमिदेयेङ्कफिकयेङ्गिनि ग्रहोश्वमामन्यञदजरश्रीनामन्यमनसो
वसलत्पवेधनपात्वमीरशासमगुप्पविनिदेयनवेन्पथेः ग्रथवायुमावदोल्लिनलनास
रगापुल्लिदललनानामाननेपुदजेमेजनान्पुग्धभुगानोपुल्लिदललुनानेजसोदयोपहसे
नसनाथलजाधिनयुसिसधानाकश्चुमिवमत्पमानारहायाणपसमयेमिनिदेयजोनिकेमिलु
नेत्रा ध॰ किवनानाविधभ्यः जसमाकरेभ्यः सभ्यः शान्यसामप्रपरागादिः सारयनलयालि

शृंगावल्लिनलसनाजसकाननेमृतगोयनलिदटथिनानमदजनेजे सीताभ[illegible]
गनश्चुणमेविहरेपुकिशुलिपाशुभिवश्चग्धभृगोकिराना ध॰ नानाविधासिकज
मोक्करमारलग्नश्रलीटलावलनपीनलिलाधगणाः साभः मधपमसणानतरजे
गाग्रामाणीरीरगहनेपुजयेनिवरे ध॰ रुजलिझेरयाश्रयः पोसस्थ्योद्दिश्रमिलङ्गमा
हेस्पसूणसिमगुग्धपल्लवललदह्नीविलानावताः पर्येनोजनसालसेवितजलदार

धस्थावायोवेलीदलानेनायुनोपसवलने शीनालिनानि ग्रथगानामेगानिये: ग्रभिभि॰
सहनश्चुणनयोनेनमथनरानिसाभ मधालयानिधानाश्चुनोमसरणनमरेजरगादि ज
लाशयायेषुनयानिधाग्रामाः सारभगणणधिकोनवेरजयानिनयावरमरसयेभ्यापग्राम
वासिनोहसाधिवासिनिति ध॰ पादधयेवाख्यानेरेटशामीश्विग्रामकाः शाशिप्रसवगस्थान
गरस्पयान्पयानानिनङ्गागाजवसोप्रम्यः सोमसवनरक्षिपुनेः वेराहृतकार्मित्ताग्रपस्थनम्मिना

[illegible] ५२

किं चैवंकपार्श्वस्थे तत्र कृशानुशिर्मेरुसंयंयो पकपार्श्वे च विक्षोभः वारिगरवो वारिदवारणायेषु तथाविधेषु गिरितटेषु स्थितेषु श्रीमेषु याविलासलक्ष्मीः स्वाविभववत्काविरिंचे: राजेषु पिञ्जतः इसंभेन्यर्णः ५५ स्वामोदमेदनतुनोनरमिवसंहरेषु संतानकस्य कल्पवृक्षभेदस्य लवकान्हसंमितकीलाः निर्भरकायेषु उजिरा: मेरुधुनिमधुपाकुलाः पारिभद्रामिवतरुकूपाः सोरा:

श्रासन्नपीतद्युनचर्वेरमे वनादनन्याक्षिपंदिनवतो वविभ्रकीर्णैः ग्रामाकल्पपिक-
लकोमलवर्हैर्दे योद्गीनवेरकमणिप्रकरानयेति ५२ पार्श्वस्थचारुशाशिमेरु-
लमेऽमेषु विक्षोतवारिगुरुवारिदवारणेषु श्रामेषु यागिरितटेषु विलाससलक्ष्मी
रान्येषु साविभववत्कजनाविरिंचे ५५ स्वामोदमेरनवनोतरसंहरेषु संतानकल्प-
वकहासिनिर्झरकेषु उजिरमेरमधुपाकुलपारिभद्रसारद्रुमेषु भिरमेगिरिगह्वरेषु
हरिणीवावरमेषु हारिहारिनहारिषु गिरिग्रामेषु पुष्पेषु रोषुवरागिनरणो ५८
स्फाटिकस्तंभसंभाररम्यनिर्झरवारिति नत्यंतेनाशिविरिम्भः पश्पासिन्याहगह्वरे

कुमायेषु तथाविधेषु गिरिगह्वरेषु भिरेमे ५८ पुष्पेषु मन्मथानलरेषेव हृतो हरितवर्णमीवारा-
णत्यत्रानि विशेषवर्णार्थे विस्तारितानि तेरम्येषु पलेहरिणैनोमनोहराणि षु वनीनीवारैः समृद्धे
रम्येषु पुनहीरिणोममोहराहारीताः पक्षिविशेषास्तेहारिषु रमणीयेषु पदेहारीतैरेवत्ता हेहंतेन
स्फाटिकसंभानोसंभारा स्वरम्यामीधारायानिनिर्झरवारीणियेषु ७० रत्नानि धनेनति निर्झरषु

श्री॰
वा॰ ति॰
उ॰ टी॰
५-२

हारीतैः पारिभेरैहीतिणामनोहराहरितैः उपवनद्रुमापासनयावापिप्रमाणेन हंससारसादिकलितजलाशयाः श्रमलाकाकल्पोयासु गिरिगह्वरेगोपितासव्यवहितास्तग्रामस्थलीषु पद्यसर्वजनगम्यसिद्धः कृमः स्मरारसेनस्मर्तेरति मन्ये ५९ श्रासर्वसमाप्तेरितश्रारभ्यप्रापेणान्यापरेशोवोध्याः हे श्रीमन्तो नृपगनिवहत्र महोवार्येयस्यतथा विभागवन्ति पालनेसुत्वान्महाशय श्रानपहरमोहरुत्रतागभीरावश्राक्रान्तिशरीरंयस्य तथाविध भोमेचक्रेवश्रुष्टू

हरितहारिहरितोपवनद्रुमालवापीप्रमाणरणितामलकाकलीषु ग्रामस्थली
षु गिरिगह्वरगोपितासु मन्ये वरे परमतेस्वरसेनकामः ५९ श्रीमहत्रमहा
शयानपरहमोहगभीराकृते भूपन्मृपसभूपतांभवति भोभूमेरसेकास्वदं
पतन्नयपयेन्मनासिपरिदेमेवतन्वयावर्धना स्वीरस्वरपहवस्यत्लनरुडस्त्रैभो
विभागक्रमः ५९

तोपर्वतानामुद्दरस्यभूपतांभवसि तथाधर्मः स्वाराममादिसंयन्त्रिहेतोः रसस्यमनलस्यपुष्कस्यत्वमसि पयसन्ततां सहस्रवानापिवर्धीत वर्धतांमयायत् श्रपाजभूमेषु द्रुपरस्पलेषु पत्रस्पलेषु तत्रत्यकदकारितरुषुव स्तदेत्रसाम्येनत्रभो विभागक्रमश्चास्ति पतेन स्तदसत्यात्र विभागपरिहानेतसन्तोमनः रूपयेत् यदिभवाहशामहतांपिस्वपात्रप्रणोत्कर्षेनमानयति तदेसमेकेमानविध्यतीति भावः ५९

शत्रयारेभादिकालेवृत्रकाकदूकर्मकरो रजस्यनेनदानसंमहानूरः सहेदोषस्त्याशयेनहवि
र्म्यविनि हेमेवमेसनीयोनासमुद्गेभादोमेवारितिमरेर्मिलेयामिनयाउद्वेः परस्यः सर्वशामि
भाश्रयदत्तासीत्यगुहृकिंवप्रदः समुत्रिविषिमावनोभारस्थेमानमुनिममभिज्ञतेपेवलवाविधानिव
समि किंवशरम्दिरिजस्यापिभवन. प्रविशापिनापवलकामिरवकत्यापाप्रपारहपेमरेदेशमिके
दानार्थमन्याय यथोमिन्निवगुरुणि्पुरः सरकद्धर्मिः प्रानेमानरोनकेत्तहींवलनव माबोः
र्मिनेतिसर्वमामनेविनमेवसनः ५ मरस्यगाहवनिनि शुभमपिवस्त्वपयाम्यमानगतेस
निवेश्यामित्तोयेवाविमिमेरसंहेः परस्यागुरुः गुरुः सम्बिपिमावेनोनिवसमिथारस्य
मानुप्रतः गेन्नस्याव्यनिकेवामिरवभवन. कामानुयानलहानेयोत्त्यायाशनिमामेना।
पिविकिंपिटेनकनवावैशेन ५१ वन्नस्थानगते सर्वप्रभमपश्शुभेभवेत हर्षिवस्यानमा
सायावनिमिलतागत ५२ यहानुमेवेनजसंविमृक्रमहोत्रमेयेनमिरोगानृः यहो
उत्रेमेयमेपामिनसुजनमेइनायो मणवीवदान ५३ नहितूल्यमस्येवमयावृविनेरस्याव
रनेपरिक्रामिजन्न युमाहुहीनेकिमुनामयर्शिचेभियायेवायशुमाननावे प्रयशुले:
शुभभेशुभेभवेत् वामनाइनिकेदः ५२ दीन. दोदः यणवीसहरिवप्रमोस्रानसस्वादिवि पदो
नोमितनु ५३ देयोरवीरेतुणवर्णेनयसेगाभ्रहृपरीवेनेद्वैप्यारिशान्मिमामूर्कान् कृत्तिनह
गुणवेनिमेयसरे हे पदर्शनेनमिरति नेहुत्पामिति ५४ यमिहुसीमेनघपवनगेहकयमहोय
रोमेहरुणमिनजाहू गुणेमनिष्वयशौविप्रायोदिगुणेः कस्यचिन्नृपारेहृयारेयोभवति

श्री॰ वा॰ सिं॰ उ॰ टी॰ ५·२

विषयवीचिभुभोगपरंपरासक्तमूर्तिः प्रसंमितशरीरोविषयलंपटोमूर्खः भुक्तादिभरोन्नो
न्मन्नाग्नमदिरादिनामन्नम्कोपावेशादिनाकृपादिपतनोन्मुखान् पिशाचावेशेनधावमानोत
तेन्वत्तानभ कथंपदेहादिपरिक्लेशं विस्मरणादर्शनेनसर्वोत्कृष्टप्रमाणप्रतिपन्नाग्नुमानाधिर
कान् षष्ठादिभूमिकारूढान्मुक्तानितरारोपेणपतनत्वेनत्वमेवविलोकयस्वविषय
लंपटस्यरक्षासत्वेऽत्रवाजडत्वामितिनतरहस्यविचार्यतोयदीच्छासचेन्नहि मृपवत्सुभिन्नत्वः यदि
नत्वंतर्हितत्तणत्वबाधरपिविषयलंपटाद् देशाधिकाजनोपि स्वयंनीचतीतरणसाम्यमाधि

उन्मज्जमज्जपतनोन्मुखधावमानमानाधिकाविषयवीचिभुजंगमूर्तिः यन्मन्यतेतरला
लताश्रविलोकयेच्छासत्वेजडत्वमततरहस्यविचार्यतोनत ५१ कोलाहलसमालेपि
तिर्यन्कोटभ्रमानसेः अन्यथासहितेसिंहैर्मीलितैरन्यथाशुभिः ५७ नित्याशुचेर्पि
यमनेभवलोकनिष्ठुरथ्यांतरभ्रमणीतसमस्तकाल कोलेयकाय्यसमानतयैव
मन्ये मूर्खेनकेनाधिरहोवतशोहितोसि ५८

इह्लेभवत्र मितिविचारयतामिष्यतीति उन्मज्जादिभ्योमीवर्त्वंतस्यार्किंवाच्यमित्यर्थः ५१ कुनग
रितादिकोलाहलः सिंहैः भ्रमभ्रमानसेरनादरमीलितादेः सदातेशुभिस्तत्भ्रमीनसेभया
मीलितादेः सहतरत्भयत्रान्ययाक्लमितिभावः ५७ हेकोलेपकमत्र मूत्रयाम्निकुलेतसमा
नतयास्वगुणामोहायोरपत्रा मन्यमानेनकेनचिन्मूर्खेणतित्वभावितोदीनस्वगणस्वकीर्तिहे
तोसिमन्येइतिसर्वोक्तसंदेहमिमियः तथाहिसतिशिष्याकुरोगुणाधिकदर्शनमपपयतातिभावः ५८

असटचांकर्मवैषम्यादिषमंनगरकुर्वतोविधाताशैरद्दिवैरविन्‌ सरमात्सयादेवजन्याप्रपक्षने
स्मिन्‌जनिसामानामनुरूपाणांसर्वधर्मोरोगदशेदर्शनादयसर्वमेववस्त्राणांसमेनिर्मितेकिंतत्स
र्वेनतदाहवासरत्रिभुमेधेप्रवकरस्यस्वनिर्मितेकहरेगतेऽत्मायेनपशुरीवसर्यवभोननं सर्वेन
नैरलोकमरतिसर्वोलोकोरथमार्गेसामिन्कुर्सिनाविरप्रविताधार्मनिमेपुनतदिवयेकुरनिह
रिव्यातयास वैर्निपेधारीरचनिसर्वेभिरण्यं ५९ इतीरिमरतेएषतेनरूपायस्थाहासान्विनेय
स्यान्नयारवाक्येमात्वमतान श्रमेधस्वपविभेदेस्तापभिमाने स्वायविवारनेत्रणहिम्त तादिनवमूर्ख
निःसंसर्वनगरस्तदशोकवेनोयविंधात्रादेभिरेडेर्मिकुनिसमहशोनिर्मितेसर्वमेव वासो
मेध्यावंकरकुहरेभोननेगृयपुपं सर्वोलोकेकरनिकरानि सर्वेनिर्येशरीर ५९ तत्रः
कोपमरत्नरीरितवनेसोवावद्दासान्विते मनोमोदमममेधमोध्यमध्येष. सैवतःसोभि
क. शौर्यभक्तिरकत्रिमापुनिरनिश्रीमान्‌रोणेधनिमेमूर्खोदेयगुण प्रपद्मनिचये
रनिष्ठनोलस्पने १० भक्तेमध्यमसेध्यपवरमतेनित्यमहावस्करेनलीमन्निसचेतनंकृत
रतिनिष्ठनकृतानि सर्वेरन्यरमेजनीवद्यालितेलोकेनैनेस्माभमे पाधारवेलसमान्वित
पेहपाकेगेगेराधिकंताक्षरशोध्येमितिधनिरत्यसंतोष. एषगुणेकरंवास्त्रिरमान्विधापिदर्शनेनष
र्वोनोलभ्यते मन्त्र सैतोधमहायं १० अवस्करीपुरीषेवर्वसेवस्करानिसद्सर्वेननेसजीवमपिन
कलमूषकादिरवालआनसीनिरपराधमेवाश्रित्विनननेनिवेलचक्राणावस्तादि नसीनिरपराधमे
वकृतंनिरशानिजनेविवारितेरमेममक सर्वैनेनेरत्यलोकेस्माममेपर्वेश्वलेश्रमेनेनेस्वर. अस्मये

श्री' का' वि' उ टी' ५ ५

क्वचिन्नदीतीरे निर्मोत्पादनभवत्पापद्मिवालिगस्याधिरं नेकाके दृष्ट्वा कश्चिन्नदूरस्तात्पर्यम
न्वेतेतल्लिंगस्येति आत्मानस्वदर्शयति निदर्शयति किमितिनिदर्शयति तिनदाहंसवैवेषोस्मपः
यातकालांस्मथोगानिदेहस्तोमभेयदङ्गं गेशिवस्य भवत्पापशिवालिगाः मयणेतदहंनमोप्रत्वते
काकभ्रलंपश्यतेति १२ अपरः सरसिनरंतंभ्रमतंकाकमयदिशपाह काककेति हेकालिनका
कका ककजंतुभिः कल्काशैवैदंभक्ष्यनिभिः कावलिनाहंससारसादिशल्णयेननपाविषः त्व

लिंगस्योद्वेरत्काकस्मात्मानंदृशत्विधयं सर्वोप यातकोलंवेगतंपश्यतमामिति १३
काकात्कडुकल्हारवकवलितगुणकर्दमेभ्रमन्सरसि अन्नवपतिमभुपरवेयदतो
मेशिरसिफलभूत' १४ कवलयसिनरकनिकरं परिहरसिमृणालिकंधोदः यद
नोऽस्वमात्मयत्नेस्वभ्यंतसर्वदास्वदते १५

सरसिकर्दमेभ्रमन्सनमधुपानीरवं अन्नरयसिसकडुकरवैपरदकवलयसीतिधोऽहः
१६ काक नरकनिकरंनानाविधममेध्यं कवलयसि मृणालिकामामपरिहरसीतिशत्व
श्रतसिस्सपाविसयोमास्त्वयतः ऊसितमपिस्वादुयस्सानितपास्वभ्यस्तंचेमदेवसवेदास्व
दतेयथालशुनोपस्कृतंयंजनं तद्वामामित्यर्थः १५

विविधानां वनकुसुमानां केसरैः केसरस्य परागैर्धवलवपुः काकः श्रीमान् हंसरतिहृष्टः रत
यैरवशङ्काः श्रयोम्लेननरोक्तिंत्रकृमिकुलकवलेवलवत् काकोहतानः १९ ११ भ्रमरलवान्याः
महारण्यस्य मदः स्थाणोर्मन्मथजीर्णैर्भित्तिभेदस्थितोयं काकः यथा निशि सुसेनेन चोरस्ये
त्य हृत्साकृत्य दशादिशोऽनिरीक्ष्यते तद्वत् श्रीर्निह्यत इत्यर्थः १० सरभसैः सारसैर्विरलतोपुष्क

कि ५

विविधवनकुसुमकेसरधवलवपुर्हंसरवहृष्टः काकः कृमिकुलकवलाक्षिप्त
मयोकवलयनहतानः ११ मलयवर्णैरवरैः कुसमसेगत किलकोकिलैः वेनवि
हायते काकः स्वयमपिनुभाषते १२ भ्रमरणान्यामदस्थाणोस्थित काकोनिरीक्ष
ते चेत्वादृशादिशोरोनिशिसुप्तेननेयथा १३ सरभससारसविरलतपुष्करमक
रेदस्तरेसंपति कथमिहाविहरतिकाकः स्फुरदवकरनिकरभूसरस्कंध १४ हाक
ष्टमिष्टवगंधिसुरंडरीककोशे कथाहननयोग्यस्तवः पिशाचः परेषकाकरूप

रागोपमानो मकरंदे स्नुतरेरहतरमित्स्फुरता वायुनोद्धूयमानधूलिता सुषकरेणभूसरः स्कंधो
यस्य तथाविधः काकः कथं विहरति सुखमिति नितराम् इत्यर्थः १८ स्फुरतां विकसितानां पुंडरीका
णां कोशे इष्टवगंधि अभिमतस्वरूपे सरति स्थितैः राजहंसैः सहपद्म कथं तीति कथाशिला
सामिरादहननयोग्यस्तवैयस्य तथाविधः काकः पिशाचः अस्मिन्कपल्वलेनउपविश्य राज
हंसाविरवनाय विविधाः लीलाः करोति हा कष्टेरानन्वयपद्य १५

श्री
वा मि
३ री
५४५

वचनापहारादिनास्वलभ्यपानादिभागन्यायेनोपायेनसाधुर्मामाघदिति शकपातत्रिरासा
परातसभाशोकदुरंटतत्वलभत्वन्यापदेशेन कश्चिदाह हेकाकेति कर्करवलत्तलोयः
प्रोत्लेकर्णविदारण क्रकच सर्पवेकविद्रुयस्तत्याद्हेकाकस्वभागमकाकोमाभक्तामिति
पाकपास्तदाकाकानेवाहूपस्वरस्मितत्रेतादक्स्वर्शकनेश्रयकत्तयानेवपक प्रशेमे
जीवतित्याशयायिकस्य कोकिलस्यपाके सभेककस्मारनर्थकेअथेपुस्मातिहियस्माइतो

हेकाकर्कशरवक्रकचैकविद्गलाटक्लशाकममपिक्तत्तेयथाले कस्मादनर्थ
कर्मिदंपिकपाकमेकप्रज्ञापायानदपिनेसुपहासमसिद्धे १ आलोकयेकजवने
सविलासवनकाकवलकसहशाभूशमारस्त हाकष्टशहृशतनहविवेशे
नोपेनोरोदितिक्रकचकेनविदार्यतास २८ ॥

करभाषणेकशीलस्यतन्त्रात्याक्रियमाणमपिसुस्वरपिकपोषणेनमनोरथासिद्धेःकि
लउपहाससिद्धेभविष्यतीत्यर्थः १ काकस्तोकिकश्चिराहेतिशेष किमहनताहरं
ति हेकाकय जरुघ नेवरवलानावाकष्टे क्ररे शश्शाने श्रुते विदासष्टविवेशेन सन्
तोदितिस जरुघस्वपाकदुरवक्रकचचकेनविदार्यमाग्नहेननतयोनेकिमर्थंगसोत्पन्न

खलसभा योऽप्यमीपि खलयवयोग्याः नैको विसाधुरित्यन्यापदेशेनाह विशारविलि वि घ्राणमभिः सेवरङ्गैः शशहमिहिंसंभवुरेवकैर्मङ्गभिजलकाके स्युचनेपल्वले पविवपसाः कौशिकाः काकास्मुस्मस्लन्निर्दिपद्मापल्वलन्नूपागोष्ठीसभानयोग्यैः समन्वितास्यात् कौ शिककाकाद्यन्यत्रासमोपिविरोधस्याविवक्षितत्वात् येषांवाविरोधः शाश्वतिकइतिद्वंद्वैकव द्भावानेकृतः पाङ्गनिर्द्वंद्वेकवद्भावस्तवैकाल्पिकः ४२ वर्णेनः समाः संवरणः पक्षीराज्ञास्वकाः पक्षाः आकृतिः संस्थानेनवपस्यगदिनेळेकवाभिः ४३ साधनामपरोपोपिसोऽप्युभाजः खला

विशारुघारुमयेवकमङ्गवनेचपल्वलेचपत्ना स्पृयेरिकौशिककालदेशासम न्वितागोष्ठी ४२ कोकिलाकाकसंघातैः समेवर्णेनमाकृतिः गरितेकेनमामेनिस भाषामिवपंडितः ४४ मरकमलमाकूरवलनेसोऽप्यमलंकोकिलस्यकमसमलता नत केकहङ्गमङ्गकावककङ्कूरवायसादीनां ४५ श्रोवोत्सवेनवकलेकलकंठश्रोत्रनादे श्रुणोनिमतिविग्रहसेपिहूले काकेरुतकलहेरिदगल्मकेप्रश्नोकारवैवेरवे श्रु

मोत्तसंवेधपवढ सहरस्याशयेनाह मरिमिवापसादीनांसंस्पर्शमपीतिशेषः ४४ खलसभा यांसविद्येपन्यासोत्सवे नमेप्रतिकश्चिदाह श्रोत्रेतिहेकलकंठकोकिलश्रवदेपसोः रवि विग्रहेमानादिर्मिमिश्रेवणपकलहेसंधो संधानेहूनेभूतेकलहेमभूरेगतपवश्रोत्रोत्सवभूतेत वनारेक श्रुणोति यतरहपिशुमेदगल्मकेप्रलके सहसरेवकलहोपेशानयाविधे काके केका

रघुवंशे सर्वंकषाभिधे ... १५

श्री
वा टि
३ री
५० ६

उपवनेरागिणां श्रवणानुरागवतो पुरः स कोकिलशिशुः मन्मय ममपुत्र मयापुष्टः मयो जीवितः त्वासिन्निदंकारो न्यक्कारस्तद्धृदये भीमेरावे सर्वज्ञातो रोमीरसाः निरुत्साहाः कृताः १ ६
प्रयोगेषु पुत्रत्वसम्बन्धे योग्यतादि भूमेरा स्वगुणप्रदर्शनोन्मुखे केचित्यन्यपरश्रद्धा किंकि मिति हे कोकिल त्वं श्रोतॄणां योग्यतादिकमविचार्यैव स्वगुणप्रख्यापनोत्सुकः अपकालहर्षा

वाचा कोमलया स कोकिलशिशुः कल्याणकल्पां कथां सर्वां वर्णनमात्रेणेव मञ्जु रुतेर्यावत्करोति गिरां तावन्मञ्जनयोर्घोषि विरते हुंकारभीमारवे प्रोद्देशोप वमे नैपत्यनभसः सर्वे कृता नीरसाः ॥ किंकिं कोकिल कूजसि कुतरवे दर्पोन्मत्तोऽसिते श्रीवाकोरस्तनः प्रवेशाय चनमो भ्रष्टैर नेत्रमः इदामे कुसुमे निरन्तरत रेर्नेरं मधोर्न्भित्ते हे मे तेन कृताल्पशारनिकरैः शुष्काः अमी पादपाः ॥

तदुत्तरं किं किं कूजसि आवोपेद्विवने श्रीवाकोरस्तनः हृदानुबद्धे स पुष्पलातिनेकूजन समुल्लासेषु नवरेतः प्रवेशायतः बिरेप्रवर्ययं गणो पन्यासकालिः पतेव श्रवणयोग्यारतो प्रयो माभूत् इदराहामे कुसुमे निरन्तरतरं मधौ वसंतस्त्वं भित्ते नाकितदे मेतेन अमी पादपाः तषारनिकरैः शुष्काः कृताः तथा चनेनेतेषु त्वद्गिरां साफल्यमित्यर्थः ॥

विद्याः नवाः छेकुरः यस्मिंस्तथाविधे वैदेशे मासि याविहरिणी साकाङ्क्षि किं वाङ्क्षि नित्यं प्रशस्ता।
कृते देङ्कृतन्तो किल प्रपंचमधुश्च्योतमासः कस्येति स्वन समस्तमधुमासात्तस्य याज्ञात्मनः स्वसमधुः
नरोसकामान् लसोच्चैः नवनवेति कलरवैः कोमलं यदङ्गं श्रृङ्गः स्वपदे ३ भेगमनस्तेव वचनेन
न शिक्षितो सि वने निलिये नहि विरहदुःखितायाः मम मधुः किं न प्रिय यासरक्तसौगायत।
स्त्वेव एवे वममममेनिवक्रतेन वने मिन्नो किमेषु मीरुनायेवनवे त्वया २८ काकङ्गमेकाक
समदे मोनस्य रस्य पञ्चाद्विलनस्य विहारस्य वर्णस्य वधुधः गात्रस्य साम्येपिका निर्गिरः एष।
कूजन्तो किलकोमलं कलरवै नित्यं प्रशस्ताकृते केनैषमवशिक्षितो सि वचनैः दुः
मदे रंभे गे वेदेचिव्रनवोङ्करे विरहिणीवाक्किनयापापत्तुनः कस्मात्पेमधुरित्यनस्त्ववलते
त्यक्तं त्वरोच्चैस्सरो २८ मोनस्येहविहारवर्णवधुघोसाम्येपिकाकथने काकः कोकिल
एषको निर्गिरोदूरात्परिताप्यते मध्ये सूर्क्षेननस्यपंदिनरवस्याकारेभवाक्रियः स
वेदितिशेषेमानसेनिमहृशस्यातस्मसनस्कारनः २९ आताकोकिलकृमिनैर
कोकिलः सूर्क्षेननस्यमध्ये पेतिनरवहरादेव आकाकः परिज्ञायतेपरिवीयते तथाहि सर्वोपिस्वा
कारः सवितभव्याक्रियः पुरुषः सदृशात् पुङ्कस्वात्तस्मसनस्कारनः विरक्तोपिमायमानेप्रख्या।
तिपाति २९ हे सिरव्यक्षातः कोकिलस्य पेककुकारदन्तकाकावल्लीमंजुलः शिशिरस्यकाः
लः वसन्तोत्सवो नसेमतिक्रमितेः स्वनशाण्यताः

श्री
वा नि
उ री
५७

नायाति प्रतः क्रमितेरल्पमलंक्वचिदुद्यामद्रुमकंदरे विशीर्णैः पर्णपटलैः छन्ने कोटरे तन्
स्त्रीमास ८ नशास्वयोनिस्थायतिविश्रमितिपक्षकोकिलाशिशुः काकीमातरं सेत्स्य
यद्यातेनदेके विश्रं नडन्तरे रसैषा काकी मातापनेकी कोकिलशिशुं चेचरणनन्दलेशति
परं विश्रे इति शुद्धे हर्णपावसाबितयामिलावस्त्र कोकिलाशिशुरपिरस्मात् उत्साहात्

उद्यामद्रुमकंदरेकट्टरदन्काकावलीसंकुलं कालोपेक्षितिरस्य संभ्रमति सर्वे
नायं वसतोत्सवः ८ विश्वेमातरमेव कोकिलशिशुः सत्यन्यकाकीगतः सेवे
नेन्दरत्नीतिप्यावरदृमप्याचिंतयामित्दगं नावस्तापितयाप्नुमात्सटष्प्रः
शिरोरस्ताउर्द्धितयामायातिदिशेस्वभावस्वभगः सेवास्यमाहात्म्यता ८९
इति श्रीरामायणे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्द्धे काककोकिलवर्णने नाम षोडशः
सर्गः शतोत्तर १६

मात्सटशेवर्द्धितेप्सिष्टः नगुक्तोभ्रत इत्यपरविश्वेतयाद्दि स्वभावस्य भगोभाग्यवान्
ननः योदिशे ग्राह्याति सेव दिगस्य माहात्म्यदासेपयनत्स्वपं ९० इति वासिष्ठे महा
रामायणे निर्वाणप्रकरणे तात्प षोडशोत्तरशततमः सर्गः ११६

वर्णितेष्वसरः पद्मकुमुदोत्पलमंदिरं पद्मस्वरहंसायैस्तत्संगेन वर्णिताः तत्रादौ त्रयोदशभिः सप्तवर्णप्राधान्येन वर्णयितुं प्रस्तौति पद्मेति हे राजन् राजहंस स्वरः अद्रिसानौ कल्हारपद्मोत्पलनालेनालेषु मृणालाघैस्तलाङ्क्षि क्रीडाद्भिः विविधान्तरैः पक्षिभिर्वीतं आसमन्तत् व्याप्तं तत्रपत्तिके प्रतिबिंबेवमिवास्थितसरः पद्मपयः अद्रिसानुसरः शोभातिशयेरमास्पदीपकत्वात्सरः सरः प्रधानभूत्वरवासी तत्पयः १ तदेव सरो विशिनष्टि विकासितैस्त्रिद्वादशभिः विकासितेषु रंडेषु सहस्रपत्रेणं पद्मभेदानां कोशस्थलेषु स्थितपाडुरैः

स्वरराजहंसः पद्मादिसामाविव विंबितं खं पुरः सरोमार्चरः सरोयः कल्हारप
द्मोत्पलनालनालललनाहिविधारवपक्षिवीतं १ विकासितेर्दरसहस्रपत्रकोश
स्थलस्थाडुरराजहंसं पीतांबरेफांहितलोकनहंभूवीवगेहंकमलासनस्य २ आ
कीर्णाम्बुचीकरकरालदिगंतरालेषु लोत्पलाब्जपरलोहरेरणमोरं आमोदमत्तमधु
पद्विपगीतगीतैः पातावितानकमिवोवरगेवहंतं ३

तत्रो भारवेश्वराः राजहंसा यत्र तत्त्वाः रनीलपीतस्थानीयैर्द्विरेफैः द्विजैः सारसक्रौंचादिपक्षिव्याप्तरोरैः लोकेन न सुवहंसेवितं भविकमलासनस्पर्शेगृहमित्यर्थः २ आकीर्णैः शीकरैः करालानि सहितानि दिगंतरालानि येषु तुल्यानां उत्पलाब्जादीनां परलस्सप्तमहसादरस्यैः रेणुभिर्गौरमामोदमत्तानां मधुपानां द्विजानां च गीतिभिर्मिलितं ऊर्ध्वं यानवितानकमिव अंबरस्वेनीहारादिप

श्री॰
वा॰ वि॰
उ॰ टी॰
४॰८

क्वचित्तरंतीताराः तरंगभंगायस्मिन् क्वचिन्मरोत्कर्षात् परस्परमिथुनः अनवद्यभूरिविराविलो
भंगायत्रगभीरेणमलवारिणानिश्चलत्वात्समनिवसरोनेकज्वलपुष्पे क्वचिदेव गंभीरशोभित
मिवक्वचे च कल्लोलैः शीकरैर्भूतैर्मत्कायायेनलेखायैरालयाति अपसारयतीमिनापरा
लीतीरेभूमिदेशेप्रतिबिंबितसितदानरोचकयाजलयाभोगमागत्यतोक्वचिद्दृष्टारात्परापन्नलयघो
नेमलेचिताभिः स्खलताभिः प्रतिबिंबरूपेणनिरोधेनसदूरालयतीतितद्व्यानगधानरंगो निर्भ

क्वचिन्नरत्नारतरंगभंगेक्वचिद्विषद्वरिविलविधुंगे क्वचिद्गभीरामलवारिसमेक्वचि
त्सरोनेकज्वलपुष्पगर्भे ५ कल्लोलैः काजलतापरालेमीरेभूमिदेसलनास्वराल
तरंगानिदूतशिलोच्चकक्कंमहीतलाकाशमनेतकक्के ५ तदिन्नकाश्रोस्वमप्यमे
घमनात्रनोत्मयरनः प्रभाभिः सघक्करंधानमयेकदेशसंध्यावराभोगमिवप्रकाशे १

तशिलाः पंकेोघाः कक्काः मलशयपदेशात्वस्थतयाश्रमेते मंचैरतं तकक्कं महीमलेश्र
वलीर्णमाकाशमिवास्थिते ५ स्वस्थाः गिरसनीयामेवाः घस्थतयाविधेनवाचुनाञत्रके पि
तेयरत्नकात्तप्रथमसूत्रलउत्परतः प्रभाभिः तदिलकाशमिव उदयंयस्य अनवद्यपक्तंः प
घन्नपं मलविंदुमधुरः स्वन्यतसूर्धानमप श्रेयकारमधुरपक्कोदेशोपस्थतयाविधसंध्याका
लिकमंचरागभोगमाकाशसंस्थानमिव प्रासंमताप्रकाशमरत्याप्रकाशांदयन्नकाशमिनेवा

विलसत्ताम्रसपत्नानि मल्लत्तणानि यानि कवलानि शिप्रनेपोषणपनी इंग्रतिनीयमाना-
नि तद्रसेण प्रसत्तः मूर्त्तः स्कधः येषांतयानि पि इसेकालेन पकवसंवयद्रपेणकृतस्तुंड-
विवेरिवास्थिते: प्राह्मागे लसतवाद्रे वृहन्तो लंडरे वाब्वहव: लंडपासि लयानिवपओमेव
केवलसमेरणेमपिलसत किंपुनः सर्वंगणोपपन्नसमीरणमिस्पर्थ: १ गृस्सरसः श्रामोद-
द्विवसेरेमकरंदसंपत्कीकरालेरगैवातवीभनस्पपंकृपदस्पनलसंमिश्रितपंकभागस्पप
स्पारनपंकस्पाधानयनेननलाद्विभनमेनद्विपेपारवेनरथाइयनसृन्परपाराश्मिशा-
वानाचक्रीणेशारदेवुदलंडलंडंश्चोमेवकीवलसमीरणमाहुलोगे हंसेहंसद्वि
सल्लमोकवलालसोसेकालेनसंवयकृतेरिवचंदविंदै: २ ग्रामोदरंदमकरंद
करालवानमाभनपंकवरपादनपारवेन ३पन्महापरपरावयनीवलेखालो
लुभ्पत्वगाश्रितत्वलोक्तिनवप्यवर्षे ८ वेहन्महाकमलपल्लवनालहंनसेवीसि
नवलितवामरवारुफेने राजायमाननतिकोकिलगीतिगीतेसदन्नपंकजललाल
प्राण्ट्रीयस्पालयानिवालेखानरंगपंक्ति: स्वपरिलभ्पत्वगेराश्रिताभिस्त्रीरत्नाभिद्रुतिने
वप्यवर्षवृहानिवप्पानिसरः परद्रुओयुतीवसंततनोतीवेस्पर्थ: हविरिस्मादिवृहद्रीसाप्रपगे
नविकिमेसनंदेसरोविशेषणेभ्वा १ तदेवसरोनसाम्पेनवर्णयतिवेलादिति वेलाहंसुलद्वि
मेरुकमलपल्लवरुणेत्वालवंहसैः सवीमिते वलितानिवमरानीवचोदवृपेलवयस्यक्तीन
कोकिलानांचगीतिभिगीतमहूत्रः सद्वमेनस्रपंकजत्वालतल·त्वलिमः प्रगनोचोयस्यव्रतपव

श्री॰
कांति॰
३री॰
५१

भंगलत्वग्गतोऽप्रेक्षयाज्ञातो मनोहरालोहारि मनोहरंगीतेयस्मिन् तथाराजीवरेणवोपस्त्रा
गारणेरणेनविमहेनक्रीलांसमंसत्रतपवपिशंगपीतवर्णातोयंयस्मिन् डिंडिरपिंडारवपरिपां
डुरीकृतरेऽपसमीयेमरितमलेक्तुतेतरतवस्थावृतसशिरोभूषणउष्णतालयेन १ एवंवि
धमिदंसरः सत्संगमोपमंभातिविशदयात्प्रभयत्रयोध्यति ११ मत्तरेशवाजितेनंत्रयोमाशर
दाकाशेनेतियावत् हंसोम्यकास्तायोऽत्रस्ततदाकारेणावरमसान्तात्कारसुविद्रुपणपरिणा

भोगाप्रभाननमनोहरहारिणीतेराजेवरेणुरणक्रीलोपिशंगतोयं डिंडीरपिंडपरि
पांडुरडुरीकरत्वरोषमेरितनुरोपवनावतंसं १ विविक्तहृदयोभोजेहृदयाङ्कुरनेप
रं रसवत्स्वच्छभातीदंसरः सत्संगमोपमं ११ विविक्तेनमरुद्योम्नाभातीदंसोम्यनिर्म
ले पास्त्राययरिलग्नेनमहतामिवमानसे १२ किंचित्भ्रमयस्यामेसूर्यरूपसमा
रूढे हिमाभ्रमिवभातीदंसरः सारससारसं १३ यथेदेवमरुत्मलोदयस्यासविकारादिने
तरंतं तथाभसितरंगादिशान्तस्यमिवस्थितं १४ आत्मनेवोदयमानावक्रतवेतविधा

मेन १५ हेमंतीनदेदंसरः कीदृशंतत्राह किंविदिति सर्वेतोनीहारादनस्याकिंचित्भ्रंशेनीहारेस्व
वर्णेसाम्यापादनादर्पणतस्यामं १२ नाविघ्नेतेविकारः परिणामः आदिपदादारंभसंस्थानविवर्त
शसेतेनांतरतत्क्रदंसोकितत्रस्तमार्गेतथास्यतरसेभसितरंगादि संभ्रोमाश्रमितमेघः १४ आ
त्मनास्वैमेवांभसा गृह्यमानो हारति आत्मद्वयंद्वायषेदंत्रस्तगपायिपोम्भं १५

सिता नायकानेत्रविलक्षणा ५

रूपवाधिपुष्पाधिभेदेनाभसितारतम्यमिवनारीपुरुषादिष्वरीशोत्कर्षापकर्षात्रतारतम्यपिना
रतम्यविभावनमित्यभ्र रूपेनिम्नेनरेउत्कर्षापकर्षतारतम्यं ९ मुखेनातिमंमध्येचापघोन्य
न्नादीनांनरयोरभेदानडतानयोनानायोनिभेदाम्नुतेषांचेपनेनमीलस्यनेतांमनसरद्वास्य
सरसः पद्मादीनांनत्वदेहाख्यानानिकमलासकलपिनेकोनामशङ्कःनकाश्चिद्दिम्यर्थः ९
पमानिवर्णापिनेपस्तोतिविचित्रमित्यादिना इतःपरंमायेलान्यापदेशाः नउसंगमस्यमनसेवप

रूपवापीसरोऽभीमांटस्यनेयाहगेनरं नारीउरुषतोयाभ्यांविशेषमाटगेनरं ९ मनेोरि
तास्यमनसोनत्समानिवेपद्मिभेविवंभिनमहोनउसंगमस्य पद्मोपिपद्मिनगुणानपस्य
निवेषः मीलस्यनजेनरदयालहरीभ्रमेण प्रभवेत्तुखिवालीनान्यमिसंततानिकोनाम
सेकलपितत्वकमलानिशलः ९ खिवेविनंभिनमहोनउसंगमस्यपद्मोपिवाश्रिनगुणा
नपुष्पानिवेषः श्रेतःपयोधयतिकेवतलेनिवेषपसर्वस्परशीयनिरर्भगकेरगोत्र ९
तालिरेरदफेःसत्ले गोपितेनौप्रसपुते: मनलेःरथिनिःसारैःपद्मस्येवगतोरले ९

स्मृत्वेस्यसमागमस्यवरेवेनेभिनेविस्मासुपंभत्तेश्रेशेनकृतः पद्मः एषः सह्मणानिविषिमप
सिडनमा पयोपिविनानसोरभ्यसोदयंमकरंदादीन्गुणगणम्रदोपानिवमुकुलिनःसन्केवल
लेनिवेशपस्रतः पयोगपयतिरंभंगेकेवकोसंचचहिसर्वस्यजनस्पर्शयनि ९ येतत्परस्पग
णशाश्वंवाच्यस्नेतवस्तनरशः सरोषाः गणस्तत्सर्वजोपेनाप्वेमसेगादाहसाक्षिरेरिसि सेविद

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
५१०

कुलयमानोयशःसोऽभेणकुलमध्यमयकमौवासकेरोयसापि २॰ मस्यपमस्यसवेसोदयोदि
देवनायाः लस्याश्रपिशोभासेपारकन्यामेसप्राश्रम्यायेसासोदयीन्कयोंकिरपिकाकाभवेत्
तस्मम्यकस्यवाभवेदितिपाठेनसह २१ एतयोःकमलोत्पलयोःश्यामेडेनलेननङाश्रवेनना
वेइसूर्येदेयश्रपमोल्यालहस्तावह्निःसमोकिंसितासिताभ्यांश्रपाभ्यामेवुवेसादृश्यपैवेसम
त्पेभवेदितियोन्ये २२ सरःसकुलस्यपंकजवनस्यनवोदिमाश्रीः शोभाकुलेनमदरादिविपि

महतोकुलयद्मानांगणेसोऽयमालिनो प्रभावेनास्तिसेस्यावेवात्तकिरपिशकला २३
हसिवहोगतलुलसीश्रविशोभाथमेवतत् विभक्तिकमलेहस्तेनतस्याम्यंकस्यवाभवेत २४
सिनासिताभ्यांश्रपाभ्यांकमलोत्पलयोर्द्वयोः वेसादृश्यभवेत्किंवसमानरनोरतयोः २५
साम्येनकुलविपिनेनसरःस्तयातिशोभ्याननारकश्रुतेननवेइह्रेदैः तत्वहभविदसिता
नवशोभयोतिकुलस्यपंकजवनस्यनवोदिताश्रीः २६ योवोऽश्यलनास्वाहेरनम्यमनसो
गते भृंगानामश्रपयामितपवत्तभगोभ्रमः २७

नेमसाम्येनयातिलारकश्रुतेनशोभ्यापिसाम्येनयातिपवमिहसिवैरपेकश्रनिलिभेःसाम्ये
नयातिकिंतन्त्येतीमांवभ्नलंविहसितश्रकयाश्रननशोभयामाम्येइतितदिध्यथेरवोयमा
नदिराक्रिया २८ मत्तेगाइंगाम्बलोपातियेषामितितेषांभृंगाणांश्यत्नानास्वादेरायामिरीर्व
श्राश्रगतेनेभृंगापव सभगोभ्रमाः हेलभगोतिसृयवमदेवा २९

सूतस्य चारुचमत्कारं स्तोभिमकरंदरसेनचौञ्चरकथायरसंचरंगति आस्वादयंतियेभृंगाः के
किलाह्म २५ यद्यमकरंदास्वादिनोभृंगाः वनान्तरसञ्चरणे गान्धसंगीवेत्याहस्सश्रा निपेभृंगाः
भ्रमरांगोहृतं निजमन्येतिशेषः कमलाः शेषत्वविवक्षया २६ येन भृंगेन पयोदरेकुशुंभितेविहृ
तेऽह्लासितेन प्रसमं च सपक्षभृंगः शिशिरे विरसभुजतरुपुष्पकेषु भावं वशीतिं कथं करिष्यति २७

सूनचारुचमत्कारं चेवरीकाक्षरंतिये तपवसतचमत्कारातरेणातिसुरणं २५ म
ज्ञमपुमरामोदैः पुष्पेरेभरनुंतिये न घ्राणामितरस्यादेध्रेमरालंहसंतिते २६ येने
विनेविहृतंन मूल्लसितं मस्तमपयोदरेषुपाणिकोटरकोमलेषु भृंग सपक्षशिशिरे विस
रेषुभावैकृष्टं करिष्यति कथंतरुपुष्पकेषु २७ अफलमालिको हामनकूलो यरिकुम
दः द्वयतेकालरूरेणफलमोतरचोपकः २८ आमादयानेविपुष्पमधनिभृंगनिलंभ
मत्सकलशीतलतामृहेषु आपापिवघासिकिमंगउरासयोासिमन्येनसारभूपगव्हसिवाव
नेभ्यः २९

मकुलपदेनेवाकुलमिलभेनमुकुलपदंविकासोन्मुखत्वाचमाफलसाम्योपपादनार्थं २८
हे भृंग हे भृंगविविपुष्पमभूमिमास्वादयन्सन् सकलशीतलतागृहेषु निजं भ्रमत आपापि किंन
तुष्पसि मुकुलपटत्वादुराशयेषु अयापिनवनेभ्यः सारं नोपगच्छसि वा कष्टमिमितिखेदं मन्ये इति
विमर्केनहिसारलाभे अपरितोषो भ्रमरणं वा संभावयितुं आपि शक्यमितिभावः २९

श्री॰
वा॰ लि॰
उ॰ वी॰
४११

कमलज्ञंभवनप्रभेकवलनंकवलोमकरेदास्वादेततत्रकोविदहेमधुपलंसरः पद्माकरागच्छ
ज्ञछमकरंदरुहस्वरेदहवरोदरीषकंटकक्ककचैर्विदीर्णमाक्रारु ३ हेमधुपपांसद्देमंतशि
शिरादिकालकलामु कमलाधनेनलभसेनास्वप्नेनहंगोसटशीघ्रतसीक्रस्तभेतयाक्रवलयद
लवलयेतयाविकसितेनापिकोनमालेयपायोगे प्रोम्नेनमधुनामृत्रखं परभागमेहियापय
यथापदितं ज्ञहवः सत्रव्रुपपध समन्तापलाभे विसहशिप्रभोवसत्रयिविहंगमायेवसतिनविगानु
कलेनहशेत्यर्थः ३१ तत्रहंसमालावर्णयनरशयामिपश्येपक्तिहेराजन्सरोनाभिमालिनीनासरेरूपभेजे

कमलऊवलकोविदसक्रसरोमधुपमाद्रुपदं वरसहरीभविदीर्णदेहंरुरुकंटकक्रकचैः ३
प्रतलिकुसमेऊवलपुटलवन्लयेविकासितेवतापिको परभागमेहिमधुनात्मसविसदृशी
वपद्विनः ज्ञहवः ३१ पश्यपद्मानाभिनलिनीवेसरेपालितापृथा हंसमालामलावुलीसमा
गाध्यनक्रमिता ३२ शेलोकमलनीइस्माटष्ट्वाक्वेमानिविदिवैता हंसोहंसीमवतरत्मोऽसौ नेर

स्वत्तमानवर्णत्रयपद्याप्रियासोभयापालिताहंसमालालहएणश्रमत्नावलीतामगायसमिता
गंभीरेकूर्मितेयुष्पास्तयाविधापालितापरेपमर्द्दः गायत्रमितितिपित्वात्वाभावकोरसः श्रयवा
भयवाज्ञाभिनालिनीकेसरे प्रियातस्यापालितायथार्थसामगानेमेवक्रमितेयुष्पास्तयावि
धेतिरेवा टष्ट्वाग्रास्तहंसमालापरतयाक्षेपं ३२ हंससरोमंडलेविहंसीमनुसरन्हंसः प्रतिविं
बितोदोलासंदशोकमलनीरेस्थितोहंसीटष्ट्वान्यनयनमननेशोकपावेनतिमृत्सेभ्रुदित्यर्थः ३३

लाटदेशीस्त्रीमसनितोमिंदतिमाभूरिति अग्रपर्यैपवकारः १४ १५ आकारोजन्मस्थानं आकारः सं
स्थाने अशनमाहारआदि पराक्रामवर्णरूपोऽरूपेने इतरहंससरावानहंसस्यअग्रत्वेनेतारसम्यंह
रविप्रकृष्टयत्नस्तेमानसेस्वर्णपद्मवनेक्रीडंतिसमूहेचनिमग्नभक्ताःरतारंगितसर्वेपाश्वरामेन
धुभारेणनभसःसंचरंतिनान्येइतिभावःराजहंसस्तनेचेतुःचरणेसोऽर्हितेःसिताः १९ प्रफुल्लेनप
हेणचेद्रःफुल्लाम्भोपद्माभ्यां हंसः कोऽम्बिस्थितःक्रमदानामाकरस्यभासकः विकासमोदःशोभाहे

माभूत्कस्यचिदेवेषाराजन्यसनिनाभूपो पदेपतोविचितोहंसोहंसीमनुसरन्मृतः १४ हे
लयाराजहंसेनयत्कृतेकलकूजिते ननहर्षणातेनापिननस्याशिशिरवकः १५ समाने
स्थाकराकारतयनिवेशाशनादिषु हंसस्यराजहंसस्यत्तरमस्यंतमंतरं ११ फुल्लपद्मास्थि
तोकोऽपिक्रमराकारभासकः आह्लादयन्निवेतांशिहंसस्तुदुरवोक्षितः १२ उत्फुल्लन
लिनीनालकदलीस्तंबसंकुले वनेविहरतांलक्ष्मीहंसानामेतिकःखगः १३

तर्हेसानितपोःसाम्यं १० उत्फुल्लायाःनालिन्यस्तत्रालनालैःकदलीस्तंभैःसंकुलेकदलेवन
शायेपद्मवनेविहरतांहंसानांलक्ष्मीशोभामितुनानोर्थः वाक्येनान्ययोस्तुयोगेमध्येऽत्यन्ता
लायाहृदयपद्मलक्षणानविलीनस्य शरणागामाभ्यासादेकासीमकदलीवद्गस्तंभनेस्तंभस्त
तेऽक्लेमागक्रहत्पद्मग्रलक्षणेवनेनिरस्ताधिवितापमिरतिशयानेदास्वादमेनसदाविहरतोहं
सानोघनीनोनीवस्त्रक्रिमस्वसाम्याभ्यलक्षणेनलक्ष्मीसंपदंखगःदेवोपिकःपक्षिमाग्रोनीन्यर्थः १६

श्री॰
वा॰ वि॰
उ॰ री॰
४१२

इदानीं तां सरसीं नारीसाम्येन निरूपयन् तां हंसेन तरंगेत्यादिना तरंगा एव वलया यस्याः लोलैः
शीकरोत्करैः हारिणी हारवती ४९ भृंगा एव लोला अलकलता यस्याः ४ रसो मनोरथ तलेव
तस्य हर्षे परस्तत्करथरपर्वते प्रतीहमाणप्रतिमत्वमीहमाणहंसकाभ्यां मेनीरुभ्यां हंस
पालोभ्यां च ५१ प्रसंगात्काश्चिदन्यापदेशेन कंचित्स्याह हंसेति हे हंस त्वं मङ्गुलकाकः व
क प्रसिद्धकाकस्थूयतद्रूपायेशरासवोर्हिंसात्तत्सारेतत्प्रधानेसरसि पङ्क वासमाकृतयतः इदमाप
धपितम शीलवयोवचोभिरामवगे हंसैर वसहंसगाते श्रेयाफलास्त्वोदकोभवतिनाम्येत्यर्थः ४१

तरंगवलयालोलशीकरोत्करहारिणी कुमुदोत्पलकल्हारकुच्छसंभारस्तेवती ४९ भृंग
लोलालकलतारण्यमत्स्यनूपुरा वल्लीलावतनाभीकावलहीक्षिविलोचना ४ प्रतीक्ष
माल्यदायितेरसपूरकरेपरे नारीव सरसी चारुहंसकाभ्यां विराजते ५१ हे हंस मद्रव कका
कुशारुरसारेमाले सरस्यां विरतेजरुवासमेकं स्नापयपी हंसमशीलवयोवचोभि श्रेयफ
लाभवतेसंगतिरन्तवर्णी ५२ पारांक्रांतमहेभमस्तकतरे पमाकरे कालयः कल्हारोत्प
लकुरचंपकल्पनासंभोगसौभाग्यवान् भृंगोप्येषविधिवशेन शिशिरे लोहं तलसारयन् वीतेष्व

श्चम्यमसंगाहयातेति पारेराक्रांत महेभानां मस्तकतरायेन तथापमाकर एवैक स्मात्पोयस
तथा कल्हारादितता वेभूता संभोगशृंगारवान् एवंरटस प्रभावोपि भृंगः विधेर्वशवशेना शिशि
राणां लोहं तलं वसारयन् सन् प्रोक्षावक खाचरति बकमि सर्वमपि पदि केभ्यमाचारे हे घनक्ष
इति निःश्चिर प्रक्षेपरानि सविशश्रुयै विपरातमद्भिरपिमनः रेभेदीयते ५२

भो राजन् हंसस्यास्याभ्यां पक्षाभ्यां विनष्टे नाले वने प्रविष्टेन मया मुनियोनमाने पद्मदलोदरे
निविष्टस्य पुत्रस्य हंसपोतस्य तरलमतिः सरस्तीरे दृष्टे स्वं स्वपितरं प्रति यद्वचनं तत्तत्र दृष्टे द्
शो नो हेमक समवधानात्सस्मृतं किं विहवनेन दाह शक्नोति हे तात स्वाधीनो ऽस्मि मकरामय
मासारमिव संवारि विहृत्य करं विकिरति मूर्भि शिरोभागे मध्याह्नकाले पि सहस्रा विकासि शि
रं हिमस्पृष्टं प्रत्यसंदर्शनामिति ॥४॥ हे राजन् इहमरसिमामाकाशे रंशोरिव वंशेश्ववत् सौम्येप्र

पुत्रस्य हृदलोदरेषु मितरत्नारंविरेसस्तते हंसस्यास्य विश्रमागतहनेसं धारिलभे
मया मुक्तासारं विशाधिनी स्वविकिरति स्वधारि विद्युत्करं मध्याह्ने शिशिरं विकासित
हस्ता मूर्भिस्फुरेट दृशतो ॥४॥ आभी रारिवसोम्यवारिणिविवरंनिः शाहकेसपनेनो हंसस्यां
सह नात्र नालवलनानि कंपरेकस्तनेः गंगावारिव स्वपुष्कर उदान् ग्रासास्येवास्यो
परिभ्रष्टायेन नलविरवोन नलचराष्टाः पिबेत्यापुतान् ॥५॥ इति श्री रामायणे निर्वा
णप्रकरणे पद्मभ्रमरहंसवर्णनेनाम सप्तदशः सर्गः ॥१७

सद्वेवारिसंतानिः शाहूकेसपनैः गच्छतो हंसस्य पुत्रस्याभ्यां पक्षाभ्यां हस्वानियान्यत्र नालानि
ततं वलगलहस्तेनिक्षपरकावाते उष्कवरुवात् हिरण्यगर्भासन पुष्करवरादिव्येज
लविंदवः अस्योपरिभृष्टस्तान् जलचरामत्स्यादयः हृष्टं सेतः सेतः गंगावारिवत् स्वा
पुपिबंति ॥५॥ इति सप्तदशोत्तरशततमः सर्गः ॥१७

वकमद्गणगृह्णणोपायानोचविचोगिनो मत्स्यानांचालकामोवचरित्रमिद् वर्ण्यते शाङ्करिति
वकराहंस्याचक्रस्यचक्रवर्णोरक्तत्कृत्यामिः १ शुभ्राप्यन्यापुदेशोकृयः शाग्वलहेवकृत्तं वर्ण
नोहेस्वरेवाभासि मदसोहृहारिदोयत्रयत्सजाहसोभवेत्सर्पः २ हेचत्तरतरमत्स्यवधोविष्ट
यथाः पतितापेमद्गुवः प्रस्तत्सनलवाराशसिस्तयाविचगर्भप्रविश्य पुनःपुनः प्रविश्यत्सर्पः
माकृमित्तत्समर्पयस्वैः शेनासूचवोधेयांतयाविधाः संतोयस्मात् तस्यवंतोभद्दिनवेत्तस्ते

गे सहचरसहचर्यः क्रमेणकृत्तुः निर्गताप्यकत्वस्यासप्तगणपकोमिलिटषपत्तो यस्मात्त्वं
स्मारयसिप्राग्दृष्टाहृदिविद्वत्वम् १ वकरंसत्वाभासिमरस्यामद्गुमोहाद् यशोमत्तैवचा
णीवत्सकारहंसोभवतुरं २ गंभीरंवारिगर्भेप्रसृततनत्वचरंयेप्रविश्यप्रविश्यप्रागम
त्स्यान्प्रोतचेत्स्वतरपुरंतस्यवंतोविदग्धाः तेकेनाप्यपरक्षामनुतेविगमितः
कालशक्तेमहिम्नानाक्रामतिक्रमस्याः सहरमपिपरःपंगवोमद्गवोमी ३ एवंविरुत्त
तेलोकाः स्वार्थनेतिमदर्पयत् मद्गुमेक्रुतलोयाम इत्येवंलोकेनिरज्ञनः ४

भीमद्गवाः हिंसादेवेवशात् केनापिमहिम्ना प्रलेत्तमिभिमेत्स्यपंगवः संतोनामाक्राम
ति आश्चर्यमित्यर्थः ३ इत्येनेलोकहिंसनेन स्वार्थसंपादनेमद्गुभ्यः शोहितमिति भेग्येन
रेणकृष्णवर्णमिति एवंमद्गुवदेवस्वार्थेनकांक्षितेनलोकाः विहन्यंतेहंते पुन्यतेरातिरमन
र्थेमदर्शयन्मद्गमेमतरुस्तद्वावंप्रामः इतिपूर्वेणान्वयः मद्गुलोतिमतोसंति ४

प्रमनभसि कंपरत्धीकृतकंदः विततैर्निर्मलैश्चारुपल्लैर्यस्मान्याविधीयं पुरोवनीहेसप
वेतिमागन्नैः प्रतीतानिमुलोचकः यदाप्रसौरहृभ्रमोपल्वततन्नाद्यपुरी गृहणातियदाव
कोयमिमिलाकेसंतः ५ पल्लवालाशेमस्यार्थप्रतिवद्धकालंविलोलान प्रवेवसरमितयोरं
भान्वकाल्विलो कर्हानभंर्तेघ्रारिजाकाविनटवनितानये वसन्यवद्धमिकालंविघय
लंपथेतेविलोलानप्रेवतपोऽभान् प्रतिमिरण्यान् निमिदोटयपर्यंते मतीहमालान्नेता

उत्केधरोविततनिर्मलचारुपल्लोहेलोयमग्रनुभसीमिमनेः प्रतीतः यहृणानि
पल्वततनलाव पुरीयदासौहानतुरावल्वकोपमितीहलोकैः ५ प्रतिवद्ध
कालविलोलानविलोलवकोलयोऽभान् प्रवेवाविमिरस्योत्सटवनिताविस्मि
तार्भतान् १ प्रवनेलाहिमहेलाः पर्यन्तापहरंतिसितपमान् इव्हसिताप्रभुर
गेतनाहेनेवल्लभाप्रतामिति २ कुपितानमनेनेमयतपरः पापपद्मपयिकोता
प्रवलोकेनपरनापककुत्तमलताकुहरकेलिनीरवने ८

विलोक विस्मिताभ्रविरपः १ पोघसीपापाहारिलीयरंतेपोयेप्रस्माद प्रवेति हेकोतप्रश
मिनमलेहिमंसीतेहेलयोतिन गरापंतितप्रविभागेताः शमीलवधः हीतिटयक्तपरुंमहे२
लापवमहेव्हारतिवाजितपमानपहरंतिलना प्रनुगेनरव्हसितेनप्रहृतेवल्लभोपियानर
तिहेतीरहे प्रजामीति ३ एवंवाविमीकुपितानाकोमोप्रवृत्तमेनएवपथिकः पथिकुत्तमलता
कुहरकेलिनीरवनेपत्रपरः प्रापपनेहेमरनापकत्वमवलोकयेतिहयोरन्वयः ८

श्री॰
वा॰ति॰
उ॰ टी॰
५२४

इदमेवपथिकमिथुनचरितंग्रामाल्पान्कथयतीवरोगमनारातेदर्शयति इतीति ॥ ग्रामग्राम
हिंस्राणांनिषादाहीनोद्रुद्रे संकरं मेलनेमीतिरितियावत् ११ कीरोप्रपंतंगः किरकिरीति
रौतिस्फिरिस्फिरायते राजनादिवार्थेनिशात्करोत्पर्यकाद्र स्फिरिकिरारतेयतिमाहेस्फोरयति
विमोचयति एतावितिस्फिरिवेघ्रग्रेकिरायनेकेरतीतिकिरः केपमानः सप्ताचरामि प्रागस्य

इतिहावभावविलासिनविवलनकोपादेहशिरहसितानिऊर्मीणवरवनिकथय
तितेहयतोराजन् ९ बकमङ्गराज्ञणंनिन्मेकोकसामपि संकुरोत्सिमि
योउद्देनमूर्विविद्घामिव १० संचरेखेनरीरस्पकीरं स्फिरिस्फिरायते रौभो
स्पयुरागास्पयताकेवोद्धिनोननते ११ नारमीरमणेगिरोतिनरलोपयोवद्भक मो
सनावन्त्यल्पवगोष्ठेदत्रुकलितेयावहुलादेहकं मजंत्यापिपवहसीचमियुगो
रोतंशफर्यभयात् हट्ठंगेनमहायदीहहिमनेनाम्झवेत्मीरमर १२

शाकंविनतोभोगपसपापस्प्रञनेरुर्ध्वभागेऽक्लिलायमाकेवपल्वतीरतरोमोल्लसनसवक याव
दोतिकृतानेनरखत् प्रवुकलितेईषजलादेपल्वलगोष्ठेयावहुलायावरितिसाकल्पेप्राणे
नेत्यर्थः प्रियएवहसितसगादिवभयात्मजंत्याशफर्यामन्वापिस्वदेहकंअनरहूसंसारेमहायदि
प्रामायोहहे रोगमनेमरणादन्यतोयदेशरणेनभवेत् नयावमन्त्वापिनयाक्रतस्वदेहरलगा

कविकेलोरत्नं ५८

बकादीनां ह्रदस्य हरे प्रविशतां नाम वर्तिते निगीर्णानां मत्स्यादीनां प्राणिनां याध्वनिर्द्विजरश्मिभिः
सालिशेषमासप्रमिसदृशीनृष्णैवेति मन्ये १२ सलिलाशयानां मत्स्यादीनां ग्रासक्रमहृत्वा
कालिदर्शनेन पुङ्गवं भवतीति तस्य भयस्याग्रतः श्मशानिपातनप्रमुक्तो भेगो भयं त्वतानिकोऽल्प
मेव ग्रहः रहस्यमेपुराणातिस्मरेण मत्स्यादियानिः रवानि स्मरता विशेषास्वाजभूतग्रहकेन
सत्यपिति मनस्वामि त्यर्थः १४ नेत्रयोभयोभावलात् ग्रसोधमरे सतिसम्यगवकीर्णानीम

बकाजगरमङ्गलो ह्रदस्य: प्राणिनां शनि: ग्रवर्वेतिलिगीर्णानां मन्ये निशेषमेवसा ५
ग्रासक्रमङ्गवकेरभ्रविशालसर्पहष्पाभयंभवतियत्सलिलाशयानां यस्याग्रतस्त
त्यविषाशनिपातभगोजातिस्मरेणविशेषोत्कमदः भामे १४ रहस्तरोवरनीरतरोस
त्वेङ्ग्रसमशालिनिमृगपन्नगाङ्गरः समयसलोकपलोकमत्तोवलाप्रुतिविकीर्णनवो
त्यलकेनवान् १५ वहीमोग्रतविन्नलातोयमिहंप्रपाचते सरसयतितेनासिमहा
त्मोनिरविलोमही १६

वोस्पलानि केनकानिवपेलयाविधान् मृगपन्नगानलोकेमिथानमंसमवलोकयद
श्य १५ वहीमग्रः प्रोन्नतविन्नत्वादतत्राशयत्वादिदं तोयं प्रयाम्ति याचैर्दिकमेत्वा
रिहोप्यकथितकर्मसरः तेनप्रोननतविन्नतगुणेन संतप्तः सन् ग्रस्यमी मेनैर्गाविलो
महीतोयेनप्रसरयन्ति यतोमहात्मा मन्दाररत्यर्थः १६

श्रीं वा नि ३ रीं ४१५

स्तनेपिबनीतिस्तनपावत्सारव १७ यंत्रनिर्मितपुत्रिकानल्पतोतिश्रेष्ठितामिमिवावृत
१८ किंसर्पस्यदैरात्म्यम्रपवाशिरिविनोदैरात्म्यनत्रत्नामे १९ ततसेसरसेयानतिः स्त्रैरेन
मनेनतद्दीतितः २ २१ विस्तता विद्याणीनाः मक्कायेनतद्भावेनेवरस्ववनेपयोनिधिरेवकला
पिनामप्सराणांविलासिनः ननेपिनानमेवाःपयपेत्यर्थः २२ हेवकितचातकनेनवनाव

मेवानवसरंत्येनेमप्सराललनयाइव मलिनोमलिनस्येवपुत्रस्पत्रुमीयते १७ म
गाणांलोकपथिकश्चितयन्त्स्यैनेतणा पारस्तेभुपत्रायेभुयेत्रपुत्रिकलेगतः १८
तिलीवार्यपिनारत्रेभृमेभंजेवलाराहि येरात्म्येनत्रत्नानेकिंसर्पस्यशिरिविनोयवा १९
सन्ननाशयनेकाशात्मक्कावद्दीमहत्स्वरं पिबंत्येवृभ्रतिशूलेमन्येनभ्रातिभीतितः २०
लसत्कलापजलदाःपयपत्संतितुद्दिरणः पन्थानाः पिच्छकोनीडयाद्दुःपोतकाइव २१
वरवमेवनवानविसाशिलोवपतवद्दवाकतरंगिलंप रहूपयोनिधिरेवकलापिनो
विस्तनप्रक्रमयेवविलासनं २२ वरनत्ताभिपिवाचुवनावमोकलयाविभ्रमणंकरत्तीतले

नोश्रीकेयावकहृषिलासंभाविततपावकरविनाभक्ष्नरुकोररवासनिवेपसाविनाश्रति
मालिनास्वरवायेनगेहेभवति कदलीवनसंनिहितालिश्रेणेनलहरिनत्त्वणामिवरजस्त्वार
दिशेवपिककदलीवनेविभ्रमणं कलयेन्त्यापदेशः २३

हे मधुर अयमग्रे गृह्यमाणः श्रेवसमारुरुक्षुः पदार्थैः मकरालयस्य समुद्रस्य वारिभिः सु
पर्णोदरो नलधररति भोगतिमा भ्रूत किं तेषु दावाग्निना दग्धानां वनपादपानां कोटरान्प्रभ्रमा
वल्लीवलय शैलं उत्थितस्य धाराणां स्यानेने मन्मारे संभ्रमस्त्वयं २४ स्तनाहुंष्ठो भोमेवायु
पिबतो मधुरस्याशयं कस्मिं दहीयति येनेति येनशाहेन मे येन शरत्काले पिपिलिकामधुरो वारि

नायं मधुरमकरालयवारि पूरपर्णोदरो नलधरो वरमारुरुक्षुः दावाग्निद
ग्धवनपादपकोटरानुप्रभ्रमाद्वल्लीवलयउत्थितमप्युपेतान् २४ येनाहं
नपारहिताः पिबितो लौसंतर्पितो वारिभि नैव धोस्वपि दरयेद्यादि सरस्तदा
लीलोकोविलं स्मारस्य समवेद्वसननननो हासेन दुःखो भवे हं हीत्यात्मरवे
वनेन मा विलेकाले समभ्युपेतः २५

भिः संतर्पितः स्ववधोस्ववधंनो वा यस्तो पिन द्रावयेदिति यावत् वरिवंनतद्वालेसो काभ्रो
ल्लाला मेवो विलं न महत्तस्तस्य दोदार्थयो ग्येसमयेप्यारअभिहं मत्तो दार्थे समवेक्षपा
मरेः कृतेन हासेन सननननः दुःखोदुःखितो भवेत् इति पवे विचिन्त्य वहीमधुरः
स्वान्तनस्त्र धैवमनिविलेकालेनेनं समभ्युपेत उक्तरत्वयं २५

श्री॰ तर्हि समस्तरः किमत्र विलक्षणीनेत्याह स्फटिकविमलमिति शिशिरतरत्वाम्भस्त्वयि प्र
वा॰लि॰ कृष्णस्फटिकविमलं च नोदरनिर्गतं तोयं पीत्वा पुनर्मार्गे सकरं मैनलेन पिबामि तर्हि सङ्क
उ॰टी॰ तो न तथाप्यपि तेन शाहस्करनीति सत्यं नमे चेस्त्वाम्स्मरन्कुतसे तेन नापि च विपद्यते मिय
प॰२६ ते यतो गुणवतिजनेवज्ञा ग्राम्यपेलिष्यो ग्रमोपि नत्वाबहुपवनः स्वरं स्मर्यः २९

स्फटिकविमलं पीत्वा तोयं चनोदरनिर्गतं पिबति न पुनर्मार्गे तन्मे त्वयापि शिशिरं तीं
जलं स्मरति वचनैस्त्वत्ता ... न चापि विपद्यते गुणवति जने बद्धा ग्रामो ग्रामोपि
त्वमावहः ४ इदानीं वाहशुन्ये मार्गे दोस्यं च नागमे कथाभिः पथिकाथाये
विमृदाजीवितं तया २० पश्य च नाय सरसः कमलोत्पलकुमुदविसम्पृणा
लानां कल्हारपत्रपयसो भारानारायवालिकाश्चलिताः २८

कोनाविद्योगिनापथिकानां वर्षा सुक्षुचित् कथालापादिना कष्टेन कालयापनेय
प्यास्त्राम्लानहीनानां जन्मयापनयाइत्याह रहेति पतिपथिकाः २० कल्हार
पत्रमिवइ पयसां च भारानाराय वालिकारनरसपश्चलिताः हे नाथ पश्य
२८ ॥

इदंभारतानेकिंकिमर्थनयघरनिशुद्धाभिस्ताभिर्वाल्लिकाभिः प्रनस्य मङ्गमम्ङ्गरस्कृ
हेपथिकवयंवियोगव्यसनन्वरतमा याः बालसख्येनपावतङ्पवाराथकमलेनलाटि
भागान् नयामःत्तयः अथनटभ्रेरेस्वकानेभ्रामरक्तेहृदयास्ताः स्ताःपरपत्नापथिका
नोस्वगेहस्याः प्रियाःस्मरणपथंप्रनयत् सटशेटेनस्यसंस्कारोद्दीपकत्वादितिभा
वः ४ तेवकाश्चित्पथिकाःस्वप्रियास्मरणाह येनि त्वाव्रिस्पायेवनामेवास्तहृदयोस्त
मोभिः स्यामेगगनेस्त्वाव्रियंवनरवतमरवस्यामेगहनेवनेवटच्छामम कोनाप्रस्तपतिभ
किमिदेनयचेतितनः शुद्धाभिस्ताभिरुक्तमेनस्य व्यसनन्वरतमायाः पथि
कवयंवालसख्येइति ५ अथरागरक्तहृदयाः स्तनभरविमलाविलासलालि
ताग्यः पथिकानास्मरणपथंप्रयोप्यनयन्प्रियास्वगेहस्याः ६ सान्द्रेनम्न
कोनाटच्छास्त्वव्रिरूपवनतमःस्यामं गगनेवपत्न्यग्रहनेप्रस्तपतिभविपत्नानि
विस्वसंति ७ भृंगावलीकवलेयताललिताप्रपाग्रसंभेयंमाणनालिनीमधुपा
नमत्तः हावामितीरतरुपल्लवलास्यलश्यसंमरयशाङ्गगणगीतपणेभवस्तान् ८
विपन्नानि गच्छेतीवविस्वस्यतिमृतेमितिसंभावनायी ९ भृंगावलयाकवलयेसुप्राव
ल्लितेनाब्जलहसोनपानपात्रेणतप्रेयंमाणेपद्मालिनीमधुपानेनमत्तः तथासीरतरुहा
णंतरुवल्लीनांपल्लवलास्येनलश्योयःसमरयःमहमेदः शङ्गगणस्तेनगीतः स्थापितः
सोन्यमाधवीरम्भाहिंगुणियस्यनयाविभोनभवान्वास्वा७वीकिद्वा रानेविरहोदीपनम७

श्री°
वा°नि°
उ°टी°
४१७

इतिश्रीवासि° नाम्नयेनिर्वाणप्रकरणे उ° सृष्टादशोत्तरशततमः सर्गः ११८ पथिकः
स्वप्रियोप्राप्यनस्ततद्वियोगजे प्राक्तनीस्वोदयोमत्रयमसर्गेनाम वर्णयन् देशान्
मेरुगिरेः कुंजगतमेघपुष्पिकाख्यरलआयाः प्रियायाः पुरतःप्राग्भूतां स्वां विरहसंकथा
कथयतिमेघस्य १ प्रियायेतेन वर्णितो विरहसंकथावर्णयितुमुपक्रमते एकत्रेत्यादिना

इतिरामायणोहरिणमश्रवकमम्पूर्वर्णनेनामसर्गे ११८ सहरुवराङ्गुः
कथयत्येषपथिकः पश्यमेरुरगुल्मके प्रियायाश्चिरलआयोहृङ्गोविरहसं
कथो १ एकत्रपूलकिंहुत्रमाम्युयेमिस्मन्नमे रातेननिकटेहृतमहंविना
न्वितो वदे २ अस्मिन्महाप्रलयकालसमेवियोगमायान्तयेस्ममयानिशृहुतकः
स्यात् नेवास्यमेजगतीयःपरदुःखसोन्येभीत्यानिरेतरतरेस्वरत्नेपतते ३

हे प्रियजने त्वां हि योगरसायोमम एकत्रएकस्मिन्दिनेनानेकिंहृत्रेहृष्याते स्रास्त्वयंमिरे
वस्यमाणं त्वं पश्यत्वनिकटे स्वच्छूरोहेराते प्रेषयितहृतं विचारयेश्चिंतान्वितोहे इत्यन्
हे २ किमन्वरस्तदाह अस्मिन्निति अस्मिन्महाप्रलयकालसमे वियोगे वियोगलक्षणे
महापरिधवहृयंमोहृङ्गोतप्रापणें मतयासभानयिनेयः ममपरहृंधाति सन्तादृशो स्यात्तहेमः

स्यात् यः परदुःखसमीक्षिमाकसंपदाम्भिसमितरत्वेतस सोनाइष्टापरवियोगाशी नैवास्ति ३

श्रीपार्श्वनाथचरित्रं ८

थायदावीस्ततः पुरोवर्तिगिरिशिखरेपुष्परिहसमानोमेघः प्रीत्यासन्नतेपरः स्वोपश
मनाहिगुणैः संयुत सर्वस्याजवरवीजुमनुहमन्समर्थः परोपकाररसिकः विद्युल्ला
विलासिन्यावलितः स्थितोस्तीत्यर्थः ४ अतोहमेनमेवपार्श्वयिष्याभीत्यभिप्राह अतसि
ति हेभ्रातर्मेघत्वंकेनगुणेनसफावियुक्तस्त्वं १ वितमहेरवावत्यालेख्यागृहीत्वास्त्व
तेषोभवनभोमार्गगामिन् तामप्रियांगत्वागलज्जलकलवैरात्मानिलैः प्रथममाश्वासयत्वमे

मामुपगिरिशिखरेमेघः सरासारवसंगता विद्युल्लताविलासिन्यावलितोरसिकः स्थितः
भ्रातर्मेघमहेरवापमविनैत्यालेख्यकंदेनुगेनीचैर्गतेमहत्तंकंजलदपासावाध्यतले
स्त्रीणां वालावालमृणालकोमलतनुस्त्वंमसोढुंक्षमा तांगत्वाक्षगतेराजलल
लवैराश्वासयात्मानिलैः ५ विशत्स्त्रिकयायोग्निलिंविमालिंगिनासती नज्ञा
नेकाभ्यनेकेवंपयोदरपिनागता १ र्ज्यक्षिनापरवशाम्मनेत्वान्विसाईमयासान्वलेनैव
प्रसरपनसः क्वापियातास्त्यमिमे संपद्योहेपरवशवश काश्रपोपमोगेभंपमोक्षेकःकवेर

मत्तंदेशेमापयितेनीवेमुरंगजेमहत्तंकेरपो रुरुयतस्तेपाढगर्भितंमदिहरः स्वाहाण्यश्लेषस्य
वालमृणालकोमलकोमलतनुस्त्वंवालासासोढुंनक्षमा ५ हेपयोरसादपतामपाहयोक्षिविम
नकिलयालितिचलायासिनितासमीप्रभुनारतः क्षवगननाते १ हेतन्विरंम्पमेवंभ्रमकालविश्लिता
ब्रह्ममते श्वेतरवलेनप्रसरंमनोपस्यनपाश्लिष्यमेमाभनिद्रास्तेते प्रवीपरमतिसंपानसमर्थाद्व

हे स्याम ... मनःस्फूर्तिबाहुल्य ...
पयसामतिपरमपवित्रमानस ...

ततः पश्चात्तेन यथाविधि पश्यति सेति मिलते यो यत्सर्वे पोयननसमूहे महारंभेण संपन्नः हाहा
हाहा यस्मिन् यथाविधि योगिनीनामागतानीनो पायिकवनिता तो विस्मिताः त्वराः महारोद्रमस्मि
न्सर्वो विपस्तुणा यथा नृत्यन्ति कलकलारवः कोलाहलध्वनिना तः नवकेचिद्यस्मेन विधेयं ग्रह
स्वरैः हीनालापे मैव वेधालयते प्राप्तितपंति ८ ततः किमभून्नाह लोके नेति मन स्वेन पो पलो
केन प्रयेमनयंति निश्चितता छेः संहरिनादेय यास्यात यासावीषादो विनोगंधमास्या दिभिरलंक

पश्चात्तात कलकलरवः सेततेयोप सार्थे हीनालापैर्व्यस्त विडुरे राह्वयंनेव मेदं कुहेयो
योमृतरश्मिमहारंभसंपन्नहाहाशब्दः योषन्मायिकवनितास्तु स्वतोर महारः ८ लोकेनाथंस्मृ
रतिततो वाद्यसंपूरितासंख्यावीयतो विस्मयकेवलासेवया कृत्स्नराह रङ्गंनीतोस्याति भय
मरेमत्वलक्षितं न तेन योयत्स्फोरस्फुरत्परंपरा वरोहंपमत्ताने ९ तस्माद्देमेः कमलवदनेवा
धवलीतिपत्सेयस्त काञ्चिच्छिविशापनके वद्ध लोकालिलेखे भ्रमोद्भ्राविरलनरिलो
मस्तकेमत्रमन्त्रो अङ्गारकोद्भमरवकलामा यक्ष रुपेपाश्रिदेषि १०

करणत्रयो मनो विरचितवनाहाकाङ्क्षं संचयी हान्यसे शय्यसभे महं प्रतिशायितेभयं पश्चतया
विधं मत्वलतीभिश्चितामिरनंते योयाद्धि स्फुरत्परा रावेः योद्देहगदं स्मशानेनीतोस्मि ११ हेक
मलवदने तव यद्देकाञ्चिदाप्यश्र्णोतिपतेके योपो विलिशापनकेमलः तववद्ध्यपरितो लोका
न्तिरिवचेयायोलि पश्यतयाविधं मा द्वारे रखर लततरिसे मन्त्रस्य न्जोमम स्तकेपगस्तिद्ध च गारतो नमे

तस्मिन्कालेकुवलयदलेनेव कोमलाम्बुजीभयाऽऽसाह्रस्सादेर्हसकीवकुञ्जाभसेलेखामेघगुग
लविलनासारभनकुलेनकलिताभीषिताश्वोकविशिपणाकदवतीवालसर्पीमनुसलभूभे रे
भमिवमिलान्जयसेहूप्रवृत्ता ॥ हेपियेग्रदेनराकारेणास्तेनकवाधितः कवचेनाभून सन्तया
भमन्तेखयानापविहीनपीडित पथावनकाय घन कलान्मोटफपतनयाकुनश्चल्पानापवि
दुस्तहत किंवदहूरे ग्रामसनामरनसरितेनाणाहमानाह शधिदारेनमम क्षेरेषु ग्रीष्मसमयापि

अस्मिन्कालेकुवलयदलताकोमलाभ्रमलेखानासारभभ्रगुणलविलमेघप्रह्वानि पान
दसाहसानकुलकलितासमरवालसर्पीभूमेरभनगुमिवदरारेर्हसकोवकुञ्जा ॥ कल
कत्साम्नकवविनेनापविहलपाहकुलश्रेसपाटफपनमपातकायोपथाज नासास
ग्रामरनसरितेहहूरेगाहमानोमर्मक्षेरेषुपिविलसितान्माविर्वेरनासा ॥ एतावनसम
यवर्षितेनहितांतपातलीलालोलहरिक्षिरतरतन्नपाज्ञानभूत यस्मिन्देशेमनहूरर
योन्मजनेोवेपयासोराज्याभोगोविशसमसिकास्यात्स्मवेतितुवाहि ॥२

लसिताइमास्लावेरना नाविरकिंवनभेममायस्मेत्यर्थ ॥ हेनत्विप्पेतावतेसमयमयाहवि
श्वेतस्त्वपासाईविरचिन ग्रग्रस्याप्रक्षीयानमाटपासवमनुभून कीदशनराह यास्मिन्निति अग्र
तहूरे उन्मजनोवेपयानयायस्मिन्कस्वेदृष्टेमति अमोपसिद्धोराज्यस्याभोगस्त्रैलोक्यराज्याधिप
तिस्वमपिमात्रक्रममंविशसनर स्वमिवअल्पादप्पलेनक्षेमवेतितुर्दिभंवतीत्यर्थं ॥२

श्री॰
बालि॰
उ॰री
५२५

हे प्रियेऽनेन वसाग्रतः भवेकगम्यनिरतिशयानेदृश्या अनुपमा लीलानेनाटशाम्यवभूविसेपा दिवि
स्ताताः तत्राहशमेव वनमपि त्राहशमेव सम्मिलेनेव करातः नाया दूरे भूमिमधीपके भकाप्रधान
भूषणभूताप्रकाच सौधस्थान पाविभासा प्रानेरस्यानेनरस्यास्तरमस्य प्रसरे समाचिता यथा दालिंग
मात्रिणा तामनेनाहस्यानि रेदाभवतना विचेषारतिक्लिनापारवा नसातास्य वृक्षस्तानि वलना वेगम
विज्ञावितोभितानि वेनेमे उपलंस्यत मेतरमजाङ्कारं चकरोति तत्रालिंचाम्लिनार्के विमसंवेमपिग्रन्थ

सासीलाते विसाला वचनमपि वनास्मितेमेकराता सामेरानेत्तरस्पशस्य समुचितानरमयेत
भूषा मानीस्तावसारावहस्तनवलना वेग विलोभितानि किं वानत्र उपलंस्यतरसाङ्कारमेनःक
रोति ४ तत्संगमेसरमसोऽस्यसाधनेन जलेनतोऽस्मोनित्मनया प्रमाले नतं तत्र स्थितो मृ
निनत्यत लेशरागकविचेषा रहितोरिमिमलशोवियोच ५ यत्रोमरीप द्विनिवेदनपंक
हीनारीर्वा दिदंदशाकूलाः दशनि सस्रहृः रहोमयाचिन्तितं तत्त्वात्तिलोहलाशः सीराब्धि
वाउवानिभोगततः स्वतन्त्याते ६

रसाङ्कारं करोऽस्येवेमर्पाः ४ हे वाले मनस्तरमेतरम हेतत्संगमे स्थितसोऽस्मेव रसाङ्कनैयस्मिंस्तथापि
येऽत्र नित्यमनयाप्रमेणामौमेतरः सततंत्र मृदुमितत्यतलेशरहितोरिमिरारमिमेचीषियस्मिंस्तु पा
विपक्षयांकविवरवस्थिताः ५ यत्रोमरे यस्मिन्नवसरे वेदनपंक हीनारीर्वा दिदशकलादशनिरिवामे
नमसंभाव्यः स्वतन्त्या इस्मिन्नस्तेगगनस्वशाङ्कः चिन्तितले नस्तिलोहलाशः सीराब्धिसंबन्धी वाउवोऽ

रामायण॰ उ॰ ६

कोनेरतिरमोकयोमऋवतिसमितलत्वान्रपासालीयोग्पारेववुरः श्रेष्ठग्रावर्तः सवेनःसे
वर्नवेकपानुकिलाभ्रत्नास्थिता १२ नोतपाविधामेनोकानाएवकोनोनास्तिनीरलेवीननवीन
स्तेनशीनेवोरिभि स्वासासयेस्तन्नरवोमपनयनूतयावस्यातांकेवेकत्राग्रमेदरक्रनेसंस्थितः ९
नोमशक्रामेवसंकथंकथाशेषमितिपावनवक्रीनिपशव १९ तमेवाहहाहेतिहेमिपग्रहेकिं

सदवणङ्गु ऽत्क्रवतिकोतेस्मिरहाहतासीनिवादिनी सग्पामेोग्पादरावर्तशेक
यानूक्लिनास्थिता १ नामेनामेवनास्तिनीरलसीनेमवासिभिः श्रासासयंस्तुपास्वस्या
केवेक्लनाग्रभस्थिताः १९ १नः मशोनपावाक्रेपश्वनामेवसल्कथा पषपाछंगतामेना
पहीनावितुकेमिपा १९ हाहाहूताशरतिकिंचिद्दिवोपताजलेदोवदामिएवलयावदहं
तावावान् नावस्थितिसाकितितेरवलंविनासोपायेः हलात्वरवराक्रस्तितालसर्द्धिः २०
पापास्ततस्तरलतालविलासवायमालिग्पमामतनुरवोवरश्रिनोगंडस्यापिता
स्थितिमलंपरिवार्यसर्वेनेरनेगनेहसुसननरूतवचल्लः २१

त्विरेचोपन्नतवेरः सनहाहाहूताशरतिपावहदामितावतमकिलेर्लसद्धिः मरहर्पणेपेःखरख
रधर्नेभिराक्रलितासाविति सर्वोस्मकापहारेणावल्लेविना २ मनस्य१नक्रजीवनहर्षोस्पो
पाः तरलमालविलासवापयंपास्मातत्रामस्यापितेविताश्थितिंमलनुभिवेहभिर्मगलाद्यं पे
करलरुमेमरी१स्कामेः परितागमालिंग्पसर्वेपरिवार्यहर्षेनेरनेगहेस्ताामेनानन्नतर्वलारुवे

ध्वयमयाघमशानेषेहेसंहारहहसेवेधिवद्वरिकीषणेटहे विशेषलाम्भयद्दत्तत्स्वतयायोत्स्या
नि २२ लम्रतस्मिन्यमलावेवालाः वावकोवहेतिकीटशास्तेपाकेवनस्पहरितक्षायांभसत्पे
ह्रेतः विवालिताःप्रहताः विस्लनक्षितकेकालानांगेपाधेः भूरिभस्मभिप्रवितनांमिपाशा
करालांशंकरभोघाघोग्याना अस्पीशानोकृतेनाभिवातशाद्वेनघाविभविताः त्वराः स्तलः

विषमविनायकसत्वरंवलितेभस्माहिशवशिरःप्रकरेः शिशिपवलाखिकपाले
कंधरिवोद्घमशानमथदृष्टे २२ पाथकायोहरंतोविवालितविरलनकिंजकका
लेगेपालस्वेतोभूरिभस्मप्रविततहिमकामाभ्भोनाः शवानां केषानांकाशकोशे
शारीगालितविराकारिलशंकरालामस्थीनाराकृतीनारविनत्वरगिरस्त्रवाला
वहेति २३ ज्वलरमलविलिप्रवाहहिर्षम्बुवनहनोपाविशुष्कपर्णाहता ज्वलनपव
नभास्करात्मनानांमरणाग्रहाजुकृतिविभर्तिसाभूः २४ दृष्टसमशानेतरनेनभीमक
रेककंकालवनामगंधिमाद्याखिवाकायसकंकरभ्रपिशाववेतालवराहरोहे २५

तिरःप्रज्ञायेसायाविपाशनयेः २६ ज्वलंतः प्रनलाःयास्तनयाविपाभाक्षितिभिः प्रवाहेनविर्पताम
भूतस्फलिंवोनपवनेनहता घनतपवोपमालाविशुष्कपर्णाशुहतायस्मांतयाविपासायमशानभूज्वलना
स्यातेपवनस्यभास्करात्मनस्पष्टेनघारस्यवस्यमापोग्येयद्रहंतेरजकर्मातलाटशालस्रणानिविभर्ति

पुनः कीदृशेन छत्रयानेस्थानीतानेनानाशवानोपोवं भुसार्थस्तदीपसंरोहैः शासमेतान्
ह्रास्निर्दिगेता कैनास्त्वयस्मिन्त्वगैरवृक्षशाखा स्थारी सिताक्षानेनम्रमुनाभिः निवद्धे दय
प्रायेरमधे इत्यनानालेवयस्मिन् २६ विशेः शोभंसेवलनेनेनन्वालोदीपमानकृतप्रकाशेमहा
केशैः कृतेसहृद्देमेवसमूहरवयवकवितमुसस्पकः शैलोयेनतयाविपरोकैः सुकेषरा
याविताननिवास्थितनक्षेत्तननगनेरभ्रमिवास्थिते २७ इति श्रीवा प्र नि एकोनविंशेप्रस्रा

स्थानीतनानाशवचेभुसार्थसंरोहनाक्षादिदिदंतकेनं एवगावनकृशरश्मिशोवनेत्रीनि
वद्धरचपदुमधेरनाले २६ क्वचिद्विविनिशोभकृतमकोशकृचिन्महाकेशकृतावृहे दे
कविसुरकाक्रभराविताननेनक्षेत्तनभ्रमिवाशास्तेशोते २७ इति श्रीमो नि पपिक
विहरवर्णनेनामैकोनविंशतितमः सर्गः ॥१९॥ सहवराष्ट्रुः पवेपापाः कथा कवे
स्थेपतमिथुनेमहत् पानेपश्चन्नवसारपानपयनिभेहल १ कदलीकेरवीस्व
गुच्छाच्छादनपरिताः विविधावापवोवानिपुष्पकेसरमेदिताः २ कलिनानाव

नम सर्गः ॥१९॥ वर्ण्यतेवापवोत्तपाभ्रमसपनपंक्तयः देवमिथोरधिवीकाश्चदेम पुरस्त्वमारयः
हेपमुनिभेहलपवेमापक्रमपाः कथाः कुर्वन् पतन् मापकैमिथुनेस्तोत्रेसपुष्पसंभ्रमिसारच
न्नमेसीभ्यानेपानमहन्नवत्सेपातिमिथुनकृपनोपसंहारः स्वनादिशोनवसकेपदहकृपसेन
हारेशः १ वाधुनकाश्चिद्रणपनिकरलीन्यादिनागकानामाच्छादनेविकासमेपेदिताः २ कोना

श्री॰
वा॰ वि॰
उ॰ टी॰
४२१

कुलावलानां गुरुरागे हेतुवल्लेन विस्फुभ्रमरे ध्येतः स्तुकामृगाधिपः सिंहास्वसमनम्पाप्रभिवं सरं भेमेरु
लीलाकमलयोगे सरति ४ मनालेषु नालेषु वनरत्नलीषु वनलीलोलालमे देमेलिता नलरुसोल
भ्य उन्नत्यक्रांतः हलाग्रकोमलपल्लवाये ५ लोलेलोया नवाः लता स्वामिवीतः पा पुष्पभूलयेला
भिर्विभ्रमाः ६ वंशेषु कीचकवने विघ्नातः पौरनगरे हलितना पुरनार्यो गानविद्याः कुलालतिशलिङ्गः
भ्रमरे कर्णिकारस्य हरनस्यागे हेतुम्न्यो हिते निकारः गंधपरागाचनर्थलोमनतिरस्कारः ८ स्वयंमा

कुलावलम्बगुरुरागे हेतुवल्लेभ्य म्रगाधिपः सर्वेषु सरसे रंभेलवलाभेवमारुत ४ मनालसालवर
लतीलोलेलनलालिताः मुलिलानलकलास्वाक्रांतकोमलपल्लवा ५ लुलनस्वबकोत
पुष्पभूलिविभ्रमाः सरसिमरूलामत्स्यपानेश्चन्यायव ६ मध्ये वेशविद्मान्यागानमेव
नालिका मच्छत्र पौरनगरे नारीभिर्विवर्णितः ७ निकारः कर्णिकारेण पवनस्य परहतेः
नरापरिहारस्य नेत्रमरामप्रविहरतः ८ नवरातिफलोकिं विरस्येनेनु च पल्लवं नालासंभवया
रंभेत्सद्रूपेव विनाहमितः ९ रागपवाहिशोभायैर्मिशलनां नगलमनां रामेव राजनेराजमराजे
लोवेषा किंशुकः १० सागच्छकर्णिकारोपि विकारस्यैव भाजनं निरायोधः किमेतेनुनिरोतेव
मेतना ११ विसोलमंजरीनाल नदिलेगास्यितोसितः वातकंपांकुरांगुलिभिः मालं करुते पा १२

मंधमाल संभयापतुपाररागो हलारस्थिले फलनरशमि पल्लवं नरशमि पस्मात्कारणात् रम्नाप्याकुलितस्य
अभिलाषस्य स्मारभेदविना सद्रूपेव न शोभनस्यो ९ रोरायादिष्गपुष्पालोनशम्भनो मूर्तीनाव स्ता
संकाराघवेरणरागः शरीरं नलमिव शोभायै वान्यस्त्रियं किंशुकः अश्विन पलाशः १० विकारस्यैव पात्र
मञ्जूसतरन्तिविषादलदस्यास्य चिह्न विकारस्यैव ११ मंजरीनालस्य नदिलेगाभ्यस्पत असितचूतमाला

हेममयास्मलत्कीणिप्रासनेनिहतसंप्रद: हेमसदृशेहरि ध्रुतपवाणेभवोग्य: वामसद्वर्णेत्वा
धिसुदेशपसंगाजुदसपवानयाथिरुहवसदेसंत्रिधेयसाहेः नहिंडि: पीतमेवरमाकाशेष
ल्वेवुद: नहिंत्योमेवस्तुपत्रेहरी. १४ प्रवेशनिर्गमयोर्योग्य: सरत: स्वर्णरत्नशालीप्रख्या
ता प्रलयप्रपस्वीरोयोध. प्रसमीरक्रमयोरुद्गारकोरेनितद्व १५ स्तकेपाखेरयानमत्रः

हेमसान्नासनस्थोत्राचानयाधिनेरोद्वदः नहितीनोवरपत्रेदलेरुहरिरिवाइव:
प्रवेशनिर्गमाय्यसरतवगधिलीसुरः प्रफुल्लकिंशुकोभातिवीरेभकरवाम्बु
ना १५ महारमेनरीपुंजपिंजराभेदमहिरे मेद्दरमलकेमत्र: समागोधवकामिन:
कल्पद्रुमवनस्यायविद्यानाविनतान्विता. यघपगापिंसवायपतिसिद्धविद्याध
राधगा: १७ यघपकल्पद्रुमस्यास्यपल्लवेपल्लवेवने स्वैश्रेता. सरसदर्पागायंति
वहसनिव १८ मदिरमदवालसयमदरेभृङ्गमंदिरे प्रनेनिदप्रहासभार्याप्रसा
यद्यिली १९ प्रन्योन्यामत्रसिंहभनकसारतारकेस्तिके यघपमन्याप्रमवोगिसवेन

सेत: सभा. २६ विघ्निहितैर्वीणादिवाद्यैरन्विता: २७ २८ मदपालस्यपुनेमहाभरता
देपासिद्धापाद्वितीजरिताख्याश्रुश्री २९ प्रन्योन्यमत्रानोसिंहेभारीगोत्तानिवैरयैस्या
गनश्रीतिकोलिकायस्यानयाविधामुन्यप्रमवोग्राणं ३० ॥ यमयनमोनमः ॥

श्री·
वा·रि
उ·टी·
४२२

विद्रुमद्रुमैमिश्राणिसवलितामाश्वभोधितरस्यानोवीरुधालमानोपल्लवेश्चविद्वेन. प्रक्षे येशुनस्यास्विधा:पनेउद विद्व:कवेतिमयोरसक्नविर्देवन्नभारहारवीवपमाहेषुवेन्नद कसेपाटासेषा. २१ रत्नमार्गेणमानापदेशाकरस्यानेपुवीवव: शुवनेहज्ञिभिर्हेहं, मेहं: पीव वेनेविलसेमिश्रीरुमिविलासिन्यसहएप:विलासेमोसलकालानावदास्विव २२ ४४ सुवर्णे

विद्रुमद्रुमनिश्राणेणमभोधितरवीरुधा विविलाकी:कवन्येनेपल्लवेहदविद वः वीचयैरत्नमार्गैणपदेशावनेहाज्ञिभि: विलसतिविलासिन्यावद:स्विव विलासिनो २२ नागलोकेइलोकस्तीरामनागमनोद्भव: देवाधुषणलोका र:सुयतेनभस:स्थ्यण २३ सुवर्णयानविप्रहमदमत्तसिनीस्तवै: ऐरावतस्त वभुमोगायतीवग्रुहागिरे: २४ कुसमोत्पदिनेकुसमपदेकुसोनलेगस्वका: टपणेकुसणिगात्रस्यवाल्लकावलयोज्ज्वप: २५ सुमोहगपश्चमनासक्रायाणी नलागिका एकान्तदर्शिनाकारानानाकुसुमसंगिना २६ रामायणम् ॥

यानाङ्गइस्यत्वाविप्रहैमदैमेश्रानामलिनीनोस्तवै. ऐरावणसैरावणस्त्यानश्वमेगिरे रिमा:गुहा:गायतीवपश्य २४ कुसमपदेवइमनुकुसत:सुगुंधे कुसोनरेलास्त्रकेनिवा सवृमिभ्रनेवेलानन्टयंक्रयोरप्रयोन २५ वनान्यन्वकषीम्लोद्धेपणवणीयनिश्रामिदेनिहा। भेगस्विपाषणानिसर्वामीणांसुषादिनावीहय परणपेकीकुसन्ययोज्यानिवनामोहपवेगेपप

वनलताललितविलासिनीसखी १७ उदारकुंडलेखेदवादयः १८ मुनेर्विशंकेवचेनः समेतल्पनयोभ्रम
यति १९ घाताः प्रत्येनपर्वेनालसहस्रसाहस्रल्लप्तु २ २१ भ्रमरैर्वैभोदेहभ्रमाद्धाः घनः केचेन
घनोज्ज्वलिमाइव २२ करवीरस्यपुष्पलताकुंधेशालानलहताद्दोलयाः प्रवरोलकमोदोल

वनविन्यासवसनानिर्झेरामलहासिनी श्रालीभोगवस्यालवललपल्पावनविला
सिनी २३ रमतेनेदनोद्यानेननकोकलारवुहृयः यथोपपेणनशहाहाल्पुडाकवनभ्र
मिषु २४ सुविरङ्कमनेघेनोरङ्कचविपयाश्रिनः रमयतिसमेरम्यविजनावनभ्र
म. २५ सलिलाथोनवग्राणामेवोधिमरभ्रष्टो नपरेगैरवतल्लाबे पादाभालिध
नेनिव २ मुञ्चागनगविश्रामाः कोलकावनकोनयः हेमकूटस्वगाभातिविदेव
गताइव २१ भ्रमगोभादभ्रष्टाघाः फलवेयककाननाः कुपनेपघपवाजेनवलिता
रवपवेन २२ कुर्वनकरवीराग्रलमाहेलावदोलके कोकिलकोकिलालिपसो
लालाबधनिषेवे २३ लसत्कसकसावमेतासावणोसपधोः हर्गालस्तरभ्रषोभ्र

नकूवेनकोकिलतन्द्रियाकोकिलालिप्समधुरमोनेश्रालापयति २४ हेराजनृपता
लवणोसिंधोरिमा लावणसेपवीहढ्गसिंधेनसर्वपदङ्घ्रि लसकलकलेयथास्याव
स्याउपायनयाणाभिभ्रष्टेयः हर्गालस्तरभ्रवः पप्प २४ श्रीरामायनमः ॥ ॥

ह्देवग्रासवीलवणजलनिधे आपरस्मात्पश्चिमालवणजलनिधेश्चतथाप्राग्दाक्षिण्य
दालवणजलनिधे मर्यादायामाः इहास्मिन्जम्बूद्वीपे उदग्रे मेरोः शिशाग्रपश्चिमाग्रेयाम्येनरथ्य
वेमानरयनयेन्सर्वेषादपीद्दक्रियमाशिश्गसियादापेवनात्रुपूरस्ता पिमिशावल किंचनश्चेत्
उन्नामाप्रवम्या दिशोदिशाविरस्याद्धयथाशास्त्रनीतिनिश्शास्त्राऊपकारेणाशालि सर्वेसमाधा
नप्र सरेज्ञानयाधियाज्ञामनानिरीयनानदनवस्थानिरीयनानदनवस्थानवरीयना

प्राग्सवीदापरस्मात्लवणजलनिधेरुत्तरात्दक्षिणाद्देवेदग्राजिशिषारन्नरयन
यः पादयोशेकृपेत्ता दीयनामस्नावोदिशोदिक्रियशास्त्रनुमस्नात्यवन्या रहायेसे
निश्चवेश्वरमनुलवसप्रयसयापणसनामि ३५ इतिमहामायलेहिंगेनराख्यानमा
मसर्गः १२० वसिष्ठउवाच अथानेत्तलयतटेवोनेश्रमोविपन्नुल! उपविश्यनदलिल
वक्रुरामप्रयोजने १ नदानतैवनेवासभूमिष्कन्मयथाक्रमे नस्पुर्मेरुनमर्यादास्थाय
यामास्वरहाम २ अथवप्रोमिनश्चीमास्तन्नानापमिनागमत्र सप्रविश्यसग्रैरावमन
सोकानेरवि ३ आपयोषामिनोप्रणामयेवलेविधनानव सपादिनाहस्त्रोपारासस्त्रः

१५ इतिश्रीवासिष्ठमहारामायणेश्वकाशेहव्राह्मविप्रसानवराख्यानम् सर्गः १२० अथमेरुनमर्यादासं
स्थापनानिमुनयेश्या वराहेश्रीमेगनानोदषीनायोगाईयमे प्रथमेप्राज्ञाविपन्नुलेवस्वलेच
नदेशुरयमिश्रपणलन्याश्रेविशिमेनिवेदिनमेरुसमर्यादास्थापनश्चप्रयोजनेनवक्रु १ स्पयनउत
स्यु मरुलमवीराचस्थापयामासः २ नेवोविपन्नुनाप्रनायेसोकानरा ज्यानिषमवेपानासेरो

इदंवस्तुमार्गेणमनसिसंपादयामास ५ ४ तदेवाह कियतीस्यादित्यादिना इतःप्रस्थानेभ्
द्वीपात्परतोलवणसमुद्रः ततस्तस्तद्वीपश्च तदारभ्यसंतुभिःप्रभुर्महान् द्वियुगणयम्
तिघावत् २ इतःइक्षुसमुद्रान्परतः कुशद्वीपंततःपरतं ...भोभिः एवंक्रमेणसप्त

प्रास्तन्नइंनदीर्वाहाश्वइराइयामताः इदंसंपादयामासविस्मयाकुलचेतसः ५
सूर्योच्चइरमध्यानेयामावयमयत्नतः प्रभावादेवदेवस्यवह्नेर्दिक्षुसमाह्वने: १ कि
यतीस्यात्स्वविस्तीर्णाइत्थंपृथ्वीरियमाननता इतःसमुद्रस्तत्रद्वीपश्चरंतुभिःप्रभुः २
इतोद्वीपंततोंभोधिः किमेतस्यान्नतोपिच कियतीकीदृशीवास्यान्मायेयंचेत्स्वरूपिणी ३
तत्माधेयामहेदेवंइत्थंसंतदराधिमा प्रेत्यामहेदिशःसर्वाप्रापय्यंतमसेविदनः ४
इतिसंचिन्तयतेसर्वेयथास्थानमवास्थिताः समसेवाहूयामासभंगुवेतंहुताशने ५ अथ
वभगवानेयामयहत्थोहूताशनः प्राकारवानवरंतज्ञः मग्रणीनेस्रवाचवह ॥६॥

यसन्नशाणीमंतेकिंस्यान्नतोपिचयरतः किंस्यात् इयंचेन्मनुपिलीमायायाकियतीस्यादृत्त
वैविद्येणकीदृशीवास्यात् ८ तत्सर्वंइष्टुंहुताशदेवंप्रार्थयामहे प्रार्थयेमहि ९
यथास्यानवतःसागरकुलेषु अवस्थितास्तिसमेतगणदेव १० ॥

श्री' वा' सि' उ' टी' ५२५

यावदनेन देहेन गंतुं शक्तं तावत्स्वेनदेहेन एतद्गम्यं वैदिकमंत्रप्रभावसंस्कृतेनानेनैव देहेन
तद्गम्यं नमनसा १२ यावत्तं वेदनमिति प्रश्नस्य तद्योग्यसर्वार्थोक्तिः यावत्संभवमिति तन्मानगम्य
सर्वार्थोक्तिः यावदात्मकमिति प्रश्नस्य विशदोक्तिः सप्तधा ब्राह्मेणैव यावत्स्वलोकस्थितीयेन
यावत्सलोक्तिस्त्नतीयेनयावत्कारणप्रपंचोक्तिः इतिनः अस्लभ्यवशेदीयता १३ सिद्धायोगि

विपश्चिमहत्तुः पंचभूतात्मकस्यास्य स्वयं सो नेहरेश्वर देहेन मंत्रदेहेन तदं नेमन।
सायिच १२ यावत्तं वेदने यावत्संभवं यावदात्मकं पवेयमश्नितोरेश्वरीयता मत्रमो
वः १३ आसिद्धगम्यमध्यानेमत्तमस्माकमस्तमा अथान्यसंभवद्देहेमनएवप्रयान्त
नः १४ वसिष्ठ उवाच एवमस्त्विति मोच्यपावकः सहसागमत् दाक्षिणौर्वेनया।
यान्ते स्वकरीवमम्बरः

नत्वेषो योगप्रभावगम्यमभिप्रायेणासिद्धगम्यं च प्रधानेनैव देहेन अयतरं नेतद्ग
म्यमिति यावत् अध्यानेगन्तुम्ताममिति शेषः अस्तभवद्देहे अध्यानिदीक्षितोद्ग्रणयलादि मा
गेरूपेमस्यैव गंतुं शक्ये अध्याने १४ अयपतहरमार्योनोनन्तरं शेषं तत्यावद्वाग्निभावेन
समुद्रेयान्ते स्मनरस्व १५

पूर्वेवदेत्ता प्रथितेनाम पृथ्वीश्यामसमाजगाम सा निशाम्य तां मवनत्तहृष्टवित्तत्र जगाम सुश्रु
त्य समाजगाम मेघाविपार्श्वमाधीरात्मा वल्लवेन्द्रा व्रजगाम २२ इति श्री भागवते दीपिकायां के
विंशतितमः स्सतनम १२१ पदेरश्चितरागेषु गच्छे नागं विप्रश्चिता विदा चैव सर्वे तेमकारा नन्दनं
साधुदर्शिता यथा यथा श्रेनो विश्रुतात्मना लिक्रमरा ज्यविभागपाये यात्येनोपयोपदेशामयां तस्या
पना दिव्यवस्थाकृता रसेनरंगतदर्शनो कैश्चानिपायेन ग्रहाधाविषेदेहारवसात्वाचिन्तु मया

प्रथिते नाममय सुमान नाम निशाविलेखा यत्र जगाम सापि समासमया माया विंशे नाम
नेघावधीरालेवलवने हा २३ इति रामायणे विपश्चिञ्जीला नाम सर्ग १२१ वसिष्ठवा
च नन प्रभाते प्रसभं हृष्ट्वा कृता पयामासु मसवसभा प्रविश्य हेहारवेनेर सेनम्लेष
भ्यमानार्त्रवमन्त्रिमुखे १ विनायसर्वपरिवारमात्रमाक्रदमानेवदनेरुदाहृ नीरस्वा
स्तेरुनयाभिमानमानसंघे सभाभिभवेषु भवाहि २ दिगतमालोक्य समुद्रपारे तत्तणम्य
मायामदनिश्चुवन स्वमदशाज्ञा ज्ञमतागते लरा पदेरेवनरा प्रविष्ठ ३

क्रुवद्भिर्मितिमुखैरमितैर्निविधमानना दिवक्रार ४ परिजारमाधक्रन्दवमेमननिवारिषु श्रमिम
व शत्रुपरा भवस्नेहेषु गणग्रामैःपदाराज्यश्रीप्रजाधषु णपरिग्रह ५ श्रथवा प्रभव शत्रुविग्रह
सरिद्भिस्तस्य रपषणप्रवाहगा ६ मारिपदाराज्यधनारीस्तु विस्मृहिता २ वयमस्मद्पार्श्वमे
नमालोभ्य तत्क्षणको ज्ञमेवसमायामद्विपशिमनसमाधानाय पश्चवेन सर्वेनामगिरान्महार ७
प्रसादे हेलमेवशा ज्ञावभुमिजस्नादिश्वन सैन्ये नोज्ञमतोसिद्धनागते नेनद्वाग्रविश्य पदेरेवप्रविश्य

श्री· वा वि उ दी· ४२५

स्नेहातिशयात्स्वयंस्म्रविशद्भिः केश्चिद्रन्यैरनुगम्यमानाः पद्भिरेव प्रभुः ४ कथंचित्प्रस्तदाहृततो
गेति स्थलस्पृश्येमहारवनागजालेषु पदातिकृता विन्यस्य प्रकाशप्रकाः ५ तत्स्थितैर्भूस्पर्शनैः
तेनावक्रान्तमवलोकिताः पादव्रज्या भीमेवत्व प्रत्यभावमापुः ६ वितनेनाथ वसायेनर्
सिपक स्थानीयेनप्रयमाणेस्तै विपश्चितः वङ्का कदाहरे वितया विधा गजाश्व नेलाधाने

विपश्चितस्तैर्दिशार्दिश्यनस्यैभुतैः स्वयंप्रविशद्भिरेव नरेषु जालेषु पदातिकृता शैश्च
स्थलस्थैव मलस्थवानः ४ वत्ती रथकैक तथैव प्रकाशभूर्शविप्रकान्तिजसैवयाने ५
पदक्रमेणैवमहार्णवानस्त्रावन्यविप्रप्रवलोकितास्ते तत्स्थितैर्यावदहृषभावे
प्रारब्धभीमेवलवारवापुः ६ तमथानेमयोऽकृत्लतलयोपादवाशिषः वितथा
दिवसायेन वद्धकसाहृराश्च ७ उत्तमावननामदेसमारोहावरोहणे ग्रियवाभिन
रेगाणहानोहमिश्रनेयः ८ यावत्तेषु ब्रह्मणमीषत्रात्माविगलसंभ्रमे चिरेवेवलम

हः प्रतिवारयामासुः २ प्रदिश्यैः प्ररोहावरोहणे निपीयत्नी भावे: उत्तमावननेवाविनेरेम
नोश्रियेषेभास्वयमधिनतस्यैाकाराहृहेनः भवत्वहरे पूर्तिपेयो हरिप्रतिरथिहिमेपादेमे
घनकालेवाविनेगाणसमारोहावरोहणेसदूनावननोपिवेलक्ष्मी वहोरेति प्रसिद्धमिति भा
व· ८ सप्राद्यप्रविहेन वेरमेरसेनेवस्तनेवस्वप्रवेषणाक्रोमानेषुन्नुणमीषविरेधातः ९

पूर्वं निगीर्णः पश्चात्तारणशाखाउद्गीर्णदेहो येन ११ ॥ जलकल्लोलैर्दलनेर्मीनैर्गैस्लेगिर्णो
गतया पर्वतमकारि एषा १२ विस्तीर्णनाक्रमिवरासहस्रमोशिलापुहानां घः पारनेपारो
विदारणं यत्रुपहूनं सपोमस्त्रीकरणं नव्रपारवैः कोशलैः जलललितमारभोरासिङ्क्रामिमारु
तः मरुदुरीपितः विद्युतरवदर्शयेतः १३ तरलमानेशोरिवतरंगो र्विवारिनासपिवेत्स्व

मेशविपाव्रतेतोभिर्मेयः शत्रुपापणयः क्वाचित्समेतेमकैर्निर्गीर्णोद्गीर्णदेहका ११
जलकल्लोलविभ्रांतवातोत्सारितमस्तैयः नीताः नीताः हरणेनेव पोतनाराशाभताते ११
जलकल्लोलमाते गजेगिलोगतया तथा दर्पनानिजराश्मभस्थूरोहासिपिलिख्रिय १२
विस्तीर्णमिव सापह पारयद्नपारवैः दर्शयंतो मत्सोभारनिक्रातिमारुताख १३ त
रजरलमातेगजेरंगोवविद्रहिताः श्रमनेनोनिजंपेर्यवेलावरतदारख १४ महोर्मिभ
क्रामाणिकमंडलपतितविविताः एकः किलो पिपमितः पोतवेयहलाख १५ पोतु
हिंडीरपिंडशुभ्रवंत्मोलाववात्स्वे सेनपश्यपरिक्रांतरानहंसाधिपेरदभः ५ तत
निर्वातनिर्वोषभीवलालेवबुंद्धमात नभीताभ्रश्चतस्तश्रवेलावनविज्जंभितान ६

मसिहावरतराः शरवमारवनिजैपैर्यमुत्पनेतः १४ महोर्मिभमक्रामाणिकमंडलेभवशतिवि
विताः सेतः उरुयालसमूहः पोतपथेतेनपरिपूनारवुभासमानाः १५ सेनपथेपरिक्रांतस्या
उद्भस्पराजहंसस्याधिपे ११ निर्वातः स्फुजेथुः भभ्रतः स्निग्धश्येयतो भ्रश्चतस्तनभीताः ६

श्री॰
वा॰ वि॰
उ॰ श्री॰
५२६

[illegible] पानेन स्यामेस्त्रु विवहितासनः १८ उत्पातस्य पाने ग्रामो निपतेतो ये मद्य विलानकाले हूतास्व १९ स्वदश्रेवेहल्लेरभ्रपेयक्राक्षक्रोपजालेश्रोत्रेमोणिकस्त्रक्रासमूहे. श्वेतशालेसालिलमयतरुलालाप्रापाएषेतरेगाएणपीकरेस्त्रुक्रस्तमेरिववत काति पुक्रेभ्रषितेकुर्वतः तपाश्रेरेनेक्रो क्रलीरेककरेस्त्रुक्षामेश्रावर्तेष्ठ स्नासमेनाहिदूता सदद्य

यश्रेलिहनलाहीत्पानोन्मानविहारिनाः हलोपानात्ममालग्मः हलमर्कोस्पदेयघ्रः यशंकितोपतहारिस्त्ररपानपराहूताः उत्पातपाप्तविपतहितानकहूतास्व १९ म क्रोनास्वेंद्रुरायोसह्रवरमकराः स्फुरनक्रे क्रलीरेश्रामावर्ते विहूताः सालिलतरुतापीकरेरोनरालैः कुर्वतःकातिपुक्रेवपुमिवक्रस्तमेश्रेनमाणिक्समक्षेयकाय्य क्रापजाले मतिपदमिलेरे रभ्रद्रुपेरदपैः २॰ महाराममाघ्राएो निवोणमकरोले श्रवणपरिक्रमवर्णनेनामसर्गः १२१ श्रीवसिष्ठ उवाच इत्येतेदयहृपापाश्रविधायाविहारले पहूआः पारवारेणसमदहिप्यामिनः १ वधीहीवेषुनहीपारश्चिरीयं

रामकरयेपीनयाविभास्लेविपश्चिता मंत्रराशोसमुहेमक्रोतः सविता स्पर्धः २॰ इतिश्री लाव म लिवें द्विविंशत्त्रुश्रशततमःसर्ग १२२ इहहीपसमुद्रेषुमपानानोविपाश्चितो पश्चास्त्रारिक्रमस्मावर्णेपतेवेविधाः दशाः इतिश्रुनपारीस्मापनेविपश्चितः पारवारेलहस्वदुपापाश्चविधायोग्रमे

पर्वतविहारोत्सव (लावनवती क्रा) १

नत्रयाङ्ग्रः पश्चिमदिगंतदर्पोमायप्रसन्नोवपश्चिन प्रमेरोहमिन्यभिमानवलामीनेमपीतो
निगोतोः विश्वस्तानदीसाहानमशीचमाधसिहामशाहनयएनोकादेरोजनहवपीशुनरमोमोय
स्पानयायोविपन ३ सहदजेरोजनरमिनमशाकाः ४ द्वितीयस्योदंतमाह दक्षिणस्यांदिशा रत्नाकर
तोवेस्थितेयत्ननगरेरवप्रीकजातीयापीता विधिपदक्षिणयाकुशलयमादिणामेदावि

पीतोविपश्चिन्यासोत्योमेनेनामरमानिना विलभीनकुलोत्येनविलस्तावाहनो
जसा २ हीरोदंपाव्यमस्येनतेनोडीलोःस्तडजेरः तेमहीरोदमहलंग्यगतोहरं
दिगन्तरं ४ दक्षिणेयत्ननगरेसम्प्रेतेदरसागेवे श्रीनादद्विणयोभक्तियपसि
एपाकान्यकीकृतः ५ पूर्वोमकरमाक्रम्यपरांगंगानिकृतवान् गंगायास(
नदानीयकान्यकुब्जेसमन्त्रितः ६

पावलेनाहिव्यस्वकान्यकीकृतः ५ ततीयस्योदंतमाह पूर्वस्ति पूर्वदिशिमहाशोविप
श्चित् गंगासहस्त्रमुखसंभेदान् क्रमेणपयपन् यहाद्काविन्मकदेशप्रसितकामेवलाद
क्रम्यतस्याहारायगंगामानीयनिकृत्नवान् नदासविपाश्चित् गंगायापराद्दमानीय(
कान्यकुब्जेनगरे समन्त्रितस्यकः ६

श्री॰ भा॰टि॰ उ॰टी॰ ५२२

अतः पश्चिमोत्तरमाह उत्तरस्त्विति उत्तरकुरून् लक्षणयाउत्तरकुरुषु देशास इक्षीडतमीश्वरं आराध्
आद्रियमाणिसाध्येस्वयं ग्रामवान् अतएवतमेनेविपश्चितस्तैरेवाद्रियादिगते मस्तुतमपिम
तेमरणेनतत्पुत्रकाभीतयोनवापेन अमरोभूदित्यर्थः ७ तथाश्रियेवृत्तन्यभावेनेवेत्यर्थः ६
नःपश्चिमस्योत्तरमाह पश्चिमरातिहेमहरनेगरुडेनेतिपावन्न कशद्वीपेहिकुशस्तंबोमिलो

उत्तरस्त्वमरकुरुनाराधनामवोद्भवये ततयैनेनवापंनेदिगंतेमृतभीतयः ७
तथामकरमातंगानिगीर्णोद्धीर्णमूर्तिमान् अतिवक्रामसेवहून्द्वीपोतरकृत्ला
चक्रार ८ पश्चिमःपुष्पराशोप्पुहेमचूडेनपक्षिणा कशद्वीपेकुशस्तंबश्रीतरसा
तानितोगीर्णवान् ९ क्रौंचद्वीपावलेसर्वानिगीर्णेरहसावने तद्दल:पाटितंतेन
हृदयंरविकर्मभेः १० दक्षिणोरसपापेनयदनामागतवलगत शाकद्वीपेशाने
नासौवर्षाणिगेभाद्भागतः ११

गरुड' इत्यादिनाप्रसादितसद्द्वीपमर्गीवाद्वृत्ताप्यतीतिप्रसिद्धिः स्वर्णमयकुशस्तंबआ
गच्छीरीदेहेकात्रियस्य ९ पुन' पूर्वोत्तरमाह क्रौंचेति क्रौंचद्वीपसिद्धेवर्षसीमावरद
सावनिगीर्णा' अपनतरहस्तेनविपक्षिताक्रौंचाणांविकर्णमेः पादितेनविदारिते १० पुन
र्दक्षिणस्योत्तरमाह दक्षिणरति मोहंशापमोहे ११

तरसा जवेनैव उद्दीपितमनाः महान्: प्रयत्नास्त्राश्रुतं रोमित्यश्रुतं रोमिताः समुद्रस्तुतं विभिला
येन महार्णवस्यास्य सप्त रत्नः प्रसिद्धायोस्य वर्णश्चो शिलोपशिलानेगतः १२ येनासिदेन
प्रायोदन्नसैव प्राप्य अद्भुतो वितः सप्त रत्निमतः श्रीतिमान्मयान् १३ पुनः सर्वे सोदेन माहू
वर्णोर्णोकान्यकल्पेश निवासिनो राजा भुवदित्यर्थेः प्राकस्माभिर्यतोदेन स्मरणे १४ १५ पुनः

उन्नरत्स सोद्धोर्णितारावतरोमितः: महार्णवस्य वर्णोयोसिद्धपायापिलोपनः
ततो वर्षेशानेनासौ प्रसादाज्ञानवेदसः नेनैवोन्मावित स्तत्र सिद्धेन रत्निमामयान्
वर्णोर्णवाचभूराजा नालिकेरनिवासिनः सर्वे परमधर्मिष्ठा प्रायवान्याकल्पनित
नः १६ कल्पवृक्षवनेमेरोरुत्तरे पार्श्वमह उवासदत्तावर्णोर्णिनालिकेरफलाशनः
विहगाख्यामनेनमत्तः श्यामानिद्वीपवासत्सलो पाण्डुमायन्दुर्णोनोडकोडयात्म
वसत्यमः १७ मेरोरुत्तरभूदसनेमत्तरनरुमन्दिरे किन्नरोमेदनीनाम्नी देवमकमसे
वत १८ सोदेवसावनहरू कल्पवनावलीनेदनदेवताभिः सार्द्धं समाः समभिनमय
रोमभिर्नैनायकामाक्रान्तिमायसर्वः १९ महामायायोनिर्योत्पकरोमिनापश्चिर

पाण्डुमस्योदेनमाहू विहगोपि विहगानामाख्या सेवन्ती सर्वनिरुपे नवतोरहस्यतः प्रवपवप्राग
हरेनपृष्ठमारोमालोवानयमित्युक्ते पादिव्यानोड नयासह क्रोडयारशासमाः न्यवसदिनमयः २०
नरनेनरमेदरहोगनेनेपाण्डुमान्वपाण्डुनमेदराइन्स्किन्नरोदेनमेकसमसेवत २१ अथयशोनालिके
रवनात्रहोरहवेतागनः सप्तनवन्यकल्पवृक्षवनालोषुनेदनदेवताभिरप्सरोभिः सार्द्धं कामाक्र
न्तिनः सप्त समाभिसमाः निनाय २२ इति श्रीवाल्मीकीयमानिवोराइश्रादि अयोविशोनिमम: १२३

पाद्मोत्तरखण्डे १३

श्री॰ एकस्यापि चन्द्रदेहे द्वैधव्यवहारः समर्थ्यते हीयेङ्गनानाशैलेषु विहारस्वरूपाप्नितो वतत्रणमेकदेहा

वा॰ ति॰ न्वेपएकजीवकत्वेवाभिन्नेऽव्यमनुपपन्नमितिसमः शंकते एकेति एकसंविदेकेसंतीति चेन्नन्यतन्म

उ॰ री॰ याएकस्यैववेउवस्तुनर्थाभावादेकवपुषम्मानेविपरीतमः एक॰ देही जीवो येषां ते तथा एव जीवभे

४२५ देविनागुणपरिणामभेदान्नोपपन्नस्यर्थः १ एकस्यापि जीवस्याविद्यया स्वप्ननामा देहादिकल्प

नादर्शनात्तेभ्यश्च गुमिश्रोदासीनभावकल्पनेनामेव्यमदर्शनाच्च समर्गोदो अनमणिजीवे नानात्व

पिनाटपाकर्त्रीसत्त्वे सर्वसंभवत्यादिशयेनवसिद्ध उत्तमाह एकसंविदिति २ तस्य संविद्घनात्मा

श्रीराम उवाच एकसंविन्मयाः सर्वे एवं वै कथरूपोऽपि ते विविधाकाराः कथं च सन्तीपराश्च के देहिनः १ वसिष्ठः एकसंविद्घनाकाशमयत्वेनैव सर्वेषां स्वप्नेनानेन संपन्ने स्वप्ने विद्रुमिवात्मनि २ एवं जातानि यावन्ति मन्ये त्वात्मनि दिवानि तादृशस्य तथाभूतो भूकरस्यैव निर्मला ३ एकत्वोऽहमथो वयं या द्योः परस्परं तथैते प्रतिबिंबन्ति परार्थः परमार्थिकाः ४

श आत्मा व्यवहारे एव वर्तते स्वक्लनात्मया भूतनानात्मतामिवापन्नं ग्राम्यास्वयमेवात्मनि विंबति दर्पणस्येन रा काशे मीरेन प्रादिस हितं महाकाशमिवेत्यर्थः तादृशस्यापि तथाभूते नानानग राकाशभवने मुकुरस्यैव निर्मलास्वक्लनेव हेतारितिशेषः ३ नत्वनगरादिवत्सत्त्वस्थिरे व तथा सति चिनपवचितिकत्वेमतिविंबनामिति वेत्त्वलदृष्टान्तमित्याह एकेति पारमार्थिकाः परमा र्थेनस्थिरूपास्तथीत्यर्थः मायोपाधेर्विंवृशास्तित्वाद्दर्पण नगरस्फटिकरूपरूपेण भासेसर्व राकोभ्रमहानभ॰ प्रतिविवदर्शीना ह्नतिभाव ५

श्री
बा ति
ह टी
८

तेनत्वमितिनिर्देशोब्रह्मणास्त्रिविधः स्तत्त्वादिव्यपदेशाशुभमनन्तीतिमद ५१
विशेषा किंनिमित्तमच्यतइत्यर्थः २ हृष्टेश्रुनामत्त्वमदितिनाम्नस्तावत्प्रवृत्तिनिमित्तम ५२५
स्याप्रसिद्धेर्यथाशून्यमनपेक्षणात् स्वतएवास्याशून्यत्वेनप्रवृत्तिनिमित्ततोहीनतयाप्रवृत्तिकत्वाभावाच्च ग्रन्थ
प्रवृत्तिनिमित्तस्याप्यसतः सद्भावनेकत्वायोगात्तत्त्वेवस्यवत्त्वेनत्वन्योयेनतत्रापिसन्प्राक्प्रवृत्तिनिमित्तम।
त्पदेववाच्यमित्येवतत्रनत्रापीत्यनवस्थापातात् एवंकिंचिद्रूपयोरपिदेहियावेयत्वेननतद्व्युपमेनिर्देशमर्हा।
यत्ताद्याशून्यनिरपेक्षतयैवतत्रप्रवृत्तिसंभव नह्याशून्यत्वावतकथमेशून्यवाप्यहीनबोधयत्येवेति स।
स्वकिंचित् कर्म

तस्मात्किंचित्किंचिन्नशून्यवितानमेवच इत्यादिभेदोभगवत्तिसोकोपाकिमच्यते २ ईश्वरउवाच ग्रना
यतमनाभाससर्वाकिंचिद्विद्यते इंद्रियाणामगम्यत्वाद्यत्रकिंचिदिवस्थितं १
ग्रन्थाशेषम १

एवमश्रुत्वाप्रवृत्तिनिर्देशकाद्विशाब्दानावोधकत्वस्यसर्वानुभवसिद्धत्वात् नहिनिर्देशकत्वधर्म श्रुत्वाहमेयोग्या।
स्तामितिवक्तुमयम्समानाक्षेत्रनिर्वक्तृत्वात् एवचशाखादिशाब्दानामपिनिर्देशनिमित्तायानदस्वरूपमात्रे
निमित्तनिरपेक्षैवप्रवृत्तिस्तस्यन्यायादुपपन्नात्तत्स्वरूपमशुक्लेवर्णिवेन्द्र त्वादिव्याप्तिरपीतिननामभेदानुपपत्ति
त्याशायेनोत्तरमाह ग्रनायतमिति ग्रनाद्यनमायेनपरिच्छेदाभावस्ततोव्याप्तत्वग्रनाभासान्तरनिरपेक्षस्वप्रकाशेति
इन्द्रियाणामदग्रहस्वेमपदिग्निस्तनएवविषयनेनचादेशकालसंबंधेनोनिरादिपरापेक्षमन्यपराधीनत्वाहत्वावेत्यर्थ

वा. नि. टी. १

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीरामचन्द्राय नमः
हृद्बोधमात्रसारं उपरतसकलभ्रमं विशुद्धं निजमहिमास्थं १
आस्थितिलयबोधकानाश्रयात्प्रादेशोनेति नेतीत्यादिश्रुतेः प्रपञ्चनिषेधकं
ममनत्वमूलात्कनयावामनात्मयमेनानापर्यंतलानेन परमपुरुषार्थेनात्मपर्यं प्रपद्ये २
यत्र नान्यच्छृणोति नान्यद्विजानाति स भूमा यो वै भूमा तदमृतं यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह ३
दान्तविमतिकृतलक्षणं तदेतद्ब्रह्मापूर्वमनपरमनन्तरमबाह्यमयमात्माब्रह्मसर्वानुभूः निष्कलं निष्क्रियं शान्तं निरवद्यं ४
जनं अमृतस्य परं सेतुं दग्धेन्धनमिवानलमित्यादिश्रुतिनिरस्तं यं सिद्धं प्राणकसर्वसाधनसाध्यसाक्षात्कारलक्षणफलनिर्वाण
मुक्त्वा दपि तन्निर्वाणस्वामिदं प्रावर्तितं भगवान्वाल्मीकिरुवाच तत्राद्यसर्गे मुनिवाल्मीकादिदेशान्तं ब्राह्मणमन्दिकी

श्रीवाल्मीकिरुवाच ॐ उपशमप्रकरणानन्तरमिदं शृणु त्वं निर्वाणप्रकरणं ज्ञाननिर्वाणदायि यत् १ राम

क्रिया श्रुतार्थचिन्तानिद्राभ्यासादियाथनमोर्थे तत्रादौ पूर्वोक्तप्रकरणोद्दिष्टं तदेकमनाः सर्वाणि सुखदुःखकर्माणि स्वस्थानि
तेउपशमेति जगतः स्थितिभ्रमादेः स्वरूपशून्यत्वकृतदृश्यलक्षणस्य मूलोद्धविस्फुलिङ्गादिदृष्टान्तैर्वाचारम्भणविकारो नाम
धेयं मृत्तिकेत्येव सत्यमिति श्रुतिप्रदर्शितन्यायेनैवात्रेन सोम्य शुङ्गेनापो मूलमन्विच्छ अद्भिः सोम्य शुङ्गेन तेजो मूलमन्वि
च्छ तेजसा सोम्य शुङ्गेन सन्मूलमन्विच्छ सन्मूलाः सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सदायतनाः सत्प्रतिष्ठा स य एषोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं
तत्सत्यं स आत्मेति श्रुतितात्पर्यविषयैकात्म्यपर्यवसानमुत्पादनपरप्रकरणत्रयानन्तरं तत्फलीभूतस्यास्य तन्मनना
ब्रह्मनिष्ठविज्ञानमानसब्रह्मज्ञानदोग्धो निवाणानादिदृत्यादिश्रुतिदर्शितस्वरूपलक्षणस्य तत्समस्थितकेनाश्रयमाणाब्र
ह्मसर्वानुभूरित्यादिमहावाक्यार्थस्य तद्बोधकफलनिर्वाणरूपस्य च प्रत्यपादकत्वान्निर्वाणप्रकरणमुपक्षिपति ॥ १ ॥ राम

तस्मिन्नस्थिशब्देनयातस्मिन्याऽऽकृतग्रामशब्देचकृतभावोबडूधीती ९ भावानुसनिशेषमिश्रान् गिरि
पदेदर्वाग्निहृधीर्देनु १० ११ १२ एतस्यकारणनिमित्तकिमस्ति १३ ग्रामनिविदेकघनस्वभावेग्रबस्थि
तेचिन्मात्रमभपव १४ विविदाकाशोग्रप्रतिग्रामस्योल्पाभावात्प्रतिचामायोयपस्वभावे १५ नन्वग्रा

ग्रनेनरेशब्देतस्मिंस्तस्मिन्ग्रामशब्देनयथा स्थितावाकोस्थिरमतीकृतभावोपवस्तदे ९ न
तोवटतिकालाग्रजनसेवन्नरात्मकः स्थितोहमागताबाबोस्यजनशब्दणानितिविधेया १०
नाभिवाञ्छामिमरणेनाभिवांछामिजीवितं यथास्थितोस्मितिष्ठामितथैवविगतज्वरे ११
ततोविचारितेनत्रतन्मयाहृद्भुमंडले किंकारणमिदंतस्मात्किमयंदेमिचेतसा १२
कोयंपदार्थसंघाता किंनामैतस्यकारणं ग्रनल्पस्मिन्त्वप्रसेदर्शविश्रामेकस्तद्रूपिणि
योःहमावायुराकाशपर्वताःसरितोदिशः चिन्मात्रतन्मयत्वेनेकचल्पात्मन्यवस्थितं १४
विश्वेदिकाचतर्दिक्सवभासंतनोनियत् नदिदंजगदाभातिविभ्रमशक्तिवात्मके १५
नेमेडयोनचयेभूर्नेच्छिकायमप्याह चिन्मात्रमेवकचनेमिदमाभातिकेवले १६ पदा
र्थजातस्यास्यास्यकिंनामवनकारणं पिंडशब्देहेतुनातुविनाकोप्यर्थसंभवः १७
भ्रांतिमात्रमिदंचेत्स्याज्ञातेकिंनामकारणं इत्याभेन.चकोभ्रांतेःकारणैवाक्कीदृशी १८

दयःसशक्तियाःकथमशक्तिवाःस्वस्त्याह नेमइति १६ यदाचिन्मात्रकचनतर्हिकारणमेवनास्ति
पिंडग्रहस्तिडेतोरमसिद्धेरित्याह पदार्थेति १७ तर्हिभ्रांतिरेवयमस्तित्याशंकातत्रापिनिमित्ताद्दृष्टा

पिंडुंबकिमाह भ्रांतिरिति १८ ॥

वा॰
वि॰ उ॰
टी॰
५ ३१

सेविन्मात्रकमहंपस्पदेहे प्रविश्य सन् हृदयोजसस्ववसेअसोप्राणभियामदेहेनसह भस्मसाद्भवतः
१९ तस्मात्तदेहमहंहादीनांचसमादिदे सर्वं चिदाभासमात्रमेवरमेव २० घुटवटपदादयतः प्राकर्
तोभवितेस्फुटरूपंजतएवप्रकाशिणजनक्षिद्विनपर्यः २१ चिन्मात्रकवनमितिबुद्धिरपिराहोः शिवइ
तिवदविकल्पमात्रेषहीनतस्तुरूपप्रयोजकयोर्भेदसेवपयोरप्रसिद्धेरित्याशयेनाहनापीति २२ फे

यस्मादहमवसेसेचिन्मात्रकेहृदयोजसि प्रसोमयासद्भागतः किलाशेषेणभस्मसात् १९ तस्मादिदमनाद्यन्तं चिदाभामात्रमेववै प्रकल्दकमेकरणं रूपंविद्धनमकमे २० इदंवि
द्योमकचनेघटावटपटादिकं स्फुटं जातइवाकारिघटावटपटादयः २१ नापिचिन्मात्रकचनेचिन्मात्रेव्योमकेवले तस्यकिंकचनेकोहंकोथकचतिकिनमः २२ अयेफेनविदाभोधेकिमस्यकचनेनवै कचनस्वभावएवायमनंतश्चिद्घनः स्थितः २३ विन्मात्रकचनेशुद्धेब्रह्महेहितविद्घने इदंजगदिदाभातिकहरूपहृहतागतः २४ प्राप्तयेनवत्रिंतममेयमनादिमध्यमेवविभेसिगतकारणकार्यसत्ते सत्तामयंभुवनशीलदिगंतनाना

नरवफेनः २३ फेदेवेद्धेरितविद्घनेशस्य २४ कालस्यापेतवर्जितेदेशतोप्यनादिमध्यं वस्तुनएकेअवएवविगतकारणेविगतकार्यविगतनदधीनासकंवस्तुनः सत्ताप्रधानेसमस्तैवभुवनादिसत्ता निर्वाहकत्वान्नानानानात्मकमिवकिमपिवाक्मनसागोचरंयच्चतनेतदेवसर्वंततस्थितिमि

ॐ॰ सत्यसमसपिण्डिकं ५४ ॥

इतिश्रीवा॰नि॰प्र॰ त्रियेचाशानतमः सर्गः ।८२ विचारजानिताजीवन्मुक्तस्थितिर्विशोदिता मुनिनाथ
सदीमस्यधावयस्थनवस्थितिः सकृत्तिविचारपत्नेसजीवन्मुक्तस्थितिर्मुनिः प्रपंचयतिरतीत्यादि
ना १ निर्मानोत्कृतताभिसानः २ सप्तमेवव्योमनिष्क्रियेनस्य एकात्मसनविज्ञमेक्षिदाकाशमेव ४

इतिश्रीमोक्षोपायेनि॰ प्र॰ सर्वैकात्म्यप्रतिपादनेनामत्र्यशीतितमः सर्गः ।८३ मुनि
रुवाच इतिनिर्णीयहृदयेस्मिन्स्थितोस्मि विगतज्वरः वीतरागोनिरोशोकालेनिर्वाणोनिरहं-
कृतिः निराधारोनिराधेयोनिर्मानोतोनिरूपाश्रयः स्वभावस्थः स्वयंशान्तः सर्वात्मा
सर्वथोदितः १ यथाश्रामस्यकर्तास्मिनकर्तास्मिकदाचन स्वयमेवस्थितोव्योमकारे
नातस्यकीदृशी २ द्यौः क्ष्मावायुराकाशपर्वतासरितोदिशः इत्येकात्मनमः सर्वं
भूतमालेकविद्रुपः ४ शान्तमिपरिनिर्वाणमिस्ताखमास्यचकेवले नविधिप्रतिषेधोमे
नमेवाध्यनेमतं ५ इतिमतिहतदृश्यधात्मस्थानसंस्थितेः श्रयायेत्यमयश्रामः काक-
तालीयवत्पुरः ६ इतिनमर्त्वमाख्यानयथाखप्नेयथावयं यथाजगयथाखेनयथादृश्य
मिदंयथा ७ नेवयाहृगहृश्यमिदंयथादृश्यमिदंपुरः यथाभावायथाब्रह्मयथैवाऽन

५ देशापचयेनेत्रपात्रपामः ६ एवमन्त्रप्रमायक्षानेनेइतियथावर्णितप्रकारेसर्वंतदेवशयेचर
तिचयास्वमदृश्यादिनामसर्वत्रतथाख्यानमितिसंबंधाने ७ नेत्रमाचयाहृकृइदंदेहेंद्रियाथा-
त्मिकमेतदेदृश्यंयथाइदंपुरोदृश्यमाधिभौतिकंचदृश्यंयथालेपुरागदृष्टदानोपादानादिभावाय था ८

वा· देलुब्धकलुब्धकेऽस्मादग्रानदिर्वयनेभावाभावेनतन्मात्रं मिथ्या इति बुद्ध्याशांतोभवत्यतः इत्येवात्मसत्ताशो
नि·उ· नैवस्वयेनिर्वाणताभातिनाशांता ९ शांतिस्वरूपमेवदर्शयतिनैवतिस्मात्येतिकदृश्यभानमेवतिर्यक
टी· स्थावरादेः स्वप्नप्रायत्वमसंभावितमितिकाकांक्षायांधनयनलुब्धकआह एवंचेदिति १० सतएवासम्य
५३२ यांःस्मृतिविशेषः इत्यापन्यासुनिरुतरमाह एवमेतदिति ११ आत्मनिसन्तप्तेउपसंहतथैवसर्वात्मभ

एतद्बुद्ध्याभविज्ञोनोमिथ्यालुब्धकलुब्धक शांतेवेवमिदंसर्वाचिन्मात्रंखात्मरूपिणी ९ स्व
यमाभातिनिर्वाणानैववाभातिकिंचन लुब्धकउवाच एवंचेन्नदृश्यमेवसर्वंबाविबुधा
दयः १० मुनिरुवाच एवमेतदिदंसर्वमन्योन्यस्वप्नवत्स्थितं ११ अन्योन्यमात्मलितथा
सदसत्वानुभूयते दृश्यमेनयथाबुद्धंतथानेनानुभूयते १२ नानेकवस्तुतोनेकतस्
मात्स्वप्नमस्थर्गे जाग्रतिस्वप्नगरमिववेदनमात्रकं १३ शुद्धमेववर्जवस्तुदृश्यमानपुरो
पमे इतिनैसर्वमात्मामानैबोधितोसिनिरंतरं १४ स्वयंप्राज्ञोसिजानामियथेष्टमसितथा
कुरु एवंप्रबोधितस्यापितवव्यापकमिमतिः १५ ॥

वाहित्यर्थः बोधानुसारिआवश्यत्वादपितप्रश्नैवेत्याह दृश्यमिति १२ यतोनानेकवस्तुयथैको
घटः नानाकपालकपालिकातदवयवपरंपरापरमाणुत्वेननानावस्त्वात्मकएकत्वप्रतीतेर
कवस्त्वात्मकश्च तत्रनानात्वदर्शिनामेकमसत् एकत्वदर्शिनोनानात्वमसत् उभयदर्शिनामु
भयंसदसद्रूपादिकंतत्त्वविदांतुवेदनमात्रकमितिनैकमपीत्यनुभवसिद्धमितिभावः स्वप्नवत्स
दसत् १३ १४ मनेस्वाभिमतेजगत्स्वप्नत्वभ्रमएव मतिर्विश्रांतानपरेणात्वयः १५ ॥ ॥ ओं·

तत्कृतमलज्ञार्थ नेतिपदबोधः अभ्यासेन परोपशिणतिविनामनोहृदि मनोनतः न यातिन प्रविशतिपदा
श्रेष्ठुधारणोकार्येदारुणिपरोक्षमेडुलायाकरोकामेनादिनिर्मितोपशिणतिविनातदेनः श्रेष्ठप्रवि
शतिनहृदितिपदेणान्वयः १६ अभ्यासेनबोधस्थानविंज्ञानोसिद्धायोनहित्रमेवनिर्वाणमितिनद्व
भवविभिकृध्यानइत्याह अभ्यासादिति १७ उक्तेर्थेभगवद्वचनेसमतिदर्शयतिनिर्माणेनेतिश्रेनति

तत्पोप्रबोधेविज्ञातानविज्ञातापरेपदे नाभ्यासेनविनाबोधपदयातमनोहृदि १६ परो
पविशतिप्राप्तदारुणीवाव्युधारणे अभ्यासाद्बोधविज्ञानोगुरुशास्त्रैकसेवनात् १७ द्वै
ताद्वैतादृशोद्यात्यानिर्वाणेधिनयुज्यते निर्मानमोहाजितसंगदोषाअध्यात्मनित्यावि
निवृत्तकामाः द्वंद्वैर्विमुक्ताःसुखदुःखसंज्ञैर्गच्छंत्यमूढाःपदमव्ययंतत् १८ इतिश्रीम
हारा॰ निर्वा॰ भूतार्थवर्णननाम[illegible]पंचाशदुत्तरशततमः सर्गः अभिरुवाच इत्याक
र्णयेश्रसत्याधस्तदानस्मिन्वनासने आसीच्चित्रकृताकारइवविस्मयमंथरः १ नविज्ञाभ्रा
मैवनेष्टस्माभ्यासेनविनापदे आसीदुद्भ्रांतइवसंभ्रांतसमानइवार्णवे २ ॥

मानमोहाःशुद्धिर्जितसंगदोषः शुंतर्वेदिस्वाध्यात्मनित्याःसर्वतःप्राणेदात्मलाभाद्विनिवृत्तका
माःसुखदुःखैः सम्प्रज्ञानेमेत्राणयेअसत्त्वाद्विधैःप्रियादिद्वंद्वैर्विमुक्ताविमूढाःसंतस्तद्विर
सोपरमेपदेनिर्वाणाख्येगच्छंत्यनुभवंतीत्यर्थः १८ इतिश्रीवा॰ नि॰ प्रकरणे पंचाशदुत्तरशततमः
सर्गः १५० वाधस्वमत्फेनपरमाविरक्तेशाद्विपर्वतात् नभोगतिःकापद्राद्रिमुतिश्रकुतिनोच्यते
चित्रकृतप्राकारप्रतिमेवविस्मयेनमंथरोजडीकृतः १ नविज्ञाभ्रामभ्रामितेनलेभ २ ॥

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
५२२

केनचित्सिद्धेन तपसास्तीर्णतपोबलेन चक्रेणेव क्रमातेन इतरइव ४ यतः इदं जगदविद्यैव त्वयोक्तं हृदि
नायाति यतः इदं जगदविद्याविद्यायां प्रसन्नास्मात् त्वमुक्त्वादि तत्सत्यमेव निश्चितवानस्मि ५ इदं दृश्य
किं यदेतत्किं यद्धेतु नेदृशावधिकं स्यात्तेन तेन तेनालब्धः शरीरकः आदितः पृथिवीमात्रमादृत्य तयाकृत्येप
माणेन देहेन गत्वा पश्यामि इत्याह ६ भावाभावात्मनः अस्य दृश्यस्यात्मा असंसारप्रदेशो नित्यसत्त्व.

अवरुद्ध इव वाचक्रे वक्रेणानपसाहृताः नक्रेणेव समाक्रान्तः प्राक्रमविवर्जितः ३ किमेत
त्स्यादुतान्य[illegible]निर्वाणमिति संशयात् नाध्यगच्छद्सोऽन्तमित्सर्वं यौवनवानिव ४
अविद्याकृतमेवेदं दृश्यमित्येव वितयन् अविद्याजगती त्येषा नायाति निपुणो हृदि ५ किं
यदेतन्मिदं दृश्यं स्यात्पश्याम्येतदादितः इत्यमोऽप्रमाणेन तपोलब्धशरीरकः ६ भावा
भावात्मनो नित्यमस्यान्ते स्थीयते सदा तस्मादाकाशमप्यस्ति यत्रनो नरयाम्यहं ७ इति
निर्णीय हृदये मर्दिपवव्यभ्रुवम्नः गतिना हृश्यमप्युक्तं बिनाभ्याभ्यासेन भस्मनि ८ ततस्ततः
प्रभृत्येव तेनैव मुनिभिः सह स्थूलकल्पपरित्यक्तः तपश्चरितमुद्यतः ९ तस्मिन्जगति तेनैभी
बैस्तैः समनिवसन्सदा बहून्यब्दसहस्राणि चकार सुमहत्तपः १० तपः कृत्वा कदाचिन्मु
नः पञ्चक्रतेमुनि कदास्यादात्मविश्रान्तिर्ममेत्याह मुनिस्तनः ११ ॥

स्थीयते स्यास्यते मया ७ ताद्दृश्यमतिविस्तीर्णमदृष्टेनोपपत्तिकमपि युक्तमभ्यासेन विनाभस्म
निगतमिव हृदयागतमिप्सितः ८ तेनैव विधिना येन ९ तेनापि विप्रप्रसिद्धैः भावैर्लक्षणैः १० मम
निरुपक्लेश विश्रान्तिर्विश्रान्तिः कदास्यादिति प्रपञ्चनतः मुनिसंप्रत्याह ११ ॥ ॥ ॐ

जीर्णदार्वल्पकाग्निवत्स्थितमित्युक्तासन्नामानरे उद्धोपमेष्यतीतिसृविनेस्तोऽग्रतेदर्पणाकाममपिदृष्टवानः
शैवाक्रमणस्थित १२ कालेनविरेण १३ भूतलेकेनापिमनसाप्यसंभावनात्पदमुत्तम १४ सेस्तितःत्वा
तेऽग्रस्ततः तथाविदत्वासिद्धयाज्ञानसारतयाग्रनवबुद्धज्ञात्माधेनतथाविधोतपवदोलायमानसं
विन्नेत्रसमर्थसमासमुद्रोदसः १५ आत्मविकल्पेनखमनोरथकल्पनामात्रेण १६ इत्यमनेनैवसो

मुनिरुवाच ज्ञानेनत्वपरिहीनमेजीर्णदावाल्पकाग्निवत् संस्थितहृदयेकितदास्माक्रम्य
नोचित १२ नाभ्यासेनविनाज्ञानेशिवविश्रान्तवानसि अभ्यासेनतेकालेनभूशिविश्रान्तिमे
ष्यसि १३ भविष्यदिदमालोच्यमयाकार्यनिर्णये ममवर्णयत. कर्णभूषणभूतलाद्भुतं १४
सेस्तितानवबुद्धात्माज्ञानसारतयानया दोलायमानसंवित्त्वेनसंदर्शनचपेडितः १५
अविद्यारूपमायोऽसि किंप्रमाणमिदंजगत् स्वादिम्यात्मविकल्पेनतपस्तेवात्मस्यतः १६
इत्येमपलयाचोरकार्येयुगशतानष्टषु परमेष्ठीनतस्तुष्टस्तावपेष्यतिसोऽमरः १७ सर्वोपि
ष्यसितस्यत्ववरदस्यवरेवरं इदमुद्दामदौरात्म्यनिजसंदेहसेतुपे १८ देवायेहृष्यपदेप्र
स्मिनदृष्टाविद्याभ्रमस्सति क्वविदादर्शवनास्तिप्रतिबिंबमलाञ्छितं. १९ ॥

प्रतक्रियमाणप्रकारेणयुगशतेनाप्यस्याजीवनासंभवादर्थादनेकजन्माभिः १७ वरदस्यविपःसं
निधायुद्दामदौरात्म्यान्निजमनोरथकल्पितवरमार्गयिष्यसीतियावत् १८ यत्वाशर्थयिष्यसितज्ज्ञाए
नित्याह देवेतिदेवविधश्रस्मिन्दृष्टरूपेदृष्टेअविद्याभ्रमस्सतिप्रादर्शवतिश्चितेनास्माप्रतिबिंबमलिनि व
मलमाजितः प्रदेशोनास्तियत्रजगतस्यमनिर्विशेषपारित्ययति. स्वादिमगर्थः १९ ॥ रामः ॥

वा॰
लि॰ ३॰
टी॰
५३४

क्रमेणानितनजाद् विद्योमदर्पणास्येतिचिग्र पदमात्पाकृतेश्च्येतः स्थितस्याम्यविद्योमदर्पणाख्ययत्नतः
इदजगद्रूपेणविवर्तते ७ देविवेयस्यात्मावियविनेविधेस्थितेस्तस्मादिदमविद्यापयुक्तं द्रूपेकिंघट्टं
इदंश्चनर्थ्यह्द्रूपेस्यात्तनस्यद्रूपशूणपावेश्चनेतेनिरवयोश्चस्याकिंघट्टं वास्यादाकाशवत्सस्यत्रन्येश्च
स्यन्यायाद्रूपमवर्णपत्वाद्द्वामेवस्याब्रूपकेक्रत्यः ११ एवंद्रूपमर्थास्यातंश्यत्वमनुभविलेइमेवा

विद्योमदर्पणास्यास्यपरमात्माकृतेरपि शेतस्येस्येववायद्यतद्देयतिविवर्तति ७ तस्मात्किं
यदनेनस्यादिदंद्रूपमनर्थकृत तस्यपावेकिंयद्धास्यादाकाशरूपमेवतत् ९ एवमर्थं
महत्तात्वमिसंसंप्रार्थयेववे शुणु देवस्थविज्ञानेस्वाणुप्रयक्षमे १२ इयमक्कंदमत्वं
नीरोगात्स्तनुश्विरं गारुडेनचवेगेनसंयुताव्योमगामिनी १३ पतिमातृकमेघानहृदि
गच्छतयोगेन क्रमेणजगनत्वावास्मिभवत्वाकाशरूपिणी १४ साकाशस्यास्यरूपस्य
भ्रयपरमेश्वर श्रुतमिन्यमनेनस्यपरमात्मिनिमेवरः १५ इतिसत्यात्मयाशामेदेवदेवोवदे
प्रभुः एवमस्तुनवत्तुमायास्त्वतद्धिमीश्वरः १६ गतेतस्मिन्महादेवेदेवःसद्दिवसतो
तपसातत्क्षणाद्देहसूक्ष्मतिर्भविष्यति १७ सामात्मकमस्थात्वनस्मिनेवद्वाननः स्व
निमेषनिमयाम्रिविनस्पार्थ्यदिद्दया १८ ॥

त्यमाणंवरंसंप्रार्थये ११ इयमेतनुःसक्कंदमत्व
नीरोगागारुडेनगरुडवेगसदृशेनवेगेनसंयुताव्योमगामिनीचास्तु १३ तपुनःपतिनाडीकेपति
हृदयस्थयोगेनपद्मामेनजगद्दिशक्रान्तकालक्रमेणजगतोलोकत्रयाद्दूरंभवत्वाका
शवद्विशालरूपिणी १४ यदस्याकाशस्यशरीरस्यस्वरूपंपरमार्थस्थंतल्लभेय १५ १६ मृहतिदेवोथसिद्धिमिती
नाममेदाद्दामहादेवे देहस्यकान्तिर्यस्यनथाविधाभविष्यति १७ समभवान्मात्मितस्मिन्वसाम्गुनरवदण

१९ बदमाक्रान्तनसरितामेनइवमतस्त्रैलोकास्योनेवपुर्वद्विंशनेदुनिपरेणान्वयः २० निष्पारस्याथ्यं वरसे
एरलोनिरवकाशानासेपाटके २१ निर्गलमप्रतिबंधमेवाधारभूतेपदनेतरायानेनस्यक्रमादाक्रमादाक्
मणात् २२ सर्गानेवविशनक्षिपरमार्थेत्यादिनापरमार्थमहाकाशस्यशून्यताप्रमुमान्यानचक्रका
न्तात्पाइवाखिलानस्वभावः शुद्धानलास्वभावसलिलदणाइवनाधाउहेशाडुत्मेकान्तश्चाविर्भूताश्चिद्दणोव

द्वितीयइवद्वीतोशुद्वितीयइवभास्करः द्वितीयइवब्योर्वाग्निश्चुद्धार्कस्पर्देयास्थितः १९ ततोग
रुडवेगेनहृदयस्यनभसस्तथा श्रोत्रप्रभवहन्वेगाजगमःसरितामिव २० जगतोतेनतोजसेन
तोवर्द्धितेनेवशुः कल्पान्तमरुताभेवविक्षिप्तारोवरूपरुणो २१ इत्यस्यपमहाब्धोग्निवर्द्धमानोहृ
दहृषुः सर्गाग्निरगीलाधारनिरेनगगनक्रमात् २२ परमार्थमहाकाशशून्यतावातचक्रका
न् स्वभावइवतोहृशाञ्चिदर्णोवतरंगकान् २३ सविड्डनेयथास्वभृङ्गाधाभोनिलात्मकाः
तथानदात्मबैक्ष्योनिसर्गावृर्गानिरगेलाः २४ विस्फुरंतिमहाब्धौश्चिपर्णोवाः त्वमितानिलेः तथा
सर्गानमेतोलङ्गहृस्यदीणनिशुषः २५ सभासतेशणकचोयथाजालेसदप्यसत् जगदात्मत
थाकाशासेविदाभिसदप्यसत् २६ सर्वबीजनहृष्टानोलत्रानामिड्डमंडले याहृशालजगताहृ
हृकस्थितेनेनन्यमात्मनः २७ ॥

तरंगकान् २३ पक्षोनिहृष्टियथमितिशेषः २४ यथासोपस्यस्त्री
जनानोविविधवातायनजालेनबहिःप्रहितस्यसभासप्रदणोरोचनेनुत्यशोषानयथाविधानोविविधवाताय
नजालेसदप्यसत्यायतथाचिदाकाशासेविदोलसविदोनगदात्मकं देविभेतत्रसदप्यसत्यायमेवेत्यर्थः
सर्वकबीजस्थितेनेविड्डमंडलसल्प्रतयाहृशानोधमनीहारधूल्याहीनाजालमिड्डमंडलस्यजनहृष्टायाहृश
स्थितासनजगदपिदात्मनःशनन्यनमाध्यस्थितेनेनसविदितोहृकचन्यतासुदेवेत्यर्थः २७ ॥

वा. नि. उ. टी. ५३५

४८ परिस्फुरन्नंबरन्तोम्ना व्योमकाकाशे ४९ निर्देहासिद्धसिव ५० नदेवाहं किमिदमित्यादिना ५१ अ
प्रमाणः अपरिमितः यज्ञाविततेवउपगम्यतेज्ञायते ५२ इयेद्दृश्यरूपा प्रमीयतेनशक्यते मीयते इयमया

पुनः सर्गः पुनर्व्योम पुनः सर्गः पुनर्नभः इत्येवं पश्यतस्तत्र दीर्घकालः प्रयास्यति ४८ अथ दीर्घेण कालेन अस्फुरस्त्सर्गपरम्पराके उद्देगमेत्य सिद्धोऽस्मि महामहिमतिलय ४९ उद्देगमेत्य स्थितनः तपसोऽनुभवत्फले निर्देहासितदादेहमनंतो बरस्तरकं ५० किमिदं ऊर्ध्वारीरं मेभारभूतमिवस्थिते मेर्वादिभूभृतालक्षमपि यस्मिंस्तृणायते ५१ देहो मम माश्माली यंबास्मेव्योममयाखिले पूरयामिवमयापि भाविते वोपगम्यते ५२ अविद्यावनेचोरे नेयमनेनाचश्मीयते मीयतेनचकेनापि असत्तानंसमंविना ५३ ॥ तमिमंसंत्यजाम्ये वदेहमाविहृतांतरं नानेन किंचिदायाति साधुसंत्यागसंगमं ५४ ॥

परिछिद्यतेनरिदामेतेवा ५३ पुनेनानिशब्दउद्देहेनसाधुसत्त्वाम्बसंगमेमन्याद्दामोदासाधनेकिंचिदायामि ५४ ॥ डो.

रुडस्राय स्रार्थीणेतत्तविदांसंगमोघेन ४५ प्राणावेचयतिश्चारीराद्धृदिर्नयतितद्वीलाधारणा
हृम्यायद्यास्वग पद्मिसभुक्तात्पालाहृदिमादे श्रुषेनीरसबीजनगार्दिभागमाजतितद्वत ४६

किनामेदश्रारीरस्रडस्राधायसमम

सनताधारपर्यंततनिरालवावृतासद किनामसत्पज्ञामेवदेहमाविहृनातर ४५
इतिसविल्पतदेहधारणप्राणेरेचिनी हृतात्पल्पसिभुक्तात्पलाञ्छ्कयथावैगे
४७ हृतादेहपरित्यागेजीव प्राणसममलित व्योम्निस्थास्यतिनेतासिन्वातात्हू
त्योपिवानवद्ध ४७ छिन्नपद्मामहामेहरिवदेह पतिष्यति तत्रभूलोकशैलादिस
र्वचूर्णीकरिष्यति ४८ शुष्काभागवतीमेदेहनतदामहरिष्यति ४८ शुष्काभाग
वतीदेहततदामहरिष्यति समात्मसउलानेननिर्दोषाभूर्भविष्यति ४९ ॥

४८ तत्रतस्मिन्जगति ४८ शुष्कानीरसाप्रावर्णीतासमात्समडलाभगवतीकालीनदेहा
प्रावर्णीतप्रकारेणयोगे सहमहरिष्यति ४९ ॥ रामायनम ॥

५० इदमाविस्तृद्दसकल्पफलं कृत्वा ततो वर्णितो निर्विशेषो व्यापकस्तत्वविदाबोधाऽयोऽस्तिवानवेतिप्र।
श्नमिश्रदोरस्मादिनायप्रसारोनेतः प्रर्थेनपुरुषार्थभ्रमणाद्दुःखमेवार्थितं ५१ देवरक्षोभगवन्
सेषाभावार्थस्थितिस्तयोक्ताप्रयेभवितव्योऽर्थोयथाप्रयुक्ता अन्यथास्यात्तथाविधाकाऽस्तियुक्तिः।

इत्यात्मोदितमखिलेऽज्ञातवानसिसद्धन नपसालीवनेहकल्पायाथकुसितषाडरू ५०
व्याधउवाच अहोऽनुभगवनड. खिपरिभोक्कमचथे मयाव्यर्थमनर्थायप्रयद्दर्थनद्रुर
र्थितं ५१ विद्यतेकिंविभोकाचिद्युक्तिःसेषास्थितिर्वद अन्यथाभवितव्यार्थोयदि
नास्तिनद्भवेत ५२ मुनिरुवाच अवश्यभवितव्योऽर्थोनकदाचनकेनचित् विधा
तुमन्यथाशक्यःतेनहरतिपन्नतः ५३ वामःवामशिरःपादविपर्ययविधोयथा
पुंसोनविद्यतेशक्तिस्तथाभाव्यान्यथास्थितौ ५४ ज्योतिःशास्त्रार्थविज्ञानैरिहभाव्यर्थ
वेदने भवन्त्यन्यद्दृष्टंतनकिंचनकदाचन ५५ ॥

र्विधमेयदिवानास्तितत्त्वयाउच्यतो ५२ यतस्तदिदानीतेनयत्नतोननश्यति ५३ यथापुंसःस्वदे
हेपिवामाभवामभागयो शिरःपादयोर्वापिविपर्ययविधौव्यत्यासकरणेशक्तिर्नविद्यतेतथाभा
व्यर्थानामप्यन्यथास्थितौस्थापने ५४ तस्यपरिज्ञानमात्रेतुशास्त्रीयोपायैर्भवतिनान्यथात्वमि

तदिंशाकृनरष्ठसंकल्पकर्मणमानंत्पादनिर्मोत्प्रसंगरत्याशंसाह जयतीतिये'पुरुषपौरीयोः शाकृ
ने सकृते प्रयतनातिशायमदमादिसाधनात्प्रेत्यसंविज्ञयेवसत्संवित्प्रापके अवणाघुपायैस्तत्प्रसाने
प्राप्यब्रह्मतयैवस्थेनमनगाहृशंनेममनागपिंततेपुरुषप्रेक्षा. शाकृनानिह संकल्पेवरनानिवाप्येतदद्व
तराणयपिमूलोच्छेदेनतत्पलिनाप्यन्यथः ५१ इतिश्रीवासिष्ठेनिर्वाणप्रकरणेघट्पंचाशउत्तरशततमः

तयेतिकर्माणि हि देवनानिये'शाकृतेरयतनान्प्रेत्य शरीरदाहेरपि निर्विकारसंविज्ञये
ब्रह्मणयेवस्तत्वं ५१ इतिश्रीवासिष्ठेनिर्वाणप्रकरणेआविसंपत्रिवर्णमेनामसप्तपंचाश
त्ततम: १५१ आपडवाच प्रनंतरं हे भगवन्वितनाकाशिवासिन: किंभविष्यतिमेतत्रदेहेयः
पातितिदितो १ मुनिरुवाच श्रृणुयावदितस्मासिन्देहेतवपरिहिते किंभविष्यतिभाया मे
स्तासिमपरमकांयरे २ देहेतास्मिन्परिभ्रष्टेजीवस्तप्राणसंयुत: भविष्येनिवरेवानलवोद्यानात्
तत्रुपिणि ३ तास्मिन्वानलवेयेनो दृश्यपटस्याप्यस्थितपुर स्फारदृष्टांतिभूपीठेभवान्स्वमेजगद्यथा ४

वायोस्थितोव्याधजीव सिधुर्भस्मात्विदूरथे हत्वामेविभ्रत्वाक्षोतास्ततत्रापिहवर्त्पते कृत्वादेहत्यागंमी
व'गाणसमन्वित. ओम्निस्थास्यतितास्मिन्वातास्त्सोपिवातवदितियद्रकेतकृत्वाआधस्तद्रस्वभा
विष्वंपरिहद्भातिस्वमंतरमिति १ परिहितेनमहेसातिपरमकांवरेप्रव्याकुलाकाशे २ २ तस्मिन्नेवचात
लवेतेवेन. हत्तास्थिमेस्त्रोतस्यवासनामयभूपीठेनदपलाहितेस्फारेंजगनदृस्यति ४

विज्ञष्टश्रैरेवनगराकारेणमहत्वांतेनीवः तत्रचहंराजाहं ग्रसीतिइस्यति ५ अतिशयेनसामतैर्मानितः रा॰
नितः ६ ततः सप्तद्वीताया भवाराम्येमेपिज्ञात्ज्ञमपागते ७ य शत्रुर्विघ्नेतेस प्रयत्नेनविनानतीपते ८
९ ९ विहरयमहीभजास्तहयुद्भेभविष्यति ११ तेहिहरयेहनिष्यति १२ भयाक्रांतेविसालेरप्पाटतेशा

महत्वाधिज्ञरूमेस्तनीवोइस्यतितेततः रानाहमस्मिभूपीठइतिसंकाल्पितार्थभाक् ५ तत्रास्यसह
सेवाभ्यम्रतिभोदेष्यतिस्वयं महमस्मिन्य श्रीमान्सिंधुर्नोमान्तिमानितः ६ अहवर्षायमेराज्येग
तेपितरिकानने भवः सुत सप्तद्वायाः पिज्ञादज्ञमपागते ७ सीमांतेभूपतिः शत्रुर्विहरयरतिश्च
तः विघ्नेतेपः प्रयत्नेनविनामामनमीयते ८ इदमेऽत्रवेतोराज्यसेवत्सरप्रातगते अहोभृत्यकलत्रो
वै सहभक्तमपास्तवे ९ कश्चमेषप्रदुद्रोसोसीमांतवत्पाधिपः श्रनेनसहसंग्रामोदारुणःसम्प्र
स्थितः १० इतिचिंतपरस्तत्रविहरयमहीभजा भविष्यतिमहद्युद्धंवतरंगबलत्रयि ११ मह
तातेनयुद्धेनहतमिस्त्रिष्यविहरयं करवालतलात्तनयंचस्त्वविरयोपिसन् ततःसागरपर्यंते
भूतलेभूपतिस्ततः भविष्यसिभयाक्रांतदिकात्तादनशासनः १३ सर्वक्षितिभुजंवत्यामसकृत्वा
वनिमंडलः पंडितैर्मंत्रिभि साईकरिष्यसिकथाइमा १४ ॥

सर्वेपस्य १२ येडिते पास्तुतत्त्वविद्रि इमा वक्ष्यमाणाः १४ तत्रतत्त्वविन्दुस्त्रिन्मेशीवरिष्य
तिचल्याद्भुयमिति १५

तत्रतत्र्वचित्कश्चिन्मद्गीवदिष्यतिग्राश्चर्यमिति १५ साधनत्वादेवसेनयाखवाहुवलेनचकल्पान्तार्णवेरहसे ममविहरयोराज्ञाकिमर्थंकेनवलेनइ सहोज्ञातस्तदेदेवेत्यर्थे १६ मातान्यर्णितामात्भावेनखाधीनेकृत्व र्यर्थ १७ तदेवाह गृहीतेतिसारस्वतीसुताखेन गृहीताया अस्या लीलाया मोहादीन्यपिकार्याणिस

मद्गीवदिष्यति इत्याश्चर्यमिदंदेवर्षदेवसविहरथ देवेनविनिर्मितोपुष्टेनीतसुधमसाधन १५ त्व वक्ष्यति भो साधोसाधनमस्यकल्पान्तार्णवेरहस वैरीविहरयोराज्ञाकिमर्थंवदइ सह १६ मे द्गीवदिष्यति लीलानामिभार्याख्यितयातितपसार्मित मातासरस्वतीदेवीजगद्धात्रीनिरञ्जना १७ गृहीतायाः सुतात्वेनसास्याभवनभाविनी ससाधयन्तिकार्याणिमोहादीन्यपिहेलया १८ वरेण शङ्कमात्रेसाजगदप्यनगत्क्षणात् करोतिस्यभवन्नाशोकस्या केवकदर्थना १९ सिधुवेदिष्यत् ति तयावेधुक्रेकथितपुष्येवनादिहरथ अपाकोनेनमाश्चर्यपतस्यसमरेवभ २

साधयति १८ तस्माःभवतानाशेषमिभवेकतर्यनाक्केशरूपाश्रशक्ति केव १९ पुष्करूपपत्रकाव्यितय येवनादितविहरयोमेतमशसपवमतःपतस्यसमरेवयोपेनात सघाश्चर्ये असभाव्यरत्यर्थे २

श्री
वा॰नि॰
३ टी
५३८

२१ २२ स्वयमेव सविशेषसत्यसंकल्पयानया देव्या समोऽस्त्येव सम्पादितं तेनस्वतप्रवपराजयमाश्रित २३ २४ त
मि पराख्यतावेदवर्यंतसर्वशत्रुवीजभूता २५ स्वात्मीयास्वात्महितानस्वात्मपराजात्मीयसत्यसंकल्पाविदेव
वरफलात्मनात्मनानुभूयते २६ २७ मयूरपरनेनविहरंयेनरात्मार्पकस्मात्रसमर्पितं मयावाचनेनेवमत्रये

तदेवमप्रसादेनभगवत्यासमन्विता किमित्यस्मिन्रणेऽस्मिन्नगराजानलब्धवान् २८ मैत्रीरु
वाच तेनसमर्पितादेवीसर्वकामसमन्विता मोहोऽस्त्वममसमारादितिनामरसेदलम् २९ तयाते
नविभोत्सवमयावेदसेविता सपादितस्तेनतदाश्रितपामोपरानय ३० सिधुरुवाच यद्येवतन्म
यादेवीसदेवेषाप्रपद्यते मोऽसौकिमितिमेनेवादर्शितापरमेश्वरी ३१ मत्रीरुवाच प्रवाहितमिरालेमः
सर्वस्पष्टरूपेसदा सविरूपाभगवतीसेवमोक्षासरस्वती ३२ येनयेनयथात्मीयाप्रार्थ्यतेस्वयमेवसा
प्रयच्छतितेषांनृणात्म्युदनुभूयते ३३ नप्रार्थितेषाभवतामोक्षार्थमरिमर्दन प्रार्थितेवत्वयासवि
दात्मीयाशत्रुघातये ३४ सिधुर्वेदिष्वति नप्रार्थितामयाकस्मादेनेषासरस्वती सविल्कुडामया
कस्मात्मार्पितानेदृग्मक्षये ३५ मदाप्रायगनाप्येषात्वमिदस्त्वासरस्वती मन्मोहायकिमित्येगसद्रूपा
पिनवेदते ३६ मंत्रीरुवाच शृणुभ मोक्षमोभ्यासस्त्वतालिरिपुहानितं तेनेषाप्रक्षयेनवामयानप्रार्थि

तकथंनप्रार्थितातिरवशत्रुभ्यारेहानयोव्यं ३८ त्वसेवक्षानुसारिग्रहमोममतिप्रमोयमकंरभाशमामत्वमात्मर्यप्रका
शयति मयाप्यधेतिपाशयश्चितेनतूराभलभ्तस्येषाममनोरखात्तदर्पमानतमिदत्वासायनसपचिदारेणतन्मोहाय

नस्वात्मभ्रमेनदेवाश्च्छ्रुद्धिति किं नभक्तविज्ञानसारे ते वेत्स्यर्थे यत्स्विन्नस्तन्मयो भवसि तदिमेतनमनातनविलिङ्ग
ति प्रमाणमिन्यक्षयेनाह यत्स्विन्नः ति नैवेत लोकेष्वप्रसिद्धमित्याह आबालमिति ११ येनपुरुषेणप्रमत्त
यावदात्मास्याप्रम स्वविशेषमलात्मरूपेयदेवराज्यमोक्षान्महाभ्यासमयंदृढाभ्यासमपुरपदेवहृत्वास
सैषमेतत्मादिराभीविषयममसभ्रहिल्लवृत्तावाक्तनदेवसत्वेतरवासनोपमर्देनसपुरुष प्रविश्नस्वयमेवाव

यत्स्विन्नस्तन्मयोनन भवतीत्यागमान्विते आबालमेवसंसिद्धं कर्तव्याक्रोशिकोऽन्यथा ११ पुरेवयेना
मलयामलात्मक्षविघ्नेऽभ्यासनयेविदात सर्वोपमर्देनतदेवसोगसदृशंसहास्त्रंभवन्मविद्यु १२
इतिश्रीवासिष्ठेयोगमिसिभुसवोधननामसनपैचाशक्ष्ममधिकशततमः सर्गः अथसिंधुः श्रापैनाहव
र्जकोऽहमभवंविमति तत्र यद्वामलैक्ष्संस्कार प्राक्तनोनिभवमद १ मनीवदिच्छति रहस्यं
मृगभोराजनसावधानपर श्रण बोरित सद्धासीमसम्घमायविनाशन २ किमम्बादेजरहित
मस्तीहसरदामने स्थितलमहमिम्यादिरूपेणब्रह्मशाहितं ३ ॥

प्रभवतिनाम कश्चिन्नमत्प्रभूतोऽसीत्यर्थः ३ इतिश्रीवासिष्ठेति समयवाशतनम सर्गः १५० वर्णेप
भसिंधुनीवृस्थनामिलामसनामसी सिधोसुम्पनतोराज्यविवेकाम्भःकिरतत श्रापेतिमेत्रसक्रोधन १
श्रवधानपरत्वाविघ्नसहित सावधानपर प्रथमयात्वेचोदित प्रेरित सम्मोदस्यप्रज्ञानस्यविनाशनेर
रमहचनदृष्टिस्थासिपारथिव्यसि २ एहासिंधुनीवमाक्रमास्थितिवक्तव्यासणपवोपाधिसवधानीवभा
वविवदयाश्राधाद्ब्रह्मस्वरूपास्थितिंदर्शयति किमयीति ३ ।

तस्यैव सर्वोऽप्यमाहस्थितमिति प्रश्नविरत' वेलामीलितकल्पसेविरमाप्यसमाहिहविविन्नी ५ यतरूपायोनी
विलामिवगत्वाप्रमेवपु: उपाधिश्चन्यजत ५ कितद्रूपैरन्यतजीवतोगतेतदाद विज्ञाविति सूत्लमिदं
वपुहन्ति किंतजाद तदैवेति ५ नाहिन्नमेव परलोकेहलोकालेयोधे' स्वमजाग्रजीवतमरणभोगमोहा

तहस्यस्वपमेवाहं हि विन्नेतमीलितेविदे जीवितामिव गत्वात्तिविन्नीभूयात्यजदपु: ५ विन्नेतगग
नाक्वाम्मवपुर्विश्वात्तिवाहिकं तदेववात्तिनेहात्यदाहि भोहिकताहिकं ५ विन्नमेतदनाकार
मपिसाकारवृत्स्थितं सेकलैव परलोकाधे: स्वमाधेरेवदेवसत १ अनाकारमपिस्फारं विश्वं
गादिरविह: सपवपवनोनामपवस्यरनेयथा २ यथागगनमुन्यत्वेनगाविन्नेनयेककं अ
ग्रापनिहित्रपोस्तनमज्ञागविभिन्नता ८ हृदयस्यजगज्जालेनकिं विन्विरास्थिमे जगहि
हिंसिंराकारेविनमेवनवास्तवं ५

वे सकलै' अनाकारमपिसाकारजगहास्थितं १ १ इदंरहस्य तत्वविदोविहर्नीन्मेरन्या
हू अनाकारमिति २ अप्रतिपद्रूपेनगदाकारकल्पनेनिरकुशसामर्थ्ये अप्रविन्ने ८
मिथ्यात्वाश्चकिविहृदयदस्य वासनारूपमेवजगज्जाले वहिरिवकिं विदिवास्थितं ९ ६

सर्वेशायैमिकसंगेसान्निकदेवतावदितज्ञपनात्सत्रमेव हिरण्यगर्भाख्यसमष्टिवपुर्ब्रह्मणः प
दाइदिते अयंसमष्टिवच्चाष्टिभावेनाममविषयासंगेन उत्पत्तिप्रकारेणाक्रीत्याराजससा
त्विकादित्रयोदशादाविभागक्रमेणसतेजीवोघनामसःसपन्नः ११ मन्त्रःस्पष्टः अपरिक्कि
नस्यैवात्मनो हिरण्यगर्भ भावेनपरिक्किन्नमायया कृतेहिरण्यगर्भएवसर्वाःसत्ताः करो
तीन्याशयेनोत्तरमाहजेतोरेति एवंतथा १२ आत्मनिस्वव्याष्टिजीवेषुसमष्टिसात्मैवसंस्तः

सत्वमेववपुःसर्वेषुदितेब्रह्मणःपदात् अयमेवसमष्टिजीवोघनामसनातनः १०
सिषुर्वेदयति विमुच्यतेमहाभागवदनामसनामसः क्रियतेसर्वमेवैतःकेनसत्ता
परेपदे ११ मत्तीवदिष्यति तेतो.सावयवस्येहस्लाघवयवायथा नयानवयव
सोवमातिवाहिकतात्मनः १२ पश्चात्मनिसैवात्मानानासत्ताःकरिष्यति आ
धिभौतिकतानाम्निशष्याधाआतिवाहिके १३ स्वभाभस्मिन्नभङ्गेनसंकल्पनाम

करिष्यति सैवात्मेतिमोविलोपेवेत्याह पश्चात्मनिमसलोपः तथाआतिवाहिकेसमष्टिभावेन
स्वदेहेपञ्चमीकरणेन आधिभौतिकतानाम्निकालेनदयवेषुइष्याघाःसत्ताकरिष्यति १२ ए
वनामरूपेकल्पयित्वाविहस्समष्टिभावेनस्वयमेवव्यवहरिष्यति १३ तत्रनवेव्यष्टिभावकल्पनेना
सृष्टिमयत्नस्सहसंकल्पेनयद्विशिभावेन हिरण्यगर्भाख्य महात्मस्वोयमितिस्फुरितवान् न

श्री· वा· वि उ· टी· ५४·

नेयमेकेवाभिधा किं तज्जन्मना जीवभावेन तज्जन्याधिगुणानां सारेणात् जसमानिकादयस्त्रयो
द्वशाभिधाः कृताऽऽत्याह् ग्रसणइति १५ तत्रैवात्र शंक्य विलंबप्रयोजकविनगुणदोषेरेव जी
वानां जातिभेदकल्पनेति दर्शयेस्तस्त्वयेव जातीर्विभज्य लक्षयति प्राथम्येनेत्यादिना यद्यदिक
स्वादेः प्राथम्येनैव जीवतामिव गच्छति ब्रह्मणि तस्मिन्नेव जन्मनि ज्ञेया निकटा नेषयं प्रज्ञाद्

तमानिवाहिका कोरोपनस्फुरितवाक्रवे जातिमेहान मस्केयमितितज्जातिभिधाकृता
ब्रह्मणो निर्विकारस्य विकारिलाइवप्रभो जातयो जीवतापन्नाः कलिता विविधाभिधाः १५
प्राथम्येनैव यद्ब्रह्म जीवतामिव गच्छति तदेव ब्रह्मथा भोक्ता तज्जातिः सात्त्विकसात्त्विकी १६
वर्तमाने भवे भव्य गुणैर्युक्तात्मनानद केवलासात्त्विकी शेक्तातज्जातिज्ञातिविदां वर: १७
नवाभवेष्वहद्द्भिर्भोगमोक्षैकभागिनी जातिस्तन्माध्यमेनेन्नेताः सद्गीराजसराजसी १८

ज्ञाविषयभोक्ता तस्मिन्नेव जन्मनि मुच्यत इति यावत् तज्जातिः सात्त्विकसात्त्विकीयथास्म
नकादीनां १६ कं विलाले भवे भवहेताव ज्ञानेवर्तमाने सति तस्मिन्नेव जन्मनि ज्ञाने
सर्यादिभव्यगुणैर्युक्ता वेद्वनामुच्यते तदा केवलसात्त्विकी प्रोक्तेत्यर्थः १७ या जातिः
कस्यादौ नवाप्रभिनवनवतया भिअक्ता पिबद्भिर्जन्मभिर्भोगभुक्ते कमेक्ष
तमोदैकभागिनी वेद्भवति तदा राजसराजसीत्यर्थः १८ रामायनमः ॥

स्वस्वभवेदशायवजन्मोन्तरकालमपि तास्मिन्कालेभवेविवेकादिगुणैर्मुक्तारहिता बहुतरज
न्मपरंपरोन्तरभवगुणान् लभतेवैकेवलराजसीत्यर्थः १९ प्रथमकल्पादिमारभ्यप्राप्त
बहुभिः 'स्थावरकीटकिरातादिभिरेनेमोक्षभागिनीवत् तामसतामसीत्यर्थः' २० समानेना

वर्तमानेभवेभवागुणैर्मुक्तानमानद केवलाराजसीयोक्ताजाति स्वल्पभवेभवेन् १९
मध्यमात्पनवहुभिर्भवेर्मुन्मोक्षगामिनी जातिस्तन्याथेनेतसे सद्भिःतामसतामसी २० समानेनैवबहुभिजन्मभिर्मोक्षभागिनी केवलातामसीयोक्ताजातिस्तुभिति
प्यावेदेः २१ क्रमेणानेनजातीनाविविधाभेदकल्पना तासातामसतामस्याजातोजातो
भिमानद २२ बहुनितवजन्मानिसमतीतानितान्यहं विविधानिविचित्राणिवीरजा
तामिनोभवान् २३ विशेषेणतनेनेष्यर्थकालोनिवाहित महाशवशरीरेण।
यानतावयामिना २४ एवतामससतामस्याजात्यासिजनितोयदा तदाङ्गसंभमोक्तव्यस
सारऊहरादिति २५ सिंधुरुवाच प्राथोदाहरकेनैयाप्राप्तानिर्मीयतेधमा यावज्जीवति ८

नक्लेशेनरद्ध पिशाचवकरादिजन्मनिवद्धेभिर्मोक्षभागिनीवेन्केवलतामसी २१ तासाजातीनाम
ध्येन तामसतामस्याजातोसि २२ सभवान्नोजनाति २३ २४ इतिशाह सेक्षान्तरसमाभो २५ सा
कृतौप्रथमातासतामसीनीवजाति केनोपायीनजीयतेप्रभिभूयतेप्रायेनगुपायगुदाहृतन्ता
ह्यावनतोपनस्पोचेन् याहेहेतथेवननेवनङक्रमकारेणनिशामिस्यास्यसितहृद २९

प्राणिमात्रक्षयपादन

पौरुषेणपुरुषप्रयत्नेन २७ प्रयैवसत्क्रियया यया शोभाशोभनतामेति तया तस्मादेवयत्ना माज्ञनीजितासत्कार्यवान्भव २८ २९ नापुरुष ३ तेन मत्रिणेणवमुक्त सन्तुउदयाउत्स्पशा त्वभारघ्न ३१ नाश्रयिष्यति मत्सौकविष्याति ३२ पृच्छ मगाजित्सादिवासोदउवविवेक समुदेष्या

मजीरुवाच नकिंचनमहावुद्धेतदस्तीहजगत्त्रये यदत्नुद्वेगिनानामपौरुषेणनलभ्य ते २७ हस्तनीहस्क्रियाभ्येतिशोभासात्क्रियया यया प्रयैवमाज्ञनीतस्माद्यत्नसत्का र्यवान्भव २८ योयमर्थप्रार्थयतेतदर्थयतनेयथा सोवश्यतदवाप्नोतिनचेच्छ्रा न्तोनिवर्तते २९ नान्यथायतनेनित्यमङ्गलत्र्यप्रतियन्मयः यादृग्गिकत्वभवितनादृ ग्भवतिनान्यथा ३० मुनिरुवाच एवमुक्त मनेनासौ सिंधुरूदुरयाधिया तदान त्वतथानामशाहत्वमवाप्स्यसि ३१ नाभिष्याति वनदरमाधीनापिहिमतिभि ना श्रयिष्यतिनदृषोराज्यमुक्तिजगत्त्रय ३२ तिष्ठन साधुमयेप्यनाद्विवेककया वशात पृच्छमगादिवामोदोविवेक किमुदेष्यति ३३ तत कथमिदंजन्त सा रत्रागत इत्यादिवारसातन्यान्मयास्यति विमुक्तता ३४ नित्यविचारणयोयभवत्

ति ३३ विमुक्ततोजीवन्मुक्तता ३४ समिधु राजामन्त्रागमेनतित्यविचारणापर सन् प्रथापा वनतज्ञारशमोसाक्षेपदमेष्यतिपञ्चमोत्पदेकाचनहिरण्यगर्भश्रुयंपर्यतापिलक्ष्मीर्वानविभ यमानस्तूपञ्चमिवचस्ततोउपादेयतानोव्रजतिकिंजन्तकैवभवतीत्यर्थः ३५

इतिश्रीवा नि॰ मध्ययवाशइनरशततमः १५८ ऋतामुनिर्विश्याप.तप ऋतावराष्ठिपः स्नमा
सुनःशचीभूतः पयातेत्यादिवर्णिते भगवत प्रतीतकथावत् २ क्षणाच्चितावि विशेषनियावत्
२३ स्वल्पेनैवकालेनेत्यिन्नेःसमाधौवहुतरस्यापिकालस्याल्पताप्रतीतेरित्याशयः यद्यप्यत्रय
याऋतग्रयास्यर्वेसनेदेहत्यागः पश्चाच्चिरकालोत्तरत्यापस्यकामनोदानयमजागमनेप्रतीयते

इतिश्रीमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणेमिपुनिर्वाणनामपवाशङ्करशततम सर्गः१५८
मुनिरुवाच एतन्नेकथितसर्वंभविषङ्कुतवत्तव यथाकसितयेदानीत्यापसाधुविधी
यतो २ अग्निरुवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाविस्मयाकुलचेतनः क्षणाच्चिताजगामाशु
स्नातत्यापसयामुनि. २ इतिनोवरतस्तत्रतप.प्राप्तविचारणे: प्रकारेणसहसूना
उभौत्यापमहामुनी ३ पश्चात्स्वल्पेनैवकालेनमुनिर्निर्वाणमाययौ देहत्यागापदेशा
नेपरेपविणनिगत' ४ कालेनवहुनात्यापततोऽग्रहणात्मना त्यापस्यकामनादान
यमजन्मासमाययौ ५ त्याप'स्ववामनावशनिवारयत्समम ज्ञानञ्चपिवरश्चैव
गीतसमयाचत ६

तथापिस्वेमुनेर्मेविद्यात्कयतग्रयेत्यापस्यवरलाभानतरमासाप्त्वक्त्रमसह्यतस्मिन्नेवदाणेततः
स्तत्रिमेघ्यमिसवोग्निविवरवशोदिरत्ययेतिमुनिनोक्तनाड्यामस्योधैममनकालेमुनीजीवनमित्
मेवेतियझादेवदेहत्यागइतिवाधोप्रपदेशस्यानिर्दिष्टस्याद्रुक्षीतें ५५ सर्वेमुनिनात्यायेमनवर्णीनेवरे

नगात्पारेत्रैलोक्यात्स्थेमहानभः प्रयाह्लताकाशे ८ ९ उद्वेगेनत्यपुत्रकनिर्वेदे १० ११ भिपुनतोभि
पुदेशरजमोविरस्यसप्रशि: शकुलत्रुयो १२ तत्क्रमायैस्त्वयोममर्माभपात १३ कस्मयसः क

ग्रहेवमास्मिनिशोव्ययवभिमतोदिशो व्याप: नप: फलेभोक्तत्वगवधोमप्स्वे ७
वर्द्धमानेनदेहेनजगन्यारेमहानभ: वेषादयाणिनकालेप्रयामासशैलवत् ८ महा
गरुडवेगेननिर्यथर्भमथस्तथा व्योमस्थयतस्तस्यकालोवहुतरोययो ९ अथदीर्घेण
कालेनयदाविद्यामुमस्पसः पतेनसमवाप्नोतितत्रोद्वेगमुपाययो १० उद्वेगादथव
धासोप्राणेवनुधारणे प्राणांस्त्याजनभसिशिवोभूत्समयोभुवि ११ विज्ञप्राणा
त्विनेथोप्प्रियपोनत्रैवसिंधुनो विद्रुरयाविद्युयानामगलत्वाषनिपालिनी १२ देहोमे
रुशत्ताकारमहाशिवइवाभवत् दिवीयोवीनिर्भ्रयोग्र: पापातशनिवज्जवत् १३ पि
धानमिवकस्पोवीवीयीकस्मिंश्चिवोरे कोशेडकवदाभातेकस्मिंश्चिज्जागतेभ्रमे १४
आकारमुविनाशेयवसुधावलमेडस: विपश्चित्कुष्ठकपिनेमेतन्मेनतन्महाशवे १५

कस्मिंश्चिज्जागतेभ्रमेकोशेणुकवदाभातेनत्कस्मिंश्चिदंवरेडवीवीयीविशालेपिधानमिवाश्रि
त: १४ हेत्रिदहेविपश्चितेपतनमहाशवेसहसातयावन्मथाकशिते १५ रामायनम:

अस्माकं चित्रेराभातप्रत्यलस्फवित १६ रक्तेनशैत्येपरिताममीरक्तारक्तवर्णाःसप्तजा १७
प्रवेन्द्रपेणआश्चर्यभूलेन १८ सर्वत्रनादीनांशिवेननाशनाद्युयावनानिप्रजानांनिग्रामाश्चद्र
य कृता नेहगीनाबोलाश्चभूय पातालत साधु यथाशर्वसमुल्पिता ततोजनानाव्यवहार

यस्मिन्कृवसपतितजगत्सर्वनिमडले तदिवजगतामातमस्माकस्वप्रयंत्या १६
ततदेतत्किवसायपशुक्ताप्रणामहोदरी सप्तज्ञावाडिकादेवीरक्तावक्तात्रसुप्रिता १७ मे
दिनीमेदिनीजातांशिवस्पतस्पमेवसा प्रतिताप्रणांद्रपेणहिमवार्किरिद्रपिणा १८
नद्देवैनेनमङ्गमेदोमरजान्त्रवमपाक्क कालेनवस्तथाभूयोभूनाम्स्नमयतागता १९
भूय प्रजानांनिवनानिभ्रमोधामा कृता पत्तनसप्तनाश्च पातालत साधुसमुत्थि
तास्तेशैला प्रहृताव्यवहारलक्ष्मी २ इतिश्रीनिर्णीवनिर्णयोनामसर्गः अथ
वियत्प्रोक्तिक्षभोसापोतनगक्काभिमतादिशा स्थिरभूमडलभूय प्रकृतव्यवहारवत् १
यत्तयत्प्रहृत्स्यशाक शतनमदिषि ततोहेतोर्म्मियत्रेणगक्काभिगनकोविद २

लक्ष्मीप्रहृत्तेत्यर्थ २ इतिवानिप्रपक्कोनष्ठ त्रेरशाततम इहाग्रेरिद्गमनमुपदिश्यवियत्पि
त्र शास्त्रयोगिनवउन्नतेयसनतत्ववर्णिते श्रेष्ठभोवियपिडितत्नास्थिरभूय प्रकृतव्यवहारवत्
भूमडलमाध्यप्रभिमतादिशागक्क १ शाक्रादिवियत्तपत्प्रहृत्त प्रहेतत्राहनोस्मिगक्काभि २॥

श्री वा नि उ टी ५५३

मृत्पाकारेणतरथीयतग्रग्माकारेणलैवेघुलाग्निवह्नगनेयाति ३ भाक्तनानविघानदर्शनविषयकसंस्कारानहन्मन्स्वदिगंतोपसर्पेणकर्मनिर्माणनुमिष्यादयित ४ ५ तान्येवसहशानि

भाप्तइवाव इत्युक्ताभगावानग्निस्तंवैवानरथीयत मगनेनिर्मलेपतिग्रनिलोवेघ।
तोयथा २ नथाहमपिविन्नेनभाक्तनाग्नस्वयवहन् पुन:स्वकर्मनिर्माणनुभ्रमसोम
निमस्थित ४ भयोपिरहूवानास्मिजगत्यगाणितानिखे नानावारविचाराणिना
नासंख्यानिवनिव ५ क्वचित्कजमर्यामानिएकीभूतानिभूयते भातिवेवनिवोपानि
हृदयानिहरनिव ६ क्वचिन्मृण्मयदेहानिसर्वभूतानिराचव भातिवनानिवोपनि
पर्वतमतिमानिव ७ क्वचिदारुमयाणानिभातिभूतानिजर्वचिन् क्वचित्पाषा
णदेहानिसतिभूतानिभूरिशः ८ क्वचिदाजीवमेकत्रस्थितान्यपलदेहवत्
वाह्यात्र्यवहारोसिभूतान्यालोकितानिखे ९

जगतिवर्णयतिक्वचिदित्यादिनाएकीभूतानिपरस्परमल्पग्रानिभूयतेइमिदशरयसंवोधनेवोव
तिमदगकतिरहूणहृदयानिमनास्मिहरनिव ६ ७ क्वचिज्जगति ८ प्राजीवेयाक्वीवडपल
देहवत्प्रतिमावत्परस्परसंभाषणादिनावयात्रव्यवहारानयमनादिनाक्रियवहारसंतिलेख

मनस्तयास्वप्नस्वमनोमात्रदेहं तथानत्रप्रविघातंकीरण्यवर्णाग्नि विवर्धेद्धिश: प्रभवे १० एवंम
र्हेद्धिश्राहेकस्मिंश्चिदहस्सिउपविश्य मोत्तसिद्धयेश्रनप: प्राप्तमनमालोचनंकर्त्तुंकैसमयुक्तोभ
वततोमार्गेर:प्राह हेविपश्चित खेविदाकाशेममतववरदेमरगयोन्यानरेउपस्थितमस्तितनो
नायप्राप्तमनमालोचनकालइत्यर्थ: ११ नतुममप्रत्यापुण्यस्यकदाचिन्मृगयोनिप्राप्तकेदृक्ता
दिसंभावेनतवममहापुण्यस्यकृतस्तत्संभावनातत्राह मृहतइति प्रहमपिस्वर्गभोगमयुक्ते

इत्यहेस्वविरेकालेपश्रपत्रपण्यमनस्त्वया प्रविघातमपशेषस्तत्रोद्धिश्रोभवेदसे १०
तप:कर्तसमयुक्त:कस्मिंश्चिन्मोत्तसिद्धये प्राहेरामममेवेदेमरगयोन्यनरहिस ११
प्रह्नत:स्वर्गसमोहेस्वोभ्यासवशीकृत: सदारकाननेतत्रभ्रमतोवैममावरे १२ तं
नेत्युक्तेमयाश्रीमद्देवासिद्धोस्मिसंस्ते: मद्वंशोत्तुमित्युक्तो भावनतोमम १३
विशुद्धात्मास्वत्रयोहमितिवेवहुताशनात् वरगृहाणेत्युक्तोतेनतेनोन्यथाविनोमया १४

संमोहे इत्येसोपराधेप्रह्नत:क्षतेमप्रन्निस्तत्राह मदारेति १२ मेनतइइत्यइत्युक्तेसति १३ किमुवावन
दाह विशुद्धेतिश्रीश्रेष्ठ्यक्तिस्त्त्वत्रय: प्रत्यक्षात्रयत्रयेणमूर्तोमूर्तत्रयमवरहितोविशुद्धात्मैवाह
मितितन्नरतानादेवभवतितत्त्त्वयाशरव्याथमुनिसंवादवर्णितप्रसंगेनहुताशनाकृतमेवेतिशेष: त
तस्तेप्रत्येवरंगृहाणेतीदृशेनोक्तेसतिमयास: प्रत्यस्मात्तस्यकिंमत्रभवितीतितत्नारितानत्रये

ससरेनेससर्वृमिकृति १५ नादाशारथीसभामरङ्कविष्णुआत्मानदृपोहम्मिनेवद्रप १८ हरिण
सनूनदेवक्रमेणसभाप्राप्यवसिष्ठप्रसादात्सकल आत्मोदेनस्वकज्ञान १७ वेध्यनमेवदृष्टानेर्वि
ह्रणेमनिस्वप्रेति १८ किमृगदेहेनेवससमेष्यामि नेत्याहयदेति १९ नेनआत्मनस्फुरणेननिर्वा

रइउवाच नैवेयमृगयोत्पनश्चिरमसरेनेविति अवश्यभविनोत्येथेइनिर्देशोमया
नव १९ स्तोभूनामहाप्रण्यानासभासमवाप्स्यसि यस्मानदहनज्ञानमरङ्कवो
धमेष्यति १६ नदेवनजरकरिणेभगवानेस्तभवावनो आत्मोदनामिदवध्यसकल
सस्मरिष्यसि १७ स्वप्नभ्रममिवाशेषमकल्परवितोयम परलोकानभूतार्थकथा
यानर्थसन्निभ १८ यदात्वमगनोन्मुक्त पुरुषस्तभविष्यसि ज्ञानाग्निदग्धदेहातेन
दाहन्यस्फुरिष्यति १९ नेननात्वमविद्याख्याभ्रातिस्पक्राविदेस्थिता भविष्यसि
विनिर्मोणेगनस्पदइवानिल २ इत्युक्तेनेनदेवेननदेवप्रतिभोदर्शन ममाये
ह्रदेणस्मीनिवनेस्मित्रीतिनिश्चला २१ ननप्रभृतिमयत्रसत्रैवानरकोणके ह
रिणेहरिणिचृलक्षणहवीकरावान २२

णेमक्त'२ इतिनेनदेवेदेणेक्रमनिमाघडों मानसीहृदिणेणस्मीनिघ्रतिभानिश्चितावस्वकरा
र्थेक्रियासमयोउदश्चन २१ नत्रैवमदारवनानरकोणके २२ श्रीरामायनमः ॥

२३ २४ संसारभ्रमिदैन्द्रजालिकमायाप्रतिमः २५ २६ इदं वदन्महात्मा २७ अन्यसंकल्परूपो
येपृथगोत्रदसाकेरप्पलोयात: एवमति प्रसंकल्पोपिवहृषः अन्यसंकल्पसंवोधितेवसत्तात
घश्चतीति फल्तिलइदनकषमुपधनेवदेत्यर्थः २८ महात्मनिदेवताद्विरसत्यादिनाभ्रन्या
सकल्पितोप्ययोन्यध्यासंकल्पानामपिदर्शनादित्यवहारयोग्योभवतीत्युक्तरेवक्रांग्भ्रमंक्त
मागत
तत सोमातसामेतैस्मयापार्थिने दृष्टाहमेकदाभीतः पलायनपरोभवं २३ ततस्ते
नसमाक्रम्यगृहेनीतादिनत्रय संस्थायनवलीलार्थमिहानीतोस्मेवह २४ एवते
कथितः सर्वंभ्रान्तोदंतोमयानव संसारमायाप्रतिमोनानाश्चर्यरसान्वितः २५ प्र
विधेयमनतेयेशालाप्रसरशालिनी आत्मज्ञानाहतेनैवकेनापिज्ञामशाम्यति २६
वाल्मीकिरुवाच यदाविपश्चिदित्यक्कातत्वप्रसोक्तितः तणात समवोवतदारा
मस्समनिघ्ननिद्धिदं २७ श्रीरामउवाच एवमपश्यत्मसंकल्पः योन्यसंकल्पमात्म
नि मृगकेरप्पलोयात. कथमेवदप्रभो २८ विपश्चिदुवाच महात्माशेवयन्मनिनय।
स्मिंज्जगनिभूतले ताभुवसर्वमिदंप्राप्यतगदेणकता २९ पादेनाभिहतोवायद्रवोसा।
ध्यानमाश्रिता गताहंरितिविहत्तानांशनो सोऽपितोऽध्याय २
शवपतनमेवनिमित्तनेरणवेणयिन विपश्चिन्मस्तोतिमहाशवमित्यादिना सर्वेशवपत
नान्पूर्वकालेनोभुवेप्रति मदारवनेमक्तकतयत्नपग्रक्षयजमानगर्वेणोपवद्धक
ताद्देण्यानिरयमित्यविताताडूता सत्यमित्पवत्यावद्रवीसा: पादेनाभिहत' ३०

श्री
बा लि
इ दी
५५५

शाक्तशाक्तेनिबाकादेरमत्रिनस्यासद्यासमतिकोपक्रमनभक्ष्मेनेष्ठितिकोपादिषद्विवेचन ना
वगन्तुमिष्टमवनीतलप्रोक्तदिष्ठति ३१ ३२ नेनमुनिनाइवीसमानिषष्ठितासहशाक्तस्यम
गभावार्थमपितथादेवमगस्तुनतल्पकालविपष्ठितेनिवाके [illegible] षष्ठितोमन 'सका।
ल्पितमर्थमगतेसत् ग्रन्यदर्शनायथोक्रियासमर्थभवतितयासशमइतिशेषः तत्रसमाज्ञया

शाक्तशाक्तावनितलप्रस्याउप्रतिमशाव प्रविरेणमहाबोरेनवद्धगौकरिष्यति ३१
मामिमेशावस्रुग्रानेयदनिक्रान्तवानत शापेनममनाशद्यौशीघ्रमासादयिष्यसि ३२
मृगार्थनेनमुनिनानथादेवेतिमयथा तत्रयाकथयायातमद्देवविषयेरणा ३३
वस्तनस्तनवेकसञ्चहिनोयनवायसत् सातथाप्रतिबोदेतिकिसत्किमयथायसत् ३४
प्रन्थाद्वारावेमातश्रुक्तिनमयाशप्ण एतास्मिन्नयसद्भेसस्फुटप्रतिपन्नये ३५ य
स्मिन्सर्वयत 'सर्वयस्सर्वसर्वतस्तुयत् व्रस्तनास्मिमहाभागाकिंनसमभवतीहद्दि ३६

३३ शापकथयैव मुनिवाक्यस्तात्माकालिकमपिविपष्ठितोष्टगतभवदादिरूपासेवविष
येविषयत्नमाधाने ३३ एवजगत्प्रसिद्धरूपाणामप्रस्तुसमाधायतत्रूरूपासमापन्ने वस्तमस्तिति
वस्तमोविवारेएकविवहर्ष्किजगत्सत्तइत्यपिव द्वितीयसाकल्पिकवा प्रसादेनापिनद्वयोरपि
तन्मनादित्याह सेति ३४ प्रस्तण:सर्वज्ञाकिसर्वात्मकनादपिनकोपिविरोधइत्याह प्रन्यजन्यादिना

कथा मुकुलमालार्थे म ५

सकलज्ञानपरस्परनमिलतिमिलतीतिवद्धयमपिसर्वशङ्काद्युपपद्यतइत्यथे ३७ प्रवगम्येनेप्रन्
सप्तदर्शनादो उपपत्तिङ्गाशालीत्याह सर्वात्मनीति ३८ यदिविरुद्धमेकत्रनसम्भवतितदासर्वात्म
नमेवब्रह्मसोत्तोव्याहन्येतेत्याह नेतिउदेवसर्वमागत्रमाम्वद्दृशोव्याख्यातप्राय ३९ ४ मायाया।

सकलज्ञानन्योन्यामिलतीत्युपपद्यते सकलज्ञानमन्योन्यमिलतीत्युपपद्यते ३७
सकलज्ञानमन्योन्यमिलतीत्यवगम्यते सर्वात्मनीहयत्रैवकायातत्रैवसवातप ३८
नमेभवनिवेत्रत्रत्कथसर्वात्मतामियात् कस्मात्सकल्पनगादनमिथ्य प्रितिष्ठातीति
मत् ३९ मिथ्यस्तुलिप्यतीत्येवमपिसत्सर्वज्ञपिणि ननदासिनयत्सत्यननदासिनय
न्मृषा ४ सर्वज्ञसर्वथासर्वसर्वदासर्वज्ञापिणि अहोलुविषमायाया मनोमोहवि
धायिनी ४१ विषय प्रतिपथाग्रुयदेकत्राप्तिनिगता' ईदृशीब्रह्ममन्त्रेषायदे
वात्मानमात्मना ४२ तयाप्रनादि मादिष्ठत्यविधात्मनुभूयते नतत्प्रमात्रकव
नेयदिस्याद्भवनत्रय ४३ तन्महाकल्पनप्लानाम्हि. स्यात्कथमजसा कथम
प्रे कथवायो'मत्राश्रमे कथंभवेत् ४४ रामायनमोनमः ॥

प्रवरितत्त्वस्तासमर्थनेनात्मासुर्यत्रयलादपिसर्वत्वटतइत्याह अहोउति ४२ तमायाथाथवत्रस
सत्रायाप्रवेमाहात्म्यामित्याहईदृशीति ४२ तयाक्षसमत्रया ४३ ४४ रामायनम ॥

स्वभावकथनमात्रादृते जगन्नान्यत् ४४ वेदादिशास्त्राणि विहृदनुभवो लोकप्रसिद्धदृष्टान्तस्त्रये
षाम्प्रमाणप्रमाणे तैः समान्प्रलेसंभावेयत्वर्थः प्रशास्तैः विरोधिलक्षणयानिधेः तमिद्दृष्टावि
द्विलासदृष्टा ४६ मन्यथादृष्टानन्तशस्त्राणीभविनिकिंनफलम्भवति तेनदृष्टेनतथाः एवमे।

तस्मात्स्वभावकथनमात्रात्प्रदृते जगत् प्रशस्त्रानुभवो लोकार्थमहाकल्पवा
दिनो ४७ येषाम्प्रमाणनो सर्वं प्रशस्तैस्तैरलेसतो तम्भिदृष्टानयासर्वं प्रमाणीभव
तित्वाणात् ४८ नान्यथातन्तेनैवमेवस्मारे विद्वत्बुधाः प्रशान्तसिद्धेस्ससत्रानविद्या
स्पीतिवेतनात् ५० स्फुरतीयंजगद्रूपाधातश्रीः संदनादिव नकश्चनेहाप्रियतेजा
यतेनचकश्चन ४८ मनोहमिदमस्तीति प्रतिभेवश्चिदात्मिका मृषारत्यतनाशश्च
न्नस्मानिराशाशखोपमा ४९ पुनरेषाप्पलभश्चजनजीवितमेवतत् तस्मान्नेहास्ति
मरणं नजैवेहास्तिजीवितं ५० कस्मिंश्चिन्मात्रकचनेनद्वयंवाथास्तिनेववा चेति
तेद्वयमथास्तिनास्तिद्वयमवेतितं ५१

वस्तानदृष्टिसिद्धमेवसारे विदुः कथंविदुः सदादृश्योदेति ४० ५८ शून्यतेनाशाःदृष्टपादर्शनेवे
तस्मानिराशशशशृङ्गस्तस्तलोपमा ४९ ५० कस्मिंश्चिदेकस्मिन् एकारवोपशाद्दसः नेववेत्यत्रो
पयांत्रिमाहवोतितमिति ५१ श्रीमते रामानुजेरामायनमः ॥ रामायनमः

प्रतिष्ठितो ऽहेन समासममात्विणाः स्वात्मिलेभ सदैवेत्यर्थः ग्रु॰ एवं जीवन्नहि सर्वो ऽभिलषितेषु
स्वितत्त्वं चिन्मात्रमेवेति निदेवपरमपुरुषार्थं इत्याह चिन्मात्रेति ५२ वाच्यरूपे वाचकनामसहिते
सर्वे यत्र यतोनश्वरे ऽसौ ५३ न च शरीरादेवरः स्वमस्तो नाशो ऽस्त्याह आवतोदोन्ने ५४ कारणे
नन्यतामय्यैकारतात्वात्मकमेव प्रपतिवमत्वने ५५ यत्सवचने यग्रुरुवो समप्रतिचेवाश्रितेन।

चेतितेचेकमेवास्तिसत्स्यानन्तमस्थितः चिन्मात्रव्यतिरेकेण किंनामवदजीवने ५२
ग्रु॰ स्वमदयज्ञानदतो ऽरः स्वेक कस्यचित् वाच्यसवाचके सर्वे यत्र विलोपमात्रके ५३
तदन्यन्नदनन्यत्वकेमेतत्तेकनाहिते आत्मकोदिषयामीयेशरीरादितथापरे ५४ न
त्सज्ञामतत्रेव प्रात्मकारणतन्यात्वात्मव चिद्घनमात्रमवव्यग्रविमवाप्रतिपेजग
त ५५ ग्रात्स्थयेस्तवचनेयग्रेरुकोसप्रतितेष्ठित तथैवेभूतिभूत्वास्तिवत्रेमानतत्रथ
तिभूः ५६ न च भ्रान्त्या विषयो वायं भाति त्वात्मनि शुद्धतो यथैतत्तवत्तथैतत्त्वम
ततमतिस्वाश्रितम् ५७

देवाश्च यैयथाउते प्रतीते भूतेः प्रीतीते च विषयो नास्ति तथा वर्तमाने ऽपि प्रशूतो भवती
त्यनुभूतिश्च विषयो नास्ति ५८ न च वन्नेमानानुभूतो ग्रयास्त्वात्मा शून्यात्मे वरूपपिंशा
चो ऽभूत्वा भातीति शुन्यतो यथा पतनपरिरूपमानेस्वेन तथा पतन्तिदाकाशार्थम्
यत्नपतच्चिदाकाशमेवास्वमितिप्रतीतस्वरूपं भूतास्थित ५० समाप्य नमः ॥

तथाहंतः यथः प्रदेशाभ्रःहंतः प्रदेशांतरेवाय्वाकाशादिभूतमितःदिग्विदिक्त्वान्यदित्येनेकाकारः परेत्वमेवभातिनान्यदित्यर्थः ५८ ५९ इत्थंदृश्येतत्ताततभेदोप्ययोतीत्याह तद्वेति एवंवद्दृश्यंसर्वंब्रह्म तथैवसंपन्नमित्याह यदिति ९१ ९२ सर्वज्ञः संतोत्याह सर्गाद्यादिति १

तयेभूरितोभूतमितोन्यदितितंयेपरे येवविद्धाजगत्येवनेकताजनवद्विता ५८
नवप्रतिघताकाविद्यवाप्रतिवद्धपता सर्वमप्रतिघंदृश्यंयथाभूतार्थदर्शिनः ५९
तत्ततानतत्वेवहूतमतीनायसात्विती सत्येसदसतीवेकेकाहमौनमसावखिले ६०
यद्दृश्यंब्रह्मतानेनंतदेवपरमंपदं इदंसर्वंपरंब्रह्ममात्रमित्येवसंस्थिते ९१ एवं
नामैषविद्वान्‌ःकचत्येवयदात्मनि यस्येदकचनंव्योम्नोरूपमप्रतिघंजगत् ९२
सर्गाद्यामृतजीवानांसर्वज्ञेवांगुलेगुले असंख्यासंत्यसंख्यानामदृश्याप्रतिघामिथः ९३ अन्योन्यमसिद्धलोकास्तेस्वंयत्रप्राप्यसमंताः परस्परेनपश्यंतिमिथःप्रेताःप्रतिस्थिताः ९४

इदंवप्रमस्मिविष्णुविस्तारैएणयमादिते ९३ उत्तरोत्तरस्त्वतराःसिद्धलोकाःसंस्थाःप्राप्ययत्र असंख्यास्तेगताःयत्रब्रह्मादिसत्त्वकेमार्गेप्रवेशमिनेयदिदंसर्वंमवंतवप्रोतेवेतिकस्मिन्स्थलापश्यामोत्राप्तोनाद्येतिवायोगार्थीति कास्मिन्नवत्रचाप्योनद्यतेनप्रोतेतदिदेसोकेश्रुगमात्याहि

वस्तुतस्तु ग्रन्थातिरिक्त इष्टकनमेवाप्रसिद्धमित्याशयेनाह भवतीति यत इयं दृष्टृश्रीरामस्य
काशएव भवतिततः प्रकृत्यर्थ इति ८४ विज्ञानात्मकत्वाद्देवपादिज्ञातमाज्ञातदाकृतिः सेयमि
तइत्याह एषा हीति निश्चाभ्यात्रेतेप्रभानेत्र प्रतिभायात्र्यथकारस्याकृतिरिवाकृतिर्यस्याः ८८ य
थास्थितैवेक्षो नाशेषविशेषात्मकमवस्थितेनदात्तानबाध्यजगात्सदृश्यमानस्तनकाविद्वान्तिरिक्त
विभातीकाशएवैषा दृष्टृश्रीरामनामिका प्रकृत्यर्थविद्याशक्तमचन्नात्मदृष्टिका ८५
एषाहिसंपरित्यागात्पदपदार्थयथास्थिते भामात्र इयं निर्वाणान्निः शान्ता प्रतिभाकृतिः
८८ शान्ताशेषविशेषात्मयथास्थितमवस्थिते सदसद्वा जगज्ज्ञात्वा परिज्ञाने न नश्यति ८०
यथाब्धिजलविस्तारोत्ताणविश्लेषसंगमे विदाप्ताततयाब्रह्मवारिधौ स्फुरतामियः ८८
स्वभवत्वातिसर्गश्रीः सर्गादौ विश्वभासयौ अतः सर्वमिदं ब्रह्म प्रशान्तमित्युपपद्यते ८१
दृशान्यतत विभवानि स्याजगति भुक्तानि कार्यपरिणामविजृंभितानि भोगादिदोद
शावहानि गुणानि यावत्तज्ज्ञानातस्ते तयस्यैव निरस्तदोषः ७ इतिश्रीमहारामायणि
वो विपश्चित्संसारप्रसवर्णनः षष्ठ्युत्तरशततमः सर्गः २६० ॥
दृष्टान्तेनेति ८० प्रवस्थितज्ञानज्ञालेतज्ञिवद्धश्रीवानोव्रह्मणिकोदृष्टीस्थितिस्तामाह यथेति याव
दज्ञानमेषगाशिभाविवेत्यर्थः ८८ तेषां सर्गादौ सर्गश्रीः कथं भातितदाह ८१ मयाप्रतेन विभवानि
जगतिदृश्यानि कार्याणि स्वकर्मणां परिणामविजृंभितानि सुखदुःखफलानि भुक्तानि बहूनि गुणा
निदिशोभानाः यावत्याकल्पनतानारतेदृश्यदोषः सघनापेतोत्पथः ७ इतिश्रीवानिर्वाउत्तरप्रस्त्र

वासिष्ठ॰ उ॰ २६०

श्री
वि बा
उ री
५४८

इहसायंसभेम्यानेपरेषु पुनरागम भासस्यजीवन्मुक्तत्वमविद्यावेधवर्णिते स्फुननस्वभासस्य
देहजीवनम्यत्वमवेदितामिवपादे क्षिरणवर्णे १ ग्रामादेश दिनपर्यंत सायंकालस्तन्मुव
कोऽहमि नदाभिरिति नवोद्वेहा २ कल्पयन्समर्थयत्र ३ स्वस्यदानिसस्वगृहाणि ४ नमाञ्

वाल्मीकिस्वाव विद्याश्रुतिवदत्यैवनदत्ताञ्जमेवदिन स्वलोकान्तरेभानु पादेदरापते
येयो १ इदमन्मयज्ञाग्रादिनपर्यन्तरुभि नद्याभिविनिर्मेक्रादिर्भिजपञ्चधामैः २
विद्याश्रितेदशारयोगुरूपारथनादिके राज्यानुरूपविभवशोञ्जस्योकल्पायनक्रमान् ३
राजरामवाशिष्टाघामिद्य.कृत्वाविसर्जन यथाक्रमप्रजनवप्रयत्र 'स्वास्यदानिते ४ स्मा
त्वाभुज्ञानिष्पनीताशभानेषुनरायपु तेनैवसन्निवेशनसासभासंस्थिताभवत् ५ क्र
मान्मुविरुवाचायनायथाप्रश्नताकथो शशीवाम्रतमल्लादमुद्धिमलदोमिभि ६ रा
जज्ञेवमेकेयमसत्येवसतोस्थिता नेरशेनापियत्नेननिर्णीतेघाविपश्चिता ७ प्रविवेव
मविज्ञानाविरानताषभासते परिज्ञानाननास्येवस्पान्तस्यानदोयथा ८ रामाय॥

नेनैवसन्निवेशेनक्रमेण ५ शशीप्रमन्तमिवस्वलदोभिभिरह्लादयन्तिम्याह्लादवचनमङ्गिरन्
६ एवंविपश्चिदुपवर्णितप्रकारे इयप्रभ्रान्तिद्रपात्रविधाननिर्णीतान्नवनेयेष्यये ७ अविज्ञा
नभ्रमसमाजनयाप्राविरुनासतीकालनाश्चिरारेशतोवस्तनज्ञानता ८ रामायनमोवम ॥

नेमत्रिलोणइहवेनइतिविपरिलामेत्रपक्षत्यते ४ इत परव्रामि कथाभित्तेननन. प्रथम
विधायाप्रश्नेनायासन्पायुष्याभि. सरप्रोजीवन्मुक्तोभविष्यति २ अस्मामयसस्मादाविधे
निमविनःउनाननस्मादुमेणेवप्रस्याउम्हेममस्दायनृयेमइयामिवलक्ष्यते ११ इत्याबास्मात्र
स्यानिरिजस्वइणाभावाधावदपरित्तानमज्ञापरित्तानमाउेलानेहजिज्ञासयपयतइत्याहयदेति
मेत्रिणसेमहासुइभासस्यापविप्रक्षिन इतिहजनमिन्पसालयमेवाहिहरएवानु ४
सरश्रेयामिनस्याभिःकथाभितोननननाह; अविघायाप्रश्नानायोजीवन्मुक्तोभविष्य
ति २ अविद्यामिद्भनासेविक्रुस्यणामनिसजक्षा नडुमेक्षसदपस्या सद्रूपामिवलक्ष्यते ११
यदाअस्याम्भकेवयमापियानेनसमित्का नदासवापमित्सानायमिसान्नामीमयते १२ प
विधेवमननेयनानाप्रसवशालिनी मडाहृषारसमयीमहमापसमेजसो १३ प्रेम पू
न्यागुंधमनीप्रहस्यत्याकरकंटका मडाःसमवोदोवालनेवनसनेखवी १४ फलाशका
सुधेवाभोनिसक्त्याविप्रहाप्रभी एकालपुष्पमासेवश्रयमायाधिनहिता १५ नाकविडू
पिसोधीनानानाभुवनउपिनी भूताकत्सानिरालोकासदोचैवसनमोमयो १६ कोशाडका
धानिमित्वनिविरउश्रिसेहना मिथोयरप्रमानामयहअपमानानकिंचन १७ याम
नामेवायिघोवर्णायति सविधेत्यादिनासर्वेइविशेषसानुभयश्योज्यानिरसमयीप्रासजिकरी मो
हलसणिमायेवसनेफुलामंजरी २३ प्रधानहृष्णापृहाण पुत्रभयकालेनसोउरा सवेकेटक
यस्या वनदेलेनानावयलेवणीसन्त्रासानेव १४ मुधेवफलमसोत्माशाकाययोअयमाप्रश
णनेरेणाभितमनेनाभिनेदिताम्रोक्त्यामिकोएकालपुष्पमालेव १५ भ्रेतेःमाल्लिभि,पिसर्वेभ्रानु

श्री
वा ति
उ टी
५४१

विगुणगुणाहीनात्याहीनाचपाकवापलतापदेजडस्पदोजलस्पदः हरितस्तोमतातःसचका
विकृताःसूर्यकिरणास्तन्मयी २८ २९ ग्रावद्यः प्रपञ्चनभूमीरिव २ वरन्धमन्तस्काःएक
बहुपक्षसेश्रयेवस्थिता देहा येलयाविधानोजीवानामरणकालेवनन्गगदाकारस्त्वेन।

विविधवर्णोविगुणगुणश्चैवविनमाकृतिः जडस्पदोन्पातमयीपाकवापलतेविव २८
जडकल्लोलबहुलाकलधोलामफेनिला वकावर्तालयमयीग्राहधीवनरेखि।
णी २९ अनारतवहज्जन्मजगन्मगनदीग्रामा रजोराग्रामयीक्ष्मातावभ्रुरिव
इर्भगा २ अतग्रामेतिनयथावरसम्परवरम् जाग्रदाद्यसम्पदेनयेचा
सिस्थिरेखरव २१ यानिसकल्पजालानिप्रतिभामागतान्यल त्वकेकरूप
जालस्पदेहानीदृढचेतसा २२ स्थितानितानिविद्यामकोशस्त्वान्यसकटे
विमानपुनरभ्यादिरूपेणास्वास्थितानामना २३ तान्येवसिद्धसमानिमो
स्त्रिभानिपरस्परं अदृश्यानिघसाधानिसूपलयान्यसन्त्यपि २४ राम॥

साहदीभ्रमानियानिसकल्पजालानितान्येवेनजगदेहाघाकारेणप्रतिष्ठामिनिमा
गतानि २२ २३ अरह्यान्यपिसति सपलभानिसम्यग्रह्यान्यपिप्रसेति २४
नम.कमलदलविपुलनयनाभिरामायश्रीरामचन्द्रायनमः ॥ शुभम्॥

सिद्धस्थानानि सिद्धलोकाः तानि सिद्धसंघानो वर्णयति स्वर्वाणीत्यादिना २५ रसायनैर्वेइस्ता।
न्यायाकाः स्ववनिनाभेवेलितानि २८ सर्वेत्र प्रसिद्धपुष्पफलपल्लवनदीप्रवाहादिमिति सेका।
लेलितयष्टि चित्र लोककामो भवति सेकल्पादेवास्यपितरः समुत्तिष्ठन्ते तेन पितृलोके लेभेप
ञ्चमहीयते इत्यादिक्रमेणेति भावः २१ स्वर्वाणीमिवास्नमिषवेषाः येषामस्या विधानस्त्रमया

स्वर्ककेमसिमाणिकात्सुकावनिमयानिच भक्ष्यभोज्यप्रयानादुरसायनसरांसिच २५
मधुमधरद्पिलीरक्तकल्कक्रमानिच रसायनमयाकारवानिमाल्लितानिच २६
सर्वेतपुष्पफलपल्लवश्रवेतिलोलाविलोलाकलनाकसितानिधानि सेकल्पमा
त्रयेनेनवसवेकासेसेपनसर्वविभवोत्तरसेकलानि २२ सहस्रवेइविधानिशत
सूर्योगणकानिविलन स्वलोमनवेयासुमणिधनानिकानिचित २७ सेकाममः श।
काप्तानिनित्यानदमयानिच कामिधिवीयमानानिनमलस्तुमिच २९ सर्वोपत्रि
त्रिमाप्तानिकामिचित्कलनायगात प्रनेतस्त्रपानानिबिजेश्वरलानिच ३० चित्रि
त्रसान्निवेषानिचविचित्रविभवानिच सर्वेलमणरम्याणिसर्वेकाममयानिच ३१ तानि
सकल्पजातानिकिलकल्याणकारतः स्थिरासंमनसोभित्रिः कथमेषभवेमसा ३२
निवस्नानियेषु २८ यापुनायथाभिलषितदेशेनीयमानानि २९ उपात्रिर्विनाशोऽन्तकस्मादर्शी
ने ३० ३१ कल्याणकारतः शास्त्रीयसत्कर्मोपासनतस्तत्फलकारिणा तत्रलोकनतोऽरण्याका
रेण स्थिराणांतन्मनसोपरिणात्रिः सान्तएवंविधास्थलाभितिः कथंभवेत् ३२ रामायनमः

मन परिणामास्तमनोरथाश्चेचिन्मात्रमज्ञाकाण्वरत्पाद्तिज्ञत्समात्रमथात्मनि अमतिसातिचल
न्मद्रकेसर्वेसोपपत्तिकेसंभवति हेयमस्कारानरमास्तिवेदिदे जगत्किमयेतदन्यतोवादि भिवि
त्यर्थः २३ यद्यपिइदानीभूतमयंभौतिकमिनत्यादितशाकानयापिसर्वादिकालेसदेवसौम्य
दमग्रआसीदेकमेवाद्वितीयमित्यादिश्रुतेनेवान्यत्कारणं संभावयितुंशक्यमित्यकारणेजगद
ग्रहणमेव अन्येमासदेवेत्याह सर्गादावेवेति २४ यद्यननामानितर्हिकथंजगन्मभाति तत्राहं सक

नान्यत्किंचनमोहहत्रस्यमात्रमथात्मनि संभवत्यगतेनेतदुआनामस्त्किंमय २३
सर्गादावेवसर्गाद्विकिंचनापीदमस्तितो कारणंभयनस्तेनजगत्किंमयमस्तिद २४
सकल्पनेनिरंताहिके सतानिपृथायथा विमोनयानयाभातिकेवाजवद्दाविज्ञ
ता २५ इदानीमपिदेसाथानमपिन्यायिकेपिवा नौग्रसेवेगसकल्पनमराशेष्वथ
वधि २६ ऊर्वेनेकरसाभासायदिनामयदकया ननानीदेवप्रसभ्रमाभग्रुवेत्यावेशेल
ति २७ यम्मिदकस्थितवहेवलनेप्रववनेते सर्गादावेवस्थामाविप्राभानाद्वेकमेकधी २८

स्थानइतिग्रन्थनास्तताशुपिशाशूत्राणुपयादौनासकल्पनेभानदर्शनादिनिभाव २५ तर्हसंस
र्गोकस्मादेवमनुक्तानइत्यवतोग्रसेवेगतत्राभावादेवतौग्रसेवेयेननतवायुग्रन्थयेकेषीवासेपिनगरा
त्रोऊर्वेनेवतानिवेकरसाभासादेवचन्यायेनयाम्रवनितत्राह इदानीमिनिद्वाभ्या २६ २७ इदे
प्रवेशइदंउपासनादिनासकल्पितेचेतिदेशयवेरद्धसकल्पेनावशमसेनवेतिद्व्याय ग्रन्थर्म
तेसप्तरूप यथास्थतादिकारेस्वर्गायवधरमाप्तोतितयाक्रमेणहेतुप्रणवाप्तोनियतत्नमयोवेकेसप्नि

सिद्धलोकेष्वप्यन्यायेन नरकादिपापफलकल्पनासंभवसमानत्वात्सिद्धा इति एतावानेव विशेषः
उपासनाफलत्वेन तत्प्राप्यतारतम्याभासमात्रं भवति पुण्यफलानां सिद्धानां तु शानयोः सेवो [illegible]
नाधिनद्वयाभासत्वमित्येवं दृढभवनिपापफलनप्राप्तिवाभ्यासयोरभावेपि पापादवसमाप्तेल
म्यामित्येवं दृढकल्पने भवतीतिभावः ४९ संवेदनानुसारितेन सर्वेषां समानमित्याह यद्यदिति दे
हएव कार्ये एवकारः 'एवोपि देहइत्यर्थः' ५ अनवरमनोनुसारेणैव केदेहत्वज्ञा अपरे येषेव द्दृढे

सिद्धाः सदा विभान्त्येव यथा ताः कल्पनावशात् नरकादीनि रूपाणि तथैवाभान्ति कस्य
नाम् ४९ यद्यद्यस्य घनं किंचिद्भावनानुभवे सदा तत्तदाभाति देहेस्मिन् देहएव मनोमयः ५०
देहस्य जातिपुत्रादेवकादेहमयीमिये नराश्वेकमयीमन्या मातृतैवप्रपद्यति ५१ शुभो
मेविकुंभो लोकान्प्रागुण्य शुभाशुभान् स्वान्निकायान्भिकान्येस्म्विदेवानुभवन्त्यपि ५२
शुद्धाशिवइदरात्येवयप्रपन्नानुभवन्त्यपि विदशुद्धानिरूपाणि देहस्मिन्नरकेषु पि ५३ शु
तीयमाणसमस्ताभीरवक्रकपेषणे तैलोपक्रमपतनपुनरुद्धारवर्जिते ५४ दारुणेना
तिशीतेनदेहेष्वपाप्यमानानागत भूतानां यावत्सानेन महामार्गास्पदे वसु ५५ रामायणम्.

त्यारह्जीव इति तेत्रेयाकाश्री ५१ शुभाकृतपुण्या प्रशुभाकृतया पापाजीवस्संविन् ५२ यातक मोक्षा
सनशुद्धासास्यतमात्तिसिद्धप्रागेव पश्चेषापश्यतिस्वान्यनुभवन्त्यपि प्रतिरूपाणिपश्यन्त्यनु
भवन्त्यपि ५३ पापकेयानिपश्यत्यनुभवति तानि प्रपंचयति दूर्णइत्यादिना दूर्णनार्थलेपय
मन्त्रपीडितेवक्रके रोगोद्दयवक्रकेगोष्वमयेषणापाषणयत्राकारे ताभ्यांपाषाण तेन संमेके ५४
भूतानामेषासावरणरात्रोस्त्रमवरं' प्रत्रतोयामहातैलोमर्मा सदास्पदे तत्र पापाय भूतसदारसे वसुः ५५

श्री· वा· नि· उ· टी· ५५१

प्रतानिरत्तभसानोयोमायाललनयाभेदेभ्यः सरतोपतनामेगामाम्नावर्येण ४८ वहेन्यः याघा
णादिसर्वैलोपयत्रनयारिपेष्याकाशेसंचरेसंचारे ववृः समुत्कानोवानिलानोप्रेरुदाकारकढला
णमाघातेनवज्रोभेदने हृष्णामुत्कानामिमियादानेर्षविग्रहः। ५० नमायाः सर्वेशूलादीना

एलोवाममयोभेदसदेगारवर्षेण नमनाराविनिकरपक्षमासादात्ते ४९ मृद्धः।
न्याघाणवज्रकामिसगदाकाशसेवरे वद्रोमज्ञोपुदाकारऊदाराम्नानभेदने ५०
नमायः प्रहुषाशेषवज्रमिक्काभितिमत्तने हहन्करकदापाशशास्त्रुपेशनिपीडने ५१
वज्रवज्रगदापाससूलासिप्रारवर्षेण शल्यस्तोग्रहतापाशंकुशाग्केशनभेदने ५८
नम्रसेकनमेभारयानपानालमत्तने दीपकमानलभपेहहदायसर्ववेण ५ लिनि
गेमाहरूपमारमहेमारप्रवेशने शारशाकिगदापासभृहदीवज्रवेधने ५१ तत्तत्त्वे
भपरुधरेतवानान्योन्याग्रवर्षेण नालोत्कासतिषरुधस्यवसानलानिपातने ५२ रुधिरा
मेधिपेकाकपयनघादिसेकदे शिलाशास्त्रमयाशेवभयादयापाणपघणे ५३ पव
आ[illegible]कल्पिसितेजनेनोचमुषा[illegible]हृते गोरः करणस्कंधप्रावेसेन्करप्रभमेदले ५४

माक्षेपेसमाहेमज्ञने ५८ यानस्वत्स्यः सकटकायाग्रहणमाक्षेपणे ५५ दीपवेपेणप्रवक्षोमयउल्कानल
स्वसमाद्ध्ये हर्हद्वीपेसमुवंलोलेदसे ५ ५१ नालादप्रुज्ञालाहरज्ञपदेष्वान्त शुनिपरुषणीसानलेषु
निपातने ५२ ५३ यत्रप्राभेद्यदेशोहस्तके लिंगितेनदेहभिदारणे गिरःकरपादादीनोखण्डनेखण्डसंज्ञो

मोऽर्कोतिराएइमसराए ५५

भावनात् शम्भुनो निर्णीयात् शाम्बङ्गशम्बविधेदेशेषनुभवेनेदम्तत् स्यात्मेवननत्रकालमनि
स्वम सत्रिन्यर्थ ५९ रक्तसंप्रेरोयसहरनियआमेमियत्रामकिंवनवेतनदेहनादेकदावनसे।
विदाकाशेभानप्रथवाभाविनापिसंभेदर्शनात्रभानवाप्रश्यैमेवामद्दपिसकल्पश्रोनित्रपात्क
ल्पनाज्ञातिनम्पर्वेनन्मयेमनोमपमेव नम्माङ्गवाह्यविरमनुभमापदक्तयेववलतिनप्रपलश
मैरपोनिसिद्धमित्यर्थ ५८ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे एकचत्वारिंशत्तमः सर्गः ४१ प्रवन्यका

एतस्मात्फलादेतत्फलमित्येवभावनात् पश्यन्त्येवेदेशात्तद्विसंवादिवि।
त्वत ५५ यत्रामकिंवनकदावनवेननखेभातनभातमपथायदृश्यमेव नन्कल
नाद्रवतिनन्मयमेवहिनसाहिरेवलतोनियदक्षयेव ५८ इतिश्रीरामलिङ्गेन
रचोक्तवल्लभयणीनामएकचत्वारिंशत्तमः सर्गः ४१ श्रीरामचन्द्रवाच यन्मुनि
आथयोरेतदुत्रलनामादपुणान प्रत्यकारणकिंस्यादेतत्किंवास्वभावजं १ वसिष्ठ उ २
वाच देरशा प्रतिभावमो यस्मात्ममहात्म्यो प्रत्नानावप्रत्रैनेस्तव स्यान्यनिशोत्मक

१ऐतेविद्यविम्माग्रप्रतिभात्मके प्रेवोपाञ्जगदाभातिवापेवड्नान्निवर्ण्यते मुनिबाष्पया एतदामव
तीनेमसर इत्यदिरशाशनेयरत्नेनक्तिंप्रत्पदेदृश्यमानसमादिवदनन्यकारकंकिंवात्मवण
नाधिप्रभृतीनोवराल भावादिकमेदुआलिकभयावद्दशादिनिमित्रादिवनिमित्रात्तरस्वभावज
मितिरामप्रश्नार्थः १ नत्रनिमित्ताभावस्तुमावा प्रज्ञानात्मनिपावन्मोहमोहशा
प्रमा सदेवप्रत्नेनइतिवसिष्ठउत्तरमाह देरशाइत्यादिना २ रामायनमोनमः

श्री वा कि ड दी ५५२

यथाप्यजनादिनिमित्तानेरुसमेसमित्रवायोग्रस्यास्पनरा 'स्पदेलेखिका स्पदसवा सदेवोपे
तिनद्दिनर्थे प्रतिभाप्रथोकारस्पा ३ अन्यथाप्राकारोनरप्रतिभयाषावन्नहृतानविनाशिता
यथामृद पिराघाकारोचटाघाकारनरपरिणतिविनाशपसदादिभाव, ४ देहेपवाततेषप्र
तिभासेषव्रपिशानसम्पाजान्सकअध्रुशावोदिप्रपदाइवानगतनिहेतोमिह नानेति ५ तत्र

यथास्पदात्मनोवायोरन्तस्सपंदलेखिका' उधेन्यवस्तनष्टिज्ञाविशेषानिप्रतिभा
पुना' ३ यथयास्त्रागश्नास्मा इहृताप्रतिभाप्रभा मावस्मेहतश्चेवालेन
वदन्यथा ४ नानावयववानेकएवेहावयवीयथा विद्वसेकमिदेयोमनरव
प्रतिभात्मक ५ अस्रकाप्युिान्सिरा काष्ठदास्विरा प्रतिभार्थवम देसम्पत्र
इवात्मस्थ स्पितमात्मनिलात्मनि ६ स्वान्मानिसमग्रवस्तुतविनिवर्मन्तपि
किसात्मकमसारेवाकिमात्केवाष्यमङ्रवेत् ७ परिज्ञानमिदेयावन्मवैविकाम
मैत्रके दपणजगभवइडनमत्रासर्कमुच्यते ८ विद्धिममात्रकवनेससारेसर्व
न शिवे प्रास्पानाम्यादिकनन्तायथासस्थानमास्पतो ५

काष्ठिइस्पनसिदादियाघवस्पाद्रिरकालावस्थानात्स्थिरा 'अन्पाप्रास्थिरा प्रुलस्कालस्पापि
नःयथादेहस्पाधिरहृसयादाघाकारावस्प निमेषोन्मेषाघवस्पाद्रुन्यथेः ९ यावतयदाभव
द्धिस्तेषुइत ८ यथामेस्यानयथास्थितस्वरुपमालेवप्रास्थितनिष्टनकादसालिरव्यात्यय ५

सतः स्वात्मनः सकाशात् कार्यकारणरूपया प्रतिभाकारः समुदेति ९ यत्स्वसंकल्पवशा
न्मेरिव हृदयाकारे प्रतिभानेन देवेन जगदिदं वितिष्ठते ११ नकारमानसतः नकारस्थानतः १२ इत्थं वि
ड्म्बैवैष वनस्य मन्येन नृत्यादिरूपेण शैलभूमिकाभ्यासेन रटीभावः १३ स्वन्यमायाप्राका
शनयात्रयैवैष्यमिवाम्बितमालोकनिमेषः प्राभासोऽयं नः १४ एतदुप्याप्पिनामनुभवसिद्ध

समुद्येतिस्वमौभोभोवौविन्यक्तभाक्ता: स्वामिकः स्वात्मनो देवान्कार्यका
रणाद्रूपा ९ स्वारयपरमेश्वरः स्वसंकल्पसर्गेवत् तत्रैवैव जगद्धेतुकृतः ८
स्वादेशेषके ११ भान्मसमयमाभासेनेव भाति वा किंचन ब्रह्मरूपवस्थितं ब्रह्मतद
विद्याभिधस्ततः १२ वनतावि नेनेहाविद्यामेवार्थविलं जगत् इत्येवपरमेश
धपतनमेदिस्वरूकता १३ विद्यामस्वन्यताङ्गमाङ्माभासप्राततः इदमपलिखं
प्रोक्तं जगदित्येवभासते १४ ध्यामिना तत्त्वदेहस्य ध्याने हन्के तत्परेयते विन्यातङ्माते
केनशाकनेस्वान्किमुच्यते १५ विज्ञानस्यामभायेयोभातिरथ्यय्यया नयानवास
नत्रासेयावरेत्यलभावतः १६ अविवास्वतोरस्यधातिगगनमस्यपि जातितैमिरिक

किम्बाह्यायतइति निर्विकल्पसमाधिप्रसिद्धवालोलादेहस्याङ्गिजदेहभावस्यहंकेसालिम्बिन्या
त्रङ्गपेनेशाकनेजगद्दर्शनसामर्थ्यां किंस्यात् नस्यादज्ञानदर्शेनतन्मामर्थ्यपरिशेषादितिभाव १५
तथावस्त्रदैवात्तविश्लोयादोजगदात्मनाभात्यज्ञविन्यातस्वभावेनेतिव्यवस्थेन्याह विद्यातिति
वोधावोधस्वभावतः १८ जातितैमिरिकस्यजन्मप्रभृतिमिरोगदृष्टवतः पुरुषस्य १० वाम

यो॰वा॰उत्पत्ति॰ ९२

श्री
या वि
उ टी
५५२

ब्रह्मभावापन्नं जगज्जनयतीत्याह यदिदमिति १८ तथा चास्य दशायामपि स्वप्रविष्टितं मात्रं ज
गदित्याह स्वमिति प्रविकलत्वस्यान्यथा प्रतिभासो विवर्त इति तल्लक्षणयोगादिति भाव १९ ग्राम
वतो जगत्कारेणाद्धास्माके वास्तव २० नन्वनुभव. कथमप्रलपतेत्याहयथेति २१ दृष्टा
यथैव ब्रह्मकाशाकानलवद्धय यासप्रविष्टो मे रभामतस्य स्यामग्राह्लाद प्रतलमयस्य

यदिदं दृश्यते किंचिद्ब्रह्मैव निरामय चिदाकाशमनायन्तमनत्पत्रकिंचनमिति २८ स्व
मसंपन्नतोऽयमलक्षसंवेदनात्मके स्वमवत्कर्णनसमयग्रामनदिनजगत् २९ प्राह
यो लीलेव पावृत्यामिथ्यापत्नमिकल्पनैः कलात्समपि यस्मानकिंचिद्वृहे नवो यानेर ३
तायेयमविद्यातिसविदथमिवादिवो भवतान्ननालेवसासरिणिसिवपासर्भ २१ पृ
थ्वसमेवनिर्माल्ले सानुभूत्पि कृत्वेति न थेपरपदात्पानसिक्तनुभूत्पायुमन्यथी २२ वि
श्रीमभावमेवावीनलवडासतेयथा स्वप्ने तथेव जाग्रत्तेनले स्वसमेवत्वत्वात २३ इदं जाग्र
दयस्यमदिनालेवभिन्नत्ता सत्यवन्निति 'शयसमयोयोऽनुभूतिन २४ नेनदेवमितिस
प्रप्रवोधाव्यत्वेयथा स्वमाप्राप्तुत्र सजाग्रनिप्रत्यथलया २५ कालमलमनलवस
मजादिमोहथी वद्रेमानानुभवनसासामल्पेनत्वाईयो २६

कासमुपमेवतथाल्पत्वमत्यथो २३ यामिज्ञानाभासेन प्रत्ययनिम 'समयोसयोः' सानालेवेत्यर्थः २४
स्वमवथारीरानेपप्रहृतवामवेस्वत्वजाग्रतिप्रसिद्ध प्रत्ययोपितया नेनदेवमस्तिवाधि
तो भवतीत्यर्थः २५ कथनरं संसमप्रत्ययोजनानामितिवत्कालत्वतमहत्वानामनुभवनइत्याह

५
वासि

मनुवासेमप्रयेन: समइनिभेद: समोपि कालेन तस्मात्सर्वं जगदेवे शेव सर्वमितिसर्वं वस्तुभ
यत्र गुणसाम्यानुभवेन नैकमरत्नापत्नमित्यर्थः २१ धीर्वाक्पथी: २६ प्रानिवीणएसौ वसमह
न्यवोधमार्वे २७ बुद्धे: प्रबुद्धे: सिद्धेर्जातिसमवस्तुकसयोगसिद्धसादि: २-३१ कथनहिं नमभेद

वासेनदेव मिन्यादि गुणसाम्यादुद्भेमत: नजाग्रत्स्वप्नयोर्जाया ने को विषयमवोदि
व २२ यदेवजाग्रत्स्वप्नयोः सप्तोजाग्रदेवमत नैनदेवं किं सौम्यस्तिथी कालेना
भयोरपि २५ जाग्री विनामहस्मनोज्ञानान्यानियतयथा प्रानेसीत्यमहावोधेनयाजा
ग्रस्कुलान्यपि २४ उन्मत्तभ्रमेन "ब्रह्म" स्वर्यतेव हवोयथा नेघवत्तुद्धे स्वर्गते सिद्धेर्जे
न्यशानान्यपि ३० एवं समस्तसाधर्म्यसमस्तानुभवान्यानि कथंतिसमस्त जाग्रत्सा
द्वस्वप्नेवद्व ३१ यथार्थं जगद्धिमिमिन्यमकार्येनागतो ३ भोभ्रान्तमथवेतज्जाग्र
त्स्वप्नमाश्वकोऽस्पृतो ३१ इवत्समपरस्कारेव यामोमेयञ्चिन्मये नैधेवेदेजगदतः क्वचि
यादरूपणेज्ञत: ३३ नदेवाकाशमाज्ञात्वयप्यम्येवेन कथ्यते नयदा सेलनदेवाहं वपस्व
कल्पनात्मक: ३४

स्वजाग्रद् यथेयमि ३२ स्वप्रस्तामिप्रतिपादनस्यप्रयोजनमेव दर्शयतिएवमिति ३३ सर्वस्मिन्नेव भ्रमे माद्वि
कल्पनेस्मशास्त्रेनेव प्रवियाग्राहेना पिन द्वैसंघयादिकल्पनेनहि नपाहेवो विपदामहे किंमसर्वेभ्र
मशेनैयदेवासेनदेवाहप्राकृतकल्पनात्मकप्रपञ्चध्येनात्तवदस्मदभिमनेनद्वमेदोमेतिभावः २४

श्री
बा लि
उ री
५५५

यदेवेनदानित्यशक्तस्यमन:कृपनेप्रानिरेवनकार्येन्याहनन्देति यमस्तस्यवोग्र:निराह्नेत:वि
नायस्यवकाप्रम्याकिवेलहाप्येनबोमनवप्रनेविदात्मानवप्रमइमिवावोग्राके' प्रमरेनहये।
रयमृतेमासेपकनसत्वनमनान्दिनाग्रन्तनसाम्याद्दितिभाव' ३५ प्रासिनदरवनामन्याचियाख्य
विम्ययाकाशकवेनमतिवेधायामोहोयाक्रनोहेतो:स्यान्दिमर्थ' ३६ यदाप्रविद्यानामविद्यतेनदा
वथवधोन नश्यमोत्तोधिमोत्तान यनोग्रसानिरिक्तमस्तिनाम्नोनिवारहारवोमा बद्दलेभ चिम्यये: ३०

तन्वेवेक्रियतमेमदयधेोयवेथने कान्यनाग्रमस्यचाग्रविम्ययस्यनिराह्नेत:३९ वि
म्ययाकाशकवनेकाग्निकिलनिराह्नेत: हरपनामन्याविद्यासोयवेमोत्तोयवाक्न' ३९
नाविद्याविद्यतेनयनवेवायधानकस्यचित् मोत्तोनकस्यचिन्मोत्तहसत्तिवासीतिनाहए
ले ३२ नालेवविद्याविद्यावाविदवेयेकवनजा सपवानकनिमइवसर्मास्वदेह्रिनी ३८
देशकेशानरग्रोमोयन्मधासम्पेदोवघ: तत्राग्रमस्मरस्यस्यहृपमिलेवनिश्चय:३९ सवाप्रा
प्यतेदेहदेवतानमिदस्यवहृप: एकस्यनिविनहृपेजाग्रस्यमनिश्चयमिह ४० राम

स्यमइवविदेवस्यगोकारस्वदेहिभूनाकवनि ३७ मथेयत्रिविघयसविद:स्वहृपमिदेनदेवजाग्र
स्वमप्रसिद:हरपस्यपारमार्थिकहृपमित्येवमिद्धय:कार्यो: ३९ वाहोहदेवघ्रभ्यानेरवदेश
हेहृिदयमनस्त्वहिकावेदोमकाशनायसदाजागहकस्यस्वयेष्मोनिरात्मनोयहृद:स्वहृपे प्रम
माहमानमिवेकधीमीनिवृत्ते: तदेवजाग्रस्यमहृपमामिकंहृपमित्यर्थ: ४०

प्रत्यक्षमात्मतत्त्वमभेदेन वेदनमित्यपि कल्पनेन इत्यत इत्यस्मादिदृपमेव विदितं विदेदं वेदन ४१
यतः प्रत्यक्षत्वयाऽनुपमासामाख्यविनेतेनमन्यः कप्रामनः इत्यत्रानुपश्यति भेदयन्नेव विजाने'
नत्वासत्तोतिशेष. ५२ यथाश्रुतेण 'सच्चिदानन्दात्मैकमेदो ज्ञानाभावग्राहमयश्चेतन्यमयमभि
न्नलक्षादेनमदेहनेवैककमितिविदं प्रोक्तमित्र 'यतोयएवरह: इत्यन्विषयोक्तनास्तएवह
प्राप्तमित्युक्तेनविषयविषयभावाश्रुत्यादात्म्यादिमित्र 'केनविश्वरूपमित्रज्ञाकारत्वमात्

विदितनृपमेवेदभेदवेदनमित्यपि विज्ञातमागत 'कोन्योनामस्याद्ददवेदने ५१ वि
दितो[illegible]भेदवृत्तिश्चयमेववभीदधी देहदेहनेवैकमेवनयावागम्यादिने ५२ सदे
शोवापनश्राहमवेवयथानघा इत्यायएवह श्रुतदेहनवेदनमेकक ५३ नहृत्य
एवविदुदेहनमहृमदेहनमेवच सर्गवयरोश्रुत्देहमदेहनमेवसत् ५४ नातिनेतिविभिन्नौ
यसवेनाभिभवत्यपि यश्चभ्यक्राविदाकाशेषोलाकनास्यतामिह ५५

नोमित्यर्थ ५३ एकस्यसहृत्वमएवसर्वदेहनात्मनायदाप्रतिभासस्तदाद्वैवदेहनादेहनमदेहना
भिजेवननस्यातिरिक्रािक्रिविलुसिद्धमेनार्थं ५४ नहि किंदेहनादेहनसमुद्रयात्मकमेवयस्यो
उक्तनेत्याह नेतीति सर्वसर्गएववपरश्रुत्देहनमदेहनमेवचेति पूर्णमूर्तमयस्यश्रुत्वरूपताविं
नितीयथयश्रुतिनिनेतिसर्वदेहनानिषेधेनसर्वेत कल्लादेहनत्वक्राप्रमितोभवत्यागिषेधेनपिइह
प्रत्यगात्मनिविदाकाशेऽज्ञेशाश्रभेमिकाभ्यासेननैषधवनवदानेदेकरसत्वनाशिलोकनाम्र

वृ
ह

इत्थं भगवन्तं स्वविमर्शेन ब्रह्मणि परमपदोपलम्भो भवानुपपाकं मे स्वयमेव प्रबोधितक्रमेण।
तिक्रम्य यथास्थितलोकस्थित्या न निक्रम्य यथादर्शस्वविभवानुसारेण प्रभोषितदेशविषये
वयं जविहरामि विषेश्वाह्वियव्वहरगोत्। भोजयव प्रबोधितनिमितिपादेनिविक्षेययथास्याज्ञया
इति वाल्मीकीये उत्तराद्धे पञ्चत्रशाननमःसर्गः १९२ इह हि तस्य हृन्तरस्य प्रशस्य मात्रनवशेषेण: हिमो
क्रिभिरविद्यापाविनिरासयुपपायते सर्वस्वरस्य विद्यामायं मेवस्फुरणादपितन्मात्रतया परिशेष
इत्याह विद्योमेति प्रबोधोविषयालोकस्तस्यालोकनेन प्रान्तरमनेनमनवसहितेवा समाभ्यन

यथाक्रमं भगवता स्थितिस्थितिनिरोधोदयेब्रजविभुक्तभोजय प्रभीषितेनगतमन
सो निरोगानःसाविस्मये परमपदोपलम्भवान् ४८ महारामायणे निर्वाणप्रकरणे
निर्वाणसर्गनाम द्विपञ्चत्रशाननमःसर्गः १९२ श्रीरामउवाच विद्यामायेनया
ष्टोनेययथास्थितमेवेजगत् मन्त्र्यास्तोकमनन्तमपि विद्यामकेवले १ स्वभावेन्यस्त्र
यनास्त्यस्मात्रविद्यते जगन्नस्मान्नभःशून्येनेत्यनानाप्लिकिंचन २

स्वस्वरूपभानेन गवायर्थेन त्याहिगवापास्मिन्नेवविद्यामोयभोगोपविद्योमेकेवलेपरिणिघात
इत्यर्थः १ विद्याग्यस्याविद्याप्रपरिशेषवनेकेनरूप्यातेनसाध्यते नत्राह स्वभेति यस्माद्धेतोः
स्वभेःप्ररोभात्प्राग्निवपवप्रादुरूपनादन्यत्रविद्यतेनस्मात्प्राक्तनगदपितभर्वयशोते उत्पन्न
मानेष्यानिसमानिरूपीयतिनेत्यनामाप्लिकिंचनेति २ रामायनमः ॥

यदि नानात्मनां ईदृशं किं न तयत्नानेव परिलक्ष्यते नेत्याह । चिदाभानमिति यज्ञानानदनात्मेवमि
स्वरूपमेव स्वसाक्षित्वप्रामाण्या आत्मानं स्वदर्शयतिसवास्वमपरे स्वप्रकाशत्वे धर्मे धर्मेण गतेषु
व्यवहारे सहृदित्यर्थः ३ तन्मात्मानमेव स्फुरयति मर्यादाविति सर्वस्य प्रोद्दीप्तका तस्य इ
ज्ञानीमतीजगतस्यप्रकाशपुरवत आत्मानमेवात्मस्यवेतिसाम्यमित्यर्थः ४ देहप्रोक्तीकृतत्व
तज्ज्ञानानुभवविसंवादादात्मजस्त्वेसाह नतेति उभयत्र प्रसाम इतिकेन: एषवामप्रबोधक

चिदाभानमनात्मेवमन्नेव परिलक्ष्यते अनात्मेवात्मनात्मनेऽस्मा काशात्प्रोति ३
मृगोदा विवक्षितोऽमस्वमाकाशपरेजगत आत्मानमेवात्मस्य नन्वेवात्ममिवसि
न च नसाज्ञानेन सर्वोनाम सत्तामोन न तदृहो विज्ञानेस्मापात्राधेः सन्यासन
मयात्मकः ५ नतान्नेयोस्त्येयोरंतः प्रविष्टोन्तयास्थिते नवीऽदुनयस्यंकोने
जानीतस्मेपरस्परे ६

तद्धितो वा अनुभवमनुस्मन्यप्रबोधयस्वापयितेशाकः परस्परविशेषादाद्भाभ्यामस्थ(
तामनात्मेत्यर्थः ५ ननु कस्त्वज्ञाहनत्तात्त्योरितियतः केवलस्यानहेमायस्यज्ञाः केवलया
हारदृष्टोऽस्ताः प्रपेवरूपेतमः प्रतिभ्रोवहितज्ञो अन्तरालेस्थितप्रभावविशेदुनेत्यंपरस्य
रवावक्रयतज्ञानीतेन पाकृतः ६ श्रीमते रामानुजाय नमः ॥

उक्तमेवोपपादयति स्वप्नदृष्टेति सर्गं शास्त्रार्थसमवसव्वद्वेष्टो स्थितवच रक्तरंतिनमन्यस्य।
येवादतत्रावीयदीवयोरेया धानधीनयोरनयोर्मिलेषो परस्परनमडुपवद्धपमानवुद्धिस्य
नाहेतस्पर्केसलियो क्रिकप्रसिद्धो नत्रविरुपेशुद्धि. मदेवस्यैर्यं ज्ञायते तो निसोस्थिरमान्यतम
मेवप्रपश्यति आनिरुद्धवृत्तिरेयपैआगतेतौ मिसोस्थिरेवाह मेवपश्यति दृग्गतेनपयेवमस्वरूपेनान
नमेतरेनान्यतवाश्रमितेनो भयोरपितन्यारितानमलीत्यर्थः ७ यद्गृभ्रमणमपि हृमवाभा।

स्वप्नवुद्धेः सर्गशास्त्रार्थोमिथोनस्तनकिलानयो स्थैर्यमेर्थआश्रतोदेवदीयती
वर्णाविव ७ इत्यास्थितिमिमायद्वस्वरहतामिकोवस्य स्थितोमितिमिमासदेवनेता
न्यानेयीवच ८ विरुपयश्रकिविज्ञेदं किंचिदवस्थित भातिरवममेवाद्यनपमेस
मप्रपोषिव ९ सिद्धार्थपयकवानिजगादिविषिरीष्मन्तनन्यमेवप्नेवस्थकाषवेन
ता १ कोवासात्रकमेवहदभमेनमात्रमस्म्यय पिवामवचित्रमालोकमायमायामनन्देहे ११
मनोराजमिवासत्यंलोललीलाविद्विवत्. द्वाभ्यामित्यनुभूतिभ्यायदसत्रैवकात्मना २

यथेवमहिकयेश्चितिविशेषमनभाहदवेति प्रत्यासविद्वस्यभावमेवावलेयाप्तसदवलयातरेमाइया।
मसद्ययेवाजरालोस्थितिमामाइत्यर्थः ८ प्रतयवविद्वमन्यारमाजेगदिमाहावद्धपोमि ९ प्रप
कामयायाषवृत्त्यादि येस्व सर्वजोवजगदाकारे स्फुरतो माहावेवमु ये तिरदीपेवदपरादि
इकेकायेव १० नखदेहान्यताओविरेवसर्वाध्यासवृत्तमिन्याहकाये मि ११ देहरूपकमकारितिनिश्रमया
रयतिहाभ्याचितिप्रामवलितामेवाहाभ्यामितदस्यदेहदनश्रतेभ्यामपिविवस्यपानयतप्रसतनवका

२ श्रीरामायणतिलके

कचेतनींहतोमेहंवसिष्ठस्तमित्यादिदेहात्मव्यवहारशास्त्रार्थस्तमाह निर्हारोपीति यथा दृष्टियेष्ट्या
लवेशदारुविदारणतदेनः स्पिनः शाष्ठावह्निनिः सरनोवघनिभातिनवनदेनः शाष्ठः स्थिरोनिः
स्तोवालयामलेनरोगेभ्यः प्रग्रोत्मान्ताद्भिः स्वप्रतिधनिशाष्ठाः पवनाद्युकेवमात्मादिप्रदेशे
वार्णपुदवाकाल्पेकाशानिर्गताइवभांतिनवनेष्वक्रदनः सवितदेहासनामयाप्रप्यषीः प्रग्रवि
स्थस्थितवमग्राग्रमवप्रयोत्मनोनिर्गताइवभांतिमवनत्रसेनोत्पर्षः १३ स्वपरिभाष्यात्मवि
विद्यर्थदारुरववप्रारेणानिलशाष्ठवत् स्वेशाष्ठः पवनस्फोरभान्त्यर्थीवासनोदया: १३
सर्गादिनः स्वपरिभाकवविस्तमभासवत् वस्तनस्तनशाष्ठेयनिनावीयोस्तिनवरस्पमात्स
यस्येदेश्वरप्रियाभानिनमर्थपरमार्थमत् प्रनाहक्रकारस्वभावान्नगीप्सवेचनोदितेः १४
विरमनपशुभेदार्थमनिरस्तार्थसार्थके शाम्यामिपरिमितीमियोमेवासोनिश्चुशमोः १६
स्वग्रतामामसियोग्राम्यापुड्यापेकरयना शीयेभर्वभोवमावत्सवहपीक्ष्नश्चात्मना १७
श्चात्मवसात्मनोवपुरात्मवेगप्रयात्मनः शाम्याम्यकानवेशानतरपयोस्निनेनरः १८
नरनाहत्यमसौदेवावत्रेशवदश्रेधेः ननुसेसारनाम्रास्माडुध्यानानावित्युदया १४
न १४ प्रमाह्कृमसर्गनिरिक्षेत्रपन्तसर्गादावेवकारणाभावात्राग्दिनेनोत्पन्नमेव २५ प्रनः सदैवै
कव्यपमद्योमेवाहमितिपरमश्रमनिर्हत्रिरपेक्षुप्यनामित्याह निरस्तेति २६ जीवोप्रसिद्धो
जवेज्जवीभावोमनोविलयः २७ अतएवस्वविवेकेनैवात्मानमुद्धरेत्याह यात्मैवेति २८ या
वनारुएषमास्तिनावदेवश्चुध्यानावासंसारनाम्रोत्रुपेक्षारयरंनीरंब्रज २९ राम

श्री
आ चि
दु टी
५५२

वेषांविपर्यये इने २० शेशवबाईकच निर्यक्षावड्ञानोलपकतेय विवेकिवेहिलिय्रविवे।
किलेनमवियेनादव्यधर्मिम पितिभाव. २१ कदेमानहोमकदेमाव सवग्रान्माने २२ यकदे
मिन्मग्रेयथाम्मनिशाखेयायेनमोदयमुखोभ्यायेनऊर्वनिवषाकाशातिभेविघ्यनोन्मनुशो
वनिवासिह २३ ग्राम्यसम्बन्धयनानाभिन्नसमन्वेनालसभामयारश्शनिश्रातिमनश्तिया

ग्रोवेवऊरूयकुपोनरु सर्वकरेख्यासि स्वगाशाएवविभाताय भवेतिरिहविपर्यये२
शेशवमहेकेनयेनिर्वकुलेमृतिस्वव नाहम्ममेवलीलयमोविननहिवे किवेन२१
सुसायमिममासाध्यविशुद्धयानववले सङ्कासुसायसयकेकदेमान्मारमुहेन२२
ग्रहोवननराकृतायति केषामविष्याति ऊर्वेविकदेश्रनात्मन्यायेनिजोदये२३
यथाम्मन्यपयेनालसभाग्राम्यान्नभगादा यथाभूनाथोविलानासून्ययेवन भगादा २४
नसाघ्रहाम्यधीरश्रपलक्षोरन्नयभगाद्दा यथाश्रनाथेषितानोग्रसेवासेनभेगादा २५
ग्राम्यनोशानमवेदस्येनमनुर्विलोपने रश्रमन्नपरिज्ञानाद्रश्रमाननरश्रने २६ स
दाश्वववृणायेनमकालेनिजयशा परिज्ञानाद्रश्मनमवसम्ययद्गमा २७ नथानश्रय
मानायिसगीसवेदनोधरो विनयेनत्रविज्ञानोङ्कानमेवावशोधाम २८

वन भगादाघजनादिश्रुपदा २४ २५ कोनानभगदानतआह ग्राम्यमीति २६ मनवस्फटावभवनमाम
न्यापरेगानसाञगानःकथनाममाचादसनायनिलवाह सफटेति यथासमकालेवसफटावभवनमा
विसम्मनागन 'परिज्ञानात्प्रवोधात् नयाग्रन्थभूयमानाप्रनए वसम्मयदनमाधिमगीसेवेदनेनिपरे

१२
६
सूत्रम्

नवृत्तानसमनेस्केंद्रियजयेविनालभ्यतइत्तिदर्शयन्नुपसंहरति आमीति हेजाति हेजाति
न्नरैर्जन्मजरभूमे कामक्रोधादिदवाग्निभिर्म्लानमेधजीवितमओमोसेधवानहरिणमावान
मृगानायस्तृणापणाहरणक्रम कदाचिल्लभ्यतेकदाचिन्नैवउपलेनजोरणानिर्विघ्न
लोभजतानिमाध मोमनस माणपवनस्पवप पानोवारि सवारमेनपुनान्यस्त्रीन्द्रियाणी
जितानानेनाविद्याजयमेहिप्रमहिनेनवमृक सत्पुनर्जन्मजहीतिन्यजनिजारयेनिभाव
न २५ इतिवाल्मीशउविद्यास्तुतरशतम इंद्रियजयोपायप्रश्नोपपत्तिदर्शये प्रभासख्या

जानिजरजलिनशीर्षेनजेगलपुञ्जोण्णेनिवानहरिणाहरणक्रमेण मायमन
पवनपानपुनाम्पसृफिनिनेरिद्रियाणिजयमेनहीहिजन्म २५ इतिमहानिर्वाणप्र
करणेउत्तरार्धेपुर्वियानिरमसोनामपिषष्ठारवानतम सर्गः १८१ श्रीरामउवाच।
विनेन्द्रियजयेवेदनाननमूपशाम्यति नोदृन्द्रियाणिजीयनेकथकथयमेमुने १ वसिष्ठ
उवाच नवप्रश्नमभोगेषुपनञ्जेनवजीविते नवेन्द्रियजयोप्युक्तो दोषस्तत्रदर्शितोयथा २

सशास्त्रसाधीनिताचाधधेनव जितेन्द्रियाणिजयमेहिनहीहि जन्मेति यदिन्द्रियजयस्वावश
कलवासिष्ठेनोक्तनत्रोपायराम एकतिविनोते २ स्यानेनयामस्न क्रन इत्यनुमोदमानोयं
सिद्ध प्रश्नपुरुमानि नवेति यस्मानुरशा मदवदय पुरुषसमञ्जलञ्जपिहीपीनसत्यांचद्र्शी
ने उपयुज्यनेनयानमभूतभोगेधासक्रस्यनापियस्तासेवात्कर्षसंपादने प्रश्नक्रस्वनापिजीविते
जीवनोपायेधनार्जनादावासक्तस्यशास्त्रादिसाधनवस्पदर्शनेउपयुज्यते तथाउद्रियजयोऽप्युक्तो।

श्री·
नि·वा
उ टी·
५५८

नत्रसादिंद्रियजयस्यावश्यकत्वात् एतयाम ३ उक्तप्रकारेण त्वरत्वापिसाधनेसंयत् स्वयत्नेन सिद्धिमोक्षफलसिद्धि एतमाप्नोति २ वेगनात् चित्तोपशमप्रकाशकत्वात्प्रज्ञाधीनत्वा द्विनियायत् यद्येतति चित्तस्थस्यरुपसंधानेनभवतिन्नासनेत्र सुमेधाजात्मर् सिद्धन् ४ एवंसति चित्तस्यप्रत्याहारप्रयत्नेनोत्तराकर्षणेनवासाकारताप्रबोधतामभ्यासेत्स व:पश्चनीद्रियाणिप्राप्योदेवजितानिभवतोत्तिप्रक्रिमाह संविदिति ५ मसाकुनलमाह चित्त

तदिंद्रियजयेयुक्तिमिमामविकलाशृणु सिद्धिमेतिस्वयत्नेनस्वसिनत्वरेतया ३ चित्तमात्रंपुरुषंविद्धितेनत्रातीवनामके यत्नेनतिसजीवोत्वन्यवोभवतितद् त्तत् ४ संवित्स्यदन्तसंबोधनिरोधेनाकृष्टाकर्षणे: मनोमत्तगजेमत्तेजितात्तय तितान्यथा ५ चित्तमिंद्रियसेनायानायकेनजयात्जय: उपानद्गूढपादस्यनन्त वर्मोघ्नैवभू: ६ संविदंसंविदाकाशसंरोध्यहृदितिष्ठत: स्वयमेवमन:शाम्य त्याहारइवशीतल: ७ स्वयंविघ्नसंरोधायथावेन:प्रशाम्यति ननयागनयत्नोघ विधायत्तक्रियागणै: ८

योति नायकेस्याभिभावेनप्रतेकेनिरोधकेवयादमात्रावरोधेनसर्वेकेदकतउत्र चित्तमात्र वशेन सर्वेंद्रियजयइत्याशयेनाहउपानद्देति ६ मन:शोतत्वेहेतुकउपायस्तमाह संविदा मितिसंविदाविज्ञानं गर्भेत्रसंविदेजीवसंविदाकाशाद्यसंसिद्धसंरोधपकोकत्य ७ स्वसंविदाजी

येऽधर्माधर्माख्यसंभोगार्थं सर्वं कल्पयतीति मन्यन्ते तेषां कर्मनिमित्तस्य ज्ञानेन निह्नवदर्शनात् निर्मोक्षप्रसंग
इत्याह कल्पयतीति यदि च रूपिणा देहादिभावेन स्थितस्यास्य प्रतिरूपो न हानिसृष्ट्यैककर्माणि कल्पयतीत्यस
मञ्जसं कल्पनं कस्मान्निन्नानावलंबनादिति भावः २६ विहितनिषिद्धाचरणसंस्काररूपेण स्थितेन धर्माध
र्माविच्छेदेन तात्त्वसंस्काररूपज्ञानात्मकमेव मनस्तदेव चिदाभासव्याप्तं जीव स च प्राणादिरूपेण यथा
नन्वान्यमात्मा सम्बन्धवासनानुसारि देहादिसंकल्पयत्तदा स एव नेपवेति चिनपवेनसेव प्रतिभा

कल्पयति धर्माधर्मक्षेत्रेन प्रतिबिंबरूपिणा तं मस्य प्रतिबिंबरूपं कल्पयतीत्यसमञ्जसं २६ मुनि धर्माध
र्मौ वासनाच कर्मात्मा जीव इत्यपि पर्यायशब्दभाषेण कल्प्यते नेनतथात्व २७ चित्ता क
ल्पितचित्तेन स्वयं विभ्रमसात्मनि कृतानि नामान्येतानि कश्चिदस्तीति चेतसा २८ सवि
दात्मा स्वयं चित्ताद्देहे वेतितमेवले सत्त्वासनेनेतमिवसंकल्पस्वभयो दिव २९ ॥

सविशेषास्तत्र कामयज्ञेद कल्पयतफलतो न भेद इत्याशयेन द्वितीयप्रश्नस्य प्रथमसुनि भा
ह धर्माधर्मावित्यादिना शब्दभाव शब्दराशि वाच्यवाच्यभेदस्तनन्वस्तीत्यर्थः २७ कश्चिद्रूपदे
हादिसंबंधोऽप्यस्तीति चेत्तस्य कल्पितेन चित्तेन विदाभासरूपेण चित्रम स्वरूपे आत्मनि स्वयं स्वेनै
वकृतानि धर्माधर्मादीनि तत्फलस्वर्गादीनि च नामानि कृतानि सर्वाणि रूपाणि विविध
धीरो नामानि कृत्वाभिवदन्यदास्ते इत्यादि श्रुतिरिति भावः २८ प्रथमप्रश्नसमाधाने सविदात्मे

यत्र धाकल्पना सा शून्यापि तन्मात्ररूपेति दृष्टान्तेन दर्शयति शून्यता इति यथा पवनस्य स्पंदसमान त्वात्तिरिक्तरूपशून्यात्तदनन्या तथा चोद्योमनि जगद्रूपाः शून्यता अपीत्यर्थः २१ तथा च विकृतेनैव भ्रांतदृष्ट्या जगदात्मना स्फुरतीत्याह व्योम्नीति सोऽपि यतो निर्विघ्नमिति एतत्पाल्पादित्वादिनेनमसिने त्वादर्शनादितिभावः २२ कदाचन अङ्गानि विसर्गता अज्ञानेनचारभ्रभानि इति सर्गश्राभाते ।

शून्यतास्त्रिजगद्रूपास्तथा व्योमनि स्थिताः । अनन्याः पवने सोऽयं स्पंदसत्ता यथाऽनिशाः २१
व्योम्नि सोऽपि यतो निर्विघ्नो यथा नीलमतिस्थिता । चितिचेतननिर्विघ्ना तथा सर्ग उपस्थिताः २२
आभात एव भाते स्मिन् कुड्यात्मा सर्गविसर्गता । कुड्ये पत्ररङ्गभुजगो रज्जुरूपो यथा पुनः २३
मृतः स स्वप्नवत्सर्वः स पश्यति पृथग्जगत् । तस्मान्न इदमन्यत्वानित्याप्रतिसमवरे २४
आपः परतः स्वप्नरूपः सर्वदेह संपद्यते कथं किमस्य हेतुके स्यास्पदे न यः सहकारिणः
२५

विविधपरिच्छेदशून्यचिन्मात्रस्वभावतो भाते सतीत्यर्थः कुड्यात्मा अभ्यासके शान्त २३ देह लौकिक इव पारलौकिकः सर्गोऽयमाहृगेवेत्याह मृत इति मेघतदन्यमडनपारलौकिकं च दे चैतदन्यदैहिकवत्स्वसंवेद्य प्रति यमर्तिविदेवरमेव २४ एतदेहद्वयानान्तरतः अन्यो देहः कथं संपद्यते हेतुरूपादानहेतवो निमित्तानि २५ ॥ श्रीनमो नारायणाय ॥ रामः ॥

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰

न्यायापिस्वकीयसंकल्पमनेसंख्याउत्पादिकार्यकारणरूपिणीव्यवस्थास्वस्थापितेतिसिद्धवत्कृ
त्याह विनेति २५ संकल्पनगरेनतदेनर्गानव्यवस्थाधारा्दिदाकाशमात्रकचनलेसातुभवसिद्ध
ग्रथे दृश्यमानसर्गोपरिदृश्यगर्भसंकल्पनगरान्संकल्पसर्गानर्गानपदेोच्यते श्रुतिपुराणादोन
नहरिश्चंद्रत्यर्थः २६ नेह रिसंकल्पनगनेयासे विरदोश्रिदादित्यस्यसप्रकाशमालदणा्स्ववस्था स
देव श्रास्तेष्वेवकार्यकारणतार्थजात्मभावसेसिद्धेतिनतत्त्वमात्रमध्यमेत्यर्थः २७ नदेवोपप

चिनासे वाल्पश्पिण्यामगौसंकल्पमने नयेवस्थापितास्थाकार्यकारणरूपिणी २५
आकाशपवकचनयत्रिनेस्वान्मतूपिणि नियतेसन्निवेशान्याभदेनःसर्वोउच्यते २६ या
सविदविवस्यास्तेह्रदिसंकल्पनने सैपास्वभावसेसिद्धिकार्यकारणनार्थज्ञा २७ यथ
मेघदाभातिचिनमस्तितथेतत नसैवनियतिःकालादेशादीत्यभिधाकृता २८ धानामा
श्रुयथाभातिचेतनाकाशशून्यता नयातथावस्ततयाकार्यकारणनाश्रिता २९ विश्वमकत्का
रमात्रेस्मिन्सर्गादेमभावरूपिणि एवंभावाःप्रवर्तन्तेपश्चान्सर्गाभिधाविदः ३० शून्यता॥

दयतिप्रथममितिसभूतिनित्यादरतसमुवमसृजतेत्यादिश्रुतेः हिरण्यगर्भोहादेवभिनिसर्गारंभेयद्य
थिव्यादि यथागंधकादिन्याप्रकारेण विभ्रमातिस्फुरतितदिदानीमपितथैवास्तितेस्पनस्पंदन
स्यास्थितस्पृथिव्याः गंधकाठिन्यनियतिरपांद्रवत्वनियमितेजसउष्णप्रकाशनियतिर्वायोःस्पर्शसो
ष्णनियतिनित्यादिरूपेणातीतानागतादिकालरूपिणाप्राचीप्रतीच्यादिदेशादिरूपेणचस्थित
स्यतथातयाश्रभिधाकृताइत्यर्थः २८ एवंगोचरादिषुसर्वत्रबोध्यमित्याह धानामेति यथागौः

गो॰

आमोदमोदपर्यंतनमर्थेवालेप्र्वाट्ट्रूपेणेत्यर्थः १७ जाग्रत्स्वप्नयोर्येअर्थाः प्रसिद्धास्तेषांप्रतिघरूपा
यास्तत्वोविदस्तानोनभिमतेत्यर्थः १८ आवीविवीबीनभिव्याप्यस्थितयोर्ईवांभसोरिवा १९ अप्रतिघे
अमूर्तेविद्रूपत्वात्सिन्धासहे इत्थंअविद्यानविलाभावमथकारेणसन्मय मेवास्तिनेतिनेतीति
श्रुत्यानिषिध्यमानत्वान्नास्तीत्यर्थेनततनदर्थेनवाब्रह्मणोनिर्विधाभावेनसंस्थितं च २० ब्रह्मजगद्भ्यात्मना
शोद्रूपमलघात्मना श्रुत्वा चरूपाद्धभवद्रूपि चात्तदगुभवद्रूपे च सादीवीतन्यवहारे परमार्थेनएक

जाग्रत्स्वप्नार्थसार्थस्य सविदस्तुन भिन्नता अप्रतिघरूपायाः प्रकाशालोकयोरिव १८
अप्रोम्लयोरिव तथा वातस्पंदनयोरिव इवांभसोरिवा वीचिवाश्च्युत्पानिलयोरिव १९
सर्वमप्रतिघं शान्तं जगज्जालममस्मयं इत्थं सन्मयमेवास्ति नास्त्यर्थेन च संस्थिते २० ब्रह्मरो
रूपमत्वा चरूपाद्धभवद्रूपि च विम्बाग्रमजरं शान्तमेकमेवाभलेस्थितं २१ कार्यकारण
तार्थानां यावद्यथाहृदि कल्पिता ब्रह्मणा पुरुषेणैवं न गर्यंतस्तथैव सा २२ ब्राह्मणो हृदि स
र्गोयहृदि तेसमपूर्यथा कार्यकारणतातत्र तथाते भिहितोयथा २३ संविद्बनोदरे स
र्गे कार्यकारणतास्थिता तथाहितो यथोनेन तथावा कल्पनोदरं २४ ॥

मेवाचलेस्थिते २१ नगार्यंतस्तत्वादीनामर्थानांपुरुषेलोकगगनपवनादीनां कार्यकारणता ब्रह्म
णायायथाकल्पितासातथैवाधैननियतिभावेदृष्टा सृष्टिकिंतुनत्वमतामेदादिभगाधेत्यर्थः
२२ नत्वन्यतामेगोस्वप्नवत्सनियतिवस्थितात्रमेवपर्यवस्यतीत्याह ब्राह्मणइति अभिहिताखामी
यथातथा २३ यथाकहिमासर्गादोसकल्पिता २४ ॥ ॥ ॥

वा·
उ·नि·
टी·
४९२

मिथः पश्यन्तीति शेषः एवं च सर्गेषु यथा वासनं मिथ्याभूतसर्वव्यवहारे प्राक्तनसंसत्त्वमपि यथा
वासनं मिथ्यात्मैवेत्यर्थः १२ जीवः सर्गोभूतभुवनादिसर्गस्तत्स्थानिके देहे सिद्धेन संसारे स्वया
थार्थ्यवेदनवद्यथासंवेदनं स्वसंवेदनान्यनतिक्रम्य भाति तेन स्वभावाद्ध्रुवं संवेदनांशोंशेनः विद्य
मानाद्धेतोरंशश्चासन्नत्वेन तथापीत्यर्थः १३ यतो यथाभावनं भाति अतः स्वभावं पि सति मिथः परस्परमः

जीवः सर्वेषु सर्गेषु स्वप्नार्थास्त्रिविधा मिथः प्राक्तनं संसत्त्वं मिथ्यात्मा यथावासनमेव च
सर्गादावथ देहान्ते भाति स्वप्नार्थवन्मिथः यथासंवेदनं जीवाः संतो संतस्तथेतने १४
यथासंवेदनं सर्वं भाति भावघनस्ततः तेसंत्यात्मन्यपि स्वप्ने नानाग्रतोवार्थदा मिथः
संकल्पसंविद्घनस्य वस्तुनिष्ठतया स्फुटं फलं चाप्नोति ते स्वप्ने त्वकनिष्ठतया स्फुटः
स्वप्नाः संविल्लभावस्या यत्स्वप्ने भाति भास्वरा तस्मा भानस्य तस्य स्वप्नजाग्रत्स्वप्ना मिथः
स्फुटाः १६ सर्गादावथ देहान्ते भाति यद्वेदनं यथा तत्तथामोदमेवाशु तेन दिदे सर्गउ
च्यते १७ ॥

र्थदाः अर्थक्रियासमर्थाः १४ तेन स्वप्ने यथा विनापि बाह्यार्थं भोजनादिसंकल्पसंविदेव पा
कादिसंविक्रमेण ग्रस्य ग्रासादिवस्तुनिनिष्टाय स्यात्तथा विधानेन तत्स्वादिफलं प्राप्नोति
तथा जाग्रत्संकल्पसंविदपि अस्फुटैः स्वप्नः स्फुटो जाग्रदित्येतावानेव विशेष इत्यर्थः १५ स्फु
टमस्फुटं वा यद्देव भूतास्वयं भाति तेन स्वप्नस्वप्नजाग्रत्त्वमोऽत्यभिधा लोके कृता १६ ॥ श्रो·

तर्हिदेहसर्गादिषुगेतिः ब्रह्मसकाशात्सर्व्वाउत्पद्यते नेत्याह यदिति ब्रह्मसत्तमहत्तानेनब्रह्मणि स्वभावोघटित्यितेतस्मैवतेनैवस्वभावेकल्पिकाःदेहसर्गादयादिकाःसंज्ञाः कृताइतिसत्यतो परमार्थइत्यर्थः ६ कृतपदर्थानिचेत्यविशिष्टब्रह्मणः हुरुपदव्याख्यापर्मकर्मसून्यत्वादित्याह सर्गइति अहरमालिकालढायकपदवाकादिरूपावेनैव ७ नैकाल्पिकासत्तादेवहरुपस्य

यत्त्वितेब्रह्मणिब्रह्महृतानामेनैवसम्पत्ता स्वभावेकाल्पिकाःसंज्ञाःदेहसर्गहयादि काः ६ सर्गोविद्यतएवाद्यनयुग्रकिलकिंचन तस्यधर्मालाकर्मालानवैवाहरमा लिका ७ एष्याद्विसंभवतिचेन्नत्सकाशानामस्तननत् तदेवयत्रमात्सेवनत्रकिंत स्वकारणे ८ ब्रह्मणःप्रतिभानेयत्तदिदंजगदुच्यते तेनैवकृतपदानिएष्यादी नित्तकारणे ९ स्वप्नरूहर्दृश्यन्तृणामलिकालनिकेयथा नवास्तवंएवंकामेना ग्रन्थमेतथाचूणा १० यथापाकृमेपुत्रोवस्वप्नेपुसोनविद्यते इहजातस्समहणा

भा नानामपिनेत्यथा ११ ॥

स्वकारणकत्वे निरस्तमित्याह एष्या ष्यादीनि ८ प्रतिमानेप्रति भासः नहिप्रतिभासिकेघटेदण्डचक्रादिकारणापेक्षास्तीतिभावः ९ एवंकामयतेइतिष्ठ वेकामेपित्रादिकारणकाल्पनिका अस्तिनवास्तवंतथाजगदुपसमेत्यर्थः १० पित्रादिवन्का लमीपवास्तवमेवेत्याहयथेति पुत्रेपुरुषादिभावे ११ ॥ रामः ॥

वा॰
नि॰उ॰
टी
५५६

पोंडिरूपस्य प्रशंसात्र नत्त्वविम्बात्रदर्शने बिंदेवजगदित्येनद्भुधीयुक्तासमर्थ्यते सर्वेषामेवधर्मा
णांनिर्णयोधर्मोविरुद्धलौकिककर्मणो येन तु भयफलैहिकामुष्मिककर्मणांनात्र तस्य नि
र्णये च संदेहग्रंथिभेदनेन प्राप्तानां बुद्धिविकासनः पंडितएवसमभोमेडनं यथा पुंडरीकाणांवि
कासेमार्तंडोनभोमंडलमंडनमिह दित्यर्थः १ आमुष्मिकस्त्वमपि सर्वपंडितस्यो प्राधान्यमस्त्वावाशि

मुनिः सर्वेषामेवधर्माणांकर्मणांशर्मणामपि पंडितः पुंडरीकाणांमार्तंडइवमंड
नं १ आत्मज्ञानविहीनानांनिर्णीनामिनगानिकोविदाः पंडितास्तत्रशास्त्रश्रीजैरत्नाणांलवा
यते २ पाताले भूतले स्वर्गे सुखमेसुर्यमेवना ननन्यस्मात्प्रियस्त्रामपंडितादिनिरि
क्ष्यते ३ पंडितस्य यथाभूभावस्तु दृष्टिः प्रसीदति हृगिवदोनिरभ्रादसकलामल
मंडले ४ इदं हृष्पमवियाम्रब्रह्मसंपद्यते ह्यानात् बुधस्यबोधात्स्वसदामसंपत्वमि
वर्णस्येति ५

धोम्रीकरादपिलघुलवमित्यादि आत्मज्ञानेति पोंडित्यात्पोंडित्यफलदानदानात् एतस्यैवाने।
दस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेरितिभावः ३ पोंडितस्य सम्यक्तत्त्वविचारजन्यज्ञा
नवतः परमार्थवस्तुस्वरूपाहृष्टिः स्वात्मन्येवप्रसीदति प्रह्लादने सकलामलमंडलेशरत्समयेगोदो
दृकवत्स्विव ४ बुधस्य पोंडित्यस्य सदामनिकलितं संपन्नमिव देहसर्गादिकृष्णानिवाथाह्ना

=
४
कु
उ

ॐ॰

अतएवकर्माणिविघ्नमादेवयथायथाज्ञानप्रकर्षस्तथातथाप्रदीयन्त्याद्यावदिति ४७ नतुज्ञा
नमात्रात्कथंबन्धनाशइत्याशंक्यवस्तुतमेवकर्मणोनाशीत्याहयत्रामेति ४८ अथएवपीडितस्यौर्
मेवयत्नः कार्यइत्याहनामधाणांतेवित्तयद्वदति तावदितिधावत्पीडितेनास्ति तावत्कालमेव
मायाभवभयंकरी मेघतिभयेपृष्ठजाइति तेवा विषयोयंनपुरुषावनाप्रतिपादिकेननदेतवि

यावद्यावत्पितृज्ञानंपीडितस्यप्रवर्तते तावत्तावत्तदेवास्यकर्मणामतिवंधदं ४७ यत्रा
मक्तिलनास्वैवनष्टोतोकाकुदर्शना परमार्थोहिमेवंधः किंचिन्नामनविद्यते ४८ ता
वन्मायाभवभयंकरीपीडितमनयावन्मत्योडितत्यपतस्मिनपुनर्घनसंसारचक्रे यत्नेऽ
र्थोदविरतमनःपीडितमेमलान्मज्ञानोदारेभयसितरथानेवज्ञानिमेति ४९ इति
श्रीरामायणेनिर्वाणप्रकरणोकमनिर्णयोनामद्विचत्वारिंशदुत्तरशततमः सर्गः १४२
वा०

धिप्रतिषेधात् तदेवपीडितत्वेयेनपीडितत्वेनपुनः संसारचक्रेणप्रतिसितत्वसुखत्वादिपीडि
त्वपक्षोपयुज्यतइत्यर्थः अतःकारणादविरतंप्रमलज्ञानोदारेपीडितत्वेश्रवणादियत्नेऽ
र्थात् इतरथाउपाख्यानेरणवः इयंश्रांतिनेतिसपनन्यविदितोनभुनक्ति उद्धरमेतरंगरूतेर
श्रयतस्यभयंभवत्यात्यादिष्टौनोरितिभावः ४९ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेउत्तरार्द्धे
निर्णयप्रकरणेद्विचत्वारिंशदुत्तरशततमः सर्गः १४२ ४२ ॥ ॥ ॥

ब्रह्मानन्दप्राप्तिः सर्गान्तर्भ्रान्ति स्वभावएवेत्यादि यद्येति ब्रह्मसर्गकं स्वभावइतिशेषः २४ कामस्य
सेवनेतिशेषः २५ प्रवर्तनेप्रयोजने २६ विभुत्वात्सर्वशक्तिमत्वात् २७ पश्चात्तत्वदियोगतः स्थितिका
लपनेत्पन्ने निर्मायदेहादिमानित्याद्य २८ ब्रह्मभावदशनेलगनकर्मसंभावनापीत्यादजलेति २९
ग्रादिसर्गेषुवसानिकदेहेषु ४० ज्ञानेनमत्राहसर्गेइति तेषांसर्गमध्याइत्पाद्याभावादेवेति। वैषाघनत्तन्नस्योपशाम्यति ४२

ब्रह्मभानमयेसर्गेनसर्गेनचनागरः कास्यकान्यत्रकर्माणिकीदृशानिक्रियेनिवा २५
वस्तुतः कर्मनास्त्येवनाविद्यानिनसर्गधीः स्वसंवेदनतःसर्वमसदेवप्रवर्तते २६ ब्र
ह्मैवसर्गीभूतात्मा कर्मजन्मेतिकल्पनाः स्वयंइवंदिदंभातिविभुत्वात्कल्पितार्थभा
क् २७ नसंभवतिजीवस्यसर्गोद्योकस्यकर्मचित् पश्चात्तुकर्मनिर्मायभुंक्तेकल्प
नयासवित् २८ जलावर्तस्यकोदृष्टःकारणिकर्माणिवात्मनो यथांबुमात्रमावर्तोब्र
ह्ममात्रंयथाजगत् २९ यथास्वप्नेषुदृष्टानांनपाक्कर्मज्ञणोभवेत् ग्रादिसर्गेषुजीवा
नांतथाविन्मात्ररूपिणां ४० सर्गेसर्गेतथाद्येपिभवेत्याक्कर्मकल्पना पश्चाज्जीवाश्चमे
नीमाः कर्मपाशवशीकृताः ४१ सर्गेपवनसर्गेषुब्रह्मैव्यकिलनिष्टति यत्रतत्रककर
र्माणिकानिवाकस्यनानिच ४२ अपरिज्ञानमात्रंयत्स्वयंवेपरमात्मनः तदेतत्कर्म

भावः ४१ ४२ तथाचनकर्मप्रयुक्तोबंधः किंत्वज्ञानप्रयुक्त एवेतितदेवकर्मबीजंइति का०

सव्यपदिशनानान्यविकारः अपरिज्ञानमात्रमिति ४२ ॥

केषांचिदैहिकमेव विघ्नेनानादि किंत्विति येन श्रवणाद्यज्ञानादुतः संतः स्वस्वरूपस्वरूपेणानेन बुध्यते
किंतु नादेवस्येति ब्रह्मणोऽन्यमेव बुध्यते श्रुत्यासिका केवलसन्मपरिणाम विलक्षणं रजस्तमोमिश्र
सन्मपरिणामात्तु दृश्यो येषां तथाविधा जीवास्ते अविद्याख्ये इदं दृदेन सत्यमिति बुध्यानस्तासनावा
सितास्य एव प्राकृताः सदेषां कर्मभिः सहिते जन्म उत्तरकाले दृश्यत इति परेणान्वयः २५ यत्तलेः स्व

किंतु ये ब्रह्मणोऽन्यं बुद्धौ ते सात्त्विकोऽद्भवाः श्रवणाद्येन विद्याख्ये बुद्धौ दैतमिदं स्वयं २८
तेषामुत्तरकालेन तत्कर्मभिर्जन्म दृश्यते स्वयमेव तथाभूते सेस्वस्वभावमाश्रिते २९ ये
त्तु न ब्रह्मणोऽन्यं बुद्धे वायुमहात्मनि निरवद्यास्तपसे ब्रह्म विलक्षणादयः ३० स
र्वोऽन्यं सेविते ब्रह्मत्वं ब्रह्मात्मन्येव संस्थिते तत्क्वचिज्जीवबद्धाने स्वयमात्मनि पश्यति ३१
यत्र वै नित्यजीवत्वं तत्राविद्येति निश्चिनि तत्र से स्मृतिना ब्रह्मात्मायत्ने रूपे तथास्थिते ३२
स्वयमेव हि कालेन बुद्धा सेरूपमात्मनः स्वयमेव स्वरूपस्थो ब्रह्मैव भवति स्वयं ३३

स्वयमेव तथा अविदेहायात्मभूते परमार्थवस्तु विस्मृत्य ब्रह्मवस्तुत्वमाश्रितमित्यर्थः २९ येत्तुक
दापि न बुद्धेते निरवद्याः कर्मबंधलक्षणावद्यरहिताः ३० ब्रह्मत्वं स्वाभाविकमिति शेषः यतो
ब्रह्मण्यात्मनि स्वभावेण वसेस्थितं क्वचिन्मलिनोपाधौ ३१ अविद्योपाधिजीवोपाध्यवच्छेदेन वालेन
शुद्ध इत्याह यत्रेति ३२ स्वयमेवेति ब्रह्म वा इदमग्र आसीत्तदात्मानमेवावेदाहं ब्रह्मास्मीति

तस्मात्तत्सर्वमभवत् ब्रह्मवेद ब्रह्मैव भवतीत्यादिश्रुतेः ॥
इति भाष्ये ३३

वा० नि० उ० टी० ५२४

तर्हिं प्राक्तनकर्मानुसारेणैव मनो मनुते नान्यथेति कर्मैव संसृतिवैचित्र्यबीजं पर्यवसन्नं तेषां निःशे
षेण नष्टे तेषां समस्तमननक्षयात् सिद्ध्यतीति मन्यमानो व्यासस्तत्केषामस्ति केषां नास्तीति पृच्छति
भगवन्निति येषां नास्ति तेषां तत्कर्म विनापि मननक्षयो कथं भवेत् २३ येषामधिकारप्राप्त
कोपासनाफलानन्तरभाविनैव सह सिद्धं चतुष्टयमिति न्यायेनोत्पत्तिकं तत्र तत्तानं तेषां कर्म नास्ति

व्यास उवाच भगवन्प्राक्तनं कर्म केषामिह हि विद्यते केषां न विद्यते तद्वद्विनापि भवतः
कथं स मुनिरुवाच सर्गादिषु स्वयं भान्ति ब्रह्माद्याः स्वयंभुवः विज्ञप्तिमात्रदेहास्ते
न तेषां जन्म कर्माणि २४ तेषामस्ति न संसारो न हेतुर्न च कल्पनाः विशुद्धज्ञानदेहा
स्ते सर्वात्मानः सदा स्थिताः २५ सर्गादौ प्राक्तनं कर्म विद्यते नेह कस्यचित् सर्गादौ
सर्गरूपेण ब्रह्मैवेत्थं विजृम्भते २६ यथा ब्रह्मादयो भान्ति सर्गादौ ब्रह्मरूपिणः भान्ति जी
वास्तथान्येपि तद्रूपास्तत्सदृशाः २७ ॥

ति मुनिः स्मरमाह सर्गादिष्विति आदिपदात्सनकादिकपिलादयः जन्मग्रहणोद्यपदन्या
येन देहस्थितिप्रदर्शनार्थं २४ ज्ञात्मत्वात्सर्वे देवसर्वात्मानः २५ कर्मशून्यास्ते कथं कर्मवा
तामात्मानं कर्माश्रीकालतर्पणाकर्मस्थापिनास्तीत्याह सर्गादाविति २६ २७ ॥ ॥

रामः

सेनग्रस्तभूतमपि कुमारीसावेव दवाच्यवत्समत्वात् १७ द्वैतैकावर्जितस्य द्वैतैकात्मना स्थिति.
कह स्यात्तत्राह एक इति कल्पः प्रलयप्रकाशः सर्गश्च तमोमयात्मको यथा यथा वा बीजे अङ्कुरको
उद्भव शाखा पल्लव फल पुष्पाणि स्वयमेवावतिष्ठन्ते तथा ब्रह्म सर्वात्मकमित्यर्थः १८ तर्हि ब्रह्म
द्वैतैकावदेव नन्तत् द्वैतं तत्राह यदिति यदि परमार्थतो द्वैतैकवत्स्यात् तर्हि सर्वान्यत्वेन तथा स्यात्

शुद्धं किमपि यज्ञातिसारासेव भूतमपि स्फुटं यदवाच्यमनायेतमेकं द्वैतैकवर्जितं १७
यथा कालो यथा कल्पः प्रकाशस्तमोमयात्मकः बीजे वा फलपुष्पाणि ब्रह्म सर्वात्मकं
तथा १८ यदन्यस्य महत्त्वं तदन्यस्यामलेन भः दृश्यमेतत्स्थितं स्वमसंकल्पश्च भूमि
षु १९ सर्वेऽन्यदा नदात्मैकं भाति चिन्मात्रवद्यथा समुज्जाग्रति वनद्धजाग्रत्स्वमपि ना
न्यथा २० शहरूपपवने यद्वद्दृश्ये सार अस्थितं चिन्मात्रे प्रतिचेन हृगाग्रदप्रतिष्ठि
त २१ समस्तमनसां त्यागो यो यासि सि सासि निरामयः वहिरेनरनेनात्मा सुस्थितोऽपि निरं
तरं २२

नत तथा सर्वैर्दृश्यत इति भावः १९ यथा आत्मचिन्मात्रत्वमेव स्वमसत्स्वमेजाग्रदिव भाति तथा
जाग्रन्मध्ये स्वमेपि भाति न त्वात्ममात्रमपि स्वमाजाग्रत्स्वन्यथा भातीति तदेवेदानीमपि तस्माद्दृश्य
मेवेत्यर्थः २० ननु प्रलयसुषुप्त्योरस्य जगत्कथं स्थितमिति निर्णीतं छायामित्याशयेनाह शहरूप
इति चत्वरदृश्येपि पवनेनादृश्यो सौ वर्भ स्थितमिति यथा वायुज्ञानाद्भवे निर्णीयते तथा सुषु
प्तप्रलयाद्यभविष्यत्पादृश्यसपि जगत्सुरूपात दृष्टा स्थितमेवेत्यर्थः २१ मनोमनमन्त्यागेनदर्शने

तवदापि कापि अमनासीदस्ति भविष्यतीति निरंतरमेवात्मा स्वस्थ स
स्थितइत्याह समस्तेति २२ ॥

९ सिद्धान्तेतच्छरीरादिप्रसिद्धिरेवनास्तीत्याह क्वेति १० कितर्ह्यस्तितदाह स्वक्षमिति ११ ईश्वरस्यतत्त्व विदाजगद्दर्शनंतत्राह स्वभावादिति १२ १३ आयद्दृष्टान्तर्हिकथंभातितत्राह चित्तीति चिति चि द्रूपाहृशेयद्वाषितमसि प्रज्ञानलक्षणानिरंशोसति खेचक्रकादियथाभासतेतद्वत्भातीत्यर्थः

वस्तीदमूर्ध्वसेवितोयदिदंतत्रवेत्याह वस्तवस्तजमाभानबोधमात्रमिदंततं ९ कुमारीवे काहृदयेकस्वम्नःकज्जलादिव कबोधोबोधविक्षिप्तिकजन्ममरणादिव १० सत्त्वचिन्मा त्रमस्तीहतत्रात्मघटपेहया स्थूलमेवत्वमप्यङ्गिरणूनांनिकटेयथा ११ स्वभावात्संविदा काशः किंचिद्रूपमितिचितया स्वमेवव९राकाशेयत्नेदेनिजगन्मया १२ यथासम्भमपुरतः याचिद्व्याभातिकेवला नतुकिंचित्पुरायेवंजक्षिम्मात्रमेववै १३ इदंशांतमनाभान मनन्तात्मदात्मनि चितिदृशौतमसिखेचक्रकादीवभातिते १४ अस्माकंतत्तथाभाने नचासत्त्वसत्त्वे अनाकारमनाद्यंतंमेकंविद्धामकेवलं १५ भान्यकारणकस्वभ्रं द्वौदृष्टेवकेवलः तेनात्रकारणाभावोनदृष्टोस्तिनदर्शने १६ ॥

स्वदृष्टान्त्याह अस्माकमिति अत्यन्तप्रभाविकसत्त्व आवहारिकं खेपूर्ववकेवलेविद्धामभा तीत्यनुवर्तते १५ येनदेहनात्मकारणवज्ञानितत्केवलतत्केवलत्रिपुटीशून्यःअद्वैदृष्टेवतिस्व भ्रेनिर्णीततेनकारणेन अत्रजगत्यविकारणाभावःप्रागुपपादितइति इत्यादित्रिपुटीनास्ते

= ११ श्लो

रामः

ग्रहैर्वह्नेश्चघटानन्यप्रसंगात्समर्थस्य द्वेपायोगेन युगपत्सर्वकार्यप्रसंगात् पिठरघटकपालदृष्टादि
योगपद्यापत्तेः सहकार्येतरसंबंधव्यवस्था चाव्यवस्थितिचेत्तन्नन्नसंबंधस्य सहकार्यैतैरेतदानीमेवाया
यमानत्वादन्यकार्यत्वतत्रापि सर्वतत्कार्ययौगपद्यापादनेसैव प्रसक्तापि तदाश्रापदनात्तीयस
हकारिणो न प्राप्यन्त इति मोक्षादिनिगमनाविरहेन युगपत्सर्वोत्पादसापरस्परशक्तिबंधेनक
स्याप्युत्पादस्याप्रसंगात् तस्मात्सर्गादेरकारणप्रसंगस्वपरिहारोपात्सर्गशास्त्रार्थोमनागपि नुस
एवेतितत्सेनिर्णीतमित्यर्थः ६ कथं तर्हि लोके सर्गशास्त्रार्थो नत्राह नैवेतावति एतो सर्गशास्त्रार्थो

अज्ञातो सर्गशास्त्रार्थैर्विवर्तस्तोमनागपि ६ तत्त्वैतो सर्गशास्त्रार्थो लक्षणोपरमात्मनि यत
स्तत्पदमज्ञानात्स्वानात्मकमनामयं ७ सिद्धोऽतत्वशरीरादि अतः सभगसिद्धोऽतेतत्पदेवो
धमागते मोक्षं ज्ञातावनायेते पदेपरमपावने ८ ॥

परमात्मनितत्त्वतो ज्ञानावेव प्रसिद्धो न तदज्ञाते परमात्मरूपे सेमो नन्वज्ञातौ चेदप्रसिद्धावेवेति स्याज्ञत
प्रसिद्धाविति युनइति भवेदेतदेवं यद्यज्ञानमात्रं जगत्स्यात् यतस्ततदज्ञानमात्मपदं शबलत्वादर
ज्ञानज्ञानात्मकं तेत्राज्ञाने शमादाद्याज्ञाते ज्ञानो शमादाय प्रसिद्धो च स्व वचाक्षित्यर्थः ७ यदि
प्रसिद्धो न र्हि सर्गशास्त्रार्थावेवनस्तइति कथं वदितत्राह अतइति हे सुभगात्वत्पदेत्व दभिप्रेतस्य
प्रादिजगतत्वेवोधमागतेसति मोक्षं स्याज्ञानस्य शान्तो सत्या परमसिद्धोऽतेपरमपावने पदेस्थिमा
इदं सर्गशास्त्रार्थाविवनस्तइति वाक्यं वक्ष्यिमुरूफाना सेविनो यदिदं शास्त्रार्थं संभवतहं अर्थतासे भवात्र

वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ धा॰२ स्वमस्यनत्वेकिंस्यादितिनिर्णयायपरस्यमेहदये परकायेप्रविष्टस्यकिंनिर्णीयतइत्यंनाजिह्मोभूरि
निव्याधःएष्टुतिकिंस्विदिति तेस्यमेतमतः किंनिर्णीतवानसि ३ परहृदयेइष्टमहार्णवादयः १
किं४ हदिजगन्नामकथंसंभवतिइतिएतस्ययथास्थितंतत्वेनिर्णीतंकथयेत्पृष्टः ५ एवंस्वपर
स्यादिदर्शनेनान्वयव्यतिरेकाभ्यांपरीक्षितस्यशाहाथेरूपस्यजगतः बाधदर्शनेकालिकासत्वेम
वगत्यपरिशिष्टाधिष्ठानब्रह्मात्मज्ञानादेवतत्त्वमित्याशयेनाह श्रुतिरुमरस्मारप्रकारणत्वादि
त्यादिनाप्रकारत्वादित्यादिनाप्रकारणत्वादसंभवत्कारणकत्वात् तथाहिकूटस्थवाकारणवि ॥

आपउवाच किंस्विन्माम्यमहन्येवकिलसदेहस्यांतये प्रविष्टोहृदयंतस्यकिंतनिर्णीतवान् १
सि ३ किमेतद्भवताहृष्टंहृदयेखममहार्णवः जदवेकल्पवामाकिंहदिकल्यानलः कथं
४ योहमावायुराकाशपर्वताःसरितोदिशः कथंहदिजगन्नामकथयेतिययास्थितं
५ श्रुतिरुवाच प्रकारणत्वात्सर्गादौवेवानुत्पादनःस्फुटात् ॥

कारिवानतावकूटस्थप्रकृर्वतः कारकव्यापारेनकार्यसंगानहत्वेनउदासीनव्यात्तत्रपानिरूपणे
नस्वभावानुपजननेनचकारणत्वासंभवात् विकारिणस्तुनिर्णीतमनानाशाचदितस्यकोशःको
र्णास्यात् मृत्पिंडेहिघटादिविकारिणिकिमपघन पिंडाकारःकारणेउतोपयनघटाकारःउता
भयोनुगतोमृदाद्याकारः नाद्यःस्वनाशेपसमर्थकार्यस्यानिरूपणात्नन्तस्याद्येनःकार्यार्थं
व्यापारानाधारस्यचतस्यकारणत्वसंभावनायोगात् नद्वितीयःकार्यस्यानिरूपणात्नतृतीयः

प्रागवर्णितक्षुद्रमाकृतस्तदादरः कालाग्निरुद्र इव तुनलीला: कर्तुंप्रवृत्तः कीदृशः सन् क्वापिरुधिरदृशा
पोतलेन ज्वालनैः कीर्णानलकणावव कपिलाः शोलसंत्योस्तुईजामामामघोयस्य क्वाप्ययोभागोप
दाचानेनैवक्रीडीनामिजग्निये न कटुडः सह यट्टनतत्रपटु.भस्माभिः सपिंडितान्यशोडितान्योगाः

क्वापिप्रोत्फालकीर्णानलकनककपिलप्रोल्लसन्मूर्द्धजालिः क्वापिप्रोड्डीनरुद्रः कटुर
टनपटुर्भस्मपिंडस्वपांडुः क्वापिज्वालापटालीपरिदधदभितः सर्पतेनीशृहीतारो
द्रः कर्तुंप्रवृत्तो हरइवस्मतदामारुतोशून्यलीलाः ॥ महामायाघोकस्यानवर्णनेना
मेकचत्वारिंशःशततमः १४१ पुनिः वर्तमानेनदानस्मिन्कृहेसेश्रानसंभ्रमे कृत्यमा
नोहमत्येनस्वदमस्मागतोभवे २ श्रुचितयेनत्वप्रोगयेपरस्पहृदयेमम तदिदंपरिनिर्वा
मिडः खेपश्यामिकिंसुधा २ ॥

नियस्य क्वापिमध्यभागेत्रभितः सपतेतीज्वालापटलीउपसेहृत्पशृहीतांपरिदधत् वासनद्र
त्येवेविधः सन्नित्यर्थः विशिष्टानुभयत्रयोग्यानि ११ इतिश्रीवा-तान्य-उनरार्धेएकचत्वारिं
शडत्तरशततमः सर्गः १४१ इहस्वप्नादिजगतस्तत्वंत्रोनिकीर्त्यते तत्रहृष्यागमाद्वीजकर्मभाव
स्तुसाध्यते विदेश्रमयुक्तेदेन्यं २ ततः खेदादचिंतये मुधाइः स्वप्नइः खोकिंपश्यामि यतःपरित्य

कूटैः प्रवाहितैरावृत्तिभिः परिवर्तमानैः सूर्यैः द्वादशादित्यैः सह विभिन्नात्वाज्ज्वालानचक्रा णि
येन ५ ज्वालालक्षणसंध्याभ्रनिवहैः प्रवर्तितानि द्वन्द्वान्यपि नदीशतानि येन शैलेभ्यो विविधा
णि निर्भुग्नखेडालोलानि दानवामराणां पतनानि यस्मिन् ६ प्रवरं रुलिपुभ्रान्तैः भूतैः द्विगु
णिताः प्राशुकनदीशानपायोत्थायेन ७ द्विगुणाग्निशिखोपवज्जालासंध्याभ्रनललवा यर

हृद्दिङ्मुखमायैर्वनैर्द्विगुणितोऽम्बुदः सूर्यैरावृत्तिभिर्व्यूढैर्विभिन्नालानचक्रकः
ज्वालासंध्याभ्रनिवहैर्द्दृढद्दग्निनदीशतः शैलद्विगुणभूखेडदानवामरपतनः ६
भूतैर्द्विगुणपाथोजोत्थोभ्रान्तैरंबरकुलित्रु दग्धादग्धाभिरग्धेर्दग्धाभिर्वितरेतरे ७
पतनैर्नीभिः सरस्तीभिर्द्विगुणाग्निशिखोल्लवः पतदेगारधारौघकणशीकरदेह
रः ८ प्रलानविघुतोपुन्नन्नूनोतारोग्रमंडलीः भूमौपकारैः स्पराणुनस्थानसूर्धदि
ग्गरावे ९ ॥ भूमौ दिग्गुलेभ्यो

स्मिन् पतदेगारवलक्षणालद्दीर्घैर्जलधारौघैरप्रिकणलक्षणशीकरैश्च देतरः उत्पतदंतरं
वस्थितः ८ एतानोनिरस्तभस्मनामेगाराणामुग्राः मंडल्यो यास्तन्तथा विधा स्तदीयाश्र
लानविघुतोपुन्नन्नकंपयेन अक्ष्णादयन् भूमेः सकाशात् तथाव्योम्नः दिग्गुलेभ्यश्चनेव
णितप्रकारः ज्वालालक्षणाः साध्यावादिदाः निर्गताः ये वा वि देवा मा का भिर्देवादिभिः सहि
ताव्योमाकाः सप्ता लोकानां समाहारः सप्तलोकीजालाशैलसपिंडमात्रभूमावस्थिता: ९॥ रामः

तस्मिन्नुज्ज्वालामध्ये समग्निहे पद्मकोशे भ्रमङ्गइव प्रविष्टोहं ज्वालमक्रमेणाप्रसक्रमपि दाहविका
रहःखिन्नैवाप्रवान् अतिवाहिकदेहमात्रनिष्ठयादिभिभाव: १४ अनिलधारणयाग्निलात्मा
वायुधायोहं ज्वालामध्येमहोत्थवाहे विशुद्दिवसाधुभ्रमामि ज्वालापरिस्पन्दे वितोलेलवर्षे घस्त
तथाविधःसन् स्थलोङ्गवेडेष्वभ्रमेतोयेभ्रमरास्तत्पद्मीः संहृतइत्यर्थः १५ इतिश्रीवा·नि·वा·

ज्वालामध्ये समग्निहेमकोशपद्मकोशेभ्रमङ्गइव प्रविष्टः ततोहमाशु ज्वलमक्रमेणन
चाप्रवान्दाहविकारदुःखं १४ ज्वालामध्ये साधुमहोत्थवाहे भ्रमाम्यहं विशुद्दिवानिला
त्मा ज्वालापरिस्पन्दविलोलवर्षी स्थलाब्जखेडभ्रमरोपमश्रीः १५ इतिवामायणेहृ
दयकल्पनावर्णनेनामसर्गः १४ मुनिरुवाच तत्रदेदह्यमानेपिनाभवेद्दुःखभागहे
स्मेस्वमेयमित्येषत्तानत्रप्रापपिचुनः १ ज्वालाजालनवोड्डीतिभिर्डोलेरखिलेर्नभः
ध्रुवानलचक्रवद्वारुकेवलभ्रान्तवानहं २ तेदहाग्निमहंधावनसु विनादादिवस्त्रधीः वि
चारधाम्याद्विज्वालामारुतस्तावदाययौ ३ सीत्कारमतिर्भिरदधन्नोचरबोपमं ज
गत्यदार्थराशेत्पेरुसमानेःपराहृतः ४ ॥

नाविंशतनवशततमःसर्गः १४ वह्निज्वालाकलेलेलोकेवायोश्चेडस्यनिर्गमः विह्निमोगावव
र्षोग्निज्वालामध्येत्रवर्णयति दंदह्यमानःसर्वतोदहनव्याप्तः १ ज्वालाजालानांनवैः उड्डीनी
नोड्डयनानोमेडलेर्दृ अखिलेनभः अलातचक्रवद्भ्रान्तवान् भ्रमणेनाविज्वालामाईषद्धान्तमनाः
२ तमेवमाहृतेवर्णयति सीत्कारेत्यादिना सीत्कार अग्नेः फूत्कारोपमधनिविशेष उह्यमानेः

सिलोक्यकलोमसमाधिर्मिनकल्पोर्घैः प्रगाढे
सागः ४ ॥

सेस्यथाधर्मधर्मधवस्ययाससहविपर्यासेन्नागतेप्रामे ५६ भुवनविपर्यासमेवप्रपंचयति अन्येद्युरि ५७ वासरसंकाल्य ५८ यावल्लतत्ते ५९ श्रीमेनत्राणनेत्रनीभूतेयदेवुतहङ्कलितप्रहृतः ६०

यावत्तत्रपुरग्रामोन्तः सेप्रवृत्तोनिदाहणः भुवनेनहिपर्यासमागतेसहसेस्यया ६१ त्रित्यप्रवाचलात्तत्रवसुधाग्न्याचसेस्थिता अन्यदेवकङ्कदसुपाभुवनस्थितिः ६२ सेबांधवः सम्ग्रामः सभूभागभागसंदिक्तटः नज्ञानेक्कगतसर्वेवूहनीमसिवानलेः ६३ तदाप्रपामिभुवनंयावदन्यदवस्थितं अप्रवेसन्निवेशांतज्जगदन्यद्दिवोदितं ६४ तेपतिहादशादित्याः प्रज्वलेतिदिशोदश श्रीलाश्रणानोचुवह्नेलाः प्रहृत्तागलितबलात ६५ आज्ञावाशेदिशिदिशिज्वलेनिवनपकघः दग्धाः स्मृतिः पदेयामाः समस्तावलभूतघः ६६ सर्वप्रवाबध्यः शुक्काः महावामाः पुरः स्थिताः अंगारराशिमेयानेभूमंडलमशेषतः पातालतोभूतलतोथदिग्भ्योज्वालाविनिर्गतमनुपलक्षाः संध्याभ्रवज्ञाम्बुवभूवविश्वज्वालामयंमेडपमेकमेव ६७ ॥

६१ पुरेदिशिस्थिताः उत्थिताः ६२ प्रथमेपातालस्ततोभूतलतः प्रथानंतरं दिग्भ्योज्वालाः विनिर्गतेप्रहृताः विश्वमाश्रुपकमेवज्वालामयमंडलेसत् संध्याभ्रवदारक्तंबभूव ६३ ॥

राम:

४७ इहस्थविरायोस्य प्राणिनः वासेऽत्र न्यमेविराड्ते रोत्यज्ञे अभ्यंतरे चेतिसर्वमीहेसे इति युज्ञानाहृशे
तदनुक्रमेण तस्मात् हेभावधारणा बधाने प्रदेशा मत्पज मिति परेणान्वयः ४८ ४९ वातलहरीणि
रथेन वहिर्निर्गतः समुद्रः वसमाणाहृष्टवान् ५० वासेकापि मिति केदारे कुन्याश्रमो स्तिनत्रमहे।

तदा तमत्पजत्रैव देशे वेधुज्जनाहते तस्य प्राणा प्रविष्टोहं निर्गते पवने वहिः ४७ इहस्य
स्थविरजो स्वदाश्रमभ्यंतरे तथा श्रेष्ठे सर्वमीहेहमिति निर्णीयतानाहृशे ४८ धार
णा सविदा बद्धा प्रदेशो तस्मात्पजे तस्मात्सह निर्यात आमोदः कुसुमादिव ४९ प
वनस्कंधमासाद्य प्राप्यतन्मुखकोटरे वहिर्वा तरथेनाहं निर्गतो हृष्टवान् पुरः ५० याव
न्नथैव महेदो बद्धपद्मासनः स्थितः कापि मुन्याश्रमः श्रीष्यैः पालितो गिरिकंदरे ५१
पुरा मे निहतो तेषां मम संरक्षणा कर्मणा मुहूर्तमात्रे चयनः कालज्ञानेन निवासिनो हृ
दये संप्रविष्टो वा यस्मात् हे सप्रमानपि हृष्टेनो त्मवलज्ञेन शोनेन सोधसाख्ये ५२
तदाशुर्धमयोहृष्टानोके किंचनकस्यचित् पुनस्तस्यैव हृदयं प्रविष्टेकोतकादहं ५३
ग्रामो स्वराजः प्रदेशो तेन तस्मिन्नंतरे प्रवेदितेस्य वैप्रस्तान्या मावासन संघात या ५४

यावत्सकल स्त्रथा प्राग नुभूतवदेव बद्धपद्मासनः स्थितः ५१ ५२ सप्राणी अंतेवासी प्रमानुश्रामे
कश्चिदुत्सवेलज्ञेन अयं सांप्राप्तो मेनन्मनः सन्तु उत्तानः उत्तानः हृष्टेन सहोक्ते ५३ ५४ तथागनुभू
ते गेजः प्रदेशा ज्ञानेदम यादिकोऽत्र यप्रदेशे यावत्या प्रोक्षिताव न तद्गमस्तानः संग्रहं त्रइतिपरे

॥ [illegible]

कल्पाभ्रवज्जीलद्दैर्वालमालकं यत्र विद्युत्पयोरोचनाद्भाः परागा यत्र तथा विविधं भोदलद्यो
नीलनीरजनिभं प्रतिशाधिते १९ स्फुरद्रश्मीकरनीहारमेघैरद्रिमिश्रकृतदिक्तटं यस्य १७ प
कार्णवातानमपिवार्णयति शुक्लत्वादिनोमहीकः क्षीर्णत्वादयं मंदरान्योवेनिसंशयं यो गोमे

मध्योत्मानकल्पाभ्रनीलद्दैर्वालमालकं विद्युज्जोरोचनोभोदनीलनीरजनिर्भरं १९
स्फुरद्रश्मीकरनीहारमेघाद्रिकृतदिक्तटे उल्लोलद्वीविसंदिग्पवद्गकल्पद्रुमवने १७
श्रथेकार्णवातानोत्सावभवकुञ्चकोटरे क्वचिद्गलितमसाद्रिः क्वचित्संशीकमदरः १९
क्वचित्पकनिमर्मेडयमवासवदनद्भकः क्वचित्पकनिमग्नाधःशाखकल्पद्रुमोत्करः १५
क्वचित्कमलत्कीर्णलोकपालशिरःकरः क्वचित्पकृतविश्रान्तरुधिरद्रुदपाटलः १०
क्वचिदाकंठनिर्मग्नकणाद्विपावरीगणः क्वचित्प्रमग्नेभाभयाम्बोग्रमद्विषाहृतः १९
क्वचित्प्रत्रमहाकायगरुडाम्भरपर्वतः क्वचिन्ममहात्मनयंमदेडेनभूरुषा ११ ॥

देवायत्र १८ २१ पेकजैरिवविश्रान्तैः रुधिरद्रुदैः पाटलः २० समद्रवप्तैर्दिभाभैर्यात्मीर्यमवा
दनैरुन्नमस्थितैः २१ सत्रामहाकायगरुडलक्ष्मणार्णवैनोयत्रभूरुषाभूमौपतितेनयम
देडेनममद्रवजलनिरोधाद्मोमहार्द्रैसेतुर्यत्र २२ ॥

वा
नि०उ
टी०
५८८

२३ सानुतटगिरेः प्रदेशे कस्यचिन्मुनेराश्रमे यदा विप्रोऽस्मि तदा मोऽभ्युपनिद्रा प्राजगाम २४ स
सुप्तोऽहं कालप्रसृतनिद्रान्तः ताहृक प्राणिनो न हेमसदृशमेव सोऽजस्रस्थितोऽहमपश्यं २५ प्रसुप्ता

क्वचिद्रम्यतलैर्विचित्रहेमसमस्थितपंक्तयः क्वचिन्नैकविनिर्मितदेहाऽडामरवारणाः २२ एतस्मिन्
नेवनत्रसानौ प्राप्याश्रममेश्रमात् विप्रोऽस्मि यदा तेन भुवो निद्रा जगाम मा २४ ततः सुप्
प्तनिद्रान्तस्य यावासनयान्वितः तेनाहमेव कल्पान्तमपश्यं सोऽजस्रस्थितः २५ दृष्ट्वा
तद्विगुणोडुःखविशालाद्विमाकुलः प्रबुद्धोऽहमेवान्यस्मिन्नेव तत्र दिक्स्थिते २६ ग्रथ
नत्राह्नि तीयद्विभास्करोदयरोदरे सलोकाकाशशैलभुवनेऽहमवानदे २७ द्यौः द्वा
मावायुराकाशपर्वताः सरितो दिशः इति मे चेतसो जातेऽपत्रादिविटपादिव २८ तत
स्तस्मिन्स्थाह देहे भूतलैः पदार्थकैः व्यवहारे प्रहृष्टोऽहं किंचिद्विस्मितधीरितः २९
ज्ञानस्यैव वर्षाणि षोडशोषपितामम इयं मातास्यदं चेदं स्मितिमे प्रतिमोदभूत् ३०

णिनोऽहदिक्स्थिते सानुमदेहः दृष्टवान् २६ २७ चेतसो मनसः सकाशादेव विटपास्थावानः पत्रादी
वज्जातेऽत्यन्तं २८ प्रहृष्टः कर्तुमिति शेषः इतः पूर्वानुभूतविषये किंचिद्विस्मृतधीः विस्मृतधिया
ईरित इतिवा २९ तत्र एवं कालविषिरवकारेण व्यवहारप्रतिभासः स्यादभूदित्याहज्ञातस्येति ज्ञा

॥ ३ ॥
रामः

क्रमिके फलेपि योरेनभुतभावार्थपर्यालोचनावदाशः स्यात् आकस्मिकेतत्रनतदवकाशेमघालउइ।
त्रतस्समभिप्रेदाश्रलपद्देविथंदर्शयति कदाचिदिति समानोसमुद्यालोयुगपदेकभावादिलक्षणाछि
काःस्न: २ ३ साधिरित्यन्तगर्भप्रमितिनिवेदयितेस्तराःयावन्तोरतिजिवामिथोति तावद्भिलेनीताः न
यावस्सगणाणमपियत्रप्रमादस्तत्रतत्रममकाकथेमर्थः ४ कालस्याल्पाल्पमदासमयानुयात्
एानस्फुरेत्याह अप्यचेतिविधिनाधीशाद्देवाधसर्वकषतिनाशयतीतिसर्वकषः यत्रकालेयद

मुनिरुवाच कल्पोनेमुविनश्यतिनाशोनांनाविधात्मभिः जगेतिभोतिरूपाणिनमस्याभासर
पिभिः १ कदाचिक्रमशोनाशः कल्पोमेसप्रवर्तते शशकिनेकदाचिद्रागेकथादिविकार
नः २ तदाशाणित्येवयदाविक्रुतवाचितनथा तेनयावन्तरत्याघेनावन्नीतानलेःस्तराः
अन्यस्त्रुविधिनाधीशाकाल्लःसर्वकुषोमुघे यत्रकालेतनस्तस्मिंस्तवरुपंभावितनथा ५ श्र
सेषुद्धिस्त्रुनेनजसुदयकालउपस्थिते विपर्यस्यानिसर्वत्रसर्वेथामहेतामपि ६ अन्यस्त्रुविधि
नाधीशमर्येनमवर्त्तिने स्वमद्दृष्टेकिलसभ्रमेकिंनसंभवतीहकिं ७ ॥ व्यापस्वाच सम
देनयदिविभास्वमसम्भ्रममात्रक कथितेननदेत्येनकोर्थःकल्याणकोविद ८ ॥

वद्रूपभावितनथाभवतीत्यर्थः ५ तदेवप्रपंचयति वलमिति ६ किंचिदेस्वप्नेपरविजानुवर्ति
नामयाद्दृष्टेनत्रचविकेकाप्रसयोमहतामपि प्रसिद्धइतिपविहारोनरमाह अन्यत्रेति इदसर्वंन
नेकिमप्रसिद्धमित्यर्थः ७ स्वमसंभ्रमोमात्राउपमानयस्पतत् स्वमसंभ्रममात्रकेनमहि एतेन
मात्रानिकथितेनकिंप्रयोजनं हेकल्याणकोविदेतिनिरर्थकवाकोवक्तृतानघिनसंभाव्यतियो

वा. नि. उ. टी. ४८७

कल्याणकोविदत्वं प्रकटयन्मुनिरुत्तरमाह तद्बोधनात्मकमिति मोक्षपर्यवसायित्वान्महत्
यत्नो भवान्व्रतिनप्रोक्तः साम्याख्यामादेतत्परिदृश्यमानमपि धुमात्मकत्वबेनिदृश्यमात्रस्वभ्रमा
त्मकमेवेत्यितदृष्टपो भवानेव परिशिष्यते अत इमं अन्वयव्यतिरेकाभ्यामन्यशोधनोपायकु
शाग्रोधेमनः शृणु त्वर्थः ९ १० कियत्कालेभ्रान्तित्वं लोकयत्तमाह यावदिति सकले

मुनिरुवाच तद्बोधनात्मकं कार्यं महदस्मात्त्वबुद्धिमन् एतद्यमात्मकं वेत्ति भावान्मत्तो
त्तमेशृणु ॥ ९ अनेनत्वमदेनास्मिन्भ्रमैकार्णवेहसि नेतोरोजःस्थितःसम्प्रान्तेभ्रान्तो
व्यलोकयः १० यावत्समकलंवारि क्वापि निर्गत्य भुज्यते विदलंबलवृद्धिरतसपद्वा
दीक्ष्टेदवत् ११ तत्रवानुस्सानाद्कं विद्दैवरणानदं अवशेतमवहृष्याशिवर
प्रान्तसंनिभे १२ अधःस्थेनसलिलेनदक्षाघर्णानिर्गमो वीच्युत्थस्फुटिताकारेदेवे
कोस्तारकितांबरे १३ तारागणस्थ्याचालगतेमणिमयोदरे यावनेपुष्परागेलैः
स्फारमंडिजरक्तैः १४ हेमद्वीपायमंबांश्रीगीर्वाणपुरमंदिरे भ्रमत्पुरागनाली
नलिनीभिर्जलेषु समालिते १५ ॥

यावत्तकल्लोलाद्रिंभिः सदृशवर्तमा नसमसकले ११ तेनत्वं
मत्वष्यष्टमाश्रित्यमवम् १२ तत्सलिलेवर्णाघातिवीच्युत्पादिनावीच्युत्थस्फुटितनलकणा
कारैर्दृश्यनक्षत्रादिदेवैस्तारकिते सज्ञातनारकमेवत्येन १३ केश्चित्पुरागरागैःपातालगतेर्म
णिमयोदरमिव १४ सर्वरागनालदण्डैर्लीनेनैर्नलिनीनालैर्मालिते १५ ॥

रामः

अखिललोकपालाः नागाश्च सर्वे यैर्मेरोर्दिक्षु गैनेगैरेश्वर्यसुहद्बद्धं तिमङ्गेति तत्रनिधानादिलक्ष्मी
केरेषुपर्वतोदरगुहासु नागस्य प्रविश्यसपादि प्रसवावर्तनार्थं निर्गच्छतो नाथाः गुरुगुरुश्वासेरभि
लक्ष्याः सरसरतायेषाकोनथाविधाः सेतः ५८ ५९ दोहनकालेवत्सानामाभिर्दुमित्रजगायोवेधना
दिभिभावः ९० स्वार्थरवस्वार्थरवशाद्रलहलोधनिभिताकुल. ११ कोलाहलेनाकुलानादेवदा
नवपुरोजमानोवेगेनपानेविक्षुब्धाभिर्वारिपटलीभिर्वलितानराःस्त दिक्षुभ्रमद्भिर्जलदजालैर्वनाप्ति

कुप्यमानस्यकृस्यमनसेरखिद्यपिशि माण्डेयेवबन्धस्यकप्रवेधनमोगाताः १० अन्योन्य
मावसयमामहोपुडवडारवः घूर्यते देवदेवानो स्वस्ति हलहलाकुलः ११ कोलाहला
कुलपरोत्रमवेगपानविक्षुब्धवारिपटलीवलिताबुरास्तु दिक्षु भ्रमज्जलदजालवनाप्ति
वेषसेलस्येतेजलनयः स्फुटरुरुश्रवेथः १२ टाकस्पेघनरसापयसापनीतश्रावर्तहृलिप
रिवर्तनयापवस्तात्‌ येनेकुवेरयमनारदवासवाद्याः शाताम्बयोश्रपटलेर्विधुरास्यनो
ति १३ प्राहाः प्रश्नागतनरद्देहमिवाह्यमानेमानोक्लिताश्रावनधेवचनदहेति श्रमेरविस्व
प्ररविडकसेकटोपसेचदृनेनकद्रुक्रहनहत्तेन १४ ॥

वजलमयस्फुटरुश्रवेथः सेलस्थाने १२ एषसर्वजनसमस्तः स्वधः आवर्तहृलिपरिवर्तनयास्मूहृश्रप
स्तादपनीत. विधुराजीवनासमर्थाः १३ तेनताहशेनश्रमेरादिपुराणाखिडकेः सेकटस्याबुनासे
चहनेनकटुकहृतनपश्यनीतिकदृकहृनहशस्तेपुमध्येयप्रात्तत्तत्रविदसेप्रशानेसुते श्रतएवुन
उस्वदेहमिह [illegible] जलकृसमानमानस्तदहभावस्तरुडक्लिताः सेनःशवनधेवदहेति श्रमीनतच्छेदमदा
भिघातादिङ्कः खिलीर्णनहृतिभावः १४ ॥ [illegible] ॥

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
५८९

उत्तरे कोऽपि ह्यत्र ततः तत्र मुनिमूर्च्छितेन शसिद्धमेनेत्रीणामाज्ञातेकः समर्थः जनताजनसमूहः ६५ पर्व॰ तान्यनिम्ननिविदारयन्तीनिपर्वतप्रतिज्ञाः सपिवत्सर्पणागमनेषेषामप्याविथाविपुलाः जलोत्थाः कल्लोलाः सैसरतिनेषु कल्लोलेषु देवपत्रनानिप्रथमेस्त्रवपुर्नौक इवउत्तमध्यतदनेनरेज्ञा

स्त्रीणां गणाणोई परिपिष्ट इदेनिक एक स्नातेनमपवेऊ जडे समर्थः नसेतकस्यदृश नैरभिचर्यमाणज्ञातेपरस्परमिथेजनतासमर्था ६५ पर्वतप्रतिज्ञसर्पसर्पणाः स सरेतिविपुलाजलोत्थयाः तेषुनावइवदेवपत्तनान्युत्तमध्यवपुराणुर्योमथः ६६ ही पाईदसराणसुरोरगनगेर्नभाप्यवक्षारणोर्मिवारिविलोलितैः सरसिजेराम्बूनद लैरिव एकोभ्योधिसरस्थितेत्रिभुवनेकालेननिर्मूलितकल्पेनेकृगतामहर्दिविभवा देवाजगन्नायकाः ६७ शमाध॰ नि॰ उ॰ जगनाशवर्णनेसर्गः १३१ ब्रह्मापुउवाच भग वैत्लाहशास्त्रनामवस्थाचकथंगतः कथंध्यानप्रयोगोत्तानदानोपशमगतः २ ॥

शुश्रूषोर्योगोऽति मज्ञोतीतियावत् ६६ त्रिभुवनेकालेननिर्मूलितेसत् वारिविलोडितेर्दीपवरी द्रेःस्थोरसारेरुहगेनेरैःनानागजेरप्याराभिश्यारणेश्वश्यान्वनमूलैःसरसिजैरिवव्याप्त एको वोभ्योधिलक्ष्णसरोभूत्वास्थिते कल्पमितिविदेमहांतः ऋद्धिविभवायेषानेमगनायकाः देवाहिदेवाःक्षरगताः ६७ वा॰नि॰उ॰एकोनचत्वारिंशदुत्तरशततमः १३९ प्रलयाख्यरूपगमो ग्रामोहितनयाःस्थितिः मुनेःप्राणानतोवासनिर्गमायत्रवार्पिते अष्यर्थचकारः नाहशोक्ता

अन्येन केनापि कर्मणा गुरोरुपकाराद् उत्तीर्णता न २३ हे स्वामिन् अहं तव प्रसादेन भवाम्बुधेरुत्तीर्णः सन् पूर्णानंदभावेन प्राप्तचिन्मगज्जाले यथा स्यात्तथा स्थितोस्मि नातः संशयइत्यर्थः २४ गजव दनेषु मरुदनेसज्जनभरणेषु मसमृगणामदने सच्चिदानंदमावृत्त्वनेसदपेद्दयेसदाखंदे अस्य शेषस्य सर्वोपनिषत्सारार्थोपदेष्टृणां नम्रजनाभिवादरणीयतमं तव न सर्वं मयैवेदं प्रसन्न शाला निति श्रुतेनडपासीतेति छांदोग्योपनिषत्प्रदर्शितस्फुटनवोपायसहितज्ञानोपायगतसर्वात्म

कायवाङ्मनसां साक्षिशिष्याणां च निवेदने गुरोरुत्तीर्णता सैव नान्यात्केनापि कर्मणा २३
स्वामिन् तव प्रसादेन उत्तीर्णोहं भवाम्बुधेः प्राप्तचिन्मगज्जाले स्थितोस्मि गतसंशयः
२४ यत्सर्वं केवलं स्विदं ब्रह्म तज्जलानिति स्फुटं श्रुत्यादृ दीर्घते साक्षिन सेयं स्वात्म
नेनमः २५ ॥

केवलं स्विदानंदाद्वयं ब्रह्म तस्मै मयारूपाय तेनेत्यर्थं नमस्यति यत्सर्वमिति यद्ब्रह्म साक्षि सामा वेदं सर्वं खल्विदं ब्रह्म तज्जलानिति श्रुत्या स्फुटं अधिकारिणां करतलामलकवत्परोक्षं यथा भवति तथा परमतात्पर्येणोदीर्यते तस्मै तज्ज्ञावेन परिशिष्टाय स्वात्मने स्वस्य कस्यचिद्भिन्नाय न म इतिशेषः नेदत्तु नामायनमः इत्यर्थः २५ ॥ रामायनमो नमः ॥ ॥

वा.
नि.उ.
टी.
७२८

निमज्जोनतर्भक्त्यामृतरसवसिष्ठोक्तिजलधौ सदर्थोऽमीताऽइह गुरुकटाक्षात्कलितपथे वि
विन्नवोऽस्तेन जंलधिजदरेकोऽनुकलयेद्धियमोरत्नानां प्रचुरतरयत्नैरपिकृती १ निरुपम
निजविस्तारैर्विः सेसारैर्नितान्तगंभीरैः नित्यसुधामृतपूरैः पारावारैः परैः समेव भजे २ जल
रसतरंगमहीशुक्लविकाशिभुवनस्य सुधाधारैर्नोः फाल्गुनसितसप्तम्यां भृगुवोहिण

इति श्रीमहारामायणे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्द्धे वाल्मीकीये मोक्षोपाये देवदूतोक्ते वा
नमारहस्ये संहितायां वासिष्ठे ब्रह्मदर्शने षोडशोत्तरद्विशततमः सर्गः २१६ ॥
निर्वाणप्रकरणं संपूर्णं संख्या १२५००० ॥

हृदयमलहरौ गुरुके सिद्धे ३ वाक्यपुष्पांजलिः सोऽयं मया भक्त्या समर्पितः पित्रः श्रेयकयोः श्रीमच्छि
वयोः श्रीपदाब्जयोः ४ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे षोडशोत्तरद्विशततमः स
र्गः २१६ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीमत्सर्वज्ञसरस्वतीपादशिष्यश्रीरामचंद्रसरस्वतीपू
ज्यपादशिष्यश्रीगंगाधरेन्द्रसरस्वत्याख्यभिक्षोः शिष्येणानंदबोधेन्द्रभिक्षुणा विरचितः श्रीवासि

॥ ब्रह्मार्पणमस्तु ॥

यथाप्रातरुस्तरवेः प्रभाविकसेतिपद्मानिदर्शयंतितथा शृङ्गान्यपिचन्द्रोभिनिर्विंदारत्नोनयक।
टाद्याघनाग्रेभयथास्यात्तथादर्शयति ५। एताश्चक्षुरिभिभ्रमैवाववैविभ्रमे शोपलचिताःपवा
गाधवलभ्रमरपंक्तिलक्षणेद्वारेवहन्त्याः पक्षिन्यः शुलकरपादादिपल्लवन्तोरूढिन्त्रोनयपद
मसिद्धारूढिन्त्रोनसकलाभ्रमलानापिजगमात्याः एतास्ततद्विपरीताः अतएवनरगावलना
द्वचिन्नसमुल्लसमीवन्यन्वयः ५। विद्याधरीणाभुजलतामिद्रकान्तेषुकश्चाविभागाइवभासमा

चतुर्थाभिप्रिभेदेनशकटाशयनामरूं पद्मानीवशृङ्गाण्यपदर्शयेमिरवेःप्रभाः ५। वि
श्वेतरगवलनासमुल्लसेनिगोधर्वकिन्नरनरामरनागनार्यः भूमिभ्रमेभ्रमरहारमि
वरूढिन्त्यःपक्षिन्यएवसकलासलनेगमाख्याः ५। विद्याधरीभुजलतावलितेद्रको
नकश्चावभागमणिजालगवाक्षलक्ष्यः देवासरोरगमहागृहभित्तिभागाःसौवु
र्णानगणावदभ्रभरेभ्रमेति ५२ मत्तेभकुम्भपरिणाहिनिकुंभमोकेशाख्याःपयोधरभरे
रतिखेदखिन्नः न्यग्रःसखादिवकरोतिनरेगदोलाःसंघीर्यमाणमणिगेहगतोमृगाङ्कः ५२

नामणिजालगवाक्षलक्ष्यो येषुतथाविधाःदेवासरोरगमहागृहाणाभित्तिभागाःमलयोवु।
मरेसोवर्णानोकाणएवत्रमंति ५२ संघीर्यमाणमणिगेहगतःशशाङ्कः अत्रास्मिन्मलयोद्र
मरेलग्नःसन्कुंकुमाकमत्तेभकुम्भवत्परिणाहिविशालेशाख्याःपौलोम्याःपयोधरभरेरति
प्रयुक्तेनखेदेनखिन्नःश्रान्तःसन्तदघनपनघजलक्रीडाप्रवालात् त्वपूलोपीपंचमी जल।

बा॰
नि ३
टी
५८५

वारीणवसनेर्वेष्टनेराव्वलितमतरिदृयस्मिन्कर्मणितथाकृद्वाणिनदत्ताणितलहृणानवघूलाः
नकुसुमप्रकरान्किरन् विदिपनोवामा पततिविबुधमदिराणिविमानानियत्रतथाविधरत्न
सानोमेरोरुद्यानस्यकोटरेणता प्रविष्टा मरालार्थेसाहनेन कुसुमवर्षेणकिरतोजनाइववा
तिहाइतिविदे ५४ विश्वाकाशेच्चआनोप्रदिवङीमानां जलवीचीनाशिलाभिरीविनपतन उक्ति
मयमोहिमनहेमहृषदासहशामवुनाद्वयदिविश्रमसोमे दले पंजराहृतकणिकास्यस्थानेक

हावानिकविपलनावलितानविचमहावघूनकुसुमप्रकरान्किरन वामा पतद्विबु
धमदिरवत्नसानामुद्यानकोटरमालाइवसाहनेन ५४ यत्रोक्तहेमहृषदासहृशान्दु
द्रुपदान्भादिभीमज्ञ नवीविशिलेरितनले यावर्ततेदिविदलाहृतकर्णिकास्यस्थाने
कनिहपरमेष्ठिसरोजमतन ५५ मेघाइवालिचनबुद्धुमबोपभीमावीचीचयाकनः
कपजनविधुलोमी व्योम्निभ्रमतिगजवाजिमृगेइनामाहृद्दाङ्किताननमहीतलनल
देहा ५६ कुसमानोदभूवीव्यामनसीजकुसुमस्त्रिया यत्रोच्चयघमेनेववारिधिरेणनी
यते ५७ ॥

निह्नस्यपरमेष्ठिन आसनस्थलसरोजआपद्मावर्ततेनानरालेदुतार्थ ५८ गजवाजसादित
लपदेहा प्रलिबुधमत्तोधभीमा कनकमयदेवासुरपतनानोवविधुतोधघनयाविधाम्नः
मीवीचीचयमवाइवव्योम्निभ्रमति ५९ शतसीक्रतमसद्बाम्रियकुसमानोदप्रलधापणिवेम
वनीलकुसुमानोदश्लयाविधाया वीच्याबाधिपूरेणाभयधर्मोपिधमानरेणनीयनइवलक्ष्यतेस्म

भिन्नीनाभेदेनविदारणेन ३४ ३५ कुसुमानाघेतुमास्तत्रभूलयवह्निशिखाज्वालातदेतः॥लेर्षां
मनेकैर्ककैः अतरितेरेतरयैथितिवा ३६ काष्ठादीनांकेद्रुमिईःसदेः सचादेहैर्हितत्रासकाटिनः
यावतेनृपेभ्रमणेषुपातालतलेगन्मविराडुस्थितः ३७ ३८ समोभूवनजेदेवादागतेनसत्य

इतिधावद्गणपद्मनदेतज्ञावमायतः परितोदिमिदीनात्मानावनस्कलेशुरे ३३
चतुर्हाभिन्निभेदेनहृदवालेगनान्वितं जगामत्रानपावीव्याशिलायामिवनिकेऽ
व. ३४ कुसुमानोदमभवनतः प्रलयधाविणि त्यक्तसर्वकलत्रादिवितः प्राणपरायणः ३५
त्रिलसत्तरंगजालेनयोजनानायोजनव्रजे कुसुमाणाकुमशिखाज्वालानवितनजेवः ३६
काष्ठेऊअनदीपीठकदुसंघटचहितः प्रावर्तनृत्यपातालतलेगतोस्थितश्चिराम् ३७
चलाचलकामापाधवल्लकुलशलाववे जलेवडूकल्लोलेमग्नोन्मग्नः पुनःपुनः ३८ ल
सेचहभग्नशैलेद्रपङ्किलेसलिलेहणी पल्वलेवारणइवमग्नः सत्यघसोद्धृतः ३९
यावदाश्चसिमिसिघिद्वीरेवाद्विवडके तावदेत्यहमोवेगाद्देरिणेवानिवारिणा ४०
नानावलमककल्लोलजलजालजपानदा नतदृष्टिपयहृष्टेऊः त्वदुःत्वात्मनामघा ४१

यत्साधुनरुद्धृत. ४२ डिडिरेफेनपुंजेभ्राद्रिवडकेचयावदाश्रसिमिविक्षोतिलभेनावदः
तिवारिणामहानवेगेणहृत ४३ किंवहुनानदासर्वड.त्वमघानुभूतमित्याह नान्यो
ति ४४ ॥

या.
सि. उ.
टी.
५८५

एतस्मिन्नंतरे मयानल्पाकर्नेन समस्तसमाधिमयं इष्यमेस्तमिति परेण संबंधः नामदर्शने पलोकितपा ठे शुनिवाक्यमनुवदतो वसिष्ठस्य रामसंबोधने ४२ स्मृतिमेव विवृणवन्नाह श्राश्रहमित्यादिना स्फ़ मावनाड् त्वात्रिपातनएकादिलिप्रहसतो ४३ प्रथमहमितिप्रत्यभिज्ञाया ४४ वर्तमानो यः स्वा

एतस्मिन्नंतरेतनजलदालामस्सेवण यावज्जीवविरामासाहिषादिनाम्नाचेतसः ४२ शा न्तमनसस्तनेइपेसमस्तसमाधिमयेमया श्राश्रहोनुगतान्यनूपेहनापसःस्थितः ४३ श्रुवेक स्वविदन्यस्य स्वमहाशिविद्वद्वया शविष्टोहमयेसप्रेपक्षपामीमेक्षमेविति ४४ वर्तमा नहूक्ष्याभ्यासमिथ्याज्ञानमयात्मनि कल्लोलेड्समानोपितनोहं स्तिमितःस्थितः ४५ इंदेवाविनयापक्ष्णप्रलयाखिविवर्तनाः क्रममालाद्विनगरग्रामोर्वीवडपादपाः ४६ उत्समानामवाहीड्नारीनरनमश्चराः उत्समानमहारंभलोकपालपुरालयाः ४७ श्र शाहमद्रिमिश्रा पुकल्लोलाद्रिविचूहनाः मुक्तः पदपतन्जगज्ञाशमनेन रमचिंतये ४८ चित्रमेषजिनेत्रोपिजीर्णतृणमिवाग्निवे क्रयतेहारनविधेनाकार्यनामविद्यते ४९

मग्नेपेबहूक्ष्याभ्यासस्तत्प्रयुक्तेमिथ्याज्ञानमये श्रात्मनि देहे कल्लोलेड्समानोप्यहं तत्तत्संस्कार णानंतरे ४२ वक्ष्यमाणविशेषणाःप्रलयादिविचूहनाइदं प्रसिद्धं यन्मदीयविवादिनयामिथ्या त्वेनेतिपावत् ४६ ४७ ४८ किमचिंतयत्तत्राह चित्रमिति ग्रजमायामहाविद्वेजीर्णवस्त्राजय लक्षणानिनेत्राणियस्यतद्यविथइंद्रोपिजीर्णोऽभ्यजीर्णतृणमिवाग्निवेसते चित्रमाश्वर्यहंतस्य।

रामः

विशां दृष्टीनां स्वैरेवास्ते नेपुनर्निर्मार्जनीतिष्ठमेवारयतिस्मृतमिति अन्यस्तुनिर्माननिमदासएवासौ वक्ष्यमा
न. नन्त्वस्मात्तदेवासुश्राविशदितिनिर्मातत्वेव प्रवेशश्चसएवान्ततस्यवस्तात्मनान्. इत्यापत्तावस्यस्व
नायानादिप्रवृत्तपरत्वात्स्मृतिःकथंवाभवेत्तमेवएवंसिद्धमात्मानमाश्रित्यजालस्यचेतनत्वेय.
त्रिरूपेतदपिस्वमृन्मयमेवस्यादित्यर्थः ४१ प्रश्नमयप्रत्नोत्तरमुक्तमन्त्रवदनुपसद्दरति स्मृतावित्ति नजा.

स्मृतेनिर्मातिवेदन्यःकथंसास्यस्मृतिर्भवेत् कथंवास्यात्मएवासौचेतनत्वेतमेवले ४१ स्वये
स्वप्नइवाभातिस्मृतस्यपरलोकधीः तमेवपश्यतिविरेननत्राप्यस्तिसत्यता ४० स्मृतोनजा
यतेतस्मात्तेनसैवस्वकेवले इत्याद्यमित्यमित्यवदेतिविवासनात्मके ४२ स्वमेवभावसम्प
त्तमास्तेसोनुभवेत्स्विवे स्फुटप्रत्ययवीस्त्वत्सत्यमित्यवधेत्पले ४३ स्वात्मस्वमेवतत्तेवस्व.
प्राभदृश्यमादरात् पुनःसमरणेचेतिपुनर्जन्मपुनर्जगत् ४४ प्रलीकजालमेवेवपश्यन्नु
त्पकमास्थितः पश्यन्नात्मवारयत्यतिकिंचित्किञ्चित्कस्यचित् ४५ ॥

यतेजन्मभजतेकिन्त्वेनसैवकेवलेइत्यायविस्व जातोस्मीतिमृषैवावेजन्मादिविक्रियापुत्रेषुत्रात्मक.
त्वनयावेति ४२ नसैवाभावस्याभ्यासात्स्फुटप्रत्ययेनयाजन्मादिभववदारोलोकवेदयोनवस्तत इ.
त्याहस्वमेवेति ४३ श्राहरन्नमथस्यन् ४४ प्रलीकेमहिमाक्मास्थितः सन्पश्यतिस्वसंविदिमात्रेणा.
स्याध्यस्तकार्यकरणानिविपर्ययेषाचारयतिप्रवर्तयतिजाग्रत्स्वप्नयोःसुषुप्तिप्रलयमोक्षेषुतिचप
रमार्थस्तेनकिंचित्कस्य चिददनीयनापिकश्चिदजीत्यर्थः ४४ ॥ ४५ ॥ ॥

या·
उ नि
री
५९·

यन्यथास्वपरिज्ञातास्तके वलेदृश्यमेव सएनमविदितेनभुनक्तीति स्फुरतीतिभाव ४६ नाभिर्जग
त्कोटिकोटिभि किंतद्यमात्मातासां मध्ये प्रत्येकं एकैको जीवएकं जगत् इदमेवजगन्नान्यदितिचेति
४७ तासांजगत्कोटीनांपृथिव्यादियेचभूतानिचतेषिंयथूतथामास्थप्रत्येकं स्वक्षिनेनसङ्कीर्णभि
मतेजगन्तितथैवनविसदृशानीत्यर्थः तानिचयससत्यतयाव्यवहारदृशासत्यानिसत्यपापरमार्थ
दृष्यात्वप्रतेष्वसत्यपदमेवेत्यर्थं ४८ शतपत्रज्ञाज्ञयोः सत्यासत्यपरस्परविपरीतेइत्याह यद्यदि

इत्येवजगतोऽसंतिकोटीनांकोटिकोटयः परिज्ञातास्तनास्वस्यकेवलेदृश्यमन्यथा ४६
नाभिर्नकस्यचित्किंचिदाहृतनचसंनितः तासांचवेत्ति प्रत्येकमिदमेवजगन्त्विति ४७ भू
तानितसांप्रत्येकं तथैवान्योन्यमास्थिते सत्यान्येवासत्यदृशामसत्यदृशामज्ञेपदे ४८ य
द्यदितिवेयस्यतदज्ञस्यासदात्मकं असयत्सप्रबुद्धस्यतत्सदज्ञस्यसस्फुटं ४९ चितेर्यथ
यथाभानेजगत्तत्तथायतः सद्रूपाणिसमग्राणिभूतानीमान्यतोमिथः ५० नित्यम
न्योन्यसमानितानिमान्येवयाप्ततः किलसविद्धिनिर्णीयंद्रूपमप्रतिष्ठितः ५१ ॥

ति ४९ प्रबुद्धस्यापरमार्थसत्यचितिमात्ररूपत्वात्सर्वंसत्यमेवेत्यवेपरीत्यमेवेत्याह चितेरिति ५० प्र
त्यकां येप्रतिपदायजगत्भातितमतितदातत्सत्यमितिअवस्थितसत्यत्वमित्याह नित्यमितियतो
जगद्रूपसत्यमसत्यमितिवासत्यसंविदैवविनिर्णीयसाचेद्भगवतीसंविन्नत्वमितिनिर्णायतिकस्तद्वै
परीत्येतद्व्यः सार्थयेदितिभावः प्रथनिचंकेनापिप्रतिदेवमपाको ५१ ॥ ॥

डो·

म्यग्ज्ञानान्वये ऽप्यनयोर्ज्ञानज्ञेययो कथाका अपस्त्यापेक्षावस्तुभेदाभेदविवेकत्वादौ योन्वयः स्यात्
यथासंवेदनमिति ५२ अस्त्येव किं तमोभवति तत्राह तदेवेमिदं येतेयेतत् ज्ञानमेवेति ज्ञानज्ञेयाभे
दात्तमेवं प्राग्देहस्य ज्ञानेन ज्ञानमेव भवतितावतैव सर्वं दृश्यग्रामाद्विद्दृहेत्वसिद्ध इतिभाव नतु ज्ञा
नायत्तापेनेत्य ज्ञानमात्रपरिशेषश्च किं नस्यात्तत्राह तदेवेतदिति तज्ज्ञानमेव ज्ञेयमेव तथाचतुल्य
मेवपरिशिष्टमित्येतज्ज्ञेमेरसत्यत्वाद्वेतस्मभावेन तथा सति निःशेषमिकादेयसिद्धिरेव नस्फोटि

संविन्मात्रविनिर्मेयकाल्पतानान्यताकथा यथासंवेदनभातेवस्तोयेकदितेकुते ५२
न दे वेदमिदं ज्ञाप्तिस्तदेवदभवत्यत्र नैतदेवेतन्नदेवेतिभवेज्ज्ञप्तिमन्यत ५३ नज्ञेदर्थ
स्ततोज्ञप्तेर्नायतस्या पृथक् स्थित स्थितज्ञप्त्यात्मनिस्वंलज्ञप्त्यायततोऽन्नजेत ५४
ज्ञानयद्वदतज्ज्ञेयज्ञेयस्यासंभवात्पृथक् यथाज्ञानमतोज्ञेयततोऽत्यात्मात्मनात्मना ५५
यज्ञपतोपिमिलतोपि पृथक्कार्यान किंचन मतएवासतोज्ञस्याप्तुवेज्ञानमत्रवमिनो ५६
एवमुक्षोचित सर्वं चिन्मात्रतावदात्मवेत्त्व एतावानेकसंवित्यासदृस्तेविद्वाड्यात्मना ५७ ॥

तिभाव ५३ अत परिशेषाज्ज्ञानमेवार्थेश्चेत्ततस्पष्यप्यवस्तस्या ज्ञप्ते पृथकनस्थित एवसर्वेयस्मिन
र्थेज्ञप्त्यात्मनिस्थितेसतिअयदृष्टाअज्ञप्त्यातदज्ञानेनैवतत ज्ञप्तिसभावाद्भिन्नेनशव्यावेतनवस्तुनइ
त्यर्थ ५४ तथाचाज्ञातज्ञानमेवशेषजगदात्मनात्मनैवततोनातिफलितमित्याह ज्ञानमिति
५५ तथाचपृथग्सतोज्ञप्त्यात्मनासतएवसर्गान्यज्ञपतोज्ञस्यतत्रविदःपज्ञपतोऽज्ञात्वातज्ञुत्ववादिः
सर्गोऽपिज्ञप्तिमय्यानितिकानाकिंचिचनेतितत्त्वसत्वेज्ञानमत्रसर्गानहेतोवेमि ५६ चित्तड्यात्मनाअ

बा·
नि·३
टी·
५१

एकस्यैव चिदात्मनः समेऽलहकोह्याऽत्मत्वे सपुग्रावेकात्मत्वेच प्रसिद्धमित्याह एकमिति ५८ सम
सपुम्याहकोन्याद्यः सेगपलययोरपि समानस्तयोस्तद मेदादित्याह चिद्योमीति ५९ भोग्या
त्मनानानात्वभोक्त्रात्मनाऽलहत्वेच ६० सर्गार्थसर्गासिद्ध्यर्थ पृथ्व्यादिना बहुत्वमिवत्वेरुणाम्र
विकारिता योतनायः ६१ तदेवस्पष्टमाहसंविदिति ६२ सप्रतिचनघरेस्वमेव प्रपतिचेनित्य

एकं तथाच विन्मात्रे समेऽलत्वात्मनिष्ठति पुनलहात्मतत्त्वभोदेकमात्रेसपुग्रके ५८
विद्यासिसमसंविनिर्यासेव जगदुच्यते सपुग्रेपलयःप्रोक्तस्तस्मात्प्राधायमेवमत
५९ एकेवसंविन्नानात्वेनूलहत्वमेवयाक्षति भून्यत्वचनथाद्यं त्वेसमसेकत्वयोरिव ६०
इदमप्रतिचेसर्वेकिलवेदनमात्रकं पुद्रेतद्यथायत्रभातितत्रतथाभवेत ६१ ए
केवसंवित्सर्गादाभवन्याग्रावुवादिकं पृथ्व्यादिनावत्सर्गार्थसमसेकत्वयोरिव
संविदाकाशरूपैवभातिपृथ्व्यादिनात्मिका यतदेवात्ममेवेदं सर्गादित्ववभासते ६३
संवित्प्रतिचेभातिभातियाप्रतिचेतथा नवस्तुनस्तुप्रतिद्यासंवित्सातेनिवर्तते ६४

मस्तुतेमिववावस्तुतस्तु प्रतिद्यानाशएवनास्ति यतःसाप्रतिद्यापिप्रेतेनिवर्तते निहृत्याचसंविदे
वपरिशिष्यते ६४ प्रप्रतिचत्वमेवसंविदः समर्थयति यासीति त्वमनसापूर्वापश्चिमावदिशश्चिर
यासि तत्रतत्रचहृष्टिप्नुताउमिनादीनर्थानृविदत्नुत्वंवेत्सि तत्रसंविद्रूपस्यतेप्रतिघेनामनास्त्येव
अतः क्वचिदपिसंवित्प्रतिघानेतिसिद्धमित्यर्थः ॥ ६४ ६५ ॥

ॐ।

नतु जीवविनाशसंकल्पानां बहूनां मोक्षमाह इष्यते सेव तस्याः प्रतिचामहति सप्रतिचलमिति चेन्नत्राह इहेति इहेष्टमात्मासिद्धं संकल्पितमर्थं यः पुरुषः सद्भेदेनैव तेनैव विरमभ्यस्यति सः एवं पश्येत्तदवाप्नोति तथाच संकल्पसादाप्यादेहमोचना नसहद्र: कार्यो इत्यमेतावताचिंत: सप्रतिचलत्वे सर्वेत्रतत्व सेगादितिभावः ६६ अथवा इहेष्टसंकल्पः इहैव मानोरथिकं दिगन्तगमनेन तत्पदार्थ दर्शनादिकरोति इह स्थलइहमिति नतस्यापि मोचलमित्याशयेनाह यासीति त्वं मनसा पूर्वां पश्चि

इष्टसंकल्पिते चार्थे मनसाभ्यस्यति यश्चिरं । सोऽवश्यं तदवाप्नोति न चेच्छ्रान्तो निवर्तते ६६
यासि पूर्वां पश्चिमां च दिशो वेत्सि दिवं विदन् । यस्यास्ति यात्यसौ तत्र मनस्यन्तानेन वै ६७
इहः संकल्पितस्यार्थः स्यामित्यचलसंविदः । देहिनां तु नरो वा यो यामीत्यचलसंविदः ६८

माच दिशो यासि तत्र तास्तान् पदार्थान् विविदन् यः संकल्पिता आस्ते स तो ममसंकल्पितदिगन्तगमनेन तत्र पदार्थान् यान्मनो ममसंकल्पानुसारेण याति यतः अन्यः पुरुषस्तु संकल्पस्य मार्गान्तरो दिशो मनसापि न याति अनेनैव विशेषेण तत्र चिदप्रतिबन्धार्थः ६७ ऐहवादेः संकल्पितार्थो इत्यामिति संकल्पाच्चेदचलसंविदः इत्येवमर्थं प्रतिभासिकः संकल्पदाप्यो व्यावहारिकस्त्वितीद्दशं भवेदित्यपमार्थो देह इत्यः अन्यस्य संकल्पयितुः पुरुषान्तरस्य स्वात्मनि विषयान्तरे वा अचलसंविदोपि तद्दशमपि न पश्यति न इह्यतेन्नत्यर्थः ६८ ॥ रामायनमः ॥ ॥

बा.
नि. ऊ.
टी.
५२

एवंदक्षिणदेशादुत्तरदेशंगन्तो वा ग्रामाद्ग्रामान्तरं यामीत्यचलसंविदो मानसेशरीरेचेतिद्वयंभवेत् एवंप
श्चिमगमनद्वयंचनश्यति ६९ ७० तत्रप्रबोधनः सर्वमेकमेवचिन्मात्रेनदेवामबाधतो नैकसं
वित्वासहस्रंचित्तडात्मनोजीवानांभवतीत्यर्थः ७१ ननुचिदेवचेत्सुरीरायाकारेणास्तेनर्हि
तस्यसप्रतिघत्वाच्छिमोपिसप्रतिघतासस्कात्तत्राह शरीरेति शरीरमप्रतिघमेवास्य यथा

द्वयंभवेद्वयेनघ्नात्यन्यस्याचलसंविदः स्फुरः सोमुविमृगः स्यामित्यचलसंविदः
६८ द्वयंभवेद्वयेनघ्नात्यन्यस्यान्यतत्तज्जगत् एकेप्रबोधनः सर्वेचिन्मात्रेनावदा
त्मावे ७० नदेवानेकसंवित्वासहस्रंचिज्जडात्मनां ७१ शारीरमप्यप्रतिघमथ
सेप्रतिघेचवा स्वमात्मकोयंसंसारोजीवस्यैदपरत्रच ७२ पत्नीपुत्रादिदेहेषु
स्वमात्मनोदर्शनात्मनः स्मृतिपूर्वंचकथनात्स्वप्नमनुभूयते ७३ येनतामसमा

बाधन्यरूपेणसप्रतिघेवास्त्वेतावताकश्चिद्दोषोपिमिथ्यार्थगतगुणदोषैरस्पृष्टानात्मष
णादितिभावः ७२ शारीरनाशेनेनसहजीवानहष्टइत्येतत्कथंतत्राहइतिचेत्स्वप्नदाखण्ड्
चेत्याह पत्नीति स्त्रीपुत्रादिदेहेषुस्वतानोपिशावदेहेनेहागतानांभूतविघातैः स्वप्नदद
र्शनात्मत्वेनतत्स्वीयशरीरस्यापायादीनां तैः स्मृतिपूर्वककथनाच्चजीवचिन्मात्वेशस्वप्नमनुभू

गीता ७३॥

श्री.

जीवतो भूतविद्यादेरेवं प्रविश्य दर्शनसंभाषणादिभ्रमो धर्मः न सत्तस्यागमनेसंभाषणे चेति चार्वाक
ल्पनाप्रत्याचष्टे एवमिति वस्तुतो न सत्ते सत इति भ्रान्त्याबुद्ध्यैपि प्रवंदर्शनभाषणादिव्यवहारः कस्मा
न प्रवर्तते ७४ किं च जीवद्देहमात्रोपि भ्रमः सत्त्वेन्कृतस्य संभाषणादिः किं न सत्तत्रर्थे सिद्धावनुभवश
रणानो प्रसिद्धं जीवति यादृगनुभवः सत्त्वेपि समः एवं न्यायदर्शेसमे सति को विशेष इत्यर्थः ७४
एवमनुभवस्यार्थसाधकत्वेनाप्रमत्वमनुभवयोर्विपर्ययावहायेत त्वमर्थसाधकत्वे प्रबोधेनानुभव

एवं चेज्जीवतो धर्मस्तद्दृष्टान्तरगे जने । सत्त इत्येव बुद्धेर्थैः कस्मान्नैवं प्रवर्तते ७४ जीवधर्मः
सोपि सत्त्वेन्कृतधर्मोपि किं न सन् । यादृगनुभवस्तस्मिन्समन्यायेह्यवस्थिते ७५ स्वप्नवज्ज
गदानमित्येवं सत्यावेडिते । स्वार्थानुभवशास्त्राणामनेनास्यैकवाक्यता ७६ दृष्टिजार
कोजनैकानां पश्यंनामिदुमेदिरे । यावदप्रतिबंताहृकजगन्मदसदात्मके ७७ ॥

मात्रपरिशेषस्वेति स्वप्नवदेव जगदाभानमिति यत्प्रतिज्ञातं तत्पन्दावेडिते सद्वीकृतं भ्रनेन च विद्वदनु
भवानां नस्यत्र यथावस्थानुयः स्वप्नः वाचारंभणं विकारो नामधेयेनेह नानास्ति किं चनेत्यादि
शास्त्राणां चैकवाक्यतापरस्परसंवादेनैकार्थ्यं निष्पन्नं प्रसिद्धमुपपन्नमित्यर्थः ७६ ईदृङ्मेदिरे चे
द्विविध पश्यतो जनेनाद्यानां दृष्टिजालैर्यावदप्रतिबंधपरस्परप्रतिबानसूक्ष्मसदसदात्मके कस्यचित्स
त्कस्यचिदसदित्येवमात्मकं जगदपि तादृगपतिचं इत्यर्थः ७७ ॥ ॥

शास्येसर्वसत्वेनशुश्रमानेसन्मात्रस्यैवमात्राः अश्वभेदाननुविरोधेनेशारकुंचयस्वानुभवमात्रकेनचस॰न्मात्रेआभासमानेसिद्धांतितत्वादेवतदेववार्थवर्जितमपिसर्वार्थात्मकस्फुरतीत्यसर्वमश्नतिग्रशानचेत्यर्थः ७८ अतःमर्थमनुभावयितेमुद्रपायमुपदिशतिश्रुतिगतमिति यथायथामनःस्थिरत्वत्वाग्रात्तेनथातथाश्राशुभवतीतिपरेणान्वयः ७९ कस्यकिं विषयोग्रहः उपादाने ८॰ फलावह

सन्मात्रमात्रानुविधमस्त्वानुभवमात्रके चिन्मात्रेभानमात्रात्मसर्वार्थात्मार्थवर्जिते ७८
सर्वमप्रतियेशांतेजगदेके विदंबरे अनिशानमनाभासमात्मन्येवात्मनास्थता ७९ अच
लात्मंविदेवास्तेस्थिरेत्वाययायथा तथातथाभवत्याशुकिमसत्किंचवापिसत् ८॰
शरीरान्यथकर्माद्धिःस्वानिचसत्वानिच यथास्थितान्युपायोतयोतवाकस्यकिंग्रहः
इत्यमस्तुसदपान्यथास्तुवामेवभूद्भवतकोत्रसंभ्रमः नेचफलानिफलेफलावदवुद्धवा
नसिक्तेनपरिश्रमेः ८२ इतिश्रीमहारामायणेवा॰नि॰वाविपश्चिदुपाख्यानेत्रिचत्वारिंशाधि
कशततमः १४३ श्रुतिः सर्वथाभावभावेषुसमसंवेदनात्मसु नित्यांशनिगृहूपाणांकिं
बद्धंकिंविमुच्यते १ ॥

मावश्यफलदेयत्नेमुंच ८२ इतिश्री वा॰निर्वा॰ त्रिचत्वारिंशाधिकशततमःसर्गः १४३ चिदेवजगदाभातिजगदेवचचिद्यथा शुक्तयोत्तथाबद्धसर्वशक्तिसमर्थता हृदयस्यचि॰न्मात्रमेवेबधमोक्षचिंताभ्युपगतेवेत्याह सर्वथेति १ ॥ रामायनमः ॥ रामः ॥

ओं

इदमिमासोदृक्चिरातानोविधाहरोसंपनद्धटकरकगुणकोकेशोडकाध्यात्मनास्फुरणेनाहंभ्रोजगत
अधिरोपयितामेनविपर्ययस्वति यथितानविवेकावोधातत्संस्थितमस्थिरलस्वते २ विपर्यासमेवानु
भावयन्निदधतिनिधत्मसिद्धे पुरमेस्थानेयथाचिरेरन्यनामेस्थानेनितरले ३ यस्मिन्नेवकालेभवति
तस्मिन्नेवक्षणलवमुत्रुखायवयवयवोदेतेपुंगकल्पादभिधाःविद्वद्भिःकृताः ४ यज्जायताली

विदहिमासोस्फुरतोयाहृशोनाहंभ्रोजगत विपर्ययस्तत्त्वविरतनमबोधालस्वतेस्थिरे १ य
यथापुरसंस्थानेचिरेरेतितदन्यतो जगदप्येवमनिशंवाधावर्तविवर्तवत् २ भूस्यस्ये
वरशैलादिमवन्त्यसदिदंक्षणात् तस्मिन्नेवक्षणोदेतेपुंगकल्पाभिधाःकृताः ४ जग
त्त्वमइवाशेषमसदप्यनुभूयते यमास्तिचेतनिःशेषंचिदयाक्षकचल्पले ५ यथैदो
तोजगतद्वत्त्वतानाक्षिशतानिहि तृणोपयत्तेषांतुनान्योन्यमनुभूतयः ६ सरोक्षिर
क्तृपमकानाहृत्प्रत्येकमास्पदे ततेन्योन्यविदन्त्यन्याहृश्यादिनिध्रतंक्वचित् ७ यथान
नवानस्वमनगराण्येकमंदिरे तथाजगन्तिसभातिवानिनानसंस्पृशंतितो ८ कचेनिरूपण
नस्वामपुराण्येकहृदेयथा नचनामकचेत्यवेसंवित्तिसेतिजगंतिचेत्रि ९ ॥

त्युपलभ्यतेचेटशेषचिदेवकचति ५ नःअस्माकंप्रसिद्धमिदंजगद्यथायास्तितद्वत्तिवजगतोशता
नोशतान्यपुराणिअन्येषांमृगतोसंमीतिपश्यन्तसंभाव्ययन्तुतेषांअन्यत्वमन्योन्यमनुभूतयस्त्वनअ
योग्यमाहितर्याः ६ सरक्षादिशतृणतक्रमशोऽनतवोपुयतेअन्यासस्यास्पदानिविकं ७ एकेनानुभू
यमानत्वादसतिनो अन्येरनअनुभूयमानत्वात्सतिनो ८ तदवस्फुटमाहकचेतीति ९ ॥ ॥

स्यात्मनः अगवबवयवभूतमिव एकस्य सद्रूपमेवापरस्य नीरूपं एकस्याप्येकदा सद्रूपमेवान्यथा नीरूपं तत्सदृश्यात्सर्वं देवनीरूपमित्यर्थः एवमकारणमप्यकारणं ९ तत्रैते जीवानां जगत्संस्कारः किंदेहे सतिउतचिति यदि चेतिर्हि सर्वेषां दृशाः स्युः यदि देहे तर्हि देहापगमे उच्छिन्नरनित्या वोकार्य दृथन्यादृतिनकेवलावेन नापिदेह प्रतिमायाः किंतनसदृशाकारपरिणामेदयस्माच्छिदाभासव्यामयाचित्तभावाया शुद्धैवसंस्कारायभिधाः कृताः भाविन्याः शुद्धिमभावेनेवय

विशुमन्कारमात्रत्वेसात्मोरोहृश्यणमहयं सद्रूपमेवनीरूपेसकारणमकारणं ९ दथ स्याच्छिन्नभावायाःसंस्कारायपिधाःकृताः प्रतिमायाःप्रभाविन्यानसंस्काराद्घः पृथक् ११ अपूर्वत्वात्स्मृतिःसमसंकल्पार्थानुभूतिषु समरूपानुभवायास्तद्दृशार्थं सदृशीश्च १२ इदसर्गात्मसर्गादोप्रतिमेवविच्छिन्ते विज्ञामात्रात्मिकास्वज्ञानात्मात्रामोपपद्यते १३ ॥

भाववत्याः ११ यदिजगत्संस्कारथाशिणाशुद्धैवपरिणामोजगामर्हि संकल्पार्थानुभूतिषुस्मृतिलमेवस्यात्तत्राह अपूर्वत्वादिति पूर्वदृशार्थं सदृशीष्वपिसंकल्पार्थानुभूतिषुस्मृतिरेवअपूर्वत्वात्पूर्वाननुभूततत्ताशयमोपात्स्मोभवतितत्रस्वसत्नुभवायास्तद्दृजन्मन्यसनुभूतात्रपिजातेरभूताप्येवेतितत्संस्कारवत्येवाभ्यस्तेत्रैतिविशेषणस्यार्थः १२ इदेजात्मसर्गात्मजगदपिस

सर्वथाभावभावेषिमायाशुक्तिषु भेदाभेदानोपर्यवसितेनान्यथैपिदृष्टीकृत्याह ब्रह्मैवेतिनञ्चनवेभानेन प्रागभानमित्तिन किंतनादिभारूपेतदेकाप्येवेदंतगदनादिवद्ब्रह्मैवेतिनान्यदेवस्थितेपर्यवसन्नमित्यर्थः १४ सपरमात्मैवकारणंकार्यमितिचोक्तः यतःसपूर्वस्यैःपूर्वंवकारणंसामान्यरूपं स एवविशिष्यते विशेषरूपंचकार्यं कार्यसंस्काराधारोहि बीजंकारणंसम्यक्करोतिकार्यमिति शुत्पत्तेस्तेनैष धात्मैवसंस्कारइत्युक्तः नचकृतिःकार्यानुकूलोयत्नःकृत्यान्यर्थः सम्यक्कारः

ब्रह्मैवभातिजगदित्युक्तमस्मात्तुयथाभवेत् नचभान्नेनवृत्तस्तुब्रह्मैवेदमनःस्थिते १४
कारणंकार्यइत्युक्तःसपूर्वाःसविशिष्यते संस्कारइतितेनेषसंस्कारःकृतिरुच्यते १५
तत्स्मादावपूर्वोर्थोदृष्टान्तइवभातियः ससंस्कारादिनामोक्षोनावासोर्थोस्तिचेतसि १६ वस्तुदृष्टेनदृष्टेचसम्प्राप्तिचेतनेयदा सभावज्ञानिवान्यापिदृष्टवस्तानिद्भमते
१७

रणंसंस्कारइतिव्युत्पत्त्याकृतलक्षणः संस्कारोप्येषआत्मैवोच्यते १५ ततत्रसमादावपूर्वोजाग्रदर्थोविलक्षणोयोजाग्रदर्थोदृष्टान्तइतिभातिसएवसत्त्वमार्थत्वात्संस्कारोवासनारागोद्वेषइत्यादिनामप्राप्तःकोनकश्चिद्वासोर्थोन्यश्चेतसिसंस्कारनामानिविद्यतेत्यर्थः १६ ततुसंस्कारावेवस्तुसमेदृष्टेजागरेस्वप्नेदृष्टेनवादर्शनमात्रेणनास्तीतिमंतव्यंयतस्त्रिमाकाशोवेतनेसदैवास्तिनत्वसावात्मापिसादिसभावात्स्वप्नेभातिजाग्रद्दृष्टपदार्थवस्त्वानितराज्ञमतेविस्तीर्यते १७ ॥

बा·
मि·उ
टी·
५५

तदेवसाधनैः संपन्निसद्गुरुबलावधारितब्रह्मीभावप्रत्यग्ब्रह्मणा लक्षणवेदान्तार्थात्मसत् एवं प्र
सिद्धेन सर्गवाधात्मकं सत् यथास्थितेन स्वभावे प्रवर्तते एतादृशेन तत्स्वभावनिश्चितेनेः पंडि
तेः सर्वोस्वपरमपुरुषार्थस्वरूपसिद्धये प्रागज्ञानमात्मैव जगन्निस्सारः सम्यग्विचार्य
ज्ञातस्तद्वैयर्थ्यमेवमाद्रश्रुतिवाक्याचार्यस्त्रैः प्रक्रियत इत्यर्थः १५ इदानीमत्पकृतस्वप्रद॰

वेदान्तार्थात्मकं एवं सर्वभावे प्रवर्तते ततो विषयव्यवस्थाहेतुः क्रियते स्वार्थसिद्धये १९ स
मेतज्जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यात्मकत्व जाग्रज्जाग्रदाभासैः कृतमिमेव तद्विदः १६
तमोवाधाविवासैर्दृष्टिनेभावाः स्थिताः स्वतः तेस्वतः संप्रवर्तन्ते कार्यसंस्कारकार्त
ता २० एकेनचाद्यावविन्माशेसमेतज्ञात्मनिष्ठति पुनर्लब्धायतः स्वमपकमात्तस्य
मुमर्के २१ विद्याभिस्समसविनियोसेवजगदुच्यते सर्वप्रेमलयः सोऽक्तस्वस्मात्मावो

भीतप्रकारमनूपद्द्य इतिसमेत्यादिनमसेधो जाग्रत्संस्कारस्वज्ञात्मकृतनव मर्वद्रूपेण
सं प्रजाग्रदेव जाग्रदाभासे जाग्रदनुभावेन कृतमिति तद्विदः केचिन्मन्यन्त इत्यर्थः १९ तत्र
यतो वाधो भासेदाइव स्वमायात्मका भावाः स्वतएव स्थिताः ते च स्वत एव स्वस्वाकारेण प्रव
र्तन्ते तत्र जाग्रतः संस्कारक र्तृता केत्यर्थः २० विमेसर्वे भावाः स्थिता इति ज्ञातो ज्ञायते त
जाद्द्वकमिति २१ २२ ॥ ॥ ॥

मे·

एकउक्त्योपपत्यात्मश्रुतिः अनन्यात्म यथास्वमेषु यथावाभ्रदर्शनलेशुहृद्वेऽशुवनपर्वतादि श्र
नन्यात्मतद्दिन्धः २४ परमाणवत्परमस्थूलं ग्रानन्तविस्तीर्णं चकालतोप्यनादिमध्यपर्यंतं
२५ तस्यागामिवग्रनन्यद्रूपि श्रेयोतिसंबोधवदा २६ न्यायाकुरुशाभ्रोक्तशुक्तिकलापात् परिच्छि
नात् जगत्परमाणुदरेपियातिस्थूलतापरिच्छपरमास्तुत्वचिन्मात्रतामापद्यतइतियावत्

एकमेवचिदाकाशसाकारत्वमनेककं स्वरूपमजहद्वसेघनत्वमइवतज्जगत् २३ एवं
चित्परमाणवेलजगज्ज्ञावमिदंस्थिते तदनन्यात्मचामोगिस्वमादर्शनलेषिव २४ चि
द्व्योमसेचिन्मात्रेघपरमाणवदातते अनादिमध्यपर्यंततदेवजगदुच्यते २५ तस्मा
द्यच्चिदाकाशमनेनसततंस्थिते तत्रास्तीतिजगज्ज्ञानंतदेशानन्यद्रूपियत् २६
चिन्मात्रएवभवनेतदरेचिन्मयजगत् इतिन्यायाज्जगद्यानिपरमाणुदरेष्वज २७
तस्मादद्वपराणवात्मासमस्तजगदाकृतिः सर्वत्रैवचनिष्ठामिपरमाणुदरेष्विव २८
चिन्मात्रपरमाणोःसज्जगदात्माप्ययंनमः यत्रनिष्ठामहत्तत्रपश्यामिभुवनत्रयं २९
अद्वचित्परमाणवात्मातेनचित्परमाणुना एकतामागतोवाविवाविशेषवतदीक्षता

३० कीदृशेनकुरुशास्त्रोक्तन्यायैः परिज्ञातेनतत्वानुभवाभिलापनदर्शयतितस्मादिति २८ २९
चित्परमाणवात्माशोधितत्वपदार्थरूपोहंतेनचित्परमाणुत्मशोधिततत्पदार्थरूपोह्यना
शोधिततत्पदार्थेनब्रह्मणासह तदीक्षणात् एकतामागतः तथाचश्रुति यथाजलेजले

त. ३०॥

बिम्बेदीरेखीवद्यतेस्तन अविशेषोभवेन्नहजीवात्मा

वा. नि. उ. टी ५ ५

एवं सर्वात्मप्रसंगे नात्मज्ञानरहस्यमुक्त्वा प्रस्तुतकथामवलंब्याह नदीजइत्यादिना तदनुभूतिस्वात्मात्मीयेतरवासनामयजगदनुभवसहदिति प्रकृतकथाशेषानुसंधानोक्तिः यथा प्रोक्तवेसत्वरूपेणस्थितेभाविबीजे प्रतस्यभाविविचित्रसहस्रगर्भनदंदनार्थ २१ तत्रमेप्रेतरे वात्मनितदीयमदीये अन्यदीये च सर्ववासनामयत्रिजगद्रूपमात्मनि अन्यचैतन्यैकचित तज्जगद्रूपं

नदीजः सम्प्रविश्याह स्थितस्तदनुभूतिवत् ग्रेतस्यत्रिजगद्रूपो यथाग्निर्बीजमज्जने २१ न त्रमेत्रिजगद्रूपमेतः कचितमात्मनि तथात्मजनदा सो विपतेके न चिन्कचित् २२ यत्र यत्र यदा भाति सर्वमेतत्प्रदितीर्णेत्यन्तवाणाभ्यन्तरे दृश्यं निजविज्ञानमेव तत् २३ भाति सर्वमेव यदा जतो जगदाद्यनेदमानन चिदणोरेवतज्ञात्रमात्मनस्तव्यदात्मना २४ आपडवाय अकारणोऽवं दृश्यत्वकथमेतत्प्रसिद्धति सकारणो बहुरूपत्वमप्रेसर्गादिधीगतः २५ शुनि अकारणपदार्थसर्गआदौ प्रवर्तते सकलकारणाभावायतः सर्गात्मविभ्रमः २६ अकारणानामाभावानोमत्यतासम्भवादिह कचिन्मप्रतिघः सर्गो न सम्भवति कश्चन २७ अतोदमित्थमाभाति भास्वरे चित्स्वभावतः सर्गादिशब्दपर्यायमाद्येनपरिवर्जिते २८

किंचिदपि वासेन तद्दिदं शोभेवात्यताप्रसिद्धेरितिभावः २९ ३३ तत्पदात्मनात्मप्रत्यत्वात्मना ३४ कथप्रसिद्धति अकारणकस्य खशृंगादेःस्वरूपसिद्ध्यदर्शनात् यदिसकारणंतर्हि समेचदादिसर्गकारणदण्डचक्रादीनामभावात्सर्गधीः कुतः कारणादिति सद्विद्वानस्य प्रश्नः २५ अका

शमिष्ठात्सर्गेजगत्कारणकलितमहत्तिभाव २७ २८ ॥

अं कारणकत्वेनवच्छैतत्सर्गवच्छास्त्रेतसमर्थत्वस्कुलिकस्मात् अकारणकत्वे कि २६ अकारणकः सप्रतिघ स्थूलसर्गो न सम्भवति प्रत्यक्षसिद्धे

इतिउक्तरीत्यासर्वेषुकारणके श्रवनममभाविनेसति ब्रह्मरूपिणि परस्यश्रवयवाभासेमाया प्रतिबिंबचैतन्यनित्यस्यात्मनः भेपाधिकावयवात्मनाश्रनोनात्वेपिनानात्वेश्रुत्वंतमयुक्तेब्रह्म एवब्रह्मरूपिणि श्रनाकारेपिसाकारेपिसाकारे श्रप्रतिघप्रतिकूचतिश्रनिभातेसतिनिराका रेनेब्रह्मैवविरूपत्वात्स्फुरदशः साकारमिवभानात्मभूत्वादेवर्षिमुनिभारूपेस्याद्वेनैवमेक

इत्यकारणकेसर्वेकचतिब्रह्मरूपिणि परस्यावयवाभासेनित्यात्मावयवात्मना ३८ ४८
श्रनानात्वेपिनानात्वेब्रह्मएवब्रह्मरूपिणि श्रनाकारेपिसाकारेकचत्यप्रतिचेश्रति ४८
नद्ब्रह्मैवनिराकारेविरूपत्वात्स्फुरदशः साकारमिवभानात्मभूत्वाश्चावरजंगमे
देवर्षिमुनिभारूपेकरोतिनियतिक्रमात् विधीश्चप्रतिषेधांश्चदेशकालक्रियादि
कान् भावाभावग्रहोत्सर्गस्थूलसूक्ष्मचराचरा: श्रर्थांश्चभिवरंत्येतेनियतिर्नाबिर ४०
लासतः ४१ ततःश्रुतिभावानांसकारणकतांविना सैकतादिवतैलानांनसंभ
वतिसंभवः ४४ नियतिर्नाघकश्चैवब्रह्मतत्त्वागमात्मना सौगतेनसंघमघतिकरोति

ज्ञेयाकारे स्फुरति

मात्सर्वनियतेविधिप्रतिषेधार्थांश्चकरोतीतिफलितमिति वक्तर्षामन्वयः ३८ ४ ४० ४१
श्रस्मात्तस्मादेवभावाभावार्थव्यभिचारोपिनतत्रियतेर्व्यभिचारइत्याह् भावेति श्राश्रुविला
सत. सर्वास्तमयलक्षणोमोक्षमर्यादीकृत्येत्यर्थः ४२ ततोनियतिकल्पनात: श्रुतिनिय
तिविशेषरूपोकार्याकारणतोविनाभावानांसंभवोनास्ति ४४ तस्मात्स्वप्रमाण:नियतितत्कल्प

कोनाथकोभिकानीवद्भिकारदयमहंश्रेगत्रस्मात् आत्मनाद्वैते
वमहतनद्वैतेतेवकिनघ्नातोनापकारिणपरकरोमिवसवमयतीति
यङ्क्ति ४४ ॥

वा॰ नि॰ ३ टी॰ ५७ अनपेक्षजीवस्यैवमेवकाम्यत्वमलरहस्यः सर्गः प्रवृत्तिरूर्ध्वमनिष्टश्चकाकतालीयवत्प्रवर्तते ४८ का
रणप्रयुक्तं कार्यसन्निवेशविशेषनियमएवनियतिस्तांसन्निवेशनियतिं विनाकारणमपि प्रज्ञाते
प्रसक्त्यातेनशक्नोति यथाम्भसः चूर्णपिंडवदकपालाद्युत्पन्नमसन्निवेशविनानतिष्ठतितदिति
भावः तत्सन्निवेशस्याकारणात्त्वात्तेनेनसर्वात्मनैवात्मनिकः इयोयथातथाविधं प्रामोदमनुवर्तते

प्रवृत्तिरूर्ध्वोवानिष्टमेवमेवप्रवर्तते काकतालीयवत्खेदादावर्णीइववाविरिणि ४८ स
न्निवेशादिनियतिस्तांविनाप्रतिबोधयं प्रसक्त्यातेनशक्नोतितत्सर्वात्मनाहृदये ४७
एवंसकारणंसर्वं सर्वदाहृष्यमेडले यस्यसर्गोयतः कालान्तरः प्रभृतितेऽपि ४८
भात्यकारणकप्रसक्तसर्गात्माप्युपपति तेषत्येवत्वभात्येषकार्यकारणहृभ्रमः ४९
काकतालीयवत्सर्गस्थितेत्वाहृत्तिरूपियत इदमित्थमिदनेत्थमितीयनियतिस्थि
त्थ त्थ तः ५०

इत्यर्थः ४७ एवंनियतिकल्पनातः सकारणंयेप्रतियतः कालान्तरभूतिर्नियतिर्यस्यसर्गेप्रवृत्तो
तेषत्येवनपुरुषान्तरेकालान्तरभाविपदार्थेचप्रतीत्यर्थः ४८ सकारणकंप्रसक्तप्रवृत्तमतेऽपि
सर्गात्मापिभाति ४९ विवेकिदृष्ट्याकाकतालीयवत्सर्गस्थितेसनिपूर्वापरभावनियममात्रद
र्शनादिदेवटादिहत्येदंडचक्रमृदामप्रीतोज्ञातेइदंपटादि तरीवेमादिनइत्यवियेज्ञानमि
ति पर्यालोचनेननित्यवदस्यपदकाकारणनियतिरिवस्थितेत्यर्थः ५० ॥ रामः ॥ ३०

जन्मभावानामवस्थंभावि विनिपातो पर्यंते मेसकारणकत्वमेवेति यो मन्यते तस्य ज्ञात्रप्रदृश्यस्य प्र
कारणान्तसंभवेति नहि स्वप्नसृष्टान्यानरानेनरे ज्ञात्रप्रपंचोत्पत्तौ कारणानि सेति एवं ज्ञात्रप्रभु
प्रभृतराने नरे स्वप्रपंचोत्पत्तावपि कारणानि निरूपयितेन शक्यतेइति सोपि न संभवेति नव
ज्ञात्रदर्शितः स्वप्रपंचस्तथैव लेन सदृशेनापेक्षेन एवं स्वस्वरूपेण नित्ये ज्ञात्रप्रपंचो पीत्यर्थः
५। यथा मेधवशात्मानो न सिस्वप्नेदृष्टाः सलिलो भुवनभिश्याप्य स्वस्वसेतो मात्मलयभ्रमाः तत्र किंवा

सकारणमभावानां स्वस्थंभावि विनिक्रमे ज्ञात्रस्वमदृशो नेह संभवत्यपकारणाः ५१
यथास्वे सलिलामेघसंभो मात्मलयभ्रमाः इत्थं नेकारणो नभ्युदयतो न तु भूयतो ५२
सर्वं वस्त्वेकचतिः सर्वदा युक्तः यः स्फटिकशुक्रः यो यथा भावनानुभवप्वस्वधेश्च
क्रिमान्नजयति जीवतात्मकः ५३ इति श्रीमहारा॰ नि॰ प्र॰ पदार्थविचारो नाम वव
सुन्नाविंशाउत्तरशततमः सर्गः १५४ ॥

रणोन्वयाद्दृष्टपेले किं वा तत्र अन्नितोपि स्वप्न नोपमा
णां तेरे वानुभूयतो संभावना योलोटन किंचिन्सिभाविलभित्यर्थः ५२ उक्तप्रकारा अस्य प्रपंचे
कथमिति पादिकायुक्तः यः ऊतु केषपि सर्ववस्तु शुद्धि सिद्धिमतो स्वतएवैकचेति यथा स्फटिकम
णयः शुक्र यो कासनि प्रकाशस्वभावक चेकेन स्वतएव केवलिनदेव तस्मात्सर्वं चेतत्त्रति लीयेशास्त्रा
नुसारि युक्तिभावनानुभव एवं स्वप्रसिद्धः एवं सर्वं तत्तत्मिनि ध्यशक्तिमान् सर्वं प्रमाणाजीवितात्मकोज
यति सर्वोत्कर्षेण वर्तत इत्यर्थः ५३ इति वा॰ ता॰ प्र॰ उत्त॰ चत्वारिंशउत्तरशततमः सर्गः १ ५५

सेषामपि तासां निलाप्रयोजीवस्योजसिकल्पिताः सुषुप्तभेदाइत्यनेन तथा देवीसविभ्रमाः श्येजीवः बहिर्वहिरिंद्रियैर्वासमेवसमंवेतिस्वप्नस्थ इंद्रियैरंतः समंचेतिवाह्योनदेवस्य ह्यभयत्रव्यापारसिद्धे र्धर्ममिनीत्यसंवेगिनेद्रियैर्लहृदयमपिविना २ तर्हि बहिस्थैरिंद्रियैः वासमेवसमंचेनिद्रावहि र्व्यवहरतितदाकिमंतरवखंदावोनास्त्येवनेत्याह यदेतिश्च स्येवकिंमनोराज्यकल्पः समं कल्पार्थोऽज्ञानेनअनुभवनेयस्तनथाविधोनुभूयतेनस्वमात्स्फुटोउभवनइत्यर्थः २ अणमात्रे

यतिः बहिस्थैर्वासमेवान्तरेन्तस्थैः स्वप्नमिंद्रियैः जीवो वेत्ति ब्रह्यस्यामिनीत्यसंवेगिभिर्द्वे
ये ॥ १ यदिन्द्रियाणि तिष्ठन्ति वासनस्त्रुसमाकुले तदज्ञानानुभवतः सकल्पार्थोनुभूय
ते २ यदा त्वन्तर्मुखो न्यैव सम्यग्दर्शनतदा जगत् अणुमात्रं स्वबपुषि जीवस्तेनाति वेत्ति
तत् ३ क्रमात्स्वप्रतिभानास्ति किंचिदेव कदाचन जीवेद्यानामहाणां हृदिस्फुरन्ति
दाजगत् ४ जीवेनेत्राणीन्द्रियाणि यदा वासमयास्यले तदा वासानामके वेत्तिचिति
जीवो जगद्वपुः ५ ॥

वासनामात्रत्वात्तदतिसूक्ष्ममपि स्वात्मे जगत् प्रतिवेत्ति स्थूलमिव पश्यति स्वप्न एव तस्य ज्ञानाज्ञानानुभव इत्यर्थः ३ वासनासंततेर्वा जगतः प्रतिवेत्ति स्थूलं वस्तुतो नास्ति जीवस्य ईक्षणानो दर्शनकारणभूतानां महाणां इंद्रियाणां स्थौल्यकल्पनेन प्रतिभाति प्रतिभानाया हृदि मेव स्थूलं जगदित्यर्थः ४ अत एव बहिरंतर्वा यत्रैवेंद्रियप्रसरस्तत्रैव स्थूलवज्जगद्दर्शनमित्याह जीवेति ५ ॥ ॥

श्री

श्रोत्रादिश्रवणेनसर्वादीनामप्युपलक्षणं श्रनिलमूर्तिमान् पंचप्राणाचटितः ईद्दितमिष्टा प्रधानसेतः
चरणाचलहृद्येनदात्मकः संघातश्चनिवाद्दिकदेहः सएवकूटस्थचिदाभाससेवलनाच्छिद्रूपोजीवः
प्रोच्यतइत्यर्थः ६ ताद्दृशोजीवःसवासनामयेजगत् श्रेतःपश्चपतनामवहिरसवासनाभावाकू
यतन्मयेजगत्पश्यतितत्राहसर्वेत्रेति तत्रकूटस्थविदेवचिदाभासःसमष्टिव्योममयःसन्सर्वत्र
सर्वदा सर्वेंद्रियमयःस्थितस्तस्मिन्सर्ववासनाधिष्ठानेबाह्यंजगदध्यासरूपपन्नएवेतिभावः ७

श्रोत्रत्वग्दृग्घ्राणजिह्वाचेतोऽहितात्मकः संघातःसोऽयमेकोजीवश्चिद्रूपोनिर्लिप्तोविमान्
सर्वत्रसर्वदाजीवःसर्वेंद्रियमयःस्थितः विच्छिन्नोमायया तेनसर्वंसर्वत्रपश्यति ७ स्त्रे
ष्मात्मनारसेनांतर्जीवश्चापूर्यतेयदा तेदृशाएकेएवरूपात्मातदानेवविदति ८ ह्री
राणीवोढ्वाडीनोनमश्चुरेदवान्विते सर्वांस्तिफलपश्यामिकल्हारवलितानिव ९ पुष्पा
श्रयतिधानानिपरिगीतानिषट्पदैः वसेनातःपुराणेनरुद्धानान्नुदितानिवे १०

ननुतःस्वप्नविशेषेवचित्रदर्शनेनेजस्त्रिविष्टस्यजीवस्यश्लेष्मायत्नरसविशेषपूर्णनाडीप्रवेशाद्य
तिनिमित्तेनतत्पश्यतिश्लेष्मात्मनेत्यादिना यदाउपसंहृतकरणविस्तारःसएवरूपःसहसदा
विदीर्णकोशभागसमाप्तनस्थूलनाडीनः संचारयोगपत्तेनेव जीवोनाडीतर्गतेनश्लेष्मात्मना त्रत्र
रसेनश्चापूर्यतेतन्नत्रदाएकेतत्रैवनाडीतर्वत्तमानप्रकारान्त्वामश्रमान्विदतीत्यर्थः ८ सपंदीरा
णीवे उड्डीनरवभूमावरोहदघान्वितनभःविंदतीतिसर्वत्रानुषंगः ९ पुष्पमयानीदिव्यान्याणीप्रति

वा.
नि. उ.
टी.
५५

११ तरलाः शाफर्यस्तल्लहरणा तरंसेलदणाः १२ इंद्रमयैस्तलेः कुट्टिमैः कृतानिवसेयानि १३ १४ विश्रांतः हरिणगणशशकाः श्रूयत्र १५ भासमानमासनस्थानसेवसेस्थानेसेना १६ बिलीनाभ्रांनि मेलः शरदाकाशएवकोमलाः स्थिराः १७ कदलीकदलीवनगभेदाः तरुगुल्मभेदाश्रुयिः विमालाः पर्वतपंक्तीः १८ हेलावलिनेहृमिलेभुक्ताः अस्तनसेवलितशाखामालतिकालता

उत्सवामेगलाकीर्णालीलालोलांगनागणान् महभोज्यामपानश्रीपरिपूर्णाग्रहानि तान् ११ सपुष्पाः केनहसमानरलानरंसेलदणाः विलासेनावृषियानिसरिनोमलयोव नाः १२ हिमवत्कुसुमशृगानिसेयानिशिशिरान्यले सुधावधोमभित्तीनिकृतानीडु मलेरिव १३ शिशिरासारहेमेनप्राहृदमेचहनानिव स्थलानिनीलनलिनीलता शाद्वलेवनिच १४ पुष्पप्रकारसंछिन्नाविभिन्नहरिणाधयाः स्निग्धपत्रतरुच्छायाः परोपवनभूमिकाः १५ कदंबकदमंदारदेडकानिभिः भासमानासनस्थानसंस्था नाः कुसुमस्थलीः १६ नलिनीजालिनीनीलाः पुष्पकस्थलधारीणीः वनीवलीवि लीनाभ्रनिर्मलाकाशाकोमलाः १७ कदलीकदलीकृदकदंबकृतपोवराः शिशिमा लाप्नुलचारुलीलापल्लवपेलवा १८ हेलावलितधम्मिल्लकुसुममालतिकालता इ वबालांगनाभूतनन्वानास्तनुगात्रिकाः १९ उत्फलश्रवनलिनीनिभाः नरपतेः सभाः इवस्थितान्तु्यतन्वानाबालांगनाविंदति १९ २० ॥ श्रीरामचंद्रायनमोनमः ॥

३०

वनमालाः वनपंक्तीः विलोलोत्तुङ्गालोलाग्रतालीपुञ्जस्य सम्पदिकावनालीभिः कलाः गंभीराः
१ धराधरेश्वरैः एवंविधैर्वनालोलायितधराधराः पर्वताः यास्तथाविधाः दृष्टदिशः २२ ॥
अप्राणानाडीहृद्यमानप्रविशाद्यपञ्चाग्निरसप्राणनाडीहृद्यास्तानाद् पिलामनेत्यादिना २३
मालालीविंदतिपश्यतीनियावत् २४ मालालीरेवविशिनष्टि सेनमेनिसेनमसिकनानासेके
वलीवलयविन्यासविलासवलितोगिकैः वनमालाविलोलोत्तुङ्गतालीकाकलीक
लाः ३१ धराभरकरालोगधाराधरधराधराः दिशः शीकरनीहारहरोदरधराद्या
पिमालमनाश्मनातजीवप्राणैर्यदा ३ मानरागमाशान्मानदानैर्वविदति २३
पवनस्पन्दसंशुष्ककिंशुककुसुमशोभनाः मालालीकज्वलोभोगदलपलवपेलवाः
सेतमसिकलासेकसनीहारसमिश्रिताः दावानलशिखाश्यामधूमश्यामलदिङ्मुखाः
हिमानुककर्कशानर्कांशुकधाराश्रितविषः दावदाहविभावेशविपरीतरसाकराः २९
स्वेदमुक्तीकृताखिलासितत्रैलोक्यमंडले हरतहाराणरमणानिप्रतदेगहनाम्यपि २२
प्रतरन्तु गतसंशुष्कसरन्मारमहापिव स्थलाम्पहहपर्वाणिभूतपूर्वनदगणिव २५
सनीहाराः सवाष्पाः सविलहणाः शिवाशाभ्यः २४ चञ्चधाराइवशिलानिशितास्तिसोयेषांवि
परीतविशेषनोव्याप्तारसाकराजलाशयायेभ्यः २६ स्वेदसारैर्धाणास्त्रिजसेदनोईशतदेहि
हणत्मतृणादीनाभिर्तिनैविद्यनयुक्तानिगहनान्यरण्यानपि २७ प्रतरतश्वहन्नगान्तसोपशु
सरन्मार्मसहपिशोभमोन २८ संभ्रमोभयेनहशादधागोभ्रश्रपावनेसंपश्यति श्रमतवतहप

बृ॰
नि॰ द्रु॰
टी॰
५१

गृहादिष्वमीतेषु अभ्रिकाः मलदग्निमतोदिशः पश्यति तद्दिनेषु निगीर्णाहरति भस्यतीतिमृदि नाहारेषु संजहातिमुच्चेतिवर्षतिनचापिथा मननमत्वाये श्रुधानल्बोद्गानशारद्वीप वमेतानितिपरेणान्वयः ११ तयोः पत्रेलेनाद्येरभवाभिरुद्धिमिश्रुभिर्दिनाशाखादिनाः ३

अरज्जालिनमाकारेभुवननभमग्निवत् पांशुपरतनदेशानिदिक्तलानिच स्थानिच १० महग्रामार्णवाभ्रंधिवनखोमाग्निकादिशः तद्दिनाहाराहानेतासंस्थाङ्कदचट्टो ऽदान् ११ शारद्वीपवसन्ताश्रुतापानानपदायिनः तमापत्रलमोचाभ्रञ्जुष्मपि हितावनीः १२ सौवर्णमेचरनलेभूतलेदिकटानिच तमान्यदभ्रमरसीहिमशै लस्थलानिच १३ रसानुरमैवातेनजीवप्राणधनेयदा डोजीनरणमाजान्माण दानजैवविदते १४ वातविल्वज्रसमितादपूर्वंवसुधानले शत्रुवीनगरग्रामशै लाद्रिवनमंडली. १५ उड्डीयमानमात्मानेशिलाःशैलस्थलानिच यनचुंचुम सारावानचक्रभ्रमणादिवं १६ हयोष्ठगरुडोभादहंसयानावरोहणं यद्दविषाय

वनीःभूपदेशान १७ यदभ्रावकुलाःसरसीःहिमशैलस्थलानिप्रदेशभेदोप्तुतमानुप श्यति १८ रसेरमरसैर्वाकपितादेभिरनुहस्यंरिके केवलवाधुनेवषीनाडीप्रदेशप्रविश्य एमात्रान्माजीवाःयदावातेन प्राणधनेतदात्र प्राप्तके रोजीनरेवहमाणस्वप्रविदते १९ शत्रूवैरवैहरविलहण १५ वनानीचुंचुमेगीजनेःसरावानसशोहार्दश्मान् विनेवकुला

इति भिर्दिवाउर्व्यानदीशाखुसहितानोवनेभवतीतिबनभुवोद्दलादयलिघोग्रामालोपुरदिशाचभयो
न्मुलोगानामनुष्यादीन्तांवकंपे ३८ ईक्षमिनोतिपरिक्षनम्याभासेस्वानेक्षोभायस्वेनथाविधेपादप
गिरिंच ३९ क्षमायेकेकपत्तिननाडीभागाहृष्णन्नमात्रकालक्षयेपत्तिननाडीहृष्णेस्तानाहृत्वाने
स्मादिना ४० स्फुटतोग्रहामोक्षोयानोगिरिकटकानांचारावेःसटश्रमम्पादपमंडल ४१ सिंहेवोर

सोद्धिपूर्वीनदीशानांवनभूगमपूर्दिशे कंपेभयोन्मुलोगानांबुहुदानामिवाएवि ३८ ग्रं
यहृत्पनिपतिनेविपुलेसंकटेप्रवा ग्रथवाहृष्टमानानेक्षमाभेपादपगिरिं ३९ वातपि
नद्धेपापुर्कोजीवग्राएधंनेयदा भागेवीनवशोग्राभेरानोसोविद्दनेतदा ४० पतेनीपावं
नीहृहिमशिलाहृहिसंकटे स्फुटाहृकटकाराव्अमम्पादपमंडले ४१ श्रमद्भिर्वनवि
न्यासैःसंदिग्धोभोपरोत्कटं सिंहवारणवर्षाभ्रनिरंतरदिगंतरं ४२ तालीतमालहिता
लमालाज्वलनसंकुले गुहागुग्गुमनिकादंभाकारचनचर्चरे ४३ मेरुमंदरमंथानशा
हृसंदर्भसुंदरी दरीबलनहुर्वारमिथःसंघट्टचट्टिता ४४ शृंगैसंघट्टसहृशाःक्रेंकारो
न्कारकर्कशा नदीशुंकालतापातसस्वरामनभस्तलाः ४५ ॥

णोर्वर्षाभ्रेशुनिरंतरंदिगंतरेदिङ्मुखे ४१ तदेवदिगंतरेविशिनहितालीति ४२ दलनेहुर्वारो
थोमिथःसंघट्टेनचट्टितोहरीपश्यति ४४ गिरिशृंगहृयमध्यप्रवाहध्वनिभिःशृंगद्वयसंघट्टनस
हृशाः चक्रवाकादिक्रेंकारोन्कारैःकर्कशाःशुकालतावदायतनैःसहृदामसहितमिवनभस्थले

ज्ञा. नि. उ. टी. ५९

स्यैस्स्यैः प्रलयार्णवादिदर्शनसम्भोधितस्मादेवनिर्मितादितिस्सवयमार शिलाशकलेति शिलाश कलपूर्णैरर्णोभि. मतैः एर्णैरेव महार्णवेपरुषति तमेवमर्णयति वर्हविस्यादिना वर्हतावनानानु नानावोद्धानेर्वटिनमास्फालितेब्रह्ममंडलसमर्षिलोकोयेन ४८ परस्परेतरेवसेकेविनिर्मूष्टानाधो मानोदह्मानोदिवाहर्शनेननदेतरेरहेनमिवस्थितं चटनदिशाग्राहिएवन्य. कटकटारावसेलनस्य

शिलाशकलपूर्णार्णवार्णपूर्णोविरमहार्णव वर्हहनद्यनोद्धातवहितब्रह्ममंडले ४९ पर स्परविनिर्मूष्टदर्शनदर चकत्कटकटारावस्फुटत्कटककिते ५० खपातपवनाधु तवनवातलनोदये रणदाम्महुघहूर्णकवुंवावुत्तथारिणि ५१ ग्रावभेदोङ्कटभेदोस्वैर्मदैः मेरुस्मारवैः कूराक्रंदैरिवाभानिविराजितजगत्रये ५२ इतितेःकाएपाषाणस्यघुवा तमटेत्मनः पविपीडितवपात्सेयदाजीवाजडीकृत. ५३ मदेतःकीटकमणवशिलोतर्ग तमेकवत् गर्भस्थापक्कषिष्पुवत्फलोतर्गतबीजवत् ५४ ॥

दृशिरद्धिकटकेहेक्विते सेजातटंकोतपुनिमिवस्थिते ५५ खपतेनीनिखपानोघः पवनस्तेनाधुते पितेयदहनेतव्रवातानुसारिलतादघोलतालास्ययेस्मिन् रणदृशान्मक्रतेदिष्कर्पूर्णैः कर्डुरवैणर निपात्यभुजानानिशावलादीनिपारयतितस्मील ५६ सगुराक्रमणास्माकपूर्णोनस्महृतेभटाङ्गः टानेप्यूरणाभेदेषु परस्परविदारणोधिवोत्थिनेमेरुलालीवनादिमरमरारवैः कूराणाप्र णिनामाक्रंदैरिवविराजितजगत्रयेतदाभातीत्यर्थः ५७ त्रिधामपूर्णनाडीषुइतिवाणितप्रकारेस्तेः

व पविपीडितयाति ५ मदेतःकीटवन्नाहश्मापाणा विकचपात्रमवतीतिपतीघसर्वेणवेष ५५ ॥

श्रृं. सर्वजनप्रसिद्धि कार्ष्णवणकश्रृंगुप्तेकोम्भेटेकोहत सत्तमितनदीहृतोनमी

५२ तच्च मर्दितकदाकेन निमित्तेनाशुभमुत्पतितदा ह सोऽपि चेति यदा येन जीवः पुरीतितिना डीयंत्रे सर्वथा
सास्य त्रचदितहृदयास्थिशंखपुपन्नचितेप्रविष्टोभवतितदा अशेषसंवर्धसोऽपि धीसमवायास्मिन्प्रदेशे
शाणापवनप्रयुक्तेन संदेनवर्जितः समुत्थितमतापवनोपाषाणो नो पूर्वेणाग्रेयिनाशिलाप्रदेशेन विले
निरुद्ध इव तस्थितः वापारासमर्थः कृतो भवति तदा शाशक निविड तेरोजः पुष्टितते जो नरेवशैलको
श शिलाजटवत्तदा भंग्रस्तानगाढमादं यद्धृपोदरोपमं तच्च मतुभवतीति हृद्योऽन्वयः ततः पुन

वीजादवयोनकस्त्वंकुरेणावृत्यपिंडोदराण्यवत् । अशीनसेवकोशस्यदारुपुत्रवदेहवत् ५२
सोऽपि धीरोऽसमवाप्तापानपवनसंदर्वर्जितः । प्राणमत्यपुरेणापिलापरेणानर्जितः ५३ नदा
निविडतेजोनरेवाशुभवतिस्वयं । तच्च मेशैलकोशाभमंदहृपोदरोपमं ५४ यदापविला
नेयत्वं पुनः सोऽपि येमागाने पुनर्वैतितदाजीवः समं प्राणाववोधितः ५५ यदातस्मिन्प्रदे
शेन भोगाभागान्ययनेतित देहेपरिणामतोतस्तदावेत्यङ्किवर्षणे ५६ वह्नेवर्वह्निवह्नना
स्वल्पेनाल्पं प्रपद्यते वातपित्तादियोगेन वहिरंतश्च संभ्रमे ५७ ॥

तमेकथंमायातितत्राह यदेति भुक्तमन्नेयदापाकेनपरिणतेयदाचन्नरसकृतप्रवेशमार्गनिरो
धापगमात्पुनः सोऽपि धीसमागतेतदातमोनिर्गमनयत्नं प्राणसंचारेणाप्य पुनर्जीवः प्राणेनाववो
धितासन्सप्रबुध्यते ५५ देहेपरिणामेनरसान्नरसाः यस्मिन्प्रदेशे जीवेन नाडीभागेभ्यो भागेन प्राणेपन
तितदा गेजोतरङ्किवर्षणंवेत्ति ५६ वह्निवह्नना वह्ननाकृतवजाठराग्निना मेनवातपित्तादियोगेन
वहिरंतश्च वह्नेवसंभ्रमपद्यतीति वह्निरपि आतिदर्शनेव एयितेपीडिकारचन ५७ ॥

बा॰
निरु॰
टी॰
५ १२

तदेववर्णयितुमुपक्रमते पश्यतीति ज्ञानेन्द्रियैः कर्मेन्द्रियैर्वेति वा ५८ वातपित्तकफादिनात्यर्थैः स्व
स्वरान्वयैः संतर्पणैः त्रिविधमलैः देहरूपं भोगायतनं पश्यति समैः समं देहरूपं पश्यति श्रुतिस्तत्रैव प्रमिशाधि

पश्यत्येतद्यथैवोत्तरेषु जीवो वशीकृतः वातपित्तादिवल्लितो वहिर्वैर्वन्यवमेतिवा ५८ त्व
ङ्मेदेतर्णेदिभ्रुवमस्तेः सत्त्वेपश्यति समैः सममिदं देहरूपं वातपित्तकफादिना ५९ वहिः
पश्यत्ययं जीवः कुपितैरेभिराहृतः स्वदेहमिति दिनमसौ ज्वलनेवानलोत्थितैः ६० आकाश्ग
मनेनैववचेरोदयहिमाचलात् गहनेहृदयोत्तानोनभः सवनमूर्णितो ६१ मकरेनाम्बुमक्र
नेवाजौस्वरतेस्वरसमभरा शोसोपवनमुधाधपीठविश्रमणोत्थाय हरहाकवनिष्येष
मरकानुभवयुमे तालीतमालहिंतालमल्लवलनमेववे ६३ वृक्ष हेमेषुपतनेऽगिरु
त्पतनेदिवि ज्वलेपितनतोहेदं सलेप्यद्विनिमज्जति मे ६४ विचित्रैविपरीतैर्व्यवहारैर्मर
हानिशि अर्कीवभास्करालोकं इमं दं चाक्रिवानमः ६५ ॥

तथोतिहृद्यानिप्रपश्यतीत्यर्थोक्ष्यते ५९ कुपितैरेभिः सन्निपातमदमर्णिमेत्रोष्यथादिनिमित्तेषु
६० वहिर्थोमिहृद्यानिप्रपेवयति आकाशगमनमित्यादिना ६१ मुधाभाणपीठेषु विश्रमणेषु
पवेष्नेमुधाभ्राद्वयेच ६२ ६३ कुगिनिमीत्रे ६४ निशाअर्कीवभास्करालोके ६५ ॥

ॐ

यनेऽश्वबेधेविशश्चविशालेस्थले ६६ ६७ श्वेतस्फटिकरत्नमादिमयान् ६८ ६९ पनाओनीःश्रेन
लिङ्गानिमीलिताःइंद्रियहृतयःपश्यंति ज्ञागरोन्मीलितास्तवहिरिंद्रजालादौपश्यति ७० असमा
वातायितानवोधेपाश्रुरुषाणांने ७१ ७२ इमाप्रसिद्धालौकिकशास्त्रीयव्यवहारस्थिति ७३ ७४

सारिभूतलमाकाशेऽश्वमेधेवनेस्थले कुत्रवेधाश्रुगगनेमित्रभावेवविद्विषि ६६ स्वजनेष
रत्नाश्रुड्डितजननेवङ्जेने सुसमस्थलतोयभेश्वभ्रनेत्सुसमेस्थले ६७ उद्गीतालापमस्तगन्व
धाधौतान्हविजितान् मृदीभेदतमयान्वापिनवनीतमयाश्रुवा ६८ कदंवनीपजंवीरपत्र
स्तवकसत्मेत स्तवविभ्रमणोस्त्रीभिःसाकंपश्येषिवानिलः ६९ येतर्निमीलितास्तेनाःप
श्यन्त्युन्मीलिताबहिःधातूनामनिवेषम्याड्डोतिमिदियवृत्तयः ७० एवंविधान्यनेकानिप्रय
त्यनुभवंतिच वहिरेवपश्यासमेवस्तन्यसमधातवः ७१ वहिस्थानश्वहश्यतेविपरीतान्यनेक
शः कार्याण्येतिकरालानिजीवेरसमधातुभिः ७२ समेष्वधानदोषांनजीवोऽनुभवतिस्वयं ने
त्रोतर्गतएवेमोव्यवहारस्थितिसमा ७३ यथास्थितेपुरेग्रामपत्तनाराण्यमेततिः सोम्यवारि
तरुच्छायादेशधरागमारामं ७४ सावोनपमयेत्तदर्कोनारोहोरात्रमंडितं एवमेतदसद्भूतमद्भु
तमिवभासते ७५ ॥ इत्युपलेभेचितमेसेदनेपवनेयथा
यसदेवसभाभासममिभेभिन्नवत्स्थितं ७६ ॥

७३ ७४ ७५ ७६ ॥ ॐनमःकमलदलविपुलनयनाभिरामायश्रीरामचंद्रायनमोनमः

वा.
नि.उ.
टी.
५ १३

शोनानिश्चर्यवादेवब्रह्मणः सकाशात्मफलेजगद्रूपेनिशांतेव नकिंचनान्यद्भवतिघनः सन् इतिप्रदृश्यमानमन्नरूपेणमोदेतिनामनहिमत्तुल्यघने ततस्माद्रैतोव्योमन्याकाशकलेशनेनाघाप्तिनेःशरीरभामात्रेप्रतिभासमात्रंजगदित्यनेनवपुःविभातिनवस्त्वन्यदित्यर्थः ७७ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वा·प्र·उत्तरार्धेषट्चत्वारिंशदुत्तरशततमःसर्गः १४६ प्रस्ततस्तमबीतो

शोनाद्रूपेतिसकलेजगदेवात्मशोनेनकिंचनननामसदित्यदेति तद्योमनीदृशमनेतचितेःशरीरमामात्रमाननमनेनवपुर्विभाति ७७ इतिश्रीमहारामायणेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्धेऽग्निमशानेनामसर्गः १४६ व्याधउवाच मुनितस्मुनिश्रेष्ठतस्मिन्हृदिनदोसि स्थितस्मनवकिंदृष्टेनामनोध्यानरूपिणि १ मुनिरुवाच अनेनदेनदातत्रक्षणंकिंहृत्तमगोमे तेजोधावनिश्चयस्तजीवावलिताकृतेः २ तस्मिस्तदावर्तमानेघोरकल्पान्तसंभ्रमे तृणवन्मोढ्यशैलेदेवदन्तिप्रलयानिले ३ गिरिहिरिसंटिनिवन्नतापिसमुपायया क्रम्यमानावनाभोगशिखिरेश्वमपन्नन ४ तस्मात्तत्रसेपामेतदापरिणतेघटामदानदेवश्वन्योरममपपशैलवर्षेण ५ ॥

मितस्यवर्ण्यते पुनःस्वमपसंगेनब्रह्माद्वैतेचविस्मरात् प्रासंगिकेक्रत्वापुनःपूर्वकथाशेषमेवव्याधः पृच्छतिश्वनेनत्वमितिभ्रांतिरूपिणिनामततस्सप्राणिनः ३ तस्मिस्थितस्मनवाग्रेकीदृशास्मदर्शनादिहृत्तंसंपन्नं १ तज्जीवेनप्रावलितामिश्रितात्वाकृतिलिंगादेहोघस्यमे २३४ यदामयो

श्रीः तस्मादेकान्तशैल स्रोतांविशालमनापरिणतदा तैः समगमनदेवश्वो लवर्णेण सदृशमथ ५ ॥

तेन तस्याणिनाडीगतस्य तेजसा रसो नगतानलबलहरणेन वीर्योत्सृष्टेण प्रतिपिंडितः पिंडितक्रमाकृति
निःसृष्टः सोऽपन्नः सन् शरद्ब्रह्मानलहरणाया श्रमनयामित्रेसेवलिने सुषुप्तमनुभव ६ यदा निर्गमन
मार्गनिरोधकोऽत्ररसो जीर्णस्तदाऽश्मसिपद्माकार इव बोधोन्मुखोऽभवं ७ धातेनमीलितानुद्विधेः

तेनाऽत्मलवशीलेन स्वपरेण प्रतिपिंडितः सुषुप्तमेवं भ्रान्तोऽस्मि स्वप्नमन्वभवं वचः ६ अथ केचि
त्तदा कालमनुभूय सुषुप्ततः तदाऽश्मपद्माकार इव शनैर्बोधोन्मुखोऽभवं ७ यथा तु स्विरा स्थि
धाने भातिचक्राकारूपिणी सुषुप्तमेव तत्रासीत्तथा स्वप्नत्वमागतं ८ तथा सुषुप्तविक्षार
ते स्वप्ने निद्रामहं विधा अपश्यं हृदयमेऽनंतः स्वप्नतिल्वमिवार्णवः ९ सैवित्क्षोभात्मके
हृदये ततन्यामानुपागतं अस्पंदस्यानिलस्यांतरं तत्स्पंदने यथा १० अमोदो यथा र
स्यात्क्षस्वादोऽवताघधा मरीच्यादौ यथा तेक्ष्णं विद्यो सुषुप्तगतमन्यथा ११ विलभा
वैकरूपत्वाज्जगद्रूपतदाततं तत्सुषुप्तात्मनो हृदयात्प्रस्तने बालपुत्रवत् १२ ॥

यथा विधानेन सुषुप्तासभावात्मरूपिणी भाति सुषुप्तमेवात्मरूपे स्वप्नत्वमागतमासीदित्यर्थः ८ सुषुप्तवि
क्षोभेः सकाशादहं स्वप्नं निद्रामयं विधा एकभावमुद्भ्रमः यथा अर्णवः स्वकर्मित्वंतरंगादिसहस्र
विकल्पसंकुलासमस्तेति पश्यति तथा स्वप्नितदेजोंतर्विकल्पसहस्रमपश्यमित्यर्थः ९ १० ११
तत्सामेजगत तत्सुप्तात्मनो हृदयात्समानहृदयाद्बालपुत्रवत्प्रसृतं १२ ॥ रामः ॥

वा. उ. वि. टी. ५ १४

सर्वदृश्यविलये हि सुषुप्तिः प्रसिद्धा न च तत्सुषुप्तात्मनो दृश्यादिति सुषुप्तावपि दृश्यसद्भावश्रुतेः सुषुप्ता
नदसौ भावयन्वाध पृच्छति नदिति तत्सुषुप्तात्मन इति तच्छब्देन दृश्यपदेन च व्यपदेशात् सुषुप्त
दृश्यं किं विद्यमानमभिप्रेतं त्वं वदितुमेव वदेत्यर्थः १३ कि वनस्य प्राणिनः सुषुप्तात्मनस्तत्सुषुप्तात्म
नश्चापि सकाशाज्जन्मजगद्रूपदृश्यमन्यत्किं जायते शून्यजाग्रदोनकजन्म किं श्रुषु सर्वदृश्यलये श्रन्यस
षुप्तं किं १४ किं दृश्यतनन्मादि परमार्थेन किं मिथ्या एव किं तत्र व्यवहारत आपेक्षवस्तुरूपत्वात् किं

व्याध उवाच तत्सुषुप्तात्मनो दृश्यादिति तद्व्यपदेशात् सुषुप्तदृश्यं किं वद त्वं सदेव वदतो
वर १३ तत्सुषुप्तात्मनो दृश्यात्तत्सुषुप्तात्मनोपि च किं मन्ये त्वायतेहन्यं तद्यथाव्य सुषुप्त
ता १४ मुनिरुवाच जायते भाति कचति चरादिजगदादिव इति हेतोपतमानप्रला
पः कल्पनात्मकः १५ जातशब्दादिसन्मात्रपर्यायः सूचनाकार्थं प्रादुर्भावे निरूढः प्रा
दुर्भावसम्भूतः १६ ॥

विविक्तुमरेमुनिराह जायत इत्यादिना हेतोपतमानोमूर्खानां कल्पनात्मकः प्रलापो मयानूदित
तोन ततत्ववादोयमित्यर्थः १५ पंडितविचारे तु जातादिशब्दानां सन्मात्रमेवार्थो नान्य इत्याह जात
नशब्द इति कथं सन्मात्रपर्यायस्तस्य तत्रोपपादयामीत्यर्थः जनिजेयानुजनेऽद्भुर्भावे इति पाणि
न्यादिभिः प्रादुर्भावार्थ उक्तः तत्र प्रादुरित्यव्ययं प्रकटतायास्तदर्थस्य योनत्वे तत्र प्रधानभूतान्येव
तत्तस्य वपुः प्रधानशरीरमित्यर्थः १६ ॥ गो.

प्रसवेविकिंतत्तत्राह सत्तार्थइति भूधातुभूसत्तायामितिपाणिन्यादिभिरोक्तः तस्मात्पाञ्चउपसर्गसं
हिताद्भावशब्दोयेनानःप्रकटःसनर्थउक्तोनेसचनित्यसिद्धस्वप्रकाशचिदात्मेवमर्थः यदिभाऊःशा
ह्रस्वसर्गेतः इमर्थस्तदापिनकाचित्क्षतिः यतःसर्गशब्दस्यापितज्जधातोर्भावेघञिकृतेर्थसत्ताभाः
विसृष्टस्यापिभेदेनान्यसत्त्वेवसर्गइतिशाह्रितेनान्यदित्यर्थः १७ एवंसतिपंडितशब्दानान्तरन्य
सिद्धानीत्याह बुधानामिति १८ एवंसर्वसत्तात्मके ब्रह्मणि स्थितिनास्तीतिवावस्तुतोविधिप्रति

सत्तार्थएवभूधोरुक्तस्तस्मात्सत्तामात्रमुच्यते सर्गोतोजातःस्वरूपेसत्स्वर्गइतिशाह्रिते १७ बुधाना
मसत्सदात्मेनकिंचिन्नामतायते नचनष्टमितिवाकिंचिदुर्वर्ज्ञानमनतेचसत् १८ सर्वंस
त्तात्मकेब्रह्मसर्वसत्तात्मकंजगत् विधयःप्रतिषेधाश्चवदनत्रलयोतिके १९ यत्तामया
तिकाचिन्नातत्रैवास्तिवनास्तिच यस्मात्तदात्मनस्तद्ब्रह्मतथैवात्मतदात्मके २० तत्रात्म
सत्तंभ्रमादिपरमार्थविदोविदो नविद्यतेकिंचिदपियथास्थितमवस्थितं २१ ॥

विधयोप्यनवकाशाइत्याह सर्वेति १९ नहिस्थितिनास्तीतिलोकप्रसिद्धव्यवहारस्य कोविषयस्तदर्शी
यन्नहिमीयिष्याहयत्रामेति यामायाशक्तिःयस्मात्तद्ब्रह्मबलवान्ज्ञातानांतदात्म तदात्मेतिपदद्वय
व्याख्यातमथैवेति यथायथामायाशक्तिविजृंभतेतथैवात्मासर्वसत्ताकिंचरितेन्स्वरूपंयस्यतत्सदा
त्मकंतदात्मवाप्यार्थइत्यर्थः २० तत्त्वविदांतुसदात्मैकदेशप्रतिषेधानांनात्राप्रदायवस्थापयनेसेति
हरेविधिप्रतिषेधात्राइत्याह तत्रात्मेतिविदांपंडितानां २१ ॥

तस्य प्रत्यक्षमनुभवस्यानेकफलापेक्षत्वेदित्थं निश्चयोऽज्ञोऽहं तांतात्प्योवारयति सम्येति २२ नहि सम्यमनोरथः चोद्देहप्राणादिमान् जीवइव सर्गादावपि प्राणादिमदेवब्रह्मसिद्धं तेनाविशेषेणतत्राह इहेति जीवो पाधिसर्गो न स्वकालत्वमयोः प्राणादिमान् जीवस्त इहप्राणानामुत्पत्तेः प्राक्शुद्धएव तत्सर्गादिइहप्रा स्थितइतिसंभावयेत्यर्थः २३ अभ्युपेत्य सर्गेन इष्टः भ्रातेत्वमुक्तं वस्तुतस्तत्त्रिपुटी सर्वापीदं व शुद्धं निवर्त

सममेकत्वमुपेयो नैमत्वमनुभवस्य यो मनागपि यथापूर्वं सर्गादौ न गतस्तथा २२ इहास्याः सममहे हे सजीवः संभवतीह हि चिदेवात्मा तु सर्गादौ भाति खात् गगनादपि नेहस्थितो भात्मा सर्वं मस्तीरतादृशो यत्र किंचित्क्वचित्किंचिन्मेनमेवाति वा गपि २४ सर्गादौ कारणाङ्गा दायथा थाकचितिश्चितो तत्तथास्तावदिरूपे समसेकत्व पश्येद्धा २५ तथास्मात्त्वमनो हेता द्विभतिनविभति वा अंगसंस्था यथा चित्रात्मरूपात्पुरुषः स्वयं २६ अनादिमध्यान्तमनंत मेकसत्यथमेवाति विकारिनाना यथास्थितं भास्वरमप्रशान्तमिदं समस्तं परिशान्तमेव २७

तइत्याह नेहेति नाहंत्वोचिदेकरसे २४ सर्गादावपि चिदेव सर्गात्मना कचिता यावत्प्रलयं तथैवा स्त इत्याह सर्गादाविति २५ तथाउक्तप्रकारेण चेतनः चेतनादात्मभूतादेव हेतोः तत्तनाथान न्यताभ्यांपाविभतितत्त्वबोधेन विभतिवाग्राह्योव्यवस्थितविकल्पार्थः यथा बालः स्वांगेलिखिताद्या ग्रसर्पादिचित्राद्विभति न तद्वदित्यर्थः २६ तत्तत्तोनादिमध्यान्तेशून्यं ब्रह्मैव भ्रान्त्या विकारिनाना चभूतमाभाति यथास्थितमप्रशान्तमपीदं जगत् तत्तत्त्वपरिशान्तमेव प्रबोधेनेत्यर्थः २७ ॥ ॥

इति श्रीवा० उमरावैश्रमचम्पाविंशाङ्कम्प्रवेशानामः सर्गः १४० सुषुमाद्वत्तदृष्टौतैः स्वमुनिर्गमनक्रमः न
च पूर्वं उद्दुं वा दिवौहोनानवचवर्त्पने सागरोत्सङ्गमहिमसुक्तादिकमिवनिर्गतेश्चत्रसर्वत्रसंभवेउपमाः
अष्टम भवेउत्प्रेक्षाबोध्याः १ उत्कीर्णटिकच्छेदादिनाशिलाप्रतिमावत्यकटिते २ एवंमुत्थितःएवंवि
उपवनमदानीमुत्पन्न इतिभातइत्यर्थः रोधः कूलेनसंनिहितादश्चेस्तरेगजालमिव दृष्टेनेवाणाको

इति श्रीरामायणे० नि० शिवोपाख्याने सुषुम्नविचारोनामसर्गः १४० मुनिरुवाच क्रमेण
महावाहोसुषुम्नामिर्गनस्य मे सप्रेजगन्दृष्यमिदं सागरादिवनिर्गते आकाशगांदिवोत्की
र्णंमुत्कीर्णमवनेरिव उत्कीर्णमिववाचिन्ताउत्कीर्णमिववाहशाः १ प्रफुल्लमिवहृदेभ्यः
सर्गःएवंसिवोत्थितः तरेगजालेरोधेऽपि वावाकवनेदृशौ २ नभसूलादिवायातेकर्तु
व्यादवमानते पर्वतेभ्यइवोत्कीर्णंभूमेरिवसमुत्थिते ४ हृदयादिवनिष्क्रान्तेसंप्रविष्टमि
वोदुधेः प्रसूनइवहृदेभ्यो जातेवसम्पवद्रुवः ५ श्रोत्रेभ्यइवनिर्यातेसमुत्कीलमिवेन्द्रियैः
पदादिचप्रकटितंमेदिरादिवनिर्गते ६ ॥

प्रोद्भकहिचेद्दादिभावेनकलनमिववा ३ भूमेःसमुत्थितेकुड्यवल्मीकादीव ४ ग्रंथुदैर्नभसिसंप्र
विष्टमिव संस्थवनविद्रूपपरिणामेन ५ टंकस्थानीयैः इन्द्रियादित्तसमुत्कीर्ण उल्लाखनेननिष्का
दितमिवप्रसारितमिववा पदात्मकटितंविचित्रमिव ६ ॥ रामायनमः ॥ रामः

वा.
नि. वा
टी.
५ १९

रास्तीमत्तामितासु तेऽउपायनमिव इहलोके सेवितपुण्यं परलोके फलभावेनोपस्थितमिव भुवः स्वन ताप्युपायैर्गृहीतं निधानमिव वा ७ असुलोचनस्पृहत्वस्य प्रसन्नमिव कालेनोपनीते उत्किरणेवि नेव प्रकटनयस्याः तथाविधाङ्कालभैजिका ८ आकाशालवणमहिकाविभूतमननमसेव्यमानेऽ

ऋतोपायामस्पपतितमुद्रीयगगनादिव उपायनं परे लोके गृहीतमिव वा भुवः ७ प्रसन्ने वह्न्य
हृतस्य नगस्य मिव वा भुवः अनुत्कीर्णप्रकटनाचित्रलेखेव वा क्व पुत्रिका ८ आकाशमन्नमयानेन
क्रममाकाशेऽपमने मनोगतं नो जमयोमिथ्या जीवस्य जीविते ९ घनितिक मरंगे च विचि
त्रे चित्रमेव रे भावरस्येव सर्वस्य मविद्याख्यस्य जीवितेक स्य चित् १० महारंभे स्थिरमपि देश
काल विवर्जिते नानायमपि माद्वैतेनाभ्नात्मापि न किंचन ११ गंधर्वपुर दृष्टान्तस्याप्य
वलतयास्मै जागरायोर्द्दिक्षिज्ञानद्वौतमप्युपलभ्यते १२ चिन्मात्रमनारंभमप्यारंभ
मिव स्थिते देशकालक्रियाद्रव्यसर्गसंहारसंयुते १३ ॥

ऽयं मनसः मतेगजमयो विलासः जीवितेम सर्वेस्य ९ भावरसायाताद्वैशस्य समस्तस्य अविद्याख्यस्य र
कास्य विदेहजालिकस्य मायायाः सर्वस्य १० देशकालसोहेऽपि विस्तार विस्तरदर्शनाद्देशकालविवर
जिते ११ यतश्चनेम चिन्मात्रागराया उपलभ्यते जसर्गसृगव्हसोऽदकादिनेनापि सममिव ज्ञप्यते १२ १३
३१.

स्फारसारापुपलदिमैवेलोक्सायावेः गर्भैः नकुभैसकभैश्चकटस्नीसेभवन्मनोहरे नत्राण्यवोनरगर्भैश्च
नेनश्रसोऽकल्पनसजात्स्यफोाष्टस्पवीनोचैः मयुणीदाडिमफलमिवस्थित २४ तदेवस्पवेवयति
नदीति कलयोनशिलाल्याद्येनेतिभावः २५ नगर्वप्रवेशस्वमहर्द्दशामेनत्रयाक्रनमास्पदं गृहं
चपश्यामि प्रवद्धंपयावन्नुरानियानमोलहं २६ नद्यासेस्थानशागानुभूतयोवस्पासन्निवेशस्तेन

स्फारस्फुरनराधारगर्भगर्भमनोहरे पृथक्कोष्ठस्यबीजोवसंपूर्णमिवदाडिमे २४ नदीशैल
वनादिस्थ्योमलाश्रमङ्गले गीतासिरत्नपादाद्यष्टापवनासवद्यदेव २५ ततोविलो
कितेनत्रतन्मयाहस्यमेडले यावममेवपश्यामिश्रामेप्राक्तनमास्पदं २६ तान्नेवसक
लान्वेषेसयासेस्थानसंस्थितान् तान्पुत्रास्तामहेलोवतदेवेचतदागृहे २७ ताहष्टा
प्राक्तनीशम्पामाहारहासनोवलात् तटस्थ्युत्रमानोगमिववीविमहार्णवे २८
तथाहममभवेतत्रतदालिंगननिर्हतः गृहीतवासनोनूनंविस्मृतप्राक्तनस्मृतिः २९

सेस्थितान् महेलेभार्यो २७ महार्णवेवीचिः प्राक्तनेनटस्थपुत्रमानसोगमिवस्थिताप्राक्तनी
ग्रामोगृहस्हेत्रवेधाद्यभिमानवासनाबलादाहरत् श्रानयदितिवेपुत्रमहिलागृहविशेषणं
तत्रनपुंसके नेनेति नपुंसकशेषिएकवद्भावः २८ तेषांवेपुत्रमहेलानामालिंगनेनविहृतः
स्वस्थितः २९ ॥

बा
नि·३
टी·
५१७

प्रसंगादविमृष्टविमृष्टचित्तो स्वभावाश्रयेपयति बिंबमित्यादिना यथाप्रसिद्धआदर्शः यथदर्पे प्रवतिष्ठते तत्रस्थंतिबिंबस्वयमप्युपादत्ते तदाविदादर्शोवासनोपस्थापित यथत्पूर्वमवतिष्ठते तत्र[illegible]भासमुत्तरत्रगृह्णातीत्यर्थः २० अमृष्टचित्तस्तनाद्येस्वभावइत्यादत्वात्स्थितिसंवासः नामयद्देनेनप्रतिबिंबगृहणादिनानेवबोध्यते यस्याप्रतिभूतानिसानिश्रायश्यतोत्तुने शिनिभग

बिंबनत्तद्उपादत्तेयथदर्पेवतिष्ठति यदादर्शश्चिदादर्शस्तथैवायंस्वभावतः २० यस्तुचि
न्मात्रगगनेसर्वमित्येवबोधवान् हैतेनबोध्यतेनेहरोगामिष्टनिकेवलः २१ ननश्यतिस्वभ्र
मिर्धूतविमलाबोधशालिनी अयंहेतत्पिशाचस्तमनागपिनबाध्यते २२ येषांस्वभाव
योगेनसाधुसंस्थासंसारमे उदेतिबोधधीभूयो यावत्स्मृतिनोदये २३ अयोफ्पमेतदा
मासीद्बोधधीर्यावता यद्यशाम्तानिसंबुद्धिहेतेक्रूरवडग्रहः २४ तत्रापिबोधविद्धेदे
ष्टिसम्यग्वर्जिता हैतबोधेनकष्टेनहन्[illegible]शान्तिमुपेष्यति २५ ॥

वभावयादितिभावः बाध्यतइतिबाधयात् २१ तद्देवाहमेति २२ यावोधधीरुदिताचेत्पुनःसोदयंनवि स्मरत्येवसदैव ब्रह्मानुसंधानमात्मनाप्रास्तेइत्यर्थः २३ तर्हितत्रवितत्वकथंतदावासफधेस्तत्राह अ योफ्केति याप्राग्बोधधीस्वथावधादिवासनयाहता तर्हीदानीमपितेबोधधीरप्रोफवनीत्याह अथेति दुर्ग्रहोवासनाप्रचयः २४ हैबोधत्तबुद्धिरपिसत्संगवर्जितेति हेतोर्नेदानीमवशान्तिमेति किंतुवस्यमा

मनुमतमनमोदमनो वाल्मीकिरुवाच एवमेतदिति २९ १२ अविद्यमानेवेतिसदाशांतेवनशाम्यति उप
यत्नेग वर्जितेमिथस्केलदनुमोदमानस्संगेनैविति सकलसुमनक्रमोगत संप्रदायः विशोव
तिवादिनामनोहरोगः सत्संगमिश्रस्तनायाः पदपदार्थविवेकबुद्धेसदभ्यासनस्तुन्यसानतबोधा
द्भूमिकाक्रमेणाघेजगद्भ्रमः प्रशममेति अन्येनकेचविदपिनप्रशाममेतीति मेवेतिविनिश्चयः

वाल्मीकिरुवाच एवमेतन्मुनेसम्प्यार्थनेत्तद्विवाधने ईदृशोरपिमेबुद्धिनविश्राम्यतिसत्वदे २९
स्यादीदृशमयोनस्यादितिसंदेहजालिका नेतस्मिन्हानुभूतेपिवस्तन्यथाविशाम्यति
भरेवतद्धरेतयमभ्यासगुरुफीहता अविद्याविद्यमानेवयाशांतेवनशाम्यति १२ सत्सं
गतेःपदपदार्थविबुद्धबुद्धेः सत्शास्त्रसक्तमविचारमनोहरोगो. अभ्यासतःप्रशममेति
जगद्भ्रमाघेजान्येनकेनविदपीतिविनिश्चितमेमे २९ इतिश्रीमहारामायणेनिर्वाणप्रकर
णेस्वमोपलंभनेनामाष्टचत्वारिंशदुत्तरशततमःसर्गः १४८ वाल्मीकिरुवाच एवमेतन्मुनिश्रे
ष्ठसत्यतासत्यतावाथ स्थितःसमदृशावेशःसमदान्मसुषोमम १ ॥

न्यर्थः २९ इति.वा.रा.नि.उत्तरा. अष्टचत्वारिंशदुत्तरशततमःसर्गः १४८ स्वमादिसत्यासत्यत्वे
वरूपनिरूपणे मायत्वमसत्त्वमेकोविलम्बान्मेकाण्डद्विपुक यदिवासनानुसारिविदेदनमेवस्वमः
जाग्रत्स्वमविशेषएवेत्येवेतिसिद्धांतस्तर्हि कश्चित्स्वमसत्त्वमेकोउपसिद्धेगजाविहरणादिफल
सूचकत्वात्सत्यः अन्यस्तुमरणगमनभ्रमणादिःफलदर्शनात्सत्यस्वमदृशेसत्यतासत्यतेकथमुप
पद्येत एवंरैवतगर्भमानोरथिकः सर्गः अर्थक्रियासमर्थत्वात्सत्यः असदीयस्तसत्यइति जाग्र

का॰
नि॰ उ॰
टी॰
५ ए

मध्यः स्वमसेवितस्वप्रेयसीसोनिधादिदेशे ग्रस्माादिकाले देवताराधनतपोव्रतादिक्रियाभिर्हविष्कुशास्तरणादिद्रव्यैः श्रुद्धाम्भ्रादिश्रमणोस्वर्गपरीहृष्टास्वप्रेसिद्धयोः फलं भवत्येवेति निश्चितं उदेति सोमस्थिता काकतालीयफलशङ्कनादिवत् प्रवर्तते उभयकाले फललाभात्मस्यस्थाभिकामवति २ मणिमन्त्रादिनिमित्तेर्जयमानानां तयोरेव पुरुषे शुभाभिचारिणी श्रयोरेव हसत्यभिचाराविशस्त्रमर्यादानतिलेयनाद्रभयथापि सत्यस्थाभि येव स्वप्नेत्यर्थः ३ तत्रोभयथापि काकतालीयन्यायप्रवृत्तो

श्रुतिः देशकालक्रियाद्रव्यैर्योसंविशिष्टितोदिता काकतालीयवज्ज्ञातिसामस्यस्थनाभिका १ मणिमन्त्रौषधिद्रव्यैः क्वचिदव्यभिचारिणी क्वचित्स्वव्यभिचाराविसत्यस्वप्नाभिधास्मृता २ सत्यस्वप्नस्थितिर्लोके यीहृग्रूपा यदास्थिता तदेषा काकतालीयन्यायाद्‌न्यान लभ्यते ४ येयं निश्चयमात्मैतेसविस्तर दृढनिश्चया तथा तथा भवत्येषा फलपुरुषस्वभावतः ५ तमेव निश्चयेतस्मात्प्रत्यः प्रतिनिर्दिष्टं निर्वहेत् तत्रासौ निश्चयः सोऽप्यासकथेत्सूप भाव्यभवेत् ६ नैव हिर्नान्तरे सन्ति पदार्थाः ८ ॥

तद्देहेनियामकं किं चिन्निरूपयितुं शक्यमित्याशयेनाह सत्येति ४ दिक्कालगर्भादिसंविन्मूलाकृतो पास्तेनोपरिपाककृतत्वात् सत्यसेकल्प दृढनिश्चयाशरीरये निश्चयमाह मे तथा तथा भवत्येवम् ८ येय मितिप्राङ्मनोपासना फलपुरुषस्वभावतः ५ साधिष्ठात्प्रदीयतन्हिरुद्रसत्यसेकल्पतः तौनश्रतिहन्यते तत्राह तमेवेति तस्मात् लक्ष्मणादिनिश्चयमन्यः प्रतिनिर्दिष्टं निवहत् तत्राकृतोपासनकालेऽप्राढः तयात्स्वभावमितिनिश्चयः प्राय्याणकाले इहूतान्देहान्लोकान्दिवेत्यादिश्रुतिषिद्ध

तथा च संवित्स्वात्मप्रमितं तमेवेत्याह नेति ७ शास्त्रादिप्रमाणकृतनिश्चयेन शास्त्रादिप्रमाणसं शयात्फले संशयः स्यात् ८ काकतालीयवद्विशिष्टं यत्कृतं तदुपपादयति अन्यत इति ९ एवं ज्ञानस्य सिद्धघटादिसंविदोऽपि काकतालीयाप्रवृत्तिविषयेऽपि देशकालभेदेनान्यथाभावदर्शना दित्याह सर्वमेवेति निजयातनमनुरूपसंविदा प्रतिष्ठापिताश्चिरपरिशीलितार्थक्रियादिनाऽपि

न वहिर्नान्तरे सन्ति पदार्थाः केचन क्वचित् संविदेकात्मगत्पैर्थैश्चोल्लसितं तथा स्थिता ७
स्वभावे सत्यसंस्येन निश्चयेन न चोदिता न चैषा शुभवत्यथा संशयात्संशयेऽभवेत् ८ अ
न्यतोऽपि फले प्राप्ते स्वप्रसन्न्याकल्पनात् स्वप्नेन स्वचितमिदं फलमित्यवबोध्यते ९
सर्वमेव निजयातनया ज्ञप्ते संविदा निष्ठापिता दृढाऽपि कालतोऽव्यभिचरेन्निदेशतोऽथवा
न च विरतो विरमत्वा १० सर्गादावेव चिद्धामभानमप्रतिवेजगत् वस्तुसंविदेवां
तां यथैवेन्तुनेनन्तुः ११ चिन्मात्रैवजियनैकेत्रहाण्यत्रं वेदाखिले विद्धि सत्यमसत्यं
च नियतानियमस्थिते १२ यस्मादस्यैव सर्वात्मसदेकमेवनेनरत तस्मात्किं नाम सत्य
किमसत्यं च वा भवेत् १३ ॥

फीक्त न घटादिस्वभावा अपि सर्व एव भावा देशतः कालतश्च शुक्लरक्तादिपत्वलक्षणान्यथाभाव माप्यमानाः एवं निश्चितस्वभावं व्यभिचरन्ति १० चित्स्वस्वभावं न व्यभिचरतीति त्वव्यभिचार्थं प्रतिपाद्यस्वभावा सैव सत्या असत्यस्त्र प्रति चेतनगृहेद्यपत्रइति राज्ञोऽतः स्यादस्मार्गादौविति ११ अत ए व चिन्मात्रसत्यैकनियत अन्यत्वनियतमसत्यमित्याह चिन्मात्रमिति १२ यस्मात्सर्वं ब्रह्मैकमेव सर्वा

वा॰
नि॰उ॰
टी॰
५ ॥७

एवं विचारे स्वप्नोऽपि क्वचित्कदाचित्सत्यः क्वचित्कदाचिदसत्योऽपि सैव चिदात्मतामयः सदन्यद्रूपेणासद्त्वमुत्पाद्यमत इति १४ सद्रूपिणी आकारवती निश्चिता यथार्थी १५ विनेशूते निशेषः पश्चिमविमायते स्वभासे स्पंदने न देवे देवं जगत् १६ ज्ञात्वात्मस्वरूपमयोऽयं चेत्प्रेडनकृन्तवदभिज्ञानेऽपि दर्शितेऽथ मिकारं चयति यथाति निद्रास्वप्नः १७ अन्यैर्वे किं तन्न ज्ञातं हृष्यत इति यथा च ये हृत मेवे

अतः स्वप्नः क्वचित्सत्यः क्वचित्सत्यमेव वा । अनुज्ञातोऽप्यनुज्ञातो नास्वरूपो न सन्मयः १४
सैव सृष्टिर्निशि विभाति गगनाभासरूपिणी । स्वप्नवद्वा निरस्तीति वादिनी काचिनिश्चिता १५
चितिरेव विरोधे यदं चिते विभवि भाव्यते । यदात्मन्येव सलिले द्रवत्वादिदं जगत् १६ य
था स्वप्ने समालोकास्वरूपमनुभूयते । तथा ज्ञात्मसमालोकानिद्रासमनुभूयते १७ अ
नन्तेऽज्ञात्रदेवदेसमे विद्धि महात्मने । स्वमनेविद्धि ज्ञात्वमेकमेतद्जगद्वयं १८ व्योमैवा
वेत्यविभाजभानमेकमिदं ततने । ज्ञात्र्वास्वप्नमाख्याः पर्यायरवमाहद्द १९ ॥
नेहमामास्तिनियतिर्न चानियतिरस्ति च । नियत्यनियमी बुद्धिकौ हृदयौ स्वप्नसंविदि २० ॥

यद्विलीने ईषद्विलीनमेवं अनर्थं नतामापद्यत इति हृताभेदः यत्प्रभित्तानातहदित्यर्थः १८ एवं चाविद्याहतविम्बाज्ञरूपा स्वप्नभिरवैकाहमवल्सवेदाहदृष्यात्स्या एवसर्वनामरूपभेदाः यथा यरवनाइतिफलितमित्याह व्योमैवेति १९ स्वप्नादेः फलनियत्यनियती अपि ननः पृथक्सत इत्याह नेहत्येति मिथ्याताद्दर्पितेऽप्यङ्कुरज्ञाह नियतीति २० ॥ ॥

ध्यात्मा ह्यात्माविदनियंत्रितात्मन्यभ्येषोऽभ्यासादिनिमित्तनियंत्रितात्मस्थितिः प्रयत्ननियंत्रितात्समाधिः श्रद्धानतां शेषे वक्तुकिः एवं सति ज्ञात्मनिरोधेन मनो व्यापारमात्ररूपे सम्मे यावत्कालेमाने तावत्त्वेव वृत्तिः बाह्यप्रवृत्तिनियंत्रिणां शोकानंतरं यावच्चस विज्ञानस्य नियंत्रणं तावत्स्थिरो सम्भात्मेव सर्वशोकांतरं एवं ज्ञात्मानुनिर्विशोक समाधिस्तावत् विश्रान्त्यर्थी नियमनमेव कुर्यादित्यर्थः २१ ननु नसंविन्नियंत्रे शोकांतस्याबाधनेऽवायाइव सम्माघाकारस्फुरणानियमे नित्यापाकाद्वस्वद्देदमिति न

यावज्ज्ञानं किल सर्वेमेतावत्त्वेव नियंत्रणं सएव संविदभानस्य कुर्यान्नियमं मुनिः २१ स्वस्वेदेवातत्तेवायाः स्फुरत्याः संविदस्तथा अकारणकमेवाग्रनियतिः केवकीदृशी २२
अर्थाकारादियन्त्रामकल्पते कारणो विद. तदकारणकः सर्गः स्यादनन्येनवेत्तिनः २३
एतावत्येव नियतिरत्र यन्नाम यथा यथा यावत्स्फुरिते भाने तन्मयत्वानन्तदन्यथा २४ ॥

तावद्विषयाकारस्फुरणां संविदः स्वभावः स्वप्नभावदर्शनात्तन्न च सर्वेमेतयास्फुरणे कारणांतरे निरूपितेशक्येयन्नियंत्रणा नियतिः स्यादिति का नियतिः कीदृशी वेत्यर्थः २२ ननु बाह्यघटपटाराकारएव स्वसंवेद्ये संविद. साकारत्वाद्याकारणेकल्पतेतत्राह अर्थेति भवेदेव यदि सर्गे किंचिदन्यत्कारणं निरूपितं शक्येत यदा तु प्राप्तक्तयुक्तेः सर्गः अकारणकस्तदा वित्तेरनन्यदाकारादिवित्तेः कारणं न स्यादेवेत्यर्थः २३ तर्हि किं सर्वापि नियतिर्भग्नेत्याह एतावत्येवेति यापि नियंत्रा यथास्फुरति तद्वत्तदा तथा पारमार्थिकं व्यावहारिकं चेति नियतिर्यावद्व्यवहारमस्त्येवेत्यर्थः २४

वा
नि उ
टी
५२

समरूपतानेयनिशायथाशास्त्रेनसर्वचेतिकाकतालीयवदिसूममेवेत्याह कदाचिदिति २५ मणि
मशेषधात्मनाशस्तुमस्पता नियतिस्तनात्रत्वात्मघोपिममेत्याह नात्रदीति २७ भ्रमएवनिरस्त्रात्मनि
दयोरव्यभिचारादसत्वमेवेत्याह नात्रदितिद्वाभ्या २८ २९ एवंनिरस्तभ्रमविरचिनात्मवैवेत्याहायेनाह
नात्रदिति एवसान्त्यतिकट्टात्ददर्शनरूपा शान्तोऽस्त्वदादिरूपावास्तविरचिनात्मवेत्याह इत्थमितिस

कदाचिल्लनवनास्समेकदाचित्राणमस्यता भ्रमाबाध्रियतेवेवकाकतालीयमेवतन् २५ य
त्वेनैवात्मनाभातिमणिर्मिशेषधात्मना यत्रासमनियतेनत्वनात्रत्वापिरिदृश्यते २६ नात्रत्व
मस्त्वविज्ञानमात्रमेवान्यमात्रका नात्रतिसमनगरे वेदनासदृशात्मकं २७ नात्रमसभवेन्नि
वयन्नात्रदिनिद्राहित सप्तएवजगद्रूपनिर्निद्रस्यैवचात्मन २८ सर्वोवानामनात्मवेघ
समंद्रवधावित समात्मभेकद्रूपस्वसणोधायरूपता २९ नात्रत्वसमादयोवेनेकेच
नकदाचन द्रष्टृपश्यतिसमात्मन्प्रतिभातेरननर ३० यथावर्तेकालमनतश्रीकरोमय
तथानन्यवदाभाषावदनन्यःस्फुरत्यले ३१ तथानन्योपरेसर्गःस्फुरतिस्फुरितात्रपि शिला
कोशानलेवोयशात्रत्वसमादितनकि ३२ नात्रत्वसमस्तत्वमनघंकवस्तु साकारताविर्जित

समात्रवियपरिस्फुरनविन्मसा ३ भ्रमवत्तदिग्भ्रमेशाशादिशस्तदस्तु मनन्यालाएव श्रन्यवसस्फुरतिश्रन
न्याहतिवदश्रीहि ३१ ३२ इदमात्मसरूपमात्रत्वमसत्वमसत्वस्तदिनजन्मरंधकवस्तुतथासर्वाकारः
मपिव्यतीनकालकलनसर्वात्मककालपरिच्छिन्नशरीरदयदपि शून्येनेवानेनचिद्रूपाशून्येनेवह
पाणेनालात्मकमेवसपिरशून्याभासतयापि पुनरिदविन्मात्रेशाकोशात्मकनभोमात्राद्रूपात्मना

किंच सकलेष्वाकाशादिभूतभौतिकसहितेष्वण्डेषु जगत्सर्गादावपि कारणस्यान्यस्याभावात्स्वयम्भुवा
केवले हिरण्यगर्भे चिदात्मके तथा च चिन्मात्रकस्य मनोराज्यगतस्य नामरूपाभावान्नाम्ना वर्जित
मेव बोधवपुषा मनःसाक्षिणा संयुक्तमेव अतएव तन्मनोविलये पुनः वेदनमात्रमेव न वस्तुनः स्थितिरित्यर्थः
२४ इति श्रीवासिष्ठे निर्वाणप्रकरणे एकोनपञ्चाशदुत्तरशततमः सर्गः १४९ इत्युत्तमसहमोनेः

(आपि विद्युपात्तथापि सुधिरे शून्येन चैतन्यात्मना बिम्बात्त्वमिदं मनागपि न मो मायाजन्मभि
ष्टुत) इत्याकाशानीलवह्निवारिधरणीलोकान्तराम्भोधरे सर्गादावपि कारणात्स्वयम्भुवा
श्चिन्तात्मके केवले नाम्ना वर्जितमेव बोधवपुषा संयुक्तमेवातनुः स्फुरद्वेदनमात्रमेव सक
लेष्वप्येन वस्तुस्थितिः २४ महारामायणे सुमनिर्णयो नाम एकोनपञ्चाशदुत्तरशततमः सर्गः
१४९ वाल्मीकिरुवाच अनन्तरं मुनेस्तस्य स्थितमज्ञातनस्यते किञ्चित्कालमभूदात्मा निर्वाणसंस्थितः १
मुनिरुवाच ततः शृणु तदा साधो तस्मिन्हृदयोगभूमि अपूर्वं च बहुमानः कोऽहमोऽहमसम्पद २
तथाममतगच्छस्य स्थितात्मचमत्कृतेः अध्यवर्तत वै कालस्तत्र गमनस्वात्मकः ३ ४

गृहागतमुनेर्मौनात् बहुनाल्पडुःखादिनिमित्तप्रतिमीयते देवमुनेर्याणादे देवपलपादिभिः ह
रहोतोनतान्ते सहनिर्वाणाः संस्तुतयोगस्य तथा विपस्यते श्रेष्ठे भार्याविधादिसहवासानन्तरं तत्रानुभू
यमानस्य नाममतस्य स्वरूपानुसंविधिकिञ्चिन्मन्तव्यम् नेचद्दीमन्वयः १ हे हृष्ट सम्पद हे साधो ततः परं
स्वसमाधिनः हृदयोऽजस्मि अपूर्वं च बहुमानोऽहमतमशुभोऽ यः इत्यर्थकः इति प्रयोगः प्रश्नाभ्युवादार्थः २ २

बा·
नि·उ·
टी·
५२१

ममतेः आत्ममननशून्यस्य ४ कदाचिद्धूर्योऽमुनिरतिथिर्यामममगृहे आजगाम तथैवत्तेनराजर्षि ५
मध्याह्नमात्कर्वभुक्तवालकःसमवान् जनतालनममूरत्तस्याःसमानस्यावड्ःलोगमन्नमेविनरुपा
विचिंत्य ६ तावेविषयस्याबलवेरतिं आसक्तिं ७ ८ आसांजननानांसर्वाअल्लान् आरयेतिमोजघे

कालत्रयेजितमतेर्ममवर्षाणिषोडश । तत्रतानिव्यतीतानिगृहस्थाश्रमतोमतेः ४ कदाचि
द्भाजगामाथशरद्गुणतयाश्रम मुनिर्मान्योमहातेजाधीमानिषेतयालया ५ सोत्रसंपूजित
स्तस्सःसमवाप्नुकवालन. इदमेतममयाप्रोक्तोविविरूपजनतलाक्रमं ६ भगवन्भूरिश्यायोसि
ज्ञानासिजगतीगतीः यस्मादहृदकोयोसिमुश्चिरहृणासिनोवति ७ तावद्ःखंपुपापोयानि
कर्मभिःकर्मशालिनो शुभाशुभैःशरत्कालेसस्यानीवफलार्थिनो ८ ममसेवाशुभकर्म
किंकिमाःसकलाःप्रजाः कुर्वत्यासांयदाय्यातिदोषाःसर्वादयःसमं ९ दुर्भिक्षावग्रहोत्पा
तसर्वादिसमरेवदिं जनजालस्यफलतिसमानाकस्पदुःक्रिया १० इत्याकर्ण्यसमालोक्य
स्मयमानद्विजोत्तमः सउवाचवचोवयममृतस्पंदरस्तदं ११ ॥

तीति सर्वादयोदुर्भिक्षादिदोषाःसममेवयदायांतितत्रनिमित्तमभूत् शुभकर्मकिंसममेवकुर्वंति
९ यत्समसेवप्रवर्ततेनतत्किंयस्पदुःक्रियासमाना सर्वेषांयुगपत्तदनुष्ठानंतदक्षमाचरणप्रसिद्धं
निर्घ्यः समममानोविस्मयमानोवोन्मनाः ईवदुसत्रितिवा ११ ॥ समः ॥ ॐ·

नास्त्येवेशयः सर्वसंशयच्छेदी सत्यज्ञानशनिर्यस्य समाधानेशात्का इत्यभिप्रेत्य तदर्थमात्मनो हृदय सिद्ध्यान्वेषणेत्युत्पादयिते सम्यग्निर्णीयमनः साधो इति हे साधो विविक्तो विदविद्विवेकवतः करोति शुभदृश्यत्यन्त्यात्कारणे सदाश्रमसद्गसाधुजनानाश्रितस्य साजान्तासिकरणता तथाजानामीति निर्दिशान्यमात्मपृथक्क्तानिसाहितः शुद्धस्य प्रश्नविषयत्वयोगानार्थकस्मादिति हेतवः पंचम्यो निर्देशाः १२

अत्यस्तुनिरुवाच साधोसाधुविविक्तोऽन्तःकरणोऽन्तःकारणे सदासदात्मरूपस्यकस्मात्त्वं नासिकरणतो १२ संसारान्मानसविलेकस्त्वं कोऽहमिति तोसिव कोऽहं वा किमिदं दृश्यं किं सारेकिंचिदेवच १३ सम्ममानमिदं भातिकिं तत्कस्मान्न विद्यते भो शृदेस्वमनरोयतेत्वसमः शुक्लोषमाः १४ भ्रमाकारमनालियमनायमपकल्पनेदं इदंविम्नमत्रकोयस्यकायकर्मेण गविद्यते १५ इयमीहशीमेवास्य चिन्मात्रस्यात्मकस्त्रिमे सर्वरासपदेतस्यापश्चेतस्तित्र तत् १६ सकारणत्वकल्पनान्स्वर्भस्यसकारणे अकारणत्वकल्पनासेदस्यसर्वमकारणे १७ ॥

तत्रविवेकासामर्थ्याद्वृत्तीभूतेनिरीहासः प्राकृतसर्वहृत्तोभेः सहतत्मादिएणात्मानं संसेत्याह संसारेति किंचित्कर्मसारमेववर्कि १३ असारतामेवपकटयति सुसमाप्तमिति यथासाडेलोः १४ काचककमेकांतिविशेषः १५ तत्राकृत्रिमं चिन्मात्ररूपं सार्थमस्ति यथावेदवेसत्वादिनिर्वाहयतीत्याह इयमिति १६ अतएवसर्वसत्तानांसकारणकत्वादिवादाश्रयितत्कल्पनानुसारेण।

वा॰ समष्टिव्यष्टिभावकल्पनाप्यस्माकमस्वप्नदृष्टीनैवेत्याह प्राणानिति यथा प्राणिनो हृदि जनस्थिव
नि उ॰ येषु स्थिताः अस्माकं विराडात्मा सच अस्मच्चित्कल्पनावशादेव विराड्भावमितः स कल्पनया अन्य
टी॰ साधारणो व्यष्टिरेवेत्यर्थः १८ एतस्माणिवद परोपि प्राणो ग्रन्यासो प्रजानां विराडात्मा भविष्यती
५ ३२ ति संभाव्यते न स्मिन्देहे सपवसाखड्'खादीनां भोक्तृतया कारणेनान्योन्यत्रैलिव्यवस्थितस्मिः

प्रासाप्रज्ञानां नस्माकं विराडात्मास्मानजः यथाहृदि स्थिता यस्मत्वा स्वक्षिद्रप्यादितः १९
भविष्यति परो न्यासो विराडात्मासप एव च कारणेन न वेङ्ःखानो भावाभावात् प्रकारणे २०
विराट्धातुप्रकारेण विषमस्पन्दनादिना तदस्या अथवत्वाच्छजनकालस्तु वेषम्ये २१ उ
र्मिभाव प्रहाणीनमायानिश्चमर्मेनिवा यस्माद्विराजो यासस्मा सा समस्या स्मसर्गीणा
काकतालीयवन्मार्थो केश्च चिद्युष्टकर्मतु समेयानिङः खादिपादपेच्छ्र नियर्थ्या २२

त्यर्थः भावाः सेपदः अभावा विपदः कर्माणि स्फुटतडुक्तानि तेषां १९ नानानाद्युर्मिभावप्रहा
दि साधारणाद्यःखानयोपस्यस्थूलसमष्टिरूपो विराट् तदीयधातुविकारभेदएवानिर्मिमिस्या
द्विराडिति द्वाभ्यां २० ऊर्मिरेव ग्रहस्यं भ्रातीनमन्यर्थः प्रजयस्व पनेषां समाहारः यथा योग
समायानियमर्मेनिवा तत्कतल्लाह यस्मादिति २१ तेषां प्राणिनां समानकालपरिपक्वादृष्ट

तादृशेऽकर्मापि चित्तेनवशाकलितं चेत्सा तत्फलभागिनी नान्यथेत्याह कर्मेति २२ सदेहककल्प-
नासदेहकमेवास्ति शुद्धे तत्कल्पनासदेहकमेवास्ति न च सदेहकल्पककल्पनामात्रेण स्वभेसदे-
हकता चटादेरस्तीति निदेहकजगदसिद्धिश्चिन्मात्रमेव ब्रह्मपरमार्थतोऽस्तीत्याह नास्त्येवेति

कर्मकल्पनया संवित्स्वकर्मफलभागिनी कर्मकल्पनयोन्मुक्ता न कर्मफलभागि-
नी २३ यायायत्रयथोदेति कल्पनाल्पाथवाधिका सा सा तत्र तथैवास्ते सदेहक
सदेहकं २४ नास्त्येव स्वसमम्येकारणं सह कार्यकारणादि ग्रे तस्मादनादिशि-
वे चेतनमजरं परं ब्रह्म २५ एवं स्वसमभ्रमो नाम भाति किंचिदकारणं कश्चित्सकार-
णो भाति शून्यः सदसदात्मकः २६ काकतालीयवद्भाति नानाभासः सकलसंविदः ना-
भोगस्वलेपमलेभन्त्वानान्यज्जगदिदं तत २७ सकारणतया रूढमिदं यत्तत्सकारणं अ-
कारणतया रूढमिदं यत्तदकारणं २८ कार्यकारणमयत्र मोदितं स्वप्रपञ्चितमा-
नमात्रकं जाग्रदाख्यमहतः स्वभावकं तेन सर्वमखिलं परं विदुः २९ ॥

२५ यतः सदसदात्मकः अतएव स्वतो मिथ्याभूतः २६ स्वसंकोचाद्योनिजत्वपिण्डलोपलंभन-
त्वादेव बोध्य इत्याह काकेति तालीति यति चिन्तः स्वभावादन्यत्र साकारणत्वाकारणत्व-
सिद्धिः स्वभावदेवव्यवस्थितेत्याह सकारणमेति २८ सर्वकार्यकारणमयं मोदितं यत्स्वाभा-
वकं चिन्मात्रमात्रकमेवेति उपनिर्णयः जाग्रदाख्यस्य महतः स्थूलप्रपञ्चस्यापि चिन्मात्रतेत्यो-

यो॰ निर्वाणप्रकरणे पूर्वार्धे विंशतिसर्गः
टीका ॥ ५ ॥

बा०
नि० ३०
टी०
५३३

ननु सर्वभावानामन्यथैवमेव कारणेमल्लसत्यकरणकल्वाच्चेनेपिमत्या. ममनथाचकथसर्वथैमेव कथ्यवा सत्याद्वैतमत्राह सत्यकारणकाइति हेमहामते अस्याशकयामुत्तरंतेहेवदामित्येशृ णु केतेभावः आयुष्मतः सत्यकारणकाः अभिमताः किंसभावानामन्यकारणे किमन्यस्वर भावानोकिंसमानीयानाउतविजातीयानोअपयोर्थप्रयोगअमेवान्यथेनमनगत. द्वितीययो नअसनस्यसत्यनासिद्धिरिमकारणत्वमेवफलनइतिकिं नयोसाधिनस्वात. किंचसर्वथुक

लत्यकारणकाभावःकेनेशृणुमहामते कारणकिंसभावानोकिमिहाकाशकार णे ३१ इत्यादेर्थेनपिङ्गलमगीदेःकिंचकारणे किंकारणमविद्यायाःकारणकिम येभुवः ३१ सर्गादौकारणंकिंस्याद्दाभूतोनेतसोचकिं किमपावेदनामात्ररूपाणि गगनात्मके ३२ पिङग्रहेदेहलाभस्तानाकिंचकारणं एवमेवप्रवर्तनेसर्गाःप्र थमतोखिलाः ३३ एवमेवप्रवर्ततेजगत्यावलयेनिच चक्रकाणीवनभसिचिरमप्र लाहृशा ३४ एवमेवप्रहलेनसर्गाणअमरूपिणा पञ्चाम्बस्पैवरूपसत्ताः इत्याद्दि काकलाः ३६ ॥

लेपुइक्कामःकिमिहाकाश स्वकारणे आयकल्पयोराकाशपदवाच्यार्मा यस्येदकवेलवणासिद्धि द्वितीययोस्तत्पतासिद्धिरित्यर्थः ३१ अथुन्यायः इत्यादावपियो ज्यमइत्याह इत्यादेरिति ३१ ३२ वेदानातिरेकेणतत्स्वरूपानिरूपणादेदनामात्ररूपाणोसा धकाभावादेवसिद्धेर्गगनात्मकेशून्ये ३३ नस्मात्पविशेषादकारणकाआभिमात्ररूपाइतिसि

नत्रायकल्पनेयथाकल्पते नतथावृत्तिर्यतिः संपद्यतेइदंचाखेन संकल्पितपदार्थं सानुभवसि इमित्याह कल्पितानाइति ३० विनासर्गानुकूलदेशणमर्भविता ३६ प्रायकल्पनायाअन्यथाभा वत्वरहत्वामपिमहर्द्धिर्द्धिते कदाचिदेवभवतीत्याह पुनरिति यथानेदिनकृपादेःसरसपादि भावमितिभावः ३४ क्वचिद्गुणादोदयादिभावायानेचनकुलोप्यादिकारणकल्पनेवाबुद्धि र्वेनइत्यादिभावायतनकल्पनमप्यशक्यमित्याह कल्पनेइति ४० तत्रचितःप्रवित्यमिभासा

यथयथाकल्पितेयनेनतथानियतिर्वपुः कल्पितायात्रिमेर्यस्मादेवमेतन्निजंवपुः ३० य यज्ञात्मकंरूपंप्रथमत्रेतितेविना स्वतोहमेवविष्वघनदयापितथास्थितं ३८ पुन रन्येनयत्नेननतदुत्कृष्टेनमेवविना शक्यतेऽन्यथाकर्तुंयत्नेनमहतापुनः ३९ कल्पने कारणेयत्रतत्रकारणसारता नकल्पतेविदोयत्रकारणंनतदकारणं ४० वात्यावर गेहदाभालमिदंप्रथमसागतं ममदेवयथाभातेतथैवाप्यापिसंस्थितं ४१ संसृत्येकेचन शुभाशुभमात्मकर्मकुर्वंतितत्समस्तफलमाप्नुवंति संप्राप्नुवंतिचशिलाशनिवज्रेके चिद्दुःखलवकारणमेकमेवमहत्संख्याः ४२ ॥

नकार्यंकिलत्वेयंप्राथमिकत्वात्महदानीमप्यनुवर्ततइत्याह वात्यावर्तंवदिति ४१ यतस्मया एहेसममेवाशुभंकर्मकिमिमाःसकलाःप्रजाःकुर्वंतिकिमितिनस्थानेवदनुपसरंति संभू येति केचनजीवाःसंभूयापिशुभाशुभकर्मकुर्वंति नतत्फलमपिसंभूयैवप्राप्नुवंति केचित्त कर्तृत्वाभिमानरहितत्वादकर्तारोपिमहत्संख्याःशकारणकमेवदुःखसंप्राप्नुवंतिजीवन्मुक्ताः

यथागिरिशिखरशिलाद्गुल्मकृतीणपि अग्नानिपातनमनुभवति॥
हृदिपर्श्च ४२ ॥

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
५२४

इतिश्रीवासिष्ठनिर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे एकोनपंचाशदुत्तरशततमः सर्गः १४९ तदा कोऽस्मान्बो
धात्मनः स्वस्यानिरात्मनः प्राप्नोत्यमनात्मकः प्रश्ने दात्रादिवोऽप्यते प्रथमं ते नमुनिनापवेशयु
[illegible]यामुक्तानद्यावबोधितः प्रश्नानेनबोधत्तेनमदेवविदितवेयतो नमस्तोगतः १ चिरंप्राथ्य
नयानयाभक्त्याप्रनुष्ट्यासेवयानेनविनयादिगुणकदंबेननचवशीकृतोसौमतस्यात्मविद्या

इतिश्रीवा॰ नि॰ का॰ उ॰ विचारो नामैकोनपंचाशः सर्गः १४९ मुनिरुवाच एवंप्रकारयाशु
जातेनायंमुनिनातदा तदाहंबोधितो येनमतो विदितवेयतां १ तत्रासोनयथान्य
क्श्चित्प्रोक्तनयातया प्रवसमेनतत्रासीन्मत्स्थापितस्येव च २ येनेतन्मुनिनाप्राक्त
मिहृदयस्थभवद्वः सोयंपश्यमुनिश्रेष्ठस्तवपार्श्वेव्यवस्थितः ३ मुनेनोक्तमत्युक्तेनं
समेनतत्कारणवान्तिना दृश्यप्रवीपरत्तेनयत्तेनेवामृतमूर्तिना ४ श्रीरामउवाच तदाकं
एवंवचस्तस्यमुनेर्वशीधोभवत्तदा प्रत्यहः स्वप्नसर्गः किमितिविचित्रंस्वसमयात् ५ ॥

स्वप्नप्रत्यात्मानस्तस्यप्राग्यस्यापि समतश्रोदेनथैवप्रवसत तथाचोक्तं हृदे गत्वनस्थितो
वापिजाग्रतः स्वमतोपिवा नविचारपरश्चेतोयस्यासौमृत उच्यत इति तथाविधोदयालमेवप
देहाकुनिविद्धानी तस्यार्थेनपदवाप्तीति तेदृशोयतिश्चेनेति ३ प्रातस्तेनाघ्नतशरीरेणाप्रेक्ता
नमदीयस्त्वक्तनेनस्थितेन ४ तन्मुनेर्वचप्रकरणात्यायाः स्वप्नसंगस्तुपदेहाकुनिविद्धानी स

प्रत्यहः किं मे मनीति नमहति सर्वमनवतामितिमत्यानिल ॥ ५॥

स्वभावानामेव स्वरूपमाह अहो इति ६ किं तद्विस्मयकथितं तदाह यदिति यस्मै सोपदेष्टेनेन कथितस्य मुनेरिदानीं जातमस्पष्टम्। यदुत्थाने ममापि प्रत्यक्षमुपलभ्यते तेन दृष्टं विशेषेदन्यथा ७ भूतोऽवतारः ८ एवंविधमाश्चर्यमिदमाख्यानमेव यत्क्रमेण सर्वं श्रुतं इदं साम्प्रतमेवेदानीं दर्शीनेऽभूत्।

व्याध उवाच अहो महद्विचित्रमिदं मुने मनसि स्फुरत्। कथितं मे यद्भवता भवतापापहारिणा
यन्मया कथितं स्वप्ने जाग्रत्स्वप्नदशान्तरे। लभ्यते यच्च तत्सर्वं यद्विचित्रमिदं मुने ७ कथमे
षमहात्मा पुरुषः सम्मुनीश्वर। जाग्रत्यपि स्थिरीभूतो भूतो बालमतेरिव। एवमाश्चर्य
माख्यानं श्रुतमेवं यथाक्रमम्। कृतः कस्य किमेतत्तु पारमार्थिकः संविस्मयः ९ मुनिरुवाच
ततः शृणु महाभाग यदेतद्विचित्रं किमप्यदः। कथयामि समासेन तु सर्वं साम्प्रतं त्वरा १० सु
[illegible] बोधाय अभवद्वा सुमहत्तोऽस्मत्तयागिरा। ततः पतत्किं
तां पूर्वः स्वस्वभावः स्थितो यथा। अवदातो वदानेन नभसैव तपात्यये ११ अहो नु सोऽहम
भवं मुनिर्विमुदिताशयः। अहमासं हृदाख्यानान्तो विस्मितविस्मयात् १२ ॥

निमित्तात् कस्यैव देहदर्शने किं वा स्वप्नो जगदा ९ १० अनेन तत्पार्श्वस्थेन मुनिना ४ पूर्वामनादि सिद्धसन्मात्रस्वभावः तपात्यये नभश्च स्वाभाव्येन दिवा त्यय इति यावत् १२ ततो मे पूर्वं मुनिभावोऽपि स्मृतिमागात् इत्याह अहो इति अवाधितात् विस्मयात् हृदाख्यानात् इत्याशीकृतग्रासे १३ ॥

सा.
नि उ.
टी.
५ २५

नामेवास्या मनुष्येण चेति इमामित्याहिना श्रमप्रयुक्तामार्तिमस्य तथाविधः प्रधानः पुरुषः श्रेष्ठ इतिमन्वा
र्थ्यायामृगतृष्णायामेव भोगाशया धावे इमामवस्थां प्राप्नोमि १४ १५ १६ अथ बोधः सोऽहमिति प्रतिभिन्ना
विषयस्तत्राहं नादिः सोऽपि भ्रान्तिमात्रेण तथा चक स्वविभ्रममिति नवात्मो तथापि यस्माद्विना श्रमदूर्पे विर

इमां भोगमयीमवस्थां प्राप्तोऽस्म्यहमिव बाधकः आब्रह्ममार्तिं तीर्थी मृगतृष्णया १४
बाह्ये विषये भ्रान्तिमात्रात्मना सता बालो वेतालकेनेव प्राप्तोऽपि कलितोऽस्म्यहो १५ अ
हो नु चित्रमनेन मिथ्याज्ञानेन वल्गता नीताः सर्वार्थशून्येन पदवीं कामिमामहं १६ अथ
बोधः सोऽहमपि भ्रान्तिमात्रेण सन्मयः तथापि चित्रशतं लायमासाद्यते १७ नाहम
स्मि नैवेदमिदं नायमपि भ्रमः चित्रं सर्वमिदं मिथ्या सर्वं चमत्कृतिवस्थिते १८ किमिदानीं
मयाकार्यमिदं कार्यमिदं नरः विद्यते मे क्वचित् यन्नावलम्ब्य जानामहं १९ आस्तामेतद्वि
शेषाव्यर्थरूपाकिमनया भ्रान्त्या भ्रान्तिरसद्रूपात्मकैवेषामयाधुना २० ॥

दैविते तत्रचित्रज्ञानतात्रास्येवेत्यर्थः १७ १८ वेयं भिन्नमीलितेषु भित्त ज्ञानयोग्याकारहतिविशे
षः सोऽभावात् विद्यते तदपिशेयमेवेति नताविलक्षणजानामि १९ सन्नज्ञानिरूपविद्यात्मा द्विधाहमेवोक्ति
त्वेवेतिनदाइदानीं मया जल्पाद आस्तामिति २० ॥ रामः ॥ ॥

श्री

अथमुपदेष्टामुनेरपि शुद्धे शिष्य इव शुद्धैव तथा शाभातीति तत्पश्चात्तरसस्तीत्यर्थः दिवा वा दृष्टा
अत्रुरूपवत् २१ उदितेष्टानेयस्मात्तेजकेमहामुनिपर्वेवदष्मातांसाभिप्रायेवदेत्री २२ ततश्चाश्रम
श्रमनिमेवनिशारीरे यश्चेदंप्राणिशारीरे इहेप्रहृतोस्मितदपिईदितेवदिग्गकासीत्यर्थः २३ तोदेहो
इतोभवनस्तःपतसोदाहेनभसीभावात्स्वरूतवेगतोइतिभावः २४ शान्मनास्यथमेवगतानहे

उपदेशाशुनिरयमेषोत्रश्रोतिमात्रके शुद्धैवादृमिवाशान्तिरूपमेवस्विवाभवत् २१ तदेवेता
वइदिगेष्टानेवदेमहामुनि इतिसंदितस्मुनिस्तत्रश्रीकृष्णमिदंयथा २२ मुनिनाथकगा
श्वामितद्दुरीरमिदंनिजं इहेपुयत्रमहृतोस्मिशारीरेनदपेदिते २३ इत्याकर्ण्यसमामाद्
दृष्टमुनिवरस्तदा कृतस्तेभवतोदेहोनोरुदृरतवेगतो २४ गद्भ्रात्मनेवबापश्यहृतोते
हमकोवद पशुपमावद्याहृतेरूपातनसंसिस्वय २५ इतिसंचितितेदेहविदभूतनयास्मि
के त्वत्का विदात्मानत्वाणात्पवनेयानितोमया २६ प्राकृतेदेहमालोकयावदाथास्पद
मुने इदेवमावत्मानव्यमित्युक्ताहगतोनिले २७ अथवातरथाइदेवगगनेश्रोतवानरे
पुष्पाभ्मोदरवानेतेगत्वाचमरयाविदे २८ ॥

म.

तोतपश्यवा २४ इतिजेनोक्तेमतीविशेषः स्वहेतेप्राकेतेदेहेसंवित्पनत्रगेतकामेनयथोस्मविदेसा
सभूसतायाश्चास्मिवपार्थिवशारीरमेवाद मसीति कल्पितेरूपत्मकाप्राणेणदितेविदात्मासजीव
तत्प्राणातद्वारभूतात्पवनस्य येयोजितः २६ मुनिप्रतिकिमुक्तात्मसानिलप्रविष्टस्तदाह प्राकृता

सिलि नतःप्रविष्टः २२ २६ ॥

बा- नि-उ टी- ५२६

ततोऽहं चिरमपि श्रीमद्वसिष्ठनिर्गमनद्वारनसमाप्तिर्नो गलविले किंचिदपि द्वारं न प्राप्तवानदा बालाह्वायं
स्थितोऽहं तत्पानं इति परेणान्वयः १९ तत नंतर इदमेव प्रात्मनः आत्मानेवेधनलोभशूलेस्वशुद्धेनत्राग
ल सन् इदं इम श्रुतमेन्तिम्रगुं के प्रो उपलब्धवानिति परेणान्वयः २० इदेवहमेतो २१ २२ सवषाली
२३ आत्मात्मन इति छेदः आश्रयावरदात्मनः आभोगिविशालसंसारमंडल भ्रांतमित्यन्वयः २४ किं

ततश्चिरमपि श्रीमद्दामगलविलेषु लासं प्रद्रनप्राप्तवांस्तस्थौ किंचिद्वसाद्दाधस्थितः १९ त
तश्चिरमपि श्रीमद्दामगलविलेषु परिघातःपरमपुनरागतः इदमेव सरागं ज्ञानमहत्मालो
नमात्मनः २० देहे संलब्धवान् ग्रंतं त्रोगुनिमन्तमम् हृष्टवानहमेकाग्रमत्तनपवमिदं हृदे
किमेतद्भगवान्बुद्धि पूर्वापरविदांवर त्वयप्रसिधाहमतुत्तमेज्ञानबद्दया यस्मादेहं
प्रविष्टोहं समं महत्पुरेवच कृताऽभोगानो देहोऽनलब्धो केनहेतुना २३ मया निचिरमाभो
गिन्नोतं संसारमंडलं स्मावरादात्मनः कस्मात्प्राप्तं गलविलेन ततः २४ गतेनिष्टः सत्
निःसगुवाचमहाशयः ज्ञानाक्षिमन्मर्थकस्मादिनिनामरसेदृण २५ एतदालोकयसि

शुषाचनदाह ज्ञानासीति तत्पूर्वं शरीरादिद्वारेणमतुक्तोपायं विना स्वयमेव स्वयं बुधैवकस्माज्ज्ञानासि
तामरसे चरणौ इति संबोधनान्माहिमोदर्शमाजेणाद्दृक्षाकामितिसंख्याने २५ तर्हि तदर्शनेकउपायस्त
त्राह एतदिति योगेकाश्रयामेविदाश्लोकयसि तर्हि ज्ञानवत्त्वाप त निःशेषसमग्रेषपसेव २६

श्री

यदिमदृश्यमेनेनैवश्रोत्रेन सिद्धानइत्थमिथ्यानरिंद्र्यथाहृन्नेवक्ता सिद्धाः ३७ तत्रस्वजीवतमेप्रथमेच
भ्रसततमेस्मिएवंदेहहृतोने कथ्यथियामीतिमन्यमानोहृष्टिजीवभावमिथ्यामेसमष्टिभावस्यैवस
त्यमेवगीतारूपाणीत्यैवसत्यमितिदर्शितंतस्यायमाशिल्पाहृतपइति भवान्त्रयेनयागुभूयसानत्वा
ष्टिरूपाजीवविशेषरूपोनास्तिकिंतुसर्वथास्ति तपस्तामरसोनोरुहकतान्ज्ञानाफलदानेनविकास
ने उपमुःस्वयंभूतःसर्वकल्याणामागुणानेदोदिप्रज्ञापयानेदामानो स्वकोशाकमलाकारइः

तथापियस्त्रिभुषानवास्तिवचसोमम तदिदंशृणुवस्यामिथ्याहृतमवेदितं ३७ तप
स्तामरसोस्यशुकल्याणकमलाकरः ज्ञानाम्बुस्फुरद्रेणोमिनास्तितावदयंभवान् ३८
सर्वकदाविनयसंस्थितःस्वप्नदेहदया कस्यचिद्धृदयंजेतोःप्रविष्टःपुरुषसंविदा ३९
यत्प्रविष्टोहृदयंतत्रेमभुवनत्रयं दृष्टवानसिविस्तीर्णंरोदसीविपुलोदरे ४० इतिता
वि विरिञ्चग्रेदेहस्तस्यतथापिच समंसमाकुलनिर्यत्रस्थितस्तत्रमहावने ४१

वसमष्टिभूतः हे देहीनसत्रइपस्यनाभ्यम्बुनाभि कार्णिकान्तदिपिरुंद्रदेसर्वेजीवसमष्टात्मा हिरण्य
गर्भोवासि ३८ तर्हिममकथंव्यष्टिभाववस्तत्रैवेत्याविशेषाख्यागतास्तत्राह स्वर्गमिति वाष्टिभाव
स्वप्नदेहदयानमसिमनोराज्यरूपे प्रलोचनेस्थितत्राश्रमेतापसोभूः तेनपुण्यावाष्टिभावसंवि
दापरशरीरेण समादिकोनवदिदनया क्वचित्तस्योहृदयंप्रविष्टः ३९ ४० इत्यनयारीत्यातवा
विरेपरशरीराणांतसमदर्शन वाग्रतनितवदेहः तथानत्रमहावने समाकुलितस्थितः समाप्ती

स्थितस्तत्परदेहोपि वपुष्मदाश्रमोपुष्मदाश्रमकुटीसदृशनालेना
भिनादयइतिद्वात्रिंशच्छ्लोकेनान्वयः ५१ ॥

बा॰
लि॰ उ॰
टी॰
५२०

नवमहावनेषु भ्रमितेषु तमेवाभिवर्णयन्निभूमपूर्व्वाभेत्यादिना स्फुरद्भिर्बलाकावद्भिरुल्लासवद्भिः सेघादि
तानिस्तथैमेडलीनी दुमेडलानिवयेन ४२ दृष्याभ्रेऽभ्रमसमसेऽपूर्णाभ्रमाभ्रलहरीरसितकेवलेश्रानी
लीन्याकाशदलानि दिशः श्रावरणेनपोनितधाविधेः सेघादितोवरः ४३ जडीकृतदिगंतरोव
दिरीकृतपिगतरालजनः ४४ सर्वतोभिमाप्याभ्रमिहृद्वलागतानोनालीनमालमालानापातेः

लघ्रोभिर्हेमभूम्रोभ्रसोभरोबरदेवराः बलद्वलचलालानवक्रस्तुघैडमेडलः ४२ दृष्या
भ्रमसमसेऽपूर्णाभ्रमाभ्रमितकेवलेः श्रानीलाकाशादलपेशिवसेघादितोवरः ४३ द
रीगृहविनिष्क्रान्तसिंहनिनादनर्जितेः स्फुटैस्फुटचटास्फोटजडीकृतदिगंतरः ४४
तालीतालनमालालीगतानामभिहृद्वलाः पालेकल्यानवसूभ्रकुचलकरकोरेचनः ४५
हरदेषागमेहेमस्थिरसौदामिनीयिधा इचक्रनकानिष्पदकृद्विमेवामदर्शयन् ४६
कोणितलारागणकोनेवोभिद्विगुणितानयन् वहुपःस्फालक्षनिभानघनानंदनंदनः
जालानुभ्रमभामाशाद्याप्रभानतगनोदरः दरीगृहविनिष्क्रान्तभ्रानोनिडवनेचरः ४७ शुद्धै
र॰ दृष्यद्वसिस्स्नगव्यापविरहगमः क्वचित्स्वरःसवितस्तोलोवधितोभवनेचरः ४८

स्फुरत्तोऽडत्यानवद्भिवड्ढ्यालाधवस्वकवर्णाकारकैः कलकलैःवनोनिविडितः ४४ बोमरवक्रन
कनिष्पदलितेऽद्विमसिवहल्यायदर्शयन् ४६ कोलेविस्फुलिंगोःताराणलेद्विगुणितानयन्नेते
वबकोणेर्व्योमभिवद्वस्मायाः बालवनिताग्रामयनानंदगैकोटाहैःनंदनःश्रानंदघन् ५० ५८ रेषि

५. तेनवर्णितप्रकारेणवनवह्निना सपुष्पदाश्रमः पुष्पदाश्रमसहितःसनेदेहस्तस्यशालिनोदे-
हस्पृदयः ५१ कोदेत.प्राकृतःप्रसकलवद्वराःसत्यविश्वप्रसवर्योदिदेहाः सद्गुणपसवेक
द्येनहे ५२ संकल्पादिहयोदयेयथासंकल्पकपुरुषमन स्पंदोहेतुस्तथात्रिजगन्मंकलकस्यवि
भात्ताविरात शह्मोमनस्पंदएवत्रिजगादिति तद्वयोदयेपिनद्यातन्मयःस्पंदएवहेतुरित्यर्थः प

बलङ्गालाजलहालवमरीचाहचेचुरः दह्यमानवनशालिमेदोभोभाःप्रलोद्भुदः ५०
केनकल्पाग्निकल्पेनचलानावनवह्निना सपुष्पदाश्रमोदग्धाःसर्वेणवप्रसर्पता ५१
याधउवाच नत्रमस्याग्निदाहस्पहेतुःकःशास्त्रोमुने तद्दनतेवद्धवराःसर्वेनहेकथंसद
ह्मुनिरुवाच संकल्पकमनःस्पंदःसंकल्पादिहयोदये यथाहेतुर्निरास्पदोचिराद्वि
त्रिजगतथा ५३ हृदयेवचलीतेचदोभाहोभपुकारणं यथास्पंदोचिरात्स्पंदस्तथा
त्रिजगतामिह ५४ धातःसंकल्पनगरेजगतत्स्पंदनेमिह प्रमादयथहृदयहोभवर्षा।
वर्षादिकारणं ५५ ब्रह्मादिमानसोप्यस्मसोप्यन्यत्रविदधरे इत्यपर्यवसानेयंरोते
काविभ्रमोगतिः ५६ ॥

याहृदयेमयादिनादोभाहोभेषु प्रविरात्स्पंदोहेतुस्तथात्रिजगतांवनीतेचदोभादोभसएवहे
तुरित्यर्थः ५४ ५५ प्रस्पजगतोब्रह्मादिमानसोमनःसमष्टिहेतुःसोपिअन्यत्रअन्यमानसेविदः
वेरकल्पितःसोप्यत्रसोप्यत्रेति पयोमायायाअवसस्पविभ्रमसोगतिःकल्पनापरंपराअपर्यवसा

वितिनमसिविभ्रमः श्रीः कचतीतिनिरामया विद्रुषोमूर्खानोनयथैषायाहरवानन्मधीहनमत् ५२ निहूतदर्शनेन विततमसिविभ्रमः श्रीरेवकचतीतिनिरामया विदुषो हृदि मूर्खाणान्तु पातदर्शनेनैव पापर्षाहृदिया हरवाभासतेतन्मयाषवद्दरपरमार्थेन नमत प्रलीकेवसेत्यर्थः ५२ इ निश्रीमा॰ वा॰ ता॰ प्रका॰ नि॰ पेवैवाउमरवशाननमःसर्गः १५॰ ह्रस्याश्रमततोवह्नेः प्रश्नमोभस्मनो॰

विनिमसिविभ्रमः श्रीः कचतीतिनिरामया विदुषो मूर्खानोनयथैषा याहरवानन्म धीहनमत् ५२ इति श्री॰ नि॰ परमोपदेशनामसर्गः १५॰ श्रन्यत्तुनिरुवाच नत्रनेनगरे तानिशूहाणिनरवास्तुने हिपेतशुष्कतृणवत्सर्वभस्मतमागमत १ तत्रैवभस्मतोपा मेसमेनेभवतस्तव तत्रतथाप्येनापविदारितमहाशिले २ मध्यमामगुन्वेवह्निर्नि शोषीकृतकाननः परिपीतार्णवोगस्त्यइवालेसमुपाययौ ३ तस्मिन्स्तगतेवह्नौ तत्रसंह्रत्सीतले उपावकगमोरवादुग्रशेषपुष्पराशिवत् ४ ततोनत्सायतनान्नासी त्याश्रमःकृतस्तथा कपटकेबहूनीतन्मपूर्जीयनोयया ५ श्रभावमुपयातेनय देवैभवनलसु स्वपतसेभवतःसेविदेवविष्ठभते ६ तस्मात्कृतंद्भलविलविराडामा

निसेः वर्णितेयेनयस्तस्मात्स्मेजागवितस्थितिः नकेवलमाश्रमादिकमेवकिंतुनगरादिसर्वंभ स्मसमागतं निष्याश्रतिसतापविदारितमहाशिलेतत्राश्रमेभवतःवर्तमानस्यतवसमेनेहेतन्तू क्षरीरपवस्तुप्रकारेणभस्मताशाम इत्यन्वयः २ परिपीतार्णवोगस्त्यइव श्रदोश्रेषार्माश्शोषे णाशामततोत्सलमदर्शनेसमाययौ ३ श्रादोइदंपश्चात्प्रशीतले वायुईपावकमपनयत ४ व

समसे भारात्मके मात्मलिङ्गवतिष्ठसे ८ तथाच मात्मन्यमघोर्भेदो नास्तीतियन्मात्मके मदिदे निर्दृष्टि
तमित्याश्रयेनार तदेवमिति ९ सर्वदा सर्वस्थात्मघेयात्मनि ग्रहग्रहस्वभावे १० प्राक्तस्तनरोभव
जपिभवोस्तम: प्रभृतिमाघनर: सेपत्रो मार्देर्स्थमुसेस्थित: ११ सदेहेत्वमपि ध्यानेन यत्नाद्रुमे सर्वे
पश्यसि इदानीं वर्तमानसामीप्यवर्तमानवत् १२ विकाशमसघलाय प्राणपत्तद्रत् घनकर्ति

लवनाननसिनोतस्माद्धेतोर्देहद्वयपूर्ने प्रनेनेत्समसेसारमात्मनीहावतिष्ठसे ८ नदेवेस्
मध्वाध्यमात्मजावमुपागत: सर्वं वयमिदं समगुहयालवसस्पन ९ प्रसा केवलस्वप्रनर
सावसमनत्यावथे अथमेवचिदाकाश: सर्वदात्मात्मनिस्थित: १० नत: प्रभृतिसेपत्रोभवा
न्मसनरोभवत् मात्मन्यध्यवानमात्मनरो गौर्देरुयसेस्थित: ११ एतनेकथितेसर्वंय
थाहमवोधत: प्रत्भुतेसहस्रपंचध्यानेनेनसपश्यति १२ इत्यादिमध्यरहितो यमनेनरू
प: सविद्धन: कचतिकोवनतापवर्त्ते तत्कालसोलवपुरात्मनि विन्मयात्मा सर्वात्म
भिर्विकसितैरसितै: सितैश्च १३ इतिश्रीवा॰ नि॰ प्रभावदर्शनेनामैकपंचाशः सर्गः ५१

तत्काल: सकवनशातात्फालसेतनलोलवपु: सत् विन्मयात्मात्मनिडुष्कर्मफलभूतैरसितै:
सत्कर्मफलभूतै: सितैश्च विकसितै: सर्वात्मभिर्भावै: सविद्धनएवकचतिनानात्रूत्यर्थ: १३ इति
श्रीवासिष्ठ॰ ता॰ नि॰ उत्तरार्द्धे एकपंचाशत्तमस्मातनम सर्ग: ५१ समाप्तेसन्यनाशोकोनिर्वाणोम्य:
मुनिपुंग: इहव्याप्यरुत्वमोहेत किमुपचक्रमे ॥ राम: ॥ राम: ॥ राम:

ग्रथमेयदेवान्यथाप्रोक्तमानवतत्र्यासे १ सद्रूपः यथार्थः मेमनिश्चितमाप्रासेभावनया विस्मयोद्योतितः २ यत्रयदिश्रम्यजातद्गुहत्सेभवेत् नश्तदिदं इदं सप्रादिसदिति समयः विस्मयो युक्तः स्यात् यत्रतपनज्ञात्र हृदयमेवसतायाश्रल्पमिथ्याभूतेनत्र्प्रमेसत्यतायाः कायमासतन्तरोमिथ्यात्वमेवेत्यर्थः ३ ४ इत्थं परिदृश्य मानादयनतारूपत्रात्कमुनेदसदीयसमादयिताग्रनेनप्रसिद्धः सर्गः प्रमलचेतन्यमात्रात्मकः इयत्प

शुनिहवाच इत्युक्तासमुनिस्तत्र्तस्लीसशयनेनिशि आसीदिसयनस्ताह्मयासंयोसवत् १
न तत्स्विप्रेणकालेनमयोक्तेनसमस्मुने एवंसमोविभासर्वःसद्रूपइतिमेमतिः २ ग्रम्पशुनि
हवाच सत्यंभवतिसम्यान्यतत्रेदंसदितिसमयः युक्तोयत्नेतदेवसमात्मन्त्रकाश्रमा ३
यथास्वप्नमलथेवायेमादौसर्गावभासते पृथ्व्यादिरहितोप्येषपृथ्व्यादिभिरवस्थितः ४
इत्थमयतनात्मात्मसर्गः स्वप्नामलात्मकः शृणुपुष्करपत्राक्षमुनेब्राधमहाद्रौ ५ य
यद्दृश्यपदार्थाभ्यां स्वप्नेसमवतोभवेत् सर्गस्यप्रसहृष्टाहपवादोविविराजते ६ ॥

विस्मयात्सम्यडलंमेत्यर्थः देव्याथमहाद्रौरोहेपुष्करपत्राक्षमुने अत्रोपविनेशृणुतदयेत्पापि मेदम तेवाथस्वबोधनकालेनमया उपपादनक्रमोत्तास्यतेइतिशेषतनायतव्यासंबोधने पुष्करपत्राक्षेति संबोधनेनान्यथेशत्रुत्कमेवबकेशनिस्तानानुपपत्तिमाह श्रीरेति अयज्ञात्रमिहृदाश्यापदनदर्थाभ्यां बुद्धोसंस्कारावयनात्मभवनस्वबाह्रोस्वप्नेश्वहृष्टोर्थस्त्राभवदितिसंस्काराद्दिसामग्रीस्तनात्मत्वं संभाए ब्रेनाथिसहमादिकालेप्रसिद्धः सर्गस्यमस्तप्रायाद्रष्टः ग्रर्थोयस्तनत्याविपर्यवोविदाकाश्रविराजते

एवज्ञात्वा ग्रन्थपंचस्याधिकमिथ्यामेसमिस्रमोविभोसर्वः सद्रूपइतिमेमतिरितिमतिपदेनसंदिग्धमिवस्
चयन्किंबदि स्फुटमप्यनुभूतेसत् इदंसद्रूदेमउपदेशाद्यनुभूय पुनःसम्प्रथानेनवोधमः कथंना
नः नरिस्मदर्शीकस्त्रिन्नश्रोधेमिथ्येति इदानीं पश्यतीतिभावः ७ किंचमदेवनगदगुभवत्ते स्र
सन्नसेदेहेबीजमथिनाश्रीत्याह इदमिति ८ श्रादिमवाव्यश्रीमरकरीतेनमिहृद्यान् ९ १० श्रद्दे

एवंसत्त्वमइत्यपिवेसंदिग्धमिववहिर्किं स्फुटमप्यनुभूतेसन्नसम्प्रथानेनोधमः कथं १ इदेइ
देमहाभागिस्फुदेसमज्ञताम्मुने सदेवानुभवस्येवतत्रसंदिग्धतां कथं ८ श्रुपीवेवादिन
स्तस्यवाकामेत्विमवानरं हृष्टवान्याथरुताकासोमेकथ्यतामिति ९ मन्यगुनिक
वाच श्रृणुतामिदमाख्यानेममपवेकथयामिते सदेपाएमहाप्राज्ञनान्यमेविस्तरस्य
मे १० ग्रमग्रहेनावदादीचैनपास्त्वमतिधार्मिकः श्रुत्वेदमद्वचः सन्मिदेवनिमेध्य
सि ११ इहस्त्रोमामिमात्वेचनत्यर्थोमिमपर्येषा यदेभवद्भिःसदितोनिवत्स्यामीतिनि
श्चयः १२ साधोषान्तेषुवर्षेषुततःकतिपयेष्विह सर्वेवेभुविनाश्चात्वेडुर्भिक्षेणभविष्य
ति १३ तेनाहंत्वमजानेतोविरमाश्चसितोमिथः ग्रामोविदितवेत्रमास्मोसर्वार्थ
निस्पृहो १४ मेत्रसीमान्तसामन्तविग्रहेणतदेवच सहद्दाश्चनतुप्राणिग्रामकोद्ये

यावमेव्याधयुरुभैवितातावदिहेवास्मिदेमुनिनायकममपिइदंमद्वचः श्रुत्वाइहेववत्तुरे
रतिमेध्यसि ११ इहस्त्रोमोचमेनन्त्यर्थसि १२ १३ वेरबलादिनामग्रामोसीमान्तस्थानोग्रामेता
नोभूरुभूपानो विग्रहेणपरस्परशुद्धमसेनतनवः श्राल्पीभूताः प्राणिनोयत्रतस्याविधःस

बा·
नि उ·
टी·
५३

१९ अस्मन्निर्वासात्रतोपि उत्तममुत्तमवनहृदकरं वसुन्धरायां न उत्तमत्वमेव प्रपद्यते इति कालेत्यादि
सार्द्धेन १७ अनाक्रोशेः पावनवने रथस्थरागाः प्रयत्नाद्यावत्प्रमाणानाहं वपुष्यों विकासितो हृद्याय श्रेतः
शिवात्मगीत्यात्तेनेदनमिवस्यास्नुवतउत्पत्स्यते इति एवं ज्ञान्वयः १८ इति वा· नि· प्रपंचार्थाउ
नरज्ञाततमः सर्गः १५२ इदन्त्याथममायुष्यात्तत्कृतं न समर्थेन कालेविवेकादिज्ञानसर्वकाम्य

इहैवैकत्रक स्मिंश्चित्कदेशकत्कालके समाचारोनिवन्धवः स्पृष्टेच इत्वीयथा १९
उत्पत्स्यते मत्यस्मि कालेन वनश्रमे शीतलमाललता जालवलिताखिलभूतले १९
तालीतमालदललता उवमंडिताशा व्याक्रोशपमवनवेयविकासिहृत् कृतजनकोर
चयवाफलतानिकुंजपुंजासिनेदनमिवागतमत्तरितान् १८ इतिश्रीमाहो· निर्वाण·
श्रुनिराश्रमकथावर्णनंनामसर्गः अन्यस्मिन्निवाच श्रावयोश्वरतोस्तस्मिन्ने विवृत्तत्वेत
पः स्वगाश्रमारण्यात्मतास्वमथापउपेष्यसि १ तेत्वस्वभावगुणैर्भिः कथाभिर्बोधर
यिष्यसि तपस्तश्चैवविपिनेसविरक्तशुद्धिष्यति २ ततः तपस्विवर्याणामात्मज्ञानञ्च
श्रुत्यधा मध्यस्थसमजिज्ञासुः प्रत्यतिसममेकथा ३ कथयिष्यसितेसेनमात्मज्ञा
नमखंडितं समाख्येनयसे... ...योगयाभविष्यति ४ इत्येवं प्रकारेण गुरुस्तस्य भ

वर्षपंते तस्मिन्नागितगुरोस्थने १ तपस्विवर्याणामभ्यासाक्तोतिदात्यादिसाधनसंपत्त्यनन्तरं सर्वा
धः श्रात्मज्ञानशुश्रूषयामध्येन्द्रपोज्ञानतयास्त्वप्रतिज्ञातास्तुः सन्नमसेकथापयति ३ ततस्तस्य
माख्येनप्रसंगेन आत्मज्ञानेकथयिष्यसि ४ तेनचेतना ५ एषोऽनदेसमाप्यप्राक्तनशुपसेदति
इतीति ६ एवं तद्धृपजाने ७ इतिप्रीतिं ८ ॥ ॥ ॥ ॥

ओ·

तत्रकश्चिद्बन्धुरभूदितिशेषः ३० ३१ जाग्रदादीनवस्थाभेदानत्रभवतइतिशेषः तदेवग्रामादिसत
यथार्थमिवाभवत् ३२ तस्यशागदामवालकटाक्षाने उक्तस्वनिर्वासनस्याधिकदसमत्वस
द्वासाभ्यासात्पूर्ववोधविस्मरणेनमत्वेनवग्रामवास्तव्यतामसंपन्नेत्यर्थः ३३ तामेवप्रपं
चयति इतीत्यादिना ३४ वासनामात्रसारःवासनाभावोदहोवायस्य ३५ गृहाङ्गणसरो

प्रवर्षणग्रामककेचित्केचित्वब्राह्मणाश्रमे किंचिद्देहनयाकश्चिद्विधुःकस्मिंश्चिदाश्रमे
३० श्रवणेनिश्चलःसार्द्धबंधुभिर्ग्राममंदिरे अहोरात्रेणगच्छन्नाग्रदादीस्तदेवसत ३१ त
त.कालवशात्तत्रशान्तनीवोधधीमम विस्मृतात्तादृशाभ्यासाद्दातस्थेवसत्यता ३२
इत्यहंग्रामवास्तव्यःसपत्नोब्राह्मणस्तदा देहमात्रकवद्धास्थाहृदीकृतविवेकभूः ३४
शारीरमात्रात्मवपुर्दारमात्रात्तुरंजित. वासनामात्रसारात्माधनमात्रैकतत्परः ३५ जी
र्णगोमात्रकधनःसदापितलताहृतिः संचिताग्रवनिर्धाणिनृपार्जितकमंडलुः ३६ च
लहृदकवद्धास्थालीकाचाननत.सदा गृहपार्श्वगतानीलशाद्वलस्थालिकास्थिति ३७

पि तानिर्याताद्दिलताहृतिर्येन संचिता. शस्त्रिशुष्कवनिःदेशादिभूमस्थपञ्चादिप्राणिनस्थेनन
लोपस्फोटसः ३६ चलेचलत्कालजीविप्तनलस्थादिहृदकेष्ववद्धास्यः लोकानांग्राचारेष्वजन
परग्रामेधर्मेष्वरत. गृहपार्श्वगतात्प्रानीलवशाद्दालास्वस्थालिकास्थितियस्य ३७ ॥

वा.
नि. उ.
टी.
४८५

शोकानाशाकैरायमानामारामायणोचरवनापविकारक्षयानीतः कामरायेनसंरोतानोदुहे
कवज्ञावः ३८ इत्यादिकः गोमयाधीनाकृष्टेनसेचयनशीलः ३९ ग्राम्यवानाम्मङ्गः ४० कास्मि
न्भ्रिन्नथामसेगेन सदेहनिबोधितइतिव्यवदितेनसेवेथः ४२ ४२ नेशाकृनयाणिशरीरप्रवेशा

शाकशाकायतारामरचनानीलवासरः सरिद्रदनदीतीर्थसरसिस्नानतत्परः ३८ गो
मयाव्रजलाद्वमिकाद्येशाकृषिसेचयी इदंकार्यमिदंनेतिपाशाभ्यांविवशीकृतः ३९
इतिमेजीवितस्तत्रसंवत्सरशतेगते एकदाभ्यागतोहंराजापसातिथिरात्मवान् ४० स
जितोसौविश्रामोममहस्नानपूर्वकं भुक्तवांश्चधनेस्थित्वाराज्ञोवर्णितवान्कथा ४१
नानादिग्देशशैलोर्वीवनव्यवहारमनोरमैर्हरे कथाप्रसंगेकस्मिंश्चिज्ज्ञानाविधरसाश्र ॥
ये ४२ सर्वविन्माश्रमवेदमनंतमविकारिच जगत्स्थेवकचनियपाश्रितमपिस्थिम ४३
इत्यंदेशोषितस्तेनबोधकवचनेनागतः स्मनकांतमशेषेणहंसोतंधारणावशात् ४४
स्मनकांतमशेषेण नात्महंतानेयस्माद्भुदरेस्थितः तेविराट्रूपमाशैकनसाद्विर्गतम
यतः ४५ तदास्वेनिर्गमद्वारमथज्ञानामिनोयदा विस्तीर्णभुवनेयस्मिन्भुम्पभ्रमिस

स्व
दिहृत्तोहं ४६ तेशाणितेसर्वजगजठरान्तादिराट्रूपमाशैकानतस्मात्तदुदरात् ४७ यस्मिन्प्राणोद
रेविस्तीर्णभुवनेभ्रममहंयदानिर्गमद्वारंतदास्येनेज्ञानामि तदातेदेशमत्पजमेवनस्यप्रालेप

१ अपिच तत्रानामपि ससैमाभानहरीनां चिहृयाकस्यापि लिनुनयनाशपवापसिद्ध इत्याह नवेति १
किंच ज्ञानान्भयनमनो ज्ञ ससंज्ञामात्रकानि रिक्तरूपाप्रसिद्धेन कस्यचिज्ञाशः पसिद्धमीत्याह खेति न
मनि हृज्ञाने हं चनिलयन चविज्ञाने व संप्रचान्तनेव सत्यमभवदि तिचक्षसंज्ञानि रिक्तरूपं शून्यते
अनुभवेति च पामरास्तत्राह अन्यनमिति आसे ज्ञानान्नाहरूपं मनोवश्नि नपदाकारेणानुल्लेख
रीकृते तस्माद्गापनस्मादात्मनवाकाश संभूत इ निष्कृतः पृथ्वी व्योमानं नभ आकाशाभिः स्वात्मनेक
रोति किल यद्वि सानन्द व्योमकरोति तर्हि अन्यनेकथ प्रमृश्य श्रीस्यात् सद्रूपानन्दत्वासंपादनेवाकथं व्यो

विनानिशतिमा पूर्वकथयेत्तरसः कथं निर्मं पूर्वमाप्यलिदस्मसोन हि सनक्रमः २ यचेत
नेपाविमात्रेनन हि मात्रमचाने नवविमात्रनभस्सानृष्क नयुज्यते १ स्वसंज्ञामात्रकादन्यत
किंचिदूस्यं न युज्यते अन्यतमसीकृतं व्योमानन्द प्रसौकिल ११ तस्माज्ज्ञस्यपदं तदेव संज्ञा
मात्रमसान्न अनाद्यमध्यपर्यन्तसर्वशक्तिमयात्मकं १२ तदेतद्विज्ञानात्मा गोकल्पादो व्योम
भूर्दिशः नाशाज्ज्याह तेन नाम विनामा भासनेनभः १३ ॥

मकतेस्मास्मदान्मनालाभ एव हि व्योमादेस्त्वज्ञिरितिन निरुक्ते चा निरुक्तेचेत्यादि श्रक्युक्तम मूर्तोमू
तेत्रपञ्च सद्रूपान्यतासिद्धिरित्यर्थः ११ किंनहि जगद्रूपमिति चेद्ध ससंज्ञामात्रितित्वावबोधकमाने
विनालोकिरू शाजगन्नलयाकारेण मवान्मेनेवचजृंभसे तत्वाबोधक मानेनतत्यथार्थरूपेणोनिति
क्षंमनुपसंहरति तस्माद्गिति १२ विनामाभासनेनत्वावेदकमानेविनेवाविपाशविन श्याभासने
नैमित्तिकरूपगावे द्व्योमादिभासनमिवनभः शुद्धसमानतिरिक्तार्थशून्यमेवेत्यर्थः १३ ॥

प्री.
वा.नि.
उ.टी.
२०८

परमार्थतस्तज्जननादि एतत्सर्वं शुद्धविदाकाशो निरामयः नित्यं ब्रह्मैवेयः मायाविलयः मोक्षश्चारणेन
यो समाहारः १४ १५ १६ १७ १८ सदनन्यत्वमिव चिदनन्यत्वमस्याप्यस्य प्रदर्शितं तं सम्भावनीयमि
त्याशयेनाह एतत्सर्वमिति १९ समष्टिदेकस्वभावः परमात्मा शिवएकोध्येयः शिवंकरः सर्वमन्य
त्परित्यज्येत्यादिश्रुतिषु शिवशब्दोक्तः एष सनातनः शिवो भवत्येव तन्मयात्कदस्मृतिरूपन्यस्तः स्वयंः २१

॥ १७

जनने मरणमायामोहमायामयस्तथा वस्तुतो विवेकसंवेद्यो मोक्षः शुभाशुभे १४ विद्यावि
द्याविदं हृदयं स देहत्वं ब्रह्मणि केवलं शिवेन्त्वचात्वेवा हृदि चेतःसुखं तत् १५ सदसद्वाच्यसदस
तोर्विधारित्यमेव च देशकालक्रियादि व्याकुलनाकेवलकल्पने १६ इन्द्रियालेकमनस्कारक
मैत्र्यादि रूपात्मकं तेजोवायुजलाकाशपृथ्व्यादिकमहं ततः १७ एतत्सर्वमसौ शुद्धविदाकाशनि
रामयः एतद्व्योमतामयमसौ सर्वत्रैव समास्थितः १८ एतत्सर्वं च विमलो विमलाज्ञानमाश्रयः
तस्मादनन्यत्वमाहिदंशतो वा विकारितः १९ चिन्मयो परमाकाशो यथैकश्चिन्मया यथा
सो शिवः स्मृतो भवत्येष सनातनः २० सत्यसदाशिवत्वं भवत्येषपितामहः वेदार्कदेवकाण

[illegible]

३०

स एव विश्वाधाकारेणोपासितवतो हरिरिति विषयास्ते एवं पितामहो वाप्यन्यो भवतीति किं बहुना।
वेदादिकादिवासनावासितधियोऽनन्यरूपोऽपि भवतीत्याह वेदेति तथा च श्रुतिः इन्द्रं मित्रं वरुण
मग्निमाहुरथो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् एकं सद्विप्रा बहुधा वदन्त्यग्निं यमं मातरिश्वानमाहुरि
ति २१ श्रीरामलक्ष्मणसीताभ्यो नमो नमः श्रीपद्माक्षभारती ॥

ॐ

सएवानिलोवायुः यः अतीतेदिनकालमात्रोपलक्षणमेतत् नत्रयहस्त्र अनिलानिलचेनिविकल्पनेन
सर्वपदपतेत्यर्थः तथाचश्रुतिः सब्रह्मासहरिः सेन्द्रः सोक्षरः परमः स्वराट् सएवविष्णुः सप्राणः सका
लोग्निः सचंद्रमाः सएवसर्वंयद्भूतंयच्चभव्यंसनातनं ज्ञात्वातंमृत्युमत्येतिनान्यःपंथाविमुक्तयेइति ३
निर्वाणितापवहारिपितामहादयोभवः चिन्मयस्यवसाकाशकोशस्यगुणायुधाधिपुरःकालसाक्षी
श्रयः २२ सुधाभावनयाव्यथाशरत्काशिका यविधायापरमात्मस्वभावमात्रबोधेनतत्पदेनारदशाश्च

अनिलोज्वलदेवेभ्योपिशाधदस्त्वसिनाप्यिव इत्येते चिन्मयाकाशकोशलेशाः स्फुरंत्यले २२
एवंविधाभिसंताभिमुदाभावनयेदृशाः स्वभावमात्रबोधेनभवंत्येनतनादृशाः २३ अबोधो
बोधइत्येवंविद्धोमेवात्मनिस्थितं तस्माद्देदोहतमेकोनास्त्येवत्रिपुशाम्यतो २४ तावत्संग
त्वमथकरोतिजीवः स्वसंसारमहासमुद्रे यावन्ननानाविपरस्वभावनिरामयंतन्मयतामुपैतः
तानंतशांनिसतयोपयातियथानमांविनेनरंगकोसौ यथास्थितंसर्वमिदंप्रशांतंभवत्यनं
तंपरमेवतस्य २६ इतिश्रीरामायणेनिर्वाणप्रकरणेशिवपूजनवर्णनंनामद्वात्रिंशः सर्गः

न्यात्स्वभावःभुवंति २२ तथावज्रदेवकेवित्कालेअजदृशा अबोधइतिजीवनयाद्वेधाणाधिपतेनतोवि
हृदयाबोधइतिविषणास्वरूपेस्थितमितिफलितनतदन्यत्किंचित्कदाचिदपीत्याह अबोधइति २४ न
श्चाचजीवः अतात्स्वात्मस्वरूपेसंसारमहासमुद्रेतावत्कालेनममरणाभ्रमणादिनानानर्थान्करो
तियावत्परब्रह्मात्मकं स्वभावनजानाति तद्ज्ञानमयतामुपेतः सन्निरामयंतद्देवास्वेइत्यर्थः २५ न
देवाद् तान्वितिति २६ इतिश्रीवासिष्ठसारेनिर्वाणप्रकरणेशिवपूजावर्णनंनामद्वात्रिंशः सर्गः ३२

श्री.
वा. टि.
उ. दी.
२२४

चिन्मात्रमेवस्वशिवोनकालीभैरवाकृतिः वोधायकल्पनादृष्टानयाभीतिवर्ण्यते अतएवतन्मयाथ।
विद्याभ्रान्तिनिरासेनत्वाविकशिवस्वभावदृष्टत्वाच्चनाथजगन्मलयरुद्रदन्तरपादिस्वानुभूतेवर्णितं नेदव
परमार्थइतिभ्रमितवानित्याह चिन्मात्रेत्यादिना १ २ तत्त्वदृशान्तमयानदाकृतिश्चिदाकाशमात्रमेवत
श्च अन्यस्तत्त्वदृष्टिहीनः ३ ततदृशैवमयाकल्पान्तादिसर्वंमायामात्रमितिप्रतिभाते ४ ५ कल्पनाद
ष्टिदृष्टस्यापितत्त्वपरत्नोवर्णितवाकवाचकग्राह्यग्राहकसंबंधकल्पनेविनानिर्विशेषस्वरूपत्वमदनायोगात्।

श्रीवसिष्ठउवाच चिन्मात्रपरमाकाशएवमयाकथितोमया एषोसौशिवइत्युक्तस्तदाकृत्यन्या
ति १ योसौतस्याकृतिर्नासावाकृतिराकृतिरेवच तच्चिन्मात्रवनेव्योमतथाकचतिताहृशो २ मया
दृष्टातदाकाशमेवशान्तंतदाकृतिः मयैवतत्प्रतिभातंनान्यःपश्यतितत्तथा ३ यथानामस
कल्पान्तःसरुद्रःसाचभैरवी मायामात्रंतथासर्वंप्रतिभातममलंमया ४ चिन्मात्रमेवपरमन्यस
त्रिदेशनतेनतत् तथासंलक्ष्यतेनामभैरवाकारतोगतं ५ वाच्यवाचकसंबंधविनाबोधोन
भाषते यस्मात्तस्मात्त्वमिमभाहमेवपर्वर्णितं ६ यदेतवाच्युपाङ्गमेतद्रामसदेवतत् रूपादि
भौतिकदृशा हृणामायामतस्मात्र ७ नभैरवीसानवासौभैरवोनेवमेवतयोः समस्तमेवतद्वा [illegible] ८

कल्पनेनतद्यथात्वदृशंसंमितिसदवाद्धिति ८ तच्चिन्मसनेतकल्पितप्रक्रियायोःसत्यताबुद्धिर्माभू
दितितद्दर्शयिन्याह यदेवेति हेरामसदेवचिदाभासाजगतिरूपादिभौतिकदृशास्थितदेववाच्युपाङ्
पाद्धफ नेदवत्तद्यथात्मकोसत्यताप्रतिगतं ७ नभैरवीत्यादिनापुनर्निषेधेनतत्समस्तमेव
भ्रान्तिमात्रपरमार्थचिद्व्योमेवनिभासते ८ ॥

ॐ

१ तथाश्रवितविद्रूनेतिश्रात्मा ९ प्रमेधेनतर्हिकथंभातीनदाह चिन्मात्रेति ११ नर्हिकिंस्वप्रकाशचिदात्मनः स्वपरकचनेविशेषोस्ति नेत्याह यथेति १२ यथावेकचनेकस्वभावेन विशेषोचिद्व्योमेवशिवेनोधोस्ता न्तिकोनिराकारएवाकारः परिशिष्टस्तुयसंप्रत्ययस्यास्थितिस्तमथामात्रेनाहंस्त्रनास्थितिरेवतथा य न्नायमानेपुशिवत्याह शिवयोरिति १३ यथाधात्वादृश्यमानेपुक्तादिवस्तनयाविनास्यात्वेनशक्नोति

स्वप्ननिर्माणपुरवत्स्वेकल्पएवेगवत कथाथेसार्थेरसवत्मनोराज्यविलासवत् ९ यथासत्र पुंस्तङ्कोमिमोक्तिकथीर्यथा यथाकेयोढकेकोप्तितयाविद्रातिविद्रने ९ चित्रात्रार्के शमेवाक्ककचतिस्नासनात्मानि तथानामयथाभातितदामेवजगत्तथा ११ यथाचिद्रात्मिक चतिस्वपवान्मातयापुटे तथाकवनितत्रकल्पानानत्वनर्तने १२ शिवयोरेवमाकारोनिरा काराभावर्णितः अधुनाश्रुणतत्वेन्तरस्यान्तत्रतास्थिति १३ चेतनंचेतनाभातोःकिंचित्स्प दनंविना कचितुंस्यात्नेनशक्नोतिवस्त्ववस्तुतयायथा १४ स्वभावेहेतलेतस्माद्रुहेवनलथा स्थिते हेमेवरूपकत्वेनसंनिवेशविलासिना १५ यत्रामचेतनंयवनदवशंपस्वभावतः स्पंदध र्मिभवमेववस्तुनाहिस्वभावजा १६ पुनःस्पंदचिद्रूपतस्याश्चिवस्यास्पसपवनः स्वबासनावेश वशात्त्यमवविराजत ९ अतःसकल्पातशिवोहृदोयोदाकृतिदृश्व यत्रत्यानंतहिहिचिद्रूनः

तथावेतनाभातोऽप्येतनमपि किंचित्स्पंदनेविनास्यात्नेनशक्नोतिभातेःस्वभावविपर्यासकत्वनियम सम्भादित्यर्थः १४ अतएवसद्रूपेब्रह्मसवजगद्वृत्तिदेहरूदेवाकारविपर्यासेनअधिष्ठाननतास्वभा वेनस्थितमित्याह स्वभावादित्यादिना १५ वस्तुताअधिष्ठानता १६ १७ १८ ॥

यो.
वा. नि.
उ. टी.
२८

प्रमाणिकदृशा नास्त्येवेति तस्मिन्कल्पे यथा प्रामाणिकदृष्टिकल्पे एकामियदेव किंचिदस्तीत्यनन्तवंक
ल्पानेप्रविनश्यति १९ ततयासतिचित. यथेत्यवेति रहिता विज्ञाकायतथा आभ्याभावेनैवावेतपि
नावाकयस्तानुभिकविलिकियाभावकिहतक्षेत्रनिवाकयत्रिपुटीतोपपयतइत्यर्थ यदिद्याविधानदा।
नीमसदपिदृश्यदर्शयतीति ततएवत्रिपुटीसिद्धेरुच्यतेनहि सर्गप्रलययोर्विशेष. नयचेतिनेसर्वज्ञ
गहृदितेनदृदवीशवेरीमन्त्रेवासमभवतिनहिशुयपदेनमेकावभावपिदेशकामितिभाव २० सर्वशाहेश्च

श्रीरामउवाच प्रामाणिकदृशाहस्यमिदन्यासेवतस्तत यदेवासीत्तत्सर्वकल्पान्तेप्रविनश्यति १९
तत्कल्पान्तमहाशून्येपुनरस्मिन्परमेश्वरे कथंविज्ञामबाधेन्यचेत्ताचेतनमित्युत्तु्नः २० श्रीवसिष्ठउवा
च यतेदेवनदाप्यनहेधकांभाद्दशानेये यदिचिन्मात्रमसत्वीतिमसन्निनुकिंचन २१ नकिं।
विचेतनितनःकचित्किंचित्कदाचन सर्वशान्तदपमेनविज्ञानघनमेवत् २२ ॥

गयपेवेशेकसेनदापिनहैनेकसंदेहाभोधिशान्तये यतेदेवोत्रंशृणुतदेवाह यदीति यदिसर्वप्रलयेपु
रिशिष्टचिन्मात्रमनभसः नकिंचनवेत्यमसित्तदातत. द्वितीयासत्वादेवनकचिद्देशेकदाचनकालि
किंचिदपिवस्तुकचिदपिचेतनीयत्वेनसर्वमामेवाभूत्केनकेपश्येदित्यादिश्रुतेरितिभावः २१ नवार्थे
यथामामिकदृष्टिसिद्धानित्यमज्ञातस्वभावएवप्रलयइतिवक्ष्यपन्यलइतिप्रश्नमकल्पएवसपत्रइथा
ह सर्वेमिति नयाचप्रमामाणिकदृष्ट्याद्वितीयकल्पमाश्रित्य प्रश्नोनोचितइति
भावः २२ श्रीरामलक्ष्मणसीताभ्योनमोनमः ॥ ॐ

यदि तत्प्रथमं कल्प्यं वैलक्षण्यात् प्रपञ्चे आविर्भावादि किं चिद्रूपिन्यभ्युपगच्छसि नहि तेनैव विरुद्धं जगद्धेतुरि
तरदृश्योऽयं शरीरेन्द्रियेषु चमत्स्यनीतिनासमभाविते किं चिन्मयं कर्मभिर्माशेषत्वात् यद्यदमित्यादिनास्वभा
वः प्रत्यगात्मस्वरूपं यस्य तस्य प्रपञ्चेपि रूढं दृढं चैतन्यरूपं पावकलीनं यथा ते नैवेनाचलनात्मनः कस्य
चित्स्वभावहानिरित्याह चित्स्वभावस्येति २३ ओंकारान्यत्वाभावे तु भावे सोपि कालत्रये स्वभावात्प्रच्युतिर्दृष्टेन
माह यथेति २४ तथा च सर्वे तेषु ज्ञानं वापि विदित आत्मना आत्मनि सदेवेतस्य शुद्धेतस्य प्रलयकालेपि स

यथैव देवेस्य तेन सम तत्स्वभावो भुवक्रान्ति चित्स्वभावस्य शान्तस्य स्वस्य ज्ञाप्यामवस्थितेः २३ य
थास्वभिविद्वांत पुरुषं नवद्धेवत् पुरादित्तनं किं विहित्वा माकाशमेव तत् २४ आत्मनात्म
नि विकल्पेत्वाना वापेनेयमप्यल नभाव सर्गादाभ्यो च निस्त्वकचनेवतत २५ स्वयमेनः कच्चनो
चित्स्वभावाकाशकोटेरे स्तावत्स्पशगह्वातिपे कल्पनयास्वया २६ स्वयं शंनः कचत्कालि
चिदाकाशस्वभावत्वे उपसंहमयं चलकरोतीत्यादिकल्पनं २७ तस्मान्नेहत्वमस्तीहनवेक्ष
केनवपुण्यता नेवतनाचेतनेवमानमेवनतन्तद्वा २८ नेवतत्किंचित्किंचित्कचिल्लेशाभाव

गोरेभत्वाभावभ्यया वन्यत्व पालागयपदार्थाः सेपत्रे तन सर्वे कल्पने वेशीनि सदा सर्वे तन्त्वस्मापसि
द्धिरित्यर्थः २५ अतएव तत्सर्गो कल्पलेपि प्रलये अतीतानागतसर्गप्रलयसहस्रेः सहपर्यन्तेवस्थि
ते भावनीयमित्याह सयामित्यादिना २८ २९ अतएव हि सर्वेद्वयस्यतद्भावस्यचपरस्परवादिनां
त्यमार्यवस्तुनोभावभावोभयनिषेधावधिन्यायविधेयसंहरति तस्माद्धित्यादिना सर्गप्रलयया
विशेषोपि स्वानुभवेनैव सिद्धोऽस्युगपत्प्रलयेनापल्पितेशक्यइतिभावः २८ २९ ॥

श्री॰
वासि॰
उ॰टी॰
२८२

३॰ हेरामत्वमपीश्वरस्वलोकदृशानिजप्रकृतमेवराज्यमिपालनादि याकारजालेयथाप्रवाहंपित
पेतामहप्राप्तक्रमेण कुर्वन्नेवस्वरूपापरमार्थमोनानन्निर्मलमोहेश्वगतमदभेद यतोस्मात्प्रमाले
लीनत्वर हितेआकाशकोशवद्विशदाशयत्वयश्चास्मात्यथाशांतेनिर्विकल्पमाद ३१ इतिश्रीवासिष्ठसारे
निर्वाणप्रकरणेत्र्यशीतितमः सर्गः ८३ शिवशक्त्योर्निजरूपेविविच्यावोपवर्णितेः सूर्पादिमालारूप

निर्विकल्पसमाधिर्हिसिद्धोनामर्ववाक्यी तत्त्वजीवरूपत्नेनोत्तलीमेवात्मन्यास्थितो ३॰
कुर्वन्निजप्रकृतमेवयथाप्रवाहमाचारजालमचलः परमार्थमोनात् निर्मानमोहमदभेद
मनेगजीवमाकाशकोशविशदाशयशोनमास्व ३१ इतिश्रीरामायणेवासिष्ठसारेउत्तरा॰
येनिर्वाणप्रकरणेविश्वरूपदर्शनेनामत्र्यशीतितमः सर्गः ८३ श्रीरामउवाच भगेत
रेभगवोब्रूहिकालीकिंचिवन्नृत्यति किंस्वरूपफलकदालमालादिसज्जावना १ ॥

वसिष्ठादिमर्शितः याकालीनृत्यतीतित्वयावर्णितासाकिमिवकिंस्वरूपेत्यर्थः साचकिमात्मकस्व
रूपावलकपालास्त्रजाद्यालानटभयत्वमहीत्यर्थः कालः किमिवनृत्यतीतिपाठेपिकाला
त्मककालीस्वरूपेणेवप्रश्नस्तस्याएवपूर्वोत्तरग्रंथयोनृत्यस्वरूपस्रमलादिसं
ग्धारात्स्यैववर्णनात् १ नृत्यत ॥ ४१

शिवस्य स्वरूपमनिरूप्य तत्कं किंस्वरूप इत्यपृच्छ योगात्तद्भयं स्वरूपं निरूपयितुमुपक्रमते संभवन्ति बल
नस्वभावस्तो गुणप्राधान्येन स्पन्दशक्तिः स्वगुणप्राधान्येन स्पन्दशक्तिस्वगुणस्वरूपप्राधान्येन सर्वेऽपि
न्निर्विकल्पानन्तात्मसाक्षात्कारत्वं स्वतन्त्र स्वमोदि संकल्पविकल्पे स्वस्य मनः साध्यायत्तो ममेति शिव
नान्यरूपमात्मसारं स्वाधीनस्त्रास्फुटकृताविद्धिन्नामाफलानि विद्धि इत्यर्थः २ अनन्यत्वदृष्टान्तमभ्यासमर्थ
यन्निश्चयेन मोक्षोपायोऽपि सर्वकालव्याविहायसमाभेः सर्वकालव्याप्तिरस्येवत्वमाश्रयेन सर्वदेहस्थितिः ३ यं

श्रीवसिष्ठ उवाच संभवत्यहाकाशाः शिवस्त्वभिधीयते अनन्यात्मस्पन्दो हि स्पन्दशक्तिम
नोमयी २ यथैकं पवनस्पन्दमेकमौष्ण्यानलौ यथा चिन्मात्रं स्पन्दशक्तिश्च तथैवैकात्मसर्वदा
स्पन्देन लक्ष्यते वायुर्वह्निरौष्ण्येन लक्ष्यते चिन्मात्रममलं शान्तं शिवस्त्वभिधीयते ४ तत्स्पन्द
यत्नेनैव लक्ष्यते नान्यथा किल शिवः शान्तिरिद्राज्ञा नामवाचामविषयापि ५ स्पन्दशक्तिस्तदि
च्छेदं दृश्याभासं तनोति सा साकारस्य नरस्येच्छा यथा वै कल्पनापुरे ६ ॥

तेवाऽस्मान्भिन्ना नित्यायेनेयेन नाम निर्जीवेत्याह इति जगत्सर्गपाणस्पन्दादिक्रियैव शि
वस्वभावस्य लक्षणं दर्पणे दर्पणत्वमित्याह स्पन्देनेति द्वाभ्यां ४ तत्स्पन्देऽस्माद्दिब्रह्मलक्षणात्।
क्षिवस्यकथमन्यत्वे तत्राह शिवमिति यतः सर्वाः क्रतेयाह स विद्धि शिवं मनसा विदुः स्वतो नाशि
वे ब्रह्मान्यदस्तीत्यर्थः ५ सा क्रमयत्नवदृश्यापत्ता येन्यादि सुमास्पन्दशक्तिरवशिवस्यैकानुक्रामे
वसत्याकाममस्तमनोराज्यमिव जगत्तनोतीत्याह स्पन्दशक्तिरिति ६ ॥

श्री. वाल्मि. ३.टी. २८२ सर्वान्तर्गतविद्याभासप्रदीपनाह्लिनिशक्तिर्जीवचैतन्यमितिप्रोक्ता ७ प्रकृतिचेतनमदाकारपरिणा
मिश्रितनयावप्रकृतिर्मायानप्रकृतिर्नित्यानन्दासितलमहत्सरमितिदृशाभासस्तूनंभ्रान्ताऽऽप्यन्यामविक्
तिसंस्कारलक्षणानाकारणा ८ हीपवर्मपृथीयाना शुक्लमासादिभवनीयादिपुराणोप्रत्यया: शुक्ला
प्रसिद्धयपि निमित्तमाहृत्यैव नियतं सत्कर्मदिनलाईत्र्यायादेशमासेरवायिषितालाकाशक्तियादिन्या
दिनातिथः सकाशात्क्वाथ्यात: शुक्लतिकथ्यनरति ९ यत्नाजयानतोनयनेनचपाकातथाचनामहृय

करोत्येवपिभवस्येव कुपनेवनीलूमनाकृते: सैषाचितिरितिप्रोक्तावेदोन्मीलनयादिना सैषोक्ता
वासनानाम्नीवामनाहश्यसंविद: सैषाजीवकलाप्रोक्ता जीवतानीचितेर्षिता ७ प्रकृतिश्चेतन
सर्वस्यस्वयंप्रकृतिनामतः द्रव्यभासानब्रह्मनामाकारणतोप्राणतोक्ति ८ वरवाविशिष्टा
कारकोष्यात्क्षेपितकथ्यते चरित्वाच्चरिकाशक्तामान्येवल्लवत: ९ नयानयेक
निहतानिद्दासिद्धमेधयवाप्त नयनीचनुषाकाविनयाविनवात् १० योक्काष्परानिताधी
र्योडशीइपहस्पनः ओंकारसारशक्तित्वात्प्रमतिप्रमिकोतिना ११ गायत्रीगाप्यतामनान्माविन
प्रसवधर्मिण: सराप्तासर्वदृष्टीनाकस्थितिघासरती १२ ॥

सांख्यकमेवपद्मतिनिमित्रेविशेषानयः।
नस्तविनयापदस्यप्रथमेरुद्दये १ ओमेतित्रिपदीकीर्तिनओंकारस्वदकानापकोमकारमकराक्षरामहं।
निवाक्यमेतयत्वेनोविश्वात्प्राज्ञनिश्चयोरितिभाव: समानेपादिकीर्तिनेपिपादेनओंकारलक्षणीयत्व
इयस्थूलसूक्ष्मादिसर्वप्रपंचसारविकारकत्वात्स्वैवाधमराहितनयी: ११ गायना: गायकास्तिघापर
मगुह्यार्थात्मत्वात्स्वर्गापवर्गसाधनसर्वकर्मोपासनज्ञानदर्शनोसरणात्तप्रसवात् १२ ॥ श्री

भवत्यस्माद्धि शिवमिति भवः ईश्वरस्तदेहान्तवेणीणी उमानामथ पुनः प्रकारोनरेणव्याख्येयस्मात्ममिति
वा योग्य शब्दः स्मृनो प्रवृद्धो नो वेलोकास्य सर्वं पापानाद दि धन्नाहतनादात्मना थाकृपा द्विमात्रात्र्य
शून्यस्य प्रणावनादभागास्य शब्दब्रह्मणास्यनित्यस्य तद्देवाख्यमणान्तमंगुष्ठप्रतिमिति द्रष्टुं पुंडरीकच्छिद्र।
लिंगाकारेणास्थितस्यनदाकाशान्यस्य शिवस्यस्रद्धिभुदाणभूतविंद्रपादइकलाउमस्तुव्यनेनयुग।
योकेवायवीयसंहितायां गोत्र्यकाद्वेतसवणाः प्रतिपादक यतमेतिविमात्राभिः पश्यंतादर्द्धमा
त्रयानत्राकारः स्थितोभयोत्मातलिंगस्पष्टलिंगो उकारस्थानेवत्तहृत्सकामत्स्य मध्यातः शब्दमात्रा
त्मकोनादः स्थूललिंगमूर्द्दनीद्विदसाध निधाहि चतुर्वेदलेधुण्यमतिरित्याद्युद्धसपुंडरीकहलीं।

गौरीगौमेमदेहत्वाद्धवदेहानघेगणी स्मानामयुग्द्धानाममात्रोच्चारणाहृदि १३ नि
मग्नैलोकामलानिममेनीडकल्पेकांते शिववत्त्वमस्पताद्दमिंतलदपतवपुः १४ न
भोहिमासमेनाभ्याद्दाधिकृष्णविलोकांते शस्तिनभानभस्यवनोनभानभसिस्थितो १५ ॥

पुनीवस्यमतिभेदमस्कालिंगीभुस्थप्रिः पममव्यागीलवीयेयदाहसोनाहीत्यालीनोभवतितनरीया
तीतमितिलिंगमस्ते स्यनाहसर्वोधाभिविलयेनस्य प्रतिशालरीयावीमावुस्यत्युक्तमितिभावः
१३ कालीकिमितित्स्मतीति प्रश्नः किमिति कालीति वर्णानिमितप्रश्नमभिप्रेत्यातस्माद् शिवशा
रिति १४ ननुविद्रूपधा धीवने स्योमद्रूपनाकथतत्राहनभसीति विद्रूपा व्योमवेनाभ्यामेसमये।
स्वशरीरमिवशपासमर्गसंकल्पदसाहत्तस्र्थतः शपामभिवचविलोकान्ते निराधारस्थितिर यितया
नभावेदवानमधेत्याद्द भस्तीति १५ ॥

श्री.
वा.वि.
उ.टी.
२८३

अमूर्तस्य स्वकेभ अर्पितयोर्वोमयवेवदो भ्याहृतभो तिभाविति अयं गोतो शुभ्रातदो ऽध्वो भ्युपम
दार्थ्यायसंभावना अस्तत्भस्तु पादौ दिगन्तहस्तशूर्णादिस्वरूपस्वचकपामितिवक्तीनरे ऽत्रावस्तु।
तिहस्तस्यादिना हस्तपादप्रमाणर्थं यति समहावहहे कवदाव: हस्तादर्थहहस्तान्युभेदत: नानाभाव
विषयहस्तशूर्णादिस्वरूपमतश्शरीरं विततपरेणान्वय: १८ हियसाभगवतीपरेणान्वय: कीर्त्याद
नाविनिशक्तिरायि आत्मनास्वकेचयात्मनि सर्ववैदिककियारूपाभनाहृत्यात स्वायात्तहस्यादि

नमोनिभावभूतोगावक्षोभोऽस्मरवागतो हस्तपादासमस्तोयहस्तान्यत्वभेदत: १६
नानावहस्तशूर्णादिस्वरूपस्वचतशूण साहि क्रियाभगवतीयमिसदेकरूपिणी १७ ह
दयात्मयान्तुरूयाहिमायशरीरिणी क्षितिश्चक्रिस्ताप्रजानयाभातात्मनात्मनि १८ सा
काशाद्यपिणिकालात्पूर्वी: सदयमेसी हेवात्मसाहिएकस्याना नाभित्यवर्तेत: १९ ता
इत्यादय: सर्वेनरामरगोतय: क्रियासैवमनमस्कीयमेरलमालिका २० ॥

स्यादिवद् विहितदानस्नानयागादिषु शरीरिणी संपन्नानसामर्थ्य: देवा: नानाविधाविनयादि
त: नर्तेनास्ताइमा: वस्तुण: कर्मफलरूपा: सर्वप्राणिसमं स्थितिनरामरणीतितयोद्यानादिषा
रेणान्वय: १७ १८ १९ यत: असौ देवी क्रियाऽत्र निरवयवा: क्रियावा अयमिद्धे: स्वरूपमसिद्धा
यामेवकल्पितहस्तपादाद्यवयवात्मिका: ग्राममस्तरहीयमेरलमालिका: श्रीरंगतईनेनै: स्यात्का
रोनिस्तात्क्रियारूपतामकदयतीतियावत २० ॥

श्री

कालीनामनिर्वचनेपितस्याःक्रियेकस्वभावत्वेचहेतुःशरीरंतथासर्वेलोकाःपवयवथाशुणीत्वंवसिद्धनीत्या
शचीनाहकालीतिकलनगतेसंख्यानेचेतिधातोर्हिकालशब्दःकालीशब्दश्चनिष्पद्यतेतेनशिवविधायक
त्वात्सःधात्वर्थादिसर्वक्रियावाचीकलधातुरित्याहःतथाचेयंचेतोऽस्लत्स्वरूपानोवीनकोशानांकालिका
कलयत्रीनिर्माचीधारयित्रीपरिणामादिविकारशायिनीचक्रियास्वयंसतीकमलिनीत्वनीकालीश्वा
मलासेपन्नाअतएवद्दिविधाप्यपवर्वीभूतोऽसोएद्याद्दिदर्शनलक्ष्मीह दिघनेइत्यर्थः एवंजगदापा

सेहाकरोतिधर्मैतःकलितावयवात्मिका कालीकमलिनीकालीक्रियाजसोऽस्कालिका
धर्मस्थावयवीभक्तोटशपलक्ष्मीमिमांह दि नकदाचनत्रुटोवीनिर्देशपावयवात्कवित् २२ शि
वत्वात्मिकेकाशिवत्वेवविदृशपना यथोगात्मनताव्रेणःसेहत्नमात्रविस्थतः २३ ज्ञानस्ता
याश्चतिमेवघटशयमेगाविनःक्रिया शिवेषांतमनातामस्मयविविद्दनिर्मला २४ तमना
गपितशास्तितेमिम्बासंपदधर्मता साक्रियेवशत्रुपासेत्यवोधवश्णादा २५ ॥

रोगापितस्याःअसंयोगोदासीनाविद्दप्याशिवस्वभावस्यानिरवयवत्वमेवेत्याह नकदाचनेति २१ २२ श्रीमाभा
वेष्वपिविषद्देशेटसंतानाह यथेति २३ ज्ञानस्ताया चेदकायाः चेत्तंप्रबोधनीयत्क्रमस्य द्यंगजोत्स्नाया
मिद्दामितिपाठेत्वसदृशवत्स्याःकालात्मकेनगादेशकेक्रियास्वरूपमप्येवरूपेवास्तवंस्वरूपंवाणि
यति शिवमिति २४ तत्रक्रियास्वरूपेनस्याश्चवोधदशामात्रदशमवास्तवंशिवरूपमत्क्षाध
दर्शवास्तवमित्याह सेति २५ ॥

श्री.
का.नि.
उ.टी.
२८४

यदा बोधवशात्क्रियास्वभावाद्यन्तयोर्वदान्तवत्स्वभावेनास्ते नन्देवः शिवस्त्वयोक्तः कृत्स्नस्य वितिशाखं
लिकायोदेवाः कामनिलस्यायविपाकशाखम्यति कृत्स्नस्पंदनस्वभावेनावस्थानं तदेव क्रियेत्युच्यते २६
विपुधायधाम्नन विनास्वभावस्थितेश्चहेतोः शिवस्त्वयोक्ते २७ नद्यावकल्पितजगदेहस्याग्राण्युक्ते
कल्पितमतिपद्वत्ताद्यशूर्पम्लत्वादिस्याममभूष्णमेवो विलंबमतिवक्तं भूमिकारचयतिकल्पिते

व्याख्येपत्रलशैवास्ते शिवस्त्वयोक्तदा ज्ञितिशाके क्रियादेव्याः पूर्तिस्थानेयदात्मनि २६ य
थाभूतस्थितेरवतदेवशिवउच्यते देव्याः क्रियाया विकृतेः स्वरूपिणिमहाक्रने २७ कल्पि
ताकारधारिण्यावनस्वावयवात्मे सर्गः सजनताकुलोलोकाद्यालोकभास्वराः २८ मही
पमागाः क्षुद्धाः सवनावनयोद्वयः सोमो पो वास्वयोवहामविधास्थानगीतयः २९ सविधि
प्रतिषधार्थाः सशुभाशुभकल्पनाः सदद्विणाग्रयोषनाः श्रशास्त्रादिश्रमैन ३० भूपाला
त्स्वलहर्षीशूर्पपूर्णादिसंयुतः सग्रामाः सायुधग्रामाः सशूलशरकृयः ३१ सभमंदीप
दायासहृदयेभभटभास्वरः तानयोऽम्नसंधानावनदेशस्वगादिकाः ३२ ॥

कारेतिसेनः विद्यमानाः जनतावर्गायेषु २८ इमेवसमासाः सर्वे २९ पुरोऽग्रभावरूपेयतसायमयोद
नीयत क्रिमिनसूत्रिद्रयः यत्तामेङ्गवदेवनानिङ्घाता दिप्रभावः ३० पुद्यालामपिवोढ
सर्गे सेपत्याविहृत्तविदितकसेत्वेतयधत्तसाम्यानदेवैः सहनिर्देशः भूपालोत्वल
हृष्यादित्यादितसभामसंयुतः ३१ ३२ ग्रामायनमोनमः ॥

छ

लोकाश्चन्दर्शेन्येनालोसर्वेषोऽमिकल्पिताकारधारिण्यादेवाः अन्यान्यप्रकारा निर्शर्वेत्रसंवेध। एवं मश्रुहृदयेनयाससमाहितेपिममप्राकारोसंपन्नाकृनहैनक्रमेणयथासंभवशोकयोः समकाराधाने तदनेनहस्याससनः अर्थाक्रियाकारित्वसंभवान्तस्सभावेनेनकालसंजासेपादनमेवहिकारणानाम। वोर्थक्रियासंपादनेनकार्यस्यसज्ञापदारश्चनाशः नचैकस्मिन्कालेकारणेनस्वंयंसज्ञासंपादनेश्चप क्रियेनचनिश्चिपानेनवाकारणेसहानापद्रनसभाके यदार्थप्रलयेस्वस्वार्थक्रियासंभावयिते शाकोन्याशयेनरामः एकनिविनारिनिरुद्धकालीशरीरिणाक्षितेः अथप्रलयकालेपिअलीनाना गानाः सर्वेसर्गाः कल्पाः प्रलयास्थिताः सर्गास्तोकिंआत्मनिइतियत्नयावर्णितेनतहकामिध।

चतुर्दशाद्विदीयाश्चालयालोकावन्तर्दशा रामउवाच चिरंकल्पाःशारीरिणाःसर्गाः येरोस्थितास्तथा नेकिमात्मनितिष्ठन्तिउनासम्यग्वदविभोः ३३ श्रीवसिष्ठउवाच रामा। सोकिलविकल्पैः स्वयायथोदितेनतथा तन्यचेतितमेवातःसर्वेचेदाकिलाखिल ३४ ॥

स्थिताः सर्गास्तेकिंआत्मनिश्चार्थक्रियासमर्थेसत्तभावेतिष्ठेनिउनअसत्यानादशासत्वभावशून्याः सगास्तस्याउपायाइतिवृद्धत्वर्थः ३३ नागतः प्रलयस्यवकदाचिदपिनाशोनिकेसत्वेनापिसन्नेकिं नसत्यसंकल्पानुसारिचितासत्यमितिचेतितेसत्यअसदितिचेतितनमसत्येनस्वतोस्यकिंचिदपदं हादेहयमस्तितथावप्रलयकालेपिइवसर्गाः स्थिताअर्थक्रियासमर्थाश्चनत्संकल्पविशेषात्ताइन रसंकल्पश्चानतेनस्थितापलेनाक्षेतिप्राग्वर्णितयदेन्याशयेनवसिष्ठउत्तरमाह रामेत्यादिनाहदस्त तथासत्वसंकल्पविज्ञानतब्रह्मकाशसनाकर्मबीजाऽद्दमनेनसर्गोदयाप्रलयापयकाकोदितेनयानुभौ। ऋभिःसंचेतितमन्नमृतमेवधनलाहनभविष्यदिशाइत्सर्वविलेसन्यमिवचान्यदशाअन्यताप्रसिद्ध

॥ ४५ ॥ उत्पत्ति

कृतः सत्यमिवतत्र तदितिपदस्मनवायानमुक्तादर्शितानि मिथ्यान्युक्तप्रतिबिंबवत्तर्कानभवता
मनादिनिमित्राप्रतिर्विविशिष्टेन तेनैवास्तितः सर्वमत्रमिलमेव ३५ कथं तत्र यमस्यामूह विरूपस्य
तितद्यानदन्नुभवत्वात्मत्वेनापि विरूपस्यात्मरविरूपस्यपवेशपेतात्मस्य कल्पनागतत्वमित्युविभवत
अतएव तानदार्थौ णवामनात्युपनत्यमकिरन्नुनासोमाह दर्शकेति ३६ प्रतीतिमात्रात्तत्र दृशास्य
तेन प्रतिबिंबसमापत्यानामपिमवर्त्तनेषामपि तदेवः स्वान्तर्गत्पार्थक्रियाकारित्वदर्शनादित्याह।

तस्यतिबिंबितेनावाह्यान्तःकरणप्रतिबिंबवत् सम्यक्तदेनैवास्ति विलेनो सत्यमर्थेनः ३५ विरू
पस्यानवाप्येतः सत्यसंकल्पत्वं भवेत् दृष्टध्यानादि सूक्ष्मायाविजभवतिसाकथं ३६ आदर्शे
स्वयवाप्तस्मैसर्वाः संकल्पेनेत्वः सुभ्रान्तस्यकोपिमात्सत्यमिपेवममति: ३७ ममता
स्वायमस्तिविदिन्वेतन्कश्चभवेत् देशान्तरगतासर्वभवेत्पर्शोयसेमतिः ३८ यथादेशान
रगामस्तकृतस्यार्थकृद्भवेत् सर्वतथैवतनुभावगतस्यार्थक्रियेष्यात् ३९ ॥

आदर्शेष्विति ३७ सुधादर्शेगतोनः सुहृदिममवायतत्त्वायथार्थायसमर्थोनेतिचेतत्त्वेवत्वदपि
तदृहिस्त्रगतत्वादर्शान्तर्गतेनवह्निः अर्थायकश्चभवेत्तनयम्यविषमात्रमन्यत्रतत्ताहरणायसा।
मर्थमित्यताक्ताभ्रमहत्वातेकिंतवदेशान्तरगतः सर्वेष्वतामर्थाः संपत्तिनेदृहेतत्ताहरणायर्थी
यभवेतीतिसमर्थाकाङ्क्षः ३८ दृष्टान्तेनपामर्थक्रियाकारित्वमिवस्वमावेतरार्थक्रियानतप्रति
विंवादेरप्यस्त्वेत्याह यथेतितदावेस्वमादिदृष्टभाव ३९ ॥

अतएव तमदर्थैरुपादृष्टैरेव तत्समेनान्यदृशेति अवस्थितेनस्यमनन्तमित्याह यदीति आत्मन इत्यात्मनः सत्यमततोऽप्रतदृष्टामथैवपुषः अन्यस्यपुरुषस्यदृशानेवसन्ये ४० तदेवप्रकृतेऽपियोऽन्य मिन्नुपसंहरतितस्मादिति ४१ अन्यथातेषाममन्यनसर्वात्मपदेननेकयैस्यातनयोऽमासनत्वमै त्याशयसंहरतिभावः ४२ यतएवपरस्यमायायोयोपियोगिभिःयाप्यतेऽक्षयाऽप्यमनेनैवत्याह

तयाऽऽप्यन्तसर्वार्थक्रियाकारिस्फुटे तन्मन्यमात्मनोऽन्यस्यनैवसज्ज्ञामुपेयुषः ४० तस्मा
द्विदक्रिकाशस्याः सर्वाः सर्गपरम्पराः सम्यग्यात्मनितन्द्राऽऽगतस्यान्यस्यनाडिकाः ४१
अतअविभविद्यस्याः संकल्पस्मपरम्पराः सर्वेसन्त्याः परंतेत्रसर्वात्मकमन्यथा ४२
कथितेयोगसिद्धेनतन्द्रावततोऽप्यनन्ते अन्येनपर्वतान्ग्रामात्यादेशान्तरेयथा ४३ चालित
स्याचायाकानिद्रस्यस्वप्नपत्तेन तत्त्वतोऽप्यलोहितमित्यथ्यन्ममनेस्फुटम् ४४ मयावल
त्यालोहितेनस्यदेहगतेनगतः तत्त्वतोप्यग्रक्रपर्यन्तविषमिस्थिते ४५ सर्वेलोकामहारंभः
सन्त्याधिधातिमात्रके ध्रातिमात्रस्यकेनामलवनालवनेवद् ४६ कदास्वप्नपुरेसः
त्यकदास्वप्नपुरेयुधा कदास्वप्नपुरेमग्नेकदास्वप्नपुरेस्थिते ४७ तत्सत् ॥

व्याख्यानेऽनुभवेनस्वामप्रत्यक्षानिविकेनादिपरकायप्रवेशेननहृदयंप्रविश्यतत्क्षणोभावेगेनत द्याहदेशान्तरेविद्यमानाःपर्वतग्रामास्तत्तुल्यास्फुरितेनहृत ४३ तत्स्येनकस्याप्यलतेऽपितदेहगत भूम्याऽस्यचलनेदृष्टान्तमाहचालितस्येतिशीनःपर्यकस्थान्यतनयनेशायनस्थलादन्यत्रचालितस्या पि ४४ सर्वात्रिकेयानयति तत्त्वेति ४५ तदचलनेदृष्टान्तमाह सहेति ४६ ४७ ॥

श्री.
वालि.
उ.टी.
२८९

इत्येवंदानीनिनीमपि ४८ तथा त्रैलोक्यानभवे विदीप्यन घनेनदवलनेनकेतर ४९ चित. येतःश्च
हमितिशादित्रिचवल्लतेनास्मिपरेत्तश्यमाकाशः इत्येवश्याव्याप्यनश्यमश्चाधातिरिपेकवतिनमा
काशेकाशेकाशेवालिमायतानाङ्गानि. अनघवनिपुणोपारेतानाशाम्पतोयर्थः ५० इतिश्रीवा
सिष्ठसारनिर्वाणप्रकरणेचनन्दशीतिनमःसर्गः ८४ इत्यात्तथापन्नत्यमाद्गणस्त्वावनेशिव ये

श्रोतिन्वेकेवलेमेवदृश्यश्रीयावद्युगा तेविदीमामपिश्रोतिनगलह्मीमवास्नेवी ४८
संकल्पनीमनेनामेयह्लपेसेकयनेश्रमे यथापुराभवन्तेत्रैलोक्यानभवनथा ४९ श्रीह। ॥
मितिनगादित्रितानुश्रोतिविश्वकवलीवत्रः पश्यकाकाशकेशाच्याशाम्पनिमिपुणाप। ॥
त्रिज्ञाना ५० इतिश्रीरामायणेलिवोएप्रकरणेशिवशक्तिवर्णनंनामचन्दुरशीतितमः
सर्गः ८४ वसिष्ठउवाच इतिनतितिसादेवीदीर्घदोर्दण्डमण्डलैः परिस्पन्दात्मकेर्व्योमण्डको
णाध्वनकाननं १ क्रियासोन्तितिनयाविवितिधाक्रितनामया अस्थाविभूषणोघ्योऽत्र
लयस्यादिके २ आशाक्रियादापासमस्तलादिशालादिव भावाभावपदार्थोद्वकल्पकाल

मणानदेगेविलयादेकीभावानवर्णने परिस्पंदात्मकेर्दीर्घदोर्दण्डमण्डलैर्व्योमण्डलेकानेनडवी
णासादेरीदिनिपाठकरीत्याह। त्यति एतानस्वानवाविमिशक्तिरेवासौ क्रियासाचन
थानत्यतिस्वभावादेवीत्यर्थः २ ३ ॥ श्री

अलंतस्पंदस्य काशाकारमिव सविस्पंदपवनगदाकारेयंन स्यात् विस्पंदइति यथाऽमनोमात्रक
ल्पनयैवदृढिपुराकाशयंनेनहृत यथवाजगदेवमानभेदः स्यात् सैवेति ४ यथवाशिवेकाप्यापी
वेभिन्नत्वंयवनस्पतितिः काशिकायाः नस्याः कथं शर्णकाशशिवाभेदस्तत्राह यथेति यथाऽनिल
स्यानिलः स्पंदेनानिलसत्रूपत्वान्यस्पंदपवपवेशिवेकाग्निशिवाहन्यत्यत्निकेवलद्वेतिभावः ५
कथमस्त्राणः इष्ट्यम्नूतेनमहाकाशस्तत्राह यमन्तेइति थानिलः यनिलाग्निःस्पंदः ६ सेवे

विस्पंदोनलतेगपंचेकल्पनेयपुनर्हि सैवकाजगाहित्वेकल्पनेवयथापुरे ४ पवनस्य
यथास्पंदस्तवेक्काशिवस्यमा यथास्पंदोनलस्यान्न यशानेकस्तथाशिवः ५ अमन्तोऽस्तमा
काशेशाहंईश्वरमानिलः यथास्पंदस्ततोऽन्येवशिवेक्काकरुत्तेनगात ६ स्पंदत्याथपदानंतकहा
नस्मिन्यतोवे काकमलीयथायोनस्वेभवशानास्ये ७ निकलस्याग्निवस्य समनावश्रम
निके वरवाग्निस्तनाशाधवदन्येवातलतया ८ सूक्ष्मान्तेश्शिवेनसिन्तनः परमकारणे
पदमापक्वनिर्गतमाशनेसन्ततानया ९ अनन्ताकरतामकामयुक्ताभिविमात्रिका ततोनया
रमात्रमोततवस्तुमसुन्दरी १० ॥

अः प्रेमनिर्भरस्तहृत्पतः यदाशिवस्यरूपनिहापकंलिंगतेपत्र
मेतिवानुनावयः १ श्रेनिकमयमिवालिपोधायुक्तस्यावणाशक्योगमनाक अपनीयोतिशेषः यथाविदे
त्यासमहत्नुत्तिशयावरवोग्निः स्वनाशायस्यपनतत्ततु ८ प्रकृतिमवाकाभाव ९ तदत्रादेशोनिका
नेमाकारत्यागेनमनमात्रभावमाह अनन्तेतितत्र: पंचीकरणत्यागेनस्वरूपभूतानामनागमनमा
ज्ञानेनोविविज्ञावासनामात्रपलवशाखाशालित्वाद्रूमस्वसुन्दरी १० नत्सत ॥

श्री. अव्याकृतव्योमसमाकाश. ११ आकाशे प्रागवस्थिते शमन सर्वसंहर्ता सर्वोपसंहे शंगत्वा शिवएकएवा
का.लि. भिन्नः अभवत् १२ किमर्थं किंनिमित्ते १३ १४ सामरसीभ्यो... १५ १६ तथावेकाकृपाः दृश्यामि।
उ.टी. पर्यन्तमेवसंदः तन्माशांतशंगतिरेवाविनिमिभावः १७ १८ प्रकृतिब्येकार्योंकारपरिणाम १९ अत्रोप
२६२

तत्रैवोमसमाकाशाशिवमेकृतिनः साधुनिमरिकोतसंरंभेणमहार्णवे ११ एकएवा भवद्देवाशिवस्याधिवर्तिनः शिवएवशिवाशान्तआकाशशमनोभितः १२ समउवाच भ भवेशिवसमस्पृहासाशिवःपरमेश्वरी किंमर्थमाशानाशानिमित्तिमेत्प्रहितम्वदः १३ श्रीदेवी इदवाच समामप्रकृतिःप्रोक्ताशिवकायपरमेश्वरी तयामायेतिविख्यातासंदर्शाकिरकृति मा १४ सपरःप्रकृतेःप्रोक्तःपुरुषाशवनाकृतिः शिवरूपपरःशान्ताशरदाकाशशंनिमा न १५ श्रमतिप्रकृतिस्त्रावसंसाराभ्रमरूपिणी स्पदमात्रात्मिकाप्रोक्ताचिक्रतिरूपमेश्वः री १६ यावद्रूपश्यतिशिवनित्यत्रशमनामयं अजरामरमापन्नावर्ततेतावदितद्वये १७ स विस्मितेकपर्मितान्काकतालीयपोगतः संदेवीशिवसंस्पृष्टात्मप्याप्यवमवत्पते १८ प्रकृति पुरुषसंस्पृष्टात्मप्येवमयलेपकृतिरेवसमत्समिति तदंतरेकवोगतान्दीरूपसिर्कार्णवे १९ अ पुनरीहिपयोमात्रेमराशृणीवयरुणा यदातदात्ममेवाशुप्राप्यतत्रैवलीयत २० चितिःशिवके संदेवतमेवमायशाम्यति तन्नस्मात्पुनःप्राप्यनीहाराभायथायसी २१ पुंसःकायोनिज कायोपविश्यशरीरके यथाकुपविशन्तेवपकृतिपुरुषतथा २२॥

पञ्चमघः आप्येतम्याहि २० आयसीअप्येविकारात्त
सदिसेवेभिनीपावेव २१ वनादिकायोपविश्यपुंसः निजकायायथान्यकरेभकेपविशतिनहूत २२ ॐ

नोहंवनाहाहं निर्गमनी पुनः कार्यीवक्ष्य पामुख्याधिपुन ससति सामजाह वेनिर्वेनिपुत्रासामनीति
मिलस्थानानस्यबाधाहितिमव २३ पुन ससमेकार्यादि पुत्रागाम सभावुननत्वबाधसेवह्र्ते
भेन्याह साधुरीति वेनमेवभ्राम्यायावत्सोहितयसेत्सानाति वोरोयममाहितहंतिविज्ञायतननतरम
ते २४ २५ यथस्माद्धितिनिर्वाणमप्रयानेहपमेवधरमेनिर तिशयानंदपदतत्सामात्प्रक्रम्यमावि

वेनिज्ञाचितिनभावपुरुषाव्यमनातन भूयोप्यमतिसस्मारेनेहतत्माप्रयातिहि २३ साधुः
कारानिवेशवृत्नावप्रावदमोनल परिमालानिविज्ञायतनञ्जमतपुन २४ हेतनावदम
हूपरमतमनमतोविति परपश्यतिनोपावज्ञेरश्चान्यमयभुवन् २५ विनिनिर्वाणनुपय
स्मकृति परमपद प्राप्यानक्रामवाप्नोतिसरिदब्धिकाविनो २६ तावद्धिमोहवशात्मेष्वि
तिराकलेषुलोकेषुससरातिजन्मदशासमनाम यावत्रपश्यतिपरात्मभावपुरुषतत्वम
ननिरुजमभुनोदभुनी २७ मयाप्यकस्यजतितासमतद्दावमनतत्वप्याप्यानमभयवेजहाति
रसायनक ग्राम्येतियेनसकलानिनिरितराणि ह्यवानितन्भरतिमोहमयानिराम २८
इतिश्रीरामायणे निर्वाणप्रकरणे प्रकृतिपुरुषवर्णनंनाम पञ्चाशीतितम सर्ग ८५

दीपितानितत्प्राप्यतत्रामवाप्नोति २९ उक्तमेवार्थविकल्पोपसह्रति तावद्धिनिद्राभ्यास्यह ३०
इतिश्रीरामायणेवास्मिष्ठसारेनिर्वाणप्रकरणेपाषाणोपाख्यानेप्रकृतिपुरुषक्रमवर्णन
नामपञ्चाशीतितम सर्ग ८५ रामायनम ॥

श्री.
वा.नि.
उ.टी.
२८

अथाऽऽद्रवर्षशमिद्धदेहसमोल्लसन् चिदाकाशेनिराभावः शिलायामवतारयेन तन्मदेशान्तरे चान्यशिला
हलनरणादिषु सर्वत्रसर्गेवे विज्ञद्दर्शनत्रस्मोर्यंत नत्रादौकद्देहोपसंहारकमथ्यावयन्निश्रृणितिति
यथापूर्वमेकयेशाह्नः सप्ताश्च गीनिप्रभावः १ तोजयान्तवेशोरुर्थाधमनतन्त्रस्यास्वर्परेवतित्रयोपिवि
वे श्रोपितालिविनाश्वनिस्पदापवतत्राकाशेनदाश्रासन् २ एकेरमस्वधातिकायादणगोदसीश्व
कम्भमिभ्रतोनोजगत्त्वमीश्व कोणेकेतिपादेकटाहेषणरोदसीयावास्मभिम्भतोनोजगत्त्वंशवि

श्रीवसिष्ठउवाच ष्णावरासकर्येनत्रमहाकाशेतयास्थितः देहश्रेतिनतोन्पकासकद्रोपु
षश्राम्यति १ ससद्दत्तेनगनेवेशतदाविज्ञद्धयार्थितः निस्पेदापवतत्रासन्तुल्लसाणस्थितम
वि २ ततोमहन्तेमात्रशसद्दस्तोनभोलं लिश्वविलोकयामासदृशार्कमोवशेदसी ३ त
तोनिमषमात्रणगोणाप्समनुविरका तोसमानीयविहृयपातालान्तरिवानने ४ ध्यानिष्ठ
देवपतामिवकविश्वमिवाविल भकवद्यारवेशमेहसकमंडलः ५ ततोमहत्तेमात्रण
लवुमाभ्रमिवाभवत् ततभवपहिसमस्त्र पादेशमात्रकः ६ ततःकाचकणाकारो
मपाहयासनादृशः ततःसोपरभवच्छमयाद्दिव्यदृगिमा ७ ॥
निप्पालोयेषु ३ योगाला
सिकानह्यललितमत्रकृतेनपाप्तेन ४ भुक्तेवमाड्वेरुलहतोडपेहीरंसेरवमरकमरलक्त्पुत
हृयतमालावरणलवगन्तीरमेरसद्दिनवावशाविरमेरकमंडलेहयनहारमेरनसहितमरकमल।
तन्तुनाभोवते ५ अथमिवलघुरयभवत् यद्विद्धस्तसमः ६ काचकणःसत्सकाचशकले स्वा

१

यो० वासिष्ठ

८ ९ कल्पयमिपराके निर्मलेटयकाल्लघारहिते १० यावगोदरसेममकयसमाभिमत्ववयन
पसेहानिरमहसिदि कल्यानमहापलय ११ नामगनेविवाधमी १२ गामेभवोग्रामः कदापाद
हनगोनलमानांभिलासवेदसपदेशानेसघयालोकिनवान यावदितिसाकल्पयनदस्यधेवा

परमाणरयोभन्वातनस्वेतडिमयघो इत्यसेधमममावान ःशमहेवुदवेदवत् ८ नारदेशो
विमहारंभःपर ःपश्चनपवमे इतिसावशानेननेवसोऽगकवारके २ विनिगीतित्वधा
मेनरदिरगानेवपनेके अथाधमेलवमशानवसवकेवले ३ यनापमथ्यपर्यनसवि
दाकाशमावके इत्यहहहवासनेवकल्पानमहाविभुमे ११ दयेणप्रतिविवाभंशिलावाक
लकादेवे अथनामेगनानाममानानाशिलानवविभम १२ राजद्वारगतेयामपइवादेहविम
यगतः नामलोकिनवोमम ःवालधोतशिलामह १३ यावत्सर्वत्रसत्पत्रसयोःकल्पाद
वागके सुहिनेत्रमादयमेहिवालागावानेनयथा १४ सर्वत्रसर्वदासर्वयदास्त्ववाहा
लया हरवद्यदवेमासहषयथवसाशिला १५ दयनेनमलिलवेवाकानन्तसंपादिक
वन सावस्थिनाशिलेवकत्रयातिविडमेदले १६ कल्पधानमयमफारासंध्यानलदसदरी

पामहेककालया ःशेगकेशरीरवसर्वत्रसगो ःसनिकल्पाध्वेनिपाठवल्याःसगोइवेति मिथ्यान
सवस्वशहोवायाविय ःनेसर्गाः १७ यदिसाशिलामासटशेपवहरस्यवस्त्ववदापानतः पादनेन
शहिं एकाशिलेवस्पन्दधः १८ १६ संध्यानलदसकोवनवर्णपसिद्धेःसदवसदरी १२ ॥

नगरारेभेमेरुसंसक्तिहे सेवसितिपादेनगनानामसंभः यत्रतथाविधमंडयमस्मिन् १८ तथाश्वेर
सुपदस्थावेदवस्तुपिरकारेनमनाथसंदेहस्तवपीठेमिथ्यात्वयोगकः १९ २० २१ २२ परमाधिभानि
कदेहमायथानिसूत्रयथासर्वमात्माहमावरुद्धैवनजनदेशान्विशेषान्यवयान्किंचिदित्याहिना

शिलायामपरस्मायोनवेवप्रयासश्च यातृगमणिपश्यमिसगदायेभुमेश्वे १९ तत्रैवस्त्रषि
रस्याराजनगार्थसंदर्श पुनस्तत्रैववाहपदशपीठिसुवान् १९ सर्गासमुमवलितेयावत्स
पितामहशो येयपदेशापश्यामिशिलायामत्रतत्रैव २० अन्यमयस्यामिविमलमादर्शेरवि
वित मयामिकोनकलायसर्वभनसमीरेः शिला २१ अनिरुद्धस्मिभागमस्यनरागएलमदय
स्याम यावत्सर्वतमाद्रगाहमिलियथामित २२ कुत्रचिदरूपमेलातत्रागपस्याविदियाकुसे
कचिदयमस्माज्जतापसानयतापति २३ कल्पमानस्तवदाकीदिनाद्यनवत्सरे कचित्क
चित्मीपीठसंपत्रजनमेडले २४ कचित्किंचिद्धवातोद्भवतमायारात्मनक कचित्किंचिद
संतानमसमानदात्मवे २५ कचित्कचित्कुनयुगावारहर्जनमूनक कचित्किंचित्कलि
युगाचारदुर्जनमूलक २६ कचित्किंचित्सुरबृहदेत्यमगारकसमे २७ उराममायमानमः

मायशोवहस्रीहयःसर्वत्रजायमानःप्रजापतिर्यस्मिन् जायमानप्रजापतिलाकल्प्यमानदेवा
सुरस्त्रोकाईनसहनसुरूपचारित्रस्त्रीहिकी २१ महीपीठसंपत्रजनमंडलेयत्र २४ समारभुवे
रयाप्सवातेऽयेचवनःसमारसातकयत्रप्रजातस्त्र्वेतत्संज्ञामतानवेव २५ २६ २७ ॥

ॐ

पञ्च कोटिनाडेकोट्टहितानावयस्मिन् १८ यत्र जलवह्निनाल्पवणाश्चल्माशिखा शिवायस्मिन् १९ वैद्या
धन्वन्तरि गाव कामधेनव कमलालक्ष्मी विषकालकूट ३० शुक्रे गातपसासाध्यमानायुष्म
रमहाविपाश्चः मतसञ्जीवनालयादत्ताविद्याधारणेनलाशने उत्कृष्टकृतिमनः सरस्वात्या
३ किञ्चिद्वभावित्वशत्रुविनाशमन्त्रदिशपते उदेवपविश्यतद्भमेस्यागानोकर्तनेऽङ्क सैवस्वरंदोयर ३१

कश्चित्किंचिन्महाशैलनालनिर्विवरावलि कश्चित्किंचिरसंयमसर्गमेकोद्भनोहृद्वे ३८
कश्चित्किन्नान्येमुकमृतलमान्व कश्चित्किंचिद्ममातवुद्धमस्पृशि शिव ३९ अति
मंथितश्चपाञ्जिरनुमनस्वस्पृति यत्र जातामनोद्भवमवेपगोकमलोविश ३० पुण्डामस
हाविधानप्रानोकसवंधन कश्चित्किंचिद्गुणाभीकृतनोकनलस्वर ३१ अपूर्विस्वानधम्
स्वश्रकाशामिलक्षन कश्चित्किंचिन्मस्वान्यस्तविश्वाकस्थित ३२ यत्स्वेदशास्ता
समावारविचारण कश्चित्किंचिन्नकल्पात्मसत्त्वभामिवसस्थितिः ३३ कश्चित्किंचिद्दे
न्याविलहितसगालये कश्चित्किंचिन्नुराध्यानगाधवृद्धपर्वकिञ्चरे ३४ कश्चित्किंचित्स
सारङ्गीवाणासमोहद्दे भूतभव्यभविष्यत्सजगदादेवरमया ३५ नहानभूतेवपुष
महाविष्णाणात्मनि पञ्चकल्पविल्लाधुष्करावर्तमयारे ३६ ॥

३१ एवमान्यमिदमञ्चिवशादन्यमसन्निवेशाकमापदार्थेस्थितिर्यस्मिन् ३३ ३४ यमनसेयनार्थ
समारङ्गीवाणानामसमाणाचयास्यरसोहृदेयर महाविष्णाणात्मनिमायाशवलविदशुषित
हामयाणवेविचित्रजगहाउस्मनद्भूतमिमनय नमेवजगदेवपुनःपश्यति पञ्चकेत्याद्दिना | ३९

श्री. वा.नि. ऊ.टी. ४६

३७ नियमभृतेन शुचिनाशितेनतमसावने ३८ भगवान्मिनन्लिनीनालेनिलीनैमधुकेहेभोयाव ३९
पुकाणविदग्रजनाग्रस्यतृहहेदरपुहेविख्याता माधवायुत्रआलोकनिः क्षुभेनमोहनमिनिर्णाक
ले ४० भूमापन्नद्वयोममात्रात्मतयोमिवपकजेनत्पन्ने ४१ ४२ पद्मकेदामागम्यहीविदा

पंकजसैम्यसकलभूतसेनविसेखिति पंकजमम्भवनशुस्वरतनेदेशे ३७ पंकजसंभवा
ज्ञानुविन्याशिवितमोहने पंकजासंभवाधातकोतेनालादरोपम ३८ पंकजनलिनीनाल।
निलीनमधुकेहभ पंकजपद्मचक्षुमालनमालने ३९ पंकजेवार्णीकोदयहृतविधाव
माधव पंकजकल्पराजनीनिःश्वासनिमिराकुल ४० शिलातठानिस्पंदेवोमेवतितनाकृतिः
स्पुमहत्ठगाकारमपज्ञानमलदाणा ४१ अपतकोमविनेयेसशुभमिवसर्वतः पंकजपद
विदलशैलकाकाक्रन्तोदरे ४२ पंकजवनुनिष्पदद्वद्वयभास्वरे पंकजोहममनाशिवि
यमागधराचल ४३ पंकजपुरहृजोधवलिसेगारसकुले पंकजमजपातालगानिकपिवस
धरे ४४ पंकजशेषशिरसः कल्पान्तकृदिवावनि क्वचित्वनरामगाहनगावणाराहसे ४५
राहसारावणेनेवकविहिहितरावव भग्नपादेनदवादिशिरःस्थाशिवसापरे ४६ ५

क्वः शैलापवकाकाङ्क्काकासेराकुलोदरे ४३ ४४ पुराणेत्रिपुराणेहतस्यवलेसमयेः सेतु
लेमेवपातालगतेदिगन्तेः कपिनीवसंधरायत ४५ स्वल्पनकालेनेवरामेण ४५ विहितः
सीताहरणेनवविनाराघवायत ४८ तस्मात् ॥ डो

श्यपस्मैरपसामिनदेवैः ४७ निलरन्ध्रेन लघुकेन विमलेनाकुलेन नगुभेन फलितसुजनेन ४८ कश्चिद
लेपनरामेणात्मविक्रमेणासाध्यीरामः स्मृतिकिमहमिति ४९ धनेनतदानीदृश्यमानेनावयवाकुलितमवि
वेशनाभवत्किलाश्चर्यात्तदीतल्पो ५० सर्वमागात्‌ उभकस्तलादेपुन पुनस्तेनान्यनेवचक्रमेणसन्निवेशेन।
यथाविवर्तितेनहृदिस्थः तथाप्यकृतनाकुलान्यनेनाकाशेन ५१ ५२ तत्सदृशान्वादतकदाचनेति माया

यस्याग्रेऽसमाक्रांतेकृविहकालेनेमिना कृविद्यापसरेनिःस्पंदानेवेवपालिते ५३ कृविद्यम
स्फुटनुनेरमेरेवृकालिते निलपृष्ठेनगुभेनविलपाद्वकोरवैः ५८ कृविद्वारतपुद्धेननिद्रमा
लादिणोरामः श्रीरामउवाच किमहंभगवन्सर्वमभवंकथयेतिमे ५९ यथावेदनेनैवसन्नि
वेशेनतन्कथं वसिष्ठउवाच सर्वेयवविवर्तेनेरामभावापुनः पुनः ५० सर्वमागाणयथामाकाःक
मेणान्यनेतनवा सर्वैकमसमाकविन्नयेवान्यवामिथ्यः ५१ स्फुरेत्सर्वसमभ्यताः केचिद्दृ
नरवान्त पुनस्त्वपुनर्ब्राह्मपुनः पुनर्मितनाः ५२ नकदाचननैवान्यसमभवेत्यविलपरे तथा
मेषवाभावान्तरगार्ह्वनितयः ५३ यद्वद्‌उत्पन्नायतेनद्वद्वृत्तानाभ्रमतनाभवत्‌ आयान्तियान्तिनो
नानिस्मान्येहभवभ्रमैः ५४ नान्यवान्यानिवान्यानि समानिविमृषमाणीव आदौ निर्मितिवान्
येवनयेवान्यानिवाभितः ५५ विडिशीकरनालानि भूतानि जगदंबुधेः विश्वविध्वंसकर्म
विधाविशान्तेवपित ५६ नेरेवकोविनायेनभूयोभूयः शरीरिणः शैडेसे सदृश केचिके वि

दृश्यानपवात्नाथेनेश्वन्येवात्नायेनेऽस्य निर्णयपदेस्यान्‌ तथैवेति निर्णयोयद्वदुत्पनायतेऽस्यन्वयः
५३ ५४ ५५ इदेवशास्त्रमुल्लव्यवहारप्रकरणेउक्तमेवेतिस्मारयन्स्तदवाद विष्णेति ५६ ५७
ॐ श्रीरामलक्ष्मणसीताभ्यो नमोनमः इति नत्सनाशिवायेनमः ॥

श्री. वा.नि. उ.टी. २५२

जीवैक्यसदृशान्येव शरीराणि भवेज्जीवानियमः स्यादिति न जीवाइति एवं जीवभेदे विसदृशान्येवनानि त्यनियमः इत्याशयेनाह सर्वेति ७८ अनेन शरीराणां सत्कारणानि जीवाः रागद्वेषभोगलाघवा दिहेतुफलत्वाविवि धर्माधर्मवैचक्ष्यात्कालेन विविधनानादेहधारणात् अन्येन्य इव भ्रमात्पश्यतीलोके दृष्टं सर्गादिषु च पुनः पुनरोकेति अथार्थमिति यत्तापासिद्धः सोथार्थः न सत्कारणान्यत्वेन ति भेदे एव च कार्यत्वाभावानि यानि भूतानि निवहेतानि सदृशानि विलक्षणानि भवन्तीत्याह समा

न जीवाले विसदृशाः भवेयुन्यशरीरिणः सर्वे ऽपि समाः केचित्कालेनैव विलक्षणाः ७८ का
कालेन सदृशाः केचिदेतेन च विलक्षणाः कालेनान्ते विभवात्युर्वतेऽरुंधति यथा पुनर्देहाले।
खेन खेहितान्यगाणितत्यान्यानिवाणाप्यले भूतानि निवहेति सत्सर्गस्य अथान्ये वृथैव वलव
केवलं प्रथमान्निमकालपिंताशानिकृताले ७९ इति श्रीवासिष्ठसारे निर्वाणप्रकरणे जगदन्य
थभावेन प्रदर्शनं नाम सर्गः ८० वसिष्ठ उवाच ततः शिवादेकाशवृत्तान्यनलानि रामसंः
ठतावयानावपुत्रितहावसमहिष्केचित १ यावदन्तर्गतः सर्गः संपकवितोपमः कृस्नस्य
वक्षांतस्य सिद्धस्यो वासितो दिशि २ ॥

कस्य कल्पितेऽनियाश्यतेक्ष्ण प्रशः शंभोनीयर्षे ७९ इति श्रीवासिष्ठसारे निर्वाणप्रकरणे सोधशी
तितमः सर्गः ८८ वसिष्ठ उवाच स्वदेहश्वसत्याः वित्तविवक्षकल्पने स्वयमेव हि स्वयं भूतेन तत्वा पुरुषन क्रमात् का।
लेपासिलाप्रकलताशुलमताता दिविवमया स्व शरीरामयवेश्य यत्नादित हृदयाः समाः इत्याह
ततइति तत. शिलान्तराशत्याच्छिपविविध सर्गदर्शनानन्तरं १ कथमंतः शिलापमलादाह कृत्स्नस्ये
ति कृत्स्नस्य हृदिस्थ विसिष्ठस्य शीतस्यैव २ ॥

ॐ

आकाशतिर्मितेर्मनाकारश्वम्यैर्विना विनैचेतनाचेतनेसर्वंवस्तुनि अंशः सेकाहृर्ध उकनवीनेत्ररत्रवमाग्
हलोतिशब्दः ३ सचलयामममाधोकयामत्वभूःतस्वरयथेति यथाहृशमात्स्वकाशहृध्यस्वप्रदेशनेमयुयः
षिमासमपस्वच्छनात्स्वमग्रुपधीः ३ अभिहतिविवितबाख्येद्योयमेमुख्य जगदापवरश्मिषतितयुव
त्पेत्रनयः ४ ५ हृदेसर्गोरयृक्तिवपादृत्पदेनदृश्यकाशःकुआकाशात्पनभनितविदाकाशमूर्ति
मयानवदभिप्रायोवगतरितिसेवाधनेनस्त्वयज्ञामःस्फुरणपरितानायविस्तरान्मुनःकथ्येतिप्रार्थय

कथंमत्कृतनुपमेत सेकाहिजेयथाभरः आकाशवत्पनाकोऽविनाचित्रेनजातमात् ३ यथोसि
घनिहस्थोःसृष्टमाहाधमीद्यपः नाग्रहाविगतेस्त्वमेविनाभस्यसंचतना ४ तथैवात्मनिस
गंगवत्स्नतःस्वरूपिणि दृष्टिसर्गेस्थानात्यरूपेस्वाकारस्त्रपत् ५ श्रीरामउवाच आकाश
रूपआकाशेपुरुषाकल्पकयालो भूयोनिपुणबोधायकृपासर्गःप्रवर्तते ६ वसिष्ठउवाच ए
तस्यामयाप्रवेशस्थांभवेनमयालसा अनन्तमनस्तहृदिस्थसपूर्णोपमं ७ नमालोकामहा
कल्पसंभ्रमेबोमरूपिणा भागोन्यशरीरस्यसंविदम्बितामया ८ ॥

ते आकाशेति दृश्याकाशपरमाकाशरूपेहेवमिश्रविदाकारूपेत्वयिकथंसर्गःप्रवर्ततेतत्स्वतः
कथ्यतामित्यर्थः ६ इहमथीविस्तराहूत्क्रमतिनानातिनेषु गविवाते स्वपेभूतेश्वरीरेसर्वेज्ञातस्र्यक
स्थानान्युमेषित्व ७ तेशविस्तराङ्गीतिकल्पोलशैलादिमहाकल्पसंभ्रममालोकविद्यामा
ऽपिएमयाशरीरस्यान्यत्रभागोस्थितासंविन्मरोहर्षेनसकलेनकालेनकाङ्क्षेषि
तेत्यर्थः ८ ॐरामलक्ष्मणसीताभ्योनमोनमः नमस्त ॥

श्री. वा. उ. टी. २५२

तत्रादौ तत्साहाय्यत्साद्यान्। आकाशभेदभूतत्रिपुत्कुक्रमोपलब्धमाकाशकल्पनमाह यदेवेति
यथैवेति पादेन यथैव तिपादकं १ इयेवाकाशात्मविज्ञानस्मात् शून्यभावप्रतिलब्धहंसोऽस्याधिकाकि
तविलोकस्ययेदयुताज्ञानोऽस्यमेवेत्याशयेनदृष्टान्तेन संभावयति गगनमिति हे राम यथात्वमिदया
पायुर्गीतसमेता गुलोकेवाविशत् सामान्यस्वसमजन्नतदाधारसभावविभिन्नहत्संवृयेत्यर्थः २
आकाशकल्पनेयवतेहा च रविज्ञायन्तः करणचलत्रयमसिद्धिमाह दिक्पात्रादिदिशः मिमीतेसवलता

यथैव साम स्यासेविकिंविदस्मि चितामिता तद्बाह्यकविश्वरूपमाकाशमिव ३ गतेस
भावेविज्ञोमयुथाविरामविद्या नागृहस्य प्रलोकेवाविशान्विस्मिमेवने ४ दिग्माकाशि
मवाहितत्तासीम्नि केवदने नहनेक स्थानसुहृः साचनामनस्याने ५ नहेतिशब्दतन्मात्रैतन्मे
आणीनरागमय पंचेन्द्रियाणि तत्तोन्यादि नीहृयगमादयः ६ स्तुप्तादिप्रोतः सभजा
गदशेषचनादये यथातथैव समोदेतुः खिमाति निमिषतः ७ अंशीरामसीताभ्योनमः

तकृतयासाम्यं नि पर्येलोवयतीति हि प्रात्रंतस्याविधमाकाशमेवाहोवेवता विज्ञेभवति ततः श्रा
काशमहमस्मीत्येववृदनेसोहंकारः तदहने आकाशमेवेत्यवधारणात्सर्वभावविस्मरणाद्वृत्तिः
कथ्यते सर्वसंकल्पविकल्पकामविविकित्सादिकल्पनत्वनामनस्यारत्यर्थः ८ तदेवविषयात्क
ल्पयित्वा तन्नाकाणीदियाण्यपिकल्पयतीत्याह तदिति ९ तदृशगादेवयार्डुईः खस्यात्मनः स्वप्र
इवेव्यवहारहेः तावामितिन्याह स्तुप्तादिति १० ॥ श्री

ननु समेनाकाशादिक्रमेण सर्गः किं न तत्काल एव सह मा सर्वजगद्दर्शनमिति शङ्कमेन आह तत्काले
ति सर्पदृष्टलोकाः स्वाप्नादिसमानलोकाः स्वजनपुत्रसाद्दसर्वे अस्त ननु इत्यादि क्रमतिसृष्टलत्काल
मपि सर्गाविधानात् एष देशादिकालदेशकल्पनेन क्रमोपपत्तिरिति भावः १४ दूरदेशकालदेहीनमिव
स्माहादेशादिदेहादिकल्पनया तत्र तत्र स्वात्मकं चेतनमात्मानमहमेव कल्पनया दृष्टवानित्याह परमेव
ति १५ महत्त्वमल्पमिव मनसः शरीरादिकल्पनेस्वभावत्वमाह यथेति १६ तथापि पश्यामि क्रमेण कल्प

तत्कालसमनन्तरं मिनदृष्टजालावभासने कथयेति क्रमं केचिकेचित्र कथयेतीच १७ परमा
णकाणकान्तेषु प्रमनुभूतवान् यद्दत्तनमात्मानं वस्तेनामलमेवाते १८ यथास्वभावतो बा
ह्यिवलसंवादिशमहत् यथास्वभावास्वतत्र पश्येत्येवमपुरस्तिति १६ यादृशाचेतिनदृष्टा
नापरमथान्यां तत्कालोनान्यथा कर्तनेशायतेनभूयसा १० ततः पश्यामहंयावत्सप
न्नेऽणुरूपकः विनाविनस्वदेवामनवामलोमिसमस्थितः १८ ततोऽहं बुद्धिवानहं पतनं तेजः क
णाकृतिः तदेवभावयन्सत्त्वाहृतोऽहं स्थूलतामिव १९ एवं तावदहं किञ्चिदितिबोधात्स्वतो
नः मनागालोकनायैव संप्रहृष्टोऽनुभूतवान् २० यत्रामनन्तं किञ्चिन्मे हायरत्नदृष्ट एषाव
नामानि मत्स्यानि कल्पितानि मया दृशः २१ दृष्टः परमो मया येन तत्तद्भ्रूकूच्यते यत्तु पश्यामि

नाशाङ्काणसाशङ्कि स्वयमणुप्याकैनेनशाङ्कोनीनु जस्य कल्पनामुमेव स्थिमानि पनिमित्यर्थः १० १८ न
नसूक्ष्माणिगशरीरं चिन्तनि विवक्षास्मातेनः कणाकृतिः स्थूलतामूलदेहतामिव १९ ततवदस्मादि
हाय कल्पनया रूपादिदृष्टतास्वस्य संपन्नेत्याह एवमहमित्यादिना २० २१ नदृश्यरूपे २२ ॥

श्री. वा.नि. उ.टी. २९२

तदनन्तिष्ठादिनीनानरीयकीदेशकालानिरधिसंपत्तेत्याह येहेति २३ अथकल्पनाहर्षभ्रकालेनतदानीं तकोदेशसत्याह तदेतितदर्शनेनतद्वासर्वविदम्मेषयवेति तन्मात्रकारणमह मित्यर्थः २४ देहेवस्मा दिरंधकल्पनादिदर्शनादिकोतकाजदाभूदित्याहपश्यामीति २५ २६ सहेवविषयकल्पनामाहततः ति २७ यामेवापदीशाभ्यांवितनस्तनमत्रोघनेश्मप्रचरमनमेविधार्थः प्रवणान्नेो कर्णाछिद्रेविचरनाम

यदायश्यामिकालेसोयशापश्यामिसकमः योपानियतिरित्यस्ययत्रपश्यामितत्रभः २३ स्थितास्मियत्रदेशेसाविमयेषाप्रकल्पना तदातदविदम्मेषमात्रातन्मात्रकारणं २४ पश्यं मीतितनस्तत्रमनागेवाथमसोहम्स्न ततोरंध्रद्वयानाहमपश्यपत्रदर्पणे २५ याभ्यामप्र पंचरधाभ्यातश्मलोचनेस्थिते ततःकिंचिच्छिनामीतेसंविदित्यदितामम २६ ततःकिंचि न्मनाघ्राणेमकारस्फतवानहं प्रध्मानस्यैवशाखिमयशाखामन्ताःस्वभावजे २७ याभ्यामह मथाघ्राणेनस्मिन्नवागत्रेण पदेशाभ्यांविचरतामरुतांवितनस्तने २८ स्पर्शसंवेदनंकिं चिदहमज्ञानभूतवान् यनातामपदेशेनतनसात्रकथाने २९ यनस्पृष्टमिवाभातत्रदाहमत्र भगवान् सत्संवेदनमात्रात्मासोयेवायुरिस्मन ३० ओदामलव्यापासीनाभ्यानमोनमःइति ॥

एतेनत्रिष्ठोत्रादिव्यापारस्यापिप्राणाधीनत्वमेतनौ २८ एवंत्वकल्पनेमाह स्पर्शेति २९ सहेव तद्विषयकल्पनामाह येनेति वाग्ग्रहणात्वकविषयमात्रोपलक्षणंसस्संवेदनं सत्यसक ल्यस्तन्मात्रात्मा ३० ओमस्केकरोतिवाचालपुण्लगयतेतिविम् यत्कृपानमहंवदे परमानंदमाधवम् तत्सत् रामायनमः ॥

ॐ

इतित्वक्श्रीत्वादेहे निमग्निस्पर्शनेंद्रियतन्मात्रे संस्थिते स्पर्शमितिशब्देनवाद्यः रसनेंद्रियाकल्पनामर
आस्वादेति ततआस्वादरसभेदसहितेरसनेंद्रियेसंस्थितमित्यनकथ्यते ११ घ्राणात् आघ्राणासेक
त्वात्घ्राणभेदादयामात् घ्राणादतद्विषुगंधतन्मात्रतयोः समाहारेघ्राणतन्मात्रसंपदेहेंद्रियवि
षयसंपत्तिकल्पनामात्रत्वात्मिथ्यैवेतिदर्शयन्नुपसंहरति इत्यमिति १२ ततोबलादेवपंचभोगसवि
दउदितास्तादृ एवमितिविदः शब्दादिग्रामात्तद्गताः भोगसंविदः मिथ्यात्वादेवअन्याकाराः भांतिमा

स्पर्शनेंद्रियतन्मात्रमितिवेदितिसंस्थिते आस्वादेसंविपभूतेततदास्वादपरसेंद्रिये ११ घ्राणा
मेघ्राणतन्मात्रमुदितेव्योमसंस्थिताः इत्यनकिंचित्संपन्नेसर्वसंपन्नमत्रमे ११ एवमिंद्रियतन्मा
त्रजालेवेनत्रसंस्थितः यावन्नावहिधाः पुनर्बलाद्विमसंमोदिताः १३ शब्दस्पर्शरसगंधमात्र
शरीरकाः अन्याकारस्तथाभांतित्वदुपभागधर्मात्मिकाः १४ एवंरूपमहेनालभूमावयमन्तदे
स्थितः तदाहंकारइत्युक्त्यातनाष्टशोजेतेः १५ एषएवचलीभूतोबुद्धिरित्यभिधीयते साच
बुद्धिश्चलीभूतामनइत्यभिधीयते १६ अतः कारणरूपत्वमवमताहमास्थितः आत्मिवादिकहेतु
त्वाविन्मयव्योमरूपवान् १७ एवनाद्यमहंशून्यः केवलाकाशमात्रकः सर्वेषामेवभावानां
शून्याकृतिरोधकः १८ अथैवभावनावाद्यदानवदिरस्थितः तदाहेदेहवाहइतिमेमत्य

वेशातसाभासरूपिणः २२ २४ भावयन्नभिमन्यमानेनैवाहंकारकल्पनाभेदयाहतहिति २५
चलीभूतः इत्यादवसायेनदहलीभूतमनोपिपुनः पुनर्विषयायतन्सर्वाचित्तसंपन्नमित्यपिबोध्य २६ २
यतोहंशून्याकृतिः अतएवसर्वेषामेवकल्पमानभावानामरोधकः अनिरोधकोनिवारकश्च २७ तत्र
स्मिन्शरीरकल्पितेअक्षात्मकदेहेचिरंयदास्थितः तदातदेतः अहंसनेवचनमोविदेहवानहम् २९ ॥

श्री.
वा.नि.
उ.टी.
२५५

ततनादशोदेहपलयेतत्स्वमेऽङ्गीनः नुमसिसेवाश्रः यथा लिकोर्भवयथासंकल्पपत्तनवान् ४५ तत्रवि।
शेषाभिलाषविनिगमकाभावात्स्वेष्टा रागाद्रागार्थः शक्तसमस्ताममकाश्पवयममहागिरिनदपाद् य
येति ४६ यत्किंचिद्धाद्भतिमाथीवेदादिप्रागभवसेनादित् ४७ सस्राक्नर्भत्वेपवमनोमयेनेवतन्मेव
देहनमया ४८ स्वीयमूलदेहभ्नत्वमाधोनेतमयावरवहिर्मूने ४४ मयामेवन्याय सर्वेसिंपुष्ठेखेयाइया

तेनाहंपन्यपेनायशाहेकंतेयचसवान् यश्वपवयथासमः समोऽङ्गीननोगवे ५० यथसर्वेकृतात्शाहे।
बालेनेवतहेश्मिति तेन सपष्ठोकाऽइतिनीतः पुनःपथो ५१ ततः स्वप्नरोगावथालिचिद्दारितेम
या तस्तोटिहृवावेतपश्चाीतोपश्चासिद् ५२ अमेवसोसिसेयष्टः सर्वकर्तंजगाकृतः तेतामनो
मयेनेवकल्पितासहयोमया ५३ एवमस्मिन्मत्वात्ततनातोस्मिकिंचन दृश्यवानास्मिवशार्चवस्ता
ऽऽतेनकिंचन ५४ एवंनगतिसेषत्रेममेतस्मिन्कालेमये नर्कचित्रत्रसुपभेतकृल्पेव्योमकेवल
ऽऽ्षेमसुन्यमेवेद सर्ववेदनमात्रकं मनतापिनसेमेतभावाः पृथ्वादयः किल ५६ जगत्स्यादृ।
ऽऽनिभातिसेविदिसेविदः नवावमसिलोवाघोवतयमतस्थिते ५७ मेघनासेयहसलिलसेवि
त्यथ्यतितमया निर्मलमेतःसेतमास्वम्प्रभवतीभ्रमे ५८ नास्यवचसागेतजगत्संवित्पयति
तनया निर्मलमेवसंवित्नादेवभातेवसंभ्रमे ५९ असदेवेदमाभातिदृथ्रवजगदहतने संकल्पन्तम
ऽऽ

स्वयेनाह इत्यमिति ६१ नदेशमवशाकाशमेवतथास्थिते ६० निर्मलेनिकृसममेवोतः सेतमेवतत्र
६२ संविकादलाभावाहूतमेविदस्वभावात् ६३ संकल्पनपथुमेमनोराज्यवेतिशयगेपस्य नमनोराज्य।
मितिपाठेसंकल्पोस्थितस्यनपुरुषस्यमनोराज्यवर्येति ५ ॥

ॐ

परकायप्रवेशेनस्वप्रदेहविनावेशनात्तयोर्भिन्नलभ्यते ५१ तदुक्तं देहत्वलक्षणाभिमानविहीनो
ग्रन्थान्तरेण किंतस्सदपि ५२ अनयवयथापि भौतिकदृशादर्शनेलोकालोकगिरिरेवदृष्टपूर्वेन।
शिलान्तर्गतब्रह्माण्डमत्र कथमित्याह अपिभौतिकेति ५३ सर्गः दृश्यतेसर्वप्रमाणमिवलक्ष्यतेयाभि
भिःमिथ्यैः ५४ तदुक्तंशास्त्रदर्शनेत्याह सर्वेति ५५ नन्वहंधियो भित्तिषुचित्रं सर्वलक्षणं भ्रमस्तिथ
विति ५६ तत्रस्थतत्तत्स्थमध्यदर्शीवल्लक्ष्यमाणदृश्यमानः आकाशमिवस्वरूपसंवेत सर्गी।
पार्थिवस्थतत्स्थस्वरूपविनावेशनेविना यथान किंचिद्विभिन्नावेशनाद्लभ्यते ५१ तथा
सर्गान्तर्गतस्य विश्वानुभूयते आदर्शविम्बलिङ्गकाष्ठहस्तमय्यथापिसत ५२ अर्हिर्भाति
कभावनेनैरंशतादिलक्ष्यते तत्रग्रहदृश्यतेकिंचित्किरिरेवपटदृश्यते ५३ मोदिव्याहिकदेहेन
परेवाथदृशादि प्रदृश्यतेदृश्यतेसर्गः परमात्मेवचामलः ५४ सर्वत्रसर्गनिर्भागप्रतालम्।
केवलत्वेन ब्रह्मात्मैवाभ्यामाचरत्किंचिदभिलक्ष्यते ५५ यत्रदृश्यन्ववदाताथीः सापदाति
विचारणा तत्तत्रैस्त्रिभिःशास्त्रैर्नेत्रेनेत्रदर्शनेरपि ५६ यथालमाहतंसर्वमित्यवधृति
तुश्रवान तदाहमभवद्धात्राधराधाराव्यापिनः ५७ तथाधराधारणाधरारूपधराभव य
यत्तत्रैवविद्याभवपुःसंसारिवाविराज ५८ ॥ श्रीमन्निश्चिद्दृक्त्वआनन्दकमात्मापकेभूम्
नाहंभावधारणाधाराधकोतकेस्मनदृश्यतत्सर्वविश्वमहंरणाधिपत्यवत्संधराधारणादहंलक्षकमुपक्र
मेते धर्येति यदाबुद्धवास्तदाधराधारणाया अन्वितः सभवमित्यर्थः ५७ यथासम्राट्चक्रवर्ती
स्वदेहमात्राहंभावमन्यजनेनवसमस्तभूमंडलेसमताभावेधत्तेअहमपिविद्यामवपुःजेसाहंभावम
न्यनेत्रवधराहंभावेनधराङ्गपधरोभवमित्यर्थः ५८ श्रीरामसीताभ्यांनमः तत्सत् रामः ॥

श्री.
वा.नि.
उ.दी.
२८५

धाधातमेमधिमानिनीवनइरोनहुडिनमहात्मणात.सम ७९ यहनभूतवोमदाद सेषडभ्याहिना
इनश्चारभश्चासमेसमाभेभेपीठमेवेदहाकारणवर्षिते ८० ८१ गिरिधिरका गिविकेदवका गुल्मा
रोराग्रेपयावधम्य कदपदेनशिरा मिलद्धोनते भ्रंते ८२ शोभमानाभ्भास्तव सेनाजालनवग्रेयय
इवधातयावधेमहीपाले:परम्परयुहाद्धिमाणाइकनगमादिपदेशाववस्थया ८३ ८४ गुहाग्रा

धाधारामयाचेवधाधावदुरेगान: हीणाद्विरणाहृदादिदेहोहमनुभूतवान ७९ संपञ्चे
स्पथभ्रपोंठनानावननव्रुरह नानभ्याबलीथाभनानानगारभूधणा ८० ग्रामगहनपुर्वोक्ष
पातालसप्धिोदरे ऊलाधलभनाक्लिष्टदीणाधिवल्यानित ८१ हणेशानगृगामाधगि
मिथेइकगुल्मके दिवारामकव्यूह एतशाश्रापिर शाने ८२ हिथमाणमहीपाले:कोभमा
नेभनतलेभि: प्राणिभिभेम्पमानेगावडेसानेबावस्थया ८३ हिमवहिमसस्कंधेस्तमुक्त
रकंधरे गेगाहिमसीलापुरमकाहपराणजन ८४ गुहागहनककादिस्रागदशीमइल
मनपरस्पलवेनमवाणेवसंहदे ८५ भूतपूर्वे:पुराशर्णिपरिश्ननमहार्णवे: धलकृतपुष्प
वेनं समभडेगेमाणे: ८६ निर्मुकुषीवले:कक्षीनितेशाशिरालिले: नाथितेसापनेतमे
तद्विमेधाहनेदुभि: ८७ विपुलाग्रस्थलेभस्कंपधाकारकेनदाग मितासितद्वनोस्मीपदशा
शांतसंमदिर ८८ ऊगाम:

हना:ककादघोदेशा:धसिमाभा:माहशीमलराइवधमिन्नसहेशाल
द्याोऽइधस्मालनवोपश्चयते सवर्णवे:संहदे ८५ सर्वेर्भतै:प्रतशर्वे:प्रलयकालेपराशर्णेश्च
पथसेपतस्वानोऽश्रुतमिवधपितै:प्रतेप्रविरधुधावनेमांसेविवालक्षनवेदनस्यानीये: रजोद्यने:सा
मालक्षोत्स्तिमे ८८ ८९ ग्रासस्थलमममप्रदेशा: ८८ ऊगामलक्ष्याणमीताभ्यानमोनम: ॥ ॐ

लोकालोकसमीपस्थवर्तिनोयोमहावालानवलयस्तलहस्तोनोपवासेनभीषणो भूतानोपरिस्पंदप्र
वपरिस्पंदः एकीभूतेचेतनमेवेवलेपस्य ८९ नानाभूतगणलक्षाणिःकीटकेकोशमेतेषुदेवदानवय
पुन्यानवाद्ः ९० अ उक्तमेवसर्वविष्णोपदहदर्शनिशिनविद्याममिति नवादिहीवातेजोहविषेःया
गिभावे स्थलेनगलोहश्रवणे नानाविधाभिर्गिरिनदीपर्वताद्यावलिभिस्वलिनाःसरलकोशा
कोविदःयस्मिनलताबलीभिःसरोभिःसरिद्भिः अराविगोपिरक्षावेद्रश्रवणमभिसमनधन्वते ९२

लोकालोकमहावालानवलयाशयभीषणे अनेनभूतमेघानपरिस्पंदैकचेतने ९१ ग्राम
मंतर्बहिश्चवनानाभूतगणैःपृथक् देवदानवगंधर्वविहितमनुकीटकैः ९१ पातालेदिव
देवेषुनागास्त्रकमिश्रितैः सप्तसागरकोशेषुनानाजनितलेचरैः ९२ ग्रामेनदीवनसम
इदिवानशैलहीयास्त्वजनविषयस्थलनगलोद्वैः नानावलीवलितमेरलकोशावरेवा
लीसरःसरिद्दशातिगाद्यावरैः ९२ इतिश्रीरामायणेनिर्वाणप्रकरणेपार्थिवधारणायो
गेनमहादानेनत्यप्रतिपादनंनामसप्ताशीतितमःसर्गः ८७ श्रीवसिष्ठउवाच भूपीठे
नसनानत्रमयानदनमानव अनुभूतेनवनदीसमसंवेदनसाक्षिणे १ ॥

इतिश्रीरामायणेवासिष्ठसारेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्द्धेप्रतिपादनंनामसप्ताशीतितमःसर्गः ८७
स्वदेहभूपीठेनत्रनत्रव्यवस्थितः विशेषादेवाष्टेतेकोनकालेनवीक्षितः हेमानवमनवेशोद्भवा
वर्णितेरोत्पाभूपीठभूतेनमयानदनयावर्णितेसाधारणसर्वेभूधर्मत्वादितिस्वदेहदर्शनानेतर
प्रत्येकेनदनदीसमुद्राद्विशेषाकारप्रातिस्विकसंवेदनेकालेशापयापयानुभूतेनशेषितव्यानि
शेषः १ रामसीताम्यानमोनमः ५पृष्ठादस्मावेती ॥

श्री.
वा.नि.
उ.टी.
२९६

कचित्प्रदेशे भरे पञ्चधारा हिमवरोगेन माकेरानोनारीलोकरुणवेदनाः यत्र तथाविधे यत्रापि प्राये
समर्वेभ्य पीदमेव विशेषास्त्रणानां हीसमहादीनां महो सर्वे संहन्ता विग्र २ सरस्याफलिने सा
कुलमेधेः स भिल्ललानां पञ्चानि यन्मोदृदानि यत्र ३ मलमय श्मशानवनने नालूनाः प्रपन्नमो
बधर्वाणिक पक्कर्षमायेदः ४ ५ मलाशयानां उल्लासेन स्वाकेधारामादीनां वलने सकेदा
लूलकमम्य गुल्मायथकं केदारोदे तिन त्रापयाति ६ संविहाय नप्रहर्षेण उत्तमतः पुलकिनाः

कचित्सरणसाकेत्कारीकरुणवेदने कचिद्रमोत्वृक्षेणमहोत्सवमहाभावे १ यत्नमते
कचिद्ववमञ्जुभिल्लराकेदेहीहिते कचित्सकलसम्यग्धसंप्रपञ्चनमेदृदे २ कचिद्रश्रिम
हाहाहृदयदेहाग्रवेदने कचिनलसमवासनपुरपमनविडके कचिद्वपलसामंतकनत्वेठ
नमेशुले कचिद्दूमद्रोणस्मार्वःपेशणवमडले ४ कचित्सलाशयालासंवलनापलकाय
के कदाटदानिक्रान्तवातवलितवारिद ५ संविहाय नमस्तागाकर्षम्यां करलोमकं वारि
वाहनविहाभनमोत्रतलममले ६ सच्छणमेवश्रुपुराइवनपतने संधिमडलसंचाललेला

स्रोगाकेशाश्च उत्पान्यकरलोमालियत्रवीरासेवाहनमेववाहनेपवाहस्त्हिद्रोभेण ७ ननेव
तन्वमेवभूतसानांदर्शयति सवेगनि अतसतनूहक्लिमादिभिः सवर्णाणिविभेववाणिभीषणा
निष्प्रभाणिये पुलश्याविधानि पुराहीनि यत्र अतएवसंविहंतीति संविहोन्मादि ननासनंडसमं
वालेनत्यदलोकाकाणिपननादिशकयास्तइकेयनेचयत्र ८ ॥ ॐ

९ हवमाखुनेपश्चापुष्पितैः संपंवसमयत्र १० महत्वलीपुत्रान्याङ्गिनयुक्तिभिः संलानस्तमालकव
नीनिस्थलस्तभानः सनेनः पोसपुवत्वा माहनाधीमन ११ शकुकाचार्यजन्याहोदीवशाचाणेःमिके
स्वहवगानवीचाहिवीनसयंभेकराहिभावेनत्रभण १२ शिलाहिसकवनिविहमोहवमिश्नमेव श
पुष्पधावयसानेकोटनमायतिवाधिनयत्रतारपामिवास्थित १३ कचिद्दहाहिवनशालानाभ्रसे

कचिन्नामेनसंत्तव्यमेन्यसंहारणेरणे कचित्तोम्यसालामीलसर्वसामेनमेदले १४ अशु
णकचिच्छन्यमहलसहानसंकुमि जागालाकचिहालूनव्युमसंपत्रसम्यक १५ हेमकाव
उवाकोशीसरःकुलोतुनेकचित कचिन्मरुस्थलस्थलसभनामेनमारुते १६ कचिन्नदन
दीवाहहलानिकपदहे कचिदकारकायंगामिकूबीजस्यनेभणे १७ कचिद्दतस्तकीर
स्यमरदमहलवेदन मोतमेवाशुवुडेस्त्रायसनीविबोधने १८ शालापत्रिकाभांसदा
गागनिपीडने मूलनालमवहमकचिद्दिपपहारणे १९ अन्यान्यमल्लमकमहिकाणो
ापदने कचिदसमोनिविरणेवालामवेलिन २० शुकपल्लवसंकोचनिविशगनिपीड
ने ममर्षणेःकरेरार्कैःस्वरसाकर्षणकचित २१

लपल्लोमहागगनिपीडनेकपलाहिनः शाखापरि
कुगणाशाकाशयत्रकचिह्यस्तलनालमवहभविरपानंधामपशीले २२ कचिद्दीणामस्यीनि
शिलाद्वनिविरुद्धैः वन्योन्तमलमयंतताकमसंक्षिप्तहिकुदागानाचिरवकाशकरणाभिपी
डनेः अर्णोलामेनवर्वेलितवेष्टिते २३ कचिन्नगाफलहलेश्वविस्वमसनिराधापराधास्मर्षणेःकु
डेरार्कैःकरेरानयेःस्वरसाकर्षणेणपाप्यशुकपलवसंकोचनिविशगनिपीडनेवनेयत्र २४ ॥

श्री.
का. लि.
उ. टी.
२८०

कचिन्नेगरवेश्मसु हितागीमानगानोद्दीतप्रहारावानैः भ्ररुहोद्दूमनोनिविरोगोक्करस्थैर्यंप्रतिपरु
षाणिघापनन्नानियरसापत्नसमासएकादसः परुषपानेनकोचिदितिपाठ मृषानिभिःभ्ररुहानि
विरोगोक्करस्थैर्यंपरुषपनेमेव कुचित्सयानभ्रूतमितियोज्यं १० कोचिन्निमीलितानीक्षण
नि येवनयाविधानेदोपलहितनन्नूनासमाधिशालास्तत्मनंनत्रमलिखति धन्नभ्रयमानम
त्रयनितयाविध यनपकासमाकमेतवमपर्वेगमाचाक्करोलासने यन्नभ्रूतमित्यर्थः अथवाक्
चिन्तेत्रपदेशनिमीलितोरागानामानेदोपलहितनन्नो विषयभोगीनामिव अससमकम

येगमेदिरमातेगपहरागानिभ्ररुहो निविरोगोक्करस्थैर्यंपरुषापमनेकचित् १७ नि
मीलितेक्षणानंदतनूनामसमाकम कचित्स्तूलमसोलावमकरोलासनेनवे १८ मन्निकाये
कुमशाकनिवासमहशक्चित कमलेशाकभंगादिहेलहलानिकर्षणा १९ प्रीतेशीतविशी
र्णगजन्तभन्नविकीर्णवत् पाषाणीभूतसलिलकाचित्यरुषमारुत २० धीरमायनमः

वस्तूनयेतगानेदविभ्रंवोलेवीजेप्यथेकरोलासनेनवेवमूकान्तमनभ्रूतमित्यर्थः १८ मुकानोस
न्नद्योकेनविवासमलिनोधसहयागकसलेषाना अल्पककुलविरानाप्रमादान्यधकोशगामिनो कुर्भ
गाणावपमदेकन्नाहवोपेहे तिन्निनेतहलेविवहलाभिवेपादेनिकर्षणेणादहकच्छलेषानिपाठे कमलश्रेष्ठ
पद्मकच्छलेमसमनांकस्यंगणाचापमयानि व्याख्येयं १९ कचित्कुविद्धिमवत्प्रदेशे शीतविशीर्णगा
देहिमाजजेरनाह्यामस्थिते २० ॥

ॐ

उद्भलनमहतोविह्वलनेनयाभूतेषु रद्दंग्रो पुमस्तेनः शेल कृमिचलाः पत्रकविनलमिमज्जते समभृ
नामितिहृदयकसंबंधः ४१ कविहीनपुष्पवृक्षेविनेभिनमनपवशनैरेनलिविहृषुभिः कुमुद्द्वादेनतो।
बहिःप्रभ्रमोऽग्रमकरोमोहं ४२ किंकृसेवगोपुसगोभिः ननन्तरपवनविकंपितकोमलनलिनीदलातो
भसमगोर्वोणामिरनिशपवेशकमविहरणं कौतुकमिवविदितमित्यर्थः ४३ इतिश्रीवासिष्ठसारे
तात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणोत्तरार्धेयुधाशीतितमः सर्गः ८८ पवनहारणादृष्टमुद्गलमिदतः
यातप्रभवस्वैवविद्याविमनोमात्रमितीर्थेन हरोकोतकोज्ञानमनिजगोतिसमवेदितपवनत्वं

इहालीभ्रमणमहृपमनदेतं कृमित्रने कृविहृगवद्गादिमूलेलनलुनिमज्जने ४१ शनैरेनदुर्वि
लीलावृक्षनाहृादेवदिशर सोऽग्रमाक्रमसमोहकविहृषुविकृतेभिन ४२ ननन्तरपवनविकं
पितकोमलनलिनीदलासरोगे विहरणमिवमेविहितमसोभिरंगेपुलिकोणे ४३ इतिश्री
रामपणिनिर्वाणप्रकरणेभूमृत्लापायवर्णननामाष्टाशीतितमः सर्गः ८८ श्रीरामउवा
च पार्थिवीधारणावधानेयुतिसमवीक्षितं संपत्रस्त्वमसोभूमिलोकः किमतमानसः १
वसिष्ठउवाच इदंवमानसंवादसंपत्रः एष्ठभूतलं नेदंनमानसेनेवमयप्रभावसल्लसत्त्वरं २॥

पार्थिवीधारणावधाकिमसौअस्मादादिष्टपः सत्त्वापाणादिमयोलोकः संपन्नउत्तमानसः मनो
मात्रमयोमनोराज्यकल्पः महाप्रवृत्तिः स्वप्नमयोलोकः संपन्नइतिप्रश्नः १ कल्पनारूपातेमह
शनाविमर्षकोहृदयभेदापसिद्धः सुशायानपुष्पितस्तवयन्नासिद्धउत्तमाह इदंचेति यदिकल्प
नारूपाएकसितर्हिइदंसत्यापातमयनेनतत्त्वसिद्धंचतदेवमनोमात्रविकारत्वात्मानसेचेतिस
मत्वयःसंपन्नः यदितत्तनन्दहृष्टएकसितर्हितोभयमपिसंपन्नइत्यर्थः २ रामाधनभोतमइति ॥

श्री.
वा.नि.
उ.टी.
२५८

एवंजीवपरितावर्तकं समर्थयति अथानुसमिध्याहिना सन्देहमनासिद्धमिद्धेत्रासिद्धालीनानि
कल्पदृष्टिनादितिभावः ३ ४ ५ अतएवमिदम्स्हाऋपाषाणादिमयन्नस्थापयाम्हदेशग्निवत्रीस्मि
दृशाणीमिवमत्यमिध्यादिष्वनिर्दिष्टज्ञानत्वतस्यधारणाद्धादृहेनात्स्वसिद्धमिद्धेहर्दृष्यमित्यमवत्
योवाग्निवाशयेनाह नेदमिति २ यदिकाश्यमात्रमपाश्रितैवकंचनतादि कथमत्रैवपत्ययमा।
धननेनाह नेदेवेति नहिकिंदापिनेदम्यत्वमिवमानसत्वेम्लेवदिनेनाह इदंपत्यपानित्यत्रादावस्य

अमानसंमहीपीदेनसेभवतिकिंचन यदमहेतिप्रन्महामनोमात्रकमेवनत ३ चिदाका
शामहेपुरुडेनमनन्महात्मनः यच्चिमात्रात्मकचनेनासकल्याभिधमहत ४ नन्मनुत्नमहोरुष्ट
नन्तसापिनामहः सकलपश्चस्त्रीयिकचनेनकमनोनभः ५ एवमकलमात्रमेसमनोमात्रे
नहातत धारणाभ्यासमंशुद्दे भूमिरलमितिस्थिते ८ वेदस्तूयमेलेमहेतद्द्वादिमनामये
आकाशमात्रकवनमवेत्यकवनविते: ० नहवाकाशममात्रात्मनुयाभूनचिरस्थिते इद
मत्यपलब्धायात्मानसर्वसमनकृति ८ इदंमिरकंकदितवितनमूमिमात्रले अस्मीतिनाभ
नेवृडिकोमीवविरवेहनान ९ अयेनेदमिवानेननमिकमवत्थातले इदंवेककमेवाधिम

लस्यकेवलमात्रस्यश्रुत्यादेनाप्रदद्दिदेपन्यासेनोपलब्धानाइदंपन्नसूत्रोक्किंमनवेगाकदकश्चक।
यदिमांवेपिनलकनककार्यासमनुधिवद्दिदंवाश्रमित्रिभावः कोन्निनेमत्याद्विश्वदिरविचिवृदत्
मानायेन ९ वाचारंभणमकमिदर्शितमपाश्रेनमद्दर्शलेइदंमिचान्नपसिद्धरूपात्मवस्त्रात्मनलनिष्पित
किन्नापसर्गेयमनोरूपस्थाऽयमूलमयदेकमेवरूपनदवायामानस्थितगोत्रिरूपात्मीत्यवसत्यमि
तिष्फलापदर्शितमित्यर्थः ९० रामसीताभ्यांनमः ॥

ॐ

इदेपत्ययस्तद्भवादित्युक्तिं विशदयति यथेति विदूपाद्वाल्यवतनमेलम् १३ १४ अकट्टिनिकर्षेश्च
तानविन्मात्रेजगात महानिकर्षेत्वविन्मात्रमेवन्याशयेनाह इत्यमिति यदिदंचिरमेयोपदिश्यमान
क्षणिकक्षणिकस्थानपद्मपसङ्गयोः १४ कीदृशोपारज्ञाननजाह सर्वमिति १५ मणिवैदूर्यादिःप्रकवं
न यथा स्थितमानः १६ नेतिवेल्याद्विश्वस्तिपर्यालाकुनेनोपसंहरति यतइति १७ यतलेनलभाव

यथास्वप्रेपुरेलेनचिदेवकोशेविभासती तथाविद्व्यपर्यन्तविहंजगादितिस्थितं १८ विधिवि
दूपवालस्यमनोमात्रेजगाद्भवे महीनलादिकं रूपमिदंसर्वंचसर्वदा १९ विद्रुपस्याल्मनोना
स्यःसंकल्पनल्पजगत् वलनस्तनुसत्वाकलपिशमनुभातः १३ रूपमंवपरिस्तानेपः
रितालेनविपने परिस्तानेनतद्वासेषुकाधियादिविरं १४ सर्वंविन्मात्रमात्रांतस्पकवत्या
मनानाभिः भूमंडलात्मरूपात्महेमकाभ्यांविवर्जिते १५ मणिर्यथास्वभावेनपुष्करपीकादि
कास्तिथः यत्रत्वेभवकरुतेविहाकारसत्तयानजगात् १६ यतोनकिंचिकरुतेनवपुरूपसमुक्तानि
नसमत्रमानसेनेदंकिंचिदस्तिमहीतलं १७ महीतलमिवाभातिचिद्व्योमैवनिरंतरं यान्मेय
वालतेयोमयथाप्तमलतलेस्थिते १८ स्वभावमात्रकचनेनमेदेवयथास्थिते भूमंडलमिवाव
केवलमेवशांतानरं १९ इदंभूमेरस्तेनस्वरूपमेनत्त्वदाविनेः स्वरूपमेवकचनलवस्तमपुरं
यथा २० इदमाकाशमाशान्नतद्याकाशमात्रकं यत्रानाम्यपरिज्ञानाज्ञानानेदंनतंक

शून्यं २८ अंतरंभेदंमंतर्ड्किाविशान्तस्वभावेनभूमेरस्तमिदंरूपत इत्यर्थः २९ नजधारणाकल्पि
तभूमेरस्तेइदंभूमेरस्तेवनेस्वमेवविहितंतंइत्याह इदमिति ३० अज्ञानकोपाहितान्यपरिज्ञानाज्ञा
निज्ञानान्नइदंनाधिनअवगम्यः ३१ ॥

श्री.
वा. नि.
उ. टी.
२५५

सेश्वरोऽस्तीति सर्वमनोराज्यशायाः स्थितो मर्यादायां तत्रायमेवोऽयं स्थितवान् २२ सम्मान्यतो सङ्कल्पितानन्तमायामायाजालगता आत्मस्वेव तानि सन्ति समासमान्यमेव मन्ये हन्ताऽनन्तानि दृश्यानि तानिव सर्वतन्तुमयमेवानि यानि मायामयानि मनसा अनुभूतानि साहित्ये च यानि वस्तूनि विशेषयया मायया सह सकलमेवाचेष्टः २३ २४ हा मम परमात्मतत्वमेवोऽयं दृश्यायां स्वप्रात्मनो यत्र हन्त स्थितो नदवद्याऽस्मि तत्र सर्वे जगद्दृश्यानि मनस्तान्यनाम्नि ब्रह्ममहत्पदे विभान्ति तत्र मत्त किंचनापि न विभाति मे

त्रैलोक्यभूततालालोकालत्रितयभाविनो सेश्वरः स्वयमेकल्पो मनोराज्यदशास्थितो
२१ भूतान्यथ भविष्यन्ति वर्तमानानि यानि च भूमण्डलानि नानानगसमा मायामान्यनागनाः
२३ यद्दृष्टमेव समाधारितेषु मनसो तान्यपि तेन तानि भूतानि तत्र यादृशानि वापि विलयं
विश्वमेतत्तदतः परमात्मतत्त्वतः स्फुटान्यनामनहद्दृश्यागतविभाति सर्वेश्वरस्थितमिदं जगत्
दामभेदेषु इह सहगानविभान्ति किञ्चनापि २५ इति श्रीरामायणे निर्वाणप्रकरणे दश पर्व
शात्मपतिर्वाल्मीकेर्नाम पञ्चाननमूर्तिसमः सर्गः ८१ श्रीराम उवाच अनन्तरं वद ब्रह्मन्
जगति भवतानघ भूमण्डलानां दृश्यो विहृषेिवेवदा १ ॥

वासवस्य किरिपत्री २५ इति श्रीवासिष्ठे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे द्व्यशीतितमः सर्गः ८२
पृथिवी दृश्येन तत्र जगदृहिरोहणे मूलधारणायां सर्वजनलीलावपुर्वत यथाऽश्विहर गतिक
लयोऽतशैलादिषु पद्मभेदेषु नेकानि ब्रह्माण्डानि सेनित यथा धारणादृष्टेषु पितृमण्डलेषु तत्र सन्ति
सन्ति नवनि सहितानारामः पृच्छति अनन्तरमिति मण्डलशाहः प्रदेशभेदपरः १ ॥ ॐ

उंवीधारणाया परमात्मन नाग्रउंवीमेरलात्मना स्वभोवीमेरलात्मनाच मायातमउंवीप्रदेशभेहलद
से नद्दपरयाईश्वरसाद्दिदशामात्माहंसमनसावविमद्दपाभूतस्वभम्हणोस्वोमकाद्दिपदेशभेदद्द
पानेतत्नास्मभवपरशैनाय २ किंदहमनभूतवत्दाह यावदिति तस्याप्रभदहकल्पेयातसालादि
वेदवयावदिति साकल्पशैलमहेतमयात्मकमपि ३ ऊलोहत्नमयंऊलोवाशाने तत्राह नयानीति
४ ५ नानाभ्रनानावासन्यामिति प्रभिदे नदर्शनाभिमानेनिभिदेतमपवनावत्रासीत्याह अहमि

श्रीवमिदस्वत परात्मनाघन्तभोवीमेरलोह्यात्ममायया नत्वेनभूतेदत्र्येदर्शवपाधा
दशा २ यावत्रथैवसर्वत्रनगात्नालमवस्थितं सर्वदृश्यमयंशोतमपिहेतमयात्मकं ३ मेग
तिसर्वसर्वत्रसर्वत्रवसंस्थितं सर्वप्यन्यपरेशानमवेमारभमत्परं ४ सर्वमेवास्तिएद्धा
दिस्थूलतत्नुतकिन विद्यामेवयथास्त्वप्रपुरेपत्नमनानवत् ५ मेहनानास्तितेनानानना
स्तितत्नवास्तिता अहमित्यवतवास्तियत्नत्रऊतास्तिकिं ६ अत्नभूतमपीदमदहमित्यादि
दृश्यकं नास्त्यवयद्दिवाण्यास्तितद्वस्तात्मनामयं ७ यत्नप्रपरमेवहेसर्गाहात्ववविभ्रमः
अस्तितानास्तितेनत्रकोदशीकऊनःस्थितं ८ यथाहेदंहंवास्तितिनमात्यवनिरूपक नया
मयानलेभूयदशांतःदशामेवनत् ९ वारिधाराणयावाभिन्नानानंइमिवाजनं समहमेहिखंत

त्येवेति ९ २ यथसात्नसगिदेश्वहेःपाक्तित्रभपवनत्रस्मात्रऊत्रो विद्रमसिद्दशमपीदेसमप्रमम
मवङ्स्यपतियोगित्या अस्तितायाअत्नवस्थिताोनदभावोनास्तितायाअवस्थितत्वेत्याह अस्तिते।
ति ८ इहस्थित्रसमाप्यत्नलधारणायाधप्रत्वोत्लकेदहनकुक्मसारभनेयथत्याादिना ९ गलग
लायितप्रकान्तकेणादिवाथगभीदावाप्रकाइआवत्रुः १० ॥

श्री. वा.नि. उ.टी. २

मस्तके खलु विवेकपाश्याश्रयाभारूढे ॥ १ ॥ यथा कर्णिकारैः सुवर्णेनेन निभः कोऽरकविशेषः सुवर्णा गत्याचलद्विरः कर्णौ लीनस्य प्रविशन्ति इत्येवान्त्यगुल्मादीनां भेदभेदेषु वर्णभेदेषु इदं श्लिष्टमेव गतिरवर्गमकृतस्य सः ॥ २ ॥ वल्लीनां लतानां नानामाल्यमालादिभिः एगागच्छपल्लवपुष्पफलेषु चरमरूपेण विश्रम्य प्राणादिमालकालतः पुष्पानन्त्यमाणादिभावकृत्याभूतः शिखरावधिविरचनं कृतम् ॥ ३ ॥ नयाशिनादेर्हेपानकालस्य विनद्रस्य माविशपवनेनादिश्रुतपुष्पकेषु मयाविगणमयावापि नकथा

तृणगुल्मलतागुल्मवल्लीनां सेवनादिषु । सहस्रशतिनमाडफेनकंगोध्रियषुस्तुका ॥ १ ॥ सर्वोत्त्मा
नोपमां सभेनकेवलं धाम्ना सहाकर्णोदि गन्धकवन्मप्रकटे ॥ २ ॥ वल्लीमालानालादि
पल्लवपुष्पफलेषु च विश्रम्य पुष्पाकृत्यारुवाविरचनकृते ॥ ३ ॥ मोदिनाविशदृदयस्तवेषु
धेधाग्निणा हस्तावितुरितामकालूनादिहेतुधातवः ॥ ४ ॥ सभेयपल्लवतल्पपुष्पालीवकण
उपिणा तल्पकालमशेषपुरितसर्वाम्रविहिता ॥ ५ ॥ नानाद्वन्द्वदेशाहृत्याहिता
विरलाधुना विधानमनसहृदापप्रसादेनकवित्कवित ॥ ६ ॥ विधाविधन्
सेधानाजः तनहनाश्रयान् जलाशयेषु लमितनलनावनेवातिना ॥ ७ ॥

व्याधातवः कविद्रुता कदाचिद्विधुरिताः केचिद्ग्रसाः तवराश्रिताः परिपाविताः केचिद्दग्नाः खेदिता ग्र्यार्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ दुर्लक्षणापेनहीनमोहाः पश्चात्तासां सम्हाहिणानित्यप्रवाहाद्विरलाधुना ॥ ६ ॥ विदितेनत्वेनाविदशस्याविधपुरतिया वनसंधानात्रविधयो शमात्रतमानत्यविल्वभावस्थानाश्रयान्तरेनक्रतपवलद्योमभेदान्नलेन मयानशशाये भुआनि सहसेरावर्तनबहिर्गतिनाइलोषिते ॥ ७ ॥ ॐ तमःकमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामचंद्राय नमः ॥ ॐ

यथा छिन्नाग्रे भ्रगुपाते प्रवेशेन इक्कृतिनायापकाशितो ब्रमयाभ्भ्रतोपर्वतानामूर्ध्वशिलाभ्यः स्खे
नवलितनतिसारणसद्यपाते पुंविशीर्णाङ्गिशतधागते १८ गगनलद्दोणश्रणीवसमदनीलवर्णः
येष्वस्कमणः नलश्यामानितदृतवर्तिनाकारलेनरत्नकुशोनमत्र्याधिते वसिष्ठपाशाणाद्रुः।
स्थेपद्मपानिनीलवर्णान्यपिचलद्राणिदिविसृतीनिरग्यते १९ २० स्वधिकृतिकाहिपरमस्त्वे
देहान्मकपिसर्गमत्रयाभिपिंडपेडु श्रवणेतिपुपरमस्त्वम्नत्राप्रादिपदार्थपुब्रशणावपरम।

मृयाद्दृकुविनेवोर्द्धिमिलास्वस्थनभ्भ्रतो स्वावर्तनेचह्निनाचषुपातेपुशतधागते १८ भूम
ब्धेयणनिर्गत्यदाहदागणतार्णव कुणारत्नतनीलदर्पणात्तर्वेतिनाधिते १९ विषांतमथ्रपीडे।
पृविपुद्दनितयासह भिन्नेदिनीलनीलेनशोषाणेष्विवशोनिघा २० परमाणमयमसर्गपिंडपशुल
दिते भिन्नमनःपदार्थेपुवचणवाविलाम्मना २१ फणानिद्धाणाभिःसतमनभ्भ्रतिकृतात्मा
यामान्मनोनिदहस्यमनोत्तानस्यकेवले २२ ॐ श्रीरामलस्मणासीनाभ्यानमोनमः ॥

सूत्स्मनन्लात्मनामयाधिते २३ किंवमभुरागिवमात्मनामयानदीयजिह्वालसणेरणाभिःसह
मेगेणाधनेषांरसास्वादलहराणुश्रमाश्रनभ्भ्रतिःकृताः योश्रवभ्भ्रतिनेदेहस्यमन्येकिंनकेवलेना
नस्वरूपमप्रात्मनएवविषयानेत्त्कारविभ्भ्रनेस्वरूपंमन्येएतस्येवानदस्यान्यानिभ्भ्रतानि
मात्रामुपजीवी।तीतिश्रुतेरितिभावः २२ ॥

श्री.
वासि.
उ. टी.
४२

न तु स्वरूपमनाः विषयमेवानंदरूपमास्वादयामीत्यन्येनानंदेन यावियात् किंत्वसङ्गः स्वरूपमना स्वादनीयमेव निःपृथक्कृत्यदर्शयतीनमयेति यद्देहेन्यविषयरूपेणमयानंदयितानचिताना मास्वादकरूपदेहेननान्येननतनोवेनस्वादितात्मस्वलीशस्यस्वभावेनास्वादनायोत्पन्ना त् नत्वयाविषयेवेन्येवितायदंतोविहत्वेप्रकाशितेनत्केवलंतीवानो यत्तानायव्यामोहायैवयत्न स्नेवंत्यतदज्ञानमपिअसदेव अमतःअसदर्थत्वस्येवोवितादित्यर्थः २२ आमायत्वयदेपि वि

न ममास्ति वदेहेन नान्येनास्वादितात्मयत् मदेनविश्वतेवेतिमतानायतदप्यसत् २३
सर्वत्वंवस्तुरूपेणनानामोहानिदिस्वलं भक्तानिपुण्यमालायाः किंमिदंदनासये २४
वलदंशापकोराणोभ्रलानोत्रैयासंदिग्ध उषितेवतनेनैवसंतरूनाप्पत्तत्त्रात्मना २५ श्री।
करोत्करत्वेपगारयमाकुत्समाकृत आमोदेनेववितिनिर्मलव्योममवीषिषु २६
रामनस्यामवस्यायोयपस्मात्मकरणेपाति अनभ्रतमशेषण्ययासिनमिदंजगत् २१ रामः

यथाधिष्ठानचिदास्वादितानेवविषयोस्तदृष्ठितृपायानेवो आमादयेनीतिवाकल्पनास्त्वि।
त्याशयेनाह सर्वत्वमिति यालयेभ्रमाय २४ कल्पनत्वानेदेनापिवस्तुतो मनात्मना २५
माकृतरूपेपरत्वमाकुत्सविहितेकोनेजनाह्लादनेवतिशेषः २६ नत्वाधिपरमात्मपदे
न सर्ववस्तुपुनिवस्त्वेनः कलधौतशिलायामिवसर्गाः अनभ्रनत्वा
दि रामेति २२ रामायनमः नेत्सत् ॥

ॐ

जालयानविघ्येणसमयालन्त्वयथाधारणया २८ यतिवस्त्वेनदेहजगाद्भतयतिवस्त्वेनरधिनः
याविधजगाद्धेनशाखेवस्मिन्धनेनदेहानीमाह जगानामिति कदलीदलपीठवदेनरेतः प्रदहा
न्यनेतानीन्यथः २९ एवंकल्पितानांजगद्याभवेयिनाधिष्ठानविनाकिंचिन्मात्लिन्यमलीन्या
ह एवमिति ३० उक्तंन्यायेनमदस्यजगन्यामियोजयनसर्वाधिष्ठानभूतचिन्मात्रेणमेपतिष्ठ

ग्रजेद्देनजडेनेवममयाजालयानदा येनःसर्वपदार्थानांजानाजानेनसंस्थिते २८
जगतांनवलद्यापिनाशोन्यानशतानिव मयाद्दष्टानिद्दष्टानिकदलीदलद्दष्टव
त २९ एवंजगद्धानजगद्यामाकारंवानिराकृति चिन्मात्रगगनेसर्वमाकाशाधि
कनिर्मले ३० नकिंचनत्वंचनकिंचनेदंशुद्धःपरोबोधइदंविभाति सर्वापिलोकिं
चननापिशून्यमाकाशमेकासिविकाशमास्व ३१ श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः ॥

एवंतिं नकिंचनेतिनकिंचनत्वमित्यवस्थाद्वयेणसहदेहेंद्रियादिप्रतिषेधःसर्वशोधित
त्वेपदार्थलद्याणबोधःनकिंचनरूपस्वभावः नापिरूपःशून्यस्वभावःकिंतर्हित्वमाकाशइ
वःसएवत्वमसिअनोविकासेआवृत्वाकार्यबोधधर्मसंवेहनसंकोचेयथास्यानआस्वत्व
र्थः ३१ रामसीताभ्यानमोनमः श्रीः श्रीः ॥

श्री. इतिश्रीरामायणेवासिष्ठसारेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्द्धेसदीकेरामसंवादेनवतितमः सर्गः ९०
वा.नि. तेजोभासनयातेजोभावभासयद्योदिताः सूर्यचंद्राग्निरत्नादिचमत्काराउद्दीदिताः ततः॥
उ.पू. ततस्थारणयाकोतकदर्शनानानेतरे १ आजगामसर्वंजगदभिव्याप्यप्रकाशाकृतिः रामवदिति
२२ पंठ सर्वेदृष्टपंचद्वार्विषयेस्वापदानःस्वेविहाहसर्वतश्चोरेषिवपलायमानेषुधानेषुराजवत्

इतिश्रीरामायणेवासिष्ठसारेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्द्धेनवतितमः सर्गः ९० श्रीवसि
ष्ठउवाच ॥ ॐततोऽहमभवंतेजस्तेजोधारणयेद्धया वेदार्कतारकाग्न्यादिविवि
धावयवान्विते १ नित्यसत्त्वप्रधानत्वात्प्रकाशकमिराजगत् सर्वदृश्यमनेनसर्वतो
रध्वांतपलायमुक् २ दीपादिभिःशनैःस्निग्धदेशाशान्तविहारिभिः मन्दीकृतस
सर्वार्थप्रतिगोहेस्तराजवत् ३ रामसीताभ्यांनमः ॥

तापप्रतिनिमेधः १ यथास्तराजादृशाशतेनानाविधैर्विहारिभिःस्निग्धैश्चार्थैःप्रतिगोहे
मन्दीकृतसर्वहर्षोनार्थस्नहतवर्तिकाशतस्वविहारिभिर्दीपादिभिःमन्दीकृतसर्वा
र्थेनतजपवसर्वेत्रविशेष्यमनुवर्तते ३ ॐनमःकमलदलविपुलनयना
भिरामायश्रीरामचंद्रायनमोनमः नमस्ते ॥ ॐ

परमाकाशेकरोत्तेः अतएवलोकालोकानांभवनात्तोद्भवलोकेअतिमंगलैः पुलकितैः चक्षु
ह्राकांशुपुलकलोमभिः रोमभिः हेतुतःऊर्ध्वत्विममम्नमेवरमवांप्राकत्तमोवस्त्रमिवदृश्यमानेऽपि
परमाकाशेपुनःपुलकाः ४ किमत्रमेवमधुकाहीतीप्रत्ययितेतिवननवाह अधकारमेवियतः
सःसहितमनेननाम्नावैममस्तगुणादीन्नाशयन्दृशानेनपतितनयाविधमाधकारल
क्षणाम्बुदेन्यस्यवंविधिपः सर्वस्यचगुणाणामिनः यदन्यमिवर्तनेनममर्थस्यमनःउमममय

लोकालोकेवहद्भिनैः वेदाकांशुरोमभिः परमकाशैकरूपेस्मिन्नाभासितेनोवा
वं ४ अंधकारस्यदेवस्यसमस्तगुणनाशिनः दृश्यस्यदृश्यमानेत्रिसर्वेस्यगुणशालि
नः ५ नमस्तमालपरशुःपरशुद्धिकापदे सुवर्णमणिमालिकामककाहितनजीवि
न ६ शुक्रकुम्भकुम्भाहीनोनिमोन्यान्मागशाधिनो पुरावामिवज्वणानासवे
योदहदःपिताः ७ तमानमः ॥

गतदेहेनतद्दर्शनांदर्शनांदेहेयतस्तदलपनयुनेपुत्रमेन्यथैः ५ पुनःकीदृशोनेत्रःतमोलतामा
नेपरशुःस्वरकेपरमुक्तपुष्टाकरपयनेप्रवननिपदंनिलेनस्कान्नोसुवर्णदीनाधनाद
गनलदाणनानानीविनमादरहेनःमादरदेपणनानोनीवसाधनमितिवा ६ न्यान्मा
मालोकस्तदंगशाधिनाद्रपमात्रिमालोकांशागुणवाहितिभावः ७ ॥

श्री. वाति. उ.टी. ९०२

इदं चेतेन सृष्ट्यासहृदनस्नेहरसः पीत्वनिशायोपमतथाविधेयत कुतेनरविपतनलाहेयनेदनं
येनसर्वदाहकोपथ्यनिलोमदंनदृहतिनदृष्पस्नेहलदृशामित्यर्थः एवंदृष्ट्यापिस्नेहलदृणाय॥
कस्नायगदृह्यतिप्रतिगृहचनानदेः पीत्वनिशयेमिमिथ्यामाहात्म्यभावेनतनःचायुभिवानादवि
तःदीपकपुत्रोपम ८ नमोमनःसमवलहेश्रुणानालादिपुत्रिपुलोकेपुनजसःप्रकाशनातनम्य

जनस्नेहस्थंसस्ट्यार्दितानलवेदने गदहेप्रनिचनानदेहनदीपकपुत्र
के ८ दहेयनालकेबीधनमोऽपश्रुपावकं यर्वंदृष्टनोऽपेभूतले।
भूतमालेन ९ सन्नामसमहासत्वनित्यान्वेदवसमस्त जगमीर्शः।
कुटीदीयःकृपोभस्तमसोमहान् १० दिव्यधूर्विमलादर्शोनिशा।
नीहारममाहतः सन्वदार्कवह्नीनांकुमलीयनेदिवः ११ ॥

प्रकाशमाह दृष्टमितिप्राधेनदेयत्सवकंदेयत्प्रकाशकंयदेप्रकाशं ९ महासत्त्वमहाप्रका
शनित्यत्वनित्यदाशेभस्तमसोमहान्अगाधाकूपदवानत्रोमि १० दिव्यधूनाविमलयादर्शी
इवविविधप्रकाशकंनिशानीहारस्य ॰ मारुतइवअपनेनसत्य
जीवितसर्वस्वं ११ श्रीरामायनमोनमः ॥

३

नमसाच्छनोच्छातानोद्यानामनुग्रहः नभोलतलप्रकाशमपहृत्याद्यप्रदालनाशेमेव ११ विस्माद्
लेलग्यपरमाश्चेसजत्थमोरेणनाजदन्य दत्तनउव १२ द्यपालोकस्यवालचसपत पद्मपुरुमनस्कारस्यवद्द
स्याद्दविशेरिवविषयावरणनमोनिवर्तनलतलाशुमस्कारः १४ किंवेदंतेनःहृदहृद्याङखानसोमहार्णवड
वेत्यत्रेहरागयात्मपक्षस्थितेः शुर्णवधर्मेविभ्रनहिनभलतेनिदिनतेवमराविकलाभेदलदोषहेदोमवेतःश
हदेवोडखाणादिभिर्विलोभात्मोनिलः १५ वेडाकादिलतलगमरयोनः शुष्केःरजोभिःशुनरेविनेयनलेकरवि

कोद्दरेदिनसस्याचीतमोक्षनामनुग्रहः नभःकाशहृत्याद्रवालनोद्युसमलसन ६ सहाप्रदसयाश्री
नोप्रकाशकमयाविव विस्माद्यपरमाश्चेस्यमलोदारडबान्नताः १३ कियाकमलिनीभान्वर्भनलोदवजी
विनेद्यपालोकमनस्कारवमनकामप्रिमेर्यद्या १४ नभस्तलगतोमेखनसद्यमणिमालिनः दिनतेवस
राहूहलाडवाणादिपेनिलः १५ वेडार्कोदितरंगोतरस्तद्वेकिलोमहान हृदहृत्तोडखानसोनि
त्यमेकाणवोलयः १६ हमादिषुस्तवर्णानेनादिषुपराक्रमः कावकार्यवत्नादोषमर्षादिषुवभा
सवे १७ ज्योत्स्नामृदेडविवेषुपत्मलेतलपत्सम स्वयन्नेहास्तनाएसेहासमोहाहृभासन १८
कपोलवारुनेत्रातिथुकरात्मकलासकाः निनोमेयनयाजामोविलासःकामिनीजने १९ ॥

नेवित्तः १६ किंवेदंतेनःसम्रदहेमादिषुस्तवर्णनेसंपशंनरादिषुपराक्रमः संपजडनियोज्यंकार्यकार्यकोनिवि
वोधः प्रवभासनेविद्यात्मकापृः १७ मुखमटपेषुडडविवेषुज्योत्स्नासंपजः पत्मलेतलापत्सस्कमसलतल
डविवेषुतज्योत्स्नासटपः स्ववनेहास्तनाप्परःहासमोहाईणपुत्रेभामनेवसंपजडनार्थः १८ कामिनीज
नेनहेप्रमेयतयाप्रसिद्धःनिजःस्वाभाविकःकामविलासाज्ञातः सकोटककपोलानोलासकः लावण्या
तिप्रयेवप्रकाशकः लासकडनिपादेवलनादिविकारहेत ः १९ ॥

श्री
ग नि
५ टी
४५१
२४

किंवास्मिन्नेणीकृतत्रिभुवनमर्गौवपेटाभिरास्फोटिताः द्विषो येन तथाविधानामपि पराक्रमिणां शिरः सवत्रीकरण
वत्रप्रहारः संपन्नः सिंहादिवेन सिंकीर्णं संपन्न इति परमेकं विशेषणविशेष्यभावेनवा योज्यं १० किंवास्मिन्दंष्ट्रद
दंष्ट्राणां दंष्ट्रालानां यानं त्रयोनकं वीर्यं संपन्नः नक्षीदृशां कटुभिः कटुकानां अपसकवचानां कटाक्षाः येन
ज्ञास्मिन्संबद्धनत्वेः ठोकलेः पट्टस्फुटाटोपं च यथा स्यात्तथा रदितं रदनशीलं ११ ज्ञासः शैलमंजाशादिविलेनापन्ना
स्मिलेषणोनकेवलेना १२ अथाने अस्य धारणाकल्पिनेषु नगदाकाशकोशेषु नेनवश्रसिद्धाम रुस्थली यथा स्यात्तथा
यादिकल्पमनत्रभवति तदृढदरमपि भास्वान् समुवस्यमाणं सर्वं स्वांतरत्रभुक्तवानित्यर्थः १३ तदेवाहदिशां

त्वगीकृतत्रिभुवनचपेटास्फोटितद्विषां शिरः सवत्रीकरणं वीर्यं सिंहादिवेनसि १० कटुकंटक
कटाक्षैवज्रसंचरद्दंष्ट्रालैः पटुस्फोटाटोपं रदितं रदनशीलं ११ देवेन्द्रनवातिलिंगसराविकस
गति सर्वभुक्तेषु सोत्तमस्य ज्ञासः स्यात्परादिषु १२ अथाने मेरुवज्रस्तंभास्तादृशमत्रभुक्तवान् नगरा
काशकोशेषु तामससेवाणं १३ दिगंतदशानि सीलीलैः करनालेर्नभस्तनं गह्लादयोगमर्कनेत्रा
मवहृदस्य भुक्तले १४ कामोत्पलेकोशवक्रोवाद्रुते तिसिरालीवे धलत्सदनेदीपविलोदिनकलावलेः
१५ रसायनहृदाकारमिंदुमंवदनेदिवः निशानिशावरीहासंविकाशोरजनीविशां १६ ॥

तेषादिनाथरुमर्कत्वमनुभुक्तवान् कीदृशं नत्र दिगंतेषु दशसु निसीलीः प्रसृतैः करनालैः अनुरयः शेलाम्बय
वायस्य तथा विपुंजनात्वात्तणंविपतितांगत्वान पुनः कीदृशं ग्रामवदस्य प्रमाणं दृष्टं भुक्तले तत्र १४ पुनस्त
कीदृशमर्कत्वं दृष्टमवत्युत्पलेकोशवंप्रनेहलभ्रुतेवक्रो सिंहासनं १५ तथा इंदुत्वं चंद्रभावमपात्रभुक्तवान्न
दपि कीदृशं रसायणस्यामृतस्य हृदस्वाकारोयस्य दिवः वदनमिववदनं निशालंकरणं यानिशावर्धाभिसारिका
यं हासमिवहासं तथा रजस्या विशानिशवेशादियवहारायेक्रवंतिने रजनी विशालेषां विकाशप्रकाशकं १६ ॥ टी०
४५१

१२ तथा सर्वस्य शालिनां नेत्रस्य स्वरूपस्य प्रतेस्य प्रस्फुट विकासे तन्मयत्वं प्रमितपत्रक यान्वयः तथाप्त
देमस्तारकापटलं भ्रमप्रधानो निर्देशः तारकासमूहं तत्वान्नभूतवान् तत्र पिकीटशंखो रक्ताश्मतुल्यपालं
तयाः पृथग्नालकमिव स्थिते सर्वस्व लन्तोऽथेन समकरंदप्रवाहेण सतः सयावकलशमिव मरूत्तद्वे १८
तथा प्रकारं तन्मय अन्नभूतवान् तत्र तानि तेषां भिन्नीते इति निःशेषाः विपक्षिप्रसिद्धविजीहसे: तलान्त
यतो लनेत्र दोलितं प्रारोलितं पाक्व प्रविभिन्नं लक्तलोलहसे: प्रारोलनं प्राप्तमिति दोषः वाञ्छसकान्वर्म

जगत्त्राण लक्ष्मीलीलां सर्वाभासमुपमास्यं रजनीरोहिणीनाथीकैरवाणां परं प्रियं १८ नेत्रं केदस्य
कुसुमकुलतापृथग्नालकं सौवर्णमशकन्मूहतारकापटलं समृद्ध १८ वलिभ्रमात्रेव तिरयस्त नलाने
लसल्लोलितं रत्नत्वं मलक्लोलहसाद्येलनमधिभिः १५ प्रवृद्धो पाकरावर्तं मण्डागामं नवरागाः
प्रह्लादोदावदहनवैपुल्यं योतनं तनो १: दारूदारुणउर्वार हीमं ज्वलनमानतं यत्ताभिदाहकल्याणं वि
स्फोटकविनाशवं २२ कवलकोचनमालिकाप्रकृमतिमयं महः नपस्त्वानीतमादिशपादिशमिव

शिवाल्पुट १५ किंवादमवोस पृष्टश्रापोधयति पिवलीनाम्यः वाहवानलः सम् पाफुराणां त्वमस्या नां महीला
नामावर्तपरिभ्रमणकोलक मत्र भूतवान् तथा सर्वेषु पय: प्रयति शोषयतीत्यज्ञानागो मंजरी गण: सर्वकिरणमुनरी
प्रसहलात्मकः सन् ततो स्वशरीरे योतनं प्रभूतवान् प्रह्लादो मेयपर्वतादोप्रविष्टप्रदावदहनवैपुल्यं वतनक्षरीरयोत
नेस्वमत्रभूतवानित्यर्थः १: किंवादमग्निभावं प्राप्य दारुणां दारुणं विदारणनिमित्तं उर्वीरयपास्यातयादीसेश्वत
एवदारुविस्फोटः कदिनाश्वमानने सर्वतो विस्तरं ज्वलनं प्रभूतवान् तथा यत्तामिः मनुनानादहविदीहकल्याणं
सावभूतवानित्यर्थः २१ किं वनस्पिञ्जमिभावकवनस्त्वावण्या तिशयनदीपमानं कोचनादिमयं महः ज्योतिः को प्रमा
देदाहनेप्रादिशपरिश्रयमस्मादिभावतीत्यानत्त्वामिनो तपसां सेलपविषयतीनीत्यं यावलवह्निः परमेर्वं

मुक्तिपत्रं समितिः पतितो प्यात्मपारस्थिति ११॥

श्री- वा.वि. ३ टी॰ २४१ २५

प्रसंगोपात्तेषुक्तमावेपिपदत्रयुतनराद विश्रांतमिति २२ त्वयोतभावेपदत्रयुतेनराद्दत्वयोतयुतेनमयाल्लत्वयो
नत्वेमार्गेसेवरनाननानापादहतेनानिलव्यवयुतत्वेननिलकलनानव्यथानमेदप्रयुक्तानलपोपकर्षव्याप्त
वापत्वेयनेनवंघपष २४ त्वस्येषुमेवेषुमयाकश्चिद्दिपुनयार्तवेषुपाकफर्यैववाक्यथानयाविक्रतंवेष्टितं
वर्षावर्ते॰विराविविनिद्दयोरपिव्रिपेषुलं २४ पुनःपुरेषुआनीयस्यापिनेनतिपोषु॰ २६ त्वालालवलंकनकं
दामिलिंदयतितपाविपाकतेस्वकोटरेवलिकायेप्रवृत्कनलनालपसंगेनेवविदितामदप्रभलदीपेनमयाक्ता

विश्रांतेसलनक्षोगेषुमुक्ताहारत्पालया प्रसरोरयागंपर्वनरनायकयोषितां २३ पयाहतयातिमोतिल
कलंवभ्रमरवे त्वयोतेनमयालव्धयप्रपाल्यस्यासनापल २४ कविद्दिपुनयानेषुपाफयीवालावेष्टिव
त्वस्येषुविक्रनंवाकवार्तावर्तविरावेषु २५ कविदीपनयानीयकलिकाकोमलांगया पुनःपुरेषु
कांतानांस्वरनालोकनक्षतं २६ कविकनलजातस्यलालाकनकदाक्षने खेदितान्नजलमीमसंगे
नेवस्वकोटरे २७ कल्पांतेषुकविस्तार्वनगद्रुमवनभ्रमात् विकजलाभितेलीनेरुद्देमदवविपुला
कविराकल्पमापीथवाश्वाश्रितमानले जगत्तगगनेपंतेनरतेजलराशिषु २९ कविकल्पकंदेतेन
माथान्वाभ्याभुनात्मना विलोलभमावलौग्रक्रनलेमाक्लेनसा ४॰ ॥

नायवद्यमको वेनाक्रनक्तर्माभक्षपल
नमितपधोः ३७ कल्पांताग्निश्नलेनवमयाकल्पानेषुसर्वेषुनगान्तभ्रमणाप्ययुक्तानद्दहत॰भुमानकनलेना
सितेषणामेकविल खेशाकापोलीनं यथामेत्रवाहनस्फुरद्दस्यद्भवाद्दनयुतेमेवेषिपुनालीनंनवेन ३८ गग
नेषुस्फुरत्तोभ्रातेषुजलराशिषुसमयायंतेनगगनेनरतेगान्नविलेपायीसलनेदीनयोपसारहीतकर्मकत्वेनाकर्म
त्वात् भावेलिट् ३९ कविरस्लाकरंदेनत्वालाभुजात्ममाविलोलावलीभुमाशात्पेवकृतलाःकेशपाशानपत्राविषे
नाग्निनामयाप्रशांतंप्रवृद्धकदपलनास्वरादेषुक्रियमालेषुकामादिपराधीः स्वादनोविलाःभसागयोपाः॥

नारायणीयम् ... २४२

देहकाष्ठकृताः स्थावरस्थास्ता गौतमोऽक्षाश्रीगुणाः येनेतिस्तुम्बकैः ४१ क्वचित्कर्मोरपल्लवैर्देशान्तेस्तु भ्रमरैः
पाषाणेष्वन्तेन सोऽन्धाभिधानादभिहतेन कस्याः विस्फुलिङ्गाग्रपतनाः पाषाणत्वं ज्ञाप्तोऽशीर्णाः ४२ पाषा
णमभिमानवज्रवैडूर्यादिरूपेण स्थिते ४३ तस्यापाषाणमयात्यावस्थायां ४४ विदानैकरसपूर्णशुक्लासन

सुरपल्लवलताद्येषु कवलीकृतमंततः हृताः कृताष्टकाष्ठादिपदार्थाः स्वादनोचिताः ४५ दमेन
शान्तपाषाणोरयः पिराविवासिना हंतदारुह्यवीजशीर्णाः कलाकोपलनः क्वचित् ४६ क्वचित्
दाग्निलाकोपेपाषाणमतिमानमया समस्तभूतादृष्ट्येनस्थितं युगशतान्यपि ४७ रामइवाच
मुनेतस्यामवस्थायामनुभूतं त्वयास्तवं उत्तरः स्वमितिबुद्धिबोधायममानद ४८ वसिष्ठ
उवाच यथायानितरः समोजडतां वेतनो पिसन् विद्योमगाक्षेदृष्टपत्वं तथाजभ्यं प्रवेनति ४९॥

तस्यममकोलकाजगङ्गावाशेपवीक्षणेनदृः स्वलेशस्यापि प्रसक्तिः किं तमस्त्वमेवेन्मुक्तरं वक्तैव सिद्धोऽभूमि
कोऽस्वयतिपश्यति ५० प्रसाधस्माणत्तहास्तवे सद्विदानंदरूपं प्रमयापास्यादेवेन्निदृः स्वप्नमक्तिरितिभा
वः ५१ ॥

ज्ञातेनस्याज्ज्ञातः वस्तुनइतिसमसविक्षतमेवस्थितं ४५ ज्ञातेनेन्द्रियैः स्वप्नसक्तिः स्याज्ज्ञवन

श्री॰
वा॰नि॰
उ॰टी॰
२१

शान्तात्मनैवेनतिब्रह्मस्वरूपश्वासीवयदातदा समंजरमिवास्तेतः स्यात्स्वनतदृष्या ४६
वस्तुनस्तस्यकोर्थोदिमासद्रूपंनमन्मयं इदृष्टपर्णमिवाभातिब्रह्मचैतन्समंस्थितं ४७
एतत्स्वपरिज्ञातंयस्योत्पन्नमलंविदित ततस्यैवभूतानितदृष्टपर्णविभ्रमः ४८ तदाम
येवंस्त्वेनतत्त्वतब्रह्मब्रह्मपिला ब्रह्मरूपाइतेकिंविदेतत्कार्तनेयुज्यते ४९ यदासर्वमिदं
पूर्णंज्ञातंब्रह्मनिरामयं तदाब्रह्मपदस्थेनमयात्मैवमीक्षितः ५० यदापुनरवंपंवभूतानी
मेवभासयन् भवामिजडएवाहंतदावेनामिकिंकिल ५१ ॥

इत्थमीत्याह एतदिति ४८ ४९ ५० यदिममयाघ्राणमत्पादिभावेचैतन्यमेवनस्यात्तर्हितदभावा
वोधस्मरणंवनस्यादित्याशयेनाह यदेति किंचेतामिकथमनुभवामि ५१ ॥ डो॰

स्वप्नभोक्तृत्वं न हि तेन किंचिद्वेदिषमिति प्रबोधे तत्प्रत्ययस्तत्राह स्वप्नोऽस्मीति तत्रैवेंद्रियस्थापितमस्तात्मेव
तावेदिषमिति प्रतीतिस्थापितं नाड्यां मूलं पतितमस्य प्रकाशं किं चन्न स्मृतेन तेनैव प्रत्यगात्मस्मिका तात्तत्त्व
तस्य स्वापात्मनाद्रष्टा स्मरणं कथं स्यादिति भावः ५२ तालोदयेन स्थूलप्राप्ति देहस्याधिभौतिकभावापत्तिरपि

स्वप्नोऽस्मीति दृष्टं भावं बुद्ध्वा स्वेन गोपिस्मृत् नौ इम्मेवेमल्लं नाड्यां लस्वे तेन निर्विचन ५१ यस्त्वता
तत्र प्रबुद्धात्मा देहस्तस्याधिभौतिकः प्राप्य सुदेति विमलो बोधात्मैवाधिदैविकः ५३ आति
वाहिकदेहेन तेन बोधात्मना तेन हृदन्तं वा यथाकाममनिर्वाणात्मावतिष्ठते ५४ बोधदेहेनाह
यपि नाम मध्यभेदिनौ प्रविश्य तत्त्वविनिर्याति यातिपातालमंबरं ५५ तस्मात्मयाप्रवाणमबोध
देहेन मतदा तथाकृतमनेन विस्मयो महर्षिणा ५६ ॥

तत्राह ३. स्वप्नमतिरित्यापायेनाह यस्त्विति ५३ निर्वाणमात्मजीवन्मुक्तः ५४ ५५ तथाव तमेह:
स्वप्नस्मृतिरित्युपसंहरति तस्माद्विति ५६ ५७ ५८ ॥

श्री-
वा नि-
उ ३
२०

स्वेच्छानिर्मितकोनकादपिनङ्ः स्वप्नसङ्कितिन्यायेनाह स्वेच्छयैवेति स्वेच्छयैवान्यत्रप्रयातिवेद्ययान
ङ्ः स्वेनयैवतत्रैवस्थितिंयातिवेदितियथापुनरायातिस्तथैवतत्रस्थितिरपिद्रष्टव्यानिष्ठेऽर्थः ५९
तथापितत्त्वतानितयाख्यानिवाह्निकयादेहत्वंधारणाभेदेर्जगज्ज्ञानकोनकदर्शनंतत्सत्वमेवेति मडकं

वज्रसाराण्यासत्त्वमोक्षणामासमात् ऊर्ध्वतत्साटपासमात्स्वनविज्ञप्ययज्ञायते ५७ बोधमात्र
शरीरेणयावदास्तेजरंघासो यदार्थेस्त्रतयाश्च तत्तावत्तत्रावतिष्ठते ५८ स्वेच्छयैवचलित्वातत
तोऽन्यत्रप्रयातिचेत् ततनत्रैवस्थितिंयातितत्रयैवागतिर्यथा ५९ बोधमात्रविदेहस्यातिवा
ह्निकमप्ययं इदानीलत्वमेवेदमनुयोन्रभवसितत्त्वं ६० विमात्मात्मनइयोत्सीव्याकाशविनिवो
धतः आत्मैवास्तनुपातीतःसन्नेवासत्त्विवात्मना ६१ ॥

परीत्स्वेत्याप्रायेणाह बोधमात्रमितित्वमेवातिवाह्निकधारणयावजगज्ज्ञानंवभवत्रभवसियदीच्छसीतिशे
षः ६० तस्यैतेरिच्छयैवश्र्कादिसर्वजगदस्तंनीताःस्वात्ममात्मनयावस्थापयितंशक्यमित्याह विनात्मेति ३०
आत्मनात्मस्थयेनासन्नेवजगद्रूपबाधात्सन्निवभवतीत्यर्थः ६१ ॥

नन्वत्र सदा दिइशा सता जगता कथमसत्तेव स्थितमिति चेत्स्वभादिजगति जाग्रज्ज्ञानिवेत्याह स्थितमिति यथा स्वप्नजाग्रत्सुरूपस्य द्रष्टुः प्रतिभासमानेनैव जगता स्वप्नपुरुषप्रसिद्धस्वभादिजगति तन्मनसा ज्ञाता भावे नैव ग्राह्येनैव च वाप्यत्सोऽसत्पदपूर्णमलभ्येन स्थितमत्र इति तात्पर्यः ८२ किंतु यथा कश्चिन्मनो राज्यश्रिया कल्पितायाः सुतारसरितः सरलगतेरेव यासां गतलयवापि सुभ्रुकनिर्ज्ञः स्व एव कोलकी धानुजसलद्दस्मिति ग्राईस्थाई चदिक्षयया पाषाणमपादिभावेनधोम इति स्फुरपसंकितितात्पर्यः ८३ इत्यं रामप्रश्नस्योत्तर ममिधाय प्रस्तुतमेवानुवर्तमान आह कजलेतिवद्विश्वेनैव मया कजलमेवालिकमलिसमुद्गोयत्सांतथावि

स्थितस्वमादिजगति तन्मसेवासतेवव आहत्रैनेव वास्यासामलभ्येनमनाहूप ८२ तरंगलेखयांसा रसरितः सांगलस्था मनोराज्यश्रियेवाथ्रुकुधोमस्तस्त्रीडया ८३ कजलालिकयावद्धिविधिनेव स्य शोभया फुल्लस्थलांबुजाकारकिंशुकाशोकरूपया ८४ विनताभयाम्पुचेन्नीलान्वलनयेद्ध्या इदोल्याधंगतालितेस्वललसमुनोलया ८५ तेजस्तापापि परमाणुकासोदरेषिइहैत्यामेवमिरुराम मयाजगच्छ्रीः प्रत्याचसानवतिदवरतः परस्मात्सप्तेषुराववलगतोवनिरस्फीनव. ८६ ॥ इतिश्रीम

हारामायणे निर्वाणप्रकरणे नवनवतितमः सर्गः ९९ ॥

पयाप्रनए पुष्पशोभयाकिंशु

काशोकरूपयाइद्धयादीप्रयान्वालान्वालनयावद्धियामे विपिनफुल्लस्थलांबुजाकारकानमितिशेषः ८४ हेरांम मयाइद्धीमयादवलत्स्येवलोलयान्वालान्वलनयारउपोल्याप्य कादिसवोत्कर्षेणायसमेवतालिते हेराममया तेजस्तापापि परमाणुकाणानापुष्पेपिप्रत्येकमित्यमेवजगच्छ्रीः हासाजगच्छ्रीर्यवितादिप्रसिद्धाजग च्छ्री परस्माच्चिरवरत. प्रयानप्रज्ञास्मितर्थेव पुष्पाकेसम प्रसिद्धः पुरुरगता. अचलगताप्रनिरीक्षितदृष्टावर

नवतितमः सर्गः ९०॥

सर्गः ९९

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ २८

वापुधारणावायुभावेतत्कर्मविस्तरः ततःसाकाशमर्वात्मास्थितिस्थाणोपवर्णने विनतांवायुभावप्रति
ष्ठापर्यते विस्तीर्णांतांस्थगतःप्रामःसत्प्रविलःसंपन्नोस्मीत्यन्वयः १ प्रसिद्धेरनिलधर्मैरात्मानं विशिनष्टि
वल्लीत्यादिना आमोदान्यालयतिसाधीनीकृत्यरतानीत्यामोदपालकः १ ३ फलोल्लासानांकसमानोवामे

श्रीवसिष्ठउवाच प्रणवातमर्थीकृत्यानगान्येतत्कौतुकात धारणांधीरयाहंसावितनामहंसा
गतः १ संपन्नोस्म्यनिलोवल्लीललनालोकलासकः कमलोत्पलकह्लारदिजालकामोदपालकः २
शीकरोत्करनीहारहेलाहरणतत्परः स्वतरप्रांतसर्वांगसमाश्लोरनतर्पणः ३ लतागुल्मललना
वल्लीरल्लतांडवपंडितः लतोद्यथिफलोल्लासकृतमामोदमेदितः ४ सर्पमंगलकालेष्वल
मालोकल्लासकः भीमउत्पातवातेषुपर्णोवल्लोपसर्पनः ५ नंदनेकरमंदारमकरंदरजोरणः
नरकेंगारसंभारभूरनीहारभास्वरः ६ सागरेसरलावर्तलेपवत्मितसर्पणः दिविवारिदसंचा
रमयामहेंद्रवर्पणः ७ ॥

देहमंदिनः संपन्नोस्मीति सर्वत्रान्वयः ४ मंगलकालेषुआविकल्पालास्वनायमउत्फेन्यमोदसोरमयु
क्तः उत्पातकालेषुतभीमस्तद्विपरीतत्वात्परोमपरुषःप्रलयकालेनपर्णवल्लोप्रहो उद्धापितःपर्वताः ॐ॰
येनतथाविधः ५ नंदनेसर्गे ६ सरलाभिराावर्तलेलोमिरवमितंसर्पणंप्रचलनंयस्यमेघोपसारणमहेद्र
* वतदाज्ञारनेनामहतुःमत्तितीकृतइवेंद्रदर्पणोयेन ७ ॥

नखत्रलतामस्यत्रचेमध्यगमसेनाधा- रेखोभिः विह्वलितोविरुद्धोरपाः प्रवालाव्योमरूढेयेनदत्रचक्रेध

मधतीतिज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धे तथात्रैलोक्योपिसिद्धानांसेवारेदेवानांविमानपरोणवहितःप्रक्रान्त ८ ५

तथागदिलत्तोजंगपवलरोमभिः विजनैरोहद्भइवकृत्तमाधागोरदेयोवनोन्मादवानिवमोनमाईवेनएणव

मिवधम १० नरनेइंद्रोयानेइदारोमधुरश्चेचरथात्कुवेरोयानात् उन्मुक्तः प्रसतः ११ गंगामरंगागरोला

लालकारोलनेनसश्रमइवपरिश्रमनिवारणोलकोनसश्रमारभितनयानिवारितास्तमाःविस्तीर्णाःपरि

नदत्रतत्रसेमघ्यरयोरेखोविशंकितः त्रैलोक्यसिद्धसंचारविमानपरोणवहितः ८ सद्योदाइवदिश्रमा

मिन्नारसवेतसः श्रमगोपिममलोगसंगरानंदनवंदनः ९ तथाप्यतीकृगासारमरुयोमविजर्मरः श्रा

मोदयोवनोन्मादोमोनमाईवशेशवः १० नदालामोदमधुगोमधुरोदारसेसरनि वारूवेरयोन्मुक्तोध्य

तकातारतश्रम ११ चिरंगामरंगांगदोलाशालतसश्रम- श्रमसत्रपातनयानिवारिततनश्रमः १२

मुग्धभावानतामर्पोर्वसतवनितालताः चिरंचपलवेल्लोलदलहस्तालिलोचना- १३ विरिधलोकेजवि

वाधसमरर्णाश्रतल्पके विपक्षमालानीकमपनीतरतिश्रमः सौ समस्तरजसामोकोयामगामीन

रेणमः श्रामोदमदमातंगमप्रसासमहासहृत् १४ ॥

श्रमायेन ११ वसंतस्यवनिताइवस्थिताःलताः नर्मस्पर्शेविवरचपलदलहस्ताश्रुताः श्रलिलोचना

श्चेतिकर्मधारय- १३ इंद्रविरवश्रेष्ठेप्रमघुनेविधुक्तारैतेः श्रमःसीयःपरिकीयोवा १४ १५ नदि

लतांश्रगोपवालानांप्रसिद्धवाघ्रश्राध्यधीरेणतत्रादेनपयोदलदलानांपञ्चानांगोमहिषादीनांपालक

रजोरजांध्यलिविनाशकानाजलभागानाप्ररिपमाशोषकइतियावत् १६ ॥

श्री
वा नि
३ टी०
३५

आकाशस्तलाश्यक्रमम्मामोदोगंधश्वतः अतएवतडागानांसर्वपात्रानांमहोदरः अलानांप्राणिनांश्रोपेश्चपो
गेषुचवर्तकः सनतरीयनाडीलक्षणाश्रणालीनांसलिलमिवसंपन्नइत्यर्थः १७ एवंभूतानांप्राणानामनत्वाहृद
यादिमर्मस्थानत्वान्मर्मकर्मकराणांसर्वधामेकआत्माएकांतनियतनियतेपुष्पिकः संचारणीलः जातवर
सः सारेवलवेजीवीतिसारवित्तयतोदुर्वलंसीनादिपात्तुभावेनतापायतिप्रवलत्वमित्रभावेनवर्धयति १८
आमोदलक्षणारत्नानांलेदाकोवलाक्लिकाग्रंथिश्रमोव्यदतींविमानमालालक्षणानगरस्यप्रवनिर्विघार

आकाशादस्मामामोदः सर्वपात्रमहोदरः नालीप्रनालीसलिलंशतोगोपांगवर्तकः १७ मर्मकर्मकरे
कात्माहृदुड्डागुहकेसरी नित्यमेकांतपथिकः सारविज्ञानवेदसः १८ आमोदरत्नकंदाकोविमाननग
यवनिः तामसांधकारप्रीतांशुशीतप्रदीसागरः १९ प्राणापानकलारत्नाप्राणिनांयंत्रवाहकः अरि
मित्रवृद्धीपानांदीपसंचारलोरतः २० पुरोगतोपपद्शपात्मागतोरान्युपुरोपमः लालहंततिलेतैलमा
लानेसंदर्दतिनः २१ एकस्मात्नवेनैवचलितात्रिलभ्रयः वर्णावलितरंगानांगंगावाहइवैकतान
प्रमोवुवाहरनसामन्नावर्तकदेभसां धुनदीवाहवार्योजिनभोतीलोत्पलालिकः २३ ॥

रकः दाहस्नापस
हालाणांधकारस्पशीतांशुः शैलेदेः सीरसागरः जन्मभूमिः १९ दीपानांतरंगैः लेदकत्वादशिः पांसभिरूपवे
त्वात्मित्रैव २० २१ प्रलयकालेएकस्मात्नवेनैवचलितादुत्पन्नाअविला अभ्रयेणवर्णावलिनांनावर्णा
नलक्षणानांतरंगाणांगंगाप्रवाहइवइवयलिमिश्रत्वेनैकतानहृत २२ पुनः कीदृग्वायुः अमानामंबुवाहानां
धूमसामंप्रसोवमहावर्तकत्वधुनदीप्रवाहएवमकरंदवार्योजोयत्रतथाविधस्यनभोलक्षणनीलोत्पलस्यम्र
लिकोभ्रमरः २३ वात्यावरीतवेष्टनेनोन्मुक्तानांनीलानांभावोपनः मंदगतिः हेतुः स्पंदः क्रियामामात्तलक्षण

पारिरसहेगाटिायत्रविशेषङ्वसरवशाह्यमानः श्लीलया नायिकाकारं वधूविपिनमालालसना
यिकानोवालिंगनेनायकः १४ स्वानीकरणंहिमहानारेः पिरीकणंकर्दमादेः संशोषः मेवादेर्धनीयोरसेन
णादेः स्वेदनं सोरभानिर्गंधाहरणं निशेषसंतापहरणं चेतिषड्भिः कर्मभिरातपैः प्रलयपर्यंतं प्रलयः दशाविं
श्रामयेन १६ हरणप्रधानकर्तृणां हस्तायं गानां विनियोगकेन वालकः इतियावत १७ गतिविषयेनिर्मलो
निरंतरायः अत्रसमयेदेहभोरे प्राणापानादिभावेनपरावर्तीदासुर्मणि रदणाभ्याविषयेमहाचाणिक १८

२३ बोमकाननमनंमशारीरगहनगोरः सलीकरंवविपिनमालालिंगननायकः १४ स्वानीकरणसंशो
षणनिस्पंदनसौरभैः सप्तोभिः कर्मभिः षड्भिरलव्धानलमातपैः १६ रसाकर्षणसव्यपोनिसंभ्रतेवने
नमः हरणानांकर्तृणामंगानां विनियोगवान् १७ शारीरनगरानाडीमार्गैर्नितिनिर्मलः रसभारेष
एवर्तीदासुर्मणिमहावणिक् १८ शारीरनगरीनाशनिर्मीलकपराक्रमः रसाकिंटकनानानथक
रणकोविदः १९ प्रतिस्पन्दमानकं देहेन नाहमयानगत नवेत्यं नयवानसिस्फुटमाभोगिस्थिरं
परमात्मप्रतिनिनद्प्रोल्लेन इवसर्गकाः नचकिंचित्किलोल्लतेत्लोकृतेकिमिवोल्लसे २० ॥

अत्ररसानाकीट्तानमलमकनानांस्तनन्तरसारभगानांप्रमोवलगसदसोमभेदोक्षिमनाशुक्रानांवानपि
नककायानांवाधातूनांवर्तयकरणकोविदः कुशलः १९ नन्वात्मभावेपिप्रतिस्पन्दमानकं परमाणुपर्यंतेष
तिद्व्यंदेहेनमदहरेमयापकलयोगतशिलावदेवजगत दृष्टेन चनेष्टुपिनगनत्वइत्यंशक्रियादिनागरूपवानदमेवा
स्मि २० परमार्थदृष्यानेनचकिंचित्किलोल्लतेत्लोकृतेअन्याकारे २१ प्रतिपरमाणुकिंकिंमहितासर्गकाः
प्रोल्लानइवतत्राह सर्वज्ञार्कत्यादिर्विभिः सर्वज्ञेनैवसदेतिनित्यंयोगेइतिषड्भीदिः सदृशमः २१ २२ २४ ॥

श्री·
वा नि·
ड दी·
३९

एवमाकाशधारणयाकाशभावेन हि तासमेत्य भावयश्च त्वाद्यापयेनोपसंहरति एवंनामेति ३४ कथं
कथं प्रविष्टेनैतस्य पंचयतिरः पीतश्चासिताशाश्रितो भूतलानिलतेजःसमवायत्रयाणां देहेन मनाममया उल
लेन भोमोरसः पीतः ३८ रसायनममलतन्नोगेषु चेदनश्चव्वकोन्यत्र ज्ञानादित्राणयोमिश्र ३७ नानामोदानि
पुष्पजालानि भुक्तान्यत्र भूतानिसमोगशोभितेषु मकरंदेषु प्रलयेदनामया ३८ संततानि रत्नाकाशानुतरेसानी
र्णानि सुप्राप्याश्रयास्तस्मै ३४ समनसां शरीरादिपुष्पाणां पत्रमिव मरुत्सुरसिद्धांगनोगेषु किंकाश्रवेनन

सप्तागवनितिह्नीपतिनरमहार्णवः सलोकांनरलोकेशक्रियाकालकूलाक्रमाः ३३ सस्वर्गभूमिपा
तालनलनलोकांतरांतरः सभावाभावनैपुर्ण्यनामरणसंभ्रमाः ३४ एवनामनराणामभनलयं वकत्रपि
ता मयाप्रविष्टेनैतत्त्रैलोक्यानलिमोदरे ३५ रसः पीतोऽत्र भूतजलानलानिलतेजसां सलनालेनरू
पाणांशाशिनावमतामया ३६ रसायनयुनांभोगषु चेदनश्चरणो मिश्र लविनिवेदविशेषतावारशायनेभि
व ३७ सर्वतवनालेषु नानामोदानि दिव्यानि भुक्तानि पुष्पजालानि पोशिष्टरदलालये ३८ ततोन्ता
तानमह्वीषु कालीलास्वदानिरे समेषु भावमालास्तनवनीतस्थलेष्विव ३९ समनःपवनस्पर्शनील
लक्ष्मीविलासिषु सुरसिद्धांगनांगेषु स्वासस्यवासनं ४० कनकभ्रूकल्लारकमलेनलिनीवने कोशे
मलःकलनंसीभिलीलाकलकलारवः ४१ सरत्नाविनिसाराकुलधर्मेदलान्विताः संगेऽत्रापा सु
रस्मालोमाक्षयश्वार्णवे ४२ लोकपःप्रतिताहीसमिनवेःसप्तर्क्षैः आदर्शेविव विश्रांतमंगेषु प्र

पासमनेमाह सरोसीति ४० ४१ किंचत्रकांशभूतेनमयासरतीणांसविसिरालंभूमध्रुमेदलेनान्विताः सुरर
ताः भवनावलयः सुमेरुरत्नाः सुरयःलोकामालयः पंकाधुर्यागेरुत्ताः ४२ रोवादुपोजनानिप्रथिनासर्वदीर्घ
सविनते:समस्तैःसुमरुममग्रेगेषु प्रतिविंबांसहितेनादर्शे विव विश्रांतेस्थितमित्यर्थः ४२ ॥ ऊँ·

सिद्धविद्याधरादिना भूतसंघेन शोभितां निकायेन वसुरुद्रैश्च तितेन परितां तेन मरुदिकायोकरूपिणां विश्वात्मं ४४ म
हिंकिनेर्मेदिकाद्यकावलीतः प्रतिदाणां निवार्यमाणोरुद्भिः स्थितेनेमारसमत्सुसादेनेनिव पुष्पस्येनाद्रिसमस
परेवोध्यंवपुषाक्रमरजादिवर्णैः स्फुरितैः स्निग्धैर्देरिव स्थिरैः पीयमानेमोदमानेश्चमधुपैः ४५ समविये ः
सममविधात्मरूपया संस्थया मणिवेषेण प्रसिद्धाभूमिर्मया परकाहेवलयोपमास्थापिता ४६ तामिरटष्टैनेवात्म

भूतसंघेन विश्वात्मेसिद्धविद्याधरादिना मरुद्वसुतितेनेव मरुदिकायोकरूपिणा ४४ मत्समात्सेनमहि
तेलेभ्यमकादिभिः वपुः कुसुमकमिलापीतहरितैर्हरितैरिव ४५ मधुद्रवद्यासमद्वीपसमानरूप
या संस्थयास्थापिताभूमिः प्रकोष्ठेवलयोपमा ४६ विद्याधरपुरंध्रीणांपरामर्शाणगृहिणा मरुद्वने
वविह्विताः पुलकोलासयातना ४७ सरित्तिरामलस्फाररसामिलविराणिच नगैरवास्थिनाला
निममासन्तेमिवनिव ४८ अनेकविधैर्मस्यानैः गन्धर्वैर्वकैवलचामरैः इदंवर्णमणकोस्विमहृदये
स्थिते ४९ सर्वयात्मानालयादेनभूतलोकरूपारिणा स्वशुद्धीवितस्त्वायानेनवणार्धपरात्मना ५० दि
तः मवास्मसर्वसर्वदासर्वकारिणा सर्वात्मनाप्यसर्वेणाखुमरूपेण संस्थिते ५१ किंविस्मरदंकि
वितंमाकृतिलेंनिराकृति प्रशुभ्यमनाद्यंवचेनतत्वमसमया ५२ ॥

नामयानासांस्वानैदेवपुलकोला
सोविहितः ४७ सरित्सुत्तामिरामिरमलस्फाराणनगेनुस्मालिकविराणिस्थिद्वेतिवपर्वतादिनगेतिममहृदस्थ
स्थितालानिवन्मांसादीमिवसंस्थितानि ४८ ग्रामनगरगोष्ठवाटनादिभिः मद्भृदयेहृदयाकाशे ४९ एवमतिवि
स्तरतृणांरूपेणापिमयापरस्तत्त्वविस्मात्समभावनानहापिनेमाद्रसर्वेवि ५० सूक्ष्मरूपेणसर्वेणेतत्सूपवि
श्वात्मरूपेण ५१ तदापरिच्छेदपरिच्छेदादिसर्वविरुद्धधर्माणामात्मनिसमुच्चयोनभूतइत्याह किंविस्वमि
ति ५२ ॥

स पङ्कादिकसिद्धेऽप्यपि कालधौतशिलायां स्वानां तानि जगन्ति संततानापि मया च भूतानीत्याह मेनाके निमेना
कवरतनिलीनः पर्वतशिलादिभिर्गुल्मपीनस्यानिविस्तरस्य सागरस्य चलिप्रतिप्रतिप्रदेशे स्यात् भूता
निसर्गसहस्राणि संततानि तन्मया यथा भ्रान्तभूतानीति विपरिणामेणानुपश्यते २३ २४ स्वमेरुप्रसिद्धया
शिलैवकृत २५ २६ प्रतिपरमाणु एवं विस्तरे व्योमस्थिते न तु संवरस्थितिपरमाणुसर्गवृंदं स्थिते २७ स्वक
मासिकमात्मरूपमेवास्वं एवं सर्वजगदात्मश्रेतनापि मया ज्ञातविकिंचनापि नस्यामेन स्पष्टे श्रेसंगाद्यपनादि

मेनाकस्याप्यपीनस्य सागरस्यावनिप्रति संततिसर्गसहस्राणि स्थाणावस्ता यथा मया २३ जगतोमेम
योद्धानि स्वच्छानि प्रकटान्यपि प्रतिबिंबवत्तानीव ज्ञाकरेणा नरात्मना २४ एवं जलानिलाग्निव्यैव
मिश्राणि मया कृतं विनैव स्वमे भुवनमायाविर्भवितं २५ अपितसामवस्थायां जगत्याकाशकोश
के मया दृष्टान्यसंख्यानि परमाणुकणे प्रति २६ पृथिवी प्रतिपरमाणु प्रतिस्थिति सर्गिहे
द्यथास्वमे स्वमोत्तरपुनरपरं २७ स्वमेवाहमखंडभूमेरलेडीपक्कृत्वे सर्वात्मनापि न्यायमेकिवमा
पि मयाकवित २८ मस्तुत्वास्यताप्यवेलतानकत्वमाकरं भवत्वेनरमान्तकहाम्यपार्थनेवपुभ्रता २९
सर्वदा नतगोमुद्देवापकालमयेमपि जगन्त्यातितिष्ठन्ति नतिष्ठन्ति वकानिवित ३० वितिवास्तव स
न्ताएवमन्तर्वेतिप्रत्वतः स्वमतनयात स्याजरेताः स्पष्टिस्थियः ३१ ॥

तर्थः २८ पूर्वतां पुरुषादि
पारीरस्थतां पृथ्वीनैवाम्भोधेन्तानन्तत्वाकरे समस्तादयताम्यथा पितामिदनितानिः रसाग्रभनेनुहाः निपीतः २९
मुद्दसर्वदेहसंहारके वापकालेऽपिपरिष्मिहिजगन्त्यतितिष्ठन्तिनतिष्ठन्तीति च ३० केनरूपेणतिष्ठंतिकेनरूपेणनतिष्ठंती ॐ
तिचेत्विशुमकारमात्ररूपेणतिष्ठंतिनदस्यरूपेणनतिष्ठंतीत्याह वितीतिद्वाभ्यां वितिवाप्रतस्यास्वमकृतस्व
समानस्कृतिसदाणुवमकारंयत्स्वतन्तुमनुवेतिमान्याऽरोप्यरूपस्य तितत्त्वेनरूपेणएताः सर्गसृष्ट्यः संतीत्यर्थः ३१

अत एवाध्यारोपेष्वेकस्य सन्मात्रपरिणतविश्वरूपात्माध्यवादेन प्रबुद्धस्त्वं तद्दृष्ट्यैवेत्यर्थः ६१ अत एवं प्र
पञ्चैकवस्त्वंतरे यत्र सर्वजगद्व्याप्तं सर्वः सर्वे सर्वात्मा सर्वगः सर्वं सर्वसंश्रयः स्यात्तस्मिन्प्रबुद्धे विषयत
या पर्यवस्यति प्रबुद्धान्तःस्थेन प्रबुद्धे दृश्यकामितार्थः प्रबुद्धमिति ६१ तथा चाहं पुनिरात्मनिर्वि
कल्पे सर्वं सर्वात्मना कल्पनाविकल्पनेन चिद्व्याप्तिरिक्तवस्तु किंचिदस्तीत्याह आकाशेति माधवेत्यत्र
तत्प्रतिपत्तिः परमार्थतोऽनया परमार्थं परत्वेनोपपरस्य चनप्रयागतोऽस्ति किं तवाकाशादिकल्पनाद्धेदोऽप

एवं सत्येकत्वं कुतो यावत्किंचन परमार्थचमत्कारात्तेनेनोपलभ्यते ६२ एवं विश्वरूपात्मा
सर्वकर्तानिरामयः प्रबुद्धप्रबुद्धभावात्मा सर्वं ब्रह्मात्मकं यतः ६३ सर्वं सर्वत्र सर्वात्मा सर्वगः सर्वसं
श्रयः एतत्प्रबुद्धविषयमप्रबुद्धेन सेव्यते ६४ आकाशकोशादिपदात्मनि चित्त्वरूपे ये पे सदाकव
लिताः परेति संततस्तदेव किलतापस्तेन तस्याभेदोपलंभ इतिना स्ति सदस्त्यनंत ६९ इति श्रीम
द्वासिष्ठे महारामायणे निर्वाणप्रकरणे परमार्थसर्गार्थैक्यप्रतिपादनं नाम एकनवतितमः सर्गः ९१ श्रीवसिष्ठउ
वाच अथैव रूपसविशेः पराहस्यप्रयत्नतः तमेवरूढिकोपादेशमागतवानलं १ यावन्नवनपयु
ग्मिस्वदेहजवनस्थितं पप्रुणाम्किकूलसिद्धकमप्यस्यपुरःस्थितं २ उपविष्टं समाधाननिष्ठमिष्टपद
गते सौम्यादयमिवाद्रिमंदराग्रेदनमिवानले ३ ॥

तंभोपीतिनजनादस्ति किं तनेनेसदस्तीत्यर्थः ६२ इति श्रीवा० नि० एकनवतितमः सर्गः ९१ वसिष्ठ कदा
ध्यानस्थसिद्धस्येहनिरिदानं पातः कस्यप्रसंहारात्तवोदनोक्तिस्त्ववलिने अथधारणसिद्धजगद्देहदर्शनानं
तरमेव रूपापाः जकरपापाः कौलकदर्शनमविज्ञेः सकाशात्पसाद्धात्तनमाकनस्तसमाधिस्थानं प्रवर्तकेटीको
पाशमागतवान १ यावत्यकल्पोनान्विहृमपिज्ञावनस्तदेहं पश्यामि २ ईडृपरमपेमास्य दनिरनिशयानंदसास्ये

श्रीवासिष्ठटीका २५

श्री.
वा. नि.
उ. टी.
२१२

सममेनैवविषयेविन्नस्थोर्गतानिर्यातमेनिश्चलं ४ सममेकायशिरोग्रीवंधारयन्निनिमग्नवदनानां यदेहस्थितिन
त्वाणान्स्याद सदेति नमाविपुदुरेनामपद्माभ्यांभ्यांभीरम्याभ्यांसाममाभोनाभ्यांवेपुराक्रीधराग्रीवायस्यमशि
रस्य उदारवस्तनिविष्ठांतेनमनमास्कारस्यपञ्चसन्नवदनस्यकस्यपिरस्तः स्थितमस्येदं ५ पादाद्दिनयस्यदीमि

वमपद्मासनेपूर्वांतेसमन्याने निर्यातं गुल्फद्वितयमध्यस्थवृषणेविषकृतिं ४ मह सोमसमाभो
नासेयवंधस्कंधरं सस्थिरोदारविद्यानस्यात्कस्थितिस्तेदं ५ नाभीनिकटगोमानपाणिद्वितयदी
प्तिभिः हृदयांभोजनतेजोभिर्वद्धिहविभासितं ६ किंचपदमदाणोवीणसर्वकंसस्थलोगतेसरोलि
मीलितांभोजमिवस्तमेदिनात्यये ७ अविरतमिनमशांतमेतः करणकोटरे दृष्टानधीरयाष्टमापत्नो
पातमिवांबरं अपघुणलानिजंदेहेनेपुलिपयुणतागुरः इदंमयातदातरचितिनेवाकृतंतसा ९ अयं
कश्चिन्महासिद्धःसंप्राप्तोस्तिदिगंतरं विचार्याहमिवकोतेविद्यामार्गीमहावरं १० समाधियोगमे
कांतेलभेयेतीहचिंतया कटीदेहयमेतेनमयासंकल्पपालिना ११ सदागमनमेतेनमतोचितयताचि
रं तस्वदेहस्यवीक्षतमपायसकृतास्थितिः १२ तदिनात्तमहंयामिसंतोकमितिनिश्चयं यावद्गतेपद्

भिःफलपद्महृयसङ्गतणेभामि हृदयांभोजेतितामामेवोत्पेदा ६ लीनाःसर्वाः ईरा:स्वाहेंद्रियवायवःयस
दिनात्यवेगतो ७ ८ इदंवदामानेविनिते ४ पूर्वमहमिवएकांतविद्यामार्थी ९ समाधियोगएकांतेस्यामिलभे
इतिचिंतयाहसंयामःएतेनइयंकटीसधानयोग्यादृशा ९ ततःएतेनविरमहपेदाग्राह्मीश्वतनेतस्थितंस्वदेहे
वसिष्ठदेहदृष्टान्तदपनमेसागममचिंतयाश्रनानतानदेहमपायमाध्यतःतिमारदहकटीस्थितिःकृता १० ततमा
शरीरमिहप्रस्तनष्टमितोदद्मनिवात्सिकाहेदेनेवस्तसमर्षिलोनेयामिइतिनिश्चयंकृत्वाधावद्गतेमदेशमेमिता

पवनमिवेतिशेषः स्वैश्चार्यकुटीकाषष्टस्थानः १४ जलेनेवीरोजलसारः स्यपेप्रलयकाले इंडविश्वमिव १६
श्रुपुण्यः क्षीणपुण्यः श्रवनीवद्यमाणकाञ्चनावनौ १७ अहं यावदिहस्थास्यामि तावदियं कुटिकाश्रलालितेन
इति एवं रूपमदीयसंकल्पेन मनःसंकल्पेन क्षीणा सति १८ तेन सिद्धेन सद्य अहं मनसा नेनातिवाहिकदेहेनेव

मानिहन्ना कुटीनरंपर्णेममकाले सविद्धोपि निरन्तरः पतितोधः समाधिमान् १४ स्वमनःकल्प
संशान्तो स्वमनःसंकल्पपतने यदा सा कुटीनाभावमसंकल्पोपशान्तितः १९ सपपातनमस्तोयानीलेला
त्वीरइवाम्बुदात् स्वोदिवानिलज्वालाइंद्रविश्वद्वयं १६ वैमानिकइवापुण्यक्षिनइवलइवद्रुमः स्वा
त्पकइवयाधामः सपपातनलोवनौ १८ अहंयावदियं तावन्कुटिकास्थितिकल्पने क्षीणकुटीस्थेजा
तेसमिद्धः पतितः क्षणान् १९ पतता तेन सिद्धेन तनः सानभकौतुकः मनसेवाहमागमं नभसोवसुधा
तले २० सोपतन्नवनस्कंपवलवाचलविवमिभिः सप्तद्वीपसमुद्राणां गीर्वाणारमणावनौ २१ प्राणापानो
र्ध्वगामित्वान्नावाधानिस्थितमेवमः स्वप्तस्वर्णदीस्वद्वीपावद्धपथ्यामन्नाभवत् २२ नपश्चिद्रोवभुवासा
विचारेणमवत्तनः पाषाणवन्तरवचान्तलानमेववालरुग् २२ ॥

सपाततमगमं १९ प्रसाहात्प्रियवन्नके
धानांवलनेपरिवर्तनेनम्रयुक्ताभिगवर्तसंदपात्मनिभिर्यथायावर्तभ्रमनलमध्यप्रविशतिनहवित्यर्थः गीर्वा
णानांरमणाधिकरणेकाञ्चनावनौ २१ स्वर्गेसमुद्रः प्रथमेनिवेशितः स्वर्णः पदभागायनुनष्ठावियथासाकं धंश्रुधी
चनथाविधः सन्नतलुमः प्राणापानयोनमध्ये ऊर्ध्वआकर्षणेनोर्ध्वगामित्वात्पवनरन्ध्रः कृतस्यजेवनतेस्थाने नैव
वाधं प्राणापानाभ्यां विशेषश्चलनाय शिरस्कन्नाबद्धनादिरित्यर्थः २१ तेनथाविधविचारेवलने प्राणापानसोसमाधेः
नपश्चिद्रोवभुवपतनस्थितस्याम इदंयथासंकेरवेन नपायः तर्हिस्रितनिरुध्यपेनेनभग्नगात्रः कृतोत्थसन्नत्यदपाषाणा

श्री०
वनि०
३ टी०
३१२

निवत्रपाणाणदेह इवमेभावलाद्रढःतलपि इवनसुरेववा ११ कायकार्यसमाभेद्यस्यापनार्थे नलदतोमेयतोक्त
नाहूहे दृमिनेवल्लवङ्गेरवार्निन १२ समोमेयय्तोदंप्राह्यामग्रइ मिवामेसिद्देदुरा स्वड्रिकोपालेनवहिरा
कृहयानद्रुह्याम्बोधितवान् समाभेद्यस्यापितवान् १४ १५ परमार्थेन:परमार्थस्थितिहेतो:समाप: १६ कि
मयञ्चास्तदाद केति इरातुपामय:पातेप्रथिकमात्रवेतमिनसेनानासि १७ १८ पयिपालयशतीदससर्वे

मयातदयवोपार्थमयपज्ञवनानदा कृत्नाजलदनोवोस्त्रिहेगनिनसुनिमे १३ कुरकाशनिपातेन
नसिमस्तिगेनरे मयूर:प्राहयेवासोवथावोधितवानसो १४ वश्रनभासितोगङ्गीर्निकामितत्रिलाच
न: धानानिकारफलान्मप्राहयीवाव्रजाकर: १५ प्रवृद्धसंप्रयांतापारहोतमहमग्रत: प्रपद्यस्व
पाहमानिह्नेयपरमार्थेन: १६ कास्थितोमिकरापीरे किंवभोजनिनायक कतिकमाद्लेसूनाव्रणश
मयिवेतसि १७ इत्युक्तोमामसोपेव्यसंसमत्पपावलीनानि उवाचवचनेवल्लवानकोनलदयथा १८
सिद्धउवाच प्रतिपालयमेयावनसवतोनेसरासपदे कथयिष्यामितेपञ्चात्यावालेहनमात्मन: १९ इ
त्युक्त्वाचिंतविल्वागुमयघावहनमद्तमे सतनवान्तायमञ्जीवसमाचरितमात्मन: २० मामयोवाचवत्स
वारुवेदोऽस्वीतले पाद्धादनमनियुंवनिरवयंसलोदयं २१ सिद्धउवाच
मधुनानमयाब्रह्मन्यरितातोभिवादये प्रतिक्रमोयंदेतख्यसमभावोक्तिस
नादम २२ ॥

सङ्गतोवेजन्मानरवेले मरहूयदलेस मयेश्रक्रिहमनात्मनयारितेयत:ज्ञन:सायंमरतितहन्
२० वदामात्ववचमस्यविवेकवेनामग्रयात्मनाञ्जविमादि विशेषतो:प्रशंसा २१ प्रतिक्रम:स्ययमदर्शनय
मभिवादमलस्तणोपराध: २२ ॥ ३०

[illegible] इह समाधि स्थान कदी विषयान्वा योगान्नन्यूर्वतनाधारभेदान् मानिसारवेत्याच
पत्नन्मांसरसाधारणानादृशुनेइतिविज्ञानलकल्लोलहेलया सवमेवहृष्ण न यातु धमानेनधनएव विष्कालनवि
कारोदयेसंसाराद्दृक्षिप्रेनवदामाणविततिते २३ २४ धुव ग्रहेवृक्षिप्रतिवेधे २५ किंविनितनदान् संविनाशेनि
भोगश्रुकिंनामरस्यंतदनितिविज्ञानीतन्नाधनानोइः स्वस्वरूपवेगनमात्रमारस्त्वाञ्चर्हिदुःखोधंसर्वे विहारमारश्र
नाधंस्तत्वेसविज्ञाध्येवकेवलमवविहितकिमन्येनासारेलोभार्थः २६ नरायारिक्लिमेसत्वेविरवपरिगमिते

सुनेविरमहेश्वांतोऽस्वोयपवनसमिश्र भोगाभोरविमोहेधुषद्वुरः पश्रिमीशिव २२ दृश्यनवामयेवि
नजलकल्लोलहेलया यत्काव्नतीत्यमनेनमयोद्विप्रेनविततिते २४ संसारसागरेदृष्यकल्लोलेरहमाह
लः कालेनोह्यमानयानः पातकोवशदेययथा २४ सेकिमात्रेकसारेषुरम्यभोगेषुनामकिं प्रवर्तितं
गतोदेशसेविज्ञाप्रेवकेवलं २५ प्राज्ञप्रपरसस्पर्शगंधमात्रास्तेतपरं नेहकिंचननामास्तिकिमेताव
न्यहेरमे विनाशात्कारणमेवेतमार्वंविनाशमेवला तत्किमत्रामदाकारेरमेनयुमतिर्यथा २८ विषया
विषवेषम्यावामाकामविमोहवः रमःसरसवेरस्यात्वदन्नेषुनकोदनः २९ नीतंजीवितमेवाल
नलक्ष्यफरिकामतिः कार्यंदुतमनारातेनरेक्षातिष्ठहल्वकी ४० ॥

एविक्लिमेश्वतरोरमणायुविनमिथ्या
दृष्टिरितिएतावन्मात्रे ३० एतत्पाद्धादिसर्वंविनाशेमतःसतितस्मानिरवेतणविभ्रममानेप्राकाशाश्रयमेवन
द्व्यानिरकदर्शनेविनाशमेवपर्यवस्यतितस्वस्वभयत्राण मकारेषुत्रशब्दादिकिंसवत्स्मनिरुमलोपयातध
त्यर्थः २८ विषयाःशब्दादयःविषवत्मरणानुमारादिवृतमहेतवः कामाःविषुःरमाःरगाःरसस्यापिप्रेकोवे
म्यहेतवःएषुलक्षणकोऽनहनःजरामानेनपत्तगादीनामेकैककामासक्तायधमादिदर्शनाहितिभावः २९ ए
वंकायस्यामतिःनोधिते २ नीतं तिदुनमतानरण्हटेकीजीवितनेवालेहृहतीयशफरिकालेवेतिमति

एवं बीचितेषाणां बाधितेन तिन त्रैलोक्यवार्णवनिधिविधिः प्रकारितात्रिविधाः प्राक्तनाः विलेपा एवकल्लोलाः यस्याः ४१ कलिलायंक कलिला ४४ स्वप्रवाहनदात्मायामहाप्रवाहलेखयामरस्वैश्चर्यप्रलापेन्दराणां भेदाजलस्थले लरवैराकुलाराग द्वेषलतामोर्वेनेर्मच सहसंनिवद्धेनेतथाविधा ४४ हाइतिचिरेनरनरेः राष्ट्रमात्रेनेनर्षित

कायोपमविरणपायोत्रे कुर्योवनिधाविव स्फुरत्तेजपुर्णौनदिद्यान्तिदीपशिखायमा ४८ विविधाकलक लोलावकावर्तविधायिनी स्फुनितमहनस्कलास्वतङ्ग्ल्येन्दरमितो ४७ योवनोल्लासकलिलानद्य वलफेनिला कालनालीमयोगनसंपन्नसलिलकुड्या ४७ अनन्तामहावालस्नेहमानस्वाकल गुणा ह्वयन्नेत्रामाश्वनन्नालोलदंकिका ४४ लोभमोहमहावर्तपातोभासविवर्तनी हानमानतिनिताभ्येयं नदीनदनदीतन्वा अभवाहन्पद्मान्योतिनयाथवीतियाभ्येत संसारसविहृतनिसंगतानिपनानिच ४८ प्रहणायविविर्नतेनेरलंतलमावके: प्रपंचयंपवनेतनेवधास्वरूकीरशी ४० सर्वस्याः सरितोवारि प्रयात्यायातिवाकरान् देहनद्याः पयस्त्वायुर्यान्नायातिनोपुनः ४८ शतशः परिवर्तते प्रतिपिंडं ल लोपति कल्पालवककाभास्वभावाभवयुगोः ५१ चरंतिचनराङ्घ्रानविषमाविषयास्वः हानिभा वसर्वसंज्ञागमिस्रयामिहर्कि ५० आयमर्वरम्बराधानिपनेनः पुनः पुनः नकश्चिदृलिकालेन दि नानिरिवसम्पदो ५१ इदमद्यतथेदंवतथेदमिदमप्यमे एवंकलनयालोकोमनंप्रमनवेपदो ५२

लावसन्नततायवृत्रपवहन्तीतिभावः ४४ संसारसंदिंदुभ्रतानिमंतलानिस्सस्पद्यादिसंगमत्वं यता निरवशीलय यथातिप्रवर्तीतिवोपगच्छेति ४८ नञ्गन्तत्वात्काल्तनवशोकलक्षोत्पत्तितानिदाद्य प्रवर्तइति ४० आयुषि यनादिवेलस्पात्र सर्वेषाङ्तिशाकतादृतिमिसद: ४८ प्रतिपिंडं प्रतिदेहं प्रतिदात्तं चभोग्यभावाः कल्पान्तव कंकेषाश्चाः यद्यपायादिभावाइव ४१ भावोविवेकलक्षणं सर्वेषां ५० ५१ गतमायुः शासेमत्वन्तवेति

प्रमत्तप्रार्थं ४२ निःशेषकाः भोगेषु प्रलोभिताः दिताः ४४ ४५ प्रकृतिर्मेघावलते किं संप्राप्तं किं विरक्तो
४६ सर्वसोभागेषु सारतो विविचारदर्शयति सर्वं इति ४७ ४८ पीतप्रपवयः कंस्तनाभिः विषेणसव सुस्थिरः य
दप्र्त्यमनः गिरिकुविद्युपतिनजीवतनदस्तलवत विषयान्त्रासक्तः सन्त्ताणे न्लाणेर्गीयमानः श्रेतः प
रुषार्थम्लय एव प्रसर्त्तमरणेयाति नवरजीवते निपादेपारमेवनलवन ४९ ५० किं ज्ञानिकालकलप्रका

प्रकंपीतमनुतामप्रोतेवदमञ्जमिषु इहानिसलदुःखनिकिमप्यदिदसाधयते ४२ सलदुःखान्त
भवनाद्यो विवर्तनात् अनित्यलाद्भावानां स्थितानि श्रेतनकावशे ४४ भोक्तानि भोगहेदानि दृश्यानि
तानि यतासशो नोपलभ्यत एवाति विश्रांतिरिहकुत्रचित ४५ भोगभुजंगासनेषु भवनमध्येषु
लोकमलप्रेरण च ऐः सेषामे किमनुकृतिमे ४६ सर्वं दूरस्थिर्नलाभोसेर्भामिर्भूसदा दुःखान्यनिय
ताचेतिकष्पमाव्ययनेवरः ४७ नयनानि निमित्तानि सत्तानि मनेधवः फ्रमुत्वनिपरितात्तकालेना
कलितेनतं ततो गीष्मननदरजलवद्गिरिकदिष्यु यान्तः सुखमेव सत्तिंसंगपवधमलः ४४ नमे
मनोरमाः काम्यान रसा विभुलयः इदं मत्तागतानामभेगलोलवजीविते ४२ ज्ञेयकमाकमेनामके
तप्ताः सासनातने पक्षास्वापदं पापामतसर्वं ईशनियुच्छति ५० शरीरं पाणाःनवंतिजीविते जीवसंस्थि
तिः धीरधीरलयातृष्णारमाःजीर्णमतोगताः ५२ नीतमनोरथेरेवजीर्णमेवायुरानते नममस्तं वसना
रका विकिंचिदपीडिते ५२ मोहाधमामायानोदहानेदोषयुज्यते सेनाक्षत्रेवाज्ञमावस्थाभ्यानासि

इति मित्रात्पररूप्राणिपापःश्लोकस्तुर्यसमादघः सोवासुदिं शापदं वक्तु तिप्रापयतीत्यर्थः ५१ ५२ नीरसैभो
गैस्तस्मनोरथैरेववा प्राप्तमतेप्राप्युनीतं वमत्कारस्कादिकिंचित्तत्पुरुषार्थरूपं मममतेदिनेनसंपादिते ५३ स
नास्याविषयेष्वप्यानेनभिनंतरास्थैव प्रथमास्थितिः ५४ ॥

श्री· वा·नि· उ·टी· १२५

विवेकिनो भंपदादि पामो इयेत्रापदेवापतितेनिर्मलं ५ विवेकिनः कर्मणां सापपिच्चा मोहकालेषभावी त्यादृवितिभिति ६ यतः कर्मिणामरिकालेष्विकविषया विवेकदृष्ट्या स्वधर्ममेव प्रापयेती त्याह विवेका मोदमर्वेसमिति ७ वसन्तकालविषयत्वयमसदेव संपन्नेत्याससुद्धार इं सज्जा प्राप्तावृत्वन्तः यदा सद्रूपमा वस्तोनामसदेव संपन्नं तथा प्रमदेव विलेपेलसन्तं पन्नमायाप्तकोरवदितयत्नपदीयस्वादित्यर्थः ८

आपदापतितेनेव महामोहविषूचिनी नित्यमित्येवमंतव्यं मकृत्यं नेह संसृतौ ५ विविधैः प्रति
वेध सूर्याप्लवंतेय्यपाप्लवैः यथा हि नीयते लोको नलैनिम्नान्तराविव ६ विवेका मोदमर्वेसवेनः
कुसमकोशतः स्वतात्रं ज्ञां प्रपुक्तान्निविषयाविषवायवः ७ असदेवनथानामसद्वंसज्जायुपाम
ते यथासदेवसद्रूपं संपन्नमसदेवसत ८ दोलायन्त्योवमोदंदृसामरास्यामरागनाः यथायावंतिधांवं
तिजनतानिविषयासनथा ९ यावन्निविषयास्लन्यसन्युक्ताश्विनमायकुः स्वपंतिनगुणाम्भ
यः कनकाः सोऽस्त्वेयथा १० उत्पातवायुरेवायुर्भित्राण्येवातिशत्रवः बन्धवोबन्धनान्येवातिनय
ने ११ स्वान्येवातिदुःखानि संपदः परमापदः भोगाभवमहारोगारतिरेवपराऽरतिः १२ आप
दः संपदः सर्वाः सुखं दुःखाय केवलं जीवितं मरणायैव बतमायाविजृम्भितं १३ वस्त्वालयप
र्वतानिष्ठानिष्ठास्त्वावेमनाकृ यपण्व्यियवियोगाय्युपतिनर्जरतां नमः १४ ॥

तत्रपणुद्धीनांविषयोन्नुसीप्रकृतिः स्वाभाविकीत्याहदोलायंम्य इति कल्लहृयान्वनोदेहप्रवहदोलायंदो लयंतः सोग स्थानान्नथाः यथासागरान्धावति ९ गुणान्विवकवैराग्यादीन् मोचीत्रु १० मतितरां स्वेहमसरूपाणां नयतीतिशत्रवः नेयनं निपनसाधनं ११ असक्तिजननेनातिदुःखानिरतिरासक्तिरेवप रारतिरुद्वेगः १२ प्रागुक्तमेव विवृणवन्नाह आपदइत्यादिना १३ १४ ॥ ॐ

फलाभावेनासर्वतो भोगाः फलाएव तदुपपाद्य निरपेक्षं वेति ७४ ७६ अन्तर्लीनानां कालयापनोपवासादि
नाकरिष्यामः ७७ न केवलं भगवः अपितु सयोमस्त्वदाश्रमपाद अविफलेति ७८ सत्यपाठ्ठावश्यामन
दयोतेकोमतनाममनोरमाइत्यर्थे ७९ आपातरुद्रियसंयोगहताः अविचार्यावेतनीतिविषयमसति
नामधर्मांवश्यंभावादितिभावः ८० तदुपायपनदोषमाह दृष्ट्वेति अनेन कालेयौवनमात्यपि फलमादि

भोगाविषयसंभोगाभोगाएवफलावता दृष्टान्यपि मनाकसुखदत्यनशपतिदलं ७४ आयु
कीर्तिनिरायासपदक्रामिविवर्जितैः दुरर्कभंगुराकारैः कुसलेन्कप्टचेष्टितैः ७६ भोगाप्यावकुल
स्नानामपमानः परेपरे आलानमवलीनानांवन्यामिवदन्तिनां ७७ सपदः परमदाश्रवतरंगोत्तं
गभंगुराः कमलास्वलिफलाकतज्जायामवमनेश्रुपः ७८ सत्यंमनोरमाः कामाः सत्यंरम्याविभू
तयः किंतुमत्ताङ्गनापाङ्गभङ्गलोलंहिजीवितं ७९ अपातरमणीयेषुरमेतेविषयेष्वपि अन्ये
तविरमंतेपुयतनिनिरपेक्षते ८० दृष्टदोषापरुह्यानिद्व साध्यायमिथ्याणिव धनाभ्यभनुसेव्या
निममतालननतदृये ८१ अपातमात्रमधुरः लपर्यवसायिनी मोहनायेवलोकस्यलक्ष्मीः दृष्टा
विलासिनी ८२ आपातरमणीयानिविमर्देविसरूपाणि दुःखान्यायरूपाणिसंगतानिखलैरि
व ८३ प्रारंभुपरत्यागानन्तर्पर्यावनप्रियः आपातरम्याविषयाः पर्यन्तपरितापिनः ८४

दृष्टदोषापरुह्यानिद्व साध्यानिवकृहेनार्जितान्यपिमनवोऽद्युपसनप्रमादादिभिर्विनाशनद स्थिराणिव ८१
८२ संगतत्यनिपनादिमवधा खिले संगतानिमेयारंव्याहासायोन्य ८३ अयश्लोकः किरातार्जुनीये अत्रत्यए
वपटितोवोध्यः ८४ पर्यंतस्थायातावश्यंभाव्यवश्यानानाचरूंतिसवलति ८५ ८६ ॥ ॥

श्री॰
वासि॰
ऽ टी॰
२१९

इदानीं भोगान् भुक्त्वा न त्मानो रे विवेकेनाभ्यासि प्राप्यामीति प्रत्याशा तन्नकार्ये विन्यादः भोगे निःसर्वमिन भावि देह परंपरा उपेक्ष्य का यकानने ८७ नजापि बाल्यादि प्रवनबेन स्य प्रत्याशो त्या शमेनाह बाल्यमिति ८८ कुतो यातित्वाह जीवितमिति जीवितमापूः वाहिन्याः नद्याः ८९ योवेदस्त्राग तः स कालोपि निमित्तम वातपाव

जीर्यतमीर्णितः स्वे प्राह देहः जीर्यति जीर्यतः सीयते जीर्यते सर्वत्र स्वेव कालजीर्यते भोगाभोगा तिरा ह ९० ने सर्वे मिन्नक्ष्य काल ने परत्र लाभ समाप्यातिरस्य काविषयमेनरी ९० बाल्यं योवनं यथा नियो वनयो
ति बाल्यवत् ९१ मानोपमे य बोर्भर्तु रत्न मिषाज नृणाः ९२ जीवितं न कालि दिस्य जलमंजलि नाथया
प्रवाह स्वमाहिन्यागतेन विनिवर्तते ९३ नहि विन्याग तो देहः कृता फल नवावन या तिपथ्यं एव
बास्त्रतरं गोत्र दीपवत् ९४ रम्योपरमता दृष्टा स्थिराप्य स्थिरता पिच समेषु सम ताप्येष ते नेदृश
मावयु ९५ स्वलिप्सा मविश्रान्ते तो गते मन सिसा त्वलं पातालेषु तले स्वर्गे तन्न भोगेषु केष्ववित् ९६
सर्पि स्यतेद् पाताः पवा पीडिषसृजयः तावज्ज्योतिर्मा मैत्र भक्ति विक्षलताइव मारीर्विता का
लेन निर्दग्ध कलिना मया स्व र्गापवर्गे येन संपोमिद्यमासादितं धिया ९७ चिरमेकान्त विश्रान्तो तेन
मम सः पर त्व मिवाग नवान त्र द्वष्ट वानस्मि तो कुटी ९८ यथेन त्सय परित्सा न यदेषा भवनः कुटी सा

न तत्स्थे वपद्यते एवं प्रास्ते माशंयातिन रागे अत्र दक्षीयवत् ९९ समेषु समस्तु मालाने षुवि गुणाः १०० सम ता निर्ग मिनतो १०१ साधुने दस्तवैनत्पं मम मंपर्यो सर्वे विषयस स्तिलग्न पिसर्वे द्वियहलयः संग्र कापि नतेत
प्राकृतमीयारः म्पीतिनाव नयंती तिकाल स्तेन न नयंती त्येव पर्थो. १०२ १०४ नन तन्कुटी कल्पना सद्
१०५ ॥

तत्रान्यदीयं त्वं वपुनस्तस्मात्मागं नेतितत्तद्वा विचारितं एतत्सर्वं ग्रहणपरित्याग मित्यर्थः ॥ किं नर्हि तदात्मानं तदास्तदेति ॥ कश्चित्वं तोसीत्यादित्वया पृष्टं तत्सेत्रं त्वं गेयदेत्तत्समपोक्तमित्यर्थः श्रुतः परमेवपश्यामि मपाद्येहंद मत्तृद्देवानानासितत्कविनर्थः ॥ हे सुने सिद्धेरपि युष्मदादिभिः यावत्पर्यंतमवधामपरेश्वत्वाद्यतः अशे षवस्तु उत्तमया धियाविचार्य निश्चितं तानावमेत्रिकालस्य ज्ञानं स्पकलनेन समप्ककृतानं किं विदपि सिद्धं इति अथ

तदात्वमयात्मानं कश्चित् सिद्धोधमात्मना देहंत्यक्तेहनिर्वाणं गतइत्यनुमानतः ॥ एतत्मे भाव त्वमसेयोसी नियथास्थिते मयानेकधितं सर्वं यथात्मानासितत्कृतः ॥ सिद्धेनैवावस्वधानप रैर्विचार्यनिश्चितत्त्वज्ञमधियानं रयोपवस्तु तावत्त्रिकालतेनविदंतिकिं विदिच्छ्वत्तादिमनसोपिपु नेसभावः ॥ इतिश्रीमद्वासिष्ठे निर्वाणप्रकरणे आकाशमं डुपसिद्धसमागमगाथावर्णनं नामसर्गः श्रीवसिष्ठ उवाच अथाहमममयाकाशविलीनांगोमहाभुवि मोहादस्विसिद्धस्यतस्य दमहत्प्रकवान् । त्वयाद्यकेवलेतावत्तमयापि नविचारितं प्रथामिहतमाममसंभवतिदेहिनां कस्मात्पातवोदंतं विचार्यासौ स्थिरीकृतः नष्टडीयोश्चिनेनमम भविष्यः स्थिरस्थितिः २॥

मज्जनादिमनसोपीदृशएवस्वभावः किंपुनर्मोहृशस्येतितद्भूतोमापरित्यानदेहनिरासायपरायंत्वमसेत्यर्थः ॥ इतिश्रीवा॰ नि॰ त्रिनवतितमः सर्गः ॥ सिद्धलोकेहवार्थानेपियथावामाव संस्थितः वर्णितेदवत्तान्नोवम नोमात्रानुसारिणी हेममयामाकाशमिवविलीनांगा समद्वीपसमुद्रवतिनः स्थितामत्वभुविमोहादांतस्तद् ज्ञात् । प्रथमविचारापराधेन केवलंतवैव किंतु ममापित्वदस्माद् त्वयेतितत्र सिद्धेनैवावरवर्धनपरैरितिशेषो कृतत्वसंभवेयाद् प्रथामीतिरेहिनादेहवतायोगिनामपि प्रथामिः प्रणिधानेन सर्वे विषये मनोभ्यासिष्टत्वद्देहिनाश्च नीतानागतार्थं सविविनोसंभवतोव २ यदिमभवतितद्दिनवपतने माभूदितिसासकत्व नष्टडीस्थिरीकृता स्या

त्कस्मादितिस्थिरस्थिति पतनरहित तथा च परस्पर प्रभावोद्यो ज्ञाप्यामितिदत्तत्रइतिभाव २॥

श्री
वा.नि.
इटी.
३१८

स्वसीयेमयासमर्थिलोकेनयानंदनवनेवप्राकनेनिवसितव्यमितिभावः नकिमर्थंनजाह स्वमप्येतिसात्मनः
सिद्धोनिर्विदोपस्थितो ४ सवशब्दंवतोन्यदादीनिसर्वेनित्यमितितत्वाद्बोधः नतुत्पदादीनोमिथः सहो
कोयत्यरेक्रियाने इत्यस्मक्नूत्वाधिपिशाचामितिभाष्यंसत्येवांदसत्यमेजाश्रिनेइवेथोमइत्यत्रोडुडीनोए
कयत्रपुटाडुडीनोयत्रोपत्नाविव ५ इडीयम्प्रोशिकिंवक्तनस्तत्राह प्रथममर्थ्वेमितिसः नेदनमदेसमर्थि
लोकादीनगतः ६ इतिवर्णनपाषाणमायोपिकाल्लतोहजानेस्वात्रभ्रतमखिलंमिद्धवज्ञमेवनत्वाह

इत्तिइसिद्धलोकेषुनिवासाणोयथास्थिते स्वामरस्थितयः सौम्याःस्वात्मसिद्धौसमाधने ४ इ
तिनिर्दिष्टयत्नात्त्वरूतस्तोतारकोपमो समभेकपुटोडीनोयोमयंत्रोपत्नाविव प्रथमसर्वेमन्योन्य
मपह्रत्वाविसर्मेनं गतः सोभिमतंदेशामद्देवाभिमतंगतः ६ इतिद्मांनमखिलंदृष्ट्वावनिमिराव
व नवाश्चर्यमयीपश्यसमतीतोविचित्रतो ७ श्रीरामइवाच भगवंस्तवदेहोसौदृष्टिमाप्तगतो
गतः श्रोतःकेनप्रारीरेणसिद्धलोकास्ततोभवान् ८ श्रीवसिष्ठ० सास्वतेष्टुणद्योनेनतोमगत
हूरे ध्रमतः सिद्धसेनास्तलोकपालपुरीष्वपि ९ सुरमिद्धपुरंधामोनकश्चिन्नवतहवान् सकिमे
देहवत्तिनमाविवाहिकदेहिने १० ॥

सक्तवानसितंद्रष्ट्रनेपश्य
नैवोनयति आश्चर्यमयीमिति ७ इटी
संस्थत्स्वदीयस्याल्लदेहाः सिद्धेनापातइतिशेषः स्वयभ्रह्तिनमिमृजे विरतत्रापार्थिवोदेहः इत्यिवांकालेन
पंसभावमात्रपरिपाधादितित्तालेमतिमनोमात्रदेहमसिद्धलोकान्नातोभवाकथंनत्रमानेनैः सहव्यवहरन्नवान्
नहिमनोमाश्रात्माप्रत्वैः सद्व्यवहर्तंशक्नोत्यमनेवानेनसद्व्यवहर्तंशक्नोतीत्याशयेनरामः इक्षानिभावदि
तिशरणोपसमाश्रोतः संवारितवानसि ८ श्राइतिस्मरणयोगकानिपानः श्रडि.न. ९ १० ॥ ३

गगनाकृतिराकाशमनस्वरूपः विज्ञानाकाशप्रसूर्य गन्मनः तन्मात्मकः ॥ नादरूपार्थस्थलार्थविबोधिनस्तथा नमस्त्वमार्थदर्शिनां योगिनां प्रधानपतीनां गगनदिनाथमार्कपाकालपरिवर्तनकारणसंपन्नः १२ पदार्था नामेभके भारीनां प्रसंस्पर्शाधिकः १३ स्वयमनोगन्धनत्वप्रकल्पनामपि येनेर्ष्यावृहती १४ समानुश्रवयः समानुभवाः प्रर्थेष्टशार्थसंभावनेप्रविलिखितः समस्तोदृष्टाचोनास्मसंचयपूरणार्थः यस्तनयाधिकः लाम मात्रेनावच्छेदकतासंबंधेनदेहस्याकारगगनागरस्मनोयोगस्याधिकारनामस्त्रमोनदभासेतानाभावोपपत्तेरि

अहं किलनदानमसंप्रज्ञोगगनाकृतिः नवानापेमनापेयश्चिदाकाशमयात्मकः ११ नमस्त्रीनामव शास्त्रस्वारशीर्षाविबोधिनां नैवदेशकालानांक्वचिदाहनिकारकः १२ मनोमननमात्रात्मा प्रष्ट्रा दिरूपविवर्जितः संकल्पपुरुषाकारः पदार्थानामरोधकः १२ प्रकृदस्वरूपदर्शीनः स्वयंस्तानुभवात्म लः सर्वस्तानशाखलेखं पुंसिमिर्मनोमयः १३ समानुभवयोगमहात्मनां विलिखितः सन्नमन्य फलायेनयन्तुर्यानेनेनस्वले १४ यथास्वमवागिनेत्यनहनीनदृश्यते नथानदानदृष्टासिप्ररूपा पिनभोगतेः १८ ग्रहमनाल्पप्रपूर्णसिद्धार्थिवाकारभासयान् मामातिवाहिकात्मानेनकश्चिदपि

त्वादिरूपलपतिमप्रविलयानसंभाषणएवेमाह ग्रन्थनेतितेनमहतेप्रलेप्रसन्नसंभाषणादिनाप्रयोगवेनाति त्वप्रमावपिस्तत्वमहमस्तापमिमाहिस्मतिदर्शनेनमत्त्वस्तापादितानसत्वान्नमनशारीरममिप्रहृत्यासम मनात्मविकाशीति प्रकमाद्यप्रनेतिस्यानेद्विगमवः प्रकृप्एकसंसहृत्यादिस्फुतिसितेषानिस्थिताया श्रीः
मकृशारीरेणममाह: त्वानुभवानिवित्वागणप्रमात्तपापिज्ञानरूपेणाङ्गवशारीरयाविग्रहाद्विभावः १४ गाहस्प्र सममवतीतिसमवाः १ हथ समेमवस्तांपरोसनहेहस्थोनेदृश्यतेतथाग्रहमपिनभोगतेर्देवेनेदृष्टःस्वमर्थः १८ ११

श्री.
वा. नि.
उ. टी.
३१८

नानकश्चिदपिपश्यतीमेतत्रेसोक्तिर्विरुद्धपक्षसिद्धेनदृष्टोस्मितितस्योक्तत्वात् अहमत्याग्रुपगमीत्यपास गतंमनसोवशिरस्तानयाल्पममनोमयानामेवदर्शनाविज्ञापयेनरामः एकान्तेनदृष्टपनइति १८ सत्यसंक ल्पानुसारिदृष्टीन्यथ्रवणायाप्रपश्चसिद्धः परिहरति असदादिति असदादित्तानयोगसिद्धोजनः १९ नजा नसिद्धानासंदेवान्निवाहिकदेहएवात्तिनुस्यत्वमितिमेवासडुभाजनत्वायनेनास्यासदद्रुषावपरदर्शनसं कारादिसमसंकल्पनशब्देनेनाह व्यवहारेष्वितिसत्यसमाधिविवेककालयोस्तयोवस्तुत्यानव्यवहारका

[illegible]नविरुद्धत्वाद्भवान्यामवगुयेदि तत्कथंतेनसिद्धेनदृष्टोमिकुनकाव तो १८ वसिष्ठइवाव असदादिनैनानामयथासंकल्पकल्पितान् नासंकल्पितमासोतिसत्य कामवर्णनं १९ व्यवहारेष्वसत्येनलौकिकेषुमत्ताममा तातमहिमयोतेपसाप्रातिवाहिक मात्मनः २० मयायपूर्णमामेषइतिसकल्पितमरा तेनसोदृष्टवानेषसंकल्पार्थभाजनं २१ ननोत्पर्यभेदत्वानमसंकल्पार्थभाजनं सप्यनीलभिदत्वात्सत्यकामत्वभाजनं २२ द्वयोस्तसिद यो सिद्धविरुद्धमितयोर्मिथः प्रविकेल्पावदातानानाथीग्रुरुषयत्नवान् २३ ॥

लेप्रातिवाहिकभा वविसारत्तमयश्यतीतिनत्सकल्पनसमभवइत्यर्थः २० एषः सिद्धः सोपिसत्यसंकल्प सिद्धोतिवामोद्रुहिप्रज्ञो तीयायायेनत्वंविशमहिमसंकल्पार्थभाजनमिति २१ सिद्धस्यमरनतेभ्योविपोषमारदननइतिजरश्छिरस्वासन टाद्भीहनतेभेदःस्वसामूलाभायेनतथाविधत्वात् नीलभेदत्वाद्याथिनभेदवासनत्वात्स एषसिद्धःसत्यकामत्व भाभाजनेयोग्यः २२ नमुनहिं यद्वयोमिद्धोपरस्परविरुद्धसंकल्पयतः यथाएकः सदस्येनपश्यामीतिसंकल्पय तिअपरस्तमामयेनपश्यत्विति तत्कथंयवस्थानशाह द्वयोरिति यथैवात्मस्तत्रवैशयाधिकंतत्संकल्पः प्रबल

यथैकस्यसिद्धस्यार्थयतमानयो तत्प्रवयोर्यत्तेवृषार्थायिकस्तस्यजयस्त ह्रदियथा तत्यवलोतेत्पथमविज्ञाप्तविरोधसर्गेदरयते २३।

यस्त्वेवंनपापिपक्वंनेकितवाद्द प्रमतइतिव्याघ्रवन्हागोर्देवैर्नभिःपदाविस्मृतानराध्यवद्दनैप्रश्नइतिपरेणान्वयः
१४ १९ प्रमतःकृतजः १८ सुहृद्भ्यमस्यपतनाराद्दत्तादिशुभैंगेकरानेवनेराते प्रज्ञानमममकिंचिदपिहस्ता
द्विग्नमयप्रसभ्यमवलेचनाग्रमपयाते १७ एवमनघारीयादेवानारेशुपिशाचनाश्रुश्रुता १९ प्रासंगिका
रामप्रश्नःस्पष्टः १८ सभ्याःसभार्हः सभ्यइतिपाठे यथार्थवक्ता श्रोतः अमयादिसर्वयथार्थग्रहः नवश्रोत

प्रमतःसिद्धसेनास्मलोकपालप्रवेशुमे विस्मृताध्यवहागोत्रः सातिवाह्निकमानमः १४ यदातदाहु
मपवर्ग्यमवहनेमहोदरे प्रज्ञानेवमांकश्चित्प्रपद्यतिवैवले १९ प्रमतमथ्यारदनःप्रज्ञानप्रयते
मम केनचित्तद्लोकेप्रश्नमपृसरवानच १८ प्रवहेत्तु प्रज्ञानस्यनाभ्याबदस्यापेमम सपयातेकिंचि
दपिमनोमननदेहिनः १७ एवंसामविशाचोहंसंपन्नोरवुनंदन मयाप्रश्नानाकाम्यपादेवागारपिशा
चाना १८ रामउवाच पिशाचाःसंतिलोकेस्मिन्किमाकाराःकिमात्मकाः किंजातीयाःकिमाचाराः
कीदृशाःकीदृशाप्रयाः १९ वसिष्ठउवाच पिशाचाःसंतिलोकेस्मिन्माहात्म्यानाद्दशाम्रहीय नामभोः
सोलपोबद्विप्रमंगायतिनेववः २० पिशाचाःकेचिदिवाकायामरूपाःसत्संदेहकाः हस्तपादादिसंयु

प्रासंगिकार्थेनिःसारभ्यर्थांपिशुनितासिनेर्थातेस्वाकाराप्रयोभयानद्भवथेयत्वनोसाकुर्ममवद्दपेत्तनेनिरूपाका
द्दःवाचस्पतिर्निश्राःप्रतिपत्तिनमर्थंप्रतिपादयन्नुतिपादयिताप्रबंधेयवचनोभवतिसप्रतिपत्तिनेनप्रति
दयाज्ञासानोकिकोनपरीत्दिकइत्यन्मन्नवरपेत्सेनेति २० सत्संदेहकाःसतोभयदेहकाःस्वप्रमनस्कःकल्पि
तहस्तपादादिःसंयुक्ताः २१

यदिनेमनामाउमयंदृहास्तर्हि अन्येमामाक्रमाणोकथं कुर्वन्तिमनसोवहिताक्रमाणामसामर्थ्यादितोनग्राह
काणामिति तेषिप्रताः अन्यत्रनरान्नेरनदीषविवरभ्रमरूपा अतएवनानाभयदायिन्यास्त्राह्याणामतिविवे
नानुप्रविश्यनदीषुविवरेनादात्मानमिवपश्यन्नस्यानरस्यापायः लभागपरेकर्मकाम्यामनादिकेनानान्तिवे
छायत्रत्रपनपाउह्मेपयंतीत्यर्थः ११ ननमरणानुकूलेकर्माणायेमतिक्रांतिस्वयंवसीयस्थानानुवंधानुसारेणा
नदीयदेहस्थानानरतिरुधिरादिपिवन्तिवलेमस्येवद्यपयंतीतिशेषः १२ एतेनकिमाकारइतिप्रश्नःसमाहि

ह्याणामयदायिन्यात्मन्यनुभ्रमरूपा तेविशाक्रमाणोकस्यावोधयंतिनिराशयं १३ ग्रंथइतिविव
मागुलमात्रवलमाने बलमत्वमथोनीवात्किंसत्वाक्रम्यविलके १३ आकाशमन्दगाःकेचन्केवि
नीलमसन्निभाः केचित्वमनराकाराःसाकारा अपिकात्मकः १४ केचिदध्रदलश्यामाःकेचिन्मन
देहकाः केचिद्भुमात्मकाएवसर्वेबुद्धिमनामयाः १५ प्रतीमनेवसुत्वोतेगृहीतेसघ्रवनिनो आ
काशश्रवणपुरःपश्यंत्याकृतिमात्मनः १६ प्रीनातपादिविहितेनवेदः विर्विदंतिच कालमजम
वधुलुमीलितेपाक्षवनिनो १७ इच्छादेषभयक्रोधलोभमोहसमन्विताः मनोयायिनपोदानपेर्य
धर्मेवशीकृताः १८ सत्वावष्टंभयंत्रेणमत्रआराधितेनवा दृश्यंतेविचारात्तेनकदाचित्केनचित्कवि

ता किमाकाराःकिंनामीयाइतिप्रश्नसमाधानेप्राकाशेनिविविचकर्मोऽसावेलातेषांमोदृश्यतानुतस्यैनदेहा
रंभाद्देनदृष्टोनाशकिलानस्यैनतामावासनानुसारिरूपभेदेनवावष्यानमितिभावः १५ प्रभुइस्वमेवलितउः प्र
मामकःआक्रमणीयपुरुषधुर्यमनुसारिदृहाइतिपावन १९ पश्यतिस्वयमनुभवतिपरस्यैवपश्यति २६
नालनालादिपानेनायनेभानेयथाहं ईरितेदानादियुवदनं २० २८ केलोपायेननदितेदृश्यंतेमनुष्यामनुष्यमरद
सत्वेतिसत्वावष्टंभायोगपारणामदः येत्रेश्रवस्थोनाऽनुकूलवीनाद्वरवदिनामतादिपवलितिनकेदापोपायमाणे

एकादशदेवयोनिभेदानर्मतत्वारणिमाद्यैश्वर्यतारतम्येनसंलभन्तेयेपितेषस्तीतिसृष्टयेन न मानात्कृतिभेदाम्युपेच यतिदेवयोनिरितीति नाभेः सर्पैः समन्वयः साटपूर्वयोः ५४ नरकेष्वपिश्यप्राप्येषुद्भूतेषु ५५ एतेनकिमाकृतः किमाचारःकिमाशयाः इतिप्रश्नाः समाहिताइत्याह एतदितिकिंजातीयाइतिप्रश्नोपरि जन्मपरस्थानामुदंशल नआरभ्यसर्गादिनाजगत्तत्वेष्वन्तर्यन आपद्यतिमन्नेत्यादिना ५६ नरप्रणामंमायावान्लसपृष्ठमुनेतीवभवश ज्ञिमनश्रापुयाद्युदेवकर्मेणवर्णयतिप्रचेष्टेतिचेत्यविनम्यकार्यपरतन्तद्दिलदणंप्रचेत्यविनम्यचेत्यसंकल्पयन्म

देवयोनिरिदिमानेनकेविदेवोपमादयः केविष्णुसमः सीकाःकेविष्णवसमन्वयाः ५७ एवमर्गलोपमाःके विद्यामनंगलवासिनः कल्पावकरवमाध्यवमंतिनिरयेषुच ५८ एतदाभ्यदमेतेषामिमाकाराःप्रकीर्ति ताः पिशाचाएवमाचारतन्मेषामाशयतामिदं ५९ प्रचेत्यविनमयेव्रहसर्वशक्तिस्वभावतः यान्त्यितन्तं बुद्ध मेवांतस्थ्येवसंकल्पयमिव ५१ ननीर्विविदिसमोक्षस्वरूकारइतिस्मृतः सोऽहंकारस्वतःप्रशान्तमनई त्यादिनात्मभिः ५४ सएवकथ्यतांब्रह्मासंकल्पाकाराज्ञयवान् प्रसदेवासतोबीजजगतोविनताकृति एवंमनःस्थितोब्रह्मासदेवोप्यमलेनभः नतत्समप्रपद्याकारःसत्रैवासहपुःसदा ५६ एष्वमादिम तिरस्थितस्वान्विदिकदेवान् एच्छादयःकिलकतःसंकल्पपुरूपस्यापि ५७ मवमनोपथाकाशपुरे पपुश्वतिकल्पिते तथामनोविविविविषयमात्मानिकल्पितं ५८

नःपुरुषइवत्रहेसतक्रूपेणयतिष्यतेतदेवनीबंपृथमांकुरंविद्धि ५३ पोयुःअभिमानोजितःअनन्तनिमिस्ताशाय तत्समादात्काराहशत्राश्रुतन्यायादिनप्राविर्भूतप्रात्मायेफते ५४ समनोऽपोजीवएवसमहात्मनाब्रह्मणाक ल्पतेसमनोनगतःअसनमनएवबीजं ५५ ५६ ५७ ५८ अतएवविविधायपृथाक्संकल्पनेवेलितनदृष्टीकारेण पपूपयत्रभवमपिबीयाव्रमाव्रकोजीवःप्रसिद्धःसमर्वोपितस्तिद्रूपंसदेवप्रतोतानपात्किमनन्तकमादेवोनपश्यति ४९॥

श्री० वा० नि० उ ३ टी० २२५

शून्यात्मनि एकाकारमनोवपुः सर्वत्राग्रे वेविराकाशो शून्यमेवपश्यन् सर्वाकारं पश्यतीति तदिदं न्यायप्रसिद्धम्: ५०
५१ ५२ ५३ तत्रायातीवः जाग्रत्स्वप्नयोः ५४ ५५ एष्वादिभ्रमपतनेष्वेति यथा लेखसंकल्पपुरुषस्य

यद्देशिकल्पितेनत्वयथप्यत्र भवनानि योयावत्ता उकलनत्वयथपत्रभवत्यपि ५६ सर्वत्रपुरनिल
माहके शून्यात्मा शून्यमेवरे भ्रमाभ्रमाभिवाञ्छलानदिदं न्याय इव ने ५७ तथा मेत्रतिभासो नविस्मृ
कालेकभावनात् सनीभूतस्थितः पुरः सदीर्घस्वप्नसंसरः ५८ प्रातिभासिकदेहस्य तस्यानद्विभावना
त् सर्गानुभवनेष्वधिवासनाभ्रमानुद्यापि ५९ गतेष्वरदलोकपीठादिभ्रान्तिकदेहतो तेनेवसर्गीस्वच्छो
भ्रमसंततिभावनः ६० सर्वभ्रमाभ्रमामाताभ्रममातात्मनोस्तयोः शून्यात्मयोविशेषोदात्ततोतनया
नोइयोः ६१ ग्रुमितयोरेवमशंशून्यतां वायोरिव एकान्तेनैवमनोः मवनसंस्थयोरिव ६२ वे
लिखितमपलेतन्निष्ठोवनतवास्तवं तथाप्यत्रैवसंकल्पपुरुषयोस्तथामनः ६३ ततः शरीरपात
नोत्तेन एष्वादिकारूढाः श्रुमिषुः पृथक्निपवनादिष्वेवस्थिताः ६४ यथा लेखस्य एकाये संक
ल्पः सदृगवते तथा साकाम संकल्पस्यमेवानुभवान् ६५ सर्वपदिव्यायाकाशः सर्वसंकल्पवि
देवे श्रुतः स्वप्नो नगन्तव्रैश्चनौनां नाशो ह्यावास्थितो ६६ यथैवतन्मनः सप्तरदशः समवेवते तथैव

ससनएवमनः तथादेर्थं तमपत्नेवेमितद्वन् ६७ शरीरात्मकशरीरधातुलोकदिमइवादिभ्रमानां नेनसंस्थ
लएष्वादिकाश्रमिताः सन्तः नः सभदितत्वेन नादिष्वेव स्थिताः ६८ यथास्वस्य पित संकल्पमनोराज्य
संकल्पाद्यर्थक्रियाकारित्वात् सत्यएव अत्र अपनेतत्यापुस्या संसृत्यापि स्वात्मनः संकल्पसत्यमित्येतत् श्रुतवान्
तथा मम स्वात्मसात्मसंकल्पतत्सर्वं तत्त्वसाधार्थक्रियाविशेषइतिभावः ६८ तमेवस्पष्टयति स्विया

नहि नामयुक्तो स्थितिमत्कल्प ६॥

सर्वात्मसर्वाविकल्पनापरमार्थत्वात् सर्वकल्पस्थितिरूपम् ॥५॥ ३॥

कथं तर्हि तत्कृतार्थं इत्ताद्यः सर्वार्थक्रियाहेतवस्तावत् यथैवेति तदेषामहं स्थलेसत्त्वं प्रज्ञायार्थ
क्रियासमर्थाएव ६. ६१ ६२ सर्गसंस्कारितयोनिदृशः तत्स्वरूपनिर्भासप्रत्ययाः ६ मनएवात्मनश्चित्
काशत्रयतात्रसंधानेनसर्वमभवानकस्यविलसगौरवः संतीयाह किमिति नगतोजगत्त्वास्वेवमनंतान्
तन्मादिश्रमायश्चमक्रियिनिशोनतायमहत्त्वंपुरुषांनसमभिप्रायेणवा ६४ ६९ वस्तुतः परमार्थदृशासर्ग

एवंस्थितेजगतांतन्मनोराज्यमुच्यते तत्रशून्यंनिरालंबमाकाशकवनंविति: ६१ यथास्वम
पुरंव्योमसंकल्पाद्रिर्यथानभः तथावृत्ततगत्त्वैवत्वमेवाक्षमिवाकृति ६२ एवमाभासमानस्य
कवनोमितमस्यापि सर्गानमर्थांतरत्वोमुधैवाजोदिताः स्थिताः ६३ किंचिदाकाशकोशस्यनव
वाममवानचा नगतोवापिनाशेतकिंवानयतिमेव ६४ नकिमप्यमनर्थायनिर्थकमपाधिका
कस्मादभ्युदिताबुद्धिरागद्वेषमयादयः ६९ वस्तुतोगतसर्गादिनैसर्गोनाथसर्गता विद्यतेमहा
दाभातमिदमिथ्यासदेवतत् ६६ आत्मवेविपुलाभोगमहाविलसहित कल्पनापंककलिते
विषयतिचिरंवरे ६७ इतरितात्मवतेरुपात्मनोगगनात्मिका तस्माद्बीजादिधजालाभूदिभूतपि
तावलि: ६८ नास्तिकिंचिदिहस्तेवंसूर्यंनामनकिंचन नवीनमपिजनोनानेकिंचित्सर्वंवसंस्थिते

गंस्थाविकाशंसकृदाभातंत्रपुनरवरणनयापयातंइदंपमगुणंपसदैवतत्तु ६८ तथाविधेपिचि
दंवरेदेवेत्रत्तानकलनापंकनकलिलेसतिरवात्मनस्तस्मादेवबीजादिधं भूदिभूतशिलाविलिभेविषयति
प्राप्तानावेतियरेणान्वयः ६० ६८ कल्पनापकनिराससेवाह नास्तीति ६५ ॥

श्री॰ वा॰ कि॰ ३ टी॰ ३२८

एवं विशालत्वादिवर्णनप्रसंगेन सर्वगतत्वमुखायप्रसक्ता उच्चत्वनयावर्तितप्रसक्तिलायाः श्रवणादिभेदा
न्यचेयनियाइ निततत्रसिकल्पनापेककल्पिते फलत्वेनेयः शिलावयवः पुष्पाः संप्रत्तत्वाविवृपादयो
नानयइतिसामथ्योक्तिः शिखराविभवत्वेनेयाइत्यादिनानत्रयास्तवर्णनमनोमतिप्रभयेसोमलाः रत्नत्रयाः
तदतद्वदयोरवर्णकिरिनानयः १० सर्वेषु पक्षासर्वे वर्णनलाः शिलाः अत्रापानाः क्षमाः शिलाः ११ गुह्याः

याः शिलावलयस्तत्र पुष्पास्ता विवृपादयः यास्तवर्णो नलाः एताः स्वस्थितास्तुदत्तुदयः १० या
स्तदुपक्षास्ता एतानस्मानादिनानयः यस्तायानाराजेनह्यास्ताः कृमिस्यानुदयः ११ यास्तुर्ण
र्णाः फलेष्वीनाः श्रयाकाराः लवान्तनः अत्रारीराः शारीशिकास्ताविनावादिकाः स्मृताः १२
नहिंसंलिनः सेव्यान्तुविमर्यनप्रयाने तास्तथ्यान्तिविविवसप्तथानामनयोदितः १३ सर्वाप
वदिराकायाञपिलपाश्रुतमानयः कान्तिवान्लिकदहित्यः एद्धुपादिरहितात्मिकाः १४ नास्त्विरा
भ्यामसवशनस्ताभिभोतिकसेविरं यामादीर्वातुभवनात्वप्रजाग्रहप्रामिव १५ ॥

तत्रस्याः भारश्रुताः कांतिप्रकाशादिफलेहीनाः तथापायाणाम् इतियावत्प्रशारीराः प्रदेहाकाशा पारीशिलाः
देहाकाशास्थिलाः १२ नहिदिशपदगर्भस्थानमदेवादिस्वाभ्येवतनदेदेश्यापानामिसेवसंकल्पः कृतोनाथ
किमर्थं तथापायाणाजत्रपतितावनानामुमारनकल्पोप्रभवनाद् नदीतिसकल्पितसंकल्पितः यान विकाम
दियर्थनप्रयते आदित्यतेननमस्त्यनीवशाकनक स्मियत्त सारित्वादिति भावः विरिस्वस्यदत्ता तथा ज्ञानान
योवयिषावमानयइदिताः १३ शिलाभ्योस्येवलानप्रसिद्धभौतिकत्वंश्रुतमानीनोनारपतिसर्वोपवेति १४

तथाश्रुते विधाभ्यासप्रामसाधिभौतिकं चाधिभौतिकत्वं येषां स्वयं नियोग्यभोगे स्वष्टमनसः तथा चतेषां पिशाचदेहः कल्पितभोगाय प्रियएव नवीनमस्याभातीतिभावः ७६ अन्योन्यं पश्यंति दर्शनादिना व्यवहरंति ग्राम्येयकान् ग्रामीणा निव ग्राम्यपश्चात्तार्थी कृतजल्पाः स्मः ७७ बहुप्रायेण ७८ पिशाचजातिवदेवं कौभौ रादिजातीनां प्रायप्रश्नामसी आनिवाह्निक देहवेष्टानवे रित्याह स्थिता इति ७९ निम्नतालाटलेषु नजलस्थितितारतम्यवत्पापतारतम्येनतेषु नमस्तारतम्यमित्याह यथेति मतं तिर्यग्नामाख्येभ्य आहार्यं

पिशाचा यास्तथाएतेतथाश्रुतानि भौतिकाः निहंतिनिष्टमनसः स्वसंसारविहारिणः ७६ प
पुंतिका श्चिदन्योन्यं ग्राम्या ग्रामेयकानिव स्वमेकत्वैकवात्स्या इवैताश्रुतनातयः ७७ काश्चि
द्वहूनरप्रामस्वमनिमोलोकवत् नान्योन्यमपियपुंतिनानामस्यानसंस्थिताः ७८ स्थितास्तु
येतानतातिपिशाचायाः कृतालयाः प्रायस्तथेनाक भांडपस्यमनादयः स्थिताः ७९ यथापदेहत्वे
निम्नानलेतरभावतिष्ठते तथायत्रपिशाचायास्तमस्तत्रावतिष्ठते ८० मध्याह्नेपि पिशाचपुरदतर
तिष्ठति स्वयं तत्रयोपितमस्तत्र तनसंधान्वेक होल्ले ८१ नतिष्ठंति वतद्रुतत्रैवान्यस्तत्र पश्यति
मएववात्मभवतिपश्यमायाविनेमिन ८२ शुश्रेतादिसर्वद्वारे संजतं समरुलेयथा पिशाचादेरज्या
ज्ञानामसंमेरलेतथा ८३ ॥

८० प्रतिरेसातपत्र तेऽपि तिष्ठति चेत ८१ भास्वःसूर्यः तत्वमेन तिष्ठंतिस पिशाचपश्य ८२ ससरादीनां प्रकाशसिद्धये शुश्रादिमादिनोज्योसंमेरुलमिव पिशाचादेर्व्यवहारसिद्धयेना मसंमेरुसमस्तीत्याह शुश्रीतितिर्यग्नोयत
मात्म ८३ ॥

प्रनोजनस्त्वं नैवैतत्तेनेदं नदास्त्युर्वे ८४ हे राममम पानेपिशाचयोगोन्नेत्रनति ॥ नसा जीवस्य एषना
तिर्यथा प्रभ्रंशो तासमयः एषमेवप्रवंवकस्मिन्निति ब्राह्मणो संप्रदाय स्तदनुपेतानदृष्टाः निपातेन स्व
लोके पालनं केषु दृश्पिपूतवत्तस्यो नातो समीतियश्चोवनतस्तु संमत्वयाहे मसती यथाः ८५ इति श्रीवा
सिष्ठमहा ... निर्वाण प्रकरणे उत्तरार्द्धे वनतेनैव तिनमः सर्गः ५४ सत्यसंकल्पता मत्यासमवस्तुः प्र
यातितजस्य तो जसत्वं तमसो जः प्रधानतो उत्कवस्मि पूर्णं यत्र प्राप्तं यतत्त्वमावृतः ८४ एषापिशाच
नतितस्य नातिः प्रोक्ता मयानेसमयानुपेता पिशाचनस्य सरलोकपूतलो प्रजातो इति निश्चयात् ८५
इति श्रीमहारामायणे निर्वाण प्रकरणे पिशाच व्यवहारो नामगंडसर्गो ... निपादन नाम सर्गः ५४ ॥
वसिष्ठ उवाच नमस्त्रिदशकाशभूप्रभृतिपदकवनितः विश्वरसमाकोश पिशाचवसम्भवः १ नमः पृथ्वी
तिवेशार्कशक्रास्त्रहरिहराद्यः नवदसिद्धगंधर्वकिन्नरा नागपन्नगाः २ नाकमेति मयाकामानमनुष्यावेति
महत्त्वः इपरूमो रमापन्नाविक्रीनिर्वसनः ३ यथा विनितवानस्मि सम्यकामाइमेवयं यत्पन्नमोस
रगणामेनतस्मिन्नरालये ४ ह्युप्रजानामेवास्तमाः सर्वेष्ववने नृविशेषपुरं प्रामसिद्धजालद्वुमय
पा ५ अथागी वीणगेहस्वसंघमोक्ष्यवराधीशं यथाशिनसमावारः स्थितोनि शाकवेशिनः ६ एवंवस्त्रा
नद्मनेर्ष्टो रमजिताः स्थितिः वसिष्ठः पार्थिवइतिलोकेषु प्रथितो स्मिमे ७ नानानग्नोदिनोद्दृष्टोनिरन्त
नैः स्वस्थकारवसिष्ठादिनामानिश्चरस्वल्पिते विहरन्संचरन् १२ मयापादस्यामारोहालभ्यामसनादिनाधुकां
प्रविमोनपत्राकाशं मंनिमोरस्वर्ताप्रकर्तृत्वं प्रतिसंघाने ३ विनितवानचिंतयामसन्नवानसम्यकामाइमेवयमिति
सत्यभिनवः पर्यंतमोसरगणा इतिचसंकल्पितवानितिशेषः ४ अथैवमुनीतिवानत्वाः वसेनन्यस्कनीति
चेत्तुपसंख्यानात् ५ अवहारी संभावणादिव्यवहारलपशीलः संघवः ६ अविरेचनराशमोपथमम्माविष्टतोहष्ट
इनेसनस्थितिवीपत्रमनमानिकल्पयद्भिः श्रियाः नानाः पार्थिवोयं वसिष्ठ इतिलोकेषु प्रथितः श्यक्ष्मेति नीतो

एतानि एवं शरीराणि परकल्पनयैवमेषु पित्र्यादिभ्यो जन्मानि संततिः परंपरा ९ मा कृतो मत्कृत्यदेहः ॥
तस्मिन्नेवातिवाहिके देहे आधिभौतिकताऽऽरूढा प्राक्तने तादृशेन विनाभ्यासपरिणतेन मनसा
विनाभिमता प्राक्तनेत्यर्थः सिद्धैति तिरोहितविव १२ ननु किमन्यपद्मोतिकदेहाभिमानवान् न
स्यात् यदेतदिति यदेतदिति यतः स्वयमपि व्योमाकाशमेवत्वं देहाभिमानेन मनसः परिणतेनेतो
आमुक्तादित्यादिसंस्कारेष्टेऽपि शरीरभोगात् वसिष्ठेन सहेति लोके प्रसिद्धेनोक्तिनैः ४ ॥
यदहं सलिलादहं प्रविशति सर्वतीक्ष्णः उक्तो वा विवक्षितोऽस्मिति मननमसंतति ७ ततः प्र
सृतिस्तोकं पार्थिवः प्रथितः कवित समयः कुविरसेषातेन सोमारूतः कवित ॥ अथका
लेन मेतत्तस्मिन्नेवातिवाहिके आधिभौतिकताऽऽरूढा प्राक्तनेरितः १२ यदेतदातिवाहि
केमाधिभौतिकताऽऽख्यं कृत्यमस्य कदेहात्मननः कल्पतिमेवितिः १३ एवमात्मकुविदोऽमकव
नात्मप्यहम्भः परमेव निराकारपुष्पालाकारवानपि १४ नीलक्रमोऽथ वहरं तथा स्नेहस्व
रूपात्मकः तथैवाहं स्वकोपि तिष्ठति वराहमास्कः १५ ममनश्चलनापेत्तादकृत्यावदन्तेऽपि
प्रसंभवास्त्वदृष्टपुष्पादिसदंतु १६ यथात्मसमनरेनिनेम
निराकृतो आधिभौतिकताबुद्धिस्तथामेन गतोपिच १७ ॥
मेचितिस्वात्मभावेन कृत्वानिनदेहात्मभावइत्यर्थः १२ कुविन्दोऽमादिधत्त्वं रूपेणकचनाममाप्यहम
वमात्मविरकस्वभावेन रत्नभग्नत्वनभूताकाशादिस्वभावः कथतस्याकाशात्स्वरूपमेनवाह पुष्पाभिति
पुष्पराशिषु रूपे प्राप्तो महत्वमिष्टदेहः स्वयमङ्गत्यर्थः १९ १६ अन्यदेहकथनार्थं आधिभौतिकताबुद्धे
मुक्तिस्ताह यथैति गगनात्मस्येन रक्षव १२ ॥

श्री०
वा० नि०
उ० टी०
३२२

वस्त्वादिरूपैर्भासितं तत्क्षतस्यापि एवमेवपरस्येवाधिभौतिकाद्भास्यात् एवमेवेति तद्वत् भवति स्थितिर्भेव
इत्यादावनाभिभौतिकस्य स्थितिः ९१ समस्तदिशामनाभासापि सरूपानात्तृप्याकृतत्वादेवमेवमात्र
प्राक्तवेति परीत्यिकरूपत्वानात्तमात्रे १० यः सूतनन्त्रानां ग्रागमेवे यो विद्यायथाकालेनापत्यभाति
तत्त्व ११ शुद्धकाररूपं तन्त्रलयोऽन्यत्वापामाति प्रदेयभावनात्तु पादेयतावासना १३ १४ प्रापप
एवमेवावभासंते सर्वं एव स्वरूपेश्वरः सर्वाश्चनत्तनायेन प्रयाता इवचोदिताः ९८ एषसोऽहमि
त्याकाशवमिदः पृष्ठतामिव गतोयस्तात्मना भ्यासादुक्तत्वः भवतिस्थितिः ९९ आकाशात्म
नयेनेन सर्वं एव स्वयंभुवः यथातेनत्सुतामात्रमिमं सर्गास्तथैवहि १० मुद्रकादि विसर्गस्त्वप
रितानदेषतः वेतालद्ववालानां गतावन्नसारतो ११ परितानस्तकालेन स्वल्येनेवोपशाम्य
ति वासनानानवात्तेहोवेपोद्दगतेयथा १२ ज्ञानत्वमहमायस्यतथार्थानाभ्यासमाप्यति परि
तालाद्यथास्वसनिर्भयोदयभावना १३ सामनिर्भयपरिताता सकलाश्यप्रदश्यः यथामहन
दीवगनादिप्रशस्तत्वसुद्भवः १४ महाप्रागस्यप्राणायामाश्लेषितामात्रतः एतत्सायातनिर्मुक्ति
मेताव्रतिहङ्करः १५ समावासनाभावरूपसन्तानयस्यधीः महोमोहेनिराकोटीसञ्चास्कीटा
दसत्यपरेतनतकरूपं नीवन्मन्त्रमले १६ समामसंसत्काय्यथामायासाद्यपाम्यत्वेनिर्देसंसारेतियस्यतत
स्यधीः समास्वासनावयत्न शुभावरूपञ्चसत्स्वभावेऽदृश्यभोग्यादिरूपमवमोऽदविषयेनिराकोटीसत
नः शुद्धविभोमासकिसम्भ्याज्ञायनाकीटः ननमत्तुष्ट्ः तानाभिकारयोगप्रमत्तुष्टदेहस्ययोगप्रह
सर्वः १८ यथैकमेवतत्त्वमति पुरोऽरणादिस्रवितमत्रयदेवदिनातिभिर्ज्ञमनेऽशिवहृदीयायज्ञविरु
पनञ्चकीदादिमिलयाजीवन्मुक्तेः ॥

प्राप्ताविभोगाः सुखविनाशानंदस्वरूपाभ्यन्तेऽसौ स्वस्वरूपविस्मरणविषयरूपपाषाणस्यैव भोगे तिनीव न्त्रकञ्चुकिना भुज्यमानो भोगसुखभोगः क्लेशापः कीटवाः स्यात्मनो दुःखसेवनेन क्षीलेन स्वर्गे न च भुज्यमानः कीट स्वप्नमहिमप्रमिश्यर्थः १७ किंचात्मनो भोग्यपाषाणसुखिरित्यात्मनो भावादिलक्षणः संतापएवोदेति सुख मपि पूर्णीभ्वनो नस्तानां सर्वाशीसुपराक्रमः शीतलतां नैव परोविषो यद्यस्मान्महाशाममायालेति १८ एतस्मि न्कीटयोगमोहो लोकस्य नाथितमहोशाशार्थं १९ प्रयत्नतः प्रयत्नास्तभावेनैव विषये वैप्रीतहतः अनएव

भोगाभोगाः किलायं यः सजीवन्नकञ्चुकिना। कीटको भुज्यमानः स्यात्कीटस्यात्मनो दुःखसेविना १७
महात्मा मायया प्राप्तः स्वप्रेक्षणमात्रतः अतः शीतलतां नैति परार्थबुद्धिमोपमा १८ मोहः सर्व तल विज्ञत्वं च य स्ततमविज्ञता एतस्मिन्नपि नाथितमहो लोकस्य दुष्कृतम् १९ अयं प्रकृत्या विष येवेप्सितः परस्परं स्त्रीधनलोलुपो जनः यथाशीघ्रं दर्पणतः सतीभवेत्क मूढः पुनस्तार्थविवेक बुद्धिना २० वाल्मीकिरुवाच इत्युक्तवत्यथ मनोदिवमीनगाम समायंतनाय विधये सभिनोजगाम स्नातैः समाहृतनमस्करणा जगाम सप्रणामाद्वयोर्विकिरणैः सहजागाम ३१ इति श्रीमहारामाय णे वाल्मीकीये निर्वाणप्रकरणे पाषाणोपाख्यानेच सिद्धपरीक्षणं नाम पञ्चनवतितमः सर्गः ९५ पाषाणोपा ख्यानमखिलं वसिष्ठ उवाच पाषाणाख्यानमनेकधितं कार्यकोविद श्रानयेमा स्फुरद्दः

परस्परखञ्चवोपंदराणादिना विस्त्रीधनादिसंपादनाल्लोलुपः एवं भ्रांतिसंतापैः सदा दंदह्यमानोऽपि मुमुक्षु पुरुषस्तत्त्वमर्थविचारणनिर्दिष्टसमाधुपायतोऽपयार्थवस्तुसंदर्शनेनैव सतीगतसंतापः इत्यानंदोम वेत्रोपायांतरेणेत्यर्थः २० ३१ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे नि० पञ्चनवतितमः सर्गः पाषाणाख्यान वेतत्पर्यं विविदिषनामगद्गुमः वर्ण्यतेऽविरक्तानामुत्पाद्यते जनपरैः विस्तरेणावतितेषा पाषाणाख्यानं परमेष

यो. वा. नि. उ. टी. ३९१

क्तेऽपोतस्थितियागाद्योऽनामिति सन्मात्रव्याप्तिकयाम्रुरेण्याविन्मात्रमूर्तीनां दृश्यासर्वाः स्वरूपः नमसि चिदाकाशे स्वभावेनैव स्थिता इति निश्चिन्तितमर्थः १ ब्रह्मवनेऽस्मिन्पवनस्पन्दैकस्वभावे २ जगत्स्थितमात्रविवर्तत्वेऽस्मिन्सर्वे ब्रह्मैव सिद्धमित्याह ब्रह्मणोति नित्ताविद्रूपात्कदापि न भियते न च्यवते न पावनत्वरूपात्प्रच्युतस्य रूपान्तरप्रतिभासो विवर्तनमिति तद्वदात्मा जगतीति प्रसिद्धमित्यर्थः ३ स्वभावत्वस्य गोपि विवर्तनतावो

नवस्थितं किंचनापि कुत्रचनापि कदाचन स्थितं ब्रह्मवने ब्रह्म यथा स्थितमखण्डितं २ ब्रह्मचिन्मात्रकं चिद्धि न ह्याप्यास्य सदपि प्रभवत्यनाद्रूपात्कदाचन प्रियते ३ स्वयं स्वस्थमापन्नो नभोऽद्य एव स्थितो स्वरूपमनहं मे व चिदाकाशमनःस्थितं ४ न स्वयं भूतं न च जगन्मयं स्वरूपमस्याले स्थितं स चिन्मयात्तद्यावदाविन्मात्रमेव नापा ५ यथा पुरे भवन्त्वमचिद्रूपत्वात्त्वं निस्थिते सुनिः मेवमास्ते राम महाप्रलयस्थितिः ६ हेमहेमार्थमनाः स्वरूपरचनयोर्यथा भेदोऽमम्भवज्वेवं नभःस्थितिविसर्गयोः ७ स्थितिरेवास्तितामार्गे हेमास्तितनन्द्रूर्मिका स्वभावे चिद्वास्तितनका वनपोलता ८ चिद्विद्योत्वज्ञानियथास्वसनिरामया तथा ब्रह्मनिराकारं सर्गं च ज्ञातिनेतरः ९ चिन्मात्रमिदमाकाशमनन्तमजमव्ययं महाकल्पसहस्रेषु तोदेति न च शाम्यति १०
चिदाकाशोऽहमिति प्रस्थितः चिदाकाशो भवानयं चिदाकाशोऽहमजरः स्थिराकाशो जगत्रयं ११

धोत्याह स्वयं स्वरूपे स्वमापन्नः इति स्वयंभुः समस्थितीव स्वत्वेन तु न स्योपाधिसमापन्नो दृश्य स्वत्वावस्थितो च सुनिर्विकार ४ जगद्विवर्तत्वदिपरमार्थदृष्ट्या किंस्थितं तदाहुमेति ६ हेम्नो नेति मत्वमसित्याह यथेति सर्व इवाद्रूपं यथा स्थित एवास्ते राम महाप्रलयात्तद् जगद्रूपं मेव जरे तु स्थितमित्यर्थः चिदत्विद्वतयास्सर्वसर्गेऽपि भावादपि सदवतस्थास्थितमिति निश्चयः स्याह हेमेति हेमात्ममवोदाशमिद्धे ७ ८ ९ मे.

शाकाशस्य क्रमस्य गनमलेपकंच ९ पुरुषो जीवः भवानित्यादिरूपक्रमप्रपंचः ८ पूर्वनिर्णीयमेवस्मात
१२ १३ चित्तोमरणेनजैवस्वप्रमाणाभावात् सर्वमरणं स्यादित्याह विमात्रेति चात्मावेपुरुषामासीति

विराट्काशोऽयं नैयत्वात्स्वमेवशारीरकं ब्रह्मैवास्मवदात्मैवविराट्काशेन शाम्यति १ ब्रह्मो
न किंचिद्विद्यतेनैव किंचन जायते विज्ञानं तस्मिन्कवं नेत्यादिमन्त्रश्यते २ चिन्मात्रपुरुषोऽनं
न भिद्यते यत्स्वात्मक न नो मनिषाज्जन्तु नो निःसंदेहं पिनमितो ३ एकस्मिन्नमते नंतव्यमरिष्ये
ति सर्वदा सर्वएव जनाः कुम्भसमस्थितमहीतल ४ नवा यापि मतं रामविमात्रैकस्वविन्त
वित नवक्रमात्स्थितात्मनिस्मत्स्वात्मरूपात्मय ५ एकं चिन्मात्रमेवाहं नपुरीरादृयोमम
इति ममत्वं स्थानेकजन्ममरणादय ६ यहं चिन्मात्रममले स्यात्मानुभवस्वयं प्रपद्यमान
हेतागोनिमज्जन्मापदलीव विरहणगनादद्यानित्यानितानिरामया किंजीविनमेकिंवापिम
रणं वास्तलाभवा ७ ओमात्मवेतनमहंके पारीरादयेमम इत्यात्मरापद्गतेनवेनभुत्तवधि
स्तत ८ विराट्काशमहस्मव्यमनश्वनितितिस्फुटा यथात्मममतात्सर्कंतेनीवतत्त्वविदः

पुत्रक्षपित्रात्माभेदस्कोतिरितिभावः १४ एकएवविभुतात्माश्चनश्चनेत्यवस्थितइतिश्रुतेरेकमरणेम
वेमरणप्रसंगाभ्रमाह एकस्मिन्निति एकैकमरणाधिकारणत्वाणप्रसिद्धेः सर्वदेहकृतिः महीतल्य
हरणं नगनमात्रेपलदणं १५ नकेवलविपर्ययपर्ययंवसामंदर्पायति नचेति १६ नवाविरात्मपरिताना
स्वजननमरणाद्यनर्थनिवृत्तिः सिद्धेत्याह एकमिति १७ चिन्मात्रमहमित्येवदृष्टंयात्मानुभवये ॥

श्री० वा० नि० उ० ३२४

अपह्नेति कुर्वन्ति विरयतिनयात्मसंस्तारः ववमत्पयस्मादस. अपहस्येतिवाधः ७ ८ इतिवि
हद्भिस्तरक्षण प्रत्यभवेषः कर्तृकैरपकृते स्यात्मतानपिनस्तु १० यस्याविदात्मादस्मिन्नर्थनिस्तेना
पामागतात्मशुद्धे जीवनमपि स्पाविदस्तत्रसिद्धं ११. इतिकोऽनेतन्नस्वात्मानं अविद्यादिमाकिस्यापग
मानवशोपकृषमरणाद्यापदोनप्रविलेपंति ११ १२. वस्ततः स्वर्णापरित्यज्यभस्मसर्गसूध्यागही

अहंवेदनमात्रात्मा कानि देहेन्द्रियाणि मे । स आत्मानमिति स्वच्छः प्रविलेपति नापदः ११ वि
नाशेषु मात्मा नेयो वल्लेख्य स्थिरं स्थितः । नापयस्तं विलुंपति महोपलमिवेषवः १२ किंस्व
भावं विस्मयं वहास्याश्च शरीरकं । तेः स्वर्णं परित्यज्य गृहीतं भस्म वस्ततः १४ बलवृद्धिस्तुते
नष्टदेहोऽहमिति भावनात् । न परापदेमे नश्येविदेहोऽहमिति स्थितेः १५ विराकाणमहंस्त
त्केमम मरणं नमनी । एवं स्थितेषु किं निद्रा लोभमोहमदादयः १६ विराकाशाहं न देहात्मा
स्मात्मा रमवाप्नुयात् । तस्मिन् नतेवत्केसेति लोभादयस्तिति १७ मत्त्विमेनवरहोऽहं विनाशं
वत्रवत्विनि । नदेहीनि श्रेयोयस्मिन् वत्स्यनकास्ताः १८ अहोतमुपतातानदृष्टीनोयदिदंम
ले शरीरसकलाभावेनस्याम इति मोहिताः १९ ॥

त १४ एतदेव वत्नश्यादि १५ किंनिद्रास्तु:
नतात्म निद्राखेलतदायेन तेनात्मा रूपादिस्पर्शः १६ देहात्मपनस्त्यकारणाभावे सारं आत्मानमेवा
स्वधानुपश्यसेम्र ग्राह्यय १७ एतदारस्मगः १८ तावदृष्टीनामविलानामपि गुणताश्चमोहादपते
यतशरीरलसाणसकलस्यजनुवर्गेकदेशासाभावेनाशेऽवस्थितेन श्यामइति मोहिमाभीताः जापंत इति

स्यमर्थं क्रियात्मदं नानोनपश्यामीतिप्रोक्तिलित प्रत्यक्षमात्मनिरोधेति सोधविवेकिन्पुत्रान्दरीन्वो
हनविस्थनेस्पर्शवरोलिकापरिहासश्रीदेवत्ता २१ इदंनित्यापरोक्षचेतनंचित्मात्रमेवाहं २१ स
देहिनानन्ममरणादिसंशयः २२ चेतनाद्न्यद्दृश्यमितिविवेचनाद्विरच्योतश्चेतनपश्चिकी नाद्यःचेतय
द्वितनस्वभावस्यात्मभवद्विस्तथावत्मयकालात नद्वितीयः श्चेतनश्चिदेर्श्वयमचेतनाइत्युत
भविनमभिलपितं किंचिदपलपितंवाशक्यमितिपायेनाह चेतनमिति २४ किंचचेतनंस्वमरतंचे

श्चेदंविश्वमएवेतिमत्येभावेस्थिरेसति वज्रपातपुत्रनाशादिहेतुःपुत्रोन्मरोपुत्रः २५ चित्मात्रम
मनेवाहेयत्रापश्यामीतिरोक्तिति श्चन्यश्चन्यत्तस्लोलालःपत्नीलिरलिका २१ इदंचेतनमेवाहंनाहं
नाद्दिश्यः इतिनिश्चयवन्तेनतत्मत्रहातिकाहिंचित २२ श्चहंचेतनमाकाशानालोमनोपपद्यते
चेतनेनजगत्संर्वंकेवसंदेहिताम्रवः २३ चेतनेनदर्शितात्मर्किचिद्विद्यतेननायदि यद्व्यात्ममस्तासु
ग्रोत्सात्मांकिमपलप्यते २४ नशेतेनचेन्क्रियतेनतजनाःशपहेमरताः ज्ञातांकिनमतात्मपुनस्तते
किलचेतनं २५ नस्मात्क्रियतेकिंचिज्जचलीवृतिकिंचन जीवामीतिमतेस्मीतिविचेतनिनश्य
ति २८ चिद्धेनिर्यथाभावयनत्रपामाश्रुपपद्यते प्राबालमेयात्रभवोनकचितानश्यति २७ ॥

त्यपुनितर्हिसदेवपप्रेयत नदासर्वदासर्वकोजीवतांमरणात्मभवःस्यादित्याह्नदिति २४ एवंमरणप्र
सिद्धान्वश्रात्मनीवनमित्यविकल्पनाद्वेषोत्यापायेनाह नस्मादिति चेतनित्यांतिमत्भवति नयेनकदापि
ननश्यति तथाच्श्रुतिः नहिद्रष्टुर्दृष्टेविपरिलोपोविद्यते श्रविनाशित्वादिति २८ सर्वेषामविनाशित्व
तेनात्मनाशेत्याद्यात्मभवःप्रसिद्धोननहेयपरीतेनेत्याह चिदिति २७ ॥ ॥

श्री· वा·नि· उ·टी· १२५

स्वरूपानतिरक्तभावान्नवेत्यर्थः देशभेदकालभेदेवनमियते तदिदंचमोरयोः किंकृतः कोवाविशेषस्तमा ह अपरिज्ञानेति २७ ४४ ५ नथाचजगद्रूपेणसत्यत्वमिथ्यात्वेसत्वमितोयाजमारनिथनेनूवासत्वेइत्याह ननदस्तीति ४ इत्कमर्थंनिगमयन्नुपसंहरतियथेति पदार्थानानेविधामतदणेवकालभेदाज्जाक्रमेण स्तदृकाविभेदाश्च अनियतमपरीतमथस्थितार्थक्रियाभेदेसंविदः सारोतत्वमवस्थितदृष्टमित्यतोहेतोः संविदःखिधयिसंविदन्नमात्रिकिंचिदपिवस्तुनास्तीतियदुक्तंतत्प्रसिद्धमित्यर्थः ४२ इतिश्रीवा·ता·नि·

॥ उत्तरार्धे ॥ परिपूर्णलिंसमारंपरिपूर्णतिमुक्तो सदस्तदः स्वानिनामानिसन्तरूपानवमियाते २८ अपरिज्ञा नदेहोनयन्नमोहाभिधास्वयं परिज्ञातस्वरूपामथनमोहाभिधास्वयं ४४ नामसत्वेतिनचोदेति कदाचनकिंचन सर्वमेवचतिन्मात्रमाकाशविशदंयतः ५ ननदस्तिनयत्सत्यंनतदस्तिनयन्न सा यथायथायेनमितिनितत्तथानश्रतिस्थितं ४२ यथायथाजगतिवेनतिचेतनानानानात्वंयाशुभ वृत्तीयत्रयनिसिद्धे इदंविधामतदशेवपदार्थजातंनानात्वंसंसंविदःविधेयमितिप्रसिद्धं ४२ इति श्रीमहारा· अमरस्वप्रनिपादनेनामसर्गः ९६ वसिष्ठः संवित्त्मयमालगतःस्वप्रमयपरमात्मनः

इत्यार्षेयातनतिः सर्गः ९६ वर्णितेसर्वशक्तित्वात्सर्वेवायुक्तिमत्त्वता ओमासक्तिश्रुसर्वेषांतमहत्त्वि रत्नस्थितिः ब्रह्मणः सर्वशक्तित्वात्सर्वत्रयुक्तीनमत्यतेनिवस्यमाणार्थोपयोगितयातनदस्तिनमोन्य मितिसर्गोपाय ओंकारसमर्थोपितेभूमिकारवयतिसंविन्मयत्वादिति परमात्मनः स्वप्नस्वतयाजगतः परमार्थसत्याब्रह्माकाशतयासर्वंब्रह्मैवेतिमृत्प्रमेवजगत्सर्वं शत्रुभूयतइ तिनाम त्वंकिंचिदस्तीनकमित्यर्थः १ ॥ ओं

एवं च स्वरूपेण सम्यक्त्वे पि कृष्णवर्तीय मध्ये स्वरूपेण सम्यक्तानुवृत्तिः स्वरूपं सम्यक्त्वमिति तदध्यस्तः सर्पः सत्यो भवति न
चाहं भ्रमस्येति न च हि सर्पादि स्वरूपेण स्वरूपादि स्वरूपे भयोत्पत्तेः तदर्शनेन सर्पज्ञानादसत्यतारहत्वेन गङ्गा
तिरेकेणा तद्धिष्ठानमसत्त्वितिरेकेणेति वेद्यमाद्विदयामसदणाकि स्विसत्यमदर्शनेदर्शनभ्रमदेतत्कार्ये उप
लभ्यस्य सत्प्रकटयतीति भ्रमजनाद्रूपमसत्यताप्युत्पन्नः सर्पः १ न हि ननदर्शनयथार्थेषु कि स्वरूपाय
दर्शनात्तोभावाभावानामसत्त्व अज्ञानादि निवर्त्तकालेदर्शनाविद्योतेः सर्वदर्शनेपरमसत्त्वममेयोपलभ्यम
सत्त्वादसंपत्तेन तां विना मद्राविते द्वितीयविरहान्नः मूलत्वात तज्ञानकालेविद्युपलभ्यः प्रमातरं तत्कार
णोपहितस्य उपलंभकश्रमाणादेश्चबाधेनाभावाच्चाप्यतः सिद्धप्रायतन्यायमतिप्रमाणीर्थवत्त्वमपि अत्यन्तमि

भ्रमस्यातिदृश्यत्वादृश्यमात्मसत्ताविनेः सत्त्वाधिष्ठानेनिमयतप्राप्यपिमुच्यते २ भ्रमस्याद्द
पूर्वविश्रान्ते स्वलभ्यत्वान्मृत्तत्ताविनेः उपलब्धुरभावात्भ्रमस्यासीव्यस्यपि ३ विनाऽप्युपलभ्ययोवृत्तीम
सत्यमज्ञातेनगत् एवं दृष्टेः सत्यमेवदेवमर्थाश्रुतिः ४ विवर्तोऽस्ति सत्यसदृश्यमित्येववादिनो
पिसत् सत्यमेव स्वरूपाणामर्थानामनुभ्रतिः ५ ॥

एवं सति सर्वे पंचभावादिनां वाक्यं
च सत्यं च वमिमर्थः ३
स्वस्वानुभवसिद्धार्थप्रतिपादनात् सत्यमेव निष्प्रपञ्चे पि भात्यपि सर्वसोलोके सत्यतां दर्शयन्ति निष्प्रपञ्चमिति इदं च
तत्त्वलक्षः स्वतोऽरमत्तयानुलीयमानं तथाविद्यामानस्यप्रपञ्चस्य विधितरूणां वचपत्यमावस्था सम्बन्धाद्यके
नः प्रधानादयस्तु सत्कारणमात्रदर्शकारादिक्रमेणासमेति ब्रह्मविभवति मूलवस्तु विनाऽपक्षमकृतीव सत्यभो
गसोक्षमिद्धये सर्वे पश्येननदृश्यवादेश्यमकृपि मृत्यतये वतन्त्रमस्तिपर्थः ४ यस्त्वदेतेदीवरालोचिव
तोऽनन्तकृतिवारीत्यापिमनसत् मधाप्यलोकालने एवं स्वरूपालो
सत्यभवादि मर्थः ५ ॥

श्री·
वा·टि·
३ टी·
१२६

एवंगगनस्योनुमसोज्ञातिर्वभासिकाईलालोपरमात्मसमन्वात्मकमेवजगदितिकल्पनादिनरत्नुभवान्मा
रिकान्तमेवमारम्भात्तिवति ६ एवंदृष्टिसृष्टिवादिनामनिर्वचनीयमेवेहलोकेपरत्रचजगन्नन्तसदसदपन
रकोटिप्रतिष्ठितमिथ्यात्मिकीगतिःमनःकल्पनामात्रंपानपुनोगतिरवगतिरपिसमानेत्यत्राप्यनुभवा
दिरमविरोधः ७ एवंयेषामपूर्वांकाःवालीरूपत्वादिभूतवनरूपमेवास्तिप्रपञ्चान्तरं आत्मरूपेनासीतिवद
न्तिनेपिसमस्वादिनएव यजन्तरूपलगतोभ्यासत्वादिभ्योनीतेसात्मनिरुद्देविमर्शनेनपाप्नुवन्ति ८ एवंस्त
लिकत्वादिमोक्षणभोगाधीरपिमुक्तेवशतिस्वात्मपरिणामितोमर्वभावानामनारतविपर्यासदर्शनादिरपरोः ९
यथाचरेवरुद्रःकालविकल्पनमाप्यपावरतावदिरुद्रीयगवतिएवदेहानःपरिच्छिन्नापर्मोजीवःकर्मत्वेय

परमात्मसम्प्रहात्मानगदिरयपिसमवनः संवेद्यतेपधायजनःश्रोतात्रुश्रुतिः ६ यथाग्रहंतथेवेदं
इहलोकेपरत्रच नामतसदितिप्रधानात्मामाध्यामिकीगतिः ७ कालमेवासिनास्त्यन्यदिसमन्येस
त्यवादिनः स्वात्मसत्त्वगणातीतेप्रभुर्वतिमतेपरः ८ अनारतविपर्यासदर्शनात्सत्वभंगधीः यु
क्तेन्वतद्विरामायंसर्वेशक्तिरितिमद ९ कलविकल्पगोपमेश्वरपिनद्विरोनदात्मसिद्धलोका
नानेहेप्रोपुनरुष्यति १० समाःमनश्वविप्राधिविषामतमनेषपि भावेनेनद्विरांसर्वमिदंसर्वात्मकेय

रसोकेरुद्रीपुमकलीयाद नलत्पुनरपिसमा नथाज्ञेनाभांयवनादीनांईश्वरोसादिनोदेहकारणनीकोरे
हनिविनतदेपुष्पतिष्ठतिसततनःकलानदेश्वरेलपनमहलरीदयाकुष्याने अविरामेणपतसर्वमिस्वकोवानि
वेषणदृतिकल्पनापितदनुभवाभ्यासाएवेवनश्यति १० एवंसर्वत्रसमबुद्धीनांमन्मात्रवसतिनिरुपद्रवीनांविषा
मतम्यतिजन्मादिपुविषमतेनकारविकलेनचप्रसिद्धेपुपिसर्वत्रसमा सरभावेनभातियतः इदंसलोकम
वेसर्वात्मकं प्रतीतेनकिंचिरदवदुर्लभमितिसर्वकादिनामपिसर्वाभिलषितसिद्धिरित्यर्थः ११ ॥

श्री·

एवं स्वभावादेव सर्वमेव सर्वं न गाढत्वश्येनेस्वभावादेवनश्यति न गतः कर्तृत्वं किंचिदस्तीति निश्चित्य स्वभावात्वा
दिनोवाचीकालेमनमपि प्रक्रमेव सनः शुद्धपरोदोषदशापि बुद्धिमत्कर्तृकमाहुश्चितानतां क्रतोस्मग
न्निष्ठापि प्राप्तिनो याति महाकाल शुद्धिमते तत्नरः यः प्राणीवलानां सम्यक् कर्तृतामन्निष्ठाविनेव कर्ता स्व
भावादेव नायमाना कर्तृकल्पनां समस्तेनेन हि सर्वमिथ्या कर्तृत्वं किंचिदस्तिन स्यात् कालत्रये स देवत्वणादिना प्र
पातनमस्तीति कल्पना संभवतीति भावः ।१। दिविकृतो सर्वेत्र कार्यमा तेष्वेकं कर्तृ इति यत्कल्पनेन तदपि स
र्वं तथा निश्चयवता दिसतोवसकानां तन्मात्मगृहवरसमात्र यथा कियार्थी नाटिभाव एक इति नराः सकेनम

स्वभावसिद्धमेवेदं पुनर्मिथ्येव तद्धि यो । प्रतिष्ठा याति नो यामाबुद्धिमत्कर्मकर्तृता ।१। एकः सर्वं च क
र्तेति सर्वं तन्मयु चेतसा । सोपेतिश्च यवान्नोत्र नरामोतीमवापितं ।२। ग्रन्थो लोकः परश्चास्ति स्वान्ना शा
दिकेने नरत एतदेवा दर्शमस्यैविद्धि भावितभावन ।४। ग्रन्थोपेक्षत्यमेवेतिवो ज्ञानामेतदेवमत न
त्यानेन द्विचारेणायत्रकिंचननैवहि ।५। चितिश्चित्तमत्ति विकल्पं तु मइवेशितं आत्मसंपादयत्येन
राजनात्मनिवात्मिका ।६। ॥
पंचेतोपेषा सोपेइया सकः यतस्तया निश्चयवान् ततः स्वानस्तोयास्य स
र्व कर्तृत्वमाप्नोति नहसोपूर्वकारीवतंवापि नेमस्याते प्रकालत्रयेहि स देवत्वतादीनामपि सर्वविनष्टासिद्धेः
सर्वकर्मफलप्रदत्वेपूर्वस्याद्धकर्मफलानिह कर्तृत्वे सोभावातेति ।२। शास्त्रिकानां ग्रन्थोलोक इव यतोपि
लोको स्ति यतः परलोकार्थिनां तीर्थस्नानाभिहोत्रादि इतरन्निष्फलं तदेतदर्शनेषां एतत् भावितं भावने स
र्वमेव ।४। एतज्ज्ञानमपि सत्यमेव यत्र तस्यधारेनत्य मात्रज्ञस्यप्रमेय पश्चात्यत्वकल्पत संभवाद्धि भावः
।५। सर्ववादिनां स्वस्वाभिलषितसिद्धत्वप्रतिपादनं विमिरिति ।६। ॥

श्री-
का-लि-
५ टी-
३२०

एवं चमत्कारजनकविच्छित्तिनिर्वचनीयत्वनीयविधाक्ष्टिनामपि तत्तत्स्वाभिमतं ज्ञानस्य सर्वतः सर्वशक्ते र्बलाणः साधननिर्वचनीयमायाशक्तिः स्थिरमानज्ञस्यप्रतिबन्धेरतस्ते देववन्न भवति लक्षणमर्थः ७ वा त्यानस्वविस्तरस्सलक्षणाञ्जयन्ताद्वैते प्रवृत्तिमिथ्यात्वनिवर्तनेन वेदितव्यः यथावाचारम्भणाद् समानतनिवर्तनेवे त तथा वचाम्बस्तान्तरतानवास्तिमानुदेवतनत्वनिरूढानाःसमाः प्रात्मसमन्ततत्रात्मैवस्तोनान्यदिति भावः १८ पुनरवान्याविकारायसकस्यवित्तिसिद्धानेनात्रारम्भाह विचार्येति १९ पैङ्गिमशुक्लस्यमामाहसमवती तिद्वायांशास्ततः प्रथायनतःव्यवहारतः प्राचरमतःपरदेशनामेतिप्यसरीरमध्यान्वेषणसयोनराय १० य

नेदं पूर्णं नवारुद्रमिमवस्तुनतदिदं सर्वशक्तिः सिद्धाक्रिर्न मध्यित एवनन ७ तस्मात्वनिश्च येयस्मिन्यःस्थितःसतस्त्वततः प्रवृत्त्यफलमासोनिनवेहाल्पाञ्चिर्वर्तते ८ विचार्यपेरितैः सार्थच हृदस्तविधीमता सद्धिनिश्चयोज्ञानानतत्वयथायथा ९ सम्यक्स्वमप्रतःशास्त्रतोव्यवहा रतः योयत्रुमामतत्रासोपरितसिसमाश्रयेत १० सर्वविविदमानानां सद्धास्वव्यवहारिणां यः प्रमाद्धारकोनियःसश्रेहसमाश्रयेत् ११ एवं एवानिपापस्यपायवेतिप्रात्तानोवलात पदिनि श्रयार्थीसीवनद्विवायेसमाश्रयेत १२ कश्चलैकहामुक्ताननरत्नसमास्मार श्रुत्वादिवसायो नितत्वनाभिविरवः १३ ॥

यः निरोधेपनिषिद्धावरात्तीनः २१ न   हिकिंनिश्चयोनन्तरनिष्ठाः विफल एवनेमाह सर्वएवेतिश्रेय-स्सनिश्चयात्तस्यमभिलषितंफलं निष्पन्नवतितन्नेपुस्वस्तुनोर्थस्यतंकिं स्याहितिविचार्यसद्गुरुसुहृद्यसद्गुरुएवसमाश्रयेत १२ तोवर्णितंसमाश्रयेतकिंतेनस्वानुविविस्रामाया गादिश्रयेनाह कश्चलैविनिकहोष्मेमोरच्यपर्यन्ततेः प्रत्यागःप्रसक्तिताःत्वनामप्रसाविद्व

भोगतृष्णाप्रबलानदिहिरण्यगुप्तस्तवोऽखिलभासिलेषयिपुरमात्मनलसदान्तःकारवेन स्वरूपतन्त्रदानःपुरित
क्षेत्रात्स्वतिरूलभाः इत्यप्रमवार्थविस्तरेण ज्ञानकाप्राणमः प्रज्ञुतिनगदितिविनतेपरेव्यसाकायेनग
हिदपस्रसस्तविनानक्रमसप्रसारप्रलेकप्रनिविस्तारेणविज्ञानाप्राणिनाभोगान्तमेनिप्तोषःप्रसतिश्वपर
मगत्वत्रयनर्थविचारेणमायासारविकारेणतभवःपरमार्थेमनदृष्टिनःपरास्तद्रूपोप्रपतिनाःकेवाप्युः
नेप्रतिडलभाउत्पर्थः १४ सतिमतिद्दलभासत्यापिदेवास्तरमतुष्यगंधर्वजातिभेदेप्रतेसर्वसत्येवेतिप्रथ

रामउवाच मगसर्वेसत्नेवापिविज्ञानाविनतेपदे प्रदीपरविवारेणकेपराभावदर्शिनः १४ वसि
ष्ठउवाच नानोमानोकतिपयेक्षुयदृश्यभवतिते येषांपानिप्रकाशेनदिवसाभासतामिव १५
प्रतयुर्थचपावनप्रकावृत्तविवतेनैः सर्वतामवहन्तिनेप्रह्लामाहमनोवृत्ता १६ नद्यास्थितपा
भोगवह्निप्रवृत्तस्यते देवादिविदेवनाडेदयामानाडुमाइव १७ यातिनामदसंपन्नाप्तामवादा
नवाशिभिः गनाइवनितानानाकोरेनुरायेणवरे १८ नगपमविगंधर्वादर्यपतिविवेकने गीतयो
तयाप्तमर्थाप्तुरतिरुशिताइव १९ विद्याधराश्चविद्यानामाधारेणमेविदिता स्फुतिनाप्तदानाम

सेनावेषा इतिवसिष्ठउवाच मानोमानानिति तयोयोदेवानांप्रयवद्युप्पनस्यवनुःभवुतस्पदीलतया
मनुष्याणामिवादिष्कुतिप्रदेयुक्त भवतिसंभवन्तव २१ प्रत्येनसर्वेष्ठ हो मोरमुदाद्युधोभागनलभ्यते
सेसनानरस्ततो २२ तदेवरेवादिनातिभेदेषुप्रपत्तिनहानस्थितनयमोरिता दवन्नवमुक्तापनेन २३
दानवादिभिर्वैर्णपत्तलसत्ताप्रवरमहागतैपातिता २४ गंधर्वेषुसभिगीतलसदापर्वानमदिग्नह
पातरे प्रविषद्भैःसामर्थानइतिपरामर्शःदृशिताः इवप्रत्यायसद्विधिसंरतिगतानि २५ ब्रह्मविद्य
मप्रापिविद्याप्रयोगतालनेनरुसितानामपिउदायाणांविवेकानासादरणस्पंदति भोगसाधनविद्यास्वेय

श्री
वा नि०
उ० टी०
२२८

मयत्वेनकृशदिदो योत्पद्येनेन विसोभिताभुर्जेनात्मयोयैः स्वधमस्तत्ता इव सुदेहं श्रियं मन्यमानाः इतियावत्
आमहायेषु कोकिशुमलिमं ज्ञोदिवलक्ष्मणे पुष्पवत्सादिशु सरसनारपेयंति २१ गदसानोतकामबल
यायोदिनादतिवनज्ञानो श्रितापा भुवनेन हरिणा सिद्धभुतेन विसृनापरितप्य शनैः प्रयेत्वनेकरिकाधी
निनत्यमारफलनेषां प्रमत्तमेवम्मार इतिनामिति २२ पिपासाकानामदातधारात्मस्त्राभिवृथभूजनवि
तेयसदेतुनकरा विदधि विकल्पसुक्तिमार पिशुनकृइति प्रतानमधकारमप्रनिलवत्कृपधिकादि
नालानसपादिकयाश्चलभोजनविना यथाप्रतीपनिनाः श्वादत्वयः सर्वेवमधमज्ञालधरदरामानेसप

यस्याविवेकाभितधोरदत्तनामलनाइव दर्शायमप्रायेषु वालकज्ञानेषु च २३ इतिनामिवमज्ञानो
रेहस्मदहिनाहिना शनैः कपिषामितेचरात्सानोपरितयं २३ अपेपिशिताः पश्यतिशनमनज
नविनया प्रमोधकारनिलमवालयाहृतयोयथा २२ नागजालमग्नान्निमज्जनियरतीनने
नानानामिवपुल्लानिजडानीवसिध्यतायलं २४ क्विरंगरागैयथा कीदानामिव प्रतले नेषामस्त्र
बालानांविवेकं शुकश्चवका २४ प्रल्पमापकलार्थनुमंत्रनिदिवानिशं पिपीलिकामधमांलक्ष
येणगुरुधाय्य २६ सर्वांसंभ्रनुनानीनोशयाण्यथा दानेषा दीवाणामिवमांतिदिवसानिशि
नकेविनसप्तशोमतविवेकाविमलोननं नलेगायेनिपतितंनिमज्जंतरनोयथा २७ ॥

यत्पंचितायथा विप्राणां प्रवीरयोः २२ एवंनागजालमवपितिविवेकोऽदर्लभश्याह नागजाले धराशितलेपाला
लेनामनोदराणांशुलानीव नज्ञायावेननानीवृ विवेकहीनानिस्थितानि २४ २८ एवंवलवीर्यप्रभावादि
सेपत्रांकोदेवादिप्रसरेणानां विवेकारोमेण प्रयोजनकिंवाच्यमित्याशयेनाह प्रल्पमात्रेण दिपुरुषाः मन
ष्याः २६ २७ यथाजलेनिमज्जंतरनः शुककंपनेसत्पातितद्धन २८ ॥ श्रीं

मानःदेहाभिमानमलहृदयोर्वापुभिः प्रकोपादिनियमेभ्यः प्राप्तताः सेमःकोपादिवृक्षणोनीयते यथाका पिकेःमयकपकसभि.तपावनेपोस्पकृदमासिद्धार्यावलेशूमताउरापिताः किरातनिकुरतःभिःसथा नामासमसहःवायुभिर्गीयेतेनदृश्यमी ४६ सारसधिरपानमांसादिभोज्यनृत्यहाराःनवातःपंकोय मिसलयादिभेजनमसयमफलभोजनमकिलदलाङ्गोपपल्लवोद्धारपतिता प्रविवेकेनमर्षः ४७ एवरे

जीयेतेनियमादनामानवामानवापुभिः कोपिके मृतदनाश्रमाः किरातनिकराइव ४८ पालभो जनलेवालेगतनेयोगिनीगणाः दृष्टपपल्लवोद्धारपतिताःपामराइव ४९ केवलेयमवेद्देदसप्तकं वरुणानिलाः जीवन्मुक्ताहरिद्रह्मरुद्रशक्रानलादयः ५० प्रजापतिनीमगाःपितराहाःकश्यपाद यः मारस्याः क्रमपाद्याःसनकाद्याःसुतापसाः ५१ सनत्कुमारोदिग्पालपरलिप्सुजादयोमनः पय द्विजापनप्रविकृताण्डुरुमुरुदयः ५२ विभीषणप्रह्लादःसप्तर्षिर्देहनिरादयः शेषनागकर्कोटम हापद्मादयोदिशु ५४ ब्रह्मविमलविलोक्य वाल्मीकिमुक्तदेहिनः मुक्तस्वभावास्तथिताःसिद्धाम थापुष्कलं ५४ मनुष्येषु वरानानाभूतनयब्रह्मणोनमः जीवन्मुक्ताःसंभवन्तिविरलाःस्वतः भूतानि भूतानितनिमवलानिवह्ननिहितावोपानिनानिविरलानिभवंतकिन ह्रत्वाभवेतिकल्पप पल्लवजालसुक्ता कल्पद्रुमासनविरला खलसंभवति ५५ इति श्रीमहारामायणे निर्वाणप्रकरणे

देहिनामतिशुद्धिविवेकलानदेहसंभवयपंचात्तेषुपक्षुद्राणाममाहिमनिमानवकतिपाचास्वविवेकेवलभिनाहि ना ५१ ५२ ५३ प्रादिष्टनगोषु ५४ नसंनीतिवासत्याःप्रतदेहिनोजीवन्मुक्ताःनाषितादयोदेवयोनिभेदाःकेवल नजमर्वे ५९ ५८ मदेनातिशुपिनीवसुक्ताःसेतिकिंतविरलाइत्येतदृष्टांतेनोपपादयतिभूतानितिसप

ई॰ ५० ॥ इति श्री॰ नि॰ सप्तचत्वारिंशः सर्गः ४७

श्री॰ वा॰ वि॰ ३ टी॰ २३४

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे नि॰ सप्तनवतितम॰ सर्ग॰ ॥९७॥ तदेवमात्मन्युपवर्णितमनात्मविरामिह परीक्ष्य
पेयमप्रयोग्यकर्तव्यवशादाश्रयः तत्रतत्प्रत्यक्षात्मना तथा वले भासि रोकान्यता [illegible] विरोधके किम
यामित्याहवः १ नास्तिशान्तिका पिविषुयेनाभिनिविष्टा तिपर्वना हरंति न संगीति भोगपत्रा २ एवंपाप
लौकिककर्मसु विना सेतकार्य ज्ञेशा वर्षुपुण्य वैदिकयज्ञयात् क्रियतीत्याह नेतिप्रसिपरलोक इ

वसिष्ठ उवाच विवेकिनो विरक्तस्य विश्रान्तस्य परे पदे नेशान्तं जन्मसप्तनिलेभमोदादयोरयः १
नष्टे शांति नकुर्वन्तिनाविशन्त्यास्तं तिय उद्विजन्ति पिनो लोका लोकाज्ञो द्वेजयति च २ नन्वात्मिका
काष्ठप्रज्ञा न वैदिकाः मनोज्ञमधुराचारः प्रियपत्राल वारिवः ३ सेनाराजकरमेघः शशांक किर
णाइव विवेचिनारः कुर्याम निर्मातारः सर्वदपि ४ सर्वज्ञेदकराः ज्ञात्वा वामागा इव बुद्धि
सर्वसमाचारा जनेन सर्वधीशीतलाः ५ पामाद्यैरसिकाः लतातान लोकपरावसः देशोपारेयवे
गरायवाशाभिपातिनः ६ विरुद्धकार्यविरामाय सिक्कासनेन भविनो मुनावरणसंयोगेष्वेषुः पश
मः समाप्त्वाशमे ७ रजवंयात्मनेकुशमर्गपद्मादार्दिने श्रावनंदितमिव मनोज्ञतायापद्माविलः ८

तिमतिर्यस्य सज्ञानिकः नास्ति स इति मतिर्यस्य सत्याज्ञिक तद्यान रभ्मनाभिमान प्रयुक्ता द्यादिसर्वः
कार्यो लोकतत्त्वविनाना लौकिकवैदिककर्म तत्परस्परविरुद्धं स्यात् सकलं देवकार्ये भोविवेचिनारः सदे
हेमिलितार॰ ४ नागरन्ध्रुतरासर्वैः समः साधारणाचारचेष्टो ५ ६ सज्जनस्थितौ सरावेदुमनोवरल
पदेशोमहरयकोपमन्द्रान्ते नत्ययुके लीनोदयसोमयो पदेः आपदेः शाश्वयराने सुस्वेरधाने [illegible] मलम गो
र्थिनेहजयतीतिपरेलान्वयः ७ पद्मपदे प्रनावरणोत्पादितद्यवनंदितिगुणोर्वंची करोति ८ ॥

शीतलमासदसुधानादितद्व्निरुथाः भ्रमरतांशातोंभंगकरेदेषामंगारंवश्राकलेदृर्भिलमारीपरवकादिपुष्
कजनतांभोतपः प्रभावसक्रमोनद्यापनसामाशुपायैः नरयतिविष्टभ्यनिवारयेतीतिपरेणान्वयः ४ ९
द्रुपमाधुर्यप्रमदित्रलाभकराः पतिव्रतादृव यथाइत्यादिविशेषणैः सामन्वसमनमेनोत्सदते ॥ माधवःवस
नःकलोसीमादीनिपरिचित्रमरालीवविशेषणानि १२ पद्माकारेषु श्रुतिलाभिरतसपवनविदिमतरेणकाले
नसंदनेहमंतमिवननामदंजनपदंभंगहंसादिजनामरंपश्ववनेचमोरयेनेवीवय पद्मंमंचलहिंदेभद्राय

शीतलामरदवात्लिप्या प्रावृषीवपयोधरः भ्रमद्भृंगकंपाणदेषुभंगादमाकलं ६ लोधंमयागतैर्
भेजसंकेपमिवपर्वताः उत्तारयेतिविपदिसत्वयानिरुसंपदि ९ वेद्विंजोपमाकामदानाडवतलके
राः यथाः पुष्पामलदिशोभाविमलफलहेतवः ११ संकोकिलसमालापाभाभवपुत्रमाधवः कलो
लवहृत्सावूर्तनीमासमकसलय १२ सवंतमिवरेमंतेलोरचंतंजनामरं वीचिविलोभवपलपरि
विभ्रमसाभिवं १३ कवलेवर्षितेशाखालटस्थाःसाधुपर्वतम् आपनतद्दिनापेक्षकेलेलेखकले
ध्रुव १४ संकटेषुडरंतेभ्रसंतलएवगानिःसते एभिस्त्रिकेरपालेषुनमाअविनाधाम १५ ॥

सेतनप्रसिद्धलोभवेषादिमोहितेवाप्यर्थेर्ईटशमपिपरेषांमनारीणांविभ्रमणवेसामरानोदिनाविवेकोप
देशेषुक्षयंत्रिशाः १३ तटस्थाउदासीनाःनेनामविकिलापुष्पमापुपर्वताइतिद्वपकेनोपमिमरयाषः सत्
मामधमीलोपुसोमालप्रुतएवत्रिवेकिनोभापदादिप्रामेषुसतएवनानिःकहलोलेपत्रपमाभिरामाशोकमा
हनामम्लतालषट्किंषुवाक्लेषुरपाविदुरादिषव १४ एभिविरानीष्ठकरपाणवनशाहोमशक्तुयेष्ठ
मेःप्रापमोक्ष १५ ॥

श्री०
का० लि०
३ टी०
३३

पूर्वकस्मिन्नुदयेत्स्मात्पिनिशांशेश्वरागभीक्षाः मारायुरागमागरः १९ ११ कल्कंपमात्सरास्तगणानामथोए
कोपितृगणायमविद्येनेनमपितावन्माशेउदृष्टिप्रक्षकार्थतरपुत्रत्वनतसत्प्रनाश्मानामलोषयशामानाथास्त्र
प्रयोरितिपरेन्नयः १८ १९ २० स्थूलारोषायमानयाविधनप्रनिर्वाणेश्वर्यपरिजनेषानेःपरिहारेनतदप
रिहारेकेरोषाक्तानाह पानीतिरसंपशोधितमपितिनमरसत्वेनात्कदिकलषुतोयातिविस्मरमपिविशुक्षातिमलं
विकारप्रदर्शितमानि ४ कस्यएतनाम्यमेरतिवेलोकेनयेवर्णमारिमात्यथोविप्रलब्धेनतोपिकारोषमत

प्राश्रयेतेकविपांशेषशोनःसंसारस्तुल्यता प भ्यारूपंतविषमःसंकारोरागमागरः १९ विनासत्वे
गमनेनपानकेननतीर्थेन प्रास्तोकिमेविवाशेलयहस्रेरत्नत्रयम १७ इयंत कल्कमासायनसेयो
मतेवीरवत एकोपिविधनेपस्यगुणसंसर्वमुल्यतनत् १८ प्रनाष्टमानामहोषेंतत्रमात्रेसमाप्रयेन
गुणान्दोषोशुविलानमावल्पानमयत्नतः १९ पुष्पासंभवमसंगाशाम्भेःप्राविपरामेधयेन दोष
लेपानात्मानिमेसर्वेतसनत २० स्थूलदेशान्तनिर्वाणेपानेःपरिहारेल्कमात यानिरम्यमरमात्त्रेषि
रसप्रियोरत्नामपि २१ यथाश्लोतस्यममेयानिमापुरमापुतो एषमोभंलउपापालयःमाधुर्यतिहृष्टतो
देशकालवशात्पापमहोषानेपिदृश्यते सर्वकर्मोतिसंसारगपतिनतनसंगमे २२ ॥

६ एषइतिदयातः नारदनिष्ठरवकः २३ पापैर्नानांतरष्टैः रघुपतेयपात्तथानामात्पादिसंतान्हसि
हकामधेनुहरशेषप्रभविनयावपरमपैरवद्याव्हलनमारीवकपुड्डनेनरादनिष्टमेवकपपविप्रब्रम्पृ ३३०
तीनोभार्यासंगमानारदनिष्टनिमित्तदेपानदसायुमारनेपप्रतिरपिदंप्रकालवशाइमकेनादिप्रसिद्धमहो
ष्यानवहुषएतस्यपोः इत्कमङ्गोपसंहरति सर्वेति २३ ॥

सवसनन समागमो गुणानां न क्रमेणातान प्रतिष्ठा सिद्धिपर्यन्तेन विच्छेदनीय इत्याह नेति क्वचिदपि काले सनन
कुतोऽपि न रत्नभवे न विषयसेवादिक्रियान्वितः सन सदैव भजेत किं तत आह स एवातीति तेषां समीपगो
एवं प्रयत्नेनैव विसारिणा तेषां जातिदयादिगुणानां लाभः पुण्यशेवः सा याद्यविद्याः प्रभवा सनमित्रीकृत
निलानिवस्त्वणिप्रवणे संक्रामतीत्यर्थः २४ इति श्रीभा० प० कि० प० टी० प्रसन्नवतितमः सर्गः ४८ कृमिकीट
पतंगानां तिर्यक्स्थावराणां समसमयैव प्रभागात्सर्वमिदं वर्ण्यते कृमिकीटपतंगादीनां प्रतिक्षणं जं
न्तूनां तत्कालिकदुःखोपशमोपायाभावेन जीवनमेव दुर्लभं प्रपायेन तेषां तन्न श्रुत्वेति तथा सतिकथं जीवन्तीति ते

एतत्कर्मनिगाले वेलोक हिलयसाधने न समजनाड्यतरः काविठ्ठलेरेन साधन्निन धर्मक्रियान्वितः स एव
शोभयत्नेन हितसमीपगो विसाविलानकृतपुण्यरेणवः २४ इति श्रीमदसनमायलोनिर्वाणप्रकरणे म
नेनसमागमसंसारनामाष्टनवतितमः सर्गः ४८ रामउवाच संतिदुःखन्धेमाबेकेशात्तसत्त्वा पु
रुषः मेजंप्रवनपोरानसीवीपुण्यप्रमाश्रयः १ कृमिकीटपतंगाद्यास्तिर्यक्स्थावरजातयः कथं
स्थिता किमारंभास्तेषां दुःखदयः कथं २ वसिष्ठउवाच सर्वाण्येवहभूतानि स्थावराणि चराणि च
आत्मोविनायो सन्नायो विज्ञाता निस्थितान्यले ३॥ तेषां समुत्पत्तिस्थितिजातिप्रवेशातन्निता समानो भ्रम
इति सेतीत्यादिना प्रस्ताव मनुष्याणां नीलो ऐहिकामुष्मिकदुःखत्रयोपशमोपायाः संनिधौ कस्मादपलं वो
दुःखदयः कथं केनोपायेन तदभावे वनेकथं स्थिता जीवन्तीत्यन्वयः १ २ आत्मोविनायान्तेषां प्रभोगो विज्ञा
सएवमज्ञायानशायावन्नयो निभोगविषयस्तु एवलवसंतोषमहात्सुरुषायोंद्व भान्ति तावन्मात्रेण विज्ञातास्तदा
शयैव दूतरदुःखान्यपिसहमानाः जीवन्तीत्यर्थः ३ एषलाः स्वस्वयोग्यविनभोगेच्छाः सन्तीति शेषः किंत
वयेन भोगेष्वल्पास्ताः प्रत्यविद्याप्रसूतेषां नमोहकामादिदोषसत्वात्र्हि बराभावस्तव हीप्राप्यायवसंमानि

भगवल्लीलाकल्पवल्लिः ३१

श्री-
का सि-
५ टी-
२३१

भोगेषु बद्धास्थाः इति कंजो लापने इति वेदपुल्लाधिकलिंमादिमाशायेन तद्यथेति शिरहस्तो ऽपारीत्तेनीवःपत्ता साधिकानि वीन्द्रियाणामिः सभोगाय प्रयतते यथा बालानां केशानां विलैर्गाभागेः सेमिन्द्रेशः कृमिकीटमश कामकुणादयोपि तथेवानुशिक्षिताः प्रयतते यथाल्पकायोपि दंसाकाशेप्रयतेत ४ एवमाःपाइकाःपाकाश पत्तिलःसाध्यं सेवेप्रयत्नं विचिन्तितिति ६ पिपीलिकादीनां कालो मर्जनेन प्रयत्नवान्सूत्स्वदर्शनादिपितेषो भोग व्यवाहलयमनुभी यतस्याश्येनाह पिपीलिकायारतिशासावासपराभ्यो तत्संपादन प्रयत्नाःतदंतेत्राम्यवेधु

यथाविगाहप्रयतनेबालविल्पमतथेवादे बालशुद्धाल्पकायेपिपुण्यमाहेकृतितेभिने ५ नायेनेवत्रि येनेवनिसर्गा वेशस्वमः प्रत्येकविषयालेषां सास्थान भवति इति ६ पिपीलिकायाचेनाभिःशासावा सानसंधुभिः समदिनसकल्योपिनपर्याशःतत्नायथा ७ त्रसरेणुप्रमाणमात्रकृत्याणलिमिनामकः गतेषु गतातस्यमहद्भक्तेतसपते ८ प्रयं सोहमिदंनमस्याकलिपतकल्पने आवाधात्ताष्कारे तथोवोत्तेषोत्तमेः ५ देशकालक्रियादव्यप्रयातनरीक्षते सीयतेत्राणकीटानामसाकमिवजीवि ते १० पारयाःकिंविषंकिंदावनिद्राःतल्लयलाः कृमिकीटादयःकार्येनस्वस्तसबोधिनः ११ पारी स्त्राणएवेषांमत्स्वंसमयतिरःस्वकृत प्रमाणकमिवतेषांनजीवितंनमसतायते १२ ॥

देवेबजहुंबयोप्रयत्नतःस्वस्विवसंकल्पोपिदीर्घःकालस्तासंकाणं नीनादिप्रयत्नेवेलावप्रयर्थाभेनालमि सर्थः ७ तिमिनामकहरसपतारतममःकृमिरिसि ८ देशेतत्त्रोबशुवाहंममतात्त्वदाणधामसद्वृह्मलाकमेसवस्म नइत्याह प्रयमिनिदं त्रेधो ऽसोगुणातिशये सफार्मंकहतरस्यायोमंत्रतथोबृहजमेरपि ६ विषयास्यथाभार्यमस्तुःतयो पिकीटानामस्माकं चसमानइत्याह देशेति ९ किंविष्टविहः शेषुमाणकृतःकार्यस्तसोवितविषयभोगसबंधु पोनामप्रस्तानपेक्षइतिसमबोधितः ११ एवंकृमिकीटस्यामंजलिशरीरस्वालेस्तंस्थितनामसाकमिवशरीर

श्रमन्देशेपणात्स्पमादधनरत्वादिकेतेकथं पपत्तिरिदम् ननु इति समोग्यं पदार्थेनालेऽदासीनतया सेव्यथ
द्रष्टापरूपतीर्थः १२ पदार्थानोऽस्मन्यदिवृद्धिहेतनागुणाकिर्योपभोगादिविकियमाण १३ विक्षीनमनसा
मंधयत्नमाऽपपाद्धनिद्रस्यादितिपणामेकिवलीवर्देदोनावह्दयोहृदयान्मनमः सकाशादेन्नलद्रः स्वा
भोपरिकृपानेनामनःनामिकापदेशानुनायनस्मनागुलेःबहिःकार्ये नेपस्य भवनःपराधीनमयाकष्यमा
णाश्रपिद्रःस्वेपरिस्हतेर्निर्वेदयातेवनकृतंलितयादीयोनेविक्षीनः पामराश्पीतितयोः सम्पमितियर्थः १४

मनोहीयत्तेर्ग्राह्यविक्षीनःपरिणमति पदार्थानन्त्येपकल्पितनाद्रस्वाग्रमादयः १३ यस्माकमिव
सेसारस्तिरश्रमत्स्वद्रःस्वद्र पदार्थप्रविभागमकेवलेतेविवर्तिता १४ हृदयान्मवद्रःस्वाभोगात्
तोऽसन्नागुलेः पृथक्पदार्थानिविक्षीतापामराश्पि १५ समानेभ्याद्रस्याकेवेदनेस्पष्टसमके
हृदगुल्याकरणीनामाद्रश्रमवेदने १६ यद्रनसाकमित्यपो कमःसेसारयातिना पदार्थवेदनेनाद
किरणोर्भिमथमे १७ कद्रूपमात्रेसम्पलेस्वात्सद्रस्कोटयोः समेविकल्पविन्नकेविकल्पस्त्वन
तिकमः १८ रागद्वेषभयादीनामेषुनासंस्वात्मले निरंशान्मममत्वादिलेदकश्चिन्नविद्यते १९

इत्यादीनोस्वद्रःस्वानुभवप्रकारमप्यसदनुभवाग्रकल्पेनोपपारपतिस्यानामिति यहस्वबोसकमयत्व
कृतमनसीनिद्रापस्वपानमो यस्मकृत्वृद्धनयतीनामममकृत्वादिर्भिर्वाधमानानामृपस्वानिद्राणांपारकृद्रः
मद्रः स्वेदनेनादविमर्थः यकेयहृदयाकमार्पवकृत्पिकीयादिदयानेद्रःस्वानिस्पर्यानन्तृषे १८ निस्पृ
पदार्थप्रविभागेनविवर्तितवेदनयदस्केनदपिप्रपासेनानुभवमानोदयतियादितिद्रतिदृशाभेदपल्मायनेन
पानादिनातिस्वर्धाङ्गपकेदकन्नमवानकाकमलभायेहृन्नादिकममंसारेपतनश्चीलानोप्रसमकृत्पादृश्म
वेतोभयाकिपदार्थवेदनेनादकादिसमर्पादित्तिरश्रप्रपिमद्यर्थः १७ विकल्पविद्रितिलेपानमवेकेवेन
कद्रूपमात्रेसामान्यरूपेसमत्वपानेस्यानन्न कद्रूपनिद्राभमुनादिस्पनेश्चवर्तस्कटकीटयावमोमपलमनः१

श्री
वा.टि.
उ.टी.
१३२

पदार्थं संकल्पमात्र-प्रातिभासिकसत्ताकस्य भूतार्था प्रतीतपदार्थाः भविष्यद्रूपा निभाविकल्पफलादिपूर्वार्थ
एतेष्वेवोपनः सनेपदार्थान्विशेषणशेषतानेव भुनं मलः प्रतिसर्गः गोमायुः स्त्रजाल. गजादिश्वपचान्तेषु
सर्वदोषान्यपि समेनस्यामिमर्षाः २० पर्वतादयस्तदिहैकस्यानुभवेत्तितदा निद्रति निद्राश्रवणालसमिथ्या
वोहरतां पोपावत्रुद्धविनयास्ससज्ञा तामवसया पापायास्ये तु भवेन स्थितात्मनेदिग्रकमेकेदपस्तालतप्रवेता
स्तनवरितेऽतिविराजकाशमनुभवनः सदासमयोपस्थितात्सर्वाः २१ इत्यवनहृत्ता निजीवतस्थानगत्कलना

मनेपदार्थत्रतार्थभविष्यद्रूपस्त्वेवोपनः शेषत्वश्वादिमोगायुसगमादीवोतस्यपि:समं २० निद्रामयालोह
दालोहत्वसज्ञामनुत्वादयः स्थितामनुभवेनोऽवेविराजकाशमनस्थिते २१ सापीननिद्राहदाकाःस्वसज्ञा
स्थान्यथाहुयः नेगमाकिविराजकाशतान्यपिकिविकल्पवत्र २२ सर्वेद्विजाशेलादिसज्ञानिद्रावश्रुत
तो देशोपलेभग्नकमात्वमेवैकमतोतया २३ परितानेनपायस्वपरितानमेपुने नतेनाहतनेक
स्थितामतीनवभविष्यति २४ यथास्थितेनस्वरत्वेनमेवस्थिताम्ने ग्रन्थायेनमविकिद्रिनिद्रेवस
निद्रके २५ एवंमनोयोविवासीत्वथैवकेसमस्थिते भविष्यत्प्रभावेनैकालमेवेनथैवच २६ ने
वाम्मजानपरतानसयावस्ससत्रुत्मला नामोननातानिमानतेकिंविन्नेरोपपद्यते २७ ग्रं

सेषां प्रापीननिद्रवत्तापिसशादितीवनातिदृश्यानेषांस्वस्थान् तेगमनातिशपिनतत्तस्कानेषो विराज
काशमात्रमात्कितकनियतालतेगमनातिदृश्यमानवदवित्रं वहुरतारष्ठिविरुद्धजगत्स्तांगणपयतेत्समतरया
पूर्वेतादत् प्रापीनेतियानिनेगमानित्रीवनातनितापिसम्यक्मिनाणुश्चत्तोमोरत्वयवस्थानविराजकाशमेवमा
नत्वेवोविकल्पवनस्येश्रदेविकासेनगोगरसर्वविकासेनभगमानेकिंविनाहृत्वरदृष्टानुवेधास्थिराजका
शमेवेतिप्रकमित्यर्थः २२ नतुयावेलादिसज्ञायावत्रहतोनिद्रामन्द्रेतोपलेभग्नकमात्रमेवश्रुतस्त्वेतान

नदेकं यत्तानोपहितचिन्मात्रमेव २२॥
ग्रं.

प्रागप्यसत्त्वं प्रागसत्परिणामे संपृक्तं तावदेव तत्परिणतं तन्न तं नाशं नाप्यभिनस्तीसत्त्वं सत्त्वमपि भविष्य
तीति तद्विकारोऽप्यनुत्पन्न इत्यर्थः २४ एवमव्यवहितानां जगदावनिनामसत्त्वे विशेषमितिरपरिपतिषपाप्य
वमिति प्रागसत्पासन्निरूढं निरूपवस्तामन्येव वस्तुविशेषकल्पपरिणमर्थः २५ परमार्थेनत्त्वसदेवैकरूपमि

परिणते गतावदपरिणामसंपृक्ते न तं नाशं तु वैवास्ति नासीन्न च भविष्यति २६ यथास्थितं सदेवेदं मौनमेव
स्थितानं सत्तावानमविच्छिन्नमनिर्देश्यमनिरूढं २७ सर्वसत्त्वो यथोवासीत्तथैवैकं समस्थितं भविष्यति यथा
न यथास्थितमेवास्ते यथास्थितमहास्थितः सावात्सदेवपाकाशो वंगनेनेहास्ति किंचन २८ परमा
काशनाशमाकाशसमनगरेश्वर विद्यते किल तत्त्वानं विद्योमाकाशमिवामयं २९ सपरिणतमिदं वेका
नवसंभ्रमकारिणी परिणाममिदं यावद्दियाधिसापिनकाचिन ३० परिणतेन गतत्वमेयावत्तावन्नकि
चन यस्तदेवप्रतिविंबस्तोऽवं पास्तनेनकः ३१ समकालपरिणामेन गतस्वमसात्वतो किंचन
देवत्वेकाशाप्रवोधमेव किंचन ३२ यत्र किं विरुद्धोधानिनाशोधोमितत्त्वं कचित यस्तपदनमस्त
कालेऽस्त्येवयसावेषा ३३ विद्यते वर्तमानं तं भविष्यद्वतनं तथा वोधावोधश्रुतोमसपेवत्तपाते
किलास्तिले ३४ यथोक्तिगोनिरूढनेनकाविद्यावस्तितिः नयास्तेन निरूतेरेवनास्तित्विते स्थि
तिः ३५ निराभासाकाशवादेदरूपमयजायते संविदं वनतोरेखनाहं किं नाममन्यते ३६

परमार्थेनत्तसदेवैकरूपमितस्मात् सर्वमिति प्रपूतावर्तमानकालेनथोवास्ति प्रनेतकालमप्रेवन चोव भविष्य
तीत्यन्वयः ३८ समयच प्रान्तत्वात्पयोपिविग्रोष्वः वावदपीभावाभसीतिकिंपुनरस्योत्पाद नेवेति ३१ १८ २४
साशपरिणतमिदंपरिणामभितिदेतोः नविद्यते ३० एवनगतत्त्वसंगतिकिंकिमर्थोपरः श्रमिमेशुः ३१
श्रमोऽश्रमो संभाव्यन इतिशेषः ३२ प्रवोधकालेऽप्रसदपिपवोधकालेसदसत्तस्मात् यदि निश्चितं स्यादत

तर्हि कालत्रयमलानेवकिंसर्गोनेत्याह विद्यतेइति २७ तथावमिथ्याभूतदेहादौमिथ्याभूतैःपाञ्चभौ
श्री॰ तैरेपिनतत्सभावाधिष्ठानात्मनादितिदित्याह यथेति २८ आकाशभूतायांविज्ञाविव देहइतिभातिसं
रा॰ नि॰ विदेवसंविदवरूपत्वात्पाते तथाचपर्वांतिसविद्रूपेदेहेनष्टेकिंनामनश्यति २९ ३० सर्वंसर्वात्मवेतर
उ॰ टी॰ स्मानादिप्रकाशरूपस्यस्वप्रसयस्वयंस्थितादिरानीतस्याप्रसत्तरूपायामेवसत्ताइवकलनासृष्टिः
२३२

प्रबुद्धस्यैवविद्वानः स्वभोजनगदितिस्थिते दृश्यादिरहितंयस्मात्स्मात्स्वमात्मकंजगत् ३१
सर्गादौसर्वविस्त्रमानानादृश्यादिविस्तृपीः स्वमार्थसत्यताभ्रांतिःकल्पनामात्ररूपिणी ३२
सर्वात्मत्वेनरस्मास्मात्स्वमस्यावयवस्थितौ तस्यैवासत्यरूपायांदृश्यादिकलनाकृताः ३३
साचभ्रांतिस्तथारूढाप्रयासस्यैवसत्यतो परमामागतातत्रसत्यसत्यैवनिर्मलं ३४ वस्तु
तस्तुयथाभूतेविद्रुमकाननेस्थिते नचतत्संस्थितंकिंचितस्मात्सर्गःकिमात्मकः ३५

कृताः ३३ तत्परमार्थसमेतप्रयोतेनिर्मलेतन्नाशकलंघमित्यर्थः ३४ असत्यरूपायामेवकल
नाकृतेतिइवकारेणोपमितान्नेनभ्रांतिकल्पनायोसत्यार्थकल्पनायोसत्यार्थकल्पनास्पष्टयोदर्शितेनतु ॐ॰
समुत्पाकसत्यार्थप्रतरत्रभवेत्साप्रांतेवत्सतेरिपुनत्येनासत्येसर्वात्मकासत्त्वत्तनइतितत्सत्यरूपदृश्या
दिकिंचित्प्रागपिनचसंस्थितंएवंतरत्रभवस्यात्यन्ताप्रसिद्धेःसर्गोअसत्तोदिवसतोवाकिमात्मकः ३५

तर्हि घटस्य घटत्वेनापसिद्धत्वमायातः सादृश्यस्य किं प्रतिबोधकमिति चेत्तत्प्रकाशमानस्वरूपपरिज्ञानमे
वेत्याह एवमात्मेतिपदार्थश्रुतविद्भ्यामात्मगोचरमपरिज्ञानं ज्ञानमेव नगतिसमताप्रतिबोधकं अत
एव तस्य परिज्ञानमेवात्मानश्वरूपकत्वात्स्वानगम्यस्वानाभ्यासादिति तेषमेकत्वात्स्वपविचारनमपावृता
मित्यर्थः ४१ सकाशीतानस्यपेविनात्र परिशेषात तत्परिपिष्टं तिमात्रेतिवमेव ४२ वाच्यादिकत्वमि
त्यहिवेषतिविवे प्रविकात विनेकवात्येविवमिति मुकरापेक्षयाविशेषः ४४ कलार्दिशकरदृष्टांते विवदि

एवं मात्रापरिज्ञानमेवात्मप्रतिबोधकं यत्रैवतत्परिज्ञानं कत्वात्प्रविचारतं ४५ परिशेषात्मदृष्टा
दिकिंविभिन्नं भवतिसकविन योद्वयात्मत्वात्स्वपेविमलेशिवमेवनत ४२ मुकरेतेर्यथा विवादिं वे
भातिनगतथा विश्वात्मनिसततेभातमविवादेवविविते ४४ मुकरेतेर्यथाविवेनदृष्टमपिकिंचि
न तथाविश्वात्मनिविवेनदृष्टमपिकिंचन ४४ नभ्यतेप्रविचारेतापस्मकारलकस्थिते तस्य
मुख्यतभामात्रमश्रुतेसकथंभवेत ४६ भवद्भुमात्मकमपिकिंविदर्थक्रियाकरं स्वप्नागनापि
रूतेसस्यामर्थक्रियांत्तुलां ४७ यत्रज्ञानेनसाविज्ञायपरमेनचिदेवं इतिकालेकविषयीःकालं

नैशासमान्मुकरेइति ४९ विकारेणाप्रमाणीयविचारेणासकारणकंसप्रमाणकंतदेवमन परमार्थ
समं योऽसेतानभामात्रेकान्तत्रयेमुत्रते ४६ प्रसतोन्कथंमवदारार्थक्रियादमेजगत्त्रात्स्यं भवेदि
तिसर्योसाधिकसत्त्वोकोतरमथानविमलेनलतात्प्रार्थक्रियो ४७ ४८ ॥

दृश्यमानद्रष्टृत्रयरूपप्रकाशात्मकविज्ञानदृष्टिनदर्शनः चिन्मात्रभूतमयदेहपरमेव मत्वा पुनर्देहं तस्य भावनं तत्र दृश्यमानोऽनात्मेति यावत् तथापि किं महाकाल इति: नि॰ ईश्वर इति तस्य पञ्चदशविद्यात्मनो नाशो मानसिकमात्मस्पर्शनं तु अथ तत्र मत्वा पुनर्भवनं नास्ति विमर्शोऽस्ति वेदितव्यमेवं तथापि सर्वं प्रपञ्चजातं तिरोहितं तस्मादिदं ऐश्वर्यं किं विश्वरूपं दृश्यमानवत्सर्वमयं ४४ तत्त्वं मनसि कल्पमात्रं तन्मनोऽस्य स्वप्नाकृति तिरोभूतं सर्वथा नाशो नास्तीत्यर्थः शुद्धस्थितिमानवरी सलिलेन तस्मादिमिति मत्स्यभावमत्र भवति स एव तस्य।

मत्वा पुनर्भवनमस्ति किमेतन्नष्टं मत्वा नैव कृतमस्ति तथापि पूर्वोक्तिः विज्ञानदृष्टिरूपात्मा स्वात्मचेतसि सैव तत्र किञ्चिदपि पञ्चप्रकारबुद्धेः ४९ शुद्धस्पदार्थमिदं तत्र तत एव ज्ञानमसौ नरत्व यं किल तत्त्वतः मत्स्यादिर्योमनानदीसलिलमेव नानाविधविपन्नवीचिविवर्तनानि ५० सर्वं दृश्यमहमिति सर्वमादिसर्वात्मकेन पतितविरुद्धमेकमेव शाखापत्रादिरूपफले करोमि संकल्पबलात् बोधमात्रसारः ५१ ॥ इति॰ वा॰ निर्वा॰ रामो॰ परमार्थनिरूपणं नाम सर्गः ५९॥

वपलवीचिविवर्तनानि नानाविधमनदीजातिशय॰ करूपिरिमर्थः ५० तत्त्वविन्दुरूपाकाशं सर्वं दिव विश्वं सर्वप्रविलयमादिनगन्नं तिसर्वात्मकं भ्रमात् एकमेव तत्पतिस्फुरतिस्वप्नावत् तन्मात्रसार शाखैव पत्रादिरूपत्वात् तद्वदहं शाखापत्रफलानि करोमि करोमि संकल्पबलात् मनोराज्यस्फुरति तद्वदित्यर्थः ५१ इति॰ वा॰ उ॰ नि॰ तत्त्वनिरूपणं सर्गः ५९ (इहानन्तव्याख्यादिमते तत्त्वनिरूपणं नामाभेदेऽपि यथालक्षणं तु न्यायेन वृत्तिर्व्याख्याने) ॥

देशान्तरं वा यः किं मन्तेति किं यो तोमनेतेषि य प्राजन्ते नृतार स्वामथाशुक्तिविदो जाते ॥८
प्रोक्ता वाद्युक्तिसमान्तलीनेकमेसमावासिद्धमेवरपुरं विषवतीर्थिरामिति यद्यावत्कांक्षितोपुरुषस्तेवषि
तेनतेषांस्तेस्तामवाद विषयसर्वालिकपदस्वनिपदस्थलेकयंपूर्वकेनेषांकर्षेवासुरुषार्थसिद्धः स्वादित्यतनि
ताप्रमानेनमः प्रत्यक्षतिषुक्तिमिति शुपेन्द्रस्यामातः सनत्कुमारः मनोरमात्प्रयुनाननः इत्प्रसिद्धाते १ प्रयोज
प्रश्नस्तेः मनावनीवतः सस्थमप्तुः प्रमसःपरोकामत्स्पदर्शनादिस्तवामिपमस्वलक्ष्यत्वमीयते मवान्तमा

श्रीरामचंद्र उवाच युक्तिः स्यात्कीदृशी ब्रह्मन्संसारेऽस्मिन्नृपेश्वराः तेषांवेषामपंपदः श्रुय
मानुष्यामानतः १ यावज्जीवेत्सुखं जीवेन्नास्ति मृत्योरगोचरः भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागम
नं कुतः १ वसिष्ठ उवाच यं यं निश्चयमादत्ते संवित्तं तं वेत्ति न तथैवानुभवति प्रमत्तमिति
सर्वतः २ ॥

तेषां बार्हस्पत्यानां प्रमाणं प्रत्यक्षमात्रमिति क्रमप्रमाणानभ्युपगमादिति भावः प्रत्यक्षादेस्ताशएवमस्मत्स्वया
पिपुनर्मीमांसाभ्युपगमात्स एव सर्वेऽदः स्वनिष्ठं विमलदर्शनोमोक्षएवेनिस्पष्टतीयएवनेयामिमावाधेनाद
भस्मीभूतस्येति प्रांतस्यासर्वेऽदः स्वोपष्टम्भं शास्त्र प्रयषुधापत्तसेषामितिप्रदेशात्मयः १ संविदः स्वनि
प्रयात्रसाक्षिस्वितर्कात्तु भवति प्रमएवेदंहान्मभावेषु पदान्तिमतमोद्धयीमापश्वनरुसिद्धं स्वलमयोपिनप्प
कमनेयं यमितिइतिइदं सर्वगंसर्वज्ञानीनेत्यप्रयदेहात्रनुभवसिद्ध २ ॥

श्री॰
रा॰ नि॰
टी॰
३३५

ननस्तस्यापरजननकल्पितदेहादिवत्तेदानविद्वदनुभवादिमिद्धमेकं वनविद्योमेवतद्भातिरिक्तस्याभे
नमसमभवादित्यर्थः ४ मन्यमानसभवमदेवमोमदमग्रमासीदित्यादिश्रुत्युक्तमनुसंहीतोपश्लिमाह सर्वा
दिविति ५ नुनुग्रहरूपोमहाप्रलयपवनाभ्युपगमलेवीनोहृगादिपदंपुष्पादिनेनदर्शयित्वाहिर्भू
नानोपवाहानादित्वाजकदाचिदन्नीदर्शनंजगदितिकर्मजन्नानामीमांसकारीनापदेशयतिसमलति

यथात्वंसर्वगतंपूर्णत्वेनव्याविद्योमसर्वगं तदेवैकामपरोहेतमव्ययोस्यातिसंभवात् ४
सर्गादोतदन्तेस्योर्थोमहाप्रलयदर्शिति प्रकारान्तात्वाभास्येवयुहेस्वेदमतस्तते ५
ममस्तवेदप्रशस्तार्थीयमहाप्रलयादिव नेत्वानितमराग्रहानिःप्राशस्तानोमताइ
व ६ ॥

सर्वैवदासमुद्रमासनेतितमेतेवेदानुवचनेनब्राह्मणाविविदिषन्तीत्यादिश्रुतेः समस्तवेदप्रशस्तार्थमादि
परातीवानोग्रहस्य प्रशस्तिनलतानीमोदंततमाधनानिवधेनद्योति नमोस्तमस्तवपायोतत्परायपेनकर्मपा
नस्याप्यप्रमाणत्वाकारणानिःप्राशस्त्रः नः प्रसमाकेतत्वविरोदप्रसमताइवनतमोपदेशकपायोमप
इत्यर्थः ६ ॥ श्री॰

येभ्योधर्म्मद्वेषेद्विषाद्यैर्मासर्वं यद्यत्तस्य शुनिर्योऽरुप्रमाणतमित्वत्वमनोभासर्वं प्रमाणावित्स्देनसर्वं लिनिरेव
हेनिरुपीनेनमात्रमवमलेप्यतीम्रशर्णकामेस्थितेन्तनकम्पेसेः महोपितोपदेपाकथाकमइतिनिताम्स
मेवापरेप्राकथाप्रलापइत्यर्थः ७ प्रासनिकसमाप्यप्रसन्नतमनअमयभेनिमेपति तथावचवर्णकाभिमनद
ह्यात्मभावेपिताद्वषाहप्रतिश्रयूनाकसेविद्रस्यएवान्तयद्यानिरेकाभ्यादेननेरहात्मभिवानहितिभावः
८ यतएवानुरेकरम [redacted] पाञ्जनद्रःखमयत्वासर्वोनुभवप्रसिद्धस्तादत्वोपादित
मेतितिमेवोपने ९ एवंदुः [redacted] पिननः निर्तिश्यानंदविद्योमकवचनमात्रमेवेतिभावकत्ववाहन्तद्रा

सर्वेषामविरुद्धेनसर्वं ब्रह्मेरमितराने स्थितेसात्मभवेयोऽरुपेपांतेनेकमाक्रमः ७ निमामितंनतोदेति
यात्दशीमेविरामये भवतेतत्मयेनेवंप्रमादेहोमत्माम्यता ८ याम्पासेनमंविरोत्मानःसहदशीपुरुषेभ
वेत विरुद्धेन्रस्तेयात्मवनीवत्तीतोगतत्मयः ९ नगत्सिद्धोमकवचनमात्रमेवेतिभाव्यते ननुघेवेरनमे
म्रावोयःकस्मात्तोभवेत १० नकानिश्चिनपापंवेतिएकनिश्चयसविरो पुमेमाहार्नितः स्वोत्मिरनात्मि
नम्रमामिव ११ संवित्तस्यात्मसत्तावानिश्चयस्तावदीदृशः म्रावात्ममेतत्वंसिद्धिकेनापह्नयतेकथं १२

वर्षीनेधर्मोत्मिकल्पितदुःखस्वरूपतावहस्तमात्रहकारस्यप्रत्ययमंनीतिरेहात्मवादिनामपिनप्राभावेनेनिस्तार
मिद्धिरित्याशयेनाहजगदिति नत्वाकप्रसिद्धंदुःखात्दिवेरनेकशोम्रोत्माकृदस्यात्मवविरम्कातोनदुःखांर्वा
यःकुमभवेत्तदात्मानिमित्ताद्विमर्थः १० इदंशिनवम्रामात्रःकुतःप्राकएकात्ममनुपपन्नइति म्रूतिमूर्यतादा
रयतिनकानिविदितिप्रथ्यवेतिशम्नवेतिलिपंतीतियावत ११ म्रसद्दहनिश्चयात्मसर्पभ्रोभवेनविरः प
मात्मविनुह्योः समत्वेवानापद्यन्तेनेदहात्मभासाद्यमवे म्रायाभावात्द्वसमादाकारदेनोद्वितीयाभावानि
म्रुत्येनाह संविदितिमेवेदंनसंवित्तस्यात्प्रमामवेषयेत्यासात्तविन समाम्राज्ञापितावेनमयनिःप्रमाभावोक्तिः

ईदृशः एतादृशस्वरूपस्य सर्वत्र भवेदेतन्नैवेत्याह इत्यर्थः कथमयमुक्तपदेनेन संभवविरुद्धमवलेभ्यो भवेत्प्रोक्तं शाकदृशार्थः ९ यत एवमतो वाद्यभिप्रेततत्तद्देवकल्पनासमर्थासंविदेवात्मेति सर्ववादिनां बोधमिलाह तार्थभक्तेश्च क्वाप्याचार्याद्यनादरदेहेइत्यादि संविदेहश्च तदात्माभिमतः पुरुषः सम्यगभिमतः तीर्थान्तरीयकाश्रयाभिमतावापि भोक्ता ग्रन्थः संविदेव परमशेभोक्तारूपतेऽपि तु सर्वसिद्धान्तादिनां कल्पनापदेदेहादिसंविदेव १३ सा तेनोत्तमस्वकल्पनामात्रेण नष्टत्वादिकारणमपेक्षतेत्यर्थः १४ प्रमाणप्रमाता तत्र संवेदनार्थक्रिया समर्थं ९ संविदेवमतैवाद्यभिमतात्मादिभावेनावस्थानेनास्याः परमार्थसत्यत्वात्कल्पितानामानात्म

नेदेहः पुरुषोवापितीर्थान्तरैरुपलभ्यते संवित्सर्वमिदं मानमुपायेन जितरागरत १३ सासत्याप्य वासस्यानधारेहानभ्यस्यते सातेभेद्यथास्मेपात्मेव तन्नेदिति १४ संवित्सस्यानसत्यावाताव न्वात्रः स्तनः प्रमाता स्यद्याभिज्ञोपाद्रन्तत्त्वमस्मिति निश्चयः ९ प्रमाणप्रसर्वस्यामत्ते नैवप्रसिद्धानि सर्वसिद्धान्तसिद्धान्तएवएकेतिमतिः ९६ नसाम्बोधनायाम्लेयथासंविन्मेव सा भवस्यकल्पनाकारणतयैवफलभागिनी १७ ॥

इत्यभिमतार्थक्रियासमर्थत्वात्तु सर्वस्यास्या मात्मप्रयुक्तं प्रतिष्ठितमित्याह प्रमाणमिति तथा तत्संविदेहात्मासदसिद्धान्तः सर्ववादिना मुपनीयमानस्य फलार्थत्वादासर्वसिद्धान्तगतो मतिः सिद्धान्तइत्याह सर्वेति ९६ नहि किंसंविदेवन सदाद्यभिमतदेहाद्याकारेणतत्तन्निश्चयानुरूपेणपरिणमतेनेत्याह नस्मादिति यासंविदिहवादिना प्रतिपाद्यात्मस्वरूपतत्तद्देहादिनांसंविदेवपरिणामेनप्रस्फुरत्कालेभवति सैवतत्तद्बोधात्मपरि णामस्वकल्पनाद्देहादिकारणतयैवमोक्षफलभागिनीत्यर्थः १७ ॥

अत एव प्राग्देशकालाद्यैः स्नानदानादिक्रियाभिः रसायनमंत्रौषधादिद्रव्यैः कर्मशास्त्रबोधितैः सर्वोपभु-
ञ्जाते धर्माधर्मैस्तु संस्कारोपलक्षितः प्रकृत्याविद्यापसंवित्साक्षात्कृत्यविदपि न विनश्यति ८ बोधस्याधिकारस्य
विद्यायाः पुनराविर्भावस्तत्र शंकाः बीजाभावान्निर्मोदशमसंगात्तेन्यादः प्रादुर्भवतीति आसंतिकबोधेन
सा लापुनः प्रसक्तायां शंकायामाह विद्याभूयः सा तदाविर्भवति चेत्तद्वदि संविदो नीरूपदुःखं कदा केन वाना
मोपशाम्यति न द्यविनकेन विरूपी नार्थः ९ प्रयागात्मरूपसंविदेव तत्त्वतो तात्कार्यसंपद्धरतीति

देशकालक्रियाद्रव्यवेदशास्त्रोपगाधर्मैः प्रबोधस्तत्र यासंविल्लक्ष्या वित्सा न नश्यति ८ आवि-
र्भवति सा भूयः सा लाप्रकाशालेन चेत् तत्केन संविदो दुःखं कदा नामोपशाम्यति ९ सविदेव
नात्जीवः ससाध्यात्मभावनः तयास्तदीवाद्दुःखीवाममेदिव्यनिश्चयः १०

एवमुक्तप्राणानां प्राणनात्मभावेन तत्पदार्थमेव साक्षाद्देहोऽहं प्रत्ययादसंविदिति अवशिष्यते पारिशेष्यात्संस्य-
ते ९ अतः शुद्धात्मैवावशिष्यते तत्रात्मपदमिति पृथक्साक्षोद्दोः स्वभावतस्त्वस्य प्रकाशरूपतया एव तत्स्वात्म
संवित्साधुत्वासीनिरुद्धात्मस्वतन्त्रात्मन आत्मकल्पेन प्रवेदनेनैव ग्रहपंचोलभ्यनेत्तत्र संवित्स्वयलोपप्रसादि
कस्यापि सैव परिशेषादित्यर्थः ११ ॥

श्री
वा नि.
उ. टी.
३३२

तदा विस्मृतीदृशं जगदिति भ्रमप्रशमो येन महाप्रलयादिने कल्पितेति निःशाखः सन्त इवेति येन यानिर्दिताभा-
न्तता तत्र सति दृढनिश्चयवता तत्त्वज्ञानवता पादोयुक्तिः स्मृतिनवेति संदिहानो रामः पृच्छति दिव्यमिति
अस्याः संसृतेः प्राक्प्रागुत्पत्तितनवदिव्यमपस्ताद्दपादि शिव अतएव नास्ति एवं जगतः त्रयं नाशे

सविशेषमस्ति न स्ताशोऽपरं भवभेदने । नास्ति चेत्तत्कथं लाभः कर्मायामेवावशिष्यते ॥ २१ ॥ य
न्नैवं संविनष्टा वेदनेनैव लभ्यते । अपर्येस्मभावत्वप्रातनीतीप्सितमेव निद्रया ॥ २२ ॥ श्रीराम उवाच ।
दिव्यभस्ताश्मतोऽस्याभावी नाऽपि जगत्त्रयम् । अस्तीति भावितं येन सम्यक्शाभावबुद्धिना ॥ २३ ॥
विज्ञानघनमेवेदमिति तन्नमपश्यता । पश्यताऽथ यथाद्दृष्टं सर्वं तन्मयमपश्यता ॥ २४ ॥

पिनास्तीति येन संत्यक्तप्रागभावाद्यभावत्रयबुद्धिना पुंसा भावितं २३ पुनः कीदृशेन तेन पुंसा वि ३१.
ज्ञानं सर्वं विज्ञानघनमेवेति परमार्थतत्त्वमपश्यतेति पूर्वेणान्वयः
यथाद्दृष्टं जगदेव सम्यगिति पश्यता २४ ॥

१४ सर्वं प्राग्युक्ते निःशास्त्रानो ब्रह्मत्वं तैनैकत्वाक्रमइत्येवोत्तरं अथवाऽर्वैर्पूर्वकालिनं प्रतियदुक्तं येयं निश्चयमात्रेन संविदं नरः वेदितिमिथ्यापूर्वतान्तदेवोचितं तथावदेवतमत्तवविद्धलात्तदपानिश्चयाप्रसिद्धेःसे पिमंदचैतस्वस्थात्स्वर्वं निश्चयमानद्वित्वं नास्त्यादनेन विदत्वहेतुकरस्याभवभवनारपिनेपाकाइतिभाव

तस्मात्कीदृशीयत्तान्युक्तिर्यविनाशाने इति मे संशयं छिन्धि
भूयोबोधाभिवृद्धये १९ वसिष्ठ उवाच ब्रह्मैकता वेदविन्सर्वमेवं
तथोत्तरं द्वितीयमुत्तरं स्याद्यं वस्तुमात्रमिदं शृणु २०

२० स्वपुरुषोत्तमर्धेष्टत्वभावः तत्त्कन्निश्चयवान् यः प्रमात्यापाप्तोक्तं सर्किदेहातिरिक्तचेतनात्मदर्शी उत नित्यातिवाहिकदेहात्मदर्शी उत स्थूलदेहात्मदर्शी उत पुरुसंविदात्मदर्शी उत तत्त्वनाशुद्धसंविदात्मदर्शी संविदपलापी नैयायकल्पेनाप्यदान्दमतावदिति सर्पादिवेनता रूपादिसंविरोमीयनेयद्वनश्चेननामात्र

विराभासरूपमवतीत्यभ्युपगच्छतितर्हितुभ्यमेव चक्रमात्रेणात्मतत्त्वमित्यर्थः १७ तन्नूनमत्राह
श्री॰ सचेति स्यर्थो ग्रंथपदितः यस्मात्सर्वोहायाकारोपाधिनाशेनपरमात्मनासहपूज्यते एकीभवतिद्वि
वा॰ति॰ तीयेनाह यद्योतिविनाशिन्यत्रमयेदेहे आत्मनातुल्डोसर्वतोविनाशाशंकयाडःखे यद्विनाशिन्या
३ टी॰ त्मनानिश्चयेनतदेहाकारत्वदर्शनमात्रापराधेनदुःखप्रसक्तिरितिक्रमात् सोपिवोध्यमानस्तत्प्र
१७४
रक्त

ईश्वभावस्त्वयाप्रोक्तोयं यमान्मुख्योत्तम सतावचेतनामात्रंभ
वतीत्यनुभूयते १७ सचाकारविनाशेनपूज्यतेनात्रसंशयः य
थाविनाशोदेहस्यत्रमदुःखस्याडकंक्रमः १८ भवेद्भावविभाग
त्वाविनाशस्त्वविचारिताः प्रपञ्चतस्यभवतिकिलेतिनत्वनिश्च
यः १९ ॥

तिपत्त्यातइतिभावः तत्रहिक्रमः प्रसंगः १८ तृतीयेकृत्स्नेनावराह भवेदितिभागविभागोवस्थव
भेदस्तद्दृष्टितस्याज्ञानात्मानस्यात्मत्वदर्शिनानविनाशः सत्त्वपिनविचारितः प्रपञ्चस्यावयवस्यावि श्रीं॰
नाशोभवतिकिलेतिप्रतिज्ञापनेनस्थापितदतिविक्ताल्पनिश्चयः सिद्धान्तीत्यर्थः १९ ॥

वतर्थकल्पेत्याह स्वतइतिसगुहसंविदात्मदर्शी जीवन्मुक्तः सर्वत्रसत्रसर्वदा लीलयाममात्यपूर्वत्रयिमुक्तोविदेहतामात्रेणकैवल्यप्राप्तःसनभयःसंसृतिनोवेत्तिनप्रपूणतीत्यर्थः पंचमकल्पेत्याह तानेतियामेवितनवेतानेननयेनातम्मासंसृतिवीभावाद्दिनापादसंसृतिनेतिप्लुत्यप्रपूर्णसंसरत्येवेत्यर्थः तथावनस्याप्रथिकविजन्मानिज्ञानेदयात्रिलाइइतिभावः २० षष्ठेकल्पेत्याहप्रथमेतिरपादितजः विशेषज्ञानमपूर्णोभवत्येवविरामित्यर्थः २१ तेननशक्तिकथयाश्रेयोदृष्टनञाह यथावेदनमितिप्रामवणदृष्टीकृतनादृश्वेदनमारोणवदेहपानादनंतरेचित्त

स्वतःसंसंविदात्मजातपर्योनोवेत्तिसंसृतिं वानयोनामयाससविज्ञानिहृत्यसंसृतिः २० प्रथवानाति
सविविन्नितिनिष्प्रयकान्यदि ततस्ताष्टवेदननोभवत्येवदृष्टपतदः २१ यथावेदनमर्थेषुविवेदेहतया
स्तेन स्वविदेवपरेप्रेयोदृष्टज्ञानभवादिति २२ प्रसभवत्तेहविदोनिःपूरीसमभवेतिये जडभावाग्रडी
भयइभेदाप्याभवंतिते २३ येवापिसमपुरवन्सर्वपपर्यतिविन्मयाः तेषामिदमिवाश्रेयंजगमालेप्र
वर्तते २४ ॥

नि६ ः५

विशुभिविज्ञातेसनेनहेसतिमावसपुपिकल्पासाम्रतिरेवेनेत्यापिकमोतकल्पानिर्ईरेवेनाम्परंशुद्धइतिनेनदृष्टननिमितिप्रयानेदानभवाश्रेयस्तेनसवेणदृष्टमित्यर्थः २५ येतष्ठन्यनर्थदिनानेरात्मदृष्टनिष्प्रयास्तेषोम्पतानोकागतिस्तमाह त्यभदितिनिःफरीभासता तथावपक्षतिः प्रसर्यानामतेलोकाप्रयेनतमसाहृताः तास्तेप्रेत्याभिगच्छंतियेकेचात्महनोजनाइति २३ येपिविज्ञानकादिकाः तत्तिकविज्ञानमयेसप्रप्रत्यन्नादितिमप्रपंतितेषांमपिसव्यवहारसिद्धिःतत्त्वेत्याह येवापीति विन्मयाःतात्तिकविकारविदात्मभू

येनेगतः स्थैर्यं वादिनो येवत्ताणिकत्ववादिनस्तेषामभयेषामपि स्थवरः एकभोगानत्वव्यवहारसिद्धिमेनाह स्थैर्येति प्रपूर्वमतो जगद्व्यवहारवैविध्यकुड्यैः किं मंतरं भवेत् प्रसक्तेः त्वं ३५ नमविदोज्ञभूम्यादिभूतानां तत्ताणिकत्वात् ताणिकत्वयोर्न ग्रहः नाप्यसत्त्वस्याधिष्ठानत्वमलमात्रसत्ताकत्वेन प्रक्रियतमत्वविचारवमस्ति वा रसत्त्वर्त्त्वनादि त्यायुशेनाह स्थिरं स्थितिमहादीनां महतां भूतानामपि ३६ संविदस्तु नत्ताणिकत्वेनयासामवालत्वा सत्वनापास्य जातस्य तत्त्वामनमपूर्वकालतयासंविद्यास्थिमनरेणनडभयमित्यायोगात्वनडर्त्तिसभावाभावादित्वा

वैशेषत्वे

स्थैर्याःस्थैर्यंतातभूतानां किमपर्वमनोभवेत् भूतस्थैर्येस्तथास्थैर्यंस्तत्वेसमे ३५ स्थिरमत्वस्थिरैवा पिमहदादिमहतामपि विज्ञामज्ञायामानितावदसानमानतं ३६ संविदास्तेविदोसज्ञामिहाव्याप्य विनष्टया स्तिमितायां गीतितंयेवीजाधंनवालत्वेत्वे ३७ येषांविद्यूरीराणि तेवेद्याःपरुपोत्तमाः पूरीरेभ्योविदोयेषांनेरत्वेपुरुषाधमैः ३८ चिदेवोजीवदीजोवपाकाद्येपुरुषमिज्ञत्वयन् इत्येति येगाप्योयाति पर्यमाणद्वस्त्वयं ३९ वेतत्येयेनकर्तान्योवीजोयेनसतंत्वरः तथैवानभवतांतःस्वयमे कविवलाति ४०

३८ संविदेति संविदः कालतोसत्तासत्ताणिकत्वे देशतः प्रमातृत्वाद्विविधाप्यपिनामवाप्यप्रसत्त्वाविनष्टत्वा कत्वाभिमतसंविदाजातंतत्ताणिकत्वस्याप्युपत्वत्तणमेतत्तयेनिर्णीयांगीकृतं तेनत्वद्याविप्रेवात्वेकेमोत्वेरत्वे सभासेनेत्यर्थः ३९ प्रतएवहिकृतत्वविज्ञोविवृतंभावेनतन्नामदेहातनड ३ पूवोत्पत्तिवादिवादिपत्तोप त्वाःवावारभणंत्यायेनविकारान्तत्वेदर्शनेवित्यरिपूषत्वाभानप्रवितोदेहादेर्स्थिडत्यत्रिपाणकावीककण

विद्विलासेन तद्रूपविशेषस्य प्रथमस्पन्दत्वात् तात्पर्यकाभावादेव तत्सम्बन्धेनाहं देहे स्यामिति चिन्तनाद् इति बद्धसमष्टि त्वेन जीवसमष्टिरूपहिरण्यगर्भविदाभासबद्धवनविक्षेपः तथा च समष्ट्या हिरण्यगर्भोऽकस्यचनाजीवा त्मनाऽऽत्मलोकगमनादिना समस्तीति कल्पनयापि साधीयानाह विद्रूपइति प्रकाशाद्यथेमप्रकादयस्तमात्र वत् यथा मणिकमल्लिकादौ प्रथमाणो नवल्लोवबलिर्गर्भमयोपपत्तिनहत ३९ सत्तामात्रं जीवसमष्टित्वापि हिरण्यगर्भचित्तः स्वकल्पनाभिनिवेशात् एवेत्याह चेत्यत इति वा जीवेनेतीयं भावेन्तीया येन हिरण्यगर्भचिदा

यद्यथा चेत्यते येन यज्जीवेनाप्यनेन तत् । चित्ररूपेण प्रतिभं तदाबालमतं ॥४१॥ यथा स्वप्नमनन्तम
मिव्याभोयोमहाम्भसः प्रावर्तन्ते जगच्छिवास्तथाविद्यो ह्नि संसृतेः ॥४२॥ पुरीभवति चिद्व्योम यथा स्व
प्नेऽवश्यति तथाद्यसर्गेऽत्रश्यति तद्वेदेजगतिस्थितं ॥४३॥ सहकारिनिमित्तानि यथास्वप्नेन संति वै
सृष्ट्यादौ निमित्तानि तथैवादौ जगत्स्थितेः ॥४४॥

॥ ४४ [illegible]

भासेन वीजेव भावेन समष्टितां स्पन्दो यातस्तदा स नाम सा तत्कल्पादौ प्रन्थाः बद्धपाभिन्नो व्यष्टिरूपः कोनीसान्तखेत्य ते सन्तत्परस्तदा समूहः सन् तथैव नानाकारं रूपस्थान स्वयमेवानुभवति तथैव दिव्यखानि सेसवति चेत्यर्थः ४१ स्वप्नेव प्रकारेणापि प्राप्त द्रष्टाभिः प्रतिभानं तदेव सिद्धमित्याह यदिति प्रावाले प्राह्नद्रवभूतं तनवत्याहेतमिदं ४२ चेतन एव हि तजीवविनाशासत्ताचैव चिन्तानेऽपि तमनंसरति चेतनेवेविष्यमनंतमित्याह पथेति ४२ तदेवचि द्व्योमैवेदं जगद्रूपास्थित ४३ सहकारिकारणानि नैवसर्गादौ प्रतिभामात्रेण सिद्धत्वादपि समसाम्यमेवेत्याह स

श्री.
रा.वि.
उ.टी.
२४

युगानां नगरावयवभूतगृहाणां वसथाः उत्सेधसमासिकाभेदः यः पूर्वविकासेनयेनवाः कृतास्तास्वसम्पत्तिका
सेनयनोभावात्कस्तोगताः ४५ यत उपभातीतिभेदः ४६ त्रिविधतापोपपापमनाक्रीतलाचेतनाग्रार्थप्रप
नत्वसत्त्वमालोकं तस्यचेतनालोकसम्प्रार्थं उपेमकवने ४७ प्रादोसर्गत्यागोनेप्रलयेवेयोक्तिसर्गा पूर्नात्।
भावे विस्मयेयोक्तिप्रयावर्तमाणत्वात्पवसर्गदर्शनं प्रसिद्धेत ववात्मनोलेवस्थितिः परिच्छिन्नउपेत्तालोका

प्रेगानांसमनगोरेवसयाः विविधाकृताः यास्ताएवजगात्समनगोरेवस्तूतोगताः ४७ चिन्माद्याकृ
पाभेदेमाः प्रसादेकार्यर्जिताः केवाउतेजनान्यात्वेयद्दाभानिखमेवतत ४६ विपंडिकावलदिर्के
पुणीतत्वान्ह्लादकारिणी ततोनिचेतमालोकंतस्येदकंयनजगत ४० प्रियेवाद्यंतवेयोक्तिविस्म
येसर्गदर्शने विडम्बेषुसंवात्मोदेत्यत्वमेलिव ४८ यद्यथाचेतियज्जत्स्ततथेवानुभवत्वले य
स्मात्समत्वंविन्मात्रं किंमिवाजनविद्यते ४९ पुरस्वाकापुविपुदसंविदः सोमामानसाः प्रेसत
एवनिद्गुनिसंतोधिगतनत्वदाः ५० ॥

दयाविधिउपेमानिमेषाचसत्यमेवस्वसमवद्देहत्वमेतिचेतनिनिद्युर्यदृत्यर्थाः ५८ विवेत्त्वमनावलेनसत्
त्वभावत् पतितदानकिंचिदसद्विनिचर्कोपामामित्याह्यदितियन्नकुत्तिप्रसिद्धेसतहस्वयस्मात्देतोः य
द्यथाचेतिसर्गादौतदद्यापितथैवानुभवति तस्मात्समत्वमपिचिन्मात्रत्वं किंनविद्यतेयदमन्यादि

अं
मुँ
रा
३०

चिद्व्यतिरिक्तत्रयमसत्तचिदात्मनामतः ५० तेषामहंपूर्णिकावर्तनलक्षणोऽन्तरनुभावप्रतिनिर्मानमोहादुत्थितयत्र
माया पुरुषप्रतिमाद्रव तत्पद्देलादिप्रवाहवधूनसप्राप्तनिजवेष्टाद्यर्थभाजः पदूपतामन्वेषाकार्यस्यव
हारदृष्टौ तिष्ठन्तीतियोज्यं ५१ इतिचासिद्धतान्ययंप्रकाशे निर्वाणप्रकरणेऽतताद्वेष्ठनन्तमः सर्गः ९०
संविदेकात्म्यममलं सदा सर्वत्रयप्पूतः प्राप्रोप्रोर्भमहेन्नत्यामभूयस्थितिरीर्यते सर्वथादिनामपिचिन्मात्रेमे

तदे

निर्माननमोहानिलसंघाः प्रवाहसंप्राप्तनिजार्थभाजः तिष्ठन्तिकार्यव्यवहारदृष्टौ निराममयप्पंचम
याइवैते ५२ इतिश्रीमहारामायणे मोक्षोपायेषु निर्वाणनाम्नि प्रकरणे नामत्रयस्त्रिंशत्तमः सर्गः ९१
वसिष्ठ उवाच चिन्मात्रमेव पुरुषस्तदेवेष्टममवस्थिते चिन्मात्रव्यतिरेकेण किमन्यदुपपद्य
ते १ तत्रावदातमाकाशं तन्मयेदृश्यदृश्यपणे तावन्मात्रं जगदतोहेयोपादेयनधीः कुतः २

यतत्रमित्यवगमेयथाप्रभयप्रतिष्ठाप्राप्तिस्त्याद्वर्णोपितपीठिकाः स्वयतिचिन्मात्रमेवैत्यादिना इस्यमनेन
नानावादिप्रविकल्पितख्यापितणिकादि त्रयेणाय १ तदेवोपपादयस्तत्फलमाह तेनेतिनचिन्मात्र
तावदातंनिर्मलमाकाशमेवतन्मयेन द्विपर्नभूते २ एमाश्यतत्रमइति वस्युपापैवैनमोनमः ॥

श्री· वा नि· टी· २४९

देयेयादेयाभावेनरागद्वेषप्रसक्तिरितिविज्ञानैकस्कंधवादिनोबौधस्यापिसंमतेकिंनक्षणिकविज्ञान
मसारमित्येवतन्मतमयेहितत्वमित्याह नविद्यतइतिवाह्येस्यात्मस्यात्रह्येस्यतिनापिबुद्धस्यसमानसारि
णोयस्यवादिनःक्षणिकविज्ञानात्परोन्यालोकानइतिलोकोभगमविद्यतेनतस्यप्रतःनिर्विषयत्वादेवरा
गद्वेषौकुतःनप्रसज्येतेएवकिंनविदः प्रत्युक्तिंसारंनित्यपुरुषात्मरूपंयत्तंभावनयाविदः प्राज्ञाननेस

नविद्यतेपरोलोकोवाह्येस्यात्मस्यपंस्यन विदोन्यप्रस्यकिंसारंरागद्वेषावतःकुतः ३ इष्टानिष्ट
दृष्णोरागद्वेषदोषःकिमात्मिकाः संविज्ञोममयेस्यप्रेजगद्व्यभिचारकल्पना ४ इष्टंदेयमपा
देयंवेत्तिसंवित्त्वमात्मनि निर्मलेनिर्मलेभावोवाद्यतदनदृष्णो ५ संविज्ञोममोरागःसेवि
त्वाववत्तगमे भावाभावाश्रयोस्याद्योस्तरंगावनेहाश्रयः ६ ॥

नेक्षतोन्वर्थःसनिष्प्राणोवविमोहनायद्वेष्यतिनापिमृदयमसंप्रत्तिमित्तिमात्मप्रमाणादौ ३ तस्यास्य
सेविदएवविनेरुपा स्वशैनगादित्वमित्निरिहंतेनसनरोनरागद्वेषप्रसक्तिरित्याह इहेति ४ प्रस्तवाह्ये
यायादेयविकल्पप्रासत्तायापिसंविदाकोपोनकश्चिदित्येषउत्पाद्यमेनाह इदमित्तिमदनदृष्णोद
ष्टानिष्टादिदृष्टौ ५ सर्वस्यापिनाक्रिसंविन्नाकैनेनममरत्नाद्योघिसंभावयितेप्राकाउत्पाद्यसेविदिति
गे

५ ष्टि गि· गे·

१ सर्वस्य संविन्ने संवेद्यमन्यदपरिच्छिद्यते स्वरूपाः समेवयन्ता कल्पनात्मस्वरूपस्यैकस्य तयोरेकतासकल्पना
ह्यसंविदडतिस्वयमेव वेद्यते नावयतानाश्नः शशाप्रत्यक्षिल्पादन्यत्संवेद्यमलक्षणक्रियाकर्मरूपभेदद्वितेन
याख्यातमेकत्वेवाभ्युपेयते ८ भवतिनित्यं सदस्वरूपतोवयंजीवामइतिप्रतीयः ९ एवं संविदाकाशएवं
संविदादिनां स्वस्वाभिमतार्थाकारेण प्रथते इतिफलितेनोविलागतत्वं तदभावादित्याशयेनाहवादि

संविदाकाशमेवाहंभवानपिननाद्यपि च्छिंसहेतोकदाचित्सविकिल्लकदाचन १ सं
विदोमात्तिमेवेद्यस्वयं संवेदिताभितो वितादतो विश्वात्मादहितेवेकत्वेकवायिते ८ संवि
न्मात्रात्तेनस्मारतकिमिवकथ्यतां कथ्यतोमिच्छिद्यतेनवेतदद्यसेकतोवयं ९ वादिनःसो
गताद्यायेयेलोकायतिकादयः संविदाकाशमुक्तरूपमाद्येतेनदृश्यतां ९ संविदाकाश
मेवेतत्केनविद्धस्वकथ्यते केनविस्तोद्यतेतानेकेनविश्वस्यमुच्यते ११ केनविन्यदशक्या
भंकेनविस्तुरुयाभिये केनविवदाविदाकाशोपित्रपान्मावकेनवित १२ विस्मात्मेवमणुकं
यातिनकविदन्यतां यस्मात्स्वयंतदेवेवमान्मानंवेत्तिनेतरत् १३ ॥

तइति ९ ३ ऋमर्थक्रमत्वा
दितांपृथक्तत्त्वपर्यवयति संविदाकाशमितिद्वाभ्यां स्वात्मेविलाते ११ केनचिद्देहात्मवादिनामदिश
मत्वाश्रामंदेहाकारपरिणतभृतधर्मभतपुरुषाभियंमाख्येन विदाकाशेयोगिनोमिवेश्वरः प्र
न्मात्रप्रणुनीवचैतन्येन १२ एवंवादिभिर्विडपविकल्पनेपि ऋतोनकाचित्क्षतिः स्वरूपः सर्वविकल्प

सामान्यदूषणदिक्प्रसारिता टीका सिद्धि २५ ॥

श्री·
वा·नि
उ·टी·
२५२

विरूपमेवश्वपुः स्वरूपेपस्यानयथाविधस्यमम १४ श्रुत्साकंपिनामहत्यादेहाम्सताःविश्वम्स्ता सापिम्नि
येनवेनस्तनसंविदोनेषांपुनर्जन्मेवनस्यादित्यर्थः श्रुत्साकमितिप्रुसास्तपितन्यायंसाम्याप्रदर्शनपरत
याबाबोज्यं १५ श्राकशास्पसंत्यः किंभवेत्कयंबाभवेत्कथ्य १६ एवंसंशयाभवेनगाद्रुपस्यकवेश्रया
रूपेनविदेव प्रेवरमविनाश्रिस्थिते १७ विनभोलत्तणाःस्फटिकावत्नःस्तोतःस्वयमेवजगाज्ञानेदय

व्रांतोयातमेयानिसंतमेद्रुपयानिव कानातिःकावबाह्यहिश्रिद्रूपवपुषोमम १७ स्सताःपि
तामहाद्याश्रिनस्तनासाशिद्रनयेन ततमेनेवनामस्यादस्माकमनसेविदां १८ नतमयतेन
श्रियतेसंविदाकापामवयं भवेत्कथंकथयकिंकिलाकाशस्यसंदायः १९ नगाद्रूपैककव
नमविनापिविदंबरं उदयास्तमयोन्मुक्तैस्थितमात्मनिकेवले २० नयज्ञानेदयहाहेविश्र
मःस्फटिकाबलः अनादिमध्यपर्यंतःस्वच्छात्मनितिष्ठति २८ ॥

त्वत्तत्रसाक्षात्कारवद्विनानहाहं विर्योयस्वच्छात्मनितिष्ठतियथास्वच्छःस्फटिकाचलस्तोतःप्र
तिबिंबवनेशब्दपत्कदाचित्प्रतिबिंबवद्धिभावमिवप्राप्नोत्याकृयः स्वनैवनद्गुनेदृधास्वरूपमात्रव ॐ·
तिष्ठतेनदृदित्याशयः यथायथातानप्राबल्यंतथातथासाक्षात्तानस्यजगतोनापेक्षास्तेतमाह २८ ॥

ग्रंथकारेनिश्चितसंपादितत्वमपि प्रथमकाभंक्तपदावरणेउपमर्तेसिश्चेत्यमाणेयथायथाक्रमात्रिःश्लेष्वंश्रूण पूर्णनिमग्नाशस्तानांप्रकारेणहतमिदंविश्वमपीत्यर्थः १९ यथामयमेवनोयप्रवाहस्तरंगादिष्ववर्तकम नवकुंभादिकं प्रोगंयत्स्यितः नेश्चैवचिदाकाशेप्यात्मनिनगदंगंदयत्यिनत्यर्थः २० २१ जीवदेह न्यायेननवतरदेहप्राप्तिनिमित्तेमरणे उपस्थितहर्षएवोचितोनशोकइत्याह देहादिति २२ यदिपुन

यथायथांथकारेणप्रेत्यमाणेप्रणश्यति किमथोगाश्रकाभंतश्चेदंविश्वमात्मनि १९ यथाश्च
भित्यंयातिनोयांयाभ्वतेकादिके स्थितोदयत्नश्चैवेदंचिदाकाशेणगमात्मनि २० विनाशुमेवश्च
स्थः स्वबलस्वबननश्यति कदाचनापितद्रार्थेयञ्चपकाशीतिशोकिना २१ देहादेहान्तरप्राप्तौनव
एवमहोत्सवः मरणात्मनिकिंमहाह्वेश्वस्थानेविषोदयः २२ मनश्चेत्रभवेद्वयःसोज्ञापुनव
योमहान भावाभावशदीन्त्सगीत्वरःप्रथमागतः मरणंजीवितंतस्माञ्चदुःखवस्तवेयतः
नाशनेवेनेत्रिदाकाशःकिलेत्यमभिरंभते मनस्यदेहलाभश्चेत्रवपवनतदन्तवः मनसिरोपितोहि
देहस्यसाम्रतिःपरमंमहाले २४ मतिरत्नंतनताशाशेमज्ञावभयसंतयः भयःपूर्वीरलाभश्चैवप

नैव्मनाश्येवेतियोभ्रमस्तथापिविषादोनोचितः मरणादेवसकलनर्थशेतिनिवारणादित्याह मनइति उपबयःप्रकृष्टोत्कर्षः २३ इत्थंजन्ममरणयो मनोरपिपद्धनहुःखेशसंश्लिष्टत्वात्तेनमनसोलयोईतस्य सकिंशिष्यापायेनोपसंहरति मरणमिति २४ मनस्यदेहलाभोलियातवेति संदेहादेवमरणाद्भयमि तिमन्वानप्रतिक्रमेवार्थंभवतेरणाह मनस्येति हियस्याक्षतिः जरोरोगादि एतस्यकभाग्दृक लाभएवेदेहस्यनाशः २५ अतएवकोपनतेरेपिमानेश्वैवन्याह मतिरिति २६ ॥

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
२४३

मरणेनावरं ऊर्ध्वभिमाना कदितवाणाद्ध्यमितिवंजीवनामपिनेघोरमदादिवपुण्ददनुच्छटानामिवैफ
लदर्थीनाचमवेन्नत्वमितिऊर्ध्वमाणेवमारुविंत्याह ऊर्ध्वमेभ्यउनिमाकर्द्धगाकामीः सिपपुष्कोद्सो॰का
गदेषुः २८ २९ परमार्थेह पुण्यजन्ममरणादिप्रसक्तिरेवनास्तीत्याह केति ३० ज्ञानपूर्णमनोनिरिच्छे
च्छवत्रात्प्रकदापिदुःखप्रसक्तिरित्याहसंविदाकाशेति ३१ सीयप्रवाहबलेनप्रसक्तादुद्युक्तान्प्रयत्न

ऊर्ध्वमेभ्योप्यभीतिष्ठेत्सासमेहपरत्रच नानिमाकर्द्धभोल्लसमाल्लोकद्वितयसिद्धये ३२ मरिष्या
मिमरिष्यामिमरिष्यामीतिभावसे भविष्यामिभविष्यामिभविष्यामीतिनेश्यसे केनामजन्मम
रणेकंभवाभवभ्रमयः संविदात्मकमेवेदंव्याप्तमेव्योम्निविततेने ३३ संविदाकाशमात्रात्मनि
वमेत्वासनिर्मलः प्राकाशाकाशकोनत्वऊतउद्योदयस्त ३४ स्वप्रवाहबलोद्युक्तदेशकाल
वशादिवेनान् भावान्भजेऽमयोभयः फलवान्प्रावनादपि ३५ मध्यमापागतान्दोषान्देशका
लवशोदितान् भुनक्तिन्यातेवासेमपीस्वहेलया न ३६ नद्दुःखमेतिबरामन्सुखमेतिनाभि
भवतिनहेष्टिसनदात्मविवासनः ३७ मरणाजीवितजन्मजरत्वाणान्यहिमस्थानविगतेक्षेम
तितनीषिताप्त

हैवावशादृशान्यासान्यासावृत्तप्राप्तादिविषयानतेषुपियावनादपि पावतान्भुक्तंन मनोसालिन्यविदेपदेहेन
नित्यार्थः पावनान्यादद्यो यथेतिफलेसाद्भु ३१ मध्येमध्येदेशकालौभद्रभित्याधिकालेपरमनद्दुःखप्रसक्तिलक्ष
कविदेशातयवेगहादोसमापिनस्वानभवनतकालावदेहेनसंभवदित्याह मध्येविपुनैनिविक्तलासमा
पीलमयोः ३५ ३६ सर्गान्क्रमध्यमेविपोपसंहरनिमरणेनिमरणादिलक्षणनिजरमेणानेप्रतिमस्थानवि

ऽकर्तुमाते इयित्तोष्णकर्ममा

यासनः विदितवेद्यस्य

दितवयोपिप्रज्ञः प्रविमलहृदयशीतभयः समप्रवलो
ऽपि यथावस्थावसतीत्यर्थः ३४ ॥

इतिश्रीवा॰ निर्वाण॰ एकोनाशीतितमः सर्गः ७९ भयोमिश्रद्वैतत्रयस्वरूपनिरूपणं अवलिः तदभ्यासदृष्टेनबो
धदार्ढ्यंभवेदितिवीटपृ॰ किंलक्षणविशिष्टः संपद्यते १ कस्यस्वभावः किमाचारश्चावतिष्ठतेतेनप्रश्न २ तत्र
स्वभावभूतान्यानराणिलक्षणानिप्रश्नमेवक्रमपक्रमतउपलाप्रमीत्यादिना भिन्नादिष्टपलादिषुसंयोगवि
योगादिषुतुल्यानःस्थितिरित्यर्थः ३ आकीर्णजनसंकुलस्थानेविपदोपनवेश्मादिनापृ॰ व्यसनानिवधवध

इतिश्रीमहारामा॰ निर्वा॰ प्र॰ एषएकोनाशीतितमः सर्गः ७९ रामउवाच परिज्ञातमिदंवल्लन्यनादि
निधनात्मनि संपद्यतेवदब्रह्मन्कीदृक्पुरुषोत्तमः १ वसिष्ठउवाच शृणुसंपद्यतेकीदृक्स
तत्त्वयोनरोत्तमः यावज्जीवंकथंचैवकिमाचारोवतिष्ठते २ उपलाः प्रतिमिश्राणिबंधवोवन
पादपाः वनमध्येस्थितस्यापिस्वजनास्तगमोनकाः ३ आकीर्णजनमध्येवासायविपदश्चातिसंप
दः स्थितस्यापिमहाराज्येयसनान्येवसत्सव॰ ४ प्रसमाधिःसमाधानेदुःखमेवमहत्सुखं
व्यवहारोपिसन्मौनंकर्माण्येवाकर्मता ५ नाथदेवसखप्रसौजीवन्मुक्तोममः करोतिस॰

तथाव्यवसायादिदुःखानिसत्सुखाः महोत्सवसमा॰ ४ व्यवहारोवाचिकःकर्माणिकायकानि ५ सखप्रस
दृशोनिर्विकल्पमनितिष्ठतीतिसखप्रसः स्वशरीरात्मभावस्थितेःस्तोयमः स्वप्रकर्त्रीन्यप्रतिष्ठितामकरोति
६ विषयसंवेष्टयात्मस्वमेवानान्पूजासिकाः विषयदृष्टान्तोमादिरसः सीयनातुज्ञानतिरूपाधिप्रेमणा
वयुध्रुवन्मल॰ दयाविषयेहितीयादर्पणाविदयः स्वदेहापमेनपरपूरीरंविश्वखदुःखदर्पणादन्तकरुण

श्री॰
वा॰नि॰
उ॰ टी॰
३४४

एवंशीलात्कयंवितलाः सुजनोदुःस्वभावात्स्वहितत्यलयान्वितः ७ किमावारो वतिष्ठते दुष्टानिवाद्य लक्षणान्याह सर्वेतिप्रजनद्रः खेदपूर्णानानन्दशोचनसशोकइवलक्ष्यते ८ वोद्विजतेनबिभेतिउद्वेगभ ये ९ उनभ्यमानेहर्षविषादहेतोप्रथिनयोनीस्ते १० सारद्वः खोभ्यामपराजितः प्रनभिभूतः सहिस

रसिकोत्यंतविरसोनिर्दोलोखंपुवत्सलः निर्दयोत्यंतकरुणोविरक्तस्त्यलयान्वितः ७ सर्वाभि नंदितावारः सर्वाचारबहिष्कृतः वीतशोकभयायासः सशोकइवलक्ष्यते ८ तस्माद्वोद्विजतेलोका लोकाञ्चोद्विजतेतुसः परमुद्वेगमापन्नः संस्त्रोरसिकोपिसन् ९ नाभिनंदतिसंप्राप्तंनप्राप्तमभि शोचति प्रेस्तेनभूयमानश्चैनचहर्षविषादयोः १० दुःखितेदुःखितकथाः सुखितेसुखसेक थाः प्राप्तेसर्वत्रसर्वसाम्यात्रदयेनापराजितः ११ कर्माणामनुकुर्वन्सदेहोकिंचिवीतरागोवने स्व भावएषमहतोननुयत्नविवेष्ठितं नलेवनेरसिकतांचवनीरसतांक्वचित् नार्थीपुविचारस्य वीतरागः सरागवत् १२ यथाप्राप्तस्वाध्यवहृतेः सारद्वःखैःकमागतैः प्रनागतोविमाया भितहर्षनविषादितो १४

विषियायत ११ ननुइतिसर्वोपनेनविवेष्ठितमप्राप्तीर्यवेष्ठावर्जनेयतत्तस्वहतास्वभावएवयत्नविवेष्ठि तमितिपाठेऽप्राप्तीयमात्रश्रुत्रुत्वेविवेष्ठितं १२ रसिकतामासक्तिंनीरसतांप्रत्यायतामर्थ्यंयनेनुप्रार्थी उपमावकोभूत्वानविचरति १३ सारद्वःखैरनागतैःप्रसंप्राप्तोप्रायानिसृप्सनरवननोहर्षविषादितो

स्वाद्वःखाभ्यां स्वरूपतश्चेतिपदद्वयंतल्लिंगोपदर्शनेनविभुत्वेतिसेश्वरस्यैवेतिनश्वरत्वेनविषयादितामितुक्लि
मपिदेहस्यपदर्शनेनविभुत्वेतिनस्वभावमितिस्वभावेनिरतिपुण्यानंदप्रतिष्ठापयुक्तयेवेनसाध्यावसेयप्रहर्षादि
लिंगाविद्यवनतेषान्नटविद्यवनतल्लंपफलिनमित्याशयेनविशिनष्टिसंसारारंभटीनद्वाइति १५ १६ १७ प्र
माणनस्तवदन्मसमाविषयान्मोक्षंजाननीत्याह कथंनिवेतितेहिदेहान्तमेवयास्वसमासस्यणनवि

संशयप्राप्तलक्षणेतेलक्षणेतेद्वःखितासत्यथा तत्स्वभावेनमत्येनःसेशत्याभरीनवः १५ स्वामी
येषुयंजातेपुमिश्यातातस्वसनादिषु बुद्धेष्विवतेष्यानांतसेशलत्वदर्शिता १६ श्रुतेहृषवस
वनत्वेशाईश्वदयोऽथया वत्सलोदर्शयतिन्नितत्तमिष्टनियम्याक्रम १७ कथंनिवप्रवाहस्याः
स्पृष्टांनिविषयान्मथा देहसत्ताविषमरशालीयतेविषयोदरे १८ बहिःसर्वसमाचारमंतः
सर्वार्थपूर्णितलं नित्यमंतरनाविष्टप्राविष्ट वनिष्ट ति १९ ॥

सातस्वताःसतायमश्छितांश्चकामादिसंतापप्राणनपेश्वत्यासमाविषयोदरेलीयतेनयालीलाप्रवि
नमवेनविलीनदीप्रवाहस्याः नाशकिपरूपाउपरिभामेमवाप्नुनिवविषयान्किंविदेवसुभास्पृष्टांतिनत
त्वतःकात्स्न्येनविषयमनभयविश्रमितेपरक्रयंतीत्यर्थः १८ सर्वैःप्रिाहाःसमप्राकवोपस्यास्थितोसर्व
श्रर्थापुपूर्णितलासस्याभितिहे प्रविष्टितिक्रियाविशेषणेनिष्टनितन्नविदितिशेषः १९ ॥

उक्तेलक्षणेलक्षणपविशेषोदर्यदः सांकेदांभिकवंचकनापसेषु पिरहान्तंपादितानामेवासत्वानामंदर्शना दितिभावः यंकनेस्वरूपमविविदृष्टं यउक्तलक्षणपविशेषलक्षणसत्यमथवाप्रमेनादंभादिपरिकल्पितेवेशि केवेदितंप्राप्नोतिहिवातः प्र· सोपिदांभिकः इंटंपाल्वटक्तलक्षणकाम्यवतिलोकेत्वनयः २८ प्रकार वेनसः विहनारंपयविदेवनेननाटपामानपर्जोदिमासेपविज्ञाः नपरित्वप्रहननदाख्यातिलेस्यनेमिथ्या

राशीकेवाव स्वरूपमीदृशंतस्यकोविविभिनिनायक वदसत्यमसत्यंवाभवतस्तोद्रामीदृशः २८ प्रथप्तद्भलवर्षेणवर्तेतोवाकवेन्सः सिथ्यानपरिवादाद्वीपभवत्यर्वविपाम्यते २९ व सिष्ठः प्रसत्यंवाप्तसत्यंवास्वरूपंवामीदृशं विद्धिवेदविदात्मेयसभावात्नभवस्थितः ३२ ॥

परिकल्पितस्वनपरिनाशात्मनिदार्थापेन्यर्थः २१ दांभार्थमपिदंदीक्षमाणेतानिलक्षणानिशुभो दकान्येवेमिननलक्षणवनासुपेसाकार्यायनस्लादृशानांप्रनमरणेस्वभावसिद्धनलक्षणसंपन्नस्य अविरपिदेवालभ्यतइत्याप्रायेणश्रीवसिष्ठउत्तरमाह प्रसत्यंवेतिईदृशम्क्तलक्षणसंपन्नेस्वरूपवंदर्ड लेभतात्मेयेवेदविदावेदार्थानविर्दानलक्षणकलापः स्वभावानुभवव्यवसायेदेवस्थितः प्रतिष्ठितः नदृ

श्रीः

घनाविघ्नाः क्रियाफलेष्वनभिनिविष्टाः २३ सर्वेंद्रप्रपंचविज्ञानदर्पणगतेकपटऊर्मिमकल्पं सतयप्रपंचेति २४
२५ यस्थापितमविस्तस्रयमत्ताः तानेनपाकुर्वेति नयापितमविदो मानंत्ये वेत्याहृयेनितियादानयादा
ति २६ देभिकारत्नसहस्राणि प्रत्यापयतिनमतास्ननिप्रहृयंतीत्यनेन विप्रेयेणकानेपरिवयास्य
प्रायेनाहभावमितिकिमर्थं निप्रहृयंतिन ग्राहृयामेरितिग्रामेग्रीमनगरादिषुनर्चैर्धनैरत्नघंः केन

घनाविघ्नाविवेहतेवीनरामाःसरागवत् गतहासाहसन्त्यत्तानसदृसाकरुलाकुलाः २३ विज्ञा
दर्पणगतेद्रप्रपंचसंकेकपटऊर्मिमे यश्चमन्यमन्यरिहानेस्मरेहेमेवहसन्ते २४ येनःपूर्णनलनामे
योनानजानेतिकेवन दूरार्द्धेनदाक्षणमामोदमिवनेनवः २५ येनविज्ञानविज्ञेयास्तनष्टाः
पाश्वनाशयः जानेतिनोसकवोनरहेःपादानिकाहृयः २६ भावेतिग्रहयेत्येनेममममनन्नमाः
ग्रामेर्द्दैनेः किलानर्धाः कश्चिंतामणिराशयो २७ नस्मिन्निप्रहृमेभावोयनस्त्रेयोनिर्दर्शने निर्वा
सनागनहेतागतमानाः किलोगते २८ ॥

मणयश्चिंतामणयः ग्रामयेकः प्रसार्यतेनकश्चिदित्यर्थः
२७ ग्रामएणप्रसारणलिंगेननाथचिंतामणिरितिवहुत्वान्नगणप्रख्यापकलिंगेनदाभिकेःयेनतमि
दितिसेयंरत्याश्रयेनाह नस्मिन्निति तेयोनस्वविदा नस्मिन्नगुणदोविषयेनिरूहनेएवभावनात्व
येनत्वदर्पणनपरेभ्यः प्रख्यापनेयनस्लेनिर्वासनाः ख्यातिमामादिरामवासनाशून्याः प्रेगेत्यामंशाणे २८

श्री॰
का॰ लि॰
उ॰ टी॰
२५८

किंमंथिनेख्यात्यादीशेच्छेतिनवाह एकोनेतिख्यातिमान्यवनादिसमुद्योतनसमानाभिमानाद्यनर्थमह
सैर्विक्षेपेप्रान्तस्वानभवविच्छेदापत्तेरितिभावः प्रमानेप्रमावर्जनंदोषमंमकिंचनतमनेर स
मयो ताः १९ यावदिनवेवताताः समंवेदनेनस्वान्भवैनेवसंवेद्यः सारोतिरविषयानंदोषसो

एकंमामानदोर्गल्पजनावतश्चयललान स्वयंतिषयाममतनेश्वेयमहईयः १९ स्वसंवेदन
संवेद्यसाराविदितवेदृता नैषाहर्षोपिनेश्वाकारप्रणेनवनहिदं २० गुणंमभेदंमानानम
नःएजोकरोतमे स्नहंकाविनामीहाननतन्मकचेतस २१ क्रियाफलानिविद्योममस्मादे
तिरावव प्रत्वनमपिमिद्धिनिमंत्रोपधिवणादिह २२ यीयाहकत्त्रेप्रमापामंसमर्थोस्ताट
गेवसः प्रवष्टुपर्कमामोतिशुद्धोस्तत्तएववा २३ प्रमोदसंवेदनस्वेवसंदनमफलेहदि
सर्वस्यैवास्तिनहुर्नतदनासमावाप्यते २४

साएमाग्रन्थशतिदर्शपिनवावायतस्तहिदापिमानटप्रणेनटग्विषयोक्रियतेकिंतस्तप्रकाशतेयेव
स्वंप्रयतइत्यर्थः २० २१ ग्रोमगमकादीनिमंत्रपपादिक्रियाफलानिप्रतानामपिसिद्धानिविद्धितिनभः
वाफल्यद्योतनार्थः २२ २३ संदनसाविद्दिनविद्धिरुकमेलोफलमह्चेवसर्वस्यापिमंत्रेरप्रवंमानाप

सिद्धसाध्यगणसेव्यमानपुरुषंभाक्तस्यामित्येतावासनालहाणंदेतपरिक्षिप्रात्मकल्पनेयस्यास्ति सते
कसिद्धग्रादिक्रियाफलेसाधयतीत्यर्थः २५ इदंसिद्धसाध्यैनकिंचिनकोपीतिमनोभमभाईवमपिद्या
नविद्याकापामायेयस्तस्ततःवशिग्रवासनःसततजःकर्मेणात्याधमणप्राप्तवेवरादिसिद्धिफलाःमेत्रोव
पादिक्रियाःकथंसाधयति २६ २७ २८ कान्तीयपरयकारःहृमसेनगदस्मरणांद्योरनकिंचिदेव

यथायोगिनवृत्तयः ५२

मेदतावासनांदेतेवस्तनष्टस्यवस्तुम यस्यास्यमोसाधयतिलगमादिक्रियाफले २५ इदं
नकिंचिद्बुंतिोर्वीविचेभितलवेञ्चियः सोवासनकर्मवात्याकथंसाधयतिक्रियाः २६ नै
वनस्यकृतेनार्थोनाकृतेनेहकिंचन नवास्यसर्वभूतेषुकश्चिदर्थव्यपाश्रयः २७ ननदस्ति
एथिव्यांवादिविदेवेषुवाकचित् यदुदारमनोवृत्तेर्लोभायविदितात्मनः २८ जगदेवान्
गायस्यनकिंचिद्रजएववा किंनामतस्यभवतप्राप्यंदादेयतांगतं २९ निराहितसमस्ताशः
परिपूर्णमनामतिः यथास्थितमसावास्तेसंशयातिययागतं ५० निर्मानःशीतलोमौनी
स्वतीभूतेमनोवृत्तिः परिपूर्णांगवाकारोगंभीरप्रकटाशयः ५१ रसायनपराप्र्णोहृदव
तत्पूर्णमात्मनि यत्नेकरोतिवान्यसमकलेरविवामलः ५२ मदारमंजरीकेनपिंजरेदेवभू

मयः नलयाहृदयंमेता

वातस्यधीरस्यपनदनात्मभूतेकिमादेयतागतंउपादेयेप्रयत्नेनकिंचिदित्यर्थः २९ निराहितानामध्या
त्मलोकसंग्रहार्थप्रवृत्तिर्यस्ययथाप्रागतंयथाप्राप्तंशिष्टाचारेसंप्रयातिप्रवर्तते ५० ५१ सर्वेन्द्रादि
यत्नेप्रत्यायककरोति ५२ हारकारित्वेतस्यविराजयतिमंदारेतिदेवभूमयःनंदनादयःपंडितबुद्धयो

श्री॰ वा॰ नि॰ ३॰ टी॰ ३४०

सारग्राही दृढविवेकी स्वभिप्रीयमानं तत्तं बंधा लोके भोगिषु वंडवि वै सारमायते सेयं योभोगिषु वसेतैः सारमादत्ते सोभाग्यभोगिषु महत्तानत्रविदामहतैः रागाद्यनुपरैः पायैः सारमादत्त इति दंदतिदिद्दा नोऽयुक्तमेणसंबंधः तेवदिनत्तत्सा ऐलभ्यो नान्यप्रास्थेतयायैरितिर्थः ४४ महत्तामापुर्येः कंसा रमादत्त इति वेत्यथ मेजगन्निषयात्वदर्पानात्रमानते वैयुणान्याभामित्याह अंतिमाद्दसिमि ४५ त

वेदविवेवंसतेषु महानामहत्तापुर्ये सारंसोभाग्यसागाग्रसोरभान्योकभोगिषु ४४ अंति माशमिदं विषुमिंद्रगालममन्वायो रागनीतिविनिषिद्धिन्यदिकानुदिनमीयणाः ४५ श्री तनपादिरः रानिनि भेदेहगनानपि ग्रन्थेदेहगतानीवनः मपुपन्यवद्वेलया ४६ क हलोदेयाहमांव्रनपिधीरया नीरसोनीरसंपालसमनोसरनिरिष्ठिति ४७ ॥

शत्रु

नः प्रीतो सर्विकेंद्र सदिल्यनालदत्तं सारमादेत्रस्याद प्रीतेति ४६ तदनंतरं सर्वभूतानवं पासवप द्भावसेवनं यथाप्राप्तेन जलमात्रेणापिमतोषदत्यादिगुणसारमादत्तरस्याद करूणेतिदृश्यंबीरसो विरक्तः सकरूणयाउदाहृतिं सर्वसत्वान्ययेनायार्थपरिपालनरूपतं यावृततिलनानद्दीस्यापया लोकप्रयोजनरूवायफलपुष्पादिसंग्रहः सनकहरुावलबा जलमात्रेणापयथाप्रामेनसंतोषउन्ने वेश्यायाश्यानीरसमारमपिसारः संतोषहेतत्यं सोधिनेनाहपापिरिति रुपांसारतंसरति ४७ ॥ ३॰

उपरि उत्कर्षैरूर्ध्वमलेखनैर्बलाणीवा ४८ उपरिस्थितमेवदर्शयति प्रश्नेति ४९ तदेवासौ विरपुरं तरागादि विक्षेपदः क्षोभमग्नः सम्परिवर्त्मात्मलीनादविरमितिकल्लोलैः पद्मकिभिर्वलितः विक्षिप्तः ५० ५१ काला नैरमार्गभ्रंशेनानिमग्नो योपलेनमिताः उपमिताः हृतनवन्तो मोहितवन्तः ५२ इतिएवंज्ञात्वास्यमानईष

व्यवहारं यथाप्राप्तं लोकसामान्यमाचरन् चराचराणांभूतानामपर्यवसायस्थिते ४८ पृत्वाप्रा सदमारूढःतपोच्यपूर्णोवर्तेतननाम् भूमिष्ठानिवशैलस्थः सर्वानप्रलोकनपश्यति ४९ विरंकलीत वलितःसमनातनलयोभ्रमे परंपारमपारमपरांविश्रांतिमेनिसः ५० दृसन्नापणंतयाहृत्राप्राज्ञ नीजगतीर्गतीः स्यमानस्वासेतर्मेननताशुद्धनश्रमाः ५१ एवाकांतारनिर्मग्नमिताःसंसारटष्ठ यः प्रसंयोहतनवन्तोमामितंनर्थातिविस्मयं ५२ दिक्षाहुगणमेश्चर्यमतिष्ठमेत्नणायते रुण्ये न्नुमपुणेनतनास्यमानोपिनस्मयं ५३ कश्चिद्गिरिगहागेहः कश्चित्सुगापाश्रमाश्रयः कश्चिद्गृ हस्थाश्रमवानकश्चिद्वड्डरटनस्थितः ५४ कश्चिद्दिनावधावारः कश्चिदेकांततापसः कश्चिन्मौ नव्रतपरः कश्चिद्ध्यानपरायणः ५५ कश्चिद्विपश्चिद्विख्यातः कश्चिज्ज्ञोनाप्नतीःस्थलेः कश्चिद्रा नाढ्यिनाकश्चित्कश्चिद्दतस्थविस्थितः ५६ गुटिकाजनतावस्त्रादिसिद्धः कश्चिन्नभोगतः कश्चिद्विल्पक

इसत्त्वपिसर्वगर्वनामेति ५७ तस्यख्यानादिनिपमोपितात्लीतादकश्चिदिनिष्ठतनरदनरतिवाद्वेदः ५४ ५५ ५६ ५७ ॥

५८ रामप्रष्टव्यकोकीदृशः पुरुषोत्तम इति मदंशपूजनं तदर्थं तिलाशासमपि संभावयन् पुरुषं वर्णयन् तदुत्तमतां दर्शय
श्री॰ ति पुरुषा इति सनमप्यनेन विनाशिनां त्वं एवोत्तमस्तत्रार्थः ५९ ब्रह्मेदमादि विनाश देहं सम्पूर्णदृष्टिः सपवो
वा॰ नि॰ त्तमस्त्वात्र [illegible] इति ६० एतादृशपुरुषोत्तमतत्त्वपरिज्ञानादेव तत्त्वविशुरुषोत्तमः ननु वर्णाश्रममर्यादापाल
उ॰ टी॰ नमात्रेण तदभावेपि तस्य पुरुषोत्तमत्वान पापादिप्राप्त्यनादरः इतीतिस्यानवर्णाश्रममर्यादास्थितिस्तदाप्यानि
२४८ यमेन तस्य किं साध्यमिति विद्याप्रभावोक्तिः [illegible] ६१ तथापि विना

कश्चित्कमसमाचारः कश्चित्क्रोधियनायकः कश्चित्[illegible] प्रजन्यां कश्चिदाश्रितः ७० पुरु
षोनुप्राप्तोदिनवंचित्राश्रिकिंच पुरुषस्तेनने नामनसपश्यति कर्हिचित् ७१ [illegible]
[illegible] नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोयं सनातनः ६० इतिसम्यक्[illegible]
इति इति तथापि [illegible] नियमेन किं ६१ पातालमाविप्रानपातनमाविलंघ्यादि
[illegible] विनाशमेतदनरं [illegible]
न ६२ इति श्रीमत्तात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे [illegible] द्वितीयः सर्गः

॥ १०२ ॥

पापुरुषत्वमेव [illegible] संहरति पातालमिति तत्त्वविन्तव्लान्तनाशविकीर्षया पातालमाविशंनभोवि
[illegible]
[illegible] पुषाणमेव [illegible] तथा
[illegible]
[illegible] ६२ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणोत्तरार्धे
नमः सर्गः ॥ १०३ ॥

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे ... सर्गः ९८ ॥ चित्तो नित्यत्वमेकत्वं स्वाप्नमपि साध्य ते सत्यासत्यसमाहारात्मेति तेनैवात्रोपदिश्यते तत्र चित्सामान्यस्याविनाशित्वं सर्गानुभवबलेन श्रुत्यर्थं साधय ति भासमात्रमिति नाग्रन्थस्य योरेनः कारणसाहित्यात्तत्त्वमावर्तानन्यात्पादिसाहित्यात्तत्त्वप्रत्यगात्मभासमात्रं विष यभानमात्रं चास्वर्थाभासतएवेति मन्त्रदोषं च कारणं च तद्वस्त्वन्यादिति तो न च यदनायने विमात्रत निर्दिष्टं तस्य कथं केन मिमित्तेन नाशो भवेत्तदसाधितस्य निमित्तस्याप्रसिद्धेस्तत्साधितस्य च तद्वपजीवकानयातशाश्वति मि

इति श्रीमहारामायणे निर्वाणप्रकरणे मरणाद्यभावोपदेशो नाम प्रातो त्तरं द्वितीयः सर्गः ॥ १ ॥ श्रीवसि ष्ठ उवाच भासमात्रं भानमात्रं चाप्येतेभासनएव च चिन्मात्रं यदनाद्यन्तं तस्य नाशः कथं तदा ॥ १ ॥ तावन्मात्रं च पुरुषः कदाचिन्नश्यतिति यदि नश्यति चिन्मात्रं प्रधीयते तत्र किं कथं ॥ २ ॥ न चान्यदन्यचिन्मा त्रं किंचित्केनकस्यचित् सर्वानुभावसाक्षिरूपेको दृष्टीनामस्यात्मा ॥ ३ ॥

तन्नायोगादेवं कदाचनरूपो भवेत्ताटककालस्यापि तदधीनसिद्धिकस्य तदुपजीवकत्वादिति भावः ॥ १ ॥ भवतु चिन्मात्रमविनाशि पुरुषस्य किमायातं तत्राह तावन्मात्रमिति तत्राक्षेप्यो प्रयोक्ष्यहिरेवनस्यादसाधिकसर्गासिद्धे रित्याह यदीति ॥ २ ॥ ननु चिदेतरमनुप्रत्यगतेन ततः सर्गः प्रवर्तनस्तिनत्राह नचेति ॥ नरकालिमाभिश्रिते एवं चिन्नो भेदः किमपि विच्छेदानुभवकालेनतनबेलदर्शनाननतावद्विच्छेदानभावादनुभवस्यैव चित्त्वात्तत्स्य तत्वे विच्छेदासिद्धेः नापि च लक्ष्याणप्रतिनामते सर्वापि स्वनस्यएवांतरकालयोः साक्षिरूपे सामान्यताभिन्नताभिन्नताकी

श्री॰
वा॰ लि॰
उ॰ टी॰
३४८

कालभेदादिवपुरुषभेदादपिविनोनभेद इमपेत्यादिविषयेष्विवविस्यापिवेलक्षण्यनभावादेवेत्याह सर्वमे
वेति ४ ननुतथेदः खोनुभवलक्षणोविशेषज्ञानातिरिक्तविज्ञामान्तमप्रसराक्तामःविशेषविज्ञानेषुच
वक्षेदकतासर्वथेनप्रतीतिकारणंतत्राप्याज्ञानाननाशउत्पन्नगच्छतोचार्वाकवैशेषिकादीनांशकामज्ञायमनि
स्यतिपृथ्वीरेतिहर्षस्थानेइतिदःखप्रमाभावासमानकपलिकदःखधसएवदिवोमुक्तिः सावदेहनाशवितामा
ख्यानाशोउन्नरचदेहदःखादिसाधकाभावादेवसिद्धनिनहिविदतिरिक्तंनत्साधकमस्तिनचवि सापकोपिमदे

सर्वसेवदिमपुतिनमस्तेषिमिपुरेपयः विज्ञाउस्याचदातसाकीदगन्यत्वमत्रत ४ पुरीरनाशेनापा
शुविनाउस्यातदःयातो हर्षस्थानेविषादःकिमरणेसरतिलये ५ ननुनामशरीरस्यनाशेनपश्यति
विभ्रमः देहनेष्टेपिवेपनोमेखेटसापिपुणवता ६ यावच्छरीरसन्नावेत्तेनतसानदःयतां पुवःक
स्मात्भवत्तिसत्यादेहेशरीरके ७ पिपुणावानभवोजीवपर्मेषुमत्समवेदा किनयपुष्पतिविवभोम
तेपपुणनितन्नथा ८ ॥

दःसिद्धतिनचनविनाततत्साधिकाचितिसिद्धनीतिमुक्तिहेतोर्मरणहर्षएवस्याअविषादइत्यर्थः ५ विवशरीर
नाशेविनाशउत्पत्तेगतमेवसत्यावमतशरीरेविविज्ञात्विदर्शनाविरोधादित्याह यावदितिनवलतिलयेनति
७ यदिकश्चिज्ञावोकोदयाजीवनक्षयमंजीवएवपिपुणकदपुनमस्त कविदवपोषपुरुषःपिपणवलश ओ॰
लीनिन्दापुकामटकापविहरनिपिपुणवानुभवइतिसर्वदावेभ्रमणोविनापिसपणिकिंनपश्यतिमेतेस
तोवकस्मात्पुनीतिवजत्यनियमहयेनयाहेत्यर्थः ८ ॥ राम

सजीवो वेधुमरणज्ञानविशिष्टश्चेतनदृग्मः चेत्तद्दृग्मं. पिण्डावदर्पानउतितादृष्टो नियमः चेत्तत्र यथापि जीवतोव
सिद्धवादेशांवरस्तैः त्येन कल्पितेन तन्न पिण्डावन्नंतरः कथ्यनमपश्यति ४ तस्माच्चितो भेदविनाशायोऽस्य
गात्सर्वात्मकतेसिद्धे सति वस्तुकृतपरिच्छेदेनापि तेन नियंत्रितेन यथा व्यवहृत्यत्र देशे कालेवा वेतिसा
लाल्लमेव तन्नस्वरूपात्मनात्मनावगच्छनीति तद्दृष्टैश्च पृथगस्तीत्यर्थः ९ पेवं च सर्गादौ सत्यकामत्वादबाधित
संवित्स्वसंकल्पात्मनाया दृष्टो वभवति तादृष्टो वेदानी सर्वजनानामनुभूतिः ११ सत्यसंकल्पसंविदोत्पन्न

जीवोयमाविशिष्टश्चेतादृष्टस्सोनरः कथं सिद्धादेशांतरस्ते पिण्डकृतेनमपश्यति ९ तस्मात्सर्वा
त्म तेनचिन्मात्रनतिर्यं चिते यद्यद्यत्र यथा वेत्ति तत्तत्तत्रावगच्छति ९ प्रबाधितैवैकचेतनास
विद्रवतिया दृष्टी तादृष्टीवान्यनिर्दिष्टतत्स्वभावोऽत्र कारणं ११ अन्यत्रसंभवत्यत्र सर्गादावेकका
रणे यत्रात्मन इदानीं स्यात्कथ्यतां कीदृशं कथं १२ सर्गादेव नोत्पन्नानैवाद्याव भासनेविकल्प
प्रोजैयज्ञासा केवलभाति चिद्भ्रमः १३ आभासमात्रमेवेदं दृश्यमित्येवबुद्धयोन दृश्यमित्येवबो
धेन तद्वेनेसयकदृश्यता १४ ॥

प्यनपरमात्माद्विके सर्गादौ कारणांतरसंभवतो वयत्कारणं बलानिरिक्तं स्यात्तत्कीदृशः कथं च तत्कारणमिदा
नीमस्तवतोवादिभिः कथ्यतां ताभ्युक्तियुक्तिभ्यामसदुक्ता एव निरसिष्यामीत्यर्थः ११ ब्रवनु किं कीदृशः सिद्धांतस्त
माह सर्गादाविवेति १२ यदि केवलचिन्मय एव भाति महिदृश्यमिति सर्वैर्जनैः किमबुद्ध्यते नेत्याह प्रभा
समाश्रमिवेति विवर्तमात्रमेवेत्यर्थः दृश्यमित्यवबोधेन सदस्माणस्य प्रसयजुनिरजनमरुनदीकाश्चोऽकादे
विभ्रमोऽस्तेकसत्यताहोत्यर्थः १४ ॥

श्री॰ वा॰ टि॰ ३॰ टी॰ ३५

नस्थावविभ्रमसास्त्वमत्कारकानर्थमेवहृष्पमितिरसाना प्रत्यग्बोधेनस्वुत्रतेनस्युमेवबोधावस्थ्यानस्तिनि
ष्कर्षस्यार्थः १५ नहिलोबोधाकोनशाह बोधस्थितिस्वविभ्रमसएवस्थनन्तउसाप्रतस्तदंमनत्वाएकमेवन
बोधेयतेनेणबोधमगह्रपंप्रसिद्धतिसतिसबोधेनउनभोर्थदलोभास्तिरोहेतः पिरस्तिवहाश्यावहलोभेदो
नतस्थास्तीत्यर्थः १६ प्रथयमलनस्यविचारेणेस्यवितोद्दृष्पताविचारेनहेत्याह मावेति १७ प्रतएव

स्वचमत्कारवात्मैर्थवाहविभ्रमसाररात बोधेनत्रुत्रतेदृष्यमित्यबोधावस्थ्यानेने १८ बोधो
बोधस्वतस्थमेवमेवनिरामयं भेदोवभविनवर्थतस्माद्राह्येवदृष्पता १९ मावासीद्दृष्ए
नेषालेबिद्धित्वमविचारणा सावेदानीविचारेणविनद्दाता:कद्दृषणने २० प्रसिवधियोयत्न
प्रात्मतानविचारणे यत्नेनपरमोभ्यासःसोलेकद्वयसिद्धिदः २१ प्रविद्योपशमस्तेष
मातोयिभवनासिह प्रभ्यासेनविनासायोनसिद्धिमुपगच्छति २२

विचारेयवमहात्मनःका इतिबद्धपोमयोमि
त्याह प्रसिद्धेवेतियत्नेनविचारणाकिसाममदाह यत्नेनेनिलोकद्वयेइहवाप्रमुत्रवातानसिद्धिदः तस्या
वसरे प्रात्मनिरसकृदुपदेशादेहिकमपरुत्ननप्रतिवधेनरर्पानादितिच २३ ननुनित्याशेहेवस्तनिष्
ठोतेउपदेशवार्कसकृत्प्रवृत्तेवाविद्याप्रामयितावत्प्रकटयिष्यतिकिमभ्यासेननजाह प्रविद्योपशमइति

नहिं केनाप्युपादानविकारोऽभ्युपगन्तव्यः केन वा पुनः प्रबोधः सिद्धेनेत्यादि शमादि साधनं स्यात् परम्परया प्राप्तस्य
रत्नस्य हेयं तद्वेतर्यद्येष प्राप्तानन्दः सोऽयमादिमपरिच्छिन्नप्रत्यगात्मरूपः स्वानुभवादिनिश्चयं शब्दोनात्र देहमहंतामात्मत्वेन
नात्मत्वेनापि देहे विचार्यतां १० न च यस्मीन् धर्मे बुद्धिः संभाव्यते प्राप्तव्यमनुभवतेवादेन संयोगेनात्मनः प्रतिष्ठादे
तदित्याह विज्ञातमिति पूर्वविज्ञातविषयाणां विज्ञातप्रायं भूरिभागानां बहुविधानां संभावनादिप्रणालिनां ११ सा

नोद्वेगांशेषमपि ज्ञानगृहीतान् विवेकतो लोकद्वयहितैनयं मिदं शास्त्रे विचार्यतां १८ विज्ञानमथवि
ज्ञानमात्मज्ञानमिदं भवेत् भवतां भूरिभागानां तेऽभ्यासेन विना १९ योऽपसर्पप्रायं यतेनैतद्दर्शयत
तेन या सोऽवपूर्णतमवाप्नोतीति विवेकतो निवर्तते २२ तस्मादस्मान्निवर्तनं प्रसक्तास्तु विचारणात् प्रा
तिप्राप्तव्यप्रसक्तान् स्वयमयत्नलब्धी यथारणात् २३ विवेकवाविवेके चैव बहुत्वेषामनोनदी यैवेवकाद
तेषु तानेवैव स्थितिमिच्छति २४ प्रसाध्य साधनात्तेषु योऽनभ्यसनेन भविष्यति ततः परमबोधार्थमिदं
मेव विचार्यतां स्वयमेव विचार्येदयतो बोधोऽनभ्यसने संसारात्प्रमहतो नन्वेतद्दृष्टप्रपञ्चात् २६

नेदं लभमित्युद्वेगाख्यवर्णनमात्रमित्याह यदि इति २२ पुनाणाम्प्राप्तश्च प्राप्तानिरोधेनैव तदुभाभ्यामासः कार्यः स्या
त् तस्मादिति जयपलब्धीभजयपलब्धी वा २३ यत्नाद्धि विघ्नो नोनरनिरोधप्रयत्नात् २४ श्रेयः प्राप्स्यतः
विवेकसाधनं २५ यत्नकाले विचार्य स्थितेनेस्वयं प्रपद्य तया प्राप्तानन्तबोधोऽनभ्यसने नेननवरवक्षायवद्
कालान्तरविलंबनेत्यर्थः २६ ॥ एतत्का

श्री॰
शांति॰
ष्टी॰
२५१

चिन्मात्राद्यपेतयापि स्वप्नस्तेन इति कृतममिताह यदिति विचारेण पूर्णस्यैव परिज्ञातस्य स्वपरिज्ञानं प्रत्यवगमयतिवा २२ २८ अहमिति मिथ्यैव स्थिता महामोहमयी माया तन्मूलकापरापूर्णा ख्याताथ मुच्यता २९ ग्रा
मानगपुरं व्योम पन्यविषयजातं लिहन्तः संतःशामेकरूपाणि पुनः नासंस्पृशति मायावलेलिहानाः व्यापिता

यत्रपि ज्ञानवासाज्ञानवापि लहरी नैः हते श्रेयस्तदुःपरिज्ञानमिदमाश्रुकरिष्यति २० भववंधम
योमायोविश्वमेयं विशृंखिका ग्रामनानाइने दीवीनकदाचनस्पृशति २८ महामोहमयी मा
यामिथ्यैवाहमिति स्थिता एतत्कार्यभावनेनाश्रुमुच्यता. ग्राममयानमधुरं व्योमव्योमैव दृश्यते
स्पन्दंवापुलिहेतोनलेलिहानाइवाश्रयः मातिबोदिवसाः काममविज्ञानमामागमाः यावद्वारे हि
नैरेवप्रतिमालयन्तोस्मरति ३१ तावदागुसंनैसाहिभवन्तोभयभाविनो दिनानि कृतिविद्यावृमा
यातिमरणावधिः ३२ ग्रामकेत्वंमनोकर्षं परिनयमपाप्लस्य नेयग्रागंगाविच्छेद प्रतीनवदन

रसपृष्ठत्वं वा मुलिहेनः प्रदयः समारव ३० ३१ मरणाइपः प्राप्नुयो वर्षीयं भाषाया नितावदेवभवमांसकालव ॐ
लेवनयो पत्याप्या प्राप्तना इति ३२ तडकरं किंभविष्यति तत्राह ग्रामकेत्यामिति नेनाटणंपरिनाम
वाष्पस्पय त्रचंगा नामेगाने विक्षेदो पिशीनवेदनलेयनवदवपूर्वभोक्षयारस्पार्थः ३३ ॥

चलभ्रमकार्की• मनाः पुत्रादेषाणायसेपनापिषनेजमभिमानेनक्रीलेति यथाप्लसे• विवेकवैराग्यप्रबल
युधाचैः प्राणयानलबुध्याचमरमोहापेदकश्चनक्रीलोत्पाञ्चर्यमेनदित्यर्थः ३४ येविवेकिभिः प्रयत्नेनसंत
लज्ञानमात्रेणविरक्तेवशाकाप्येपदेश्यानेक्रियतेपरैसर्वेत्कष्ठेनेत्ताटपोरकामपाशवधसमर्थः पृथाम्बा
युपेवयास्तमहंति प्रधानप्रागुपादः कथंसयुते ३५ देजनः प्रयत्निर्गतोमानमोहोयस्मात्तथाविधेष्ट
एवविवेकमापन्नः सेतत्त्वेनपुरुषमोहायतिगच्छत प्रथमांसेसारस्यानिमाभावन ३६ बहुकालेबहुप्रकारे

क्रीलेतिप्राणपत्येनयनेमाननेंयुनप्रमाः यथाप्लसेः कथंभ्रष्यानक्रीलेत्यजरंपदं ३७ यदेवम
पत्नेनक्रियतेयेक्षिरवैरे कथंतेः महानेत्नानशत्रुपादः स्मर्तृंते ३५ निर्मानमोहमानवमायाति
गच्छतमायमां क्रियतेनेसम्भवोपेनमत्तकामोमहापदो ३६ प्रलयेनमहोराज्ञेप्रस्थदर्शन
मामिमं येप्रष्टयेदमाकर्णपस्तात्मानेवात्मनात्मनो ३० ग्रीमेवनविकित्सायः करोतिमरणप्रदः
सेप्राप्तमोस्मेतोमस्मः कविष्यतिकिमान्तरः
३१ ॥

यस्माद्दोपनेवपुरुषोयविशिष्टः कदाचिदुः त्वाद्दिनष्टानामिति मयिदयथामहद्वनेसमपापाक्कर्णपस्तात्मापुम्मा
भिवुध्मतामितिवास्तत्यातिप्रापेनकर प्रलयेनिमिति येनगन्त्रसिद्धमिभेप्रष्टदोषनायोगुरुदर्शनमिप्रष्टो
राजेप्रलयेयेनेकेनशोषशुमादिनानितरोक्तिप्रपमानेमाटपुष स्मयगपुरुदययाइदमहदनं प्राणेरेणाकर्णेप्रयु
द्वेनात्मनेवदेहेन्द्रियादिपरिच्छिन्नात्मभावेविलापयथाभनेत्रस्तामताप्राप्यंनाप्यनामितिप्रश्नेनाबोलार
३० किमस्येवात्मत्वेन प्रश्नेकदाचित्करिष्यामइतिमन्वानान्मुत्पाद्ध पृष्टोवेति ३८ ॥

श्री- वासि ३टी- २५१

विन्यमात्राद्यपेत्यायाविप्रमहतेनदितकृतममित्याह यदिति विकारेणप्रणत्वेपरिहातसतपवित्तपंप्रत्यक्ष
मज्ञतिया २९ २८ शहमितिमिथ्योवस्थितामहामोहमयीमायातनप्रकृतपशपौत्तातावमव्याता २९ प्रा
यातनपूर्वंव्योमपन्यविषयजातंलिहेतःसंनःयामैकरूपीणीप्रमतासंस्तति मायांचलेलिहानःस्वपिता

उपपोद्धातः

यत्रापिज्ञानवामाज्ञानवापिसहनैःकृते येयसहःपरिज्ञानमिदमाप्तकरिष्यति २८ भवबंधम
यीमायोविषमेयंविडविका यान्मत्तानाइतेदीर्घानकदावनपूणमति २८ महामोहमयीमा
याभिथ्येवाहमितिस्थिता पुरुषार्थभावनेनापमृत्यता यातमायातमपूर्वंव्योमयोमेवरूपिणी ॥
पूर्णंवापुंलिहेतेनलेलिहानाइवाहयः यातिवोदिवसाःकष्टमविज्ञातयमागमाः यवहावेहि ॥
नैरेवगतिमालयतांमतिं ३१ तावदाप्तसनेवाभिभवतोभयभाषिणो दिनानिकुतिविद्यावृता ॥
यातिमरणावधिः ३२ प्रागकेतत्वांमतोकहं परिहायमताप्राप्य नेयगगोगविच्छेदपीनवदन ॥

रसपूर्णंवापुंलिहेनःप्रहयःसमाहव ३१ ३१ महाशयःप्राप्योवपिबंवमायानितावदेवभवबंसमप्तस्व
लेवनवेगतथायामूत्तासनाश्रमि ३१ नडकेरोकिंभविष्यति नवाह प्रागकेत्यामिति नेनाटपीपरिनाम
वापूरायग्रहंगाकामेगातोविच्छेदोपिशीनवेदनलेयमवदवप्राभोकाव्यतय्यः ३३॥ ॥

त्वन्मुक्तमार्गाः मनाः पुत्रादीनाशमुपैनापि यज्ञेनमभिमानेन बद्धौ गतौ इति यथाप्राप्तो विवेकवैराग्ययुक्तम्
युक्ताये: प्रमयातनं बुध्या यत्नमोहयेत् कथं नद्धौ गतौ तत्र सर्वमेवमवस्थितः ३४ येविवेकिभिः प्रयत्नेन स्तत
त्वज्ञानमात्रेणाविरक्तेयुत्काकाशेपदे स्थाने क्रियते पर्व सर्वं तत्त्वमेवलात् शेषं ज्ञानमार्गं बुधसमर्थः ३५ अन्यं
युपेदयालम्बनं इति प्रधानमार्गस्ततः कथं स्युते ३५ देवनः प्रयतिर्गतोमानमो हयोगमात्रमविपर्ययं
फविवेकमापन्नः संतमलेनं स्मात्तमतिगच्छति प्रथमं सेवास्त्राभिमानगच्छत ३६ बहुकालेबहुप्रकारे

क्षीणो विज्ञानपापेनयत्नेनमनेन मुमुक्षुः यथा प्राप्तेः कथं बुध्यानश्च क्षीणकर्मापदं ३७ यदेवम
यत्नेनक्रियतेयेषु विद्वत्वे कथं तेः सत्यनेज्ञानमनुपादः समर्थः इति ३७ निर्मोक्षमोहमायामाति
गच्छतमायमो क्रियतेनेत्यात्मबोधेनमत्तकामोमहापदो ३८ प्रलयेनमहेशादेः प्रसादर्शन
मामिमं येप्रदृष्येदमाकृष्ण्यस्मात्मानेयातमनतार्थतो ३७ प्रयत्नविविक्तिसायः कर्तानिमरणमपदः
संप्राप्नो मन्ते मम: कविष्यतिकिमान्तरः
३८ ॥

एतद्वोपनेनवप्रयत्नेर्विनिर्गिह: केवलोमह: स्वादिमन्यतामिति मयि यथा महत्वनेनमायाकार्यस्वात्मायुक्ता
भिवृध्यतामितिवात्सल्यातिप्रायेनकर प्रलयेविमिति येमगन्तु सिद्धमिमे प्रसादे पिनायोगमात्मप्रसादवंकि प्रहे
शोप्रलयेपनेकेवलोमसमादिवानितोस्मितरुपमानेमात्र सम्यक् मुद्ययादमहत्वने प्रादेशाक कल्पप्र
देनात्मनेवदेहेन्द्रियादिपरिच्छिन्नात्मभावे विलयप्राप्ते ब्रह्मात्मतापूर्वं तांथायतामितिशाश्वतमायोसार
३७ किमन्येवात्मस्थानेन प्रश्नोकशान्तिकरिष्यामहे इति मन्यानानुत्या: इह प्रत्ययेति ३८ ॥

श्री॰ वा॰ सि॰ उ॰ टी॰ २५२

नान्यः विद्यते इति प्रोक्तः स्वतं निश्चयेन प्रकंकरः प्रमितः पविता यो करोतीति तत्कृत्य प्राह ॥ ३९ ॥ इत्यादयालम्बं श्लो
भो स्यकोऽपि प्रयत्नमाह आत्मना नमितिप्रमासत्ये तानं ४० विद्यमानेऽनित्यं शासमयित प्राणस्यं
सानेऽप्यज्ञानसमस्तानंतनं अनः प्रसमासा स्यति ४१ प्राप्तष्टहित्प्रसाद्यनां प्रयत्नानां मध्ये इदमा
त्मानमसमं प्रसिद्धायामे प्रपदं प्रानन्दितं नवितं संप्रसन्नप्रसिद्ध्यति विशेषकपोलकल्पितं किंचन

प्रसादप्रयाप्तेऽनेन प्रोक्तो नान्यः स्वात्मावबोधने तत्समर्थं करोति प्रापस्तिलसैलाग्निरिवामिव ४२ प्राप्ता
त्मानमिदं प्राणसंप्रकाशप्रयत्नि विशेषवत् पिनेबबोधयन्याप्त कोनेऽस्मयन्मते ४० विद्यमान
मपि स्वानसानप्राप्तमनात्रयत् दुर्बोधमपुरेतत्स्वसंतीतोऽनसेप्राय्यः ४२ इदमसमसमाख्ये
नेप्रयानां प्राप्तष्टहितु सवेनैव पदेष्टप्रमसर्वमनादि किंचन ४३ नाविद्यानकथाविशेषि
तोऽनविमास्यन इदप्राप्तोऽपरं यातिप्रमाज्ञास्य रसेप्रायः ४३ योऽप्यपिनसे प्राप्तः येऽपि
नेष्वविशेषितैः सइतः प्राप्यते बोधः स्वतोऽमिवोसकलान ४४

नतनात्मैव ४२ विनोदेनकोलहलेनापि विद्यारयन्त्यमास्थेरं प्राप्तबोधयन्ति प्रायोति ४२ येऽपि तैः
सर्वप्राणस्तेऽपियो बोधो स्थापित संप्राप्तः सइतः प्रसना सज्ञान्त्राप्यते यथाप्रवर्णकरेस्तने नम ॐ
विबेविनातोकनानावर्णप्राप्यतेनहतं ४४

नेत्रप्रसमाख्यातादेवतानवेदेन ख्यातकर्तीकसाख्यातात्मनवान् एतेन एवस्तानवोस्तित एव वक्ष्यमपित्तस्या मः यद्धैवेत ख्यातेप्रलीनेकीस्तरव्यसाख्यातात् तानेदयेका प्रत्यक्षेनिष्कक मकाम्यत्वात् प्रासका कर्तेति पु येतख्यातेपुक्तिपुक्त मनभवपर्यवसितेवलस्यात् तदा एतत्कृतैकोपमलकप्रमाण्येन ख्यातकिमितात्कर्मं रिवोपदेशवितयामकर्मस्यात् पुक्तिंतप्रभासेतसतोपुक्तिसहस्रपुक्ते प्रनभूतनिदेवसविस्तनभवेनेवसर्वपुर्वं निहमेस्तेवेवतन्मननेनित्यपुक्तमितितप्राभेसतोपुक्तिसहस्रकर्तेरिवोपप्रांकमाकदर्विनेतात्सितिपर्थः ॥५॥ प्रतस्येनव्याख्यावहेलनपदैः सहमेत्रीनकार्यत्वात् प्रतमादिति सकतोमेत्रीप्रधानमप्रतस्वविहेलनेप्रा

प्राक्सकर्तेविमकठंनकदावनऊत्रवित् प्रास्तार्थ एवतत्रिंप्रक्रियक्कानभनिदे ॥५॥ प्रतानात्सु
नसान्नोसादविवाविभिरेकता प्रवहेलितप्रासार्थैः कर्नवानात्महंरभिः ॥६॥ नानामेवयस्य
वेमायदस्त्पयाधियः नद्योद्योपितकारुण्यान्सभावोहिममेरुशृङ्गः ॥७॥

नात्मानानवाभिरेयान्महत्यायुयः ॥६॥ लेनर्तोसाभिनेप्रासैः सहकर्यंमेत्रीभवसेयतोदयपादपदेप्रोप्र श्रोसितपाद नानामीनि हेयामस्माः प्रातप्रेण्योयथापादप्राधिकाविविप्रोपलसंपन्नाः नेवयथापाद गधिकाविविश्रेषवलसंपन्न. मध्यावबोधियः प्रवलप्यारस्याभ्यसमयः प्रदवयतपादप्राभवदायुपदेप्रा यधिनरासापनेप्रामस्तसर्वनानामेय प्रतस्तयाविधानभवङ्गाप्योदयोद्याधिनत्कारुण्यध्युमाङ्पदेशेहं प्रहतइतिप्रोसः हियसान्नमसस्वभावेहेटप्राः सदासीनेहहदकारुण्यएवननिह्वाइतिप्रमादिनेपिलोद्दया लांमेमवचनमाद्रियधमितिभावः ॥७॥

श्री-
वा ति
३-टी
१५३

प्रथवाभवनममतेवारेंभवन्तएवपुत्रकाःहेंपुत्रास्तेनपुत्रभयपदेहमागतःममैवभवतःपरमप्रेमास्पदमसेवेति
पुत्रानिश्चतामिवेत्याशङ्क्याह पुत्रादितिहाभ्यांसंविदूपेलवःपोधितःसत्त्वार्थःनत्तनस्तंपर्वात्दिपरेभित्यर्थः
पुत्रोभवदात्मवतिविज्ञानामितनमितिसंबोधने ५९ पुनःपरमात्मनमोहमितिमत्वाःप्रथमःसारःसर्वस्य
हक्षिपुवैरामललक्षणःसं–यतोममहाहतो ५० सकृतःनरकरुजाभिःपीड्यमानतः ५१ वैराग्यमेवपरमःसमर

पुत्रात्रैविलवःपुत्रएवैकमितिस्थितः सर्वेनरोनगंपर्वतानामरोनवाहतः ५८ सेविताग्रामवेतो
हितशाश्वतोस्त्वातिनिर्मलः स्थितोस्मानिभवस्तूलेपेनगतनासिनवायुरः ५९ ज्ञात्मासुमानानायामिष्ठा
यन्मस्त्राणमासहः सारःसंकृयुक्तानावैहेरस्यवस्त्हक्षिप ५० इदंवैनवकथायैक्षिकिंतानकरोति
यः गत्वानिरोवपस्यानेसकृतःकिंकरिष्यति ५१ सुवंभावेषुवैरस्यंनयान्नमप्रसागतं भावानांभा
वनामावज्ञानवंतोपगच्छति ५२ ज्ञात्मानमलमुद्देतेवासनातानवादते नात्मयायोमहाकुवैक
कस्तूनाधिकदावन ५३ भावाहत्यदिविहीनेतहिनेवल्लभावना किंतेनेवसतीहस्पास्पृगादयो
यथा ५४ सर्वस्वनमहाप्रवि–तिनवास्वः प्रविष्यमानसङ्गाकाविकाराहिज्ञानमयः ५५

तिवेनहिवावासनातानवासिद्धेरित्याह संवैति ५२ वासनातानवेवाकिमर्थमादरस्तत्राह ज्ञात्मानमिति ५३ ३ॅ
नमभावेषुसत्त्वकर्थनहसनातामवेशसिद्धोनत्राह भावाहितिति यदिसत्यनयाविधनेनमर्हितेषुभावेषुहि
नेत्यानरूलेवकञ्जनिवल्लममेदमावपुरकंसेयामितात्दिभावनाभवेत ५४ ५५ ॥

नेनेभावाभेदानिनोविकारेषुनसंतिवेदयिकाचित्कालादिर्विकारेषुसत्येवेति अतो सत्कार्यवादःवेदान्तसिद्ध
प्रमाणिकेतिप्रामाणिकविकारेषुकुत्रेषुवेनविष्टाने नेकेसेतिकिं स्वरूपःएकैकवस्तुस्वरूपेनसर्वंवस्तुरूपाः
सर्वेषमासेसंतानकरावेदेवमासर्वव्यापिद्रव्यस्वरूपःवेदिनमेवेत्यर्थः ५६ ५७ कारणाभावःकतस्तुत्र
६ यदेतिश्रुति नवेंद्रियाविषयस्वप्रकाशविदेकरमेवसतिइंद्रियवेद्यःप्रलयकालेसंभावयिनमपिश्रुती

प्रमाणिकविकारेषुनविषुलेषुलेष्वये कथंसेतिगगनकालेकेसेविसंदेयका ५६ सर्वत्वमगगनावाः
कारणाभावनोश्रुतिसयदेवेनोत्पन्नायवेदेभातिनत्वं ५७ यदेसर्वेन्द्रियातीतेमनःषष्ठेंद्रियात्म
तो भावानांकारणानांहिमनःषष्ठेंद्रियात्मकं भावानांविविधाख्यानामतांसेकारणंऊनः के
तेवस्तुनवस्तुनेयोमनसोमतःऊनः ५९ साकारसाहिसाकारंस्वस्थानादिवइवेन वीजनद्
स्तसाकारंजायतेन्यन्कृतान्यथा ६० नकिंविदपियज्ज्ञानिवीजमाकृतिमन्ननाक तनग्राहुनि
मद्दिष्टोभवतीतिविद्वने ६१ कार्यकारणभावादिनस्मिन्नद्वियरेपदे वाक्कलनेनयन्नामकल
यतेमोर्थमेवनत ६२ सहकारितिमितानामभोवेहिनकारणात कार्यभवेदन्वदेतिवालेष्व
नभ्यते ६३ ॥
इतिभावः ५८ सनामस्मक स्तजगतःप्रुतामरूपकमपिकारणंमसंभवतीति पुनःत
स्मयाह भावानामिति एवमस्त्वयत्तनःकारणंशून्यमप्पयसेन्येतदपिदुर्वचतमितापत्त्यागादि
त्याह कुतइति ५९ एवंनिराकारेसाकारसकारणामितापत्तुभमित्याह साकारेति वीजभेवेन ६०
विद्वेवेविद्वेवनमयमवदर्थशून्यमितिमावत ६१ वाचा ---- नवदृभाविनेन ६२ ६३ ॥ राम

प्र॰
दी॰ टी॰
५
२४८

नगद्देदनमात्रमिथितिनोनमयतानत्वंवेदनेवरकारवलनाभावदर्शनादिनाद्दनमाङ्गेतितत्त्वलालवेदन स्य स्वदकारणत्वदर्शनाद्याभिचारमात्रामात्रपदेवितविद्वत्स्वानायोभावदपिविनानकारणतेत्यापूर्येनाह व्यायेति ॥ ९४ ॥ अन्यव्यपुरमाणकारणत्वादिनोवोद्धादयोभ्यपास्ताः प्रतीन्द्रियसमवेदिन्द्रियकत्वादर्शना दितकापयेनाह परमाणिवेति ॥ ९५ ॥ यदियरमाणवः सेश्वरजगत्कर्तृत्वादि तेषामसदानभसि उडायनपतन दर्शनान्यतिरधदिनेमिविमुक्तं गच्छन्दिवः नवालोवास्मात् स्यादि परमाणिवेति द्वाभ्यां ॥ ९६ ॥ नस्यजग नःप्रोग्रमवथतेरनःदेशेदपोद्देशवर्तनवेनवेशंगतेचलत्येवेतित्वागेत्वानेत्वासादित्यर्थः ॥ ९७ ॥ नवयर माणत्वाद्देनिरवयवेकिविडवकेनविटपतेनास्तीनस्यरीविभुसावयवानामेवर्जमसादशनात्॥ तद्वृप

सू॰ ननमाईश्वरंनेभयःप्रख्यादीनांवकाणतो किमस्तिकस्यतांकायाकृत्यमात्मेवरान्ये ॥ ९४ ॥ परमाणु समवायेनगादित्वमवनाल्पये पापत्कृत्यतःप्रातेमतानादभिधीयते ॥ ९५ ॥ परमाणुसमवायोन्मे भयउत्तनेनयान परवायवेवनभसिप्रवीणेवपटक्या ॥ ९६ ॥ तदवाप्तिविनेनित्यदेशदेशमेदेश ॥ हे सवयवात्कारणःप्रोगेवातवभ्यावहिनेदिनैः ॥ ९७ ॥ नवनटपशनेविविन्नःसएतकमेनाद्दश भवेत्स्थ

वृपरमाणवापुनिरवयवोनवीयतरतिवेजनस्यसयोयानहेलेनाउपलापुत्रेः नहिनिरवयवोन्ये नसंयोगा इतिसंयाभावेवदेशवतिप्तइदधनियमात नवतद्भावे दाणकादिसिद्धिरितिबाधातःकिवालीउिया लोकसुचक न्यानेमपरमोरतेनासंयोगजनेनजगउवनेकस्यकर्मकिं प्रसंतारितइतसेकारिताः नउसंस्था रितभावानरस्मात्प्रभिनेगात्रिमीतो प्रसाभक्षमेत्यभवस्यभावानदसेपूरसानउपवा नदाखे न न च प्रायस्यवरदर्भनिष्ठापननजगडवनेभवेन नहिनित्यमृत्तेसपूरसप्रयोजनाय ह्लाप्रयोजनेवासर्वस्योप पादयितुंयुक्ता तेनवजयः परमाणवः स्वतः सर्वोप्रवर्तितुंपास्वेनीत्पर्थः ॥ ९८ ॥

ओ

ननुचेतनस्य बुद्धिपूर्वकेयत्नेप्रयोजनमपेक्ष्य प्रवृत्तिपूर्वकत्वनस्य तत्राह नेति देहप्रभवस्य यत्नस्य अविनश्वरत्वात्
केचनभवनेचन विपश्चित्प्रमाणसंशयसर्गकर्म प्रवृत्तिपूर्वकत्वाविशेषभवतिवृद्धिपूर्वकेन यत्नकर्म कर्तृत्वंभ
तकः अर्थात् ६९ एतेनवायुरेवात्रयत्नकरिष्यतिवृद्धिपूर्वकव्यापारं (विशेषात्) यत्नोभविष्यतीतिप्रत्यपा
स्तिनिरस्तेत्याह नइत्येति सदसत्पक्षतःवृद्धिपूर्वकोईहावैहानमतिनोनविनाप्रयत्नोनसंभवति नऊसर्वेदी

नावृद्धिपूर्वकेनकर्मसंभवत्यंभावकत्वाविति वुद्धिपूर्वकत्वयत्वार्थक्रियोऽन्यत्राककोविदिकः ६९ नऊसवृ
द्धिपूर्वकोहामहतोनास्तितांविना नुसंभवत्यतयत्नोनान्यत्कतोपपद्यते १० यथाज्ञानानुपपत्तेर्म
त्वात्मनःस्वात्मकात्मनः तथास्थितत्वयथात्तत्संभवतांतस्वप्रमाणत्वा ११ तस्मात्रनायत्नेकिंचिदि
दृष्टेनापिनविद्यते इत्यंविज्ञमप्यकंप्रकाशवत्यात्मनात्मनि १२

भ्रामस्यभीवनोनेप्रलयेदेहाद्यभावादसमर्थमेवेति नसगादौकश्चित्कर्तोपपद्यतइत्युपसंहारः १० न
नयुद्विकभ्भावादन्तत्त्वमेव जगत्रहितवपक्षिमात्मकाःकथ्यवाजयतिस्थितोस्त्वाद वर्णमिति इमेवर्पसा
मनोदेहादिभिर्नतनाक्षत्याभ्रिदात्मानएव एवंमनाश्रुतिवाक्यकाश्चवनथापित्वन्नेयस्याभवतोस्तप्रमान
वाःस्थितास्तथा प्रसन्नत्वयत्नेनैवस्थिताइत्यर्थः ११ अयंसर्वोपपत्तेर्वृत्तात्हेतसिद्धांतोनिष्प्रत्यूह १२

गाढ नवमीवृत्ति ९

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ ३५५

इतिताद्दोष्यप्युदाहि यस्माद्भूमिरमेवविद्युविश्वतिमागतं तस्माच्चिदाकाशोविश्वाकारमयोत्यर्थः ८२ भ्रम
स्वरूपाख्यविश्वोऽन्तोपरमेनम्राग्वदृष्टोदृष्टांतेनान्नभाविनं स्मारयति देशादिति ८४ सर्वेषांपदार्थानांसं वि
दाकाशएवमस्माद्यस्वभाव इतोहेतोर्विश्वनटादीनेवनभावशून्यभावेनेत्यर्थः ८५ तस्माद्विदाकाश

विश्वाकारंचिदाकाशेविश्वविश्वतिमागतं सदोदुवलेपुल्यानमनिलेभमिवेपय ८२ देशा
देशान्तरप्राप्तोनिमेषेणातिदूरतः संविदोयद्वपुर्मध्येविश्वोविकसितंद्वपु ८० ८४ सत्वभावोहि
सर्वेषामर्थानांतेवतन्मयाः मार्दशात्तरभोऽस्पालेनविश्वमनोनमः ८५ सभावस्यपराइति
मनागेगतूनमया स्वभावादविभिन्नैवसेदंजगदितिस्थिता ८६ जगद्विभ्रमसोनसामकदा
चनभिन्नता एकमेवद्वयोऽप्यपवनस्पंदयोरिव ८७ देशादेशान्तरप्राप्तोविश्वोमध्येह्रियद्वपुः
प्रोतानुभवविधेयात्मनन्ननेनेतरहितः ८८ सत्वभावोगगनानोनचनिशानिपदिता तस्मा
नविद्वलतेतेनितरप्यानादयः ८९ स्वभासाकाशमेवेदंभामात्रमवभासनं विश्वमाकार
रहितंस्वभावैविड्वरवाख्यं ९० नजायतेनम्रियतेनचलाभाविकंचित् ब्रह्मैवविश्वोपशा
न्तमिवस्थितजगत् ९१ ॥

स्वस्वभावादविभिन्नैवयथाविवर्त भावनस्वभावस्यपराशिः सेवेदंजगदिति से
स्वप्रात्नदर्शिनोस्थिता ८६ ८७ तस्मादेवपुनर्भवस्यस्वरूपनिदर्शनेनेतरदित्यर्थः ८८ ८९ इदंविश्वं
विदृत्पि खेभासाकाशमेव तदवभासनेवभामात्रं ९० ९१ ॥

८१ ८२ सर्वादौ पृथिव्यादिभावनामेवासनेतिरेतोरथं पार्थिवादिदेहकः अतः प्रलितमादिदेभासमाने
पारीरत्वेनभोऽयमविशेषःस्वमपव ८४ एवं शाम्यमिकः इतःस्वयंभ्रूपारीरादत्वानेवयोनेवर्सतरनसमान
रमेवेनवर्षः ८५ ब्रतमयनः मनः पसेणापिप्रयत्नेनप्रवर्त्यमानेत्रलाएिउदिति नवास्यति गत्नगेरो
स्थितस्यस्फोदयागलेनेनवक्ष्यदितसंबंधयोनिदाह्मौदिनाह गेडस्येति ८६ यथात्मत्मेवगंडात्म

नविष्णुमलिनेवासीभवनामभविष्यति इदमाभासनेष्णोनेविद्योमपरमात्मनि ८२ विनाइमेव
कश्चतिसर्वेषुरतपयथा नेत्रैवमाशब्दाश्रोमिन्नस्तमेकवतिस्वयं ८३ सर्वात्वेवभावानामस
तेयन्निदेहकः क्रतलस्माकरीरत्वंसमएवनभक्षितेः ८४ स्वयंभ्राष्ठेपारीरेसर्वंःस्वसोमहा
वितेः इतऽस्यानाल्त्वनस्वभात्मसोनरेवयं ८५ गंडस्येपविजातानोस्फोटानामतएवनः पुर
मेणाप्रयत्नेनतमनोनामयास्यति ८६ बुलेवासनप्रुरुमःसन्यवज्ञानुभूयते स्थितेनतः प्रभृत्य
वनत्वलीकमिदंततं ८७ प्राब्रह्मान्तभयर्पतमलीकंमपयतेमया यथासमेतस्यालीकमेवेत्या
पुविनश्यति ८८ विद्योमेवेनविष्णुत्वंपश्यास्त्रिविनश्यति श्रनादिनेवविष्णुनेनाभ्यराश्वेतथैव
व ८९ ॥

नाभिस्थितानडनयोऽटामनापिस्थितं प्रश्नाकतनुमिवानुभयतेनयाब्रुह्येवहिरण्यगर्भशालिनीवलत्सास
नपुरुषोभूत्वानज्ञात्वेनेवसम्परज्ञानश्यतेनयेः प्रभृतिब्रह्मलोकव्यतुःप्रभृत्येव यलीकमिदंज
गत्तनेस्थितं ८७ यलीकंप्रन्तेपर्वंसमवुदेवप्राप्नुविनश्यति मदय्यलीकमेव ८८ प्रनादिनाउदयंम
नाप्रशाश्वेव ८९ ॥

श्री॰
शा॰ टी॰
२५९

यदलीकमेवनर्दि कथमयस्थते कथेनासम्यक्त्वात्तेयनस्तदसन्नमेतत्संविदेनग्रयमित्यर्थः ४९ प्राकाशादयाएतत्रदृष्टान्तः भेरोरत्नाः परमार्थेयानरनत्नदृष्ट ५० नहि किमाकाशादयात्तनात्मधर्मः नेयाह किलेति प्राकाशमदत्तमात्मोधर्मः इतं वाचापसिद्धः यत्किलतस्याद्रयत्नोपमीनामस्यात प्रातोक्रूस्त दिकोः भिन्नायस्तमात्कारणाति ग्रन्थमनगतः स्थूलप्राकाशोनोपपद्यतेनातःप्रकाशमभ्यादिविवक्षे न

प्रत्युतनमलीकेवाप्यलीकममवस्थिते संविदेवप्रासमेनगादिनयोदिता साकारेवनिराकारामिथ्यातत्वतनगयथा संविदाकाशमाकाशत्वमेवोरतर्यथा ५१ किलयतस्यनामस्यादाकाशत्वानादत्तः कारणाभावतोत्यस्यनाकारउपपद्यते ५२ सर्वमेवेवयोनातोनातोयेनगतं कुतः यदेवदेवनाकाशेपुरेस्वप्रेतदेवनः ५३ भेदःसमाशिविज्ञोक्षोर्नसूत्रावरयोरिव यदेवविज्ञस्मात्मतस्वदेवस्वमयपत्रं ५४ यदेवसंवदनेनामसस्वप्यक्तोयथा संप्रासंदेकरूपत्वाभ्युयोमोपमेयया ५५ तस्मात्स्वप्नमप्येवं नगराकलितं स्थिते सर्वप्रलयनिराकेभासमेविद्धिवस्ततः ५६

स्वनयात्नोकिरित्यर्थः ५७ नन्विदमीदृशकारेः पुरादिमलदर्शनात नगतमप्येवनगनाथतोनप्राकाशात्ताह सर्वाद्ब्रवेति यःपुरादिः सर्वादेवस्वतानः स्नगनः कतानातः किंवस्तमेविभेदेशकादिमपःपुरादयोदृश्यते नात्रहेदनाकाशेयदेवपुरेतदेवनः सिद्धान्तेस्वमेपिपुरेनत्रवत्यभिचारः स्फुटइत्यर्थः ५७ एवंसमलात्यर्थयोर्भेदाभावं तासांप्रांतोविज्ञानभेदाभावात्तात्यर्थानामपिनरभेदः सिद्ध इत्याशयेनाह यथाभेदइति ५८ ध्वेश्रभेदे संदपनगरात्प्राकाशोवरदात्तनाविमाह यदेवेति आमोयोमाभिन्नः ५९ ५६ ॥ ॐ

५६ सकृद्विभातमालोकस्फुरणात्मकं ५७ एवंविततोनिष्प्रपंचतासिद्धेत्याह तस्मादिति ५८ हेयोपादेयविभागाम
यणइवोपरूपस्पत्तत्वस्यावोधेननदेकतामुपगतःसन् नित्योदितोऽयवहस्तमपितद्भिविवेकस्याभावात्सविकल्पा
रः द्वित्वैक्यभावोपस्परविरुद्धाभासोऽमक्रमतिर्यस्यतथाविधःसन् पुनःउपशमपूर्णीतलोभत्वान्निर्वाणःनिरति
पूर्णानन्दनिर्हृतः शास्त्रयतनैर्विवेचितत्वोभावाःनसंवीत्यर्थः ५९ इतिश्रीवा०नि०उ०स्वरूपकथनंनामसर्गः
९२ प्राकाष्पृष्टेद्धिवादभिमावोमभवनोपस्था विततएवजगद्धावोऽमभवादेवसाध्यते विनाशमेवजगदा

श्येनमेवेदमखिलंनिरालम्बमयोदयं सकृद्विभातममलंघनीभूतमनामयं ६० तस्मादेकस्वभा
वाःऊतोभावादेकभावधीः कुहेनेकैकतानाकादेकभावाःकभावनाः ६८ नित्योदितोऽयवहरज
निर्विकल्पोदितेकास्मक्रमतिरूतमपीतलोनः निर्वाणप्रास्तविगतामय्यशुद्धवोधवोधैकतामपग
तोगतसंतिभावाः ६९ इतिश्रीरामायणेमकलभावोमदेपूर्णनपरमार्थैकताप्रतिपादनंनामसर्गः
९३ श्रीवसिष्ठउवाच प्राकाग्रःप्राह्तनन्मार्यस्पृष्टनन्मार्ककोनिलः तत्सगोलकर्षचतेजस्तकाति

कारेणस्वस्वज्ञानीतियत्उक्तंतदेवानुभवावलंबनेप्रमाणतःपदार्थनन्तनितासमानैः सर्वैणकाष्ठादिकु
मस्यद्विकल्पनामस्यप्राभिःस्वरूपमपिगत्वा पुनतःप्रश्नीकरणीयमितिवर्णयिष्यन्प्राकाष्ठादीनुतेर्द्विं
कप्रसिद्धांस्वरूपस्थितिमाह प्राकाग्रइत्यादिना तयोयःसगोलकर्षःसंवपानिष्पन्नस्तस्माज्ञानेत्र्यप
त्मार्द्वनेनसःपंक्तिः प्रेक्षामयोत्पापप्रामनेनेपूर्णान्यत्ववलावलंबनलचाणरसतन्मात्रमितरांसभावस्थिति

निर्वा॰ उ॰ ३८

श्री-
शांति-
टी.
२५०

भूतप्रेषमस्तीति मन्त्रः मननेन भावरेतगोधनतारमितिविनएवमसभावेन ज्ञानेनरंपैकमस्यात्तिः न
चेरएणा म प्रज्ञानां ज्ञान इष्टिप्राप्तात्मन्नति कथं प्रवर्त्तेत यस्किन्त्रिद्यावत्पुरेवप्रथममाकाशान्निकथम
शोषुभाननुरुपयने सर्वत्र याभावान्किं विराकाशवत्सर्गीक्रियाप्रायालिनान्ति विनाते वदपीति रूपतन्मात्रपृथ
नेषुर्ने तेनोननुविघ्नातीति नन्विरवय [illegible] कर्मकेवलसिद्धः नारूपाश्रियमाणनिरवयवश्चकिं
क्रियारूपविकर्त्तवा शक्नोति किंचयदिह नन्तर्विक्रियेतनलोकाशाभावान्निरवकाशमात्रादयः स्युः यथाई
नतोऽन्यवा तस्योकाशस्याधिसावयवत्वप्रसंगः शुक्लसावयवमपीति चेत्तर्हेवसर्वावल्कियाचलस्य स्थितिर्वा
घारिततनन्वेवपूर्वोनिरवकाशतानन्तमतदेवयन्नानवस्थात एववायोऽपिनीरूपाद्रूपतन्मात्रात्मविक्रियां नपरि

भूरेणमेव स्वभावेन ज्ञानेनमस्त्विति कथंनामकिन्नाप्रज्ञानात्मा ज्ञानोर्त्तैः प्रवर्तेत १ गलासदृ
रमणनहिमेकश्रमास्विकल्पने नदश्वेवमहापदोकोमिन्क इवामन्ते २ नमिरेवानिविमन्तासदृप
त्मनिभातिपत नदेवनगदि मुक्तसर्वाग्निमेवमत्पतः ४ ॥

णामेनवाद्दर्निरूपएव कारणगुणाद्विका
र्यगुणनारंभने मवत्रूपेनायावत्स्तिपरिपाकेनहि परिणामः स्यात्सिनातेनः परिपाकोस्ति एवमुत्तरत्र
गोरण्यूह्यामिति १ नन्वशुभवन्वलान्वेवहृदयादुपाकाशात्प्रजातमनकैवायुनीरूपाञ्च वायोः इत्येवंनुनः नी
रसाज्जलस्माद्रसात्मकुवात्पिशगंधाज्जलस्मात्कथंवती पृथिवी इत्याशंक्योपविषाणः इतिवत् प्रत्रुभवान्निकात
मिलेषमगवतीनः सर्वनिमेषसलाभेषकात्रुभवमत्पात्समर्थोपिद्यातीति ज्ञानस्वरूपात्मवेत्तस्वोधेसरूपसति
भ्रमलस्मर्वेदाधनिर्गुणेसिद्धानेकाभ्योप इत्यर्थः ३ कोमासिद्धात्मलमा नमिरेवेति नदेवनगदितिसपत
परमात्मोऽसम्यासिन्नानवनामात्वेलान्निदेवत्रहुत्याद्विपाद्योवा दिक्रतिवलाच्चसत्पमिषेवसिद्धांतरत्नस्पष्ट मं.
कृमित्यर्थः ४ ॥

भूतभौतिकसर्गेष्वेव विना यत्र सर्वेष्वभूतभौतिकवन्मात्रं भवति ह्यकारणं नकं विद्धि ४ तद्धातुरूपमपि
चित्स्वभावमेवानन्यगतं कवतीमात्रं स्वभावइति ६ वस्तुतत्त्वमभिमतद्विरवयवेन विनाकाशइति ७
अयमयसर्ग एव आदिसर्गे ब्रह्मणो नरादिसर्गः कल्पनात्मवितर्कमात्रमयमाविष्कारादितिभ्रान्तिरेवेति
यदिति ८ एवं सति नीवन्नानिविवरणं मनोकैकम्पितविधिरिपाकमात्रं सतीति ब्रह्मत्वस्वभावेष्वदसति य
त्रिरेः एतस्मात्ते भ्रमानेरव्ययत्वप्रसङ्गस्तु एवमादः सर्वदेहमानिनाप्रसक्तिता समानएवेति नवसर्गोऽस्तु

नूनं वित्तं तिभ्रान्तानि पिवकयास्येनकः प्रसन्यायत्वभूतानि भवत्वसंभवत्वमस्वि ५ स्वभावएवचि
सत्ताप्यास्वभेयतादिव कचमेवेनापतीर्दे तगद्दहस्तततस्तुवि ६ वेतनाकाशएवाहेतेरवेदमव
त्स्यात् इत्यदस्तगदिमिके त्वमिवेकतिलाहते ७ ब्रह्मादिसर्गेजननेमपत्ककणोनविवितर्मे यद्वाप्यन
संप्रानेनतद्विद्यो मममिराकति ८ सतिवासतिन्नुदेदेहिरेतस्य स्वतमसत्यमोदः बुद्धेमलस्वभा
वेनिर्भरविश्रान्तिरस्तसर्वेह ९ इतिश्रीरामायणे नगदस्माद्युतिपादनेनाम सर्गः १७ यथाहि
इवाव स्वभावनगराकारविज्ञानात्मभयनिम्नतु: स्वतः स्वमसिवात्ममान्तु कल्पनाभिथ १
मायत्नभ्रममेवेदं शिलावरमेवचा प्रकाशमेवचाकल्पं नगत्मेनवनोल्कितं २ ॥

एवं निर्भरविश्रान्तिर्निस्तलाववेनेवलेकतार्थः १ इतिश्रीवासि० नि० उत्तरार्द्धेभूतकत्तरपातनमः सर्गः ९४
विदेवाभातिनाप्रनविदवस्वभवतथा नताशत्वसयोर्भेरःस्वभावेनेतिवृष्णते उर्त्तस्तमस्वमाप्यतगतः प्र
पवर्यितेर्धीविकोरवयति स्वभावमिति विज्ञावस्थितस्वभावयात्मा १ इदंनाप्रतुगत्वेनवोल्कितमेवस
त सत्त्वमतानमेवमूलतः शिलानदरमेवाधिष्ठानतः सत्यैलमेवस्वतइत्यर्थः २ ॥

श्री० वा० नि० उ० २५८

सर्वोपेतात्स्वात्मैवेति स एवात्र दृष्टान्ततस्मात् सम इति ३ नन्वस्तीयकल्पेसमस्य मुख्य सुदृशिमात् त्रैलोक्य मिति ४ द्वितीयकल्पेपितत्साम्यविवक्षितमेतन्न गम्यमिताशयेनाहनेति ५ प्रथमकल्पेपिनेदृशीयति विद्योऽसीति स्वयमेवभवतीयलीति सर्वभुवा विद्यामातमोव्हमातमव्योमनिश्च दिव्यपभस्त्वम न्कारस्तमएवनाशन्तमेनेनगरिमलक्षुद्र ६ पुनस्तृतीयकल्पमेवसमर्थयति नगरीति भासनगनस्य

स्वमएवात्रदृष्टान्तः परमेरुतलमंडितः स्वमेनगरकिंचिन्न दिव्यमाभाति भासुरं ३ त्रैलोक्यम
सर्वदेवेद्यथास्वमेवभासते नागभूमिस्थवेरमनाभायतनानया यथा ४ नगरात्तिनवस्वमेनग
राच्चार्थसंभवः स्वस्तमस्तविद्योम्भाभनेतद्वनगरं यथा ५ विद्योम्नात्वनमाकाशोऽमतया
दिव्यपथन् नगरेमिवद्युद्योतनीतस्तमेवयथुना ६ नगरकिंचिरकुरेदितुर्पवनकिंचु एव
किंचिद्दिक्षाभातोनुभक्षिनगतीयथा ७ भाभातमेवत्रैलोक्यंयथास्वमेनकिंचन स्वमएवभवे
देवमेवनायतिनिर्वपुः ८ स्वमेकिलमहावस्नानानिर्मलाण्यालिनि आभः स्वमाभासल
क्षिवानने ९ आभामेवातिविमलं व्योमानपरिवर्जितम् आभैवाबलमद्यातोनानापरशणोऽ

नाते विद्रुस्तन्मस्क्वंरूपंचनकिंचन नभः सर्वतामतीएवएनमगतीकाश्यार्थःकदुपोवलासिषुयाभ वः ७ नन्वदृष्टानवीनयति आभातमेवेति एवंनाग्रमपित्राभामेत्रैलोक्यमेवेनिर्वपुः सुद्धमेव ८ ९ प्रकोमहर्षिवत्रानिविनेमेस्वच्यतमव्योमपथमेसपत्र्यामेस्वभावाहिकुमेणप्रवलमेयामः नाना पुरगलोत्करप्रसंपवइत्यभयमवस्मार्थमिसर्थः प्रथमावब्योमगिरिमसीपुरादिव्योमभवतिएवंव्यो मेव प्रवलसेवातातरिभवतीतिनयाक्रान्तेप्रतिलापरं १० ॥

तथा सदृष्टान्तेन त्मा पूर्यतिप्रकीर्ति प्रकाशाश्रयाच्छ्रयस्य सत्यपुरुषस्य तेषां नियोगः पुरुषस्यैव एकं समंगति प्रसिद्धे
यापरे इति मोने प्रत्यमेव यथा तथा नापरदृष्टान्तोपि पीतिमर्थः दृष्टान्ते मौनमेव तत्कृतस्वरादृष्टान्तो मेवेति
परः पार्श्वस्था प्रपरः समतः संप्रवृत्तापि किंच प्रश्नाद्यादित द्वौ वेवान त्पुत्रलोकेषु ४ द्वितीयमपि तथा साथ
यतिप्रजायतइति यमाना पि वर्णाश्रुत्तनुपः स्वभ्यथा प्रजायते तथा ज्ञापि वा प्रमिमर्थः एवं मन्माना
तेपि पुरुषः आत्मनः स्वसमजे विस्मृतो समाश्रजातो तमत्र एवात्र मिथ्या तेयथा तथेमर्थः ११ सममय

ग्रन्थकर्माद्वि निर्वोधामौनमेव यथा तथा नक्षुणो मेव पार्श्वस्थः संप्रवृत्तापि किंच ५ प्रजायते
वानामपि वुर्णा या स्तनयोपथा जातोपजातानएवात्तेयथात्मसनिविसृतो ११ सत्समद्भवनिवि
भवो नत्रभवो पृथा विपर्ययमपि सर्वं तथाविशेषयथादिनं १२ प्रसत्संतमभवमाद्विनमेवयथानि
पा प्रसभवः सभवनियथा त्मसतिसृते १४ श्रसंभवः संभवतिनगाद्धानमिशुवारे तमएवम
हालोकोय सनिद्रस्वासर १९ आलोकएवेतितमोयथा शिरस्वभावसप तस्यैव भवेद्योमस्य
आदिपतनेपृथा १६ समत्वरूपमेवेतिभातिसमनगायथा तथैव नाप्रदाभातिमनागप्यत्रनाय
ता १७ यथोदासदृष्टान्ताय वीयथा दासदृष्टान्तेनो नाप्रत्नमौनतथैवेनेमनागप्यत्रनायथा १७ रा

मेवषाघनभवात्तभवो यथा तद्दमनमाप्यमयनि तेष्वार्थः १२ एवमसोपि विपर्ययः प्रसज्यादस्वाद्स्य
प्रदिस्यादिना ४४ १९ पृथस्माद्वेतो स्वमूहतवो सयोगस्या नमा विप्रयुक्तकादीनानिद्राद्दृष्यते सभेश्रथा
दिपतने न श्रूयमाने पापनेव मनुपेवश्रयोन भवेत १९ १७ हाससर्वोपिदेवसत्तनाप्यनमोयत्रसमयोः १९ वे
ति तेनाप्रत्तमयो सामयमादिपरोक्ष्मपर्यायनु रामः पक्षते तेनदिति मनागप्यत्रनासतेनियतमो १९ ए
तत्र हृत पत्रयमिस्वत्रेतिशातायमानेवायक्तो तेना यस्य पयप्रत्यक्षीनेनयोनः सयमेवनमप्यसमतानभवो

श्री. वा. नि. उ. टी. २५८

ततावतेत्त्वपश्यामिति भिक्षेषात्मनात्मसंसाम पश्यपुनःक्वमाभिद्धे समस्पेणोदितमिदं सपुरेत्
पाठहृत्सामवेश्यादीनि पतितप्रयानसमुद्भूताविनिद्रानामपहरुम्यसमन्ततुल्यानामसततया पश्यति तत्र दर्शन
रेहीतारदेहानारेहातरेवावयस्पर्शनेनतरदर्शनेन तद्भाव. एवंतन्मवेश्यादीनामिदजनस्पर्शनत्वमापितद्भावम
जतितिसाम्यानपायादिमात्राणेनवसिष्ठ. समाधानेविरतभावादिसमभि मतिस्वभरेत्थपूर्वम् १८ तेनतेभ्यः
प्रियतेस्मास्मरेदन तद्धाति ११ इहास्मिनजायनदेशोनाभाते अनेनदेहेनसंबध्यते ननत्वदनेनतं एतत्वमदेह

वसिष्ठः विदःस्वस्मतपातिस्मवधतनेनस्म मतिमात्मेतितत्रासौ इहास्मस्मरत्ज्ज्व १० सतः
सन्त्वमनागतिस्मृतेनविपाकवान इदृथवृध्यतेनेनतिद्रापुत्रकश्चकस्थाने ११ सर्वदःखदपामो
नास्तिनरविपर्ययान अत्र अयवदन्मध्यायितस्मसहतो १२ ततनिद्रतयाया पश्चात्निद्रातदद
जायते तस्यपूर्वमतदिवमनेवतनः पुनःपुनर्वासमेवत १३ समस्तहायप्यासत्वमसंस्मारेरमतिमात्मवान अप
नारम्भयस्मिन्दहःपुनःप्रजायते १४ नायरूहातथानायतत्समारेरमतिमात्मवान अपमानत्वाय
स्वमद्धयः प्रजायते १५ नस्वममसदिमव एवंविधिन नायरात्मानि पुनःप्रमयमारेदस्वमात्मा
मातरगतः १६ सनायात्ममयत्वपुनर्हलणातिमुग्धधीः स्वस्मसंस्पर्शनेत्वमतन्मयनमवत्यथ १७

संधादितस्मामिमेवं प्रमयवानुभवेन सवप्रमयोमस्वमार्थकायनसमर्थं इतियोतुनायसंभवमावालिङ्
१३ १४ १५ नावतिमत्वनायदेतरजातःसन एवंविधिन नायरात्मनिपपवेनस्वम प्रसदिमेवपुनःप्रम
येयथा अपदेत्रतथासमेतरंगतः इतरेस्वमेनायस्वमयपुनर्हलणति ततउत्तरस्वमेनायमसमयोयथा
मध्यतापयुक्तस्तदस्ववैनायतिस्वमस्तासमयोरपहलमपि मध्यतापयुक्तमेवेतिभावः १६ प्रथनवा
पिस्वमेस्वमसंस्पर्शनातरमनुभवत्त्वममेवनायत्रयायत्रनुभवतीतिपूर्वेणान्वयः २१ ॥ ३०

एवेरीत्या नानात्वमनेकत्वेनाभाति त्वमित्याहुः पुरुषेणीव । स्तेन नानात्वेन भियेतन नरदेहाभिमानोपादान ता
गाभ्यां तनाथनेभियते पिव तथा च समृद्धात्मसमेमवः सन् इह नानारे प्रवृद्धः कथ्यते इह नानात्वमिमतस्य प्र
वृत्तस्य प्रवृद्धः कथ्यते इति तयोः सम्यमेवेत्यर्थः १९ एवं च समानत्वमन्तरस्थितो द्वितीयस्य मत्र एवमेवस्वे
पत्यावर्तमान नानात्वं पदेपी नेता शङ्कवति एवं नानात्व समान्य समत्वमेमावदेत नेवा प्रवृद्धस्योपसः स्वे
नानात्वमपवाल प्रवृत्यभवति २० इतिहासः कीदृशमानमपरं वेदनकथायां समयोतत्सदृशावेन यथाथों

एवं नानात्वपा नानात्वमवं चेतिनामति न नानात्वेन भियते नानात्वेन भियतेपिच १८ समदृष्टास्व
मन प्रवृद्ध इह कथ्यते इह नानात्वनातो नेतः प्रवृद्धोयत्र कथ्यते १९ समानत्वमस्थितो नानात्व
त्वमप्रदर्शन मतान्यप्रत्युद्धस्य नानात्वमेभवत्यले २० इतिहासमयावेव नानात्वमाभाव पि
परस्परनानात्वेनानुपमानोपमयतो २१ समो नानात्वदिवाभाति नानात्वमभिवादित वस्तुनस्तद्ध
पमस्वितिन रूपतिकेवल स्याद्गुणममेवेश्वननानमशोभन । चिन्मात्रमनिरूपकाकिमन्यद्रूप
ते २३ सम्यत्वं यथाभोगुमस्कृत्यनोपलभ्यते चिन्मात्रमात्मनपाकारारीयपि २४ वस्त
मानमिदं स्वमेनानात्वपिन्वोवन । इहापाउपल समेचिन्मत्कारणाइने २५ ॥

चितिदेहो परस्परप्रयमानो पमेयत्वभावानाविमर्शः । इतिहासममाविति दीर्घपादेन इतिदेहप्रसमेविषु
मग्नान इत्यसमथो किविदिनत्त्वमवधीयर्थः इतीहासमयाविति पादः साधुः २१ किंचवर्तमान रूपाक
स्वभोपि नानात्वदिवप्रभवत्वमाभाति शतीतेन नानात्वदपि प्रसिद्धस्यमविवादितं २२ विनवकवतिर्हवत्त्वमित्तु
किमुपपादयति स्याद्वरमित्यादिना २३ २४ चिन्मत्कारणादनेकत्वत्वं किमात देशामप्रमेयम र्थविवक्षि
सद्दुक्तासमदरसवादनावधारवितानामनवनतदृश्यदर्शनेमा प्रसिद्धाविदेकसामोपलक्षतिपरमात्वः २५

श्री
वा.नि.
उ.टी.
९६

विनाशवृत्तेन नाशकारणाविरितेनिर्भक्त प्रध्वसोपपत्तादेन नातत्सत्तेच्छ्रत्त्यादिमिनाशमिमर्षः ४६ ४७ निर्हेतुकेनानारूपलेभावविकिनाशत्वमिवमाह स्वरूपमिमादिना ४८ शिलाचाशत्वपतनःचोत्सरुता तर्के ४९ ५० ५१ स्वरूपमुपाःभिरत्नमावःः ५२ स्थलमाश्रुतौ ५३ नयास्तत्पूर्वकत्वादपि ५४ उत्क्रमनक्षत्रयमुपसंहरति स्वमेइति स्वमवसिद्धपूर्वावस्थाद्यथा सविनाशेनान्नमेवदेहे स्वभावनाशमितुपसिद्धपूर्वावस्थाशुभित्वदृश्वमेविनाशंपरागनमेव स्वेवस्वमाशनाशविति विकल्पनेशांतमेकविनाशमेवपरिशिष्टं प्रतद्वैत

किमयत्संवदशातकिनाशपूर्वविदेवसा नवपाटव्रपुःस्वमेनाशतास्वगतं सिरिते ४६ नाशनाश पुनःसर्वविनाशेस्वरमाभिरिते मतनाशपतःसर्वविनाशेस्वरूपहिम स्वरूपतंतथयाभाव सकल्य नोपलभ्यते नत्वयुतंमथयावेनाविशत्वनोपलभ्यते ४७ प्रेसातमकथयाभंडपोत्पन्नतोनलभ्यते विनाशंतनथयावेनाविशत्वनतोपलभ्यते ४८ उमास्योमयाविदिनिश्चयाहानोपलभ्यते विनाशंतनथा वेतोविशत्वनोनोपलभ्यते ४९ उवमेपुयावविज्ञवरितेतेनलभ्यते विनाशंतनथावेत्यंविज्ञवत्वनोपलभ्यते ५० पयासंदमयोवाप्रसंदोनोपलभ्यते विनाशंसमथावेत्यंविशत्वनोनोपलभ्यते ५१ एष नावेतद्विनाशतत्कथंकिमलभ्यते कश्चत्वंलभ्यतेयोमहाशनाश्वलभ्यतेमहो ५२ विदोमपूर्वस्तु दृश्यमानंपदार्थं सज्जनवोदपोलाविविशत्वोमृभासमाशुक ५३ स्वमेषयाथनामनमेवपूर्ववत्सादिम विनाशसमभगनाशतिनहदेव स्वमोपानाशहि निपदेमनमेतमेकविनाशमनश्चनामविनास्तवादः ५४
इतिश्रीरामायणेनाशतत्त्वमेकोनामपंचोत्तरशततमःसर्गः ९५ ॥

नत्वेवादिनांविशेषविनाशरूपाविशदरस्पर्धः ५४ इतिश्रीवा० रामा० निर्वाणप्र० उत्तरार्धेपंचोत्तरशततमः सर्गः ९५ ॥ ३०

तदा मोक्षो विद्याकार्यमित्युच्यते [illegible] तदेव नामैकत्वेनाभिधीयते [illegible] यथा विद्याजन्यं तत्त्वं सर्वथा
मोक्षस्य विद्याकार्यत्वमिति प्रतिपत्तव्यं [illegible] निरुपणमयमिदमतिरिक्तं
[illegible] सर्वात्मभावस्य [illegible]
[illegible] इति [illegible] १ [illegible]
[illegible] इति [illegible]

तस्मादेव [illegible] अथ कुमारस्य [illegible] ।
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible] ५ [illegible] ६ [illegible]
[illegible] इति ७ ॥

[illegible]
इत्यर्थः । १ [illegible] इति [illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible] ४ [illegible] ५ [illegible] इति [illegible]
[illegible] इति ७ ॥

श्री- वा- नि- रु- टी- २६०

ज्ञेनोपाहितपदविज्ञा उक्तकाममतायसिन्नयाविशेषज्ञानंदभावः ८ ममतयाजीवनःपुंसः ९ म्रा
सनेनिश्चियमवस्मानेयाज्ञास्वभावतयाम्रहेतदेवचेतनानांजीवानांसज्ञात्मस्थितिस्तत्रपंचेन्माज्ञदाप्रविद्या
काश्यास्यानेतज्ञमनोनाशेमनोनसिद्यतीतिभावः १० यतोयस्मात्तत्रभ्रिमाद्विनःस्वप्रतानाग्याईष्टादि
त्रिपुत्र्यादयः यस्मिन्नेववालमयः ११ विविक्ताःसर्वपदार्थोद्भवाःयनउद्यति उदयंप्राप्नुवंतियस्मि

न्नात्मन्यन्तरीनोऽहमितिमात्रकालमतो यःस्मादन्यमतोभावःसचिदाकाशउच्यते ८ इमा
लोकमनस्कारविभ्रमस्यास्तमयः भावःपुंसःप्राद्योमविषादस्तच्चिदंबर ९ यदेतदाम
नेऽरहितवासयाताभमतो चेतनानांवसनात्मचिदाकाशःसउच्यते १० द्रष्टुर्दर्शनदृश्या
नांत्रयाणामुदयोयतः यत्रवास्तमयाश्चिन्त्वतद्विद्धिविमलंपदं ११ यत्रउद्यतियस्मिंश्चिवि
ज्ञःपरिणमन्तल पदार्थोद्भवाःसर्वेचिदाकाशःसउच्यते १२ यस्मिन्सर्वंयतःसर्वंयःसर्वंसर्वतश्च
यत्सर्वमयोनित्यसचिदाकाशउच्यते १३ द्विविधमोवहिस्सातस्वपाज्यस्यसमाधितः सोविधान्त
भासमानचिदाकाशःसउच्यते १४ यस्मिन्निरस्ततनयीहंसर्वंवनिष्यति सदसद्रश्यतेविश्वंविश्वं
गेतच्चिदंबरं यस्मात्सर्वःप्रसृतंनेसर्गस्थत्यविक्रियाः यस्मिंश्चप्रलीयंतेयन्मायास्तच्चिदंबरं १६
निश्चायाविनिशायांयत्रोविश्वंप्रवर्तते निवर्ततेचयत्रांतेतच्चिदंबरमुच्यते १७ ॥

भ्रुवेणोक्तविमर्श

नाष्यवसाधुसानोपमादिभावेनोत्तरोत्तरंपरिणमंति १६ हेतोर्हेतोःपप्रच्छारच्यानो १७ १८ विश्वं भासमिदु
स्थितंसन्न्यतमसस्कर्तवविश्वंतेनोनाविनिष्टनितं १९ यत्रोवाऽस्मानिश्चतानिजायंतेऽतिष्ठाजुंक्तःस्वरमल
एतमड यस्मादिति १९ तद्विप्रवलयसदाणाघानिःशयोविनिशायायस्यांयस्यामसीवोविद्येपशक्तिवशात
नाशतन्वमसलत्याविपद्यादिलत्याणंवविश्वंप्रवर्तते श्राविर्भवति यस्यांतोविद्येपशक्तिक्षात्तोनिवर्तते १७ ॥ ३०

उन्मेषप्रसराप्रसराभ्यां विश्वस्योत्पत्तिलयौ भवतो निमेषः स्वरूपावरणं तेनापि लयः निमेषः स्वरूपावरणं तेन उदयः १८ सर्वं सर्वात्मकं विश्वं सर्वात्मनः इति नलक्षणमित्याह नेदमिति यदामर्शमयं किञ्चित् १९ पूर्णनिमेषेण प्रविलये नेदं शान्तरूपेऽस्मिन्विलये इति विच्छेदादि विमर्शमयानन्दैः प्रमादरहितं विरमति विकल्पाः आसेति उपक्रम

यस्योन्मेषनिमेषाभ्यां जगत्प्रलयोदयौ ताभ्यामन्तःस्थितं तद्वि विज्ञभः १८ नेदं नेदं यदि नेदं सर्वं निर्मितं यस्वयं यत्किञ्चिन्नास्ति सर्वं न चिद्व्योमेति कथ्यते १९ देशादेशान्तरप्राप्तौ यन्मध्ये संविदो वपुः स्यात्तोऽहं निमेषेणात्मनं त्वयपुः स्मृतं २० चिद्घनं तन्मयमेवेदं यथा भेदव्यवस्थिते रूपालोकमनस्कारैः कर्मणां प्रमोदयं २१ इह नो मेषणादेव स्तम्भितम् आलम्बनं सप्तविधो भवति मलाकृति २२ मध्यमेवं हि येरत्नोत्तरनिर्विकल्पतापूर्णः पूर्णमेवेदं तत्सनः स्वयं शाववस्थितो भव २३ निर्वासनः शान्तमनाः वदन्नपि वाददर मायामयस्वसंज्ञो नित्यं यत्नमोनवान् २४ इदं नेदं भव तेन वक्ष्यामि पूर्णसिद्धिगुरुः समारंभमलमिव हेतमिदं विवेचितं २५ इदमादम्बवनत्वं न कारणा भावतः किंस्य कारणोऽनविना कार्यं नहि नामोपपद्यते २६ यदोपपद्यते किं विमृषकारणं कोऽयं यथास्थितेऽपरं ब्रह्म गृहमिव लक्ष्यते २७ ॥

मोक्षस्य पुनः कीर्तनमुपसंहा रघोरनार्थं २७ लक्षणान्तरान्तर देनसिद्ध्ये विषुमयस्वप्नमयतामाह विश्वमित्यादिना नहि कार्यप्रलयावस्थानं सर्गावस्थायां भेदविभावने तदाह इयदिति २२ सेयमन्यतायां निर्वासनावस्थावेति न निर्वासस्तेनाह मध्यमेनैवेति २३ २४ मायामिवेति इकारणात्मतायामित्यात्मनोऽन्यकृतरतिर्वदसंभवादेवेत्याह इदमिति २५ २६ यदा किं विद्वानादेः कारणं अन्ययं निरवकाशत्वात्समुपपद्यते नः पित्रकार्याकारणाद्वेषलक्षणाद्वोऽयमपश्चादिदं नवविकारानसान्वयमेव

श्री
का.नि.
६१२

प्रत्यगपि वेद्य [illegible] नद्वदित्यर्थः १८ नेदं वेदकं [illegible] १९ माया
मात्रे [illegible] २० [illegible]
[illegible] २१ [illegible]
[illegible] २२ [illegible]

[illegible] १० नेदं [illegible]
[illegible] ११ [illegible]
[illegible] १२ [illegible]
[illegible] १३ [illegible]
[illegible] १४ [illegible]
[illegible] १५ [illegible]
[illegible] १६ [illegible]
[illegible] १७ [illegible] १८

[illegible] २२ [illegible]
[illegible]
[illegible] श्रीः
[illegible] २४ [illegible]
२५ परमात्मन [illegible] २६ ॥

स च साम्यस्य मया कृत इति चेत्सर्वकारणकलापशून्यस्य सुषिमरूपात्तल्लयाद्भूतत्वादित्याशयेनाह इहेति ३९
चिदाकाशैकघनाधीनकचनादपि समसाम्यमित्याशयेनाह यदिति ४० निर्द्वैधैकस्य चित्रभासः कुतो विदर्शे
कतेति चेन्मायिकविकल्पवशादेवेति दृष्टान्तेनोपपादयन्नाह यथेति मृगाकारिलःसृतेस्य ४१ घनसैंधवचन
वदेकरसपरमार्थघनमेव मायाकाशविद्याभासमित्यौचित्यादीश्वयस्थितेति ४२ मायायोगेन दृश्याभावात्सद्वा
प्रसहेत्तिको वेत्ति बाधितस्य विमर्शयोग्यत्वादिति भावः ४३ एवमाभासितवेभासनमिति त्वदर्कदृष्टदृष्टयोभ

इत्यादिसर्गानुभवितिनाप्युपादानकारणम् । किंचनापि क्वचिदपि भातीयं ब्रह्म केवलम् ॥ ३९ ॥ यच्चिदाकाश-
कचनं स्वयमात्मनि निर्मले । तदिदं भाति तत्सैव नानादिसर्गदेहवपुः ॥ ४० ॥ यथा भावस्वभावत्वे यथाप्य-
साधुत्वात् । मृगाकारिलस्तदाकारस्तथा चित्रभसोऽजगत् ॥ ४१ ॥ इदं विद्धि चिदाभासं परमार्थघनं घनं ।
इत्यौचित्यतेऽस्वयं भान दृष्टदृष्टपदात्मकं ॥ ४२ ॥ वस्तुतस्तु दृश्याभावाद्भासितं च भासते । किमपीद-
मनिर्देश्यं सहासहेति वेत्तिकः ॥ ४३ ॥ रामउवाच । एवं चेन्नहृदवरूपकार्यकारणतादिकः कथं भेदः
किमात्मतः कथं मत्तत्वमागतः ॥ ४४ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच । चित्रकाशो यथा भाते यदाभावतयास्वयं
स्वात्मा न यात्येवाशुपपूर्वसिमसिद्धयेवम् ॥ ४५ ॥

स अन्यत्वेन परमार्थेन तत्त्वं तद्धि कार्यकारणतादिको भेदः कथं न स्यादित्युक्तः कुत्सितो सुमहेति कस्माद्भ्यास्मात्वि
मित्रत्वादाशयात् । यत्तत्स्य एवेति भूषेन किंकषस्य सत्त्वमागतः सर्वं नेनत्वासत्यत्वेन कथं भातीत्यर्थः ४४ तत्र
पूर्वमपरञ्चास्यात्रमाह चित्रकाश इति स्वतः स्वात्मापि चित्प्रकाश ईश्वरः स्वयं यदा यथा भाते यथा प्राणि
कर्मकर्मवासनोद्बोधं यथा यास्यति सेकल्पतया भाव्यतितिनतदा तेन तथोभाशुपपूर्वसितरात्मना च स एव इति प्राग्
क्रद्दृष्टपूर्वभावं प्राप्तवनकान्नेतास्यसिद्धिरित्यर्थः ४५ ॥

श्री· वाति· टी· ३६२

द्वितीयश्लोकमाह विज्ञानमेवेति एवं कार्यकारणभावाकारविज्ञानमेव यथाव्यवस्थितं विज्ञानमेवा
न्तर्मुखरूपमभिनिवेशयदिदं तत्पूर्वमुत्पन्नं बोधरूपं परिणतं तेन प्रकाशते तथा प्रकाशते यथा
मेयस्य स्वरूपमेव प्रकाशते तस्य प्रकाशादेव मानमेव तदेतत् न तु स्वातन्त्र्येण समर्थ ईश्वरः स्वयमेव तत्र
प्रत्यक्षादिकं सर्वं प्रतिनियतं कालानुपूर्व्या तेनाह कोऽयं विशेषः स्वस्वरूपमात्रं कारणमात्रमिति पूर्व
रूपमात्रादेव करोतीति पर्यन्ते अनन्तकालात् नकश्चिद्विमर्शः ४४ तृतीयश्लोकमाह भावादि

विज्ञानमेवायमाकारः स्वरूपमेव प्रकाशते स्वयमेव प्रकाशमेको मूर्तिपर्यन्तयोगतः ४४ भावा
द्यन्तरानुप्रवेशमयं स्वविरुद्धं न विज्ञानमतः स्वेच्छया सर्वं विभातीति नतरम् ४५ कार्यकारण
भावादिरूपो विभासितः प्रकाशः नानुत्कल्पमेव कोऽपि पर्यन्तयोगतः ४६ इत्याशङ्क्याह
यतोऽवाकृष्टत्वादिरयं यदि नतरां किमिति स्वमिति प्रयुज्यते न चान्यथा ४७ यत्र स्वभासि
भासं विज्ञानमेव विराजते स्वरूपमनेकात्मानं किं कल्पते ४८ ॥

हेमविदिति पर्यन्तयोगो प्रयुज्यते ४७ विकल्पान्ते पर्यन्तप्रयुज्यते ४८ ॥

तिरूपभावादृष्टिभावप्रमेयादिरूपावभासकृद्भावरूपो यो भावविज्ञानान्तरभावानुपपन्नो नेतत्र यथेष्टमात्रं
सन्मात्ररूपं प्रसिद्धं तस्य सामर्थ्यमयायां सिद्धावपूर्वस्वरूपं तस्य विज्ञानमय या पाशु कृतरेखेन सर्वं विश्वमिति
सृष्टिभावयतीति सर्वं समस्तमनात्ममयो४७ ईश्वरस्यनीतिभावानुकल्पनायामितीन्द्रियसमुदायबाह्य
हेतुत्वात् रूपविकल्पना पामर्शपर्यन्तयोगतः इत्याह कार्यकारणेन नहि स्वात्मान्तं पश्यति किमर्थं श्री·
मेवैकत्वमीति पर्यन्तयोगेन समर्थं इति भावः ४८ आत्मामात्मकत्वेन भासमेकस्यापि देवपर्यन्तयोगात्तदः

स्वयंभुव एतस्यं भवमभिप्रायेणैव सर्गभाः सर्गोऽतिभानितत्त्वापरितापादिरूपः ४४ एवमसर्गोऽतिरेचन
त्वः स्वपरितापमायेतिपरत्वेन कथ्यते लोके जगदिन्द्रजालेनैतद्विपर्ययस्येन गत्वे किमिदं पापमिन्द्रपवर्ण्य
ते ५० लीलाविलासविलासभावः एवमासमेव सर्वं विवदन्तु एषिका पवकोऽधुद्रः ५१ अमलोऽमिरवयवमाविसन् स्वप्न
स्वांशिवत्प्रभवः समवरतापमादेवगाह जगतेति सांगमेवासावयवेव ५२ नजाहेना आममेवा प्रभवं पंच
तिप्रहमिति विग्रहियं हरिमदरादिः ५३ विरजभवएव सर्ग इति किमसर्वकल्पेन प्रधानपरमात्मादिकारणा

अपि स्वयंभुव एवैवं चिन्मात्रेभातिसर्गभाः परितापमनीषानन्दमेव भवतितत्तमम ४४ एवैवत्व
परितापाभातिमेषेतिकथ्यते जगदिन्द्रजालेनैव विपर्ययपमिन्द्रपवार्यते ५० विराकाप्रकाशान
चिदात्मएव चिदाकाः वेनालोवालकेनेवदुद्धमनेवमशिव ५१ गमनागमनमप्याविविवादोऽनेन
प्रथते सम्येव सांगलेखेवसमेदिपुरतायथा ५२ घटमृदिदलं तद्रूः सप्तद्वीपसमद्विषु चमेनैव
चिमेवतिसमेदिपुरतायथा आकारिकाणामाकमात्कार्यमकिंचन मुक्ताफलप्यविकाशिविविध
तत्त्वमिदं तथा ५४ प्रकाशमकुमेवेदंकोमप्याप्रत्ययने जगदितिमत्प्रत्यांगविनाशानविशालमति
सर्वएव महानीर्णादर्पणाइवजनतः समीपगतवीजः कुर्वेतस्त्वविचारणा ५६ तत्त्वमत्त्वपग्रहरू

तत्स्वेवायंजातइतिजनोऽनुवर्यतेतत्रपर आकारीति ५५ सम्यंगंनिरवयवं ५९ सर्वएवजनतः स्यैल
इवस्वभावः परिकुल्पितजगद्रूपः सुपिविनाभावान्तरपदर्पणानां सामग्र्यो जनाः संस्थानेनानीलाः विचारणा
कुर्वतः प्रकृष्योर्येषु स्वतपरमपुरुषार्थः श्रेतः स्वरूपात्मरूपत्वात्समीपगतएवेत्यर्थः ५८ विचारेणस
रूपस्रुपाकूर्यस्योयंतत्रार तत्त्वादितितत्वायमरूपसम्रूपत्वात्स्वपरिशिष्टविनाशत्वमेवेतिनागुण्वप्रेम
नेनविवेकत्वेनाशमनेव प्रवसेतस्योयेदतणमायिकीदेहायास्यानोऽत्रमा ५७ ॥

श्री. शांति ३ टी. २५४

चिंतयेन्नरात्मना स्थितुं न जानन्ति यथा कारिस्वरे देवलयत्नेन श्रावर्तीदिमगहदोभवा प्राणेन शान्ति रचिवेनतीनिगापारउपविलेस्वात्मनि पारिकल्पानकर्म जगद्दृश्यते ८८ यत्रसन्त्यु मारीनामधिसंक ल्पितार्थकस्यन सामर्थ्येनउत्पत्तेः परमार्थेन सत् किंवास्य विस्फारयेनाह यथेति ८९ स्वाभिके तेनोदिव्यापकर्षेणानोपपादयन्नगतसत्तायतमाह देशादिति ९१ विश्वस्याकालिदेवनगाद्भुतभवन निशोरवयवेरिकात्मस्याधि ९२ विस्तरस्यावस्थापितमर्यादेवहेत्वेतयेदुरानिविसर्टेशनिसर्गादेवि

यथास्तेकस्यचेद्दृष्वायेवर्तनगङ्गवः वेननेविनष्वाविश्वस्मानिज्ञम्भाहृता ८८ यथाकल्प द्रुमाभीष्टदर्यो शेनसर्गस्थिता तथायस्याविनेसाशनसर्जयन्नि विन्नयान् ८९ चिन्निष्मिता मणिविन्नकल्पद्रुमस्वेष्विते आत्मसंपादयन्तानामनामनिस्वाभिका ९ देशाद्दृष्टानस्वाभा मध्यदेशोविलेदपुः यत्नमयमिदंदृष्टमतमहेनेकाविभ्रमः ९१ विज्ञायेकुंवमध्यमनेनाभा स्वभेदया जगन्निकाविदर्पणेनः खुनानीमतेवस्त ९२ विस्तरशाकार्यानुभवेनभवतिसरका हेकाराणाभावान सर्गेहावतआद्याविदेवदर्पयथास्मये ९३ इतिश्रीमहारामायणेमो० नि० उ० का० कार्यकारणनिराकरणनाम सप्तनवतितमः सर्गः ९७ ॥ वसिष्ठः सर्वेसविस्मयंविदिद

नाविसदृशंजगत्कार्यनस्यात्भवइव नसंभवतिवेसदृशोपेनिमित्तभूतानांसहकारिकारणानामभावात्सदृशे नभेदवभावात्कार्यासिद्धिरित्याशयः अत्र आद्याचिदेवदर्पणमन्नस्तिविजंमत्ताभाववासीतिसमष्टयेनेनवि श्वमितपूर्वः ९३ इतिश्रीवा० नि० पू० लो० सप्तनवतितमः सर्गः ९७ इहापि पाद्यातेवस्तवस्थापीनामसत्नः स्वस्म णस्वेव्वकचनसंभवजगदित्यपि विश्वस्यवेताभावमलयविन्नाइभावविशेषयेति प्रतिमानीस्वेदेवेमेविस्यनिरि ववितुगताभातिनया चिन्निर्माणमाधिनसिद्धिकमादित्यन्नमानस्पत्तेने अतएवतद्धीभिवितवेननक्रियावेश्येनिति पुरीविस्मयीतिप्रतिसार्थेइत्याह सर्वेतिस्वाभाव्यप्रतिराधामेवमानम्नक्षसद्दविदाननकप्रतिताय्यचेनाभिज्ञेतमि

प्रतिताभिदे कलहयं स्थितयेव जनतोन पदस्य निहतिनीवतामेदानकं नीवभावनिकृतिषेमास्यदति
सर्वभावानांकोर स्याद्भुतं नासिद्धिर्जनन्कनमित्याहकाहेतिकाहमेनमात्येतिकनिद्धिः एतान्नताको र
स्याः अतः शाता एवगमनेनमः प्राणतिकाद्यते नाभावप्रासिर्यथा ३ नभोतेस्यादिवङ्गसमाभ स्याप्यसतान्वय
रणवान्नपलेवितुहीमन्द प्राकाशितिकावकृत्यकावबन्धवचनेस्य ४ २ नयावनभोनेक्रिकालिषितन
गतिभोगस्यातेश्रुक नपिफलितनिमित्तरं नयोवेति प्रासाक्षःभावकः इयास्कन्धकःपारमार्थासि ६ ७ ४

अतोतीवनपिमनस्वसर्वविनिष्टने प्रभावहेवलेवेति नीवेनोपिमतास्य १ कारणोनमताएवधव
हारशनाशूपि लगाप्रएवंवासर्वभावाः स्यावरनेगमा ३ प्रकाशकृमककुर्यामयदिदंकिंविरमनं
नकिंदेवतद्धि किंचिद्ध्रोश्वेमनोभवत ४ केशकृत्नदीवास्यमानीमोक्तिकादिवन यत्तत्परुकपाति
नशानितानुपनेपिवस्तता २ नयोवामित्र्नगशाखिविकामेककवनेविमेः यत्रश्रमेपिति स्वरूपकारक
स्याभावकेश्रुकः ६ विद्यात्मकल्पनानालेखुभ्यानानिनिरूपके प्रवसत्येतेस्याप्रोधानिमातेनवे
दये ७ किमाख्याभावाक्रवाश्रुतममेरस्यहामिमदे आत्मानरमतवानसंकल्पेवासएवच ८ स्वस्था
प्रमदितावेरीष्यर्थिता एतिनीविन किंविस्तनतास्पतिभोराभकाशसालनोशनः ९ ॥

[illegible]नहिकोरेनुगतनातक्ष्मणाश्रुहेतिनिनार प्रतानिर्विनिर्दस्नमराणोपमाकारोतिपातिनिः नामस्
ततेषांकालमेवनस्याशनेनविनिःसनमिमपर्ये ८ प्रतनभेघत्सानानविवेकेः एवमाद्रीनासमतालभादिहेने
यथीनस्मनाशकविवयसज्ञानमनमावेशापरकलेनायप्रदिशाधननातनमवसव्नेनीचमियापाशुनाद स्वसत्पादी
नामितिपयथासमनीरत्नादेलाभक्यापञ्चज्ञमस्याकारस्याज्ञानमविद्यायत्राकाशसालनोयन चेममहतापिसृम
नकिंविद्यफलतायातिइत्यनिनदर्हिमर्पे ९ ॥

सत्यज्ञादीनामसत्त्वेनप्रकारागमभ्रान्त्यात्मत्वाद्दिव्याध्यक्षाधुनामित्याह सहकारीति १ अलमलयपुत्रसरो
शमितविषाः विहरणासामर्थ्यमित्याह प्रज्ञानेनेति २ तस्य [illegible] सम्भवमनुभवमनुभवत्यन्ता
तइति ३ [illegible] मित्याह कार्येति ४ एवं [illegible] सिद्ध इत्याह [illegible]
[illegible] मनुभवमविरलतया [illegible] कुतोऽहं [illegible] तीति ५ स्वानुभव
[illegible] नामित्याह [illegible] नतरे [illegible]

सहकारीनि द्रष्टृदृश्यादीनां कारणानामभावतः । [illegible] भवेत्कुतः १ [illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible] ३ कार्यकारणकालादिकल्पनाकलनोज्झिता [illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible] ६ इति श्रीमहारामायणे वाल्मीकीये [illegible] प्रकरणे नाम स
प्तसप्ततितमः ७ [illegible]

[illegible]
इति श्री वा. रा. प्र. नि. प्र. सप्तसप्ततितमः सर्गः ७७ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ततः संप्राप्य द्वितीयको दिग्देशिष्वसिष्ठस्तत्प्रतिसाम्यतायश्च मे विपश्चित्कथा यावदिने नाममवधायय निप्रविष्टोनि
वृत्तलीलाप्यथा देशतः कालतो वा प्रतो मामिलितद्वद्यामपि नानि ग्रन्थात्मिश्रशैउपपादिकावस्था ग्राणकर्मो प्रविष्य
ष्टः २ नामेवप्रश्नो निसदृशमिति लोकालोककलधौतशिलाप्रायेक्कचित्क्षिद्दत्न निश्चिमे विदवस्यकोणकेनता
पिकाविन्देशे यस्य मनामे लोकान्यसदृशकिं विविजगत् प्रमयवेतनगता सिद्धप्राभुवनद्वीपरेशका लादिवा
वस्थायामपोदया सि ४ ततनेवद्वीपमन्तलगायाः भक्षितेः भवमभूतः कश्चिद्बभागो लितग्रामिमि विवश्या

तस्यास्तस्याविपश्चितकाले किं प्राप्यालिमाविका किंयती साक्षेमेवम्तनेमेकयातोपुनः २ वसिष्ठउवाच,
प्रविद्या विद्यतेयेषाम ज्ञाना भनलादिका नेकाम्सो ब्रह्मणो नास्य लोकमुक्तपाकृण ३ सदृशं जगतोस्म
त्तिकश्चिदंनुस्कोलाके कश्चिच्छ्रिमनाक्रिंचिद्रुतयोवस्थाया ४ प्रतिकश्चिद्बभागो भूयस्तीतभू
स्थितेः प्रतीतलमितिनोस्याम्बह्मत्वकल्पनाक्तो ५ तत्रास्ति राजयिकः कश्चिद्विपश्चिदितिविश्रुतः यः
सभायांसभायांविपश्चितादिराजते ६ रामहंसस्यपस्नियाम्स्तवकअपोऽरुद्र समेवहविवश्चलो
चेयःसभायामराजत ७॥

लोकालिद्रुतनेवेयमायाभावात्तु गणनन्तगत्याशादीनां तद्वक्रोसेवापाक्षिववृत्तभूकालनायसो संभवतितम्पाविथाया
भुवनेसमभूमो नाम्नातनमितिरितिप्रसिद्धा पुरीपुरलीलाधं ५ तत्रतस्यौ पृथ्वीशोभनः सभायस्यानस्था विधा
यायाविपश्चित्सर्वप्राप्तभवविद्वता दिराजते ६ वेभवसोदयो दिनापितस्यातश्च विराजमानतनामाहू रामहेसद
ह्नित्यामेत्ववस्योसरस्यात्मतत्त्वकेनचग्गतोऽरुद्र वचश्च ७॥

तस्मै पुण्यस्थलीयको दिव्यें विश्वस्ववसिष्ठ लग्नातिसामनाय श्रुत्यमें निपश्चिल्कस्या आवर्ति तेनाममवपाययनि सृष्टिरीति
बृहल्लिप्यस्यादेषुनः कालेनोवा शतेमात्तिलहृदस्यामपिनालिश्च त्वास्तिशुद्धेउपपादिकावल्यमाणकर्या सुखिन्य
र्थः ३ तामेवश्लोनिसत्रूपामितिलोका लोककलपोत शिलाप्रायेकश्चित्रिद्दल्लनिस्थितेविदवस्यकोणकेतश्च
पिकविश्वदेशस्वस्य जगतस्ते लोकास्यसत्रूपाकिविश्चिजगतश्चमयवेतनगतस्थिकूयाभुवनतद्दीपदेशकालादिक
वस्थायामर्यादया स्ति ४ तत्र तेसूद्दीपलताणाः भस्थिते: भवण्भूत: कश्चिद्भोभागोस्ति तत्रापिमिविवस्वा

तस्मात्तस्यक्रियत्कालेनकिंरूपस्यास्य किंमात्रिका क्रियतीसासंक्षेपेणमनेनैकस्मात्पुनः २ वसिष्ठ उवाच,
शविद्यानिश्चयतेषांमतानांभूतलादिका तेषामस्योत्तमलोकनास्यतोश्चकर्याश्रुण ३ सत्रूपांजगतोसं
स्थितकविदंतस्यकोणके कश्चिच्चित्रिजगात्किंचित्तद्येकवस्थायां ४ श्रस्तिकश्चिद्गोभागोभूस्तीनरभू
स्थितेः पुरीततमितिनोम्यामप्यतावलनावत्तो ५ तत्रासीत्पार्थिवःकश्चिद्दिपश्चिदितिविश्रुतः यः
सभायांसभापायोविपश्चित्तद्विराजते ६ रागहंसज्वत्रिल्यासत्त्वककद्भ्रोद्दराट् समेहरिवश्चोलो
चेयं सभायामराजत ७॥

लक्ष्मावित्ततेवेसमस्याभावाज्जुगत ततस्यरक्षादीनांतस्यक्षासंवात्स्थितवद्धरस्यकलनायस्मासंभवतितस्याविधाया
भुवनेसमभूमोनाम्नाततमितिविनिप्रसिद्धापुरीप्रतीतासीः ५ तत्रतस्यापयोशोभनःसभायस्मानस्याविधा
याधाविपश्चित्सर्वश्रुतस्तुसुविहृत्वाविराजते ६ वैभवसोदर्यादिनापितस्यतेविराजमानतामाह रागहंसत्र
श्चात्रिल्यामेखवर्याहरस्याभ्रात्वदकेतरागतोउड्डराट् वक्ष्यं ७॥

प्राचारमेवं श्रौतस्मार्तादिसत्कर्मेव बालकलनां समप्रकृष्टमिति प्रवलां कृतवतोर्नयोः बलाकलितहापयोः स्वयमे
क्रीडाप्रक्रियाविरूपा ३२ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे वैराग्यप्रकरणे पंचविंशतितमः सर्गः २५ इह प्रपंचान्तेऽवधे
रिसंसारदुर्दशा कालादिपारतंत्र्येण वैराग्यस्योपपत्तये करोत्येवं कालः किं तेन न वक्ष्यमाणकालादिस
र्ववस्तुसमस्तदोषदर्शनं प्रपंचयिष्यन्नत्फले वैराग्यपदे प्रानास्या संप्रति दर्शयति हुतवत्स्वादिना एवमु
क्तरूपे वृत्ते च विचेयोऽस्याप्यवासः १ दैवं प्राकृतकर्म आदिः प्रधानं येषां तैः एतैः प्रागुक्तैर्भिः सह

भूयः करोति भुवनानि चरन्तराणि लोकान्तराणि जनजालककल्पनां च आचारचारुकलनामव
लोकनां च यस्य काप्यथाभिकजनो रचनामविघ्नः ३२ इति श्रीमोक्षोपायेषु वैराग्यप्र० कालविला
सितनाम पंचविंशतितमः सर्गः २५ श्रीरामः एतस्मिन्नेवमेतेषां कालादीनां महात्मने संसारः
भासिकेवास्माकमाहृतानां भवतीह १ विकीर्णैर्दैवनिहामलनैर्दैवादिभिर्वयं मुने प्रपंचरचनैर्मुग्धा
वनेषु मृगा इव २ एषोऽनार्यसमाचारः कालः कवलनोन्मुखः जगत्यविरतं लोकं पातयत्यापद
र्णवे ३ दहत्यनर्जुराशाभिर्दैवो दारुणचेष्टया लोकमुल्मकाशाभिर्ज्वालाभिर्दहनो यथा ४

विविधप्रपंचरचनैर्मुग्धा मोहिताः २ अनार्यैः समः प्राप्तायश्चरित्राभ्यासो यस्य अविरतं अत्समासमभोग
जीविनादित्सं संततमिति वा समासोऽत्रमाः अनार्यैः शिष्टैरपरिगृहीतः समाचारो यो वो सकास्ते
परेभ्यो यस्य कवलनोन्मुखत्वं अपरः कलतामार्तः प्रसक्तावनेन लोकं नमित्यर्२
श्रीतरसमयिगम्यते ३ दुराशाभिर्ललहे इति दारुणचेष्टया इच्छाविशेषेणेविरुपीतिशेषः तथाहरूतेतिपाठः ४

कालमर्यादाद्यपक्रांतस्वरूपभाविषा इंद्रियाणामाकृतिनियमलक्षणानियतिर्निगतेषुसमाधिषेषु उन्मीलीयक्रान्तेषामानिर्यविधुरयति वियोजयति नवेदेनः लीलादिति ५ अतर्वतरूपेणवृत्तर्वांनीतास्य निर्दयताभावोऽदः स्वामीप्रतिनिर्दयऽनियावत ७ सर्वाःसहाना अपिभूतजातयः प्राणिजातयः विरक्त्या फलविभवाः तत्त्वेश्वर्याः भोगभूमयो विषयाः लोकाश्च ८ नट्टनयामोदेनरञ्जनमयनीतं ९ कलनं

धृतिंविधुरयत्येषामर्यादाद्यपवस्भा लीलानुभावचपलानियतिर्नियतेनाम्नली ५ यसतेवि वृतेभूतजातंसर्वंइवानिलं कृतांतःकर्कशाचारोजरानीलांजनवपुः ६ यमोनिर्कृणराजेंद्रोना नैनामात्रकंपते सर्वभूतदयो दूरोनतनोऽइलेभतोगतः ७ सर्वाएवकृतेनफलविभवभूतजात यः दुःखावेषुदुर्वनायदारुणाभोगभूमयः ८ आयुरत्नंतचपलशूल्लेवकांतनिष्ठुरः तारुण्यका लिनवल्लवाल्पेनउनयापि ९ कलाकलंकिताभोकोवधवोभयबंधनं भोगाभवमहारो गास्तृष्णाश्चमृगतृष्णिकाः १० शत्रवश्चेंद्रियाण्येवसत्यंयातमसत्यता प्रहरत्यात्मनैवात्मानम् सैवमनोरिपुः ११ अहंकारःकलंकायदुहृदः परिपेलवाः क्रियाः दुःफलदायिन्योलीलास्त्रीनिष्ठता गताः १२ ॥

कलाविषयानुसधानं १० सत्यपरमार्थेन ज्ञातेनिगृहीतेदेहादिविवेकेअसत्यताअपरमार्थतांमतां मनएवबंधहेतुत्वादिपुर्यस्यतथाभूतआत्मामनोभिमानात् मनोभूतआत्मानमनसैवात्माअपहरतीवदुःखीक रोति ११ अहंकारोभिमानः प्रधानमनःकरणंकलंकायपलाञ्छनायस्वरूपहृषणायेतियावत् सुहृदोबांधवसा यात्मिकास्तहुंन्योवहिर्भस्वात्मविपेलवाक्षुद्रवः स्वरूपनिष्ठाद्यास्फुन्याः क्रियाः यज्ञादयः आशीतः लीलाम

सत्त्वमल्कृतयः श्रान्तस्फूर्तिश्रमक्लमाः दोषाणांपलाकिन्योधृतिनः रसाःप्रगुणाः नीरसतांप्रयत्नुयाः
शून्यतो विषयास्पृहत्वीयनामितिवा १३ यस्तत्र लौकिकं चितंत्दतंप्रमिनिवेशितमितियावत् प्रभाववेधि
ताःनाशग्रस्ताः १४ नोपगच्छतीत्यादिलौके प्रसिद्दैर्लभ्योक्तिः ननस्यस्पष्टक्रमविरोधात् १५ प्रधिगम्यतेल

वांछाविषयप्राप्तिः सत्त्वमल्कृतयःस्ताः नार्योदोषपताकिन्योरसानीरसतांगताः १३
वस्तुवस्तुतयात्तानरतंचितमर्दकृतो प्रभाववेधितात्राभवानोनाधिगम्यते १४ नयनेके
वलेसाधोमतिराकुलितांतरा रागरोगोविलसतिविरागोनोपगच्छति १५ रजोगुणस्तनाहरिस्त
मःसपरिवर्द्धते नवाधिगम्यतेसत्त्वंतत्वमत्यंतदूरतः १६ स्थितिविथिरतोयातामुक्तिसममनोनुत्ती
धृतिर्वैधुर्यमायातारतिर्निस्पमवस्तति १७ मतिर्मोयेनमलिनायातेकपरमंवपुः स्यस्तीवनः
रादेदेप्रतिस्फुरतिदुष्कृत १८ यत्नेनयातिगुणमाहूवेसत्त्वसंगतिः गतिर्नविद्यतेकाचित्कुप्रिये
देतिसत्यता १९ मनोविमुह्यतीवांतर्खंदिताहूरतांगता नोत्वलाकुरुणोदेतिदूरादायातिनीचता
२ धीरताधीरतामेतिपातोत्यातयलोजनः सत्त्वभाकुर्नन्नाक्षिपोडर्लभःसत्त्वमाथमः २१

भ्यते १९ स्थि।

तिर्जीवनं प्रवसनिफलाविषये १७ मायेनमोक्षेण यातेकपरमंनाशोकपर्यवसितं १८ नगुधार्मिकस्यन
वकथनातिर्नविद्यते नज्रादकविदिति स्वर्गादिगतेरपिप्रनिमनयास्तमसत्वप्रायत्वादितिभावः १९ मुदितायद
सत्वरहीनेनसंतोषः नीचतायाहीनेनदेनरसयादिर्दृश्यते २० प्रधीरतामस्थिरतां यातोत्यातोमरणतन्वनी २१

श्री॰ वा॰ पै॰ टी॰ २१

भावनावासनाभावेषयगतेषविसानायेनीतिभवेवंपनीवंपत्तेतः धूलपरंपराणमिनिकायःकालेनेतिशेषः२२ दिशोयासकालाउयेनास्तिनारूपः नेदेवप्रपंचयतिदेशयति दिशानिप्रपद्धतिप्राणिभ्योवकाशमितिचापरे प्तारन्येविरुद्धंप्रपदेशाव्यवहारेस्वस्यैवनिरवकाशान्मितियावत् २३ योवाकाशोपिसनयासन्माव्रस्वभावेन

धीरलधीरतदेतिप्राप्तोलापशेननः सत्लभोद्धर्लनाशेषोद्धर्लभःसत्लनागम॰ । यागमाकाषि नोभावाभावनाभवधपनी नीयतेकेवलेकापिनिरंभुनपरंपरा २२ दिशोपिदिगरदपेनेदेशाप्याप देशभाक्त शान्ताप्रपिविशीर्यतेकेवास्यामाहदृशोनने २३ ग्रपतेसनयापियोभुवनेचापिधन्यते धरापि यातिवेधुर्यकेवास्यामाहदृशोनने २४ शुष्यन्त्यपिसमुद्राश्च शीर्यन्तेतारकाअपि सिद्धाअपिविनश्यन्ति केवास्यामा॰ २५ दानवाअपिदीर्यन्तेध्रुवोप्यध्रुवजीवितः अमराअपिमार्यन्तेकेवास्यामा॰ २६ शा क्रोप्याक्रम्यतेवक्रैर्यमोपिहिनियम्यते वायुरप्यवायुतांकेवास्या॰ २७ सोमोपिव्योमतांयाति मार्तण्डोप्येतिखण्डतां मग्नतामग्निरप्येतिकेवास्या २८ परमेष्ठ्यपिनिष्ठावान्हियतेहरिरप्यजः भवोप्यभावमायातिकेवास्यामाहदृशोजने २९ कालःसंकल्पतेयेननियतिश्चापिमीयते स्वम प्यालीयतेऽनन्तंकें॰ ३॰ अज्ञायामाचाद्धर्शनस्यनानानुर्तिना भुवनानिविडम्ब्यन्तेकेनचिद्धुम॰

प्रवेशनायेते २४ सिद्धाःनानानिविड्रैर्योगमंत्ररसायनादिभिः २५ २६ वक्रैःराक्रम्यतेचयैतेनितयाप्यतेउय वमेप्राप्यते २७ व्योमतांशून्यतां २८ निष्ठायविसमाप्तिः क्रियतेसंद्रियते २९ कालःपाशकस्तिविधः स्वमश्च वहिरावरणाकाशः ३॰ अज्ञायांवाचेद्दियाविषयः प्रवाचंवागगामे दुर्दर्शीवत्सगपनसंचतंसस्तंगपंय

मुद्रंकारकलोपमिमानांशंपत्नशायमस्यितेषुमध्येइतिशेषः ३२ सर्ववाधकलोपपादानामस्यनिरंकुशंसाले अमहाशितनया दित्रिभिः साश्वोध्वसहितोरथस्तद्वांर्वशामः यद्यादित्येनित्शुक्लिमादिष्कृतेः स्वाधिष्ठेनेमुसे लाप्रेर्यमाणः शिलाशैलवप्रादिदुर्गमप्रदेशेषुकिरणप्रवपादैः सेचरश्रिवश्विशोहिताकरोरथवडनेत्पते व मेजलेयोगपतयापर्वतशिखराष्ठेगेनप्रवहतेनयथावतेलाः स्फटिकादियाषाणाप्रपोषः प्रेर्यतेतद्वद्वयो स्तांत्रः सूर्यादीनामपिमरुत्त्ववाहेलोस्माननादिनिभावः ३३ धराभृभिः सैवगोलकंज्योतिः सामेनयाप्रसि

प्रहंकारकलामेत्यसर्वतांतरवासिना नसोस्तित्रिषुलोकेषुयस्तेनेरनवाध्यते ३२ शिलाशैलवर मेषुसाश्वधुर्लोदिवाकरः वनयाषाणवद्गिन्पमवशः परिचाल्यते ३३ धरागोलकुमेनसमरस्सा रगलासपदं वेश्मनोपिस्यचक्रेणपक्वालोटमिवल्वचा ३४ दिविदेवाभुविनराः पातालेषुचभोगिनः कल्पिताः कल्पमात्रेणनीयंतेनर्नेवांटक्षां ३५ कामसुनगदीयानवलव्धपराक्रमः यक्रमे णेवविक्रांतोलोकमाक्रम्यवल्गति ३६ वसंतोमनमानेगोमदेः कुसुमवर्षणैः ग्रामोदिलकदुन्नक प्रेलमयतिचापलं ३७ भ्रूचक्रांगनालोलसोवनालोकिताकृतिः सखीकर्तेमनश्शक्रोनविवेकोमा

दैः विसंदेवानामायतनमभूतं वकेस्पोनिमक्रनेन वेश्मनेयपितोव्याप्यते ग्रसोटंफलविशेषः शुगार्वतेषुभूमैरे दाग्लावनादिविकारेणाकल्पयोनिम्नक्रस्याविनाशरहाः स्वेनापयकेतिविज्ञेयं ३५ कल्पमात्रेणसंकल्प मात्रेणतथाचार्थंत यारवप्रमपिजगतोमहान्दोषइतिभावः ३५ दैवांतराणाद्कामइत्यादिना प्रक्रमेणपु नुचितप्रकारेणाक्रम्यवशीकृत्य नियंतमीश्वरादिमतिवेत्रविस्रबलः स्पात नासौनचेत्याहनगदीशाने ति ३६ वसंतयवनमसमातयः कुसुमवर्षणमेवमदवर्षणमितिस्मरनृपकंचापलमितिमयोन्मादभावहयसे

२८

वैरा० टी० २८

श्री॰ वा॰ ये॰ श्री॰ ३२

उद्दः प्रबुद्धनलः पुरुषः बोधप्राप्तिर्दुर्लभ इति भावः ३४ धर्मस्तितेदेन: कालेतिभावातिशयः ५० पूर्वोक्तदोष सलोपुगुल्मकेशुस्थिताः सारंगाः मृगाः पतितो वा दुराशापाशेन पाशिनो वृद्धाः संतोनन्मनेन सेविशीर्णो इति संबंधः ४२ मेऽक्रदोषप्रगुक्तैः कुकर्मभिः काम्यनिषिद्धाचरणैराशुः संलीयते फलं स्वर्गनरकादि श्वाका शोचेत्यादयस्तत्वलतापिस्यातत्कृतकंठपाशोलेवनसदृशः ग्रसांविनिरालंबनेदुःखपतनावसानस्थितिकमि त्यर्थः ग्रास्तांतजिह्वास्यपायो हृदेनश्चिंतापि दुर्लभत्वाहनहीति ४२ तस्मैमोक्षसामग्रीनशक्तिस्तस्मातिस

परोपकारकारिण्याप्रार्थितविनयया वृद्धप्रवरसरीमन्येस्तात्मशीलस्यापिया ३४ उत्पन्नधर्मस्तिनः कें
लवदुवानलपातिनः संख्यातेकेनशकांतेकलोलाजीविताद्रुपो ५० सर्वेष्वनराभोहाहुराशापाशपा
शिनः दोषगुल्मकसारंगाविशीर्णाजन्ममेगाले ४१ संलीयतेनगतिजन्मापरपरसलोकसमेनेरिद्र
कुकर्मभिराशुरेतत् श्राकाद्यापापादफलनाकृतपाशाकलं यथाफलेनद्विविवारविरोधिविद्याः ४२
अयोत्मबोधसुत्तेरेषतये हयाजातेबंधरः स्वरमिदं सविशेषभोगे इत्युपधवकलपन्नाविकलता ॥
लमालोलपेलवमतिर्गलतीहलोकः ४३ इतिदेवदुर्लभतासर्वतेनामषद्विंशः २६ श्रीरामः ग्रन्थ ॥
सेनातातितरा: मरमे मनोरमे चेदजातस्तवपे नकिंचिदापातितर्यज्ञातेयेनातिविश्रांतिरूपेति चे ६

भेत्याहश्रायेति गलतिविशीर्यते ४२ इति वा॰ ये॰ षड्विंशः सर्गः २६ उक्तान्कमेभ्यभावेशुनिश्चेयसविरोधिषु वि सकेशुपुनर्दोषावेसमपायेदकीर्तिताः प्रत्येकञुकमेषभुकूपुवभावेष्ठसमुच्चितदोषो तत्प्रातिपशर्वेचयन् स्वविन विश्रांतिदेवलाभं दर्शयति ग्रन्थ स्नेत्यादिना ग्रन्थज्ञस्तुतिरतिशयः आपाततोमनोरमेवस्ततस्तरमेतरान्यर ये येनलयेन चेतो तिविश्रांतिरूपो कामतापेति नमारूपांकिंचिदपितर्यज्ञातेनाप्यतिवेनासिनतोपम्य चे

ॐ ५४

दायाएवदर्यौमिथ्रिदाः विशेषेण दूयते उपतप्यते केवलं गुरुपार्थसाधनशून्यतयाव्यर्थाः तयणेनेत्यर्थः २
तीचिंतेंनीवनेंसएवबंवरीको भ्रमरः संसारो वैदिकसमारंभस्तदेवसरः ३ रतिंप्रीतिमातनोति शुत्वो विनिशे
षः नराणांकायएवलतावटी ४ सारतरो वेगावश्यो वलवत्तरोवा शूलनिकायोवश्यनिकुंतनंनदृदलासमः
र्थो ५ वर्मणानिबंधनेनप्राक्कारनेनवद्धा वर्ममयीनरिर्दलिणादेशोप्रसिद्धा कुर्मिभिरालिलिताव्याकु

वाल्येयानेकल्पितकेलिलोलमनोमृगेटावदरीपुंजीर्णे शरीरकेजर्जरतांप्रयातेविहूयतेकेवलमो
वलोकः २ नभातघाभिदत्तांशरीरसरोतिनीहरतवेत्रिशुच्या लणाङ्कतेनीतिवंवरीकेजनस्यसं
सारसरोवशुक्र ३ यदायदायाकशुपैति नृतंतदानदेयंवतिमातनोति नरामृतानल्पनवप्रसूनावि
तर्नराकायलतानराणां ४ तृलानदीसारतवप्रवाहग्रस्तापिलानेनपदार्थजाता नदस्यसंतो
षसहतशूलनिकायदत्तावहतीहलोके ५ शरीरनोप्रर्मनिवंधवद्धाभवाम्बुधावाललिताश्रमे
ती प्रलोग्रतेयंबभिरिंद्रियाव्येस्थोभवंतीमकरैश्चधीरा ६ तृलालताकाननवारिणीमीश्राव्याप्या
नेकाममहीरुहेषु परिभ्रमंतःसपयंतिकालंमनोमृगानोफलमाडवंति ७ कुछेषुहरालविषाद
मोर्ईःसास्थिषुनोलिक्रमनोभिरामाः सहुलभाःसंप्रतिमंदरीभिरनाहतानःकरुणामहान्तः ८ ॥

लितासततप्रलकुन्याङ्गमंती ग्रनपवाधोभवंतीमत्तनोन्मुखीइंद्रियग्रादैरपिप्रसोऽपते यतोधीरानविपेते।
५२
धीराविवेकधीमतो वेरायपैर्यशालिनो वानीवायस्यानयार्थविधाः ६ ललामुपानेकातनेसताकानने २
श्रारवाशानपरिभ्रमतइतिविशेषणान्वयाध्यजश्रावाशुगाः कालप्राप्तुःतपति ७ कुछेषुआपत्सु सा
संपत्सुसंपत्सु नोलिक्रे नागार्दितेनमनसा अभिरामा नतर्थकानशाहाप्यस्तितस्यासमासः ८ ॥

श्री·
वा·टी·
टी·
२३

द्रुटाः सद्वृत्तास्त एव तरंगा यस्मिन् येन रतिनेमपि द्रोर्योत्कर्षविमर्शोयरे सतिन खुराः नोत्कृष्टपुरा महत्त्येतिया
वत येदेहेन्द्रियाभोधिवर्तमानविवेकवैराग्यादिनाभाविनेचस्मलास्तामोद्धेदेनन एव स्मुराः नञ्जुरलंभप्रयायदे।
लभ्यादितिभावः ९ नतु कर्मैव तनद्रोयायोस्तनत्रादप्राक्षितेति ग्रन्थ्यर्थ एव कारः कस्यचित् कचिदपि क्रियाप्राप्ति
ह ज्ञाने नानाशेन वाश्रितपर्यन्तः संसारावसानतद्रुपयफलेनेन प्रभिरामानस्तयेत तथायं स्वकर्मसतितो लोकः वी
यत एव मेवा शत्रु ग्रन्थितो लोकः सीयते इत्याद्रियते: क्रतनकफलस्य नाशानियमादिहनाशास्पद. एवयं समि
नन्नाश्रित भावः यां क्रियायन्यप्राप्तिन्य विश्रान्तिसास्तां १० यत्र प्रसनिभाग्योदयेकी तिश्रतायलस्याद्, स्यकः।

नरंतिमान्तेमघटानरंगं गणांनुधिं येमयितेन श्रुराः श्वरास्त एव द्वमनस्तरंगां देहेंद्रियांभोधिमिमे।
तवेति ९ प्राक्षिपर्यन्तफलाभिरामानु हृष्यनेकस्यचिदेव काचित् क्रियाद्दराशाद्दतविम
हृतिर्यामेन्यविश्रांति प्रयेति लोकः १० कीर्त्यानगाद्रिकृद्दवेशनाये: श्रियाः शुद्धसत्त्वलेनल।
त्वी ये स्वयं सत्ततधैर्यबधाननेतनात्यास्तलभामदांतः ११ यस्य तु रस्यागिरिधौलहृज्जैवं द्रा।
लयान्भनरसं स्थितवा सर्वसमायातिसमिद्धवेगाः सर्वाः श्रियः सततमापदस्म १२ ॥

लानामपि धैर्यादित्तति हेनसागलोभादिप्राबल्यादौ संभयं तत्र किंवा वयं महाफलस्यमोदसेत्यभिप्रेत्याह।
कीर्त्येति श्रियासंयराशुद्धेश्वर्याथिशुद्धं सत्त्वबलेन सात्त्विकत्मादिनयोदार्यादिबलेन लक्ष्मी तेनेदिसाशर्यवरा
नने ११ सतित भाग्योदयेसर्वस्य सर्वत्र सर्वाभिलषितप्राप्तिः सुलभेति पुरुषप्रयत्नवैयर्थ्यमभिप्रेत्याह यस्य
तवस्यमिति गिरेः द्रोणी शिलामयी याभित्तिः कर्मधारयनिमितः पुंवद्भावः तन्मध्येस्थितमपि वज्रनिर्मितल
टभयस्याल यस्याभ्यंतरे संस्थितमपि वा सर्वं समायन्तनमिति शेषः सिद्धयो, एणिमाद्यस्तेषां वेगस्त्वराभिः स

किरा: साधरंगीतवाओ ३२ ॥
श्री·
२३

प्राक्त्रिः पूर्वे तेनच यदोक्तमेव प्रपंचयति प्रजेत्यादिना प्रकल्पयते प्रोत्पेतिशेषः प्रोते पूर्वकाले प्रतिष्या
प्रपिभोगविषयाः यत्रविषश्रृंखलावत् दुःखायेव १३ धर्मेति कार्य प्रणयसंग्रह सूत्रान्॥ १४ आदौ धनानेनभो
गान्साधयेत्याकामार्थाभ्यामेवधर्मोवामोक्षं कृतांतराभिराक्रांताच्काशाभिर्लौकिकक्रियाभिः वर्द्धिणो
मधुरस्तस्यपिक् वहिमिव लोलकायस्ययोवसाने इत्येतदाप्यनुवर्त्यते १५ ननुमास्तु धर्मार्जनसूत्यानाचे
तसिविश्रांतिस्तदनेन वनामवटादीनां तत्फललाभात्कृतानसेवाप्राकायधर्मफलस्वर्गपुत्रादेरप्यसारतामाह

प्रत्राप्तस्वभाग्रधनं वप्रद्धा प्रकल्पनेनानरसायनाभं सर्वं तत्त्वोपकरोत्यथांतेयत्रातिरम्याविष
मूर्छेनेव १४ विषादयुक्तो विषमामवस्था मुपयातः कायवयोवसाने भवान्मवन्त्वाविरुद्धधर्मवि
क्रान् तेनर्त्तरावानिर्भिंदयतेतः १५ कामार्थधर्मोपिक्रतांतराभिः क्रियाभिरादौदिवसानि
नीत्वा चेतस्तलहर्दिंमपिक्लोललंविश्रांतिमागाक्तकेलपुंस. १५ प्रभोमानेरप्यनवामद्दूपेस्तवे
गिणीतंगतसंगकल्पेः क्रियाफलैर्दैववशादुपेतैर्विडंब्यतेभिन्नरुचिर्हि लोकः १६ ॥

प्रयोगातैविति नरागवद्गुरैरनपवस्तवामद्दूपेवशाप्रायैः द्वियस्मादित्रप्रनाल्पविरूविर्यस्यस लोको
नतोविडंब्यते वंच्यते प्रयभावः सएवदिलाभइत्युच्यते यस्तुव्यला, पेत्य, नर्त्येनपर्यवस्यति ग्रन्थस्तु
लाभोविडंबनामात्र यथाग्रन्थाग्रः पुत्रलाभोयथाबामन्त्यवदिष्टाभिलाषः तथाचश्रुतिः सयो
न्यदात्मन, प्रियब्रुवाणं ब्रूयात्प्रियं रोत्स्यतीति तथाचननलाभादापवासइति ॥१६॥ ॥

श्री· वा· वं· -·टी· ७५

उक्तमेवार्थमासरसंपद्दिस्तारप्रदर्शनेनप्रपंचयति इमानीत्यादिना इमानिसंञ्चितानिसंयः कर्तव्यानिशुभानिवि
प्रकृष्टानिदेशकालांतरेकर्तव्यानीतिविभावितानिनिरंतरंचिंतितानि प्रपर्यंतमनोरमाणिपरिणामेशुभान्येदुः
खानिनयानोनानांचरेननेनप्रियाचरणेन देहसर्गोनेचेतोपिनरयंति विवेकाङ्कुशानीतियावत् १९ कनोपद्रो
भिःकतिपयैरेवदिनैः १८ शुक्रिदिवसेविवेकिजनानामशुभमरणेनसत्कर्मभिप्रवर्द्धितेसतिकः निराश्रयेति
विनाशुद्धमितिशेषः १९ २० कुतोप्यनिर्द्धारितस्माद्धेतोः संवर्द्धितैः भावैर्विषयैर्विलोड्यमानाश्राम्यमाणापा

इमान्यशुभानीतिविभावितानिकार्याण्यपर्यंतमनोरमाणि ननस्यतापायानंतरंतेनेननवातुरंनेनरयंति
चेतः १७ पर्याप्तिनीर्णानियथानत्वणंसमेत्यतन्मात्रशुभं प्रयाति तथैवलोकाः सविवेकहीनाः
समेत्यगच्छंतिकुतोप्यदोभिः इतस्ततोहूवतरंविहृत्यप्रविश्यगेहेदिवसावसाने विवेकिलो
काश्रयसाधुकर्मविरक्तेनिद्रांग्रैकङ्ग्यैतिनिद्रां १८ विद्रावितेशुद्रजनेनसम्यक्समागतायामभितः
प्रलस्यां सेवंतपतान्निरमत्यानियावज्जावत्समायातिकुतोपिशुभः २० कुतोपिसंवर्धिततक्षुद्र्यैः
भोवैरमीभिःत्वणनष्टहृष्टैः विलोड्यमानानरोगातागत्यानवेत्त्यपापानमहानयान २१ प्रियाभिः
कालमुखेक्रियतेजनेनेहकालेदलकर्मबद्धाः ॥

तेशुभंयानमितियादेउपाया न तेप्राप्तानपानंगानंवपदः नवेति २१
सर्वेप्राणिनोप्रियत्वेनशक्तिहेतुरसाभिः प्राणिर्यजमानेस्तएवजनेनेहकानस्मेषाःपशवः हननशहः कुतायंकृ
त्स्निनकर्मलक्षणेशुभ्रपशुबद्धाः संतोदोषांजनैःकालवर्णेशुभयथास्याम्बथाक्रियंतेसेक्रियंते नेकेषैविषय
सक्तिदेहयोषणादिवत्यान्नीननामेवोयेत्यपियते नविवेकेवैराग्यपायभ्यस्तमित्यर्थः प्रनयवद्दितेरोगादिभिः

मं·

श्रीं
७५

संतप्तविरहसन्तापैः शरीरस्य बाधनेनाशेन देहेनानन्दं भवति अस्मत्या या भवतीत्युक्तेः अस्मत्पेषसमभव
ति अस्मद्वल्लभिते वेदविदितिश्रुतेः यत्र विशेषेषु मेधाणामपि यश्च एतेनप्रसिद्धं यदुक्तं अस्मत्पुण्योत्सवलसा
णा अथवा येरेव जनैर्बद्धकैः याधकैः स्वयं पीनतामुपेत्य स्थितं तेनैव जनेन बद्धकाः प्रियासभिर्वेलाहृतकर्मया
घोर्बद्धाः कालस्य शुश्रूषां संप्रति क्रियते उपक्रियते अतएव कृतज्ञा अस्मत्सवः शरीरबाधनेन देहेनाते प्रियास
वेनभवति किंतु प्रियाः शत्रवः तथा च नशाणपोषणामात्रपरेण भाव्यमिति भावः अथवा अस्मत्पोषणया
रागुपितमुच्छन्ना: प्रियासवः तेषां स्वस्थस्वप्रवेशाय या चरणेन प्रस्तुतप्राणविधायातकत्वात् किंतु तत्त्व

येः पीनतामेव बलादुपेत्य शरीरबाधनेन नते भवंति २२ अनन्तमागच्छति सल्लरेव मनोरतं गच्छति सल्ल
रेव कृतोऽपि लोलानन नताननमानं रामालास्य भंग्येव २३ आणा पटावेकपतानवाणामनो मनो
हारितया भवंति वक्रच्छटाभिर्बलबद्धपटाश्रये विषदुमासोऽन्यलताः श्रियश्च २४ इतोऽन्यतश्चोपगतं
सुधेव समानसेकेन निबद्धभावा याजा समासंगसमानरागा कलत्रमित्रव्यवहारमायया २५ ॥

एवं च प्रियासवः प्राणानां तत्त्वदृष्ट्यानिमित्तमभावमार्यपरत्वकत्वात् अतएव प्रियासभिर्दृतकर्मवद्धासेषिसि
द्वाः शुच्छन्नेकाः कालशुश्रूषामित्रक्रियते नतादियं तद्दृशियावत् कलेषतिशयलज्जाद्वयेस्तत्वतानवलाकृतीरत्र
यबाधनपीनतामपरिच्छिन्नामिवापेत्य स्थितमितिहेतोस्तेनैव द्वकबद्धालमतयो नभवंतीत्यपमेवातिशयइ
त्यर्थः २२ यथा प्रागगच्छति एवं सल्लरेवागच्छति कृतोपि न्यग्भावपतनागच्छतितत्रितामित्यनुमितिस्तचित २३ रक्तवृक्ष
रक्तोऽशोकादलवसावारक्तपल्लवाश्च बद्धपटाइव बद्धपटाश्चत्वारीत्थियासां विषदुमैर्वाले लता लताविसलताः २४ इ
तोऽसमुच्चयेन काटल्लानः स्वनरकादित्यमा सुधा यथैव इत्यस्याभिर्मिलित्वा मिति परस्पराभिप्रायनिर्णयः

समयसंगः समयमातृका २५८ ॥

संकेतवनेसंवाहितसखीजनसंगमनादिवर्णनम्

श्री॰ वा॰ध॰ टी॰ ७५

संसारजन्ममरणपरंपरा तेषां माला सप्रदीपानां शांतिषु तत्क्षणिकज्वाला परमप्रवाहे खिवयरमार्थिकं व
स्तुतत्त्वायते इति संबंधः सर्वाणि विशेषणान्युभयसाधारणानि दृष्टान्तवाक्ये यो वर्तिकाग्रस्नेहरागा
स्नेह च चलाचलास्तेचचलास्ते प्रत्यालिकी तु मिथ्याभूतास्ते २५ यथा कुलालचक्रिकाभ्रमणं सा व
धानपुरुषदृष्टौ चिरस्थिरे वेयं न भ्रमतीति प्रतीतिं जनयति एवमियं संसारसृष्टिकचक्रिकावाधिकं न

प्रदीपशांतिषु चिवयुक्तपुरिदृश्यमानति संदर्शनिबंधनीषु संसारमालासु चलाचलासु नतायर
नेतत्त्वमतालिकीषु २६ संसारसंरंभकुचक्रिके यं प्राग्दृष्टपोषु दृढं मंगुरापि शुसावधानः
सततं स्पष्टदृष्टौ चिरस्थिरवत्प्रत्ययमातनोति २७ शोभाज्ज्वलाद्वैवशादिनष्टा गुणाः स्थिर
ताः संप्रतिभ्रमेरत्वे आश्वासमनाहृत तत्प्रयातानां तनस्पदेमेतइवाद्भुतस्य २८ ॥ ॥

लघुकुद्भवदनित्यापि चिरस्थायिना प्रतीतिं जनयतीत्यर्थः २१ तनस्पंदत्तुतस्पैव संप्रति योवनेश्वरादिरूपेसौ
दर्यसौभाग्यस्योगुणाः शोभोज्ज्वलाः स्थिताः तपवगुणाः वार्द्धके नतत्तं वलेदेसैतेदैववशाद्विनष्टाः संतः
आश्वासनायाक्षिप्रसमाधानस्य प्राज्ञाणस्पवद्भूतनवप्रयातादुर्लभाभविष्यंतीति नतेषुविश्वासइतिभावः २८ श्रीं ७५

यत्र संसारे श्मशानवनादिदैववशात्पुरुषोपकारमनपेक्ष्यैवेति यावत् तस्माभिः ष्ट्रिफलपुष्पादिसमृद्धिपूर्णे
तस्य देहस्य भारेणाधाराणां पुनःपुनर्नम्रभावात्पुष्पफलादिभिः कृतोपकारो नयतात्पिनरुक्तः
कुठारैर्विलूयते छिद्यते तत्र संसारे तत्रशनिपदर्थसकापराधस्याकृतोपकारस्य मनुष्यस्यापि वा सनेकः प्रसं
गः तथा वधूभुवनपकारिणामपि हन्तिष्व्येवेति भावः २९ नन्वस्त्वन्यत्र दोषस्तथापि हितेषिषु स्वजनेषु कोऽरो
षस्तत्राह मनोरमस्येति पुनिश्चयितदोषाः स्वेदभोगाद्विरूप्येयोदाहरणं दिग्नयप्रयस्तात् अन्तस्तस्यात्मस्वजी ११५
विनस्य च विज्ञानमपि च फलस्यो तत्रस्य च शृङ्खनाश्रृङ्खला कर्मलेशाप्राप्तापनइ स्पमेवदोष इति भावः ३० संसा

पुनः पुनर्देहवशाद्रूपे तत्स्वदेहभारेण कृतोपकारः विलूयते तेन तत्र तरुः कुठारैराश्वासनेन त्वहि
कः प्रसंगः ३१ मनोरमस्याप्यनिरोधहृतेऽवर्तविज्ञानाय समुत्थितस्य विषद्रुमस्येव तनस्य संगा
दाप्तापते संप्रतिशृङ्खेनेव ३२ कालादिप्रेयाद्यसनसतिदोषाः कालादिप्रायासनञ्ज्ः स्वदादः
कालाप्रलापासनभङ्गुरत्वेकालाः क्रियायासननाममाया ३३ कल्याभिधानत्वणजीविनो
दिकल्पोऽव संख्याकलने विरिंच्याः अतः कलाशालिनिकाननालेलङ्कृतदीर्घनदिषिद्योप्यसत्याः ३४

रहस्यिकात्तात्प्रारब्धयः क्रियालोकिकाः मायाखलं ३५ नन्वन्यासां प्रजानां भङ्गुरत्वेऽपि विरिंच्यस्यालोकां
प्राप्तानो कल्पाग्रजानभङ्गुरत्वमित्याशङ्काह कल्पेति कल्पोऽव्यानामनीनानामानंतकल्पानां संख्याप्रकृ
लने अपरिज्ञाने प्रानेत्याविशेषात्कल्पाग्रपिविलक्ष द्वादिहशाक्षणएवेति विरिंच्याप्रपिकल्पाभिधानत्वेन
जीविनएव अतो वयवशालिनिकालसमूहे लघुनदीर्घत्वं विद्ययशिरा विरजीविन अद्दयोपि स्वल्पकल्पनापीनम
दसत्याः तत्स्थायेन अस्यादाग्रथ्यनंतकोटि प्रलादस्थोऽपणवत्पवेत्पणमहत्वादि द्वयोप्यसत्या बोध्याः ३६

श्री।
वा. दे.
टीं।
३९

एवं प्रकृतिरहंकारो विकारजातमप्यसत्यमेव प्रतिभातीत्याह सर्वत्रेति सार्धेन यत् प्रकृत्या कारित्वादिवक्षितं भेदेन त्वनी
यामहीद्राः वस्तुतः पाषाणमयमहीध्रवत् नराः मांसादीनीव कथं तर्हि पर्वतादि विशेषबुद्धिस्तत्राह यो रूपेति
व्यवहाराय दृश्यमानरूपं प्रकृतेर्न तु स्वरूपं संकेतः प्रतिनियतस्वभावादित्यर्थः परमार्थतस्तु सर्वे सर्वे सिद्धकारणमात्र
त्वित्तथा च सर्वं द्रव्यायत्तत्वाद्विकारादीनां प्रत्येकं विकारे सर्वे न तत्प्रकृतिश्च न भेदपरमार्थवस्तु तत्रापि
संभाव्य इत्यर्थः अथवा अस्तु पर्वतादि विकाराणामसत्यत्वं तत्प्रकृतीनां पाषाणमृदादीनां तत्र कथं सत्त्वमाह
नाश्वरेमिति तेषामपि स्वकारणमहाभूतविकारत्वादिहमध्यवर्ती विकारजातिर्नास्तीति मिथ्यात्वात्
यतस्तु पृथगेवमर्थः ३३ पाषाणमृदादीनां महाभूतमात्रत्वं स्फुटयति सा लोकानामिति श्लोकद्वयेन

धृ।+ सर्वत्र पाषाणमयामहीद्राः मृण्मयी दारुभिर्वृक्षलताः मांसेन नराः पयोरूपमम्भः
वाताद्यर्थमस्तीह विकारहीन ३३ आकाशे तेन तया तु विद्या पयोऽत्र वह्नेस्तु लो+
नयो नभः स्या पृथग्विभागेन पदार्थलक्ष्यापनत्वमात्रेतरदस्ति किंचित् ३४

इति श्लोकः पयोऽनलेनापि तद्विकारत्वेन तदन्वितं तेन वातसंवेधीवह्निः यथापि भोमो वह्निः पार्थिवेन्धन
स्तथापि कारणापेक्षया तदन्यत् कार्यं दाहमात्रत्वादितत्प्रयोजनत्वप्रसक्तेन याति स्वयं वह्नावपि कारीनीलता
नया वायुः नभ आकाशः तिष्ठति न चलतीति पृथिवी इत्येतन्महाभूतपंचकमेवानुक्रमेण परस्परं सं
क्षेपतः स्वरूपवित् मिलितेषु तेषु गोघटादिनानापदार्थलक्ष्यापनत्वं तेन तयाऽन्यो लोकाने ग्रविवेकिभिः
हाइति चिदावर्तनको निपातः विवेकिदृशा पृथग्विभागेन पर्यालोचनेन इतरत्वं भूतानि विकृतं किंचिद
स्तीत्यर्थः तथा च श्रुतिः घटप्रोदितरूपेण सत्यमृत्पिंडकेन वा यावत्सत् तदन्यथाभ्रम इति वा।

नन्वेवं पदार्थानामसत्यत्वे कथं तन्नानाविधव्यवहारभोगचमत्कारः नहि शुक्तिरजतेन कंकणं कर्तुं शक्यमित्या
शंक्याह चमत्कृतिरिति इदं मिथ्याभूतेष्वपि पदार्थजातेषु व्यवहारकुशलतया मनस्विनां प्रेक्षावतामपि लोका
नां चेतसि भोगचमत्कारकरी व्यवहारचमत्कृतिरपि प्रसिद्धा न विचार्यमाणा स्वरूपभूता यतस्तथाविधा चम
त्कृतिः कदाचित्केषांचित्स्वप्नेपि मिथ्याभूतमपि विषयमभिलष्यतीति प्रसिद्धेत्याह स्वप्नेति यावत् यद्य
पि सर्वेषामपि स्वप्ने भोगाः प्रसिद्धास्तथापि सुदुःखातिशयभोगारंभे कुटिलत्वेन नामसुखादर्शनात्स्वल्प
कर्मोद्भवत्समेव चिरभोगचमत्कृतिः यथा हरिश्चन्द्रस्य स्वर्गनरकभोगयोरिति सूचनाय कदाचित्केषांचि

चमत्कृतिरियं मनस्विलोकचेतश्चमत्कारकरी नराणां । स्वप्नेपि साधो विषयं कदाचित्केषांचिद
प्येति न चित्ररूपया ३५ यथापि यातेपि च कल्पनाया आकाशवल्लीफलवन्मदत्वे उदेति
नो लोभलवाहतानामुदारसत्त्वानमयी कथैव ३६ ॥

दित्युक्तं ३५ ननु यद्यत्र भोगचमत्कृति
र्नहि किमधुनैव विरस्य सेभोगान्भुंक्ता उत्तरं यद्यपि चिरन्याप्य विचारस्य कर्तृत्वादिना भोगास
क्तो वैराग्यविचारस्य च सदैव दोलेभ्य मित्याह यथेति यथा पुनातने पूर्वं यद्यपि यातेस्मिन्नपि चयद्यपि आ
काशवल्लीफलवन्मिथ्याभूताया अपि भोगासक्तिकल्पनायाः अविचाराद्भवत्वे सति भोगतत्त्वायनादि
लोभलवेनाहतानां नाशितानां पुरुषाणां यद्यप्यासक्तिमदत्वे लोभवैपुल्यमस्त्येव तथापि विनाशोन्मुख
लेशोप्यलमिति सूचनाय लवग्रहणं उदारस्य सर्वोत्कृष्टस्य परमात्मनो योहृत्तानः स्वरूपनिरूपणवार्ता
तन्मयाकथैव नोदेति निरंतरं तद्विचारस्तदहरनिरस्त इति भावः ॥ ३६ ॥ ॥ ॥

श्री°
का°टी°
टी°
११

आम्रकोनकेवलंपुरुषार्थहानिः प्रत्युत महानर्थोपीत्याह आम्रातमिति इत्यमानां ऽन्कूष्मोगन्धा लिनोपरं
स्थानेसामंराज्यधनादिर्वाआम्रातानंसंपादयितमिच्छन् खेरंपतमानोलोकः रागलोभादि दृष्टेन सवेतसा. प
हलः सन् प्रत्यास्मिन्सर्वेवयसेव प्राशंकपतति प्रभुमर्थमथोलरन्यासेनदृढ पतिपञ्चविन्यादिना पञ्चकृष्णा
दिः पततीत्यनुषज्यते आनीलाहविनावल्लीप्रथ्योहिपमस्थाकरीरादिवल्लीशृण्वते ३० प्रवालेरेडगोमेमा
दयवत्यस्तान्यत्पवनिर्मथंकांप्राण्ंवल्लतोपिप्रागिभिरनुपभोग्यत्वाद्यथानीमियावत् छायादीनिर्येषां

आम्रातमिक्षन्यदभ्रुतमानांस्वचेनसैवापदृनोपलोकः पनस्यर्यकपञ्चरदिक्तदारानीलवल्ली
फलसंभ्रुपैव ३० प्रवालेतवन्यफलनिर्वर्थकांशाल्हाप्याललतापत्रफलप्रसूनाः शर्वीवपवस्ततसंप
दस्रस्वयडमाग्रयतनानराश्र ३५ क्वचित्तनामादेवसंदरेशुक्वविन्दरोरेशुपसंवति देशा
तरालेशुनिरंतरेशुवनांनतडेषिवक्त्रलताः ३८ ॥

तथाविधाःप्रलंबद्रुमः शारीरेस्वशारीरयोवल्लयैवो।
यथोमात्ततः कार्येनात्तिलविधाविनयधनादिसंपदोयेस्तथाविधानराञ्रतस्याएवंकार्यजनन्नारित्सर्वं
निरर्थकांशेऽलिपाठेसभ्रम्याप्रलंकभ्रांतः ३८ यथपिक्वविशर्मिकाप्रापितेनितयापिविवेकिनोदुर्लभा
इतिवक्तंजनेदेविध्यमाह क्वचिदिति देशांतरालेषुनांतरोलनाशक्तलातुसाथारन्निनभूमयोशृण्वते माईवेद्रुयाहा
६ दिएणत्मांसोदर्येविधाविनआदिसतहस्त कुदोरेशुकोपलोभनेषुपंशालिशुवनेमध्यभागानोरडे

॥ ५ ॥ ... भैं
११

ननानां दृष्टांतदृष्ट्या इ: स्थितस्तत्रिमिते देवं निंदति धातुरिति श्वावस्यच्छेतनत्वात्तत्कल्पस्य धातुर्दैव
स्य यदि इलीवल्लभत्वान्नैहे श्रो निर्दयः स्यादित्यभिप्रायः दिवसं प्रमिदिने दिने कर्म प्रवृत्तनीयेनैव वीप्सायोनु ना
न्नद्विवंचनेन कृत फलतो भीषणाम्यापातनो वस्या वा पाह: सत्त्वेय स्थितलितां ततमैः रागादिभिस्तत
व्याकुलितचित्तैराकुलानि यद्विपाकेकटुफलयाकेन दूषितारंभाभ्युदयानि नवानि कार्याणि केषां विवेकि
नां मनांसि न विस्माययंति ४८ उक्तमर्थं मनूद्योपसंहरंस्त्रिभिस्तैसोर्वेशे टर्शयति नमइति कुकलाभिः

यात्मनैवानि दिवसं प्रतिभीषणानि रम्याणि वा विलुलितानि तता कुलानि कार्याणि कष्टफल
पाक हतोदयानि विस्माययंति न शिवस्य मनांसि केषां ४८ ननः कामसक्तो निविधकुकलावेष्टि
तयरः सत्तस्य प्रस्थितस्यानि जगति स्तत्रभोगाय सतनः क्रियाट्रः खासमा विधुरविधुरानुनमस्विन्नं
तज्ज्ञानेनेन तपाकथमिव रक्षामि जीवितमपि ४९ इति श्रीवा० वैराग्यप्रकरणे अनित्यताप्रतिपादनं नाम
सप्तविंशतितमः सर्गः २७ श्रीरामः यक्षोदर्पणेन किंचित्त्वाभ्यामवतेनामे तत्सर्वमस्थिरं प्रसन्न
प्रसंगमसन्निभं १ शुष्कसागरसंकाशो निर्वाणो यो महाशयेन ससा नरप्रसर्वीनेनग: संपद्यतेगुने २

कोटिल्यवानर्यः सतनोविवेकी द्रुः स्थिरस्थंतो संवंधः नरविधुरेस्त इदितनिश्रे रलयंते इः स्वरहितैः साधनैः यः१
लेवीविधुरा रहिता प्रवृत्तपङ्कः स्वानुबोधि न्येवेनियावत ४९ इति वा० ता० वै० सप्तविंशतिसर्गः २७ इह सर्वेषु भोगेषु
देवस्य प्रतिपन्ने यद्वर्ण्यते सर्वभावानां विपर्यासि स्वभावता सर्वभावानामविरतविपर्यासस्वभावता दर्शनास्पि
नतैश्वर्यासइस्मादयत्रोदमित्यादि नासप्तमेसगमः समानमित्यने १ निर्वाणो भाते: आतर्प्र दर्पणं कालांतरोपल

२९ वै०

श्री. वा. वै. टी. २८ वनस्थलेनवनसमुदायेन विलीढगगनमभ्रंलिहनभस्तलः उन्नतइतियावत् दिनैःकैश्चिदेव ३ प्रवर्धितैःविस्त
रितःविशीर्णभविता लटू ४ बीचवंशपुनःपुनस्थ्वत ५ अधिगच्छतिप्राप्नोति ६ महारण्यमरण्यानी विस्ती
र्णलयानीलतयाच नभोमंडलोपमा ७ लताभिर्वलिता संहृता मरुमयाः परंलताभिर्निःस्तम्भलता ८ वारि

योवनस्थलविस्तीर्णोविलीढगगनोबलः दिनैरेवसयात्युर्वीसमतांकृपणांचवा ३ यदंगमध्या
संवीतंकौशेयस्तविलेपनैः दिव्यांबरैनदेवस्याद्विशीर्णताकटे ४ यत्रापनगरंदृष्टंविचित्रा
चारचंचल तत्रैवोदितदिवसैःसंपन्नारण्यधर्मता ५ यःपुमानपतेजस्वीमंडलान्यधितिष्ठ
ति समस्यकटतांराजन्दिवसैरधिगच्छति ६ अरण्यानीमहाभीमायानभोमंडलोपमा या
नभ्कालाहिताकाशासैवसंपद्यतेपुरी ७ यालतावलिताभीमाभात्यपविपिनावली दिव
सैरेवसायातिपुनर्मरुमहीपदं ८ सलिलंस्थलतांयातिस्थलंभवतिवारिभुः विपर्यस्यतिसर्वं
हिसकाष्टांबुतृणंजगत् ९ अनित्यंयौवनंबाल्यंशरीरंद्रव्यसंचयाः भावाद्भावांतरयांतिनरं
गवदनारत १० वाताग्रदीपकशिखालोलंजगतिजीवितं तडित्स्फुरणसंकाशापदार्थश्रीर्ज
गत्त्रये ११ विपर्यासमियंयातिभूरिभूतपरंपरा बीजराशिरिवाजस्रंघूर्णमानःपुनःपुनः १२

वि॰ भूरुहकस्थाने विपर्यस्यतिविपरीतावस्थामापद्यते ९ पूर्वस्वभावात्स्वभावांतरं १० अस्फोटदीपोद्दी
पकः ११ यथाऊखलादौघ्नत्संपुनः घूर्णमानोधान्यादिबीजराशिर्येन विपर्यासंतंत्रेऊध्वोजस्ेन
घूर्णमानोवाकृतनोऽरुस्सादिभावेनविपर्यासमित्यर्थः १२ ॥ ॥ ॥ ॐ २८

इयं भारती स्थितिरिवं संसारस्य कर्तभोक्तृता संतानवत्सर्णया शारभटी आडंबरातिशयः सैव नटी नर्तकी
स्वकौशलातिशयप्रकटनाय स्वं वेषावेशेन विहृता परिवर्तमानेव ननितभ्रमा आलस्यने इति संबंधः तदनु
पेविशि नानिमनपवयवनसेनपर्यस्त उद्धूतभूविश्रुतं आपालदाणवनो हेटमेवपटो यस्याः अनावृत ...
आपाणिनां पातेनानस्कारा अनंतं सर्वे परावर्तो मध्यमलोकेन ... अभिनयाभावन्येन केवेष्टा

आलस्यते स्थितिरियं जगतीजनितभ्रमा नृत्तावेशाविहृते वसंसारभटीनटी १३ मनःपवन
पर्यस्तभूविधूतवजः पटा पातालपातयदावर्ते परामिनयभूषिता १४ गंधर्वनगराकारविपर्या =
सविधायिनी अपारभंगुरोदारव्यवहारमनोरमा १५ तडिद्वलयमालोकमातन्वाना पुनः ५
पुनः संसारवनमाद्यनसज्जवराज्जते १६ दिवसास्तिमस्तान्तसंपरस्ताः क्रियाश्रुताः सर्वे
सर्वानियधेयातेयामोवयमपित्लान् १७ प्रत्यक्तत्पुमायातिप्रत्यदंनायतेपुनः यथापिदृतरूपा
यानांतोस्पादपसंस्हृते: १८ तिर्यक्त्वंपुरुषायांतितिर्यंचानवतामपि देवाश्वारेवतांयांतिकिं
भेवसविभोस्थिरं १९ स्वयत्रशिमजालेनगाअद्यानिपुनःपुनः अतिवाश्वविःकालोविनाशावधि

स्ताभिर्भूषिता १३ तामेववर्णयतिद्वाभ्यां विपर्यासोऽतिवेषनटीनां नेत्रपिधानगारुडविद्याप्रसिद्धा यो
गाविव भंगुरेऽप्यलेरयोगपाने अभंगुरेवावदारैर्मनोरमा १५ तडितमेवनडिलमिवनरलं आलोकं आलोक
त ने १६ डिलमवविभवशालिनः १७ हलदरायशाहीनिदावचनो १८ तिर्यक्त्वंपद्यादितनम १९ कालः कालात्मा
रविः सूर्यः स्वयत्र भूतजातमितितोषः राज्यदानिप्रतिवाय विनाशावधिं स्वरवितसपथनज्ञानस्यतिशेषः २०

श्री. वा. वै. टी. ७४

प्रभुधावंमपत्रसंरति वाडवंवडुवानलं २१ वाडवस्यभागलत्तणयावह्नेः प्रसिद्धस्याविंधनत्वेनसंमुक्तविशे॥ षणानुपयोगात् २२ २३ सुरदैनेरोचेनं २४ त्तणंप्रलयकालेननंतिरोधः २५ निदनशब्दोनिदावचनोनश्व रवचनोवा प्रनियतस्थितिमेवारादरत्वेनप्रपंचयतितमइत्यादित्रिभिः प्राकाशमंडलोदरत्वेनदृष्टांतार्थेन

महाविलग्रहङ्मसर्वावाभूतजातयः नाशमेवानुधावंतिसलिलानीववाडवं २१ योःस्माता पराकाशंपवेलाःसरितोदिशः विनाशवाडवस्यैतत्सर्वंसंमुक्तमिंधनं २२ धनानिबांधवाभृत्य मित्राणिविभवाश्चये विनाशभयभीतस्यसर्वंनीरसतांगतं २३ स्वदंतेतावदेवेतभावाजगतिधी मते यावत्स्मृतिपथंयांतिनविनाशकुराक्षसः २४ त्तणमैश्वर्यमायातित्तणमेतिदरिद्रतां त्त णंविगतरोगत्वंत्तणमभ्यतिरोगतां २५ प्रतित्तणंविपर्यासदायिनानिहतात्मना जगद्भ्रमेण केनापिधीमंतोऽपिनमोहिताः २६ तमःपंकसमालब्धंत्तणमाकाशमंडलं त्तणंकनकनिष्यंद कोमलालोकसुंदरं २७ त्तणंजलदनीलाभ्रमालावलितकोटरं त्तणमुद्दामरसत्तणंमूकमिव स्थितं २८ त्तणंतारावविचित्तंत्तणमर्केणभूषितं त्तणमिंदुकलाह्लादंत्तणंसर्वबहिष्कृतं २९ धा रामायापरावर्तत्तणसंस्थितनाशया नबिभेतिहिसंसारेधीरोधिकइवानया ३०

मोलत्तगेनपंकेनस मपगास्पृष्टेकनकस्यनिष्यंदोद्रवद्रवरमोत्तणकोमलेनसत्वस्पर्शेनचंद्रापालोकेन २१ नलदाएवनीलाभ्र मालास्ताभिर्वेष्टितोदरं उद्दामरस्तारः २२ थालोकातिरिक्तैःपर्वतोत्रात्रुरदीक्षैःसर्वैर्वहिष्कृतंवदिते २९ इवशाह्नोनर्थेकोऽदृष्टोनरोलभ्यार्थोवा एवम्रतरमपि ग्नयाजरत्स्थित्या ३० ॥ ॥ ॥

गे ७५

२१ इत्यत्रैकरूपं स्थिरं न किंचिदस्तीति संबंधः २२ घटस्य कार्यान्तरे विशीर्णस्य कार्यान्तरविलासक्रमे
णापटताद्यहेश्यर्थः २३ हृद्भवि विपविणाशापत्तयविनाशाभ्युनजन्माख्याः पंचभावविकारास्तेनोत्पादिभिरु
च्यंते नाक्रमेणशाम्भुवानंतरदेहाभिमानिनं प्रतितेभावविकाराःनिवर्तंतेनचिरंतिष्ठंतीतिनेपिविपर्यस्या
नीत्यर्थः यद्यप्यस्तीतिसत्तापिभावविकारेष्वयास्केनपठ्यते तथापिसाप्रधिष्ठानब्रह्मसत्तावेधोन

आपदः तणमायांतितणमायांतिसंपदः तणेजन्मतणंमृत्युर्भेनेकिमिवनतणं २१ प्रागासी
दन्यथैवेदंजातंचान्यथैवदिनैः सदैकरूपंभावंकिंचिदस्तिनस्थिरं २२ घटस्यपटताद्दृष्टा
पटस्यापिघटस्थितिः नतदस्तिनयत्दृष्टविपर्यस्यतिसंसृतौ २३ ततोत्पादयत्यतिनिहत्या
स्तनतिक्रमात सततेराश्यहानीवनिवर्तंतेनदेहिनि २४ प्रस्तरेणादतःश्वभ्रकेनापिदृश्यते ।
प्राकृताःप्रभूतोयानाःसर्वमार्गेतेजगति २५ ततेपविपर्यासमन्तस्तमनुगच्छति नदस्पदपराम
र्शितरंगाणामिवावली २६ बाल्यमल्पदिनैरेवयौवनश्रीस्ततोजरा देहेपिनेकरूपत्वंकास्थाबा
ह्येषुवस्तुषु २७ तणमानंदतामेतितणमेतिविषादतां तणंसौम्यत्वमायातिसर्वस्मिन्नटवन्मनः २८ इतश्चान्यदितश्चान्यदितश्चान्यदयंविधिः रचयन्वस्तुनायातिसर्वस्मिन्नटवन्मनः २९ रवेरलीलाखि वार्त्तिक ६९ पित्र

विकारइतिभावः २४ आवर्तंतेविपर्यस्यते २५ ततनाचेतनसमूहः नदस्याचेतनस्यप्रागकरणादेः
इत्यत्रभेदात्तत्त्वसंस्पंदेनपरामर्शात्संसर्गात २६ ग्रत्यदिनैर्यातीतिशेषः २७ नटोयथादर्शवि
षादाद्यभिनयतितद्वत २८ त्रिभिविंशतिप्रादिश्याहेर्दर्शविषादमोहदेहेनवोशिविज्ञाउच्यते ॥२९॥

श्री॰
वा॰ वै॰
टी॰
५॰

विनोतिश्रीगादीनिव संचयेनोपवर्पनयति तेरन्यात्तत्वादयति तां समिदमभिभवयतितनो लब्धास्वादस्तथैव निर्वतं भाक्रमस्थानपिनेंतूना सन्नतिविधिः स एव नरं प्रति दर्पविषादादयो राजद्वानीव सदा स्वयं निवर्तन इत्यर्थः तदेवदेलस्य देर्यणविशादयति आविर्भवति ४१ हेलयापनादरेणैव विचलिताः परिवर्तिताः शेषाः अवन्ताः समर्थाः प्रयियेनतथा विधयात्रवरणेचतुरः कुशलः ४२ कर्मणां रसानां समविषमविपाकतो नानाविधास्तैलोका प्राणिभिः कालेनता फलसमुद्राः संस्तयः संसारप्रतिनीतं भिन्नासलक्षणेभ्योङ्गमे।

विनोत्स्रत्यादयत्पतिनिदेलासत्नतिक्रमात् सततं राजद्वानीव निवर्तनेनदंशति ४॰ आविर्भावतिरोभावभागिन्योभवभाविनः जनस्यस्थिरतां यातिनापदेनवसंपदः ४१ कालः कौतुकयत्राप्रायः सर्वमापदिपातयन् हेलाविचलिताशेषचतुराचारचतुरः ४२ समविषमविपाकतो विभिन्नास्त्रिभुवनभूतयपराफलौघाः समयपवनपातिताः पतंति प्रतिदिनमाततसंसृतिद्रुमेभ्यः ४३ इतिश्रीमोक्षोपायेवैराग्यप्रकरणेप्रविरलविपर्यासप्रतिपादनंनामाष्टाविंशःसर्गः २८ ॥ श्रीरामः इतिमेदोषदावाग्निदग्धेमहतिचेतसि प्रस्फुरंतिनभोगाशामृगतृष्णाःसरःस्विव १॥

† गुपवने

भ्यः समयः कालस्तद्रूपेण पातिताः प्रतिदिनं पतंति तथा च पतनपर्यवसितं सर्वं दृष्टमेवेति न कचिदास्थाकेति भावः ४३ वासिष्ठेपट्टाविंशः २८ दोषाणांरागादीनां सर्वनिर्वेदः स्वस्य वर्ण्यते यत्रैतस्यांतेनवर्णमुपदेशाय स्थाप्यते इमं दोषदर्शनात्सविनेनत्वमुमुक्षा पर्यवसितं दर्शयन्निह नीत्या विना दोषपदेन तदर्शनलक्ष्यते दोषाणामेवविवेकजद्यागरूनांदग्धलाविकस्पते एवंदग्धेदग्धाख्यानीनेमहतिविवेक विपुलेमहत्येवहृदि

ग्रहस्थानःस्कंदितम सर्गः २८ पु. ३ॆ

पथेनेपादेसाहं प्रतीतिपाठेनप्रत्यहमहन्यहनियातिसतिसंसारस्थितिरपिकटुतोनेच्छुर्यौनिवायंवैरस्याति
शयेनाप्रतीतियोग्यं कालेनपाकप्रकर्षवशाटल्पकटुकटुतरमित्येवमवस्थाभेदेसौलाः कटुरसाः यथा
निंबानोत्नमाः बालहस्वान्यातिलहन २ प्रत्यहंधर्मपाटापचयाटधर्मपारोपचयाच्चेतिभावः ३ दिनेश
निप्रतिदिनंनतुवीप्सयाद्विर्वचनाभावे३अप्यनित्येनाव्ययीभावेनभाव्यंसंप्रत्यथापिच्छांदसत्वात्समासःकृतः

प्रत्यहंयातिकटुतामेतिसंसारसंस्थितिः कालपाकवशात्लोलाः रसानिंबलतायथा २
इहिमायातिदैन्यंसौजन्यंयातितानवं करेणकर्कशेनाजनप्रत्यहंननचेतसि ३ भग्न
नेषुविमर्यादाकटिलेवदिनेप्रति प्राक्केवमाषशिवीकारंकारकरवविना ४ रागेभ्यो
भ्याशाभ्यस्थितावडेशानीस्वर निरस्तविलाकलितावृषभकान्तशीलता ५ नानेदायमस्मै
पालेनसत्वायममस्थियः नहर्षायममायोग्याग्यामामिमनस्तासह ६ अनित्यमासवोलो
कस्तस्मात्तानहरुहदा चापलापदनेवनःकथयास्मामिनिर्हृति ७ नाभिनंदामिमरणं
नाभिनंदामिजीवितं यथातिष्ठामितिष्ठामितथैवविगमज्वरं ८ किंमेराज्येनकिंभोगैः
किमर्थेनकिमीहितैः प्रदेकारवशाटेतनसपवगालितोमम ९ ॥ ॥ ॥

रुचिपाककशुष्कामाषाणांशिविकाशिवीषमाषशिंवीटंकारस्वेणभग्नेतेमर्यादातनंविनेमतातान्विशेष
इत्यर्थः ४ प्राकलितासीक्तानाएकांतएकाग्रं ५ यथांशगलत्लायाधनप्राप्तिः ६ फ्लोलितिनानाक्योनिर्हृ
तिहेतनप्रस्तीत्याह अनित्यमिति ७-८ ईहितैः राज्यादिविषयैरभिलाषैः स्थितेवीप्तततरस्यादि ॥९॥

इंद्रियाण्येवहस्त्यः ग्रंथयोविषयः संगस्पर्शस्वमत्वात् नेत्रैर्यथिभिर्येनम्मावलीलक्षणायांवरत्रायांचर्मस्य
नोवहानीवास्तेषां मध्येयेतद्दिमोत्तार्थयतंतेनपवोत्तमाइतिसंबंधः १० मकरकेतनाकर्षमानिनीलोके
करणेमर्थितंद्दिमितं ११ अथास्मिन्वान्यवृपसितमर्दिपल्लवःसद्रोहस्तोरुद्धकेऽपोदरुहरइतिन्यायो
दितिभावः १२ विषयलत्तणंवेषम्य अनात्मेवनम्मांतरेषपिग्रनिष्ठश्रायणेनीतिनमांतरवृत्ताः १३ नत्र
न्वत्ताग्रपिविषयान्भुंजानाः सवोदिभागिनोरूपणे नयाचनद्गुकाविशोषमत्रारनेति नस्मात्तस्य १४

नमावलिवरत्रायामिदंयग्रंथयोरहस्त्याः येबहास्तद्दिमोत्तार्थयतनेपेतउत्तमाः १० मथितंमानि
नीलोकेमनोमकरकेतना कोमलेखरनिष्पेषैःकमलेकरिणायथा ११ ग्रपचेन्मवृद्याबधाप
नीइनविकिवित्स्यते भ्रयक्षितविकित्सायास्तन्किलावसरःकुतः १२ विषविषयवेषम्यंनविषा
विषयुक्तते नम्मांतराद्ग्नविषयाएकदेहहरंविषं १३ नसत्वोनिनदुःखानिनमिग्राणिनवांधवा
ननीवितनमरणंवेधायत्तस्यचेतसः १४ तदेवामियथाश्रन्मन्वापरविहावरं वीतशोकभयायां
सोत्तस्तथोपदिशाश्रमे १५ वासनाजालवलितादुःखसंकटसंकुला निपातोम्मातवद्दलाभीम
दुयात्तनाटवी १६ ॥

वमहानुरुधार्थइतितदर्थमुपदेशंप्रार्थ
सर्वदुःखसंगमूलोच्छेदिज्ञान तत्वमे
यतेत्वदिति ततस्मादुक्तहेतोः यथाग्रहंतःसनवीतशोकभयायासोभवामिशीघ्रंभविष्यामिवर्तमानसा
मीप्यलट् तथैवप्राग्रुपदिशेतिसंबंधः १५ उपदेशाविलंबायदुःखस्पष्टःस्वातिशयासहिस्तानिर्वेदो
त्कर्षद्योत्तयतिवासनेत्यादिना वासनालताजालेलंतासंकटेवाशराभिर्वावलिताविशितानियतत्वा
सतेतियावद्योतितिनियातोत्मातोनिम्नाग्रतपदेशो विपत्सपदीनिरयस्वर्गौ ग्रस्तनैवाटवीग्ररण्यं १६ ॥

इति श्री

ककस्यापि दंशनेर्विनिष्पेषघर्षणं शाणाविषयाभ्यांतने सेवशस्त्रविशसनं १७ इदंप्रनिष्टंप्रस्तीतितप्रिवास्ते
इदमिष्टनास्तीतितत्संयाद्नेनप्रह्वतिनिष्टत्याद्विव्यवहारद्रुणो विधानतप्रशुक्रोभ्रमः सभावतयवचलेचेतोरत्नो
राशिमिवानलयाठेनदाहोत्पन्ने १८ नसिवतंतलवः सत्यमेतत्सत्रघ्रोतेशफितनीषु संचयाः नीवसमुद्राय
वमोक्षकानियस्मिन् सास्तिविधाम्याननेनसलेनस्वल्पुरूपतयाचविकसनविश्लेषेणदीप्यमानविनमेवनाय
कः प्रधानः शिरवामणिर्यस्मिंस्तथाविध १९ कालोमूर्त्तः सएवव्यालः विगस्तस्यविषूषणंशलंकारभूतेस

ककवाग्रविनिघोषसोऽहंशङ्कोभ्यदंमुने संसारव्यवहारोयंनाशाविषयवेष्मसं १७ इदंनास्तीद
मस्तीतिव्यवहाराजनभ्रमः धुनोतीद्वंवलंचेतोरत्नोराशिमिवानलः १८ तस्मात्तेनलवप्रोतनीव
संचयमौक्तिकं विदधागतयानित्यप्रकचचितनायकं १९ संसारहारमहतिः कालव्या
लविभूषणं त्रोटयाम्यहमक्रूरंवाग्रामिवकेसरी २० नीहारह्टयाटव्यामनस्तिमिरा
माश्रमे केनविज्ञानदीपेनभिधितत्वविरावर २१ विधेलएवेहननेमहात्मनदुराधयोनलय
मामवति येसमानेनोनममानसानांनिशानमासीवनिशाकरेण २२ ॥ सारत्वांणोहारंश्रकादारंश्र
वतिर्वैरयपादिसंपत्त्रौ सहमानो वा अहमक्रूरमक्रोधहिंसादितीत्योपायंयथास्यात्तथावाग्रांकेसरीवत्रो
टयामिभवद्वपदेशात्तन्यज्ञानेनेतिभावः २० हृदयपुंडरीकस्यानेनदेवदुःप्रवेशत्वादटवीतस्यनायामर
णादेतत्वाज्जीहारंमिह्रिकाभूतंतत्रात्मतत्वान्वेषणप्रवृत्तस्यमनसस्तिमिरमिवविवेकनेत्रपिधायकमज्ञानंके
नत्वेककरणशिरइवप्रधानेनवाविज्ञायते, नेनेतिविज्ञानमुपदेशः सएवदीपस्तेन दिशाइतिदीपः सूर्यसेनः
भिधिविपारय २१ येउन्नममानसानांसंयोनतत्फलेनोपदेशेनत्वंनामवेनिनष्याविधाहराधयोनतानिविधत

२१

नवशोभमानादित्याह आयुरित्यादिना वायुविघट्टितोऽभ्रपटलः कथं फलिष्यतीत्याशंक्य स्वरूपशोभनत्वादिदर्शनेन हृदयस्थानिया
युविनियमधाराता वद्गुणाधिकान्धिल्पमुखसन्त्वेषु लोभकामनादिदोषैः गाढं पीडापराक्रमणादिप्रसक्तिसा
न्निद्रायकस्य चित्रे वशगतसमर्थाय प्रधानाधिकारमुद्रासमर्पणे तथा मया पुत्रस्थितेऽपि च परिस्थाप्य भो
गयौवनादिभ्यस्त्वचापलादिदोषैः स्थितः दुःखेनावश्यन्नर्थमाकलय्यानिविद्धा सर्वदोषरहिता चेयं समर्पिता
येवशान्तये प्रशमाय वेदं दृढाश्रवलाचिते विषयेषु धिकारमुद्रार्पितेत्यर्थः वायुविघट्टिताभ्रपटल्या
लंबमानं यदंबु तद्वद्भंगुरं मेघानां विताना विस्तारः वितानमिव विस्तृतावा मेघा तासु संध्यामध्ये विलसंती सौदामि

आयुर्वायुविघट्टिताभ्रपटलीलंबांबुवद्भंगुरं भोगा मेघवितानमध्यविलसत्सौदामिनीचंचलाः लोला
यौवनलालनाजलरयाश्चेत्याकलय्य द्रुतं मुद्रैवाद्य दृढार्पिता ननु मया चित्ते चिरं शान्तये २३ ॥
इति श्रीवा॰ वैराग्यप्र॰ सकलपदार्थानास्थाप्रतिपादनं नामैकोनत्रिंशः सर्गः २९ श्रीराम उवाच
एवमभ्युत्थितानर्थशतसंकटकोटरे जगदालोक्य निमग्नं मनो मननकर्दमे १ ॥ ॥ ॥

नी विद्युदिव चंचलाः यौवनसंबंधिनो लालनाः ज्ञितविनोदाः इत्यर्थे वशाङ्गः जलप्रवाहयोर्वाडलोलाः तस्य
यौवेवानस्थितः समुद्रपोत इव स्थाहार्याङ्वार्थलाभः इत्येतीद्दुशाकलय्यविचार्य २३ इति श्रीवासिष्ठता
वैराग्यप्रकरणैकोनत्रिंशः सर्गः २९ स्वचित्तोऽहगमेव दृढेनभिः संप्रकाशयन् तन्निरासाय विश्रान्तिस्थानमपेक्ष्य
परेशाने स्वचित्तोद्वेगमेव दृढेनभिः प्रपंचयन् विश्रान्तिस्थानतत्त्वोपदेशमेव विस्तरेण प्रार्थयति एवमित्यादि
ना एवमुक्तप्रकारैरनर्थशतैः संकटे निविडिते ग्रन्थ्यासंसाराख्यकूपस्य कोटरे छिद्रे जगज्जीवजातं नि
मग्नमालोक्य मनो मननमज्ञानविलासस्तेन कर्दमे निमग्नं ममेति शेषः ॥ १ ॥ ॥ ॥

संभ्रमो भयं ज्वरनरो जीर्णज्वरस्य २ ग्राम्य उत्तमः संतोषो धैर्यलक्षणः मातृभक्त्यं तो यथा समतिः शिशुस्यानी या विभेति ग्राम्यवलो भक्त्या समर्थ ईश्वरः सा बाला स्त्री यथा त्वणा दो विभेतीति द्वन्द्व ३ तत्र छेदो नव विषये विदेश्रिताः वचिताः ग्रंतः करणवृत्तयः विकल्पेभ्यो विश्लेषः इःखेभ्यो विश्लेषः खानि प्राणे क्रियार्थी पपदस्य चकर्मणः स्थानानि इति कर्मणि चतुर्थी कठे तिष्ठः खगर्तं पततीति यावत् यथा मांसं गाङ्गुनास्त्र छल्वमान त्वणादि वंचिताः इत्येषुपततीति द्वन्द्व ४ तत्र देहमाह प्रविवेकेति न विद्यते विवेको येषां पुरुषाणां तदास्य

मनो मे भ्रमतीवेदं संभ्रमश्चोपजायते गात्राणि च विकंपन्ते प्राणा विज्वरमरो ः २ ग्राम्य
ग्रामसंतोषधैर्याभ्यां गाङ्कुलामतिः मृन्यास्यदा विभेतीद्व वालेवाल्पवलेश्वरा ३
विकल्पेभ्यो लठे मेताश्चान्तःकरणवृत्तयः श्वभ्रेष्विव संसारगर्त्ते छलेव विडंबिताः ४
प्रविवेकास्यदा भ्रष्टाः कष्टं घ्रानसत्पदे युक्तपभिवापन्नाव राकाश्चसत्वरादयः ५
नावस्थितिं प्रयान्त्यात्र चयान्ति तथेप्सिते चिता जीवेश्वरा यता कान्तेव प्रियसद्मनि ६
तत्त्वरीकृत्य वस्तुनिमग्ना तीवि भ्रमीतया मार्गशीर्षान्तवल्लीवधूनि विधुरतां गता ७॥

दाश्रिताश्च तस्मादयोग्यतः कश्चित्संसारस्यानपवर्गच्छाश्रिर यथि चियेन दृष्ट्वा वासितानलसत्पदे परमार्थवस्तु नीत्यर्थः ५ नीवपदे ईश्वरः पतिः तस्मिन्नायना निवद्धा प्रवस्थिति इ परमं यथेप्सिते विषये देश्य व याति प्रामो ति ६ वस्तुनि विपर्यन्वर्णे टीश्र अविवेकदिमोपचातात्सजतीरसावधोमात् कानिविहित्रनीरसोष्पस्यपदे दृष्टा निवर्तत इति भगवद्वचनात् विना श्रात्मदर्शनेरसा निवृत्तेः मार्गशीर्षस्यान्तः पो‌ऽवारमः ॥७॥

श्री. वा. वै. टी. ६३

नामनरालावस्थामेवक्षोभावहा सस्य प्रपंचयति अपदस्तिनेति उक्तविनस्थानवस्थितिरस्थिरता इस्ताद्य गमिताः सर्वे सांसारिकाः परमार्थिकाश्चार्थाः भावाभि यस्मिन्नलद्यपात्मानं तथाप्यास्थिताभ तथा चोभयभ्र ष्टः संपन्न इति भावः यथाह्यात्मानं सांसारस्थितिः स्वविवेकमात्रेणाहं प्रसादाद्दढं तत्र स्यामहं चगृही त्वावस्थितेत्यर्थः ८ अन्तरवष्टम्भात्मनात्वनिश्चयावलंबनेनेन दरिद्रा बुद्धिर्ततो यावत् मेमतिरिछिन्नवृक्ष स्य मूलेनस्थालनायथामहत्पथकाके स्थाणवो वा चेति संशयसत्यकाटिद्वय चलिताचलितेन संशयेन वि डंब्यतेनदरिद्रं वानत्वं स्यादिरवानत्वमितिसंशयेन विडंबनमित्यर्थः अथ बाऊ कलत्र एव मे मतिरीषद

अपदस्तिनसर्वार्थमनवस्थितिरास्थिता गृहीत्वोत्सृज्य चात्मानं भवस्थितिरवस्थिता ८
चलिताचलितेनान्तरवष्टम्भेन मे मतिः दरिद्रा छिन्नवृक्षस्य मूलेनेव विडंब्यते ९ चे।
नश्चवलमाभोगिभुवनान्तविद्रावितुं नसंभ्रमेणदानीं स्वविमानमिवामराः १०
अतो नष्टमनायासमनुयाधिगतभ्रमं किं तत्स्थितिपदं साधो यत्र शोको न विद्यते ११

शीनजन्यवैराग्यदार्ढ्यो द्रागेभ्यश्चलितेन मूलात्तानाउच्छेदाद्दचलितेन च वासनाप्ररोहेणाद्देलना त्किं छिन्नवृक्षस्य मूलेन मूलानुच्छेदान्पुनः प्ररोहेणानुचितेन विडंब्यते अशक्ति युतेवेत्यर्थः ९ स्वल्प एव वेचल श्चाभोगिनाभोगवासनाविलीनं भुवनान्तविद्रवणेन वदच्छाभस्त्वचापले प्रतोवलान्निग्रहमाणमपि नत्वा नावष्टम्भात्संभ्रमेचापलनन्दानीं स्विमानयद्धाभोगिनानाभोगसामग्रीष्वेव अतः परमार्थसत्य जन्ममरणायासरहितेरहाकथापिसम्भ्रमहेतुच्छेदात्त्वतभ्रमस्थितिपदं विश्रान्तिस्थानेयत्रमत्वाप्स्याप

गुरो ६३

वयमिवसर्वेषुरुष्टाइष्टफलारंभेषुतत्परा लटङ्कुलौकिकवैदिकव्यवहारपरा एवेत्यर्थः १२ संसारपं
केनपुण्यपापरूपेणशोकमोहादिना च १३ १४ विषयाभोगाविषयवेषाभोगिनःसर्पाःभंगुरोनश्वरोऽ
टिलोवाकारविभवोयेषां सर्पपक्षेविभवोविषसामर्थ्यं भवतामगामना १५ शुद्धिनाविलोडिताकलंक
कामादयः कर्दमशैवालादयश्च प्रसादेनेर्मल्यं शेमुषीप्रज्ञा सैवसरसीमहत्सरः इत्तिणायधमहातिम

लग्नेनापिकिलांगेषुवहूनावहुमानद कथंसंसारपंकेनपुमानिहनलिप्यते १६ क्रोड्धिंस
पुमांशिरमभवतोवीतकल्मषाः महांतोविचरंतीहजीवन्मुक्तामहाशयाः १७ लोभपनेभा
पायेवविषयाभोगाभोगिनः भंगुराकारविभवाःकथमायातिभवता १८ मोहमानेनमहिताक
क+ लंकलितांतरा परंप्रसादमायातिशेमुषीसरसीकथं १९ संसारपद्मनिर्वदेननोबद्धरूपि
नवधंकथमाप्नोतिपद्मपत्रेपयोयथा २० आत्मवत्तृणवच्चेदं सकलंकलयन्जनः कथमुत्ता
मतामेतिमनोमन्मथमस्पृशन् २१ केमहापुरुषपारमुपयातेमहोदधेः आचारेणानुसंसार
न्नेयातिनदुःखितां २२ किंतत्स्यादुचितंश्रेयःकिंतत्स्यादुचितंफलं वर्तितव्यंसंसारेकथंता
मासमंजसे २३॥ सर्वारंभसमारूढाःसज्जनानाजनकादयः व्यवहारपरा एवकथमुत्तमतां गताः २४ ॥+१

रोमसिसरस्पर्शस्तुघ्नंतत्रितिमहाभाबोके: १६ निवहेप्रवाहरूपे १७ परदुःखादात्मवत्स्वदुःखादौ
तृणवत् अनर्हत्वाआत्मवत् स्वहितेहत्वात्तृणवत् कलयन्पश्यन् मनसोमनन्मथंकामादिहाति १८
महापुरुषंजीवन्मुक्तं महद्गतातांनलरूपादुःखे: आचारेणचविभेगानुल्लंतीकत्यस्वल्पातद्धेदेवः
स्यत्वा आचर्येत्यर्थः १९ उचितं अनवस्वत्वात्समंजयोःप्रेमयोमोत्तः फलंकर्मापासनादेः २० ॥ ॥

येनउपदेशेन ध्रुवस्थितेः ध्रुवस्थितस्य ध्रुवसमस्थितेरितिपाठे विषमस्थितेः धातश्चेष्टितस्तज्जगतः पूर्वापरमायेनयोगवशिष्ठं वस्तु २१ चेतसः साभासांतःकरणस्यमलमज्ञानं २२ इतरवद्ग्राह्यमनुपादेयंच २३ दोषाणांपापमूलत्वात्रिरासहारायावनेन पूवनदोषोपशमदेलनावा २४ आनंदतरोर्मनातीमिवस्थितांशीतलतां भुवंदेशिकपरिच्छेदशून्यां ध्रुतीलांकालिकपरिच्छेदशून्यामितियावत् २५२६

तत्वेकथयमे किंविधेनास्यजगतः प्रभो वेष्टितशर्वावरंधानश्चेष्टितस्यासमस्थितेः २१ दूरयाकुशाग्राशिनश्चेतसोमलमार्जनं यथामेजायते ब्रह्मस्तथानिर्विघ्नमाचर २२ किमिदस्याद्ग्रुपादेयं किंवा हेयमथेतरत् कथंविश्रांतिमायातं चेतस्यपलमद्रिवत् २३ केनपावनमंत्रेण दुःसंसृतिविसूचिका शाम्यतीयमनायासमायासशतकारिणी २४ कथंशीतलतामंतरानंदतरुमंजरीं शीतांचेंदुमिवातीतां भुश्रामासादयाम्यहं २५ आध्यातःपूर्णतां पूर्णेन शोचामियथापुनः सतोभसंतत्वज्ञ तथोपदिश्यतांमा २६ अनुत्तमानंदपदप्रधानविश्रांतिरिक्तं सततमहात्मन् कदर्थयंतीह भृशंविकल्पाः श्वानोकमेदेहमिवात्मजीवं २७ इतिश्रीयोगवासिष्ठे ... सर्गः ३० श्रीरामः शोकवृत्तचलन्पत्रसंवेदावलवभंगुरे प्राणवीजानशीतोष्णकलाहृइनिदरके १ ॥

आनंदपदेप्रधानविश्रांति रात्यंतिकस्थैर्यंतेनरिक्तं शून्यं कदर्थयंतिपीडयंति २७ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेवैराग्यप्रकरणेत्रिंशत्तमः सर्गः ३० संसारेजीवितंशाङ्गदूवनडुमीविनोपमं येनसोढव्यपरंयामतिसउपायोऽस्थाते कथ्यमाणप्रश्नोपोद्घातत्वेनससारेजीवितंप्राड्रूपत्वेनकल्पयति शोकेत्यादिभिर्द्विः सर्वेषांसमृप्यताजोकेउपायइत्यादिभिः सर्वैः श्लोकैः आशुः लवोलवमानोऽकणइवभास्यपपिदेमनेऽयनरस्तितथापि वर्षास्यासारयानोरान्वरभंगुरत्वेनविशेषः ईशानः शिवस्तद्वपतशीतोष्णकलाभा

केदारेषु यानि स्थलेषु कोणो मध्यमभागः सङ्करभंगुरेषु स्थिरे देहके इति पूर्वेण संबंधः सङ्कीर्णं मिश्राणांस
ननानां ग्रामबंधनमनानां संगम एव वागुरावलयेह्रालताप्रतानवलयः सङ्कृतिमार्गनिरोधकत्वात् २ वा
सनालतलोनपुरोवानेनावलितेआवेष्टिते मोहोग्रमिहिकामेघोऽन्यः मिहिकानां घोरमेघानामारंभा
वस्थागर्जनेसामर्थ्यतः स्फुर्जनेन प्रानिपातमर्यनमित्यर्थानरुक्तं ३ लोलेचेवलेकलापिनिमयूरे ग्रासफो
टः कलहः कलिकाघटमेदग्र ४ सर्वभूतान्येवाखेवः वर्षासवहूनेनमसल्लानामाज्ञावाणावलातिशायः प्रसि

केदारविटङ्केककंठलक्कोणभंगुरे वागुरावलयेनैनां मुहुर्स्तननसंगमे २ वासनावालनाः
स लिनाकटोलडिलिम्फुटे मोहोग्रमिहिकामेघोघनेस्फूर्जनेनिगर्जति ३ लूल्लूलनां द्वंचद्वेलो
लेलोभकलापिनि सविकामिनिसास्फोटे घनघोरकटनद्रुमे ४ करेकृतानमानोसर्वभूना
रवहारिणि शुश्रोतस्पर्शसंचारेकुतोप्युपरिपातिनि ५ कउपायोगतिः कावाकाविनाकःस
माश्रयः केनेयमशुभोरकानमवतीविताटवी ६ नतदस्तियिवावादिविदेवेश्वाक्रविलसधि
यस्तदकमयोनघुत्रपतिनिरस्मात् ७
दुः संदेहानलप्रवादः कुतोप्युभिनोपिश हात्रभस्तस्यकुतोप्यतर्किनस्यानादि
तिवा ५ आवणयकवानवर्षादिपीडानिहोऽकजनकेदिकटादिरुपायः रसवदिकोऽथपलेयादिनाडुननिर्दिष्टेह्रदेशेम
लिसंकटोतारकंस्वरवनाटविनावितिगुह्वादः समाश्रयोवा साधनानिषयालोके प्रसिद्धानितयात्राथपिद्धाने ग्र
शुभमेवात्के रोगरकालिकफलं यस्मात्तथाविधानभवेत् ६ सधियस्तपोत्तानशास्त्रनिनवुद्धयोभवादृशाः नतु
मतिफलवपियद्दलरम्यतांननयंति तेनसममर्थाइतियावत् नदेनन्तद्वियामनुष्यादिबुद्धिविदेवेश्ववानासिपत
सिद्धांकोस्ताहृशोगुरुश्रायोयाकल्पभोगपरार्गः पतिगणः पुनः शोपुम्पवर्षनरीयोगुविपर्यवसितइतिभावः ७

या

नीरंध्रं निरंतरं दुःखकलनाकुलः अत एव नीरसः सस्वादुतां सरसतां सुष्ठु फलं विना सुष्ठु फलानि रसहारा कथं केनोपायेन सस्वादुतामेतीत्यर्थः ८ सर्वदुःखनिदानभूतायाश्चाशायाः प्रसिद्धस्वभावप्रतिकूलो विपाकः सुतीक्ष्णकामनासपत्नीरसानंदयेतिसंसारइतिशेषः पृष्टेः शुभेल्लवम्पोल्लमपुनावसेतेन ५ कामेन कलंकि तात्मनपुंस्तरमसः तेनविदुदत्नुभवप्रसिद्धेन केनतालनेनाप्रशुष्ककामादिमला अप्रशुद्धफलितराद्धाद चैदिका

धपंसिद्धपसंसारेनीरंध्रकलनाकुलः कथंसस्वादुतामेतिनीरसोसुष्ठुतांविना ८ आशाप्र तिविपाकेनतीक्ष्णस्नानेनरम्पता उपैतिपुण्यशुभ्रेणमधुनेवसपरा ५ अप्रशुद्धमलोदेतितालनेना शुद्धफलिः मलपुंस्तरमसः केनतेनकामकलंकितान १० इष्टसंसारगतिनाद्दष्टाद्दष्टविनाशिना के नेवव्यदोवृद्धनंद्यसंसारवनवीथिषु ११ रागद्वेषमहारोगाभोगप्रगविभूतयः कथंजंतेनबाधं तेसंसारार्णवचारिणं १२ कथंचधीरवर्याग्रोपतनतापिनदृश्यते पावकेपावदेनेवरसनरसशालि ना १३ यस्मात्किलजगत्यस्मिंवव्यवहारक्रियांविना नस्थितिः संभवत्यस्योपतितस्याजलायया १४

न

इदेतीत्यन्वयः १० इष्टासंसारस्यगतिर्निर्णयपर्यवसानलक्षणायेन दृष्टाद्दष्टेषोद्दिकाश्रमिकभोगो दिवे कवैराग्यप्रदोभ्योविनाशिनवताकलमदापुरुषोपव्यवहतिव्यमसाभित्तगुरादेरितिशेषः केनैवेतिपाठेपर कद्धारेतिशेषः ११ १२ धीरवर्येतिसंबोधनं प्रशोप्रवृत्तिवहारेकेसंसारे रसोत्लानाशुतेनतेनशालिना १३ नन्वव्यवहारो दुःखंतर्हिसंसन्यस्तानेत्राह यस्मादिति व्यवहाराणांक्रियाः संपादनानिविना प्रशोपतितस्यजानस्यमत्यादेर्यथास

नन्वस्तु सर्वव्यापारोद्भवः स्वं सत्क्रियायां नमनत्वं भावनेत्याशंकामपाकरोति १५ निश्चलत्वं व्यापारो मनसश्चंच
लत्वमेव परं ईदृशः स्वमनस्तु ध्रुवं किं तैर्ववक्रवेष्याद्यमनः इति मनसो मननं विषयावलंबस्तच्छानिर्स्येव सत्तात्तिष्ठेत्या
वलंबत्वय एव मनः समालयः स च सर्वविषयबाधकत्वबोधहेतुयुक्त्युपदेशं विना नास्ति अतस्तां युक्तिं प्रतिसत
मन्यर्थयावबोधाय दर्शयन् उपदिशन्निति युग्मार्थः ९ १० मनसोऽज्ञानमोहं निरसनेकेन वा एवं कृतकथं केन प्रकारेण

रागद्वेषविनिर्मुक्तः स्वस्वरूपः स्वविवर्जितः कृशाशोऽशीरदनी नेव शिवो नास्तीह सत्क्रिया १५ मनोम
ननशालिस्याः समाप्याभुवनत्रये त्वयो युक्तिं विना नास्ति सुननामलसुन्नमा ९ सर्वव्यापारवेतोषुष्माङ्
त्वनायातिर्मयथा अथवा सर्वव्यापारप्रवृत्तवत्ताऽयुक्तिमुत्तमां १७ नत्र कथं केतुवा किंवा कृतं तद्गुप्तमावेना
सा सर्वयेनेतिवृत्ताम पर संयावनेमनः १८ यथामानासिमगावेसत्याामोहनिहत्त्वं च शुद्धिमस्या
धयथेनत्तूर्लेनिर्दः स्वतो यतः १९ अथवा नाहृशीयुक्तिर्यदिव्वमज्ञविद्यते नव क्रिममवाकश्चिदि
धमानमपिस्फुटं २० स्वयं चेव नवाप्नोमि नेनाविद्यांति मनुत्तमां नरहंत्यकः सर्वदोनिरहंकारतां गतः
२१ नमोऽस्य नपिवाम्यवुनाद्यपरिस्थितं वै करोमिनादेवापावस्वानदानाशुनादिकं २२ नवनिष्टा
मिकार्यं सुसंपन्नावापन्नौ चैवहि नकिंचिदभिवाञ्छामिदेहत्यागाद्दतेध्रुवे २३ केवलं विगताशे
का निर्ममो गतमत्सरः मोनव्रतेहनिष्ठामि लिपिकर्मस्विवार्पितः २४ ॥

कृतेनेन किं वा शास्त्रं यथा ज्ञाना नास्ति तथाहृदीप्सरेणसंबंधः १८ १९ नाहृशायुक्त्वालाभे सस्पदेहत्यागो तत्प्रा
योपवेशनमेव नत्व्यवहारादयस्माद् प्रशेत्यादि सप्तभिः २० स्वयमेव विचार्य वा नाप्नोमि चेनहिं २१ २२
२३ मोनेवामादि सर्वव्यवहारभावे पिलिपिकर्मस्वविचक्रियासु प्रपर्पितो लिखितः २४ ॥ ॥ ॥

श्री॰ वा॰ वै॰ टी॰ ८९

सन्निवेशमवयवसंस्थानरूपं २५ नमेऽद्रमितिशेषः ग्रन्थोपिनमे ग्रन्थेदोनिर्लेखः २६ शीतकरमुद्रः इतिश्रु
कवान् सनमरतांगुणावसिष्ठादीनां श्रवनः तुलीवभूव यथाकेकारवंउत्कण्ठीनीलकंठोमयूरो चनानां पुरु
नस्तत्लीभवतितद्वत् २७ इतिश्रीवाल्मीकीयरामायणेश्रृंगारप्रकाशेवैराग्यप्रकरणेउपशमप्रकरणेत्रिंशत्तमः सर्गः ३० रामवाक्यं
श्रुत्वा तत्र ये पार्षदाः विस्मयः नराणामसमानंच पुष्पवर्षश्च लोकाद्भुतः स्वविवेकसम्पन्निवारश्शलमिदं
श्रीरामवचनत्वात् सत्वेविचारसामर्थ्यानां मनुष्यत्वरूपदेशस्थोपवादादरामासाभ्यापाद्यानमभितिश्च

पृथक्क्रमेणासंत्यज्य प्रथमामोल्लाससंविदः सन्निवेशंत्यक्तामीमनमर्थेदेव्नामके २५ नारदस्य
नमेनामः पूर्णश्यामप्रस्वेदरीयवत् सर्वमेवपवित्रत्वमत्पनामीटकलेवरे २६ श्रीवाल्मीकिः इत्यु
क्तवान् मलशीतकराभिरामेरामोमरुन्नरविचारविकासितेनः तुलीवभूवपुरतोमरुतांगुणानां
केकारवं भ्रमवशादिवनीलकंठः २७ इतिश्रीमोक्षोपायेवैराग्यप्रकरणेरामवचनश्रवणानामपरिकृ
त्यनमः सर्गः ३१ वाल्मीकिः वदत्येवंमनोमोहविनिहन्तिकरेवचः रामेराजीवपत्राक्षेतस्मिन्नरा
नकुमारके १ सर्वेबभूवुस्तत्रस्थाविस्मयोत्फुल्ललोचना भिन्नांबरादेहरुहैर्गिरःश्रोतुमिवोद्गुरैः ॥

वनात्पश्रान्तमानस्तद्विपर्यपिवाह्यासलः संभावितिनित्यायमिदं देवादीनामपिवन्दमानज्ञानविधाधि
कारतस्थापितेनत्कनोश्रीरामवाक्यप्रशंसोनत्समभामसदोमवेवर्णीयतरुपक्रमतेवदत्येवमित्यादि
ना रामएवंवदतिसतितत्रस्थाः सर्वेवन्यमानास्वपरोमावादिविशिष्टावभूवुरित्यन्वयः १ उक्तांशा
मगिरः श्रोतुंश्रद्वैः उत्पातितञ्ज्यभावेकमिलितेविधिपावलदेहरुहैरोमभिभिन्नांबराक्षिदिनवसाइवेत्यन्वेः १ ॥

रा॰ टि॰ अ॰ ८९

विरागवासनया प्रपाखाभवद्देनरागा द्वेषादिवासनायेषां मृणाकैः श्रवणसमर्थैः प्राणेन्द्रस्यपदेनलक्षणा॥ पीवरैः पुष्टैः ३ ४ ५ पार्श्वयोरेशाविशेषास्तद्वाग्नार यः पारशावाद्यः पक्षौरितारण ६ ७ वाताय नेगवातः ८ विटंकः सोधाग्रकपोतपालिका ९ १० देवशारिकपतयः क्रत्वाइतिसर्वत्रसवध्यते ११ रशुक्र

विरागवासनापास्तसमस्तभववासनाः पुष्कर्मधुनांभोधिवीचीविलसिताइव ३ नागिरोगमभ इस्पतस्यचित्रार्पितेविव संक्रान्ताः मृणाकैरनारानेरपस्पीवरैः ४ वसिष्ठविश्वामित्राद्यैर्मुनिभिः संस दिष्ठितैः नयनहृष्टिपशुरेवमंत्रिभिर्मंत्रिकोविदैः ५ नृपैर्देशान्तरप्राप्तैः पौरैः पारशावादिभिः सामंतैः राजपुत्रैश्चप्रांताणीःश्रुताद्वादिभिः ६ तथाश्रुंत्यैरमात्यैश्चपंजरस्थैश्चपक्षिभिः क्रीडाशुकोनीनस्पैरेलश्चैः स्पक्रचवर्गः ७ कौसल्याप्रमुखैश्चैवनिजवातायनस्थितैः संजातभूषणारावैरस्पर्हैर्वनिताजनैः ८ उद्यानवल्लीनिकुंजविटंकनिलयैरपि पुत्रचापल्यततिभिर्विहंगैर्विरुतारवैः ९ सिद्धैर्नभश्चरैश्चैवता धर्वगंधर्वकिन्नरैः नारदव्याससुलहप्रमुखैर्मुनिपुंगवैः १० अन्यैश्चदेवदेवेशाविद्याधरमहोरगैः रा मस्यताविचित्रार्थामहोदारगिरः श्रुताः ११ मुख्यतलीस्थितवतिरामेराजीवलोचने तस्मिन्नरश्रु क्रलाकाशाशाशांकेशारिसंदरे १२ साधुवादगिरासार्धसिद्धसार्थसमीरिता वितानकसमाख्याश्रः पो पे०
 लोकृष्टिःपपातह १३ मंदारकोशाविश्रांतभ्रमरहृष्टनादिनी मधुरामारसोदर्यप्रदितोन्मरमानवा १४

लमेवाकाशोनिर्मलत्वात्प्रस्यशशांकेपूर्णचंद्रेसूर्ये दिशशोलस्पते नर्हिकलेविलतापिस्यादित्याशंक्याहशशि संदरेइति सोदर्यालिशायलाभायपूर्णतोपलक्षणार्थ्यशशोपादानन्नस्वार्थमितिभावः १२ सिद्धदरणप्रभृतदे वयोनिमात्रोपलक्षणसार्थः संघः १३ हृष्टमिथुनंमुदितःसनहृष्टाः उन्मदाप्रसाधीनविता ॥ १४ ॥ ॥

विद्युत्पातितानादृष्टमिलच्छटाट्टहासकांतिः १७ शुष्टाः वर्षणशीलाः शुक्राः गर्जनवर्जिता विद्युद्भिः कचेनोटीशयेमे
श्री· शास्तिषालवावलिर्लक्षामुद्रः १९ १ किंजल्कः केसरसत्प्रधानेरभानेर्वलितासहिता ननानास्पर्शसाला
भा· वे· भिनयसीत्कावधनिभिर्णायलामधुवेणमदलालसस्पर्शीनिलेनलोलिताईषद्भालिता १८ ह्रदाद्यः समुद्राः
टी· थाः १९ रसाभूमिः प्राप्ताविलानि वनरानानियया पुरवास्तव्यैः पुरवासिभिः २० निरभ्रग्रनपवा
६७

व्योमवाननिवृत्तेवनावकाणंपवंपरा पतितेवपरापीठस्वर्गश्रीहृष्मिलच्छटा १५ हृष्मत्ककच
नेमचलवावलिविच्युता हैयंगवीनपिंडानामीरितेवपरंपरा १६ हिमहृष्टिविवादाशुक्राहार
सयोपमा पृष्ठवीरश्मिमालेवसीरामीणामिवाततिः १७ किंजल्काभोजवलिताभ्रमद्भृंगकदंब
का सीत्कारमंयरामोदिमधुरानिललोलिता १८ प्रयंत्केनकीयद्दाशस्फुरन्मेखेवाल्करा प्रपत म
न्केरवलयाचलत्कवलयालया १९ प्राप्तविनाणरसाप्रदाह्लादनचत्वरा उड्डीवपुरवास्तव्यन
वनारीविलोकिता २० निश्शेपलसकाशव्योमहृष्टिरनाकुला प्रदृष्टपूर्वासर्वस्पत्ननस्यनलि
तस्पया २१ प्रदृष्टपूर्वाप्रसिद्धोचकरोत्करसमीविता सामुहूर्तचतुर्भागपुष्पदृष्टिःपपातह २२
प्राप्तवितसभालोकेष्वानेकसमवर्षण इमेसिद्धगणालापशुश्रूषुर्सभागताः २३ प्राका
लंपसिद्धसेनासप्रमद्भिरभितोदिवं प्रपवेमिदमस्माभिःश्रुतश्रुतनिरसायने २४ ॥ ॥

त्पलसंकाशंयद्व्योमततः पतिताहृष्टिर्वर्णितपुष्पदृष्टिःस्पयोविस्मयः २१ मुहूर्तस्यचतुर्थभागोर्द्ध
घटिकातावत्कालेपपातहकिल २२ प्राप्तविताःसभातज्ञतलोकाश्रयेन यानेउपरतेसति २३ दि
वंप्रभितःसर्वांस्पसर्वप्रदेशेषु श्रुतिरसायनेश्रोत्रामृतंवेदसारभूतंवा २४ ॥ ॥ ॥ टीं
६७

नगोचरो गुरुस्मिन्नथाविधं २५ वचनेयनाहृश्यवाकाश्रवणविहृतं तन्मयार्थमिति विदे २६ प्रथितमायाः प्राप्ता
याः नातिक्रम्यवाक्यधर्माभिजनादिभिरुत्तममायाः सार्थकायाः स्नानपदंजाणलत्तणभूतं वायद्दाकानाते
कथितवानेतनवयंप्रतिबोधिताः स्वर्गादिसुखानामप्यसारतामिति भावः २१ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्य-
द्वात्रिंशः सर्गः ३२ अथ तारोत्रसिद्धानां सभायामुपवर्णते यथोचितोपविष्टेस्ते रामवाक्यप्रशंसनं सिद्धैः कृ

यदनेनकिलोदारमुक्तं रघुकुलेन्दुना वीतरागतयातद्धि वाक्यतेरप्यगोचरं २५ अहोवतमहत्पुण्य
मयास्माभिरिहं श्रुतं वचो राममुखोद्भूतं महाह्लादकरं धियः २६ उपशमामृतसुन्दरमाद्रात्
गतोत्तममतापदमेषपत् कथितवान्रुचिरं रघुनंदनः सपदिनेनवयंप्रतिबोधिताः २७ इति श्री
मोक्षोपायेषु वै तम्भश्रवसाधुवादो नाम द्वात्रिंशः सर्गः ३२ सिद्धाश्चुः यावत्स्वार्थवचसः प्रोक्तस्य
ग्रुके तत्ता निर्णयं ज्ञातमुचितं वक्ष्यमाणं महर्षिभिः १ नारदव्यासपुलहप्रमुखामुनिपुंगवाः प्रागच्छ
तात्रवविघ्नेनसर्वएवमहर्षयः २ यतामः यतितः पुण्यामेतोदाशरथीसभां नीरंध्राकनकोद्योतांप
द्मिनीमिवषट्पदाः ३ वाल्मीकिः इत्युक्त्वासासमस्तैवव्योमवासनिवासिनी तापयानसभानत्रहि

तां रामवाक्यादिश्रवणं सामृतमहीकुर्वंस्तेषां पृच्छनिर्णयोतत्त्वश्रुश्रूषां सभाप्रवेशाहि कुत्तवर्णितमुपक्रमतेसिद्धाश्च
चुरित्यादिना रघुकुलेन्द्रुना तद्दृष्टोलस्यतेतस्यकेनवत्र प्रत्याय्यतेनेत्यर्थः १ प्राक्तुप्रागच्छत विघ्नेनज्ञातमितिशेषः
अयं विस्मयहृद्विघ्नानीतिनविलंबनमुचितमितिभावः २ नीरंध्रांरत्नोद्योतांत्वंपदेतिशास्यते अतएवकनकेद्योतां
अत्कृष्टप्रकाशां पद्मिनीपद्मेकेसरप्रियाकनकैरिवोद्योतमानां ३ व्योमवासोनिवासस्थानेयेषांविमानानातेषु

निवासिनी सिद्धीमयी सभाससमारब्धपरेज्ञायरूपम् ३

श्री॰ बा॰ वे॰ टी॰ ८८

तामेव वर्णयन्नष्टभिः ग्रंथप्रमुखस्थानेस्थितं नवरत्नस्फुरणाद्दीप्यायेनतंमुनीश्वरंनारदं पयसानलेनपीनः स्फीतिश्चनइवस्फुरणमेवास्त्येवच ग्रनतानयोरतरालेइत्यर्थः ग्रनतानवर्णयुक्तेइतिवा द्वितीया भृग्वंगि रः पुलस्त्यादिमुनिनायकेर्मंडिता भूषितेत्याद्यरणस्तंभः ५ भृग्वादीनिमुनीनामानि १ परामर्शेनसंचार्या

ग्रग्रस्थितमनवरत्नस्फुरणाद्दीप्तमुनीश्वरं पयःपीनवनस्फुरणमेवास्त्येवकिल्लोनवा ५ भृग्वंगिरः पुलस्त्यादिमुनिनायकमंडिता च्यवनोद्दालकौशिकशाण्डिल्यमाश्रमालिना ६ परस्परपरामर्शेद्रः संस्थानस्फुटालिना लोलालमालावलयाम्बुकमंडलुधारिणी ७ तारावलिरिवाभाति तेनःप्रसरणा टला स्फाटिकावलिरिवान्यामंभासितानुनमंडला ८ रत्नावलिरिवाभ्रान्तं नानावर्णकृतांगिका मुक्तावलि रिवान्योन्यकृतशोभातिशायिनी ९ कौमुदीव स्थिरैर्व्यवस्थितैर्विबुधार्कमंडली सेव्यते बालिकासेनसंध्या बेहप्रंधरा १० तारजालइवांभोधावाकाशपत्रविराजते देवेष्विवसुराधीशः पुलस्त्यः प्रविराजते ११ भा स्थिमइवदेवानाममोभास्वविराजते ग्रथासांसिद्धिसेनायापतेस्थानभसोवसौ उत्तस्थौ मुनिसंसर्गी तदाराशावत्सीसभा १३ मिश्रीभूताविरजस्तेनभस्मवमहीवराः परस्परं स्फुटांगाभाभासयतोदि शोदश १४ वेणुदंडाहतकरालीलाकमलधारिणः हर्षाकुलाक्रांतशिखाःसद्द्रदामशिरोहमाः

६ टोलाइःसंस्थानानिविविसंस्थूलानिसूत्राणिनानायस्याः ७ तेजःप्रसरेणपाटलाश्वेतरक्ता ८ ग्रन्याप्रसिद्धि लक्षणाप्रतिकालेनविरलसंभूतापकत्रसंचिता १० व्यासएकतः नारदोन्यतइतिशेषः ११ १२ देवासभाभू मिः पतंतापविशोभा १३ परस्परंस्फुटाभिर्मिश्रिताभिरंगानांग्राभाभिःकांतिभिः १४ लीलाकमलधारिणःकेः

श्री ८८

मौलौग्रग्रभागे मालितं मालाभिर्वेष्टितं मस्तकं शिरो येषां प्रकोष्ठः करमूलं १९ चीरवल्कलयोर्वीतरक्ताभे
दः कलापिनः भूषिताः कर्मधारयादप्यतिशयिनेवाइनिः ७ १८ १९ क्रुशालश्च सहितयावार्तयानन्का
लोचितकथया २० प्रणयः प्रीतिः तद्वचितेर्दानमानमानादिसंरंभैः सत्क्रियाशताविशेषैरासनेषु २१ वा

जटाग्रन्थेप्रकपिलामौलिमालितमस्तकाः प्रकोष्ठासक्तवलयामालिकावलयान्विताः १९ ची
रवल्कलसवीताः स्कंधे शयावगुंठिताः विलासमेखलापाशाम्ललम्बाकलापिनः १७ वसिष्ठवि
श्वामित्रौनात्सलयामासतुः क्रमात् ग्रर्घ्यैःपाद्यैर्वचोभिश्च सर्वानेव नमस्कृतान् १८ वसिष्ठविश्वामित्रौ
नेपूजयामासराघवः ग्रर्घ्यैःपाद्यैः वचोभिश्च नभस्यमहागमाः १९ सर्वादेवासिद्धौचपूजया
मासभूपतिः सिद्धौचा भूपतिश्चैव क्रुशालप्रश्नवार्तया २० तेसेःप्रणयसंरंभेरन्योन्यंप्रसत्क्रियाः
उपाविशन्विष्टरेषुनमश्चरमहीचराः २१ वचोभिःपुष्पवर्षेणसाधुवादेनचाभिनः रामतेपूजयामासुः
पुरः प्रणतमास्थितं २२ ग्रासीनकेवतत्रासोगान्यलक्ष्मीविराजितः विश्वामित्रो वसिष्ठश्च वामदेवाथमा
त्रिणः २३ नारदोदेवपुत्रश्च व्यासश्च मुनिपुंगवः मरीचिरथदुर्वासामुनिरांगिरसस्तथा २४ क्रतुःपुल
स्त्यःपुलहःशरलोमामुनीश्वरः वात्स्यायनोभरद्वाजोवाल्मीकिर्मुनिपुंगवः २५ उद्दालकान्चीकश्च
योतिश्च्यावनस्तथा एतेचान्येचबहवोवेदवेदांगपारगाः २६ सातेषामहात्मानःसंस्थितास्तेनायकाः

तोभिरुचितकथालापैःसाधुवादेनप्रशंसनेन २२ तत्रतेषांमध्येरामःविश्वामित्रादयः प्रथग्नास्थिताउप
विष्टाइतिसप्तमेणसंबंधः २४ २५ २६ सातप्रदर्शपेतेयमानामनात्मेतेयमाजेवाये: नायकाःश्रेष्ठाः २७ ॥

श्री० श्रुत्वानाः श्राचार्याद्विधिवदधीतसांगवेदाः श्रानमितानने विनयेन २८ तद्भक्तिवशंवदस्कंदोऽपरादिभिरष्टा प
वा० वे० दशभिः कल्याणैर्वक्ष्यमाणैः षोडशगुणैः शालिनी शोभमाना विचार्यैतस्मैव निश्चयस्थापिताः परिनिष्ठिताः व
टी० क्तव्यार्था यस्मिन् संबोधं पदार्थतत्वबोधसहितं तं कल्पनामात्रव्यवस्थापितार्थं इति यावत् अतएव विद्वत्स
८४ अ भासितं स्फुटं वक्ष्यमाणोदारं उत्कृष्टवक्ष्याशयगर्भं श्रेयस्करं यानन्दं प्रार्थीतां तन्मनाशुद्धैर्वचितं श्रविह्वलं
चित्तवाल्पप्रयुक्तदोषरहितमित्यर्थः तेनाल्पत्वकृतताधिक्यं २९ श्रुत्यस्फुटं मर्थतः ३० प्रभिधाकानि

वसिष्ठविश्वामित्राभ्यां सहतेनारदादयः इत्थंब्रुवन्नुच्चानाराममानमितानने २८ श्रुत्वो
वनक्रमावेल्लत्कल्याणगुणशालिनी वागक्रायरमोदारां वैराग्यरसगर्भिणी २९ परि
निष्ठितवक्तव्यसंबोधमविनस्फुटं उदारं प्रियमार्थीर्दमविह्वलमपिस्फुटं ३० प्रभि
धाकपदस्पृष्टमिष्टस्पष्टवचनक्षमं करोतिवाक्त्वशक्तं वचःकेसन विस्मयं ३१ प्राना
देकतमस्यैव सर्वादावमभकृतिः ईप्सितार्थार्पणेकान्तदक्षाभवतिभारती ३२ ॥

व्याकरणायविरोधितानिपदानि यस्मिन् इष्टं हितं स्पष्टं ग्रस्लादिदोषरहितं तत्क्षमं त्वमात्वपश्या
त कृतोऽसवत् ३१ सर्वेभ्यो वक्तृभ्यः सर्वावोपिवा उदारा उत्कृष्टा वनक्रुतिः सत्कृत्यास्वादनीयमोष्ठवं यस्याः
स्तथाविधा अतएव ईप्सितस्याभिप्रेतस्यार्थस्यार्पणे बोधने एकान्तदक्षा नियमेन समर्था भवती वाणी वा
गिमशातादपिमुख्येष्वमुख्येन मस्यैव विकासएकस्फूर्तिमायाति न सर्वेषामयमी विभक्तेः इतिप्रातादिभन्न
निर्दोषितेश्वनमय निर्धारणान्तरशयान्नवीदारनोपपत्तिः ॥३२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॐ
८५

ननुनीवात्मकचिदाभासएवंतेननपिध्यति नवाहृकथमिति देहंप्राणादिदेहोतं १ यदिस्वप्रति
चात्मकमपिसंविज्ञिमात्रेप्राणादिदेहोतंसंघातिवेवलमितिविष्टभ्यचालयतिनर्हिशैलस्थलेगति
निक्षेसः संकल्पसंवित्तिमात्रेणशैलः क्रमेणनचाल्यतेचोल्यशैलादेर्देहादेस्तुकोविशेषस्यर्थः ८
यथाच्चास्त्रएणस्यवायोरयस्कारभस्त्रायांप्रवेशिनिर्गमाभ्यांतच्चालकत्वेनयाप्राणवायोरपिकेवा
दिनाल्लीविलाकाशसंकोचविकासानुमितप्रवेशनिर्गमाभ्यांदेहादिचालकत्वंप्रत्यक्षमेवहृदया

कथमप्रतिचेतामवेदनेप्रतिवात्मके देमेदेहंचालयतिभारंभारहरोयथा १ यदिस्वप्र ॥
तिचेवस्तुचेतस्यप्रतिचात्मके कथंसंविज्ञिमात्रेणपुंसोशैलोनचल्यति २ श्रीवसिष्ठ
उवाच विकाशमयसंकोचमत्रनालीहृदिस्थिता यदायातितदाप्राणः क्षेत्ररायातियाति
च ३ वासोपस्करभस्त्रायायथाकाशस्वरात्मक वायुर्यत्यपियापातितथात्रस्पंदनं
हृदि ४ श्रीरामउवाच बहिर्वस्त्रामयस्कारःसंकोचनविकासनैः योजयत्यंतरंनाडीकस्तुत

दिप्रवेशंसुखेवमेवचोप्यमिलत्रानोत्रागूढाशयेनवसिष्ठःसमाधत्तेवासेतिद्वाभ्यांक्षेत्रैक्षिद्रे. ५
आकाशक्षिद्रोतदास्वर नदाप्रयसर्वदर्शनः संचारस्वभावोवायुर्यथावासायामयस्कारोपस्कर
भस्त्रायांयातिप्रविशति आयातिनिर्गच्छति ६ सत्यंवायुस्थालयतितथाप्युपस्करादिवेननाधिष्ठि
तभस्त्रायामेवतयावाल्यतिनान्यत्रे तिचेतनमेवावेननस्य नियतव्यवहारवेशानिमिन्नमवश्यवाच्यं

नवनाडीभ्रमरविषयकाड्डनस्थलयमीवर्णनं ॥

ननु शतेनैकाग्रहृदयस्य नाड्य इति श्रुतौ विद्वत्प्रसक्ताः शतेनाद्यः श्रुयते न त्वेकशतेनाडीनां तासां द्वाससप्ततिः प्रतिशाखं नाडीसहस्राणि भवेन्यास्वेव्यासरतीव तत्र सर्वे नाडीशुद्ध्या सनेकारस्य देहाद्विचलननिमित्तत्वे सदैव सर्वांगवलनं स्यात्तेकैकहस्तपादाङ्गुष्ठ्यवनमनियतं यत्पद्व्यक्तं न पकेको मो ध्यमनेऽपास्थितेनाडीनां शतमध्येन रंगेषके भवति सर्वांगेन नेऽपश्यैतेन त्वेकमपि सर्वांगं आप्पनाडीशतेभवतीति नत्वाप्याहशतमिति किंवाम्नेवैवन्यस्य संश्लेषो देहेऽपि नास्ति सध्यासिकसंवेपस्तत्काष्ठलोष्टादिवद्यपि तस्य इत्तेनैपिव सचेतनात्वाश्मानश्रुकथमित्यर्थः ११ तथाप्यावरणहस्तनोकाष्ठ

शतेकथं भवेदेकं कथमेकं शतं भवेत् कथं सचेतनाग्नेकाष्ठलोष्टोपलादयः १२ कस्मान्नस्थावरं वस्तु प्रस्यन्दापि वमत्कृते वस्तुत्तगममेवेसंदमाऽवेवार्किंचद ११ श्रीवसिष्ठ उवाच शतः संवेदनेनाम चाल्यन्योऽवेष्टने वहिर्भस्त्रामयस्कार इव लोकेन वेष्टने १४

पाषाणादिवस्तुत्वेनैवेन्यसंदिकमानदेहवक्त्रोगोपयोगेन चमत्कृतमपिकृत्स्नात्रमात्रागति यंशाकलालादिना समधिष्ठिते चक्रादीव नियतकालसंदिकि ११ कार्यकारणस्वामिन्याभोऽर्हं जीवसंविदोध्यत्रनादिप्रवाहोपनीतकामकर्मवासनाप्रयुक्तस्ताह्यन्याध्यासस्तत्स्थूलेनेऽप्याध्यासिकस्वत्वादाम्यपालिप्राणसंश्लेषद्वारत्वात्तेष्वन्यत्रपारतेऽप्यमितिअवस्थातिगुप्यामिसंधिनेव वसिष्ठउवरमाह येतदिति यांत्रवेष्टनेनाडीसम्बन्धेनदत्रसारेणैव लोकेसर्वोपि वहिर्वेष्टनेकरोतीतिशेषः १४

इज्ञानार्थेन गृह्णाभिसंहितेन च स्वशंकावीजेन तत्परिहृतमिति गूढाभिसंधिरेव रामः स्वशंकामनुव
दति वासिष्ठेति ॥ विपर्ययेरोत्रमाह संविदिति तन्नाहिहूरेहूरस्थमप्यैभः यानीति घनत्वमितः पो
घस्तदिच्छया स्वबलिष्यत् स्वयमेवागमिष्यत् ॥ तथा च वास्य अवहारे प्राणिनामिच्छयैव सर्व
कार्यसिद्धेः कर्मेन्द्रियवराग्रुपकरणवैयर्थ्यं स्यादित्याह सघातेयेति तेन तदिच्छयैव बाह्यैव मा
दानविहरणोत्सर्गादिकं करिष्यतीति शेषः ॥ वहिः श्रोत्राभावेप्यंतः श्रोत्रोस्त्यत्राह समतीवेति
एवं तत्समाधानप्रक्रियानिरस्ताशेषसंशयोऽनेकथयनतिरलमेव पुनः प्रश्नं कथयतस्यैः ॥

श्रीराम उवाच वायव्यपंचादिशरीरस्थं सर्वसमन्वितं मुने कथमभ्यन्तिवासे विशालयेदिति
मेवद ॥ संविदप्रतिवाकारापदि सप्तवात्मकं वालयेदवालिष्यन्नहूरंमभो परिक्ष
या ॥ सप्रतिवाप्रतिचयोर्मिथोपादिपदार्थयो वेल्लनं स्यानदिच्छावशकृतं कर्मेन्द्रियैः क्वचित् ॥
सप्रतिवाप्रतिचयोः प्रोक्तोनास्ति विरोधिता तथैवांतरहं मन्ये शेषं कथय मे मुने ॥ स्वेन
स्वयं योगिनां वायवेनेत्र संप्रयते अमूर्तस्यैवमूर्तेन वेल्लनं नदराघवं मे ॥ वसिष्ठ उवाच
सर्वसंदेहवृक्षाणां मूलकाष्ठमिदं वचः

सप्रतिघायोगिनां तथास्वयं अप्राप्नत अमूर्तस्यैवमूर्तेन वेल्लनं लोके अन्यत्राप्रसिद्धमपि योग
बलेनांतर्धायायेनोपायेनाभ्युपगतं तदहं दे स्मर्यैः ॥ एवमादिमोसिद्धः प्राश्नगृह्णाभिसंधुन
रमपिवासामिकपरिच्छेदभ्रांतिमूलत्वादनवस्थाग्रस्तेनिक्षधीसहं रामेण तातमहूताहिनमपिरामः

श्री॰ वा नि॰ उ टी॰ ६८

मन्यमानस्तद्व्यपेक्षसिद्धोतावत्त्वनेनैवज्ञासर्वसमाप्यते सर्वेति सर्वे घटादेर्ह्यानांतत्वात्ज्ञानमूलक त्वात्सर्वेकताउभवत्तत्त्वणतत्वसाक्षात्कारात्मकानुभूत्यार्थइदं वस्तुमाणभूतविस्पर्षः २॰ भवे दयेत्वरादेपनिवद्॰ सर्वोपिसप्रतिपयथार्थप्रपंचाभ्युपगमे घटात्वप्रतियादिवेवासाध्या त्मकवस्तुभेदानेत्यात्मना प्रविधावयादिवतनेनदायचादर्शनमेवमाणादिदेहांजसंघाते श्री

सर्वैकत्वानुभूत्यर्थं स्थूलप्रवणभूवले २॰ नेहकिंचिन्नानास्तिवस्तुसमतिचंक्व
चित् सर्वदासर्वमेवेदं शांतमप्रतिवंतनं २१ शुद्धंसविन्मयंसर्वं शांतमप्रतिघात्मकं
पराधेनातदृष्ट्वादिस्वप्नसंकल्पयोरिव २२ धारावेनेघनास्तीदंकारणभावतोवि
लैः धोन्यान्मात्रमानाविभातिविस्तप्रगायथा २३ योद्रमाचाउराकाशेपवेना॰सर्
विनोदिशः महताकारणात्सवैधापममतिवाविदः २४ स्वतःकरणभूतादिमक्राष
पुष्पादिवां सर्वमुन्मयमुन्येवचेतनेविद्धिनेतर २५

तरचेतन्यमात्रापीनस्थूलनामयभासः वाह्येदराघेतकरावर्त्ततापधीनरत्नियवस्थितप्रत्वा भ्युपगमात्तेनसंकीर्णंरत्नितमदिनाभिप्रायः २१ २२ २३ भूतप्रवृत्तस्वविहोमहता विवेकवेरा गपत्यागपूर्वणमननिदिध्यासनादिमयत्नसाध्यकरणेविनस्तौकारंसवासनेतिमन्यपो' समाकाशुरित्यादिसर्वेजगरप्रतिवेधोपमात्रमितिविवरित्यर्थः २४ चेतनमितिभावेलुट् २५

चिन्मात्रमेव सर्वं नगान्नतैर्किंचिदस्तीत्यर्थः प्राग्क्रमेद वाख्यानपूर्वं प्रावदिले प्रतिज्ञाने मे तत्रेति
सर्वं मनोमात्रं न गदितिरस्मेति प्रदर्शितायोऽत्र ॥ इदं त्वन्यच्चिन्मात्रमेव न गदिति निश्चयायमभिवर्ण्य
नत्यर्थः ॥ २६ ॥ प्रश्नत्रयप्रश्नसमादानप्रयोजनमभेदादपि पौनरुक्त्यमदोषाहेत्याहन्नायीति प्रश्नौ
विदित्येव प्रश्नसमाधाने त्वया भोक्ष्यते कर्मणि लोटस्य भवभाव ॥ २७ ॥ मोक्षाननन्तस्य क्रिम करणवं

तत्रैवमेद्वाख्यानपूर्णश्रवणश्रवण मयाश्रमर्वं मुक्त्वा किवान्यदभिवर्ण्यते ॥ २५ ॥ तथा
पिर्वत्मानोऽक्रमप्रश्नोपायनत्वाण यथैदसर्वमग्राशिविदित्यैव त्वं भोक्ष्यते ॥ २७ ॥ कास्मिंश्चित्म
क्रमैनैव जन्मनालेभवदिन' तथा वेदक्रियाधारोऽत्रस्तलगिरिनिस्तन ॥ २८ ॥ दशानस्यभव
मुज्ञानगतो दिक्कदाख महाशयाम हात्मानो महत्नामास्पदे सता ॥ २९ ॥ सतेषां कालवशात
पिता तर्हि न्यायाययो दशानाभगवानन्दप्रकादणरवत्स्ये ॥ १ ॥ तस्याङ्गमनवके भार्यावेद
श्रभीतिभिः श्रुत्रराक्षात्सिनस्येवसध्यानाराविलोचना ॥ ११ ॥ तयोस्तेनमयाङ्गः खकालितावि
पिनगता कुलोऽदेशो हिकास्यमाव्यवहारे समाधये ॥ १२ ॥ धारणानाशयतानौ कास्पाङ्गमसिद्धि
र्गोऽत्र प्रकारणविशिष्टेन गन्नासे ॥ २१ ॥ मगतोऽत्र स्मारोदराकाश स्वदशदिक्कदाख श्रासद्भमितैः ॥ ११ ॥ ह
येमहाप्रलये ॥ १ ॥ ३१ ॥ इ खेनविधीगङ्गखिनकालितासमा ॥ ३२ ॥ धारणानां विषयविशेषाकारमन
न स्थैर्यलक्षणानामभ्येकाकि विविधिणीऽत्रमधारणस्याहिन्यर्थे सर्वेऽस्ता हिरण्यग
र्भभूता ॥ ३३ ॥

निर्विघ्ने स्थापदाद्युपद्रवान्तरहिते ३४ पद्मजेन च मया विना पिहितेयद्देशेयं जगद्भूत्सोऽहं तदैवाहमिति स्थिताः निःशूलासंतः ३५ ३६ अप्युक्तानमनसोव्यग्रेण तथा रणेन पद्मजातिमध्यमाः ३७ केकालमोपावत्तो जगद्भेदमहं सेयपण्ताध्यायनो ३९ दशाविज्ञानि दशदेहानि दशजसोऽहं पापाणि जनाम्येव ध्यानपरिपा ८६

इतिनेतवसंविद्धिवद्‌उपधासनादशा २ देसेविंतयाश्रास्मनिर्विघ्नेकेटरोदेरे ३४ पद्मजाधिष्टि तशेषजगद्वारणध्यास्थिताः भवामः पद्मनोपेतेजगद्रूपमविघ्नता ३५ इतिसेविन्यसज्ञसनमहारणपाविरे निमीलितदृशोन्तस्तु सोविघ्रशवितासे ३६ अथेतद्वारणवद्विज्ञोत्ताद्वरद्युता ध्यासन्नासान्दशासौवयावेत्रेनचरेद्वृका: ३७ पृष्ठा केकालनीयातः कुर्वादेस्थाविलीगकाः नाशमभ्यागृहस्तत्रकायामागारवालयेः ३८ अहंत्रस्तानगत्तुदं सर्वोयंभवनान्विते: इतिसंपद्यतोतेषाटीसंकालोभवतेन ३९ तानिवलानिदेहानिदशकध्यानतस्तत: सेपद्मानिजगत्येवदशदेहानिवेष्टयक् ४ इतितेषांचिरंज्ञासप्तसंपद्मासकल्पेजगत् अत्यंतस्वच्छरूपेवृधितासाकारवर्जिता ४१ संविन्मयत्वान्गतानेषाश्रमिवलादितत् सर्वेविदास्यकेविष्टिनोचेदन्यत्किमत्रतो ४२ किलपद्मजगत्कालेतेषांकिमात्मनमपा संविदाकाशरू

केनसंपद्मानितत्त्वज्ञन्यायेनेत्यर्थः ४ किंचिदेवेत्याभूत्वानगत्संपद्मार्कविन्त्वभावहानेनतेन्त्वाहृ अत्यंतेति ४१ तथाचमतितानेसिद्ध मित्याह संविन्मयत्वादिति नोचेत्तेषांयदशाविधंविजगत्रालंतत्किमात्मत्वयाचात त्वयाऽवगतामितिएवंज्ञान्वयः त्वयाकिमवगतेतदाह संविदिति ४२

चलनादिकेनविघ्नस्त्वन्कृष्णान्वयः ४४ ऐंदवनगरस्थान्पश्यतेपिनजानिवोप्यमित्याह ऐंद वानीति ४२ तत्त्वमेवदर्शयति यथेति ४२ ४३ ४८ ऊनत्वमि प्रसेभावमोक्षि मिथ्यात्वयोग।

विघ्नेतेनर्थयाकिंचिन्नरंगः सलिलाटते सैविन्नमाटतेतद्हियनेचलनादिकं ४४
ऐंदवामियथैनानिविस्मयाभिजगंतिरवि तथाविस्मयमेतेषु काष्ठलोष्ठोपलादिषि ४५
यथैवैन्दवसंकल्पास्तेजगत्वमुपागताः तथैवाब्जनसंकल्पोजगत्वमयमागतः ४६
तस्माद्धिहेमगिरयोवसुधापादपाम्बुनाः महाभूतानिसर्वाणिविन्मात्रमयमाततं ४७
विहृत्याचिन्महीखियोब्धिराकाशंविरदय नाचेत्कचित्तंभवतितेषैंदवजगत्स्विव ४८
चिन्मात्रत्वजलालेनस्वदेहत्वतत्वकके स्वाशरीरमदःसर्गं कृतोयंक्रियतेमिथो ४९
संकल्पनिर्मितेसर्गेहयदवोयुचेतनाः तत्त्वलोष्ठशैलादिकिमेतादितिकथ्यतां ५०
कलनस्मृतिसंस्कारादपन्यर्थनादरे प्राम्पुंकल्पनारीनामन्येवार्थकलावती ५१

ततायं ५१ एतेनकर्पत्वचेतनायनेकाष्ठलोष्ठोपलादयःइति प्रश्नोपिसमाहितस्त्वाशयेनाह संक ल्पेति ५०

श्री॰ कलनमनुभवः स्मृतिजननकसंस्कारः वकारादिक्रमेणान्येनादिसंविद्विशेषाः अर्थगोचराः प
बा॰ वि॰ तेषां कलनरूपः । यथेमेपतेस्योदरे अभिन्नाकाविन्मात्रमेव रूपमिति ननु उग्रं पं प्रतोयमेवोपदिश्य रूपापवेक्ष्य
उ॰ टी॰ ह कलनेमि तत्कृतस्तत्राह प्रागीति यतः देवाग्मस्माभिर्विनष्टे यत्कल्पनादीनामर्थकृत्यानाम
६१९ मेवाख्यातिः अर्थकलावतां तन्मात्रावगाहनचमत्कारपरालीनो अन्येवत्वमन्कृतिरिति अथवा
नत्वलोपादिकलनस्मृतिसंस्कारैकरूपेण लोपादि अविरूपमेव निश्चितेकपंतत्स्वेनतनामे
त्यपवर्णेते तत्राह कलनेति कलमारय लोपशेलादितत्वोविनाशे इदरेल दपतिनावगाहि

कलनस्मृतिसंस्कारादप्यर्थेभ्योदरे मायेयकल्पनादीनामन्येषामर्थकलाव
तां ॥ ५९ ॥

तेषां कुर्वंतियनस्तत् अर्थकलावतो कल्पनाहीनो ऽस्यानान्यागेवास्तीतिमन्तव्यं परामृष्टे अ
ज्ञानविषयेहि वत्सादिनाकलनं ज्ञानविषयेहि स्मृतिसंस्कारो ज्ञानसमानविषयो अतस्ते
भ्यः एवं मज्ञानविषयसिद्धिवस्पेवाओमिभावः नत्वाविरूपेत्वरणकाष्ठशेलाघसामेवञ्जेपक्षं
नरेषु ज्ञानावरणप्रयोजनाभावात् अतः ज्ञेभ्योनेव ब्रह्मसञ्ज्ञात्वरणदीनां तत्वेसैवान्यथा
कलनस्मृतिसंस्कारैः नऽत्वेनभ्रांत्याविमृश्यन्त इत्यर्थः ॥ ५९ ॥

अतएवकाष्ठलोष्ठादयस्तेनतन्मयात्वाह तदिति यत्तत्परमविद्यमेवसर्वात्मनिसविदोपाधिस
मष्टिव्याष्टिविशेषमणिराशौमणिरिवदेहीपिमानमत स्थित्वाकश्चित्स्थलकाष्ठशैलाद्यर्थ इव
देति तदन्यमविरूपसत्वम्पश्याभवदितिश्रुतेरितिभाव ५१ अनन्तरश्लोकार्थविवेचन यतो
यमकार्यकरणस्यमस्यहाहि यथासूर्यप्रभातत्स्वभावपवनाप्रकाशद्यानहदितिदेसर्वेवेमन
ब्रह्मैवेत्यर्थ ५३ यथानिम्नावनौमहत्रेवारिपरात्मीयात्मनाकारणतरेणविनास्वयत्नेनस्वत

तज्ज्ञमसंविदोनाम्निमणिराशौमणिर्यथा सर्वात्मनितथाविश्वेकश्चिद्दृश्येदंस्थल ५२
सकार्यकारणस्यार्थोनभिन्नोब्रह्मण क्वचित स्वभावस्तिनेमेदंसर्वंब्रह्मैवतिमिश्वय ५३
यथामहत्रविहारिवहन्त्यावर्तनेवनौ स्वयत्नेनातिनीत्रेणपरात्मीयात्मनाविना ५४
यमलीलाजगदिवमकर्तितनगानियत स्थित्वाब्रह्मण स्वस्मादन्यामिनमनागपि ५५
अनातममनिरुद्धवसन्मात्रब्रह्मणात्मक एतत्सदसतोर्मध्यविज्ञानमात्रमिदंजगत ५६
यत्सविन्मयमर्थादिसकल्पनगतास्थित तदसविन्मयमितिवक्तास्तेहेतिविंहस्यते ५७

एव भावतमयाह तरगादिवेविश्रेणावर्ततेनयाविद्पीत्यन्वय ५४ यथापाक्षेकस्सेभगवज्ञाभिप
मतीलाएवमभेदकवेति तदविन्मात्रब्रह्मण जगंतिप्रकवेति यन्नतोपिमनागपिमनोनान्यापि
५५ अनन्यत्वेयन्फलिततदाह अनातमिति सदसतोभावाभावयोर्द्वयोरपिमध्येमात्मध्य ५६ अत
एवतत्गशैलकाष्ठस्य अवेतनमातिरहसोमृष्ठाविद्वाद्रूपह स्येतत्याह यदिति वक्तायत इति ॥ खेर ५

अस्यावस्थमेव सम्यक्संकल्पनत्वादृष्टिमनोराज्यवत्त्रिमात्रत्वमनन्तमेयमित्याह जगतीति आत्मास
यमिव ५८ किंमयमित्यमेवदृष्टिभोग्यत्वैः पुनःपुनः समर्थयते तत्राह यावदिति इयंबध्यदृष्टि
दृश्यीकृतयावित्यायावद्यावदित्यातेनावत्तावदिदं खेलीयते ५९ १° अतो महाफलत्वादि
यमेवदृष्टिदृश्यीकार्यैत्युपसंहरति इहजगतीति आकल्पादयो विकल्पा न संति सत्ताहितादिति योऽभा
वविकारः असन्नानस्वभावः आत्मनि परमार्थचित्स्वभावेऽस्पंकचाति अपवादमातिरिक्तं कथनम्

जगत्यात्मेव संकल्पमपात्येत्तानिवेशितेव स्वात्मकानितयेदेव तत्त्वसंकल्पनं जगत् ५८
यावद्यावदियंदृष्टिः प्रेयस्तेनैव विराजिता तावत्तावदिदं खेंशी खेशीते विलीयते ५९ ह्री॰
वंशः हेतमनानामिमादृष्टिमपरूपता सेस्यानिवन्नसारेयेनकदाचिन्नशाम्यति १° नेहाकृ
तिर्नवभवाभवनन्मनाशता सत्तानैवचनचनामलपास्यसत्ता शांतपरेकघनिकेवलमात्ममी
स्थेअसायवाकचनमयलमहनास्ति ११ आयेनवर्जितमलभ्यलतात्रफूलानि मीरणचलपरि
वेशमशोषमस्य अंतस्यनिर्गमनसर्गकप्रत्रकोपमित्यंशिनेनत्रवनेगतजन्मनाशं १२

यत्नमसंतेनात्मनि कथायामप्रज्ञनिमिषाभावादित्यर्थः ११ कथनस्यास्याभावेऽत्र सत्कीटक्षास्थितेनत्रा
ह आयेनेति नहुसत्स्फटिकस्तंभवदनेनस्यानिर्गमसर्गकप्रतिकोपमपिअलभ्यां जगल्लतासदृशा
नितत्मूलानितत्रिमीरणानिन्ततानोमूलेभमौ परिवेशाः प्रवेशा अस्य अस्मिंल्लयाविषं आयेनवर्जितेनक
लमोघजन्मनाशं अशोषसमस्तमानिसंक्षोविदानेदकत्ननेतिमंस्थितेनैकवल्यमित्यर्थः १२

१ इदमेव प्रशान्तरूपं यदात्मसत्तारहितं प्रसेत्वं प्रविलेविमलो भातं इत्तलनाते पर्यन्ते स्वपि हीनग
णमाप्यसंख्यो लेव ह्यः श्रोत्रकेरोदरपासाधं गाविचयस्पनयाविपं २ इदमेव सत्रमासीत् सत्क्षरूपं
न प्रान्तांवरात्मके स्तलभद्रपं सन्मात्र प्रमभीं नेवर्णिमस्फाटिकस्तलभद्रपमिहमहनेवसंपन्ना
मिति पुनर्विकल्पैरलं प्रयोजनमेवास्तीत्यर्थः ३४ इति श्रीवासि० एतात्पर्यप्र० निर्वाणप्रकरणे उत्त
रार्द्धे एकसप्तत्यधिकशततमः सर्गः १८ चिन्मात्रमाविलोत्थविकारस्थितमपमित्रं यतः ततः पात्रक

सन्मात्रमेतरहितारिवलद्दृत्लनात पर्यन्तहीनगणनोगमस्क्षरूपं स्वात्मांवरात्मक
महांस्त्विदमेव सर्वं स्तलभद्रपमनमौनमलेविकल्पैः १४ इति महारामा० नि० ब्रह्मगीता
स्वेरवोपाख्यानं नाम एकसप्तत्यधिकशततम सर्गः १७८ वसिष्ठ उवाच एवं चिन्मात्र
मेवैकं शुद्धं सत्त्वेनगत्त्रये संभवंतीह भूतानि नानात्वदृशानिकानि वित् १ तस्मात्क्वनः श
रीरादिवस्तु सघतितं कुत यदिदं दृश्यते किंचित्तदमतितमाततं २ स्थितं विद्धि न वि
ह्यो ह्रिशोलेशोतेसमेस्थितं स्थितमाकाशमाकाशेतमिसे सोविनेभते ३ सर्वसंविन्मये
शान्ते सन्स्वमरवनाजाति स्थितमघतिचाकारं क्वासौ सघतिचास्थितिः ४

शंकायाः कः प्रसंगस्तीर्यते अहो सघतितमिन रूपेनेन चतुर्थश्लोकं समभवति १ अघतितंश्रेस
वाततं २ समंसर्वैश्वर्यमनिमेक्रं ३ सघतिचाप्रसोतःक्वास्थितिः क्वास्तिप्रजलेशंकाप्रसरेदित्यर्थः | ५

श्री' चा'लि' उ'टी' ६१८

देहनस्वयवादिकेनस्वमदेहस्वस्निमात्रमेवप्रवृद्धदर्शनतिनमातदर्शेवशकाननस्वदर्शनान्याह कें ति समतिचस्वमदेहोयमसितिकथंविद्यात्वेयेसमनिवाशसिद्धेः ५ १ प्रमन्वादिसिद्धस्यपूर्वेस्य देहादेरपलाभः साहसमितिनसेनव्याभित्याह ब्रह्मव्योमन्रति सहेतकंप्रमन्वादिप्रमाणसिद्धं मथहेतकमप्रमाणकंसकारणमर्थकारणकंवनस्यत्रयपश्चावसथा स्वयः स्वप्नाः नेहनास्तिकिं वनयवनान्यत्स्पतिमान्यस्त्रुणोति मयानमादेशोनेतिनेनेत्यादिश्रुत्येवनगरपल्लापादिनि

कादेहावयवाःकुत्रवेशनेकाग्यिपंजरं वाोमेवाप्रतिवंविद्विदेहंसमतिवोपमे ५ संविन्क सोशीरःसंविन्सोविशिंद्रियवृन्दकं शंातमप्रतिवंसर्वनसमनिवमास्तिनि १ ब्रह्मव्योमस्वम त्रूपस्वभावत्वाजगस्थितेः इदंसर्वसेभवतिसहेतनकमहेतकं २ नकारणंविनाकार्येभ वतीत्युपपद्यते यद्यथापेननिर्णीतेतनथातेनलभ्यते ८ कारणेनविनाकार्यसदहेतु पपद्यते यथाभातितमेवार्थसंविदाभोत्यसंशयं ९ यथासंभवतिस्वप्नेसर्वसर्वत्रसर्वथा विम्पत्वात्रथानाद्यत्यस्निमसंात्मत्रूपता १० सर्वात्मनिब्रह्मपदेनानानानात्मनिस्थिते प्रस्य

भावः २ ब्रह्मणोनिर्विकारादृपत्वाजगत कारणेनरस्याभावादत्रमतिरेवेत्यपसायइपपद्यतेनत्वद रयाश्रीतहष्यात्वनादित्वात्कारणपरंपरासंभवाद्धत्वासिद्धेस्त्रीत्यक्षादिसर्वमुपपद्यतइतिस्वस्वानिति यानस्तादिलेभयोपपन्नेरित्यर्थः ८ योक्तिकदृशात्कारणेनविनोत्पत्रेसंविदात्मत्वेनलब्धवेदेनगजा त्मनेसत्विंतसदहतइतिउपपद्यतेत्याह कारणेनेत्यादिना ९ १० मायावादेत्वसर्वमविरुद्धमित्याह सर्वा

११ वक्रपाशेराशिपदाद्रूपस्तदेवंरवरस्तर्षीरे साधुनेविपश्चिद्दपाख्यानमिद्धवोक्तद्विधाऽपायिमे नलदृशापेक्षापत्रोरदृस्येवसाधुन्यसलोकनामामोतिन्यादिभ्रनेरितिभावः १२ भिन्नसत्रयोऽस न्नेकप्रभिन्नलोकेपिप्रसिद्धेन्याहृएकएवेति अमसैवन्तरोत्करैभिन्नोपि १४ तथाप्येकएवात्मा

एक सहस्रं भवति यथाशेनेकिलैंदवा यथाना भूत लदत्त्व संकल्पन गतागतौ १२
सहस्रमेकं भवति सविदाचतथाहिपत् साधुमेव वक्रपाशपादे सर्गैरेकभवेद्धपु १३
एकएवभवन्त्यब्धि स्रवन्तीनोशनैरपि एकएवभवेत्कालमनसैवन्तरोत्करैः १४ सं
विदाकाशएवायंदेरे स्वमस्वोत्थित स्वमाद्रवेतिराकार साधुभात्विस्फुरत्यपि १५
संविद्विदेवानुभवात्सैवाननुभवात्मिका दृष्टृदृश्यदृशाभातिविद्योमैकमतोजगत् १६
वेदनावेदनात्मैकनिद्रास्वमसत्वमवत् वातस्पन्दाविवाभिन्नौ विद्योमैकमतोजगत् १७
दृष्टृदृश्यदर्शनवद्विज्ञानंपरमार्थेव भ्रान्त्यस्वमस्वाभाति विद्योमैकमतोजगत् १८
जगत्वमसदेवेदंशाभ्रान्त्याप्रथमसंगतः स्वमेभयमिवाशेषपरिज्ञानप्रशाम्यति १९

भ्रान्त्यादेहादिनानात्वप्राप्रस्वभातीत्याह सविदाकाशपानि १५ दृष्टृदृश्यदृशाभ्रान्तविभागाह
सा १६ यथापेकैवनिद्रास्वप्नेवेदनात्मासप्तमोस्रवेदनात्मेतिदैविध्येथेकानहन १७ १८
यतोजगत्वमसदेवभ्रान्तः स्वमेपसक्तव्याघ्रादिभयमिवपरिज्ञानमात्रप्रशाम्यति १९

गगनेव्रसरणि २० चनेकदीपप्रभाणामेकवज्ञानमिवृपकस्यानुपिमायाशङ्केरनेकधाभानंसंभा
वनीयमित्याह वहुदीपेति व्याणकारानयः २१ ओमिश्रीभ्याचुतानिकरस्फुरणामिवाशेषेशिवाख्ये
प्रशुधोयच्छीकरस्फुरणमेवायंसर्गः एतोवोस्त्वविशेषः यद्योम्निचूतानिकरोव्योमधर्मेप्यन्यता
त्रविद्वन्वेनास्फुरणदर्शनव्यतिरिक्तरूपः त्रसात्रुपोस्फुरन्नसर्गोविरलमनागपिव्यतिरिक्तरूपो
नेत्यर्थः २२ इतिश्रीवासिष्ठेनिर्वाणप्रकरणे'म' उत्त' एकोनाशीत्युत्तरशततमःसर्गः १७९

४ एवस्या'संविदास्वमेयथाभानमनेकधा नानाएराधिरूपेणसर्गादेगगनेतथा २०
वहुदीपेगृहेव्यायावरोभ्योन्येकवयथा सर्वशक्तेस्तथैवेकाभातिशक्तिरनेकधा २१
पच्छीकरस्फुरणमंबुनिधौशिवाख्येव्योम्नीवचूतनिकरस्फुरणंसमर्गः सोम्न्येषचूत
निकरोव्यतिरिक्तरूपोत्रस्मातुपोनतनमनागपिसर्गोविद्र' २२ इतिश्रीम'नि'उ'त्रस्सम
यत्यशतितमोन्नेनाशीत्युत्तरशततमःसर्गः १७९ श्रीरामउवाच इममेसंशयंछिंधिभग

इहरामोदितेकेदरंतान्याख्यानेगिरितरो एतेविनस्तापसस्यवरलाभोसमीयंते स्वयंत्रुद्धोरामस्थिरं
तत्वमिताससयास्वमाश्रिमस्यकेरेनाख्याहिनस्यप्रत्वतोपदेशप्रवणनस्वमेवोभोभ्रवत्वेति
स्वसंदेहंयगकृत्वेनतेपश्चाविसाञ्जकामावसिष्टप्रत्यभ्यासुधेभ्रतेनदाव्यानेवक्केभ्रमिको
रवयेस्तगुरुंप्राप्ययाति इममिति इमंमाख्यानोतेवृत्समाणेपाभास्करेज्योतिभेवनस्यन
गजः सर्वभावानोसम्यग्रूपाचभ्रूनयेनमाझिनतितहादित्यर्थः १

मेशयवीजदर्शयिते म्राख्यानमारभते कदाचिदित्यादिना यावत्स्थितस्तावत्तस्मिन्काले इतियावत् २१ सभाह्निनसभां ४ तत्रसूत्रस्वाधीयमानान्वेदांतसोख्यसिद्धांतवान्

कदाचिदहमेकाग्रोविपाशोहेविपश्चितो संसेविस्थितवाम्याच्चगापसः कश्चिदागतः २
विहानुदीनवरः श्रीमान्विदेहजनमंडलात् महान्तपाः कोतिगुतोइर्वासाख्यः सह ३
समग्रविद्याभिवाद्याभुसभाभाभास्वरद्युति उपविष्टासनेनिहतस्ताभिरभिवादिन ४
वेदांतसोख्यसिद्धांतवादांस्तंहृत्यसन्नुम सलोपविष्टविश्रांततमहंपृष्टवादिने ५
दीर्घाध्वनापरिश्रांतः सपत्नस्वलत्पसे वदायुवदनोश्रेष्ठकृतमुगमनेकृत ६ ब्राह्म
णउवाच एवमेतन्महाभागसमदायत्नवानहं यदर्थमागतोसीहतस्याकर्णयनिर्णि
ये ७ वैदेहोनामदेशोस्तिसर्वसोभाग्यसंयुतः स्वर्गस्यावरसंस्थस्य प्रतिबिंबमिवा
म्नो ८ तत्राहंस्नात्वोभाजात्माविद्यासुसंस्थितः उदावसानदंतत्वात्कैरवेनरतिप्र
त: ९ श्रथाहंजातवैराग्यः प्रविहर्तुंप्रवृत्तवान् देवाद्विजमुनीद्राणांसंभ्रमाक्रमणा
तये १०

नपसेहत्यतंतापसरुवंवस्त्रमालोद्दृष्टवान् ५ सयत्त केचिद्दर्शोत्तलब्धोबोद्धुंवाप्तवानि
नलष्टसे ६ निर्गोपेमत्तदेहमिवारलमहासमित्यर्थ ७ सभवनोस्सरिकावनो ८ तत्रविदेहेषु

श्री॰
वा॰नि॰
उ॰टी॰
९२

स्रवेऽहमितिप्रशान्तोऽपि शुरवेऽहनशवसमिलिवा मडम्रनुग्रहदीवकालनाहीव ॥ अन्यथोश
नभस्तलटष्णत: १२ विरपीबहुशालोहुत: १३ भानु:सूर्य: भानोस्वरश्माविव रश्मिगृहीनोर
न्यवद्यपाद:पादबंधनरज्वापारयतिधावत १४ तदेवस्पष्टमाह मौनेनेति अशीलोवल्पलेवपदेशे

श्रीपर्वेनमवेंद्रेहेकदाचिन्नामवाहनं नशवसेष्विरंकारेमडरीवैतपस्यन् १ नत्रास्य
एवविश्चिनेमृक्षेनएवनादिभि: त्यक्तेनतस्मोभ्राद्भूमावेवनभस्तले २ नत्रास्तिमध्ये
विरपीलघु:पेलवपल्लवा: स्थितपक्षोऽवरेष्वन्येमंदराद्रिभिरिवोडुमान् ३ लंबतेनस्यत
स्यायोदरुष:पावनाकृति: भानुभानाविवराश्मिगृहीतोग्रथिताकृति: ४ मौनदामनि
वद्धेधुपारोनित्यमवाक्शिर: अशीलत्वंरपद्दिवमहाछीतस्पर्शालसे: ५ टष्ट्रमा
मेनतेदेशेसकदाचिन्मयाप्रभात् विचारितोमिकरतोवदत्स्यानालिसंकट: ६ यावन्नो
वतिसोविप्रोनिस्पन्दस्तनाकृति: पीतवातानपस्पर्शोनिस्तंभोविवकालनात् ७ म
नेनरमसावेकोनोपञ्चयेमयाबहून् दिवसानपरवेदेनविभ्रंभेरातिलाभ्याने: ८ एष्ट
कोसिभगवन्नाकिमर्थदारुणंतप: करोषीदंविशालात्तत्स्यालसाम्नजीवित: ९

अपिभावेदधदिव १० विचारितोमनसाविमृष्ट: ११ नेविकारमेवपुष्करमहयावादिति
वितर्केपावद्धुवं नूनंजीवनिपतिानि छत्तजीम्यथ: २ एक:शशीलत्वमानोनाप्रशामयाव
हूनदिवसानपरेवसहनेनोपचर्यशनेर्विस्रंभेविश्वासेयानित: ३ स्थिरेणोक्षसनाहस्याल्पा॰

अनेन मत्कृतदेशत यः प्रयोजनादिपरिज्ञानेनानेकः अर्थः किंप्रयोजनं नहि निप्रयोजनेऽर्थे जि
ज्ञासा संभवतीत्यर्थः २० इत्युक्तवान्स तापसो मया यदा प्रयत्नेन प्रणामपूर्वं पंचवटस्थलदानेन
ममेदं वस्तु ममापमत्के २१ यदा निपात्य पादपदार्थोऽर्थं शास्त्राणि वेत्रीतिपदपदार्थविन् २२
भूमिपो राजा समग्राणि सर्वसंभाराणि भोगसामग्रीणि कोशश्च यथा भवतीति अहं तत्र कृतवान्
अथ तत्कुवर्णनेनेदं अहं समग्रमहाद्वीपविस्तीर्णायाः भुवः पति तथोदारात्मा सार्थिनामभिलाषित ३३

अर्थतेनोक्तमर्थस्तेकरवानेन तापस अर्थेनाति विविधान्द्रिभवेती कः शरीरिणं २० इ
त्युक्तवान्प्रयत्नेन सोऽनवधेनवैमया यदा पंचस्थलदानेन ममोक्तमिदं मतं २१ मत्तुराया
महंतानि वृद्धिं घात पितुर्गृहे बाल्ययौवनयोर्मध्ये स्थित पदपदार्थवित् २२ समग्रसर्व
संभारकोशो भवति भूमिपः इत्यहं कृतवांस्तत्र भोगार्थी नवयौवनः २३ अथ समग्रमहाद्वी
पविस्तीर्णाया भुवः पतिः स्वामिन्नहं तु उदारात्मा परिविंवितवान्चिरं २४ इत्यर्थेन समा
गत्य देशात्मित्यमहं स्थितः अष्टादशवर्षाणि समतीतानि मानद २५ तदकारणमित्यवे
गाद्धेऽदेशमागत अहं वामिमतमामेरिप्यमेव ट्छास्थितिः २६ ॥ ॥

स्मरण समर्थः स्पोऽहं तिचिरं परिविवितवान् इक्त्रोक्तवानिति यावत् २४ इति एवं रूपेण
अर्थेन प्रयोजनेन इमं श्रीशैलदेशं आगत्य आस्थितः २५ हे अकारणमित्र तस्मान्त्वह्मा
पीस्य मयोक्तवान् त्वं इष्टदेशां आश्रमः श्रीव्रगामी भूत्वा गच्छ मदंगमनेऽस्य ग्रामं नगरा
घमा स्मरणेन शाप्तक्तेरिति भावः अस्माभिमतमामेरहं तत्स्यमेव तवाशिटच्छास्थिति २६

श्री
वा.नि
उ.री.
६२१

२७ तावत्कालमहमपि तवरतार्थं परिचर्यां सेवातत्पर्यं चास्थितो भविष्यामीत्यर्थः २८ हीलक
मृतस्य अपि वपूरूपं यस्यायतो बहिरकल्पनः २९ कालकृतान्तशीतोष्णादिवेगान्सहन्सन् १
तस्मिन्प्रदेशान्तरे तस्य तापसस्य परोदेशमागत्य स्थितं भात भास्वरे ऽरूपे ३१ सगुरूपमेव

इतितेनाहमुक्तः सतस्मिन्संयोगेऽकवाचमूल आश्चर्येण वणोचैतः खिद्यमेऽतिनधीमतः २७
साधो यावज्जयाधामोना नामाभिमतो वरं त्वदुक्तां परिचर्यां यामिहतावरहस्थितः २८
मयेतज्ज्ञेसत्याधाणमोनवानभवक्षमी तेनेर्भीतिस्तेनहृतः हीलरूपस्त्वेकमनावाहिः २९
तया हृइततस्य कायमोनवनोवसं षण्मासाहिगतोद्वेगंवेगात्कालकृतात्सहन् १ ष
कैविवर्तिनिष्क्रम्यतत्प्रदेशान्तरं स्थितं एकदाटष्वानस्मिरूपे भानुभास्वरे ३१ सातेन
एत्यतेयावन्मनसा कमलमया इवाचतावदवनमम्तस्यदर्शनंदवं ३२ शास्त्रामलेवन
परहेशत्वन्तीर्थलाभस तपः संहारसंहारिगृहाणाभिमतं वरं ३३ समाश्वितीपवलया
यालविपच्यस्मेऽदिनी समवर्षसहस्राणि देहेनानेनमधमेन ३४ एवमस्मीहितरमासदिनी

तापसेनमयासदृशावतस्पनेनात्वं तपः उपसंहरसम्यक्कृतार्थमनोहरं सुभिमतवरंगृहाण ३३
अनेनदेहेनकृतान्त्यर्थोऽधर्मः नत्वनेनदेहेनपालयिष्यसीति उत्तरं येयाविरोधात् ३४
एवं स्वयं प्रोदितो मेगीतस्त्वमेवार्कऽप्यमल्पोऽम्रस्तमदर्शनेनगेतमविशत ३५

श्रान्तेयः श्रुतः स एव मन्यते दृष्टः वरदान व्यवहारेण न भूतस्य श्रमः प्रोक्तः वरदः सादित्यगुरु
योयेन तस्य प्रख्यातो नपस्विनः ३१ देवस्तन्नूतवनरूपाख्यावलेवातद्रूपं पश्यपत्तन्तं मतिसं पामम
भिमतं यस्मात्तयाविधं सेयत्रं स्वतरदानीं तत यस्य हेमेन तवने तरूणाव्यावलेवानुद्रूपं पश्यपत्तन्ते
येतितेषां मे स्वाप यायामे स्वर्णगमनादिव्यवहारं समाचर ४९ कालभोकलभसदैव धर्मोत्रत्ना
नातद्दंष्वनस्तेभाविव ४९ शुल्पेन तपः सिद्धिवल्लेन तस्मादेव विरपा दृष्टेन म पस दवत पारणं
नस्मिन्नायोमयं प्रोक्तं तस्य ख्यातो नपस्विनः श्रूतद् दृष्टानुभूतास्य वरदस्य विवेकिनः ४१ संया
माभिमतं वसं स्तरूपं ख्यातो वलेविते तपस्यश्रापयायामे व्यवहारे समाचर ४९ एवमंगीकृत
वच पारोस्य मपानतः मन्त्रो विरचितस्तस्मात् हालानात्कालभाविव ४९ स्नातः पवित्र दृष्टो
वशीन मावमर्षेले फलेन शुल्पेलत्वेन विरपाद्भुत पारणं ४९ नस्यएव वेशत: पामे: स्वादविसे:
स्तरेः फलैः समाख्यस्ताव सत्यव्यावासत वादिनत्रयं ४ सम दीपनमद्दरवगरितदि सभोक्तं सम
श्रोमेहीविया: पादपले विलेन व श्र्याकृतो ईपादरूप: संप्राप्याभिमतं वरं दिनकृतो विष्णुस्म
वाक्रेत्रयं साईमत्तहृदास्तमेव स्वदनं गतं मद्दतो भवेत् ४८ इति श्रीमहारामायणे नि इन्द्राईं

यके ३९ ४ उत्तामेककथां संतेषोत्रोपसंहरनिस मद्दीवेति दिन कृतासूर्यं रूपात्सकाशा
दभिमतं वरं समाप्य तदनंतरेण रनत्ले श्रद्धांत्रयं विप्रस्य पादपीठानिहत्यनेनतरेम यास हृदासाईं
स्वयमेवमप्सरास्थं भवनं गतं मद्दतो भवत् ४८ इति वासिष्ठ ता ४ पेति श्रीमत्सत्यमहानतमः सर्गे

श्री॰
पा॰ लि॰
उ री
६२२

गच्छतो मे पुरं मार्गे श्रान्तो रीवनागमः तत्रत्यापसवृंदेन संवादस्तत्र वर्ण्यते यथा वृंदस्त्रियौ दृष्ट्व
रीमा ज्ञांप्रसिद्धो आवासं गतो सा पंकाले यत्र तो नंदरावामपि अप्रसाद चलित्वा प्रतरे आवासं गतो १
प्रहृष्टो १ आवासस्थानान्येव क्रमेण ह प्रोपन्यादिना आम्रवणमधुरे स्थले २ द्वितीये मह नि१
आवेशीतान्येज्ञ निस्निग्धच्छाया वनद्रुमा सूयास्तन्यथाविधाः पुष्पाद्रपस्थलावनी सम्नसंख्याति१

ऊं दरभ्रावाव आवासमेतरेयेतेयहे मोरदिनाकृती मधुरानगरी वंदरसूर्यो विदरुरीमिव १
प्राप्यरोधामिपंप्राम विश्रम्याम्रवणावले उषितो हे दिने तस्मिन्स्थली सेनगरी स्थले २ सधा
ने दिन विश्राम्भमाताभ्यामतिवाहितः द्वितीयेह्नि निर्यातो ग्रामस्निग्धच्छायवनद्रुमः ३ नदी
तीरस्थतोन्मग्नपुष्पप्रकरपाडुरा तरन्नरग नाकारगायनानदितोधुगः ४ स्निग्धद्रुमव
नच्छायरणन्मरगविहंगमाः स्थलमाहलपाक्षेत्रयोतावपायमोक्तिकः ५ नंगत्वा
द्विजग्रामपुष्पाद्रपस्थलावनीः समरांद्यादिने तस्मिन्सरिस्रोत संरोत्तिव ६ नीमनेतो
निशामोवोक. रत्नीकानने चने तथा रशिशिरे आतोकरत्नीदलतल्पके ७ ॥

चनथें संबंधः ३ तापवावनी विशिनाह्नि नदीतीरेत्यादिना गायनमिति श्रुपित्वाव कारणं श्लो
दसे ४ ५ क्वचिन्नंगलभूताः क्वचिद्दरिमायाः क्वचिन्नरग्रामभूताः क्वचिकुंभभूताः क्वचि
दन्नपभूतस्थलास्थावनी. ६ ७

ग्रथ श्रीगुल्मखंडके स्वमेरिते तृणकाष्ठादिहारिजनकृतेर्विभक्ते मेघविक्षेपे विभक्ते एवमिव
ग्रासमेतान्कृते ८ तदानीं हिरिदिट्टाहिमानोभ्रातृमुनिप्रभृतीनां गोर्यां प्रमेस्वभावानभ्रानाभ्रात
रंगक्षेरन्वेषणयरः कृचिरिदिमिनिषिद्दृत्ता वहुधा कालेविलंबेन प्रकृतस्व गृहगमनकार्यं
विक्षेपे दत्तात्दकार्यकरणेवक्षः ९ १९ एवमेवार्थिनः स्वाङ्कविशारदरतिभ्रातरः स्मादिनामयामाग
ग्रामवाचोत्तरीयाक्षिथंडखंडकमेरिते तेगलेनेगविक्षेपे विभक्ते एवमिवाकृते ८ त
त्रसमकृतेमार्गपरिलप्यवरोत्तरं प्राविशत्समेवाधेरमकार्यकरणेवचः ९ गक्षावो
ग्राम्रमे गोर्यां मुनिमेरलमेरिते भ्रातरोमेर्यितः समवनेक्षेवमिवार्थिनः १९ भ्रातरो हि
वयमिमे ब्राह्मणानेकतयातया एकसंविन्मयात्तानाएकसंकल्पनिस्पृहाः ११ तेनतेपृश
तपसेस्वनिस्पृहसमाश्रयाः स्थिताश्रागत्यविविधैस्तपोभिः स्थितैनसः १२ तैःसार्द्ध
भ्रातृभिः एवमागत्याहमिहावसं षण्मासानाश्रमेगोर्यां सेनेन्दुहोमपेषसः १३ पृथ
स्वेऽतरुच्छायासुसमन्मध्यमगाभेकः पर्णोटजाश्रविश्रांतपक्षोडुहितशास्तटकः १४
र्णितयासमृहीयराज्यभोगेक्षयानानाः अनेकेमनोरथाः येषांनज्ञावेनवयमहावपिभ्रातरस्त
पसेएकसंविन्मयाएकऽपरफनिस्पृहप्रधानाःजाता १५ एकगोर्याश्रमेतेनहेत्तुनायाः प्रागृह
सएवेषः पुरोहरूपेनेऽस्मिताभिलापः १६ तमेवाश्रमेसैगोयनिष्प्राप्ते ऽटनाक्षेपविश्रांते
पृकैरपिऽह्राहिनाऽयन्यस्तानाः नापासृष्टशोयत्र १७

तेचश्चापयोश्चेत सर्वदोषलयात्ब्दनरंभविष्यति १५ अत्रैवदुग्पलज्वदर्शनेनशीमनसोये
मुनयस्तेषोविलोकनेविद्वषामपिउसोममस्त्वरनेकिंपुनरावयोरिस्यर्थः १६ येन सेद्दारुस्य

तद्वस्तलोकसंकाशमेहिमन्यासमंप्रिये नश्चावोच्चलरंतत्रयेन पुरोभविष्यति १५
विद्वषामपिधीराणामपिनश्चविरामपि त्वरनेहिमनःउसोमत्वद्रिविलोकने १६ तेने
त्कवनत्वाचाशमेण्म्याश्रमेचते यावन्नुमहारण्येवद्धावस्तुतद्रपिणं १७ नहेत
नोरमंकिंचिनगुल्मंनचमानवे नमुनिनाभकेनाम्पश्चवेदिनचवाहिजे १८ केवलंपुन्य
मेवाचिनराशण्पमनेनकं तापोपलप्रमभितोषमोऽस्मितमिवोचरे १९ हाकष्टंकिमिदं
जातमित्ततसिन्दत्यथ श्वावाभ्यांसविरंभ्रांत्वादृष्टपकश्वदृशकः २० स्निग्धच्छावि
वेनच्छाया शीतलोड्रुपरोपमः तलेनस्यसमाधानेसस्थितोहृहताघसः २१ यावाम
शेषनेनस्पच्छायायांपाहुलस्थले उपविष्टौचिरं यावन्नसोध्यानात्निवर्तते २२ तत
स्तुरेणकालेनमयोहृगेनचापलात् इक्षुनेभवृश्चस्वव्यामादिनहुकेवेच २३ शा
खेमाङ्गमदीयेनसंघट्टहोभवन्मुनिः सिंहोउदरवेगेवत्सेभोक्ष्वाप्रवाचच २४ कोभ
वेत्वाविमोसाधच्छासोगीयोश्रमेगत केनवाहमिहानीतःकालोथ्येकप्रवर्तने २५

इत्येणेवद्वयेणमाश्रमंपुत्रमितियावत् ७ तदेवाह नहरत्यादिना १८ १९ नास्मिन्
मत्तद्दाघेनापसे २० २१ २४ चापलात् चपलस्वभावात् २३ २५ इदम्पून्यारण्ये २५

हेभगवन् ईदृशेत्वत्स्रष्टृश्रावेन किं विज्ञानीव रतिरोषः अतस्त्वमेवविधिरूपः सर्वेतोपित्वंयोग
बलात्कस्मात्त्वयैनज्ञानासि २६ २७ इमंमहास्वदेस्वावासभूतेअनपवानकं यत्नात्प्रक्रमित्यर्थः २८
सतीगोरीवागीश्वरीसतीसरस्वतीभूत्वा अत्रप्रवसत् ३० तत्क्रमप्रधाने सर्वतोभिर्भूषिते अ

तेनेत्युक्तेमयापृष्टेभगवान्विदिरीदृशं नकिंचिदावोद्वेपिकस्माज्ञानासिनस्वयं २६
इतिश्रुत्वासभगवाङ्नतेज्ञानमयोऽभवत् ददर्शदेवमाविश्यसाकेस्वात्मनस्तथा २७
महामायांवेलावाचमप्रधानतोमनं श्रूयतामिदमाश्चर्यंमायाहिकार्यवेदिनी २८
यत्रिमेप्रत्ययसाप्रकृदंवनरूपत्वके महास्वदमरणपानांधम्मित्वमिवप्राप्ते २९ केना
पिकारणेनास्मिन्सतीवागीश्वरीसती अवसद्दृश्यवर्षाणिसमस्ततेनिषेविना ३० तदा
तेहेनविस्तीर्णमभवद्वनकाननं गौरीवनमितिख्यातंभूषितेक्रमस्तंभिः ३१ भृं
गांगनाजनमनोहरहारिगीतलीलाविलोककलकंठविहंगमेन पुष्पान्नुवासदृशमं
बंरनमोवितानेरागीरवेणकरणकीर्णदिगन्तराले ३२ ॥

अलंकृतेनरात्रास्मिन्कालेनेनकारणेन ३१ कीदृशमभवदेववर्णयतिभृंगांगनेत्यादिना
हेमुग्धेतस्मयोः संबोधने भृंगांगनामनानोमनोहरगीतलीलाभिर्विलालाला कलकंठविहंगाः
कोकिलायत्रनयाअधिवर्षिभिरुवाहप्रायैस्त्रुभिः शतवंदनभोवितानंयत्र ३२

श्री'
वा'लि'
उ'री'
८२५

मंदारालीकुंदालीचसमकरंदैः सगंधिताः प्राणादिशोयेनसंमतात्तदुद्धसन्तविकसत्तकुलमलद
लोकुद्राणांकाविवेकुनिधाशोभापर्णीप्रियंत्र २१ उष्याकरस्यवसंतस्यनेगरमिवाख्यितेभृंगागनाकु
लैःकुसुमकेंदुकमेःपेमायेचेद्रोमृणालवत्पयितःकोमलात्सकुछ्यदोलात्सदोलायमानाःसरसिद्ध
वधूसमूहाप्यत्र २४ हारीनादिपक्षिकुलैः साकुलान्येगानियस्य हेमचक्रांगलितिरयः राटाः पतिभिसः २५

मंदारकुंदमकरंदसुगंधिनाशोसेपवोसन्तसमस्तशिशपोकनिर्षे संतानकुलवकद्रा
सविकाससकोनमामोदिमारुतसमस्तनतोगमोवे २२ पुष्याकरस्यनगरेनवगीतभृंगभृ
गीगनाकुसुमखेडकमेदपाद्ये वेदांशुमालपरिकोमलकुछ्यदोलादोलायमानसुरसि
द्धवधूसमूह २४ हारीतहंसशुककोकिलकोककाकुवकादभासकलविंककुलाकु
लोगे भेरंडकुक्कुटकपिंजलहेमचूडचाद्धामपूरककलित्रतकेलिरम्ये २५ गंधर्वयद्दस
रसिद्धकिरीमुख्यपाद्मकर्णिकफदेवसरस्वतीके वानापनेकनकोमलवम्पकोवकारो
वरात्तुपरपरगृहीतगंध २१ मंदानिलस्खलितपल्लववालवल्लीविन्यासमुग्धदिवसाधिप
रश्मिपीने पीतकरेवकरवीरकनारिकेरतालीतमालकुलकुछ्यपरागपूरैः १२

गंधर्वपक्षादीनोकिरीरईश्वपाद्मकर्णिके यस्मास्तथाविधाकदेवसरस्वतीयस्मिन् सुरभिवाना
नोग्रयनेग्रतपर्वकनकमिव कोमलेभ्यस्तकोचेभ्यस्ताराकुपराभ्यागृहीतोगंधोयस्य २१ मंदानि
लान्स्खलितपल्लवानांवालवल्लीनांविन्यासैः मसारेर्गमेकुनिरुद्धदिवसाधिपरश्मिभिरतःपीन
तथाकदंवादीनांकुलस्यकुछ्य परागपूरैः पीतेपीतवर्णे १२

कल्हारै· पद्मैः कीर्णानिमिश्राणिकमठोत्पलानियत्रतथाविधेषुपद्मखंडेषुपमाकरेषुवल्गन्तः चकोरादिकदंवसहिताहंसायत्र तालीप्रभृतिद्रुमोदरेषुविहारिणोविविध्ध्रासर्वोभिलषिताय्रं रणशाकियस्मिन् १८ सकलवनसंपन्निष्ठयत्कारणेतदाह तस्मिन्निमितस्मिन्वनेहराईदेहागो

कल्हारकीर्णकमठोत्पलपद्मखंडवल्गञ्चकोरवककोककदंवहंसा तालीसशम्ल लकचंदनपारिभद्रभद्रद्रुमोदरविहारिविचित्रशाखीः १८ तस्मिन्वनेविरहवामहरा ईदेहोकेनापिकारणवशेनविरूपगौरी भूत्वाससत्रशाखिविंवमखीकदंववागीष शिखशिकलेवशिवस्मरद्रि १९ इतिश्रीमहाराट निर्वाणेञ्जनगीतास्वगोपर्वणव र्णेनामप्रकारश्चीतितम·सर्गः १८८ वृहन्नापसः तस्मिन्नेवकदंवोस्मिन्वर्णेणस्वेच्छ यादशा स्थित्वागौरीनगमाप्यहरवामाङ्गमंदिरं १ तत्स्पर्शान्नतसिञ्जोयंकदंव तरुश्चकः उत्संगइवचासीनोनयास्येवङ्गराणतां २

केनापिकारणवशेनकदंववागीश्वरीभूत्वाचिरंवासनदेववनसंपदोकारणमित्यर्थः १९ इतिश्री वा' शोमि·ले'ग्मरा एकाशीत्युत्तरशततम·सर्गः १८१ कदंवतापसेनाश्चनङ्गान्नणेसमागमः श्रीहेषव रस्थानोहेतसिद्धिस्ववर्णेने तस्मिन्वर्णितगुणेश्रासित्रैवमदास्पदेकदवे १ उत्संगेप्रासीनोवालर

वङ्गराणतीनरीनयास्येव २

ततहेरैस्त्णकाष्टफलक्ष्याद्यपहारैरुपनीविनिस्सत् इतरवत्साधारणतोयाते २ इदानीव
निसंहृत्रोतमाह मालवरत्याविना ४ ५ १ अष्टोत्तेनतपस्विनस्तदातेनप्रकारेणतपस्विनोभूत्वाश्रा
वसन् यथाश्रन्येपेतपस्विनस्तेषामपिमान्याः इत्यास्तेभवन्नित्यर्थः ३ अनेनतरेकेनचित्कालेनमे

ततोमेमयोंश्रपाराणोतहनेनाटयेमहत् सामान्यवनतोयातेततहेरोपनीविते २ माल
वोनामदेशोस्तितत्राहं पृथिवीपतिः कदाचित्मकरागच्छौमुनीनामाश्रमंत्रमन् ४ इमंदे
शमत्रयामरहदाश्रमवासिभिः सर्जितोसिकदंबस्यध्यानविहस्तलेस्थितः ५ केनचित्
प्रकालेनधात्तभि समंभिः सह भवानभ्यागतः सर्वेतयोर्यमिममाश्रमं ६ तपस्विनोहावि
हतेतयानमतरावसत् यथातपस्विनोन्येतेतेषामान्याश्तपस्विनः ७ कालेनानंतरम
सावेकः श्रीपर्वतंगतः स्वामिनकार्तिकेयंचाद्वितीयस्तपसेगतः ८ वाराणसीतृतीयस्त
वतपोगाद्दिमावलं इहैवतेपरेधीराःस्तुत्वारोत्यपरंतपन् ९ सर्वेषामेववेतेषांमध्येकेत
तदीक्षितं यथासमस्तद्वीपानामभवीसाःस्यामहीपतिः १० अयुत्सयादितेनेषांसर्वेषामेव
दीक्षिते तपस्तदाभिरिद्दाभिर्देवतानिवरैवरैः ११ तपस्तस्तपोपानाधातर सहनेतेन
श्रीमेघमेत्रुगंभस्तावेपाप्ब्रह्मपुरीमिव १२

धांमध्येशसोत्वमेकः श्रीपर्वतंगतः प्रवेत्रयोन्येपि ८ ९ १० वरैः श्रेष्ठैवरैः तेतपस्तप
स्येवनिहतः षष्ठीचानारदेशतिभावतहत्पुषष्ठी ११ धर्मप्रधानेहृतयुगंभस्मोभक्तास्वत्व
य तदैतेर्येषाश्रुतर्मेत्वः ब्रह्मपुरी ब्रह्मलोकमिव १२

हेभव्य इदंवस्समाणेवरंप्रार्थिताः १३ समद्वीपेस्मेतिभावप्रधानोनिर्देशः प्रकृतयःप्रजाप्रभृताः
सर्वेजनाःसत्याःपरित्यक्तास्मृताःसंत तथासर्वेपिसमद्वीपवासिनः स्वस्वाश्रमधर्मेरतासंत इ
देवाणांधर्मप्रार्थनायाश्रमुपलक्षणं १४ साइष्टदेवतानेनप्रार्थितमथेमुरारीकृत्य प्रोगीकृत्य १९

तेभवज्ञातभिर्भव्यवरदानविधौनदा इदंवरंवनेपन्नात्यार्थिताःस्वेष्टदेवताः १३ देव
स्याकांमेमेसर्वेसर्वद्वीपिस्थस्थितेः सत्या प्रकृतयासेनसर्वेत्राश्रमवासिनः १४ तमि
ष्टदेवतास्वार्थमुरारीकृतसादरं तेषामस्त्वेवमित्युक्ताजगामोतर्हिमीश्वरी १५ तेततःस
दंभयातानेषामाश्रमवासिनः सर्वेएवगताःपश्चादेकएवास्मिसोगतः १६ सुहृदेकेवर्
तमेकोतेध्यानेकगतमानसः वागीश्वरीकदंवस्पतलेनिष्ठामिशैलवत् १७ प्रयका
लेवहत्यास्मिन्नसंवत्सरात्मनि इदंसर्वंवत्रोक्तिजेनतैःपर्वनवासिभिः १८ इदंकुदेव
मन्नानेप्रनताःप्रमथेन्मत्ले वागीश्वरीगृहामितिमोवेवकसमाधिवो १९ प्रपोनेदेश
मायातोभवंतोदी‴तापसो एतन्नत्कथितंसर्वंध्यानस्थमयाविलं २० तत्साइत्या
पद्मसाभगवत्तेनगृहमागतो तत्रतेभ्रातरःसर्वेसंगतादारवधुभिः २१ कुशानोर
भवताभव्यमदनेस्वेभविष्यति महात्मनोब्रह्मलोकेवस्तूनामिवसंगमः २२

प्रकुएवाहंतेनोगतः १६ तत्कृतस्त्वत्राह् स्वहामिति १७ १८ मोवेवपतजयेति १९ २० इदागतोभ्रवोग्रहे
गतंतेमेभ्रातरःसर्वेमेवदारवधुभिःसंगताः २१ भवतामहात्मनामपिसंगमोभविष्यतिवस्तूनामहा

श्री॰
वा॰ लि॰
उ॰ री॰
६२९

देश्रायोरजिरामसभासेवोपने २३ २४ एतावदेवासमेजसस्संबद्धमितिनो धावत्पतः स्कंस्न्य
दयसंवद्धनरमन्येतमसेमनसंमयोव्याने उदाङ्घ्रिपोतन्नेमग्नः श्रयनामित्यर्थः २९ श्लोकद्वयेऽज्ञ
विवत्पाशवीक्षा॰ वाद॰ २ २ दिगंजराणांप्राच्यादीनांनाराष्टकामिवेन्द्रोन्येविकीउपमा २८

इत्थ्रैतेनसमधापृष्टः परमतापसः सद॰॰ दिश्माश्चर्यमार्यस्तुद्धत्यायाम्युद्धे २३
एकेवसमहीपास्तिभगवन्भुविकिल तल्पकालेभवंत्येतेमनतापेश्वराःकथं २४
कवेवतापसः श्रसमेनसमेमोवदेवनोयात्वरम्याने इदमल्पदसंबद्धतरसेऽश्यनामम २५
एतेषोभूतनरस्त्रश्लायसादेहसंतपे समहीपश्चराःसर्वेभविष्यंतिरहोदरे २६ एतेषे
नेमहापीवेश्चेनेवेनेतसमस समहीयेश्वराभूपाभविष्यंतीहमेपत २७ श्रस्मेत्येवोकि
ताहानीभायाष्टकमनिंदिने दिगंजराणांनियतंनाराष्टकमिवोज्वले २८ तद्धायोष्टक
मेनेषुयातेषुतपसेचिरे वभ्रवुःश्विनांस्त्रीलोयद्वियोगोरिद्र॰ सहः २९ इःशिमाप्रमये
नेषांवकुलादारुणोमपः शतवेदायुसंतासीनष्टाभूतेनपार्वती ३० श्रद्धयावाधसा
तासावाधोनः पुरमंदिरे देवीसपर्यावसरे प्रत्यक्षपथगीश्वरी ३१ देषुवाव भ
वैर्यमथवात्मायेंगतानांकालिकेवरः चिरांक्षिप्तासितपसानिदाघेनेवमेनरी ३२

वद्धास्माद्वैतोः पतिवियोगः श्रद्धिरिवद्धः सतेषांपतीनां मत्ययेषुनःपुनःस्तरत्सोसतितात्रागवितः
सत्योसारूसांतयसुक्तः किंत्वामर्कतपस्तदाद शतवोदायपामिमि ३ ३१ निदाघेनग्रीष्मेण ३२

देतउपयागौरीपादयोः समर्पितउभ्यंमालिश्चिरंटिकासवासिनी ११ घानेदेनमंघरागहृदस्वरा
जेघायानामध्येयेचा १४ भ्रमरःमलरहितोस्ल १९ भ्रासहेः घादिसर्गमारभ्यमहृत्रापांदाया

रम्पाकरण्येवधोदेव्यारनृउयाचिरंटिका स्ववासनाउसारेणकृष्णोसोवीघरीसवे ११
भ्रानेदमघरोवाचवचनेमहृभाषिणी घ्राकाशस्थितांदेवीमघरीचाभ्रमालिका १४
चिरंटिकोवाच देवदेवाधिदेवेनयघामेशमथोभुना भमोममतपाप्रेमसभुतोस्तममाय
रः १९ हेस्युवाच भ्रासहेनियतोराघादमरस्त्वंनलभ्यते मपोदानेरतोन्यंतेवरवरयस्त्रने
चिरंटिकोवाच घलभ्यमेतन्मेदेवितन्मभर्तेगृहोनराम् मतसमाविनिपोलक्ष्मीरोवालम
पिहरणात् १२ देहपातप्रुभेभतेयदास्यात्मेदिरे तदेतरास्विमिवोरीपतामंविके
मम ११ देस्युवाच पदमस्तुस्तनेवचपसोलोकांतरास्थिते भविष्यसिपियाभार्यादेहा
तेनात्रसेशयः ३९ रत्कृत्वाविरराणसोगेयागीगगनोदरे मेवमाल्याधनिरेवनिरवघस
मृघना ४ देव्यांगमापोभमोरहासांकालेनकेनचित् नेकहृभ्यःसमागम्यःसर्वेषा
ममहावरा ४२ सपाश्चमपिसंपातभार्यापानिकरंयति भ्रालुलोवोधवानेवभवतन्योन्य
संगम ४५
त्वभक्तमशक्तत्वात् ११ सरगहपिपानुवाहिरास्पि १२ १९ मृत्वार्घास्तस्याःसमीचीनवरखावनाकृशल
तोउधादेवीस्वयमेववरोतरांदत्तानित्वेवाम तोकोलरेसमहीपाधिमन्ये १९ निस्वर्यमिरंधेजगदाय

श्री॰
वा॰ वि॰
ड॰ टी॰
८२७

असमोनसंतरमष्णुदाहरानिरइमिति स्रार्थकार्पोणसत्कर्मफलानोमुपरोधके ४३ वधमिःस्त
षामिधुनोसाहिनो ४४ शरीरयदेनतझेगप्सखेलस्पनेनवेरयेदेवेण नेमनिइंकलापग्रामकांर
नीये ४९ वणिनःकपिलंड्रस्वेउरुषमार्गेरटक्षुः ४६ नावस्रानोमानापिनरोनरस्यापः कांपि

इरमन्यतयैनेषोमसमंनसमाकले फलानिंतुमा स्वर्पमापेकार्यौपरोधके ४७ तथा
नौतपएतेषांमिनरोनोवभूवतो नीयेमन्याश्रमम्रोणीरइंडूइः एवान्विनोगनो ४४ शरी
रमेरयेदेवेणपुत्राणंमविनकाम्यया गोलेकलापग्रामेन यक्षवंनोवभूवतः ४९ नौपया
नेमनिग्राममार्गेरटशनःसिते ७रुषंकपिलंड्रस्वभस्तोगंधोर्धश्रइंजं ४२ भूत्तीलव
मनाटस्पतेजरस्यापयोकया पदानोजनगमलुस्तेनसउवाचान्विनः कृपा ४३ सवभूकम
हाभूरवेनीयोयीरारसंउतः मोदवांससम्हेव्यगकस्पविहितानानैः ४८ वेभूनोनेस
न्नानोवगक्षनरूपसाजिनः विपरीनाभविष्यंतिलघा अपिमहावृता ४९ रनक्रवेतो
नेयावन्नरारोपयवभूवनः सन्मानेऊढनस्नावस्थानिरनाईमायथो ५०

रसोरनिगोकयानेमनिंस्रनाइत्पनमस्कारएनास्लवनाघारर मकत्वामनतगमनत्वरयान
इपरिभूत्तीलवमहूनयेनो संतोयदानम्मस्सतेनापरापेनकृपान्वितः समस्निरुवाच ५१
किमवाचनमदाहसवधकेति भविदिनाम्पिनिरहृमननमस्कारः ५२ नपसाअंमेनांवरविपरीना

५ मिराभोसत्तोपराह्नस्वरहमेवागतो ५१ प्रमोहं वतामितेषानेकमेवासमेजसेकिमथ्रस।
मेजसलस्याणि गहमध्येसमहीपरान्यकल्पेनमदंनगंनगिरिपर्वताचसमेजसलहाणोकल्पा
नाया नोनरीकनयामसङ्केमिभिभावः यथागलगेरस्तत्रस्फोटालेसस्फुराः स्फुरेताम्बुदले।
प्रोपर्यनिष्टेनशापनिशानरेतहस्तित्यर्थः ५२ एवमन्यत्रापसिन्मायामयेनगन्यसमृजसलहा
णिसभवंतीत्याह विद्योमेति प्रमिजगद्रूपेविद्योमसंकल्परविनेमहाभ्ररेत्यविविज्ञालस

प्रथमेपितरोनेषोसवभकोसइ स्विनो हुरुीभ्नोदीनमवोनिराबोगहमागतो ५१
प्रतोवदाम्यहंनेषानेकेनामासमजसे स्वसमजसलस्याणिमेडेस्फोरास्फुरारव ५२
विद्योमसंकल्पमहाभ्ररेस्मिन्निमविविज्ञालपसमेजसाणि लेः पूर्वरूपेपिदिसेभवंति
हृदयेपयथाश्रमनिदपयन्त्रेभाः ५२ इतिश्री लि ज्ञलयीमासमहीपेश्वरोपाख्या
नेसमहीपेश्वरवर्णनमानामद्यनिषीत्वतरशततमःसर्गः १९२ श्रीवसिष्ठउवाच नत
इदोमयातश्वभोगोपोश्रमनायस नापसंघशुक्रभोगजरानलेरमह्नेनः १

मेजसामिकोरिशः संभवंतियथाव्योम्नि दृश्यातथथाद्रपर्वतनगरेभूमकेतुकवपोल्कादि
इषन्त्रेभाः संभवंतितहरित्यर्थः ५२ इतिश्रीवा शेनि इत्रसोर्द्वहपीत्वनरशततमःसर्गः १९२
विहृदवरत्नपानोचलरामूनवाक्तलः मियोजयेन साराणोमिहसम्पाद्युत्सामे नापेन
श्रीपेसपृच्छपरस्परयोपिनेवदर्पोगमिवजरानेश मह्नेनायस १

किं दृष्टमलमाह एकैवेति २ द्वितीयं दृष्टमाह यस्येति ३ तृतीयं दृष्टमाह येरिति शीलत्वाया
लोपतोशीषांत्मपतोकयंगच्छेति ४ एकस्यैवफलस्य वस्तुतापेभयफलत्वं चशक्यत्वाद्दृष्टस्येति
त्याह विरुद्धेति वस्त्रापफलतावच्छेदकोशुभत्वाशुभत्वधर्मोपक्षेवधर्मिणएकत्वांशेयमिकयंग
च्छतः एकधर्म्याश्रितत्वासंभवेपिततोद्वेमेयोः परस्पराश्रितत्वमत्वमलत्वमाह साधारणेति ५

एकैवसमहीपालितवस्तुपायभ्रतत्वे समहीपेश्वराश्चैषेभवंतिकयं तुत्रमा २ य
स्याजीवस्यसस्त्राद्रालिनिर्गमनंबहिः सकरोतिकयंसमहीपेपालेनदिग्जयं ३ ये
वेत्तावरेदैत्तःशापेत्तेतद्विरुद्धगो कथंगच्छतिगच्छेतिकयंच्चापारिमापतो ४
विरोधाभासोकथंधर्मोस्थितमेकत्रगच्छतो साधारणेबाधेयत्वंकरोतिकथमात्मनि ५
गोधाश्रमतापसाद्वाद संपश्यसिकिमेतेषांभोसाधोश्रुतसनेनतरं श्रुत्वेमस्मिन्नसे
मामेतेमदेशोसबोधकं १

सर्वेषांश्रमाणांकयाशोभावर्णनमुखेनेवोत्तरंकवमापसद्वाद्वसंपश्यसीति हेसाधोप्र
तेषांकिंविरुद्धमस्तमेत्तसंपश्यति अनंतरं यद्वत्तेनवह्नुएतेनेवतेसमाधानंभविष्यतीतिभा
वः श्रुपतनवासराद्दृष्टमेश्रामिश्रेवंबासरेसंप्राप्तेसतिभवेतोतमश्रुरापदेशांस्वबोधवसेहितं

प्रश्नोत्तरविधिः ५

२ तस्त्रिसात तेस्तेराहितायेप्रपस्तदपीमान श्रेयोधिमितत्नदाद्विपुरादेन संस्करिष्यतीतिपाव
नः ८ सोमेदाकाशामीवाः ४ कर्मणाविरोधपरिहारं वक्तुमुपक्रमते पुमास्मिन्निति धर्मतःफला
वस्थंभावस्वभावतः पकत्वेनत्राविज्ञावक्षिप्राकाशे ९ तामिकर्माणि प्रधिपामारस्तत्रफल

रमोभवेत्तैते देवमासायस्तस्वसंस्थितो स्वर्यपत्स्वसंस्थानोके चिरकालेभविष्यतः ७
ततस्तेषांमरिष्याविधानरःक्रमशोपृहे वंधवोपकरिष्येमिते यांमेदोस्तरप्रिसात ८
तेषांतेसंविदाकाशःपृथक्पृथगवास्थिताः मृहूतेमात्रस्याप्तेनिस्तगमस्यानप्राइव ९
पतस्मिन्नेतरेमेधीतानिकर्माणिधर्मेतः पकत्वसंवदिष्यंतिवरशापात्मिकानिवै १०
कर्माण्यनाम्यधिष्ठात देवरुपाणिपेरके वरशापशरीराणि करिष्यंतिपृथक्पृथक् ११
वरास्तेनगामिष्यंतिस्वभगःपद्मकराध्यः ब्रह्मदेशाधुपास्य्यर्थवलोगोपस्वतभेनाः १२
शापास्तत्रगमिष्यंतित्रिनेत्राःशूलपाणयः भीषणाःकृतभेवाभोदिभ्नाभृकुटीकाः
वराहरिष्यांति तेरररगम्यमीप्सपाः कालोस्माकमुपागतः अस्मत्नामिवत्रामकःसमर्पोमिवर्तिते १३
मयीतिवर्तिते १४ शापाश्चरिष्यंति गम्यतांदेवराहरे कालोस्माकमुपागतः अस्मत्नामि

मयादेवात्सरूपाणिभूत्वापेटकेस्वस्वाउकुलस्य स्तच्चादिते सेश्वरे पृथक्पृथक्करिष्यंमि
एवंसंउरीभूत्वावराःशापाश्चपृथक्पृथक्शरीराणिकरिष्यंति १५ तेषांवेषभेदमाह वराइति
गमिष्यंतिप्राप्स्यंति १६ दकोसौरुद्रभावेनतरीयत्वादक्षमेफलदानोन्यरुवत्वेनयोरश्पपात्रयात्रे

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
८४१

ततवराः सूत्लापिकान्त्वा धिंसंदर्शयतिभवेतयतोभगवंतेसूर्यमनिभ्यः पुरापाताअस्तहिमिहोकः
१५ इत्थ्काषोदितानिस्तयोः स्तुगितिक्वोटसोपरेशत्लानार्पिशनामिमितवत् घृंगानिश्रिसूला
माणि १७ १८ अतः पमलाद्दवैकसम्पविहारेणप्रमेवीक्ष्तस्माभ्यवसितस्वार्थस्यामिसूये १९ वा

वरावदिष्ठंति कृताभवेतोभनिनावर्पूदिनहताः कृताः मनीनांचाधिकोरंदेवोभगवतेउ
सायतः ११ प्रवस्त्वेदेवेषणाः कुद्धिपोवराह् विवस्वताकृतापूर्वयत् हरोहाताः कृताः
देवानाममधिकोरहरीहरोशप्रभवोमुनिः इत्यकाषोयतास्तेषांवक्त्र भृगतापुनरद्व १८ मा
पेहयतशृंगेभुवराईदमराणोस्व विहसंतः प्रवक्ष्तोतिप्रमेयकृतमिसूये १९ दृपाशाः
पापतोत्यक्त्वा कार्यस्यातोविचार्यतो यत्कार्यंकलहस्ताते तद्देवासो विचार्यतो २० पिता
मरुप्रंगत्वाकल्पहांतेविनिर्णयः कर्तव्यो स्माभिरेतस्मिमादौनहरिर्विपीयते २१ शापेव
रोक्षमाक्तपिवाद्गुमिल्भरीकृते कोउरहणातिसुकोपिवासंप्रातिसमान्विते २२
ततः शापुं वरेसाईयासंपतिभ्रसता ज्वरे महात्मभावाद्विगतिस्तदासंदेह्नाशने २३
प्रणमस्त्वर्वत्सर्वे पृथाहृत्रेपरस्परं ब्रह्मलोकमपिप्रेयामिप्रत्वातेषांसतुष्टासि २४ ब्रह्मेतो
वोच वरशापाधिपभोक्तपोज स्माराजयंतितेको तः सारांशमिमियोत्कमन्विष्यतांस्वयं २५

यतामस्वविमकारितोमदेवादोकर्तव्यमितिशेषः २० २१ २२ गतिः शरणं २३ २४ शाम्बात्रसादप्राभ्या
सोभयहृतेयराकारसंविराईतिमञः साराः तेनयेति तमन्विष्यतापर्यालोच्यतो २५

उरंधविष्टोइतिकल्पनोक्तिः परस्परांतः पर्यालोचितमंतश्चियावत २१ समकायेनपरस्परैक
मत्पलह्येनमिलमेन २३ २८ तत्रसैविरोहफाभासेनयदाकुरदारोजेयोप्रांवत्समिति वक्तं
मूलसेविदर्शयेमिकिसोनिदेह स्वरूपं २५ नदेवोपपादयतिवररसेत्यादिना ९ वरदस्याहृ

इतिकृत्वाप्रविष्टास्तेसारनोसमवेह्निते वराणेहृदयेपापाः पापानोहृदयंवसः
तेपरस्परमान्विष्यस्वयंहृदयसारतो तावावसमभ्यायेनप्रवृत्तनिपिममहे २७ पापा
वस्येति निता प्रज्ञानामप्यवर्णनोमा सारावयेयतः पोतःसारावरायपवत्वसंभावाव
त्ताः २८ वयोकिलेमेभगवन्वराःपापास्त्वसवेहा नत्रसेविम्मयापर्वरेहान्योस्माकमलि
नो २९ वररस्याहियासंविहृरोदन्नइतिस्थिता सेवार्धिमिमयालयोवरोपमितिनिहृति २
वित्तमिमात्रकुवनेदेहेसेवफलेततः यत्स्यत्वजुभवत्यातिदेशकालशानभ्रमेः ३१
वररात्मगृहीतत्वात्त्रिकालानरसंभृता यरानदोतःसारामोहनेयानतत्वशायना ३१

फलेस्वएवभोगायतनेदेहेतत्रविलसिमाभस्पदेहात्मकेकवनेततः सेवाविहृतमिदेहाकाराभू
त्वादेशकालादिकल्पनाशातभ्रमेस्तत्रङ्गोग्पार्थिन्यत्स्पानिश्रवभवतितज्ञहृदनीयमिति ३१ त
त्रशास्त्रीयतयः कालिकरदफसंकल्पदशीहृताहररातेविरात्मभोगृहीतत्वाहरकल्पनाविनेक

त्ता निफलावस्थायांसम्यक्‌ष्णतृह्णयरानरासेवीन
सारा १९

तत्कृतत्वमाह यदेति ११ १४ तत्रापि यास्वेयसैन पुष्टेनैव वस्त्वादिकमित्याह शुद्धानामितिसंवि
दामितिनिर्दोषाणां मध्येपुष्टतः फलेपिसाम्येन विद्यते १५ न्येष्वत्वादवियदसेविर मावसमलीम्याह
समपदेशेतेनि न्येषु साक्षात्सेनान्तविशेषभिन्नेनसम्पदविरुद्धत्वादिभावः प्रथमाणानसविशेषत्वे
वाधानेमंत्रयथार्थजनमध्यमस्यप्रमाणात्पदेष्विपेष्वनयेपि हितस्वत्वानस्यप्रेममेवोप्यतेतेनेति
प्रसिद्धन्यायोनरेनकेचित्त्विन्नदेशाच्याचत्यैकतैसमन्तहृतेश्वत्यर्थः १६ अतएव यत्रविरुद्धकर्मेले

वरप्रदानेवरदेवेरारनवराधिभिः यदास्तुचिरमभ्यस्तवरा णोसारमागतः ११ यदेवास्त
चिरे सेविरभ्यस्यमितदेवसा सारमेवाशुभवतिभवत्याशुद्धधन्यधी १४ शुद्धानामतिशु
द्धेवसंविनयतिसेविदान् शुद्धानोतशुद्धेवकालान्साम्यंनविद्यते १५ सर्वेषांना
पियोन्येषान्यायस्तेन्नविद्यते नार्थन्यायान्तरांकेचित्कलमन्तकृतेमत १६ समेना
भयकोटिस्थंविशुद्धंवस्तुभवेत्समे वरस्यापविलासेनहीरमिश्रंप्रपद्यते १७ समा
भ्यांवरशापाभ्यामथवापिविशिष्टता स्वयमेवानुभवतिसमेषिवरशायिका १८

वरशापयोर्द्वीसमाणाभ्यासादिसाम्यंमत्रोभयमिश्रमेवफलंभवतीत्याह समेनेतिशुभाशुभो
भयकोटिस्थंयथामनुष्यदेहः १७ यदैककालेभिन्नदेशाभोग्यासमोवरशापौमन्त्रविपक्षिप्त्वपा
ह्यानोक्तन्यायेनोपादेर्विभागेनैवैकजीवविग्रहपदेहभेदेनद्विरूपतामापद्यतइत्याह समाभ्या
मितियथास्वमनुरागिकाचित्परवासिनदेहभेदेनविभागमिवापद्यतेतद्वत् १८

पात्रः प्रतनः स्तेषां तन्नोद्धारपाप्मेमन्त्रु विनमन्त्र विस्याहुः शिहितमिति यतस्तत्र प्रवशिष्टिमंत
त् तवेवप्ररः पुनः यदितेपापाञ्चरत्वात्यनीयं प्रतिकूलमितियः पापांप्रपराधेत्समस्तस्रातके
नमोस्तुत्वयं श्रीहरेस्वस्थानेयामः ४९ स्वयमेवस्वोद्धृधाप्रयासकारिणं स्वमोर्दकांघ्रापकेतन
याशमतीतिस्वयंप्रापः तथाविधः सनत्क्रापि पृथ्वोपघाटदेशितिमिररोगेमग्नानेसतितेषां प्रिभ्रं
तिलहरणकेशोहुकेक्वापियातिमहत् ५ं प्रवंदतेसंशापेभ्रूगतेषु प्रथयन्यः समद्वीपाधिपत्यावि
हृद्स्तेषांगृहात्रिर्गमस्वरोधकः स्वन्यस्तत्रायोभ्योदत्तो गौरीवरप्रगोविघ्नाकरण प्रक्रियामादे

शिशिवित्वेतत्तत्वयवेतियत्रदेवतवप्रभो पुनः प्रतीपंपतितेशीघ्रं पामोनमोस्तुते ५ं
रत्नक्रासस्वयंप्रापः क्वापिशापगणेषयो प्रपन्नेतेतिमिरेटष्ठेयोन्त्रिकोशोऽङ्केषया ५१
प्रयान्त्यो वरप्रगोत्रगृहानिर्गमरोधकः स्थानिस्थानमिवादेशः समानार्थोभ्यप्ररयत् ५२
स्वरूपस्थानकावेदिष्याते समद्वीपेशजीवानानिर्याणेशवसन्नतः देवेशावियोगव
यमंपक्रयादिवोभसा ५२

पुः स्थानिस्थानमिवसर्वेश्वरेः सहविवादार्थे शापस्यस्थाने प्रभ्रप्ररयत्यत्नः सोपिसमानः प्र
तीस्तस्यकालेविरुद्धफलंयस्यतथाविधः ५१ शापस्थानेनिविष्टाः शापस्थानकाः पत्नीवराः
त्रस्तांप्रतिवदिष्याते किंतदाह समद्वीपेशोनिहेदेवेशाभातिसमद्वीपेशास्तेनाभिमानानोपत्नेयो
जीवानांशिवसद्मनोवहिर्निर्याणेवधंनविघः प्रस्माभिस्तात्रिरोधात्स्मर्यैः प्रभक्रपात्स्वन्यक्र पात्र ५१५२

श्री:
भा.टी.
ऽ.टी.
८३२

निःशिवायसपत्नत्वाय यसादेशेन दादिशस्त्रत्तापयेत्स्वयं: ५५ भवतो सर्वेषां कामा संपन्नाएव ५
कथं संपन्नत्वमाह त्वमतीति प्रथमेनतस्परस्परशेसं संपन्नत्वान्यतो भजतो विरेन होपरस्परे च्छा
विरहे पितेहोभ्रान्तरोमननोत्तरदत्ता देवविरायस्वतदनेपत्वसमहीपेश्वराभक्तास्थिताः ५६ तदे

समहीपेश्वरानीतानिमेहीपेषुसमस्त कारयंतिवरावर्याबीराशिश्विजयेरणे ५२
तदेवमभिवार्थेस्मिन्विरोधविज्ञपेश्वर यस्ज्ञैयमस्याविस्तारेविशिवाधतः ५५
ब्रसेश्वव समहीपेश्वरवरायुद्दरोधवराज्ञ्वरे कामः संपन्न एवहभवतोभवतामपि ५८
ब्रजनेनतस्येहत्वंयावनशावपिदत्तात् विरंविरायसदत्तेसमहीपेश्वराःस्थिताः ५८
समनेतरमेवेनेदेहपातान्तसप्त समहीपेश्वराः सर्वे संपन्ना परमंत्वयः ५० सर्वेषु
रावादिप्यांति कलोधमरत्नान्यशेसमहीपानिभक्तयः एकमेवाद्विभूपीरेफ्लनेदहेव
नेतरत् ५२ कथं चेनानिनिहितिकस्मिन्चिदहकाशके पद्मादिकोशकेस्तत्वेकपंमस
तिमतंरान्त ५२ ब्रसोवाच पुरुकेषुणमिरस्माभिः सर्वे भोमात्मकं जगत् स्थितं वपरमा

वस्पदमाहसमनंतरमिति ५३ भ्रनयत्वरे सुषोसिवक्तनः भ्रजेषु विषुभसिदंटहु लोकेपि विषु
सिद्धे ५६ स्वमवदेवाविरुद्धमेतदित्युत्तरमाह पुरुकमिति यतो पुषाभिरस्माभि सुद्युगहे समाहिमेषु
केसर्वं जगद्भौमात्मके सहित्स्वरमाएवंतः स्थितं ब्रह्मेकः स्वमपवाम्भूपते भ्रतस्तत्परमाणिरष्यंनस्थे

५

सनाहेरममीतियोरत्नाकरः ५

तत्किमाखुर्यमक्षर्वं कस्यैवोविलयः ५१ सत्यसाम्यमेवदर्शयत्वं रूपमितिमत्येरित्याहेना ५२
यदिदं जगद्भाति तत्त्वं विदेव यत्तश्चिन्मात्रमेवतद्भाति प्रतीतमक्षविजगन्मूर्तमसिपद्रहेनमाया
दित्यर्थः ५४ नान्याक्रान्तिनानाविधोभौतिकभ्रांतिमयान्देहकान्तत्वविचारेणसंत्यज्य ज्ञानिवा
हिकदेहिन संतः स्वनेत्रयस्य अविरोधात्समसाकेतमन्मनः कान्वितेसमहीपेतत्रदेवानोगृहको।

मानिर्यत्परमस्याख्येरंतस्यस्वगृहोदरे स्फुरितेतत्किमाखुर्येय·सय·घृक्षमेकमे ५१
मतेरनेतरेभातियथास्मिन्निदंजगत् कृत्स्नमेवचनाकारंतास्मिन्नेवसंस्थितं· ५२ सु
लावयिजगद्भातियत्रतत्रगृहोदरे समहीपावसत्समीकवनीतिकिमद्भुतं ५३ यद्वाभीदं
वविमत्वेनगत्वेननगन्नकविन विन्मात्रमेवतद्भातिकृत्स्नत्वेनयथोवरे ५४ इतितेषल
णशेकाकारेमवास्ततः नानाविधौभौतिकभ्रांतिमयान्स्वदेहकान् ५५ ज्ञानस्या
तेसमेतस्मात्तेवाहिकदेहिनः समहीपेवदेवानोगृहकोणान्कचनमान् ५६ यावते
तत्रसंपन्नाःसमहीपाहिनायकः प्रष्टावपीलाष्ठत्ताओदिगाष्टकमहीभृतो ५७

ज्ञानसम्पत्तिरितिपरेणान्वयः ५५ ५६ यावदितिसाकल्येनते·ष्टौभ्रातरः नवरूद्रेयेष्टेयंतादि
सन्कतंमिथंभजनेच्च अष्टष्टानोजगदष्टकभेदेनब्रह्मादिनाष्टके आदिमहीभृतोस्वावंधवम
न्तो कृत्वेत्तिशेषः समहीपादिनायका· संपन्नाःस्पर्धः ५७

श्रीं
वा नि
ऽ टी
८३२

अन्येकथान्तसहितत्वकल्पनाहृन्योन्यबंधव. राज्यभेदेनसर्वेषां प्राधिपत्योशेनवत्ताः अनध्वान्यो
न्याभिमतेहितानन्तविरुद्धवेषाः ५८ तेषांमध्येकंचरित्रभेदकल्पनामाह तेषामित्यादिना ५९ ई
शोलेंद्रस्पशिरःशिरवरंतुङ्गताया७यीः क्रीडासरोवरे १२ समहीपाहृनमहर्द्धिभिर्विवर्द्धिते १३ द्वी
पांतवारिलावाहासहृयोर्द्ध उपान्तः उद्धृतैरुत्यादिमेदिग्वंतिदेतैः आकृष्टाः क्रलावलावर्षपर्वताये

ते परस्परमत्तानाम्रसाना साम्यबोधवा अन्योन्यभूमेरलगा अन्योन्याभिमतेहिताः ५८
तेषांकश्चिद्धहरस्यान्तरेवतारुण्यतेदर. उजयिन्योमहाप्रयोराजधान्योस्वविस्मितः. ५९ प्रा
कद्वीपास्पदं कश्चिन्नागलोकाभिगीषया विहरत्यखिलद्वीपसर्वदिग्विजयोद्यतः. १० जमा
द्वीपराजधान्यांविराधिसकल्पता कृतदिग्विजयः कश्चिन्नाम. कोनावलविल ११
पाताल्पद्वीपशैलस्य शिरः सप्ता सरोवरे जललीलारतः कश्चिन्सहविद्याधरीगणैः. १२ को
बद्वीपेहेमप्रीसमृद्धोपविवर्धिते मद्योवानिमेषेन कश्चिदहर्दिनाष्टकं १३ उपान्तः प्रा
स्मलिद्वीपकश्चिद्द्वीपाभचारिणा पोद्धृतद्धृतदिग्वंतिदेमाकृष्टक्रलावल १४ गोमेध
द्वीपकः कश्चिद्व्यरद्वीपराज्यतत्ता समानेमवशायाधिकदाक्षिनाष्टमो भवत् १५

ततपाविध सन् १५ गोमेधद्वीपकस्तद्धसति समानेबेनित्वायपरिणोलेवणात् कर्षेतीकृ
देशान्वाधमानाभिमायस्य यः प्राहभात्तुणामष्टमोभवत् १५

घनभूमिर्विभागस्थाने तादिरत्नया १६ १७ त्वक्ताभिमानिकाकारः शमिवादिकदेहकारोपि
येरत्नघाविधाः समः तेषामहान्नानीवसेविद्गिरेकनाथास्थेनीतिपरेणान्वयः १८ तादृमत्र रा
न्येघ्नप्येनयोः १९ इत्रसंगृहेयापसंहरामिरजीति इतिउक्तप्रकारं समहीपाधिपत्येनपोभिः स

पुष्करदीपकः काश्चिल्लोकालोकाद्रिभूभुजः हतेनसहलियोनोपनभूमिरिदत्वया ११
प्रत्येकमित्यमेनेषोद्वीपद्वीपाधिनायनो ऊर्वेतांस्वगृहाकाशे दृष्ट्वास्वमतिभोचितो
तत्काभिमानिकाकाराहिविधास्तवरास्तनः ततस्विद्गिरहेष्ठमेरकमेस्वामिकेषिव १२
यास्यतितेभविष्यतिसप्तप्ताभिमताच्चिरं समहीपेश्वरास्त्वपानन्वशावपित्रदिवत् १३
इत्येतेप्रविकसितोदितक्रियार्थी भास्यतिप्रविततउदयस्तपोभिः यत्रपस्फुरतिविद
स्तदेववाद्येनामकेलइविनकर्मभिः किलेति १४ सप्तापते द्वीपसप्तकाष्टकेषर्णनेना
मसर्गः

विकासितः प्रवीधितवरः क्रियार्थीयेयोतयाविधापतेशोभातरं भास्येति विदः पत्यक्षवेतन्मु
स्व प्रतईश्यतिसुधात्मनायस्फुरति तदेववाद्येनइविततपोनपारिकर्मभिः केनामेकिलेति
प्रसिद्धो १ इतिश्रीवा तात्पर्य निर्वा उत्तरार्द्धे अष्टोत्तरशततमः सर्गः १०८

श्री॰ वा॰ रा॰ उ॰ ६३३

गृहस्थोतनेगम्योसेभवेत्पपिकोविश' घनोमघ्रद्विम्बाऽनयाभातीतिवर्ण्यते गृहेष्वत्वक्का
शेला घनैकेयेचाशन्कोदियोजनविस्तीर्णा भुवः कुर्वमाना इतिमयाद्दृष्ट॰ अतोवद्दृष्टवनतापसः
इतिवदमाणोऽत्रमक्रवान् १ ओमरणीशपंचभूम्यापिश्रामानन्तोमद्रूपेण अवोनसपुसतपेद्
घेलवास्वरूपमन्यजदेवपरिपश्यतीतिद्वयोरन्वयः २२ एकअनानानविरुद्धेभिक्षोकार्थः ४ नवास्त

कुंदरसउवाच इत्यअवानसोऽएव करेंवतलनापस समदीपाभुवोतेनः कथमानशुद्धेद्वि
ति १ करंवलापस' चिद्राकरीरगवायेघरेषशोमवृपाति सर्वगोपश्चाशोनवनवज्ञात्मानि
रूपं २ आत्मानमिस्ययेलोकत्रयेणान्यमवानिते परिपश्यति द्वेषस्वमन्यजत्वेचवात्मके
कुंदरसउवाच एकस्मिन्विमलेज्ञानेशिवेपरमकारणे कथंस्वभावसंसिद्धानानानावास्ति
वीश्चिता ४ कदंवतापस॰ सर्वज्ञानेचिदाकाशेनानालीहनकिंचन दृश्यमानमपिस्फा
रमावर्तात्मापथाभासे ५ अनन्तेशुपरार्थेषुपदार्थाःस्तिभातियत् चित्त्वंस्वमसत्ताभात्मा
नत्वस्ताकोनिमेवतुः ६ ससंदेहोपिदृश्यिनिस्वेद' यथेतोपिनपश्यत' अथास्वमेसुविज्ञाय स्वभा
वोयेगनस्तथा ७ नसभावमवेवार्थः संसितसात्मकोविभे सगीरेकाचिमेद्रूपेपर्याणतत्रथा

वीधेनानाता किंनभ्रोतिकिंनासोवेकस्मिन्नपिचेद्देचिन्ववदविरुद्धेत्याशयेनोत्तरमाह सर्वेमिति ५ स्व
मसत्तभमवहिःस्थितयथापार्थस्वभावान्निनसुप्तानेवतु स्वरूपमेव ६ एतोविशेषपतिदर्शीयतिसस्वेद
इति स्वभावः सन्मात्रात्मकत्वंनत्वर्थंगतोपितथेवबोध्यइत्यर्थः ७ सर्वात्मिकस्यइचिनेवास्तविद्रूपेतत्

नघख्यात्मनाधिविन्न ५१ ॥ स्वमिमसत्यपिवेद्योस्वमवदेवयथाऽस्मत्प्रभासते १२ १२ कथंन
हेत्वक्रियामिथ्यात्मिन्नाह अशद्विसर्गइति १४ तथाप्यपरंजगत् १२ सर्गसविद्. सर्गप्रतिभास. १२

नचनामपरङ्पेकरवनाकव्यनात्मक इत्यात्मविद्वियोमस्थितमित्याहिकेवल ५
एकेकविषयास्वमेसेनापानन्तरतो गतेवक्षोवकचतिनथैवास्या पदार्थतो १ य
त्वत स्वात्मनिस्वक्षोवित्तकचकचायते तमेनेवतदाकारंजगदित्यनुभूयते ॥ यमत्य
पिययावद्वोत्रुस्तसेविड्भासते सोविन्मात्रात्मकेवोम्निलत्पार्थ स्वस्वभावक १२ ग्रस
त्यपियथास्वमेलभेक्विलभताविद् तथेदमस्यानानात्वमनन्यदपिचान्यवत् १३ आदि
सर्गेपदार्थत्वेनत्स्वभावास्यमेवच विश्रोम्नोपययाद्भइतनयाग्यामिविदते १४ पुव्य
यत्रेफलेसेभेतरुरेवयथातत सर्वसर्वंगसर्वात्मपरमेवतथापरं १५ परमार्थोवराभो
धावाय. सर्गपरंपरा परमार्थमहाकाशेशून्यतासर्गसाविद १६ परमार्थस्यसर्गस्यप
योयोनरुहत्वत् वोधादेतद्बोधात्तदेतर एवायकेवल १७ परमार्थोजगच्चेदमेक
मित्येवानिस्वय अध्यात्मशास्त्रबोधेनभवत्येषाहिमञ्जता १८ सकल्पस्वप्नद्रष्टु
सकल्पसंविदाकृते तदेवनगतोऽप्यस्मात्तुस्वात्मकजगत् १९ यतोवाचोनिवर्तन्तेन
निवर्ततएववा विषयाप्रतिषेधाद्भावाभावदृशस्तथा २
१७ १८ कथमेकतत्राह सकल्पस्येति १९

श्री
वा नि
उ टी
८३४

सर्वशाहानानन्मात्रविश्वात्रनिवर्तेतयववा २ सदेवासदाभासतत्रेजनितत्रेनलीनादिक्के
शिलिभाव २१ मङ्गति सर्गे निशुत्रिप्रलयः २२ २२ फलकाबीजभ्रमा प्रलयाः सर्गकास्तु २४ क
पेभातितदाहृहृदयेशनियघयारप्पदृशेशर्करादिदृवोतरीस्थिशमिलितेसघत्येककार्यापेद
याकर्यतिरेठ विशद्धिपिश्रेयशमादिकार्यांतरमाक्षिपेत तयाभूतानीमाणीनांश्रेन करसेश्चभि

यतोवावोमिवर्ततेनानिवर्तेतयववा विवयाप्रतिषेधाच्छुभावाभावदशस्तथा २ सुमो
नमोनमीवान्मयन्याचावदासनेयस्तदेवासदाभासेनदृस्याभिधमुच्यते २१ सर्वस्मि
मेकस्यचनेचस्यापिवनिरामघेक प्रवृत्तिर्निमिसृष्टि काभावाभावादिवस्तुन २२ य
कस्यामेवनिशया सुभमस्तमविभ्रमा यदाभातिविविजायोविभास्वानिरजरा २३ य
कस्योचितत्वसत्तापांयथामूलकसर्गकाः वद्दयोभातिविविजायोविभ्रमस्वनिरेतरा २४
इसेदृश्यानरेष्ठिष्टेयत्कार्यांतरमाक्षिपेत नददतेनसथाभूतननत्तारैस्करणमिघ २५
सर्वेपदायाच्चिन्मात्रमात्रममभिज्ञः सदा यथाभातितथाभोतिविभ्वाबेकात्मनावशात २६

अत्रभ्रमान्तविस्तारवाहेवत्सादिदाराविगेत्यवदाधाकारवृत्तिभेषात् प्लिष्टचरयदादितत्र
हिवयोंतरदृष्टामठिरावरणभगेनमिथ्यासिद्धरीसकरण साक्षियेदितयर्थ २९ अतएवचरपरा
घर्यापपिसाधिष्ठामधिरधीनसत्तास्फूर्तिकत्वात्तत्तारमात्रमित्याहूसर्वेइति यथास्वोदोभातित

[illegible] ५

स्थितिरपितेषां यथा संवेदनमेव निःस्पंदविदविद्यानकस्मादेव सर्वाः इच्छाशक्त्योपि सा प्रथात्र चलेतिनहूसेतिवेत्याह स्पंदासिनमस्कारः मनसोद्वेगाकारयहस्तदाहिताः २१ इत्येवजग त्यामिभासिकमेव प्रतिभासमात्राये नसर्वस्वमेहिलाषयेनाह अविद्यमानमेवेति २२ स्वलयतः स्वमवदेवहर्षामर्षविषादोन्याधिविशः संदर्शीनयोटरूपते २३ स्वभावः प्रलानस्वरूपनिषावि तपयात्रि स्तन्मात्रे लवापुनः प्रभूतस्यनगजालाकाराववमेष्कातिंयस्यात्तयाविधस्याविलदण

चिन्मात्रेकात्मसारत्वाद्यथासंवेदनेस्थितः निःस्पंदानिनमस्काराः स्फुरतिइच्छाशक्तयः अविद्यमानमेवेदं रूपतेयान्नुभ्यते नगात्मभूत्वाशीर्षसरुद्धीयेंद्रपद्मजे २४ स्विवि ज्ञः स्वलटरूपेतेविनलेसंदरीनयः हर्षामर्षविषादोत्थंतेगमस्याववालत्नि २५ स्व भाववात्मादूनस्यनगजालवमस्कृतेः ह्राविन्मरीचिपोस्वभ्रनीहारस्याविसारिता २६ यथाकोशोङ्कंयोग्निभातिआमलचवत्तथा तथैवेयंजगद्धातिभ्रांत्यनात्मविदंवरे २७ यावत्तेकात्मितातावद्यथासंकल्पितंपा यथासंकल्पनगरेकेवलीदंजगत्तथा २८

स्पसवगुणात्मनाप्रकाशेनमरीचेरजोगुणात्मनापोसपरत्वस्यतमोगुणात्मनाआवरणात्म प्रभाधात्मेनस्वभ्रलीहारस्यस्वजपनभर्वविसारितावित्तारश्चात्मनाह्राइमिरेवदी कीटपाजननम रणघनर्थसहस्त्रकोध्यात्मनासंपन्नत्यर्थः पोसरेवपोषं नालकोश्चपिरेत्वाद्यशेषरभ्रकरपोश वशतिकोशप्रसिद्धः २ अनात्मविद अज्ञानाइत्नविदशेभ्रंशोस्त्वात्माकाशे २१ नसाम्त्वकालप्रका

दृष्टांतेनोपक्रमते इति संकल्पनगरे इति सद्रूपापि सती वस्थिता ३३ सेवधान संकल्पद्रूपा निय
तिरयापि प्रवहत्यग्रेऽपि प्रवहत्येव तत्पेव स्थावरादिमासीज्जातं यथाक्रमं नियममेवातिष्ठति ३४
तेषां जन्मकर्मस्वभावादिव्यवस्थापितयेत्याह जायते इति जीवान्स्थूरजीवनानेगमात ३५ अ
न्योन्यमिमे पंकालचक्रेदसिणायनान्मनाविष्णुवेवर्षमैत्री दारसारव्यामीवरीकृतं तयैवमियत्ता ३६
भुवनेलेवद्वीपभेदैरेकोनरोलोकमश्चीनां सप्तद्वीपवसन्निवेशः स्थितचराचरा स्थिता यथे ३८ नर

संकल्पनगरीयद्वत्संकल्पसकलास्थिति' भवत्येवापि सद्रूपासतो वाऽप्यभवेस्थिता ३३
प्रवहत्येव नियतिर्नियतार्थप्रदायिनी स्थावरेजंगमेचैव तिष्ठत्येवं यथाक्रमं ३४ जाय
तेजंगमे जीवात्स्थावरस्थावरादपि निषयास्रोतवहन्त्येवगाळलाधेमणाविलः ३५ बहति
देहरूपेण भाण्योनीविमपतनेलिच वायवोमित्यगतयः स्थिताः शैलाद्याः स्थिराः ३६ ज्योति
मध्ये विवर्तते त्वधारासारांवरीकृते युगसंवत्सराख्यान्मकालचक्रं प्रवर्तते ३७ भुवनेलोको
नराद्यदिसन्निवेशाः स्थितायते भावाभावग्रहोत्सर्गदृश्यशाकिस्फुतिष्ठति ३८ ॥८६२॥

न्यस्तदादिसर्वजन्मव्यवहारोपात्संकल्पद्रूपनियत्या अवस्थितोऽनुपास' संकल्पस्य वस्थैवतस्प
वीज्ञभवमन्यसंस्कारानिरिति कद्वैतसंभवादिसर्गेवपृवोत्तभवाप्रसिद्धेः वाध्ये सिध्यतीति कुंद्दतः
पोकतेषाग्रहणमितितत्वतः नरत्रुसारिस्वसंकल्पमात्रि भवंतित्यतः एभ्य' स्वसंकस्पेभ्य' सिध्यतः
सर्गोभातिदं दमाद्वितीयादिकल्पसर्गेऽपि प्रथमसर्गेत्त कल्पमाकर्गभासने प्रसिद्धे पक्षोस्व

तस्मात्तत्राधीनेभातः संकल्पः किंतु दिक्कालानलघनानां नागतं सर्ववस्तुस्वरूपं तदधीनः स पत्तनत्
लोकानुसरमास्ति सरमामनस्तनतेत्यादि क्रतेन सिंधुरूपो सर्वमतीनामागतेनगदपूर्वमेवद
प्यते दृष्टानुसारिणीव विद्वेवने रूपसाकारत्वेकीसाक्षि प्रवर्तनेतेनभेदेवेदेम याभास्पृष्टमित्यपप्य
स्यतेहृष्विदिति तापसः समापन्ने अपूर्वमित्यादिना ४ यतः कदाचिद्दातेकदाचिदभाते ४८

तापसः अपूर्वंदृष्यतेसर्वं स्वमेव स्मरणेयथा प्राग्दृष्टं दृष्टमित्येवतत्रैवाभ्यासतास्थितिः ४
विनाविद्योग्निकथमितजगत्संकल्पपत्तनं नसत्रासदितस्माद्ज्ञानाभातेयत स्वतः ४८ वि
त्पसारेनसंकल्पस्वमायथावभ्यते पुरं विद्योमसंकल्पपुरे मासमर्पिताकथं ४८ दृष्टा
मधेविमिश्रकेदूरेवेनचस्खेनच प्रकृतेनेव मार्गेणहेमपूर्वैरिवगम्यते ४९ मिश्राप्रप
गमेस्वमतनगरेयाहशीस्तो विद्योमात्मपरेविद्धिताहशीविनगदुमे ५४ सैविद्याभात
मात्रेपत्तनगरित्यभिधाहिते तस्माद्विद्योमसंघातेकेवलो विद्विनेतरं ५५ यस्मिन्नर्वयतः
सर्वेयः सर्वसर्वतन्नुपत्र सर्वेसर्वतयासर्वंतत्त्वेसर्वदास्थिते ५८

दर्शनासामर्थ्यहि स्यात् कल्पोनस्वप्नेकल्पनागात्रेणदर्शनसमर्थोयाभ्रितः स्यात् कल्पना
दर्शनादित्याह विन्यासारेनेति ५२ अत एव गुणदोषाधस्मरणाद्धर्षामर्षरादिनेस्तन्महैः ऊना
त्वव्यवत्यारभ्यवेगेनेवभ्रम्यतस्माद्धर्षेति ५४ वाधितत्वात्स्पुनस्तत्राकीमपिछानमात्र
परिशिष्टदर्शनमित्याह मिद्धेति ५५ तत्संबोते बोमेवनाटषेत्वेविद्धि ५८ यतस्तुदेवसंघोनासर्वं

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ पी॰
८६६

तदेतत्सर्वमयाभवतः कथितमिलयसंहारः ४५ श्रोगेहितेषुयोऽग्निहितेष्वग्निहितपुटिपात. यमेवंगा विमवमास्पदं गृहेषु जनै तत्रचाभिमतैसत्कर्मविधीयतो शहमिदानीमलसमाधिसेव्य आ लेमन्येनेद्वलेयपासमपाविद्यामि अलत्वमिदाराधभूय अलेसमाधिविशामीत्यधः ४८ इतिश्रीवासिष्ठेनिर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे चन्द्रशीतज्वरशान्तिर्नामःसर्गः १८४ तपोर्हाम

यथेयंसंस्थितिर्देवी भवतोयद्वदिच्छति यथाभानेकदृश्यस्य तद्वदेतत्कथितंमया ४७ अग्निहितेषुजनसमास्पदमग्निगृहमेगाविवामिमतमावविधीयतोस्वे ।तिहामिदः स्वम लमस्तसमाधिसंस्थभूय समाधिमहमेगाविरं विशामि ४८ महारणे।ति।सोऽदर नोपदेशः चन्द्रशीतज्वरशान्तिमःसर्गः १८४ उद्दरेतउवाच नरमाणिरुपीनमाप्या नमीलितलोचनः आसीत्स्पन्दितप्राणमन श्चित्रस्थार्पितः १ यवाभ्यासागोरो रे आर्पितोविज्वरःउनः वाहोसेसारमविस्रवहारमवान्नत २ आवांमदेशमत्त स्माचालेनामेदलमाको दिमे कतिपये मासे गृहेमावितवांधवे ३

गमतसखमाप्तलोकमम्भःवयः उद्दरमस्पराभास्पामोहोस्विपितमुवर्णपिते असंदतेयाण मनसीयस्य १ मत्तपोदोरेर्वाकेराचाभ्योमार्पितोस्पिवचोनदत्रवान् यतोवाहस्तछपर मात्सेसारमविस्तृ अनन्तसंदधाममत्पर्धः मामिवियोगादन्तको २

तद्गृहे कृतदेवतार्चनस्तत्वासिनी ब्राह्मणभोजनान्युत्सवं कृत्वा ४ यत्नपिथुग्रन्थारभेद्वार
कार्भवित्यमापान्तमार्गीकारव ५ समन्तत्वाञ्छ्रेष्टमोपि सेभुयस्तविमनविघोगः ६ तत्माक्कनो(

यथानशोन्तवेकृत्वाकथ मोक्षविरेतमी स्थितानावद्वयंयावत्समापि भ्रातरे याते ४
क्रमेणाखिलयंप्रामा यत्नयेशुर्णवाश्व मञ्जोसैनेसर्वैवे कथ्याणेवबोध्क ५ तत
कालेनसोप्यत्नेद्दिर्गोबेके वोगत शुद्धः स्वपरीतान्मायरेवेभुयमागतः ६ ततोदेव
विनाभूयः कदवतरूत्तापसे ततोरुस्वोपवानायमहानघप्रमाटत ७ तन्मासन्न(
येल्गसोसमाधिविरतोभवत् यणनेनमयाद्दष्ट सतिरमोक्षवानथ ८ कदेवतापसः
श्रद्धसमाधिविरतोस्यानशक्तोमिनदत्ते समाधिमेवप्रविशन्मद्दमाच्छन्नवं ९
परमार्थोपदेशत्नेनाभ्यासीनविनानव गतत्यप्रपराशुद्धिमिमात्पूर्णमत कृत १
सर्वोध्वनामप्ररत्नेनशाकिवतपाधिय नात्रादशरथस्यपुत्रोरामराविक्षत ११
सकाशागच्छनतस्मे गुरुस्तत्र कुरुकिल वसिष्ठाख्यो मुनिश्रेष्ठः कथयिष्यतिसत्सादि १२
मोक्षोपायकथादिव्योत्तोञ्ज्ञात्वा विरोद्दिम विश्रान्तमेष्यसि पदे पदे हमिवपावन १३
रसक्तोसससमाधानरसायनमहार्णव विवेशाद्दमिमदेशत्वत्सकाशमुपागत १४

क्रमात्वत्सुन ७८९ इदानीमयाक्तनोपितेनलगातिपराप्रन्याशुद्धिं तानमामुपाय १ ॥(
मोक्षोपायकथाकथयिष्यति १२ त्वत्सकाशमितिरामभत्याक्तिं १४

श्रवेधितमखिलं १५ ११ ररूअस्योसभाषो ९ पर्वेषस्रोपोद्घातमपवर्गप्रपूहयोशमाह सप्तेति
९ १९ सर्वसंदेहविच्छेदोज्ञानशत्रिरोधः यमीक्ष्यपतिर्यं श्रवेशितमनप्मेदलक्षणं वेश्मं ब्रह्म

पप्रोह्मेनहृतेनेसर्वकथितवानहं यथाश्रेयथाइंस्पष्टाऊतमवेदिते १९ रामउ
वाच सअंहदेवन्तस्त्यादिकथाकथनोदिकः श्रुतवानस्मिहंमामेतोमोसोपायामिधाम्
हृ ११ सपक्षजेहदेतात्मामभयाश्रितोहिमः ग्राद्यनिःसंशयोज्ञातोनवेशिपरिष्टक्षमः
तो ९ वाल्मीकिरुवाच रघुजेराघवेनायथोवाचवरत्नोक्तः सर्वसिद्धोमुनिश्रेष्टः
जेदरंमेविलोकयत् १८ वसिष्ठजेदरदेतद्दिनवरकथ्यतांकिंमयानघ श्रुतऋतवनी
हैयंसहकेमोहदंपरे १९ जेददंतेः सर्वसंशयविच्छेदिरेवपवनयाघमे सर्वसंशय
विच्छेदोज्ञातेदेयमवेदिते २० ज्ञातंज्ञातव्यममलंदृष्टंदृष्टव्यमद्वतं प्राप्तंप्राप्तव्यमखि
लंविश्रान्तोस्मिपरेपदे ११ यदेयमहिदंसर्वपरमात्मैवनेचने श्रुनन्येनात्मनैवोस्मि
जगद्रूपेणजृम्भिते २२ सर्वात्मकतयासर्वव्यापिनःसर्वगात्मनः सर्वतचेहतवेञम
वेरामभवत्मले २४

तत्वेज्ञाने २९ ज्ञातमात्रेणमोहनिवृत्त्याज्ञातव्यातस्परहरूवोत्तरस्यवापरिशेषासअस्योत्तरस्यवा
परिशेषाज्ञानकृत्यतामाह ज्ञातमिति २२ ननमरपेश्चात्मावितमपाउज्ञानदाह इदंसर्वमित्यासिम्र २३ २४

सिद्धार्थ येन सर्वपरलदीयकुलकोटरेपि अधिष्ठानवित सर्वकल्पनाशक्तिसंभृतया सबाह्य
दर्मर्यादिष्टशजगन्ति सभवेन्ति परमार्थदृष्टशात्तत्क्वापि न संभवन्तिव ४९ ४५ तच्च तल्लवस्व ते निके
कृष्णोपसंहरति यद्यदिति सर्वं वन ब्रात्मैव सर्वं तनसार्वकालिकबोधविषयसर्वभावेनालेना
ल्पमात्रमपितेनान्यत्केनचित्कदापि दृश्यमुपेत इति निष्कर्षं इतिभाव ५७ इति नि॰ उ॰

संभवन्ति नयत्यत सिद्धार्थकलकोटरे नसभवन्ति च यथाशमनेतरसेवत ४९ गृहे
त सभवन्त्येव सप्तद्वीपावसेपरा गेहेवधूम्यमेवास्ते तत्सम्येन दृसेशय ५१ यद्यद्यद्वस्त
तद्योदि नाम भातीह भ्रमतेरच भयतेव नत्रब्रह्म सर्ववनत्ल्पास्ते ब्रह्मात्मसमाधत विमुक्त
मस्ति ५२ इति महारामायणे वासिष्ठे मोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे ब्रह्म गीतासु
वाल्मीकि रुवाच इदं तेनेवदन्त्येव वसिष्ठो भगवान्मुनि उवाच रसनि वालायरमार्थोवितव
च १ तात विज्ञानविज्ञातिरसञ्जातामहात्मन करामलकवद्दिदृश्व ब्रह्मैतिपरिपश्यसि २
किलेदं भ्रान्तिमात्रात्म विश्वं ब्रह्मैति भाल्पम भ्रान्तिर्ब्रह्मैव ब्रह्मल यतानैकमनामय ३

पञ्चाशीत्यधिकशततम सर्ग १८५ सर्वब्रह्मैति सिद्धान्तोयुक्तिभि क्रियते बल दृश्यापार्थत्ति
भात सकल्पतान्स्थितिः इदं रननवोणितमर्यादाशवल्ब्रह्मनतवे प्रथमतोदृष्टीकृत्यनिर्मापयेत्
श्रीवसिष्ठः पञ्चब्रह्माह इदं ददातीति १ वतैस्वरूपाधंतत्वे तिपादे तातेन साक्षात्कारसान फलेनवि
ज्ञानस्यशात्स्वप्नवण ज्ञानस्यविज्ञाति इति करामलकवरिति नस्य वस्त्ररमभिनय २ भ्रान्तिरस्य

श्री॰
वा॰सी॰
उ॰टी॰
६३८

यावत्स्वरूपनिष्कर्षं तस्मानेनयदुच्यते तदपिसम्यगेवेत्याह यदिति ४ तत्सुखस्वविलक्षणमायपावि
कारे विनेवैवविश्रमप्रकरणान्निश्चयेनाह शिवमिति ५ संविदामायापावकचिन्ताभरः संकल्पा
निशाय॰ १ ब्रह्मांडमेवपरोक्ष॰ परमाणुः प्रबंधपरमाणुरेवब्रह्मांडं यतोनः स्थितंजगत् २ जगद्ब्र
ह्मैवचेयन्कालितेनतदाह तस्मादिति ब्रह्मगतः स्वामिशरीरादिवेचिदुंतरूपोवपोयस्यतथाविधः

यथयायेनयच्चास्तियादृग्यावद्यदायतः तत्तथातेनतच्चास्तितादृक्तावत्तदातत ४ यस्मि
श्रीमन्नेमौनमौनमन्तरेतनं सच्चन्यायनमभवमनादिनिधनंभुवे ५ यस्यायस्यास्त
वस्थाया क्रियतेसर्वसंविदाभरः सासास्तु सत्स्वरूपान्वमेतिसेकेयचालना १ परोऽब्र
ह्मांडमेवाणुर्ब्रह्मांडोनं स्थितोयत परमाणुरेवब्रह्मांडमेनं स्थितंजगत्पुत् २ तस्मा
च्चिदाकाशमनादिमध्यमध्यंविदितसौम्यमिदंसमस्त शिवोणुमसंगतनानिरेवोयदास्थि
तेतिचानेरामयात्मा ३ स्वयंस्वस्वयंस्वयंविमंस्वयंनदं स्वयंकिंचिच्छुकिंचिद्वा
ब्रह्मात्मन्येवसंस्थितं ४ यथाद्यजनगेमेतत्स्वयंब्रह्मस्वमात्मनि स्वरूपमनवोमेयजनेय
थातेयथा ५ ब्रह्मदश्यमितिदेनेनकरावियदाप्याने तत्त्वमेवयोविदुश्चमत्काराशयोमेव ॥

सन् यथास्थितंश्रेयोवस्त्वास्थितिम् ६ अथहारेत्तस्वयमेवदृश्यारिवेचेतस्थितंयरमार्थतत्त्वतन्त्र
त्वमदितीयस्वप्रकाशमेवात्मैकरसात्मवावस्थितं यद्रूपदामनयायथासंपद्यतेतथतथास्थिते
नित्यमुक्तये॰ १॰ ब्रह्ममायपयादृश्ये जगत्तेयद्भमिन्यितावत्तोदेवेमकरादिचिन्मंतखे यतो यथास्थित

१२ प्रतीयमानादेहाद्याकृतिः कथमप्युत्पद्यते तत्राह यादृशीति १३ संविदोपि जडस्थावरभावेद
ष्टांतमाह संविन्मयस्येति तस्याः स्थावरभावोत्तरं जंगमभावे चिद्विकासो दृष्टांतमाह स्थावरादि
ति यथा स्वप्नमोजीवः स्वप्नेनाथ स्वेव जंगमत्वं तत्कल्पनेन कल्पितदेहिम यः १४ किं पत्कालं स्थाव

रत्वमेव परं ब्रह्मस्वयं ब्रह्मैव वृद्धरूपता यतः ब्रह्मणोनेनाप्रोतेनानाकारेण चाकृतिः १५ या
दृक्स्वभावोपेक्षमादित्स्वाद्दृग्देहो निराकृतिः संविन्मात्रात्मकमनिशं स्वात्मभावोप्यतन्मयः
संविन्मयो यथा मेतनिं ब्रह्मास्तेन मदो भवन् नडीभूतास्तथैषा स्तेसंवित्स्थावरनामिकः १६
स्थावरत्वान्तराद्विज्ञजंगमात्मा यथाभिवित् जीवः स्वप्नमात्मस्वमेनाथस्वैव जंगमत्वैः १७
समोहमेवानीवस्य भुवो भस्यतिस्वेनते स्वेस्वात्मनिर्जेणलहे स्वभावैर्भासतेस्थिती १८
विध्रुनोतिमथानाद्यं नरो निद्रास्थितिर्यथा चिनोति जडतां चित्तेन तामभ्यस्तां वस्तान १९
चिद्रावेदनवेद्यारे स्थावरं क्रियतेवपुः चित्तविवभवेत्तारे जंगमं क्रियते वपुः २० यथा चे
सो मरवापाराद्वेकमेवशरीरके तथैकमेवाप्नोति चित्तः स्थावरजंगमे २१

रजंगमादिभावास्थितिनत्राह यथाभोक्तमिति १५ चिनोतिस्वप्नस्यादि तथापि स्थाप्तिभ्रमभ्याह त
मित्याह विनोतीति स्वप्नस्वनाद्व्यवस्थान् तद्वतां न चिनोति वस्तुतो जडमोतनुमभजते १६ मायवे
दनवेद्यारे जीवे प्रति स्थावरं वपुः क्रियते जंगमममपि १७ तथा कुतेन पिनचिद्देहः किंत्वमहावितः
साध्यैर्त्संसर्वमवेतन्नेवेतनमेवन स्वपाराद्वयव भून मिवेत्याह यथेति २१

श्री॰
वा॰ लि॰
उ॰ री॰
८३५

ह्यादिसर्गोहिरण्यगर्भस्य प्राथमिकसर्गे हेतोः संकल्पे यथायद्रूपे यथाप्रथामागतेत एवाधुनापि १
स्थितं एवंविधिनः इदं येन स्थितमपि चिन्त्य यत्वाद्दृशनिश्चयोतामित्याशिनद्यवादेन सर्गे स्थितं तदच्छ
ने २ यतोन सीदतः स्वप्रयितेकदापीनैवहितं ३ एवं सर्गमात्रस्य चैकालिकासत्वे सर्वतन्कल्प
नापिमिथ्यैवेत्याह सप्तमिति यथा स्वामप्येवस्वप्नेक्ष्यमाणादि प्रबोधानन्तापिनिद्राको हन्ते एवं कः

ह्यादिसर्गस्वप्रवयथाप्रथामागतेस्थिते विनोद्रूपेन गदिति नश्यैवोनद्रव्यते ४ नचु
वायनि चैवमेतै यथास्थित मवस्थितं नयथामागतेः किं विज्ञासीदपायितेनहिनं ५ स्व
यमादिरयेवंतत सर्गेस्वमवभासते चित्तः स्वचनमिद्रापाः स्वप्रमस्वमकोद्भवः ६
स्थितयक्कोप्यनाघंतः परमार्थद्यनोयतः यत्न्यस्थितिसर्गेरलोननामाप्यामिभाशनि ११
यत्लयस्थितिसर्गेहिद्दृश्यमानेनविद्यते यतत्वात्मन्याभ्यादिश्च विशिष्टवभ्रमया १४
कर्तव्य विधिश्च सेमास्मा यथाविज्ञानमिद्यते नानानामेवयानेवाविज्ञानेव सर्गेनातथा १४

त्वमेनेन यबोधकोदोनलद्ददित्यर्थः २२ तन्कृत नलाह स्थितइति सोप्यबुद्धे प्रतिमानापिनालि
द्दूरे द्रूपमित्यर्थः २३ २४ यथाचित्रकृतकनेत्याविश्रसेनात्र्यसात्रद्दुद्दिश्या विज्ञानमिद्यते न
यापतिवामूर्तीसर्गेनापिरन्तुष्टु स्थितत्वेनानाप्यनानेव २५

विभागहीनयापिछिद्रुनिरया सविषयाल्लुमात्वावरणहात्मवस्वश्यभूतो विमोस इतिश्र्
सिद्धोभागोत्तुष्यते चौयते अपलप्यते तयात्मत विज्ञकेभ मात्पुछना अन्तमञ्जुपदर्पितहरतिशे
ष सभुमान्तोपते मोहरतिपावेत्तसायनेष्प्रवणमननात्तुयोगसहिते पुरुषे मोहरतिविभागं
प्रदर्पिते अल्परंसिर्त्ता विज्ञकभन्नामिद्वि विधः स्वम प्रदर्पितइतिव्याख्येय २१ तत्र मागरः प्रहानव
नतात्तुपसत्तुभमिकाचित्तहत्से रुचेरात्मत्तुर्यस्य इतिपवेश्या भासः प्रकाशभेदाः २२ प्रत्ययाद्भूतवा

विभागहीनयाप्यषभागस्त्रिदुननिरया सप्तमात्तायते मोहरतिस्वमस्ताविज्ञकं २१८
प्रलयोपयमिथंतत्रोहिरयत्त्वमोचेतस्वप भासोपतिचाश्पस्य चित्तहत्स्वरुचेरितो २२
विचिराया स्वममयोभागस्त्रिमदाहृतं तदेवप्रख्यातेपुत्तेनीवोदेवासुरादिहृत् २३
एषएवपरित्याल सप्तभूमिर्भवति सदा यदातदामोहरतिप्रोक्तते मोहकोविदैः २४
श्रीरामउवाच विप्रदेवासुरादात्मविचिरा सामदर्शने कियत्प्रमाणे भगवन्कायमस्यादि
रेतगत २ श्रीवसिष्ठउवाच विविधिज्ञनोदेवपत्तरस्यावरादिषु नागेनगोपिसाचादिवत्स

स्वनाम्नास्वमभागः सएव इयाप्यसमाधानेन विशेविदेशमायामेनजीवः सएवदेवासुरमनुष्या
दिकारिशरीरमुक्त सन् तत्रत्ताने नानिद्रो विभूयतकाले २५ तदेवाह पवएवेति बलयंकपेवभू
मिकयो पसित्वाल बहभूमिकायोत्तेत्तुभिर्भवतिसप्तभूमिकायामोहरतिप्रोक्तते २४ विप्रतदे
वासुरादिभेदेन कियत्प्रमाणं कियत्तस्यत्तुभवतितिदशनस्यादरे तगत्तुकियत्प्रमाणो कियत्कालेभ

देहलतोयरमात्तनामवधीकृत्य ३३ वेधुल्योत्कर्षमप्युत्तमभवमारोहयति घदेनदिति हृध्येवत्तः पे
रणेयदेनदादित्यवधाहृधी देशेभुवोपकारादि प्रदेशोपिवाक्येवेदनेस्याति तदेनावल्पमाणभृते
विज्ञमपर्येनममत्वाहूातिवसर्वोत्तभवसिद्धुमित्यर्थः ३३ ३ सहंसेसारदः स्वबहुत्वाद्धे सम्पेव
समह्यात्मनोतर्भवनद्वेयोपेदाप्तस्रोदारिसकल्पनया कार्योलिंङ्गदासर्गः सचासाभिविज्ञाहाम
नरत्सअते ३४ कार्यतविवर्मितेविध ग्रनपवसर्वदेहेभ प्रास्तेसाष्टिञ्पेमदेहाहत्क्रमणोमत्तेच

प्रमाणेतस्यचानेमेविच्छिन्तडिशरेवतो प्राज्ञस्तंस्तेभवर्येनेनगधातिसहस्रशः ३५ घदेन
दादिव्यपारहूर्धसपातिदेवनं पतन्नित्रिमेभूतमेनरवर्येनामसाकृतिः ३६ पतरश्वेकिलोइप
मस्योतर्भवनद्वेयः यदाभातितनदासर्गोष्क्रियादागजडअने ३७ विज्ञमेवविहमीवेनराघं
नविवर्मिते स्वचरेष्विवरैदेहवासेनातेतदिक्षया ३८ विन्मात्रेनाभ्वोभगानत्त्हा
तिवमहातिव सरित्पवाहोगपयाशरीराणीतपामनः ३९ प्रस्पतात्मपरितानारेयदेहा
दिसंभ्रमः हाम्पत्वाव्ववोधेनमङ्गीमत्पयोधया ४० जगत्येनरणपेअतत्क्रमाणोदिवेनसः नदे

पाकरिह्वयेमर्थः ३५ नवशरीरग्रहरणात्मनयोर्ंदृशोनमाहाचिन्मात्रमितिहेग ३० पदेसर्वेजगत्कर्मि
तस्यमनस परमाणत्तुपेनेवेत्याह जगतीति यश्रमात्सर्यमरीआरोसर्वतः सस्माणरुपेनमात्त
प्रसिद्धस्तवेनसः प्रमाणेपरिमाणो तदेवचभुमान्जीवः वात्मप्रशतभागस्पशतधाकल्पित
स्यच भागोजीवः सविज्ञेयः सचानंत्यायकल्पते इतिश्रुतेरितिभावः ३८

एवं जीवजगद्भेदोऽप्यपहस्त्याह यावदिति ४९ जीवजगद्भेदे चिन्मात्रतापि जगतः सिद्धेत्याह
विशेषेति अन्यस्मिंश्चिद्विशेषेऽभ्युपगम्यमाने स आश्रयत्वेनाधारत्वेन दत्ती कृतापत्याख्यातिरिक्तापरापरं
नैव नास्ति च सिद्धमित्यर्थः ५० यथाऽङ्कुरादिलक्षणोऽप्येकदेशेऽपकीभूयस्थितापूर्णायं सर्वफलत्वेति
न हेतुस्तत्त्वपि हस्तपार्श्विकास्तादित्यर्थः ५१ अनन्यते नहुवत्वहस्तीमाह यथेति ५२ एवं यथास्थि

यावत्किंचिदिदं दृष्टं निराश्रितं न भवति तदेवं चतुर्मासत्वसान्त्वाभेदेन जगदात्मनोः ५३ विशेषा
पेक्षया योऽनास्त्यन्यस्मिन्नर्थस्या यत्र व्यतिरिक्तस्वभस्व हेत्वीवक्रकादिना ५४ यथैकदेशे
सर्वं न स्फुरेत्यायो भूपोऽश्यक अस्फुटमनन्यानि तस्य स्थिते सुदृष्टमिकामिता ५५ यथाऽऽदेवव
मभो भावापेन वरकोशयः स्फुरं स्यैव विशेषनन्याः परार्थो द्रास्तयापरे ५६ यथा स्थितसमग्रञ्ज
स्तम्भे शालभञ्जिकाकाशस्य पृथक् चित्तम्भो यमपसं स्थितप्राग्नेन चर्मिणा ५७ यथा स्थितमिदं वि
श्वे विश्वेऽसिद्धमवास्थिते स्वरूपमत्यजन्नोऽते स्वमप्रभाविवादिले ५८ समताऽसत्यतास्त्रा
स्वैकना निर्विकारिता आधाराधेयतान्योन्येनैव विश्वसंविदो ५९

ततः स्तम्भशालभञ्जिकानां यथाकाशस्य आत्मीकृतयाऽत्यन्तमनत्रपृथक् चित्तम्भप्रवस्थि
ती सम स्थितः ५३ ५४ कम्पंशोनेकैवस्वरूपमत्यजन्नदाह समतेति पंचभिः प्रकारैर्भेदाविभा
वनान्नो आधाराधेयभावेन स्तम्भशालभञ्जिकावत् व्यवहारे किञ्चिद्दर्पणप्रतिभासात्स्वरूपमत्यजदित्यर्थः ५५

श्री॰
का॰ लि॰
उ॰ टी॰
६४२

तत्र भासीनिकाभेदः कल्पमस्तु तस्मादस्मात् स्वप्नेति वरशापाभ्यां नेदिन्दुपयोर्देवसर्गभावप्रतिभा सदृशामिव अवस्थरसमर्थमन्यत्वेपरमार्थतस्तत्त्वतः ५२ नहि ते मनुष्यशरीरोपादानेदेहान्तभोगोभा ति एवं चेहान्तरपरिणामेन कृष्णस्य देवशरीरे सर्पशरीरोपादानेन दण्डादिनास्ति उपादानं विना लोके कार्यं च काप्यनित्यत्वेन नो भवेत् कथं देवसर्पशरीरसिद्धिरिति रामप्रश्नार्थः ५३ निरावरणविज्ञानस्य भगवतो रुद्रस्य भगवत्यादीनां च सत्यसंकल्पत्वाद्वह्निज्ञानविदेवत्वसर्पशरीरात्मना नानाविवर्तेनास्मिन् विवर्ते

स्वल्पसंकल्पसंसारवरशापदृशामिह सर्गोऽस्ति संविदेह्वायमितात्मत्वेन चान्यथा ५२ श्रीरामउवाच वरशापार्थसंसिद्धौ कार्यकारणता कथं उपादानं विना कार्यं नास्त्येवाकिल कथ्यते ५३ श्रीवसिष्ठ उवाच स्तवदानविरोकाशकचनेऽगन्तव्यते स्फुरणपयसाम आवर्त वलनेयथा ५४ धनेनोऽभिन्नतानीवभांतिभावाश्चिदात्मकाः संकल्पादीनि नामानि तेषां माहुर्मनीषिताः ५५

वादेनास्याहेपस्यमसरस्तत्रे वसिष्ठो वक्तेभ्रमिकोरवयतिस्तवदानेत्यादिना स्ववदानं नन्वत्तम विभृष्टत्वास्तिति विमलोऽयश्चिसकाशस्तस्य सत्यसंकल्पानुसारिकवचनेन तदिन्द्यनकल्पपो च्यते ५४ विधात्त स्वात्मचितिजगङ्गावीचिस्तम्भकाप्यवाकस्माद्भातितेषांभानानां लोकामयंतमदेहतसमन्त्व यत्राधावापृथिवी रत्नादिश्रुतयो मनीषितः अवयवस्तु संकल्पादीनि नामान्याहुः ५५

नत्रनिरावरणविज्ञानमेयद्वाचार्यस्फुरणे स एव सत्यसंकल्प इति दर्शितः तेनात्र विज्ञानकारण-
माह कालेनेत्यादिना कालेन कर्कपादैः समेन शत्रुमित्रादिषु समदर्शनेन देवेन्द्रेण नातेः सात्विक-
तेन ४ ५१ ५२ सोयं निरावरणविज्ञानात्मरूपः यावत्संकल्पमात्रेण यथा मनसा तैर्यः परमार्थतः सन्
न्यत्प्रतीतिस्तत्संकल्पस्य सत्यत्वप्राप्त्युपपत्तिः ५३ अस्य प्राक् इममित्येव्वदः अस्यैवं विधस्य हिर

कालेनाभ्यासयोगेन विचारेण समेन च । जाते केसात्विकत्वेन सात्विकेनामलात्मना ५४ स
मग्रज्ञानवतोस्य यथाभूतार्थदर्शिनः । बुद्धिर्भवति विज्ञानरूपे देहैकधर्मिणी ५५ निराव
रणविज्ञानमयी विद्भज्ञरूपिणी । संविद्भवति काश्मीरे कदेहादेवविवर्मिणा ५६ सैवं यथाप्य
ति शैथिल्यणपावत्संकल्पमात्रके । स्वस्यात्मकचनेषेषात मनन्यस्य परमार्थतः ५७ अस्या इदं
हि संकल्पमात्रमेवाखिलं जगत् । यथा संकल्पनगरे यथा स्वप्नमहाजरे ५८ आत्मा सव
संकल्पवरं स्वदार्तो यथा यथा । तथा संकल्पयति तथा भवति तत्स्थ तत ५९ संकल्प
नगरेवात्मशीला पेययत्नघुषा । सत्यत्वेनानुभूयन्ते स्वविधेयनियन्त्रणे ६० स्वसंकल्प
लभ्यते स्मिन्परमात्मा जगत्रये । वरशापादिके सत्यं वेत्स्यनन्यतयात्मनः ६१

णगर्भस्यात्मा सेमलाहृश्यमानमिदं जगत् संकल्पमात्रमेवेत्यर्थः एवमन्योपि ससंकल्पवर
निरावरणात्मेवेति यथा यथा संकल्पयति तत्र तथा भवति ५५ स्वविधेयं स्वाधीनो नियंत्रणे
नियमनेयत्र ५१ तत्र वरशापात्मके यत्फलं तत्स्वहिरण्यगर्भादिनावरणविज्ञानात्मा आत्मनोनन्य

श्री
वा नि
उ टी
६४२

जगतस्तुतदीयसकल्पनकल्पनस्वरूपकलचेवालस्पासिकताभ्यसेलानिबाहिरलपगर्भोयात्मनो
पिमापिवरणापाघयोनिरूपात्मोपिसिद्धति ५८ निरावरणोनिर्विशेषस्यप्रयोजनेदर्शयति स्व
निरावरणेति अस्यस्वरूपस्यवचादिनतिद्धति ५९ निरावरणज्ञानानाकल्पनात्मदर्शक्ता
नम्भरोरपर्यन्तनिवर्तनइत्याहपोति ६० निरवयवेनिरावरणानानात्मनितद्विरुद्धवरशापादि

स्वसकल्पपुरेनेलयपासिद्धतिसेकतान् कल्पनात्मर्गसकलेवशरीहनयात्मन ५८
अनिरावरणात्मप्रेर्यत पानानभेदधीः नत सकल्पनाहेमाश्रयस्मनिसिद्धति ५९
पापपाकलनाद्युच्छात्रवत्सापापीस्थिता नपरावर्तितापावयात्मान्कल्पनयान्यथा ६
ब्रह्मलपवयवोन्मेषारैकेकमेनपार्थिवे यथासावयवेनत्वेविधिप्रावयवक्रम १० श्रीसवड
वाव्य पनिरावरणात्मनात्केवलेपर्भवासिता शापादीलमयत्वेमियपात्रस्नेलयावद ११ व
सिदृशवाव सकल्पयतियत्रामसमोदोऽव्रह्मत्रस्मि नत्रदेवाबभवतियस्मात्रशास्त्रिनेनरात्॥

कल्पनाकथेनिहन्तितयाह त्रसनीति ११ नसेमनिरावरणज्ञानात्मकेवलेपत्मपसानोवरशा
पादिमोक्षस्यादित्याशयेनराम ह्यादिमुनिरावरणेति १२ नदेयवरशापादेरपिसत्यतास्विद
निसर्गोदोषात सकल्पादेवनतन्मोचनेतत्रवक्रभूमिकावसिष्ठोरवयति संकल्पेपत्या
दिना रततरत तत्पात्तिवंधकेनास्ति १३ ॥

पात्त्वस्सम्यसंकल्पतामत्यताब्रह्मात्मवेदित्वादेवसिद्धेत्याशयेनाह ब्रह्मेति सप्रजापतिर्ब्रह्मा
ययस्मात्कारणाद्ब्रह्मवेत्ताब्रह्मात्मातेतोरयंब्रह्मैवतद्योयोदेवानांप्रत्यबुध्यत सएवतदभवदित्या
दिश्रुतेरितिभावः १४ १५ कीदृशोतत्संकल्पनेनतदाह निराधारमिति १६ तेनप्रजापतिना चत्वारो
वेदास्तत्रयच्चनिपंच अथर्वाङ्गिरसोपगा पशुपतिमतवैष्णवमिति वापंचज्ञानोपदेशनाः सृष्टाश्च
१७ अयनेनप्रजापतिनाइतिकल्पितसंकल्पितेनकिमिति वेदविस्तरपारगिनः चादेवश्चकार्यस्सहज

ब्रह्मवेत्रियाणां तेनसब्रह्मापिप्रजापतिः सर्वतोब्रह्मलोकेत्रिंशद्गुणमिवदावाग्निः संक
ल्पयतियद्यामयप्रथमोप्रजापतिः तन्नदेवाश्चभवन्तितस्यैवसंकल्पनेजगत् १७ निराधारे
निरालम्बेव्योमात्मव्योम्नि भासते इदं हि विश्वकेशोपि इन्द्रस्मृताबलीवच्च १८ संकल्पमात्रः
प्रजास्तेनपर्मोदानेनयोगिणः वेदाः शास्त्राणि भूतानि पंचज्ञानोपदेशिनाः १९ तपस्विनो
यत्रदेवश्चपद्मपूर्वस्वैवविते यद्वद्देवविदस्तस्यादितिनेनायकल्पितं २१ इदंविद्यमाक
ईरतेवाबुद्धेश्च्याधिरुस्सता इदंवाभ कदिनेभूमिरितिनेनाथकल्पितम् २२ विज्ञानरोहणि
वासोयप्रस्त्वात्माविवेनति तत्रयानभवेत्याश्चतत्वमहत्सरवामविन्ते १

हृष्याद्यायप्रद्बुधस्तत्रदवसंपस्वादिति १८ एवंसर्ववस्तुस्वभावभेदाश्रयितेनैवकल्पिताइत्याह
इदमिति इदंब्रह्मविज्ञजःआत्मस्वभावेवविज्ञ्स्वभावेवाबुद्धेश्चस्वभावः अमिरुक्तनास्वभावत्या
दि १९ एवमियंसर्वकल्पनाप्रजापतिवेघस्वाविज्ञानैरेवकल्पनेत्याह विज्ञानरिति यत्रभवतिसम्यसे

कल्पसिद्धिप्रभः ६

श्री॰
वा॰ लि॰
उ॰ दी॰
६४२

११ तत्रशताम्मनोहर्षमेनस्फुरयति शिलेति ब्रह्मणः प्रजापतेरधिकारप्रारब्धभोगायेप्सिते १२
वरसंकल्पनेवरशापादिस्वसंकल्पेनतन्नहि रुद्देनतेनैः क्रमोनान्यथाक्रियतेतत्राह चित्स्वभावेनेति
१३ अष्टप्रामास्वतेत्रकृत्यनाभ्यासवाप्यादपिनतहि रुद्रकल्पन स्वातेत्र्यमित्याशंक्याह अ
भ्यस्तमिति पूर्वत्वलावर्ष्टाद्धमितिरप्यन्तरतापतेस्कारवतास्वमेपि पूर्वत्वलावंधपारतंत्र्यस्यैवा

ययथावेत्सिविवेशोमतत्रयातद्वत्प्रस्वे स्वमेत्वमहमादौ वसताम्माप्यसत्तात्मके १९
शिलान्तेयथासर्वसंकल्पनगरेतथा जगत्संकल्पनगरेसत्वेब्रह्मणःस्थिते २० चि
त्स्वभावेनशुद्धेनयद्युद्देयथाप्याद्दशो तदशुद्धोन्यथाकर्तुंनशक्य कोपकोयथा २१ आ
२ भ्यस्तत्वदहत्वसंविपस्थलेमरहल्पके स्वभनाप्रनस्वरूपेचवर्तमानेगविलेचसत २२ ९
२ एकैरहावरपर्पचावितन्नभ सर्वथैयतः तस्मायथैषयवरूद्देनत्रतसत्तदा २३
सराचिद्योमचिद्योम्निकवदेकमिदंततिं इष्टदृश्यात्मकेरूपेदृश्यपराभातितेनरत २४

नुभवादित्यभावः २५ एवंकाल्पिनतत्रिपुरीवेषेत्तकवचेनेपिचितद्वासीनसादिस्वभावनापिसदै
वकत्वमस्त्येवेत्याह सदेति दृष्टृदृश्यग्रहणंत्रिपुटपलक्षणं २६ साक्षिविज्ञप्तिपुरीत्यामिवलादे
वतत्सनासेपादकत्वमित्याह एकमिति एकविज्ञानेपत्तीविन्वादेके २७

धार्न्तेसास्पीनसञ्चस्फुर्तिकल्पब्रह्मगतमेवेद जगदिति सद्दृष्टान्तमाह्वाप्तिभि ब्रह्मत्वेनग
राकारहृदगहेतमीयाशक्तिमञ्चय यथानयेत्यर्थे ब्रह्मस्वविराम १७ प्रवैतन्त्रसंगच्युत
जगदित्यसहस्ररुकेरदानीकथमजस्योगमिन्नत्वाने नशाह ब्रह्मैवेति १८ पर्वतेपर्वताग्रहृया
दीमामथ पतनस्थाने १९ एकयैवधारया प्राकल्पान्नियत्यकणसहस्रकोटिभेदविभक्ता ॥न

वाह्यगगस्यदनवनलागद्रवभावतत् यथाब्रह्मणिब्रह्मत्वेनब्रह्मस्यागतजगत् १७
ब्रह्मैवाहंविराडात्माविराडात्मवपुर्जगत् भेदोनब्रह्मजगतो प्रत्युत्वावरयोरिव १८
यथाप्रपातेपयसोविविधाकणपंक्तय विविधेदेशकालागानिपतन्त्यनतिव १९
नियत्यैवेकयाकल्पमनोबुद्ध्यादिवर्तिता आत्मन्येवात्मनोभातितथायाब्रह्मसंविद २०
नाभिःस्वयंस्वदेहेषुबुद्ध्यादिपरिकल्पना कृत्वारवीकृतासर्गश्रीरद्रिंदिवनापथा २१

देकमामापद्यआत्मन स्वस्पकप्रवाहात्मन्येवभातितथाया संविदा ब्रह्मसेविरोनगदे
हाद्यविवोप्पारत्यर्थ २० एतावौल्लविशेषोयत्कणपक्तयोमनोबुद्ध्यादिवर्तिता नाभि
ब्रह्मसंविद्भिस्तुस्वदेहेषुस्वयंमनोबुध्यादिकल्पना कृत्वासर्गश्रीर्भोग्यत्वेनोररीकृ ते
ति २१

श्री
या वि
उ टी
८५५

मनोवृष्यादिकल्पनात्यागेन प्रज्ञानमात्रेणसत्यंवस्तुमीमांस्यापयेनाह तदेवमिति मनोवृष्यादिवि
हिमाहामलदलेनस्वभावेन ममशंखपरहितस्फटिकवदिदंमनोवृष्यादिरहितात्ज्ञायते उपलब्धि
नङसत्ताखंडादयस्यानादृशीपरमात्मनोपिमनोवृष्यादिराहित्येवानिर्विशेषसत्तावोपलब्धेः ८३
एवंचसदृशमलयोर्हावयव्यत्तानिदर्शनानविशेषावेत्याह यथेति ८४ ननुसर्वैस्फटिकप्रकाश
स्तर्हिनमोवृषयलपावितरहाम कथेत्याह सघनेति ८५ किमेवतत्त्वमनेदभेदकल्पनेपिसमपदृ

नदेवंतन्नादित्यसिद्धमोर्यपेनममेदं प्रकाशलक्षणहेतुमनानकर्मकेवल ८६ प्रकाशमिति श
रीरेस्मिन्नादग्नुष्यानुभूयते उपलब्धेमहस्तमानादृशीपरमात्मन ८७ यथैकस्यासनिदर्शै
सघनस्वमकोस्यिते नथैवेतसर्वसेहारभासोप्रस्यसंस्थिते ८८ सघनस्वमयोर्भोत प्र
काशातमसोपथा पकस्मैवानिशाधोसमासगौतृपापरे ८९ यथानुरोत्रनुभवातिनिद्रायोद
दूर स्थिति परमात्मानुभवातितथेनमद्रसास्थिति ९० अंगुष्ठस्याघवानुस्पावानाधस्पर्शेन
सति योन्यविद्यस्यानुभवातदृशादोसप्रात्मन ९१ कोमोपलानतारीनापपारेदरानुभूतप

कोनरत्याह यथेति ९२ यथेतिवेतनेनापानुभवापसिद्धिंवारयति अंगुष्ठस्येति अन्यत्रविषयांतरेथा
सक्तचित्तस्यपुरुषस्यअंगुष्ठस्पर्शगल्पेतरस्पर्शावालपभ्रल्पाहि सर्वोनेमाल्मानेयोजातोष्णातमपो
नुभव प्रसिद्ध सतादृशएवदृश्यादेविमानेप्यविद्यमानप्रयोगाद्यमित्यर्थः ९२ एवंदृश्यापिचेतनभा
वानुभव प्रसिद्धमाह कोमेति देहेविगतेदेहभावेनसंपिशान्दे वर्त्ताहेदहभावोवायपासदृशस्य यथाम
त्ययेषाचितनमामसाकस्यपर्सगकालेनविजत्वलाभेनानुभूतय नवास्माकमिलिपापेत्यरानीसर्वेविम

नवानामकर्मणांमानो
मर्वनामाद्भवेव्व ८५

त्पदादीनामसहेतोर्भावस्वरूपलक्षणज्ञानस्यैकदेशाभावश्लोक
म ८८

स्वेदकालेवसन्तादिनभेदस्तुपेशुकल्पेषु यथा लोकमहोनात्रसंविदोभांति तथा असंख्या परमा त्मनिसर्गसंहारसंविदोभांति ८९ अथवा शिवेनैवुडकैकस्वभावेसमुद्रेस्वभावमेव आवर्तवीचि लयादिस्फुरणं तथास्यालोकमालोकरूलहिंघपङ्क्तमनन्तस्वभोगलहरीणभवस्तदेशाग रगाः स्तत्तः अनन्तस्त्रीवीर्योत्पादिविक्षेपविनिर्मितानि एतएवतेतेपरेपदेप्रपंसंहारादिसर्गप्र गः स्वभावनप्रवस्फुरतिनमप्राप्तान्तरत्वदर्शनेसतीमयंः ९ इतिश्रीवाल्मीकीयउत्तरशीलजरशान

कालेकल्पेषुभांत्येतापद्यार्होरात्रसंविदः तथासंख्यापरेभांतिसर्गसंहारसंविदः ८९
आलोकरूपमननुभवोपलभोक्त्राक्तात्मनिस्फुरतिवारिदिनेस्वभावात् आवर्तवीचिच लयादिपयात्तथापंशोनेपरस्फुरतिसंहृतिसर्गएषगः ९ इतिश्रीमहारामायणेवाल्मीकी माएसर्वत्वेत्विसंख्यास्वितिप्रतिपालनयोगोपदेशोनामषडशीतितरशततमःसर्गः ९८६
श्रीराम उवाच विचित्राणामसंख्यानांभवानांनियमेऽजः कथंस्वभावोभावानामेकरूपो स्थितोबलः १ सत्त्वसंस्थित्युदेहेषु सर्वे प्रवोपभाः कथं दीर्घत्वमपहृस्वमेदिवसानांनविकृते

तम सर्गः ९८६ सर्वेभावस्वभावेननियतस्थापवर्ण्यते अत्यतिनीचनामासिहेतुमात्रस्फुरन्ता नियतिःकार्यकारणभावादिनियमः अग्निनलावारीसारवत्तादिः स्वभावस्तुअवलः असंख्याभिवरि नःकथंकेनहेतुनानगनेस्थितः स्वयमनोरथोकारिमिथ्यापमारेदुस्स्थानादितिभावः केनकृते किंकृते २ ॥

श्री
वा॰सि॰
उ॰टी॰
६५५

आपसर्गेयथकाकतालीयन्यायेनभातंयथायथाभातंतथैववार्यक्रियादिनानियतंस्थितंचभातं
विक्षेकोनअभिचारेहेतरेवेवस्तुस्वभावेपिचोद्यमित्याशयेनाथप्रश्नोवसिष्ठइत्यस्मात्का कतालीयत्वादिनावरे विधानंतिप्रतकाकतालीयवयनियतंसर्गसर्गभानेतथयारूपंयथावकार्यकारणभावेनस्थितंतथैवाद्यापिनगहच्छन्तस्वर्थः १ नियतायाईश्वरशक्तेरन्यथाभावेयोगादानियतिरव्यभिचारितेत्याशयेनाहसर्वशक्तेरितिसविस्तारतयाततत्संकल्पसंविदः अस्तादौस्वम

वसिष्ठउवाच काकतालीयवद्भानेयत्परेनियतंस्वतः यथास्थितंयथारूपंस्थितंतत्तथा
इत्यसे २ सर्वशक्तेर्यथायथद्भातितत्तथैवसत् संविस्तारतयाथायाक्यभाननभात
तो ३ यथास्थितंयथाभातिचिनाइस्तावेरायथत् तत्स्वभानेनभामाभेनियत्यभिधने
वतत् ४ इदमित्यस्तिद्वेमेस्वयंप्रस्नातिभातियत् नतिपत्यभिधेमोक्तेसर्वसंहाररूपधृक्
ज्ञानत्वमन्तश्भाव्यंयत्त्वनःकथनेविति ततोनान्यदेवाहेदवन्तमिववारिणि ७

मनोरथसंविद्दश्यारक्षाभावास्थिरार्थः ४ मायोदरेस्थितस्यैवसर्गकालेभानेप्रलयकालेसोत्पाथ्या
तरेवाभानाभभवतीति प्रनाविरेवसर्ववस्तूनामर्थक्रियाशक्तिरितितदेवनियतिनामकमितिवा
दोष्यमिमाहयथास्थितमिति ५ अस्यैवनियतसर्वार्थक्रियासमर्थस्तत्राकारमोघनेशक्तिवानियतिमिहासिद्धिरित्याह इदमिति ६ प्रवस्यात्रयस्यानानामस्वभावत्वमाहयथास्थितमिपत्यभिवा

[illegible] १

तस्यतत्तस्वभावत्तोहष्टोमेसमर्थयतिपयेति ८ एकप्रवाहानन्यसन्नयावीनंकुरन्यायेनसर्गप्र
लयप्रवाहानादिमयाविन्मात्रगगनात्मकएकब्रह्मात्मन्येवयतस्थिहितितमोपिनियतावैक्रि
यास्थिश्चिनित्यर्थः ८ अतएवाकिंचित्कत्वमानुसारेणैवसर्वेनियमयावस्याद्गतिस्याधिकल्पैया
मितिचित्कत्वेनैकत्वमसाधकोतराभावादित्याशयेनाहसर्गोपमेति ९ अतएवश्रोकात्मकं
यादेशाइत्यादिवस्तुभेदात्मनाचिन्त्यचनमेवसर्वेवस्तुस्वभावोनियतश्चेमिहहिनादित्यादिना ११ १०

यथाशून्यत्वमाकाशेकर्परेगोरवंयथा पृथ्वेोस्यमात्तपेजान्यतायथाहितथाविधि ८ स
र्गप्रलयनाम्नेकप्रवाहादन्यसम्भवा चिन्मात्रगगनात्मैकब्रह्मात्मन्येवसंस्थिता ९
सर्गोपमितिपदुर्द्दलंयत्कवनेवितं कल्पैयमितितदुर्द्दलेयत्कचनेचितः १० तत्का
लस्लिक्रियातत्त्वदेशाइत्योदयादितत् यत्स्वमरविचिन्मात्रकचनेस्वस्वभावतः ११ ऋप
लोकमनस्कारेदेशकालक्रियाक्रम चिन्वकचामितिद्योतिपत्रामानाक्तितिस्वयं १२ य
थाकस्मिन्नेकालेयात्किंचित्कल्पितंतथा तेनैवयैहितियामितिस्याकाशरूपके १३
भ्राकल्पात्किमिमेषपन्कवनेयेकरूपके स्वभाविकास्वभावंतत्प्राह मसत्तङ्ग्य १४

इत्येवंकाचिनमप्याकाशरूपकमेवनसत्यमित्यर्थः १३ इदानींकथंस्वभावोभावानामपिप्रभंस
माधत्तेस्माकस्याम्नितिक्तत्यालंग्रलनिमेषमभिक्षाप्यभावानामिमेकरूपंकचनंतमेवप्र
निवस्तुनियतस्वभावंप्राह स्वभावतत्त्वविद् १४

श्री॰
वा॰नि॰
उ॰टी॰
६५९

एकस्यैव वन्ध्यादिवस्तुनो देशकालभेदेनानेकधाभूतस्यापि स्वरूपवत्सतो यदेकमनुगतमीव यवकाश्यरूपं सदेव तद्वेदेष्वनुगतस्वभावः यथा संविदंशस्य जीवानुगतेविस्वरूपमेव स्वभाव स्तद्वदित्यर्थः ॥ संविन्मयुरे शृङ्गिभेदे यियास्विदाभाससंविदः कथंजीवताः स्वभावः यथेन म्हि यथेऽङ्वीसलिलेनेनो वाद्याद्यानाभिर्ह्यप्रभाससंविदः स्वदेहप्रायाण्येतेषां चूर्णिभेदानामध्येया सोयासानुञ्जीनोय यदाकारकलनायायाकृतासम्यगाकार स्वभावरम्यर्थः ॥ नानाकारभेदा

एकस्य संविन्मात्रस्य यथा यथा घनता तथा तथैवं संविदंशस्य स्वरूपं समनुत्कृतः ॥
संविन्मयसंविदोयाः कथं जीव यथेनया तामभिलषोस्वरहेनोयासांसाकलनाकृता ॥
विद्वीयसलिलेनेनाः संदः स्पन्दनमेव च यस्य कुम्भाकरसैषां तामिस्वमरवो वरे ॥
तत्रस प्रतिवस्यास्य कठिनस्याकरो महान् भवीदं मनुताधारो राजन्नमेव राजते ॥
प्रथमाद्धिः प्रधानानां नेनत्साभेवभास्करः स्पदस्य पवनोव्योम स्पन्दतायां नगद्गते ॥

नैवोदाहृत्येषामभिधानविद्याकाशपवपारमार्थिकः स्वभावस्तनिर्दिश्यतानिविदितित्यनुवर्तीति प्रत्येकं स्वकार्यो सम्यगाकारः स्वाभिः उर्वीपार्थिवानां सर्ववस्तूनामनुगतः स्वभावपवसलिलादयोपि तेषां च विदं वरमायाश्रवले ब्रह्मैवाकरस्त्यर्थः ॥ उक्तमेव प्रपञ्चयति तत्रेत्यादिना राजन्नेव जीवम यदः ॥ प्रधानानां योगादीनां च तनगद्गते सर्वेस्वस्वविशेषैरनुगतं यत्ते सकैकशेषे पकवद्भावः ॥

तेषामेवरामित्यंशविशदयति पवतितानिवेवमहाभूतानिग्राह्य संविपयवनथीदिनारानि
ब्रह्मैवमदनगनः सत्स्वभावस्मयेः पतेवसत्तसंख्येभुदेवेषु सूर्यमेवोग्रभाः कथमितिप्रश्नो
पिसमाहितरूपायपेनाह अथ्राति स्वभावप्रभोतरेणैवसमाहितमात्मपक्षप्रभोश्रिरेखेवस
माहितमात्मपक्षप्रभोभवतीत्यर्थः २° तुपासर्वावभासकत्वात्सर्वत्ता सैवसर्वज्ञायितीभिस्व
प्रकाशात्मत्वात्स्वमहिम्नेव सर्वज्ञपरमः स्वभावपरमाकारः परमानियतानिमिवसर्वेरेवाभि
हेरवगम्यते २१ सपवनमेवाख्यः ब्रह्मवाल स्यान्मभूतसंविन्मुरणेव्योमात्मके होमभावर
पत्तानामिति भूतानांमाकारत्वेनसंस्थिरः पेवनाम्भवितात्रास्य प्रश्न किंभास्कर्वेर्भामि २°
सुधांसंख्याश्रितिस्मात्सवेगा सर्वज्ञपिली सर्वेभस्वमहिम्नेवासर्वेणवाऽभ्यते २१ब्रह्मा
त्माचस्वबालायंस्वसंविन्मुरणमितिमो व्योमात्महोमभूतामेवीस्पारयत्यवशाकृतिः २२
सायदेनमथैतत्सुविस्मत्यनसंविदा तदानरोगस्याकारेदेनाग्रानोत्पादिवेवयत्तं २३
एवंयस्मात्तयाविधौ भूतान्मीस्वयंप्रशान्तत्वाद्दुसोवराकृतिर्वेसन् स्वास्मिन्प्रकारंकरोतिस्मा
रयति नामथात्तः स्फुरतेवेविरतेवोविस्फुरोणविद्यात्ते २२ यदासामायाभवत्मसर्वतसंवि
न सुतस्यवत्तमेखस्यसंविदा सहन्ममुलेपतमप्युवेवधपत्वं प्रातिस्वात्मरूपसेदृशीनदानदेगस्य
वत्तमेखसंविदेगस्याकारे ववलेश्रमणस्ववशपतोत्पादियत्तस्तत् प्रश्नं प्रसादयसहारादमाना
पुरुषमवहुयप्रतहमर्थं तयाववृत्ति सपनतनक्षेवदेहानेवोदेनानामलमेताप्कलपवमध्ये

यो॰
वा॰ नि॰
उ॰ री
८५०

दीर्घत्वमपहृस्वत्वे दिवसानां कृतमिति प्रश्नस्तन्योन्मिषुके सूर्यस्य दक्षिणोत्तरमार्गगतिभेदा
प्रसिद्धो वर्षोत्तरा इति समयन् ज्योतिश्चक्रे स्पंदति संकल्पेति तन्नाकीर्तेन संकल्प एवैके वा
सा साथ वृत्तिरपेक्ष्य न पेवाविरचितं महाकल्पनं तात्त्विकदाशा संकल्पमात्रनिर्मितं पहरन्यादि
धिस्य भूतशिशुमारचक्रके ज्योतिः शास्त्रादौ प्रसिद्धमेव दक्षिणोत्तरायणमार्गावर्तवर्तिनास्त्वे

संकल्पपुरे प्रशाकृतालवदित्यचक्रके श्रावर्तवर्तिताभाति विद्योमे देवदृष्टवत् ॥ अ
नवमभा॰ स्वरा॰ केचित्के चिरस्थल्पभास्वराः केचित्स्वभास्वराभाता पदार्थास्त्विशद्रुपि ॥ २४
एलः २५ पदार्थजाते नैतावच्चजातेन दृष्टपूर्वे हृस्मात्तमिदं भाति स्वमात्मा स्वम ॥ २६
दृष्टवत् २६ चिन्मात्रमात्मा सर्वेश॰ सर्वपदातिदृष्टवत् मय्यनीवविदेहे स्वेन चभा ॥ २७
तिनतपाति २७ स्वमदर्शनवद्भाति पश्चिद्योमपिरेवरे विद्यामत्वा रमेद्रूपेतत्स्वजग ॥ २८

त्तानि मिश्रेनेदं त्वत्तत्कूं दिवसानां हृस्वदीर्घत्वंमत्तत्रावर्तनं दृष्टवच्चिपत्तं भाती न्यूथे २५ सत्य
से मेषु देहेषु स्वपयत्वोत्प्रभाः कथमिति प्रश्नेऽपि अनेकदेवाङ्गनासान् ज्योतिश्चक्रे एनवशा
दिङ्कृपेण स्थितान्दर्शयति नवेति सुभास्वराः सहस्रस्य प्रागक्तानाममन्दज्ञानिच २५ एवंप
श्रान्तमाधाय प्रकृतमेवानुसन्दधाति पदार्थजातमिति २६ त्वमहं सर्वं एव चानिदृष्टवत्या विद्योभा
तीविदेहेन्मैव भुवनप्रतीव २७ तृपपारमार्थिकं स्वरूपं २८ ॥

तस्याश्मार्थिकसद्रूपमेवाध्यस्तेयावत्कालेष्वादे विद्यमानतानावभ्रमादात्म्येन स्फुरद्रूपा
स्तेतदेवस्वभावमियमादिश्यैर्भिगद्यते २५ तत्रसाक्षात्समागगनरूपस्येप्रथमतस्य
गस्येतः शाङ्कस्मान्नकल्पनास्येयाकृतलोकर्मेसेपृथ्वीसेष्वनादिभूतोक्रमशोदैरादादि
जगदीश्वरक्रियतयाभ्यासेनत्रयस्तिम्रमात्वेभेतादिष्टाने २६ तत्रस्याःमकाशादिदेवाद्युतेमो
बुद्दरासदृशभूतभौतिकालकेनगकमेणसंपद्यतेदर्शितपंकल्पनात्सृष्ट्यामोप्रहानोतेन

यद्यघास्कुरितेनतस्याप्रावसत्रप्रस्फुरदृशः तत्स्वभावेनिपत्रमावेशेःशद्वैमिदृश्यमिदद्यते २७
गगनोगस्यसन्नातःशाङ्कमन्नात्रकल्पनाकृतलवीजोकरवत्रिष्वपोशोतत्रस्थितौ २८
संपद्यतेनतत्स्वदेहमिमीयेरेचनेस्त्या कृतासामृगुखोधापमहेतिविरचितासूपा २९
नास्तमेमीस्नोदेतिमत्कसामवाकिंचन शिलान्तरवत्क्रुातमिदंनित्यस्तदप्यसत् ३०
यथावपविनोमानःसदेवावयवाणवः मास्त्यानिनवोधेतिजगत्यात्मवरेतथा ३१

वोधायनगाहिरवनप्रतिपादनेष्ठयाश्रुतिभिर्मामिभिश्रुकृतानिस्तदिहिरेवतोत्विकीर्तितम्मि
यादनायनयात्वेमूर्तिरेवेयंस्तद्विकयाविचित्रायस्याक् नाहेवास्तपीस्तदिहि दिमियरिहाने।
कस्यचित्किंचित्ययोमनेष्टंस्फुतेवास्तीतिभावः ३२ यतस्तत्त्वमिवेकंत्रस्वरूपेनास्तमेमिते।
देतिव नमरंदंमयंवक्रपंपरमत्रयासदपिस्वतःप्रसादिरूपधीः ३३ अथएकस्मात्कनेभ्रस्तानन्ते
गत अथयवमायेश्वयास्तमयरहितमेवपर्यंचस्यतीत्यवैद्यादिवैचित्र्यमस्यमतमित्याह अस्त

ब्रह्मसज्ञातिरिक्तजगन्मात्रापलक्षये जगच्छुद्धं ब्रह्मैव पर्यवस्यतीत्यस्त्वोदयादि वे त्रिविधमस्य गतमि
त्याह ग्रहसोमश्रीति अथ एवं जगतस्तत्त्वपर्यालोचने ब्रह्ममात्रतोपपत्ति परब्रह्मणः स्वप्नमात्रमि
कश्चपक्षिसरसो जगद्रूपापांगिं बन्धनसपक्रमनेतस्येत्यादिना १५ स्वरुहीतात्मकस्तानेवानुपवर
पश्यममन्यथाभावादहरहामर्षोनसत्त्वके १६ ततद्दृहितत्वरूपकेभाविभपक्षपर्यालोचनाभसोहो
भने १७ तस्यपर्यालोचिनाशेस्य सम्पद्धेजनोन्मत्तीसतीचेनयदीतिविदितिवृन्यद्यवसरल

अस्यैवाद्विजगतो मकोमकोमनीवविद्यते तत्कपोकिलसंपुद्गमलमाषात्वदेविता १५
तस्मानेनप्रकाशात्मरूपस्यातनचित्सतोः सत्राप्यवान्तकव्यंपरत्तसंसभावतत् १६ त
दात्मनामूर्यविक्षि ब्रिभ्रुत्पनामिवगच्छति अग्रहीतात्मकेसेविइहामर्षेनसत्त्वके १७ भा
विनामार्यकलमेः किविरहितरूपके प्राकाशात्सपृद्वंचसर्वासिन्नाविवापने १८
तत्र सापरमासमासतीतत्त्वेनतोन्मत्ती विज्ञामव्यापाभवानि किंचिलभ्यतयातया १९
घनसेवेदनात्मस्वाद्दशाविनीवादिनामका साभवत्यात्मकलनायद्ववंतीपरंपद २०
गर्भीकृत्यात्मितान्तस्या चिदाकाशमधियानतो संपतमिव्वाति पुद्गस्यपरस्यानन्यरूपिणी ५

भाविशामव्येत्यनाभवति १८ तद्दूरं यथाभवन्ति तदाह घनेति यद्भवंती साधिकारजन्मलाभेश्चमः
परेपदेभवति १९ ननुसासदेवपरेपदेवचनेनतस्याःश्राधिकामेदेहस्तानलाभेनकोतिशयः
त्तत्राह गर्भीकृत्येति यतःसाजीवन्मैविदाकाशाज्ञादिकोत्पत्तियोगर्भीकृत्यस्थितामतःघन
त्वाश्रमत्वायमानपरपरस्वभावात्मलाभैस्वप्रतिपद्दस्यपरत्तानस्वरूपिसीलभ्रातेवैकेव

तदा घ्राह्नातद्रूपो ग्राम्नतारम्याध्यासमस्तदेकभावमावस्थारेस्तदेहं दियादिना संसरणे
न्वजीसतो विनाभावः स्वरूपवियोगस्तत्कृतस्तामिमाः तमन्वामोतमनेनाम स्तत्रिमित्रकर्मा
णिताः प्रिया. प्रवृत्तिहाते ताःभिमाः इतिपठितः प्रसिद्धः स्वभिमानान्वभिमाः संधिराघेः ५८
सास्वसमाप्य केवचस्त्वेन रूप्यरूपेवशाद्याहिगुणाभिर्णमीसविकल्पविद्रावनाभ्रात्याग्रभिसंधे

स्वैकभावनामात्रसारसंसरणोन्मुखी तदाविनाभावकृता प्रवृत्तिहंमिनामिमाः ५८
शून्यरूपास्वतत्रैकाशाद्यादिगुणगामिनी विद्रावनाभिसंपन्नाभविष्यदभिधार्यता ५८
प्रहंक्षदेशितदत्तसहैवकालसन्नया भविष्यदभिधार्यतेनेवीजेनत्वेमगास्थितेः ५८
चितिशक्तेः परायास्त्वस्वसंवेदनमात्रकं तगमालमसरूपेचेतनास्तदिवास्थिमे ५४
एवेमायात्मिकासाविद्दीमंसंकल्पशालिनः सेदंताभावपर्यंता सैवेहभवतिस्फुरण
त्. ५५ जीवाभिधानासेषाग्रभावभावस्तवभ्रमे भ्रमत्यात्मपरेवीविद्रूपेवारीववासिमि ५८

संपन्नाभविष्यतीनो आकाशादिपंचभूताभिधानो ग्रथंनामग्रंशिनिमित्रभूतास्तत्सभूतात्मि
केतियावत् ५८ तथा अहंकारप्रधानलिंगदेहकल्पनामाह अहं तेति लिंगदेहद्वारकर्मा
णक्रियाप्रयुक्त कालसत्तयातेअहंताकालसत्ते ५८ तज्जीवाविद्रभिधाक्ता तत्र जगद्वोति
रित्याह चितिशक्तेरिति ५४ ५५ आत्मपरेमायाप्राबल्यग्रस्तासी ५८

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ सं॰
८४५

तस्याः समष्टिहिरण्यगर्भरूपेणास्थूलपञ्चभूतकल्पनामाह द्विदिति सूक्ष्मव्योमतन्मात्रभावनो द्वनीभावमुपेत्य तन्मात्रे स्थूलाकाश ४७ ४८ तस्मादिति सभूरितिव्याहरत् भूवमसृजतपतामि वेभूतापतिर्देवानसृजत स्वरश्रमिति मन्त्रध्याना इंद्रस्तादि पितृस्तिन्वारे ऋते रितिभावः ४९ एवंमवस्थायां दशविधविसंकल्पवतीत्रस्त्राविदेवजीवशब्देन कथ्यतेनान्येषामर्थ॰ ५० ५१

चिदेवं भावनवती व्योमतन्मात्रभावनां स्वतो घनीभूय शमे स्वतन्मात्रं प्रचेतति ४७
भाविनामार्थरूपनद्धीनेशब्दौघरूपाविनः पदवाक्यप्रमाणाख्यं वेदो दिशि विकारिव ४८
तस्माद्देव्यत्पाविलाजगच्छीशब्दतत्त्वतः शब्दौघनिर्मितार्थौघपरिणामविसारिणी ४९
चिदेवं व्यवसायासामीवशाद्देनकथ्यते भाविशब्दार्थजालेन बीजभूतौघरूपाविनं ५०
व्रज देश्याविधेभूतनामावालिनौ वरं भगवद्धरकल्पे चेतस्मात्प्रसरिष्यति ५१ ॥
सेषामाभिधा वाराजी वत्वाबेमनेनविम काकतालीयवत्स्पन्दाविन्मात्रं चेतनिस्वयं ५२
पवनस्कंधरूपस्थवीतत्वकर्मशोषाविनः सर्वभूतक्रियास्पदं तस्मात्तत्प्रसरिष्यति ५३

तस्याः स्वरूपभूतभौतिकभोगस्यसमष्टित्वगादीन्द्रियकल्पनाप्रकारमाह सप्तमाणेत्यादिना॰ तसैषामायामाभिधाशब्दौघव्यवहारं आचारशरीरादिना व्यवहारस्य यथावृत्तापाविभासनी॰ तदर्थं वक्ष्यमाणो चेतति कल्पयति ५२ ५३

५४ प्रकाशानुभवस्यैवरूपतन्मात्रत्वमङ्केनुपपादयामि प्रकाशेनैतननिमि एवंस्वशोपापिवो
ध्यमित्याह स्पर्शेत्यादिना ५५ यथावेद्देनैवस्वात्मकेकोशे प्रवकाशप्राप्यमिहमितान्ये
नतु यासंवेदनमपिस्वात्मकेनैव पाठेन शब्दग्राहकेनान्यरसीत्यर्थः ५६ सर्वो से समुत्थाविवर
दानीकाशावपितत्रत्वेविदेवस्वभावतत्रेदर्पकारमध्यस्यनगहेयेलभासतेनान्यादितिवोध्यमि
ह किंसेति तदायथातथात्रयापि प्रवस्यं वेदेस वैवोदिमिरभ्युपगंतव्ये स्वन्यथासंविदोविषय
तत्रयद्विहिसास्यप्रकाशानुभवोभवेत रूपतन्मात्रकंतद्भविष्यदृभिधार्यके ५७ प्रका
शावेतनेनतेनोततनेनोन्यकृतंभवेत स्पर्शसंवेदनेस्पर्शोनेनरस्पर्शसंभवः ५८ शब्दसं
वेदनेशब्दः स्वतप्रवानुभूयते स्वेस्वेनैवस्वयेकोशेनान्यशब्दकदाचिह ५९ किंसतु
स्यामवस्यायोकोपरः शब्दरूढेवत यथातथातदापापिद्देनेसस्यात्पसंभवात् ६० एवं
हिरसतन्मात्रागेधतन्मात्रमेवच प्रसम्पेवसदिवस्वसोभमिवचेष्यते ६१ तेनतःस्फे
हितेभाभिवीनमात्नोकस्याविनः तस्माद्रूपविभेदेनसंसारःप्रसरिष्यति ६२ भविष्य

अवस्था सिद्धेः संविताद्यात्मपमेवहिविषयाणीविलयश्च तन्वमात्राविकोदिसहस्रेरपुपपाद्यितव
का नवशब्दादीनामसंवेद्रूपेतंविवेकलतणेनदात्मेवरतेरन्याशयेनाह ६३तेनसस्येति ६४ शब्दे
र्शितोन्यायेरसादिष्वपिद्रोध्यइत्याह एवंहीति ६५ प्रासंगिकंसमाप्य प्रकृतमेवाह तेनइति स्व
हिलीनेरभिधेतोग्राहिभ्योवत्सरसप्रमादिनदृत्यादिश्रुतः प्रसत विकारशून्यात्स्वतः स्वा
कारोरवस्वदनेमाथ्येसंवित तस्पसेवस्यपवीकृतस्यात्रपानादे ९०

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ ९५

ग्रथे समगोऽगणः कार्यकारसमवायात्मा जीवः ११ १२ १३ चक्रादिगोलकस्थानकल्पनात् माह् एवमित्यादिना १४ १५ ११ द्विविधपरिक्षेखवाधियांशदेभावयश्चुक्तामस्य दिक्कालभेदकल्पनामाह दिगिति दिक्कालकलनोकरोतीतिशेषः किंच सर्वेणगनेवल्लः श्रोत्रादिनारसगंधादि सर्वेनवेत्रिय्यवेक्षोद्भिन्नः सर्वशरीरेणसर्वैभोग्यंनवोमिश्रसर्वात्मनादोषादित्यर्थः १७ इति

[illegible]

भविष्यद्रूपसेकल्पनामासोसकलोगणः संकल्पात्मा यत्तन्मात्रेगेधाय मनुचेमति १८
भाविभोगालकलेनवीजमाकृतिशाखिनः सर्वाधारात्मनस्तस्मात्संसारः प्रसरिष्यति १९
स्वजातयवसंजातनन्मात्राणांगन रस्विति अनाकारोपिसाकारः संपन्नः कल्पनावशात् ११
एवतन्मात्रकगणः काकतालीयवत्स्वयं रूपेयेनप्रदेशेनवेत्तितेनत्वगिंद्रियं १४
सीतिनदच्यते शब्दंयेनप्रदेशेनवेत्तिश्रोत्रंनदच्यते स्पर्शोयेनप्रदेशेनवेत्तितत्त्वगिंद्रियं १५ रसंयेनप्रदेशेनवेत्तिनद्रसनेन्द्रियं गंधंयेनप्रदेशेनवेत्तिनासेंद्रियेतनत
दिक्कालभेदानजीवोयमियमाकृतिगतः सर्वेणागेननभसर्वेवेत्तिसर्वात्मनावशात् १७
इतिकलनमनेनमात्मनोजगतमनुमेयमनेनदात्मभूतं जननरहयमपेतिनात्सुमेति १८

ग्रनयारीत्या ग्रनुक्रमप्यनेनेतेसंसारिकेकलनेप्रतिजीवमात्मनोजगतं ग्रनुमेयं ग्रानंत्यादेवग्राति कदूपेणावकमशेषः तथ्वमनेतेकलनमात्मनो नन्वदात्मभूतमेव ग्रतस्तत्परमार्थतोजनरहयमपेतिनाप्यसंनाशमेति किंस्वपलोदरवत् मध्विदानैकघनेनिस्सापारमेवस्थितमित्यर्थः १८

इति श्रीरामायणे निर्वाणप्रकरणे जीवत्वसंसृतिप्रतिपादनं नाम सप्तपञ्चाशदुत्तरशततमः सर्गः श्रीवाल्मीकिकृतस्येयं व्याख्यातिरूपकारकः [illegible] विभागस्यैव निरूप्यते चेतनसंवेदनात्मजात्मा भाविनी चादिनामिके स्यादिने जीवोत्पत्तिरूपा पादिता साधन एकायाभिन्नवोत्पत्र जीवसंसारहेतुकामवासनाद्यभावेन संसारादिदेवं स्पष्टोदिवानि प्राक्तनाया प्रत्यासत्त्या भा यो गात्मोद्भासिदेहे त्याकारस्य माश्रदिति मात्यर्थं भगवान्स्वयमेवाह आदिमन्त्वमिति कल नस्य चिदाभासात्मक जीवस्य तत्कलनं परस्माद्भवनः आदिनीयमभिन्नं इति नवहोधायनत्वात्

इति श्रीवाल्मीकिमहारामायणे निर्वाणप्रकरणे जीवत्वसंसृतिप्रतिपादनं नाम सप्तपञ्चाश दुत्तरशततमः सर्गः १५७ वसिष्ठ उवाच आदिमत्त्वमिदं प्रोक्तमेतस्य कलनस्य यत् परस्मा दाद्दितीयानन्तबोधाम्बुधार्णवे १ एवंविधं तत्कलनं मानं नो गमकृत्रिमं चेतोन्मुख विदाभासे जीवशब्देन कथ्यते २ कलनस्यास्य नामानि बहूनि रघुनन्दन कृतानि वि विज्ञानि चेत्योन्मुखचिदात्मनः ३

पूर्वग्रन्थेनेत्यर्थः १ त्वं इत्यपि आदिनीयत्वमत्याह कथं परीत्यापरस्मात् आदिनीयमिति बोधनाय तदाह एवंविधमिति तत्कलनमात्मनः स्वरूपतः एवंविधमोपाधिकमेवंगम्यवयवं मतएवाकृत्रिमं चेतोन्मुखेति प्राग्व्याख्यानुवादः तथाकोपाधिकपदपरत्वाभावेऽस्त्यन्यशब्दे जीवादिनामभेदस्वरूपस्यैव वक्त्राका णादिरूपनामभेदस्थाकारानामेवेति तदाशयः तत्र भावः २ तेषाधिके यतन्त्रनिमित्तभेदनिमित्तनाम

श्री॰ वा॰ उ॰ टी॰ ८५१

जीवनात्मत्वेनास्य कर्मेन्द्रियाणां धारणत्वेन जातानेन्द्रियाणां धारणात्तु जीवः सर्वाणि भूतानि
नानागतत्वेऽन्यत्वेन पादेन नाविद्यमिति संविकल्पेऽन्यत्वेन पादेऽविद्येति विनिगद्यते ४ कल्प
नात्मकल्पनात् मननसाहाय्येऽपाठितत्वात्तु मनस्त्वमभिधीयते ५ सुसीत्यभिमानो हेतुः पाम
रसाधारणत्वमुत्पन्नस्याहाकिञ्चनामदामालेपरिमग्नसिङ्गावनीसेतानेरतेधान्तुसुसंज्ञः स्वत

जीवनात्मत्वेनात्मजीवो जीवत्वेनैव कथ्यते वेत्योऽन्यत्वेन पाविद्योर्विदित्येव निगद्यते ४
रुद्रमित्यमितिमित्युच्चो धाहृदिस्थितोद्दयते कल्पनात्मनत्वान्मनस्त्वमभिधीयते ५
सुसीत्यप्रत्ययादेतरहंकार इति कथ्यते चेतनापद्यते चित्तमिति शास्त्रविदारिभिः ६
सोऽध्यसंकल्पनात्मत्वाद्बुद्धिरेकामिति स्मृता संस्तेश्चाहृतत्वेन शाब्यस्यात्प्रकृतिः स्मृता ७
वेधारविद्यमानत्वात्स्वयमेवात्मनेतुष्यै इत्यादिकलनस्यास्य नामानि कथितानि ते ८
पतत्कथनमायेनमनाकारमनामयं प्राणिवाहिकदेहेष्मासम्पराहृद्यतेऽपि ९

त्वचेतनाधोऽत्रंतं परमार्थवस्तु प्राणेवप्रविशुपरवान्ते स्वमिति शास्त्रविज्ञानिभिः कल्पितम्
र्थः १ सजीव सेकल्पादिभिः पर्यंतरातिप्रपेलासा महकमितिसूत्रमेरितिभावः प्राकृतत्वे
नसर्गादिकालेप्रलमात्वेननतं पाद्यम्पात् १ वेधात्वदर्शनाद्वेपाधिकरूपेणविद्यमान
त्वात् १ ५ ॥ ॥

शयोभोगमोहोत्तत्कार्यपिप्रवत्तर्निस्वरूपे १ ॥ कियत्कालसन्तिष्ठति तत्राह यावदात्मसंविद इति शूतसरीरस्यविभ्रमरूपाभः परोहस्यात्मेने ११ ११ अन्तर्बहिरपिनगोति प्रात्यधीः प्रमितिविवस्वि वपश्चेनयापिपूर्णन्यप्येवंत्यर्थः १७ कथाप्रभृत्ययंजगदितिधत्रेत्यत्राह महाकल्पस्योति प्राकृत

इत्येवंस्तम्भसंकल्पपुरवत्त्रिजगद्भ्रमः आत्मयैकार्यत्ववशः शून्यमप्रतिवालके १
इत्यादिवाह्मिकमोक्षोदेहोदेहभूतांवर विभ्रमस्थितदेहाख्येशून्यमाकाशतोपिव २
नास्तमेतिनवोदेतिजगत्यामोक्षसंविदः चतुर्दशविधस्यैकाभूतसर्गस्यविभ्रमः ३
भुवसेसारत्नानि भविष्यंतिभवंतिच भूतानिचफलानीवयथाकालव्यवस्थया ४
एवंचिन्मयोदेहोनगत्येतवहिस्त्वपि मतिविंबमिवादर्शः शून्यपवनभोगया ५
महाकल्पस्यपर्यंतेसर्वनाशेस्थिरेस्थिते महाशून्यपदेयोऽवतिष्ठत्यात्मनिनिरामये ६
स्वतन्त्रिशिवमोविज्ञाम्विज्ञावमिरमात्मनः आतिवाहिकदेहाभेक्रमेणानेनयेनतिः ७
सम्प्रतिवाहिकोदेहस्तदालोकप्रवर्तिनः कश्चिद्वैविलिकरूपिनःस्वतकश्चिदिरारोति
कश्चित्तनानन्माभिव्योः कश्चिद्विशापारप्राधिपः कश्चिरीशारतिस्थानः कश्चिद्रुद्रप्रमापतिः ८

प्रलयस्यपर्यंतेचरमहत्वे १५ प्राप्तिस्वाद्विराकालानामिमिज्ञात् अनेनमार्गक्रमेण १६ अनी वपर्वातिवाहिकोदेहस्तस्योनगदालोकनाम्नकृपलोकस्तेमप्रवर्तिनः कश्चिद्रगोत्रस्ताव नर्भेत्वोरमितिकपिनःपास्तेष १ समाजनयत्रतोसनकादीमोचसपशाणमपलत्वणं १८

श्री·
वा·नि·
उ·टी·
८५२

यत्रभोगेषु च स्वेंद्रियसंविरोभावः नयत्नत्र सर्वोस्थिताः १९ ततेविस्तीर्णानामन्तरेयतः सर्वेह
स एव तृग्वे २० सत एवाविभ्रेते अस्तान्निरोभूतेयनतस्तदेव सुवेदनेस्वरूपसाक्षात्कारहीनेसत्यपास
दसहाकारेणस्थिते ४ अयंप्रपंचः कामान्नसंवेधानअसमिनीविभुस्य स्वमकोलेवपरिक्षुहतो

काकतालीयवद्भाने येयं स्वेंद्रियसंविदः यत्र यत्र पातेयो स्थिता तत्र तत्र स्थिरः १९
एवमस्यंतविनतेसंपन्नेदृश्यविभ्रमे नाकिंचिदपि सेपद्मेस्त्वेव शून्येततयतः २० अनादि
मत्परेअत्रत्वनसंघशतह्याने तदेवेदमनायेते यथास्थितमवेदने २१ आतिवाहिकदे
वस्य तस्यानुभवतःस्वयं यानिश्चसनतःस्वमकोलेवपरिक्षुहतो २२ शून्योपिमाकृति
रपिहृदाकारेणभूयते स्वप्नसंकल्पयोस्तस्य देहस्यतत्रमोयथा २३ भवत्यपंक
रोरुद्देवलक्षित्त्वस्वमवत्स्ववत् आकाशात्मकयोर्योगःपाराधेरवभासते २४ आति
वाहिकदेहेसोस्तनोमुभवतिक्रमात् एनाकारोपिशून्योपिसमाभोस्तत्रपिस्थितः २५

याति २६ नयत्वस्यस्यैवनगरात्मनाभोगेहष्टोतंतरमाद्भूत्योवीति स एव स्वदेहस्यनग
नस्वासतोभानेयथाद्दर्शोनरस्पर्धः २२ नाटशस्याप्यर्थक्रियाद्यामप्येनतैवप्रसिद्धमित्या
हतनभवतीतिद्वयःकश्चिनः २४ २५

सप्ताभिवाहिकदेहद्वयेनोव । प्रास्थिगोणस्थलेशिकूटस्थवंशस्थलेोमज्ञा प्रतानविमान
स्वभेदान्तां सास्थिवेष्टनतोप्राधिभेदाहासिरास्नायोभेदस्तासासज्ञिवेषात्मनयास्थितस्थू
लशरीरंदेशकालक्रमासत्रशाखादिविशयभोगायोपशेततीत्वन्वय । २१ तस्मिन्सूक्ष्मदेहे
द्भवोजन्मतनुमेचेतनि २२ तथाजरामरणशूलरोषापापानि दशादिच्छेलेभक्रमणक्रमोप्र
मणाज्ञानादिपुरी सर्वभावनांप्राप्यमेप्या नवेरनंवचेतनि २९ एवमातिवाहिकदेहभ्रमः
ह्येतन्यास्थिगुणस्थलेकरायवयवावलिं त्रिकलोमशिरास्नायुसेतिवेशतपाधि
ते २१ तन्नकर्मेहितस्थानेपरिणामवच स्थिति देशकालक्रियाभोगभावाधीयोद्
वद्भुमे २२ जरामरणमायामदशादिमंडलक्रमे हानसेयज्ञानभावमादिमध्यांतवेद्
मे २८ क्षितिजलगगनदिवाकरनननाथवहास्तनगरशैलवरात्मा स्वाधाराधेयम
यंवस्तितिवपुष पुरातनः पुरुष २९ इतिश्रीमहारामायणेनिर्वाणप्रकरणेजीव
द्भपदर्शनंनामसप्ताधीशत्तरशततमः सर्गः १९८ श्रीवसिष्ठउवाच आतिवाहिक
देहोसौतस्याधस्थप्रजायते काकतालीयवत्स्थितोयथापित्यादिचेतनि १
पुरातन पुरुष स्वसंकल्पितादेववपुषिसमष्टिस्थूलत्वद्योतिनिमित्तात्स्वयमेवादिमास्थितिर
राताक्ताससत्वस्वरूपप्रदेशपञ्चाधार स्वपंतनदादेयरात्रिंशोत्तिमपंससारस्वमपदनीत्वर्थः २९
इतिश्रीवाशिष्ठेनिर्वाणीत्रप्तशाधीत्तरशततमसर्गः १९८ आतिवाहिकदेहात्मप्रजापतिमनोरथे प्र

श्रीरामायणयोगवाशिष्ठेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्धेतिरश्चीनांसाक्षिसुरेरचय १

पृथ्वीनिरूपणनिर्माणशोधकंपरंते श्रीमद्विरूपेनिर्माणशिला एक तारसिंदु इयामि

श्री
वा नि
उही
८५३

संवित्समयसंकल्प संवित्स्वभावतः देहि विश्वभावयसे निरेवेदे २ अन भाति मञ्जात् दृश्यादिवि
रीक्षसत्या दृश्यपतः भितदृक् दृश्यदर्शनद्दृशि ३ इतिमनयारीत्या ह्यातिवाहिक आलोकनमा
लोको ब्रामिर्दर्शनमात्रे चेत्स कथिनत्वे शिलादिभावे सत्यतापारलौकिकफलायधर्मक्रियास्वमर्थे

तत्रयथाऽस्मिन्निमायामिति विरसंवित्स्वभावत व्रतविश्वमिदं भासतमासन्तेऽज्ञ सत्यं २
इदंसत्यमसत्यं दृगसत्येरदर्शनतत्त्व सत्यमेवाथवासर्वं ब्रह्मैवात्मनः यातथा ३ श्रीराम
उवाच इत्यातिवाहिकालोका सत्सायमापते कथिनत्वेकथमागः कथंसमसत्य
त्वता ४ श्रीवसिष्ठ उवाच आतिवाहिकआलोक स्वतएवानुभूयते तदानवरतेन
सएवाभातिक्षवत् ५ यथास्वमस्य वृत्तेविरतभवनोत्थिते अतिसत्यमिवाभाति
स्वातिवाहिकतातथा ६ आतिवाहिकदेहस्यचिरस्वानुभवोदये आधिभौतिकता
हिदृढेतिमृगतृष्णिवत् ७ जगत्स्वमयमाभासेतगत्सोऽनुवास्थिते अतद्वेदमाभाति
सत्यमुत्सयकार्येपि ८ आतिवाहिकरूपाणामाधिभौतिकतास्वयं अमतीसत्यवदूरम
वीगदर्शिभिरर्थिता ९ अथेमोहमिरततन्मरमासीतिसाभीस्मि इतिमिथ्याभ्रमोभातिभा १०

[illegible]

ता ४ सदानैरंतर्येण तदाचिराभ्यासात्स्वप्नवत् घनीभूतःस्वभाति ५ यथाहरिश्चन्द्रादे स्वमस्व
चिरानुभवतोऽचिततद्दुस्तत्तथेत्यर्थे १ १ ८ अर्कोगरपीभिरविवेकिभि कृतार्थिता आ
सक्तास्वीकृता ५ १

एतत्पृथिवीशरीरादिरूपं पिंडाकारं ११ अस्मादृशमिति यथार्थवेदनं तत्कार्यं स्वयं देहो मत्तच्छादि
रहस्यपट स्पादिमे माधारतां निपश्यानि तत्र च भावनो भ्रास्यां च भाति १२ अनुभवत्यनुसरति १३
प्रथमं वैदिकलौकिकशास्त्राण्यकरोति सृजति तेषां च तत्रस्थापि मति आर्षसंकेतं करोति यह

आतिवाहिकदेहो सौ स्वप्नरूपस्वभावि न आधिभौतिकतां वेत्ति पिंडाकारे यपश्यति ११
विभ्रमस्वेत तेत्यस्मात्‌ अस्माद्दृमिति पश्यति अयं देहो यमाधारस्तिवभातिभावनो १२ अ
सत्येसत्य बुद्ध्येव वद्धो भवति भावनात्‌ वह्नेशाभावयत्येतनानात्मत्वनुपावति १३ शास्त्रा
न्करोति संकेतं संतत्सस्वप्नपदनानिव रोमिति मते तत्रो वेदांश्च रागान्व्यगापति १४ ते रेव
कल्पयत्याशुव्यवहारमिति स्वतः मनोमयो सौ कल्पयति यश्चेतानि तदेव वदि १५ योदृश्य
न्यथप्रवासो सनपश्यति तत्कथं अस्तस्यैव नगरं द्रामिरेवेधोदिमयागता १६ आत्रस्तरो
मृधाभाति विरस्वर्मे इन्द्रजालवत्‌ इत्यातिवाहिकस्येयमाधिभौतिकतो चिता १७ आधि
भौतिकतानास्ति काचित्किं चिरपिक्वचित्‌ आतिवाहिकते वेतामभ्यासायाति भावनो १८

करणप्रकारमाद्य रोमितज्ञोति १४ १५ यन्मयो यदासक्तः स्त्रीमयोनात्मशतिवत्‌ १६ आत्र
स्तरणा आमपाकात्‌ इत्यनयारीत्या अधिभौतिकताकादित्यादिस्वभावना इतितेवनाक्ष
चिता १७ एतामाधिभौतिकभावनो १८

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
८५४

मूलभूताद्ब्रह्मण एव सकाशादेवमुक्तरूपो मोहोपमायातः इति हेतोः एवं जगद्दर्शनरूपो भ्रमः महात्मनोऽनन्तविरामस्य यावत्संसारभ्रमस्तावत्पर्यन्तमस्तीत्यर्थः १९ विवेकरसस्वरूपब्रह्मण एव ब्रह्माण्डं इस्यैः दृश्यो कश्चिद्यथा किंचिद्दृश्यमविलसेत्सर्वदैवैर्यम्भ्रान्तिरेव अधुना ब्रह्मैव केवलं कथमन्यत्कारणं न ततो नास्ति न च कार्यं विना कारणेन अनामयेऽकृत्स्ने विदानेदाहय ब्रह्मणि कार्यकारणतादिसंभव

मूलादेवैवमायातो मिथ्यानुभवनात्मकः मोहो ब्रह्मण्यपूर्णेऽस्मिन्स्वस्थे च महात्मनो १९
एवमित्थं रघुश्रेष्ठ रामाप्रतिबोध कल्प्यते भ्रान्तिरेवेदमाविस्तं ब्रह्मैवाभानमेव वा २०
न प्राग्भूतात्मनि ह्यस्मिन्कारणं न कारणं न ततस्तत्कार्यं ततो विना न कार्यं नाका
रणतादिसंभवोऽस्त्यनामयेऽनाकृते किमपीरमात्मनि २१ इति श्रीवासिष्ठरामायणे नि॰ उ॰ एकोनशततमः सर्गः ९९ वसिष्ठ उवाच ज्ञानात्
स्वहेयतापमितेऽपरत्वमभिधीयते तस्यैव ते यत्नयोगानि मोहस्त्वमभिधीयते १

एवमात्मन्यज्ञस्याहेतोरिदं जगदाकारं किमपि भ्रान्तिमात्रं भातं तेन वस्तुतः सदिति विकल्परूपेण २१ इति श्री॰ वासि॰ तात्प॰ उत्तरार्धे एकोनशततमः १९९ अस्मिन्ननाग
तानेकाः सर्वास्तेऽन्यद्युक्तिभिः ज्ञानस्यैते पनायोगेति भ्रान्तिरेवोपपाद्यते भ्रान्तिरेवेदमाविस्तं
ब्रह्मैवाभानमेवा विवेचयितोऽद्य निष्कर्षमवशेनमेव यत्नतेन त्वमिह सुन्याद्ध ज्ञानस्येति १

अथरामः सर्वेषामुपहाराय प्राक्समाहिता अपिपीकाः प्रश्नोत्तरमालिकाक्रमेणोत्तरसमाधान
प्रख्यापनकामस्तदुपायेप्रथमंशुद्धान्ति ज्ञानस्येति इत्याह प्रश्नलाकेपकेनोपायेन २ प्रथम
रमादिसाधनसहितं तत्प्रश्नस्तस्मज्ज्ञानेन लक्षणेनप्रवोधेनमेरवुद्धिभ्रांतिनिवर्तते अपग
तेवभ्रांते स्वमेएवविधसेयुत्तारांतात्रपान्नविभूमिकापरिपाकक्रमेणप्रवर्तते ३ अनेक
विशेषवनोरन्नात्वेः कतिपयविशेषेत्रज्ञानेष्वपि विशेषोनरहाना पृच्छनः प्रश्नः पयालोचनम

श्रीरामउवाच ज्ञानस्यज्ञेयताप्राप्तिःकथंतत्रस्त्वाम्प्रवर्तते साङ्गष्ठवेपनाशुद्धिःकथंवा
त्रनिवर्तते २ श्रीवसिष्ठउवाच सम्यग्ज्ञानेनबोधेनमेरवुद्धिनिवर्तते निराकाराभिनाशो
नोमुक्तिरेवप्रवर्तते ३ श्रीरामउवाच बोधःकेवलतादपःसम्यग्ज्ञानंकिमुच्यते येनवं
धादयंजेनरद्वेषेलविमुच्यते ४ श्रीवसिष्ठः ज्ञानस्यज्ञेयतानास्तिकेवलंज्ञानमव्य
ये अवाच्यमितिबोधोतःसम्यग्ज्ञानमितिस्मृतं ५ श्रीरामः ज्ञानस्यज्ञेयताभि
न्नात्वंनःकेतिम्नेनेवद उत्पाद्योज्ञानशब्दस्तुभावेवाकरणेपवा किं १

न्यसम्यग्ज्ञानमन्यस्मात् किंविशेषेणवस्तुन्यापानज्ञानापेक्षयासम्यग्ज्ञानमन्याकिंस्यादेनास्य
वैधोनिवर्तनेनेतिशेकार्यः ४ अपिज्ञानाविन्मात्ररूपस्यज्ञेयताकालत्रयेपिनास्तीतिसर्वदृश्या
वाधवर्यंवसितएवतत्साक्षात्कारः आपोतनोज्ञानेननतघेत्युमराथः ५ विवेकस्तस्मा
नोनस्तद्धित्राज्ञेयताकानधापंज्ञानशब्दः किंभावेउत्पाद्योप्यमुत्पादमीयः अथकिंकरणेपमुत्पाद

नीयरत्निप्रकाशे ४

श्री॰
वा॰नि॰
उ॰टी॰
८५५

भावेपयत्तानशंक्योत्थाप्य तेयनगद्रूपताचत्तानस्येवमायिकोविकल्पोनेकस्यविद्यातक
इत्यथार्थः १ एवंचेत्तर्हि संविकल्पः शाशविषाणकल्प कथंप्रत्यक्षादिभिर्भ्रमभ्रमविष
द्विधागेव्यवहारस्तमोभासतेइतिप्रश्नार्थः ८ नासत्त्वेभानयुर्योक्रियासामर्थ्यंवाप्रयोजकं स्वप्न
भ्रांतिसत्वेनप्रसन्नद्रष्टव्यस्थापितदर्शनात् किंतवाघस्तत्प्रयोजक: सचात्रविचारवतोलोकि
कस्तत्वविरामपरोक्षेत्तिविनत्रराधि ९ लौकिकप्रत्यक्षादिमानसिद्धस्यकथमपलापइतिप्रश्ना

श्रीवसिष्ठउवाच केवलमात्रेभवेत्तानेभावस्यभनमात्रके नतानतेययोभेदः पवनस्पं
दयोरिव ७ श्रीरामउवाच एवंचेमत्कथमयंत्तानतेयादिविभ्रमः सिद्धः शाशविषा
णाभोभविष्यद्भवभयाशः ८ श्रीवसिष्ठउवाच वासार्थभ्रांतितोहेयोभ्रमएवहिरिहोदि
ता वासबुद्ध्यंतरस्यार्थोनसंभवतिकस्यचित् ९ रामउवाच यायेप्रत्यक्षरूपाश्चौ मने
त्वमहमादिकः भूतादिरत्रभूतात्मा सकथंनास्तिमेवद १० वसिष्ठः आदिसर्गविचारे
वविराटात्मादिकोनच नात्रोनकश्चिदेवाथीनेतयस्त्रोतोनसंभवः ॥

र्थः १० आदिसर्गेजगतोमायातिरिक्तस्याप्यार्द्रवस्त्वाद्भोतिमात्रत्वेश्रवणेवक्ष्यसेप्रति
पित्तयैववाध्यमितिव्यवहारमात्राविसंवादेनचरितार्थानिलोकिकप्रत्यक्षादीनितत्रगोच
रद्वाक्तिभिः ववाध्यतइत्यभिप्रायः तथाचश्रुतिः नतिरोधोनचोत्पत्तिर्नवद्धोनचसाध
कः नमुमुक्षुर्नवैमुक्त इत्येषापरमार्थतेति ॥

भूतभविष्यदर्थस्यैतत्त्ववस्तगोचरास्तामनेतानां सार्वजनीनोनोश्वत्वादीनामेकेनतत्त्वतानेनकश्चैवापरात्रिशंकार्थः १२ तादृशानामपि स्वाप्नतानानामेकेनतागरेणवापरशीनारिक्त्वरार्थः १३ कथाप्रश्नावापरात्रिप्रश्नार्थः १४ कारणभावप्रश्नेकेत्वमरार्थः १५ ब्रह्मैवकारणे

रामः भविष्यद्भूतभव्यस्यानमहद्दृष्टिरियंमने नित्यानुभूयमानापिनज्ञातेतिकिंच्याते १२ वसिष्ठः स्वमार्थंजगतस्तोऽयोद्धैद्युसंकल्पितार्थवत मिथ्याजगदहंत्वंचाभातिकेशोद्दुकैयथा १३ रामउवाच ब्रूयत्वमयमित्यादिजगनदरमप्यलं कथंनजातंभगवन्नगोदावनभूमिमत १४ वसिष्ठउवाच कारणजायतेकार्यंनान्यथैवनिश्चयः सर्वोपशमेजगतामत्यन्तोनास्तिकारणं १५ रामउवाच महाप्रलयसंपत्तौशिष्टंयद्रममव्ययं तत्कथंनामसर्गस्यनभवेत्कारणंमते १६ वसिष्ठउवाच यदस्तिकारणंकार्यंतत्तस्मात्संप्रवर्तते नत्वसमापतेराम नतद्यनायमेपदः १७ रामः जगत्तत्तेनरूपेणमहाप्रलयपागते स्थितं ब्रह्मतत्तस्मात्पुनरेवप्रवर्तते १८ वसिष्ठः महाप्रलयपर्यन्तेकेवसर्गास्तितानघ सत्त्वंभ्रमसहोऽद्देनवस्यासावकीदशी १९

किंवस्यादितिप्रश्नार्थः १९ ब्रह्मणस्त्रिदेकरसत्वेततत्त्वमगदीमशाजायोगादित्वजरार्थः २० तर्हिसत्याभिमतरोगोष्ठिवद्ब्रह्मणिसत्त्वरूपेणतदानगरस्त्वैतिप्रश्नार्थे २१ तत्सत्त्रापाःसाधकाभावा

करस्पष्टनिवाभिनत्वाद्वाश्रूयमाणमहत्वादितरार्थः १९

श्री° वा°नि° उ°त्त° ९५९

नहिं तस्मिंकरसतयैव न स्वप्रकाशानंदसंवित्तन्मायाकाशात्मिकातस्याः शून्यतापर्यवसाने नप्रसक्तः सदात्मना सर्वेषामागमनायोगादिति प्रश्नार्थः ईदृक्स्वरूपसत्त्वं नेति २० एवंविधचिदेक रसमेव तत्तो जगत्स्यात्तद्यावभेदकाभावे कोजगत्त्वह्रासतत्त्वराशयः २१ नहिं जगद्भेदेः किंकार णैरिति प्रश्नार्थः २२ यावत्त्वं कारणेनत्कार्यभावात्मकेन गद्यासानिमायया तत्सत्स्येव तत्त्वज्ञ पुरीवेषयत्नेरन्त्वसर्पः यद्यच्छेद्यते यच्छेतितं यत्स्वचेतनात्मितं उपमपि स्वात्मैवेत्यर्थः २३ नान्विदं

राम उवाच। ब्रह्मात्मिकाश्चित्स्वरूपत्वान्नाहं यो रत्नभूयते योमात्मिकात्तनभवेत्संसारमसदेति
दि २९ वसिष्ठः एवं चेतन्मनस्तावद्ब्रह्मात्मिरेव जगत्त्रयं विभ्रमस्वरूपस्य क्रमोमरणजन्म
नी ३१ राम तदेवमादितोन्नास्ति सर्गस्तच्चियमानता कुतः कथमिवभ्रान्तिरितिमेभगव
न्वद ३२ वसिष्ठः कार्यकारणताभावाद्भावाभावोलयवतो इदंचचेत्यतेयद्यत्तत्तत्त्वा वे
त्तनिवेतितं ३३ रामः चेतितंवेततिचं भेदः दृश्यात्मधीयः कथमेतिकर्पवाहुं दृह
न्ताऽपेक्रताक्लिल ३४ वसिष्ठः दृश्यानयातिदृश्यत्वेदृश्यस्यासंभवात्मनः दृश्येवकेवलो
भातिसर्वोत्मैकघनाकृतिः ३५

विपरीतं येन्नसदृश कार्यकारणसंबन्धः आविरूपंचेतितादृश्यत्वात्सर्वं दृश्यचेत्यः स्वरूपं दृश्यत्वमेतेतिकार्यं दृश्यभ्रान्त्याबाह्यसंकल्पाकराक्लिलदृदेदितिशंकार्थः ३४ नदृश्यानस्व रूपत्वयातीतिवयेघतिपाद्यामः किंतद्दृश्यादिनिवृत्ते एकेवल्यात्मदृश्यात्मैवैकघनाकृ तिः स्वयंभातीत्येनाकिंचिद्विपरीतं किंनसर्वं चेपरीत्यानिवृत्तिरेवेत्याशयः ३५

सर्गादावेवेतितनमयात्मतिभासासिद्धेः शुद्धचिन्मात्रमेवतदायेन्वेवेनमपमेर त्वक्ष्येवायंतत्रचेत्य
स्यकृतः संभवः तद्देवेतिमप्रार्थः २६ चेत्यंचेत्सर्गादौसंभवेत्स्यात्तदामत्कृतः संभवतमितिमप्रा
वसरः स्यात् शुभ्रंतासंभवस्यचेष्या१प्रकल्पस्याकिमपपात्रिमितासयोतिमित्यमप्रत्यन्याप्राति
पन्नचरत्नप्रार्थे' सवाद्यताचत्कमनहैता २७ नित्यमप्रत्वेचेदहेनादिप्रतिभासएवकदाचिम

रामः चिन्मात्रेनरनाथेनवेत्येचेनयतेनदा तदिदंनगराभानेकृतः स्यादिममसंभवः २८
वसिष्ठः वेत्येहिकारणाभावात्रसंभवतिकश्चन वैस्याभावाद्वेतनस्यसत्कभावक्षय
तासदा २७ रामउवाच एवंचेनरहेनादिवेत्येकथमिदंकृतः कथंनगहेदनेचकथं
स्यहादिवेदने २८ वसिष्ठः कारणासंभवदाद्यवेवोत्पन्नंनकिंचन कृतश्चैत्यमतः
शोतेसर्वेसर्गस्वविभ्रमः २९ रामः शुद्धमेविगतोलेवेनिश्चेत्यत्वलनादिके सकृ
द्विभातेविमलेविभ्रमः कस्यकीदृशः ३'

स्यादिमिपुरुषास्वादिवेफल्यमितिशेकाशयः २६ नोत्पन्नमेवाकिंचिदितितित्यमनतायति
वोधनेनजगद्वंदविभ्रमशान्तिरेवशास्त्रादिफलमित्युत्तराशयः २७ शुद्धमेयत्संवरमिति
शेषः विगतोलेवचारागम्येसकृद्विभातेसदास्वप्रकाशेनित्यमजेब्रह्मणिविभ्रमएवनस्य
कुतोवामिमित्राकीदृशः किंप्रकारश्चस्वरूपेनतदेतलेशस्यापिसहनादितिमप्रार्थः ३'

श्रुत्वपणस्तावधिगतोहितीयवचस्तमत्र दृष्टवा विभ्रमोपपन्न यपन्न नैतावमाक्रुतकोपंशसंविफलः
मिन्नसशयः ३ एवंनिरुत्त्वीकृतो रामः भवोयदा ह्योभावात्दानिशूत्रसंशयः मन्त्रा पाल्मिवस्व
स्पेत्तो ईपतिन्नस्याम्पिति ११ हेरामतनिरुत्तरी करणादपतिभामात्रेण प्रयाउपरमस्व किंतभ्रमा
कारस्यसंशयवीमस्यक रोपलव्वत्ता रासरतापरीतास्याने मामामाकारणासयातघावशा
कं एबव्वततः क्रमेण भ्रमकारण संशयानातन्कारणस्याहानस्यनिशेषत्पान्परे स्वभावेवि

रामः भ्रस्यभ्रममिवापन्नः प्रभुंनानाविबाधिके नास्मितेवप्रवृत्तोस्मि पृच्छामिकिंमहा
मुना ११ वसिष्ठः कारणस्यैवनिकषंएच्छामाकारणात्पात परेस्वभावेमिर्वाोस्वयं
मिश्रांतिमेष्यसि १३ रामः मन्येहंकारणाभावात्सर्वमेवनसोता उदितोनेनकस्मा
येवेनचेतनविभ्रमः १४ वसिष्ठः यकारणात्सर्वत्रणोतमाद्रोनिरस्तिनो यन
भ्यासवशादेवनविश्राम्यतिकेवले १५

विश्रांतिमेष्यसि ११ कारणभावात्सर्वे सर्गास्वेवसर्गतावोदितेतितत्क्रं सिद्धांतं ब्रह्मन्ये
भवगच्छाम्येवनत्वाविमम ब्रवंवेत्यवेतनविभ्रमः कस्मेतिसंशयोनापगच्छतितत्रकोहेतुरिति
प्रश्नाशयः १४ यदिमद्वक्ते सिद्धांतेनानासितर्हि अनभ्यासवशात्तानादायादविश्रांतिरेव
नेतुघानानासंशयहेतुरिन्नसाशयः १५

यच्चजगद्भ्रांतेरपिकारणंनास्तितच्चअभ्यासात्मिकाभ्रांतिःकुतोहेतोरुपस्थितास्यादितिप्रश्नार्थः
११ मास्तुकापिभ्रांतिस्तथापिजीवन्मुक्तानांविद्वत्तात्मकसर्ववस्तुभिर्व्यवहारप्रसह्यवक्तव्या
भ्यासेप्रवृत्ति रस्त्वित्याशयेनोत्तरमाह यनेनेत्यादिना १२ जीवन्मुक्तानांभवदादीनांसर्वस्मिन्
जगद्भ्रमेशांतेमनोगतेसतिघनपाथ्यात्मशास्त्रोपदेशसंप्रदायपदेशादिलक्षणसमस्तादीनां
प्रयोगोरेवकाद्यप्रदेशस्वमात्रेणार्थाविनाप्रबोधनव्यवहारेकिमन्यत्कारणंस्यादितिप्रश्नः १३

रामः अज्ञोभवेदनभ्यासोभवेदभ्यसनेऽज्ञः अज्ञोभ्यासात्मिकाभ्रांतिरेषाकुतउपस्थि
ता ११ वसिष्ठः अनन्ततावदेतस्यभ्रांतिर्नास्तिवसंप्रति अभ्यासभ्रांतिरुदितामहाधि
द्धूनमहत्तं १२ रामः उपदेशोपदेशादौवनयागुरुसंपदा किमन्यद्दृष्टमेवत्वंस्वस्थं
ज्ञानतोगते १३ वसिष्ठः उपदेशोपदेशवाच्यस्यसिद्धस्यलक्षणसिद्धये बोधात्मनिनो
मोहोस्तिनबंधोस्तीतिनिश्चयः १४ रामः देशकालक्रियाद्रव्यभेदवेदनवेत्तसां
सर्वस्यासंभवेसर्वसत्ताकथमुपस्थिता ४ वसिष्ठः देशकालक्रियाद्रव्यभेदवेदन
चेतसोः अज्ञानमात्राद्धिजरासभावानान्यास्तिनोक्तरा ५ बोध्यबोधकताप्रत्येभावाद्बोध

तेषामुपदेशादिव्यवहारात्मनाज्ञस्येवजल्पनादिस्थितमन्यादृशानांबंधमोक्षतदुपायानामव
हृशानांत्वंजानासिदेहेत्याशयः ४ अज्ञदृष्टिप्रसिद्धानगतस्यज्ञानस्यकिंकेनहेतुनानोपस्थितेः
तिप्रश्नः ४ यत्तानुहेतुनेवेत्युत्तरयन्तोजीवन्मुक्तेः ५ प्रागस्यान्तरनुभवसिद्धानगतस्यज्ञानोप
नतद्दृष्टादेनसंभवेतिबोध्यबोधकभावापरेप्रभावात्तस्यबोधस्यबोधनावाक्येनसकर्मको

नाविष्ट देशेत्तिनामेवमवस्थिताः ... मिति ४

योगवासिष्ठेतिलोकेप्रसिद्धोत्तिविसर्गः ४१

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
८५८

अभुद्दिक्ष्यत्वे बोधेन स्वाज्ञानद्वयफलाभावयैव न बोध्यं बोधकर्मेत्यर्थः बोधशब्दो लोके प्रसिद्ध स्तीति प्रश्नार्थः ॥ तिते केवलबोधस्य हि बोध्यं बोधफलवत्त्वलक्षणं स्वकर्मेत्यर्थेति इदं सर्व महानवद्वविद्वद्विषयमेव जीवन्मुक्तेषु सदाद्विभ्रान्तभावात्र बोधस्य सकर्मकत्वेति निरूपयिष्यन् शब्देत्याह ॥ ४१ ॥ नास्त्यादिभिः ॥ नितिवस्तुतो भवतां जीवन्मुक्तेषु बुध्यमत्वहृदयवासिनि निमित्तभूता ब्रह्मेनाशनीनासाचना बोधकार्ये तेषु बोधाभावसिद्धेः ॥ अतः परिशेषाद्बोधपदं वस्तुतो नालक्षणपरि

वसिष्ठः ॥ बोधेन बोधनामैति बोधशब्दस्तु बोध्यतो ॥ भवद्विषयमेवायं विज्ञेयो नास्मा
द्विषु ॥ ४२ ॥ रामउवाच ॥ बोधपदं परं ह्यन्नमेमि लिये बोधान्यता तदा ॥ ऊनवथापरेणेते नास्मा
दविनलेमले ॥ ४३ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ यन्न ह्यबोधस्य बोधत्वं न तदेवाहमनुमन्ये ॥ हि तमग्रा
निलस्पंदहृष्टो मे वा निगद्यते ॥ ४४ ॥ राम ॥ सोऽस्यास्य तत्समं मादिपंचादृष्टेन पारित्य
ते ॥ तथा स्वरूपमाज्ञानं बोध्यं बोधोऽवबुद्धवान् ॥ ४५ ॥

तिंतमे ॥ तिति चाक्षेतत्सदा बोधान्यता तस्मादवोचामसि ॥ अद्वेता हि नाजीवादक्षपुरस्व एवाव परे मनने विधि विधयपरिच्छेदः पुर्नतेष्टान्यत्रमलमतिक्रांति स्वातिज्ञ लेक्षलादस्यातिस्फुरिते अमलो विन्मात्रे सावैज्ञत ॥ ४४ ॥ बोधेकरत स्यास्मदादेये द्रोपस्वेस्वरूपभूतेन तदेवानिलस्पदवदेकत्वेकमपदेशोना हमस्माभिरु अनेनात्सवदभिधानप्रमानेन जीवपुरुषेति ब्रूयते ॥ ४५ ॥ एवं चेत्तन्वहन्तरं गन्याधेन जीवन्मुक्तानां विन्मयमेवाहमादिजगतबोध्यबोधादि त्रिपुटी चेति पर्यव

यथैवं स्थितिरेव तत्त्वं महदेव यतो हि नैवास्ति संभावनाऽलंकारणसंभवे समीतिन्यदज्ञाविनोहित्वा
दिप्रसक्तिनोऽयः श्रुद्देनहानिलहरीरोघः सकर्यस्यात्कश्चस्यात्मस्यात्रैव मेमयामीति पृच्छादे
नमेवात्तेवस्थितयोः ४७ तर्हि पृच्छा हेतपदे श्रनिलस्पंदवदहेत्वाविकल्पे कल्पयिष्यकोऽथ
वहारे भंके जगज्जीतिकल्पस्यापि मध्यावतेनेन पुनर्बंधमोक्षकल्पनापि स्यादिति प्रश्नार्थः ४८
तेयार्थे सत्यत्वाभिनिवेशो हि पुनर्बंधनं प्रसत्येन तन्त्वविरोन सेत्ये श्रलमत्येनेनाभिनन्नस्तार

वसिष्ठः यत्नेनैव न्यायकस्माद्द्योऽहिताद्दिदोषतः अनेनैव स्थितपक्षः सिद्धोऽन्ते
हर्षोऽपरेपदे ४७ राम उवाच कोऽयं कल्पपितामहत्वेऽभंके बोधकश्रुत्वा यत्नेनेय
जगज्जालि स्रनेन प्रविलंभते ४८ वसिष्ठ उवाच तेय सद्भाववोधेऽहि चेवं घनं सत्व नास्त्य
ले तमेः सर्वथैव यस्माद्धेयमोक्षावतः ऊर्जः ४९ राम उवाच तमेवाद्यापि ननादी
पात्रीत्वादिवस्तुनि वासस्त्वयोऽस्ति सद्रूपो नतत्रोपलभ्यते ५०

नेनवाधात् तस्मिन्नेव हि नेघोमार अशेषभोगशोषाय सर्वार्थाकारे वभासनेनातः पुनर्वंधा स्थि
त्यनाप्रसक्तिरित्यन्नरार्थः ४९ नन्वतमि सर्वाव्यनूपापलोदीपान्यकामाश्रीत्वपीनादिद्रव्याणि
रेवसमेवशाद्योऽस्यवरपरायर्थोऽस्मीति प्रवर्तनेनप्रयोलभमेनयावद्दृशोपलभ्यतः प्रत्यहादि सिद्धो
वाधोऽर्थः कथंतत्पैवापलपितेनशंकाइतिशंकार्थः ५०

श्री वा नि उ टी ९५५ यदावायार्थस्य प्रकाशनात्वादेध्याप्तत्रसहशान्तेशाक्तमाधिक्केनरानस्य पेप्रैस्वपानरर्शनप्र
स्तिदासत्यतासाभ्रक्ति रमतसत्यनेवभ्रांतिमाशान्त्रमविलीननरतरपणार्यहृधिरगसाधके
यस्मात्सयाविभातमासिधानभांतिमूलाशानमाशान्त्यसाक्तिरेवनास्तीलत्रराधः ५१ सत्का
लिकार्यक्रियासामर्थ्यौन्तन्योस्तमवोधवाध्यमारतन्योवा स्ततत्रताधिकिंस्तयोकउपायदति

वसिष्ठ प्रकारणस्यकार्यस्यवासस्यार्थस्यसत्यता येयसाभ्रांतिमाशान्तमविलीनेन
रागिका ५१ रामउवाच स्वभ सत्योस्त्वसत्योवाह रेवनावत्प्रयत्नात्मि नप्वेवेयनगञ्जीति क
उपायोश्वकथ्यतां ५२ वसिष्ठ एतनावयथास्वमस्वपेयंवेनगास्थिति नास्तिउप्रहृता
र्थोनोमत्रैवभ्रांतिलोकैः ५२ रामः किमेतावासिसेयत्रेस्यपत्रभवानिप्रेये कुर्येवसा
म्यतयोनासमारोपिरुपता ५४ वसिष्ठ परावरपरामर्शस्थितिनाऽपिसाम्यति
स्वमेयेवस्थितस्तत्राभावनाविनिवर्तते ५५ रामः भावनातत्रनोयाताशस्यासौकिंप्र
पश्यति कथंसाम्यतितस्यायंसंसारककरभ्रम ५६ वसिष्ठ अधस्तमसारासमस्मवत गतोयम वर्णमोऽन्यविभ्रमन गत्यग्रपत्यासन ५

भ्रम सर्वे ५७ स्वमसाम्यासिद्देतेनमवोधेमनतिरप्रहतावाधपत्रवसवैः स्वशापायरत्नत्र
रशाय नभ्रहिंसवैवभ्रर्थानापिरुग्रहभांतिनेवेतिभ्रमोदहितेव ५८ साशयमधलिपद्यभ्रम
स्यहृः ५९ एवंपर्वापरपरामर्शेनस्थितेत्रवयप्रसोधोदयास्यत्रास्वमभावनाविनिवर्तते
५१ यस्यपर्वापरविमर्शेनजगत्स्थैत्यभावनानमसामासमीवन्तको नगान्विंकिंदृश्यपद्य तीतिमध्र ५१ उत्तरसाह ५

ततस्तदनंतरं ५९ उन्नरोन्नरभूमिकापरिपाकक्रमात् ५९ ९' श्रीतिपाभ्यमभिप्रसिनृदयवा
त्रीयथाभूतार्थविज्ञाना सिंद्रयहृविमुक्तेरप परन्यायेनास्थितेसतिमारअशेषभोगक्रमातस्प
पिवयस्त्वर्थ' ११ अपरंकिंमिर्विशेषनासाधकेसेपद्यते इतिप्रश्नः १२ भोयास्याशांतिः यरंवे

श्रीरामः ततःकिंतस्यभवतिवासनानामवनोस्थिते पिंडग्रहेगमेर्याभेस्वमोपमजग
स्थितेः ५८ श्रीवसिष्ठः संकल्परूपनगतं क्रमानापिविलीयते वासनातस्पनाश
सामिर्वयतिविवासनः ५९ श्रीरामउ' अनेकजन्मसंद्रूप्यापार्श्वापसवपास्तिनी भव
वेधकरीघोराकथंशाम्यतिवासना ६' वसिष्ठः यथाभूतार्थविज्ञानाङ्कीमिमाशाम्
निस्थिते पिंडग्रहविमुक्तेस्मिन्नपवक्रेक्रमात्स्वयः ११ श्रीरामः पिंडग्रहविमुक्ते
स्मिन्नपवक्रेक्रमात्मने संपद्यतेकिमपरंकथंशांतिमनापते ११ वसिष्ठः पिंडग्र
हभ्रमेशांतेचिन्मात्रात्मतांगते निरोधगौरवान्मुक्तेनगत्यासोपशाम्यति १३
श्रीरामः बालसंकल्परूपेस्मिन्स्थितेजगतिभास्वरे कथमास्योपशमनेनाहंनृः
खापाकिनरः १४

गत्याख्योपशमनस्तु ११ बालसंकल्परूपेऽस्मिंस्थितेपिजगतिदृःखदेस्वा
स्योपशमनेकथं तर्हिमाटगत्येनपेत्स्वसंकल्पःसाद्धरपिनः दुःखपाकिंइत्यमप्रभवनक

पंचमप्रकरणं ५९

अविचारेणैवलब्धापरिज्ञानादेवाशिशोरपिडः संविचारेणतत्परिज्ञानेतेनत्रामादिनाउः
खमिनित्वमपिविचारयेत्नरमाह संकल्पेति २५ प्रश्नः स्पष्टः ११ एवं संप्रमेत्वयाउरः
स्कम्पंक्रियमाणेमहारामायणश्रवणरूपएव १३ चित्तेजीवतिसतिनत्रिरोधसाध्यावि
नेः प्रचेत्पोन्नरवनाकियत्कालेस्यास्यति अतश्चित्तनाशोपायमेववदेतिप्रश्नार्थः १४ चे

वसिष्ठः संकल्पमात्रसंपन्नेनहेतुःविकर्मभवेत् संकल्पचित्तमात्रेयत्रजावत्प्रवि
चार्यतो १५ श्रीरामः कीदृशंभवचित्तैकपंतत्मविचार्यते किंवासंपद्यतेत्रहि
तास्मिन्नत्मस्यविचार्यते १६ श्रीवसिष्ठः वित्तस्पेत्पोन्नवत्वेपन्नश्चित्तमितिकथ्यते
विचारएषएवास्यवासनानेनशास्यति १७ श्रीरामउवाच क्रियज्ञामभवेद्ब्रह्मन्न
चेत्पोन्नतावित्तैः चित्तस्याचित्तनोहेतिकथंनिर्वाणकारिणी १८ श्रीवसिष्ठः चे
त्यस्यसंभवत्येववित्किंचेनपतेक्रनः चेत्यासंभवताश्चित्तसज्ञानाश्चित्तताश्चिरं १९
श्रीरामः कथंनसंभवेत्पेनचेत्यंयदनुभूयते ग्राप्यद्रव ग्राहृभवोक्रियतेकथमीदृशः २०

चेत्यस्यासंभवदर्शनेनमार्जनमेवचित्तनाशोपायइत्युत्तरार्थः २१ चेत्यंसर्वथानसं
भवतिचेन्नरत्नभवस्पकोविषयइति प्रश्नानात्पर्यार्थः २० ॥

अतपरिज्ञानस्यापह्नुते अर्थोत्रस्यमनवित्यरिज्ञानमामद्यानीलवत्स्तेवविषयस्तत्रार्थः १९
अग्न·स्पष्टः १२ आद्यंतौदेशकालकृतपरिच्छेदौ देहेनैवत्स्तुकृतपरिच्छेदे आद्यस्मिंस्तथाविधंत
स्यादृशंजगदज्ञानोसोमतेनविद्यते आदितस्तुनसंभवतीतिनिन्यात्मन्येशशाविषाणवंध्या
पुत्रमायमित्यर्थः १३ अनंतासत्त्वेनक्पमपंक्तियासमर्थमनुभूयनरांतिमपद्मः १४ एवंविर

वसिष्ठः यादृक्स्यादस्तुविषयेनगन्नस्पनसत्यता यादृक्तनतविषयेनदमाख्ये
यहृये १५ श्रीरामः त्रिसगत्कीटगज्ञानोकस्पनस्पनसत्यता नज्ञानोतजगयाद
कृनदृक्कोकिनभुज्यते १६ वसिष्ठः आद्यंतहेतमसमंतरज्ञानंतव्रविद्यते जगन्तो
संभवतीतित्यात्मन्नमादिनः १७ श्रीरामः यद्दितोयदनुन्यमनसंभवतीकहिंवि
त् असदूपमनाभासंकथंतदनुभूयते १८ वसिष्ठः असदेवसदाभासमत्र
त्यन्नमकारणं नावनत्वमवरत्नमयंकस्माउभूयते १९ श्रीरामः स्वमासेक
स्तनाशेवयदृशमनुभूयते तमामदूपसंस्कारान्नुहामावभूतिनः २० वसिष्ठः
किंनामदूपमाहोस्विदन्यस्वमेनुभूयते संकल्पेवमनोराज्येहनिमेवराघव २१

एवंविधाश्चिताग्रस्वमवदनुभूयनरांतरं २२ कल्पनाद्येमनोराज्यविनर्कोरे अनुभूनेमाथ
अवहारसत्स्तनुभवन प्रमनानामरूपसंस्कारादित्यर्थः २३ संस्कारास्वमेकिंनाशत्वसिद्धएवा

योऽनुभूयते ह्यात्मन्यनिमेवदेतिमन्यार्थ ११

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ री॰
६९१

तथापकल्पनाम परिगृह्येऽन्यस्मात् स्वप्नोऽस्तीति नाग्रजाग्रत्यसिद्धोऽर्थएव ७८ स्वदितेपानि ते
शेषंमहं ग्रथभेदे स्वाप्ननस्य जाग्रन्मानत्वपत्वादिसिभावः ७९ स्वापकल्पपरिग्रहेऽपि ते
रामोद्दितीयकल्पमवलंबनेनेति जाग्रत्कः स्वप्नेनरामतेनभासते नो केतश्रुत्यत तद्वद्भ्रमे च
ति पतत्वदभिमेनेमयात्रुद्देपतावास्त्वसंदेहः परिशिष्टः नरम्पन्नस्त्व ममसर्वनगादिवभासते ८०

श्रीरामः स्वप्नेषुकल्पनायेषुजाग्रदेवावभासते संस्कारान्नतथा नित्यमनो राज्यभ्रमे
षुच ८१ वसिष्ठउवाच तदेवजाग्रत्संस्कारात्स्वप्नेषु द्व्यवभासते तत्स्वमेस्तवितेगे
हे कथंभानरवाप्यते ८२ श्रीरामउवाच नजाग्रज्जगतेस्वप्नेतदूस्यान्यत्र देवाद्दि तु
स्वप्नेतत्कथंतत्र परएवमिवभासते ८३ श्रीरामउवाच श्रीवसिष्ठः नानुभूतोऽनुभू
तस्तुवेनस्पर्धीवभासते मर्गादैनादिमध्येषु स्वभ्यस्तास्विति भासते ८४ श्रीरामउवा
च एवं स्वमात्मकेभाति जगदित्येवत्रुद्दवान् यद्वत्स्वमयस्तोपं कथेप्रस्तेष्विति कस्थते ८५

ति ८ नासर्वमित्येवभासतइत्येवनियमः किंतुकश्चिदपूर्वोनानुभूतः प्रसर्वेःतिकाश्चितप्रग
वन्नतोनाशर्वेःनिवावभासते प्रमोचयेननाकारेणसर्गादौनादिमध्येषु नभवोऽभ्यस्तः समइतिमे
नाकारेणभासतेनतुप्रसाकारताभ्यासेस्वभ्यस्ते नयेवभासिष्यतइतिभाव ८५ इत्येतदपावोधितो
जाग्रज्जगदपि स्वमात्मकमेवभातीत्येवत्रुद्दवान् तथापिविभोप्ययंजगद्यदो यद्ददवाप्यते प्रन॰ कथे

कारणपरेत्वेन सर्वाकिन्नमीयत्याशयेन वसिष्ठः तत्कारणं पृच्छति योयमिति ८८ उत्तरं स्पष्टं
चित्रैव चैत्योन्मुखी विवर्तेवेत्यसकृदुक्तमेवेति मात्रिंत्रमहाविद्वनमेव तथा विदेव जगदाकारेण वि
स्थितमिति सिद्धमित्यर्थः ८९ न हि किंचित्तत्कारणान्यायेन भेदाभेदेन ब्रह्मणो जगत्स्थितमित्येवकृ
तो नेत्यते न स्वमादि किं वनात्मीनिकृतोनानिविध्यभेदनिरासः क्रियते सर्वथैवेति यथा यथा
वान्येत्याख्यादीनां वयवितोनामृतस्वचेतनारास्यलहरणपत्नीभावोमिश्रः भेरतन्हिस सलयाविन्न

वसिष्ठः योयं संस्मरणस्तत्र संकिंकारणको भवेत् कार्यप्रकारतोभिन्नमिति दृष्टो विचा
रय ९१ श्रीरामः चित्रैस्मोपलंभानां हेतु कस्मान्नदेवते विष्णुचायेनराहितमनाचारम्
नामये ९४ वसिष्ठः एवं विभ्रमहाबुद्धे महावि‍```नमेवतत् तथास्थितेन स्वमात्रिकिं
चनास्तीमरामकं ९५ श्रीरामः अवयवावयविनोयथाभिन्नस्तथास्ति तत्तद्वयवेत्र
स्तत्पकत्ताजगदादिना ९८ श्रीवसिष्ठ उवाच एवं न संभवत्येवमित्यादन्यत्र मास्तितः
नगन्निनाजरेशीनमनेसर्वमवेयिते ९७

जगतोरप्यस्तुमतत्र जगदादिना समष्टिचेतनं अवयवेत्रस्तत्पकत्वास्त्वित्यर्थः ९८ परिहरति ए
वमिति एवेकत्यनानसंभवत्येव यतः आदितो विमर्शेत्रात्मापि कारणाभावाज्जगदित्यात्मत्वं
नहि मायिककल्पनामात्रेणावयवावयवविभावो भेदाभेदोवाभवति मरुनदीगंधर्वनगरादे
रपि मरीचिनभःप्रभृत्यवयवताप्रसंगादिति भावः अवेधितां द्विरिनमर्वेदिनमिति यावत् ९७

श्री· वा· वि· ३ टी· ६६२

एवेसमाहितोनाम: परिशिष्टमेङ्गानिकेी स्थितमेवावलेख्याह काकमालीयवदिति ८८ एवेमगङ्गतिमाश्रमेवेतिनिश्रुतवेनेनमेशतिसाधिभेतिरे हिदयमूलकेनयात्ता यविद्यारे
एमयानिराकृतेतिवसिद्धरपसेहरति येमितिविधाहिश्रसिद्धाहृष्टिः पामरदर्शिर्षीक्तिकरहिस्तमरहिष्ठेतिनत्रादेशप्रथमाउत्रराभ्याहाभ्यानिराकार्योहिमीयानेनतनीयमेत्याशये

श्रीरामउ काकमालेवयन्यन्येसर्गयोनाभवेयोभ्रमः अनिरसृतभाक्तनसोहमःपरेपदे ८८ श्रीवसिष्ठः यावत्पारवतीरसाइरसंविरोकाधिकवेमानवारंहयोपरि।
निष्ठमार्योविषयोमघावयेपरेकी नेहप्रपन्नलेश्वविश्रमाविलेनिवर्गिनेनिष्ठे
नेयावरहिश्यानसेतिकलिनानोशून्यनानाभ्रमः ८९

न उत्रेरेहेरष्टीप्रवलेयमयेरे यमिसेविष्टनमनोविवमीने केनेहेरसाइरसंविरोसारादपिसारेनेमेष्वादेडुसमर्थानोकथीनोप्रमाणप्रमेयमलयरीक्षाकृशलानोपडुतरविवारव्याप्रवनी प्रतिनिष्ठुषेडूपलादभिनवाणाकामिद्दृष्टिः सेकायावायरासर्वविवारशानस्वयमन
नानेहिध्यासनपरिपाकपरिनिष्ठिताय: परमेतमृडूपाधिलब्धाउत्पुण्य विषयसंदन्येषः प्र
परोहनयास्क्रर्तापरमाधरमसादासाररहेश्रा नाहरपिवेयरष्ठुनोविषष्टुन्माभोवन्नक्षेश्वमंसि
डासावनेहेरष्टी प्रवलवासिनग्नानोभेयप्योपेनेविद्यानिवर्तिमेनमहाद्दृ यावन्देति यावहृ
यस्तुनरष्टीजीवाश्रुकालत्रेयोपिनसति जगतःशून्यत्वविनकलिताधमस्तुनकलितत्ताबधि
ताघरोहपरमानेदब्रह्मान्येकवस्तुस्थितेयर्यतमितियावत् ८९ समाप्तनमः ॐनमः

इतिश्रीमहारामायणेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्द्धेविश्रान्तिर्नामनवनवत्युत्तरशततम. सर्गः १९९
अप्रसेवजगदाकारेयथाभातप्रबोधतः प्रबुद्धमात्रेनिर्वाणेनमस्यगोहृदयेनेएवप्रतिबोधि
तेराम. सेहालिकपदेप्रतिपाद्याभिसंधायतेत्यादिना परमार्थमयपरलक्षितैः १ श्रोति
विलयप्राक्प्रधानाप्रविद्यायोक्तिकरणानन्तरंज्ञानसाधिनेव २ श्रीरामोक्तमनुमोदमानोव

इतिश्रीमहारामायणेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्द्धेविश्रान्तिर्नामनवनवत्युत्तरशततम.
सर्गः १९९ श्रीरामः एवमेवमुनिश्रेष्ठपरमार्थस्यजगत् सर्वदासर्वभावानाम्
नोदेतिनवशाम्यति १ श्रोतिरेवयथाभातिजगदाभासरूपिणी श्रोतिरेवात्मनामे
वाक्यसमैवकेवला २ वसिष्ठः काकतालीयवद्रूपयथानीलाम्बनामन्नाकालेसने
नेवात्मनामेवजगदिनेवडत्तमि ३ श्रीरामः कथतत्मनहोदिक्रुसरोर्यादेपर
श्च कथमिज्ञाविनाभातिवरदीपप्रभाङ्गने ४ श्रीरामायनमः ॥

स्नेहस्तदेवाह काकतालीयवदिति काकतालीयवद्रतर्कयाप्रविद्यया आत्मनाजीवभ्रनैरेवप्रस
एत ३ महाप्रलयकालेयाकालवधिदिग्विभागादिभ्रूप्य यथार्थक्षितिरविकाशमसेभावधिष्ठ
सविलयराम: इत्युक्तिकथमिति अदिक्रुदिग्विभागोविनासर्गस्यादौप्रलयकालेपरत्रमेहेव
कथनयानिप्रकाशाने अर्होरमासुरैमिज्ञाप्रासवनेन नवासविनालवनप्रभापाइवविराममोति

श्री
वा.वि
.टी.
६४२

ग्रन्था आरम्भमन्याश्रुर्षमेघानन्द्रमासान्नुभयवल्लादेवेसभ्वानीयमिति समयचंद्रेउत्येश्वमिति इ
देउत्येश्वग्रन्थाश्रुर्षमेव विभेवियानेरमञ्जपमञ्जमामितिश्रुतेः प्राश्रुर्षवमावार्तिकश्चिद्वमिति
भगवद्वचनाञ्च नत्वामिमासभवामाकार्यो ग्रन्थयथार्थिकाभ्यावरोहमयप्रव्ययप्रसाना सेवनि
मिश्रयासयोदिषभावाग्रुपिमभाग्रेपकारकाले पान्मानेवयथमानाप्रास्तेमयोरयाघवेनरमका
शादिधिःसहयायो ५ सयोदिमकाश्यापिभिआरि विरोधरमकाशसमभानुसमय भिन्नोभामीव

ओमसिद्धः इत्येश्वपमिरभानिर्विनिदयमश्रभामभा पापभैसेवाममनासियमश्रकापा
दिभिरेवच ५ भिन्नोमकारोपभानीवक्कंभाभासनेवनन इत्यथमासेभवारादीघ
आरशामरथमो ६ नमारशास्त्रिकोरफ्पेभेषाशिसदमामपे शिम्प्रभेवाममा
भिन्नभेवमाभासनेनचा ७

नहिनमस्रकारममाभिविधिमधुक्त ममनकश्येनदासनेवननमयकाशानावसादेवसेपयोगेम।
कालेकर्मैमेव ऊहाप्रथमनात् नत्रुयथाऊयादिश्वेवमान्या॰ भसिमकाशोरइतनेनपासगी
पारेप्रलपेयिवनाशेनानायमात्माननिर्विषयोरप्रमामित्यर्थः ८ एवेनिरालेयनमिरूभा
वनमेडे. सेवसमोशेजगदाकारेणसेपत्रेनिसभावयेन्याइ नम्मादेतेभिन्नसूर्नमासेयनेप्राभा

एकस्याप्यविभक्तिपुरीभावः स्वभाविरुपिप्रसिद्धयेवेत्याह द्वाभ्यामिति ८ यद्यप्यस्मिन्सर्गादिकाः ले ९ स्वभावेऽमयायाशक्तेः तपतिप्रकाशते ११ तस्मात्सर्गात्मनाभासनभासमेवसर्गाः १२ स्वमाया मेवेदे स्वात्मन्येवद्वितीनाम्नाकमित्याह स्वभावभूतमिति एकस्वात्मनिभासितापि द्वित्वेच नमागुरुपानेनमवयाति १३ कथमनासंस्थानंतरमस्तरामिति १४ भासकदृष्टिरात्मा न

द्रष्टदृश्यमिकेकेवस्वान्नैवविराजते स्वभावि पृथयघेहाघटद्रष्टदृश्यमिकासमी ८
विद्वात्येवहिसर्गादिकवनीभातिसर्गेवत् स्वसत्तयेवधाभेवद्रूपपघस्तयपउरा ९
एकैवविद्ययेभ्वासर्गादेभातिसर्गवत् यथपवस्वभावोस्मायथेवभातिभास्वरा १
एतन्नस्वमसंकल्पनगरे ७७ भूयते इत्यनामपतत्यियाविद्रीति प्रयमोदिता ११ न
भस्येवनभोऽद्रूपायदिदंभासतेजगत् प्रमात्वेनमिदमस्या सर्गो सर्गात्मभासव १२
स्वभावभूतमस्याकारादिरभातिमहात्मनो भास्यभासकसंवित्तिनश्यतिप्रतिभासिता १३
नरात्मनामसर्गादेमासिद्वासोमभासक मिथ्यात्मनवशादेवस्यात्मिपुस्त्र न्ययोपपा १४
तथात्मनि द्वितभावनाविद्वेदेन विभासन सर्गादेनचभास्योस्तिनचवावास्तिभासकः १५
कारणभावनोहेतेद्वियोमाभातिकेवलं किंनामकारणेद्रहिसर्गादेभातिवस्तुन १६

भासकस्थिरात्मात्मननास्तिस्ववस्थमस्येव वाशिष्ठ पत्रीतरे १५ १६

सर्गादेरेनगत्तानस्यनाशरूपवस्यात्रपातभीतास्यपितयोविदेवेत्यंप्रकाशमरत्याह् प्रभावादि
ति १० ११ विकासनमित्यन्नरान्वयि १२ शून्यमेवरयोर्भेरसविकल्पविकासनं वर्णितनत्वात
संधानप्रकारमुपसंहरति तुर्येति एतेनसरकृतत्वात्संधानोपायेनतत्वंबुद्धायावत्भूमिका८
परिपाकक्रमेणरस्वतनुभूमिरुक्तेरूपंभवतिमन्नमयस्याप्रपापाधारपेमानेनिरूढ्वाक्यस्या

प्रभावादर्पणदृष्टोविविदेवेत्यंप्रकाशते जगज्ज्ञानमिदंयन्त्रनताप्रमतत्वममके ११ न
त्वमेवसंभवदर्पणेकेवलंब्रह्मभासते चिन्मात्रव्योमसर्गादाविदंएकचुकवापते ९
यत्वमेवतत्त्वेविनगत्स्यतनतत्वसंपं चिन्मात्रव्योमसर्गादौविदंयभातिविकासनं १०
यदिदंजगदित्येवशून्यमेवरयोरिव तुर्यावस्थावस्तुभूमिरुक्तेस्यातव्यमेतेन
विकल्पमुक्तेपावाणमौनउक्तनेमनत्वेनपासमतेमदिप्रक्रमक २ रामायणे
महावाक्यवोपनेनामसर्गः १५१

यदिदंनिर्विकल्पसमाधेःस्यानस्य प्रसेनस्वेनपरेणवप्रनादेःससारेशुनःपुनर्भुक्तेवैराग्या
तिशयेनसमतेमन्त्रोवाह्यविषयनानत उक्तनेनभेदेस्वेन्त्रमपिनप्राप्नोविषयप्रहण
स्वभोगलोपपदित्वतत्वासमाधिस्थत्वेविधानकत्वादितिभावः २ इति वा॰ ता॰ प्रकाश
वासिष्ठरामायणे सर्गः १५१

१२ प्रभुर्हे रामः स्वं प्रबोधं गुरुसन्निधौ यथा बिन्नाद्यमेवेदं तथा विस्तारतो ब्रवीत् सर्वसंदेह
निवृत्त्या सम्यक् प्रबुद्धो रामः स्वबोधस्थितः स्वप्रबोधमिति विवस्य संसारभ्रान्तिमाच्छिद्य तत्स्वरूपमाह अ
हो इत्यादिना संसारत्व स्वपरमे निरवधौ मेदुरे तथाप्यतो ऽपि पद्धत्वे केवलं शास्त्रादिकाले
वेयं स्वपरिज्ञानमात्रेणात्मनैव नष्टभ्रान्तः १ गुरुर्ध्यानतत्त्वेन यावद्धिगता कल्प्य तथा ब्रो

श्रीराम उवाच अहो नु चिरकाले संभ्रान्तस्त्वपमेतरे अपरिज्ञानमात्रेण संसारपरमो
वरे १ गुरुर्यावत्स्वियमात्मनगद्भ्रान्तिविकिंचन तथा भ्रमवशाल्लीयेन च कामभविष्यति २
सर्वसंभेदिविशालेवे विज्ञाने केवले स्थिते अनेनोपि दृश्यते योगमनिरागमपकल्पने ३
परमाकाशमेवेदमपरिज्ञानमात्रतः स्मरोरगाभिवास्माकं गतं चित्रमहो प्रभो ४
रज्जुवेनमिदं भातमिमे लोकाः इमेरय परमाकाशमित्यक्तमेवानन्तमिवस्थिते ५
सर्गादौ परलोकाद्यो स्वभावो कल्पनादिके विदेवचेत्य चक्रान्तिकृतो न्याकिलटस्पधीः ६
स्वर्गे कानरकेचापि पावितोऽस्मीति निर्यदि तदस्य नरकस्यातो हृष्ट्यं संविन्न पालकं ७
नैरंतर्येण च द्रष्टा न सर्गो निजगत्रवित् तथाप्यत्वमसिद्धादि किमपी रंतरद्यतत् ८

अस्त्वेदेह चवार्तिके तदस्य स्यादिवाकोऽन्यस्य स्यधीनत्वमात्रतः अविद्या सह कार्येण नासीद
स्ति भविष्यतीति २ यतः अपकल्पने अतएवमर्दननाभावोऽज्ञीराके ३ ४ ५ कल्पनाकाशरच
नाद्यादिपदात्मनो राज्यपरिग्रहः ६ मतिः भ्रान्तिः तदस्याः भ्रान्तेर्वर्णतस्य पुत्रो नरकस्य अतो वेध २

स्थितिप्रकरणम् ८

श्रीतेरसदृपत्वात्मत्कारणविंतापिभ्रमुक्रेवेत्याह क्रमशति दृष्टवेत्यालोक्यते ९ तातात्वज्ञा
मेतस्येदे १॰ निरंतरेघेनरात्तभूत्वे शैलादरेस्फुरिकाशिलागर्भेवा ११ १२ हीरविभ्रमोपयेति
शेषः १३ मानसंगैनाग्र्यजर्थेकः मागरेमन्पस्टहापिनाविपानपर्यायौ १४ श्यंश्रोमिः जः

क्रमेणस्या संभवोभ्रांतेरिमिवृदटव्यनेमने नरेनरूपिमोऽस्तेऽथस्वभावानुभूतिः ९
भ्रांतिनेसंभवस्येवाति विकारेहृताथरे याविरेभ्रांतिर्ताज्ञावेनत्रदेवेतरञ्जनन १॰ मि
रंतरेशिरावेनेयोप्निश्शेलादरेपवा क्रमेणान्यथाकृत्यक्रुसामर्ह्यापरेशाविकारिणि ११
मिथ्येवानुभवोभ्रांतेः स्वसत्तुमरणोपमा यस्मात्लोकनमात्रपाप्यमीदृविलोकनात् १२
संगात्संज्ञागुणवेनगरदीऽविभ्रमः तथाविधाभ्रम स्यायेविचारानोपलभ्यते १३ वा
लवेतालवद्भ्रातिनविद्यानात्राणापिहि यवेकोरेलसंरूक्षाविवारेणापशाम्यति १४
क्रमग्रासीदितिभ्रमेमाथमभ्रोविराजते सतपवविचारणत्ताभोभवतिनासत १५
प्रमाणिकविचारेणप्राहितेयत्रलभ्यते तदेमरसरेवादि तत्रसंभवोभ्रमः १६

सोविमित्रारासीदितिमभ्रोप्यत्रनविराजते विकारार्थेहिमपुः सत्ताप्रनिष्पत्तः तन्महत्तस्य
हातस्यअसतोनिर्गंपत्ता यागादित्यर्थः १५ सत्तानस्यसत्प्रमाणःएवेके विचारात्लभ्यता
देवेत्यादप्रमाणिकेतिप्रादिनगम्यत्मसत्तानेतत्रसत्कारणादेवादि तदवभवात्भ्रम॰ १६

अज्ञानमन्यार्थं च सन्मूलकमेव किमस्या ब्रवीह यदिति प्रमाणे कोवा रभणमप्यस्ति ॥ १८ ॥ तदिदं
जगदपि सदेवा किमस्या ब्रवीह सर्वेन इति ज्ञानाग्निकारणात्ममात्मा ॥ १९ ॥ परेणानिशं
शापानदेन शाश्वतं परे ब्रह्मस्वरूपे परे न देव स्वे मोहम्मयवतिष्ठते ॥ २ ॥ २१ ॥ कोहशनन्यदसवति

पञ्चाशीतिपरिच्छिन्नसमाप्ते सविकारिते । एतच्छशशशृङ्गाभं तत्कथं लभ्यते सदा ॥ १ ॥
सर्वेन प्रेत्य मायामयिषः ज्ञानाग्निमलभ्यते तस्यास्याकी दृशीसत्तावध्यानन यज्ञियेण ॥ २ ॥
भ्रान्तिर्नैव भवत्येव न तस्मात्काचित्कदाचन । सा च वस्तुविज्ञानज्ञानमेवेदमातन ॥ १९ ॥
नाकिंचिन्नगदप्यात्रभातीदं यदमेवनतत् । परापरे परार्यलेषु सम्मेवावतिष्ठते ॥ २ ॥ नभा
ननघनाभानमिह किंचित्कदाचन । इदं मिथ्यामिदं सत्यमेतमेवजगद्वपु ॥ २१ ॥ अन
ममरमहार्घ्यमायेन दृष्टं परमविकारमपसमनात् । परमहमुदितेन तनवितुन्दे मिरद
मनेककथा विकासि ॥ २२ ॥ इति श्रीवासिष्ठे निर्वाणप्रकरणे विश्रान्त्युपगमवर्णनं
नामाद्दिनवत्यधिकशततमः सर्गः ॥ १९२ ॥

तिष्ठेतेनदाह अद्यमिति सत्यार्थपरेश्वरपदं तं यथा कस्यायें विहितं नेह समनात्परं ब्रह्मैव निरा
हसतवोधात्मदिने श्रावरणपरिक्षेदभेगास्सर्वतो विकासि ॥ २२ ॥ इति श्रीवासि निर्वाणप्र
करणे द्विनवत्यधिकशततमः सर्गः ॥ १९२ ॥

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
४८९

इह रामः प्रबोधेनाऽऽत्मान निरावरणत्वमात् विमर्शनिखिलेहेतभिनात्मास्थितिमब्रवीत् देवाः कर्मोपासनसिद्धाः अथ यस्तपोयोगसिद्धः अथवा बन्धरादिबाह्यान्तःकरणान्येवा वरे वाक्य सूत्रेद्धे वाऽह्रीयमानद्द इमावे वर्गो तम भरद्वाजाविल्यादि श्रुतेः १ देहादेहयोरनुसप ने योमने मित मध्ये इत्यनयुक्तेर्वाक्यव्यवहारे संदेहे विभ्रमे सुसाकमल्पे घेयाजनेना लोकद्ये

श्रीराम उवाच अनादिमध्यपर्यन्तदेवानुभवो द्विजः प्रसरन्भाति भासिक्त्वगम्भ्रत्वद्रूपता १ देहादेहसमुद्देहाकुसंदेहो विभ्रमैः अलमस्माकमाशान्तमायेऽद्धपममाय ये २ व्योमनि व्योमभाजा नाम्रान्ते याहमास्तिते नारन्द्रि व्योमनि स्फार क्षिपरा व्योम भासने ३ यथा व्योमनि व्योमलेहामदशाहिस्थिते जलवे घजलसान्तनमतेविदु नेतथा ४ साहेमादेनगाहिष्यमाशाकाशविसायापि महावेददूरेविदेहशान्तेपू ल्यमास्थिते ५ जीवस्यास्मिन्निमृद्धस्य परे परमिनो दये यस्मन्नंवापिसंसारपिशाचउ पशाम्यति ६

प्राय सर्वोदो स देवसोम्पैरमत्र भ्रासीरेकमेव हितीयमितिश्रुतिसिद्धरूपे नाऽऽदिसर्वभावत्वमुकत्वे १ समतिजगद्धाने कोटकल्पबन्धनाह व्योमनीति व्योमभावस्त्रीकेवोद्धकमुक्तावली बंधयेन गराहीमो ३ व्योमादो व्योमतादिरूपा अभेदेन सामान्यरूपेणनहावनचास्थितेनवेरूपचे ४ आपाह्य हिरण्याकाशे वा विसारि असेत्पे यजयामिस्त्यमपि भूम्यत पाउरिते भूम्यतोऽपि ते ५ अपरिमितो

कालमुपशममिति तदाह भेदोपलब्धेरिति लक्ष्यैरभेदात्तल्लक्षणीत्वमियर्थाविवेदे ७ प्रतापः पश्या
मिकादिविविधसंतापप्रादिपदादिषयेषु स्थानतदाकारेषु समदर्शनं यानि संघोलक्षत्वि
ज्ञातिहेमर्निशागमः ८ प्राजवंजवीभावेक्षवदृभविद्वेषे ९ १० प्रसाकेतत्तविदा ११ संसा

भेदोपलब्धिर्गेलनीलव्यवहारवतोप्यले जडस्यैवाजडस्यैवचीवेविजसोदरे ७ क्षा
प्यत्तानरवेणानेप्रनापाधाकरे व्यशो संसारसत्कदिवसोपातत्यत्तेसनिशागमः ८ भा
वाभावेषु कार्येषु जरामरणजन्मसु तथा जवंजवीभावे तिष्ठ अपि न तिष्ठति ९ नावि
द्यासौहृतभ्रान्तिमत्रः स्वनस्वोस्य विद्या विद्याप्रखेदः स्वमेनिजग्रेसेव निर्मले १० य
दिज्ञानमुदेतन्नृणा वद्धुस्वयनिर्मले सपदिज्ञानमस्माकं चस्यात्मनविद्यते ११ मनुडेः
स्मिप्रपंचात्मसर्वोमेवकरहृद्यः समनसमसोहमिदं स्वप्रपापमिजगत्त्रये १२ यम्भा
तेपापविदेजगद्द्वेवकेवले प्रज्ञानात्माभवद्दृक्ष्यज्ञानानामत्रपुनानाम्यले १३ ज्ञानाज्ञा
नमनिर्भोमेद्वेकमसदेनता प्रन्यत्तेकमतोलवदुपमेकेनभायया १४ रामाय

वेदेनेवेषम्परहिते १२ नाहं कश्चिन्नागो न चान्यः किंतत्सत्येव प्रागतत्त्वाप्राम्याये नतयाविधम
भवत् सपुनानत्तानेप्राम्यानिसस्वभावेस्थिते १३ प्रनिर्भासंस्थानिविज्ञानानाज्ञानर्निर्भासश्चे
यथानीसतश्वस्येनीलतेघनभपकनहृदिस्थयेः १५ ॥

श्री
चा वि
३ टी
६६०

तत्रसाम्प्रेयोधात्रिर्वाणमेवसत्रहमासे शुद्धानिहस्यैवसर्वेशकार्विहेश्चेत्रशकमासे सतस
मेचिद्वेयामसस्वमदेयोहथारावाह्निकविग्रहास्त्रियेयास्यात्रयाप्रासे एवेशुडेहासमासेसम
हान्मविग्रहानिनकसमासेनडायमञ्जनिहेमनायाधाहित्यर्थे १५ सदेवसर्वेमह श्रयवाग्रामे।
श्रुतन सर्वोपसर्वहितेनकिंविग्रहएकसदहमेवास्ति श्रयवादेशकालाधारयमिहु कार्यिना।
स्तिवहामेइयेनिर्वाणात्यादयसर्वशाधेनरेहाग्रन्मग्रुयेज्रोयत्वर्थे १६ श्रधिगतेतालेयामममधिगम्ये

निर्वाणमासेयामशकमासेनिरीहमासेससर्वेहमासे ययाहिसनिव्यमनतमा
सेमदेवमासेयकयमुमासे १५ सर्वसदेवाहमननमेकनकिंविदेवाधायवानिषेधा
न सर्वेनांकिंविग्रहसदेकमस्तिनवाग्निवेमोयमहान्नुशेतये १६ श्रयधिगतमधि
गम्यशुममसामममत्येगेतमिदमत्येमसत्वसत्त्वात्तेसमस्ते ३ दिनश्रेमवोधमार्गे
यत्रभूयोस्तमयसर्वस्यानामभागमयमार्ग्ति १७ इतिश्रीरामानिर्वाणविश्रान्ति
कथन १६३

यत्रहृत्ययेह्रयमधिगमतत्ते श्रेयहसेगम्यहञ्जापमोहसर्वयामहरसेकाराचयेहृयवस्तुजाते
समस्तगते वरमसादाकारोहेनझेयावेलाद्ययाविजमसहयममहदिनयग्नस्वहृयेभूय श्रस्तमय
समुदायानामहृणनिरोधानह खोद्घनवीमोनामार्गिनामेनिर्विहत्याहसिद्धा १७ इतिश्रीवसिष्ठ
नात्ययेप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरसत्रहयानलम सर्ग १६३ ॥ ॥

आत्मतत्त्वेन यत्तत्त्वेष्वपि विलसाधने इह रामः स्वयं शुद्धं गुरुत्वेन स्वसंविद्यत् तत्र ज्ञानपरमा
त्मस्वभावमाहसर्वेत्यादि सर्वं च मामात्मनो जीवे सर्वे शुभावे शुभमनो हृषिभेदे च यद्यपि येन येन भोग
निमित्तेन यथा स्वयं बोधः स्वप्रकाशचिदात्मा भाति विवर्तमेनथा स्वयमेव भोक्तृभावात् जीव
भावेन स्वमनुभवति स्वयमेव बुद्धिशरीरभावेन स्वमायया विवर्तते इत्यर्थः १ एकस्मिन्नेव निरवय
वे परमतत्त्वेऽनन्तगुणे सर्वे भावेषु शापरस्यासामान्यमिलिता अपि अनन्ताः सर्वेः प्रत्येकं अन्योन्य
वनादिभेदविलीनीसे स्वभाव एव परमस्य रमसे लयामिलिहोति यदस्ते अवयवटशेनिस्वयवेपि

श्रीरामउवाच सर्वात्मसर्वभावेषु येनयेन यदा यदा यथाभाति स्वयं बोधस्तथानु
भवति स्वयं १ स्वभाव एव तिष्ठन्ति सर्गाः संमिलिता अपि अन्यापि स्वकृता एवना।
नारत्नांशवोयथा २ अशष्टमष्टं च मिथो विशन्ति गच्छन्ति नश्यन्ति रश्मिवनेरत्न
नानारत्नवनेयथा ३

अस्मिन्नात्मन्यभ्यासेन स्वीकृताः आत्मीकृता परमतत्त्वीकृता न त्वात्मनि कस्यचिदनव
काशता अवरोधो वास्तीत्यर्थः यथा स्वलक्षणानानारत्नानामंशवः किरणाः एकस्मिन्नरत्नेमि।
लिताअपि संबद्धा असंकीर्णस्तिहोतितद्वदित्यर्थः २ तदेवा विपादयति अश्रेति इष्टं संनिहि
तेमन्यत्समष्टं दूरे देशकालेषु यथा नामरोतेव नाश्य रश्मिवने अत्रात्मिन्यरमात्मनि मिथः
अन्योन्यमसंबन्धे समाविशन्ति गच्छन्ति संचरन्ति च नानारत्नानां वने रश्मिजालेयथालया ३

तत्रैषां जीवानां समानकर्मवासनानिमित्तोऽध्यासस्तेषां परस्परमेवानुभवोऽस्ति मद्विज्ञानात्तु नास्ती
त्याशयेनाह केषांचिदिति दीपपतेरिव प्रथमामरालोच ५ यावतीनामसंख्यैवानोऽडीनस्था
नेष्वेवैषां प्रब्रह्मप्रभृतिजलावधयो रसोल्वणादिरसवत्परमार्थसत्त्वेन सर्गोऽस्तु मोऽपि ५
ष्वेवं तत्त्वलपरमाणुरसत्वं १ ॰ एकस्मान्मनसोऽयमानन्दात्परमनगान् स्त्रोविशेषेण

एवाधिरूढः सोऽभिधोवावतेरभासावनौ सर्वोऽस्ति प्रत्यगात्मनि त्रापि सर्गो स्तथा कथं
सर्वत्र सर्वतोऽभिन्न विद्वन् स्वानुवेद्यरते सद्योऽनेकेन शक्तो सर्गधारापरापरा १ ॥
यावयन्नात्मविज्ञाने वीक्षणविना क्वापि तं शब्दभेदात्ते विज्ञाननयात्सर्वेनापरे ॰
एकस्यानित्यप्रपञ्चकारणाभावतः स्वयं नीरे निनृत्यवात्मत्वेन गृहादिस्वभावन् २
यत्नेनात्मनि देवैर्यमहंकारेष्वनामिनो करोत्यकर्त्रेऽपि च समानोऽकृत्रिमाकृतौ ३
वेत्स्यत्सर्वभावानां समाधेश्वासत्यस्य संपद्यते समाधाने यत्र मे कोऽप्यच्यते १॰

तत्स्वभावमानो विदितानान्यस्तु मायाति ८ तपेतीव प्रतीममालोकत्रयस्वरादिमकाशे ९ करात
र्हिसाध्यासस्यसत्वेनाहानिकेनोपायेन तत्त्वनाह तेनास्यारि तिसर्वेषां भावानां तत्त्वतामेन तथा
त्मनामैव स्वयमहं यद्व्यपरिस्फुरेदहादितादात्म्याध्यासो नष्टकोऽसंपूर्वनेय ममताहंशोऽस्तु स्वयं नरेव सर्वे
स्विदेपदेहतस्यात्मनात्मयाजनानि हुत्रिनावित्रिविणामुक्तत्वात्सर्वे ९॰

ग्रन्थासपरंपरासमयैवस्वयंस्यपरमपुरुषार्थं परिशिष्यते इतिक्षन: बुध्यात्रुध्यमानैर्बितु
रुषार्थत्वात्तत्त्रुध्यमानस्यनस्वप्नरूपार्थस्य दर्शनमात्रस्यात्मरूपार्थतायद्यात्मिकावरमसाक्षात्का
रबुद्धिर्मेज्ञानावापस्यकीर्तिसर्वभावानोसमाप्तिरभ्युपगमेप्युक्तन्याशेकाहनेतिपरमपुरुषार्थता
प्रयोजनिकारवमसाक्ता इयोबोधः परमात्मावरमसाक्षात्कार हमानबध्यमानेमहायालस्या बो
धत्वज्ञाभावात् बोधस्यबुद्धिविषयत्वायोगात्तन्नहिबोधशक्तिमान्यरमात्मस्तमेरामावेदिभि
रिवप्रवेद्यमानोऽत्राहबोधाबुद्धेरितिमबुध्यतेपिक्षन: बोधाबुद्धे: समंनानानेबुध्यात्तदीपनायवेदि
न: प्रवर्ततेबुध्यात्रसमोबो॰ नबुद्धरमिकथंनहोधमेसाप्रवर्ततेत्यर्थः नहिबोधेनैवबोधोबुध्यते

मत्त्वाबुध्यतेबोधोबोधाबुद्धेनबुध्यते नबुध्यतेचातेमायिबोध्योबोधःकथंभवेत् ॥१॥
प्रबुद्धःप्रबसमाभ्यस्ययंबोधोविबुध्यते देशकालाद्यभावेपिमध्याह्नेकोऽन्तपोयथा ॥२॥

नत्राहनेतिनेनबोधेनापिसोपोनबुध्यतेक्रमत्वशास्त्रबोधपरिनिबोधः स्वयंबोध्य बोधकर्मकयोभ
वेत्क्रियानन्यात्निशयापारोहिकर्मनहिबोधोक्रियानतन्यातिशयस्तदाधारमासंभवतीतिनिष्क्रिय
त्वात्तानिर्विकारत्वान्सर्वस्यनिष्क्रियात्वितोधात्रुत्निभावः ॥ तस्मादध्यासपरंपराचरमसाक्षात्कारबु
द्धेनपरिणामपरंपरयास्वयमेवसमाप्यतेतस्याचसमाप्तापांस्वप्रकाशात्मात्रबुद्धपवात्मानीहारा
स्तमपायनाग्रामोमध्याह्नेनि: शेषेनीहारपगमेनसविनेवनराधः स्वयंप्रबुध्यतस्वप्रकाशात्मिम
प्रामानिरतिशयानंदाभिव्यक्तिलक्षण: परमपुरुषार्थः स्यादित्याशयेनाह प्रबुद्धपबोते ॥२॥

कर्मपदेन पाहिकामुष्मिकफलसत्वते ॥३॥ मोहनिशान प्रबुद्धः बोधस्थिरात्मा यस्य न स्वः निरुद्ध
कामवृत्तिः ॥४॥ आत्मावकालेतत्रोहिंकथमास्तेनराह युक्तिमनोमननवानपि विषयेच्छासंगमा
वात् मनोमानमननः अतएवदीपवत्प्रकाशयन्नपि अक्रिय ॥५॥६॥ य॰ आत्मिनोनिरुद्ध समाध्या
रूढस्य अभिनवोधोय॰ सद्रूपस्वरूपात्मभवस्तत्रैवस्थितः सनिरोधव्युत्थाने उदासीनदृष्ट्या पश्य

सर्वकर्मविनश्यानोसंतेक्षानोभवोधन समामविक्रमामेवनिर्वाणसंप्रवर्तते ॥६॥ प्र
बुद्धबोधोध्यानस्य स्वभावेकेवलोस्थित नकिंचिदपिग्रह्णातिनकिंचिदपिचोज्झति ॥७॥
योगप्राप्तिनपवालेपस्यन्दीपरवाक्रिय अमनोमानमननोमनोमननवानपि ॥८॥ व्यु
त्थानेविषयरूपामन्यत्रव्यसनेस्थिते सर्गोसर्गोत्माविम्नाग्रेसत्यसर्वेश्वमन्तते ॥९॥ अभि
नवोधसद्रूपस्वरूपात्मभवोस्थित॰ आस्थित सन्निरुद्धस्य पश्यतिसमाम्याते ॥१०॥ नग
स्पदार्थसार्थामोबोधमात्रकमिष्टितो विनानास्त्यपरासत्ताबोमः स्पन्दोयथा ॥११॥

ति सप्रवसंसारविशेषात्क्वाम्पानितान्यः ॥१२॥ कीदृशीसानाहशासद्रूपात्मभवोस्थितिस्तामाह
नगदिति बोधमात्रमेवपदार्थानिश्चयथार्थरूपंयेयो नद्भावेविना अपरासत्तावस्तुस्थि
तिनास्तीत्येवेरूपासेत्यर्थः ॥१३॥

प्रपरसमाजतोनात्मीतिवेवज्ञसमात्मकोशेणजगद्रूपयोधेनत्माहिखिमाइसमापावय
रिशेयाद्दिमाशयेद्द ध्यानइति सर्वानेवोपमोप्रपरिक्तिञ्जसमावगाहनाज्जलस्कार
नाभ्रासिवोधवलो सनारशाप्रत्यगात्मञ्जयावोपनाम्बिस्वा: अस्मसम्बाप्रपरिशेवलत्वल
त्वेदाकाराबाह्यार्थसत्त्वेनपरेणपरिणामेन प्रबाव्यतोप्रसेदार्थकवालस्वतो १९
नर्हदाने नद्रावेनस्थितासम्बान्धीत्यानेन ध्यानेनत्रभयविधावाबामपिगोवमनोसाद

ध्यानेस्वीनबोधानोकेवलानेनबोधनो सारिलपरिणामेनपरेणाग्रान
वाप्र:फलेनरोपया १९ नहिवामोपरासञ्जाध्यानेनानध्याने यावाण्मे
नप्रणतामोनवारगोवरमेनिसा २० बासमस्यपराकाण्यसेवबोधस्यसन्मयो स
गोस्त्वमयपवात:सकसेकेनमयाये २१ निर्वाणणान्विदस्याघसकृष्णोनलसे
विदे स्फटहयेनिसदासमाग्रस्थविलहराप्रपि २२ ॥

ध्यानेति १९ समस्यसञ्ज्ञासामान्यस्यपराकाग्राप्रमावधि:शेषाविननपदार्थज्ञापोसेबोधस्या
विशेषाधिनवेपदार्थग्रापपराकाष्टाविपुलादृत्वसत्ता: प्रवस्थाञयलदाणञ्जसर्गा: प्रासिभो
नोनिसर्वानुभवान्प्रज्ञावोधमयएव एवसंतियत्कलिननदाहृ सकलमिति २१ नदेवप्रज्ञा
दीनामपिग्रयस्तमस्माञ्जिरनिशपानेदरूपनिर्वाणमित्याह निर्वाणेति सदेवाहंस्वामाक
दाविन्माभूवमितिसदेवनस्मास्प्रहयेति प्रपिशाद्धान्यसेमाणिनोपि २२

श्री·
बा नि·
३ टी·
८०

सर्वेषांसर्वकालिकस्पहास्पदमेवबलसर्वदेशेसर्वकालेसर्वेवस्तात्मनाऽदितयेवतेस्तत:
स्फुरद्रूपेणइतदेवेति तस्यनाशःप्रदर्शनेहतामर्थोनोपपद्यते २३ नमःनिरंतरंहृदयःस्वरू
पःप्रतिषीतस्वेक्षाज्ञानिकरःसोपशमः २४ यथांशोस्विकृतेप्रकर्षोल्लोःशिसोतस्ताःप्रा
लभेजिकाः यथेकेसर्वेनेतिस्फुरेति तथाभावोपादिते प्रालेदितमर्थविकेत्रमेषकस्य:देज

सर्वांशोप्येवसर्वेत्रसर्वदासर्वेषांदिते वेनतेशुद्धमेवास्तिनाशोनास्योपपद्यते २३
प्रवेनतमःस्रुसारोनिवोधमतिषीतस्ते प्रतिषीतत्वमेवास्तिनमत्वमवतवि
यते २४ सर्वेतनिषीलानस्यापवालेज्ञानभलिका प्रतत्कोणस्तथाऽत्र
सर्वेतनोदृमलेदृते २५ यथावेनतिसम्पाकुकोशस्यावीविमर्शले नथावेन
निकेशस्यमहाविश्वतमस्ये २६ प्रविभक्तोविभागस्याऽत्रशोनेतरंनेतके:
परमार्थावराभावे:सर्वाधानममेघोरे: २७ येथंचासस्वरूपात्मानभावेनस्थिति
नश्वरे भागमात्रप्रभेदस्तुनेषांनेषानत्रावित: २८

गद्देषंवेतिस्फुरतीत्यर्थः २५ सोम्पेत्रुकोपेषमत्वायस्तत्त्वकोषेत्रमथादितस्याबहो
ऽकोपास्वसेवेस्यमेवभूतावेतनतिस्फुरति २६ प्रवेषः प्रतात्वाहमोयप्रात्मानडावेन
मथरेनेऽत्रप्रावे:परमार्थावरस्यसत्वात्रत्वप्राभोगे:कृत्रिमवेषे: इत्यभावेनमोपाये।मौर्वेर्ये
पायपशाभाविनत्वपावेति तिदृतिपरेणान्वय: २७ २८ रामायमः ॥

स्वमात्रिबोधेन यथुद्रस्यस्वभेस्वबधोभूतभ्रमतमीवमिवापघासत्याख्यातस्यताशुद्धिनो।
देशे तथापत्यविर सर्वेषुररूपेष्वपि तदृष्ट्वाब्देकेपसाक्षिरित्यर्थः २१ स्वरस्यादिविशुरी
इयतरावि सेशानाशीवस्येतर्भाविते सम्यगवगतेपि सन्निधात पश्चात्कोउद्दवस्यस्वयः
स्ववगमेस निकेनक्रमेण धानेरचद्वचस्ववद्भसर्वेषेण्यादिनारेदे सम्यक्रख्याधनानिरेह

अनेनापि नेतव्योस्वभेस्वमविबोधित तथधारेतिसत्यमख्यात यादृशेषुतादिर २०
धारेरेकित दृश्यादितत्तोतमाविलेशिवं भावितेवगतेष्वेतरीतिधानेकउद्भव २
सर्वधारेहसत्त्वेषु वेतलक्ष्यपनायुते सम्यग्बोधेसतिस्वमस्वाविस्वापिकादिषु २१
वैतस्मादृईतेवोधोबोधात्तस्यपवर्तन परस्परेणमकरैयत्नेकप्रभकाशवत् २२
येनबोधेनवेतस्यधनरारस्ततादिवा स्वतन्त्रमभिसपत्रजायतत्ताक्षित्तनया २३
एतावदेवबोधस्यबोधस्येधरित्तस्फुता यातित्वनाममन्मोऽर्थ्यप्रज्ञानासिवित्तस्तता २४
नत्वेतस्यवाधाप्योनपरस्परवाद्वितो भृतत्पावेचतोनाममतेप्रविशद्भतःशवत २५

सत्यास्त्याविपेक्षुस्वार्थकादिषुभोगतद्पापेक्ष २१ अस्त्येवमत कित्तत्वा वैतस्यादिति २२
तत्क्तत्लत्वाद्रूपेनेति येनदेतनाचेतस्यवाधनपारादिवातत्वाभिनिवेशलक्षणेनबोधनेव
तत्र स्वतस्वनतउपविज्ञसपञ्चे तद्दिशेषिततरमक्लेवानाप्रमर्पितयातत्ररभिनिवेशान्

श्री॰ वानि॰ उ॰टी॰ ८७१

ऊतोनमेनमत्रेनवाह्यपरमेतियत्नेबोधवेनस्पयोः परमानिरतिशयासंपत्तिरेवनिरतिशयानेदव्रूपत्वारात्मीकुरुः त्वदेतत्पद्रूपत्वात्सुमोऽस्त्यते स्वबोधपर्वह्निवेपमूलेनस्पेवबवोधस्तद्भयत्पद्रूपोह्निमोह्नरमुपपमेरितर्थः ३१ घतलाभ्यामेववर्द्धिताभ्यांकृतकृत्योहेतुभ्रस्यादृगतमित्याद्विमाहिनागम्येतिरसनीयंगतेनिरतो १० ३१ तस्मामोहवेधभेन्नारः सूराविरलाह्स्याहस्तहस्तेभ्यरतियतमानामोमध्येरस्यचे ३१ यामस्योमिघग्राह्मनः सूर्यादीनोववोधः स्नमेव

परमावोधवेनस्यसंयन्निमीत्वउक्ते येनान्नेपदेशोतेवसतानवमेभ्यते ३१ गतेनस्यक्षतेकार्यह्ष्टैरपमशेषतः यावत्सर्वशीवेवोनमेकमायमनामपे ३२ स्नान्नारामस्यपानस्पवेनस्यामनहृकतेः सुसंकल्येवभवतिस्थितिः स्वस्पेवनिर्मला ३३ सहस्रेभ्यः सहस्रेभ्य कश्चिद्यत्याप्यवीर्यवान् भिमानिवासनाजालेपंजरेकेसरीयथा ३४ यामस्योनिर्वोधभृद्दिपरमेनःप्रकाशवान् मीहारः शारदीवात्रस्वपमेवोपशाम्यति ३५ ज्ञातज्ञेयस्वसंकल्पःसंकल्यात्मिशयाशयः श्रवासनोव्यवहतोवातनवसेपरनेनवा ३६

काशनिराधस्तुपेमतीहारः नाप्रवासनाभाग मतिदुष्टा ३७ संकल्पननतिशेने श्रनिष्कामस्याशयोयस्य श्रवासनोजीवन्मुक्तः संदनेव्यवहारति नवाव्यवहराति स माधावे वविश्राम्यतीत्यर्थः ३८

सर्वत्रसर्वेवृत्तषुमनस्कारैस्त्वन्ममनैर्डीराम स्थिरीभूताड्डुं निमात्रेकनिश्चयात्मयुःख्ववः
ज्ञाकः घासीत्रदेव घवासने ग्रासितमवद्यासमिस्युः ४९ इदारसत्वंमुद्धांतःकरसोऽस्मिव
र्गिणतद्रुपेनिर्वोसतनेभावेउदितेनमिम्रावित्तेत्द्पन्नहैवैतिप्रवुद्देसतिस्थिरेकृतनिर्वाणमनोम
स्मिन्कृसे श्रवेतःमोहास्मभिधामेवुस्तत्याविधः सर्वेसंसारमयामः श्रमुरेति स्वपमेवप्रकरी
भवतीत्मर्थः ५० इतिवा तास्य मिनो वत्तनेपद्मभरशानममः १५४ श्रमः मत्तइरामोक्रीःप्र
घासीद्दीरामनस्कारैभांतिमिमात्रेकनिश्चयात् यः सर्वत्रएववज्ञावस्तत्वासनमासितं ५१
निर्वोसतनेभावइदारसत्वेत्रस्मांवित्तेत्द्पमितिप्रवुद्धे स्थिरेकनिर्वाणमनावनेतीमो
द्याभिधानःपरमोभ्युदेति ५२ इतिरामायणेरामविश्रांत्यपगममनामावत्तनेपञ्चमस्
शततमःसर्गः १५५ श्रीवसिष्ठ उवाच धनेनसंवुद्धोद्दिराघवापविवातिनी तामो
घंतवसंपमाप्रवुद्धोद्धिवहासिनी १

प्रशास्यगुरुणास्वयं परिहार्यंकृत्वाप्रश्नःरामेणाश्रसमाहिमाः तत्रादौघयोपवर्णितः
प्रवुद्धरामोक्तीरन्नमोरमानोवसिष्ठः प्रशंसति धनेनेत्यादिना देरामइ्यंतेववाक् श्रम
वुद्धानामज्ञविद्यातिनी प्रवुद्धेषुत्न अनुभवसिद्धायीन्नवारत्वाप्राक्तिप्रकृत्वाह ५३
वहासिनी प्रहर्षसारे वरनता कारिणीसंपन्ना १ ॥

असदेवेदंजगदबोधमयुक्तसंकल्पविभातीयतितंपनिष्कर्षः असंकल्पदाप्तोपर्यवसितेन तत्वज्ञानेनशाम्यतीतिमद्भिःसाधननिष्कर्षः एतत्क्रोतिरेवनिर्वाणमितिमोक्षनिष्कर्षः सैव परमार्थतेत्यर्थः २ तथाचकल्पनाकल्पनद्वयंबन्धमोक्षौमध्यमुद्दस्य ब्रह्मणएवद्वयमिति निष्कर्षोपिफलितइत्याह कल्पनाकल्पनेइति ३ शांतौसमाधौ ४ एतत्परसाध्यनिर्वाणं

विभातीवासतीदमसंकल्पेनशाम्यति एतत्क्रोतिरेवनिर्वाणमितिमेवपरमार्थता २
कल्पनाकल्पनेद्वेपेयरस्यैवेतरस्यतो सेरतासेरनेवायोयथानाद्येकताद्विते ३ मउ
दस्येवयाउसंशिलाजठरवत्स्थिते शांतौआवदतोवापिसामतामज्ञतोअते ४
वयमस्मिन्परेस्थिताराम्यवायविवादिनि शांतव्यवहारेवसमसित्यमवस्थिताः ५
विलिमेवपदेनिम्येब्रह्मविम्रहारदः निःक्लिव्यवहारस्या अपिमोनात्वद्रपिणः ६
शोलोरस्थितिमंतोध्वउत्तानामनामये अस्माकंपरमेवंतशालभ्येनहितोयमतो ७ श्रीरा
म ब्रह्मणेवसमरूपमनन्तमजमभास्वरं अनारंभमनाकारमेवेदंभासतेजगत ८

२वासनादिजीवन्मुक्तानांसमाधिव्युत्थानयोस्तुल्यरूपस्थितिरित्याह वयमिति ५ तद्रूपविलक्ष णुद्धः ६ शोलोरसमिवस्थितिदेपास्थितिमनामयाके वलन्परनयापिवदे ब्रह्मरादिवरवनग लभ्वद्ध मोक्षमुक्तोऽयाणोप्रयप्रयमित्यर्थः ७ एवंवासिष्ठोक्ताजीवन्मुक्तिपदेप्रमितिःहेनोरामोजी वन्मुक्तानापारसेनगद्रसमेतमदर्थिपतिप्रयुक्तोनिहापा अनन्तममादेवाभास्वरस्थायप्रथमा

९ इदानीं वसिष्ठो राममेवाच्युतकृपया निश्चायापनाय योगारूढीकृतवक्तृपदेश्यापयितुमाख्ये
श्रियावत्सकामित्सेशयविक्षेदं कचिन्यात् युद्धवानसीति १० अन्यथा इदं प्रमाणरूढीकृतवा
दर्शयति क्रियाविसेवादाद्यन्यन्नयाश्रितस्थिनयायोगो ११ तत्राप्यन्यरूपेणाज्ञाभिरेवयुक्तिभिः श्रीरा
मः समाधत्ते सर्वमेवेत्यादिना नोत्पत्रे कारणाभावादित्यर्थः कल्पनात्भ्रमात् इतेति वा १२ का

भगवन्सर्वसंदेहशमनैरेवमेवाधिकम् रुचकादौ च कनके सम्यक्संशोलनात् ९
श्रीवसिष्ठ उवाच युद्धवानसि वै राम मनस्येवाविशङ्कये जगत्सद्रूपविक्षेपकृतः
सुकृतस्य मे १० इदं नित्यानुभूतो यस्मिन्ब्रह्माणि भासुरः जगदाख्योऽयमाभाति क
श्चैतन्यमिव विद्यते ११ श्रीराम उवाच सर्वमेव इदं नास्ति न किंचन करोति च तेन ब्रह्मस्
व स्यास्य न संज्ञा कल्पना कृते १२ किमिवाश्याः जगद्भ्रमः कारणं प्रविलापनः नका
रणं विना कार्यं किंचिदस्ति भवति क्वचित् १३ न चाविकारमप्यस्य विकारः स्यात्कृते का
रणं क्वचिदेवेह किंचिद्भवितुमर्हति १४ अतो वद मनावापत्त्यकारणं प्रविभासते नन्व
कस्य केन नाम जगद्रूपं निसर्गतः १५

रणाभावमेव दर्शयति किंमेवमित्यादिना यतः शोभितासमात् १३ अस्माणः कारणमात्र संक्षितेऽपि
स्तीत्यात् नेवेति सर्वोऽस्यास्यात्कृते सविकारं न किंचिन्न सिद्धमित्यर्थः यदि निर्विकारमेव निर्विशेषा
दानकारणे समाधायाम गदाकारेण विक्षेपमिन इत्युक्तोऽनर्हं जगद्रूपार्थः सत्योतलभ्यतस्यात्कार

प्रथमेवेनमहिरण्यगर्भांद्वेहियाईपरिमिते कविन्कालत्वेविवर्तेऽपमानिकदेहभृत निश्चलो
वेनिजगद्देनि:सविषय:परिवस्तोऽन्यथे: १९ ननुप्रथमवेननमेवत्वेणैवमायादिकालविलासभ्रमे
पपत्नियथामेस्मिन्प्रपश्चसि १ २६ तदुत्पन्नभुवनादिसर्गसमाचारे १९ सपश्चस्वकलितेभुवनभेदम
ष्टितोवान्यनादपकनादिपस्त्वभोगमस्थैवप्रायामिश्रमतीव २० यदितमपसकल्पएकाकनालीयव

तदनादेशपदेशानेविरान्ययमवेननने कविन्कालत्वेमिश्रमालिवाहिकदेहभृत १८
सोऽनन्यस्यसंविन्नित्यमनमिववेनति काकतालीयवत्त्रप्रवरदाकोदीप्तुपश्यति १९
सेकन्येकामनत्वस्यदेशकालाक्रियात्मिते प्रत्येनमेवधात्रीवभुवनेसमनस्यये २०
तस्मिन्यावयसपदेसमिथ्यापुरुषस्तत: मिथ्येवततमामाचारेऽकरोत्मिपरिवतते २१
प्रथमस्त्वद्वेमायामिपुरुषोऽहन्त्वनय: कामिमाननसंभारपदार्थोनयंचेसश्रम २ काक
तालीवयत्रसंकल्पस्यभवेचदि यद्यानत्रयामामित्यस्थिरामात्रवान्स्थितिं २१ मी
लावेष्याहतनस्त्वयामहणैनरेजमं करोतीत्यादि[illegible]हेमपात्रजगद्दपस्थिते २२

यथास्वेस्थितिलवैषायायाविस्थितिरभ्रान्ति ननएवप्रत्यभिताऽयजगतिसास्थितोस्थितिं अ
ज्ञवात्र्धोत्पापहीनवान् २२ एवंभ्रान्त्यान्यैउपस्थितमिदं मिथ्याजगन् गीतालोका
मितीभूमावेष्याहतनस्यकोतसमस्तललाटेवोमहृष्टैनतिलकेचिरप्रजनेशोभति
प्रत्येकरोतीत्यादिवावार्थेवाद्विकस्यमात्रमित्यर्थ: २३

यदि मन्ये मम मिथ्या ख्यापयेमा यथा प्रसिद्धिः यथा सेो मेनत से विधान मात्र ह्या मनमे वस्थाइ
सत्यमेवमिथ्येति मूया वनैनी यामेथ्या मायासि ह्यायाबीन नेक सन्धानक स्य मम यो न ज्ञन बरे नेशाने
विचार्यते नरा निर्विवन बस्य ममा रा किमपीर २३ २४ विहान्यमेवामायि कोयः सर्वीकार मेक।
स्य स्वज्ञ यविसद्या मन्यायि व्याहि के रे हेसंवेदमे ज्ञयंय योमत रेव ज्ञ गादि निभास मनमयाः २५ एवंस
सत्यमेवेदम वायिथ्या नेतक्रमः किस नमि थ्यामेन सत्य लेकिमपीद मज्ञेतने २६
प्राकाशाके वस्यलेोमि लाभ २७ ने यायाथा मोनवन्नेद या नमेवा दयंजयन
विश्या ज्ञेसर्वेसकलो विरा यामानि वाहि के देहसेवदने कोम मगादिम भासते २४ एवं
ब्रह्ममहाकाशमेवेदक भगनकथा यान सम समाभाराम कमारान बर्तिते २८ यथा यथ
स्थिवीवीनाकन्यथामन्यिमतने: ननलायत मवे हि भावाभावे परे:परे ३० यावर
विर. के विहेत स्विन्यामे यदे शुद्धयरिणमनेन यो रेविन्द्ररो केअभि ३१ परे पदमिदेभा
वीपर स्थि वयरात्मके सभवेत्स्वमस्यन्तेन ज्ञेयो लिननत्क्रिया ३२ स्वमन्नमर नैसानेर
यथज्ञस्यनयाभेद म्रगोनृग्नियाकेन कोभावयाइतिभावन्ये २
नियन्यास्नि नेन सा हृदयमिति समेभो यायिसम: प्राप्येनिके बेस्य म्य स्वन्य प्राभेोगोयस ३९ यावर
विर:सामासार्थवेकेन:परिणामेन्ये कग्क्ति ३८ यरस्य ब्रह्मण: वेश्यद्य वकार्यमिव यथ ययवनवा
अयरमिदे जगन्तो वच्छेयभाति न ह्येन नेनो विद्योरेय के मव से भवनि जगोमिन क्रियाः यद्यवहभा ज्ञनस
भवति ३९ म्रगोग्नियाकेन ह्यन्य ने नच्चवर भ्रमा ज्ञे न यनि ह्या नेसनिभाया मेो वन सन्त स्यना ज्ञदि

वे भावयति ३०

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ ही॰
६७४

अन्यस्य स्वप्नपुरविप्रत्ययवत्स्वप्ने भोगरसेन नानातिमत्तद्भः यथादिजीवनाम्राणः स्वीरस्वादुमपप्रमा
दर्थेन नानातिमहरितयर्थः ११ अथ निजमात्मावास दृष्टेः परात्मन्यवेलम्नत्वतमत्स्वम्यसमयो नि
वोधवरससाक्षात्कारगुणाविलोकितः सन् यदात्मेशिवात्मनि मज्जे आत्मानितिहेतु कुशितीरः अन्य
मात्मानमेहदाहृतचतुरस्ताभिव्ववस्थितिप्रतिकृतेः १२ एवं समाहितो वसिष्ठः पुनर्बीजांकुरान्याये
न ब्रह्मणि जगत्सम्पत्ते शंकते दृश्यमिति १३ समायत्यैव बीजतिष्ठत्यंकुरः सम्यग्लहिं बीजोसे

परमार्थचमत्कारमंतस्यानुभवं विना अन्यस्यान्येन नानातिसीदस्वादमिवाद्विजः ११
निर्बोधनिजमात्मायं परिदृश्याचलोकितः वेत्तोऽन्यत्वमन्यस्यसेमिव ह्वातवात्मनि १२
वसिष्ठ उवाच दृश्यबीजांकुरावस्थितेब्रह्मणि कारणे इति सर्गादिसद्भावः कस्माद्देहो
पपद्यते १३ राम उवाच बीजांकुरौ अंकुरत्वं यासंभवं नोपलभ्यते बीजोदरे तत्पासत्त्वाबी
जमेवहि साभवेत् १४ ब्रह्मणि जगत्सदेवेन जगदेवोपलभ्यते अक्षितेव ब्रह्मचेत्यस्याब्रह्मे
बाभिकारितत् १५

सोऽपि न यदि वीज पुटे भित्वा निर्गच्छतीति स्यात् तेन नयनो वीजभीरने तरदरे अंकुरत्वपासेहि
अंकुरः नोपलभ्यते यासवीजोदरे तत्स्वभागाबांसज्ञासावीजमेवभवे आअंकुरस्य पृथुः १४ अस्त
होनेन सत्त्वान्तन नतयाकितनगदेवोपलभ्यत इतिवेषस्यप्रलयकाले तथैवासीनिवेद्महिंसा
द्वेतेनवभवेयनतस्तद्ब्रह्मश्चविकारीतिमवीजांकुरन्यायस्यात्मोपदर्शितइत्यर्थः १५

अस्तु ब्रह्म अविकारं किं तत्र तत्राह अविकारादिति अविकारस्य विकारकार्यं न दृष्टमाकारादा कृतिभासरसतेर्दर्शनीयेति चेन्न दृष्टेन यत्कृतं वस्तु क्वापीत्यन्वयः ४१ एवमनाकारेऽपि स्वरूपे वेद्यसाकार स्य सावयवस्य वस्तुनस्तस्य नश्वरत्वं सर्वप्रमाणविरुद्धमित्याह अनाकृताविति ४२ समुद्रकोत्ते पुटे ४३ एतेनेष सर्वोपरमरूपे परे ब्रह्मणि साकारस्याकारस्याधारतापि निरवकाशमित्याह ४४ एवं समाप्य

अविकारादनाकारादिकार्याद्यत्कृतभासुरं ।
दृष्टं नेति विवेकेन स्वामिन्नेव वहृन्न चञ्चते ४५
अनाकृतिराकृतिमान्नित्यस्य स्यान्न चेदसि ।
परमाणोर्नदेहोऽन्यरिव संतिष्ठमेरवः ४६
समुद्रकोऽम्बुमिषन् न गच्छत्यपि तिष्ठति ।
महाकारं निराकारं रूपमन्तर्वतो भवेत् ४७
एतेनैव देहस्साकारस्याधारेति राजते ।
नवन्नरोगतेह्येव साकारस्याविनाशिता ४८
योऽयमाकाररसनिकल्पनयाविधीः ।
अथवैस्वमवद्रूपैः संसारे नोपलभ्यते ४९
अथवैवदसर्गोयपदे हि सर्गो न भूयते ।
स्वमः किल तु भ्रमार्थैः स्वभ्यस्तश्च तत्त्वते ५०

वैः स्वमवद्रूपैः आकारैर्बोधपदवारिणिकाः साकारतयापरतिबोधकल्पना यत्र उपपद्येत्याह बोधपदवेति ४९ कृतो नोपपद्यत इति तत्राह अथवैरिति सौपसर्गः स्वमस्वपदैः मार्गतन्तुभ्रमार्थे पदवस्तरादिप्रमाणैरनुभूयते स्वमसस्ततारप्रद्युम्नार्थैः संस्कारमात्रेण भासमानार्थैः नाप तिस्वभ्यस्तपदार्थैः स्वमैर्दृश्यते किंलेति सर्वैर्ननु ग्रसिद्धो ५०

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
८०५

घनपवर्वोऽज्ञानेनाग्रन्त्वमभेराभावोक्तिरपितेषोऽग्रसंगतेत्याह यदेवेति स्वमेमनः समशान्तेनीला
घरस्यः पुरुषः नस्माअविनः साकारत्वत्गिकत्वादिकल्पनयाप्रपेवस्यस्वप्रसाम्यं सर्वप्रमाण
विरुद्धसिद्धानीत्याहकृटस्यत्रस्तएवभ्यस्तत्वादेवचाध्यत्वेनेस्वप्रसाम्यंसिद्धमितिभावः ५८ नवचा
धाकहतमाहेपंसमधप्रेष्मशीरस्येतिस्थूलशरीरस्यन्यस्वमोनहप्रेरितिशरीरेप्रतीध्यवस्था
त्रयस्वप्रारोपस्त्वाङ्क्तिनेप्रक्रेत्याहेपोशार्थःसिद्धस्पष्टं ५२ यत परिशेषाद्विशेषः सपवत्वपवस्थित

यदेवनाग्रत्नत्वमुश्नितानोपपद्यते स्वमेप्रस्थ पुरुष कर्पेप्रातर्विलोकुनेते ५९ अ
शरीरस्यनस्वमरत्यनदर्शिनोविते संभवेतिपिशाचास्यानेयोवस्वमवास्थिनेते ५१
तस्मात्स्वमवस्थास सेविदात्मनिसंस्थित सर्गादिनानाकृतिनापरमात्मानिराकृतिः ५५
स्वमेपिदेवशीलादिरूपेणात्मानितिष्ठति सागस्थ्याशिलमर्कोसावत्यसासोकृतोपरि ५५

इत्याहतस्मादितिसार्द्धेन निराकृतिर्निराकारः परमात्मेवचिवर्तरूपाभिः सिगोदिनानाकृतिः
भिस्थितइति सिद्धान्तः सम्पाहितइत्यर्थः ५५ मध्यंवस्पत्रस्मात्मेकृत्वप्रबोधेनस्वमवदेवचोधास
त्वात्तत्वाभ्यांवत्कमयोग्यात्तत्कालेवपरिशिष्यतइत्याहास्वप्रतिपत्तिरोहप्रत्यगात्माखिलंवपः
पक्षाप्रतेवपस्मोप्रपेव स्वपेनात्मानेनेवस्वमवत्कृतइतिसिद्धांतत्याविपत्रस्मात्मनृपत्वमे
सत्यरवसप्रपेचेपानिमनास्तित्वादिकेनेवानुभूयतस्मिन्कालेनेवपरिशिष्यतइतिपरेणान्वयः ५५

४८ बुद्धे सतीति नैवानुभूयते बुद्धत्वादृश्यामपि सम्यङ्निर्वचनीयमेव जैसर्वमित्याह स्वयंवेदने त्यादिना ५० ४९ विश्रृङ्खलं जगदाकारेण सर्वेन ब्रह्मत्वेनाविनोपपद्यते ४९ ५० यथा स्वसंकल्प

नेहास्ति वेननास्ति त्वेतदुपलभ्यते नानुभूयते नैवानुभवितृत्वं च न चानुभवनक्रमः ४६
किमपीदमनाख्येयं बुद्धैर्नैवानुभूयते स्वसंवेदनसंवेद्यसद्भासद्भावविजृम्भते ४७ स्वभाव
द्रूपिणो भावाः स्वभावाभावरूपिणः सर्वे दास्तवेदाः सर्वे भान्ति भास्वरतां गताः ४८ ब्रह्मणि
ब्रह्मणो ब्रह्म व्योम व्योमनि वर्द्धते नचोपपद्यते किं विब्रह्मण्योऽन्यविशृङ्खलं ४९ दृश्य
दृश्यदृशां मायमहंसर्गादिविभ्रमः शान्तविद्योमविलासे न कश्चिदुपपद्यते ५० यथा
न सत्र कुड्यादि स्वसंकल्पमपश्यने तथैवायं जगदिति शान्तमेकमनामयं ५१ सर्वं हि
परमं शान्तमिदं सर्वमवेदितं अलिंगनमनाभासमनाद्यन्तमवेमितं ५२ अनन्तमर
णं शान्तमनादिनिधनं महत् अनुपाधिनिराकारं स्वपदे स्वदवाहृतं ५३ यासं विदं
नः स्फुरसि सेवो पाधानिकाकृता यदीने लीनमवनो नयात्संजरतां किल ५४ शुद्ध
ज्ञानमयैकात्मा द्वैतैकापरिवर्जितः मनागपि न नानापि द्वैतैककलनाकलः ५५

तथपत्रं नेत्रं तत्र कुड्यादि सत्तरो नरतम ५१ ५२ ५३ ममेदं वाक्यं सत्यमेव नासत्यमेव नासत्यमनुभ
वमूलकत्वादिति सयुक्तिकमाह यच्चेति ५४ द्वैतैककलनायाः कलोलेशो मनागपि न नानापि नमा नाम्नि ५५

श्री
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
८७८

सर्वं इमेननाः स्वात्मलेनजीवेतोऽपिमदृशात्रसमात्रत्वात्मिम्नक्रा । सिरवताभाः भुवनेतवस्थिताः ५१
तथाप्यनेनगदपिस्पर्शेमहारंभत्वात्मगारीरिपवेयुक्तविशेविलक्षणमपिभिन्नोविवेचित्वा
भातमात्रंस्थिते ५० उत्कीर्णप्रतिमादिसमे ५१ यःकिलसगोराभेवसभितिकेनिःलेखनभाति
म्नस्यकेवसत्यता ५९ तथाघटाद्विभेदेनचमर्धाजगत्स्त्वंप्रत्रमित्याह जगदिति द्वयेनजगन्नगदु ।

सर्वेसत्सीमयाप्यवजीवन्नक्का इमेननाः संप्रोतसर्वसंरंभः स्थिरवताभास्वास्थिताः ५८
जगत्स्पर्शेमहारंभमपिलसीमिन्नस्थिते स्थिरेभिन्नाविवक्लृतमनोराज्यस्वोदिते ५०
शैलादिवोत्कीर्णसमेकथायामिवचर्वितं शेवरेणेव ।। चित्रेआत्मिश्वस्वमस्वोदिते ५१
किलस्वप्नवद्वेहेमगौरावेवभातिपत स्वभित्तिकेनिपातितेजगत्केवास्यसत्यता ५८
जगदुद्रावेरसत्यैपमिथ्यातवनोमयाः व्रमात्मकेरखत्रस्नप्योतेशांत्मेपरोवरे ११ सर्वं
एवात्मभावाः सदस्यारंजगमाः भुसदाहलसाकाशेजगद्धविषयेतयाः ११ एवमेव
रभवाभ्युत्सवजगत्सत्त्वतत्त्वमेवच चिदाकाशैकतामेत्यभनेकाकाशरूपतो १२

जगदुद्रोस्रतदृष्टोसत्यंपरितानवतोविवेकिनोदृष्टोन्नषोव्रस्नात्मकेपरूपतोव्रस्लभूमिकाभेदा
दारोहणक्रमेणशांते १२ षेमप्रेषकारवत्कमेणशांतेस्वप्नरमेवरेभुम्यमेवपर्यवस्पतीत्यर्थः
११ तच्चवल्तयेत्रपेतत्वतात्विषयमित्याह सर्वंएवेति ११ हेयुरोतंमदुक्तंपरीतायंप्रकाकाशतोभ न १२

तेनाहंशोभ्रस्ताकाशभावेस्थितंदेपुरावरंत्वामहंस्वाकाशकल्पेनस्वरूपज्ञानेनसर्वात्मगग
नोपमंत्वेयपूर्णानंदैकब्रह्माभेदेनसंबोधाहंदेनमस्करोमि ११ सर्वात्मगगनोपमंवेत्येवमद्वि
मनिविष्टमिलिशेकोवारयज्ञाद विहृप्रत्नादिति १४ सर्वाः शास्त्रकलाः शास्त्रग्रंथीरतिक्रम्य
गच्छतीतिसर्वशास्त्रकलात्यंतंतत्परमासाद्यत्वमपि स्वाकाशोऽस्ताकाशस्वरूपात्मकः स्वभवः
सदेवासीभवच्छ्न्यइतिवा १५ स्वहं समस्तरवयवपादपाण्यादिनहादावरादिवोतिप्रसिद्धेनग

ज्ञानेनाकाशकल्पेन सर्वात्मगगनोपमं ज्ञेयाभिन्नेनसंबोधांतंवंदेद्विपदांवरं ११
विरूपतादरीतीरंनगज्ञैवलीयते प्रकाशगकमेवातुः परेव्योमेवनिर्मले १४ प
नत्सर्वेयरातीतेसर्वशास्त्रकलातिगे परमासाद्यनिर्द्वंद्वमाकाशात्मकोभव १५
स्वहंनेगस्त्वंपादपाण्यादिनहादादिव सर्वमाकाशमाकाशमेवाकोस्तत्सविद्धेवेत ११
सर्वोपद्रवपर्यायमायापोदर्शितस्तव सनिर्घोवादिनोवाधेज्ञात्मतानेभ्रुरामेते १२

स्तुनोनास्त्येवपत्र सर्वमाकाशमेव ११ प्रयंच सर्वोपद्रवोपपर्यायमममात्मानंबोध्यममज्ञोनि
ह्रानास्तीतिवासवावानवंनेशकन्यादिशेषापादकन्यादिहिमोनार्किकारीनोवाधेभ्रनिप
इतितत्सभापोनराजतेनयापिस्वात्मज्ञानेभ्रवहस्मिवास्मिंचंद्रपादपत्यत्तेभ्रमध्येपरमभ्ररूपा
पपपेवासितेकिंज्ञानेस्यादितिपरीतकानोसभायराजतेनहिसर्वोपद्रवमत्तरेणात्यंतिकार्थ
निवृत्त्युपलब्धेनेनिरतिशयानंदप्रतिष्ठा सिद्ध्यतीतिभावः १३

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ पू॰ ६०१

यत्तत्त्वं येयदा शङ्कायत् काष्ठमौनपर्यवसितत्वादितिकाष्ठमौनात्मकः सर्वोपद्रवःवादे
मसंभवत्येवेति नकुंचमेतेन तत्करणनिर्विशेषात्मायविचाराहरेद्वात्मत्वानंनशतीहति
नोरोत्मीत्यर्थः १८ कुतानेदेतिनशाह प्रत्यदेति १९ उक्तेसारत संक्षिप्योपसंहरति सर्वेनि
सर्वेयेत्वागमाः शास्त्रभेदास्तदर्थेभ्य समनीतेष्वत्र भूतिमात्रप्रमाणेयत्रतथाविधेश्वचिद्घन्न

काष्ठमौनात्मकोवादेन सर्वोपद्रवोपरा क्रियतेनेनवावेश्वात्मत्वानेयशीदति १८
यत्स्फ्लादि प्रमाणानो यरुगम्यमाविद्धितं स्वानुभूतिभवं स्वत्वात्तल्लभ्यतेकथं १९
सर्वागमार्थसमनीतमविद्धमन्नमाकाशमेकमजमाद्यमनादिरूपं शुद्धं चिदात्मक
सहस्रमनुभूतिमात्रं प्रोक्ताभिधानकलनेमलमंकयात्वम् २० इतिश्रीमहारामाय
णेनिर्वाणेबोधप्रकाशीकरणयोगीप्रवेशोनामपंचनवत्युत्तरशततमः सर्गः १९५
वाल्मीकिरुवाच एवमुक्त्वा महामुनौ रामोराजीवलोचनः महत्तमात्रे विश्रान्तस्त्वी
स्थिताः परेपदे १

अतएवसोनाभिधानकलनेशुद्धेचिदात्मकेप्रवेशात्मकाशमेवास्तिनान्यदणुमात्रमपीतितत्र
मत्श्लोकयाश्लेषयोमेमयोजननेमास्तीत्यर्थः २० इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रक
रणेनवत्युत्तरशततमः १९५ गुरुशास्त्रापायेनयथात्राविहलभ्यते तारुवेवधिकाख्यानेन
प्रसंक्षिप्य वर्ण्यते हेमहाबुद्धेरामभरतान स्वात्मसिद्धेनेमेवात्मबोधनं १

सीलया शुरुमविप्रवणकौतहलेन ११ करिष्यमाणेमयं पूर्वेणसंगयित्वेस्वौक्रमन्नव
दतिपश्वमिति ४ प्रवाशेयनोवाशेनिवर्तेनेप्रयाप्यमनसासहेतिस्फुतेः शाकृतिह्मभिनिषिन्न
धर्मशून्यत्वाद्वैत्यर्थः ५ स्वयंविद्रूपेपेतयैवअवस्थात्रयातीतेस्वप्रकाशवस्तुतन्मात्रलभ्येन्न
तएवनाग्ररवस्थोतर्गतेनशुरुपमस्वाधनम्भ्यासात्दृगेमनोगते १ नहो पूरतरपतियोगिव्यव

परमात्मप्रमायज्ञोविश्रांतः परमात्मनि भविष्यनरयत्क्काञ्जेमानन्नापिद्विलीलया २
रामः भगवन्संशयोभोरशरत्कालनभीश्वर इदानीसंशयोयेमेतातोमनसिपेलवः ३
एवमेतन्महात्मानोसंसारार्णवतारणे समस्तमेवव्राज्ञन्तसमतोत्याशतिष्ठते ४ य
द्विदेकिलसद्रूपस्वसंविन्मात्रमिच्छुयं नरावाक्यंकिलगिरोमहात्मामप्रमातृ ५
एवंस्थितेपरेतेयंसर्वसंकल्पनोज्झिते स्वसंवित्परमाज्ञेनुभेदर्गमनोगते ६ योगि
योगिश्वरञ्जरसत्याभेदेक्षणोकिल कथंशास्त्रपदेनज्ञे सविकल्पैरवाप्यते ७ वि
कल्पसारशास्त्रस्त्रमेणशाश्वेनलभ्यते नास्तिमर्थमनायोगुरुशास्त्रादिकात्यिते ८ गु
रुशास्त्रादिवित्तास्तेकारणेवाल्पकारणे नरञ्जमिच्छुयंत्रस्तनञ्जाहिमेवदतीवर ९

क्षेत्रादिसादेयत्वातहोपनासमर्थः १ विकल्पसहस्राङ्गसेपानश्रेणिपरंपरामयोय २ तत्रस्मान
न्वित्तामेशुरुशास्त्रादिकंकारणेमस्तिभवामिप्रकारणेवाशयास्मिन्संशयेनिश्चयंब्रूहीत्यर्थः ९

श्री
वासि
उ.री.
८०८

रामशंकामनमीत्समानोवसिष्ठः समाधत्तेएवमेतदित्यादिना श्रुत्वामेतिशराहमहाशिनिमित्तधर्म
धृम्यत्वाद्संसरणस्याश्रुयरंपरंतयदार्थावसाकार्यंश्रुत्यर्थः १ यद्यप्येवंतथापितत्त्वासेउज्ञम
बोधस्यतत्फलस्यमोक्षस्यचघपायेनप्रकारणहेतुत्वांगतेनजूम्एवसमाणकाहेवेवाधिकारा
नदशातेनेत्यर्थः ॥ तदेवाह संतीत्यादिना विवधवीवधशाह्राउभयतोवदेशिकेस्कंधवासेका

वसिष्ठउवाच एवमेतन्महाबाहोनयान्संवनवकारणे नामाशङ्कमयेशास्त्रमनामवच
रंपरे १ तथापिराघवश्रेष्ठयथैतदेततोगतं शास्त्राद्युज्ञमबोधस्यतत्समासेनमेशृणु ॥
संतिद्वाविदैवाधिका कीरकाश्चित्रदुर्भंगाः दुःखेनाभ्यागतोशेषश्रीरेणवनरदुमाः २
दारिद्र्येनदुरंतेनकथासंस्थानकारिणा दीनाननाशयाःयथानिर्गतेनेववारिणा ३
दोर्गत्यपरितप्तास्तेजीविताथमवितयन् जडस्यकथाहुज्ञावधेक्रमेःयश्चरणं ४

हविशेषवर्तनेनं तहरतीतिवेवधिकाः कीरकाः शूद्रजातिभेदाः देशविशेषजावा शे
षकार्थं १ कथायाद्वद्वस्त्रेमाषिताभयेवभावरणसंस्थानकारिणाकथासंस्थानेति
यादेघवीतभूतानवस्त्रादिकयामात्रावस्थानकारिणेत्यर्थः नगरभंगाद्विर्गतेनयारि
णायथाद्रवदीनाननामायाः ३ दौर्गत्येनदारिद्र्येणाभिश्रमाः ४

दिनेप्रतिदिनं दिनांतेनदिनावसानं मांताञ्चक्रमसाध्येनेतियावत् इतिसंस्थितानिश्चिताः
१५ १६ भवद्वारिणः नत्रहिनयामात्रभवदराशीसा १ उमान्यरमानिपकयानिवरत्नादी

इतिसंचिंत्यविधिनाहिनोतेनदिनेप्रति हारुभमेणजीवामोविक्रीतेनेतिसंस्थिताः १५
इतिसंचिंत्यतेजग्मरांवेषेविपिनोतरे नयेवाजीवनेशुक्लासेवापरिचिराजने १६
इतिनेभयस्येगताकाननेभवद्वारिण राइत्यानीयविक्रीयवक्रु देहस्यधारणं १७
वत्यवानिवनीतैनेतस्मिन्सत्यविलाहिति उमाउमानिरत्नानिदारूणिकाननानिव १८
तेषांभारभूतोमध्यात्सोविक्रानिपपेवनात् नानाऽपाणिरत्नानिनानिसेशमुवेनितिहि १९
केचिद्दुरनराशिकेविन्यानिमानव केचित्फलानिविक्रेयनीवेतिविरकीरका २०
केचित्तवैमनासारहरीशूलेपवइंद्रिया नीत्वाविक्रीयमीवेतिवनवीघ्रपतीविन॰ २१
रावंयेमयनाः सर्वेनेसंशाप्यमहावने केचित्याघ्रास्थिता॰ सर्वेजडस्तैवगतत्वरे २२
इतियावदनस्तेनेसेवनेनन्महावने यदेशाज्ञावदेकस्मात्यामश्चिंतामसा॰ मासी २३

वि १९ केचिद्वाग्यवंत॰ १९ पुष्पानिकेतकीचंपकादीनिविरकीरकाः विराभ्यासरहीभूत
कीरकराजय २० केचिद्वाग्यहीना इंद्रियसारान्वेषणजमालडर इरेऽपेवनीत्वा २१
केचिदन्नादीलिधाप्यगतरात्रिप्रभ्रयंयगासात्रयात्पिने २२ विमामनस्यविमाणिर्वात्याम २३

श्री
वाल्मि
उ.टी.
६७२

२४ निर्हृदा निरस्त शीतो मत्तद्व काशिरःस्वाः २५ स्वात्मानमुपसंहरन्निसर्वोर्घे निकीर्यकाः
कालोऽपमेसोव च्यपिगतः प्रामः सम्माप्ति सुमामत्तिर्धसंगवाविधाः सततः तथाऽक्रपासर्वेर
र्घसारे. ३३मथनेः परिप्रतीनयाशीलमोहाविचारः३ः एवं यथास्थाजयाप्राने स्वमंयरपियोभ्ला
इतरलाभालाभारिष्णुसमतामुपेतः सेनिहोति २६ इतिश्रीवाल्मीकीये शेषसनवलाजरशतत

तस्माश्चिंतामणेः मामः समग्रविभवाप्रियः परमे स्वत्वमापाता स्वत्रते संस्थिताः सर्वं २४
सर्वयंमुधनः संतः माप्यसर्वार्थदेहमंत्रीं स्वत्वेनिवृतिनिर्द्वंद्वारिर्विरेवेबराव २५ स
केर्घसारपरिप्रतीनयातया नैकाशेऽमापिगतसम्ममयोमहोतः निवृतिशीलभप२
मोहविचारः एवमानेद्मंयरपियः समतामुपेताः २६ इतिश्रीरामायणे वाल्मीकीये
वधिकोपाख्याने चिंतामणौ लाभोनाम एकादशोत्तरशततमः सर्गः १११ रामउवाच

तथा ऊरुमुनिश्रेष्ठ यथावैवधिकक्रमे प्रसंदेहमिमसम्यगवगन्तुमिमागद १ वसिष्ठ येमेवेवधिकास्तम

मःसर्गः १११ स्कन्देवेवधिकाख्यानमयथोविहितमात्रात्र हैतन्नंगरुश्च स्वादेशात्महानेरवार्यते
यथाग्रहेश्रवगतामितामयेतः तथाऊरुविवरणंनिशेषः १ येवेवधिकामयोस्कास्तेसा१
इयादेतेमानवावोध्याः प्रथमश्चापिसर्वंश्च पदारिज्ञरः एवमयोऽक्तंतमेवोमत्तानेनस्वमुक्त२
स्वमहानस्वातपास्मिविघसंतापः दानंमहानपरानिपादेनदानमपः प्रयोजिकायेस्वेका
मावधिकाभोगाप्तालहवायोऽथते २

भोगार्थिनः संततसदुपायेद्यतनात्त्यक्तान्यविषयः ३ ममभोगेच्छा सिद्धिमायान्वि
तिनिनरोकृपणः कार्येष्ववान् जनः मानवस्तनयेद्गितः इतरकार्यार्थी येन तथाविधः स
न् शास्त्रादिशास्त्रमूलकेनइपाये ४ यद्यप्ययं भोगेच्छयेव शास्त्रे प्रवृत्तस्तथापि तच्छास्त्र
गुरुमाहात्म्याद्येनेन प्रथमफलास्वादनैः पश्चाद्भोगेभ्यस्त्यक्तान्यविषये परमपदे नय।

प्रवृत्तस्त्वनेने योक्ते गुरुशास्त्रक्रमादितत् पदवतारलेशमा
येनताभोगार्थिनो हि ते ३ भोगेच्छाः सिद्धिमायातममनिः
रूपणेनताः मनयेति नकार्यार्थः शास्त्रादौ संप्रवर्तते ४
भोगार्थसेवाज्ञोपि प्राशेम्याभ्यासतः क्रमात् नेतश्रितिनमे
वार्थपदं परवशोपि सन् ५ ॥

त्येवेत्याह भोगार्थमिति शास्त्रतः प्रथमफलाभेनतदिच्छासदार्ढ्यक्रमात् नतुक्रमा
भ्यासतोभूमिकारोहाभेदलक्रमात् विनितेशास्त्रपरमतात्पर्यविषये आत्मप
दमेवाप्नोत्यन्न ५ ॥

श्री' भाव: सारासारविचारानैपुण्यादि: सोस्यास्तीतिभावीवैवधिक: ४ संदेहमप्युक्त्वालीलयाको
वा'लि' तहहलेन ? प्रवर्त्तनेऽम्बर्थोविषयस्तङ्गेगार्थे ८ स्वस्ववासनानुसारेणान्यारशोपायस्तुफलेसं
उरी' भावयेतोऽज्ञनास्वप्रवर्त्तेप्रन्यहाऽज्ञनसागेवरंनिर्विषयनिरतिशयसलेशप्रसादयेतीत्यपो
६८ वैवधिकाख्यानरहोनोपन्यासइत्यर्थ: ५ सर्वेजनानामप्रमार्ग: सन्मार्गमहाज्ञोस्याधाचारदर्शे

दार्वेधेप्रवर्त्ततोभावीयथासेप्रायप्रवान्माणिं भेगार्थेमाज्ञप्रासेषेनयामोतिजन:
यदे ६ किंस्याकास्वविचाराभावयथासंदेहलीलया कश्चिन्मवर्त्ततेपश्चादामोति
परमंज्ञमं ७ अरक्षेप्रमत्तज्ञास्वे: शास्त्रार्थेसप्रवर्त्तते संदेहनार्थेभावार्थंजन: प्रा
प्नोतिमरपदं ८ प्रन्यथासवर्त्ततेशास्त्रेवासनयाजना: प्रन्यदासादयन्त्यायेम।
तोनैवधिकाइव ५ परोपकारविरतेस्वभावेनप्रवर्त्तते य: समाधुरितिमोक्त: प्र
मातालस्यैवहि ते १० साधाचारवमालेकिनोभागसंप्रामिकशया संदेहस्त्राप्यन
प्रत: शास्त्रार्थेसप्रवर्त्तते ११

नमेवमूलमितिसाधुलक्षणमस्पनसूर्वकमाह परोपकारेतिप्रमाणेसर्वलोकस्यैतिशे
ष: १० अस्तप्रमाणंकिंनतत्राह साधिति अतज्ञेतोलाक: शास्त्रफलसं
दिग्धेऽपिसंदेह: संदिहानोपिभोगसंप्राप्तिसंभावनयासप्रवर्त्तते ११

१२ गुणागुणानीत्यादिश्लोकेतात्पर्यमाह केचिदित्यादिना १३ १४ वर्गत्रयधर्मकामार्थाःतस्यो
पदेशो मुख्यवृत्त्यैवास्तिनत्वात्तस्यैतत्प्रवृत्तिफलस्यैतस्यापि परत्वात्सन्मुख्यवृत्त्यात्रयस्या
भिव्रतेलेवोध १५ वसन्तादिकालश्री प्रसवेनतत्रदाप्नेवफलपुष्पादिनित्यमेवधमानात्
क्रमानानान्यलंकारिकसमयेत्यमनाल्पमुख्यत्वनरेणतरसमयेलहतयेतियावत् १६ म्रो

भोगार्थसमप्रवृत्तोसेवोत्तमोत्तात्रभावपि तस्मान्माभोनिदावेयावनाहितामर
णियथा १२ केचिद्विशन्नसञ्ज्ञाणि केचिद्विक्षमतिमणि केचित्प्रमानिरत्नाविप्राप्त
वतियथावनात् १२ केचित्कामंकेचिदर्थंकेचित्सुमेवफलवा केचित्मोक्षमयोऽर्थंच
लभंतेतेशलस्त्वनस्तया १४ वर्गत्रयोपदेशोहिशास्त्रादिदृष्टविराचवत्रस्तुमानिस्तत्वा
आत्मानास्तितत्रासनेष्वपि १५ केवलसर्वंवाक्यार्थैर्ध्वनमानावरणमेत कालश्री
प्रसवेनेवस्वपस्तायध्वेनसा १६ सर्वार्थतामिनप्राप्तेन्विधतेत्रस्लवेदने सर्वागा
तिगतेस्वच्छेलावण्यमिवयोषिति १७ नमास्तानगरेभ्योमात्रदानानेस्थरावेनात
पक्षसर्वपरातीतोवोध सेप्राप्यतेपरा १९

एवमुद्भावोधनेप्रसमयोपिप्राप्तस्यलक्षणमुपायेवोधनेसामर्थ्यमस्येवेतितेनप्रधिकारिणा
व्रतलेरनमस्येवेतिनवेयर्थ्यमित्याह सर्वार्थेतिसर्वानर्थानद्दशप्वर्गात्रिवर्गान्वाप्रतिक्रम्यइत्य
र्थकाश्रेगतमणिरंपणवद्वादिसर्वमनसोरथोलपतिगतलावण्ययोषितिस्तीरत्नेस्तितद्दित्य

श्री॰
वा॰ लि॰
उ॰ सी॰
८८२

विक्षेपश्चादिसाधनपरंपरोपचयहाराकारणत्वेनगतानि १९ श्रुतिबलात्सर्वभोगाकाङ्क्षानिर्वेकमेव
मेव प्रतीतिरिति मतं तेन क्लेशत्यागप्रत्यक्षमवलोक्य विज्ञानतत्परं ब्रह्मस्वरूपं पश्यति २० उक्तमेतेऽनन्तर्धनीयतेऽ
त्र शास्त्रानन्तरोत्तीर्णतितिक्षुकर्मणीनलंदियकिंतु लोपः २१ शास्त्रार्थपरिणामप्रधानेन जलेन सा
त्वयन्तं वस्तुपाकिनः अविद्याकार्यसंस्कारप्रभावाज्ञदोषनिमग्नज्ञानवत्त्वसामर्थ्याच्च २२

एतान्यकारणमेवकारणत्वेनतान्यत्वे परमात्मैकविज्ञानोपायास्तद्वत् तथा २३
शास्त्राभ्यासयोगेनाविर्भवति विशुद्धतो श्रुतिबलादेवमेवात्मस्वरूपं पश्यति यावत् २४
एतच्छास्त्राद्यविद्यायाः सात्त्विकोभागश्चाते तामसः सात्त्विकेनास्याभागेनाधारितस्ते
तथा २५ न्यूनं मलप्रधानेन तालपत्रशास्त्रार्थेन पुरुषः शुद्धतामेति परमार्थवस्तुशा
तिना २६ श्रुतिबलादेवयथासमसन्निसमन्वयोः प्रागदृष्टं तत्रीपत्वेस्वभाववशात्
स्वतः २७ स्वसन्निधानमात्रेणविदितप्रतिभासदं सत्सन्मयमाभोक्तिप्रमितिविवेकवर्तते २८

यथास्मिन् सर्वस्यसमत्वस्वसन्निधानेप्रागेदृष्टमपिप्रतिबिंबं स्वच्छप्रकाशस्वभाववत्तस्त्र
तीर्थं संप्रवर्तते एवंमनुवत् शास्त्रयोरपिमिथः संबंधमात्रेण आत्मज्ञानेप्रवर्तते इति त्रया
णामन्वयः २९ विदितमनुभवतीदं प्रतिभासते यस्य सम्यक् स्फुरणं यस्यतथाविधे ३०

२५ श्रुनयो भेसणघयाग्रयतवेधर्म्मादिवोपलक्षणेविवेकोनापनेयपाशास्त्रकृतादिवेकाद
यिदेहेसर्वेपाप्रसरस्पृहितीयद्वेयपवेइनमापने २६ शास्त्रकृतेविचारविकल्पे आमिकृतवि
कल्पमोत्तासनेनात्मनेर्मलपाप्रावपिहेशात्माह लोहेपेनि २७ वेननात्मन श्रुनशास्त्रव
परीहरागतत्त्वात्मयन्तन् २८ केनयमभोनकथपरीहरमाश्रावहसहावाकेतिशास्त्रादे तत्रथा

नृगवृशास्त्रयोरेवैमिथ सेवयमावृतः सर्वसविस्पदातीतमात्मज्ञानंप्रवर्तते २५
श्रुनयो भेसणादेहेविवेकोनाप्यनेतया ग्रन स्वभावत शास्त्रविवेकात्तेपवेदन् २६
लोहेमलोहेसतिलेहात्यन्यात्मकोपया तथेमलोहेपी हस्तेनैमस्पलभतेपरं २७
तथाशास्त्रविकल्पोदेविकल्पांश्तुतनाहुथ हात्मयस्वविचारेणपरमोयातिशुद्धता २८
महावाक्यार्थनिष्पंदे स्वात्मज्ञानमवाप्यन शास्त्रादेरितरसत स्वाद्दिवस्वानुभूतित २९
प्रभाभिनो समासम्भपयात्नोकोनुभूयते भ्रजभ्रतवतोसेपादम्नहानेनपाभवेत् ३

कामयाख्यामहारामायणाणस्त्राहरुवघनारेस्तोपापानतत्त्वमस्यादिमहावाक्यार्थस्वनिःस्वर
नत्वेयस्वाक्यार्थेहृयपरिशोधनलक्षरस्तभूतमतेउवाक्यार्थीयदेहान्तभवतृपस्वात्मत्ताख्यवाप्य
तेयथापत्रादितिपतुमोपापाणि स्वारिताहितरसत स्वानुभावेस्वाद्नेस्वानुभूमित श्रवाप्य
तेनहहरित्यर्थः २९ यथानभासिश्चस्तोप्यालोक प्रभाभिनो समासगादभिव्यक्त स्फुरमनभू
यतेनथानिम्नस्वप्रकाशउपमप्यात्मत्तानप्रवणातरधिकारिणोर्मलनास्फुरमनुभूयतःमयं ३

श्री॰
वा॰ रा॰
उ॰ टी॰
८८२

तत्रस्थस्तोतरप्रवलोतन्योस्तेवाथोपशुन्यनपवेत्याह शिवगेतिविपुलक्ष्मावरूपमात्वव
दः तेषांतत्त्ववोधोपायचर्चासततत्वातमभ्रम्नेसोऽस्मिमेवभ्रतोमि च्छाविधाफलत्वात्तत्त्वेनदिश
र्थः ४१ यतोनिर्विकल्पस्वरूपस्थितियर्यवसितमेव फलंतेउपायेरपमित्याशयेनप्रसंसतितेनदि
तियन्ना स्वभ्यासोभ्भूमीनिर्विकल्पास्वरूपस्थितिनीयते ४२ इदंसर्वेशास्त्रत्वाधीनमित्तिनदाव

शिवगोमातमस्तिश्रेयतनमोहायवनकुते विपुलश्रुतसर्वार्थस्तत्वमभ्रुतमेवतत् ४१
तत्कृतेनस्थितस्तंम्यसातमि समताख्या तत्त्वाम्यत्रसोभूमीस्थितिज्ञाशतिनायते ४२
पर्वांत्सर्वमेतत्रयासादः समवाप्यते तस्मात्त्वंमयमोनत्यासत्तारम्यासमाहरेत ४३
शास्त्रार्थभावनवशेनगिराशूर्णसंगमेनतन्निपमेनयमेनराम तत्त्वावबोधसक
लविघ्नपराद्मीयसर्वेश्वरंपरममायमनादिशाम ४४ इतिश्रीरामायणेनिर्वाण
करणेपाम्मवाल्मीकायसमनवत्त्वतरपाततम सर्गः १५१ वसिष्ठ भूयोपिउपदेशा

वशीकरमित्याह पद्यमिति ४४ हे राम ततसकलविघ्नपराहतत्त्वसोकोत्तेश्चयंश्चत्वात्प्रतीनमधिशति
लेयावनेसर्वेश्वरमीशात्मत्रनादिमुक्तेराङ्गणेगिराशास्त्रार्थबोधनवशेनेवयाप्यत्तेतत्त्वसत्संगम
हितेत्यर्थः ४५ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेसनतवमत्त्वरपाततम सर्गः १५१ वश्यवनेतत्त्वबुद्धनोनि
र्विलेपसस्वरूपिनो हैतसैतरिवोपनोसवेश्रसमदर्शिने तिभ्रनवोधापायधराप्तुरेतनिर्विलेपतासि
द्धयेकिंचिदल्पमानेरहस्यंउपशमप्रकरणेसेकारितमेववनःफिमर्थमभ्वतेश्यास्यायानावरणपा

२ ८४ [illegible]

उत्पत्तिस्थितिप्रकरणाभ्यां उत्पन्नेन जगत इत्थं भ्रांतिमात्रमिति विज्ञाते सति समष्ट(
र्थंमनमति इच्छायां उपशमप्रकरणे समष्टिर्थं वर्णितं तत्र दीवाक्रमीवर्णितं लक्षणमिदम्

राघवप्रथमं प्रोक्ते स्थितिप्रकरणे मया
येनेदमित्थमुत्पन्नमिति विज्ञायते जगत् १
[उपशांतिप्रकरणं प्रोक्तं रूपशमक्रमैः पि
शमोपशमं गत्वा वत्सत्वमिह विज्वरः २]
ततो जगति ज्ञातेन परोपशमशालिना भवितव्यमिति प्रोक्तं
मयोपशमप्रकरणेऽपि ३ उपशांतिप्रकरणं प्रोक्तं रूपशमक्रमैः
परमोपशमं गत्वा वत्सत्वमिह विज्वरः ४

तिह्यार्थं पुनर्वर्णयतस्त्वाह राघवेत्यादिना २ ३ इदमनन्तकरणप्रतिपा(
द्ये निर्वाणमुच्यते ४ संसारदशिभ्यवहारे भ्यपयायेन प्रकारेण विहर्तव्यं

श्री॰
वा॰ ति॰
उ॰ टी॰
८६२

यत्किं विरहस्येनः प्रसन्नत्वोते प्रोतत्वमित्याह नरञ्जनाइत्यर्थः ५ वाल्येत्वहा
यस्येव जगतः स्थितिं बुधावस्माणं प्रीत्या निर्विदेपवलक्ष्ये ६ समतां वस्माणं

प्राप्य प्राप्यैनमहेन यथा संसारदाहिणु
विहर्त्येऽहिनः किंचित्त्वत्वं प्रोतव्यमलने ५
जनसेवाप्यनगातित्वात्यपवनगात्थिमि
यथाभूत्वा मिमां बुधावस्त्वमिह विज्वरे ६
सर्वसौहार्दजननी सर्वस्यास्वास्थ्यकारिणी
समतामत्समाश्रित्य विहरत्वमिहानघ ७

सर्वभूतेष्वैकात्म्यदर्शनात् रागद्वेषदर्शनलक्षणवैषम्यशून्यतां स्वदेहसमानस्
त्वेऽ स्वदर्शितां सर्ववैषम्य रहितब्रह्मदर्शि च सलंदर्छ ७

कालेसर्वभूतेषुमैत्रीरूपसंपदोवाग्राः सौभाग्यनिस्तुमानभावाः कल्याणगुणाइतिभेदः ८ नदवह्निविषफलेष
कटयतिसमतेतिह्यामी समतयास्तुभावासर्वभूतहिताईहाचेष्टायेषां ९ १० सर्वदुःखनद्धेनपथ्यामो
पितष्यासिद्धतीमारहेदेति ११ १२ साम्यामृतमसृद्दृग्मिपदनात्यर्थवर्णीयस्ताहृदयाननागुदाहरति प्र
बुद्धेयेति उपजीवतिश्रासापजीवेति १३ सदोषः कोदलोभादिःक्रमेणाशांमोदार्याहिभावेनपरि

सर्वसंपनिस्तुभगेसर्वसौभाग्यवर्द्धने समतामृतलाघासफलेभवतिपावने ८ समतास्तुभ
उपजना गेहानांप्राकृतोक्रमे सर्वेवैयेमगलक्ष्मीरूपमामेनिराश्रये ९ नतदासाप्यनेवाज्यानजकानामन
सेरामान धनपापस्तवेसावैसमनापदवाप्यते १० इहोपन्नामसीमातेसरवेभजतव्याशाने सर्वदुःख
नयोभेदेसमतेविछिद्यायत्र ११ मित्रीभूत्वाखिलेष्वेषुयथाभूतार्थदर्शनः दुर्लभोजगतोसमयोसा
साभूतमयोजनः १२ प्रबुद्धसम्यवितेहेनिष्पादममतानाधिके साम्यमासायजीवेतिसर्वदेजनर
कादयः साम्यममस्यतोजंतोःसदोषापिगुणायते दुःखसुखायतेनित्यमगुणोजीवितायते
ते १४ साम्यसौदर्यसुभगेवनितागुदितादिकाः श्रालिगालिमहात्मानेनिष्पेयमानितातव
१५ समःसमुदितोनित्यसमोनुदितधीःसदा नकाश्चिदिहताःसेतियाः समम्यद्दहयः १६
सर्वकार्यसमेसाधुप्रक्षुतव्यवहारिणि चिंतामणिमिवोदारेप्रवाकृतिनरामराः १७

साम्यगुणवदाचरनिगुणायते १४ गुदितादिमैत्रीकरुणोपेक्षादयोयोगशास्त्रप्रसिद्धाः वसन्तिःकास्तकी
सोवाङ्गहेसमानामवसनवमपरव १५ समुदितः कल्याणगुणैः सर्वसंपज्जुसमयमभ्युदयेग्रामः समुदय
तोप्राम्सुनउदितापी चितायस्य अहद्दयःसंपदः १६ सर्वकार्येस्वकार्येपरकार्येचसमेवरूपे साधुप्र

परापिशुरमावेते उपाश्यागिनेनराः भ्रमराश्च
घांक्षति १२ ॥

सम्यक्कारणं सदाचारं सर्वजनहित कर्तारं सिंचेति निक्षेददः लेकुर्वंति १८ यथयाकर्तृत्वचितितन्त्यायो
न क्रियते यानेदो हेगोरर्थामयोनमुक्तेन सर्वकृते समत्वधायेन हृदये १९ २० २१ कीदृशास्तदनुताः
श्रुतिदितान् पि सर्वानुपादेयानुपरेहृपादात मिष्टान् यनशब्दे ज्ञादिभावो यम्मा उत्तमोनिलोभो
संतोषलक्षणं श्रुतिदथानाः २२ जीवयोनिविवेकोपदेशादिना उज्जीवयति २३ समाश्रयोजनःपवि

सम्यक्कारणश्रुद्राम श्रुदिनेसमवेतसे नरदृत्वयोग्यमनापःसिंचेनिमानवे १८ यथयान
नयायेन क्रियनेहृदयेनेतथा ग्रानेदोहेगमुक्तेन कस्तेनोलयिवेसम: १९ मित्रारिविधुरि
पवोराजानो व्यवहारिणः सम्यक्कारणान्नशत्रुविघ्नसेनिमहापियः २० ननिष्ठात्पप्ता
यतेनेष्टादायोतिलुपतो यहृतनक्रमसेप्राप्तात्वन्नमत्तासमदर्शिनः त्यक्त्वा सर्वानुपादेया
नुरामभावननिंदितान् समतायामडः खयोंदथानाहृतिमुक्तमो २२ विरसंतिजगज्जा
लजीवयोतिनिरामयाः एवमेनविष्णुपेःसर्वःसमतास्वदिताशयः २३ यक्तनक्रमसेप्राप्ते
मुविदोकोपमवयः समाश्रयोपावयुतिसाम्मो स्यात्सृतनवजनः २४ यत्क्रोमियदक्षाति
यदाक्रामतिनिंदति समहृष्टिस्तदेस्यपोतातिनिमेजनाबलिः २५ यद्गुभवाशुभपद्यस्य

हितार्थं शक्तनक्रमसेप्राप्तमुविदोकोपंपारयतिवेनदपि श्रस्तनवहेवस्पाजोहेगाकरेकस्यचिदित्यर्थः
२४ यत्कर्मश्रुचितमितिनिंदानिजनस्तत्परिहरन् नदस्यमच्चरिते सर्वःसोति २५ अशुभंप्रमादकृ
तमपराधमपिविरेणकृतमघकृतेवानदयभिनिंदति स्वखेडःखेपुभीमगुवारेगुसततेगुविश
शुद्धमेशुवेरस्पोचितोहेग २७ ॥

भं.

इदानीमस्मत्पितुःखेपुसमहर्षिधीमानुदाहरन्निति शिबिरित्यादिना कपोतायशरणागतकपोतत्राणा
र्हसाएगतनमोषप्रतिनिधिनयाश्येनाविकर्तनेनममांसददौ नत्वमहाभारतादौ प्रसिद्ध एवमत्रैणुसे २८
श्येनरूपेणभागोविकालितोशत्रुभिःक्षेपितो २४ स्वरूपलोवायुतोहारितेनवाहसेनजितं ३० ३१

यकुम्भवाणुभेयपद्मयच्छिरेणयद्यथा समहर्षिरुक्तंसमयाभिनंदनिनजनः २६ सत्वेऽत्तःखेपु
भी मेघुसेततेषुमरत्स्वपि मनागपिनवैरस्मयायानिसमहत्पथः २७ शिबिर्यःकपोताय
मांसमस्यविकर्तनं ददौसुहितयाप्युथासमहर्षिनयामघा प्राणेभ्योपिप्रियतमांकोतामवि
कालितो हृष्टायेगमहीपालोनत्वमोहसमाशयः २९ मनोरथस्थतमानतनयसमयाधिया
तहसायत्रिगतंशाद्ददौसपणहारिते ३० नरार्योद्दसमानायोभूषितायोनत्वेत्सवे सम
एवमहीपालोजनकोभूत्प्रमोदरः ३१ न्यायतःपरिविक्रीतेस्रोत्वरादसमदर्शनः स्वयमेव
विचकर्तांशुशिरःपद्मदलंयथा ३२ ओंदप्रकटनिर्भासंयज्ञपांडुमिवाचले जहौतजत्तृणमि
वसोवीरःसमयाधिया ३३ समयेवधियानित्यंनिजमभ्यादरंक्रमं मातेगःओंडुपोनामप्रा
पवैमानिकस्थिति ३४ सर्वभूतदयकरीमाप्याभ्यासेनभूरिणा तत्याजवाहसीहमिकद
ववनवाहसः ३५ वालेचराविज्ञातोपिसमबुद्धितयाजडः गुडमोदकवत्यायग्रामसमप्रिम

परिविक्रीतेपक्षिक्रीदक्षिणो तेहास्याभीतिप्रतिनत्याग्रामणायविक्रीतग्रावेविचकर्तं क्षिप्तादददौ
३१ पांडुमचलेकेलासमिवस्थिते परावर्तंइदजयेनलब्धपुनर्यंत्तत्रक्षिप्तावचनात्इत्याद्यजहौददौ
३२ निजदेहयात्रानिमित्तंक्रमंव्यवहारंसमयेवधियाश्राद्दवनश्राचरन्ओंडुपोनामसमातंगः प्रकोगो
वतनीहत्वग्राम्यणस्यपंचमग्राःगाःसम्राहृत्यसवतनीकृतागोगाश्च रसमयाधियानस्वैवग्रामणायदत्वा

३२ कपर्दिनन्नामाराजर्षिपुरुषः पुण्यात्मा समस्तभोगसमर्थोऽपि प्राणायामिनीपु सुस्निग्धानुरागामपि नल
लभेकामवशानाभुदित्यर्थः ३८ सपवराजपत्नकाविधाकानरकाक्षेपकरेणगहनेषपिग्रासंदः
सनविरंश्रवसन ३९ ग्रनेषुनपक्षेणपुरःहिषुभागेषुवसमाहितयानोहिग्राः ४० ४१ ४२ ४३ ४८
मेनयाकल्पिताः गुणाः ग्रगुणादोषाश्च एकभावापन्नीभूताः इवयस्यपरोपमापविनाहनिपादपरे क्षे

समबुद्धितयाऽक्रूरव्यवहारपरोऽपिसन् पर्मव्याधस्तेनैवपक्षागगामपरमेपदं ३२ नंदनो
ध्यानसंसक्तोऽपि पुरुषोपिकपर्दिनः लल्लभेनसारसीषुनेनप्राणायिनीष्वपि ३६ समुचिततया
स्पदाकरेणगहनेष्वपि विपुकालानरकक्लेशपुराजपत्नकावसंचिरे ३९ ऋषयोगुनयश्चैवये
सिद्धाः सरणजिताः समहितयोहिग्रानतेनास्तस्मात्हिषु ४० राजानः शक्तनाश्चैवपसव्या
धादयोपरे समहिषिपदाभ्यासात्महतारूज्यताराताः ४१ इहापुत्रचसिद्धार्थपुरुषार्थप्र
हेतवे समहितयानिम्पैविचारेतिसंबुद्धयः ४२ अभिवाञ्छनसरागमभिवाञ्छनजीवि
तं यथाप्राप्तसमाचारोऽकिंचिद्विद्धिसना ४३ समकलितयतोपमायचितः समसख्वदुः
खपरावरोविलासी प्रविचरतिसमावमानमानःशक्तनवरव्यवहारइतस्तृप्तिः ४४
महासमाधिप्रश्नोत्तासामनवक्तुमहरतमः १५८ ॥

मः उपनायाः तन्मुक्तविनासुसमतयाकलितायेनतथासमेसुखदुःखेपराश्चेतत्क्षपेणानयः
प्रवरानिकृष्टपोनयथास्यतथासमाः शबमानाः मानापपूनयाविषोजीवनमुक्तः शक्तनव्य
वहारेपुणाभ्यासात्मभावात्मूनस्मूर्तिरनएवविलासीविलसनशीलः सन्लोकानुग्रहायदेशान्प्रविच
रतिसंचरतीत्यर्थः ४४ इति वाल्मीकितात्पर्यप्रकाशेशूलपनबल्लमरहातनमः सर्गः १५८ ॥

श्री.

शुक्लानां नक्तानेवेर्थौक्तैः कर्मभिः स्थितिः तथापि तेन वर्मेतेसन्कर्माणीति वर्णयते मुक्तेजीवन्मुक्तेः १ स्वभावस्य कर्तृत्वे करणेश्रमाभावात्यागेप्रयोजनाभावाल्लोकानुग्रहवशात्तैः कर्मत्यागे नक्रियत इत्युक्तमित्याशयेनोत्तरमाह हेयेत्यादिना २ संश्रयेनाश्रवयानुष्ठेयतो यथावर्णाश्रमोचितत्वेन यथास्थिते

श्रीरामः निर्वेज्ञानेकनिष्ठत्वादात्मारामतयानघ मुक्तेः कर्मपरित्यागः कस्मान्नक्रियते मुने १ श्रीवसिष्ठः हेयोपादेयदृष्टी द्वे यस्य क्षीणेहितस्य वै क्रियात्यागेन कोर्थः स्यात्क्रियासंश्रयणेन वा २ नातदस्ती ह यत्यान्यं तत्रास्मोद्वेगकरं भवेत् नचास्ति नत्पादेयं न तत्संश्रयतागत ३ तस्यनार्थः कर्मत्यागेनार्थः कर्मसमाश्रयैः तेनस्थितं यदा यत्तत्तथैव करोत्यसो ४ यावदायुरियं याम निश्चिन्तं स्पंदनेनतनुः तथा प्राणमयस्पंदनामपरं लाकिं ५ अन्यथान्यत्र चेन्कार्यं क्रियात्यक्तान्निजक्रमं समाने हि किं यास्पंदे को दोषः संक्रमे किल ६ समयासक्तयायुजामननिर्विकारया यथाप्राप्तक्रियत्तेनामनदोषायसर्वदा ७ ॥

तत्तथैव करोतीति ४ जीवदेहस्यस्पंदनात्यस्यपंभावेसम्यक्त्वसदाचाररूपमेवस्पंदनेन देहे भवनेतद्व्याद्यावदायुरिति यपरंणास्पंदत्यागेनान्यथास्पंदनेनच ५ प्राप्तीयायाभ्यस्तीययोः क्रिययोः क्रमेर समानेपिशास्त्रीयसत् क्रमेसदाचारे कोदोषः येननिजक्रमं त्यक्त्वा अन्यथा आचरणं स्यादित्यर्थः अन्यत्रेतिदृष्टोन्तार्थंयथास्पृष्टेनिर्दोषे अन्यत्रावस्थानेप्रयोजनं नास्ति महदिति ६ समयासितज्ञासितो

वा.
वि.३
टी.
६६५

यद्यपि कर्मस्वरूपतानोईर्यार्जनव्रतिगावर्जनादिषु अत्रहेयार्थनिर्णयेषु च श्रमसाध्यत्वाद्बहुदोषप्र
सक्ति रक्षितयापि सातैः समदर्शनता विचक्षणता बलादेवस्वपरिहरेण्याद्येनाह इहेति बहुरूपयः
सर्वेषां सज्जलोकरहस्यदर्शिनः प्रपंचयिष्यमाणाबहुरूपयश्च समदर्शनस्वलालोकसेयरेपि विचक्ष
णा. ६ बहुधेनुक्तिप्रपंचयति गानस्थानयेन्यादिना यथास्थितेः यथाशामाज्ञहमेः ७ भवाहरुणाह्

इदमसौ महाबाहो बहवो बहुरूपयः बहुधा बहुदोषेषु विहरंति विलक्षणा. ८ गतसेना
नया श्रुआ विहरंति यथास्थितेः गृहस्थारे भिणः केचिज्जीवन्मुक्ताः स्थिता भुवि ९ नत्तारा
र्शिंयज्ञान्ये वीतरागः भवाहरणः अप्रेसमक्षियोरात्म्यगं वैतिविगतज्वराः १० केचिन्मह
नवेदार्थं व्यवहारानुसारिणः पंक्तिप्राशिनो नियमप्रिदोजेव्य वस्थिता. ११ केचिद्ब्रह
ष्वेर्णीषु ध्यानदेवार्चनादिका सक्रियामनुतिष्ठंति स्थिता विधिपथे दया १२ केचित्सर्वप
रित्यागमेनः कृत्वा महाशयाः सर्वकर्मपरानित्यं नत्ताएवास्तवस्थिताः १३ सर्वमहस्सलो
कासमनुयमनुस्यसृगालश्च वनावनिषु शून्यासु केचिद्ध्यानपरायणा. १४ पुण्यवद्भिः सदा
नुष्टेषु पुण्यायचयकारिणि ग्रामग्रालिसदाचारे केचिदायतनेष्वसंस्थिताः १५ कनाहनेपुरा

तिभाविनी भूमिमाश्रित्यरागेसंप्रत्युक्तिः १० ११ सक्रियोस्वसवर्णाश्रमोचितकर्मनत्ध्यानचतुर्थाश्रमोर
चिते ईहयाचेष्टया १२ सर्वपरित्यागः फलासंगत्यागः १३ सर्वेपिनरहत्वालोकाः जनाः यत्रव्यतिहायोर
क्तिः १४ आयतनेषुपुण्यतीर्थषुन्याश्रमादौ १५ बधुजनसमागमो रागद्वेषादिविक्षेपसहस्रावर्तना

धर्मिभिर्नेगृहस्था. सर्वं पुण्यमनीषिक
रात्रिविंशाः १८ ॥

१९ २० कच्छेषु मलयाद्येषु च हृद्वान् कुहरेषु दरीषु ११ बहुहृष्टघोषबहुविधप्राग्भोगानुकूल
दृष्टेषु. २२ सत्यासविधिनात्यक्तनिराचारा क्रमा. ब्रह्मचर्यधर्मधर्मीस्तस्मस्थिताः २३ एका
स्थानेस्वहृहृपदवनाः प्रीतिमनः सर्वजनानुकूलेनवितेषुप्साइनिघावत २४ २५ कुर्धीधीलोकेषु

शालग्रामे महापुण्ये कलापग्रामकोटरे मथुरायां च पुण्यायां तथा कालंजरे गिरौ १९
महेंद्रवनगुल्मेषु गंधमादनसानुषु दर्दुराचलवप्रेषु सह्यकाचलभूमिषु २० विंध्यशैलस्य
कच्छेषु मलयस्योदरेषु च कैलासवनजालेषु ऋक्षवत्कंदरेषु च २१ एतेष्वन्येषु चान्येषु
नेष्वायतनेषु च तपस्विनस्त्वाराम बहवो बकहृष्टयः २२ केचिन्नग्ना निराचाराः केचित्
क्रमसंस्थिताः केचिन्मुग्धमनसो नित्यमुन्मत्तचेष्टिताः २३ स्वदेशाद्भ्रंशिताः केचित्पत्नि
जास्पदाः एकस्थानरताः केचिद्भ्रमेन केचिदास्थिताः २४ रागद्वेषमहाग्रामार्थत्यक्तादेशोस
माश्रयाः केचिदन्यत्र देशे च परमालंब्य संस्थिताः २५ एतेषामत्तमध्येन मलनिवा
सिनां पातालनिरतानां च दैत्यादीनां महामते २५ विज्ञानलोकपर्यायाः समदर्शिनः
निर्मलाः केचिन्मुग्धमनसो हृष्टहृष्टपरावराः २६ अप्रबुद्धधियः केचिद्दोलादोलितचेत
सः निहताः पापकाचारान्कुजनानुगतास्थिताः २७ ॥

पिदेवदैत्यादयो जीवन्मुक्ता बहवः संतीत्याशयेनाह एतेषामिति एतेषां मध्ये केचिन्मुग्धा इत्याद्यनर
ज्ञान्वयः २५ २६ अप्रबुद्धधियोऽल्पप्रबुद्धधियः अतएव दोलादोलितचेतसः २८ ॥

बा॰
नि॰ उ॰
टी॰
८६०

ज्ञानावलेपमन्तस्तो ऽस्य समं किं निषिद्धाचरणोक विष्णुतीनिगर्वतः २८ जनानीके जनसमूहे २४ तर्हि किं
तत्कृताः वनवासादयोऽपि संसारोत्तरणहेतवः नेत्याह संसारेति ३ आचारेषु सत्स्वपि चरणेषु समा
रम्भेन इति समारंभाः अनुष्ठानादिनः ख्यातिलाभैश्वर्यवरशापासामर्थ्यादिरूपा विविधफलसमूहाः ३१
स्वभावः यथार्थस्वरूपेणाभिनिष्ठाति तत्त्वज्ञानरूपाकारणेन स्वमनसः आत्यन्तिकसक्तिपरिहारः

अर्ईयवुद्धमतयः केचिज्ज्ञानावलेपिनः परित्यक्तक्रियाचारा उभयभ्रष्टतां गताः २८ इत्थ
मस्मिञ्जनानीके जन्मसंतरणार्थिनः स्वरूप संस्थिता रामबद्धा बद्धहृदयः २९ संसारो
त्तरणे तत्र नैते तु वनवासिनः नापि स्वदेशवासित्वेन च कष्टतपःक्रियाः ३० न क्रियायाः
परित्यागेन क्रियायाः समाश्रयः नाचारेषु समारंभविविधफलपालयः ३१ स्वभावः
कारणं नाम संसारोत्तरणे प्रति असंसक्तमनोयस्य सम्यगभवसागरात् ३२ शुभाशुभाः
क्रिया नित्यं कुर्वन्निह रत्नपि पुनरेति न संसारं स संसक्तमना मुनिः ३३ शुभाशुभाः कि
म॰ यानित्यं कुर्वन्नपि दुर्मतिः न मज्जत्येव संसारे परित्यक्तमनाः शठः ३४ मल्लिकेवांतसार
ज्ञा दुःखौघदुःखप्रदायिनी न निवारयितुं शक्या न च मारयितुं मतिः ३५ ॥

लभ्य इत्याह अरे संसक्तमपि ३२ अत एव जीवन्मुक्तानां शुभाशुभकर्माचरणेऽप्यसंसक्तिवशादेव तद
लेप इत्याह शुभेति ३३ परित्यक्तविषयेषु विरक्तमनोयेन स शठः स्वात्मवंचकः ३४ तर्हि मन एव
विषयेभ्यो निवार्यतां मार्यतां वा किं तत्त्वज्ञानेनेत्याह मल्लिकेवेति अन्तःसारज्ञा आन्तरादि विषयपं

कदाचिद्यामयवशात्मापनचतष्टयप्रभेष्युवणाद्युपायैरात्मालोकनेसमयसेवसह्मिर्णीयते ३९ नत्रैमेर
त्वमात्वमिमम्रवलोकनमस्तत्वेनख्यानिर्देश्यनपवनासमक्षप्रनामपंचश्रेष्ठैवभवति ४० यदाकाशार्
पोयश्चिमादिसर्वप्रपंचाविष्टानाधारहैत्रूपभ्रन्तन ४१ हेमहात्मन्नस्तुतनयत्वंश्रुथिवितः परमार

काकतालीययोगेन कदाचित्स्वभावेनसः सह्मिर्णीयते मिथ्रेस्वयमात्मावलोकने ३९
अवलोकनलीलआत्मत्वेनेमौल्यमारांत चेतोभवतिनिर्दन्द्वमसेसमक्षमनामयं ४० अथित
त्वेपयात्मेनसत्वरूपेणचेतसा समोभूत्वास्थितिरूपकाशाद्यरूपभ्रत् ४१ अथिवितपर
मार्थस्त्वक्तरागादिदोषः समसमतिरुदितात्मात्वंमहात्मामहत्मन् ४२ अजुनयविशोकस्ति
ष्ठनिःशोकमेकोजननमरणमुक्तपावनतत्पदंत्व ४३ अहूनिमलविकारोपाधिवोपादि
रूपेजगतिविमलरूपेनास्तिकिंचित्कथित्र स्फुरमविक्रतमस्तिअसाविहामनन्न स्वयमद्ध
मितिमत्वास्थितिःशोकमेकः ४४ ॥

स्थौधनतथाविधस्त्यक्तः रागादिदोषोयेनउदितः आत्मायस्यएवंविधः सममतिः सन्नएकोविशो
कोमहात्मात्मभूत्वानिःशोकतिष्ठ यतोजननमरणमुक्तं पावनंब्रह्मपदंत्वमेवेत्यर्थः ४३ किंचवि
मलब्रह्मरूपेजगतिशुक्तिरूपमलरूपविकाररूपंउपाधिरूपंतदिदंत्वायथ्यन्नदानोपदानभोगादिरू
पंच किंचकिंचिदपिकथितनास्तिकितंशुक्रनंकविहामब्रह्मस्वास्ति नचस्वयमात्मभावेनवद्ग्रहं

मितिमत्वापकाशिः शांकरिरेवाटं ५

वा·
नि· उ·
टी
९८८

श्रेयोहेतुभगवद्वृत्तान्तसंबोधनाय प्रवृत्तिदितोथ्याविरिक्तं अधिकवचनगर्भं शुभं उपदेशं ज्ञानानिःयतमनलवृक्षं ज्ञेयमा नसारं अखिलेष्वन्तेसमग्रे उदितेदियसानेसाप्रतेविदितसकलवेद्योज्ञानदृष्टीर्थः ४९ मुनिनायकोवसि ष्ठः इतिएवमेतेउक्तारामवैघवलयाथियाब्रह्मपदंप्राप्तुवन्तएवमपगतातापेलेजातेसतितथासर्वेस्मि न्नूसभाजनेवक्ष्यानेकतानोयमेस्थितवतिसतिसखोसभायांसर्वयेऽप्यत्रसाधनात्प्रसादप्रत्स्त्रलीमभूत

अधिकवचनगर्भेनान्यदस्तिगाकिंचितवचशुभमुपदेशयज्ञानसंबोधनाय उदितमखिलमायंज्ञा नसारं समग्रेविदितसकलवेद्याराघवेनेहिजातः ४९ श्रीवाल्मीकिरुवाच इत्युक्तामहितान्यत्र कोपियागताशेषमलेराघवेसर्वस्मिन्सभाजनेस्थितवतियानेकतानोयमे यासिब्रह्मपदंधि यायवलयात्स्त्रीमभूषट्पदः कृत्वावारिणितेसरोजपटलेयातेपरब्रह्मरसे ५२ इतिश्रीम· विवा· मुम· ९२ घष्ठ्यात्वर्णननाम न ज्ञातनमःसर्गः ॥

यथाषट्पदःसरोजपटलेवारणितेरेजाधनिःक्ष्यात्वारसंभवा वेदपातेब्रह्मतःसनत्स्त्रीभवतितद्व रितार्थः ५२ इतिश्रीवासि· तात्पर्यप्र· निर्वाण· उत्तरार्धेनवतिशततमः १९९ सिद्धानोसाधुनादो त्रयुष्यहृष्टिःसहुद्धभिः वर्णितेत्रह्मतःसर्वत्रहृत्तासहोत्सवः ॥ रामायनमः ॥

ॐ·

निर्वाणप्रकरणे तमालोपदेशो भ्रूलताकृतार्थानां सिद्धर्षीणां नवानां नतस्तोसभायां वसिष्ठज्ञानमदे। त्यवे वर्णं विषयन् श्रीवाल्मीकिरुवाच वर्णनिर्वाणेति समस्तं वेषां समस्मेतानां षष्ठश्लोके कोलाहलः समुदभूदिवमन्वयः एतत्प्रकरणरूपस्य निर्वाणवाक्यसंदर्भस्य समाप्तौ समस्तां मुनिनायके वसिष्ठे क्रमशाम्योपशान्तवाक्यविरतिं कुर्वति सति सर्वस्मिन्सभामण्डले अनेन भोगमदेवादिजने वशुनिवा

वाल्मीकिरुवाच । निर्वाणवाक्यसंदर्भसमाप्तौ मुनिनायके । पश्चात्प्रवाक्यविरतिं कुर्वति क्रमपालिते ॥ १
निर्विकल्पसमाधाने समतां समुपागते । शान्ते सर्वमनोवृत्तौ सर्वस्मिन्सभाजने ॥ २
सत्वकोटिमुपारूढे परं पावनतां गते । समनन्तसमयुक्ते नमस्यकृतशालिनः ॥ ३
कृतिनो वा वरहृता पूर्वमुक्तप्रियामुखात् । सिद्धानां साधुवादेन व्योमकोटरवासिनां ॥ ४
तथास्थितानां भानोऽक्षमुनीनां भावितात्मनां । गायप्रवृत्तानां साधुवादगिरां स्रुया ॥ ५
कोलाहलः समुदभूद्विपूरितदिङ्मुखः । मधुरः पवमानानां कीचकानामिवारवः ॥ ६

कस्मिन्सति निर्विकल्पसमाधानेन समतां ब्रह्मैकरसतां समागते सति २ निर्विकल्पसमाधिक्रमेण सेवितत्वे मुनीश्च सत्वकोटिः सत्वात्मकोच्चपदाना समारूढे अत एव परां पावनतां गते सति ३ व्योमकोटरवासिनां एवं मुक्तोपि यास्सनकादीनां ब्रह्मवरैः निव्यापीनीत्यवरहृते तथाविधेन साधुवादेन प्रशंसावचनेन ४ तथा सभायां स्थितानां गायप्रिया विद्यामिव ब्रह्मप्रवृत्तानां मुनीयानां उच्चया साधुवादगिरा चक्रदिङ्मुखसम्पूरितदिङ्मुखः मधुरः कोलाहलः समुद्भूदितिपरेणान्वयः ५ पवनेन ध्मातानां व्याप्ता

नोघ्गोरआणीकीचकानांवेणुभेदावांश्चारवइव ६

वा. नि. ३. टी. ८८९

प्रतिश्रुद्भिः प्रतिध्वनिभिः पूरिता श्च चला भूश्च चलाः पर्वताश्च यैः ७ तथा चाप्सरसां स्वर्णदरीषु आस्थिता नामप्याक्रान्तानि दिङ्मुखाणि यैस्ता ८ पुष्पोत्कादिभिश्रुतभिः परितेसभाभास्थानादिच [illegible] प्रमाविधः साधुवादश्लाघादिजेयस्य सः समवायः समूहः स्वराजेति हृद्योरथौ ९ १० नमेवसमवायं वर्णयति उभु

सिद्धानां साधुवादेन सहैवेसत्सामनः देवदुन्दुभयो नेदुः प्रतिश्रुत्पूरिताचलाः ७ देवदुन्दुभिः सार्द्धं वधारासारस्वर्णदरी दिक्ष्वप्सरसां दिक्क्राकामुद्यहृष्टिः पपातनद् ८ पुष्पोत्कः परितः स्थानः श्लाघापरिमकंदरः स्मः सैरजिताकाशोगा वैजिनमारुतः ९ समासाधुवापुष्पा दृष्टदेववस्तैरसमस्य च कुसुमासारचोवस्य समवायो स्वराजन १० उन्मुक्ताखिलमध्या सारविभिविष्णमलितान्तरः उन्नालितमग्नमानेगाहृप्यपदिपशुकृतः ११ सविस्मयभयो जेन बालाकातोजनेक्षितः विस्मयस्मेरवदनराजलोकावलोकितः १२ कुसुमासारणोहृ सारेण श्लाघ्येनाभाति प्राचिना सैरभेणानगनाकाश्रोदारमयूवेनो १३ ॥

विमादिहाभ्यो १४ सविस्मयैः समभयेश्चप्रतपयउवैजैः बालैः कान्ताजनेनेश्चईक्षितः १५ वोदोखंभेया वाभूसंनरालेशप्रपूर्वमोश्रलोकिक चमत्कारितो १६ पुष्पवर्षणाद्धथाभिमकरंदैर्यानिहालिते व दृष्टिभैः शालिभिसचुत्तुमेपुण्यश्चाहृ ध्यातः शोभायस्मि सयाविधं विश्राकाशं स्पन्देननदश्वारः प्रशस्तेणासमताश्रगात्मे १४ ॥

डो.

भवनेजगदपिमनः उपविनाउत्सवोयत्रतथाविधे मन यथाहृशास्यशृहेणसमेत्वलेरपेदेजे २५ उउ
भिपदेनतत्कृष्णालस्येनेतयोःसिद्धोयकाकानोगुणानोचभरः समेमेनलूकालेरोदस्योः देमेक्षिणेतर
शनैः प्रययौयथाशेतुपोकहोलः वेलाचलेयानितद्वत २६ विधुधानो संस्वेभयुष्यवर्षेयोगकोलाः

भुवनेभूमिकाकारेभासुरेसुरयारणेः कृतेमनोत्सवेरेजेसमेकउत्तमसेदिने २५ शनैर्ईदु
भिसिद्धोच्चवाकपुष्पभरः समे प्रययौरोदसीदेवेवेलाचलमिवाम्बुधेः २६ तस्मिन्निवुध
सरेभेदृणेनघ्नासममागते वाकानीमानिसिद्धानामभिव्यक्तिगुणायधुः २७ सिद्धकृद्धः
शाकल्यसिद्धसेचेशुमोसोपायसहसशः आत्मोनाशुकूनाश्चालमीहशास्तनकेवलं २८
तिर्यंचोवनितावाल्लावाल्लाज्ञानेननिहंति मुनेर्वाकाविलासमयोतिनात्पत्रसंशयः २९
दृष्टांतेर्ईदृभिर्युक्तायथारामोवबोधितः तथायाकंधतीसात्वात्संबंधइतिवानवा ३०
घनेनमोसोपायेननिर्यंचोपिगतामयाः स्थितामुक्ताभविष्यंतिकेनामभुविनोनराः ३१

इले इमानिवक्ष्यमाणानि १७ यस्माभिर्व्याख्याताः अन्येभपशुकृताः ईदृशाएतद्वेयसदृशाः १८
अत्रयोगुणातिशयस्समाङः तिर्यंचइति मुनेर्वसिष्ठस्यतद्वेयदूपेणवाकविलासेनकृतेन १९ भ
गवतोवसिष्ठस्यश्रीरामेमुख्याधिकारिणिस्तिरालिशायेप्रसेसतिदृष्टांतेरिति २० तिर्यंचः पशुप
क्ष्यादयोपि भुविनराः केनामभुक्तानोभविष्यंतियदिशृण्वंतीत्यर्थः २१ ॥

वा-
वि ३-
ही-
६४

२२ लोकाश्चर्यो यथा जनः इति पूर्वे विधानि सिद्धवाक्यानि श्रुत्वा तु सन्तोषभाराज्जीवनाप्ययादीनां कुसुमा
मासारैः सम्पूर्णं ददर्श सः २३ पारिभद्रलताकल्पलताभेदाः मंदारादीनि पंचदेवतरुभेदपुष्पाणि
२४ २५ वारिपूरैः प्रलेपैरभ्रलेपप्रलेपावाभवत् पुष्पधारालेखिनो वितानकायस्मा २६ तेनतेनत

सुवर्णामलधिः पीत्वाह्लानामृतमिदं च यो परोपूर्णो नवीभूतसिद्धयः श्रियमागताः २२
इति स्तूप एव सभालोको विस्मयोत्फुल्ललोचनः कुसुमासारसंपूर्णो राजीवानां ददर्श सः
२३ मंदारादि महापुष्पच्छन्नच्छादनसेवया पारिभद्रलतागुच्छनीरजाति भूमिका २४
पारिजातप्रसूनाग्रमहीतलविराजितः संतानकमहाभोदध्यामसम्भाषिरःकरा २५
मौलिवल्लविटंकाग्रविशीर्णहरिचंदनी वारिपूरप्रलेपाभवदालेखवितानकं २६
इति प्रत्युत्पन्नभो लोकः साधुवादनपूरिणो तत्कालोचितवाक्येन तेन तेन तपोधनः २७
वसिष्ठः पूजयामास सर्वे द्विजगणाननः कुसुमाञ्जलिविक्षेपप्रणामसहितेन च २८
नृपप्रणाममालाग्रं किंचित्स्मितास्यस्य मुनिनापूजयमास सार्घपात्रकरो नृपः २९
श्रीदशरथः हयानिरूपशाङ्गेनयरमेणाग्रवस्तुता परोनः पूर्णेनोन्मत्तबोधनाकंपतीप

त्कालोचितप्रशंसावाक्येन तथा उपतउपुक्तः सन् वसिष्ठः पूजयामासेति सेवेथः २७ सर्वेद्विजगणेण
गननः महीभूतः २८ श्रद्धपात्रेणसहितः सार्घपात्रः करो यस्य नृपो दशरथः २९ हे श्रीरुद्धतेनतउपः

एवमीहशपरमपुरुषार्थदानलवएजनेभोगपन्यालन्नाहशोवलमहीपीठेमनुष्यषुदिविदेवेषुअपि
पातालेवानास्ति ३१ नत्थापदेश्रामनःसमस्रवश्यकतेभ्येइमेशास्त्रलोकशसिद्धेयथाशामगुरुपून
नक्रमेश्वेष्पतीसफलतांनेतेकिंविद्धिशार्थयामि ३१ लोकदृयेश्रुविरूपेगांचभोगार्थएन्मधार्मर
विनेशुमेहक्रमेन अखिलाःसामंताः भृत्यापरिसंस्थाविधेनराजेन अखिलभृत्यवेगोनिमेष्य

ननदखिमहीपीठेदिविदेवेषुवापिच महत्किंविघदत्यामेतनवपूज्यसपूजने ३१ नथापा
लक्रमेक्षमिमेनेनमवध्यला श्रेवविघयथाशमेनकोपिकर्मर्हसि ३२ ख्यात्मनासक
लत्रेणलोकद्वयसुभेनच राज्येनाखिलभृत्येवभवनेपूजयामहे ३३ एतत्सेवेनववि
मो साधनेस्वइवाश्रमः नियोजयथादेशंयथाभिमतयेक्षया ३४ श्रीवसिष्ठउवाच प
णामसाजसेनप्रणाश्रामणाभुवनेवर्धे प्रणामेनेवतष्यामः सर्वभुवनाकृतः ३५ यातं
नमेवजानासिराज्यभानिनश्चेवच भववेनमेवेदब्राह्मणाकमहीभुज ३६ ॥ श्रीदश
रथउवाच किंपस्माजेतराज्यस्यादितिलक्षामहेमुने यकर्षणाजतेनेशयथाजानासिनः
कुरु ३७ ॥

स्वाभवतिसमर्पितेनेतिद्वोषः ३३ मयात्वभ्यंदनमेनत्सर्वेवसाधननियोजय स्वामीभूत्वाश्रताप
य ३४ सप्रणामःभवनाकृतएवेत्यन्वयः ३५ पातेवविदि ३६ श्रुत्वाससिन्नुरुषार्थेमेरूपमाहदामेप
कावेश्रद्धयकानियाराज्यप्रकर्षणकिंयस्माजेस्यातमानुषानेदपरसोवधिर्हिनिष्कंटकविनष्ट
तनिरामयममहीपाधिपत्येतदपेदयाषितश्रणमनुष्यणांपर्वाणाणमानंदसदपेदयापिदेवेषुर्वा
लांसपानगुणाहत्येवंक्रमेणाक्षयमालाविषयानेदानोहरयणभानेदःचेवमावधिःसापिपरमि

वा० उ.नि. टी ८४९

तस्य महागुरोः पादयोः पुष्पांजलिं ददत्‌ ३८ प्रणामैनैव तुष्याम इति लब्धवाक्यात्‌ प्रणाममात्रं स
३ः सर्वांल्लक्ष्मणगणयाश्रवणपकोयस्य ३९ यथा वनगिरेः पादयोर्हिमानि पल्लवसंकाश्य वशाय नम्
नित्यं नतिं नदत्‌ ४० ४१ ततस्माः शत्रुघ्नलक्ष्मणसहप्राप्तसमसत्वोः ४२ दूरस्य योगैः प्रणामैः

श्रीवाल्मीकिरुवाच इत्युक्तवति भूपाले रामः पुष्पांजलिं ददत्‌ उवाच प्रणतो वाक्यं पुरस्त
स्य महागुरोः ३८ निरुत्तरीकृतमहाराजवसिष्ठगणप्रणामात्मने प्रणाममात्रं सेरो हे रामः पादौ
विमोप्रभो ३९ इत्युक्त्वा पादयोस्तस्य शिरो वेदनपूर्वकं नत्वा नीत्वांजलिं पुष्पाणि हिमानी
ववर्ष गिरेः ४० ज्ञानेदवाप्यसंपूर्णानयनेनानयकोविदः गुरुं परमया भक्त्या प्रणनाम पु
नः पुनः ४१ शत्रुघ्नो लक्ष्मणश्चैव तथान्येन तस्मात्सुधे निकटस्यास्तथैवाशुनेप्रणेमुर
र्मुनीश्वरं ४२ दूरप्रणामैर्दूरस्थाः पुष्पांजलिसमीरणैः राजानो बाणपुत्राश्च प्रणेमुर्मु
नयस्तुत ४३ प्रेतर्द्धिश्राह्लादने ४४ [redacted]उ)सुमांजलिवर्षणैः हिमैरिवहि
माद्रीशं मुनिरेनं हिमायपो ४५ प्रणतोनेसभाहो मेप्रणामनिवहेन तथा संसवंश्चास
नेकिंचित्साधकमसितायशाये ४६ ॥

४३ प्रेतर्द्धिश्राह्लादने ४४ मुनीनां मान्यानो पुनः सकृन्नेशा
मनेउपदेशात्मकं शास्त्रं संपे वस्तु निर्विषये कृस्याया थेवुडिमालिन्यप्रयुक्ते सदोषसितायशये सद्
बुद्धिप्रयुक्ते निर्दोषत्वास्यादिति सोदद्दानइवसद्वदित्रिगणजनस्वविपुंश्रिहद्दयितेकिंचिन्मुनिप्रवक्ष्यमी
वणप्रकारेणप्रहष्टयांक्सस्रस्नम्प्रवस्सदश्रीयामासेतिसंबंधः ४६ ॥

ॐ

सिताशक्तिनाशतिनिरस्यत्वलोपपेचमी चेरमाइव ४६ ४७ सेसभाजयमिहजयतीतिससेभा
जनेजनेसोमयत्नमथयशनामागतेसति ४८ ४९ गाधिकुलस्यथशाःसोरभजनकत्वाङ्गाधिकुलोभो
नहि विश्वामित्र ५० भासोमिपश्चिदमोवाहेमुनयःभवद्भिर्मानेपः वनन्मदवचनेनह्ने संदोषमात्रदेश

मुनिः कुसुमवाशिनेवाक्भोश्च विचाल्यसः मुक्तिसंदर्शयामाससिनाश्चाद्रिवरेश्माः ४६
शोनेसिद्धवचोवाशिभिर्यात् उद्भिनिहन्मो नभः कुसुमवर्षसभाकलकलेनया ४७ प्रणा
मानेनतेमसिरामाथेः ससभाजने शानवानक्वीभादेजनेसोमयत्नमभाते ४८ शाकणा
यस्मात्पुवादेविश्वामित्रेमनुसने उवाचेदमनिपात्माबसिष्ठोमुनिनायकः ४९ मुनेगाः
धिकुलोभोजवामदेवनिमग्नमो भरद्वाजपुलस्त्यात्रेहूवेनारदशांडिले ५० हेभासभ्
गुभारद्वजसवात्स्यायनारदः स्नेयस्तच्छसेनतुभवद्भिसुहृचःश्रुत ५१ यदत्राशुवितर्कि
विनदनुग्रहनेपुना उरथोविगताथोवाभवेतःकथयेतुमे ५२ सम्पाकुञ्चः वसिष्ठवचने
ब्रह्मपरमार्थकशालिनि उरथोभवतीत्यघनेबाल्लुप्तीःश्रुत्वा ५३ ॥

नुपादेयेउइमिवितर्के एवंसंभावयामिइत्यर्थः ५१ एतो त्रयत्किं चिदनुचिंतेउरथोविगतार्थोनिरर्थ
केवासंभावितेनतदपुनामाशिश्छमथ्यनुग्रहनः केकथयेतितिभगवतोविनयोक्तिर्लोकेविनय
श्लाघनार्थमहर्षिवचनेनग्रंथस्यनिर्दोषताख्यापनार्थंच ५२ सभ्याः संबोधितागाधिहृताथाः मुन
यःकुञ्चः जगतिख्याप्यप्रसिद्धत्वात्रवेषगीर्वाणीश्रुत्वा ५३ ॥

५४ अप्राणि हृदि हि तथा विस्तारितया इंडदीप्तिपदे ब्रह्मसदृशे प्राकाशे विश्रान्ति गता ५५ एकोऽनोनि यमः गुरुमेव ननत्र नत्विद्गुरुमिति अपरविद्यागुरुस्योत्कर्षकाष्ठाप्राप्तिता ५६ ते पुनर्नेमुस्तेइति वेदतः सेनः खादाकाशान्निर्द्रः समेसयेमप्युद्धितेः अर्वाक पुष्पांजलिभ्रांतेः वसिष्ठे पुनः प्रयामा

यसेश्रलमनेनेन कल्मदोषेणनोमले नत्वम्रृप्तन्वयेहाय देसामिवहविर्भुजा ५४ ब्रह्म
हृदि हि तथा वाचा विभाविकसितावधे उमुदानीडुदीप्यवपरमात्मनिनया ५५ सर्व
मतमहाबोधदायिने मुनिनायके भवनमेकोनगुरुपणमामइमेवधे ५६ वाल्मीकि
रुवाच इत्युक्ता मुनिनाथाय नमस्तइति ते पुनः वदंतः एकशब्देन नादेनाहूरबोजसा
अर्वाक्पुष्पांजलिभ्रांतेः खात्पुष्पैः समुत्क्षिप्तैः वसिष्ठे प्रयामासुर्हिमवृष्टाइवाचले
इत्यंदशारथं भूपं शोभसभा अथरावचं माधवं चतुरात्मानं राघवोदेनकोविदाः ५७ सिद्धा
कुः ननाम चतुरात्मानं नारायणमिवापरं रामे सम्रांतरं जीवन्मुक्तराजक्रमान्वक ६०
चतुरशिनिलानानयथावलयपा लके त्रिकालसमदीपालविद्रद्रूपवचूपे ६१
मुनिसेनाधिपं भूपं भास्करं भूरितेजसं वसिष्ठे प्रवादादिविश्वामित्रं तथानिधि ६२

सः अचलेहिमवंतमिव ५७ ५८ अथ दशारथप्रभोसानेनदेवचतुरात्मानेमाधवेप्रणामसर्वतस्तेषा ज्ञवस्य विषावल नारतेहश्चांनकोविदाउत्पर्थाः ५९ ६० त्रिकालस्यानि कदाप्युनपाधीनिमहीः पालविक्रान्तिवाजलदेपानि यक्रिसत्यावियंदशरथं नृपंसीतामजनकसमासंधन्यनमासीति

एतेषां प्रश्नोत्तरायोर्वा कोटेन्तः तस्मात् एषामेवतिश्रोतिमिरेरभनाशिनीवसिष्ठवाणीमितिशेषः ९३ ९४ तान्स्मिन् तन्मन्वन्तरे च तत्र वसिष्ठेनैवं प्रश्नानूर्मुखः ९५ नभश्चरा महर्षयो विबुधगणाः धरणीचराः द्विजा नृपाः उभयचराः मुनीश्वराः श्रुत्वेतिवर्णितप्रकारेण ओजसा स्वसामर्थ्यातिशयेन

एषामेवप्रभावेन ज्ञानयुक्तिं परामिमां श्रुतवेमो वयंसर्वे श्रोतिमिरेरभनाशिनी ९३ श्री वाल्मीकिरुवाच इत्युक्ता गगनान्सिद्धाभूयः पुष्पाणि विद्विषुः सभायामथ तत्सौचन स्पृष्टे दिनचतुष्टः ९४ तष्टेवव्योमगाः सिद्धाः श्रुण्वन्तस्तेन तेन पुनः तष्टे वसम्पास्तोस्तत्र समानर्तुवनस्त्वे ९५ नभश्चराधरणीचराश्च मुनीश्वरा महर्षयो विबुधगणा द्विजान्नृपाः ९५ जयजयेति निनमोजसे वसिष्ठं तं सहस्रसमार्घदानया ९६ इति श्रीमहा॰ नि॰ प्रक॰ साधुवादसपर्यादिवर्णनं द्विशततमः २०० वाल्मीकिरुवाच अथाविकाश्रुवादेश्वसोते श्रुत्वानैः शनैः ज्ञानोपदेशमासाद्य श्रोत्रसमिवराजसु १ अज्ञानसंस्मृतिश्रोतोज्ञनेवविनमात्मनः स्वयं स्मतिविलेनसत्यसमनुधावनात् २ बलविनवलज्ञानसमास्वादनतत्परे विवेकिनि समालोके शान्तध्यानमिवास्थिते ३ ॥

प्रतिज्ञने सहस्रसमार्घ्यदानयाउच्चयागिराप्रपूजयन् ९६ इति श्रीवा॰ नि॰ उ॰ द्विशततमः सर्गः २०० अत्र रामेण भूयो विहृष्टेन गुरुणा दत्तान् पूर्णानन्दपदे स्वस्य विश्रान्तिः प्रकटीकृता अर्वाक्सभासभाप्रदेशे १ आत्मनः स्वस्वरूपविस्मृतिअज्ञानदशायां विद्वत्स्वयमेव सत्यं तत्त्वं समनुधावतां सम्यक्साक्षात्ताविलेन रसनिरसितो २ सभागतेलोका जनेवलेतीपराह्णमासन्वकश्रवणाविनष्टमिर्यस्मिन् कर्मणिनयथा २

दीप्तेशोभमानेयत्कुरुवज्रांतरूलेतले ४ पार्थिवेदशरथेध्यानमिवालेख्यजीवन्मुक्तात्मिकोस्थितिःश्रा
स्वादयतिसति ५ मुनिर्वसिष्ठःभक्तानांराजादीनाप्रत्येकप्रजोग्रहीतंपूर्वोक्तरीत्याहृत्तेनतूष्णीमिवस्थि

वज्रमथ्यासनेरामेसभ्रांतदृग्वोऽमुरः स्थितेहृत्वांतलोद्दीप्तमुरुवज्रांगतेतले ४ पार्थिवे
किमपिध्याननिवास्वादयतिस्थिते जीवन्मुक्तात्मिकामनसादिमध्यानपावनी ५ गृही
तमर्चाभक्तानांमानितानांघनतोमुनिः तूष्णीहृत्तामिवस्थितांश्रावाचानाऽकुलाहरं ६
सकलाकाशशीतांशोरामराजीवलोचनः किमन्यदिकासिश्रान्तेकथ्याभिमनेत्ख्या
स्थितिवर्कीदृशीमेनाममात्रानुभवसिस्वयं किंरूपमिदमाभाममाजागतेवदपदुपसि ८
इत्युक्तेमुनिनानेनप्राहराजकुमारकः प्रविह्वलमदुस्थःप्रेमोराकालोकान्मुरवे ४ रा
मउवाच त्वत्प्रसादेनयातोस्मिपरांनिर्मलतांप्रभो शांताशेषकलंकांकेशवदीना
मसले १० सर्वापवापशांतात्मेश्रांतद्योमवभगादाः स्वरूपेणावदातेननिष्ठामवाप्तोस्मि
बोधवे ११ स्थितोस्मिगलितशंस्थिःशांताशेषविशेषणः स्फाटिकालयमध्यस्थस्फटि
कामलधीरह १२ प्रत्यग्रोतमप्याहृष्टशांतेनंदतिमेमनः परांतृप्तिमुपायातोस्मृ
तमिवसंस्थिते १३ शांताशेषपरामर्शेविगलाशेषकौतुके सन्यकाशेषसंकल्पेशांतेम

नानंदनंनंदेशोवाच १ ७ ८ शांताशेषकलंकःपूर्णचंद्रःप्रेक्ष्यद्विदयस्थितथाविधेनभक्तस्वर
मिव १० ११ स्फटिकालयमध्यस्थस्फटिकमिवब्रह्मभावविशुद्धेनगलितथाविधापीठस्य १२ स्वा

असंप्रेमानसेविषयालोचनरहितेप्रपुनर्बोधंजाग्रदेऽधिकविषयालोचनरहितेचस्वपिमोवद्द्व
ग्राह्यः स्वप्नभानस्यापि मिथ्यात्वात्तुरीयावस्थितिर्यानतनाथः आशाभिर्विधुरितो विद्वल्लिमाप्राक
नीतवोदेहप्राग्भवुआस्थितिं प्रविहस्यस्फुरद्भिर्भवन्तमेरूपदर्शनाकेः सोऽपनेस्वस्थितिस्थामि
१६ अधुनाममउपदेशेनअर्थेनममधुक्तप्रयोजनान्तरेणएतेषांसर्वेषांत्यागेनचकारणप्रधानमे

परिनिर्वामिश्राम्यामिजाग्रदेवजगामिष्यामि।तो प्रस्वमस्वपुनर्बोधंस्वपिमीवनिद्रामयं १५ आ
शाभोगैर्विधुरितामात्मसंस्थितिंप्राकनीतनो प्रविहस्यस्फुरन्तकैः स्व स्थानिप्राप्य
सेवाये १६ नोपदेशेननार्थेननप्रयोजनैश्चबन्धुभिः त्यागेनचनवैतेषांमधुनाममकारणे
साम्राज्यस्याथवाब्राह्मियस्थितिःसोभवजिता तामेवानुभवाम्यत्रमहितामनुपाधि
नी १८ स्वादप्यनितरामङ्गविदाकाशमात्रकं जाग्रदित्यवपश्यामिलोचनेनायगको
गतः १९ आकाशमात्रमेवेदंजगदित्यविनिश्चयः इदपनाम्निनभस्यस्मिन्नहृदयेगमिवा
स्थः २०

नास्ति १७ मद्धितांप्रत्यगात्ममात्रप्रतिष्ठितचित्तोऽप्यनपायिनीनित्यंजीवन्मुक्तस्थितिर्वाब्राह्मिस
र्वसाम्राज्यप्रभृत्यादिरहोभवजितायास्थितिः तामेवानुभवामीतिश्लोकद्वयोक्तिः १८ अहंवहिर्दृ
ष्ट्यालोचनाद्योगकादेगताऽप्यतोपिजाग्रतस्वादप्यनितरामङ्गविन्मात्रमिन्मेवपश्यामिनाहंवञ्चडमि
त्यर्थः १९ अस्मिन्जगतिहृदयेमाहनिर्द्धासहह्यायितेसमिश्रहृदयोऽहंसदेवजागर्मि २० ॥ ॥

बा.
नि. उ.
टी.
८५४

भाविकार्यं यथाकामं सोहं निइष्य, वर्तमानकार्यं यथा प्रसक्तं स्थितं कार्यं तथा स्थितं यद्वात्वकिं तदहमप
रोक्षफलाभिसंधिरहितेन गुरुशास्त्रानुसारेण करोमि पादौ नैव सर्वकार्यविषये यथाकामं यथा वै
ऽपरकार्यविषये यथाप्राप्तं यथास्थितं २१ न तत्ध्यायेन मेन स्मि न हृष्यामि शुष्यामि सरिदं द्रोहत्या
प्याप्येवमनिष्टाध्यानरोदिमि कार्यमवश्यकर्तव्यं लौकिकं वैदिकं च कार्यं करोमि २२ एवं स्थितस्

यथाकामं यथाप्राप्तं यथास्थितमिवस्थितं तदहं किं तद्विन्नं करोम्यथ गतेष्वहो २१ न तप्ष्या
मि न हृष्यामि न शुष्यामि न रोदिमि कार्यकार्यं करोम्येको भ्रान्तिरेवं मतं मम २२ अन्तात्मे
तसर्गो ऽथवाप्यथवाऽप्यलयानिलः सोम्या भवतु वा देशः सस्योद्देशान्तनिश्चितः २३ विश्रां
तोऽस्मि चिरं श्रान्तोऽस्मि चिरं हृष्टोऽस्मि निरामयः नाशाभिधेयमाप्नोति शुभेनाऽमिवशुद्धिभिः २४
यथा तत्त्वज्ञानात्प्राङ्क्षयः प्राप्तमः पदं निष्ठत्येवमरं देहातीतः सैस्थितः समः २५ य हृ
श्चैव सर्वैराज्ञानोऽधिरंनियथाशत्वे [illegible] प्रभुरुः प्रभुराप्ताऽसाप्तवंद्धकर्मणः २६ ॥

सममात्ताभिमतैर्वधुधनराज्यादिनाशैर्दशाविनिर्मयैर्वा नानर्थप्राप्तिशोकालीस्मायेनाद्भन्य
तामितिसोम्याः सोममगर्वङ्कुत्योवाभवतु सस्योनिर्विंदेपः २३ विलसौ ब्राह्मे देहे येवलद्यः मनसा
पि इत्यर्थः प्राप्ताभिन्नत्वात्भिः २४ देहेऽभिव्यक्तस्य देहमतीत्या वस्थानेहष्टानमादसमः घसषुष्य
सवायमितिविशेषयितमशकालात्माधारणः २५ तर्हित्वमघेकथंकइवमवदरिप्यसितत्राह

पंचदशि ५४
श्री.

ग्रमयुद्भ्यो विशेषमाह शोतेति २७ सर्वस्य विषयेष्वर्थानेदस्योपविश्यस्थानेदेनादेशलीश्चन एवमेदेह विषयस्त्वेनेहामि नेच्छामि नियोजनस्ये वादि विषयेश्चाज्ञापय २८ श्रहे यावद्देहे बालः सवपोत रूपोल्लीलोक्रीडामिवयथाप्राप्ते संसारसंस्थिति पालयामि २९ ३० यत्रपदे स्थितेनेशोच्यते भावे

शोनहर्षाविषादेशः स्थिरेकसमदर्शनः स्थितश्चात्मनि निःशोकं नथैव विहराम्यहं २७
सर्वस्योपर्यपि स्थालीस्त्वेनेहामि मे प्रभो जनसाम्येन तिष्ठामि यथेच्छामीति योजय २८
बाललीलामिवत्यक्तशोके संसारसंस्थितिं यावद्देहमिमां साधो पालयाम्यमलेक्षण
भुञ्जे पिबामि तिष्ठामि पालयामि निजक्रियां मानितादिविगताशोकस्त्वत्प्रसादान्मुनीश्वर ३०
वसिष्ठः श्रहो बत महापुण्यपादमासादितं त्वया अनादिमध्यपर्यन्तं इदं यत्र न शोच्यते ३१
सम्यक्सममसमाभोगे शीतलेस्मात्मनि स्थिते नमस्येव नभः शान्ते विश्रान्तिमसि लब्धवान् ३२
दिष्ट्या जातो विशोकस्त्वं दिष्ट्या सम्यगवस्थितः दिष्ट्या लोकद्वयेनर्थशंकान्तेशममागता
दिष्ट्या रघूणां तनयसंघः पावितवानसि भूतभव्यभविष्यस्याबोधेन कुलसंततिं ३४ ॥

ल: ३१ ३२ लोकद्वये इहलोके परलोके च दृष्टाश्रुतानर्थशंका ३३ तनयेति पीत्येति तयोधेन संबो॰
धनेसम्यग्ज्ञानानीति संज्ञः शान्मनञ्चवित्मन रघूणां भूतभव्यभविष्यस्यां कुलसंततिं बोधेन पावितवा नसि ३४

वा·
नि· उ·
टी·
८५५

अर्थिनो यज्ञविघ्नपरिहारार्थिनो पित्रा सहेति जीवत्स्वपि नरेन्द्रदाज्ञया राज्ञस्सर्वेण महीपालयितेत्याशयः देवमार्गालयाश्रन्विताः संगताः संततयः पुत्रपौत्रसहिताश्चत्वारोपवाश्च सर्वथा राज्ञां ग्रुमेऽडलाः पहानः यज्ञतिद्विविधाश्रपिजनाः निरामयाः ग्रारीरैविगतभयाश्चिन्ते सदोदयः गृहे शुभवेत्विति आशीःप्रार्थनेवा ३६ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रका·नि·प्रकोत्तरशतनमः सर्गः २०१ श्रवापहृष्टराजानो रामस्या

अधुनामुनिनाह्यस्य विश्वामित्रस्यराघव एरधित्वार्थिनो भुक्त्वापित्रासहमहीक्षितो ३५
त्वयान्विताः संततयश्चत्वारोपवाः पहानयः सर्वथा राज्ञां ग्रुमेऽडलाः निरामयाविगतभे
याः स्थिरश्रियः सदोदयाः शुभराभवन्तराघवाः ३६ इतिश्रीरामायणेविशीतिप्रकटी
करणयोगोनामपंकोत्तरद्विशततमः सर्गः २२१ श्रीवाल्मीकिरुवाच एतक्रुन्त्वावसिष्ठ
स्यवचः संसदिपार्थिवाः सिक्ताइवामृतासारैरेवंनः शीतलतामयुः १ रामः कमलपत्रा
क्षोराजघटनेंद्रना क्षीरोदइवसंपूर्णाः स्वधाम्रेणानायणा वामदेवादयः सर्वेनतत्त्वा
नविशारदाः ग्रहोमगवताज्ञानमुक्तमित्यपुरादरात् ३ श्रथोनमः करतोगराजामुदार
शरद्यावभौ तथैवसंग्रहंहेणानवायुनिशुपागतः ४ ॥

त्रोपवर्णिताः रामेणावस्थितिः सीपानिर्मुक्तानतनिर्मला पार्थिवग्रहणेसर्वजनोपलक्षणे १ सुधाभिः प्रथनइतिसुधा प्रवः एतीचेरसोनोदितेनक्षीरोदइव ग्रहोपाग्रयंभूतेऽर्के ३ तथा

श्री· संक्षेपजनसंग्रहोपयोगतोऽमलितगणः २४ ५

बहुधसाधुवादकथाप्रसन्नास्तस्मतीघ ५ मलेश्वस्तानं ६ कायमात्रदृशोदेहपरिच्छिन्नात्महृदयः
विस्रावलोकिन.सर्वात्मदर्शनः सर्वः सन्नुसेप्रणं: द ममश्रावनस्पश्रर्थस्यपवमण्हृयार्थस्यउदयः
श्राविर्भावोभ्युदितिस्थोप ९ पद्मवनस्थारदाञ्चवत १० पदवीसाम्राज्यपदवी ११ श्रेतः प्रसन्नमतिर्य

ज्ञानस्येयेयं बहुसाधुवादकथास्य उवाच गलितात्मीरामो वाक्यमिदं पुनः ५ श्री
रामः भगवन्भूतभव्येश त्वयास्माकमलमल स्वप्रह्लादमिदं हे प्रः श्यामलमिव वह्निना ६
प्रभुमवयमात्मीयकायमात्रदृशः पुरा प्रभोसेप्रतिहेपत्राविषयैलेमिस्थावलोकिनः
स्थितोस्मि सर्वसम्पूर्णः सपत्रोस्मि निरामयः जातोस्मि विगताशंकोवुधोज्ञातमिदं स्थिति ८
ध्यानेदिनोस्मिकेदायस्थितोस्मि विरायच स्थितोनस्तमयायेवश्रास्तनार्थोद्योमम
श्रद्दोवनपवित्रेणश्रीनेनज्ञानवारिणा तथास्मिक्तोस्मि दृष्टामिपमवहृदयेमये १० इ
यमघमयालच्चापदवीमत्प्रसादतः प्रस्थितस्तमसर्वांममस्तनवेगतेंद्रगता ११ श्रे
तः प्रसन्नमतिरस्तसमस्तशोकः शोभागतोहमम लाशयपवश्राम्या श्रानदमात्मनि
गतः स्वयमात्मनेवनेर्मोल्यमभ्युपगतोस्मि नमोस्त्वमस्य १२ ॥

स प्रतप्रवासस्तसमस्तशोकः यतोहं शोभास्मकार्यस्वलाज्ञानानाशेनामलाशयपवात्मनिध्यानेदेग
त. श्रात्मनेवसम्यकपरीक्षादृष्टेनस्वतःसिद्धनेमैल्प प्रभ्युपगतोस्मि प्रतोमस्मिमेवनमोस्मित्यर्थः ११

इतिश्रीवासिष्ठे निर्वाण उत्तरार्द्धेद्वितीयोनवद्दिशत्तमः सर्गः २१ मध्याह्नत्वर्धयोषोत्रदिनकृत्य
निशाक्रमः प्रातःसभायांरामस्यनिःसदेहश्रवणेने इत्येविचारपरयोस्तोः भावलक्षणोसम
मीद्विवचनेश्चर्थोउभयविचारश्रवणयोर्वेलुमहा १ सर्वास्तदिक्षिमिसर्वंदिक्कं पदार्थोचस्यवि
कास स्फुटेदर्शने २ लीलापद्माकाराः उद्यानतत्रकमल तत्रस्याम्लानत्सभास्योः पार्थिवगृह

महारामायणे वासिष्ठे निर्वाणोत्तरार्द्धे मोक्षोपायेषु आत्मविश्रान्तीकरणंनामसर्गः १०३ दिनानि २० वाल्मीकिः इत्येविचा
रपरयोमुनिराघवयोस्तयोः भास्करःश्रवणायेवव्योममध्यमुपाययौ १ लीलानाः
सोऽजनाश्चसर्वदिक्कमध्यानपः पदार्थोविकाशार्थ्येतासयेवमहामतिः २ उत्फुल्ल
हृद्गोभोजस्फारकारतयानघा लीलापद्माकरेरक्तत्रयाःपार्थिवाइव ३ जा
तेमुक्ताकलापानेलव्यक्तानभास्करे नतेवजवत्रासविज्ञानश्रमणादिव ४ प्रस्फु
रूपद्मरागोप्तलसार्कनगणानिषः आसोव्योमतलोडीनाधियोज्ञानकलाइव ५ पवनि

एसर्वजनोपलक्षणं ३ मुक्ताकलापाः प्रनेतराश्चअवधानविनाशस्मिंस्तथाविधेस्फटिक
वातायनमालेकेप्रतिबिंबभावेनाक्रांतः सेक्रांतोभास्करोयस्मिंस्तथाविधेसत दीप्रतिद्योतेन
व्योमनरत्नलवमानसिद्धमनननेव वसिष्ठोपदिष्टविज्ञानश्रवणाद्धासश्रमाकाशेनदिवेन्य
नुभवचमत्काराइत्यौत्प्रेक्षा ४ पद्मरागोत्पलग्रस्यश्ररुंतरुणानिषः भासःप्रतिबिंबकानयः यथा

ङ्गेबोपमेवडवाग्निसदृशोनमाम्यमेवविशेषणैरुपपाद्यते ७ एवनभसोनीलोत्पलत्वमपिविशेष
णैरुपपादयतेनभइत्यादिना चर्मांशुः सूर्यः तल्लक्षणयाकर्णिकयाकोशे ८ भवतेसइत्यतसुल्य
लोक्येत्रिलोकीकर्णिकमंडले इत्युक्तेत्राभव भ्रमलीनेति तदुपपादकं ९ दिवसभूमिर्हृदहस्ति

स्वावीवोपमेव्योममहाम्बुनीभिमानते तेजःपुंजलसज्ज्वालेसमग्ररसपायिनि ७
नाभौनीलोत्पलेनीलेगालइवसिवाजसि चर्मांशुकर्णिकाकोशेस्फुरत्किरणकेसरे
भवतेसेजगलहस्यादि लोककर्णिकमंडले भ्रमलीनस्फुरन्मारात्वराजिविरानिते ९
दिवसभूमिर्हृद्रक्षोरपाणिभिर्मुद्रकेषिव प्रतेषुमायभिन्नेषुमत्वाभ्रपुनिरेखुष सूर्यर
कानतरोष्यनवह्निनेवसमेधिते दिग्गणप्रज्वलत्यर्कमूलेगगनधामनि १० विनेद्र
मेंद्रगोहामगुरुमारुतपूजिताः मध्याह्नशोभाकल्पातवातपूर्णाद्र्वार्णवाः ११ प्रा
लेयश्रीविघ्नेषुचर्मश्रीर्वदनेषच चकारपदमाकीर्णेषुद्रशुक्ताफलोपमा १२ ॥

विष्णुगलद्वलौ पाणिभिर्मत्ताभ्रेषु मुद्गरेषिवप्रतेषुमत्तलतापेभिन्नेषु विभक्तेषुवा ९ अर्कमूले
पिगगनधामनिसंधिकानन्द्रेभ्य उत्थितेनवह्निनासमेधितेनअर्कापदादिग्गणमिवप्रज्वलति
सति १० ११ चर्मश्रीःस्वेदविंदुशोभाननानावदनेषुपदेचकार १२ ॥ रामायनमः ॥

गृहभित्तिष्वभिघातात्पतितध्वान्तमनापराह्णतासमानोपाणिनां कार्यत्वशब्दसेवेभेर्मांसलाघुष्टा
ग्रणः शुष्टिनदीजले ग्रणवसिवकर्णैरुपयामास १४ सकर्णैरजलसेकलहृणाजलदावलि:

गृहभित्तिपराहृतासत्तासेवंभमांसला शाहृश्रीः पुरघामासकर्णमर्णाङ्गवार्णवे १४ पु
रंध्रिभिर्निदाघोचर्णतयेसमुदीरिता उल्लासोल्लासनवापोदुकर्णैरजलदावलि: १५
सदाजासहृसामेतः सभूपः सपरिच्छदः सर्वसिद्धः समृद्धयोसद्दामः समसदः १६ रा
ज्ञानोरामपुत्राश्चमेत्रिणामनयस्तथा अन्योन्यपूजिताजग्मुरुदिताः सन्निवेशानं १७
श्चेतः पुरहृष्टाग्रपुत्रालक्ष्मानिलाहृतेः कर्णरप्पलिभिरभूमेवेवाष्वुदमालिका १८
अथमथाह्नहर्षाणारवेस्फूर्जतिमित्तिषु उवाववचनेवाकोकोविदोमुनिनायकः १९
सर्वमेषघ्नतेश्राव्यंतेयेजातमघोषतः त्वयारावस्वभोनास्तित्तानघमपवेवर २० यथा
मयोपदिष्टोसियथापप्यसिशास्त्रतः यथात्वभवसिश्रेष्ठमेकवाक्येनथाकुरु २१
उमित्तालवल्कार्याययवयेस्वातेमहात्मने मध्याह्नसमयोस्माकमयमेगानिवर्तते २२

१५ मंडलाद्देशाधिपत्यभेदात्सामंतभूपयोर्भेदः संसदः सभायाः १६ १७ शृङ्गाग्रेषुगृहशृंगे
षु १९ स्फूर्जनिर्घातेनवर्धमाने १९ २० गुरूपदेशोवेलानादिशास्त्रस्यानुभवानादविसं
वादायेकार्यनिष्ठालक्षणा एकवाक्यतातत्कार्यत्वाह यथेति २१ २२ ॥ ॥ ॐ

प्रत्येकंभ्रष्टार्द्धमल्लिकेचेनत्यातः प्रवत्यप्रत्यनेोपेदितवमित्यर्थः २३ २४ २५ कोश्चिन्मणिमुक्ता
गणनिक्षधस्तेनार्थेनधनेनकश्चित्प्रत्यहमणिमुक्ताप्रदानेन २६ कन्यादिप्रधानेन २७ २८

अपरेयत्नघाभदुस्ताकोलाविनिहतमये प्रत्यनकुम्भेग्रातःप्रत्येकमवनापुनः २३ धाः
लमीकिः इत्युक्तोमुनिनाथेनराज्ञादशरथःस्वय एतपयासमात्मभ्यामर्थानुसा
प्रसपर्थया २४ महरामेणायमात्माणुमिविप्रात्रूपाश्रुमः वशिष्ठायुपदिष्टेनक्रमेण
श्रामणात्सया २५ मणिमुक्तागणार्थेनदिव्येनकुसुमेनच मणिरत्नप्रदानेनमुक्ता
हारार्पणेनच २६ प्रणयेनप्रमेणामेनप्रधानेनार्थशालिना वस्त्रासनान्नपानेन
कनकेनतथाभुवा २७ भूपेनगधमाल्याभ्यांयथोदितमनिदिता. एवंसंपूजयामा
ससर्वानीवमहीपतिः २८ अथानर्घ्यांसभामध्यात्सभयासहमानदः सार्वसिद्धादि
देवर्षिःसार्धमिद्धविवावरात् ससभोत्थानसमयासमेरंभोव्वराजत सान्द्रदर्शनः
रोन्मुक्तपुष्पसंतानकर्दमे ३० मणिटायटकेयूर रत्नचूर्णोकृतावनिः छिन्नहारस्फु
रत्नमुक्तानाराजितनिशाकरैः

सभयासभास्थेनजनेनसह २९ ससरंभःमसरःसःसभायाउत्थानसमयःसभोत्थानसमस्त
हितःयःसरभइतिवा ३० तमेववर्णयतिमेचटेत्यादिना सेचटोवर्णयोत्राचटःपरस्परमाद्याते
स्ताभ्याकीर्णरत्नचूर्णैः अरुणावनिः छिन्नहारेभ्यःस्फुरन्तीभिर्मुक्तानाराभिर्जितनिशाका

वा
नि ३
टी.
८४८

३२ नहिकि सर्वजनानामाश्चर्यप्रहतिन्वरयाउर्भलपरामर्दोदारुण नेत्याह ज्ञानेति वसिष्टोपदिष्टस्य ज्ञानस्यमननादिभूमिकाक्रमेणाभ्यसीकरणार्थमेवखेदमानः नान्यसाध्यमस्येति हेतोर्नदारुण. किंचकदाचिदीषदन्यस्नेपिपरसवदमापणार्थशिरकरा. शिरसिबद्धाञ्जलयोयेषुतन. पाक्षुयो

देवर्षिमुनिविप्रेन्द्रपार्थिवस्यदसञ्जलः अशश्रुन्योगनाह्ललकेशवचलचामरः ३२ ज्ञानप्रमीयेकरणस्यदमानोनदारुणः शिरःकरत्रिनयननिक्षिप्तवविराजितः ३३ परस्परमपाश्लाघ्यपूजितापेशलोक्तयः राजानोभुनयश्चैवसर्वेदशरथादयः ३४ सान्त्रमान्त्रापवोन्नमुस्तस्त्रिग्धाश्चयामिथः लोकसप्तकवास्तव्यादेवाःशक्रपुरादिव ३५ अन्योन्यप्रतापान्सर्वेपूजयित्वायथाक्रमं नद्विसृष्टाःसमागान्यहंचक्रुर्दिनक्रिया ३६

श्रुतिविश्रुभागेण अवलोकनायत्समापणायचश्रवणनयनजिह्वेयेषांतेतथाविधेषुवसर्वेजनेषु विराजितेत्विनप्रमननिष्ठस्नेनविमष्टत्वद्युतिनतत्रापपीडादोषलेषस्याप्यप्रसक्तिरित्यर्थः ३३ पेशलाःसुन्दरमधुराः उक्तयोयेषां ३४ मिथःपरस्परगुणस्नेहयानम्राः स्निग्धास्नेहयुक्तश्च शाश्वाश्चयाशक्रपुरादेवाइवोवोश्यानलोकसप्तकवास्तव्याजग्मुः ३५ दिनक्रियाश्राह्नि
कं ३६ ॥ ॥ ॥ गे.

देवसीदिवससंवेधिनी ३८ प्रबोधीनानारणेनद्भुतः ३९ प्रातर्गृहसंमार्जनेनेव उत्सारिताः।
नमः पांसवस्ताराऊत्तमैनिर्भरा ह्युपस्मितयाविये भुवनेजगत भवनेगृहमिवपरिष्कुर्वन्

प्रयसर्वैवसिष्ठाद्यास्तथादशरथादयः चक्रुर्दिवसकार्याणि राजानो मुनयस्तथा
४७ यथाप्राप्तक्रियां तेषु कृतवत्सुथ देवसी क्रमेणाकाशपथिको भास्करोस्तमु
पाययौ ४८ तयैवकथयातेषां रामस्य च महात्मनः प्रबोधवशतः शीघ्रं समतीया
यशर्वरी ४९ उत्सारिततमःपांसुताराऊत्तमनिर्भरे भुवनेभवनीकृत्वे माजगाम
दिवाकरः ५० करवीरकुसुमाभैः करैररुणयन्दिशाः विवेशगगनाभोधिमध्यं
बालदिवाकरः ५१ राजानो राजपुत्राश्च मैत्रेया मुनयस्तथा वसिष्ठाद्याः समा
जग्मुः पुनर्दाशरथीसभां ५२ यथाक्रमंयथासंख्यंयथादेशंयथासनं साविवेश
सभातत्रप्तिस्पाश्रीदेवरेयथा ५३ ततोदशरथायेषु समंत्रादिषुबाध्यले वसिष्ठस
प्रशंसत्सु मुनिमासनसंस्थिते ५४ वसिष्ठस्यपितुश्चाग्रे राजीवदललोचनः उवा
चराघवोधीमान्स्तुवर्णामिदंवचः ५५ श्रीरामः भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वज्ञानमहार्णा
वः सर्वसंदेहपद्मानांपद्मशोकभयापह ५६ ॥

५०.५१ ५२ विष्णुश्रीःदेवविष्णुभूतः
नद्धत्रशोभा ५३ वसिष्ठेसंप्रशंसन्स्त्तवरन्त ५४ ५५ पदेयाश्रात्रूणामपिशोकभयापह ५६

यदि विद्यते तर्हि तदहं कमर्हसि ४७ ४८ अथ भवान्ज्ञानभवेन कीदृशः ते शिष्यत इति शेषे ज्ञाव्यम
वक्ष्य ज्ञातव्यं किमस्तीति त्वमेव वदेत्यर्थः ४९ ५० विश्रान्तिरूपरमे सरस्वती वाणी ५१ अखिलेन
गतं एकं ब्रह्मैव रसो विशेषणगणानेविगते दृते जीवब्रह्मभेदः यतस्तदुपाधिभूते दृश्यभेदाव

ज्ञातव्यमपरं किमविद्यते वदमेवदा ज्ञातव्यं विद्यते यद्दानत्स्वं वक्तुमर्हसि ४७
वसिष्ठः रामसे प्राप्तबुद्धिस्ते ज्ञातव्यं नेन विद्यते कृतकृत्यानेवाधीः प्राप्तप्राप्यासि
तात्मनि ४८ त्वमेव तावत्कथय प्रविचार्यधियात्मना कीदृशोयं भवानेतः किं शेषं
ज्ञातव्यमस्ति ते ४९ श्रीरामः रामसे प्राप्तबुद्धिस्ते ब्रह्मैवमहामन्ये यथाहं कृतकृ
त्यधीः निर्विशेषोस्मि प्रशान्तोस्मि नाकांक्षाममविद्यते ५० वक्तव्यं भवता ज्ञाने
शेषं मयाखिले तवविश्रान्तिमायातं कृतकृत्यसरस्वती ५१ अपिगतमपि गम्यं शेषं
मामेमयेदं विगतमखिलमेकोहं तमसंप्रयाते प्रोगलितमशेषं दृश्यमेदावभातेन
त्वमिदगणमयास्ताशेषसंसारिताख्या ५२ इति श्रीमहारा॰ निर्वाण॰ निर्वाणवर्णने ना
मत्र्यूनविंशततमः सर्गः १२३ वसिष्ठः श्रृणु राघव महाबाहो प्रणमे परमं वचः मादृ

भातेपरिगलिते तदपि द्रष्टत्वं तत्राह नत्विति यतो मया सेन्द्रावलिताख्या निर्गुणविचार्य आयातात्
त्यक्तेत्यर्थः ५२ तात्पर्यप्र॰ निर्वा॰ उत्त॰ द्विशतत्रिसर्गः १२३ निष्ठुरपुत्राभ्युपेतत्वहश्यचितिविभा

रूपं नामवेतीह द्विविधं रूपं तत्राद्यार्जनोपायमाह ग्रथं जातिगुणक्रियासंस्थानानि हि चक्षुर्विं
धानो शब्दानामर्थः यथा गौर्नीला चपला भद्रा स्थितिते चैकस्मिन्नेवार्थे व्यावृत्य भेदाधीनभेद
कल्पनरूपाः शब्दभेदप्रवृत्तिनिमित्तघा कल्पिता भ्रांतिवदनसंकेतापवन्नावास्तवाः नहि तत्
वस्तु वस्त्वेकमस्तीत्यर्थः मार्जनमित्यर्थः द्वितीयमार्जनोपायमाह शब्द इति अर्थमार्जिते निरर्थः

ग्रर्थो वेदनसंकेताः शब्दो जलबुद्बुदोपमाः हृद्ये मेन विदाभाने समबल्का भवन्नगात् २ ज
गदेसमसंदेहः स्मरणानुमिमेनेषुवः सविद्वेदनमात्रे समवदस्याकारवमंते ३ यथा क्षेसे
विदाकाशेमपि सम्पुरात्मके सद्रूपमपि नीभूते रूपे तथेदं भुवनत्रयं ४ क्षीरमः सेप
मेघकचेभूमिः सेपत्रानिरपः कथं कथं सेपत्रसमञ्जुसेपत्राउपलाकथं ५ कथंचतेजः
सेपत्रेसेपत्राचकथाक्रिया कथंचकालः सेपत्रः सेपत्राप्यवनं कथं ६ ॥ कथंचशून्यं
सेपत्रेसेपत्रेविभ्रमः कथं इति ज्ञानेमयाभूयो बोधायवदसेप्रभो ७ ॥

कः शब्दो जलधुनिसदृशाः सन्नामसोत्यजन ग्रर्थो नामेवापत्रसत्यन्मार्जनेनैव मार्जित इति एतद्वि
धमपि रूपं विदाभानमात्रे समवदितिसिद्धमित्यर्थः २ यदा जाग्रदेवमित्यानदा सेवसमसंदेहो र्थः
संस्कारमुखेन संपद्यते तच्च संस्मरणमिव ग्राम्यार्थं शून्यं रूपपुरस्थिन मितिसंविद्वेदनमात्रमेवसन्
दस्याकारतसेनूनत्रापि सेविदाति रिक्तं किंचिदस्तीत्यर्थः ३ तथा मयैवास्तत्यनया विदाकाशमात्रं
तेभित्यादयथेति मपि प्रथकचिति ४ विभिमाद्यनत्रभूम्यादि वैचित्र्यं च कथं सपत्रमितिप्रश्नः ५

इत्येतत् सर्वं प्रागवचनात् ज्ञानसमं पिञ्जरसमवनाद्याद्यासंबोधाय मिह
द्विचद ७ ॥

स्वसंवेदेव सर्वं संभावनीयमित्याशयेन प्रतिप्रश्नयेव स्वयं शुद्ध्यामेनं वसिष्ठ उत्तरमाह ८ ९ १० ११ इह लोकव्यवहारे प्रातिकेऽपि दृश्यादि सर्वं संभावयन्ति रामः स्वयमपि जगतो मिथ्यात्वं प्रपञ्चयति आत्मा स्वात्मा स्थितो प्रश्नजातः प्रश्नमात्रस्वरूपे केवले व्योम्नि च १२ तर्हि किं शून्यमेव नेत्याह आत्मैवेति कारणं

श्रीवसिष्ठः सृष्टिरादावनन्तेन स्वयमस्य महात्मना । संपन्ना भूः कथमिव संपन्नैकथं सरः ८
कथं कालश्च संपन्नः संपन्ना उपलाः कथम् । कथं चैतत्संपन्नं संपन्नाश्च कथं दिशः ९ संपन्नश्च
कथं कालः संपन्ना च कथं क्रिया । कथमेतन्त्रियत्यादि सर्वं संपन्नमुच्यतां १० केनेदं निर्मि
तेदं गमनानीतं निवेदिते आपादितं प्रकटितं किमाधारे किमात्मके ११ श्रीरामः आ
त्मस्य केवले व्योम्न सद्रूपवलादिकं जगतः स्वयम्रूपस्य निराकारो निरास्पदः १२
आत्मैव व्योम सद्रूपो ऽस्य निराधारो निराकृतिः विना कृते व्योम्नो ऽस्य किमाधारेण कार
णे १३ न किंचिदेतत्स्वरूपमेस्य यद्व्योम तत्संविदः एतच्चित्कचनेनैव मम नभ एव तथा स्थित १४
दिक्कालाद्यं विज्ञानं विज्ञानमचलादिकं विनलादि तत् बोधात्मिकं वाह्यादिनर
हितः १५ संविदेव किल व्योम निर्मलं निर्मलं सिता हृदयं यातिकाठिन्यात् द्रवाजल

मयोजनं १२ प्रभुपेत्य दृश्याकारसंपत्तिमिदमुक्तं वस्तुतस्तत्संपत्तिर्यथा स्वेवेत्याह न किं
चिदिति एतज्जगदाकारं चित्कचनस्वभवन्नभ एव तथा स्थितेनान्यत् १४ मनसश्चित्स्फुरणमा

१७ हृदयस्य मनस्त्वाद्वेगुरुत्वादेव यथा जलं फेनावर्तादिनानाकृत्यात्मना जलेनैव संभवेत् त
थाचिद्व्योमापीत्यर्थः १८.१९ चितश्चात्मनि द्रवत्ववेदनाद्धारा विवर्ति एवं स्पंदनया वेदनादनिलत्वमि
निजवपुः स्थितम् विद्रूपमत्यजतीति विवर्तनादर्शितो २० निष्कारणगुणक्रममिति हृदयस्य हृष्टिस्थिर

वस्तुतस्तु न भूम्यादि किंचित्तत्र चरं स्थिरम् चिदाकाशमनन्तं तत्सर्वमेकं तदात्मकं १७
द्रवत्वादेव हृद्याद्रेनीनाद्धनितया यथा जलेनैव भवेज्जला चिद्व्योमात्मनि वेतथा काठि
न्यवेदनाद्वीचिरिवात्मानमेव चित् शून्यतावेदनाच्छून्यं वेत्ति व्योमेव चिद्वपुः १९ द्रवत्व
वेदनाद्धि निर्वाति स्पंदनया निलेऽस्मिन्नेव चित्त्वाद्विमलत्वं जातीति निजवपुः २० एवं स्वभावव
शायं चिद्व्योमगगनात्मकः घटवेनात्मकं चाति निष्कारणगुणक्रमे २१ न चैतद्व्यतिरेकेण
किंचिद्व्याप्तीह विद्यते अन्यच्छून्यमवाग्भ्यामृते वा विवर्ताविव २२ न तद्विद्गगनादन्यन्न सं
भवति किंचन इदं तमहमित्यादि तस्मात् आत्मनात्मा सत्ता २३ नेदशी स्मिन्नहे कम्रवगो
लादिका विदं नदेवपश्यसि वपुरेवं विद्गगनेन तथा २४ ॥

ह्येतः प्रकटितः २१ यथाशर्णवस्य वारिनाहनेनान्यनाग्नेनातिलक्ष्यवपुस्तनाहनेन तथा स्तस्मा चिद्व्योम
नो व्यतिरेकेण किंचित्गगनस्त्वमेन विद्यते २२ इदंतमहमित्यादि जगत्चिद्गमनादन्यन्न यतः किंचा
न तद्विनानसंभवति २३ ऊर्वेत्समनोरथादिना रचयन् २४ ॥

घटादेरकोनास्तितदाश्राकारणादसतोज्ञानाद्देहाकाराचिद्वंदेतिनतत्त्वविंदुनिविमतोविचार्यनाम
भितेरित्यर्थः २५ मानमयेश्रानिर्वाणमेवेत्यर्थः २६ २७ सद्रूपस्यप्रकर्षेणाविज्ञेभाणेदेहणे २८ य
थार्थसंदर्शनप्रबुद्धहृष्टाइदंजगदभावेतज्ज्ञानमयमानमेवपरमार्थः प्रबुद्धेमंविस्पष्टयथातथा

विद्यामाभातिदेहाभंसर्गादौनत्वदेहकः अकारणत्वादसतश्चिद्वदेतीतिचिंत्यतो २५
मनोबुद्धिरहंकारोभूतानिगिरयोदिशः शिलाजठरवन्मौनमयंसर्वंयथास्थिते २६ प
वेनकिंचिज्जनयेनक्षेनचनकिंचन यथास्थितंजगद्रूपंचिद्ब्रह्मात्मनिमिहति २७ चितोय
त्कचनंनामस्वरूपप्रतिक्रमणे तदेतज्जगदित्युक्तं रवपवद्यथाचले २८ इदंजगज्ज्ञानम
मानमेवविद्यामश्रूनंपरमार्थंपवयथार्थसंदर्शमवुद्धबुद्धे एवबुद्धे स्वयथायथास्व
२९ इतिश्रीमहारामा० निर्वाणप्रकरणेविदाकाशैतात्प्रतिपादनेनामवत्वार्थानोद्वृद्धिशत०
मःसर्गः १०४ रामः एवंश्चेतद्भगवन्काममहर्श्यंपरनभः तथैवजाग्रतीत्यज्जनचेत्सदेह
त्वालिका १ इदंमेभगवन्बुद्धिमहाप्रश्नमनुत्तमं कथंभवतिदेहाविज्ञात्मकसदेहवत् २

ल्लकिनदिचारेणेत्यर्थः २९ इतिश्री० वा० ता० प्र० निर्वाणप्र० उत्तरार्धेचतुर्थोत्तरशततमःसर्गः १०४
विवर्तमात्रत्वेपयसप्तत्वत्वाज्जगतस्थितिः नोद्भूतानस्थितानाशमाविन्मात्रशितिवर्ण्यते एवंजगतः
स्वप्नवद्विवर्तमात्रत्वंयथोक्तमभ्युपगम्यकृत्स्नोह्ययविमात्रविद्वेपोपिसंभावितएवदेहभावादि

ॐ निराकारःप्रकाशिवपकिदाकां ~ ॥

देहभावादिमयाविवर्तस्यानुत्पत्तिरनुत्पन्नस्य न स्थितिः स्यादिति शून्यत्वेनैव स्यादित्यापादनीयं तच्चेष्ट मेव तस्येति निरूपयति कस्त्वं प्रश्नहेतुः भगवानाह इत्युपमित्यादिना यतः स देहो नशून्यानुत्पन्नत्व तः शून्याधारं शून्यात्मकमेव स्यादित्यापादनीयं चित्शून्यपरत्वेनैव नान्यत् यतउत्पन्नादि शून्यत्वं स्यात् देहादेरेव निर्विवर्तप्रत्युपपत्तिः स देहो नोपपद्यत इत्यर्थः १ प्रश्नत्वमितिमेवोपपादयति समस्तस्यादि

श्रीवसिष्ठः इत्युपेन्द्रान्तममृतसमेतायां भावात्मकोऽस्ति चिन्तनान्यत्र चालसंदेहोऽस्त्युपपत्ति
नः ३ समस्तकारणाकारप्रत्यस्तमययुक्तिः सर्वदा सर्वभूतानि संमतिन कानिचित् ४
इत्यादीनि यत्नेन देहो येनास्ति किंचन शून्यान्य किं लोकानि दृश्यानि नश्यन्ति ५
येन समवदाभासमिदं पश्यति चिन्मयः स्वरूपमात्रकं चैनमाकाशवदिदं ज्ञात्वा ६ मानमा
नमात्रत्वमिदं यत्नविदात्मना नभसा समशब्देनकथ्यते जगदाकृतिः ७ यदेतद्देदन
नाम चिदाकाशमनिर्मलं एतदतच्छितो रूपं स्वभाजगदितिस्थितं ८ ॥

ना ४ कथं भवत्येदेहादिर्ज्ञानस्यमदेहवदिति प्रश्नमनूपपन्नः इत्यादिभावे वन्यविंयथभूतत्रा मद्रूपदेहानामप्यसमस्तदित्याह इत्यादीनि ५ यतो विवर्तपदोनिर्दोष इत्याह तेनेति शास्त्रेमार याणामाविर्त्तत्वे ६ एतदाभानमात्रं तेनतदेवस्वप्रभानेसैव जगदाकृतिर्नभसा चिदाकाशरूपेणोवस मविवर्तजगदादिशब्देनकथ्यते ७ तथा च वेदमातर्भासनेजगद्रूपं सोऽत्र्य समइति सोऽल्पजगदिति

वरनेनवनधाक्षितमिदर्गं ५ ॥

वा
नि.उ.
टी.
७२

एवं रूपश्च स्वसंवेदनमात्रत्वेनाप्रपंचोपि वेदनस्वैव नामभेद इति पर्यवस्यतीत्याह एतस्मिन्नेवेति तेन भेदकल्पकेन विरूपाणां विद्रात्मना पर्यन्तेन ९ अत एव स्वस्मादिष्टानामपि तत्प्रभानां कदापि न शमनमतीत्याह विज्ञानमेवेति स्वभावस्तस्ये १० तस्माज्ज्ञानादेव न तु बहवो विवर्तात् इत्याह बहव इति ११ को दृशः कीदृश कोऽदृशः स्वरूपेण प्रोक्ता कामोरामः प्रश्नपीठिकां रचयति सर्गाणामित्यादिना श्लोकाः लीलोपा

एतस्मिन्नेव तेनाशु स्वभावकचनेन ते । विरूपाणां कृता सेनाः सृष्ट्याकाशादिका इमाः ॥ ९ ॥ विज्ञानमेव तत्तस्मान्न गच्छति यदच्युते । भाने चास्याः स्वभावः स तत्कदाचिन्न शाम्यति ॥ १० ॥ बहवः सौम्या भर्गा भिन्नाग्रे स्वप्नसमाविव । शून्यता न भसौम्या नास्ति हेतिर्न च विशेति व ॥ ११ ॥ श्रीराम उवाच । सर्गाणां कीदृशः प्रोक्ता भगवन्भवता किल । काश्चित्कस्मादृशः कीदृश्याः काश्चिदेव विवर्जिताः ॥ १२ ॥ काश्चिन्नदीकोशगताः काश्चिदाकाशसंस्थिताः । तेजःकोशगताः काश्चित्काश्चिन्नवनकोशगाः ॥ १३ ॥ काश्चिद्व्योमस्थभूपीठाः ऊर्ध्वस्थविनिश्चयाः । शुभ्राकाशादृधस्थ खेचरत्वालेखमानानीव स्थलानि वलानि जेषु ॥ १४ ॥

ख्यानभूतेऽत्रोपाख्यानादौ नाडकीरेवानुवदति काश्चिदित्यादिना श्लोकाः पारव्याख्याताः १२ १३ व्योमस्थगोलकाकारभूपीठाः ऊर्ध्वपत्लाना पिपीलिकावद्गोलस्येनिम्नानां दीवास्तराणां नवया वोर्ध्वमेवाधमिति विविधानिश्चया यत्र तदेवस्पष्टमाह शुभ्राकाशादिति यतः सर्वेषां दृष्टा भूमरयादेशाश्रिताः शुभ्राकाशादृसिमत्वादूर्ध्वत्वरादूर्ध्वपादाः अधःशीर्षाः एवमधस्तलाः श्याविषि

वातात्मनो वायुशरीराः भूतौघाः प्राणिसमूहा यावत् तमोधरः सोधकारो व्योमैव प्राणिदेहसं
स्थानेपाल्ह १५ सकैंडा समोडायेश्हमेडपादिकोशास्थाः यथामेडयोपात्वानेदर्शिताः १६
इदमस्माकं यथाश्रयभूतमिदं ब्रह्मांडं याहृशोस्थितं तन्मे ब्रूहीति प्रश्नः १७ नायं तन विषयस्तत्त्वज्ञा
नोपयोगी वा प्रश्नः नापि प्रयोजनवान् प्रकृतोपयुक्तो पूर्वो वा नापि नियतार्थः सुनिभिर्न्यो

काश्चि०

काश्चिद्वातात्मभूतौघाः काश्चिन्निर्मलतमोधराः व्योमसंस्थानकाः काश्चिन्महाशिङ्गलाः
काश्चिदाकाशकोशस्थाः काश्चिद्वोपलकोशगाः काश्चित्सकुड्यकोशस्थाः काश्चिन्नव
लगवत्स्थिरताः १९ तासां मध्ये यथावत् दीदं ब्रह्माण्डं याहृशो स्थितं अस्माकं भगवंस्तन्मे ब्रू
हि तत्त्वविदांवर २० श्रीवसिष्ठ उवाच यदवेमहृद्वेवानाग्रभूतेन वाञ्छते तदर्थिते
महृदाते रूमते चतङ्मने २१ इदं तेरामब्रह्माण्डं मायामेकैर्निमिरंसवैः पात ज्ञानवर्णितं
तस्य ज्ञानमेवनयाखिलं २२ यथेदं भवतां ज्ञानमाणमेवर्णितं यथा स्थितं तदेतद्दावि

निषसिद्धान्तभेदेषु भुवनादिस्थितेरन्यथान्यथा वर्णनात् तत्त्वोपदर्शितमेव पुरस्तादेतो मायाम
यस्यैवापमस्मिन्नेकतरपक्षपातो न सिद्धान्तकथने किंचिद्विशेषगमने श्रमाणो वासोन्नतिमन्यमानो व
सिष्ठः शास्त्रज्ञानरूपविषयो यतत्तस्य यात्तानपवेतिनप्रश्नाहृ इत्येवात्मासमाधत्ते यदिति अपूर्वे
मानांतराविषयः तत्सर्वप्रपंचोन हृष्टेनानुभूतेक्षत मिति प्रव्यहानुमानागनार्थे नपरं तेदेव गुरु

वा
नि-३-
टी-
७०२

तदेतद्ब्रह्म कथमाकारं संपन्नं कियत्कालं वा एवमासीत् तदेवेति रामः पृच्छति कथमिति
११ न ब्रह्म कदापि साकारं संपन्नं नापि तस्य कालिकाः परिच्छेदाः किंतु यावत् पतितं किंचि

श्रीरामः कथमेतदब्रह्म संपन्नं चिन्मात्रात्मनभः कियत्कालमनेहा कियत्कालं च
संस्थितं ११ वसिष्ठः अनादिनिधनं ब्रह्म नित्यमस्त्येव नदचाम्बुवत् आदिमध्यान्तता ना
स्ति नाकारः परमो भवेत् १२ अस्माकं काशमनोगोचरमेतदात्मतत्त्वं एतन्मनः परमेदं विश्व
विश्रामायतनं वर्जितं परमस्यास्य विद्योतः सर्वसज्ञानमात्मनि तदेतद्विश्वमित्युक्तं स
र्वतेनैव वा तन्मृषा १४ पुरुषस्य यथा स्वप्ने संदर्शनं यथा तत्स्वभावेनैव दृश्यते
देशगाडुच्यते १५ कठिनानि दृगिरयोऽनन्तरवानि चलानि च तत्स्वभावमेतदाकाशकाल
लोकलनात्मकः १६ यत्तत्स्यान्मनन यत्र स्वतः संवेदितं विना तत्स्थानं विनिर्मि
तं लोकालादिवर्जितं १७ अशिलेव शिलाखमेन भग्नवान्मागुण्या भवेनशिरस्त्वगो
दिस्व मेरुरूपस्थितिं श्रितो १८ अनाकारे वचिल्कालाः स्वयमेव यन्मे चेतनं वेत्ति तत्त्वगादि
त्यकं तत्त्वानाकारमेव सत् १९ वायोः स्पंदो यथा नत्स्यो वातप्रवर्तिते नरः तथैव ब्रह्म
णि ब्रह्मन चोदितं निश्चास्यति २० इदं नमेवमसि यथा शून्यत्वं नभसो यथा यथा वस्तुनि

त ११ १४ १५ १६ १७ एवकारो भिन्नक्रमः स्वमेवपरवत्सान भवति १८ उक्तेश्वानशोभ्यमेतत्

॥ नि॰ प्र॰ ३॰ स॰ ७०

श्री॰

यथातेप्रलयेनतिरोभूतेआयातमाविर्भूते ३२ ब्रह्मतत्त्वकारणताद्दियोगेनभवत्येवमोहनचेति
अन्यस्याःसर्गदृष्टाः ३३ स्वात्ममात्रकाः पृथगसतः ३४ सर्वोपलापेनेदंनानेतिस्फूर्तिः प्रमाण
मितिभावः ३५ तथाविधस्यापिप्रतिभासेदृष्टान्तमाहसेकल्पेति ३६ प्रमलेसङ्केक्तोनेस्फुरः

यथायातेनवायातमकारणमकारणात् नवानास्तिनवास्तीदंभिन्नेब्रह्मपदेजगत्
नयानादिनिराभासेनिराकारेचिदंबरे दृश्याःकारणमन्यस्याःक्वचिद्विवितमहेति ३३
तस्मायथावयवितोवयवाःस्वात्ममात्रकाः तथानवयवेब्रह्मण्यवोऽक्रियामसन्नतान्वि
ते ३४ सर्वशान्तेनिरालंबेज्ञप्तिमात्रमनोमये नेहसत्तानवासत्तानचनानास्तिकिं
चन ३५ संकल्पस्वप्ननगरंनूनवत्सर्वमाततं शिवमेवसमंशान्तमाकाशमजम
व्ययं ३६ परमविदंवरहृदयेविनाघनकर्वनिकेतनममलमले नदिदंजगदितिक
लितेनैवतदात्मरूपमाकल्पे ३७ इतिश्रीमहारामायणेनिर्वाणप्रकरणेसर्वका
रणनिरासोनामपंचोत्तरद्विशततमःसर्गः २०५ ॥

रूपंपरमस्यविदंवरस्यहृदयेसारभूतेस्वरूपमेवचित्स्वभावायद्यदाकारेणोन्यास्रेऽसमर्थ्यं
कवन्तिनदेवस्वकल्पितमात्मरूपप्राकल्पमाप्रलयंनेनेवजगदिति कल्पितेवुद्धेनान्यदि
त्यर्थः ३७ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्र० उत्तरार्धेपंचोत्तरद्विशततमःसर्गः २०५

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
७४

अहमेव सज्जनमालीयेन निर्णीयते नवः अशरीरेऽपि परमाकाशः अस्माभिरहमिति रूपिताः परमार्थोऽहमेव परमार्थेन स्थितः अकारणकं यज्जगज्ज्ञाने भाति तत्किंचनापि नैवास्तीति निःसर्वं सेव्यं पृष्टिना श्रेष्ठ नरप्रेष्ठा वनारायणोपन्यस्तः १ अत्रास्मिन्नेव सम्यग्बोधस्य पूर्णार्थं इमे वह्नमाणां महाप्रश्नपरम

श्रीवसिष्ठः यदकारणकं भाति भाने तत्रैव किंचन तस्माद्यत्परमार्थेन परमार्थः स्थितो नच १ अथेमे केन विस्मृष्टा यमदंतेमहात्मने सम्यग्बोधस्य पूर्णार्थं महाप्रश्नपरेक्षणे अस्मिन्निध्या सुभयतो ध्यायतोऽलेनया गये कुशाद्वीपमितिस्त्रीपं भूमौ वलयवत्स्थिते २ तत्रैतिल्लावतीनाम्नीद्वे सीप्रवीणे तेपुरी दीप्तिमालामयाभूतैः सप्तसानिनभस्तले ४ पूर्वेनसामधुराज्ञान्तशजापितिनिविक्रमः अत्रुरकजनाङ्गुलः शक्रः स्वर्गे इवापरः ५ केनचित्कारणेनासौ कदाचित्स महीपतेः प्रासः समीपेन भ्रमः सलया कोइवाम्बुजः ६ पृष्टान्तोन्नमनीयेसोऽपजयितोपविश्वसः मधोकथा योकस्मा विदृष्टजन्मण घाटिदे ७ ॥

न्यैप्तएण २ अत्रिभोत्सवोटत्वतोदाभ्या ३ अयतोवलयवस्थामे ३ पूर्वेतरयोरंतरालेदिग्भा गेदिङ्मामात्येतरालेइत्यवक्र वीहिः दीप्तिलक्षणज्वालावलिभूतैः पालेश्वरनिनभस्तलेय ३ ४ तस्योपरिपूर्वभागे ५ यत्निश्चकाश्चुनःप्रजयकालेके इव ६ ७ ॥ ॥ ३०

श्रन्येतयाततेविस्तीर्णनामयह्निनिमित्तजात्यादिरूपजनहृयाभावादवाचोसर्वकारणानांवी
जातीनांचसंहयेजातेमति च मूलकारणमुपादानेसहकारीणिविभिन्नकारणानि तानिय
दिसंतितर्हि कुतउपादानादेः कथंकेनोपायेन जातानि ॥ उभयत्रेवजनुतमतः किंतस्यस
र्गादिमलयांतावकारास्यकिं तत्रापिकाश्चिद्भूमयोनित्यंतमोपराः काश्चिद्ब्रह्मलोकादयो

भगवन्सर्वसंहारेजातेशून्यतमेस्थिते ब्रवीच्यपरमेव्योम्निसर्वकारणसंक्षये च सर्गारंभ
समुद्रं यः स्याद्वदकिंमूलकारणं कानिवासहकारीणिकारणानिकृतःकथं ॥
किंजगत्किंचसर्गादिकाश्चित्रित्यंतमोपराः कामसंस्थानवाकाचित्काश्चित्कृमिकु
लाकुलाः १ काश्चिदाकाशकोशस्थाःकाश्चिद्द्वीपलकोटगाः किंचवाभूतभूर
मादिकोतेउद्भवाःकथं ११ कोकर्ताकोथवाहर्ताकाधाराधेयताकथं मकदाचेन्म

कामसंस्थानवाः श्वश्वापश्वापवाविनिःसृतेः काश्चिन्नरकादिभूमयःकृमिकुलेराकुलाः
इत्यादि वेविश्वंचकिं १ प्राकाशाकाशस्थाअनिर्देहादिलोकाः उपलकोटगाःशिरोदरगता
देत्यदानवादिनाग्रीः भूतानिपृथिव्यादीनितत्कृतचतुर्विधभूतग्रामादिचतन्मतः किंतेषामध्या
त्मिकाःकुद्राद्यश्चकिंकथंवा ॥ एतेषांसर्वेषांकर्तानिर्माताकः अथकोवाहर्ता यदितक
मेवक्षोमयकोडात्मकसमस्तवेदशास्त्रार्थविरोधापत्तिर्नकदाचिदपिमहानाशःप्रलयोना
स्तिकिंतनतत्त्वाणिकर्मानुसारेणसदेवव्यवस्थाःपराः प्रवर्तनेनकदाचिदनीहशंजगदिति

द्वितीयेपि शोकेनेत्यत्र तुल्यहेत्वादिना १४ इदं कुचाद्रीयादौ वा देहनाशादनंतरं विदेहे देहोत्पादकमा
तापित्रादिशून्यप्रदेशे देहे यानि उपादानकारणसहकारीणि निमित्तकारणानि वा कानि
१५ नतु धर्माधर्मावेव देवदेहादिकारणपरिणामेनेत्यत आह धर्माधर्माविति तयोश्च सत्त्वस्य हेयः
समूलेनाऽसमंजसेत्यपक्षप्रतिबंधः १६ किं च निर्बीजप्ररोहे व्यभिचारस्तद्भयेऽग्रे वायोः पार्थि

समस्तवेदस्याप्यर्थविरोधादसमंजसा हिताः यथा स्वेवेदनेनामनत्वानत्वानामाप्युभूत
यः १३ यतस्तेनावेदनेस्यात्किमनात्माममसन्मयं ग्रन्थस्वर्गे चुद्वीपादौ देशे यदुत्तिना
यक १४ सूतानामग्निदग्धानामिह वा देहनाशिना नरकस्वर्गभोगाय विदेहे
देहकारणे १५ किं तत्स्यात्सहकारीणि कारणान्यथ कानि वा धर्माधर्मावसत्त्वौ
हेतस्यात्तत्त्वं समूलेना १६ निर्बीजाकुरतेरवयुक्तिविन्यसमंजसा मात्रापित्राद्यभा
वेहिबीजं किं तत्रकारणे १७ यत्नेयाहनवः केसुः कथं इत्यादि संभवः परलोको
स्यनास्तीति यथा स्वेवेदने स्थितेः १८ ॥

वाद्विभोगो देहादिनिर्माणे कूकृतेरतियुक्तिरपि असमंजसा निर्बीजत्वादपि समंजसमित्याः
ह मात्रापित्रादीति १७ तर्हि स्तु नास्तिकपक्षस्तत्राह परलोक इति अस्य धर्माधर्मादिकर्तुः
परलोको नास्तीति च असमंजसे अस्यैव जन्मनः पूर्वजन्मापेक्षया परलोकत्वान्न अस्य च

समस्तलोकवेदादिविरोधप्रसंगाद्वनास्तिकपक्षोनग्राह्यइत्याह समस्तेत्यादि किंचेयंप्रजासृष्टि
चेष्टाद्यविषयेवपिदेशांतरगतेरत्नपर्वसंबंधेरमृजैर्विराजाज्ञादिभिर्वेधवेध देशादिफलेप्राप्ते
ति तत्रचकः क्रमः काउपपत्तिः १९ २० किंचशिलादिमयः स्तंभः देवमनुष्यादिवेशोस्थमेनः प्रजेना
र्थगमनागमनैर्विनापिधत्तेसौवर्णाः स्तंभः हस्तात्संपद्यतेनत्रापिसासंपत्तिः कथंकथाउपपर

समस्तलोकवेदादिविरोधात्स्यात्समंजसे अनिष्किंतेद्वितैर्द्वेदेशांतरगतैःफले १९ प्रजा
प्राप्त्यसंबंधेरमृतैरत्रकः क्रमः स्तंभोवेशस्यसौवर्णोविनाहस्तमागमैः २० हस्तार
त्संपद्यतेतत्रसंपत्तिः कथमुच्यतां विधीनांप्रतिषेधानांनिर्निमित्तेविवक्षातो २१ इच्छा
नामप्यनिष्ठानां किंप्रयोजनमुच्यतां तमसदासीज्जगत्सर्वंमस्वप्नमनंतरं २२ इतिश्रुतेः
कथंचमन्येत्यतोसंगतार्थता प्रथ्यंभवेन्नकेनात्मा भवेत्तमन्महाश्रुते २३ एवंप्रभावा
तमसः किंसर्वस्याजगत्वले ओषधीनामथार्थानांसर्वेषांवास्थितिर्गताः २४ ॥

तानिर्निमित्ते प्रवेतनत्वात्मप्रयोजनमसिद्धिरूपंनिमित्तेविनेवप्रवक्लानांप्रवर्तमानानांविधिप्र
तिषेधशास्त्राणां २१ लोकेप्रचारस्यानिष्टफलाकंरथ्यननुष्ठानदवृफलानामपिकिंप्रयोजनं तथा
असद्वाइदमग्रआसीत्ततोवैसदजायत असदेवेदमग्रआसीत् सदेवसोम्येदमग्रआसीदेकमेवाद्वि
तीयं नासदासीन्नोसदासीत्तदानीमित्यादिश्रुतेः कथंपरस्परंसंगतार्थता किंचसर्गादौ शून्यात्त
मसः सकाशादयंब्रह्मादिरुपगर्भः कथंभवेत् यदिनमसएवंप्रभावस्तर्हि सर्वोत्पत्तित तर्ह्येवस

वा
नि उ
दी
७१

किंपिके कर्मवशम सह दारिद्यां च युगपज्जीवितमरणं च प्रयागादौ काम यदेहे हेतुत्वाद्यदा प्रार्थितं प्रार्थयित्वा मृत
मरणकालेतडमरकालेवकामवासनानुरूपेन्द्रुखेव्यादायसपितीनिवदोनरकालिकाणापेदयाकपविन्म
रणस्पर्धं भावशकल्पमा प्रयोग. तत्कथमेपयते २५ किंचशद्वेनभसि पूर्णेड स्थामिनि कामनयाचइमा

कथंसभाव कथयशयथावोधमुनीश्वर एकस्यजीवितप्रम सहदामरणदिषा २५ मृतार्थि
तप्रयागादौदेहेतत्कथशुभता विस्तामहत्यपूर्णेडविनिध्यायचिते फले २६ तत्पकाः
लमजुषामे सहस्रेउनकिंनभ प्रन्यसुध्यायनालदेडोनेकास्त्रीयथाक्रम २७ जायते
नसम कालेलअेध्यानफलचैते साध्यसाधीशहेभते सस्थितानपसापरा २८ तेषा

वशापकोपासनविधानुसारेणध्यायिभिर्वेडभिरुपासके स्थिरेखशुभाविमेन सचिनेस्तल्पकाल
मनुषामे चइभावफलेनेभ पुगपत्सहहेतुडवनेकचइसदिनेकिंनजायते २६ ३० तेषांसर्वेषांचः
ज्ञात्वाकथसपनासाचेतषाभिअदेशोशुदेहएकाकस्थेस्थितासावसतसापराअन्नशोचाशिणीतिथाः
प्रत्येकतपसासाधीयडमोगमादसाधीचक थसपना २८ ॥ ॥ ओ

अरे गृहाद्विनिर्गच्छति मम लोके विने वशाकल्पो द्वीपसप्तके नृपः सन् गृहे निश्चये इति च विहरेद्धयवर
च्छापाद्धासेपादि तेन तत्र गृहान्तर्भोग्यैर्वर्तमानो निहन्ति कथमुपपद्यत इत्यर्थः २४ किंच दानधर्मा
दितपसोऽमोऽहं दैहिकयागादिकर्मणा चाहं हे क्रियोग्य निश्चये देशे यदि अम्यपोनेमदिं इह स्थानोपर
लोके न क्लृप्यदेशे कथं फले किं चाहं हे मनुं तं देहादौ प्रीति जनमेनं सफलं वा चोनवचन तत्स्ये मनें

तेषां च तासां सेपत्राकथमेतस्य दाशुने गृहानिर्गच्छमाकल्पे नृपः सद्वीपसप्तके वर
तेवरयापापात्मोमितिश्रेतः क्व निहन्ति दानधर्मादितपसामोऽहं दैहिककर्मणा ३। ३
हस्थानामसहर्त्तीनामस्तेप्रत्याप्तिमत्फले ज्ञवह्नर्त्तीनमहतीत्रविघने लोकयोः द्वयोः ४
देशान्तरे भूश्रेजीवो भूशोकालोन्तरे पिवा फलेसे भवतीयमहिनान्त्रभवनेश्चने ११ अ
समेजसमे वातिकथं स्यात्तस्य मेज सं इत्यादिसेश्रायगाणगिराशीनावदानया ११

देहे तत्सनमस्तीत्यर्थः ३। यदि क्वयाव्यवहर्त्तीजीवस्तत्समसेवे तदहंहेयत्रतस्यभोगास्तत्रास्ती
ति तत्रयतो हृद्यो रपि इह लोके परलोकयोः सुवहर्त्ती जीवैः स्तुतोन विघनेमवा तत्पादे हादि
स्तोदेशान्तरे च विघने यदा श्रयेणा स्य भूश्रे फलं भवतीत्यर्थः ३। ११ इदानीं समंजसं सर्वक
थं समेजसं स्यात् इत्यादिसेश्रायगाणेश्रीतावदानयागिरा उद्धुपश्चरः संथ्यापाः भवंसाप्यंत्राये

देभगवन्परमवस्तुनि परमात्मनि विषये उपदेशेन सर्वसंशयनाशनाद्भयलोकहितेविरुद्धमहत्सफलं मपिप्रविरुद्धं स्फुटं भवति श्रुतस्तत्परमवस्तुबोधनेमेऽकरुत्वत्तुमहाफलमिदं कथं सहसैवमयाकार्येन ताहसाधितिभवन्महत्शमहत्समागमस्तु न फलस्तत्फलः कस्यचिन्महत्पापिनभवतीत्यर्थः ३४ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनि॰ ॰ षडुत्तरद्विशततमः सर्गः २०६ क्रमव्युत्क्रमतः प्रश्नाः केचिदत्र स

छिधिमेस्फुटितेभासोसोयमोयइवो दुपः परमवस्तुनि संशयनाशनाद्भयलोकहितेमवति स्फुटे तदिदमेऽकरुसाधुसमागमात्सत्फलोनभवतीदृकस्यचित् ३४ इतिश्रीमहारा॰ निर्वाण॰ महाप्रश्नोनामषडुत्तरद्विशततमः सर्गः २०६ श्रीवसिष्ठः शृणुराजन्यथास्याहमे तत्तेकथयाम्यहं येनतेसर्वसंदेहायास्यन्त्यलमस्फुटतां १ सर्वतावज्जगज्ञावाद्ब्रह्मरूपासंदेवहि मद्रूपाश्च सदैवमेयद्यासंवेदनेस्थितेः २ इदमित्थमितिज्ञातायत्रसंविन्मदेवतत्तु भवत्यवस्थ्पेनतेनेगासदेवास्तसदेववा ३ ॥

मादितः समाधास्यन्व्याचष्टेसर्गैः त्रिभिरुदारधीः तत्रैकविज्ञानेनैवसर्वविज्ञानात्सर्वसंशया नोमूलोच्छेदेनपरिहारात्सामान्यतः सर्वप्रश्नसमाधानेकरिष्यामीतिप्रतिजानीते शृणुइतिस्पष्टेक रतलामलकवत्स्फुटमेतदात्मानंतेकथयामि १ तत्रादौस्वतः प्रमाणस्वसंवेदनानुसारिणाग्रन्थेनस द्यवस्याद्याकोपिकोपिसंशयोनुपपन्नइत्याह सर्वंत्विति यत्रयदस्तीतिप्रत्ययोयत्प्रकाशस्तीतितत्रोम यत्रापिसंविदेवभगवत्याहंद्रवरूपसमर्थेनादिमिभावः २ यत्रविषयइदंवस्तुनीलपीतंघटःपटः

ननु तर्हि चिदात्मनि यथा प्रतिभासमर्थसाधकतास्वभावदित्याह ईदृशमिति तथा च नरकस्वर्गभोगादि देहकारणं किं तस्मादिति प्रश्नः समाहित इत्याह नयेति तथा से विभ्रमादेह एक एव स्वरूपेणात्मभावेन दृश्यमे विभाव्यते न देहे न तस्याः सेविदो विदा अभिव्यक्तिस्तु विभाव्यते देहस्यात्मना सेविदो देह ४ मतावेवि ध वैपरीत्यमध्यस्तमित्याह तथा च ४ अतएव हि जनाः समस्ताः प्रतीतो देहे वर्तीति यत तथा विपर्यये तथात्व मेवाविदुः अनुभवंति इतरा संविन्न इतरा चेतयितर्थ मानस्वयं चेतयतीति विदुः अतः काचिज्जातिरूपा से विदव शरीरता संभवति तदन्या शरीरता संभवतीति तदन्या शरीरता नास्तीत्यर्थः ५ अयमर्थत्रयम

इदं स्वभावा संवित्तिस्तस्माद्देहो विभाव्यते एक एव स्वरूपेण तस्मान्नैन च तच्छिदा ४ चिदेव
विद्धि देहं समस्मादाविरेतरा संविन्नाविशेभवति न चान्या तिशरीरिता ५ आदिनिसर्गे
दर्शनस्थितिदिभासतेनगात समस्तकारणाभावात्सर्गादावन्यतात्मका ६ एवं यदेव विमले
वेदनेऽऽत्मसंस्थितं तदेवेदं जगज्जातिनतत्केवं गतोऽन्यथा ७ एवं सर्वापरेश्रुत्माविचार्यं जग
गन्स्थितेः लोकवेदमहाशास्त्रैरनुभूतमुदाहृतं ८ ॥

ननु वेदशास्त्रसमाधेयं जगतोऽपि संवेदनवलादेव सिद्धेरित्याशङ्क्याह आदिनिसर्गादौ अगादपि समस्तकारणाभावात् अवश्याश्रयणीयः स्वसंस्वरूपतीतिस्वसंवेदनः संविदात्मैव स्वयं भासते अत्र जगति अन्यतात्मसमेवे यत्स्वरूपाकारकाचि दपि अपृथक्तया भातीति प्रत्यगात्मस्वभावेनैव जगदनुभवात्मदन्यतात्मकान काचिदपीत्यर्थः ६ त देवाह एवमिति ७ एवमविकार्यस्वप्रमाणएव जगद्रूपेण स्थितेर्विदलोके वेदस्यात्मशास्त्रैश्च प्रमाणे

समस्तानां भूतानां प्राणिनां संवित्तौ स्फुरद्रूपानुभवसिद्धे स्वात्मना सर्वत्र पूर्णो महात्मभिः कथ्यते जगतो
नित्यसंवित्स्वात्मत्वप्रपत्त्यापि वेद्यस्फुरणासंपादनवर्तमानानामनुभवमात्रानुभवनमात्रप्रमाणकाः संतः सं
वित्त्रनित्यास्ति किल शरीरमेव कारणं यस्याः तथाविधो जडोपादानिका जडात्मनो गुणः इति मोह
मुपागताः लोकायताः नयाधिक चार्वाकादयः अन्ये न पावेति त्रयाणामन्वयः ॥ ९ १० ॥ इतो मन्धोपाल्

अप्रज्ञात्येव येन स्फुरत्येष रूपकमेकवत् । समस्तभूतसंवित्तौ स्फुरणं तैर्महात्मभिः ॥ ९ ॥ व
र्तमानानुभवनमात्रमोहप्रमाणकाः । शरीरकारणां संविदिति मोहमुपागताः ॥ १० ॥ अन्य
त्तापवन्तास्ते धीराः प्रायोऽनात्मज्ञाः सामुने । अदीवदीर्घयोर्मध्ये बुद्धयोः केवलं सकथा ॥ ११ ॥ यथा
विपश्चित्कथया सर्वमेवात्मसंश्रयः । न भवेत्त्रिषु लोकेषु धेयाम्पराक्कथ्यते ॥ १२ ॥

तदाह अदीवेति ॥ ११ ॥ यस्मात् स्फुरणरूपा आत्मसत्त्वबुद्धिर्यस्य तथाविधश्चार्वाकः अप्रतिपत्तेः प्रत्यक्षमात्रैकनिष्ठो
प्रमाणे यस्य तथाविधः नान्यदेव प्रमाणमस्तीति निश्चित्य आदिसिद्धेन प्राज्ञमिति वक्ति सतेन तिर्यु
क्तिनाडकेन सर्वविरुद्धेन प्रभित्तज्जनकर्णकटोरन्त्या किलामहत्सा हसिना लोके नैव निर्मितेन
सर्वैर्विधिद्विरक्तः कूपोपदर्शद्वर्दुरनिर्योगः यतो मोहपूर्वापरविचाररहितयन्मक्षावनमानगोचर प्र
त्यक्षमन्याप्रज्ञवन्निर्णयनिरस्त्यान्वयः ॥ १२ ॥ ॥

श्री

२४ नत्वचार्वाकाद्युक्तास्तेषां यान श्यन्ति प्रत्यक्षमानादिप्रमाणानभ्युपगमेन तदुक्तेर्निर्युक्तित्वात् वेदाद्
यस्तैरुक्तास्तु विप्रुषाः सर्वे संप्रयोगादेन प्रकार्यसिद्धि हमाः यतस्ते स्वानुभवानिता इमा मदुक्ताः स्वे
वदेतीत्याह वेदा इति लोकास्तत्त्वज्ञजनाः २५ यदि प्रत्यगात्म संविद्वेद वेदशादि न मानाद्वि शवमत शरी
रमपि संविन्मात्रेण तानचेतनतीति अत इत्राकायस्मात्तस्मात्प्रकाय श्रुत्युपदे वेदद्युद्युत्तते शृणु २६ ब्रह्मरू

प्रत्यक्षमात्र निराशीभूतप्रकाशरूपस्यैव अन्तविस्तृत तेन निर्युक्तिनाथ्वेन शिलासहशाहमिना २३ शोकाः
सर्वविकल्पेन सोक्तः कृपापदर्दैवः पूर्वापरविस्मृतमसत्कावर्तमानेनमनिशितः २४ वेदालोकादय
श्रुतेषुषाः स्वानुभवानिता वदेतीमाहृशां सर्वेषु प्राप्त पश्यन्ति सैशाया २५ संविदवशारीरे चेतन्यं
कस्माच्चेतनति इति यस्मतिरस्तस्मात्प्रद्योतयेदमिति २६ ब्रह्मणो ब्रह्मरूपस्य संकल्पनगरे
तत इदं तावज्जगन्नानेन तब समपुष्करेयथा २७ तत्समस्तमदे वेदविन्मात्रोन्मानिरेतर भवन्तेव
तेष्वपि तिःस्वस्वप्नगरे यथा २८ तत्रतानवहितानि शैलाः पृथ्व्यादि नगरादिवत् सर्वं चिन्मयमाकाश
मितिते स्वानुभूतिमत् २९ संविद्योमयात्र ब्रह्मतत्संकल्पपुरे विराट् शुद्धसंविन्मयो ब्रह्मा तदिदं

यस्य हिरण्यगर्भे वैपस्यब्रह्मणइदं जगद्रूपे भाने संकल्पनगरे तत्तेन विस्तृते १७ तद्वस्तु तेनो निरन्तरं चिन्मात्र
मेवतथा श्रुपिश्च तेस्वस्वप्ननगरे चेतन श्वानिर्ष्यान तथा श्वादिजन्तु पिनेति विवाद्यमित्यर्थः १८ तत्र
स्वस्य स्वानुभूतिमत विचारं स्वानुभवसिद्धं १९ तद्वृजगत्यपि चिन्मयत्वसंभावनीयमित्याह संविदिति
ब्रह्मा हिरण्यगर्भः विराड्ब्रह्माण्डशरीरं तत्ताद्दृशमेवेदं जगत्कुड्यं संविन्मयमित्यर्थः २० ॥ ॥

वा
नि उ
टी
७५

देहस्य जीवन एव स्यात् मृतस्यात्म स्यादिति नियतेोस्य देो ब्रह्मणा हिरण्यगर्भरूपधारिणा यथा कल्पि तोऽतथैवास लग्नरूपभूतवान् नैव परीत्येन निश्चयेन चेतनतात्मकस्य दृश्यस्य शक्तिरित्यर्थः २३ निर्देव त्रुटितेद्वैधर्युक्ति रित्यसमजोऽभि निष्पन्नसमाधानात तदा ग्रापविक्षो निमग्राप्रलयेनिसार्द्धेन २४ न

ब्रह्मसंकल्पनगरे यद्यत्संकल्पितं यथा तथानुभूयते तत्तत्संकल्पपुरे यथा २१ संकल्प नगरे यद्यद्यथा संकल्प्यते तथा तत्तदास्ते वचनदा स्वात्मकल्पपुरे यथा २२ तस्माद्देहस्य नियतो यथैतो ब्रह्मणाऽन्विता स्वदासौदो कल्पितो ह्यासनतथैवानुभूतवान् २३ महाप्र लयपर्यंते पुन सर्गप्रवर्तने समस्तकारणाभावाद्युक्तो नावतिष्ठते २४ विमुक्तत्वात् प्रजेशस्य न च संभवतिस्मृतिः ब्रह्मैवेयमतो दीप्तिर्जगदित्यवभासते २५ तस्मादात्मा नाभातस्वमेव ब्रह्मणा स्वतः जगत्संकल्पनगरमिति स्थितं च स्वनाव २६ ॥

नु पूर्वप्रजापतिर्निर्मितस्यमजापद्योत्पत्तेतत्राह विमुक्तत्वादिति पूर्वप्रलयात्पूर्वमेव पूर्वप्रजे शस्य विमुक्तत्वात् तत्तजगतीति पौर्वप्रलयादित्यर्थः अतस्तत्संस्कारस्मृत्यादिनिमित्तकारणाः न्युपितसतीति महाशयइतिभाव अथ चतदाशयोस्मिन्निष्ठानिमित्तावनुक्त लयवेति समापनेर ब्रह्मैवेति दीप्ति स्वप्रज्योतिर्ब्रह्मैव जगदिति भासते नइत्थरूप जगद्दृश्यदस्तीत्यर्थः २५ तदेवस्प ष्टपत्रुपसहरति तस्मादिति ब्रह्मणा प्रथमं आद्यो हिरण्यगर्भस्तदात्मनाभाते भावेस्य तत्तस्तेन

२७ एतेनमातापित्राद्यभावेपीति प्रश्नोपि समाहितइत्याह शरीरमितिमरणानेतरजगद्दृष्टिनेयमेवमायो
वोधइत्याह तस्मादिति २८ प्राग्प्रश्नस्य.ग्रादिसर्गे ३. यथाप्रबुद्धस्वप्नविदः सप्राप्रबुद्धस्वावासप्रदेशेको
लोकान्तर्सर्गेण अणुमात्रमपिनव्याप्तो तथापरलोकग्रामस्यापिनेहिकेदेशकालौनभ्याप्तुतइत्यर्थः ३१

यथासंकल्पनगरंचिन्मात्रंभातिकेवलं तथैवाकाररहितंभातिचिन्मात्रमेवपरंजगत् २७ शरी
रमस्त्यवामाऽस्त्वथवास्तिविभ्रमः वेद्यमानेनतत्तद्वेदनाद्देहमथोजगत् २८ तस्माद्यथा
स्वप्नपुरे यथासंकल्पपत्तने तथापद्मामिविद्धोमस्मदादावेनतदेवजगत् २९ अदृश्यादिमं
येभातिदृश्यादिमयवज्जगत् यथेदमादृश्यमनोमृतस्याप्यखिलंतथा ३० देशाकालौन
सर्गेणाप्रबुद्धस्यैवमोयथा अणुमात्रावपिव्याप्तौतथैवपरलोकिनः ३१ इदंप्रबुद्धविषयेस्मा
नुभूतमपिस्फुटं मरणजविषतेकिंचित्कारणोगतेयथा ३२ अप्रबुद्धस्यास्वदेवयथेदंभाति
भास्वरं तथैवसर्गवद्भातिव्योमैवपरलोकिनः ३३ सुपवदिदमाभाव्याव्योमैवपरलोकिनः
अभूतएवेमाभातिभूतएवेवदातते ३४ भूतोयंभूतरूपनोयमलोकशुभाशुभं भुंजेदमि
तिस्पचाशेमृतोभातिप्रपश्यति ३५ ॥

हि.

एवतत्रविषये जगदपिनव्याप्नोतीत्याह इदमिति ३२ अप्रबुद्धस्यनिद्राणस्यव्योमविद्योमेव ३३
भूतएवेवतएवेमिद्रवत् ३४ अयमहस्रत पुनर्नासकिंभावेनोत्यत्रः यमलोकेग्रागतस्तत्रशुभाशु
भेभुंजेइत्यादिधाति ३५ ॥ ॥ ॥ ॥

वा·
नि·उ
टी·
७१९

संभ्रांतिर्निः शेषशेषमोहोपायसेवनादेवनश्यतिनान्यथेत्याह मोहोति ३६ एतेनधर्माधर्मावेवजगदा
कारेणपरिणमेतइति आस्तिकपदोपन्नुग्रदीनइत्याशयेनाह अप्रवुद्धस्यमिसंहितिनिषद्धाव
स्थानुभवरूपा ३७ जगत्स्वरूपस्ततः शून्यरूपमपिनसत्स्वरूपेण किंतुब्रह्माभिधेयेनत्यमेवजग
त्स्वरूपेभाति तच्चब्रह्मानवबोधादेवानर्थभूतेपरिज्ञातेपरमकल्याणनिरतिशयानंदात्मकमेवस्फुर्थः

मोहोपायानादरिणामेषमोहोनशाम्यति बोधादवासनत्वेनमोहएवप्रशाम्यति ३८
अप्रवुद्धस्यधासैविन्नाधर्माधर्मवासना स्वएवात्मिकाभातिघनदेवजगत्स्थिते ३९ न
शून्यरूपेनचसत्स्वरूपंब्रह्माभिधंभातिजगत्स्वरूपं तच्चापरिज्ञानवशादनर्थभूतेपरिज्ञा
तेवपुःशिवात्म ४० इतिश्रीमहारामाय·नि· महाप्रश्नप्रत्युत्तरनाममष्टाशीत्यधिकशततमः
सर्गः १८७ वसिष्ठउवाच शुभाशुभंयथोदेतिप्रज्ञानोशहसंगमे अप्रबुद्धेदप्रतिबिंबदर्शनो
स्थितिदेशणा १ ॥

२५ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्य·निर्वाण·उत्तरा सप्तोत्तरद्विशततमःसर्गः २०७ दूरदेशगतेमंत्रेवन्यत्रा
पिएवाफलेयथाप्राप्नोतितादृशाधानविज्ञाचवर्णते अनिच्छितोपिदूरदेशगतवतःफले प्र
जाप्राप्नोत्यसेवद्धैरसृतेरत्रकः क्रमइतिप्रश्नोत्तरत्वेनावधियितेप्रतितानीतिशुभाशुभमिति अप्रतिवेर

श्री·

यथास्माद् एतेनैवं ब्रह्मैवाज्ञानाद् दृश्यपदार्थरूपेण ब्रह्मैवाथ तत्र ब्रह्मैव भवति तस्माद् इदं जगद् ब्रह्मसंकल्पनः
गवेइ इति तावत्स्थितं २ किं तत्र जगद् यथा इति ३ ततोऽपि किं तज्जगद् एवमिति यथा तेन ब्रह्मसंकल्प
मयेऽपि दृश्ये ध्येय ज्ञाप्यमेवं ब्रह्मसंकल्पानुसारिणी सैव तत्र तथैव ब्रह्मसंकल्पमेवं नेत्रगात्रादिरूपे ध्येयप्रज्ञा ब्रह्म
संकल्पानुसारिणी एव भवतीत्यर्थः ४ तदेव स्पष्टमाह एतदिति ५ यज्जगद् ब्रह्मसंकल्पनगाद् एव

ब्रह्मसंकल्पनगवं जगदाभावदिदं स्थितं यद्रूपं दृश्यपदार्थरूपेण ब्रह्मैव ब्रह्मबोधतः १ यद्यत्संक
ल्पनगवं यदा संकल्पते यथा तथानुभूयते तेन तत्ताद्दृग् विरचनं तदा २ एवमस्मिन् दृश्ये
तेजःपिण्डैव मिथ्याप्रज्ञा एवं संकल्पते परे त्रैजगत्यैव भवत्यलं ४ एतत्संकल्पवृन्देन द्रष्टृशोभिते
तथा स्थिते यथा संकल्पयसि यत्तथा किल पश्यति ५ यथैव वरशापाभ्यां शुद्धसंवित्
व्याप्तं संविन्मयैव भवति ब्राह्ममेवेति कल्पनात् ६ प्रज्ञाविधिनिषेधाभ्यां ब्रह्मैकयाख्या
वस्थया तथैव फलमाप्नोति ब्राह्ममेवेति कल्पने ७ देहिनो यज्जगत्यस्मिंस्ताभ्यामनुफले

लब्धमनुभूयते तत्र वरसंकल्पसिद्धवद्बोध्यमित्याशयेनाह यथैवेति मुनीनां यमनियमादिनि
षेवणाच्छुद्धसंवित् वरशापाभ्यां यथा व्याप्तेव हा तदा सा व्याप्नोति ब्रह्मसंविदपि तथैव भवतीत्यर्थः य
द्वरशापाभ्यां भवति तदपि ब्रह्मैव तपस्विनो वरशापाः सिद्धा इति कल्पनाद् ब्राह्ममेव सत्यसंकल्प
नेनाप्यमित्यर्थः ६ प्रकृतप्रज्ञाविधिनिषेधशास्त्राभ्यां बोधितयाथार्थ्यबुद्ध्याः सर्वैकयाख्याव्य
वस्थयानात्मलयदा प्राप्नोति तद्ब्रह्माह्ममेव इति एवं विधसंकल्पनमित्यर्थः ७ ८ ॥ ८ ॥

वा. नि. उ. टी ७११

श्चमतोजगत. किंचित्कालसत्वेनभानमपिभ्रमसंकल्पवशादेवेत्याह विकृतेति. मृगापनजगत ४ यदिभ्रमसंकल्पवशान्मत तर्हि पूर्वसर्गसमिपलयोः किं तेनोपलभ्यते पश्चात्तनायस्थोः कालयोः किमर्थमुपलभ्यते चलद्वपुः सदा किं चिमाणमिदं जगन्नत्ति स्थिरावरेभवत्यानवरभासमाने किं कथमित्यतः ५ माथिकस्यास्यस्वभावएवेदृशाहेतुनरमाह. असिमितिति सर्गेऽस्मपञ्जायतोऽम्बुलापलयस्तु

विकृपश्चमसंकल्पवशादेवेतदेगमत. विकृतेष्वनिमेषोयोगात्तावेतोपलयोदयौ ५ राजोवाच किंनोपलभ्यतेपूर्वं किंपश्चादुपलभ्यते जगश्चलद्वपुरिदंमस्थिराचरमभासते ६ वसिष्ठ. असिंश्चिद्व्योमसंकल्पपुरस्थेभावईदृशः यद्भानमयत्येवपुनर्भवति वदतेलात् ७ बालसंकल्पपुरवद्व्योमकेशोऽङ्कादिवत. किं ते नसदसद्रूपाः भांतिसर्गाश्चिदात्मनि ८ नत्संकल्पपुरंहन्मविनाशायसितत्वात्. सतोन्यसंविदृशतः स्वभावसतेयथा ९ चिद्व्योमकल्पनपुरेयदुन्मज्जनमज्जने स्वभावकवनेतस्यतादृशिविमले

पुनिमेषोन्मेषनभवत्येवेतितत. असोर्ई.दृशः भावः स्वभावएव ५ बालसंकल्पपुरादेः यावत्संकल्पश्रांतिकालमात्रावस्थाननियमदर्शनेनसदसद्रूपतावधारणाद्वा. तस्ययथ्यात्वमित्याह बालेति ७ जगत्संकल्पविवेवतत्वलयस्यापिसंकल्पनाद्वा तथात्वमित्याह नमिति सुन्यसंविदृशातस्त्वप्रलयसंकल्पवशात साकारोन्नरसंकल्पवशात्स्वयथायेतेसः स्वभावलयापिचिद्व्योमसंकल्प

ॐ पुंसः असंकल्पमात्रेण विलोक्यसंकल्पकल्पितविकल्पेन्मेषः

मतश्चिज्जगत्त्रयम्. संविच्छिन्नमात्रेसदनाद्येनव्योम्न्यस्याकाशमेव यत स्वप्नमेवजगत्तेनदेहे तत्राप्रसोपरसे
घरोपयत्नेननिकरोत्यपिचेतनत्वमेनाचरणास्यास्पसन्त्यसकलस्वलायोजनानांभूतेष्वपिबद्धभिर्युगे
रपिव्यवहितेष्वणपापादिकमेपरलोकादिषुसमीपेवर्तमानवत् स्वर्गनरकभेोगेष्वर्यादिकार्थेष्व
द्धवतीत्यर्थः २६ बहिर्देशकालव्यवधानेकमेतत्फलोभयाध्यासाधिष्ठानभूतोविरावस्थायपका
त्मानश्रेभयोःसदेवसन्निधानान्निजात्मकमेफलेसञ्जीवोनचेतनिसर्वचेतनत्वेवर्थः २१ यथाप्र

सविच्छिन्नस्तनाद्येनव्योमैवचिज्जगत्त्रयम् तेनासावयवात्मकरोत्यपिचेतनति २४ तद्ना
वरणास्यास्ययोजनानांशतेष्वपि युगैरपिसम्बद्धवद्वकार्यकृद्वर्तमानवत् २६ किलदेश
कालेरेनित्यमथलोकान्तरेपिच निराहृष्टेपकालासकिञ्चात्मनचेतनति २७ यथाम्
गोपकचलिःशाल्मज्जननिमज्जने पराबर्जाः स्वभासास्यचिन्मणोजगतोतथा २८ विधी
नोप्रतिषेधानांलोकसंस्थाप्रयोजने सेवसेविदिक्तफलत्वात्तस्यापिफलदास्थिता २९

कचतिमणेस्वभासेवकान्तिविशेषस्पेन्मज्जननिमज्जनेष्वनुभूयतेतथाचिन्मणेजगतोस्थिश
लयात्मकोनामाकर्मवैचित्र्यभोगात्मकस्वस्वभासास्यपरावर्तनेनपरावर्तोनुभूयतइत्यर्थः २८
विधप्रतिषेधयोरस्वसाफल्येप्रयोजनिकालोकसंस्थेववाह्यमणिनिजफलात्वरूपकर्मणामपिफल
कल्पयतीत्याह विधीनामिति प्रेत्यसुखायपरलोकगतास्थितस्येतिशेषः २९ ॥ ॥

वस्तुतस्तु जन्ममरणे यद्यात्मनो न स्तः किं तत्र स्वात्मन्येव भ्रान्त्या तत्कल्पनमित्याह नकदाचनेति यथा ज्ञात जन्मादिकं स्वप्ने वा व्यपदिश्यते न तु वस्तुत इत्यर्थः २१ २२ तथा मरणमपि एवं देहादिधर्मिकं वनोप सेदादिवनान्यद्वयाह यदेति स्वोन्मृत इत्युच्यते जीव इत्यर्थः इत्युणाकारकचनाकचनेनाज्ञानोपाधिः तद्विमः स्वभावएवेत्याह कचनेति २२ मालिमेयो यथीनो प्रभावविशेषाग्रपि ब्रह्मणः संत्यसंकल्पं भार म

न कदाचन यात्यस्तमुदितेन कदाचन । ब्रह्म ब्रह्मविदाभाने सर्वदात्मव्यवस्थिते ॥ २० ॥ यथा तद्दृश्यतामालक्ष्यते कल्पनाशुद्धे स्वयं जगदिवाभाति मामित्युच्यते न तथा ॥ २१ ॥ यदा स्वभावात्कचनं स्वस्वरूपात्मनि तिष्ठति । ब्रह्मविद्भिर्गणे कालमाश्रितं तदिहोच्यते तदा ॥ २२ ॥ कचनाकचनेषु स्वस्वभावो निर्मलोदयः । यथैवात्मनो नान्यो संकल्पोऽदेहो न भासते ॥ २३ ॥ जरामरणादेहं तु गिरिदृष्टान्तपृथक् पृथक् । भवेनिति यथैतानि सन्ति न कल्पनाशुद्धे ॥ २४ ॥ ब्रह्मसंकल्पनगरे स्वभावा विदितास्तथा । ओषधीनां पदार्थानां सर्वेषां च जगत्त्रये ॥ २५ ॥ न संकल्पयितारा ज्ञे संकल्पनगरे स्वयं । नेगात्तपणकल्पयतिकालनकानिव ॥ २६ ॥

वाप्यवतष्ठो दितावितिः सदृष्टान्तमाह जरेति द्वाभ्यां २४ नहि किञ्चिदीश्वरः प्रतिदृशं प्रतिवस्तु शक्तिः कार्यादिभेदान् संकल्पयिता कल्प्यते नेत्याह नसंकल्पयितेति प्रतिवस्तु प्रतिदृशं ईश्वरो न संकल्पिता कल्प्यते किन्तु बालः क्रीडनकान्यत्र विशेषानिम सकृदेव संकल्पयित्वा तज्जातीयं तज्जातीय कार्यं हि सद्वत्त्वशून्यजातीयमित्युपमत्यक्ता मितिनदृष्टादेववीजांकुरादिक्रमेण एवं सर्वं तत्पानुर

आकृतीनेव यथा सैकत्व्यतिरेकेतेनेपदार्था सद्वयवाः शक्तिकार्यादिभेदा अपि आत्मार्थे पवे
ताः सैकत्वादेव सिद्धेति नैव चिद्घनस्य स्वभावः २२ तेन सैकत्वितपदार्थाः आत्मना सैकभावेनता
नात्मकतया स्थिता अपि प्रथमं स्वभावे चिदेकात्मकतया भान्ति एवं सतो नानाकारस्वभावा अपि
सद्रूपमापकसारास्तिष्ठेति तेनस्तेषु पदार्थेषु यत्नेके आत्मनि ब्रह्म विम्बात्रवाश्रसियतः सैव विमर्वा

स्वयंस्वभावपरैव घचिद्घनस्य स्वस्फुरे यथात्मैकत्वयत्वात्मगतेनैव यथावा अपि २७ विदात्म
कतया भान्ति नानात्मकेतयात्मना अथैकसाराः स्तिष्ठेति नानाकारस्वभावाः २८ अनेकं
केकिलत आसितब्रह्म चित्मात्रतात्मनि सर्वात्मिका सा यत्रास्ति यथा तत्र भान्ति तनथा २९
अनादिमध्यान्तमनेनतवीर्यं किंचित्र किंचित्र सदप्यसत्वे स्थितेयथा यत्र तदात्मनत्र सर्वा॰
लभ्यंतनत्रणाटिकात्तौ ३. इतिश्रीरामायणे · महाप्रश्नमोक्षोपाये द्वितीयउत्तरोवाल्मीकीये ६०

स्मिकाश्चयथाप्याप्ते तत्रतथाभांतीत्यर्थः २८ एवमानास्मिन्मध्यान्ते अनन्तवीर्यमपरिच्छेद्यशक्तिके
ब्रह्म किंचित्र किंचित्सुस्थितं असत्यसदपि स्थितं सत्ये चापि तत्र समासम भवतीति श्रुतेः यतैनत्मत्सर्वा
लभ्यतेनि सर्वात्मभूः अत. भूतेषु प्राणित्वाणादिजातीषु यत्र यत्र घटात्मकेयस्वभावे प्रसिद्धे तत्र
स्वयमेव तत्स्वभावेभूत्वा स्थितमित्यर्थः ३. इतिश्री वासिष्ठ तात्पर्य प्रकाशे नि. उ. षष्ठोत्तरद्विश
ततमः सर्गः २. ८ ॥

वा
नि.उ.
टी
७१३

पुण्यपदेशानामेवाशयो विरुद्धफलकर्मणां अविरोधेन साफल्यमिह पुण्यप्रसाधने शुभश्लोकमेवप्र-
श्नानुवादार्थमुदाहरतेषामदृष्टानां विनियमेन तत्समाधिं श्रावयति एकस्मिन्निति १ नैवल्लभमानमवि
कारिणोप्रतिहेत्रादीनां सर्वेषां फले अक्षयणात्कल्पितेनैककल्पेन समर्थितमादिसर्गे २ यद्वत्रैककल्प
यमनेयद्देशप्राप्याधिकारिणां वाञ्छितार्थसिद्धयर्थं कामप्रदे पद्मयागादित्वेत्रै तत्रानुत्पत्तिनस्तानदा
नतपोयज्ञादि पुण्यमस्थानाभावाकृते संस्कृते शरीरे च यदि शास्त्रविनियोजनस्य पुरुषस्याभिनंदानं

वसिष्ठः एकस्मिन्जीविते पुंसः सुहृदामरणोद्विषां सन्नार्थितेषु यागादौ देवेषु यमदिर्दिक्षुणा १
देशाणामर्थधर्माणां सर्वेषां प्रतिते फले अक्षयणात्कल्पितेनैसर्गे सर्गेमेव कल्पमन्ने २ य
त्पुण्यं यद्दर्थंवहेत्तेनाभ्यानया कृते यदितहि नियोजनस्य तस्यों त्रमतिनिष्कृतात् ३
तमस्माभ्महत पापाज्ञानमेनोविलेवका चित्ते शक्त्या तत्पुण्यं परिधामस्योपशाम्यति ४

स्य पुरुषस्य निष्कृतात् श्रवश्यमन्त्रसदिष्टफलमविष्यतीति निश्चितस्य कर्मात्ययागामरणादि सका-
शात् तत्कामितफले दुष्टमत्यविर्भवत्येवेत्यर्थः २ असत्कृते पुण्ये स्यैव फलं किं न स्यात् श्रद्धाव-
तः प्रथागमरणादि पुण्ये किं करोति तत्राह तदिति तस्मात् पद्मयागादि मरणानुत्पत्तेर्नतः महतःदुः-
ष्कृत्यादेः पापाद्देवभागश्रविलेसर्पोपनः पापवहेतु महामानारतम्यानुसारेणपरिशाम्यति
रस्यस्थमप्युपशाम्यति धर्मेणपापमपनुदतीत्यादिश्रुतेरितिभावः ४ ॥ ॥ ३०

विनेयस्याशुभस्य पुनः पापस्याल्पत्वेनेति हेत्वाशिनोधर्माधिकत्वेऽपि शेषं तत्पापेनाशुचिमातृतः शु
हेत्वाद्यादिशतिपातादिजफलेष्वेन विकल्पानि कामफलमपि किंचित्साध्यतेत्यर्थः ५ यत्र तु वि
नेयस्याशुभस्य पुनः पुरुषो हेतावनिष्टेन धर्मादिमस्मल्पपापमस्ति तत्र तस्याल्पबलत्वेनादेवतेन धर्मेण
अपनेतव्यस्याशुभस्य पापस्य पुण्यस्य च आगामिहेतुशरीरेति तयोः शुद्धहेविदो चित्राभासो ऽर्थो नीतिप्रथमा
त्मिकेकवत् ६ यथा यथा अल्पस्य कल्पकविनतत्र वैवं व्यवस्थितमित्यर्थः ७ अहम्मेकल्पकवि

> विनेयपापमल्पं चेद्धेतुधर्माधिकं भवेत् । तत्पापेनाशुचिमातृ शुभमेव विकल्पानि ५ हे
> तुधर्मेणानेनास्य विनेयस्य महीपते । हेतुशरीरे वियोऽस्य कक्वचने प्रतिभात्मिके ६ इत्ये
> वमादिपापानां पुण्यानां च फलमदृतः । अहम्मेकल्पकविनयथा यथा वै मतः ७
> अहो मायतेसो विज्ञानस्यो ज्ञानाद्यहमादि च । समयास्तत्तथानतत्रस्य संकल्पनज्जगत् ८
> प्रतिभेव विनेयस्य हेतुपुण्येन तादृशी । तयैवोदितसाधान्न विपरीतवत्तायथा ९

तमित्यत्र किं तद्भस्मकथं वा तत्स्य कल्पकविनतगतदाहम्मेमेति स पवामनुजादिसमहिजीवामद्रहमा
दिमहिजीवास्तु स यथास्य कल्पयतमस्ते अहिसमस्य पापौ तस्यसंकल्पनज्जगत्यपितत्तथास्तीत्य
र्थः ८ धातस्य संकल्पात्मारेणैव विनेयस्य हेतोर्जितपुण्यानुसारेण तत्फलभोगाभिकाप्रतिभेव र
स्य भवद्देति यथा पुण्यविपरीतपापवत्तो नरकादिप्रतिभो दतित्तद्दत् ९ ॥ ॥

वा·
नि·उ·
टी·
७४

कीदृशो प्रतिभोदेतिनामुलिखदर्शयितिपकात्मनेति प्रदेशुणकपवात्मनामृतः प्रमीममवेधवः सर्वेजीवेतिमदर्थैसदेतीमितदत २. एतदित्थंमरणमिवदेभूतोमपि प्रसन्तत्रप्रसिद्धरादनशवनिर्द्ध णगमनदाहादिकं सर्वमपिधातदोभवतामविपातदाव्यवातपितादिधातमतोप्तेसामिवमादृशी प्रतिभवतिबोधे तादृशाइतिकजेनादप्रश्नोदयः ११ प्रहादानन्यकृतानिपुण्यपापानिपापानिवासम नितदातेः सरवतत्रमेहात्मभिर्निग्रहानग्रहरस्याईदिनिमगिवानत्रेः परलेस्याणि अन्यथाप

एकात्मनात्मयेधमृतोमीममवोधवः हृदेतीमेपरलोके प्रमोयमरमेककः ९ वेभूना
मपितत्रवतदेवास्यतृष्णवच प्रतिभासहशेवतिधातदोभवतामिव १० अन्पथेः पुण्यपा
पेसैर्वामहात्मभिरीहिते लत्ताण्यपन्यथासतिशृणाविकल्पनावशात ११ अवैतने
श्विदीभूतेतेपिपत्रपातितेमृते हृदेतितैवदहनेस्थितिसहवोधवैः १३ विनेयःसघयान्य
नसविद्रूपणदेहिना जरामरणमात्मानेवतिस्थितमङ्गःस्थिते १४ ॥

रेरलत्याणयपिवानन्यफलानिश्रारीरादीनिविकल्पनावशात्संतिभवंतीत्यर्थः ११ नेन्जनायपिकृवि दन्गुन्कृदेः पुण्यपापैस्तैविनेयस्तेनपश्यति १२ एकस्यजीवितेपुंसः सुहृदामरणेद्विधा मृतापितं प्रयाणादौदेहेनतत्कथमुच्यतामिति प्रश्नसमाधत्तेविनेयइत्यादिना देहिनाजरामरेमरणमिति छेदः सः सहृद्विषोः कर्मभ्योविनेयएकः पृथक् अन्येनसहसविद्रूपणदेहिनासुहृदायथाप्र

ओं. प्र. षष्ठेतेनचाखिले भुवनमरणेऽज्ञाताज्ञेऽसङ्कलि तेऽति १४

किंवदेहोतरेणानेनाह यथास्थितेनेति नहिंकथेनहृषीमनोवश्यसिद्धित्वात् स्वतमिति सहज
सजेनेरहृषीनान्येनदेहेनस्तनिवसिहेवेप्रयागादौ अप्रमरणानुकूल पुण्यकर्माद्यभावादिति: व
वलान्मरणायप्रेरितः सन्नित्यर्थः १५ नन्वहिंषयकृताभिचारादिप्रतीकारबहुन्यस्याविनेयविदारण
त्वनन्कालमेवमरणादिकं वेद्यते अनुभूयते सत्यं हृगात्रमहिषः वर्माद्युपादिनाअसत्वइवाऽ

यथास्थितेनदेहेनवत्सजीवितमस्ति स्मृतिं हृषीनान्येनदेवगुणविदेहिनः १५ प्रा
विलासविदासविक्षुन्मनोयावेदयतेऽरणात् नहिससंहगात्रमपर्कोशासनङ्गभेदने १६ प
श्यतिवेश्वपाश्वेनन्देवामरतोगात् दृश्यमिति पलमनेजीवितमरणासम १७ इदमप्रति
हावेऽमभ्रांतिमात्रेनगच्छ नसंभवतिकोनामभ्रांतोभ्रांतविपर्ययः १८ सेकल्पसमपुर
योयाधातिरनुभूयते ननोधिकाधनन्यनाजाग्रत्समनुभूयते १९ राजोवाच धर्माधर्मौ
कथंब्रह्मन्कारणादेहसंविदः तस्मान्नतौकथंचेकोदिशरीरतमस्कृति २० ॥

स्वविमलस्वप्नादिवस्त्रादिनाभेदनेनहिरकेशः १६ १७ अनेनैवन्यायेनसर्वविकल्पाःसमाहितावो
ध्याऽन्याशयेनाह इदमिति भ्रांतोकोवाभ्रांतिविपर्ययः एकब्रह्मविरुद्धोअपरोभ्रमःकोवानसंभवे
ति स्वप्नसन्निपातादौविरुद्धसदसश्यापिसहभावदर्शनादित्यर्थः १८ तदेवाह सेकल्पेति १९ ध
र्माधर्मौवस्तुतौहाविनिमग्नमेवपक्वतत्वधादेहपात्तुण्योपनपरिकृत्वराजापुनःपृच्छति धर्माधर्मावि

ति तस्य धर्मस्याधर्मस्य तैर्वृत्तं नाभावे देहशरीरं हि

लीयशरीराभावे मुक्तिं प्राप्नोति २० ॥

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
७१५

धानः सत्यसंकल्पः अस्तं नेष्यामि सूर्यमतो वर्धयिष्ये समर्थं इत्याशयेनेब्रह्मादेः संकल्पनगरे इति ११
१२ १३ १४ सा स्वप्नसंसेनैवैकं स्वप्नमेकं भवति स्वप्नसंकल्पानुभूतसेनाऽशक्ताः ततो सम्पद्रूपनयाप॰
काकारेदमिति ध्यानेनादितिकल्पनेनवान्यथानुभवनं भवतीति सर्वानुभवसिद्धमित्यर्थः १५
उपसंहरति तस्मादिति १६ नवा ग्रामनगरईषत्तत्सदसदित्यर्थः १७ प्रबुद्धस्य ग्रामः किं नाम स्वप्नसंज

श्रीवसिष्ठः संकल्पनगरेवासौ जगत्यस्मिन्महामते किं नाम नो संभवति सत्यं वाप्यसमंजसं
यथैव संकल्पपुरे यत्स्वप्ने भवतीह हि तत्रास्तेवनदेशस्मिन्किं वस्तु स्वप्नसंकल्पने ११ स्वप्नसं
कल्पपुरयोरेकोऽगाकुलिलद्दतो तथा चैकवविज्ञप्ते सेनानुपगच्छति १२ सद्दसात्प
कतोयोतितन्वसंवस्तुपुमकं स्वप्नयात्स्वप्नसंकल्पसेनानुभवसंस्मृतो १४ संकल्पसम॰
पुरयोरिति कान्ताऽनुभूतवान् संविदाकाशमात्रेऽस्मिन् जगत्यनुभवात्मनि १५ कस्माद्
स्मिश्चिदाकाशसंकल्पजगदात्मनि नसंभवति किं नाम तत्संभवति वापि किं १६ एवमे
वमियं भ्रान्तिभ्रान्तिभासनभोमयी नेह किंचन सत्यासत्यवासदिह किंचन १७ यथानुभूयते
यद्यत्तत्तथा तत्तद्दर्शिनः प्रबुद्धस्य त्वाकिं नाम तत्स्वप्नवागतेऽत्फले १८ इदं वेद्मिहितो धर्मस्य

समिनिश्चयः १९ धर्मोऽधर्मानुसारिणो पिजनाः शास्त्रकृतसमनिश्चयानुसारिसर्गानीवप्राप्नुवेतीत्य
ह इदं वेद्मीति अमृताद्देवालत्द्वपभोग्याः अमृतरसनिर्झरकृतफलपुष्पादिपूर्णाश्चपर्वताः सर्वोसिन्नाः

मृतीतिसप्तमीविगमतदुत्साति स्वकेलीप्रकल्पितजगत्तात्पर्यगिदीनप्र
सिवन् सुतामानक [illegible] भवतीत्यर्थः १८ ॥

संकल्पनगरे ... सिवाक्

यदि तमिथ्याज्ञानमक्रमसमसमितिलेवद्धिमर्यादं लोकस्तत्र धर्मादयुपदेशेनेतेन परलोकस्तत्र भोग
श्चेत्येतत्सर्वमेव जगदक्रमेणाक्रमेणेत्याह इदं तु इदं जगति ३. यदि जगति किंचिद्भुवनादिक
स्तस्य स्थिरस्वरूपत्वात् तत्रापि विरोधः दृष्टान्तो भवेत् तदा एव इदं क्रमक्रमसिद्धक्रमक्रमसिद्धेयं
न्यायोऽखिलः प्रत्युदितः स्यात् किं तु सर्वोऽपि दृष्टान्तो विनात्मसाक्षिकसंकल्पनमेव दृष्टान्तः स्थितोऽत

दृष्टान्तक्रियेनैकमतं तत्त्वं व्यवधात इतीह संकल्पत्वे सर्वमेवाक्रमेण जसे ३. यदि स्यात्तु
स्थिरं किंचिद्वस्तु तन्न दृष्टान्तो भवेत् न्यायप्रयोगोऽखिलः किं तु स विनात्मसाक्षिकं स्थितः ३१. इत्थं
एकस्थितान्यायः सिद्धात्सानुभवस्ततः यतो जगति संकल्पस्थिताऽप्यस्य रूपतः ३२. तत्र
संकल्पनया नानात्वे वा संभवो यथा सर्वार्थानां न यान्ति संकल्पनात्मसंभवः ३३. य
यथा कल्पितं तत्र यावत्संकल्पमेव तत् स्वभावेन तत्त्वे वा निश्चयेन तन्मात्रविश्रान्त ३४
नत्र स्वप्रत्यभिज्ञैकरोऽन प्रवर्तते विनान्यपि तिष्ठयत्वेन भवत्यर्थस्तु नान्यथा ३५ ॥

वास्तवमित्यर्थः ३१ इत्येषोऽस्माभिरक्रमक्रमपरिहारस्थायोऽपि स्वसंकल्पसिद्धात्मकल्पनात्म स्वा
नुभवः सर्वानुभवानुसारी स्थितोऽपि जगत्यपि योज्यः यतो जगत्यपि स्वरूपतः स्थितयाऽपि च स्वसं
संकल्पएव ३२ तदेवाह तवेति यद्यद्यथा तत्रापि संकल्पकल्पिततत्त्वं तादृशसन्निवेशस्वभावस्वा
स्वभावेनास्ति ३४ ततस्तादृशसन्निवेशस्वभावनियमादेव तानेन्द्रियैः सर्वं वस्तु तो सम्यक्त्वादि
तथा प्रत्यक्षप्रवर्तनेन कर्मेन्द्रियस्य व्यवहारेऽसंकरस्वभावप्रवर्तने एवं विश्वपक्षकृतनियतसन्निवेशार्थः

वा. नि. उ. टी. ७१६

प्राकल्पमाप्रलयं यथा प्रजसंकल्पभानेन स्थैर्यं व्यवस्थितं पुनः प्रलयानंतरं प्रत्यक् प्रबोधोदनंतरं २९
३० संकल्पपतनं तनोरस्मजगतः यत्र संभवतीति मन्यसे तत्र नास्ति सर्वं भवत्येव तद्वा संकल्पयित
र्वस्माच्चिदात्मनो नान्यत् तेन हेतुना जगत्तु स्वैव विहीनस्यैव ३१ इति वा. ता. नि. नवोत्तरद्विशततमः
सर्गः २०९ इहावसिष्ठप्रश्नानां समाधानेन निरूप्यते तथा देहादि जगतः सहंहृष्टाप्यहम्मात्रता वि

ततः संप्रेहृत्यमिदं संकल्पेन प्रवर्तते। प्राकल्पं जगत्सं कल्प यथाभाते जगत्स्थितं पुनः
त्येन संकल्परूपत्वान्नरूप्यते २९ संकल्पात्मस्वयंभातिकल्पे कल्पे जगत्तथा प्रति
जीवं विभिन्नमेसं भवात्मपूर्वं यथा ३० संकल्पपतनं पूर्वेन तदस्ति किंचिद्विषयत्वसंभव
तितत्र विदात्मनोऽस्मात् नान्यत्कल्पितं ताथपरस्वरूपात्स्वैवतेन सकलं जगदेवावे
ति ३१ इति श्रीरामायणे निर्वा. सर्वास्तित्वानुभूतिदर्शनं नाम नवोत्तरद्विशततमः
सर्गः २०९ श्रीवसिष्ठः फलेष्वेवं तु भात्रूपेषु भासेष्वात्मसंतेभः यथा नयानघोऽत्तु तथैव
देकघनेषु २ १ वद विभ्रमयथा नानारामा ग्रामेस्थास्थिताः नेदं नभस्तलेषा नानावे
मेघागिनेष्विताः २ ॥

यामस्यभूमेषुविविधार्थिविवेतः फलेः तत्यकालमनुप्रामेसहस्तेतु नकिंनम इति प्रश्नात्तरं
तत्र प्रथमे प्रश्नोपपत्ति फलेष्वित्यादिना १ सतिचेतुविवस्वात्स्वभावेन यथा नानारामे वदेद्भावविरथा
नेनान्यभावविस्मरणादेह्यायेन स्थिताः सन्तत्स्वभावग्रामा एव तथापि नेदं नभस्तलेषा
माः नाष्यनेकाघिनेष्विताः प्रविष्टा इत्यर्थः २ ॥ रामायनमः ॥ ॐ.

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
२३७

यस्मिन्सर्वं साक्षिणि परमात्मनि स्वयंज्योतिषि ह्लादे वविलसत्स्फुरिताभासेषु वेनिक्रियेस्थितेसति तत्प्रकाशानुपजीव्यनटनर्तकादीनोकिग्राइवसर्वा· लोटस्तैय स्थितेहाः लौकिकवैदिक क्रिया· प्रवर्तन्तेयस्माच्चकटकादिभेदैः कांचनमिवपयसि तरंगालीइवहृष्टप्रभुः स्फुरति इ

स्तुतीत्युवाच नहमज्ञानमकार्यं प्राप्ते ज्ञानमनुत्तमे साक्षिणिस्फुरिताभासे भुवो दीपइवक्रियाः १८ सतियस्मिन्प्रवर्तन्तेविनिहारादिपूर्विकाः कटकाङ्गदकेयूरनू पुरैरिवकाञ्चन १९ पयसीवतरंगालीयस्मात्स्फुरतिहृष्टप्रभुः तदेवेदंजगन्मन्ये पूर्णात्पूर्णंव्यवस्थितं २० यथाप्राप्तेनुवर्तामिकालेक्षयतिमद्वचः भगवंस्त्वत्प्र सादेनज्ञातज्ञेयोस्मिसंस्थितः २१ कृतार्थोहंनमेतेनदेहेवर्ततितोभुवि येतेन नीतोन्तांकेनशिष्याणामस्तिकर्मेला २२ ॥

दृजगत्सर्वं तदेवतावन्मात्रमपितद्वत्क्रियाकारकफलादिप्रवृत्तिरूपंपिनेशाकाराइतिनि श्चित्यपथाथस्थिताश्रमेप्राप्तस्तत्त्वहारमनुवर्तामनुवर्तेन्द्रादमः पदव्यत्ययः २८ २९ २० २१ इदानींश्रीगुरुकृतस्यपरमगुरुपादार्थप्रापकज्ञानदानोपकारस्यजगतिप्रत्युपकारोपाय मपश्यन्फलत्वरात्वानेमस्कृत्यात्मानंयावज्जीवंदासायनिवेदयति कृतार्थोहमित्यादिना ३

प्रतपवस्वस्वमूलसर्वसंशयविषयवायाह्वायिनानुहृतिमात्रेण यथाप्राप्तानुवर्तनमेवजीवन्मु
क्तस्य परिदृश्यत इति कारणम् उवाच स्मृतिरित्यादिना श्लोकानामाभाते अक्लिष्टक्लेशविषयेऽस्य
ति। परोक्षधीर्यस्य व्यवहारश्च वर्तमानविषये रूढस्य लाघवत् समसं प्रतेतद्यानात् स्वमेप्रतीतेर्बा
स्त विषये यथा निर्विषयास्तथा निर्विषयाः सेयमाः सर्वापि च सोऽसाविकी स्थितिः ११ जले मरुदे
शे मरीचिकाया यथा न हन्त्यपत्रे निस्थापि विषयेन कश्चिदपि भेदः परिसीमाहर्मणः १२ रामादि

कारणम् उवाच स्मृतिर्वीकरूढस्मत्वाहृस्य मे वेधात्मजले मरीचिकायथान हृत्तान्तः
संसाराविव स्थितिः ११ समतास्ति रूढेनाश्चौनारूढेनेह कश्चन यथा प्राप्तानुतिष्ठा
मि स्वकर्माणि कृताकृत १४ युगलयः इत्युक्तानामकारणप्रत्रिवेश्य सन्तः कृती प्रा
प्तकर्मा यथान्याय्यं काले काले समुपाहरत् १५ स देहोऽज्ञनकर्मेभ्यः स्नातीत्वा ज्ञातक
र्मणि सेवाया ह्रव्यनेस्वार्थाः संज्ञया त्मा विनश्यति १६ पतन् कुलाश्रुनेवोवयमनेका
र्थकावोधने नमस्तुत्यगुरुं प्राहश्रेनिके विनयान्वितः १७ ॥

देवयथाप्राप्तेनवर्णाश्रमोचितव्यवहारेण निष्ठामिच्छाम्यामि स्वकर्माणिवलात्कर्मणो १४
प्राप्तकर्मा विवाहेन प्राप्तकर्माधिकारः सन् कालेकालेयथोचितकालस्नानदानाग्निहोत्रा
तिथिसपर्याह्निकसंध्यादिरत प्रत्युपितवानित्यर्थः नासेति किलार्थः १५ हे स्नाती हृणज्ञानक
र्माणि ज्ञानेनात्मवेक्षमाणुज्ञानविषये कर्मवेधाय प्रभविष्यतीति सेदेहोऽनकर्तव्यः १६ अनेकोऽथ सदे
ह विषयविरुद्धानेकवोधात्मकानामसासादिकार्थानापारमार्थिकत्वं प्रसन्नमात्मनासर्वविरो

वा. नि. उ. टी. ७३६

स्वस्वापिसंदेहनवद्दीनश्रवणलाभात्कृतार्थतामात्मनाहनष्ठ्तमिति पूर्वकदाचिनष्ठ्तमपूर्वमेवे। ततस्तानसारं सत्सेंगान्मयाश्च्रुते १ तेदतिके मायुपदेष्टुमिलर्थः श्रनेवैइतिसेवाधनेन विष्णुपद्मा दधिकारसमर्पितलपिदृष्टापतन्मवैतनेमम माख्यानमितिसूचिते ८ परोनिहेतिं तात्विरोवोतिश्रा गताश्रद्दमितिशेष. ५ २. तेउपदिष्टे श्रयामेकालदामिवार्थे ११ तत्सर्वमितिमोदस्यकाव

नष्ठ्तपूर्वमेवैतत्तानसारंश्रुतंमया तेनैवमुदितश्चान्तः पीतामृतइवाधुना ७ ततो। वाल्मीकिमाप्टुच्छ्याग्रागतोस्मित्वदंतिके एतत्तेसर्वमाख्यातंयथापृष्टमसमानघे ८ इत्युप देशंविष्णुर्मिष्ठाक्रत्यसदनेशति श्ररिष्टनेमिरुवाच नमोस्तुतेमहाभागदेवदूतलयाममश्रा विता दर्शिविज्ञानात्यैरनिर्हेतिमागता ४ कृतार्थोथतिमोक्ता सिमयाद्योमिविगतज्वरा इदानीमगच्छभद्रंतेयथाकृशाक्रसंनिधौ १० सुग्रीवउवाच ततःसात्महविः सुतानामेवा धुमसचितमधत् स्थितासाहि मवत्पृष्ठेसमीपेराजमादने ११ कश्चिदेतच्छ्रुत्वापुत्रश्चवसिष्ठस्य पदेश्यानंतत्सर्वमवधार्यार्थयथोक्तमितिश्चाक्रत १२ ॥

लोककर्मज्ञानंवामोहसाधनमिति मदीयसंदेहस्यतदवधारणेनसल्लापगमादेवोक्तेदसिद्धेति निभावः १३ ॥ नमोनारायणाय ॥

७३६

इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकरणेनिर्णयप्रकरणेउत्तरार्द्धेपंचदशोत्तरद्विशततमःसर्गः २१५ वसिष्ठ
नेमिरूहविकारुण्यादिक्रुतार्थता वर्णितेत्रगुरुभक्तिः शिष्येराजनिवेदनं ३ अथोनेवसिष्ठस्य
गतस्यचरामादीनानीतांप्रतिवस भाषिते प्रश्ननायतद्रुपदरूपेण १ राजाश्रविष्ठनेमिरुवाच

इतिश्रीमहारामायणेनिर्णयप्रकरणेवाल्मीकोद्देदेहतोनेकेशतमसहस्रोसेहिताधोवसि
ष्ठसदर्शनेनामपंचदशोत्तरद्विशततमःसर्गः २१५ वाल्मीकिः पतनेकथितेराजन्देहे
योनेस्वभाषिते प्रश्ननामतमार्गेणतत्पदंप्राप्यसिद्धत्व १ राजोवाच भगवन्भवतोदृष्टि
र्देवदेहविनाशिनी प्रालोकितायथाचाहंगुर्वीणांसिमभाक्तुवे २ देवदूतः इत्युक्तः
सोततोराजाविस्मयोत्फुल्ललोचनः उवाचवचनमोत्तमपुष्पंविष्णुस्यारिर ३ राजोवा
च देवदूतनमस्तुभ्यंत्रग्राह्यवाक्तलतेविभोः सतोसमपदेमेअमितंत्तेनयाद्दत्ते ४
इदानीगच्छभद्रंतेदेवराजनिवेशनं प्रेमनप्रणयेनाहंनिर्देहोगुरुदितोपिव ५ कृतार्थे
विनयनतत्रस्थास्यामिविगतज्वरः इत्युक्तोहततोभद्रेपरंविस्मयमागतः ६ ॥

वाल्मीकिंप्रति दृष्टिःकृपाकटाक्षः १३ मेत्रेमित्रभावःसम्भिपदेवकृपानेलक्षणइतिसमपदेशे
षिकोण इतियम्याङ्क्रिक्तेनतमधास्पत्वेकृतमित्यर्थः ४ सर्वतापोपशमेननिर्वृतःनिरतिशयानं
दलाभेनमुदितः ५ इतिराजाग्रेदेउक्तःसन्ततस्निनयादिगणसंपदापरंविस्मयमागतः ६ ॥

या॰
नि॰ उ॰
टी
७२४

ईदृशमहाफलेषस्य ग्रन्थस्य तत्राह इमामिति मयोक्तां इमां मोक्षधर्मसंहितां पुरा पूर्वं
काले प्रचित्यरूपो विप्रर्षिः सतां मुनीनां समाजे ग्रामुल्लासये विचार्य धर्मतत्त्वं सर्वानुक्तः
वान् किमेतत् सत्यवाचो वाल्मीकिर्वसिष्ठस्य सर्वस्य च गिरः प्रसन्नात् संभवेतीति तथाच एवं
रामायणे मयोक्तस्य वरदाने नैतद्वागनृता काव्ये काचिदत्र भविष्यतीति सूचनार्थं स्मृतः ॥ २४ ॥
एतच्छास्त्रं समासेनोपदेशात्रयणादिदाने विप्रादिभ्यो रक्षेत्कर्तव्यमित्याह मोदेति विप्रः वाच
इमोपुरामोक्षमहीविचार्यसंहितासद्वचनादिविप्रः प्रयुक्तवानेतद्विंशद्रूपोभवस्य
समाप्ततस्य वाचः ॥ २५ ॥ मोहोमुपायाख्यकथाप्रबन्धेयानेसमासिंस्तुधियाप्रपनान्
स्तुवेश्मदत्ताभिमतान्नपानदानेनविप्राः परिपूजनीयाः ॥ २६ ॥ देयत्तेभ्यः वस्त्रदक्षि
णादिवित्तेषिनेस्तस्यपनस्यशास्त्रा मत्वाचरूपक्तमेवमेवपुण्यथाशास्त्रसंपन्नसो
तेन ॥ २७ ॥ एतस्मेकथितेकथाक्रमश्रोतेवोधायवद्दृढ्हशास्त्रहेदितत्रस्तनस्मसमस्मरेदो
कायात् उपलक्षणमेतन्मित्रभृत्यादीनांपक्षपातानामपि ॥ २८ ॥ सपनस्यसमधेवोविनिष्पितात् दि
णाघथाशास्त्रादेया ग्रमोकमात्तन्समंकृतमेवग्रवश्यमनतइतिसंगपुण्यफलाममनायथा
शास्त्रसंपन्नवेतिमत्वाविवित्सेत्यर्थः ॥ २९ ॥ हरासमरहाक्षनेतवधुदेवोधायकथाक्रमश्रोतेर्हदित
ग्रस्मतस्मेदृष्टोतप्राप्यविनित एतच्छास्त्रमयाकथित एतच्छास्त्रमेवमेवविप्रत्वायः सत्लोकान्
ग्रहायतानतय क्रियाफलपुण्यान्यावधावोधसत्कर्मफलं भूतयोगज्ञानसिद्धिसर्वर्यलक्ष्मीप्रदर्या॥

इदानीं वक्तृणामपि गुरुत्वान्हि चार्थं वक्ष्ये प्रदायतोऽर्थं समस्यकृताना ग्रन्थं श्रावयतामेव बोधफः लावाप्तिर्नान्येषामिति नियमेऽसञ्चय आह वक्तृत्वेऽपि ग्रन्थयेन नः वक्तृणां नो गुरुणाम
ग्रंथस्य सम्यक् प्रविचार्य तन्नवादं कथयतो ग्रंथस्य सम्यक् प्रबोधितार्थस्य तत्रैव पुनः पश्चान्मम पि तेज
लानाय संप्रदायतो पदिष्टेति तेषां शुश्रूषते मांग्रे पुनर्नन्मवान यथा स्यादिति प्रवर्तनमस्त्वापि फलेऽस्ता
पत्नीत्यर्थः ग्रन्थसंप्रदायतोनपि तानेवं वाक्यैः स्नेहः श्राविनेवाक्ये प्रयोजनमित्यर्थः [illegible]नी

वक्तृत्वेऽपि प्रविचार्य सम्यक् प्रबोधितार्थे कथयानजनाय सेनावदिष्टं मिपुनः शिष्यत्वेन
यथा स्यात् किमन्यवाक्यैः ४ येवा च विधिं नन्वपेहि मायाये लेखयष्येति वपुस्तके वा येका
रयित्वापि वाचकं वा व्याख्यात्पुरुषं श्रुमायदेश १२ नेराजसूयस्यफलेन गुक्ता गुरुः
दिवं स्वर्गं सुदारसत्वाः मोदं प्रयास्यन्तितेनीयजन्मलाभेन लक्ष्मीमिवपुत्रवेतः १३

पूर्वोक्तगमं विना ग्रंथपाठस्य पुस्तकलेखनस्य च वाचनिकत्वेन व्याख्यापनस्य च फलमा
ह ये वा च विधिं नीतिहाऽन्यां ग्रंथ पठितार्थोः यन्त्रस्याभावाद्गुणां पेदारदिनाऽपि पारायणादविरा
इत्यानपेक्षानिर्लोभा ग्रंथे पुस्तकं लेखयिष्यन्ति यद्वचनिकत्वेन व्याख्यात्पुरुषं पुर्णं केवलेवाच
कं वकारयिष्यन्ति ते सकामास्तत्रराजसूयस्य यज्ञस्य फलेन युक्ताः सन्तः शुद्धं शुद्धः स्वर्गं प्रयास्यन्ति
उदारसत्वानिष्कामास्तु ममजन्म सकृत् संज्ञा स्वग्रवणादिकं प्राप्यन्तेनीयजन्मलाभेन मोहप्रया

सोनि लक्ष्मीमिवेत्तुमपवरहृष्टोमः १२ ॥

वा॰
नि॰ इ॰
टी॰
७३५

नत्राप्यमन्येषामपिसत्संगसेवाप्रभृतिरेवोपायइत्याह सतामिति नयेनशिहत्येवइनमयालोभात
स्वनिद्रादिभ्यागसहितयासम्प्रेमनिरेनरसेवयाउदाराभिर्बोधोपायभूताभिः कथाभिराख्यायिका
भिःसेवातेनतदुपदेशेनसत्यविद्योपिकारिणः वेद्यमात्मतत्त्वंविदंतिलभंते अप्रमत्तास्तदेकासक्ता
श्चेत् यथावसिष्ठसंगाद्रामचंद्राद्याअविदंस्तद्वदित्यर्थः ५ तस्मात्क्षणमायावरत्राथाश्रमेवसाःइद
वैपर्वइत्राप्यस्यहृदिशद्रूपाः येदेहेरिपादितानदाम्यमेसर्वाभासद्रूपेअख्यः येवतद्रूपद्रष्टारादि
ममताभिनिवेशलक्षणाःसर्वभूतेष्वेकात्म्यानुभवेकरस्यभेदावगाहेषादिहेनबोध्यप्रपश्यत्तिसर्वेहि

सन्तानयोर्लोकममसेवयाचप्रश्नेनचोदारकथागतेन विदंतिवेद्यंस्वपियोऽप्रमत्ताअसिस्मसं
गादिवराघवाद्याः ५ तस्माविरज्यहृदबंधवद्याधयेऽयथवास्तस्यहृदिपद्रूपाः सर्वेहितेमो
हकथाविचाराङ्क्षालाःसबालाइवयोन्यभेदं ६ मोहाभ्युपायान्समहानुभावानज्ञार
स्यतिपेनमविदोवरिष्ठाः पुनःसमेष्यतिनमंतिनेकोर्थःसतान्येनवद्विदितेन ७

अस्मान्मोहकथाविचारात्यथाबालाःस्त्रियःएवंबाल्याक्रीडाद्यभिनिवेशाद्दैस्मानभिज्ञत्वाद्व
भर्तृपुत्रस्वपुत्रोअपिकालेन सबालाःप्रौढाःसन्तोभर्तृभिरभेदंपेकरस्यंयातितद्वत्सर्वभूतेष्व
भेदमेकरस्ययोनीत्यर्थः ६ हेसतत्पुत्रवदनुकंपयभरद्वाजमंदाधिकारिणामपिश्रवणाभ्यासे अ
ज्ञाननिवर्हणासमर्थत्वात्तुमहानुभावानुद्दमान्मोहाभ्युपायान्गुरुएवंश्रवणेनयज्ञास्येतितेन
ज्ञविदोवरिष्ठाःसेताःपुनःसंसृतिनसमेष्यति इयेममसेदिद्यपरमरहस्यासक्तिः श्रन्येनवक्त्राउदि

न समपि एतामेव वर्णां ग्रह्यामारूढ्य श्रवहम्य हृदकमाश्रित्य तिष्ठ २ इदं च मम मद्उपदिष्टं ज्ञानं तु संयोगेन भो
या सेगाभ्यासेन च यथा ज्ञानवशमितश्चारवेत्याशयेनाहृधीरिति ३ देहश्चारयाद्योराज्ञानं सुप्त
सत्त्वं प्रीतिमितिनसह्वादसोडादेशा ४ सर्वमविचारोगोवरामवत्स्वं मुक्तधीरसि श्रुयन्नरमासो
दहृदितामुक्तामुक्ततयोसिसेभाविनसर्वशाकापकदालनादितिभाव ५ इत्यमसमृतघाथी

एतामेव इस्वकातामवहभ्ययथास्थिते नीरागस्तिष्ठनि शाकोजीवन्मुक्तः प्रशान्तधी ३
धीरनभ्यस्तसंगादिरामादीनामिवानव घनमोहनिमग्रापितिविमूर्खापिनमुस्ततिः २ ५
वसेतनमहासत्त्वान्जीवन्मुक्तपदगता राजपुत्रा राघवाद्या राजानादशरथादय ४ न च पु
त्रभरद्वाजसघसेवासिमुक्तधी सत्यमुक्ततयोसर्वघर्मतेमोमोदसेहिता ५ मोहो याः
यानिमान्मुणाग्यन्यदानुभवार्थदान् बालोप्याकर्णितज्ञानेयानिकनाइसैकथा ६
यथामहन्तपुणमनुप्रयातामहानुभावास्तवैविशोका वसिष्ठवाक्यप्रसवेनसायो
गतसमायपदमेवमेव ७ ॥
फलमादस्वपाभ्यस्य सर्वेद्वाभ्येभ्यो मार्हितनमतमहादिकारियणभ्यासेफलोपयानसमर्थन
वदर्शीयतिमोहोपयानिति नाहृषेगुग्रयोपिकारितिफलोपयानेकाथा २ हेसाधोयथाव
सिष्ठवाक्यानाहृदिप्रसारेणसर्वं सप्तायसहितात्ज्ञानेनाप्तान महानुभावा ३ एवंरामादयाः
एवजीवन्मुक्तपदेभ्युपयाता सतीविशोका सपत्ना एवमेवनयाप्यघनित्यक्षीव्रम्भमभावलरे

मेधुपानपाः प्रविश्राः पानमधुासवं ९ः विप्रादयस्त्वभोजनार्थिनो भोज्यं भोजनार्हं विचित्रान्नं मसा
दिवेविधपुष्पवस्त्रवसिमग्रं बुभुजिरे ४४ रामलक्ष्मणसीतेदोर्भानेनदेहप्रभावेदिकपाधुपधूपविले
पनेश्चभेक्तः ४९ नृपश्चापुरेउत्सवैपद्वे ४७ क्पूरापकस्तुरी तक्कोमलेसमद्वर्पचंदनेयद्वकर्द
मस्ते देहपरिपुष्टिभोज्यविलयनो बनने वनिताभूगारालप्रक्षालनेमगणानवराजसमभोगण

यमुकलोडवेपानेपानपामद्गशालिनः भोज्येवुभुजिरे विचित्रं भोजितामोजनार्थिनः ४४ सु
धाद्विपरिलेपनेरंजिताग्रहमिनघः रेजुरामेषुभाननपुष्पधूपविलेपनैः ४६ वासोसिवसि
ताश्चित्राणपुनसमहविभूषणाः वेहः पविवराश्चैघञ्चारतोपानृपाधरे ४७ देहपरिपुष्ट
योज्यवनितायहल्कर्दमे जगमुस्नोडवनतेकाः भूराग्नमोरागांतरे ४८ मववकुलनिः
श्वावसानहर्षादितिराणमुत्सवमेवसमराजे दशरथनृपतिः सदानभोगश्रियमकरोत्स
दमहस्रपेसमेतः ४९ इतिश्रीमहाराणनिर्णयमहोत्सववर्णनंनामचतुर्दशोत्तरद्विशतनमः
सर्गः २१४ वाल्मीकिरुवाच मद्दानमहाबुद्धेममशिष्यादिनाय इतिरामादयोस्नानेनि

मध्येजग्मुः ४८ दशरथनृपतिःग्रहपंक्तिग्रपदेश्रपन्नःसन्नभवःसंसारः तलक्ष्मणयावकुलनिशा
ह्लमयहराशिलस्याः श्रवसानेयोपमहर्षीदयेननाशासत्वमभुक्तात हर्षोत्सवराजेइतिवर्णितप्रका
रेसदानभोगश्रीभामहितैवनगुपवितउत्सवमेवाकरोत ४४ इतिवानात्यनिर्णयउत्तराईचत
दशोत्तरद्विशततम सर्गः २१४ रामादिवत्प्रबुद्धस्तेजीवन्मुक्ताःस्यालीवस इतिवाल्मीकिनाशिष्यो

सप्तमः विश्रामः १२८

ग्रामलक्षणशास्त्रीषु इतिहासविक्षेपः...

वेशालकामञ्जरली क्रियाविशेषणोहेताः लर्कवीर्वणघनिश्रुन्योन्येत्यादिना अन्योन्येनरंपरस्परवि
लटणाघथास्यात्तथाविकरवयनाल्कारभेदाहिनारचिताःशेखराःयास्ये ५ त्वङ्गीकृतानोइत
स्ततस्रुतिमानोश्रावणानोविविधाभिनयव्यवहारवतोकरणेशोतिभि. परितःपल्लवितमिवो
वरे आकाशेवस्त्रवयासो हास्यरसाभिनयेसुरेयवहूहासेविहिमाः परितःप्रहिमाःदंतेङःकिं

लसदेशालनाकाश्पवीणाश्रुतनमर्ईके नाडवेनोद्भतावमन्योन्येनरेशोखरः ५ स्त्वी
कृतापनकराआतिपल्लवितोवराः मुखाहृहासविहिमदंतेङकिरणाङ्कटाः ४१ मदाङ्क
लितहृकावलीलास्तुतरलस्वराः एकपादतलाग्रानेहेलाहतपरातलाः ४२ सप्रम
तारविगलत्कुसुमासारपाडुराः धारापातिनविक्षिप्तहारमुक्तासवलत्पदाः ४३ लो
लाभरणसाकारकामेनन्तृत्तरंगनाः पेटु स्फुटपदेक्षिप्रावेहिनोयेननाङ्गताः ४४ ॥

रणाङ्कटा. यामि. ४१ वीररसाभिनयेमदाङ्कलितहृकावाः कङ्कणाङ्कतादिरभिनयलीलास्तुतरल
स्वराः शृङ्गाररसानाद्यभिनयेएकपादतलम्ग्रेनहेलयापादनताडितेपरातलेयाभिस्ताः ४२ श्रृंगार
कोपाद्यभिनयेप्रहासमविष्टनतेनताःरेनेचउत्तेरविगलत्कुसुमासारैःपाडुराः तलाधारावः
पातिनाद्येविक्षिप्ताहारासेपुदेवात्यदन्यासेसवलत्पदाः ४३ लोलेत्याभरणे. साकारकामेटूङ्गये
त्यङ्वेतिरोष साकारेकृत्रिमाकारसहितेनयथास्यात्तथाकामयथेष्टनन्नतरिभिवापेतुयथा ।

४४

বা
লি ৩
টী
৩১২

८क. कीटकेनवीवृदनादवाहेमहरिहेणापीत्यर्थ २२ मुक्तिप्रोक्तमौनवचःशुर्वात्यथाः शिवसाधारणीयत्वान्मौन
निहमरयथास्नानयाभ्यवेतनिवा २३ ऊलेभ्यः कुलश्रेष्ठेभ्यः पृथक्पृथक्समुदितेभ्यश्च २४ अधिकेभोज्य
त्वधिकेस्नानेयेषांतस्यकृतेनानपक्वमयमहत्त्वंद्विजभोजनंयेन २५ पितृन्श्राद्धादिनादेवान्माल्यमोदकौ

माहेपायकथावस्तसमाप्तौद्विजभोजनं शक्तितःकीटकेनाधिकार्येकिंशुमहीभृतो ३२
३निमौनेवचःश्रुत्वासहस्राणिनृपादश हूतेनाकरयामासद्विमानोवेदवादिनो ३२ मधुरा
पायसाज्यगौडधृववसतिधे नेभ्यःकुलेभ्यःसोमवर्णसमानीयद्विजन्मनो ३३ अधिकाय
धिकस्नानपक्वंतद्विजभोजनं तदादशसहस्राणिभोजयामासभूपतिः ३४ यथामिम
नभोज्यान्नदानदक्षिणयानया एवंसम्पूज्यतान्विप्रान्पितॄन्देवान्नृपास्तथा ३६ योरामा
त्यारस्त्यायाभृत्यान्दीनान्धकृपणांश्चतान् तस्मिन्द्वारशोभनादिनेसहस्रहस्तेनैः ३७ लक्षसे
स्त्रतिसीमान्तभुकारोत्सवमुत्तमं तथाचपशृहेतस्मिन्कोशोघमणिकांचनैः ३८ भूषितेन
गरेवैश्मीर्वाणनगसदरे नव्हलरूतकामिन्याविलासिन्योगृदेशहे ३९ ॥

यहाराद्दिनाहस्त्याद्दिनाचनृपान्यानवस्त्रादिना ४० सहस्रनैःसहस्रोत्सवेचकारोत्सुनस्नान्वयः ४१
लक्षःसंस्कृतिसीमान्तोयेन यज्ञापिसहस्तहस्तेनैरितियानतीये ४२ गीर्वाणानतोर्मेहःकस्युशुमः

परमपवित्रमानत्वेहयाउमहेअभानुलेन २६ २७ नः अस्माकमेवनत्यवमपावनेवसत्वशामन्त्रवाकथितवान् येनपावनतांगताः श्वयमितिशेषः २८ इदानींश्रीवसिष्ठोमंगलमथानिमंगलानानिशास्त्राणिग्रंथे तेवीरपुरुषकाणामायुष्यमपुरुषकाणिचभवेति अथोतारश्चमंगलगुरुमाथयथानुवितिमहाभाष्येभ वत्येतेजलिनोदारह्नताश्रुतिमनुरत्यनिर्विघ्नसमाप्त्यसमहनःशास्त्रेतोक्तफलसिद्ध्येचशास्त्रादावपि

लक्ष्मणउवाच हार्दंवाश्चैचतिमिरमपसृत्यवतात्वया मुनेपरमभानुत्वेनूनेनःसंप्रदर्शितं २६ शत्रुघ्नउवाच निर्द्धूतास्मिप्रशान्तोस्मिप्राप्तोस्मिपरमंपदं विरायपरिपूर्णोस्मिस्वात्मावमासे चकेवले २७ दशरथ॰ वहजन्मोपलअनपुण्येनाद्यमुनीश्वर॰ धीरःकथितवान्स्नत्वयेन पावनतांगता॰ २८ श्रीवाल्मीकिः इतिचवदन्त्युसमष्टसदश्रुसूना वसिष्ठउवाचेदं ज्ञानंपावनश्रागिरा २९ राजन्रघुकुलेकेंदोयदहेवक्तिनतन्वुरु इतिहासकथातेद्विजन्त नीयाद्विजानघः ३० तदथवाश्रमणोचांपलंसर्वकामैःप्रपूरय वेदार्थसम्पन्नुष्ठानेफलमार पूयसिश्राश्वतं ३१ ॥

तस्मजनएजोत्सवादिमंगलमौवित्यज्ञापनस्रुखेनाज्ञापयति २८ राजन्नित्यादिना पूजनीयाइइ तिविप्राविन्ययोःहृत्यः ३० वेदार्थःप्रश्नुतेश्रवणविधर्थस्तस्यसम्यगदनुष्ठानेसांगतयानिष्पाद नेश्रवणविधेःकाम्यविधिनयासेगुष्ठानादेवफलसिद्धेरितिभावः ३१ ॥ ॥

३

जन्मान्तरेष्वनेनतज्जन्मस्तूपचितद्वीसनाप्रयुक्तसंरक्षधानेनाशेनेनतथाजन्मान्तरोपचितानेषुण्यज्ञातानांयु
दयः बोधफलोन्मुखत्वनायेनतथाविधेनमुनिवचः कृतेनप्रतिबोधनेनजातःविचारोयमोयस्मिंस्तथा
विधेमनसि प्रथचन्द्रइवपरमाह्लादकरी परमात्मप्रकाशोऽभ्यर्थः २१ ईदृशेपनिरतिशयानंदप्रका
शरूपायोऽत्मदृष्टिभवाद्दृशामहानुभावोपदेशात् नित्यापरोक्षतयाद्दृश्यमायामपि प्रथेलोकः
जनःतथाप्रसिद्धयास्तुभगवतपादोभार्यवर्तीनमहत्सेवाशुश्रूषादिहीनःसन्रागादेहेकारन्म

श्रीलक्ष्मणउवाच जन्मान्तरोपचितसंपायनाशनेनजन्मान्तरोपचितपुण्यप्रशमोदितेन ज्ञातो
यमेमुनिवचःपरिबोधनेनजातोयमेमनसिचन्द्रइवप्रकाशः १९ ईदृशपादृशमानायोदृशिदो
पशान्तशान्तेः काएवदृश्यतेलोकःसद्भगवतपादतथा २२ विश्वामित्रः प्रदोवनमहत्पुण्यैश्च
नेशानेमुनेर्मुखात् येनरोगासहस्राणिसास्त्राताइवबद्धस्थिताः २३ श्रीरामः संपदामथद्
हीनोशास्त्राणामापदोगिरेः देशानामप्यहृतानोहृदःसीमांतउत्तमः २४ नारदउवाच
मनश्च्युतंब्रह्मलोकेस्वर्गेभूतेमितलंतथा कार्तान्तत्वानमाकर्णयातोमेपपवित्रता २५

मरणादिदोषदृशाशान्तेः काएवदिवानिशंदसतेतदाश्चर्यमित्यर्थः २२ वनेनिदर्शसंमानोवनेनिव
त् २३ संपदांउत्कर्षसीमांतःआत्मानिरतिशयानंदरूपत्वात् दृष्टीनांसीमांतआत्मदृष्टिरेकवित्वा
नेसर्वविज्ञानात् शास्त्राणांसीमांतोध्यात्मशास्त्रचरमप्रमाणत्वात् यशुपुत्रधनादिनाशलक्षणाए
नां आपदांसर्वसंसारनाशःसीमांतः यद्दुत्तरमन्योनाशोनास्तिकाव्यरसालंकारादिशालिनीनांगिरां
वसिष्ठोक्तिसीमांतः दृष्टानांसत्वविश्रान्तिदेतनोप्रासादारामगिरिनदीपुलिनादिदेशानांपरमात्म

[illegible]

वा॰
वि॰उ॰
टी॰
७३०

१५ अर्दितः अपि वेत्त्वनेनापमानितश्च समदर्शनेन हर्षविषादानुदयाच्छान्तो ऽप्यहं दृष्यामीव १६ यथा
पूर्वं व्यवहारे स्थितो ऽस्मि तथैव सो ऽप्रतीतिप्राप्ति विगतज्वरः व्यवहारप्रसक्तेनापशून्यः १७ तेनतहा
चनेनयाद्दशो विश्रान्तुपायो लब्धस्तथा उपायस्तं कोन्यः स्याद्दृष्टिर्वा अन्याकीदृशी स्यात् अहोनु
विततापरिशिक्षिता विश्रान्तिस्थानभूमिर्मयाप्रासादिता एताद्दशी जन्ममरणापनेतानर्थसेतुः

स्थितो ऽस्मि गतसंदेहः स्वभावेऽस्मद्दृष्टिरिति निरावरणविज्ञानः करिष्ये वचनेन तव १८ स्व
ताम्नानामनतासेकसोऽद्यदेवचनेनतव अर्दितोपि वश्यातो पिदृष्यामीवगुनेगुरुः १९ ते
वमयहृतेनार्थोनाहृतेनेहकश्चन यथास्थितोतिष्ठामितथैव विगतज्वरः २० उपा
यस्तथान्यद्दृष्टिर्वालीद्दक्षिवकीदृशी अहोनुविततानुभूमिः कष्टमेताद्दृशीदृशा
नयान्नुनचमितेमेनदेतेदुर्गनोजनः दुर्बोधेषानगन्नुव्याप्तानासर्वार्थसुंदरी २१ कथ
मेताजनेनावेतिविविनाभवदनुग्रहं विनेवसंतेपानेवाबालो ज्ञिलच्चयेकथं २२ ॥

लाभं संसारदशा अहोनुकष्टं प्राणिनामित्यर्थः १८ ममनुडः खनिमित्तानिकान्यपिनसंतीत्याह न
शत्रुरिति देहेशरीरेवासेचजनेन स्वजनः एवास्तात्मविदेवयावदुर्बोधानावद्दुःखाड्डुःखदा जगदभूत्
त इदानीं तवाधात्प्रताप्तासर्वार्थसुंदरीसंपन्नेत्यर्थः १९ हे भगवन् त्वदनुग्रहं विना एतादृशिं जनः

२
८
श्रीरामः

किं वास्माकं कर्मणो ग्रुरुघार्थं सिद्ध्येयेश्वरव्यपकर्तव्यानो श्ववधिः पूर्णः कृतकृत्यतो संपन्नेत्यर्थः श्रा
पदावसीमांतः परमावधिर्दृष्टः तत्कृतस्तत्राह ज्ञातमिति सर्वेषां तृतीयांतपदानां षष्ठ्यांके प्र
कमादिभिरन्यैश्चदृष्टांतैर्दृष्टदृष्टिर्मार्जितेत्यत्रान्वयः धानेन लब्धकल्पितेपरमन्यत् ख्याम तत्रचिरे

कर्मणामवधिः पूर्णोदृष्टः सीमांतश्चापदो ज्ञाते ज्ञेयमशेषेणविद्योनासः पदेपदे ७ धा
नलब्धपरेव्योमचिरमनुभवनभ्रमैः धारणाधारविज्ञाभ्यादेहसंभ्यजनकभैः ८ सेकल्पनव
निर्माणैः स्वमदृष्टिजगत्स्वैरैः शुक्तिरूप्यानुभवनैः स्वमात्मस्मृतिदर्शनैः ९ अनंतैः पवन
स्पंदैरनन्तैः सलिलद्रवैः इंद्रजालपुराणैर्गंधर्वनगरोत्करैः १० मायापूर्णपुराभोगम्
गतृस्नानदीरयैः आपतापवनस्पर्शीहिंचराज्ञानुभवादयैः ११ मदभ्रमापुरस्पंदैर्भूम्यान्म
वलिकल्पनैः बालयक्षाद्यनुभवैः खकेशोड्डुकदर्शनैः १२ एवमादिभिरन्यैश्चदृष्टांतैस्त्वा
नुभिदैः ग्रहोनुमार्जिताहृद्धदृष्टिर्भगवतामम १३ वीतमः नष्टोमोहः परेप्राप्तेनन्यसा
दान्मुनीश्वर संपन्नोहमहसत्यमत्यन्तमबधानधीः १४ ॥

विहारानुभवनभ्रमैः लीलोपाख्यानादौ प्रदर्शितैः धारणाधासर्वाधारेब्रह्मणिविज्ञानादेहसंभ्य
जनकक्रमैः पिलीलायां वर्णितएव ८ स्वप्ने आत्मनः स्वस्मृतिदर्शनैः हेविद्युदादौ प्रसिद्धैः ९ १० मा
यया प्रदर्शितजलपूर्णपुराभोगैः आपातोमर्वाजरकालेप्रलयेवर्णितश्चंडपवनस्पर्शैः ११ मदाद्धि
वेकभ्रंशेप्रतीयमानैः पुरस्पंदैः भूपातउत्पातादिनाशुभाशुभसूचन विनवभ्रांत्यापनीतेरवनिकंप

शां० विवेकचूडामणिः ११ ११ शांकरग्रंथावलिः

ईडुभिनादैर्गर्जन्किंजल्कपुंजलवणैर्जलदैर्मेघैर्यस्यास्तथाविधाद्धिमवतः हारिणामनोहरेण
पुष्पहरेण पुष्पप्रवाहेण प्राप्त्रिता अखिलासभा यायाः तथाविधा शुनवर्ईक्षणेन दर्शनेन कौतुक
विकासस्य प्रानेदविस्तारस्य करी सा पुष्पवृष्टिः प्रथमं प्राजगाम ईक्षणेन दृष्टं जननेत्रेण सह
कौतुकविकासकरी निवारणेन प्रासमाजगामेतिवा योज्यं ४ यथास्थानमिति सर्वोजनस्या
नेव स्थितस्त्रिदिवे मुनयस्तस्त्रिदिवे दशरथरामादयस्तस्त्रिदिवे मंत्रिसामंतास्तदवीकने

सा पुष्पवृष्टिर्यद्दुडुभिनादगर्जन्किंजल्कपुंजजलदा प्रासमाजगाम प्राप्तविलासिल
सभा द्धिमहारिपुष्पहरेण कौतुकविकासपूरी लहटेन ४ तानि दिव्यानि पुष्पाणि
यथास्थानमथ स्थिताः वसिष्ठाद्यनमस्कृत्वासभ्याः सशोकितानकं ५ श्रीदशर
थ. प्रदेनस्तविश्रान्त्मानःसंसारविततातृतेः विश्रामायास्थिरस्थानाः शृणुमेवाहवा

गमाः पुत्राश्चैतेसबक्रमेणसंस्थिताः सभ्यास्तानि दिव्यानि पुष्पाणि एवं पादाद्यवसिष्ठवरणपु
ष्पैर्ज्ञनसिद्धत्वावसिष्ठाद्यनमस्कृत्य पुष्पसैरभयोक्त्यादिसंपर्कान्वेदं दौर्गंध्यादिसंबंधोऽकिंत्वा
गतत्वमुक्त्वाश्रमादिप्रभृतशोकवर्गाजन्ममरणादिसर्वशोकवर्गाच्चन्नद्भूतजनः ५ संसा
रेतरणाद्वितताकृतेरतिदीर्घान्कालात्प्राप्तविश्रामाः वयमद्यनुग्रहोपदेशान्तः सविषाःसाव
नप्रवेष्टुंश्रावकाश्चात्मा येषां तथाविधाःसंतस्त्स्मिन्नेवात्मनिचिरविश्रान्ताः श्रुत्वाइत्याशृणुयथा

सा च पृथ्वी हृष्टिः किंजल्कजालान्येव दिवसो न च नाड्वशोणाः भ्रमरा मेघस्थाः नथा पृथ्वीदरो
त्थः स्तदवःश्रीकराण्वश्रीतलान्येगारिपस्याः वानाव भूनाः केसराण्वगौराः हराः पस्यास्तथा
विधाः स्वपुरान्क्षयमेवोन्मवे दर्शनापभुवेप्रामापुण्पलक्ष्मीरिव क्षितत्युन्येला २ पुनः कीदृ
शीसा पृथ्वी हृष्टिः कल्पान्तकालल द्दणोपः कपिर्मकेटस्तेनकंपिताः शुष्काः कल्पद्रुमशार

किंजल्कजालदिवसो न च नावरागा वा ता वभूत म्भिनकेसरगौरहारा पृथ्वीदरोत्थ
स्तडश्रीकरश्रीतलोगाप्रामासयस रपुरादिवपुण्पलक्ष्मीः २ कल्पान्तकालक
पिकेपितस्तुष्कश्याखाल्हर्गद्रुमात्यनितमाश्रुविडंबयंती तारागणोप्रथितभासम
नल्पहासमाश्राणुखश्रहतभैरवमेवरस्या ३ ॥

कल्पान्तकालपुरलोकभेदरूपश्याखाश्रुयस्यनथाविधान्स्वर्गद्रुपान् द्रुमाटाश्रुपतितेत्राश्रा
मुखेप्रकृटितिपातनापग्रहतोभैरवः महारुद्रोपस्यनथाविधप्रथितभासेनारागणो भ्रु
वस्याम्सतीत्यनल्पहासमपथाम्यानथाविडंबयंती तारागणाप्रथितहासभैरवचविडंबयं
ती इतिवाडमेला ३ ॥ रामायनमोनमः ॥

वा०
नि०उ०
टी०
१२८

देशमलेविमलस्वभावेनपतिसर्वनः प्रकाशमानेसर्वात्मकेपात्मनिसर्वद्रव्यपदार्थयुक्तस्थिए
नसन्निर्वाणेनिरतिशयेनेदमत्रः श्रतएवज्ञानामतिर्यस्यतथाविधः सन् श्रकर्कोशमिवकोलः
मनोहरः तीर्णात्मसः सन् धर्मेणराज्यमनुपालयेत्येनेमंगलार्थमाशीः ४४ इतिश्रीवाल्मिकीय
प्रकरनिर्णयप्रकारणेउत्तरार्द्धेद्विशततमःसर्गः २२३ उपदेशाश्रमात्रश्रोतृणांहृतात्पना दि

मित्युक्तदात्मनिपरेविमलस्वभावेसर्वात्मकेतपतिसर्वपदार्थयुक्तः निर्वाणयुतेतमति
रवरकोशकालोधर्मेणराज्यमनुपालयतीर्णात्मसः ४४ इतिश्रीमद्रामायणेनिर्णा
यप्रकरणेऽज्ञानरामशिष्यत्वोपाख्यानेनामत्रयोदशोत्तरद्विशततमःसर्गः
वाल्मीकिः इत्युक्तवस्यप्रत्येनोनमस्तानन्तादवर्षास्तत्राभिवृन्दुभिनामरोहाक श्रु
त्वीकृतनाखिलकत्रास्वदनानघारवर्षेपमाशुविपापानचपुष्पवृष्टिः २ ॥

अश्रमानुषश्चीनेवर्णितेस्युमहोत्सवः महत्ताश्चात्सुस्मानेदेवेमनुष्येश्रुक्तनेगुरुद्विजस्वरपितृ
सज्जनपूजनमहोत्सर्वेलक्षणेमयालेवर्णितिषिणवाल्मीकिरुवाच इतीत्यादिनामुनेवसिष्ठेइति
वाकोउक्तवतिसतिश्रथश्रामरः श्रमरसवेपीदुन्दुभिर्वर्षार्थश्रमस्तेनस्तेनपूर्णामभूमिवननादशाकस
धः श्रुत्वीकृतानन्धाविमानिकत्रास्वदनानिदिशुत्स्वानियथाश्रतयवतथारवर्षेपमापुष्पवृष्टिभूर

उ श्रीराम ॥१॥

देसमसर्वेषांजीवानांसर्वाःसमसानुभवसिद्धाःपदार्थादिदृशःसर्वाःपरस्परविलक्षणाविविधविषयदृशश्च
यस्मात्संकल्पनमदेदनविशेषलक्षणानुभवशेषवासनासहितमनस्कात्मकमेकर्विकाल्पसमान
मेवतदाद्देसनतमेवतनदृष्टिकिंधासमर्थज्ञानात्मात्मिकाः परदृष्टात्मपतीतेदेवाभावात्मेवेवम
त्वाःशाश्वगत्कल्पाःयतःप्रत्यगात्मस्वरूपेयस्थानुभवमेवजगत्स्वरूपेपत्नेइतिशेषः ४६ हेरामसर्वाहः

सर्वादृशोविविधविषयदृशश्चसर्वाःसंकल्पवेदनविशेषसंशेषपूर्वाः सत्तात्मिकाःसततमे
वनैवतस्मात्स्वरूपेयस्थानुभवमत्रयतःस्वरूपे ४६ इतिलघ्वाशिष्यानयामदेतिकाकुतेपुरा
मेननकाग्निवुद्धवान् ततोनुभूयान्यजगद्वयाद्भवानिहायजातोस्मिनदेवत्वम्हसि ४७
ज्ञानेसदेनदाविलेशुज्ञनसुखमेचिन्मेसादिदीर्घरजनीसितनरश्मिविव जातस्मभ्युदय
वानमलेकवोधउत्मार्थमाहमनुतिष्ठयथातेसे ४८ ॥

वेधुगेनयासिनापुरोमिस प्रेतिकालएवंवर्णितमुपदेशनेष्ठतेतेनोपदेशेनतेनदानवामिबुः
द्धवान् ततस्तदनेनरकाबोधदेशाधादेवपुनर्भवान् पुनर्भवादन्यजगदनुभूयप्रयासितेनापुन
इहदशरथगृहेजातोसितदवशाहृाप्रतिपत्तयाप्तमोप्तक्लि ४९ यत्रापित्वयामउपदिष्टेउमः
मसम्यग्यार्थवृत्तगोचरे प्रतएवतेसावलक्षणाःदीर्घरजन्यास्तापनयोनिवत्तेकत्वाभितरश्मीः
एणचेरश्मिविबमिवस्थितेत्तानेप्रतिसंसमप्रेमतेनेननेमोहं प्रज्ञानेउत्मार्थनिरतिशयानेदनु
पपरमपुरुषार्थलाभाभ्युदयवान् प्रमलेकवोधरूपोजातः एवंकृतकृत्यस्त्वमनःपरेयथायथा

मा.

वा॰
नि॰उ॰
टी
७२२

यथास्मिन्तद्रूपे दृश्यादयो विभान्ति स्तावत्तथा सर्वं तद्रूपं तद्रूपा विभुते वस्थितेः ४२ उक्तार्थे वादिनामनुभवैर्ष
वादप्रतिवाद्यार्थ इति येषां मते विज्ञानातिरिक्तार्थोस्ति तेषां स एव कर्ता भोक्ता च यथा वैशेषिक
सौत्रान्तिकादीनां येषां तु वादिनो विज्ञानमात्रमेवास्ति तथा विदां तेषां तदेव कर्तृ भोक्तृ च शून्यवा
दिनां तु न देवेत्याह न कश्चिदिति ४३ पाशुपतादीनां कश्चिन्नित्यक्रियाप्रसिद्ध ईश्वर एव कर्ता भो
क्ता च एवं मन्नमे देशिन वादिनो मध्ये कस्यचिदपि प्रमेयमदर्थवादिमेयमस्ति सिद्धमेतत्तमस

एवंरूपास्थिता द्रूपेयदृशि भान्त्यदृश्यादयो वाद्यार्थोस्ति स एव हि कर्ता भोक्ता तथाविधः ४२
विज्ञानमात्रमेवास्ति कर्तृ भोक्तृ तथाविधा न कश्चिदेव कर्तेह न च भोक्ता तथाविदां ४३
कश्चिदीश्वर एवेह कर्ता भोक्ता तथाविदां सर्वमेव पदे तस्मिन्संभवत्युत मोममे ४४
विषयः प्रतिषेधाश्च के तेसति न सतिके शुद्धे दृष्टेव विद्यामहत्स्वनामिव भासयत् ४५
समामात्मानं जगदिति यस्य पश्चिष्टेदना मयो ४५ ॥

वं तस्मिन्सर्वशक्तिमति सर्वात्मके पदे सर्वमपि संभवति ४४ तस्मिन्पदे सर्वे तत्तद्वाद्यभिमताः परस्पर
विलक्षणाः पदार्थक्रियासाधनानुष्ठानफलादिविषयाः परस्परहन्तास्तत्प्रतिषेधाश्च सर्वेपि
विरोधेनासंकीर्णाः संभवंति तन्मध्ये कश्चिदेव चेतनो वस्तुप्राप्त्याद्येन प्रयासः संकल्पनेविवस्थि
तविवर्तसंभवात्मत्रविद्यामशुद्धे स्वात्मनि तत्तद्वासनानुसारि दृश्यतामिवभावयन्सन् दृष्टेव शु
ता स्वमात्मानं तादृशं जगदिति पश्यन्नत्र तत्र बद्धो नाममयो भवतीत्येन स्यात्तेषां कामित्यर्थः

नदेवापरिज्ञातेऽद्वैतापरिज्ञाततत्परःश्रमःसर्वेऽ.द्वयइत्यर्थ. नचयथापरिज्ञातेज्ञानयोःसर्वं त्रसर्वदाविद्यनेनविद्यनेच नत्स्यैवसर्वत्ररूपेणसर्वत्रविद्यमानत्वंप्रपंचयति एषदेवइत्यादिना ३।१२ ३३ भवोतत्व १४ १५ १६ ब्रह्मात्मभावेनदर्शनेत्वादयः सर्वपदार्थाः प्रत्येकंसर्वकर्तारः भोक्ता

[illegible]

यत्रात्मसंविदाकाशेसर्गप्रलयवर्जितम् नद्वैतापरिज्ञातेपरिज्ञातेपरःश्रमः ३१ वि
द्यतेसर्वथैवेदंसर्वंसर्वत्रसर्वदा नविद्यतेसर्वथावसर्वंसर्वत्रसर्वदा ३२ एषदेवोघटःशैलः
पटःस्फोटस्तटोवटः तृणमग्निस्याद्वंजगमेसर्वमेवच ३३ अस्तिनास्तिचशून्यंचकि
याकालोनभोमही भावाभावोभवोभूतिर्नेशाःपाशाःशुभाशुभाः ३४ नत्यात्मैवनद्य
मामनित्यमेकत्वथाबहिः प्रादिमध्यमथान्तकालत्रितयमेवच ३५ सर्वंसर्वेणसर्वत्र
सर्वदात्रनविद्यते ३६ यदेवेदमसर्वात्मसर्वमेवास्तिसर्वदा ब्रह्मात्मत्वात्स्मसर्वितस्वरूपा
यतेवेतदा ३७ तृणोकर्तातृणभोक्ताब्रह्मात्मत्वात्तृणोविभुः घटःकर्ताघटोभोक्ताघटः
४ सर्वेश्वरेश्वरः ३८ पटःकर्तापटोभोक्तापटःसर्वेश्वरेश्वरः दृषिःकर्तादृषिर्भोक्तादृषिः
॥ सर्वेश्वरेश्वर ३९ गिरिःकर्तागिरिर्भोक्तागिरिःसर्वेश्वरेश्वरः नरःकर्तानरोभोक्तानरःस
र्वेश्वरेश्वरः ४० प्रत्येकंसर्ववस्तूनांकर्ताभोक्तापरात्परः अनादिनिधनोधातासर्वब्रह्मात्म

[illegible] सूतसं. ४ ॥

वःसर्वेश्वरःश्रुत्येनदपिप्रपंचयतिब्रह्मात्मत्वादित्यादिना ३७ सर्वेषामीश्वराणामिन्द्रादीनामीश्वरः
३८ ३९ सर्ववस्तूनांप्रत्येकमेकमेकंवस्तुकर्ताभोक्तापरात्परःश्रेष्ठादपिश्रेष्ठः ४० स्वयाप्रत्यगा

वा॰
नि॰उ॰
टी॰
७२९

यस्मात्तदनुभवसिद्धस्तर्गः प्रबोधवार्पितः परमंचिदाकाशं विशेषतदापरस्य प्रबोधेन शुद्धचिदाकाशैकव नेनास्तीत्येव कल्प्यस्यान्तश्च कल्पके प्रमाणान्नास्तीत्याह यथेति २५ एवमुक्तरीत्या ग्रस्तमंविच्छिन्नमा भिवेत स्वमस्वरूपवत्पः जाग्रत्स्वप्नः यथासत्स्वप्नधीः विद्यते नहृदन्यत्र प्रलयकालेपि प्रमात्रसुषोतरे जगदादिरस्तीति मन्येसे भावये २६ अभ्युपगमेनगुरुरुत्तरमाह एवमेतदिति अतएव प्रलयोपोद्‌ वजगत्सद्भावदर्शनयाः प्रागवर्णितभावः यदि जगाश्चिमः स्वरूपेस्यात्तदासर्वस्याधारत्वस्यात्तन

शिष्यः एवंचेत्तथास्वमेरूपः स्वप्नः सरूपधीः विद्यतेनहृदन्यत्रमन्येस्ति जगदादिधीः २६
गुरुः एवमेतन्महाबाहो स्वरूपेतननतज्जगत् चितिभातिस्वरूपेतन्नहृदेवनभातिच २७
नभातिनचनत्किंचिन्नचनत्किंचिदेवसत् तच्चिदाकाशकचनेकेतत्रसदसद्दृशौ २८ वि
द्यतेनद्विसर्वत्रसदैसर्वेणसर्वदा नविद्यतेचनात्किंचित्सर्वसर्वत्रसर्वदा २९ तत्स्मात्सर्व
दासर्वमसत्त्वासिद्धिवादिते तत्स्यतच्चिदाकाशंननाश्रितंनचनाश्रितं ३.

किंतुचित्स्वरूपकेत्तिमद्रूपाणामन्येषांनहृदेवनभातिचेतितमदनुभवानुसारेणाव्यवस्थितेतस्मात्र [illegible]मर्थः २७ साधारणेनभातीत्यतएवतत्रकिंचित् तच्चनसत् किंचिदेवसत् किंतुतज्जीवचिदा काशकचनमात्रेतत्रसदसद्दृशौके २८ यदितुचिदाकाशरूपेणविद्यते इत्युच्यतेतदा तज्जगत्सर र्वेणप्रकारेण सर्वत्रसर्वदाविद्यतेस्वरूपेणनतुकिंचित्कचित्कदाचिदपिविद्यतेइत्यर्थः २९ यतस्त त्स्वेवसत्यसत्त्वप्रतीतिजगदपिसदसद्भाति यतश्चिदाकाशंननाश्रितंतस्मात्तज्जगच्चननाश्रि

श्लेषितरिति द्वावब्रह्मणो रूपमूर्तं चैवामूर्तं चेत्याद्विश्रुतेरिति भावः १९ यथाम्बुद्यविनोवपुः सद्रू
पमवयवभेदभिन्नमिवतद्वदित्यर्थः २० यथायंप्रसिद्धस्तंभितोदस्मस्कोदकस्फुटस्पोतःप्रतिबिं
बप्रतिबिंबभेदत्स्यादेकएव आदितःस्फुरदप्रवेशात्सर्वमपि विंबप्रतिबिंबभावादिभेदकचनैर
पेकएवादयोदयमयात्मस्वसर्गेसर्गदयोचाद्वयोदयमेकमेवेत्यर्थः २१ चितिःचित्स्वभावमव्यय

ग.

श्लेषनहल्लनोरूपंचिद्योद्योविमनाकृतेः रूपमन्यजदेवाक्षोधरिस्थमवभासते कचनाक
चनेसर्गदत्यात्मास्पनिजंवपुः व्योमात्मकुक्षकस्पंस्पाघद्यावयविनोवपुः २० यथायंन
स्तिमितोदांतरेकएवादितःकचेः तथाब्रह्मैवमत्कात्मसर्गेसर्गदयेदये २१ यथास्मप्रेस्पुः
प्रचनिरंकेवाद्यपानिधौ सर्गोस्मिन्प्रलयेचैवब्रह्मैकेविनिरव्यये २२ तदन्यत्रास्तिखला
खिलयोत्यंगनविप्रदे प्रज्ञाकोपरखेनेनदस्मत्स्वित्संवित्प्रसंभवात् २३ यथेहास्मत्स्विदाकाश
काचनेसर्गसंदये तथान्यन्मविदाकाशनैवमिन्यत्रकाप्रमा २४ ॥

मविकारि २२ यथास्मप्रेप्रसिद्धजगद्धात्मस्पृभयोःशांतमेवशुद्धमिति २३ वाचितेग्रतएवाखा
शून्याखे तन्मायंजगदन्यत्रदेशांतरेतत्रैवविप्रतेइतियोयदृष्टांतविमदे परेषांप्रकृतोतरागणोर
विजीवाकाशेम्यासनीतिनप्रमाकांक्षांकानर्हं इत्यतः प्रस्मत्स्विद्योद्योवास्मदासनानमपस्यसंभवादेवा
पितदशायामपिपरविद्योद्योत्प्रसज्ञमावादित्यर्थः २४ ॥

१८

यदस्तीत्येवतन्नकिंचनस्वभावात्मपश्यत नतद्भावः कथंनामविनश्यत्यसत्त्वमापद्यते ११ भ्रमासद्दर्श-
नमात्रेणजगतः समानावधारयितेशाकाल्लहर्नोतयादृशानोंसमादर्शीनादित्याह कैति स्थिरः ग्रंथ
ग्रंथिः ११ १४ वाध्यत्वसाधनेनात्रत्वमयोः परस्परंदृष्टान्तभावः प्रसिद्धस्माद् शाम्यतीति १४ वा

यदेवस्तितयास्तिनकदाचनकिंचन नदभावात्मनश्चामकथंनामविनश्यति ११ कस्थिते
मृगतृष्णाम्बुक्कस्थिरोद्वीतुविभ्रमः कस्थिरोकेशद्वयाण्डिकाश्रान्तयुभवस्थिरः १३ सर्वेदृश्य
मिदंपुत्रभ्रांतिमात्रमसन्मयं स्वप्नेपुरमिवाभातिकथमेतत्रशाम्यति १४ शाम्यतीदमशे
षेणतथासर्वत्रसर्वदा यथाजाग्रद्विधौस्वप्नःस्वप्नेवाजागरोयथा यथास्वप्नपरिज्ञानेन
जानेकाग्रगच्छति ज्ञातेतथाजगद्रूपेणजानेकाग्रगच्छति १५ शिष्यः किमिदंभातिन
गवन्नविभातिवकिंपुनः कस्मिदंवस्तुनोरूपंविद्याग्राविततामृतेः १७ गुरुः चिदाकाश
मिदंपुत्रसर्वकचकचायते यत्रामनतजगद्भातिजगदन्यत्रविद्यते १८ ॥

यितेनक्षगच्छति क्वनिघ्नतीति योगिभिरप्यदर्शनादसत्त्वमेवतस्याशरणमित्याशयेनाह य
थेति १५ यदिनास्त्येवदृश्यंतर्हिदृश्यपेशेणाकेविभ्रकालेपरमार्थेनः किंवस्तुभातितदेवबोधेनत्वं
पुनस्तथानविभातिवकिंमर्थमित्यर्थः १७ कचककचायतेशुक्तिवित्वस्ववाकेविभ्रकालेपरमार्थेनः
किंवस्तुभातितदेवबोधेनत्वंपुनस्तथानविभाति) केवलनज्ञानमिवस्फुरति १८ ॥ ॥

१ सर्वं जगदाभासमित्रिते बोमाय कारुतेलयात्यविलयाएपनि उपलभ्यस्वभोक्तृभोक्तृपीनस्थिनिहु
नत्कालसयकालेउपलब्धुभोक्तृरसंभवात् ७ द्रष्टादयथवनदाभोक्ताः स्वप्नेनीसाशोकावारणाया
हु ब्रह्मेति प्रतिबिम्बितेकल्पितेप्राकृतेवैसानिकेचप्रलये ८ प्रालमशेषविवक्षणीयाद्भकं नइप
पादयनिधिप्रणेहेति प्रत्ययस्यविद्वल्लभोविवेकेनष्टेविदाकाशेशिष्यते इत्यनुमीयते द्विपस्या

निर्विशेषेणनद्यपतिभुवःशैलादिशोदश क्रियाकालःक्रमश्चैवनकिंचिदवशिष्यते ६
नश्यतिसर्वभूतानिबोमापिविरिणश्यति समर्वंजगदाभासमुपलब्धरसंभवात् ७ ब्रह्म
विष्णुशिवरुद्राद्याश्चकारणकारणं तेषामप्यनिकल्पेनैनामापीहनविद्यते ८ शिष्यते
द्विविदाकाशस्तत्प्रत्याप्रसीयते तत्कालशेषतानेनसर्वानुभवदेहना ९ शिष्यत्वाच
नासतोविद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसतः इदनमत्यमाभातिविद्यमानेकगतिनि १०
गुरु. नविनश्यतिएवदेनतःपुत्रनविद्यते नासतोविद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसतः ११

कारणलापाप्रलयगौनुभवदेहनाश्रेनेनविदात्मनैवसर्वप्रपंचशून्यतत्कालशेषतासिध्यति
नस्यापिनाशेति. सात्विकःप्रलयएवतसिद्धेरित्यर्थः ९ सतोजगतःप्रसतात्वदर्शनाशएवनसिद्ध
नीतिशेषःशाकुतेनासतइति १ ब्रह्मनिश्चलस्तात्पुमानस्त्वादिसिद्धेर्ज्ञातोनाशोनापेक्षोनेशकाइ
तितहृलेनसत्वेमवापानदर्शनेप्रासमसमपहृयनइतिनदोषइत्याशयेनगुरुःसमाधत्तेनेति ननइ
के यतइदजगदिनश्यत्येवप्रत्यक्षादिभिः सोवयवेषु नाशप्रसिद्धेः प्रतोनविद्यतएवंत्यसतोस्यभा

सिद्धान्तमुक्तावली समाप्ता

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
७२४

विस्तरेणोपदेशात्करतलामलामलकवत्साक्षात्कारितमप्यात्मतत्त्वं मम जन्मांतरीयस्योपदि
ष्टं पूर्वमेव गुरूपदिष्टमिति स्मारितो न स्मृतानि विश्रांतये न दृढीविकीर्षुभगवान्वसिष्ठः सर्वज्ञगुरु
एकाराय सर्वशास्त्रार्थसंग्रहरूपां गुरुशिष्याख्यायिकां शास्त्रांते परममंगलरूपामुपदेष्टुमारभ
ते यथेत्यादिना हे राम त्वं यथा मोक्षनिष्ठतामात्मानमत्र पृष्टवान्यथा पूर्वं अन्यस्मिन्क्ष

श्रीवसिष्ठः यथा यथा पृष्टवानद्य त्वं मामविनिश्चयेन शिष्योऽवसत्पूर्वं महं प्रष्टो गुरुस्तथा
पुराकल्पेऽन्विकसिंधौ नन्नमान्मादिकात्मिका आसीदिंदेविश्रांतिभाग्गुरुशिष्यात्मनाक्षये
१ गुरुस्तत्राहमभवं शिष्यस्त्वमभवस्तदा पृष्टवान्मां त्वमत्रैव इदं गुह्यमधीरधीः २ शि
ष्य उवाच सर्वस्य भगवांश्छिंद्धि ममैनमतिसंशयं किं नश्यति महाकल्पे किं वस्तु न विनश्य
ति ४ गुरुरुवाच पुत्र दृश्यमशेषेण दृश्यमात्रं विनश्यति यथा न यथा सर्वं संशोधितः स्थिर
तिमेयुषः ५ ॥

मज्जन्मन्यपि प्रष्टं गुरुः शिष्योऽवसत्त्वं यथाह्नः १ सहिष्याकं विस्तरेणाह पूर्वेति तत्र यान्तत्रत्वं रामः
प्राग्जन्मापूर्वं वसिष्ठः आदिप्रदानवनिर्वेदोमदभिगमनेन प्रश्नेन्यैवमादिकाइय विश्रांतिभाक्सिंधौ
स्वनगुरुशिष्यात्मनाइदानीमिवआसीदित्यर्थः २ इदं वक्ष्यमाणं पृष्टवानसि ३ सर्वस्य जगतो विषये
ममइमं उच्यमाने प्रतिपादितं संशयमतिसंशयं ४ हे पुत्र यथा सम्यक् पुरे सोऽपूर्वमीस्थितमीयुषआ
त्मनस्तत्त्वमात्रशेषे अशेषेण विनश्यति तथा जगद्रूपमपि प्रलये विनश्यतीत्यर्थः ५ ॥

तत परस्पराआवर्तक जातिगुणक्रियादिप्रवृत्तिनिमित्तभेदकल्पनाप्रयुक्तोनामभेदाध्यासोभवि ष्यतीत्याह व्योमात्मिकानामितिपताःसाउक्तानापदार्थभेदसत्तानाश्रभिधानुधीर्वा वकवाहाध्या स २२ तत्राहकावावस्केदेनजीवसाहिभेदेष्वावरणाभावात्साभाविकचिदभिव्यक्तोतत्राध्यस्त जगदाकारेणब्रह्मैव प्रब्रह्मैवभासतीत्याहपतासिमित्यादिद्वाभ्या २४ २५ तदेवस्पष्टमाहब्रं

व्योमात्मिकानामेतासामुत्तानामभिधानधी भविष्यत्पुनरकालतद्दात्वाकाशमेवत त २३ एतस्मिन्यरिसंपन्नेदिक्कालकिलनात्मनि ब्रह्मभाविनिराकारेव्योमसमोतन्मात्रवे दिनि २४ इदमाभासिभाद्रूपंवेदनदृश्यमानामघन भूत्वाब्रह्मैवनिर्वाणमब्रह्मैवविरा जते २५ ब्रह्मैवशान्तमजमेकमनादिमध्यव्योमेवजीवकलनामिवभावयित्वा व्योम्नि वपश्यतिनिरावरणेविसारिदृश्यस्वरूपमपिचान्यदिवात्मवित्वात् २६ महारामायणे निर्वा पक परमार्थनिरूपणनामद्वादशोत्तरशततम सर्ग ११२ ॥

ब्रह्मैवेति व्योमजीवजगद्भावरूपत्वब्रह्मैवजीवकलनामिवभावयित्वा प्रथमस्वनिरावरणेजीवस्व रूपाकाशेएवविसारिविस्तृततदृश्यंपश्यति स्वरूपमपिब्रह्मरूपमन्यदिवपश्यतिश्रात्माविन्मात्रत्वात्तत्त्वानोदयंमर्यादीकृत्येत्यर्थ २६ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्र उत्तरार्धेद्वादशोत्त रशततम सर्ग ११२ वर्णितेपूर्वसंवादइहरामवसिष्ठयो गुरुशिष्याख्यायिकयासर्वब्रह्म

यावदुपदेशापक्षतिमिश्रबुद्धिरभ्यनुज्ञातामसेनाह उपदेश्येति अभ्युपगच्छसि अभ्युपगच्छतनमेव नयकालत अहंकारतत्त्वकल्पनगदात्मनः प्रजापतेर्भेदबुद्धिस्तदभावबुद्धिश्चतत्त्वनभविष्यन्तीत्य-त्यर्थः १८ एतद्बुद्धमनेकदानामेत्यादियन्मयापृष्टं तन्मया बुद्धमित्याह बुद्धमेतन्मयप्रश्नस्य हे काराया-प्रासंविरूपयितेप्रस्तुतेयन्मदवबोधार्थं वचस्तदुदाहरतिनिरूपयेत्यर्थः १९ तदेवस्मारयन्पृच्छ-ति किमिति तस्मिन्परेपदे अहं तेनचतितेसति अग्रेकिंसंपन्नेत्व सर्वज्ञत्वान्सर्वंबुद्धवानसि अहेय

उपदेश्योपदेशार्थसंदेहावसरेऽनयोः यावन्नबुद्धं तावत्त्वं भेदमभ्युपगच्छसि १७ बोधस्य त्वविबुद्धस्य नगन्याप्तादिनशाकृषीः नभेदबुद्धिर्नाभेदः किमप्येव प्रजापतेः १८ श्रीरामः बुद्धमेतन्मया ब्रह्मन् प्रकृतं तदुदाहर वचो मदवबोधार्थं यदुदाहृतवानसि १९ किंत सिद्धमिति नेह नेपदे संपद्यते परे बुद्धवानसि शुद्धबुद्धैतत्सिद्धमेमिदि २० श्रीवसिष्ठः अहं तेन समेयेन तस्मिन्व्योममलवाप्रवर्तने दिक्कालाकालसमाचभेदसमाश्रुदेति च २१ य दा किलेदाहमिति तदा नाज्ञाहमित्यपि भावोस्तुदेति नानाविस्वात्मैवद्वैतमक्रमं २२ ॥

तद्वचनमश्रुत्वैतत्सिद्धमेमि अतोवदेत्यर्थः २० व्योमसमताश्राकाशाध्यासः भेदसमाश्रिविषप-रिच्छेदाध्यासः २१ भेदसमाश्रिविषयपरिच्छेदाध्यासः २२ अहंकाराध्याससमपरिच्छेदाध्यासहेतुता श्रुपपादयति यदेति यदाअस्मदुक्तदेहादौ अहमितिभाति तदादेहशून्यसमले अज्ञनाहं इत्यप वशुभातिसदेशाद्वैतपरिच्छेदः इत्यनयातीत्यानानाविधः कालकृतपरिच्छेदोवस्तुकृतपरिच्छे

विषयद्रष्टोनहिंकीदृशोचेतनीतिनदाह पवनेत्येति ११ सर्वदेवेतिविपश्चिदुपाख्यानोक्तन्यायेनसर्वजी
वसमष्टेर्लोकद्वयस्याप्रसिद्धेरितिभाव. १२ इमांमिश्रदृष्टिमपिनवसोपानदृष्टिपर्यन्तमेवद्रष्टुम्हवणा
दिवाक्यात्सिद्धयेनसम्भुपगच्छेदभ्युपगच्छन्नपरमार्थेनेत्याह केवलमिति मंदृढयत्नसंस्थो
ऽयमात्मेतिपश्चादुत्थायदेवोपसम्भुपेत्यत्नोपेयंचसीमद्वयपदेशाद्दृष्टश्रवणावेधितः श्रावककथितमस
नमिश्रदृष्टिलक्षांदृष्टिमात्रमप्यवरनिरूपेचोभयदृष्टता अभ्युपगच्छामिनतत्त्वदृष्टोत्यर्थः १३ मिश्रदृ

पवनस्पंदनवद्दृष्टोऽस्म्यनुत्वमेवरे अहमाहं त्वमनन्यात्मनकदाचविज्ञचेतति ११ सर्वदैव
दृशीसत्रानकदाचिदनीदृशी जगत्यस्मादनाद्यन्तमस्मात्मैवनिरामयं १२ केवलत्वमः
दृढमाश्रित्रदृष्टवणावेधितः अद्वयेऽसत्त्वोऽयमसिन्द्रिताभ्युपगच्छामि १३ नकश्चिन्किं
विदेवेहनकदाचिज्चेतति नकश्चिन्नतदप्यात्मानकदाविजुचेतति १४ इदंत्रिभुवना
भासमीदृशाभातिसर्वदा धातरामेसमन्नस्नेहनानास्ति किंचन १५ नकदाचनजायं
तेनमृतः पादपादयः ब्रह्मणाञ्जगतीतिमत्वाशान्तिपरोभव १६ ॥

ननुतर्हिसर्वात्मकब्रह्मतत्त्वसर्वान्तर्गतः कश्चिज्जीवः किंचिच्चेतत्येवचेदहंदेवतदात्मनाचेतनीति
नदात्मनः सर्वः सर्वदासर्वचेतनतिनिर्विशेषब्रह्मात्मनाचकश्चित्किंचिदपिनकदाचनचेतति १४
तथाचतुर्दशत्रिभुवनाभासमेवसदेवब्रह्मभातिशुक्तदृष्टान्तेनदानास्ति किंचनेतिनकिंवि
ज्ञातीत्यर्थः १५ नत्रुद्दृष्टेबाधितार्थत्वान्मुक्तदृष्टिरेवतत्त्वाश्रयणीयेत्याहनकदाचनेति १६

वा चिन्मात्रस्य प्रत्यासाभावात् अहमित्यहंकारमयमहत्तात्मतावितत ६ अहमेवात्मना अर्थइवसमावेतति ७
नि ३ यदि स्वरूपं चेतन्यमेवाभिन्नं अर्थ इव चेततीत्युच्यते तर्हि तत्सदेवास्तीति इदानीं अचेतनमिति किमुच्यते इ॰
टी॰ तिराम एव स्वतीति एतदिति एतदहमादिकं दानचेतितं वत् यत् सदेव निराहृतं निरावरणं अनाय॰
७३२ तत नित्यत्व इत इदानीं सर्गादिकालमारभ्य अचेतनमिति किमुच्यत इत्यर्थः ८ सत्यो यो भि कहृष्यास्येव

तद्ब्रह्मचेतनमाज्ञानविभ्रेनैव स्वयं विततं निर्व्यक्तं नाममनस्यक्षोभेवविततनातर ६ पवनस्पंद
नमिवब्रह्मणि वोम्नना ख्योत्यमिव यरोंद्र स्ततो मर्थमिवात्मना ७ राम एतद्ब्रह्मण्क
दानामतत्रचेतितवन्मुने निराहृतमनाद्यनतकिमिदानीमचेतनति ८ श्रीवसिष्ठ एवमेतन्म
देवैतदहमादि पिचेतति नयत्नाद्वनस्पादस्वकाय्यदेहात्मसंविदा ९ सर्गासर्गात्मनारूपब्र
ह्मसर्वत्र सर्वदा नकदाचिदिदनेदं ह्यातेनेदं चकिंचन १ ॥

वाहमादि सततमचेतनति तथा च सर्गासर्गोभयरूपब्रह्मदृष्टिद्वयप्रामाण्यपर्य्यवस्यति तथापि सेवि
दृष्टिद्वयेविषयसत्तासत्तकृत अन्तरमस्तीति प्रामाण्येनतत्त्वमित्याशयेनाभ्युपगम्योत्तरमाह ए
वमेतदित्यादिना स्वसंविदा स्वरूपस्फूर्त्तौ अविद्यया अहमादि स्फूर्त्तौ च अन्यापेक्षायत्नो नास्तीत्य
र्थ ९ यतः कदाचिदपि अविद्यादृष्ट्या नेदं नत्तान विद्यादृष्ट्या नेदं च किंचन १ ॥ राम ॥

इतिश्रीवासिष्ठसा० निर्वाणप्रकरणे परमार्थोपदेशनामेकादशोत्तरद्विशततमः सर्गः २११ ब्रह्मदेवा
कल्पनापरमेष्ठीमगद्यं तत्स्वयम्भवीतस्माद्वेदेत्यवशिष्यते ब्रह्मणिसृष्टयः स्फुटंकारणाद्रिव
एतत्रभेदवद्कल्पनाद्रुटेरेचब्रह्मसीवजगत्कल्पनेनिसर्वब्रह्मविवर्तमात्रमापानदर्शनसिद्धंपरमार्थ
दृष्टीमहिरण्यगर्भोजगद्दाकिंविदस्तित्रह्मैवकेवलेनित्यनिर्मलसच्चिदात्मैकरसंपूर्णमवतिष्ठत इ
तिसर्ववेदान्तनिष्कृष्टार्थमेतेवलाधितमुपक्रमतेविमादिति ब्रह्मणिसर्वमेवशब्दमेघ्रह्मस्मिन्नहंकारे

इतिश्रीमहारामायणेनिर्वाणप्रकरणेपरमार्थोपदेशनामेकदशोत्तरद्विशततमः सर्गः २११
वसिष्ठः विमाब्रह्मात्वमेवाहमिमिविनीवयत्स्वयं तदेवपरमेष्ठित्वंतस्मात्वमिदंजगत् १ प
वेष्टितेनचब्रह्मानचत्तातेजगत्स्थिते स्थितेयथास्थितमतेपरेब्रह्मैवपूर्ववत् २ सैविति
तज्जगद्रूपभासतेप्रेक्षवोर्मवत् स्वात्मस्वमस्मिष्ट्ववद्द्रूपमानमपिस्वसत् ३ अतःप्रभृतिशून्ये
येभ्रान्तिरभ्युदितानवा कुतःकेवकिलभ्रान्तिर्ब्रह्मैवतदनामयं ४ जगद्ब्रह्मजन्नावर्तीहिन
कस्मैकिलात्रके कावत्तेपयसोऽडिंसेहितभावान्नचैकता ५ ४

सम्भ्रान्त्यात्मनेवजीव ततादृशवेदनमेवास्यपरमेष्ठेहिरण्यगर्भता १ नमापिकेनतावन्मात्रापरा
येनब्रह्मब्रह्मभवतीतिहिरण्यगर्भादिकिंचिदन्यन्नासीदेवमाह एवंस्थितेइति २ यदिनासीदेव
तर्हिसंवित्तोकथंभासतेतत्राह संवित्तावित्ति एवमेवप्रातिभासिकमेवसत्तनपरमार्थसत् ३ अतः
सर्गकालात्प्रभृति भ्रान्तिरभ्युदिता अथवासापिनाभ्युदितेव ४ अस्तवामजगदनिर्वचनीयोब्रह्म

२२ २३ २४ पृथकादिलौकिकवैदिककार्यसमर्थमपि २५ तदा संकल्पनगरव्यवहारकालेन थाप्र
ध्येपविदृश्यमानसंसारोपि २६ २७ २८ तत्परमन्यदन्यादिपदाभिधानैः सर्वाप्यभिधानगोचरीभवति २
तत्परमार्थतः सत्र २९ देहाभिसिद्धलोकभोगादिफलेद्रष्टमार्दर्शितप्रकारेणैवकल्पनामात्र

यथा कालिमा वर्तते तदेवागावर्ततयः अनन्याः परिवर्तन्ते तथा ब्रह्मणि सृष्टयः २२ य
था वायोः परिस्पन्दा यथा व्योमनि शून्यता अनन्यास्थाप्यमज्ञो तथा ब्रह्मणि सृष्टयः २३
यथा संकल्पनगरं शून्यमेव पुरःस्थितं साकारमपि नाकारं ब्रह्मणीदं तथा जगत् २४ वि
नानुभूतमप्यर्थकार्यपीदं जगत्त्रयं शून्यमेव निराकारं संकल्पनगरं यथा २५ यदेव वि
तमेकस्यः तदेव नगरं यथा तदा तथा यं प्रसाक्षं तदेव जगदुच्यते २६ विरंचिनानुभू
तोपि जगद्दर्शनं किंचन विद्यते पृथक् स्वप्नेदृश्यं समरणो यथा २७ स्वप्ने पुंसा स्वतेनापि ह्य
दाहो दृश्यते यथा असदेव सदाभासं जगत्तु संपरीतथा २८ जगता ब्रह्मणा चैव परस्प
वामलेवपुः परमाभिधानं च परं न च सत्परमार्थतः २९ इत्थमस्तु यदि वान्यथास्तु वा मे
वभूद्भवतको न संभ्रमः मुंच फल्गुनि फले फलप्रदं तु बुद्धवानसि क्वं न परिभ्रमेः ३०

स्तु यदि वा अन्यथा अन्यथैनिमित्वर्णितप्रकारेणान्यादृशमेव वास्तु मे वा भूत्तथापि तेजीवन्मुक्त
स्य मम कः संभ्रमः आदरः फल्गुनि मिथ्या आदि फले फलप्रदं गुरुपादार्थितावुद्धिं मुंच यतस्ते ब्रह्मसत्वं बु
द्धवानसि अनंते मायामात्ररूपप्रसिद्धलोकवैभवपरिभ्रमैः कोंतप्रसेसाध्ये नास्तीत्यर्थः ३०

यतस्तत्रासंविदिते प्रस्तिनास्तीतिवक्तोपमानं तर्कविषयतानास्ति १५ कुतः शून्यमप्रतिवेद्यमत आह चित्स्वभावतयेति स्वप्रकाशसंवेदनेनभातेनचित्स्वभावतयाभासरूपमिवभासमानेदृश्यते अस्तिसंविदितेस्वभावमस्तीदमिमानचित्स्वभासस्फूर्तिर्यास्मिन्यत्नेनविद्यतेइत्यर्थः १६ कारणसत्ताबलादेवतत्सत्तान्याभविष्यतीतितमशक्यमेवनिरस्तमादित्याह कार्येति सर्गादौप्रलय

नभात्येवासंविदितमस्तिनास्तिनवोदितम् शून्यमप्रतिवेद्यं तत्पराकाशमबोधकं १५
चित्स्वभावतयाभातंभारूपमिवदृश्यते अस्तीदमिमानत्वंविद्यते न स्वभावतः १६
कार्यकारणभावाद्येत्सत्ताथवाजनविद्यते ब्रह्मानन्यसिद्धस्य किंकथंकल्प्यते १७
नचजातमिवाभातिव्योम्निव्योमेवनलया नैकद्वितकलनाकीदृशीस्याद्द्विविमि
तद्वियाद्दृशमेवासीत्तादृगेवावतिष्ठते निर्विकारंयथाकाशेव्योमैवाचलवद्वन १८
संकल्पितमाकारंयथोदेत्यद्रिलीलया नवसोद्रिर्नतद्व्योम तथाब्रह्मजगत्स्थितिः
कालचक्रमानमायामवरदनोपिमहाधियः इदंव्यवमवन्येतेषुपादाहतनराइव २१ ॥

नाध्योम्नः १७ यच्चजातमिवाभातिभूतभुवनादितत्व्योम्निव्योमेवजातमिवाभातीति नैकद्वहितकलनापिदूरमाह एवंकार्यकारणभावइत्यर्थः १८ नद्दिवद्द्ममेवकारणमस्तितत्राह नदीति विवर्तोपादानमेवनविकारीतिनकारणमित्यर्थः १९ आकारकल्पयेतिनिशेषः २० अमएवसहस्रानिर्व्यापारापकैवज्ञाव्यवहरेनइवभातिनवस्तुतइत्याह कालचक्रेति २१ ॥

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
७२॰

८ तर्हि किमस्मान्दृष्टान्तावधारणाभ्यासः कार्यः न कार्यस्तेषामसारत्वादिति दर्शयति यथेत्यादिना
यथैव तेषां नैकल्पनात्मका लोकास्तथैवास्येन: अस्माकमयं लोकः कल्पनामात्रसिद्धः यथा काल्प
निकोपि वातः सर्वत्र भ्रमति अयं तु न तथेत्येतावानेव विशेष इत्यर्थः ५ न तत्संकल्पस्वमलोका यथा भान्ति
न एवं ते सिद्धलोकाः प्रसिद्धाः तादृशा अन्ये च लोकास्तैर्निर्मायसंकल्पेनैव स्थिरीकृताः ६ एवं तत्स्वम
पि योगधारणास्थिरीकृतेन ध्यानेन एतान् स्वसंकल्पग्रामान् लोकान् स्थिरतां नयसि तदा एतेपि स्थि

एते लोकाः किं तेन तेषां नाभ्यासः स्थानदृश्यगाः एतेन संकल्पलोकाभ्यासाभ्यासमभिः किल्लाविले
८ यथैते कल्पना लोकाः अयं लोकस्तथैव नः यथा काल्पनिको वातो लोकालोकास्त
थैव ते ९ संकल्पस्वप्नलोकाः न तथा भान्ति दिवा निशि न एवं तादृशा अन्ये संकल्पास्ते स्थि
रीकृताः १० ध्यानेन त्वमपीतांस्त्वं स्थिरतां स्थिरात्मना लय यास्यसि तदैव ते स्थिरतां र
यान्त्यविघ्नतः ११ यथाभिमतविस्तारा यथाभिमतसंपदः संकल्पभाववलिता जनः प
श्यति सिद्धवत् १२ किं तेन स्थिरतां नीताः सिद्धैः स्वध्यानसंपदा अस्थिरे ध्यानविभ्रान्तो दे
लटसीकृताः १३ जगत्प्रति च सर्वेषां लिखितास्तत्सवेदा यथा हृत्संविदितेन तथैवाभान्ति

रत्नोयाति ११ एवमन्योपि दृढतरध्यानतः संकल्पभावेन वलितं स्वं लोकं सिद्धवदेतान् स्थितान् पश्य
ति १२ किं ते तावान्विशेषः तैः सिद्धैः स्वैः स्वर्गान् सिद्धलोकान् यान् यथा तथा विधया साकं नथ
मे संपदा ते लोकाः स्थिरीकृतानीताः उत्पन्ना यासमसिद्धास्तेषां येल्लन्ये र निलयविदानीं तनथार

इतिश्रीवा॰ ता॰ प्र॰ नि॰ उत्तरार्द्धे सर्गः २१ सिद्धसाध्यादिलोकावदर्शनोपायसंयुते वर एवैतेषु नःस्वर्गेऽक्षयसकलेनसमा तत्रऊर्ध्वेपिइलावत्यावपि तेनप्रवृत्तस्याखिलेनभुजा ममयोजनेनतदनुग्रहलक्षणः प्रयत्नसंप्रश्नोपायाभवतांविद्यमानेनमया १२ निर्नामनिःशब्द नमय २ ब्रह्मव्यापिकल्पनयाकलितामिथ्येनवस्तुतः कुटस्थद्रष्टृध्यानदृश्यादेरयोगादित्यर्थः

इतिश्रीरामा॰ त्रैलोक्योपलक्षणेनिराशोनामपञ्चाशदधिकशततमः सर्गः १२० वसिष्ठः इतिल त्रोपविष्टाहं एतिनतेनभुञ्जा प्रयोजनेनसंपादयस्वर्गीयगननंस्तुतः १ प्रवेशनद्ववनात्प्रो क्रमयामतिमतावर घनयास्वदृशाज्ञानमनस्वात्माभविष्यसि २ ब्रह्मैवनदिदंसर्वनिर्नी मेवामलेनमः किमप्युक्तसाधनमादिमध्यान्तवर्जितं ३ विज्ञानमात्रमित्युक्तंब्रह्मे निकलितामिथ्यं पराचरमिति शोकेनतन्निर्नामकपद ४ श्रीरामः सिद्धसाध्यादयश्च विद्याधरदिवौकसः ब्रह्मन्कथमदृश्यन्तेलोकालोकपरं कथ ५ एतेषामपिभूतानां पूर्वोणांमहात्मनां ६ प्रतिरात्रेप्रतिदिनप्रभूःपश्चाद्दुपर्यथः पश्यमालोकयलोकानपश्य॰

४ लोकान्तत्राजनासिषामराद्याधारभूताः कथंकेनोपायेनदृश्यन्ते ५ आलोकयनचूडालो पाख्यानोक्तधारणाविशेषैःपश्यनुपश्यसि ६ द्विविधादिसिद्धलोकाः यएतेनमदर्जनस्तपःसं न्यास्यासिन्दृशाः येनतेनसर्वत्रसंचरतामिद्धानांयदिपितृलोककामोभवति सकल्पादेवास्य पितरःसमुत्तिष्ठन्तिलेनपितृलोकेनसंपन्नोमहीयतेइत्यादिश्रुतिसिद्धाःसकल्पलोकाद्याःपश्चिरः

रणाभ्यासः कारणसत्त्वेनास्तीत्यर्थः ७ ॥

बाधितस्य २ ७

सिद्धिविद्याधरसर्वलोकविलोकितः

अस्मिन्नपरिज्ञाते आत्मनि मायारूपसंसारलक्षणो बाधदोषः अस्य त्वहे परिज्ञाते चिदाकाशमेव न ततोऽन्यद्वस्तु मात्रमप्यस्ति सः अपरिज्ञातः परिज्ञातश्च चिदाकाशोऽहमेव त्रिजगद्रूपमोहरूपं यथा येन लोकेति विनिर्णयः इत्यर्थः २७ परिज्ञानमात्रेणैव कथं मोहस्तत्राह यथा स्थितमिति तत्तस्य सद्रूपमिति शेषः इत्थं रूपात्मनाशु स्वगतस्य अहं द्रष्टा इत्येवागाधमपश्यन्विशिष्यते इत्यर्थः २८ लोके जीवन्मुक्तजनेन यस्मिन्दृश्ये विचारवशात्तैः परिनिश्चिते तदेव सत्तानुभवेनापि संवेद्यते अतस्तदेव परमपुरुषार्थभावेन फलतीति २९ तत्राभोग

परिज्ञाते चिदाकाशमपरिज्ञातरूपकं । सोऽहं त्रिजगदित्येवं बोधो मोहविनिर्णयः २७ यथा स्थितमिदं दृश्यं परिज्ञानाद्विलीयते । तत्तस्यास्तंगतस्यैव शिलामौनं तदाशिष्यते २८ लोके शास्त्रे च वेदे च यस्मिन्ज्ञे सिद्धमेव नतु । संवेद्यते तदेवान्तस्तदेव फलति स्फुटं २९ सकलार्थनिरासेन यद्यत्संवेद्यते चिरं । तदेव प्राप्यते वस्तु सर्वत्रैवानुभूयते भावितं ३० यथानुभूतं यतमानस्यानामानुभूयते । तत्तत्पत्यमनन्यस्माबाधावलात्मनेव याति तत् ३१ इत्थमहाप्रश्नविचारणेन मया त्वं श्रुतमसि मन्महात्मन् । अनेन गाढाभ्युदयमानिरामयोऽभिनिर्वि

तरार्थमात्रत्यागेन तदेकनिष्ठतैवोपायस्तेन चावश्यं तत्प्राप्यत इत्याह सकलार्थेति सर्वत्र लौकिके पि कार्ये अन्यदपि भावितं तथैवेत्यर्थः ३० तत्र लौकिककार्यमसत्यं मोहात्मकमपि मिथ्यावान वेवलत्वमत्तनामसाधनोपयोगतत्फलानुभावे च न विघ्न इत्याशयेनाह यथेति ३१ इत्थमिति मन्नुर हे महात्मन् इत्थं मया ते महाप्रश्नानां विचारणा विचारफलनिर्णयरूपसमाधानं उक्तं अनेन प्र श्नेन गाढेन आभ्युदयमनसा निरामयोऽभिनिर्वि देहे निरामयः इन्द्रियेभ्यो निर्मलमनो भूत्वा उच्चैः सर्वोत्कृष्टो भवेत्यर्थः

स्फटिकशिलायां यावदुच्चनेऽपदर्पे मध्येन तदुपमं २५ उचिनेस्यात् मितिशेषः २६ ब्रह्मैव ब्रह्ममयं २७
२८ सुषुप्तौ नो पृथक्पार्थं ज्ञातो ज्ञाता तृणां पुनरितिशेषः यत्प्रमाणं पुरुषस्तु भवसिद्धं तस्मिद्धमेव नत्वात्ते शा
का तथाच सदिति वेदादिसिद्धब्रह्म न तथैवाभ्युपगतेन तत्वमिथ्यैवत्यर्थः २४ तत्सर्वं ब्रह्मैव निगृहीतवि

शीर्णपूर्णप्रसरति पूर्णमेव स्थितं जगत् नच भातेन चाभाते शिलावृद्धो दरोपमं २५ एते
जगच्छिद्रं न्यास्यो मामाप्रतिवेतनः चिन्मात्रेपत्र यत्रालितं जगज्जीवितं जगत् २० विद्या
म चाति सर्वत्र सर्वत्र तत्र जगन्मये सर्वं ब्रह्ममयं ज्ञातं जगदित्यपि सूरिभिः ३१ यथास्थितमि
द विश्वं तथा सत्यमनामयं ब्रह्मैव निरवद्यात्म चित्संकल्पपुरात् ३२ ब्रह्मभवाद्यन्यपुक्ते
पुंक्तिरेषैव शोभना अपुनरुत्पन्नभवत्कनार्थिनामिव शोभते ३३ लोकशास्त्रेयथवेदादो
यत्सिद्धं सिद्धमेव तत् तदस्तु महात्मनि तद्रात्मेश्वाकेन वा क्व चित् ३४ तदेवंस्मपरिज्ञाते ब्र
ह्मतामुपगच्छति यदानेन समे विश्वस्थितमेव विलीयते न्यायेन तदिद्दोकेन लोकवेदादि
सिद्ध्यति सर्वसंजीवन्मुक्तनमपवोचितस्ततः ३६ ॥

एवं स्वपरिज्ञाते ब्रह्मतामुपगच्छति कदाचिदनेन चरमसाक्षात्काररूपेण ज्ञानेन समे स्थितमे
व विलीयते तदा ३५ तथाचोदेहशास्त्रार्थं इत्यादिनापनदं तेन मडकेन्यायेन सञ्जीवन्मुक्त जीर
वन्मुक्तिसहिते वेलोकवेदादिसर्वं जगत् एतद्बुद्धैव सिध्यति तस्मादेषपवमडकोन्यायः परमपूरु

स्वप्नाभासो देहः यद्वस्मनेदेव ननु स्वप्नेष्वप्यन्याधस्मास्माद्दृष्टमिव स्वप्नाभ इति भेदं सिद्धवत्कृत्य दृष्टो
तोक्तिः कथं तत्राह तद्द्धाध्यायेति २१ कथमस्मदृष्टोपपयोगस्तत्राह स्वप्न इति स्वप्नलग्नोनभर
स्वनावार्थितार्थेन स्वहृदि दाम्नानाग्राभाते सर्गं स्वाहृस्वेन नस्तीत्यर्थः २२ कथं तेनासाम्यार्थः २३

यथैव ब्रह्मणो देहो मोहः स्वप्नाभः स्वप्नपत्तने तद्धाभायासि तेषु क्तिं ननु तत्त्वप्पबद्ध २१ स्वप्नस्य
वानुभूतार्थेनानलेप्रबोधने नत्वसर्गो चिदाभाते स्वाहृत्यैव स्वप्नभस्मना २२ कस्तत्र ना
मदेहोयं क्वेत स्वप्नपीः कृत्वा स्वप्नेन त्ताववोधेन भ्रमणाज्ञाववोध्यते २३ तत्रजाग्रत्
वत्स्मोन स्वप्नुष्मे नचेतनत किमपीत्यमिदं भाते त्वमात्रे मोनमोमले आभातमेव भाती
वयद्येत्स्यमिदं तत्तत प्राग्विभाते तथा स्वप्नेजाग्रत्स्वमादिनो यथा २४ देशादेशान्
तरप्राप्तौ यन्मध्ये संविदो वपुः तन्मयं सर्वमेवेदं देहेतमहेतमेव च २५ अन्यत्र चिन्मयं स्व
प्रदेहा देहतेष्वभाशुभे निरावरणविन्मात्रेन भ्रमेवोपमीयते २७ स्वत्वमर्थोपलंभस्वभा
नेचाभानमेव च देहतमकामसत्त्वसर्वं विद्धि गगनं परं २८ ॥

२४ यद्येत्स्यभातीव तदभातमेव प्राग्विभातमपि तथा तथा च कदापि जाग्रत्स्वप्नादि यथा नो
नास्त्येव तथा जाग्रत्स्वप्नं ब्रह्मास्ति २५ देशादितिव्याख्यातेतिविषय चिन्मात्रमयमित्यर्थः २६
यत्र देहे देहान्यत्र तद्दृष्टो स्वप्नादि सर्वं चिन्मात्रं नभसेवोपमीयते २७ २८ ॥ रामायनमः

इत. दानाद्दानाद्धा ग्रहकृत्रिमः सेयं कल्पवृक्षदाने फले भोगैश्वर्ये यद्दानफलं दातृविद्यादिव परलोके स्व
स्तु न क्वचिद्विरोध इति सर्वं समञ्जसम् परिहारद्रष्टव्यः १६ सर्वान्त्यज्ञानकं दत्तो ध्यात्वसमाधानग
तोऽस्मि वनवासि भिक्षु पसेद् इति १७ देहेऽपि चिदभिव्यक्तिदर्शनाद्देनभिव्यक्तचितिर्ध्यानाद्दर्शनार
त्सर्गादौ भ्रान्तिसिद्धौ देहसिद्धेस्तत्सिद्धा च भ्रान्तिसिद्धिरित्यन्योन्याश्रयं मन्यमानो राजा पृच्छति स

कल्पनामनिसेसा ऽवे सकलोकृत्रिमे फले चिन्मात्रा भसितो दानाद्दानाद्धा भवतयथेष्टादि
तः १९ एतेनैक थितेमसर्वं यथा पृष्टं महीपते जगद्भ्रान्तिहेसर्वं मिदं चिन्मात्रकल्पनं २०
राजोवाच सर्गादौ भगवन् देहमिदं चिन्मात्रकल्पनं कथं भाति कथं ऽबिनादीपः प्रका
शते २१ श्रीवसिष्ठः तथा पीदं देहशब्दस्य योवृत्तः समहामते तत्तदेव प्रतिनास्ति वशिला
कृतमिवावरे २२ यथा वृक्षस्य शाखादी देहशाखादिप वृक्षः नार्थयोरन योर्भेदो विद्यते हे भ
सोऽपि व २० ॥ जं

गीदादिति चिन्मात्रे देहशून्ये चेतन्ये तत्कृते देहकल्पने कथं भाति देहे विना चित्तध्यायाधारादर्शना
त्कध्याचनाश्रितदीपप्रभाप्राप्यत्वानदा चेतन्यमित्यर्थः १८ नह्यदेहश्चिदभिव्यञ्जक इति नमप्र
पदः नहृष्टोऽनडसेवाप्रसिद्धेः अप्रमत्तसर्वे तत्त्वानाम्देवाभिव्यक्तचैतन्यमित्यर्थः १८ देहादिसर्वक
ल्पयमीमाशाश्यनेनान्तरमाह यथेत्यादिना २१ अह्नसरिवनिशाह्नद्यानुकरणनाद्रविद्रूपाणाम
पि समर्थानामित्यकशोपि प्रद्य प्रयोगो देहोवा २० ॥ रामः रामः ॥

शुद्धादित्तिर्गोऽहमाकल्पेनृपः सद्दीपसप्तके इति प्रश्नोऽप्यनेनसमाहितइत्याह शुद्धादिति सप्तभिः दिवेवोऽस्मि
सविनाकाशे १ यदाइदंब्रह्मदास्तिहृद्येऽगमदपि समस्तेश्वाप्यस्मज्जन्मनः जैव्यामिकसार्वैरूपवतो
हिरण्यगर्भस्यकल्पनामात्रतदानेपुरुपासककल्पितजगत्तत्किं अन्यथाश्वन्याहृशास्तस्यस्यान्वेनास
मेजसत्तास्यादित्यर्थः २ दानधर्मादितपसामौधेदैहिककर्मणा इहस्यानामस्मज्ञानास्तेतेश्वा

शुद्धादनिर्गदाजीवः सप्तद्वीपपरःस्थित. तस्यापितत्काल्पनिकं राज्येवोऽस्मिस्समेदिरे १ स
मस्तकल्पनामात्रमिदमायत्तजन्मनः शून्यमप्रतिपेदेशान्तेनैसुपिस्यात्किमन्यथा ११ दानो
हदेदिकतपोजपादीनांपरत्रयत् अमूर्त्तानांफलेसत्तेतहिदेकथ्यतेशृणु १२ दानादि
विद्धितधियःपरत्रस्वप्नवत्फले पशुपत्यस्तोमस्तोमभ्रमजैवित्स्रतिकल्पनात् १३ वेदना
वेदनाकारस्पेदाऽस्मेदात्मवेपुनः चिन्मात्रस्यास्यतद्रूपतिशान्तोऽशान्तात्मनिर्मले १४ चि
न्मात्रभमिमोदानादशुत्रातमवाप्नुयात् संकल्पात्मैतिकवपुः कथंतत्रोपलभ्यते १५

स्तिकिंफलमिति प्रश्नमनूद्यतत्समाधानेवक्तुंप्रतिजानीतेदानेति १२ चितैवमूर्त्याकारकल्पना
त् १३ मनोऽप्यात्मनेरिन्द्रियैर्वेदनावेदनाकाराश्रान्तिः यथाश्रान्त्याविषयश्रमश्येनचिन्मात्रेमनस्केःक
मेन्द्रियैःस्पंदात्मकेपधीने तद्रूपतिशान्तोऽनुनिर्मलेशान्ताऽप्यैवावतिष्ठते १४ इमाःइदानुष्ठितादाना
दमुत्रपरलोकेचिन्मात्राभिवित्प्रतिभासात्मकंतत्फले प्राप्तेउपनीतेतत्संकल्पात्माजीवः अ
वाप्नुयादितिकवयोवदन्तीतिशेषः १५ ॥

कृतेन शाम्यतास्त्वत्कलनेवेति अन्यसंकल्पवेष्यन्यः प्राप्नोतीत्येतत्केवलं स्वदृष्टेः स्पष्टीकरणं प्रकृते नैव
तेन हेतोर्नास्मिन्संकल्पस्थितिजीवेषु नपरं जीवानवेक्ष्य २ कुतोऽस्ति नस्थितास्त्वज्ञाटस्यामिति ४ ५
अस्मिन्नेव वेदे नेमस्वेलाचवाकृतेनप्रविष्टास्तज्ञाह यद्वदिति नैतत्ततन्तस्थावमेविकेन त्वप्राप्तसाव

केचिदन्यसंकल्पपरमन्यः प्राप्नोति कथ्यताम् संकल्पपुर्यामर्थास्मिस्तज्ज्ञास्तावेव नपुरे ३ एष
कस्यचित्संकल्पसर्गो विष्वनेस्थिताः वेदास्तपस्तीर्थजपैः कल्पाद्यविवर्जिताः ४ विशेषम
स्मिन्नेवेदाः वितन्वाना निष्काले भूमिं नैव विशन्त्येन सत्यबुद्धिस्तोविजिताः ५ अहमिन्द्र इति
दृः स्वामिन्द्रविवस्वतोनितः ध्यानेतनाहकालभासंभवतीति विनिश्चयः ६ यथायथमनुसं
धत्ते विदां संविदम्बया तेनतथैवानुभवति भवेद्दृष्टनिश्चयः यथेन्द्रत्वसंकल्पान्सर्वथानः
एष कस्यचित् भातोऽवमेववनितालाभः कल्पनिकः स्मृतः ८ यथाध्यानेथास्त्वत्साप्तसार
धीभार्यात्वमागता तत्कल्पनानुभवनेषामन्नान्ननिश्चितं ९ ॥

नेवस्मात्मादृग्यथगौडविलिकामनयाध्यानमितिभावः ६ अन्यथाध्यानेन्यथापालेऽजोऽन्नभवति
नाहयथेति यथायंस्वभावमथमनुसंधत्ते दृष्टसंकल्पेन ध्यायति तेस्वभावे अन्यथासाहिसेवि
तथैवानुभवतिनचेपरीत्येनेत्यर्थः ७ अन्यस्नुध्यायिनांलहेर्धातिकास्तीयथाक्रमेजाध्यानेनसमे
कालमिति अक्षाप्यनखेवयुक्तासमायेयइत्यतिदिशतियथेति सतः कालनिकः कल्पनामिद्धः
८ साधसाधीशृहेभर्तुः संस्थितानयसाध्येतिप्रश्नाशेप्ययमेवसमाधिरिनाहयेति सत्वात्मनिः

उत्तमकार्यो सनवनीतादिम्रूहनरपदार्थानां कठिनशिलादिवत्प्रतियोगत्वात् दृष्टेनत्वमङ्क्तमावृद्धि
तिविशेषणतात्पर्येल्लक्षणाभ्यामवधारयामि तानिति वेल्लयतीतिसंग्रहिष्यति २ तदेवलोकमति
ह्यापिशरति इदेति ३ अस्त्वेवेप्रस्तेनेकिंतत्राह तवेति ४ तत्रसेवेदनंनामेयं यस्मात्सिद्धेनदम
तियमेवेदं युष्मादेतोसुरेयप्पनः प्रकृष्यस्यदनः यस्मान्मदेशावयनरयमनुसारिविद्रोनसह
नरवाक्षित्रसेवेदनानिचंद्रमंडले अप्रतिहतैः संक्षेपमेवपतेतिघनोमृतानीतिसर्वेणापिचंद्रदर्शो
नास्त्वयमत्रभ्रूयरस्पर्शः ४ नवायमारोपस्तेमयुद्दटशाका साधेमतेमेवासिद्धेहितीये अप्रतोवि

तानितामतिवानाहतान्योन्यंवेल्लयंतिये तोऽसंमतिवानाहरन्योन्यंवेल्लयंतिये २ इह
अप्रतिवानोत्तरटलमन्योन्यवेल्लने नत्वमतिचत्रणांकेषांचिदपिकिंचन ३ तत्रसेवेद
नेनामयदिदंचंद्रमंडले इत्यपतताप्रतिहतेनत्संवेदनानुभूयते ४ प्रदेशप्रहसंकल्पविक
ल्पादिदेनकाल्पितेवदाप्युपगम्येदंनत्वोपदर्शास्थिते ५ कः प्राणमारुतस्तोभेनतयस्मा
द्यस्थितः प्रवेशानिर्गमसमर्थकथंवावदमेप्रभो १

देहादिप्रवर्तयतीतिप्रसिद्धेदेहाद्यहंकारोतत्मोसपिद्धितानामेवलोकिकैरात्मत्वानुभवादित्याशंकाह
त्रद्वेति अद्येप्रवृत्तज्ञानोत्तलीपचत्मचर्यंभूमिकांतरात्मस्यानोसंकल्पविकल्पहेतेनकाल्पितंइदजगदभ्यु
पगम्यवदाम्याहपामिवोपदर्शास्थिते यदिशिष्टेविम्नावमभ्युपगम्यतनास्तिपामीत्यर्थः ५ यद्यपि
तैः प्राणमारुतप्रवेशनिर्गमतृतिभेदेन त्वयोदेहेप्रवर्तयतीतिसत्वेनयापि तस्यप्राणम

यदा ग्रनन्येनदाशाह्लास्तथेभूतसर्गाश्चब्रह्मापिसंलीलत्वंक्तिः पश्यंत्यामेवपश्यंतीतिइतीत्य
भिन्नायामेवभेदोपचारेणोपचारेके श्राधारापेयभावेपर्यवस्यतीत्याह पश्यंत्यामेवेति ४२ य
दाहह्लाः सर्गाश्चछिन्नायापवनदानवक्तृतकार्यंशास्त्रमपिह्यास्याभावान्मोक्षफलस्यदृष्टयग
सत्वाच्चिरसनीयप्रपंचवंधाभावाच्च मिवतेनस्यात् किमितिपास्त्रकिंतत्रकिं तत्रन्यकथाविवा
रैश्चकिंयतःपास्त्रफलेनिर्वासने जीवितमेवमोक्षःसिद्धः एवेवर्गोनरीत्याह ष्याकारसत्वात्स
र्गेश्चसतिनानाप्रपंचरचनामत्स्यस्वसत्येवकाविवचनास्थिवेमिनिःशेषमार्गितेत्यर्थः ४४ यावेषाव
पश्यंत्यामेवपश्यंतीयथाभातितथेवच यथाशाह्लास्तथासर्गाविलेवाविनिविज्ञ्यगाः ४५
किंशास्त्रकैतत्रकयाविचारैर्मिथोसनैर्जीवितमेवमोक्षः सर्गोसत्स्येवमकारणत्वात्तस्येव
नास्त्येवननामकाचित् ४६ एवमस्थिदेहदृद्वासनेनिसावाधसंत्रैवनिरन्तरेका नानात्वमा
रहितेवभातिस्वमेविवेदेवेदृशरादिरूपा ४७ इतिसमायुतेतोर्पि श्रास्त्रगीतास्त्रसम्पत्तनामेनाम
समसत्वात्रशततमः सर्गः १७० श्रीरामउवाच परावीहिविधासंतितानांतेनराग्रे पश्यं
वासनेमिरदृश्यपंचवीननयाभातिसानानात्वेननानात्वरहितावोधसत्रैवभातियथारदृशदृश्यसेस्व
मेविदेवपुराविरूपाभातितद्वदित्यर्थः ४८ इतिवासिष्ठ तात्प॰ नि॰उ॰ सप्तसप्तत्युत्तरशततमः १७८ इहा
मृतस्यदेहादेः वात्सने युक्तिरुच्यते जगत्त्वामतिर्विभ्रमात्रमेवव्याख्यानतःस्फुटं धर्मोधर्मजन्मलोरेदे
नकारणमितत्त्वं श्रुत्वामृसूलेन विदाम्मनाम्तस्यदेहादेष्वात्मने उपपत्तिंनित्वासमानोसमस्त
दन्यपमिरशो चितभूमिकांरवयति यदार्थेत्यादिनामृतोमनेजाह्मणदर्षिमोविभागा॰ नाभिमेतः

पतिवा केवित्नोरस्यति वापुरो

कितयमवानतोगपतानदृशोषलेपाधिभेदकृताद्व्यात्पेनविकिनाद्विपवैति

श्री॰ वासि॰ उत्त॰ ९११

अस्मात्त्वाद्यादृते चान्या कल्पनाऽन्यादृशी वादिनो यत एव जगत्कल्पनात्वस्मात्तु भूतिरेव स्वयं ३३ ३४ ३५ असद्ब्रह्मबोधात्मा येन तथाविधेऽसत् सत्सिद्धं सत् आकाश एव तथेत्स्वयं न सन्ति पादेऽस्मिन् ३६ कृत सर्वैव तथाह एषिति यतः सदनन्तात्मकात्स्वयं ३७ ३८ अजः जन्मादि

अन्यस्य काचित्कल्पनाद्यस्यानेऽसो पदपङ्क्तिका अस्मात्त्वाद्यादृते कस्मादृश्योऽवेषात्प्रभुर्निर्भूः
इन्द्रियावर्तः इत्यादिषु देहेन तत्त्वनेऽयथा तथैवेत्सत्वे पयो पृच्छतः सर्गाद्यन्तभासते ३४ स्वेदा
वर्तविवर्तो शिरोनिर्मलपवनेऽयथा यथापुत्रसत्य एवनेऽसर्गस्यथोऽवभासते ३९ यथानेन
त्वसोपि यथान्यत्वात्विमहावरे नसत्त्वात्सद्ब्रह्मबोधात्मतयाऽसर्गः पयापरं ३९ पद्मनिद्रादि
केषुनेऽसपलव्याव्यपिल्कृते भेदात्सर्वसन्न्याय एवमेते नन्यात्मकाघनः ३७ सर्गप्रस्त
यसंस्थानोऽमेवमात्मनिद्रुने सोऽस्मिस्वमस्तभ्रमाभासकुढेनिराद्यवनेयथा ३८ स्वमास्व
मानस्यापालेनिद्राणोमानेवायथा सर्गात्सर्गान्तरान्मासेस्वसद्भावामनसत्वथा ३९ ए
तस्मादेरद्दितोऽप्यषद्ब्रह्मस्याकाशोऽनिरामयः अनद्योरूहदाभातियथास्वमाभ्रूमिषु ४०
स्थितायथास्यापर्यन्तोऽशाघ्राचदयराद्यः नानाभानासस्थिताः सर्गास्तथानन्ते महाचिति ४१

ब्रह्मः परमात्मास्तथैव सर्गास्तेषामात्मनामात्मि ४२ ४३ पर्यन्तासोऽपतिकसर्वदर्शनात्म
लि नानाः सर्वतनाः सतामाभाविष्यतः ४४

स्वभाववादिनस्तु वाकस्य मतस्य निरस्यति स्वभावस्येति अकुरादिस्वभावस्य कालदेशनलादिस
हितबीजादिस्वभावोसौ कारणमिति वौके यदुच्यते सा उक्तिरपि बीजस्वभावपादयोरभेदानिरू
पणादेकरस्वभावस्य त्वत्र स्वभावपदे कार्यसंबंधस्यापि दोलेभ्याज्ञानार्थत्वे उभयत्रापि पर्यायेण
यास्वरूपयोगानापपत्तेः सकलसाधारणस्वभावत्वसामान्यासिद्धेः मामेस्विकरूपापरामर्शेभ
स्वाम्बुकार्योत्पत्तिनिर्णयकोक्ति सेयर्थे २९ अत्र परिशेषात्स्वाभिमतसिद्धे दर्शयति तस्मा
दिति तस्मात्स्वभावोस्तकारणेवेत्याविले अत्रे प्रकारणाभ्यातिरेकेण सत्याशास्तनास्थिने का

स्वभावस्य स्वभावोसौ किल कारणमित्यपि यदुच्यते स्वभावस्य तावत्पर्यनुयोगतः २९
तस्मात्कारणताभिन्नभावाभाविवकारण अनेनैवाखिलकार्यं कारणाद्भवतीत्ययं १
यदुक्तम परिज्ञानात्स्वभेदव्यापहारिभिः नर एवाकरणेतत्सोविनतत्त्वदर्शिभिः ३१
स्वर्गादौ चेतनोन्यत्र दृष्टव्याविद्गगनादि स्वरूपस्वभावज्ञानेनान्यत्रोपपद्यते ३२

येः कारणात्तस्यादेवाविद्यमानकाररूपेणाविर्भवति तिरोभवति चनतत्यातिरिक्तमन्नुमात्रमप्य
स्तीत्यर्थ अत एव तस्मात्कृतेभ्यः पराभवोऽग्निरिप्यते एवनमापतत्स्याद यदुक्तं स्वभेदव्या
पहारिभिस्तेव कृतनाशादयपनादिके अत्र स्वरूपमभिप्रायपरिज्ञानादुद्दत स्वकृतलपी
डासंधारकनतदज्ञत्वदर्शितोऽत्र जीवनमपि एवकरणमित्यर्थः सत्वरं एवनक्रियाया
मिति तथ्यत ३१ अन्यत एवनाङ्गमिश्च ३२

श्री
वा॰ मि॰
उ॰ री॰
८२

प्रबोधवाच्यत्वान्यथानुपपत्त्यापि नगरस्वप्नाभिनिवेतितदर्थमकारणकल्पनावकाश इत्याह
अन्यथानुपपत्त्येति ५ तदेवविशदयति स्वप्नेति २२.२३ २४ यथा एवं प्रकारेण मपोदितं तदेता
न ब्रह्मस्वभाव एव नगरास्तित्वाशयेनाह अप्रेति शब्दस्याज्ञानोपहितस्यात्मनः स्वभावेवाऽ
कारणमितिशेषः २९ मनोरथकल्पितनगरवत् ध्यानभेदेन अवस्थिताकारत्वादपि न सर्वसाध

अन्यथानुपपत्त्यैव स्वभावकल्पनादते स्थूलाकारात्मिकाविज्ञानादिरूपस्य रचना ५
स्वप्नदृष्टा घनभवा किमङ्गस्य कारणं किं स्वभावादते ब्रूहि स्वभावो नाम कीदृश २२ स्व
भावोऽपि परिज्ञातो महामोहभ्रमप्रद परिज्ञातो न मोहाय यथा सर्गो लयोऽथ वा ५ अथ न
केऽहवावशा यदा घनभवोऽङ्गि तं कस्य नेकारणं किं विज्ञाने योगिनिवेशितः २४
अथ रोग्यमपि शेनेप्राकाश्यस्य वेतनस्य स्वभावो वा विलायोनो किमङ्गस्य कारणं २५
किं ध्यानेन लब्धस्य ध्येयस्य कस्य कारणं किं वा गन्धर्वनगरे पुरे भित्तिश्च कारणं २६ धर्मो
यत्त्राप्तमूर्तत्वान्नैर्देहेन कारणे देहस्य कारणं किं स्यात्र उत्सर्गादि भोगिन २७ भिन्नभिन्न
दिरूपाणां कल्पस्थानवादिन किं कारणमनानात्वस्य ब्रह्मविनाशक ६

रणमेककारणत्वं वा भिन्नाशयेनाह किमिति २९ धर्माधर्मयोरमूर्तत्वादेव मूर्तदेहाद्युपादान
कारणत्वानानसेभवतीति कर्ममीमांसकल्पमपि निरस्तम् अथ धर्मो सीति अत्र परलोके २८ विज्ञान
वादिमतेऽप्यमूर्तस्य क्षणिकस्य च विज्ञानस्य मूर्तानां तत्कार्योपादानता इव वेत्याह भिन्नेत्य स्थूलरूपा
२७ अभिन्नयलादिलक्षणाः परमाणव इत्यत्र अस्तिना भिन्नाकारोऽनुकूलव्यापारस्य कार्यसेवे

[illegible] वृत्ति २८

तथावात्तवृत्त्यनुसारेणतगरस्यदिवहत्वाद्ब्रह्मकस्यादेकारणमिति स्वीकारेपियत्तानरू
पोवस्तिरितिन्यायेनमिथ्याभूतस्यप्रपञ्चस्यनाट्यशीमायैवकारणं तथापिनवास्तवाद्वैतहानि
रित्याशयेनाह संतीति प्रकरणकाः पञ्चीरतत्तमरुनदीरतसपरिदय तत्रसेविताकारणत
त्वेनकल्पिताः सकारणकास्त्यथाकल्पितास्ताकारणकारतिमणमयमोरीगाणपस्येमात्
पूत्रताबद्धकल्पनानुसारेणतथावस्थेत्याह सेविदिति ९ तत्रवदयानमूखंशदयविन्माञमेव
सदातानुमाञमपिकरा विद्विपर्यासरतिसर्गकारणंकेनचिदपिनिरूपयितुंशक्यमित्याह स

सर्पकारणकापवसेतिकारणतालया भावा सविघयापस्मात्कस्यते सभ्यतेतया ९
सर्वकारणसंयोगोसर्वानुभवशालिनो सर्गस्यकारणंनास्तितेनसर्वस्वकारण ९
हृदयंगमतास्यक्रमीश्वरादिपकल्प्यते यदशक्तिविद्य एवाद्वयंवाद्वालमेवतत् २

वेति सर्वेषामनुभवशालिनांतत्त्वविदां ९ तत्रईदृशेस्वमयत्वेनगरमरुमरीचिकायायेनगति
सत्यत्वसाधनाभिनिवेशेनयद्देयेयिकादिभिर्मायातप्रकृतिविद्यात्मायितत्वमहेश्वरमित्यादिश्रु
तिप्रसिद्धमायोपहितब्रह्मातिरिक्ततरस्येश्वरप्रधानपरमाण्वादिकिंचित्कारणंप्रकल्प्यतेतमुत्त
रमुनिविद्वदनुभवविरोधाद्धेयानयत्तमप्रसिद्धयुक्तिपराहतत्वाच्च स्वाद्दितिकेसषरीश्वरस्यभो
क्तृजीवस्यवाप्रकार्यंवर्यवसायित्वाद्दर्प्यश्रुतयुक्ताभितानांहृदयंगमाभिनिश्रुयाकेवदिवकाद्धाल

श्री॰ वार्ति॰ उ॰टी॰ ९५

ननु ब्रह्मातिरिक्तः अनात्मा नास्तीति कथं संभाव्यते तार्किकैः पामरैश्च नाहं ब्रह्मेत्यनारंभ्रस्तत्वेश्च मिथ्या त्मनात्मत्वात् ब्रह्मत्वयोः प्रत्यक्षमनुभवादित्याशंक्य तात्त्वानुभवबलेनैव तदात्मनामपि ब्रह्म त्वं समर्थयति अनन्तत्वमिति अज्ञानादिसर्वजगदारोपाधिष्ठानचिन्मात्रत्वे ब्रह्मत्वे नजु अहमेत दित्यनुभवितरि तात्त्विकात्मनि बुधो रेयतः अज्ञत्वं प्रबोधं प्रपेक्ष्यात्मप्रत्ययेनैव भाति यदि च देशादिक कालैनोनरोपमात्मा स्यात् कथमात्मत्वतानमनुभवेत् अतः अज्ञानाधिष्ठानचिद्रूपत्वमस्मादे वानुभवात्सिद्धं जगच्च केवले अज्ञानात्मैव पतात्परं तस्तरेगतो गतं यथात्मनि कमे निरंजनेहि

अनन्तत्वं प्रबोधेन रेव भाति न देशतो गते स्वमस्तु भेनरविनिरंशात्मकेवले ११ तथाप्य
भ्युपगम्यापि मूर्त्वेनिश्चयाख्याने मदेयमनुभवोत्पस्याद्ब्रह्मनिरामयं १२

गतो गते केवले निरंशवनिरंशात्मनिरिक्ते तयोः स्वरूपमस्ति तदन् न वस्तान स्वभावे आत्मनि स्व भावविरुद्धमत्तानमारोपोतरेण भवितुमर्हतीत्यज्ञानादि जगदारोपाधिष्ठानत्वस्यास्मादेवा नुभवात्सिद्धेरित्यर्थः ११ अप अज्ञानादिजगदधिष्ठानस्वरूपं सर्वात्मत्वं ब्रह्मलक्षणं वेदान्तेन त दर्थाये तद्ब्रह्मैव स्यादित्याशंक्याह तथापीति मूर्त्वे प्रतिबोधनार्थं मूर्तं वुद्धिमनुभवपूर्वब्र ह्मस्वरूपादनार्थं मदेये ब्रह्मणस्तरस्पलक्षणमुच्यते स्वरूपलक्षणेन तस्फुटनिरामयाने देकरसत्वेनात्मानुभवपथमवतरतीत्यर्थः १२

नस्वतत्स्वतविषयो यथा स्थाणोः पादपत्वादेर्नत्वं हितन्ने होपनायाभ्युपगम्यतेन प्रधानपरमाण्वा
दिप्रयुक्तकार्यकारणसंभवोपि कुतो नाभ्युपगम्यत इति रामः शंकते अनन्तेति इत्थिमे तो
वा पुरुषत्वसिकार्येन स्वयं पवपरं परासोस्यावदीनां परमाण्नो सत्त्वादिगुणानो वा संभवेत्किं
नन्वसृश्यमकारणत्वस्मात् कथं वा अद्वितीयब्रह्मपरिशेषोत्पर्थः १२ भवेदेवं ब्रह्मातिरिक्त
प्रधानपरमाण्वादिकल्पकोः तत् प्रसिद्धेत् इत्यानन्दत्वाद्देवमग्रआसीदन्यानमेवावेद

श्रीराम उवाच अनन्तविषये ब्रह्मन्कार्यकारणसंभवे किं कारणमनामस्यात्कार्यं
वैदिवरप्रभो १२ श्रीवसिष्ठ उवाच अनन्तो नाम नास्त्येव ब्रह्मानन्तमयं पति असतो ब्रह्म
ब्रह्मस्याविचारः कीदृशः स्मृतः १४ एकमेवाद्वयं शान्तं विज्ञानघनमद्वयं लिङ्गः महत्स्व
यानमद्वैतं कथमर्थे विचारणम् १५

असत्त्वासीति तस्मात्सर्वं समभवत्प्रतिकृतिदर्शितदिग्भागस्यैव स्थानान्तरं तत्स्वेव तत्त्वता
नोपयुक्तं यास्य तदात्तदध्यारोपापवादन्यायेनैव तत्त्वज्ञानेऽप्युपगम्यतेन प्रधानपरमाण्वादि
कल्पनयेति वैशम्यमित्याशयेन वसिष्ठ समाधत्ते अनन्तेति १४ कुतो नास्तिनशहू एकवो
पमयाशति नपयासेपवगणः वाच्य कुतो रसयनघवाग्रेप्रथमात्माविज्ञानघन एवेति श्रुते ५

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
९८

अतएवब्रह्मणस्तत्त्वस्याकारणपदार्थत्वेकल्पनादयःसकारणपदार्थत्वनिवृत्ताः इयमपि
विरोधेनास्ति १ यदुभयात्मकंब्रह्मतर्हिकथमकारणकत्वपदप्रकृपत्व तयाअभिहितायित
सत्त्वाद यमरति तत्त्वज्ञानस्यैवसम्प्रयोजनमात्रंब्रह्मएतावन्मात्रपदव्यास्तेनसम्यग्निरूपितरीतिर्भा
वः २ ८ ९ वास्तवमकारणकत्वंकार्यस्यैवकार्यान्तत्वाज्ञितइत्यत्तोर्द्वयोरपिविरोधीत्याह किं

अकारणपदार्थत्वे सकारणपदार्थता ब्रह्मास्तीदं यमप्यस्ति सर्वं शास्त्रमतं यथा १
यदि स्याद्ब्रह्मणस्त्वन्यत्किंचित्किंचित्कदाचन तत्कारणं किंकस्येन संयोगस्य प्रयुज्यते २
यत्र सर्वमनायत्तेनानानानात्मभासने अस्त्येव शांतमेकात्मतत्र किं कस्य कारणं ८ नै
न भवन्तेते किंचिद्भवनामानि यत्र ते स्थितमेकमनाद्यन्तं ब्रह्मैवब्रह्मवात्मके ९ किं क
स्य कारणं केन किं मर्त्यं भवत्कथा किं कस्य कारणं केन किं मर्त्यमात्मवाक्क्वचित् १० नै
ह शून्येन वा शून्येन सत्ता सत्तामध्यता विद्यते न महाशून्ये न नेति न नेतिवत् ॥ इदं न किं
चित् किंचिद्विहाय ब्रह्मास्ति घनास्तिव सर्वं ब्रह्मैवमादि इयत्वयेवातयेवतत् १२

कस्येति १० शून्याशून्याद्युभयविधामात्राशून्यत्वान्महाशून्ये नेनेतिनभेसिद्धेति तदुक्तिवः ॥
सर्वस्यापिब्रह्मैकरसाविवशून्यतानशून्यैकरस्यादित्याह इदमिति यदाहेतोस्तद्ब्रह्म अध्यारो
पेसर्वानुगतत्वात्तथैव अपवादे सर्वतोव्यावृत्तत्वात्तथैवच १२

नचयेषव्यवहारस्य अवस्थायकेकाल्पनिके कार्यकारणभावेवीमाक्षरांदेवोरपम । कितनुगल्लम्य स्वप्नसंभ्रमेननन्नहानवेयथोपादकेत्रसाधितिरिक्तप्रधानपरमाणवायचोतवादिभिः कल्पितेका रणनिराकरणेहि नगनोद्गमलविवर्हेमाजस्वप्नसिद्धानन्नताभेन योपकेवल्पतिहि यथास्यादि त्याशयेनवसिष्ठः समाधत्ते यथेति अनादिव्यवहारेणयथयारक्तप्यासेनकल्पितेसतत्र या कार्यकारणतासर्वैपद्यते अन्यथा व्यवहारेप्रियव्यवहारिकमियमापल्लापेकाम्य कल्पनानस्यादि

वसिष्ठ उवाच यथा कल्पितेनेयेन समपद्यते तत्रया [illegible]स्यातादृ
कुकारणविद्युते २ यथैवकल्पितं तद्रूपेमनसायेनतत्रया चेत्यसौ यथा द्रग्येनक
ल्पितवेत्यसौ तथा ४ कल्पनाकल्पनामेकेन सत्रतस्वभावतः कल्पनास्तदशेमनय
थाकेशनरवादिमान् ५

त्वनायासेनैवसर्वेशक्तिप्रसगास्त्यर्थः २ अतएवकल्पकद्रष्ट्रनुसारेणव्यवस्थितमेवसत्त्व मु नुभूयनरत्याह यथेरमिति नयाचमिरालेवमवारनिष्ठुर्यभहूवालिंकउदाहृते यदिद्रा इकाष्ठ कन्दुना मेकस्पोममहात्मनो कलपः कामिनीभस्मिति तिस्रो विकल्पनारामे ४ नहिंकिमिराले वमेविकल्पनानेम्याहकल्पनाकल्पनामेति तत्रोपदेश कल्पनात्माद्विदशन्वकल्पनाता इथय थारितमिरे नगयथानत्वेनन प्रकृत केशनरवायवेनमहरितः प्रतीयतेतदवियथे ५

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ श॰
८७

तथाच परमात्मनि यावदज्ञाननिरास्तितावत्परमात्मनि ब्रह्मोरलहत्निवया इति वर्णितप्रका रेणानित्ये अनंते अपि अन्यथ्रवस्थिता॰ यथा वारिणि सत्कृते पतेअचारितविसारितरंगवेगा निमित्तात् लोलास्थितस्तोन्नुन॰ परमात्मचया अस्त्र्योतास्तहदित्यर्थः २५ इति श्रीवा॰ ना त्य निर्वाण॰ उ॰ षट्सप्तत्युत्तरशततमः सर्गः १७६ सकारणं कल्पमथाव लत्तुन्मत्वका

अस्तावुल्लहतनिवयाधरमात्मनीति नित्यस्थिता निगुणमन्यवदप्यनन्ते वारिण्यवारित
विसारितरंगवेगा लोलास्थिता वपरमात्मवयाधयैते २५ रामायणेति अस्तमीमा
सत्त्वस्कंडोपाख्याने रामो अरवस्तमुतिमान्॰ सर्गः १७६ श्रीराम उवाच ॥ साकारणकं मे
वेदेनगद्रस्यपण्यसात् यदिप्रवर्तनेनामसत्त्वमसेकल्पनादिवत् १ तत्कारणतः सि
द्धः संभवेत्सकारणे कथनतायनेवस्तुक्वचित्किंचित्कदाचन २

रण जगत्स्वमसंमोहादोपाअस्तेतिवर्ण्यते सकारणकएवस्वमसंसोधंसर्गोऽस्ति वहुशोकदर्शिते न अराम सस्यधान्यादिकार्यस्यापितर्हि कृषिवृष्ट्यादिकारणं विनैवोत्पत्तिः स्यादित्यतिप्रसंगेन शंकते स कारणकमिति द्वाभ्यां १ तत्र हि सकारणतएव सर्वाभिलषितसिद्धेः संभवे अन्यत्तस्य धान्यादिक मपि वस्तु कृषी वलानां सकारणकं कृषिवृष्टिबीजवापादिकारणं विनैव कथं जनायते इत्यर्थः २

विराट्पुरुषोऽयमित्यनेकेति १८ दृष्टिजीवभेदकल्पनेन प्रत्येकं चैलोक्यदृष्टमाथां दृष्टाऽत्रमाह स्वप्नेऽपीति नवरंगाः दृष्टादृश्यं दृष्टिभोक्ताभोग्यंभोगः कर्ताकार्यंक्रियेतितिसर्वमेवमोहरे १९ न दृष्टान्तिकमाह प्रत्येकमित्यनेके प्रतिजीवं २० एवंजीवभेदे नविविक्तः साक्षिणपरमात्मा सर्व स्याप्यपि नचविप्रतिमूलेप्सुदरे इतिवर्णितरीत्याकल्पितानि अनन्तानि महान्तिजनेतिसेति

अनेकभूतजालेऽस्मिन्नाकाशावरणे गगने कलनाकालकलिते कल्पितान्योन्यसंगमे १८
स्वप्नेप्रत्येकमेवात्रपश्यत्यात्मशिखिविते इत्येलोकानगरे नवरंगमनोहरे १९ अप
प्रत्येकमप्यात्मनवरंगमनोहरे भिन्नदेहेतिहृदये स्वात्मसंस्थविचिते २० परमाणोः
परमाणोरितिसंस्थितनगरे अनन्तनिजयोत्सङ्गे देनाभीवं वनाभ्यपि २१ अविघेय
मणीतेयमविद्यात्वेनचेमिता ब्रह्मत्वेनपरित्यज्य भवतिब्रह्मनिर्मले २२ एवंदृष्टा
पियः स्वमनले दृष्टेनकिंचन कार्वेदृष्टाज्जोदृष्टपेक्षा हेतुकचकारणे २३ सर्वैः
शान्तमभावेस्वात्मनि निर्भित्रेकेवले ब्रह्मात्मनिस्थितेस्वच्छमायेनपरिवर्जिते २४

नान्यपिदृश्यं जीवशब्दैः इत्यादिगणे सूचनानीव २१ इयंच सर्वा सत्तात्माज्ञानलक्षणाऽविद्यै
व सात्मैमानिवारिताचेद् ब्रह्मनिर्मले २२ ब्रह्मत्वेन दृष्टे सतियोजगत्त्वपश्यत् दृष्टातो
पिनाकिंचन २३ निर्भित्रे निर्भेदे ब्रह्मात्मनि स्वच्छयोऽस्थिते २४

श्री वासि ष्ठटी ५६९

नदेवक्रमारभते ऽस्तीत्यादिना ऽनिलेषु ऽरास्पंदस्वस्वसत्तामात्रेणनगच्छेद्धाहेत ॥ ९ ॥ सविद्यो
मयपरमात्मक स्वतत्त्वदर्शिनानिशावशात्त्वमहत्वात्मनोजीवत्वमपश्यत् यथावत्सभूतमेवा
काशस्वसदेवशून्यत्वपश्यत्तद्वत् यथावायवः स्वस्पन्दनेपुष्पेगंधतत्व ॥ १० ॥ तदहंकारपरि
णामीत्याह आकाशरूपमिति आकाशरूपमविकारितोऽसंगतोपूर्णतोस्वच्छतोवाआकाश

आस्तेविरताद्दनन्यात्मविद्योमपरमात्मक शून्यरूपमिवाकाशेपुदुस्पदस्वमनिसे ॥
सोपश्यदात्मनात्मानमखनीखत्वमात्मनि शून्यरूपमिवाकाशेपवनस्पंदनेयथा ॥ १ ॥ आको
शरूपमनहंदेवनीवरूलन स्वयं अपश्यदहमित्येवरूपमाकाशरूपक ॥ २ ॥ अहंकारस्व
हेतुर्दिनेवापश्यदात्मनि एकाग्रेस्त्वयमिर्माणमयीमायाम्बरूपिणी ॥ ३ ॥ बुद्धिर्मनो
हमित्येवेस्वमपश्यत्सन्मये नमयन्नात्मनात्मानमविकल्पाविकल्पने ॥ ४ ॥ अपश्य
त्सन् स्वमेदेहपंचेन्द्रियमन अनाकारवनाकारैस्वमात्रैवमिवात्तपी ॥ ५ ॥ देहांश
मनोदेहोवभ्रान्तस्त्रिभुवनात्मके स्वात्मास्वात्मैवनिर्मित्रिभिर्मिमात्सरमानते ॥ ६ ॥

रूपमाकाशप्रतिम मदमित्येवमीवरूलरूपमपश्यत् ॥ २ ॥ सा अहंकाररूपस्त्वहमात्मेतिबुद्धिरि
त्येवरूपमपश्यत् सा च बुद्धिरेकाग्रेस्तुयनिर्माणमयी सीपाधामात्मरूपिणी अस्वरूपभ्रमदा
यिन्यादित्यर्थः ॥ ३ ॥ विकल्पाणोविकल्पाभासारोपेणात्म नात्मानमयमीतिभावशात्ती ॥ ४ ॥ ५
॥ ५ ॥ सविद्योमपरमात्मकस्यमनोदेहस्तमहाभासन् त्रिभुवनात्मकविराहहरस्मी ॥ ६ ॥

तत्वविदोवर्तमानब्रह्मांतरेणभविष्यद्ब्रह्मांतरेणच पुनराद्यभिधानकारणमाधेतेषामविस्मरणं
वसाप्येनपूर्वलालान्ववायेन बाधप्रतिपादनायतेपिशास्त्रेप्रवर्तनमुदाहरणेषाप्रवेत्याशयेनाह
स्वमेवतिसमोदो अतीतानागतादिसर्वसर्गेष्वेतावानेशास्त्रमपश्यन्नन्येनान्यतदैवविशां
प्रकृतोमध्येऽप्रक्रमोपपद्यतइत्यर्थः ५ तत्क्रमइतिवेदसंख्यानेनसहैवविप्रयुताधाः सर्वेवर्णाः

स्वमेवविन्मात्रमेवायंस्वयंभासितजगत्प्रभा यथात्वेवसर्गादिनानास्मद्रूपपद्यते ५
मूलश्लोकसंख्यातितेनसंगतिजगतिके तेषांनान्यसद्भावोचानेन्याने३रववदतः१
अत्रैवमेपुराप्रोक्तासाधिज्ञायमनन्यया पद्यरेणमताख्यानेपूर्णतत्कथामिमे २ पु
राहुर्होमयाब्रह्मानगतालमिदंकियत् कथाभातीतिवदमेब्रह्मैवावततःसमो ८
ब्रह्मैवाव ब्रह्मैवेदंमनेसर्वंजगत्स्थितेवभासते सत्तामनेतनस्त्वेनजगत्स्वेनासत्ताम
पि ९ पुर्भममेदमाख्यानेपूर्णब्रह्मवलभूषणे ब्रह्मांडपिंडरस्कंकेब्रह्मांडाख्यानमेवच १०

पितमशाकम्बाखिन्याशयेनाह स्वराणवर्णाविति १ अत्रब्रह्मणाब्रह्मवसंख्यानीतक्रेयेषम
रेणनताप्रपयपरागकीर्णदेहेनमात्विज्ञाख्याख्यानेमेप्रोक्तेमेपूर्ण २ ८ ५ तस्याख्यान
स्यहेनाममीख्याहब्रह्मांडपिंडइति अन्वर्थनाम्नाऽक्रंप्रसिद्धं १० ॥

श्री
वासि
ष्ठटी
८५

वर्तमानत्वप्रमाणमेवोपन्यासार्हं नातीतभविष्यत्त्वादिकं विपरीतत्वादित्येवोपन्यासोऽफलमिति तत्तत्रयु
क्तं परपदार्थस्तत्त्वपक्ष्याभिप्रायस्य च तस्यातिसिद्धावीमाचार्येण व्यवहाराधीनत्वेन तदुपन्यासोऽपि
नाविचारात्मकशास्त्रपक्षसुयोगात् तस्मादतीतानागतत्वस्येव वर्तमानत्वस्यापि तात्त्विकत्वशङ्का
पि सर्वेप्रव्यवहारावतुयोगोनोपन्यसनीया इतीतावानाक्षेप कर्तव्यशुक्तश्रुतेरत्वनाभेत्यनास्थया श्रुत्य
ग कृत्स्नविभ्रमवासिष्ठ उत्तरमाह जगत्त्वमेवेत्यादि लोकेन यत्र ज्ञातस्यार्थस्य वगणपिकृतत्वनेन २

वसिष्ठ उवाच जगत्त्वमेव शास्त्रार्थसंबोधो वगतस्त्वया नना मन च लोकेन व्यर्थमन्य
थमत २ याकथावगतात्मभ्याशास्त्रार्थाभ्यामिगधुते इत्यतेसेत रानात सैवेत्तव्य
वहारिणी ३ यदाविदितवेद्य सत्त्विकालामलदर्शन भविष्यसितदातानिश्चस्यसे
नैवभोत्स्यसे ४

अवगतात्मभ्यानिश्चितवाच्यवाचकभावाभ्या व्यवहारिणी व्यवहारोपयुक्ताप्तितदासर्वेत्स्व
स्यैव टस्त्वादतीतानागतव्यवहितविप्रकृष्टार्थेतत्त्वसाधनावर्तमानस्यास्यत्वस्तोऽस्यवृविपो
पलोषस्याप्यभावाज्ञायतवाक्षेप इत्याशयेनाह यदेति वर्तमानाद्यास्त्रयितत्व
दृष्टेरपर्यालोचनेन तद्यात्वापारनान्यरिहासेन भविष्यसि भोत्स्यसे इतिच भविष्यतारो ६
पेणोक्तिः ५ ॥

दृष्टं दृश्यं प्रत्यग्द्रष्टुमनुभूतमपि दृष्टुस्तैः करणैर्विदितेन जीवेन सहितमपि स्वप्ने देशादूहे मिज
मरणोपरितो बोधवे कृतेरोदनमिवसदिव कचितमपि मोसितन् मिथ्यैवेति जन्मादेन दिग्विजयाद्रि
ड्रिमत्स्यार्थः ४९ इति श्रीवासिष्ठे निर्वाणप्रकरणे पूर्वसमुच्चरशतनमः सर्गः १२५ स्वमादौ
भातिसर्गादौ ब्रह्मांडाग्निरणाविति मृगार्थे ज्ञाद्रणमेक्षं चलोऽज्ञानमीर्यंते यदिदं दृश्यम

मनुभूतमपि वनोऽसद्दृशमिदं दृष्टुसहितमपि स्वमन्निनमरणवारवशोदनमि
वसदिकचितमपि ५१ इति श्रीवासि निर्वाण परमार्थगीतास्वदेहशुद्धिःसर्गः
१२५ राम मर्गेनिसम्पसेष्वानिभविष्यानिगतानिव तत्कथामि कथं ब्रह्मन्या
बोधपासिमामिमं १

सदितिरूपपवाधेनाचिन्मात्रपरिशेषएव पुरुषार्थस्ता ह्रि सम्यक्स्यवर्तमानस्येव दृश्यजग
तावेधनपालन्मार्जनमेवोपदृश्येनजलतृगीतानागतामप्रतीयमानानेतवर्तमानजगामपिते
षां ममतीस्येवदेपन्थापसङ्गे तथावणात्तेऽर्थ एवेत्याशयेनरामः श्लोकमेनगेतीसि १

श्री
वा ति
३ टी
८४

ननु वाचनमात्रेण कथमस्यार्थ सर्वो बुध्यतेन शाद्ध अबुद्धमितिन निवर्तमेयदेतिशेष ९३ ९४ भा
गमेकमर्दं ग्रथवा ९५ अधिगतमिद शास्त्रस्यानिरूपंस्यते च प्रकृतिमूलमितिप्रकृतिमेव विचा
रयिष्याम रतिबुध्या प्रमासवशादिदं शास्त्रनरो वततज्ञर्हि अन्यच्युतिरूपमुपनिषद्भाष्यादिरूप
मात्महानशास्त्रमेव विचारयन्नमात्मशास्त्रविमुखो भवेदित्यत्रमस्तान्यर्थेन तत्रैवाग्रहस्यार्थे ९६

अबुद्धज्ञरग्रथात्सर्वसर्वादिबुध्यते यथायस्परार्थंत रिवदत्वान्निवर्तते ९७ उपाधिमि
दमेवात्मा विहितशास्त्रभ्रमवय अनन्यसाधारणलागतमित्यवधूयते ९८ तस्मादना
त्महाशास्त्राद्यथाशक्तिविचारयेत् भागोद्वौ भागमेकवान्तेनदुःखस्योभवेत् ९९ आ
त्मधिगमिदमितिप्रमादाद्वैनरोवते तदान्यदात्मविज्ञानशास्त्रं किंचिद्विचारयेत् १००
अनर्थेन विचारेणवय ऊर्यानभमसात् वोधेनज्ञानसारेण दर्पकर्तव्यमात्मसात् १०१
प्राप्यपदर्पणको पिसर्वदस्तेनेन लभ्यते नीयतेनह्युपायेनप्रसादात्समहोनहो १०२

ज्ञानसारेणश्रवणाद्युपायेनयथाकथचिन्नवोधेन सर्वं दर्पमात्मनदेय आत्मसात्कर्तव्य
वाधनु रवेनात्मनाग्रस्तनाहंकर्तव्यमितियावत्देये ज्ञाचेति सान्यमन्यय ज्ञास्मणसादिदमज्ञकर्त
व्यमितिवत् १०३ नज्ञानसानुयेनयतिस्वाप्युच्चरतिस्वर्णादिदासिसाहिते सर्वदस्तैरपिप्रमादस्तसेयाति शेष ४८

ननु किमेतन्नुस्ताभ्यां सेन योगशास्त्रप्रसिद्धनिरोधादेव दृष्टपादर्शनलक्षणोपसिद्धि रित्याशंक्या(
ह्ननेति भवेदेवं दैवयदि चित्तनिरोधः सिद्धेत्तत्तु विघ्नेसत्त्वस्यविनाभावस्त्वद्रूपत्वाजात्वयुमा
भ्यां नीवस्तु भो विलयाभ्यानेवा यत्नेनापि निरुद्धमानं रोधनायाति किंतेनतुभ्यां सताभ्यां साधीना
हीधारे वराधितसेसती स्वेनदंभ्यसप्रयोपायत्वार्थः ११ यथा विघ्नेसत्त्वविनाभावस्तथा दृष्ट
रूपासंसतिरपिचित्तशरीरयोरभयाविनाभाविनी तेनदृष्टपशरीरेपतच्छस्ताभ्यासादतिप्रतिबंधे(

ननीवमस्तविघ्नेरोधमायातिसस्तेः अविनाभाविदेवत्वाद्धोधोनतेनत्रयस्याति ११
सर्वदेवाविनाभाविविघ्नंदृष्टशरीरयो ईहवाप्तत्वेनस्यवोधोतेयाभ्यासतः स्वयं ३'
चित्तदृष्टशरीराणांत्रीणि याभ्यासतो बोधतः पवनस्पंदसैन्यानिकारणाभावतो यथा १(
कारणेमोदधिमेवास्यतत्त्वास्यादेवशास्त्रतः किंबिलत्कृतत्रुद्धीनोवाचितादेवयाभ्यति १२

ईहनन्यनैवतत्त्वबोधाभ्यासतः सतितप्रतिबंधे सप्तत्र अन्यांतरेवाप्रतिबंधदृयेबोधोदृष्टा
भ्यतः तथावभगवतो बादरायणस्य सूत्रे ऐहिकमप्रस्तुतप्रतिबंधे तदर्शनादिति २ पवन
नस्पंदो मनःपुत्रमेवसैन्यानि चयथा तत्प्रयोजकमकाण्यादिकारणापायाभ्यासतिमहदित्य
र्थः ७(किंतर्हि शवितादिविकस्य कारणं तदाह कारणमिति सो लेश्वस्तान्न भावा वारिकाग्नवि यो ११

श्री वा.टि. ५.टी. ८३

कल्पनामात्रत्वादेव ब्रह्मणि सदा रहिता पृथिवी यासु नेमा यस्मिन्द्यौः पृथिवी चान्तरिक्षमोतं मनः स
ह प्राणैः सर्वैः तमेवैकं जानथ आत्मानमित्यादिश्रुतिगृहीतं नेह नानास्ति किंचनेत्यादिश्रुति
वैधास्त्वविरोधेन समावेशो लभ्यत इत्याह विषयेति ॥ १९ ॥ सैव सत्ता ब्रह्मसत्तैव सर्वात्मेति यतस्त्वेवमा
पि तदात्मकं सर्वात्मकं च ॥ ११ ॥ अतएव तस्य सर्वे षां वादिनां सर्वेकल्पनानामप्यविरोधेन समावेश
स्य ऋतकल्पनसमो न स्तोऽपयतस्तस्याप्येनाह भीतस्येति क्रीडार्थं ब्रह्मणस्य भ्रमतो बालस्य वृत्तमि

विषय इति येषास्तु सर्व एव सदेव च विभक्ताश्च विमिश्राश्च परे संविति संस्थिता ॥ १९ ॥
तस्मात्सद्ब्रह्म सर्वात्म किंचिन्नात्र न विद्यते सैव सत्तैव सर्वात्म चेतनस्पन्दनात्मके ॥ ११ ॥ भ्रान्त
स्वप्नभ्रमे भूमेर्नभ्रान्तिरेव वागपि न चास्य नित्या नित्यत्वं पि तथाभासविनाशनदृक् ॥ १० ॥ ज्ञास्त
स्यासत्त्वयज्ञानावारणेन हि नापरः अभ्यासो दृश्यसत्तोज्झने न भ्रान्तो न भविष्यति ॥ १८ ॥

रित्यादिगतेः सहभूमेर्भ्रमणे भ्रान्त्येवोत्पन्नैर्भ्रमैर्वेतस्थ भयमपि सदात्मके भ्रमतो बालस्य भूर्न
भ्रमतीति निद्रान्तरपि स्वेऽभ्यासे विनाऽपाताभ्रमणादृक् न चास्य नित्यत्वं जगत्त्वादित्वमपीति भावः
॥ १० ॥ दृश्यभ्रान्तिशान्त्युपायमभ्यासं प्रकृते योऽभ्यासः कार्यस्तमाह ज्ञास्तस्येति अस्य मोहोपायस्य ज्ञ
स्तस्य यत्नत्वे गरु सेवा देनात्मशीकृत्य वारणेनाख्यापनतत्त्वैकैकब्रवणाभ्यासे विना अपरः भ्रम ११

नत्रस्वमकालेसमस्तंपुराद्दिनीवेनरचितमस्तःप्रपंचपात्तरपयोगात्तृपया सजनेसहीकर्तेति
श्रुतिरिप्याद्यमाद्नत्विनिनमत्ररचारपयोगः पंचानीभवंसेमायास्तानेनकात्स्न्येनाभिव्यक्त्
स्वहृपत्वादित्यादिश्रुतिः सूत्रेस्वमेसहि प्रतिषेधान्मायामात्रप्रतिपादनात्त्वेतिभावः ११ नत्र
सप्रकायेदेवदत्तः तद्दिदंस्वेदेहमेवमत्तहमित्यादिबाधितप्रत्यभिज्ञादिनास्वप्नेपिपदार्थे स
त्यासंलग्नत्राहस्वप्नेचेतिनदिदमितिप्रतिभित्ताय मानस्यगृहाद्यर्थस्यहृदयकेवनाडीविहारादिदे
शेप्यसंभवेनप्रत्यभिज्ञायाश्चसंभवात् त्रयोसंभवेनज्ञोपरसंस्कारस्यत्वोरप्यसंभवः स्व

स्वमेतत्त्रयनेचेतन्स्वमेव्याप्नेवभासते पुरादिसेनमनस्तत्तुगादिराचितंमदा ११ स्व
मेप्रत्यभिज्ञायाः संस्कारस्यस्तिस्तथा नसम्भावदिदंहमित्यप्रेस्यास्यसंभवात् ११
तस्मादेतत्त्रयंस्पस्तायज्ञानेत्रस्तसंविदः तस्मादृष्णोयं तादृपान्मृदः सत्यात्पेनोदि
ता ११ यथायत्रेवलहरीवारिरेपतिपुनःपुनः तत्रेवेतिनथातद्वत्रनस्यात्स्वपरेजगत्

एपवेतिभावः ११ तस्मादसंभवात् १४ देवपसिद्धस्यत्वादिकेस्यक्राज्ञासेविदपवनिस्सरो
चाधदन्यथाभावेनतस्येवना श्रहृष्टार्थेसाहपपंकल्पयित्वाश्चनुभवअवहारात्मासपवस्यत्वादिसा
हपपमधिकल्पयित्वा स्यत्वादिना दृढ़ेसहितेन्यप्रवेयमितिशेषः ११ साहृदस्मादपिसेवेयंलह
रीसेवयेहीपुज्वालेत्यादिप्रत्यभिज्ञाप्रमालोकप्रसिद्धाःसंतीत्याह यथेतिकस्यनाशीनेऐवि
दाकाशांशिवधेप्रनन्याननकल्पनाविषयेपि तथास्वमेपि तत्सगोदेजगदपितोष्यमित्यर्थः १४

श्री॰ वा॰ सि॰ उ॰ टी॰ ६२

५७ शून्यत्वानुपपत्त्या चाविसंहसेरपि सहस्त्वानिरिक्त स्यापपादयितुमशक्यात्वादर्थस्य सत्यस्य का
रणान्तरस्याभावतश्च चिद्योमस्वतः स्वात्मानमेव सर्गादेरूपपि पश्यत्येव पदो निरूपद्रवत्यर्थः ५८
निराकृतिमूर्तीकारस्तदिशोयशून्येनतुभानमभितः सम्भ्रम ५९ तत्तु दृश्यं स्वमवटुमेसर्वधर्म
शून्ये चिद्योमे वयनसत्त्वमनागपि धर्मो न विद्यते वस्तुतः परमार्थभूतस्य चिद्योम्नः विकारोसधर्मा

चिद्योम्नि दिदिवदाकाशमेवं स्वममले वपुः वेत्यद्रूपमिवाभाति स्वमेवं च यथास्थिते ५६
शून्यत्वानुपपत्त्यार्थकारणाभावतः स्वतः चिद्योमात्मानमेवादौ दृश्यमिवपश्यति
सर्गादावेव स्वात्मैव दृश्यभाति निराकृतिः संभ्रमः स्वमसंकल्पमिथ्यात्वेनोच्चिताभितः ५८
स्वमवत्तत्तु निर्धर्ममनागपि न विद्यते विकार्यपि सधर्मोपि चिद्योम्नो वस्तुतो मलात् ५९
साकारं वा निराकारं सधर्मा व्यसधर्मकं शिवादनन्यमेवेत्थं स्थितमेवनिरन्तरं ६० दृश्य
स्वभावं वस्तुक्षेमं नामापि न विद्यते तस्माच्चिद्योम चिद्योम्नः शून्यत्वे गगनादिव ६१ य
देवं तत्परं ब्रह्म सर्वरूपविवर्जितं तदेवेदं तथाभूतमेव सर्गतया स्थितं ६२

व्याकारो विद्यामलात्प्रतीयत इत्यर्थः ६० प्रतीतितः सधर्मापि व्यधर्मकं शिवाद्विपिश्चानस
न्यात्मदनन्यमेव मूलदृश्यारूपं तद्गदाकारेण निरन्तरमेवास्थितं ६१ न विद्यते स्वापिशानात ६
तस्माच्चिद्योमनात्रत्वेन परिशिष्टस्य चिद्योम्नो गगनादपि शून्यत्व प्रसिद्धत्वं सिद्धमित्यर्थः ६२ १०

दुःतःप्रतस्यान्यदक्षोपायतश्चेनगरवलोकतेनतदादंसर्वसन्नामात्रेरंधेटगेव हित्वेकत्वकल्पने
रहकावमनविघने ४४ ग्रहघोत्रलेवटशंसत्सन्मात्रमभूर्त्वेतिदगेघांतेरहकत्वमोक्षावा
जीवः नेवास्तिनापिनास्येवतस्येवब्रह्मतयापरिशिष्याहिम्बरः ४५ अन्नामोपायानोकारसे

हित्वेकत्वादिकल्पनानेहकोयनविघते सन्नामात्रंवटगियमिति श्रुद्रलमीरूने ४६
ग्रहपपदपपसदसन्मीमूर्तेदपाविह नेवास्तिनवनास्येवकर्तेभोक्तायवाक्वचि
त् ४७ रटमित्यमनायेतेनगुहयोगमात्मनि ग्रसेकवनमात्रांतंमयितेस्यागरिवाधुनि ४८
यदेवब्रह्मभूत्रादियदेवैतात्रिरंजने यदेवगगनेपतिमंमूत्रंविद्धिमदेवनान् ४९ कोऽ
पोठकारयोग्नियदासदसदात्मकाः दिवामिवागनाभांतिपरब्रह्मादयस्तथा ५०
तथाब्रह्मादिदेहादिवेदमादिपरापरे अनेकान्यपिनान्यानिभूमत्वानिपयोवरे ५१
लभमाद्दिशानःस्वभमेकनिजामनोयथा सर्वस्यापिनहित्वंनेकसंब्रह्मणस्तथा ५२
एवमेकत्वमच्छाच्छापेयंस्वामहाविभ्रैः नचकिंचननामेगकत्वमेवमास्थिता ५३

देहभोग्यादियोगेषकोनामधनिस्याणनिवास्थिते ५४ ब्रह्मादिब्रह्मसमाप्रिहिरएयगर्भोदिम
गत् ५५ ५६ पराप्रसर्वेसमान्यात्मकेब्रह्माणिपून्यत्वानिवरपदाद्यभावाःसर्वे ५७ सर्गस्यस
र्गस्यस्वापिस्वस्यतहित्वेनाप्येकत्वेत्याकमोयसिद्धेः ५८ व्याधाकोनिरविघाभ्वा ५९

श्री' वा'नि' उ'री ९१

नगतोऽत्यन्ताभावात्पपन्नात्तरंत्रप्रधानपरमाण्वादिकारणंपरिकल्पने ये ब्रह्मैकस्य चैव भावी
तिस्वभावः प्रपंच प्रधानपरमाण्वादिभिर्निर्वोढुमशक्यत्वात् नन्वेवमगडावे विहाय तेनोपपन्न
इत्यर्थः तत्रात्मनवमगडावाभ्युपगमे तत्राप्येनस्वभोदावपि त्रसैवन गहे संकरिष्यतीति तेन प्रधा
नपरमाण्वादिकल्पने विरुद्धमितिभावः ४' एवं च सति जगतः प्रधानाद्यविषये सत्प्रपञ्चासत्त्व
वदति वंदनीयतात्तत्त्वप्रमाणकिंयार्थ्यं उपनापि सेत्स्यत्यहेतोर्विरोधापरमत्कृत्तमित्याह प्रमा

सम्यग्ज्ञानप्रपन्नाचेत्कारणं परिकल्प्यते तत्स्वभावेन गहुवादस्य यानोपपद्यते ४' प्रमा
तीनायराद्विसत्त्वमनन्यहविनेयत' प्रमातीतसिद्देहेचवर्चित्तविश्वाभ्युस्ते तेतन' ४९ यस्यैव
सिकेविते तत्र यानस्यगच्छति अत्यैकरसिकत्वेन मनस्तत्रोऽत्समश्नुते ५० यात्प्रीमोपकृत
प्रात्मेन मा भवतिसर्वदा तत्त्रैनवास्थितित्वात्ने नामानिनदत्सोऽस्य द्वे ५१ अत्यैकरसिकेऽप्य
त्यात्मन त्वत्त्वं भवेत्क्षणात् यस्य परसिकं चेनोत्कुर्वतेनेननदेवसत् ५५ रविश्रान्तेयस्यैवचित्ते
नेनोनत्वरमार्थसत् अवहृत्यैकरोत्यम्यसराधारादनइषे ४५

तीमादिति ४९ अतएवअत्मरसिकानोऽचिन्ने नगड्डस्यैवपद्यतीतितरङ्गभ्रमान्तसारोऽपि नानरस्य
द्वयस्येति ५२ ५२ ५४ यस्य ने नोऽस्मिस्टफनिसृयेन यत्र विश्रान्ते तस्यापि परमार्थसत् अतए
वत्रस्वाविश्रान्तिकस्वतनिश्चिनाइमाधागदाभादिकरोति नन्वेवसेलोकस्तवहार्यव्यवहृत्ये
अतत्त्वसमसिद्धमेव वत्ताद्देवकरोतीत्यर्थः ४५

यथोन्मेषनिमेषयोः साधारणं वर्त्मात्मकं तत्रैवोन्मेषनिमेषयोः रूपद्वयोत्पत्तिः स्यादेवं
एकमेवेति ॥ २१ ॥ सृष्टिसंहारयोर्मध्ये शक्तिरस्ति वेदनीया सा लीनात्मस्फुरणात्मा द्वयरूपा सम्बन्धिनी
सदा सर्वा नैकरूपैकेन्यथं ॥ २२ ॥ उन्मेषनिमेषावपि तद्वेदनपदस्य हितं वर्त्म स्याणीयं शबलं ब्रह्मात्म

द्वावप्येतौ निमेषोन्मेषौ तत्त्वरूपाभावो निमेषः स एकमेव त्रिकारं द्वयोरपि पतनं ॥ २३ ॥ नि-
मेषोन्मेषयोरेकरूपमेव परमेश्वरे लीनात्मकं लीनं सदसत्समवस्थितमिति ॥ २४ ॥ निमेषोन्मे-
षौ उन्मेषो निमेषोऽपि निमेषः ब्रह्मणः सर्वं वपुषा निमेषोन्मेषरूपेण ॥ २५ ॥ तथा यथा स्थित-
मेवेदं विश्वं हृदि तन्मयं भवत्यत्र समानमनन्तं खेऽमृतं समं समेनयत् ॥ २६ ॥ विश्वविश्वात्मकं
ब्रह्म रूपैकवक्त्र व्याप्तं विज्ञानमिदं रूपमित्यस्मिन्नगदिवं तत्त्वं ॥ २७ ॥ न तत्र रूपमिति मम योग्यं
ह्रस्वनाद्यनुभूयते स्वयं चमत्कारोऽस्य केवलं केवलेभ्योऽपि ॥ २८ ॥ महाविद्यामयमाभा-
सरूपत्वान्नीतिनाकरणात् सर्वत्रानेवमानापि भानुभासरवो स्मृता ॥ २९ ॥ सत्यमेव परब्रह्म
निभातिः सृष्टिसर्गे वत् सर्वमेवेशिवेशानेनानेनापि प्रतिष्ठितः स्फुरत् ॥ ३० ॥ यथा लोके यतेषाद
हृसहा सदा पदायदा न पान्नुभूयते नात्र कृतान्तरत्वसरस्वचा ॥ ३१ ॥

नापरस्य तदभिज्ञातेत्याह निमेषदशा ॥ ३२ ॥ सूनयाद्यस्यापास्ति दैनंदिनं इति सर्वेनिमेषोन्मेषसाधार-
णं प्रसन्नरूपेण समं यत्करस ॥ ३३ ॥ यथाचोमस्यात्मालनेन तत्र रूपकवक्त्रवायते तथा विद्यापि शक्ति
व्याप्तकमिव वक्त्रवक्त्र व्याप्यते ॥ ३४ ॥ महाविद्योन्मेषमयोभीमभानिराकरणाम्नि सकाशमनन्या ॥ ३५ ॥ स

तथा वक्तुं व याप्यम् चित्तप्रथापि वेद्यते प्रकाशते तथा विद्याभासे नानुभूयते
१

श्री' वा' नि' उ' टी' ९..

चिन्मात्रलक्षणात्परमात्मदेहे देवस्त्वष्टकात्परमप्रेमास्पदीभूतनिरतिशयानन्दघनतास्वयंभवतीत्य
र्थः । ज्ञानाग्निपरिपाकेन द्रवीभावात् द्रुतभूतइव स्वेष्टकेलिवत् २५ एवम्भूतस्य तत्र कालान्तरे स
र्गादिनाप्रत्यक्चिदात्मचित्ते सर्गस्यातानर्थक्यं अविद्याकृतत्वात्तेनस्फेवनत्वादिभाविनावा
र्गादिविकल्पभाक्चात्मतत्वादेवेदं पोतता २५ २१ चिन्मात्रं सर्वं चिदाभासलक्षणं जीवात्मनः १

अनेनात्मापरपर्यवता चिन्मात्रपरमेष्ठिका तत्सीभूताभवत्येष प्रत्युत्पन्नोऽयमः २५
प्रत्युद्धिरेवं द्रवतो यथावर्तोऽस्थोंऽभसि क्रियते चस्यणात्तद्विप्रत्युज्ञादयो जडाः २६
प्रत्युद्धिरेवं वातेनाक्रियते स्पंदने यथा स्वनन्यदेवप्रत्युज्ञादिक्रियते परमात्मनः २७ अ
नन्यदात्मनोवायोर्यथा स्पंदनमक्षयं अनन्यदात्मनस्तद्वच्चिन्मात्रं परमात्मनः २८ वि
द्योमव्रतश्चिन्मात्रमात्मा चिदितिमहामिति परमात्मेति पर्यायास्ते यात्तामवतोवर २९
अनन्येवनिमेषात्मस्पंदास्पंदात्मवातवत् निमेषोयादृगेवास्यतन्मेषस्तथानगात् १

प्रत्यग्रूपात् परमात्मनोऽनन्यत् २८ अतएव जीवानामपि ब्रह्मपर्यायात्मनामनेन्याशयेनाह
चिद्व्योमेति अविद्याद्वैतैरिव ब्रह्मवत्तैरिवऽस्मेषनिमेषात्मावातवत् स्पंदास्पंदात्मका अस्य
यादृगेव प्रत्ययात्मकोऽनिमेषः तादृगेव सर्वात्मकऽस्मेषोनगादिस्पर्धः १'

१ तद्ब्रमत'समष्टिरूपेणाहंदसर्वंतनोतीव १९ ब्रह्मादिरूपगर्भ' १९ एष्मादिरहित समनोरूपो
ब्रह्मास्त्रगवर्मिनेसहरूपेवयस्पनगनोहादिस्वयंस्थितस्तस्मादन्यद्वाभिन्नगज्ज्ञात्वास्वयंभाति १'
स्वाविषयाद्दर्भावपराभवंमाप्यनत्मनप्वाहमाकारेणदेहजगद्रूपैरनंतात्माभूत्वावोधाद्वो

ब्रह्मैवात्मनिविद्वावाजीवत्वमिवकल्पयन् ड्पमन्यनदेवाक्रमनस्तामिवगच्छति १ १९
सर्वेतनोतीवतद्ब्रह्मात्मकमेवदेव भवतीवजगद्रूपेविकारीवाविकार्यपि १९ मनपवस
पद्ब्रह्मासस्तगेस्थहार्दिस्थितः करोतिविरतंसर्वमजनसंसहरन्यपि १९ एष्मादिराद्दि
लोयस्मिन्नमोहरूपेगवर्मिने मन्यद्वाभिन्नगज्ज्ञानिपयास्वमेनिराकृति २ देहरूपेजग
द्रूपेरहमेकमनाकृति मनस्तिष्ठाम्यनेनात्मबोधावोधंपराभवं २१ नेहदृष्ट्वादिनोदे
हेनवैवात्मास्तिदृष्टना जगन्नयाकेवलत्वंमनः कचकच्चायते २२ विद्याहृदयेपेतर
पिनकिंचिदपिविद्यते केवलेभातिविन्मात्रमात्मनात्मनिवर्तनं २३ यत्नोत्राबोर
निवर्तेनेममसीभावोवाशिष्यते अवद्यार्थपिस्वामेवनष्टत्रिहामित्रकवत् २५

वोधरूपेतिहनीत्याहदेहेति २१ २२ वर्णितदृष्ट्वारमुपसंहरन् पक्षलेयोमयतिविचार्यति
नितरांवनेनिर्दने २३ वाध्यनसागोचरमिरतिशयानंदत्वाभेनत्तसीभावानिस्युत्तत्वासानि
स्थूलत्वाव्यवहार कालेपिमायेनीत्याह अवद्यार्थपीति २५

श्री
वा नि
उ टी
५५६

प्रस्थानगङ्गनामनरमीवभावेननटत्त्वप्रविश्य हिरण्यगर्भोहम्भुवनस्रष्टेत्येवरूपं याति ताभ्या दिव्यघा
दिनामरूपव्याकरणलक्षणकलनकृत सदसन्मयेन्द्रमेजप्रवृते सत्यान्तमिथुनकरणरूप
वा ९ अज्ञानस्याज्ञायेयसदाविति सास्वयमेव जगद्रूपाकवतीति नगात्रिभ्रमप्रवृत्तेनेन नरत् १ अनया
पर्यालोनयाहे श्रमनाकिंचनकवतिविन्मात्रलक्षणयदेकमेवेकतत्कलनमेव वेत्यमान्तमितत ॥

यस्मात्सैवतेनैव स्वयमेवसर्वशोसिना कृतब्रह्मादिरूपादिकल्पनसदसन्मय ९ स्वयमेव
कवन्यक्त्वात्वायेयस्यामहावितिसर्गाभिधानमस्येव नभप्रवृत्तेनेनरम् १ नचाकिंचनन्यान
गकवत्पकेवसास्ता विन्मात्रेकेकलनेततमेवात्मनात्मनि ॥ चिदाकाशात्रिदाकाशेर
नदिदेस्वमत्तच्छ चिन्नेटरूपमिवाभातियथास्वमेनधाश्रित १२ अन्यथानुपपत्त्यर्थेका
रणाभावत स्वत सर्गादावेवस्वात्मेवदृश्यंविद्योमपश्यति १३ स्वमवत्रसुनिर्देममा
नागपिमभिधाने नस्माच्चिद्योमविद्योमशून्यत्वेगगनमिव १४ यदेवतत्परंब्रह्मसर्वरूपविव
र्जित तदेवैकतयारूपमेवसर्वतयास्थित १५ स्वमेवभ्रमनेवेतत्स्वमोहात्मेवभासते नानाचा [illegible]

स्वप्नलक्षणंवद स्वरूप अज्ञानतदेवस्वमलवणुविनिवा चिन्मेवतदृश्यमिवच १६ अन्य
थानुपपत्त्या प्रकारान्तरेणवादिसहस्रैरपि सर्गोपपादनासंभवात् १६ इयपादितजगद्धुत्व
निरासमुपसेहृत्याशिष्टमवधारयति तस्मादिति चिद्योमाचिद्योमेति श्रावधारणार्थेचौनत्त १५
उक्तमेवनिष्कृष्यदर्शयदष्टान्तरमाह स्वमइत्यादिना १९

स्वप्नसंवित्तिरूपेणैव जीवभावसमकालात्सर्गादित्वसिद्धिर्न विभिन्नो नरादिरित्याह सर्गादाविति २ ना
पि विद्योम्नोऽकाशत्ववो जीवभावो जगद्भावो वा स्थितेन नगरस्य शरीरं भवेदित्याह यस्मादिति यत्र
भवतीत्यनुभूयते भवेकरसंस्थितात्मानं स्वप्नमदेव जगद्भूत्वा स्वविषयाभासते ३ तर्हि किमनुभू
तिरप्यसतीनेत्याह एवं नामेमिय: जगदित्यवभातिसनगो व्योम्न्यात्मैवाकाशरूपश्चिद्भातरैसि ४

सर्गादौ स्वप्नसंवित्तिरूपं सर्वं विना नभः । न स्वर्गो न परो लोको दृश्यमानोऽपि सिद्ध्यति २ य
स्मादेवानुभूयन्ते इमे वेदं भासनेन जगत् । स्वमायानाशे गगने व्योम्नि विद्योमकेवलं ३ एवं ना
मादिविद्यानरनादिनिधनो मल: । शून्यात्मैवाकाशरूपोऽपि जगदित्यवभाति य: ४ यस्य
स्वयोपरिज्ञानं परिज्ञात: परं भवेत् । क्रमः किल परेभ्योऽमन्यनादिनिधनो मलः ५ यदेत
द्दृश्यते नेवस्वप्नपत्तनं जगत्तदेव सर्गादौ मुख्यादि: संभवक्रमः ६ चिद्व्योम्नात्मावभास
स्यानभस्तु सर्गे स्थिति: क्रमादपश्यादिकल्पनामनोग्र्यादिनाधया ७ वायोर्वर्तरवाभा
तिपवनस्पंदवत्पुनः । स्वगुरुस्वर्गं विद्योम्नि जगज्ज्ञानमभिन्नमत् ८

स एव परमात्मैव यावत्परिज्ञानस्तावन्मल: । स्वविधेयतत्त्वसंसरज्जीवपदवत्स्थितिविभवतीपर
विज्ञातस्तु परं निर्मलो ब्रह्मैव भवेत् तयोर्द्वैतमपरमब्रह्मस्वरूपब्रह्मैवभवतीत्यादिक्रमेरिभाव: ब्रह्म
भावेन तस्य मलमसांक्रिरेवनात्मीत्याह क्रम इति यदेतेन स्वप्नस्यैवभावाधारितिभाव ५ स्वप्नसाम्ये
न कारणसंभवाद्दृशः प्रसाधितमेव पुनर्दृष्टीकारायात्र वदतीत्यादिना १ ७ ८

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
५५८

प्रकाशेन स्वर्योरूपेणतामसीकुरुतात्रिदिव २८ सैस्यास्थितिःभासःप्रतिभासः २९ यथावरत्नीनादिरू
ग्रस्यहृदिवलाकारधारणंचमत्कृतिर्नभस्वतोवायोः स्पंदचमत्कृतिरिवअणिमाणयार्मयतः सद्भिक
सोऽग्न्याघाणवलाखिन्नभस्पंदः इयंचपार्थिवात्मगतः सद्भिः तस्यास्मृत्तिनास्तिनिःस्पृशन्नन्यद्वपिली श्रा
स्तिलयंवतामिथ्यानिशेषः ३० इतिश्रीवासिष्ठे म॰ निर्वाणप्रकरणे उत्त॰ सप्तदशाधिकशततमःसर्गः १२५
यावन्मोक्षंतुगदिवविदेवाभावकारणं शास्त्रेणमोक्षोपदेशेसाम्नः क्रीतीरेवत्सपेते इयेत्तारित्स्वदक्ति

आलोककारीसान्व्यथैशास्त्रार्थेनेवशाम्यति आमन्त्रेमारिवसाश्रोभिः प्रकाशेनेवतामसी २८
स्वर्गेसंहाररंसंस्थानोभासोभोतिविदेश्वरे स्पंदनानीवमरुतिरवत्वानीवचारिति २९ इत्यस्य
हृद्येवचमत्कृतिर्नभस्वतः स्पंदरवानिशंयथा यथाविनास्तिरिवेतथास्तितालयेन
भस्पंमरमन्यद्वपिली ३० इतिश्रीमहारामायणे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे तासनिर्वीत्सेषप(
देषाः वतः सप्तशतशतःसर्गः ५ वसिष्ठउवाच स्वभावपर्योविद्योमकारसंदेहसंविद्
टयपान्यनासंभवनस्त्रिद्योमस्वत्कृतोवचः १ ॥ राम ॥ ॥

ताचानुन्यद्रूपविलीनसंविन्नः शरीरमेवेत्याशंकांप्रसक्तांनिराकरोति स्वभावमिति श्रायेः
हृदिविद्योमसा अविद्ययास्वभावंभूत्वाजीवभावेनसंस्मरन् देवोऽहंमनुष्योऽहमित्यादिनादेहंमा(
धात्माध्यासात्मोकामकर्मवासनामदेहाकारेणजीवोयोपिसिद्धः एवमहाप्रलयेस्वभावभूतया
त्मैवदृष्यपान्यतां संभवतोतिमित्राणिहेत्स्तसर्गेष्वपिटयेनस्याविद्योमोवचः शरीरक्रमो
तिमिन्नाद्वेविदर्थः १

सीमांतरमिपयापर' सत्रसत्रितिचकल्पनायासीमातः तेन सत्रसत्रितिकल्पनाया सीमाकार्यासं
कार्पसेसदसदितिकल्पनाया' सीमांतस्तवीजेसदसद्दैतिकल्पनायाः सीमाम्हान्मिकाष्टपिवे
सासतीघसतीचेतिकल्पनायाः सीमाप्रापत्तासांतेनस्तस्य वायुस्तसाकाशंतस्याव्याकृतेनस्य
सदसद्भावकल्पनाया' सीमामेवलविद्यामेवेतिससीमांतरस्पष्ट यत्रनिर्वाणं सर्वविहेपरहितं

ननत्रनानानानानवाकिंचित्रकिंचन समस्तसदसद्भावसीमांतः सउदाहृतः २० यत्रेना
संभवेद्दृश्यं यद्दैनिर्वाणमासितं शुद्धबोधोदयेशांतेनाहिडिपरमंपदे २१ सर्वसंमाप्यतेष
द्वीचाधेतानमन्त्रमे शास्त्रान्त्यत्पदार्थतत्त्वबोधिनोत्पन्नगुड्ना २२ मोहोपायाभिदेया
स्वामिस्वावयत्ताविशे गुरुपायेतगुडेनपुसानान्येनकेनचित् २३ नतीर्थेनतपसामेनन
स्नानेननविषया नज्ञानेननयोगेनतत्पोभिर्नवाधरैः २४ भ्रांतिमात्रेकिलेदेसदसत्स
द्विलसते आमेवनगराकारस्वममयेविदेवरे २५ नशाम्यतिनपस्तीर्थभ्रांतिर्नामक
दाचन नपसीर्थैस्निनासर्वा प्राप्येतेनमक्रमात् २६ भ्रांतिनाम्यभिसालावीस्त्समगुडावर
लोकितात् शास्त्रज्ञानमथान्नेदोपपादेवेद्रुन्यत २७
निरस्तिशापामेदात्मनाग्रासितेमुवस्थामेतदेवपरमेपदंपरमगुरुवाार्थविहि २८ नत्याजोद्यांमोक्षो
पायाख्येग्रंथउपायरत्नसवेति २९ गुर्विरथ्यात्मशास्त्रंनम्यहानेनसुद्दतामनोपायेनग्रन्येनोपायोत
रेणकेनचिदपि नप्राप्यतेसात्वातेमत्ममहोतिनात्पंथैपाविमुक्तयेत्यादिश्रुतेरितिभाव' ३० तदे
वस्पवस्पमितोत्यादिना विषयाश्रुत्वाविचारेत्यक्रविषया ३१ ऊमोनतत्राहभ्रांतिमात्रमित्यादिना

घटेशान्तिमात्र मुनहपसीर्थैवापाभ्यतीतियदेणान्वय २४ २५ २६ २७

तस्मात्परोक्षपदे(त्)इनिर्मोचदोषान्निर्मोक्षात् भ्रांतिमात्रं जगत् निरतिशयानंदसच्चिदेकरसएवा
त्मा न तु तानेनधानिदेवतानावरणत्वधीभ्रांतिरत्येपरिशिष्यमाणः परमपुरुषार्थरूपस्सम्यक्
एव सर्वेषां शरणमित्युपसंहरति सम्यगित्यादिना योगी बन्धक्षतोदयः सएव निर्विकल्पसमा
धानेनदेववानतेनिर्वाणमित्यन्वयः ॥ १४ ॥ आद्यपद्येननान्यत्वप्रपातिनान्यत्पूर्णोनित्यम्

तस्मात्सम्यक्परिज्ञाताज्ज्ञानमात्रविवेकिनः सर्गोत्थं नाशमभ्येति योगी बन्धक्षतोदयः ॥ १३
निर्विकल्पमनपायं तदनेन निर्दिश्यते यथास्थितमविद्यममात्मनैव सुभासते ॥ १४ ॥ तदनं
तमुपमार्थितमरीयमिति स्मृते तत्रिकालमिति प्रोक्तं तन्मात्रहशतिशान्तिने ॥ १५ सम्यग्बोधे
कथनतापासोप्यानमिति स्मृते दृश्यसंतासंभवात्मबोधमाहुः परंपदं ॥ ११ ॥ नत्वनेयत्वका
येनतत्त्वमोपमेभवेत् ननिर्विकल्पनत्वबासविकल्पनवाप्यसत् ॥ १ ॥ दृश्यस्यैतासंभवात्म
नदेवात्माद्विवेदने तत्सर्वं तत्र किं त्विवतद्दृदेवोगवेत्रिनत ॥ ९ ॥ सम्यक्त्ववेभोनिर्वाणंपरंतत्स
परांहते यथास्थितमिदं विश्वं तत्रालेपमलयं गते ॥ ११

हिंसानामिति अभिमेत्यादिसृष्टत्वपरत्वमविरद्धेत्यर्थः ॥ तस्मिन्नेनमकरणत्वाभ्युपगममित्रिरित्वपलत्व
त्वायन हेरण्यगर्भोपगतप्रकृतितत्वपवमतापुमेयमेन पातंजलोपगतमात्किं वदसत्रेरात्मलक्षणपूर्व
मपिन ॥ किंतर्हिं महाहृदयेति तदेवसर्वैत्रसवादमप्रभासीतरात्मानमेवावेदहं ब्रह्मास्मीति त
स्मात्सर्वं भवतीतिश्रुतेरितिभावः यत्र नान्यत्पश्यतीत्यादिश्रुतेनाकिंविद्ध ॥ सर्वत्वेन किंवि

अत एव ध्यानमात्रेण निर्विकल्पसमाधिपर्यन्तेन नगराद्याविनैव निस्तारं मन्यमाना योगिनोपि विनि स्ताराः स्युरित्याह निर्विकल्पमिति योगिनो ह्यात्मा प्रज्ञानेन स्वीकृतः सकलादन्यभूतो मुमुक्षुरुषार्थ इति तत्सा क्षात्कारः सकलमेव प्रयोजनमनाभावाभिन्नात्मत्वमेव तस्मिन् दृष्टलाभ कल्पे परो ऽहं तेनैरत्नैव परिशिष्य मेतत्र विन्नस्य निर्विकल्पसमाधानेन च संपन्नमपि ज्ञानमेव सविकल्पतः संपन्नं संमतं ॥ संसारप्रवा हेन देहेन नानाज्ञानेन तेन समाधानेन च से पन्नमपि किं न पुरुषार्थरूपेण संभवतीत्यर्थः ॥१॥ तदेव स्पष्टी यति सचेत्यमिति परमभिमन्यमानेन द्रूपे मोक्षेऽपरिशिष्यमानेन ज्ञानेन तन्मोक्ष पुरुषार्थे विशेषेण

निर्विकल्पपरं ज्ञानं सविकल्पेन संस्थितिः । ध्यानेनैव समाधानेन संभवति किंचन ॥१॥
सचेत्संसेतु निष्पन्नमन्तरात्मन्यवस्थिति । मोक्षो न प्रपवद्ज्ञानेन विकल्पात्मकेन तु ॥२॥
न घनामोपलाभेन निर्विकल्पसमाधिना । अन्यदा सायते किं वि लभ्यते किं स्वनिद्रया ॥३॥

एतेनात्मनो ज्ञानस्वभावतानमभ्युपगच्छतां वैशेषिकादीनामपि मतेऽपि मोक्षो नित्यो निरस्तः विकल्पात्मके सवेत्यनन्तनोपि मोक्षो न वेधा विशेषादित्यर्थः ॥ योगिसंमतसमाध्यभ्यासेन भवदभिमतमोक्षवत् किं न लभ्यमित्याह न चेनाभेति प्रयत्नसाध्यो भिमतान्तरस्य दभिमतं यदि लभ्येत तर्हि स्वनिद्रयापि लभ्येत विद्यमानत्वानिवृत्तेर्ज्ञानावरणनिवृत्तेः सुषुप्त्यापि साम्यादिति भाव १

श्री॰
वार्ति॰
उ॰टी॰
५५८

नन्वजगतेभ्रांतिमात्रत्वेनतत्वबोधेनतन्मूलत्वात्तान्निवृत्तावपिस्यात् प्रधानपरमाण्वादिकारिणाम
रैरन्यथोपपत्त्याभ्रांतित्वकल्पनेप्रमाणाभावप्रसक्तिरितिनिराह एतस्मादेवेत्यादिनाद्वयम् अन्यथेति उपप
त्त्युपपाद्यस्यमेयप्रसिद्धमगातिप्रसिद्धमनन्तत्वात्तद्यवहारेभर्त्संविकारेनामधेयेप्रमाणमत्रावसयाऽ
स्तुयःस्वमः मायांतप्रकृतिंविद्यान्मायिनंतुमहेश्वरमित्यादिश्रुतिबोधितमतत्वकल्पना
तरेभ्योमेरीयसीशीघ्रपस्थितकत्वेनसन्निहितत्वराभ्रांतिमात्रत्वेचजगतःकिमकल्पनत्वमर्थः ७
किंचवाचारंभणश्रुतिदर्शितन्यायेनयथोक्तानिरूपणासम्भवात्तथापरदर्शितानादिप्रपञ्चस्य

अन्यथोपपत्तेरकल्पनेपरिकाररूपे नान्तिकीदीयसीमात्रभ्रांतेनानकल्पनमपा ७ स्वा
न्त्यत्तपदेयेभ्रांतित्वस्वपजगन्निवृत्त कारणेतनमात्राभ्युपगमात्तभ्वगापिका ८ दृष्ट
मध्यस्तिस्यत्रेणीनवात्मानिविचारितेअन्यथानुपपत्त्योतभोग्यमस्त्वमसोल्लवत् ९

यारदंभ्रांतिरिति प्रत्यक्षमनुभूयतएवप्रत्यक्षानुभवापेक्ष्याश्रयिकाबलवत्त्वात्प्रत्यक्षमात्त्रपाय
हृतात्मपानपरमार्थत्वादयःसिद्धेरित्यर्थः ८ किंचजगत्स्वप्नवल्लविदेतभ्रांत्यात्मत्वदृष्टपत्मत्य
देलिंगमध्यस्तियोदेयसान्कारणादृषजनः आत्मनिष्टदृष्टमेवस्वदृष्टेसंगीनिवारितिमेचनदेशे
नेदेवादयःपुरुषप्रत्ययः अहनेदेतत्वभवतीतिवा अन्यथानुपपन्नेनवात्मनामाख्यापितेनिरिव
तमिस्थितमेवदृष्टत्वे अकस्मादेवयाकविदर्थादशेनात्स्वपदार्थकारणोतरानीनत्वमिनात्का
रणसंपत्तिसाध्यनत्वादृष्टमेवस्वस्नेपुरनिंहेववारपेक्षाकालिकेवदृष्टेनपरेषु तालिंगवत्सात्मत्था

५० उपपत्त्याजगतोभ्रांतित्वकल्पनेत्यर्थः

यत्र सर्गादेः केवलाविद्येव स्वप्नचित्तविभ्रमादिरूपवभासेव भातीति प्रसाधितमतोऽसमग्रं यत्रसे
वेति प्रचोपेक्षे केवलस्य सिद्धमित्यर्थः १ स्वप्नप्रसिद्धेऽद्य त्वौपम्यकः सर्गो यो पेनप्रमार्जित यत्रमदननर
मपिमीवन्तक्रानाद्यवहारायजगत्प्रसिद्धेमदानेदसन्निदेकरससर्गीनरमेवनन्नग्रहेतकाहीनरल
प्रस्तरवत्पंक्तन निमित्तान्मादित्यर्थः २ तेषां नाटशमार्गेलोकरस्याविद्याते स्वहृदयमात्रसिद्धत

वसिद्धत्वाद्य सर्गादेस्वप्नसविभ्रमाविदेवाभातिकेवला नगादिरूपेवभासेवत्रत्ते वातोऽन
गत्वय १ सर्गस्तरगात्रसत्ताद्येस्तेषसवेदनद्व सर्गीनरसरवाध्यात्मवेतकादीनवक्त
त २ यथास्वप्नस्थप्रस्नानिराद्यपकमेवरवे दृष्टपादृष्टपाशमेकात्मत्रुपेविभ्रमयस्त
या ३ नाग्रतिस्वप्नमनगरेयादृक्ताहमिदंजगत् परित्ताजभवेदत्रकथमास्याविवेकिनः
सर्गादेसर्गेसविभ्रेपयाभ्रतार्थवेदनात् नाग्रतिस्वप्ननगरयादृशत्तादृशजगत् ५ ना
ग्रतिस्वप्ननगर वासनाविविधायया सत्याग्रपिनसत्यास्ताग्रजाग्रत्योवासनास्तथा ६

दृष्टान्तमाह यथास्वप्नेस्तभ्रान्तिस्वप्नभेदाभासेऽपि निर्देकरस्यनविहन्यतेनहृदिदेहस्वात्मिजीवन्त
क्तिभेदप्रतिभासेऽपिस्वैकरस्यंनविहन्यतइत्यर्थः २ कुतोनद्र स्वमिमिवेक्षोपितेविषयेविरह
स्यास्याभावादित्याहप्रतीति ४ यादृक्रूपयावस्थित ५ दृष्टपरवद्वासनामोबोधात्स्थितिस्तनइ
त्वसमर्थेत्यात्ययेनाहनाग्रतीति जाग्रत्य भोगाभासेर्ये साविर्भूताः ६

श्री॰
वा॰नि॰
उ॰टी॰
५६२

चास्मिन्नर्थे सर्ववादिसिद्धांताविरोधः सर्वाभिलषितफलसिद्धिश्चेत्यपेक्ष्याह वेदांतेति वेदांता श्च ब्रह्मपराः सर्वेतेश्वरपराउपासनापराश्च आर्हतो दिगंबरः सांख्याः कपिलयोगिनस्तु सौग ताः सौत्रांतिकवैभाषिकयोगाचारमाध्यमिकाः एतेषां येगुरवः आसां ईशःपिनाकपाणिरुद्राः अष्ट पशुपतिः भैरवो वा स्वागमप्रसिद्धभेदाभिमोनाम्नादिप्रदाहेस्स वा हिरण्यगर्भो वा गमाने मीमांसको विस्तारस्योपसंतेतेने तच्छूद्राः स्वास्वागमेषु प्रतिपादितायादृशस्ता सर्वाभूत्वा अस्म

वेदांतार्हतसांख्यसौगतगुरुत्र्यक्षादिसूक्तादृशो ब्रह्मैवस्फुरितंतथात्मकलया स्ता
दात्मनित्योदितः तेषां वाच्यविरोधेनुपमाखिलस्वर्गफलेनईदृशस्य स्वाराज्यमिदंदृगेव
महिमा सर्वात्मकः यद्गृहं ३४ इतिश्रीरामायणेवासिष्ठे वा॰ ब्रह्मगीतासु परमार्थो
पदेशो नाम त्रिसप्तत्युत्तरशततमः सर्गः १७३

इत्थमेतत्ब्रह्मैव तत्तदात्मना तदात्मकतया स्फुरिते तेषां वादिनो वाच्याविरः स्वस्वनि श्चयस्या उद्रूपे स्वर्गापारस्योकिं कस्य तद्रूपं प्राविलहेम लोकिकं च सर्वं तद्रूपमेव भवति यतस्त दात्मरूपमेव तेते तथा फलेस्यादित्याशयेन स्पष्टं अस्य ब्रह्मणोदृग्गोवमहिमप्रसिद्ध यथास्मा द्रूपत्वं च भूमीपाशवलस्तद्रूपे सर्वात्मकमित्यर्थः ३४ इतिश्रीवासिष्ठे नि॰ उ॰ त्रिसप्तत्युत्तरशता तमः सर्गः १७२ स्वमस्येव प्रबोधेन हतेदृश्यमार्जने परिशिष्टः चिदात्मैकोवक्ष्यते ततः परे पदे ॥

जगत्सर्वं विराजात्मतयाथ वर्णयति तस्येत्यादिना तस्य विराड्देहस्य परमात्मना कल्पात्मनः प्रकोष्ठान्तर
प्रलयान्तरूपा वलन्त्येवस्य रजनी शिरोरुहलतया केशलतयोदिता आप्तमिज्ञत्वात् प्रकाशत
मसीमिव रात्रीं ग्रासमयः २८ दिक्प्रभामसीसंयोऽयं त्रैलोक्यपारीत्या मन कल्पनैव विराडाका
रेणाविम्ब भिन्ना २९ तथा च स्वमनः कल्पनात्मकस्य सिद्धेति मिथ्या रूपत्वेन परमात्मपर्यन्तमिति ३
येनतवेननात्मक जीवभावापन्नेन सता स्वयकवकवायते प्रतिभायेन दीप्यते वीक्षायोत्कचेः

तस्य कल्पान्तरजनी शिरोरुहलतयोदिता । प्रकाशतमसी कालक्रियाख्यौ स्यागसमय
तस्याश्रिरास्त्वंशो मूर्धायितेनानिश्चरोऽशिशि स्वराक्रोद्गदिशोऽम्भोजे कल्पने मिविर्जितिमा २९
एवं सम्प्रदृश्यमानोऽसौ नात्मा विततात्कृतिः । असन्तेकल्प्यो लाभो विराट्स्वमात्कृतिर्स्थितिः ३०
यः क्षितिस्तविराडात्मा स्वयकचकचायते तदेतज्जगदित्येव तेनात्मैवानुभूयते ३१ विराड
त्मैव माकाशो भाति चिन्मयमाततम् स्वभावस्वमनगरं नगल्पागमयात्मकम् ३२ अनुभवितो
वानुभवे सत्ये स्वात्मानमप्यसन्तमिव अनुभवतीयन्नेन स्वमनरं स्वमदेशमिव ३३

यथा विराड्विष्टुते गगनस्यापि भृशादिकल्पनात्मकः ३१ चिन्मयमाततमाकाशमेव परी मावि
राडात्मभाति एवविन्यादर्शनेऽविराडात्मचिन्मयमाकाशमेव भातीति भाव ३२ अनुभविताविराडैव
स्वस्वरूपमनुभवे कारस सत्ये स्वात्मानमपि मायावरणादसन्तमिव कृत्वा परतेनपरिच्छिदनपपञ्चभवे
नानुभवति यथा स्वमशोभेनरं स्वात्मानमेव साभिनिरिक्तनापरदृष्टसमानस्पर्शे स्वमदेशे कल्पयितानन्त

स्वानाद्यं स्वप्नमेवानुभवति तद्द्वैरूप्यं

नरंगणानामनलसहस्रशतानगनस्वराः १९ अस्तवेदनमन्योन्यधर्मविनिमयेन यन्त्यस्त्वेतनन भावेमनःसम कुलपहितेयद्रूपेनदिदमनः प्रसाद्रनिशाहै: पितामहस्तक्त: १९ २' समहेष्टिम्नात्रवस्तहेहीनामस्त दारीमोनरदन्तक्रयपिसिद्धमित्याहव्यनेरानि २२.२३ प्रपितामहोहिरण्यगर्भः २४ २५ विराड्पिता

ब्रह्मणिस्यत्नरंगलनिवाभानमिनस्ततः नरंगत्वान्नरंगत्वेन्नाहस्येशशकस्थितिमिते १८ विद्यो म्निस्यनतनोद्रूपंस्वमवद्यस्तवेदने नदिहंहिमनोरामप्रख्येत्न्यत्क: पितामहः १९ एवमाद्यःसमा नाद्योनिराकारोनिरामयः चिन्मात्ररूपसंकल्पपुरवस्कारणोस्थितः २' यथोगवलेनालीति युर्डहेसोगदीनवे योगराजेक्रमस्तस्यस्तस्यगुर्डेवहेमनम २१ अनेसंकल्पमात्रात्मात्रिमानव्योम देहिणि यदंत्वनगदित्यादियहिभातेनरेवनन २२ चिद्रुमन्कननयोभोनियश्चिद्योमविश्व न्यतः पतलाःसर्गसंहारास्थितिसंरभसंविदः २३ प्रकृंचिन्ताममभसः कथंतेस्वयमेवतत् स्वमाभेविज्ञमामात्रेसएषप्रपितामहः २४ यथानरगस्तेनेवद्रूपेणान्येवचानिशं स्फुरन्नेव मनाद्येनःसर्गप्रलयविभ्रमः २५ विद्योम्नःकथनेकांनंयाहिराविनियाहितं भवेत्संकल्पपुर वत्रस्फुरंधन्मनोपिवे २६ सर्गःस्वमःस्वमएवनाग्रदेहःसएवच ववेस्तब्रुमेमेमित्याधायथासे

इगेवेत्याविद्योम्नःशनि तस्यविराजोमनोहिरण्यगर्भोपिपरक्रयाइवनश्तत्रामदि सदपिसंकल्पपुरव दिस्पर्शः २२ तथावसविराडवसर्गःसएवस्वमःस्वमएवनाग्रत्याहिसमाहिदेहः सएवजः यथावनेसुभ्रमे

किंचमायासबलस्यचेतनाचेतनोभयात्मकैकवस्तुन्यारम्भभयव्यवहारपर्वतेकतानविरुद्धत्वाश॒
येनाह चेतनेनेतिनवविशेषः ९ ॥ अतएवतत्त्वतस्तत्तत्त्वात्सर्वं विरुद्धधर्मो ऽप्यासंभवीत्याह यथा॒
स्थितमिति १० स्वमहत्त्वरूपोसाभानःप्रसिद्धाप्रवृद्धत्तासेवनदृश्यजितदृश्यताकिंचिदेसर्वेविम्मा

चेतनाचेतनात्मैकेऽरूपस्यप्रथावपुः सत्वकेशमलाकाशाधर्मसाकारभासुरं ९ चे
तनाचेतनात्मैकेत्वथासर्वोत्मनोवपुः जंगमंस्थावरमथकिंतन्निम्नमनाकृतिः ११ य
थास्थितंयत्सम्यत्तीदंसम्यक्तत्तानवतीजरात् स्वभेस्वमपरिज्ञानदृश्यादृश्यार्थसंभ्रमः १२ चि
न्मात्राकाशमेवेदंनदृश्यास्तिनदृश्यता इतिमौनमसंस्वमहत्त्वरूपंतस्याप्रवृद्धता १३ कल्प
कोटिसहस्राणिसर्गास्त्राद्योनिपतंतिच नपतन्त्येवचिद्योन्धि जलावर्तास्तरंगणिवे १४ करो
त्यद्भुतोप्यद्योन्योदेशनानाकचकचेवपुः विकरोमितथासेत्वं सर्गाख्याद्भुतनेतनिमे १५ य
थाग्न्यितनमिर्देवित्प्रवृक्षस्तेवानमयंसदा तत्वत्स्वनितत्वतननात्मानिस्वयादते १६ नाद्वैत
रेणःसलिलमहम्मिवगुल्फिनः दृष्टेयेनतरंगेनक्रमस्तस्यनरंगता १७

शाकाशमेवेतिनिष्कृपश्लोंसमर्थोत्यर्थः १३ सहस्रकोटिशोप्यागतेतीरदृशाध्यासेनोपिदृशेनेक॒
ल्पाहितिरित्याह कल्पकोटीति १४ करोमिसलिलमितिशेषः तिनेचेतनेमायाशबलत्विति १५ १६
तरंगेत्यमानियादिकोनतनत्विभक्तिप्रचेन्यत्रापिपूर्वपदात्तेशयानिमिकस्त्वारदग्रहस्यन्दुन्नेनताचेत्र

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ ५४३

इत्येवमणिमन्त्रकास्वर्णादिपनेरज्ञातार्थीयपरत्नोपार्थ्यन्तालक्षणभावमाधौ ५ अन्नपविनोपादानकमा
दत्रूपत्वेनभवितव्यन्नचिते स्वमपुरे रूपतार्यो साकारतापीयथायग्रहः स्वमभूतः स्वमनागरादौ प्राव
स्याग्रये १ अगेंदपुरे चविद्यमानेदशादौसतयापत्तिइ आग्रहोयथेत्यर्थः आदितायौपुरतायोव
दभिमानिनआग्रहः २ अन्येपञ्चावपिसमायन्नेशरीरस्येत्यादिनायथाचेतनत्वेनाभिमतस्यापिशा

आकाशस्ययथाशून्येपूर्णतायोयथाग्रहः सर्वात्मनास्तथाइन्द्रेरूपतायोनथाग्रहः ५
स्वमेविनस्वमपुरेरूपतयोयथाग्रहः सर्वात्मनस्तथास्वममानगरादौनयथाग्रहः १ यथा
गेंदेवृषद्दृत्वायौदौसतयाग्रहः तथासर्वात्मनागेदपुरतायोनयथाग्रहः २ शरीरस्ययथा
केशनखादिष्वयथाग्रहः सर्वात्मनस्तथाकष्टदषदादौनयथाग्रहः ८ चिनपवयथास्वमेभ
वेत्कष्टोपलादितः चिदाकाशस्यसर्गादौतथैवाचयथादिना ९

रीरस्यकेशनखादिष्वयथाश्चेतनत्वादिग्रहस्तथाचिद्रूपस्यापिसर्वात्मनः काष्ठदृषदादौ
नयथाग्रहः अचेतनत्वाग्रहः चिनाचित्वस्यदृष्टमशक्यत्वमचित्वस्यस्वीकर्तुमशक्यत्वंचमायाग
तावरणविक्षेपशक्तिभ्यां अचरितस्यापिचरनात्परिहर्तुमशक्यमितिभावः चिनतदित्दृष्टमाचित्वमिवस्थिर
वपुषायाः स्वावयवत्वमिपिस्वमानुभववत्वादेवभवतीतिकार्यमित्याहचिनपवेति चित चित सका प्रयोग ४

यथाविशेषेपि देहादिष्वभावक्रियाग्रहः यथा सर्वात्मकत्वं चतयेष्टमनिपात्यते यदि स्वप्रकाशावि ष्वनन्काारएव नरानहिं स्थितः सर्वत्रतत्स्तया ष्टेभावग्रहो गुरुः प्राग्रहो ऽभिनिवेश देहेवात्निश्चयेना दृभावग्रहः स्वान्यत्रनेतिनियमः कृतस्यैकः प्रश्नः १ एवं चितः आविरूपपाषाणकाष्ठादिभावाग्रहा स्तुरुतः स्थिद्रावस्थहात्नमशक्यत्वात् अविरूपस्य स्वीकृतेर्नमशक्यत्वाद्वितीयः एवं चित्तएवस वोत्स्पेइदंपाषाणकाष्ठादिनास्तित्वकथमापद्यतेविनोपद्रवासंभवात् एवं सर्वात्मकविहितरुद्रे आवि

सर्वानुभवरूपस्यतया सर्वात्मनोप्ययं अनेनस्यात्ममत्वस्यदेहेपि किमहंग्रहः १ स्थितपा षाणकाष्ठत्वेस्वमात्निप्रकथंभवेत् इदंपाषाणकाष्ठादिकथंनास्त्याति वाकथं २ प्रोक्ति ष्टुद्भावा शरीरेत्रिपथा ष्टलेहत्वनात्योयथाग्रह सर्वात्मनः स्वपादेहेदेहत्वतायोनयाग्रहः ३ पादपस्ययथापेशेपत्रत्वायोयथाग्रहः सर्वात्मनास्तथाष्टलेसेहत्वतायोयथाग्रह ४

रूपंपाषाणकाष्ठाद्यस्तित्वाकथंयेनसार्वात्म्यं स्यादितिद्वौप्रश्नौ २ सर्वशरीरस्याहंतया प्रयायोस्त्वात्यो ष्टलेपद्वरत्वमेपादेयएवपादेत्वनेनरजेनितानिकर्मसंस्थानादीनोपयाच्चवस्याग्रहः अनादितत्रहाकु रसंस्कारअवस्यये वलान्येन हेतुनाप्यादेहत्वायामहेनादेवाग्रहोवोध्यस्तस्याशयेनदृष्टांतयपंवने नाघोषक्रिसमापन्नेस्वरीरेत्रिपस्यात्निना देहत्वाद्वृत्तनाविशेषास्तत्रदहंतापरं अत्रसर्वेत्रविषया अत्सेविषयाध्यासेतानाध्यासेतानाध्यासो दृष्टांतइति द्वौदोयथातयाशद्वो यश्रुकावितियोध्येस्व

श्री
वा॰नि
उ॰टी
५४२

४३ स्वमप्यपदर्शनोप्यशक्तसदृशश्चात् स्वमेवेति ४४ साम्यमेवोपपादयति सुखदुःखादीनि ४५
४६ ४७ इदब्रह्मैवचारुजगत्स्वरूपमाकलय्य नद्वचनाकचनयोः सर्गप्रलयघोरान्यविकृतस्वभा

स्थितस्वरूपमनहङ्कुवनार्कोचलादिक यथोस्थितोऽरिक्तकालनगत्स्वरूपमत्यनल् ४८
स्वमेवात्ममनोरूपं विद्योमन्दुदरेस्थितस्वाङभूतेकमात्रात्मप्रमात्स्वमप्यप्रनें ४४ सुखदुःखा
दिकृतमनश्चक्तिलदृश्यादयोऽवद नद्वागिकेवलशान्तविराकाशमयात्मनि ४५ सर्गारोस्वम
कालेवरश्यादि सम्भव ऊत नद्रूपेवनगद्रूपाब्रह्मसत्ज्ञात्मनात्मनि ४६ करोतिरश्याघथि
धायस्तात्मयाथेरारव नस्मत्वात्मनसाकारं दृश्यादीनामसम्भवेन ४७ नभातिनविवर्तो
दितजगद्रूपात्मकेवलब्रह्मैवमाकचतिवाहनगत्स्वरूपतद्धैकमेवकचनाकचनात्मनि
४८ दृश्याभमप्यमलमेवनभ प्रशान्तनित्योदितमलयसर्गमयोरयात्मा ४९ इतिश्री
रामायणे नि उ जगत ब्रह्मप्रतिपादकनाम द्विसप्तत्युत्तरशततम १७२

वतिष्ठत्येकस्वरूपमेव दृश्याभमप्यमलमेवनभएवनित्यमनादिकालन प्रलयसर्गमयोर
ध्यात्मकत्वरहितमहानमित्यर्थः ४९ इतिश्रीवा॰नि उ॰ द्विसप्तत्युत्तरशततम १७२

तत्रपरिकल्पितो सर्वेषांवाह्यार्थानांतत्त्वज्ञानेनात्मस्वभावभूतानांवाधितानुवृत्त्यारूपपरम्पाये
नाभासेपिवस्तुतो नवास्थितेः तन्ताहृशस्यविभ्रमानेनात्र संस्कारस्तस्यविहोसंभवतीतिशेषः ६
तथावफलितेनतराहृप्रवमिति ११ तथावमतिज्ञानेसिद्धमित्याहृयदासिति अयमर्थः सिद्धइति
शेषः ३१ १८ आत्मनात्मात्मनिरम्यमाभातमिति एवंज्ञानवयः अथवामिथ्याकवदवास्थितेन

तदभ्यासार्थसाहृश्यातत्संस्कारइतिस्मृते आत्मस्वभावभूतानामपिविद्योमनुपिता १९
सर्वेषांपरिकल्पितोमाभासेप्यनवस्थितेः एवंनसंभवत्येवतगत्किंचित्करावन ११ हृ
हेमृगतृष्णेवोदुनतत्त्वनत्परमार्थतः यदात्वयंनदास्वप्रेसगोदोचारभासते १२ विद्योभे
वपरेस्वर्गेयथीयेस्वात्मनिस्थिते विद्योभेवेत्यमाभातितव्यतेसत्त्वरूपतः १८ आत्मना
त्मनिरूपंवासद्रूपमिवसंस्थिते सर्गादाविवकव्वितेमिथ्याकवदपिस्थितं १९ अतःकृ
तःकविज्ञामहेयादेयादिभासते नेदंपाकारवात्किंविज्ञापिस्वत्मात्मकेकथित ४° कार
णाभावतोभातिस्वरूपेपरमात्मनः आकारवत्त्वेयदः एवंभवेस्वत्मोतदेवच ४१ हृयेमेस
दसन्नस्याद्वयहीनामनविद्यते विद्योम्निभूतखोमाभेमून्यपवयथास्थिते ४२

गद्रूपेवासद्रूपेभ्रुत्वास्थित्वे १९ ४° ननुस्वत्मात्मकत्वाद्यस्यकिमर्थंमत्याख्यायतेतत्राह आकारवत्त्वे
इति स्वत्वेनापिभावोङ्गादिमरसोर स्वदर्शनादितिभावः ४१ यथास्थिते तीवन्मुक्तानोयावजीवेवत्

स्वभेदज्ञानोदयेयथावदपरादयोमिथ्याज्ञानमयास्त्वाहशभ्रमस्यस्थितिपदार्थस्यकिंमूलंविचार्यतेत्यन्वयः ११ भ्रांतस्याज्ञातस्यास्यमनःप्रभेःस्थितिनीत्येव १४ सतत्त्वविनयेवयथापूर्वंनिर्विकारएवास्तिनगात्स्थितेत्वटशाविहोमयात्वाज्ञाविद्यथैः भ्रांतस्यतत्वेदपरीत्यमित्याह यथास्थितमिति १ तज्ज्ञानत्वज्ञाहनेतितनस्यतत्वविदःस्थितिं भ्रांतप्रवस्तुरेवात्साधनत्वनष्टयेशाप्यसेदेहयावजेत्तास्तरिवभवतिनावन्मोदकधानस्यैवरूपेणाख्याते ११ यथाग्रहात्मत्वतास्थितिंननानेतितथावपंतत्व

स्थितापवात्मनिस्थितासर्वात्मकाविद मिथ्याज्ञानमयापद्वदर्शोऽपरपरादयः ११ तदुक्तमिति पदार्थस्यार्किंभ्रमस्यविचार्यते तस्यास्यासंभवात्स्यस्थितिर्नात्येवतत्त्वतः १४ सतयेकमनत्वाविहोमयात्वाजगात्स्थितेः यथास्थितमिदंदृश्यमस्त्येवात्रसप्रति १ नमोतोपापकृतेनचज्ञानामितास्थिति संदेहादिवनिज्ञात्वात्वावन्मोदकधोव्याते ११ यावदभ्यस्यतेस्वेवसस्थितिस्तावच्छाम्यति अविद्याचात्मनोऽज्ञस्यविमोहस्यास्यसंभवात् १९ भ्रांतस्यानिस्थयोस्यकेनकराचनगोचरा यस्त्रयहिष्टिपेनास्तिनत्रैवात्रभवत्यसो ११ रजन्मनभवोभानोभवत्येगकुर्यवद भानेवस्तस्तद्रूपात्मविन्मात्रेकिंचिदेवयत्न १५

ता अपिप्रहतनिस्त्रुपेनजानीमस्त्याहअविद्यापारति १०.११ इदानींस्थितिहेतुसंस्काराप्रमाणेनतत्वरूपमारभानमिति श्रेत करणोपहितविन्मात्रेवास्यवस्तस्तद्रूपात्मयार्किंचिदेवभानेतत्रैमनः पुनर्व्यवहारेणाभ्यस्तनाटशार्यसाहचाहासितेनविद्वेतनसंस्कारदनिस्थतामित्यर्थः १५

यथाभ्रांतानुभवे अविद्यमानेऽपि रूपं भातीत्येवं घटाद्यस्तावदपि स्थितिर्विज्ञप्ता २२ भ्रांताभ्यासेन सम्यगनुभवरू
पार्थभ्रान्त्यनुभवेन समानविषयत्वं तत्साम्यात्सादृश्यात्तस्य तत्त्वतः स्मृताः २३ काकतालीयवदाकस्मि
केनावबोधकत्वेनाभयाः संविविदो भांतिस्रोगभूताश्चिद्वधभूतास्तद्विषयत्वं परोक्षत्वस्य पावित्र्य
तस्यापरोक्षत्वस्य स्वप्नाविकृता २४ अनुभवेऽपरोक्षत्वे निर्णेनाभ्यस्तार्थेन समानाकारत्वतयासादृश्या
त् २५ हन्तावबोधकेऽस्मिन्नत्यये पिपासया पयःपानमेवत्स्याद्विरामनादिहेतो लब्धे फलस्यापि भवतीत्

अविद्यमानेऽभातीव यथा रूपं यथास्थितिः भातेऽविद्यमानेवमगत्वापयोयया २२ स
र्वात्मनि स्थितास्सन्त्येवं कथं नित्यसंविदः तापत्वाभ्याससम्पृक्तार्थाः सादृश्यात्स्मयः स्मृताः
काकतालीयवद्भांति सर्वात्मनि समे विदः स्वोपभूतास्वतः स्वस्यास्तापवस्तुनः कृताः
यद्यत्कदा निचिद्रूपं स्वांगे सर्वात्मनः स्वतः तदभ्यस्तार्थसादृश्यात्स्मृतिरित्यवगतेऽवधेः २५
हेतौ लब्धे फले वा यत्तत्स्वेद्वाहिंदः तापत्वाभ्याससम्पृक्तार्थाः सादृश्यात्स्मृतयः कृताः २६ का
कतालीयवद्भांति यास्ताः स्वसमभिधाः स्थिताः यथाऽनयैतेव यथा कथं तेन कथं तिव २७

हन्त नायमनुभवद्वयप्रत्यक्षिनः पूर्वविदः कालान्तरे स्मृतयः कृताः २८ यदि संविदो वपयत्त्वभूतास्त
र्हि तदहस्तदेव कृत्नोऽनुकथं तिमज्ञाहकाकतालीयवत्तिवबोधकस्समाधानस्यकराविकल्पत्वेनेमिभावः
अवयवाद्यलयाराद्यः यथामनलन्मयावत्वेकवमन्यथवगतत्वेन कथं तिन हृदिस्थयो २९

श्री॰
का॰वि॰
उ॰टी॰
५५

भूतस्य प्रतीतस्यापि यद्यर्थस्य संस्कारवशादंतः स्मरणे स्फुरतीति लोकेऽयमते प्रमाणेनस्वकल्प
दोवर्तमानोपि पदार्थो नास्ति न भूतो स्ति नापि कश्चिद्भविष्यति यत्स्फुरतिः स्यादित्यर्थः तथाहोक्तं
स्वरेश्वरवार्तिके तत्त्वमस्यादिवाक्योत्थसम्यग्धीजन्ममात्रतः अविद्यासहकार्येण नासीदस्ति भ
विष्यतीति तदेतद्वेद्यत्स्यात्पूर्वमनपरमानेतरमवाह्यमितिच श्रुतिः ७ अचलेकूटस्थ १८ यदिसर्वा
त्मत्वात्स्मृत्यात्मापि ब्रह्मभवतीति सर्वात्म्य दृश्यप्रत्येतत् संस्तनामेत्याह सर्वात्मत्वादितिपद्या

भूतस्यांतः पदार्थस्य स्मरणे स्फुरितं यते पदार्थस्तनचैवास्तिन भूतोन भविष्यति ७ एवं
हि स्वात्मविद्ब्रह्मपरमेवावलेयतः अनादिमध्यपर्यंतैकरस स्वात्मादयस्ततः ८ सर्वात्मा
पदार्थात्मा विद्योमकवमेतयत् अवहारेष्वलेशानेस्यात्तद्भूरिनेमया १५ तदेतस्मर
णेनामस्वभावकवचोहितत् तेनाभ्यस्तोप्यवैवाय‍ं पीसाटघोऽवभासते ४ यद्यत्संवेरि
ते किंचिद्वस्त्वभावेस्वभावयत् तेनावभासतेयोर्थस्तस्यस्तत्वमभिधाकृता २१

देवाभिधेत्यमयायदिवापि भवेकिंचिन्नस्यादेहादिनस्य तदिग्यक्रमिन्याह व्यवहारेपीति १९ ब्रह्म
तत्र स्तत्त्वभावस्य पदेशतत्थैव वचक वने तेनोपासनाफली भूतवाद्यार्थो रवोपासनाकाल्पिताकार
साटघणाऽवभासते ४ ब्रह्मानोपहितब्रह्मजीवेन यद्यत्संविद्यते धांत्यास्पृतिपरेपरयावात त्स्वभा
वमेवावलंब्यस्वस्वभावेयस्तत् तेनाकारेण कालांमेरेण यत्नतालिंगितयद्वार्थो भा भ्रमेतस्यस्र

मिनिस्त्रमिपात्वमितिवेजेनहतेनसर्थं १८

कृतो न संभवतीति शरद् प्राग्रूपेति नेह नानास्ति किंचन एकमेवाद्वितीयं ब्रह्माप्रदेशो नेति नेति यत्र नान्यत्पश्यति नान्यद्विजानाति स भूमा तदेहं दृश्यं एवं मनःपरमं तरङ्गवात्स मयमात्मात्मस्वरू पोनभूः वाचारंभणं विकारो नामधेयमित्यादिश्रुतिभिः सर्वेद्वयप्रतिषेधात्रये वाविदुषामनुभ वाद्भुतेयाव सहति द्वचनरूपमिति स्मृतिदर्शितदिशासहमनः नन्ववितेयो विराजस्लक्षतानया यितः प्राक्तनः प्रपंचो मिथ्यैव संपन्नो न तस्य यथार्थस्मृति माधात्वेन द्वारा सत्यसर्गप्रतिकारणी भवि

प्राग्रूपालोकवर्ण्यं तद्रूपं किंचित्र विद्यते यत्रानन्तकथैकीदृक् कुतःस्यात्संभवःस्मृतेः ॥१३॥ भूता भावे हि दृश्यस्य स्मरणं स्मृतिरुच्यते दृश्यमेव न यत्रास्ति तत्रैताः कल्पनाः कुतः ॥१४॥ स्मृतिर्नसं भवत्येव तस्मादाद्यप्रजापतेः आकाररूपमेवास्य शुद्धं तात्मात्मनः कृतः ॥१५॥ अनन्तभावद्वयास्य दृश्यस्याकिलसर्वदा सर्वं ब्रह्मैति सत्यार्थो स्वस्त्येताः कल्पनाः कुतः ॥१६॥ स्मृतेरभावबल तः स्मृतिर्नास्ति वसोंकिकी सत्यस्यैतत्त्वमीदृशोस्ति सत्यात्मात्मनिमेभूलए ॥१७॥

नेसमर्थइतिभावः ॥१३॥ भूतापरमार्थतः त्यक्ताविभावे विद्यमानत्वे सति प्रमाणेलदनुभूयकालान्तरे स्मरणं स्मृतिरुच्य ते यत्ततेरुच्यते न तु सतो भ्रांतिकाल्पितस्य तस्य वा यथाधितस्य प्रसक्तिरस्तीत्यर्थः ॥१४॥ इतमेवाभिप्रायेण वचनं समाधानमुपसंहरति स्मृतिरिति ॥१५॥ पूर्वं तत्स्मउपासनानिका स्वस्यजगद्रूपिरत्वभावनातद्भावो त्तउपासनाफलसिद्धये न गच्छरीरोदृ मितिस्मिनावस्यैसर्गेण यामलोकेविदिमासो मे मानासामेभूर्ते नेता हिरण्यनिरिवार्थं प्रमानमासाप्तस्ये वास्येव अमरीय लौकिकस्मृत्यर्थस्य मात्रं इह हिरण्यादि गृहे मसिड्पासना

श्री॰
वासि॰
उ॰ टी॰
५८८

नन्वस्य प्रजापतेः पूर्वकल्पे उपासकतादशायां एषा यावदनुभवो ऽस्यैव तद्भावे एष प्रागादिचरितविराट्शरी-
रो ऽहमिति कपश्चिपासीनतनत्स्वासीमहत्वादेतत्कस्यासो ऽहप्याद्विस्मतेनद्विचरितविराट्शरीरमुपासन-
बललब्धविरचनसामर्थ्येतस्यास्यैव निर्मास्यति श्रुत्यैव निर्माणोपात्तोपाय पूर्वमकल्पयदिति श्रु-
तिबोधनः एवं कल्पीयज्ञस्यैरूपणः सर्वो ऽस्मिन्न लोके कथं सिद्धो दितिरामः पंकनेकयामितिशृणगा-
णाकरेनिवासिष्ठसंबोधने १ नवपे कल्पनाभ्रांति संस्कार नामपि पूर्व्यो स्मृतिं प्रयोवल्लाहे किं त्वस

वसिष्ठः इत्येषहि संभवत्येषकार्यकारणतास्मति तद्भावाभावसंपन्नामनसंभव
तिस्मृतिः ॥२ रामः कथं न संभवत्येषास्मृतिस्मृतिमनोवर स्वनेशासंभवे कस्मा
द्गुणो गुणगणाकर १८

त्पार्थानुभवजन्यसंस्कारजोतस्योहि सत्यो पूर्वानुभवगोचरसत्यार्थजातस्य स्वगोचरानुभवसंस्कारस्य
निहाराएतत्कल्पयार्थान् प्रत्यन्वयव्यतिरेककल्पनात्कार्यकारणभावसिद्धो स्वकारकसत्त्वात्स्वसत्ता
कस्यास्यनगतः सत्यतेव्रस्मादेहसिद्धो नो परोपः स्यादिति एवं कल्पीये ऽपूर्वाद्विष्टपेपरमार्थतः
सतिसद्भावाभावोतदन्वयव्यतिरेकोतद्दृष्टान्तसंपन्नास्मृतिहारिका प्रधानो किं कल्पायमसिद्धा कार्य- ई
कारणता संभवति साहार भूतास्मृतिरेवतत्र संभवति ॥

यदि वापि तस्य प्रजापतेः पूर्वकल्पकृतो वासना हिरण्यगर्भादिभावगोचरसंस्कारवलात्तथैव स्यात्
तद्देहादिकि विलसेभवेत् तत्केवलोपासनात्मकमनः कल्पनासंस्कारजत्वात्केवलमानसदृष्ट्यादि
भिरुत्पन्नेतत्र भ्रान्तत्वे से कल्पनरमार्थं मिथ्याभूतमेव भवेत् नतु सत्यं इत्यस्य सिद्धान्तसिद्धिरित्यर्थः ७
नतु दृष्ट्यादिह्यदितत्वेन दृश्यमानस्य ब्रह्मलोकात्मकस्य सविराट्शरीरस्य कथंनत् हितन्मात्रादृष्टपर्यवसि ८
नत्वप्रात्रादृष्टत्वात् दिवच पृथिवीचान्तरिक्षमथो स्वरिति दृष्ट्यादिवत्सिद्धमेवतत्स्वरूपंनतैनभूमानाय।

यदि वा पि भवेत्किं विलस्यास्येहादितस्यतत् नतदृष्ट्यादिभिः संगतेसंकल्पनगरंतनः ७
यथा संकल्पशैलस्य दृश्यमानमपिस्फुटं दृष्ट्यादिरहितेरूपेनाद्विराडुपवस्तथा ८
स्मृतिस्तु संभवत्येवनकदाचनकाचन यथालौकिकउद्यापासासदुद्यानविद्यते ९

यथा एवमकल्पस्थितिः सर्वेनतस्मृतिपूर्वकमेव निर्मितं ब्रह्माद्स्मृतिस्त्वित्यस्य प्रजापतेरादिसर्गे एवो
द्भवाभावात्स्मृतिर्नसंभवत्येव यथा वेयं भ्रान्तिवलात्मप्रत्ययत्वाल्लोकिकानामगन्तस्यतादृशींता ब्रह्म
नोपुद्यासमादिसिद्धकर्ममार्गप्रवाहप्रवर्तनार्थं कल्पापरपुष्पसारेणैव वोधनात् स्पतत्त्वविदः
प्रजापतेस्तुद्या नतास्मृतिर्नं विद्यते ९ ॥

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
५८८

कथंघसिद्धेत्तत्राहमनइतिमननाकमकल्पनाख्याक्रियामात्रमेवयस्यात्मनमनाकारकल्पनातेनरेम
नइतिभिधानेतस्यास्याविद्यादास्याध्यासःप्रकल्पितायथावाशिरेपिवआवर्तविवर्ताकारेणस्वयंमो
क्तायस्मावर्तनातेनकल्पितातद्वत् २ मनएवनस्यवृत्रादयोपिविद्यातिरिकेणनसंतीत्याह सर्वेति ३
पर्वदेहादयोपिनसंतीत्याह ननस्येतिव्यवहाराभासनिर्वाहार्थमायानतः सदपिपरमार्थतोनकिंचि
दपिविद्यते ४ कुतोनविद्यतइतिचेदादिसर्गोदोकारणभावान्नचप्राकृतःप्रनापतिरेवोत्तरस्यका

मनइत्यभिधानेनयस्याद्यस्याप्रकल्पिता वार्यावर्तविवर्तेनयोऽस्यायाभवर्तनायथा २ सेतोमा
त्मनस्तस्यकृतोवृत्रादय'किल अविद्यमानेदृश्यादोदस्यात्तस्यकिंरजः ३ ननस्यदे
हविज्ञादिमेंद्रियाणिनवामनः सदप्यतत्तदानस्यनकिंचिदपिविद्यते ४ प्राक्तनस्यप्रजे
शस्यमुक्तत्वात्कथमेवच भूयःसंभवमिपातनस्यातिनैवसंभवः ५ नभवत्येवमज्ञानो
त्यतिदेहोदयःपुनः नदेशकालावर्तेन्नमावर्तीनोसमामिव ६

रणंनस्यप्राकृतहिपराङ्गीवसानेमकृत्वाविमाद्दपाक्तनस्येतिकारणाभावाद्धेदेहवृत्रादिग्रहणा
कारणभावात्तस्मात्रमिनवास्यप्रजापतेः नगदुत्पत्तेनात्ककृलास्मतिष्ठ्यसंभवइत्यर्थः अतएवासंभवतीत्य ६
र्थः ५ संसारेसत्तामवर्तीनोपिवृत्तिपराणांजीवानामिवमज्ञानोविदेहमज्ञानोसंसारस्यातिः पुनर्देहादय
स्तुनसंभवत्येवदेशांतरकालांतरेवापुनरावर्तिनेयतोनास्तिरसेमानेवमावर्तैतावर्तनेइत्यादिवृत्तेरिमिभा वः ९

वहिःकार्यमव्यवहरन्नपि हृदयेन किंचिन्न सत्यं न तिमारब्धे चाकिमकार्यं नित्यैवं ब्रह्मरूपेणावतिष्ठते ५२
एवं स्थिति ज्ञास्य स्वभाव एव न तत्पन्नेन स्नाह्यार्थं सेयायोगेण ५३ शक्रजेन तराध्यानातिरिक्तविचारवि
तो ५४ यो निरावरण विदोऽस्य याम्यस्थाकरण सह समाहितमाचित्र प्रक्षीणशत्रुमित्रादिविक
ल्प स्वात्मसत्वसारमबुर परमेण शमामृतेन संदेव तन्मयस्तिष्ठति ५५ इति श्रीवा० नि० इ० सप्तदशाधिक
शततम सर्गः १२२ मनोमात्राविधानात्रमन्तकल्पानगद्भ्रमः नदेहोस्य न निर्वातिस्थानेनत्वेव कीर्त्यते
नसंस्पृष्टतिनारब्धे किंचिद्व्यवहरन्नपि हृदयेन वाह्यैः कार्यकार्यप्रवावर्तिष्ठते ५६ य
याहिमस्पर्शीनत्ववह्नेरोस्य तथेदया स्वभावोस्य भवेज्ज्ञस्य नत्वाहार्योगुणोस्य स ५७
यस्य न्वियस्वभाव स्यागनाम न सत्वविन् एवमेवाहताविहृय रिक्तायक्रनेतरा ५८
ध्याध्यासन करण लीलाविकल्प स्वरूपसारमय परमशमामृततृप्तस्तिष्ठति विहा
निरावरण ५९ इति श्रीवासिष्ठे म नि हृदयेऽनिरामयायोगोपदेशोऽष्टादशाधिकशत
तम वसिष्ठउवाच एवर दिवाहित स्वमेवायपजापाति मनोमात्रमहं मन्ये संकल्प
विरचीयथा
नवविधानस्पृष्टजगज्जीयनस्तर्प ब्रह्मेवाधाना यथापूर्वमकल्पयत् दिवं पृथ्वीं वा
नरिहमथोस्वरितिनत्वविन्मात्रकवनस्वमवादितिवर्शितमित्यमथकावारायितेतलोकल्यामोमन्ये
यनगनस्वविन्मात्रत्वमेवेति वर्शितमथयक्रमतेएवमितिएवमनादिजीवन्त्वक्रत्वादेवप्रजापतिविराडपि
एथ्यादिरहितो निराभरणो विविराकाशमेवतत्वमनःसमष्टिहिरण्यगर्भमात्रमहंमन्येमनस्तुसंकल्पविर

पीवृषिकक्टगमात्रमर्कसिद्धमितिविमात्रसिद्धतत्वेतिमाव

श्री
वासि
ऽ टी
५८

ननु यदि घटादिपदार्थो विरूपाप्यन विरूपात्स्यकारितिर्हि तर्थोमितयातत्परिणामपित्त्वेकुर्येत। अह परिणामादितिउपदेशार्थं परिणामेलौकिकमंगीकृत्यप्रवृत्तानां प्रवीनोनपरमार्थेन परिणाम परेतेत्यर्थः ४७ कृतनहिंतान्यर्थतत्राह आदिसमाशितिमहात्मन तत्वविद् अप्रणैकात्मनिप्रत्याप्र नभूमिरत्रप्रमाणामित्यन्नरान्वयि ४८ अभिधाः स्तान्यातिकृताः ४९ तथाचप्रबोधेवाहणन्नाम्नापरि

परिणामादिशब्दार्थं दृशामतरहानवउपदेशार्थमज्ञीनाराबोध्येवनविद्यते ५० आ दिसर्गोत्थभूत्येवमहासत्वात्मनात्मनि विन्मात्रपरमाकाशास्थितमेकमहात्मन ५१ प्र णौकात्मनिप्रत्यासासर्वाख्यापिनीविति स्थितानयात्मन्येवानन्यत्वमभिधांकृता ५२ योनिरावरणोल्लिखे परिणामेयथास्वप्नेस्वाङ्गीकारात्मकत्वस्व स्वनगीकारतोः एवसह एव भवतिस्मणात् ५ गच्छतास्थितस्यैवनायन स्वतत्स्वया नित्यमेकसमाधानास्थितयान स्यनहिद ५१ भेदेष्यभेदनिष्ठस्य स्वतोपिः स्वास्थिते सन्तोष्यिवासमोतस्यकिमन्यदवाशि ष्यते ५२

शिष्यतेतदंगीकारादयप्रगच्छेत्कमनभूतनत्सर्वस्वस्वमेवभवतितदप्रबोधेननगीकारेनस त्वड एवंपयरनभूयतेजन्ममरणजरामयादितिसर्वेड स्वमेवभवतीतिस्वमप्रबोधाप्रबोधवदित्याह परिणामेरतिः ५ अतएवतहिदोड स्वविशेषाभावात्तिर्भसमाधानेसत्वमेवेत्याह गच्छतरति ५१ वा हि संसारेसतोपिअनच्छत्स्यात्तत्रातसतएवअन्यान्किंसाध्यंपरिहरणीयवात्रावशिष्यते ५२ ६

देशदेशान्तरमिति प्रोक्तेस्यात्मन्यर्थतत्रसाधनत्वेन वर्णोपनिपक्रमिति ४ चितिर्जीवश्चैतन्यमिवतथा॥
ववादरायणस्य भगवत सूत्रे स्वात्मनि चैवं विचित्राश्च हीति ४१ तथाचसर्वमात्मप्रपञ्चपरत्वात्सर्गा
त्मनाविरेवभातीत्याह ४२ तदेवस्पष्टयतियाद्‌गिति ४३ तत्रविदात्मैवं ब्रह्मविद्यासम्प्रदायस्तु
हिरण्यगर्भस्तपामरोयद्दैतितदर्हनवेत्रि ४४ तत्रानेनगतामजरामानीवानाचाम स्थित्वायोगर्था

एकवेत्यत्यत्रकवन्यापृथग्मायाश्चितोपर्र यद्रूपनगतोद्रूपमस्यनानात्मनेोयितत् ४ ना
नेवेदमनानेवविद्योमेवेदमाततं भूतपवकद्रूपेणस्वमेवेति यवस्थिति ४१ सर्वमात्मैव
न स्वम सर्वमस्यैवविपया यथास्थितेवस्वमत्वमेवस्वसर्वेनात्मेमा ४२ यादृक्सर्वमस्म
मस्तमाद्दगेवतथैवच नाग्रज्ञर्यनथैवेदमनोत्त्रोमस्समेजगत् ४३ नान्यत्त्वमसर्वमवनर्थमे
वात्मस्थितास्थित तत्रविज्ञोऽश्रूपस्तथवेदेवेत्रिनवेधितत् ४४ तत्रानामसज्ञानान्त्र सर्वोपानाम
नात्मै दुर्लभस्वपरित्यज्यमानमनोवृत्त्यास्वितिति ४५ सर्वत्राप्याश्चितोद्रूपेपरार्थोस्तन्मयावते
नेवसनितसद्रूपानदेवहितथास्थित ४६

मितयारर्लस्वमेवयथास्याद्रयानगन्यरित्यामयतीमिदुर्लभस्यपरित्यमर्ईश्वरस्यापवशोपिता यार
जीवविद्रे परमार्थिकद्रूपेजगत्पदार्थासुतन्मयापवेमितदेवजगदाकारेणास्थितमितिनिष्क
र्षस्तमिहयोरर्थे ४५ ४६

श्री वा नि उ री ५८९

यथा प्रकाशस्य प्रकाशनं तथा प्रकाशाधीनप्रकाशाभिन्नात् चिद्रोचोऽतितथा विप्र
कासयति यावस्फति नतत्र सूर्योभाति नचन्द्रतारकं नेमा विद्युतोभान्ति कुतोऽयमग्निः तमेव भान्त
मनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभातीति २० ३१ विषयासनादेवासङ्गया ३२ गोवधूनसज्जगत्
यथा सार्कं नेत्रमिन्मत्ता नवधा यत्काण्डभातिनवास्पदं किं अर्थेनज्ञकाशोऽत्र अग्निरप्रकाद

चिद्रोचोऽपि न जगनतपत्यर्को नच विभाकर प्रकाशयति देवो मानर्कनार्कसमोऽपर २
तस्याभासा विभातीदं सदहो रथमण्डल सर्वेऽर्केशर्कचन्द्राद्या यदाभासा सदीपक ३१ स
माकाशो निराकार इति शास्त्रार्थकल्पना तत्तुल्यं वस्तु यन्नास्ति भवति तद्धीदेशो ३२ स्पन्द
भूतो यदेकोऽपि भातिव्याप्ति वेदनं न भाति भाति चानन्तं यास्यतो दयेन च ३३ विन्मा
त्राकाशरूपस्य सर्वेषां कादिसपुन यो भासता कथनस्यायानितिज्ञास्तव्यालो २४
विन्मात्रैकरूपोऽहितं भूत्वानमापि वर्जिते यदेसतोऽस्मि केनत्व वाच्यता समन्वित २५
इत्यादीन्यपि सन्त्येवन प्रमितिनकानि निमि बोधनो पि न विद्येने मीवा सत्य वकेन च २६
भुवनानां स्वपर्णानां तमपरमाणव सदयमस्मादेनेमवाव्रनकिंचन २७ किंचि
दवनकिंचिह्न नकिंचिन्न न किंचन किंचन किंचिदिन्द्रियाकलना वामिहस्या २८ यथा
निरन्तरानन्त निर्ममतानमात्मना विन्मात्रकोऽमसंत्रैव जगदाभासान्न निस्थिता २९

प्रभोऽविवेकवशादेवोक्ते ३३ नहि स्नान तज्जसो शिरिक्षा ३४ प्रविश्य सिद्धो यावर्णाभावाच्चिन्माते
लापि यदि हि न ३५ ३६ प्रवयवकृत्यव्यदनप्रपुञ्जस्यात्मस्थमनवनवनत्रविन्मकाशोपनास्वरूपा य
स्मात्तिरवयवात्मप्रणव सत्त्वसन्न ३७ किंचिदिति नियवहारमात्रस्थनिरामसिते ताधिनोधयास्यितत्र

५९ चिदानन्दविलास

किं न तस्य ज्ञातृत्वं प्रमेयत्वमिति प्रश्नस्य प्रमाणान्तरेणैव सिद्धिरूपकं नानात्वमित्यर्थः ८
प्रमातृत्वप्रमाणत्वाकारात्तिस्वज्ञातृ यद्येदंमितिविद् फलितं मानत्वं विद इत्यर्थः विन्म
त्रस्य प्रकाशरूपमानत्वं प्रमात्रप्रमाणमेयसिद्धमित्याह यद्येति ९ सुप्तमान्त्यस्य प्रमानवा
न्तस्य स्वप्रागमनमपि न स्वातो ध्याने न्याह समेत्येति १० यथा प्रतिल स्पर्श मन प्राप्य

इत्यनेनोक्तं नेयालोधूलेन प्रपञ्चमिदं जगत् वेध्या पूतं बोध्यते मनोस्पन्दनं प्रपञ्च
नेन्द्रं किं विराभाति स्वरूपमित्यपि न स्थितं न चिन्मात्रस्य मेवाशु परमेव पदं ब्रह्म
यथा समस्तस्य मनोगवाक्षानयनात्स्थिति चिन्मात्रमनन्तं स्यात् केवलं परमात्मस्वरू
पमेतेष्वामयेषु मानसिकमन्यथानुभवति योमायामेव विराभासेद्रूपमिदं पश्यामि
मते ९ यथाहुरनयाभातिमन सकलम यत्रे नेयासरूपमिवाभाति समष्टेरवि
भ्रम पर १० यथाम्बरमेकं सर्वत्र ज्ञानेन देहे समष्टौ विभ्रम स्थितत्वात्स्वप
मिवैवमेवमिहैव ११ यथोक्ताननमनाभातमेव स्वप्न जगद्भूये अस्मिन्द्विपर्यायभूतानि समस्तम्
बीजमवाप्नोति १२ नानेन स्वतःसिद्धं किं न मायिकं दाचन प्रत्यक्षमेव सुतेषा
अस्मिन्विराजते १३ प्रबोधकाले समस्तमविद्यायामेवानिवेष नैवदर्शनम्

निःस्पन्दितं वृत्तज्ञानेन हातव्यात्वतीर्थमेतया चिद्भ्रमो ज्ञानानामन्यो विद्वरूपमिवैवमिहैति ॥
अनवच्छिन्नस्वरूपं जगद्भ्रमभात्तमेव यथैवैवमाति प्रसरस्यात्तथावाप्नुते वा प्रलय
हेतवत्सर्वाविराजमस्मिन्सिद्धिर्यद्येत्यर्थे १२ प्रबोधे जाग्रज्ञानन्ते प्रबोधे प्राप्य प्रबोधे २४

श्री
वा टि
३ टी
५२४

जीवन्मुक्तिं प्रतिपाद्यैवं सदेहस्यालये प्रपलयोपदेशेनमुक्तियतेरूपमाजैव ब्रह्मत्व
नजगत्ताधिजगतप्रभानमाभानाधिकरणताधिकविस्मविद १ प्रवरस्या प्रत्याहितम
पितत विद्योऽन्यत्र यथाशून्यतमाकाशादन्यत्रब्रह्मन् २ तथावनिर्विशेषमेवैवतन्व
पदेकविषयस्पर निर्विषयप्रभावनेरानेप्रसिद्धनदेवस्वरूपमितिभातीत्यर्थः ३ सदेवसोमे

श्रीवसिष्ठ उवाच सर्विदाकाशकचनमिदंभाति जगद्यथा ब्रह्मणो न जगत्त्रा
भानशून्यनवमविदा १ यद्देभाति चिदोमनजगदाख्याननत्रत शाकाश
दिव्यशून्यनमन्यत्समदर्पिषिपिन २ देवपादेशोनरश्चाभीमप्रयात्मविधावपु
नरूपयमेतिभातीहरूपमन्यत्रविद्यते ३ महाप्रलयसंपत्त्याव्दिसर्गे पु
न किल पस्मात्कारणाभावेकनोरूपस्यसभवः ४ नराप्तुमात्रमहिर
प्रप्रधीजनाविद्यते किलयस्मादिदेवक्रमपुनर्मेर्नेप्रवर्तते ५

दस्मगुणाभीतयदानत्तत्रदिवामगानिर्नैमत्त्वात्मत्त किंवपवकेवन्तुरस्यादिक्रमिति प्रसवान्न
पतोत्पाप्रलदत्साममहाप्रलयसंपन्नोपकर्तव्यातरूपरे धन ग्रादिसर्गे किंत्वभर्वेनोनिष्कलनत्र
सदेवेत्यस्यपारस्यात्विकारानपस्मात्स्यत्साकाशणस्याभावेक्रमोऽसरूपाश्चसंभव ४ नुत्र
ष्कानिविरापापसमापकादिकारणमनवकल्पनायायांप्रनवकाशास्मात्तन देनिप्रवर्तनेप्रवर्तेत ५

एवंपरिवारः पोषावर्गो यस्य तथाविधेन मे त्रिणा स्वहस्तस्य कर्मणा सर्वं त्रयं वहन् जीव
न्क्रोसाभालाभयोनरएपतिनक्षपति २८ विज्ञार्थिनोयोदेवपूजादिनावहरत्रप्रियपा
स्थितमेवाले २९ शीलमयः पीलाप्रतिमाद्युपरव ३१ ग्रावस्मनकल्पः ३१ जिसलानोस्यपरको

सर्वेषामस्यमानस्यसमतासार्थदायिनी ३० एवंपरिवारस्यमित्रेणस्वहमेत्रिला
स्वयस्थितमेवासलस्थितिनिर्वाणमस्मामुनि । विज्ञार्थिनद्यावजसेलोकेयवहरत्र
पि ३१ वस्तुपन्नप्रवाद्यष्टकः शीलमयोयथा । निष्प्रयोजनशाहेषुपरेवार्थिये
मागतः ३१ लोकाचारविरुद्धेषुशास्त्रेषुसकलकर्मसु प्रर्वाचारविचारेषुवासकिर्षी
शुद्धसाक्षिः ३२ मध्यत्रवाक्पुरुषकथाजिसानाप्रतिभानवान् निमेषोन्मेषवति
लोनावक्राप्तवद्ध्वसनः ३३ समरोद्धरतारान्यायवस्यः सर्वविभागवान् यथार्
त्त्वंपमधुरः हृदयाघ्रलक्कीर्तना ३४ स्वभावश्वेषभयेन्यस्यहृदयियोगेपयत्नेनन
नेहपपालेभयोनिनेरकरुनायायाद्यः क्वचित्परश्रेष्ठ्यामकायत. ३५ इतिश्री
महायामायशीनिर्वाणप्रकारोनिनमस्यस्यहारवर्णानेकमयकसमन्युप्रस्तामले

हिलाद्देहोपालोप्रतिभानवान् वस्तुनः स्वरूपसाक्षिस्वरेदयरस्यानिर्येषवका ३३ ३४ यथवर्णि
नोगणनाः प्रयुङ्क्षियोगस्यभावयवभयेन नेयल्नेनरेरस्यः ईरम्युपायभयेनिरेकेहराहन्मा
यःयरेश्ररस्यायाकोशोनेरमिश्रकाशयनभयेनिकिंनस्यभावनयवनहदिन्यर्थः ३५ इतिश्रीवाल

श्री·
वा·नि·
३·टी·
५८३

कलत्रस्त्रीपुत्रादिपोषणाद्यवसमे. नमस्ति नमामि श्रम्यनन्तकलुषे श्रेष्ठिनष्ठकिंश्ये कोरश्रगुणावहि
मावेः २१ नन्दात्रेषु ज्ञानाहृदयानेनिगुणेः 'स्तनवक्राः प्रसिता' यत्कृपेया २२ नमभार्योगुणेः
सहचर्ययति वेदलेखेतिपूदिनानिमपेनमा २३ करुणारयात नक्रावल्लान श्राप्नमेनान्की

श्रीरामउवाच कलत्रमस्यचित्रस्यनदीयस्यगुणेश्वर किंनकिंस्वपमेयस्यानमाने
नेवमेवह २१ श्रीवसिष्ठउवाच स्नानदानमपाशनमायो स्यमहामने सति
पुत्रामहात्मानः स्तनवक्रा गलिसग्ना २२ वेदलोकवलोकगर्हस्यैवा कृद्वापि
नी गुणविनाभावितोभार्यास्मरे नाम्यानुरागिणी २३ कारुण्याकारलावण्यपि
नाहृदयहारिणी प्राणस्तनमीवास्यपस्याभिवादिनी २४ समनामुसमनामे
त्यमान्तहृदयवल्लभा प्रतोहारोगुरो 'महासंप्रस्तवदायिनी २५ धैर्यधर्मैव
धीः साधनिमनाधीयतेव साप्यधीरसा पुत्रसम्पूर्णधनस्य सधावति २६ प्रस्य
मज्ञासमेकपेशर्वदेवमहामनः विषयानिजयेत्यातोमेत्रीमत्रपदायिनी २७ का
तीतामार्यमर्पोस्यावयावानपेशालिनी लोकमेलायावहरन्ररष्यातिमरूपाति

लोकिलमेलितोतिधनपया २४ समनानाश्रीहृदयवल्लभा प्रियाभार्याश्नोहर्षोद्दारया लिली
यैर्यधर्मैवविषयेयाधी सा २६ प्रस्पराज्ञासहृद : विषयाविजयेविषयेमत्रपदायिनीमंत्रोना
मापराभार्यासमनयासमस्तदेवसंकपेसज्ञासक्ता २७ प्रार्थमर्पोदाकार्योलंविषयेप्रणयावा

पौउपदेशी श्रमसमननासार्थदायिनीधनाय्यदा २८

२५

इदेनाग्राय्यमग्रमादि १२ लोकालोसगनसल्लनानोउपवास्केशुश्रूषकेयमश्रेश्रयपाने
ग्रनपवसतोग्रयमिवग्रयेयस्यसद्रूपे १३ ग्रहाने भोजनेभ्यादेवासमङ्गूनेरलोसप्रहारे सर्वे
महरेलाउपानेग्रनिष्ठरमेनियायत्र प्रवर्तैलोकोप्रैनेनमेश्रीपश्च स्यादिकोनरुत्तनिर्माणे
लोलेयालत्तनेश्रुसालकेविलासयोग १४ प्रभूनवद्गौवनेोपपधमियवेगगहरच १४ विशे
नेमृयियेवदेग्रवेयिपमेवसमावरत् येशालेयपुरेम्तिकभमनुष्युम्दिमासये १२
लोकोपवारकग्रजमेस्मिनसर्वोभिभाषणे कालोभवक्त्नेसङ्गूपयरमार्येककाम्ये १३
रलोस्यानसमृद्धनेसर्वेयहरणेपते प्रसर्वेनमेनिर्मालालोसमलनलालके १४
पासकेश्रीनसारालेटापणवकुलस्पव प्राणिवापियपेतनस्पवतसामनमेयेप १५
येशेषनियायदर्वावादवेयमेयोरुन समानजनक्शोस्नना द्विधाभायुवर्जिन
प्रवरक्राग्रवाचाश्रवरमाकरयमादा यनरानवपत्तीयेन्मापायेग्रेरलोमग्रुह १७
यजदाय ईजावीचेश्रूमनेपुजनेःमह शुभभावनवपानमहेश्रुमसाश्रसेनानेग १८
श्रेयाविवहनुपामरःस्वरनिनिवास्यन् लाक्तिमसेकयोदारसमासाश्रोनमणरे
ईरयेनान्नम्मेश्रुनसेकनलेवलसेयुनः स्पक्रमेनाप्रामनसस्पभावनेवनोगैनः १९
यतोग्येयायेदरोपेनपोश्रिन्येनवायेश्रुवेपानोरनकशलोयमृगुरुमन्यादीनोपिवोदवेकोनका
वदेक्रविमापापकुलसोसमाप्तुपगेनहिधाभावेस्मिरान्येव १८ वुपादेवपनुरामानकमाव
दनानगदानशेषाववाायम यदेनिरन्नोदीपकमोयेनाभयत्रमययते १९ उक्तमेःश्रायोमा
हेहिःसहसेवनिर्येन २०-२४ सभावेनमहसमहश्रेयवनकेनाक्रिदीगेनःशेगैनःसघिनर्थः २०

श्री
श्रा.वि.
३ टी.
५८२

तस्यसद्देशोपलंभनात्। पितृवदित्यादिनाध्यकीयविषयेलज्जानियंत्रणमप्यभिचारेव र
विनीतोभावजेनेसाग्रामसमाधानेनतल्लक्षणमस्तेयेन ४ चवेइरेषुइरेणेमेषुमार्गेषुइवैवैर
कलहार्देदोषेषुवमत्तेनेप्रासिद्धउइत्तानन्यरेप्रनेकजन्मभ्यासान्नसन्नमारोसेशकोपितेर

पितृवद्दृष्टिनाग्रासेदाउरवनियंत्रणं सेवरेषुइरेनेषुनिलमप्यभिचारिषु ३
यशोकेतोपवाउत्तसंपाम्दितलिङ्गो कोपेषकोपनमृषाभिलीपानजेमाइमे
इगोरगेपदस्थोरद्दाधाद्दरणातन्यरे सर्वेविद्याभरत्यानाकोशाग्राशाञ्चपितेर ५
सद्दवासकलनाजोउमावात्सादेवसंगमन येमिनिवारिनइष्टुष्टायितृसरदसमाप्युसे ६
वउरिवोपलसोगएकसमस्येषसवेदा प्रविनाभाविविमलेषवेगेवगवामर ७
लालनेकरतेनिष्पालनेकपरापुलो सर्वेसकरसेवहदरत्तापिकसमयाने ८ इ
ग्रागिरीवेदहसमम्यवीवस्यशुद्धिद इदहस्यनुपादेयमितिदर्शनतत्परे ९ प्र दैक
मनियाप्रि:कथाभिरिवनागरा सर्वेषामात्मिमात्मिकाभवइससारमृदेरे १० यु
येसमरवाजसमप्रदर्शयरप्रियं प्रनुरक्तामहेलोवपोषमेवप्रदर्शयन् ११

तदेवाभिप्रेत्याह सदेत्यादिना १ ८ सर्वोभयसप्रविसर्गोभद्दासेनादिना प्रभुद्दापवस्यस्या
पिदर्शेनेनतरे ४ नागरेणराभिजनेचलरमेवमियावनसवेषां शुभाभावमनकायवेशास्त्रह
ष्टानमोमलीमस्रीयमानाभोइसभारसारस्कोशाइह १० प्रप्रदर्शयनररेनोनिरस्वदिनवर्षे:भरेह

याचत्वारश्चभिगमेनसहृदयासहक्रीडितामयतदंतेविदेहमुक्तिमाह नन्वात्मेति सजीव न्मुक्तः नन्वनेरेवकतयाविरसहृदासभ्युक्तेरहातिशयादिवमुर्वसद्वेवमप्यपरित्यज्यसमा धयेनसमाविमेनशुभमेवविज्ञाभि शमदमतितिक्षावैराग्यसमाधानहत्रिभिर्मेधुरे णाउन्नरवक्तसमाधानभिरतेनेनमिश्रलसाउंशुक्लिनाग्याशु:शवदिनाभिवस्वमालारमुके मनीमापरमेविरगिनिशयानेदृविदेहकेवस्यपदेविज्ञानिमेध्यानिशयनिधप इतिश्रीम तावनिमग्नक्षरवानमम मंगे २८ सहस्मकर्मेनामत्रस्त्रीभन्नवेशुन नतुसङ्गायवर्ति

नन्वनेरेकमहवासमात्रायेनविज्ञानुप्तरेविमपुरेराविरतेनेन विशिमासा देमाविस्मानिदिनानिनीनाविज्ञानिमेधालिपरेपरमेविरम. ४५ इतिश्री मोहायाचेनिवोगाग्रविशोनिषिचिधिपर्णनामसर्गे. २७ रामउवाच ब्र ह्मन्कोगिसहहृदयेनासोरमतेसह रमत्किस्वभावाद्यतरन्यान्यवासन न १ वसिष्ठउवाच सघवाहृगेहमेनावनसमाप्येहिननामिह सकर्मेनामवासनसे

नेरमुक्तोवसहसोदयप्रत्यजीवन्मुक्त्यनेनसहृदासहयहमपेतनुकिस्वभाव 'स्वात्मउपास स्थितिरेववासनानउनक्ति 'रम्यप्रभावाद्यानेपुनिहारमयुक्ताशीतिकरानकर्मनवे १ अथ वारेहि सहजकर्मप्रायेहिनलोकसंग्रहार्थंशास्त्रोक्तकर्मसमयस्याभ्यासकास्वभ्यासमवि वारमनोगमादमनिविसोवरमेवेवमनोवधप्रमोधानसप्रमादिसकर्मेनित्रिविधमनिध

श्री·
वा·वि·
३·टी·
५८१

ह्यपेप्रत्यगात्मभूतो यत्किंचित्काशश्च स्वकोणेऽस्तमेव इदं भगवत्स्वात्माभासवित्पुरुषस्तत्सह
रत्नहतोमनोरमेत्युक्तनोऽसत्त्वहानल्पणाकरस्वदातरतामिश्राम स्त्येत्यनन्तरं ते समके भवे
पदे ५२ यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते परमेश्वरः यत्नमा सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते
पिता यथाकर्तृत्वाभिमानमेवं प्रयत्नेनसम्यग्यत्नेन विनमेव दर्शितो लोके यथा सर्वत्र
परिशानादापान्: स्वरूपबलाद्वै सत्त्विनावीयन् यथा वा निरवकाशस्थानमयाके सहसा
नाकेनेनचेन्नोयामे सर्कस्मिन्नेव लक्ष्यावकाशेऽपि प्राकाशसूक्ष्मजीवा निमनो सभेन

इदमस्त्र जगत्प्रवस्थस्य प्रकाशकोऽयं के स्विचारो कोऽशको एतस्मात् सर्वाते सत्या
नवाप्नु ५ यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत
नवाप्नु ५२ परमेश्वरस्य सर्वं परितानाम्नत्रयाणाम् समसंसर्वेणेनेव जीवस्वात्मनित्य
नये ५२ ज्ञानेनाकाशाकाशः सर्वं धर्मेभ्यो विभाग तेनसर्वेणसेतुः परमात्मनो
गता: ५३ मनुष्यः समस्तमार्गपरत्वेऽमते निर्णये सत्त्वभावमनेनाकाशस्य मायेत्यह

इति दृष्टान्तः ५३ आकाशकल्पेन सत्त्वप्रसन्नमेव प्रत्येतासनाद्गगनेनेति भाव जीवजगत्
तत्त्वनिभमीत् सत्त्वगतेनेनप्रयत्नापादितसत्वान्भावेन सर्वसे वया: गुणस्वरूपमाल्पवान्
मनिग्रहीतिकतेन कः ५४ एवं जीवम्युक्तस्य प्रज्ञाविषये स्यात्प्रपञ्चवर्तनमार्गे परमगुरुना
माहयन्त्रहस्तम्इ सत्त्वलक्षणेन एवं परीन्द्रासवासस्तोपिलोक प्रतीत्ययं प्रवापस्यावधारलो
कव प्रश्नः समस्तसमन्नात्मस्य मार्गभोगेसहायप्रमत्तसमाप्तेनसहरामहाभिधाय मेनेनमः

१ स्वानुभवकाङ्क्षेयेषेणानमुपरतेजननाशितो वर्णा प्रमोदितमवहारे लोकसंग्रहार्थेम
ज्ञानमनुपरतप्रवर्हितमुखतया हार्थोनासक्तप्राप्नानरमुखाभोभोक्ति या विशेषणान् लिसवोगे
नभास्विदाकाशपवशध्यायसमत या विपेक्षता २४ सोल्पात्सोभो विभुतयास्त्रितोवाचिदेहे।
परमाणुजगतोऽविशालात्मनेनानिद पवधारयत २५ २६ सर्वप्रकाशीनप्रकाशादि हाइव

प्रवतर स्वमायोगमयशानेजननाशितो प्रवर्हितमुखमाभोगिहार्शनेसह
मानमवान् २३ सर्वेषसमगणोपासेव्यावि हे वस्त्वीयसो कृतनामानेनभःपा
मन्हार्शनेस्वमानमयान २४ परमाणोपरमाणोजगतोऽविशालान्यवि प्र
मोमस्थलेदपदेहेहालोलेस्त्र २५ कवेन्मस्मगोधाप्रकवेशुकयेपन पर
मासेकपक्षधार्हाशीनेसहस्वमानमयान २६ सेसारविवयसमपार्सासायस
प्रमतो नयनकरपदिन्द्रोघोहार्शनेसहस्वमानमवान् २७ सर्वेषाजगतराजेनास
ग्रासामान्यनागत शाकाशादयोवाधोहार्शनेसह्समानमवान २८ प्रकाशे
मवरहेमाजगदथवरीकृते पोनपाहफषासहार्शनेसह्समानमवान् २९

दीर्णामयपोपेक्षिराषितियावत २७ सद्वेषसर्वज्ञानुगमात्सनासमन्वतो प्राकाशवदिति
व्याख्यानाकाशपारेति कृतोनेविभाव ३० प्रोशप्रनिलापनेवीवरीकृतेप्राकाशसनातीत
जगत् प्र दयाहतनाकाशादथ विरेवरेहनापानोशाह्मपुपरवामप्रयासस्रुप
सिनकर्मभीनया प्रेवोश्रामस्सवेश्र द कृता प्रेवरीकृतेप्राकारीकृतेनगसपाभा

श्री
वा नि
उ री
५८

ज्ञानात्मोहान्धनाढ्यो हिद्रष्टुमदेवमिशातिसमाधवकेवलेजागतीतिलोकप्रसिद्धमान्यद्भव
दिव्यादि. २९ अथवोत्प्रलोकिकीतेजोपपात्रेयेति २० दृगरश्मिविनाशदर्शनेप्रबुद्धानामर्थ
याश्रमीलपनिवाहेोडियाणीत्यर्थ' अथवाबाह्यहारेप्रबुद्धानामिमिषाश्वेतवाहेोडियाणि
रथ्यादिदर्शननहिविषयेप्रमीलपतिसहलोकाति २८ पारमार्थेनसद्भीवाननमरेनलोव. २९

आत्मस्वबदिवाशातिरस्रनाढ्यनष्टमवनवदव लोकमध्येमहात्मिहाशितेस्वात्
मात्मवान् २८ अथवैवचनानिद्राक्रान्तिमानन्नद्रशिनो यावद्यान्तिकस्याध
रथैर्यागविकलेने २० अथवैवचनानिद्राक्रान्तिसानन्नद्रशिनो प्रबुद्धानामपि
ह्यानिमीलयतिदृग्भ्रशे २८ अनिमीलितनिद्रस्वप्नविभ्रमीयते सतो
व'परमार्थेनहाशितेस्वात्मात्मन २९ निनिमेषजगद्भवैपरमेश्वरमेगतः
ज्ञानेश्वरपनवीनाशितेसुस्वमात्मवान् ३ निरानदमहानदीस्वमहेमम
त्यन निरालोकेमहालोकेहाशितेस्वात्मात्मवान् ३१ साभधकारोपरमि
लोकलेपटनागन' प्रवननवनाभोमाहाशितेस्वात्मात्मवान् ३२

अस्तेअपरिक्रियामिनश्वरस ३ निरालोकेआलोकोनराभावित्वात्मनिमहानालोक प्र
काशोयस्य ३१ अवनतेषुमोनश्सेवनप्राभाय आत्मारोयस्य ३२

धाविनाशेविरेकालम्यितिक्रेकाचिप्रपंचयनिरोधोधमीत्पाद्दिमाववनवनैरविषयेःविरे
डामेदेदंषोपस्तैवैभोगसामग्रीलद्दनैरिवयोषितःप्रसितः १९ जरालस्यातिमायानिभि
जैडीकृतःअवहानालमःकृतः २१ परमात्मनास्थितेवासद्भावेतयोकोभनःवलितः २२ इःकृ
तैःपापाजिनधनैःपदेपदेक्षीणःपतितःसमुल्लटस २३ पवेशोमेयरेवात्माप्यनसमयन्यास।

दीनीधनिपरेशोनेविषयेसुखेरक्षिरे भोगभावात्मनःक्रूरैःकर्षितःपवित्र
मैः१८ जरानवानाशानिर्भिभूयोभूयाजरीकृतः अम्बनगलसारोगैस्थयेस्य
ग्रावहारवान् २१ परमात्मपरिक्रोतेःःखसंकरसंकरे सद्व्यापमलिकांधे
पोव्याःसंसारवर्त्मनि २२ इःकृतैःकृतपापैर्येनव्हन्मीणःपदेपदे ग्रस्यो
नर्थमयेर्मोगैःसंकटेविपरीतकृतः २३ संसारमल्पेःपारेमायाभूतविवर्जि
ते ग्रस्यमानिप्रमाद्दुःसंतोनेस्तारवमन्मनः २४ प्रपसपानिरसेहसत्त्वम
सप्रमके मयुडमवाहनिरहाणोतेसखेमात्मवान् २५ रामायनमः

कामसद्गुरुप्रसादात्प्रिप्रमृयानन्नसातात्कारोत्पन्नद्भुःसर्वसंसारअल्पेःपारेप्राप्यसया
त्मावानशाख्यःसप्तमदेरहितेनावेषहसप्रमोदरतिमर्वेषामन्वयः २५ प्रायनमिदंभिःसर्वनेउय
स्यानउलिसर्वाणिगृहाप्यसरकमानसारपयेकारोनितरद्गेहेनयथामात्प्रयानिश्रेसेदेयात्मदि
वेशादिरहितेनयथामात्प्रयाप्रभुइंप्रामझ्पेजाग्रत्कमायाधामात्मयामसपवदिश्वनिद्राप

श्री·
बा· वि·
३ टी·
५७५

प्रक्षीणाशेषदोषबलसंवेतनैऽप्यभः सर्वसदृशमः २३ तेषामुपचिपदानामपि विशेषानि समार
वेणादिकामार्गसमासैः नरतोऽभिलषितरचनाशो २४ केनोपेतानहिंसाम स्वाम्यमिति नित्यो
तिमेषणभाभिप्यात्त दोषेविपरीतमण्यन्हेडानोनिस्तः विज्ञानेषामलभ्रमः सत्यः नरातिनो
नोद्धारवक्तिवहिर्षेविभः २५ उत्कृष्टमायाणामविशेषकारेवाच्यहमवनीसर्वेषुमनायाव

सदेहायवहारतस्याग्रविहमार्द्धेवाक्रमाः यक्षीणाद्वकलसंवेनैरतानानवेतनैराः २३
समार्द्धेवदयायाप्रवोसत्मववृगोरविनाः समाद्धनिलठ्यानैनवनैपरहेषानः २४
वीचीधपरभिविद्यानोविद्यामोनरदनिपः वाचेसत्तसमानृक्षः पोद्यानेनश्रयःह
ि: २५ त्वानिपासवैभूतानामविधास्तमयाधिका परोवाधःपरोद्यानिस्त
रासोसममापिल २६ यस्मिनज्ञाज्ञतिभूतानिरदेवास्मिनइः स्वदायेति नरा
सोसमनलसमत्वश्रयपस्त्यसोहको २७ यः कर्मवमवारत्मस्यात्स्यसामि
हले सज्ञात्माराम इत्यज्ञानजरेशेषोरधूहदरः २८ इः स्वाध्यायगतः सोस्मान्यासः
पारभवोद्रुयेः निहन्त्यशभवमवानविज्ञानिस्तवमात्मनि २५

दसनपानिकानिशेनिषः परोवोपः समंपकारसे २९ समद्रत्पस्पविवरधोनम्रयपवतो
तिनपावभगवमार्गीनाम्रयानिपातिज्ञाकेलहृदयेदशिनमितिभावः ३० प्रत्येक
मासोपिनलहृदरम् यद्दति २८ २५ ॥

प्रतमेत्वमेतेरितिन्नर्थविशेषणेनेवव्यभिचारस्यनिवारितत्वात्कर्मेन्द्रियाइत्याशयेनव्या सिद्धमनन्तत्वमथविशदयन्नन्नरमाह विद्यामितेनवाखायेनपत्रवामयाकेनविनेतिविशे षतोधर्मेत्याशयेनाह ६ लक्षणेनरामाह सर्वेष्वेवन्यायेनात्सवोयेवोति। सर्वसन्देहानांप्रत्ताननसर्वोन्मलालानवचेनसर्वसंदेहदोषायश्रीमिभावःनथावच्छ।

अभिमद्यासक विद्यामेकानतनिष्ठनात्पयेतेववित्राससप्त मवेज्ञगुरुवाधात्मा यःसविज्ञानउच्यते ६ सर्वेषवर्षमिलाःसंदेहायवत्सनः सवेपोषवि वेकेनसंविज्ञानःपरेपदे ७ यस्यकर्मसुहृदपावेज्ञःविद्मेकनामिनो कव हास्वेताध्येत सविज्ञातउदाहृतः ८ यस्यसर्वेसुमसभाःकामसंकल्पवर्जिनः यथाप्रामेन्वहतःसविज्ञातइतिस्मृतः ९ प्रविज्ञामेनिरालंबेदोषेसमाश्र येनि विज्ञानात्मनेविज्ञातःप्राप्येनस्यपत्यो १० आविमायोनिरेकालेप्राम विज्ञानयःस्थितःतेसमाइवलस्यानेव्यवहारपराश्रयि ११ तरहेयानिवेदाभा सनभयाभानिभामयः भास्कराउदितानिमेनेहनिहनितेकाविन १२

ति: विवमेहदयग्रपिच्छिघलेसर्वसंशायःसोपनेवास्यकर्मीणिमस्मिहृदयरावेदइति ७ ह सिकनाभायावश्य ८ ९ विनामविम्याजनदपीनान १० भाविमावेरेभ्रमिमाधावनसमनि वारस्वत्समाइवलदोतेमसाधविषयेश्वायनमेवसर्वेनहृदयामिभिभावः ११ वेनाधिराभा सेदस्यदयोतेनइभयक्षस्नेनभसितविज्ञाकमेभाभया:शुद्धेनेदूयाभास्कराउदितःभाविद्

१९

श्री
वा. टि
उ टी
५ ८

भयोविज्ञानविज्ञस्यजीवन्मुक्तस्यभूमिका लक्षणान्यभिधीयन्तेस्वमित्युत्थवन सदा
यथेवोधोमदादिकाशिलानयाल्लिंगदृष्यलक्षितलक्षेवोधोपगम केलिंगेनायनेइति
भुक्तलक्षणानिलक्षन् रागादीन्प्रतिनाभिभवानसिद्दश्राह्रसस्वायेत्यादिना स्वस
स्वात्मसाधनविषयज्ञाने प्रतिष्ठितोप्रज्ञाशास्त्रानिर्यस्य १ नमस्कारानिनसवत्तिभक्ता

वसिष्ठउवाच ॥ नम्रस्वायस्त्वयस्पष्ठस्वरूप स्वायपयस्यतो प्रत्युक्तमनेति
न्यसमुक्तइतिकथ्यते १ यस्यनस्फुरतिप्रज्ञाविद्यामनावलाष्ठ्यते प्रस्ते
षिवभोगेष्वसमुक्तइतिकथ्यते २ विन्मात्रात्मनिविश्रान्तोयस्यविज्ञमवे
वस्त तंत्रेवरतिमायातसजीवन्मुक्तउच्यते ३ परमात्मनिविश्रान्तयस्य
आत्मज्ञानोमन रमतेयस्मिन्नतेद्वेषसजीवन्मुक्तउच्यते ४ समवाच ॥
नम्रस्वायस्त्वयस्पष्ठ स्वरूप स्वायपयस्यतो जउमेवमवेमन्यमानयेनम
वेतन ५

बुद्धि यस्यप्रज्ञानाद्बुद्धिप्रसन्नेष्वभोगेष्वासक्तानतोनवत्ततिनद्वेष्टिप्यो १ लोकद्व
याथस्फुटमाह विन्मात्रात्मनीति ३ तत्रेवन्यवस्कारार्थं विश्रान्तिपरमात्मनीति ४
प्राघेश्चाकोक्तलक्षणसनरोन्मनमृद्धिनेष्वरामोक्षाभिचारणकतेनस्वायेति ५

यत. प्रबेत्यकेप्रन: प्रकचद प्रकाशयदेवस्वमात्र प्रकाशेसद्यवस्थितो ५८ इत्येकैस
र्णमद: प्राणोमिदंमिति अजनिमास्यानिप्रणो दितिपरमात्मैवपरमात्मके ५९ एताव
न्निस्वेनेनानहमावर्तितेनाप्युदवेशेनकांस्मिन्मदाधिकारि जनानप्रबुद्धानुत्तिगेरुप
लसभवेत्तानानुशोभनाह इत्यमिनितमपिस्वयमनुभूयमानेआनमनन्त्रमित्यविश

नद्वैदेभातिचाकिदिन्नचिन्मात्रमवेत्यके प्रकचैवसंशेनमानमनीत्यम
वास्थिते ५८ सर्गादेह्मसत्ता: प्राणेमयपगृह्नतमहमे इवेदेभातिसान्नुप्यमा
भानेपरमात्मके ५९ इत्यमन्यिप्रकचत्यनुभूयमानमपुवकेवेनननृप्यवि
घूर्णतात: स्वप्नेजगत्प्रबुद्धिज्ञमर्थदेवप्रतीतिनाधापियज्ञानतिनामवेद्य
पिशङ्क ६० इतिश्रीमालोपायेनिर्वाणप्रकरणेशान्तभक्तिकोपदेशोनामे
कोनसप्तत्यरशततमः सर्गः १७९

इतरेपुन: पुनरत्यज्ञैक: प्रकचयतिसत्यमिमद्याधिकारिजनस्यप्रनगीनाविषूद्गमात्म
मयायेनजगद्दृष्ट्रिदृश्येजाग्रत्स्वप्नमेवोतिप्रतीतिरथापिनसत्यजगतिचैतरिदंदृढतर
धिकारीप्राकृजनइतितेनोत्यनन्यजगतिनाभेनिमाहृष्याबल्यप्रसिद्धो ६०
इतिश्रीवा· नि· प्र· एकोनसप्तत्यरशततमः सर्गः १९१ ॥

श्री· वा· टि ३· टी· ५७७

इतिप्रनयारीत्या ५१ ५२ यदेकमेवविद्यामतदप्रयेचितविभामानसेत्येवेतिकस्तिनमित्या
ह केति ५३ प्रनयदस्तिप्रेमगैनायामन्नेमयी: ५४ हेत्रेधा:वादिन. प्रकारेणेतन्वप्रनेउ

प्रकारणकमेवेतिजगदाभामिखेउक: सर्गादेसप्रवद्धानिवेचालमेवि
कारेवत् ५१ आम्रेककवतिव्यामविन्मयेविन्मयाहियत् ब्रह्मदेवनेनेव
जगदाथाक्रतजगत् ५२ कः स्थितिः क्वचवास्वमः कः कालः कलनाश्चकाः
विदाभानामिदभातिशांतेशून्यमिवाचरे ५३ यद्वतन्त्रिदनस्यास्तिनदाहि
धनलेगते वस्तनस्तननद्वासनातः सान्मात्रकारहते ५४ निरस्ताचयवाक्र
नारन्नाक्षाघत्पवर्तते प्राकारणेभवेद्वनस्लदेधाः कथमन्यता ५५ नस्मा
याद्ववारब्रसमाद्दृश्यमिदंपर यदेवाविभ्रमः स्वमेवदेवस्मपवेन ५६
नक्किंचित्किंचनायोरेदृश्यमस्तिमनागपि क्वचन. सर्गजलधौकरश्पपरमो
देरे ५७

यन्नेकपभेवेन तन्करस्यवप्रन्यासविकारकथे ५५ नस्मानस्वेनिरहीनेनगतेज्ञामादि
स्वभावेषांस्न्यज्ञगड्विन्मात्रस्वभावेवागीजियनामित्याह नस्मादिति ५८ रज'विजलानाई

तोऽहमप्रलयस्यपश्यामि किमभानोनिवपन्नोऽसमान्यात्मनाभान्येवमाह भासमानोनि।
तिनशाह्न: सर्वकालाद्विशेषेणतनार्थ: ४३ सर्गादावपिसाविन्मयमेवाग्रजन्नानिविकल्पक।
लनावतीसर्वत्रीयस्मृद्धोजनकाश्चान्तरेणांइतमेनापिकल्पेविविधा: सर्गकल्पनाकोनियथा।
स्वप्नेशाघोनितोकलनामिवहृदये संकल्पयतीतिपरेणसंबंध: ४४ ४५ कथंकथं विशेषविभा
गानस्वर्गादौसंकल्पयतितत्राहएवमतिइयमित्यादिना इयंब्रह्मकलनासत्तासमानन्दुपाजग

भासमानानन्तकोटिदेहेवापिवस्वाभाविका स्वइवास्यताविसर्वविन्मात्रात्मत्वस्थि
ता ४३ सर्गादौसर्गकलना: करोतिकलनावसी साविमभावेन स्वभेसान्मन्येधाति
तामिव ४४ आकाशएवहृदयेपरमाकाशाइयेति संकल्पयतिविकल्पेनकाःस
नामात्मने ४५ इयंब्रह्मकलासेहृविन्मात्रकलनामिये इयं विवेशितयतो वस्तुहेका
दस्वसाविते ४६ इयगुडिरियाविज्ञमयकालइदंनभ: प्रयोगोऽक्रियायमिदंतत्
न्यात्रयेचक ४० इदंकिमात्मिदंहेदेपुपुत्रकमिदंस्थान इहान्विवाहेकोदेहस्यापेवा
ऽपिभोनिक: ४८ असाइकुरावाइमपेरोहमहरमि: इदंबारामिदंवानरंपसर्गइदंना
न ४९ इत्यादिकलनाजालविद्यामिवानिनिर्मले नन्यकेनपरापीव: कल्पिने: कइ
होजन्मनाइत्यद्याद्रव्यकलावामेवसेवाविन्मात्रकलन्मयस्यप्रत्यक्षन्नस्वभावानन्नानिविशवि
शिरेषमवधामादिसर्वात्मिलाजीव: शब्दोऽभिमानहत्मिप्रधानस्य अहंकार: ४६ अएवमान
प्रधानाबुद्धिरित्याह ४७ इहपतत्स्वतोनोपयेपेवीक्षतभूनमय: ४८ ४६ इत्यादिसर्वकल्पना
नाल्पेप्रतिनिर्मलेविद्यामेवननतो न्यदणमात्रमपीत्यर्थ: तस्मादजकल्पिताजगदपरापीभावेन

श्री भा टी
३ टी
५७९

भवेदयदोयदिश्यागसदेयजगत्तत्त्वाणिकप्रतिभासेमसद्दोन्ययतइतिबोद्धराद्धान्तमपगमेन।
ननयावयमपुगकाम किन्तनित्यस्यसज्ञानात्मकमेवजगत्रिम्याविदात्मकेनैवप्रतिभासेव
सद्दाभिव्यक्तेयोग्यमविश्रावियाव्यरणाविलयशाक्तेवोवेद्यवमस्कारेणकदाचिदाविर्भूतमपि
वतिरोभूतमिवघटपटाद्याकारविशेषइत्याह्नश्रमिवकारणेहग्यादिनामिवपरोहमिवापरो
क्षमिवैकमिवनानेवभिन्नाभिन्नमिवदाणिकमिवस्थायीवानीमवनेमानभविष्यदिवत्यादिना
नावमस्कारेनियतेज्ञानियतेन सदेशोविसदेशेज्ञावभासमानइतितच्छ्रुतिप्रतिभिन्नादिकंसर्वं

विषयेभ्यस्तारत्म्येवरूपविभ्याजकोभेदे प्रत्यक्षीणियवानसदीनवस्थाशालभङ्गि
का ५ ऽडरेवतनसाहाकराविकालभाजिका प्रदेनीयाषुतिसभाङ्गकीणा
कक्षानिमा ५२ लभन्नेननमाश्रक्रिमन्तकोलहागकृति विनिनयेनाविनादेवाम

मृपयघइवेत्याशयेनसमाधानसारभनेविषयमइत्यादिनावनस्येत्यानन्त्यायोनलनाय ५ उडरे
तलदावरककाष्ठवयरनिरसेनयथाप्रकटयेननयाग्रहितेयामक्त्रीदिकारककृत्या
स्थितिलभञ्जाजगकालभाजिकासमग्रकौणीक नदन्य कोणतिकारकतत्त्वाहार।
प्रातमावद्वरभिव्यक्तेनेभवतीत्यर्थः ५२ तर्हिसारात्मयेवेद्युलभातिकयथाक्रिगकतिम
त्राह विश्विविनिनरपिशानविमावरणानिहत्रीनारपाविहलारेयवहेतनयेनाराहुमेवग्रा
त्मानिविदात्मनेवग्रलभातिसाक्रिगकतीत्यर्थः ५२

प्रथममनुऽङि दर्वे रूपकारप्रतिभासारूपप्रतेनेमेन विदाम्बनापस्तुदान्यनिघ्रीनमिति
भानेस्तृत्यादिकसनात्मिकाः वर्तमानप्रतिभानेस्वप्नादिनन्तुत्यादिकलनात्मिकाः सेना
कल्पिमास्याविसर्वीप्ययनन्कालिकप्रतिभासेष्वविभक्तेऽत्राविकृतकलनामात्रमित्यर्थः
२७ यदिनान्कालिकप्रतिभासेष्वविभासनाभेदकलनामात्रमयाद्भ्रृप्रतिभासस्यमावस्या
पिजगद्प्रतिभासकालेनालेवेतिफलिमनयावप्रतिभासेनाऽऽदत्लनाशेजगतोविनाशा
न्नाणभंगवादप्रसंगः श्रन्तामसयामासमेजगामिस्यापितनवसस्थापनत्वापिअस्मदवेदः प्रथा
जमाभावादितिचेत्प्रसोवेस्मृतिप्रत्यभिज्ञादेः सर्वोत्वभूतनेनावस्थानियमाधीनेवेदप्रसाधादिमा
३ नेवविदुर्विकल्पपङ्कारपेनात्मनिकस्थिताः संतस्तत्वादिएयादिश्रुत्यादिक
लनात्मिकाः २२ रामइवाव एवमस्थिते हे भगवच्चऽऽदिसंस्कारतः स्मृति इतीके
प्राप्यतेवहिसहसदायहिनस्मृतिः २८ वसिष्ठउवाच स्मृत्यनामाभिनस्मृते नय श्रौसि हर
मात्यभगायन्यायसवादरूपप्लशोच्यायास्त्रीतेत्यायनराम: शोकनैवस्थितेनेति
एवेनरकरीत्यानन्कालिककलनामात्रनेजगतः स्थितेऽसोन्यप्रऽऽदेः प्राणिकारणभावाना
नासस्वात्मनः स्पृतिप्रतिविधित्सावेतिमृत्वेकोशानुभवविद्वेनियमः किमप्यनेकसलभ्य
नेयदिस्मातिप्रत्यभिज्ञावसंगुआगानन्तनस्थितयित्सनाभ्युपगम्यतेप्रश्नो
प्रवर्तिल्पर्थः २९ ततभगवानाविष्टप्राहेदेवहं मन्यमानः प्रतिभा के ते
श्रूयतेति प्रश्नमाहेपोभनसंयुक्ताविदारयामिप्रभेदमहेनमान्यतत्रे
२४ श्रीमनेरामान्नेरामायनमः श्रीरामायनमोनमः ॥

श्री
यो वि॰
उ री॰
५७५

ग्रहमवेत्तिकचमिति स्वेन भवनस्वभेस्यान्वभवः अथ कुमेष्व प्रपतनि मकृधीः सेवामालः सम्य
पशुभनेमहामेधस्य साचारहे ककको कनक कः कक प्राथाने उनस्मात्हसर्थेकः हककर्केकम
दानेवमणपद्ध्यादिन्यर्थः ३१ चिन्नामखविन्यास्वमनाख्यमान्मास्वरूपं यस्तनदेवत्नुग्रहं ग्रित्रिस
सन्याज्ञजवादिन्यर्थः ३२ अथमथवः धानश्चिरस्पसेकल्पान्तकपवमगेयलयविभ्रमोनान्य

स्वमेकघनश्चन्याभेरञ्चानस्वममत्रयः अथइतेनभवेनसपशुभवेननकेकधीः३१
ग्रसदेवेदमाभानिधानिमात्रासक्रोत्रिमे विश्वमन्कारमात्रमस्तेसन्मात्रामक्रवि
मे ३२ पृथग्विरस्यसकल्पः सर्गप्रलयविभ्रमः स्वानस्वभावकचनमस्मानेभो
निजेभ्यो ३३ कहितस्वरविश्वस्यामरश्पेपरसमकाशसो स्वसमाघ्देवसमःपशु
नियमितृकृति ३४ काकतालीयवृद्धिनाग्निरिरश्पेपयकाशाते स्वयमेवस्वभो
वस्वमावक्रौद्दियसागुणो ३५ देहस्पानामविहादात्स्मायाकाशमात्रकः
सर्वस्नानामकचनिजगदयेतान्विहपः ३६

नस्वनान्त्रिकस्वभावकवनेनस्त्रानानश्रान्याकारे लाम्भनस्त्रानमेमिवोअयिनर्थः ३३ मा
योपहितेब्रह्मान्यजदेमिवरपेभूनाप्रकारलमेवोदेनिरश्पपारसपशुनेपामानिस्वप्राप्तने
नरेमपोरहस्तहलपप्रारपेक्रियावस्मापाकार्यकारणाभावादिनिस्वनिश्चकृगक्रति ३४ प्रक
स्माद्गुणस्फुरलोनिमित्रापेशानासीनाहकाकतालीयवदिनिस्वभावस्यानेस्वभावमात्रनेवेय

ननु स्वाप्नस्थितिकालेन जाग्रत्स्थाने रहेषा ह्याधिविहस्यमहे यो निद्रया सह त्रिधाप्यनेहसि यदि स्वस्ता नत्र भवेत्तर्हि तत्रान्येन तत्राकारान्तरेण स्वप्नानुभवे ते निदिध्यासयत्र सम्यगाहृत्य स्थापनाद् नि वे न त्राहकेवलि २२ न स्वाप्नस्य प्रबोधस्यानुभवलाभ वाह्यमाल्लेव सिसोक्त सिद्धमित्युपसंहर तितस्मादितिपश्चाज्जाग्रत्स्वप्नानुभवसिद्धेन तरे २३ २४ यतः प्रमाणं तथेति कृतः २५ अथ संक्षेपजाग

यथा स्वप्नेन दिहस्थितिकालेन भवेद्यदि नानुभूयेन तन्नाशयेनैकस्माद्विधा स्थितिः २२
न स्मादावर्तेन्द्रियैर्देवाकनाशीयकजगत् वितिपयत्र मिने येषां पश्चान्नस्वप्नस्थित्यात्मता २३ अश्रुद्धिश्वे सपत्रसमानोक्तमायाया सन्निवेशास्थितिः पश्चान्नस्वप्नं सद्यतेन यथा २४ आनन्दमवन्तमान जाग्रत्स्वकारणविना यतो ज्ञानेन देवाद्यनन्तसे मस्थितेन यथा २५ अशुद्धिश्वे समानात्मा ह्येनोपाधिविधः सर्वेषु संक्षिप्तेनान्तनेषु सोऽग्नयः रश्मा २६ यथाकथंचिद्विवेदमायामयपनजगत पश्चात्स्वप्नाद्विनिवर्तितरात्मनो भाविताकारत्वेन २७ विज्ञानमात्मप्रज्ञाप्तत्वान्निर्विजगद्यथाकारवशात् प्रवर्ततेऽनि वनेऽपि शून्यशून्यकान्यपि २८ यावत्स्वप्नमयान्यो नोऽयं कारणता तेषां स्वात्मकाएवपदार्थाः स्वपरादयः २९ जायते शून्यमेवेदं शून्यमेव च वर्द्धते ननु स्वात्मनयान्येन शून्यमेवाविनश्यति २० एव

दृष्टोऽसन्निवेशेन येषामात्मस्वरूपता निशेषः २८ यथाकथंचिदनिर्वचनीयमायाकाशवदेव नित्य नियोग्यक्रियानिषत्तिलसत्तास्तत्स्वरूपा २० २८ ईश्वराद्य परं निरस्य तत्त्वमात्मस्वरूपत्वादितिभवः

श्री
न वि
इ टी
५२५

एककाल साकाराध्यासेन यो दिप्रभृतिभेदविषोकियमाकारेसाकाराध्यासोस्ति चित्तिन्निराका
रेतत्तद्ध्यासप्रत्यक्षेनाह तत्राविति २३ २४ स्तद्य. एतत्वार्थोमे २५ स्वप्नश्रुन्यमारक्त प्रवे
लसमधेदरक्तप्रख्याताप्रो गो परक्तय यापानपृश्नमपिनउषोरक्तपृच्छतुप्रमानवावमासंगोनिरुपो
नथो २६ नदेवस्पष्टमाह नेत्यादिना २७ २८ क्रमेनरक्तनशाह समोदेषेति यत्वाप्रकारणेन

नानावाकारवेनैषाकल्पनाम्रविलपया विज्ञेनाकाशमात्राधासलेष्टाकल्पनात्कृ
मा २३ यथागाधरयाप्रछेग्गानेश्नुन्यनादव यथास्वादारथोवायोनवाग्राडव
परे २४ यथागोपादयाप्रछेग्गानेश्नुन्यनादय यथास्यादारथोवायोनवमा स
हयाश्रुति २५ यथाब्यानिसप्रख्यानापृन्यनासादंगपरक्त शुन्यप्रयान्यथमा
वनप्रामगैत्येनिश्चिति २६ नप्रयकश्नुन्यतास्थाम्रानश्यगश्चलभम नश्च
समाद्रधानानिलसंदनपृथक् २७ प्रग्रनेश्यप्रछानेपराकप्रेमेषवनीगहिमान्
विद्योमेकान्यन स्वच्छाग्रजगन्तश्चगोपाम सर्मादावेवयषेद्यास्वप्रमाहृदेवरष
ते प्रकारणनाधिदेषु क्रयमनष्यकिल २८ स्पमथ्यानरधेतोग्नेन्नारपेक्षिवा
येना विन्यात्रय्यानिरकेसामरस्किनत्रकपाता २ नेरिदमुष्टसंस्कारदप्रणमेतादिका

लोनश्चगेन्यर्थे विनाकारणकृदस्मावितपामन्याभवेत वदन्पिनर्थ किलेतेस्रप्त्रे ७२
ननुस्वप्नः स्मृतिरेव इतरस्मृतिस्मसंस्कारजास्पृविषयप्रमासनजाभासेतेरहत नेसरोपवषा
दिदेनागावरमाशेषि संस्कारोहेपाश्रनाश्रप्रमेपाद्दिरनभासरमिन दिदस्पष्टेजन्यसंस्कारट
प्रपश्भवन्नाप्येकवत्तिनादिकाशकालनसंभवति यद्यस्मात्क्षेननारदमाकपभवेत प्रपोहे

समष्टिवुध्यापुत्रस्कालिके विहृत्पुण्यादिभायप्रख्यादिनुविदनावुद्धिसमघात्महिरण्यग
र्भादिनाविहिमाभिपेक्षननामधेयेबोधे ८ प्रनन्यत्प्रभिन्न ९ प्रमोनध्यापिजीवइवभूत्वा
सुपुत्रादिषुकार्यांतरेषुवसर्वेषुविविधाःप्रभिधाःनामानिकरोति एवंनामरूपाद्यारोपस्य
पंवेदानीमपवादमारभतेविज्ञेरोगिन्यादिना सूचितरुपेव ११ प्रादिसर्गादिनासेयवनहिंविं

तरोगुल्मकुकादीनेवयान्याःकरुतेभिधाः तथाविहृत्पुण्यादिप्रख्यादिषिवि
नाभिधे ८ प्रनन्यत्पुण्यादिपद्मानामसहानरो; नथैवानन्यदेवहविद्योप्रः
परमात्मनः ९ तथाववस्येवसन्न्यःकरोतिविविधाभिधाः विद्यामात्मानिसर्वेषु
भूमान्यद्ववत्मनह १० विज्ञेरोघृत्वा सर्गान्तिमादेवनसेन्यले कार्यकारणत्व
ज्ञातिमपवत्समवस्थय ११ वाहिवेनकमेनतस्याद्यर्थेनरत्नभृयते सर्गोपप्रत्तस्य
मादिषपकोपक्रमसेन १२

नाप्रस्तुरपरलोकेमधीनदनुभयतइत्यपतति तन्नन्पुत्रे विहिनमेसिद्दकर्मफल
त्वाविागादितिहेतोरेनकयेनादितिनिवहिद्यादित्यासिवेन अहिंसनात्विद्यपसिद्धरन
सर्वंभृगतृसिकायनुभवेप्रमथक वैषम्यापवेभजेन तस्यापिसप्रभोगामृत्कर्मफल
त्वाविशेषात यदिभोगाभासमात्रविभावेननत्रकर्मसाफल्सद्रूपेनहिप्रक्रनोपिसममेति

श्री
वा॰ टि॰
३ टी॰
५७३

प्रवृत्यादिः प्रबुद्धिरूपैः सन्तु सर्वसंवेदनाः जगत्प्रतिभासनम् २ नास्ते मनः दाकारं स्वस्मिन्
विदांस्वयमेव मनोबुद्धिरित्याद्यभिधाः नामानि सर्गादौ यथा प्रकृति कल्पितानि लभ्यते ३ विने
तृत्वादेः सिद्ध्यर्थं तेन प्रबुद्धिरूपैः स्वतः प्रवृत्तिरूपं यस्य बुद्धेः सिद्धेन तेन तेन संकल्पमानं प्रारंभः
सप्तआदि बुद्धिरूपे स्वरेणादेशेन्द्रियभयग्रहणात्‌ः ५५ श्रालेम्बालत इत्यालेम्बकस्तन्मात्रके

यथा करोति त्वत्तु आदि रावनो दिव्यो निधिः तथा करोति विश्वात्मा सर्वेशः स
र्वेवेदनाः २ नाना मनसि विद्यामेव ननः सङ्कल्पेन स्वयं मनोबुद्धिरहंकार इत्या
द्यात्वविधाभिधाः ३ प्रबुद्धे सर्वसारे भोः स्वयं बुद्धेः स्वतन्त्रेन संकल्प
नोत्रादिस्तं मादिये यात्रुपः ४ चिन्मात्रान्ते पर्वतेन मनो बुद्धादयस्तथा
भावनैकमनकल्पोलवयावाविधेयेषा ५ चिच्छमात्रेयथा वित्र नगरालोक
मात्रके चितिचिद्रामममात्रात्मनवेवाभासमात्रके ६ प्रबुद्धे सर्वमारेभा
नियत्यासेनिवेशाश्चान् यथास्वपनेहतेन तथा सर्गात्मकस्तुते ७

चित्रलिखितं जगद्यथा मितिमात्रेन चाचिति श्राभासल इत्याभासस्तन्मात्रके इदं जगत्
चिदेव ममात्रात्मैव ८ हृद्गेश्रागुरुकूहतयथोनिध्यादिर्वाद्द्रेयथाप्रबुद्धे सर्वे प्रहृतोऽपि विश्वा
त्माविलोपारे भानियत्यानस्वसनिवेशाव स्वपनेन तथा पिसर्गोकाशप्यारंभकस्त्वमसि

श्रुता दैनन्धुत्पादनोपायतया सर्गादेर्नोनाभावस्यश्रुत्यैव सिद्धत्वौनेनान्यकार्येण
रेणानहत्वनायोभागत्रदनन्पनमारंभणशाद्धादिभ्यइत्यादिसत्रभभ्याद्देपुत्पादितप्रक्रिय
हत्वभ: स्थालिपुराणागुपवृहणासहत्वभ्यश्च्याध्यारोपापवादाभ्यानिश्चपवंचस्यात्मतन
श्रुत्पादनसर्गश्रुतीनोनानान्यर्थे निश्चितं तन्नसर्वं शुक्रिरजतमरुमरीचिकाखप्राद्यध्यारो
पेवश्रुद्धिरपूर्वकत्नमेवरत्वं नकाविदारोपश्रुद्धिरपूर्वकनालाकेरपणमर्ह निभगवनावसि
ष्ठेनाश्रामारोपितनपाकाकस्यवृत्सर्गोमाश्रुदित्यश्रुद्धिरपूर्वकनामसाध्यमे श्रुतिश्रुद्वत्पत्प
दिपूर्वकत्नकौन्तेनतत्रयाण सर्वेकानविदेकारसमाद्देत्नावेनसाध्यायम्मेमाचनन
करोतेवमजाग्ध्रिशसर्गोभाग: सप्रवते १
प्रधानाद्युपादानककानिरासर्वंबसानि इत्नतेनोशाहमिन्यादिसदेवत्वपैवश्रुतिनात्य
र्थवर्णेनात नसग्रयक्षावसभ्यद्धयःखमाःयथासनः प्रकृपात्मेशालोमानेनपात्मरा
लभवतीह विश्चमित्यादिश्रुतिरशानानुगुणपात भगवदीसलकामसकल्पादीनाश्रु
द्धितत्वोत्पत्ते: इत्वेभाविनोमायाहतिमात्रेननतत्पूर्वकत्वेपिकामसेकल्पादिपमिश्रुद्धि
इत्वेकत्माभावोपपत्ते: प्रधारोपस्पतेपदार्शनिरपेक्षवकाण्वादेनन्नेरासस्यनन्दुक्ति
फलत्वोपपत्तेनत्पदार्थेजगत्प्यारोपप्रतिपादनेप्रयोजनाभावात्सुपंचस्य
त्विद्याविपाकार्थेनेखविषयानिरासोपपत्ते: सपरिश्राश्रुद्धिपूर्वकसेवाव
स्थात्रयाध्यारोपस्यानुभावाहेत्यावाशस्येनेहत्वनिनाप्रश्रुद्धिपूर्वकत्वसमर्थनमि २

प्रबुद्धस्यैवकः सर्गसाध्यारोपेव वर्धने विमात्रान्मात्रवमवैमि विकाशेनारयोपाने मिथ्यात
सिद्धयसर्गस्याबुद्धस्यैवकत्वेरहोने: समर्थयति प्रबुद्धस्यैव मिथ्यादेनाप्रयोगसद: यथा प्रबुद्धस्य
वै यद्दृश्यास्यावैविद्यकरोमीति प्रबुद्धस्यैवकत्वेविना प्रनःस्मात्तदेवक्रियाशून्यः परमात्मा।
सेयाकाशाकल्पस्यात्मनैव शून्यात्मिकाश्चित्राः विविधाः सर्गाभासः प्रथवा श्रासन्करोति
ननुसर्वस्वनलैककानन्तमजारइति सोकामयतवहुस्यां प्रजायेयेति सतपोतप्यत सतपस्तप्त्वा
इदसर्वमसृजतनपस्यावैयत्नेभ्यस्तनतेत्रमभिजायतइत्यादिश्रुतिप्रबुद्धस्यैवकएवसर्गउद्भवा
तेनन्कथमत्रायद्धस्यैवक सर्गइतिप्रत्यक्षश्रुतिविरुद्धमयानइतिचेत श्रृणुभेदेनदेवेयादि

श्रीवसिष्ठउवाच प्रबुद्धस्यैवमेवाभोयथाशाखाविचित्रतो ॥

श्रुते सर्गादिप्रतिपादनेनात्पर्यस्मात् नमनदाविप्रयोजनाभावात् नाहिसर्गादिसानेन
किंचित्प्रयोजनेश्रुते शर्ह्मनीयप्रसान्मूलात्तानेहप्रयोजनवदूपक्तानसर्वश्रुतिष नस्य
फलवतः सन्निधावश्रुतमफलेसर्गादिकेमपेक्षाकांक्षायोनदगत्वप्रतिपद्यने सावा
स्यपादेस्यविद्यामात्रामविपियरसर्वं खल्विदंब्रह्मतज्जलानितिशान्तउपासीतेतिवाक्ये
यतइदंसर्वंनगतस्माज्जायतइतेनजन्मनस्मिल्लीयतइतिनल्लेनेनानितितस्मात्ततिजीवती
तिलदनउपासिसिद्धतेलयेष नरथोनमसाकप्रतःसर्वंखल्विदनह्मस्येवेनि ॥ ॥

यावद्विचारं न प्रसरत्यपि वाच्यवाचकविकल्पयथालोकमभ्युपगम्यैव श्रवणादिविषयः प्रवर्तितं तत्त्वाश्लेषेणाहं हन्मीति ५४ वाच्यवाचकदशारहिताः शास्त्रार्थविचारो नोपपद्यते सव विचारः विकल्पमयेन विषयो विषयश्रुवपूर्वं पदलक्षणान्तरे प्रयोजनं व पर्यवसानं शास्त्राधिकारो विद्वेषेति प्रसिद्धेनपर्यायेण नक्षतः सिद्धो भवति नेन विचारेण विनाप्यसिद्धिर्न संभवत्येव यथा

नो वाच्यवाचकदशारहितो विचारः संपद्यते सव विकल्पमयेन सिद्धे सिद्धिः संभवतिनेनकाविरोधं विना निश्चिय ज्ञानयतो पलभः तस्मात्पापरया मलया धियात् संकल्पकल्पनमनल्पविकल्पजाले कृत्वा मनः सकलशास्त्रमहार्थनिष्ठ सुधीयमालृपदममसेकानेहः ५९ इति श्रीमहारामायणे मोक्षोपायप्रकरणे भावप्रतिपादनेनाम प्रथमपञ्चाशत्तमः सर्गः १९८ रामायनमः ॥

दोषं विना वा स्वयमप्यहो निश्चितं भवति तद्विदि स्फुटे: ५५ तस्मात्त्वमापि वामलया धिया प्रतत्य संकल्पनलक्षणेऽनल्पविकल्पजाले प्रयास्य मनः सकलशास्त्रनिष्कर्षे सिद्धमहार्थः साक्षिदानेदाहयाम्नात्रिपंकल्पानदेकानेशः सत्प्रत्यान्तेसावाइद्गीयत्रमे मोक्षमोपायेगक्षेत्रे: ५६ इति श्रीवाल्मीकीये निर्वाणप्रकरणे प्रथमपञ्चाशत्तमः सर्गः १९८

श्री
व. नि.
उ. टी.
५.७१

महाचितिः स्वभावमेवाप्नुयादित्यपदेशेन नास्ति पदार्थ्यपदिशति आवहतीति ३७ प्रथमं चिन्मा
त्रेणाकाशकलैस्मान्मनोवस्थीयमिति समसे चिदं पश्चे ३८ चिन्मात्रमेव चेत्स्वजगदाकारेण भा
ते किंत्र्याभानेच्छाकेस्मादितिवनत्रविकल्पते न विकल्पं चेत्थं यतस्तत्वातत्राज्ञानास्पदस्वभावे
तिकृत्स्न प्रस्पदभावमिति चिद् ३९ यथा यथा भासमानाइवेन भाति स्फुरति तथा तथा स्वेजगत्

स्वप्नेऽवभानमाकाशमात्रमेव महाचितिः स्फुरणादिविषदेशेन पश्चात्पदिशाऽनव ३७
हाकाशवत्पदीयमिति पश्चे स्वसंविदि मनोमात्रपुरं कालं स्वविम्बान्त्रमथायते ३८
किं भानं किमभानं स्यात्स्यान्न कल्पते सदा स्पन्दस्वभावत्वाद्धि दुष्वानमिवोदरे ३९
यथा भाति चिदाकाशं तत्तदमवभासते चोमश्चेत्त्री वनी त्र्यं वनेदृश्याददृसन्तु
चिन्त ४० यथा भाति चिदाकाशं स्वप्नाभालिमयल नसमासदिति किंचिन्नाके
चित्तु किंचन ४१ इदमित्यानित्य सदासदायत्तापि ने लोकपर्यायसंज्ञानेत्यात्मा
नातिनेतरः ४२ सवर्त्स्त्रयाकाशकचनान्नरूपसंविदा कारासारात्मिन्यादिकाले
नाममहाचितां ४३ किं मुधा हा किं चान किरूपकाम्परूपता शिवशान्तमशेषं
नवसर्वमामिति ज्ञाम्यता ४४

दित्यवभासेते ४० तथा याभाति तथा नइष्टनाम भाममचिन्नचिदाकाशरूपनादसेन सत्
नाष्पसदेतितत्स्यैव द्रष्य किंचिदपि किंतत्किंचनानिर्वचनीयमेत्यर्थः ४१ ४२
यतः संघात्तएवसर्वेषां हृदयाकाशे आत्मतया अस्ति अतस्तद्रूपयैव कवनादशासंविदा
इदमोनरे शरीरइदंवाहब्रह्मारं मित्यादिभेदकल्पनया नामकृतमित्यर्थः ४४

उपसंहरति तस्मादिति २७ एवमात्मस्वविश्रुतः २८ निर्भित्ति निर्भेदेयत् आत्मना भाति
न च स्वभानेस्वात्मकमेव भानेस्वाभेद्ये यथाभानेन भासि निमग्नेयेन भासमेव भानं न भासस्या
पत्तेन च दित्वर्थः २९ तत्रुत्पित्तानदनुभवदेहका एतन्नाम प्रयाया. सर्गादिकालिका जग
तः स्थिते ३० ३१ ३२ जगदादौ सर्गादिकाले प्रलाप्रमि भासोऽरूपादिकोऽर्थः तत्र तो प्रादेन

तस्मात्किनाम नाशुरम्यात्कः स्वम काश्चप्रमत्ता किं नयेकाम्यति केकानकाप
ना करुणयः २७ प्रेतः सर्वेदनभाति स्वत्वादायेनयापतः कदेहमकवेयाबेश्री
स्वालिवेवमतः क्रमः २८ तदेदभातिनिर्भित्तित्वस्वभानेयदात्मना भासेनभसि
भावत्रूपमवधनविवर्जित सद्रूपायदिवाहाशीनिघनन ग्रहम्पित्ता स्वातिकासना
मेतनामाद्यजगतः स्थिते किलनास्यापवादयोः धूतानामनन्तसेभवाम पेयान्ना
मादिसर्गादौ कारणानामभावतः ३१ शाशाङ्कगयघत्तनानिलियथानाम्निसयापादयः
यथावस्था स्वलेनानिलयथानास्यासिन शाश्री ३१ ---- ----पेजगदादयस्मा
देकः प्रथमेहितोऽस्यनास्त्यवयेतत् मन्नकस्तुन ३२ यथा स्वीदमहाकारेनकेविद्व
पमवया नत्रत्वविपवरामनयास्वीरमतोऽइत सेद्धि--ननभामसमथ्यादेति यदमदे
निमग्नेदिस्मायवारेशाकल्पनास्तमयोवात्मा ३५ तथा व्योम्नेवशस्यादिनयावेतिनदा

रा० वासिष्ठमहारामायणे १४५

हास्तिपेतन स्वनामेति ३३ तत्र निपयेनकिंचिद्रूपेषूर्णेपूर्णेत्रयरहिते विन्यावेकवचनेन प्रश्नेनमसे
वेनर्थः ३४ निर्मेन्नादेनापिव्यवहारे उ...रणकल्पितास्तमयोदया ३५ व्योम्नेवप्रश्नः तथाएष्यादि
नयापदायदाने चिनदानदाहयादिकल्पनेयत्र ३६ श्रीमतेरामानुजीरामायनमः ॥

श्री
व॰ नि॰
उ॰ टी॰
५७

नमः प्रणीतमतिरिङ्गे १८ चित: कदापि स्वाया भावात्स्वदेव मायारूपेभानि मातृनामसर्वे देवस्य मायाश्रविद्यामरणमात्रनात्म सर्वे देवस्य मायाश्रविद्यावरणमात्रनात्म सर्वे देवस्य शुभे १९ सर्वेव सुदेवयावस्थात्रयातिक्रमणात्स्वदेव न यो मित्येव यावकेशा कामित्यर्थः त्रयाप्रमोदं स्वस्वरूपे स्थानः प्रसनवानिविकल्पेन तद्देवे न्यादिविकल्पवनविष्ट: २४ तस्याभावमभानेनज्ञास्वरोस्मि

यस्त्वनस्वस्तिनसम्प्रोनज्ञाग्रन्नस्वप्नता नन्तर्येननेतोमीने सर्व यांतेपरेमभ: २६ यथा वा सर्वमेव रज्जाग्रद्रूपस्वदेवस्य सर्वदेववनावस्थाम: स्वप्रमसर्वदेवन् १९ सर्वदेववयानरी न देवन: सर्वदेववा न देवदवानयाहिंयोवयमा पोजरूपिणः २० इत्येकनेन किं विहातुं देवो वान कश्चन श्रूयतां भक्षि शिवियो मम महापिवमहोदरे २१ यथा स्वेच्छयेनेयथाभ्यानदन्नु भूतये सदा सदा भवत्स्वस्मिवात्रीवसदसन्नमन २२ सचिनकयनमेवदेवयथाभानेनविभा सने भोमयोमनि विरूपाविरूपाविनना न्यसि २३ सर्वेश्वर्ये [illegible] तेवरूपेयसर्वे दा नास्तमेतिनवादेविनस्त्र: स्वामापिदेवगतः २४ महाप्रलयसर्गाद्या महाप्रलयात्र य: तस्याप्यवावयवनीयायाम: केशानलादिवन् २५ तस्याभानमभानेनज्ञास्वरोस्मिसमेव

२१ कल्पनावेदर प्रालयेनयथा यदा संविधनेनस्पन्न यामथैन्येषु संतोष्टव्यामिन्याह यद्येति २२ २३ यतः संविदेवजगदतो नास्तमेति नादेति च २४ महाप्रलयसर्गाद्याः का लविभागस्तत्र महाप्रलयलक्षणाश्रय: सर्गलक्षणादिनानि वेत्युपलक्षणी ये २५ भास्वरविरूपं जिस्ते मायारूपेवा २६

ग्रद्यविद्यमानमेवसाग्रन्त्वमात्मकेजगदाहसनामसारदर्पणेनर्हि स्त्रैवदर्पणेदृश्यमन्ते
दृश्यगन्यविभागेस्तनिरेवकारणानभ्रनिर्यन: साग्रधिष्ठानदोषसारदर्पसमुखोपादिनिमित्त
शून्यासदृपयाद्याग्रविद्यमानमपि पूर्णेसन्दृत्वानन्याश्रमोवशेत्रिशमभयाप: ११ अविद्यानि
द्रादिदोषप्रभावान्तरभकाशाविनसश्योमात्रुपयोगाद्भुतदर्पिणमानंभिरेवयनस्त्रनि स्वेष

श्रीरामउवाच सागुन्त्वमात्मकमिदंमनमेसत्यदर्पणे सदृपयाद्यार्थंकतास्त
निरेवेहकारणं ११ श्रीवसिष्ठउवाच यथाब्धिकायकस्योनकाकमालोपदृपं:
श्रीमात्माभातिभावानांसङ्गमात्रमभिन्निमम १२ नदेमहत्विनावस्त्वन्यमर्थेत्रपर
मात्मनि सर्वदाविद्यतेथानपयसीवतरंगका: १३ निर्निमित्तस्वरूपात्मनदेनन
रमात्मनि सर्वात्मन्यपिवनिर्वाणेष्वात्मनिनिर्गतानि १४ यदायदावभा
त्यर्थेनतेनयथानया सर्वदानकदाविदायन्नतत्रनकिंचन १५ मर्षेवस्वभा
नस्यतेनैवद्वसात्मना सकृत्स्वस्वभावस्वभावमनन्तकम् १६ इदमा
द्वहयस्त्वम: सद्भमनर्थमिन्यपि इनेनामस्यापिवाह्यस्यवात्मेतिवात्मनि १७

वीनुभवेद्यपिभाग्रमिकमल्पनयास्य तिनायत्यानन्मूलानुभवासिद्धिप्रमाणादिनाशये
नसासिद्ध: समाधत्रैवश्रद्दिग्यादिना नत्राधिष्ठानसत्ताबदस्थेपात्ति यत्रसित्रि यत्रश्यात्मसत्ता
मात्रकावकल्पतेनाभातिन्येवदंजगदित्यर्थ: १२ १३ १४ आविद्यकेनियतदोषाद्यपेक्षात्मा
स्ति ग्रनियतदोषात्संभवमेवेन्याशयेनयेनेमेत्याद्युक्ति: १५ नर्हिकस्यापेक्षाति: केवलग

श्री
वा. वि
उ. टी.
५६९

रुशा. ओत्तिरुशाः नत्वविन्मात्रपरमार्थेन. शुद्धनरेसर्वकल्पनामृन्येव्योम सर्वाधिकल्पनात
न्मयेवरुपेणेनखा नद्दिदमयोह्यमय. सर्वमयरातिश्रुतेमेत्यर्थः २ सम्बन्धक्रोते प्रलपक्षा
समधि. सार्थकेनान्मशब्देन व्यातिशब्देनवान्ङ्कितामितन्ममिवभाव' सर्वभाक्परमार्थ
भाक् ४ गक्कोसिद्ध्रितिकादस्तेलिंगत्यर्थः' अत्र' प्रसदर्थदर्शनान्नगकत्न नेषन

पमाउपानिविन्माग्रारूनमाव्यान्यादिकारुशः नत्वशुद्धनरेव्योमतन्मयेववर
पुणेते ३ प्रथमात्मानियुक्तानितिसेनः कल्पनाभ्रमः नमेभवापतश्च्रमेशाद्वेत्य
ज्ञानसर्वभाक् ४ गक्कोसिद्धमरदर्दपिसर्वपूर्णमन्योजगत् आकाशमेनमेवा
कमविश्ववाप्तसञ्चिमन् ५ नानामहाशाहमपिपीशलामेनवस्थिते घनारन
गक्कदापिव्योमवक्केसवक्षेत्रे ६ नानाविधारंभमपिमहाशून्यमनकित एव
भूतात्मकमपिशिलमिवालअपवक् ७ पदार्थसंकल्पमपिशून्यमविविमात्रके
स्वमेमहाप्रयपिवरूपमपाकृषिनयु ८ सारंभमपनारंभसकल्पमगरयथा आ
काशमात्रआत्मानमस्वमसीसमितोपम ९ प्रवृत्तलमपिन्यर्थशातिविषागनासमे ना

यदत्र सयदपिजगत् प्रपसत्रिमत्र सर्वप्रहाञ्चिशून्यभातोन्यर्थः ५ इदमेवविशाद्यति
नानेत्यादिना ६ ७ ८ प्राशमात्रमतिश्रून्य ९ १० ॥ ॥ ॥
नमः कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामचन्द्रायनमः श्रीरामायनमः ॥

ननुभवन्नलस्तटाकटपटादिकमेव नब्रह्मेतिविरोधः प्रसिद्धेनेत्याह शुद्धमिति नेनन्विकमाणिनया तिरेकोत्तमस्तोत्रये : १८ शुद्ध सर्वंजगदेकं ब्रह्मशिलादरमेवनब्रह्मेत्पर्यपरिकिरभावेनवर्ति नमार्यते प्रत्येननयापगनाभिमणांवनेननयान्वियेनब्रह्मात्मनाप्रात्मनाभिनेवसर्गोजगद्भुव नमिन्यामिमुकायनाभिः प्रसिद्धारचनाछीकलनाकल्लिताप्तीकृतेनत्ययेः ४८ इतिशेषोयासिह

शुद्धंवेदनमेवेदंघटावटपटादिकं यथाम्बुमेनयाभातिजलमूर्मिनयायथा २८ इदंद्रवसंवनमसर्वंविम्मात्रवनमानने परमार्थवनेशानेसर्वमेकवनेवि दुः २९ एकंमहाविनिशिलोदरमेवसर्वमोषियवर्जितमपारमनादिमध्यं तेनात्मनेवकलितकलनात्मनेयेसर्गोजगद्भुवनमित्यभिरूपनाम्नी ४८ इतिमहारामायणेनिशिलोषाख्यानेनामसर्गे : १६० प्रोक्तमिहइयाद्य आत्म ख्यातिरसत्ख्यातिः ख्यातिरख्यातिरन्यथा शास्त्रार्थइहयस्तेयस्तेयत्तेसमस्ता[illegible]शुद्धं गवन् १ कदाचिमायिनामा[illegible]न शेतलमख्यपदेगास्मातत्रा त्मास्तलगतेनवनः २

तात्पर्यप्रकाशेनिडसमस्तब्रह्मरत्ननमःसर्गेः १६० इहतसदशेदयावादिख्यानिवलह ये प्रवस्यात्रयन्निशेक्रमामनब्रह्मनिरूप्यते प्रत्यासन्नात्तेनिश्चवहितसवेदनसंबधः नगनख्यातिपनहिसाकिमात्मख्यातिरुतासत्ख्यातिरित्यादिविकल्पानामवसरःख्यानसे वनाद्विविन्वपात्रज्ञानमैयाभिमापायेनाह कदाचनेति प्रसंगेनेगतःख्यात्यादिकल्पनापूर्व

विवेकचूडामणिः ९

९

श्री·
व· नि·
उ· टी·
५९८

तस्मात्पुनस्वास्थितो हं प्रतरे विद्यमानेन तन्मयेनैव लाहं भगवान् इदानीं तन्न तत्सौ शिलास्वसि
पुरवामोऽजितात्मः स्फुरति काशाविति यतः किं सत्याकिंवदसि ३१ यन्मा[illegible]शिलाकाशानवो
भग्ना ३२ तत्किंलाया सैसमिव सोसेसत्र यथुलाव वेत्तियावत्त इमवये ३३ सर्वं जगन्मध्ये लाग
मेवे निश्चये वयामि तत्किंलागामिति सदा भाति बोधः पंचभूतोपलक्षणमेतत्त एवाकिंयापूर्व

८६ पृष्ठ

कसैसाग्राक्रेन्यथा भंक्त्वा शिलामहमेतरे तन्मयेन इवासत्यापूरे हं तज्ञा तस्मिन् ३०
सोकमउवाच कासौ शिलाऽयंकश्च तेवद भेजा सिसेधिनः किमेतदहसि द्विहि किमे
तद्हृवान मे ३१ श्रीवसिष्ठ उवाच परमात्ममहासत्ताकथितो घामयावत्स प्रबुध्येय
सर्वोभव्यानन्तघाविपुलाशिला ३२ परमात्ममहासत्ताशिला याजनये अथ तत्किंला
मोम्यैवमसा विषयविवर्जिते ३३ तत्किंलागगनभावविहितं तत्किंलागसदागतिः तत्किंला
गंगिंया शाश्वता वासना काल कल्पना ३४ भूमिराघाव नलो वायुः स्वमनो बुद्धिरेव च ग्रहं
कार इतो न दत्तं तत्किंला गणदाहत ३५ परमात्ममहासत्ताशिलामासमिमेव च सर्वं यथा
तथा नान्यथा नो निनिवार्यामहे ३६ विनाशकामाकार्यसे किंसा तिमहतो शिला यम

ग्रहणमपि वा घ्राकाशादि सर्वं शतभौतिकधर्मोपलक्षणं वासनामनोधर्मोपलक्षणं ३७ इ
त्यमेव पुनः स्वयमाहृश्यीति ३७ अन्यद्विना आप्यविद्महे ३८ एतस्याव्यतिरेकेण किं वेदसि
वेत्रह्माविनन्दकिं मस्ति तद्भयमय्यतो ३० श्रीमते रामानुजेसमायनमः ॥

यदि तज्ज्ञ्येन चिद्घनेन तद्विना: स्वेवाग्रेमायाकाशात्मस्फुरणा: जन्तुदरा रक्षिता: पश्यन्तिके
नवासोना: चिविद्रेखाकारेणभशाटेके स्मिक्षिता प्रतएकप्रवेशग्रद्ययोगान्कथं भश्राकदा
नामभद्यैमिचदेनिरामम्प्र: स्यु: २१ ब्रह्मनामपङ्कवेनोवाज्ञरमाह नेत्यादिना उग्रापामि
रष्टा आह ब्रह्मा ने नेकिं चिदनानाहन्ने नेने नकिं चनासेह नेमितिश्रुतेरितिभाव: २२ २३

श्रीरामउवाच तस्या: पश्यतिनालीला: क: कथं जन्तूद्रक्षिता: कथंवाकेनसाभ
ग्राकदानामेमेमेद २२ श्रीवसिष्ठउवाच नभमेप्रज्वतेसाग्रानचभेत्रावक्षेयमे
नयेवापारपर्यन्तदेहेन्यासर्वमाहम २२ लोलामायाग्नेविषतेनज्ञानेनाभिकोदरे
हृत्पर्वतज्ञालानिनगराणिपुराणिव २३ नत्रैलोक्यमयासमिदेवदानवनामका:
सूक्ष्मास्थस्थाविराकारा: प्रकाराइवपुत्रिका: २४ आकाशनात्रीलग्नाक्षिलेखा
वेपुल्पप्रमालिनी उपलेखाश्रुसन्यस्यामध्येवसर्केनामिका: २५ श्रीरामउवाच॥
केनरूपलरदबसेलेखामालास्त्रकिं विधा: कथंवावदरूपेमेनि: पिंडोपलके
घागा: २६ वसिष्ठउवाच मयाराजत्रमारघास्मार शालज्ञलेखिका: नत्वयेक्षा
यदिभवेज्ञास्नमाचिपश्यतु २७ श्रीरामउवाच नाह श्रीबचसारासाश्रीसाधंक्षे
वपुण्यने नपाणिभवताहशालेखामलेकाप्राणा: कथं २८ श्रीवसिष्ठउवाच एतस्मा
जद्देयामसेखाहृजदरेस्थित: नेनयस्याम्मित्रसूक्ष्मालेखाजालेनरसने २९
तस्या: प्रसत्वाश्रुपत्रिका: याने मा: २४ २५ नेनरोपिशेमोघो: प्रतिवचोयरूपलकेशोपलकेहला:
यचणांसिममाणिनारस्थास २७ २८ ग्रहव शेषदेहेपि एतस्माजदरेस्थिते [illegible] हे नना २९

२९

श्री
व वि
इ-टी.
५८१

कस्यांचित्पृथिविकालखण्डेनारत्नेन सयोगेऽतिहिमिषा कोशमित्येवमिवन् २४ सजातीय
वस्तुनरा प्रसिद्धे विशेष विजातीयाद्वाहृत्य जातिः केनापि ज्ञेवज्ञायते एवं न स्यादेश
कालप्रकाराद्यनन्येना प्रसिद्धाऽन्याहृकयापीति २५ भूतधात्रीथमेहाथनेस्वनविपथनग्रामे
शुमिवर्जिते तस्य: प्रजेन्द्रवेलेखामयानिष्कृहिकशीलानलैखमायायाणि पद्मजालादीवि
विधान्यमिपरेणान्वयः २६ ग्रोदिपदानसृहोगृदिपावे गृहः २७ नष्टशीलानदरेस्ववागुरिम्प
दिजगञ्जसोदेव [illegible] लामो स्वसेखानामवासिवापुरेत्यादेभिधानयाथेलषा

श्रुस्त्रेयकृत्यनिश्चयमविनाशायतोमीका कालेगोतिमेसनेनकोमत्तुपकसेस
ते २४ मालेखनायनेनखाविशेषानेवकेनचित् कर्थक्रमकदाचेतिमस्विजासासदे
वसा २५ पूनखाहृदयभूलधात्रीथविवाजिते नविशनेनकदिमावनसारः विना
५ शीलि २६ सेखामयानिविधमेखामशुनानिभूमिशः पद्मजालानिशोभाक्षुण्णदावक्रा
दयस्तथा २७ वसवाग्रुःसम्लिसनेनावहदोवेमिथालक्षमा नासीन्नमखेलानामीवव
शेवचेनया २८ गमद्वाच शिलासौखेननेनवाकतनह्युचनामम ग्रवेननाशिलाना
मकथनामकरीतिवे २९ श्रीवसिष्ठउवाच नवेननानवजडासाशिलाविग्रहोऽस्म

कला स्वस्थानयाजीवस्वेयाभिधाहेलसासकतेनर्थः २८ ननु ग्रवेशिलाशिलानादे
वग्रवेणने नामतिलोकप्रसिद्धोनस्या ग्रवेनसेवानेजनः यद्यवेननैवसातहिसासखेखा
नोसेवायुरित्यादिनामकथे करोति नामकरणमवेननकर्तकमप्रसिद्धमितिरामः पाकनेशीलं
ति २९ नानिलजायतेतस्या नेत्रिशानवकेनचिदितिप्राक्रमेणोक्तावायं महोस्तज्ञरदनिवयिष्य:

स्पर्शेनोपात्ततत्सुखदुःखजातीयतत्कालजातीयादिसर्व ५०

यदितस्वप्नमनोराज्यादिरवयवतरन्तस्याः कल्पनामात्रतया आख्याताद्यवयविश्रमकारणे
ल्पयगक्रमैरथतर्हि नयाल्लनकाविज्ञः द्युतिरित्याह आख्यातिविति ७ विदेशावः प्रश्रवि
स्फुल्लिगवकास्थितविज्ञागाः ८ नयासनिभवदभिममात्समरीयाम्यख्यानेविभ्रमयश्चेत्या
ह प्रत्यख्यातिविति ९ वगितममात्मख्यातिमुपसंहरन् विसामदर्यनिद्येनमिति परेशिलो

प्रख्यातिरप्यनात्मख्यातिरसत्ख्यातिमितीमरा इयपाविन्मात्रयस्याभासश्रितच
मत्क्रुतेः ७ यथायथायदायेयोविन्मात्रेयामभासनः विदेशावः कथंयकाम्ल
द्वालेनेनयानया ८ आत्मख्यातिरसत्ख्यातिरख्यातिः ख्यातिरन्यथा इत्येनाप्नु
श्रमक्तन्याआत्मख्यातेर्विभ्रुतयः ९ आत्मख्यातिपदत्वार्थयाममख्यातिपदोक्ति
नः श्रनाघनोनिरूलेख सकमेकायन सेन १० मत्वेदेमहदाप्यान्नश्रूणप्रवल
भूयएरथलोहेनदृष्टीवायानवेदायभासन ११ प्रत्येयाजनकोरीनासत्कृत्या
विश्वभासनः यानीलक्रमकदिनाविमयाप्रेजलापीला १२ नमध्यिवधानि
विद्यावमसाविसारिणी प्रत्यग्पुष्कदिगजनदराकाशानिर्मला १३

यख्यानेनयाख्यानेमुपक्रमते आत्मख्यातिपदस्येति १० नत्रएकवनः स्थितइतियदस्तविले
पीत्सलाक्षरनिर्वेयपदव्याख्यानेविषये ११ आत्मनात्रोत्समाकाशेयदिक्रयेस्यात्तदेवक
देमाविमसाविपुलाव १२ नविघनेमधिवधः प्रवयवसेत्रपवरनोयसे
नशाहोयेननत्नच विसारिणीविस्तारवतो १३

श्री
प्र. चि.
इ. टी.
४९५

कथं नीलज्ञानकत्वन जवत्केन ख्यातिशब्देन तदर्थेन च विनास्वप्रकाशज्ञानमेव ख्यातिरुक्तमेव
ख्यातानामकत्वादानुख्यातिविरुद्धिः सदस्वये ४ एवविज्ञानरूपसर्वोवासंभवमनाधीनम
ख्यात्यादिगतानामसंगतेरित्याह ज्ञान्यैवेति यदाइदेजयान्ये अन्येव एव स्वप्रकाशत्वमेव
कदाचि सार्वैविक्र पाख्यात्यात्मसख्यासंपन्न इति ज्ञाख्यानङ्गमेवावाशुकिलत्वसान् नत्वख्या
तिरितिभावार्थकरक्रिजेनपदनव्ववरणेन शावामिन्यर्थः ५ कृतोवशयेनत्राह एकमिमि
ख्याथानोहि यथाप्रर्थः समयसभावः सवसज्ञानयावख्यानाम्मिकासज्ञाख्यातिशाहावेःनुया

कस्यैवो ज्ञानाश्रितासमग्रेणात्मकल्पको विनोन्नरपरार्थेननाम्माख्यातिमिसोर्थिः ४
ज्ञानैवेद्रनगात्मघेख्यातियत्रनकिंवन ख्याख्यातोनामनुख्यान्याकशविंलख्याघिन
क्वचित ५ ख्यातिरख्यातिरिनत्रयावोप्रक्रिरवासत्वी किनत्रखापनेनकमख्याप्य

विषख्यायात्मख्यातिरेवेतिनन तदर्थेन संबन्धनइत्याख्यातिरितिपराभिमतावोप्रक्रिस
ज्ञावासत्वेन्यथः यस्तनहि हेनुमत्वमादज्ञोक्तेन मत्रापिलरसिकदोषितिसपख्यातिरि
तिरूपसिद्धेन वान्यवेधनख्याति' ख्यापनयत्रसज्ञात्याविधिवित्रुत्रज्ञापराभिमतार्थसत्र
सैन्यनीत्याहस्त्रावाह किंनवेति नेहहि सर्गेभ्रुपगतेनत्रान्यकमख्यापनमख्यापनवोपयु
त्यतेयदात्मस्वप्रकाशाज्ञान्येवसर्गावरादीयेदीपानरेणैवनचख्यापनमख्यापनवक्विन्के
विदिति सर्वथापराभिमतवटनइत्यर्थ' एतेनात्मनख्यात्मनयाख्याती प्रभिवायनरामिमते
प्रत्याख्यातेनप्रर्थवरसदन्याप्राख्यायेयाकपिख्यातिपदार्थेनसह प्रतवाधोन्यनारिरिभिन्नस" ६

ग्रान्मख्याति विशेषोत्र तथाख्यातान रस्थितिः इत्यनीलपीतत्वाख्याने वो भेदप्रज्ञास्ति ने विज्ञेयमक्तिरिपेक्षगज्ञाश्रीवकास्यलमिति यद्दकं न च आख्यातामतत्वानन्यख्याता। त्मान्मख्यात्यासतवसप्वादिभेदसंममस्थाख्यानिवुकयाख्यात्मासविद्धेषोवकासीतितामस्य जिज्ञासोगुनिर्लिपेरुपलक्षनत्र विहर एवाद्दिभेदकस्मितानोवनसत्रेनमपिषाशत्रुगास्थ यतेनितिसिद्धानिदुःनेसमतापत्वमीमलौकिकीमात्मख्यातिधुन्यादयोत मारभते सार्थके नेत्यादि सार्थकेनयाख्यापेस्तत्तिनेन नपावासेऽर्थकपदद्वयलक्षणमित्यर्थः वस्त्वमालक्षि

श्रीवक्तिदूराव सार्थकेनात्मशब्देनख्यातिशब्देनवोक्तितो आत्मख्यातिमि
वीविदुषीत्तजसदसत्निर्वेत्तो १ आदिसर्गात्तथत्रमलात्मिनमेवेत्य मायूते कवेगा
त्तानियतस्यबुद्धानेमेवसर्गेता २ नाव हृतीहसर्गेतानेहोन्मजनमज्जने वोम।
ओसौवर्ष्वद्रूपेकवतनेवमनिरिणेते ३

त्ताजदरमिवनिवेतनेयमो १ आत्मैवख्यातिरितिपदद्वयस्यसमानाधिकरण्येनान्वय इति १ आत्मख्यातिक विषयतीख्यातिरितिजिज्ञासायामाह आदिसर्गादित्यिवयस्मात्तेनात्मना आत्मानेवसर्गेतासुद्धाख्येवेमन्यथत्तेनख्यापिता तस्मादयमात्मैवसर्गेताविषयीलोक्य तिरित्यर्थः २ ननात्मख्यातिनपरोरविषयी मयाहृस्वप्रपंचवशून्योतेवार्थः प्रनःप्रपेव स्ततख्यातिआत्मैवेन्येवकारार्थइतिदर्शयति नचरेनोत्यादिनाकनवमिख्यायते घनिमिते

श्री. वा. नि. उ. टी. ७९५

विद्रुमत्कारमात्रात्मकं हृदयोपरि मरुत्यमित्याह । चिदिति इहविभ्रमः करोति १० स्वभैवात्माश्रतम उदेत्यन्ये रीतेव स्वप्नादिविभ्रमाकारतेव प्रसरत्येव स्फुरति मित्याह । सैवैति ११ ननु चिन्मात्रपरितो घोषितसिद्धत्वमहिमा नाम्नोति १२ तेजसः सर्वोदयालोकः प्रभव १३ सहजासभागेवको एवोज गङ्गाम्भिमानितः । आग्रहः प्रबलितत्वप्रयोगः १४ प्रहोत्रादिविपुरी जगद्रूपमात्मन्यमस्वेव ।

विद्रुमत्कृतिमाजन्मयथा स्वप्ने जगत्त्रयं हृदि स्पन्दोन्यथा नेवतये वाभातिन्नान्यति १० संपोकासन्यथैवमिति स्फुरणाधिपरमार्थेन नास्ति वाकाशवत्रयेस्वभावोभिवजाग्रति ११ नानात्मभासम्यत्रमयेस्यमे स्वप्नवद्याजगत् तथैव जाग्रन्मात्रिलेवो ह्येवेदमेवात्म के १२ विद्योऽग्नौ हि स्वभावाय हृदिदं जगदग्रे कचतीव मायेहृत्कार मातो करणेनसः १३ विकेवलमत्कृतिमयं जगजाग्राविवकस्यले सहजागगना [illegible] रमाणाश्यजेन्मते ध्रुवात्रासमन्यद्रुपायाः स्वमायास्वप्नवस्तवत् आकाशमाश्र हृदयाकस्येनोपनिषद् १४ गृहीतान्हृणग्रासद्रूपमाकृत्य मेवच सदैवात्मसदेवास्तजगद्ब्रागकेपृहः १९ स्वप्न मालोदमयान्यमात्सवामेव भद्रवनकामस्फुः केवलकल्पानिफलेश्चहो सुद्रुमेवान दत्तं विकल्पनेः २० महत्त्वमात्मानमेजगन्मात्ममेवोवेदकेवाममथविधस्य प्रवर्तनमः स चेव प्रविधासनयास्वत्प्रबावाप्रसरेकालप्रआसिन्धेयये ग्रहः एकतरयस्तयवस्थायनड रात्रहः किं प्रयोजनतरत्वयेः २१ प्रवोदारेकनरयद्धतामिकानसंभ्रमः स्यात् इत्यतीभवर्धन नलोत्तृहमेवेति प्रवेतदेनगलेभोगलदोषणनमन्यता प्रनिधायेननेनरजलदोषेवकस्यानिफ लेकः कलनग्रहः प्रवविलयवेत्यर्थः २२ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्त।

स्वप्नस्याप्यकालत्वाज्जाग्रतो दीर्घकालमावपरस्परानुप्रवेशो विपरीतेत्याह लघुकालान्मे केति २ एवं परस्परांशकर्षे यस्मिंश्चे तदाह्नेनेति द्वयोर्यथाग्रत्यजएकस्यावरसः परस्परानु प्रवेशेण प्रन्नास्यस्यायोन ८ नत्स्वप्नः प्रबोधप्रशाम्यति स्वमायोत्तुजागरे प्रत्यक्षवाधनिषेते मेवजाग्रत्यशम्यतिनायार्था प्रसतोरश्यतरतिस्वप्नेष्वेव धर्मेश कालनिरस्यतिमृत्योरिति यथजाग्र ल्लक्षणमपि स्वप्न मृतिकालियः परलोकप्रबोधः प्रत्येतिकहेतन्मपिलक्षणस्तन प्रबोधस्य नस्वमयेप्रशाम्यतेव प्रत्यहं स्वमानभवलक्षणस्वप्नमायो बोधकालेवका रान्मृत्युप्रिकालेव

लघुः कालात्मक स्वप्नः सर्वेदेवहि जाग्रति सदुकालात्मकजाग्रत्स्वप्नकालेमयैव
व ५ नजाग्रत्स्वप्नयोर्भेदः कस्तुनामेलकुरो वन एवस्याव सर्वान्यवह्द्योःश्वैतनमन्ययः ४
मृतिमयोपसमयोजाग्रत्स्वप्नः यथाम्याति स्वमानुभववायेवप्रत्याख्यातिनान्तः २
मोचितस्वप्नमसमयोर्मुक्तेबाधादयोमिथ परलोकात्मकजाग्रत्केवलमपिनहृश्यते ८ १ / २८
स्थिमेत्वोक्तेवाधेस्वीकृत्येनानामयात्मानि परलोकात्मकस्वप्नः कस्तुनाविनश्यय

शन्यएवावायेहनश्यति स्वधर्ममेवनवैधर्म्यमित्यर्थः ७ नवाघतनस्वप्नार्थाः चलनुस्वमेव मनएव प्रयतनजाग्रद्वायास्वप्नलन जाग्रत्प्रवृत्तेमरणमिवेधर्म्यमित्यायोक्ता नमयभेदहनत्र दृशिपदर्शनेनयमिहायतेजोपिलोपति पृतिबोधादयविनामरणेऽप्रबोधप्रत्यक्षनाचनवात् परलोकात्मकेजाग्रत्किवमापिनश्यते ८ एवंस्थितेपसिद्धवत्तन नसैमञ्जोविष्णावेसवेस्व मपरार्थेश्लेष्वेप्राप्यवमानामायात्मनि मोक्षभीतिजोविनवाधेसनिश्चलनावर्ये शुश्रुतनस्वप्न

श्री
वा नि
उ दी
४५५

परस्परानुप्रवेशान्न्यायस्य स्वप्नत्वात् चिन्मात्रतत्त्वदृष्ट्या कल्पितेजाग्रत्स्वप्ने अभिधीयेते जाग्रत्स्वप्न-
स्वप्नमयः परस्परानुप्रवेशेन अनेके विविधाः जाग्रज्जाग्रज्जाग्रत्स्वप्नः जाग्रत्सुषुप्तिः स्वप्नजा-
ग्रत्स्वप्नस्वप्नः सुषुप्तिः सुषुप्तिजाग्रत्सुषुप्तिः स्वप्नः सुषुप्तिसुषुप्तिरिति येनेहि ज्ञेयस्य वानिके
प्राग्जाग्रत्त्रिप्रकारतोदाहरणमेदेरूपयादिनाऽऽहस्विप्नवस्तुपादीयेते तत्र जाग्रत्स्वप्ने मनोरा-
ज्यादिरूपव्यापारनिरोधसमान्येन मनोमयतत्त्वाबाधीनोऽस्वप्नसामान्येन स्वप्न एव जाग्रत्तया

श्रीवसिष्ठ उवाच जाग्रत्स्वप्ने स्वप्न एव जाग्रत्त्वमनुगच्छति स्वप्नजाग्रति जाग्रत्तु स्व-
प्नतामुपगच्छति १ स्वप्नो जाग्रत्त्वविश्रान्तिं जाग्रत्स्वप्नात्प्रबुद्धते जाग्रत्स्वप्नप्रवि-
भाति प्रबुद्धः स्वप्नजाग्रतः २ जाग्रत्स्वप्नतास्वप्नः स्वप्नत्वाभिधीयते स्वप्नजाग्र-
द्वा जाग्रज्जाग्रदित्यभिधीयते ३ न जाग्रज्जाग्रतो वेदन स्वप्नः कदाचन स्वप्न
स्वप्नो जाग्रदेव न न जाग्रत्कदाचन ४

गच्छति एवं स्वप्नेऽपि पिनाकपाणिमहस्वप्नः इदानीं जाग्रत्स्वप्ने निरूपितान्यमिति स्वप्नजाग्रति।
त्स्वप्नानुभवसिद्धे जाग्रदेव स्वप्नतामुपगच्छतीत्यर्थः १ परस्परानुप्रवेशप्रस्तवनया परस्परनिर्वा-
नाधासीत्याह स्वप्न इति स्वप्न एव जाग्रत्तः प्रबुद्धः स्वजाग्रत्त्वमेव स्वप्ने प्रविशत्यात्मेति
परस्परनिमित्तज्ञानाविरुध्यत इत्यर्थः २ एतयोरव्यपदेशसकर्षमपि विरुध्यत इत्याह जाग्रदिति स्वप्न
स्वप्नः जाग्रज्जाग्रदिति भयत्र कोऽपि व्यपदिश्येत न ३ न तु स्वप्नेऽपि जाग्रत्स्वरूपजाग्रत्त्वेन प्रत्यभवतो जाग्र-

यथा स्वमेघुमनोराज्यकल्पितपुरेषु चप्रमले विन्मात्रमेकं न जगत्पिता अन्यत्राप्यभिनयेमेशति जाग्रदाख्येऽपि जगति विन्मात्रं विना किंचनापि रूपादिरूपमस्ति एवं रूपाधिष्ठानेन रूपके भ्रमे वस्तुतन्वरूपामरमसीति विदेकरस्यासिद्धमित्यर्थः ॥ १ ॥ सदेव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवा द्वितीयमिति श्रुतेः सर्वसर्गात्पूर्वं तत्कारणपरिणामोपादानतापि मरुत्कादिनिमित्तकारणे

स्वमेघकल्पनपुरे यथा स्वप्नदृष्टिविन्मात्रमच्छगगनेन न वस्तु पिता नो किंच नाप्यनवरूपमरूपकेषु रूपतया जगति स्पर्शति जाग्रदाख्ये ॥ ९ ॥ सर्गादिकेऽस्य च निकिंचननाम नेदेनन्नाद्यपादानिन्ना तदिदमेव विलासात् नो कारणेन सहकारि कि स्यास्तियुक्तनस्मात्स्वयंभवति वस्तितिकेयमुक्तिः ॥ १० ॥ तस्मात्स्वयंभवति भिन्न इहादौ कार्यदादौ प्रस्याद्ययोस्त्विदिहं नानवनाम सति ओमुद्दमाननमयं सहन स्वयंभूर्मि त्यादौ हि विरूनगमवावितादिभाति ॥ ११ ॥ इति श्रीवासिष्ठमहारामायणे वाल्मीकीये निर्वाणप्रकरणे जगत्परमात्मनेरैक्ययोगोपदेशो नाम पञ्चषष्ट्यधिकशततमः सर्गः ॥ १६५ ॥ रामाय

चकिस्ताति तस्मान्जगद्वमीतिरयमुक्तिका अतः किं वसेदतोऽभवति यदोद्भूतमिवावभा तितदनादिप्रसादमेवाविमस्वभावान्तयमेवनयावभानीतिसिद्धमित्यर्थः ॥ १ ॥ अप्रमेयादेरहि भ्रतं तु प्रमः स्वप्नमाहमस्मादिति प्रसेविदिताः अस्माद्द्यादशिसमृष्टिजीवनतद्यापयोनेवस्थे ति किमस्य संभवयन्वेवस्वादतोऽवसात्सकाशाद्दोमयपूर्वमेवेदमाननविरुद्गगनमेवस्वाविनाम

श्री
वा वि
३ टी
९८१

तर्हि किमभिध्यानं कस्मादेहभेदावस्थास्वरूपं जीवाभिन्नाएवास्तदानीं विषयाश्रयैः किं प्रयोजना
नेत्याह सर्वास्विति नजन्तविषयत्वमस्यैवनतत् प्रागवस्थास्विवावस्थासुभेदाहंमूलशून्य
एकरसमेव नकदाचिदपि किंचिद्वेत्तमलत्वतात्त्वोत्पत्तेः ३ कथं तर्हि पूर्वं महेन्द्रादिमलदर्श
नेनत्याह यथेति नन्मलिनवस्तुवत् विम्. ४ कलोनविमलतां प्रयातिमित्रियासितनगनद
शाद्रिमृगतृष्णाप्रसिद्धिः नवस्तगंभूतेमेरोर्विघातासमादयः कस्यचित्सतोतिशयोद्देशेनाभाव

सर्वासितास्ववस्थासुनजन्तविषयंततत्. परमेवामलंब्रह्मनान्यत्किंचित्तदावत ३
यद्वानन्तविषयंतज्ज्ञानात्किमसएवचवत् वयत्नविभानाहमेनाननतेनवक्तनम ४ य
थेसाहमयमात्. सन्नायमितिवृद्धयः सभवतिननमेतेकमेरोर्घनात्मिका ५ यथे
कदृश्यातिरेकिविज्ञेयदृश्यमविदः नभवेतिपरातदृज्ञान्यातिरेकिनिस्वविद. ६ इदेना
सावेतान्यग्रनवालिनभंविद्यति जगत्तस्वस्वरूपमिदमित्थमवस्थितम् ७ विभ्रमः
कावककयस्वात्मन्यवावतिष्ठति जगदित्येवतत्त्वत्त्वज्ञानेनैवदेवेय ८ राम॥

यथायथाएवेवत्तुद्धिरेवेति एकद्व्यनिष्ठे एकरूपद्व्यनन्तमिश्रवयतिपुरुषेभ्रान्यास्तद्धिरु
द्धा स्यालतोपुरुषावेतिसशायसविदद्दहजनतमिति भ्रांतिसाविदञ्जनभवति नहमपरेनन
निश्चितेग्रन्थ. भदधमलविरोमतितिष्ठति ६ इत्येजीवभावस्वमूलनतथैवजगद्भावमपिविमाह
मायानेतस्यातेइदमिति इत्येभाजनेनजगद्रूपंस्वभूतावाद्यते ७ एवमाजेनजगतेनपदीतविभ्रमः
कावककयस्वात्मन्यवस्तुदृश्यस्वभावतिष्ठते नतत्रभदधाजीवन्मुक्तेस्तदेवजगदितितद्धानेनैवेत्य

तेनजडकिंचिदित्यर्थः. ८

५

ब्रह्मभावोऽद्वा जीवजगद्भ्रमविमार्जनं । इह जीवजगद्भ्रमस्य मारणप्रसाधने तत्रादौ जीवभा
वविमार्जनमाह भेते जीवा इत्यादिना सर्वेण परिणामस्य विद्यादित्वमसर्वेलेपेन स्फुरति
यत्र जगति तत्र प्रसिद्धा जीवाश्च तेनाविद्यादिमन्तस्ता अग्निविस्फुलिंगवत्समानप्रकाश
स्वभावा भेत्तनहेमना प्रत्यवयवात्मना विद्यादित्वमप्रसिद्धा रत्नघाटादयववात्याघटस्य रविल
क्षणाकारादिस्वभावस्यादर्शनादवयविमेघ्रुतेभ्यो भिन्नाकारसंस्थानादिदर्शनाच्च भेदोवा
यवावयविभावस्तु लोके प्रसिद्धो न यथान्यतन्नस्यनेत्यभिप्राय १ नन्वेवमपि तत्त्वमीनभासि
समानस्वभावदर्शनात्परस्पराभेदो निरवयवत्वं चैतेनमस्तु किं नस्याद्भिन्नदेशत्वेन प्रकाशमानत्वात्

श्रीवसिष्ठ उवाच जीवा सो वा जपन्तमन्तश्चिदादित्या अमृतलेप्यते नैव यथावल्लीलेन नश्य
नश्यवात्मना २ सर्वं माघ्मवयवापवल्लम्भश्च सम्यक्च पुनस्तदेकवाग्मनात्रात्किंवे ४

भिनवपरिग्रहस्य जीवस्यापि तल्लब्धत्वाप्रकाशं सर्वेमिति न तावद्भेदवत्ती जीवानां भेदः किंतु दर्पणवत्
रकाशप्रकाशभेदववशत्याधिक न तद्भेदकमपि न कारणगुणाधिवत्सर्वत्र परमात्मैकाकारमय
तेजस्तद्ब्रह्मास्मीति बोधप्राप्यस्वरूपादित्यवस्थायां भेदरूपतोऽन्तर्हितस्तत्तति प्रथगतेवो।
पाधिभेदप्रतिभासोऽज्ञेत्यर्थः अथवा पूर्वं जीवानां प्रविषयापारस्परविरुद्धधर्मेतोऽप्यदर्शनाच्च
हेत्येकवाक्यतानिर्विक्केदाद्भेदाद्भवत्पदवानर्थंत्यापुन इदानीं विद्यायाप्रतिधानेरस्य निरु
द्धधर्मेनिरासेनब्रह्मैकवाक्यात्सत्यादनात् अवयवावयविभावादिनाभेदकमपराक
भवेदित्यर्थः २ नम कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामनारायणनमः ॥ राम

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
४९२

ग्रस्माक्क्वास्त्ववराद्विवासिनायेवाथा ज्ञायतेनैवपि: शास्त्रानरासिलवंतेकं जनानीवरुचिरा।
स्तिभनीतिनिडंदमेवशास्त्रोपजीव्यमित्यर्थः. ग्रनार्थेकाव्यनादेश जेपरशेपषु भोगेषुसमुत्थीघे
षास्वपास्रसिगिनिकोटमः: सर्वसवर्णांदीचे: सत्यथावाप्रान्मन 'पुनर्देन्यपरेषयाशासिहे नर्म
हगतेषातिनः: ततश्चपुनः: पुवभेवभाग्येनाजन्मभाजोभवत ४४ नन्वसत्कुलेसवंजेसुपः क
मोहितिदेवाप्येतनानवग्रद्यनिषा ग्रस्मदीयाः सवंजा कर्ममोमोसृका 'ग्रस्मदीयालाकिकः: ग्र
स्मदीयाः सवंजा 'मोक्षाः ग्रस्मदीयाएवजास्तोत्रिका: मत्रासिद्धायागसिद्धाशेषथरसायनादि

ग्रस्माक्कास्त्ववरादेशाज्ञायेनेवेविचाभिनात् लवर्णैव्यजनानीवभांतिशास्त्रोत्तरा
स्तिते: ४४ ग्रनार्येमिदमाख्यानेपमित्यवास्त्यदृष्यधीः माभवेनाम्यहंमोरोभवेनो
भवभागिनः: ४५ नातत्स्वकृपायामितिसुवाण्णाः कारेजसेकापुरुषाः पिवंति यथा
भवतोपिविचारवनत्वाद्यानिरामाभवत्सातनामे ४६ इति श्रीरामायणेनिर्वाणप्र
करणे इंद्वियप्राणसुवर्णनेक्केनिवतिषाख्यप्रारब्धाननमः सर्गः १९५ राम ॥

सिद्धवाग्रभवम ग्रनोवयमषिनेद्रुषासन्नरत्नसतनमेवमार्गमासुविद्यामोनाथात्मवास्त्व
मितिस्रुवाणान् नत्वानुपरसत्त सन्तरोणानन्मार्गे महान्निवारयति नानस्पोतिकापुरुषा.
इत्थिमानेमसावीरहितमपिज्ञाकृतीनलमनादत्ययद्यालारजलमपिवति नयाभवेतोपिग्रदम्
प्रापुनः पुनर्जन्मपरपरासमाप्त्येसर्वलाभायग्रनिशंसेहवेविधपविवाभ्येनोमाभवनेनवे.

इतिश्रीवासिष्ठेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्धेपञ्चनवत्युत्तरशततम सर्गः १९५
५९

प्रतिभ्यासपरत्वात्तेनैतन्नफलावाप्तिरितिमितानिदति यद्भिति शास्त्रेभ्य प्रधानप्रमाणेभ्य ४८
प्रत्यक्षवेदोक्तहरणादेस्यकोऽस्मद्दयफलसर्वसाधननादितिप्रवाक्तानरते दर्शयामेयदितिकि
याप्रवेकाद्यर्थो ज्ञानउक्तरकार्यार्थे इयमापिपवित्रतो प्रत्यानिकाशद्धिमितासफलता ५१

यस्लेकवारमालोकारहृमितिपवसेत्पजेत् इदमनामप्रतिवेभ्याभसाध्याप्रोनि
नायाकः ४९ इदमुक्तममाख्यानमध्येयवेदवन्सदा आवियेप्रजनीयवप्रुरुषा
र्थफलप्रदं ५ यदस्मान्याप्यनेशास्त्रान्नहेदादवाप्यते प्राप्तिस्तज्ञानेक्रियात्ता
नद्धदेयानियविज्ञता ५१ वेदान्तनर्कसिद्धान्तस्मास्मिन्ज्ञातेवप्रुत्रे इदमुक्तम
माख्यानमाख्यानशास्त्रदर्शिषु ५२ कारुण्यात्स्वनामेनदहृदवाक्तिनमायया
भवतस्त्ववाक्तिमायामेनहिवार्यता ५३

वक्तोरभिन्नक्रम वेदान्तेष्वेवादरायणादिभिर्दर्शितात्स्मान्यर्थनिर्णयानुक्रमलोपक्रमादि
लिंगकतर्कोत्सेकव्यवस्थापित सिद्धान्त सर्वास्मिन्ज्ञातेवाप्यनइर्शविशेषद्योतनार्थस्त
शाह प्राप्तद्दर्शिषुमध्येविशिष्टेनाख्यानमाख्यानेश्रेष्ठतयाख्यातमित्यर्थः ५२ [illegible]माय
याकेनवेननवाक्तिकिनकारुण्यात् भवतस्त्रप्रामाक्तास्त्रवशात् एतदर्पजातमायामिथ्या

श्री
वा नि
उ टी
९८१

प्रतानि ह्महमाहृशेपविषयभोगरता जनायथाहपेण प्रत्यासक्तायपेणमितयायोता से
नःस्तत्त्वविदःरथेश्रतः सप्रमायास्तत्रिःनिशायानेदप्रवृद्धः पश्यतीत्पर्थः तथाचोक्त
भगवताया निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो
मुनेरिति ४४ ईदृशानित्यपरेच्छानिरतनिशयानेदप्रवृद्धमासयदयत्रभेदाविलोकयसिड
दिति प्रभ्यासावश्यकतामाह विनेति ४५ प्रतएवमयाभवतामभ्यासदार्ढ्यंभवतितिपु
नःपुनर्भेपनरेणपुत्रान्तरेणकथाख्यानादिविस्तारेणवदमेवबहुवारमुक्तंभवाद्विपुनः
पुनःनदेवभगवतोव्यते बहुक्तेनप्रकारेणसहस्तविस्तारिनेनतेनप्रयेयनततेनाभ्यासप्रमेण

स्वमःप्रवृत्तापश्येतिरशेरपेपरनायया तथाहपेपरतायोता मनःपश्यतितत्पदे ४५
विनायत्नभरेणेदेनकदाचासिद्यति महतोभ्यासयत्नस्य फलेविहितपरेपद ४६ इदं
बहुक्रमतेनकिमेतेनतिदुर्मतिः नशास्त्रातावनापुत्रेकेनादत्तेनेदमतथी ४७ भू
योभूयःपराहृत्याचिरमास्वाद्यतेयदि श्रूयतेकथ्यतेवेदनत्तेनात्तेनधृयते ४८

सर्वं किंप्रयोजनमित्यशङ्कालक्षणं इमंतिनयास्या सत्वस्यप्रतिरूपालवुद्धेःकस्यविदेवका
भ्यासायेदा प्रदर्पीस्त एतावनाविस्तेनापुत्रेकेनउपदेशकेनइदमतिरहृह्यात्मनमहृदिन
यादत्ते प्रतस्त्वमहत्वादिलक्षणोभ्यासप्रावश्यकइत्यर्थः तथाचभगवतोवादरायणस्य
सूत्र आवृत्तिरसकृदुपदेशादिति ४७ प्रतएवायेग्रन्थामदमध्यमाधिकारिभेदावहानादयप
नःपुन श्रवणाभ्यावर्तनोनास्वादनीयइत्याह भूयोभूयइति सेव्यरत्नप्रस्तुमत्तेनापिपवनदाव

प्रविश्याभ्यन्तनिमान्निविशति प्रथिकारिणस्तविज्ञाप्रसनमाण. परस्परं वोपयेनलक्ष्यति
रमेति ध एवभनकालेषामनमगेवाप्रज्ञाना प्रसेनाकुपदिशेत्तुडियोगः कालेन दृष्टो
जायते येनासौनदान्मानन्दमाहात्म्ययाति ५२ सनतप्रज्ञानामभिति प्रयत्मानि शप्याये
क्षोकेस्मान्पर्यमहाटयानिकिलेति तृणमात्रस्यापि नलवङ्गपयादिभ्योभवमोपनेरवेगाय
त्वाभ्याधिनएवोपाय' उपक्रमेन हेलया साधिम' प्रेलाकागणस्य प्रबोधोभावापादनेन

तद्विज्ञासम्रम. प्राणवोपथन परस्पर कथयनत्र नित्यनमुष्यानिवरमनिवध
मेघासन्नन प्रज्ञावाभजनोयीतिसर्वक जायतेत्रहियोसोमोयेननेयामिलन्पद
५१ किंलोयक्रमतेषन्तानुणमात्रावेगापने कथमिसुत्रमियोमेन वेलाक्षगाण
गोपणे ५२ प्रभ्रान्म भ्रमनोन्मुक्तनन हन्स्यापमाप्रभुः उपहासमपदेयस्पज
गदप्पन्नमस्थिते ५३ किंत्रामेदेकिलसलयत्रान्यादिमनोक्त तन्नत्वानेकवि
कामोहेवराजपदेनण ५४

तोपनप्रान्यतिकपरिदत्तणउप नत्रतानप्रयत्नेन कथमिक्तुति ५२ यस्मानिरतिशयानन्द
लक्षणयाउन्नमस्थिते 'मानुषानन्दमारभ्य हेमलयाभानन्दपर्यन्त उन्नतोन्नरथान शातेनुक्तो
न्नक्षु हावोपभोगायवर्नदेशाभुवनभेदेषु ततविन्तनेहृदस्यास्य प्रथमस्यकामस्यन्नयन्न
भुप्रसमर्थकामोपहृतमतियावन्न जगदपिकामेप्रपिशाह् कन्त्रमगवत्रजीवजातन्नको
गासक्तनाउपहासास्पद् सताहृशीसर्वोन्नमास्थिति कथनयन्नमहेतोत्पद्य' ५३ भोगानेत्र

श्री
या वि
टी
५८

नष्टाहंरनेवनाशेन मध्यमदेशनाकलना 'कश्चिन्मुनि' १२ समग्राणां तान्वयव्यतिरेकेणाप
रिपूर्णं पनेन वा रुद्रेजीवजगद्भेस्य मिन्याहजीवस्रति प्रबोधमपेक्ष्यपो भानेकरूपतया १३ सु
समाज्ञानाहम्ज्ञान्मनुये स्वरूपात्मावभातिकृतमसर्वोन प्रज्ञानरूपकेवलरूपस्वसम्प्रज्ञाप्रसे
रेन स्थिते १४ प्रबोधिनस्तत्रवोपवन एवकारोभिन्नक्रम' सह्यस्याप्यंह्यपसर्वति १५ ३

नायनमस्त'कलना कापिन्नानिपरेपदे तद्रूपमेवाविद्येयना विद्यात्निहत्विर्यंति १२
जीव'समाहृप्राज्ञाग्रज्ञाग्रज्ञ स्वप्रमाविशान्त मप्रुडोवाद्भवुद्दोवाप्येकरूपलया
स्थिता १३ स्थितन्नवुप्रयेहेमदालप्रियपशायनि अग्रन्न्यावकमेवतयपवेन्निन्नव
हुधी १४ नाग्रन्त्यप्रमवप्रमवसवेलपेप्रबोधिन नाविद्याविद्यतेनस्वहृदयस्यपेवमह
य १५ हेतमहृनमिमितततदेहत्वामदमित्यपि निरवद्यस्यकलना क्रम् कायवेक्रन १६
हेनाहेनसमहेदेवावासरभेषिश्रमे, कोरमपरुडा 'शाशीवोवापम्हहारसमिना १७
हेनाहेनविवादेहाहृदयाकाशमजरी विनतयेहनोदेतिम्याधाकाशमार्जेन १८ सहृदु
नाविवादेनहेनादेमविचारणा कृताहृदयगोहेनरविद्याभस्ममार्जनी १९

न्यपिकापिकलनानिरवद्यस्यक्रमस्याप्रवरहत्नावकृत १८ प्रवृडा प्रप्रवृद्ध पीषि
वोबाल क्रीडति २० प्रवृद्ध 'ग्रंथ'मप्रेक्ष्यकयहेत विवादानिक्रान्तनिद्राह हृदयाकाशे
प्रध्यारोपिताशिष्यप्रबोधफलामजरी २१ ग्रत एवमयापिहदृाकेनाभ्युपगम्यहेताहेन
विचारणाकृता कृतकार्यगेहमार्जनी वनिरसिद्धानम्याह सहदिति २२

यद्यत्कर्तृकर्मकरणादिनिरपेक्षेणैव चिन्मात्रकमहमेवेदं जगद्ब्रह्मसर्गादौ कल्पान्तेऽपि समन्न यानि देहमनआदीनि प्रागुपपादितं अतः मदीयस्य प्रशान्तस्य स्वरूपमेवेत्यर्थः २५ तथाच स्वाप्नस्वमरणमरुजलवत्प्रतीतोऽपि विद्यमानोऽपि ज्ञानबाधितत्वाज्ज्विचितस्त्वहमयमेति जलेक्षायते नजलभ्रान्तिलेशोऽस्ति २६ योऽग्निस्वात्मनिवेदितसे काष्ठिते २७ इदं जगद्यस्मात्

प्रकर्तृकर्मकरणमहं चिन्मात्रके जगदेवमनिर्देश्यसंवेदनलक्षणे २५ यः स्वास्वप्नमरणमनुभूतेन सिध्यते मेरुजलेक्षा विद्यमानेन सिध्यते २६ विद्या प्राकाचक्यसंसर्गादावाविवेतितं जगदिन्यवनिर्लेका कनालीयवत्स्वये २७ नि र्लेखमस्वभावादमभानमपि भानवत् तस्माद्यदात्मरूपं नन्वदेवपरोऽवि २८ जीवा दिकचनेनत्रयज्ञानमनदेवतनु शून्यतेव भवेद्धामवाप्यत्वाच्चाभित्रयः २९ यथावयवि नोऽनुपमेकं सावयवं भवेत् एकजीवयवयवेद्यानवयवेतया ३० प्राभासमात्रेऽप्य स्थावन्मात्रेणानमयाय स्थितमस्याः किमेतमस्मिन्स्वभावेऽस्मिन्विचार्यते ३१

स्वकाशानिमित्ताडम्बरे प्रयोगादेप्रयमानमास्सेनदेवनित्याय परोऽहं परे पदे विकल्पित्यर्थः प्रश्नयत्नाघयविभावकरूपनद्वाराबाजीवादेशेषकाप्रतियत्रकामित्याहयथेति ३० स्वा दिकशीलानर्दनगिरिनद्याद्याभासवद्ब्रह्माणीजगद्दाप्रमित्याह प्रभासामात्रेति तथावतत्स्वस्तमास्वभावएव जगदात्मनाभासतइत्याशयेनाहस्वभावेइतिकिविचार्यतइत्य

५५

श्री
ति॰ बा॰
उ॰ टी॰
५५५

अनाकारेशेषलनोक्तिरमनोकार १९ यतो ब्रह्म मम मात्रस्वरूपं वेदनमेव सा विद्या यात्वमहमिति दिस्परूक् पुनः स्वाप स्वाप्नमहमित्यादिकपुनरूपाज्ञानेनवर्जयेला विमरूप प्रथमास्ताद्न्यदर्पीसा नमात्रस्यात् २ ज्ञानमिथ्याज्ञानस्तनएव ज्ञानमिति विद्यास्त्रिवर्गात्रिकेरूपास्येन २१ यसो विश्वजगस्तन्यास्यनापि स्वस्येनेव निश्चयः २५ यथ स्वन्याकृश्मिडेमितिव्यसदर्शनेरस्मा।

अनाकारयथावादिदीणवहूतिनोपनः आकारणेनयाहरूपस्तानक्तिरेनवोहति १९ वेदनयोममात्रवमहमित्यादिध्यतरूक् वर्जयेलेनदूरूस्मादहमित्यादिकेजगत् २० अविद्यामात्रमेदेवमहमित्यादिकजगत् विद्यास्त्रवास्येनप्रानस्यन्यमात्रशरीरके २१ इदविद्याप्रविकायाजगद्दिनोपभासते स्वन्यस्वनेवविद्यासोस्यन्यावेस्येव निश्चयः २२ स्वमरूपनरूपात: केननाप्यत्रायध्यवे प्रसन्मयोनभूतस्त्रस्वानभूतोपि सन्मयः २३ सुगमविज्ञमात्रान्मायपद्धज्ञो महीयते नकर्मकर्मकारणेरूपतदत्तागहितेः २५

हेसप्रेति प्रसन्मयइतिस्यन्पताप्रवभ्तरतिस्नयस्वन्यताच प्रनुभूतस्वासन्मयत्वेपि सर्ववरूपतस्त्याह स्वानुभूतोपीति २३ हेप्रगस्वप्रसुविज्ञिमात्रप्रान्मास्वरूपयपतया विपोयस्तास्त्वैभवंभूत्वा महीयतेननस्थितेरेवरूपयतस्तत् कर्मकर्मकारणादिका रवनिरपेदारूपं नरूल्पाप्रज्ञागदर्शितोपमित्यर्थः २४

सवेघनेवसात्मसर्येनेतत्नन्नदपिद्यानत्नस्त्सविद्विप्रविलापनसंविदानननिस्त्रुपेनविस्मर्यंने
नत्ससकारोकेदेनप्रन 'संस्मरणाणेगपाक्रिपते नन्नोनोपायेनभागानाभागेहत्नन विषयाणार
नि स्वजय' ४ सरोधितासविज्ञनतेनोपायेनवेवपेविशुधानोनत्न्विदामनभवसिद्धस्वराज्य
पदप्राम १ एवेसधर्मैकानिष्टनादर्कोमपिवेन्नस्पासेद्धिदाराइंदियहेननिन्पाह धर्मेति ११ विरु

यघमसेवघनेकिचित्रन्नमविदिसविदा नुनविस्मापितेयत्नाङ्गानामितितत्त्रय ४
स्वसवेदनयत्नेनमवेषयामिघनोनिशपे किंविमतेपिनासविज्ञन्मप्रवेवपपदे ९ स्व
मेवाय हरे एणघटायानिनदेवमे तवनेनानाद्वेमेवपदेवन्न रहोभव ११ सर्वत्मज्ञि
मयेपुविरुद्धेपुविवमेषेन्न अभेयकमननोपाप स्थित 'सर्जनोइप १२ सेविदसेक
तासनतत्त्वथामीरसतनासच यस्पनाद्वेगमायाभिमनत्नस्थापशामिति १३ सेविन्मयत्न
सरोधान्मन स्वसनप्तज्ञाने वेनस्रपत्तनोम्मुक्तमेवकमनभावति १४ विवेकवान्
दाताम्मार्यविजितेन्द्रियउधाने वासनावोवियोगेनभयाभोनसमुद्भवे १५ साधुसप्केसङ्गा
स्तूसमालाकुननोनिशा जितेन्द्रियोयथावत्नजगन्मनेपशपणति १६ मन्याबेलाकनो
क्रानिमानिसेसामसयम' मतावि वजनत्नसानोमिष्यायतनङ् ह्वद १७ प्रवेन्नामिवावि

देघुमवधर्मनिरुद्धेयेयेपु हेरयागाहेनघनादेपुसमंवेनन्नन्नेिरस्का १८ यसमन प्रम 'सर्विदसक
तासवद्वेनीरसतासवाभ्यसमानासनेवेदमरतिनयातितस्पनदुपशाम्पति १९ प्रनयविष
यानधावनद्वैसनवपलानानङ्नुमसत २४ २५ वयानिनीद्वैय 'सन्न जगपथावत्नसनघ्रम
माउयपशति २९ मिथ्यावत्नप्रसमेनभावनेनाइ ह्वद २० २६

श्री०
वा०रा०
टी०
३९०

७ अथ वरः [illegible] कित्युपदेश [illegible]
९ हेदेव ॥ ११ [illegible]
[illegible] ॥ १२ [illegible]
[illegible]

प्रविश्य [illegible] पार्थिवैः तावदेवाभिभिस्सार्द्धं [illegible] ॥ ८ ॥ वसिष्ठ
इत्याव [illegible] । उपजग्मु [illegible] ९ यथा
च [illegible] देवाभिरुपस्थितः [illegible] १० वसिष्ठ
इत्याव इति [illegible] ११
ततः [illegible] १२ [illegible]
[illegible] परायणः [illegible] कल्पनाः १४ ॥

[illegible] प्रधानक्रियाकर्म [illegible] ३०
[illegible] १३ [illegible]
[illegible] १४ १९ ॥

समुद्रात्प्रकंपनानां पर्वतानां बलेनाधिकाः १२ नैर्ऋत्यं विभिः सम्राजा प्रेषिताः ककुभ्यका नामिविवश्यायारभूताः
सनमुद्दर्पा वकवल्लदुर्जेयः प्राग्भिरभिभवतीयः सर्वेनेनावभासीत १३ वरः बारः प्रायेयोरुद्दः कालस्य इव दुर्निर्वाशिला
द्वीपानपत्राणि युस्मिन १४ दोर्दृमयो विश्वीनेनुपपगो बंधनेन प्रश्नुन प्रविश्य तस्मुरदेवश्यल्लकृतावद्यस्थानियावनश्रि
ताग्धुनयदेशे साहित्यनमोपापिनाप्यते १५ पूर्वदिशुतेनयामर्यादापालनायनियुक्तोभ्यः सामंतः मागधनामा सन्न
रेणनेमरणमुपागतः नेशोनेद्यतेमन्येइतिनिनाशितानयादिविजयायप्रस्थाःउपक्रम्यनियुक्तः सः दक्षिण

मर्यादापालनेयुक्ताः प्रकंपनबलाधिकाः मेरिष्ठ सावनादोदितसत्साराश्च १६ नैरपोषककुभ्यका
भिराभाषितावनिः प्रासीत्सदुर्जयो नेताससुदर्शननामवान १७ तमेकदापयोधर्वेदिस्थलस्पृनमयुरः स
उवाचदुर्दोरंहोगातिर्यामात्तविवयः १८ देवदोर्दृमदिशांतपरागोबंधवाप्नुन ऋषितोमन्निनावात्तस्ते सध्यता
प्रोक्षेपीयतो १९ पूर्वदिशुस्तानमतो नेराशस्तुमुपागतः मन्येजेतेयमेयातस्तयासवाप्ताभितारिशा
२६ तस्मिन्समेततोजेतेदक्षिणापथनायकः पूर्वापराभ्यामाक्रम्यबलाभ्यामपरिशास्ता १ तस्मिन्करते
समागमयवाबद्धारुणादिकाति: बलेनायातिककुभोनेसमाप्तनमारत्मा १८ ॥

दिक्चातुष्यमेजेतेयात इतिमन्ये १६ तस्मिन्नतेसतिदक्षिणापथनायकस्ततस्सामंतः सर्वेननः पूर्वादक्षिणांचदिशांजेतुं
प्रहतः सोपिप्रतिलापपूर्वापराभ्यांबलाभ्यांप्राक्रम्यहतः १ तस्मिन्करतेसतिवारुणादिशः पतिर्सेसामंतः यावद्ब
लेनसमोगम्यतेपूर्वदक्षिणेककुभोदिष्टेनसमादानमादत्तः मनप्रापानिनावदेवसुरिभिः पूर्वदेशानपेःसाहेदक्षि
णापथमार्थिवः प्रसोप्रदमार्गीवतोदन्तनिहयोः संवधः १९ ॥

श्री. वा. चे. टी. ६५

विपद्दलयकर्णिकाकर्णिकाकृतिकंकणंनीरदामेचापवनानावर्णमाद्दसपहिकापट्टचरचटितंकंथा २५
दीर्घिमोन्माद्यः सर्वसर्गेभ्योवातैर्निर्गतैः कृतोनेकैर्लुभिः संश्रुतैर्मिलितैर्विरचितैर्नेत्रसलादिभिः विरचिता
स्वमालाशोभते इत्युत्तरेणान्वयः २६ शेषस्यनागस्यभोगः शरीरं प्रायधश्चक्रीरसामान्यायलक्षण
मेतत् प्राथमिकपुस्तलसंबंधात् शेषशरणंतदेवमहास्त्रंशोन इवसंवद्धे कालस्यसर्वांकरानत्रस्यकराहे

इत्यत्रैतदुपगर्छतीविपद्दलयकर्णिका प्रनिलंदोलिनाभातिनीरदांशुकधरिका २७ प्रसलैःपहि
सैःप्राप्तैः शैलेस्तामरप्रद्वैः नीलोत्पलीगणमहानकृनोनेविवसंभृतैः २८ संसारस्वधनाशीर्षमाशोका
लकवचुते शेषभोगमहास्त्रशोनेमालास्यशोभते २२ नीलोत्पलसन्मकविकारतानेजोभिकृत्ला स
प्राधिकंकलश्रेणीभुजयोरस्यभूषणं २८ अवद्दारमहावनोसलेदुःखयरेयता रत्नैःशुभैनमः।
प्रपामारोमालीनस्पराजते २९ एवंप्रायःसकल्पानेकमांतम्लाडवोद्ववा उपसंहृत्यमेरोस्यसूक्ष्मास
हमहेश्वरैः ३० प्रनलीस्यमर्धान्तृप्लीलांस्वर्गस्वरूपिणी तनोतीमानराशोकद्दःखामिमवभूषिता ॥

वाखुतेसंसरणश्रीलस्यनीवस्वप्नसंगस्यवंधनायप्रायुक्रैयाशोग्रथितामालाग्रस्यकृतांतस्यकंठेशोभते ३१ मक
विकादिलाछनानिग्रस्यचेकंकणेभुनिर्नीतानिप्रसिद्धानिलवईलक्षणपर्यनीवोलसदिति ३२ अवहाराः शास्त्रीयाःस्या।
भाविकास्तएवमहानोनोलस्तसभुतारोमावलीः रत्नसलमसीप्रकृतिगुणैः ३३ नाडवस्येदृवोग्रस्यालयाविधानलेरे
मात्रवितिपथा उपसंहृत्यविरविश्वमेतियावत् महेश्वरैर्ब्रह्मादिभिःसहितंपुनःसृष्ट्वाइमांन्रुत्पलीलांतनोतीत्यन

६५

शरीरस्य शरीरावयवस्थानेष्वस्थिभीषयति भीषयतीति भीषणत्वं भयार्थः १९ विस्तरद्यानियानिशिरःप्रभृतीनि मस्तकस्थितानि तान्येव पुष्करमालानया विविधवर्णत्वात्प्रमेया २० पुष्करावर्तकाख्याः संवर्तमेघास्तएव डमरोडु मरुकंतस्याडम्बरावे रुद्रट्टहासैः तंबवाद्योपपर्वाः २१ इत्यनियतेः सप्तकिरंतस्त्वम्पवर्णमेवंपन दर्पणेयन भूषणान्याहस्वल्पनक्ष्मादिना प्रेतःप्राणकल्पमहाप्रालतः चंद्रमंडलेन वक्ष्यमाणकुंडलभूतेनाभा

शुष्कशरीरस्य हाँगमभैरवप्रवितांबरं भीषयत्यामनात्मानं सर्वसंहारकारिणी १९ विस्तृता पद्मशिरःप्रकाशपुष्करमालया ताडवेप्रविवलांत्यामहाकल्पेप्रराजते २० प्रमत्तपुष्करावर्तडम रोड्डामरारवैः तस्याः किलपलायतेनकल्पांतेतवनादयः २१ त्वल्पनेतः कृतांतस्यचंद्रमंडलभासिनः तारकाचंद्रिकाचारु व्योमपिच्छावचूलिनः २२ एकस्मिन्कर्णकोटीमाहिमवानस्थिमुद्रिका अपरेचमहामेरुः कांताकांचनकर्णिका २३ ॥ ग्रीवेवकुंडलेलोलेचंद्रार्कौगंडमंडले लोकालोकाचलश्रेणीसर्वतःकटिमेखला २४ ॥

सिनः शोभमानस्यतारकाभिश्चंद्रिकया बलारकालत्तणचंद्रशतिश्चतिभिश्च चारुमनोहरं व्योमैवपिच्छेनेना वचूलिनः भूषितकेशस्यकृतांतस्यश्रवणोऽनुलग्नतरेणाव्ययः २२ एकस्मिन्दत्तिणेकर्णे अस्थिमयी मुद्रिका मुद्रिकाकारं कुंडलकापालिकानुरूपं अपरेवामकर्णिका कर्णभूषणं कुंडलमितियावत् २३ ग्रीवेश्र नयोरेवकर्णयोः श्लीतिश्रुगवाद्भ्लात् कल्पान्तस्याडम्बरादो २४ ॥ ॥ ॥

कलकलैः रोदनकोलाहलैः अकुलानरकाग्निभिर्दीप्यमानावानरकालीतस्याः दंष्ट्रापातालललणेवर
णोच्चितमंजीरमाला मंजीरश्रेणेनयाटकिंकिणोलसंते यन्नध्यासुजश्रोतल्वात्रपयतेः १३ प्राणिकर्मणो
रभाप्रकटनहेतत्वात्कस्वरीभूतेनाविचरश्रेणेनकरणेनयमइयेवस्नावयवभूतेपट्टकेललाटइतियावत् य
मेहिविचरश्रमोविराजते याहललाटयोराघेतावयवयोः कृमिवतइदितरावयवकृमिर्यथायोग्यमर्थाहेया
१४ कालस्यपतः प्राणसंलसणयाश्रत्वविलासभ्रूभंगकराताहिसूचितमभिप्रायेस्फुटतारोलानांचनाया

नरकालीचमंजीरमालाकलकलोज्वला प्रोताटहृतस्वश्रेणयानाललवरणोच्चिता १३ क·
स्तरिकातिलकक्रियासख्योपकल्पि॑तविचित्रविचरश्रमेनयमेवदनपट्टके १४ कालास्य
सम्पाटायकल्पांतेषुकिलाऊला नृत्यत्यगाधनदेवीस्फुटभ्रूकेलसूचनारवं १५ यम्रान्वा
लेवविधानकोमारधूलवर्हिभिः नेत्रत्रयशरटंध्रभुविभाकारभीषणेः १६ लंबलोलनटा
वेहविकीर्णरवशृंखलैः उच्चैरघारुमंदारगौरीकवरचामरैः १७ उत्तोडवाचलाकारभैर
वोदरनवकैः रणत्मशानेनेवोपहदेहभित्ताकपालकैः १८

रवाः शाङ्गायस्मिन्कर्मणितत्र
या १५ तस्मान्नपप्रकारमेवप्रपंचयतिषद्भिः यम्रान्वत्यनः षड्भिर्मल्हकेः सर्वघोतृतीपानानंश्रान
ते इतिपंचमस्थेनसंबंधः भीषणोविस्मितस्पदरशुर्दभिवित्नतरेणान्वयः भोकारोधूनिविशेषः १६ लंबलनवृस्त्री
स्त्रियाटिनः कर्मधारयः कवराःकेशास्तद्रूपचामरैः १७ प्रबलाःपर्वतास्तदाकारेस्तैवकैरलात्रपात्रैःतैःकाया
लिकव्यवहारस्यप्रसिद्धत्वात् शानशाहस्पकृतेकमोषस्यवद्रूवचनांतस्यवरुस्त्रीकितेनसमानसदस्वत्वा·

तस्यां गेष्ठभूषणान्याह शेषइति त्रिधाप्रसिद्धो गंगावादो गंगाप्रवाहः चकारेण समुच्चितयोरेकशेषे।
णानाविति परामर्शः प्रवीते प्राचीनावीते संसरंतस्मिन्संसारसेलोकान्तेदेववल्लः १ करमूलयोश्च को
ष्ठयोः ब्रह्माण्डकर्णिकामेरुः ३ विरंचशिवविटपः पुष्करावर्तसंवर्तमेघोपल्लवोद्देशयस्य योनेत्ता।
लितेप्रचुरमाकाशमेवांबरंवस्त्रं कायाविकाना मध्यक्षिद्रकंदावसिक्तैककथांवरधारणप्रसिद्धेः ४

शेषः शशिकलाश्रुओ गंगावादश्रुतोत्रिधा उपवीतेप्रवीतेव उभौ संसारवत्तसि १ वैरा
कैमंडलेहेमकटकौ करमूलयोः लीलासरसिजंहस्ते ब्रह्मान्नब्रह्माण्डकर्णिका ३ नाराविंड
विनेलोलपुष्करावर्तपल्लव एकार्णवपयोधीतमेकमेवरमंवरं ४ एवंरूपस्यतस्यायेनित्
तिर्नित्यकामिनी ग्रनस्तमितसंरंभमारंभैःपरिनृत्यति १० तस्यानर्तनलोलायानरान्न
डुलकोटरे ग्रह्ह्दस्पदरूपायाश्रिगमापायवंत्रुवे ११ चारुभूषणमंगेषुदेवलोकांतरा।
वली ग्रापातालंनभोलंबेकवरीमंडलंद्दढं १२

ग्रनस्तमितसंरंभमविरतप्रयत्नंप्राशिस
स्यकुंभोगानुहल्लकायीरंभैः १० ग्रह्ह्दस्पंदरूपायाः ग्रप्रतिबद्धक्रियाशक्तेः नृत्यद्धृष्टप्राशिनाप्राग।
मापायाभ्यांचंचुरेवंचलेचरतेः पद्माद्यचियद्ध लकिचरफलोत्तेत्यभ्यासस्पंदद्ध उत्पत्स्यानेद्रस्त्वंवे ११
देवसद्मिमालेलोकांतराणांभुवनभेदानां ग्रावलिः तस्याः नियतेः ग्रंगेषु चारुभूषणंभवतीतिप्रतिवाक्यं
कल्यं ग्रापाताले पातालपर्यंते नभस्तस्याः संबंलवमानंकवरीमंडलरूपामत्वात् १२ ॥ ॥ ॥

श्री॰ वा॰ नि॰ टी॰ ९० प्रयत्नस्यावकाशस्य क्रियानाम्फलरूपिणः चित्रो नियतिकान्तस्य नृत्यविस्तर ईर्यते एवं महाकालेनानुवृत्तेनोप वर्णितरूपाधिष्ठितक्रियात्मककालनर्तनोदाय हेतुप्रयोजनानेकविध परिकल्प्य वर्णयितुमुपक्रमते इवेवे त्यादिना इहोक्तविलासोपेयमानेश्चूडामणिरिवश्रेष्ठः अयमुक्तः कालः दीप्यतिप्राणिनां कर्मफलदाने नेति दैवफलावस्थाः कृतान्तः कलयन्वर्णा फलसंवादयतीति क्रियाकाल इत्येवपूर्वोक्तावस्थाभेदेन द्वैधं कथ्यत इत्यर्थः १ तत्र द्वितीयस्त्रीकटाक्ष्यायेन प्रथमं वर्णयति क्रियेति क्रियाशफलसिद्धिः समीहिते

मत्र श्रीरामउवाच अत्रैव दुर्विलासानां चूडामणिरिवापरः करोत्यनीतिलोके स्मिन्देवं कालसमकथ्य ते १ क्रियामात्रादृतेयस्यस्वपरिस्पंदरूपिणः नान्यदालक्ष्यते रूपं न कर्म न समीहितं २ तेनेयमः खिलाभूतसंततिपरिपेलवा तापेनहिममालेवनीताविधुरतां भृशं ३ यदिदं दृश्यते किंचिज्ज गदाभोगिमंडलं तमस्यनर्तनागारमिदास्यावतिन्नृत्यते ४ तृतीयंचकृतांतेते नाम विभ्रम्य दारुणं कापालिकवपुर्भूतेदैवं नगनिनृत्यति ५ नृत्यतो हि कृतांतस्य नितांतमिवरागिणः

नित्यं नियतिकांताया मुने परमकामिता ६॥

सभिलषित २ भूतसंततिः [illegible] प्राणिनिकायः तापेनातपेन हि ममालानीहारपटली विधुरतां विनाशिता सर्वस्याप्यनर्थस्य स्वकर्मकृतत्वादिति भावः ३ आभोगि वि स्तीर्णं जगन्मंडलं नर्तनागारं नृत्यशाला रागद्वेषादिप्रयुक्त इत्यतिशयस्य सर्वप्राणिप्रत्यक्षत्वान्नृत्यन्त्य मस्य विस्तरेण वर्ण्यते ४ आयद्यास्त्रेकरामप्रत्ययविश्वासदार्ढ्याय विस्तरेण वर्णयितुमुपक्रमते तृतीयमि त्यादिना एवं सर्गोऽकायेन सोयावतीयं कापालिकवपुः कापालिकवेषं ५ नियतिकृतस्य कर्मणः फ लावश्यंभावनियमः तस्यामतिरागिणः अवश्यफलप्रयच्छन इत्यर्थः ६ ॥ ॥ ॥

प्र॰ ५+

अं॰ ९०

तस्य पुनावहवैयंत्रेरवसिंहावतारोदानवादिवधक्रीडार्थेवानाख्यः पाकंतकः पतीकृतः सकीरकृविरा
वीगर्जनशीलः विकटोटःसटाग्रास्फोटोभुजास्फालनधूलिर्यस्य सटाभिः केसरैर्विकटोद्दंष्ट्रः पीनांसःस्क
धोयस्य॰ महाकालः पाषाणमयाधिकायामस्यमाणः सहासभैरवोलीलार्थकोकिलबालकःकृतःसोपि
कीरकृतस्य ग्रहाडमालाधाविभाज्ञानाल्लाग्रघटितवीणेवस्वरूपतोध्वनितश्रमसुरः यद्यपितत्स्वरूपध्वनी
ग्रन्थेघोभीषणोनस्थापितनोपुग्रशालानाहृष्टामधुरावेवेतिलक्षोक्तिः शारदामवरूपामलस्वच्छकामिः ६

विशालीविकटास्फोटोन्नृसिंहोभुजपंजरे सटाविकटपीनांसःकृतःक्रीडाग्राहतकः १ सलाव
वीलामधुरःशारदामलसच्छविः देवःकिलमहाकालोलीलाकोकिलबालकः २ ग्रलसस्फु
र्जिताकारोबांनडःखशाखलिः ग्रभावनामकोदंडःपरिस्फुरतिसर्वतः ३ यगुतमस्याधिकवि
लासपंडितोभ्रमसलत्परिविलसनविरावयन् नवत्तगजनितविलोलमर्कटःपरिस्फुरद्गुरि
हकालईक्ष्यते ४ इतिश्रीसा॰ वै॰ कालविलासोनामचतुर्विंशतिसर्गः २४ ॥

स्फुर्जितंटंकारश्चमिःशे
तानिःसाविताःद्रःखशरीरावलिर्येनतस्यप्रभावः संहारस्तत्रामाकोदंडोधनुःसर्वतःपरिस्फुरति ३ भ्रम
नविलसेपुरस्येचसन्भ्रमोग्रवामबालास्यविरावयन् ग्रनवसर्वेभ्योलस्यवैधिभ्यः परितःपरिविलसन्
ग्रनयवनरतिजगतिजनितासंपादितविलोलाव्याकुलाःमर्कटाः मर्कटवन्पलवनयोविषयलेपटलना
येनसनथाविधः कालेभानक्रमारः परिस्फुरद्गुर्विराजमानशरीरः ईदृगेनुगयाविहारेपदृश्यते मर्कट
लेनक्रूपतांतप्रक्रमविशेषणानगुणत्वादनभिधेन ४ इतिश्रीसा॰ वैराग्यप्रकरणे चतुर्विंशतिसर्गः २

सपवववर्षेनेकालश्रीडीप्रियनमान्वितः शुगयाकौलकाविहरानपुत्रतयाधुना सांप्रतंतमेवकालेशुगया कौलकविहारिमहाराजपुत्रभावेननिरुपयितेप्रतिनानीते शुसंपति उद्दामरा उदटाः लीलायस्य हरेप्रस्ता: निस्ताः सकलापरोयस्यकुलितोनसः प्रवितयपराक्रमस्यराननेप्रसिद्धसर्वचुद्रादीनपिप्रकाशयन्नीय न इतितानापरंत्रप्सतस्यश्रीनादिमायामहिषीसंबंधस्वरूपत्वात् नगयोवराज्यसंपद्रोकृत्वाग्रप्रजस्यका लस्यशुगयावर्णनइतिशेषः २ ग्रस्येवकल्पकालमहार्णवः क्रीडाशुकरिणीकृतइत्यग्रसंबंधःशुभे

श्रीरामउवाच ग्रस्योद्दामवलीलस्यहृस्तसकलापदः संसारेशानपुत्रस्यकालस्याकुलितोनमः १
ग्रस्यैवाचरतोदीनैर्मुंचेर्भृनशुगत्रने: ग्राखेटकजनंविनेजगज्जंगलनालके २ एकदेशोल्लसस्रा
स्वडवानलपंकजा क्रीडाशुकरिलीस्याकल्पकालमहार्णवः ३ कदुनिकाप्रभूताधैः सरधि:
लीरसागरैः तैरेवने पर्यैषिनैःनगाद्रिःकल्पवर्तने ४ चंडीवतरसंचारासर्वमानुगणान्वि
ता संसारवनविन्यस्ताव्याधीभूतोपघातिनी ५ हृष्टीकरतलेहप्तीपानपात्रीरसान्विता क
मलोत्पलकल्हारलोलजालिकमालिनी ६ ॥
रैतेः भूतान्यवशगत्रत्रास्तेः वधा नामपिवधकस्तिा
दृहत्वादृतीया ग्राखेटकंशुगयाविनोदं २ ३ भूतपदंप्रत्येकंसंबध्यते दधितीरादिसागरस
स्तिैः तैस्तैरेवप्रत्यदमकंरूपैः पर्युषितैः चिरस्थितैर्नगाद्रिःकल्पवर्तनंप्रातरशनंतस्यतत्रुपस्यनेकदु
निकस्यादिसहितपर्युषितप्रातराशेोदविरेषुप्रसिद्धः ४ तस्यानुरूपेप्रियामाह चंडीति व्याधीवच्छलोप
घातिनीससारवनेविन्यस्ताविह्र्तं विनियुक्ता चंडीकालरात्रिस्तस्यप्रियेतिशेषः ५ तस्यपानपात्रीमाह हृ
ष्टीति हृष्टीश्चैवतस्यकरतलेहृष्टीमहतीपानपात्रीग्रासवसौरांधथ्यैभायैयानयाग्रा शुष्कमलो

शणीः शणीवाः यो सौकः शैलादयश्चनारः प्रधानमलाकुं गालियेषां नगाद्रतत्तणानाशूर्णाशूनांमेवा सांस
नादिसास्थानतत्रभवः सौनिकः हिंसकः कालनमोगणविकीर्णान तारानस्तुआणेपवरककणास्तान
पिप्रेत्यपत्परं अत्मवरनिषिवतेलेढीत्युमेता प्रालनेपरंढौटसं ४१ तद्ध स्पत्तद्स्पालद्धसमहत्तमवस्त
ज्ञातस्यमथेयस्यापंतस्करोनभवति तत्रास्तीतिसंवधः ४२ पिष्टाः संचूर्णिताभूतभूतश्रेयानितावृत्तनं
वोयेनतथाभूतेनकल्पः संवर्तस्तद्रूपेणकेलिविलासेननविघ्नेभावायस्य तथाभूतः सन् सत्वभावि
वभावरूपात्तानावभासकेनस्वात्मनोस्वाधिष्टानत्रस्यैवतन्येनतस्मिन्नेवात्मनिरमतेविश्राम्यतिननतः

शैलार्णवधराशृङ्गगगनाद्रिगुहासौनिकः प्रपञ्चं पिबते प्रेत्य ताराककणानपि ४१ ताह॰
सपनलिनीसामग्रग्रुर्मोतेगाकेसरी नानेदक्षिनयस्यापंतनकालकलस्य तस्करः ४२ कल्पा॰
केलिविलासेन पिष्टानि तन्वता अभावोभावभासेन रमते चात्मनात्मनि ४३ कर्ता भोक्ता॰
संहर्ता स्मर्ता सर्वपदं गतः सकलमप्यकलाकलिनातरसभगदुर्भेद्यवपुः प्रकटयन्नहो ग+
सेवगोपयद्विलसतीह द्विकालवलेन्दुः ४४ इति श्रीमो॰ वैराग्यप्र॰ कालापवादो नाम सर्गः २३

रूपद्विभज्यत इत्यर्थः ४३ एवं प्रलये विश्रम्याथ पुनः सर्गस्य काले विश्वस्य कर्ता भोक्ता संहर्ता स्मर्ता न्या
दि सर्ववस्तुभावेनात्मः स्वयमेव भवतीति शेषः न कस्याभितेह्निकोपाले कलितं केनापि निश्चितं योलवर
रूपं यस्य तत्त्वस्यासभगेत्पणफलभोगात्रयन्तद्विपरीतं दुर्भेद्यं रूपं तस्य परं सकलमपि वपुः प्रकट॰
यन् गोपयद्रूपसंहरन्नेविलसतिहीतिप्रसिद्धो इदं जगति कालस्य बलेन्दुप्रसिद्धमेवेत्यर्थः ४४
इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे वैराग्यप्रकरणे कालापवादो नाम त्रयोविंशतितमः सर्गः २३ ॥ ॥

श्री॰ वा॰ वै॰ टी॰ ९५

यामिनीरात्रिः सैवमालिन्यात्पंकस्तस्मात्कलितां उद्धृतां दिनान्येवकोकनदावली रक्तोत्पलसमूहः सार्व
कालस्वरूपमेवसरस्तस्मिन् ४४ कृपणोस्त्र्यः अतएवशून्यनसंभालेन्यंतरसपाटनासमर्थाः सकृत्मार्ज
नेनबहुतरकनकलाभयसंलग्नश्चेतिभावः शिर्षिकनकावलं अतएवकनकलोटान् शिरः शीर्णानिति
गम्यते ४५ प्रकारांतरेणतस्यकार्यमाह संचारयंश्चिति कोणकेप्रदिकोणेष्व ४६ सर्वात्तोग्रयोः

यामिनीपंककलितां दिनकोकनदावलीं मेरुभ्रमरिकांस्नात्सरस्यारोपयन्स्थितः ४४ शु
ष्कीत्वाकृपणःकृत्सारसनीजीर्णमार्जनी आलोककनकसेदानाह्वस्यभिनोमिरि ४५ संसा
रयंत्रिकांगुल्याकोणकेषर्कदीपिकां जगत्मयनिकायेण्यांकिकिमस्तीतिवीक्षते ४६ प्रेयं
दर्विनिमेषेणस्वर्यास्तापाकवत्मले लोकपालफलान्यत्तिजगज्जीर्णवनाश्रयं ४७ जगज्जीर्ण
कुटीकीर्णानर्थ्यःपश्च्यकोटरे क्रमेणगुणवल्लोकमणीन्स्वयसमुद्गके ४८ गुणैराशर्यतेः
येवलोकरत्नावलीशुष्का भूषार्थमिवतामंगेकृत्वाभूयोनिकृंतति ४९ दिनहंसाशुस्तनया
निशेंदीवरमालया तारकेसरयान्संचयत्नोवलयत्यले ५० ॥

हरिविनिमेषेण ४७ जगदेव
जीर्णाकुटीतस्याग्रं तत्रकीर्णान् प्रमादात्पतितान् मूल्यवेवसमुद्गकः सम्पुटकस्तस्मिन् ४८ गुणैस्तैंतु
भिर्विद्याविनयादिभिश्च लोकोजनस्येगेस्वायत्तेकृत्वेनादौ यद्यपिसर्वंनिकृंततितथापिगुणवत्तांविनाश
एवप्रसिद्धिमायातीति श्लोकद्वयेनद्गुक्तिः ४९ तारागणोदीर्णोगिनलद्गाणीयस्यां उत्पलमालायांसंसनिवे
शास्थानोषिल्यौनपायवपत्यति वलयति वस्ययवृत्तायतिपंचलेंगुलिकवत्सारप्रकोष्ठेइतिशेषः ५० सं॰ ९५

शानवनधानयन् १९ भूताभिप्रायेनायवमशाकास्तेकुंकुमानां कुंकुमिनिधनतांक्रान्तोद्रोडंबरफलोद्यानो
२० विनसर्वोधिष्ठानं चेतस्यमेवज्योत्स्नाचंद्रिकानत्तत्रिधानमात्रेष्वपितः फलपाकक्रमानततस्तासामा
न्यसत्तायाकंकुकुमाकंश्रुदिन्याविनोदहेतभूतयानमन्यानिशुभाशुभक्रियालसत्तशिफलमयाक्रान्तिः
सन् एकमद्वितीयंवपुः स्वरूपंविनोदयति विनोदोद्दिविद्यावकोतकैः कालतेयः नमकालस्यविसर्जः
कालांतराप्रसिद्धेः स्वस्वरूपेवविनोदयतीतिभावः २८ धनंतेश्चपरिछिन्ने धनंतायांश्चविच धनवस्त्रप

महाकल्पाभिधानेभ्योभूतेभ्यः परिज्ञातयन् देवान्नरगणान्यस्थानयफलभारानिवास्थित २९
कालोयं भूतमशाककुंकुमानांप्रयातिनां अंशोडोडुंबरोद्यानोत्सृत्यारण्यतांगतः २० सत्तामात्र
क्रमस्थाविन्नेत्यानन्तपरिफलया वपुर्विनोदयत्येकं क्रियाप्रियतमान्वितः २८ धनंतायांपर्व
तवस्थीतु निजवपुः महाशैलवत्तनगमवलयायवस्थितः २९ कविद्धामतमःश्यामकोशि
कांतिश्रुतं तत हृयेनापिकाविद्विक्तस्वभावंभावयन्स्थितः ३० सैलीनासंख्यसंसारसारयासा
सत्तया उर्वीवमारचनयानिवहद्धरतांगतः ३१ नशिघतेनाशियतेनायातिनचगच्छति नास्तमेति
नचोदेतिमहाकल्पशतेरपि ३२ केवलंनगदारंभलीलयाचनदेलया पालयत्यात्मनात्मानमन

रपर्यंतेपूर्वोतसावधि पूर्वमनागाप्रदेशोववहर्षीठप्रतिष्ठिते २९ कचित्रिशीथान्नताद्रोक्रामेस्तमोमिय
मङवत्राग्यामं काविद्धिमवाकामध्यादो कविनक्रपशुस्तलाद्रोरिकेपूर्वस्वभावंस्वकार्ये ३ सैलीनानाम
संख्यप्रामिसंसभावांसारवचविशिष्टया सत्तमसत्तया सदृपस्थिन्यासर्वाधारत्वादारचनयानिवहद्धरतां
तिष्ठितद्वाव ३१ ३२ चनदेलयाप्रनास्यया पालयति नविनाशयति धनंतकारंनिरभिमानयथास्यामथा

श्री॰
भा॰ टी॰
टी॰
६४

तत्रत्यर्यात्मना भग्नो दर्पोऽपि वा सहायेन न भवादिग्रामो नीत्यर्थः १९ ८ तत्र षण्मात्रत्वेवेष्टेव सकीयहर्ति
लासेषु विलासिनी प्राणिनो कष्टेन वपुष्टा कालस्य भार्यानवाह्मेभौतिक दोहेन्द्रियादि भिस्ताराम्याश्च
सारेक ह्यपक्रान्त यत्रत्ता नाम ह्येयस्य तेन नीवसर्गनरकाक्षिप्तावर्तयन स्थितः १६ प्रात्मभवितयास्
ज्ञक्षिप्रवणमात्रस्वभावेन प्रात्मसान्तवाधीन कर्तृग्रसितमितियावत् १७ यथाऽभसमयग्रस्तात्मिन्काले २ नि

भिद्यनेन च भग्नोऽपि दर्पोऽपि दिनदयते दर्पणेनापि दर्पोऽपि धूर्तछद्मामनिर्मुने १९ एकेनैव नि
मेषकार्किविद्युत्प्रयत्नले किंविदिनाशयन्ते भेनोराज्यवदातनः १७ दुर्विलासविलासिन्या
वेष्टपाकृष्टपृष्ठया ह्येककरयकद्रुयं जनमार्वर्तयन्स्थितः १८ तत्रतेषां समदेह्यसम्मेकेपासेमा
र्गव प्रात्मभवितया सर्वमात्मसात्कृतेष्वयतः १९ कोऽयं मन्त्रैवयर्थामन्त्वन्यतोऽत्रैव संस्थिता स
वेदोभीग्रामश्चैवचायलंचापिर:सहे २० श्रेयन्नलीलया केहह्की इतीवनभस्तले निश्चि
प्रलीलायुगलो निजेवात्मदेवागते २१ सर्वभूतास्थिमालाभिर्गुणादवलितात्कृतिः विलसत्
वकल्पान्तकालः कलितकल्पनः २२ ग्रस्या ह्यामसह्लमयकल्पनेगाविनिर्गतैः प्रस्फुरत्वेवरोम
रुभूर्जेनत्वगिववायुभिः २३ रुद्रोभूत्वाभवत्पयमहेशोऽथपितामहः शक्रोऽवेश्रवणश्चापि वनेर
वनकिंचन २४ यतेनरुद्रियितधस्तान्सर्गानमितभास्करान् यत्स्यान्स्य दिवानक्तं वीचीरस्थिरिवा

तिसंयुनः पुनरास्फालितेलीलार्थकद्रुकयुगलेयेन २५ कलितकल्पनोनाशितप्राणिविभागः २६ रुद्रामरे
भिरुग्रोऽस्तं चरितं यस्य ग्रमभ्यो विनिर्गतैर्वीरुभिर्मेरुभूर्जेनत्वगिवसर्वतो विशीर्यमाणः २७ २८ पुन्या
नर्थान्स्थित यारयंश्रवार्थरत्याननन्तसंज्ञपितान धस्ताश्चसर्गान् यतेप्रलतोऽस्थिता निलोयकद्रुइनिकालवि

श्रीमद्भागवतटीकायां
सृ॰ ३
ॐ
१५५

स्फीताग्रभिमानाय पवित्रायाननमाननसमूहस्येषांनीवराजीजीवंसमूहः सेवनीमरंदनेतअयोगनः
कालःनीवराजीविनीतिपाठेतकमलिनीतया विनाशमेगमइत्यर्थः तदनुरूपं विशिनष्टि शुभाशुभेति
स्फूर्जतिगजेति १३ विशिष्टिपंचीकृतभूतान्माहूलेपेषांतथाविधाब्रह्माण्डाएवमहालोहेवनारूपफलवि
शिष्टाद्रुमायस्मिंस्तथाभूतेवेषः कृत्रिमप्राभोगोमायिकजन्माद्रुपतदस्तीत्याभोगिद्वैवावब्रह्मणोरूपेशुने
चेवाम्रूर्जचितिकृतेः समग्रयंवमितर्थः ब्रह्मेवकाननेद्रुमलवंत्वादरण्यपरमन्तर्थग्राहकसमर्वेतोव्यापका
नतिशृतिकालोदरएवसर्वेवस्तुनात्रत्पनिश्चितिविनाशदर्शनादिभावः विशिविमनग्रकांडंमरदि

शुभाशुभविषाणाग्रविलूमननपल्लव स्फूर्जतिस्फीतनमताजीवराजीवनीगजः १३ विशि
विस्तलब्रह्मांडहहदेवफलद्रुमं ब्रह्मकाननमाभोगिपरमाहत्यतिष्ठति १४ यामिनी
भ्रमराद्यर्णवचयन्दिनमंजरीः वर्षकल्पकलावल्लीर्नकदाचनशिष्यते १५ ॥ ॥

वफलद्रुममितिपादस्येवसार्वत्रिकत्वेनविशिविस्तृतब्रह्मांडकाश्लेमायाशवलमितियावत् ब्रह्मांडरूपं
एवःप्रतिब्रह्मांडंनस्यैवलीलाविग्रहादर्शितब्रह्मांडेजातावेकवचनं तदेवमदृहिवादेवागुणाभावः
ब्रह्मांदसमलदपल्लितवदविधभूतान्येवतनकर्मफलपुत्रद्रुमायस्मिंस्तथाविधंब्रह्माभोगिकृत्रिमवेष
वत् ईषदाभोगाफलं सर्वतः सर्वव्याप्तप्राप्यंवाब्रह्मकाननेप्राहत्यतिष्ठतीत्यर्थः १४ यामिन्योरात्रयःसूर्ये
भ्रमैवेतासुर्णाः दिनान्यहान्येवमंजर्योयासतताः वर्षःसंवत्सरः कल्पोब्रह्मणोदिनःकला विशत्काष्ठात्मैवं
रूपाः वल्ली र्लताश्चयत्कालपुरुषोनकदाचनशिष्यते खेदाद्विमलीतिया नन ॥ १५ ॥ ॥

श्री
भा·चे
टी·
९९
स्कं ११

इत्यस्यां व्यवहारभूमौ नमतितांते उत्पन्नं तत्र नाहं कालेनातिपन्कालेन ग्रसनइति बुच ग्राहत्वासंबंधः य
मारोभस्त्वक्. वेहोहृयाद्रिनिमिनेः ग्रोमोउपविनमस्थिवाडवोवडवानलः ४ समस्तसामान्यतया सर्वपरा
र्थसाथ्यात्मपन्कालएवमहेश्वरः सहारुद्रः ५ महतामपीतिकर्मणाएवशेषत्वविवलया वृद्धविभवा॥
हिताम्रात्पपि भूतानितत्तमपि न शविभयास्यति नप्रतीसतेसयथवनिद्दंनीत्यर्थः ९ त्रुपेः क्रियाधिकव

नमरस्तीरयदयं कालः संग्रसनः ग्रसतेतज्जगत्तातेओत्पाब्धिमिववाडवः ४ समस्तसामान्यतया
भीमः कालमहेश्वरः त्रस्तपसत्तामिमांसर्वांकुवलीकर्तुंउद्यतः ५ महतामपिनोरेवः प्रतिवाम्यति
सर्गे कालः कवलितानननविशेषाविश्वात्मतागतः ६ ग्रावस्सकल्पाद्यैः किंचित्प्रकटतांगतः ७
पुंवत्स्वजयान्मासर्वमाक्रम्यातिष्ठति ७ येस्म्याये स्थूभावभाः समेरुगुरवोपिये कालेन विनिमीलंति
जगरुडेनेवपन्नगाः ८ निर्दयः कठिनः क्रूरः कर्कशः कृपणोधमः नतदस्तियद्यापिनकालोनि
गिरत्यय ९ कालः कवलनैकांतमतिरवतिगिरन्नपि ग्रनेनेरपिलोकौघैर्नायं तृप्तोमहाशनः १० हृ
रत्यपनाशयतिकरोत्यतिनिहंतिच कालः संसारनृत्येहिनानारूपैर्यथानटः ११ भिनत्तिप्रविभाग
स्थभूतबीजान्यनारतं जगत्सत्तयावेधादाडिमानिययाशुकः १२ येः ग्राक्रम्यवशीकृत्य ७ दयाः

द्यामावत्कठिनः वाज्ञाद्विवत्क्रूरः ककचादिवत्कर्कशः निगिरन्निगृणाति ९ कवलनविषयएवैकांतमति
र्यंतविपरीतकं गिरन्नपयमपि गिरीनपीतिस्पष्टं १० हरणादियत्किंचिन्नादोप्रसिद्धं तत्सर्वंनतत्करुचैपे
णास्थितः कालएवकरोतीतिभावः ११ प्रविभागेनव्याकृतावस्थातत्त्यात्मु इत्ताद्विवत्र्विपबीजभूतानिग्रस्ता
यावधनात् नाशेन ग्रसन्वापादनात् भिनत्तिविदारयंभक्षयतीत्यर्थः बीजानि रसाः स्पष्टः १२ ॥ ॥

स

श्रीं
९९

वमयन्त्रविलासोऽवे: सर्वप्राणिक्रियापरा गुणदोषवलोन्कर्षैः कालपकोऽववर्षपते इयंभोग्यायाः श्रिर
योभोगाम्लप्याभोगावसरश्रूनवाल्यापवस्थानां वदोषश्रयंचनेनद्रुवेनदः त्वमाव्रपर्यवसानाग्यपादनेनवस
स्वद्दाम्रु आर्वफलभोगाविरागोदर्शितः संश्रुतिकामादिलभावप्रपंचनप्रुखेनमिथ्यानिम्नवृत्तविवेकदर्श
पिवभूमिकामारचयतिविकल्पेति ममेदंभोग्यमदमस्यभोक्ताइमानिचतत्साधनानि श्रनेनेदमिष्टंसंपाद्य
विरंभेस्यामिइदमयमपालय मिमंप्राप्येमनोरथमित्यादिनेममनोविकल्पेनेरुनल्पानिजल्पितानिव्यव
हारवचनानियेषांतेः प्रत्येदेहे आत्मबुद्धिरल्पबुद्धिरल्पवेश्वपरमपुरुषार्थबुद्धिश्रयेषांतेर्भेदैः भेदैः प्रावृमि

श्रीरामउवाच विकल्पकल्पनानल्पजल्पितैरल्पबुद्धिभिः भेदैरुद्वर्तनीतः संसारकुहरेभ्र
मः १ सतांकथमिवास्थेदजायतेनात्यंतरे वात्याप्रवातमिवाक्षेपिफलंगुरुविविते २
इहापिविपतेयेषांपेलवासत्वभावना प्राविहंतमिवाशेषंकालस्तामपिहंतति ३ ॥

श्रोदासीनादिभेदैर्देयोपादेयोपेक्षादिभेदैस्तत्तद्रागद्वेषादिभेदैश्चसंसरन्त्य, मित्रिनिसंसारोब्रमस्तद्वेत
स्यकद्वेशाद्विदभ्रमोन्यथागदः उद्दवनागतिगुरूनोद्दवद्भेरतामितियावत् नीतःप्रापितः १ मानमिवदूरात्या
कृष्यवेधकाविषयाः पंजरमिवपरिच्छिन्नं बंधकोदेहस्तयोः समाहारोऽतिसिद्धत्वादेवावस्थभूतेइरसंसारे
सतांविवेकिनामास्थाकथमिवजायतेनत्यकालेदृष्टांतोपप्रसिद्धइतिस्तवनाथेवकावः तदेवदृष्टांतेनद्रढयति
वा लापवेतिप्रुकदर्थेपले २ इहदृष्टेपिसंसारेयेषांपेलवासद्रासत्वभावनासत्यासातं प्रावल्पितप्रणा
शान्हपेलेवमानेनमनायावलेवमिजीविष्कीटावलेविनाशेत्तनातेनमिव श्रयोपेनिरंविशेषंयथास्यात्तथार

श्री॰
यो॰ वै॰
टी॰
९२

इंद्रोवलंबनपदेषिस्लडुयेनतृतीयपादेनोपलक्षिता कासाधोवाग्रमुखेनोवापविशेषोयस्याः २३ शुभ्यास्त्र
सिद्धायाः संसाराख्यरोगात्: संततेत्यौवह्वास्यसंबंधिनीं गंधयति रोगादिभिर्वा सम्यतिखिलं समाचेनिरोधो
विषयभोगः कस्तर्यादिसंधटं यंचतस्यऊर्ध्वाश्रयमूलम्यादेहयष्ट्याशिभोगता नराणां श्रीर्विराजते सोऽद
र्यसौरभ्यमंदवायुप्रसरादिभिरित्यर्थः २५ स्थितेनीविनाशामानसीतिशेषः २५ सघाहर्णं २६ यत्रयेवजने

इंद्रतृतीयपादेनप्रसक्तंनीवुद्बुदः कासाधोवाग्रवन्तानरायोषित्स्थलपति २३ संसारसंस्
तेरस्याः संधकः सर्वशिभोगता देहयष्टान्नरानां श्रीवामक्षीर्विराजते २४ नराश्चेद्दोदयसितेशरी
रनयोरस्थिते लावण्यहिकासमायान्तिमृत्नेभवनकेवलं २५ नराश्चपालेयसितेशरीरान्तःपुरं
तवे प्रशान्तिवार्निरापुत्रवतिष्ठतिसत्त्वमंगना: २६ प्रभावोप्रेमसीयत्रनरानयमित्रतव कल
वेदसमाहलासोममममेदमनेमेने २७ किंतेन इजीवितेनापेक्षेनरागमेनापिहिजीवमेयन्
नरान्नात्यामजिनानानाना सर्वेषणानानातिरस्करोति २८ इतिश्रीमोक्षोपायेवैराग्यप्र
करणेवातनयुक्तानामद्वाविंशतितमः सर्गः २२ ॥

शुचनर्विधशरीरेषुप्रथमे नराणयत्वमिभवनीत्यग्रे।
चाभावान्मृत्युः सरणसरः सोऽस्यास्तीति सरीग्रवरूपं प्रागेनेत्यस्यप्रभावाद्येसरीतिपाठोऽन्यत्र: तत्रतेषु
शरीरेषुमध्येयद्दास्मित्शरीरेममकः समाश्वासोविश्रंभः नञ्जवसिष्ठादीनामपितत्समेतद्विद्याशंका
दमेदमनेविति प्रवलवर्त्तयतियावत २७ इजीवितेः खजीवनेडयदाडरागिष्टस्तेनकिंपर्यमित्यर्थः सर्वेषणा
सर्वानभिलाषान् २८ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेवैराग्यप्रकरणेद्वाविंशतितमः सर्गः २२ ॥

श्री
९२

मेरेवसारोत्सवलादिहर्षेनेनविधसंरंडयङ्कृतमितियावत ईश्वरःस्वामीशिवः कूष्मांडस्यजैनेवोत्पाद्य
२ वर्द्धितत्वा २३ नकुसलागंगाप्रविशामाडयुक्तेव प्राशुपिशाशुःप्रवादे सत्वरं बलतिसति २४ यौवनमेवा
त्वनतिविषयविलसित्कासुस्तपुंके नथाशरीरामिषस्पर्गहिंनीभस्तलोकः २५ नेवदेहसंगलेनर्की
शिया प्राक्रोशशोरोस्तं प्रारावस्य २६ प्राईकाशेदग्रमानेन्त्वालायामपिसीत्कारः प्रसिद्धः २७ तन्वीप्रत्या

पयिषकंसमालोकनरालावविधुसरं शिरःकूष्मांडकंभुकेपुंसांकालःकिलेश्वरः २८ नराम
कुसतोफकाकुलात्यसनिकृतनि शरीरनीस्नुतस्यवलत्यायुषिसत्वरं २४ नरामार्नोरिकाभुंक्ते
योवनावुनथोद्दता पश्चत्तासमायातिशरीरामिषगर्हिनी २५ काचिदस्तिनगात्यस्मिन्ग्रामे
गलकरीतथा यथानेराक्रोशकारीदेहज्वालनेतुकी २६ कासस्वासमसीत्काराडःखभ
नेमोमयी नराज्वालाज्वलनेपापायस्यासोट यएवहि २७ नरसावकृतामेतिद्धकाव्यपुष्पल॰
वा गालतन्वीतनुन्हेणालताप्रयानतायथा २८ नराकर्णेयवलदेहकर्णेयादये मुनेमरणं
मातंमोहनमुद्दरतिसणात् २९ मरणस्यमुनेरासोनरधवलसामरा प्रागकृतेतेनियोतिषा
धियाधियलाकिनी ३० नजिताःशत्रुभिःसर्वप्रविशोऽहिकोटरे तेनस्त्रीर्तिसस्यापुरुषाशुवि
तिनाशने ३१ नरानधवलितेशरीरसस्तानेवे ज्ञाक्तवंस्तशिशवःस्पृहितनमनागपि ३२

ततुःशरीरं २८ कर्णस्पर्दपंकदलीतदंडद्दरति उन्मूलयति २९ प्रागकृतप्राग्मिष्यतः वर्तमानसमीपेवर्त
मानवत् नराधवलयामरोषस्याः स्वसीयाप्रापियुधीनापताकिनीसेना ३० प्रहिकोटरेकुःप्रवेशोपर्वततविव
रेपिथेर्येणप्रविष्टाः ३१ तथारोहिमतेनवलितेसङ्कुचिते प्रत्ताणीद्रियाणेवशिशवोबालाः ३२ ॥

श्री·
गी·वे·
टी·
६२

कामरूपकेशेः पीडनेरथकारिणी वक्राग्रपिस्ताश्रपद्मपीडिकालंप्रसिद्धं रोगलसते मोक्षगेणाकीर्णश्रवं
याबद्रोतिलावन्मरणकौशिकः ऊर्णायाः न इति संबधः १३ घनमांसशुष्कांतरे वनितमिरसंप्रकारः १४ २
र्वाही यी ह्येतः प्रलानां संभूतं १५ अधिश्यर्थो प्रनतिनद्दिनाशायेतिभावः १६ श्रमातिदेवह्रोभते ७
कामरूपकर्णातधुनिस्तनकरणजीलाशुभ्रीश्रामिषमिवनरसावेगेन निगरणायैवारतरनमपः १७ मत्त

मत्तानीर्णावकीयायन्कायकेशरूपकारिणी रोतिरोगोगरमाकीर्णकंपद्रुमशिरःशिला १३ लावः
रामान्तपवासुकृतोपिपरिह्यूपते घनांधतिमिराकांतीमुनेमरणकौशिकः १४ सायसंप्रकाशना।
तोवैनमः समगुधावृति नरावपुषिरद्रवश्रुतिः समगुधावति १५ नराकूसमितेरद्रुमरहेद्रवद्धा
ज्ञतः अध्यायनतिवेगेनमुनेमरणमकेटः १६ शून्येनरासमाभातिभातिविड्वलतोद्रुमः भोजन
शुचिमात्रेणनरानतेरवपुः १७ तत्पुत्रिगरणायेककामलक्षलितकारिणी शुभ्रीवामिषमात्र
नेतस्सैवनरेनरा १८ रहेद्रुवसोत्ककेवाश्रमधूमशिरस्मितःणे प्रलनातिनरेरेदकुमारीके
द्रवयथा १९ सीत्कारकारिणी पांसपरुषायरितनेरे शरीरेशतयत्नेषावात्येवतरूयहा।
वे २० नरसोयस्तोटेहाधतेननेरतोगतः तथारनिकराकीर्णायरिज्ञानोत्रजस्त्रिये २१ म
रात्योत्तोटितेवयोशिवःशिवविरहतः विकासयतिसेरवांवानकामकुमुदती २२ ॥

नातिविनाशयति कुमारीवालिकाकैरवं कुमुदं २४ वात्याव शिशिरतैवायुसमूहः सादिसीत्कारयति
शरीरंनरूपलवंवणमाधसंकुकला विज्ञारयत्येवेनरापि २० परिज्ञानोनुनसंश्रियेसामं २१ नेरेवत्यान्ते
कौशुदी शिवपक्षशिवविरहपक्षेनाधः देशः वातकासोरोगोनातेव कुमुद्वतीकुमुदलतास्यसोपानेवित्त

॥
श्री
॥
पं
६२

समशाहोऽसर्वपर्यायः कामिन्यान राजीर्णकलेवरं सर्वेषु रुचंकरम्भेऽहं यथा तथा यः पश्यं नितदेवो ऽपपात्स्यति
शिथिलेति शिथिलिन्यादीर्घाणि सर्वाणि नियस्यतं ४ ग्रनायासेन विनेवायासं कर्दर्थयितं देन्यं प्रापयि
तेशीलं यस्याः आरतापरिभ्रुता ५ उन्मत्तकमिति कृत्वा यो कत्रु ६ आदीर्घमतिदीर्घं गर्हा भिलाषान्वि
यः सुखपदे सकलशाला विटपविस्तारलेन परेषां पसंतरालो आक्रमेरा क्रमयेः २ देन्यदोषप्रकुपा ८

शिथिलारीर्घं सर्वांगं नराजीर्णकलेवरं समंपश्यंति कामिन्यः पुरुषं करभं यथा ४ ग्रनायास
कदर्थिन्याशुद्दीनेन रसान्तने पलायगच्छति प्रताप सपत्ने वाहतांगना ५ दासाः पुत्राः स्त्रियश्चैव
बांधवाः सहृदस्तथा हसंत्युन्मत्तकमिव नरं वार्द्धककंपितं ६ इः श्रेत्यं नरपर्हदीनं दीनं गुणप्या
रक्रमे गुप्त्रा भ्रूलमिवादीर्घं गर्हा यमेनिह द्ध के २ देन्य दोषमयी दीर्घा ए दिरा दप्रदायिनी स
र्वीयदा मेकसर्वी वार्द्धके वर्द्धते स्पृहा ८ कर्तव्यं किं मया कस्यं परजेन्यनिदारुणं अप्रतीकारयोग्यं
हि वर्द्धनेवार्द्धकेभयं ९ कोऽहं वराकः किमिव करोमि कथमेव च तिष्ठामि मोनमेवेति दीनतो
देति वार्द्धके १० कथं करोमि किमिव स्यात्तु स्याद्दा जनेनतान् इत्यनसनरावेषा चेतोदहति
वार्द्धके ११ गर्हाभ्रदेति सोत्लासं सुपभोक्तनशकाले हृदयं दयते तेन शक्तिदोषेन वार्द्धके

कष्टमिति दोर्मनुष्यो तेको निपातः ४ कोऽहमित्यादि दीनतायापदोलेखः किं कथं शाहो साध्य साधन
विनापदो १० वार्द्धकेन ज्ञानात्माप्य यथाऽकस्तता पराचितेत हहति इति संबंधः इदपुत्रे शोकेव इकमाहो
विषयसंवादयोनवार्थः ११ भोक्तुं शक्नोति जरया शक्तिसद्धो भोक्तुमशक्तिस्यादिशक्तिदोसंध्य १२ ॥

श्री०
वा० वै०
टी०
६०

पत्तिः पस्यमूलं मरणमन्यजरादिभी त्याभोगेच्छं न समेऽति संबंधः शाम्याम्यहमुपरतोस्मि इत्येमीति वर्तमान सामीप्ये वर्तमानवत् ३६ इति वासिष्ठता० वैराग्यप्र० एकविंशतितमः सर्गः २१ श्रोतृमां हृदियोगानितिया द्वारसंक्रमं चिता परिभवस्थान हृदन्त मपिनिर्दिशति मनुकामादि ष्यावस्था न्यास्तयो वनेस्वच्छं हृद्यावस्थायातमहं पश्यंतोषिनीनैः प्रजयोत्तरादिभिः हृदे सव्यमानस्य बहुनरे साक्षं भविष्यती मशोकातनहः स्वस्थानानामातेनसंसितेलविरसः प्रथमं स्वकृतन्नासिमयोणे द्वावरक

प्रायातमाश्च रमणेषुसहस्रेषु भोगेषु न रमलिप्सनिर्वचेवलेषु स्नात्वमेमरणरोगजरादिभी त्या शाम्याम्यहं परमुपैमि पदं प्रयत्नात् ३६ इतिश्रीमोक्षोपायेषु वैराग्यप्रकरणे सुसीलयशामा नामेकविंशःसर्गः २१ श्रीराम उवाच प्रथयां मुदि वाललवलाप्रविलितो यौवने यो वनं वजरा यस्यान्यपकर्कशालो मिवः १ हिमाशनिरिवीमाजं वाम्यवशारसृजे देहेन वा नाशायतिनिह्री नीवलकेयथा २ जर्जरी कृतसर्वांगा नरान्नरढिवयिली विरूपतीन यन्याप्र देहविषलवोयथा ३ ६०

लेकृत इति याये न कर्कशानमममारस्त्र पर्याप्रमिति अपर्याप्तमम सहर्ष क्रीडाकौतुकाद्यभिलाषे ग्रांयपृथिवतित्र सतियौवनेवस्यादिभोगाभिलाषे श्रपर्याप्रमिति योज्य १ मामशाण्णयस्प्रमेमासरस्यायतनसदेहसेवशि थिलीकरलेभकन जमह्ने प्रयातरभ्याद्धिमाशनिविवेत्याशिना हिमं प्रशनिर्वज्रमिवेति हिमाशनिः प्रसुनप्रकृ कलात्वणोग्रस्यमितियावत् २ जरदु यपिनी त्यानेस्तिकपदिसवंनथानसाल्कथमन्यास्वपाक फेंति वि

कर्पूरगौरोचनचंदनादिकृतालिलकरचनाविशेषाः पत्रांकुराः पीयनेषु यत्नेशोभते प्रकर्षक इत्यादा बेलः २१ स्त्रियः केशालेखरवहोत्वः इत्येत्यामेवलेखिका ता भस्मधूसरवत्वात्तीर्णचामरवत्स्वेदपत्नीयो मि उद्दवग्रस्तत्रवत २८ पिबेनि शोषयंतियांसवेषूलयः कृष्णमांसमदं लीतिक्रव्यादा अनेकशः सं लीतिशेषः शिवास्त्रगाली ३० स्थितिः परिणतिः ३० संघहृनंस चहस्तत्कृतेसंस्थानसन्निवेशसाम्

यस्मिन् सनरस्रोरं गुल्वपत्रांकुराः स्त्रियः कांतेनरविनाग्रस्तपीयतेतेनतंमले २७ केशाःश्म शानहृत्तेषु यांतिचामरलेखिका यस्यांमुहुर्वदाभांतिदिनेरवनिमंडुले २८ पिबंतियांसवोरकं क्रव्यादाश्चाप्यनेकशः चर्माणिच शिवाश्चकेलयांति प्रेणवायवः २९ इमेघालव्यनांगानामवि वेशोवभाविनी स्थितिर्मयावः कथितांकिंभ्रांतिमन्त्रुपावय ३० भूतपंचकसंचहसंस्थानंलल नामिधं रसादक्षिपतमेतनकचेनामधियान्वितः ३१ शालाप्रतानगहनाकटुस्रकलमालिनी सतावोतालतामेतिचिंताकांतानुसारिणी ३२ कादिम्भूततघाचेतोवनमध्यमाकुले पतेमोहं श्रुयादेतस्यम् हमुगो यथा ३३ योज्यतापरमापातिनकणस्नकणीयः निबद्धःकरिणीसोल्ले चिंधरवातेयथागजः ३४ यस्यचीतस्यभोगेछानिःसीकसकर्मोगञ्चः स्त्रियस्काननगत

रायाण् चियाभ्निलोरुक्तिमावकथमभियतत प्रकृत्यतवक्षितिवकारेणमोदपिसंगृहीयतइतिकेचितसूप वलौकिकंदुःखंकटुकफलंयस्मिकशोकदावाग्निदिकेलीयत्तत्वलवभिग्रन्नात्कटुरुमताक्षेपयत्नतालयाबिया घः तन्मरोशाला कृत्ताकदुत्तावानानामत्रुता उत्तालतोछुर्विसीलनं ३२ प्राकृतेअत्र विनयेतिताभ्यते मकयल नेनविषिदुनमार्धेनमनाभिसावेपाथकादिशंगामिष्यामि कथनंलपयामीनेवंशूलंवावेतीमोहरुपारंनेवरल

त

श्री· वा·वे· टी· ५४ करभप्रभस्तकीसादिविलसान्मर्यादीनश्वासवनेनाक्रम्यभस्यतीतिश्रमिदं तथास्नकार्येरलीकसा॰
लाकेक्रासयावसनंतावन्माजेणभुजंमानाविदानांदलनेचितविनायदारेलविनाशेसोत्कंठयाकांतया
नेतरुतान्द्रियतेवशीक्रियतेइत्यर्थः ७ विकीर्णाःप्रसाविताः वाग्रुवःनासानि १८ १९ वडिशमत्स्यवेधनक

स्तकार्यीक्रासमाजेणभुजंगरस्तकोमकया कांतयोधियतेनंतःकरभोवाररोविलात १० कामनाक्ष
किरानेनविकीर्णाश्रुपचेतसा नार्यीनरविहंगानांमंगावेधनवागुरा १९ ललनाविभ्रमालानेममेः
मतमतंगजः रतिसुखयाग्रतनवस्त्रिहमिश्रकृत १९ ननायल्लत्मनयानोचितकर्दमवारि॰
णा पुंसांदुर्वामनाश्कनारीवडिशपिंडिका २० मंदरंचेतरंगानामालानमिवरंतिनां पुंसांमने
इवारीनावेधनेवामलोचना २१ नानारसवनीचित्राभोगाश्रुमिरियंश्रुने क्षियमाश्रित्यसंयानाय
नामिहदिसंस्थिति २२ सर्वदोषरत्नानां समुद्गिकयानया दुःखशृंखलयानित्यमलमस्त
ममस्त्रिया २३ किमनेनकिमस्त्राना किंनितंबेनकिंभुवा मांसमात्रैकसारेणकरोम्यहमस्तु
ना २४ इतोमांसमितोरक्तमितोस्थीनीतिवासरैः ब्रह्मनकतिपर्येवयातिस्त्रीविरसाहता
२५ यास्तात्तरुधैःस्तुलेलेलिताममुनेःप्रियाः ताश्रुनेपविभक्तांगः स्वपंतिपितृभूमिषु २६ ॥

टकस्तत्रमाधिष्ठपिंडिका २० मंदरवंमंदरावानिशाला २१ इत्थंभोगभूमिर्भोगांडलक्षणाइरसंसारेपरांदृकामे
स्थितिसंयानाप्राप्ता २२ समुद्गिकयादरत्नसंपुटिकयाग्रुलेपर्यामिप्रयोननेनामीमर्थः २३ ग्रवस्तनात्तेो
न २४ विरसावरुनांवेशीर्णता २५ स्तुलैरसूत्वदर्शिभिर्लालितानालिता॰ पितृभूमिश्मशानेषु २६ ॥ श्री ५४

स्मा० अतिदूरेसंयमिन्यां दारुणं यथा तथा ज्वलतामपि नरकाग्नीनां इत्थं च अपि नार्यश्च महेन्धनमिति कारणात्सर
सा अपि नीरसा इति स्वतः विरोधाभासः अथवा दारुणमिति पीधनविशेषणमेव यथा च तत्रापि स्वतएव
विरोधाभासः परिहारस्तु वासना दृढत्वात् सरसा अपि मतेन नीरसाः परमार्थतः एवं दारुणाया अत्र दा
रुणफलत्वमिति १२ यामिन्याश्चाकारोंधकारः स एव सः इव कबरीकेशपाशो यस्याः नरं च अमल्या
स्तारकानक्षत्राण्येव लोचनानि तानीव नरनारके चलत्कनीनिके लोचने यस्याः एवमिह विशेषेष्वपि

ज्वलतामतिदूरेपि सरसा अपि नीरसाः स्त्रियो हि नरकाग्नीनामिंधनं चारु दारुणं १२ विकीर्ण
कारकबरीनक्षत्रकलोचना घोरांदविवदनाकुसुमोल्कवदासिनी १३ लीलाविलोल
पुरुषाकार्यसंहारकारिणी परंविमोहनं देहे कामिनी दीर्घयामिनी १४ प्रश्याभिराम
मधुराकारपल्लवशालिनी भ्रमराप्तिविलासाच्चालनस्तबकधारिणी १५ पुष्पकेसरगौरा
गीनरमारणतत्परा इहामुत्र च नैव श्रेयं कांता विषलता यथा १६ ॥ ॥ ॥

मिव वावदनं यस्याः कुसुमोल्कर एव कुसुमोल्कर इव हासो यस्याः सा इति विग्रहः १३ शृंगारलीलाभि
र्विलोलाः पुरुषा यस्याः ग्रन्थकृतेषां कार्याणां श्रवणपर्वतंपानां धर्मविवेकवैराग्यादीनां संहारस्य कारि
णी दीर्घयामिनी च व्यर्थमाशु विनाशायेति भावः १४ न केवलं पुरुषार्थविनाशिका अपि तु मधुरेण मापीना
इत्युक्त्वा विहाभ्यां भ्रमरा इव तत्पल्लवाश्रिता विलासा सौरभ्या पुष्पस्तबकेन च विभूषा १५ पुष्पकेस
रपुष्पकेसरा गौरी च या अमानां कामोन्मादान्तः सेविना मूर्खाणां मूर्छामरणादि विषवद्ददाति १६ ॥

विपुलाशयो विवेकविस्तीर्णबुद्धिः ३ अंगेति कोमलाम अंगो लंघते उपज्ञतिक्रम्यादामासादिनोशुभ्रमोमाधार यः ४ वयः प्रवाह मुक्ताहारस्य उल्लसितात्तोभा यस्मिन् स्तने हष्टाम सपल्लवलनास्तनः अनुगवेण संबंधः ग्रासा ग्रतेरुच्याभत्यते ग्रथस. ग्रेदनस्य ६ विपान्तुपविलानिकरभस्याविरस्येष्टस्यवा ग्रहःग्राग्रहः ग्रात्मतिशायिः तियावत् ७ अविकारनतानमापातः पतनावधीतिवा कल्पते शुभ्यते यतो मोहैककारणं चित्तविभ्रमैकनिमित्त

इतः केशा इतो रक्तमितीयमतान्तः किमेनयानिंदितयाकरोतिविपुलाशयः ३ वासो विले पनेयानिलालितानिपुनः पुनः लाम्पगान्पगसतोति क्रम्यासः सर्वेदेहिना ४ मेरुशृंगतटोल्ला सितांगानसरयोपमा हष्टायस्मिंस्तनेमुक्ताहारस्योल्लासशालिता ५ मसमानेषु रिपोतेषु सपल्ल लनास्तनः श्वभिराखाद्यते कालेलघुपिंडइवाधमः ६ रक्तमांसास्थिदिग्धानिकृतभस्यपयाविनेत यो वा भापनिकामिन्यासा प्रत्यपिहिको ग्रह ७ ग्रायातरमसीयन्न कल्पते केवलं स्त्रियः मन्येनरापि नास्यत्रमुनेमोहैककारणं ८ विपुलोलाससायिन्यामदमत्सरयर्षकं को विशेषो विकासिण्या महिरायाः स्त्रियास्तथा ९ ललनालालसं लीनामुनेमानवदंतिनः प्रबोधनाधिगकृतिरंकोपिश माकुशः १० केशाकज्जलधारिण्यादुस्पर्शा लोचनप्रियाः दुष्कृताग्निशिखा नार्यो दहंति तृणवन्नरं ११

कंतलनहितयाविधिंमुक्तिरननाघसीतिभाव. ८ विकासिण्याः स्वतः कामकिरणादिविकारवत्याः स्वलल कललादिविकारकारिण्या ९ सम्यक्लीनाः मदमोहाल्लप्रशायाः प्रबोधविवेकजारणं १० नार्यः स्त्रियः दुष्कृतप्रीनोशिखाज्वालाः नेदवनदृष्टैकपयास्यतिकेश्ञानि केशाइवकज्जलानि केशान्कज्जलानिबधार यितुंशीलयस्या दुःस्पर्शाः स्पृष्टमशकर्याः लोचनप्रियाः प्रियदर्शना ग्रतएवनरंतृणवद्दहंति ॥ ११ ॥

ननु बाल्यवार्द्धकयोर्मौग्ध्यशक्तिभ्यां पुरुषार्थसाधनायोग्यता यौवनस्यापि दोषबहुलत्वात्तात्त्विकदापि पुरुषस्य साधनसंपत्त्या पुरुषार्थप्राप्तिशाला शंका न सर्वं यौवनं निंद्यते किंतु यौवनमेव सयौवनेन पुरुषार्थं पर्यवसितमेवेति सत्यमेतत्तदुर्लभं यत्स्वयं दुर्लभतामाह विनयेति प्रायोः ऽपि गुणाभिगमात्रास्पदस्यानेनस्यात्र येननानेनासाधुना प्रास्पदं प्रावाससमानवद्दिशांतिद मितिवा गुणैः शांतिदांत्यादिभिः मनसि तस्मात्तदिदं दृष्ट्वा पार्थं इदासित्म त्रुष्यनन्यानुपिनिष्ठुर्लभं किमन्यत् स्वर्गः अपवर्गः काननेनेदं न वृथा तत्त्वेवीत पदितिगो येतिश्रे न+ पर्यंति स्वसंनिधिमिति विनयाः कल्पवृक्षास्तेन भूषितप्रायेण नादेवास्त्येषामास्पदं प्रायकपकरुणया दयया कुर्भि

विनयभूषितमार्यजनास्पदं करुणयोज्ज्वलमावलितं गुणैः । इह हि दुर्लभमंग सुयौवनं जगति का-
ननमंबरगं यथा ४२ ॥ इति श्रीमोक्षोपायेषु वैराग्यप्रकरणे यौवनगर्हा नाम विंशतितमः सर्गः २० ॥ श्रीरामउवाच मांसपांचालिकायास्तु यंत्रलोलेंगपंजरे स्नाय्वस्थिग्रंथिशालिन्याः स्त्रियाः किमिव शोभनं १ त्वङ्मांसरक्तबाष्पांबु पृथक्कृत्वा विलोचने समालोकय रम्यं चेत्किं मुधा परि-

तेगुणैः फलपुष्पसमृद्ध्यादिभिः कल्पलता गुणैरावलितं वेष्टितमिति वा इह अतिदुर्लभमिति योज्यं ४२ इति वा॰ वै॰ प्र॰ विंशतितमः सर्गः २० प्रथमं रमणीकस्य तात निश्चयं निखिलाभिका स्त्रियो यत्र शिनिंदंते पुंसां नरकमार्ग येषु स्त्रीपिंडेषु एनां रमणीयताभ्रमं त्याजयितुं विविच्य दर्शयितुमुपक्रमते मांसेत्यादिना स्नायवः शिराः ग्रंथयो ग्रंथयस्तेन शालिन्याः शोभमानायाः मांसमय्याः पांचालिकायाः प्रतिमायाः स्त्रियाः शकटादिर्यंत्रमिव लोले चले अंगपंजरे शोभमानमिव यन्मन्यते तत्किं न किंचिदित्यर्थः १ अक्ष्णोरेव प्रपंच विच्छेद्यं परमदृशां यत्र नेत्रविलास-विभ्रमस्तत्र विवेके प्राक्शोभनतो दर्शयति त्वगिति समाहारद्वंद्वः रम्यं चेत्तत्र स्त्रियां किं मुधा निनौ वा रिरिशेषः मुधा

श्री
वा॰वै॰
टी॰
५०

येषुसत्सुयेषांपुरुषाणांदेहजंगलेकान्तिविहितानि फलितानिसन्तानफलाशास्वशास्त्रान्तः प्रविशन्देवस्तरमेवस्वानी
तिभाव ३७ ततो,स्तांसमाप्यवासनाहेयेतिसन्तनान्तमुक्ति. ३८ उक्तमेवप्रपंचयन्नाह,दिनीत्वादिपद्धिः ३९ परोक्ता
दिपुरुषकात्याविवलन्तिगच्छति वृद्धिमितियावत् सन्तः सर्वतार्थः एवंत्रवीप्सार्थेनात्रतदातदेतिपुनि
त्यव ४० विवलान्तिविशेषेणसवर्थानि ...... यामिनीरात्रिः ४१ विकाराप्रतिविकारावाल्लीला

हितानिकृतिविषयंफलिताहेहजंगले गुरुलाशारदस्यांदिनसमाश्रमसमर्दैय ४४ कटाक्षेषप्रया
न्येषुशरीरापुवलादराः सतोनेवास्यभागपस्यहस्ताञ्चितामणिर्यथा ४५ यदायदायदाकोटिमा
धारोहृतियोवने वलानिसत्वराःकामास्तदानाशायकेवलं ४६ नावदेवविवलातिरागद्वेषपि
शाचकाः नासमेतिसमस्तेषायावद्यौवनयामिनी ४७ नानाविकारबहुलेवराकेस्तग्नाशिनि ४
कारुणाज्ञकुनारुणेप्रियमानेसनेयथा ४८ सर्वमायुतिसमोहात्पुरुषःसत्त्वभग्नितामा यौवनेनम
दात्ययःसर्वनरस्तुताःस्मृतः ४९ मानमोहान्मदोन्मत्तयौवनेयोभिलष्यति प्रविशन्ननुहृद्दिःप
श्चात्तापेनयुज्यते ५० नेयत्वात्मामहात्मानस्तत्पवपुरुषाभुवि येसत्वेनसमुत्तीर्णाःसाधौयौवनसं
कटात् ५१ सत्वेनतीर्यतेभोपिरूक्षुम्मकराकरः नकलोत्स्वलोलामिसदोषहृतयौवने ५२ ॥

४४ ४८ सत्वभग्निनायौवनेनमोहाद्योद्दर्पमायातिसनरस्तुताः मनुष्याः सत्वापिपशुरेव पतोसोमहामयः ॥
४९ मानमोहात् अभिमानसहितादन्नानात् अभिलष्यतिसार्थयथासत्तते ५० सत्वेनप्रहिंसासन्ता
स्तेपश्चात्तापसमुपेत्तयेण उत्कृष्टानांमहतांमकराणांग्राहाणामाकरः स्त्रविः रागादिकृत्तोलानाव
सेनोस्मनशील हृतनिहितं ऊन्सितानिकृत्वानेवितिनसुरूपः ॥ ५२ ॥ ॥ ॥

मं
५०

विलासोऽप्रसारः प्रकाशविवेकरत्नप्रसरादीनां सर्वेषां गुणानां सञ्जीते साधुसंगमसङ्गात्प्रयत्नादिभिन्नयाधुने
इति सर्वोऽवशेषविशेषविशेषणभावेकामकारात्स्वनिपातः प्रयत्नसहस्रसाधनानामपि सद्गुणानामिति पावनत्वमि
तिसंधेयं प्रयत्नेनस्वतः समर्थः प्रतिलपते गुणसर्गानात्मनः स्वशतनानीच २२ पांडुरनाममितिविषयवासनोमुखाभो
विमर्शः प्राकृतैश्वालिनैवकरैकत्वराप्रविलक्षणपुण्याद्विनयेविधिद्येत्वकराः ह॰ महाः प्रयो कोटिरोधोत्कर्षशुद्ध
देशांच २६ रोधाणामालिसमुद्र इक्षुतच्छ्रियोपायसंपदो विलासरेतत्वाद्विलासः २७ इनोगुणवरागनिरुद्धविवे

सर्वेषां गुणसर्गाणां परिशुद्धरत्नसमाः प्रयत्नेनैर्विनिर्दोषविषमोयोषिनामिलः २० नयंतिपांडुतां
वक्रमाकुल्यावकरोत्कटाः प्रावोद्भवतिपरां कोटिंशुभायौवनपांसवः २८ उद्धोधयतिरोचालिरिवि
हेतनिगुणावलि नराणांयौवनोल्लासो विलासोदुदक्षुतच्छ्रियं २९ शरीरपंकजस्वनःप्रचलामं
तिघट्पदी नियअन्मोऽस्यत्स्येषनवयौवनचंद्रमाः ३० शरीरस्वेदकोद्वारमायौवनवल्लरी लग्न
मेवमनोभृंगमस्यपश्वनिमाला ३१ शरीरसमत्तायोमांग्यवनोद्भूतामिकां मनोमृगः प्रधावेनःपत
तिविषयावटे ३२ शरीरशर्वरीज्योत्स्नाचित्तकेसरिणःसदा लहरीवीचिनाभोपेश्यवनामेनतषये ३३

कपलत्वादेरयकजगएवबलोमतिघटपदीप्रहृष्टिप्रमैत्री प्रथोलटभिमानकोशोनिवअत्मोदयति ३० शरीरस्वत्रलोत्र
उकेप्रत्येवमस्योरेकेनेवा वलरीषुष्पमेनरीमस्यनिमोस्यति उद्गतिशुल्कवैशुद्धदेशांच ३१ शरीरमेवमरुभूमिलत्र
कामात पतापेनअत्राप्रतिभातंप्रवतायौवन सेवमृगतृष्णिकातांप्रतिधावतः विषयस्तृणप्रच्छे गर्ते ३२ शरीरये
वशर्वरीनाभिवस्याः ज्योत्स्नाचंद्रिका चित्तलसणस्वकेसरिणः सटासकपल्लममनेन हिसणभने लहरीवीचीमाला

२
३१९

नारीषु नरस्यैव वनावि तदूर्तिः अनेन तत्र यानिविधानिप्रोत्तानीति इंद्रियाणि यथाः १९ नेत्रं नेत्राय स्थितं १० न तया नरस्तमार्ने योयस्मिन् नेकवेन इत्ययतिकिंतत्वमन्येत यो निवोनतायतशक्षः ११ मानभगास्तमनस्विनोमर लोपमदस्मार नाशायैवेति अभिमानएवमदेभस्तस्य अथवा अभिमानेमदेभवत् लघ्वस्याविवेकिपुरुषस्वभाव याथःयातायनित्यालाने अभीत्स्वबंधनायस्तंभः १२ इष्टालाभवियोगाभ्यामेतदेवाहाकोशस्त फलेरोदनान्येव

शकानेशनकल्लोलाभीमालंबधितनदी नतनारूपपत्रलाल्लसानरलितांतरा १९ साक्रांतातोस नायीनोनेविलासतटाननं नारूपइतिविता भिर्यातिनर्जनेतोज्जनः २० नवंनस्तमूलार्नयवानभि हसाधवः अनयेतिनवच्छिन्नेरत्नणलवंयथा २१ नाशायैवमदार्नस्पदोषमौक्तिकधारिणः अभिमानमदेभस्यनित्यालानेद्रियोवनं २२ मनोविपुलपल्लवानां दोषाशीविषधारिणां शेखरे दनमूसाणीयोवनंवतकाननं २३ रसकेसरसंबाधंकुविकल्परलाकुलं इंद्रियमावेचरीकालाय कर्विन्द्रियोवनं २४ कल्पाकुलकुपत्राणांमनारस्तीरवारिणां आधिव्याधिविहंगानामालयोनवयो वनं २५ नष्टानांगतसंख्यानांकल्लोलानांविलासिनां अनपेतितमर्यादावारिधिर्नवयोवनं २६॥

हत्ताःटोषाय

वाशीर्विषाःसर्पाःवनेतिविटे २३ रसस्तेइतिरसः स्वलनमकरंदस्तेनकेसलविषयेसरंति प्रसरंतीतिरागादय एवकेसराःतेऽसंबाधंनिबिडितेदलानियत्राणिवंचरीकाःभ्रमराःषट्पदं २४ कुत्सपापमकल्पपल्लो किककार्याणिवाकुलाङ्कुनानियतनुदेतवाकुपत्ताः आलयोनीर्ड २५ प्रसंख्यानादेवगतसंख्यानांकल्लोला नोविकल्पलवंगाणांविलसनशीलानां अनपेतितमर्यादःअनवधिःअनपेक्षितमनिशंमर्यादःस्वमेवमर्या

भोगकालेमधुरेणत्वस्वादलंपेतिकंपरिणामतः दुःखमेनिरोदेनदोषाणांभूषणमलेकाभयमानेसमायाःक
लोलामरविलासाः ४ विप्रलंभदेवेवनप्रदं १० सर्वमप्यलणमनोहरस्यवस्तुनानस्यमध्ये ग्रसेग्रसरंग्रेहमित्याः
र्थः गंधर्वनगरदर्शनस्यस्मरणविहृत्वात् तत्पत्तेसर्वस्यवयसोऽग्रणेनेदत्यर्थः ११ त्याग्रकदृश्यायौवनाकालेनत्व
स्यप्रतिपन्नतितावत्कालस्मरदं १२ रमणेरमणीयं सद्भावः प्रभवितना १३ सर्वेषांदुःखदायेकेवनसमारंभा

मधुरंस्वादतिक्तंचदूषणंदोषभूषणं स्माकलोलसदृशंयौवनंमेनरोचते ९ ग्रसमंसमप्यसंका
शंमविरादिप्रलंभदं स्मगंगनासंगसमंयौवनंमेनरोचते १० सर्वस्यग्रसरंपुंसःत्वणमात्रमनो
हरं गंधर्वनगरप्रख्यंयौवनंमेनरोचते ११ इषुप्रपातमात्रंहिसुखदंदुःखभास्वरं दाहदोषप्रदं
नित्यंयौवनंमेनरोचते १२ आपातमात्ररमणंसद्भावरहितांतरं वेश्यास्त्रीसंगमप्रख्यंयौवनं
मेनरोचते १३ येकेचनसमारंभास्तेसर्वेसर्वदुःखदाः तारुण्यसंनिधिंयांतिमहोत्पाताइवक्षये १४
हार्दांधकारकारिण्याभैरवाकारवानपि यौवनाख्याविभिन्नयाविभिनत्तिनरानपि १५ सविस्तर
शुभाकारंबुद्धिवैपुर्यदायिनं दुरात्पतितरामेषभ्रमेयौवनसंभ्रमः १६ कांताविप्रयोगजातेनहृदि
दुःस्पर्शवह्निना यौवनेदह्यतेजंतुस्तरुर्दावाग्निनायथा १७ सुनिर्मलापिविस्तीर्णापावन्यपिहियौ
वने मतिःकलुषतामेतिप्रावृषीवतरंगिणी १८ भैरवाकारवान् भगवानी भगवान्=
स्सेसर्वइत्यन्वयः लयेप्रलये १५
शुभोपि यौवनरूपःतानराजेनृनेविभेति कथमन्यथासदैवविवेकज्ञानवंदंधारयतीतिभावः १६ भ्रमं
भ्राति संभ्रमोमोहः १७ दुःस्पर्शः स्पर्शमशक्यः शोकवह्निरेनमहदि दिविनेदह्यते १८ दोषमानेनेनर्निर्मला
मेदार्येण विस्तीर्णोगुणाधानेन पावनी चकारः शोभमाणेयायत्क्रमस्तुत्ययार्थः ॥ १९ ॥ ॥

श्री० का० वे० टी० ५५ पृ० अनर्थवंशाङ्कुरस्तत्रैवेत्युल्लसमानां अङ्गुलीनामिव लोलाङ्गुलीनां चपलस्थितिकानां चित्तभ्रमोद्गतीः सुखं तु
तिमिरेणाने तदभावान् सेवाप्रसरानितियावत् अर्पयतिप्रयच्छति यथा निशा दिवसे शीनाय कान्त्यानाकरत
लेर्पितेसिद्धानने लोलाङ्गुलीनां नप्रयच्छमाणानामङ्गुलीः अनाचरणमपि भूमिसिरालादिव्यवधानतिरस्कारेण
सेवा निधिदर्शनसंबन्धमितियावत् तत्रयौवने तादृशोऽयं कामचिन्तादि विशीकृतचित्तमनयत्तद्रूपेनन्या
यन दुःखनरकादिहेतुत्वाद्यत्कृशासाध्यतानुदृष्टाः आरभाः सीहृतकलहादिव्यसनारंभा येभ्यस्ते तथा॥

चित्तानां लोलाङ्गुलीनां ललनानामिवाङ्गुलीः अर्पयन्त्यवशं चेतो बालानामनेनेयथा ४ तेनेदोषाद्भुतं
भास्वतेनाहृत्याशय तद्रूपं प्रतिरूपविनिर्दिष्टानेनैवयेषु मे ५ महानरकबीजेन संततभ्रमदायि
ना यौवनेनतयेमहानष्टामात्मनेनतेनना: ६ नानारसमयी चित्रवृत्तान्तनिचयोज्ज्वला भीमा
यौवनभूर्येनतीर्णा धीरःसउच्यते ७ निमेषभास्वराकारमालोलघनगर्जिते विद्युत्स्फा
रामशिवंयौवनमेनरोचते ८॥

तेनेप्रसिद्धारागलोभादिदोषाः   प्रतिलंपयतिविनाशयतियेदोषा॥
स्तेनयौवनेनैवदृष्टाः अतिशयेनीताऽनर्थः अन्नएवमहानरकेतिरूप ६ रसाः शृङ्गारादयः कहा
रयोविचयाभिलापाऽसमज्ज्ञानितिचप्राङ्गुर्यमयद् रागलोभादीनांचोरव्याघ्रसर्पादीनांचेभृ ७ वेदाभ्यर्य
हेतभिर्वृत्तांतनिचयेरुभिताश्चित्राभूर्यौवनारण्यभूमिः ७ घनातिवद्गल्लानि गर्जितानीवसाभिमानोक्त
यौवनानामेवानार्जितानिचयस्मिन् अतएवविकटदिव्यप्रकाशमाने ॥ ८ ॥ ॥ ॥

लोभद्वेषमदाद्यामानमात्सर्यदूषितं कामाद्यनर्थसंमूढं वै यौवनवाजिनिं पते ग्रस्तवान्समतिमोर्व्योशक्रिया
रतेभ्यो दुःखदुःखलेशो वृत्तं तत्तद्भावाज्ञानाभोगरसरचितत्वात्सुस्वदेतुरेवेतिस्पृहणीयमेवेत्याशंक्यात
स्पष्टतरामनर्थतां प्रपंचयितुमुपक्रमते बाल्यानर्थमित्यादिना संभ्रमेणाभोगोन्मादेनभ्रांत्या वस्त्रमाणेन।

श्रीरामउवाच बाल्यानर्थमयत्नत्क्वाप्तमानभिहताशयः आरोहतिनिपाताय यौवनसंभ्रमेण
तु १ तत्रानंतविलासस्य लोलस्यस्वस्य चेतसः वृत्तीरनुभवन्याति दुःखाद्दुःखांतरं जडः २ स्वा
चित्तबिलसंस्थेन नानासंभ्रमकारिणा बलात्कामपिशाचेनविवशः परिभूयते ३ ॥ ॥

मपिशाचादिनावाप्रभिहताशयो दूषितांतःकरणः आवर्तश्रावर्षमांड्येन मर्यादाकरणात्नस्माद्बाल्य
निपाताय यौवनं तन्निपाताय वेतिभावः १ तत्र यौवने अनंता विलासा भ्रमणाय स्य स्वसंततेः रागद्वेषादिपरि
णामान् जडो मूर्खः २ परिभूयते विवेकं तिरस्कृत्य वशीक्रियते ३ ॥ ॥ ॥

श्री॰
वा॰ वे॰
टी॰
५५

अथरोगग्रस्तत्वमपिकदर्थनाकारणकशास्त्रासाध्यनिष्ठुरं यथा २४ २५ मिथ्याबलवेषवकल्पिताः कल्पनाश्च यस्याबुद्धिर्यस्या २६ कदाचिद्देनोनेच्छयाहृष्ट्वालोकभुवनंतेभोजनंदास्यामीति प्रलापेनैनसंतुष्टस्तदेवभोक्तुमि च्छमीतिप्रसिद्धं २७ अंतर्मनसिचित्तिः शीतातपादिदुःखसंवेदनंयस्य उर्वीरुहोवृक्षस्य २८ उड्डीनपक्षचित्ते

बालोबलाद्धनाश्वेन मनोरथविलासिना मनसातप्यतेनित्यंग्रीष्मेणेववनस्थली २४ विद्यागुरु गतोबालःपरामेतिकदर्थनां आलानइवनागेन्द्रोविषमैर्भयभीषणैः २५ नानामनोरथमयी मिथ्याकल्पितकल्पना दुःखायात्यन्तदीर्घायबालताबलवाशया २६ संबद्धोभुवनंभोक्तुमि च्छाटावमेवयात् बोद्धंयेनमोर्व्येणतत्कालोयकथंभवेत् २७ अंतश्छिन्नेवशीतस्पर्शीतानयनि वारणे कोविशेषोमहाबाहोबालस्यवीरुधस्तथा २८ उड्डीनपक्षिवाञ्छितिपताभ्यासन्परा यणाः भयाहारपरानित्यंबालाविहगधर्मिणः २९ शोकावेशगतोभीतिर्भयतःपित्रतस्तथा न तनोन्योन्यबालासर्वेषांभयमंदिर ३० सकलदोषदशाविहताशयशरणमप्यविवेकविला सिनः इहनकस्यविदेवमहामुनेभवतिबाल्यमलंपरितुष्टये ३१ ॥ इतिश्रीमोक्षोपायेबा ल्यनिंदानामैकोनविंशःसर्गः १९ ॥

उद्गमाभावच्छेदसः पक्षाभ्यांलक्षणाबाहुभ्यांविहगधर्मिणः पक्षिसमाः २९ ३० संकल्पाभिर्दोषदशाभि विहिताशयंदूषितान्तःकरणं अविवेकलक्षणस्यविलासिनोनिरंकुशविहारशीलस्यशरणंगृहं विहितेति यातोप्यर्थेएवकारोभिन्नक्रमः कस्यापिपरितुष्टयेसन्तोषायपर्याप्तंसमर्थंनैवभवतीत्यर्थः ३१ इतिवा॰वे॰

संक्षिप्यतोर्मिलतोः कृचापलेनल्पगुणकानर्थं १४ शैशवेनाक्रांतो ह्येनसंक्षिप्तकाशतसितिनमधुसेगुना-
मियस्तेसा १५ अंगुरसितिजीमभावछाटसः चपलस्वभावे १६ दुःखभूतानिप्रभूतदुःखानिद्वैमानसानि ॥ १७ न
नहाविषवेदुःसंदेनवेषमेणचितविकावणमूर्छनामूर्छा १८ कालयकःप्रत्यावशेषणानिसाध्यानि १९ वा

मनः प्रकृत्यैवचलं बाल्यं च चलतांवरं तयोः संक्षिप्यतोमात्राकइवांतः कृचापले १४ लीलोयैने
तडित्वैः ज्वालाजालैस्तरंगकैः चापलैस्शिशिनेलांत्रेशवाक्रांतचेतसः १५ शैशवेचमन
प्रेवसर्वास्वविडिंतिम्बु आतरावित्रल्लसेतेसततंमेअंगुरस्थिती १६ सर्वाणिदुःखभूतानिसर्व
दोषाडुराशयः बालमेवोपजीवतिश्रीमंतमिवसानवः २० नवंनवंप्रीतिकरेनशिशुःप्रत्यहं
यदि प्राप्नोतितदसौयातिविषवेषमपूर्छनां १८ स्तोकेनवशमायातिस्तोकेनैतिविकारितां
प्रेमेध्यप्रवरमनेबालः कोलेयकोयथा १८ प्रनष्टवाष्परटनः कर्दमार्तोजडाशयः वर्षीति
तप्तमस्पृश्यलस्पृशः शिशुः २० भयाहारपरंदीनंदृष्टादृष्टाभिलाषिच लोलबुद्धिवा
पूर्वतेबाल्यंदुःखायकेवलं २१ स्वसंकल्पाभिलषितान्भावानप्राप्यतमधीः दुःखमेवलोका
लोविनिष्कृतइवायते २२ इदीहालबालस्तामिव कुबक्रोल्लासानिच बाल्यस्थयाविदःसोपि ॥

घमनकुल्योडमलशाशयो दुष्टिविलनभ्र वर्षीलिननमधूमावपिवाल्यारपःप्रसितः २० भयेवबाह्य
प्राप्याहितोदृष्टसंविहितेण हृष्टसत्रिहितेनेतोलेवुद्धिवधीयस्य २१ भावान्परार्थानविनिष्कृतःक्षिप्रः २२
इदीहाभिईक्षा हाभिडुम्मनोरथैबालवालितामानिप्राप्तासरादिते वढ्डमिर्वैत्तेतनभिवंचनोपायेरुस्वाम

दृष्टा

श्री वा॰ वै॰ टी॰ ५२ पुरःस्थितं प्रतिबिम्बमिव स्फुटं यत्नेन निविष्टं ग्रस्तानं प्रतिलम्भितेनेव हि यद् यत्प्रतिबिम्बितं तेर्वा यत्नानि बहूलानि प्रतितानानि यस्मिन् ग्रतएव नानासंकल्पैः ये वलेशुरु न स्थमिति यावत् न तत्संकल्पित विवलाभात्संपुत्ते सर्वत्र स्थितं अपि वसंपीतमिव सदाइः स्थितं मनो यस्मिन् ९ भयेलक्षणयाइः तेषु स्वमेवस्वाभयादविभयो तरोभ्यतेः प्रवृत्त्याप्रतानेन हि ग्राह्यत्वेन ग्रथ्ये ७ सामान्यविशेषाभ्यां तुच्छग्रन्थि हि सर्वकल्पाभ्याकथ्यकत्वेनम नसत्वेन च लीलादीनां भेदः मोहसौवनाश्रमे ८ निष्कलेपिकर्मणि बालप्रमत्तवचनादपि कोलाहलेन

प्रतिबिम्बवनं तानं नानासंकल्पपेलवं यात्यमालनसंघीर्णमनः कस्यतस्यावहं ९ मलवहानि
लानस्वनालभीमापरेपदे यद्वयशोभावेशुद्धाकस्मायद्दितद्वेन ७ लीलासद्दुर्विलासे शुद्धीश
स्तुद्दुराशये परमेमोहमायसेवासो वलवरायतन् ८ विकल्पकलिता रंभ द्दुर्विलासद्दुराशयदं शो
घ्रायेशुगसना पेवपुरुषस्यनश्यत ये ९ येदोषापेद्दुराचाराद्दु.क्रमापेद्दु बाधयः तेसर्वे संस्थिता स्यास्ये
दुर्गोतेश्वकोशिकाः १० वासंरम्यमितिवाद्यर्थवृद्दयः कल्पयति ये लाम्नूर्त्तपुरुषात्वसलात्युलसद्दता
चेतसः ११ यत्रशेलाकृतिमनः परिस्फुरति हृतिश त्रैलोक्याभवपपि तत्कथं भवति नश्यये १२ सर्वे
वामेवसत्वानासर्वावस्थाप्यवदि मनश्चवलतामेतिवास्यरश्यशृणुते १३

कल्पितम दावमेदुराशयदेहुः
प्रतिश्यासनायशुवोद्दिकृतकश्यालादुत्ताद्दिद्दुः स्वायैवनविक्रांतये ९ दुष्क्रमाद्दुरूतनरः कोशिकावायसाभ्रातयः १० पश्चेकितनवास्परम्यनरमितिनाशारवास्यमिति क्रत्निस्वरागादिविशेषाप्रोतदेहसाभाविकानासस्साविर्भावसंभावनार्थानयात्यस्यतायेरेलिभावुः ११ नदस्वभावमेव प्रपास्यतियशेत्यादिना त्रैलोक्यप्रभवमपि गतेनदर्पीत्यन्वयः १२ नकेवलंमनुष्याणामेवाभव्यामपि न सर्वे जन्तूनामित्याह सर्वेषामिति मनश्चंचलाति

अज्ञानत्वमथाभोगशोभावाचापचहर्षितं निर्यंतसमावसंत्वात्पमथ्यत्रनिंद्यते नचनदेहस्यसर्वाग्रवस्थाइ
खहृपाःतुहास्पस्पमर्वजनस्पहरणीयनयारम्पतरत्वात् रथ्यामहाराज्ञोवा महाब्रह्मणोवामहाजसारोः
वा अतिक्षीमानरसगत्वाशयैतिनिज्ञत्पावाल्पस्यानेदवहूलत्वप्रतियारनादिमाङकविसंवेसनस्पाः
नर्थवहूलत्वंप्रयेवर्षितंप्रतिजानीतेलथ्यापीतिकार्यभावेनानाकर्तव्याभिनिवेशः प्रकृमादित्वात्मकी
याधात्येनधनवानितिवत्तद्धितप्रत्ययैर्यभेदेनान्वयः तस्त्यातुस्थिराशाकभाग्यतर्विधशरीराधियस्मिन्
अन्यथेवंचलस्वभावेसंसारसागरेजन्मभानुष्यजन्मबाल्यंकेवलंदुःखायैवलभतेजंतरितिशेषः अपिना

श्रीरामउवाच ॥ लब्धापितरलाकारेकार्यभारसंगिरि संसारसागरेजन्मबाल्यंदुःखायकेवलं १ अशक्तिरापदस्तृष्णामूकतामूढबुद्धिता गृध्नुतालोलतादैन्यंसर्वंबाल्येप्रवर्तते २ रोषरोदनरोद्राशादैन्यजर्जरितास्थितु दशाःसबंधनंबाल्यमालानकविलासिव ३ नष्टतोनन्नभारोगेनुचापरिनयौवने ताश्चिंताविनिकृंतंतिहृदयंदुष्कृतेयथाः ४ तिर्यक्साम्यसमारंभःसर्वैरेवावधीरितः लोलोबालसमाचारोमरणादपिदुःखदः ५ ॥ ॥

मनुष्यजन्मनःअतिदौर्लभ्यंयोत्यते तथाचश्रुतिस्तनोवैस्वल्पदुर्निष्प्रपततरमिति १ अशक्तिलाः
र्थप्रवेशयतिअशक्तिरिच्छाविनागृध्नुतासाभिलाषतालाभलक्षणादिविषयेषुधृताक्रीडाकौतुकादि
विषयेतरलाभेदैन्यमितिभेदः २ चकाराशुक्लानेनदृष्टंदशासमस्तयार्थःबंधनप्रायिकस्तुत्पालना
लंमत्रबंधनस्तंभः ३ जरारोगेसमाहारद्वंद्वेएकवद्भावः तास्ताहृदयंपरितःकृंतंतिछिंदंतीत्यर्थः
इत्येतियाःपारुष्यः ४ तिर्यग्भावःपश्वादयस्तैःसमआरंभोयस्य अवधीरितोभर्त्सितः ॥५॥

प्रत्ता सङ्कुद्धिः वराकीटीनां मिथ्याज्ञानमेव कूरा त्वसीयकिकास्व सहायशून्या ५६ यदा इत्यपवर्गेन किंचिरा पिसत्यपनद्यतंतं तः वालिशमीरमपितथे वनिस्वतयवदय प्रायेण सुता पितृशरीरेण जीवसङ्कटः प्रतार्यते वित्रमाश्रयमेतदित्यर्थः ५७ यदि जननताविप्रलंभनकायस्य किंचित्प्रयोजनं स्यात्तदा युज्येतापि तदपि नास्तीत्याह द्वाभ्यां ५८ कार्यामिसेसा विकथा वनान्यपरः यावतीभसंभ्रमः कार्यस्यार्थशून्यपयाभस्यामयानिष्फलः परार्थशून्यापीत्यर्थः ५९ कृतः कायादिदृश्यपदार्थस्य सत्यत्वाद मिथ्येति यतो मिथ्याभूतस्यात्मज्ञाने

प्रतावराकी सर्वैव कायवद्धास्य यातया मिथ्याज्ञानकूरात्स्याद्ग्विलितां कष्टमेकिका ५६ न किंचिदपि दृश्येऽस्मिन्सत्ये तेन दृतात्मना विवेकशरीरेण जनता विप्रलभ्यते ५७ दिनैः कतिपयैरेव निर्तेगुरुकर्णो यथा पतत्ययमयत्नेन तद्वत्कायपल्लवः ५८ कायोयमचिरापायो बुद्बुदोम्बुनिधाविव व्यर्थं कार्यपरावर्ते परिस्फुरति निष्फलः ५९ मिथ्याज्ञानविकारेऽस्मिन्स्वप्नसंभ्रमपत्तने कायेस्फुटतरापाये ममास्थाने मे हि द्विज ६० तडित्सु शरदभ्रेषु गंधर्वनगरेषु च स्थैर्यं येन विनिर्णीतं स विश्वसितु विग्रहे ६१ सततभंगुरकार्यपरंपराविजयिजातजये हठवृत्तिषु प्रबलदोषमिदं तकलेवरतृणमिवाहमपोह्य सुस्थितः ६२ इत्यार्षे श्रीवाशिष्ठे कायजुगुप्सानामाष्टादशः सर्गः १८

स्यविकारस्यार्थः स्वप्नसंभ्रमनगरं तस्मिंस्तथा तस्मात्प्राणीनामाधारशरीररूपस्वप्नसंभ्रमेनात्र स्वशरीरे यथाकामं परिवर्तनं इत्याह तेः नगरस्यानागारिकस्यापरात्स्वस्यतापकत्वादित्यर्थः ६० विश्वसितुं विश्वासं करोतु विग्रहे देहे ६१ हठवृत्तिषु भंगुरतां शोकं स्वस्वोत्कर्षाख्यापनाय बलात्प्रवृत्तेषु परार्थेषु सततभंगुरकार्यसङ्कटविजयिनायेन टिम्करस्य आरब्धस्तस्मात्पिजातननलव्योत्कर्षं तत्त्वज्ञजनस्य आदृप्रबलदोषमिति नाशकं तं दोषसाम्यमपीवाह

वलनंवसः श्रतानवेष्टनं नियातो, योगानिस्तत्फलस्तस्य र्यवसितः यातोमरणंयस्याः नियातफलेईश्वरिते: या
तो यस्याइनिवा ४८ कदंमकोशेध्वंपंकायावेष्ठविषयफल्लेषु कर्थकेईदंशाप्रकोवेदेईवोभक: ४९ निःसा
रानीरसाः कायाएवचय लावायवोऊ जायवत्ताः रजोमार्गेपप्राज्ञस्पष्टत्वाधुलिमाअपरिशोधणावाधुलि
सहितेनाकाशमार्गेलान्यत्र ५० यउदीयशरीरयोर्गमगतीविनाशोल्यती एवंश्रीकारत्नकस्यशरीरस्यने

टीर्घटोशम्यवलयानिपातफलपानया नदेहस्तनयाकार्यकिंचिदस्तिविवेकिनः ४८ मज्जतदे
मकोशेध्वऊटिलेवक्तंगातः नत्तंय तेयान्यविरामकर्कयंदेहः दुर्दरः ४९ निःसारसकलांऽभःका
याश्रयपल्लवायवः रजोमार्गेणगच्छेताद्दश्यतेनेहकेनचित् ५० कायोदीपस्यमनसोगच्छताताषव
गतिः प्रागच्छतप्रभगावच्छतीवस्पदटाचन ५१ वहास्यायेशरीरेष्ववद्दास्थायेनगतिस्थितो ता
नोहमस्मिरोन्मतात्मियिस्थितस्तपुनःपुनः ५२ नाहंदेहस्यनोदेहोममनायमहंतथा इतिविश्रांतचि
तायेतेमुनेपुरुषोत्तमाः ५३ मानावमानबहुलाबहुलाभमनोरमाः शारीरमाजबहुास्यंश्रीतिरोधा
दृशोनवं ५४ शारीरत्वप्रशाखिन्यापिशाच्या पेशालागया ग्रहकारवमत्कृत्याइछलेनछलितावयं

रुकेनचित्तलायनइतिसंबंधः ५१ श्रस्यासारत्वविरस्याधित्वसमत्वाद्यभिमानं केदोकेयिर्येनःपुनश्चिवच
नमतिशयार्थः ५२ अयंइदंतेनचटारिवज्जोरेहोरंन इतिविचार्यविश्रांतचित्ताः परमात्मनीतिशेषः पुरु
षोत्तमाः पुरुषश्रेष्ठाः विस्मस्तवापवेतिवा ५३ रोधदृशोदृष्टयोविशेषणं: इतिशुल्त्वस्थानयंति ५४ग्रहे
कारस्यचमत्कृतिर्भोगत्वस्यारिःसैवपिशाची छलेनकपटेनछलिताप्रतारेताःमायायःसारापहारेणमता॥

विवेक॰ ४१ ॥

श्री° वा° वै° टी° ५१

जुमेर

नानुसरंतिनानुगच्छंतिकेनापालनपोषणादिप्रकारेणेतिशेषप्रकाभ्रादितिक्तनुज्ञाः २५ चलत्पल्लवाः
वंलंबमानेयद्वृत्तलकमः सन्निधानात्मतेभकर्णाग्रवेत्तिगम्यते भंगुरोनश्वरः ४० प्राणिमात्रकेदकश
तत्तन्वाम्बुजैरः शिथिलः नतुदृतः स्वदस्वभावः ४१ बालपल्लवमिवपेलवंशुद्धीनतुमोकांश्चंपेलवमि
तिपादे क्रियाविशेषणमाश्रयत्वाद्भयतापिसमपतां ४२ नानिश्चनः पुनः सुवीपमुक्तान्येवंवीक्षितार्थे

मरणावसरेकायानीवंनानुसरंतिये नेपुतानकृनतक्षेपुकेवास्थावस्थीमतां २५ मनेभकर्णाग्रच
लः का मीसे बाबुमंगुरः नमेस्यनतिमोयावमावदेनेत्यनामपद ४० पवनसंपर्टनवलः पेल
वः कायपत्तवः नमेस्तनुहृत्स्वनेशेमेकद्भनीरसः ४१ अध्याप्यतीत्याविवेकालंबालपल्लव
पेलवी नतुनामेमपत्नेनविनाशमनुधावति ४२ नान्येवसतत्वः स्वानिभावाभावमयान्यः
मो भूयाम्नुभवन्काय:शाकताहिनलत्तमे ४३ सचिरंप्रभुतांकृत्वासंसेव्यविभवश्रियः
नोल्लायमेतिनसंपेर्थकायः किमितियाम्यते ४४ तराकालेनरामेतिभूतकालेतथाश्रुतिं समस्वा
विशीर्णतः कायोभाभिरविरयोः ४५ संसारीभोधिनवेत्सलाजरकोमेरे सम्प्रविशतिश्लेदो
मुक्तोपकायकद्धयः ४६ दहनेकार्यमोम्यानिकायकाष्ठानिश्चविशः संसाराध्याविद्योतेनेके

वैराग्यशतके

येयवसुधानु रुहस्यसर्वनाशाथरामर्थीविनापिहिर्वनीवीप्यानम्पतेप्राकृतःयामरः ४३ संसेव्यसंप्राप्यडु
क्तापेउपवर्पन्नुत्कर्षवास्थैर्यत्रविनाचितां ४४ तसेवक्रउरकमत्यद्विद्समइवप्रभुः अतएवगुकेहः अ
त्माहाराजकृतेच्छावेष्टाविधुरः अतपवस्कः उपसर्पणेनतन्मसाद्विवाविककनप्रकक्षोपलब्धिनद
विद्धियेद्वेर्विषयकर्दमरसास्वादितालकद्वयः ४४ दहनमेवकार्योऽयमिश्रयोजनेनतयोरपानि नेषुनेकामध्ये ५०

जै° ५१

सरमाक्षुनीवभ्रमणरैन्यकुलहारिकारिणीत्वनयारणितांतरं ओकाशेभीषणध्वनिः २१ ३० मर्कटिकाग्र
सिद्धा कवाटविष्कंभकाश्चवा २२ सुधाहर्म्यत्वेनवसुधालेपलेनमसृणं भित्तयं यत्राणिवरहशाकटारीनि
नेषाविक्संधीनांसंचारोभ्रमणादिः नेषामेवसंचारोवाम्लनएवसदानन्ग्राह्यश्चेयकलेनोनरवानमिवुशोभि
त्यवनमवत्वाद्विभावमापादितं ३२ सितानिदीर्घाछिताम्येवदीपाःनमः शेरेः यत्रातांधकारप्रवाहेःस्व

नरवोलेनाभिविलयंसरमारणितांतरं ओकाशकाविपवनेनेशंरेदशृंदंसम २१ प्रवेशनिर्गम
मार्गवानवेगमनारंने विननात्मगवाक्षांतनेषु ३० निद्दामर्कटिकाक्रांतेमवदनद्वारभीषण इ१
देलाविशाकलनेषु ३१ नवसुधालेपमसृणायंत्रसंचारचंचल मनःसदात्रनोनवानेनेषु ३२
सितदीपप्रभोद्भासितणमानेरस्कदरं सणवाप्ततमःश्वेःनेषु ३३ समस्तरोगायतनेवलीव
लितपतन सर्वाधिसारागारनेनेषु ३४ प्रततैताभविषमाशुस्थानिःसारकोटरा तमोगारनेरिक्त
मानेघाटेहाटवीमम ३५ देहालयंधारयितेनयाक्रोमिमुनीश्वर पंकमग्नसमुद्धर्तेगजमत्व
नोयथा ३६ किंक्रियाकिचवान्येनकिंकार्येनकिमीहितैः हितैःकतिपयैरेवकालःसर्वनिहंत
ति ३० रक्तमांसमयस्यास्यसबाह्याभ्यतरेमुने नाशैकधर्मिणोत्रूहिकैवकायस्थरम्यता ३८

वलीनकं सोथियं यत्नेनगरं निवासस्थानमितिमावत् ग्राथयोमानसद्वःखानिमानेवसाः ग्रा
धान्येनभोसवानां रोदनेद्रुमेमें ग्रसएषायमानेवा ३४ ग्रतात्वीद्रियाणेवज्रस्ताभल्लूका ॥ ३५
३६ ईहितैः चेष्टितैर्मनोरथैर्वा निहंतनि छिनत्ति ३० सबाह्याभ्यंतरे विशृण्येतिशेषः ३८

श्री·
का·वे·
टी·
५·

स्मयत्वः शिरस्त्राणवत्तंगोवीणादिसूत्राणि तं धनरत्नं वा यस्मिन् अस्तांगनाडीनं यो: स्तंभे इति कस्त्रियः
मे को लक्षणं २२ अवष्टंभः पतनप्रतिविधानं मिथ्याऽभूत् न मोहोऽप्रतानेवस्त्राणाधारस्तंभोऽकर्मधारेणावा
२३ हरीदारं अथ स्त्रासेवदन्यादास्त्रणपीडितादासीयस्मिन् २४ अतएवमलानोदोषवहुले निर्गतोऽस्त्रविद
यस्तूहलतां भोरेरूपस्करे ईस्यामिसाधनेऽप्रकीर्ण तारलवणादिमिथ्यादिविशीर्णताहिहेनत्तूपावा २४ मे

अस्त्रतेस्त्रापुनेत्रीकेरस्त्रोत्सुकनकर्दमं नरामंकोलयवलं नेहंदेहएहंमम २१ विस्त्रभूतकृतानेन
चेष्टावृष्ट्यसंस्थिति: मिथ्यामोहमहामूर्णोनेहं २२ [illegible]
[illegible] दुःखार्भककृताक्रंदसावशा्यामनोरमेईरीदारमयदासीकनेहं २३
मूलाग्रविषयमूर्धोदोपस्करसंकटे आत्मानतारवलितनेहं २४ गतस्त्रगमलविस्त्रांतता
पंसंभमस्तकं टीबंदोदीरूसहटंकनेहं २५ शकटालगवालानःक्रीडत्यनागूहभाने विनाडदि
त्वकंरातनेहं २६ मूर्धनाल्हारनल्हनेकणोक्रीचदशालिक यातीचाग्रलितिनिर्वीहनेहं २७
सर्वांगकृप्रसंचानयनेरोमयवांकुरसंमूर्ययोटविवरंनेहंदेहगृहंमम २८ ॥ ॥

ह्यालमसप्रगुलआधारकाष्ठस्थानीयस्तत्र विस्त्रांतस्य प्रतिष्ठितस्याधीत जेवासंभस्यनान्तमस्तकतर
पिस्त्राधाराधारपरंपरयाप्रतिष्ठितमेवमूलशोधियेत्सर्वंशोधितायाते: दोबोवाहू २४ प्रकलात्यत्तामिव
त्तानेद्वियाणि अस्तानयुद्धिप्रकटेति तद्विशयणेक्रियाविशेषणवा २६ मूर्धजा:केशास्तएवकुत्स्नलुरि:
कर्णविवक्त्रंडलग्रन्थादि श्रीयुक्तेवंद्यालेशिरोगृहेनिर्यूहा:काष्ठचित्रका: २० घटविवरंदेहच्छिद्रं २८ गं
५·

सतसत्त्वकृपत्त्वादेर्मांगल्किकत्वेन श्लेषाङ्गमेदत्वात् स्मितश्लेषाङ्गम: श्लेषाङ्गमङ्गनिवाषाढ: १३ स्कंध: शाखेनवाहूलत्वते नतेशादेससेशणत्वात इत्ससर: उच्चनालशाखी शारीरभेदेननेयोजालेकेनैवसत्वा मिश्रूपणात यवनोयशाप्त: १४ योअनीजातुनीमध्यमवंशीयस्यसत्याविधोय: कायएवस्तंभसदृशभा गोयस्यसयावत्सव सच्छाययायौवनकांत्याशीनलच्छाययाचशृङ्गारसत्वाकामयाथ्यनिषेवितश्चय: १५ ञ

२० मूलभुजंगीगेस्कोयकाककृतात्वय: स्मितश्लेषाङ्गम:श्रीमोश्रुभाशुभमरापफल: १२ सस्नेयोव त्सलालोरसत्तवकसंदर: पवनसदिताशीघ्रसांगावयवपल्लव: १४ सर्वेंद्रियत्वगाधारसना कुसुमजनन: सरसच्छाययायुक्त:कामयाथनिषेवित: १५ मूर्ध:सेननिनादीर्घशिरोरुहस्त्व शावलि: यस्कारश्यधकृतकुलाय:सस्थिरोदय: १६ विच्छिन्नवासनाज्ञानमूलत्वाइलेवा कृति: व्यायामविरस:कायरूसोपेनसत्वाधते १७ कलेवरमहैकाव श्रृङ्गस्यसमदागदे स द्वलभूतवास्थैर्यकिमनेनयुतोअस ९८ पंक्तिवद्देंद्रियपक्षवलान्द्रसाशृंरांगाने गारातिनव वीगनेछेददृश्यमम १९ एषास्थिकाश्रृसंघरपरिसंकटस्कोटरे ग्रामदग्निवद्धनेच्छेदद रदमम २० ॥

प्रादीर्घतिकेत्र: ससोपर्यपितृविरत्नो यति:प्रसिद्धा १ विभक्तवासनात्वलक्षरो दनलहानात्वेधिन्नमूलत्वाद्ध:लेवाद्दरुकेदाशाकृति:सत्रंपंचस्यव्यायाम:श्रम:सएवविविधप्राणायामविर यदेशोतेनविरस: प्रियसंस्पर्शहीनोऽस्त्वग्र १० रुदतश्रमोपमितायरिवलेतो ११ वलतीमूत्तु:प्रसवेनीत सालसलाशृहस्वामिनीयस्मिन् ग्रनपवरागेणाकामेननैमिकारिवेनकद्रवेणकंटनिन्दानिसकोगानियमि त १४ एषास्थिलक्षणकाष्ठानांसंघट्टनेनपविन: संकट:सङ्कुचिताक्काशःकोटरोयस्य ग्रंथाणिमलदुर्गाव

श्री॰
वा॰यो॰
टी॰
५४

वनाङ्गनः स्कंधोंसः शाखाः मूलं वहिर्जानुरंतः सप्तवहुस्थान्यस्थिलक्षणानि शाखानामाधारस्तंभः खः
सुभास्थितिर्यस्य शिरःपीठं शिरःस्थानं १ शवोकलोनावेवद्रतेनरसयतइति रतस्येकायस्येर्दका
लो यस्तिष्ठोनाम्नाप्यस्तमूर्धुप्रहारैः कुहिनइवसंछिद्रः गुल्मरोगविशेषोस्तल्पेरोहस्तिहाकार्यः
कर्तव्यकाः समपक्ष्यानः छेदनमदनादिः शाखाकूटशाद्विनायस्य विस्तगमोहोस्यपोतिमर्मयस्तिहो
नीवेचलवोवहिर्जीवोवानाभ्यांकृत्स्नदयनीदः २ छायाकांतिः प्रसिद्ध नयाछायाच यः शत्रुः श्री

भुजशाखोयनस्कंधोद्विजस्तंभशुभस्थितिः लोचनालिविलाक्रांतः शिरःपीठबृहत्फलः ३
श्रवणद्वंद्वेरसमग्रस्तोहस्तपादसुपल्लवः गुल्मवान्कार्यसंघातो विहंगमतनास्पदः ४ सच्छायोदेह
वृक्षोयं जीवपान्थाम्यास्पदः कस्यात्मीयः कस्य परस्यास्थानास्थेकिलात्रके ५ नातसंतरणार्थे
नगृहीनायोगुनःपुनः नाविदेहकृता यो वकस्यस्यादात्मभावना ६ देहनाम्निवनेशून्ये बहुगर्तसं
माकुले तंत्रीरूहासंस्थानेयो विश्रांसंकोधिगच्छति ७ मांसस्नायुस्थिवलिते शरीरपटहे दृढे मा
र्जारवद्रहेनानंति हामद्यत्रगतधुनो ८ समस्तारण्यसंरूढो विलसच्चित्तमर्कटः चिन्तामंजरिता कं

स्याश्रीतिरनास्याद्देयश्चात्रास्मिन् देहतरौ केषुचिद्वक्ष्यपेताइतिभावः ८ नावात्मत्वेन सर्वजनप्रसि
द्धायं कृपयःप्रपेत्यस्तत्रात्ररहनानेति संसारणमाथुर्नयाः संसारोत्तरपरतीरगमनेनाविनोकाया ८ विस्र्वं
सेनिशोकविशेषस्थानयोयपताः प्रत्ययं ९ स्नायवः शिराः पटहो वाद्यविशेषः प्रहृष्टे प्रसारेसछिद्रेच गंनधा
नो ग्रामनिर्गमनोपायो पटेश्चाडाहे ११ देहमेवपुनः पादि प्रसत्वेनप्रयपतिसंसोर्म्यादिना पुष्पाःकाशः

वैराग्यप्रकरणे सर्गः २१

पृ. ५४

आधिव्याधिसमुद्रक्लेशजरामरणभंगुरः निदानं मानत्वसारो देहस्तुच्छ इत्यविवेकिनं प्रति तत्स्वाद्दुःखहेतुत्वया पिनीयेन् भद्राणि पश्यतीति न्यायाद्देहस्य सर्वभोगायतनत्वप्रसिद्धेः सर्वेषां तत्प्रीत्यतिशयदर्शनाच्च सर्वदेहत्वमित्याशंकान्तस्यापि दुःखहेतुत्वमेव प्रपंचयत्युत्तरैः आर्द्रान्त्राद्यैः आर्द्राण्यस्वच्छमलमूत्रादि भस्त्रा तैस्त्रोतोनाडयः शिराः धातवः पवनोपचयः... ...नामरणाच्च १ अज्ञोऽपि तज्ज्ञ इव ज्ञानाति तत्त्वदृशः पा ज्ञानात्मदृशः सदृशः खलु आत्मप्राणादिकोशावलयाद्याध्यारोपाच्छवलिता वेष्टितेव चैतन्यचमत्कृतिर्यस्य आत्मचमत्कृतिर्यस्मिन् विचारात्मन्यस्मिन् भवाभावोनाधिकारसंपन्नोनजडो नेतरज्जडतत्त्वः २ अतएव विज्ञ

श्रीराम उवाच आर्द्रान्त्रतंत्रीगहनो विकारी परिणामवान् देहः स्फुरति संसारे सोऽपि दुःखाय केवलं १ अज्ञोऽपि तज्ज्ञसदृशो वलितात्मचमत्कृतिः युक्त्याभावोऽप्यभावोऽपि नजडो नापि चेतनः २ जडाजडदृशोर्मध्ये दोलायितदुराशयः अविवेकी विमूढात्मा मोहमेव प्रयच्छति ३ स्तोकेनानन्दमायाति स्तोकेनायाति खेदतां नास्ति देहसमः शोच्यो नीचो गुणवहिःकृतः ४ आगमापायिना नित्यं दन्तकेसरशालिना विकासिस्मितपुष्पेण प्रतिक्षणमलंकृतः ५ ॥

जडाजडयोर्मध्ये किमयमात्मकोटौ स्यादुतानात्मकोटाविति संशयेदोलायितः अनिर्णयदुःखः आशय आशयो मनो यस्मिन् विवेकः शोधकस्तद्रहितत्वादेव विमूढ आत्मा यस्मिन् एवं स्वाश्रयपश्यतीति पाठे नरदृश नः अनर्दृशविवेकी न यो यो यस्मिन्देहे आत्मबुद्ध्या मोहं संसारमेव प्रपश्यति न तु कथाचे यतो सौदोला यितदुराशयश्चलत्वदुःखविनाशः सर्वः ३ स्तोकेनाल्पमात्रेणाप्यतिमात्रादिनाच नीचः एषः शुष्कविरि

नि+ क्तिपावत ४ उपेतार्हतां बक्षः शक्त्याऽन्तेन रूपयति आगमेत्यादिना चतुर्भिः प्रतिक्षणं प्रतिदर्शनं वलनाद्यैर्वेच ५

श्री॰ वा॰ वै॰ टी॰ ४६

मेरुसमं गोवर्धनं स्थिरं प्रपरिग्रहं तेनेन तृणीकरोति याज्ञादैन्यमापादयति लघुकरोति गुणाह्य: तृष्णा लघुतरस्तूलस्तूलादपि याचकः वायुना किन्न नीतोऽसौ मामयं याचयिष्यतीति ५० संसारेणैव निविडतरतया विस्तीर्णा निगहनानि साहसकार्याणि एव रणपानि च यस्यां अयश्च एकैव तन्माशाशाकामलोभलोभादिभावेशतटे शाखा लोके अतिविस्तीर्णाश्च संसारगहनाद् लेख्या एवेति कर्मधारयः एवनिविडजालवद् घनदेवाशापाशाव्याप्ता लोगणाप्रचुराणि निविडलताजाललपूलिप्रचुराविशेषणाः ५१ कथं विस्तीर्णा कथं च गहना कथं वेकाग्र्या प्रयविषयशब्दादिभेदेन आशाकामलोभादीनां भेदात् विषयाश्च कोऽक्रमर्थं तत्रानेनोपपादयति एकैवेति

अपि मेरुसमं प्राज्ञमपि शूरमपि स्थिरं तृणीकरोति तृष्णैका निमेषेण नरोत्तम ५० संसारविपुलाभोगा घनजालावृतोमयी सान्धकारोग्रनीहारा तृष्णा विन्ध्यमहाटवी ५१ एकैव सर्वभुवनान्तरलब्धलक्ष्या दुर्लक्ष्यतामुपगतैव वपुःस्थितैव तृष्णा स्थिता जगति चञ्चलवीचिमाले क्षीरोदकार्णवतले मधुरेव शक्तिः ५२ इति श्रीमा॰ वाल्मीकीये वैराग्यप्रकरणे तृष्णाभगानेमसर्गः

मनः स्थितैव तृष्णा एकैव सर्वभुवनानामन्तरेषु भोग्येषु लब्धलक्ष्या प्राप्तविषया सती जगति व्यवहारेषु मोहलेख्यतामुपगतैव स्थिता देहस्तैव सर्वत्र समानाकारा मानिभावेशाप्रोति न स्पष्टं विभाव्यत इत्यर्थः यथा रसनेन्द्रियात्मना वपुः स्थिताय केवमाधुर्यशक्तिः सर्वेषां भुवनानामन्तरेषु लभ्यमाना लब्ध प्रतिष्ठा चञ्चलवीचिमाले नदीसमुद्रादौ रोहणाल्लीनत्वे दनान्तके रसाद् दकं प्रभुमानशाहनात् चेष्टितः क्रियाश्रयभेदेन तरले प्रव्यवस्थिते जलेस्थिता दुर्लक्ष्यतामुपगता यकैवेति न विभाव्यते तद्वत् जीवनेभुवने वने नीवतीर्थोपकशर्वरमितमवः ५२ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे वैराग्यप्रकरणे सप्तदशः सर्गः १७

उँ
४६

तर्हि तस्मा गेकउपायस्तत्राह लोक इति चिंतात्र विषयानुस्मरणं उज्झितया स्पृहया तथा च भगवद्वाक्यं
ध्यायतो विषयान्पुंसः संगस्तेषूपजायते ४७ भत्प्रमिति संभावनया सा यथा श्रीमेव रिपुशामयाराधयस्या
मानास्फुरति तद्वल्लापी स्यर्थः ४४ रोगपीडा स्त्रीत्वसा च गंभीरधीरउत्तानतादुर्ध्वविकासिता च ४४ शं
योह्यङ्गाभिनिवेशाः सर्वाणि च तत्त्वयात्रं अराश्रिताः कंटकाः दुःखानि मुक्तामलयत्रप्रियायासौ वेण्य

लोकोयमखिलं दुःखं विंतयोज्झितयोज्झति तस्या विष्णुचिकामंत्र श्रितामयोदिकयतेः ४४
तत्स्यायायाला काशादि सर्वमाभिषंशोकया आरंथाना स्फुरंते तत्सामत्रीह्देयया ४४ रोगा
लिंगानात्मसाराभीरुमपि मानवः उत्तानमैनयुमाश्रमस्पर्शप्रसरसंश्रने ४५ मुनः स्पन्याश्रयि
मत्योटीर्थसोऽरकंटकाः मुक्तामणिप्रियानिम्पत्तस्यावेण्णलताइव ४६ मुद्रावतमदृश्यि
नेत्रस्यामपिमहाधिय.: दुःखेरामपिहंतंतिविवेकेनामलासिना ४७ नासिधारानवस्त्रार्चि
नैतथायः कणार्चिषः तथातीतायथा स्त्रलेत्तसियद्वृष्टिसंश्रिता ४८ उत्स्नासितसीत्स्ना
ग्रास्लेहरीयोंटरपराप्रकाशादाहुः स्पर्शात्तस्लारीयशिखाइव ४९

तापत्तेनासौ अकाकर
स्यान्सुक्ताएवमणयः सर्वजनुप्रियाः यास्त ४४ विवेकोपितदुःखोरदेतरिति टकांपति श्रद्धोइति ४७ अ
सिधारादयोबाधनाकरा चिरेवानर्थः तत्संतदृष्टिसितत्वात्सदैवेति तेभ्योप्याधिक्यमितिभावः ४८
मध्ये भोगविभवोनस्ताश्रंते तत्र अस्तितेली तद्वाश्रयस्याः सा तमा स्तुत्यत्यावसाने तस्य सः मातृभार्याश्रस्ता
देहीको चान्ययोसनवाईकदशाः पराहृत्यायस्याः प्रकाशाञ्जन्यताइष्टवियोगश्रद्धैवते दारोहेः सर्वो

गुणलक्षणसस्यानां प्रशान्तिः संवेल्लसोत्तानां वोधपद्मानां हिमं विजातिके त्यर्थः. प्राप्तदोलयफलिताफलि
तसस्याशरदूर्मिके त्यर्थः एवं तमसामपिहेमंतरात्रिः ३४ कार्यालयस्यप्रवृत्तिलक्षणानीडस्पष्टवितर्क
स्यवा मनसामनोरथावल्लकीवीणा ३५ न्यग्रोहतीतिन्यग्रोधो वस्तस्यसल्लताप्ररोहवल्लीकेरवानोऽ
मुहानो ३६ मसृङ्गिकासंपुटिका ३७ ग्रालोक इव हि विवेकप्रकाशः बोधमेवदीपीनदृपमनीहारसदृशोयं

प्रशान्तिर्गुणसस्यानां फलिताशरदापरा हिमं संविल्लसोत्तानां तमसां दीर्घयामिनी ३६ संसा
रनाटकनटी कार्यालयविहंगमी मानसावल्पहरिणी स्मरसंगीतवल्लकी ३७ व्यवहा
राब्धिलहरी मोहमातंगशृंखला सर्वन्यग्रोधलतिका दुःखकैरवचंद्रिका ३८ जरामरण
दुःखानामेकारत्नसमुद्गिका आधिव्याधिविलासानां नित्यमत्ताविलासिनी ३९ तृष्णामा
लोकविषयासाधकारलंवात्तणा व्योमवीथ्युपमातृष्णानीहारगहनात्मना ४० गच्छत्युपा
शमं तृष्णा कायच्छायामशंतये तमीच्छन्नतमः कृष्णा यथा दृष्टोनिवृत्तये ४१ तावन्मुह्यत्ययं
मूको लोको विलुलिताशयः यावदेवानुसंधत्ते तृष्णा विषविषूचिका ४२

मोहे: ५. एवं तृष्णा
प्रपंचवर्णयित्वा तदुपशांतिफलमाह गच्छतीत्यादिना कायच्छायामोदेहपुष्टकृशत्वमलक्ष्यशांतये मुक्तये इ
तियावत् तमीछन्नतमोरात्रिः घनतमोमेघांधकारः तेनकृष्णा सा यथा रवेः निवृत्तये नक्षत्रप्रकाशभावाय
उपशमंगच्छतीत्यन्वयः ४१ मूकः अध्यात्मशास्त्रकथाशून्यः लोकोजनः विलुलिताशयोव्याकुलचित्तः विषम
विषोपसृष्टविषविकारोगस्तन्मंस्ताहुलं तृष्णा यावदेवानुसरतीत्यन्वयः समस्तपरपतितस्यनतीत्यर्थः

इदं शुभं तु विलिखितं वाक्यत्वात्प्रारभ्यन्ते तु पवित्रानटसमाप्येव करं शुभमतु विलेखनसमये नसंप्रक्रमविरुद्धं सर्व
मेव कार्यं सहसैवा यात्यनुसरति तथापि नोपरमं कितप्रनावं तं सर्वदैवयुतंते शुभफलाय यथाप्रामाणिक
मोनुसारिलोदेवस्यविधानः चेष्टातद्वत् २० कृत्यं प्रेषट्पदीभ्रमविकाशे वप्रान्त्यानं तप्राप्य २१ दीर्घदः
खदाचिरदुःखदादीर्घांवडिश्रारजनिवत्थसन्निपाताद्स्मरणादिदुःखदा तदेवोपयाद्यति ग्रन्थः ३

इदं कृतं दमायाति सर्वमेवासमंजसं ग्रन्थारंभयतनेनत्वं प्रचेष्टेवदे विकी २० लक्षणमायातिप
नालक्षणं यातिनभस्तले तत्र भ्रमति दिक्कुंजे तस्मात्त्यग्रषट्पदी २१ सर्वसंसारदोष
णात्मिकादीर्घदुःखदा ग्रन्थः प्रत्यमपियायात्र्यत्यतिसकरे २२ प्रयच्छतिपरस्तात्रः
पद्ममालाकरोधिनी मोहिनीहारगहना तत्सा जलटमालिका २३ सर्वेषां जनतानां
संसारव्यवहारिणां परिश्रान्तमनो मालात्सा बंधनरज्जुवत् २४ विचित्रा वर्णविशाला
दीर्घा मलिनसंस्थितिः शून्याशून्यपरा त्वं सा प्राकृतकार्णिकधर्मिणी २५॥

रक्षमपीति २२ नाग्रं १

मोहं ध्वंसेन्येवापद्मालोकः परंज्योतिरात्मा स्वयं प्र मोहयति एवायं दिविभागे चेति मोहो विवेकस्त
दूपेणनीहारेणगहनादुर्गमा २३ यथा वह्निनापद्मनोकेवटामभिः शीतमात्वात्पमानानिर्यदीर्घरजः
स्तद्वत् २४ विचित्रविषयातुरंजितत्वाद्विचित्रवर्णा विविधविस्मयं देनत्रपवतीवविशालासङ्गदीर्घा
शून्याचमलिनः शुरुषो मेवक्रमसंस्थितिराधारोयस्याः स्वतस्तद्गताशून्याप्रवर्त्तमनोनभोधिष्ठितत्वाच्छून्यपरा

प्राकृतकर्णिकामृतं २५ ॥

श्री०
यो०वै०
टी०
४६

अनावर्जितं ध्रुवशीकृतं चित्तं यथा फलं लाभं भोगं वा लीलाकामिनी हृदयेश्वर २२ नानारसैः शोकमोहादि
भिः नर्तकी यत्ने करुणहास्यबीभत्सादिभिः वैराग्यानुत्पत्तिलाभः २३ नंगालेनीर्णाभपतनाविलीना २४
नरा क्रीतिसाधयितमितिशेषः ग्रन्थत्रयत्रगामिनिशेषः आनंदवृद्धितेन वेत्तेन निहनाप्रसादात २५ नीरा
रैवर्धावशोपनेनत्र दृशामोहावबलोय स्फुरतिलुप्यति शालेकोविवेकप्रकाशो प्रकाशापलतिनशर।

अनावर्जितचित्तापि सर्वमेवाशु धावति न त्वाप्नोति फलं किंचित्सा लीलैव कामिनी २२ संसारहं
देमहानिनानारससमाकुले भुवनाभोगवैराग्यत्वसा लानर्तकी २३ नराकुसमितालुब्धा
लोत्पातफलावलिः संसारवनगा लेदी चित्तसाविषलतालता २४ यत्रशाकेतिनताष्पिधमेनाद्रवि
नागति नृत्यत्यानंदरहिता लसालीलैव नर्तकी २५ भुजंसकतिनी हारे भ्रान्त्यालोकधागते
दुर्लक्ष्योपुपरंधत्रैविनावपलवर्तिनी २६ नटकुलोलबद्धलाचिरसूत्यै तरालना तृष्णाभुलासमा
यातिलूला प्राद्रुहुतावंगिणी २७ तृष्णानलस्पनिष्टतलासाहृत्समिवापरं पुरुषान्तरुषपातिनसा
लोलेचपत्तिणी २८ यदंकरान्यलत्रयपितमपिफलमीहते विरंभिश्वतिनेकत्रतत्सलाचपलमकी

टी २४ ॥

दिवदुर्लक्ष्याआसाध्येदुर्गमेपरंव्यवसायिनी च. २९ फलनलान्यकालेसून्यातत्कालेपि ग्रंतरो
नरामयेमप्रेमणामुल्लासेफलनलसंपत्तापचयंशाहृद् तरंगिणीवसंतमात्रप्रवाहे नदी ३० नष्टनष्टफले
तृसालोलात्तरव्याकुला ३१ फलेच्छेदुष्प्रापेदुर्लक्ष्येचपरंव्यवसितपारम्यास्तु फलसंभवात्तुल ३१

गं
४६

कौटिल्यसरस्वतीकोमलः सललवोन्मुखः स्पर्शविषयलाभोयस्यायविणामेनविषसहस्रोयद्धृषमयं वै
रवंधुवपरितंछेसनशीलाटङ्गातीवमोहयतिभोगिनीपदेसकृष्णोर्थः १७ मायाघ्रामयपभोगाख्यनेषांमा
याकार्यवंवनादीनांसर्वेषांववामायाकार्यप्रपंचस्य उत्पादनशीलादोर्भोगपदनभागपताटीनारेन्यवर्त्ती ९
नेद्रीभिःश्रमीलाभिस्तंत्रीगणेनारीसश्देश्रयपरिवेष्टितेकोशागारीरटधानानेकफेरवल्लकीजीर्णस्फुटिता
लावुकावीणा साधिष्ठितआप्रलावुनवसंपादनालसेनविछिन्नतंत्रीभिःसीवनेनवेष्टितप्रलावुकोशारधा

कुटिलाकोमलस्पर्शविषवैभ्रमयंत्रासिनी दृशात्पिमनाकृष्णाहलाहलेवभोगिनी १७ भिं
दतीदृष्टयैवपुंसांमायामयविषायिनी दौर्भाग्यपदाधिनीटीनातलाकूलेववृत्तसी १८ तंद्रीतंद्री
गणैः कोशांटधानापरिवेष्टितेनानेदेशाजतेअसन्नलालाभकंवल्लकी १९ नित्यमेवातिमलि
नाकटुकोन्मादटायिनी टीर्घतंत्रीयनखेदाहलागह्वरवल्लरी २० प्रनामेटकरीशून्यानिःफ
लाव्यर्थमुत्रला भ्रमगलकरीकूराहलालीरेणमंजरी २१ ना शुभमंगलत्वाप्ययानमांगलिकोत
वानेदेशानते मथालसापिदसालयलभ्येनिर्विशेषनिरामिशयानेदेनशानते तथायोकं यत्रकामसमंसलो
केयच्चदिव्यं महत्सुखं तृष्णाक्षयसुखस्यैते नार्हतः षोडशींकलामिति २२ कटुकः परिणामदुःखोपउन्मा
दस्तदानशीलाशोषणस्य गह्वरवल्लरीपर्वेनगुहोत्पन्नालता साधिष्ठिसूर्यं चरणसंस्पर्शाज्जिनमेवज्ञानाति
कोन्मादहेतुफलदायिनी दृशावलेविना दीर्घयतालाजनखेदावहनिर्यासावेतिमदर्शितोप्रसिद्धं २०
लसाप्रदेश्यार्थः चन्नच्छन्नपुखेः उत्तलाग्राप्रादेशुर्ध्वज्वालोच्छ्रसितास्फुराच्छ्रुकलाकंटकप्रायाः २१

श्री० वा० वे० टी० ४५

गुणश्रियां विवेकश्रीर्यस्यादिगुणसंपदां विषयेषां प्रायस्त्रस्तारंकृततितिक्षितिनं त्रीवसंपुण्यवीणां ८ य यसि ग्रासर्वत्तले ९ ग्राम्यीयसीयंग्रासपदं प्रतिष्ठा परमार्थिकरूपमितिपावन गतेशात् १० प्राशंकसेभ वयामि ११ हिरुक्किंचिद्वदितविप्रकृष्टलेनविषयलाभाय १२ धर्माधर्मरूपविषयानुसारात् कृतेसे पादितो स्वर्गनरकयोर्गमागमो गमनागमनेयथास्वात्संचलिता भोक्तृभोगएतादात्म्यसंसर्गाध्या।

यायामद्मतीयस्यांसंश्रियमिगुणाश्रियां नोनाकृततिमेत्सानंत्रीमिवकूश्चिका ८ पयसी वनस्पर्णीवायाविननरत्नेण नमसीवशारयोच्चभिनावकेधमाम्पदं ९ गतमास्पदमानीय ममसमर्थधियावयं चिन्तानालेविशुद्धामीनालेशाकृनयायया १० तत्साभिधानयानानरयो क्षिनालयातया यथादाहोपशमनमांसकेनाद्युनेरपि ११ दूरंहृतमितोगतानासमेमयच पुनः पुनः प्रमत्पाशुदिगोनेश्रुत्वानमानानवगाली १२ नदसंमर्गीलीतत्साकृतोथोधोगमागमा त्स्वाप्रथितमीतिनियमारचहाप्रजनवत् १३ श्रुतप्रथितयारेदेसर्वदृढ़ेरयानया रत्नेवाशुवली वर्दस्तसयावसनेननः १४ पुत्रमित्रकुलजादितुल्यानिमकूलया रवेगोक्षिवकिरान्येदंनाल लोकेपुरच्यते १५ भीषयत्पपिधीरंमामधयत्पपिसेतत्पण खेदयत्पपिमानरं तत्साकृतेवशा

॥ ५४ ॥

सोप्रथिसूतदती प्रारचटाग्रज्जर्वटीयंत्रोपरितनरजसन्यते, पिचत्वाविविशेषणानिप्रसिद्धान्येव स्त टेदेग्रन्तर्मनसि ग्रथितयाप्रातयावलीवर्दवज्ञपतेनासादिप्रदेशोप्रीतपावाशतेयेदिकाशुष्कि कसाधनसहस्त्रभारमित्यर्थः निम्नकूष प्राकर्षणंयस्याः स्वभावस्तयाभूतयातत्सयाकिरान्याल गेषु नालमिवदूरप्रसिद्ध पुत्रकुलजादितालेलोकेपुरच्यते १५ धीरंप्रातेधैर्यवन्तंचसेतत्पण विवेकचस्त

प्रबोधचन्द्रोदयनाटकं ५५

शम्भुविचारेण प्रशस्यपदेशेनेः ३ ततटान्तिविलापवचोभिर्विरचिता नीहारजलकणाकांचनस्य
स्रगिंदस्य समीपे वनेनेव नोभिलाषातिश्रावसेन पाडुताया दनाडस्वला प्रपन्नीहारसेनेव वणका
वर्हेतइतिवचोयोभयोः निशारचिताः नीहारजलकणाः यस्यां समीपस्थेनधवलवेनेनोन्नताशोभमा
नाचिंतानां तणाचणकस्याः मंजरीग्रथास्याः सेत्रविकासमायातिस्वलमितुन्नेता ४ तरलि
ताशायाविरोभितचिता प्रपंचचलितभामात्सा प्रवृत्तिधाशर्मिविवक्षःसमत्स्यर्थं प्रतर्थमपेव

समचितमहाभपणेत्मामो हृतिमिराकुले शुभेतोऽवनीजाताभृगामाशापिशाविका ३ कचो
रचितनीहाराकांचनोपवनोन्नता नूनंविकासमायातिचिताचणकमंजरी ४ प्रलमनर्थमा
येवस्तालरलिताशुया प्रायालाविषमोलासमूर्मिवृत्तनिधाविव ५ उद्दामकल्लोलरवा
देहाशेवरतीरसे नवगतरत्नाकागनरतस्यालवंगिणी ६ वेगस्रोतुमुदितोवानयेवनर
त्वणं नीतः कलयाकापितस्याचितचानकः ७ ॥

विषमोल्लासंकशवइलंधनार्मनो
न्मारेप्रायानाशामवती प्रत्यग्रमणायेवविसदृशमूर्धनांग्रप्रामेत्यर्थः ५ उद्दामाउच्छ्रिताः प
धितेपान्तनमायणारयः प्रवृत्तिकल्लोलरवाः यस्याः प्रतपवउक्त तरंगैस्वरलाकाराततेविषया
द्विषयांतरंसवमानायालस्यानलत्तणातरंगिणीनदीमेरेस्यर्वतेनुहृतिप्रवहति ६ वेगस्यचाप
स्पउदितः उयक्रमः धर्मसचाव्यसमाधिरसयानायेत्यर्थाज्जरपते चितस्तणप्रातकः कलया
रनोमलिनया वात्मावातसमूहेनकापि प्रायोत्पविषयनीनः ॥ ७ ॥ ॥ ॥

महद्भिर्गुणैरभिर्यत्र यस्मिंश्चित्ते निलीनः सकलानां शान्तिदान्तादिगुणानां नयः स्वाधीनतां वर्ततिः तस्य सकलाः कामकर्मवासनादिकलासहिताः गुणाः सत्वरजस्तमांसि यस्य स्वात्मस्वाप्रविधायानयोनाश सम्यु सकलागुणः शान्तदान्तवा यस्मिंश्चिरं विशायाने तेन स्थानयः शमितमनवाशानिवहंत्यर्थः इहाभिषेक शरी देहे वेदवेदीदयसमस्तिन च दिग्द्वा वेदीनादनी भिन्नशिथिलितात्मनेः अभ्युपगम्य कोऽस्मि विगतनलिप्तया वैराग्यसंपद्यां प्रेम मनसिजदान्यत्वानां लिनानन्दाश्रविलासयन्त्रनादनपतिशोभयति जडोमोह देहमलिनः पापदेन विलासोऽयमयां वातां मे चेतो वापसे नलेन ॥ ५ रमलिनानीनाविलसंतीत्यर्थः २२ इ

सकलगुणनयाशा यत्रवद्दामहद्भिः सामिद्धे मिद्ध विनेलं चित्तमथुलितोदं विगतरतितयामनीभि
नेदामिलत्वी मुङ्गमलिन विलासां सेयलेखामिवेंदुः २० इति श्रीवैराग्यप्रकरणे विज्ञदोराल्य
नामषोडशः सर्गः १६ श्रीरामः हार्दांधकारशावैर्यातेभियेद्दूरं तथा स्फुरंतिचेतनाकाशेशेध
कौशिकपंक्तयः १ ग्रंतर्दाद्यदाधिप्यामसुप्तरसमार्दवः पंकआदित्यदीप्त्येव शोषणीनोऽस्मि

निवासिदम्भवैराग्यप्र०षोडशः सर्गः १६ सर्वपापोद्भवजननीदैन्यकार्पण्यमूलदा अमयंतीजरालजं
तमिकाश्चविनिघ्नन्ते हार्दं स्यामप्रेमास्पदस्याज्ञानतमस्तद्रयोद्भवस्य विवेकादत्यन्ततिरोधाने ध्यकारश्वो
यांतमित्वयाद्वदेनयाद्दशकूटया स्फुरंचेतनाकाशेनीचेराग्यादित्यो लक्षणाः कौशिकपंक्तयउलूकगणाः २
सदृढ्यपदतेरसमार्द्दवे सर्वदयंद्रादित्यो ऽपिविनयो वा यस्य शाघने दृष्टं प्रसिद्धेवा रसमार्द्रवे पंकसमार
णे प्रयत्नसम्पशुद्धे पापेरसमार्द्दवे येनतत्या विपोदं संप्रतिशोषंतनं वस्यतानीन इत्यर्थः ॥ २ ॥

दुःखेनापि गृहीतं मनःकोऽनात्मत्वेनाशुद्धमितीत्यग्रहः पिशाचः दुःखनरः सदासंतापकत्वात् कद्
नरः क्रमः प्रतिक्रमणेऽवशीकार इतियावत् वज्रादृढात्पिशाचाद्धभेदः प्रधानस्यापि निग्रहस्तस्मा
२१ कार्येषु विषयेषु पतति कुटिलेवासज्यते विवर्तिनि निर्विरामं चलत्वेऽपि स्वयायोगस्थितेशायः य
थावालः कदाचिदपि प्रासादक्रीडनकाद्विरोधान्न रमयनाद्दिरतिं प्राप्नोतीत्यर्थः २२ सर्वाभिनिवेश

वह्नेरुष्मनरःशीतादपि कष्टसंक्रमः वज्रादपि दृढो महस्तदुर्निग्रहमनोग्रहः २१ चेतः
पतति कार्येषु विहगः स्वामिषेष्विव क्षणेन विरतिं याति बालःक्रीडनकादिव २२ नड
प्रकृतिरालोलावितताम्बर्तिनिमान मनोब्धिरहितवालोह्रदं नयति तातमां २३ ग्रष्य
विधानानामहतः समेरुन्मूलनादपि ग्रमिवद्धशनाध्मापोविषमश्चित्तनिग्रहः २४ चितो
कामपर्याना नास्मिन्प्रतिजगत्त्रये तस्मिन्क्षीणे जगत्क्षीणं तच्चिकित्स्यं प्रयत्नतः २५ चि
तादिमानि सुखदुःखशतानि नूनमभ्यागतान्यवरादिवकाननानि तस्मिन्विवेकव
शात्तनुतां प्रयाते मन्ये मुने निपुणमेववलनितानि २६ ॥

नचितमात्मरति+२ पुरुषार्थिमनसो तत्त्यानिस्या
सानि प्रदिताः कामादयः षट्तरंगव्यालाः सर्पा यस्मिन् २३ विषमः कष्टतरः २४ चिकित्स्यं
रोगवद्वश्यमपनेयं २५ इत्थमेव दृष्टान्तेन स्पष्टयति नूनमितिवितर्के अभ्यागतानि शकटानि शुभ
वाद्रिविशेषाद्विभ्यादेः तनुतां सूक्ष्मतां निर्वासनतयाभर्जितबीजप्रायतामितियावत् ॥२६॥

श्री
वा० वै
दी
४३

तथा वज्रवलास्फाल। अलभ्यविषयेप्रतिहन्यमाना ह्लवयोयस्येमितेव यस्तेयुन्यजनस्तास्तवलाश्रा
स्फालह्लतयोयस्मिंस्तेन दुत्वयोरभेदात्तेनइपिता गौवेन स्वरेणनदीनदकूलवनियास्मनीतास्मि १९
पर्मेप्रश्नमास्वर्गादौरदे प्रकाडु नियातायतदभावेस्वरवत्तयाशून्येइदेवकौटयतनादिनमभिर्प्रमणाय
तथाचक्रतिः एतमेवाधानप्रजतिवर्तत इति प्रयेनयो यथानेकतवेणचततानीमानितुरूपाल्पसक्त
दावतीनिमूलानिभवति तायस्त्रियस्त्वेनतमूली यस्यानमिलिव उपमानयलेस्पष्ट ८ संसारजलपे. त्रि+

तथातरलास्फालहूमिनाजरइपिता ४ ३ २ ...नरहृतइवौचेनअयमीतो
स्मिवेतसा १९ अथातरलियानायशून्येवाश्रमणायव तणवइ नित्लेनेवहरनीतोस्मिवेव
सा ८ संसारजलधरस्यातिगमशमरणोन्नुत्त सेतनेवयय हरोरोधितोस्मिकुचेनसा ५
१८ पातालाहकुलाशस्थीशृणा पातालगामिना कूपकाष्टकराभेवेवेष्टितोस्मिकुचे प्रत
तसा १७ मिथ्येवस्फाअइपेणविचाराद्विशारुणा वातोवेतालकेनेवगृहीतोस्मिकुचे

उत्तरलोन्मावोरसमारतलधावेवनिरूपस्यापितोस्मीमयं यथासेतनात्तइनदीयय हरोरूधतेतइन
१८ हशीपातालशाहाभ्यातस्तदेशाश्रयोयोरेशोलस्यने रत्वानलादिभागकर्षणायैकतोवदभारतियेक
काष्टप्रोतवलयाकारभारवाहूयकाष्टप्रसिद्ध १४ वालविभीषकार्यकल्पितवेतालको यथावालन्नु
द्यास्फावलाश्रामस्तथेववाल्यायगमेविचारादसत्यमायग्रेतयाज्ञत्वाइनेयमनोविवेकेननिरूपयमे

ते
पु
ति
४३

चित्तस्यप्रमक्कप्रवणप्रवृत्तयोरुद्धतवद्धेनविषयासक्तिकल्पनालतणश्राय्यायांविलीना. समश्रयाः श्रवो
धकयाणस्वाचार्यो परेशामनेत्रेणकेवलस्वगुहिकृतविचारसहस्रेणायितजर्धं तेनेननतटप्रवेशोपेनाहं नत्ये
१२ क्रोडीकृताग्रतनिर्विवशिता ग्रहमिलंसमेटइत्यन्योन्यतारान्यसंसर्गीघासलतणद्वयग्रथयोय।
स्मिन्नयाविधेयोगात्तलास्तत्रेस्थितेनात्मनास्वनैवकर्त्रीचेतसाकरणेनद्रष्टानेत्रसासदशस्तत्रेस्थि
तात्मनेतिजालकविशेषणं ग्रामिषत्तलास्तत्रेस्थितात्मनाबाधेनकर्त्रीजालकेनकरणेनेतिवार्थः

ग्रनल्पकल्पनातल्पेविलीनाश्रितहृन्नयः ग्रनीद्रनप्रत्युधंतेतेननतयेद्दमाकुलः १२
क्रोडीकृतनद्र्पयित्वलास्तत्रेस्थितात्मना विहग्रोजालकेनेवग्रहस्वहास्मिवेनसा
१३ सत्तनामर्यधमेनचिताज्वालाकुलेनय वह्निनेवतृणंश्रुष्कमनेद्गपोस्मिवेनसा १४
कैवेणनडताघातःतलाभार्याबुगामिना शवैकालेयकेनेवब्रह्मन्मुक्तोस्मिवेनसा १५

१३ संततोविस्ताविनः ग्रमर्षःक्रोधएवधूमोयस्यचितेवज्वालालया ग्राकुलेनेतिरूपकसंपादितसं
पम्राववह्निसाहृश्यमेवविवस्यतेनवह्नित्वमितिनरूपकोपमानविरोध. उपमानविशेषणान्यमेनन्
ध्यानेसत्तनइत्यमर्षोद्रुःसहस्तथाविधेनधूमेनविल्पनेदग्धेरितिविनानालेतिव्याख्येयेएवमन्यत्रापि।
१४ नडतायतनायात.ग्रासःग्रहमिनिशेष कुलेणनिश्चयणात्तलाभार्येवेत्युपमितसमासोरूपकंवा ग्रम्
ग्रन्नसावत्मारग्रहलाटरीभार्यासुनीनदनुगामिनाकौलेयकेनसुनानदनाभास्तोशाम शवंकुणएइवेति

नैष० ८

श्री० वा० वै० टी० ४२

शून्यंमनोविषयतन्त्र सजातीयानांनिरूद्धाम्नुदाशुयः ४ स्फूलायपवानांविभागप्रत्यन्तास्त्वोपान
सः शीर्णत्वाकर्मधारयान्त ५ मननैर्विषयान्तसेयानेर्विसृत्यं विविधलोभप्राप्तं ६ कल्लोलमहद्भोग
लाभोत्साहैः कलितावर्तसंपादितमज्जनाजहूलभ्रमणमायायस्वंवनोपायाः तएवक्रूरत्वान्मकराः ७
इवभ्रयानेनरकगर्तपात ८ आत्मनेशीर्णत्वात्सान्ता ९ वक्षुरंप्रतिवपलंचरनेयडु० तात्स्वाधविषडे०

वि+

नित्यमेवघनेशून्यंकदाश्राववाप्रवाप्नुतं नमनोनिर्वृतियातिशुगोगृध्याविवश्वतः ४ तवंगतर०
लोहमिंटघटात्मनशीर्णता परिसमन्तत्तामपिद्रव्ययातिनस्थितिं ५ मनोमननविस्तत्थ
दिशोदशविधावति मत्स्यासननोद्भुतेवीर्णाणवयाप्रयथा ६ कल्लोलकलितावर्तमायाम०
करमालिनं ननिरोद्धुंसमर्थोस्मिमनोमयमहार्णवं ७ भोगदूर्वांकुराकांक्षीश्वभ्रपातमवि
तयन् मनोहरिणकोब्रह्मन्दूरंविपरिधावति ८ नकादाचनमेचेतःस्वाल्मात्तनविशीर्णता
त्यजत्याकुलयाह्वत्याचंचलत्वमिवार्णवः ९ चेतश्चंचलयावृत्याचिंतानिचयचंचुरं धृतिंबध्ना
तिनैकत्रपंजरेकेसरीयथा १० मनोमोहरथाद्दूरंशरीरात्ममतात्मवं हरत्यपहतोद्वेगं
मःक्षीरमिवांभसः ११ ॥
चिबेतियदुःखकिंचरफलोश्चेतसाप्ता स्पतक्रतुत्तरस्यात्मस्मृत्वंधृतिंधेर्यस्वनयर
चपलस्वभावंचिंतानिचयेनचास्यमानेनमत्तरामितिक्तान्निरूध्यमानमपिधैर्येनवधातीत्यर्थः १० अन्यवीप
क्षयोरूपाधिकल्पितत्वात्परमार्थेनः सर्वभूते षाभानएकइत्यतीमेवतथाजीवन्मुक्तेवतूभूयः मानासस्पत्त
स्यत्वमिल्ल्यातेसाचमनोमोहरथानारोहणेनित्यसिद्धत्वादस्मिन्नेवशरीरेप्राप्ताप्तिमोहरथादुद्देनमसंग्रस्त०

त्वादस्माद्देहमाजातमभावः परिशिष्यतइतिभावः ११

पृ० ४२

एवमहंकारे तत्स्वरूपज्ञाने सर्वतदुःखेरफलत्वेनोपवर्णिते स्वस्य तदाश्रयात्प्रयुक्तं अवगाधिकारसंपत्तिं वदन्नुप देशं प्रार्थयते सर्वापदामिति अंतरस्थमुत्तरपस्थं उत्तमगुणेन शान्त्यादिनोन्मुक्तं अहंकृतिपदं परितः सर्व तोऽतिदुःखं न संश्रयामि यत्नाद्विवेकादिभ्यो न शेषेणात्यन्तवशि ष्टेन मां समवलम्बितुमाशु भाव। ज्ञानोपदेशेन रक्षेत्यर्थः ३१ इति श्रीवाल्मीकीये वैराग्यप्रकरणे पञ्चदशः सर्गः १५ इदानीं चेतसो दोषानुवर्णयन्नाह दोषैरिति रामेण सप्रकाशे पञ्चदशे प्राप्ते दोषैः विशिष्टे अहंकारवर्जितस्य नसोऽपि न स्वच्छन्दता किं तु दुःखदैन्ये तेन वेद्यं दोषैरित्यादिना लिखितेति पञ्चविंशत्या सह लौकिकाद्यादीषमा।

त+ सर्वापदां निलयमध्रुवमन्तरस्थमुन्मुक्तमुत्तमगुणेन न संश्रयामि यत्नादहंकृतिपदं परितोऽति दुःखं शेषेण मां समवलम्बितुमाशु भाव ३१ इति श्रीमोक्षोपायेऽहंकारजुगुप्सा नाम पञ्चदशः सर्गः १५ श्रीरामउवाच दोषैर्जर्जरतां याति सत्कार्यादार्यसेवनात् वातान्तःपिच्छलव वच्चित्तं चलति चञ्चलं १ इतश्चेतश्च सुव्यग्रं व्यर्थमेवाभिधावति दूराद्दूरतरं दीनं ग्रामे कौले यको यथा २ न प्राप्नोति क्वचित्किंचित्प्राप्तैरपि महाधनैः नान्तः संपूर्णतामेति करण्डक इवाम्बु

दुर्विषये रिति वचनात् दर्शितै दुर्भिरव्यर्थं कर्तव्यमार्यसेवनं विहायेत्यर्थः दोषैः कामादिभिर्जर्जरी कृतं चित्तं गुरूणामार्यसाधनादूरमित्याह वातान्तर्वातमध्यपिच्छलववद्दोषचञ्चलं नित्यं चलत्स्वभावमित्यर्थः मनसो हि प्राणवाताधीनं चलनमिति वक्ष्यति १ तदेव स्पष्ट यति इत इति सुव्यग्रं व्याकुलं विषयं निरीक्ष्य व्यर्थं तद्भ्रमित्याकुलं क्वापि स्थिरं दीनं दूराद्दूरं ग्रामे कौलेयः श्वा भ्रमेत् २ वंशशलाकादिविततस्त्रयाधानपात्रविशेषः करण्डकः ३॥

श्री० वा० वै० टी० ५१

ग्रहंकारएवविवेकन्योतिर्गलनिरोधायकल्पाद्यविदः यदिलीनं भवेत्मा आत्मविस्तारयति १२ हविरिवज्वलम्बी
लता १३ स्वचलद्हविनामनाभ्योविध्यसास्य विस्फुरंतेति गजेति चनेतास्फोटयद्धेहात्माद्वैतेनाना निविड
तारीनां प्रास्फोटनध्वनिभिर्वा १४ स्फारसंसेनेगावेह्नभिरुपचितः नगराननं सकुलद्धकृतादिवीजैः
पत्रपेनविस्तारितेनमहीरुमनुप्रधियाजनयनेकर्मभिरितिश्रुतेरितिभावः १५ लवणकरेशः नेत्रपरंपराः

अत्रानुयावदहंकारस्वाविदः यद्विलंभने तावद्दिकासमायातितत्साक्रटनमंजरी १६ ग्रहंकार
स्फुरनेशानेनत्सानवलडिस्तता प्रांतरीपशिवाहंमा क्रियायात्यतिसत्वं १७ ग्रहंकारमहादि
धमनेमत्रमस्तागतः विस्फुरंतेति घनास्फोटः स्तनितैरिववारिदः १८ इत्युदेहमहाराण्यचेना
हंकारकेसरी येयप्रस्तनिस्फारस्नेनेदं नगरानतं १९ तस्मात्तत्तलवप्राप्तावहुतन्मायरपरा
ग्रहंकारोपृथिवीनकटस्त्रकावलीकृता २० पुत्रमित्रकलत्रादितंत्रमंत्रविवर्जितं प्रमाजितम
नेनेदमनेहंकारवेदिना २१ प्रमार्जितेहमित्यस्मिन्यदेस्वयमपिद्रुते प्रमार्जितभवेन्मनेस
र्वेपदवद्धाशयः २२ ग्रहमित्यंबुदेशांतेशानेष्ठ्यमज्ञानिनी मनोगगनसंमोहमिहिकाक्षा
पिगच्छति २३ निरहंकारवृत्तेर्मेमौर्ख्याच्छोकेनसीदतः यत्किंचिदविनंप्रसन्नंतदाख्यातमिहा

देहपर्यंतमालिंगो विदः २४ पुत्रमित्रादियुतेतंत्रमंत्रविवर्जितं वशीकरणोन्मादादिसाधनमिति शे
षः लौकिकयौक्तिकोपायस्तत्रै २५ प्रमार्जिते मूलोच्छेदेननिरस्ते २६ ग्रहंकारोच्छेदस्यमहापा
कारिणोविरसाधनाभ्यासप्रबोधसाध्यत्वाच्छ्रेयस्कश्च मुख्याधिकारिणाम पीतिमसुखयायचका
रः शमशमननीप्रशान्तिनिकृतनी मनोगगनस्यामोहमिहिकामहाप्रातिवीहारपटली ॥ ३४ २०॥

ॐ ५१

तत्फलमेवदिक्प्रदर्शनेन प्रपंचयति अहंकारवशादिति आपन शरीरदुःखं आपयोमानसदुःखानि ईर्ष्यारागादयश्चेत्यर्थः ममग्रामयोरोगाः मनोमय इति पाठे चित्तमेकदेशोमनग्रामयः मनोविकारश्चिन्ता

बा र्थः ३ भुनेभुंक्तेविकल्पलोपश्छान्दसः भुनेइतिपाठः ४ संसारलक्षणलक्ष्मिनायोरीर्जो शायनानागुणाश्रु वधनी ५ विषमाणिद्दरूनरामिग्रामान्पर्वतान्तदरिरान्भूतविशेषाः ६ सैद्विक्वयः राद्धः द्विसमसानिर्विन्स्य मितसमासः सामंसमदर्शिनासपवसर्वभूतेषुरयावर्षितान्मेघः ७ अहंकारत्यागेदेहाभिमानम

अहंकारवशात्रापरहंकारान्दुराधयः अहंकारवशादीशानहंकारो ममामयः ३ नमस्कृ रमाचिन्त्यपरमंचिरवेविलं नभुत्तेनपिवान्यंभःकिमुभोगान्भुनेगुने ४ संसारजननीदीर्घामा यामनुस्मिमोहिनी ननाहंकारदोषेणकिरातेनैवदारुणा ५ यानिदुःखानिदीर्घानिविषमा णिमहान्तिच अहंकारात्प्रसूतानिनान्यगानवदिवाइव ६ शमेनुसेद्धिकयामंगणपथ्यकिमाश नि सामममेवशारत्कालमहंकारंत्यजाम्यहं ७ नाहंरामानमेवांछाभावेषुनचमेमनः शान्तआ सितमिच्छामिस्वात्मनीवजिनोयथा ८ अहंकारवशाद्यद्यन्मयाभुक्तंहुतंकृतं सर्वतन्नस्वसेव वस्त्वहंकारविक्रान्ता ९ अहमित्यस्तिचेद्दुःखमाद्भवमायदिदुःस्थितः नास्तिचेत्सुखितसंसारान हंकारतावदे १० अहंकारेपरित्यक्तेयुनेशान्तमनस्तया आवसिष्ठेगतोद्वेगभोगौघाशाभंगरास्पदः ११

मताद्वयः स्वयमेवशान्तमेतीतिदर्शयतिनाहमिति शान्तोनिर्वैरः स्वात्मनीवशान्तोपश्मेनसर्वभूतानिपश्यन् त्रिपर्थः जिनोबुद्धःसयथा अहिंसापरस्तद्वृत्तनियमपितृगणाश्रमइतिन्यायेन जिनोद्दारणजिनइतिवा पाठः ८ अवस्त्वनत्वेयसारवा ९ १० उद्वेगानामशान्तमनसो खलत्वानर्थक्यात्यागतोद्वेगः ननुभोगसेवयाऽ भिवर्धमानत्वात्यावभ्राद्धभोगौघइति भंगुरो देहेन्द्रियविषयाधीनत्वाच्चेतनेकेकभंगपुष्टेगत्र

मनःशिक्षाटीका ५ ॥

श्री॰ वा॰ वै॰ टी॰ ५ ध॰

यौवनस्यादरः पुरुषार्थोपयोजनं नः द्विंनं परित्यागानादरमिति क्रियाविशेषणं वा दुर्जनइति यावत्प्र
पवित्तायतेतावदेव सज्जनेनेराडियनइतिप्रसिद्धं २१ विंगवरोत्रिटश्रुष्ट॰ इयंसोदर्यमिव श्रभिलष्यतेप्राग्ः
पुरुषोषा २२ नृयातीवन्मक्रमप्रसिद्धयास्ततिभासितयाश्रियेयाव सततंगुल्क्रितन्यकेश्रमफलाश्रतिन
कगुणवर्जितयोयस्मायुक्तधानुगाम्यन्न्नासीन्निसंव्रुवः २३ इतिश्रीवा॰ वैराग्यप्रकरणेवनदेशाःसर्गः
सर्वानर्थसमारंभमूलत्वमोत्रनिरूपते ममताऽत्रनतेमूलमहंकारोविशेषतः एवमहंकारस्यापिनस्त्वं
हेत्वाश्रन्तनसर्वदोषाणामभिमानमूलत्वात्नर्थत्वमेवेतिविस्तरेणदर्शयति मुधेत्यादिना मोहा

दिनेःकतिपयैरेवपरित्यागानादरं दुर्जनःसज्जनेनैवयौवनेनावमुच्यते २१ विनाशभस्मदारानि
त्यंनरामरणंबंधुना इयंविंगवरेणेवक्रूतानेनाभिलष्यते २२ स्थिरतयामृतभासितयात्यास
नगुल्क्रितश्रमफलाश्र नयातिनास्तिनयागुणवर्जितमरणमाप्तनमाश्रितयुधा २३ इतिश्री॰
वै॰ नीतिनामतिसर्गः ५५ श्रीरामः मुधेवाभ्युत्थितोमोहान्मुधैवपरिवर्हते मिथ्यामयेनभीतो
स्मिदुरहंकारशत्रुणा १ अहंकारवशादेवदोषकोशाकदर्थता ददातिदीनदीनानांनसमोविवि

+श्रीममनेति+

दृत्तान्नास्त्रिमिताकृथाव्यर्थमेवाहंकारोभ्युत्थितः व्यर्थमेवपरित्यक्तःहेतेनतनः पुरुषार्थोस्तीत्यर्थः
तस्योपादानमपिमोहएवेति दर्शयतिमिथ्यामयेनेतिवाछेदः अहंकारारव्येनशत्रुणाभागनशीलेन
रोगेणेतितरथः १ विविधासाध्यसाधनफलप्रवृत्तिलक्षणाःश्राकारायस्यतयाविधःसंसारःश्रनादि
कालमारभ्य जन्ममरणनरकायनेनदुःखपरंपरामनुभूयापिपुनःपुनस्तद्वत्वाचानायासमहस्त्वे
पितिप्यमानताही नन्यापिदीनानाविधयलेपदानांरामहेपद्वासनादिदोषलक्षणश्चकोशमदेसस्य

श्री॰ ध॰

यदा अयं शास्त्रस्य ... वासनाप्रयोगविषयकन्यायतः अप्रामाणिकतानिवारणसंयोगकाले ...

तथवसाधुनीविनाः प्रशस्य जीविनामानामेतिसंबंधः नरकाग्निरिव नीविनोयिनर्भवपत्रशस्यनीवनाग्रुद्ध
विरहाम्बुहेविलिभावः १२ भारोभारइवचर्योद्ग्रमहेतुः ज्ञानेवज्ञानमपिपुनर्वेश्रमनिवारकत्वेनप्रसिद्ध
किमन्यदितिभावः १३ इहिंगचेष्टिते भारश्चातुर्थस्वयमेवाहभारोभारधरस्येवेत्यादिना १४ विश्रान्तिःसर्वश्र
मनिवृत्तिः आवर्तिः पूर्णकामताश्रयास तेश्रमसाधने १५ अन्यदपिनम्रस्यवेदमुक्तमन्येनेववनिराकृ

ज्ञानास्तुपवनगतिर्जनवःसाधुनीविनाः येषुनर्नैहतायंनेशोघानरकगर्दभाः १२ भारोविवेकि
नःशास्त्रंभारोज्ञानंचरागिणः अशान्तस्यमनोभारोभारोनात्मविदोवपुः १३ रूपमायुर्मनोबुद्धिर
हंकारस्तथेहितं भारोभारधरस्येवसर्वंदुःखायदुर्धियः १४ अविश्रान्तमनाःपूर्णमापदांपरमा
स्पदं नीरूपोगविहंगानामाश्रुशायासनहृदं १५ अन्यदस्विदमुक्तमन्यशानेवलमनाःजनं आलुनो
वनगृह्यंकालेनविनिहन्यते १६ शरीरविलविश्रान्तविषदाहप्रदायिभिः रोगरागादीयतेरो
दुर्भोलविवनानिलः १७ प्रसवानेवविच्छेदवत्रैवनरवासिभिः दुःखैरांघ्यतेकृवेशुष्कैवि ५
वनवहुमः १८ तूनंनिगरणायास्यकृतान्तेगर्दमनावृते आपतमानोवक्रेणवमरणेनावलोक्यते १९
गंधादिगुणगर्भिणाशून्य यात्राकिंवद्यया अविमहाशान्तेनेवनरसापविनीयते ॥ २० ॥

प्रसवानै

तीकरणात्स्नात्तमित्रस्यनवेश्वर्यं विनिहन्यतेआशुविन्यर्थः १९ विषवत्दाहप्रदानशीलैःशायीयनेआशुवि
विरोधःव्यालैःसर्पैः २० प्रसवानैः तैवद्धिः सुयवत्कमसादिवृत्तपदैलवन्नासिकःलैरोगादिदुःखैःशासमेत
हृष्यावेद्यतेआशुष्यतइनियार्थःप्राप्यमेवार्थः घुणाःकाष्ठकीटकाः १८ निगरणंग्रसनंस्वनाहं प्रश्रुगा
भिलाषंयथास्यात्तथा २१ नत्यावेदृश्यबाध्रुशत्किलीणालेयघास्यात्मप्यपविनीयते आशुःप्ररुषोवानवर
धौनः महाशान्तेनवह्निशिखानाशमिवेति २० ॥

श्री॰ वा॰ वै॰ दी॰ २४

किं अस्त्वविरामस्थैवं नेत्याह येनेति विततेपदे अपरिच्छिन्नेवस्तुनि भावाभावयोर्लाभालाभयोः समः आ श्वासप्राप्तिः समाधानं यस्य तेन ३ परिमिताकारे देहादौ परिनिष्ठितत्वं तद्वर्जनान्न परिमितमिति सिद्धः निश्चयो येषां निष्ठिताः स्थाविनाः ४ आस्था विश्वासः ५ येन यत्तस्य यत्रवसिष्ठे प्रदीर्घोमिलितः आस्थितिमिषितिमात्रेण व्यवहितेवासंवध्यते ६ हतस्थितेः प्रदीपे ७ आत्यंतिक तत्त्वावधार्मो मनसो विश्रांतिः शून्यत्वेनव्यवर्ण

येन वितानवित्तेया विश्रांता वितते पदे भावाभावसमाश्वासमाशु तेषां प्रलीयते ३ स्वयं परि मिताकारपरिनिष्ठितनिश्चयाः संसाराश्रतडित्संततेनेनाप्रुषिनिष्ठेताः ४ शून्यतेवप्रनेवास्था काशस्यचलितेदने प्रचुनेचतरंगाणामास्थाप्रुषिनप्रुत्प्यते ५ प्रलयोश्रावदेवाश्र मसोदइवदी पकः तरंगकइवालोलंगनलसेवोपलस्यते ६ तरंगप्रतिबिंबेहुतडित्संतेन भोश्चसे प्रदीन मास्थाश्रुभातिनत्वाश्रुषिहतस्थितो ७ प्रविश्रांतमनाःशून्यमाश्रुशांतमीहते इःखापेक्षवि ष्ठानतरांभमश्वनरीयथा ८ संसारसंसृतवस्थाफेनेसिन्सर्गसागरे कायवस्थाभसोध स्मनजीवितमेनरोचते ९ आप्यसंप्राप्यतेयेनभूयोयेननशोच्यते परायानिवृतेःस्थानयतज्जीवि तमुच्यते १० तरवोपिहिजीवंतिजीवंतिमृगपक्षिणः सजीवतिमनोयस्यमननेननजीवति ११

स्थित्यर्थः प्राणतंविलीर्णे इंद्रतेइत्युति प्रश्वासुरंभ्या प्रत्यन्ना प्रश्वनवीतस्याउद्वविदारणेने वगार्भनिर्गमनं प्रसिद्धं ८ आस्था संसारसंसृतौ संसावसंभ्रमणे प्रसिद्धाकाययष्टी देहलतासर्गसागरे ९ भसो मलविकार भूतः फेनस्तद्वदास्थलास्थिरत्वात् एतोस्मिन्जीवितं जीवनंमेनरोचतेइत्यर्थः ९ आप्यमवश्यं प्राप्तं योग्यं च समग्रपुरुषार्थरूपं निवृतेर्जीवन्मुक्तिसुखस्य १० मननेनमननफलेनतत्वबोधेन वासनात्यनेन वा न जीवति

२२

उत्पत्तिप्र॰

मे॰ २४

विरहव्यथाः शुद्धोन्मुकजनानामवकरीद्राः स्वयंवतीत्यातीतार्थः यान्व क्ररुढ्दयानाश्रयनेव कर्मधार
येपूर्वतीत्यापरस्पवृंवद्भावः १९ श्यमनैः यरसेरर्थश्यायश्चयान्वाशुश्रुनाथर्यधनेवांछ तिनछीला
या इनाधयः पविलीनाः प्रकुञ्जाश्रोरवदस्याञ्चादित्याप्याहितिकल्पनान्यरनिपातः २० तमिमिपुरामर्थाग्र
सेयतिलभ्यते तथाचयस्य गुरुषस्य प्रलत्मासयत्मेवसपंहूवेणोन्मादितातमेव चिरंसपत्मोपधम्नेकूपन्मादृ
दाक्षिप्यतीवेपंतमानवतीकिंततिर्वेज्ञेनार्थः २१ ऊक्तिमोर्थः पतनमवणादियंस्मादितिकरर्थः साहस

सिद्दीवविग्रहव्यग्रकंदैश्कुलघातिनी पवद्वयावेवशिशिरातीत्यावतीत्याशयायाश्या १९ मानयाबद्ध
तार्थिन्याद्द्राधियविलीनया पश्चान्मर्भव्यथालब्ध्या किं विद्गुःस्वाद्दनेसुरं २० हदेणोन्मादितालः
स्याङनेरेवनमादरात् प्रशेवनाक्षिप्यतीवनिलेज्ञाद्रेनासरा २१ मनोस्माकर्षतिच्चित्तहंतिकं
दर्पसाध्यान्त्यणमंग्रराच यालावलीगात्रविसृज्ञरेदाशवग्रोत्थिताद्भुम्यलतेवलक्ष्मी : २२
इतिवैनलक्ष्मीनिराकूसंनामसर्गः २३ श्रीरामःशापुःपल्लवकोणात्रलेवाज्ञुकणाभेद्य उन्मत्तमिवसं
त्वन्मयात्मकाद्दशरीरकं १ विषयाशीविषासंगयविज्ञनेरवेनसा प्रश्नोदात्मविवेकानामाशुरायास

तेनसाध्यालम्ब्यायार्मवलीगात्रेविसृज्ञरे दावेष्टितशरीरा शुत्रश्रेनीर्णकूपादिरार्ते २२ इतिश्रीमत्वैराग्यप्रकर
रणाःसर्गः २३ व्याधिरोगजनरात्रसंकामादिकस्वीकूते नीरितेयोवनेस्वाधिरुत्रावेस्यतियाने श्रीरिवाञ्जुरपि
नमत्वोधनाद्द श्राद्धमित्यादिना पल्लवस्यकोणः प्रांतभागस्तस्याय्रेलंबमानोन्बुकणोदिमनस्तविदुरिवां
शुद्वमस्थिरं उन्मत्तमिमिग्रघमीतमाशुरूपमानेहितीयांतेशरीरोपमाने प्रकांडे ग्रनवसरे इत्मायामशकेण
यायकत्व १ विषयलत्तणोः सर्पास्तसंगेनसर्वतः शिथिलितविमानां नविपनेप्रोच्छ्रान्तिविवेकोपेयाशु

९

नैषधी ९

श्री· या· वे· टी· श्रु·

दुःखलक्षणानां भोगिनां सर्पाणां ७ सत्कार्यमिव गुणक मीमांसालक्षणपक्षानां रजनीराजिः संकोचकेन निर्गर्थः एवं दुःखैकेरवाणां चंद्रिका विकासकेन सदृष्टिदीपिका दृष्टिः परमार्थदृष्टिर्वा नहू परीपिकासा वा स्वावानसहृदः कल्लोलोच्चयकातरंगिणी च नस्याप्यपि दीपप्रशमनहेतत्वस्य द्रुष्टत्वात्र विधुविधवा एवेयं दुःख स्मरपकं ८ संभ्रमो भयं भ्रांतिश्च नदूपमाणमप्रमाणमादि पदवीप्रथममार्गः पुरोजालादिः केदारिका सेतुभ कि: विकल्पस्य स्थाना खेदः प्राप्तोलाभो यस्य तथाविधस्य भयस्य जननेभो गिनीसर्पिणी भयभोगवती

एवाहिविषमादुःखभोगिनां गरलागुरा शनमोरगर्गेंद्राणां विंध्यशैलमर्दनदी ७ सत्कार्यपक्षा रजनी दुःखैकैरवचंद्रिका सदृष्टिदीपिका बात्याकल्लोलोच्चतरंगिणी १३ संभ्रमाभ्रादिपदवी विषादविषवल्लिनी केदारिका विकल्पानां खेदाप्यभयभोगिनी १४ हिमवैराग्यपद्मानां विकारो लूकयामिनी रागदर्पाविवेकेंद्रा मोहन्यामोहचंद्रिका १५ इंद्रायुधदरालोलनानारागमनोहरा लोलानादिदिवास्पदधूमिनीचनदुःखया १६ चापलावनिनारत्नकलीनकलीनता विप्रलंभन तात्पर्यनिलोग्रश्रृगालिका ७ लहरीवैकरूपेणपदलाणमकुर्वती बलादीपशिखेवातिदर्शनीया

खेदायेतिसूयकूपदंबा १४ विकारावश्रितविकाराः कामादयः १५ इंद्रायुधं शक्रधनुस्तद्वत् बहुरागमिति यावेद्यमर्दं चंद्रकवत् वक्रमायुधमिंद्रायुधमेव आलोलाः प्रचिरस्थायिनः रागावर्णाः मनोहराः तद्वमायः श्रीमंतो हृष्यते १६ चापलेनावमस्पृतिमाः प्रशस्यनकलोपयानकलीनादेकुलेपाः नशाहोयेनलक्षन विप्रलंभनतात्पर्यं प्रतारणानुकूलश्रृगालमाया उग्रतास्त्री प्रसिद्धा १७ एकरूपेणलक्षणमपिपदस्या नेकार्यमवस्थानमकुर्वती सदाचलपदद्विरस्वभावत्वात् दुर्लंयातिशयतरकिंतदुर्दर्शाः गोचवतोपस्याः ॥१७

गं २८

यथा पद्मादिनाथराज्ञो ऽप्येकदेशगपरंदारं सेनन्यंतीति श्रीमत इत्यर्थः ३ तः मध्यत्र्यकांड एवेत्यर्थः विनाशं
स्वस्याः सो पभोक्ता दीपले ख पसेपराशुद्धाशिकासदृशा वृ यथा विनाशस्य तमो निष्ठात्व पोतनायकत
लहृष्टांतः ४ दुराड्गढ्राड्रः स्वेन संपादिताधिनगुणबलोधार्मिकाणामेवोपभोगाय भवति किंतगुणा
गुणविचारेणविनायंकं विज्ञशिक्षितमवलंबते यथाराज्ञां प्रकृतिः स्वभावः बहुधा गूढाः राजानो न
धार्मिकेगुणवृद्धिः सहस्त्रियंति किंनयेन केनचित्स शिक्षितेन सहेतिप्रसिद्धं ६ यस्य कर्मणः तीव्रं फलं

ननयंतीपरंदारेयराशुद्धाशिकासती विनाशमेव धत्तेंनटीपलेखेवकत्तुंलं ५ गुणागुणाविचारे
लाविनेव किलपाडवं राजप्रकृतिवक्रा गूढा दुरारूढा वलंबते ६ कर्मणानेन तेनेषां किलारा
मनुगच्छति दोषा जीर्णविषवेगस्य यंत्लीरंविस्तरायते ७ तावत्क्षीणश्च इत्यर्थात्परेसेवजनेनताः या
न्यपेयहिंमयावक्रियानयस्त्रीकृतः ८ प्राताः सुराः कनताश्च पेशलाश्च दयायै पांसुशून्यम
णयः श्रियातेमलिनीकृताः ९ नश्रीःसत्याय भगवन्दुःखायैव हि वर्धते गुणाविनाशानधनेषु
निविघ्नतायथा ९ श्रीमानजननिपाश्रजूखयाप्यविकल्पनः समदृष्टिश्च श्रीवदुर्लभाः पुरुं
धनराज्यलाभादिलोभहिंसानृतादिदोष षास्तयः ११ ॥ सर्वबेगानां विस्तारायभवति मेनतेनेवदु
ष्ठुत्तवाणिज्यादिकर्मणोधाश्रीर्विस्तारमधिगच्छति नयामदानादिनाश्रस्ततनेयाथपरेलत्वादित्यर्थः ७
श्रीतश्च सर्वपदेनदयादाक्षिण्यस्नेहापुपलक्ष्यते मानसहंसोवाल्यापरुषीकृतोदः सदीकृतः ८ न
देवस्पृशति प्राताइतिस्पष्टं ९ गुमारक्षितागुणाशानेविनाशस्साधनेधनेस्यादयतिश्च निमरणं ९
नतुश्रीमत्त्वोपिधार्मिकाय शाक्यन्नकेषित् दृश्यते तथाहं श्रीमानितिस्पष्टं ११ ॥ ॥

या श्रियाः सर्वशुद्धानां याभोगानर्थदा सदा। दोषैर्बहुविधैः सा श्री रामसर्गेऽत्र निन्द्यते इत्थं विषयाणामसारानर्थकत्वं प्रतिपाद्य विषयसंपादनमूलश्रियोपि तथाविधत्वं प्रतिपादयितुमुपक्रमते इयमिति अस्मिन्संसारे स्थिता प्रसिद्धा या नानाजनैर्बहुतरसाल्हेतुत्वात् उदारा उत्कृष्टेति परिकल्पिता श्रीः धनं नेति शेषः वस्तुतस्तु सापि परिमोहाय एव नूनं यतो बन्धनरकादिकदर्थं नाप्य कदर्थास्तान् ददातीति कदर्थदा लेशमपीत्यर्थः प्रायः परिमोहायापि श्रीर्मा भिक्षुका वा कदर्थी रेति वाक्यमिति तान् अर्थान् धनानि ददा ति न विवेकमिति वा कदर्थदा १ उल्लासेत्यादि बहुला अनन्ताः कल्लोला मनोरथपरंपरा येषां तान्

श्रीराम उवाच इयमस्मिन्स्थितोदारा संसारे परिकल्पिता श्रीर्मुने परिमोहाय सापि नूनं कदर्थदा १ उल्लासबहुलानन्तः कल्लोलानलमाकुलान् जडान्प्रवहति स्फारान्प्रावृषीव तरङ्गिणी २ चिन्तादुहितरो बह्व्यो भूरिदुर्ललितैधिताः चञ्चलाः प्रभवन्त्यस्यास्तरङ्गाः सरितो यथा ३ एषा हि पदमेकत्र न निबध्नाति दुर्भगा दग्धेवानियताचारमितश्चेतश्च धावति ४॥

स्फारान्बहून्जडान्कर्दमान्प्रवहति धारावशमापाद्याकर्षति तरङ्गिणी यद्वत् कुद्दालसोनाद्येनेन बहुलास्तुपचितानन्तान्कल्लोलान्तरङ्गान् जडान् मलिनान्वहति धारयति २ अस्याः श्रियः अञ्चलत्वलाद्दुहितरः प्रभवति दुर्ललितैः इच्छाविशेषैरेधिता वर्धिताः ३ यथा काचिद्दुर्भगा मोहादहङ्कारादशक्यत्वात् एकत्र पदं न निबध्नाति यादृशस्थापयति किंत्वनियतचेष्टया स्याः तथा इतश्चेतश्च धावति तथा श्रीरपि परं स्थाने यत्नियताचारे शास्त्रविहिताचरणे स्वं पदं न स्थापयतीति शेषः ॥ ४ ॥

नतु श्रीभिरेव त्वदभिमतोऽर्थः सेत्स्यति श्रीमतां किं तद्दुर्लभमिति प्रवादात्तत्राह मोहयंतीति विप्रलंभो वंचनं २४ तदेव प्रपंचयति चिंतेति धनिलक्षिंशाधाराभिक्लिष्टाः एवं डनेन निचयाय राशीकरणाय स्थानानि च क्राणि उग्राय दारा स्त्रियः शत्रुरोगादिलीलापत्तहृदयपीडिता नो २६ देहादिभावानां सततसंभाविभंगुर त्वसमर्थितैर्विविधानादृष्टादृष्टैः पाणांडर्दशानां च परिचितैर्नेदं ममिमं मम मनो निर्दहति एवं नेति द निपत्तेर्विस्तारः दिक्षितगर्तं विधानभंगुरस्कन्धादिपतनकारणसंपादितैर्वपत्तितानस्तत्तथा विटोपाणां पतन बंधनादिदृदशानां च परिचितैर्नैरित्यर्थः २७ ग्रत्तानलक्षणायां निशितलोकेजनेमोहो, विचारस्खलता

मू मोहयंति मनोवृत्तिं खंडयंति गुणावलिं दुःखजालं प्रयच्छंति विप्रलंभपराः श्रियः २५ चिंता
निचयचक्राणि नानंदाय धनानि मे संप्रसूतकलत्राणि गृहाण्युग्रापदामिव २६ विविधदोषद
शापरिचिंतितैर्विततभंगुरकारणकल्पितैः मम न निर्वृतिमेति मनो मुने निगडितस्य यथा वनदंति
नः २७ खलाः काले काले निशि निशितमोहैकमिहिका गतालोके लोके विषयशतचोराः सुचत
राः प्रवृत्ताः प्रोद्युक्ता दिशि दिशि विवेकैकहरणे रणे शक्तास्तेषां क इव विबुधः प्रोज्झ्य सुभटाः २८ ३

पै ला भिर्मिहिकाभिस्तथा वृद्धैर्गतालोके विनष्टज्ञानज्योतिषि सति निर्विवेकलाः परिडुः खदास्तत्र सुचतुरा वि
+ हिशि+२ षयशतचोराः काले काले सर्वदा दिशि दिशि सर्वदिक्षु विवेकत्वलक्षणमुख्य रत्नहरणे प्रोद्युक्ताः प्रकृष्टोद्योगयु
क्ताः संतः प्रवृत्ता वर्तंते इति शेषः रणेयुद्धे तेषां यथा युविबुधः प्रोज्झ्य तानविहाय अन्ये के सुभटाः शक्ता
न के पीत्यर्थः इव कारस्तत्सदृशानामपि दोलेभ्य योजनार्थः विनातमोनाशनहृत्यासंभवादिति भावः
२८ ॥ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे वैराग्यप्रकरणे प्रथमपरिलायोनामष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

श्री॰
वावै॰
टी॰
३९

ननु भोगादेतन्वाद्दहस्यार्थोप्यस्तीत्याशंक्याह भोगेति नैरर्वनैरेवेतिनेत्याम्यर्थत्वाभावात्पि श्रेयेण वेहेरप्याणेतन्नायुग्मीभोगालंपटाः जनेरता येथिल्यं तथावभोगानामप्यनर्थत्वमेवेतिभावः १९ प्रत्ताव नामामाप्येतिकदुःखोपशमनोपायमप्याह नेहूदेवतस्याप्रत्तस्यचेतनयशयास्तदुःखाभेश्यायाह अघेनानाइति मर्थीपुरुषार्थीपयोगसिना वेणवः कीचकास्तेषु यथैरुनेत्युनिलाहताः २० देतत्राकेनस्याधसीतिप्रश्न स्योक्तमाहतथाप्यतीति २१ संसारदुःखैः पापाणाइवनीरंप्रभिन्निहि इत्यभिवितद्वितेनदयेयस्थत्कवः स्मिन

भोगैर्नैरर्थनैरेवतद्वेवंपममीकिल पश्यन्तैरसंनीतावालेनिवगिविदुमाः १९ अघेननाइ
पवनैः स्वजनाः प्राणनामभिः ध्वनेतः संस्थिता मर्थयथाकीचकवेणवः २० शाम्यतीदंकथंदुःखे
मितिनमोस्मिचिंतया नरदुमइवोग्रेणकोवदग्धेनवह्निना २१ संसारदुःखपाषाणनीरंध्र
पुरयोमृदह मिनलोकभयादेवगाढ़हाखेनरोदमि २२ शुष्यामन्मसहनीलाः शुष्क
रोदनीरसाः विवेकाख्यसंग्रामकानिप्रभपुष्णाति २३ शुष्कंशुष्यामिसंसत्यभावामा
वमयीस्थिति टाविश्रोणवसमरोहैसंसारवेश्यया २४
लोकाः स्वजनास्तेपि मर्थ्यमारोदिशुरितिमयारे
व २२ शुष्कं णानन्यपणारोदनेननीरसाः प्रीतिशून्याः अनएवस्वदेहमन्योदिशून्यास्ताः स्वजनविषयाःप्रति
बंधायपर्वविडंबनानामन्ग्राहकः तिमस्तितामिलाषादित्यनीसमविवेकएवपश्यतीमर्थः २३ भावा
नांप्रियतमविषयाणामभावो विनाशः सम्यक्तुरो ग्रथवाभावः सर्वदुःखोपशमनोपलक्षितपरमानंदभा
वस्तदभावे ताने नद्विकाम्स्याम्नस्थितिस्तस्याविचार्यसंसारवेश्याशुष्कंशुष्यामिनमया: पनादिषप
ज्ञोहर अर्थोनेभावमान्यवल : देवात्मगेनेदाविद्रोणक्वैदश्रीसंसक्तम् पशाश्रुयतितद्वत् २४ ॥ में
३९

कोऽहं इदं दृश्यजातं किं स्वरूपं किमर्थं चागतं रात्रेर्नक्तंभेकिं भोगैः किं किमिदं सर्वं मिथ्यैवास्तु किं विनष्टमपि तन्तु किंरूपिः सत्यो न हृदृश्यं तत्त्व यन्मिथ्यैव तद्वत् मिथ्या त्वतत्तद्वैपरीत्यं तस्य मिथ्यात्वे कस्य किमागतं न कापि क्षतिरिति भावः १७ एवं किं नाम इदं मिथ्यादिनव श्लोकाकुल प्रकारेण विमृशतो विचारयतः प्रवृत्तं दृश्यमहत्त्व निर्विणन भूमिषु १८ एवं स्वस्य विचारोत्पत्ति प्रकारमुपवर्ण्य पृष्टव्यांशं दर्शयति तदेतदित्यादि पञ्चभिः तत्तस्मादिमर्शाद्वा सारत्वात् जरादौ विनाशोत्पत्ति विकारभस्त्रय समभावित मिवमन्यमानः पृच्छति किमिदं विभारितं इदं सत्यतया सर्वानुभवप्रमाणसिद्धं दृश्यं परिणश्यति सर्वात्मना अस्तं विपद्यते न

किं मे राज्येन किं भोगैः कोऽहं किमिदमागतं यन्मिथ्यैवास्तु तन्मिथ्या कस्य नाम किमागतं १७
एवं विमृशतो ब्रह्मन् सर्वेष्वेव ततो मम भावेष्वरतिरायाता पथिकस्य मरुष्विव १८ तदेतद्
भगवन्ब्रूहि किमिदं परिणश्यति किमिदं जायते भूयः किमिदं परिवर्धते १९ जरामरणमापच्च जननं संपदस्तथा आविर्भावतिरोभावैर्विवर्धन्ते पुनः पुनः २० ॥ ॥

किं सतो ग्रसत्व विरोधाद् यत्सदेव तत् किञ्चिद्रूपात्तर्हि भूयो जायते सत्यमापद्यते तर्हि दृश्यत्वासत्त्वविरोधान्न दृश्यादि विकारांश्चेदं भगत्तेन दृष्टिपरिदृश्यावस्थानं स्यात् न्यथा तत्तद्वैद्यान्यपन्ने तर्हि दृश्यमित्ता विरोधः दृश्यादि स्वाव हानाद्युपपत्तिश्च परिदृश्यावस्थानं न स्यादिति तर्हि युगपदुभयात्मकस्य तद्वशं गः प्रवर्त्तनात्तस्याव्यवर्तनात्सर्वभूतानां कोऽयं दृश्यापत्तिश्च यदवस्था भावयोरभिप्रेतस्तर्हि तासामभावत्वमभेदे वस्याविभवस्था वतिपर्यायानुवृत्ति तानुपपत्तिरिति भावः ग्रस्य प्रश्नस्य परस्यान्तरायेऽनुव्यति किंचित्तु परान्मपृच्छ्यतां निश्चयतां इदं शरीरं किंतनयद्रूपणमिति अतः किं नायते किं वर्धते न कश्चिदस्य जन्मादि नाशादिसंभवः १९ प्र येनान्यत्तीयत्तावदेवन मस्तुतान यंपरपदाप्यस्तीत्याहजरेति संपदामपन्नर्थरेतत्वारनयोग्रणे २०

श्री॰ वा॰ वै॰ टी॰ ३५

परिनतेमलवदास्तर्हि कथं सत्कारकत्वेन परस्परं संबध्यंते तत्राह सर्वइति सर्वे हि भावाः स्वतो लोहशलाका
सदृशाः परस्परमसंगिनः संबंधशून्याएव परंतु तन्मया ममेदं भोग्यसाधनमनेनास्यमिदं करिष्यामीत्यादि
मनःकल्पनया केवलं क्रियाकारकादिभावेन श्लिष्यंते संबध्यंते तथैवाल्पव्यतिरेकदृष्टांतमादिस्यर्थः ८
नकेवलं भावानां संबंधमात्रं मनोधीनं किंतु तत्स्थितिप्रकाशभंगा अपीति सर्वांशे मनोधीनमेवेत्याह
त्याह मनइति तर्हि मनएव सर्वसाधनमस्तु तेनाह मनइति असत्तुल्यमिव विवेके प्राभाति तथा च
तेनापि सर्वसिद्धिर्यमेनाचिरकालेकेन सर्वस्यादितिमोहितोऽस्मि ९ अतःपरिशेषादात्मैवेत्याह यमि

अयःशलाकासदृशाः परस्परमसंगिनः। श्लिष्यंते केवलं भावा मनःकल्पनया नया ८ मनःसमा
यत्तमिदं जगदाभोगि दृश्यते मनआसारिवाभाति केनास्य विमोहितः ९ असतैव वयं कष्टं विसृष्टा
मृगतृष्णया मृगतृष्णाम्भसा दूरे वने मुग्धमृगा इव १० नकेनचिच्च विक्रीता विक्रीता इव संस्थिताः
२६ बत मूढा वयं सर्वे जानाना अपि शांबरं ११ किमेतेषु प्रपंचेषु भोगा नाम कदर्थनाः मुधैव हि वयं मो
हात्संस्थिता इति भावनाः १२ अज्ञातं बहुकालेन व्यर्थमेव वयं वने मोहे निपतिता मुग्धाः श्वभ्रे मुग्धा मृगा इव

निरंशो यनित्यमसत्तेवेति संसारे सत्यत्वसाधनयोरसत्वादित्यर्थः कष्टं यथा स्यात्तथा विसृष्टाः कष्टा रात्रेति
केशूनाह लोभः स दृश्यपक्षलोभश्च यतिता मृत ते मुग्धमृगा मूढहरिणाः १० स्थिताः परवशा इत्यर्थः नाना
नात्रभिन्नमन्या अपि विषयप्रकाराणि शांबरं शांबरस्येवेत्यर्थः माया प्रसिद्धिभावः ११ भोगा विषयसंबंधाः कि
नामद्दष्टेन सत्स्वभावाद्दूरतः कवीनत्वाद्दोषभ्रमप्रायवत्सर्वार्थ इति भावः येर्ये तु प्रायार्थे मो
बद्धाः इति भावनाभ्रांतिर्येषां ते तथाभूताः १२ अज्ञा इति समस्ताभिलाये बहुकालेन ज्ञातं किमस्माद्व्यर्थं

म॰ ३५

कोलंचयमीतित्ययाचभवदातापरिपालनायवदामिनतथार्थेनेतिभावः २ इत्थंविनयोक्त्यागुर्णवर्णनमस्य त्रागुवाच्यानेनयमीगुष्टाननन्यवित्तगुहा विवेकवैराग्याभ्यांविचारोऽयंमनस्मरः ईयति ग्रहंतावरित्यादि चतुर्भिः ३ विघ्नः संचरितवान् गत्यर्थत्वात्कर्तरिक्तः ४ ईदृशेविस्मयमागतलक्षणः ५ मोगोभ्रमसोभागलक्ष्मया किंनामसत्वंनकिंचिदित्यर्थः सततिर्विस्तारः प्रसत्वमेवोपपादयतिनायतइति मृत्युबीजंभवेतन्म तन्मबीजंभवेन्मृतिरितिवचनादितिभावः ७ नन्वसततथापिंतरालेविभवश्रमिश्रसत्वमग्रसूयतएवेतितत्र

भगवन्भवताश्रृष्टोयथावदधुनाखिलं कथयाम्यहमतोपिकोलंचयतिसद्वचः २ अर्हतावदयंजन्तोनिर्निमेषिसन्धिसत्वनि क्रमेणाद्दिसंग्रामः प्रासविघ्नप्रसंस्थितः ३ ततः सदाचारपरोभूत्वाहंमुनिनायक विघ्नस्तीर्थयात्रार्थंपृथ्वीमेतामितेततः ४ एतावतायकालेनसंसारस्यापिमाहवन् सत्वहृतोमनसिमेविचारः सोयमीदृशः ५ विवेकेनपरीतात्मानेनाहंतरजुसखयं भोगनीरस्यसाक्ष्यं प्रविचारितवानिदं ६ किंनामेदंवतसत्वंयेयंसंसारसंततिः जायतेमृतयेलोकेम्रियतेजननायच ७ अस्थिराः सर्वएवेमेसचराचरचेष्टिताः आपदांपतयः पापाभावाविभवभूमयः ८ ॥ इत्यस्थिरादिवि सर्वस्यात्र

निनिहत्यधीनसाधनसाध्या प्रवतालोरेवोपपत्रसाधमायत्रैलभयविधभोगप्रवृत्तिसत्वलक्षणवेष्टितसंज्ञितप्रापि विभवभूमयोविभवसमयमाश्रयितिकाभावः विषयाः स्वकचेदनाभपानादयोनमरुतः यतोप्रसिद्धाद्धलाभ वियोगकालयोर्दुःखदाइमर्थः तथापुपभोगकालेतेभ्यः सत्वप्रशंसनात् आपदांपतयइति यतयः स्वामिनश्रेष्ठाइतियावत् रागादिदोषोत्पादनेनपरमापदसाधकत्वात् मद्गुणायत्वेत्यर्थः प्रतिषिद्धाचरणेनिषिद्धाचरणार्थं प्रवर्तनकत्वात्तथाचविषयेषु ३ मदृष्टानाअनर्थोगाः सत्वमितिनासिंसंसारेसत्वमितिसिद्धमितिभावः ॥ ३

श्री० वा० वे० टी० ६६

प्राप्ययोमानसवार्थः सन्तुः परिलेपं तिविषादयति कश्चिच्छिद्यासमासिर्यानेक किन्कामेसंपत्रेप्राप्येनीमूर्णः
प्राप्यवा किंमात्रिता: केचेतिनतत्वप्रश्नः केनेति नक्रिमित्रप्रश्नः किंयनइति नद्दिभागप्रश्नः कारणेनेति
केनेत्यनेनसंबध्यते गोरेशुद्ध प्राप्तनेतीत्यात्वेवोमुखकाः २१ तन्वाधिवेत्ताद्याशानिमसिद्धायवतेकेनःशुद्धा
तेन प्राप्तमप्यइति सप्रसिद्धत्वंनतेषांशुक्तविज्ञानात्इप्रमप्रवितप्रदशानेनभवति प्राप्तत्वादरिद्यावान्नत्परस्या
भेन वचप्राप्तत्वप्रवात्प्रतीकार्यंनानिपित्तप्रभावेनेवसर्वपदानिस्तमान् प्रपिवतेप्राय: निरीनाःस्याः

किंनिष्ठाः केचनेकेनकिंपुनःकारणेनते प्राप्यःपरिलेपंतिमनोगोरमिवाखयः ॥ १ ॥ मन्येनात्र
चितानाकमाधीनापरवंशप्राप्तत्वनाप्रयत्नेतैनिहीनाज्ञपिवापयः ॥ २ ॥ यथाभिमतमाप्नुवा
द्भिराप्तसिद्धानेव सर्वमेवग्रुनर्येनमलपेतेत्वानतापय ॥ ३ ॥ इत्युक्तमप्यसमरेरत्नुवशाकेतरा
कारणेवात्परविनार्थविलासगर्भ नमानत्वेदमतिगानेनिबाविवाहेवदीपयान्त्वनुमिताभिमता
र्थसिद्धिः ॥ ४ ॥ इतिमो राघवसमाश्वासननामिकादशः सर्गः ॥ ११ ॥ वाल्मीकिः इतिश्रीतेनीद्धै
णसमाश्वासमचराचवःदवाचवचनचारुपरिपूर्णार्थमथर ॥ १ ॥

न्वपवनिस्तताः सर्वसौभाग्यसंपन्नरयायु
र्णीत्वात्इतिभावः ॥ १ ॥ अभिमतमनुतिकृष्यपथाभिमतेअभिमतार्थमप्राप्तापेत्यर्थः ग्रनपेतिहेनगभे
सर्वमेवाभिमतप्राप्स्यसीतिसंबंधः येनाभिमतेनपुनरायपत्वानभेत्संने ॥ २ ॥ समतेविपृश्याभिमप्राइतिश्रद्धे
दवितानांस्वाभिलाषानुरूपाणामर्थानांविलासःप्रकाशोगर्भेनाप्यर्थपम्नतयाविधवाकंनिशम्यरनुवंशके
नःश्रीरामःग्रनुमिताभिमतार्थसिद्धिःसन्नेदंनमानेतिसंबंधः वासिष्ठाहेमेहे महीमयरः ॥ ४ ॥ इतिश्रीवा
ना० वैराग्यप्र० एकादशःसर्गः ॥ ११ ॥ भोगानोइःखप्रत्वेविषयादेरसत्वात्सेपदाभयमनर्थममित्याघ्रोपक्ष

॥ ५ ॥ १४

उत्संगेऽर्धं केऽप्यङ्के च खेन्द्राविलनदया विज्ञात् २७ नदवत् प्रविवेकि च तन्नीलीयाशिथिलपाणिरादृत्ये न यन्त्रात्मा जीवः २८ सुहृद्भिः पितृभिः गुरुभिराचार्यैः प्रजापालनधर्मसाधनत्वात् पुरपथरं राजस्यात्मसं गीदिव प्रभुभावता प्रेमस्मराः ३० प्रसन्निहिता इवेति हि निनाय सर्पेति सन्निहितास्तु परिपेलवाः सर्वे लहीयप्यतिष्ठति न कार्यस्मादन्यथा मोहस्य प्रसवेनन्नद्विपरीतां भवतीत्यथः ३१ स्वमेव सूरः सन् ॥

उत्संगे प्रतिनिष्ठेति वदन्नमद्रीयतो भूमौ यविज्ञानासीतीर्लीसांप्रकेयन्न विलन २८ रामोवाच प्रभ्रमातिविविक्तसंकल्पं नानामभाज्जनं न उवत्तीर्णपाप्रद्यातिवेदायामानरीयतो २९ सुहृदि प्र गुरुप्रोक्ते नाहं कीनामुक्तिस्ता परमात्मापतेप्रयत्नमीदमसुधावता ३० नावदेवाम्परोहवेति इतिपरिपेलवाः यावदेवनमोहस्य प्रसरः प्रवर्तेयते ३१ श्रीवसिष्ठ उवाच राजपुत्र महा बाहो शुद्धस्वविज्ञानास्त्वया इदमेवेदानुत्तरं भावयाम्यमीविषयाश्रयः ३२ किमनन्त इवात्मानायै गभ्यामो ऽसमापारे विनिमज्जसि कल्लोलबहुलेनाय प्रमाणितानि ३३ विकलाभिः मलश्रीलोलव स्वस्मलोचनलोलता त्रिविनः कृतान्मका हेमनाकेनवर्तसि ३४

स्वयाविषयारयोपि तिनाः प्रतिहासवा

योऽदृष्टे रापसनतस्तेन दृः खेनारभ्यते विषयारयस्तस्येनैव दुःखेन संप्राप्तिरात्मुः स्वांतरपरेयरांसकादस्थे रातिसिभावः ३२ एवं भूतोऽपि निमज्जता नायोऽपि पत्नामोहसागरे उत्तरदवानात्मस्तु उत्किं निमज्जसि कल्लोल हृदभृंगापिलेयापात्रयोध्यायमणं ३३ चञ्चलानीलोत्पलसदृशेन समालोचनयोर्लीलतां च चल लता चेतोपवृत्ति तेन कृतांकेन हेतुनाविमृश्यसि आप्यसि तवप्रातिहेतुः कतमर्थः ३४ ॥ ॥

श्री॰ वा॰ वै॰ टी॰ ३१

प्रविश्य भितयाद् आस्थित्या सर्वे साधन संपन्नाव पितत्न बोध विज्ञां प्रभावादीकन्दर्पणांमंतः करणस्य कोटरं धि
दृमिव स्थितमनोरथंदरी यंत सच यंत प्रफुल्ल मिमिराम विशेषणात्वा १९ बहुहृदः प्रलल्ला मेत्य मंद्रेणान्व
यः श्रंबरमेव पल्लवो यस्य द्व्वः परिस्मितो स्मितमिवाच्छा रक्ता सी यो हारा वर्णपल्लवो यस्य सः २० हृदाम
किः शिरोवल्ले वाचले स्मकः २१ एवं सर्वानिशिलोक सप्रकोत्कप्रकारेण मुनीदृ विश्वामित्रे कुर्वति ग्रंथ

उत्तमसार्थमाहूर्णमंतःकरणकोटरं प्रविश्य भितयाद्भ्रमादर्शायंतमनुत्तमं १९ एवंगुणमाः
सानकीर्णा हृद्याहे वरहृदः परिमेयस्मिताच्छा स्वच्छरक्तारो वरपल्लवः २० प्रणताम वलद्धार
हृद्यमणिमरीचिना शिरसा वसुधाकंपलोल्लेवाचल श्रिया २१ एवं मुनीदृशुवति पितः पा
दाभिवंदने कलेमभ्यागनामा यरामः कमललोचनः २२ प्रथमं पितरं प्रणम्य नीमानेकमा
नितो ततो विप्रांस्ततो बंधूंस्ततो गुरुगणान्सहृन्न २३ नराहृच ततो हृष्टमना सुभ्रूर्नयाः
गिरा राजलोकेन विरचितांप्रणाम परंपरां २४ विहिताशीर्मुनि भूपाल रामः समसमानसः
प्राप्य सारपितुः पुण्यसमीपं सर्वसंदरः २५ पादाभिवंदनपरं तम यासो महीपतिः शिरस्यभ्या
लिलिंगा शुशुचे च पुनः पुनः २६ रात्रु श्रेलक्ष्मणे चैव तथैवपरवीरहा आलिलिंगा तनयतदोः
राजहंसोंवु नेयथा २७
रामः पितुः पादाभिवंदनेकर्तमभ्य नयामेति संबंधः २८ मुनीव सिष्ठ विश्वं
मित्रामान्येर्विप्रगुल्मेतया मानितो सत्कृतः शोभन हृद्‌यो रामः २९ मनाक् न श्रेणश्चेतितर हृदि नितो
युविनयस्रवनाय ३० समसमानसः प्रादीर्वर्थेलाभालाभयोः ३१ शिरस्युपाघ्राय पितृशोषः प्रा
भ्यालिलिंग प्रभिमुख्यमालिंगितवान् ३२ यथारामे तथैव राजहंसोऽवुनेपयेति तुवनेहृष्टांतः ५२॥ मं ३२

सेवितंप्रियहितमधुरोक्तिभिर्लोलितं सर्वान्शास्त्रार्थान्तन्वंतिलोकेलो ३ विस्तारयंतीसिरर्वेशास्त्रार्थतत्त्व सथाविधासयेमेविणसेषाहृदेन १२ कक्तृभिर्दिग्भिः १३ समीपप्रायांतेगुरंकार्लिकेयः १४ कीदृशंद दशसदार सलेमादिपंचभिः शीतःतापापशमनेनाह्लादकस्तथासम्रतद्भावः शैत्यंतेन दिमावलमिव श्रितं शैलस्येवसलेमादीनिवलाविश्लिष्टानिविशेषणानि सत्वेनशंभ्राविवेकहेतनासस्वगुणेनमार

वशिष्ठविश्वामित्राभ्यांसेवितेयाज्ञवल्क्योर्द्वयोः सर्वशास्त्रार्थतत्वेनमंत्रिहृदेनमालिते १२ वारुवा मरहस्ताभिःकांताभिःसमुपासिते कक्त्रिभिर्मूर्तीभिःसंस्थिताभिर्यथोचिते १३ वसिष्ठ विश्वामित्रायासमयादगुरयादयः स्कंदपुराणवेदगड्याघांतेगुरोपमं १४ समावहृत्यार्भ णांशानेनहिमावलं श्रितंसकलसैन्येनगांभीर्यस्फुटेनच १५ सोमसमशुभाकारंविनयो दारमानसं कोलोपशानवश्रेषपरसार्थस्यभाजने १६ सगुणयोवेनावेभक्त्या उपशमश्रान्ते प्रबुद्धिप्रमनानेदसंगाप्रायमनोवर्ये १७ विचारितजगद्यात्रंपवित्रगुणगोचरं महासत्वेकर लोभेनपुत्रेणविवसमाश्रिते १८

शिनिकायेनवयाग्रंलरेणसम् नैःपूर्णैःकलासहितचंद्रेणवसेर वितयोर्यप्रेनगंभीरेणानवस्याशीलेनस्फुटेनस्वकेन चेतियथोचितेसंबंधः १५ सोमंप्रियदर्शनेसमः प्रशुनानिविक्रियांकालेमनोहरयुपशांतमनुत्रंपरस्यार्थस्वगुरुपार्थस्य १६ समग्रणान् योवनाकोपस्य तेन्दहदवयशमेन ॥१८ प्रोभनं प्रबुद्धिप्रमविवेकापगमात् प्रभानंदमप्रायमरमानंद १७ जगयात्रा संसारगतिः पवित्रागंगुणानांगोचरं विषयंग्रोः सर्वमेहासत्वेकलोभेनवसमाश्रितं ॥ १८॥

नन्वव्यवहारस्याविषुक्तस्य सिद्धेर्ज्याषाय इवतर्कायोपि स्यान्मतेनिह: प्रजानांतजा इनिबामिति नि नोस्ववर्ता भ्रमोविता प्रकृतोऽपक्रांतो नवपियविशीर्णकामस्य धापितीवतासर्वेव्यवहारस्वइ स्यान्तार वश्यपुपारये व्यवहारे प्रकृतसाभ्यापारानेवदेवभावान्ववर्तितशादिनेनाश्रगाह कत्वाद्य निनामेवा व्यवहारपरंपरां प्रविछिद्यमाचविष्यतीत्यर्थः १ नन्वनामावेसतआसन्नेननन: पूर्वेवत्सावेद: स्वरशासा नपिस्यान नेत्याह भविष्यतीति सर्वमननादिजिज्ञानदाढ्यवसपरंकारणानंतस्य कंकार्यंतन्तेलोकेनह

निलोवश्यकनामेतिव्यवहारपरंपरां परिपूर्णमनामान्यत्राचरिष्यत्युसंदिते १ भविष्यतिमहासत्वोत्तानलोकपरावरः सर्वदुःखदशाहीनः समलोष्टाश्मकांचनः २ इत्युक्ते मुनिनाथेन रामोन्तसंशयी मानसः शांतिमाजगाम समासेन तस्यां राजन्परंपरां ३ एतावत्यथ कालेन रामोनि तराहामनाम पितुः सकाशमागमनस्थितो दर्श इवाभवत् ४ ततः कतिपयेष्वेतेष्वात्मपाश्च रामः स्वत्याश्रमपितुः स्थानेष्वगी सरप्ते निविव ५ इवादेवदर्शनोमेरामो दशरथेनदा ६ मवाजमग्रहेनरेवोद्यनेवदामवे ७

अर्थसंज्ञानेयेनप्रथवालोकानांप्राणिनांपरंपरमपुरुषार्थरूपमवंसंसारिकश्रमतत्त्रूपंचविवेकतोऽस्ता त्तेपेन प्रथमालोकार्थविराट्परमवाक्ष्यत्वे अवरोहिरण्यगर्भोऽल्पपरमार्थतोऽवलोकनमध्यगविज्ञानेपेन प्र नयन्नानापंक्तो समलोष्टाश्मकांचनः सर्वदुःखादिहीनश्चेत्यर्थः २ अपइत्युक्ते वसिष्ठवचनात्तराममन्तीरा रास्त्रोपिह्यतः अपितापदेति गम्यते ३ अथ प्रतीहारगमनानंतरनिनपूर्वशासनाद्वपितो रामः पतावताम निसेवासपरिमितेनकालेनसपितुः स्थानंगामेत्युपलवेधः ४ वसिष्ठविश्वामित्रादिमहर्षिनत्यादा

= ४ ६ ८ श्री ३२

विश्वामित्रस्तथा रामस्यानीतस्य सभान्ते रागस्त्वासनमाधाय दिवीत्यश्रुवर्णयते एवं क्रमप्रकारेण
निर्विण्णो दुःखितो मोहितश्चेत्स्वविनिमयमहाशान्तः परीक्षणकुशलाभवन्तः हरिणं हरिणा इव हरि-
णा मृगस्त्वरया यथा नीयते तद्वत् ॥१॥ आपद्भ्यो रागतो वा योऽलडीभावः स एव मोहः अपि तु विवेकादिमतो बोधफा-
लत्वाद्बोधस्य बेतिमहोदयस्य बेत्यर्थः ॥२॥ तमागाहोशीघ्रमित्यर्थे इहैव वयं क्षणात् द्वितीयस्य स्थाम
नदेशाएवमोहापनयपोन्नार्थः यथेमेघं ३ ननु मोहे पनेते यतस्य कामसिद्धिस्तत्राह एतस्मिन्निति

विश्वामित्र उवाच एवं चेन्महाशान्तं भवतो रघुनन्दनं इहानयन्तु त्वरिता हरिणं हरिणा
इव १ एष मोहो रघुपतेर्नापद्भ्यो न च रागतः विवेकवैराग्यवतो बोध एष महोदयः २ इ-
हायातु क्षणादत्र इहैव वयं क्षणात् मोहं तस्यापनेष्यामो मरुतोऽद्रेर्घनं यथा ३ एत-
स्मिन्मार्जिते युक्त्या मोहेऽस्य रघुनन्दनः विश्रान्तिमेष्यति पदे तस्मिन्वयमिवोत्तमे ४ सत्यतां मु-
दितां प्रज्ञां विश्रान्तिमपनायतां पीनतां वरवर्णत्वं पीतामृत इवैष्यति ५ ॥

तस्मिन्नयस्थितेतद्विशोः परमं पदमिति प्रसिद्धे उत्तमे पदे स्वात्मनि ४ सत्यतामबाधित
वस्तुतां मुदिततां नलोपचारसः परमानन्दरूपतां शान्तां अपरिच्छिन्नतां तादृश्यतां शुद्धां आनन्दाविर्भावे
सतितां प्रसिद्धां प्रज्ञामिति वा पीतामृत इव पीतं अमृतं येन सः स्वधर्मफलस्य प्रत्यक्षीकरणाद्यथार्थतां स्वर्गोऽस्त
विश्रां दैवतामसंपन्नतां चेति क्रमात् इत्यर्थः पीनतां वरवर्णत्वं शरीरे ॥ ५ ॥ ॥ ॥

श्री. वा. वै. टी. ३१

लोके पुत्रैर्विना कार्श्यादिदृशा बालानां प्रसरेण प्रतानेन शालिनीं विस्तीर्णां आपदामापत्तीनां प्रार्थनात्मकम् लोपः यद्वाप्यापदतश्यापत आपत्तमल्पार्थ अयवाप्याप्रजाइतिच्छेदः इतिलोके प्रायशिति व्यवहितेनसंबंधः द्वितीयांतानि पूर्वोक्तानामित्यस्य विशेषणानि उत्तमुन्नमुल्लंघ्य सप्तदेशसमयगुणं को ऽस्तमवालि त्रिलोधः ४८ प्राभो गि कृत्रिमवैभववंबंधः लविमग्ना भोगाः प्रतिविशायते प्रतिकृतस्य विषयदाचरति ४९ एवंभूतयः प्रकृते व्यवहारे निवेशापितेतमः सइदृशो महासत्वः महाबलः कइवस्यात् नकोऽपीत्यर्थः

इति लोके समायातां शाम्बरप्रसरशालिनीं आपन्नामल्पमुन्नं सप्तदेशदयापरः ४९ तस्मा
नाहं कुस्वभावस्य समस्तविभवान्वितं संसारजालमाभोगि प्रभो प्रतिविशाम्यते ५० ईदृशः
स्यान्महासत्वः कइवास्मिन्महीतले प्रकृतव्यवहारेण यो न निवेशितात्मनः ५० मनसि मे
दमयास्य महात्मनः सकलमालिन्यमः किल साधुतां सफलतां नयतीदृशमोहवन्दिनकरो
भुवि भास्करनामिव ५१ इति श्रीमोक्षोपाये वैराग्यप्रकरणे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

र्थः इवेत्यनर्थको निपातः अथवा त्वां विनेति शेषः त्वमिव यो भवति स एव स्तम्भः स्यादितिभा वः ५० श्रीनिर्मलत्वगुणेन निर्मोक्षिविवेकप्रतिरोधकानि पूर्वस्मात्तथाविधं सकलं मोहेरामस्य मनसि पुण्यस्य इदं युक्तिश्राम विषये स्वीयां साधुतां उपदेशसमर्थतायः सफलतां नयति मनोरथो महात्मनाः कइवस्यादिति ॥ पूर्वेणसंबंधः तत्रदृष्टांतः तमोहरस्य दिनकरः भुवि विषयेषु यथा स्वकीयां भा स्करतां सफलतां नयति तद्वत् ५१ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे वैराग्यप्रकरणे दशमः सर्गः ॥१०॥ न+१ वै. ३१

नतुनीतिलेः संव्यवहारोपदेशोनात्ममोहोपनीयतां नजाह राजानमिति उपदेशाद्राजनीतिव्यवहारा
निषिद्धः प्रबुधीरयति प्रनभिनंदनेनतिरस्करोतीव ४२ यातीतियत्नगाल्नेनरवमेवेमर्थः इदमिद
वहुविधविदिहिगम्यंस्फारंविस्तीर्णंवसनीतिवस्तुसदेकरूपंप्रद्रमितिशुद्धिगमपनेनैवमनकिंत्वप
दरूपमेवेतिनिर्णीयतत्तितासंस्थितः ४३ विषयेयंबसमश्रमः विषयस्यैवदेहत्वविवस्याहेत्वतीपि

रागानसमथवाविप्रमुपदेशारमचतः इदमपत्तमिवाव्यग्रःसोप्रबुधीरयतिप्रभो ४२ यदेवेदमि
दंस्फारंजगदाममयरूपस्थितं नैवहस्तनचैवाहमितिनिर्णीयसंस्थितः ४३ नैवेनात्मनिनो
मित्रेनराज्येनवमानवि नसंपदानविपदातस्यास्थानविभोबहिः ४४ निरस्तास्थानिरासो
सोनिरीहोसोनिराश्रयः नशुष्कोनचसक्तोसौतेनतथामहेश्वरो ४५ किंधनेनकिमंबाभि
किंराज्येनकिमीहया इतिनिश्चयवानेनःप्रालब्धाराजपदःस्थितः ४६ भोगैश्याणुविरामेष
मित्रपितरमातरि परगृहेगमायातञ्जानकोवसदेयथा ४७

वहिः शाहेनसामान्येनाकृस्थेयपूर
र्वःप्रपंचः ४८ स्वपराधीनविषयलाभयामास्वाशयोर्भेदः विशेषाभावादेवनिरीहोनिरिक्तः वासवि
षयेष्वेवतर्हिदःखसेत्रमाचालकृतेसौदःखीनजाह विश्रामस्य इतिपतो यमलब्धाल्मविश्रांतिविषयेः न
सुष्टोविवेकित्वातनचसक्तोविश्रांतस्वरूपत्वात ४८ आत्मगाराभवइति रागादिदोषाणामेवजनकत्वीना
त्वात्तदहितमयममशार्णपराभाराद्भवतकिः सेव्यतीतितदाशाघइतिभावः ४८ मवत्रदेवर्वप्रतिबंधे ४०

श्री॰
वा॰ रा॰
टी॰
३०

न्यग्रुणायफलकर्मादिस्मयपयोरेपवस्तनि विस्मय एव बोधितः कथं तत्रावतारात्रादृश्यपीति यस्मिन्मनसि वा
सवस्तरोचरोविस्मयः स्यात्तन्मनएव इत्यर्थः इत्याविस्मयास्पदमित्यर्थः कथयतः आकाशरूपेणाका
शस्थितेवा महाराएपनाहशाकमलिन्यासदृशास्मितिशेषः शेषोपिशाहावसंभावनाद्ययोतकोयथा
शाकाशे॰ वरएपमराएपचकमलिन्यत्वंतमसंभाविनात चाशात्वनिमनोमनसिच विस्मय इति विस्मया

तथाकाशमयोनित्याशुष्याकाशमहार्णवे इत्यमेतत्वानइति विस्मयोस्यनत्वायते ३९ कोनाम
ागतस्यापिमनोस्यमदनेषवः नभेदयंतिदुर्भेद्यधाराइवमहोपल ३९ प्रायदामेकमावासमभि
वांछसिकिंधनं शत्रुशिखेनिसर्वस्मर्थिनेसंप्रयच्छति ३० इयमापदियंसंपदित्येवंकल्पनामय
मनसोभ्युदितोमोह इतिश्लोकान्युगायनि ३८ हारतोहमनाथोहमित्याक्रंदपरोपिसन् नना
नोयानिवेरायपविश्ममित्येवव्रजसे ३९ रघुकाननशालेनरामेणविधुवानिना शुशुभिस्मिपिवे
नैववर्यवेरशुभागताः ४० नचित्रः किमहावाहोतसत्ताहृशावेतसः ऊर्मिः कमलपत्रात्याति

दृश्यवास्यवस्तनिविस्मयोनत्वायते इतिभावः ३५ नभेदयंतिनभिदंतिदेशेषधारोपाणिवधाराजल
धाराः ३६ आवासंनिवासस्थानंप्रार्थिनेयाचकाय ३७ कल्पनामयः कल्पनाप्रचुरः ३८ आक्रंदपरः इष्ट
वियोगादिनिशेषः नयाचनीयमनिकांमोरागद्वेषवर्जयीतिभावः ३९ रघुपदेनरघुवंशोलक्ष्य
ते शालेपूत्तंविशेषः प्रसिद्धः एवकारोदेवत्वंतरव्यावृत्तये ४० किंऊर्मिः शोकापनयार्थमितिशेषः ४१ गो॰
३०

नकिंविदिस्मकेसेः परिहृतशक्यंकिंविश्रांतानिरामाश्रयः निरीहितः स्वाभिशापद्मनकवेष्टाष्ट्र
न्यः २८ श्रायातनमायानोविषयेंद्रियसंयोगाः मात्रयदात्मपरिणाममकदृतायोलयते भवतीतिभक्त्या
विवेकीनंनतत्सर्वं २८ गोष्ठीविलासस्थाने ३१ आभिविवर्तितैः पुरुषैः चेष्टितैर्वेदिः श्रुतिभिः
नीतद्वयेननिरोधः आभिविवर्तितेश्लेष्टितैरितिसामानाधिकरण्यंवा अस्मिन्कल्पेनीतमयतिशे

श्रुतेराननिरंतराभिः संसृष्टोपिपुनःपुनः उन्मानकिंचिदेवेतिनसीमोलनिरीहितः
२८ यथातमात्रदृशोषुमाभोगेषुमनः क्रियाः इविषार्द्रवमनंभवामत्रशास्तिमदनजन ३०
नानाविभवरत्नामसखीषुमोहीगतास्तच पुरः स्थितमिवास्तेरानाश्रामेवात्रपश्यति ३१
नीतमाश्रमनायासपदआभिविवर्तितैः चेष्टितैरितिकाकल्पाभूयोमृयःप्रमापति ३२
संप्राप्तवेतियाद्वंसंयं वदंतमत्रनीतेति प्रसयंतमिवोन्मत्तदसम्पन्यमनाश्रुतिः ३३
नयोक्रमाकर्णयतिईसतेनप्रयोगात करोत्यवक्तासर्वत्रसमस्मैत्यापिवस्तति ३४

घः काकस्यामधुरास्फुरयावाचा ३२ येनेहंरागनस्येनमंडलस्येश्वरश्रयः आस्तियश्चान्तयागत्तः
ससंप्राड्ग्रन्यमनाइति सम्यक्तत्प्रकाशनतयागततइति सम्राट्परमात्मेत्यर्थान्तरेमनोयस्येत्यर्थः
तस्यचापरितानात्मनिसत्पर्यालोचनपरः स्वाभिमतानाशासनाःसुराङासनाश्चोपेतादासो ३३
सर्वत्रवस्तनिसमस्मैत्यगृह्णतः फलनप्रशोभमंसात्रदृश्यतस्यापि ३४ ॥ ॥

प्रलंकेष्ववरूर्यः पुष्पवत्यादिमंजर्यो विलोलायासांताः देलागंगारभावनाश्रेष्ठाः पुगीपल्लेश्चलकाइव पुष्पमंजर्यः देलयेववलितलोचनाश्चपलेक्षणाः २० विपिनेषुवरणेषुजनेनवृजनेनसरशेषुपमेरुष्वेदेवाः दिक्रीलोमनुष्योपपद्यापएकांतादिषुवरतिबध्नाति नइत २१ नयाशसिद्धपापरिव्राजोपेधर्मा प्रवधि गृहाटम्यनइनपरिव्राजमेवप्रनुयाति प्रनुकरोति २२ एकयापुत्र्यया २३ नर्हितत्रकिंकरोतिनत्राह

विलोलालकवल्लर्यो देलावलितलोचनाः नानंदयंतितेनार्योपुष्पोवननरंयथा २० एकां नेषुदिग्जनेषुतीरेषुविपिनेषुच रतिमायात्यपरणेषुविक्रीलइवजंतवः २१ बसयानाशुनाः दानप्राकुस्वनयानया परिव्राट्धर्मिणोपमोनुयातिनयस्विन २२ एकएववसन्देशे ननमृन्मनेनेषुवर नदसंत्येकयाशुद्धानमायतिनरोदिति २३ बद्धपद्मासनः शून्यमनाचा मकरस्थले कपोलतलमाधायकेवलंपरितिष्ठति २४ नाभिमानमुपादत्तेनचवोल्लति रा नतो नोदेतिनास्तमायातिसुखदुःखोज्झतिषु २५ नविद्यः किमसोयातिकिंकरोतिकिं मीहते किंध्यायतिकिमायातिकथंकिमनुधावति २६ अल्पहसनामेतिप्रस्वहयातियो इतो विरागप्रस्पदयातिशरदीवद्रुमः २७ प्रवयातोनयेवनोरामश्चनुग्रलक्ष्मणो नाह
पायेवनस्पवशतिविलाविवस्थितो २८

बद्धेति शून्यंपरमार्थानालंव नेनमनोयस्यसः परितिष्ठति धायन्ड्यप्योलभ्यते २४ उदयास्तमयावत्प्रसारविषादौ सुखदुःखात्मकनिषिद्धानिषुसंयोगे षु २५ ईहतेइच्छति अनुधावति अनुसरति २६ विरागविरागं द्रुमपत्रेवरार्दुपदलतामितिया वत् २० अनुयातो सहदारानुस्मृतो ग्रंथाराममितिराप्यते नाहशाववयाहशाबरामः २८ ॥ मं· २५

नारीभिः सहेतिशेषः दोलाप्रेंखोलिका ग्रंगणेक्रीडावलये यथावर्षधाराभिः सहलाउपप्रेंनालक्षान
कः क्रीडतितस्यानक्रीडतिचेन्मलयः ११ कुकलाकोरमीणिकेय. शोलावेखिलायाः सर्गः यानविश्रः
यमासत्रयतनंसर्गाणां १३ क्रीडनीभिर्वधूभिर्विलोकनंतइतिवाक्रीडनीनांवधूनांविविधलोकनानि
लोकायत्रेतिवायुरभेदे क्रीडद्वधूनांविलोकाएवेषवीवाणानलइववहनः ऊरुमत्रापवेवायुत्रेणकय
येविग्रहः ललनानांवलयनेवहनेनसलयस्तलसेवधिषुग्रदेवकेजेबिंबापर्थः १४ उचितद्वयमोरोलाकरा

दोलांतः पुरनारीभिः कृतदोलाभिरंगणे नवक्रीडतिलीलाभिर्योगाभिरिवानकः ११ यं
क+२ णिकाकुंजलशोनाकेप्रसदावलिः नाकरयतिमेजन्तुद्यो. यातविषयंयथा १२ क्रीडद्वधूवि
लोकेषुवहन्करुणवायुषु ललावलयघोरेषु भवत्यनिविषारवान् १४ यहुद्यसुचितेसदुपेक्षते
चित्तहारिवचाद्यशर्मतामइवतेनेवपलिविघाने १५ किमिमाद्रुःरवदायिनः प्रस्फुरंती. प्रागल्
नाः इतिनूत्नविलासेषु कामिनीः परिनिंदति १६ योननेशापनयानविलासेस्तानमानसे उन्म
द्वचेष्टितइवनाभिनंदत्यनिहिते १७ किंसपदांकिंविपदाकिंगदेनकिमिंगितेः सर्वमेवासहिमर्के
से तल्पीमेकोवतिष्ठति १८ नारंतिपरिहासेधनभोगेपुनिमज्जति नवतिशंतिकार्येषुमोनेमः
वावलंबते १९

स्याविरुद्धे येषांसंचतरं विजदाविमत्रो इदं १९ प्रस्फुरंतीः हासभावलावण्णविलासा
दिभिः शोभमानामुत्पतीर्षा दृष्ट्वाकिंयन्नाद्रुः रवदायिन्यइतिनिंदतीतियोजना प्रस्फुरंतीमिमाद्रुः उर
नः १९ शायनेयासनमित्यधिकरणे लरोपुत्रेयकरणेल्यदः चित्तसंतियेनयस्मिन्वातेष्वितिनिंदतिनिर्दोष
इदंसर्वविशेषणं २० इंगितेमेनोवस्थेः प्रसन्नप्रसादे २८ उरेतिहृद्यानिनिमज्जतिसक्तते कार्येषारंभेषु

त्वतोऽवरिकायाः षष्ठो भागः एककइतिवक्रीत्यनेनापिसंबंध्यते ३ कीर्त्तीश्चावेणनमनः श्ववैकंश्रवेनथा यत्येवेतिभावः ५ नेत्रनीडावेणमहरामसमावानविवेक्वायागेनेरामानुचरेतनं शनाश्वस्तानसमाड्दिवे दयेश्रविप्याश्वासयामास ६ एकः क्रियायाः प्रश्नः यपराकार्यविधाटाधुवस्यानां ७ यद्दिमिवकशं देहेदेहेयष्टिविज्ञाः दुःखिताः नथावयहृष्टानामघ्याहशोवेटकार्यतस्योनकिवाच्यइतिभावः ८ रा नीवंकमलंयतोयस्मादिनात्प्रभृति श्रामेनेत्विष्ठतीतिपदमध्याहार्य श्रन्ययाश्रमामनस्यशान्यद्वि

श्रामात्क्रमितप्राणोनेतिवक्रिप्राप्तिवेकतः नकस्यचिच्चितिकरेस्याततमिश्चतिशिवौ: ५ ३ तत्केनेनश्रुथालसेरामानुचरेतनं सर्वमाश्वासयामासपप्रच्छचयथाक्रम ६ कथंकोहक्वि धोरामइतिपृष्टोमहीभुता रामभृत्यजनः खिन्नोवाक्यमाहमहीपति ७ देहयष्टिमिमांदेवधार यनइमेवयं स्थिताः खेदपरिज्ञाननतोरामेमतेतुव ८ रामोरानीवपत्राक्षोयतः प्रभृतिचागतः तत्विप्रतीर्थयात्रायास्ततः प्रभृतिदुर्मनाः ९ यत्नप्रार्थनयास्माकं निजव्यापारमाह्निकं साथ मज्ञानवदनः करोतिनकरोतिवा १० स्नानदेवार्चनादानभोजनादिषुदुर्मनाः प्रार्थितोपिहि नात्तिमेरप्ताम्यपानमीश्वरः ११

कत्वाभावेनाधिकरणमितिविज्ञा रंभकालानपेक्षत्वेनप्रथमस्यप्रभु नीतिपदस्यवैयर्थ्यात यदाप्रागतस्ततस्ततः प्रभृत्येतावतैवसिद्धेः स्थितेस्तप्रात्यह्निकत्वाद्दोर्मनस्य वरस्येवाधिकरणकालानिविज्ञारंभकालापेक्षेतिनतत्रैयर्थ्यमिति ९ आह्निकंनिजव्यापारंभोजना दिनकरोतिवेत्यनास्थायोतनाय १० देवार्चनादरानं वेतिवाविग्रहः ११ ॥

नात्सर्वमत्रुनेयोगावलात्मात्मसपति तद्धीलोनरान्मुनिः शृत्पवरामविलक्षमयि मातिनं दृष्टेवसमाग
नरतिनत्रुद्दिवेक्रमंग्रक्रमितिभावः २२ तदेवदृष्ठयन्नारग्रसिद्धितिमलंप्रभावः शुरूषस्ममाधारणस्यापि
ग्रामरत्नमेति ग्रर्थान्तरूपः तथावसाधारणपुरूषस्यापेनत्संनिधानमात्रेणापिचग्रामादपिश्चुत्यानंभयेश
ल्लाभरत्नग्राभिस्तत्रमहाप्रभावस्यरामस्यगोप्रविलसिन्त्दइत्योनात्संबोत्यमयमत्पैतमसभाविमिनिश्चद न+
वन्माविषीदेत्यर्थः २३ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेवैराग्यप्रकरणेनवमःसर्गः ९ रानाप्रशंसितोगत्वा

एवंवीर्यमहातेजाविश्वामित्रोजगान्मुनिः नरामगमनेत्वद्दिविक्रतांकर्तमर्हसि २१ श्रमित्नाहा
सन्नतमेगुनीदेस्थितेसमीपेशुरूषस्पसाधो ग्रामे पिशुत्साववमरत्नमेतिमादीननागच्छपयाविघ्नः २२
इतिश्रीमो० वसिष्ठमाश्वासनेनामनवमःसर्गः ९ वाल्मीकिः तथावसिष्ठेब्रुवतिराजादशरथः
सन संप्रहृष्टमनाराममानेतावसल्लक्ष्मण १ दशरथः प्रतीहारमहाबाहुंरामसत्यपराक्रमं समस्त
णमविघ्नेनशुल्कार्थंशीघ्रमानय २ इतिराजाविसृष्टोसौगत्वांतःपुरमंदिरे शुद्धतमात्रेणानन्यत्रा
चमहीपतिं ३ देवदोर्दलिताशेषरिपोःरामःक्षमंदिरे विमनाःसंस्थितोराजोवृंपरःकमलेक्षणा ४

याष्टीकोरामचेष्टितं विलाप्पुनरागत्यराजेकृत्स्नंनिवेदयन् तथेविदुकफलस्यसंप्रहर्षस्पपरागमिता।
कृतः परस्मेपदंहेतोश्शता १ श्रविघ्नेनशुल्कार्थंनिर्विघ्नंमुनेर्यत्तसिद्ध्यर्थं शुल्कासत्यवचनपरिपालनरूपे
महाशुल्केपसंपरियनमिथ्यायोकवडिलंबेनान्योपिविघ्नामाभूदित्यभिप्रेत्यवशुक्रंशीघ्रपदेनाखेनदे
वध्यात्ने २ विसृष्टःप्रेषितः यतःपुरान्तस्यराममंदिर ३ विमनाःविमलमनाः ॥ ५ ॥ ॥

श्री॰ वा॰ रा॰ टी॰ २२

उक्तार्थोपपत्तये विश्वामित्रप्रभावं प्रपंचयति एष इति पंचत्रयं स्पष्टम् १४ सचराचरे इति समुद्र इति विशेषः स चराचरे यस्मिन् त्रैलोक्ये स्थावरजङ्गमात्मके १५ नमस्कृताः प्रभावेणेति शेषः नन्विदं कथं संगच्छते नाभूत वसिष्ठादयस्य प्रभृतीनां महर्षीणां ब्रह्मादीनां देवानामपि लोके समपि स्तुतप्रभावत्वानुपपत्तेरिति चेदेवं तदित्व तदस्त्रप्रभावमन्येषामभिमानिकं परिच्छिन्नभावमभ्युपेत्य स्तूयत इति शेषः न च अस्त्रभावेनापि तेषां मेलना दर्शनं तत्प्रभावेन तद्वृत्तिः स्तुत्या योग्याम् तथा वक्ष्यति तस्य रुद्रदेवास्त्र नाथत्वात् इत्यते प्रायशो भवति सम

एष विग्रहवान्धर्म एष वीर्यवतां वरः । एष बुद्ध्याधिको लोके तपसां च परायणम् १४ एषोऽस्त्रं विविधं वेत्ति त्रैलोक्ये सचराचरे नैतदन्यः पुमान्वेत्ति न च वेत्स्यति कश्चन १५ न देवा नर्षयः केचिन्नासुरा न च राक्षसाः नानाविधास्तु गंधर्वाः समेताः सह पन्नगैः १६ अस्त्रमस्य कृशाश्वेन परमस्त्रं यं कौशिकाय पुरा दत्तं यदा राज्यं समन्वशात् १७ ते हि पुत्राः कृशाश्वस्य प्रजापतिसुतोपमाः एनमन्वचरन्वीरा दीप्तिमन्तो महौजसः १८ जया च सुप्रभा चैव दक्षकन्ये सुमध्यमे तयोस्तान्यपत्यानि शतं परमदुर्जयं १९ पंचाशतं सुताँल्लेभे जया लब्धवरा पुरा वधार्थं सुरसैन्यानां तेऽमी कामचारिणः २० सुप्रभाजनयामास पुत्रान्पंचशतं परान् संहारान्नाम दुर्धर्षान्दुराक्रामान्बलीयसः २१

बलीति १९ कृशाश्वेन जनितमिति शेषः दक्षतपसा तोषितेन रुद्रेणेति शेषः प्रसिद्धमिदं सर्वरामायणे १० ते पुत्रास्तेषाः प्रजापतिसुतो रुद्रः तदुपमाः संहारवेदी वा विक्रान्ताः शत्रुजयसामर्थ्येन विश्वामित्रं तपः प्रभावेन वशीकृतवान् एनं ब्रह्मचर्यवतः कालेन विवर्तिनः १८ तेषु प्रधानानां नामानि ना दातास्य एते तु कन्ये १९ नान्विमन्यदतीयति पंचाशत इति लब्धवरा पतिशुश्रूषयेति शेषः सर्वेषां नामानि कर्तुं न शक्यते इत्यादि २० सेयं पीनपरास्ताभिभवेन शीलनात्

नगान्मित्रं विश्वामित्रं विश्वस्य मित्रं विश्वामित्र इतितन्नामार्थप्रसिद्धेः मित्रे चर्षावितिपूर्वपदस्य दीर्घः यद
पि वसिष्ठोपि कोपेनैव तत्कोपप्रतीकारे समर्थस्तथापि न क्रोधवशो सो भूत्सारिमानिति भावः ६ त्रैलो
क्येपि ये गुणवन्तो गुणाः प्रसिद्धास्तैः सर्वैर्भूषितः ७ अभिमतार्थपालनेऽनेन तत्क्रोधमनेयस्य तथाविधपराव
मकालेऽभून्नेत्यर्थः भवत्कृत्यमधर्मगुरुषोऽपूर्ववत् धर्मेण यशसा च युक्तइति त्रिषु लोकेषु विख्यातः ८ स्व
स्वस्थानो धर्मप्रतिज्ञापालनेऽप्रत्यपयस्य त्रिशङ्कोश्च वनेऽधमिलषितसंपादनेः ईदृशं नितित्रिभुवनेशास्य ९

क्रोधाभिभूतं विज्ञाय पुत्रमन्विक्ष्वं महाद्युतिं धृतिमान्सुव्रतो धीमान्वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ९
वसिष्ठः इक्ष्वाकूणां कुले तातः साक्षाद्धर्म इवापरः भवान्धारश्च श्रीमांस्त्रैलोक्ये गुणभूषितः १
धृतिमान्सुव्रतो श्रीमान्धर्मं हातुमर्हसि त्रिषु लोकेषु विख्यातो धर्मेण यशसा युतः ८ स्वधर्मं प्रतिप
द्यस्व न धर्मं हातुमर्हसि श्रुत्वेक्ष्वाकुवने शाश्ववचनं कर्तुमर्हसि ४ करिष्यामीति संश्रुत्य तन्नैवान्ना
कुर्वतः इष्टापूर्ते हरेद्धर्मं तस्माद्रामं विसर्जय १० इक्ष्वाकुवंशजातोपि स्वयं दशरथोपि सन् न पाल
यसि चेद्वाक्यं कोऽपरः पालयिष्यति ११ बुधादादिप्रणीतं मन्वादरावेणानन्तरं मर्यादां न विमुञ्चति तां
न हातुमर्हसि १२ गुप्तं पुरुषसिंहेन ज्वलनेनामृतं यथा कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्ष्यन्ति राक्षसाः २२

न नहृदेहिस्यन्वयः १० यह्नतः संप्रतिज्ञातान्नसहृतः संतिहि प्रज्ञा इति न्यायात्स्वमर्यादापालनापिप्र
तिज्ञावर्ण्यपालनीयेत्याह इक्ष्वाकुवंशजोपि न पालयसि चेत्गीकरोषि चेत् ११ अधीनेतत्प्रवर्तितेन तेनवो
मेत्सहजाप्रज्ञाप्रपि १२ पुरुषसिंहेनपुरुषश्रेष्ठेन विश्वामित्रेणाज्वलनेनेति ईदृनिलयेवशिष्टमसूतस्य
वितः प्राकारभूतेनाग्निनाऽवस्थनइतिप्रसिद्ध कृतास्त्रंशिक्षितास्त्रं शास्त्रं निधर्षयितुमिति शेषः १३ ॥

ग्रसोरहृदयोदशरथः मनेरभिमतेरामप्रेषणेभ्रातृत्वमवृथे वसंशये कर्तव्यमथवानकर्तव्यमित्यन्यथवानसौ।
न्यनीत्यादिरूपेकसोलेमहोर्मिलालेनिमग्नइवत्ताणनिष्ठयमपिनात्तासील यतः सभ्रोदीचोनत्नधोग्रमा
नइवासीदितिशेषः ३८ इतिश्रीवाल्मिकीयरामायणेकाण्डेविशप्रकरणेअष्टमः सर्गः ८ विश्वामित्रस्यकोः
पेऽत्रतयोरवयवलोकिभिः वसिष्ठेनशमनेरातः समाधानेचवर्णने स्वदेनयथीकृत्यवाक्लेईतणेनेत्यकि
वत्तस्यकालेनयानत्तथाभूतवचनंकृतवान्यर्थः १ सकृत्य प्रतीकृत्य सप्रसिद्धगुणोभवान्ध्रुवः त्वमि

इत्त्वाकाणांकुलवचनंरहृदहोसोकलोलेपुनिमनसंशयेनिमग्नः नासासीत्त्वमपिनिश्चयंमहात्मा
प्रोदीचारिवक्तलयोसग्रश्मान ३८ इतिवाल्मिकीयेरामायणेबालकाण्डेअष्टमः सर्गः ८ वाल्मीकिः नकृतः
लावचनेनस्यस्वेदपर्याकुलेत्तणं समन्वकौशिकोवाक्यंप्रत्युवाचमहीपतिं १ करिष्यामीतिसं
श्रुत्यप्रतिज्ञातोहामसंहसि सभवान्केसरीश्रुत्वाशुगतामिववाञ्छसि २ राघवाणामयुक्तोयंकुलस्या।
स्यविपर्ययः नकदाचनतायेनस्त्रीताप्रतिकरस्यध ३ यदिलंसमोरात्तनामिष्यामियथागते
हीनप्रतिज्ञ काकुत्स्थ स्वीभवस्वबान्धवः ४ वाल्मीकिः तस्मिन्कोपपरीतेपविश्वामित्रमहात्म
नि चचालवसधाकृत्स्नासराश्चभयमाविशत् ५

त्यथाहार्यं प्रत्यथाम्यथमनुरुद्धयात्तुपपन्नेः २ राघवाणांकुलस्य ग्रयंविपर्ययोननुवारलत्तणः
ग्रयुक्तः तेदेवव्यतिरेकन्यायेन समर्थयति नेतिनत्समानसमर्थः ४ परीतेव्याप्तेमहात्मनितयोमहात्म
शालिनिप्रसन्नमरायवाधारपराधिपाश्रणापराधाद्वामामेवप्राप्स्यतीतिभयात्स्वथावचाल किमन्यमेवतप
साराघवादिहन्तारत्नस्यति सचास्मानपिनेष्यतीति सुरानभयमाविशत् चादन्यानपि ॥ ५ ॥ ॥

+समर्थता+२

किंतनस्तत्राह ग्रंथेति ग्रंथिन्कालेनसमर्थास्तत्राप्यशक्तनामित्याशयः नियतेर्दैवमाईश्वरस्येतियावत् ३ अन्रुकेष्यः यत्रः यत्रकस्तस्मिन् ग्रंथिमतोरस्यसमर्थत्वात्स्वभावस्य ३१ मनुजनस्यवेदृशामधेर्यंनत्राहदेवेति प्रकृयामत्राप्याः ३२ महतांहत्यतमातोवीर्यवतामिंद्रादीनामपिप्राप्तेयदस्तीव गात्सेषाबलः सेयुगेषो हुमितियावः येनसदवयंनशाकाः सातस्याक्तासके: किंशकामितियावः युवावतस्यासकेविंद्रमित्यधुनि भिः सहापिनशाकाः साइति हर्वेणसंबंधः ३३ अशाकेहत्वतरमाह ग्रंथमितियलवीकृतानिर्वलीकृताः स

यथापिमिंतवयंकालेनावणादिप्रशत्रुषु नसमर्थाः प्रः स्यात्तंनियतेरेवनिश्चयः ३० नस्मात्समारंथ मैतत्कृतंममयत्रके समवेवात्स्वभावास्मिय्रदेवत् ३१ देवदानवगंधर्वायत्ताः पतगपन्नगाः नयत्कारावलंयोद्धुंकिंपुनः पुरुषाधुधि ३२ महावीर्यवतांवीर्यमाद्यमेयुधिरात्तसः नेनसाईनशाकाः स्थसंयुगेतस्यबालेके: ३३ ग्रथमन्यतमः कालं येनवीकृतसत्वनः शोचवोपियतोरेभ्यनैतोवाईका नतेनः ३४ अथबालवथक्षणस्य तज्जतमधोः स्तत्र कथयन्नस्रशक्येनैषमोत्ताभिप्रत्रके ३५ संदेश संदयोत्रैवप्रत्रौविवसेतोयेमे यतविप्रकरोहुहिनेतेरास्यामिष्युत्रके ३६ ग्रथनेयमित्येहुतामदहेतो स्यदहैमवते ग्रन्यथातनयश्यामिशास्ततेनयमान्वनः ३०

त्रवायनसःग्रावः सयमेवबाईकेनयतेतमेनः

शिथिलः ग्रथयाप्राञुयोरामः हेद्दकएवबार्हकः सद्वतनेनः ३४ ग्रथयेतिकल्याणेनेयतंत्रेनवेतियोषः कथ यतमबानितियावः ग्रस्यप्रत्यंदेत्यसहस्त्रोदैत्यादात्स्यायुत्यग्रताव शैवप्रलवणेवत्सयानयम्नानोत्थात श्रुत्वाज्ञेनेवेत्यवधारणं ३४ ग्रथयेत्यत्तत्वानेसंदेशयसंदप्रत्रौमावीवसवाह ३५ ग्रदत्रमपितामेतपोवलात्रे काम्येवतिचेत्राह ग्रथेति तत्रहिंकृतकत्वेनेनयाकृतेदेवशोयनविभत्याथदीपवकारोपास्तमबाहन्यर्थः

श्री
वा. टी.
२५

नेषुरामएवप्रधानेश्रूलः यथाअरींस्त्रिश्रूलं शत्रुघ्नेनैवांशिष्यतमः किंनलस्तत्रा हतेविनेति २० यस्मत्पनेत्रयाणा मन्येषामपिमस्तकांस्तत्रास्त्येषामण्वश्रूलस्वरूपाचरात्मानश्रनिनीयंसभवेदिति चतभिंरुपिदीनेमांश्रुतमेवविहीनाय यः २१ चतुर्दशलीमवलादिति किंवाक्रमेकस्यामस्यनपनमात्रेणापिस्सस्यश्रूलः संभावितइत्यभिप्रेत्याह बाल र्यमिति धर्ममयंधर्मप्रवृत्तं २२ यदितामेनश्रामिनराकर्थस्वकार्यंसिद्धिस्तत्राहनिशाचरेति इत्यस्यपदाने

प्रधानश्रूलस्तेषेवरामःकमललोचनः तेनविनेह्रयोपत्येषामधरयेतिनलतीविते २० स पूर्वरामेभवुः तानीयेनाप्तसान्यूति यस्मिन्नयदीनंत्वंस्तुतमेवाश्रविद्धिमे २१ चतुर्दशीमात्मनानांदिशीमिर्वे वमेपरा नैष्यधर्ममयतत्मात्रामनेनमर्हसि २२ निशाचरवलंहत्वातुनैयदिनवेष्मिन चलवः तास्समाश्रकुमयामहवलेनच २३ किंवीर्यरास्तसाल्तेनुक्रमस्यश्रुत्वाः कथंचते क्रियस्त्रमाणा केचैवइतिवणीयमेस्कुटं २४ कथंतेनप्रहर्तमनेषांराममेणरस्तसा मामकेवालकेश्रेषानायावा कुरुयोधिना २५ सर्वमेवासमभगावनयथातेषांमहारणे स्थानेनांइष्टमापत्नांवीयेतिलक्ता क्रियात्मः २६ श्रूयतेहिमहावीर्यांरावणोनामरात्सः साक्षात्वैश्रवणभ्राताप्रत्रोविश्रवसोमुनेः सर्वनवमहविघ्नंकरोतिकिलदुर्मतिः तनश्रामनशक्तः सेनावयतसरावात्मनः २८ कालेकालेमय ष्रमन्त्रिवीयविश्रुतयः शंतेषश्रुरयथातिप्रलीयतेनकालनः २९

[illegible] २२ ऋषि ८२

तावत्यासकंरेदितिपस्वलेमितात्मः शक्तिकिंवीर्यइति कथंचतेवर्तेत इतिशेषः क्रियत्वमाणः सेत्वाय विमारोनकेचेवनामनः २४ प्रकर्तकोप्रतिकर्तव्यं प्रहर्तव्यमितियादेस्यष्ट २५ वीर्यणोतिलक्ताकर्तितःदि श्रमिहाः २६ तदेवस्फुटयतिश्रूयतइति २७ किलेतिसंभावने सर्वनवशेमेतिसंबंधः तेहि २८ नत्कृत्नत्वा हकालइति प्रत्यमिति करापिकेप्रविदेवेतिमय सर्वयसेः वीयागाश्रुतपनाहिदहानकमेधायसः २९ ९+
उ°
२५

विद्यते सेव विनेत्री इति मितितनयक्रमकलापनेः नकृतेनत्रिमितेनिःसारतां निरूपाद्वलतांभिः सत्ववान्
१० ईदृशः इति शार्दीत्वा बालइति वयसा प्राधिनावशीकृतः इति युद्धादिनाच तस्याशाकृतायेषणात्तं नावद
र्शितान अपि योद्धुं तदपि निशाचरैः सहमान रामयुक्त इतिभावः ११ ननु धर्मेति शोत्स्ववकिंतद्विरोधिनापुत्रो
हेनेत्याशंक्याह अपीति उक्तसत्तोत्येव हि धर्मफलेनानिप्रत्यस्त्वेनातिशोभनइतिभावः १४ इदंतान्निसाधाः न
पःकेशान्तान सतेनाधार्मिकाअपि १५ सार्वत्र्यात इतिविपरिणामेनान्वयः. १६ इत्यं वीक्ष्य प्रकारेणस्थितो

नाममात्राल्लैनिशाकोलिन विद्यते युद्धावनि ग्रंतः वेदपरीतम्मात्तसीनिह निकेवलं ११ सहायः सह
शुभो हन्तव्यो नैनमुनिनायक शार्दूलवधपरो बालो ह्यकृतो निःसारतां गतः १२ ईदृशोऽसौ सुतो बालश्च
चिराच्च वशीकृतः कथं दास्यामि तं भूयो युद्धं रक्तनिशाचरैः १३ अपि बालं महामत्तं समादाय बिभ्यतः
पारमाप्त राज्यादपि सुखाय चैव श्रूयते रामस्तां मते १४ ये देवदानवगन्धर्वा भाविष्णु लोकेषु वेदत्ताः बलैः
स्वेदेन सेनोपि कुर्वन्तोऽलानसंश्रयं १५ ग्रसन्त्यापद्य न हाशावस्त्वेतमानवैः सह न शक्नोमि निरीक्षितुं स
भावाय पन्नग १६ राक्षसाः क्रूरकर्माणः कूटयुद्धविशारदाः रामस्तान्योधयितुं शक्तो बालः
तिष्ठः सदा १७ विप्रयुक्तो हि रामेण मुहूर्तमपि नोत्सहे जीवितुं जीवनाकाङ्क्षी न रामं नेतुमर्हसि १८
नववर्षसहस्राणि मम जातस्य कौशिक दुःखेनोत्पादितास्त्वेते चत्वारः पुत्रकाम्यया १९ ॥

रामः इत्यं ईदृशी युक्तिर्विचिन्त्य १७ रामेणैतेन तस्य वधो न संभावितः प्रत्युत सह्यस्य मे वधः संभावित
स्यादित्याह विनाभिः तथा च युक्तधर्मोपेतु यातव्यमदानधर्मः स्यादितिभावः १८ ननु षष्टिवर्षसहस्राणि जातस्य
मम कौशिकेति सर्वं रामायणोक्तं कथं तद्विरुद्धमत्रोच्यते सत्यं ग्रन्थेन यथाश्रुतोऽन्वयः किं तु नववर्षस
हस्राणि पुत्रकाम्ययोपलक्षितस्य मम दुःखेन दुःखसाध्येनाश्वमेधपुत्रेष्ट्यादिना चत्वार उत्पादिता इति १९

श्री·
वै· प्र·
टी·
२४

तर्हि किं कार्यः अथासौ नेत्यार इयमिति अत्रोहिणीलग्नात पञ्चैकैकस्य अस्याःपतिः यंव पद्मातिकाः पत्युर्यो
त्रिगुणितद्वकमारायापयोत्रं सेनाग्रतिगुल्मगणावाहिनी पृतनाचमूः अनेकिनी दशानीकिन्यसौ
हिणीत्यमरसिंहेनेव भारतादिप्रसिद्धं सेनुशोक ३ अत्रगुहे गोप्रास्तकः ४ महेद्रादयिस्तो ५ नन्वनो
नस्तावतिर्निन्नद्वेत्येवक्रमेत्या प्रत्येतिविशेषण्येवयर्थ्यो एवंतर्हि पुरस्तान्तरेतः अवमित्यव्ययीभावः प्रयमपे
स्थलीक्रीडार्थे कस्पितरणावनेरप्यानदश्लोर्थः ६ इत्याधेः अधिपतेना निशाना पिदिशापेः शक्ति

इयमसौ रोहिणीपूर्णीयसाय तिवदंशभो नयायविहतोपुरंदरास्या मिपितिताशिनां ३ इमेदिशु
गविक्रांताभूत्यामेत्र विशारदः अरे वेषांयनुष्याणिगौप्रासमरमूर्धनि ४ पभिः सहैववीराणां
महेंद्रमहतामपि दराश्रियुक्तमत्रानां कविंशामिवकेसरी ५ वालागामस्तनीकेशनन्नानातिः
बलाबले अतः पुराद्वृत्तेरदृष्टानानेनाप्यारणावनिः ६ नशास्त्रैः परमेश्वकानचयुद्धविशारदः ने
वास्त्रैः शस्त्रकोटीनांतत्रः समरभूमिषु ७ केवलंपुण्यक्षेत्रेषु नगरोपवनेषु च उद्यानवनकुंजेषु
सरोवपरिशीलने ८ सिद्धंर्तमयमानानिसदरान्तकमारकैः कीर्णपुष्पापद्दाराम सकाशेनिर
भूमिषु ९ अत्यतितराजन्यममभाग्यविपर्ययात् हिमेनेवहिमपद्माभः संयत्रोरहिणःकृशः १०

यनेतान्यस्त्राणि शस्त्रकोटीनां समरभूमिषिति संबंधः ततोपुरंदरः वैशारद्यं तद्वत्तानमस्यनास्तीतिभावः
७ परिशीलनं अभ्यासितिशेषः पुल्लिंगपादेनपरिमितेशीलनमस्यतिवहूव्रीहिः कीर्णपुष्पाण्येवोपहाराश्च
तावास सकाशस्तीयासमनिरभूमिषु वतस्पलेषु ९ अतिशामिमस्यपंचमनेनदविणः कृशइत्यस्यानु
संबंधः हरिणः पांडुरः तत्र दृष्टान्तः पद्मः पद्मपावाणाभातीतियद्माभलदार्कः अनश्रोपसर्गइतिकः हिम

गं
२५

भ्रातृभिस्त्रयो वनवर्मा त्रिणः सर्वैन सिद्धप्रसुत्वाश्रयीति संबंधः तेनतेषामनुत्तारानेन २४ कालोयतोमतु
लोवसंतादियंयथानान्यलीतिसंबंधः २५ अखिलखिलसाधनानुग्रहरूपकारः तद्भावे महद्भक्ष्यविषयाया
समाधमपिकार्यफलविकलताभेति संपन्नफलमेनोपकारोपिप्रीतिरिक्ततामेनीत्यर्थः २६ मुनिवाक्य
यसंस्वतिइत्येवमिति २७ उपपन्नानिशुक्तिमुक्तानिपदानिप्रसिद्धानिवचनीयवस्तुमिवायमिन्कर्मणि
तद्यथा नतनाकमुक्तानांस्तियपत्रिंचिंतयेतिनतादधीमाश्रिति लोकोमनोरथप्रत्यर्थिनामति धीमा

अत्राप्यनुक्तां काकुत्स्थस्तरतां नवमंत्रिणः वृषिष्ठप्रमुखाः सर्वे तेनराम विसर्जय २४ नालेशिका
लःकालस्तथाध्यायममरासव तथाऽऽकृत्यभंद्रे तेमावशोके मनः कृथाः २५ कार्यमल्पविकाले
तुकृतमेत्युपकारवतां महदप्युपकारोपिविक्रततामेत्यकालतः २६ इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा धर्मो
र्थसहितं वचः विररामममहातेजा विश्वामित्रोमुनीश्वरः २७ श्रुत्वा वचो मुनिवरस्य महार
णुभावस्तुल्णीमनिष्टइयपन्नपदेनवक्त्रं नो शुक्तियुक्तकथनेन विनेतितावंधीमानशुवितमनोभि
मतमपलोकः २८ इति श्रीमाल्मीकीये रामायणे विश्वामित्रवाक्यं नामसप्तमः सर्गः ५० ५
श्रीवाल्मीकिरुवाच तच्छ्रुत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितं मुहूर्तमात्रमासीनो विविक्षेः सदैन्यंचे
दमब्रवीत् १ इनबोद्धश्लावर्षो यन्मामो रात्रीवनेवनः नगच्छ्यो गणतामस्य पश्यामि सदरात्सैः २

स्वतस्तीर्थपिग्रुक्तियुक्तकथनेन विनाननप्रतीतिशुक्तातूयपत्रिविते तिभावः २८ इति बा. ५ टीकाया सर्गः
मेदाराने ज्ञानमस्युद्धायोगयज्ञवर्णने राज्ञःप्रादिवलेनायाविशादश्लोपवर्ण्यते उपपन्नेनतेनरालाभा
त्रिश्लेषः सर्वोक्तरामसपाणानुसंधानात्मनिसातार्थांसामर्थ्यानुमिवचनस्यबहुफलेसुनानासादैन्य इत्युक्ता
मानः १ किंविहन:षोडशोवर्षोस्येतित्रिपदवहुब्रीहिः युद्धयोग्यनेवमात्तिरात्सैः सहनसमर्थमिति

श्री. वा. टी. २३

न कामदृष्टेमे यात्रा नेति गाथा इति ताभिः संधिमालत्वात् तेषां वेति काकुत्स्थात्कृताद्रामात् १६ न केवलं ग्रहवीर्येति उत्सिक्ता गर्विता न केवलं स्वबलेनैव किंतु स्वामिबलेनापीत्याह खरेति १७ तर्हि रामस्यापि केक धं साधनत्वात् दशमस्येति अनारतं गता अविरनिर्गता: यथा दृष्टा भिन्नदेहत्वमाप्नुहदि इत्यर्थः १८ भवतस्तथा पित्रोऽहं स्नेहः पितृभिरित्याशंक्याह न चेति मम पुत्रोऽयमिति मम पुत्रकृते स्नेहमनुरागं तत्कृते तत्र प्रदेयं न तद् हितेति तथा हि शिबिदधीचप्रमुखैः प्रभृतयः स्वदेहं च वरदापि देहविनिमाय: १९ ननु ग्रामपर्यायशंकापि किं तव विजयाभ्यु

तेषां च नान्यः काकुत्स्थाद्योद्धुमुत्सहते पुमान् । अनेके सविषाः क्रुद्धा म्लानानां करिणामिव १६ वीर्योत्सिक्ता हि ते पापाः कालकूटोपमा रणे । खरदूषणयोर्भृत्याः कृतान्ताः कुपिता इव १७ रामस्य राजशार्दूल सहिष्यन्ते न सायकान् । अनारतं गता धारा जलदस्येव पांसवः १८ न च पुत्रकृते स्नेहं कर्तुमर्हसि पार्थिव । न तदस्ति जगत्यस्मिन्यद्देयं न महात्मना १९ हंतव्ये विज्ञाना मिदनोस्मान्निहितात्मान् नस्य स्मदादयः प्राज्ञाः संदिग्धेषु प्रवृत्तयः २० अहं वेद्मि महात्मानं रामं राजीवलोचनं वसिष्ठश्च महातेजा ये चान्ये दीर्घदर्शिनः २१ यदि धर्मो महत्त्वं च यशस्ते मनसि स्थितं तन्मह्यं समभिप्रेतमात्मजं दातुमर्हसि २२ दशरात्रश्च मे यज्ञो यस्मिन्रामेण राक्षसाः हन्तव्या विघ्नकर्तारो मम यज्ञस्य वैरिणः २३

दशपूर्वेत्याद हंतेति हन्तुमिति निश्चये विनानामित्यपसे विशेषः त्वमपि विद्धि महद्वसेतिशेषः तेदर्शयति हीति २० महात्मनो धीपापध्यपरिच्छिन्नमाहात्म्यमीश्वरमित्यर्थः प्रभावतो न महात्मानं वसिष्ठश्चवेत्तीति विपश्चि णामेनाऽनुर्यया: एवमन्येऽपि दीर्घदर्शिनः योगसिद्धा ब्रह्मनिष्ठा दृष्टज्ञानशीलाः २१ धर्मो महत्त्वं यशश्च त्वयि मनसि स्थितं यदि तत्तर्हि समभिप्रेते प्रियतममित्यात्मजं विशेषणं समभिप्रेतमधर्मस्थितं यथाभ

[illegible] २३

वसिष्ठविश्वामित्रवाक्यं २२ सर्गः

पं. २३

विशुधन्नजानदेवसंज्ञान ५ विहितेकुशिले ६ प्रथमृते विप्रनिरस्नेयागाकरवके यत्तसुझे ७ नेसुशापेनेवनेकृत्वे
ननिरस्तास्त्रवाद नवेति ८ ईदृशीक्रोधशायायथोरयाप्राणपुर्ये स्वार्थैमित्रप्राप्नुयां सत्रमेसाधुनमेसममदवि
पाठेनसंबोधन प्रभिभवस्तिरस्कारः अर्थान्सममानायकपथवा ९ उत्तरज्ञतमितिदृशोनादत्रयइत्यथाहार्यं।
विशेषणानिविवक्षितार्थोपपादकानि ११ सत्यपराक्रममभोघपराक्रम काकपक्षोकर्णोकुलशिखेत्तविया

यरायराचपत्तेनयनेदंविशुधन्नजान नरानराजमेपतंविनिष्टविनिशाचराः ५ बद्धशोविहितेनमि
त्वमयामात्ममनायकाः प्रकिर्तस्त्रेमद्रीयामेमांसेनरुधिरेनच ६ प्रथभूतेलयाभूतेतस्मिन्यागकरवके
कृतश्रमोनिरुत्साहस्तस्माद्देशादपागतः ७ नचमेक्रोधमुत्स्रष्टुंबुद्धिर्भवतिपार्थिव तथाभूतंहितत्क
र्मनशापस्तत्रमियते ८ ईदृशीयत्तदीक्षाराममतस्मिन्वराक्रमे त्वत्प्रसादाद्विघ्नेनप्राप्नुयांमहाफ
लं ९ ज्ञात्वमर्हसिमामार्तमाहरणर्थिनमागतं अर्थिनांप्रतिराशिनंसत्यमेभिभवोदिसः १० नचातिलनप
श्रीमन्नपशाहृत्यविक्रमः महेन्द्रसदृशोवीर्यरामोरक्षोविदारणः ११ तेषांवरान्नशार्हेत्यरामंसत्यपराक्र
मं काकपक्षधरंपूरंज्येष्ठंमेदातुमर्हसि १२ शक्तोह्येषमयागुप्तोदिव्येनस्वेनतेजसा राक्षसायेपकर्तार
स्तेषांमूर्धविनिग्रहे १३ श्रेयश्चास्मैकरिष्यामिबहुरूपमनेतकं त्रयानामपिलोकानांयेनख्यातिभवि
ष्यति १४ नचतेरामममासाघस्थातुंशक्तानिशाचराः क्रुद्धंकेसरिणंदृष्ट्वावनेरणइवैणकाः १५॥

वारसिद्ध १२ नच.कृतात्मोवालोयंकथंशक्तस्तत्राहयाह्महति गुप्तोरक्षितःअपकर्तारोयज्ञस्यलोकस्येति
वाशेषः मूर्धविनिग्रहेशिरश्छेदे १३ श्रेयःश्लाघ्यविपाश्चदानरूपं प्रथमेदाहरूपं प्रभावतस्त्वनेकमनवधिकं।
१४ स्थातुंप्रतिरोषः वनेरणोवनोद्भूतेर्वलाख्येमृणेतसंपेलवत्वयाशृगयागात्ममत्वात रणेइतिपाठेरः

श्री· बा·वे· टी· २२

सदामान्योसीतिहेतोः नइभर्यहृतमित्येवविद्धि ५२ ग्रन्थेः कर्तमशक्यामपिकरिष्यामेवहातमशक्याम पितामामेवयद्यस्माद्दीयमानेवस्तुन्यपिलाहशोसन्ना३ प्रतिपद्यतेप्रतिपन्निलाभेनसार्थकंभवतीतिभा वः ५३ उत्साहातिशयात्स्वीर्द्धोक्तमेवपुनराहकार्यमेपति लोभादिहेतकत्वेवारयतिधर्मतकेति ५४ ग्रन्थविदासतयः प्रभावाभिलनगुणविशिष्टमितिवाकाविशेषणं ५५ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे

यत्कार्यंयेनवार्येनप्राप्नोसिमुनिपुंगव कृतमित्येवतद्विद्धिमान्योसीतिसदामम ५२ सकार्येन विमर्शोस्तिकर्तमस्मिकोशिक भगवन्नाससंदेहंयमेत्वयिपद्यतिपद्यते ५३ कार्यसानविकारेन कर्तमस्मिधर्मतः कर्ताचाहमशेषेणदेवतंपरमंभवान् ५४ इदमतिमधुरंनिशम्यवाक्यं तिसत्वमात्मविदाविनीतमुक्तं प्रथितगुणयशागुणैर्विशिष्टंमुनिवृषभः परमंजगामहर्षं ५५ इतिश्रीमो विश्वामित्राभ्यागमनंनामषष्ठःसर्गः ६ वाल्मीकिः तच्छ्रुत्वाराजसिंहस्यवाक्यम द्भुतविस्तरं हृष्टरोमामहातेजाविश्वामित्रोभ्यभाषत १ सदृशंराजशार्दूलतवैवनमहीतले म हावंशप्रसूतस्यवसिष्ठव्यपदेशिनः २ यत्तमेहृद्गतंवाक्यंतस्यकार्यविनिर्णयं कुरुत्वंराजशार्दूल भवधर्मसमन्वितः ३ अहंधर्मसमातिष्ठेसिध्द्यर्थंपुरुषर्षभ तस्यविघ्नकराघोराराक्षसा

वैराग्यप्रकरणेषष्ठःसर्गः ६ रात्नःप्रशंसापूर्वकंस्वयज्ञविघ्ननिवेदने वृत्तोवधायरामस्ययाच्ञावात्रोपवर्ण्य ते तच्छ्रुत्वेतिविस्तरंप्राश्चर्यार्थविस्तारयुक्तं १ सदृशंयुक्तंतवइदंतवगुणैर्विशेषणंवंशप्रभावाद्गुरुप्रभावाच्चे त्यर्थः २ हृद्गतंविवक्षितंतस्यकार्यविनिर्णयं तत्रोवधिकर्तव्यार्थनिश्चयंकुरुप्रथममितिशेषः तत्कराधि त्यर्थंचेदप्रशाकामित्याशंक्याहधर्ममिति ३ तदेवाह अहमित्यादिना धर्मयज्ञसमातिष्ठेप्रारभे ४ ॥ ॥

सं २२

त्वदागमनात्तद्दर्शनमनुमास्यते ४२ ४३ प्रथमः प्रश्नः प्रदेयविषः द्वितीयः कर्तव्यसेवाविषयः एतावत्तत्र मेवोपपादयति सर्वमिति तपसा ब्रह्मर्षिर्मन्त्रप्राप्त इति संबंधः ४४ शीलयतितापशोषण्यादयति कुर्वतो यो भेदो मेतार्थ इव आह ४६ इच्छारीनायशोपसर्गपदेन तं प्रसिद्धं विषयस्तेदातिशयो विषयाकारेण

यथा हृष्टोनभोगम्यामृतस्य पुनरागमात् तथा त्वदागमाद्ब्रह्मन्त्वागतेनेमहामुने ४७ ब्रह्मलोक निवासो हि कस्य नश्रीमिमा कर्ते पुनेनवागमस्तद्वत्समेवब्रवीमिते ४८ कस्मात्तपसः कामः किंचतेकरवाण्यहं मातश्रुतोसिमेविप्रप्राप्तःयस्य धार्मिकः ४९ सर्वाणर्षि ... शाहेनतपसा योतितश्रमः ब्रह्मर्षिर्मन्त्रप्राप्तः हत्वोसिभगवन्मया ५० गंधात्त्वाभिषेकेनयथात्रीतिर्भवेन्मम त्वयात्वद्दर्शनात्मीतिरंतःशीलयतीवमां ५१ विगतेच्छाभयक्रोधोवीतरागोनिरामयः इदमस्तु तेअप्रमत्तस्त्वाभ्यागतः ५३ शुभेस्त्रगतवाहमात्मानमयकल्मष वेदविदइवोत्मप्रवेशयो विरोधव ५५ सात्त्वादिब्रह्मणोमेतथाभ्यागमनेमते हत्वोस्मत्तुरद्दीतश्चत्वाभ्यागमनान्मुने ५६ त्वदागमनश्रोपितसाधो यत्त्वद्वंतितं यद्यमेसफलंजन्मजीवितेतत्स्नीविते ५७ त्वा मिहाभ्यागतं दृष्ट्वाप्रतिश्रुत्यश्रमंच आत्मन्येवनमासंतद्दृष्टं तत्त्वधियथा ५८ ॥

विजय्यसंतनाहाराः ५१ देवर्षिनश्यानानामेवतेत्रत्वात्वत्रिधामात्तृहमचितथेतिभावः ब्रह्मएवायकल्प यमपगमयाप ब्रह्मएवधर्मोत्कर्षोदभूतमयचदशाह्यानत्रोत्वप्रमिवेत्वतेता ५१ धर्मेणहतःपुरोभ्युरयाभ्यामनुगृहीतः ५१ तद्देवस्फुरयतित्वदिति ५० ब्रह्मएवधर्माभ्यामभिहद्दुत्वाहात्मनिवारीभेशब्रांतःत्वमीव

श्री॰ वा॰ वै॰ टी॰ २१

लस्यात्तपोलस्याभीत. प्रज्ञार्थस्योदकस्यात्प्रत्यदाराप्राहरणे,पराथशंकयास्वयमेवास्यात्तौन्यवेदय दित्यर्थः २१ पर्यश्लयत्त प्रशसंस २२ कुशालंटेरमत्रिभुत्यादिषु प्रश्नपंकोशेषु २३ एवंवसिष्ठमर्चयि त्वायथार्हं शिष्यसुरापत्यादिष्विनामयपप्रच्छेत्यर्थः २४ अन्योन्यंसमेत्यहृतपितावयर्यांविनासनवानाः संतः परस्कुविस्तरेणसंबंधः २५ अयेनवकोरणात्रकृ गांधपुष्पवस्त्रालंकारादेःसमुच्चयः द्वितीयेनर

सहृष्टामालितंलस्याभीतस्तमृषिसत्तमं प्रहृष्टवदनोराजासयमर्धौन्यवेदयत २१ समुविश्रवि गृत्यार्थप्राप्तदृष्टेनकर्मणा प्रत्यलिंप्रकुर्वतिराजानंपर्यपृच्छयत २२ सराजाष्टनितलेनप्रहृष्ट वदनस्तथा कुशालंचाक्षयचैवपर्यपृच्छत्रराधिप २३ वसिष्ठेनसमाभ्यामहस्यमुनिपुंगवः य थार्हंचार्चयित्वेनप्रश्लच्छानामयंततः २४ तांतंपथार्हंसन्योन्यसहृतपितासमेत्यच तेसर्वेहृष्टमनः सोमहाराजत्विवेशाने २५ यथोवितासनगताभिय्यःसंहृष्टतेजसः परस्परेणपप्रच्छुःसर्वेनामय मारवान् २६ उपविष्टायतस्मैसविश्वामित्रायधीमते पाद्यमर्घौवगावैवप्रयपाभ्यन्यवेदयत २७ प्र र्चयित्वातविधिवद्विश्वामित्रमभाषत प्रांजलिःप्रयतोवाक्यमिदंप्रीतमनानृप. २८ यथाऽमृतस्यसं प्राप्तिर्यथावर्षमवर्षके यथापस्पत्तणप्रामिर्भवदागमनतथा २९ यथेष्टदारस्यकोलमृतजन्मप्रनाव तः स्वप्रेष्टार्थलाभप्रभवदागमनतथा ३० यथेप्सितेनसंयोगइष्टस्यागमनयथा प्रनष्टस्ययथालं भोभवदागमनंतथा ३१

त्विमाफलतांहृत्तादेः तेषांचवहृविध त्वादृपोप्रपदृति ३० ३१ प्रफलःप्रा विप्रः इत्येवस्यमाले ३० यथायोगेमर्त्यस्यकर्षिकस्येतिविशेषः ३१ अर्थलाभोटरिद्रस्येतिविशेषः ३. ईप्सितेनचिराभिलषितेनमहितेंमञाभुटयादिना इष्टस्यप्रियतमस्यप्रवासादेःहरादितिशेषः ३१ ॥ श्री २१

शुक्लान्तिमधः प्रकर्षात्रूपाणियत्रोपवीतान्यंगेषु सप्तं २३ हृद्यादालोकाप्तर्वमेवनताकृतिर्यालोशुनिं
श्रवणान्तमेतिसंबंधः आत्मपरं क्रियाविशेषणे २४ अभिवादयांचक्रे सप्ततमाशीर्भिः प्र त्याभिवादयामा
सेत्यर्थः २५ हृतयामासः प्रशाशनः याहता आदरयुक्ताः २६ अशंकितोपनीतेनप्रवितर्कितेनोपयाते
नतेइतिकर्मणिकर्तविशेषणी २७ अनुयहमेवमाविभावयाघट्टयंतुपर्यायिहृपयतिपरिति अनादिका२

शुक्लयत्नोपवीतांगंधवलश्रोत्रतक्षवे ग्रनंतंविस्मयंशांतः प्रपद्धेनमिवेतितः २३ शुनिमालो
कश्रयालोहृद्यादेवनताकृतिः प्रणनामामगलन्मौलिमणिमालितभूतलं २४ शुनिरप्यवनीनाथं
भास्वानिवशतक्रतुं तयाभिवादयांचक्रेमधुरोदारयागिरा २५ ततोशंकितप्रशुलोः सर्वेपवहितं
तयः स्वागतादिक्रमेणैनंप्रनयामासुरादृताः २६ हृश्यमस्य इवास्य अशंकितोपनीतेनआसनादर्श =
नेनतं साधवोनुगृहीतास्माविशेषादनुकंपया २७ यःस्नादिरयरत्नलयदयायविवर्जितं तदात ॰
हृसलेशामममाल्यहृष्टीनाम्नुतं २८ अपवर्गमहेशनेपप्यानाशुविधर्मतः भवदागमनस्योमेयहृत
लक्ष्यमागताः २९ एवंप्रकथ्यपतिनोमरानानोदृमहर्षयः आमनेशुसभास्थानमासाद्यसशुपाविशन् ९

+यतीस्ताम्रं

शबदिवंशनेनोपक्लिष्टदि विपविताममांनिरासः प्रत्तसमनपत्तंयप्रपायेनविनाशोनतर्वविवर्जितं शोपा
धिकेः स्वांगास्तावलवेः सर्वानानंदयन्परमप्रहृष्यार्थसर्वेशप्रसिद्धं तदेवप्राप्तमित्यर्थः २८ धन्यानोक्त
तार्थानांप्रविशयस्यानेलसंभावप्रधानोनिर्देशः लक्ष्यतो २९ एवंद्रवथोक्तप्रकारेणैवराज्ञानोमह
र्षयप्रकथयेनः अथसभास्थानमासाद्यासनेशुसमुपाविशन्नित्यन्वयः ९ ॥ ॥ ॥

श्री
वा. वै.
टी.
३

मालिनोवेष्टितः सरानसरमः वसिष्ठवामदेवाभ्यां सहजनगामेत्युत्तरेणान्वयः यत्रविश्वामित्रोमहामुनिस्त
त्रासीनगामेतिसंबंधः १३ उपशांतेसोमंश्रुतिशातिशयश्च तपःपराक्रमाभिजनकेवलत्वमप्या
नानसेनसोर्भेदः १७ नरानमडपवपः प्रकर्षपतितया १८ दीर्घेनेनः प्रकर्षोहुःदेर्घ्यो उपशांतेसोमंश्रुश्र
तिश्चातिशयश्चकांतेप्रियदर्शने द्युतिः प्रगल्भः प्राकारो वपुवसंनिवेशोयस्य तस्मिन् विश्वेविजयो
यस्यभास्करेकोतिमतभास्करमितियादृशंयंसदृशोदेवयथादित्यात्मनोत्पत् विशेषणानुभवयत्रयोग्या

यदातिदेवसहस्रारांतेसंहेनमालितः वसिष्ठवामदेवाभ्यांसहसामंत्रसंस्ततः १४ तत्रामयत्रत
त्रासीविश्वामित्रोमहामुनिः ह्रद्वांसश्रुतिश्रांह्रेलहोसश्रुमावबविसिते १५ केनापिकारणेनोधीना
लमथपश्चपागतं क्रोडोणानवसांक्रानेत्नात्रेणचमहीनसा १७ नरानरप्रगनिनतपःप्रसरत्नवा
नदावन्यावुतस्कंधमसंयाम्रमिवाचल १८ उपशांतवकांतंपुरीममश्रुतिशालितं निशुनवो
त्रिनास्कारंस्यानभास्वरंवपुः १९ पशालेनातिभीमेनप्रसन्नेनाकुलेनच गंभीरेणातिशूर्णे
नतेजसावर्तितप्रभं २० प्रनेनजीवितद्यासप्रवीमेकामनिंदितं धारयंतंकरेशस्ताकुंडीं
मन्नानमानसं २१ करुणाक्रांतचेतस्वात्मसंज्ञेमधुरास्तेवैः वीतोणञ्जननेवसंसिंवनमिमाःशनाः ॥

नि १४ पेशालेनदृष्टिमतः प्रीयनवलेशेणभीमेनभयानके नवाकुलेनप्रकर्षोज्ज्वलता गंभीरेणाप्रनाकलनी
यांतेनपूर्णेनापरिच्छेदेनप्रामावसंवलितेनतेनः वहिःप्रसृताप्रभातेजः प्रकर्षचेलत्वणानुविधायिन्यात्र
भाप्रकर्षचेतत्वणानांतरस्तुरणमातेनवंतितेतितथोक्तः २० प्रनेनजीवितद्याप्रचिरंजीवितरक्षयत
स्याः सर्वोत्रिभ्यपरिशुद्धीनामित्यर्थः अतांतस्त्रयांकुंडीकमंडलंयप्रशानेशत्रुमानसंमनोयस्य २१ मधुरा

उपनः उपक्रमः ९ शतानन्दो तेइ ति शेषः विलंबेन एभयान्सोतिमनसः ८ सौदृतिमिथोरत्पथिद्धि
तिसदृनेसभास्थाने प्रतिहाराद्वारपालाः स्वपतेर्वेदिता स्वस्य स्वस्वामिनः सभारस्य सावायाष्टीक
स्य सन्निवृद्धीतिकर्मेत्यायस्तोपत्विवस्यावदी ४ प्रसौहारस्यैर्निवेदितार्थो याष्टीकोपदिश्यस्त्वंतः
शक्तिपरसोरीकक्ष ९ महातेजाः महाप्रभावः कांत्यातु बालभास्कर इव भास्वरः तद्वयमाद्रतोपन्या

ततस्तेषांविनाशार्यं प्राप्तस्तपसांनिधिः विश्वामित्रो महातेजा ऋषियोधामथगाभुंजी १ सग
शेरदर्शनाकांक्षी द्वाराध्यक्षात्तु वाचद शीघ्रमाख्यातमांप्राप्तं कौशिकं गाधिनःसुतं २ तस्य तद्वच
नं श्रुत्वा द्वास्या राजगृहं ययुः संभ्रांतमनसः सर्वे तेन वाक्येन चोदिताः ३ ते गत्वा राजसदनं विश्वा
मित्रयुषितं ततः प्राप्तमावेदयामासुः प्रतिहारा यतिस्तदा ४ श्रुत्वा स्थान गतिश्रुत्य राजमंडलमालि
ने संत्रपेत्यतरायक्रोयाष्टीकोभोविनितयत ९ देवद्वावमहातेजावालभास्करभास्वरः ज्वाला
रूपजटाचरः श्रीमान्श्रीमानवस्थितः ११ सभासद्वयमाकांतसाश्वेभम्रकथाश्रुयं कृतवासप्रेशाय
सेनोभिः कीर्णकावनं १२ वीरप्रमालेतयाष्टीकेनिवेदयतिरांनि विश्वामित्रैर्मुनिःप्राप्तइतश्रुद
तथागिरा १२ इतियाष्टीकवचनमाकर्ण्य सत्वमः ससमंत्री ससमंतः श्रोतस्योरेमविष्टराद् १ ४

सारुणोतिश्रीमानयोलक्ष्मीवान् १७ तेराजद्वारप्रदेशं दुर्धर्षः सभासद्वयमाकांतं परित्यक्ष्यमश्वेभरू
पाश्रुयं कीर्णकांचनं व्याघ्रसेवर्णमिवपिंगलं १८ विश्वामित्रो मुनिः प्राप्त इतिपत्रु इत्यथागिरावनविनानां
प्रतिनिवेदयति विज्ञापनं कर्वाणयाष्टीकेवीरप्रमाणेन इ९ माजेससिसरा ससत्वमः श्रोतस्याविष्टरेणसंवे
धः २८ किमनवधार्यवनेत्पद इतियाष्टीकवचनमाकर्ण्येति सामंतोः शल्पदेशाधीश्वराः विष्टरात्सिंहा

श्री०
३ वा० टी०
५५

संलः अस्येनकारणवशोनकोऽयंविषादकलनांचनवदंति यथामहातिशुलानिष्ठुरियादीनिसर्गेणसहितफल वशोनसंग्रहावेमेनवविनानविकारवंतिनोपन्नया यत्तविकारंभजंते ५५ इतिश्रीवासिष्ठमामयंप्रकाशेको सम्मकरणोवनमःसर्गः ५ विश्वामित्रागमोराताविधिवत्पूजनंगुने रातःप्रश्नःकार्यस्यप्रतिज्ञावाजवर्णने मुनिनाथेनवसिष्ठेनइतिकुप्रकारेणसामान्याकावेनोक्त्यर्थः ज्ञानएवपार्थिवेविशेषेणसंदेहवतिसतिनि याधकत्रिकालोयस्यतेकिंविकालंप्रतीत्यसंयमनयाभूतेसति १ रात्रीश्रुन्नृपसभायस्थितासितिसंबंधः

कोऽयंविषादकलनांविनलेवदर्शनालेनकारणवशोनवदंतिसंलः सर्वेणसंप्रतिनवेनविनाशम स्याभुतानिशुपनमहांतिविकारवंति ५५ इतिश्रीमहारामायणेवेराग्य० कार्यैकनिवेदनेपंचमःसर्गः वाल्मीकिरुवाच इत्युक्तेमुनिनाथेनसंदेहवतिपार्थिवे खेदवमास्थितेमौनेकंचित्कालंप्रतीति षि १ परिखिन्नासुसर्वासुराज्ञीधृन्नृपसभ्यसु स्थितासुसावधानासुरामचेष्टासुसर्वतः २ एतस्मिन्नं तरकालेतुविश्वामित्रइतिश्रुतः महर्षिरभ्यगाद्रष्टुंतमयोध्यानराधिपं ३ तस्ययज्ञोऽथरक्षोभि स्तयाविलुप्तःकिल मायावीर्यबलोन्मत्तेर्धर्मकार्यस्यधीमतः ४ रक्षार्थंतस्ययज्ञस्यद्रष्टु मेच्छत्सपार्थिवं नहिशक्तोऽस्यविघ्नेनसमाप्तंसमुनिःक्रतुं ५ ॥ ॥ ॥

रात्रीभेदाः सभाभेदः प्रसिद्धइतिबहुवचनं चेष्टाविशेषलिंगोनिर्वेदकारणपरिज्ञानायसावधानास्त २ एतस्मिन्निति यद्यपिभावलक्षणसप्तमीभिरेवकालविशेषोलभ्यते तथापिलोकदृष्टयानवसरेविश्वामि त्रागमनंइतिसूचनायविशिष्टकालेऽन्तपदानं श्रुतःविश्रुतः ३ धर्मएवकार्यंयुपंकर्तव्योयस्यतथाभू तस्ययज्ञस्तयाविलुप्येययासते नराधिपमभ्यगादितिपूर्वेणवापार्थिवंद्रष्टुमैच्छदितिपरेणवासंबंधः ४।

५

ॐ
५५

कार्पटीनिर्निवेदविनोदःखलिंगानिवर्णने ४ विशालातलविशिष्टस्योपमानायसालिमालमितिः
ति ५ प्रथमाचारोनिश्चयः ६ लिपिकर्मार्पितःचित्रलिखितःउपमायस्य ७ शाङ्किकंप्रदत्त्यवशत्कर्तव्यं
८ गुणगणाकरंतमेवशर्वाङ्कचिंतादिभिर्गुणैर्विशेषणैर्विशिष्टंप्रालोकेत्यन्वयः ९ १० नाकचर्यरे

कृतायांतीर्थयात्रायांरामोनिजगृहेस्थितः जगामपात्रिदिनंकार्पटीशारदीवामलेश्वरः ५ कुमार
स्वविशालातपोङ्गुतांप्रलमारदे याकफलदलश्रकृसालिमालमिवोद्वृत्ते ५ कपोलतलसं
लीनपाणिःपद्मासनस्थितः चिंतापरवशःस्तलीमव्यायोवश्चरद ६ कृशाराग्निन्यागृहःरे
टीपस्मतृर्मनाः नोवाचकस्यचित्किंचिल्लिपिकर्मार्पितोपमः ७ खेदात्परिजनेनासौप्रार्थ्यमानः
पुनःपुनः वकाशाङ्किकमाचारंपरिज्ञानप्रदोव्रतः ८ एवंगुणविशिष्टंतरामंगुणगणाकरं गु
लोकाभ्रानवावस्मतामेवावापनदेशां ९ तथानिश्चलतनुंनेभ्योवेरवन्तकृशोप्वच सपत्नीकोमरी
पालस्त्रिभाविवशातांययौ १० कातेप्रवत्तनाचिंतेत्येवंरामंपुनःपुनः पप्रच्छनिःप्रपयावाचा
नेवाकस्यचरस्पमः ११ नकिंचिन्नातमेडःखमितःकायितरागकः रामोराजीवपत्राक्षस्तस्यलीमे
वसंनिश्चलं १२ ततोरशर्वोराजारामःकिलेदवानिति प्रष्टःसर्वकार्पतत्वसिद्धंवरंनावरं
प्रस्ताककारणेश्रीमन्मारानन्दःखमस्ताते प्रजकृश्चितपित्वासवसिष्ठश्चनिनामृपः १४ ॥

यकथनप्रयोजनासिद्धिनिश्चियादितिभावः ११ नद्रुःखंलयापरिहतंशकामित्याशयउतिनाश्रुलवारिता
निश्चलिस्पतस्योमयोगाहिङ्गिपयेलट् १२ किंनिमित्रमितिशेषः इतिपृष्टेनवसिष्ठश्चनिनासत्यइति एवं
प्रकोपलडक्रःतदेवाद प्रसन्नेनादिनार्थनोनरङ्गोकसहितेनराचवचिंताप्रभोदर्कांलस्वनायश्रीमश्रि

श्री॰ वा॰ टे॰ टी॰ ४७

हेशत्रुघ्नयेनिराज्ञेभरद्वाजस्यवासंबोधन सराम:स्वपतीनामात्तंसमुचितेनव्यवहारेणभनोत्तयामनोहरणामन नानाचेतसिवाह्निकावरादादिकया अतएवसतामाश्रमस्तासधारसवस्तेपरालापावनराचयानयाविधयेति सुतो नियायादेहतरितायासधानहृदसेनमाधुर्येणपेशलयानुयाशवीक्यायाचेष्टयारितानिपरितिनितायश्रतिवाहया मास १२ इतिश्रीवाल्मिसकुल॰ वैरामायणकरवंशवर्णर्थःसर्ग: ४ रामस्यकायेकाद्यपीति निर्वेदादिहवर्ण्यते सास सहेतजितास्मोर्वसिष्ठोक्तेरुपक्रमः इत्यश्रीरामस्यचित्तशुद्ध्युपायानुष्ठानुवर्णश्चयवर्णपतन्फलवैराग्यादि साधनसंपत्तिविस्तररूपक्रमते अथेति कुलेचतुर्थोशेनषोडशेववर्षेवर्तमानेरामःकार्श्यंगतमितिचतुर्थेनसं

नयतिसंव्यवहारमनोत्तयासनचेतसिवंदिक्यानया परिनितायदिनानिसचेष्टयासुतस धारसपेशलयानच १२ इतिश्रीमहारामायणेदिवसव्यवहारवर्णनंनामचतुर्थःसर्गः ४
श्रीवाल्मीकिरुवाच अथोनषोडशेवर्षेवर्तमानेरघूद्वहे रामानुयायिनितथाशत्रुघ्नेलक्ष्म णेपिच १ भरतेसंस्थितेनित्यमातामहगृहेसुखं पालयत्यवनिराज्ञियथावदखिलामिमां २ जन्यत्रार्थंचपुत्राणांप्रत्यहंसहमंत्रिभिः कृतमंत्रेमहाप्राज्ञेतत्रतेदशास्त्रेनृपे ॥ ३ ॥

वध: रघूद्वहे इति अवदितस्पृराममनत्रिदितस्यशत्रुघ्नस्यलक्ष्मणस्यवाविशेषणं ननुरामस्यरामविशिष्ट कार्श्यंगमनेस्यनेनानेन्वयापत्तेः लक्ष्मणेहत्वोविनिशानवोविषये आश्रयभेदमेतेरणाभावस्यभावोनवा लक्षकत्वेनभावलक्षणस्यसमस्यानुपपत्तेः १ भरतइति इतयवर्ष्वरामायणानुक्रममपिविनाशत्रुघ्नभरत: स्यमातामहगृहगमनेविवक्षानुगागामननचकस्यतेनित्यमित्यनेनसर्वमपिवद्वारनभरतरामनम वस्थानवासीदितिगम्यते जनीवंयवदनीतितन्याल्लस्याघातिवत्साल्लकुमारिभिरितितन्यज्ञोविवारस्तर

भा

उ॰ कां॰ ४७

तस्मिन्दशरथगृहे दाशरथेरामस्य प्रियाप्रकथनैः प्रियवाक्यैः प्रानंदितान्तःकरणेन मिथः परस्परं चि-
रोल्लसत्प्रेम्णा स्वप्रभृतिशिविशिथिलांतवंतः हर्षकृतवामोरादिप्रमोदप्राप्नुविति वार्थः दशान्तमेव यथवादिकु
पाहेनतत्रस्थाननालस्यते दाशरथेःप्रियाकथाभिरूपलालिता मिथः समवेता उत्सवविशेषेषु वंशस्वनैः
क्रीडनइववधूशविलयैः ४ मतेप्ले्षैनेनैरुत्कृष्टनयाग्रकः कलोरगंभीरोयः कोलाहलःतेनप्राकुलःवं

तस्मिन्गृहे दाशरथेःप्रियाप्रकथनैर्मिथः नन्दन्तौ मधुरैर्दाशाः पुरवंशस्वनैरिव ४ वधूवाद्यदि
नाद्यद्रोणामाराममनन्तरवः स्वल्पमननोल्लक्ष्यकलकोलाहलाकुलः ५ सङ्गामसरवेगोरेना
नःप्रभृतिराज्ञः सर्वोपनिविष्टाकारारम्भावाराजितलतः ६ प्रानरूपायरामोसौकन्यासंस्थाप
यावधिः समासंस्थरदर्शोऽसमस्तपितवनया ७ कथाभिःसविचित्राभिःसवसिष्ठादिभिःसह स्थि
त्वादिनचतुर्भागेनाममर्मोभिराहृतः ८ नगामपित्रानुज्ञातोमहामासेनपादुनः वाराहमहिषाकी
र्णेवनसाखेटकेच्छया ९ ततप्रागात्पसदनेकृत्वास्नानादिकंक्रमं समित्रबोधवेश्मकाविनायसत्व
कृत्रिमा १० एवंप्रायरदिनाचारोप्रातभ्यामसरात्तवः प्रागात्यतीर्थयात्रायाः सम्रवामपितगृहे ११

प्र: ५ इनस्ततोदृष्टानदेशावाराजितस्ततोवर्णोपशोभितासरवमुवासेत्यन्वयः ६ प्रातरित्यादि वीक्ष्याभिप्रायेः
तयेतिसर्वेषांकोऽप्यसत्र्युगार्थः ७ सरामोवसिष्ठादिभिःसहस्थित्वा प्रवृत्तयाभिःकथाभिराहृतःसन्
८० दिनचतुर्भागेऽप्यनन्तसंयोग्योऽहितीयादिनेचतुर्भागेऽमर्थः प्राखेटकेच्छयावनेनगामेत्युत्तरेणान्वयः ९ प्रा
खेटकेच्छया ९ मृगयादीनामनित्यत्वघोतनायप्रायेति मातृभ्यांलक्ष्मणशत्रुघ्नाभ्यां ११ ॥ ॥

श्री॰
वा॰ टी॰
१२

३९ कंतानूलनगृहान्कुलशैलो हिमवदादयः ३९ चकारो उक्तानस्थानसमुच्चयार्थः ४० सर्वदक्षनाम
पिपराहतौ सन्निहितानोकौ विकाम्यद्विमातिशायप्रकटनायवान्तूयोगमने ४१ तत्रतत्रसित्रिदिनेरमरादि
भिर्मानितः इनिनोवच्चुनंदनः प्रविलानेवृहीयालिको महीसम्पगवलोक्य स्वशूहमयोध्यांप्रुपयया
वितिसंबंधः ईश्वरः शिवः ४२ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे वैराग्यप्रकरणे तृतीयः सर्गः ३ तीर्थया

+५ पोन्नूयोमवभ्यासभ्यात्मानसहमानर चतुर्षुदिक्षु गतेषु सर्वामेवमहीं नरान्+४१+२

स्वामिर्नकार्तिकेयंसत्यागामंरतिंनध्या स्थानानिचचनपारिईदेवयहरस्वच ४० नानाश्चर्य
नु+ विचित्राणिवरचितदानिच विन्ध्यमंदरकुलनगकुलशैलस्थलानिच ४१ राजर्षीणांचमहतांब्र
ह्मर्षीणांतथैवच देवानांब्राह्मणानांचयावनानाश्रमान्शुभान् ४२ अमरकिन्नरमानवमानितः
समवलोकमहीमखिलाभिमां उपययोस्वगृहंरघुनंदनोविहृतहरिकुशिवलोकमिवेश्वरः ४३
इतिश्रीतीर्थयात्राप्रकरणेसर्गः ३ वाल्मीकिरुवाच रामःपुष्पांजलिव्राते
विकीर्णःपुरवासिभिः प्रविवेशगृहंश्रीमान्जयन्तोविष्टपंयथा १ प्रणनामाथपितरं वसिष्ठंभ्रात्
बांधवान् ब्राह्मणान्कुलवृद्धांश्चराघवःप्रथमागतः २ सुहृद्भिर्भ्रातृभिश्चैवपित्रा द्विजगणेन
च मुहुरालिंगिताचारो रघवोनममौ तदा ३

आगतस्यप्रवासाद्रामानंदनंगृहे रामस्याखेटचर्यादिप्रवृत्तावर्णयते रामइतित्रयोदशैः सर्गेः मंगलाचारार्थं वि
कीर्णः विष्टपंत्रिविष्टपंनामैकदेशेनामग्रहणात् १ प्रथमागतःप्रथमप्रवासादागतः २ मुहुःआलिंगितस्य
रा+ नेपुनःप्रवृत्तिनमभिवादनक्रियाभिलापाचारणयस्यसतथोक्तः नममौनस्वेदेइतिशेषः हर्षेणोच्छ्वासेइतिभावः ३ अं
१२

ग्रथं चरे वनपुत्र विस्रिष्टः सोग्रात्रमेने २४ २५ २६ २१ पुंगोत्रमंगुरैर्ध्रमवमम्रुरवर्चैचलैः ग्रर्थात्कुसमैषिति गम्यते २७ ग्रयनोदितैः प्रेषितैः २८ प्रावर्जयन् दानमानादिना वशीकुर्वन् मंगलान्येव वत्सा मालानिनीर्णार

इति संप्रार्थितो राजा वसिष्ठेन समंततः विचार्य पुंचरेवेनं रामं प्रयममर्पिनं २४ ग्रभेनलग्नदिवसे प्राप्त भ्यो सहराघवः मंगलालंकृतवपुः कृतस्वस्त्ययनो द्विजैः २५ वसिष्ठप्रहितैर्विप्रैः शास्त्रैस्तेस्समन्वि तः शिष्यैः कतिपयैरेव राजपुत्रैर्वरैः सह २६ ग्रवाभिर्विहिताशीर्भिरालिंग्यालिंग्य भूषितः निस्पाः न्त्यपुरात्तस्मात्तीर्थयात्रार्थमुद्यतः २७ निर्गतः स्वपुरात्पौरैस्तूर्यघोषेण वादितैः पीयमानः पुरस्त्री णां नेत्रैर्भृंगोत्तमंगुरैः २८ ग्रामीणललनालोलहस्तपद्मापनोदितैः लाजवर्षैर्विकीर्णान्मा हिमा चिवहिमाचलः २९ ग्रावर्जयन्विप्रगणान्परिसृण्वन्प्रजाशिषः ग्रालोकयन्दिगंतांश्च प्रविचक्रे मनागलात् ३० ग्रथारभ्य स्वकात्तस्मात्कौशलान्मंडलान्तस्नानदानतपोध्यानपूर्वकं सर ददर्श ३१ नदीतीराणि पुण्यानि वनान्यायतनानि च जांगलानि तटान्यब्धिमहीभृतां ३२ मंदाकिनीमिंदुनिभां कालिंदीं चोत्पलामलां सरस्वतीं शतद्रुं च चंद्रभागामिरावतीं ३३ वेणींवल्क सवेणीं च निर्विंध्यां सरयूं तथा चर्मण्वतीं वितस्तां च विपाशां बाहुदामपि ३४ प्रयागं नैमिषं चैव धर्मा रण्यं गयां तथा वाराणसीं श्रीगिरिं च केदारं पुष्करं तथा ३५ मानसं च क्रमसरस्तथैवोत्तरमानसं व डवावदनं चैव तीर्थवृंदं ससादरं ३६ ग्रग्नितीर्थं महातीर्थमिंद्रद्युम्नसरस्तथा सरांसि सरितश्चैव वप्रा

एषानि ३० ददर्श स्वप्सपावनानाश्रमांश्च भानिसंनेसर्वेत्र संबंधः ग्रापलनानि देवस्वाय वनानिनितांतपुलस्त्यः सायान्तनपदान्तश्च ३१ वेणीकवलाकसवेणीक्रमघासंभिन्नानि ३३ श्रीगिरिंश्रीशैले ३५ क्रमसरास्मरःवद

श्रीवासिष्ठरामायणे ३

वासिष्ठरामायणे निर्वाणप्रकरणे

१२०२

श्री॰
वा॰ वै॰
टी॰ ९६

विगतज्वरमिति सोऽपाग्रात्स्नानां ज्वरादिपीडापि नास्ति किं वाच्यमन्याः पीडा न संतीति द्योतनार्थं १९ रामस्य मनः
तीर्थपुण्याश्रमश्रेणीर्दृष्टुमुत्कंठितमभूदिति संबंधः एवं श्लोकस्य संपूर्णानामध्ये वान्वयः २० ननु धात्रा
प्राप्ते स्मिन्नीर्थयात्रोपवर्णनस्य वस्यमाणप्रगयोपवर्णनस्य च कः संबंधः न च रामचरित्रत्वादेवात्रोपवर्ण
नं रामजन्मादेरप्येवं वर्णनीयत्वापत्तेः एवं रामायणवैयर्थ्यापत्तिश्चेदत्रोच्यते कथायामपि चार्यत्वज्ञस्य
वर्णोचितयात्रादिकर्मजन्यचित्तशुद्धिर्ब्रह्मविद्याधिकारे उपयुज्यत इत्युक्तं यस्य वयो विद्याप्रसंप्राप्यता
उपासनसमस्य तीर्थयात्रादिनापि यत्ताद्विफलचित्तशुद्धावधिकाराः सिध्यति एतेभ्यमं मयायत्नात्तीर्थश्रुये

अथ गच्छति काले ऽस्मिन्पालयत्यवनिं नृपे प्रजासु वीतशोकासु स्थितासु विगतज्वरं १९ तीर्थपुण्या
श्रमश्रेणीर्द्रष्टुमुत्कंठितं मनः रामस्याभूद्भृशं तत्र करादिव गुणशालिनः २० राघवश्चिंतयित्वैवमुपेत्य
चरणौ पितुः हंसः पद्माविव नवौ जग्राह नखकेसरौ २१ श्रीरामउवाच तीर्थानि देवसद्मानि वनान्याय
तनानि च द्रष्टुमुत्कंठितं तात ममेदं नाथ मानसं २२ तदेतामर्थितां पूर्वां सफलां कर्तुमर्हसि न सो
स्ति भुवने नाथ त्वया यो ऽर्थी न मानितः २३

अ॰
पनिर्मिता इति वचनादिति सूचनाय
तीर्थयात्रोपवर्णनं प्रन्थवहिरंगा
मेदृढं संपविकल्पात्मनिरासोपवर्णनं तत्रप्रकार्यासूचनायेनः प्रगयोपवर्णनं तदृष्टको तकदर्शनोत्कंठा
याप्रथ्यात्मजिज्ञासा प्रति ... बंधकत्वाद्यदिन कोनकामभवमंतेरेणसोत्कंठा नायेति नहिं तदभ्युदये च्छान्तर
साधनाभिप्रायेन तद्रुक्त्वा मयोग निश्रुत्वा रंधवणादि प्रतिहेभवेदिति विशेषबोधनार्थमिति सर्वसमनसंराज
वएव प्रक्रमर्थचिंतयित्वापितुश्चरणौ जग्राह जीवनित्रकस्यापित्त सन्निधौ पितात्ताश्र्वमेवधर्माधिकार इति

मित्रविनार्थसभारेणैर्मानितिः २३ ।

भाव २१ नाथेति असमसायाभात्तर्व्युत्क्रनार्थं २२ सर्वलोकसमस्थिकीनमानितः ॥

९६ श्री

शुद्धात्मानं लक्षयति पुनरिति यथा बीजांतः स्थस्मांकुरः समयएव कालजलादिसंबंधादाविर्भवति तथा वास
नांतर्भाविताख्यपवंधनाः समयएव कामकर्मादिनिमित्तवशात्प्राविर्भवंति प्रत्येकं सतो नक्वार्थो गात्रत्रतत्वतानेन
विद्या रोचनादानेनांतर्गतनन्यांकुरनाशोपि स्वपरशवचोनप्रतिबद्धाभ्युस्थीनवत् देहधारणमात्रप्रयोजनवासना
शिष्यते साशुद्धेत्यर्थः १३ उक्तमेवार्थं स्फुटयति प्रयुनरिति द्वाभ्यामिति देहधारणाकार्येणनेत्यपि वासना सद्भा
वो तु मीयतइतिभावः १४ फलेन सह शस्त्रतां जीवन्मुक्तिमाश्रयेण लक्षयति यदिति तथा च ननन्नतान स्पष्टमन्याक्

पुनर्जन्मांकुरं त्यक्त्वा स्थितासंभृष्टबीजवत् देहार्थं ध्रियते ज्ञातज्ञेया शुद्धेति चोच्यते १३ अपुनर्जन्मकरणी
जीवन्मुक्तेषु देहिषु वासना विद्यते शुद्धा देहे चक्र इव भ्रमः १४ ये शुद्धवासना भूयो न जन्मानर्थभाजनं
ज्ञातज्ञेयास्त उच्यन्ते जीवन्मुक्ता महाधियः १५ जीवन्मुक्तिपदं प्राप्तो यथा रामो महामतिः तत्तेहं श्रु
णु वक्ष्यामि जरामरणशांतये १६ भरद्वाज महाबुद्धे रामक्रममिमं शुभं शृणु वक्ष्यामि तेनैव सर्वं ज्ञास्य
सि सर्वदा १७ विद्यागृहाद्विनिष्क्रम्य रामो राजीवलोचनः दिवसान्यनयद्गेहे लीलाभिरकुतोभयः १८

यशा किंकल्याद्यासनामात्रधृतशरीरत्वं जीवन्मुक्तलक्षणं फलितं १५ तत्साधननिरूपणं प्रतिजानीते जी
वन्मुक्तीति तथाविधं जीवन्मुक्तिपदं रामो यथा येन साधनक्रमेण प्राप्त स तद्वक्ष्यामि जरामरणोपलक्षितसर्व
दीनर्थनिवृत्तिलक्षणफलमित्यर्थः १६ उक्तार्थमेव स्फुटयन् फलांतरमाह भरद्वाजेति एकविज्ञानेन सर्वविज्ञा
नमपि फलमित्यर्थः १७ विद्याशब्दाद्गृहाद्वर्यो श्रमोचित गुरुकुलवासाद्विनिष्क्रम्य श्रीमत्सर्वविद्यासु लब्धपर
णोत्तरमिति शेषः नाकुतोपि भयं यस्य स तथोक्तः ॥ १७ ॥ १८ ॥ ॥ ॥

ननु वासनाक्षयार्थं तत्साधनं सांख्ययोगाभ्यां मोक्षः प्रसिद्धः सर्वेषां कथं तन्निर्देशं विना अशेषेणेति वास नानां नश्यतीति तासां अशेषेण यः परित्यागः स एव मोक्षः सम्यक्बोधोत्थः मुख्यः । तासां बंधनिबंधनत्वा द्वासनानामेव मुख्यबंधत्वात्सांख्ययोगाभ्यां तत्साधनत्वेन प्रसिद्धौ तयोरपि वासनाक्षयार्थत्वाद्विमलक्रम त्वेनान्यः कर्मभिरुपासनैः श्रवणादिभिश्च दिने दिने चित्तविमलत्वमेव सर्ववासनानिवृत्तिसाधनक्रमो यस्य तथा विधइत्यर्थः ॥ ननु वासनाक्षये मोक्षहेतोर्मनसः सत्वात्पुनर्वासनोत्पत्तौ तेन ततो बंधोपि स्यादित्याशं

अशेषेण परित्यागो वासनानां य उत्तमः । मोक्ष इत्युच्यते ब्रह्मन्स एव विमलक्रमः ॥ ९ ॥ क्षीणायां वास नायां तु चेतो गलति सत्वरं । क्षीणायां शीतसंतत्यां ब्रह्मन्हिमकणो यथा ॥ ८ ॥ अयं वासनया देहो ध्रि यते भूतपंजरः । तनुनांतर्निविष्टेन मुक्तौघस्तन्तुना यथा ॥ ९ ॥ वासना द्विविधा प्रोक्ता शुद्धा च मलि ना तथा । मलिना जन्मनो हेतुः शुद्धा जन्मविनाशिनी ॥ ११ ॥ अज्ञानसुघनाकारा घनाहंकारशालि नी पुनर्जन्मकरी प्रोक्ता मलिना वासना बुधैः ॥ १२ ॥

क्याह क्षीणायामिति मनसो वासना प्रेरकत्वादित्यर्थः ॥ ८ ॥ म नस्यस्ति देहादिस्थूलदेह एव बंधः स्यात्स तु भोक्तारं ग्रस्यमिति भूतपंजरो भूतसमुदायारब्धः शरीरोऽप्राणप्र त्तिर्णायां मुक्तास्थानीयो वा तथा सर्ववासनात्यागे सोऽपि निवर्तेत इत्यर्थः ॥ ९ ॥ एवं मुमुक्षुं प्रति यथाशक्ति यत्न प्रयुक्ते जीवन्मुक्ति विरक्त स्थैर्य वासनाद्वैविध्यमाह वासनेति ॥ ११ ॥ तत्र मलिनां लक्षयति अज्ञानेति वासना यत्ता त्वं रोहत्यज्ञाने सत्येतस्मिन्न तथा कार्यविषयात्रसंधानाभ्यासोपचिता कार्यवासना बीजवशा देहादिभिरुपचितत्वा त् घनो निविडोऽहंकारो यस्मिन् घनः स्थैर्यं शुद्धवर्धमाना संतत्यमाना च शालते शोभते ॥ १२ ॥ ॥

नहिं तस्य करणाय स्नानादस्यवेति इहाभिम्नशास्त्रे श्रोधिगतेस्मीनिश्चेय: शास्त्रकर्णीयमिवेव यावत् तत्वनिर्णी-
यमितिश्चेष: ४ उक्तमेवस्फुटनवमाह तमादिति द्वाभ्यां ग्रमुनायलकुंपो पदर्शितेन ५ ग्रन्नुभूयनइस्तेको ग्र-
भव: किमात्मचेतन्यमेवउतान्य: नतावदन्य: चित्प्रतिविक्रस्यजडतया विषयतया सग्रन्नुभवत्वायोगात्
शास्त्रैवचेतन्यपूर्वमेवास्तीति किं शास्त्रेणेत्याशंक्याह इत्थमिति सत्यमात्मैवानुभव: तथाप्यसौ दृश्यसङ्क-
तोनतत्त्वभव: किंतमनसोद्दृश्यरूपेणात्मतमसात्कारबोधेनाविद्यानाशात् दृश्यादानकदृश्यमानेनेदृश्य-
कालत्रयेपिनास्तीत्येवंरूपसंपन्नं चेत्प्रियमिदात्मशृण्यापियमानिर्वाणनिर्हेतिस्तस्मान्नतत्त्वात्माद्दमत्रेषभवती।

सचेदृसंभवत्येवतदर्थमिदमाततं शास्त्रमाकर्णीयमिवेतत्वमाप्यमितान्यथा ४ नगद्गमोयंदृश्यो
पितास्त्येवानुभूयते वर्णीयोम्बरवालेदाद्विवारेलामुनात ५ दृश्यंनास्तीतिवोधेनमनसोदृश्यमा
र्जनं संपन्नं चेतदुत्पन्नापरानिर्वाणनिर्हेति: ६ अन्यथाशास्त्रगर्तेषुलुठतांभवतामिह भवत्यकल्पिमान्ता
नांकल्पैरपिननिर्हृति: ७॥

ति केवलस्वद्याभास्वरूपभूतो ग्रनुभव.शास्त्रफलमित्यर्थ: ६ ननुशास्त्रांतरोपदर्शितोपायैरेवमुक्ति: किं
तस्यानेन ' ट ग्रन्यथेति उक्तोपायापरिज्ञानेग्रकृतिमाप्तनत्या,नादि ग्रहातनेयेषां ग्रनात्मशास्त्रगर्तेषुलु-
ठतांरागाधयतनदेत्तगर्तेष्वपिनग्रहास्त्रबोधितोपायैरेहिकामुष्मिकविषयासक्त्याप्रवर्तमानानां ग्रलप-
वत्तुपभोगायपुन: पुनविहृतंसारिभवतांतन्माशृहलापुरुषाप सदानामनंतैश्रेष्टकल्पैरपिनिर्हेतिर्विश्रांति
स्वरूपस्वातीत्यतानस्यतानातिविक्रसाधनसहस्त्रैरप्यनिर्हेतेरितिभाव: ॥७॥ ॥ ॥ ॥

श्री॰
वा॰ वै॰
टी॰
७४

एवं वाल्मीकिः इष्टोलक्षणस्वरूपसाधनफलैः जीवन्मुक्तिस्थितिं विस्तरेण विवरिष्यन् प्रथमं सर्वप्रतिपत्त्यर्थं संक्षिप्य मुक्तिलक्षणस्वरूपे दर्शयति भ्रमस्येति । हे साधो प्राकाशे नैल्यवत् असंभाविनस्य कल्पनया जातस्य जागतस्य जगतः सर्वविधेः ध्यासलक्षणस्य भ्रमस्य तन्मूलाविद्यावासनोच्छेदेन अपुनःस्मरणं यथा भवति तथा विस्मरणमेव स्वरूपं सर्वोत्कृष्टं मुक्तिलक्षणस्वरूपं च मन्ये प्रमाणानुभवाभ्यां निश्चितवानस्मीत्यर्थः । यद्यपि परोक्षतत्त्वज्ञाने निर्विकल्पसमाधौ च स्वरूपविस्मरणमस्ति तथापि तत्र अपुनःस्मरणं नास्ति पुनः स्मर्यते येनान्तःकरणेन तन्मनः स्मरणेन विधीयते यस्मिन् तत्र यथा विस्मरणमस्मरणाभावः हेतुप्रतिभासमात्रेऽभावापन्नत्वेऽमतत्वं अपुनः विस्मरणमिव विस्मरणं यथा विस्मृतविषयस्य सत्यत्वानुभवविनयप्रतीतिस्तथा सत्यत्वे तत्त्वेन स्वरूपप्रतीतिविलयः । नविर्विकिंपरमार्थसत्यस्य वस्तुनः स्वरूपस्य मात्रेऽभिमतः शक्यविषयप्रतीतिमात्रेण नत्यागः भ्रमस्येति प्रधानत्वेऽन्यर्थः कथं भ्रम

श्रीवाल्मीकिरुवाच । भ्रमस्य जागतस्यास्य जातस्याकाशवर्णवत् । अपुनःस्मरणं मन्ये साधो विस्मरणं वरम् २ दृश्यात्यन्ताभावबोधं विना तन्नानुभूयते कदाचित्केनचिन्नाम स्वबोधोऽन्विष्यतामतः २

त्वं संस्कारनत्यन्ताविद्यानिष्क्रयात्मनागतस्येति पूर्वपूर्वतनगाढतरावरणात्मसंस्कारयविनिश्चितस्येत्यर्थः । ननु निर्दोषतत्त्वाभावान्निरधिष्ठानत्वाच्च न भ्रमत्वमित्याशङ्क्याह आकाशवर्णवज्जातस्येति यथाहरत्वाविमर्शदोषवत्त्वादाकाशे वर्णभ्रमः तद्वद्विपरीतोऽविद्यासूक्ष्मत्वाद्ब्रह्मप्रत्यर्थः । तथा चात्यन्तिकस्वरूपविच्छेदः तल्लक्षणं दृष्टत्वं विना न स्थितिः स्वरूपमित्यर्थः । २ मन्ये इत्यनेनत्वयोः स्वानुभवसिद्धत्वं दर्शितं तत्र सत्यमिति तत्कुतोनावृश्यतेत्याशङ्क्याह दृश्येति । दृश्यस्यात्यन्ताभावबोधं बाधस्तं विना तत् उक्तलक्षणस्वरूपं नानुभवसकालतो देशतः कालव्यापकत्वभ्रमान्नायक दाचित्केनचिदितिदृश्यबाधस्तर्हि केन देतत्ता तत्राह स्वबोध इति सर्वजगदधिष्ठानमन्वयतोऽभिन्नात्मतत्त्वमात्मा त्वाकारेवसइति ततस्तत्वात्साकारेणान्विष्यताद्यायेन साधनानि

उ॰

ॐ पू॰
स॰
७४

कृतजन्मेति शोभनत्वात्तेक्षणीयत्वस्तं गृहीत्वा प्रथितमितिनमलोकोवितलोकिकसद्यवहारोपन्यस्तलंस्वमि
त्यभयशोयवहृतीयप्रमितिसेधानो वनतया २ श्रुतिमनिरूप्यादेनः समरसने उदारसन्नः दृष्टीकृतो कृत्वान
वनः इहवियोगात्. तच्छोकादीन कृपणत्वस्वभावो दैन्यं तथोक्तलसभिमानन्तरः सवलोपवानिरतिशयानेदा
त्मनास्थितः सत्त्विकलमः २१ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे वैराग्यप्रकरणे द्वितीयः सर्गः २॥ दृष्टा समाने
नोपायेनाप्यसनाभेदलक्षणं रामस्थितीं यथाशास्त्रविस्तरेणावर्णिते यथा रामादयो जीवन्मुक्ता व्यवहारन्ते तथा ते
व्यवहरेत् मुक्तो जीवन्मुक्तस्थिति शास्त्रार्थं रामस्यान्तर्गमिष्यमो पदर्शनं अध्याहार्यवनितासमाने भरद्वाजः तृतीये जीव
न्मुक्तेति रामवदात्मनः कृत्वा वर्णनेन प्रधानीकृत्य जीवन्मुक्तिस्थितिं कथयेति सम्बन्धः प्रथमतो राघवक्रमाद्वीर

एतैर्यथाहुतं शब्दं गृहीत्वा प्रथितस्वतं तथा देहं तं सेवत्रयभूतया वासिसंकटात् ३० यथा संसारस
मुद्रस्य ते व्यापारं मुक्तिप्रदास्मन्वः न शोकमायाति न दैन्यमेति गतज्वरस्तिष्ठति नित्यतृप्तः
३१ इति श्रीमोक्षोपाये वैराग्यप्रकरणे सूत्रपातनिको नाम द्वितीयः सर्गः २ भरद्वाज उ
वाच जीवन्मुक्तस्थितिं ब्रह्मन्कृत्वा राघवमादितः क्रमात्कथय मे नित्यं भविष्यामि सदा सुखी यथा १

न्मुक्तस्थितिं जीवन्मुक्तावस्थां कृत्वाकल्पयित्वा मे आदितः कथय येन प्रकारेणाहं नित्यसुखी भविष्यामीति सम्बन्ध
प्रथमतो राघवं सदा रक्षकं प्रयाय आदितः सम्यग्नेन वसिष्ठे चवक्तृत्वेन कृष्णिमर्थः तथा च ततः पात्तवल्मीकस्य
पिता यथा शक्तिः स्वयमेव सदा रक्षयतात्सबोधयति तथामपि बोधयेत्यर्थः तथा तात तवानेन कलि
ताने दशरथादीनां सर्वरामायणे श्रुतं चर्यासु अभावदर्शनेनित्यं मुक्त एव च रामस्य तत्स्वदेवानाभून्याईश
मस्या विश्वनिविन्ह हृताय निमित्ता तत्त्वादिवर्णने च नलतिरनादेर्जीवस्य अस्याभेदबोधनाय मुक्तो ब्रह्म
णा एवकार्योपाधिप्रवेशेनाप्यान्तकजीव-भावकल्पनवदविरोधाद्यन्ते ॥ २॥ ॥ ॥

नचिकित्सां बधेर्थैलक्षणाः पुरुषप्रयत्नपरोषधेनान्यदित्याह इत्येति २४ स्वल्पमपीतिश्लायैषक्षा
नि॥ पाभ्यासक्रमेण सर्वेन उपशमो मुक्तेन भाव्यमित्यर्थः मार्गस्थः सन्मार्गप्रविष्टः २० दिनानुदि
नेषु तिदिने २१ शान्तिनिके ज्ञानाबाधन ज्ञानेन तन्मूलनाशादेवेत्याह दुःखेति २२ तेषामेवदन
मसमापादनेविदसमाधीमाभेवस्फुट् दृष्टाश्रमेषधीमेदः २३ इच्छाप्रशमनयत्नाभावेद्वन्द्वादि

त्न. इच्छाचिकित्सितेष्याधिनेसघयत्नोषधेनवेत. नदत्रबालचन्नमेहियसेनोषधीतरे २४ इ
च्छोपशमनेकर्तव्ये यदिकृतेनशक्यते स्वल्पमप्यनुयोगेनयोमार्गस्थोनावसीदति २० यत्नि
ज्ञानानवेषयत्नेनकरोतिनराधमः सोधरूपेसमात्मानदिनानुदिनमुज्झति २१ दुःख
प्रसवस्थालिन्याबीजमिच्छेवसंसृतेः समयज्ञानाग्निदग्धासानभूयःपरिरोहति २२ इ
च्छामात्रंविसंसारो निर्वाणं नदवेदने इच्छानुत्पादनेयत्नःक्रियतांकिंदृथाश्रमैः २३ शा
स्त्रोपदेशगुरवःप्रयत्नेकिमनर्थकं किमिच्छाननुसंधानसमाधिर्नाधिगम्यते २४ य
स्येच्छाननुसंधानमात्रेदुःसाध्यताभतेः गुरूपदेशशास्त्रादिनमनूननिरर्थकं २५ इच्छा
विषविकारिणामंतपवन्नाणामले दुःखयकासरकारिणाहारिणाजन्मसंगाले २६
नवालीक्रियतेत्रीषदान्मज्ञानाधचेदसो इच्छोषधातिक्रियतोनयालेनदवाप्यते २७

वैफल्यमपीत्याह शास्त्रेतिसमाधिच्छिन्नसमाधानोपायःकिंनाधिगम्यतेकिमर्थंनाश्रीयते २४
मनेसविवेकात् २५ इच्छाविषयकारिणांमेसहनोनूनमेतोसहतेव यथाहरिणाबाक्षादिसं
द्गलेजेगलेसहसेवनहन्त २६ अमोनाइच्छयाचेत्रवालीक्रियतेबालवशुपलोनक्रियतेनदाश्र

३८ सदेवाभ्यसेन्नगममाद्रिनात्मनो ३९ यावद्विवेकवैराग्यपाशुपायाभ्यामि यथायाणो यथायेर्धो
दिवले ४० स्वभिर्लंदाके: शुचितस्यश्चपह्नसर्वेस्सेव ४१ कल्याणोसाधनचन्त्रयं ४२ विष
योपभोगेनेच्छायाः परिग्रहणयत्नदेव ४४ हतहृदयेनलक्षणाहृत्वादाश्रयादिधनाज्ञतानाःशि
तानाःनिषितायाइच्छाः इच्छाद्रया. उक्तं तत्क्षणानुषिवोः तत्स्वविदाभासहृपंशुपशुजीवल्ल
रणपशुसाश्रयेहृदिकृतादधुभात्मापलदणोकुभास्मणपलदणाचसाश्रयहृषणापराधाद्

निरस्तेनैवनिर्वाणोसेच्छनेवद्विवेचने यथाशक्तिजयेदिक्षोकिमेनावनिद्रःकार् ३८ मरा
मराणोजन्मादिकरेजस्विदिवलेः बीजमिव्यासदेवोनदेसनाश्रममवरूक्ना ३९ यतो
यतोनिरिक्तनमुक्तनेवततस्तत. यावद्गतियथाप्राणहन्यादिक्षोसमुस्थितो ४० या
तोयतोस्मुसेलनवेयपाशलनस्तनः पुण्यपापमयाद्रःखराशयाविततालेयः ४१
इच्छानिरासहृदिनेयतनेसाधो. तणिपिच दसभिर्दंषितस्यवपुक्तमार्कदिनेचिरं ४२ यथा
यथास्यपुसोनरिच्छासमुपशाम्यति तथातथास्यकल्याणामोदायपरिवर्द्धते ४३ श्रा
मनोनिर्विवेकस्यपरिच्छापरिग्रहण ममावविषहृदेस्यनदेवपरिवेषने ४४ हृहृदः

त्यक्तादेहादिवमोहभूमेरंधीकृत्यस्वेरपाशेर्द्धवध्याचत्राससायपातयित्वातदीयोस्मबद्धःखकृबीजा
नीकोशोउत्स्लस्थानीयातदूषणा श्रामममताहहंनिवार्तकवद्धजेयेति क्रमकमीति तद्दसादहो
त्यशाहानुकरण इच्छाःकत्रं. उक्तं तत्क्षणानुशिवोःश्रासायप्रजाल्पनदीयकृबीजकोशोदहृनी
तिवा कृबीजकोशो श्रासायपुस्युदहंतीतिवायपेक्षमनयः पुंसःखयमस्वेहतिरूनेसपुकाः

१२०

श्री॰ वा॰ नि॰ प्र॰ री॰ २५.

आत्मनोऽन्यो॰॰त्याभासात्मरसत्तामयत्वमेवहि चित्तेनामलरेव प्रसन्नेऽमगतः परं कल्पनास्पदं
२२.२४. विश्रेत्यकेमीवन्मुक्तानोकेनीत करणेनव्यवहारसिद्धिरिति प्रहूतानापीविकारवयतिं प एकहीमि१२
हीत्पर्येविलशह्न' २४ प्रहृष्टांशं दर्शयति जीवन्मुक्तारति नत्रहि २५ अन्येर्देवसमिति शेषः
अन्येमतिद्दस्यापेप्रविलसता . स्ववचनोपभिः प्रसिद्दतमेविलहसतांहार्दतम प्रमानयेत्

प्रवुद्धोसिविमुक्तोसिनकेचितेवपानुप सदसत्तामयत्वेहितयात्मकमसत्परं २६
वीतशोकोनिरायासोनि सर्गोनन्त्यमवाम् महोरस्योमतिर्मीमीसस्वपेनिरहनिर्मले॥
शिविधन' एवंहिभावजैनोमस्विस्येवास्तिविभ्रमः' प्रवुद्वस्यनतत्स्याविश्रेवामके
त्नमभो २४ जीवन्मुक्तास्तरेनेहिविरपतिकणेवर अविद्यमानमनसोपुष्परायात्मा
नरा २५ इतिमेकथयाश्चेषमन्येस्ववचनांप्रभि' हार्दतमोमेनिपुणमेवेअयेःप्रमार्गे
य २६ कुंभः यथावदसितत्वतममपैवहिनान्यथा विश्रेहिजीवन्मुक्तानोनास्यक्तर
इवास्मना २७ प्रनर्जन्मनयोग्याया वासनाहनवासना साधोमुक्तावित्रशुद्धेनसत्त्व
तस्याविद्यते २८ यथाग्रासनपानस्याविहरंतीहकर्मसु मातेसत्ताभियाविहिप्रनजेन्
नवर्जिता २९

इतिवा २९. २८ यथाभर्जितवित्तनीमूलाजानयवाहिशहुवाव्यानाप्यक्रुरादितनमहत्मा' महं
तत्वहानभर्जितेनिराचरणेसत्वंनमनः शाहूवाच्येनापिपुनर्जन्मसमर्थमित्यर्थः २९ २८०

देहात्मिगदेहात् मलानिरागादिकषायाः पापानिव १३ विसंमूलान्नरूपेधानक्षकपरिकल्पित
लहो १४ १५ ज्ञानार्थसंकयात्मयपदेशेनात्पर्येत्नवधारितवानसीतिशेषः उपदिष्टान्तेरदिया
रणात्नोपदेशः प्रवृद्धवोसनफलसात्साक्षात्कारज्ञानवान्जातोसीत्यर्थः १६ १७ तवात्मानमथम

देहात्मसानिसर्वाणिकालेनकमलेहत्प सायोहसाफलानीवपाकेनविगलंत्यथः १८
वासनात्मकपाते शुभलेशविलपेसवे यदाक्रिशरूपं तन्नादि पतीशुद्धपयावसे १९
कषायपाकेसंपन्नेत्तेमपापविबोधिनः तेनाधेवतत्ज्ञानदयोमातोमहामते २० शु
द्धपक्वकषायस्त्वमद्येवतानसंकयः अद्येहसोपदेशस्त्वमद्येवासिप्रबुद्धवान् २१ शु
भाशुभामासर्वेषांकर्मणामचसंक्षयः सत्संगअपदेशेनतनवनिष्पत्तिमागतः २२ या
वदस्यादिनस्येषस्वंभागोमहीपते तावत्तेनेहमनेनितनवास्तानेवभूवर २३ इदानीमह
वोवोधाप्तेतमिहयमागते इहपालंपरित्यक्तेसेप्रबुद्धोभिभूपते २४ हरियावन्मनः
सत्तातावदज्ञानसंस्थितिः चित्तेवित्तत्यात्यक्तेज्ञानस्यैःशुरपोभवत् २५ चित्तेकत्व
दर्शोविज्ञेनदेवात्मानमवच्यते एतयोयोत्वयोर्दृष्टत्वात्तं सापरागति २६

ध्याहूकालेहीणमिलिमयात्मानमिसार्ह् यावदिति २७ इदानीमद्यजनस्यान्तरभागे
हरयात्तेपरित्यक्तेवे तस्मात्पमागतेसति २८ अविज्ञानपानिःस्वरूपमाशुध्या २९
हष्टेः परमात्माभिव्यक्तेः ३०

श्री॰
या॰ टि॰
सू॰ टी॰
२८४

महाविभवो निरतिशयानंदलक्षणभूमिका सर्वस्य हेरणगर्भो न दातस्य विषयानंदात्
सोर्धं उत्कर्षकाष्ठायां स्थिता १ वनेनिष्ठेषे अपूर्वं अनादो संसारे तु तत्प्राप्यं न च भूते यदेकान्त
निरतिशयानंदलक्षणं तु अत एव सारफलप्रदः २ सामान्योक्तं विशिष्य विवृणोति नम्नेनेति
नेन महात्मनस्त्वत्पदभूतेनेव मया अनाद्यज्ञानावलम्बनादप्राप्तमासेयानत्वमेवान्याससेनासा

कच्चिदत्र मत्तोऽसि कच्चिद्भीतिस्त्वयोज्झिता कच्चिद्भयपरित्राण रूपदृष्टश्च मे क्वचित् ५
शिवस्वाधुना भगवत्त्वत्प्रसादेन महाविभवभूमिका महतीपदवी दृष्टा सर्वेषां धस्य
तामया १ सत्या विदितवेद्यानामस्यो वनमहात्मना असर्वैकामृतमयं सगसारफल
पद २ नम्नेनापि मया लब्धपदानामनमहात्मने तदयं त्वत्समासगात्रेनेवासादितेस्व
य ८ अनन्तमायमनन्तचैतन्यकमललोचन कथनासादितमभूस्त्वं मात्मपदेमया ९
कुंभ मनस्युपशमं याते स्वकर्मभोगपरिस्थिते कषायपाके निर्वृत्ते सर्वेन्द्रियगणस्य च १
योति चेतसि विश्रान्तिविमलादेशकोऽक्रम यथासितोपकेशइ विरव कक्रमोभस
कषायागमने नानास्वेभ्रमनाशरीरके स्ववासनास्वरूपाणामप्युपाकल्तेविदिन ११

न ८९ सर्वे विषयकषायपाकभावावसादिन इदानीं तत्पदप्राप्तिपाकादासादितमित्याशये
न उभयत्र माह मनसीत्यादिना सर्वेन्द्रियगणस्यात्मनर्स पभोगलक्षणकषायाक्षयपाकेन
सुषेसति १ तथान्यस्थ कषायपाकि कर्मणि ज्ञानस्य परमार्गाणि कषायकर्मापि पक्केन तोषाने

वैराग्यशती ११
२९

१३ इतराक्रियाशक्तिरपि तमेव भजन्त्वेषु मनिष्ठं कर्तेत्यंता स्नीत्यर्थः योन नाप्यकार संभाव-
क लास्त्यागेरेकेण १४ त्रिभिर्जपदैर्नन्महद्विपरिणामान्विस्यंते सदेकरूपमित्यन्नेनु
विकाराः सकृद्विलसत्स्फुरणभाने कलायमाणेन स्वस्वरूपपरिचयस्तदायात्मीलापस्तत्पर्यवि
धसतसम्भावनयाऽद्विने साधं सर्वं व्यवहारेभ्यः शाकिद्वं पदस्तनदेवात्मन नमस्वामित्यर्थः १९

नतेविन्यपनिसवेन यर्किं विद्विवर्धते निर्मलाकाशरूपस्यैकेवत्यानेतद्रूपिणः २०
रवामिन्नात्मकेशक्तीघनस्थितमेवच नसंभव्यतिरेकेण शाणं कउपलभ्यते २१
धनमनरमनाघनस्वभावं सत्स्वमस्तविलसत्सरैकरूपं विगलितकलनं कलाम्खि
लीनं सदुदितमाधमजं नदात्मनत्वं २२ इतिश्रीविधनपरमाविबोधनसर्गः १० वसि
ष्ठउवाच इतिश्रीभववीरगनाभावयत्स्तदकृत्रिमं स्वयमात्मपरेतास्मिन्स्रं परिणतोभ॰
वत् १ बभूवामीलितमनोलोचनः शांतवाग्गतिः शिलानलात्रिवोत्कीर्णोनिस्पंदा
वयवाकृतिः २ ततो महतमात्रेणभवद्वस्मृतिं तेततो नवयावमहासाद्धेहराला॰ भ
द्विपिर्ति ३ अभ उवाच कश्चिदस्मिन्परेस्फारे शुद्धेवितत निर्मले सततेपोनिर्विकल्पानां

इति वा॰ नि॰ शतनम॰ सर्गः १०॰ सानदार्थ्यं नरासोत्रवर्ण्यते कृतकृत्यता नीवन्मुक्तावद्वि
ग्रान्वं स्थितिसत्वस्य वर्ण्यते १ परिणतः पूर्वभावे विरायतज्ज्ञाव ग्रामः १ शीलात्तुल्याद्गत्कीलेः
ग्रामेमारैरिव २ १ निर्विकल्पानां योगिनां शोभनतत्स्वभूतेमिरतिपायानस्पदे ५

श्री वा सि ष्ठ री २८८

यावत्सकले २२ अहङ्कारादितनुप्रभृतिदेहादि सर्वपदार्थं नहि किमस्ति नवाहं सविदि
ति २४ २५ २५ आत्मत्रय २२ कथत्रयमतरहं नाहमिति २८ नहि जीवन्मुक्तैव राघाकारे लोकमेव
लोक्यते नवाहं खराहीति २९ २ सभ्रम मरणादिभय ३१

नसर्वोपमितिज्ञानादृष्टिरूपात्मणस्थानि तथात्मनि मनोभ्रमस्तान भ्रमसंभव २२ वि
नेनात्मनीमिविज्ञानादृष्टिरूपाहिनस्थानि विभ्रमनोहमित्यतेयावरहानसंभवे २१ नवि
भ्रमस्तिनो चैव महङ्कारादिसंभूते किंविदेवनगत्यस्मिन्साविरेकाज्ञमीमेला २४ तथा सं
कल्पविमादिकृतमासीहिमृषया अयासंकल्पतः सर्वपरित्यक्तोमहुङ्या २५ सकल्पे
नपदापातिस्वसंकल्पेनगच्छति पवनेवमज्ञावहोन्वालानालभिवानले २६ आमनः
स्वेकसमयानतयाज्ञस्तमन्नया नगन्मर्वविस्मिस्वासे सम्पूरवचाविला २७ नाहमासिनवा
न्यास्तिनमवैतेनविभ्रके नाइयासिनकाशमात्मान्वेकोस्तिनिर्मल २८ नुराधाकाररू
पेणसपवायैविलोक्यते २२ विभ्रमपवाहमितिकैवकुकल्पना २९ ममायमेनस्थियते
किविरमिन्नगत्रये केवलोपंविलास सदसद्भावनात्मना २ सर्वमात्मापरब्रह्म
सहन्यकस्मातत हिस्वेकत्वेनविधेतेनधीतिनचसंभ्रम २१ सर्वेन्द्रियगणाकारेस
त्रैवासिसर्वेतत नदहसेमहाञ्चडेनचक्रानुनलिप्यसे ३१ ॥

सर्वस्मिन्निन्द्रियगणेतन्नाशवैस्थायाकारेवसत्रैवसन्मात्रस्वरूपमसि अतोदाहर्हेतुभिराध्यात्मिकाविभ्र

तत्रात्मनिर्वचनमभिप्रेत्याह नात्मैवेति यः स्वाधिष्ठानेनाधेनविशति तदहि यदिमानेकधेस्तादित्य
र्थः ॥ तत्र लोकतत्रप्रमाणयन्निदर्शनाविति द्वाभ्यां १४ सन्निपातेन विद्धत्वा ऊर्ध्वं पानवोयम्
तस्य तथाविधः सन् सन्निहितमन्त्रौषधिर्यावत् १५ विषापस्मीत्यनुभवस्य तद्विकारागतिरितिचेद्गा
निलमेवेतिदृष्टान्तेनाह भ्रमाकृतीति ॥ भ्रान्तिपुंजरूपमेव तद्विहितं तस्तद्रूपमेनोपादानत्वादिति तस्या

नात्मैवांगीकृताभावं यदि विद्धं हि कथ्यते विषमानं कथं तत्स्यात्तत्त्वतामरसेक्षण १३
हस्ताग्रदंशिस्पृष्टोवृते सदैवास्मीतिदृशिनिता कथं सविशेषोभवति विषत्वेन तस्य कीटयं १४
विद्धत्वापात्तरत्नैरमलोस्मीति विशेषोदयः सममेवागतं विद्धिजीवत्वं तस्य संभ्रम १५
भ्रमाकृतिर्यतस्तीदृग्रूपतत्त्वानवक्रवत् मृगतृष्णादिवरादिवालवेतालकादिवत् १६
तत्वायत्किलनामस्यात्तत्संभ्रमभरात्मके अज्ञानभ्रान्तिरेवातश्चिन्मयीत्येवकथ्यते १७ अ
ज्ञानस्यच्यतेविभ्रमस्तत्र दिवसेस्थितं असंवेदनमज्ञानं ज्ञानं संवेदने भवेत् १८ अज्ञान
तत्वसंविद्विवेकेना संवेदनात्मयः तत्त्वज्ञाने मृषाभ्रान्तिः सापो मरुमरीचिषु १९ येनतत्त
मितिज्ञानात्संविदेः प्रविलीयते इदंचिद्विभूमिर्निरोधे यद्ज्ञानमलं हृदि २० नास्तिविद्व
मितिज्ञानाद्वस्तुमूलं विनश्यति यथारज्जौभुजंगत्वमज्ञानभ्रमसंभवे २१

ज्ञानव्यतिरिक्तस्वरूपाभावादित्यर्थः ॥ १३ अज्ञानात्मनैव तर्हि विद्धादि सत्यमस्त्वित्याह अज्ञाने
ति ज्ञानवाच्यत्वाज्ञानाभ्यामनात्मनापि सत्यतासिद्धिरित्यर्थः इदंकरोत्ताभ्यामुपपादयति तत्त्वज्ञानमिता

कृतस्तवबीजादि देवभावरतिर्वेत्प्रमाणासिद्धत्वउक्तिदेशकालाभावादित्याह देशेति तर्हिब्रह्मणोव रशमेवतत्त्वहेतुपादानकारणगोचरास्तन्नविशेषादित्याह सकार्येति यस्यप्रमाणस्य सकर्तृकत्वादि कारकमात्रविरोधित्वात्तविषयत्वेनप्रमाणेनेत्यर्थः तेनहेतुपादानकारणयोः प्रमाणायत्तत्वनिक यंचलेशकमित्यर्थः १० अतएवस्वरूपेणाकाशकल्पपृथिव्यादिविषयवस्त्वतदेवाहमितितत्त्वदृ शाहृदिधारयस्वनान्यादृशं अतदगावतदेवजगद्रूपेणाविततमित्यर्थः ८ चिन्मात्रमपेवजग

देशकालवशात्सर्वैर्हेतुमेत प्रमाणता अकर्तृब्रह्मविषय प्रमाकरणयोःकथं १ अक तेकर्मकरणेनास्तिकारणतापिवै तस्मात्कारणतानास्तिब्रह्मशास्त्रार्थवेदने २ असेव स्व स्वरूपेणयात्स्थितंपारयस्वतत् असम्यग्दर्शिविषयेतदेवजगदाविते ३ चिन्मात्रमतदेवा तेपदेकेतत्समीयते तेनैवायमगदृष्ट्सत्कार्तदृष्टातवत् ४ अन्यथैवचयोभावस्तुतत्त्व हृदिदीपतेसएवनाशकाथितःस्वात्मनैवस्वरूपतः ५ चिन्नेनाशस्वभावेनतदहृदिनाशात्म केनयहत्नाशोयतःकल्पाद्विनशाहेनकथ्यते ६ असंकल्पनमात्रेणसम्यग्ज्ञानोदयात्मना

हृत्स्वभावेनसंपद्यतेश्वतत्वाकारमनोभ्रांत्यावृत्ताजगदाकारेणेत्याह चिन्मात्रमितिद्वाभ्यां ५ नाशः असत्स्वरूपहानिः ६ तदेवस्पष्टमाह विन्नमिति स हत्नाशमपिस्वरूपविस्मरणरूपोनाशःकल्पका लाविस्मृतविभ्रशोहेनोच्यतइत्यर्थः ९ तद्भूविन्नमसंकल्पनपर्यवसितनत्स्वतानेनपद्यमीत्याह असंकल्पनेति असत्संकल्पनाशस्यापिविक्षेकमनिवर्तनइतिचेन्मिथ्यात्वादेवेति विशतिपरमात्मन्यैकीभवतिनवस्वतरतपावनिहतरामेविहायिति ॥

२८७

वार्येनेव ब्रह्मवत्त्वेन जगतो ब्रह्मसत्तया तन्मादिविक्रिया: स्पष्टब्रह्मैव सदिनीयते यदि ब्रह्म जगतो
हेतुकेवसत्तार्हि तया सत्तया ब्रह्मैव जगत: प्रियेरमार्थसत्त्वं किं तत्त्यानि त्याव स्तनो हिकाभ त्गुर्विक्रिप
सत्यै ब्रह्मैव कारणस्य भवन्निवत्त्वतादिविनाशाकृले पर्वद्येदिति १ सत्यैमायाशबले च्छद्रस्य सत्ता
यैव जगतस्समसत्ताके नयात: कारणे भवेत् यत्र निर्गुणे परे सत्ता च पनीविश्वद्वयत्वात्स्वकारणाभावे
न पर्वेहिविलक्षत्यानिर्विकारवत स्मात्कार्यं जनो भवेयेन तत्समसत्ताकस्यादि स्यत्: २ यस्य ज्ञातर्हि
मत्रस्थितमायाशबलमेव जगत: कारणमिति वेत्तशाप्याह नेहापि रहनि विशेषमायाशबलेका
शिविभ्रन: प्रवेदैतन्महद्वैपादशेकारणेपर कार्यतादरमेवेदं जगदित्येवेत्याह १
जभवाच यत्र कारणतानस्य कार्यं नदुपपद्यते यत्र कारणमेवादौ तस्मात्कार्यं जनो भवेत् २
नेहास्ति कारणेकाचित्रयकार्यकदाचन विद्यमानमिदं सर्वे सर्वेशानमिदं जगत् ३ जा
यतेकारणात्कार्यं पभृत्कारणवद्भवेत् यत्र जायतपर्वेदं तस्मिन्तदशताऊत ४ बीज
मेवन यस्मास्ति तत्कथं वरनायते श्रमतर्कोमनात्यव च यन्नस्यक्वेव बीजता ५
रणमस्कार्यं जगच्छ्रुत्यात्मिमायाहेष्मैवमायातस्वरुलतत्कार्येण सद्भावोपणमात् परमार्थदृष्टा
त्स्सर्वमिदं जगत्क्वात्ममवेत्यर्थ तथा चोक्तं वार्तिके अविद्यास्तीत्यविद्यायामेवास्तित्व यक
ल्प्यते ब्रह्मदृष्ट्या त्वविद्येयं नकथंचन युज्यत इति १ अनातेव न जाहयप्रसक्तिरित्याह जायत
ति ४ अतोऽनमायतेनमाह बीजमेवेति तत्र बीजाभावे पितदेव बीजे किं तस्मात्तत्राह श्रमतर्केति ५

सर्गाख्यार्थभेदबाधे सर्गापरब्रह्मणोरेकामेवेतिव्यतिरेकेणाहदर्शयति सर्गएवेति द्वियमात एषएवसर्वं ब्रह्मेति
देवसोदिशोनवाक्यार्थ ९९ इदं तान्त्रोत्ति ब्रह्मशास्त्रार्थमेवन्नावेवसर्गोमहापीनोकेकृतात्रयवसर्गाना
मरूपयेविस्तरोनामत्रापरोविमर्शस्यागास्तिसर्गशास्त्रार्थमवज्ञोविविधप्रतिके दनिरहः इदंधात्वथात्रुप
शिक्षस्यशास्त्रार्थताहहेस्यनथोरेकार्थतैवत्यर्थः ११ ब्रह्मशास्त्रमतर्थशाहैवललिकत्र्यहमितिवादः समस्ते
तिश्रम्यमापिपरिकदस्याभ्यासगोमनृह यान्त्यसकोवापत्त्रशास्त्रेशाह्नेनचनाहशामवब्रह्मशास्त्रेनवध्य

सर्गएवपरब्रह्मपरब्रह्मैवसर्गोहक सर्गशास्त्रार्थश्दितोवाक्यार्थस्तेषणभ्यसन ९९ ब्रह्मशास्त्रार्थसप
नोसर्गशास्त्रार्थधीहता सर्गशास्त्रार्थससिद्धेब्रह्मशास्त्रार्थधीहता ११ समस्तपाकशास्त्रार्थभावनाभा
वेनाद्ये प्रुदनिहनिविद्यामब्रह्मशास्त्रेनकथ्यते ५ सम्यक्दर्शनमसिद्धाभयोरथवेदने यस्मि
एसनरयानतमेवानिनिवर्तते ९९ सर्वानसर्वात्मकवेदनोच्चमसोदमेकात्मकसस्वरूप यथास्य
नसर्वजगान्त्वरूपपाथातात्वपचपस्तरूप १ मोक्षोपायेशिविध्यनावबोधन ९५

तदन्यर्थ ९५ ब्रह्मवाजगक
ह्येवब्रह्मशास्त्रस्यापिवाक्यार्थवेदनोब्रह्मलक्षणयाब्रह्मशर्थसम्यक्दर्शनमसिद्धायस्मिएवसन्ततोब्रह्म
शास्त्रादिवासापिनिवर्ततेत्यर्थः ९९ देशतनरदृश्यजगान्त्वरूपयथास्थितयदस्तितदपि ब्रह्मेदकाद्य
शाख्यरूपपरब्रह्मस्वरूपंब्रह्मैव यदपीदजगत्तानेनसर्वात्मकवेदनौरसपन्न नदापिवक्तात्मस्व
स्वरूपमदस्वेतिब्रह्मजगतोरेकैवसत्तेतिनकस्यामसत्वमित्यर्थ १ इतिश्रीवा नि प्र नवनवतितमः सर्गः ९९

न्नैनादिंकश्चिन्नराह प्रहति संदेवसर्वोनादस्मये १९ कथंनर्श्चलेनगास्यंदप्रस्थस्नाहकायेति य
घावत्रसिलादेशनिविवपुरुषःप्रसरमानपवसंदनेनहस्यादि २० सम्यक्तानप्रबोधस्यादयेवाश्चपालोका :
श्रेनरामनस्कारस्यनीरसाःनिःसारहस्याःमध्यगानास्थिरभावनाभवतिनामेवनिर्वाणहेतवाद्विवालोविदः २२
जगकृत्स्नार्थःदितयःपश्यतिसपश्यतीनिघटश्रृंश्णंनेविहृतोतियदेनिरवगतःश्रकाशोययादीपाधाकार

पुरःसकल्पकेनहेपेकल्पनमारस्यत्त रूपनहिदिजगतःस्वादकेसदसन्मये १९ कापापुरुषवस्ने
दिष्णनेनिर्मितनेनगात सराकृत्स्नार्थःदितेयःपश्यतिसपश्यति २१ रूपालाकमनस्कारानीरसाग
भावनाःसपिका मसंभवा सम्यक्तानावबोधस्यनिर्वाणेवैविदुर्बुधाः २२ यथाग्निवालोनिर्मसदेयथाग्निरवगतो असदा
पिवा यथादेसःसन्निवेशमस्तिक्सत्वजगत्तथा २३ नीरसाःनगराभासाःजगात्स्प्रयकारिणः रूपाल
कमनस्कारःसतीमसत्वरूपिणः हृगिशाक्तार्थःदितयावदेवबहून्यपि सर्गारसार्थःदितेनाहद्ध
त्तनिसर्गावत् २५ ॐ

तत्रसन्निवेशोविनास्तियथाधारकरकादिसंनिवेशनिर्मलंदेशास्तितथाजगस्संनिवेशाब्रह्मास्तीतिसंभावनीयमि
त्यर्थः २६ रूपालोकमनस्काराइत्येनदपिविहृतोतिनीरस्यादिति ब्रह्मरूपिणःवोधाद्धत्वभूतस्यजगतःजगा
त्स्यमयकारिणोरूपालोकमनस्काराःनीरसाःकोर्थःब्रह्मदाभासभवतीत्यर्थः २७ यथा बहून्यपिनरंगादी
निसमुद्रेऊर्मिशाक्तार्थःदितंवृत्तमभवतितथाबहून्यपिवस्तुनिज्ञानादयेनिसर्गावनब्रह्मैकमेवभवतीत्यर्थः २५

नरेवस्वप्रकाशात्मिनेवेति ११ कोसौमोक्षलक्षणस्यदिनित्सदापर्यायेणास्तेचेयमोक्षसंकल्पोनामासिभरते
स्वरूपवेदनेनतेस्वप्रकाशकेवलकेवल्यंचवकथ्यतेस्यर्थः १२ किंचिद्दोषः आपदोवेयःसत्वमहमेवानंदर
तिशुद्धकैवल्यावबोधवानेव १३ शुद्धबोधस्वसंकल्पस्यालिच्छनोत्पाद प्रसंकल्पनेति १४ शुद्धस्यकार
णस्यासंभवादृपपद्यादौभावनिसृणानंकल्पनाशात्देभावस्वस्वन्त्याजीवभावादिसंसारदयःततश्च

ग्रन्थ संख्या ...+१

अहमित्येवसंकल्पोबन्धायातिविनाशिने नाहमित्येवसंकल्पोमोक्षायविमलात्मने ९ यदैवमोक्षसं
कल्पपात्राणांनोसदात्मनो स्वरूपवेदनेनतस्मात्केवलत्वेवकथ्यते १२ आनंदवेदनेसिद्धिरहंवेदनमा
पदः सोहमेवानंदोस्मितिशुद्धबोधमवाप्तवान् १३ असंकल्पनमात्रेणासमस्यकुजानोदवाप्तवान् सं
कल्पःहीयतेसिद्धेस्वयमेवस्वात्मकः १४ अप्रतर्कोस्वरूपेहिनास्तिकारणताखिले कारणाभावतः
कार्यपदार्थोपिनविद्यते १५ यदासंभावसंसिद्धो वेदनेनाप्यपद्यते कारणाभावतोनित्यमहंभाव
स्यनोदयः १६ अहंभावानुदयतः संसारःकस्यकीदृशः संसाराभावतःसर्वपरमेवावशिष्यते १७ य
दिदंभासतेतत्स्वात्मवात्मनिस्थितं परेपरे परा शोभनमेवविभ्रमे १८ तेनतत्कल्पितंसर्वशिला
कीर्णमिवाचले विद्धिचिन्मयाकारमिवब्रह्मजगत्स्थितं १९

ब्रह्ममात्रावपोपस्तिकममाहं अप्रतर्कोमितिस्थितिः २०

मामपियदिदंजगदाकारेणभासतेतत्परमार्थतोब्रह्मैवतथास्थितेतत्वबोधेनच नाहंकिंतुपरेस्वभावेस्थि
तेपरमेवपरमार्थसमस्तस्वरूपमेवविभ्रमेनप्रकटीभवति २० तेनसदेकरूपत्वेनदेहनावच्छिन्न याकीर्ण

उपदेशाज्ञनमुसानेनसर्वसंदेहादिवीनेश्वातानेनष्टमित्यभिलपार्श्योयनिनष्टइत्यादिना विस्मनात्मनःसाक्षा
त्कारएवस्मृतिर्सर्तितिन्तुच्यते १ २ ३ मालेवुइमिदमादेतादिजगाद्रयंनास्ति ४ ऊभस्तउक्तमेवानुवोदस्मान
उवाचजगदेवेत्यादिश्रेयसंसारोगोधवेनगारव्यकादाः किंशृक्तान्यधिकरणानिमिश्रदृष्टांतप्रकाशप्रतिद्यो
र्धानि ५ सोम्यापेवादेर्श्रश्रांनोयत्रावर्तपरिसंदस्तदहास्तनिष्ट ६ पाक्षार्थात्मपाक्षार्थस्वरूपवचनभोमयो।

स्थितोस्मिगतसंदेहोस्थितान्नमतिरात्मवान् १ तातत्तेयोमहासौनीतीर्णोमायामहार्णवः यंगतोहं।
मनदत्वपोतःस्थितोस्मिनिराश्रयः २ अदाजस्तविरकाल्सश्रांतोहंप्रवाञ्चधौ स्थानमस्त्यमलंआ
मधुनावामवानहं ३ एवंस्थितेमनेनास्तिसाहंनादिजगाद्रये मावेसुइमिदंभातियत्मदुःखोनवेद्य
हं ४ ऊभः जगदेवेनपत्रासेनजाढ्स्वविभासन इत्यमवय्संसारःकऊतःकीदृशःकुथ ५ यथा।
स्थितवस्वदनियोनोपातमनात्मनिः सेम्याभिवोदशावर्तपरिस्पदवदाम्भो १ अपदरूपमिदसत्तवि।
स्यमस्तियथास्थिते श्रहंजगदिदंचेतिपाहार्थात्मानभोमयु २ इत्मादनादिनेसर्वसंसारनामकं वि
भ्रमस्तातिनामात्मनभःफलकवायने ८ सन्निवेशादृशःशानोतदेतिउवनयथा जगदाद्यर्थसंपा।
तोभ्रमेदविद्यनेतथा ४ यथाभ्रयभःसकस्पःस्वयनामनमेवादि यमोस्तवेदनापश्रोकंधमोहोषाच

स्त्वमेव १ विभ्रमकृतिर्नामकेयदात्महपेनभस्तदेवकवकतापनेस्वता दृविकोनदोषाते यथानभसिद्य
वायनुविक्तेतदनीसकटाहाकारसेनिवेशदृश्सिविकदसाभ्रांतोतद्यामभ्रोरानोकवचनमस्पेवनपेन्य।
र्थे: ५ यथासमसहेकारात्मास्वर्यभःसकल्पमात्रेनयास्वपेन्यस्पदृकारोपिपतेसमहिंवाशोवंधलोमात

श्री वा. नि. प्र. टी. २८४

दृश्यानां सर्वेषां सर्गेषु योग्यत्वेनैव निमित्तेनैतत्स्यादितिविशेषकारणाभावेनासौ चेतनस्य चिच्छिवोऽहं स्योपसंहरति तस्मादित्यादि +कवत्व सर्व+२
त्रिभिः सर्वात्मत्वं चेतनस्य शान्तस्यापि सर्वोत्पत्त्येव चेतनो त्रिधावातः खवत्तान्तावद्विभक्तिकल्पितः २४ सर्वेषु रूपेषु
णां स्वभावस्य ब्रह्मणः स्वेनाविनैव प्राप्यत्वादान्तःकरणं ननन्वरूपमेव सर्गप्रलयरूपपृथगमादिवदगम्या
वेदतानकाले तात मिति सर्वेषु श्रुतीनामथः नदेवस्वरूपं तस्मात्तत्त्वमस्माद्विशा स्वयम्भुरुत्पन्नदंस
न च्छेऽपि वदेनात्मनि स्वभावे ब्रह्मणे शान्ति नैतन्यादिहेतनि च्छिद्यञ्जनेत्यर्थोऽर्थः इत्याह २२ २६ अतः स्था

तस्मादिदं निरंशसर्वविशेषात्मा प्रतिघात्मनः निराकृतेरनेन सत्सर्वोत्सर्वं निर्मलोऽनः २४ अहमेवाम् सर्व+
स्वांशमस्यास्य यत्नस्य स्वेनप्रवातमकचनेन सर्गप्रलयरूपपृथक् २ सर्वकेवलुब्धमेवेव शान्तेनगादि हान्त
वदतात शान्तिमनुकुदं सद्वैतवासनिरात्मनि २८ अपिवेदमनः सर्वेक्यविज्ञतगादादिधीः क्रा
चिन्मात्रिक विज्ञानादिकहेतेकर्तादिकल्पना २५ सर्वं निरालम्बमेप्रपाञ्चमनादिनित्यात्मयथास्थित।
सत् इदं ननानेवनवाप्यनानात्ययास्थितं निष्प्रकाशमानः १ इति श्रीवा सिष्ठिवजयसर्गः ४६
शिविधः नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्महामते।

स्रीयबोधात् २५ एवमात्मनः सर्वे मनात्मकं पूर्णे सवि
गलेतेनिराधारेण मेयस्थितेसद्धैव इदमतत्र परमात्मस्वन्तानमानाज्ञानाश्रुतानापिवत ज्ञानोयथास्थ
तमवद्रत्नवतः स्वकाशमोनोवानादिथापारशून्यमनिरूपः २ इति निर्वाणे एव वनितमः ४८ आ
कुतोऽपि नैदोषभूयः कुम्भे नबोधने स्थानानि वनन्यापानेवार्थस्यस्फुरन्तीति एवं बोधितो राजा ॥ २८४

साकारस्य स्वलप्रतिष्ठानयोग्यताकृते सासनगताः लोकशास्त्रानुभूतिभिः सिद्धा महाप्रत्यपादयः मुक्तमेतास्व
लयेन विकाराः न निराकर्तुं शक्यते निराकरणोपपादकसमस्तकारणाभावादित्यन्वयः २० २१ लोके वेद
योरेहेतुनेत्यिति वेदिकार्यनेवसादित्याह लोकरति असद्यः केवललोकमात्राश्रये भाष्या वा केभ्यो यानि
२३ सद् तदिद् मुख्यमुख्यकारणतापत्त्यपवादरूपपरम्परा तोनत्राहमचेति २४ निराकारस्य कारणकत्वादि
न्यायमुखे स्वस्वन्यस्त्वमारंभणाशङ्कादिभरत्वादिवादरायणक्रन्यायेन नगनोद्भवताविकस्वभावनायाम

अनादित्वमनन्तत्वं वायंवाप्युपपद्यते साकारस्यासनगतः स्थलस्य प्रतिष्ठाकृते सकलकारणाभा।
वाल्लोकशास्त्रानुभूतिभिः पुनश्चैव निराकर्तुं नमहाप्रत्यपादयः शास्त्रानुभवेवेदार्थे सिद्धान्ते स्वे।
योपिवा प्रसंयाघ्रमसंनीतिवन्मनुष्यमनकवच २२ लोकाशास्त्राणि वेदाश्च प्रमाणं यस्य नाभवेः।
असतः सोप्यतिमनोज्ञनस्तेनसंश्रयेत २३ नचसर्वत्र निषेधस्य सारयस्य प्रतिषेधकवित कारणे
भवितव्यमेसाकारस्य निराकृति २४ इत्यमासत्स्वमाणेन नदेवेसनत्वमने नचनावेक्रियाकारि

वत्वात्वर्यमिति प्राग्रूकरेव संस्मरणमात्रनया ग्राह्यस्य मातेल्लावदारेसूत्रेन नाधन्नमारणेक्रियाकारिभ
वत्वेति न लोकविरोधः परमार्थे तो ब्रह्मीभूतमेवेति न स्वदेहं प्रति इदं जगतेन देहविरोधो नापेत्य।
नाह इत्यमिति इत्यतत्प्रसिद्धस्य २५ ॥

यो. नहिविनादिक्प्रदाख्यको विषय इति चेत्तत्रयोपदितेक्षेविन्यादृ यदिदमिति नाम्नं संज्ञानात्मकं ९ चेतोदिवा
वा. नि. मनामात्रमिति ज्ञात्वे त्यावष्टेजगादिति रशवामिति दर्शनानुसारिलीवासनेति यातनायकाराभावनष्ट
प्र. टी. ति विषयसद्धेनिर्विषयवासनास्थियोगादिति भावः १२ यदिदंकथमितिज्ञातामपिष्यमार्थेहंतानन्यले
२८२ वर्णेनपातयाव्यादवेष्टन इति १४ मायावहणापिव्याचष्टेयत्किंचिदिति परमाकाशादेरेविदादर्शयन्निवि

यदिदं कथितमहंस्वयमात्मतत्त्वजालमिति द्वैतंतस्थैवैतेनैव चिन्नास्तित्वादिनात्मकं १२ नाहंतमिदं
शापतदेवोत्पन्नमेवचो कारणाभावना सर्वसेवातस्मिन्नतोऽतः १३ अनस्मिन्योमममात्ममपरमाका
शात्मके स्मात्वेदत्वमेवदेकवस्मिन्नतोनवात १४ यत्किंचिदयस्माकाशेरेषकवकचायते विदा
दर्शनजातत्वाद्विजेनोनवाक्रिया १५ अदंत्वजगादित्येषासत्यतोतिनेवास्तवो मिथ्यास्वप्नवत्
ली॰ भाति नूनंमेघापकांति १६ वासस्तनगतोमाधाधनोनास्वयवास्तवास्तलदात्मकंविजेकीदृषीत्
ऊतःकथं १७ अप्रवृद्धैरवगतं विजेदृषणमिदं जगत् असत्स्थिमं निराकारं शवेमत्यत्रमेवनो १८ नो
त्पन्नेकारणाभावात्सगेदावेवसर्वदा लोकवास्तानुभवलोनचदृष्यस्यवस्तुनः १९
परमाकाशरूपे।
विदादर्शे यत्किंचिदनिवचनीयमायारूपेरेषदन्यत्वे १४ अयोधानर्थकारिणीअदंजगादित्येषाप्रतिपति
मेंतन्मादित्यात्ममसम्भवन्निवेशेवाभाति नूनंनिष्ठुरेनेत्यर्थः १६ १७ १८ यदिनोत्पन्नंतर्हिजगदनादिनि
त्यमेवकिंनस्यात्तत्राह लोकेनिदृश्यवस्तुनःअनादितजन्मादिविक्रियारहितत्वंवाकोटस्थ्यतालोकतावा।

२८३

सर्वोक्तयुक्तिरर्थेनत्साधनसमर्थैस्माद्ययेनाह उपादानेति ६ द्वितीयप्रतिज्ञानिरामयतिनत्सादिति ७ नचयदि
सर्गादिनास्येव नादिनदात्मानत्वयमकरून एकोवशीसर्वभूतान्तरात्मा एकबीजंवहुधायः करोति कर्त्तामो।
क्षामहेश्वरस्यादिश्रुतिस्तु निवार्यनाकारानिति चेअहनानेतिश्रुत्यपेक्षितनिषेध्यसमर्पणोनाहेनखुल्यादन्
ध र्थवादेनेवगानि नेनत्वातेष्वायायेनाह अनात्मेति अनात्वेनामशिवेअनात्मनोरूपादिनेश्रुतिशून्यत्वात्।
यथयात्मनिष्कलनिष्क्रियमित्यादिनात्विकश्रुतिविरुद्ध नभवबाधितत्वात्सत्यलौकिकरीत्यनात्मनुभूयते ८ पीन।

उपादानात्मकादीनाकारणानामभावतः अकारणत्वभावानामशेषाणामसंभवात् ९ एवमत्रात
ध= श्रुत्यात्मनातस्यात्रविद्यते नस्माद्यदिदमाभातिभासतेअन्यनेनरत् १ अनात्मेनाहंतोदेवकरोनीदपि
नित्वसत् भाषितनोपपद्यात्मनमत्वनानुभूयते २ अनात्म्याप्रत्यय स्तान्मानिराकरोत्यखर सक
रेनिजगदिविद्वाप्यैववचसोऽपिया अनेनैवप्रयोगेनरामश्चिन्नविग्रहे जगदेवनसत्यायोऽतनस्थि।
न्नादितइत विनदिवात्मनामकेवायोग्यतस्मिवासना वास्येजगत्नदेवासदत्रश्रितासिताकून ११

कानादिप्रतियानवारणाय रहादिरिर्णं पसिद्दर्द्वरस्तथ्योतियः करोतीतिश्रुतिप्राप्तावर्यंभ्यानमर्थेवा
दानासर्वेतस्यरूपाचेष्टकिंरूं सापेनेत्यर्थः एवजगान्तस्तामितिपुस्तितासार्थश्चिदिश्मिाह अनेनेवेति यत्
जगदेवनसत्त्वदानत्तर्यातविक्षादिऊन दितश्रुत्यर्थः १ जगदसत्त्वविषयासमारपिविज्ञासनसिन्याद्वेतो
होरिति हासवासनाव मे किंचिदपि ११

श्री भा.वा नि.स टी २८२

नञ्जसर्वदोषपरिहारे शक्तिज्ञानोपायस्तिर्वक्त ४ अभिज्ञानामननिदिध्यासनमात्रसत्त्वप्रतिज्ञानीते विज्ञा
मिति कदाचित्कालेऽक्वचिद्रोकिंचिद्दृश्यात एवाचविज्ञानानि २ ताउक्तिमाह ब्रह्मेति यतः सर्वविज्ञानादिवाद।
तानात्मकत्वाज्ञानात्मनाबाधे न हेतुयोगविद्यते भ्रतो तेनो नित्यर्थं अयं भावः भवेदयं स्वात्मनि क्रियाविशेषोपप
त्तान बाधाश्छिन्नादिवाधोन्यः स्यात् अत्र जवाऽपवत्तरवंतन्कार्यतत्त्वं तथावशाग्विशेषादिः सर्वनिहविरूपम्।
स्मिन्नातिचिज्ञानास्यैवेनिप्रतिज्ञाताद्यर्थसिद्धयवश्रुतयवनश्च नाथादिदोषप्रसक्तिरतानसिद्धसर्वोधप्रयो
जकस्यापगमात् स्वप्रकाशाशांनन्दपरिपोषात् निरतिशयपुरुषार्थसिद्धेश्च नचविभ्रमो नाचेतनतामिति

मूलम् ५ विज्ञानास्यैववेदान्तदाविलिकिंचनक्वचित् यच्चेद्विज्ञवज्ञानिनद्रुष्ठाभिधमथय २ अतो नानात्मकः।
यज्ञज्जगदेवन विद्यते नज्ञादेवतदिन्यादिकल्पिताः कल्पनाऽऽत्म ३ नास्यैवजगदेवेद्यप्रेदकिंचनो।
दित अभिधानीदमकलकेनतद्धुध्याने कथ महाप्रलयमयोरावेचेदनोदिनजगत् निरैपाविदम्।

भिथ्याकृविरयोनासाव तीवकाकेक्षुविज्ञानाशेष्यस्यैवेनिनाचेतनत्वप्रसगा'न चविज्ञनाशेनतत्कृताविदभिवा
क्रियेतिनचतदभिथ्याके रज्जानावरणकृतत्वेनतदपगमेचिज्ञामिथ्याकं स्वाभाविकत्वेनानपायात् नहिवा
स्तवस्वरूपमारेणनकृताद्यां मिथ्यातिपादिवाश्यरमेश्वरेलीति सर्वदोषपरिहारइति ३ अथमप्रतिज्ञा
सप्रत्येज्ञानिरामथ्यादितीयामपादनेनास्यैवेति तन्नमर्थनायस्यत्रत्वस्यसर्वात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदिति
त्रि+२ श्रुतिप्रमाणयतिकेनेति ४ ननिरोधानुवाद्यनेतत्रानचमाधके इतिश्रुतिरपितत्रमानमित्याशंक्याह म
हाप्रलयेतिमहाप्रलयेमाकृतत्वतुनरेवरात्मादिप्रसिद्धे सर्गरो यदिनोदितमेवतदिविज्ञानास्यैवविवा २८२

त

विज्ञानेतिज्ञप्तिर्विनयाचन्नाद्यर्थेकस्यन्याद्विननादिशृङ्गिरूपिश्वेद्बाधेनसाधनदतिनञ्चानातिरिक्तपरिशेषश्च
सक्तिरित्यर्थः उक्तमर्थफलेनोपसंहरतितेनेतिनेनसर्वदैनबाधेनज्ञानस्यासिनद्धलक्षणोक्षमनेकमेकमे
वसप्तद्वसर्वज्ञगाग्राससकृन्यमेवनन्नानिभासनूपाविदपिरथ्याम्यिलमविज्ञतेज्ञानेवनिरामयनदेवपिरश्यिम
र्थः २ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्ये नि० समनचतिनमःसर्गः ५१ विज्ञनालोतिबोधमहदर्कशयविसनान् चे
त्यासत्वादविज्ञेनत्वाद्बहुत्येवेनिवर्ण्यते ननुआलोके सतिदृपादेरिवसत्येवविज्ञनिलदन्यस्यवाप्यादस्पत
नाम्नि तथादिचिज्ञेचन्याकाशत्रिकवाधेनतत्तदीपनाशेऽश्वगुनराध्यशमिकिंवसविनाशवस्येननाः २

तेनाक्षिनिरोलमकारणमादिमनृकनहत्यणाख्योपेशमनेकमेकं मृत्स्वनिरामयमसत्सदनाविमा
थोऽसर्वेजगाद्विदपिक्षस्यपथाशिनतत् १ मोक्षोपायेनिविधजप्रबोधनेसर्गः ५१ श्रिविध० विज्ञ
नालोतिमेवाधोयथाखुज्ञास्फुटभवेत् नामन्यामपवादरिशुदनानिणामया १
विज्ञासुचेतनालोकेप्रसिद्ध
स्तथादिजीवज्ञानादविज्ञालहिंसूत्रदिवैचेतनाःसंपद्येननवनयादस्यनेकिंवसतिविज्ञानिशनिशयाने
दत्तन्नाःपामगुरुषार्थःपालपलमनुभविनसकानासतिनचानन्नभूयमानःकश्चिन्नुरुषार्थोनामभव
ति किंचब्रह्मकाशविज्ञमेवविज्ञंबाधने शून्यदानाथःस्वात्मनिक्रियाविरोधातन्नदि्दासंदद्दत्रागिःस्वात्म
नरपुरुषक्षेत्रानिनदहितोयःतद्वाधस्वजगतसद्धाधकस्वायोगात विज्ञहम्ननिमित्तस्यलोकेबाधकस्याप्रसिद्धेः
सद्देशमसन्त्वायावनाशत ... नदेःसर्वेसादवामवेवन ... ःसंदिः ... रः ... न्
आत्मनस्त नादः सर्वसाधकत्वमेवनबाधकस्वमितिनिविज्ञवाधेनिःशंकोऽश्वरःसर्वोऽनुभवस्यादन्तस्येन्यायास्वानि
रासेन बोधराज्येवमारानाश्वकतिविज्ञविनिनाशाशुकामवप्रक्तिविशदीकृत्यश्रहिश्रयवानेदन्यातरयप्रज्ञाम

श्री
वा वि
शू टी
२६१

एवमयानेमायेसिद्धे कायमाणिग्रहणादकारकेन्यैवेसदेवमन्यस्याश्रितत्वनाद् यात्रयभयोरपिनिवारकाणा
वात हेत्वभाववादिनपरिनिष्णातकमनभवविरुद्धमयोस्यमेवनित्यात्यन्तिनाशस्यभावमितजगदिति वे
तिश्रभ्युपगाक सि ४ तदिदं श्रुतिविरुद्धमवमिद्धेश्वरं विवेकद्वपंतस्मिन्नभ्युपगम्यमानेनवक्तव्यं कि
मर्थमीदृग्मर्थ ननुयदिसर्वविवेकरसतदैकथमिदं विधिविधिपालम्भनतत्राह १ तदिदं विदम्यश्चितमेवहितो
यस्मात्तत्राह ग्रन्तरत्यादिना ४ ५ भिन्नताजीवब्रह्मभेद विदविद्भेदश्चित्मोरूपवेदननानारूपभेदश्रूयाति ८

अथवैनसरामननित्यनरूपत्वेनिता ४ पदार्थोनतदेवमयमेवरूपपिकिमथा उपलभस्त्पश्चा
पमेयावितत्वमन्तरिति ४ चित्रत्वमात्रमस्मात्रिहित्वमेकत्ववनास्पस्त अत पदार्थसत्तायाश्चभावेस
तिभूपते १९ अश्रमवाद्भावनस्यतादताभावनानिते अदभावाससभवतश्चित्रमस्यकिमुच्यते १२
इतिचित्रमहदूपनास्येतानचाभिन्नता निर्वासन ज्ञातमनामानोपरनभामय १८ सदेहेवावि
देहोवाभवत्सोप्यचलोपम सव पाङ्कुद्धविदृष्टे पदार्थाभावसिद्धिरिति ४ भावनाभावतश्चिन्तेन
स्यवादत्यितिस्य एवब्रह्मेतिवेदार्थभावनाद्नभूतित २ चिन्तितार्थैकसम्यग्ज्ञानानामक्षवि

वा

शुद्धिरिहे सव थ सामान्यकदापिजडपदार्थानामसिद्धेस्तद्भावनाशुक्रमरहितिजीवद्रूपमपिनास्येवे
तिस्वयमात्मैवपरिशिष्यतइत्यर्थः ४ तादृशात्मैवसम्यग्ज्ञानमनन्तब्रह्मनित्यचिदानन्दब्रह्मैवेदविषद
दवोदृष्टमित्यादिसर्ववेदार्थतद्भावनादेवतदनुभवादित्यर्थः २ तदिदं तश्चि नननदनुभववाक्यकाग्रवेदवाक् २८

विरुधासपत्त्वविनाशयोर्योगपद्यासंभवात्तेनकपालोत्पादः नेचेत् १ उक्तिनमिदं ५ नह्यंशकरणमेवेदन
राशिनियरकावादिपत्तिनिस्पत्तिकर्येमिति १२ यदिसन्नाशेकरसन्नोत्पत्तकपालशिरुदंडपातादिहेतुक्त्वा
त्वकेपत्तीयतेनत्वात् वोमघुष्यवदिनिश्चघुष्यवत्प्रागंशोविकल्पप्राप्तमित्यथापत्तन तर्हि विरूपमेवनाश
सविरूपमेवप्रागकारणानचविरूपैकैरस्कार्यमिदकारणमिति विभाजकाभावः नसनाशयोरेवविभाजक
त्वोपपत्तेनात्वत्स्थितिं नवागरपादिज्ञानानवसत्तविरूपमनपपद्यतेऊनःनाशोकनिष्ठात्तात्वभिघ्न। १८

अनिमित्तनसत्ताभासमप्रतर्कोकथभवेत् अतोनकास्मानेवबीजत्वप्रवदाचन ९ कार्यस्यकस्यचि
न्नामतेनसयोनविद्यते नवान्यथोपपत्तिर्हिसर्वोसास्योपपद्यते १० विनाशकादुत्पन्नसत्सयोनः
विद्यते यदिदंदृश्यतेकिंचित्तद्विद्धनमितोप्यत्र अदृष्टभावनाशकत्वमसताछंशसंजने कार्येनकारणा
का भोत्पत्तिर्येनपपद्यते ११ हितेवक्ष्याम्यतकथ्योमघुष्यवत्तानभूतिनं वस्तुनाशोकनिष्ठमात्रवात म
पपद्यते १३ उपलंभकरोनाशोनकामनसमवाऊन
नाशविनोत्पन्नाशोनविनाशिद्धतिं नाप्रकाशेविनः
प्रवेनाशकेनिर्विषयत्वान्नाप्तिमहेननप्रत्यक्षसिद्धावयासमर्थत्वादित्यर्थः १२ यदितविनाशोपिविरूपप
वस्वपरप्रकाशमन्यानिरपेक्षतिकाञ्छद्भयाव्याप्यात् उपलंभकरनिविरूपःसविज्ञाश्वसनमनसस्व
प्रतियोगिनोवाउपलंभकः प्रकाशकः ऊन नहिस्वात्पत्तिसन्नपैवकालिकप्रतियोगिविज्ञानाशेनोपलब्धु
एकाले नचनउभयासुपलोभसनाशांस्वयमत्यन्तद्व्यस्तुभवितुशक्यानचसाहित्यनउभयासुभवत्तिन्नद्धि

तेनतत्त्वशाद्वेदनेनिसेवैद्यावादिनाकल्पना सत्यावेदनायामभ्युपपद्यतेनासत्याभिनिनत्याः भूत्यमात्तीति
कतामन्यतांविनाशितापरिमितिनिवोकेनचिह्नविट्टकशाकल्पतरनिरोवृत्तारइत्यर्थः यथाश्रिदेवसारस्तथाउद्य
नेउपपाद्यतेमुणएदशांतेयथाइवमवसलिलसारस्तहत्सर्वेवस्तुजोवेतत्यसार यदिचेतन्यनामवस्तुनस्या
तर्हिसाधकाभावात्तदेवज्ञातदसिनालोनिशापदेवानन्देकिमादितिविभाव्यतामितिभाव पवसारभूतार्थश्रि
नश्रोचित्तप्रकाशेनकारणोनिरूपयितुमपाकव १ तथावातत्या.जगन्यस्यतत्कथमनुपपादनोयेतितेश्राह

वेदनामात्रसारसायथाचित्ताउच्यते द्रवत्वसलिलस्येवविदवित्त्वमकारणे १ स्वात्मनेपाकनतत्त।
यथास्थितमवस्थितमतिशेषितारावकेदाभावतसत्वभावयो १ मसत्वोतेनपरमेसत्त्वस्याभावयात्।
स्वान यदिकारणतापनिर्योरवर्पातपदमवेत् १

स्वात्मनीतितद्विद्रूपस्वात्मनिशदाकारेणप्रथनेपरमा।
र्थचित्साद्रूपेणावाप्रथनेईशस्वभावयासमर्थप्रत्वसत्त्वयथासावितृप्तनिर्विषयवायथास्थितमतस्थेवभानोत्पाप्यवा
स्थितमिन्दं यदिनत्वस्याम्भोमयभावस्थितिसमर्थनांनहिनसत्वस्य भावेकत्वावस्थिताकृतसत्वाद प्रतियोगी
ति सत्त्वमात्रस्यस्वभावादिस्वकभाव प्रत्वकभावस्तुनहिरूदभाव सर्पादिस्वविरोधिन सत्वस्यावकेद उपो।
मकार्यादाहपाधिस्वयनसिद्धनोति सतत्तदिरूदभावयो प्रतियोगिरावकेदाभावादसत्तायाप्रसत्वान्यरमे
सद्रूपनिस्वकभावेकव्यवस्थतामिद्धेत्यर्थः १ ननुप्रत्वकभावस्यात्यतापलाप किमर्थक्रियतेस्वकाद्विरूपमे
वास्वकमाडावकारणापतियोगमितिकृतोनकस्यानेतजास्यदीति विकोटस्यादयत्वादिपरश्रुतिविरुद्धमव

इति श्रीका नि र्वाण सम्मनवतिनमस्सर्ग ९ ॥ सर्वेशकारणं रूपं तत्त्वातीतमिश्रानिनविशर्मविजयस्तेन रश्मवेदनता
तस्य चित'रुचविपानिमश्रोकाक'समुदलरवादृशान स्वर्द्वानरवेषमदर्शमानेनायथोगितयोप पादितस्सतीय
कविधानितमश्रोकाकृदेमकृत्स्करशात्तदेवानरवेषम्यचनघेवोपपादनीयमितिकृत्तुभोजुवदतिहेलीति । १
अस्तु रूपासनतदसमस्तुद्विम्सहेत रवरुपनाप्रतीनिकश्लिनिराजाश्चकेनिशिवश्यादिना ३ नभाविस्ता
नमोगलोकसनदधामलगपर्वेतवादिप्रकाशस्वरूपनाप्रतीनिवत्तरित्याशयेनऊभउनरमाहविस्तारमितिविः ।

इति श्रीमो नि शिविधनाववोधनन्नामषड्वतितम सर्गः ९६ ऊभउवाच देवात्मिरे शाकासाने ।
इमं तन्यतनिकमः नकिंविनापवेशानेनोकविन्यमिलोयते १ स्वसत्तायामस्थितऊहमानवीजनचेता
त स्त्रा शुद्धानुभवमात्रेण मायादन्यजविद्यते २ किंविजगदद्दन्तादिनदेवानतमस्तिहि शिविधउवाच
शिवेजगदहन्तादिमनेनास्तीतिवेत्म्यहं ३ सर्वेवेदनमाभातिकर्णसेनहर्दाशुभे ऊभउवाच विस्तार
नरनायेनतनमाविदि वतिष्टति ४ ततडुकमलमयमाततमाऽजरसड्ड मविज्ञानमयोपोसिनवास्तीनाविश्वन्यता ५

स्त्रोऽयं नहिविस्तारनदीधिपानसत्ताचमेवसाधामस्वसंवेदनस्वविन्यथेव
नित्यतिष्ठन्तपवनतद्धाममुवनतजाऽप्रधिपानसत्ताचमेवेमितदेवजगादपुर्वोपदिष्टप्रत्दर्थं ५ श्री
इविनान्वादीस्त्रानरूपोयं'आनदेविनानपरिणाम' सम्बन्धाबाह्याऽयंवदेवगम्यतइतिमन्यतेगोतमकणाद
कपिलपतञ्जलिप्रभृतयोबाह्यार्थं'पृथिव्यादिपञ्चभूतरूप पामार्थं भू'तास्तीतिबाधमिकस्वशून्यमेववा
द्याभ्यन्तरशाह्यशाहकं [illegible] देनसहन्यादृथ [illegible] वल भूत [illegible] नयाऽवैत्राहनेविनानमय

यो. वा. नि. स. टी. २३५

स्वस्त्वाहि समस्तु पापी सर्वे तावदुक्त इति निरस्तः तस्य किं स्वाद्य स्थतः का रागा न्यूनोन्यथा किं संग्राम स्याणेव
कार्याभिमायो द्वति स्थिति काले चयदवांतर कार्यं नानाविधिकाशुष्यकं भारतो तत्साधनानि चक्रिरे तदपि स
र्गा देवसृष्टान्येव च मायश्चक्रिरे ४९ तेनोपजन्तवताम् न्कामा भवति नदपि सर्गादेव मायापरमा मसृष्टानि भवंति
सद्भेदभ्रमेण मायापद्मेण सर्गा मेव विधिप्यमध्य इति क्रते स्यान्यपार्थ इति भावः ये चिन्मात्रमयान्यपि सर्वदेवत क
ल्पितानि चिन्मात्र विलासमेव वाक विवेक विने नामेन्यत्राह्मयः ५० शुद्धं श्वभ्यमान्तरूपाविदेवसगो शेष स्वद्रूपम

सर्गान् सर्गाः शुद्ध इति शुद्धान् सर्गान्तिच्चक्रिरे ५१ भवंति सर्गाः सर्गान्निसर्गामेवाविष्याते चिन्मात्रमेवा
कच्चेते यश्चिन्मात्रमयात्मनि ५२ एक विवेकनामक विवेकं संवेदनं शुद्धविनाचिदेवादौ भवतीव स्व
यत्नतः ५३ प्रभवं त्येव तद्रूपस्वभावमयं जनानि निरामये तेजो मयमनाद्यन्तमनोरूपमनेनकं ५४ सम्राट् संसार
माभासि भवतीव स्वयंभुवः पदमपत्यवसदेवेदस्तदूपन्तादेववा ५५ भावनाभूतनामेनि हस्पे भवतिच
स्थागान् सर्गान् न गान्न सरद्रूप नयास्वभाव शाह्मार्थम् न्क मिदमव्यपदेश्यामेके वस्तुस्थिते निजचमत्कार

२५

त्यन्तर्येवाभवंत्येव सनत् श्चिन्मात्रयमेवानेतवं मनोरूपं भवतीव ५५ ५. न नः स्वैरा त्यक्त्वाऽनेनन ग्राभासि सन्तत्स्वयंभु
वः सम्राट् संसार विराड्भावेन संसरणरूपं भवतीव ग्रहणाहिं जीवभावेन इदं जगद्ध्यासदेवप्रपश्यति परमा
र्थतोधिष्ठानम् सदेवां जगति पश्यति नदेशेन भ्रांति रित्यर्थः ५५ भूतनाचतविंध भूतग्रामतां द्रुतम् पसंह इति स्पा
तमिति पद्मस्कारिन्यां शान्तस्वभावतः स्राक्षाद्यो भ्यानामसु तु पाभाड् नमनपवाद्यादेशांत प्रकाशायोनुभवस्त

२५ २३५

सस्थितिशब्दार्थे इति बोधः ४४ ननु यदि पृथिव्यादयो न सन्त्येव तर्हि कथय पृथिव्यां तिष्ठन्पृथिव्या भवतो यत्पृथिवी नैव दृश्यस्य पृथिवीशरीरस्य पृथिवी सेव तरोः समयस्य च तत्रात्मानं परिष्कृतस्तस्मादि अत्रेतन्न योग्निशेषेणाभ्येये मानाद्वस्त्वेव सर्वे भावाः स्वस्वकार्यं चमत्कुर्वन्तीति वैदिकसिद्धान्तस्तत्राह यन्मयापदेवेति यन्मया मायावलेशस्तथा सर्वे भावास्तेन मायामात्रावलेशेनैव मायाययैव मिथः सामग्र्यात्मना मेलनाय समर्थिताः सन्तः पञ्चभूतात्मकेऽपि देहादिकमेव तत्तत्कार्यं चमत्कारकं कुर्वन्ति यथा मिथुनानि स्त्रीपुंसयुग्मानि योषित्तत्तत्कामसमयानि कामेन प्रेरिताः। तानि परस्परस्वभावेन ऊर्ध्वमुत्पादनेन च चमत्कुर्वन्ति यथा बीजानि भूः स्थानि वर्षोदकेन प्रेरितानि प्ररोहयाय

स्व

१+ तथा जगदभाववितानेषु सा स्वमस्थिति प्रकाशमानाऽऽसीद्ब्रह्मैवेयं विजृम्भते ४४ अनन्तं भ्रमाणमेवे दं जगत्तेनैव सस्थितं यन्मयापदनैनैव मिथः स्वप्रेरितानाप्य ४४ चमत्कुर्वन्ति भावाः पतवो मिथुनेन। ववत् चिन्मात्रपदवि चिन्मात्र चिन्मात्रेणाविधीयते ४८ नानात्मनैव नानैव स्वात्मतानात्मनात्मवत्

चमत्कुर्वन्ति न हि हि हि इति परेणान्वयः ४४ तथा प्रागुक्त चिन्मात्रमेव चिन्मात्रेण स्वाधिके न नानात्मनैव नानेव भूतात्मा विधीयते तेन कार्यरूपेण परिष्क्रियते ४८ यथा तदेव चिन्मात्रं स्वात्मस्ता नात्मनैव व्यावहारिकात्मना चमत्क रुते तद्वत् ब्रह्मणस्वरूपभूतः सर्गोऽप्यनादिकं चमत्कारेण सैव तत्त्वज्ञानेन पारमार्थिकात्मरूपाद्व्यति चम त्कारेवशर्गात्मकः सर्गो यदि सर्गान्तर्गत्वे न सर्गः स्वतः सर्गमादाय सर्गमेवावशिष्यत इति स्फुटमर्थनं त्वा। दाहवनिशर्गो यदि वृत्तिप्रलयेवा सनामात्रावशेषासर्वाप्रसिद्धप्रलये मायाशबले प्रत्यगात्मपरमात्मनो वा कस्यापि

श्री वा नि प्र टी २१८

वास्ति यथा अप्यस्ये विकल्पितं दिङ्मूढस्य तस्मात्तस्मै + +२ टी

यथा बोधस्य बोध्या पि तत्स्वान्तरेण आधाराधेया निर्मितं न बाधकेन तरा नित्यार्थविज्ञान बोधः समर्थेय तत्तथा ह्य
रेमंघापाविलेख सृष्टि मात्रा इत्यर्थः १ स्वस्वरूपेणैव तन्येकारेणेन सदसद्विरूप मेव सम्यक् ज्ञान अथवा केन वि
रूपेण न सद्वा शून्यमेवेति ज्ञानं सन्नापि वेद्यमेव भवेत् २६ न नवाधिवेक्ष्यथा पि च भवेन निवादसम्पत्तीति २० ३।
दृश्यः विद्यासहायो विद्यासहायो वा २८ यथा मला निमित्ता दिने बोधविभ्रमैः के शादिक दिग्रूपेण विवि ते ता पि

ध्यामेव निर्मितयान्तयो भ्रान्तस्वान्तरेण च यथान भविष्यन्त्यनन्तथे हजता दीपरे ३५ स्वरूपस्वरूपेण
नवा रूपेणैकेनाविन पवनपा जनादि दृस्य मनुष्याणां विभवेन ३९ सम्यग्ज्ञान प्रभावेन विश्वमप्यमला
यते भ्रमस्यग्ज्ञान मपि च जराङ्गत्वप्रदेयर ३१ विषवृक्षामृतक्षविज्ञविविधसायते देहघाश्रुप
यावेनियदृष्टदेवविदो परः ३७ तमथैवाणुभवतितादृगूपतया पिव यथा ज्ञाता भ्रमा ज्ञाता विवि
आकारविभ्रमे ३० तिष्ठत्यनन्तरूपेण अस्मस्मानन्दे वद्धि यत्स्वविम्बरूपेणास्थितमात्मा निरूपय ४
तत्तेन दृष्टदेहादिजरादीवल्लयते केवलपरस्वेच्छपरम भासते नैव ४१ अनेनानस्वरूदाहितप्रपञ्च
वेतिनोचित यदसद्विद्यमानस्वन्यस्तत्र विराजते ४२ प्रतितयतन्नास्येव प्रेत्य प्रथमे नतत्रैकि सति

अनन्यरूपेणोचितिष्ठति ४४ यश्चित्स्वरूपेणास्थितपरंब्रह्मानन्देवान्न निमग्न परमदृप्रबोधमत्तेनैवा प्रबोधेन निमि
नेन ४ ४५ बोधदा दिहमिवैवा नेत्यादि तत्र तप्रपञ्चस्यानवकाशाद्वेत्याद अनहं निरहं निर्द्वन्द्वेन दर्पणाभ्यां॥
विद्यात्माशस्य ज्ञातः इति प्रश्नप्रवनेचित ४७ यदि ज्ञानाभ्यवनात्किं कथनत्वं ज्ञात्वा समनुभूयते इति प्रश्नोपिन

मोक्षतायां इति श्रीमिनाद्यपेक्षया निर्विकल्पतत्वप्राप्तिस्वयं प्रकाशैकरूपम्

२१८

१ तथाचाध्यासपक्षेनवाप्यविज्ञान्मादिविकिरयेते कौटस्थ्यमेव सिद्धमित्युपसंहरति तस्मादिति यत्त
कारणमूर्द्धादिमध्यान्तरपि विमर्शो जलातिविक्रलभ्यमेकिवानलभ्यमेनकिंचित्कथंचिदित्यर्थः ३१
एवं सत्यपि कार्यस्य यदा कार्यं कारणाता मात्रिनतद्रावभ्रद्यत्नात वास्तवदेशकालापरिच्छेदत्वात्कारणत्वात्
सानास्तीति किंवाच्यमित्याह परेरितिजलेलिंदेशकालानेपद्याप्यादिसकारणपेरमहेशकालानेतथान्नाह।

अजन्मेकमेकं गणस्यचिह्नमस्तत आत्मरूपमनाभासस्वयवेदनमङ्गलं ३ तस्याश्रजायतेकिंचि
त्यस्साक्षात्मानुने कथंकिस्मतेकेनयथोर्ध्वदिस्वाभ्याम ३१ परेस्मदेशकालानेनथाम्नागद्कारण
पिर्विस्थ- नेतारोयत्नरगादिनत्ना काशाम्नस्तिदि ३१ परेजगदहनादिनाकारणमवेत्याह ऊर्भवाप
इदानीं न तत्नोत्तानमेजत्त्यमक्षीयते ३२ इदं जगदहनादिनेहकिंचनविद्यते नगकस्थूरचेदिन
जगदस्तिशिवात्मक ३४

कारणमिति यत् प्राग्कामस्येवत्वपोपसंहरन तत्रैवश्लोके शाकाभिप्रायरतिराजाकमिनसादादिवि ३१
सप्तुनस्थपवौक्ते तज्जलकार्यजातकारणे जीवेतेक्वपोपादिदिवाह मिमितेत्सम स्यादेवपरिणामस्यस्कारणात्वा मूण
कारणस्य प्रसिद्ध रद्यतत्त्यासहकारादिकारणकावास्वतन्त्रदिवर्तस्वाकारस्तु कल्पमितितिवमस्मद्भिप्रेत ननेत
स्वतोप्नोत्सागद्यमवस्तुसंभावनायाएवानुदयादसतौ हेतु मतौ कथयात्वदैतवोधेनतत्वत परिचिनतिति
नस्तुबोधमित्याशयेनकुल उत्तरमाह इदानीमित्यादिना ३२ यदिदंदृश्यंवाधादकारणम हि तत्रजगदस्ती

प्र
वा वि
वृ. टी
२२१

तस्यैव सर्वोऽपि ज्ञानत्वाभासतज्ज्ञेयत्वेन भान' समासाभासत्वादेवं रूपमिति २३ एकान्तविरत विन्यासस्वरूप कालनिरु।
पाधिक प्रेमपदं ऽग्रहितादितीयासदिस्रतानहपाश्चर्य भावारेकत्वसा र्थिया एवहितीयत्वापत्र्मणुएकमेक
त्वसत्वावदपिन २४ प्रासमनोऽशुण २५ वत्त्मादिभिरूहपनान्कगादिभिरलभ्यत्वावनेकायेत्वानकमेप्रश्नुमा।
निशयानास्यदनायिकायत्ताननकमेनिवनेकामित्यर्थः २६ किमपिप्रभत्वादिलौकिकमानसिद्धार्थविलक्षण।

ईदृशानन्तस्त्रैपत्वसिमनियदीश्वरे नभात्वदार्थसार्थश्री सामामेनिवेदनात् २१ नस्मादेकमेवेद
विधमेभूपतेनत एकमेवाननिवतानेकमयाहित्तावशात् २४ तस्माद्वितीयकलनाकाविज्ञामा।
नविधते प्रान्मनत्वमलभानतेस्याभूमत्य २५ सविश्वत्सर्वदा सर्वाकारमिवोदितं प्रइ
धपत्वादलभ्यत्वानत्रकार्योनकारणं २६ अन्यत्वादेस्याभ्यत्वात्किमपिवनतउनम सर्वं सर्वा
त्मकेस्तत्त्वमकानुभवमात्रक २७ शुन्यानाथ्यासस्वरूपस्यनिराभासप्रभा हयुः सत्तोऽप्यस
तोऽवापिकथकारणताभवेत २८ यदेनकस्यचिद्दीनमनाख्यमात्रकाभण नकिंविज्ञायेतनसा

मेवसानुभवैकरास्यतद्रूपमेनिरतिशयानदरूप स्वथमेवसर्वंसर्वस्यात्मा सर्वेचास्यात्मनइतिसर्वात्मक २१
व्यवहारदृष्ट्या आत्मनः ख्यासस्वरूपस्यपात्मत्दर्थसर्ववस्तुस्वरूपस्यवास्वस्वभवेनवकथकारणताभवेत प
रमार्थदृष्टौत्तनिराभासप्रभारश्मिश्चरआत्मस्वभावस्याद्वयस्यकथकारणताभवेत किंचव्यवहारेऽद्वय
मसतद्वैनसत परमार्थेत्वद्वयसत्त्वं द्वैतमसतनहिसदसमारोपिकेनचित्स्वरूपंकार्यकारणताकक्षावेन्य।
र्थं प्रमाणादिर्मनमोत्यमित्यात्मकजनातज्ञायतेव्यवहारेआत्मनएवनदात्मत्वात्तस्याम्प्रात्मनाज्ञायतद

ईश+३
ॐ
छिद्र

२२७

स्याद्विशेषस्यावीयसामीप्येन्नव्यदर्शितयास्फुरत्वादीशसिद्धिरिति ९ ईश्वरामायायावलेपदेश्रयिताने प्रामकनतमास्तका
रो हेयाद्दृष्टनन्मामिकर्मोत्रमादिरात् अधानिन विशात्मकवचननदेवस्मः वास्ददेवतसमानस्मवेत्यनतथा विध्य
वेदमः हिरत्नाणमंस्पदद्भावसत्तणस्तार्नधा सविदितत्वविषयत्वे युज्जनाविज्ञानदेवविरागमविषयाध्यासस्य
प. १८ अथासयत्वेचाधिष्ठानसत्रयेवकार्यकारणाभयत्वनिर्वाहात्मये। सवेनप्रतीतेर्तानेनवाधस्यसैकोट।

ईश्वरानन्तस्यस्यलेयस्याग्रेयदिदृजगत् शरमाणत्वदाभानिरुक्तविवेकनभातिच १७ विशात्मकवचनात्
यदसभवबधस नटद्वैतनविडितिरागमनवात्त्विन १८ वासस्यवात्मदर्शयथाभेदानविधने प्र
मि स्वात्त्वाविलोपमयोविस्माशादेत्वयोस्तथा १९ तत्तेस्थितेदेशकालानेगश्यामदिस्मकाराणं परोस्मदेशका स्पन्
लालेकृतकादिस्मकाराणं बहाणदेशकालानेतथाजगदकारणं देमलिदेशकालानेवारकादि
मकारेणा २१ ईश्वरानहृदिसवजगाद्याज्यातदन्तन नहेनमसल्लोकोजगन्मानवाच्ये २२
नथाअगत्का ११ मिपा७ स्यस्यवचनानुपपत्ति।
विलक्षिप्ते स्याधसमाधिशानादपृथक्सदृशानमात्वातसेति श्रावृः समर्गोर्थसेहितीयसादने तेनेन्याधि
स्याधासेदृशानवान शिववनिरपेक्षनादधिष्ठानदृशानो सदः स्पन्देशाधनिर्यामिस रेहानास्थलदृशनो
शमकार्यवादिसत्तान्प्रवेवोत्साभूदिवाधिशानमप्रेवकार्यस्य ग्रामाते कालिकसत्त्वसंगादृशादेनदत्तायनि
रोधमान्दनसेदविदेशकालाध्यामनोपरिकेहोय स्यान जलस्यान गंत्तिवार्कशणताज्ञसेवारणेनेवसकारण
कुत्तेगोमलसकारणत्वात्नजगदकारणं २०। श्रेस्व श्रेयसामपीत्येतदप्र प्रसिनैवमृस्यतिदृश्यमिति नादे

श्री
वा नि
स टी
२२६

पवहरः ॐ भलत्रभवमस्यासेनोपपादयिष्यन् प्रथमत्वपदत्रयेन पुष्पाखवत्वमात्मर्थगुरुण सात्वयेन क्षपास
तिमोक्षिति प्रभुपदिष्टमात्मतत्त्वमस्याप्यनिरस्तः तनाव सात्वाद्भासुर सन्नासेसेशोऽभेपानेसेवाथभास्कर
इतिपादेन रूवार्थवचह प्रथनन्तवोर्धनतरापु निर्मेक्तोभास्करस्वराजसेइत्यर्थः ९ ॥ तदाधपस्य समस्ती
दर्शयितुमात्मसंस्कारसहकृतानानधावलमधिष्ठानदर्शयित्वान् सर्वसाप्रसंगदश्येनियदिदमिति १

ॐ अश्वत्थ साधुपरमदाराजत्वासेवाथभास्कर एतदेव हितेतिपश्चात्त्वयत्सीदश्या ९ यदिदं
पश्येतिकिविभुरास्थावरजगम सर्वसर्वप्रकाराद्धृकल्पोनेनाहिन पश्यति १० ततकिमिलाभीरेननेज्ञान
तमसन महाकल्पविलासनेसंसारमवसिष्ठन ११ विलासप्रमलनागनर्थभानपरमनभः समस्त
कसनोऽन्नतेमयुक्तपरमत्याधिया यदेकोदितमग्रक पश्यन्मातन्मात्मसे परमात्मात्मकृतेनात्तिमिते
तमियाजक १३ अप्रतर्कमविते पसमशिवमनिदित आत्मानिर्वाकामाइत्यमाभ्रुगोदितसंविदा १४
अलीयमात्मीय शुक्वविपश्चस्यावीयसा गरीयसात्मारेपचक्रेपश्चक्रेपसात्मवि १५ ईदृशानत्वोरस्त
त्वनस्थात्मर्थयदितनमः श्रीमा पायेमहामेहरविपश्यतात्मसत्पात १६

नत्वातिमाप्समपिष्टानदर्शयितितत्तदा
त्वादिना ११ यत्वस्वमयास्तत्वसम्प्रात्मर्थसिथयायुक्तस्तत्पकोदितमन्यद्भवतीति परेणान्वयः १२ १३
गुर्समततानत्सोदितयासंविदास्वबाधनत्वात्सेति १४ अलीयसामात्मीयइत्यनन्तर्यानेनस्फुटयति ईदृशमिति
हर्षिणोपसयाउत्तरोत्तरमस्तुतमंतरनेनप्रसिद्धेभ्योपिपरम स्फुटत्वेनप्रसिद्धमपीदनम. १६ रामा २२६

श्रयपदांतेनरासाश्रवेडाकास्तमिन्नत्तांविकसामपञ्वप्रयसीशख्यिपनिनोदकविद्वसन्मनसेश्चत्तापिकरस्य
नविवर्त्तितंघवेतुमभिमलीभूतेनरानमहतिपर्वेउपामवस्यामाशुउपलत्वकुंभेनवसमाया इत्यमाजेनो
पापादिविवत्तयासमफटिप्रवप्रबोधितइत्यर्थः २ नतुसर्वेरवणानामखेडाकाशमेरपासमयेननिरतिशा
यानंदसमद्देविवित्तारदकिमितिनयाश्रुम्यापवेनविधिनःउनलसमसुलभमिति शतोविवदामाभि
लसतेऽभवाव रानविनिशम्यसाने-ननउसंभेनहेलरानेसर्वेरवणासमयोलमावासकृद्दिभावेन।

निर्विकल्पसमाधानपरोणशुविवत्तिते खसीलयेतिकुंभेनउदितेपवप्रबोधितः २ कुंभउ॰ राजन्।
तानिद्रातःप्रबुद्धोऽसिशिवःस्थितः कार्यनासमयेनेवनचानसमयेनते ३ सकृदेवविभातमा
नईनिष्टपदात्मकः कसाकुलननिमेकोनोवन्मकोगसाश्रत ४ वसिष्ठउवाच कुंभेनबोधिता
स्तेवससभूपाववोधवान् विनिर्गतोसराजोसेमहामोदसमद्भवान् ५ विश्रान्तधीःसमानेवपश्य
न्दृष्टमसवमनः प्रसमसमेवमन्नकानालोलयासमवाचह ६ शिखिध्वजः सानमायममपोदनयन्नका
मितउवाल भूयोनिष्ठाणबोधायसमानहमोदहे ७ शिवेशानेनिराभासपदेउन्नसितानि इहद्रेपा

नादेवानाद्वैतंसत्समेवेतिभावः २४५ कृत्यानकालेपिदृष्टएषपञ्चश्रत्ताखेदपक्षन्तीसयाश्रमेनवासवो।
धसविपरिष्कुंभवेपपरीसत्तीसया ९० नउक्तमितः नवतःप्रकटीभूतज्ञानाम्बरूपंयत्ववयाविद्ये।
विपाटेनेरविपावत्तश्रतीदतिमन्यपार्थःश्रतीतिःयत्रपदोप्रबुद्धतःकसन्निमिमालंभमनोद्दा॰ वर्थः किंमनःउमा

यत+१

चित्तत्त्वात्मनस्त्वन्यन्न किंचिदिति तथा ह्युद्बोधितः स्थितवद् यदिदं दृश्यं सर्वं पदार्थजातं विश्वं तन्न वेदनात्पृथ
गेव अहमादिविवेकेनापवादेश्वरसंततं ज्ञानं अस्ति आसीत् तदितिपदेशात्तथा: २४ तेन सर्ववेदनबोधेन
त्वमेकपाकस्मानैवनिर्विकल्पमोक्ष नामैवस्थितिमभिनयत्प्रसंदर्शितेनादितिहासोऽत्र देशादिककालकलादि
योगैः सहितानात्यादीयप्रविभागदृष्टिर्मम विश्रामकालेन यातात्र हेतुत्वाश्रये तथावर्णितं तन्मयाहमनिर्वि
कारे ब्रह्मैवास्थित परिशिष्टं किमर्थः २५ वरितः शरणभावेनास्थितोऽस्मि अहमेव निष्ठात्वमपि निःशेषप्रश्नोत्तरः।

नेमां मह्यं परं वेदनं किंचिदितिबोधितः पदार्थवेदनादिसमस्तदेवाद्य आसते २३ अहमाद्यतमेनेन
शांतमोहत्वेकावत्यावत् नानादृष्ट्ये प्रविभागदृष्टिः सदेशादिककालकलाक्रियोद्या अहोऽनुकालेन वि
श्रामालाभेऽहमेवाशांतस्थितममवाप्यात्म २४ यामाग्रमनिर्वाणपरिस्थितोऽस्मि तयाऽपिनोदमिन वास्त
मेमि निःशेषमिति हृष्टस्वयमास्थितात्मानोऽपि विष्णुस्वभावनमोनमस्ते २५ इतिश्रीविषष्ठजविश्रान्तिःसर्गः ५५
वसिष्ठ उवाच इति ज्ञात्वा विश्रान्तिमवाप्य सर्वाशिथिलधनाः महत्त्वमासीनं ध्यानमनानिर्वातदीपवत् १

सोऽयथास्थितात्मा तिष्ठति अभयत्व रागद्वेषादिमत्क्लायोनौ भवन्नभयवेदथ सेदनि जनकोऽजिवत्रं पंशनिरा
लोक्तिः एवं स्थितो सदा मैवाद्गुप्त परमगुरुः यान्तःपावनस्तु देमोनेवाशामेपि विनिरतिशयस्त त्वमेव सदा
सीनयर्थः २५ इति श्रीवा. नि. प्रवचनवतितमः सर्गः ५५ प्रति बुद्धस्य एतावद्व्यपरमात्मा वमाहेनयथाभवति निः
योषतथाऽज्ञमेनवर्णयते आखुरुबलाकारस्प्रदयेन सम्यग्ज्ञानवाससहितप्रशामनोपसत्तिमन्नो यस्तथाहि

निर्द्वंद्वकत्वादेव न द्वैतस्य कारणाभावात्कार्याभावलक्षणस्य मोक्षस्य सिद्धिरिति चेदिति देतो कार्यकारणात्मकत्वात्तस्य
च मिथ्यात्वे यदि सभावयसि न हि तज्ज्ञाद्वैते कालत्रयेऽपि न वस्तुतः परिच्छेदेन स्थायितलक्षणो देशकालपरिच्छेदेच
यदि भासनं प्रायश्चोपलभ्यते न विवेकरसञ्चले वस्तुतः प्रसिद्धिप्रभावयतदा कृतार्थाद्वा कार्यकारणत्वेनाभाव अ
स्यास्येव नस्यजीवभ्रान्तिप्रसक्तिनेकर्तृत्वभोक्तृत्वेपि निरस्तनीयेत्याह शुद्धत्वकोमिति चतुर्भिः किंत्वद्वैतप्रकाशक
भाव

शुद्धकारणाभावात्कार्यस्य दिनञ्जनमद्वैते अद्वैते कामनायतनत्वादस्य नुपलम्भनं १५ शुद्धत्वकर्मेविदितेऽप
यच्च विवेकालमध्ये तत्तत्स्थकस्य केनेवकर्तृभोक्तृत्वदा भवेत् अतोऽनेद्व्यानकिंचित्तादादिनधिय
ते नकर्तास्मिन्भोक्तास्मि सर्वज्ञानमनन्तशिव १६ कारणाभावतः कार्यनकस्यचिदिदं जगत् प्रकार
णाभावात्कार्यविभ्रमाद्धि हि विरजनात् १७ अकार्यत्वात्सुनाशस्तत्स्योदयनविद्यते युदानकस्यचित्का
र्यकारणस्वजन्मनः १८ परार्थाभावसंसिद्धिर्ज्ञानसिद्धोवास्यवेदने एवनवेदनाभावेनास्यद्वस्यका
रणं १९ अतः शुद्धोऽविभक्तोऽसि केवलोऽसि वेपयास्यो विविधनं शुद्धोऽसि भवान्कि पुनः कृत्यो
ज्ञमः २० कारणाभावतः कर्तृनेदं शुद्धो लिवेद्यात् कर्तृभावात्मनाज्ञातिस्वतो नास्ति पदार्थदृक् २१ नान
स्त्रिवेदितद्वीजंनानाताद्भ्राताः किंचन एवस्थितेविशुद्धोऽस्मि विशुद्धोऽस्मि शिवोऽस्मि वा ॥
नंकस्य कारणात्मप्रसिद्धिःसूच

ने १५ फलिनमाहनस्यादिना १६ १७ उपक्रामप्रस्तुतोपयोगिनयास्मरयतिय्यदेति १८ प्रस्तुतं निगमयति
एवमिति १९ एवं महतानिरासोपायमुपदिश्य योगिमनमनुभावयति अतद्वृत्ति उपदिशतोऽस्मात्
भवेनानुमोदमाबोधनात्मकममन्वयोपदिश्य निर्ज्ञवदति शुद्धोऽस्मीत्यादिना २० एतदर्थकनामकृपदिश २१

त्वेकोत्पत्तस्य सत्त्वस्य लक्षणमेव निराकर्तुमाह एवेति २ तत्फलं स्वीयनिश्चयमिति ८ अन्यत्वं ज्ञानोपाधि
देवसद्रूपत्वमपि त्याह कारणेति ४ अन्यत्वमिथ्यात्वनिरूपणार्थं क्रियत्यानिस्वरूपतामेवोपपादयन्नाह मि
थ्याहरीति १ नहि पित्रा मह त्वनिविशेषणत्वेनैव कलोनकारणानुपपत्तिमिति तत्त्वनित्यत्वापत्ति॰ क
लिक सर्वपरिणामान्न हि निवलादेव जातिविनस्यत्यनित्यत्वादपेक्षितेति निराजोत्पत्ति कार्येषु विति ११ कुम-भुति

यथा पितामहाभेदविषयत्वभूतसेनति नकार्ये वचनविहितं यद्यदसिद्धेन साधयेते २ अयभूतोप
लभ्यो हि स्वयमन्यान्निवर्तते विचारादिलक्षयाति स्फुरेच्छज्ञानधीर्विव ८ कार्याभावत ०१
कार्यभूतत्वाभवतीतिवत् मिथ्याज्ञानाहंत्वेनात्यन्तमुपपद्यते ४ मिथ्यादृष्टिरिति तेन १
नकार्यं वचनविषयेते स्वगतत्वाभावो केनचित्का परिहृति १ किमिषु न स्वगतं स्वपरसङ्गर
केरणात्कारणं अन्तनमजमयाकौमकारणानभ्युप ११ जीवः देहत्वाभावेनाहंकार्यत्वाभावत्वात्
था अहंतेनानिराकरणं च कार्येन कारणं अकर्तृकमकरणमकारणमबीजक अप्रतत्वमविनेयत्र

पुण्यपापमवविरोधात्मैवमित्याह देहेनेति नहि तद्व्यापूर्वमनपरमिति श्रुत्या सर्वसम्बन्धराहित्येन सत्त्वमपरत्वस
दान्त्कार्यत्वस्य च निषेधाद्देहनानास्ति किंचनेति श्रुत्या हैतमात्रनिषेधात् स एष नेति नेत्यात्मेत्यादिश्रुते श्रुत्यु
त्यापत्तेरनात्मत्वस्य स्वपरिणामायोगात् सर्वप्रपञ्चानिराकाङ्क्षामात्र ज्ञात्वानकार्यं नापि कारणमित्यर्थः ७
कारकान्तरं प्रसिद्धे सत्यन्यत्र कार्यकारणलक्षणत्वेन न स्यादित्यनिरस्तमित्याह अकर्त्रिति प्रयोजककर्तृप्रसिद्धे॥
प्रयोजकत्वं ता तस्य दुर्लभेति योजनायादृशकत्रिति अकारणनिमित्तपूर्वमबीजकमपादानमुत्त्व ६

ला

सम्यक्त्वभावनाद्दढीकृतस्वमिथ्यार्थक्रियासामर्थ्यं तु एवकारणावच्छेदावच्छेदमधानिर्मितशास्त्रातदृष्टत्वं यस्ये
नादेः प्रसिद्धमेव किंवाच्यमादौ स्वाध्यायानिर्मितस्य प्रपञ्चस्येत्यादायेनाज्ञस्मात् एवमिति ग्रन्थस्यात्मकस्य
नगद्रूपस्य प्रासिकमोपभोगार्थं तत्पदवक्तृप्रकारेणार्थक्रियासामर्थ्यं तु एवादिकारणाभावासिद्धस्यसकल
स्यस्वरूपभावनमेव तत्रार्थक्रियापात्मनाज्ञानेन यथार्थेनेनशिलीभूतस्य सलिलस्य विश्वकालेन स्थितिकार्य
भावेनपरिणामादन्तरायोदयाज्ञायस्यार्थक्रियासामर्थ्यमाननतहृदिस्थं १ अनेनैवमस्यात्मनस्तत्त्वाभावस्य
विपाककमेण शिथिलीभावेनतान् सत्त्वापत्रिकमादेवसर्वस्तामननाधारत्वात् अत्रामवमिति सत्त्वाननाधाविना

ऽभूत् एवमेनगडुमनस्यभावनतावदाज्ञान शिलीभूतस्य शोषेनसलिलस्येवरूपेना २ अत्राज्ञशिथिली
भूतमेवनरविरुद्धंधाः न नाशेनविनाशेनिरूपस्थानविच्युतिः ३ तत्तत्स्वसर्वबोधस्य यन्देवदिकारण
समोपयामस्यभ्रमप्रतिपद्येपदे ४ तानवैरवपतेयस्तत्स्यात्क्रमेन स्वय स्वेस्थानविशामस्यथा
शोध्युपपद्यते ५ अनेनैवकमेणवत्वमादिरूपोन्य धर्माकारोदयविच्छिन्नतत्स्यात्रुवस्थित ६ ॥

ज्ञानस्य स्वनबाधोनासीत्याहनेति २ अज्ञानशिथिलीभावेचनिरोधाभ्यासेनबाधधीरिति ज्ञानस्वकार्यसिद्ध्याहन
नुत्वमिति तत्तत्तानात्वनिक्रमेणान्वतिकसर्वोपयामस्य मोकारणत्वादसर्वमिति प्रतिपन्ने सत्यात्मकृतेसति ४
ननुएवसाक्षेपि सुपदस्यापरपर्यायतानवपूर्वकप्रपञ्चलभावानां विनाशा प्रसिद्धत्वात् तानवमिति यस्यरेहा
देशनामानाशा ५ एवं दर्शितप्रकारेण वेदितुस्वकमेणानगद्रूपादेवनिस्यसिद्धत्वात्सत्त्वाप्रपञ्चस्य भावस्था
तिशिथिलीत्याह अनेनेतिनगन्तस्य त्रिरूपस्यावनिष्ठनत्वात् प्राशकमतानुस्थितिरयवतीस्वबोधस्याह

स्व

श्री वा नि ह से २३१ इत्यम इत्यत्र ज्ञानवपितामहादेः स्वशरीरतयेन तत्कार्येषर परप्रबंधस्वयियोनियोकिक मत्ययनः चना सत्या।
वेनात्वनरदोहन्तात्विनिर्निरूनेव प्रथइमरप्रतिभासमात्रावशिष्टाप्तमपितत्वसात्वाकारपर्यन्तेनोपदेशान।
मानेयिष्या ।ोत्यर्थः ६५ उपमेवार्थस्य दृष्टापसंहरति तस्मादिति इभूमिपनस्वाड्डिरानिरिक्रत्वाकमुत्वाम्र
सम्वाद्विदेवाये देवदेवः प्राणक्रम शिरालय मो विलक्ष्यपर्यन्तसर्वोपरायानवानित्ययकवतिनदात्मकतया
ज्ञातान्येवकचति नान्यदनुमात्रमपिसमपादयति सेपद्यतेवातेनस्वयमात्मनाआत्मैकस्वरूपः पश्यतइत्यादि।

पितामहादेवेनस्वमिष्याप्रस्ययनःस्थितिः चना त्वनिहूत्रैवमानेयिष्याम्ययेनरत ६६ तस्माद्विरात्म
कतयात्मनिचित्ततोयेनित्यस्वयकचतिभूमिपदेवदेवः तेनेवपश्यनरतिस्वयमात्मनात्माप्रोक्तः स्वत्रा
पइतिज्ञातमिदंसमस्त ७० इति निर्वाण प्रकरणे जीवबोधनसर्गः प्रवृत्तिभूतः प्राप्तश्चैवपर्यन्तय
ययमास्तेनेभ्रमः अर्थक्रियासमर्थस्तुनतत्रदृश्यकारणं।

नाम रूपकत्वेनेन प्रोक्तः सर्वोपि रूपाणि विचिन्त्यधीरो नामानि कृत्वाभिवदन्यदास्तइत्यादिश्रुतिभिः इतिप्रबंध।
योस्तावनेइदंसमस्तंहितस्मानेश्रोतवेषणः इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्र०नि चतुर्नेवतितमः ६७ यतनानानवेना
ज्ञाक्रियोपशमनकमः विविधजगत्प्रवेधेन विज्ञानिज्ञापवतने नमन्तमात्रुवज्ञानिरूपपवावभासतइति
यइत्नजनमनूरनन्स्मादेस्थानपानाद्यर्थक्रियासामर्थ्यादर्शनात्तनु नमरणादिदुःखकारणत्वाखविषमोदश्च +इज्ञाना
नइतिराजाशंकनेप्राश्रेतिन ततदिंग्रर्थक्रियासमर्थंदुःखकारणंचायकथमितित्वयः १ ॥ ॥ २०३

गृहाभिसंधिमनानानोरानाशकनेपितामहानामिति ग्राद्यःपितामहोहिरण्यगर्भः सहिस्वस्वभूतेनात्मनस्त्रा
ताउअपितृपितामहादिसर्वव्याहिश्रमहिरण्यनामन्यमोकारणकिनस्यादित्यर्थः प्रवेषाप्रजानस्व्रजाम्नउम।
रीविदत्तादीनापूर्वस्यस्वकार्येभ्यःपूर्वमाञ्जस्माउस्थउत्पत्ती १५ तस्यापिकारणोउर्वचमिस्यसनेकस्यानायग्रह।
तिशूद्धाभिसंधिर्वाभ्रमाद्‌ ग्राद्यस्यादिना यदाकारणीभाववस्यविदपिभावेनेतिनित्यनियमस्तदासेपि
लक्ष्य नात्मैवेत्यर्थः १६ नजुयादेवानाप्रभवश्चाद्भवश्चविद्याथिकोरहोमहत्वं हिरण्यगर्भपद्यतिजायमानम

पितोस्यधज' पितामहानाउद्गातापितृणावजगत्त्रये ग्राद्य पितामह' कस्मात्तस्वोत्पत्तौनेकारण
ऊमउवा॰ ग्राद्यःपितामहोयस्मात्सा ... पितास्वेवमभूयते कारणाभवतोनिमयदभावे।
नकस्यचित १७ कारणास्यस्वोनस्यचित्तभावात्पितामह' शून्य सद्धपमानोपिभ्रमादन्यानविद्य
ने १८ नपान्नमाङ्गवङ्गानित्युपपद्यावभासते पितामहार्थकाहित्वमपितस्यभ्रमात्मके १९

नोदेवपुभयासपु

नमोन्यादिमन्नवर्णोऽश्रुतत्वात्स्कोजायमानतःकृपार्तस्यायमन्त्रीत्य्रतत्कारणप्रसिद्धपवस्तुथमपत्वप
तत्त्वार्थकार्यविहरन्नस्त्वाभिसंधिपन्नहारयतिकारणस्येति सत्यमस्वीत्य्र'परमात्मनयापितेनमापर्यस्तात्म
निभेदकल्पनयाभ्रमानाधयारं केन्याहस्यमनोपिस पितामहस्तस्मादन्यानवियवोनकृत' नभ्रयस्यस्यचिदे।
ग्रस्यपरोर्तिपित्तियाभ्रकभगात्मस्पत्वस्यमाणत्वानपरिशेषानायोपायवजङ्कलत्वाग्णावाच्यः तस्यचविद्यार्
यस्यवीजस्यकारणस्यनित्यादितविद्यावाधितत्वेनस्यरनिम्प्रमेवाभावादित्यर्थः २० एतेनपितामहस्यभुवनादि

मनोबुद्ध्यहंकारचित्तानामिन्द्रियगृहीतार्थमात्रभोगो यस्तस्य स्वाध्यवसायाभिमानस्मरणादेस्तत्त्वादिरियाणामेतेषां क्रमः।
अर्थाधिगम्यत्वम् पर्यायोक्तमेव तद्वत्प्राप्यात्मस्वबोधकशिष्ट्युपाय समभवतीति सत्तोपितस्वबोधोपायासंभवात्
श्रवणेनोपायासंभवप्राकारदित्तेनाधिकारिणा तत्त्वलक्षणाधिगम्यते साक्षात्कियत इत्यर्थः ४ प्रमाणजन्यप
शुद्धसात्त्विकभागपरिणामरूपयाश्रत्याकारहत्याश्रविपावरणमपनीयते आवरणापगमेन ब्रह्मस्वप्रकाशात्वा
देवतत्त्वतोभातिसपवास्यसाक्षात्कारो नत्वश्रुहत्याभिव्यक्तविद्यामित्यर्थः नन्वस्तु मोक्षेतु मनोवृत्त्यसामः शमदमा
दिसाधनपरिशुद्धत्वात्केवलसात्त्विक अविद्याया सकाशत्सक्ष्मसत्त्वात्तादिनामभिः सात्त्विकैरेवाविद्याभागो स।

ग्रा

श्रीवसिष्ठ उवाच यदिदिग्यात्तदुत्पादि प्रज्ञानामप्रदृश्यता गलतत्कथमोगानन्तशकेनोपलभ्यते ४
श्रीईश्वर उवाच योममस्त्वविद्यायाः केवलोनामसात्त्विक सात्त्विकेरेवसोविद्याभागो प्रास्वादिनामभि ५
अविद्यात्रेत्याशेणत्तालयविदृतिगति मसेमस्तेनापहृत्यमुक्तिलोपनकोधया ६ काकतालीयवत्।
स्वादविद्यास्यभागते अपपन्यात्मनेवात्मास्वभावस्येषनिश्चय ७

पादिनयात्रैह यात्रवणमननिदिध्यासनसाक्षात्कारानन्तविपरपरयावद्रूतजन्मसावितपत्रदानादिना।
कृतसम्भृतत्वाद्ध्येताकार्योविद्यात्तालपत्रेवविशतिष्ठति ५ ६ कितनसत्ताहकाकेति नतश्रिभ्यासात्काकता
लीयन्यायेनभागपरिपाकाद्दृश्रितयाशीघ्रस्वाकारहत्याश्रविद्याया इत्थेनि पोषोक्ते देशात्रेसति अनावर
णात्मात्मान्नेवात्मानप्रपश्यतिवास्तवस्वप्रत्यास्वभावप्रावनिष्ठतइत्यर्थः आत्मस्वभावस्यपर उक्तस्वप्रका
शस्वरूपपरिपोषनिश्चय असंदिग्धाविपर्यस्तसाक्षात्कारोनान्यादृशाइत्यर्थः अथवात्वविद्यास्वभावस्यैवइक्ष्य

श्री
वा. नि.
सू. टी.
११५

अविद्यांशेनैवाविद्यास्त्वेवात्मनेमेत्यादिश्लोकद्वयमाह यथेति विशुद्धात्म हे अंगारे गूढोऽध्वपरस्यानिरूपणकोटा
वसनीऽगाढयोः स्वाभवान् स्पष्टात्मनिरूपितेन पुनः पुनस्तत्रिवर्गेण नवरनेनैमस्यनाप्नोति चक्षेण यत्र नितरेणप
रपराल्लक्षणकार्थेनांगारयोः स्येन स्वालयन् पुनर्भावालाभात्करस्यस्वतः सिद्धमेवनेमेत्यसो दर्यस्तत एवमात्मो
तियथानथासात्विकस्यासम्यक्प्राविद्याभावाः यात्स्यायेः स्वभावानवेः सद्वायेर्यथा कथंचिदात्मानं विचारयेत्त्वेन
हृदयोरविभागयोनोपाः निर्मलात्मोदयस्तुसिद्धतीत्यर्थः ८५ नन्वनुद्यात्मात्माविचार्य निर्धार्य तेन तत्त्वमनङ्ग।

यथा कथंचिदंतात्मनि सूक्ष्मस्तत्स्वयं किशुः कृष्णे मल्यमाप्नोति कार्यं मात्रस्येयथा ८ यथाकथंचिद्विशु
द्धाधेमोगेमोगेविचारयेत् सात्विकस्तामसो भावो द्योतनोदयस्तथा ९ एवमात्मानमात्मैव विचा
रयति चात्मना आत्मैव ह्यात्मनाविद्या इत्यविद्यास्वयं विदुः १ यावत्किंचिदिदं वस्तु नानात्मनः
स्वतो अमागद्रूपदेवयाज्ञानस्य कारणे ११ गुरुः सिद्धियस्तात्मा आत्म सर्वदेयस्यात् यद्धस्तयन्
स्वयमात्मनस्मिन्नातिनाप्यते १२ अकारणान्यपि शब्दभूतकारणानां हि अमागरूपदेवयावात्मनः

मूलम्

विदस्यनात्मनः द्विवेत्रबुद्धेर्जन्या विचारादेस्तानेवक्तिनात्मैवबुद्धयायोविचारादिनाविद्यावाधित्वास्वयं स्वय
तस्यादपत्यतीति १० अनन्यवशस्यात्मादिना नाभेदायाव्यात्मनानेदेत्वेः आत्मस्वरूपस्य नैतान सामायनात।
येत्नवादित्याशयेनाह यावदिति ११ ततोपरात्मनः आत्मस्वरूपमहविति ईदृशेहेत्वनवदितेयस्वर्येरकतद्वात्मा १२ तदि
एवोदयोव्याख्योनेत्याह अकारणानीति सिद्धेयविस्तनरोऽनाम्याकवत्हमाय १३ असीदति ग्रन्थकोभवति एव ११५

प्रसीदति आत्माभिव्यक्तो भवति १४ एवमावश्यकत्वे कथमकारणकोऽक्लिष्टत्वादि शास्त्रार्थैरिति १५ प्रकाशिनी अभि
व्यक्तिका १६ १७ अनभ्यस्तबोधनिरस्तसर्वासंगत्वं पदमानन्दात्मात्मन एव शिवपदाद्दीन प्रवृत्तिनिमित्तमपेक्षत इत्यु
क्तमाह उर्वीमिति १८ इदं जगत्साधनाभिरारोपितमस्ति तदधिष्ठानतत्त्वप्रसिद्धिः अस्येव व्यावहारिकसहेलत्व

क्रमेण गुरूपदेशानां प्रश्नेन शिष्यबोधनः अनिर्देश्योऽयमद्रश्योऽपि स्वयमात्मा प्रसीदति १४ शास्त्रार्थैर्गुरुणा तेन
तस्य गुरोर्वचनेनैतेन च शुश्रूषेत स्वयमेवैष स्वबोधवशात्ततः १५ गुरूपदेशशास्त्रार्थैर्विना चात्मा न बुध्य
ते एतद्द्वयोः समस्तैव सामग्री ज्ञानप्रकाशिनी १६ गुरुशास्त्रार्थशिष्याणां चिरसंयोगसंभवा अकृष्टनीवज
नाचारः आत्मज्ञाने प्रवर्तते १७ कर्मद्वन्द्वादिकलाघनसंवृत्तः खादिसत्त्वे शिवज्ञानैकनिर्मलस्तत्त्वदिव्य
दिनाभिः १८ यथेदमखिलं नास्ति नरूपेणैव चास्ति वा तदाकाशादिरूपेण समस्तं दिवि तिष्ठति १९ आ
विश्रान्ततया यत्र तत्रविधेर्भवस्ताभिः विविक्तगुरुमननवतलककलिनाभिः २ प्रदर्शयतीति इद्धि।
जीवन्मुक्तसहकारे मोक्षोपासकबोधार्थशास्त्रार्थरचनायच ४

एर्यन्तमिदं ४ शिवज्ञानमदादिनामकल्पनापि जीवन्मुक्तानां अधिकारप्रबोधनार्थेत्याह अविश्रान्तेत्यादिना
अस्मत्स्वामिभिर्बोधकास्माचनेकानि विविधानि ग्रन्थजातानि गुरुस्थानवस्य च मननतत्त्वलाभाय मुग्धात्मनिकसेकस्तद्
कृत आत्माभ्यनोयेषां २ परमार्थस्य प्रदर्शनार्थं तेन जीवन्मुक्तस्वरूपप्रथनं इद्धि मोक्षाय सोपासकार्थमक्ता
स्तेषां बोधाय शास्त्रार्थस्य तत्त्वतो ज्ञानतदुपायानां रचनाय सम्यगुपपादनाय ४ ॥

श्री वा. नि. उ. टी. १२

पुराणानां वेदानां सिद्धान्तानां चादरो यथा स्त्र्यादीनामिदं ग्रन्थं कार्याय २१ पृथक्कलाकल्पिता २२ भोगसिद्धिये।
रादिगतदोषापाधिना न त्वा ज्ञाना स्वभावस्य यथा पार्थिवानन्त्वा स्वतन्त्रवचयन्त्र सर्वदा सर्वप्रकारे सर्ववस्तु नास्ति भा
व निर्वाह कन्नके वस्तुनः स्वभावेन नाम आत्मनः सदसीति निश्चिन्वतमास्व २४ २५ एवं ज्ञात्वा स्थितिर्भवेत्।

स्वरूपाकाशमध्यस्य स्थितिभाव ६

अवेहस्त्वं प्रमलैस्त्रैलोक्यपालैः स्वपदिने पुराणवेदसिद्धान्तसिद्धये भाविताभि २१ विहृत्य शिवशास्त्रे
एव सा स्वस्यादिका एतस्मिन्कस्थितिशास्त्राणि स्त्रस्तुयाचितो २२ एवमेतज्जगत्सर्वं स्वतन्त्रं शिवनामक
सर्वेषां सर्वदा सर्वैः सर्वे यत्स्वावलम्बनाः २३ शिवस्वात्मा परब्रह्मेत्यादि शब्देन भिन्नता पुरातनैर्विरचिता
तस्याभेदेन चेतन २४ एवं देवार्चनं नित्यं ज्ञात्वा तु निर्मायक पूर्वसंसादयो भूत्वा स्वस्वानि पदानि २५
वसिष्ठ उवाच अतिशयान्नमेव दिव्यमानं निरवस्थितं यथा तन्मे समासेन भगवन्वक्तुमर्हसि २६ श्रीदे
व उवाच येषां बालादिशास्त्रार्थं सर्वविद्विवेकिनां स्वाकाशमपि यथा सरससमेरुतामिव २७ सावेद्य
मिदं गच्छन्ती यान्ति विश्राममेतत्परं पूर्णवेद्यं वरोत्तमं तत्पदं स्थिता २८ ॥

येन एवं यस्मिन्सम्यक् शिवपदे श्रमदादयः एके कल्पाभिमानिनो भूत्वा स्वस्वपदाधिकर्मणि नियता २५ इत्यतो
वसिष्ठ पृच्छति तेषां भावनास्मरणारोपज्ञानजितास्त इति विशेषमानसिनि २२ उत्तरोत्तरोपस्थितो
पचयवृत्तं परस्य स्वरूपसम्बन्धं योजयति योगाविति सेन्द्रोगादिर्वैनिर्विशेष स्वस्वस्वरूप एव तत्समितिभाव: २
सा चेत येन योगावस्थाभोगाद्यात्मकत्वेनोन्नतीयदा भवति तदा चेतनाधिदिनिर्विकल्पाना मेषा भवति।

१२०

१ इयन्त्योपेक्षापर्यायाह्न्नादेशना कालं चानाः कल्पनाः यैपर्येनेत्साद्देताः शाब्दव्यक्ता ए तामिर्देशकाल कल्पनाभिः संवलितास्य दोषसंस्कारो द्वाधात्मद् विज्ञानं प्रलीयवन स्पलेति केवलः शाब्दसहसत्ती जीवाभिधानि। का भवति जीवशब्दधाशो इतिधान्यो गुणादित्यर्थः १२ एवनिश्चयसंस्कारोद्वाधाद्बुद्धिः शब्दव्याधि भवनी

ह्लाणाद्विलेपत्वादहंनाम गुणाकृति पुरुषान्पुमान्स्वभेवनवाराणत्तामिव ३ अस्याहमादिरूपाया देशनाकालतां गताः सर्पदानेतनः पृथक्छायिताःसाध्यपवनाः ३१ तामिः संवलितास्यैव सत्ता जीवाभिधा निका भवतिस्पदविज्ञानापवनस्य वलोलिका ३२ जीवशक्तिस्तथाभूतानिश्चयैकविलासिनी बुद्धि नामगुणाता सा भवत्यन्तःपदेस्थिता ३३ शाब्दबाह्या क्रियाशक्तार्तानशब्दरागुणात्याने प्रत्येकं प्रस्फुरत्य तरप्रदर्शितं रूपया ३४ मिलितेषु पदार्थः तिरोहितप्रसज्जकल्पयन् मनोभवति भूतानां बीजं संक। ल्पधारिणः ३५ भ्रान्त्यादिकदेहादि भानन्तहि उद्भुधाः अतस्याश्चरूपाशब्दशब्दस्यात्मनात्मदृक ३६ संपद्यमानाएवासितेतसोमादिशालयः यथादिदृवादिसज्जत्वाउद्यत्रदिताशपि ३७ वालमनाश्यदसमा सर्वासन्नानयैवच तवा तान्तेजसस्सनातथा सर्वप्रकाशिनी ३८

त्याहजीवेति॥ततोवाचिककायिकर्मनसिकव्य वहारसंस्कारोद्वोधाद्गुहादिशब्दाग्रहंतागुणाज्ञाने नप्रदर्शितमन्येनपिहितं नामिकमात्मस्वरूपया ३४ ३५ अ तःस्वयाश्रनाहनसलितंयाग्रहस्त्रकाराणामज्ञानानीतिहत्सरूपमानन्दरूपसंपद्यते नवात्मनःस्वप्रकाशतावसा देवेत्याह आत्मनात्मदृशीति ३६ एवमनःकल्पनावासरूपस्त्वाकल्पनायाहेतुरित्याह संपद्यमानाइतिनाःवस्व

सर्गः २ वैराग्यप्रकरणे जीवोत्पत्तिवर्णनम् ११

१२८ तासं २

रसयतीति रसोऽसमेनेन्द्रियत नत्सत्ता ३६ देहमहेनर्जनस्वर्शामयेश्रोऽरस्वयेप्राह पीवरीअनिमत्तीअत्रोऽपि
उक्तत्ता ४० स्वरूपवलादाध्यनकौटीकृत्यस्थूल यथावीजतमरोजस्यविज्ञानेन वीजादिनाशनमङ्कुरकांडशाखाप
त्रादिकोटीकृत्यस्फुरतिलहत् वीजादीजादिक्षमितिपादेवीजंतिउजतोङ्कुरवीजानियेभ्यसाद्गुणानामङ्कुरकाण्डादि
पत्रपवाणामाध्निनिदाननेताशत ४१ एतदुत्तत्स्वसत्ताकोटीकृतत्रहेते पर्यष्टकस्थूलादिदेहत्रयात्मक अयमे

इपसत्ताजलसत्तासाङुसत्ताद्वयेवच तेथवसमत्ताचतीधसत्तामयेवच ४२ भूसत्तादेसत्तावपिरसत्ता
चपीवरी देहसत्ताकालसत्तासर्वोच्छ्राकाश्वर्वतिता ४३ सर्वसत्तानामेतत्कोटीकृत्यस्वरूपवत् स्फुर
त्याश्रित्यपत्रादिवीजाद्योजादितानतेषा एतत्पुर्यष्टकं विद्धि देहये चानिवादिकः श्रपावोधमेनन
स्फुरत्येवाविभागवत् ४४ एवमायेषसंपन्नसंपन्नेन च किंचने नत्तानेन च नरूपेनाविदावितवेतने ४५
परेऽपेश्रस्फुरिते केवले केवलात्मसत् जलपांत्स्यजदरेजलद्रुवविलासवत् ४६ सविसंवेदनेकात्म
इयोतदचेतने संपद्यते परिज्ञाते सकल्पनारोपणे ४७ संवेदनात्पविज्ञानात् स्थितमेवाकलि अ

तत्वरश्चा+२

वयाप्त्वात्मनाश्रतिवादिकोदेकः आपातेपरिस्थिताबोधश्चिन्वरूपेयस्तन्तयाविधं श्रतो सेव एनम् अविभागवत्स्फुर
तिनान्यदित्यर्थः ४८ एवमारोपक्रमप्रयक्तापवाददर्शयति एवमादीतिसंपन्नमत्तद्यानेन किंचनसपन्ने नन्तुर्य
स्फुरूपविरानवविदास्तस्यः ४९ तत्सर्पीदस्तन्तुस्त्यथारस्यमञ्जस्पतियावत् कथं चिदविनाननाह संविदिति य
तोरसज्ञानसंविदवेतिसंवेदने एकात्मके सर्विदहय कृत्स्नश्चेतने जासक सून्यमिस्थमथयापिनजीवनोनयेः

२ अथ यदि कश्चिद्ब्रूयात्तत्राह नात्र स्वभावव्यतिरिक्तं दृश्यं वस्तु प्रजायेतेति सकल्पात्तान्येव दृश्यजातानि देहे इति तद्दिसकल्पकल्पितस्य मिथ्यात्वात्तस्यातः परमस्तु स्वरूपमनन्तमात्रस्वभावेन सता प्रथमकल्पितदेहकेऽस्य स्यादेहे पदविशाभासः स्थूलतापद्यति ४५ स्थूलदेहस्य श्वासचर्माणि तरुकोशवत्स्वरूपं बाह्यविषयमानवस्थूल त्वमापन्नतद्वत्पिबस्व कल्पनयापद्यते बाल्यादि दशामेव तत्स्वचराचरादि सत्त्वानि तन्मात्रद्वाराणि यथावि।

स्था

तद्वैतद्दिदेहेस्वातः सकल्पादशानासन तन्मात्रसमोनस्पारोबेनापद्यतिदेहके ४५ सर्वे स्थूलत्वमापन्न तदेवाङ्गप्रपद्यन्ति तस्य तन्मात्रप्राणियथादशाप्रपद्यन्ति ४८ ततः कुड्यरूपेकभावनान्कुरूपाकृति कोकतालीयवत्स्थूलसूक्ष्मभवन्त्यस्य ४९ जीवदेहदवस्थाकल्पितपद्यतिदेहक श्रसतमेवराघवेश स्वमनसेयथा ५ श्रीवसिष्ठ उवाच गन्धर्वनगराकारमपि स्वप्नसंभ्रम जगत्त्रयाघटत्वस्य काकवृत्ति परिस्ये ५१ ईश्वर उवाच वासनावशतो दुःखविद्यमानेऽसभवेत् अविद्यमानसज्जगत्तत्स्वा शुभेरावन ५२ अत किंवासतेकेन कथंवा वासनाकृत कथस्वप्नेरेनोगम्यतेस्थाङ्गपीयते ५३ ॥

घयव्यवस्थितानि प्रपद्यन्ति ४८ ततोदेहपादाद्यवयवसचाले अतएकोशेशु रूपाकोलीकत्वम वताल्लुरू पाकोलीकत्वभावनात्स्वरूपाकृतिं प्रपद्यन्ति तेन वाक साध्यदारत्वमनाद्यूलपूर्वसचभवन्ति ४९ ५ सिद्धेति तानमपि जगत्त्रयविजनयत्स्वेव श्रतोदुःखविविक्तस्य मिथ्यात्वज्ञानादन्येववाच्यो निमन्यमानो वसिष्ठ इक्वानिवार्यवेति वासनात्यपर्यन्तदृढतरमिथ्यात्वनिश्चयस्य दुःखनिदृत्युपायोनान्यानन्तरत्यमायेनोत्तरमाह वासनेति ५२ अत्यन्त

श्री
वा नि
स० टी०
१२२

दृश्यादिसद्वितेजगत्यविद्यमानेसति यदृश्यांशस्ततदेवावशिष्यते ४४ ४४ सर्वोद्यावद्दाविकः प्रसत्यः प्रतिभासिको
वायस्तकायसंप्रोक्तस्वरूपशून्यत्वान्निलविलीनः ५६ ५७ ५८ कतेनोपदेशप्रसङ्गाद् जीवयिति ततआत्मना
विवेकिनेशासाधिकारिविशेषणान्युपदिशति त्वयासाधिकारेनादुर्मवदुतरभ्रान्तिप्रायेम्नकमपेक्षित अ +श्लोक+१
सहृदाद्यभिमानिर्वदमन्ययात्स्वयः प्रज्ञप्रवाभिउपदिशनिरः वानकवदर्वदनाम्नस्वहृष्टपुरुषायदद्यातिमा।

सहूदृदिसद्वितेसमनोमननादिके अविद्यमानेजगतियंशेषस्यापिदृश्यते ५४ यत्नोवासनानेवता।
मकानेववास्यना केवलकेवलीभावः सम्यानकलनश्रमः ४४ यस्यग्रासमस्तोवाशून्यापुवदियत्कः
विलीनसस्यकवस्थातिसन्ध्यदवस्याने ५६ शून्यापदविलाल्यस्वेषविन्नवासना इदितेयजगत्प्रात्मा
नकालेयातिरस्तता ५७ श्रुहेतावीजगतिचमत्तत्सानलेश्वयः सत्यतोविकल्पनवेनापदेषयस्या ,
विति ५८ जीवविवेकिनेमेदापदिशतितत्तानावास्यङ्कुरमसत्यमायेनजे अन्तप्रशास्तिकिलयः क
नकावरातेसस्यमहापुरुषायस्तताददाति ५९ इतिश्रीमोक्षोपायेजगत्मिथ्यात्वप्रतिपादनमेकचत्वारिं
शः ४१ वसिष्ठः ततःसजीवोभावनुसृत्वाम्नेहत्सश्रमं आदिसर्गोनभःसत्यःकामवस्यामुपैतिहि १

पितर्वपवेतियावत् इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेएकचत्वारिंशः सर्गः ४१ सम्यग्विचारिसंसार
समिरीयादिसर्वेका अथेवस्तुपदिशन्तचरोभुः स्वनिलयंयथो जीवेदनदवस्थाकेस्थितेयथानिदेहकमित्येनेयो। १२२
थारोपउत्तलकेषाजितासर्वेलोपः एकनितरति आदिसर्गोकल्पाद्यथासङ्कमे उक्तान्तवादःसर्वोजुसंयानार्थः १

सप्तलोकसमनोयथासूक्ष्मसमनाङोभुविस्त। तमब्रह्माण्डपस्यतिनइत्वमस्तेचिदाकाशेपिपप्रतीत्यर्थ २.३
ममेवहंशेतानायंविद्योनिसर्वगत्वादितिनाडीकिंयाः प्रदेशेपिसर्वशक्तिमत समतादितिभावःकार्यब्रह्माण्डयथा।
करोतित्याग्रापिसर्वथाशसिद्धमित्यर्थः सर्ववादिसर्वसमस्त्रयापिकोदिशरणलाभीत्यः स्तात्मनिवासवस्तुनाम।
भेदमपिकथयतोत्याहस्नानानइति ४ तमेवसात्विकराजसतामसकल्पेषुसदाशिवादिमूर्तिर्प्रथमेनेनरकल्पक

ईश्वरः पस्मात्परमेश्वोमिसर्वलोककमनोवत्तु जीव पश्यतिसपत्रसचस्वमनोयथा २ सर्वेगात्राविहनस
कार्यस्वप्नतोपिहि यथाकरोत्यास्तुतथाजीवोपापिसरीरपृक ३ मनातनोहमनाक पुमानित्यभिधानतः
करोत्यात्मनिनेनाम्सुप्रथम कथित पुमान् ४ पवसर्गेकस्मिंश्चित्प्रथमोथसदाशिवः कस्मिंश्चिद्विस।
तिस्त्रुतेनाम्भुत्पत्र पितामहः ५ पितामहः सकस्मिंश्चित्कस्मिंश्चित्पिचोत्तमः सचसकल्पपुरुष सकल्पान्त
निमान्स्थितः पुमः प्रथमसकल्पस्वात्मनोमतिमास्थितः यथयाकल्पयत्यात्तुतथाजुभवत्यलं ६ तसमह
पमखिलेप्स्यवेतालकोयथा भ्रमरस्यानसहपमित्यादतानगादति ६ दृष्यादिअहयस्वेवसर्वपर्यन्तदि

तेनियतमित्याह पवमिति ५ आकाशभ्रमवोभ्रमेतिसर्वशयाशरीरकेनाम्भुत्पत्रिवियम पितापितामहस्तनात्तो
त्पाद्यस्तेनाह पितामहइति रत्नोद्भवोभैरवविनायकादि तेषामपितत्वादात्म्यप्रतिपादकत्वात्तादिभावोब्रह्म।
पुहवदेतत्वप्रसिद्धे सङ्क सदाशिवादि पुरुष सकल्पमय शाकाभयतत्वदुस्थाप्रजायेरतिपुनस्तन्मायिक
सकल्परूप ६ प्रथमसकल्पपवसत्यभूतसर्वाहाराउष्ट सन्ततकालसमाहितहिमनोरूपमीत्यनोदिशरणा
भोदिरूप सन्यतःभवनप्रजासर्गादियथाकल्पयतितयाथावदभ्रत्नममनुभवतीत्यर्थः तत्रस्थाप्रसदपम्

कल्प कल्पनासमर्थं प्रतिभासस्य विपर्यासं परात्कृष्टवशात्तानन्त्यात् ॥ १० ॥ यो नित्य सर्वी क्रियाया कार्योपि ॥ ११ ॥ नेचस
गोभेदा यावला जीवानातल्पकालेन त्स्वोचरवासनो ऽवासावनामिथोदर्शनादिव्यवहारसंभवादिना ऽन्येषात
कल्पारवें दैवापाव्यानन्यायमाश्रित्यादृश्यतइति प्रदर्शनचकल्पितव्यापाये अधिष्ठानापेत सर्वेषानित्या
परोत्तत्वेत्याद दृश्येनेति १२ तत्रयुक्तिमाह स्थादिति यतः सर्गोऽसर्गात्मना स्थितेन संभाव्यमाना सत्तएवस
र्गा ऽपभवति नन्तोऽपि वपरार्थस्वभावे परमेश्वापि तत्रैवावाऽत्रऽपरसैवपर्यवसानादित्यर्थ १३ नतृसर्गो

[illegible]

निमेषएवकल्पो ऽयमहाकल्पपरता प्रतिभासविपर्यासमात्रेणात्रभवत्यल । परमाणोपरमाणोर्वा
स्त्रियाश्चित्तयोलयो सर्गोकस्य महाकल्पाभावाभावाभवतिते ॥ इश्यतेकेचिदन्योन्यसाधर्म्याद्रासनाऽभि
मिथ्य केचिद्रश्यतेऽष्टोत्राथस्दात्मना ॥ १२ सर्गा सर्गास्वेतत्रसभवतिनतेऽपिवे भवतिपरमेश्वापि
यावत्रपारविलय ॥ स्वयंचसदसद्रूपात्तोऽयनेत्वप्रसीलवन् सर्गोनदेशकालानाननवकालेनकर्तृता ॥
नचेभसदसद्रूपाजकल्पानेवच्चत्तो नवेदजायतेकिं चित्रचकिंचनपद्यति १५

[illegible]

सनर्थेद स्वयचेतिसदसद्रूपानेकतरनियतस्वभावा एवदेशकाल सृष्टौ सो [illegible]
कल्पानः नयोरपिसर्गान्तर्गतत्वात्सर्गसापेक्ष रूपवेन सत्तोधीनकल्पनस्वचेत्यर्थः नहिसर्गो स्वयमेवयावल्यलयम
त्वरूपा सततजाड्यनवेनेदृति सर्गास्मदादी पर्यायतापन्न नानानामपिसर्गेनाभावोविशते सतदतिम गवतिजातादिति
भावः नहिसर्गोऽसवर्णत्रयमेवावस्तनजाड्यत्वकल्पसिद्धिसत्ता सत्ताभासाधिष्ठानत्वासंभवादितिभाव नहिवेनाशो
कमनवननत्तायूपमेवसत्तयारयानुरातमस्तनशाह नापीनित्तायूपस्यसवस्यमतीतिकालपर्यन्तमनवस्थितेर्वात्
प्रतीतस्यसमझलीकस्यापिनदायतेरितिभाव पेनचद्रायोपत्ताम्बधलत्तोगजनानासावपिसर्गोस्पनिरत्ताविनायाये

[illegible] १२३

एवचासत्सिद्धांतएवयात्स्यामिन्यायेनाह प्रागुक्तंसाध्यतिसर्वमिति १९ कथंतर्हिदेशकालाक्रांततास्त्ययस्वजा ह यथेत्यादिना यथाउच्चैःस्थितेनसकल्पमेरुणाक्रांतमप्यापिसंकल्पकालेआक्रांतमिवप्रतिभासतेनतुहृदितिः पेशान्वयः १६ अतएवसकल्पाज्ञसोशोविषुरुषकीदृशस्यावदादिसन्म्यचे विश्वमित्याह सपद्यतइतिसर्वेकारक
चि
सर्वंसकल्पद्वयेणविश्वमत्कुरुते इति स्वमपतननिर्माणपातोन्यातनवज्जगत् १९ नदेशकालक्रमण करोतिवमनागपि यथासकल्पशैलेनदेशकालाद्यनेनके १७ आक्रांतमपिनाक्रांतंतथैवजगतां सत्ता अप्रर्थिनाक्रांतमाक्रांतमिवसंकल्पमेरुणा १९ यथाचदेशकालादितथैवजगतांसत्ता सपद्यते यथायोसौपुरुषःसर्वकारकः १९ अनेनैवक्रमेणेदृक्कोदःसपद्यतेलणान् तस्मुखामेवमेवेदृज्ञानयो हिचतुर्विधाः २० रुद्राद्यास्तात्पर्यतासपद्यतेलणप्रति यस्माएषमा सतियद्यकोविदएषम २१ ए षएवक्रमेसत्यसतिवासतिसर्गके अस्याःसमारमायायाएवभूतार्थभेवनात् भेदोपशानावभासाद्व वस्तुगतःशिवः निमेषशतभागार्द्धमात्रमेवपराचितिः २३

येद्विकासव्यिकसर्वक्रियासमर्थः १९ तस्मुखास्थावराणियोनिरपिसपद्यते एवमेवअडमादिचतुर्विधजात यःसंपाद्यतइत्यर्थः २० लोकप्रतिमायाधिशातःसकल्पलोपएवदासनासोत्स्मात्सरमात्एषमाःस्वहितकासेजसेण एषमाःशोःसाधनसति २१ वर्तमानसर्वावदेवादिनीतानागतानामपिक्रमोवोधादृत्याद एषपक्षेतिनेषारुद्रा
म० दितृणातानाकथ्यतर्हिसर्गोपरसत्राह अस्यारीतएवभूतपरमार्थतक्षयभावनात्सालात्कारात २२ सालेषा

न्दितमप्रवृत्ताविमाः स्वरूपप्रतिष्ठेवञ्चत्येनेत्याह मेतितस्तन्नविशेनरूपेनेप्रत्यभूयनइतिसद्गुण २४ अभिमान।
इत्याय्यथायथामर्गाः प्रादिंगाक्तनितथाविदात्मवियातनद्वासः परिछेदाधिकायप्रवृक्ताप्रात्मनः स्वइताचेत्याह
अस्मिन्निति २५ सर्वानेमस्यादिदेशकालकृतेशेषःपरिछेदैःपरमात्मयाकातश्रतिमाद्यनाशुएान्सस्वदनावात्म।
नइतिशेषः परमाणानेनिपादेतपरमेणनाज्ञिनोपाधिनाअभावितजीवतामागतास्सतोभूतनम्नाद्यशाहिनदे

स्वरूपतस्त्रेल्लहितामेषोदेत्यनवस्थितिः सम्बन्ध्यापिलोकेश्वरवित्मात्मनिस्थिता २४ तदनायव
भासात्मब्रह्माहेनगीयते अस्मिन्नोदिंगनेसर्वेमहाविधानततव २५ सर्गतासत्यदिसेशाकालापाप
माएना जीवत्मभावालभूततत्त्वावळसनाकमात २६ भवत्यामृगीवीकृभीवदेवासुरादिकं यस्मि
त्रित्पतनेतेम्वरफेस्वरीवतिष्ठति २७ सदसद्रूपिनिविश्वंविश्वोविश्वकर्मणि ततइतेनिकदेनोधेना
धीमतेननमे २८ नइर्वधातनेशानर्नेसंज्ञासत्वमथामे अनुभवकल्पनामत्स्वमाताभवतिनसर्वविक
लु ल्पनेशसत्त्व फलद्रुमविभवाप्रमाणमात्रास्थितमपयातिनवासिणीवहिः २५

देहेंद्रियादिवसनाकमात् हे।
अशामृगीवीकल्पतावाकीटदेवासुरादिकंभवतीतिपरेणान्वयः २६ अतएवरूदसतेऽत्स्वगविविश्वमस्मद्रुपिनेति
स्तीत्याह यस्मिन्निति २७ विवेकेनमनस्वदिककालादिपरिछेदनिर्मुक्तअदेत्याहततदितितेमदीयतमेमदीये
चन २८ प्रथमंमसदसत्यहोतरात्मिकमनिर्वचनीयंअतएवस्वानुभवमात्रेणवनअमाननुत्सोकिकमानमनादि
तव मसर्वस्यात्मश्रमवेति एवमचविकल्पनेशपूतल्अस्मातमेवद्वपाकलनात्मप्रदाशाचेतत्येकलेविदेनेश्रन्यःसा
ताअनुभवितानभवतियानसौकिकीफलस्वरूपात्ववहाविभावाःयस्याः स्वरूपातस्याविद्याप्रमाणमात्रासावासि।

उपदेशार्थोत्तरपरिशेषदर्शयन्त्रीश्वर स्तोपदिशार्थं जपिशापि वसिष्ठमनुप्राशोपदेशान्पसद्द्योतस्याविस्याह्य थेति १ ततस्तद्भवे २ सर्वमेवत्राम त्रामयानस्य श्रीगुरोर्वसिष्ठस्याज्ञसमिति सर्वं कमेवतदुपदिष्टमित्यापरोक्षदेव वेन नवपापरिह्लतपाश्रुद्वारियविश्रयाच्चधियामपानप्णेयत्वेतागीतानत्वस्यानजन्तउदेवार्चननिहासिनवेत्यर्थ इतिश्रीम॰ नि॰ प्र॰ टि॰ चत्वारिंशः सर्गः ४० श्रीवसिष्ठउवाच इदं श्रुत्वा सर्वेराघवराम स्वामपिरावार्चन प्रबुद्धं ज्ञानतत्व। स्वनन्यातिशमयंगान्तं इस्वरोपिदिष्टं नतदर्थेन पर्यवसितस्वान्नायावार्चन श्रीरामस्वप्रज्ञानिपायोसिद्येपनोक्त।

यथा दृष्टेऽस्मिन्ने शोकत्यिकस्यात्मसत्ने रेशोप्रयामोभिमतामभाकोनिष्पदार्थेति १ वसिष्ठउवाच इत्थं त्वा नीलकवेसौन्यकपुष्पाजसोमपि ततापविवोत्मसमसमकोदर ३१ तस्मिन्नाने त्रिभुवनाधिपताशु मेशस्थित्वालमानस्नुसस्तिष्ठवेव ओंक्तनवपविश्रमेयामया प्रदेवार्चनेशामवनेवसिंहासनेन त ४२ इतिश्रीवासिष्ठनाम्यं प्रकाशोनिर्वाणप्रकरणेपश्मासाभिधाननामद्विचत्वारिंशः सर्गः ४२ श्रीव॰ एतदुक्तपरतेनस्वयमेव सवेध्यात् रामत्वमपिजानीश्येदमवस्थितं १ यथालीकमल्लोवेनकिलालीके विलोकाते तस्मात्समरामपायोकिमत्यकिममन्य २ यथायेनविकास्येनयोहकस्येनकथ्यते

नसमम

स्यपमवस्थितदेवपुनरुपदिशतिपन्नदित्यादिनापरसर्वोत्तृष्टइदमगतत्व १ यत्रमायायाश्च लोके भ्रमे संलोकाया पियद्दतत्वाद्लीकेनजीवेनश्रीलोकमसदेवजगाहिलोकाते २ तत्रकविकल्पेनेनराज्ञादेवत्तेनेनयानुभवोदृष्टा तदस्याद्यथेति विविधकल्पयतीतिविकल्पेनयेनकविनायस्मिन् राजादौ भवादि विविधभावकल्पनयोहकल्प्यते नवाच्चरचनयायथायथाकल्प्यनेतथातयाप्रज्ञाप्राप्तानकल्पयती स्याप्यकल्पात्मादिस्मिन्नस्मिन्नरामेत।

५५

विविधकल्पनाकान्तानस्यात्मनः स्वभावएवेत्यायेनदृष्टांतोनतत्वादृशयेति ४ एवंस्वाभाविकस्यैवविकल्पाथा
नापिनस्यायेनन्वितननदाप्रभृत्यचपर्येनजुवेद्वेवस्थितदृत्वाद ननइति ५ ६ स्वप्रसिकालेसुकिंचनदापिस्व
स्वप्रदृसत्वादनंनकिविदवेदिरमित्यनिमतप्रतिसंधानदेवविद्याहितिप्रयापत्राचेनमज्ञावादितिभावः ७ नसेता

यथाइवत्वंपश्यसियथासंदेनभस्वति यथानभसिस्पन्देनयासर्वमात्मनि ४ ततःप्रभृतिनैनेव।
क्रमेणाचेनमात्मनः अवथावहनवाः रावंसद्भवस्थितः ५ सुनेनावांविधानेनमेयेसेरामवास्र।
अविनेनाविवाञ्चनेव्यवहारयपाअपि ६ यथाप्रोमैःक्रियाचारक्तसमेनात्मनोर्चने युक्तिप्रमयुक्तिन
नवादाविदहर्निश ७ प्रासप्रारक्तमनुधेसामाप्येमवंदेहिना योगिनःभावधानत्वंयन्नदवंचंनमात्मन.
हस्नातयाप्तपनेस्मगमकेनचेनसा सत्वविप्रन्नाशोपविहरास्मिनविद्ये ४ दुःखमदतिसंशमेयन
वधुवियोगोत्र पनार्हमिवदुःखविकारऊरूसत्त्रन ५ स्तवदुःखेनअनेपायनसंशुध्यस्वयं एवंप्रायप
वस्त्वोनित्यंस्मरहएषः ७ नानाशैवगानविज्ञाविषयाणाप्रमाथिनी यथायोनियथायोनियथाप
मिमवञ्चि वर्यमवस्वनेनप्रमाणिचधनानिच पवनेवावदीयतेनिमित्तेरविचारितैः ८ ननामवनता
सात्वंनिमेलानतजेगान्कियाः ९८ मिथ्याज्ञानकिचिन्किमुधापरितपाम्ये ७४

नामपिनाहशाविवाचेनमेद्वालीतिकामवतेभ्योविशेषमत्राहुगाह्येतिमावधानमेविशेषदत्यर्थः ८ मंचिस।
वथाननाप्राप्तंगत्यागाध्येवनिर्दिश्यत्वेनेहष्टफलत्वादुःखदीनेनेनसाम प्रवर्तयनिदर्शति ९ त्यजस्वाम्बेगात्मपु
नरननप्राद्विषादशेर्देहविस्याद दुःखेहनि ९ स्वावदुःखिद्रर्पविषादोपवेत्राथाईशात्मस्मरणपद ११ प्रथममाधे

१२४

यदि तत्र तत्र नस्तत्कर्मानेक्षसितर्हां स्वैवमस्वादिनिषधवनथादर्शनेपितवत्त्वं आदिवियोगेस्वावयवपरिवर्तनेन्दुवना
दर्षशोकममस्मिविष्यादद्यमिति १५ १६ इति उक्तरीत्याविरहेणत्राक्तत्वांचेत्य उक्तार्थनस्यपरमकाष्ठायोगात्

त्वमिद्वाविजनाद्रूपंविन्माववितनाहति निमावयवकाद्वैतकः क्रमोद्धर्षशोकयोः १७ तानविन्मात्रद्
पाविनत्वेमित्रमिदंजगात् अतस्त्वकथंक्रनद्देयोपादेयकल्पना १८ इतिविज्ञक्रांचवन्त्वेविनायेनगदेक्
धो नरेममात्वेवाभोधोकः क्रमोद्धर्षशोकयोः १९ विदेकतानतामेत्यतस्त्रुप्रोमेमतातःस्थिति प्रथमभृतिताम
त्वेनेयीवस्वात्मकोभव १९ समः समसमाभासोभावद्वरुदारधीः निष्कामाचारतोनित्यंपरिसर्गोरवाणेवः १०
पतवष्ठनवान्सर्वेस्थितस्तपरिमोर्गोधीः यदीकसीनरुन्यक्षुनन्दक्षरसुनंदन २० शक्त्ष्ट्प्रथमकत्वेनदत्त
परिवादय श्रीरामउवाच इदानीमसयोक्षत्यनिनिहतोविशोषनः २१ तावेतानयम्बिलनातात्मिरहृ
विमा नसनेत्विमलहितनवेत्वंनचकस्वनं २२ इदममाभूदतानपशांतमधुनानतत् कलंकप्रात्मनो
स्तीतितदत्तानवधानया २३ आनिरासीदिदानींसानिहृताक्त्वत्प्रसादतः नजायतेनम्रियतेनचेवात्मकेत
कितः २४ सर्वंचाखिलदग्रामयमिन्द्रदिनोस्यल प्रस्नुमाःसमायेभयस्ववांछितेभयस्त्रसर्वतः २५ ॥

स्मापयतिचिदेकतानतामिति २५ स्तयसमः सदेवेषम्यनिर्मुक्तः ममेन आत्मनासमाः पेक्ररस्मापन्ना जगदाभासायस्य १९ २०
प्रथमेक स्वेविचारारम्भेवैराग्यप्रकरणोक्तयारुत्यसदश्यप्रभाःशान्तोस्तेषु यत्किंविदर्पणिएचेदीस्तरदिनमरिषोदयष्ठ
क्त ११ मन्दमतानांहितजीवद्वक्रमभेदःकल्प्यतेयेनत्रमात्यनम नः २२ २३ २४ असेविस्वात्मयविरतोवावांछितेभयस्त्रुनि

नष्टायेत्रेप्राणेपप्रसाणंप्रमसलसितेन सात्त्वर्येविवविव शुद्धमस्वसाभुभिः सामेभ्यः उपानेभ्यः पिपोभः मोक्षेशुभ
सर्वेषामाचराणांमध्यानानामृपदेशाधुनिराकांक्षी २६ विरलभेदपाप्रजपस्लभेदं पातिभेदः २८ मध्यमुपेत्य २६
रोर्वेनरकविशेषेजापिनहेष्वि २५ कामशःएवमामभाविभज्यकोणंनिर्विशिष्टमनिविनाशिलानीतियावत ३ जगति
येनतथाविधसर्वोऽर सागरस्यमंसृतिःस्वर्णतोत्याविति वक्ष्याभियैस्याशेत्रादिवक्षमनलग्रथ्यचावागणशःप्रसन्नेयेषां

शुद्धेमेनिर्मलत्वेनलक्षणं त्र्यम्बक्मादिव सर्वाचारोपदेशेशुभ्रामासेक्षेशुसाधुभिः २९ निराकांक्षिणेतास्यतः
सुमेरुःकनकेषिव नतरस्यालियक्षपानतदस्तियदीक्षिते २ नतदस्तियदावेद्यंदेयमथवराचरे इदंदेः
यत्प्रयादेयमिदंसदिदमप्यसत् २६ इतिविताभ्रमःशोनोमिशुभ्रायरमेमने नमस्वाभिवाकामिहैष्यि
चापिनरोऽव २५ ज्ञात्मन्येदहितिनिष्ठामिमदराद्विविवाभ्रमः कामशःकीर्णिविजनात्तीरसागरसंसृतिः ३०
विश्रांतस्थिरसञ्जातानिर्भ्रमारामसदवः शुक्तिर्हिदं रदेवसपश्यंतिकृलनास्पल ३१ इतितसंज्ञसदेहन
लेनमलनाधिकं इहमिथ्याशिनतांयेनमनोऽभ्युः ३२ समस्तयानिकायेक्षजरा नतत्वलभ्यते विविशा

३०२

शोऽस्यवै कोणंनिमित्तानिविजनेतियथानथाविधामस्तुवेषान्तीक्षसागरेसंसृतिर्योवदाशेयस्मतथाविधविश्रमसभा
नोरामनलताणमदरावलःबोधाक्तुतोऽन्यस्मृतार्थःसंप्रतिविश्रांतः उपरलभ्रमादृत इविधेवाणान्वयः ३९ इदंजगत
इत्येपथाहृष्टप्रकाशेवनान्यत्रप्रतीतियेनमूकेनतान्तनस्याहृदि उत्तरेहेनतालेननलितैश्रविकसंतापिनी
इदेवस्तरतिकलनाभ्रलनमसिदेवुनीभ्रास्वमिति मनुनाशेसाभुमकलतादाय पश्येतिपदेवाणान्वयः ३। ३२ सुतार
शामस्तुपरुषः यत्रयामिन्धनादि विषये कार्पण्यानिजगतः मुवधिननहस्तनमहेशानलभने स्वामिन्निपोषः यतोवा

११६

२५ सर्वसारेभ्यानेदविषयेऽपिनित्यसत्वात्सदीनाः सद्रूपस्वात्मनः संसभलत्वाणसमवेदसितः आत्मामनराजोयेन।
तथाविधस्तपरेस्मेयोसम्यत्वोसत्वाययो २५ सुसिंमनः स्थितिमेववर्णोयमुत्थसंदरतिलालितेतिग्रदीनसावमका।
यगांदफसनस्थेयंयस्यांतनातिश्रमिदानिसर्गोचेदसीरसागभषस्वदाकायादीनियानिसमस्तवृत्तीणांतात्यातिका
तमतिप्रसवस्वरूपंस्यापेसमनमकादसःअतःप्रमदितमनतपवात्तममेमनःस्थितमित्यर्थः २६ इतिश्री॰ प॰ नि॰ प्र॰ वि
वेकारिहाः

तत्प्रसादेनभगवत्सीताःसेभवमागोत् संपदामवधिंजीतोदहः श्रीमानसपदा २७ सर्वसोव्यादीनाः
सहताःस्म:परेमेश्वर यथावभेथामयोदेलिनात्मनेराजे २८ संसारसागरेसम्यग्वृंदतमसालेमनः
परिगलितविकल्पनाम्नुपेतप्रगलितवाक्पदोनसावसत्वे विजवानियद्दतिप्रसन्नरूपप्रमुदितमेत
यत्तमसनोमे २९ इतिश्रीमोक्षोपायेविश्रांतिर्नामचत्वारिंशःसर्गः ४२ श्रीवसिष्ठउवाच के
वलेनेन्द्रियैःसार्द्धवनेमाभार्थवर्तिना श्रमणोमनसायत्वाशोषितस्तन्न १

इदंनेरत्वेपाययावाकान्याणहयःपुनःमनःसर्वेताग्रहणानानदार्थ्यथेमीविताः शमेणस्वस्यतत्त्वेवाथविश्रांतोव
शितान्याससविनत्वस्थिपाकान्याकप्रद्युतिमांभूदितिशिलानिर्वाणस्यणदार्ढ्यायसंधिकालपरंपरासिवजीवन्तम।
लक्षणभूतांप्रगतकरणाधुनयरणमेवशनिस्यापयिष्यन् श्रीवसिष्ठःप्रोवाचयथाप्राप्तव्यवहारोपभोगादिलक्षणोरि
वाचेनोपिसर्वोरभादिदेोवणभूमेनागिरिवाहृताइतिन्यायेनशब्दादिविषयाननिष्टाद्विभवकेभोगस्यानर्थदेन्नात्मा
देवधनमेननाश्यनर्थेरत्नादिकावारयथाहकेवलेनेनिकेवलेनरागादिरहितेनग्रनएवप्रसंगेनकर्त्नाभिमान।

भक्तकाण्डसाधकमहावेदि

श्री वा नि. वृ टी १२१

न तु विषयाणामहेतु नकत्वनियमात्कथं तेभ्यो ग्रासकवाकरत्वावाद यथेतिप्रमिद्वाणातिक्रम एवोत्राका
लयोरेव तुहेतत्वव्यभिचाराभावनियमइतिभावः अनएवविवर्नर्थं तत्राणांकास्वेभासमोगिन एकरसात्वाके
तिवाक्यापदेनलाभालत्वेते २ यदी वस्त्वलाभकृत सोप्राकोपिवाक्यानिरोधः स्यात्वदन्तस्तदाप्रमातिकवाकोहेतो
निरतिक्रयानरहेतत्वान्यर्थोदाणातनथावाक्यापदेवानर्थरस्यायथेनाह वाक्याकालेहतिनशिरानद अनरिक्त

यथाप्रमितोवस्तुप्रथमेनहयेनया नयाभ्यो कत्ताणाऽर्थनिमितकोनानुभूतवान् २ वाक्याकालेयथा
वस्तुनहयेनान्यदानया नस्मात्तणाहतोवकिवालोवधानिनेनर १ दोवाकालेनहयेयनवाकेव
कारण तहिस्वत्वअहियर्थलानसाहाकापरित्यज ४ यदितत्सदस्मात्तेस्मिकदाचित्कालपर्ययात् नट
दभावनाह्येनमकर्थान्वयाप्तन. आप्रत्तानावलस्याश्रेतानविश्रातवानसि अदेभावेवमदाहयेनपुनः,
पातकहेतिः ६ यत्स्वज्ञानतसहहेतत्वमेरुविरप्रियने अनर्थोभाकुकाराना पानालपतनउत. १

त्रिविरोधिवाकेवपर्यंतोविकेदोषस्तात्यविध ४ नतु हेतोनदयदप्रमोदतसैमद्य पुनर्विषयवाक्यारो
पदेमालेकिमर्थंतत्वज्ञात्य शनि तु नः कालान्तरेयद्भावत्केतज्जनमभूदितितत्पदस्थितिराप्यार्थं पुन
पुनरुपदेशाहत्यर्थं ५ ६ सत्यपिसाक्षेपनर्भेजनदिनाघाटए तत्रादपदितिपञ्चसाहेनोदेभीमान्तरन्तिन
गानःपितृत्वन्तउपत्वयत्वसोनिजमाइनयेतविशारे तु कातोदभावतल्लहोतपानालिदधीभूततानस्याव

९३

एकविंशत्यवर्णनोकेतिलगीतिमव १

२१

न

श्रन्येषामप्यनापत्तावप्येदइत्येवंरूपं ज्ञानं नष्टमितिमयाप्यमनादिरितिलेखितमेवेत्याशयेनाह इत्यन्तइति

ज्ञातिकाश्रुविया ८ नसन्नमसमत्येनजीवतं श्रुत्योदन्ते शिखिवालेह १ सनेमत्यममाज्ञिवासवाधात

तै शेषितसर्वमोनिरविशयानन्दरूपस्याभासितायेनाहृयायामिति ॥ ब्रह्मानमन नादिरावृत्ति १२ इदानीन्तु

इत्यनेनेतेस्वप्नवोधसमनात्मत्वनामय मन्येसौत्राविकस्येमिज्ञानोसिद्धनकालिक ८ स्वभावेसवि

लेयमस्त्यावेदयतीयमे सैवमत्रीणोविपक्वसमानानिर्मलानव ९ श्राशायात्रिरासेनमभाव

यान्भावन श्रमनमस्मनोत्यानतदासर्वोनजीवन १ योयावल्लदपायायिनस्यातुरामवस्थित

समासामान्यह्वेयाज्ञमहृदितविद्धन ॥ श्रत्नानान्मानिवद्धेरसिवित्तानात्मानवदाप्त रामवन्नान्य

नात्मानेबोधयसवलादन्त १२ यत्रनस्वदनेवस्तस्वदमेव यथारात्र श्रवासनानमह्दिसाम्यमाका

शकोमल १३ वासनासहितेरनतिद्वियेतारवनद्विया नविक्रियामवाप्नोषिरववत्नोभसनेरपि १४ नाना

ज्ञाननयानेयेत्रयमेकनयात्मनि प्रानात्मानुभवाभवानभूयोभवभागसि १५ निमानेषनिमेषाभ्यास

साप्रलयोदयो वासनाशान्तरोधादनिमेषमन ऊरु १६ मातान्मेषनिमेषाभ्यासहृने प्रलयोदयौ

तसमभ्यासप्रयोगाभ्यामनेषादिनऊरु १

वौसनवस्य स्वानुभवगम्यत्वमाह यत्रेतिवस्तभोमस्त्रावे

यथारामप्रारब्धोपनीतस्त्र सममपि १२ एवंवनप्राकाशवन् १४ प्रभुवोऽह्ंवादिभिस्त्रिउदेकीकारेणात्मनयाप्य

नभवनेनतस्यप्रतिकूलत्वास्म मानीतिभाव १५ उंवादोमातिकूलेविकल्पनमन स्तनमितितदेववाप्रहड़े

श्री
आ.वा.
सु.टी.
१२८

श्रुतानमेवमाह तिहाभानर्थं निदानमिति तदेव तानदार्ढ्येन निःसंशयमित्याह मोक्षेति १८ विशेषेणेषनिमेषाभ्यां इतियउक्तेन दृष्टान्तेन स्फुरयतीत्यर्थः दिनायथा स्वभाकाशं वातस्य स्पन्दाच संगात्स्पन्दात्मलिनचलनादिस्वभाव वेदने संपन्ने तथा चित्तस्पन्दत्वात्स्पन्दादेवेत्यनयार्थ इदमनर्थजातमुपस्थितमित्यर्थः १९ उक्तमेवान्वयव्यतिरेकौ दर्शयति इत्येति हाभानानाकिं इत्यविष्टमेवालोक ऊर्ध्वसंबद्धजा चित्तवातोधीरिव २० भवतीति भवजगत्तदा।

मोक्षोन्मेषनिमेषाभ्यां कर्मणोऽस्य प्रलयोदयौ तद्विलीने ऊरुबलाद्रूपशान्तार्थसंयमैः १९ यथावातपरि-
स्पन्दात्मस्वभाववेदनं तथा चित्तस्पन्दतया स्पन्दादिदमुपस्थितं २० इमपदर्शनसंबन्धस्पन्देनेयं जगद्ग-
तिः स्फुरत्यालोकऊर्ध्वादिव जावातोधीरिव २१ इमपदर्शनसंबन्धस्पर्दभावेन जायते वेदनाभवत्सभा
सा चित्तदृष्टामिवाधायेः २१ चित्तास्पन्दोस्थितामायातदभावेविलीयते यथाःस्पन्दोस्थितावीचिस्तदभावे
विनश्यति २२ त्यागेन वासनापास्य वाथा हाप्राणरोधनात् चित्तेनिस्पन्दतायाते ऊतःस्पन्दस्य संभवः २३
असंविस्पन्दमात्रेणयाति चित्तमचित्ततां प्राणानां वा निरोधेन तदेव परं पदं २४ इमपदर्शनसदधेयन्त्व
स्वपरमार्थिक तवैवैकान्तसंवित्याज्ञात्मा इत्यमनःक्षयः २५

भासायथा चित्तसंवित्तपुरासाभावये इदं दिविभा-
भावेनैव जायते तद्वत् २१ २१ स्पन्दस्य कोटस्य श्रुतिरूपस्य २२ इत्येवमाह २४ बोधाद्वाइतिमध्यमोपाय मनःवि-
स्फुरणाति इत्यपेने विषयेदिय पश्चवेध्यन्त्वात्वप्रसिद्धत्वपरमार्थतोज्ञात्मा त्वमेवपतस्पेवानेदस्या न्यानिभूतानिमात्र
स्वपजीवेनोतिश्रुतेः प्रतत्वस्यांतः परमावधिमात्रदानंदमारम्भात्ररपातग्रोताःक्षेत्राणात्यादृशितःयतोवाचोनिव
र्तन्तेअप्राप्यमनसासह आनंदं ब्रह्मणो विद्वान्विभेतिकदाचनेति तदेकोतत्त्वमात्मत्वोतनत्त्व विनिरूपयामास।

१२८

तेनतत्त्वेज्ञस्यस्त्वेनस्वसर्गादिभेदाभूमौमलेभवतित्यथविन्नस्यकामास्तुपादिकल्पनादित्यर्थः द्विमेणिरिज्ञालेन।
स्फटस्वरः २९ नवाच्यंवक्रमपावंस्यानुभवेक्रममित्यर्थः ३२ चिमस्यातेनाहः यत्नेदुर्बोधाङ्गोनिवृत्तस्त्वचित्रवे
दिताविज्ञसङ्गावप्रतीतिर्बोधेनतत्प्रतिर्नेष्यतीतिग्राकः चिन्ननाशादनिभावःबालकल्पितवेतालवत्तेनदुर्बोधेन २८

यत्रनाभ्युदितेनेविन्नेनमन्त्रत्वमकृत्रिमे नतत्रादौसंभवतिमरौहिमशैत्ययथा २९ चिन्मात्रमजेस्फाटेन।
वाच्येवचसास्त्व ह्ययातिपायनिमेज्ञनोदेतिनचमाम्यते ३० बोधाद्धवतिविज्ञोनोदुर्बोधाद्विन्नवेदिता
बालवेतालवन्नेनमोहश्रीर्वनतांगता ३१ विद्यमानमपिहेतचिन्नेबोधाद्विलीयते सदप्यसदिवाभाति
नामदेमीकृतयथा ३२ तस्यचिन्नेनविज्ञात्केनचित्रेसम्यक्चाने नामार्थोन्यतभाकचित्तबोधेमलवर्णोत्र , ना
त. १ नसंभवतिचिन्नमेतेनतत्त्वविलीयते भ्रमःशाम्यतिबोधेननाभावोविद्यतेसतः ३३ प्रवलेवविक
ल्पात्मविज्ञादिशाशाम्यतावन् (प्र॰ ५ । ५ निर्वा॰ ५०) सर्वनदात्मनस्तस्मात्तद्धिबोधाद्विलीयते ३४

नत्तस्तानिनामपिव्यवहारदर्शनाश्चित्तमस्त्रेवनतद्यंशानेननहंसनष्टवयोर्गुणपदेकाववरोधान्नत्राह विद्य।
त॰ मानमपीति ३१ नामतोर्थस्वरूपन्यानभजनदत्यन्यत्नभाक् ३० भ्रांतिबोजतमेवचिन्नस्यचिन्नत्वसाबोधेनप्रविलीयत
इत्यर्थःघटादिनाशोपिकपालाद्यात्मनापरिशेषदर्शनात्ततःस्वरूपेणनाशःक्वापिप्रसिद्धएवेत्याहनाभावइति ३२ व
लवेबोधस्यावस्तकल्पितांशमात्रबाधकत्वप्रसिद्धेरपिनसर्वाशबाधकत्वप्रसक्तिरित्याहप्रवलेवेतिविभादिसर्वेतनर्थ

मार्कण्डेयविलासखंडविवेक ११

तदैदिकिजीवन्मुक्तविश्रम्यावहारस्तमावस्थावालक्षेवनेत्याहविश्रामितिविश्रमसमाधिसाक्षात्कारपर्यंततदवस्थानवा
लवीकितमारभ्यप्रतिवदाविघालेशहानवाधितास्त्रिविदेहकैवल्याविर्भूततत्पर्यीतानावस्थैवतस्यवास्तवीतिभाव ३१
तत्प्रयातीतवाससायावज्ञानतावविभजगदादिमिथ्यावेशोवात्स्थितसर्वात्मकभवतिनविश्रादिनामकिंचिदितरद्
स्तत्वमसीतितानमात्रेणान्यात्मस्वभावपरिशेषविज्ञादेकुकपदेव्याषायेनाह अत्रैवेतियथाइदिमनोरथयथि।

क

विश्रमतत्वसमायातकविकालजगत्स्थितो विहरत्यनर्थावस्थायानर्थातीतभवत्यत ३३ अत्रैवभूविभुवनत्र
मविभ्रमैवैविस्थितमासमनेकतथैवमेव सर्वात्मसंभवतिनेतदाकिविश्रिज्ञादिकचनहृदीवहिसविवे
शा ३४ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेविश्रामासूत्रनेचत्वारिंशःसर्गः ४० वसिष्ठउवाच अत्रेमामव
बोधायविस्मयोल्लासकारिणी शृणुवैचैवसहेपाख्यामस्याकथाशृणु १ योजनानासहस्राणिदिशविवि
मलस्फुट सुमेरुष्वजसदृशमलिविलफलमहत् २ अविनाशरसाधारस्वपाममधुरसास्वत् शाखाममपिबा
लेउदलमादेवसदा ३ सहस्रधाममहामेरुमदराद्रिविवाचल महाकल्यानकल्पायामपिवैवैवालिते ४

कल्पितर्प्रसादोपवनत्वा प्यादिसन्निवेशास्तर्वसमावेशादेवनास्तित्वत्यसमस्तत्वेश्रुत्किंडविदेवसर्वनेब्रह्मणपि
जगदसमावेशादेवनास्तीत्यर्थः ३४ इतिश्रीवा० नि० प्र० चत्वारिंशःसर्गः ४० स्वानंदरसस्फूर्तिविजृंभकत्वनास्वद
इहविस्फलत्वेनपरब्रह्मोपवर्णनेकथाविलाख्यानाख्या १ नजीर्यन्तइत्यजरंतद्रूपस्वभावोयस्य २ स्थैवत्वाधेत्त
यावाश्रमिमधुरसास्वत् वालैदाकरप्रायास्वतिदिनमपचीयमानानिदलानीवयाकलास्तानीवसादैवेनलघुयनस

प्राज्ञसहस्रपरमसंख्यपरमिनियाचयेयोज्ञनेनिजरान' सितेर्विधारणस्य नियमनस्य चमूल ५ हरनिवहेमि।
रामिवासहस्रमवर्षयासलकाणनापहते' पके' ६ यहेमःघः हिदियभोगप्रज्ञलोकानसूवलच.प्रसिद्धेक नेना।
नारदासस्पृकेनविपाकेनयतवालपननमसमेमिनिर्दि किमस्यायनवमीयंतिनेस्पाद् ८ जरदाशिरायुध' ९ ९
सदैवेमि+

योजनायुतकोटीनाकोटिलवणानेमपि वेधुसेनापरिच्छेदस्यमसमाप्यजरानिसिते ५ यस्यविसफलस्यो
वेत्रअंहाउनिसमोपनः दरनिलीलारोलधाराजिकाकमपद्मते' ६ सदमानरसासुरासाहीरसचमन्त
ति यस्यमिवोलमेकविद्धिरपिराध्ययवहरस' ७ मकदायनपाकेनयातननमसमेनियत सदैवपकमा।
यथाराजसायज्ञवाध्याने ८ अमविष्णुरुद्रायाजर गेकेविदेवन यस्यात्यलिविमाननतिमूलचाहनमेवच
अरहाउरःहसस्यावरह्ठउसमाहृते' असंभत्तलमायस्यफलस्यासमहाहृते' १ एकपिंडघनाकार
विततस्योस्वयानिन' यस्यात्यलिविकारादिपरिणामोमनइयने ११ समस्तफलसारस्यफलस्यासमदा
हृते' नमज्ञानानिविततेनानिर्विकारनिरंजन १२ सिलातस्विनीवध्र' सदमानेतुविवत हसस्यविदा
सायस्पदमानस्वामृत १४ कोशः सकलसोख्यानापीतलालोककामकः पीलाभोमनपिंडाभामनुखा

विततममतिविशिलोणेयस्योत्यतकालिन' १५ समस्तेषुफलेषुउरुधार्येपुचसारस्पत्रेप्रसत्र्यद्दीवीजनानि १६
सिलायःअतभेदेशाइवनीरभ्रोघन विततयनप्रवतिष्ठते सदमानेतुविवचनहसस्यविदाप्रमन्नमिर्वलाघनि
तिशायानदरसस्पदमान' १७ कोशरनियतसैवानदस्तान्यानिभूतानिमात्राम्युपजीवतोतिष्ठते' आत्मनः सानुष्ठा

अ सा

लि

श्री
वा.नि
सू.टी
१६

नसोदेरणंवाओमदप्तलादपि परमस्यायकस्य मनुतु अनन्तेन त्रिविधपरिच्छेदशून्यस्वभावेनेवरहितः स्वात्मकमेव।
श्लोकसंविस्तेवान' सचनान्यः शुद्ध्यपवेयर्थः १५ अनन्यत्वमेवोपपादयितं चमत्कृतिपदस्यारस्य प्रकटयति सर्वसवि
वेयेत्यादिना सृतस्तयात्मचमत्कृत्या स्वात्मस्यान्यत्व सभेदमाजस्यफलतापरमप्रयोजननाशनविरेकरसमनु
तूयपात्रमाधिकस्वसन्निवेशावेनतृतएवमतस्तन्यैवइदभेदादिस्वयमस्याद्यभावितमिति पद्योगान्वयप्रकारान्तरे।
पितस्याचमत्कृतिस्यापादनायतन्वादिविरुद्धविशेषणानि श्रीणोवर्णीयस्तानन्वाममद्दत्ता मदीयस्वास्थ्यलया। २

तस्मात्समनुज्ञानयाशेस्यात्मचमत्कृतिः अनन्तशक्तिनित्यमनन्य'श्रीपसवान' १५ स्वसन्निवेशवैवि
ध्यमनन्यमपसत्वमान श्रव्यमन्यातयानन्यास्यसयापर्तिवालया १६ श्रयमसौतिकलनादसदप्यन्यता।
मस भेदाद्यसभवरिदस्वयस्याद्यभावित १७ शुद्धवल्लासमुदयसमनन्तरमेवसा वलितकाम्यशास्त्रा
नैसोकाप्यस्मात्स्यभि' १८ इत्यक्रमतोयानाशविकल्पितस्वरूपता मनुत्प्राप्य सन्निवेशास्ततमेवापासमनुतो १९

विश्वतनन्वेपिसत्यादिविकाराभावादनिवालया १९ अमतोपिभेदस्योत्पादनेकोहेतुनवाह्—इयमसौति अनिद
निर्देत्ताधास्वप्यतेदतविसर्थः अन्यत्तएवकत्वपातकमलमविद्यामयभूतभुवनभेदादिरूपेणान्यायेत्यर्थः
श्रमभवस्थितेनस्वप्रकाशचिदकरसमलमेवस्वभावमानितपर्वतिकार्यभेदस्यनिषेध्यते २ सर्वादिनेभुंना
शुद्धमादिभेदस्येकेमपादनद्वारा श्याममानिकसंवलनसास्मतरत्वाद शुद्धकलाशुद्धकारसस्यासमुदयोऽचि।
समसिद्धयेतदाइवसमसमनन्तरआकाशमकृत्यादपार्श्वदिक्गुणाकदेशोदयात्तयाविघत्ता सोद्भूयलक्षितस्य
स्त्रिसमष्टिपारीयस्याल्लाभि' १९ स्वस्वरूपापरित्यागेनैवरूपायनिरेवास्यमहतीश्चात्मचमत्कृतिरियमि शुद्धवर्णानि।

संमेनिर्विकारो विजेतृपेथ्वरस्यजरादाकमहक संप्रसारिता २० इत्यंचविपदादिसर्वैरयमेवनान्यदस्वाः किंचिदि। तिरूपयामित्यादहृदमित्यादिना २१ प्रधानिकार्थेप्रयंमेवेत्यादि प्रयमिति २२.२३. सिरामेवःप्रार्त्तिप्रायेत्यादिवि शेषपदमध्यात्स्यपेयः दवीयसीहरनत २४ प्रोतःस्थितापंना कल्पनंभेदृहाणामालयामीवार्यामित्यावि

सविकुर्वत्यानवलसलतपया निजपवसमेतृपेरमीम्यंसप्रसारिता २० इत्यंचाममहानतमियकत समर्थीकृता इत्यनियमितिस्त्रक्राकियेयसादत्र्यिणी २१ प्रथमकस्यविस्तारस्यमाले[illegible]ः रमा। देवस्थितिरियंहृयापादेयथीरितु २२ इत्यत्रमानियमजानेत्रयंसस्थितामस्यं प्रलादेचोपमेइत्यास्य मेतोहमप्यथः २३ स्यपुरःपार्श्वतोयेपश्चादाराद्वीयसी इत्पूलवर्नमानंभविष्यत्दिमित्यपि २४ इद मंतःस्थितानस्यकस्यनोभोरुहालय प्रलादमउपापीडचोडामउपमंडले २५ प्रनेनकस्यनानमपि पल्लविताहरे। इत्यत्रकर्णिकावेयेसोकपद्मासमालिका २६ इत्यकोणमहारुहणाशीतकोटरा दोषे प्रपदवीप्रानधेस्तेभ्यःप्रभाविनी २७ इत्येमेरुःककुम्यत्रमानयकनकर्णिका सर्वदिडमप्रासंपा।

प्रनंतैः कलनातमेः रचनारहस्येपरितःपल्लविता २८ कोणैः सर्वतोव्याप्तिमेदारुहणैः स्वरितकोटरामप्रसर णिप्राकामापदवीयमिमरूत्याणीवलमिदेभवाप्रधिपनीलश्रीवाश्रीमिकेवदःसर्वोहानिधानेविनिभावः प्रानंविष यसंपदाः स्वर्गिणांसेवांपस्तेभ्यः प्रधःपतनेभ्यानि मिनेभ्यः प्रभाविनीप्रनापवतीप्रकाशवतीवानत्वेपासेना। भः पयेप्रभानूतनिदर्शनादिस्पर्शः २९ प्रत्रप्रस्याउतरस्याकक्र भिदिशि इतलक्षणमेवपुनरुत्तमेप्रमतमवतंदे

समवसरणस्तवः

संग्रहणीसूत्रवृत्तिः २५

श्री. वा. नि. ह. टी. (१)

रजोगुणकार्यं । यथादिदेव पिदुर्विष्णुर्विलसन्मलवनोनराजसद्वृत्तस्य उदांसैवां धास्वर्गश्रीस्वर्णपुष्पमंजरी। इयमेवेत्यर्थः ११ ऊर्ध्वमधः परितस्त्रापयपर्यन्ता व्योमली ला व्योमाकारा सरोजिनी कमलिनी सरसीवा इयमेवे त्यर्थः २ क्रियाकर्मैश्वर्यतो नाहायस्य तोराद्धनस्ता मासकैवलोसयसंसर्गः प्रजोत्पादनेन कलोगुत्व तो नाविधाने कार्ये निष्टनीति तं स्वाम्भरि भूतपरायस्य ३ इयत्रयाप्राणगुः परिमाणेनप्रसारितनिवस्तता तेजो

इयमहासमैयांध्यस्तोस्त्रीपुष्पमंजरी जराजरद्वृत्तस्य मोनरकमलिनः ११ इयंचतामकिंजल्का छा तोवनदस्थिता अपार्यपर्यन्ता व्योमसीला सरोजिनी १ इयं क्रियापरिशाहा नराना मलावली सरो विवितविधानस्यभूतिभूतपरंपरा ११ इयत्रयाप्रसविनीलताकल्पादिपल्लवा नेमः के सविप्रिका स्वनलिनी व्योमपंकजा इमाभावविकाराणाजरामृतिविशूचिकाः विद्याविद्याविलासाद्या रसभा स्वार्थेरश्मयः १२ रतिमानस्य विश्वस्य निजाचमत्कृतिः संकल्पसंनिवेशान्तरेवैव कृतसंस्थितिः १४ सा नास्वस्थानिराबाधा सोम्या भावनया क्रिया कर्तृत्वमपकर्तृत्वं कृत्वा हृदेव संस्थिता १५

भिवगुणादिस्वच्छादिभिः केसरिणी व्योमैवपंकजं यस्यास्तथाविधाकालनलिनीत्यमेव ११ १२ इतिवर्णितप्रकाराः सर्वेयानि जन्मजराचमत्कृतिस्वरूपकार्यः व्याप्तिसमाप्तिः संकल्पसंनिवेशासनः कृतसंस्थितिः १४ विस्वास्थावि कोससमाप्य स्वरूपोपविभेदविनिवेशयत्न पसंहरति प्रयेलियकर्मसंख्याया श्रुपिहैनापादकत्वाऽऽकालिकान्यपि वि विधाकिंतत्वैवपकत्वेन सैवैकावीपयाससजातीयविजातीयनिरशमिर्वावस्वलस्पहेनविकल्पस्वशोन्यासमैकद्

१२

श्रीवासिष्ठमहारामायणतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे

२९ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्र॰ नि॰ पवकवत्ताविषा समो ४४ इदमिलिम्यनो हृदयधिनी लड्मति न शिलोदरमिवब्रह्म प्रपचाभासमीर्यते श्रीरामः समविलाख्याननात्पर्यवोधप्रयोतिभगवन्निनिहाभ्या १ २ नास्मादिमात्रविहि लसमज्ञाकितब्रह्माडादिसर्वेमयीति नि संकोचबोधप्रसिद्ध्याशयेन वसिष्ठउवाच यथेत्यादिना विहिलसमने न्तुके अन प्रदेशस्यावयवानास्यखम परिणामविशेषइति कस्यचिद्भ्रांतिवारयतिमूहिति यथाविलवर्य

यथैकिकैव विविधेनविभाव्यमानानेकाननिकानविविधानजुसेवसेव सत्यानियतामसकलसातिसयेकद पासर्वानिकानमहत्तीवितिमुपशाक्रि ३ इतिमोहोपायेमहाचिन्निविकल्पोपाख्यनेपवकवादिसारः सं ४५ श्रीराम भगवन्सर्वसारतवयेषाविलत्रूपिणी महाविद्धनसभेदकथितेति मतिमनिर्मम १ विन्मज्ञारूपमविलमद्वताशेटमातन नमनातयिमेदाज्ञिहेतकाकलनात्मक २ वसिष्ठउवाच यथात्र हाउत्रूपाउमज्ञामेवादिसस्थिति तथाचिविहिलमज्ञेयब्रह्माडादिमवस्थिति ३ सहिविहिलमनास्य महाधारान्यसमभवे विनाशा सर्वगस्यासनचेतनेभवन्त्यस ४ चितेमेरीवशीमसजनतादाम्यावमम्हनि स्थितासोऽयुम्मसोम्यात शिलात मनिवेशावत ५

रमजायाश्राधारस्तथाश्रूहिलताभमज्ञायाश्राधेयायास्ता यास्वात्वपरस्थानीयस्यात्त्वसंभवेनदनः परिणामरूपाभज्ञासात् नत्रसर्वगस्यास्यचिदात्मनःकार्त्स्न्येनैकदेशेन वापरिणामेतेविनाशाइयात नचेतन्निरवयवेमव्योन प्रदेश परिणामोवासमवतीतिनयज्ञायाहरूपपरिणामय रस्तथयं ४ नहिकिंपरइतिचेद्दिवर्तलक्षणचमकाशपरस्त्वाशयेनाह चितेरिति शिलात मिविमन कल्पितयः

दृष्टोते विपरीतत्वमेवाशालाख्यापिकायसैति सत्रेति ६ ७ मन कल्पनानामानन्दादननानि ८ उपनिषद्गानिसधि
हानि ९ १० दृष्टवैपरीत्येनापि मन कल्पनसमवादाद् कर्णिकेति कर्णिकाजालेषु मूलानि येषां दृश्यानि कानि
विद्रुमलानि च ९ प्रातःपद्मानि कल्पवल्ल्याविवेचिन चक्रोत्पलविकासिनपद्मवल्लनिवेशिन इत्यर्थादिष्यते ११ स्वय
तीर्थयात्रायां शालग्रामदेशेष्ट एषशिला गुरुवाक्यात्सम्मता मे सेवात्र भगवता नराणां त्वनासहितत्वादृष्टानत्वे

अथे मामिदमबदत्रिविधाशिलायकार्लीः सर्पमानान्याभ्यामन्यासरवाणिकाः ॥ ६

शिरयास्फुटामकुसुमांसहाविसारशालिनी निविष्टानित्यमस्याः किविदस्मि महाशिला ७ तस्यामतः पु
भकुलानि पद्मानि सबद्गयपि सरस्थानि च रम्याणि तानि वनानि सन्ति वै ८ अन्योन्यमेतानि पत्राणि मिथो वि
घट्टितानि च मिथश्चापरिस्फुटानि शुष्कानि प्रकटानि च ९ अधोमुखान्यूर्ध्वमुखान्यपि तिर्यङ्मुखानि च मि
थोमिलितमुखानि मिथः प्रोतमुखान्यपि १० कर्णिकाजालमूलानि मूलानि कर्णिकानि च ऊर्ध्वमूलान्य
धोमूलान्यमूलानीतराणि च ११ तेषां च निकटे सन्ति पद्मानां शतसहस्रशः चञ्चत्पद्माकारैः पद्मा
वल्लनिवेशिनः १२ श्रीराम उवाच सत्यमेतत्वया दृष्टानीदृशी शालग्रामशिला शालग्रामे मे हृदि संविवि
द्यते परिवारिणी १४ वसिष्ठ उवाच एवमेतद्द्विजानामिष्टदेवाः शिलाशिला योगबलेन देवः प्राणैः सम

नोदानेतेति मन्यमानः आदर्शस्थमेतदिति परिवारिणी पद्मवनसाक्षात्कृतप्रविष्टता ११ दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकमवधार्य
यासम्यग्बुद्ध इत्युत्प्रेक्षमाणो वसिष्ठ आह एवमेतद्द्विति तादृष्टान्तभूतानि लोकदृष्टानि सीतिविज्ञातानि यत्तु
दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकभूतमिदमशय यादृशाद्भावाभवनात्, निश्चयकाष्ठाविहत समप्राप्तस्याभिशालेनिर्विषया

मयानतनत्र स्थितिस्तरहानतेनाभिप्रेताकिनश्वेत्र स्रेववित्साते न परिकल्पवितमिवोपन्यस्ते ति उपायेतान्ययेस्थिर
सारे पिनोपैये विसवाद स्यापायेनाहमयानिति १९ विदात्तनिगोत्वयवित्वा सहश्रयोगानिमिअन्नाएवन्नूयंयानिवन
मेनिश्रादिपदादेभ्यनेकररानत्र हृटस्थमादिपरिग्रह १९ श्रपिशब्दाभ्यां सचितोविशेषमासयाद्रष्ट्रव्य १० १८ जगा।

मयानियमसर्वैवशिलेहकोपितानव ग्रसममतसेद्रा उतेसर्वमस्तिपनाक्षिव १५ पिण्डितेषामयोक्तोनेया
सामतजेनानिवे वनवेकान्तकन्नादिवशादेषापिलेवविन् १६ श्रधुनानयनाभागाः स्तम्भैश्राहलेषपि वि
घनेनर्भगहस्वोम्नोशविपुत्नानिसः १२ योऽत्नमावाप्रक्वावायदेनाः सरोनोदिशः सनिमस्तविसायाव
स्थिनमनगापि अम्यासेवसनाभानमनत्पद्मविज्रम्भन एतस्माद्स्तनोनान्यदन्यकुड्यात्मकेचवा १९ एं
तपस्फटिकेलावपाषाणेगसिखनेयथा भूतमवद्रविणञ्च पिलायासालभञ्जिका २० तथाशिलघनत्वेन २
सस्वानवस्तुनेयथा उपलान्तःसन्निवेशानानात्माष्यकपिडता २१ यथादेनेनेयथाविधिस्थिरैकारैकिकाचना स्फ
तथाएवहि शिलाकोशादभिन्नमलप्रमेय २२ तथासर्वोस्थितोजूपादभिन्नोऽपिवप्रमेय स्वभुवनस्य या
वज्रपञ्चलोवा शिलोदरे २३ यथास्थितस्थितेरत्नसंस्थयजगदावली शिलान पद्मलेखाभीवानसृम

देवमयानत्रपञ्चनतेनोन्मोदितमित्याह अस्यामेवेति नत्रजगदन्यादिवभानमपि वस्तुतोनान्यत्र शुद्धचिदात्मक
चवान किनमाथेवत्यर्थः १९ नथाचनिकटेशनिशब्दो घानसदृशादृति यउक्तं तत्रात्मर्यमाद्वेशावेति लोक।
नदर्निलोकविश्वस्थितोनेष्टिस्थिमन्त्र कल्पनयायथनथाभूतमस्य सर्वजगतः तत्रशालभञ्जिकावस्तुनोयथाश्रम
स्तवी श्रस्तीतिप्रशेणान्वय २०।२१ श्रादर्शस्तीकरोमि तथापद्माविदपिशनाएकिकावकपिडतासीकरोतीत्यर्थः न
नवशपादभिन्नोऽपिवप्रमेय परिच्छिन्नाकारश्वमानोत्यर्थ स्वभुवनस्थयास्वावेदान्मानाभव्यक्तेत्यर्थ २२ स्व

श्री
वा नि
स टी
३३

सनोः किलासवीचयो नोदेति नास्तमायातित्येत्यर्थः पुरध्यामवविज्ञायामित्याश्रनमंनमपि सर्वस्तत्कात संदेवालि २४ यदाविकारिणाश्रुत्याडानाचिन्मात्रत्वतदानहिकारभुवनशरीरादिभेदानाचिन्मात्रत्वमयोसिद्धमितितउत्तेरर्थशून्यत्वात्मधानिष्कलेसव २५ उतोर्थपूर्णतत्वाहतज्ञामितियत्नपतद्दिकारादिज्ञाशुशूला डानाचिन्मात्रतादर्शनसएव वनमाचिन्मात्रतासमपयाति नष्टयाउमात्रमपिश्रवशिष्यतद्दितिद्दैतो २ कविर्गीणतवायवनवार्थविज्ञवउकेमात्रसिद्धत्वादपितस्यश्रुपुसचिन्मात्रत्वमित्याह उज्जोति सम्भूरितित्याहरतत्सभुवमसजनयमद्दतिर्वेशजायमिदं

नोदेतिनास्तमायातियथासर्वास्त्याधितो यथापुरंश्रमसेनोतमंजावादिलगायथा २४ तथानेनविकारस्याविज्ञाश्रमनउमदस्ले विकारादितदेवतिमथेवाकिरनर्थिका २६ ततसमुपयात्याशुजलविद्रुशिवाभवि श्रनंततात्विनेनहिकारादिविलेरीति २७ उनपासपद्यनेयत्तनञ्जुपेनविलीयते श्रमेदविकारादीविकारायर्थवंतिन २८ वर्जनावर्जनेनर्थस्यश्रमेयानततावयात ब्रह्मस्यिनविकारादिज्ञामेवात्यादितकमात ३० गुर्वर्थाथेमिदं विद्विस्वगात्स्माभसायामे बीजपुष्पफलातस्य बीजालनोत्पदात्मके १ याद्दशोबीजसत्ता साभवतीयान्यथान्तरे विद्दनेविहनत्वंयत्सपवजिनगात्मकम ३१ एकत्वमेनयोर्दित्वमेकाभावेद्दयोरिति जायदन्यभवाद्द्वितेकदाचित्रदीदृशा ३२ चिदचित्वकदाचिभहयमतोमयोह्य महाशिलातसेदोसत्वात्मा

वानस्तजन सुस्त्रभितियत्रुष्यानिदवहतिपिन्नित्यादिस्वाधवनादिसोस्वनायमपूर्वकवोकेरेतुनासस्थेनसेोपास्त २५ विकाराद्यथेवजेनमपिनवत्लनरमित्याह वजेनेति २५ पुष्पकत्तत्वफलपर्यन्तस्वकार्थबीजवत्वंवेत्वचिन्मात्रस्पनिदर्शनादपिसर्वविदेवेत्यादिना १ श्रक्रुरादिस्वेस्वविकारेषुभवतीविद्यमानेवापउत्तरकालकाउसालोपलवादियानि ११ इतस्यकत्वकल्पनाधीनवास्यनत्वादप्रकल्पितचिन्मात्रत्वमित्याह एकत्वेति एनयोबीजतत्कार्ययो अन्यभवस्यातिरिक्ताग्रकल्पनानदधीनाद्दैतिनविहयनकदाचिदपिदृहशाग्रसंभावनसभवतीत्यर्थः ३२

ग्रन्थलार्थ

नेदेनास्त्रपचपद्धकोतप्तश्रुतिलिलिमिति १८

३३

मन्त्रादिविसेदतिशेषः ४४ एकत्वात्स्वतिप्रसिद्धत्वात्स्वरूपेणात्स्वरूपेणैव सद्भ्रमके शिलात्विवासनामात्रे ४५ ४६ अभावत्वं मी।
वेष्टरूपेतत्तदीयं कर्त्तृत्वादि नयाद्युचितिः चिदेवभवाभावाः प्राविर्भावतिरोभावौ ४७ शिलायथाततदर्शने विषयत्वेनभा
सकृतितयाभानतत्तदर्शनेऽपि कर्तृत्वाद्यर्थः ४८ प्रादिवदितिक्रुदवदविकारित्वादित्यर्थः प्रतपद्यपि सानो शिलाय्विनो॥

नेदन्यानन्यमज्ञादिचिद्घनेविजगम्नया रेखोपरेखावलिता यथैकापीवरी शिला तथा त्रैलोक्यवलितं ब्रह्मैव
कमितिदृश्यते एतच्छिलानगरादियथानित्यसद्भ्रमक ४५ नान्येनितवेदेनितथाद्भवाजयाद्भूतिः यथा
शिलाततेलेखादिभिघनेनशिलानगरात् ४६ तत्सारत्वात्प्रभाकर्तृकर्तृत्वादिजगदित्थिति यथा शिला नगराज्ञानस्य
दाद्यदभवाभवाः ४७ विषयत्वन शक्तिकर्तृत्वेजगतस्तथा नेदकदाचिक्रियतेनकदाचननश्यति ४८ प्रा
दिवत्प्रभवोल्लासविलासैवस्वात्मकं यथायत्रयदाकारतयातत्रतदेवहि ४९ ब्रह्मसमात्मकेसर्वेसद्भ्रमसि
वस्थिते भूरिभावविकारौघोयायनाद्भुतभ्रमः ५० सद्भ्रममेवतद्धिशिलान्तःपद्मादिवत् नित्यसद्।
मयदमेवजगद्धिलासःसम्यक्प्रशान्तसमचिद्घनतात्मकत्वात् पद्माःशिलान्तरिवसर्वदशासुमासु इदानी

विद्यमानसकल्पनाभेदइवव्याप्यिनानाजीवविरुद्धकल्पनाभेदेपितत्तद्रूपत्ववृत्तिएतदत्यादयर्थेतियदाकांसरस्यत
इतिशेषः ४९ सद्भ्रमयथाप्रतिजीवेविविधस्वाप्राप्र्यकल्पनाभेदमविरोधनसदतेनतद्धितिस्त्यर्थः ५० सद्भ्रममनन्तशि
लवासनामात्रमेवव्याख्यायिकालात्ययेशक्तिशाप्योपसंहरतिनित्यमितिविद्घनेयद्धलान्तरात्मकत्वात्मसमास्वकाशि।   १४+१
लातःपद्माइवसर्वादिदशाप्यात्मनिद्रष्टाअपिकदाचिदपिदेहंस्वद्रूपमिथिनितोपयान्त्येवेत्यर्थः ॥ ५१

श्री वा. नि. उ. टी. २२४

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे षड्चत्वारिंशः सर्गः ४६ इह खिलशिलाख्यानतात्पर्यमुपवर्णयन्ने म
मृगादिभेदवर्णसंस्थानभेदवतः विस्तरशिलावत्पदविरूपमेवं तद्देवलीनमत्तादीनामिव स्वगतभेदेन तत्त्वज्ञमस
नाकसंयोङ्कवशाद्वेद इति तात्पर्येभ्रमाभूदिति तत्तात्पर्य वर्णयति विज्ञावस्येति चित्रपत्नव्यावन्त्वरूपप्रतिसंधाना
मन्येनावदेवस्यान्तर्भेमिनिवेशो नवायाचेनन फलस्योन्तः सर्वाञ्चितिः प्रसिद्धस्यापादपारः स्वापः स्वरूपवपुगवत्स स्वर्गादि द्रष्टव्य

भासोयायेयमाभातो पदेशाः समद्धत्वारिंशः ४७ वसिष्ठः चित्तत्त्वस्य फलस्येव चित्रः स्वादोः परः क्रम
न समस्तासन्निवेशो नवः समस्य इति स्थितः १ देशकालक्रियादीनामपि तन्मयरूपतः इदमन्यदिदं चा
न्यदिति नाद्योपपद्यते २ समस्तपाहृशाद्यर्थवासनाकलनाविदः प्रकाशत्वादसत्त्वेदमिति संख्यानेक
य फलस्यान्तः सन्निवेशो नानात्वक्रमतो यथा चितः समस्तावनतानानामस्थितास्तथा ४ अनानेयापि
नानेवदृश्येवाध्यभिनेवच यथा फलान्तः स्वासमाचिदन्तर्विद्यया तथा ५ ॥

ग्रंथिक्रमात्स्वसत्ताकस्थितसन्निवेशो नप्रवृत्तेन विस्मयसत्ताकः स्वगतभेदस्त्वर्थः १ तर्हि किं चित्तत्त्वादस्यपदार्थाः फल
रपिरूपवेचमित्याह देशेति २ तर्हि किं समस्तदेवेदं सर्गादिकं दपिरूपवेचमित्याह समस्तेति समस्तानां पाहृशानां तदर्थानां त
द्वासनानां तत्प्रयुक्तसंकल्पविकल्पादिकलनानां च वेदितुः स्वस्य अवेद्य कान्त्वा सत्यविद्युत्प्रभासतः तेन वेदनाद
दोनादित्यर्थः ३ तस्माच्चिदधीनप्राप्तिभासिकाङ्कक्रमवैचित्र्यप्राये नैव फलस्वेवान्तः ... तात्पर्यमित्याह फलस्येति अनानात
नानाभूतास्थिता ४ तदेव नानात्वाभावरूपप्रायभ्यादासवदूयाद्ध्यशता नैवेति स्वाभाविकत्वेन वसिद्धयः सन्निवेशानित्यतयः १२४

क्लिस्तात्वान्तस्यतात्पर्यं दर्शयति जुगादिति क्लिलोनः सन्निवेशा व जगादिति निं इक्तेन त्यापि प्रदर्शितिवितिनवार मि कृचित्।
स स्यमेव प्रकाचद्रपिक चलीत्यर्थेनात्पर्यमित्यर्थः ६ मात्विकानं हाकिमलादाचिता अरोपचितकामनोरथपकमनो वेश।
निसर्वंजगदस्तीतिनं त्वर्यं वर्णितोयमित्यादृत्तमेरतिप्रपिंतानो निश्रुतिज्ञ(ज्ञा)नामिनिदर्शनोपन्यासादिति भावः ३
कस्मितविकारो होसिभावेन सज्ञानामित्यर्थाविशिष्टतोऽस्थितेतात्पर्यमित्यादृ विलसमकं कदनितदगेनहर्षभेदक्रीतोक्ति
वनदंगोमहीर्यानवेत्वाद् तदासयमिति ५ आविर्भावस्तरूपा विभूति विगौ आवात्मकमहोराबात्मकविभागमिव विलि

+मुक्तिमपुरकेमुक्ता+२

जगदगारमादधेविलः संशतिविचिने कचनीवाकचटपिक्रिलोनः सन्निवेशावत ६ पदुमेषित्यतोसंतिजरा
लोदिप्रातात्यपि चिताप्रणावर्तनानि फलानी वार्यितानुसे ७ विलसमङ्ककयैवंदनदगोक्रीणेमालतं नरा
लोकिकसाभातिनदर्शमयमन्यवत् अहोराचेविकरयन्नेदनावेदनात्यले विदादितः स्थितामासान् जरा
द्व्यानिदर्शयन् ५ समस्तद्वोतदहावर्तपयः स्पदविलासवत् प्रनानेवचनानापि क्रिलोनः सन्निवेशावत् १०
यदस्मिनक्षितिविलासाशरीरेशालभंजिका यथास्मिनक्षितिविलासशरीरेशालभंजिका ५ भावाभावेष्वयसत्वो
विनायाकल्पमेवतत् मज्जासारपदार्थश्रीसत्वयंस्यानदेवहि १२

निषिलापिस्वेदनावेदनात्मकमशेडवपका
शात्मप्रकाशानेस्वात्मनि करोतीत्यर्थेनात्पर्यमित्यादृ अहोराचमितिविलाश्चयन् विलासयन् विजयविभियावत् ५
समस्तद्रवकोटरेगर्भेश्रावर्तनं रसादिस्पदभेदानां समस्तमांसवत्वजगतद्दानां विलासरूपमेवात्मात्पर्यमित्यादृ समस्तइति
वर्तमानसर्वसंकलीतानामिति सर्वसत्वनस्थनयानित्याजस्वरूपतामदर्शनेनात्पर्यमित्यादृ यदस्मिनिविलासभंजिका
उत्कीर्णलक्षिताक्तोतानावात्मिका ५ विलासकानस्यापिनगतक्षितिनामवेगात्पर्यमित्यादृ भावेतियत्सत्वेत विदयमनावत्सयमेव

श्री
वा. नि.
हृ. टी.
१३५

शिलोदरे पृथकृतशोभञ्च नानादिशाद्यायो समावसितः पृथक्कारैर्जनाद समेवानमान्यर्थमित्याहृयेति १३. लेटेलना
यद्ग्रहृद्यमित्यवास्फुटयतिनानेतियदिविनानपृथक्क्रियनेतहिनिर्दापिजगाच्छिदात्येकतयाश्रनानैवभवतियथात्मक
श्च शिलोदरमित्यर्थः १४ यथामरमरीच्यादिर्मृणालपाश्रमल पय कोषाजलराशि स्थलपिधानमेकेद्दमितिवृद्धि
मताविद्धेवाशस्फातभाजुर्भ त्वयोतपपवनश्रत्येवाश्रातयादिरसनन्जलाहिरेवतिसदसदृप्येयथाभातिपवचिन्तया

पवनानादिपाश्चार्थसम्भायद्दक्लिलोदरः नानातद्दरिदनानानेदैतन्मायमकृय १५ नानापेक्षतयानानापञ्च।
विधशिलोदरे यथान्तरविभाभातमलेखद्विन्नानरः यथामलपयः कोश स्थलधियातभाजुभाः सङ्खेवासति
वैवविभेवसमसदसदृ यथासम्यकूपयाशिशिःकोटरैकलनोन्भावे इवत्वात्पदनेसदतस्वेदचिद्दनातर १६
चिक्लिलाशावपश्रमसत्तायत्वपानन्नाय जगहिदिसपश्चादिपदार्थविक्लिलानरः महाशिलायनोपाखचिद्द
नस्वशिलोदरः श्रवश्रानिहेयोकाजः समानासन्निवेशावत ॥ १६

वस्त्वमपिभासिवत्लनत्वनैवसदसदृपरित्यर्थः १७ यथापयोराशि कोटरेमध्येद्रवत्वात्स्पदनेनथाश्रसदमपिचि
द्धनस्पन्नतस्पदनपवेत्यर्थः १८ नहिंतन्नपश्चादेः शिलामध्यमिवजाभातशालपश्चादे चिन्मयताकुतेनविभाव्यते।
तश्चादेविक्लिलेति ग्रन्नमयसत्वोधादितिवाष श्रतयवत्वतथाशुद्धचेत्याहृजगदिति १९ हृष्टान्तेकृतशिला घनो
पिपरमार्थदृष्ट्याविक्लिलोदसमेवसपत्रमित्याह महाशिलेतिग्रनपवृत्तेशशिलाधत्वसदृशेनापिवधावेसमाव
नापिनासीयाशयेनविशिमष्टिग्रवधइति सन्निवेशावत्वमिथ्यासन्निवेशेनभान्नत्वयर्थः ॥ १८ ॥ ॥ ॥ १३५

यथापक्षकालस्थानिअमहिनासाम स्मृतोतिकालान्तकयोरेवसृष्टेर्वासयोस्वामिभेदकल्पनयाकियाकाशभावेन।
यापदेशस्तथाप्यजगतामकायायातिजरादात्मनास्मृतोतिक्षयदेशइत्याह तपनोतिसोमेनयनानद १८ एवमवस्तुत्वा
नामनाजित्य नमुनित्यमिव मिथिवाओविलिनवाकायात्वाशयेनादश्यमानीतिकामनामात्ररूपवान्तस्त्रममयथाविला
सत् क्रमप्राप्तत्वानित्यमीशात्मनानित्य.॰सतान्हदितयं २॰ विद्यात्मनसत्वेवास्यजगतस्तथाप्यर्थयोर्भेदोनासौवादनाम
योतिति २१ यथाजगतात्मस्याधुदाहृतेनेव २२ मेर्वादिस्थलतमोपिपदार्थे नात्रदृशाच्चालोकनानतृडमसौत्यादि।

तपनोदमनाहृयशरकालस्वामल स्मृतोदजराहृत्सोम्य सोमइवदृता १९ अल्पाणोदनमुभाभ नास्य
चापाविलाश्रयन अत्मन्नमर्पोयथानयैवेदजगतिष्ठत २० नानयोर्विधमेभेदस्तत्पादपयोरिव यानीम
निजोतोदनान्यज्ञानिविदाहृते २१ भावाभावादिनाल्पघातस्माहवकदायन अंशेवजगतावाभासमरूता।
पोपयाजल २२ वोचिवलोकनाकुड्यभवत्वश्चयथातय मेर्वादिस्तत्रागुस्मादाश्चित्वादर्जवामोपिव २३ यस्म
प मतद्विभागेन द्विभागेनयद्रूपनत्परविड तत्समहत्सदेवोक्षेश्चित्रमेरुत्पादिक २४ ॥

यर्मकत्वसौवभातियथाक रकाश्यवुके।
वसेपयोभवतिनहत्नश्नत वदिस्तह।गत्सादेर्हीबाआनस्यश्चतश्चित्रादेर्हिरत्वनभीनस्यापिदजगान पक्समयदवि।
योजयोनरत्सत्मभूनसत्सात्याहतासरानतहिभोबाात्मनेयद्रूपपरिमिथ्यानेतदेवपरमविडओन्तविदहतिपरेणान्व
य स्थलमर्थाविमर्षेत्मत्समजवेशकिमाह तत्समहदति तत्समहदति यचीहान्नहायचीहानसमहद अयचीहना
भूतानितविज्ञमेवेत्येवकसेतानोधमिगर्थः २५ ॥

श्री वा दि ह. टी १३६

मोल्पेसत्तारत्वादेवनेहस्पेपसत्वानर अरोविलसताम्सारनरताअपचेयामैररभूयनइतियतोस्पोपोतिग्रतपवा
प्पपरमात्मनानसयाजे स्थलेइंद्रियगोचरमेव वदशेश्वरहमर्वघाल्लोवत्तेत्याद यथेति पापसीप्सजनन
निष्ठासतीयोगेयनिषेधः स्थूलवेविज्ञानसत्ताद्वातरसाकान्यात्मनाभासवेविज्ञयेनात्हशाहराख्या कल्पनेदृश्या
येनाह स्थमकितित्यादिना २९ रूपविलासानीवीसपीनारिंदेविज्ञाणामासोकपरमाणतात्मदमनम रूपसामा

यत्तोस्पेपिदिसात्मस्यैस्वेसारतादितत् यथारसाविकाषाकि परमाणतयानहा २७ स्थितानात्म
रार्थेषुवायसीअहतानात्पथा रसशक्तियेथानानात्मागरस्ममत्तोभसा २८ नयानानात्मयोदतिसेवासैवत्व
त्वात्त येषारूपविलासानामालोकपरमाणता २२ गुणागुणत्वर्थसमात्मत्वविषयप्रवनो विनिर्मिते
स्लिमेयोदृनेनदेभिवानन्तानानि २८ चिकपदेलोयकादिन्पेमह्राइरसेयषा विनिमवेनिनानात्मनस्मैव
जनात्मनि ३१ विविधविकिकाण्गेममह्राउसेयथा यथानानात्मिकेहोवसेउसवरिते ३० विवक।
स्पारहेतेनथाग्रमजवान्विने समानानात्पनानात्मनोयथाउरसवीहिता ३१

न्पथयानयेन्नप मे मेते३२ यनात्मनाश्र
त्वसत्ताविपासावदादिव्यक्तीनागुणात्तसूर्यवातस्वैनातविसमानमत्पितीभवतीतिशेषः ग्रहविभेक्रसाया
कार्यातमनाकारणेनवालीनिवनिरोभावदशायामपिकारणात्मनाकार्यस्थसेवेचनश्विरसंभेनेपपाद्यमिति
तीतिसर्वत्रानिरोभावसायांचलेवितित्रइतिरोभावेविनेमेवोदिस्थलकार्यमसमाप्तियथापिकानिपसेसवा का
विन्यम्मएवोपादानभूतेनइउरसोसत्तितहादित्यर्थ २८ २९ ३ विवेकरस्याभेदहस्यानथाचतश्रकस्थितभेदेयथा

तदिकिंद्वैतद्वैतात्मकमेव ब्रह्मत्वयथाप्रकाशकत्वमेतादिनिवंधमतवादेनात्मकनैतावतावैषम्यप्रसक्तिः यथा।
सदसतोः समासमवतायाश्चब्रह्मवित्तिनत्वप्रात् नद्धिरूपतादित्यर्थः २२ नन्वेवंवैषम्यपरिहारायसमासमकायामेवावस्था
नामिति न तः प्रभावयवादतावत्तिलक्षणाप्रज्ञात्वेपिवैषम्यपरिहारादिन्यायाकाद्वयानङ्गीकृत्य नसंभावयसद्रूपा
र्थेवस्मज्ञनस्त्वनिरूपमावत्वाभिसहधोननिरूपतात्वात्तमेवैवप्रज्ञैवविधिहि तथैवेदयत्वात्तोनानात्मकाभिन्ना ना +४
भिन्नस्वभावमिदं नतात्द्रूपनस्वभवोयस्ततनेनसभवमत्रपपत्रनत्वेयस्वनशत्क्ष्मकद्वयोरिति २३ वस्यमत्रपपत्रसा।

ब्रह्मद्वैतेद्वैतसमात्मात्मनयाब्रह्मजगद्रूपा यथासदसतोः समासमतायामवस्थितिः २३ यतःसदसतोरूपभावस्य
विहितपर नानानानात्मकमिदेसनुपपन्नमभव २४ चिद्रूपाद्वैतत्त्वनपमाब्रह्माद्रसर्वहिता यथाजगतोनिवि
समेवचित्तत्वेनभावाद्या २५ नानानानात्मकेकयमद्भूतद्वैतायथा नानापदार्थभ्रमविषयोजगदात्मरूपा
ह्रसंत्क्षिदाद्या मथराद्रूपत्वमप्रमत्त समासपदविहितत्रांतेभेदः २६ इतिश्रीमातापायेनिर्वाणप्रकरणे
विहत्योपदेशः समष्टवत्वारिंशः ४७

पिब्रह्माद्रसदथानैनैवैकत्वस्यनेयमित्यापायेनाह चिद्रूपादिति यथाजगतो
विदात्मकत्वमनुगानतत्वाब्रह्मीण रसोनुगतः यथाविश्वत्वेजगादत्वहीनतयाप्रवृद्धोनिपश्यत्यथो २८ उपा
मात्मकसर्वरूपकेणैकीतत्पदार्थानेदनिरस्यविलासैतिनानाविपदार्थभ्रमलक्षणैःविषय सर्वाणामाद्याश्रयाविदेवा ५+३
+रूपतुध्यमपूर+२ सवानुगतामत्पराद्रसजगतभासमानजगत्पदरूपसमात्मलतापरपरमार्थवस्तुविहितनचभेदः उतोस्तीत्यर्थः २९
इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेसमचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

५८

यस्य नास्तिं सोऽस्वानि प्रतिबिंबितिकल्पने नन्वाद्विदानंदघनब्रह्मणि कृष्णवत्त्वेने ॥ मन्तरस्य स्थानाद्विरोहितजगदे
क्रियावि विमव्यविन्से बीजशक्ति मद्रूपा तनमेव जननं तनः परंतु हस्तलीनिवामे हामाभूदितिनद्दर्शनानि।
विशेषभूमानं नदृष्टपनि ह्यापवित्रार्थमोवासिष्ठ उवाच यत्रेति बीजे ग्रहे ग्रन्तर्मय रसदुग्धवीर्यांतस्तलंतादि।
वाहि हिं यादिविषयादिषु सर्वे जगद्यवपुरेकात्म्ये यथाभ्युदितरूपात्मग्रन्थनास्तरूपमेवासितदोषाद्दृष्टान्त
ता यथैव विषयो नभावस्त मित्यर्थः यत्र परमार्थतः किंचिन्नाभ्युदितं नैव सर्वे जगदादिविधयाविधनेवा ग्रस्मिं
हे पिशाचिका भ्यान्तारस भूतः मामा मन्नस्तादेवेषयिकस्तवमावे न विज्ञानाभिदेनविधिदृश्यभ्रमाकारतयास्फु।
टितेमजाक्षदोच इस्य विश्वतिनयाव विषयम्भवोनुभवबलात्सद्विभूतनित्यानिगायाने दस्रद्राज्ञिमेयरस्यर्थः २

वसिष्ठः यथाभ्युदितरूपाख्यमंशमस्तोदयात्मने । नमस्तस्मै बीजेनस्तदद्दता क्षितादिव १ यत्र नाभ्युदितं किंचि-
न्न च सर्वं विधने तदनापरीर्ऽसर्वोरस्त्वसारेणाविवते २ तथा प्रस्तनयोदेवागमा सिद्धमहर्षयः ग्रा-
स्तास्यतः स्वस्वसत्तार्थपदे स्थिताः एतेषेसत्वा धनदृष्ट्यो निर्निमेषिताः ते दृश्यपदवीं नाम सर्वास्वस्वा-
गोद्यावेस्थिता ४ नास्थिता भावनायेषां स्थिता नामपि कर्मस्व सर्वेन्सवेयसबधसंदर्शनाचयस्थिता ५

सर्वेषां युगपेन नस्तद्वात्रेयुञ्जमान प्रमाणमना विद्धामज्ञभयप्रयाणमेव्या दृश्यवाचेनिस्वरूपस्ता तभूतभूमान
दे १ सर्वेषपि ब्रह्मणानुभूपत्तद्विभेवरचपदर्शनात्मव्रज्ञाना स्वरूपतविसेष्वेनि मृदाणश्रनुपवनइभयुपविद्धाराद्य।
नानास्रनिरुद्धहस्वमाणन्निषेधपरा सुयोगितानोहर्यपतदृत्याह यतेश्वितिलक्ष्वनयनेगोलके दृष्टीनत्तनेदिद्येयेषां
स्वरूपत्वाद्दृक्पथादिभूमिकानांग्राह्य एव सप्तमभूमिकामवस्त्रतांपिसमादिते सर्वभूमिकागाने लत्स्थानस्तु
एव सर्वे सारसतीत्या हनासीनास्तेनिकर्मसु वायवस्वेषु स्थितानामपि येषां ध्यानादिभूमिकानां नासत्तनाह्यस्याथे
भावनाद्यस्थितिर्न दृष्टीनस्थितेयेव सर्वभूमिकानामना सविनत्वेयसबधत्वायानसतां समाधौस्थितं यथाप्राणमन

१ घटादिभूमिकायामनः श्रेनर्ध्रासकारात्स्वउहृभिभावासदानेनायोनभिविनिशायानदास्वानदनसतामायरमअरघार्थेया ८८
त्यासमाधयंतिनथेवग्हिचित्तेयमादिसंदाश्रवद्दारस्थितिमपिरुवेनियथाअमादीस्वीन सदेवसस्वरूपानस्त्रि
त्तोपिवहिमीयथाजगायवस्थापालयतिमहादिस्थः तेमाथवहारेदेशुवास्वविषयेषुदर्पानानादिस्तीनास
गमेविगुणामध्याभियाश्रोनिरविशायानदामीमहूर्दयमेवेतिसर्वोपियवहार सलक्ष्रपयवयाथेवयोरसिम्सस्य

मात्मनस्यदनेयथाचित्रस्थपुष्पमिव मनोनस्यदनेयथाचित्रस्थपुष्पमिव ६ चित्रकेत्पसमस्यायोनेस
पदेस्थितम सदात्मसाधयस्त्रंथेननाशेनेश्वरोयथा ७ नयेवचित्रवेत्यादिसदोकुर्वेतिसस्थिति यथाह्रादय
तिस्वस्थःपलवयिवेदव ८ नथात्माह्रादयन्मनर्ह्वपदर्शनेस्वामे विवाहैश्वयातस्याभिनावपानिनस्च ९
यदिदोस्तेजसस्वरूपतहृपशुद्धसविद नहपनोपदेशाहूनात्मासभ्रनहृदा १ केवलानुभवप्राप्यचिद्रूपशुद्ध
मात्मनः नदेहोनेन्द्रियप्राणो नचित्तनचवासना नजीवोनापिचस्पदोनसविमिनेवजगत नसश्रामनमध्य
चशून्यान्यन्यनचेवहि १२ नदेशकालवस्तादिनस्वासिनचेनवत पुनःसर्वैविनिर्मुक्तःदिकोयपानेनच १३ ॥ ज्ञानसार ३५ ॥

तवमनःप्रविष्टहार्दयतिलहृदिस्थं ८ मन स्वरूपस्वावचलेवासना निर्विशेषमिपकापि हष्टातमाह विवादिति।
विवभिस्यानसात्विकसपशुद्धनमस्थस्वेदोनेजसशुद्धिकायायहूपनदेवपस्मात्मनो निर्विशेषाह्रादरूपमेवरुभूयतद
त्यर्थ नदेवदेहादिसर्वोपाधिनिर्मुक्तमात्मानस्त्वमित्याह नदेहइत्यादिना ११ १ ११ १२ देशकालवस्तुनिरूपयि।
विधपरिच्छेदादिनाअथवालिपनेदेहादिभि शानपाहूत्रानेत्यपर भूतभाविदेहयोगानाह दिवासनात्मनास्तिता।

श्री
भा. नि.
स्क. टी.
१२८

एवंकोपाद्यात्मेन इति विशेषज्ञयोरस्मिन्नतिपतत् स्वं आविर्भावतिरोभावादिनाश्यंदेहेन तन्मात्रमेवात्मपदेऽभवेत्स्वभावितमि
त्यर्थः एवं कार्यकारणाविलक्षणं तत्स्वभावनीयमित्याह यथेति यद्वा प्रागेव दाकस्यादिकालेऽभवमव्याहतात्विकारणेन
यावत्त्वात् प्राकृतादि प्रलयपर्यन्तं तस्मिन्नेवं तस्मिन् लोके अमंत्रपरलोकेवा अनिलादिभिः शोषणाद्दहनक्लेद
नभेदनादिविकारैः कचित्सरूपास्त्ययात् अभवनीतिसविकारेवस्तु आदिपदात्तद्विकारास्तत्रयतुभवंतीत्यर्थः ४७ नन्वदेह

यत्रैतत्स्वं देहेऽस्पृष्टत्वादात्मपदं अभवेत् यत्र नाद्यं न कल्पेन तेन तस्य द्यनिलादिभिः ४७ इरूपात्मजसरूपाद्यन्याथाम
वनिकृपितं नायं नेवभिन्नयेऽतेव देह इ त्भाः सद्दृशाः ४८ सत्वाद्यात्मनस्तस्यास्य नात्मात्मा कोपासवेदना नवेदेद्वा
दिस्तकसमानेऽज्ञानाविशेषत्र ४९ केवलं वाधवेत्यादौ स्पृश्यात्तिवस्थित " विश्वात्ममयेविद्यतानेवुद्धात्मसि
द्धया ७ अजस्त्रपि कार्येण निर्धाने निर्मेयो भव यदि देहपतेकिं चिज्ज्ञात्वाव रजेनासे ८ तत्र सर्वेक्षत्रानि
देहेनिर्माणनिर्मेसात्मकः १९ कालक्रियाकशाकनेनिदानकार्यं जन्मस्थितिप्रलयसंसरणादि सर्वं अतेति
इत्थं वनपदे नवात्मदृश्यन्ध्रयोपिकिंअमत्ममंगसमगपद २० सोऽयमपद्वेजतेकामश्रतियादने ग्रहत्वत्वाविशः ४८

दिविकारेऽतन्दत्तुगतत्रपस्यापिविकारः किंनस्यानत्राहजायेनेवेति १७ तद्विकिं देहादिषुपगतिनेत्याह नवेति १९
विषकुसर्वदतः सिद्ध्यार्थवाताद्युपायपरिकृतयाज्ञानपदव्यावहारत्वपिनिर्निर्विकृतात्मदर्शनान्निःसंगात्मस्व
रूपः तिष्ठेत्राह ज्ञसन्नयीति प्रजनसम्बराज्ययोग्यव्यवहारेषु टीमनः १८ १९ इत्थं गाकालादि सर्वजगाद्र
तम्रह्याहर्ष्यवस्त्वकिंभूयोऽपिभ्रमणं सभवतिनेवसंभवतीत्यर्थः यतसत्वं वस्तुनः समविषमसद्रूपं जाकृति
स देव ग्रामयानस्सिमवायचक्षुरेवसन्नस्वापनीतिवा नेरिति भावः २० इति श्रीभा. नि. स. ग्रहवकार्यै सम र्वाः ४८ १२८
इति ॰

विकारेभ्योविवर्त्तस्यैवलक्षणमिहोच्यते ग्रप्रबोधादविद्यास्तिप्रबोधेनास्तिमेतिच विकारभाव्याविवर्त्तस्यलक्षणा। तोभेदजितासमानोरास्य एक नियदीतिप्रारि परारा(रभपरिग्रह) सदनेनिमित्तनिश्चयहृडिमनि विविधपरिच्छेद स्यैश्वरिनिपावत् तत्रकारणकार्यैकः पचधास्थितिरोदिन प्रागावस्थःप्रतिबद्धप्रागवस्थ'भक्तप्रागावस्थ' ३ प्र प्रक्षप्रागावस्था ४ विनष्टप्रागवस्थ ५ स्रोतआद्यामृदादेर्घटादिभावे'हि तो घटानलस्थदिमकारकाभाव तृतीयोर ज्ञासर्पभाव'चतुर्थोजलस्यतरंगाभाव'पचमोदुग्धस्यदधिभाव'तत्राद्येष्वजन्मादिभावविकार'परिणामश्चइत्त रेतुविवर्तभेदाएवेत्याशयेनप्रथमवशिष्टोविकारलक्षणमाह ग्रपुनरितियन्तक्षीरप्रोद्यादिशुदधिवेतघ्यादिल।

श्रीरामउवाच यदिनास्तिविकारादिब्रह्मणस्तदिहेदिने नदिदंकथमाभातिभावाभावमयंजगत् १ श्री वसिष्ठउवाच श्रपुन'प्रागवस्थानयत्स्वरूपविपर्ययं' नहिकारादिकतानयत्क्षीरादिष्ववर्जने २ यथास्व पुनरभ्यनिर्दोषजलपुन पयः शुद्धमाद्यन्तमध्येषुब्रह्मभ्रेवनिर्मल ३ क्षीरादेर्विकृतेनास्तिब्रह्मणोनविं कारिता श्रनाद्यन्तविभागस्यनवैषोवयविक्रम' ४

लक्षणकार्यंपुन'प्राक्तनक्षीरादिभावावस्थानपूर्वक्षीरादि स्वरूपविपर्ययरूपविघनेनदेवविकारस्वरूपपरिणामादिदाहृताच्यथस्यापि'ब्रह्मणिजगल्लक्षणकार्यतुनन धातहेप्यमादिग्राह् चुद्धलिति ३ ग्रस्तुतर्हिपरमाणाभिर्द्वयणकादीनामिवावयवारंभकमस्तब्रह्मनाद्यनेति। ग्राद्यनलक्षणदेशिकपरिच्छेदस्यास्तित्वाभावयोगादिविभागवत्त्वावयवेष्वपविघ्वारंभकम सात्रहिसत्तणस्य लक्षण सहस्थर्योः यतेनबहूनामसंयुक्तानामसमवेतानावांशुस्वाश्रयसमवेतेवासमवायेनेककार्यजनकत्वमा रंभकत्वयथातन्तूनापटप्रतियथावाकपालानाघटकार्यंगुणप्रतीतिवैशेषिकादयःअभ्यतलक्षणस्वचिन्तनथाच

ब्रह्मणि जगतस्तत्परिणामादिवर्तेनैवसिद्धमित्यनिलस्तोत्पन्दरूपेणेतिसमस्येतिविकृतिरन्यथाभाव स्तम्भवि
वर्तेनस्तत्रायतयो समेतदसमसंविदम्यप्रतिभासोविवर्तइतितल्लक्षणमितिभाव ५ तदसमस्यैकरूपेणतिन्नसंवे
द्यमिति ९ मध्येविकाराससस्यांकथलायतनइतिवेदायतयोस्तदसमस्यैवस्वभावावधारणमितादित्याह यादृशेत्या
ति १ आत्मनस्तत्वप्रकाशस्वभावेनसमतासर्वानुभवसिद्धा तत्रात्मभानस्तत्तस्यात्मनोऽभावइत्याह यार्थमिति

समसायतयोरेवदृश्यनेविहाति सातत् संविद् सप्रमविद्धिनाविकारोऽस्तिविक्रिया ५ तसवेद्यतसवि
क्षिप्तब्रह्मणिविधेते नवाक्षराशुकथितमि सवथविदात्मवत् यादृगायतनेपार्थस्तन्नहेतवतदच्यते
मध्येतस्ययदन्यत्वतदवोधादिरूभित १ आत्मात्वायतनमध्येपुसम सर्वसर्वदा प्रमयेनयत्नमायाति
नात्मतत्वकदाचन ८ प्रकृत्यत्वात्मथैकत्वाविन्यत्वादयमीश्वर यथाभावविकाराणांनकदाचनवाकृति ९
श्रीरामउवाच विद्यमानेमदेकस्मिन्ब्रह्मणिकाननिर्मले सविकृतमस्तदुपायाश्वविद्याया कुआगमः १
श्रीवसिष्ठउवाच ब्रह्मतत्वमिदंसर्वंमासीदतिभविष्यति निर्विकारमनायतनाविद्यास्तीतिनिश्चय ११
यत्तप्रहेतिपाहेनवाच्यवाचकयोःक्रमः तत्रापिनान्यताभावमुपदेशकमोहसो १२

५ ९ विद्यकाशेकवेब्रह्मणिनहिकृदसमभावायाश्वविद्याया कथप्रसक्तिरेवंतत्रादिवर्तःस्यादितिप्रश्नदृर
शाशामःशाकतेदिव्यरानेइति १० नप्रश्नदृटवात्माश्वविद्यासञ्जावश्नम किंतुप्रश्नत्वादनायकाल्ययेत्वाचाये
नेऽकरमाद्ब्रह्मतत्वमितिसर्वेखाले ११ १२ नप्रस्यताप्राःभावसञ्जावव्दाप्त किंतुपदेशप्रसोक्रम कल्पितइ

११ १४ यद्यविद्यानाशोपकथनस्तुप्रथमप्रकारोयथाश्रुतिविधेयतथेत्यत्रविचार्यतइतित्वधेवाविद्यासद्भाव। मत्तोकृत्वाकृतिनिराशप्रकलेउपशमेति १४ तन्नानवाबोधस्वयावत्तुद्धाग्रसारिकल्पनयोक्तरितीदानीतत्र प्रबुद्धेननकल्पनावसरस्यात् एतावन्तमिति १९ २० प्रथमविद्यादिशास्त्रीयव्यवहारकल्पनानतमन' १८ यु
इति
अप्रबुद्धप्रबोधायकल्पितोवाग्विलास १७+१८ मू ४

तमहजवासशास्त्रबोधैर्जापनलादिव ब्रह्मात्मनाऽहंतनाविद्यास्तिमनागपि १६ नामैवेदमविद्ये तिब्रह्ममात्रमसदिदंः नविद्यतेयासास्याकोऽस्याम्प्रभवेकिल १४ श्रीरामउवाच उपशमप्रकरणे। हस्तेनेनत्वयैवेनं ग्रविद्येयनयेमवविचार्यतइतिप्रभो १५ श्रीवसिष्ठउवाच एतावन्तमबुद्धस्त्वमभूः' कालमहदह कल्पिताभिकिलेताभिर्बोधितोसिसद्युक्तिभिः' १६ अविद्यायमयजीवइत्यादिकल्पनाक्रम' अ प्रबुद्धमतेयावज्ञावदेवभ्रमविना नप्रबोधस्तपायातितदाक्रोशशतैरपि १८ शुद्धेवबोधयितेषाजीव। ग्रात्मनियोऽस्यते तथुवर्सायतेकार्येनतदाक्रोशनैरपि १७ सर्वब्रह्मेतियोब्रूयादप्रबुद्धस्यदुर्मते' सक रोतिसुहृदन्यस्यात्मानं'रणिवेदन २ शुद्धप्रबोधेनमृद्धःप्रसक्तलेनबोधते मूढ'प्रसक्तमायातेन सुतयाबोधनंविना २१ एतावन्तमबुद्धस्त्वकालंयुक्त्याप्रबोधितः' इदानीमप्रबुद्धस्त्वमयायेनावबोध्य। से २२ ब्रह्मादिविजनाद्धात्मब्रह्मावलस्तस्यभः हितीयाकल्पनानास्तियथेक्षितथाकुरु २२ ॥

ब्रीनामसमभावजादिउरुपदेशनिरासकत्वात्इतिभाव' १९ सत्प्रुरुपदेशप्रसक्तनोपदेशोव्यर्थइत्याशयेन। येन+१ इसर्वमिति २० २१ यादृशोपदेशोनंबोधस्तेनस्तुतिवितिशेष २२ तमेवाहब्रह्मेतिनियथेक्षसीतिपदेहितेनयवा।
हि

टीकासमेतलघुयोगवासिष्ठ ३६ ॥

श्री
अ.म.
टी.
२१

वोऽहं सर्वभ्रान्तिबाधावधिस्तन्मात्रएवे विलक्षणोऽहं कथं तोकाधयक्तमनुपपन्नत्वादित्युक्तेविभाव २४ दे
हादिबलनिष्ठकाळन खपनघसनुञ्ज रंश्रदभाद्रपश्नात्मन्युभव २५ वेदनं चिदेकरसब्रह्मभव २६ सर्वैर्गता।

ह्मसवेद्यमहासविस्कोटिमात्रजगाश्रय एकप्रत्ययवानन्त सर्वेऽपि नसिध्यसे २७ भाडपश्रुतनोऽव्यापी
परमात्माहमित्यथ तावदानुभवानलतिष्ठनाश्वन समनखपन् २४ निर्मोनिरहंकारो बुद्धिमानसि
साधवेत् तद्ब्रह्मवेदनवानसर्वभूतस्थितमेव तदनायतमाभासस्वमेवपरंपद स्थितोसिसर्वसौका
त्मशुद्धसंविन्मयात्मधा २५ शुद्धात्माविलयेऽस्यायाविद्याप्रकृतिश्रयान्तदभिन्नसदेकात्मयथाजृंभया
तेग्रभृत २६ नामन प्रकृतिर्भिन्नावस्थात्रयमयतायथा सन्मयमात्रयथाचानवान्यैवप्रकृतिस्थिता २९
श्रावने सलिलस्येवयत्स्पंदस्त्वयमात्मनः प्रोक्तः प्रकृतिशब्देननैवेदसएवहि ३ पृथेक संपवनो ३१
नाम्याभिन्नोनसनथा तथैकमात्मप्रकृतीनाम्नाभिन्नेनसञ्ज्ञया ३ शब्दाद्यादेनयोर्भेदोबोधेनैवविलीय
ते शब्दोधानुसन्मयायातिस्वात्मसर्वभ्रमोयथा ३२ विवित्रैकल्पनावीजंपदेतत्यततिस्फुरत वि
त्राजरेतटेतस्माज्ञाविसमारविदक ॥ रामाय ॥
न्मयात्मक सन्मेवतत्कृतिप्रसिद्धमनाथन
न्मण्डलेवि
परपहंसन स्थितोसि ३३ शब्दतेनिर्थलोमितयंरत्यापिवप्रसिद्धयाचवाविद्याप्रकृतिश्वेर्जाग्रदादितिवप्रसि
त्रैकाल्य ३ ज्ञातत्वंसमभिन्नसन्मात्रमित्यर्थ यथास्फुटसम्यक्सायतामतवास्ववन्मणात्रतथाप्रकृतिरित्यर्थ ३६ ३९
स्वदोविवर्तनतेन सन्मात्रस्वभावेनेहस्वविवर्तेनप्राप्नोति निजमात्रमप्यन्यादित्यर्थं ३ समयावस्त्वहतेन ३८

समाधि-संस्थानि-योगवासिष्ठ २२ ।१५०

एतत्कल्पनाबीजमेव ४४ नोपलब्धिर्चेतन्मात्रं त्वं कला राघवेन्द्रत्रये पश्य तथाविधा चिन्मात्रा न जायते ४४
उपक्रान्तमपदेशं हृत्स्थ उपशान्तं इति हि सत्यमिति देहमजरामिव सन्ततं आत्मपादं हि जडदिदं मननाद्यदोषरहितमेकात्म
न ह्यहं इयं तत्त्वेऽयमपारातोऽसि आत्मैकभावस्त्तमनिरतिशयानन्दविभवेन भ्रमयामास भवन्तं कालत्रयेऽपि नाले।

एतदेवात्मविज्ञानाद्स्यसद्भावनाजले समिन्द्रमपि यत्नेन भवत्यजरत्वम् ४४ नोचेन्ततन्निचित्ते त्रैकल
ञ्जाबीजकनन विनाशं त्वज्ञायते स्वदं त्वं कलङ्कमा ४४ हिमवनात्यत्तु पानमबोधज्ञानबोधत
यज्ञदिदिबोधरूपागतोऽसि आत्मैकभावविभवेन भवाभयानां नास्ये वदं त्वमिति न परमार्थसार ४९ मो
भोत्तापाये समस्तिविचारयोगानामयं कण्टकापासम् ४५ श्रीरामउवाच ज्ञानत्तानत्वमखिलं हृष्टहृष्यम
इत परमापरिशांतं संज्ञास्तानाम्तेनेते ५ ॥

यातेन परमार्थसारउपदेशरत्ने ४९ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणोपक्रमे चाष्टमः सर्गः ४५
इदं कल्पनाया जीवे निरापयुंक्तो त्वं योगिनी नलयानस्य बाह्यार्थं प्रदर्शयत्। भिन्ननेदं दयुर्गावृष्टिर्विधनेन्दर्शनाया
धनेत्राने समस्तानाकाशात्सर्वं क्वचित् सर्वं प्रयायाविषामः परेषामपि प्रकाशयन्तः शयं प्रदर्शनं कोऽप्य प्रथमसातुभवमभि
ज्ञपदर्शयति ज्ञानमित्यादिः पुनावयन्तेऽसवेधिनाज्ञात्वा नाम्तेन परिशमोम ॥ १ ॥ ३३

मात्रभावेन शरीरमद शरीरमिदं शरीरान्तरमिदं च्यवते शरीरस्य शरीरमारायः शरीरे वाव शिष्यान्तरं इति शरीरमवात्यनिष्ठं शरीरे
दिति शरीरं दुःखस्य कारणं तु पापे प्रविश्य ग्रन्थानारान्तरमिदं जीवस्वरूपस्य मार्थेन शरीरं अन्येन शरीरं प्रविष्ट यदा
दिव मोक्षस्य येन यथा शिष्यन्ते पापितरूप तद्विशरीरमेव मस्त्येन न यथा मद्दावाक्येऽभिना हृद्वपासीन्निशानेन स्वस्ते
पाधिपरिक्षेदापन्न्यनाल्पशरीरं न ज्ञानाद सर्वसैव जीवं च मावदेको नाशविनतदा कल्पिता शरीरनाभ्रमस्यापनामात्र शरीरस्य
शरीरे वा विशिष्यते २ भूयसा जननानाथायाभिहृद्ये वालस्यास्ती लयाप्रश्नपितवको पकर्तृनावदेसि ३ सर्वे यामाति
नाहृद्ये वार्थो नुभवेल्लेद्रपोनान प्रियाप्रियजन्मस्य स्वदुःखे यो दृष्टत्वं भवान्त विराजभनामामपि वा हार्यो नाह देवस्य।

शरीरं शरीरमिदं शरीरं शरीरान्तरं प्रसूयते शरीरं नाशविनशरीरस्थिता शरीरं च शरीरं ता २ लीलयेदरहृदाविभूः यो
बोधाभिहृदये वालस्येवपिनाद्यल्नकोपकर्तृनावदेसि ३ योग्यवद्रा सार्थेन चरस्तनक्रमेण च ॥

निदर्शनात त्वदृष्टेय वा सार्थो नाम य जुभवो वाच्य नतशोन्नवलाइदीडियाणा वा सार्थोन दृष्यनेन प्रवाहेन चेना
नत्वेन नस्य यदि हरि नातु भूयात त्यात्यानमय के स्वर्गे तादि गोलकानि निर्देश्यं भ्रुव वा बोध्य यं नकाल कारणा वृद्धि
७ त्री व चैतन्ये वेदिय प्राणाघ्रानि नोत्य वा स्व चदा दिया न दजुभवनीति कल्पना पिप्रकान यास निर्वाहे रेवा जुभवो ले
त्वायन्ने प्रियाप्रिय दर्शनस्य त्वद्वा नामपि व हिरूद्यापमेकालान्तर न स्वन्यनापमेस्य व्रतविंशय प्रवि शामन्त्र णान
रभवायोगान्तल यद्या हिरं न करणा जुनि विंशयालि गनेनतनदाकाल लाक्तन संस्का भाव्य गृहीत प्रति यन दरन स्तकार ७ १४१
विद्वयप्रदनुभावयति स्मास्य निचेन्स्यात इति कल्पना पिप्रकाश्य वाकारा जुभवा नानलाक्तन विषय नकल्पने ला।

३

सर्वेषेवानायासङ्गमानूहृदोर्देवीस्तनाद्भवानापत्रेयुरत्नवानरध्रुवमवःशदादिवीहरत्यनयोस्तथात्रकथा
विदपिवाद्यार्थस्यानुभवेष्वहमयपाश्यत्तथाकामतएवनैयायिकादयोनुभावस्यविषये सद्विषयविषया
भावलक्षणा स्वरूपस्येवेयथ्यस्वनसुघसेष्वादिलवणाःस्थाचसेत नयमोपिउक्तः असम्बद्धस्वरूपस्यसर्वानिष
यध्यवस्थायेभावान् नवाविर्मनसास्पृश्येम नहृदिये नेद्रियमर्थेनेतिक्रमेणव्याश्रयसयुक्तसयोगादिपरपरास
बैधव्यावस्थायावस्थाश्रयगतस्यपरपरासंबंधस्यस्यनुमित्याद्युपात्तनत्रहिविषयव्यवस्थापकत्वायोगात् पर
परासंबंधव्यवस्थाश्रुगुणवाह्यार्थापरोक्ष्यानिर्वाहात्रस्वेवव्यवस्थापकत्वेस्वरूपसंबंधकल्पनेपर्याप्तं येनसवि

क्रियमानमपिज्ञानहश्यमानमपिस्फुट ४ कथमनस्यैवजनोविषयस्तनपश्यति जीवनस्तुकथमर्वविष
यस्वप्रपश्यति ५ कथयदादिवाक्षं यविदियाणिजडान्यपि शरीरेनुभवन्यत उमनोनुभवत्यपि ६

घि व वा

कथंदावयोर्योयज्ञानव्याप्तिमनक सनहिषयदृतिवाक्यस्यापिप्रत्युक्तावस्थियादीनामपिनहिविषयत्वप्रसगात्ना
स्याद् टिनघटनासमर्थमायाशक्तिबलादेवमनोह्यार्थानुभवोवाच्यमाकथासानिकिकर्णादिशेलक्वातिविवेकेद्वियाप्
पर्योमेनेतियथानुभवनदावैविदात्मावाह्यार्थमनुभवतीतिस्यात्रयाससनिमृतपारीरेपिकर्णादीनासर्वात्मस्यसदा
तमनस्तुसम्बन्धिवाह्यार्थान् उत्तानानुभवतीतिराम पाक मेघ्रोक्तमित्यादिनाप्राज्ञादिवाक्यालकपरा ऽमनएवस्तुदृर
श्यमानमपी तिविशेषणं ४ ५ यदिकश्चिदूयाचक्षुरादीडियाणिस्वयवदितिर्निगमोव्हेयदीनावाह्यस्वमनुभूयत
प्रविषयकपयतीतितत्राहजडानीतिननेपाश्चयक्वेन्नवकथनसामर्थ्योवाप्रसक्तोभाव यस्किचिदूयादिदियाहिवा

ते

कि

यथाश्रुतमपि शिष्टत्वेनवि ३

श्री. बा. रा. टी. दे. ४ ५१ मनसा करणभूतेन संयुक्तं बुद्धीन्द्रियपञ्चकं सर्वं सिद्धयत्यतितिष्ठ अतिप्रमाणप्रवृत्तिरिति ४ ॥

नासोम ए सिद्धिमणानां केन अन्तरायं त्रुटित्यंसिंइ्रियस्य तस्य तमन्त तस्य कमात्कयमेव त च्चा कर्थचिद्वियवियमसंवेद्यमान इंद्रियवर्गौ कदाचनो तनेयमित्या सावियंतं धमितिकस्य तामायाव्यायात्प्रकरणं निविषयाः संशिस्थेंद्रियाणामकर्षेणुः नासे स्थिपत्र संशि एवं न्यासे नं टाचटायाके कमादर्याना न तस्यमोनक प्रदेशानुप सर्पिणां शब्दादीनां नत संप्रश्न सं भवति नापींद्रियाणां मुव हटसं श्लेषनदाकर्षका मेवा प्रसिद्धं भिन्नप्रदेशानि त्वाला र्थः शासा काहय वृद्धि प्रदेशस्थवादित्याद ग्रसे शिष्टस्यापि तिमि प्रशिष्टस्य सैरादीं इंद्रियाणि सिद्ध प्रसो हदयमानाक्षोस्ति त्वत एवं स्यात्कर्षेण सोलंत त्रापिनेत्रा दयस्थाविव रात्त देरादिस्थास प्रवेश कताकर्थं सर्वांतमव विरुद्धत्यर्थः १ नत्वत्र मनोपान किं तत्सर्वं स प्रथस्य न तत्कयं मायाय मेषसर्वो न पयति भाजने।

अर्थैः श्वासैरिवापमयोर्वचादीन्द्रियैर्योः किस प्रशिष्टयोरंतरसौ कार्यं तत्रादिनामियः १ ज्ञानत्रपि यदेतान्येवविशेषाक्त नथाङनः द्वात्मितस्वेनेतकथयस्तत्र कपथा ८ वसिष्ठ उवाच इंद्रियाथ्पि विज्ञातस्थितायपि च। किंचन हृष्टवसंमवती द्वांगानिमेसत्त्वेन नारदने ९ गतानाहयिपाश्चा विनया दर्पसम्यात्मना विनाउपेष्टका। मेनभावहर्षमवभाविते १० नेदृश्च प्रहानितेभावजगदवस्थितेः तस्याश्रयवाङ्ञानमिंद्रियादिवदाहिव ॥

सिंवैवद्रारेरेदवासेपायस्तजाद जानत्रपीतिदान धवद्धा उनु इत्कादि याला उपरार्थं मिन्मर्थः ८ गुरुस्स्थावित। मृत्यानेमहोसकानि दिक्षार्निद्रियाणि न संमीनियतः सम्यन्विमर्शे विहतिरेको एवप्रमाणात्प्रमाण प्रमेय विभागेपि ननिरूपयितंकेनापि कादिनाशकं न रत्यायायेन वसिष्ठः प्रयसेसमाधत्ते इंद्रियादीति ९ सर्देनुकल्पनया दृष्टहृ। एप स्वेवापरं सम न्यसेतदिंद्रियादि दृष्टिने पुर्यष्टकं ते नापि पूर्ववासनानुरूपकल्पनायपत्नेन किंचिदुपपन्नेलि त्यायेमादृशावाद पीतित्तयाविला ग्रत्वनामायाप्रवलस्वभावेन पुर्यष्टकं तेन स्वद्वदयं भावहृष्यामस्थ वासनानुसारे

इंद्रियार्थाकृष्टशरीरसंबंधविवेकाभावादीनां सर्वा मानसीयम्। १ तु ज्ञानेन्द्रियाणामपि प्रवृत्तिरिति ज्ञानावसितिशेषः

एवं चेन्द्रियद्वारा बुद्धिनिर्गमेनेन पर्युत्पन्नकाद् केनचिन्मेन रूपादिविषयप्राप्तवृत्तिप्रतिबिम्बितचिदाभासमाकर्षेणैव वृद्ध्या
यन्नीमाप्रदर्शनेनैव कालेऽस्मिन्स्मृतिः स्वप्रवाहं न गीनस्यैव बाध्यते नानुभवैर्वृत्तिमयेन पञ्चमिता बाधनात् पुर्य
ष्टकमिति एवंभीमापुर्यष्टकममायेनेति रूपनत्वमेव पुर्यष्टकस्य विज्ञादिघटितस्वभावतः स्वयमेव स्वचित
स्यापि विषयो भवति तस्मिन्नव यथेष्टरूपादिवासेवाहाकारे तात्त्विकं विवति मन्नेदेहेन पुर्यष्टकघटितस्वलि
ङ्गाननेनानीवस्यस्यक्रूरमयैव लीलापात्त्वानोपदर्शिनी त्वानिर्गमनात् दर्शनादिमानस्येति सर्वदोषपरि
हारः इति भावः ४९ एवमनन्तरं पर्वोक्तनभूतमागेन नगरादाकारापत्तिः मनःप्रपञ्चोक्तनभूतकार्यस्विभागेनन

पुर्यष्टकममायानेयत्रिलेस्वस्वभावतः स्वपस्वान्वयवस्त्विन्द्वादिप्रतिबिम्बति ५० श्रीरामउवाच नराना ५८
हस्वनिर्मोहामहिन्मोदर्पणस्यच पुर्यष्टकस्यभावं रूपं कथयस्वमे ५१ श्रीवसिष्ठः अनाद्यनन्तमाहीनम्।
क्लृप्तातिनिःसमयं भानुपरूपमिक्ष्वाकेकसाकलनपूर्जिते ५२ कलनोन्मुखतापात्तमेनजीवत्वमस्मनः मनो
न स्वलन्देहेऽस्मिंश्चिन्मानिस्पन्दते स्फुटं अहंभावादहङ्कारामननान्मन उच्यते बोधनिश्चयतो यैत्रोबुद्धिमिन्द्रदशेस

प्रतिबिम्बग्रहदर्पणभूतस्यापुर्यष्टकस्यैव विरूपं तदेवकथयेति रामः पृच्छति मदिति ५० तत्स्वरूपं वक्तुं संक्षिप्त
सकलमतानुसारेण निर्दिशति अनाद्यन्तमिति ५१ तद्ब्रह्मवियदादिभूतसूक्ष्मांशस्थानेनापञ्चीकृतेनलिङ्गपञ्ची
कृतेनवृक्षोऽञ्चस्थूलात्मदेवः प्रतिबिम्बलक्षणकलनोन्मुखतायात्रैस्वस्वत्रशाणनाभिमानेन धारणात् जीवइतिस्व
तोभूतहृत्यर्थः विनाविवासनोपचयेनाशोपचयेन चोपचितो भवति उपचितश्च बाह्यान्तर्व्यापारात्मनास्पन्दनेचेस्य
र्थः ५२ तदेवाभिमानादिव्यापारभेदेनात्मभेदात् अहंभावादिरभिधा ५२ ॥

श्री
वा नि
सू टी
१५३

सर्वव्यापारसाधारणस्वभावात्मापुर्यष्टकइतिनामकस्तत्र ४ ज्ञानेंद्रियव्यापारेणात्मकर्मेद्रियव्यापारेणकालेनवनक।
सत्त्वइ प्राणशब्देनमानेनसर्वेषोदासीनेनशकाधानेसाक्षिमञ्गादिपदादेशीकरणायननवादिपरिग्रहः पलदभि।
पातिनीशुप्रयासेनेतद्विंकायार्थविनेवविर्तुयथान्येनजीवरन्तुकाजत्रसाप्रधान्येननदेवपुर्यष्टकविदुर्विषयं ए
अन्यथवस्तानात्माभावितपुरुषाकारंलिकालभेदेनभेदात्तीवापिकामकोपदर्थविषादायतःजितानानेवमवनीयार
कालेकालइति अनंतवासनाकर्मीकोदपञ्चाकारमूह्कतीति पूर्वेणान्वयः ए नसैवसमष्टिव्यष्टिजीवस्वभी।
जम्माउरकाउपसवादीयसर्वजवात आकारत्वाभायेनाह यथेति २ अतएवायश्चिदात्मानाह किंभारीरा

देहभावनयादेहोघट भावनयाघट" एवमेवस्वभावात्मानेनेपुर्यष्टकस्तत्र सवकर्मभोगतासाक्षिता
ध्यभिपातिनी यासैवजीवस्तुकानरिपुर्यष्टकविदुः ए कालेकालकालेननोजीवस्तत्योन्याभवनित्वन
भाविताकारयानेनवासनाकर्माकोटयं २. पुर्यष्टकस्वभावेनकालेनाकारमूर्छति यथावासनतसेका
हीजेपत्त्वनासिव २ आकाशोदयसीताविस्पाधरादिचरादिव नास्माधश्चिदात्मेतिमिथ्याज्ञानेनचेतनि २४
भ्रमसेवन्नातुजीवावासनावलितेश्चिर उर्थोपोग्रामनेरव्योकाहवीविदनयया २१ कश्चिद्विश्वइमातिभाइ
वयथाटननर तुष्यात्मानसमभवतिपदमायतनवर्जित २४ कश्चित्कालेनबहुनाशुत्कायानिवाणान्तर' आत्मता

याकारएवाह्खितिमिथ्यातानेनचेलतिपश्यति २८ कश्चित्तमकादितल्पःकल्पादावेवब्राह्मवात्सीयमववधाहनम
रंग्राधेयमन्त्रेभेशवर्यः अयक्षमवैवेविभ्रमात्मालिकरास्तप्तादिजीवभेदवातेनेउत्पत्तिप्रकरणेव्याख्यात' २२ २४ कथं
यदविकारयनायिहिथातिमउन्यपीतियरयूहनत्वामान्यतःसमादितमपिविशेषेणासमाधतेपवह्रपरस्यादिना २४

पिनस्यकलनीनस्य । येमन्यस्यकलानीनस्य उपूहे प्रतिबिंबतया परिछेयस्यानलाग्रेभ्योयाभः परिमानतया वति
ष्टते नेनसदाजीवचेतन्यदेहप्रविभिन्नेदृष्टांतोनमेवस्ताद्वउःखादिसंबंधाद्वभवतिनचाहो २९ यदान्तःश्रेन्याःबाह्
यरादिर्ह्रष्टेसमभवतिनसानउत्ताइदिकंजलेऽल्पाद्यविरीवसर्वदेहेभ्यउदिकंयस्ताद्यस्तहुपिलाद्यवेगात्सेयरा
दिपर्वनेसेवासाकाषोपनतिनिर्गतकनीत्यर्थः किंतमस्तआह नवेति तदानहृदादिनयनादिहारानिर्गतजीवेनस्वा
काश्हृतियामिद्यासंसर्गायापनात् जीवचेतन्येनसदेकत्वमध्यासिकविज्ञातात्म्यसत्त्वविषयत्वमस्कलिगाक

विसस्यकलनीनस्यसंप्रयातस्यजीवत्वं मनःषष्ठेंद्रियग्रामेदेहोयमवतिष्टते २८ यदान्तःसर्वदेहेभ्यःहे
यतन्यसह्नपिण मदात्जीवसंसर्गोजीवानेकत्वमुक्तं तं २७ बाह्यार्थवेदनेनिसंबंधात्सकारकः स
मन्वितस्यचिंतनन्तस्यकदाचन २८ ययदक्ततरंतमित्रमस्यप्रतिबिंबति जीवेनभवतिश्लिष्टोबहिर्मो

+रूपनयनर(?)पि+२

ति २९ सवास्यस्यसंबंधश्रिमेनसमन्वितस्यजीवनपदबाह्यार्थवेदनेकारकोभवतिनमृतस्यमनजास्यवेत्यर्थः २८
अस्यवहिरेवे तथाविकाणे अंतस्यदुभवतआह यद्यदित्यादिना यद्यदंतःकारणहृमिन्नरूपवास्त्वत्ननरेवस्तनसि
न्वासनमस्ययादिप्रतिबिंबति सप्रतिबिंबोहृत्वनर्गतेनजीवेनश्लिष्टोभवतिनहिर्बहिष्टएवाहंयदमनुभ
वामीतिजनेनानुभूयतेनत्वाहंवहिरिति ययपिवहिर्जीवोविलतयाप्यसौवहिःप्रजीवतिमाताञ्चधारयतिनजीन
लोपकादय प्रजुव्यवसदितिवतिडे नामपदः समासेवा यत्प्राणव्याप्तिसत्वेवाहंतावमर्षेनवहिरित्यर्थः २९

अस्येवतद्विवरेश्यापरोपपविलक्षाधिकपमन्दृदिवटाकाश्मानप्रवेशलज्ञाद निर्लेपोति यदानयननारकेपट
सादिदेशाादित्याकाशनिर्लेपनतनेदनीलाभमवबलदानयोस्नारकयोर्वृदप्रतिबिंबकस्तिचित्तदृष्टि प्रविशतीति
वास्याबोद्यटादिपदार्थः प्रतिविंवतीत्युच्यते १ सचैवनयननारकाउप्रविष्टपदार्थेदार्दनाहंकमभिमानवतानीवेना
दृष्टिविवनयाश्रिप्ताभवतोत्यर्थं २ तिप्रनयारीनाथदादिवाह्यवस्तूदिस्वभासमानमेवान्तर्ईदिग्रद्वकारस्वलिनं

निर्लेपनवस्त्वोऽथयदानयननारके नरानयोर्वाह्यान पदार्थ प्रतिविंवति १ जीवेनभवतिक्षिप्तः पति।
विंवनयानन जीवलेयानमापातिवाह्यवस्तिनिरापव २। यत्नेऽहोषमपाधानितहालोपिदिविंदति पशुवोस्य
वोवापिजीव कस्मान्नवेत्स्यति १२ अस्यस्नयनस्याप्यो स्वमेधाजीवेवेष्टिना कोडीकृतेत्यसहरूपज्ञोवस्तेव
नविदन्ति २१ यथयथकाम स्पर्शेनवद्य प्रत्ययोद्भव रसेवायेचकथितो जीवसंस्पर्शसंभव ॥ २४ ॥

जीवलेपाननमापातीत्यर्थ. २। चेतनस्यार्थसस्वयोवेदननियमोऽत्रानयन्त्रादिष्वपिप्रसिद्धत्वाद यदिनित्यावेत्स्यपि
प्रत्नविपोवेस्पर्शात्रेणायवसङ्गीकरणाद यानास्त्रहेदनसर्वंत्राउयीयतइतिभावः २२ इस्यविषयस्यकस्यवोऽसक।
ससर्वइतिपायरप्राप्तमपाऽर्थत्वाद असस्वतिमानकादिरिक्तस्यस्तकनमये दियस्यायपः प्राग्जरीत्यातीचवेष्टि
तान्नतः उरोवर्तिविषयकोऽङ्गीकर्तव्यास्तिरिति २३ यत्तप्पशजमेस्पर्शोदाव्यानिदिशति यथयथेति २४ ॥ ॥ १५४

प्रतिबिंबयामास यथा तिष्ठति शत्रुकुम्भप्रतिबिंबितेऽत्र ज्ञायते दारान् प्रवेशयामासेत्यर्थः इत्येवं प्राप्ता
विपश्यन्तौ रामः प्रवेशसमये बालानामेव तन्मायया येन प्रयोजनेन स्थितं तन्मायया इत्यर्थः इति इत्युक्तिः १४ इदानीं रामः प्रसंगात्
सर्वेषां प्रतिबिंबानामन्यरूपत्वान्नाशः एकत्वेन सिद्धमपि तत्रानन्तानि स्थानानि स्थित्वा तदेकत्वेन काकानस्यापि नित्यादि
ज्ञानरूपिणो देहस्थं दर्शयति तेन जीवचैतन्यस्वरूपं प्रतिबिंबितं सदनन्तप्रभादि प्रतत्रिकमात्मकं तन्मे ब्रूहीत्याह १५
एवं विवस्वतस्यापि प्रतिबिंबप्रतिबिंबभूतयोः समप्रत्याहिनो वक्ष्यामि विदन्ति केचन अनिमित्तमवगच्छन् निर्वचनं तत्र

१ ॥ शब्देति ॥ यः सुलाकाशानि दृष्टानि कर्णकाशमानः तावत् जीवाकाशं विविधं तन्नित्यमिति मम विदः १५ श्रीराम उवाच
इह यत्नेनामनसा दर्शयत्र दोषैः दोषयुक्तं प्रतिबिंबितमनन्तो ज्ञाने स्वात्मनि मात्रकं १६ श्रीवसिष्ठ उवाच अ
स्पर्शजडयोरेव जीवयोश्चिन्तितयोः प्रतिबिंबस्तेन आनिविष्टे विधियुक्तः १७ तावन्मात्रे तत्र गात्रे हि यासामा
नेत्रादिरूप आहमित्यादिस्वरूपे वर्तमाने सदा तस्य १८ परमार्थतो नास्त्येव देशकालक्रियादिकं तन्मायैका
तथा नित्यमात्मा सर्वं ज्ञस्वरूपः १९ नित्यमसक्तमतिर्भेदिताज्ञानात्मप्रयासस्वरूपः स्वविद्वान् निष्प्रतिबिंबमतिः

तज्जडयोर्मुख्यरूपेण योर्दर्पणेषु तयोः परस्परमपेक्ष्य प्रतिबिंबरूपद्वयं चिन्तितं किं वा यस्मिन् तस्मादेवेति तस्मात्
आत्मेति तत्र स्वतन्त्रमात्मनो भ्रान्तिविधिः २० न केवलं प्रतिबिंबमात्रे भ्रान्तिरूपेण जगदपीत्याह तावदिति भ्रान्तमर्थं तथा
शरीरान्तरं भ्रान्तिरूपं भ्रान्तमेवेदं जगति विश्वासोऽस्य भ्रान्तमित्यादिः प्रपञ्चस्वरूपस्थानीयाधिष्ठानस्य सन्मात्रत्वात्
वर्तमानेऽप्यसदा विकल्पमेवेत्यर्थः २१ देहात्मत्वं नित्यमसक्तमतिः सन् नामात्मप्रयासस्वरूपः स्वविद्वद्भिः सत्तया विध

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे पूर्वार्धे सर्गः ५ जीवात्मा तिमनो देहः पुर्यष्टकमिति भ्रमः अस्वोपादे वोपलब्धो विवेकामिति कलनेनान्त्यतयात इत्यादि नवसर्गांत महत्वाद्देहेन्द्रियादीनामाभासत्वं कल्पनं जीवस्य मोहः पञ्च जस्य च सर्वमेवामिथ्या सामितितात्पर्यं वयात्तानसेतिवस्त्रयोग्योपोहूमाय अथ समनुवदति च पुनरिति ग्रपा देपुनः प्राहु कमलजस्येव भवतापिस्टे सर्वेभ्रनाद्यमिन्यादि वर्णितस्वभावे स्थितस्यापि तत्त्वराद्यनसद्भावेनतनमवे। मे

इति मोक्षोपाये प्रपलसवोदेविचारयो नामोपदेश सर्गः ५ वसिष्ठ उवाच नत्पुनर्भवतः पूर्वं सप्तशास्त्र
या दय यथाक्रमसमसंसमेन सर्वमेव न शुभ १ आलयपुर्यष्टकस्मादावर्थमविषयोदितो पुर्यष्टकसमसर्वस्मात्पे
वेदेति सर्वदा २ विहिपुर्यष्टकजीवोयोगमभेद्यहिंद्रियोदय यथाभावयन्नाशुतनमध्यपरिपश्यति ३ इ
न्द्रियाणीन्द्रियार्थाश्चविविक्तवेदनस्वक स्पष्टत्रवयथानमेघोममायवन स्थितो ४

वत्ययामरुचनतात्पर्यं प्रजनयथाविनिर्मितयः १ एवं पुर्यष्टकस्यापोप्रस्थावदार्थोयेकल्पनमपि समस्यिदेवया हीतामित्याह अयोनित्वहं हि तागर्भं समहि पुर्यष्टकत्वन सर्वयासतोदेह्यावहनेवार्थे सेविदृष्टिनानयासर्वेसया हि पुर्यष्टकत्वाप्ताद्वेति २ तदेवाभेस्थितिमारभ्यपदार्थानुभवितिविरोधि तथामीक्षः नर्भेस्थवत्तत्त्वरादी हि तिमिहपुर्ये ष्टकात्माये मासिसपद्यते समतदारभ्य पूर्वया वदतनेवलभावयतितयात्मतवासनयाप्यपि पपनोत्पर्कः ३ एव च प्राय मन स्थितो देहप्राप्ते मनोत्वापारेयणस्यावेदनवेदनं इन्द्रियाणीन्द्रियार्थाश्च सपत्नं तत्ताननात्मविवाहेस्य

यतइतिपरोक्षान्वय २

सर्गोन्स्वैसभवेलोव्याद्विमनमेद्यो प्रवेव शुद्धासवित मतस्त्वेनस्मद्वेदनालतागानतमेवपर्युदस्तविनासास्तन
यापिसवेदनस्वरूपमनिदंतमेवेत्यर्थः ४ वेद्यदोषात्संवेदनतत्कृतोनानित्यत्वेदनिचेद्देहास्यपरमार्थत्वेसत्वादित्याह
नत्विति पकत्वादिदेहभिन्नात्मवेद्यवेद्यनेपरस्यतद्वत्सत्वास्तित्वासत्वानतित्यमेव नास्तित्वेनअभावत्वादयस्तयोर्द
नव अभावत्वाद्घटाकाशहतनपरिच्छेदवत्वादेनकत्वाद्रसहतनपरिच्छेदवत्वाद्भूत्यमान्यत्वस्वाच्छेत्यर्थः ३ ननुसवे
दनमेवमनस्त्वादिगर्भवणाद्ध तीत्यत्रोनतमनस्त्वादीनामसत्त्वेसंवेदनमेवासत्वकिनस्यात्तत्राह्ह चेत्यादीनिचेः

शुद्धासवित्प्रभवेनीसंवेदनमनिदंतं ततोहृदेवेस्पाननजीवशुपेक्षकाविता ५ नमेकृत्वादनमतादवेद्या
दनाभये अभावत्वादनेकत्वादच्छन्यत्वात्पुरास्तिता ६ चेत्यादिशुद्धानकिंचित्रमनस्त्वादीनाकृति नचजीवत्व
मायातिनचशुपेक्षकात्मक ७ नविद्यादिविलासोसिसोस्तिनास्तीवयःसदा परमात्मेतिकथितोमनःपा
हेदियात्मिता ८ तस्मात्स्वयमनेजीवशक्तिस्तिर्मुक्तनात्मकः अत्र केवलमित्याद्यउपदेशायधीयते ९ या
नःकृतस्थितस्यपंचत्वविद्यामयआमये उपदेश्योपदेशेनप्रविलीनेविचारणात् १

नपतनत्वादिगोचरशुद्धिसप्तपारे
पसावतनवास्तवमनस्ताशानि सेत्यर्थः १ नहिविद्याविलासाविर्भूतस्वस्वरूपत्वात्स्वेनदृश्यमस्तिनस्मात्तात्तहनेति
शास्त्रिपदाश्वरमप्रमाणमननादिपरिग्रहः यात्मके नोसीवेतिकल्प्यतेसपरमात्मासदास्ति ८ शुद्धहितीयपदवस
तदिहतसात्स्वयंपतआत्मनेनत्वशुद्धतीतिभ्रत्याग्निविस्फुलिंगन्यायेनजीवस्वरूपत्ति कथमत्रेतिचेदुपदेशायक
त्यनयेत्याह्नतत्रमाहिति ९ अतएवाविद्यारोगास्यचिंत्यमूलकिन्नचिकित्सैवविततनीयेतिमूलकल्पनादिश्रिकित्सेयाय

२

एववास्तवइत्याह यतइतिप्रविलीनेसतिस्वरूपमात्रमेवावशि

औ. वा नि प्र. १४९

११ उपशमनिश्चयमानचक्रवर्तिक्रियाणां नीतिमन्तमावहति सत्यमपि श्रमकृत्यमिव यत्र स्थितेन जगज्जातं विषयोपशान्तिर्मते जीवन्मुक्तः कार्यसम्पन्नेति १२ इदानीमविद्यायाः स्वरूपमाह ग्रन्थयमिति १३ स्थानम्लानके विक्रमाग्रमरस्तोत्रप्रसिद्धरत्यर्थः १४ असदेवसद्धान्नियत्र असद्दत्तानादेवायदानतेत्यन्वयः मत्यात्मनः सन्निधाना

प्रभानसकलाकारेतानंतजावशिष्यते यत्राकाशमपि स्थूलमणाविवमहाचलः ४ यथोघटावासमपि दर्पणसर्वस्थितं जगज्जानं विषयाम्बकाकाशेवं तिष्ठति निर्मले ५ असन्मयमविद्याया रूपमेतत्तदेवादि या हीदिनमसनीनूमेन यत्नेवन दर्पणे आलोकितनामकथमव स्थितिलक्षणे प्रयत्नेनापि सम्यासेमृगात् समुवैक्षित असदेरसदेवासदत्तानादस्यासत्यता शाम्याद्याश्चितवत्तृदयं येन यथाश्रमः १५ अविद्या याविद्यायोश्यतीवपरं एकादिकः अप्रत्यंतमस्मायाः कल्पनाकल्पितात्मनः १६ नस्वानुरूपदेशाय्येयंजो वादिकल्पना कृताथ तैः प्रबोधयतानेकमनाः शम् ७ जीवन्मिवसंग्रामापुत्पुष्टकपदर्शिता कल्पत् लेककलितावितिरामे नोन्मवी १८ यथयाभावयत्याशु तथानुभवत्यसौ सैवाभवमत्याशेनाननि श्रियचकः १९

दृष्टंतमसत्याया अपिविद्यायाः कल्पनाकल्पितेत्यर्थः १६ नत्वजीवोपदेशाय नस्याः अविद्यायाः हेतो जीवादिका कल्पना कृता ७ अबोधेन्नो न्मवी वा सामर्थ्यं दर्शनोन्मत्त इव सतीन तथाभावयतीति पदेशान्वयः १८ बालेन संभ्रमितोयु त्त कहस सत्य असत्योवाभवतअयत्नेपयननाजस्यं चीकरणान्तिकोहेदकलना मन यासत्व नपासे भावयनोम्ये

सातुपत्तिः ३

१४६

तत्रात्मनिदेहात्मनिश्चानदृढियदा तमात्कोदसंपन्नं २० एवं यंचनन्वाज्ञेय परमार्थतोन व्यदेवान्याभ्दिपदार्थ पश्यति २१
तत्रदृद्धमिदयमनः मात्रादिद्योत इदस्तादिकाहभावत्वासना २२ तत्रविषयेंद्रियसंयोगाभिभ्यक्तं सामसुखमेयस्त
एवनयासभावयतीत्याहरसिमजालमिति २३ एवस्वाभाविकसंवेदनमेवविषयसंनिकर्षाज्जातमहंकारानमोधर्मस्त
निसभावयतीत्याहमविचसेति २४ अत्रसासारिकविषयभोगे ... नैवेद्यक ॥वस्तुस्वार्थपर्यवसाननिश्चयेवया
दहि

पंचनन्वात्मकलनासभाग यतिसतया तत्रात्मनित्याश्रयात्मपरपरपश्यन्तियोविद्वान् २० एवमेवसम्यग्बुद्धा २
दिस्थभूतपंचकं पश्यन्नत्यदन्याभेद्यावोधातमिवाकुं २१ इदमतिदवाक्यमितिनिश्चयवाससन. जीवो ६
भावय्यावत्नेतमयाह इत्यत्य २२ शीयतालमितिदोयदात्मान प्रतिभासन वाक्यस्पर्शनयानेनतदेवापूर ३
रीहान २३ मरिचेस्वस्थनेत्ताय्यमानमित्यस्पयत आत्मनोवदनयसनदेवान्यादित्यस्मिन २४ अत्रेवनि ४
स्वयथानियम स्वहृदीकृता अनेनेम्यमनेनेन्यपरमित्यववेविनि २५ स्वभावेतरनामासौस्वसकल्पमया
त्मकः कश्चित्कदाचिद्भवतिस्वभावेनेवनान्यथा २६ आत्मानेवेदमविलेसपश्यदेवनमहद्यं एतोमधुरसेनेव
नाव
अनेनवैदिककर्मणा

ये इहलौकिकपारलौकिककर्माचराणानियम स्वहृदीकृत अनेनस्वैविकककर्मणा आयसेत्रनन्यस्मस्वत्महि।
येपत्यर्थः २७ तत्रैक प्रवृत्तिनियमःस्वाभाविकतामादिकृतरसूणास्वस्त्तम द्विविधोयमयमकल्पमायात्मकस्तथा
कदाचित्कश्चिदेवस्वाभाविकपुरुषप्रयत्नेनैवनस्मिताभवतिनान्यथेत्यर्थ २८ नशोभस्ययायात्मआत्मेवस्वभावमात्रा
व्यनदाउसारीतत्राप्यायसाधनफलात्मनाव तेनदयाद्द अनात्मनेवेनिखिडं मधुसारशार्करविषोय २९ ॥ ॥ । ५८+

श्री
वा नि
मृ टी
१४७

यद्यपि लवणस्य दोषवत्त्वेन न ह्येव पिण्डा वस्थयोर्विनाशादिकारीतयापि तथापि माधुर्यस्य त्वज्ञप्यविनाशान्नदोषो विवर्तेऽदृष्टा
तो नहीति नैव स्मृतिविकारः सम्भवतीति तद्धर्माद्धिमाह संविवेकेति प्रथमपुष्पदौ रैशो ज्ञाता ऽ २८ अथवा लवणमधुरा
मेनेवे मिश्रा को लवणं वनस्वर मधुरसेन वसन्त द्वैतान्यर्थ तथा च विकार एव ह स्तविकार ऐहि तत्तैल भोगाद्दृष्टान्तद्वया
शायेनाहृदलद्द निपयाहृत प्रविष्टेन तेनाद्दष्ट पदार्थानि पुण्यमद्दमिति वैचित्र्यात्तादिनः स्वच्छस्य द्वैतेपिहितावदनद्वष्ट
सत्यान स्वात्मनि श्रमिद मनाहूपक्वात्पाद्द पदार्थ इन ऽ यमहमित्यादिनो भेदान सर्वजगदात्मनात्मानिद्धिमाह

सन्निवेशविशिष्टादिदेशकालादिसम्भवात् सम्भवत्यजनतीदेशकालाद्यसम्भवात् २८ इत उपमितः पञ्चम
हृमित्यादिना यथा लवणस्य पनिनेति मज्जा रसोहितविहिता वदन २९ इत पदइत ऽ यमहमित्यादिन तथा स
र्वात्मनात्मनि ब्रह्मविदि तद्विभावसेत १ आद्याहंरोह मध्यावरुणादेवयवादिः यथेति निश्चयभाद्भस्त।
यात्मासदसद्वपुः ३१ इति आत्मनेनेदमित्यसर्वेश्वरेणेन कदाचित्त्वेऽपितलावकस्यनासाक्षितात्मा ३२
आदर्शस्य कृत्याकाशेनैवखः प्रतिबिम्बति

इति द्वैतीति पदेणान्वय ३२ २ यथा वा अभेदेऽपि च अयमीय अर्केऽद्रौ वा हमिति ताः ऽ पेणानिहृतिनन आद्यवर्षा
ऐन्द्रावलसेवारि+१ भेवादिदोहमिति निहृतिनस्तेभूमिप्रवेशेनाऽऽकल्पनेन लानमा प्रवेशाय ध्यानुरोदमिति निहृतित यथा आत्मा यिका
स भेदेन भावना वाकाशो भूमानिहृतोऽयर्थ ३१ अथ च जगद्द्विवर्ते नियतिक्रमः कल्पितोऽपि न केनचिद्यथा क
र्णे यावद्वान्याद्दहमीति स्वैर्वेधाअवीनत्वेऽपि सिद्धं ३२ एवं वस्तुस्वभावनियतिरपि वस्तुभेदभिन्ना नान्यथा कर्तुं शक्या
त्या शयेना काशादि स्वभाव स्वच्छ वेल तत्त्वमाह आदर्शे द्वौ हाभ्यां आदर्शव त्सस्य आकाशस्य स्वीयो भोग ॥ १८७

कार्यवानेवं क्वचित्क्रमः व्यतिरेकासम्भवतः आकाशे आकाशकार्ये भूतान्तरेषां आकाशाभेदाभावात् किन्त्वे
वसमाकाशं नि प्रतिबिम्बदर्पणादर्शकस्वच्छनयाकृ चनिर्दोषमेवेत्यर्थः २२ सावियं ब्रह्मानन्तधेयादब्रह्म
णीति कचति सर्वस्वरूपाद्यादिरूपेण दोषजं जीवरूपेण प्रतिबिम्बितिभेदकल्पनयाद्वैतीभवति २४ अस्यैवे
कित तत्त्वज्ञाद् यदिनिनक्रमगोदोषयाद् स्वस्वभावेनात्मकं चनहृतस्वभावममत्यमपि भवतामस्येनात्मना
समंचेतिसर्वमियमानक्रूटाचनव्यभिचारी निसर्वापिनियतिः सिद्धेत्यर्थः २५ सत्यान्तेनेविद्युनोभासेवाचारभ

व्यतिरेकासम्भवनाद्वयन्येवहिकेवले २३ आत्मीयात्मनात्मनैवस्थितः क्वचिन्निर्विवृत्ति द्वैतीभवत्यदेशेपि
२४ चिन्मयत्वात्सम्भवनः २४ यद्यथैवात्मकचनैवेति नभवतात्मना असत्यमपि निश्चयव्यभिचारी कदाचन २५
हेमलकटकतैङ्गस्यास्यस्वरूपिणी द्रष्टृभाङ्गतेयदवित्वात्किन्नेनयात्मनि २६ सर्वेतानानिकेशित्रिचि
नामनमिवेद्याने हेमलकटकस्यवजडभावस्थितान्यदा २ चितात्मात्मकाचिभेदभावयतिस्तय यथा
यदैवयद्भावंतदा भवतितत्तदा २८ कालेकालेचिताजीवस्यान्यान्यैभवतिस्वय भाविताकारवानन्तवासना

:

णाकृतिदर्शितन्यायेन दृष्टान्तमाद्वेमलेति २६ अतएवप्रथममकार्येम्न सिचिज्जडोभयरूपतादर्पणेनत्रयनि।
त्येनत्वात्यमित्याद् सर्वेत्रानादिनिष्कृत्यदाकदाचिदित्यर्थः २७ चितस्यात्र्येजडदेहविषयाकारस्तदात्मकं चित्रेद्ध
भावनयायदेवयथादेवनस्याकारादिनायेनप्रकारेणयदायद्भावंभवतितदातथैवतद्भावंभवति अनुभवतीत्यर्थः
अतएवकालभेदेनजीवस्याहमाकारभेदानुभवस्त्याद् कालेकालेति विज्ञासेनवासनाकालिकानोदयाहिकासाहेचि।

॥ सू॰ ...टीका... ॥

यथास्मिन्स्वप्नो ग्रामः वनादिरसन्नन्यनेत्राणाहन्तादिश्च येयाति तथा देहभूमौ योऽयं जीवोऽपि देहाद्देहान्तरभावं यति तत्र यतः स्वप्नदेव प्रतिभासात्मकः इत्यर्थः ४५ यथा स्वप्ने प्रतिभाससन्नरः इति प्रतिभासोऽप्यमानो नरः स्वदृष्टि गृहं भूत्वा यत्र भवेत् तथा मरणमूर्च्छायामपि प्रतिभासमानमिदं देहान्तरं भवतीत्यर्थः ४६ ननु येदेहः प्रत्यक्षमिथ्यानेदं देहान्तर सकथा देहान्तरं भवेत्तत्राह असत्यमेवेति मरणजननादिकमपि मनः प्रतिभासिकमेव जीवनान्तर देहस्य दाहादिदर्शने स्वाविद्याकल्पितं स्ववननदाहसर्जनमयं स्वप्रतिभाकस्वप्नान्य इत्यपवर्हे देहान्तरवदित्यर्थः ४७ नहिं किं यौवनवार्द्धका

स्वप्नेरसोयथा ग्रामो याति संभ्रान्तथैव हि देहाद्देहं तथा याति देहो यं प्रतिभासात्मकः ४५ प्रतिभासोऽयथा स्वप्ने नरः कुड्ये पटे भवेत् भवत्यसत्यमेवेदं देहान्तरमिदं तथा ४६ असत्यमेवास्ति यथेतत्सत्यं जायते पुनः जीवः स्वप्रतिभासेन स्वप्नवत्सत्यरूपवत् काले नैकादशं रूपमिदं नान्यथा भवेत् शक्तेनेनिश्चयाद्दृढं भ्रमेण तेन भवः स्वतः ४७ वसन्तसमयेऽपि च स्वप्नेऽनेनानुभूयते जीवः स्वप्नेन तादृग्वविधिर्देवैश्च विदोऽवर ४८ ॥

वदेहान्तरभावं यतीति तत्र यतः स्वप्न इति देशारीरेका स्वयस्यावस्थाभेदेऽपि न देहे देहमिति श्रुत्यभिप्रायानिश्चयाद्दृढं पतेभ्यः नभावि देहान्तरस्य सत्यभिमानावास्य सत्येन सतीत्यादि श्रोत्रिनाकेति ग्रानसेषां स्वतो जीवनमेव भवा वासनया स्वप्न इव इत्यर्थः ४८ नजनकदापि मायाहरहे देहादिसर्वभावे ज्ञातस्य वासनानन्तादृवलिकेति इदं तज्जराद्यपजीवस्य मेतनेनं विदितस्य च पञ्चावस्थाणास्वयः स्वपन्नाद्दृनिश्चितेनित्यर्थः इदं वस्तु स्वप्नेऽनन्तभूतस्यापि दर्शनं तन्मात्रानुभूता भिशयेतदस्मारसंवृत्तेन वाच भूतेभ्यान तभूतेव सर्वे प्रत्यतीति श्रुतिसमवलंब्याज्ञा वसान स्वतारे संस्कारेनानुभू
१२०

तर्हि कथं जन्मग्रहणमानाकारस्य ब्रह्मणो वोपि देहादनवद्यात् ॥ अथ स्वप्नवत् किं न स्यादित्याह ब्रह्माद्युदिति यः शिवमहं देहं
चन्नेषे मन्यमहं निरस्ताभिधानादिनाद्वैतैः ब्रह्मग्रहणात् तथैव यदि हं [illegible] परमात्मानमपि [illegible] ह तमेतिविधि स्वप्नवत् न विधाने
नात्रतिकदाचित् तदभावाभावेन नहास्यचापि [illegible] स्पष्टवासनामयत्वायोगान्मनसारेश्वर कार्ये के नमात्रमिन्द्रियं ॥ अथ
स्वप्नवद्धिदान्याचेतनेमौबोधभूतार्थ्याश्वाभिधग्रभिनवे वर्तमानमर्थं यथावित्स्वभावादेव यत्पति नहान्यथा तथैवाग्रह
स्वप्नार्थं प्रपञ्चप्रतीत्यर्थः ॥ अतएवाह स्वविषये विभावनाप्रयत्नेन हृद्गोहतवासनापूर्वं स्वविषयावासनामयमीति

अज्ञानाग्रहन्धिरहोय स्वाभिधानादिनेतिन नस्वप्नोविद्यते नस्यात् क्वापि विनिमात्रकं ॥ अथ ब्राह्मणश्वोभिधत्वे।
यथापश्यतिनान्यथा अग्रहणनतथैवार्थं चेतनं वित्यपश्यति शकुनीवाग्नस्त्यापि चेह्येणावनोयते इत्यादिक।
मोहयेत्वेन प्रयातिद्विस्वकर्मता ॥ मोहादहंतन्नाम्नाति जीवानाचरन्नारदयः उपाश्रुतिनिमज्जतिकेवलदेश
कालतः ॥ द वितं स्वकल्पनान स्वदेहोग्रहत्वानिष्पत्ति वेदानामाविनाशनेमहायन्तः विशेषेव मनोग्रहिरहे।
कामस्यान्यान्मात्रपंचक इतिपरग्रह एकश्लोकदेहोमावानिवादिकः ५

पुरुषप्रयत्नमाबल्यं प्रदर्शितं किमाह शकुनीयिति ॥
एवनीवसवासनापरिगणतिलक्षणोदेहादिवेधोवर्णितः इदानीं कदानक्वातिविनिमाक्वायामाह मोहादिति ॥ मोहा
दिनैवदेहादिनिहन्ति किं नस्यान्नाह चिमदति यतस्विनः यावन्मात्रदेहे काकल्पनावासनातिष्ठमेव स्वकल्पनैवनसृजी
वस्यपचात्वदेहः अथनिहन्तीव यथाविशेषाभोविनामहायलोग्रेतिहन्तिनहृइश्विवारणम् ॥ इदानीं कथं वित्स्वदे
हनिवारणाय मोहाविनाशिनादेहलक्षणपरं एकश्रुतिवाशमित्याहायेन नहृ पश्यति मनइति ५

न शक्यास्तेनातेन्द्रियकर्मेन्द्रियैश्चारभ्यमाणानि अतः कारणमविद्याकामकर्माणि पूर्वपक्षकमिश्रेनेन तथैवीकृता वाशवाषा दिलिङ्गादितत्स्थानं नमस्तं रूपमपि सामञ्जस्यमनेकमनेकगुणात्पक्षकमेवपूर्वपक्षकमुक्तं नेतदक्षमनेपर्वेति स्वरूपम् नेपूर्वपक्षकं तदासाध्यदिव्यं करोति नमस्तं नेनमाज्ञातांस्यान्तस्यात् अथतन्मात्ररूपालिङ्गात्मकमतेपवशमात्मत्वं वीक्षनाकाशोपलक्षितपीतरक्तानिस्वपितं स्वेच्छेनसहनमेवःवीतनत्मत्वं वासनाकोटीनामपि गीतं सौम्यदृश्यस्वत्वमये वडलंभनस्यस्वस्वातन्त्र्यमहान्तस्तौ लक्षरवात्येनसमभाविताल्पस्थलतेजोऽहृद्योतापि यथैव स्वलभ्यमानामेवासमये स्वपरमाणाभ्यामिस्तस्मदेहत्वासमेरुतेवास्यतासमभाविनेतिन्द्रभौतिकदेहानेपूर्वपक्षकं वाग्यमन्त्रस्यार्थः ५। नक्रानुपपोग

अमूर्तेपवविज्ञानात्वमस्थानितीनतावातता स्वमस्तास्योरेहत्वामस्तमेकतां ५४ विरजस्कमोणीत्यनिरस्यास्या ल्लम्बितिभावः स्वरूपनेकावस्यस्य जस्ताःकोडीकृतनाथथा ५९ स्वभ्यात्मीतयावस्यारेहपतत्पथमालिनो आमोदेन मनोहायमितिस्यायरजेराशेः ५३ कदाविहितत्पूर्वस्थःकदाचित्तमवतिष्ठनः आनि आहिकादेहोपंसर्वमेवावति

दपिनमोत्तपावस्तमहावकल्पनापुरुकत्वापायेनाह विरजस्केति मनो मात्रमेवदेहादिश्रयवश्रेतनमसावेगात्पायभ्याये नविरजस्कत्वमादिसाधनस्येवाव्यानतान्तेदपञ्चमेषाधनाकल्पितस्तः मापश्रयवसमनत्वसत्तानस्यचलाधस्तकार्यका रणवस्तावंधहयमूलव्यस्मामितपथपश्चमेस्वलभूतभौतिकजलेश्वयेवाश्रुयगकेतनाद्यसमस्तानेमसाथादर्शनात्मकक्रिया। यपरघानेरत्यर्थः एवंचनिषेधं सम्प्रस्तुमोदेपवावयेनजात्रस्तात्मस्थलविषयकल्पाश्रवस्था केनविरूपपादयितुंपाकोन्याया येनतेविभूत्परलोयाति स्वश्रेयमति साईन्द्रयावाजगः अयंदेहादिश्रयवाधास्नात्मनोपमस्त्यक्रीडीहताः ५२ इतिपदेपा

भाविभिर्द्रव्यैर्वोसनातनंतनः प्रविलेपैर्विपतेनोविद्द्रव्यालस्मिरन्तपवा उदितास्तु निश्चिन्मरिति वस्यादविनता इयसद्व्य ममानाद्वकालानन्तरमेवदोषलिप्तेति ग्रन्थेनानन्तरोन मान्यानेयाप्यकादिस्तुभिः पत्तुः ४५ तत्रस्यावतादिनिहत्तोत्रा स्वात्माद्याधिकारात्तुभिः शत्रुर्यमित्याह स्वावराद्यावितिप्रपथेवशब्द नयायवकस्य हकालात्तत्त्वगाधिकारक्रमिकोट दान्तषादिदुःखकाभावादानेदाधिकेपिनमनुष्यादिवत्खबोधोत्तोतिनमरितेवेत्यर्थः ४६ तथा बोधितज्ञाश्रवकार्यप्रवस्तु

यदास्तत्प्रभावस्येयाविद्वस्वबोधिनः तदा कालानलस्वविस्तुव्यत्तुदिता हानिः ४७ स्यावरायास्त्ववस्यास् काल्यहृतदशास्तुच भवेत्येवतत्प्रसंशोधनाशेहिमालपन ४८ सुप्रसन्नास्तत्र आत्मेत्यौषिरिसंततिः यः प्रबोधेस्यसामनुभिरसन्नाश्रवणानुरूपेतां ५ जीवप्रबोधान्विकिरिद्धि प्रबोधान्यरसात्मता सेभोन्नितानिलमल तान्वेकमलतामिव ४६ जीवप्रबोधान्किंयोसावप्पहिविधो यत्र एवजीवन्मुक्तोनेति हि जीवादेहमुक्तिता ५ जीवन्मुक्तिरिदितयंवनयोनीतपदतनः बोधो जीवप्रबोधाय प्रवृत्तिश्रयतनः ६ ज्ञानप्रमाणोजीवांतर्योज्ञा नातीहृतन्मय पश्यतीसमयचैवस्वदोषस्वभविभ्रमः ६१ मिथ्यादितस्वहृदयेसल्लपवपिसीहते जीवानामेव

भ्रमिश्चित्रभ्रमणामेवसस्मृतिश्चित्रस्य तत्तवोधयवचधर्मक्रिर्यानेवास्यमात्रदितिपर्यवसन्नमित्याह स्वप्रमनेत्यादिना ५० ५८ ५४
प्रबोधः ऊहहचिन्ताववालशेषोभवति सत्त्वबोधोत्तुदुःखपरुष्यत्न ६ तत्त्वतोयावान्प्रवृत्तिज्ञानप्रमाणोजीवःसर्वाननर्थो
जानातिभासयतिसास्तेतन्मयएवभवतीत्यर्थः यस्तु ज्ञानप्रमाणःसोपिपरमार्थेन सकपवात्तानांकिलावरूपोकुतेस्वह
भथ दयेस्वदोयेस्वभविभ्रमनीव पश्यतीतियोज्ञानय ६१ तदिदंजीवानांहृदयेवात्त्वंभयमस्तित्यादजीवानामित्यादिना ६२ ६५ ७

श्री. वा. नि. नि. प्र. टी. १४

२३ २४ २५ प्रत्यजीवात्मेः सोऽनुभूतिस्थितिर्वासनानां भ्रमप्रदः । तर्षतयोनीतयोनिर्वासनत्वात् सचस्वमस्फुरति वेचि।
योऽयं स्फुटीभवतीत्यर्थः कथं स्फुटीभवतीति तदाह वनेति २६ तस्या वासनाद्यामकायां इतरेतरस्वभयोनिषामिरित्याद
मथास्थितिपुरुषः मनुष्यत्वं पर्वदेव वासनानां तत्यतारसेन वेचित्र्यस्फुटीभावस्तया गृहादिवैचित्र्यात्पितस्माद ।
यदेत्यादिना यस्यामिन्नामिविश्रुतिकालेदेतान्यानरवाप्याप्रप्राणाहं भावलक्षणेन जीवितेनेयता वान्द्रष्टि

तामेवान्यतयापश्यन्मंधेवपरिशोचति जीवात्मनेवन्यत्र किंचित्परमाहले ३१ यत्रतज्जगदहंमोहमाया ॥ ९३
विजृंभिते स्यात्वेनःस्फुरदेनाथप्यानानाभ्रमोदयः ३४ जीवाएनोनतथेवानमिथ्यासेसमोदयः यथोसवा
मनावथोमोहःसहासनानाशयः ३५ वासनानांतासमीसमीपस्वमेविसूत्रनिस्थितिः तनवासनमोदोयजीवःस्या।
वतनादिभाक ३६ मध्यस्थवासनात्स्वियेकारूपसत्तवासनः पुरातनजीवितेनोनोवहिर्जोताघटादयः ३७
जीवेकाउभयोःस्वताग्राह्यग्राहकयोस्तदा आत्मान्तात्मसमासीदोवहिरतयेदाचिन्ता ३८ तदाग्राह्यग्रहा।
एधीमृगतस्मेवमोदया नेदमत्यज्यतेकिंचिदेदाकिंचिमगृह्यते ३९

न+१

तदंतःपरिच्छेदोभवतितदाघटादयःपदार्था
द्विर्जीताःस्युत्रःसत्तवहिःकिंततस्तआहजीवेकादिति तदावस्तादेहावनिर्गतानःकरणद्वारानिर्गतेन सत्यव
किन्नजीवेनघटादीनांव्याप्तेचटमहं नानात्मीतिग्राह्यग्राहकयोर्वासनात्मिकासमाप्तेहि विश्वस्फुटाभवतीत्यर्थ ४०
एतदेवसूक्ष्मादआत्मेति ग्रतस्थितग्रात्मजीवःयदावहिःतनात्मसमालोकोभवति तदाचिंताग्राह्यग्राहकवास।
नात्मगत्समेवाधस्तविभागेनसोदयादइतीत्यर्थः ३९ एवंदेयापादयवैविध्यमपिवासनाधस्तमेवनवास्तवमि १५०

९= सोऽभिन्नस्वबोधेन विराजमानाः स्वःसखाह्यभ्यंतरं जगद्विप्रतिबिंबं नविद्यते कालत्रयेपीत्यर्थः ३० यथाब्धिः स्वस्पंदस्तन्
तोऽभिन्नं यथा एनासमस्त तेषां बुद्बुदादिभेदः (वा) दाकाशादयके सकलपके स्वदंजलमेवतथा इदं सर्वं जगत तस्मैवबुदस्य
त. स्वपदसितेनिरस्तवासना स्वयंचोविद्याभेदाज्ञानयस्तथाविधं शून्यामयपदमेवेत्यर्थः ४२ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्य
प्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेपकथ्यमानसर्गः ४१ जीवस्य स्वप्नजाग्रत् अंशस्वभावत्वप्रतिस्थः तदर्थमर्जनाख्यानेवशिष्टेन

५ यसोनरकलाकारश्चिदालोकः प्रकाशते विराजाद्विप्रकाशस्वलेभेदविकल्पवैः ४ सोऽभिन्नात्मश्चितिचिरा
तत्वावासानेन न विद्यते अविर्यथा तलमयात्समस्तऽपः (वा) दकमेवसकलेदवथ्यैकबुदं सर्वं तथेदस्वपदस्थि
तमेदमात्मवायंवरेपदमनामयमेवबुदं ४२ इतिश्रीमयावाधेइंद्रियाणाद्येषसेअविचारकपंचाशस्सर्गः ४१ व
सिष्ठः सोजीवस्यादिनास्वभावनाकलनकोमलः तमिमं विद्धि संसारं नसत्येनासत्सन्मयं १ नतुस्वप्नो
वस्वस्वप्नः स्वप्नवतिकचित तेनेतेजाग्रतोभावामाग्रज्ञस्वप्नक्षतेनानदिः २ जीवस्यप्रविभेदो वेद्यसंस्मृताप्रतिभा
सतः अस्यमप्यवस्तन्वाद्विद्धि वेद्यविदोवर ३ स्वप्नात्स्वप्नान्तरमिवगच्छंतोजीवजीवकाः असत्यमेवपश्यति

वतायेते नतुस्वप्नः सर्वेषांतीवानांप्रत्येकंभिन्नःजाग्रत्प्रपंचस्तु सर्वेषां साधारणः सर्वैः स्वस्ववेद्यत्वेनानुभूयमानः क
थंस्वप्नः स्यादाह यदिति आदितः प्रथमजीवस्यस्वप्नात्मनोयः स्वप्नस्तमेवेस्वस्वप्नाकं जाग्रदिति जानीहीत्यसारवि
द्धि १ किमयमेवकल्पनरतिचेपुष्टीतामिवस्वमहेः स्वप्नांतरप्रसिद्धेरित्याहतेनेति तेनास्माकंजाग्रत्त्वसिद्धाः भून
भुवनादिभावाः स्वस्व जाग्रत्स्वभिभयस्यानहतोदयानस्वप्नतोऽभिधेनत इत्यर्थः २ अस्मत्प्रतावस्तवस्वप्नानामपिनस्वस्वप्नतो
साधयत्वेयथ्यो ज्ञभवनिमित्तदर्शयति जीवस्वप्नमिति अस्मदीयस्वप्नवत्तिप्रवाधानायाअप्रतिभासतोहेतोः दीर्घ

श्री वा नि पू टी १५१

वस्तुस्वभाववैपरीत्यदर्शनाद्दृश्यस्य भ्रमेत्याह अजडेह निर्ज्ञडे ब्रह्मणि भूतभुवनादिजडता नयाजडे चाहङ्कारादि देहान्ते आत्मत्वाभिमानाद् जडता इति जीवस्य समष्टेरेकदेशभूताये व्यष्टिजीवास्तदनुभवस्तस्याः मोहेनो भ्रान्ते ५ जीवाभिदाः सिंभेदकल्पनमवेवताभिर्भ्रमति ६ कल्पितभेदेषु मत्पन्नाशेष्वेकाग्रमाह सर्वगत्वादिति व्याप्तित्वा देव जीवतो पृथक् जीवभूतस्य स्वस्य परमार्थेनः सर्वगत्वादनन्तत्वात् परिच्छेदेन स्वभावाच्च यद्भावयति तदेवाप्नुत न

अजडे जडता जाता जडेष्वाजडतोदिता असत्येयस्य मा जीवज्जीवानुभवमोहतः ५ भ्रान्तेरयमनर्विलपस्य तस्तिजगद्भ्रमे भ्रमतिस्वमसम्भ्रान्तारव जीवाभिदा तिथि ६ सर्वगत्वादनन्तत्वात्स्वयं जीवस्य जीवतः य द्भावयति चेनेतितदेवाप्नोति सत्यवत् ७ पुण्डरीकाक्षनिर्दिष्टा मम सञ्जिता निश्चभा याः पालिय महाबा हो जीवन्मुक्तो महामुने ८ पार्थो पुत्रार्जुनो नाम सत्त्वं जीवितमात्मनः क्षिपयिष्यति निर्द्वन्द्वस्तथा त्वप यजीवित ९ श्रीराम उवाच भविष्यति कदा ब्रह्मन्सोऽर्जुनः पाण्डुनन्दनः कीदृशीं च दृशं तस्य कथयिष्यसि मत्त ते १ वसिष्ठः अस्ति सन्मात्रमात्रेण परिकल्पितनामकं स्थितमात्म्यनाद्येनेन भसी वमहानभः ॥ १

तस्यमायास्यसमारोपेण सत्यवत् चेतति तथा च तत्त्वसाक्षात्कारजितात्यतो भ्रमनिवृत्तो शुद्धतत्त्वस्य जीवन्मुक्तिः सिद्ध तीति भावः ७ अयमेवार्थो भगवद्गीतायां भगवतार्जुनं नायोपदिष्टस्त्वाह पुण्डरीकाक्षेति सुभास्त्विति निर्देश तदर्थमर्जुनाख्यायिकामवतारयति पार्थो इति सत्त्वजीवन्मुक्तिसत्त्वविशिष्टजीवितमायुः क्षिपयिष्यति शेषयति स्वार्थेति निश्चिणभावः कास्य ९ १ अनेनावतारे कारणं वक्ष्यं सर्वं मूलमञ्जुकामति अस्तीत्यादिना स्थितमिति स्वस

८

१५१

तस्मिन्दृश्यमाने संसारजाले शकुनय इव स्थिताः ११ तत्रतास्म भूतजातिषु मध्ये ह्यासन् भुतिस्मृत्यादिवीर्यात्कसम्यग्।
पत्रक ५ विवेकेषां भूतेषु वीक्षणं तन्मात्रपञ्चकेन तत्तोऽसमासे लोकपालत्वं तेजोऽधिपत्य १५ इदंभुतिस्मृतिसमाचाराख्यं
दिनपुण्यप्रपादेय इदं तत्रिविधं पापदेशमिति स्वाधिकारात् इत्यकल्पश्चादिनवेदनात् स्थितिमर्यादास्थापिता १५

इत्येतेन विमलेन तस्मिन्नयसंसारविभ्रमे कटकादिय याः इमितस्मादियथाप्सि १२ चन्द्रे शाश्वितभूतजालाय
मस्कुरत्यस्तं तस्मिन्संसारजाले स्मिन्जले शकुनयोऽयथा १३ तेऽत्रैतेयमवहार्ये पाकायाः पासितक्रमाः भूत।
पञ्चकसमासे लोकपालत्वमागता १४ इदंपुण्यमुपादेयं देयपापमिदमिति ते स्वसंकल्पश्चशिताद्वेदनात्स्वा
पितस्थितिः तस्याययावदनसमवाद्दपतितेनिजे कर्मण्यवसकापास्थिरं विनमवस्थित १६ भगवान्मया
सं किंचिदनेनप्रतिचन्तुर्गे तपः प्रकरुतेभूतदलनात्पापकाद्या १७ कदाचिदद्यौवर्षाणिदयाहादसवापिच
कदाचित्पदसमादिकदाचिक्षोऽद्यापिच १८ उदासीनवदासीनेनतस्मात्त्रियमसास्थितो नदिनस्मिन्नताजालो
मन्त्रभूतानिकानिचित् १९ तेनतीरभूतोयनि संचारमदोनल भवतिमाहात्मिस्वेदीजजरोमकाकेरिव २

अस्त्वेवकिंतनसत्राद्नरपेति तस्यवस्यमानयमस्यद्ययावत् सोऽयेऽधिकारकर्मेनिमन भुवलवन्स्थिरविलेप्र
वस्थित १८ सेप्रतिचन्तुर्गवोषायाठव्ययोभाव कदाचिन्विक्षिप्य प्रकृतेनेप्रतिचन्तुर्गाकिंचिद्दनेदापसनेदति।
वा १ तत्रकालनियमानास्तीत्याह कदाचिदिति २८ तस्मिन्कृतेनियमस्तोऽस्थितोनत्पसिद्धासीनेसतिमन्त्रकानि।
विदपिभूतानितद्दिनस्मि २९ तेनादिसनेतद्दत्तनामदोतलेतीरेधवद्भूमिभूतोये निःसंचारसवारायोगपभवति।

निर्वाणप्रकरण २ ॥

श्री
वा नि
इ टी
१५२

सरा विष्णदिवेवा प्रतिभिः अवतारभारनष्टायुपाये दिपयति दिसनेनविरसो अवतीतियावत् २१ अथच।
भगावनाराभिरव्यवहारोवदुसाहुकरत्वाद पर्यमिति २२ २३ अवनापापान्नाविज्ञातायकलेवा भविष्यतीतिशेषः
हरेसमनानाकर्मलपीडनेयस्थाअस्मात्विशेषणाद्धनचयोअहिसादिश्रदितनिविकल्पमस्यार्थहेतिराम्पते २४

अथेनानिविविज्ञाणिभूतानिवहूतिभि दिपयतिमिन्नाणामभुवोभारनिहूत्वे २ एवनृणामहस्राणिवाव्दा
रथानानिच समनीतान्यनन्तानिभूतानिचक्रवातिच २१ वैवस्वतामनुर्यश्रयपरपिल्लनायक अनेनतत्व
नासाभापरिलोणकेपुचित २३ पुरोस्ववियातायवर्षाणिद्वादशात्मना अनवयेदकनेवाहरालनन
कर्षणम २४ तेनेयमवीनीरभ्राभूतेमेनेर्यरत्नत्राभि दीर्नश्यपत्रपुलत्वभावभूतेमेविष्यति भूभारपरिभूतोगो
हरिशरणमेष्यति कालादस्पृषराभूतासीनापनिमिविप्रिया २६ हरिदेहहूयेनायमहीमवतविष्यति देवा।
बैराविलेःसार्धनरनागशणावातः वसुदेवसुतस्तकोवासुदेवइतिश्रुतः देवोभविष्यतिद्रोहिंतीय पाडवा। हे
नेन युधिष्ठिरइतिख्यातेधर्मपुत्रोभविष्यति अभाधिकेवलाभूपः पाडोपुत्रःस्वधर्मवित् २५ दुर्योधनइ
तिख्यातस्तस्यभ्रातापिन्तृजन भविष्यतिदृढहृहोभीमावभुत्ददोस्वि २।

अपनृगल्यावनगल्मकीर्तितियावत् २५ २६ नरनारायणावतोनःसद्धार्थश्रवतीर्णैतियावत् २७ २८ अ
मोघमेलायाभूमेभ्येथाज्ञात्रोधिमेरवलाउवपालीतिवाअतेतान्नुपस्रोवः २१ तस्यापित्यंजाआनभविष्य
ति तस्यहदः अतियाहारोयोसस्थिष्यतीतियाज्य वभ्रुनउलःअहेःसपर्यस्व ३ ॥ १५२

३०

आसमन्तात्पतनं रतिरुत्रासेनात्तदृष्ट्वा दिश्यः अत्रभावतपुडेजनकस्तेवेवाचरिष्यति ११ देशावबद्धहतगाडीवधनुर्यं सधनञ्जस्तेत्यनङ तथाविधे नार्जुनेन देहेन विभास्वत्भावावतवर्णाकरिष्यतीतिहर्वशानय' १२ नरथमीग्रजमायुश तियावत १३ सुदेनमस्ततः सिद्धात्मवोपेन कृष्णसदेहेन १४ वोधनप्रकारमेवविस्तरादर्शयतिनजायतइत्यादिना
स्वजनान्वधून २

श्रेयोन्यद्धतोहवीनयो सग्राममलोलयो' अशादयावासोदिशिपेचादिक्षात्वभीषणा' ११ तत्स्येनविभा॰
त्वेभुवोविस'करिष्यति गाचवार्जुनेन देहेन हृदकाडीवधनता १२ विसाराजेननामादोषाकृतभावमोक्ष
न' इषोमर्षोत्तितोदेहेनत्वधर्मामविष्यति १३ सेनादृग्गातान्दृश्यस्वननानामगणान्कारान् विषादमेष
स्येधाप्युद्धायनकरिष्यति तमर्जुनेनभिदेहेदमाप्रकार्यकमिद्धये हरिर्देहेनदेहेनबोधयिष्यतिराघव १४
नजायतेम्रियतेवाकदाचिन्नायंभूत्वाभवितावानभूय' अजोनित्य'शाश्वतोयंपुराणोनहन्यतेहन्यमाने
शरीरे १५ यएनंवेत्तिहन्तारंयश्चैनंमन्यतेहतं उभौतौनविजानीतोनायंहन्तिनहन्यते १६ अननैकस्य
स्यमन'सत्त्वमवादपि आत्मन परमेशस्यकिंकथकेननश्यति १८ ॥

आद्यन्तविकारयोर्निषेधेमध्यमविकारस्वतमध्यप्रसक्तवारयति नायमितिभाविजन्मादिप्रतिषेधोवा १९ प
वमज्ञस्वभावमात्मानयोहन्तारंवेत्ति यश्चहतमन्यते ताबुभौनात्मानंतत्त्वतोविजानीतःअज्ञानमेवदृष्टदृष्टनवा
ताभ्रातिनिमित्तमितियावत २० विभि'किंहत्रे'नाश्यनाशकाभावादेहस्ताप्रतिहेपः २१ ॥ रामायनम'

श्री वा नि मू टी १४३

स्फारस्य परिच्छिन्नत्वरूपवर्लब्धदोषस्य विद्वद्भिस्तन्मस्वरूपमेवासि अनपवादोऽसि नित्योऽसि निरञ्जनानन्तकार्यकलका
जनन्यासीति नवधुसमाहितन्तस्मात्तादिसभावनमप्युक्तं' इत्यनवोऽवित्वमसि निभाव' ३१ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रका
शे निर्वाणप्रकरणे द्विपञ्चाशः सर्गः ५२ वर्ण्यते हन्तेत्यादि। सत्यात्मादिलक्षणं' उपास्यते च तत्त्वेदव्यभेदेनाव
स्थिते नञ्जदेवसर्वधुद्भ्याह्रमित्यादिरूपाहन्ताभिमान'पनेसदोषाद्यवाहन्त्यादिधमनताभिधानस्य नवसर्वं इति।
दानमिति सप्तवत्यान्यदत्याद्यर्जुनेनेति देवर्जुनत्वजरामरणादिद्वयाविनिर्मुक्तः' अनपवयान्यतं' सेवधादीनां सर्वं।

अनन्तमव्यक्तमनादिमध्यमात्मानमालोकय सर्वदा मनः। सर्विद्धुस्फारमलब्धदोषमसीनित्योऽसि नि
रामयोऽसि ३१ इति श्रीमहोपाध्येना सर्वपालवतारे द्विपञ्चाशः सर्गः ५२ श्रीभगवानुवाच अर्जुनेनमनहं।
तामिमभिमानमहंत्वन जरामरणानिर्मुक्तःस्वयमात्मानमिवाप्स्यतः १ यस्यनाहंकृतोभावोबुद्धिर्यस्यनलि
प्यते हत्वापिसइमाल्लोकान्नहन्तिननिबध्यते २

भूतानांस्वयमात्मात्वमसि अतस्त्वकस्यापिनहन्ताअहंहन्तेत्यभिमान।
अलमलंत्वंतनमेत्यर्थः १ अभिमानत्यागफलमाह यस्येति यस्यवधादिप्रवृत्तिकाले अन्मनञ्जातयामीमदहन्ते
भावोनास्ति अस्यकालेच यस्यबुद्धिस्तत्फलहर्षविषादादिनानलिप्यते सपुरुषः इमान्सर्वान्लोकान्भूतविधभूतजा
नयत्नान्, त्वाक्षोविषयोद्यापि किं अपिनहंतिसर्वेस्याप्यतेवान्मतत्सवधादिविकारस्पर्शितस्तथवसन्तान दे।
हादीनांचमायामात्रत्वेनानित्यसस्वादेववधादिप्रसङ्गेनिबध्यते अतस्तत्पुत्रकपापफलेनायिननि।

१४३

देहवादिधर्मवद्देहादितादात्म्यं आत्मवेदनवदात्देवमदर्भदुन्नादिदृष्टा आत्मप्रतिभातोनत्वतः अतस्तद्वयवस्थ
जेयाद् चेवतिक्षतदेहेग्वाग्मनिर्येवमवि दुद्धिमतिदेहाद्यभिमानशून्याहमेवा अयंकार्यकारणसंघातः संहताद्य
दृश्यत्वाद्देहादिरूपबाधितहेयादिवेनमनस्तेषु संविदंप्रतीतिइतिमर्मयेनापर्थः अनयाहमलमगायथा विदाह्नं न तादिभर्य
ज्ञोमितत्वपुरुषापेक्षनाप्तः बंधनयादिकानर्थः नरकपातायामव्यानर्थं अतु ा मोनिचातोसा्नवउत्वा
भ्यापरिनयाले ४ स्वात्मनः अवाचनारिकेदकचेनाप्रके सत्ता दिक्षणविकारेहेद्दियादिभिः क्रियमाणानिकर्माणि

येवमजायतेसविदंतः सेवानुभूयते अयं मोदम्बित नमइत्यंतः संविदंत्यज १ अनयेवयुद्धोस्मिनहोस्मी
तिचमात्वअभितः स्वावदुःखाभ्यामवशः परितप्यसे ४ स्वात्मनोः क्रियमाणानिगुणैः कर्माणिसातशः अह
कारविमूढात्माकर्ताहमितिमन्यते ५ चक्षुःपश्यत्कर्णोसश्रृणोतत्त्वकस्पर्शविद रसनाचरसयात्कातेको
दृमितिविप्रतिः ६ कस्तनाकर्माणि तेमनस्यपिमहात्मनः नकश्चिदहमितिहेयाभागोकप्यते १ खादुभिः
समवायेनयत्रतत्रभावत एकोमिमानदुःखेनहासायेवदिदृश्यते ८

५ विमर्षेतदयस्मादीनामेवजयादिविषयेस्मा
दृत्निर्नोत्मनइतिननन्हत्येवस्यकर्तृत्वप्रसक्तिविषयायेनाह चक्षुरितिश्रवाभिमुक्तादिक्रणकायसघातेकःनक
ञ्चिदितिअहमितिस्थितिः कानयुक्तत्यर्थः ६ कस्तनाभिकल्पादिलक्षणोस्वकर्माणितेप्रसक्तेसत्यपिअभासितनया
यतः कारणसंघातेप्यहनकञ्चिदितियथतस्सेकः पदार्थज्ञेयाभासोप्रविष्टः यदर्थेवाचविमनास्येवेत्यर्थः १ यत्रसे
वोताभिमानदुःखेनोके उपहास्यतातत्रकिवाच्यंतद्दृश्यत्वनदशोचनेस्याशायेनाहखादुभिरितिगृह्यतेचेनहास्य

+ तत्कर्तेकार्यैतदृत्वर्णतस्याप्येकेकस्मसधा + १

श्री
बा.पि.
स.टी.
१११

ते

किंचनिरंदकास्यकसामराद्दिनकायिकादिविविधशास्त्रीयकर्मविशुद्धिहारानानोदीपकलान्तरमपुरुषार्थोयेवमव
तीतिनिःस्वधर्मोगुहाद्दरवमसक्तिस्त्यात् कायेनेतियोगिनोऽप्यसवः ८ नमाविनोमरणायथापाविनःपुनःपुनर्मत्युद्दं
नभोमात्मायवेनप्रवर्तिरंत्यर्थः निर्विशविकाःनिरस्तरागाद्यासपालौकिकशास्त्रीयकर्मऊर्वेनोपिकानुयोगिकलान्तर
रेन उपभुजानाप्रविनवलेऊर्वेनोहरनमोत्यर्थः १ कथितोकिकेशास्त्रीयेवावदोनरागनेनशुद्धनथोनारुदेनपुरुषार्थो
यनकल्पतरुनियावत् ११ कार्यमवश्यकर्तव्यशास्त्रीयकर्म अकार्यमनावश्यकंलोकिकनत्युनिषिद्धमप्रसक्त १२ सामं

कायेनमनसाबुद्ध्याकेवलैरिंद्रियैरपि योगिनःकर्मकुर्वंतिसंगंत्यक्त्वात्मशुद्धये ५ युक्तःकर्मफलंत्यक्त्वाशांतिमाप्नोतिनैष्ठिकीम्
योनुसारित कुर्वंतोपिदृश्योपिनवलेनिर्विशविकाः ९ नकाविशानेदायोमकलावेध्यस्थित आसेपादि
वहुशोषिदुःपोलस्वयानवः १ निर्ममोनिरहंकार समदुःखसुखःक्षमी य सत्कार्यमकार्यवाकुर्वन्नपिन
२ लिप्यते १३ इत्यनेनाद्युक्तंसर्वकर्मतात्पर्यम अपिकरंप्रविश्यःरक्षावेदेदस्यायच १४ अपिकान्तितस
यज्यमयधर्ममथकम श्रेष्ठतेसंयथाकर्मेनश्रेष्ठ मतवान्मवम ॥

४ सत्रियाणाविहितसंग्रामेपलायनवधव
रूपत्वान् स्वधर्मोपिचित्तशुद्धिद्वारा ब्रह्मज्ञानासिततयाधर्मेपयोग्यस्वजातीयमुदयापयेत्यनिश्चयपर्वतपर्या ए
नहियदु अन्यथास्यात दोषापतिरूपमितिअपीदितरुवेधरपकुशितवा सेनजयाजार्थस्यैतिस्थितनस्थकार्यमेहा
शकास त्रयावयचाशिक्षानिवारयन् आहु श्रीकृष्णपार्थविनवादृशतहिवीनरायेअवन्नप्रदराणायथमेवहलस मममपिले
सयुक्ताकोयथायेनस्वेनशास्त्रसंमायेन श्रेष्ठनयानेनहृष्टानिन्दुःखेश्रमलतानश्रमसायमोविजयीभवेत्यर्थः ॥

श्रेयश्च तस्यापि स्वधर्मः श्रेयसे न जनस्य तस्य तस्मान्नरकादि प्रसक्तिः ईश्वरार्पणबुद्ध्या कृतस्य तस्य महापातकादिकोटिभिरपि नि
रहंकारमतेर्लेपाभावादित्याशयेनाह मा दोषमाप्नोति १४ किञ्च तत्सर्वमपि ईश्वरार्पणबुद्ध्या कृतं तस्य मम फलानि परमानिरस्तन्
लासकामकर्मत्वाच्चानेनरकादिरपि धर्मः फलं साधनतामस्य मनसि श्रीमदिह मतां लक्षणं योगस्य परमं तत्त्वमसकारोपिना

सर्वेषामपि सकर्म श्रेयसे किमसस्मतेः सनिर्वाणस्य तस्य पतितापि न लिप्यते १५ योगस्य उरुकर्माणि सर्वाणि
न्यस्याभजन्तय निःसकलयथाश्रयकर्मवाज्ञानिवृत्त्यै शान्तस्य च तदुभयं मम मे ब्रह्मणयो गुरु ब्रह्मार्पणेन स।
मा वोराव्ययेव भव भस्मित्तमा १७ ईश्वरार्पितसर्वोऽपि ईश्वरात्मा निराश्रयः ईश्वरः सर्वभूतानाम् अभवभूषितेन्द्रिय
नः सन्न्यस्तसर्वसंकल्पः समः शान्तमना मुनिः सन्न्यासयोगयुक्तात्मा कुर्वन्न कर्मणि भेद १९ अर्जुन उवाच
सन्न्यासस्य भवानस्माज्ज्ञानस्य पतितस्य च ईश्वरार्पणरूपस्य सन्न्यासस्य च सर्वेषाः २० तथा ज्ञानस्य योगस्य विभ
गः कोऽयं प्रभो कर्मणा कथ्यतेन मम संशयोऽद्य निहन्यते २१ श्रीभगवानुवाच सर्वसंकल्पसंन्यासो योगानयन

सीतिनायोगस्थितिमनुपरिशालि योगस्य इति १९ अथवा वक्ष्यमाणलक्षणं ब्रह्मार्पणं बुध्या कृतं शास्त्रीय मिदं कर्म नेनेव तथा
येत्याह यावेति २० निर्विशेषब्रह्मज्ञानेन तदसामर्थ्ये सगुणोपासनायां गुरावा कृतेनापि न कर्मबन्ध इत्याह ईश्व
रेति १८ अथवा सर्वसंकल्पत्यागलक्षणसंन्यासयोगयुक्तत्वाविनते कर्मबन्धप्रसक्तिरित्याह सन्न्यस्तेति १९ एवमयदि।
श्रोत्रेन तः सन्न्यासादीनां लक्षणं विभागजिज्ञासुः पृच्छति सन्न्यासस्येति द्वाभ्यां २०-२१ आत्यन्तिकसर्वसंगत्यागस्य न तथा विशा
न मन्तरेण योगारूढस्यात्मानमेव भगवान्प्रथमसन्न्यासं तन्निर्दिशति सर्वेति तथा च निर्विकल्पसमाधिपरिपाकसाक्षात्का

नउयोगन्दाकाशावद्दितविक्षिप्तानिहारिफलोपदिताज्ञानमाकुलदत्तलभारामावत्तपानयोरामित्यर्थः अ
हर्गाणात्रभिसन्नव्यस्यन्नराजल्लदभिमतरङ्काकारेण्वाधोमुख्यञ्रस्यापंतामित्यादि अलेति २१ ब्रह्माणिजरादेकार्यो।
बाधोवपन्नवे नत्राधस्तानवभक्त्रास्वत्पलाद्द यता मूत्त्विमादिनालदृष्यत्तानिषधोवालदासपाद्दिद्दशापरदशा
तत्र्यात ननतदलीत्यर्थः २४ ततस्ताद्दयास्वाभावदीवदन्यतयादिनयत्नमत्यानशेयमराराशेण्वेदेवतदशेभुजो
वेषप्रत्येकमदभावाध्यामदतिनतजाप्रेदोषुग्मरत्यादि भावदतिद्वाभ्यां २५ पथप्रद्दर्शमितिभावास्यापिद्दानादहथ

नउयोगविडञ्ञीनयोरावक्षुतसुदयः ब्रह्मसर्वजवादद्दवेनिब्रह्मापंमविडः २३ अन मूत्त्ववद्दिमूत्त्वेपाषाण
दृदयोपम शातमाकाशाकोषाकृतद्दयनदृष्यः पर २४ ततईषदुत्यानमोदन्यत्तयोदिन मज्जमात्रति।
भावोयमाकाशमिवपूर्णता २४ भावादमितिकोणेषप्रत्येकमदितस्त्रिते कोटिकोणुराकालिन कद्दवे
नप्रतिग्रह २६ अस्तभ्नतपवैषपृथग्भतरद्दवस्थित पृथक्त्वदिनपर्यतनादीमत्यवगक्लति २७ यथेदाह
तथेदालियर्टदीद्दापिप्रकटं समीदेवतयाभोधि किमदलाप्रतिग्रहः २८

रम्भतपवद्दियसाद्देतो पृथक्कपर्यन्त

पविक्केद मदत्रयोनिप्रश्नुतप्रदयिनिकविदवाकलि तथाचोमान्त्वेनपृथक्त्वोपपति पृथक्त्वेच नाव
रात्मोपपत्तिरितिवृत्तमन्यत्तरामिनदेये निरुपपत्तिजपृथक्त्वसेवदेयविनिभायः २९ अदतायामकोन्यायोरुदा
दिमनतेद्दागवपियान्यदृतिदर्शेयत अलादताग्रदताग्रवेवदृक्यति यथेनियथाप्रदमोद्दाप्रदभावेनपृथग्भा
सितव्य रद्दपवींतिष्ठटादिमनोनदालसोमकोटिपृथक् जीतिनप्रत्नपेगेजयोम्यतथाचद्दिविधापोद्दाप्रभोधि।

किंवाहङ्कारादिसर्वविकल्पभेदेन नाहि सर्ववैविध्येनाविशेषः ॥ तेनैव तत्त्वज्ञानस्य निमित्तत्वस्याश्रयातेनवित्ता
र्माशस्वभावे सर्वविकल्पनमापाद्यमानेति प्रश्नमात्मनेकात्मसमपि स्फुरत्येव प्रकसति तथाप्याश्रयोऽग्रहः सञ्ज्ञानेन
क्रियते इत्यर्थः २९ इ भिन्नात्तरीत्याविश्वरूपत्वात्सामासादृविभागस्याप्रकाशस्य प्रदीपस्य प्रदमत्ता ग्रहस्याप्यर्थः परिह
रणेन चार्थसिद्धः सर्वकर्मफलेस्पृहासलामयात् १ तेनच सर्वसंकल्पत्यागतत्त्वतः प्रसमता सिद्धा तो निश्चयम
प्रश्नाप्युत्तरमित्याह त्यागरतिचतुर्थप्रश्नसंप्रश्नमाह समस्तेनिर्मसर्वसद्देनज्ञानस्यावाचारभागप्रस्तुतन्यायेनतद्या

विकल्पभेदेस्फुरिनेस्मविन्नासमयात्मनि वैविध्यत्वाविशेषविकिमेकत्वेपिनेत्याह २४ इतिविरमविभागस्य
देहीनस्यपविलयः कर्मणाय फलत्यागसमन्यसर्वस्तुथा २ त्याग सकल्पजालानामसंसमासकलाने
समस्तकल्पनाजालस्यपुरत्वेकभावना गत्तिनहैतनिर्भासमेतदेवेस्थापितं प्रबोधवलाभेदेनात्मवेषा
विद्यात्मनि बोधात्मकिलपाशाद्योऽतदेकनमप्याय ३ अस्मान्मनसादहस्मदहक्रमेव्याप्यद् ३३ कालेऽह
मदहमहेतेहेनपदमदजगत् मन्मनाभवमद्भक्तोमद्याजीमानमस्कुरु मामेवैष्यसियुक्त्वैवमात्मानमत्पर
यणाः ३४ अर्जुनउवाच देहेपेतवदेवपरथापरमेवच कौहयानकराज्यपतिसम्यप्रिसिद्धये ३५

दानेस्वमाद्
नभावनेत्यर्थः ३१ प्रबोधपदिमाह् स्वबोधवशानहेति ३१ नहृदीक्षायभगावान्सर्वात्मलक्षणाविभूतिमाह
अद्भ्यात्मादस्यास्त्विभावाकृतीतिजगत्स्वसमोक्ष्य ३२ अद्वैनपरमेलमतरूपमेतात्रिपमानाहादमेवेत्यर्थः एवं हि
रूपमविप्रपिताततारतमेनमनोयस्यसमलनाः भवतादृशमयितेधवभक्त प्रवणकीर्तनादिनवविधभक्तिमान्भव
नाहरमसमेतान्यजेतेनव ३५ नकर्मयतेनवायजनमणीलाभवेत्याहएवमनःप्रकारदयेनाधिप्रमापिचितेनिधा

श्री.
का. वि.
ह टी.
१५६

सामान्यं सर्वेजनसाधारणं स्वेवापमित्यर्थः ३१ एवमणुद्रविमेदेर्पि तावंभे २ ३६ तथाह्यर्थेवा वा ह्यः ननोऽश्रन्गुद्धिक
मात् ३ ददेवसगुणभजनेमयानभे विमण्डभावेसभाव्योक्तेयदितनवभावः विमेवदेदेदनाहं विनाभेभावजः वि
नानेकस्वभावेश्रात्मयस्तथाविधः एछद्दनिमन्यसेनब्रह्मं ममदं यस्यआत्मानेणसमाधिकस्वरूपभूतेणाधिनमय

श्रीभगवानुवाच सामान्येपरमेवैवदेहरूपेविविदिमेनच प्राणादिसुकं सामान्यशेखचक्रणसर्थं ३९ परेह
यमनायेनयन्नमेकमनास्य नत्वात्मयत्स्मात्मादिषाहेनैतदुदीर्यते १० यावदप्रतिवृद्धस्तमनात्मतानया
स्थितः तावच्छतकेनाकावद्देहजायगेभव नेवमात्मस्वरूपस्तनतोनास्त्रमितरः समहृदयमनाशतरेन
भूयोनजायते ३९ यदिवावेयविनानेभावक्तदीरमदेन तनमखात्मानेनमामात्मनस्वाणुसंश्रय ४० इदंवा
द्वमिदेयात्मितियत्मवदामते तुदेकदात्महताननभ्यश्पदिशाम्मदे ४१ मजेनाभविवृद्धाप्तिपदेविश्च
तवानेसि सकयेयदनतेनाशिसिवेकानममयोभव ४२ सर्वभूतस्थमात्मानंसर्वभूतानिचात्मनि यश्पश्ये
योगयुक्तात्मासर्वत्रसमदर्शनः सर्वथावर्तमानोपिनसभूयोभिजायते ४४
+४३ सर्वेषु तस्यमात्मानभजत्यकत्वमाम्मन +१+

दार्थेऽस्र मनः स्वच आत्मानशोधितंत्वपदार्थेरूपं चैकरूपीकृत्य ख्यायविशुद्धात्माने मेयपष्टस्थानविषोभवेत्य
न+ र्थः ५ शुद्धमात्मजभादद्धेस्त्यादिविभूस्यपदेशाप्यापिजदेधिणनस्वनतपतिपाथनपवताश्पेसित्वाद्ददेवाद
मिति ४१ मत्परेशावेयोधनवस्तथपयस्वरूपेविषोनितः सः यतोस्त्वाद्दजननायसिद्धवत्स्यादमन्वेह ति ४२ आ
त्मानमधिष्ठानवेमानग्नानआत्मन्यध्यस्तानि ४३ सर्वथासर्वप्रकारेणासमाधिरहत्याव्यवहारहत्यावावर्तमानोपि ४४ १५६

भाष्यमतस्य भूतवस्तुभो पृ० ३

सर्वभूतस्थमात्मानमिति श्लोकस्य तात्पर्यं स्वयमेव दर्शयति एकमेवाद्वितीयं भूतेष्वधिष्ठानतया स्थितमात्मानं पश्यति तदा।
सर्वपदार्थानामधिष्ठानव्यतिरिक्तस्याभावादेकत्वमनेन स चयदा शब्दार्थमात्मानं प्रतीचा स्वभावे पर्यवसन्नः सन्नात्मा यि
वेनमात्मन्स्वं भूतत्रयस्वभावः किं तु भूमानन्दाद्विदेकस्वभावत्वानुभवनानः तस्याशुद्धस्वरात्मसमत्वमेवनन्दानादि
सर्वविक्रियत्वादिरहितभूमानन्दात्मकवेदवत्स्वपर्यवसानतोतिनात्पर्यमित्यर्थः ४४ तस्यकैनाद्यनन्तभावादात्मनः परोक्षता।
प्रसक्ताबाधयति त्रैलोक्येत्यादिना ४५ त्रैलोक्यस्यानाद्यपसाजलानामेव विकारा गन्धानि तेषाद्युत्पादीनामधिष्ठानं चेत्

सा।

एकमसर्वपदार्थप्रकाशकोऽयमात्मन् आत्मापि विभक्तस्य सदृशोऽयं भूतस्थानन ४४ त्रैलोक्यवेत्तमात्मना
लोकोऽयः प्रकाशक अनुभूतिमन्याद्दृशोऽहमात्मेति निश्चय ४५ त्रैलोक्यपदार्थसमत्वे यथा स्वानुभव स्थितः
गन्धानामधिष्ठानाच्चयथा सत्त्वमिति आप्त ४५ अन सर्वपदार्थानां पुरः स्वस्यानुभवस्थितः मत्कोऽनुभवनीयेन
स्वयमात्मास्मि सर्वेषां ४६ समग्रपयसामेनर्यथा चन्नमवस्थितं तथा सर्वपदार्थानां देहानां संस्थितपरं स
र्वोभोनिधिस्थानानामवाह्याभ्यन्तरे यथा तेजस्तथास्मि देहानामसंस्थितं इवास्थितः ४ यथाज्ञं ममदृश्यानामा
वाह्याभ्यन्तरेण जगत्त्रयशरीराणां तथात्माहमवस्थितं ४।

त्यर्थः ४। अनुभवनीयेन विषयजातेन कृतः इति
अन्यवसुर्ज्ञेयत्वात्तस्य ४। सर्वपदार्थानामन्तरधिष्ठानतया देहानामन्तःप्रकाशकतयापि संस्थितं ४८ देहानं स्थि
तिरश्मानेन विशादयति सर्वेनि यथा सर्वस्थानामन्तर्गनतेजो बहिरपि प्रकाशयतितद्वदित्यर्थं ५ असंस्थितद्वेतुर्ज्ञे
तात्पर्यं विषयमलेपकात्वदृष्टान्तेन विशादयतियथेति ५। ॥

येन ज्ञातो विषयापवर्गात् दुःखरूपात्संभेदभ्रमवारणं ज्ञात् मात्रास्पर्शा इति मीयंते विषया एभिरिति मात्राः इंद्रियाणि तेषां विषयसंस्पर्शास्ते शीतोष्णादयः भावनप्रयुक्तसुखदुःखदेन वः अथवा स्पृश्यंत इति स्पर्शाः शब्दादयः शीतोष्ण ह्लादकाः शब्दादयो यथा शीतं ग्रीष्मे सुखदं सुखं दुःखदं पुनः शिशिरे विपरीते इत्यत्र विषया सुखदुःखदाः स्वपाह्लाद्यर्थः एवं दुःखदं स्वदर्शनं निवारणीयाय मात्रानां स्पर्शाः ज्ञानितिति तितिक्षस्व वैराग्य सामुपलक्षणं तथाच प्रियेषु विर ज सुखं प्रियेषु तितिक्षस्वेत्यर्थः २ यथा सुखं न हि रागतितितिक्षेत्यादि । तस्मात् तेविति मात्राः स्पर्शाः स्पर्शनेन सुखदुःखद

उवे

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः । आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत २ नैव नैका नात्म
ज्ञानेकात्तो दुःखदा सर्वे अनार्येनेनवयवे कनःश्राणां ३ संस्थितास्पर्शमात्राचाखमात्रास्पर्शाभ्रमात्म
कः समदुःखसुखो यो धीरः सोऽमृतत्वाय कल्पते ४ सर्वेत्वादात्मनश्चैतेस्तभेदाः संस्थिताश्च असत्यास्वसद्‌।

चकारादन्यदपि एकात्मनः अद्वय एकं नेदं स्वभावादात्मनोऽन्येनस्वतः एवं दोषादित्यर्थः किंच प्रियतमधनपुत्रादिरेव दाराणां हमिति भ्रान्त्याभिमानिके सुखेन हियोत्ताप्रियमपश्यादिद्वेनाक्ष्यमितिदुःखं च स्यानेष्ठोपि निश्चयवेसतो दुःखनाशं भवदर्शनेन निवर्तते इत्यादः अनाश्रंसति २ यस्य स्पर्शेनाविषयाणां मात्राणामिंद्रियाणां च व्याख्यानमात्वानमा स्वात्मस्वता प्रतीतिः संस्थिता उपरांताभवतिसमात्रास्पर्शभ्रमात्मकोजीवः धीरस्वा धीमितो र समदुःखसुखोसमदुःखोभा नामतत्वाय कल्पतेरत्यर्थः ४ नन्वप्रियादुःखादयः कथं प्रति हृत्संवेदनीयतास्वभावेन सुखं येनेन सत्वाःस्वलत्वाद सर्वेभावे निनि निर्निशायानेदैकरसस्यात्मनएव सर्वेभावदेदे दुःखादिभेदाः येषभानाभेदाः प्रियतमधनपुत्रादिभेदास्वसंस्थि

श्री वा नि. ह टी

भ॰ गी॰ अ॰ २

१५८

८ तदेवस्फुरोहन्नसमर्थयतिमनागपीति ९ न च सदपि दुःखाद्यात्मस्वरूपत्वेन प्रतत्यवस्तु कारणासमवायःस्वमनासंबं।
धस्याद्यसत्तासंबंधोवाउपाधिरितिकल्पनीयं तावत्स्यादुक्तिं प्रतिक्रियतिनासतइतिस्रुसतोदुःखादेर्भावः सत्तानविद्यतेस।
तोभावोसत्ता च न विद्यते स्वभाववैपरीत्यायोगात् वाचारंभणमिति श्रुत्या विकारमात्रस्यासत्वनिश्चयात् नतु सर्वेवि कारा।
असत्वेपि उपादानत्वप्रविकारान्नास्तीतिप्रहृतिमृदाद्यदर्शनात्तस्यापि स्वेच्छून्यत्वापरिशेषः किं न स्यादिति चेन्नविकारे।
षु नानेषु ब्रह्मैकनिर्विषयत्वायोगेन विकारासत्वेपि शून्यपरिशेषाभावात् यदि तत्परमेवस्यान्निर्दिश्यते ब्रह्मन्पटःश्रम

मनागपि न विद्येत सत्यादुःखेन सर्वेषां सर्वत्वादात्मत्वस्य सत्ताकथमनात्मनः १ नासतो विद्यते भावो नाभा
वो विद्यते सतः नास्त्यवस्तु दुःखादिस्परमात्मास्ति सर्वदा २ सत्तासमम तीत्यत्ता चैतयोर्जडादात्मनोः स्पष्टा।
नकिंचिन्मध्ये च पश्य बद्धपटो भव ८ न तत्त्वान्सविरात्मा दुःखैरीयति नो जन दृश्यदृक्तचेतनात्मापि शरीरोग।
गेनापि सन् ९ जडं विनादिदुःखस्य भाजने देहनाशने न चैतस्मिन्सतेत्मात्किंचिद्वेत्यात्मनः स्तर्त १०

चित्स्येव्यान्वर्त्यंत सदसदित्येवंवानुवर्तते स्रुतः तन्मात्रमेव परीशिष्यते यस्त विकारेषु सविदमित्यभिमानः सोधिष्ठाना।
समानुवृत्तासेवन सतइतिदुःखादिनास्त्येवेत्यर्थः २ जगतः सत्व येतिनिरतिशयानंदात्मनः प्रसत्वमतिचत्यक्तात योजेय
दात्मनो मध्ये ऋतवालेऽभयमेयदृहनेनिश्चित्रमनस्तमस्युक्तिन्न मितिनिष्कर्णाशान्नरतिशेषपश्चिदात्मानमिन्नदुःप्रति।
हिनोभव ८ दृश्यंनिदृश्यैरस्तीत्यादीनि सातिलयापश्यतीति दृश्यदृक् न हि दृश्यनिदृश्यं भवितुमर्हतीतिभावः ९
किंतर्हि दुःखहर्षादिभाजनत्वाद्देहजडमिति एतस्मिन् विज्ञाते १० ॥

दृदविभ्रमादिरुदितेजीवरूपं ११ १२ यदिदं दुःखिनस्तोभोग्यभ्रांतिस्तःतेनसम्यक्बोधेनेवविनश्यतिग्रहरोगेनकथया
मौन्यमयः ११ १४ कोश्याःसंबोधस्तस्मादविस्मारितिविषयविषकृशर्णाबोव १५ प्रबोधोदयकाले १६ हास्त्रवाची

नदेहादिदुःखादेर्यदिदंभोक्तृसंस्थिते तत्त्वायाथ्रस्मेबोधविद्यबोधवशास्थिते ११ नकिंचिदेवदेहादिनच
दुःखादिविद्यते आत्मनोयत्सुखभूतेकिंचेनात्तानुभूयते १२ यदिदंकथयास्मतेनैवालोविनश्यति भ्रांति
रसबोधोस्यात्स्मरबोधेनभावत १३ यथास्मामहिभयबोधात्रयस्यबोधने तथादेहादिदुःखादिबोधात्रय
स्यबोधने १४ विभ्रमविभ्रमजेब्रह्मनन्नश्यतिनजायते इतिसत्यपरंविद्धिबोधःपरमपावनः १५ ब्रह्मानुबोधेन
शान्तेकिंचिद्दृशाविलीयते ब्रह्मावनेस्फुरत्यग्रभ्रमेवासिनिरामये १६ यावन्नालोकितादेवाह्रस्मरहेतुनिकाइव
अनालोकयतिसंदानात्रलःसरसद्भवो ७ नदिमानेसदंशाकभयमीदोस्त्वावास्तवे देहमेनमस्मरूपमेकसद्
एवाभव १८ पुरुषार्थोविदितोयोबलत्वेनानुभवात्मना ब्रह्मणाद्विनिरुह्यसबाह्यस्त्वरेणजरू १९ भ्रमविदग्ध
विदुःखेलाभालाभेनयानधो शुद्धेब्रह्मेकतोनाकब्रह्मत्वस्थितिर्भावत २० लाभाल्लाभसमीभूताभूमानुनेनविं
चेन खेदवानद्वासैरीयनहोतेकार्यमाचर यत्करोषियदश्नासियज्जुहोषिददासियत् यत्तपस्यसिकौन्तेयतत्
दान्मनिस्थिरोभव २१ ।

यावत्कदुःकान्ताहीनोऽहंकल्पःसदसत्सुतोभावाभावविवर्जतो २१ २८ नकश्चिद्भ्रमाणुरूपतोदितोभिद्यात्मना।
विभ्रमेचैवजेनिर्दिव्याभावात्मना त्वं समयंतत्त्वविदांवरः २९ ३० नूनंनत्त्वाविभ्रमेयनन्तंचननात्मदेहादि
रूपेभ्रमात्वदस्मात्तद्वाषाविक्रियावाद्यपि ३१ सदैकियात्मब्रह्मेवनितिद्वृशेदेहंसदतंभाविमायापादमदिति २१

यत्नाय यदाकाङ्क्षेत २१ युधेता या अभाव अनपेक्ष्य यथाभावेयथो भाव. सर्वकर्मोदारकमहत्फलब्रह्मार्पणमभूत्वा ५२७+
केवलं शरीरं ... भावनावान् ... पंक्तिम् २२ य पुमान् कर्मसु करोत्यफलकर्माणि ... ब्रह्मार्पणं कर्म
तो ब्रह्मणि ... रूपकर्मसु ब्रह्मार्पणकर्मणा ... सिद्ध्यसिद्ध्योः समत्वं ... फलानां ब्रह्म

यत्नयोयोभवत्यत सनदाभोत्यसाय ब्रह्मसत्यमवाभूत्वब्रह्मसत्यमयोभव २३ अनपेक्ष्य फलं ब्रह्मभूत्वा
ब्रह्मेतिभावित क्रियते केवलं कर्मब्रह्मज्ञेनयथारम्भ २४ कर्मण्यकर्मयः पश्येदकर्मणि च कर्मयः स बु
द्धिमान्मनुष्येषु स योगी कृत्स्नकर्मकृत् २५ मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि योगस्थः कुरु कर्माणि
सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय २६ कर्मसंन्यासनाश्रित्य तथानाश्रित्य सत्फलं नेष्कर्म्यमप्यनाश्रित्य समसिद्ध्यसिद्धिन
त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किञ्चित्करोति सः २८ अपरिग्राह्य कर्मकर्ता
मकर्तव्यमितद्वत् मोक्षे स्थितेऽदिमनसि न सातेमार्यं परित्यजेत् २९ परतन्त्र्याश्रित्य निरासक्तो मे दातव्यं — भगवद्गीता टी° ४ / २
सर्वकर्मान्त्यस्य च कर्तृत्वाद्दे तेन कश्चित् ३० अकर्तृत्वादभोक्तृत्वमभोक्तृत्वात्समेकता समैकत्वादनन्तत्वेन — भगवद्गीता टी° ४ ।

लोकमेकरोतीति कृत्स्नकर्मकृद्युक्तो विद्वद्भिरित्यर्थः २५ कर्मफलानि लाभादीनि हेतवः प्रवर्तिनिमित्तानि यस्य तथा
विधो मा भूः अकर्मणि याग... करोत्येव सङ्गा आसक्तिर्मा भूत्योगस्य प्राप्तकर्मसिद्ध्यसिद्धिसमदृष्टिप्रतिष्ठितः २६ स
फलानवद्दृष्टोऽप्रमाद २२ २८ मोक्षेऽप्रमादे स्थिते नैव यत्मासक्तिर्भवेदेव तनेनानर्थपरम्परेत्यर्थः २९ तत्वदर्शनात्म
मात्रेण निरासक्तो स्वतन्त्रवैकर्तृत्वेन सिद्धमतीत्याह परस्मिति ३ तेन च भूमिका क्रमादिदेवकेवल्यसिद्धमतीत्याह अकर्तृ

श्री
वा नि
ष्ठु री
२९

प्रकार्यं प्रमादाविषिद्धवकुर्वन् ११ १२ स्वधाग्र संक्षिपोपिस श्रयग्रनाक्रियता १४ प्रलक्ष्यस्ताभोयोगःलक्ष्या
स्यपालनेनेमत्लमुभयविलाप्रज्य १५ त्यक्तसर्वकर्मातापिमानसविषयास्मसावेदोभिकएवसस्त्यासस्याद्
कर्मेंद्रियाणीति १६ समनस्केंद्रियनिग्रहवेतायथाया‍स्त्वं विदरतोपिफलासमतस्यागन्त्यायफलमेतेनेन्यासयेत्रार ननमहास

नानानामस्तमन्त्रप्यपरमात्मैकनागत ऊर्ध्वकार्यमकार्यचनेवकर्तीत्वमनेन १७ यस्यसर्वेसमारंभा का
ममसंकल्पवर्जिता ज्ञानाग्निदग्धकर्माणतमाहुःपडितंबुधा १८ सम्यसेषु स्थिरस्वस्थ ज्ञानःसर्वार्थनिस्
दः यत्निहतिलक्ष्ययोग्यम्नमपूतानाम १९ निर्द्वंद्वोनित्यसत्वस्थोनिर्योगक्षेमआत्मवान् ध्येयशाश्वत
व मैत्रेमवभूषितभूतस्य कर्मेंद्रियाणिसंयम्ययआस्तेमनसास्मरन् इंद्रियार्थान्विमूढात्मामिथ्याचारःस
उच्यते २१ यस्त्विंद्रियाणिमनसानियम्यारभतेर्जुन कर्मेंद्रियैःकर्मयोगमसक्तःसविशिष्यते २२ आत्मैवे
मात्मनश्चत्पूतिःएतमद्यात्र प्रविशातियद्वत् तद्वत्कामायंप्रविशान्तिसर्वेसशांतिमाप्नोतिनकामका
मी २३ इतिश्रीमत्तोपाख्येआत्मज्ञानोपदेशप्रकरणवाणसर्गः ५४

यस्त्विति २० तस्मात्निगृहीतसर्वेंद्रियस्यतस्याप्तिनएवसर्वकामोपरमः पुरुषार्थोनान्यस्तेनएवमद्वंतिप्राप्यसमाणमि
तिपहल आपोनद्यःसमुद्रम्प्रविशंतितद्वावमापश्चविलीयतेतद्वत्प्रचलेज्ञानाग्निदग्धात्मनस्त्या
पिनसर्वज्ञात्मास्यात्मबुद्धिर्बाधितविषएषतःप्रविशंत्यात्मन्येवविलीयातस्माज्ञानमापश्चासेएवसर्वानर्थो
निवृत्तानकामेतिनेत्रकाखतस्तितदाआत्मियस्तज्ञानतोबाहुस्वर्थं २८ २ नि तत्त्वप्रकाशात्मसर्गः ५४ १६०

देहनाशे यथा नाशो मृगस्य वायोः सम्भवे सृष्टेः नाम्यादि ... आत्मनस्तन्नैतत्तत्र यदर्थे ... ह्यतः इति यदा देहे ... एव नो
ज्ञानादयः सर्वे संन्यासेन कुर्यात् हितमित्यनेन ध्यानाद्युपादेयादित्यर्थः अभ्यासेनाभावान्नैव ज्ञाननिष्ठस्य पादेन तत्र सन्ति।
तेनैव न कुर्यात् ततोऽभ्यासाभ्यास्याद्विशुद्धस्यैव स्याम यामित्यर्थः १ एवं देहात्मभावनापि न कार्येत्याह अनात्मनि जन्मादिवि।

श्रीभगवानुवाच न कुर्याद्देहाभ्यासात्कर्मदेहाभ्यासान्न भावने अनन्तस्य समस्येव यथा आत्मनो वर्तिना १ अनात्म
न्यात्मत्वमतो देहमाभावयम्भवात्मनि आत्मन्येवात्मनोऽस्येव भावयाम्भवत्रूपिणा २ देहस्तेनोऽमहानहीनकि
चिदपि न भवति आत्मन्यपि हि नाशः ध्यात्वा चात्मानमपरिभुवः ३ नहि सर्वैर्न्यविनात्मा न तत्क्षयः सर्वपरिग्रहः क
कर्मण्यपि प्रवृत्तोऽपि नैव किंचित्करोति सः ४ असक्तिमाहुः कर्तृत्वमकर्तृत्वं पितृश्च तत् योऽयं स्थितेऽस्मिन्निन
ि स्वातन्त्र्योपरिष्येत ५ परं तत्त्वसमाश्रित्य निराशो महात्मनः सर्वकर्मसंन्यासिकत्वेनोदेहिनक्वचित् ६ अ
विनाशमनाद्यन्तमात्मानमजरं विदुः न पश्यन्त्येव तिष्ठन्तीं पश्यन्तो वासि निर्दुःखदः ७ न तथ्यपरिपश्यति विदितात्मा
नउत्तमाः पश्यन्त्यनात्मनात्मानं स्वमात्मन्यात्ममानिनः ८।

क्रियास्वभावे २ ३ उत्तमैर्योगिभिर्योगेन निर्दिष्टोऽस्मिन्प्रति प्रमाणयन्नभिमानिकपरिग्रहं स्वर्गीणानादिदेहधर्मेणास्या
त्मनि प्रसज्जकत्वाद्येन न कीर्णतादिप्रसक्ति निवारकनदीनि अविनाशादेहादिपरिग्रहेऽपि भिन्नाविनाशादिविग्रहइत्यर्थः
कर्मणि अद्वैतः ४ योऽवस्थितेऽस्मिन्नापन्ने ५ तत्रोपायमाह परमिति ६ ७ तथात्मनैन पश्यन्तीत्येवं प्रकारेणानपरिपश्य
ति उत्तमेन पश्यन्ति यतस्ते आत्मनात्मैव आत्ममानिनः स्वमात्मानं आत्मानं देहादिरूपेण न पश्यन्तीत्यर्थः ८ ॥

नन्वेवं सति सकारादेहा द्यागमवृद्धापर्यन्तं नामनयाविनेषेन ज्ञाशोनान्येचेविमरणादिनार्थनस्यादित्यजनंनः शोकलेपर्वचेविनिर।
एवंश्रियत मेवस्तुनाकिंचननष्टंरष्टमिति पादेययार्थदृष्टिाम्यं इत्यापन्याभावान्यारिदृष्टान्त एव तेन वित्यादिना १० कथं
तर्हि देहनाशेषुप्रत्रलाभादेरनर्थक्रमर्थत्वंघाते यांमत्राह इदमितिश्रुतं लक्ष्मृत्वेपिपुत्रमरणानन्तप्रमादनर्थो दियो
व्यहारदर्शना दिविभावः ११ अनएवसतोसत्त्वंविरोधात् देहादेः सत्वमिति शशशृङ्गमित्याह नासतइति उभयोः सदसतोः स

अर्जुन उवाच एवं चेत्रिगुणात्मकानामपि मानद देहनाशे समुत्पन्ने हृष्टं नष्टं न किंचन ४ श्रीभगवानुवाच
एवमेव महाबाहो न किंचित्क्षयति क्वचित् आत्मैवास्त्वविनाशात्मा किं तस्य क्वचिन्नश्यति १० इदं नष्टमिदं युक्तं
मिति मोहात्तु मोहनं अन्यतत्त्वान न पश्यामि तथासीत्तन येयथा ११ नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः उ
भयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः १२ अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततं विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्क
र्तुमर्हति १३ अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत १४ आत्मा देहो
लिनश्चित्वमसतः संभवः कुतः अविनाशस्त्वनन्तोसौ सतो नाशो न विद्यते १५ द्वैतैकत्वपरित्यागो योऽयं यदवशिष्यते
एतं तं सदसतोर्मध्यं तत्सत्त्वंदपरं पदं १६ ॥

नसदेवअसदसदेवनस्वभावविपर्ययइति भ्रान्तः निर्णयस्तत्त्वदर्शिभिर्दृष्टो न संदेहरित्यर्थः १२ एवं यत्सदविनाशिया
द्विनाशि तदसदेवेतिनाममतावपुत्रदेहादेष्विडेनाशोकश्चिदनर्थ इत्याशयेनाह अविनाशीतिद्वाभ्यां १३ १४ अदृश्यत्वादि
नाशकाप्रसिद्धेरपि चात्मनाशाप्रसक्तिरित्याह आत्मेति १५ एकत्वेकारणमकृत्वा चोहि द्वैतकार्यमसदनं तं तयोर्मध्यमांत

एवमपरिक्लिन्नस्यात्मनोऽप्रमाणादिपरिछेदउक्त्यादिभ्रमेकोदेहत्वेत्यर्जुनेन एकनितदितिनश्चर्दि किंकृत्वाकेनदेहेनात्मा स्थितिनियति तस्यावस्थितोऽस्वर्गे स्वावनरकोऽ इत्येषाकिहतो १ एतेभ्योभूतेभ्यःसमन्यायतान्येवाङ्गविनश्यतीतिकृति तात्पर्येणभगवान्स्वाथेनभूमिरिति एवभूतस्यात्मनिर्मितमनोबुध्यादिघटितस्याविस्पष्टस्वस्थूलदेहात्त्यास्पष्टि देवएवस्यजीवभावः सएवजन्ममरणसत्वक्रमत्वादिभ्रमनियतिनिमित्तमित्यर्थः ४ तस्यविविक्तदेहपरिगृहीतत्वात्तदु
२

अर्जुनउवाच नजानोसीतिभगवन्किंकृत्वात्मनूनास्त्विति कथंस्थितोचलोकानांतोत्सर्गानरवैंप्रभो ९ श्रीभगवानुवाच भूमितापानलोवायुः स्वमनोबुद्धिरेव च एतन्मनमजालात्मजीवोदेहेषुतिष्ठति १८ सकृष्णेनवा सनयास्मिन्नेवपक्षुयेलकः सतिष्ठतिशरीरान्तः पञ्जरेविहगोयथा १९ सकालेदेहतोदेहान्तरंत्यजपाताद्वा सनावशोयातिज्ञातवीणिकुसुमायथा २० सोञ्चदेहान्सर्वांनचरमन्नाणमेवच गृहीतेतानिसंयातिवायुर्गंधान्निवाशयात् २१ वासनावत्तमेवास्पदेहोन्तिरयुक्तिन सोयत्नेवासनात्यागेलीनोभवतिनत्वद २२ वासनावान्पराउपाभूत्वाभ्राम्यतियोनिषु जीवोभ्रमभराभारोमायापुरुषकोयथा २३

उपचेशश्चेविज्ञेयचनिमित्तमाहसरति १४

सर्वदेहाहेहानस्थमनेपिवासनेवनिमित्तमित्याहसइति २ आकोंश्रसिद्धिनिवाशाय सर्वैशरीरपुष्पादिवृत्तमात् २१ अतएवास्यस्थलदेहोपिवासनात्मकएवचिरात्तद्ध्याख्येन्यभ्रमइत्याशयेनाहवासनेति लीनोलिंगतत्स्वस्थत्यमेव भवति २२ परेणात्मभूतेनैवान्नपाणादिनाश्रा१२ अथवावासनावान् लिंगदेहः परेणात्मभूतेनपरमात्मनाश्रवके दृश्यतिविश्वभावाभाहेत्वाप्येनप्रवेशादा१२ अभियुक्तोभूत्वेत्यर्थः मायया पंडतालिकपुरुषोयथाखेभ्राम्यतितद्वत्

यो. वा. नि. प्र. १६३

२४

श्रोत्रवत् सर्वानेवानियइन्द्रनहितानोति शब्दस्वभावानिति स्वभावानशब्दादिग्रहणाशक्ती नदेवलोकेमरणमसिद्ध।
मित्यादेहइति २५ २६ खेचिदाकाशोद्भूताकाशावा यत्रयस्मिन्नाकारस्वभावाकारेप्रवतिष्ठेतेभावनकारणाद्भावि
तवासनोभवतितमाकारपश्यति २९ अस्यैनाशेष्यवमसत्पथ अथवास्तुप्रभवतदेहजन्मानंदस्वरूपमपश्य यथा
यथास्तुमोनकिंचित्पश्यतिनहृदितियः २८ प्रतियागिनावासनाकल्पित येनप्राणानामपितादृशत्वमेवादिसर्गाद्
रभ्यमितिमित्यादयेथेति आदिसर्गोचलमेवपश्यावायाकारेप्रभावनयासर्वेसर्वानुभववासनयेवविभावतो दै

अहस्तजायामलिलाद्वीराशसनावशा जीवोगृहीत्वासयातिपुष्पाद्धमिवानिल २४

देहोनिस्पंदतामेतिजीवेकोशेपुनिलोने निस्पंदाव यथाग्रोषा शालवानस्वद्रुमः २५ प्रकृतेयकेदभेदादिदोषैरा
त्यहपश्यता मलहत्पुष्पाभेनदेहोविगतजीवित २९ सजीव शाश्वत्ति वियत्यस्थितिशून्ये ननस्ववासनाभ्यास
तपश्यत्याकारमाततं २ अथदेहादिजीवेनमृतसंज्ञेयावलोकित अस्यनाशकमथवपश्यमावास्तुप्रभवत २८
यथेवपश्यत्येकारोत्लेशानाशानशेषवस्म आदिसर्गेभावनयाकलेयवेविभावनः २४ उदितइवकालेचयथा।

यादृपश्यतेग्र आनिपातनदेवास्यप्रविनाभाविसविद ३१।

विभावनाया. ववनतपवडपकस्थितनतेहृ शयादाय उत्तासवोंकिचित्रिविनत्किलेनिआविअरणप्रसिद्धो २५ नजुत्पत्ति
कालेभवाहायसनामयमिथ्याभूत गजास्थितिकालेतथेकि यामलयेवात्यवेजनेनीसत्यतानुभ वैश्ववात्तवेमवेतनमवयाद्
उदीतिन्यदिकाले उदितिप्रथमजोत्पत्त यथादेहस्य सर्वभूपथिप्याभूतसत्यथाप्रोरपश्यते उविनाश्यतदेवतयास्व
भावमेवभवति तत्प्रभावात्तरथमनोष्ठ साक्षादर्थिणानपूनायायत्तदविनाभाविसविदायथोत्पत्त्रपस्थितिदेनत्वात्तवि

टी

देहाद्याकारेर्लिवासनामयमलकलितं स्वसार् प्राक्तनमिति अशुभवासनाकलिलदेहाद्याकारस्य शुभवासनाभ्या। समस्तमशुभाकारं वासनामलमेवोत्तममलमितिभावः ७ पुरुषार्थेनप्रयत्नाभ्यासेनादिपुरुषप्रयत्नजनितेनाद्यवाका रत्वेनेननीयनेवाथाने प्रयत्नेनप्राप्योग्यमादियत्नेनस्वलनप्रथमोद्भवानयथाजीयतेतद्वत् प्रथमेनेनस्वल नप्राप्यतेनतएगृहयपार्थपेनेनहृदिस्थिता ९ ननुबहूनां तानातानाथयतमानानोप्रयत्नाःप्रवलाभिपूर्वेतेन। कामक्रोधादिवासनाभिर्विनाशमानोद्यमनरतिनोन्नसत्वभावस्वेदेनरितिचेन्नाह यत्वेतिधर्मार्थकामस्येत्येष।

शास्त्रनवासनामलपुरुषार्थेनजीयते यत्नेनाथनवेनाशुभसनायनजयथा ॥ ११ यथयपुरुषार्थेन दृष्टे। चेलवतासमान सर्वोऽत्रविशेषाथा सपदजयतिस्फुट १२ अपिस्फुटंनिश्चिताद्वैतातिवाप्रलयानिले यो रुर्षद्वियथासमतस्याभ्यनयीभता १३ नरकस्वर्गस्वर्गादिवासनाक्षमनोभिन श्रयणनिश्चितभूतजीवो नरहमेहितीः १४ अर्जुनउवाच नरकस्वर्गस्वर्गादिस्थअभेशुजयात्यते किमस्यकारणअद्वैजीवस्यजनानस्थितेः १५

मध्येयपमसमायपुरुषार्थर्ज्ञवपसकस्याभिनिवेशेनहसःसपद नस्वौञ्जप्रयत्नयोर्विशेषाशोजयेभयोनक न चाचतेषामेस्ताभिनिवेशमायाद्धोताभिनिवेशादाधोवपराभवइतिभावः १६ अतनपवशास्त्रोयेअयत्नेदृढाभिनिवेशा वायेत्याह सर्पोनि १२ तत्मात्युस्वेवासनावैविध्यात्तस्फुटत्वानर्थपरपरासवेनोङुर्वोर्वेत्याशयेनाह नरकेति न रहमोहधी सनायस्तानमदबुद्धि १४ नमेवाधायमेताबतरनोपाप्यमात्मान सावहयेवा ईश्वरप्रेरितोलोकस्वर्गा वानरकानवेतिव्यास्वावरादिप्रसिद्धकारणानसदेहनिरासेनस्मुद्धनित्तासरतेनाहकृतिनरकेतिजगतस्थितेरिति

स+

श्री. वा. नि. ह. टी. १६१

नदेवेत्यभावनीयमीप्सकामकर्मादीनामपि वासनानुसारेणैवसत्वदुःखप्रापकत्वादासनैवसाधारणी विराभ्यास
निरूपांसुनिषेवेत्वरितिनत्स्यपदपरमपुरुषार्थिनासर्वप्रयत्नैः कार्यं इत्याशयस्फुटीकुर्वन्भगवानाहस्वप्रेतिपाप्मा
प्रयत्नं विनाचिराभ्यासवशात्मीकृत्स्वप्रेपमार्गवासनैवयेनदेहेनासमस्तवासनादायिनी तेनदेहेनानावसानाभ्या
वेनसमस्तवासनात्त्यः श्रेयसेइत्यन्वयः २८ वासनासमूलनाशकारिणिः स्फुरतिकिमुक्तेति सत्तामेवतमालत्ता
नाद्वसमूलनाशाश्रुति भगवानाहमोक्षेति २९ तत्रविचाराद्यात्मस्वरूपपरिचयस्तेनदेहेनतत्क्षणेनदेहनत्वया

श्रीभगवानुवाच स्वप्नेऽज्ञानातेनेहश्रेयसेवासनात्यः चिराभ्यासवशान्नीकारसरसभुक्तकारिणी ३१ श्री
रामउवाच किमन्यादेवदेवेशालीयतेवासनाकथ श्रीभगवानुवाच मोक्षेकोदयमस्मानान्वनोवान्या
त्मजाऽथया आत्मज्ञानान्महाबोधाहि लयं यातिवासना ३२ भवितात्माविवेकेनोद्यमस्यविनानवानरस्ति अये
साक्षजनायलेभयेतित्यजवासना ३५ श्रीरामउवाच वासनाविलयेजीवोविलीनोभवतिस्वयं यादियत्नम
येत्कृतस्तत्राप्तात्मविलीयते ३९ जीवेविलयमायातेदेशकालयथाहतौ कोऽसौभाजननामेतिसमस्तनाम

काऽऽत्मकपा
देशविव

शिवस्थादिस्वरूपमेति वासनात्ययमावकर्तव्येऽपरिशिष्यतइत्याहभवितेति ३२ ननुवासनामयमेवलिंगप्रतिबिं
बोजीवतत्तत्तस्यवासनात्ययेत्ययवद्यादित्यर्थीवतत्त्वज्ञानवासनात्ययश्चेत्यापायेना भेनः श्रकनेवासने
तिविलीयतेदिनश्यति ३५ अनन्तःपरमानेदादिसंवल्लस्यपरमपुरुषार्थस्यसंशानास्याथ्यानिकान्वर्थेनाशस्यचा
कःभाजननामेतिकश्चिदिति महत्परायाध्यायेयनप्रसिद्धत्वात्संशोर्णोप्राप्तेनतत्रसमस्तवासनानाशेनतस्यप्रत्ययमा
न

श्रीयोगवासिष्ठ निर्वाणप्रकरणम् पू.

सु+

१६२

+कर्मभिर्न वाह्यविषयतो यद्यपि सैवास्य किं ज्ञातमात्रेणैवेत्याशयेनाह यदीति ५४ उक्तसमाधानस्य विप्रोपलक्षणार्हतिऽ ईश्वरनिरसे+ टू+टी+१ ग्रं०

प्रश्ने दृश्ये दोजाग्रदिप्रतिविंबः। अज्ञः संसारी जीवः सर्वज्ञश्चिदात्मानुभवाधीनजन्मादिस्वकालभेदभिन्नस्य भ्रमप्रातस्तात् नमेवविकल्प ऐवप्रमार्थेनः शुद्धस्ततथा स्वाविद्यया विद्विलेखन स्त्वुत्वा सर्वासर्वाविद्यो विपर्ययस्वभावेवति एतेनैवास्य नकिंचेवेति श्रीमद्भिःउक्तः तत्र तत्र कामिनः ज्ञाविनो दोषदृष्याद्य येन भावान्समाधजस्त्वयमिन्द्रादिना कृतायतनमन्याधीने ५२ मायममलवासनामुक्तियोवहे तथा स्वान्तीव न्मुक्तिरिति प्रसिद्धा इदैवनयापत्रभवितेत ५१

श्रीभगवानुवाच । सर्वकल्पितसंकल्पमात्मरूपं परात्परे । तदेव वासनात्यागो जीवन्मुक्तिर्महामते ॥ ५२ ॥ अज्ञानाद्य नसमस्तात्मरूपेण यदुच्यते । प्रबोधाद्यास्तमायान्ति तन्मोहात्तविद्धि भारत ॥ ५३ ॥ जीवन्नेव महाबाहो नमस्येत्य तथाऽऽस्थितो वासनाभावरागात्मा मुक्त इत्यभिधीयते ॥ ५४ ॥ योगनिर्वासनो नूनं सर्वधर्मपरोऽपि सः सर्वसोऽपि देहोऽपि बद्धः पंचदशेऽपि ह्यात्मना ॥ ५५ ॥ तुर्यं च न स्वभावेन विविधप्रक्रियेन चक्षत्स्वापि स्मृतिरियस्यनवासनानां महः स एव भवतीह द्विजाः सर्वे सर्वेधा न यस्य नतत्त्वयस्य स्मृतः ॥ ५६ ॥ इति श्रीवासिष्ठसारे श्रीगीतासारे जीवन्मुक्तिनिर्णयः पंचपंचाशत्तमः सर्गः ॥ ५५ ॥ श्रीभगवानुवाच । इति निर्वासनत्वेन जीवन्मुक्ततयार्जुन । अन्तःशीतल

शान्तो नितान्तमुक्तिफलभाजि संशयः कार्यं इत्याशयेनाह जीवन्नेवेति ५१ स च मोहो नैतिसत्त्वमायामपि हिताव दर्शन स्पष्टनयस्य स्वयमेव दानप्रमाणस्य यस्य परमात्मनः तावत्तेपदृष्टानास्तिकपिशाचिकादेश्चनानाभ्रमदायिनी तत्त्ववासनाऽज्ञैः स्मृतिजीवनरादाकाले प्रमाणे सर्वत्र ग्रन्थिकारिशरीरे वेदान्तनये शाण्डिल्यनयस्वतानःसमलवासना बयो मुक्तो भवति इत्यसिन्न्यस्मान्निनिननु पुनः सर्वत्र वासनेव कथं त्वत्पुरुषमोहः श्रेयत्वर्यः ५४ इति श्रीवा०

२ नि० प्र० पंचपंचाशत्तमः सर्गः ५५ जीवन्मुक्तिप्रतिपादनमिदं नाध्यायदिशीले विततस्तं जगद्रूपमनन्तं त्रयं।

विशम्यकैवल्यपदमिवापरे ।

श्री
या नि
षु टी
१९४

२ प्रवाहपतितस्य विदुषः कदाचित्पश्चादागन्तुकार्येष्वप्यनभिनिवेशमस्मिन्नित्याह प्रवाहपतितः कार्यं कुर्वन्नपि नोदेति कर्मणा कु
रुते न तत्कृतैर्बन्धैर्बध्यते स न लिप्यत इत्यर्थः ३ स्वरूपसंधानमेवास्य सिद्धो जीवन्मुक्तानां तत्त्वात्मप्रदर्शनाय चेष्टामात्र
त्यागाद्युपेत्यर्थः ४ ५ सूक्ष्मस्य ज्ञानमिति सकल्पासंकल्पनीति सूक्ष्मस्थः सूक्ष्मात्मवान् निर्विशेषस्वरूपेणास्ति
त्वमात्रावबोधात्सूक्ष्मेति ६ अन्यदपि सूक्ष्मिसाम्यं जीवन्मुक्तस्य सकलसंकल्पात्यागस्थितामिति तान्यवयवालक्ष्य
इन्द्रियार्थेभ्यो विषयेभ्यः स्वतः प्रपन्ने विनेयकाङ्क्षानीन्द्रियाणि तथा स्वेन्द्रियेभ्यः परमात्मनि मनसा संहृत्य निष्कला

जरामरणानि पाकशाकाकाशविशदाशय त्यक्तोपाधिसमस्तैकस्त्वमीशोऽभवानघ २ प्रवाहपतितः कार्यं
किंचिद्विचरन्नपि कुर्वन्नपि न कर्मणा लिप्यते ३ प्रवाहपतितः कर्मणि स्वेनेच्छया नेतव्यं
जीवन्मुक्तस्वभावाय स जीवन्मुक्त उच्यते ४ हृदये स्वात्मनि संश्रयाणीति निर्णयः सूक्ष्मस्य सूक्ष्म
निजसुखसंस्थितिः ५ प्रवाहपतितः कर्मस्वेव स्थितचेतसः जीवन्मुक्तः सूक्ष्मस्थः सुखसूक्ष्मवत् ६
स्थिराशीः स्थिरसत्तायाः कृत्स्नाणीन्द्रियगोचराः इन्द्रियार्थेभ्यो इन्द्रियस्वभावतः विषयान्नितराविद्ये
कालत्रयमप्यदिन भावितविजनार्थेन कुरुते चिद्विवेकतः ८ स्थि
मनिराकरणेन स्थैर्यमायातितया पापाकर्मस्थितः
पाशाश्यतानिवृत्त्यैव विविच्य यस्मिंश्चेतसा न प्रविशतीति तस्मात्तथाविधो जीवन्मुक्त इत्यर्थः १ कथं तर्हि जीवन्मुक्तः
दा स्वकाले जरामरणीति चेत्तत्रान्यपरिकल्पितत्वमिति विचार्य इत्यादि प्रदर्शनाय जरामरणादिसमर्थोनि
मनोऽपि त्वमविमलरूपेण वर्णयितुं तथा नित्यात्मनीति विमलसाक्षित्वेन विषयेभ्यः निश्चलनिजात्मनि स्थितेन
तेन सर्वजनप्रसिद्धा मत्तवेषियामविषयेषु त्वभाविनिमित्तरहितं त्रिमार्गशब्दं कुरुते इत्यन्वयः ८ ॥ । ॥ १६४

योऽस्मिन्नन्तर्नकाशेऽयमात्मकश्चन्द्रमास्तत्स्वरूपत्वात्प्रसिद्धस्य येय्यमपि सुधाभासात् कारणत्वमिलत्वात्वर्तिकाऽपि प्रसू
दमभिख्यामे चित्रशुद्धत्वविश्ववितानिताविस्तारिते ॥ १ ॥ अद्भुतत्वमेव प्रसिद्धेश्चित्रशेषमेणादर्शयति पश्चादिति समस्तस्य
मसामस्यसकलत्वात् स कस्य द्रव्यकालमेवविजराशिर्द्वे कृतत्वतः पश्चाद्भिर्मिलत्स्वाधारकृतात्मोऽसम्यक्प्रमत्तकालश्च्या
चित्रधारेणाश्चर्यपातेवेत्याश्चर्यं अतएवाद्यैर्भ्रमरस्यर्थ अहोभ्रमरस्तिपद्योरर्थेऽसमान्यपचयति शुभ्रवेवेत्यादिना इर्थं
विरचनाशुभ्रत्वेव अनिष्पादितमायाश्चर्तिमात्रत्वाणत्व अमितवाल्यतममसारीपिपातदृशाशुभा ॥ २ ॥ आश्रयोऽनवेदर्शयतिनमः

योऽस्मिन्व्योमात्मकमपि प्रस्फुरद्भूमिवर्तिमि विश्वचित्रं वरेणाद्यैर्विश्वचित्रवितानितैः ॥ १ ॥ यश्चाद्रिर्भि कृताव्योम
रूपाचामावरोऽभ्रम अद्धर्वैतानिमायेयन्तराऽप्यमयीशुभा ॥ २ ॥ नमनानापिभेदोऽस्ति स्फुरन्मणुपलब्धपो. इत्या
याऽप्युपलब्धेतिमर्थं शुभ्रविज्ञेता ॥ ३ ॥ व्योम्नः शून्यनमाविद्भिस्तस्मरस्तलोचन स्तोत्रनेतमिश्यपाभ्रान्तोलोकः
त्स्योदयो ॥ ४ ॥ अमानमत्राणवेदेसखाद्याभ्यनरनभः विरतनमनोरान्यपयनस्माकिलसम्यना ॥ ५ ॥

नानापीति अभिदेशशुभ्रेशुचिविभ्रमोऽभिख्या भिन्नपोभवति इत्याश्रयाश्चित्रविज्ञानाव्योमादिभिश्चयश्रपलब्धनेनासाम्
दमशुपलब्धयोराधाराध्ययोश्चित्रत्वाविशेषामनानापिभेदोनास्तीत्याश्चर्यमित्यर्थः ॥ ३ ॥ अहोभ्रमरत्यर्थः शर्षयति
व्योम्नः स्यादिनानामनश्चित्रवरचना व्योम्न. शून्यनमा अत्यतास्त्यारतिपावत् देतामरसलोचन तद्वच्छोकस्वप्नत
गाडूयद्वरत्तमाह स्तोतेति दृशिकाया सहोभ्रमामल ॥ ४ ॥ आत्मात्मनस्तकार्यं नगाश्चत्याश्रवदेवनभ शून्य
मसदेवेत्यर्थः अतस्तर्हि नानानासत्यत्माप्रतीतिस्तत्राह विरतनेतिचिरानुद्दृतत्वादित्यर्थ किलेधेति ॥ १६ ॥

श्री
वा सु
वि टी
१६५ प

नेदं तन्मयिति सूचनाय किं नर्दिनं मनता दक्षिर्णितिविभ्रमे भ्रान्तिकल्पितपदार्थमाने यत् सम्यक् सम्यक् कालत्रयेऽपि नास्ते
वतन्न भ्रान्तासो किंनेनत्वत ऽभ्रमेण ज्ञातानाम् आक् किं न स्यादपि न स्यादेवेत्यर्थः यद्वक्ष्मनादिकालक्रमेणाबाध्यत्वस्व
क्रमेणाध्यस्तविकासक्रमेणावाभासोक नादवर्यं किं यासाहर्यो रत्नाभ्रान्त्या व्यावहारिकसत्यत्व प्रसिद्धनवदर्शनल
न्यायेनालोकेन विलीयते नेषा सोलोकेन एवम् आनन्दास्यस्मद्वस्ते इनैव सोध्यस्याविलीयते तद्दिति पक्षेणान्वयः
पवमनात्मिन स्य भ्रान्तिमात्रमेनचपनवपादिक्षेपमानित्यपुक्तमित्याह चित्तेत्यादिना १४ परिशोधने हन्याते १६ सेयाएं

केवलालोकितेविपालस्यन्नास्त्वविभ्रमे क्रमेणालोकत सम्यगालोकेनविलीयते १४ दृश्यमानमपित्ता
मयाऽदीवाभ्रमडसे विभ्रमविजलग्विद्रमपितासिद्धजपुत्रिका ५ भिन्नभावास्वाकारावाद्वित्रिभुवनादि
काः नतामानिनवासिनकितेनपरिशोध्यते १६ रोद्यारोधकसमोऽत्यकाविविमलाभव प्रभृतिरेवनवाक्ष्यः प्र
कृतिश्चैवचालिका ७ अत कालक्रियाकारकादिविमलनभः विभ्रमस्यथाविभ्रमस्वरूपमतिलासक १६
योऽम्बरः शून्यत्वमेविहितपेदमविलत्वात् विभ्रमिताकृतविचेयशिखित्रदासेनन ९ सर्वभूतनयायोऽम्बम
नाममिनोभिद्यते यथाप्रकवनाशिलेनराज्ञिर्मांलामसैवा २०
प्रकसमोऽस्वयाघातकभ्रमतन्त्रपुत्रलोकयास्यिमि
तियावत् लोकालोकायेयत योम्बभित्ताकाशास्वयादिप्रकृतिरेवनासियातपनिभालिकोप्रभवि सारस्वामिका
भ्रमाकामात्रपेव २ अलाविभ्रमचनाकोवालघादिपदाम्हे विश्वोऽदाश्चविमलनभोऽप्रमेवयथाविभ्रमस्यमेनाराज्य
विभ्रमविलसत्स्वात्मकमयिष्णुकनाशः सद्रूपयथापरिदृश्यमानमपिनासोऽम्बर शून्यतममिस्मरेशान्त्रयः १८ इ
दानीमजानाशिवेवचित्रवार विभ्रान्तनादिशिविभुवोसोऽपिशून्यसकेवदर्थेयस्यानोत्पादधिवेति १४ नशेपिमनोराज्य

श्रीवासिष्ठमहारामायणे ...

त्वनानानुभवनात्मनि मनोराज्ये स्वाभाविनमोहेन परिकल्पिता बन्धमोक्षभावादिकल्पना अथ मदुपदेशात्तीर्णा ॥ ननु स्वाभाविनमोहेन कथमनाद्यनन्तकल्पविलोपि संसारस्वरूपमनोराज्ये स्वनन्तत्वाद् अस्य देवेति यथा अस्तमितेपि नक्षत्रादिका लोमनः पञ्चेन प्राप्तराज्यसाक्षीकरणेपि बलवत् समर्थमित्यर्थः ॥ स्वाकल्पीकरोत्येतद्दहनमुत्पादयतीत्येतत्साश्चर्यमल्पके वयस्यानलोपि बहु आश्चर्यं यदस्तदपि जगन्नाटकं हनेदतिरिदं शमन सामर्थ्यादेव जगत्ज्ञानिहस्थितेष्वन्वय ॥ मदेवाह स

तोरणेवत्त्वमेव भुविश्वावितिविष्टिहि अथ सीताम मनोराज्ये नानानुभवनात्मनि ॥ स्वाभाविनमोहेन कल्पना परिकल्पिता असद्देवमनोराज्यकल्पेषु त्वया अम्ब ॥ स्वाम्यकल्पीकरोत नयेदेवलवणन तनाकल्पीकरो त्येतन्नमस्तस्य कुरुतेनेव द्रु ॥ असत्त्वकुरुतेति प्रमितीय भ्रान्तिकल्पिता तोरणेवमनोराज्ये प्रतिभासस्वभावत ॥ राद्दविज्ञानतरिदं जगज्जालमिति स्थिते सर्वाणि वीर्याणि एत्तावि सिषमयमस्थित ॥ प्रतिभासान्तनोतेव कस्मि न्नावत्प्रसाधना प्रतिभासविपर्ययो समान सा विदितान्हाते अहमेवानि प्रमोवा केवलावनुसारता विद्वचिरकृत स्थितमनस्यविवेकरास्थित ॥ अत्र यमप्यराक्षसमिदं स्मारयति वाग्र्यद अद्यान्नविननिर्मितं विचित्रमुकलमयिते ॥

तोरणेवेति ॥ एवं निर्वाणनिष्यमके कुतान्यथात्वलार्थाभिभासात्वेनानानाकृतिमेघमयत्ताकल्पितनगादानेनहि अत्र ईश्वराप्रवसोञानेवानुसारताउरुकेटताकल्पिता ॥ सावनयुक्तेत्याह प्रतिभासेनिविष्टितोक्तेन अस्तानन्तवस्यात्मन इदं जगान्प्रतिभासविपर्ययोऽन्यथाप्रतिभासस्तावन्मात्र ईश्वरस्य प्रकृतेः भ्रमोयेनिहितोवा यवा कावनुसारतानवाचि दित्यर्थ ॥ स्थितस्यादिनिरामेप्रयत्नायत्नाद्देवेनकदापिकापिनस्थितमेवेत्याह विज्ञविज्ञह तरुमि ॥ विज्ञविज्ञकृतदति ॥

श्री
वा नि
ह टी.
१६६

कथयन् स्थितवदाह सखजनमित्यादिना सुखं जयन्त्या सजयतीति स्वराजनदृष्टिग्रहणामिन्द्रियमनश्चाश्चयलताः २९
कस्मान्नदाश्रुगादीनि चाक्षयवायस्य १ तयोर्दक्षत्वादिकालेषुनानाकारं भ्रूयपश्चिमप्राचीप्रतीच्या यस्मिन् नत्रचित्र।
पक्ष्मवनादिवर्णयति वोग्यमादिना ११ शारदादिकालभेदेन विचित्र स्वनाभि उत्तरोर्ध्वंशुक्ला रेखा नीलनयना पत्राणिमे। ३२
नयं श्रुयस्मिन् लोकत्रयलताग्रसक्तोदकेषु विचकोदभेदेषु शुभिन्नाक्षिति स्वाश्रयपक्षलता पविकायस्मिन्
परमउत्तमोदयखड्गसूर्यो यासो कस्त्वादृशोनमकोलेन सुधालेपनपूर्वकेनैव विरानमानत्रायस्त्वया विधनकाशालत।

सखजनजवादिति सुरदृष्टिविलोभन नानालमोलवर्षीसेवनानानेत्रसुरजन २९ नानाकल्याणावर्णवेनानासा
मात्ररजित नानादृष्टिविलासायनानावश्रवलोचन ३२ नानाग्रदेशवचननानाकाराग्रपश्चिम व्योमनीलसरः
फलनाशयशाखोर्मेकज ३३ विविक्षचनोद्युक्तभेदसीपक्ष्मजरि सकोपकाभिलिखितलतास्वरनूपुविक ३४
पक्ष्मालीवामकोरप्रवलाकाशाक्रमक माकाशप्रव पृविलासतिभेकरगाक्ष्मधाजगात्रयमनोहरपवित्रेकेय वि
नाशचक्रपरिरजितसर्वलोकालोलाकुलाचयत्नचित्रकवित्रकाद्री ३३

राजरश्मिनिर्यो स्मिन् रदानीत्रिलोकीमेवदे
वनदीगुणचित्रपुत्रिकापविकल्पवर्णयतिश्राका वापुत्येत्यादिपचधि चपलेनकामुकेन विश्वकलत्रेण विश्वकाङ्क्षसाधि।
स्थानत्रसाकाशोपवर्णयवर्णपत्रानानाजगात्रयलक्षणामनोहरानदीपुत्रिकारचिताप्रतिभानवनेनोत्तमधारानिनोद्गुडिरेवपको
मरखोरेशा नृत्यशालायस्य नृत्यशालामदीपस्थानीयस्यलाटिखेलनायस्य चक्रेविचरतरनातिविकसाद्दिघिनोदिरश्राम १६६
णि परितोऽस्रतिना प्रकाशिता लोकायवान्मरदाकाशावविलासादिलीलाभिराकला ३३ ॥

पुरस्तामेव विनिवाहिष्टे मे तिनदइमभवद्दे मसद्दलाकर्मम प्रभूमिति श्रीणांकड्मम यच्छलाइमे वाचलाह फ्कुरास
निका यस्या चना मेवाय वके घा पाशा यस्या धर्मार्थकामाख्ति निविनियत्रिनानि व्याक्वेना निरयोस्तयाधिप्र द्विनिह्
निशाभेरदृवेस्ययस्या पानासजास्तानिउत्तनाउनघाउरस्कपादपासेउत्तिडूपस्मा चयवकोवरणायस्याः उमनमभूमिने
वोयस्या २४ ब्रह्मादिवाहुचतुष्टयेन उशासमर्था सलचतासम्पताबं उकाहूलाभासन्नताभ्यां विवेकवेहारपङ्कजाभ्यास
हलोंकुगायहियेस्या सच्यालं शेषादिभिर्वेष्टित महीतलमेव पद्माकारपीठमासनयस्या गोतेवनाकस्तुर्योर्हिनानाव

हेमाचलानलनिकाननकेघापाशाचडार्कलेचनप्रियास्तनरत्नलोका धर्मार्थकामविनियंत्रिनशासवस्या
पातालजालचरणाम्बनभूमिनवा २४ ब्रह्मेन्द्रहरिबाहुचतुष्टयोग्रासनारुद्धोत्रतकुचस्कुरदगायर्हि स
व्यालवेष्टितमहीतलपद्मपीठा यश्रीहलाचलमहाभुवनोदरीव २५ राज्याधिकारचपलत्वदशादिचेषागारा।
करालपुस्तकायविदनपांक्ति चचचनदेषाविधानलनानरोमावनाप्रलयवादकदवपुष्पा २६
नत

ोंपत्ररचनास्थानीया हता प्रचलामेर्वजन्नदिमवदादिनानावर्णपर्वता यस्मिन्तथाविधमहाभुवनमध्ये लोकपश्वउद
रयस्या २५ राज्याधिकारस्यभेरप्रदहितीकरणलक्षणायचपलत्वतद्दशति अन्तदरमपत्रयति त्वयदार्कलक्षणं हिचे
ष्टायस्या पविविंधुदेवदत्तयक्ति यस्या भुवनेभदाखलदेशाविधप्रतलपरस्यसमस्तरोभूलजालमेवाविभेवद्रोमावन
यस्या तेषुभूतेषुप्रसिद्धः भूतभुवनादिप्रलयवादाप्रसर्वत प्रसारितस्तद्वद्धिकेस्यमात्त् श्रीलक्ष्मीवैराग्यसहासना
सायघा यायकलावार्पदलविकदवमालाश्रुष्यानियस्या २६ ॥

जीवेनेव्यवहितमप्राणमनाश्रनित्यविज्ञस्यपरिकर्माणि उपकरणभूतानिविविधवासनात्मककर्माणीतिवदति प्राग्वानिनप्र विधेनस्रतपवचिरादेवविलसतानादिजातककर्मनिर्माणमयेनविभेनदृतिपवर्णानिज्यावलीकोसनामविस्पूर्ति कात्माथिपानविहतानपवहातेन्तुपमदात्व इतिश्रीवा॰नि॰प्र॰षट्पञ्चाशत्ममःसर्गः ५६ जायतेजपणाद्यासस्यो निर्वोसनमनः सत्वाद्यात्मायेपञ्चसारहिरूपदिसते। तत्रप्राग्दर्शितानात्मात्मापद्यर्थानादृष्टिमेववासनाशेषितिलाप। योगित्यावर्णयतोदमिति श्रीभगतोनिराश्रयपदमनसाजगदाकारकलनान्यर्वेजगद्विज्ञायनेपश्यानदत्तोतान्भ।

नीचान्विताग्रानन्यस्यकृतात्विविज्ञव्योमात्मिकाविश्वविलसात्मावित्रकतो विभेनविज्ञप्तिकर्मविदाविलोकोन नाविलासवत्सितमवरपुरेवेति २ इतिश्रीमोक्षपापेनिर्वाणप्रकरणेचित्रवतोनेनात्मषट्पञ्चाशत्ममःसर्गः ५६ श्रीभगवानुवाच इदंविद्धिमहाश्चर्यममेनेदंदिग्विलि सर्वेसञ्जायतेविज्ञपश्यादिनिहदेतिदि १ श्रीभगवानुपि तेविमेरूपमेमिशिरानता श्रुतेविविज्ञमायेयमज्ञनवसिलासता २ विज्ञस्यविभवरूपाव्योमात्मनिनरान्नये। व्योमात्मनस्तेकिमियमदृष्टाव्योमतोहिता ३ सर्वेव्योमकृतेव्योम्नाव्योमिव्योमविसीयते अज्यतेव्योमनिव्यो मव्योमव्योमनिचात्मन ४

नभुवनात्मकवित्ताद्विज्ञिसदाधारनयाकल्पमानाउदेतिव्याहिममदृश्यसमस्मेवित्रात्मय एवीनकत्पर्नितारापश्यादुदयः १ अत्यन्तमसंभाविनस्यपनादित्रमायायसमाविनववविकृदत्तादित्यार्थेन प्रसिद्ध नाद्दृशमायामृदादर्शनिमग्नीविनित्वा फलन्वंयत्नेत्सुक तविलनसेमगृणिलानज्ञाताइति यथास्वप्नेदृश्यमा दावेवोपपद्यतेन्स्तदित्यर्थः २ आत्मानराविज्ञस्याश्चर्यंतात्ममिनप्रत्यात्मनिचिद्व्योमात्मानसवादतोद्रत्नतोपाश्च र्यंभूतरूपादविज्ञस्येति ३ यदितमनन्याविद्योमात्ममवपश्यसितदंदग्रहिशेवपर्यवसन्नेनाश्चर्यमेवेत्याद ।

हेर्वसस्तीति भ्रमणायत्ननयाविधतज्ञानश्चिरात्मवस्तुयवासनास्मोवेष्टित नहिदोषापीदृज्ञानिवासनेदेहना
देवोहमनेकत्वर्थ ५ अस्मात्सानिहितोपायत्वकेयत्नायथितमनदोषोवलादेवनस्वनइत्याहप्रतिबिंबमिति ६ अना
एवत्मनानन्यमादर्शनवलादेवज्ञानतःसर्वकेदभेदादिव्यवहारायोग्यत्वदर्शनेनसर्वेवासनाःसमूलनष्टाइत्याशयेना
ह अनन्यदिति यदाब्रह्मात्मप्रतिमानकेदभेदादिव्यवहारमानानहियायीभूतेनतात्त्वब्रह्मात्मानन्यत्वविदस्तदैवनदा

देहितवासनाजालादीर्घसंसृतिदामवत् वासनेहेएनेनैवतदिहोहेसतेर्जज ५ प्रतिबिंबवथादर्शेतथेद
ज्ञात्मविस्वय आत्मकेदभेदादेग्धात्मनन्यतावशात् ६ अनन्यकेदभेदादिज्ञात्मविज्ञानाणाव् किंकाय
कस्यकेनैवाक्रियतेवाक्रियते ७ तेनैववासनाभावोबोधात्मपदमुच्यते योननिर्वासनोनूनसर्वधर्मपरो
पिसन् ८ सर्वेतापतितद्ज्ञामापजस्योपथाद्दि यस्यास्तिवासनाबीजमस्यतंविनिभूमितं ९ हृद्गज्ञा
यतेनस्यडन सत्तिकानने अभ्यासाद्गृदितंडनसम्यक्बोधवह्निना निर्दग्धवासनाबीजनभूयःपरिरोह
तिदग्धवासनाबीजननिमज्जतिवस्तुवत् ११ स्वर त्वारिषुस्वकयथापद्मभिवाम्भसि १२

केनकर्तोकरणेनवाकेनप्रकारेणकस्यफलस्यार्थेकदेशेकालेवाकिंक्रियतेभिद्यतेवाकेदादिव्यवहारवादानाब्रह्मात्मि
त्वविषयादर्शनादित्यर्थः ७ तेनातेनोपायेनबोधात्मवासनानामपिब्रह्मातिरेकेणाभावःसंपन्नएव हृदयज्ञानाभावेन
वासनाबीजोद्भवकेदएवेतिप्रागुक्तस्मारयतियइति ८ हृदिःसिद्ध इतिनवर्णाःसुकोवा अप्रमाप्रमापिवासनानस्याप्या
अनर्थसहस्रबीजत्वादित्याशयेनाह निःशेषेदग्ध१ निर्दग्धानिवासनाबीजानियस्यतथाविधमन ॥१२॥ ॥

श्री- गी- टी १९८

उक्तोपदेशाज्ञानअस्यपसद्दत्रजनन निर्णसनास्थितोप्रतिप्राप्यनिश्चात्ताक्षिविवर्जननव उजिनाः श्रमिताः आशायेनतथा।
विधःस्तपावनत्वज्ञसिद्धं भगवद्गीतारूपशास्त्रमउपदेशसम्पादनाय गलितमहामनोविमोहः सन्अपहृतिप्यवात
वधुवधादिक्षोभमूलानिर्वाणानात्मनिष्ठात्मतात्तिनचित्तः पक्षपातकृतश्रुप्रष्ट नमवाप्रपवगलितभयोनिर्वोलाः पर
मनिर्वृत्तिमुपयथे ५९ इति श्रीगीतानिप्र समयपायासमा ं समाप्ते ५ तत्त्वबोधेनसावित्र्याविसनात्तदसमवः इत्युपप
यतेतेनापूर्ज्ञनस्वसमर्यादोतादेवश्रुतत्वप्रसादात्तत्रत्रइममत्रउपदेशात्मोहःसर्वप्रमाणानेन निर्विवेकेत
चामीकरस्येवस्वतः सिद्धात्मतत्त्वप्रकाशिसाक्षात्कार लब्धनियाचसर्वसंदेहवीजनाशात्तनवधुवधादिकर्तृतासदेह

शालानात्त्विहितभयोनिनीमितात्वा निर्वोणीगलितमहामनोविमोहः समयक् नमस्तमवानापावनतत्त्विष्ट
तत्त्वप्रवर्तिरेकपानत्वयः ९ इति श्रीमोक्षोपायेअर्जुनविषादनिर्वाणनस्थितः ५१ अर्जुन उवाच नष्टो मोहः स्मृ
तिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत स्थितोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव १ श्रीभगवानुवाच दृढ्येयायदि बोध
नसयात्ताहृदयेस्मृद मस्तिनतानमेवातिविद्दिसमयोगा ने २ अज्ञुलक्षेशयवर्तितशस्वकचेतननामके य
तसोपविनिर्मोक्यस्त्वयसर्वेनश्रयत् ३

स्थितोस्मिश्रुतत्त्वस्यावस्थितिविषयेयथाप्राप्तव्य वहारकर्मव्यतो विषयेयत।
ववचनकरिष्येपास्यिधीनथो १ एवमनेनेनहतार्थत्वेदृशिनेयिस्नापादि सतत्त्वबोधेनसम्यक्सर्ववासनाक्षयम
पथविभिउदाहिसान श्रीभगवानुवाचह्यमयदित्यादिना तत्त्वबोधेनहृदयेशा गतिदृश्यमयायदि सर्वात्मनाशान्तलक्षि
सर्ववासनोत्मकचित्ताननिसलसमानिर्वास्तनत्वप्रपा तमिति विज्ञानपाचश्रुति यदासर्वेप्रमुच्यन्तेकामायेऽस्यहृ।
दिश्रिताः अथमर्त्योमृतो भवत्यत्र ब्रह्मसमश्नुत इति १ अत्रअस्मामवावस्थायामत्त्वकचेतनाम्नायतश्रेयवदरि

सर्वज्ञानप्रबोधपरिलिङ्गेकनागक्षाचेयस्वहिस्मृतगीतिवेष्टा २

१९८

ज्ञानानां यस्माद्योगजनास्य केचन तत्त्वेन विदन्ति इत्यनेनोर्ध्वदेशगाने ४ आभासमात्रा भूतादिजयोदशविधसेत्राव भाव कशुभाध्यमविषयेरशाहरमसक्तिरुचिव ५ महर्षीने च अवणत्य वस्तुनन्न आवनास्वभ्यस्तानि दिशामनात्माशावा यणकोत्याह सर्वातीतमिति चित्स्वभावदेत्यक्ष [illegible] ६ यत्रैतदा दिसलानामयिवाधस्त [illegible] परमसूक्ष्मत्व सनानो स्थितिरसंभाविने वेत्याह यत्नामाविति १० र जोवेग्ये रिवतका द्वादश ११ स्वात्मनिखेदरे [illegible] सं [illegible] यति ग्रन्था

नकेचन विदंत्येते तत्पदं मारातादयः भूतलाद्यानीत्युर्ध्वेनिविदंगमसिवामने ४ यस्यकुवेननमाभासेशुद्धे संकल्पवर्जिते अनाद्यमेन [illegible] नेविद्धिरवेहसामिव ५ सर्वातीतमयदंतत्क विनाशुद्धे स्वयावसना नयाक्रान्ति पदंदृक्ष्यंजनदृष्टिरणनिव ६ यत्रामीसर्वएवेमेलीनाघटपटादयः वराकीवासनातत्रकिंवराकपरेपदे ७ यथानलगिरिशाय्य हिमस्योपविलीयते शुद्धमासाद्य चित्तत्वमविद्यालीयते तथा ८ जवकाकीरमलकावासु नायेगवेधने जस्थितनत्राणांलक्षिमात्वविशुभानिलः ९ तावत्स्फुरत्यविद्ययनानाकारविकारिणी यावन्नसं परिज्ञानः शुद्धःस्वात्मायमात्मना १० सर्वाह्यप्यहशाः [illegible] नेवोदितानथा नभसीवपदेतस्मिन्तान्यथा लक्ष्यते ११ समग्राकारपूर्णेनसमग्राकारवर्जितं वागातीतंपरंवस्तुकेनन्माख्येयमीयते १२ विषयविषविशुचि कामललनिपुणमदांसावितावासनामयासु अमिमतपरिहारमेव पुंसामभिववितवोभगवानिमयामभूसिः१३ वसिष्ठ उवाच इतियादितवति त्रिलोकनाथेसणमिवमोनमयस्थितेयशास्तात् प्रथमपदंवासितान्यवेदे

तितस्याविधे १४ समग्राकारपूर्णेनातह्नपसमनेसमेणदाकारैर्वर्जितं १५ देवात्रनेनवमनः शान्तमदर्पोनादेवश्रमिमना नेकामानायविदागेनिष्ठितलत्त्वनायामंबयुक्तमाविषयविषयग्रस्तविषचिकाद्रूपासदाप्रशान्तिदेतमदस्थितिमेनः करणव्यावसनानिपुणमयास्वविभावः वितातसमारवेधाभियात्सर्वेनर्षानामभूमिसमयस्थभावोभगवानहमेवभवेति

यो॰
वा॰ नि॰
पू॰ टी॰
१९९

४७ गोरीचेधनुर्यस्य सोर्जुनः सांप्रतमात्मना यामिनिमित्तर्थं वः धनुष्मेत्यनः ४८ सोर्जुनः भुवस्तलं गतः राजवा निसारथ्यर्थोद्भुत
पौत्रेभवाहिताः पाप्तकाविधाः स्वरः इषिरमहानयोयसोतथाविधाभवेवकरिष्यति दिवेचशिरोत्करप्रमोमेदाखेननिर्मितः
स्वल्पावतिरोहितं शुभमेणाः स्वयं सत्त्वलक्षणो विलोचने यथास्तथाविधोकरिष्यतीत्यर्थः १ इति श्रीवा॰ नि॰ अ॰ अर्जुनोपाख्यानप्रस्ता
वनाः ४९ जीवन्मुक्तपदे स्वराचेन्यमज्ञाचितः स्थितिः सुस्थिरा साधयादशासा दृष्टिरिदवर्णने ऽद्यविनाशिनो सर्वपाप
स्यकारोनिःसंगतालक्षणोयः संन्यासः सर्वत्यागरूपपदार्थबोधः सर्वजरानोब्रह्मणोबाधलक्षणो यत् अद्यपर्णेनास्यदार्थ

अर्जुनउवाच पशिग्लिनममसोकभारायस्नदयंभगवन्मतिर्गतेथे समतववृधवचनेनसोकभर्मोदिनपतिना
परिखोषितात्मिनीव ५४ इत्युक्तोग्याथ गोडीकधन्वा सहरिसारथिः अर्जुनोरणसंदेहाश्णलीलोकरिष्यति ५९ क
रिष्यतिस्तत्वागजवाजिसरथिदुःतत्तरइषिरमहानदीभुवे पारोत्कर प्रसरमहारजास्वल्पीभतिरोहितशुभमणिवि।
लोचनंदिवं ६० सोतोपायेग्रजुनोपाख्यानेसर्गः ५८ अर्जुनोपाख्यानेसमाप्त श्रीवसिष्ठउवाच एतांदृष्टिमा
वष्टभ्यराघवाघविनाशिनी निरुत्तिः सतसंन्याससङ्कल्पार्थमयात्मकः १ यस्मिन्सर्वयतःसर्वयःसर्वसर्वतश्चयः
यच्चसर्वमयोनित्यमात्मानंविद्धितेपरं २ हृस्थमप्यहंरस्थसर्वंतस्थमेवच नहृस्थसतामवाभावितदेवास्यत म

योथस्तड्भयपरिशिष्टावेउमहावाक्यार्थस्फिदानेदेकरसभूमात्मातिष्ठेत्यर्थः यस्मिन्सर्वस्थितो यतः सर्वस्यरोपः
सर्वसेदारुसर्वतश्चुपःकालत्रयेपि एवंसर्वानित्यप्रपंचस्यापियो नित्यःपरस्तमेवात्मानंविद्धिनपरिछिन्नमभावस्तु
यर्थः २ सर्वप्रपंचस्यद्दिभेवाहस्थयपिसर्वोनरतात्मवेस्याहरस्थ एवमाकाशवत्सर्वगमपितत्स्थमानिचनहस्तपदांप्रमेव
इत्थंसर्वप्रकारेणापिनदेवैकसल्लिन्नात्सदिनिसिद्धंअपरिछिन्नहूयेनापितस्मिन्निरूपीतिनिधेयत्वस्नमयेचसमामवाभ।
विनस्थानंभेण एवंसतिकितस्यपरिछेदाभिमानेनसपवापरिछिन्नसन्नाचसमाधिप्रसंगपरिच्छेदसंशयोभवेत्यर्थः २ ॥ १६८

द्विविधं हि विदात्मनोऽस्य विवेकोऽत्र तु भूयते यत्किंचिन्न तद्वि प्रतिबिम्बितं चेत्यार्थप्रयाणं पावनिर्मितं अपरं चिन्मा
त्रं हि तत्र हि सैव यामामा मा सा पायात् इति सर्वां च समारवं भूतं सविद्रूपेणु निर्मितं निर्मलं इदं तत्र अयममयि चैव विशुद्धं द्वित्वनि लसवे+२
र्मुक्तं चेतन्यं स्वपदं बोधे सपत्रमिति विद्वोत्पयः ४ सा चेत्यमवेद्यं विनिर्मुक्तं सचित्स्थितिः यतो वाचो निवर्तन्ते इत्यादिना।

यत्स्वेद्यविनिर्मुक्तं संवेदनमनिर्मितं चेत्यमुक्तं चिदाभासं तद्धि परमं पदं ४ सा परापरमा काष्ठा सा दृष्टा द्
ग्गला सा महिम्नाः च समा दिव्या ज्ञानात् परः ५ सा आत्मा तत्त्वविज्ञाने सर्वज्ञस्य नलं तत्स्वरं तत्क्रियः सा
शिवं शान्तं सा विद्या सा परा स्थितिः ६ यो यमनात्मनेनात्मा सर्वोऽभवन्नमक यत्र सदने सर्वो स्वात्म द्रष्टा
तिमसन्नया ७ सर्वनाक्षिलेनेत्यास्ता स संवाहद्दीपकः सर्वगानादपरमः सर्वगात्स्थारणक ८ सर्वतश्च तेन
क्तान्तार्परिग्रस्तह्योत्व सभूतमविद्यानापरमात्मा आत्मानया ९ सपदार्थपदार्थेनेत्सनेनयदनुजन्मे
सत्तोऽवसनःसत्वमसत्वासत्ता १० य स्वविनिविधिश्रेणस्वयमात्मैव लभ्यते सर्वं पदं जगद्भावाश्रविचारे
णाचार्य ११ अविद्यमानाः सद्भावा विचारविशारव अहमादौ जगज्जालं मिथ्या भूमरश्रान्तिके १२
सेऽ२८
तिप्राक्तानन्दोत्कर्ष
परपरायां परमाकाष्ठामहिम्नां मदज्ञानात् उत्तमात्मानां परमां गुरुनीतं परमस्तोत्रार्थं ५ ६ ७ सेवनगात्मरसद्या
दरस्रादिना ८ ९ सर्वसर्वपदार्थानामसत्याशमात्स्वरूपमित्याह सत्तेति सत्वसम्यक्त्वं १० सक य स्वस्वविनिस्वानि
कर्त्वेणाबाधस्वरूपेणविचित्रेणालौकिकेनोपायेन सर्वस्वयमात्मैवनान्यदिति लभ्यतस्त्यर्थं ११ सत परमात्मनोऽभा
२४ वा विवत्या विचारविशारा वरसुत्तनवर्हरूपेन विचारेणा जगज्जालं विपरीतं तत्र दर्शयति अहमित्यादिना १२ ॥ ॥

श्री वा नि सू टी १७०

हृस्मिन्नस्यानन्तधीरेवमुद्भावितस्वशास्त्रार्थेनेनिर्विभवितव्यमिति तत्राह कथमिति धीर्बुद्धिर्यस्मात् इयमाकथमवाप तस्याशे नास्ति देहनिरस्यः प्राणेन वासात्स्यापितत्वं तावदामर्षणादि परिच्छेदाः सकलकलनानि वाहमेवनमहाति केवलमेतोति विचारेकात्ममेनेयता प्रसक्तिर्विभाषयेनाहत्रुटेति ११ एवंविचारवन्तो लोकवासनाविरुद्धव्यवहारस्कालेपि स्थितिर्नो पेतीत्या शयेनाह सम्यगिति १४ यस्य मनः समेऽभ्यपि समेसुहात्तिस्थितमममहानामसर्वदा अन्तस्तयान्तमयेपञ्चामिति विरोतिपर्यासाम्यय. १५

॥

कोऽनुभूतानुभावोऽस्मिन्नित्थं कथमवाप्यधीः आधमर्धनिमानानि सकलकलनान्यहत्वाकाशमनाद्यन्तेवेयमाम मात्मनः इति निश्चयवानेन सम्यग्व्यवहर्त्तुमर्हसि १४ उस्यान्तमयोऽन्तःस्थितिरन्तःसमसर्वदा नान्तमेतिनचोदेति मनः समसमस्थितं यस्यात्मेव सन्ततसमसहानेहतनदृष्टं भावाहेतपदाहतःसुञ्जपरपाधिया १९ व्यवहार्थ पिसल्लोममेन्पादर्शनेशेषया आदर्शपुरुषस्येव व्यवहारवतोऽपि च २ नयत्सहृदयोऽलेतोमनागपि समुल्लिभाक् अविभागमिवादर्शविलमतोऽप्रतिबिम्बति १८ विमे परमेनैमें साव्यवहारो यथा गतः चिद्यमन्त्रातिरेवेयेनरातित्य वभासते १९

व्यवहारकालेतावदस्थितत्वपञ्चतानुपपत्तिमाहभावेति यतो यं भावनयेवाहयपदाहृदेन व्यवहारतहसमर्थो नयावाडु माचाहेनमहाकृयोत्क्रियाहेतनकार्हितित अप्रेनेत्रिगुणेके भूत्वा हेतत्रहसासेहति १८ ७ इदयोसेवामानापमानादि इत्वेकयेनस्थितिस्थितौ जीवन्नज्ञे व्यवहार प्रसयतितत्रादर्शापवहस्थानहत्याह अविभागमिति इवकारो भिन्नक्रमः या था आदर्शेदृश्यमाने जनव्यवहारः अविभागमादर्शस्येव चित्स्वविभागविकारमहलेवप्रतिबिम्बतिनहृच्छिन्नमण्वपी

वाच्यवाचकशिष्यतदीदृग्गुरुतद्वाच्यादाव्यानकल्पनाचमत्कारेमेमत्रादेशानुपदेशोपितन्मयश्चिन्मयएव २
चमत्करोतेविवर्ततेभसदोविवर्तएव २१ तेनवर्मदत्तिश्रुपरिकिंत्रब्रह्माकारेचिन्तनेनपरिणतेसतिद्यःप्रवाभावस्य
जगत्सत्वोपक्देशभावस्याय अपरामसद्गुर्व्य पामकुरुपाय्यं मपवुभावनास्योवासनात्स्यश्रान्त्यर्थं २२ यद्यस्मा
देतोपमत्रयिप्रविस्पद उदाहृतत्रत्रसम्प्रवमापादयतितस्याहेतोस्पदञ्जन्यत्त्वमेव अजउतत्पावमवितेवेपु स्वह

नेष्टासैवकानयहितत्वमादेशोपितन्मय वाच्यवाचकशिष्यदागुरुवाक्यैश्चमकृते २० आत्मनात्मनिशाते
वविश्वमकृत्नेचित्तिं चित्स्पदोहिसमारस्तरमपद यापद २१ चित्स्पदामनेनेयपरिसाम्यतिसमति मह
चिन्ननेनेपोपाभार्वयोभावनाख्य असत्रपिस्वभावनत्वाविस्पर उदाहृत पन्न्यत्वमजउत्पन्यसाङुचितेवे
उ २३ ततेनाभावनायत्रासमति सात्रभूयते अभावनामात्रलयानावनि.सावरूपिणी केवलकेवलीभावा
तद्रूपामेवशिष्यते चित्स्पदमेवसंसारचक्रप्रवर्तणविदु २४ सानुमानप्रमेयादिकटकादौवदेमनि एष
यस्मिनचस्पदश्चिन्येयोसम्मतिभवेत २५ चित्तमेवचिन्तिस्पदस्तदेवाधोदितसंस्तति अबोधमात्रवित्स्पदकस्क
त्वमिवोपित २७ बोधमात्रविसीनोस्मिकुशाविरामशिष्यते स्वभावबोधमात्रेणलीयतेभोगवासना २८

यस्मिन्ननुभवनिष्पन्नम्नु २९ अनात्मदर्शनरूपायामस्तुनि साश्रन्नात्मनरादाकाभस्थतत्वेनयाथार्थ्येनयाभावनानदा
पमात्मैवात्रभूयतेतदभावनामात्रेणभावनालयात्मजीवन्मुक्तमस्तनिर्देपएव त्रिसारत्वपितानवध समेत्यर्थं
कायतद्वैजीवन्मुक्तोभाशिष्यतेनतदाह केवलमितिकेवलीभावापि स्पदविन्मात्रोभावानसामस्त्वनिस्तद्रूपैवशिष्यते
अनस्थित्स्पदमेवमात्मनादिरूपससारमाहुरित्यर्थं सचनचित्तस्ययमात्मीयबोधएवमस्तनिःपर्यवस्यति २२ स्वाभाव

श्री
वा. नि
ह. टी
१२१

भोगावासनादयात्स्वद्वन्सिद्धभोगानामविलम्बेनैव तत्वस्य जीवन्मुक्ततायास्सत्वात् उक्तो ये भोगास्तभावयति तत्त्वाद
ह यन्नरति ४९ भवेतीतिश्चर्यान्यिको नु भूतेत्यादिनावर्णितेभ्यो विवेकादिलक्षणेभ्यः प्रपरलक्षणे २० इदानीं लक्षणान
रमाह चिकीर्षति सर्दीयान्यविदेवकेन भोक्तृभोग्यभोगाकारेण स्फुरति इति तत्स्वदाभूतात्सर्वात्म इत्येते अखिलं इति यान
निश्चयः स्वभ्यासं प्रवृत्तमस्तत्वात्मित्यर्थः यात्तत्स्वमनवदेहद्याखतानिखिलेभ्यो प्रहेतिसा इत्याचेष्टेवेत्याद य
प्रकृष्ट+

भोगाभावेनमेवेदपरमंतत्वलक्षणं इत्योनाभिमताः सर्वेतस्यभोगाः स्वभावतः ४५ भवेतिकोतिलभ्रादि
रंतेकिलवाकृति पतेदवपरविदितत्वस्यापरलक्षणं स्वभावेनैव भोगानां यक्तिसानभिवांछने विज्ञस्वदे
वसर्वात्मइभिमपश्लीतिनिश्चयः २१ योनः महद्धः स्वभ्यासेनतत्वपाहेनमेस्वनः योनभुंक्ते भुज्यमानानपिभो
गान्स बुद्धिमान् २२ लोकानुरोधसिद्धार्थं सदैनिलगुरैर्नभः विनाहंविभयाश्रुज्ञानसिद्धिरवाप्यते २३

इतियः लोकानुरोधसिद्धार्थं भुज्यमानानपि भोगान्यवमार्थतो न भुंक्ते स बुद्धिमानस्तत्त्ववित् भोग्यानभोदनन प्रसक्त।
लोकानुरोधसिद्धर्थं त्वयमपि गुरु देने भोइतिनद्वस्य रणाचेष्टानहिं सर्वेन नभोक्तृ भोग्य भोगाकार परिणतात्म
न चिदेवसर्वात्मरूपेनियागुरुबुद्धिरपि सर्वं मेननभोलगुरुश्रेद्देने मदीयमेवेतिवद्धानि बुद्धिवान्दृग्मिवेति साक्ष।
णलक्षणात्वेनोक्तान् चाह विनेति सिद्धिरितिप्रायानदमात्मतत्वं नयाचरहृत्रिम अपि सर्वात्मभावदर्शनेपरिच्छि
न्नात्मद्दष्टिसिद्धारानत्वा गमोपयुक्त मिति तत्लक्षणं मुक्तमित्यर्थः २३ ॥ १२८

तद्विदेहात्म बुद्धिनिराससंदाराननदसंगेनोपयोगितामुत्तमपादादिस्वात्मनामवद्दलनादित्याह कुविति यावि नहसामकि। नसामजाद कुविदिति यदिद्दाविकासविहदगु भंवेवासागावदलनादिसादसेवपिसर्वेनमनादर्शनवत्वात्मावेलो। केउपयोग प्रसिद्धस्यात्तदानदपिलक्षणस्याञ्जनन्नदस्तोत्यर्थं अथवाग्रहृविमयेतिक्षेद आत्मावेलोकेउपयाग प्रसिद्धस्याञ्जदादपिलक्षणस्याञ्जननदस्तोन्यर्थः स्वरूपाविर्भावेश्रुतविमयापीतिक्षिआकारशून्ययाश्रावस्थ्रासाकाव। श्रुद्वाविनाभवेरावदसेने स्वारावदलनसदसासादसकोटिभिरपिसिद्धिरूपयोगेनावरामनहृस्यर्थः नत्कुतस्तत्राह

कुविदात्मावलोकेचसागावदलनेरपि चिदेभ्यचेत्यकोटिस्यानावत्सवपतिविभ्रमे १४ इदयावदवोधात्मा। सदसेस्वदरूपिणी सम्यग्बोधोदयोनःसात्त्यदास्वदवाक्रम १५ कापियातिचसपामरीपवत्साभिधानक विभ्रमप्रानरूपायादीपिवाया स्वभावत १६ सदासदमपीनेदकथंवाक्षिनागपि यदस्यदसमरूनोन सत्तासत्तमभाग १७ रूपेनदेवामविज्ञिमराघा प्रथमविभे आभिम साक्षित सदशुद्धचित्स्पातरूपधक १८ न वधायनमेतासंस्थितमात्मनिकेवल विवेविरथसविभि निर्वाणनचविंदते १९ नहृधमोस्यसादेनोमायीह नविद्यते मोक्षोक्षिन्येवबोधोन समोनस्यकारणं ५

विदितिविभि इयवित यावदबोधात्मसत्तामक्तत्राभवतितावच्छेयकोटिस्वात्मभवाभावुत्पादिकोरात्तश्रविश्रमत्वेस्य मपिसदरूपिणीवभूतावेत्यवाह्यविषयप्रतिसदनेनविभ्रमपश्यति १४ यदाश्रन सम्यग्बोधोदय सावदासदशा क्रम साभिधानक स्वनाम्नासदकापियातिवाधनदस्यर्थः १५ १६ आत्यतिकप्राणवेशापवमेपिसपवेत्याह यदिति सपाणामनिर्वचनीयमपिरूपयत्र १७ नविद्यतेञ्जसविभिरज्ञानसदस्यस्याश्रिते प्रथमसमोत्तरावितुर्वितिस्पर्थः या दाविज्ञानाविन सद शुद्धचित्त स्पातरूपश्रसाकारस्वरूपधकभवनितदानवेधायनमोत्ताय १९ चित्तनिरथसवि

श्री
वा नि
ह टी
१७२

स भोक्ता मान्यसमानि विविक्तेषा विरक्तिति वारकापिलधः किं न हिं श्रेय स्तदाह श्रेय इ ति स्यादेनाईहयेन ४१ कस्मिंदिवध
मात्रादि कथावद्दायार्थे पदार्थे स्तमादयइति ४२ ४३ कस्मिंश्चित्र सकल्पस्वस्यारो ऽपायस्तमाह सकल्पएवेति शुध
विवर्कास्य विनेसकल्पएवयेत् इदमाया सकल्पितमिदं नेति पूर्वापर विमर्शे नविभाग ज्ञाति नमर्हि ज्ञानोपिसक
स्याचहि स्पदज्ञानन ससोमहृयानयपतीत्यर्थो देवमवारितम सकल्पमसद चजातमेवेत्यर्थः ४४ एवचित्ताप्रवृ

सर्वमिति॰ प्रसक्षमस्पदो भवति
त्यभावितमपि वधलेश्रेयसवेदनपर यदज्ञाभासमजडतहिदिपरमपद ४१ चित्त स्वरूपमस्थानमचेत्यो
न्मुखतात्मक य सकल्पनसाहार्थ इयसदोमहाचिन ४२ वधमोक्षादि कोडो सोऽप्रेक्षमाताः प्रलयपति प्रे
सता देवसयातेत्तहभावेनिरास्पदे ४३ नविश्वं केन किंकस्य बध्यते वा प्रमुच्यते सकल्पएवमेवविनेशुध
शुद्धविभागवान् ४४ तदसकल्पमसद सर्वं ज्ञातमवारितं स्पदस्पदमयेवाते तन्मयत्वात् सदाशिवा ४५
सस्रोत नचमसाराति स्पदेविहुनेस्थिते चित्तं जडत्वचिन्मयदइति कुडे निरंतर ४६ चातिति क्षिप्त स्पदोन।
किं चिद्वसिष्ठाने श्रमिन इदमयेदीर्घं स्वमेस्वमानर अजेनत ४७ नतोभादमपाद लेसवेवात्वमविद
यज्ञोदेतिप्रथममनिपसर्गो सविनिमज्ञा यस्मिन्नेनेसकसकलनाकारपकारालिति उद्यत्येनेस्पदनसभोय

इत्येतन्नेन स्पदेसत्तीतास्पदमयेवाते चमसीतासनितमलाः समसोपिस्तीण पूर्वेत्याह स्पदइति ४४ अथवा चित्स्व
रूपावनिरेकेण स्पदोन्यानास्तीति दर्शनात् पिनष्टि सविलादविहिति ४९ ५० मादेसचलनादिभ्रमश्रनि रायमि
न्नसमयायेमाणप्रपिकलात्सर्वंजगत्साकारोपलभा स्वद रतयुक्तेनदास्यादेसेन समरायथा स्यानथा उद्यनि इत्यथवे
नथा उक्तसर्वसविशीनासमाश्रितिश्यिद्योदेनिपनेउक्तं सविशिरूपा सकलकलनाकारपका यस्मिन्ज्ञानतिलीयते १७२

वासिष्ठनिर्वाणप्रकरणटीका

इतिश्रीवा॰ नि॰ एकोनषष्टितमः सर्गः ५९ श्रद्दितीयस्यपुरुषस्यनिजमायया सर्वाकारे स्थितिर्विविधविभूतिरूपविदए
ते, वीणानादमोलविभूती प्रपंचविधस्तत्रभवान्प्रथमंनिर्दिशतिएवमिति सम्यासत्वतिरा नयाचतत्वनिषेधकर्षा
देवविभूतिषत्वकर्षमानुषादिद्दशतेक्षितिभाव १ नेपाम्रूमुपानदविभववहार्णांद्देवनितेन्निरीयथातिदर्शिमानदोकर्ष

इतिश्रीमोक्षोपायेप्रत्ययात्माबोधनामैकोनषष्टितमः सर्गः ५९ वसिष्ठउवाच एवमानुपरतत्वविहृतपरम
२ परं तत्स्वायंतमद्वाहपावृत्नुविस्वद्दशदय १ विभूतिभिः स्फुरेत्स्वैरेनानामुख्यात्रूपाश्च आकाशगमनादाभिःकौ
शभिःकौशलचिर २ तत्संनेवजनेनेद्दस्वोर्गीकस्थायथा मन्त्राप्याराधनस्थिरयतेमात्राप्याराधनेराध्यते ३ तत्स्या
पत्नीकेनेनाराधनामाप्याराधनरूपने प्रधारपरमाकाशाङ्कपिणः परमात्मन ४ सत्त्वासामान्यरूपचेतनानापि
विभाव्यते तत्वनिमेषमात्रेणजनत्संक्रमनात्मनिः ५ ऊर्वं नमस्करकर्मारोणनभूयःपरिनयसे ।

श्रमप्रथमभूमिकानिर्देशः तत्रकम्भूमिकामस्यवोक्तर्षमाह आकाशेतिक्रीडायेतेनस्येनैवजनेनेति परोणान्वय १
तस्मिन्ब्रह्माणिश्चानदस्फूर्तिर्विशेषियास्विन्यत्परतारतस्मेनतिष्ठतीतितत्स्योमनुष्यरायर्वादिजनसेन स्वर्गोकस्थायथेति
तत्रत्रगेयवोमुत्तरभूमिकोदाहरणार्थंतत्तत्सर्वानदोत्कर्षावधिमतब्रह्मतत्वबोधेनशाप्यश्रगेतिसबोधने २ तत्रीवातेश
एभ्यारणानिमित्तैरपानायादिभिर्नेपीश्यतेमरुध्यतेऽप्यादिभिः ४ तत्वमतःसाधारणमतपार्थीरोपियादिस्पासत्यापिन

श्री वा नि पू टी १०३

यदि भावनानन्तर्येण पृथिव्येनेन तत्सत्तासामान्यरूपं किं निर्विशेषमनवविशेष्य प्राधेन सविभूतिवर्गो न समस्तानन्दहिनी येन त्व
प्पनज्ञनं परितप्यनेऽत्यात्मनिकपरितापोद्भवोऽनेन प्रयुक्तमित्याशयेन रामः पृच्छति मनः हृतिमनोबुद्ध्यादि सर्वेदैव ।
यश्चेत्थं तत्त्वनिर्विशेषप्राधान्यं शान्तिं त्वाद्येन सत्तासामान्यमिति योऽयं तेऽमनस्त्वीमनः प्रादिमवेविशेषवान्त्वाना
ईश्वरस्यार्थः ४ नात्र प्रपञ्चबाधोऽस्य परिशिष्टनिर्विशेषमित्यात्त्वं कालिकं सविशेषमिति वा विभज्य सत्तासामान्यम

श्रीराम उवाच मनोबुद्धिरहंकारश्चित्तं यत्तत्त्वयागत सत्तासामान्यमाभानमनस्त्वीमकिमुच्यते ४ श्रीवसिष्ठ उ
वाच यद्व्योमसर्वदेहस्थ भुक्तेपिबतिवल्गति श्रादत्ते विनिहन्त्यन्तः सविमर्शयति नेन ५ तत्सर्वं रातमायातहृदि
तत्स्थितमात्मिनि सत्तासामान्यमविच्छिन्नतत्तवयिद्यावच्यते ६ नहिस्थितावेतत्तव त्याश्चोपलिष्पाद्यतयास्थिते सर्वे ।
स्थिते सर्वातत्यात्वं वितत्वक्रास्थित ७ देहेनीरसतयासत्तायात्तनया रूपेरूपतया दृष्टेनेत्रेलीन तन्मया
शोणितत्वाणगत्पाह दृष्टवेशेत्यत्वोदित पुष्पकाय तया कायभूमावपिभूतया १ पयस्तया च पयसि वायौवा
युतयास्थिते तेजस्तयातेजसि च शुद्धोबुद्धितयागत १२ मनस्तया मनस्यन्तर्दहंकृत्या यदहंकृतौ शुद्धसविदिसा
विप्र विते चिन्मये स्थित १३

जीविनु सर्वं जीवमावेषोऽस्यभावे स्थितोऽयमन्सहृत्य स्वतदेहायमानेऽस्मादतदेवोऽत्र तदेव जगदानत्तत्तत्त्वतदृशि।
मनोऽनवच्छिन्नविरोधस्य त्यात्रायेन बलिष्ट सत्तापत्तेयदिनिश्चादर्शन जाग्रत्स्वप्न सर्वकालेविनिद्रतिसगुणितमस्यायो स
वित्स्वैश्ववर्तितत्वीयुता ११ स्थितम कवचामीकरवद्बोध्येनाजित ५ नदेवविशुद्धादिकार्यान्स्वतत्तदिमतिनयापवा
र्यनेसार्वात्म्यप्रदर्शनाय यद्यत्तनदित्यादिना ४ तत्तयारसनेदियन्तयानेत्रेवत्तर्वेदेये १२ अहङ्कृत्याशुद्धेकारतयासवि

१४ चेतनेश्वत्तविंभ्रमेषु १५ तत्रविशेषाकारसमर्पितदेवेशाद्यमस्थितिः १६ कालस्याक्रमेणुसस्वत्स्वत्त्वादिभेदे ज्ञ
नाविद्यादिरूपत्रयेषु २ नियमेननियतिमया १८ १९ कालेनेत्यादयोभावप्रधानानिर्देशाः २० पृथेभयोजलसामान्यमि
व २१ कथमयमेवैकोनानात्वेनास्थितइतिचेत्स्वात्मनभ्रांतिकल्पनयैवनवस्तुतइत्याह्नानात्वेति २२ देवमहात्मन

द्देहत्तत्तयासद्गंघपदेपटत्तयोदिते सुदेहटत्तयाक्कुंडवटेवटत्तयास्थितं १४ स्थावरेस्थावरत्वेनजंगमत्वेनजं
गमे पाषाणत्वेनपाषाणेचेतनत्वेनचेतने १५ अमरेत्वमरत्वेननरत्वेननरेषुच तिर्यक्त्वेनचतिर्यक्षुरक्षःसु
त्वेनरक्षःसु १६ कालकलेकालतयाकलाक्कलनत्यानघ त्रुटिसाणनिमेषादौसंस्थितस्तत्तयाविभुः १७ शुक्ले
शुक्लतयानानकृष्णेकृष्णतयास्थितं क्रियास्पंदरूपेणनियतौनियमेनच १८ संस्थितःसंस्थितौस्थित्वानाशो
नाशतयास्थितः उत्पत्तिरूपेणोत्पन्नावास्थितःपरमेश्वरः १९ बाल्यनवास्वेविश्रांतोयौवनेयौवनेनच जरसा
चजराक्कपेमरणेमरणेनच २० इतिसर्वपदार्थोनामभिन्नःपरमेश्वरः कल्लोलवीचिकोर्मीणामप्त्वाविवपयोधरः
नानात्वेषोत्वसंस्थत्वसत्तानेनचैवहि कल्पितार्थवित्तभावेनवेनाशःस्वेषुनायथा सर्वत्रसंस्थितिमतार्थितात्म
येनत्वात्मेममेयदखिलंविविधैर्विलासैः विद्युद्विपाकलनाकलितात्मनेतिमत्वापरात्मनिरासस्तवमहात्म
तन् २३ श्रीवाल्मीकिरुवाच इत्युक्तवत्यथमुनौदिवसोजगामसायंतनायविधयेस्तमितोजगाम स्नातंसभाकृत

कल्पना
सर्वशक्तिस्थितिमतात्विहपिणामयाघ्रात्मनास्वेनैवपत्नाः कल्पिताइदमखिलमयैवविविधैर्विलासैर्यामेममेवेयंवि
भूतिरेनेमदाति ॥किंकिञ्चिदस्तीतिमत्वाउपाणात्मानिरयस्तत्याभूतआत्वस्वमहिम्निविश्रेत्यर्थः २४ ॥ ॥ ॥

श्री.
वा. नि.
म. टी.
१७४

इतिश्रीवा॰नि॰ ग्रहिलमःसर्गः ६ इदमप्रसाधनेपुनरास्वप्रमायासमंजसात् सर्वत्रचाविशेषेणभ्रान्त्यासर्वस्यसंभवः प्रदिश।
वैजनात्परमात्मनः स्वमस्वप्नदृष्टीभ्रान्तिकल्पितविभूतिस्तदिंद्रजालदृशास्वप्नवद्भ्रान्तिविस्थेवभासनेत्रसदादिदृष्टान्तनस्वप्नम
स्यःकिंतद्दृष्टनरः सत्यश्चैवभासनदतिचेत्प्रश्नेकोदेनः नचदीर्घकालानुवृत्त्यास्यात्केनप्याभातीतिनत्समाधानेपुनंत्र
त्यादीनापराङ्क्षयापुषाननोऽपिचिरकालेसमाप्तत्र्वस्मात्स्वलार्थाधिकापत्रेत्याघानेनरामःपृच्छति यथेतिद्व
भ्यां १ अस्माकंअस्माकमेवप्रपंचेदृष्टनरःसत्यताप्रत्ययःकथमन्योनापद्मजादीनामित्यर्थः २ अबाधितविरानुवृ
त्तिरेवसत्यताभ्रमदार्ढ्यहेतुर्नेबाधितचिरानुवृत्तिरिमाशयेनवसिष्ठःसमाधत्तेअप्रमदितिपदापदान्सर्वस्यपासका

मोक्षोपाये विभूतियोगोपदेशःसर्गः ९१

श्रीरामउवाच यथास्माकमनेस्वप्रपुरपत्तनमंडले तथैवपद्मजादीनांयदिदेहपरिग्रहः १ तथैवेदंचसत्तानेय
दिसर्वमसन्मयं तदास्माकंदृष्टनरःप्रत्ययःकथमन्यथा २ श्रीवसिष्ठउवाच अस्मत्तत्त्वदाभाति सर्वसर्गः प्र।
ज्ञापते आजीवप्रतिभासात्मा विधत्तेननुवासनः ३ सर्वगत्वाच्छितेःसर्वजीवःसर्वत्रसंस्थितिः साचासम्यक्दर्श
नेत्यासम्यग्दर्शननाशिनी ४ स्वभावःप्रतिभासोसायपथमपर्यास्थितः अहंतामययैकात्मसमवातिदृढंस्थितः ॥

वस्तोभूतदातत्वतानाभावादस्यप्रजापतेस्तदानीननःसर्वसर्गःइदानीमस्मदनुभूयमानसर्गोवदेवआसमंताद्वननिर्विघ्न
नरामस्तत्तानीवप्रतिभासात्मासन्त्यवाभातितशायिसोप्रतेतस्यततस्तानबाधितत्वादात्मवोनविद्यते ३ यावदा
त्मानतावच्छितेःसर्वेगत्वात्सर्वेजीवोभयतीतिसर्वत्रचसंस्थितिःसायेवभवतिमाचसम्यग्दर्शनविनाशज्ञानाम्यासम्यग्दर्शन
ननष्टेशीलमसास्तथाविधेत्यर्थः ४ अनएवास्यप्रजापतेस्तन्त्रान्नबाधितःस्वप्रभःविवेकिनापेलवःप्रपंचप्रतिभास
यःसमपर्यास्थितःसअहंतास्पदाघदृताप्रत्ययेनेकात्म्यप्राप्तोनुतःसनप्रतिदृढस्थितः ५ ॥ १७४

तद्दिग्भ्रमापत्तिभिः स्वकल्पितप्रपञ्चस्वतत्त्वबोधेन हि स्वविनाशिता ज्ञानानामनुभूयत इति चेत् ज्ञानकाष्ठेन प्रतिबध्नाति त्वा॥ प्रायेणाहं स्वप्नेऽहति यथा स्वप्नपुरुषस्य स्वप्नभोगप्रदकर्मप्रतिरुद्धत्वात्स्वप्नविषयमानमपि स्वविनाशित्वं नहि स्वप्नेन यथास्मदादिस्वप्नेऽनात्यपि आत्मज्ञानाय ज्ञानाविनाशित्वबोधप्रतिबुद्धो लक्ष्यत इत्यर्थः ९ देवासङ्गसत्यप्रपुरुषस्य प्रतिभासस्य प्रतीतेरयं प्रसिद्धः स्वप्नाः पुरुषादादिः सर्वे जीवजगदात्मा याद्यो नादयनन्नभवादृश्यपरस्यैव भवेन्मज्ञापनेऽपि तादृशप्रभवेदित्यर्थः ॥ अस्तु तर्हि किं तनस्तत्राह यदेति यथा तस्याग्नेदेवो नैमेव तज्जन्य सत्फलात्मना परिणतनवस्तुनः

स्वप्नेऽपि स्वविनाशित्वे यथानुभवनं भवेत् सर्गस्वप्ने तथैवेन्द्र तत्त्वमिदं लक्ष्यते ९ स्वप्नो यत्पुरुषस्यास्य प्रतिभासस्य यो भवेत् तस्मिन्नादिसर्गोऽन्या भवेत्तादृश एव च ॥ यत्तत्र पुरुषात्तत्तत्स्वप्नपुरुषात्मकं भवतीत्यत्र भूतं दिव्यद्दीजनत्वकस्य यथा ८ असत्यमेव तद्धि हि यदसत्येन साध्यते असत्यैर्थसमर्थेऽपि न युक्तं भावनं तत ९ येन तेनैव हि त्यागमसद्भावनभावनं दृढप्रत्ययितस्वप्नपुरुषाद्यसमर्थितं ॥ भवत्यात्मनि सर्गादि दृढप्रत्ययमेव तत् निमेषमात्रेयोरोय सर्गस्य प्रपुरस्थितं ॥

तद्दृष्टिरित्यर्थः ८ असत्यमेव तत्तोऽपि किं नत्राह असत्यमेवेति असत्येन स्वप्नपुरुषेण साध्यत्वेनेत्यसत्यमेवेति सिद्धमनेन न जातस्वस्य न स्वकार्यार्थ क्रियासमर्थेऽपि च नं सत्यत्वभावनं न युक्तमित्यर्थः ९ येन केन नापि प्रकारेण नेदं तत्त्वादृढप्रत्ययितमपि प्रतीत्यात्म ॥ किं चास्मदादीनामपि सर्गादिः यद्भावनेन तदानीं दृढप्रत्ययमेव भवति न मिथ्या बुद्धिः सदा दृश्यमानेनैव तस्य सत्यत्वेनेत्यर्थः अन्यपेन्यप्रजापत्यस्य सर्गस्य दीर्घकालस्याप्यल्पमिदं सर्वं स्वप्नकल्पं तत्सर्वं स्वमपि दृष्टि स्वप्नदृष्टमदैर्घ्यवदल्पकालेऽपि संभवतीत्याह निमेषमात्रेति वार्षिकाः शरदश्च महद्रूपोर प्रजापत्यस्य सर्गास्तथा ॥ ॥ ॥

श्री. वा. नि. उ. टी. १५५

प्रजापतेरिवमद्दृष्टेऽपि तथापि समानविलासे वैषाम्यपि त्वेप्रणतदानीदीर्घप्रपंचतात्प्रत्ययोस्त्वेवेत्याह स्वर्दीर्घेति १२
विदधीनप्रसिद्धिकतत्वरूपस्वरूपत्वमिथ्यात्वप्रपात्मके तद्वाभयथापि समानविलासार्थेनाह विभ्रमस्येति १३ १४ तस्य
तापत्यपदसम्मोदिसाद्धिते प्रलयेगते स्यतासदेवेति ननिरोधानत्वात्पत्तिर्नेव द्वैतं न च साधकः न मुमुक्षुर्नैव मुक्तिरित्येषा
परमार्थतेतीदप्रसिद्धेश्रुतिवचनमभवतीत्यर्थः नन्वेतत्सदेवेदं चेत्कथं व्यवहारादेरिति चेत्तत्राह सत्त्वादेवनाश्रया

नस्य

पा०२

त

प नाम्नि त्रिमेयस्मिन्कल्पनापृथिकल्पने स्वर्दीर्घस्वप्नप्रदेशेऽयं यथोदेति प्रजापतेः १२ सर्गास्त्वः सर्वभूतानां प्रत्येक
र्ग- मुदितस्तथा विभ्रमस्यैवभावेन सपर्वतोपरश्च १३ स्फुरत्यमोऽहवत्वेन यथावर्तेविविभ्रमैः यदास्मात्मिकेव
यं सर्गोऽस्मीनेवास्तवी १४ नदा सम्भवतीदं वै तन्वदंप्रलये गते पदार्थादि पदार्थेनेश्वरस्थितेनतथा १५ नहि
पर्वतयोराकाशस्यप्रविभ्रमगोलयः नन्वदभिनरात्मसंत्व संभवति भ्रमे १६ विविधास्तिपुलोके भूरयो
वस्तुरूपयाः जलमध्येज्वलनविग्रियथाश्चावद्द्वाजलः १७ नगरां त्वपरे सन्ति यथा वैमानिकाश्रयाः शिलास्व
ज्ञानिजायते हेमाद्याविवपादपाः १८ एकानेसर्वेऽनुपानिसत्निकस्थितास्तथा शिलाः फलंतिफलविवघाश्चेत्व
शिलांतः सन्ति भेकाश्चवशिलान्तरे हृष्यदावारिनियांतिचंद्रकांतोपलादिव २०

यं नुयेनमसीत्याह यथावेति १५ श्रुता
नसाद्दत्तिवदनासामर्थ्यादपिनपर्वतयोरान्यनेत्याह ननिदिति १६ असंभाविता नां बहूनां जगतिदर्शनमुदाहरति
विविधा इत्यादिना १७ देवादीनिर्मलिके १८ एकांनेषकदेशे सर्वोऽपि सुपानि भूतानि अभिलषितवस्तूनि प्रा
नीतिपाकेषु नाल्पव्यवहारस्तदेशयवस्तूनि भुष्माणीतिपाठस्तथा यथा शिलाः सर्वे संदेशमार्याः फलितवद्गत्वं

१२५

स्वापसंविदिस्वप्ने २ स्नेहीमराकिनी २२ २३ नफलतिनोऽप्यनेयथामोऽहउत्पद्यता ब्रह्मनथपलशपच'स्नेयोस्वभेषा
शास्त्राः सननियतिभेऽन्यनावेदाः अप्रयाणीभवतरसादीनाविषयेप्सन्यसकल्यानाचितितान्यपिनफलेतीत्यर्थ' २४
अग्रसभवा'अग्रसभाविताअन्येचविविज्ञारभविभ्रमा'शावरगाधवादिर्मयाविलासेर्ईसहइत्यत्रय' २५ देशहरवादोवदया
देशिकत्वादय'कालेऽत्यान्तिकनभ'वधादय'मत्रप्रयोगादिक्रिययाऔषधादिइत्येरहेत्रर्माणामि'सचरतीये'पिशा

निमेषेणागच्छतीयातिपदनास्वापसंविदि अग्रसन्नपितृधेनस्वप्नेस्वमरणायथा २१ आकस्मिकमेलयोऽन्विधियने
भूतलेयथा विनानविषरवेवाविनिहत्तिस्वनंदीयथा २२ उड्डीयनेशिलास्तंभा'पत्तवेनोयथाइच शिलाना'या
पानेसर्वं नन्नचिन्तामणेरिव २३ चिंतितानिफलेन्याशुदेवाद्यानानवेक्षिव नान्येवनफलेन्याशुमोहादीनास्वाद
व २४ अचेतनोऽपिऊरुनेकर्मयंत्रपुमानिव पवमाद्यास्तथान्येचविविज्ञारभविभ्रमाः २५ दृष्टा'शावरगाधवेदि
सासेप्यसभवा' देशकालविद्याइद्यरत्नस्य चरणीघजा' २६ अग्रबाधर्वजनिताअन्नता सत्यसभवा' अग्रसभव'
सभवोयसपिभावृपपद्यते २७ सभवोसभव.सभावकृसिद्धयेस्वभविभ्रम ननदर्शिनयन्मन्यमनदर्शिनयन्नृषा २८

चमदाथप्रवेशेषुज्ञानास्तेतेविविज्ञाभविभ्रमाद्दर्शदृत्यर्थः २९ सत्येभ्यरवार्थक्रियासभवेयेभ्यस्तयाविधाइत्साहतिश
वैणान्वय' इदानीमसभवोपायअहारनाशादिभोवीसभवतीतिसभवउन्यथेन २१ पवमिदानींसंभवोपिसर्गस्तूप'स्व
प्रविभ्रम'प्रत्ययेनमवोधेचासभवः सन्सिद्धयेस्वरूपनिश्चानयेभवतीत्यर्थ' पवचज्ञानात्मनादर्शनेनासत्यकि.वि।
दर्शिजगदात्मनारशेनेनेनसत्यकिंचिदस्तीतिफलितमित्याहननदिति २८ ॥ ॥

श्री वा. नि. उ. री. १२९

नम+

२९ १ यथाम्बरपोमृगास्तत्रप्रभुनिपातधनीतिस्वप्रनिपातस्तथाविधान्त्वमोहदोषान्स्वप्नान्तरेप्रयातितथासस्तिथाना
गादयस्तत्त्वकोजीवःपातमयतपापकर्वएनमृगाकलयोनिर्गोमलिपञ्जनयाविधंमोहदेहादिरोगप्रवेशभ्रमप्रयाती।
न्यर्थः ३। इतिश्रीवा.नि. पूर्वकउत्पत्तिनमःसर्गः ३। विविधवासनायोगांनादेहासिविभ्रमेवार्पितेजीवदाख्यानेभिदमान

मां+

सर्वैसर्वेणसर्वत्रसर्वप्रसर्गाभिधानके स्वप्नेनिमग्रथौजनपयतिस्थितेयथा २ सर्गस्वप्नेमग्रबुद्धिःपयप।
तिस्थितोतया भ्रमदसंतरागकन्नमात्मशानंवजन् ३ थतिस्थिस्वप्नया भाति दजीवोविमद्दति मंभो
नरेस्वप्नेनिपातदोषात्सशभ्रवमन्मृगःप्रयातिमोहयथापातमप्येकदेवंजीवस्तथासंस्तिपातमहः ३
मोलोपायेनगमनकथयनपकचष्टितमःसर्गः ३। श्रीवसिष्ठउवाच अत्रगाथादवदस्येदमितिदासमिमेख्या
ए यहत्रकस्यविहितः किंचिन्ननपासिनः १ शमीकोशितम्द्दाभिस्तःसमाधयामासतत्परः निजंस्वा
त्मवद्दोषेणाहिपयत्सविसर्दिवं २ समाधयामासशुद्धतत्त्वविमलेनयन् चिंतयत्साश्रुतद्भावरागकृत्य
श्रिवधीविना ३ कदाचित्समाधानविरतोतिहृदकधीः किंचित्संचिंतयामासस्वासनस्थःक्रियाक्रमे ४
तस्यचिंतयतोनानाप्रतिभयमितिस्वतः भावग्रामाश्रुतीसार्थसामान्यजनहृतितो ५

सर्वेप्रितेश्चत्रसिन्धुमाद्र
मानराकथ्रितिवर्गिनेथेउदाहृताः ... विनिद्रासपुष्पाकृमेयन्द्रमेसपत्र १ महानशानिशानिवे
रसादिसपत्राभिरुःपविशारेस्तवंदारेणस्वाश्रुमोविनश्रवणामननादिस्तवदारेण २ समाधिस्थितस्यध्येयाकार
दाक्षेन्सर्वेस्वरूपयन्यत्वापादनेनदेवार्थमात्रनिर्भासस्वरूपशून्यमिवसमाधिरितिपतंजलिवचनात्तदभ्यासेनशुद्धं

१०६

नातस्यातिधर्मोनियविनयामरगुरुघात्मरूपयथाश्रेळुआवर्मनेह्रजेधाकन्नयवाद्स्वदस्यसमसस्थानस्यवसत्वा
मोत्रेणनाभ्याकारश्वावर्मोग्वनुपाभरेणनिहतिनहत ९ तत्रनातनीयकोनामवल्लनामाद्नेनेनि १९ इहोमत्रः ५
पादेरध्ययने सकर्मानुष्ठानेस्थलहिमतसतष्नष्टयजनवरित्रेण १ श्रहस्रपारनिष्टयाश्रानरनिषेध श्र

२

इतिसचित्सयेतोस्यस्थितकिविन्नरानर स्वदस्स्थानसत्याणमात्रेणावर्जनेस्त्विव ९ तेनचिन्तनरेणावहृ।
तनामत्वसाकृया जीवदोस्मीतिसहसाकाकतालीयवस्थित २ जीवदोविजहाराथतस्स्वप्नपुरूषस्थि
रे स्वप्ननिर्माणम्भावेकस्मिन्धिन्पुरवीथिष्ठ तत्रपानपर्यासत्रोमध्या पञ्चरसयथा लीलयैवदकेहय
सुख पथ्यान्ननिद्रया ४ स्वस्थेदर्शोविश्रान्तपादानुष्ठानत्नोषित प्रतिभासमात्रसपत्रविसेदेशान्तराण्यवत् ।
कदाचित्सहितस्त्रेष्टस्वहर्योपारनिष्टया सुषापातत्प्रवहतिचीजनतायामिवन्द्रम ५ हिमापपयन्त्वयस्वप्ने। ५
सामनत्वमयात्मनि सहासमतः कृताहार कदाचिहुतनिद्रया १२ श्रयपण्डानत्नासमेकुञ्जवलयपाल्मिनो ५८
लालिताबहुभोगेनमुष्येवेनसमाविद १३ अयपयजत्सात्मनिस्वभेस्वस्त्रीत्वमानिदित इत्तकोपारबोला।
सोमस्त्रीत्वामिवादित १४ सकदाचिद्रूपस्वस्थसुषापास्तमिनेदितः पुराभाविनिजाचारस्वकार्यमिवका

त सस्कारात्मनालीनावयवइनिर्येस्वयथाबीजनतायाङ्कमेतरानविरयादिसस्काराश्रालेनहत ११ सामनत्वमादिलि
काराजता १२ कृताद्दोभुक्तवान्मनस्तोभाजननिद्रयाणानानासाम्बान्य कङ्कमादिकावलयानिपानयितसीलदा।
यस्यास्तथाविधा १३ पुरोभावीफलदानायोपस्थित निज स्वीय स्वासक्तिरूपश्चाचारोयस्य स्वकार्यं हस्तादिकार
णेवीजे १४ बहुपुरुषसंभोगोपनितस्वस्त्रीत्वमपरस्य रसोल्लासेचेतनत्वकस्पनयोक्तिर्सलणयाहृत्तनोवाक्ति

मृगीनयनसौदर्याभिलाषवासनया मृगीत्वमपसपदित्य मृज्यते श्रुत्वाज्जुमाम्यावस्था १९ ॥ तिरश्चामपश्र दर्शनमस्निनवो तिसदिशानामश्याद् तिर्यचरविचिन्नस्वरश्रुतसस्काराग्राहित्वात्तस्तिस्साश्स्वतिवत्प्रस्या पावनेनादित्याणय १८ लतापत्नवासक्तिवशात्तुनावभूववनदेवीनावनेप्रसिद्धलतागृहमिवविलसनशीला १९

मान्धस्त्रीत्वनिक्षताभिदानार्द्रम्यानाला मृगीत्वमात्मनिस्थिरमावर्तेत्वमिवाश्रुता ४९ मामृगीलोसनयनाक दाचिविद्वयाञ्जता स्वमेदर्शवलीवस्याभ्यासाहृदमात्मनि ७ तिर्यचोपिप्रापयणनिस्वमविज्ञस्वभावन २ ह्यानाचश्रुतानाचवेनःस्मराममलत ८ साचभूवलताप्रायफलपल्लवशालिनी वनदेवीवनोद्यानसता गृहविलासिनी ९ वीजातस्वाकराकारद्रुपयेहाधिरूढया मापशपदन सविज्ञास्फुटसञ्जनमात्मन २ कविकालसप्तुञस्यकलयातउत्ताचन प्रजुभूपदहर्शापस्तात्मानप्रमोस्थिर ३ षट्पदोविज्ञहाराथ वनेवनलतासरसे पद्मिनीगुच्छकलासनमहाणीत्रिवक्षुम २२ प्रियाविद्याधरस्वाङ्गरसवैकोसमेमधु मवभूवसोजिन्यायसनीविसनासतो भ्रमत्तरमसयान्मतृत्रावलीविलासिषु २१ कचिद्विहरतिस्तेलतिचेतो जरुमनेरपि नामानगामनन्नीपरिसोलयितरागं रम्यवस्तलयोयेयमहानाज्ञभनेपद २५ ॥ ४

मासतावाचित्कासन्नतःप्रविम्यासादितिचेतन्येनजरङ्तास्तश्चमिमचभूयवीतानस्वापःभावाङ्गाकारया धिय ऋपमिवसन्नपेयसास्त्रयाविधयास्वसोन्मत्याधियाभ्रमराकारोहृद्रसस्काराच्याभ्रान्तानभ्रमरेस्त्रपमपदित्यन्वय वोन्मममधुमकरदपयोइतिशेष २२ वासनीभ्रन्यासक्तं सन्निसम्ननालवा नालमलग्न २४ पदद्यावसितन्नम २ २१ २२

नेत्राञ्जनसमभ्रमराञ्छिन्नलिनीमर्दितैव तेन चालेन समसमपदपदं गजस्य दानानधानाः समसमलग्नकुसुमश्रीरिति
सर्वमालाकुलितमयायौ २४ वायुस्यालोकादवलोकनादाग्रस्यालोकावरस्यालोकं आकाशलक्षावजात् प्राप्त
नमस्करोमिनयोऽदितसपत्रदर्शी २१ सवाजं त्वानेहालिपकोनिर्मित्त्राने चनेभ्य भूतलादिवधेभ्योपिचनेकदोर
समोजीवकदवपारसपदं त्वाम्यनुभवन् २८ नियाचवदन्तुनवान्यथि २७ सकदाचिदुपशान्तेनिशादुदेचरतीतिनियमा।

नलिनीमर्दितासैवसमतेनसपदपदं गजोदनानरश्रीरिदिवचर्णामयायौ २९ भ्रमरोकारलालोकाद्धारण
लोकभावनात् टदर्शान्नानमामोदमनहसितयादिन २० शुष्कासारगभीरगजःत्वानेपयानदं तमाचन
चनेभ्योपसारदवजीवक २८ वभूववलभोगोमहापरवलानकं सदामदवलनीवाच्छोणीनेवनिशा
चरं कदाविदुशिनिशिशाकिनं साहसमुपायथे विवेकानिलनिर्लेनरूपोजीवदवात्मनि ३ पयपनाञ्जा
घटाकुम्भस्थलाग्राञ्चलितानलीन गजस्थभ्रमराभ्यासादजोभूयोप्यभूदलि ३१ सेव्यमानेवनसताप्रनरार्यत्ता
पद्मिनी कुसुमोद्गिरदाभ्यासोवासनानामबोधिनं ३२ नवदलिताराक्रान्तं पुनं सद्गुणोनायपौ पार्श्वस्थस
सविन्यावभूववलदंसक ३३।

३४ सन्नस्मितामि दीर्घवृद्धैःनिर्गोनालिपङ्कोशुलिभोनिमि सा कपालिकाललिभद्राकितः सनद्धसमन्तुमपायपौ
जीवोलीवाजीवोपाधिदेदायमिमानरव् १ गजकराना दालिसमदानाजभस्थलाग्रेभ्य दवलितादुनीनाम्प्रभ्यास
शिवपुत्रियोस्तनमस्कारात् अस्पृश्यननदर्शनसस्कारोद्दीपितादित्याभाय ३ पुनःस्ववासनयेन्यर्थः प्रबोधिनं अत्र
समेपेषयष्टीननकर्मवित्लोकेनिविधानात् ३ सविन्यादर्शनेननउद्दीपितवासनयेनियावत् ॥ ३३ ॥ ॥ ॥

श्री
वा नि
रू टी
२६८

यानिचन्यासंसेसृदयिस्तथादस पञ्चभने भूतान्विधाकेचवारतः दर्शितो ब्रह्मा देवित्वादिस्वरूपमात्रादिशाश्रनरासे।
पत्रपीतिजन्मानिप्रातानीतिरान्येनत्याचात्राहदेसजन्मदयानन्तारदेनाशनः समारशातपर्यन्तेरदः सोऽहत्वावस्थित
इतिवदातिप्रकटाचिन्तन देसजन्मप्राप्तान्यदेसे मतोविजहारेत्यर्थः ४४ तत्रदेससपरिस्त्रासहसगणाकारादि।
वानिज्ञश्रवणात सपरासानयमसहितानदाकारापैवनी चेतिहेयाविश्रस दसातिप्रकासेवित सुदसपीदशाश्राद्देस
सर्गेतिवासनानवतकिनजन्मानितस्यद्रसभूतस्यास्यभित्तमनसः प्राप्तवानातेन समस्यवासितं उपायनोभूतेत्यर्थः ४५
सःतात्राद्दसविनामेवरफचरणावर्तयत्याधिगुणाभिः तेन मन पञ्चजन्मसारसोललनायाद्देस वाहनमित्यर्थः

कलहंसवरस्योनिषण्णासुसत्वद्न् कदाचिदद्रुमिद्देसे सगतोविजहारह ४४ सहसातिकाश्रवितुम
सार्धवतोमनसः नसपद्मसनस्योतःप्राण्डरसवदिं पत ४५ सतहिनाचरनाशोहद्वाधिगुणाहतं सै। पु
न्नाविनष्टसधानाज्ञानं पञ्चजमरं स ४६ तत्रादिसजनविवेकवनोदिसावैः सवोधितोविगतसोकिकवस्तु
दृष्टिः मकः स्थितोमनुपुत्रानविधौविदेहमजेनतेनकिमभाववि भावमेतन् ४७ मोसोपायेहिष्टिनमःसर्गे

नत्रतस्मिन्नानिरुप्रसोलोकेचशुतिहायेनसतते विवेकवनःप्रनापेनेविवेकवैराग्यनवतानापुपदेशविलासैः स
मारोधितःप्रवृद्धविगतासौकिकवस्तुभोगपर्वेच्छुसारत्वादृष्टिर्यस्यतथाविधः सन्मनकोम्नास्थितः पत्र
तोचैनवनिरतिशयानन्दमोक्तसरवेलक्ष्मसति सुखमेणारसदनेसर्वे सभाविप्रतिसत्योऽरपत्यातेहतान्यानः प्रदिपाति।
परपदमितिसमेःयुगान्तविधौहिपरलीकवसाने ब्रह्मणाम् विदेहमजेननेनदेहेनकिमधिकभाववासप्यत्
यौभिविभाव्यचिन्ताइतिवितर्केतान्नैवसुसान्तत्येनिदेहनेशतिशयानदासाप्तत्तपादितत्वादतिमिगुरु।

रुद्रभूतेनतेनवक्षेदेहप्रबोधन नेषावधानरुद्रत्वमेकान्तवेदयपते सहस्रलीलघोघ्रर्नयासेनवैधीयासनतलि।
नीनोलेलीला क्रीडासलाभेनपश्चत्समीप्यनुक्तिपदप्राप्तिवलेनेतियावत् कदाचित्स्वयमेनसरूरुद्रसुदनोनरुद्र।
दर्शः १ नभरुद्रसत्तानेयोगेसपादिसर्वगोनाकपदर्पनामरुद्देशस्यादमपिरुद्रादेभावनदाहृद सामितिनिश्चिता
बुद्धिरभूतनजगीवन्नासयनिवासनस्यहस्यवृत्पहृद्रोसहाश्रद्धावशभ्यासेनदेत्यागेनपुनरुद्रशरीरधारणाच।
यस्तिभरनस्त्रिजनाधिरितिन्यायेनतसनानादेदमोस्पग्नारब्धशेषादृहनरधारणानदिरुद्राद्भावधारणावर्णना

पुन+

श्रीवसिष्ठउवाच सकदाचिहदयोयहृदरुद्रोलया वैचित्रनलिनीनालसीलानाभेनलीलया १ नवत्सु।
दिरभूत्स्यरुद्रोहमितिनिश्चिता प्रतिबिम्बवदादर्शाद्यस्तेवदिविविना २ रुद्रभूतवपुस्तत्तन्ततनाजता
मसौ गध पवनतानाकुमसमस्तवकयथा ३ सरुद्रोहद्भवनेविजदारघयेकया तेदले शिवपुराचारे
गोमागोष्ठीसरिस्तया ४ रुद्रस्तन्मयमतानविलासैकतयानया स्वमयमपदहज्ञानमपयपन्नाभनोधिया ५
निरावरणविज्ञानवशु सभगवोसलदा उवाचस्वयमेकानेसलप्रधानविस्मित ६

सानुपयोगप्रसगात् रुद्रस्येष्व
तथानुद्धावृस्यकर्मफलत्वायोगाद्देनिवेलज्ञाहृशतिबिम्बवतस्ताद्युमक्ति सावकर्मोपास्तिपालभवत्येवदेवोभूत्वादे
वानप्येतीतिश्रुतेर्विभाव २ नाप्येतस्नानरकिंतमारब्धशेषापनोनयेकया योगिवलान्मदेहानरकस्यनेनरु
वेदेहत्यागमात्रमिन्यायेनाहरुद्रभूनवपुरिति ३ गणकोटिषुगरिष्ठयाश्रेष्ठयागणपत्यपदस्थेनियावत् ४ सात्
नुप्रमोजगत्सहारादिव्यापारेधिकारमाशेपिनानेस्थयीदिनाप्रसिद्धरुद्रसाम्यमसंख्येन्यायेनाहरुद्रस्थिति प्रत्युत

श्री जा नि. सू. टी १२५

ग्र+३

१ आरतिसर्वशब्दोप्यतनेको निपातः अद्यप्रथमे प्राज्ञेनैवास्मर्थिकाख्यितावि देवनतः मायया विभ्रमो बहुस्यां प्रजायेयेति सर्वात्मकस्वहृषिनाभानइत्यादी दर्शज्ञाने मतविस्पर्धः नाहमासेक स्यादेवाहं सर्वसंपन्नः सन्चिदयमेव विज्ञः न ग्रात्मा । गनादि विभावां सुजानरस्यंः ८ तनोयहक्क सृत्याद्यापि समाहितं लिंगस्थूलदेहे विदाभासात्मनात्प्रविशाभूने स्थूलैकस्मा त्रैः स्वदेसस्थूनेदेहे स्त्रादात्म्यस सर्वाध्यासेन तद्धनवामनायेवि श्वेश्विश्वपदं ड्व [redacted] वत्व

अहो ज्ञविर्वमायेयेनतना विश्वविमोहिनी अससैवापिसरूपामसभूमिश्रुवारिवत् ९ इतिप्रथममात्तावेवि। धादेविन्नताभानः सर्वसंपन्न सर्वज्ञ गगनादि विभावनात् २ यहक्क याल्यितोजीवोभूत्तत्तमात्रज्ञतिनः कस्मि श्चिदभवन्सर्वोभिस्वरस्याभिनोभिन्नः ४ तेनावयववधेनवहिः स्वविहारिणी लीलाविस्तलिताकांयदाव स्येतिभावनः १० सर्वभावोपमर्देनन्तदास्यास्वयस्त्तदा तामेवरोवभूद्दिस्मस्वस्माबमसनोदये ११ ॥ २१५

+२पुरामनुभवन्कस्मिश्चित्सर्गेदैवरागपसमाधिपा+१

दुवनितः सन्जीवोभूत्वाहंस्थितइत्यर्थः सचजीवः अनादिकालात्मनपैद वादभिनो विषयैरक्तभिन्तः भिन्नः परिवाडभ वत् ४ आत्मतानुभूत्यस्वस्यस्वमेधा स्वस्तनोदग्रदेणाहं ग्रदेणावाचिन्ननिरोधाभ्यासप्रादवेन सर्वदेहादेरात्मनोनि का विसरणायाज्जद्वदर्पयतिनेनेत्यादिनाननभिव्यसणाव ढुपप्रासमनस्थैर्यैरमस्थूलदेहादवयवानां हस्तपादादीनां लि गदेहावयवानामाणेद्रियादीनांवबधेननिरोधेनवहिर्देवनादि विषयचित्रमयदाद्यश्यमानम्मस्वजाविलीनाभिमे तिभावनः अविलुप्निताकाशात्स्यानेतस्दासः नदाभ्यासस्वशात्तताग्रेवजीवोनत्रहिरुद्धसर्वभावोपमर्देनान्वभ्रदिति

१२८

रव्ययाऽस्याचमत्कारवदन्यप्रविश्रयंचमत्कृतेनरूपमर्वेदहलातमादवद्गीति नेदाचीनिदाघोसचमत्कृतिव्याभावल्लीम।
थवबसलकालिकापीतमम्युदशितआवचअस्कावत्यजातिशुद्धालीनियावत् १२ तयेवत्रिद्वसायपलाशीयमानसावे
लनशद्धमावनर्थपयद्देयाभूदित्यादस्यरत्यादिना नेशुदेदेशुयोनिशु जरथ्वासनरस्यनेनपलाशीयवासनाधेधि

चमत्कृतिश्वेतसियाकृफासेवविन्यभेते वल्लीत्यजतिनेदाघोपीतमयाङ्कमाधव १३ सभिक्तानीवदोऽभ्राजन।
जैश्वदत्ताभ्रन' नेशुदेदेशुवभ्रामरधोषिवपिथीलिका १४ शुभ्यनिहितजमकालासोपवपहिन्नतामथ आवाभ।
वविपर्यासलवानेववर्द्धने १५ समनन्तामवापासोविभ्र'मत'नविनेता सानत्येनरस'पीन'फलतामेनिया।
ट्ये १७ गमार्थमर्थकार्यालाकर्तृत्वात्सोभवद्गप सकाम्मकनयाराजास्मत्तीन्यमवापद १८ लोलालोचनेलो
जेनमत्तोसक्षलालिनी बभूववासनानामेरस्याहोऽङ्ग्रायतलगु ८ साम्रगीवनविनसावभूवविपिनेलल।
शुवयमाविलवनलतिकाजभवद १५ ग्रत'मगविरामल्लभ्रमरत्वमथात्मनि सापयतावमर्दनमदा
नदवभविता १७ सर्वशेलाम्ब्रलातदमत्रभूयाश्वभाविन भूयोभूय'प्रवभ्राममहासंसृतिसभ्रमात् २ ॥

लेख्याऽयनर्थवासनोऽवभावपभावीनिस्तव्याने २१ तानेवसन्निभित्रप्रपचपतिग्रात्मनीत्यादिनाभावसोऽस्तस्यश्चभाव
स्यायुतनपदविपर्यासपरेवरीतसाधोऽभ्रमासपाटवादिवलवानेववासनोदयोवर्द्धनेऽऽवतिश्चन्यास्तिरोभवनीत्यर्थः ४१५
धर्मप्रवधर्मदितयाकासुकतया १८ लोचनपदेन मृगालोचनसौन्दर्यनरूपेनतल्लोभेनलोलारसशालिनीरजिता १२
लवाङ्केन १६ सावमर्दनच्छेदनावमर्दसदितलतादेहेन १९ भूयोभूयइत्यनेनाननरालिकानिवारणालिरसादीनिनव

यो.
वा. नि.
स. टी.
९८.

समिस्तरंदसंत्रेवरुदोदामिविस्थितः २१ अन्यान्समस्यास्तिवभोम्र १२ २१ विंध्यकच्छेवारोगाद्दिताभ्युवाभवे स्यंदेहयेदे
आदिपरानमेोयत्रेवादमिमावर्गीनत्रयारपानतः २४ समप्रथमेसर्वकालादमाभ्यपरात्वदाक्षिदेकारसत्रयाचलि।
नस्यप्रथमनस्यत्रासिनामावेवर्षेमस्थानिकम्पेशातानिवक्षनंनानिसमतीतानि २५ समभिदत्त्वेनतत्त्वानित
याभवितेयायेवतात्कमःश्रवणामननाद्यभ्यासहपोह्देपिप्रमादादनिकम्यभूयोभूयस्तुमन्मपरपरयाश्रलदे

संसारपानपर्यंतेरुद्रःसोऽहमदेवितः प्रमिन्नसारसंरंभेस्वमनोमात्रसंभ्रमे २६ एवमत्यंतविज्ञासससारेरो
गभूमिषु वहीष्वत्यतिभ्रांतस्त्वन्यास्विवभूमिषु २७ कस्मिंश्चिदभवसर्गेत्वंदजीवटनामकः कश्चिन्मि
ह्वाहताःशेषःकर्मास्थिहस्तभावियः २८ हसःपद्मकन्भूत्वाविध्यकच्छेववारणः हरिमोदेहयंत्रादोदयामद
मियोगतः २४ अत्रवर्षसहस्राणिवनगुल्मतृणानिच समतीतान्यनेकानिदिनर्तुवत्सराणिच ३० समप्रथम
मेवसर्वं लितस्यपरात्मदात् तवतानितयाहृदाभिन्नावेयापनाकमः ३१ भूयोभूयोपानिक्रम्यगानश्रवत्
हसत्वं सएवमाकोभ्यासःफलितस्तवमोदयात् ३२ हदाभ्यासोयएवासजीवसादेन्याविज्ञतः सोत्यनमर
भावनाभ्यासोजीवस्यविनिवर्तते ३३॥

सत्तागतः सएवप्राक्तनोभ्यस्यतह्याभ्यासःक्रमःरुद्रसत्तामोदयादुद्धत्वेनस्वतानफलेनफलितइतिद्वयोरन्वयः ३४ ३
अतएवयास्तीयसाधनाभ्यासाज्जायान् योवित्तदैरेनकजन्माभिर्व्यवहितोपिपुनरुदयपुरुषार्थसाधयत्येवेत्याह
हदाभ्यासस्तुमिमा अत्यन्तमरसेनतन्त्रसहस्रेणाव्यवहितोपीतिशेषः ३५ तर्हिशुभोपिभावनाभ्यासस्तस्ययुक्त्या
शुभाभ्यासव्यवहितोपिपुनरुद्भवेत् तत्राहकाकतालीयेति ३६ ॥ ९८०

ई

तदीयशुभवासनावकुभवासनामाशेषितस्यमेवमात्मनसंस्कारादुद्भविष्यन्ति नहृत्तादेवायपुरुषः शुभवासनोदास्यति।
वेतिपुरुषप्रयत्नविधानव्यर्थमित्याशङ्क्यसेनातीनिदानदुर्वासनानासनिहासतः १४. एष प्राकृतः स्वहासनाप्या
स कालान्तरेसोदयप्रतिसन्धुरुषप्रयत्नमीश्तेप्रतीतेनेनतविनाकुर्वतीत्यर्थः १५ अथप्रयत्न शुभेकजन्माभ्यस्तपवस।
हासनादर्केनदुर्वासनासपसमर्थोभवतिनसुभेवेत्याशयेनाहयत्नेति अस्मदीयान्यनेनमिथ्यार्थविषयदेवतोपास्ता
दिप्रयत्नोपियत्राजात्मप्रकाशसत्यतानुभवेयापदेवताभावादिफलसमर्थोभवतितत्रकिवाच्यपरमार्थवस्तुयो।

सात्यधिगतचैषकेवलस्तोक्ष्यप्रति प्राकृतोवासनाभ्यासोहानहृदयमीदृते १६ यथेहाभ्यस्तेनस्वयत्न
देहान्तरेपित्यात्मतत्त्वमेवसदर्पितसद्दितत्र्चभूयते ११ तत्त्वदर्शक्रियाकारिदुःखायचस्तायच १२देति
भावनतस्याद्भावनाभावनतय १२ भावनैवसमात्मानदेहोयमितिपश्यति अत्रनामात्रविस्तारतुल्यक
तमिवोक्तं १३ भावनाप्रत्यमाणेयानकिंचिदिहोपिष्यते नचविद्यतएवेतितद्भ्रमेनालमस्तु १४ अमस
ज्ञानतस्मात्स्वनात्स्याकाशावर्णावत् असंवेदनमात्रेकमात्रेनायातमस्तुनः १५
चर प्रवणादिप्रयत्न प्रमाणभासपर

मार्थसत्स्वभावलाभाद्यभवतीतिस्तूयते १९ अतएवानात्मविषयः सास्तीयोपिभावनाभ्यास इ एवमित्रिनस्तवोयेवेति
सर्वभावनोकेद्यवाप्यात्यतिकानर्थनियोनानरात्मिकदेवमादिप्राप्तिरित्याशयेनाहतमदितिलात्देवनाशीरतद्दोगाय
र्थक्रियाकरोतिनकोलभावनमनात्मवितन १९ किंचान्नात्मभावनाहृतएवायमनर्थः सकायतदोसाणासेव्यस्याद्य।
येनादभावनैवेति २२ सानलदर्शनमात्रेणास्तुकेत्स्यादभावनेतिनवातउच्छेदः साध्यासिनित्याकिंचवादस्तदृत्यादनवेति २१ २१

अथवा समस्तसंवेदनतत्त्वानवाधितसंवेदनेपिबाधितादेरिवभयजननासामर्थ्यान्नर्थत्वाभावान्मस्तुतत्वीसादेना
नावेत्याह स्वसत्तयेति बाधितत्वात्समनीयाधिष्ठानसमासरस्वयैषात्मतदाकारभावनातात्स्लनीकैषकदेत्वेवपरइति
प्रातिभासिकसमयावर्जनेचेतदिंहंविनोदायेवकिंचिद्ग्राह्यमप्यनर्थनकरिष्यतीत्यर्थः ४९ तत्रमालोकवशादेवु
त्पायमानास्मपालोकस्यश्रेवापसदानेनतेभ्यःपाधिभेदाविविक्तत्वात्मानपकीकरोमि ५० ४९ बोधचिन्मात्रेकत्वाच

गुरुम्नवीरु इवेषाय रसोवलात्मनो वर्जनेचेदिंनोदायकिंचिन्मानकरिष्यति ४८ सक्ताद्विसर्वोन्नताराणु
त्पाप्रालोकयाम्यहं सम्यगालोकदानेनतेभ्यपक्वीकरोम्यहं ५० इतिसविन्यहोसीनसर्गोग्नतामहं यत्रोभि
स्त्रविदारस्यस्वस्रश्च वदर्वास्मिन ५० बोधचिन्मात्रनभिन्नत्वेतसातननेनच योजयामासमसमभिन्नत्वाम
नोभ्रम ५१ रुदमात्मनमालोकाजीवदादिमयंतया बोधादविस्मयादीपिसभिन्नाविसमययये ५ अथरुद्रमा
याभिन्नदोवेवोन्याथजनमन काषिजीवदसमावचिदाकापाककोणवा ५।
जी
तमाश्रवित्राग्रोनचिनेनचेननेनस्वाचाविदाभासत्वतोन्नतत्वजीवेनचयोजयामास अनन्यभितोजीवारोणनास्वदा
५ दिप्राणपंचसर्वंबदादिरुदेनशरीराणामत्वप्यानांचनिरुद्दमिवापअसर्वानिरमरं सर्वेअरुद्दाणानीवप्रवेपाकल्पने
नतदोपसत्यसकल्पबलेनविविशमानकाहण्णबलेनचवाधितानामपिसर्वेषामाकस्मातमतच्चनिसभवादिति ५४ बो
त्व्य# धात्मनदर्पणात् अथकालेचिरकालानेकजन्मानुभवलक्षणस्यस्वाप्ररुदशारीराय उचितलक्षणस्यचस्वाश्रयसदा
पानादिसमयययो ५ जीवदसमार्ग्रमाद्रनेव ५। ॥

तत्रत्सोसेपाख्यानवर्तीनरीत्याप्रविश्यभुवनभूलोकगता तत्रापिजीवटास्पदद्वीपविषयमण्डलांतर्गतेदेशानग्गृहंतत्र।
गृहेपतिोत्ग्रेधर्हेयस्यत्यास्थितजीवटेदृहशान ४२ प्राचमिवसूमत्तत्रस्पमनानास्वदर्शानाथोपना तुद्दीभिद्रा।
वपुषाभावेजीवटवोधनाभिप्रायस्नदृष्टापाकोसत्त्वर्यभाप्रभावदलचसर्वस्वप्नभावस्थापयित्वाक्रांतर्धानमाजगामोप।

ततत्तद्भुवनगामानहीयनत्त्वमण्डलं विषयतत्त्पुरनगतत्वपागावसिश्रद ४१ स्वप्नदर्शनान्तरेण सत्तजीवटा।
केशाव स्वापयित्वावपुभावप्रभोऽभवभूमिषु ४२ तेप्रबोधनिपार्श्वस्थुचेतसाचेतनेनच एकरूपास्थिरूपा
स्तेरुहजीवटभित्यका ४४ बोधवतापद्रुद्राभाविविमिताप्रधाविमिता नभुक्तसौख्यताखिवहुताकारद्व
त्ता ४५ अथतगमस्त्रुतेसर्वेज्ञविद्यामनिवेशितान विप्रसासपारथ्यपरिभूसपुरुष ४२ तेनत्रभवनेगतानहो
पनक्ष्मण्डल विषयतस्ततग्रामभाग्रस्तव्रास्त्मालय ४० विप्रेनेदहरगात्प्रकलत्रकलितगृहे कठेगृहीनत्रा
स्त्याणसहितजीवमिवस्थिते ४८ तप्रबोधनिपुणाश्चेतसाचेतनेनच तत्याले‍ह‍वोधसम्ह‍विस्मयाचिविस्मि
ता ४९ अथतगमश्रिदाकाशोकृचितचेतितविते सामतनृपसमारभ्रमणाभोगस्तदा ५०

पितामवभूमिषुजीवटसमस्तितिप्रदेशेषु ५१ चेतसेत्यादिश्लोकवत् अन्नपवारूपा बहिस्थिरूपा. ५४ चित्रहृताकारा।
श्चित्रलिखिताइव ५५ सोमनिचिदाकाशेमस्थितमथास्त ग्राम्यजीवटविप्रपत्तिामरूपपरिलाभूते प्रातिभिसत्त्व
ममप्राह् ५८ तेनचेत्यादिश्लोकवत् ५३ कलत्रेपोष्यवर्गौस्वहस्तितजीवमिवप्रियतम ५४ चितेक्षिप्ताकारविहत्राया
श्चेतितपरिणतिरूप ५० ॥ +वहिर्गति+१

पर्यंकलत्तोपकजे ५१ ५२ ५३ तस्यात्तचस्थितनासेनः ५४ चेतसाप्रतिवादिकशरीरेणैव प्रयोजनशसेसमानोसंबोध।
नमाजेमनानात्सजीवनमपिबोधं ५५ अत्रदेसन्पादेहोविश्वयविशाति रुद्रचिन्नचेतनोपैवेवचिन्नचेतनवर्मद्दाने।
सर्वसंपत्रनाखोजमेनेसर्वदेहाःरुद्राणाशाने ५६ नदेवाद्वयकेनि ५७ प्रतिभासिकसर्वसंसारस्यबोधिप्राप्तारभने सर्वे

नेनस्वेभुवनेशमास्तदीपंतन्नमंडले सामेनंदहशुर्मन्नेसमंपर्यंकपंकजे ५८ हिमावदानहेमोगणानिदिनेशुच।
कोटरे भ्रमयैवाम्बिनपद्मकोशास्त्रमधुव्रते ५९ कानासिरम्यावलिनेमंजरीभित्रिविद्रुमे दीपतालकमध्य
स्थंस्रोत्वहवकोचले ५३ नेमबोधनियोन्याण्वेनसाचेतनेनच तस्यास्तिबुद्धबोधोकेसविस्मयविस्मयाः ५५
प्राप्तनराजसमांनग्रस्तज्ञविबोधानं चेनसेवयथान्यासमत्रसंसारभूमिषु ५५ सांपनाप्तलरूसेहरुद्र
तोसर्वपवने समानसर्विरनुसरुद्राणामनसंसाने ५९ पकसंविद्विभ्रमनुचित्रचेष्टितचेष्टिने पकरूपम
नेकाभन्नपंतस्यारमेस्थं ५० रुद्राणानकत्रमथनिरावरणाचिन्मये सर्वसंसारसंबोधिस्थितेसर्वजगत्।
स्थिते ५८ शानरुद्रयातानोहसेतिरामसद्येतिदि पतदेकादशेविद्धिसंसारप्रतिसंस्थिते ५९ योयोस्थितःसं
जीवसक्षेसारसंस्कदेतिदि तन्नामरुद्राजीवोयाःपश्यंतिनपरस्परं ६०।

नमादेतन्नत्वयमेनर्योमितयास्थिनेवं देहाः
रुद्राणांशाने ५९ नदेवाद्वयकेनि ५० इतिभाविवतर्दसंसारस्वरूपंपिद्याप्त.....५० देहवेपवसहस्राणिसहस्रा
शोयेरुद्राश्चोधिभूम्यामित्यादिश्रुतिप्रसिद्धानांरुद्राणांस्थितिरित्याप्रायेनाहशानेति भिन्नरुद्रकल्पितशानजगतामध्ये
पतेतंमोचयतिश्रनुभूयमानतयास्थितेजगत पकादशानामरुद्रसंसारविद्धि ५९ नत्रोभिस्सप्रसंसाराःसर्वेपिसर्वे।

५५

मनसाबुद्ध्यात्मविदस्त्वेनेजीवे सहमिलतीतिसर्वपश्यतीत्याशयः ११ मेलनेचहेतुःस्योत्स्यपश्वास्यायेनाश्यपश्येति
सर्वजीवतत्वभूतं ब्रह्मैवपश्यामस्वरूसैस्लटीयकल्पितरूपात्मकजीवेमिलंमित्याशयेनाद प्रत्येकमितिचिदानोक्षिता
रसाश्रह्मणः १२ नभसर ... इत्यनेश्वयोस्त्येनमदर्शनेनसत्वात्वादपनीयनेत्तत्वधानभोवदेवचिन्मयीशाध्याने १४ न
भसस्वचिनसर्वंजसत्वमनुभावयतिसर्वेतिसर्वप्रपंचाःविशेषविभासात्तद्भूतानिपंचभूतानियथासर्वंत्रानुभवसि त
थासर्वभूतात्मभूतसस्माद्रूपवित्समपिसर्वंत्रविद्यनेनद्नुभवेत्यर्थः १५ तस्यसर्वगतत्वेनत्वचसर्वकल्पनेहशानमाह्य

मित्रतिहिमनोबुद्ध्यात्मतइवचरितो ग्रप्रबुद्धात्मनन्मात्रनिराशेहवदा स्थितः १६ यथाइवनाशयुक्तन्यो
न्यसमिलत्यले तथाप्रबुद्धाजीवोवामिथश्चित्तमिलत्यल १७ प्रत्येकमुदितैवेनससाधेजीवराशय विद्धातो
मत्येत्येनत्वसत्यांसत्यवस्थिताः १८ यथायं त्यनेभूमेसत्वंत्रोमयथानभ सर्वगायांस्त्रिनेथेयुक्त्यनेनन्वये
वचित १४ सर्वंप्रपंचभूतानियथानुभवसीदहि तथाहसर्वभूतात्म चित्समर्वत्रविद्यते १५ यकास भति।
काहंसेवैल्लेखप्रेतानेनक मेत्यनेनहृदेकात्मानयाविनिनरास्थित १६ ग्रवेदनपरेश्तुउवेदनपरत्वात्स्थिते श्रका
श्रामवेतन्यपश्यन्वेनयथानभ १७।

इति यथायाहतेकाष्टेवैलेपित्तात्मभेवादकाकेदेनसिस्थिमित्वात्मदाकारप्रतिसारूअत्मत्वप्रेहतेन्यनकपुरुषदत्तिमश्व
साकारपरिछेदनामसतिनदेवपुरुषादिविविजरूपाणत्मभजिकाप्रेत्यनेनतदेकात्म्यासतूप सर्वकारःप्रेत्यनेविरूपेण
मिश्रनतत्वयास्थितेप्रेत्यनहत्यर्थः १६ हत्तादोटकमप्रश्रुत पतेकद दहनकित्तात परिदे.. दहन ... न सत्त्वा
दसंवेदनहतिग्रवेदनेप्रविषयेपरेशुद्धेवेदनविषयतापादनमन्यथात्वातनदेवजरादिति परिमितस्थितमित्यर्थः विदेक

तो+१

तथाचैरशवेदनमेवास्वरस्पवधस्तचिष्टमिवमोदइतिफलितमित्यादविद्यतरति १८ बोधनानडमयसाक्षिलः १९ असविशिष्टबोनमात्राधशालितस्पम्गनर्थस्पनाशेकाकदर्थनाश्रायासःयन्नसलविन्तसीभावेनप्राप्तदाशप्राममेवतआप्या यासापेक्षानास्तीत्यर्थः ४ शन्नाशरूपवेदनमात्रात्मनत प्रवेदनमदर्शनमेवहयाय स्पतथाविथतसाः जशदेदनसाक्षि। येनत्यतनत्रामेवेत्यतघज्यनेयदिष्टविनिश्चर्यवत् ४ इत्यानाशंनिकेयहेलवदापलसत्यनरबोधनिपतावन्माबेइति

विद्यतेवेदनरूपावधोमोसत्ववेदन यदेवरुचिरनेसामदेवाप्तरफोऊरु २८ सर्गांसर्गीबधमोसवेदनावेदनात्म को अभिजोबोधनाशोभोयथेकसितथाऊरु २९ असविशिस्त्यप्रालितत्राशे काकदर्थना लसीभावेनयन्ना प्यप्राममेवाप्नुविद्धिन १ यद्देवेदनमात्मा नदावेदनत्य नदेदनवेदनायदिसतत्समाचरेत २ वीविर्येणाभसःस्यदोजगावेवतथाविता एतावन्मात्रएवात्रभेदोयदबनुदन १२ देशाकालस्वरूपेषुसत्त्वी च्यादितावसि जगदादीनदेशाद्यापसतोजगलीतिलाः १३ आभास्वरेत्रिजगदित्यतिभातिभासत्त्ववेदनेवि। दनमेववितेःस्वरूप वाचिस्थितभवतिचेनरुपोहभेदकिष्टप्रमातवचनस्तथापि यरात्मा १४ ।

भेदोवेलसतांप १२ नदे वाहदेशेतिजगतःप्रादौविवर्तोयादेनजतिहादेशगाथाःप्रथमसेनःपश्चादारोप्यमातानःकार्यभूतजगतेदावेवेतितः १३ भास्वतपयभाशेयतंत्रमात्मरूपवेदनेचेनत्यतदेवाविद्यावरणादाभास्वरमीदृशकामामिवलपत्रजिनादित्यतिश्चस्यस्व रूपमन्यथाभातिवितेखिरूपमपमसाधिक स्वरूपविदनत्तानमेवनतर यत्दःक्षिप्तविभागतःश्रनेनसोपगोना यामलमभिकेत्यादिक्रानिदंतोपायेरुपोहरुपमरूर तथापसहनतनत्ववावाभाविकारीनामधेयमितिक्रनिदि।

प्रत्यभिज्ञाविमर्शिनी १८३

पवंसंवेदनेयाममेवतन्यसर्वोनशदिनिवाणादयोऽत्राभिन्नोसंवित्रो नकदाचिदेनोद्भवःयस्मिन्नसुपसातनुःश्रुतनायंश्रि
दमेवपुत्रकनचुन्नतायामित्यर्थः ३५ इतिश्रीवा० निर्वाणप्रकरणेविवेकिनमःसर्गः ८१ तेनैवंदेहः पुनस्तेपांशेषभागो
नवर्णितेननोरुद्राणांस्वामिःसंकल्पस्थिरतानाक्रमःभिन्नस्वाभिरुद्रेनदेदेहोनरासिकापनवनिदेहेपुभोगेकप्रारब्धशेषा

संवेदनेसर्वेदनीहपादादयोऽत्राभिन्नोनकदाचिदेनो वीक्ष्यमसीदेइतिनोविनोजिर्गमातनायांविदमेवपुत्रके ३५
इतिमोक्षोपायेष्वमहानरुद्रियोपाख्यानेनामविशाष्टितमःसर्गः ८२ श्रीरामउवाच जीवदशाशादीनांदेसा
दीनांमनोपस्थि सितसमपारीशाणसंयत्रेकिमनःपर १ श्रीवसिष्ठउवाच रुद्रेणसहसंभूयपसुशःसर्वेपवने
मियस्त्रहसंसारारुद्राणांस्तविनःस्थिताः २ तेनरुद्रेणतामायामवलोक्यपयोदिनाःसंणास्तमेवतामेवस्थि
तिंतप्रेषिताप्रनः ३ श्रीरुद्रउवाच शक्तानुनिजस्थानंतभुक्ताकलत्रके किंचित्कालंसमंभोगानन्तकाशा
स्येयथ ४ भविष्यथसदाशायेत्रात्मसुरभूयगाः ततोमहाप्रलयेतायामस्तत्परेपदे ५ श्रीवसिष्ठउवाच
इत्युक्ताभगवान्रुद्रस्तेषामेतमधीयत अन्योन्यसारसंख्यानरुद्राणामथमायया ६

प्रतिनवेतिसंदेहाद्यद्भुतानरामःहक
तिजीवदेहिकिंसंपन्नेस्ताभ्रशरीरवद्दाथःउत्ताश्रेयवहारोपिसंपन्नइत्यर्थः १ तेरुद्राणांःमिथ्यस्रहस्तूर्वानसमसाराः
सेनःकृतकृत्यत्वात्स्वविनःस्थिता २ तेनवैतकदर्शनायुमथ्यसंयहनेनरुद्रेणतांजीवदादिसंसारस्थितिमेव ३ ४ म
हाप्रलयतोदिपराद्धावसानतःप्रारब्धस्तयभोजकाविशालेशेनसह तत्समतिभासद्यतीवा ५ तेषांसर्वेषांरुद्राणांत
दामीमन्त्ररुद्रसंसारस्थयत्संख्यानदर्शनेयस्मादिचेतनामभूत्ततमध्येशानशालिकंजीवदादिसंसारंप्रत्येकमायोस्व

पञ्चमलिनिर्वाणे ५

श्री
वा.नि.
प्र. टी.
१६४

१ भविष्यतीत्युक्तेर्वैशिष्ट्यमसंवादकाले तेन स्वसंसारे पर्यवसितत्वमित्याशयेन ८ साम्वद्भवः शुद्धात्मसर्वविशेषविनिर्मुक्तः प्रश्नः सूक्ष्मः ९ श्री अधिष्ठानचिदवाप्त्या ब्रह्मरूपतां तु मनुष्यसत्यतयाविवेकेनन्यमानतया सदसत्त्वविलित्वं कस्मिंश्चित्कार्ये यतस्तदिति विश्वं सर्वेषु कालयोर्न स्थितमेव नास्ति तत्र तत्प्रदेशे अधिष्ठानेनान्यतः सर्वात्मत्वादस्य वेलितत्वात्रैव भोजका। इह हे दैवात्संकल्पिकार्थे स्वार्थक्रियासामर्थ्यमित्यर्थः १. सर्वकालं यस्मात् अधिष्ठानेन तदात्मकं भूतानि हे श कालाः

प्रयत्नः सत्स्वदेवे पि जीवदक्षामाणादयः सकलवेदैः समेदेहं तत्परविभावकालनः २ रुद्रलोके सम्यक् साधुभविष्य तिरोऽपि नमः कदाचिदपि वस्त्वेन नरकाकाकालिता ८ श्रीरामउवाच भिन्नसंकल्पत्वे पार्श्वे जीवदक्षामा दयः कथं समत्वमायाताः संकल्पार्थेक्यसत्यता ९ श्रीवसिष्ठउवाच सकलसत्यमालचे न जसकल्पसत्यता न च यत्र मिलितानि यतः सर्वात्मतत्पदं १० यत्र भेदभयं नेयं तु समकस्मिन् वस्तवेदा ते ततः दाविंशते तत्र सर्व कालं तत्स्थात्मकं ११ तेषु कालानन्तर्याणामाने देशान्तरं यथा देशाद्देशान्तरं यथा च सन्तानादिकं विना १२ नलभ नेतथा सर्वेशो विनानचनलभ्यते सर्व समर्पितं विना कोऽपि यथा यथा लेकयत्यसौ १३।

तयानन्नसदाचिन्त्यते १४ गत्वा देशान्तर

प्रतीहे॰ यथेन्द्रे मेहस्ते विनिदेशविशेषविषयाःसमुपादिदेशान्तरयायात्पन्नजादिमज्जविद्यमानमपि सत्तिर्गममात्मा स्वर्ग मनः आदिप स्व
दास्य स्मादिपात्स्व ग्रहरादिकासस्तहिवेका पदेशा पुरुषस्यादि वेकारता नलापविना नलभ्यते तथा सर्वेशो पितत्रना
अन्यगुणैः सम्प्रान्तरेवानलभ्यते इति पूर्णान्वयः १२ चिन्नः कोऽपि वेदाशाः हृदये सर्वयासना करे प्रत्याने यथा यथा प्राप्ति
कथं निभोगकारणे शोधितयास्मनाभिःपर्यालोचयनि नियमतयापि तु सर्वविलिते समर्पणान्तविषयस्वरूपं दर्शनयाप्तो नि १३

१८४

सर्वस्यसर्वसकल्पाद्दृष्टानिर्दिकउपायस्मात्सकल्पइति आध्यनेनादरक्षपूर्वमतिशेष १४ अभ्यासयोगपविद्या का रशेषसैन्यथं नशेषणाणविनापभ्यासस्तनपवैयानसिद्धिफलमलीसिविशेषमाद्द्वेषवाकिति १५ अभ्यासयोगायो सकल्यिना योलभनदेकाग्रसपादकत्वेनैवोपयोग एकाग्राभावेनविशमनेनकार्यव्यासङ्गधेकमपिसमकल्पिकसर्वत्तलभत इत्यस्य।

चित्रयानदवाशेतिसर्वात्मनाद्विति सकल्प स्वप्रकस्वायपाचदृशयाप्यते ४ परमभ्यासयोगाभ्याविनाने नत्रसभ्यते येषांनयोपाविनान्हृष्टय फलिताःस्थिता ५ सर्वेसर्वेत्रपगपतिनेयन शकाद्य इदमग्राने वस्तुनपासकल्पिनसया १६ नाणत्रनोमय भेशमशोक्तमयाञ्ज्यात सर्वेषामिमनकार्येकनिष्पत्तिमिथ्या ति १७ दतिणाकमगकल्क ग्रामोत्मवादिरा सकल्पा ऐरेवसकल्याओवगम्यते ८ अत्रप्राप्यपरत्रगस्थिता योवराम्यते अत्रस्तुडिसंरथेय सकल्पमानुमिक्रति १९ नदासावेकनिष्पन्नाभावात्ममायेहृय नस्मादेकार्थ निष्पत्याद्वित्नीवेनरुद्रतो २० आयसर्वात्मनासम्बनयासर्वनयाश्रिते भिद सकल्पनीवात्सप्रत्येकनतंत्रथ
क

वस्यनास्वपवेत्यासधेनाद इदमित्यादिना अयापकात्रभ्येनन अभ्याशभ्याकायन चित्रसकल्पिननदन्योभयाग्रया त उभयथैत्राशामोतिनेकवस्थितोभवन्तुस्सेणान्वय ९ यनहत्यत्रपसोपसासिदत्नान्वयेराध्वं उक्तमेवार्थसमान्याक्ति मि समर्थयनि सर्वमित्यादिना वऊमश्रि १५ ९ प्रकृतेयोजयतिनस्मादिति २ नयाशसिद्धहृदवदेवसार्वत्रेणन वेंसम्बन्ध्रसाधितयाश्रिते नेप्रानवासिकाजीवसदयोरुनवनिमित्तसंकल्पजीवा प्रत्येकयतःस्थिनास्ततगावद्दृष्टयकृ

प्रकरण द्वितीयाध्याय २

श्री
बा. नि.
सू. टी.
१८५

तद्दिनेरुद्रसंनिधौ कथमन्योन्यं दृष्टवन्तस्तत्राह अग्रकृदात्मजीवानामेताः संसारभेदास्तदेोपि नलसरुद्रस्येकयाप्रतार्थे २२
तथा तद्रूपा बहुरूपा अनेनदिक्केवज्ञायेनेत्यर्थः प्रातिस्विक संसारदर्शनेन तेषामेवकाद्वेतीत्याहस्वेति २३ अन्येषामपि
जीवानां स्वांशसिद्धा योक्रियाश्चितेनतद्दृष्टावदारस्याप्यामयेभिदं संकल्पसर्गोपवद्दसेन: अये जीवोधारणाध्यानयमाद्युस
रेणयथदिष्टं तत्सर्वं क्रमेणपुत्रापद्यचयोकं कर्तेसमर्थ इत्याह एकत्वमित्यादिना २४ देशकालक्रियाक्रमेणैस्यकालेवा।

तं+ प्र+ फ

एवं मिचेतिजानन्योन्यं रुद्रस्ताहतेता ब्रह्मवृद्धाः प्रजार्थेनेजीवाजीवांतश्चोधिनः २२ तदिक्रयाश्रुतरूपाबहुरूपश्रुते
रुद्र इहविधायरोदस्यामिश्चयंत्रिनः २३ रोमकथानवकल्पटाननेनाक्रियाश्चितो एकत्वबद्दुत्वमोखे पि
ष्मवता २४ देवसमात्रयत्नेधदेशकालक्रियाक्रमैः तत्यकालक्लेवर्तधारणाध्यानयत्नतः २५ सर्वेषामाल
रूपताजीवस्यास्यैवशाश्वता अनेतश्चांतपुत्रसुखभावोस्वभावतः २६ सविकाशः समंकोचादिस्वेतेनविदाम
नः यदिक्रितितदस्याशनेतःस्वपद्यतेस्वयं २७ ।

स्व+

कर्तेस्वसमर्थः २५ तत्र हेतुमाह सर्वेतियतोयं जीवः परमार्थतो नंतः अनेतस्य सर्वेस्वरूपः सनियत स्वायंपवैकदेशाभिमा
नेतस्तोनंतनपरिछेदेन पुत्रः अनंतसेककार्यमात्रप्रमतानिपाक्रिसभावानुसारेनअनंतत्वायं स्वभावो व्यवस्थित इत्यर्थः २६
अतएवशाश्वितकर्मानुसारेणस्वकीयवरकाद्यनर्थसहस्रसर्गात्मनासविकाशः सर्वेशाणि सेहारेण प्रलयात्मनाचसंकोचा जरा
दीस्वरः शुद्धिस्वः दिसाप्रयुक्तवैषम्येनेहुंणदोषप्रत्यः यतो येतननजीवसंघः स्वयंयदिक्रितिनदेवस्वकानशारदस्वविदात्मनई
श्वरस्यसंकल्पात्प्रपद्यतेनतेन किंचित्तस्यादिदनिष्टक्रिय तहत्यर्थः तथा च भगवता व्यासेन सूत्रितं वैषम्यनैर्घृण्ये नसापेक्षत्वा १८५

इत्येनौ धरत्यथानपत्तपत्लेमहिकोयेकपवत्रनेकधावस्थितिमुदाहृत्तोनप्रपद्यवाम। सधसंपादिमेस्थितिना म
नेदेयाकालात्रसारियाणत्रुद्रदनिअद्कोडयाधिकानिकक्रियाकर्मैः इदस्वगृहेषुनयत्रयथेकतिनत्रवचनानादेहारि
कल्पनयातिष्ठति २८ इहलोकेग्रमत्रसर्वोदिश्ववायोगिनाशुभयन्यास्यात्रोगनिष्ठलीतिपूर्वतत्त्वयं पत्तदेवि
धयोगिनावतिरस्यवेषायीधारीनानजनत्रसत्रिश्रनेनभयदःयात्लाश्रभवततसभ्यावतोदमात्रेयसप्रसारात्स्वेयोग
समभक्षमाकोटियपुत्राणादोषसिद्धे २९ नायनेनन्मादिनाथवहराति सर्वोकेयोगिनीगणमध्येतिष्ठतिपवभूलोके।

सधसंपादिमेरेभिर्देशकालक्रियाक्रमैः योगिनेयोगिनश्रेष्ठदत्तिसुतन्यस्यत्रच २८ इदचाश्रभोगेनदस।
मेनादनेकया कामेवीरो गृहेतिष्ठन्सर्वेषामभयदोभवत् २९ विस्मातीरोदयोनिष्ठनाप्नेरहयोश्चविपश्च
पूर्यामितिहत्योयोगिन्योयोगिनीगता १ साक स्त्रर्णासनंतिष्ठन्यालियन्तार्थऊर्विका सहस्त्रमेकमव
तितथाचाश्मिन्नभवान्देनः २ नृणामनानिभक्तानोमानुधेयानितत्रने पक सहस्त्रमवतितथैवेषनना
हेन २ श्रेषावमासीताभिऊहत्वेनागतीस्थितिं पक कातासहस्त्राणितत्काले निमेषवत् ३३

पशुपेयासुपहारग्रहणार्थपाति १ क्रमिकसमावतारेजनार्दनःजनस्थानेचनर्दासहस्त्राहसवधायसदत्त
सपत्रं पुनरेकोभवति २ तेषामभक्तानांनैनः नमस्कारादिनाधार्थनैः भक्तानानृणामानानिष्ठप्रदीनशनयंडजले
मानुष्ययाति नत्रचकृतस्वभायोर्यीधनादिव्यामोहत्वाथेक सहस्त्रंभवति ३ कामानोसहस्त्राणिषोडशसहस्त्रे
तत्काले इपभुक्तेदनिशेष नत्रहसोनोनिमेषवदिति नथानिमि राजर्षिविदेहलानपत्र सर्वप्राणिनानेत्रेषु

सवघ्णपविमेषत्यातिकोतिमहत्व. ३१

श्री का. नि. पृ. टी. ६६

वीर्यान्तरीयाप्राक्तेनापिप्रबोधमि त्याह एवमिति रु इत्यविज्ञानप्रभृत्यन्तानुपाना: ततस्तु स्यात् सतीति वरु इत्यादय: तत्
ननतत्त्वमादित्यर्थ: २७ २४ तेषामपितदा स्वपृदेस वैभवे न बहुदेहकस्य नेने हिक विद्यादेषु पातन्त्रस्य स्यात् तिच्चमिति
नेऽस्मा कुरुरत्न गुणके प्रबद्धरत्नस्य केशुपद्मलन वकत्यमता पृदेषु रु उत्तराकं तेषां नानावैचेषु नरतभव ने बन्धे
सा संवे ऊरव स्मालो काद्विपञ्चनेषु नरा एव विवह रमेमीन दा पुन नाथा दिक पास्ता स्व विधा परो प्रभयो मयेमौलिंगेषु

६

एवं नेमिकुसकलात्मनीवदप्रापणादय: रुद्रविज्ञानपदान्त स्वसंकलतुरोगाना २५ तत्र भुक्तादिभोगनाम्
पर रुइ इत्यनन्त गणनामावसत्स्यैसास्यनिसपरिकता २६ नित्येप्रकृतुनवकत्वमालेषु रु इत्यगमकत्व
रत्नगुणकेषु नामाजगन्तावनदाशिवपवनेषु विद्यापीठममोसियमपुरेन: २६ निर्वाणप्रकरोण
ण्याभ्यामिष्टुन: पाणिममसवं २८ स्वमपात्न रुद्रियतमाल वर्णिकुलत्र एषरुद्रपावपाने नमिन्द्राणी
तमिभ्रम भूतपत्न्मेवैषप्रकशत्वासुपदर्शन १ सर्वसंन्यासजोवसमत्र निजमयमोविष्टि: मनमेवविदा
कावा दृष्टियेवाकृनिगाना २ इष्टकरुत्सैकामध्येनिरस्तात्मसारविद्य सर्वेपदम तोजलप्रकल्पनिभामक २९

५

यतेसर्वेऽनगम्यतदुस्नमयैमोलियपरा प्रयमयमण्णनिवृत्यवक्षमनन्तर्यो इमेमोनियायदेनीतिवायममेलिपत्र: सतोरेन्वैव
रुविबीवा नि अवकुलेप्रतम सर्वे ३७ मिलन्यायाध्यसवैज्ञीवेषु समरुद्रयो गजावयवगलामिवो: सभोस्पातचवर्णेन
तथावर्णितप्रकारेलेनभिस्तागासु वेतत्रियोगपप्रमदेवाग्न्यापनता स्थितिनपनुभिस्त्रसप्रमेसे भूतपाकलपुभाणुध
कर्मेलवृत्तापयत्र्मेषपस्मावस्याधापयवसानेनाथातिरिक्तमिवकृतासद्गुपवर्यतिनाणुमानमयनदसीगर्णा:संगवमेव

एवंभिन्नमेवतत्तमपरिच्छिन्नस्वरूपयस्नथाविधोपिदेहीदेहपरिच्छिन्नस्वरूपोसमाकलितइत्नोम्यर्थः अन्यथाभिस्तकथा। या ४ यतस्तोस्वरूपान्पसादिनात्मासर्वोपिजीवाइतिएवंप्रकारएवमकेवलंभिस्वभावेत्यर्थः अदरह प्रतिदिनस्वभेन प्रत्नुभवसिद्धमेवेत्यर्थः ५ ९ रदजन्मादिरु'खकचिकेनचित्रिभिन्नेनपरिपश्यनीतिपरेशान्वयः १८ इदानीमथमोसातमस सिफार

हृयकहानेवसमभेदेभिन्नात्मासमारवेडक स्पंदमन्तोनमन्हदयद्मप्रतिभान्तक १ एवतत्नस्वरूपोपिदेही। चामोहमाकुला जीवद्द्यमयाज्ञमकथितक यथानया ४ यतान्यसदिर्तमेतिनभिन्नात्मकेवलं मोहोमारा तस्यातिजीवाहस्वदेवन ५ यर्वेतात्रपविभ्रंशेनाध्यापउपलोयथा परमात्मपरिभ्रंशेजीवस्वभ्रामिमदद ६ पथपत्नसादपिस्वप्नायातिस्वमानरवुन' स्वभावप्रेविनियन्तत्स्थेवेदह्फलिल ७ यथिपश्यतिजीवोनमेपया नमेरीहन स्वविकेनविदेवेद्दकराविदीपिकासय ८ देहनात्मोहमित्यनोमन्यानेस्वप्नपराने रामउवाच स्वदेनविषमोमोहोमीवसास्यपजायते ९ यथास्वमस्यलोकेननानाकाराविकामया मिथ्यात्मोनात्रयामिथ्यामायानिपतनत्यल १ प्रदेशानलस्वैषम्भोमनिमयवुच्यते भगवन्सर्वदासर्वसर्वदेवजगस्थिते ॥

देहेति देहनामोहमित्यभिमानएवानोवध स्वात्मलाभएवमोक्षइतिनिश्चर्येहन्यर्थः किंचित्प्रसकामेरामोवर्णितंतद्बोधा माप्यथाभिनयेनयानक्ति अहेतइत्यादिना ९ लोकेनात्ये नापिमदप्रमादिर्भिनिमित्तेनप्रमत्मन स्वप्नमायथायथाप्र तमप्यनेभोमवेषुमड'सवाहंनिपततिति तच्चानिमवन्नात्पवन्तीयपहाउद्यमेतहृदेदाह्याश्चर्यमितिपरेशान्वयः १ सर्वं सर्वज्ञसर्वदासम्भवतीतिचतत्पायउक्तनदप्यनुभवाद्दृढमभाभूदित्याह भगवन्निति ११ ॥

श्री
वा टि
यु. टी
१८०

एवमपरिहार्यो भिनंदनेन गुरुप्रत्नोच्यतथापि मितमेहोपायकल्पयितोक्तउनकश्चिद्रस्तीतिसंदेहेनकोत्नकाण्डकृति
एवरूपविचारितति नत्नोहात्मानारगर्जनिवदादिमोहात्म १२ शृतयोगेनप्रात्नोकनहोपायघ्यपिकल्पयितमया
भितरुकुस्त्यर्थविमहोवाख्यात्नुतन्नायोगात् कश्चित्संभावितएवमः नमस्यचयोगेनाधुनादर्शने उत्थानेविम्नवस्यादि
त्यापायेनवसिष्ठ नत्नासेवितन्नवाच ३ येनि १३ उत्थानेयोगमध्याह्नवोधकोरिउडिमोवाद्यभेदःनत्न्रधनिरितिया

त्वयासभवतीन्मूकथयानस्यातभूयते एवंरूपविचारितान्माननोदात्मासभित्सका १२ कश्चिद्गिनवासो
नरत्नोकाकथयाशुभे वसिष्ठउवाच अथसोसमाधिस्थितिलोकीमहिकासिमा १३ भित्नेकोस्त्रिना
त्नीमिदध्यानवेदाम्पदे १४ वाल्मीकिउवाच मनोनैवकथयतिनदिमेधाहृडिमः १४ उद्भृत्य
यन्नमुवनरागितमासल नत्वस्पादयोत्सपुष्पानलिपरपरा १५ नृपायोगाविदर्पिनपृच्छवान
पुनाहवश्रृगयिकान्मनिम्रोक्षाउदनिहन्नवितान १६ समानदृशोनरख्योदग्राणामपरपरा क्रमेण रम
एत्नेनैवनरम्यविचरभूवरा सास्पदेदृष्ययात्मनमहृद्यापारमाहता सर्वसंपादयामासुर्निजधर्मैक
मोचिन १८ चिंतयंतोन्मनिप्रोक्तमहोचरनभस्तरा त्नानेहपाहाणमिवनिष्प्रुःकत्पमिवापिच १९ ॥ ॥

वेन १४ वनरागितमिवमासलपुष्प १५ नसदसिहरथयानेनपुना कोपिनाविदर्पिनरव १६ रत्नेनेनसर्वेद्युभि
वेन अरद्व्यापारमाग्निकनिजधर्मसंपादयामासु २१६ मुनिप्रोक्तस्तानशास्त्रचिंतयंन अथयत्नः उपादि
सार्थोत्रैकधानस्त्येनतन्मयिवपुन रामदहापंप्रत्वगोक्तत्रेननिद्राभावात्स्वमिवच १७ ॥ ॥ ॥ १८०

रघवःभूरघःभूतसंयोगाविमविचार्यप्रानः अनेनप्रस्ततस्यकार्यपरंपरेनातेस्तदिशरथसभामागत्यतथासर्वैगुर्वदेव
पुनस्त्राख्यानसोकरचनेन आख्यानप्रवाणिचित्तस्थमविवेपाक्रमरचनेनतस्थौ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमहारामायणप्रकाशे
निर्वाणप्रकरणेपंचचत्वारिंशःसर्गः ४५ प्रविष्टस्याश्रयतेमभिसोदर्शनमद्भुते तादृशान्नातथाचेयंसनोनेभूत
भाविनो १ स्थितारुपविष्टास्तेनोन्यास्तेनातयकाःसामंतादयश्रुविष्टानाःउपविष्टाः १ पधिनीपवनवतीसरसी २ प्र

प्रातःपुनःप्रस्तुतकार्यपरंपरेस्मिन्त्रातेजनेरघवरभूवरभूतसंघः आख्यानलोकरचनेनतथैवतस्थावन्योन्य
संवदनशतिनहस्यलोकः ४० मोसवायेविद्याभवविसयवाणीनेसर्गः ४५ वाल्मीकिरुवाच वसिष्ठविश्वामित्र
श्रुत्वाविश्वामित्रादिसप्तस्ताः स्थिताःरघवरसिद्धोवाविश्रान्तान्नृपनायकाः १ सरामलक्ष्मणोसेवनतथैवानिसा
भावबौ सोमासमसमाभोगाख्यानवातेवपधिनी २ अनवेद्यवक्त्रःप्रश्नमथायाघस्तनीश्वरः वाधयंतिवसोद
वसान्तुकपादिसाधवः ३ वसिष्ठउवाच राजन्रघुकुलाकाशशशांकरघुनंदन स्वास्थ्यात्तानेनेत्रासमिद्धः
श्रेष्ठितस्थिरे ४ ध्यानेनाद्यचिरंप्रान्तस्त्वाहमिस्ताद्दिरत्या दीपानिसप्रविश्यकुलवेलसयर्वेनो ५ यावत्तत्तथ
दृष्टंभिस्तर्सखेलोनतादृशः कथंकिलमनोरान्तं चाहरेण्पुपलभ्याने ६ ततस्तुभागसेवायोरात्राःपुनरहोपिपा ३

प्रमनरेसप्रसनेत्स्यवचउवाच प्रानर्वदाम्यहमितिसयंप्रतिज्ञानातादितिभावः ३ चिरंप्रतिजोनिष्ठःचिरमस्मिन्प्रे
दिनइतिवा ४ ५ यावत्तलब्धस्तावदहंचिरंप्रान्तइतिसर्वेणान्वयः ६ उमरस्याप्राशायाःदिसान्तानरदेशायानोमनसा
पर्यालोचितवानितियावत् ७ ॥

योगवासिष्ठवैराग्यप्रकरण २

वल्मीकाख्याज्ञानपदाद्र परिपीने जिनाज्ञापयप्रसिद्धोन नपदो तिनजजनपदेविहाराख्येननसङ्ग्रय बहुजनाश्र
योदेशोस्ति ८ इत्याद्यात्मानुविमलेन स्कूलताद्यादि नैरेष्वस्येतिवृत्याद्य ५ नस्यशुद्द रुटीध्यानश्रभोला प्रिया
प्रतिसृत्यानोविंशतिकिस्य ९ नरुप्रसिद्ध सर्वज्ञविदेहकैवल्यवरदात्ताकार मामनन्तन पतोनियतेस्तर्येषा

जिनननामेयनवालिभीमापुतनपदोमहान् वाल्मीकोपविनाशसिविहारोतनसङ्ग्रयः ८ तस्मिनिहारेस्तत्र
टीकोयोकपिलसड्डेन मिथ्यादृष्टि दृष्टोनामश्रितनपवसमाययै ५ एकविधानिराश्रयतसैत्वधितिथा
सिनः इदमोलपृद्धेध्यानश्रमोतावियानिना १ भूत्वा प्रियः किलनयासतिष्ठतिसभिःसक श्रुद्धेयन
पश्यवेत्रनियनेद्धदृष्टीयिथि ११ द्वयोर्ध्यानविशुद्ध्यात्मक्षेत्रैक दिशति सततपक्षेसदृशागिनया
विनिश्चभूतवान् १२ कस्मिश्चिन्याकनेकस्येभिस्वेवगुणमभवत् श्रुत्यान्तिहितीयेस्तितनोयेनोपलभ्य
ने १३ सयातगुनदंपय्यनसायनरात्मना नारामिस्वस्तनीयोन्येजनत्यश्योदशलिना १४ यस्मात्स्मा
जनोसख्य नौपलाहृणाद्याया यः श्रुआनेसौतयामस्वोमपासशेर्दिनलन १५ यावत्तस्मिश्चिदाकाशाको
पायाथविनिस्वीके तनीयोविधानमिदश्चोप्रसङ्गसहयाः श्रम १६

दाद्धुर्नियतविधान ११ तथापार्वतिमप्रको
ष १२ यवप्रवविधः प्रथामिन्कस्येप्रयद्वितीयं तृतीयोनोपलभ्यतेनदानोमयेत्वर्थ १३ जयान्येश्रेसिनाप्र
सिवक्रुमतमयाप्रसिनसेरोगेन्यान्योपलभ्य तेशुद्धेतापवेताकाअन्वथ १४ प्रथमयालीनयाप्रसानिशो
दन्येमयाः ससप्रेतिनास्ततप्रीतः नाहमाप्रोयात्मसद्यस्य नय १५ तदेवाहत्यावदिनेप्राहस्वरूपप्रमाणनि

एवं क्रमात्स्वभेदेन सदृशोपदार्थं क्रमेणात् दृशोऽभिस्तेवोपनताः स्वभवतीत्याशयेनाह एवमिति १७ अभिमतैर्यैर्मनस्त्व वदहोक्रमेवार्थं पुनः प्रपंचयन्नाह अस्यामित्यादिना नैरपेक्ष्यविभिस्त्त सहमसमाचारैः समसदृशसमाचारैः सभाग्य ग्रन्थैः विपतन्नित्तिसमाचारैरभाग्यामित्यर्थः १८ कलनेत्यन्तकर्मचारित्वेनाभ्यासक्रमेण १९ २ एवंविधस्य रूपस्य।

एवं तैनैव तेनैव सन्निवेशेन भूरिशः अविश्लेषमवस्तोर्वै पदार्थे सर्गसन्ततौ २० अस्याः समायामपि भेदना यो ज्ञायमानः तथा भावमेव समाचारैः लेपस्थैरपानेकशः १९ नावेदनामनाभाव्यपुनरन्येव चात्मना प वकलनदर्शभाग्ये नान्येन भूरिशा १९ एवं जन्मादिनामकेषु सेनापि मुक्तेनच येनकेनच नभोवा क्रन्तनाप्यसहेनच २ अगलेन अस्त्येन भूतानि शिरसापि च एतदेव ननानैवपव स्थक्रियासदं २१ चित्विवादविधानिकायेव विनताय सदृपतापरजन्मानस्वप्नवास्त्येव भूरिशा २२ भूयो भूयो विवर्तनैस्त गैः स्ववीचयः अन्येन सदृशा केचित्के विसदृशसमक्रमाः २३ केचिदीदृशः समा केचिन्नकदाचिन्मुनस्तथा एवमेषातिविलासमहत्तामपि मोदिनी २४ सर्वमेवास्तितेनाकर्मप्रतिपत्तिर्हि जभते सैकविंशात्यदोत्र भनना हतयो नच २५ कलना सामान्यपलंभोऽसमहोमोमामनोगाति प्रतिभामात्रमेवेदं विस्मयं विकसितमया २६ स्थित

सस्थानसक्रियाणां चाप्यदृश्यविश्वनीत्यर्थः २१ २२ २३ २४ स्रोतोनिरवयवकालात्मनिर्हायानसवेसपिनाः लिदेहादिवेषाः लक्षणकर्मवद्धत्वनिरस्तत्वादेवनास्तिकितर्हि प्रतिपत्तिभ्रान्तिरेवकेवलम्भते तदेव मिस्तवरिते साहमित्यादश्लेकाभ्यां अनतानीवदादिसर्वशासनसामासामसमल्पमभ्युक्त २५ ॥ ।

व्या+

मात्रं स्फुरति चकितम् नन्वेवं भ्रमादीनां नानात्वं कल्लोलाद्युपाधिनिर्योग्ये २ एवंविधं सद्वस्तु मानः श्रवि महानग्निवैद्युतिकणादिवत्स्फुरादीवेदनादेव प्रत्युत्थितमद्वयमिति एवंविधस्य तद्विषयसर्वेनीवमनाः स्वपिप्रे कजगद्ग्रहः प्रतिभासवदः उदितात्मत्वंतानेनो विषयावेद्यचिद्विचित्रः स्थो दृढ इति तत्त्वं न वस्तुधेवमायादये त्यर्थः तेनाप्यमिक्यडात्मयनेपि चनदेनतोतमरा तेडाः प्रियः स्वस्वव्यवहारे द्वयानसिद्धाः सत्यत्वं किं स्वतः तेन्यो।

नानाकलनकल्लोले जले भानविवर्तने नानात्वं वेदनादेव प्रोद्भूतमुदितं मन संसारजालमविरतम्।
विवर्तितिकणादिव प्रत्येकं येवमुदितः प्रतिभासखण्डं स्वरूपरेण्यपि च तत्सर्वविचित्रः स्वतः स्वदेहं स्वयमनन्तवेन।
पिमिथ्यानमिं सर्वांस्त्रिस्फुरति काराणां नारोत्तमि २७ इति श्री वासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाण प्रकरणे मि
स्त्वमेव चिकयत्स्वदृष्टादिम्ब्यः १९ श्रीवसिष्ठ उवाच मनिनायकतोमत्वनात्मासवे ध्रुवत्वमो नरामन्वे
नाः प्रोक्तमयत्नं करोति १ वसिष्ठ उवाच राजन्नलसाम्प्राप्ताभिः सेः संदेहः भ्राणदान्तुनः केदे देववर्णमायानो
नोसौमोचितभाजने २

इत्सर्वात्मनीतिसर्वात्मन्याविष्टिताश्चैव रसे परमात्मनिना दास्येन स्फुरतिसति तेन स्वतः बोधेन नश्यत्वमोत्तनकिं।
चित्तमात्मित्यर्थः २८ इति श्रीवा-नि-वी प्रकरणे पञ्चषष्टितमः सर्गः ६ भितो समाधाने त्वं यदेदृनामोक्षवर्णाने भि।
स्वभावविवरत्येवं योगमोक्षश्रुतौ धनः १ सेवापयेत्त्वममाधेमुत्थाप्यन समीमत्त्वहिता सप्रायेण्वितान्तराः अनिमभव
दात्याप्रानयतःप्येवतस्त्वे वेदेनियच्छेषनि स्तुपरतिभाव विस्मृत्वा तेन्त्रामुनिनिस्त्वयन्तशिष्टयावाज्ञमितिसि

सत्तैदिग्वदीयसत्त्वसकलेनप्रजीवनुनकार तसेमिसमेवतेऽन्योन्यवृत्त्यापेक्षतल्कल्प प्रवर्तेनेनान्यथेतिभावः ३
मासपर्यंतमुपहार्येणननिष्कामनोधर्मिलिमिस्तत्राग्न्यात्मेवनाद्दात् वामिमिवदृत्येयेमत्वाद्दीपामनेविषमित्त्व्याबोध
नेकर्तव्यमकायमित्याह तद्दूहेइति मासस्यपर्यंतेचरमदिनेव्रत्वात्रिकारसिनांशुलाःसमामिसर्वेहविरुद्धसवःभूमावदि
हाराणनुपालेनिशेति बलादिरूनाकमादिनिवाच नमोमासानेकार्थमित्युत्तरीरनिष्कामनिक्षार्थतलेनानुष्ठानमनोय

तयामिलोत्तमोदोसोभृत्यायाजनसारथि' नीयमकमेत्रियेनोभ्यनासोसमतिभाजन। ३ तमूदेमासपर्यंते।
सलात्रिकासितांशलाः प्रतरालेनुतिसेतिभ्याभिस्तिहितवः ४ नेनानुष्ठानपानेकार्यनिष्कामनेजसे
त्यस्त्वस्यकरिष्यतिमिस्त्वमत्तसमानसे ५ प्रनेनेवसदेहेनमिस्त्वमेत्वात्मवक्षितः कथंप्रवोद्यनेनह
तस्मिहारेषशीरक ६ यथातिविमनामायाउद्वो नद्वन्यथा निस्त्वसत्यावबोधनहादेवैवातिवाहते ७ अ
सत्येवहनावभाहेत्वःकारकनायथा प्रतिभासविषयांसमावकारणकोदया ८ परमात्मनिचाचेयमियं
यानुमीयते तत्रास्तीवप्यसिद्धेत्त्व्याभावविनाशिनी ९

घ्यति तथाद्धस्यामन्यनत्कायाकारसिद्धप्रतिमाहृदेष्य।
त्वस्त्वाभर्मादियुवहारप्रवर्तनायकरिष्यति इदृशस्तदृशसमानसंभक्षमन' कस्मिन्देहनाद्वे कर्तव्यस्य ५ प्रवज्ञता।
शेत्यामह' विहारेणादेवमादित्यायस्यदिषयेनएमन ६ शत्रयातिकृत्त्वत्वाम्यनेमवाक्तसवमेवमादिना इत्योधेन
अतिपरवृत्ताहेनविदेवतात्मात्रानिवाहोननिरस्यते ७ असतीत्रविधमानेवकृतमहदाभावेनःकारकनयेवप्रतिभासस्य
त्वविपर्ययेनान्यथाभावसत्त्वावकारकावबिभ्रमस्योदया' ८ नाचारभ्रमाविचारतेनानवधेयन्नमिकेत्येवसत्यमितादिदृष्टान

श्री. वा०वि. सु.टी. १८.

ज्ञः परमात्माप्रथमविवेकान्न जीवनं न भाति सचास्य विवेकात्तदर्थमात्मेतिपश्यन्तीत्यात्मनः स्वचिन्मात्रःपरिशिष्यत इत्यर्थः ७ सः स्वबोधतश्चात्तदेवसुबोधन रतस्य वनसंसारा ज्ञानाउदेति ९ भूतजातानि निशाये प्रतिभवेकसंसारमंडलं आत्मारूढ दिनेऽहने यथाभिस्तोःस्वप्नेतोः प्रभवः प्रतिभाकृतेनरूपादिविभागमिवविदीन्तार्थः १२ तत्सदेदिरण्यगर्भेऽवमन्तव्यात्मनिसर्गता न्या देयेस्तीसमनवश्चेदस्येवपिनत्येवभविप्रवर्ततेति प्रश्ने इविभाइ्मिनः तिपदैर्थ्यस्वभासत इत्यादि मरतीति १३

तेषांदिरुषयमयारीत्येवमात्मस्यमानंस्त्रजेत्‌ परंजीवममायानिविवेकान्तर्वंसाकरहरू १ योपस्यप्रतिभासः।
स्यादात्मेव नस्ववोधनः सपद्मोदेतिसंसार(पास्यवन) भवरु ॥ अनेकभूतकदिनकृत संसारमंडलं मि।
जोऽस्मात्तत्स्वरूपं भाति निशान्ता २२ अस्तुत्राउ जारेवजगतमात्मा यथोदितः नतेवास्यकर्तिर्नि सोऽरुद्धः।
सर्वजनं प्रति २३ पितामहवनामात्मसर्गः समविलासवत्‌ अनेकमुदिनसेनरूपं यो वेवोदितः २४
स्वरूपमथातथाचार्यानिनोवःपश्यतिविभ्रमं इदं थर्यस्वर्यास्वयं वदर्थमानतं २५ विवसावाद्यमासात्‌।
प्रतीतिस्तुतमानसः जरामरणाद्यः रोगोक्तविद्रासगततावानः २६

२

[illegible]

त

चिन्मनुसैपितामहस्वयं निनामस्य स्वयप्रति
भासस्वरस्य प्राभाति जेनताद्धरामानेनत्वायतेप्रत्येक सर्वेषु ब्रह्माण्डानां वृत्ताविशाउदिनरतिर्निरीयतरत्यर्थः २५
अनेकोवः अहिप्रपंचस्वरूपेत्त्वअहिप्रपंचस्य रामावा आसारूपप्रपंचस्वरूपेणाभरेदत्तराधारणाशयेनतुपेयाया।
यथातथाधाम्रूरत्रमाहुनपायिदृश्ये प्रतिभान्तःसत्यंरोर्वेऽरुंपदपनोसर्थः समवलितेषु वेवयर्थः २५ पौर्विस्वमदर्प
नेनिविसताह वित्तसंवादोविति नत्वतःप्रतीतेः पूर्वेप्राहुंजविसत्ताकसमाधानपक्षाधिष्ठानका चिन्मात्रस्येव २

निर्वाणप्रकरणे ॥ २ ॥

१८०

तत्रबस्त्वेविविधस्वकृतिवासिनीजीवचित् सवितासास्यदमाशेणाधः पातालचाऽर्ध्वश्यमेकसाकृताभुज्ञानासक्षिते
त्यर्थं ७ परमात्मविदेवप्राणकस्यनपानदधीनस्यदस्येतात्मनीआत्मनिदेहाकारसंभ्रमहारिणीग्रन्थवत्विष्णवा
विषयाकारसंभ्रमकारिणीभूत्वाविसजति ८ अतेवकस्याभ्यास्यामीवादिनामध्यादेदस्नआपियरमात्मेषेषःआस्यासक
हदेहरूपोपिधानसत्यत्वायोगादिनियस्य अनुस्तंघकालेजीवश्चेवकारदकोकरोतिविवेनीति प्रत्यगात्मविशेषमेपाधा
काभ्रान्तिमात्रापराधात्किंपरमात्मावृत्तनापरवान्नोवाकिग्रामाप्रयगात्मानं किमस्वजेदराःस्वतस्यदर्पणप्रतिबिं

पातालस्याह्यसेकवासिनस्वकृतिवासिनी विश्वासास्यदआतेतान्नात्कालेवसस्थिता ७ चिन्मदर्पणेजीव
नामसृष्टानामानि सुस्वप्नवित्सृष्टतिमयासभ्रमहारिणी ८ विश्वेतिपरमात्मानापर्य आनवानकिं मौवदे
हादिनाकोस्यप्रतिविवादिरंतःस्ता ९ ब्रह्मणोद्रवपश्यनात्मादर्सोवसंस्थित पुर्दकाग्रामिवाकाशेजलेजल
मिवामल १ लोकाब्रह्माणयश्चाप्यत्मादर्शोप्रतिष्ठानि विभेन्ननामयासुत्राधात्मतिविवादिवावेक २
यनादिशेषाधिकत्रो
यनाम्नःदेवदश्रयनदद्वारेदेहनामप्र आदिपदान्माणवाकचस्तादिनामप्रआदेतानकिंनिश्चभेदेषुपाधिवशात्सर्वदा
भवत्येवतथाचभगवद्भिः सपरहदयविहकालरवात्रैश्यःआत्रैवप्राणेनामधयनिवदजाकपर्यसुस्त स्थूलनस्थोव
स्मात्नेननहनितान्येत्नस्यकर्मनाशान्येवेति ११ एवमेकादर्शनेजराह्यायवहारदर्शनपरेश्रत्यप्रात्मोवसंस्थित किंपुन
परमार्थदृष्ट्यासमस्तसोपाधिवर्येतद्वाच्यमितिभावः २ किंयदर्पणदोषात्तावत्प्रतिबिम्बत्वसम्भितोसुत्न्ययाभ्रान्तिसं
भावनापिस्यात् अपनीवलोकस्यसा भूत्वाभवस्यञ्चायाणयवमतोमतोमानाकेषुनाध्येयेइनिष्ठतीतिनितत्राभावनापि

नयाया[illegible]त्रिमस्वानमसमयाहतजीवानिलोवयाहिप्रमीसाह्युसिमस्वर्ग ५ १

श्च नावोधे वश्रुद्धिसंदेसमाआभ्यासेन श्रवंदी क्षने भेदबुद्धि लक्षतात्क्षेमा स्वनयवश्चुद्धौ धिलीयवे वाश्रुद्धिरभ्यासे शुद्धो
स्या कारेणा वरसमासात्कारस्तत्ताणविताभेनाश्रुद्धत्वश्रुत भिन्नदिवृक्षाहि विलीयत इत्यर्थः २० वोधमाकालक्षेथ श्रु।
द्धास्वेहोदिदुष्वेद्वांश्रुवाहिसीयतश्चिचेदवास्त्ववितत्पदं गावत्वादित्याह चिसंदरवेवि २१ कल्पितमितिकर्यं तानयो
श्रुद्धा लवो मितिचेभत्वहं यानदर्शनादिरयाह नेति २४ सर्वं सास्यतद्धैस्यदततेएकरमेस्वभावे तानेमतिविला

संदेसंदीकृतेचेदसत्तःसत्ताविलीयते सायान्यविशामेन सीयतेशोह्वतेयथा २२ विसदपववित्संदेसर्वो
न्वनिविरुमितः सदासेदीश्रमात्विकस्थितेनात्रवालवे २३ न संदेशोदत्वनासे रोनेक्तावायिनोहिता।
शुद्धचिन्ना असर्वचयथेवासितथास्थिते २४ सोशात्रविद्याशेनात्रदवेशात्तर्थयोःसदे चित्ताजसिवनायो
येनासीत्यपिन विद्यते २५ भेदेषेदस्तथादेनिभिदः प्रभाविलवत्। अभेदवार्धदविलेनासित्तिशिरास्पदमेव २६
नानाने वासवार्थे सेवाथसनवेलाभात् सकरुवेवस्थवतसाशिःशंकनायता २७ ततःसर्वशानयाविर्य
नेसंश्रुमिनत्रुषेता नवेधोसिनमोसोसितन्नान्यथाकल्पनात्मक २८

शक्तिवपरमार्थसत्वंनास्तीति अभावभूतोष्य
र्वे अयंयेचान्नविद्यते इत्येवं इत्यर्थः २४ २६ यथोक्तिवस्तुस्थितिं तेकोनविदन्याद नेमुक्तोत्तिवसिष्ठ प्रतिज्ञानो
दे वाजातेरिष्वदाशेभिक्षओ इत्यातनमवाधेनेकता नानास्त्वेमवेधस्वपायाः नानातानात्रुनवेलाक्षेवाध
सत्तविह्वयवसाति अक्षिमर्थेएवेदात्कयवेसेवारितपरमार्थः नत्रादेवन्वमन्त्रश्रुत्वरादरतातिःशंकता प्रसिद्धि
त्यर्थः २७ ततःनाददनिःशंकतावलादेवनाश्रुतादिसर्वावस्थाद्वेतापन्नयःसः इत्यादतत्रदति २८ ॥ ॥ ॥ १९१

अथैवं यथावस्थितब्रह्मस्वरूपविज्ञानवतां यदा तत्त्वबोधः प्रसन्नो भवति तदा तेषां ब्रह्मव्यतिरेकेण नरनारीप्रपञ्चात्मकत्वाति
रेकाभावात् सर्वेषामपि चैतन्यमात्रत्वमेव जगतः सर्वस्य योगिनां यथावस्थितं ब्रह्मस्वरूपं नातिरिक्तं तत्सदात्मनैव ब्रा
ह्मैवेति न पृथक् नरनारीभेदः अतो ब्रह्मदर्शनात्सदसद्बोधमात्रेण कल्पितानि जगन्ति सकलकल्पनाराहित्येन प्रकाशन्ते
इति ३ किं च भावनादर्शनान्तरे तत्कल्पितं सकलं तदैव सचभावनामात्रेण तस्मिन्नदर्शिते नैव दृश्यते इति॥ ति इ
श्री मा३१९ क्र

व्यतिरेकात् नरनार्यादीनां व्यतिरेकमवस्थितमव्यक्तं ब्रह्मणो मत्पुत्रा नरनारीस्वरूपदर्शनं ४४ सदैव सर्वत्र स्थित्वा
ति संकल्पनया चितिः न सदसद्भ्यां भिन्ना सकल्पनादिनैव चितिः २ इतः विकल्पः संकल्पशुद्धिभावना
त् सचभावनमात्रेण गन्तव्यः ३ चिदिदं विश्वं कल्पनाकलनास्फुरणं तत्त्वं नानात्मकं नहि
विद्वत्स्वरूपमनवद्यं ३ विद्वत्स्वरूपं भासनं यथा पदे पदे प्रमदाबोधसंसारचक्रेण ४ चि
त्स्वरूपं विश्वं सकल्पकं सकामं विग्रहः सर्वाभासनेऽपि सदा भावाभावयोः ४ भावाभावादिकल्पनाः
त्वाचिन्मयत्वाच्चितिः समो नाम विलासान् सर्वान् सर्वथा सत्य ४४
धातरस्य ३ तद्दर्शनप्रकारमाह विशुद्ध
बोध इति १ नासौ कल्पकत्वं प्रतिपद्यते विद्वत्स्वरूपं तथा विद्वत्स्वरूपे पदे सोऽयमात्मा भावाभावान्वयेन
सर्वं स्वमयत्वेन ३ इति विकल्पविषयो भावनया आत्मनामकोऽयं सर्वोऽपि यदर्थं प्रमातृवि
सद्व्ययस्य सोऽहमात्मार्थः ३ चित् समो नाम विलासस्य सर्वमात्मविलासमेव ४
सकल्पादि सर्वं चैतन्यमात्रं न पृथक् सत् तदात्मनाऽवभासते इति सर्वत्र एव सर्ववस्तुनामात्मैकरसमपादकनि दीव दी

श्री
वा नि
उ टी
१५२

हे राम मत्यश्चिना स्वाज्ञानदशदशाखेनस्वरूपेणस्थितं मनस्यहास्यदोकल्पनासकल्पं प्रकल्पनाविकल्पोवेनिया
वासिमाम्नायं चित्रप्रतिभेदःसमवोपिसर्वोवानिदं म्रि सविकल्पमावानिसमैवतत्सयाप्राप्त्यितादमेवसर्गासदोद
योपकमेवमेतत्स्वरूपमितिविद्धि ३६ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणउत्तरार्धे १० मौनवत्त विधानत्र
लक्षणोरूपवर्णने सप्तममौननत्रापित्र्यांनीतयतिविहिते चित्तविलासिताचित्रस्वरूपाभाविक प्रहस्तनसादिता १

सदासंवेदकल्पनाकल्पनावाचिनाभायोचिद्विनामाधिनाम्ना सर्वाकारानिर्हेतिःशान्तिसनातनप्राणी
ग्रैवास्थितेनेति ३८ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणउत्तरार्धे ७ वसिष्ठउवाच सप्तम
मौनवानभूत्वात्तत्त्वाविलविलासिता कल्पनासत्तनिर्द्धातित्वावस्थ्यतनपद १ रामउवाच वागौन
मक्षसेन्द्रियकाष्ठमौनवानेन सुषुप्तमौनेनमौनेषामसुप्तिं किंमताने २ वसिष्ठउवाच द्विविधामौ
नमेतत्सत्तुलिस्थितिविशेषेन्द्रिय एकःकाष्ठतपस्वीपातोवनलमाकस्सतोनरा ३ मम्भावितायकस्याक्रिया
यावद्वनिस्त्रयः इत्याविनेद्रियग्रामोकनिसाकाष्ठतापसः ४ यथाभूतमिदं सर्वमाभाविताममनिविहित
लोकोपसेवितमौनताक्रमनिःस्मृतः ५

वागादीनांमौनमयनं काष्ठसिवमौनकाष्ठमौन सर्वेषुमौनेषु
इतिविशेषमौनतासौभवतीर्ति मौनेषा २ द्विविधइतिनिद्दिष्टितानोक्षणाकाष्ठतयाविनाकारनमभेदनासक्तकृततया
एककोटिस्थैर्येनिभावः ३८ वाक्तनयामिश्रभाविनायाति गतिप्रान्तलक्षणस्योसावनन्तसूत्मायाशुद्धाया वच॰
शुद्धयाद्वायणादिक्रियायाः ४ ८ यद्वा इत्यत्तपक्लिलोकोसोपनतनिनिग्माधानदाक्षस्तनम् ५ ॥ ॥ । २८२

प्रकृत्यर्थसुत्यात्प्रत्ययार्थसुत्याद्दम्पतिपत्योरिति ६ मत्रार्थवे ।आविभन्यचतुःप्रकारं मौनं मन्तव्यमादुरित्यर्थः
तेषां प्रत्येकलक्षणान्याह कष्टमौनमित्यादिना इन्द्रियनिग्रहमनोमौने ५ एवं दिवा आपर्यालोचनेन मनो मौनमपि
पंचमेयथापि संभवति तथापि तन्माहात्म्यापेक्षया तैरुपत्योरेव संभवति नान्यदेति तदेवं नेपर्यालोचनमिति।

एतयोर्भवेद्वाक्संयतयोर्मुनिनाप्ययोः वितनिसुयत्पाल्पमौनं शाश्वेनसस्मनः ६ बलत्रकाशमाह।
कर्मौ नेमौनविदोजनाः काष्ठौनमत्मौनं च काष्ठे सापुनमेव च ७ वाङ्मौनं तत्र मौनोक्तादिन्द्रियनिग्रहः
श्रमसौने परित्याग सुखसाध्यात्मकं ८ मनो मौनं पंचके तन्त्र नैकाहनापसे भावेऽप्यमौनाख्य
जीवन्मुक्तोऽनुजीवति ९ हि. सुमौनं विशेषेषु विषयः काहनागसः स्तुअमौनावस्यायाशतयोऽसा
स्तुकधीः वाङ्मौनं मौनमित्येन जिह्वेतत्रमतः किल सक्तिनजोऽव्यवधायनतस्याःकाहनापसः ॥ श्रुसतो
स्त्रणोवापिदसवाद्यस्थानं श्रुपथणेवपयान्हि काष्ठमौनीं निहति १० प्रकारादित्रकासेनमेन
मौनत्रयं स्तनं भवेन्मौनिनि लवनन सास्नैस्वलीलया ११ चलन

त्यर्थः त्वयंचः भावेऽद्विश्रात्मनत्वानुभवे ९ विषयः श्रुपिकृताःतपं चतयोर्मनोऽप्युजीवन्मोऽप्युधीयनदतिमत्र
धोः १० यद्यपिविश्वमौनेपुमौननेविश्वेनयापितानिमसिनमनोदकनिश्चयेद्रुपाण्येवेति जीवस्यवधार्थवेत्वार
वाणिति ११ नर्हिनहाकाहताय सासमभोकर्यतिहविनदाह प्रस्त दिनिवुसात्मनोनिग्रहेणश्रितःश्रुप्रदःश्रहभाव
स्यासंसारणश्रुतुसधानमप्यान्वहिरिपिदयेणूपपयचवाह्ययेनाप्रमयेवास्यानवतानहकमात्मानमप्यवेव
स्वपुमाविवनित्यात्मदविलोपाभावाद्सक्तत्रिकसाहिमावत्योनिवायर्थपनिहतीत्यर्थः १२ कुम्यानकासेनेन।

श्री
वा. नि.
इ. टी.
१२१

सनुज

ग्र्यथा तानस्य लीलयेत्यस्य शंगाभ्यस्थिति लीलयानना नक्रग्राज नमेनत्रयेवंथइप्रमेवेदं निरस्तमितिनक्रूपेनविद्या मेदविनाशयवेति कुश्यानवाऊ यंनन यापितेषामजोपादे यताज्ञानमेवनाशीत्यर्थेनात्पर्यमित्याह नाजेति १४ ज्ञीवस्तताज्ञानार्थिनिरनभवसन्नस्थितं जंगमेभेवतीतिशेषः ग्रनस्तमपिशूलए १५ मनर्दशेनेसिद्धेग्र यत्नेनैवनतिथ नीतिनसर्वेषानजेतासापेक्षत्याहनाज्ञेनिऊर्ध्वाधोमध्यसंचारभेदेनत्रिविधः विषयस्तामकदृष्टेरणमाहसंनेनिरोध

नाशोपदेयत्ताज्ञानमेवनेनागवग्रंकिल लीलयाकल्पितेनेनस्तःऊर्यन्नवानवा १४ इदंस्तत्रुमेनैनननीव वनमर्मविनिस्थिनि ग्रगुनतेनमजोजेतः स्पएग्रवताभ्रूत्ता १५ नाजसंस्थनेशास्तिदिशेनापिपाश्यने नोक्तंसनेनग्रायेनेसमलेदियमेविदः १६ नानानाकःत्नेयंयनवलातिनयाम्यति देरे दयेनानाचेनेभ नसनाममचेनवत् १७ ग्रविभागक्रनाश्याशेयदभायस्मास्थितं ध्यायनो ध्यायनश्चेनसोग्रमेमोनक्साने १८ यथाभूतमिदंभ्राजवाज्ञानानाविभ्रमे यथास्थितमसंदेहंसोग्रमेवनमेवनत १९ ग्रनेकसंविद्पलापिवे नेवद्धानने ह्न्यास्थितमनन्तयतेग्रमेमोनस्तच्याने २० ग्राकाशांनेवचाकाशेसर्वेमस्तिवनास्तिच इतिवि नेसमेशांनेयवनमेनस्तसुभवत २१ सर्वमूल्यंनिरालंबंशांनिविनशिमावकं नसनासदिनियत्माक्तिनेमे

ऊर्वेनत्त्राथंनेनस्यलानवाथितंविवेकसमवनिष्ठेनतदाहचेनइति १७ दिभाजकविकल्पस्यत्याजात्मविभागाभा वाचविभागेऽग्रनयवान्यध्यारमध्यासनिरपेक्षंग्रगोकिंजात्मस्पलादभ्यायेन १८ नानाविद्वेतिनानात्वविभ्रमेणपिसित्तमात्र नानमयथास्थितंत्स्या १९ ग्रनेकधासंविद्ययाणामानायःशिवलेनैवानन्तशरीरामस्थितमवस्थानयनतदित्यर्थः २ सूत्र १०३

भावाभावादिविशेषैः संविदो नाभासः प्रविवक्षुः २३ बाधितत्वादत्वमसत्त्वमेव २४ मानसैकस्यैनमिति बाधितस्य सा। विदाश्रसंविलिः प्रतिभासः २५ स्वविकल्पमपेक्षार्थमात्रकं सर्वसत्तासामान्यमेव २६ एवमादेतोः प्रमात्रंबाधक स्वाकारसंवलितशून्यैरपि ग्रस्तीयस्यानत्वान्यत्वाद्यादिपद्भेदस्यच २७ अविद्याबाधातद्वैतद्वारा

भावाभावदशादेशादिविशेषैर्वितयोमितैः संविदो यदनाभासस्तनोऽनंपरसंविदुः २१ अत्यंतमसत्तैवातस्तेन। सा हनिरूपिता यदनावधैनं संविद्वृत्तेस्तत्त्वोनमसत्यं २४ नात्मसिन्नवान्यसिन्नमेकोनचमानसे इति सं विदसंविलिः विकल्पितानिमेनिना २५ शुद्धमसिन्नतात्मसिन्नविपाद्यार्थमात्रकं सत्तासामान्यमेवेतिसृष्ट प्रमेयेन मन्यते २९ यस्मात्संविदमेवस्यात् सान्यादिकल्पनात्ततः अनंतमेवसोऽप्रमसर्वेमेन मतस्तत २ स एवमेवेनमेवेदमनेनतत्त्वाद्बोधवत् तर्यमेवामलविज्ञितधातीतमप्यापिच २६ सोऽयमध्यसमाधानस्तथा तर्यसमाधिकः तयोनीतसमाधिर्वाजाग्रत्स्वप्नेपिमयेनिवे २७ तुर्यस्वपदस्य सामसप्तितिहृज्जिजीप्रस्यपिवि वदस्त्रिगुणसममतात् निःसंदेहअतवापिविदेहपदत्रययत्रभाभवतएवकिलासिद्धौ १। वि

नीनामसंबाधानर्थजीते

मा उत्तमप्रविधत्तान भूमिकानां मध्ये पंचमादाय पतासिस्तो भूमिकाः समाधिभेदरूपाः जाग्रत्स्वपि साक्षात्स्वप्रस्येपि तत्त्वविदिपर्यायेणाभवतीत्यादि सोऽप्रमेकेनिसमाधानः समाधिकस्तु समाधिः पते समाधयो जाग्रत्स्वपिभवति ३५ द्वे अवस्थाभूतद्वे साधीनाग्रनिसमनात्रिगुणवावद् स्वस्वेदोपि अतवान्यक्षवावदात्मसमाधिस्वापिजीवन्मुक्तः सैक। स्वमलमीतिहृत्तिनित्यतुर्यस्यपवनथाविदेह । एः वेदस्थितिः स्वत्ततस्याक्षसहयवाधात्रमोभवतीतिनमोभवत् यस्तसेवास्तिनास्तमेत्यर्थः अथवा भवेतस्वंवेयासीति नभरत्यपिसंबोधनमेव इत्यस्थितिस्त्यामवतपवास्तिनास्येव

श्री
वा. नि.
उ. टी.
१४४

हेतामेवं सो मितिमात्रकोपनिषद्भरीत्यविराशरित्यादमावाप्रविलापनेनोद् सभवत्वासनमेकं तर्यं स्वरूपमास्व सर्वं च विध
नद लिदकिलयस्त्रोसिदत्त श्रानंशनामेवरत्नभूयमानःस्वमस्तराभेदुधातोजीवन्मक्तस्वविदगानकाशावलेकनिष्पत्ति
ऐन्यर्थः ३१ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे सर्गः ९८ गाणनामपिदद्भवमनुजानामिदि
कोस्थितिः योगात्मानाम्यविलयात्मने लब्धुतिष्ठ्याने प्राप्तोऽस्मि दंसेदोरुद्दतासर्वपवले समानमविरेनश्चरुदा
(ण)मज्ञमपातमितिशानतामपि उत्तमरूपामाजानातउत्तरस्वरीचरुद्राज्ञयाने श्रोत्रपुरदेहेषु पारब्ध शेषभजवेला

ॐमिस्तुदसभवत्वासनमेकमास्तनतेनवादमपिनात्मदिदासिसन्यं सर्वं च विधनद्वलीदकिलोनराभेत्तसि
स्थितिङ्गगनकोशावलेकनिष्ठः ३१ इति श्रीनिर्वाणप्रकरणे आलोपायस्मदाहुनयत्कोपदेशोपलक्षितमःस
र्गः ९९ रामउवाच ऊनःशानवमायानेहदाणांमुनिनायक योगाणाहेनयरुदाउननेतिवदाशुभ १ श्री
वसिष्ठ उवाच स्वमानो मिव्याणहरेणनदानपारीवकं सर्वमहपानोमानंनतउक्तोनतन्मया २५ ॥ ॥

तेषांनत्रभुजाधिरंभोमात्यालकरुदरेननःरागानआवसंनवेत्स्यासंविश्यविद्धदरन्तुक्तेनत्तरद्वेक्रयायानरुदमतो
नावाणान्यमेकेवधारुदस्थिरिलिसंदिदानोरामःश्वकनिश्चतरइति रुद्राणांशातजुद्धनप्राणानेकिंसोपाद्यपरिणाम
नाद्युनेलउतिविशरुद्राणांणेवववमिराणानातवधार्थनशाद्युयेणमस्तयोकालायव रुद्राउनन श्रन्यपकदाहत्वपौ १
नत्र प्रथममवाप्यमेयावलेच्यारसिष्ठउवस्माद स्वमानाविति उद्दानःपावर्णिनतनज्ञनारिप्रसादनस्तयातानमे
दननलन्मयारुद्राणांस्वाननामनोविशिष्यनोक्तं २५ १९५

१०

भिन्नस्वभेद्येजीवदायाकर्मविदाकारमेवात्मगतं गगनवातमितिस्वनलेदेवेनदृष्टानकमपिभोवेसर्वसाक्षदृष्टा वा भवति नम्मदाकारविरुद्धस्वरेचकाः पार्थेदाद्यनेनेक संभवरुद्धा' स स्वामिभृत्यभावे यावित्रुद्धयोरेकत्रासंभवात् किंच प्रागतस्य स्वरूपाहृदृष्ट्वा द्रष्टानाभावाद्दृताक्षतविरुद्धं किंच्चात्मरूपमेवेतिचेत्तत्रा ह दृष्टाग्रपीतितेयातस्वरूदृ अपि सर्वसिद्धस्य घटादेः स्वभूतरुद्रस्यापरि वर्योस्तिविधेभाणा एवमवेतिविशेषा कर्ष कल भेदो स्वयंप्राप्ते स्वरूपेनमात्रेत्यर्थः बोधयितावान्तभिन्नचेतसावृतनेनचेत्यादिना भिन्नस्वभक्तेनयातलक्षेन रुद्धेताख्यविनिवेन न्यस्तने नाभिस्वादोना बोधनयामाउत्रतदन्यत्रादर्शनादसंभावयन्नाम' एकतिषकस्वादिति ४ अनीश्वरेश्वतेष्ठनदर्शनेपिरेश्वरेषु

ॐ यस्मात्कारणमृष्णेमेस्वप्नेतत्रप्राणापानस्य तदेतद्दृष्टानत्वदुग्धपियाताविस्मृधे १ रामउवाच एकस्मादृशा चिमात्रत्यावित्रयानेकत्र तत्त्वप्रहृतारुद्रेणादीपादीपयानयथा ४ वसिष्ठउवाच निराकारमङ्गला'सा यथा वस्तुयतिहि तत्रयानुभवत्स्वेवधेरणवरणस्वविद' ५ सर्वात्मन सर्वता वा दृश्यथायत्रभावाने तथा नुभूयतेतत्रतत्रथान्त तथाविधा ६ श्रीरामउवाच कपालमालाभरणो भस्मसालीदिगम्बर' श्मशाननिल

मकेषुनतदस्माभवनापुक्केनियतिदर्शनिनिरावरणोति तानेतद्यैएानिराकार्यं योवेश्वरेएणमहा काल्यस्वयत्वा' रसोदेवसः रसेहेवायस्वामनदीभवतीतिश्रुते' रसो भूमानदस्तेत्राससमलात्वाकल्पिकार्यसनासाभास्वशोणाविसीकरोति तथावि धायामायाप्रतिविवसवितविवसवितस्वरवं प्राप्ता तात्वात्तद्दर्शनदिस्यर्थ' ५ सर्वान्यबलादपिनेवासदेभाविलयेसिद्धि त्वाद् सर्वात्मनरति ६ एवमेश्वर्यसनिदीदिद्वत्वतःकिमर्थं मात्रुधयोन्याय स्वत्यात्वहृतादवासादिकदर्शनास्त्वस्य स्यतिप्रभमेवत्रोनस्येकयनीत्याद्यन्येनराम' एकतिकपालेतिभस्मनाधावनेषोभने नक्कोनःईश्वर' सर्वशक्तिसंप

क्रियाः शास्त्रीयाश्च अंगलग्नपवनस्पन्दभेदात्स एव कार्योदिति नियमस्तेजोविधिविकरत्वाभावात् गुरुदृष्ट्या प्रति
इवेगस्तानामविस्तरे शास्त्रदृष्ट्या अंगसंलग्नविशेषा वा २ प्रत्युत्कर्मभेदे नेत्रतः एवासामप्राप्तिर्नेयाः तेभ्यो गानुदया।
स्तर्वे स्वस्वस्वरूपत्वाविशेषात्प्रतिभावः ३ दिनविमला शास्त्रेषु त यस्य प्रदिष्टे इन् न दुर्लक्ष्यपरं ज्ञानितृप्तसन्न्यायेन।
गच्छन् क्रियानियमनैर्विनापारेऽस्मन्नपरं परानरकादिदुःखे प्रयातिर्दीनि त्वात्म्य प्रसिद्धे ४ ५ इत्याशयेनाह तुभ्यं ता।

वसिष्ठ उवाच अहे स्वर्गाणां विज्ञानां जीवन्मुक्तशरीरिणाम् नक्रियानियमो नीरस्रष्टा सेवकस्थितः ६ यत
स्त्वदितविमलाः क्रियानियमनविना गच्छन्त्यन्यमापन्नयोदुःखे प्रयातिदिह ७ स्वत सिद्धे वनिषेधनियम
ज्ञानिवस्तु यथैव इह सम्भवन्तो विवासन्नयात्वया ८ काकतालीयवद्दृष्टा क्रियाऽवतिनेद्दा नत्वहं च
यत्किंचिद्विभेनेत्वाह विदपि प्रदा ११ काकतालीयतो विस्मृत्य एवकर्मोदितः अत एवकर्मोज्झितनयनमेवकर्मोऽज्ञ।
नोऽद्भवः १२ ननियमस्मिन्नात्मिन्नापादेयं न हेयता नवान्नीयं नच परे कर्मतत्वविज्ञानवित् १३ अग्न्यादीनाप
यो स्वादिस्वरूपादीप्तिमाग्ने हरादीनां न ग्राह्यमहिमादीनां यजनयः १४

गुरुआशयः ११ एवं कर्मासन् ज्यात्विषज्यकर्मे १२ नरेयनाकस्मा विहितनिषेधः अन्यीयं स्वर्वर्णप्रेमाविनेयो नदन्यन् तः
मिस्तान्यामितोनिवचनोनिश्चिय यथाविधि नकविदिन्यर्थः १३ नहिं क्तापरेरस्य प्रसिद्धस्य वृत्ति विशेषक्रियानिया
मः दृष्टे वीनस्तु जैव वापादिनियमः भवदादीनां चत्वाविनोत्तमः पृष्टोदिनियमः काकतालीयन्यायेनस्वदेनादिपा
कोवाद् अग्न्यादीनर्मिन ज्ञानवत्त्वज्ञास्त्रवितकर्मेति यज्ञः पात्ये यस्वेच्छाद्दानादिनियतिरेवमस्यापिकेत्यर्थः १८५ ५

अतो नो न चर्याः नाग्न्यादिक्रियावर्जितः सर्वोदासीनः विनाशि किंतु ये शक्तिमायाने सनि न तद्भासादि विभागसंकेतवशात्
पृथक्कार्यक्रये दैहिक पारलौकिकस्तावत् कल्पनुभूतिफलाः सर्वे भूताः स्वभाविकाः प्राणादि वपु न तत्र एकस्मिन् इति विशेषम्।
मित्यर्थः ५ एवं प्रपंचं समाधाय प्रस्तुतमोनेष्वपत्य योगदर्शी यन्निविशेषं निर्देहस्य अविद्यासत्तां विधत्ते नान्यं तं तत्त्वे नोक्तम्।
हृत्त्वनि परेशानाश्रयः १९ नन्वात्मज्ञानस्य भाविः परं श्रेयो मोक्षः १ तन्मात्रं सांख्ययोगानुपायः निर्वाणविषयो नोक्तये।

सर्वेषु शक्तिमायानसंकेतवशात् पृथक् अनुभूतिफलाश्रयोः कल्पिताः कल्पिताः स्वये ५ विदेहतत्त्वविध
येन येन मनसा मया नोक्तं तत्परं मोक्षे संदेहस्य रहस्य ६ स्वात्मनि निरामयमात्रे काशे चिदात्मकं न
त्वा शाश्वः परं श्रेयः सांख्ययोगान्नेपाए ७ सम्यक् ज्ञानावबोधेन नित्यमेक समाधिना सांख्यं येन बुद्धा
येन स्मृतः सांख्ययोगिनः ८ आत्मानि निलसंयुक्ततो प्राप्येत पदमात्मनः अनामयमनावृत्तं योगयोगिनः ९
उपादेये न सर्वेषां शान्तं पदमकृत्रिम नानोपिदां यथा प्राप्यः के विशेषेण देहनः एकं सांख्यं च योगं च यः पश्य
ति स पश्यति यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं परं योगैस्तदेव हि ११ यत्र प्राणमनोवृत्तिरस्य तेनोपलभ्यते वासनाक्षये
त्वनात तद्विद्धि परमं पदं १२

गिनोल्लसति सम्यगिति सांख्या विवेकविचारप्रयुक्त राजयोगेन १८ कर्मयोगिनोल
स्यति सम्यगो प्राणोति पूजा शास्त्राणि तस्य योगेन १९ उपादेयं कर्मसिद्धेन तत्त्वमात्रे कालश्रमवेदादि विधान
मपि योगिनां देहतः शुद्धे नैव देहेन २० फलस्तः एकं नैव स्फुटयति धृतिरिति २१ ननु विभिन्नत्वं पदयोस्तयोः ज्ञानएकं फलं।
न चाहृदयेति आत्ममनोवृत्त्योरुभयोरव्यात्यंतिक विलयोपलब्धिः नाशः उभयवासनाक्षयो क्रांतास्थितिरेव परमे

पञ्चदशी ५

श्री वा नि प्र टी. १४९

एकफलत्वेऽप्योदनसिद्धौ वह्निजलयोरिव समाधियोगयोः समबलयोः प्रयोगेणैव फलसिद्धिरित्याह वासनेति सन्तोः वाग्यान कर्मा एणामादि चेष्टा या सह सम्यगेवालमकमनर्थकारणं प्रसादेनैकेनैव विलीयन्ते तानामनारोपितानर्थभयात्मकारणसाधारणा शिकमनेरव्याधिरेव प्रकारणान्ता मनोन्मयैर्नाभयपालमिदं वे मनस्व पदत्वयोः २३ देहादेर्नादर्शनहर्षिको वसर्वासंसृतिसर्वसमनलक्षणो नेसर्वे उत्पत्तिस्यानिरूपयदेव्याह मनइति २४ आत्मदर्शनेन नोहिं के एवमनसो नाशइति स

६ वासनाविलये वा कुकारणान्तक्षसस्ते. तत्कारणत्वामेतिविलीयते भवकर्मसु २५ मनःपवनविदेहवासेवेनास कयथा स्वात्मानं विलयनीत्वानभूयस्त्व प्रपश्यति मनोमृगे वाध्रुविलमसदेवान्वेदाणान् स्वप्नेस्वमरणाकार प्रेक्ष्यमाणानविद्यते २५ सनोमवस्तुससारं तु असारत्वक्षतिं उपदेशोपदेशादिर्वधमालोचनत्वत २६ एकतत्त्वघनाभ्यासः प्राणानां विलयस्तथा मनोविनिग्रहश्चेति मोक्षशास्त्रार्थसंग्रहः २७ रागक्षयात यदिह प्राणविलयो मनो मोक्षस्य कारणं मनसो यदि विमष्टानेन सर्वमेव जगत्तव २८ ॥

चेन्नदर्शनं नन्वत्वादित्याह न मनइति २५ तानेन मनोनाशे वलत्यागोऽस्य मनतादिवधर्मो स्यान सर्वं कल्पनाधाधनात् इत्याह मनो भवइति कुत्रतः इत्यनयोः प्रतिपादमन्वयः २६ इदानीमत्र साधनवृत्ताधिकारिक्रमेण मोक्षसाधन त्रयसर्वशास्त्रार्थतामपर्यवसेनाग्रहे णादर्शयन्निगमयति २७ तेषु मध्यम साधनमादिपतिपदीनिमस्ये सर्वेषामापविलयश्च

के १

निर्वाणप्र॰ उ॰ १

श्चेयो युक्तया यासनेनाशस्तदेव मोक्षपदे लब्धा तत्रोपायनमनो नाशः प्राणनाशो वा किं तत्र कां कालेविसीनं संधदविधयो वासनानां नाशे संकल्पे उक्त मतः काले पुरुषस्य विभावः सविज्ञानो भवतिसविज्ञानमेवान्तवन्ता मनीतिश्रुतेस्तत्राज। स्सकारस्तत्र प्रसिद्धे विलीनानां प्राणानां चत्तत्र देहो वेणाक्र मणसंभवात्तु नतु स्थूलदेहस्य पाधाणभावाद्देहिनिरां नानाविलयाद्वा हावाशेषं दोषंता तो भिन्नेतमाज्ञाभिस्ताकालिकमवहारयोग्यदेहस्य नसंभवादित्याशयेन व सिष्ठः समाधत्ते विवेकेपित्याक्तिनामनः प्रशमनमेव वरं श्रेष्ठसाधनं विद्धि २९ यदा प्राणानिर्वाणानंवनवाहे उपशा

वसिष्ठ उवाच विवेकेन परो योगो युक्तः प्रज्ञालवं साधनं विद्धि स्वेवास्य यत्र भवति तद्धि वै २८ यदनि। र्वाणानिप्राणान्ययमतीदशरीरकं नदाज्जभूयस्तन्नाडेयोनिकोसनिसंशयं ३० वासनासात्मकान्येवविहित नाद्यजानिदे नदात्मकेमनो बुद्धिः प्राणाः क्षिपंतितेनदे ३१

नत्तुकरामावं हृदेशारी रकंत्यजेतिनदावासनाकाम कर्मोपस्थापितेनभावितदेहाकारस्त्वनुभूयवादेयोनिनाह्याहेदारंभानन्तरे स्तन्ना तैर्भूतमात्राभिः सराभेयाति दे नथाच श्रुतिः सविज्ञानो भवतिसविज्ञानमेवान्ववक्रामतीति नद्याथापेशस्करी पेशसोमात्रामपादायान्यन्नवतरं कल्याणतरेरूपंतनुनेएवमेवायमात्मेदंशरीरंनिहत्याविद्यांगमयित्वान्यन्नवतरं कल्याणतरं रूपं कुरुतेपित्र्यं वा गांधर्वं देवं वा प्राजापत्यं वा ब्राह्मं वान्येषां वा भूतानामितिच श्रुतौ पेशस्करी स्वर्णकारः पेशसः स्वर्णस्य मात्रांकलांस्वयाद। रेत्यर्थः ३२ नहितं तभूतमात्राः बुद्धिर्जीवा नत्र प्राणाः सत्यापि नृतो नसंक्षिपंति नत्राहृत्वासने ति नत्र जीववासनाख्या। त्मकानि नानारूपा वासनाघनमनोबिसिष्टप्राणोरेव संक्षिपंति नेतरे इतिनिकावस्थितमित्यर्थः ३१ ॥ ॥

श्री वा नि प्र टी १९५

भाम देहोत्तेनेहेद्वासनास्तदिव्यप्वोत्पद्यते यतः स्वंदेहमपि भाविदेहवासनासदिनाप्वमनुवर्तिदेहानेरेचन। दीयहार्देयोस्मात्दत्तवोनवाप्रभिन्नसेछेवयाति यथा कुसुमोत्थतिलेपुप्रविशतत। इत्तनैसेनसश्लेषयाती। तियश्रनिष्पीडनादिडः एवमयं भवति तद्वत् २२ अतएवसस्त्रामात्रोत्पन्नमेनोनाशइति प्राणनाशोपीत्याह म।

स्वासनास्तत्पथनेमार्गाभवतिदेहक तच्छोमवाशुसेत्रयाति उपायाधवत् २३ मनःसाक्षिवाभे धीनत्राम्यति सवासने नाशमनस्काः संभवति आत्मा स्वर्यस्वविष्णा २४ ननद्वानिमनः प्राणनिनाशेनेनक। दिंचित् तृष्णतोहोवविनास्पृणाशिवनिविरि २५ तानादवासनाभावस्वनाशाप्राप्नुयात्मन प्राणान्वद्व नदमेतवायोनिर्देहियोम २६ सानासर्वपदार्थानास्वस्वस्वदेवस्व ननोभावासनानाशाहृदयेन प्रात्वे। नेन २७ तत्वेनय पतिमत्त प्रशान्तदेहनाश इ वताशेनपदस्थाद्वासनैवतनोविद् येनाद्विवासनाभा वेनदुष्यायपद तच्छेमपश्यनेत्तानेत्तानराष्ट्रविचारस्य २८ इत्यस्यासनेरामपर्यंतस्थवृत्तेने स्वयवि वेकमवोत्पन्नसंपूर्णआत्मने २९ पदार्थाभ्यसनमात्रोधयेन परिस्वयः पक्वमिवेवमसिद्धेसमिध्यनिय

नइतिपयार्थवृंदः भ्रमोधीमन्मोवासनानेशद्दृतएवतानाहासनात्स्वेउभयनाशाइत्याह तानादिति ३० कथ्यतानेन वासनानाशइति चेन्नदेहातावाधादित्याह त्यामादिति ३१ ३१ तदनानसर्वबाधित आत्मानमेवपश्यतस्तव तत्त्वविचारागलयोमेदाधिकत शास्त्रश्रवणपानमेवविघातत्त्वन्यमुवनिष्ठाभ्रत ३२ ३२ अहन्तमयान्नेप

कान्यमुखे १ तिस्थमानेपिनक्षत्रनि मन प्राणोपशमनियतवत्तिवालतेनमदर्शायतिनाशनस्ताइतिसाधेन ३३ ३३ टी० १ पे इ

[illegible] प्र० १ १९

+प्राणे शरीरविलये प्रयाति देहो मनःप्रभृता यथा वासितमेव सर्वं प्रपश्यति तत्त्वा ४२ यथा विदेहा प्रपतिप्राणयोगविदेहक
सदनस्कोनध्याकारसर्वान्नुभवेति ४३ प्राणे वातपरिस्पन्दे यथा गच्छ यथाम्पति तथा शाते + ट मू अधम १ के

४१ सति शरीरे प्राणोक्त्या मनोश्रस्त्रयकश्च पञ्चशरीरस्थैव प्राप्य केवादिना नाशात्मकाऽऽक मनसाद प्राण इत्येव वायु
लोकाल्काकारस्यसर्वं निलमाङ्गावतत्र तत्राशाकाभो यथा यादृशीकाङ्गवितवासनामयस्त्वन्यवसादिदेहकेप
श्यति तथादृशरूपमेव आकाशवदाकारमनुभवेति ४२ ४४ निलैहे लंबलो तत्र तमामोदविमिश्र ४४ रयसाद्यो

यथा १ तान्यन्नतससस्रदे प्राणेशस्तोमिल प्राणमिव करिस्वदे प्राणेशप्राणप्राणन ४ मन स्पदे प्राणम्पति प्राणवायव ४४
अविनाभाविनी नित्यमत् नाप्राणचेतसी कुम्भदीपोत्वमिश्रेतिलतैलवद्वस्थिते ४५ मनसः स्पन्दनात्प्रा
णस्तस्य स्पन्दनमनः एवो विद्ववेतो नित्यमन्योन्यं शवसारथी ४६ आधाराधेयवद्भेनावेकाभावे विनश्यतः उ
भयोरपि नाशे नकार्येसात्यम्भवेत् ४७ एकतत्त्वघनाभ्यासात्तुल्यामध्यसंगमः तन्नीनाशात्स्वभावस्यैनेन

ठ प्राणोपि नाशमेति ४८ विचार्यपदं नानात्वतत्त्वमयतानय मन लेन लयेन नदेव भवति स्थिरं ४९ यदेवा
तिनरा श्रेयोनुपलम्भाय समयो द्वयोरप्यसनोत्पन्नश्री योगापि स्थिरो भवेत् ५० एकस्मिन्नुद्वदकेनमनावद्वा वेति
भावयेत् भावाभावत्वमायाति स्वभावास्याद्भवेत्तत ५१ मन्याहारवनाचेत स्वयं भयत्यादिव विलीयतेस
द्रुमाणे परमैवावशिष्यते ५२
स्वकृत्येन्यस्यदन विद्वत्वन सदास्यन ४२ आधाराधेयवत् श्रेष्ठोस्यवत् ७३ शान्तवृत्तिश्वैतन्याभ्यसन प्राणस्वभावस्य
स्मिन्मनसि लीनत्वादेकीभूतत्वात् ४८ तस्मिन्नात्मनितेलये नन्दवन रात्मनि तत्त्वमेव स्थिरं भवति ४९ अनुपलंभो ना
नत्पलं भत्तद्वाधिकाव्याकाराद्विलयोर्दयोर्मसनानिश्चलयोर्यं विद्यातं इति शेषस्तत्रचिन्ताव्रैशाणाथारताया
वास्थिरो भवेदित्यर्थः ५ कियत्कालमेकतत्त्वभावना धार्यो नत्वाह एकस्मिन्निति भावनदाकार वृत्तिस्थायाधावत्भाव साह
जिथा रापि चिरमासातात्मस्वरूप सती स्वभावत्वमायाति नाऽऽदिस्यर्थः ५१ भोगात्स्याद्रा द्वावत्स्यात्मवदेवस्यविलीयते ५२

श्री. वा. नि. स. टी. १५६

प्रत्याहर्तति: पञ्चभिर्वेदैर्मनेत्राचाह्या काम्यन्ते मनिधारणादिभिस्त्रिभिर्वैषिकलानतानसंपत्यानिर्विकल्पसमाधिपरिपाके नक्रमभावःसिध्यतीत्याह यदेकतानीति ५२ प्रस्तुते अमलेच ध्यान धारणाध्यासायोगाङ्गत्रणमननाभ्यांहेतज्ञात मविद्येवमात्मना संवत्तासनाद्वैपरानाभिविनिश्चमाणप्रमेयासंभावनादोषनिरासपर्यनभूतानताः परंध्याणा हिनानानामास:कार्यदत्यर्थ: ५४ मेवजनरामपत्तयेसादिदुपरानेसबिनतोहूतोशमानातनमयीनतन्नातातहत्यर्थेद नमनैष्ठाभ्यान्तरस्यामित्यनुवर्तमानेमयदेतिमयद् ५५ ब्रह्माकारपरिणामनेननेनचित्तेनेवचिन्नस्पत्यन्ञ्त न

यदेकतानंभवतिचेतःप्रज्ञवतिमपात्प्राणतोषविद्योलोकेविरामभ्यासस्वभावनः ५२ अविचेयेननास्तीति
१३ शुध्यामुक्तिपुनर्धिया मनास्वपरावाभिलव्भ्यासस्तत:परं ५३ विशेषणैराभ्यामीयंसंसारमहामहारिका म
रामपरानेसेवेसिद्धिकानवीयसा ५४ निमलाजमविद्येनिजरूनेनेवनत्वं तद्धेदामवचिनात्मानाभावो
१४ द्रूपरंपदं ५५ तद्भूतेमेवनिर्वाणपदिवेनःएवपदे तन्मयीभूतानेविदिस्तसैवासमात्मानने ५७ यदिसाच्येना
विज्ञानेचेनोठेयो नचापिते तान्नानन्यावत्तोवान्नभूयस्वजायते ५८

स्वविनत्यस्य रूपेणचित्ताधिष्ठानमात्मैवतत्प
न्यात्तादियस्सात्तद्भावःपांपदंपरमरूपार्थोनभवतीत्यर्थः ५६ अथयंपयकारःनिर्वाणविज्ञानेतन्मदिश्येवयः
शिणदेविशिन्तवश्च भस्तरणाधिष्ठानत्वविनिर्मस्वरूपमतीतितवैवनिरतिशयसप्रकाशानंदात्मस्वारातेसतनमुख्या
नमिस्मृतीत्यर्थोनस्यावेतःशिवपलोनेत्राणानाममनरमायेनसमहादादित्यामवेत्विहायसर्वेकार्याणिराजसैवपा
वर्तीति ५७ इदसेवमत्तनेयाःसाल्याशयोरेवांमफलमिष्पादयदीति ५८ ॥ १५८

नधा॰

सत्वसहार्थस्तथमेवाह देनहतिश्रतराब्रह्मभावविकेद ४५ तदहीनोन्मावाजनाविरुलापवेमाहकश्चिदितिश्रुतहा।
वासस्मभावनाम्भवोपरास्त्रकाल्पप्तयोनिः १ उक्तशेवार्थमजुवदन्नुपसहरति विहितास्तिनेति देहभरा उक्तविविधोपाया।
भ्यो से विहितास्त्वितन्यामलोना प्रत्नभ्रसशुचिलसन्तातिश्रातिनहीनहशेनपदानिपस्मनयाविधस्यचाविदासपाहितान
नवाधिनदपपदयन्यनिभासमभेवा सम्पन्नःदहदीयननमवस्थायासन्नमितिकथ्येनेपस्यवामनोपातिंबीजदाहानघन।

चेनेविधासिलाविद्यतन्नत्वमितिकथ्यते दयहसाबीजतन्नदहायनरजुन कश्चिदिहासिनाविद्य सत्वस्थ।
शातवासन योभूयोयमसयोज्ञोतिः पश्यतिपश्यति १ विधासितात्मपदविहालत्वनःसमभासत्वमितीह
हिकयते नघनेतिकत्वाससिजपदेकृतवनास्तिवानाम्नुपागते १ साम्यमच सयोराविचारतानामैकोन
राजतिनम सर्वः ४८ वसिष्ठश्वाच सोवामीवोभवन्याप्रत्यातिदिहसचित्रता विचारादित्यविद्यानेनासह।
त्वभिधीयते १ महा हस्माजलाजिवमनोहताहिरमणे असदेवमन्तागवनहिचारान्प्रलीयते १ सत्त्वनिस्वभवि
भावोदेवालोसाहतानिमान् प्रज्ञानाकर्णयमुभान्यसमानसलिमावतान् १

ससारपदेनयविधयामसितासर्वोसगाव
नकामान्यपामनताम्वपुनःवलवकलिनाससिननात्मपदनेतितहदित्यर्थः ५१ इतिश्रीवानि श्र पकोनसप्ततितम
सर्गः ६९ भाजाभास्वनवल्पानेविदात्मपरिशुद्धये वेतालराजसंवादकथाद्दियनेशुभा विमिसानेशास्वलीयम
सात्मनात्मस्मिकेतिचित्रमाने विचारपत्रनालोदयपर्यंतउपायहत्वाज्जीवहतिहतिश्रनेनोपायेनसपज्ञोय कार्य
कारणविषयोर्गतोनाशःसमोसरत्वभिधीयते १ उक्तार्थासम्भावनाहित्तप्रपचेनदीर्घभ्रमवारयतिमृगात्सेति १ श्र

गर्वोद्धयोमेवतज्जनेषु नास्तान् ४ सखियोक्तं विस्तारयितेपुनरादिनप्रारभ्याहसहवि सज्जनस्वरानामास्वदेवेधि।
किरातराजेकवर्टीवराजहानेनवकुवधाजनवस्तुदारेणानित्यत्तनाश्रयानिविसेपसमर्थितावि ५ ६ कालेनना
जैननालाभकालेनप्रदवीगृहंयस्या विचयोनिपिनारेदुर्जनपरिहानायवीदक्षिवायचर्सचावसदर्थेविनि।

अस्तिविंधामहादवीवेतालोविंपुलान्मतिः प्रज्ञानायतोयदुभात्यसंगात्तनिमागतान्‌ १ सकविनंडले
गवोराजराममसिवीमया ४ सवेतालोवसत्यवकस्मिंश्चित्सुजनास्पदे वहुवस्तुपदाशेणानित्यत्तमतयास
तो ५ निर्निमित्तेनिरागास्के परोपभागातेनसः स्थापितोपिनरहंतिसंतोहिन्यायदर्शकाः ६ सकालेनाटवी
वेहाजसामनगरांतनु न्यायदुभाजनंभेक्तुं त्वासममिवादिनः ७ तत्रापरमभूत्कालवानिवर्यविनिर्मात
तमाहलनवीरेणाहसे नेशुनिशाचरः ८ वेतालउवाच राजन्लघ्वोस्मिभीमेनवेतालेनमयाधुना करागृहसि
विनगारसिमवभोजनमद्यमे ९ राजोवाच देवविचरनिन्यायेमांवदसिवलादिह नक्रोशदस्वधामस्योस्म
टिष्यानिन्नसंशयः १० वेतालउवाच नत्वामस्पादमन्यायंन्यायोयदिमयोच्यते राजासिसकलाप्राणज
नोयास्त्वयार्थिना ११ मस्तेतामंक्षितोराजन्नभवायोप्रहरय प्रज्ञानिमानमयाश्रोत्सनमयाग्यानमहंसि १२
पूरणीयास्त्वयार्थिनो = २ यदिकार ह

निर्गत ८ ५ निन्यांयांन्यायापेतकमेणाविवेत १ सकलाश्राणाख्येनइत्याशाभिलषितार्थैःकिलेनिधर्मशास्त्रप्रसि
द्धे ॥ प्रस्तोदपराधसहसंनसमंस्यात्तन्नेत्यापराधान्येवसन्यायपराधसहस्त्रेपालनीयइतिपरीतिणायप्रसर
णमेवमार्थयतेसैनमिति सभावार्थैश्चाधिमार्थैर्नेनसंभावितार्थप्रश्नकसेनपरवधप्रहारितःस्वस्यनालोतिहसे

उत्तरोत्तरस्त्वभेदर्वेषर्वेसत्यतोत्यजनपितत्काशाकेस्वकेसत्यात्मस्वरूपेणस्यत्यति १४ यथाकाशायाः कुटस्याः स्तंभः प्रे
तेरेनसत्यातदनद्युपत्रमार्वेवत्कसमाप्रेदृष्टातेतत्सदपादकसेतत्वसाहेंतिकेरूपयेतिविशेषकरतिभावः १५ भू
तेष्यपदेनतदाधारभुवनानिलक्ष्यन्तेप्रतिमहत्वेनप्रसिद्धायेत्रसांडकाखाद्योषियस्यांसोरयेतस्यापरमोत्राणः
श्रयंतत्स्यष्टाः १६ परमाणोःसूक्ष्मसोक्ष्मसेनामहतोमीवे निविडयत्ततरंयत्स्त्रेकांतरूपेनदेवमज्ञासारोसस्याः १७
इतियदप्रपञ्चानेभेनकथयसिचेतउच्यतेदेहादिरेवआत्मायस्यतथाविधत्रतपवयतिक्रिशमात्यानेपरिकदेनवाति

स्वमात्स्वभोतेरोगकलतदोषसङ्कलाः न्यत्रन्नयजातिस्वकेवाः स्वरूपेप्रःप्रस्तुरं १४ रेभाग्अोयथापवत्स
त्रमेवप्रनःज्ञमः अतरेनक्षयानस्मृतथाकोणस्पवाहि १५ अनंडाकाशाभूतोयस्तूयंमंडलमरवः अए
तित्यजतोणत्वकस्याणोःपरमाणवः १६ कुस्यानवपुस्यपरमाणमहाशिवः स्थितोतनिर्विडकांतनूः
सि+ पमनानाराब्रयो १७ इतिकथ्यचेन्मेडवान्यस्तदेहनिर्णयोभवतमासवानिन फलमिवनवमंडलेत्रस
हृप्रस्स्वमपेत्यजगत्यघाकतोवः १८ इतिस्रोकि प्र॰वेतालवेतालयप्राःसमनितमःसर्वाः १॰ वशिष्ठउवा
च इत्युक्त्वावलिवेतालेवकंप्रशानिहसमः उवाचवचनंराजास्तताप्युधवलोवरः १
नवानसोत्यात्यवातिनतत्स्म
इवयतापराधादेवभवेनेफलमिवनिर्वीर्यप्रसभेवसानतनवमंडलंस्थानातप्रसेयंप्रसेहात्रिन्यादेविकराप
दृष्वत्ययःकोदसा १८ इतिस्त्रीवासिष्ठमाण्यर्यमकाप्रेनि समनितमःसर्वाः १॰ आद्यप्रश्नसमाधानंविस्तरेणाव।
मेने अनतकोटिब्रह्मांडफलहत्तादिकल्पनेप्रक्षिप्तश्लोकईनाजसेरणत्वविस्यस्यादशात्वयोकेसत्यमात्यकस्यन
योकेदिशभेत्रह्मांडनोप्यपिनसेमानसमवादिन्यायेनविवदयदनानामभूमिःप्रभोभिकस्मान्यवारातिवस्तापरा

काशीखण्डटीका १

धृ+

श्री ग नि म दी १९

तत्रादौ कस्य सूर्यस्य रश्मीनां ब्रह्माण्डस्य सेनावदतिश्च मप्रश्नस्यौजस्य भिज्ञान्नमलाभिमानवेतालस्यात
वस्त्रवं चकेचित्कल्प नाचमत्कारेराजाटशीयविद्याविदइत्यादिना ईदं त्वया सघावाश्रितब्रह्माण्डमत्तहृत्साश्च
जरेउत्तरोत्तरं दशगुणैर्भिभूतत्वविभजेताघावर्णैः परिवेष्टिते २ ईदृशब्रह्माण्डसहस्रभागिपिण्डीकृत
महाभूतानि तद्गर्भे षोडशतन्मात्रा ९ उत्तरोत्तरं तद्गर्भाणि रसादितन्मात्राणि तद्गर्भे हिरण्यगर्भमनः

रत्नेश्वस्य आलेकदाविशेदेदिब्रह्माण्डमध्यस्थले उत्तरोत्तरदशगुणभूतत्वयतिवेष्टिते ३ तादृशानां सहस्रा
णि फलानि यत्र संनिहि ग्रन्थेस्तादृशीधाराविपुलाचलपत्रता ३ तादृशानां सहस्राणि पार्वतीयत्र सं
निहि तादृशानि महाघृतानुक्षेत्राविपुलाकृतिः ४ तादृशानां सहस्राणि यत्र संति मदीतदो तादृशो वा
नलन्युत्वेनैकं रुद्रस्याच ५ तादृशानां सहस्राणि वनानां यत्र संत्यथ तादृशानि हृदयं मस्त्रुग्धेलेभेता
कृतिः ६ तादृशानां सहस्राणि पुराणानां यत्र संत्यथ तादृशास्यतिविस्तीर्णोदेशोविपुलकोटरः ७ तादृ
शानि सहस्राणि देशानां यत्र संत्यथ तादृशोस्तिहृद्रुदीपमहाहृस्वनदीयुत ८ तादृशानां सहस्राणि द्वीपानां
यत्र संत्यथ तादृशोस्ति महोपीरे विचित्ररचनान्वितं ९ तादृशानां सहस्राणि द्वीपानां यत्र संत्यथ तादृशानि

+तरुणी रूपकाला +

१० अतीतानागतानंतं दूर्भोः भूतमात्राणाय तं दुर्भे उत्तरोत्तरमरिन भूलाब्रह्मविस्तुहद्राणामपुःकालातद्रत्यान
सयव अनन्तकोटीनां तेषां सत्रास निरविवद्धारप्रवर्तके मायाशबलब्रह्मेत्येताभ्युदंदशपदार्थाः निदंक्रमणोक्तत्वात्
एतादिचतुर्दशकल्पना निर्देशोयुनि तादृशानामित्यादिना घस्ताःपसृताः भवन्ति नियमो १४५ श्लोकपदेनानंतपर्या
नेयोतिपेक्षत्वानेविपुलतममत्यतमैलोभेरिताकृतिः १० महाहृदनदीवद्वाविशेषेन प्रवादमतोपादेवाग्रश्रेणिभिर्युते

तिविशब्दनेनाचाविषमविकेनापतेवायमेवंते ८ ५ ५ ।
३+१

१४ १२ १३ पुमानित्यः परः पुमानुरुद्रः १४ १५ तन्नुरुद्राकेशलोमानिजलिखनतथावश्रूतिः प्रत्यग्रहोरव्यास्य
५ रादहिपुष्पाः एतः रुद्राङ्गाद्योऽदिशोर्नभूजामसेत्वाकलनाः शतिआमाशापुत्राः सर्वभातिप्रत्यहात्तस्यादित्यस्यदो

नाहंशानांसहस्राणिदृष्टीनांयत्रसन्त्यथ नाहंतास्मिमहास्कारमहाभुवनदुःख १ नाहंयानांसहस्राणि
जन्मनांयत्रसंस्थथ नाहंतास्मिमहाब्रह्मंडचेङ्कंबपीठवत् ११ नाहंयान्नेसहस्राणिपद्मजातिकरडकाः ना
हवेतास्मिमनस्वरोविपुलाब्धिसुसागरः १२ नाहंकसागरस्वस्राणितस्मायत्रपलवः नाहंहास्त्रविलास
न्यानिर्मलोस्मिमहार्णवः १३ नाहंमाब्धिसहस्राणियस्यादजस्रान्यथ नाहंयोस्मिपुमान्कश्चिदन्तरमेति
ताकृतिः १४ नाहंयानान्नृणांलक्षैर्यस्यसंसारसिस्थिता प्रधानस्सर्वसत्वानांनाहंयोस्मिपरःपुमान् १५
नाहंयान्नासहस्राणिपुरुषाणांमहात्मनां एकत्रनिःसदलेयस्यपुनान्नुरुद्रात्मजालवत् १६ नाहंयोस्मिमहादित्यः
शतमन्यासहदिदृष्टिषु यावताःकलनाःसर्वालायमालस्यदीप्तयः १७ यस्यादित्यस्यदीप्तीनांब्रह्माण्डसमूहोयो
वःसयावित्यसर्वस्वरूपःसर्वमेतत्तपत्यसौ १८ विज्ञानात्मैवपरमात्मामास्करोभावितात्मनः इमेयेभुवना
भोगाःस्फुरन्वेवत्रसरेणवः १९ विज्ञानपरमाकेसभासाभान्तिभवतिच इमाजगदहस्रेस्याः कविलस्यारवेरिव २०

प्रयोः रश्मयः २१ यथाविदात्मादित्यपुँप्रभावः सूर्यइतिस्वल्पोऽनात्वेनोक्तः पनतस्सर्वजगदेतत्प्रकाशय
ति २२ २३ भुवनाभोगाःब्रह्मांडाः २४ भान्तिस्फुर्तिलभन्तेभवन्तिसत्तांचलभन्ते २० ॥

श्री वेतालवर्णितवाक्यलक्षणलक्षणस्येव लोकाश्मडपमेयो ऽर्थस्य पारमार्थिकत्वमभूत्वे सद्व्याधिकारिशु विज्ञानघनस्य।
वा. नि. नर्व्येष्टकानंस्थानाकासस्वामेणकचिन्मात्रनिस्सारतया प्रथमानेऽप्यनधिकारितत्त्व मोक्षेऽत्र अविकासभासिगुरु टेः
उ. टी. ऽत्र महानात्मनिष्ठोऽपि विसूत्रिताम्बुवित्तनो जीवत्वतो भेवनसहस्रस्वरूपार्थकर्तृत्वभोक्तृत्वाध्यनन्तभ्रमतानाद्य
२१ वेलेषा इति परमार्थरूपात्मनागगनि स्थितिक्रमपतनमष्णा ऽवस्थासे ऽन्वयः २१ इति श्री वा. नि. उ. एकत्रिंशतितमः स
र्गः ३१ इहाद्य सिद्धश्रज्ञानोपचानामद्रक्रमात् वेतालाख्याश्न्ञातसंसम्प्रदीयेते एवप्रथमप्रश्नसमाधायक

विज्ञानमात्रकचितान्तनिजानुजाते त्रैलोक्यमण्डपमणौ सविकासभाति चिज्जन्मनो भवनसभ्रमताद्वेतालः स।
तोद्येनदिव्यमनाग्यथिलितमात्र ३१ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे मण्डपवर्णनं नामैकस।
प्ततितमः सर्गः ३१ रामोवाच कालसञ्ज्ञानम समासदसमापयचिन्मयी स्फुरद्वेतनसत्ताचसर्वमित्यादि पाद।
न १ परमात्ममहाद्वायावशास्फुरति च चलरूपत्वम एवामोदलद्वनहृपकलत्त २।

किमन्तरः विपर्यये महाराज्ञात्वेशावरतिद्वितीय अथ श्रीराम समाधानके कालसञ्ज्ञेत्यादिनातत्राज्ञानपदेन प्रसिद्धरागनस्ये।
वयस्वविवर्तितमूर्तमहत्स्वविशेषितमाहात्म्यामदाकालेतूपादश्रुत्वस्वसितमायावाप्नुहृत्तसदश्रति प्रधानस्त्रया।
ताकाशः अनत इति ह्ष्टश्रुद्विसभासनसणीतावाकाशा अन्योन्यास्तं सर्वे खपि कल्पेषु नत्त्वज्ञापवस्तुसतमला।
नेयोरेणवस्तयोक्ता इत्याह कालसंज्ञेतिस्पंदक्रियायाश्रि प्रधानास्यासत्तानसमाप्नुडचेतनसत्तानिरूपश्रिदाभास
तत्वसाच इत्यादिसर्वसत्त्वात्मावननिदेर्शेरनः परमात्ममहाद्वायाकल्पितानेकविकारेवसंस्फुरतीतिपोरणान्वय १ २०१

त्रु

नत्रुपरमात्मन एव सर्वात्मना तत्र शून्यात्म त्रत्र कालादिसमान्तर्गतीनि आधाराधेयभावेन व्यपदेश कथमत्राह त्रुस्माग
इति यथाकूत मेनस्वात्मो आमोदाद्यभेदस्वतन एव परिक स्य त्रुसमे आमोदद्रपकामिव नदाधेयपन पश्चिनेन त्रुल्य स्मार्थस
वैवकालादिसत्राभेदात्मनास्वात्मनि परिकल्पितेनेत्यर्थः २ स्वमात्मन्यात्मानस्वात्र त्रिमादिनतीयश्रुत्रसोत्ररमाद
नगदाद्येषाननत्रत्वप्रदोषप्रमाणातीतत्रुमयत एव नत्वा योधमात्रा अत्यानन्तत्वं चादिन १ रमास्तमो यथा प त्रमात्र
मिति चन्नर्थप्रसङ्गमाधत्रे भासंभरति श्रुत 'श्रुत' श्रुत्वाति विवर्त्तिविवर्तनेन प्रोल्लप्रपिशाच्छादवानराकारेण परिणाम

नगदाद्येषदास्वमेस्वआत्मप्रात त्रमेत त्रुपत्यनतिनोशानत्राल्पानन्तवाहत्रणान १ रमात्मभोयथा पत्रमा
त्रमेवात्तरामर श्रुतरतस्मपेदादिविसंत्रमविवत्र्यपि ५ सहस्थानादिमि पाञ्चैर्यदेताभिर्विगीयेन सूनामा
व्यपदेशनेननत्किविद्यकिंचन ५ यायाविभाव्यतेसत्रासासानुभवनिमितान् रमात्मभवदेतावश्विनात्र
ममत्व ९ सुत्यत्वादप्यलभ्यत्वात्परमात्मापरोएक श्रुत तस्यादसावेव प्राप्ताभेवादिमलता ७

ततत

ततकलसत्रीयास्मगुल्यसत्रामाभ शीलचश्रुत सोएत

तोप्यनरतरित्यर्थः ५ विवर्तनजगाहरत्रणादिनिमित्रादेवनजङ्गात्यादिपात्र्यो परतानन्तवसत सर्वधर्मशून्यमादि
त्याहश्रेयिति ५ अनुप एवपदस्मात्तत्सत्रायापर्येवस्मातिनत्ससनाकायोंससमायासावीजमजत्सादिसर्वयाभिस्या
द्क्रमेणायायासत्रा विभाव्यतेसामानन द्च भवनिमितानाकारान्विद्राघरभात्मभवदेवलनद्नुभवत्रुपविस्या
त्रेपर्यंवस्यतीत्यत तदेवामलजगदाकारेणाननविसतमित्यर्थः ६ तत्राएापद प्रवत्रोनिमिलमाह सत्त्व
त्वादिनिपवसोत्येपिनपूर्णा नाहानि विनित्रलाद्दयोपितहष्याप विक्किनत्वात्परमांशुपाद निश्रलो प्रका

श्री जगदादिभ्रमाद्वाद्वितीयंचकमलीनत्वादणुत्वनत्वशदाकारपरितृप्तिविपरीतिकिंचिन्मात्रपरिकेवलत्वरूपवतनिस्वरूपस्यास्म
वा॰ नि भ्रमोशादिवततद्रूपिस्वरूपनमनाशीकिंदेशभासमानेनपरमाणवदेवेति ८ कस्यानव यस्यैवपरमाणमहागिरिभिः व+२
उ॰ टी घटप्रभृत्तिसमाथभ्रमपरेणारभितिभ्रमभयत्वात्वाजशरीरे गरोग्रीहत्वाचेष्टःपरेणःस्वयंवात्वान्मर्दनात्वा प्रोमहागिरिःप्र
७२ धीवेपरमाणुर्वमूर्तपतेन्मवयवत्वरूपेपश्यनयान्तिनिवेन्मयवादेननिरवस्रावयवं ९ नव्रीपात्सानर्न्निविडेकांनत्वरूपमा।
ज्ञानगङ्गयोन्यशेप्रकटयभिन्नेरानिर्दियस्मात्नगङ्गयेद्यावारपृथिवीन्नेनदेवसमादिनेदृयादिश्चनिभ्रहार्दकापाइ।

अशेषाश्चयमनेनस्य ऐसोस्वजगदाकृपि परमाणवदाभाति अनीनत्वादरूपवत ८ परोणेरेषोलभत्वान्नाक
मात्महागिरिः सर्वावयवरूपोपिनिरवस्रावयवः३मान ९ अस्यैवेतप्रिमाअस्यमजामात्रेमराद्भयी विरतान
मात्रमध्येदिसाधोविडिजगत्रयं १ विरतानमात्रकसनाकलितेजगंतिरोतस्वभावस्त्रक्षास्मनेनतद्रूपे
वेतालवालकपदनदसेद्यनीयमेवस्यस्वमनुभावयतामास्व ९ इतिश्रीनिर्वाणप्रकरणेवेतालप्रश्न
भेदोहिसप्ततितमःसर्गः ७२

पविरतानमात्रस्यमध्यांतेमनावन्मसिद्ध मितिविडीत्यर्थः १ सर्वप्रश्नानांनिरासेनशे
षाविवेतालेपरिभवत्रिवाम्यार्थसंसेपनउपसंहरतिविरतानेनितिद्वेवे तासवालकमनांनिविरतानमात्रस्यकसनानोस्वको
शासानोकलितेप्रकटितेतन्मात्मविरतानरूपमवाद्दषोवेतालवादभैदेस्वेनानीयम्यंस्कंदनीयमेवस्ततोमउक्ता। ७०२
तमेवेस्वभावमात्मनिमउर्भवायच्छनुभवमप्रोदृष्टांतदर्पमास्वनत्यर्थः ९ इतिश्रीवासिष्ठतानिर्हिसप्ततितमःसर्गः ७२

उपदिष्टस्तवेतालप्रश्नानिर्णीयमस्थिति भगीरथस्यचूडालस्यान्योप्यत्रवर्ण्यते। तत्रतस्मिन्राजनिविचारोचितया धियाप्रश्नमितया। विनद्राभावितयातत्र तत्रतानिमिसेनवेतालपदेवास्वयंयोजः १ अविचलध्यानीसमाधिस्य इतियावत् २ एवक्रमेणराजचरितंतत्क्रमेण ३ वालभातिकस्थितवेतालस्यकायस्वविलीयते ४ विन्नसर्वेन।

वसिष्ठउवाच इतिराजन्नसावुक्तावेतालं प्रातिमायधी भावितात्मनयातत्रविचारोचितयाधिया १ ३ पश्चात्मनोभूत्वागतैकातमर्मिर्दितं बभूवाविचलध्यानो विस्तृतविषमास्त्वधा २ तत्र... तालप्रश्नजालक एवक्रमेणविदतोतेनेदंसस्थितेजरान् ३ विदग्धः कोपागविष्ठविचारेणविलीयते कायोवेतालकसेवरोध्यानेप्यदहिनन् ४ सहत्यसर्वेनष्ठिन्नसिमितेनातरात्मना स्वभावपतितेकः। वैगिरक्तनिष्ठप्राप्यते ५ आकाशविशदकलामनसैवमनोमनुं तिष्ठेकपामपातात्मा सर्वत्रसमदः। र्शनः ६ स्थिरबुद्धिरसम्मूढोयथाप्राप्तानुवर्तिनः शोभभगीरथस्येवंतु'स्वाध्यमयोपिसिध्यति १ संपूर्णो शांतमनस'परितृप्तस्तृप्तेनित्यसमेस्वामयात्मनितिष्ठतोत' सिध्यतिदुर्लभतराश्रपिवाक्छितार्थतो।

उपशमत्यस्वभाव पदमात्मनस्तापतितत्स्मनिष्ठितजुर्वन् ५ हेमनेमननशीलस्य एकस्मिन्वस्तुनिशायंसर्वो यूनिलपुंसेनपातानावाउपरतविभ्रम एवसर्वेजडाम आत्मपश्यतीतिसमदर्शनः ६ अप्रमत्तानसर्वान्वयिनन्चेव स्थितस्यएकचदेहयात्रासिद्धिसाक्षाइत्यर्थः ७ साध्यमन्येषांक ह्यसाध्यमपिकार्यंयस्मात्मायासेनैवसिध्यति १। यथास्वभोगुमहिलीपादिदुर्लभतरोपिस्वाराज्यसाम्राज्यादिनानन्त्वातेपमन्दमपि चलनीवनमणिराजगवि।

इति श्रीवा० नि० विषमभिल्लतम सर्गः ४८ अथोपाख्यानमाह — श्रीविपश्चिदुपाख्यानम् ... तिष्ठत्येव यतः सदा विलसन्त्यखिलाः सदा ... नेदं विश्वं प्रोक्तमादिलसन्तो याचमानाः ... १ समुद्रमुद्राङ्कितया भुवः ... कमलमण्डलास्त्रिसिंहासनम २ ते दानवैस्तरामस्ति सकलाननरमिति प्रार्थितः याचकाः अस्मादृशमप्यायाऽऽकस्मात्तमेव समीपमागन वाकयोगादि ... मयैव ग्रामः ... कर्केति कुर्वन्निति चन्द्रप्रसन्नवदनादिः त्वनेन ... प्रयाति निरितियो याच्यते ३ अथाश्रु दानवार्थयति सा

मोऽनेकधा ... विषमभिल्लतमः सर्गः २० श्रीराम उवाच यथा विपश्चिन्मनक्षणात्तन्नाथावनाश एणमभीत्यस्य ... कथयाथ प्रभो १ श्रीवसिष्ठ उवाच आसीद्गीरो नाम राजा परमधार्मिकं भुवि स। नृपः पुरा ... मण्डलो विलसन्नतपमः २ सकलाननं प्रामाण्यवादिमर्थिनं चन्द्रप्रसन्नवदनादयस्ताहिना मालिव १ ... कार्यधनानाविवर्ततरतो ... विचित्रमतिरथेया ४ समर ... स्मित ... नियोगिनन

धुनाभिति प्रबन्धस्य शीलस्य — कथम्भवन् अभिल्लपाद ... इति कविदाप स्थान ... प्रागमनमात्रमनुपादस्ते पौनरुक्त्यानुगतपादानां प्रसिद्धेः ... अन्यत्र लेख्यते ४ यथा वस्तु ... मतिः अथ प्रथमाभोग्रयमाय ... इत्ययोयमेवम् ... तान् रूपेण ... स्वात्मप्रकाशमानायवचनं ... भवति तथा ... ताभोगस्य ...

र्मि॰ सव्येभोनेनिगृह्यधः पादर्देशेनिवाङ्घ्रयोभिर्येजानेरत्पोयंजेह्नमाग्रुभिनन् भिन्नेवणात्ताणीयकोशेमयोः वन्न।
सारमप्रोनिपादेयिह्यकेलायमेवनात्यैषः ५ दिवानिशंप्रजापालनायसर्वेमः पवित्रमणत्वयंग्रोनापिन्नुणाग्र
धर्मश्रद्धमिदेनानमः गोदाधकारदैन्येदाविद्यमयपदहस्तन् यथाग्रुमत्तिवैशयनानेवोनमः गवदाशदेन्यंचदरानिनहेन
विशेषेणाउभयत्रयोग्ये ६ लस्यप्रजापः पराक्रमः ग्रानिनसत्ताचनस्मान्तानेग्रग्रिकणानार्मसारंर्धरांकिरनानचः ग्र।

ग्रोममित्रियोयेन्नमवेदनेनचेष्टिने ५ ग्रधमवद्विदेदषीः ग्रानोपिदेन्यमयाले नेमोस्त्रैन्नृणांनेमेषु
मतिर्विशमनाभिव ६ किरधीग्रकणामारयाभिनाल्पप्रनापजे मध्याहूसूर्यकान्ताग्रिविज्वलेनियोगि
षु ७ महद्वीनलमसर्वोयः समाह्लादयन्मनः सुतानांद्रवनिशिवाधसरोरिङ्गमतिर्यथा ८ नायज्ञो
पवीतसमवर्गांपातालवाहिनः गगावाहस्यपेनाद्यान्तीयः प्रविताग्रगाः ९ ग्रास्य शाखाभिनोभपिरो
गासेणसरितः येनउपरभूतोपिमहात्मायोर्थिनामिव १० यशासोपानपदव्याजेनपातालवासिना यो।
मिताब्रह्मणोसाकेबांधवालोकबंधुना ॥

गिग्रुमध्याह्नकालेउद्गतः सूर्यकांतशिलाग्रिविज्वलति शुग्रिपदे
ग्रगः ग्रग्रानेषांमतीतिग्रुशिणात्तृणादयोभेषु ११ सज्ञाः ग्रहानग्निविदर्लेलेषांमाग्रेयोदेउमगिग्रुङ्कोनः १२ येनगो।
गावाहस्यांगाप्रवाहलक्षणास्यना यज्ञोपवीतस्यत्तीयणगाललेनः ग्रसांहयिता गगावनाशोनइवितः १४ स
यो= वैदिगनवर्तिनामर्थिनामहात्मार्थः संबोधनेनेव १५ भूतदाद्विजाह्वलदउनिदर्शनाद्युपानालवासिनः ग्रधोगतिष्ठ
मानोधर्वः सवागुषा येनगोगालसणयासोपानपदव्याज्ञलतालोकयानिनाः ग्रारोपिता ॥ १६ ॥ ॥ ॥

अभ्यन्याथ्यवसायिन अविक्षिमहद्दनिश्चयान् ञ्जनस सनाकान् १ अपिशाखाग्रेत्यारपते १३ यौवनेविचारवै
राग्यादयो निठुर्लभइतिद्योतनाय दृष्टान्तविधेन १४ इतिवृत्युत्ताणप्रकारेणाद्गयोजरायात्राविनयायास्वितात्र
कारमेवाह नित्यमित्यादिना १५ घणाशाखि वद्धुलाभकविरोचक न्यस्तनमघाविधेवत्सर्वेषाऊर्वलोक।

अस्मात्तापकरनङ्गनयसमाधयेअय भूयोभूयोयेयेवेदमभ्यन्याथ्यवसायिन १२ यौवनेवर्तमाना
सन्तस्वभूमिपनेऽपि सुविचारयतो लोकयात्रापर्यौत्सतासिता १३ सुस्थिराचामस्कारा विचारकाणिकोदभू
तं वयस्यं विचनाद्दग्येदेवाद्दलीस्वाविव १४ एकालेदिनयाक्षरामदीपत्तिरारविति ज्वालाश्रावियोनि
त्यमसमतसमाजल पुनर्दिनपुन स्वशासनात्तदनन्तपुन तदेवव्रजाविस्सस्र्पनेदसंजवेत्तो १५ ये
न माश्नेनलोकेसिद्धशाप्यमवशिष्याने तत्त्वतरञ्जितरोदय कर्मविश्लेषिका १६ पुनःपुनः पर्युषित
कसंजवेक्सलनसे मुहद्धाधिस्तदस्तक ज्योतिलिवासवर १७ अर्धैकदाहिश्रमनाः कदाचित्तिस्तलारु
एकान्तसस्तेनभीत सपएकद्धरतीरथ १८ भगीरथउवाच अनभ्यासनतविश्रमनासाहतिश्च अश्रणानी
शुचैनास्वभृशाविज्ञवर्येविभो २ जरामरणमोहादिरुपाणाभयकारिणाम् सगवञ्चर्वतुःखानां कथमेव प्र
जायते २१

मेलत्यातेनन्तसर्वपरमपुरुषार्थफलचेन्नी १९ ततनत्याभिसाधनकृतकर्मविश्लेषिकेवापुडिड्ग्रफलचेत्यर्थ १६।१७
अथ अविनाननरससहतेःसकारणदेकान्तसत्यनभीतःसन् १९ असनानीवानारागद्वेषादिसमारहितिश्वतत्फलभूता।

साधनयत्नस्य श्रवणमननाद्युपायैः श्रिरभ्यस्तस्याप्यविक्षेपेणैवस्य पूर्ण समाधिस्तदात्मनाद्यनादिसिद्धब्रह्माकारेण चेत्स्यन्तविभूतेन तेषु तस्य प्रत्यक्षब्रह्मस्वरूपेण सर्वेऽ द्दलानिहीयन्ते इति प्रश्नाभ्याः २१ । २२ उदयसत्तेनेति २३ सत्यमुप । दिष्टोऽभतो बोधविवेकेन स्वयमात्मत्वमनः पर्यालोच्यापातस्तोनिश्चित्य तत्र विक्षेपवासनां त्यक्तिश्च प्रतिष्ठामलभ मानः सावरणात्मबोधवेनिवेशस्य तत्स्फुटीभावे विक्षेपापगमे चोपायेऽस्फूर्तिविनाशमिति प्रश्नस्य तेन न ग्राह्यत्वमुपपाद केशानाशेनैव सुह्रतिसष्ठिते देहेन्द्रियप्राणमनोबुद्ध्याविद्यासिता किंचिदात्मनो न्सा तेषु पत्याख्याचेषि २४ । २५ ।
+ नेतस्थिति दृश्यविभ्रा + १

त्रिसत्य उवाच विरसाभ्यात्मनो नास्त्येन निर्विभागा विकासिना राजन्ते नायबोधेन प्रबोधं नभ इवेर्लिखना २२ सीयते । सर्वेऽ द्दलानि कुत्रापि प्रयतो भिन्न संसारं शास्त्रा यांति सर्वेऽ कर्णोपाचा त्र २३ द्वेषेदिऽरथात्मनस्य उ द्वमिऽ पिता समस्तेनापि नित्यनाशमेनित्नेचादय २४ भगीरथ । चित्मादनिर्गुणा त्वमसि नि र्मलस्यपुते देहादिनेन रक्तिविदिति विद्यमिन्नी सार २५ कितरश्रुतिपदिर्योस्तुलनाभिने ता । एता वच्चाडग्रविशिष्य व देह भावकथ २६ त्रितल उवाच तानेनसेयनिष्कृत्यमेनिचेनोऽहमर नन सर्वस्वरूपा भूयो भगीवेन मायने २७

तत्राभानापादक श्रुतानाषा इतराव भासदेहविक्षेपाश्रयस्य नन्हद्र निदर्शयति किंचितिग्रत्रमनयोः स दसद्विवेकबोधयोर्मध्ये इतरात्राधासदात्मबोधश्च पाप्तनिपाति स्फुरतासः तासमन्तकबन्ध हन्तोनेति तत्र किंचाहाह्म स्वसर्वविक्षेपशान्त्यापतावत्पात्रशेषं विनिश्चकण्ठवेनापायेनसत्यामित्यर्थ २२ तत्र भगीरथस्य राज्याद्यभिमानादेवत्तेन द्विषयेषु चित्तभावनादि क्षेपस्त्यावत्स्यादेवं इदानीं प्रतिपत्तिविनिश्चित्यचित्तत्त्यक्तत्स्यादित्यानन्तराय प्रथमंयोजना मानित्वादि साधनान्युपदिशनि सानेनेति नायेनशब्देन नेनिस्तानममानित्वादिनेन तेषु यत्नस्वरूपस्वामीत्यादिभावह

अमानित्वादिषु कानिचिदन्तरङ्गाणि ज्ञानसाधनानि कानिचिद्बहिरङ्गाणीति विवेकः । अव्यभिचारिणी मय्यनन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी त्यक्तान्यार्थदर्शिनी विविक्तदेशसेवित्वं जनसंसदि अरतिः अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् अविविक्तदेशसेवनं जनसंसदि रतिः इति ग्राह्यम् । २४ । १ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं श्रवणमनननिदिध्यासनाभ्यासः तत्त्वज्ञानेनार्थः प्रयोजनं तस्य दर्शनम् एतदुक्तं भवति अमानित्वादेः प्रयोजनं तत्त्वज्ञानमेवेति दर्शनम् । एतद्भावेति ३१ तद्विपरीतं त्यागोपायमेवमेवदेहिकम्

अस्मिन्नविद्यायाः कुटारः शब्दादिषु विषयेषु वैराग्यं विनानिमित्तानीत्येव प्रतिषु । २४ आत्मनोऽन्यत्वेनानात्मा वस्तुमात्रेऽपि विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि २५ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनं एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा । रागद्वेषमदस्तम्भसत्यधर्मादिः अहंभावोऽयमज्ञानं ज्ञानमवाप्ते १ भगवानुवाच शरीरे सिद्धिः प्राकृतोऽसौ नश्यति वस्तुके । अहंभावो महाभागा वदमेनन्यो न तव ३२ विनश्यति च पौरुषं प्रयत्नेन यत्काले भोजनभावनो गतागतिकः सिद्धः समाप्तोऽहंकारो विलीयते ३३ यज्ञान् एतत् यावद् गत्वादिनाविद् अकिंचन त्वयैव स्फुटं तावद्दुष्कृतिः ३४ सर्वमेतद्दिव्यात्मकाय दिनि इति सिद्धाः तदद्भुतः शिवं त्वमेव प्रपद ३५ ॥

निर्ममोऽहमिति ३२ विकासितास्य कामोपहतत्वेन स्फुटीभूता

शुद्धात्माकारतामास्थितत्वेनि शेषं त्वं करोत्यज्ञानात् बहु वक्ष्यमाणस्वरूपप्रदर्शनसर्वाभिलषितहर

णसमर्थो हृदयाभिलाषं । आत्मकथेन स्वरूपादिना अविद्याज्ञानादि विनाभ्युपगमाभिमानादिनाह ।

नगृहस्थं सर्वदेव नियमं लक्ष्यं यजन्यास्य किंचनत्यागेन सर्वस्यात्मनः समयतावद्दुष्कृति सुदाशुत्वनविक २५

म

तत्रेदं सर्वं न्यायेनावस्थकं ज्ञातयाप्रपञ्चयनिश्चयेनिश्चालान्यनता निकृत्त्वामभादीनिरानविवेधलानियमतयावि
ध सन्नमन्यत अकिंचन स न ग्राह्यियश्रितुल्यकाम्बदेहाभिमानलेशाश्रिवधिहामदनसन्मागस्यपितस्त।
स्रा ऽसन्ग्रंशुव्यार्थं परिशोधभावात् उक्तिनवान् [illegible] नयावदाशु [illegible] विधावेदात्तो गुरुरीश्वरहृत्या।

श्रीवसिष्ठ उवाच

धाताशेषविशेषश्रीविशेषो सत्य कृ सर्वे [illegible] न्नमकिंचनत्वमरिशुष्काममप्राप्य धाताहङ्कृ
तिरस्तदेहकलनं [illegible] मन्तव्यमपुष्कलवान्नलयदि भवस्त्वमन्मन्दोसि ११ इतिनिर्वाणप्रक।
सोभगीरथाय देवो चलन समत्विस्मा १४ अथमनस्य गुरोर्व क्वाविद्याकालभगीरथ मनसा दितकलेव
सव्यापारपरोभवत् १ ततः कतिपये व्यवसरेषु [illegible] अग्निहोत्रमयेक सर्वत्यागे कसिद्धये २
गोभूम्यश्वहिरण्यादिश्वोधनमशेषतः द्विजेभ्यो निजबन्धुभ्योगुणागुणविचारयन् ३ दिव सत्रयमात्रेण
सर्वमेव परित्यजन् [illegible] सावारीदाभगीरथ ४ अथ सर्वार्णवे क्षति विभवहति [illegible] सी
मातिनेत्र [illegible] राज्य समयेऽददौ ५ आक्रान्ते हि परैर्राज्ये मनसि सज्ञानिमण्डले [illegible] विशेषितो नेगा

दिवास्त्रमाभ्याणप्रसमानरेरूपालसत्तासपत्रो यदिश्व मिनद्विसर्वेण्मस्वर्णो [illegible] भवेत [illegible] सर्वोत्कृ [illegible] वाति
नैतत्संसारसंभावनापीत्यर्थः १९ इति श्रीवा वि चन्न समत्विन सर्गः [illegible] सर्वसमा [illegible] लोकवर्गेणैन
भेलघर्योक्त विवेकेत [illegible] समस्थितिः मनसि आदिनिश्चित्य [illegible] येन तथाविधः सन् १ अग्निहोत्र
ग्रहणाविधानिर्यत्नानां समस्थानामपसरत्ता २ [illegible] विकलमपि [illegible] विचारयन्तद्विचारित [illegible]

श्री
ता नि
ध दी आ०= यमश्च यद्दसोपिनं नैमेगीश्योनाम्नानन्तायेनयञ्चयजमन्तानन्तनामयिनन्तायेनेन श्रूयतेनैवश्चरोषु १ इतिश्रुनयायी त्यावर्तमान ८ हीपानिनयतविलानिमदुन्तान्यवशा सनूर्दयोजाधीनचित्तः ९ प्रवाहपतितान्क्रमप्रामानागतानन्ता दसपेक्षमाप्येनिरोधः १० विविदुःपरिचितः ११ अनाहतमपोषराज्ययेन १२ योचित शोकविषयीहृता १३ ए

२० २

यत्रनसायनेनाम्नायत्रनतायतेमुत्क्रात नश्रामिथ लोकदुःखेनुवासधैर्यवान् १ इस अवशा शाश्रुतज्ञातसमेवमापतसुरे

नीनानाराष्ट्रनगरोपप्रवाहपतितान्श्रुतान् योगाश्रमे शिष्यैव यामीभिस्तामयाचत १ विविदुस्तनृपा योगमेशिष्य आभ्रमीथ स्वकथामानुपूर्व्येनसविचारं स्पयेयां ॥ प्रभो राज्यं त्यक्ता नितिष्ठर्षितोपवितान नि नादेनाहतान्योषतत्तामवधानाहते १३ कतिचिद्दिवसानत्र नैतान्यत्र जनामसः भगीरथाय दाकाएमिनिलाकेनशेचित १३ अथान्येनपत्तामा परिविज्ञानधीः उर्वी अमभार्यकदाचित्तस्रा ता पन्निनस्तथुरु १४ सवमेवसमानतश्रान्तेनसार्ध प्रतीयथ कश्चित्कालसमवासाद्दीवनेयुमेयुजने १५ स मतामपर्यालोगुरुशिष्योसमेविवसी कलयामासनं स्वकीविनादद्भधारा १६ शिमयथार्येनेदहं कि स्थो= वानेनाभितेननं यथाक्रमयथावाशक्तिसत्तयुयाथिन १७ इतिनिश्चित्यनिहस्मीनोवनाद्दनवासिनो ।

अनानदपर्यनदनानलवनचमथम १८

स्वमेवतुरुविनिद्धर्वोनयिस्वागतप्रदक्षणावदनाद्युपलक्ष्णा विनोदत्तनलमूलदेह्धारणा १९ यथाक्रमयथा

वृद्धाचार+५ शतोनक्रमयथाचारमनुस्मृत्यवनिहत २० नविद्यतेविषयानदायत्रनयाविधिपरानदश्रापन्नीतिनिरोधनाः

देवविशिनतिनाम्तवेमितिग्रन्थलनरदितनमध्यमस्तत्वउत्रोवोभयश्रून्यानत्ताम्यस्थानद्विवं ॥ १८ ॥ ॥ २६

तपोविंशत्यभोमेसिवस्थिओ गेयपिवेरापवार्धद्वांयनिधनाली तिलकचेतमनः सिद्धैर्मादिभिर्यपिनदनमाभाम
द्विभेदेनाहधाउदिमप्रसिद्धमेघयेचनजं नीर्गतमनणाभिवमेनाते ४ स्याद्यकेनप्राश्चकर्मणोवयावदाषुद्धी
रागीयइतिनिश्चित्यतमपन २ तामनीनिर्मेनस्वसमावरणक्रमेणज्ञानेस्वत्वग्रेसाखाउ एवमपिश्रीमिनंदन:

धनानिश्चाविभवादेयर्यचाहयेदित मिदेश्यपिनेनहेमेनातेजनेरतृणा ४ स्वकर्मणोवदेहोपयावन्न
त्वमनिकृया धारणीयइतिसेनकर्मणोवाथनस्पन २ अभिनन्दनराजनमनमोनिजसमाचरणाक्रमज
मुनी स्वावमदेशयमभोपितवानितोसमसमतिसमाघामिनोस्वत २ इतिश्रीनि अगीरथनिर्वाणनाम
पचसप्ततितमः सर्गः ७५ वसिष्ठउवाच श्रथेकदागुरोश्रेष्ठेकस्मिंश्चित्सरस्तीरे श्रमपत्यनृपमस्तुरहस्त
स्यइवामिव १ तत्रप्रकृतय विज्ञानसूदेषाक्रमानृप श्रनिष्वतिस्मसद्गुणशालस्याविशालया २ सम
नेमभीरथमासाद्यश्चिरमित्याधरमनि पौरनायसमानीयसेन्यचक्रुर्मदीपतिं ३ भगीरथ तेणेवमादृशो
वाकुनामर वसिन सेनयागुणोक्षत्याविश्रियेवाज ४ भगीरथोजराज्योयाजयतीतिजनाखे नीरभना

गतसोसमेभ्योपिसमेत्र्रत्वीशश्रतिसमावेकरसीभूतोसतोस्वनसत्स्वभावादेवप्राप्तिनोपरमपातितेजो ११ इति
इतिश्रीवा म नि पचसप्ततितम सर्ग ७५ पुनर्भगीरथसोराज्यशासितदीर्घने आराध्यब्रह्मरुद्रादीन्गांगायोश्रा
वतारणेकोसलाद्रगीयथा स्वदमहेसोनेश्रदनदत्तवान् श्राविषत्तडमत्स्यादि नेशेदेशासक्रम पालमयोदायो
धातथाविधा मत पास्सामर्थ याउगाम्नस्थामसगुणनृपेश्रनिषतिस्म २ मर्वगुणानस्तोसमन्वितोथमितिपरिस्या

तस्मिन्नेव काले देवालोकस्स तज्जद्वारि विसर्जमादयोर्धर्मयुपि प्रकृतयो भगीरथमागत्य प्रार्थयामासुस्त्विवृत्त
इति भगीरथ सैव प्रकृतनाः मंत्रिपुरोहितादि प्रकृतयः ९ राज्यं त्वया ज्यत्वम स्त्वयायः सौ मौनवासी प्राप्ति राजदा
मेनप्रस्तुतः प्रये ७ तस्माद्धेतोस्त्वं राज्ञनेराज्ये ८ मौनी मितद्विजसत्त्वाकृतिरोहितः तस्तानेनच्या

तत्रते पालयेन्नंत राज्यं राजनिमादृताः आगमः प्राकृप्रकृतयः प्राकुवित्यन्नृपाधिपे ९ प्रकृतयरूचुः ग
जत्रस्मा कमधिपोयस्त्वया सपुरस्कृतः स्मृतुनाविनिर्गतो सोमतस्तेनेवाभिषेमद्रः ७ ततस्त्वं पालयितं राज्यं
प्रसादं कर्तुमर्हसि इ प्रार्थितो यथामानोत्यमोर्घोनोचनोचितः ८ श्रीवसिष्ठ उवाच इतिसंप्रार्थितोरा
ज्ञानदशोहतव्रतरूचः सप्तसागरचिह्नायाः सब्भूवभुवः पतिः समासेन समनाधीनो वीतरागो विमत्स
रः सामकार्येकरुणः सतिहादितविस्मयः १० पातालतलनस्थानोस्मारवारकारकाविणं पितामहानौगा
नुसुस्रवेनास्माल्कम् ११ तदाकिल स्वर्णनदी वरविस्मनभूतले पितृणांभूतविद्याभृत्तेन वंगाजलांजलिः १२
भगीरथेनच महीमवनाश्यितेदिवः गंगागृहीतानियमस्तेनः प्रभृति भूभृता १३

पितः विस्मयः मरत्यपिकौलवेक्षाश्चर्यतानुद्विर्येस्य १४ प्रत्यमेवत्तायभूमेः खननात्सारारा कारकतेंचयेलेये
घोकपिलकोपाग्निना पातालतलेन एतोनाभस्मीभूतानां स्वपितामहानां गंगाजुलावनेन जलोजलिदानेन च
तारणात्समनप्राप्तनं नंसमिति तास्येव चनेनं जपरं प्रयासेन सुस्तेत्यर्थः १५ तदानीभूत जोगास्थितै वतत्रेवज
लोजलिः जलेनदजहस्यास्पंपाद्दतदेतिलेन भगीरथेनेवारंभायपि पितृणां पावनेतानसिभूतारतालाविख्यात

गगावतरणकार्यार्थं यमपश्चादिकार्यनदर्थाईदावेणयस्य ५ अयेनयनत्रवआर्यसयोजिनवान् ७ जवान्यते त्वा
शिविभूतः शिवस्यागमगीजीशिरसिगतासमपेत्तनादसमर्थतेपिसमासकादसःजवान्यतेञोत्ततोनियेमादितिये
तत्र यःनभस्तलानगाभूमिनिपतिमहात्मनासौगान्धकृपिततपसा नलिवे वेन्दुनेत्रा ८ भगीरथमहीपनोहतानरणा

ततोगत्वपरित्यज्यमतिताभूपतिःशमी तपसेतस्वकार्येदोजवामविजनवन ७ तत्रवर्षसहस्रैसुसमारा
धयपुनःपुनः ब्रह्माणंशंकरंजह्नुंभविनामयोजयत ८ तत भूभ्यसलरणभगिनीजगत्यमे पापिवि
भूरणमणिनो नभस्तलात्रिपतिताङ्गिमार्गाणामहात्मनामिवबहुपुण्यसततिः ९ स्फुरत्तरंगभंगिनीस
फेनपुञ्जहासिनी प्रसन्नपुण्यमञ्जरी सुतेवधर्मसंततिः भगीरथमहीपतेर्यथा प्रचारवीथिकातदा दिसो
त्रिमार्गमामहीतलेबभूवह ११ इतिश्रीनिर्वाणप्रकरणे गङ्गावतरणनामषट्सप्ततितमः सर्ग ७६ वसि
ष्ठउवाच एतमवष्टभ्यदृशं भगीरथधियाधुना सम्यक्स्थेयं यथाप्राप्तकार्यमादरयानघोः १ इदमर्पयविग
ष्यकोडीकृत्यमनायसा शांतमात्मनितिष्ठत्वं शिखिध्वजइवाचलः २ श्रीरामउवाच कोसौशिखिध्वजोना
मकथयवास्व्यवान्यद पतनेकथयब्रह्मन्मयोबोधविदृढये ३

स्ततस्यथएस आसम्न्दप्रचारार्यवीथिकाइतिरूपकोल्लेखे ४ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्ये निःषट्सप्ततितमः सर्गः ७६
चूडालाख्यानमत्राथं इमिग्ञावतार्यते शिखिध्वजस्यमाहात्म्यविवादकीडनक्रमः भगीरथेनयथादाम्यकासे
धियाधुना १ इदविभवजातपरित्यज्यमनसायकोडीकृत्यहृदिनिरुद्ध २ ३ ॥ । ॥ ॥

श्री
वा. नि.
पू. टी.
२०८

दंपतीनायापनीपूर्वकल्पेद्वापरेऽभूतामिदानीमुग्रविशोचनयुगेऽग्रिमद्वापरेतेनैवसन्निवेशेनभविष्यतः ४ भूतभविष्यतोःसादृश्यकोहेतुरित्याशयप्रश्नार्थः ५ जगन्निर्माणेनियतिरूपायाःब्रह्मादीनामेकत्वंविदःप्रनियायाःस्वभावपवनप्रेरितार्थः ६ ईदृशीन्यूनप्रपंचयतियदिनियमाधकस्यात्मावतरावन्तरस्यमेकत्वेक्षोभमाप

वसिष्ठउवाच द्वापरेभवतोपूर्वमिदानीचभविष्यतः देवैनेवसन्निवेशेनदंपतीस्थितौतातौ ४ श्रीरामउवाच यत्सर्वमासीद्भूतवर्तमानंचनतथैवहि भविष्यतिकिमर्थमेवमेवसंवदत्वंवद ५ वसिष्ठउवाच जगन्निर्माणेनियमेनस्थात्मा दिशविदः ईदृग्दर्शयितिनित्यमनिवार्यस्वभावतः ६ यस्माद्धुसोभूताधुनर्भवतिभूतिशः अभूत्वैवभवत्यन्यःअनुभवत्यसं ७ अन्यत्साकसन्निवेशाद्भ्रांसाहश्येनविवलाति सदृशाविषमाश्चैवयथासरसिवीचयः ८ तापवान्याद्धुदयवेद्यावस्यासेसुनीतथा तस्माद्राजेवभूयोपिवक्ष्यमाणकथेश्वरः ९ भविष्यतिमहातेजास्तद्वृत्तांतविभ्रमः द्वापरेष्वेवमभवद्वतीतेसमुद्रमनो १० चन्द्रगोचलद्येत्समयेसिन्धुरूतांकुले जंबूद्वीपेप्रसिद्धस्यविधास्याहरंस्थिते ११ भासवानापरेष्टोमांकिविभजद्दिनेश्वरः येयोसार्थदक्षाप्रजाःसमाश्रमदमान्वितः १२ पूरःसुमसमावारोमानोगुणागणाकरः आदेनोसर्वयत्नाजानासर्वधनप्यतो १३।

नःउनस्ताहरागेवभूरिशोभवतिस्तंपवदसन्नश्रभूत्वैवभवतिसन्निविष्टिःपुनस्तस्यजन्मभवति १८ संस्तनोशिशिविधजादिवगारोपितथेप्यर्थःराजाश्रुतीतःशिलिधजइववक्ष्यमाणकथायाःवाएयतेनईश्वरोनायकः २१ ऊहणांऊरुदेशाधिपतीनांऊर्वंधनानोचवऊलेवेषांतदाज्ञप्रमयस्यवहुमसवऊरु।

२०८

सकलानां चापी ज्ञपनउमारामादिकार्याणां विदग्धः लोकशास्त्रनिष्णातः १४ सेनन्नुसेस्तुभगः सेभामघलसत्तागु। कथविनयार्थानोपरे चामपि विनयशिक्षितादेवनानांवाक्यानां विदिनावक्ता १५ सर्ववेदज्ञाना निनयापिमाननाशुभ स्तनाभिमानस्त्वकृन्यः सेवाशीच्यसनादि १६ उत्तमेन गजमास्त्रवाहुवीर्येणाश्रेनेन पिनामहिसिलिका प्रकाशीहसेवद

कनीसकसकार्याणांभर्तासर्वेवपुभेवः पेषानःश्रियमनुरोविदग्धः प्रीतिसागरः १४ संदशः शांतस मयाः शतायी धर्मवत्सलः वर्दिनाविनियार्थानांदाता सकलसंपदां १५ भोक्तासत्तमसदिनः सत्रातासा कलश्रुतेः वेदासीमानताश्रुत्वास्तेणांहणवदसद्धान पितरिस्वर्गभोप्रेक्षालघवोत्रमोजसा कृत्वा षोडशवर्षाणि स्वयंदिग्विजयं वशी १८ चक्रेनसामा घ्यसपत्न्या भूमण्डलमेयाभवन् शुतिस्हिरिताशे। कपासयत्नमंतःप्रजाः १९ सधीमान्मंत्रिभिः सार्द्धं पापासा पुत्रकृपयन् दिशः आधाककन्यावर्षेषुवसने। प्रोलसत्पले २० पुष्पेषुज्जृम्भमाणेषु स्फुरत्स्वशारिरश्मिषु मंजरीजालसंदोलासु विटपातःपुरांतरे २१ रतःकर्शधवलेषलवहलिपादके आरामादिसतत्सुष्णत्रुसलककविलानके २१ गायत्स्वानन्दनेषद्धेमि। थुनेषुलिनांमिषः श्रवानिमधुरेवायोभाषिसीकरशीतले २२

१०२

दूर्वीयेणांवसंमाद्दसेपन्नरतिवाम्पने २३ सान्त्र ज्यमपुत्रकयास्पत्यानहादिकापिदस नामभावात्मनोनाधनेषर्देवतरूनिविराजितवशश्चसञ्जावाक २४ सर्वेन्स कत्वगोवनेप्राभेसनीतियावनतयास्वेतःकोलाप्रतिस्त्रुत्सकवभ्रवनिपंचमेनमवधः २५ विटपःशाखांतरा तागेश्रेनःपुरांतरेमंजरीन्यस्तदोसास्वभ्रसिनोमिथुनेषुगायुत्सितिष्ववदिनेमान्वयः २६ तदेवांतःपुरांतस्यामधीक

श्री·
वानि·
कुली·
१०९

कदलीप्रमितराकोरल्यो गुल्मभेदासि केकक्षाशेषुतलेषु वल्लेषु वल्लामिनिलास्वधीलेह्नदिशेत्यमांचो
पपादकं वा येविशेषणं वसमित्प्रमर्यहर्ष मेव गणसोरकोरिश्रद्धुर्ल्लाप्रत्याया प्रज्ञराक्षमिनिगम्यते २२
रुसमसभारांग सौगंधलत्ताः मधुरससवैः लीवं मत्रं सत्यवैनवनामिव उरितंतम. पल्लवितमनः

कदलीकदलीकक्षनलपल्लवल्लासिनि कंतप्रतिवभुवास्थिवसवेतःसमत्सक २३ लीवंक
समसंभरसौगंधमभुवासवैः मनोनानास्पदंचक्रेसवमंतमिकोदितं २४ उद्यानवनदोलास
लीलाकमलिनीव कराग्रणायिनी भुजांहेमाब्जमकलस्तनी २५ कारिणकामिनीमवेप
वैवेकक्रमांकिता करकमलवल्लीनारेरासालिरिकालिनी २६ अलेलानामिवेस्नामि
वालंभजलताचुगो मृणालहार उंसेरुद्वंदवल्लभिलाषिणी २७ मत्कतेमस्नानमाकरा
स्मारिंदुसंस्थी इतिचिंतापरोभूत्वाक्रमाबद्धयान्मवः २८ विमहभवनांतेषु कुसमोपवने
षु च वनोपवनलेखाक्रलीलाकमलिनीष्वच २९ मल्लीवलयगेहे षु विविधोद्यानभूमिषु
दिहगसस्काथवितोसासिकवलरी ए

मन्यासपदंकंमक्तविरिक्तविघयावलंवनंनचक्रे २५ तदोतत्कव प्रकारं प्रबंधयतिउमानेत्यादिना २५ २६
लिवल्लमिषरिणि णमिममेवतस्याप्रसिसाभिलाषप्रमुक्तसंतापः करभ्याद्येन शीघ्रं ज्ञवनार्पदिवन्या
वैनाहंस्महलितिहंदवल्लाः पुष्पितलक्षारहासनाहंरीभूवाः वक्षुणादभिलाषिणी २२ २९ २९ जनमन्यमुपव

२९

कुमारीं इदि सूनयामास वहुमेने सा कलिकभूषणौ। लचकेका मन्येरूमिव पवितर्के वितर्के विक्षणावसिष्टस्यवा।
नयासकारार्थं १२ मत्रिणा पृ दलसणापरस्य मारा तात्राहा सीलकुमारादिस पमि विचारयन् १३ भुवनीना समहोत्ये
वनभस्महोत्तहितेषु वड्डावलिनान्विता नवयौवनेन वयसा वसपजा १४ प्रतिमाप्रतिकायामिव सर्पीमनुरूपा

कुमारीं श्रजयामास सर्वांगकलशालनी एतन्मन्ये विदुर्भाया मत्रिणो नृपनिश्चय १२ इगिताकारवेदित्वमे।
व मत्रिपदपर श्रुयनस्य विवाहाय मत्रिवर्गों विचारयन् १३ स्वाग्राधिपते कन्यायया चैयौवनान्विता नवा।
यौवनसपन्नाभार्या त्वे विधिनाहमा १४ उपयेमसता मासमरुपी श्रुतिमामिव चूडालेतिभुवि ख्याता नाम्ना
नृपतिस्सदा १५ सातमर्तारमासाद्य तेजसा लेव पद्मिनी नीलनीरजनेत्रा नाम्न डालामि विलिश्वज १६ सेद्या
द्धिकासयामास सूर्येदेवाय याभिनी प्रवर्तेतनयो प्रीतिरन्यान्यापितचेतसो १७ हावभावविलासाद्युरमैर।
वलनेवसा समप्रार्पितसर्वार्थ सुखा वीत स्थितश्रजा १८ राजहस्सरचास्मिन्यारमेदर्पितयानया अत पुरेषुदो
लास्वलीलाकमलिनीषु च १९ उद्यानेषु विहारेषु लतागृहेषु च वादवनसेलास्तचदनी श्ररु वीथिषु ५
मदारस्तामसोलास्तकदलीकदलीषु च २० नगरेषु जनातेषु जनवीरजालिषु मधुवाहादकमर्वतयोरन्यान्य
पुरानेषु वनानेषु दिग्नेषु सर स च २१

विकासयामास प्रसादयामास २२ हावभावादय पुर्णारवेदृभेदास्तदा तेषु
येन तुल्लेवसा गुणभेदति शेष शोभनैरा नचितानुवर्तिभिर् उरके मंत्रिभिरर्पिता सर्वे उपभोगार्थायामेश्रथवा शोभने
हमिके मंत्रिभिः सर्वे भ्योर्थिभ्य श्रर्पिता सर्वे श्रभिलषिनार्थापसश्रतपवस्त्स्थितप्रजस्तत्यालनविक्षेपरहित सन्रेमे २३ २४

श्री॰ वाति॰ बृ॰ टी॰ २॰१

परस्ते॰ स्वीयैः स्नेहपदैर्वेषसन रमणीयं वीक्ष विधियो तथा विधयोर्मे समसमं पन्नौ तयोः शुभेत्रिव ४२
मिथः प्रबोधमुल्लसिताननं प्रबोधसाम्यापित्ता हकोविदो प्राप्ततयो प्रतापवसवेशस्य मर्दनसमेत
सुप्रतनाश्चनीयेकृ मिवसमपन्नमिताह स्तूपकिति ४४ प्रबोधमुदयस्य माहेहदयम्स न्तानमे वनीवृत्त
एवि आरिशील्पवेदमम पितत किल्पऊ कालानामाता रस्य प्रमम ४५ यथाबालोतद्दादयावर्षवेरत्र

सदृषयोर्भुरवरे शुभमोदिवक्रांतयोः [illegible] स्थितावद्वितमयत ४६ मिथःकलावतं
एसकोविदोमोमयवतः स्वरूपकेकसंवेनोरथतुर्विंद्रुमागतो ४७ प्रबोधमुदयस्यात्वादिवसं
क्रांतमसतां सवेषाम्नाथैवेद्यप्राद्विराद्या [illegible] ४८ बालकालादिवामयसामौल
वीर्यपंडितो स्वयावाघादियावद्वृद्धरालावदसाटसौ ४९ अधिलतनवप्रबाधकलानामति वोधवि
दः समावेसमाश्रियेवेदकौ वस्योन्या [illegible] मास्तवसंयौनौ [illegible] पागतो तौ संस्थि
तावेकरसावनोभ्यं दाधितावुभौ गुण्यमोदाविवाभिन्नौ भूतलस्थोपिवाविव वैदग्ध्यसंरम
तीमवेवाधिपंडितौ ५० कायौ मेव अवाप्ताशोकमलाकमलाधवौ [illegible]

[illegible] मिति [illegible] नियुक्त नकालादो दविद्याभस्तान्नितदत्मानुराला [illegible] ५१ समका
म्याप्राप्ति [illegible] रूढेलौ [illegible] समभासं गोरकमनुपागतो ५२ मिश्रितत्वीरोदकवेदकरसो
५३ श्रुतल [illegible] प्राभाववती [illegible] रुपलेन [illegible] लोकश्रावश्रदसमं

परमार्थदृष्टिज्ञानिनां तारीनां चाजुह्वतिः प्रियहितविभपायाचास्तन्यौर्लोकदृष्ट्यौनस्यप्यस्यास्त्राणाम्यधर्मवद्
सविदोलसेविशेषणादिनवास्तलस्तानिसमापनानिदंतौ ५१ अस्यांशस्वरूपब्रह्मांशावयवसप्तत्यलोकसञ्ज।
दवेषणभीरसस्तानद्देसयोपुंगमिथुनमिव ५२ इतिश्रीवासिष्ठतानि समसप्ततितमः सर्गः ७१ तयोःक्रमे।

अनुष्ठितिपरावासंलोकदृष्टौनतद्विदौ क लाकलापसंपन्नौलसद्रूपसमायनौ ५१ शीतलस्विभवनं
घोगैगोब्राह्मकोदाचिदादितौ देजेलसद्धतिभेदाविलासकालमनःपुरेषुमिथुनंतरदाक्तमिथ्या अवादः।
स्वरूपकेशविबाजहंसपुष्पमविकासिसलक्ष्म एवमेदवा ५२ इतिश्री निर्वाणविलासमविलासकथनेना।
समसप्ततितमः ७१ वसिष्ठउवाच एवंवद्दनिवर्णानिमिथुनंनिर्भरस्पदं देवयो वनवीसाभिरमदाभिदे।
नेदिने १ अथयानेषुवद्वषुवर्षेष्वहस्त्रिशालिषु सानेवोललितालापभिक्षुभारिवाभति २ नवमालिका।
कारभेरसद्धवसालिहायातःपक्तपल्लवस्यवसन्तोस्तु निवासंत ३ हिमाषानिविवाभोनजलानिपतनोल्लवो।
ध्यागुर्णसतिविश्रेजलसंकारत्नादिव ४ प्रासादेवसनान्वीन्दसेकादीचंनागता वेलनयातत्तदवसन्न

गोवेशासंपौदसक्तालाभ्यासनिष्ठता चूडालायाविवेकोत्तानलाभश्चवर्णने निर्भरस्पंदेदम्पेसमिथुनंनस्तौ।
चूसदृद्द १ अथशनैःतालयासनिस्तनिलयुगमयिति निर्गीयप्राधान्यमस्मतेशास्त्रविचारयामासैवदिव्यकालेपका
दशोचसंवृधः २ निर्णीयदेतनन्नप्रथमविचारंप्रपञ्चयुनिजयोन्यादिनातस्तानिकाकबेलाभेगोशेणदेहेनस्व
दशागालेदेहमरणोदेदवियोगः ३ अनोडुनिवारणानन्तां हिमशानिरिति ४ तस्माभेवातन्साधनंतस्माश्राद्दषि कदु

नीचानेश्रीमिति किजीवनदेह्यादि३ स्वान्याप्यात्मिकादीनित्याववेतःपततिपरस्तुदत्तोल्पियावत् उपप्रियाय्या
नीकाम्यतेयस्यकोनाप्रियतमेव ६ अस्तिरिष्टविषयात्मसंनिमित्ते [illegible] स्तन्वे स्वसवर्षो प इहा सिन्नसाये ८
हबोत्त ननमस्यामादि३ देहास्ततमुमसिद्धुनादितिविचारे ७ उआप्यात्ना [illegible] सेवससा व्याधिभेषजनिगोप

प ३३जालमिवास्यजीवनजीर्णमस्थिति स्थानिश्चपलायते प्रत्यस्वथजस्तुना ९ पततिचेतो [illegible]
नितृस्मारृथस्वामिव वुदुदःमत्तृयेवाक्षणरिमत्तमभंगुर १० रमागाप्रेइताजगोवादयोविचारगा सा
नयोवन यातिकानेवाप्रियकामिनः वेत्तादरतिपायाजीवस्थापित्रपादय नदिदम्भकुश्यकास्थिरा।
किमतिबाभन ११ यदाशाब्यजनवेत्तोदधामनोविस्थने इतिनिजोउप्रभतनस्वारव्याधिभेषजे १२
चितविचारयायाससपात्समधान्यमल आत्मस्तानेकमात्रमास्वात्वाविषधिका १३ समासमतीतिनि
श्चित्यतावेत्तानव्याययुत तस्मिंस्तत्त्वत प्राणानप्रेक्षेतहिताश्रये १४ तदातदर्चनपरोन देहोनोविरमे
त् तश्चैवातिज्ञानाभ्यासैबोधयतेपरस्परं १५ तन्वेतोतत्समारभावन्योन्यतोवभूवन् अथसाविरत
मरमतीयपरकमान् १६ प्राप्यात्नाविदावकाकाशार्थेधारणासमान् इत्यविचारयामासस्वमानस।
नमहनिज्ञ १७ अआहृतात्मत्तावधिप्रामवलयेदया प्रेक्षेतत्त्व तत्स्वात्मानदिसत्स्वामिनिस्वय १८

तदेवविचारयामासेत्यर्थः १९ तहिद अथात्मपाम्नविदपवाश्रयधारणयथास्य २० २१ तस्मिन्धात्मधा
स्राएवसमस्तस्थितनेनक्रवतामन्योन्यतत्वाधननिम्पादिसमारंभोयथास्त्रोसापूराला २४ इत्यकद्यमाणाप्र
कारेण २५ अथाहृतात्मकशरीरव्यापारप्रेक्षविविधापत्रियर्थ अस्मिन्कायकवणासचाजेश्यदचेतनथान्यकिस्स

अथैतस्मात्सत्तात्मवादेऽभ्रमः कस्मात्तत यस्यदिधानिरासात्सत्त्विवासेनाभ्यःसमस्तपदक इत्यर्थ कथवेतिनिश्चित्य जिरासाङ्क्षे नैविन्मत्तमितास्ता मलेदि परिस्ताने तउक्तेदेनोक्तेतेवाक्य २ मनोष्युत्तोहगोशाहमित्यादिबुद्धिहमोस त्मामेवाउभूयतेनस्वमइनितसाजडत्वमित्यर्थः असदेहादभिन्नदत्तपादाद्यवयवात्मकः ६ बुद्धीन्द्रियाणालेपिवश दीनावयव यद्यमतावस्थानिस्तेवेदेन्द्रियाणाद्यःस्वर्मलितदेहावयवापवनस्यसदेहावयवादनिखादसायोरनसिद्धा तिन तथापितेषांदेहावयवत्वेनैवापठितत्वामम्न उभवादवयवदेहस्यकृत्वास्वतदवयवजडत्वमेवेत्याशयः ९ म
२

कस्मायमागतोमाह कथमभ्युपगतःकथा देहत्वावजडत्वान्नाहमित्येवनिश्चय अथ ससेतत्सिद्धमनो चेवाउभूयते कर्मेन्द्रियाणांचास्मदभिन्नावयवात्मकं ९ अवयवावयविनोरभेदाज्जडएवच बुद्धीन्द्रि याणामेवंजडएवेतिहस्थले १९ प्रयेनेमनसाप्यसाद्यपृथ्वभ्विलासकः मनश्चैवजडमन्येमकल्पात्मकशक्ति मत ३० तेषामेवविषयाणा प्रयेनेबुद्धिनिश्चये बुद्धिनिश्चयरूपेवजडमन्यैवनिश्चयः ११ त्वानेनेवसविस्तने साहङ्कारेणवाश्यने अहङ्कारोपिनिःसारोजडएवपावात्मकः १२ जीवेनमत्वानेयहोवाजेनेवभ्रमात्मकः जीव श्चचेतनाकाशोवस्तात्माहृदयेस्थित १३ सङ्कयोगेतरन्येनकेनापिपरिजीवति

नस्मादेरपिजडदेहादिभ्रमकत्वा नस्येयोगयोरङ्गत्वमयापस्मदिवजडत्वसिद्धमित्याह प्रयेंजडत्यादिना २० जडाश्रमजाअस्वसावेवतिनिश्चय देपेरेतज्जयतें त्वानेनवप्रहयानवालिकनिश्चदेयेनसाबुद्धिवास्यतेप्रयेने २१ जीवेनप्राणावत्किमविदाभ्रमेन नन्यतेप्रधास्यनेनस्माचयत्तदेहवत्स्याप्यामलत्वादेवजडमित्युवातात्माप्राणाद्यपि २२ अतरन्येनस्वात्तयोस्थिविव
पं०

वेदान्तसिद्धान्तमञ्जरी

श्री
वा. नि
१२

चेत्योल्लेख' सातिभावेन विषयप्रकाशनेन कलंकितात् चित्प्रायेण ।। २४ जीवोऽनचितनेन २५ चित्योल्लेखचकलंकि।
नेति तत्रोपपत्तिमाह अस्येति चेतनात्मा ह्यात्मसंसर्गाभावात् चिदशुद्धित्वभावं स्पृशति जडमिव स्वपरमित्यर्थः २६
महाप्रलयमजलमाप्तदेवानन्दतोऽग्रिविवस्वमात्रतनुरूपमतिमेति अत एव स्वाभाविकेदलवाणमिवलक्षो घट'
सन्निनिमनाघटपदविदाकारसमस्तानुभूयते चुदाद्याकारसमुदायेऽलयेवेदोनास्तियदेनासीतिसमाकारमणुक्
तो अभावनामणपयतदतिभाव' चित्स्यापोवेमेकाऽग्रमहूपमसहूपवायदेवतामनेयनीनस्वलक्षाभातितदेवस्

अदोऽन्नतनयेनेन चेत्योल्लेखकलंकिना जीवोजीवतिजीवोऽनचित्यपेतात्मरूपिणा चेतनप्रसवनाजीवविशुद्
येणावजीवति २५ अभावत्पदवलेमेवचानेनेवमसिद्ध्य' अस्यान्तःचेत्याशयवरणाच्चिदशुद्धे २६ महाप्र
लयतोऽग्रिविवरूपमस्तुजति "सदसद्वायथाभातिचित्सम्यधोसतिस्वत" २७ स्वरूपमलमनुजतदेवभा
वतित्वामात्'एवविद्रूपमप्येतचेत्योल्लेखतयास्थ २८ जडशून्यमसालल्पचेतन्यनप्रबोधाने इतिसंवि
त्यदृश्यलेकेनेषाविन्द्रचेतनी २९ इतिसंवित्याभासविराशेषचन्द्रुत्थानअदोऽन्नविरकालेनमयातानमना।।

चित्पदेश

तादृशसर्वस्वरूपन्नस्पत्मनात्मन्यथभवतीतिपदेवान्वय' २२ एवमकरीत्यायवार्थेनचिन्तयापि अविद्यावरण
दर्शितपदमयानेस्म ... मवत्सुप्रजनाहूपवगवर्नहनस्यभावदेतेदैवनसाऽरदविद्याप्रम
लाविद्यावरणात्माशप्रबोधालेदृतिपदेनमवद्य २४ ... विद्यावरणानेनैश्वर्यजलेनोपायेनहूमम।
त समविरायप्रबोधवतीसा ... गोपादहतीदि २५ इयवावंशनप्रकाशेनाद्यक्षुधा स्पात्मत्वमस्थिरत्वं ५०।। २१२

कश्चिदपि पुरुषः नहीयते परमपुरुषार्थोऽन्वर्थेनोनभवतीत्यर्थः अथवा कश्चिदपि कामोऽर्थो न हीयते नहानिमाप्य
ते नन्वमेवं कामाचाक्षेत्यर्थः अथवा किं विहन्त ... साधनमिति ... नहीयते ... ते सर्वस्मात्
देक ... सत्वसंपन्नेत्यर्थः ... भके ... किरूपादानस्य ... दिलासस्याः ... परिच्छेदेतवः ११ द्वितीय
सत्वैमिविकल्पपरिकल्पितभेदाः पदेस्थानेस्थिताः ... निकल्पितादिति यावत् शुद्धसंवेदनमेवाकारः स्वरूपं

यद्देविशेषतोत्कृत्वानकश्चिद्दीयतेपुना पतेदिविद्दिलासेनामनोबुद्धीद्रियादयः ११ सेतःसर्वेपवेहदि
नीयेंद्रुपदेस्थिताः महाचिदेकेवास्तीहमहासमेतियोच्यते १२ निष्कलंकालमशुद्धानिरहंकाररूपिणी
शुद्धसंवेदनाकाशाशिवंस्मृतमच्युतं १३ सहृह्निभातोविमलानित्योदयवतीसदा शास्त्रपरमात्मादि
नामभिःपरिसीयते १४ चेत्यचेतनविज्ञानादिनस्वाभिन्नमात्मनः नयेषाचेत्यनेचिद्धोःसैषाद्याविदितिस्मृता १५
अचेत्यद्दिविनेतनस्याऽपमस्तन मनोबुद्धींद्रियाद्यर्थंरूपैःसैवविभजते १६ नरंगाद्यणकल्लोलकलनां
नेयंचिदात्मनि नरागरूपपदार्थानांसत्तास्फुरतिमानवि ३।

यस्याःशिवंभूमानंदरूपत्वात्यमसालेनाहशास्त्रभावाद्
५- द्यापमुनमिस्तुच्यते १७ महान्मलाविद्यावरणभंगेनविभानानपुनः केनाप्याक्रियतइतिसह्दिभातानेपवनि
त्यादयवतीपरिसीयतेवेदान्तधर्मशास्त्रपुलक्षणाया १८ चेत्यादित्रिपुटीजालेअस्याःसकाशाद्भिन्नवस्तनय
नःपश्चात्रिपुटीतयासादिभूतयाचेत्यतेनतुमानतःसिद्धासेषासाक्षिचित्त्रिपुटीअहंनेःशशेवस्वतःसिद्धत्वाद
या १९ विभ्रमेविवनेने २० मनोबुद्ध्यादिविवर्तेषुचिदात्मनिभातिमात्मभावापन्नसतितज्जनरागादिकल्पनाआयाज

यदिदं जगत्तन्नाद्रूपं शुद्धचिद्घनं तस्य प्रथितप्रपञ्चाभासस्य चिद्विवर्तत्वं स्वलक्षणं दैवावरणेनापि नामानेनाविधानाश्रितं चेत्यादि चिन्मात्रसिद्धिर्योगतत्वार्थः यत उक्तादिचित्स्फुरितं क्रमशो विवृत्यानन्तविषयत्वे नैव जडेन्द्रियज्ञानात्मा। च यावदह्नि केवलप्रतिभासिके शुद्धसमसमस्तसाधिष्ठानानुसारि एति उदितः ३८ अतएव जगत्तत्तया शुद्धाधिष्ठान सत्तात्मत्वनिरूपणायोगात्मा याथात्म्यमित्याह अनन्यत्वेनेति ३९ अतएव नामरूपविशेषप्रलये जगत्सत्ता या सा ब्रह्मसत्तारूपेणैव परिशिष्यते माया बाधेन ब्रह्मानन्दैकरसस्वभावं रूपमात्रं स्वयमेव भवतीत्याह विचित्रेति

यदिदं जगद्रूपं तत्स्वाः स्वस्वभावाविभेः शुद्धचिद्वलिताः इयं समसमोदिता ४० अनन्येनैव याचका जगद्दैविकयास्थिता समासयातिरेकेण नाना व अवनीरुह ४१ विचित्रसंगे उडानां तद्देमस्वाया यथा सत्योदेति तद्रूपं नानात्वेनेति स्वयं ४ स्वचित्तेन द्रवत्वेन तदनादितमेव शुद्धं तदाचितं न याचितं उदेती वा उदेत्यपि वा तदात्मैव यथा यातो रूपवान् नलयो द्रवात् पर्वतं नाम भेदाद्रूपात्मना व ४३ वेति जोडना।

साकारत्वात्ततानां विचित्रतयाथा प्रविलये देशकालादेः सत्त्वान्नैवोदितेत्यर्थः ४ सम्याग् दर्शितन्यायेनैव जगदेव विश्वस्फुरणरूपचिद्रदानामपि विषयाकारभेदमिथ्यात्वमपि तच्चैतन्यमेव ब्रह्मचिन्मात्रत्वात् स्पर्शेनाह स्वचित्तेनेति ब्रह्मभावयथात्म्येन जातौ द्रवत्वेन परिणामेन स्वचित्तेन सिद्धे शुद्धसमस्ताप्तगुणरतामिव युक्तत्वात् उदेती वन यामहाचित्तो ब्रह्मचित्सर्वाश्चित्ता जगदात्मचिदेकत्वम् अजुदन्ती नियम्य तेन सहेतिया विभावात्मनामः कोदर्शनात् वा अस्त्वेव किं तत्सत्ताद्वैतमिति तन्मन्त्रस्वभावचिद्रूपध्यानेन चितवन्तस्तन्नवत्वे तस्य। तद्रूपवान् मन्तव्यं मदित्यभेदान्यथा यात्स्तमात्मनि स्थानि एकनाएवमाद्यरूपापि किं विदेत्याचितमात्रमेवाहं जगद्रूप

मरहाविद्याः नाशोप्रसरद्विभेदासदमहतीस्वांनाको ५१ तत्रप्रस्तुतविचारस्यावधेर्विश्रान्तिदर्शयति अकेच
इति ५४ शासेनमम्मकेवृत्तिमस्तोय अमनदर्शाभासेयामिन ५५ चिरकालिकपरिच्छेदरहित अनन्तरेखावसह
तपरिच्छेदरहित अकारादिसकलपर्यन्तशासिकर्मफलोवाशकारानसाधनव्यापरा अफलादिकानि फलमा
धनाहृद्याचेतरास्तुरदमाकाशमिवनाश्य ४६ प्रमत्तकलारादिपुरुषजातिसकलमेमयोमूर्त्तिर्भिन्ना अपवापुरु

नतस्यतनमयोनतस्यसदसहती मनाश्च.अभवत्वस्यचिन्मात्रनभस' कृतिन ५१ अकेयोऽयमदाप्ये।
यविदादित्योतिनिर्मल अदोऽनुचिरकालेनवेतासिपरिनिष्ठेता ५४ निर्वाणिप्रमनिर्मलमात्मसेनिर्मदरा
च्चिवन् असदाभासमस्तकमनन्तसनमशुन ५५ आकाशमनावायमनलपरमार्थ। अनन्तमिदमा
कशापफलैवाशापफलादिका' ५६ मनास्वप्नतदिशभेतत्पयमहाविम पुरुषकर्ममयीसेनासर्वमनात्र
तयथा ५ रसरसयमयोस्माविताद्वैवासयोनया रूदञ्जायिदद्विनमहनाहमितीतिच ५८ तद
वभ्रममसमोह तथकसाकृत तथा समननतमनायामस्यपत्तानामिखिला ५९ निर्वाणपरेनिर्वाणागत
मासेतानज्वर अचेतनचेतनवार्येधिमाभातिचेतति ५
हिमस
प्रतिमाशाकल्पितापुरुषजाति कर्मतदनुरूपफल।
मादिततनयोतनमनुरावालनिर्मितमृत्तेना ५ ५६ किञ्चनचनरूपयप्रकारभोक्तृनिमित्ताधिकरणाभाव।
नाप्रतिषेधार्थस्वपरमार्थिकरूपेशाप्येतिरोप' ५९ निर्वाणमोहस्त्रवेपरिनेतानिर्दिष्टागतभवज्वरशनेतकलकचा
मीकरस्वमासस्वरूपमेवाहमासे यदचेतनचेतनवाआभातियोग.अहोजाचेतनतिनउभयभासमानानामधिनय

अनन्तरूपत्वचिदाकाशमेवेति पेशाणाम्नय' ५

किमिदनादेनान्यनादिजगान्नभावमन्यकेवद्दलेनेत्याह नेदमिति ५१ उक्तमेवर्थ लिप्योपसहरति इत्यमिति परमप्रबोधादात्यंतिकमोहनिद्राक्षयात् समानाः शान्ता दयस्तमोविलासाग्रुवस्थानयस्त्राप्यसाः ५२ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे उपशमप्रकरणे [illegible] सर्गः ७५ अस्मिन्श्रीरामेण हृदये आत्मनिर्वाणतत्त्वभूता सुशालयास्त्ववोधा भासमानात्मतत्त्वरूपमहाचितिप्रवेशियेति नेदमाद्यन्तवान्यत्र नभावाभावसंभव ५१ शान्तसर्वनिराल वकेवलसंस्थितपरं इत्थंविचारणापरपरप्रबोधादुदग्रमुत्थितमिदपरमात्मतत्व सधान्तमाम यमोहतेजोविलासाशान्ता अभूवपापदसस्तविकेष ५२ इतिनिर्वाणप्रकरणे हृदासाप्रबोधाप्रशमति नम सर्गः ७६ वसिष्ठउवाच दिनानुदिनमि प्रथा अत्माप्रत्याज्ञया नित्यमेव नेत्रयावधुवप्र कृतिस्थिता नीरवानिक्षणसमानिईदानि स जीवःजा नमहानिजगाद्गम्पकलाचारशालिनी २ परितो लाभवाओविःशान्तसदेहजालिका परमानमहाज्ञाध्यं ३ परिसर्गीनत्तमतल ३ विश्रान्तासुचिरश्रान्ता वेलसुप्तजनवे सर्वायरानीततत्पाजनानाऽत्यरेषपता ४ इनिर्वाणिनिनमसाहतशालावसवर्तिनी स्वस्थे नैवविकालेनपयौविदितवेद्यता ५।

यादेतबोधाद्यवर्णने एवविचारोऽत्यन्तसनत्वतानसाध्यासादिनाक्रमे णोपमस्थमिकाशतिप्रामाह दिनानुदिनमिति दिनान्दिनादिवसूमेतानित्यज्ञश्रीरामप्रकृति स्वाभाविकात् यत्तस्मिन्स्थितापरितिष्ठित १ तस्माज्ञातिशान्तसमान्याह नीलभेत्यादिना २ परिसर्गी देहदादानातमनसो यान्तःशमनयान्ताधस्था २ शाचि आक्रमसमारवात्नानदानिर्गतिशयानम्प्रेनेतानलवोपसन्तरेपरमपदेविश्रान्ता २१४

५

कथमत्तकालिकेनयेथेयानाभेदंमस्य च अमत्यनिहितलागहयथेतिकश्चिदनिर्वचनीयस्तूय स्यदविभ्रम
अविद्धविभ्रकस्मादेवागत्तस्तथानवत्तानवतिसर्वनि शेषमकस्मादेवविलीयतदर्थे दीर्घपादेयथाविलीय।
नेतथातत्वशामवतीयभूवेतिकथं व्याख्येय ४ नहदृष्टसकलदेवयत्रतथाविधपदे ७ यथाजरद्वीवृत्तागोऽद्गेश।

यथायममान कश्चिज्जातान्यदविभ्रम तथाविलीयतेसर्वेनवत्तानवतिस्तथ ९ अदृष्टसकलेशानेप।
देविश्रांतिविलासा सानवस्द्रकाभ्रमान्नेवगतसंभ्रमा ७ अनाकुलासमालोकमसमप्यात्मनात्मनि नर
इवोवशेलाग्रसन्ताशाष्मसंस्थिता ८ सविवेकजनाभ्यासवशादात्मोदयेनया शुभभेशायनापुष्कल
नेवाभिनवोद्गता ९ शुद्धात्मनेवधागीकृदादिसंशितिविधन अष्ठर्वंशोभामालोकसम्यग्मानउवाचह १०
भूयोयावनपुत्रेतवमारेनेवपुन पुन अधिकंसानंसलक्ष्मिगाढ्नेउत्तौयथा ११ प्रवीतामलसारेवसुधाला।
भाषस्वेवच आनदाघरश्रीं वृजासेनिवरापिये १२ उपशान्तचकालचदट्टानासदसद्वपुः अभिभूयेद्र।
मायासिंश्रियकायपिकामिनि १३

रोद्गतमसन्तोणादकसमालोकनस्यानयचद्विकेपमोगायोलाग्रदेवान्मायाप्यनाकुलासस्थिताभवतिनद्वत्तापिस
मालोकजाग्रदादिसर्वावस्थास्वेकरूपप्रकाशप्रत्यगात्मानंनागुदायसम्व ग्रात्मनास्वभावेनप्राप्यतसिद्धेवात्मन्य
नाकुलासुस्थितेत्यर्थः ८ आत्मनस्तत्वदर्शनप्रयुक्तोनोदयेनशान्तानदस्वरूपाविर्भावेन ९ स्वयमान विमयमे
गाद्य १० नगरनगरीवर्तमानेषुमन्तव्यदत्तस्तेहजनाकर्तव्यचेतिशान्तवद्धावातिदेशाङ्गितेश्वेतिस्त्रियाडीपक्रादश

मानहंस राजवतीकूर्मीवल्लवतीवापवाराजतेतद्दृश्याक्रे ४४ ॥
राजवतीः

ऽजितविवेकोऽजितमयत्वश्रमादिगुणावतश्चातउपरतचापल्यं १४ ॥ मरुद्विनिर्जलजात्यतयासोऽभिविर्शतयाच। सुदृढ १५ स्थितिश्चचापल्यउपायान्तरं शमकेनवायोर्वयवेसनानिश्चयेनहृढिधानेव २ अन्तपर्यंतेशिविशत्यये र प्रयोगाद्रसायनादिप्रयोगः प्रयोगमत्रादिसिद्धिप्रकारा यमादृथोगापायामध्यहतितन १५ २ एवमात्माहशा सम्यक्षभाभानिधारणनिमित्तपरिकि अदेहात्मतत्त्वारा श्लोकहितीयद्वकासमत्यासम्प्रेनिगूढाक्षराप्रथममन्त्रमाह न

विये+

श्रोभाकृयाशान्तमूर्जितसममनागान गभीरद्वपशान्तयेवेलःपश्यामिते १४ तृणीकृतत्रिभुवनपीता। लिलमराहस अनंतानुममोसोम्यमन पश्याभितेप्रिये १५ नकेनचित्मदाभावेविभवानदवस्तुना चेना सवनलामेतिमरुत्तोराविसुदृढ १६ नेवबालकवलीमृणालकोमले' अधःस्थितिमनुप्रामेहृढि। यानेवसत्त्वसे ५ तथानेनेवनेनेवसमनिवेशेनसत्विता अत्यतामृषयातालिलनक्षत्रपर्यंते किंतया पीतममृतधामसाम्यात्मोमेकता अमन्यमेवसमपा प्रयोगमार्याप्रभुक्तिः' १५ शन्यानिताममावोपितेला। काष्ठामयाधिक अग्राधिकमन्त्रधामनीलोत्पलविलोचने २० चडेलाकाच नकिंचित्किंचिदाकारमिदत्या। काष्ठमानाता नकिंचित्किंचिदाकारमिदत्वकाहमागता २१ किंचिदिति अदमिदंसर्वमूकजन प्रसिद्धमिद।

तेनास्मि श्रीमतीस्मिता

शरीरात्मवत्यान नविद्यतेऽत्र किंचित्अशेषा किंचिनाम्नधाकारायमिमलया विपधाप्तम्मत्तवाधेनश्चा गतानन्दमेवरसायनादिप्रयत्नसामग्री किं विस्मयतकचनतन्निधाकारतेनेत्यर्थः अथवा अहंकिंचिदाकारा नाशत्वभावसाधायनाथानानाप्येकिंचिथाकारेणमधुपकिंतुरेरमवस्थाजयत्वकालशीयस्वभावमागतानेनदे तेत्यर्थः अथवा अहंकर्मोपासनादिनाकिंचिदाकारेइदचशदादिदिरण्यमौनतपदभावनाहंतत्तादात्म्यसिद्धिना।

किंचिदा

उक्तमेवार्थं भगवते रामाय पुनराह इदमिति इदं परीक्ष्य किं ते सर्वं परित्यज्य सर्वं शून्यं परीक्ष्य किं अनन्यत् समयात् आश्रितं किं ततः पर
तत्त्वं स्थापितेन विशुद्धेन तत्त्वेन अन्यस्मात्तेन च शून्येन च परित्यज्य तेन तत्त्वं तेनेन नित्यमाश्वस्त २२ न किंचित् किं विदाकारोऽसि
सा किं भगवते रामाय यासि यदीति यदक्षरं उदयः सर्वात्मना निक्रमेति यथा दर्शं स्वस्मिन् स्वरूपं स्वयमानं किं विलसितं किं
ज्ञेयमेवं च यथा नानात्मा प्रस्त परस्य स्वरूपं मानेन नाकिं चित्स्व भवति न यथा ये न कृतस्य भूमा नेदं स्वभावेन स्थिते नानात्मा।

इदं सर्वं परित्यज्य सर्वं मन्यात्मया आश्रिते यत्र नात्म समस्तं च तेनासि श्रीमती स्थिता २ यत्किंचिद्यत्किंचिद्
नानात्मिया स्थिते यथोदय यथा नाशे तेनासि श्रीमती स्थिता २३ भोगे रभुक्ते सत्यामि भुक्ते विसरागेः
नरत्यामिनक्रूपा असि तेनासि श्रीमती स्थिता २४ एकैवाकाशे कोशे केवले हृदये रसे न रमात्मनोऽत्मना।
तेनासि श्री २५ आत्मन्येव हि तिष्ठसि त्यामनोयात्तस्थस्य नभोगेष्वनलज्जासि तेनाहं श्रीः २६ जगताश्च
रेवासिन किंतानकृपिणी त्यात्मन्येव तदासि तेनाहं श्रीः २७ इदं चाहमिदं नाहमन्यं चाहं न चाप्यहं सर्वेन
स्मिन्किंचिद्युतेनाहं श्रीमती स्थिता २८ नरात्वं शास्त्रेणार्थेनानर्थेन तत्र स्थिता यथा शास्त्रेन दर्शामि तेनाहं
श्री २९ तन्विदेहनाशाभिः प्रज्ञाभिः शास्त्रदृष्टिभिः रेमे सह वयस्याभिः तेनाहं श्रीमती स्थिता १
स्यर्थः ३२४ हृदय
पदेन स्वादं देहस्तस्य तेन २४ आसनोयानादि शुद्धे देहे स्थितेनाहं शुद्धात्मन्येव निष्ठामिन तु भूयसात्मनादिरूपमानः
सभोगोत्सुकत्वामपुंसत्वात्मस्त्वा २४ २२ इदं देहादि नामरूपभावप्रथिष्ठान्तरात्मारोपितस्वरूपेनाहं २७ नार्थं
जिह्वासामितिशोभः २९ वयमस्माभिः सात्त्वीभूताभिः तनुः कृशी भवतः विदेहः रागशुद्धाभिः लक्ष्याविधाभिः स्वप्रत्यभिज्ञा

अगाद्रेनाथइद्दजगातिगुदेनयनशविमिमस्पैवीरहियैश्चिलेनचयन्पश्याम्नितनगुन्तमेवतेनेद्दिमनोहरेणनशिदि
ननुनकिंचिन्निष्पच्चतन्त्रन पश्यामि यतो देतासि निर्वाणीतभौन्या अनवेदं अक्षयगाकाधिनरूपपश्यामिनेन
देहेनाविरसननमहितापरमिमुदयश्रीमतोघ सौन्यर्थं ३१ इति श्रीवासिष्ठेनान्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेपको
नाशीतितम सर्गः ८४ अनेनराताननवाकाममासवेद्दनवर्णेन खेचरत्वादिसिद्धीनांबीजवाअनिहृत्याने पवेर्वाणेन

पश्यामि यज्ञयनरस्मिस्थितिदियैर्वीविज्ञेनचेस्दितदयानकिंचिदेव पश्यामि न हि दृश्चिनलनकिंचिद्दृन प
श्यामि समाधीति नार्थविरोस्यामि ३१ इति श्रीयोगवासिष्ठे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे सातसमभानाभेकोना
शीतिसर्गः ८५ वसिष्ठ उवाच एवमात्मनि विश्रान्ता वदतीत्यवरानना अनुधावत्सिद्धा मध्ये विहसाराघवभू
पतिः १ शिखिध्वज उवाच अमन्दप्रसाधासिवालासिवरवर्णिनि रमेतदास्पष्टीसाभिरम्यत्ववृनिपा
त्यजे २ किं वस्तुका न किं वियोगातो प्रत्यसस्थितं त्वकं अन्यतसत्स्वरूपं स्वकथविलोचनेन ३ भोराघु
केनेशोद्धर्मितिभायञ्जितदानिय रुधवासनयायादेत्तत्कथविलोचनेन ४ भोगाभोगपरित्यक्तस्वरूपे

प्रकाशे तात्त्वबोधातिपयेनिर्मिमानिवदती १ वालाश्रोकाथोपसिपरबोधातुसालवाकोज्ञाशेते अहग्रालेनिया
वन २ अस्य वा अलाप नामेव नास्ति किंचिदिप्यायुक्ते दर्शयति किंचित् साकारस्येवधाभाशसिदायतोकार
मामान्यत्वका निराकारलाभानः सहन्यमायाः कथयामेलेत्यर्थं ३ भोगेनभुक्तस्त्वायोनितपनयोऽक्तद्व्यप
वदीम्यहम् भोगोरितिरूपाकाधनेव ४ एकेवाकाशमेकाशेकवलेद्दयेरमेदृतियमयोक्त ॥

तस्यश्चेतनमित्याह भोगाभोगेष्विति स्वयंमहाह्वादेगाः मिश्रभूतादीनासाभेजन माभोग्यान योःसमाह्वाय्येपरित्यज्य। तत्साधनविशम्याधिलेषस्त्रकायथकपथपत्रेविपिणाचवड्‍ः तेसकिलशोभतेइतिकथंसमक्ष्ततामित्यर्थः ५ धी रधीरनिक्रोधादिविवर्थमाश्रवलेनवीतोसन्त इत्यादि ऽःत्रानिसद्मानइत्यर्थः ८ इदंचाहमिदंनाहमितियड

एकएवाखिलंत्वत्तः सकथं ५ वसनाशनभाग्यादीन्सर्वान्संत्यज्यधीरधीः यस्तिष्ठत्यात्मनैवैकःसकथं ६
नाहंदेहोनचार्थचाहंनकिंचित्सर्वमेवच एवंप्रलापोयस्यास्तिसकथंकिं ७ ग्रत्यग्रपाक्षिनपश्याम्तिनत्य।
शणम्पन्यदेवयत् प्रलापइत्यसेन्यस्यसकथंकिं ८ तस्माद्वालाक्षिलग्यासिचपलाशिथिलाक्षिनि नाना
लापविस्पोत्रनक्रीडामिक्रीडसुंदरि ९ मविदस्माहद्गासेनशिखिधनरत्नमिये। मध्याह्नेह्नाहमन्यायनिर्ग
गाम्रांगनाहृतात् १ कंठेनात्मनिविश्रान्तोमहद्वाक्तिनउत्तवान् राजेनिविज्ञाह्नइत्यास्यापारपराभवत् ॥
तदानय्यांगनस्त्रस्यतास्पाशयपोस्तयोः ताभिःपार्थिवलोसाभिःकासोवहूनियोगयो १२ एकदार्निष्नत्रमा
यानिनिकायाश्रयिसर्वं हृशालायावभूवेकालीसपात्मागारामे १३ तेणमागमसिद्धार्थमथवानृपक।
न्यका सर्वभोगाननागस्त्रसमागमावनिर्जुने १४

ह्रतस्याममंवहचित्याह नाहमिति पश्यामिपश्यनर्पिमिर्हिदेहेदेहत्वेनेयउक्तेनत्मस्तनः ग्रामसंगतमिति नेते
योगाभाहेनवहन्मपलेहइति यद्विति ८ ९ १ कामाहमितिनचेदिशावेदोत्महतीविनिहितिमादिशुनेमितिभावः ग्रो
निरामसेवाधनं १२ तेणमागमः देवनत्सवात्महियथेरकायवभवनादयामयथोयवलादितिभावः १३ १४ ॥ २१

श्री वा टि स टी २१७

एकैकेति अर्थोद्याव कञ्जजन्मा यावद्विष्णुर्यावत्सुराधिपः प्रवाहकालेऽपि तिष्ठन्ति अरूपजनस्याधीना एतस्मात्कालनिरतत्वात् योगात् ऊर्ध्वप्राणप्राणपवनस्थिरत्वेन सिद्धा ब्रह्मयादिदेहनिरोधाभ्यासः ४४ ॥ एवमसिद्धिप्रयोजनकक्रिया प्रसङ्गेन राम क्रियानाम्नो निश्चितत्वाद्यादिदर्शनं यदिदंमिति यदिदं स्पन्दनं गात्रगतं तस्य नादस्तु नक्रियया निष्पादितदेहपवने विनाकर्ता किंकारकस्पन्दकमात्रस्य वदर्शनात् तत्रैवमतिक्रिया नाम्नः स्पन्दकथनं ॥

एकैकैकान्तनिरतास्तासनाशीस्वतामिका ऊर्ध्वप्राणपवनविरामसंस्थकाः ॥ ४४ ॥ श्रीराम उवाच । यदिदं
स्पन्दने किंचित्तु गात्र्यावरणात्मकं स्पन्दनं क्रियानाम्न्या कथमिदं त्वभूयते ॥ ४५ ॥ कथमेतदिदं ममेत्याभ्यास
योगेन वद ब्रह्मन् एवासनाधेयकं यदेकवासितं ॥ ४६ ॥ आत्मतो व्याप्यनाम्नि विश्वयैः लीलया यथा वा क
यो सत्साधयेन्नेन तथा यावदेहे प्रथे ॥ ४७ ॥ वसिष्ठ उवाच । त्रिविधमभवत्तस्य गात्रस्याधावसिद्धः सर्वतः ॥

स्पन्दः किं तु क्रिया इत्यत्र श्रये श्रमात् प्रयोजनवशाद्देहितस्ये व्याप्यात्स्वविधानं फलानवस्था येतिक् ।
यक्रियानाम्नीं कुर्वन्नतुत्पत्तिरत्वं नुभूयते प्रत्यक्षपदमारोहति तदेवमर्थः ॥ ४५ ॥ एवमाशियफलनहूकति कस्येति
पक्षत्वमपनादिविधिज्ञानकार्यस्पन्दविना स्वफलनदपि वेदस्यर्थः ॥ ४६ ॥ अनात्मत्वेऽपि सिद्धं यं मात्रतोऽलीलया वा
यां सिद्धं तत्करणे नूनं ज्ञानात्साधयति तदपि वेदस्यर्थः ॥ ४७ ॥ अवेदत्वमात्मप्रधानवस्त्वादिदोषा पदिक्रियात्व
स्वरूपमात्रं इत्याकः प्रत्यास्थानं ॥ ४८ ॥ यादि तत्क्रियामात्रमयाजने ॥ तेषु स्पन्दश्च त्रिविकारः प्रकाशिता २१७

नयाश्रिकसरा न्भातासाश्वाभासाधनानवअवदेशुद्याकोति नयाञ्चरा उसार् गभयविलदर्तक्रियानसाधायेति
नसारसिध [illegible]
[illegible] साधनानरजपेत्तनइनित्यसांक्रियंकूदस्यवाकारणमितिविकल्पोनिरवकाशएवेत्याशयः।
नवसिद्धउनरसुश्रसमाधानावकसंगतामुक्तसाधनतक्रियासाधयतिभन्यदर्शयति त्रिविधमिति उपादानबुद्धिविष
यीभूतंवस्तुउपादेयशब्दनिविषय हानबुद्धिविषयहेयशब्दनिविषय उपेक्षाबुद्धिगम्यमुपेक्ष्यतदौदासीन्यविषयमित्यर्थ।

उपादेयवद्धेयचनयोपेक्ष्यचाराव १९ आत्मभूतप्रयत्नेनउपादेयचसाध्यते हेयमत्यजनेनतावाउपेक्ष्य
मध्यमेनयो, यथाह्लादनकरमादेरनत्यन्यते नहिरुद्धमनादेयमपेक्ष्यमध्यमविदुः ११ सुलतेर्वि
उधानसर्वमात्ममयंयदा अथ नत्द्रपेक्षा सम्भवतिनकेयन २२ केवलसर्वमेवेदवादाविलीलया
तथा उपेक्षापरानितिप्रमालोकयन्निवानया ५३ ज्ञस्योपेक्षा एकनाममूढसादेयतागन ।
चारादनेनोपेक्ष्याय
मनर्थ कृतहतिलोके यवस्यादर्शनाद्धोसाधा १० भूतेशुफलवैलक्षण्यदर्शयतिआत्मभूतमिति आत्मनःस्वस्य।
भूतमनुकूलपतयोर्हेयोपादेययोर्मध्यमात्तत्वालिक ४ आह्लादनकारसाह्लादपरयावास्वसमवानुकूलस्तु एवनिरा
शासाधनसापिसावोनुकूलत्वादेवतत्साधनोपादानमित्यैतिभाव नहिरुद्धत्वविषयानिपुणस्यापिसर्वसिद्धिमाल स्पष्ट
विद्यानिवादेवद्वेषत्वादितिभाव ११ जयपंसेसाध्यमेदाक्रान्तानमेवस्याद सम्भवेतिति ५ विरुद्धस्त्रीयकस्याभ्युपगा
मेपिनकश्चिद्देषादत्यागस्तनाह केवलमिति २२ एकमेववस्तुएकस्यैवपरस्परसबोधमह्नविरामावस्थाभेदेन ।

शेषाभयनतस्याशयेनाह इत्येति पदसिद्ध्यर्थं नीलपाद्यवाद्निप्रयोगोरूपपतिमूलाकपल्लसाधयेनेदवामा धनश्रावयति छायित्वादिना २४ नत्रसिद्धिनाद ०दिताविषयत्वात् स्वयंचसिद्धिमिशान्याद् देगति २५ यथोदेश्वारो नावत्नीसंबंधश्रीबालागुह पेहसादित्वस्य ग्रे लेनेरोक्त्रिसिद्धिनाभाको ज्ञापा देहिणाया। इत्यस्देवायत्। धितक्रियापत्यापाधान्य तोककवस्य कल्पनाभवति फलोक्दोषिन्दवगर्थेवेन्याद् सिद्धादीति यतसेसिद्धादय पसालकषेककमाश्रापितन्ना याम्लाह शक्तियाकयोन्उसानिणहस्यर्थं २६ असत्ववकिनतस्तवाह् शुस्किति तत्रात्मगामना दिसाधनानिमिद्धन्विकासिद्धानना सिद्धवद् सिद्धयास्का न्यापिद्रुमवनत्रयोगिनोकस्यादिविस्तवग्रंथप्रसिद्धा।

ऊ॥

देयस्याविनाव्यस्फुरणसिद्धिकमकथ २४ देशाकालक्रियास्यमापना:सर्वसिद्ध्य गौणमुख्यादयतोस्त्व॥ सत्त्वभूतले २४ मर्योवत्सोसेदैवाक्रियायाधात्वल्पना सिद्धादिदायरेसाधेतन्मयात्स्यात.क्रमात् २१ उदिकाननत्वत्रुसिक्रियाक्रमनिरूपणा तत्मारीत्गोषाश्वे ग्रप्रकृतार्थत्स्रा २ रत्नोघोपितपामनक्रिया क्रमानिरूपण स्यास्तामेवाकेसौपापिविस्तर प्रकृतार्थेरा २६

निरूतिकथसेसाधुयत्पेत्स्यथानहद् सेप्रमो इति सदोपश

श्रमनक्रियाक्रमनिरूपणक मिनिचेदौ ।सायस्त्येविशजतोर्क्तदासधकामहिमार कार्यः तेनूतत्रत्वासि दिक्षुविषयप्रसनाग्रनिताहत्वाग्रतत्वविदाचूतद्निरितक्षोत्रूपादेवादमिलाषस्येतत्रेवशब्दात्मासदौश स्यात्॥ वापिमविस्तारःप्रहतयात्मनवष्ववात्तार्थप्यविज्ञातपमाहिन्नाल करनिगतत्रिद्रुणागमशेवितसियमर्थे. २५ एषन्यायो मणिमशादेसाधासिद्धिक्रमनिरूपणोश्रीपोला.दसिद्धदस्थानिवासभाधासिद्धक्रम.नेह्यपोवचयोक्ष्वस्योह रुने

देहतोर्थे विरामसंबोधनन्यसामिद्धी नानादेवाद् यान्तरा निर्योतनार्यं ५५ तर्हि मन्यप्रेवार्थ सापत्न्ये विशामयः
विषादेसाम्यरिति प्रश्नेन्तनादर्शोपयोगपानुपातिकावगमादिमिद्धिसाधनवाणेमानाकथासवहस्वविलास।
३ प्राणायामक्रमप्रावयति नस्मादितिं शादेयमनियमप्रतिसेनहीनप्रणेनेनमदिया१ प्रत्याहरति सा॰
धार्थो रत्नसाधनायां प्रवामनास्यां माध्योनकानिकानि सिद्धाधानानि प्राहेदपरात्मकार्यणि योजनानि।

श्रीशैलसिद्धदेशाचप्रवोदेवानिवाशिन सिद्धिनिपविलासं हतार्थप्रकृताथदा ५५ तस्माद्वि किंधुन
कथाप्रसाधनित्यमिमा प्राणादिपवनाभ्यासात् सिद्धिपरं प्राणा १ प्रत्याहारा विलासक्रमसाधार्थे
नरवासनाः उदादिहारमेकोचान्त्यान कादिक्रियाक्रमैः ११ भोजनासनप्रत्याचसाधुप्राणायामभावनात्
साचाराञ्जनभ्रमान्तर्वर्त्याभासुवासनात् १२ प्राणायामवनाभ्यासादामकालेनकेनचित् कोपत्ते
भादिसन्नाभ्यामान्नमावस्त्रवते १३ त्वादिदाननिरोधप्रभृपायाति विधयता प्राणा प्रभुत्वात्मस्यपशो
भृत्यास्त्वाविसा १४ राज्यादिमोत्तपर्यन्ताः समस्तापदसंपरं देहानिलविधेयत्वात्साध्या सर्वस्यएव वै १५

सुलतानासत्रप्रवेत्साद् नादिवेदयास्रोतक्रियाक्रमै १६ तमेद्विक्रियाभ्रमसवपुत्यात्मपवयतिभोजनानि पाठ ५
साधुसमकृयोरायास्कधेः भावनाप्रपरिदेसस्मात् १७ १८ त्यागेचनेप्रान्तः नेहावेनिरोधेक्रमकेवम्प्रशमध्य
से पुनरस्ययोगिनः प्रभुत्वात्प्राणस्यामिमसपदे लौकिकस्य देशे अर्थत्वाद्वशत्विसा प्राणा विधेयतास्वाधी
नतायातीत्यर्थं १९ प्राणेनास्वाधीनेवनत्स्यवश्यसिद्धीनामपि स्वाधीनतातिमुक्तीत्याह् सम्येतिसर्वसाधिकारिण १५

श्री
ना. नि.
दृ. टी.

माहनास्त्वाधीनत्वेनत्स्वैवसिद्धीनानदिस्वाधीनतासिद्धातीत्याह तत्येतिसर्वसाध्यकमेति १५ इदानींसर्वसिद्धीनांदेहम
निलविधयत्नक्रमपपादयितुंसर्वेदेहप्रसत्नहारप्रतिपत्तिस्थानप्रधाननाडीशनाडिनामसंख्यादाश्चमाह
१६समस्तचक्रेषु शिवनिर्गतमूलाधारेसाधेत्रिवलयवेष्टमानःसुप्तकुंडलिनीशक्तिमोसभुजनाडीवर्णयति
परिवेष्टिताकारेत्यादिनापरिनःप्रसृतपन्नगाभिःपरिवेष्टितत्वात्रिमण्डिताकारा कुलपद्मगतानांविनाशेभि
वेष्टनादावेष्टनिकानाम १४ नामसाधारेशिवात्मकमत्तोमध्येस्थलिनपरिवेष्टनेनतत्पोचाय:प्रावृत्तस्तत्सनीलि
मासेवनेनप्रदर्शनेनप्राकारसंड्डंकारस्सस्थानयसाःदृविशसंख्योदेशमिकनाभात्रयोदशाद्विशु

परिमण्डलिताकारामपंस्याङ्सप्ताक्षिता श्रीवेष्टनिकानामनाडीनाडीपद्मालाङ्किता १६ वीणाग्रादनंदृशी
सलिलावर्तेसूक्ष्मा लिखाईकारसस्थाना कुण्डलातलसंस्थिता ७ देवाससमनुष्यमगनगन्धर्वादिषु को
दरिषुत्रिनासु सर्वेषु प्राणिहृदिता १८ पीताम्बरसम्प्रभेवोदृभाभावदृष्टा कुण्डला स्थिताकम्पाशिविगत्वादि
इवदृष्टकुंडली १७ करोर्ध्वमधोभागिसपालीहंत्रिचवला अनामकनवसपादापवमानेननितिष्ठति ४ ॥

ननुस्थानत्वेनोक्तिरस्त्यर्थ: प्रदेनपुमक्तमित्येकदेशिनासमाह अाप्यारोपितिपाद्वय २० इयमनन्मनुष्येष्वेवकिन्तु
देवादिष्वपीत्येतिष्वाह देवेषि २१ पीतेनाले शीतातितिलवाश्यतायदृशेनअनुनादनियादत्वनयाविष्णुस्मृतमधु
गौद्धसभेषा कायत्वदतवंड्डंकारःपयाक्षिताप्रभावकसम्प्रिनाविपलिता अनवद्वत्यां कुण्डलासपृष्टिनेनदृशान्त
त्वकुंडलीवलयावृत्तिर्यथाश्चयथाकस्मात्तस्यानामायोधतीतिकस्यापि दृष्टानेनविशत्वः य' मध्ये
गयाम्बप्रसिद्धस्वरूपयवविलोपमसाधारेअपलोहनीभूयनज्वडुकुण्डलाकम्पिनदृत्यितेसुषुम्ना २१ अस्यदे

२१८

तस्मात्स्वेन सार्द्धं त्रिवलयाकारा कुण्डलिनी सप्ता त्रिवलयाद्विरुद्धाति तस्मादिति तस्मिन्नाधारे वीणामूले कुण्डलेखा
नशीवेशेनेवत्समनीयस्मस्तस्याप रात्वासवेश कृमन्सम्भृतागति प्रापञ्चज्ञानिका मूर्तिः मेव धात्मसगताभिर्हृद
यकस्तदेशाङ्गस्त्रोक्षेष वाक्रनतापञ्चतीमध्यमावैखरीत्यादिभेदान्मननेहति तथाचोक्तं मनसा तेचेतन्यसर्वभूत
नामशब्दब्रह्मेतियदि ऊं तन्त्रायमुरसीरूपप्राणाजादेहस्थान वाणीतयाविभक्तलिङ्गयपद्यादिभेदनइतियोगचे।
नापुलं पासाभिज्ञावसत्पसदनाउसांती त्रिपट्टीत्वाणा नउप्रकदकस्यौ प्राणसगात्मस्तत्त्वे नायस्पनीश्रयमनादि

१६ तस्याः स्वयम्भूवेतस्मिन्कदलीकोशकोमले या एवापाकि स्मृतिविनीवेतल्लसदति ४१ सा चोकाकुण्डलीना श्री
म्नाऽऊ इत्यकासवासिनी ज्ञानिनाय समासकिः सर्वेषामिनरप्रदा ४२ अनिशनिस्य स्वरूपा रुचिनेव भुजंगा। १६
मी सस्थिताधोहृत्तमस्रावीस्यदनादेनतायाता ४३ यदा माणिनिलाय्याजिहृदि कुण्डलिनीपद तदा स्फटिकदेव
नभूतनत्माउवीजभः ४४

तामध्यमातुहिस्तथा वाचावक्रोकरणा विपादावैखरीचप्रपद्यहति ४५ सर्वोसामाणाइियवुद्ध्यादिशक्तोनामपिस
मास्फोतिमशून्निविवादकत्वात्तवश्ट ४६ नत्रकथप्राणापाहिजवद्धादाउदाद अनिशमितिसेवसम त्वात्मनाम
येहिपतिप्रपानवाथप्राकथेतीप्रानिशानिद्यसहपेत्यर्थ ४७ कथमुद्दिशाक्रिजनप्रदातसाद येहक्रियदाहदिवि
त प्राणकुण्डलिन्या प्राहाप सनत्प्रपान हृष्णाकुउलिनी पदयानितदाभूतनत्माज्ञाणयवीह तम्भूतान्यवीजम
पादानप्रयतयाविधश्चेन कशोभवतीतिभू जीवश्चित स्ततिसकस्पाध्यवसायाभिमानस्पादिहतिभेदानरूद्दती

कथंचेद्रियशक्तिजन्यप्रहात्तदाह यथेति एवशाणकुष्ठोर्व्यदिनत्तानक्रियास्वशक्तिः उउलिनीदेहेम्द्र स्पर्शं विषयस त्रिकर्षोयेषाचस्त्रादीनावशोदयासलीदेहे यथा पादशाभ्रजवाहस्त्राम्भीवेचिविश्रेणस्फ़ुरतितथानयानन्दादि इये चेविशेषस्फुरितंतत्कालभोगादिलक्षणंप्रविशुद्देतीत्यर्थः ४४ कथमुद्रस्पर्शवशाउउगानदाह्स्पर्शेनमितिउउलिं। नैवेनवाव्यास्फुरतियथामृदुनाचस्त्रादिनाविषयस्पर्शेनप्रथमुदेतियथाचतत्रयत्रकार्यकारणंस्यात्तनसी तिअयत्रपुंप्रमातातस्यहृत्त्रिहारावदिनिर्गतस्यवाह्यविषयेणसह अन्योन्यमालिंगनमन्योन्यासिकाभावेऽस्य।

यथाउउलिनीदेहेस्फ़ुरन्त्यत्रद्रवालिनी तथाप्रविष्टदेहतन्मंत्रस्पर्शविशेषतया ४५ स्पर्शेनमृदुनान्योन्यालि ङ्गितात्तत्त्रयत्रयो यथाप्रविष्टदेहश्चैवतथाउउलिनीतवान् ४६ तस्यास्पर्शः सवद्धानाश्रोहृदयेकपारा उत्पद्यतेविसर्पयत्रेवप्राणंवदव्यापरा ४७ निरूपानीतत्त्वकृतयाप्रवेशोत्कटात्पात्या सामर्थ्यंप्रविदार्थीजनसे र्कसामर्थ्याद्दृढत्ता ४८ श्रीरामउवाच आकल्पादनवच्छिन्नावितत्वावितत्वेष्वस्थिताहि तस्मात्कुउलिनीकाशाके ना

त्तीक्रियामिप्रयुक्तादेहेति तथाचयथाविषयावबत्नाशोरडे स्फुरत्स्वविलद्धादिप्रयाउदेतितथातेनतेनप्रकारेणे त्यर्थः ४९ तस्मन्नाधारस्थया उउलिन्यास्फुरत्प्राणादिप्रवर्तनेनाध्याहारमित्याशयेनाह तस्यामिति इत्यादिनेत्रतीयते। सउवाचेति ५० यथस्त्रयत्नेविलीयतेचतदाह नित्यमितिशाणात्मनाउर्ध्वपातोत्तकतयाप्रपानात्मनाअधः प्रवे शात्मत्वत्तया इकम्भयत्राहतलोति समानोसम्धारणेसमानशाब्दात आवेसार्थेवाव्यानिडोविहृत्तसहितस्येतिच लोपः ५१ उपरिक्रियाप्रावित्सनसाधारनाडीमलपरिक्तिउउलिन्यामहप्राउडव कथंकिमर्थचनिराम्रपह्कनि।

वमिह स्खलनं हि कालहननपरिच्छेदाभावोपि तज्ज्ञानं भेदेन यदवेति दृष्ट्युपादानमध्ये यदि स्वीकरणायनस्य
दृश्यग्रुपादानेन तर्हि देशहननपरिच्छेदाभावेपि तत्समानमिति निरुपाध्युपाद्यत्वाभेदेन दृश्यचर्चनिराकरणायानि
याभ विषयांश्च ध्विन जीवाकारेणास्वदाविसावरनयावाभिव्यज्यंत दामेविरुद्वत्तभेतन व्याज्ञवीन भूरिस्तु।
त्सार्यं विस्मृत्य हि वीसिष्ठ नस्पस्तस्पदेहदृश्याकारपरिणतिसाये सर्वचिन्मो विशेषाभिव्यक्तिरित्याह सर्वेति।
त्वाहिना ५७ तत्तद्देशहननपरिच्छेदाभावे सवित्तत्वेत्रयासे तस्यास्तेषामाधिवशादेवतस्य स्फुरणाभावइति
सर्वेषांतमायः सर्वेति तस्तमयनेतु दृश्यवच्छेदशतिविवनाभ्यो हि तत्रानिदृश्यप्रवेशामु सोभूतान।

त्या वण

श्रीवसिष्ठ उवाच सर्वं च सर्वदा सर्वैर्वित्तं विदितवेद्येन च। किं तस्यास्तमनं नाम दृश्यस्य कथितं ५
सर्वत्र विद्यमानं हि देहदृग्जरसा यते। सर्वगो प्यातपः सर्वोऽभिव्यक्तो विद्यते भने ५१ क्वचित्सुक
विम्बं क्वचिद् दृक्त्वतागत वस्तु वस्तु निरस्तत्वमज्ञावेविन्द्रभिन ५२

तस्य यं बहुविधा वस्तुस्वलो भवतीत्यर्थः तत्रोपाधिकृतत्वं स्खलोभावेन स्फुरणाभावे दृष्टान्तमाह सर्वगइ।
ति ५१ तत्रापधुपाधिमालिन्यतारतम्येन चित्सुभिव्यक्तितारतम्यमित्याह क्वचिदिति मुक्तिलाविवस्तु विया।
तो यत्ताभिभावात्सम्वारिता नैयामिवनस्पमर्दनेतानयुपाधिसितनसत्यभिव्यक्ता दृष्टदित्यो।
नतत्स्वरूपकलतावदि संवेदनविकारत्वमत्रागतं दृश्यवित्समावनसमापन्नतारतम्यमित्याह तदिति तो।
पाधिविधायायी नास सर्वो नुभवसिद्ध संज्ञावेवलितोतत्सवेत्र विन्द्रभिन सर्वाभिभूतेरस्यर्थ ५२ ॥ ॥ नित्तत्रिहन्तु

श्री
यो॰ नि
ह॰ टी॰
२४

उक्तमेवाभिव्यक्तं नाम तस्य क्रमादाह सर्गसमये निरूपयितेप्रतिभानीते पञ्चदिति खेमजप्यादिदेहेचास्य
शुण्यावसादिदेहेयथायादशानामनमेन ४१ तदुपादानेन सत्सम्बलभूताधासप्रपञ्चनाशसर्वोधिश।
न सहिदेकासे सर्वप्रपञ्चतदूमे शून्यमात्मानत्वमारे निर्दिशति चेतनेतिनभ नभोवदसताविभुसत्तस्य च ४५
तोसिमन्थेवाखिन्नमायाकल्पितेकदेशेव्याकाशादि सत्यभूतानाक्रमादभ्यासभवेदेवभूतमात्रात्मरूपक।
स्थितमित्याह महीति ४५ तत्तत्मात्रपञ्चकं प्राणमनोबुद्धि स्वान्ते दिपक मैंद्रियमिति प्रपञ्चधातानिरा।

पञ्चस्य कसेमाद भूतावस्थामिनेनच देहेस्वेवयथोदेति भूतसविन्यय ब्रह्म ४१ खेवन्तावेत।
नभ्भूतत्वानविभुनत्वात्विल सर्वेचिन्मात्रसन्मात्रशून्यमात्रनत्वानभः पश्यदृदिविन्मात्रसन्मात्रमवि
कारत्वनामये क्वचिस्थितसविदेवभूततन्मात्रपञ्चक ४४ तत्प्रवधागानहित्तल स्वसंवेसविद
त ब्रह्मभूतविकारादित्येपाहीपशयथा ४४ सप्तग्रामात्रकोशवसुकल्पलवरूपिता पञ्चकानिब्रह्मतो
हदेहस्वेतानिकानिचित ४५ कानिचिभिर्येगाहित्व देमादित्वकानिचित ४६ धर्मोऽप्रतिबिंबनया प्रविषपदी

पा॰ होपशानमिवसपञ्चत्वसविदशुतभूतान्नमादिविकाराः आदिपदाद्यात्र इत्यवस्थाभेराश्रुपसिल्याति
येवेतीवभावमितियवत सत्संसेल स्वधिकारस्य उपग्रहस्थ्ययत्र ४९ कानिचित्विराभयविशिष्टाविप
चकानितीवसंदेवमनुष्याद्याकारवासनानुसारिसेक सलवरूपिताःसमभामात्रकोशव पंचीकरणादभा
ब्रह्मति स्थलदेहत्व ४७ देहप्रकरणाद्भमादित्वप्रभावादिश्याकारस्यरीत्ता अपवानिर्यग्रहित्वमित्वादिपदादेवस्था २२१
भेदेहपरिग्रहदेमादित्वमिनतत्सस्यात्संनतत्वपरोपलक्षितत्वलाइमतरत्नीतभुवनादिभग्यनोचयथं ४८

प्रसेवेकिं न तत्राह एवंरीतिस्थितोपि देहे नहीयि पुनर्गचेत न्येस वेशान्नोति यत्तद्यापि चेत नेकिं न स्यमत्राह वि।
रिति ५४ पंचकवयास्येत न्याभिवेजकप्राणादि पंचकतस्थितलिंगदेहप्राधान्याहेव मनुष्यदेहादेभलत्यादेवत्ता
भिधनकापिनिर्दिष्टिंगस्थूलदेहयोः समप्राधान्याजडसेत्याभिधा जड चेतनाभिधायमानसोलिंगसोतःसेवेदन
मात्रेण न देहेनेत्रेन तत्ताविभावनाञ्जडाभिधा प्रसिद्धेत्यर्थः ५ विमुपि विल्क पंचरत्नमेव लिंगे नेत्य हरहोतमा
हृ यथेति यथा रिखावितिलोमाञ्जुतसमन्द्रः सा यं पिलिक्रियवन स पंचकोहेसान देहकमाद्गुणोभावान् सखोनिश्चुत :

पवंहि पंचकसंरम्भाजंमृगादिनीरिथाते चिन्नेविरुद्धसर्वत्र विधनेरहुंनेदन ५७ केवलंपंचकवशाद्दे।
हादेश्चेतनाभिधा जडस्यहाभिधा कापिस्थावरादेजडाभिधा ६ यथा लम्बस्थितो वीविरिवस्थलमि
वस्थितः पंचकेष्ववस्थितस्थितो लक्षणाजडाञ्चिता ९। इतःसोम्वरेनो लालःकिमर्थ्यमितिनोच्यत वि
वेकस्यादेशतचैवेनस्पंचक हि तजडाजडे ९२

+ईषच्चल अथवा घनप्रदेशो+१ +नलोत्वाभावे+२

स्थितःसन् द्वयप्रदेशेनो वीचिरिव वसः ईषद्वन प्रदेशेस्य समिवाचलः सुस्थितस्तथैवैषाचिन चरतिर्य कस्मावदे
हजडेषु पंचके एसोत पारे चलोत्ताश्रमात तजा ध्यान्तिना च स्थितेत्यर्थः ९। यथाकुविद्वनो भावे भिमस्य नाधि
स्त्रचाद्वानस्य यास्यावस्थाभावे विनाविद्व यताततेरित्याह इतरति नोदतिकाउ कि प्रश्नेति न्यायदेश्यानम
वतिकिं न भवेस्येव यथा न यैवेन तारनरतिपांचिकत्वाद्देचैतन्यमस्तमित्यर्थः अथवा यतजाजडविकल्प
ध्यस्तपंचकथमेव न विद्रमं तस्यानिर्देशे मत्वाहितयायेनाह पंचके हीति ९२

पंचके स्वभाववशात् देहाद्यहं बोधिकल्पास्ताः स्पष्टा देहादीनि देहाद्यहङ्कारविशिष्टपंचके मायाधीनाधीन।
स्वहेतुत्वमभावेन ज्ञानेनतन्मयो जनकः स्वरः स्वात्मिकजन्मस्वभावस्याबाधि विशेषेण बाह्यनिरपेक्षं स्वादिष्टं तन्मुः।
तनेस्मादिद्वाचिंयतविकल्पा स्वभाववशात् हङ्कारस्पष्टं २२ ननु स्वःस्वात्मकः आभाःस्वभावःस्वकीयं विरुद्धविकल्प
त्मकः स्याद्धेत्वादिपरसापेक्षः स्वाभावस्वनव्यापेक्षः यदिस्वीयाभावःस्वभावस्यापेक्षसमानसापेक्षानपर।
सापेक्षहेतिकधेयसापेक्षस्वाविकल्पस्वरूपेनिमित्तं वास्यादितियदि पर्यनुयुज्यते तर्हि तत्वाःस्वभावेविशाय।
वाचः पर्यनुयोगकथाः नाप्रवृत्तिविज्ञा दिगाहुरूपाः स्वाउनरूकता पेक्षायांव्यावने पंन्य शेनन्यजायेविरहेरासपन

ॐ देहादिपंचकं जीवःस्वेहः सोऽसावदिकंजडं स्यात् रात्रौ नित्यस्यादिस्वभावत्वकतोनत्व २३ वाचः पर्यनुयोगकथाः
स्वभावात् स्तुनेदनः योगिनामादिहिंसा श्रावित्वाहेतिपरिहरणे २४ गृहीतवासनोमातो गुणभावविका।
शिनं स्थितयः पंचकानां हि योजायपर्यनुयोजने २५ वासनाल्पविपर्यस्ताहं स्तोनेनतिनिगूर्भः जेसापातेनप।

पदेषोतोत्मादिपंचं पराद्दिमात्रादिधर्मिपराणा कुसर्वाविरहतिपवश कोरेक्षवेगपरिहरणतदस्पर्थः स्वभावादिति।
त्यहेतोपेकयंनियेवमे २४ ऋधवागोपिनपर्यनुयोगानयाः वासनाकल्पितविकल्पवशे पेकाद्योदादिनेनन
त्याद्याधीनत्वानकिंतु गृहीतवासनाकृनानाङ्घ्रि हेतुकैवत्पभावेनाविकाशिनं लिंमानतो पंचकानां स्थिनयपर्यनुयोग
त्पनोनयोगाच्याः नाभिरविकल्पनेविरोधमात्रांके हादितिभावः २५ अथवानता सम्यक्ष्पराधः स्वेपूर्वविरुद्धविक
ल्पसहस्रवासनानुसारितानगुनः प्रतीनविरुद्धविकल्पवाल्यनामलमनियता हुवंचकमितिहतस्वविरुद्धविकल्प।

देवत्वमनुभवति पंकस्यावस्थादिभावेष्वपि देवादिभावेषु प्रकृष्टवासनैव पर्यवसिष्यति तेनवासनैव नवदेहः पर्याप्तयोग्य
नरत्वमपि ॥ ५ ॥ किंच वासनापर्याप्तयोगस्यनस्तोपायोपवर्गेनकर्मेन सफलत्वाभावादिपर्याप्तयोगस्य नाकिंचित्
समवसीयात्स एवेति ॥ ६ ॥ अनपवासनादेवेप्रतिं तस्याभावे भोगाः स्वर्गोत्पायोपि न्यायप्राप्तानिदेवनिरोधनक
नोपचानेतृणाग्रनिरोधःस्वपद्यते विवेकनिरोधेवादिमहाभोगासिद्धेः प्रपिको याद्यास्तलकनराः स्वपद्यत
इत्याह तृणाग्रेति ॥ ७ ॥ अनपवत्वासनास्वापस्वापनाय तस्यादेव पचके प्रस्थावरादिदेवविद्यामित्रादासन्दर्पयति

अशुभेवाशुभेवापितेनेनपर्याप्तयोग्यते प्रकृष्टवासनन्तानयवके समवासने ॥ ८ ॥ यत्र पर्याप्तयोगस्वप
देसमनुभूयते नन्नसतं प्रकृष्टोननाकाशान्मिश्रिमिःश्रियेत तृणाग्रनिरोधमेवाद्योः पंचकानाहिरापः
विवेकनिरोधः कोदाद्यापेक्षावरजनाप्राः ॥ ९ ॥ यस्मान्नवासनाः केचिद्यथाप्यावरमानयः प्रवृद्धवासनाः
केचिद्यथानस्तृतादयः १ सवासनाविसः केचिद्यथैनेतिर्यगादयः प्रतिसवासनाः केचिद्यथैते मोक्ष
मिन २ अथवाश्लेवमविस्मनोद्धृत्यादिका स्मृताः हलपादादिसंयुक्ताः ... संज्ञाः पंचकरादिभिः ३
स्त्रा

प्रमृश्येतिद्वाभ्यां वासनाभिरविसेनासकेन विनेनसहिता सवासनाविनाः प्रतिसवासनात्पत्कवासनाः ३
वासनाविवियाद्देवदेवनरादिपचकराविपाकाद्भूमिवासनादिविविधवक्ष्याद्रसमहलपादादिसकल्पिना
स्त्रा कर्मेन्द्रियसंयुक्तैर्देवनरादिपंचकराशिभिः आसनावासनविनेवदेवनरादेर्योगस्थकदाभोविताः मनोबुद्ध्यादेका
रविसवासः श्रोत्रध्यामुसनस्पर्शादिकाश्रेन्द्रियसकाराणपा समाः सकेना अनपवत्ता अनिषाणि विविक्षभा

नित्योऽसि यशुद्धिभिस्तव्वाःपारा स्पृगोऽस्वचेतिपतिभिस्तचत्तुःपत्तो स्कंपाद्योचेतिसवेस्तफलभोगाःपुरुषसि
निःसुखिको देहो मस्कदेहमिश्रस्सवासनातु तृपकवहारपोषणाप्रवयवादिसमकेनाकल्पितारत्यर्थः ४६ ग्रा
हेतमथोपश्रवत्सविकल्पभिन्नेद्देश्य त्रोभिवानमहृणोमग्रचलेऽसनेऽ ४७ एवपंचकात्वलिताभेसाननेनातुप
वर्णितेषेकनमस्यकस्वविकयोणासनमस्रपातुत्तानफलसमएवंभावेवमस्यक्त्रिदेकं सेकस्यपमाण
रस्मसमारभोतृहसयवोजभिन्याद्‌ यथाभिनिसमाध्विगोचरनारंभिव्याप्र सकस्योभिसकस्यात्मनाणःपरमाण

निद्येणातिभिरण्यनेभ्यःस्या'प्रकल्पितं' स्यावरादिभिरप्यनेभ्यन्या'सविद'कृताः ४८ इतिसाधोस्त
देतोमे विज्ञःपंचकाणायः कृपेरायतमयोपपुवक्ताबलमजानेऽः, एवामेकोभिसंकल्प'यमात्मसे
शुने बीजमाकाशप्रकृताणांसमर्पातेविमानेन्द्र रेद्रियाणिचपुष्याद्देविश्वयामस्वर्तितिदि इकाप्रम
योगानस्थानमनयेधुवस्थक्रियाः ४९ सोकोनदाणि सकानिउस्पामस्समपेरवः पल्लवानीवमल्लसाज्जनासो
ल्यादिवोद्या ५० वर्तमानानिभूतानिभविष्यतिवयानिनत्र जयेनिमान्यसंख्यानिफलानिरस्तुनेदन ५१ ।

स्तोरुपाताप्रकाशबसनाताबीमजेषुवसर्गाकाभातृस्तेषु स्मानिपवकानीस्फुटोमयेत्यर्थ ५२ सर्गाणामाका
शारसमयइवानन्युगयत्नरामासाद्विकस्यनपोपवपाद्यानि देद्रियाणीत्यादिना श्रादिपदादिद्रियावयवेषुपुष्याव
यवनायथोदितलोत्पा विषयलत्तामाममारेषुवमेनपोलनन्नपालतिनिरावत् चपलानोकर्मेद्रियाणाक्रि
या ५३ सक्ताणिसर्गाणिलोकाभ्रनाणिरस्माविटपाःसमेरवोमेरुसहिताःसर्वपर्वतामल ५४ भूतानिचनमविधरा २२३

स्वभावान्स्वविवेकस्स्यादात्मनः ४९ समाहिविज्ञाविवेकस्तस्माद्दृष्टः ८० श्रोतव्यो मेवसंदृष्टव्येति । त+
इतःप्रभृतिग्रहः ८१ देहाभिमानपंचकविलासवासनायः आत्मप्रविवेकेनेनासपर्यते विवेकवशेनात्मस्वहृदयस्याभ
योजन्मसरणदेहधारणादिसंस्थितिनयाविरनवेननगतिपथासर्वप्रभ्रमतेवेत्यर्थः ८२ इतिविवेकाभिहनि
श्रोतिनमःसर्गः ८४ कंउलिप्यासप्रवेशेनरोगोद्भवप्रक्रमाः सिद्धिसिद्धस्तोपायास्यशेषमिदंवर्णितेः यदा
आत्मनिलयातिहृदिकंउलिनीपदे तदाश्रविद्वेषंयतभूततन्मात्रबीजभूमिति अंउपाकिजवप्रदेस्थापपादेन
+तरंगाद्यवारिधौ+२

पंचकोशात्मनेतिरामपंचकपादयाः स्वयंस्वभावाज्जायंते स्वयं न पंचेति कालतः स्वयंनानावमायोति
नरसात्तदृशौ ८५ विरजाखान्सदृशीतिव स्वविविज्ञात्मशमयाति ८६ इत्यासौ निस्सन्देहे धमितोयोतिशामस्तपे
पतेजात्मविवेकाभ्यानेरगाह्वतोयथो ८७ यविवेकवशात्मालयंगनारामपंचकविलासराशयः तेन
भूयस्त्यानिसंस्थितिप्रभ्रमेतिनरालीतदेनहुः ८८ इति निर्वाणप्रकरणे पंचकविलासेनाम प्रायोति
नमःसर्गः ९० समिहः पतन्मंचकवीजेनजडउलिप्यानदेतेरे आत्मयाकृतन्नूपेणतस्मात्सर्वं ८) १

भूततन्मात्रबीजभूरितेशास्यस्फुटीकरणायमैत्रलतत्त्वपंचकविचारेसंग्रामयन्वेषाहिसिद्धिबीजआत्मा।
प भ्यासेञ्जुक्तोयस्तनजडउलिप्यामाणस्फुटवप्रकारेदर्पयति पतदिति तस्यस्थूलदेहात्मकस्यपंचकस्यान्तरन्त्मा
धारेनस्यामास्वशीतत्योजडउलिप्योपतस्यालिंगात्मकपंचकस्यबीजेउपादानेभूततत्त्वप्रथमप्राणपंचकरूपेण
स्फुरतीत्यर्थः १

साधारणरूपेणाह स्फुरितोऽङ्गुलिनोभास्तनथर्भेऽणचस्पदं स्पर्शो सविदितित्रिरूपकलनाभूताकलावित जीवम
नःसकल्पशुद्धिः अहंकारः पुर्यष्टकलिंगमित्याहिनामानिकलनाव्यापारोपाधिभेदेभ्य तदस्याद् सामर्थ्येनित्रि।
मि २ ३ ४ तत्रसंदर्शनकं प्रधानहूतिनत्वानेकविधरूपोयाति अपानतामिति ५ हृमिभेदप्रयोजनान्या।
६ अथरूनि अपानरामनाद्येवप्रयोजनमित्यर्थः अपानोदानाभ्यामाकृष्यमाणविस्तरयसेस्थानिश्रसेव

सात' तेऽङ्गुलिनीस्पदस्पर्शःसविलसामता कलोऽकाकलनेनाप्युकथितावेननेनचित २ जीवनाज्जीव
नायात्मनानामनःस्थिता सकल्पाद्वैवसकल्पावाधाशुद्धिरितिस्मृता ३ अहंकारात्मनापानासे
षाऽपुर्यष्टकाभिधा स्थिताऽङ्गुलिनीदेहेजीवशक्तिरनुत्तमा ४ अपानताम्यायात्यसनन्मयवद्गृहं' ५
अथुना समानानाभिमध्यस्थाप्रपानाद्योवतिष्ठिता ५ अथस्त्वपानरूपेवमध्येकोष्ठेवसर्वदा पुराणुदा
नरूपेवतुस' त्वसेवतिष्ठति ६ सर्वयन्त्रमयोयातियदिपन्नान्नधार्यंते तन्मानन्मुमायातितयालि
गंनयावलात् ७ समस्तेवाधमायातियदिपुमानधार्यते तन्मुमानन्मुमायातितयानिर्गतयावला
त् ८ सर्वस्थानेनितिष्ठेत्पकोऽथाधंमागमे ततनोदोयथेवाधिरतमारुतरोधत' ४

तदेवसूक्ष्मत्वादेवरू
हावलवत्यपूर्वेषुक्तिरसानरूपेवसतोऽस्यैवतिष्ठतिनसिराबद्धिरतामयतोन्यथे ९ एवमथोङ्गमेरपिसावि
ष्ठभिकेत्याह सर्वयन्त्रमिति यदिसामान्यतूष्याद्धार्यंतेतर्हिसाजीवसविदपानतूष्यामदेयमय्यास्याश्रयाश्र
कृष्यमाणात्रअधोमार्गेणावहियोनिकिंतनस्तदाहृतदति १ प्राणकस्यप्रमाहसमस्तेवेति ८ अनपथमाणापान

 २२४

एकसत्वे प्रधाननाशः तत्कालान्तु सामान्यनाशस्तासु अस्य सर्वपक्षायाः समानत्वमेवैवं केवलं पत्निशाप्युपचयादेषु
यें अव्यापारस्तस्यैवेमस्याशुभिर्वैषम्येणात्र सा च धीणादस्याशाणामहारोगाणां च संभवस्त्याद् साध्यास्येति १. क
स्माद्दिनाशोपेंतोनेकैर्विनाशाः प्रवर्तिमन्त्यावाः ५ तेषांन हृत्तिरोधपाञ्जनवैत्ताकालिकोपशमः स्वरूपस्यात्मनः
परिशोधात्साव तेषांमलतोत्तानेननाशो मोसत्स्यथः १३ मिथःश्रुन्येन्यनिमित्तकत्वात् केसेस्ये कदाचित्पुराप

सामान्यनाशे वैपुर्यो नासामान्यव्याधिसंभवः प्रधाननाशे वैपुर्यो न प्रधानव्याधिसंभवः १ श्रीरामउवाच १०
किंविनाशाः किमुत्पादाः शरीरेस्मिन्मुनीश्वर आपध्यापध्यश्रेवयथावत्कथयाशुमे ११ श्रीवसिष्ठउवा
च आपध्यापध्ययुश्रुवद्द्वंद्वःत्वस्यकारणे तत्त्विनिःस्मार्तविधानत्त्वयेमात्तुउच्यते १२ मिथःकदाचिज्जा
यते कदाचित्समसंभवः च पर्यायेन कदाचिच्च आपिव्याधिशरीरके १३ दृढशुश्रवविस्वाधिमाधाल्लेवासना
मयं मोक्षेमनले दृष्टेनविद्यानमसत्तामेपरिक्षयः १४ अनात्मतानवधानःस्वेद्रियाकुमलेविना दृढितान्वेन्नु
त्वन्यशागदेहेषु जायते १५ इदं मामभिदं नेति जायाद्यनमोहदाः आधयः संप्रवर्तन्ते वर्षासमिहिकाः १६

उत्पन्नाद्वाराननिमित्तात्मसंयुक्तापत्र कदाचित्स्वकेतीरितपर्यायेण १७ मौर्ख्यमत्तानेनतन्त्ये १८ तत्रश्राधुष्टुवा
निमित्तान्याद् अनवस्तानेति आक्रमणानिग्रहस्त्वविनानदभावादित्यर्थः दृढविमत्तान्वेमिमितवाशुप्रायास्ता
स्मादेतस्तत्स्मातऽमत्स्यशादेहेषु प्रसक्ते रितिशोषः १९ इदंमामभिदंनशाममिनिर्विनायारनिषेधः भयशोकादि
विभ्रमात्मैतन्द्यनीकारोपायापरितानलक्षणाद्यनंमोहदस्तनीतिसनमोहदाः २६ ।

इदानीं शारीरव्याध्युद्भवहेतूनाह भूयांसीत्यादिना इच्छामोत्थंयोनेरेनदेहेतु उज्जायत इत्यन्वयः। इदं शाख्यमपाना।
दयः उद्वेगनिशोधप्रेरणकालेषु शनव्यायामास्त्रिकबहारेण उभौ वाः विषसर्पव्याघ्रनस्तु एदिं सकालेषु मन।
स्यज्ञावनेन १८ नाशेनामग्रसप्रवेशेन सोपानादिगणसमवाता रिप्रवेशन प्रहणा वाहा विभुरत्ता कफपित्ता।
दिप्रकोपेन व्याकुलतोऽप्रस्वानादिना वि-केसीदते १९ दोःस्थित्यमस्तासंयनत्वा शोऽव्याधिः स्वेदहस्याकारविप

भूयांसि केलीत्तिकात्मीयोत्थैश्चेतस्यनिर्जिते दुराप्रावदारोग्यतुर्दे शाकमोगेनच १७ दुर्मलिव्यवहारेण दुष्क
पारस्कृणोनच दुर्जनासंगदोषेण दुर्भावोद्भावनेनच १८ क्षीणत्वाद्वा प्रपूर्णत्वाद्वाडीनां रंध्रसंतते प्राणे
विधुरतां याते कायेन विकलीकृते १९ दोःस्थित्यकारणं दोषवाधिर्देहे प्रवर्तते नद्यः प्रावृडुदाहाभ्यामि।
वाकरे विपर्ययः २० शामनीचैर्दिक्कौ वापि शुभावाप्यशुभामतिः देवाधिकालेव प्रधानत्वानयतिक्र
मे २१ आधयोव्याधयश्चैव जायते भूतपंचके कथं शृणु विनश्यतिराघवानाकुलोदूह २२ द्विविधो व्याधि
रस्तीह सामान्यः सारएवच व्यवहारस्तु सामान्यः सारोजन्ममयः स्मृतः २३ प्राप्येनाभिमतेनैव नश्यति व्या
वहारिकाः आधिक्षयेनाधिम वंशीर्यते व्याधयो पले २४ आत्मज्ञानं विनासारो नाधिर्नश्यति राघव
भूयोऽवावबोधेन रज्जुसर्पो हि नश्यति २५ आधिव्याधिविलासानां नाशमस्ताधिसंक्षयः सर्वेषां मूलहा। नि

येषः २० सा चाधिव्याधिसामग्रीशाकलैर्दिक्कर्मांजुसारेणमिलनीत्याह प्राक्रनीति २१ २२ सामान्यः पेलवः सारो द।
ढतरः यावद्रियतरति व्यवहारः स्त्रहसामादिश्रतेस्तभवस्त्यजन्मभयोजन्मादिविकिरणमूलं च
आत्मज्ञानाज्ञपानस्तोषशादिना २४ आधिवाधिभेयोभयमालोकपरिशीलनात् रज्जनस्तमन्यपर्ययनेनावबो

सामान्यव्याधिसनाथिजव्याधयः स्वचिकित्स्याः स्यापाद्येनाह अनधिमाहतिग्रन्थैर्हेहदपरपरोपदिष्टचिकित्सने २
सेत्सामोदितोषेषु सम्नमजा श्रेष्ठधानीन्मातुपायावल्स सहुद्भनादधिगतान्यथाविधानिषिकित्साज्ञास्तोमिच
त्वपान्तायनपवेतिषोव २३ आधिभोव्याधिभत्वमप्रकारेलाहिकिस्तोपायदाम एकाति याधिसिति इत्यादेोषा
धादितरयाभवद्गुणादिभ्रुयपेतिस्वस्वभावन योक्ति २४ तत्रप्रथमेतदुद्भवप्रकारमाह विमेद्रुत्यादिना २५

अनाधिजाव्याधयस्तदृद्याप्रजगुभकर्मेः विकि तत्कादिशास्त्रोक्तैर्नेयान्तयेत्यैरित्यायदा २६ स्नानमेष
यथोपायावमत्सरोधिपातानिस लयाचिकित्साज्ञास्त्र ... किमन्यदुपदिश्यते
शुभदकाव आधे कथमेवव्याधि कथयमविनश्यति इत्यादिनव्याधुजनामभवद्गुणादिभूयपा २७ व
सिहत्काव विभेविधुरितेदेहः सेतामसत्रयान्यस तथाहिरुधिरोजलत्रमेवनपश्यति २८ अनवेस
पुरोमार्गमसमार्गमनुधावति महतेमार्गमन्त्रन्यदाराजोदहीलायथा सतोऽसन्मार्गमन्नत्यवहतिप्र
त्यायवः देहोजप्रविहेनपद्यासौवसरितेह २९ अममवहतिप्राणोनाड्योयानिविसंस्थितेः असम्य
कप्रिलेनभूपेयथावर्णोश्रमक्रमाः ३० कापिमाद्य प्रसरणेत्वयानिकाश्विदरिकता मणाविधुरितेदेहे ३१

विधुरितेव्याधिभि तस्ये उक्तमर्थे दृष्टान्तेनोपपादयति तथाहीतिसार्धेन अग्रपुरोमार्गे ३२ स त्यागेनिक्षेपितथे
वक्राधिकृतानामसलामन्यागणाद्यवाः सम्यगत्मस्यामार्गेण वहतियथाराजस्यप्रविहेनप्रवेशेनसच्यानिपुया
विमरितस्तदे प्राणोवहतितद्वत ३३ असमविसंस्थितिकर्पोपमादिप्राणानामधुनाविषमसस्थानता ३४ तदेवा

महारामायणे ... ६५

श्री
वा वि
वृ टी
२३६

ः समानात्त्व प्राणावर्ते स्वमाश्रयसर्वे शरीरशुक्राज्यज्ञानिरसोन्नयनयतिमध्ये तु समानपवनपुक्तमत्रसमनय
तीति सुनेरिति भावः ४६ धातवैषम्यपरिणामस्वभावत २७ उपसद्दरतिपूर्वमिति प्रभावाज्ञाणात् २८ दूरीन
वमःफलानिहरीनवक्तः फलेनपिहरीनवणदिशुक्राकितिनियमात्रवचनेप्रक्रवहावः तथाग्रस्तवादयोग।

ऊ नीर्णानमजीर्णामतिजीर्णामेववा सेवायैव प्रयान्वत्रप्राणसंचारउक्रमात् २९ यथाकाशानि।
नयनि प्रावीदेशशरीरद्वयः तथान्ताने निपन्नतं प्राणवातः स्वमाश्रय ३० यान्यज्ञानितिरोधेनतिष्ठेत्व
न शरीरके नान्येवव्याधिजायानि परिणामस्वभावत ३१ एवमाधेमेवव्याधिस्वभावात्वनपयानि
च यथा मत्रैर्विनश्यति व्याधयस्तक्रमप्रोण ३२ यथाविरेकेउवैतिहरीतक्या स्वभावत भावनावश।
न कार्यं नथा परलवादयः ३३ शुद्धयाशुलयायासापोक्रियया साधु मेवया मनःप्रयानि नैर्मल्यमि
वर्धीणवकाचनं ३४ ज्ञानदोवईनेदेहे शुद्धचेतसि साधव सर्गोशान्तेतेरात्रनेमल्यभवनेयथा ३५
मलशुद्ध्यावहन्येने क्रमेण प्राणवायवः जरयनितयाजानिव्याधि तेनविनश्यति ३६ आधिव्याधे
रिति योक्ता नाशाल्यानिकमोनयि ऊर्ध्वानिन्या कथयोप्तात्स्युनाप्रकृतप्रोण ३७ पुर्येष्टकपराख्यस्य
जीवस्याप्तानिक्ता विद्विशर्द्रतिनौमतरामाव स्वयमजरो ३८ पुर्वद्विभजत्वादिवीजात्मकामत्रवली

त्रि मातृकाभावनावशानोनाशैश्यव्याधाकारपरिणाम सनामकरणपाचनादिकार्यं उर्धनीत्यर्थः ३९ आपु
पशमोपार्थनाद्यन्तुद्रयेत्यादिना ४ ४१ ४२ मासनिकेश्रेमोक्षनस्नपसहृतप्रहृतसिद्धेनोनिरूपणमेत्ति

ह्रीहि ४४ एवेदृष्टलादिपीजात्मकामवलो ॥ २३६

श्रोत्रस्य(?)कर्मेनाग्रेमात्रमवस्थेभेत्सूक्ष्मः तथा चपतंजलेः स्वत्रंक्रमेनाग्रेयेयेमितिवंचक्रपादधउवसिद्धमोकाराता
डीतसाक्षात्संयमः स्थैयेलभते पश्यात्सेपोगोपारे तिनडाब्धकायस्यापीनता सिरिभावाभिविडरिपितवानाहसौभे
रवोसिद्धतोष्यपः ४५ केनतदृश्येनभोवातिसिडिस्यवाद यवेग्योरिना यदाहरकेणसुसौ देहेश्रुतमाष्य नःम्रूता
धारादाभ्याक्ष्मरंभ पर्यंतेदीर्घक्रमोधे मातृस्सः मात्रमारुतोपश्विन्तसंगतिनधर्यावाधायासेवितजडंडस्नितेथा
गनिरोधोद्भूतमूर्ष्याणनत्तग्रक्रपरीरेक्षमेमानसेश्रमे वाभ्यासर्पदंतामन्नाश्रावनेनचसोक्रुमरहोवनेनम्
धेनीयते ४६ नीयमानावसाक्षात्काराणहंडेपमारदचेतायनामनोसपवनरितेवोधमभ्यासपदवायानिक

नोयदाहारकाभ्यासादारूढोपवेसमे तदेतिमिस्त्वेस्थेयेकायसापीनतामवा ४७ यदासरकपोलि
नरायत्नप्राणमात्रने नीयतेसेविदेवोद्दुसोकुधर्मेक्रमश्चमे ४८ सर्पेवरितेवोधेयानिदेडपमागाना ५
नाडीः सर्वासमथायद्वेहवद्धालनोयमाः ४९ तदासमलमेवेदमस्ना बधनिदेहकं नीरंभ्रपवनाशलं ५०
भमेवोद्गतनोतरे ५० इत्यभ्यासविलासेनयोगेनव्योमगामिनो योगिनः साध्रुवंतृत्वदीनाइंद्रदशा ५१

येयातिनदाहृत्वाडीतिति ५२ मरानाडीहारानीवेद्ध्येनिरवकाशोपधयासाभ्यापवनेनापूर्णेलघुत्वमापद्ये सम
लमापादमस्तकमिहदेहकं क्रुणहधेमाकृष्यमानावमेभस्त्राननेत्याप्रमीनरमेनःप्रदेशायेननद्याविधमेद्व
७ नक्रधेश्रावयानिउड्डीयेकारोनितदेवास्याकाशगमनमित्यर्थः इतिपवेविधेनश्राभ्यासविलासेनयोगेनकाशा
काशसंबंधसंयमलत्तेन तथा च भगवान् पतंजलिः कायाकाशयोःसंबंधसंयमाल्लघुतूलसमापत्ते
श्चाकाशगमनमितितत्राबोंच यत्रकायस्तत्राकाशंकाशयस्तेनतस्संबंधः प्राप्तिः तत्रकृतसंयमोयोगितिलात
त्संबंधलघुतूलादि ३(?)श्राप्यरमाणभ्यःसमापत्तिसत्वाजितसंबंधोलघुत्वाञ्जलेपादाभ्याविहरति ततस्तूर्णं

स्त्रा

नाभिनलसमोवेविदस्यागिशिखविदे...

दरानीविहिरसंनेपाययमाद् अन्नाशेऽप्यदिनापदारेचवेन प्रयोगेनिर्धमाहूणाकुंडलिनीपाक्रिः अन्नाशेऽपु ष्णानदंव: मात्रप्रकारेणपोषक पाल्हयसंधिलक्षणास्यकपारसमर्द्देदोदर्याणुसमिलेन प्रदेनिधाः सात्ताव्यस्था नेकहृतेमात्रेस्थितिमामोनितदाकोमणनोसिद्धानादर्शनंभवतीतिपोष्णाभ्ययः तथाचभगवतःपतंजलेः सूत्रं। सर्वेष्वपिलिसिध्युदर्शनमितितद्ध्यानंचाभिरःकपालेश्रुतंकिंड्प्रकाशस्वस्वास्योतिस्तत्रसंयमान्निद्धानांदर्शनं दोषेतरसर्वेसिद्धदर्शनानीति ५.५१ आदिव्याप्तासिद्धियाणामितिभावसदोणपरोवनादरेइतिचेऽपि पदासदा।

अन्नाशेऽभ्यादेहपाकि: कुंडलिनीपदा वहिरूर्ध्वकपारसदादर्याणुसमन्वेति ५. रेचकेनप्रयोगेणाना संतमनिरोधिना महतीस्थितिमासाद्यसाद्वाभवादर्शनं ५१ श्रीरामउवाच दर्शनेनवैरसाध्यश्रवनो पुण्योणिना आदिव्याप्तसिद्धियाणांतमेवकथंभवेत् ५२ श्रीवसिष्ठउवाच नकेचनमहाबाहो भूचरे। णानभस्वता शक्तिपेनाश्रितानानेदंपश्येपुरुषैरिह ५३ चित्तानाद्यसंस्पनद्भुद्दिनेनेत्रेणाणवत्र दृश्यते। योगमतासिद्धाःस्वप्नवन्नायस्थितौपि ५४

दीनासिद्धिपाणामदिव्यानांमानासत्यपिसन्निकर्षेसिद्धानांनलक्ष्योचर तेऽङ्लेभेनदानयनंसूक्ष्मवाद्धस्वभासन्निकर्षेविनाबोऽदृशांतेप्राणापानमात्रेणसिद्धानादर्शनेनकथंभवेन नभवकीदृशमित्यर्थः ५२ तत्रकथमवेदित्युत्तरमिशापत्रावसिष्ठःपरिहरतिनकेचनेति नभस्वतःवायुभूतःसिद्ध शक्तिनवानेर्मेत्वितै:पुरुषैरिहोरदिकेनापाणांतेनावोरपंतइतिसत्यमेवतयोतमित्यर्थः ५३ केनतर्हिदृश्यंते तदाहचित्तानादिति चित्तानाद्यार्गाभ्यासंस्कृतमनसः ५४ ॥

२२०

कोऽहमिति प्रश्नं तस्योत्तरमाह स्वभावमेवाक्षयमिति स्थिरार्थं तावदेवारिवरदानफलाद्यास्तिक्यादृष्टसमाप्तेना
समाप्तेस्तमविशेषस्वरूपमः ४४ इदानीं परकायप्रवेशायैनापायेन सिद्ध्यतीत्याह मानाविति हादशान्तेहादशान्त
जलिपोरि मिलन्नोते ४९ विशेषायविहदशान्तेस्थापर्येनेति यदुक्तं तत्स्वभावपदवेदनं ध्यायः सर्वस्य गोस्वमापाप्स
यताद्दिनियतस्थितिमेमाखण्डमासे न चैव तत्त्वदशपदनारद्दन्यादिनासुमादितं तत्रस्वभावस्येकसानियतस्थितिः कथ
मितिप्रश्नः एकं निवदेति ५० सन्तसंकल्पस्येश्वरस्यसर्गादिकालसंकल्पत्रयं भावस्तस्वभावनियतिरपि पावनत्वा

स्वभावेनोक्तनेयत्वनहलिदायलोकुने केवलोपविशेषोऽयमिदिमामोस्थिरार्थेन ५१ मलाहृदिहोरा
ज्ञानेरेवकाभ्यासयुक्तिन: प्रोतिचिरस्थितिनीने प्रविष्ठात्मपरोऽयं ५२ रामउवाच वहस्वभावस्यकर्येद्रास
ऽवस्थितिः वक्तारमानुकंपादिदृष्ट्यपेन्नापि नरविदिनः श्रीवसिष्ठउवाच पाक्रिपोनस्वभावात्मायप्रा
स्नानिचात्मगः स्वार्थादिगुणचैवाद्योमितिपातोनिनिश्चयः ५३ एवस्तनादविद्यापाकस्य पाकिरपिकाविन
भिधनेदृष्पनेहांगवसैनेशास्वरफले ५४ सर्वमेवमिदं ब्रह्मज्ञानानानातायाहिते न भेनचावहरापेकेव

कालमेवनप्रसयेप्सास्तीतिन सर्वनियतिभंगाचाद्विरोधरत्याधायेनयाऽऽक्रमेवस्याऽन्यमिद्ध्लऽत्रसमाहपाक्रिर
ति ५५ कालभेदेनेवदेशभेदेनापिवस्तशक्तेरनियननाहृष्टत्वाद् एवस्तनादिति कोविकामनपादोषापादृष्टोस्या
दिफले ५६ नानानानातयाप्रनियतस्वभावत्तयाहितेसर्वमिवेदं ब्रह्मस्वभावेनेवनियेनेकाऽपनात्मनेन्येः कथं
तोद्देवक्रेरूपंज्वलनादिनियतिस्तत्राह नेभन्नेरति मार्गकर्मणतन्तलोपभोगव्यवहारार्थंप्रजानेलकैवकेविकास

महिमाख्या १

इदानीं मलिनसाक्त्वं च मिद्धि केनोपायेन सिध्यतीति निरामः हृद्यनिरस्त्रेति नीयते योगिनेतिशेषः ९ अथ समप्रसि।
तस्मन्नाम सर्वे किल शाह्रालिषिश्वस्त दुर्योहान नयादेह अग्रीयामस्थानि निरूपयिष्यन् आणापानयो सैसाधोदेता।
लेआरस्ताणि निमयोर सोलमाह कालेनिक दः हृदो भावः हृदयोः मालापानयो अग्निर्जोदरः १२ ख्यालपानयो सेव
पोलापपत्नमेयस्य न्यायाकर्षकजन्मकालमाह मासमित्यादिना ऊर्निलस्य देहे पञ्चस्यजठरे उदरप्रदेशेनाभेऽर्ध्वमध
स्वमसिलनश्चनपवमिथः श्लिष्टम तव आमाभायपकाशयपक्वसलमंसेर्दिविष्ठुरं हृदंधमाकाशामसेंभसेयधःजले

श्रीमलऊवाच स्त्रसाश्लिष्टादिगारयं शरणायं वलस्य वा अणेनोप्यसनेनावाविकायोयंनीयनेकथं ९१
वसिष्ठउवाच कालक्रकलयोः श्रेपाययाङ्केदः प्रवर्तनेन हृद्यः स्वयंप्राणास्त्रिः सभावोन्नायमेनथा ९२
मांसऊपंञ्जजनदेस्थिनं हिमलं विमिच ऊर्ध्वाधः सैमिलनसंसरोमसैणीर्वनेजसं ९३ नस्यंऊरसिनील।
समोनिलोनाननिजासदे पयरागसमन्दस्यकोवाम्नकावसीरधा आर्ह्लोपलमासेवनित्यसमसलाय
ते देशहृन्नेवधनगोसमन्नानिविवर्तिनी ९४

निमप्रे स्वयोतेः प्रस्या श्लिष्टेरूपलालितन्गुधोमसाऊर्ध्वाधुच

तैजसपुनः पित्तिपाद = त्वविहृदेशायो मलयमाणेवैलमेळं नमिवक्रंपमानेस्मितवर्जनसमथः ९१ अमलनांक्तेननसत्राह नस्येति नस्य
मांसस्याधसलनभस्माभासयन्सभावस्यपेनिजआसपदे मत्साधारे माणुकाऊरलिनो सर्वस्य कार्यकरणसंघातस्य
कारणाघटनासलोः ९१ ९४ जपकालेआवः तेमानहृद्रास्नादिपकलमासे वनित्यमभोसो आणापानो हृदयानिनिगिर
णाय्योत्सलससायनेकं पेनाश्यकत्वनननतिन्नयमात्तुकरणाद्दाविहहृत्सनहृणान्कोऽन्ययेकाऽः समग्रनिरुः २२८

यावद्धृदि वोमेधेयानि तावत्ते पोषण्यानि देनसा तावच्च पलिती रहस्यानि ते विज्ञानतां वेमधनां रूपाणि विषयाणा।
राजो विचोषेभूकं रसस्थिता ९१ सकयेष्ठानकमैहियादिषाकयामा यत्रकेन्यधमादिवशतादेआसंपहरिप्राभ
नरेयां नेमथात्वाप्रयनेकं यानेयपायोत्तेनवानेननरूपत्रहेदेवाधयमेत हरिन्यपः ९० यानेयोमयहरितासे।
स्पृहितितनत्रव स्वभावादेवयापयोक्षसमनकाम्यपर्णिदेम्रू उपनाम्लाणदिवकवसेयंनोवकासेनमरपतितमहदेन
म्र= योक्षपिप्रालवयवः भुक्रमभादिः जरयंनीत्यधः ९८ जराप्रकारमाहृत्वानेमितिनमाद्गामं हृत्यपयश्रभेमत्ता

यावद्धृदिवोमेधसस्ताकिषेवसंदस्थ मिनो संविन्मध्रुविषोपाकोहन्यसमुदस्य इपदी ९९ जन्नाये पाकि
पद्यादिवारेनाभ्यंतरेतया हरिवाग्रयनेयानेः पञ्चहंदमिवामितः ९० यद्दहोमसत्रान्यंगास्त्वभावास। ⌐
त्वचायवः वलवन्महृ यौतौ किमिद्गमक वसयंतिनन्‌ ९८ वाक्षेरहन्यमानेतन्यधादि नवलापेन हृदयन्या
नैतिकार्याणपल्चारियथानेनः ९९ देहवामहानासर्वरसनंपः वनोमहं जनप्रत्याग्रिमन्याववेसयो

त्विप्राणवातैराहन्यमानेभ्रावयमानेनेलोहकाश्मेत्वेवनस्सायतेनरुलायमानस्यनस्यहृदिग्रंतः प्रविश्य ताजसप्र
क्र२+२ मेरसः रसादूक्तामोसमासवकुत्वोमेदः मेदसोमज्ञामज्ञाभ्यास्थीनि प्रसिध्यमाःशुक्रमिति चिचित्रकार्येनान्यमाः
श्रुन्यापरिशातिः पनिध्याद्वसेनेनतरांततः प्रविश्यअोसरसस्यपलवाःमजपे उद्यानिफलानेत्याहिप्रनेनहृदिस्थ
र्णः ९५ नजस्वसस्वपिधामःस्यानेपत्रोनेरपरिणामसिद्धयेपरस्यरसंहर्षाज्जातस्याग्रेश्विमिवाकिरस्तोत्यापाधनाद
देहस्थितिस्त्राजरांणाजरणायपरयाद्धरमधामपरिणामप्येनमित्यर्थः ३०

सदेह सर्वगो ऽद्वितेन यद्वीत्रेन नेनेन ग्रहतान्निशाभैल्यमिति ३१ तस्मिन्नुसर्वदेहव्यापिनो ऽव्यादरो ऽईल्पद्येनायका।
कारेणाको मिभिरूपासनकियतर त्यादशर्वनरनिग्रामिन देहे ३२ नदेवविरूपेणाचिस्यमानव्यादितविप्रकृष्ट
सर्वपदार्थदर्शनसिद्धिजनयतीत्याद्दृत्त दिति ३३ तस्माग्रे विधनयाहृतसैतिवाडवयाग्रे सामद्वेजसमिथमेम
सहतो पकजेयदेशाद्यायदृत्तरस्तको यासाथिनमसनाठस्याग्रे ऽपिवासोऽमत्रसतूपेजतनसमु देमलन।

स्वभावशीतवालान्मादेहस्येनै स्वमेम्पथ ऽद्वितेनसर्वगो ऽभुवनभाजनायथा ३४ सर्वतोविवरेदसि।
सजेजसस्तारकाहृति हृत्यग्रहमध्रमरोपरि नाविस्पतोऽतन ३५ तस्यकाशमयेत्ताचवितिसम्प्र
यक्कृतिरेनयोगनलत्वव्यवसतिनिर्मितेहिरत्पने ३६ तस्याग्रे वोडवसेवजलसमुद्भवमिंधन मेसय
कजलवेश हृत्सर कोपावासिनः ३७ यदुक्तशीतसवनदृस्यन्तेजुरुच्यते दुर्मीसत्वमिनसाग्रि
ग्रीवोमास्विरेहक ३८ सर्वनसान्तकविधिमोक्तो ग्राम्यिविदु शीतात्मकस्य देह ... ऽयेको ...
सामयोताभ्यामेवहृतेजगान् ३९ विद्याविद्यास्वरूपेणसर्वेसदसदात्मना जगदायेननिर्दिष्टमतदेवेव
विभज्यते ४० सवितकाशविद्यारिसत्ययेमग्रिविदुर्बुधाः अमसत्ताद्यानमाविद्यायाहुःसोमसमनीषिणः ४१

मोक्षविधन मित्य ... ४३ ... दे

देहेषमभूतमिह सदसत्तोनविभज्यदेहस्याग्रो येयामचात्मसहपादिति ४२ तदिशपिजगान्नकारौ सभ्या
शीत्यसाद्याभ्याचाशी यात्मकतेपमितादसर्वेयिति ४३ अथवाविज्ञनेभयचादिनसदसदात्मकयविद्या ४४ वा
वसेव्रह्मैवजगदाकारेणानिर्दिष्टमितितदेवे व प्रकाशात्मार्धमातन्नेयास्तपेवाविभक्तमित्याहविवेति ४५

देहे धातुरूपेण सर्वे रसनोपवनेनान्हन्ननत्वमग्निमन्वो न्यस्यर्थाहनवेत वशिनिःत्व उक्ता देहे वहि स्थ प्रत्यसेणाग्य देहांधर्थी नो हृदयस्य दिदर्शनाह हृदयाख्यात्मनःशेषा उदेत्यय मर्थों मया कुदृशनिरोधः सहः ४४ परस्परेण येथेनप्रतीमेते त्रिसो येने जे सनिहितज्ञतयोरभावस्मादसः अज्ञनरामामिति हेवं मनोवेनेरतिपाठेन्व रसा समपजीवतरत्ययंः ४५ अनयोर्मे मनोर्जत्ररवत्वरस्येयोपार्दनकदिवसरात्रिवत्वरस्वरानिमित्रवाचेति

श्रीरामउवाच वह्निवीर्ययात्मन सोमाउदेतीतिमनो यद् सोमस्यान्त्रिमधुनावदमेवरत्नावर् ४६ श्री वसिष्ठउवाच अग्नीषोमौ स्थितौ कार्यकारणे च व्यवस्थिते पर्यायेन समं चैनो अग्नीषोमे परस्परं ८० जन्मा सीनो उरस्त्रयाथो वर्षरात्रिवत् स्थितिर्ज्ञा यातनयस्मात् केवलान्वेन योमेवेत ८१ नेत्यकालोपलभ्यास विमेक्काघातनपस्थिनिः केवलं केवलभाग्यास्ति निर्दिवसरात्रिवत् ८२ कार्यकारणभावस्तु द्विविधः। कथितो नयो सहपपरिणामोन्याधिनाशपरिणामजः ८३ एकस्याद्वितीयस्य से भवेद्बीजवत् कार्यकारणभावो सौ सहपपरिणामजः ८४ एकनाशोद्वितीयस्य यत्राचो दिनरात्रिवत् कार्यकारण भावो सौ विनाशपरिणामजः ८५ सहपपरिणामस्य मृद्धटक्रमसंस्थिते

स्तिं तु काया नयसमायस्यारोपचा तिनीस्यथेः ८६ द्रष्टान्तभेदोपन्यासस्य तात्पर्यं तस्माह नस्येति पुनपउपलभेक्का यानया स्थितिः पयसोर्लाप लेभेदिनरात्रिस्थितिर्दृष्टोन तत्यर्थ ८७ दृष्टान्तयोः कार्यकारणभाववदपरस्परं त्यवानरभेदान रहयो विनाश यं सलीयादृक्कार्यकारणभावस्तु मि ८८ तेयासद्यमनप वादन्यागि पवेनि भावउच्यते ८९ प्राक्कार्यदशायां कारण

+ मुवपारयत्तिय
कस्मारिति ८७
द्वितीय + ट + डी
१

श्री. वा. वि. इ. टी. २१

३ त

कथमनुमानादीनामपि सेयमवृत्तिरित्यपि प्रत्यस्तमिदं यन्नैतेन प्रत्यक्षस्य तुल्ययोगोक्तिः ८८ एवं द्वितीयेऽपिका
येदृश्यत्वाकारणास्तन्वेरिवात्रिनोपलम्भात्मदेहे स्वं पर्याप्तः प्रमाणाविस्पष्टं विभाक्तेति एकवस्था एकव
स्तुमात्रग्राहि प्रत्यक्षविरहः ८० न तु कार्यक्रमे कार्याणामनुत्पत्तेनन्कर्मेवच कारणस्य नष्टभिन्निवेशलक्षणाया
मोस्यायोरहेनचप्रकाशानन्यायोपलीनस्यरिन सर्वाविनिमेतोभ्रास्यास्तीति नास्तिकनेऽस्मिमेवं गतेरपिरिनकर्म
तेनास्तीत्यभावपरिहारमेनकार्यकारणभावानिर्मलः प्रवेश्यतनस्यमदादेनंवदादिमननेभ्रास्यासंभवा
त्तितसाचेतनधर्मत्वान्नकिंचानुपमर्दितान्यत्वेपि प्रत्ययेनिष्यत्वेनेव यमदेनमग्निरेनसंमेयेतिकिं सह १४

अतोनसेभावितत्वमाणनोपपद्यते ८९ विनाशपरिणामपादिनशत्रिक्रमौस्थनेः अभा
वोपष्टवत्सत्याणनामसप्रमाणानां ८० अमास्यानास्तिकतेत्वमस्यायाअक्रिवादिनः

यणपरिणामेनेनचपिंडस्यव्यतिरिक्ताभयानुगतानन्वामकाचित्तैततीयास्तिक्रियवीजादिस्थितनिमे।
त्तुर्नैवपतनशंखांकुरंतेनपवनाघःकस्य ...स्यादिनः स्वविकृत्यमिर्विनगतास्तत्वसंतानहिलेतन्। न
नोर्थेनरासयतोप्यसमर्थेपरमत्वादयिनेस्यपेमितिकावाचोयुक्तिः यतपर्यन्तंसेकस्यःसर्वोऽभववाधेन
रनिनकुसाधिनस्याविकृत्यमिर्विनाशवाकितत्स्वभावएवसर्वमन्यथानेवनप्रपतिवनजेपोसंपर्पदर्शनान
अविवेकिनोकायेकारणभावाविकल्पस्यात्स्यादितस्कि(?)वादिनःस्वातुभववविरोधोऽन्ययेनेचविसमनोयास्या २३०
र अन्वाविशिनिरस्मादिनाअक्रिर्दुक्तिसहादिनःअवत्याअनुमानेनस्वानुभूयपसापिनायनेस्वाभित्यवतोतो। पा

मनास्यादि पृथिव्यादिरकर्तृत्वादि शृङ्गिजन्यतिचेत्तयोरेव कार्यकारणभावस्तत्रानुभवसिद्ध इति कथं नन्वात्माभाव
त्याघः यदि नमनयति तर्हि नयाभ्यानुभववतस्तवपरत्वेनाधाविषयानुपन्यासः स्वानुभवविरुद्धमसायरमिप
वेदाशिश्यविश्वमभावविकारान्यनाशभावपरिणामेनेदिनस्यकारणमितिस्वानुभवसिद्धमेवनचनाशेनभाव
विकारः उत्पत्यादेरिवतस्यापिभावधर्मत्वानुभवाम एवेवी नाङ्गराद्यवस्थास्वानुगतं द्रव्यमपवाशितमप्यभि
तानुभवसिद्धं नापलापार्हं नेदवस्थितेनेति नेद्वनेव्यन्न एवमित्याद्यवस्थाभेदस्यान्यथानुभवदतुरादेः कारणता

अवत्यावह्निः कार्याः स्यानुभूत्यपलापिनः ८८ मत्यत्ववद्भावोपिप्रमेवानुनेहन अग्न्यभावोपियो।
नस्यप्रमाणं सर्वजनस्य ८९ अग्निर्भस्मतयाभागाद्याप्रयातिपयोदनं सद्रूपपरिणामेनतदग्निःसोभ्य।
ला कारणं ५० अग्निर्दहनयाशेषांस्तवाप्तामेवयातियन् विनाशपरिणामेनतदग्निःसोमकारणं ५१

वस्यभेदेपुभिद्यत इति तद्द्रव्यभेदाश्रेयोऽनिर्देनकोव्यक्त्यादीभिपुमाणकानतिरेकवप्रसंगस्यसल्पतोमर्वीभ्य
वस्थैवव्यक्तिः कार्यामित्यर्थः ८८ अनुपलब्धेः प्रमाणत्वसंदेहेनार्यतिप्रमत्वादितिप्रमेव प्रमाणसेवनकाभावे
प्रमाकरणत्वमन्यत्र न्हकमितिप्रमितत्वातेनोभावस्यप्रतीतानुमितेर्लिङ्गविषयाकारणत्वप्रसिद्धेरित्याह अ
प्रभावदृति ८९ वह्निरेव सद्रूपपरिणामेनासोमकारणमित्युदाहरणेनाग्निरितिनमंत्र ५० अभावपरिणामे
नापितदुदाहरति अग्निरग्निरयंतवाप्रभावमाप्नोति यदावाग्निरुद्दायतितदाप्रमेयोपनीतिस्तुतेः ५१ ॥ ॥

श्री.
बा. वि.
सू. टी.
२३१

सह्यपरिणामेना शोषोमयोः परस्परकारणत्वमेवैकजोराद्रतिस्त्रेत्यादिनावाउवोषडवानलः पयोदनो प्रपानेन
नैवतत्स्मृतोद्धिः पयप्रवजनयति होमदधि सूनादीनामपि सात्मकसोमवत्पन्नत्यर्थं उपयोवादः ४२ ह्यास्यवसा
सिर्दमिवसामाऽमपोदोभिविधौ रितस्य यीभावेनपुंसक ह्रस्वः ह्रस्वपदे ह्यमावसायर्येनमिनर्थः अमलेशुक्ल
पदे ४३ सोमः मत्तमिवपोभमानो वेस्नग्धीयामासेप्राणाः सोर्ध्ववाधुभीमेपयः पीत्वावर्षेनोअभ्रामानहृद्य
स॰+२ एपीनतोगतः ह्रस्याउनोगक्रीरे सरयति अथवा आध्यात्मिकपव प्राणाः सोमस्यापानस्यमत्वादन्नपानादेहृदो
आगमनेस्मृतिअमृतोपमनदसंपीत्वापीनतोगतः सन्अप्रवध्याप्रसवं नारीजालागमनाकरीरेस्यधन्य पयः
जी+२ +यत्र शीतदागमे+३ न

सुसोद्धिपयः पीत्वाश्मोऽक्षोरेणवाऽबुः पयोदनोप्रपानेननैवजनयत्यले ४४ अर्कैः पीत्वानिपानाव
मामावसंवउनः पुनः अहिरन्यमलेपदेमृणालमिवसरसः ४१ पीत्वामृतोपमेशीतेप्राणाः सोसमत्वा
गमे

निसपवासपुनः सोमपरिणामरस्यर्थः नसपानेनाजिहृत्तमदावपत्रेषोत्रमपदृहृत्तिश्रनेरितिभावः सोमस्य
गभेर श्मिपाते तशोणामिभृतोयजन्मानप्राणाः अधरे अमृतोपमंपीतेसोमस्यपीत्वानेधूमादिमार्गेणस्वलस्य
स्वर्गस्यागमेअभ्यचंडमंडिदिताकावालसंगामार्गोपदेशोप्रामनात्र्यं डंघ्याप्तडावेघ्यामः कलाभिः सूर्यारे
दूरयतिसपवासपीतोमासंपीनतोगतः पुनः सोमपरिणामरस्यर्थः धूमादिमार्गेडभावश्रुत्येवदर्शितः।
अथघउमेमानशिष्टाश्नैदत्रमिश्रुपसते नेधूमसभिसंभवतिधूमाद्रात्रिं रपरपद्धमपरपदर्थयानपड्दर्शितेति।
गत्रे+१

पितृलोकपितलोकमस्कारणमाकाराकृदमस्मेघमेघाजातदेवानामुभमिति तमिद्वेतस्मिञ्शरेवा शुद्ध
जेहातितस्माद्गुदुत सोमेरा नामभवतीतिपवादिविधाय ॥ ४४ यदिमन्यसेनवाकुर्मोमेसंपतिकितवं
रूपमय ह्यनेपितितराजावच्यूर्वरूपेणानेषास्तादितितदातर्पयोदाहरणमिन्याकपेनाद्रजस्समर्पतीति ॥४५॥
धेमादिलधशिवमिद योमेयापानकल्पमानेपितृस्तमर्कस्यशिवमूलसद्रूपपरिणामे नयालिङ्गरूपेणतज्ञा
पाराजामदर्शनात् यदान्यस्ते हितद्रूपेनतमस्स्तद्रूपशुक्लपामितशुक्लैरितिभाव ४५ पलतवशोल्य
मते तद

मोक्ष

अथाभावानस्यतिशरीरपीनतागात ४४ जलमण्डूदराभोगेयथान्तर्कसर्वमितं सद्रूपपरिणामे
नतज्जलवह्निकारणं ४५ नायान्नकतयानोयमेस्ताहेतिदाग्निता विनाशपरिणामेनतत्रापवृद्धि
कारण ४६ अग्नेर्विनाशसद्रूपपरिणामोनिशाकरं ४६ दाविनाशेसद्रूपपरिणामोहुताशन ४७ हु
ताशेनाशमागत्यसोमाभवतिवेत्तया दिवसोनाशमागत्यरात्रिर्भवतिवेयथा ४८ नम प्रकाशयो
कायातपयोर्दिनरात्रयो मध्येविलक्षणक्रपभासेदिपनलभ्यते ४९

इदवलयोनाशोभ्यसोप्यदक्षसदृशो।
विनाशपरिणाम्येपितानाशान्तकतयेति ४९ सर्वेपाणोभान्तकेपरिणामेदभयरूपसंकोचितापितृत्यरवा
लदपितृमाकन्यायायेनारमुद्विरितिहाभ्या ५० ५६ तद्धितमःप्रकाशयोः कायातपादैवकिमनुगतरूपेण।
सद्रूपपरिणामतानजसादितिचेद्वहुलेवतव्याभिततमे शून्यताद्विकेयानलभ्यते।स्याद्रतमहतिमध्यगुगत
याद्रतम प्रकाशविलक्षणमत्रात्द्रूपमयवामध्येसर्वाऽभयविलक्षणदिनरात्रयोरितिसमामतःकारसः

श्री. वा. नि. उ. २१२

नतु तमःप्रकाशयोः संधिरूपमयं विलयात्मा शून्यरूपमन्येनाप्यविभक्तं किं चिद्रूपमस्तीत्याशङ्क्य संधौ रीतिं
दर्शयति संधिर्निरूपते साधुः शून्यरूपः स्यात्तदा तत्र तत्र रूपं मे तयोरेव वश्यः संविद्रूपत्वं दृश्यते योः
संधिर्नामभवति न वानिर्विभासतः शून्यात्मकं चेतद्धि मे संभावनेत रचितेन यथा सचौन्नरकालयाभीवाभावेऽ
दाहृशक्याद्दुःस्यात्तद्धवचने परस्पराविरोधत्वान्नि रूपणेन भावरूपतया भेदत्वान्निरूपणे नाभावरूपेण चतनमस्य
काशाभावरूपमेकमेव वस्तु प्रकाशाश्रयेण मे भावरूपकमेव चानितिनिसत्त्वानुभवान्तः प्रकाशो विशेषिताः

संधौ यथा विलोपः स्यादेनयोरेव तत्त्वतः भावाभावे यथैकं स्याद्विशेषो चेतनो हेव च १० हाभ्यां चैतन्यजाता
भ्याभूतानि यस्करोति हि यथा तमः प्रकाशाभ्यामहो राजेमहीतले ११ विरूपमरूपाभ्यामारब्धेयं
जगत्स्थितिः जलामृताभ्यां मिश्राभ्यां भीतानन्दरसौ द्वौ १२ प्रकाशमनन्तस्तयैव विरूपं विहितं च।
वजडात्मकतमोरूपविहितं समघारीरकं १३ चित्तयैनिर्मलेरष्टेन मेनवपेद्वयोदये व्योमसत्यैव।
हि हेष्टैयथाकमेनिशातमः १४

तथैव हि संधानुपिवर्नेन नाणमाधमयान्यथाभूतानि स्पर्शः १५ यथावि
५० विरूपतमःप्रकाशाद्दिनः प्रहोराभ्यां तथा चित्तद्वयमयद्वतिनः सर्वं वावदाहत्यात्विरूपेति १६ जलम
यैविवेदस्यैव रहितान्सत्यैव विचित्तान्मलात्मकवसाभिः कर्ययाः प्रकाशेनसत्यास्थापेदसत्सत्वनित्य १७ विमुखे
भयोराभ्यामेवप्रकाशाप्रकाशाभ्यां प्रविभेतानभेदनाताः प्रशेसात्मकनेन्यादप्रकाशाभिति १८ बहिः स्व
योदयाभमरं तानरक्षमहत्याविरादित्योदयानत्वमन्वनयोनिवृत्तिभिन्नाह चित्तधे निभवसादयोगसान

निजेपन्यात्मात्मनिजरेसोमदेहेदृष्टेसतितद्दात्म्येनस्फुरत्यपिचितनदृणात्मिवापत्रात्तुत्ताअवत्तत्यद्वैवसतो
ऽस्यासवस्तवाग्रसत्यवद्ववेनपद्यानिसौध्यधराचे।ऽत्रचदेविलसतितत्तदत्तुप्रवेशेनस्फुरत्तो।प्रभाभास्तुद्दधमेच
द्विकालेनसपत्रसुद्दसत्रयास्त्रिवभूत्वास्वसमूपात्रसत्यवद्ववतितदानीसौरप्रभाभरेणात्स्यीतिसर्वतत्त्वत्त्व।
भवादिनिभावः १५ दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोरुपपत्तिफलचाहसोमत्मिनिचद्रमड्लेप्रविष्टःसूर्यप्रभारूपोग्निःसो।
मजलमयचद्रबिंबप्रकटयतिस्फुरद्रूपंकरोतिदेहेनजीवभावेनानुप्रविष्टःविरिदृश्यचिरपावदहाद्यप्रभाम।

सोमदेहेजडेदृष्टे चिच्छिनेसत्यवद्वचेत् निशीथेपि सकलद्धेयथासौरप्रभाभवः १५ सोमप्रकवयनग्निः
खिदेहस्यचिप्रभा सत्सवित्वम्यमिडिविदेहस्यडूपमर्कजः १६ विच्छिलिपात्तनामासकेवलानोपलभ्यते
म्लोकदृवटीयेनदेहेनेवावगम्यते १ चिन्नैलोनालतेनसाभसेवचसस्तत्ति निशुत्पाया प्रभोसा
भोनिर्वाणमवात्तेत्वाहि ८ ग्रन्योन्यस्यसहायावेकतूथप्रकाशवत् ग्रग्नीषोमाविमौतेषोसदृशौदेहदे।

रभवादिनाप्रथाकरोतियथाप्रकाशयत्येकःकृत्स्नंलोकमिमंरविः क्षेत्रंक्षेत्रीतथाकृत्स्नंप्रकाशयतिभारतेतिभ
गवद्वचनात्एवमन्योन्यमि लिनेताहात्म्यापात्रसादर्केजडरूपप्रभामेडलमिडुभवतिविश्वस्यविलयमनुष्याद्
वेनदृत्यादिसात्तुभवानुसारिदेहस्यरूपमभवतोत्यन्वयः १ इतोपितस्याःदेहधर्मत्वप्रमकृत्याद्दविदितिनमयतिसेको
वयतीतिनामऽपाधिलक्ष्मा ग्रनानाहृत्तयश्चित्तश्शुल्याम्मत्वप्रथानियमादेवानयप्रापिरित्याहवितदृति १८
एवमकृतीत्याऊयसौरप्रकाशवदन्योन्यसवलनाधीनमहपेणावायवहारविषयत्वादिमौदेहदेहिनावप्यग्नीषोमा।

श्री नेयाय चलित प्रत्येकोस्थिति कुर्यविद्वातस्तास्थ्रतिशायिनीति निर्वाणमुपाधिनिःशून्यामानरविभोवसक्तिचतिथा।
यो वा यिनिश्चयत्यनिके सिद्धेश्रुते केवलासीनि भेवनि जाग्रत्यतिशायिनि नलपोत्वादिभावेषामसत्केवलास्थितिःसमव।
सु टी तीत्यर्थः ९ आत्मापानयोः पिञ्जरियोमानावधातुक्रम हृत्पोपयोगाय समारयति प्राणाद्गतिनयोः कुशलोलाव ११
२१२ इन्योन्यनाशाक्यस्थितिर्दृश्यतिश्रयानेरति १२ मलमात्राऽऽदलिनीहृदिस्थितिश्रयाधारादिकं कानचन्द्रेतादिप।

१

श्रुतिसात्त्विनिनिर्वाणोनाश्रेवेवातिशायिनि आग्नीषोमस्य चैवानास्थितिर्भवतिकेवला १ प्राणोग्निः
स्य प्रकृतिरपानः शीतलः शशी कायात्तपदि स्येनोसंस्थितो मलमारामे ११ अपाने शीतलेसनामे
त्वसः भावापावकः प्रतिविम्बमिवादर्शे सच नक्षिसथेवहि १२ विद्विः पद्मपत्रस्थसोमवाचात्म
कविधा जनयत्यत्रभूत्यदञ्ञयालोकं यथावहि १३ समस्यादेयचैकाचिन्मा विकीनोसत्सूपिणी
अग्नीषोमामिधाधामासेवसर्वेन्द्रियामिह १४।

स्कृ

अपत्रस्यपराहि वेत्त्वयोनवाचात्मकस्तिप्रायश्चप्रकाशानपात्मा श्रुत्वादिवस्यर्थेतत्वर्थेप्रथायुक्तयुक्त्यो।
यथाकहि सूर्यरनिशोष १३ यथासर्गादेभायायांच नञ्जलम विकीनोसहपिणीश्चसाराकालेत्तश्रीकेयाभि २३३
धाभासतथाङ्गानां छिदेहानां सर्गोपीत्यर्थः १४ ॥

अनेनक्रमेणैवशरीरमप्यग्नीषोमात्मकं किंनमः कार्येनज्ञायत इति पक्षादिविकल्पे तेभ्यस्तस्मात् सोम
स्य षोडशः पञ्चदशकलाः प्रतिपदादितिथिषु क्रमेण प्रतिपत्काधुवाख्याविरूपा परिवे यत्तिततः शुक्लप
क्षे सोमस्य उद्दिष्टतिथिभिः क्रमेणसूर्यमण्डलधुवाकलाः शर्णा सोमोऽमायनेन तत्र हृदिस्थितः ञाणस्य प्रा
नरूपस्य सोमस्य मन्त्रवत्तासिकाद्वारा प्रविश्य सौता पञ्चदशकला अमितामलाहृदिधुवाख्यामेकं कलापरिशे
ष शुनस्तस्मा उद्दिष्टतिथिभिः सूर्यमार्गाच्चहिरश्चानाड्या सोमेना यने नत्र चान्द्रे प्राणापानसंधि कालः ग्रस्तो
मासोऽहदिनमावास्या अन्तराले देहे शपिंगलयो मध्ये कन्याधोभागप्रतिष्ठाख्यानाडी षड्के आणस्थस्य यवा।

यत्रसोमकलापूर्णा पूर्णेणयोदशी मूलाहितत्रिमात्रसामत्रवद्धदपरोभव १४ नूनमप्यर्यपदेशा
मायत्रसोमोहृदं वरे नूनकेवलयाश्वित्यात त्रवदुपदोभव १५ यते

हृदिष्ठ मेषेहदयो द्वादशमासालस्तलो संक्रा
न्तः अपानसोमस्य प्रवाहेऽचैत्राद्यो मासा विषुवादियोगाश्चन्यानि च पर्वाणि निष्पत्तेनेयो गिनामत्वसप्यसु
स्त्रोत्यादिशास्त्रतो तेपपत्वस्थिनेवस्त्राणादेहाणुलासो स्यायुपयो विधानानभेदाः प्रयत्नात्विभिः श्रीकेत्पदिष्य
नेयत्र मूलाहृदिदेशः सूर्यैणाव्याप्ता धुवाख्यासोमस्यापानस्य षोडशीकला प्राणैः नाडीत्रिभिः कलाभिः सूर्यमण्ड
लमाख्याश्रितो मासो वदृष्टविनस्रिमाअसामवभुसे शापाख्यानो अन्तःस्थउभकेनमनाधारणाचवद्धदपदः स्थिरो
भवेत्यर्थः १५ यथायत्र हृदेवकेकलाणासेनक्रमात्रूपमानश्रुपाना सोम अमावस्याख्यामिव केवलया शुद्धा
चिद्रूपयाधुवाख्यकलामिकयास्थिलामनिष्ठतिनज्ञेतः उभकेनवद्धपदोभव १६ ॥

श्री. वा. टी. २३४ रसनोमर्देव केनाद्रष्टको गन्नत्तेशाणासो॰ १ अयमेनिरोधेन विषवज्जलरूपनामापाठ्यश्चर्तमाद्दउत्तमिति १
यथावसन्तश्रीयवर्षास्वप्नमेण शीतमोहेन ग्रामे मोयस्याग्निमकाति॰ यार्हेमंत शिशिरे शुभ्रमा दोस्यसमोमे
नशासाद्य॰ सोमसक्रातिमये॰ सयोविशुवं तस्यैस्य समपादि शुभकाति यथा शीशेषियपान होमस्य तव
शशिनाशासेमा मस्योग्निसक्रांति यासाम्यस्यादि शोचेन शसेधः सोमसंक्रांति स पंस्य संक्रांतयस्य यात्र
तमसा॰ जानामोतितहोम भवेति एवोक्तपारणाविधि॰ मासगितंज्ञानस्य प्रविदस संक्रांति स्नानदानादि

उत्तमोत्तिश्वदादित्य यो न्यसोमश्दात्न यत्रैतोप्रतिविवस्योनत्वद्वपदोभव ११ शारीरसोमस्
त योग्निसंक्रांति सोभवानेत्र यत्रसंक्रांति कालादिवारहायस्तण्यसमा स्तना॰ १२ सक्रातिमुत्तरमया
यनमासस्य कालनथा विशुवतो यदि देवताने॰ ग्रतदोदिशमिवेदनिय याजुभूतत्कोभसेत्र
नवुन॰ परम भुपेन १३ अग्नीषोमाविवाशत्तानामेकार्पीनिनम॰ सर्गो॰

फलेभ्य उत्तमतमफलकीर्तनेप्रधानफलैस्तिवो १४ उत्क्रांतानुमनूदनद्याधिकारी भसूमयेमरीवयति स
क्रांति मिति कालमयनस्यात्मकस्य वत्सवेदेहवोते॰ मार्गपानयो॰ हादशनाडीवयुतोनुसारितातिभद्राहडु
वचनवाहि॰ प्रसिद्धेसकलसंस्थितमिवातम पियोगाभ्यासाद्यथाशुभंत्रयस्तमनुभूनेचरादिवस्कृदयदिवे। २
मितमंदिग्वुवोनिकयास्त्रयोभसेयरमनुपदिष्टाद्न्यदस्य भुपेन॰ व्याससर्गानेरेश शूल्नलनेशाभसेरतिमदे
कमवचणनाविधि॰ १५ इतिश्रीवासिष्ठानन्यधेप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेप्रकाशोनिनमः सर्गः ॥ ८२ ॥

श्रुणुतात्सुलतावपितान साध्यस्ययोगिनः परकायाप्रवेशेनसिद्धयः सकलाभिः प्रवक्ष्यामि यामात्मकत्वेद्दा
देःप्रशिताय थाप्राणाधयाश्रपरिक्रमप्राणः मनः शरीरे सोमस्य योगे संक्रमादिदर्शिनो योगिनो देहसाम्यमेव
इत्यभिप्रकाराद्वक्षतिनानानेश्रुणुतामिति १ तत्रादावप्राणत्प्रामये देहस्य विलापनाय यथाभ्युपायं दर्शयन्
तोतात्परानलस्य हृत्पद्मनालस्य त्वक्षिप्रदहनप्रविश्य हृदयाकाशहृत्पद्म कर्णिकायां परमात्मनः आसनभूत
मणिद्वारनि सोपानि इदानीं सुषुम्नाकोशस्योर्ध्वकर्णिकोपरितन्यां नेत्रिपी प्राणादिषु पतितस्य मध्यमद्धान्येषु
विधुत्तोऽस्य इति नाद्यमस्य सूक्ष्मनस्य सुषुम्नाधसूक्ष्मतया पृथ्वीभागे वस्थिता नीलनासा परमध्यस्था

वसिष्ठ उवाच शृणुतोऽस्य लताकाविपर्ययागकृतियोगिनो देहो नामनया नस्यकृतसमाप्तिरपुरणः ।
हृत्पद्मचक्रकोशोर्ध्वप्रस्फुरत्यानलकणः हेमभ्रमरवत्साध्वीविद्युल्लयैवाम्बुदे २ सद्यवर्धनसंवित्ता
वाप्नयेवाम्बुवर्द्धने सविस्फुरत्पतत्यानमेकेव यातिवोदय ३ सधात्रप्रशमाकारोऽभ्रोहृदिमध्यात्व द्वा
र ग्रासयन्निखिलं भादेहे देहमयथानल ४

विद्युल्लेखेव भास्वरीनीवारशूकवत्तन्वीपीताभास्वत्यणूपमा त
स्याः शिखायामध्ये परमात्मा व्यवस्थित इतिविद्युल्लेखेव समाधारतिविशेषणपीतत्वप्रकर्षबोधनार्थं १ साग्निः
सकाण्डः प्रवर्द्धनस्य सर्वदेहस्याप्ययथा ज्वलति तथा वर्धनो पायमाने नस्वचसर्वहितो नृपिवेहे देहेनिकि
सर्विहृपनयाश्रुर्कवहदयप्रकाशवितिशायपाति ३ सध्यायाप्रत्येक्षप्रभाकारोपशमनादितोऽके सदाम यो०+
ग्रासयतिग्रासितकतनिसमग्रदहनस्य परायगमहितोदेह पार्थिवाधभागकादिम्यवन्तउपादानं जलभागोऽपसंहृत्

एवमुपदाम्यदागुपर्पनमपिगास्येनरवीडयोनतन शोधगुणावस्तविशेषः प्रियस्वभावविशेषाजउपल
स्पर्शोयनसहनेश्तिनिशेतिजलसक्ता सह सानन सर्पानशैत्यानलानद्रवसोपसङ्घ्राग्नुमान लमपि।
गलयेत सोपोयतएवरीत्यानहाद्यः स्नस्तानेमनोरूपेश्रुनिवाकिकदेहमात्रेवतिष्ठनेइतिभावः ५ एवमपि
वमात्यवशरीरहपविश्यस्थित सांग विलाभिनेनप्राणेना एवङ्गतः कापिसीयनेयदावाग्रेगिरुदायति।
वायुमेवाप्यनीनिष्ठतेरित्यर्थ ६ तदानीङ्कउरलिनीशक्तिरयमूलाधारस्थसुषुम्नानाडीहोनानसका

जलस्पर्शसदोषुज्ञागालयेन्मपदादपि वाह्यवानलः सर्वान्नानेवस्तुविशेषान ५ सशरीरह।
यपन्नाहिदययक्तापिलीयने विलोभिनेनप्राणेननीहारोवास्ययाया ६ आधारनाडीनिर्होनावा
मस्येवावशिष्यने पाकि कुउलिनीवद्वपुं मलेखवनिर्गता ७ कोडीकृतमनोबुद्धिमपिजीवाद्य
हङ्कृति श्रेन स्फारचुम्पकाराभूमलेखवनागरी ८ विमलेलेनाभिन्नाङ्गुप्रसरिविभ्रतले सा
यथायोग्यनेयत्रनेननिर्यान्पसंयथा ९

सार्द्धनिवादि कदेहाकाशेवनिष्पन्नस्याद्वाधारेनिर्गद्दनिर्गताभ्रम
 लेखेव १ तत्रस्थिताच्छासाकोडीकृतासकलुलिनामनोबुद्धियये नीवादियङ्कतालिंगशरीरे प्रदद्दनिर्ययान।
घाविधाग्रत स्फ रत्विन्ध्याशनमत्ता स्वकाविहारादिकदिक्षुमन्ताशुपसलन्याविधासलीसृष्टनमवि
सन्नालढिंदेपालादेचरोवप्रविश्यनिर्गं त्योन्यत्रतन्त्रप्रविश्यनिर्यानीत्याह कोडीकृतेनिहृयारथं ८ ९

एवं सत्त्वाभावप्रकारप्रकाशसु जीवो जीवेऽस्ति किं कनाजापारोरकल्पनाप्रकारमाह रसेनेत्यादिना सर्वकुशलिनीयोगि।
नो नो वधाकिर्व शूभ्रागपसंहृतनन्नभागो चरामनचति तदा रसेन सर्वमप्राशागितामेति यथा नेत्री वसंरहृत्विभनी
तिनेत्रीभारो भस्त्रा इव श्रुमेविशेषः कृपेति सोऽनु प्राशागितामेति गृहन् १० एवं रसा कुसमती प्राणपसंहृतपार्थि
वभागप्रकारकनंभावयति नेत्रोगाप्राक्रपानयाकृत्वा धनेरस्पर्शः ११ तत्रास्यादि कल्पनाप्रकारमाह रफेति सा

सेविति सैवयास्यारसायेतेपथाक्रमे रसेनाशागितामेति नेत्री भारद्वाबुना १० रसाप्रागीयसाकारे
भावयन्याशुनत्रया धमेविवहृतोऽसुङ्गेलागमयथाकृति ११ दृढभावव पादतवस्योन्याप्रोत्तिसा
ततः मात्राभेनिषु लिप्तसत्त्वसेवाकुरोत्याति १२ यथाभिमतमाकारं प्रमाणं वेत्रिराहव जीवशक्ति
रेवाभातिमभेदोदितेस्मास्व ११ श्रुतत्वया पारसाधभतिमाघयेसाधने तानसाध्यायिहालीनोलक्षु
णप्रवाणभूषणं १४ एवं वितामनुसलोदम्युदुसोम्यमलत्विने सत्त्वात्सत्स्पनंपीतेनजरावनशक्ति
या १५ तस्मिनाम्यात्मनात्माले सकस्याकाचेनाथ यदानदाजीवृसतिपाक्र माविलतांगते १६ असम्य
मेवमेकल्पप्रमेत्वादशारीरकं जीवः पश्यति नफानाकालोपहत्यमिवांडने १७ यदानुत्तानदीपेनसम्यग

नगर्भेनिषोत्रणुकलसेषु समत्स्माचोनशक्तिरोस्यदृत्वपाराचकुसंस्थितिमिव १८ यथाभिमतेस्विकानुसारिस्वमो
वोदिमहृत तद्यागस्वबाह्याकारेष्वाभाति १९ योगमिच्छनुसारेणाप्युलसत्त्वभावयामिक्रमसपसंहृत्यतात्ता
सिद्धान्तहृत्वहणातवज्रपरमभ्रुतत्त्वावयति श्रुतमिति १४ १५ विनान्यथामेनापविनोति १८ जीवः पश्यति सपदा

[illegible]

प्रनेवेति

प्रातिबोध ७ भाविनेमालान्तने २.२१ लौकिकस्योयालोकेइष्टेदनापापितमपाक्त २२ केननस्योदित्येन नज्ञापाल्समाह प्रात्मनेवेति २४ प्रसालानमिदावपिरफायानीतन्वमानोमेक्लिकाविनोदायस्यलस्तुमा मातिभासिककल्पनेमिथ्यानीत्याह २४ विनप्राविषकोरादय प्रन्मतनलराहरता प्रन्मतपयोग्रादिविष

जीवो हि न्नादिते सत्येनयादे॰ नपश्यति + क म + २

शातिमायातिरेरोयसर्वकक्त प्रसत्नताल नेदाराच्चवनि योलेदीपसैलत्त्वेयथा १६ निद्राव्यपरामे। जनुर्यथासुप्रनपश्यति २० प्रतस्तेनत्वभावेनजीवोदेदान्दृतं पित ... नच देहनानी रुदे॰ निर्देहोभवति प्रोमान्तावीतमेकभावनात २१ प्रनात्मनिसार्वीतरावात्मभावनममायत सर्व यांयालोकशुषेहदाहंतदरस्यात प्रः २२ प्रात्मनेवात्मभावेनसर्वव्यापिनिरञ्जन चिन्मात्रममलोस्मी तिसार्नदित्येनतपश्यति २३ प्रन्यचविदिनात्मानोभावयतियथेवपत तत्रमरेवासुपश्यतिदृढभाव नयानया दृढभावात्प्रधानाहिमदाश्रपिरावव विषनयत्यमृततामसृतविषतामपि २५ एव यथायदेवेदभाव्यतेदृढभावनात भूयतेदितदेवाशुनदिव्यालोकिताम्बुः २६ सत्यभावेनदृष्टोयदे होदेहोभवत्यल दृष्टस्तत्सत्यभावेनव्योमतायानिदेहकः २७ प्रणिमादिपदप्राप्तानप्रमेतिनिश्च

ॐ प्रानेति

यिधिनमिदृवितिदृढभाव्याविषना २८ इतिरेदृपानप्रादशानवेदुपोलो जैतायसथं २९ योमनाप्रलाका काशात्मा ३० सेवास्पनिरनिशयाप्रणिमादिसर्वसिद्धयस्य योनोपमहरेतिप्रणिमा देति प्रनोपरकाया।

तत्रादौ सर्ववेदपरित्यागोपायमाह रेचकेनेत्यादि निं सार्धपदेदहस्त्यज्यतइति एवेगान्तम् पर्यवायपवन
धा सङ्कान्तं पुष्यामोदं पवनादाकृष्य शाणोर्यास्येनेत्यादिना ॥ चिरतस्पदयुग्तनेचेटं कात्लेतापवद्भवति पवधादेहे
जीवेम नावपितन्मयदर्भान्कृमयनोवोविनिवेपतेपथाम्रासेचक घ्रुत्र करस्याउभोदकेनयमेवनहलनावा
भ्रासेक्षमिक्षतितेमवासिचीनतहृदचापिपद्याभिमनयेकयाभ्रादाइत्यनय १ ॥ इतिउक्तरीत्यापदेहेमिति
शिरोभ्रूक्ताख्यितेन योगिनाततस्वेततस्वव्र स्थितचेत्पुनस्तन्नाविषपतेनोचेदन्यहायपयावदिरोवनेतज्ञाव

रेचकाभ्यासयोगेनजीव कुउलिनीमृदात् उद्धृत्ययोज्यतेयावदामोदपवनादिव ॥ त्यज्यतेविरतस्य
देहेहायकाहकाह्व देहेपिमोउभिमतावासेचकस्वादर ॥ स्वावरंजमकेचापियथाभिमतयेक
१५ या भोक्तमय इत्याग्नोवान्तर्विनिवेशने ॥ इतिमिडियधनाखितचेमहपुप्वन प्रविपयनेम
मन्यदायजानविरोचते ॥ देहादयस्तयाविवान्याभवत्यासितन्यय सविदाजगदासर्वसहायोस्यो
येनेपया ॥ सात्वासदाभुदितमक्तिनेदावरोगायपरयास्वाभवाक्तितिवित्मकाशा पामोतितत्वरवि

त्मानेप्रविषपतद्यथें ॥ अथवायोगिनाभ्रथपाकायभोगानतरस्तानं कारणेवउत्पापादनेननयदास्यदेहाद
यः अन्ययेनहिनोयायंशच्यमास्यावरजगमसर्वदेहादि शक्तिविवजीवास्तथानमतिविवापाधिसत्वादिगुणाःस्यट
यक्तिन्नविस्तत्याविद्यासुत्याविलानपियाभवन्याखान्मस्विदासमूणपथास्यातथास्योयतइत्यर्थः ॥ उपसं
हरति तावेति इंता योगेत्यर्थमपत्रजीवचित्यकाशासदाभुदितेनित्यस्वप्रकाशाशक्तिनसर्वदोषस्वतत्वताल्वा
पपयथासमभिवक्तितनदाविशतेथवयाभ्रापवसतितवविदानात्यविद्वेषुत्मन्तकिलनावरणात

८ कैवल्यदीपिकायां हेमाद्रिव्रतखण्डे

श्री वा. नि. पू. टी. २३१

इति श्रीवा० नि० पू० ओतिनमः सर्गः ८२ चूडालासिद्धिविभवाख्यप्रबोधप्रभूपतेः गुरूपदेशसाफल्ये किराटाख्याना
मोचेते। चूडालायवमाप्नुतयेत्याप्राणधारणादिगुणाभ्यासवती सतीअणिमादिगुणैश्वर्यप्राप्ताबभूव ॥१॥ तदे
सर्वमेवावगन्तव्यमपश्यतिनगोमन्यादिना मोहेकालुष्यस्यातपत्रयस्योपशान्तस्य सा शीतलाच २ तस्याः

इति श्रीयोगवासिष्ठे आनिर्वाणप्रकरणे योगोपदेशः सर्गः ८२ वसिष्ठ उवाच अणिमादिगुणैश्वर्यं प्राप्तासा नृप
भामिनी एवं सम्भूय चूडाला व्याप्याभ्यासवती सती १ नगमाकाशमार्गेण विवेशाब्धिकोटरे चचार
वसुधापीठे तोयेनाम्बुमीनला २ सुमेरुप्रगतामन्दे वेदस्य खेनसन्ध्या सर्वं पृथ्वी ऋषीणां खुलसीविव
जगत्तच ३ आकाशलाभिनी याम्याविद्युल्लता सभूषणा वध्याममेघमालेव गिरिमालामहीतले ४
कांठस्थोपलेभ्रलेवात्मलसन्ततः निर्विघ्नमविशत्सर्वं तन्वर्मन्ताफलेयथा ५ मेरोरूपमिशृङ्गाणि
लोकपालपुराणिच दिव्यौषधस्य धामानि जहार यथासुखं ६ तिर्यग्भूतविषावाधेः सहनागमवास
यैः विद्याधरामराः सिद्धैः क्षीडालस्वनकारसा यतेनत्नभर्तारमात्मानात्मनोऽप्यति बहुबोधयामास
चूडालान्नविवेदसः ८ कस्ताविद्यामगयाचबालेयशुद्धिनीमस इत्येवं केवलेरात्मसत्वज्ञलो विवेदना ९

काययुक्तादि कस्यैश्वर्यस्तस्यामसयीति आतानाप्रविद्युक्ताराजेषुराज्ञेषुजगान्तभुवनेषु चोवास १ वि
द्युता प्राप्यआउत्तेजस्व योतमान्तानिभूषणानियसः ४ ५ दिव्याचोन्नेन्द्रादरेणवेति भुवनरंधागिप्रसिद्ध
नितानि सर्वाणीमोथ्यः ६ सर्वभूतस्तनतत्वाप्यसंशापणादिश्रवहारे ७ बहुयः प्रतिबोधयामासेतिख्यहिनेन २३७

सं० १२ ऽ

यथावेदाध्ययनकालेबालोवेदविदोयथा गुरूपायोगुरुर्लाभे प्रकाशनादिगुणशालिनी न वेदनहृत ॥ १० ॥ सर्वो
ऽपि हि शास्त्राभ्यासस्यास्त्रोत्रधर्मबोधेनेत्रयाभिस्त्रसैन्येवोऽसिद्धिशून्यान्गुरुबोधेनशक्तिहेतोपाशेन्निरासःशोकस्ते
महत्त्वाहति तस्याप्रियत्वेन उपदेशाश्रयत्वेन ॥ १२ ॥ तद्धितार्थं सगुरुमेवाभिमत्वा दिव्यादिवासो कमर्यादाया
वस्मात्तस्मात्रपालने गुरुकृतउपदेशक्रमः तत्त्वसावनाधिकारिणापितानेवताजनयितेशक्तोतोमर्थः मता

एतावतापि कालेन नाहमेवं गुणशालिनी बालो विद्यामिवनृपसुतालोनविवेदसः ॥ १० ॥ साफलस्थानवि
श्रान्तस्यासिद्धिर्त्रियमात्मनः दर्शयामास नो राजः शुद्धस्य दयालुकियो ॥ ११ ॥ श्रीरामउवाच महत्त्वात्सिद्ध
योगिनास्तस्याप्रतिपत्तिविभ्रमः यत्नेनचापनेतावार्धं कुर्वातन्वःकथप्रभो ॥ १२ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच उपदेश
क्रमोराममव्यवस्थामात्रपालन तमेमत्कारणंशुद्धाविद्याःश्वेवराघव ॥ १३ ॥ नश्रुतेन नपुण्येनतायतेने
श्रमात्मनः जानन्त्याज्ञाभ्रमोऽवरपं सर्पपतानिव ॥ १४ ॥ श्रीरामउवाच एवस्थितेवाधमनेकथमेत
त्तयास्थितो क्रमो गुरूपदेशाद्याःस्यान्महान्नकारणम् ॥ १५ ॥

गुरूपदेशाधनवचनं हृष्यसुदिन प्रलापं ॥ १२ ॥ श्रुतेनेत्यनात्मशास्त्रश्रावीण्येन पुण्येन चित्तशुद्धानेगेनकाम्यकर्म
णोऽभ्यासाद्वाश्रुतेनशास्त्रेनपरोक्तज्ञानेन आत्मन स्वतन्त्र भूतस्य ज्ञानतायनेदज्ञावेत्सवत्रविषयो क्रियते उ
पेयतापि नस्वरभोगावतनविनेवविचारेतानेअन्यातकिंतनाभ्यांविचारेजनितचरमसाक्षात्कारस्तज्ञानेन
ज्ञानेनात्माप्रात्मानं ज्ञानात्तोप्यर्थः सर्पपदानिमर्यः इवार्थेवशब्दः ॥ १४ ॥ तर्हि गुरूपदेशाद्याःक्रमःकथंकेनहार

[illegible]

श्री. वा. नि. स. टी. २२८

एतास्तंधनैर्निरर्थानन्यायेनभिक्षुदेः पृथक् प्रवणनाथसनापदनद्दाराग्रुपदेशादेशानकारणानिवर्त्तकवसि
ष्ठः किरातोपाख्यानमाह अत्रेनेत्यादिनाकिरातःखेटकग्रामिक १९ २० कार्पणपानस्तीणकृपणतास्वभावान् उपाव
र्णयामास २ तस्यान्नपणाद्याहत्तमभिप्रायमाह चत्वारःकपर्दकाःसन्तोञ्जानतःपतितेनतःसहस्रतो

श्रीवसिष्ठउवाच अत्रेनःकृपणःकश्चित्किरातोधनधान्यवान् अस्तिविन्ध्याटवीकक्षेकुरुदेवीश्वालिलाय
था १९ तस्यैकदानिपतितागच्छतोविन्ध्यजंगले एकावराटिकाग्रामन्तागान्तकसंडने १७ कार्पण्यात्त
त्प्रयत्नेनसर्वतःतृणादिके कपर्दकार्थमभितोऽपाञ्चद्दिवसत्रयं कपर्दकाःसुभवन्तात्वारो दोषका
लेनः ततःपतितसहस्रंचसहस्रेचेतिचेतसा १८ कलयन्नगलेटीनौवाञ्छिदिवसमेत्रितः जनदासस
हस्ताणिवुद्धेनपरेतसः २० ततोदिनत्रयस्यान्तेनतस्मात्तजंगलेत् प्रभोलुदिव्यप्रतिमालब्धाश्चिन्ता
मणिर्महान् २१ तेनप्राप्तनृपहृदयःसमाराध्यगृहंस्वाव श्रामाविलनराद्भुतिःप्रीतःसर्वतयास्थितः २२
ल एवंयथाकिरातेनकपर्दान्वेषणात्ततः रत्नेलब्धनगानलमदोराज्यमतेरिना २३ तथाश्रुतोपदेशे
तस्मात्मतानमवाप्यते अन्यदन्विष्यतेचान्यल्लभ्यतेहिगुरुक्रमात् २४

हेसहस्रेचेतिचेतसाकलयन्निति।
यत्सन् २५ प्रत्यायसम्पाधोऽत्रकोपोऽभारुजनरासदर्शनादिविशेषःखंडितप्रमन्मरापासोभवतीतिस्त
वयच्छादनमेति २० २१ मामाःप्रतिसानगच्छतयाःसासान्तिकभोगायेन पीतःसंरक्षादुत्पादयत्तसदःस्यात्
ज्ञानतया स्थितः २२ जगत्सदसत्त्वधनवाविंधनहन्ते २ तथागुरूपदेशात्मादन्यकारसाध्यमन्विष्यते

२३८

कथमन्यथा सा द्रष्टव्येति श्रुत्यादिषु द्रष्टव्यत्वानुवादेनाधिकारिविशेषप्रयोज्यः स विधिः स्मिन्नप्यन्तः गुरूपदेशोऽहेतुतया। सू०१०+१
एवं तन्वयेनानामभेदश्रवणस्य मननादावयमहत्त्वौ निदिध्यासोत्वाद्यवलस्वरूपनिरोधशुद्धिसत्त्वलब्धस्वरूपस्यात्मनो
भयप्रयुक्तमेव नोपदेशात्मलाभ इत्यर्थः २५ तथाप्याचार्यवान्पुरुषो वेदेत्यादिश्रुतेर्गुरूपदेशाद्वश्यकत्वात् सू०+२
गुरूपदेशेति २६ ग्रन्थेषणाद्धाराक पर्दकद्रव्यमनन्तहारागूरूपकथनप्रकारणासश्यवशयफलस्पोनाकारणाता।

श्रेयस्यैवेन्द्रियाणीन्द्रियादीन्द्रियमध्ये स्थितः तेनोपदेशाद्ननुसंधानात्तत्त्वमवाप्नोति २५ गुरूपदेशं च विना।
आत्मनः ज्ञानमाप्नोति केनचिन्नामात्मलब्धः कपर्दीनेषणाविना २६ तत्त्वस्यास्य महार्घस्य गुरूपकथा।
नेगाते ग्रकारणकारणतामोगारिवकपर्दकः २७ यथपणचवमायेयंमाहिनीमहत्तामपि ग्रन्थटन्ति
यानेयत्नादन्यदासाधनेफल ग्रन्थकरोतिपुरुषः फलमन्यदेवमाप्नोति यद्विश्वजगद्भ्रान्तवलोकानेव च
तस्मादनन्तरभवस्य जगद्भ्रमस्य श्रेयोऽतिवादनमसंगात्मनिष्कैव २९ इति किरातोपाख्याने व्याख्यानं नामः ८३

नामित्यर्थः २२ २६ एवमकारणमेव गुरूपदेशाद्यात्मलाभस्य कारणं लक्ष्यते आत्मनि मात्स्यन्यायेनापनीतस्य जगद्‌-
यै+ भ्रमस्यापेक्ष्यैव तत्त्वं सिध्यतीति नयतापेक्ष्य ग्रन्थादि निदिध्यजगद्भ्रान्त्यय्यथ्यस्माद्‌देतोरेव मवलोकनेश्ययनेच तस्माद्‌
तल्लाभादनन्तरभवस्य माराव्यवरोपनीतस्य जगद्भ्रमस्यान्यसंगतयथ्यामात्यथाग्रनिक्रपाऽपेसलागेनातिवाद्‌
नमेवश्रेयस्त्वर्थः २९ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे किरातोपाख्यानं नाम सर्गः ८३ ॥ रामाय नमः

श्री वा नि उ टी २३५

पितृविधनस्यैवेतस्य चूडालाख्यसनेनवने निश्चिचैकस्य नियोगाभ्यां देशे स्थितिरीयेते । तत्त्वज्ञानस्वरूपपदं विश्रान्तिस्था-
नेविनाश्रमतः तत्समं ततः शुमानेभ्यःवादितम साक्षात्त्वमिव १ शुभोऽपि सामंतादिभिरुपनीतावस्तादिविभू-
तिषु २ मञ्जः इष्टुर्ये स्मे तथाविधा देवा इति । ब्रीजनमन्नादिवाधेनाभ्येनोपयाप्यकान्तादिषु इति मेनित हृत

श्रीवसिष्ठ उवाच । ततः पितृविधेः शान्ता तत्त्वज्ञानपदं विना । आजगाम परं मोहं तमोधत्वमिवाम्बुजः १
उः त्वग्गुरोपितस्मास्मनागपि विभूतिषु । नास्वभोगोपनीतास्तनस्मगिरिशालास्विव २ प्रकानेषु दिनो-
तेषु निर्झरेषु गुहासु च । आजगाम न तानन्तं मेरुश्रृङ्गोन्नतो यथा ३ गाढं वत्समिवापास्य सन्तानेन पर्वा-
धनैः शाश्वितः कार्यैर्नयोषामदीपादिवस्य क्रियाः ४ नित्यमुद्दाममैत्रापः परिज्ञाडिवशान्तधीः स्थितो
चमरावाभागानभाकुचाद्रियोस्थितः ५ दर्शवासितस्तानेत्रोप्यपि च नकादिकं देवमोज्ञात्मनास्त्रा-
जनेभ्यश्च मानदः ६ चचारवत्तपःयानेहक्रकुचोद्रायणादिकं परिवश्राम तीर्थानि वनान्यायतनानि च ७
मनसापि विशोकत्वेन मनागपि तस्वावान् । शुनिधानादनत्मभूमिर्निधानार्थी निधिर्यथा ८ शाविदिने म-
हाने प शुष्यत्सैवकृशाङ्गुला चिन्तयाचिन्तयामास तत्समावृताधिभेषजे ९ चिन्तापरवशोदीनोराज्यस्वस्य
कै विषयोपमे महाविभवमप्यग्रे नापश्यत्निवृत्याधिया १० अथैकदेकान्तगतो हृदालामकमालाद्दः

अथो यादिवसक्रियैःकार्यैः हृतेतोरस्त्यस्त्रसामित्यसोपादनेऽपसेनेव गुर्ण्वीततः ४ परिभ्राडिवविद्वितःमः महाभोगा
नक्षिपेद्वभोग्यवपनेवः शुवैवाकार्थेनरादास्परानम्युपार्थ ५ ६ देहमनःसोपधनेवातेहकृचोद्रायणादिकं

२३५

विभवभूमयोवैभवपराणि १२ कोटीऊर्वैनिशिखंथानि ११ १४ सत्ताधिकेदेवनंदरक्षेयाणि नदेषानि ददानीवनरा।
जीमूतालोपमावेनस्वोच्चःयवर्णायनिसवकेन्यादियचर्थः शरोणादवेजनपकाभनि १५ कृतानिजसमानेवकोस
निभरलानिगुण्भिःश्रासेव्याःकांचनेपवशिलापवनिभेवनराक्षेःशोभिताः १६ नरागलक्षणयोक्तिवैःशोभाभिः

ग्र+४

विविधनइयाव अर्क राज्यचिरकालभुक्ताविभवभूमयः अधुनापिविशोषणप्रकोपात्काधिकानने ७
नरमुगादिभूरि वानिनापरोनचसंपदः कोटीऊर्वैनिनवेगिमनिवननिवासिने ११ नदेषाभगसंभोगेन
पृष्ठी समाश्रीमनसमः राज्यारव्याधिकेश्च प्रेमस्वेवननिवासिनो १४ सवकमलनपारिणोरजपल्लवपाणयः
५८ मेनरीनामहारिण्यासोस शुभ्रांगुरांगुकाः १५ सपरागरागिणःकृतकोसममसंतुनाः श्रासेव्याकांचन।
शिलानिनवनरशोभिताः नरागमौक्तिकमेतसरिन्मक्तान्नताशुनाः लतावयसावलितामृगयन्मपम्
गात्मजाः स्वभावेरामसेव्यामिलाविजोणपल्मोजनाः दृष्ट्वादृष्ट्वा गीतनयनाः१७सरलगौराःकाः १८ श्री
साधस्पंदनापानाःशीतलामसणाविकाः रमयतिसमिवमावनवीथ्यावनानने १९ यथाविविक्रमे
कालेमनोभवतिनिर्वृतं नतथाशोभितेषुनचर्याद्भसप्तम २० श्रस्मिन्ममग्रोतनलिनविद्यकर्त।

मीरन्नकालनामिराहताःनरपालमधामृगापवानजाःविपावेयाशे ७ सुधिनिभ्रेविनीतोनिद्राणिफलभोज
नानियाभिःपृथ्वेराशयेनदनिपुण्या ५ गलन्तापवर्वहायोगानियासे १८ नरधरस्वशास्वंयःसवतदेशप्रस्ला।
वायासांतद्राविथानाःवनवीथ्यंवनराज्यः १५ २० नसिन्नवनगमनविषयेसमंत्रोतउत्तमविचारे २१ ॥ ॥

यो. वा. नि. पू.

नस्पंदेनास्पदाद्भ्रांतिं तास्मानामाम्नायीं कामासक्तिमेव वृथा नृपतावर्गेनानुमन्यमानेवसत्तां विचालनयाचे।
नविचालयेत्तीव्रज्ञसाद्‌ यामेत्यादिना २२ २३ पृष्टमाधामदेवराजेनिपाचन् अस्पंदोहृद्योश्रितिवद्रुचने
उत्थानिधीयेत्प्रेयार्थेनेयास्तत्समास्तदीयप्रियाणात् उपोर्मितयातलिनयाज्ञसमाप्त् उष्णमितोमेश्रीतला
म्यदपायामेवपुष्के तिभावः २४ देव्यस्तान्यकिदृसानिमिज्ञानितिसंपरान्तःपापे २५ शेषयंतिनिवारयेति २७

शुक्रोवाच आश्रमकालकृतैकार्यैराममेनेनाथनेनरत् दर्पेनेरात्रलेपुष्पफलैरादिरानेते २२ नवान
रंक्ष्देह्यानावकाननसमाश्रयः नपूनानारप्रामेवनेनेतत्स्मिनरोचते २३ यौवनेनमहाराजनपावन
यस्मिन्‌ताः पुष्पोद्यानेवनस्वत्तावकामामहेपुरे २४ उत्थानामुपमितजन्यासदृकानन समेपृ
द्यानविधानादिसारवत्सरोवरान् अस्माकमालनृपतेप्रजापालनतत्परैः राजन्यस्वैरयमस्मदेनोा
भवितृति २६ अस्मात्कारिणांभूपशोधयेनिचवैप्रजाः शोधयेनिश्चकार्येभ्यःप्रभेभून्याःपरस्परं २७
विप्रियजनउवाच अलममलपदान्तिविश्रेनामिममस्येपि श्रियाग्रामेवेनोऽङ्गमेकानकानने २८
कालानमनवधामीनानातव्यवनेत्वया पुत्राविद्विमहेतिदुर्विनाशोवनाश्रयः २९ समयोनव
नावासेयोपिनःकविनाश्रुपि काननेपुष्पसंजयःसौकुमा सालिमत्समाः ३०
एवंविचालितोप्यविचलवेग
यपःशिविप्रजस्ता रत्नुनयति अस्मिन्नादिना ३१ धनाश्रयोवनगतेषोऽङ्गवेनदियाहः प्रवेश्यकाः ३२
कठिनःकठोरांयथाविपयाकाने‍‍न्साः ३ उपवनजाला ःकठोराणाःकठोराश्रुपिपुष्पामंजयःपात्रालिमो

ग्रहयोःक्रमशश्चकालेन्दुपतेर्वितितस्कारि ग्रोषस्यपरिहारः तथैवकार्यंस्याच्छेषेनादृश्यचन्येति २१ २२ उपमेयपयोर्वि
शेषतःपमानयोर्ग्रयोश्च २३ २४ एतेकार्यप्रशास्तसालीसायेननयाविधेसर्वेसंशिष्यनिस्वयमपिकार्मदा।
लिंगनोनिसंशेषानयाविधायमनेचेन्द्रश्चेतायपाप्येनिसिद्धःकर्नेरितः २५ नमालसलनावालकांश्चकेयासो

भवर्म्यालयंम्येद्राम्येष्यानव्यमम्भे कडुंबभारोदृदनेयस्योयान्मेब्रवेशिषः २१ वसिष्ठउवाच दत्तु
कादर्यितासनानामित्रुसरनोवधी उमयोस्थानमखिजेदिलकार्यचकाश्च २२ ग्रहोजितप्रमाचेष
रविरन्नाचसुयपो पितिविधज्ञावजमिवसमसलननतुरां २३ कोदृत्वविततेशुपेतमेवानुपयोप्रभा।
नाप्युभवननिष्क्रांतेद्रशस्वातुराणिणी २४ ग्रापयोयामिनीपपामाध्रुवनेभमधरे एतयोमाप।
गमवेसंशिष्यायमननेवसा २५ दिनस्मथाभुदंताम्स्थितातुकनमंडलं नमालवासकोकास्तुयोन्त्वादा
मादयाविने २६ गतेनारपरयाहपयोर्मेरवेपद देवोथानमयस्मेदिनश्रीःदिननाथयोः २७ ग्रागमृतो।
दिदंपारंप्रयवनीतमकरोक्तिने निशानिशानायकयोर्दपयोर्मेरवेपुनः २८

नासुदितुयमनाचरित्रदर्पोनादिवन्योन्त्वादासोदयोकिलेपरितःकृतमंडलेचययासाग्नदास्थिनासुद्गतःप्रभ। याः
निसर्वेषांसम्प्रयं तानानागासोदरपोरस्यचमेचधः २९ दिनश्रीसुदिननाथसुतसुपयोदंपयोर्देवाग्रन।
प्रभुरमेवेप्रफसेवेप्रियुपरायाम्नमागहरेनागाकृतेःसतेः ३० तथाग्रहेर्थमीपनायभाजकेःपापेतोत्रमिलेःतो
निशा+१ हमाकारैःचंद्रनापेश्रोमितेयरवमिदपारेनिशानायकलसतणपदेशयाःरेनमागाकृतेःसतेः ३१ ॥ ॥

रिकभूमिमेक उत्तरः प्रेमानलाजानामलस्मिविवोमलत्तो. कुंडिमेसोधनलेकारागहेतोदरो ४४ स्वनाथ
नेथ्रोनमनउदयशनी सपाचश्रानाजमसरिउक्तमैहाँसवनीयेविनेफलोमितियावत् ४ ४१ ४२ संप्रस्तमायो
नस्योचडासायोभृवानिदयाविमरुढायासस्यो ४२ यथारहानंत्वचेडमोस्तकालेस्वेरेशानैःपानैःसंदप्रभोयावी॥

तारायोगाबदरशेविवीणोंश्चोमकटिमे मञ्जोमेतत्लाजानोदिरवधभिरिवोनलिः चेदाननानमःपा
मार्शोताजत्समदासिनी धामिनीपावनेप्रापस्भोजमकुललनी ४ क्षनसेधास्याचारःसंक्षडा ६+
लयेवेश्या सद्यापयापनेभयोमेनाकरवमातार ४१ अथार्थागजसमयेदेपोनिःशाहृत्तागते पुन।
निद्राभिसकोशानिलीनेसकलेजने ४२ मतस्मसप्रस्तमायोपायनेकोमलोष्ठके भूपानिद्राविम
कायाभ्रमयोमिवपंकजे ४३ तत्याउजपिनोस्तमामेकाशानाक्षितिधन् सेरसेवरसनुवराहोर्ष्टेशावो २+
इयभामिव् ४४ उज्ञसयापायनालीनवधकाहोधलोशुकात समलक्षीकांतिलोलामहेरिःक्षीरातो।
२+ वारि ४५ वीरकमायंयामोतितिश्रेवानुचरक्षने योजयिमाञ्जगामासाश्रुराज्ञिर्गात्ममृगोपैः ४६ गा।
त्मलहीनममलथमिसृक्षामेदलादतः विवेशाप्रासवाक्षनीमेकानदरवातोवे ४७

दिशोप्रतिन्यजनतिनहृत ४४
लीनावधूर्यस्मिसत्लीनवधकेनया विधेप्रदेोबलेग्रईभागोपयातयाविधमेउकेप्रावरातकमंयस्मिन्स्थावि।
धंकृयनात्यंपेकानलसयाःवोतिभिः संहताः सलक्षोकानयोसोलाश्रामेयोयस्मिन्नवाविधः डुकशावरो
नसीराणेवाप्ति ४५ वीरकमश्रेष्ठाहृडशनिग्रहार्थानिशावरोनत्रवीरकमयवानुचरश्चजेपानायिवानिशुल्पश्

[illegible]

[illegible] एवकारलक्षणोत्पन्नस्याश्रवणाज्जीवनिवर्तनेनानिवादितमौशी ४८ प्रवे
णसमेविशाखामेनुस्मायनताभैवतिमध्ये ४७ नमस्तिनीरात्रि ५ ५१ अन्येनहरस्य जनता जनसमदा

यथाप्रकारजन्याख्यास्त्वद्भूतोद्यककर्ता सावत्यानीनिवासाईसमतेनानिवादिता ४८ प्रानुःयुत्या
मरणानीसनोव्याविततेस्तिं सममर्केणकसासिद्धिसाधामवनाचनो ४९ भानावटयलयानेनत्र
स्नानादिसर्वक किविमक्तासिधभक्तानानिनायतमविनो ५० प्रम मान आएवेमेडलादिगिरी
त्रदो नवाउत्सवसामसराजादादशघावेरी ५१ नकेमदर्वेमसनटस्यजनद्रोम शापकानुनमने
नहरस्यजननाखुरे ५२ रहनमुणालसमसिलवापोवमितपारय सौर्यावेयालयतानभूनसर्वहिनात्र
म ५३ स्नइशीणविनिर्मुक्तोमिद्रसेवालनालय श्राहूर्णपाहयलनेप्राणभूमिकरे फले ५४ नत्रे
कामिन्नमेशुद्देस्वलेसलिलमासिते शीनलेप्राहलसामेत्रिपेसफलपादये ५५ समजरोमिवेलो
मि सचकाभारजालये शाहइकालमविशुद्धिनीलाभ्रेरिवपजर ५६।

जनपदाइनियावतभ्रोणावयसान ५१
रहतिसघाहूप्रवदतिवशमाणालहारालसिलानियाभसन्यविधाभिवोवीभि वसिना वलवमरा हना
पारया यस्मिन्सर्वभूतं भनसर्वा हिनाश्रमा यस्मिन् ५३ ५४ शाह्लेः हरिनलाणवत्मदेशे यथामेनइमादाद्

५२ ५८ स्थितिहीना जगति स्वस्वप्रभावा देश्या मया वहा स्वधनजानमिव ५७ पृथ्वाणामवधैर्मैव योपलम्भलज
शाकापारो नेमपुष्पलसमासेनततनतो येशूलयोः ६ ६१ उक्तमन्योपसहरति तीनिमालवेका पिविधनरा
निर्माणिनप्रकारेणामरोपानवान्, विशवि ते ४८ जेष्वनः स्थितः सन् श्रावेदं दिवसवहन् दिवसाश्रि नाथानेमा

मधुराणवेणावदईफलभोजनभानने सर्वथा वैष्णवोऽस्मत्सालकसेद्रन् ५० कथो पीनापनोदा
यहवी वैवमश्नाविने श्रानी यथाऽश्यन्नसिन्नदिकामेश्चरूपः ५८ यास्किं विदन्यदावस्तयोपलेनापल
वसौत्ता तत्रश्यापयायासनरानीवक्रमेविधि: ५५ सेध्यासर्वेनयश्रानः प्रद्दोहननदाकरोत् पृथ्वी
वयेहिनीयेनस्थानेदेवावेनततः ६ वसुशन्नपरोवैविष्णनवेदेविशादिव भुक्तानयपरोऽभवा
निनायेको निपावशी ६१ इतिविवसस्वेदेशादशपातवाकेपिविनिश्चयजेतसेवलवपानिनाय न
वनृपतिविलासेनतमस्यारकेवास्तु विराडदिविवेकरामसलसंमादपति ६२ इतिश्रीवा. नि. विविध
प्रकृष्यानामवजनयौनिलयः ५८ ६४ वसिष्ठउवाच एवंविविधजःपातोमनिकार्येचनेक्षितः ।
दानीश्रुणुचश्रलासंकिञ्चनवनीपूरे । नजाईराजसलयेहयथाने विरिश्रे हरीतोरामसमवल्

रात्रभूतनवेनृपविविलासनसस्थाने तकृतसलनादकेनेविविवेके हरिस्थ तमितिरामस्तर्वाः केवाशिदिहम
पिहरेतिवाकाननेनवशीकर्तेभाकृवतिके विरपौत्यर्थः ६१ इतिश्रीवा. नि. चन्द्रषीतिनमःसर्गः ६४ रा
र्थमवगृह्यारोपेणपोपदर्शने भाव्यर्थदर्शनकालेबाधनेवापवर्गेने, उक्तमन्त्र्यवस्थाकथयाये

श्री. वा. नि. स. टी. ४५२

२५२

यस्मानिर्दोषाणामत्रता ३ ऊक्तेनेनत्वास्करईमादिज्ञलेन सिक्ताविशेषांगाभोज्य ४ ५ इक्तिचितयावत्समानाणि
तयामासेत्यर्थः ६ तदेवाह तरितिविधिनाधाराःस्रुणामनेनप्राकृताप्रथमानाति श्रमणउद्दिष्टाविहिताश्रमेति
हिभत्रेऽपिउत्रास्येयातानितिभाव ७ वानस्थवानायननेन ८ अन्येतुविधमहितोथचद्भ्राति ९ बेजासेयो

नि अपवपस्त्वनिर्दोषानाधारायनश्रुत्वानायान आभास्करमशोतोउपानयोभमिवाचर ३ उनरयोकिविदान्ना
नवरत्नायेदपात्तिनो द्रमिकेवमहावसोनिरुत्नाहागपस्तवा ४ नप्रसज्ञानविमलतवभूताऊत्ननाग
ना दिनश्रीस्वनोहारधूस्रासान्निहत ५ साचसाद्योपविशेषचिनयामासचिनया कश्यराम्पश्चभन्न
कावनयानाप्रहाहरिति ६ तन्मध्येहाधविकायेनसमीपेक्षनाप्यहे भनेक्षातिकदिष्टावोधनामकः
तारित्युः ७ इतिसंचिन्त्यभतोस्मउत्रालसमन्विता द्रुहत्ताचानरश्रेणानिःस्यावरमाययो ८ बश्रामा
वरमार्गेणावानरूपेनयोगिनो ऊवैतोसिद्धसार्थस्मनुत्वेनाप्यउविभ्रम ९ ददर्शायथाग्रानरा्जोव
द्रुथरेपानि श्रमनसकसकानेवेनालसमयोदिन १ नाहरायनिमालोकास्थिन्वायरानकोटरे भविष्याहि
नयामाससर्वभन्नेरत्वडिन 'यथायेनयदा यत्रयंवनार्ययथोस्त्ये यथावनिर्देति'स्याबानवानेनरा
यव ११ अवश्यभविनव्यनङ्गनरेसूणाप्रशस्थिता नदेवसवादयिन्नावानानान्यवर्तन १२
रेयनसमयेनिधिउदि
नश्रकाशमाने १ भर्त्रेभविष्यन्स्थार्यंजान १४ भविष्यदेवश्रकारनिमिमवाल्लदेशाक्षिपेयप्राम्पुरयानिश्रयसम
पंथेनोविभज्यचिंतितवतोप्याहयथेनिस्कारनिर्हैनिभ्रेमानदविश्रानि १५ प्राश्थितमिवयागवसादयरोहर

प्र० सकलविनेयजनप्रबोधकशिवपुराण ११

श्री. वा. वि. पु. टी. २४३ ५९२५न.-=

१४ १५ १६ कलमगोपिकाशालिपालिका १७ शुवकुन १८ कथमासनवराद्दननगायेन्निज्ञानसदिनोवतमः १९ २० ४
कथयाऽशुभागादिवासनानोशालदानभावक्वानचपापसिप्रतीहितविनिविपावतनदेव्यादिरुकाऽवाराद्य

पाक॰ त

प्रासेसमयाप्रमनेकालेनातिविशेणादि सर्वसपार्श्वेशेनचोनिपरेशेषनिष्ठुपः १५ इतिसंचिन्यघुज्ञ
लाश्विमुनाः पुरःस्थिते सुधायशायनेप्रभोऽशिरसीवेदवीकला १५ केनचित्काशेननासौगनःसंप्रति
भूपतिः इतिघोरमनःसवेलामाद्यामाहितदाना १६ राजंस्तस्मभनेलकायेणसमदपोनात यथाकाले
नैकेदारयक्षांकुलमगोपिका १७ तयोःलसायस्त्तलेऽरचव्याःस्थितयोःतथा अरण्यान्योन्यसखवेषावा
न्यकाननपालयोः १८ गोपामायत्रिनेपदेवमासोपजनुस्वनरः सिंहिंयशयविपिनेघुज्ञसायाःस्वमंदि
रे १९ बहुनाचकिमक्तेनवर्धाएवछाटपावाना घुज्ञालोपास्समदृष्वेवनपुष्कोविरिविधमः २० अथयाते
षुवर्षेषुवर्षेषुजरताहेते सिंहिंयनेसहाघोलनरकोटरवासिनि ११ भर्नकथायथाकेनटालस्य
पालनेचिरात तदातस्यापयानेषुवर्षेषुनरसाहृते २१ तदातस्यात्मकार्येसभवितव्यतयानथा
भर्तःसमीपगामनेसमवकासोपमित्पद्य २२ सविस्मयंदरोपासोनेवृद्धिचकारसा ववारोतःपुरा
दात्रानवारनभसःपथे २४ नगामवानस्कंधेनगच्छंतीस्वदर्शसा कल्यवृत्तशुक्रांकिआस्तलव्या
कभूपिता: २५ जरदेनोधानिलयश्चमिद्धाभिसारिका पराम्रूहिंडपाकलान्यालेयकणवर्षिणः २६

मामार्थः २२ आत्मकार्यस्वभर्तेलो:पनयावस्यामप्रकादेशोपदेशोमैवभवितव्यतया २३ ननारषु २४३

रमाःकोनेसुरुरकाः परामृष्टानेसोः दावलानिकला रोः सिद्वोऽब्रवेभ्यः आमानि गृहीतानि मे दारमा साः इति वे
दनकस्तयो दिशो गोजाविशेः तथा विधा नाहतान सर्पो पामास पस्पर्शे चंद्रबिंबलसमा स्मानुना भोधमेदाची।
विपरेपाभूतोनिरेलस्योत्वा श्रवरसंज्ञानरतो ज्ञानवर्तिनोगतास्ततो ददर्श २६ स्वभमंभमेवेनज्ञाविशुक्राः

सिद्धोऽब्रमाज्ञसेतोध्यान्यायोयामासमाहृतान् चेद्वविवामृतोवोधमेदावीविपर्ययः २७ अपश्य
विमेलुम्योत्साखेवनमरतागता मेवालेगाकतीमचलग्राशुविशुतः २८ अविभक्तास्वमञांसाभू
याभूयोवालोकयत् उवाचवान्वनेवाचोयावर्नविकारीतिताः २९ नस्वभावः शापेपालिमसाणुक्तो
दितेमनः कदाम्रीद्वस्थेधनेशणयप्रवातापुनः ३० यद्यामिकोनलिप्तकेममा शुक्तेदतेमनः
मेत्रीनासवलितासरवस्यः स्वकपति ३१ नमेवलितानमितिप्रमाणुक्तेदतेमनः यथेयमत्र
जाः कोनमेनसिद्धाभिसारिकाः ३२ नयाकदाहमेष्याविमपीतिमनः स्थिते इवेमेदासमरत्नपते
चयाशीनःकुतः ३३ वनरागनरयनाश्रमामयोलंदर्पयदा नेविभातमेवेनानः किंननाद्वविनिर्मिते
सव्याकतिमेलासापोकलेयानाविवेकिता अथवाविमेमनोरेत्समनुक्तेदसेसते ३४ निशेतलाभि
वेलितंकिंसक्तकदितेनमे" किंचयोकेवमेवाभेमनोयानोनराश्वदेत् ३५

विशुतःबालोवपतयात्मनामनुसे
वोवाचकिमुवाचनदाह अद्वेहस्यादिना ३६ ३० ममममनः उक्तंविवेवेकेवोधमानमयिरति उक्तेदने ३१ अथे
श्रेष्ठरेवयोनोजानाश्रणता ३२ ३३ श्रुतनड्स्मयाथार्थमेवनोउविमेसार्किंश्चितमसोत्सर्थः ३४ ३५ अथवान्ययेद

श्री
वा
ति
टी
२४५

ध्या

इदानीं देहं प्रत्याह किमिति वा मे हि विशाली वासनिया । यथैव लग्नकं समेत भी तां जयाया तम्ल त्रिरपे
तव भवेत्त भावान इत्यर्थः ३६ वान्पादीनामभोग्य ग्रभोगार्थं इस यमन मनलतादि मेल
ताया तमनेप समावृषे ३७ तेस वासनालतिकाय याग्रा हट नदी लङ्का महानुद्गत अस्ती नमश्व
गवतिष्ठनेत पास पश्चे निवोध एकोनेर लंगात्मक अनपवप कालानी स्पानि तिकः पवनेरा पपरदेशना त्रिक

नपसो रूपाणां अवश्यं वेत्ति जो न रूप्या मनोभ्रान्त्या यथैवाभो मनो स्या म्लल वासन ४० वासनालतिका
प्राङ्गुरुदीनल तापया एकात्म तय कालानी रस ऐलवासन ४१ मन्यम वतिनेश्चलो पुरुषस्य
मिस्थिति यथापि चित्रको तत्राभवेत्तात्कवयाम्नि ४४ मलिनस्य हाथ योगेन स्फुरस्थिता मस्पति प्रम
हृदाल नभले स्मीत्य मनो ४६ तान्यथा लियोत्यामि विवर्स्थि सर्वेविर ग्रहान वि काले
न मनोम्यतिमि मुभ ४७ शुद्धमासाद एवं अमि पहनोम पदितिन स्पनं नरहस्राता मनते वापरी मिति
न ४८ तत्स्मान मनो सद्विशयात्या वादने स्मात इतिविनुपनी कात्मज वृषा तालस्य पार्वती न ४९ रेखानां
स्थिता नाम व्रश्न पम दरक दरे प्रसव पेय नभः स्थे च प्रतिदेशादेना ने ५५ वाम्येव पादप लतो सदवेद्य

स्यादमन पुनः लीवय लीस्पद तथा योनिग्र ल्लेवविथ स नथापि देचित्र कान्त वोन्तराग्रहयो गेन वस्य मात्रपप
पेन भर्त स तिन्दे दाथ तम् ५५ उपयात्ल्पाहो भोगो नत्वयाग्नुनपद्धि तया सद्देश ह विद्यामिन मन्यो तहाकार्ये
निपरेणान्वय ५६ नदेव स्वदमाहत्म नुलेति ५७ यद्यदार्ह तोभूतीत मतेशभया यासमसल्म्य इ प मलको ह्यार्थे

५५

गद्यो

पारयानेलजानावस्यदेनवेद्यौ [illegible] योगतोयया ४४ योगेनसमाद्भिलविज्ञेनेतियावतय हारके पादिभूषित
सम्भेदकप्रतिरम्भवत्तमेकृ [illegible] वेदोवजे हयोगाना दिलनाए ददर्शेतिपरेणाखेवथ ४२ ४३ भूगोपां पदिदहदहा
रपालमिवदेवानिधिसमर्चनाय [illegible] ग्रहणेन नतोभिरकिन विद्विन ४४ ज्ञानात्मताज्ञातानेनदानक ५

[illegible]
[illegible]
[illegible] द्यायोगेनवुधेदेदानः मिकास्थित हारके हारकदकं डस्यादिविभूषित' ज्ञभवनेरुकाति
पेसमेवाद्रदर्शेसा हयागात्तसद्भालोचनोलीपुलोमिवस्थित ४६ कलत्रेशुभरस्त्रानभूषिमिवनिस्वर'
चीरावरधरेशानमेकाकिनमवस्थित ४८ स्वलेनिवश [illegible] ग्रहपदननदाकिन नमालोक्यानवा
यागीद्भुडालापीवरस्तनी ४९ किंविज्ञानविषादेवमवधावान्मन्दिचेतसा ग्रहोनुविषमेमाव्येनदाना
म्नत्तनात्मक ५० एवंविधा समायानिदर्शमोऽन्येमासतः ग्रयसराजनलक्ष्मीवान्यमेमनिप्रिय' पति' धा
र्हदिमोहस्वनः सस्त्रामिवाभ्यागतोदशा नदवपुमिहायेवनाथविदितचेयता ५२ नथाभवनसदेहा
भोगमोहप्रियतया ददवपुपवित्यम्य [illegible] नान्यनकेनचिन ५३ सकानमरुद्गाक्षमिवोधपरानुमनुजम कालेयमम
यज्ञेयमादेनेमेमंप्रतिप्रिय पति मोदव्यने
नदहित्वाणम्भिदनारमादशामभ्यागन स स्वदेनोऽहा मिवुदेनग्रहेवयुवपनाथपतिविदितधियता
नथाभामोहप्रियनयामियापयामीतिपरेणान्वय ५१ ५२ ५३ किमयंमिदहवपुपरित्याग्यनत्राहवालेति ५४

डी. वा. लि. सू. टी. २५५

षाशेवकुलतलपरिवेष्टितास्तनवोधिनत्वाद् भवेति ५५ हिमदाथक ज्ञानतया: ५६ कथेवभवनदाद्दं
षदितिप्राशक्ताशीद्यामधावत्ताविनादेवज्ञानात्प्रन्पतेपंले ५७ शुभ्रेषुरेदेयो ५८ मतिनाश्रितेनतपरवड्।

तस्मानापसद्रूपेणाबोधयाभिपतित्वगात भलोकपाषाकेनपरिषद्गतिःस्थितः ५५ वेनस्यस्याप
विमलेसंतवंप्रतिविंबति रनिसंविन्मद्रगलत्वभूवद्विजसारकाः ५९ देवज्ञानाकुतात्वसेसणादेव
तवेशवत पपातविपिनेतस्मिन्द्विजश्चकश्चपिती ५१ अनेरथातमतायाग्रंदसिनलसन्नावो द्द
वीदिजश्चेतपुरोयानपिरिक्षिधजः ५८ वनातराउपायातेतयोमूर्तिमिवास्थिते इवतनकगोगो
मकाद्दाभविभूषिते सुक्षयेतापवीतेनोगणुक्षोवराशुगाहते कमंडलधरेकालपुरोयानेपिरिक्षिधजः
वामप्रकोष्टदिशुनीनासनसेनाचारुणा भूमावलग्नगात्रेणाकिंचुमात्रेणसुस्थिते ऊर्ध्वव्याप्रमं
दीनमालिमालामिवोक्षजे भासयेतपदेशांतथारीदेशीमिमंउसे: ८२ ऊर्ध्वलाभेषितसर्वेनवयकेमिवोदि
ते शितवसपातमदारहृतसंयुक्तमिवाचले ८३ कोनापशांतवपुषमनितेनेविनितेद्विय हिमाभमसानि।
लकभूषितासोकसुंदरं ८४ मेरुहेमतदीलीनयोंगमिवचेचले तयानोकाद्विजसतेसमन्वजोपिरिक्षिधजः

वलनकमिवमोगसितापीनस्रकास्यगानियस ५५ ८ भामःप्रकोष्ठान्नामितसंधानदिशुणेनवदिर्देशायेनश्रमणवकिंकु
मात्रेणवानतिर्दर्याद्ग्माबलगृहात्रेणालसंसक्तेणात्स्याल्यामिपनमनुपलक्षिते ९१ ८२ प्रणामस्थःभिर्गासंलग्रमायःइन्दुषी २५५
स्वतयाविधमचलेपर्वतमिवस्थिते ९३ मेरुहेमनदीपदेनतत्रस्योगाप्रवाहोलस्थानेतत्रलोनः शनिविभिन्ननःशोंडेश

६४

+ हेशुलेषवित शिलमकोष्ठेण +२

यन्निर्मितं विहारमासन्न कोलकेरकतले ९० क्रमदारुस्य पल्लवे जालेयदिमकणजालमिव ९८ यद्यस्मा
त्त्वमसिञ्चि विस्मरहृष्टवानसि ९९ ५ अखिलपापक्षमनतिक्रमेयपयाविलयदायिनन्तिर्वैयणयेच्चा
योभावः ७२ ननुधान्यत प्राप्नेनउपायने ७३ प्रत्येकपूर्तविनयेनयतेहिंसलतामिमेजुनाशिरमोविनोभवतीत्यर्थे

देवसर्वयामासपाणिनावज्रविहार "देवोविहितवज्रपुष्पमर्हिकोत्के ९ चड्‌क्रमस्तस्य
लेपमिवपल्लवे देवानष्टंनमस्यामितिहिजस्तेनावस्त ९८ इतीत्वाजम्बन्यसहितेवापवत्रविहारे
शिखिधनउवाच देववज्रमहाभागक्रतवाममनकृत दिवस सफलोमन्येत्वामथासिद्दृष्टवान् ९९
इदमद्यमिदपायपुष्पाञ्जलीमानिमानद दमा प्रार्थितमाला गृहत्वामद्रमसने ७ श्रीवसिष्ठउवाच
दृष्ट्वा कापाठमसोत्साम नाउपाणिचानव शिखिधनस्तलिमाशयैरदोदेवमयथाविले ४ वशीतावाव
सवहूनिपरिभ्रान्तोभूतलायतनान्यह नन्नसमा यथाशासामयैवनतथान्य ४ ७२ पेशलेनात्रवर्णा
प्रश्नयेणाम्नानानव मन्येहत्तनमत्येनविरेनोवीभविष्यसि ७ शान्तेनमनसोदारामाराइन्तकस्यन
निर्वाणार्थमपास्याधोकश्चित्सम्भूतवानसि ७४ अधिपासमसोय्यशानव्रतमिदत्तव स्कोनयुद्राज्य
मनस्मममहावननिषेवणा ७५ शिखिधनउवाच नानाविभागवन्नार्देदेवसकोत्र विस्मय त्रिश्वेवलोको

भारहेवउन्नत्र क्रतकल्पना फलमकल्पयसिन् अतएवोदारनिर्वाणार्थेनय सम्भूतवान्सविभवानसि कश्चि
रिनोहप्रश्रमेनिपान ७६ ज्ञातानामकोपनानापातिवनस्पानोचतभूतमिदेमहावननिषेवणा असिधारासम
क्रमत्येनावधाननिर्वाणशैवेत्यर्थे ७७ राज्यस्यानिर्वाणार्थं तनयम्भुरायणोपरत्नानयोः मद्रासनायोगाजस्तनपस्य

श्री
बा. वि.
ह. टी.
२४६

अथवाकिंबहुनास्मणलोकादीन्सर्वान्देवान्तिलत्थामलेनसिंचयेत् ३१ ३६ सुप्रीमेरुशिखरंप्राप्तनामहद्रुमा।
त्याक्षेपात् ३९ ससंक्षुब्धमाना पद्मविदलमिवसतु मारेणेत्रुगे ८ इदृशुप्यमानतश्च हृषमानवाक्यिशुभ्रासिन
त्रप्रविलविनवेधनेकसंमानाकः अंगोतिमेलोधनेनत्राम्राहेवस्मृतवायेनादिस्थपः ८२ देवावेनादपिश्रुतिधिरः

एतस्येगतिनिवेद्या हृदितानीतिमेमनिः अथवाकिसमालोकास्मृनेनेदसिंचति ८ सलिलेमदयिता।
कांतापातिस्यदायममधतन्‌ नवेवनस्याहुछानितान्यानीतिसंहर ४८ उपवानेचकांतंचउत्पादम व
नकृ संगतत्रुशोर्‌देनेवशधीतात्काहयानना ४९ निकृलकेउसेकाधीमंगसादिन्नोजुसो सन्येने।
ज्ञानिमापानिसमनः पत्रोपेलते ५० देवार्चनायोयविनामिदयित्वांशिनेमपा यंगलदंतासोनतन्यथात्
कृताधेनी ८१ श्रीविलेयाबिसायस्मनमभागतसजया देवास्थधिकसन्यःसनामभागनोजनः ८
ततस्तेकस्यउनसकिमापानोस्यतुग्रहान्‌ एतनेकेपायकोधविमलेदुसमानन ८२ आत्मागुवाच
यानशेषाणवस्यामि त्याहृस्मवतेउन कानामपरिहृत्सुनविनोनवृच्यन्यमान ८४ ओसंसम
जगातोकोशेशुदान्मानाबसेन्नचिः शुणसत्यामवाकनेकसंतिलकोपमः ८५ सकदाविन्मा
निर्देतोजहापाधानमास्थितः नेवहेमवदेशेभावदन्यहनवगिनी ८६
नवमधिकाखिलिलदेवयपिजनमस्ता
फलदेवनसर्वैजनेनमेदयमपिउणपलेपत्रमिनिस्नतगेजीदिनचापलल्ल्यभिन्यावायेनाहजीविनविति
ननसानमाहवाहजाग्रहणास्वेजस्मिनिधोधः ८८ हृष्यनतिजायाउयाहहे ८४ शुणसत्याःकालेरमेन

७) घनतिवसयानियसिलयाविंशोलक्रलकलाश्वमलक्रीडाकोलाहलसघनिसभावनात्प्राशुर्योयर्थःप्रायश
ह्रीपदेलोस्तिलदमिव्रनप्रायेप्रेत्ताग्रोप्राप्यसवःरूपान्यायादितिप्रदीः।निजैर्जनिप्रभृतिभिःप्रधानात् ८८ नि
निर्धूतजलावेनिजललीलयाजलसेवनादिक्रीडया ८९ ॥ अन्येपान्यपरिवेल्लितमहितसितियावत् ड्डन।
सदेमरसस्रयः आशुरनिभेदःप्रवाहानिमग्नजलाहयोनआभोगेनकांतिसंस्थानेनभासुरैःडुरुभिःस्वात्मकस्य।

भेः।लस्यासकुरडूपाभ्नलिहारलतायथा एकदानारसमनिर्श्रोनाभेसमरीतृटे ८० घनहलसमक्रीडो
हीसाकलवकलारवे किमेरादित्यसोकिंविज्ञानमपरतनहलः ८१ देसयालोकपत्रयामपरपललना
गणे रेभानिलाशुमाप्रायेमनिपानजललीलया ८२ क्रीडैनयकवसनदेपीवकुपवर्जिने कावनीभोज
मज्जसेसकायोलननमंडलैः ९० परिवेल्लितमन्योन्यफलकोतेडमंपया डुमेदमरसासरनिभेदाभोगाभा
सुरैः ९१ ऊर्वेनमरुभिःकाममहितःसलमसवय निर्मलीकृतमंबदेशव्याप्रेयामविलासिनी ९२ लावण्य
रसहरेणनर्नयेतभिवायगा प्रकारैःरमरोधानरथवक्रीमनोभुवः ९३ उभयापिनिगायुनितघनटसेन
उभय-

काममंदिरसलेमसवयऊर्वेनमिलियरेणन्वयः ९१ स्वजलैनेमेस्यात्रिमेलीकृतेनप्रतिविम्बरूपेणसर्वेनोव्या
माकोमविलासिनीयायवांमदाकिनीदेहलावण्यरसप्रवाहेणनडयेतमिवसूच्यता ९२ मनोभुवःकामस्य
पामोद्यानेनेदनवनेक्रीडायारथचक्रभोलेनितबनटलहतोःसेतुभिःनितोधाउभयेरिप्रापितगामाडुयेन ९१
यतःस्वकृतमत्तास्यान्यदर्शनागतःप्रतःसर्वेतःप्रतिविम्बितसर्वाणसर्वेउररूपसर्वेगामनसर्वेनापाणिपाद

श्री. वा. नि. ह. टी. २४७

विश्वरूपं दर्शयित्वेमेवं कालात्मकत्वं विश्वरूपभीतेनार्जुनेन को भवानुग्ररूप इति पृष्टेन भगवता कालोऽस्मि लो
कक्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्त इति स्ववचनेनैव दर्शितं अतः कालमेव कालात्मानमवेक्षणनापत्यदात्
[illegible] रूपयति [illegible] विदपादिरभेदेन [illegible] प्रभवाद [illegible] विदया स्कृथा यस्य प्र
[illegible] ४८ विविधाभिजन [illegible]
[illegible] ४९ स्फुरद्दीर्ण [illegible] चहृयरिणामवशात्।

प्रतिक्षिति सर्वामन्योन्यं [illegible] कालकत्वात्तरोर्वेदविदपात्पस्पलवात् ५० विविधमेसन्तानात्
लादिनक्षोक [illegible] आलोक [illegible] ५१ स्फुरज्जसल [illegible]
कालस्वादकान् [illegible] ५२ उद्गृहृहतृ [illegible] भोजपल्लव [illegible]
लोक [illegible] ५३।

[illegible] समाप्य [illegible] एकमालवाद् ।
[illegible] विश्वरूपमिव स्थितमिति सर्वत्र
न्वय [illegible]
[illegible] ५ [illegible] २४०
[illegible]
[illegible] ५६ ।

पुनः कोहरासलनागतानदाद अस्मिन्नेत्यादिनाप्रमनकसकोपासग्रहकारिभि स्वैरैरैवसनसभाद्रागहराय
यदन्यप्रयुक्तानाप्रापदाविआतायगोपकानभूतेमेरोयंदालवेगुकओपसरनेवड्वविवकलासहमित्यिन न
वरोमेहमियडकेनउपपत्रयोःविषिनमिरुष्याधेरलि अन्यामिविशेषणानिग्रमृतनिधानयोगपस्यानताषद

> अस्मान्यदिवानाढ्वोगासत्यकारीभि' दुष्प्रायभूतसनानाविकसकनकाविडंभि' ११ यद्विनो
> पलवाइनेगमेमेरोर्हानारे योतसेसर्ईवीगी नोयोनमृग्रसेसौरे' १ चडविवकलासमेकवैवाप
> सङ्गत स्वैणामालोकानज्ञातसदसैसम्प्रेनालने' १२ अनाश्रितविवेकाषावपवानदिनस्कारत ग्रान
> दवतिनेविवेत्स्ये माहानिलेशियो २ वभूवस्सहस्त्रमदनस्वलितवदा फलासाशतिमिवशी
> घामस्वतोयद १ मन्वत्रपादपकैनलनाहतस्वोत्क्रम अवरायपजासम्दीषमाकदवामनि' दि
> सहिधापानमिवानलमार(सोभव१४ शिरिधनउवाव तादयोमिवडलोपिजीवन्मत्रोपसीमनि
> जो नि(सापिनिगतोपिनेकिविडपमेपाल सवाहाभजनतिनयमाकाराविषादोपिच ६ नादिपिकयञ्च
> २ समदनस्वलितोभवत सुशलोवाच सर्वथापवराजर्षेभेतजातेजनाइये १

षोनाषोनि ११ २ ईदृशाकानसेत्रालोसमृदमालोकास्त्रनेवमेनसरननतरमानदेनप्रसमससन नस्याश्रितंवि
वेकाशायेननथाविधवभूवेतिपरेणान्वय' ११ २२ विनेविकारानवाशेधाणदोमसनसवोगसायसवेनस'स्व
लनदृश्रमित्यादवभूवेति नडहसोनमाद्फलमित्यादिना ३ किअसनलनाहनशाखामूलस्यानेयस्यनथाविधः
मन्यत्रसरुणपादयोवस्यादेरिवश्रमेतिराजसबोधन ४ हिधापानसयोहिधाविडनविसम्प्रागालमिवशासन।

यावन्त्वामसन्नणापर्येन।८ स्वत्वदुःखमपव्यमेव दृष्टोनैर्दृक्रोपनिलक्ष्मादिनेनि।९ उःखवर्द्धनरम्परहस्याने ११
यथामेघलस्तोमपदेन उपविनेननिमितमोवर्द्धनेतहृत यत्र मनत्वतार्भमपित्तगमस्वहपविस्मयोरहृपाननृणां
स्तजालानां किताच्यमित्याप्तपनाहस्वरूपेरनि ॥ अनयवसदेवहृपानुसारायसदेवसमाधिनास्वरूपाबि

देवादेशपिदेशेभयहृपानैवस्वभावन अन्तमस्तणनलंवापावत्वलपारीरक।८ सर्वमेवनगत्येयाम्
एवदुःखमयमस्त नमयादिवाप्यदार्थेनकेनविद्दुर्थनेस्त्वि ९ आलोकरवदीपेनमहाकुपिलवेद्वना
स्तपारिष्णपदार्थेन दुःखकेनविवेशदि ७ नमोमेत्यपदेनेवस्वभावो रात्रकारणा सत्त्वेपनिलंलेस
तेषनिमेषमपिविस्मृते ११ इयमन्तलासमामोनिधामृषीवपयोधरः अनास्ताननुसधानादपुनेमोदृ
विसते १२ स्वरूपेमालसन्येयविभेदपापिगावकः पथातमःप्रकाशाभ्यामहोरात्रोस्थितिगतो
तथैवसत्वदुःखाभ्यामपरीरस्थितिमागत पतेहित्वविदु'रविदेजनमकारणादर्शनात् ९ अतस्या
गाढ़तायालेयहेतुक्रमवृद्ध नहस्मृतासत्तानामनागयिनतहृशात ९

स्मरणशीलेनभाव्यमित्यारायेनाह अना
तेतिउन्मेषोनिमेषहृयालगलकारस्तावनाद्रुयपि १२ स एवतातेयो'पारम्यपरसभोगयोमेपिरजनागज
नरूतेतोविशेषोसोवेनिदृष्टतात्यामनुपपादयनि पवयित्वादिना जन्मकारणासंदेहायात्मभावसदर्शनमत

यथास्मोत्स्फटिकस्रांतःवोविनाहत्मात्र्यंजनेन स्वारिपरात्रन्युक्तेंइनीलपद्मरागाद्यध्यासेन आक्रांततरोऽमिश
येनसंक्रान्ताविषिश्रुभाशुभोऊऊ मणीत्सादिबोधेपरस्येवरागोरावेजनया आदिपदाकुसुमश्रादिनावयमानेन
नैलगतस्तहरित्वर्थः इदानीस्फटिकादपितस्वस्वच्छतरत्वादिशेषमाह उत्सेधस्फटिकः अस्यन पाकसमादिवस्त
भावेनताताकासिकोरक्तनामपियोऽन. तत्स्वतामपिनेतीत्यर्थः अतस्यागाक्तांयानेरतियहकंतदिहणोतिवस्त

यथाशुभाशुभोगमादिर्नवांततरोमणीः उरस्थवस्तुभावेनरंजनोस्फटिकोयथा १९ ततस्तथानैतिबोधा
ज्ञेवन्यकमतिर्मुनिः वस्तन्नसबमात्रेणतनरंजनमेतिधीः २ गतेपिवस्तुनिरहकुड्यापितापिता
गतेपिऊऊमेवस्तुनदोषमऊरंजनं १ ननहातियथात्मक्षस्याविषयरंजनं अनेनेवक्रमेणैतेबंधमो
क्षौव्यवस्थितौ १ भावनातानवंमोहाबंधोहिहृदभावना शिथिलमऊवाच स्वातत्विकारणप्रबोधकथा
दुःखस्ववत्वा २ अभूदेतीतिवदेषहरस्यानामपिप्रभो "अस्मदारमतोवाक्यं वदेद्यवचनेनव २१ जानन्
मनसाकामिमप्रोऽभावेष्विव शुद्धलोवाच स्वात्विकारणोहृद्यस्वाकायादिपालिभिः २१

नरत्यादिनाद्ववेरंजने
धीःअतस्येनिबोधेवासनोपचयप्रवृत्त्यस्तत्यएवमोत्सवहतिफलितमित्याह अनेनेति १९ इदस्थानानात्यादीनाम
पिपदासर्विहितानावलाभनावादिस्वात्यत्रिकारणाप्रयोतदभिमानिनःसुखदुःखेचकेनक्रमेणजायनेतद् देति
रानाप्रकतिस्वात्यतीति २० ११ तत्रादौस्वातोत्यत्रिप्रकारवर्णयतिस्वेति सन्निहितविषयेकायादिपाणिहर्षसुविषये
+ यः१९ तन्नतस्वदाहर्गतेपीति यद्यसादेतोःपरितापितानभवतीत्यर्थः १९ विषयरंजनेनतहातितथावक्ष्ये हाविषयस्त +दू+री+१

मि+२

[illegible]

अपरिच्छिन्नस्वत्वान भिन्नाह्वासार यहृत्ताच्छदिस्याज्ञान मूलसवित् ज्ञेडेः देभात होभमायानासनीप्रामवीति
रीन्याकुण्डलिनी मूलप्रभाव प्राणविधारकत्वात् कुण्डलिनी गते जीवे भोक्तार प्रतिसत्वः प्रत्यागतत्वाद्देवापि विस्फुलि
गवज्जुलसतिआविर्भवति यत एवात्रत्स्थान्यानि भूतानि मात्रासनजीवतीति श्रुतेविनिभावः २३ इत्यस्याभो
क्तनेयनरस्तन श्रोत्रादि प्रतिनियत भोगस्थानानामने मार्गभेदमाह जीवस्येति २४ न तु हित्वसंस्पर्शीनतद्रू
काग्रप्रदात्मास त्रितिसर्वज्ञान्वयः जीवस्य नाडी द्वारा सर्वदेह प्रवेशोर प्रगतमाह रसरत्तियथा मलेसिक्ते
रसः जलनाडी द्वारा उभ्यन्तः सर्व प्रदेशेषु जनु प्रविशति न तु हृदिस्थायः २५ पृथग्विधाः नैकरूपास्तया अ

स्वलक्षणविदितवासा अनुनसत्त्वसतिसत्वः इत्यन्त शोभमायाना जीवकुण्डलिनीगत २३ जीवस्यनियता
नाडयः पृथग्देहे स्थितिगताः प्राणावर्तिता नाडी जीव प्राज्ञ प्रतिस्फुरन् २४ सस्पर्शक प्रकुद्दाता रसे
त्रुयलताइव सत्वप्रवेशायरत्यावेद्दः देशेपतः मेधया २५ जीवस्य नियतानाडयः पृथग्देहे स्थितिगताः
स्त्रस्विनः प्रस्फुरत्यधाधीरत्नापुन्तुः स्विनः २६ यो हि मार्गान्नवेषस्य अवेषस्यनन्तपुभाः

अनपलैता नैनजाह
स्त्रस्विनइति सुस्विनः स्वाज्ञा उभवेप्रवृत्तस्या जीवस्याधीत्वा स्फुलाप्रस्फुरति नन्त्र पिवनु त्रभवे प्रवृत्तस्यम
हिस्रुस्वकृतरलंदस्यान्नमिवाज्ञानं भवतीत्यतस्तस्य पितापादिसनाधक स्वस्यात्मरल अनाडी यथोच्य
मोयनेरत्यां २६ प्रणवलाकेषु स्ववेषस्याभोगप्रवृत्तस्यानादे सेवप्राः करीरवदनोत्स्वकणिकाः कीतज्ञस
माः अपकत्वपोदिहरभिलमार्गो प्रक्रिडा अवेषस्य नीवस्य अनादिप्रीणारत्यादयोदीनियवचाप्यतेवायावका

स्वयतस्तेनाप्स्येभवति तावत्स्यात्तदुः खसक्तिः तदास्यस्तदुःखदनाशाकारख्यालस्तान्मस्तववशीभवति मनेवाल
काभ्यन्याजसर्वस्मिन्वाजरवै स्तं नेयिवितेपाभावात्समाप्येदेविसूक्ष्मावस्थेन तावकालमजमेवावेदि
शाविर्भेनस्त्वात्स्वकं नेवमाक्षिीति स्तदतामसत्वादिविभाव ॥ २७ ॥ २८ तदिविषयस्त्वानुभवकाले तत्रजीवस्य
नकतानुभवलक्षाद् स्वेतितु एवं प्रदसहस्रातार्थेइ एवमेवविषयस्त्वसार्यकालनेकसात्रनुभवस्तदत्त
गाद्यविभ्रमयन्वादि स्वदं पञ्चस्तवविक्षीनौतरलीभावस्तदुपायानर्थसहस्रेस्तदः सप्तवनीवस्थेयं नावितः

यावन्नमात्ता नीवायेशक्ता पत्यरिस्फुरन् ॥ २१ ॥ तावन्नमात्तामेवैनस्तत्तत्त्वमवेदिवे यावन्नमात्तम
धिकस्फुरतिस्त्वमुत्तारुत ॥ २८ ॥ तावन्नमात्तामेवैनवस्तुस्वरूपमवेदि से सत्वतु एवं कलमसेदावर्णजीवस्य
नेतरः ॥ २९ ॥ तत्पश्चावेदिसोमसंप्रादिविक्षुधाद्यावस्थितिः सत्वतु एवं दशायावदानीनेनेद्रियेषाडे ॥ ३० ॥ ता
वत्तावसमसोमोजीव निरुत्तिविज्ञानेवत् सत्वमासोकावात एवमत्ततीतःस्पसदृशः ॥ ३१ ॥ सम्यक्त्स
तिर्नीवातर्हेश्चै दुर्मिवमोयोधिः जीव सम्भाति हस्तेन सविदाभासत्वादिना ॥ ३२ ॥ सामिषेत्तावमानीशेषे

स्तविज्ञात्वमे पीनित्तताम जमपित्तस्त्वविज्ञात्मानदभावमेदा स्यादेवेतिसमर्गसमरागाभावत्वमेव तयो
र्देधाव्यवस्थितिमियोक्तेतिपंचेतात्मय ॥ २९ ॥ उक्तमेवार्थं प्रपंचयति सत्वतु एवं त्यादिना ॥ १ ॥ प्रत्यानीनः इन्द्रियागा
म्यःस्वप्नमकाशः इतियावत् ॥ ३ ॥ इहेसत्वतु एवं त्वादिना सत्वनत्सापनेविषयसतदुपायार्पनात इदासविदासस्यभोति
प्रभोतिस्वेवाधने ॥ ३२ ॥ मोदयेनिरतिशयानदस्वतत्वानानमेवा प्रबोधकारणेनेनर्दिनचिह्नाविज्ञानिस्तताह

श्री
वा.नि.
मु.टी.
१५.

सैाम्यतोविश्रांति २४ २५ २६ स्वात्वादिभ्रमेदेहागासत्वमस्ये ३० सर्वजगत्एवंचिमात्रमेवेतित्वानात् अद्वि
त्वेदेकंतत्हिभावनात् आकाशाम्रत्वं २८ अनेनसूत्रैकात्विभावनेनदेहेनाप्युथका सन्यमस्वेधसून्या
स्यवाकथेनहिंसा दोषविभ्रमश्चागतस्तचाह जीवेनेति देहविधेनकल्पितेनेवश्चासश्चैवनहिंसा एषा।
अ

स्वाप्यश्रवात्वादिनास्तीतितेनासौ अयानिसौव्यते" ननन्वात्वादिनोतन्ने मुधावायमहे स्थितः ३४
इतिजीवः सवुद्धोहिनिर्वाणेयानिशाम्यति स्वात्वाघवस्त्वतत्परमित्येनवोधसंविदा ३५ ननतु अन्यात्व
तोयातिजीवःशाम्यतिकेवलं सर्वमेवविराकाशेष्ठ्रमेतिद्यननिश्चये ३६ स्थितियमेवशाम्यपाति
जीवोनिःस्नेहदीपवत्" दीपवच्छममायानिस्वात्वादिस्नेहसंक्षये ३७ सर्वमेवमिनित्वानाज्ञीवादि
त्वविभावनात्" सर्वमाकाशमेवेतिबुध्या तांभनगच्छति ३८ जीवस्यानेनशून्यस्यकः किलतेभवि
भ्रमः जीवेनेदशिवधेनेवयथाप्रथमसर्गतः ३९ स्वयमेवविदितामार्गास्तेनेवाद्याविगच्छति शिवि
धजवाच स्वात्मसंवारयोरयासुजीवेसरितनादिभु ४० देवपुत्रभवनेवनहीयंच्यवनेकथं च्युत
लोवाच जीवःशाम्यतिस्वव्यःप्राणादिपवनावली ४१

चरति=

भैणाघ्वसर्वात्मनाजीवात्मनादेहेसरिद्ध्यात्येवंस्वात्मबोधेदृढस्तेणाम्नोदो अविद्यामीतिस्वक्रम्यनयैवबे स
धमोहमार्गेकत्पयित्वास्यवा ज्ञदत्तेतद्दत्यर्थः ३४ प्रश्नस्यहाः श्रीपिंडदर्पणादागवासनादेहार्थेत्वव्यःसन् धा
५० २५०

कथंतोभयलिनराट् सविदासत्याममाद्रेशेनि यदृविस्रभावान्नायाल दीनानंदिणाद्याः नीवसविद'अकृतेत्र
यादिदृष्टमत्रौधमवाप्य नसानुपाआलनादामाद्वैन्यर्थं टेसुध्यायन' सत्यादिगेनवानस्यदेनमेणेनम नव
वीनसंस्थितो मेदोतनर्णतः सारोमत्तासा सुश्रासूयत्तृएसोगधामिवानुगनरत्न' स्वस्त्स्यासेत्यजनिषधाकिंचद्
तेपत्रफलादिकं स्वानतनसासाधमनवानस्पदेनत्वजनितहृदित्यर्थः ॥ ९ नत्रुम्यकरत्न' सर्वगोमयश्रुलितमग्ना
डहाराश्रधोमलाधारस्थानयानि यथा सर्वतःदेवपस्तनजलंगामेयतीतिराजे' उरोवानसस्मात्रिमिन्नादेको।

सविदास्ताममाद्रेणसेनामिवमहीपति 'वानसदेनमेदोतमेत्रासासुश्रसस्थित' स्वतन्त्रासुप्रसेधा
धरज पुत्रफलादिक चलितनत्तयोयातिराजेदिवचनादिति ॥ ९ देहनाडीप्रनालेनयातिसुकव
हिस्तत' शिखिध्वजउवाच देवपुत्रमहातेजसिवेतिप्रसर्वामस्थिति ॥ ९ तायसेवचनादेवस्वभावो
हिकिमच्यते चूडालोवाच अंथसर्गेयथासद्यः स्फारितेब्रह्मकर्मणि ॥ ९ ३८ श्रीः

भूयस्तनमप्यादिपरातमेत्राय्वस्थभूतावर्षणोन्मत्तसद्धोसविदितेदेहायानितहृदित्यर्थः ॥ ९ स्वतःस्व
या १ भावत' देवादेरपिदेहोयम् इत्येवस्वभावत इतियोऽकृतत्वस्वभावयाह्रार्थे कइतिएकतिदेवपुत्रेति महाद्यु
शि १ सोऽत्रयमहात' आत्मतत्वविद्आत्मतानानुसांसारिकपदार्थसंस्थितिवनकोटिकोपलेनवेत्ति ॥ ९ कथम
हमोहरूपातानलजाद् तायसेरति सर्गादिकालेयोन्मत्वमाकृतमाणिकर्मानुसारेणयाहृस्यमेकेयद्य ३८
त्पदार्थात्मनाात्मानिस्फारितनत्पदार्थस्त्राप्रलयतारूपमेकत्वनियति' स्वभावयाह्यार्थंस्त्याद् आद्यम

+ द्वितिरवार्थद्वयविषया

सोऽप्रतिघदारिस्वभाववैचित्र्येरूपसामग्रीवैचित्र्यादपि संभावेन सर्वो देन नविरूपाणां संभवात्काकतालीयन्यायेनेदे
वाकिरसितालपननमिवतेननस्यसारूप्यमिवचाहृष्टमात्रप्रयुक्तमिति नामधनायाप्यसर्वो स्थावरमित्याप्यार्थ।
दर्शयति काकेति समासाधानदृष्टयौत्सर्गात्मानीयरवार्थेऽभ्रमयः सोऽप्रतिकेपि प्रतिवस्तदेशकालनियत
स्वभाववैचित्र्येन दृष्टसामग्रीयमानित्यपि निश्चायाकेन्यायेन दृष्टान्तोऽस्मात् वाणिज्कुदेति ४८ मायामात्रत्वा
दाकस्मिकोऽप्यसौ स्मियाप्यायेन दृष्टान्तरमात् कुणालरवदिति उक्तलक्षणस्वभाववशान्मः प्रत्युत्क्रमिज्जगति

कुदावटपटाद्यानानतयैवाद्यवस्थिते काकतालीयवद्राविरुद्धदेशापनिनाशावत् ४९ कुणालरवकष्ठ।
नेकस्वभावविरुद्धेषु धाः असिन्नभावयसनोजरानिपक्षफेदेहाश्रमर्जितविनाविविधाविकाराः प्रतीणा
वासनतयानभवंति केचिद्धयोभवंतिचपुनस्थितरेचनास्माः ५० मोहोपायेन निर्वाणप्रकरणोत्पाति
वारयेणाण्देशाः ८४ चूडालोवाच आत्मस्वभाववशानोजातजरादिदेसहृदन स्थितिवासनयाभ्य
न्यधर्माधर्मवशोस्थिनः १

विविधविकारात्मकाञ्छुजरादिन्नितविधाः देहाः प्रसेवि तेषु केचित्तानदेहास्तेषा

+ जन्मनेन भवति इतरे खला +१ दीनावासनतयोभ्ययोजनानेभवंतियत्सेभोगोवचनास्यादित्यर्थः ५० इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनि
र्वाणप्रकरणे पंचाशीतितमः सर्गः ८५ जंभेकुंभस्मजन्मानुदृष्टिहेतुस्मामासः नदाविधासबाद्यसर्वज्ञमिथ्या
दिहिदूर्वणेनेतयावर्तितत्वाणस्वभावः सर्ववस्तु प्रपंचलयप्रसिद्धत्वयामायानावलमात्मनःसर्वोदिस्य।
भावः स्मृत्यादि प्रसिद्धःन दमानदव्येः आत्मर्थसृष्टिभि विकर्काद्यसिविचारे देवसेवत्वभावायमकाम। २५१

ॐ वासनानांप्रसेतानाभ्यासेर्नसूत्रयेनः स्पी तेमनुभवस्मकारे कीर्तितेकथ्यनार्थेप्रोक्तकालोपजातेश्रेयस्समान
ति प्रस्तावेकथायोभ्योसिपसमाप्येस्याह ग्रन्थदारमित्यादिना ३ ४ ५ हाकमिराजाधोरेप्याप्तिने ६ आलानेगाम
२ वेधस्तंभ पीलं हाराथाव रवयाचर्मरज्जा १ कल्पकालं क्वेषिनाआग्निनावासितस्य दोहवउपमायस्य पार

वासनाह्लासमानीयधर्माथमैनेगृहाने नतोचन्नायैतेजेनतीतिनोदर्शनेमने २ पिशितुधजउवाच अ
स्तदारेमहार्थवस्रसिलेवदनेवर ग्रजुभृतिमृपारूढएकचपरमाष्ठेवन ३ महाकाविमवेनायद्भ।
तेनानेनमृदर गीलेनेवाम्नेनाहमतयतोमिश्रीतेना ४ ततस्त्रामेननेनावदातमोः न्यन्निवदाष्णु।
मे ततःशाखामियत्नेनज्ञानराभोगिरेलव ५ तेनपद्यजप्रज्ञेराम्मिनाचारदेनमत्ल् क्रस्तेनवीर्य
मायेंनाकथयाख्ययाप्थिने ६ सुहालोवाच ततोनिवप्रनानेनमनोमनस्स्तेराज विवेकविपुला
लानप्रडयाधीभनया ७ तदीयेकल्पकालाग्निनालिनेकुरवोपमे रसानोपारदादीनादियानामनु
रंजने ८ मनिनाथायोगेअभस्फाटिकेविलसदुचो ग्रदुनेनकुनाकारचरेचेहस्यार्पिते ९ तत्रशेले
शृंहनालेस्थलपायेंतयाभितः गंभीरऊर्तिःस्वरफ्लापलाहननलमः १०

इकोवनस्यासीनोरसनांयोभवीयोणाग्रवरेजनेषुनकारिस्मरणमितियावत् ८ ४ तत्रशैलेमेरोपार्श्वे
स्प- शुभ्रभितयशमलैविपुलः प्रतपवरोभीरऊर्तिः उपलेनाहनंसास्फाल्नतत्रक्षमः याफारसमानोध्वस्फु
टनइतिसुदृढेवउपपत्तिःईश्वराः सर्द्धभसेनननारदेनसंकल्पजेनहीयेणाश्रितसंतिपरेणान्वयः १० ॥ ॥

श्री
भा नि
प टी
३५१

सम कल्पस्तु ह्यामृताप्रात्मनाभिन्नेन विभक्तेन विधिना सह्याप्रस्थ चतुस्य वस्त्रार्यर्हति श्लोकः ॥ मुनिप्रसि
द्धो मृतानां वाय पाप्याप्रतिनद्धति यथः ॥ नच स्त्रीरेव रोमृत के मुनिर्मद श्राग्रकार्योद्भूतिपुत्र मवनि प्रव।
मेष्योनिमृनि मेदाहु निक्रमः अमृताचो इदोः प्रवजः प्रति विशेष तिर्वं हेथे १२ मासः श्राद्धाणि तु मिव १३

सकलिनेन स्त्रीरेण मङ्गमस्तेन सुरितः अमृता प्रभिन्नेन विधिनेवा मृताणेव: ॥ नच मासादनेषु।
डिंमनि मेदाहु निक्रमः अमृतावोऽणुपोभावे इरसेन्नुरिवान्तुजः १२ इतु मासस्त्वाशनिकालेन सत्पु।
वेवदः गर्भकमसपक्षाले प्रसन मिवमाधवः पुरिसर्गो समलोकः जंभाइभोविनिर्यये इडः सुत्वा
दिवा भोधे रपरः सयवजितः १४ दिनैः कतिपयै रेव हृद्धिमभ्याजगाम सः अथ मेधा मेदोदर्यः पुत्र
पवेर पापीयथा १५ सर्वेषां स्कारमपत्रेसतनिस्त्राद्भर्त्रानुनिः मं डाङ्गा इत्वा शोषविधायान मयोज
यत् १६ दिनैः कतिपयैरेव विज्ञातारोषवाङ्मय सकोयेन मनिवरः प्रतिविवनिव्रात्मनः १७ तेना
रात्रत श्चेण मृते नाम्नाभिनायकः इन्द्राहो पतिविवेन संयोदितरहवा हूराइ १८ अधेन पुत्र मादाय
अत्यलोकसनारदः जगामा पितरं ब्रह्मणं त्वाभ्यवादयत् १९ कृताभिवादनं चाम्यापोष्रमादायते

येन

सत्यमाद्धर परिक्रिज्ञाद भोधेः नीता ते ज्ञानत्वपूर्वनिनः श्रुपकं नितरा [illegible] सः इदं मिव १४ १५ सर्वेर्ज्ञानकर्मा
शुपनयनोनैः संस्कारैः सपद्धे नमिस्तुत्रे १६ विज्ञातान्यथाणि [illegible] ध्याख्यानावितया विधे १७ तथा
द्वैस्फारिकावलोक्योदितः प्रा [illegible] नेदावत् १८ ग्रहणागते सो ह्व वरिशानायञ्जीमत्त्ववादिनेवाद्यिता

तामाने पारमवधिभूतेन ततानं। अथ विश्रामं चकार हे साधो [illegible] अथैतन्मुक्तोहं नत्वा सीतापादै वनस्थ[illegible]
नः समसंशय मेतया [illegible] शतजयान्[illegible] [illegible] आत्मानं[illegible]
मनेहेति पुरुषः पुरुषा [illegible] निदिष्ट सर्वे रामायणे श्रीरामवचने योन्यथा सत्तमात्मानमन्यथा [illegible] कि
नतेन हतेन पापेचौरेणात्मापहारिणेति महाभारते भरतेष्वनिश[illegible] नेचेम्य उ[illegible] नैवदोषः उ

ना

[illegible] २० अथा श्रीवीदमा
[illegible] सर्वे तेनानयापरो यो [illegible] कमलोद्भवः २१ [illegible] मयं [illegible] जन्म
नः [illegible] नास्मिन [illegible] २२ निवसाम्य [illegible] यथा [illegible] सहदे
[illegible] मलोलाविलासिनः २३ मानसा [illegible] सरस्वती [illegible] लज्जा
[illegible] स्थितः २४ यथा कामम [illegible] सीतया परि [illegible] केन विन
यदोपनति [illegible] नमहीतले २ [illegible] नानि [illegible] २५ [illegible]
[illegible] तेन मनोनून वादि
नीवाक्[illegible] दिवेदिकार्थ वादवा [illegible] तेन सर्वो [illegible]
मत्रभ[illegible] विद्या [illegible] मूलान [illegible] वचनादोषः [illegible]
न॰ वासदाभक्तो विद्याविद्या [illegible] वचनात् [illegible] वादिति २२ २३ [illegible]
५॰२ [illegible] रूपयाज्ञा [illegible] निरोधः २४ २५ [illegible] देवसिंगा

श्री वा नि द टी २५१

२२ उक्तिमप्यसह्यतिपयइति देवनवासनतत्ववनवासलितानिदर्पायनिधराभिति गुणकलकलविभ्रगडिव
ज्ञानलघुद्रव्यउक्तप्रकारनन्मादिमानित्यविलसेवक्तव्यतेयथाउभूतेमयावर्तिन आर्येमनेनासेसुख
कृत्स्नेन सकयनतिर्गति [illegible] उर्वेयवयतसेसु।
भेो सङ्गि सहप्रश्नोत्तरकथनसमावदोवेदना ग्रनतस्ययदभोमितनतन्कामहरूक्षग्रदतहक्दसामी

मनोज्ञमेषुनिर्मालस

ग्रथाकाशपथागकनूरहवासमहूश दङ्गेनाशतेत्ययासर्वकथितवानिति २२ पशेद्दमित्य
विलसेवयथाउभूतनेवसौतनत्रुमयावनताम नल सनेहि मकृतगुनमायेसमागमेषुनिद्रयल
स्वभावसमावहाद्दता १८ वाल्मीकिरुवाच रक्तुक्रवनायकलैरिति विसोतनासमसायनतायविधये
उमितोनतास भानसभाकुलतनसकमाप्ततामस्यामाचरोगतिकेश्रुसहृतसमाम २४ दिवस १८
मासोपादेकूबजन्मकणनसमे ९४ मिशिरन सगैरनाइद्विमसुतोमेन्वस्रशेखितभवान ग्रसदेः
सम्भूतस्तैलद्दहोनेवामुर १ अथनित्सापसपथोवशवानपुरिधर्मेन ग्रमनस्यदिवसायनतावि
समागन २ रवेवनतयाभावावाकेन मौजलयदिमे राज्यसामादयोयेतेयशासापुसमागम १

तिभावे २६ २४

इतिनिर्वाण प्रकरणे सभानिर्म २४ क्रमप्रमाणासोलतिज रवनिवेदनशिखालय यदेवपार्थविश्वासस्त्रापत्ता
इतेने सर्वजनमप्रभ्यलहाभोहस्तोरभूद्रेर २४ चैत्रे देवागुप्तायम् रिसासेन नलदाताय स्क रहि मेतुञापमेवा
नद्यदेशुभिमस्यवदे मधेषितहतिसमेय समयायामि सुमहा उपेवाने १ लह्यदेवान्नभावकपाविनी २५

रम्यत्वाभावयेत्याशायसमागेयेकर्तृकदर्पयति निर्गलेति यत्र्योगिन्साधुसमाराधनेनिर्गलरसः प्रवाहि
त्रोमहाजेरोमकराद्दिमनन्तेपुरसाधारण सामान्येन इहागिसर्वेजनमाधारणेनविन्दभते महाबुसा।
आदिकेन कस्यनमावेणान्नह्ससवावहेन्निर्गलसमाराटहेनसाधारणेचेत्यर्थः ४ आतिथ्यनिरुह्यविर्वतिना।

निर्गलरसोत्रसामान्येनविन्दभते मकराद्दिमननेतक्यनसावावहे ५ वशिष्ठः पर्वत्वादि।
निसैवासत्राकर. शिष्यभूपतेः भूयःसोवावहाताम्मनिवारकरूपिणी ५ कृष्णस्तउवाच साससेष
कथानावत्संवेनेवर्णितेतया तमेकथयहेकगात्सलस्होकरोपिकिं ६ कियन्नयेवसानेयभवतो।
वनचारिणा सन्तारैवनोत्सयेतसेनारेवितापसाः ७ शिविभूपः देवपुत्रोसिमानामिसर्वेश्वेवया।
याश्रिते लोकत्रयसतासिकिमन्यत्कथयाम्यहं ८ संसारभयभीतत्वात्रिवसामिवनान्तरे जानतो।
पिहिमामार्यकथयामेवनेमनाक् शिविधुवोहंभूपालस्यताराज्यक्रियास्थितः भयाभीतास्मितत्वत्
सेवातोजनानःपुनः ९ स्नावपुनःपुनर्दृष्टेपुनर्भेगाजल्पनी भवतस्तेनतपोदंतमतवनवीर्यपु ११
भ्रमन्नपिदिगेतेषुचरन्नपिपरंतपः नासादयामिविश्रान्तिमेकानिधिमिवाधनः १२
संसमाभेःस्वमेवतियाव
त् ५ यथासन्वोसाकसाम्राज्यंसर्वंसन्तुष्टमितितिशेषः ६ कियत्कालःपर्यवसानेश्रवाथयेसाःसाकियत्पर्यं।
वर्णनाकार्यवनवाससाध्यप्रयोजनेचसत्यवदनभक्षादयस्युक्तःतापसःसादृशाःमस्तंयवृत्तेनोज्ञाचेतिनजानेति १८
मनाहीयत्स्नेयोत्वयेंःआश्रितःस्वपरहतिशेषः पुनर्नेत्यभीतः १० भवतःतायतेतपःसंतमास्मितपसुराम्य ११ १२

श्री. वा. नि. प्र. टी. २५४ अयत्नाः ऊर्जितप्रयत्नाः अफलाः अशामफलाः प्रकाः सहाय अनात्मकालप्रसिद्धसाधुसंगतिश्रयेन धृतिः का लैतादि समभि+१
एकोद्देशमात्रः ३१ इमामपवासदेवातिथिपूजादिरूपा संविदितानियतकालाविकिञ्चिद्विधायां चयतः तद्देशमयेन +वविधा+२
देश विषयामन्तर्लोमविषयामन्तमसुरे इत्यादि अन्यमन्तमन्तत्वेदेनानिविज्ञानयेपमिगृहीतमधिक।
मेन विज्ञानपामनं मेविश्रान्त्य नन्नाहिषमिवस्थितनलकसद्देनासहदिति भावः ३४ कर्मसकाश्चिनापास्ता।
न्यक्रियेतिरात्मभूमो यावन्न निर्वीर्यनेता वदयमपदिष्टमथामनस्तं प्रतिपत्स्यन्दनितत्रिवाणायसस्य।

अयत्नोपफलेोयेकोऽथ पर्यासिसमाप्तिः धुयाम्यत्नेमाधेोतुमास्तनरश्चुमः ३२ इमामवंविदितोम
मकर्क्रियांसंपादयन्नपि दुःखादक्रामिद्धःखोसम्मनमेविधीयते ३३ चूडालोवाच पितामहम
हेश्वर्वकदाचिन्तस्तथानिदं यत्क्रियाज्ञानयोरेके श्रेयस्तद्वृद्धिमप्रभो ३४ ब्रह्मोवाच ज्ञानहिपरमे
श्रेयः केवल्यतेनवेत्यसे कालातिवाहनायेवविनोदाया हिताक्रिया ३५ अलब्धज्ञानदृष्टीनांक्रि।
याश्चपरायणा यस्यनास्त्यंवरं पट्टः कंबलेकिंत्यजन्यसो ३

पितामहोपदिष्टं क्रममाचष्टेतिपितामहमितिक्रियाज्ञानयोर्मध्ये यदेकं मुक्तिकारणं तद्ब्रूहीत्यर्थः ३४ केवलेति
प्रत्यक्समनुभवति क्रियात्वर्गादिभोगविनोदरूपत्वात्पितस्तपस्त्रादरूपत्वेन पारुनर्थानुपार्जनेन।
आयुःकालयापनोदनायेवपक्षत्वोहिताइत्यर्थः तथाचश्रुतिः कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतं समाः एवं
त्वयिनान्यथेतोस्ति न कर्मलिप्यतेनरे इति ३५ अतएवैतेषुक्त्रतिविधिपाक्षाविद्याचेति ज्ञाताननधिकारिविषयान तो+४ श्रुति+४
अमृतत्वसाधनभावकत्वसहापालारिमतसंबद्धापेक्षिकमभिप्रेतमित्याशयेनाह अलब्धेति याश्चपा। २५४
साभ+१

नन्वत्रानित्येष्विस्ववर्णाश्रमोचितकर्मकर्त्तारस्तुयुपतेनेकथमलब्धान्निरहीनामेवक्रियाश्रवणेनत्रात्वा
मनेतिश्रद्धयानेत्याशीवाविहितनिषिद्धकर्मफलेभुक्तेनैवकर्त्तृत्वभोक्तृत्ववासनानाशेश्रद्धात्यागोवासेभवती
तिभाव.मात्रशाह्नःकात्सायर. १८ किमत्रभाष्यपिक्रियास्तथैवमित्याहसर्वाहीतिफलवेत्यापीतिध्यानस्थफ
लाग्रयिक्रियावधिनानुहन्निमात्रेणासफलश्रुतफललाप्रधानभवेतितन्नानावस्थफलानश्यतीतिकिंवाधं

वासनामात्रकर्मत्वादत्तमफलाःक्रियाः सर्वापवाफलात्तु स्ववासनर्मत्रसेवर्यत. १९ सर्वाहि
वासनाभावेश्रयात्यफलत्वंक्रियाः समुभाफलवत्त्वेपिसेकाभावेलताइव १९ कर्तृत्वमेवधाया
तिविलयेप्रध्वंसात्वे तथैववासनानाशेनाशमेतिक्रियाफलं २० नस्वभावेनफलतिधध्यार्थ
वल्लताफले क्रियानिर्वासनाश्चफलेफलतिनोलथा २१ तथ्यासनेवालीयतेपद्मपतिना
न्यथासतः स्ववासनेमृदेवःलेपश्चपतितानान्यथा २२ आकाशभासवासस्त्वेनेद्रा तिफलं
क्रिया शुभाशुभावातञ्चश्चफलावाललतायथा २३ वासनावहमानोयं शोहंकारादिरु
पिणी प्रसत्यैवादितामोक्षान्मकभूमाविचांबुधिः २४ यस्मैबंधसंघयातेसर्वंजातेतिभावना

नस्वेप्यत्रदस्यतेन्तुणानानत्रकाकरोतिन्यायादितिभानुः २५ कर्तृत्वनेश्रीथफलदादीस्वर्वेआतेवत्रललितानी।
दारजलन्वादि २९ निर्वासनापिक्रियाऊतानफलतीतिचेत्काश्चालतावत्स्वभावादेवस्यादनेति २ स्वावुञःस्वभो
गायोभेदम्मितिवासनेववीनमग्रडववीजेयस्यतिफलवालयत्सवासनावुद्धिनाशायेनाहमयत्ति २६ २७

मर्थ+

नन्वग्रतदशायांसमत्वेत्वान्सत्यायाः वासनायाःकथंतानेनेवाधस्तात्रादवासनेतिइदशतदशायामपि २४ श

पदपरमपुरुषार्थवस्तु २६ पितामहोक्तिमपसद्दनितानेनेति २७ सत्तानवान्तानविदायतपपवमोदरेतति
निर्विशुत्वंकिंचित्तदर्थः २८ विवेकहीनसर्वाहितं लक्ष्यतइत्यमडलाचलमपिममतादिविषयतयाग्रनपों
यालेमित्वापायेनाहइतरति २९ यदितयोग्यजयोहेयसदिंउपादेयसनमाद्दोहमिति नावेत्समेनविचारयामि १

क

वासनामात्रमस्यामाजरामरणवर्जिते पदमवतिजीवान्मेयोनन्यविवर्जित २६ सवासनमनोतानते
पनिर्वासनमनं तानेनजयमेमत्यगुनजीवानजायते २७ इडान्त्रोकस्य तानमेवपरंश्रेयइतिश्रुत्या
इत्यपिवे मातुर्महानोरामर्थत्वंकिमत्तानवानस्ति २८ इत्थंकमेडलैतिनोद्दंड्काद्यमितोहृषो इत्यना
र्थंविलासेस्मिन्नमर्शंकिमहोपते २९ कोहंकथमिदंजातंदययत्पाम्यतिचेनिभो राजन्नावेतमेवसानि
महत्क्वसिपासि ३० कथंबंधःकथंमोक्षइतियमासुरादरात् पावावाविरोपादानमात्रमसेवसे ३१
हृदयदसाविदारीसंकोटरेक्रियायानया जीवितेत्यिपदांकमशिलाकीटवदाखिन ३२ साधुनासमदर्शी
नापरिप्रश्नसेवया सेवमेनवृत्ताशुक्तिर्लभ्यतेमंचलेयथा ३३

विचारस्तुगुर्वीभिगमनसेवनपरिप्रश्नाद

योगुपदेशाइतिदर्शयतिकथमिति समासःसमदइत्यपारस्य तोमस्त्वात्रजन्माधिः तनत्वदार्थे श्रवारमपरतो
रविमात्रेरूप योधितमपदार्थेनहरावेकासत्तावाक्यार्थेनिर्गलित्यर्थः आववायारावाश्यस्मात्समद्र
त्याहिदामित्यर्थः उपदेशनोपवास्य प्रीतोमादिदुरवदप्रश्नकृतौशास्त्रतविदास्येनधादिधयाग्रनयानय
क्रियाजीवितमाशु दिपयन् ३२ सांत्वमिलक्षितविश्रांतिस्वप्रदर्शनाशुक्तिः ३३ । २५५

नहिं मये दानौ कथं स्थिरं न दाद साधने वेति श्रवणस्थाः निरुद्धा नयः ... येन तथा विधः स
न साधुना ... समसमेव ग्राम माद्यो भुजा न लतेवा पर ... पदिश्य येथवा विव रकोटवत्रि ... ऋषः ४४
४५ ४६ ४७ ४८ निर्हेतः स्वविश्रान्तः ४९ तानमेव परश्रेयः इति यथा ... तेन तारकमन्त्र तदेव कालना

साधनैव समस्याम भुजा नो वन कोटरे निद्रावश ... विवस्वो टवत् ३४ वसिष्ठ उवाच का
नेयं देव ... प्रतिबोधितः ... किं विधम् उवाच ३५ कि विधम् उवाच ।
अहो ... सद्ध ... दीर्घ ... वचने ३६ अहो तु मे स्वयं
नमस्ते पापसंशोधन ... प्रबोधयसीहमा ३७ गुरुस्त्वं मे पिता त्वं मे मित्रं मे ... नेन
शिष्यो ... पादे ... ३८ यदुदार ... भवामि निर्वृतो
येन तद्ब्रह्म ... ३९ ... विभागः ... कर्मणः ... तान ... क
देन ४० ... यदुपादेय ... इदं किं ... काकवत्
४१ ... ४२ कि विधः
यदस्ति तदुपादेयम ... पि विधि शिवम् नः

... किमी ... विषय ... ५ ...
... [illegible]
... ४५ ... ४६ ॥

शुद्धेरसर्गकामोयं तेनादि विधिर्निर्देशोवर्षमात्वेन निश्चित शिष्टैर्मैत्रकस्यायमपारे यतिमत्वर्थं प्रविचारितं शास्त्र लक्षणं येनाविकरित्वं ४१ मत्कटे तमिरूपपादनयस्तथाविध्यपिश्रमाणं कुशायथाग्रादेने ४४ शुभस्यदि तमिन्येव भावयनर्था मात्राबद्धा तमिवभिन्नाणु ए ४५ तत्रादौ देहाद्यभिमानत्याजनायशुद्धत्वनिराशोपदेश शौनायवमतिकावोपाख्यानं हलिकाख्यानवदावयितृत्वं तत्र ४६ एतमवतारयतिस्ववरेति स्वस्यानवचारे तेनसह शातयामदमतीनामपि शुद्धैक्षिप्रसमयेनविचारोदयदारा उदयत्या शुद्धैर्विबोधनमहायतीनांचस।

प्रविचारितमेवशुद्धस्यमेतद्वचोमम ४२ शुद्धोवाच यथाबालः पिलवीकामयमादेनपपादन ग्रादेशो दितेयेवतत्शृहातेनद्वचोमम ४४ श्रवणानन्तरंशुद्धाशुभमित्येवभावयन् चुणतीतमिवधात्कादेनधि वचोमम ४५ स्वचित्तसंस्थानपोदय्याचिस्समर्येविबोधनयशुद्धः भवभयस्तनसमदामतीनाशु एकत्याख्यिकयाक्रममनोत्त ४८ मोक्षेपायेपिविधत्रावबोधनसर्गो' ८ शुद्धोवाच अस्तिकश्चिन्मा श्रीमा'स्थानित्यविरुद्धयो' गुणस्यानंदसायथाब्धिर्देवतागुनो। कल्याकानस्त्रक्शलोवावरा रविपता' सर्वसकलसीमातनेनमानानिततयरः।

येयसमयभयस्तुननायस्माअपायथाविधविशेषणापरेनि पातक्कदम देहस्वकथाक्रमकथयाभिशुमित्वार्थे ४९ इति वा नात्पर्येति वीणाम्यकरतोसमस्तपीतितम' ८१ मोणौश्चितामणिप्रामस्यपेस्यतयमाविरात् कावक्कश्चित्वात्प्रान्यानमयादेनिकयाख्यनेनित्यपरस्परविरुद्ध योगैसर्यैरापमवेकत्याभादिगुणस्थलस्यापेप दृश्वस्थानगुवासभूतः पथाब्धिवधेरवानेनसमग्रुनश्चवि।

५ सकिंचकारनदाह अनेनेति अनेनैतत्पोक्तपदेवताप्रार्थनान्वेषणादिनोपायैर्यत्नैः संसाधोऽचिंतामणेः साधनेन
तपश्चारोभवतः १ अथयवसाधिनाहक निश्चयवत अमहतालोकेश्यासेन पल्लनारायणसेनेवचिंतामणेः सिद्ध
ग्रंथे स्थितः हेफायोगेः फलावश्यंभावनियमः इति किं वेति ४ प्रस्तावमिनिश्चयो ह्यस्मिनिबोधः ५ यथाकश्चिद्दरिद्र
चलंपूर्वास्यामनिमज्जनैवोदितंसिंधुदलप्राप्यमपिंऽर्थान्वेषणावृद्धिने हरतस्यैवमिवड़ अप्राप्यपएणतिन हट्टे सो। ८०

अनेनतयन्त्रसंसाधोऽस्यचिंतामणिसाधने प्रवृत्तोवाइको वहिरवाधिसंयोषोप्यया १ यस्ययत्नेनमह
ताकाले नाधवसाधिनः सिद्धचिंतामणेः किंवानसिध्यस्तुहितात्मना ४ महत्त्वमयघमंगलाप्रस्तु। घ २
कोचेदावेदवान् अकिंचनोपिवसक्तेसमवाप्नोत्यविघ्नतः ५ मणिमग्रे स्थितप्रायं दृष्टरूपं ददर्श पत्र३
सः महाक्रुदयपूर्वास्यामनिर्जितमिवादितं वेभवमणिराजेद्रेनतु निश्चयवानसौ राज्यश्रीरिति सा
मान्येऽस्तदीनरत्नमरः ७ इदं चिंतयामाससमनसा स्वयशालिना संप्राप्तेपेस्याद्दीर्घदुःखसंभ्रम
शालिना ८ अथैयमणिर्मेतीनायं मणिश्चिन्तकवेमसः स्वपामिनस्वपाम्येन कदाचिन्स्पर्शातोव्रजेत् ९

न्वयः ९ सतपएवमणिराजनारदेद्देहस्थेतस्मिंश्चितमणौ निश्चयवाञ्जवभूवस्तु दीनोदरिद्रजनः ७ सर्थोवि।
स्मयस्तकालिनासंभ्रमशालिनाप्रानेनमनसाइदं वक्ष्यमाणप्रकारे ८ अयमणिरितित्वपानत्तानेनायमणिरि
तिभ्रमः मणिश्चेत्स्यानत्तर्हि सः मत्पत्तेस्नानभवेत तर्हि परीक्षणाय स्पर्शमिस्पर्शे स्पर्शंदत्तो कामिलाषः नस्प
शामिनस्वपाये यतः कदाचिन्मणिस्प्रदभाग्यवशमस्पर्शोनातदीनव्रजेत् ९॥

इति पोकार्यो बीजमाह नैतावतेति स्यागमो वैतिरक्रम १ कथं तर्हि प्रत्यक्षमालोकदर्शनं तत्राह कृपाणइति
कृपाणोदस्वकार्यंप्रत्यक्षानां कृतिनेनभातिस्तत्र चितेनात्मनालालालातकल्पितस्तेनोपमस्तालोकभ्रमात्पूर्व
प्रयामि ११ भावयत्रुणतत्सपत्न १२ १३ १४ १५ क्रतानाकार्षीततत्राह नयदेति सख्यमयदिति पोषः १६ किम
र्थमडीयगातस्तत्राह सिद्धयस्त्यजतिहीति यथार्मैर्वोऽशिरः पार ताप्रामोदीत्यजनितद्वत्त १७ नन्वयास।

नैतावनैवकालेनमाणीद्रः किंसमिद्धानि यत्नेनजीवितातेनसिद्धानीत्यागमक्रमः १ कृपाणः कृपि
तेनाहत्तालोऽस्तानस्तेपम स्तालोकप्रपञ्चमिह्विवद्धत्तमित्रभ्रमात् ११ क्रतवृत्तावलीसौनाभाव
यत्समता नाना प्रथनैवपदाभामिमणीद्रसर्वमिद्धिद १२ केचिदेवमहात्तानेमहाभाग्याभवन्ति हि ये
षामल्पेनकालेनभवन्त्यभिज्ञतालाश्रियः १३ प्रद्रमत्वनपाः साधवराकोमान्पष किल सिद्धयः क्व
मायातिसाऽऽभाव्यैकभाजनं १४ एवविकल्पसंकल्पेषुिरमत्त पराभुपान् नमोत्ताप्रहृणयत्नस।
काषींत्योरभ्येमोद्दितं १५ नयदायेनलब्धवानतस्मात्मोनमौनदा चिन्तामणिरवाप्तोपि दुर्हियाढे
सयोऽपि तः १६ इतितस्मिन्स्थितेयातामाणाहृरोपसिद्धय त्यजतिस्वयमत्तारे पारोत्तपामिवोसितः १७
१८ च सह पोह्नमामात्वदश्य सयातिकिलसिद्धय आत्मनात्रयफलनिसर्वयात्पसदल्पल १९

इदमेवावदरावितम्त इति कथाप्रक्रमेऽक्रतस्यसाविवद्गणानामणिसिद्धिकालेकरामातत्राह हसेति सि
द्धयाऽऽगतं सम पूर्व प्रान्तपदविचह्तणतासम्पर्केति अमहमानेऽपहोकेनपुस्मिन्नुलयाति प्रपराकत्व
श्रुत्सर्वेतस्याकृत्मपिप्रान्तपदविचहत्तणतेहत्माविनासस्यातिकिलेत्यर्थः यथाह नदेवादृमोदयदेः।

हसद्दिःपरिदासयोरनपवर्वचकेःसिद्धेःपरस्त्वनमलदिनेः २० वसुनोऽपादेयनो २१ मोहस्यान्यथाकाति
नाप्रसिद्धानरादशति शुणाविति श्रहोपदार्थान्क्षित्यर्थवाआमोहात्पश्चपटुकरुतेपवर्वहिषमिद्धे कुरुते
इस्वादियोग्यं ४ इत्पश्चाद्यानिदापरःश्रियेपनेधान्यादिसपर २२ पवेदशपूहवंधादीनपिभ्रमात्तत्रदविन्ता
ह देशइति इत श्रियपजनस्य्यःगतप्रायंजीर्णमितियावत् २४ मणिकाचवेद २५ याश्चापनकुजसाइति

शुमान्भयःक्रियायत्नंवज्रोरदेहस्पायने नोद्दिजंनेनस्वकार्येपुरुनाशुभ्रवसायिनः २६ इदशीतकावह
पंचाग्व्रुआवेशिनं दृहाद्धं वैचकेःसिद्धेःपरस्त्वनमलादिनेः २७ श्रयचिंतामणिरिमेमदन्तमि
न्नसस्तनं शुशुभेमोहिनोपृतोमदेहमेनिधयति २८ श्रहोनहेहिषमिद्देरत्नसंदेश्यस्त्वंजनले वेदहो
जरुतेविश्लेषनाशोऽर्हेन्नतेविधे २९ तदत्रमणिमादायप्राक्जीवश्रियंजहो सर्वेचिंतामणिस्मात्याय
नेलिंधनेतिह ३० देशाद्यमस्त्वाग्जहसजनेःपापिशिराहतः किंनहेहिगतप्रार्थकिंनाममबंधवः ३१
हरागात्वाययाकामेस्तवंतिपाणिम्यपदा इत्यादायमणीसद्यःप्राबकानन्नमाययौ ३२ तत्रैकाचक्र
नामेतेननतामायरथयो कजसारेविनिभाभोराक्षसेवाययासमा ३३ दुःखानिमोक्षवेविभवेनभवेति
यानिनेवापरानचजन्मपणनतानिसर्वापदाविशित्विद्दितिमोक्षमेकरुकंसजननस्वकगुणाग्नेवा।

भाकांक्षितिश्विमाढनीता मोक्षेमेवयासस्राशुज्जुणस्तुद्दूपेतियावत् ३४ तस्मान्मोक्षमेवदुःखदेन।
शुपसाकाक्षन्तुपसन्द्रातिदुःखानीतिमोक्षविभवेनयानिदुःखानिप्रसिद्धानिनानिसर्वस्वनाशादेरापदःस
कामाजापिजरयामरणेनभवेतिमोक्षपगमेतत्त्वविदामापदास्सिद्धेभ्योपिदुःखोरर्थानान् हेमपयंकेस

श्री.
ना. नि.
स्कं. टी.
१५६

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे वसिष्ठोक्तोपाख्याने सर्गः ८८ बहुविधराजेन्द्रस्यपत्न्या लिख्यापि बंधने अनि
ग्रमोऽरिसंश्रामं स्वातेयानां त्रवर्णेन श्रुतद्विक्ता कानयपि निर्दर्शनमनस्तद्यिपूर्विलितात्सद्भुत्यैति हुतो।
नक्षत्राणेश्वात्मनस्तवंदर्णो १ श्रावस्थेयं श्रामल्लीतितत्याग्रसुर्यनिब्धतियता पः विचारस्तातापरिपालना
कुर्द्यायस्तश्वयाग्रज्ञग्रहतुध्याधिधिनस्वतः प्राक्तनेत्तनरूयोगादितः प्राडुर्भूतरहवेस्तुखेत्ता २ वज्रस्यापि

मोहोपायेशुभिरिहिधनोपाख्यानेचिंतायन्त्रपाख्यानेनामसर्गः ८९ वसिष्ठोवाच अथैममपरं।
म्यहंमानपूर्णभूमिप परप्रबोधनबुद्धेःसाधोस्ववमाननः १ अस्तिविंध्यवनेहस्तीमहायूथपर
थपः सारस्त्यापुरुष्याधुयाविधिनेवादिनःस्वनः २ यत्राविविधमेरीतोस्मात्सादशनोसितो क
स्यानस्लिषितोनुस्योस्मेनुन्मूलनत्नमो ३ सवद्धोलोहजालेनहस्तिपेनकिलाभिनः स्तनोदशाव
विंधादिरूपेद्भोवकाबलिः ४ निबद्धोयंत्रमामपमानंजसारितोयानः तोमपासवृष्टोपरोनवा
शोपश्रमेतियो ५ निपोहस्तिपकेतस्तादयपतिसवाशनाः अथःस्मपहकेषासित्रिनाथदिवसत्रयं ६
खिदांश्चिनाडानिभेदेयत्नवानायमेवानः चकारभिःकिशीकृभोमत्नोहानेरयान्यत् ७ दंताभ्यापयात्।
साभ्यांमहद्भनेदिनयेनसः वभंनश्छेदलानानोलस्मार्गिनमिवाम्बरः ८
सोजालेस्वविधसोनीसोम ९ लोहम
येनजालेनमजीतेग्रहमालेयत् ४ यंत्रणोनियेत्रमाकदाप्यसंभाविनत्वाद्दौर्किकत्वाज्जवेय श्वदूरवाराग्रो
दस्यमानेत्रिपुरंयोयथासौतिनो ५ समन्द्रकेजालसंपुटे ६ किंकिणीनामिवक्वाणांधनि ७ सर्वास्यामरावा। २५८

नागरखंडे कालकेश्वरोत्पत्तिलिंगेश्वरोत्पत्ति ॥ २८ ॥

व्यवहारकालेतत्स्मृतिमात्रनिरोध कार्यंत्याह सर्वेति दृढाभ्यस्तवासनावशेण पूर्वापरस्मृतिप्रपन्नाय
ऐतास्तीत्या शयेनाह अर्हैत्यादिना अभ्यस्तोपपत्तिपूर्वाभ्यासमात्रेणैवपप्पयामानेखिलर्थे ८ विनाश
योजनेह्दे शब्दर्वसंस्कारमात्रेणकृतकार्यकल्पलचक्रयथायावुद्देगद्पप्रस्परतेभ्रमतितथोत्यर्थ ५
सत्वनिर्वामनमनस्तरीयसंस्कारवेगमात्रेणानुगत. समरागादिदोषवत्याभोक्ता रवलक्ष्कृतिप्रसक्तिरिमा

सर्वोल्लाहणमस्तात्मातिक्षणालेषुकर्मसु अहंसमविशश्सदहवाभ्यस्तोपपत्तिषु ८ नि सक
ल्पप्रवाहेणचक्रप्रस्परतेयथा स्पद स्वकर्मस्वनवप्राकतसारवशात्तथा ५ अविद्यमानविम
त्वसत्त्वसंस्कारमागत प्रवाहपतितेष्वेवस्पदस्वस्वेषुकर्मसु ऊर्ध्वबाहुर्विरोम्येषनचक
शिश्रुणोतिमे असंकल्पपदस्थेय सकिमतन्नेभाव्यते ५ अहोमोहस्यमाहात्म्यपदपदवेद
त्वहो चिन्तामणिविचारात्वोद्धृत्यापिमन्यतेजनै २ अवेदनमसंकल्पस्तन्मयेनेवभूय।
ता एताक्तपरमश्रेयस्वयमेवानुभूयते १२ किलन्नमीस्थितेनेवततस्यदप्राप्यतेपरं परमेय
असाम्राज्यमपिरामतृणायते ५

शयेनाह प्रवाहेति एवमंसमन्यायवद्कृत्वोपिपयव्यवहितव्यमितिम्प्राधेनप्रागुक्तमेवसंकल्पत्या
गादिश्रेय साधनमित्युक्तोपसंहरन पुनराह ऊर्ध्वबाहुरित्यादिना २१ अवेदनेदपपदर्शनेनिर्मलत्व
मात्मतन्नतदेवमाव्य असंकल्प १२ तत्तीसंकल्पवेशाविना ५ ॥

श्री. म. नि. उ. टी. २

प्राक्तनेसंकल्पप्रपुत्रक्रियावेगवशादेवयावत्तत्त्वं यावद्वासिष्ठोक्तगुक्तेः दृष्टांतांतरेपुनराह गम्येति ॥५
प्रवेदनमसिकल्पइतिपदकृतेतद्यावदारकालेपुपपादयतिसर्वेति ॥६ यथासतत्वेशिलेनमुक्तेशाखावा।
लतृणेवाद्यादिप्रवाहपतितेतत्तृणांतरसंयोगवियोगादिकार्यस्यदर्शनेतद्वत ॥७ यथापर्णकोत्कार्य
नृत्यादिकुर्वतरवस्थितस्यदारुपुत्रिकायंत्रस्यनरवत्सूत्रादिरसभावेननास्तितद्वतवापिकुर्वतः वि

गम्यदेशैकनिष्ठस्ययथायोग्यस्यपादयोः संदेविगतसंकल्पस्तथाखेदः स्वकर्मस ॥५ सर्व
कर्मफलोभोगमलेविस्मृतस्तमवत प्रवाहपतितेकार्येसंदस्वगतवेदने ॥६ स्वरस्वाकृ
तसंकल्पस्वाद्वेदःखाम्यभावयत प्रवाहपतितेकार्येचेष्टितान्मज्ञशाखावत ॥७ रसभाव
नसंतत्स्तेमालेभवतकर्मस दारुयंत्रमयस्येवपदार्थमिवकुर्वतः ॥८ नीरसाप्रवर्तमानस
मस्तेंद्रियसंविद. आकारमात्रसंलग्नादिमतंनीलमाद्व ॥९ वोधार्कपीतरसपासंदनषद
गमनपा यंत्रस्यंदोपमास्तिष्टवल्पवशिष्टवेद्मः २० ॥

वपसविश्वर्वस्येवरसभावनकोतकवुद्धिर्माभूदित्याह. ॥८ ॥९ षड्गो. पंचकोशासंवलितविदाभासः
समनस्क. प्राणवर्गं तामेंद्रियवर्गं तानकर्मेंद्रियसहिताः करणचतुष्टयं षाट्कौशिकेशरी
रचेतिषट्षड्गास्तेषांसतम वल्पावेष्ठितः शिशिरेद्रुमइवनीरसः २०

२

ननु नीरसस्य बहूगस्य कथं जीवनं तत्रह विदिति ग्रमावरलभूम्नानदन्तु पाविदेवां मरे जीवनप्रुणादिहेतुह
सेयघात्मनि प्रहृष्टान्निस्वभावाद्दाल्यूस्सास्यादेप्रहृष्टान्त्यपि सपर्त्तनेनवा येविदातत रसात्नेवक्तुमाधारयेतस्य
इन्द्रियग्रहणाय बहूगोपलक्षणं यथादेमततेस्त हृतवाभ्य तामभावेष्यमते नेचरसेन जीवयामतद्धदित्यर्थः
२१ इन्द्रियहृजीतामनिकारणेमरससेचकिंस्यात्तत्राह सरसेति २२ नि सकल्पमेवमहतोन्यालाया यत्रसंतु

विदातरसान्येवप्रहृष्टान्यपि धारय स्वयंत्येमेहृपापश्चादेमततेस्त ज्ञूणिव २१ सरसेन्द्रियतु
मित्ते कुर्वतो कुर्वतस्तया सस्मानंचेष्टायो य नकल्पानवनश्यमपि २२ नि सकल्पमहत्वालाय
त्रावुस्पदवशरि स्पृष्टसेनटननायश्रयसेपरिकल्पसे २३ एतदेवपरयेयंजन्मजन्यशमिवारतो
यदवासनमभ्यस्तानिन्नकर्मेसकतेना २४ अवासनमसंकल्पयथाशानानुहृतिमान शने
शुक्रभ्यमाभोगइवस्पष्टस्वकर्मस्त २५ माकर्मफलवुद्धिर्भूर्मातेसंगोस्त्वकर्मणि उभयकल्प
नैतन्नमुभयवासमाश्रय २६ बहूनात्रकिमुक्तेनसहेयादिदमुच्यते सकल्पनमतोबध
स्तदभावोविमुक्तता २७

नश्चयथास्पदस्तथापदिस्पदसेपरिकल्पसेसमर्थस्या २३ २४ वक्रेभुमतीतिभ्रम आभोग सविवे
फारदशानेरुन्नरोत्तरमुपशमशीन स्पदस्व २५ कर्मफलेअसगाआसक्तिवुद्धिर्यस्यतयाविधो माभू
अकर्मणिकर्मत्यागेपितवता सक्तिलक्षण सगोमास्तुफलासगाभावेकर्मकरणेतथाराचनविशे

श्री०
वा० नि०
उ० टी०
३

प्रकार्येत्याज्यं प्राप्य त् यथास्थितमेव प्रारब्धमुपभुज्यते २८ अकर्मत्वेनिष्क्रियआत्मना अकर्मणि तद्दृश
बुद्धभावस्थितेऽकर्मणाप्रपञ्चकर्तव्यतो २५ प्रवेदमेप्रभ्यात्वात् ३० निःसन्देहमीमवस्थाने प्रमवातज
डीकृतसर्वसंस्थेवत्वेदायेसेतिशोकोवारयतिसमेइति ३१ ३२ कृतेनमकृतेनवालौकिककर्मणाजीवतः ऐ
हिकः प्रजीवत. आमुष्मिकोऽपिअर्थः पुरुषार्थोनास्ति ३२ कृतोनास्तित्वाद्‌ यदिति यपसम्बकारणान्

नेह कार्यं न चाकार्यमस्ति किंचिज्जगत्त्रये सर्वेशिवमनन्तमनन्तप्राप्तद्दृश्यते २८ प्रपञ्चकर्मणि
ण्यकर्मत्वमकर्मणि च कर्मता यथाभूतार्थविद्बुधः शान्तमास्वयथास्यात् २५ प्रवेदनेविद्धीयि
विज्ञत्वयमकृत्रिमं प्रत्येतत्नयोभूतात्तयार्थतितृप्तयथासिभो ३० समेशान्तेशिवेस्वस्थेद्वैते च
परिवर्जिते नैतेनेतेयथेशाद्धि किंकेनकिलाप्यते ३१ नोदेतित्वपिसंकल्पोमरुभुमाविवाकु
२० इच्छा नोदेतिभवतिल्लतिकेवापलोहवे ३२ प्रवेदनस्थाप्रतस्यजीवतो वापजीवतः नेह किं
चित्कृतेनार्थो नाकृतेनापि कश्चन ३३ यकर्मा कर्मणोतेतः शास्त्रताभेदत्वपि तत्कर्माणि च
कर्माणि न कर्तव्यपि कर्तृता ३४

मोत्कर्मोभयवाधावधौ तद्‌भयात्मभूतेचशाश्वताभेदत्वपाणित्वपिप्रातिभासिककर्मात्मनाविवर्तमानेऽपिव
स्ततः कर्म नामास्तितत्त्वाकर्मात्मनाविवर्तमानेऽपि कर्तृतानास्ति यस्यकर्मकर्तृत्वादेसत्यत्वबुद्धिस्त
स्यैवकर्मफलमिति अज्ञादिवदधिकारिविशेषणविधायकशास्त्रत्वावधना इति भावः ३४

२

अतएवदेहादावहंममेतिसंवेदनवतएवविधिनिषेधशास्त्राधिकारात्कर्मकर्तृतेवेधोनेतरस्येति अभुक्तमि।
त्यहं अहंममेति २५ यदाहंममेदाव्याम्निकात्परं अव्यादिदेहशयमर्थेज्ञपमिवाथेज्ञपकमित्याहिशिखिभा
सिकेजगात अशाहममनिर्वचनीयं अवस्थेत्यर्थः २६ एतदेवस्पष्टमाह यदितिकिंचित दृश्यमीदृशं
चेतिनिर्वचनशाह्मप्यं यतहाधाधिष्ठानेतत्र यतस्ववेधानेतरपञ्चाद्वशिष्टे अथेदनेवेदनाविषय

अहंममेतिसविदङ्ड.त्वत्तोविमर्शे असविदविमर्शेयदीक्षितंतदाचर २५ अहंममेति।
नास्त्यस्येयदस्मितञ्जिवेयरे यतात्परविदथिनाद्दशाहमर्थवर्जिते २६ यदयतेजगदिदंद्व
लकिंचिदेतदृश्यतोयदत्वमिवभासिनविद्यमन्ये असत्यपुविद्रवेदवमेवयच्चात्वंमदेवपा
रमार्थमसत्वविशिष्टं २७ इतिश्रीमहारामायणेवासिष्ठेमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्धेचिकित्सा
योगोपदेशोनामप्रथमोध्यायः १ वसिष्ठउवाच अद्वैतेकविमनेतत्पातसामन्यवस्थिते
यथार्थकमथसेयंतथाशिवमयंजगत् १

भेवानुभवनिष्ठा सस्यैकरूपंपरमपुरुषार्थरूपंविदुः इत्यर्थः २७ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाण
प्रकरणेउत्तरार्द्धेप्रथमः सर्गः निरूप्यतेत्रप्रथमेसर्वंशिवमयंजगत् कर्मबीजतयाविद्याः समूलेविनिवा
र्यते १ सर्वंशिवमयंशांतिमनंतंप्राग्वदास्थितामितिपदुक्ततत्प्रथममुपपादयितुंप्रतिजानीते आ
त्मनिपारमार्थिकभावेतत्वदृशामवस्थिते १ ॥ ॥

श्री
वा. नि.
उ. टी.
५

यद्यद्विज्ञानस्यतत्त्वद्विवर्त्तत्वाद्विनाशमिति अत करणत्वतस्ययोक्रमेणादर्शयतिमनस्तिप्रथमद्विवितश्चे
त्योन्मरवत्लक्षणमननत्वद्यामेवततत्त्वस्मिनाथवसायसमवाणाकामसकल्पाद्दिहत्रयस्त्येवचि।
द्यामा सर्वानुभवसिद्धा तस्याविच्छेन्नसवथलक्षण कालस्त्रोत्सकारस्तत्क्रिया नामसस्थानसद्दितसर्वम
त करणसमरणसाताम्वालिवेपनाम्निवमयमितिवाहूशक्तमितस्थ २ पवंवहिरिंद्रियतद्वारकबुद्ध
दर्शननद्विषयेष्वपिविद्यामिप्रयुक्तेवापरोत्प्रश्रेतितत्वाप्रिशिवमयमेवविवेकिभिर्दृष्टंशक्यमित्याशये

मनोहंकारबुद्ध्यादिचित्तमेवचतन्मय कालाकारक्रियाशक्तिशङ्कसर्पसंयुत २ शिवयक
मयापवनूपालेकमन क्रमा तस्यद्युनाटनतत्वादत किकेनचेत्यते ३ साक्षेमेयप्रमाण
द्विदेशकालोदिशादिच भावाभावविवर्तादिशक्त्यकमयात्मक ४ अहमेमेमत सासाक्षेत्रमय
रमेश्वरात् असमसत्क्रमतिमित्रहाशिलोदरमोनवत् ५ ।

नाद्यपिवेद्यपालोकयहणशद्वाया लोचनानामपुपलक्षणमन क्रमावाप्तसविकल्पकल्पकज्ञानोपादा
नादिबुद्ध्यहद्विषयास्य एवशिवमयतदर्शनेशिवएवसर्वत्रिपुटीरूपेणप्रथतेनततोवस्त्वन्तरमस्तीत्याह
तत्मपनादिति ३ तदेवविशदयतिसाक्षेति ४ सर्वविवर्तानहमसमेतिहेतुरूपेणेवसमुल्लतत्रविद्याप्रवर्पा।
लोचनेनतस्यारतम्माद्वत्वपरिशेषात्तत्रस्यति सलभेत्याशयेनाह अहमितिशिलोदरेयत्वासिद्धगादिचे।
शाक्रूमयत्वलक्षणमौनमहत ५

नामरूपकर्मात्मके प्रपंचे नामरूपयोरपरोक्षविज्ञाने एव स्फुरणात् ब्रह्मैव अयमवनिर्दिष्टं तत्र क्रमेण तत्स्वरूपे च स्या
वस्व करे कर्मणा तत्पुण्यपापलक्षणमनामनन्तकोटिजन्मसु विलक्षणाभयदेहतया भानादर्शनात् ब्रह्मैवमयत्व
दर्शनेन नाधसिद्धिरिति तन्निरावरणोपरिशेषादामरणं निश्चितावस्थानलक्षणमलक्षणगणवेषाय नहि
ज्ञानेन कर्मकरणेन किं विकल्पमपेक्षितं तन्न चानन्त्येनेमित्तिकत्यागे प्रत्यवायप्रसक्तिरस्येति नतत्स्वीमत्वे
स्थान न सिद्धेर्द्वितीयभावनयारामपृच्छति शुभमिति सम्यमेवतवैनेकर्मसिद्धेः परिशुद्धेन सद्रूपानम्

रामउवाच शुभमेन्यसद्रूपत्वमथाभावयत प्रभो अशुभकर्मणस्यमादृनुष्ठानाच्च किशुभ नम
९ वसिष्ठउवाच इच्छामियदहतत्वकथयाशुभमानद पदिज्ञानासिनज्ञेनकर्मणावकिमस्य
ते १ विस्तारकर्मणः कीदृक्स्तूलतस्यचकिंभवेत् नाशनीयचनिपुनः कथकथयनाश्यते ८
श्रीरामउवाच पत्राशनीयनिपुणतन्मूनचविनाश्यते मूलकाशेनभगवन्नशाखादिविकतेने
५ शुभाशुभनाशनीयस्वकर्मावलधीमता मूलकाषविनाशेनतत्त्वभवम्पल १

कृशकेन मूलंतनयात वद्रूस्यजन्मेवेतिदर्शीपितं वसिष्ठोरामेण कर्मणः किं मूलमितिनिश्चित्यापृच्छतेइति
परीत्यार्थेन मनयाकर्मणः स्वरूपं तस्य फलात्मको विस्तारस्तन्मूलं तन्नाशयोपायाश्च तदुपायश्च कीदृशो
निश्चितइतिपृच्छतिपृच्छामीतिद्वाभ्यां १ ८ मूलकाशेन मूलोच्छेदेन ५ तत्स्वरूपं च तन्नाशप्रका
रेचराम स्वाधिष्ठेतमाह शुभाशुभमिति पुण्यपापरूपमित्यर्थः १ ॥

श्री
वा नि
उ री
५

तत्रोपशमोदारमदृ कर्मद्रुमस्यैव तज्ञो अथकर्मणामितोत्मनदेवसकथमतेद्कर्मणामुच्छित्तिनिकृत्यति
क्रमदर्शितेमूलप्रथमदर्शयतिद्वाभ्यांत्रिति यस्मिन्काष्ठेनश्चनशमाल्लिमरणेनेतिपावत् २ पैदिककर्ममूल
देहशाखनकर्मेतिविस्तारोपिभवतीतिद्विनीयप्रश्नमपिकर्मद्रुमततयावर्णेनेनसमाधत्ते देहस्तावदित्यादिना ।
विचित्राभिर्हस्ताद्यासत्ताभिर्लताभि शाखाभिरचित विराजमान २ तस्यशाखनकर्मवीज ३ महर्तप्र
तिप्रतिमुहूर्तकालरूपेणोप्रमकैटेनहर्षविषादरोगज्वरादिविकारचेष्टाभिर्हुमिनाकृते निद्रालत्तोतेदेमतेन

कर्मद्रुमस्यपदस्याभिज्ञलान्मूलानिमेष्टाणा यन्त्रिकाशेनानिर्मूलेनसभूय प्ररोहति ४ देहस्ताव
दयद्रुमकर्मद्रुमस्यसमाश्रित मूढ संसारविपिनेविचित्रागललावित १२ कर्मवीजेनतरोरस्य
त्वङ्गत्वफलावले त्वमालाहृणपकालस्यजराक्रुमहासिन ४ महूर्तप्रतिकालेप्रमकैटधु।
मिताकृते निद्राहेमतजटरलीनस्वमटलोद्भूते १४ स्वबाहुकपारमार्तिनीतेदापर्णसमने ज
गजरालजातस्यकलत्रोपलक्षणवले १५ पलवाक्षपवाहस्तपादखण्डशारवोरुणा पवमानतनुहृत्रा
निस्तेरवाबितलानिच १६

दृष्टेलीना सङ्गविता स्वप्नसत्ताणा दलेपुनतप पर्णनिर्गमा यस्य १४ स्वस्यबाहुकलतोणेपारदीवशि।
शिवोतेशाना उपरता श्रीर्णश्वरेष्टाचेष्टास्यलतालापर्णसततयोयस्य कलत्रभार्यादिषोध्ववगीस्तद्भूपाउ
पसमीपप्ररूढलानुणावलि कन्तोयस्य १५ हस्तयो पादयोहृशानिम्नहूति आदिपदेशेकर्णेनिह्निकस्पाट
यस्तस्पशुरूणमस्लामवर्णा: फलवहृपा प्रवपला प्रस्यारूणानितनतहज्ञानिस्तेरवाणिचहस्तपा
दतलानिर्द्यत्नकरोरत्नमज्ञाणि १६ ॥

ग्रतः स्फाट्यसिद्धिस्थलात्मरसाः रस्माः ग्रंगुस्थानस्यपवनालोलाकलपल्लवा. १७ द्विजाग्रपिपुन. इराग्राइ
भूता. नवपंकयुक्तस्यकलिकाःकोपका. १८ इतिदेह्रइत्तद्रुपतपापरिफुल्लस्यप्रज्ञ्रहस्यशाकनकमेण. क
र्मेद्रियाणिमुलानितेषुतरुमूलधर्मनद्वर्णशतिइगलानितेषूयानि मखिहानितान्यसेराकामास्स्तपंइगहानि
पाणिछिद्राणिग्रंथमति १९ तानिपुनर्पंयायोगविषिनक्षिस्येतेविकोन्मग्रेषुहाणीन्द्रसस्तन्मग्रात्मकाः।

ग्रूहरणा. पवनालोलापृष्ठोमस्तणप्रर्तेय. स्नापूस्थितिद्गिपसरसाग्रेगुल्फोवालपल्लवः १८ मृ।
द्धोमस्तणनीदणाशाकृतानूहा पुन पुन. द्वितीयइकलाकारा कलिकानवपक्वाः. १८ कर्मे
ण. परिफुल्लस्यदेहद्रुपतयोतेहि कर्मेद्रियाणिमूलानिद्रुहानिग्रंथिमतिच १९ सिराश्चिग्रं
थिनहानिधकमग्रात्मकानिच वासनारसपीडानिनिजरक्तरसानिच २० गुल्फवेनिहदागानि
ससेविमसृणानिच तेषामपिचमूलानिविद्रिवृद्धीद्रियाणिहि २१ सहरमपिज्ञानाविपचलेका
निलानिल वासनावंकमग्रानिरसवेतिमहोतिच २२ तेषांमूलेहहन्तभमनोव्यामजगद्वय पे
चस्रोत शिराकृतमक्रान्तरसद्रव २३

नि २ तत्रपादेद्रियाणिगुल्फवनिसत्वेविशोभनत्वकोमलानि अतएवमसृणानि तेषाम्मूलंतराण्यहते
षामपीति २१ सहरस्यविषपत्रस्यपिज्ञानानिप्रादुर्भूतानिदेहाद्दविविधपदेशगस्थापिग्रंथीनसमर्थानी।
त्यर्थः पंचसंख्यानिनेत्रश्रोत्रलकादिपंचविषस्यानाश्रितानिकर्मेद्रियवद्देवमत्स्वविषयवासनापकमसृणानि अत
एवतत्तरसवेति महोतिनिग्रंथीनमशक्यानि २२ पंचेद्रियस्तोत्रोरूपाणि शिराभिर्वतर्पाराकृतद्रूपभोगेनरस

श्री
वा नि
३ टी
९

तस्य मनसोपि मूलत्वेनोक्तश्चिदाभासभावेन चेत्यप्रवणाभ्यां तेनैव ज्ञप्तिविज्ञानात्मकत्वेनचेत्यशश्चेतन
मविद्याशबलावित मूले २४ चित्तचिदाभासतत्त्वभूतब्रह्मचेतन्यमूल २५ वेदनं चेतनोन्मुखत्वितद्भ्रश्यादिकारा
दितान्म्यपकर्तृत्वं स्वरूपत्रहूमिति चेतनचित्ताक्रियात्मकस्पंद मननम्फलायप्रवर्तते २६ चेतनजीवविदेव २७
पनजीवचेतन्यस्य हदकारादिसबलत्वेन कर्तृचेतनोहमिति शाहार्थभावनयोद्भुदयापरिसबलित ननदेवस्य

तस्य मूलत्व ङ्जीवचेतसोन्मुखचिदात्मक चेतस्य चेतनमूलं सर्वमूलैककारणं २४ चित्तस्तवूल
मूलयन्नस्यमूलनविद्यते मुनात्व्यमादनतत्वाच्चहत्वात्सत्यज्ञपिणः २५ सर्वेषां कर्मणामेवंवे
दनं बीजमूलम स्वरूपचेतचित्तामत्त न स्पंदे प्रवर्तते २६ मनेचेतन मेवापि कर्मणां बीजमुच्य
ते तस्मिन्सति महाशाखो जायते देहशाल्मलिः २७ एतच्चेतनशाहार्थभावनावलितयदि तत्क
र्मबीजतामेति नो चेत्सपरमपदं २८ चितिश्चेत्तुशाहार्थभावनावलितायदि तत्कर्मबीजतामेति।
नो चेदाद्यपरपदं २९ तस्माहृदनमेवेह कर्मकारणमाकृते यदे तत्कर्मणाप्रोक्तं मयैवोक्तमभीष्ट

र्थं कर्मणांबीजतामलता २८ मेदेवसहमाद विचितिरितिवलितवेक्षितासनतभावनावलितरूप २९ उ
क्तार्थस्यप्रमाणिकतासिद्धये श्रुतिवाक्यमसवादितेन ज्ञोपसहरतितस्मादितिप्राकृतेदेहादकारस्यवेदन
मेवकर्मणामूलप्रोक्तन्त्वाकत्वयैवोक्तत्वहृचनमात्रवोवेदमयाप्रोक्त
मित्यर्थः २ ॥ राम ॥

एवमत्यावर्जितकर्ममूलत्वेन दृश्यीभवत्यनेन देहत्यागेनवानात्मकत्याकामितिनतदुक्तेदितिरीत्याकर्मनिष्ठति
सम्भवतीत्याशयेनवसिष्ठउवाच अस्यैतिधावद्देस्यावद्दपाधि ११ नस्मिन्नातिवाप्यातरहदृश्याभासोऽस्मिवारस्या
दृश्यदितिनिषपतेन चात्मभत्वेस्वाचोत्पतेतेनदृश्येनभूयनेऽङ्कुरं अप्यतेतश्तिसभावनं १२ सद्गुणादिकालेन
चेत्यतेचेतनतोऽपिदितदसमंचाज्ञोकानर्दृष्टदृश्यमभवतीतिश्रुते तथोत्सनुभवाचेतिभाव. ननसत्यभ्रमेणास्य
कान्ताविलासाहभ्रमः तिन्माधाभावेऽप्रसत्पद्व एवस्यापिप्रनुभवेसम्यविशेषादितिभाव १३ एतजीवचेतन

वसिष्ठउवाच अस्यांचवस्तुत्वस्यकर्मणोऽवेहनात्मन कस्त्याग किमनुष्ठानस्यावदेहमिदलिप
ते १ यद्येवमेतेनुतेनाप्यवहिरतश्रूयते सम्यक्कारमसत्यत्वाभवत्यादितिविभ्रम १२ नचेत्यते।
चेतदस्लभ्रमादस्माद्दिमच्यते भ्रम सत्योऽस्त्वसत्योवाकिविचारणायतया ११ एतच्चेतनमेवात
विकसत्यद्वयभ्रमे वासनेच्छामन कर्मसंकल्पपाभिधात्मभि १४ प्रबुद्धस्याप्रबुद्धस्यदेहिनो
देहगेहके आदेहविपतेविज्ञानास्तस्यनविपते १५ जीवतातस्यसत्याग कथनामोपपद्य
ते केवलकर्मशहार्थभावनाभावनेसति १६

मेवोपाधिकैर्वासनादिमभिरुद्भवभ्रमैस्तसामात्मनाविकसति १७ ननुतद्दिमचोपेनसमवतिविवेकेनअज्ञोपा
धिर्निरसनीयस्तत्राहप्रबुद्धस्येति १५ तस्मानतत्तैभावेनदेहत्यागेनवाकर्मोपरम कर्मत्याग कितप
२ पाआप्रव्यवहारकालेपिअसगहितीयकूटस्थविन्मात्रोहनेकिविलरोमीतिनिक्रियात्मस्वभावस्थित्याकर्मश ॥
हार्थभावनायाः प्रभावेनेअनुद्भवेसतिविनापियत्नकर्माकर्मनविकल्पमन्तज्यकेवलस्वयमजतेवेभगवतीसर्व

श्री
वा ति
३ टी
८

ऽतोन्यथात्वकर्मत्वयोगोऽहंकारात्मकः प्रसभवतीति ३७ बोधात्मवेदेहतयाचेनकर्मत्वेपिवाधन्तलाभ्यामस्तकर्तृत्वे
त्वेपिश्रविरुद्धस्याशयेनाह बोधादिति ३८ तास्विरिंश्चपशतिभासस्यस्वयमेवविलयनाद्बाधादयरत्वमस
त्वतनगतस्यात्र ३८ ननुबोधाद्वैयमेववाध्यतेनवेदनमत्कथतद्वाधउच्यतेतत्राह वेदनमिति ३५ साचवेयट
कतनदृशनोऽन्यज्ञानेनविद्यते उपाधिवाधेचिदाभासस्यस्पष्टगनवस्थानादितिभाव यन्नचिदाभासस्वरूपवे

कर्माकर्मत्वमस्वरूपस्वयमेवभवत्यत प्रसभवतिसत्यागोकर्मत्वेपिकरोतिहि ३७ इदकर्तव्य
तात्यागनकिंचित्तेनतत्कृत बोधादिदानास्मविद्ने स्वयविलयनात्तयत ३८ त्यागस्वविद्वत्सागम
सगमोदत्तमेवच्च वेदनमृतिमेवेयसगोद्वोववेयट्क ३५ नोऽन्यज्ञानविपतेनैवतस्मात्किंहेत्ववेदन
वेघोऽन्यप्रवक्षस्वरूपपदेहनस्यैव ५ नवस्तताप्रोक्तमेतत्त्वातत्रस्मकथ्यते चेतनप्रेक्ष्यतेकर्मस
स्वत्याभ्रविकाशिते ५१ अचेतनविद्वर्मोदयज्ञप्रमेवोपदेशगों त्यागोदिकर्मगात्तस्मादादेहनो
पपद्यते ५२

योऽस्मत्वनस्वसत्यपाईश्वराहत्मकरूपशिष्टतत्रहेतवेदनयतत्स्मकर्मक्रियायोगेनभावस्तदउतविदथात्वर्थं स्या
दित्यर्थः कितत्रस्वेवेत्याह वेपुत्रत्वनमिति ५ यत्नचिदाभासात्मकचेतनतत्कर्मक्रियारूपमेवप्रोच्यतेयास्म
त्सस्तत्यावुक्षप्रपाधिकारकत्वायोरेगजलादौप्रतिविवितप्रभाकाशमिवविकाशिते ५१ अतएवमोऽस्त्वचेत
नविदाभासस्वात्मनेवविद्वत्तोभवतिद्वा तेषात्त्वविवेकिनशिष्यप्रतिउपदेशयानेच इतिपवसयेवक्षुयतेइत्यर्थः
यन्थचयावद्देहसत्वेनव्यवहार सिद्धइत्याशयेनाह त्यागइति ५२ ॥ रामायनम रामाय

वासनात्मन मनस सर्वाधिनीविराभासमवित ४२ कर्ममूलत्वमन्यान्यपि कामवासनादीनि करोतीतिक्रमेणा लकराकर्तृत्वमन्त्वाविशुद्धेष्टाच ४४ तस्मान्मदुक्तएव कर्मत्यागोपायस्तत्याशयेनोपसंहरति सूक्ष्मेति येनेच दाभासरूपासवित सकलिमामूलानेनसह स्वयत्नेन तत्त्वबुद्ध्याविचार्यते स्वयोग्भे दर्शितात्वेतसदूपात्मचा विते तेन तन्मूलत्वमहदपदर्शनेनरूपाहत्य वह्निव विराभासात्मिकापि मूलकायकस्वयत्नेनैव सकलविमायप

यैस्तत्स्वयमेकर्मतन्मूलतैर्नमत्याते मूल स्वकर्मणा सविन्मनसोवासनात्मन ४३ स्वचदेह समस्येतमृतेवोपायश्चयते रामकेवलमेषात कर्ममूलकराणां ४४ सूक्ष्मसविद्सविस्या स्वयत्नेननिकृत्यते येनसविदसविस्यास्वयत्नेनविचार्यते ४५ तेनसस्तिहृत्तस्यमूलकाशो वितत्यते ४६ अचेतनाकाशमनन्यदेकतदेवसत्त्विविरमर्षहीन तद्योमवदूपपतपतदेव निरामयचेतनसारमाहुः ४७ इतिरामध्यायोमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणेकर्मबीजदाहयोगोप देशोनामसर्गः २

[illegible] नेननिकृत्यते नतनिकृतमेएयकप्यत्वापेत्वास्तीतिभाव कवितुस्त्वकेयेनेत्यायुक्तराहेनपद्मनप व तदातेनसस्तिहृत्तस्यतत्वत्तानेनसर्वेवाधलत्वाणोमूलकाशोवितत्यतेयेननिकृत्यमानतिपोत्पयरेण ४५ नविषतेचेतनविद्याभासोयत्रतथाविध आकाशाएकअनन्यस्वजातेयभेदेविरमर्षदेशयेहीनतद्व्यसेवेवमतऊद्र्ध्व प्रभृति तदेवसर्वेषामस्मदादिचेतनानासारपारमार्थिकरूपमाहुवतेविद्रमयो ४७ इतिवासिष्ठनिर्वाणेश

अस्तेतेमास्तिनेवेद्यपश्यातत्वमवेदनं निष्क्रियंकापिविद्युषोतत्पदापरस्तेच्चतेअवेदनेविद्धमोंलेचित्तलयमक्रतिम मिति यइक्तेतस्यामःशेकते अवेदनमिति यद्यपिवेद्योन्मत्वेनेसंत्यमनूद्यपदेदनस्यवै नवेदनतस्रोकमेतक्चं तेअलाकथ्यात्तरति प्रागुक्तत्वात्प्रस्मःशाकायास्त्यानेसंभवतितथाप्यतेसविदस्यानिकृत्यतेस्वत्क्यानज्ञाशय वोक्तः सवतक्वोतेभुलाकथ्यानस्तिप्रागुक्तापास्हविरुद्ध. सतेः सत्वायोगादितिसंभवस्यवग्रः पतेभ्योभूते भ्य समस्यायतात्म्यवानुविनश्यतिनप्रेत्यसंज्ञास्तीत्युक्तेश्रुतेवमाभगवानप्रमदतनप्रेत्यसंज्ञास्तीतिमैत्रेयी

श्रीरामउवाच अवेदनेवेदनस्यमुनीन्द्रक्रियतेकथं नासतोविद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसतः १
वसिष्ठउवाच नासतोविद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसत. यदात्मदेवस्तकरंवेदनावेदनेस्वयं २
पतोवेदनशाखाणांरज्जुसर्पभ्रमोपमो असत्कलुदितोविद्धिमृगतृष्णाम्बसोसमो ३ अवोधा।
स्त्वनयो. श्रेयानवोयोडःस्वोयचेतयो तस्मात्सदेवबुद्ध्यस्वमास्तहुद्धस्वराघव ४

प्रश्नवदिति १ अतएवभवाष्ट्रेमोहं बुवीमिविनाशिभ्रेः यमाल्माअनुच्छित्तियर्मामात्रासंसर्गस्त्वस्यभवतीति याज्ञवल्क्यवद्रसिष्ठोपिसमाधत्तेनासतउति १ कथंसत्करंतदाह एतावित्ति पतोसंसारदशाप्रसिद्धे यत्र हिद्वैतमिवभवति तदितरइतरंपश्यतियत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूततत्केनकंपश्येत. यत्रनान्यत्पश्यतिनान्य च्छृणोतिनान्यद्विजानाति सभूमेत्यादिश्रुतिशयनयोर्निषिद्धत्वादितिभावः २ अतएववेदनयदितविपुटी सासितात्रिपुटीनिवृत्तिरेवमोक्षमित्याशयेनाह अवोधमितिसत्प्रविनाशिकूटस्थात्मस्वरूपमेवबुद्ध्यस्वाज्ञस

पविच्छिन्नेतस्मिन्नात्मनात्मबुद्धिरेवसर्वेषामनर्थहेतुरित्याह ततोथितिनिकृत्यमूलच्छिन्ना ५ व्यवहारस्कन्धेनसम्यक छिन्नमत्रे कार्यत्वात्सर्वतिसर्वविशुद्धबोधलक्षणाव्यवहारावसरेऽपिव्यावहारिकज्ञानिज्ञाताणेयो परमम् ततत्रयथायोगम्सर्वार्थपरेऽकृतस्यविनाशात्रसर्वेशहूपरोगाउमितत्वेनेनतत्क्षपितासत्पवात्मनिसोरोणदयरहितेव। शम्यतानिर्विसेपव्यावहृियतामित्यर्थः ९ ईदृशबोधव्यवहाराद्देवोत्तरम्बवेयो शभाशुभयोरश्लेषविम्मतो

ततोभ्वेदनशुद्धार्थबोधोऽ लक्षण पर नि कृत्यत्तमिशुद्धार्थबोधतिस्यपथास्थित ५ सर्वावबो धावसरेतत्त्विशुद्धार्थयोरिह निर्यातोदयतस्तेवपरमोतमितिसम्मता ६ शुभाशुभलकर्मस्वन्ना शनीयविवेकिना तत्त्वालीयस्वबोधेनतत्त्वज्ञानेनसिद्धाति ७ कर्ममूलनिकाशेणसमाव या विशाम्यति सुविचारितमनिहयावल्लभेणाविवधते ८ विहूपोधिल्वमज्ञातच्छिन्नसत्तायदात्मनि करोतितयथाविस्वात्रस्वस्यमपिसियते ९ नयथासन्निवेशान सन्निवेशस्ततःपृथक् न यानभोधीदिष्यद्रूपरमात्मनामपि १

सिद्धतत्त्वात् शुभेति १ कृत्स्यात्मदर्शनमेवसर्वकर्ममूलत्वेदमोच्छेदेनसर्वकर्मक्षयःइत्याह कर्मेतियावत् मूलसफलस्यात्वापन्नात्वापत्रपुष्पचसर्वकर्मेनविपते ८ यथाविल्वमज्ञात्वात्मयोद्दीजादिकरोतितद्विलम्य यानभिप्रेततयाविद्रूपोऽयाणानियच्छिनत्तसत्तक्रियाकारकादिविशुद्धीकरोतितत्वस्यमनागपिनभिपतइत्यन्व य ४ भूलोकसन्निवेशात्तर्गतोजम्बूद्वीपादिसन्निवेशोयथाभुवोनपृथक्नभोव्योमतदन्तर्गतम्भूतभुवनार्थीदिवप

श्री.
वा. नि.
उ. प्र.
५

तदर्थयोऽर्थिनः शास्त्रार्थयोः सदर्थो नर्थइत्याद्यर्थकविशिष्टार्थमानप्रतद्भावे शान्तकल्पयमेकत्वयस्मृते ॥ १२ ॥ प्रत
सत्स्पन्दे तदा हि चेतनमिति चेतयतीति विदितिस्मृत्वाद्धि चेतने ब्रह्मणि प्रकाशानविज्ञः कर्मक्रियेत्यवगम्यतेतत
चकूटस्थापार्थश्रुतेर्निर्लेपमयत्वन्निवृत्तेरघ्यस्तहेतुकं मिथ्यारूपमदेतिनक्तोदितमेवप्रतेन क्रियारूपमस्य
नत्रविपरीतस्तिविकल्पमात्रतयास्मृत्यादवमितयर्थ ॥ १२ ॥ यथैव चेतनतया ब्रह्मणः स्फुरितं हि यथाणामपि तत्सिद्धा

यदेवोभक्तदेवो न ह्रिदं वस्तु स्वरूपमयथा विज्ञमेव तथा विज्ञं तद्रूपत्वात्तदर्थयोः ॥ ११ ॥ यथा द्रवत्वं
पयसि यथा लोकश्रुतेजसि तथा ब्रह्मण्यतद्भावे विज्ञविज्ञं च विद्यते ॥ १२ ॥ चेतने कर्म तत्स्पन्दं तन्नि
लक्षणमयत्ववत् उदेत्य हेतुकं तत्स्पन्दोदितं तन्न विद्यते ॥ १३ ॥ चेतने कर्म नन्वेतद्ज्ञातिसंदर्श्यानिलः
हेतुकं सदा भातं तद्द्विहिरं तदसाध्यधी ॥ १४ ॥ विस्तारः कर्मणां देहः सोऽहंतात्मसंसृतिः अचे
तनानां हेतुत्वं नाम्यन्यसंदृश्यानवत् ॥ १५ ॥

मिथ्यादृष्टे चेतनमिति यदचेतनकर्महेतुकमिति प्रतिसंदेवदृष्टपदार्थदर्शिश्रुतिप्रोक्तः स्वप्रसु
षुप्त्योऽप्रसेवार्थयोरिति ग्रन्थार्थाख्यातैवदृष्टयाभिमतर्थः ॥ १४ ॥ सर्वकर्मविस्तारो देहरूपवप्रार्थकर्मणालोक्यते
तिष्कृते सपदमूलतः महतात्माशनावात् ससृतिः अचेतनं चिदाभासात्मकक्रियाबाधसत्त्वसत्तानानहे
तेनसमूलोच्छेदेन सशरीरं सदामुक्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥

५

चिदाभासोऽहं देहजीवस्यात्मना योऽहन्तातिनमतव्यक्तिसत्त्वस्वभावेनानन्तात्मा भूत्वास्वानर्पसंसारमूलच्छेदप
रमपुरुषार्थसंपादितवानित्याहृश्चेतनादितिक्रोशेवाहत्सन्मुखोग्रपथामस्तादिमूलकर्मणकरोतितद्धृत. १९
नान्यथाहेतुचवयन करणान्तरेषत सदास्थितत्वेदनात्मककर्ममूलेण्यातमस्स ७ एतस्मिन्कर्मबीजकलाया
गेहृतेजीवस्यऽन्तरात्मनि दृश्यात्मना निर्विकारं चिदाभासात्मनितदृश्यप्रपञ्चात्मनिच यद्विद्यमानेऽन्यात्तेनजे कि

ञ्चेतनादनन्तात्माभूत्वात्तोऽप्युपलोपम संसारमूलकपाताकुरुकोरमुण्याग्रवत् १९ कर्मबीजैक
लाकोपोत्यागएवकृतोभवेत् नान्यथायत्नकसन्तेशान्तमस्तसदास्थित ७ कर्मबीजकलाया
गेऽन्तस्सान्नादितरात्मनि अविद्यमानेजीवस्यान्तर्ज्ञेविदितवस्तुभि ९ शान्तेनैतत्तस्मिन्किंचिद्भवस
त्यज्यतेपिच त्यागादानेनजानन्तितत्त्वे शान्तमानसे। ११ आकाशमनन्तद्रष्ट्येजैपेण्यास्थित।
मास्यते क्रियतेचयथाशान्तेनाप्यैते क्रियतेपिच २ प्रवाहपतितेसर्वेस्पदेतेशान्तमानस वे
धाकर्मेन्द्रियाण्येवमधोसन्तप्रवालवत् ४ रसेनिर्वासनेलघोरसाप्राप्याभीरसा नातल्लिष्टति
नवद्धिरत्तानिपुणाश्च ११

विन्नशुण्यतेनत्यज्यतेचेतिपरेशान्वय पवनस्यसर्वेमात्मेवभुनक्तेनकपयपदिमादिस्फुतेद्वितिभावु ११ २
यथानसेप्रवाहपतितम्प्राक्काशादिसवस्तते पवेतेवाकर्मेन्द्रियाणितेशान्तमानसविनापिमनोविकारसद
नेऽतिचरिराम्यते २१ निर्वासनेनिविषयेरसेनिरतेशाम्यमहे रसा भोगप्रवणा करणान्तरप नीरसा रा
गसूक्ष्मा सत ज्ञानात्मनिपुणा स्वस्वविषयप्रकाशेऽग्रसमर्थारवभुला २२

श्री नि
गी टी
३
१

प्राप्नुवन्वेदनमेवकर्मत्यागः इतिरागनीवनाट्शान्तिमदेहादिस्पदद्वेषेणकर्मणः २२ ग्रनुहेत्वकृतकृतप्र
तिम्लानमूल्य २४ २५ ग्रन्यागमूलत्यागार्हितेकर्मेद्रियसयममात्रजूपतथावोक्तंभगवतलाकमैंद्रियाणिसय
मय्याणेमनसास्मरत् इद्रियार्थाविमूढात्माभिथ्याचार सउच्यतेइति २९ २० इतिप्रागक्तत्यागसमूलम्।

कर्मणोवेदनत्याग सर्वेसिद्धप्रवोधित प्रवक्तनतरेनाथकिकृतेनवा २२ ग्रवेदनमसवेद्यपद
वासनमासिते शमतस परमनुलेलिसकर्मत्यागउच्यते २४ ग्रपुनस्मरणसम्यक्चिरविस्मृतकर्म
वत् स्थितस्तोभोटदसयसकर्मत्यागउच्यते २५ ग्रत्यागत्याममितिप्रोकृर्वतेव्यप्रवोधित साधु।
कैतात्प्रमृतत्ताकृतंश्वयाऽपिशाविका २९ समूलकर्मसत्यागैनेवयेशालिमाधिपा नैतेषा
कृतेनार्थोनाकृतेनेहकश्चन २० समूलमलमुकृत्पकर्मवीजकलामिति नित्यमेकसमाधा
नात्मज्ञानिष्ठया स्वय २८ प्रवाहपतितेकार्येइयत्सदाग्रतमया चूर्णमानाइवक्षीवायत्र।
ज सचाविताइव २९ मोहत्स्पाविलासिनावमनोपहताइव ग्रईसमप्रवृद्धाभा कामप्यवनिमा
गता ३ यत्समूलपरित्यक्तनत्यक्तमितिकथ्यते ग्रमूलकाशस्त्यागाय सशाखस्तवनोपम
३१ ग्रकृष्टमूलशाखाग्रलवन कर्मपादय पुन शाखासहस्त्रेणरुग्णोयपरिवर्द्धते ३२

भावार्थदीपिका ३ ११ ११

त्यज्य २८ ग्रतन्मया तदभिमानलवाणविकारशून्या लीला मदिरोन्मत्ताइवयंत्रेणसचारिता. कामादिप्र।
तिमाइवच २५ विमलेनग्रासक्तातिशयेनउपहता स्वदेहाग्रप्रतिसंधानेशामाइवेस्तुमेवा कामप्यवनिपच

नकृष्णमन्वाल्तितमूलघत्रतथाविधशान्त्याप्रलव्धनयस्य २२ तेनप्राग्युक्तेनक्रमेणाभ्याहूरत प्रभवस्तत्भवति
ष २२ २४ निरिक्षाज्जीवन्मज्ञक्रियाउच्चे महोदेभाषिदग्धवीजेत्याक्रियैवबहिर्महामपिदग्धतत पदाभास
पदोभवतीतिभाव २५ वुद्धिसहितैर्विद्धियैर्भोगासक्तिरसभावनादोहितनिष्पादिते यथाकृदास्मावेषि

ग्रवेदनात्मनातेनकर्मण्याभोगासिद्धाति कर्मण्येतेश्याज्ञ्यतदेवाहुरन्यव २३ येनैवकर्मस।
स्यामक्तृमन्यस्कृवेते प्रसभामाग्नुपात्मगाननमारयतिते २४ सोपात्मकतयाकर्मत्सा
सपप्नलेस्वय दग्धवीजनिर्विकोज्वेरक्रियैवभवेत्किपा २५ बुद्धीद्रियहितकर्मसफलस्वभा
वनात वेष्टितयक्रदान्वस्यदोन्योनिष्फलोगज २६ कर्मन्यामोक्षितेवोधाज्जीवन्मुक्तोविवा
सन छुद्वेतिष्ठन्स्वेवाशाम्यतमपेतवोदये २७ गेहमेवोपशातस्यविजनेद्धरकानने प्रशा
न्तस्याप्यशान्तानीविजनासजनापुरी २८ परिशानमतेसंस्यस्वेप्रप्रधानमानवा निर्मलाविशस्त
द्रूपातदेवविवनभूमिका २९ तस्यानिर्वाणपदस्यनिसदास्यानभोमयी शान्ताशेषविशेषार्थोमगा
देवमहादेवी ४

तथाह्यकाएरसभावनाजलोदुराशेचनादिद्रूपात्मस्यसपमामफलनतद्रूपावेसामभातद्धस्य शेग
त कायचेष्टामात्रद्रूप स्यट निष्फल २९ शाम्यतपनादिसपद्यपचयेनदोरक्षेस्त उदयतदपस्युक्तभ्येत
वासममपवेतिशेष २८ गेहमेवेत्यतश्रोकस्यहृर्वाई वणियतिपश्यितेतिहाभ्य २९ निर्वाणतानाभिनास

श्री
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
११

तदन्तराईवर्णयति ग्रन्तेतिद्विभि ४१ ४२ विविधैः कार्यैर वपकर्तव्यैर जेन व्याघ्रप्रवासकलहादिभिः सदैव लोभमोहद्वेषो दर्भयासक्तार्यादिविकारदशामयीपुरंशाखानगरे पतनं महानगरे संकुलात्मवातरदशाः मलिने द्वीदेहे पिञ्जरलाङ्गूलदासवांमहीलुक्कुरकोश इव प्रतिविम्बितोऽभवत्येवंलक्षणमनारण्येपि दिक्षु भ्रान्तिमत्त्वामित्यर्थः ४२ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्द्धे द्वितीयः सर्गः २ इदानीं तेन संसारमूल

भ्रान्तेस्सेकल्पवतोऽहृदयस्य जगत्स्थिते हृदयेवावर्तेते भुमिरक्त स्याखिलसागरा ४१ ज्ञानस्यात्म स्वरूपस्य विविधं हृदि संकटा सा भावविविधाकारा हृदयेव ग्राममण्डले ४२ विविधकार्यविकार दशामयी सपुरपत्तनमण्डलपर्वता सकरकोश इव प्रतिविम्बितहृदि भवत्यमलस्फटिके मही ४२ इतिश्रीमहारामायणे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्द्धे द्वितीयः सर्गः २ श्रीवसिष्ठ उवाच साहृतम द्विजमध्यमौ तौ प्रविकल्पात्मानि सेनातदेषु संकाशमस्या गः सिद्धूतिनामथया १ नस्याः क मैसंस्थानौ तौ स्यातस्थानारद्भतिस्मृत. आनन्दतिभैकालाद्यौ महतादिरव्ययः २ अयमोऽहमिदं ता न्मे इतिनि. स्वेदृदीपवत. शान्तेपरमनिर्वाणप्रबोधात्मेतिशिष्यते ३

मिथ्यैव वर्ण्यते तस्याभ्रानन्देभावभावनाद्यात्मबोधतः स्वात्मन. सर्वेद्रव्यत्यागो हि मोक्षः सर्वस्ने हत्वे द्वी पनिर्वाणवन्नज्ञभोधेन सर्वेद्र व्यमूलात्मनवाप्येक्षिद्धातिनात्माऽस्मात्सह तादी १ न विद्यते जगत्स्थितिभवप्रसि स्त्यथाविधएवात्मैवपरिशिष्टो मुक्त्वा सर्वेत्यागलक्षणो मोक्ष इत्यर्थः २ य पामरशिसिद्धो यं देहादि द्रव्यपरप एवाहंसदेहादिसर्वं दुभोग्यं जगन्मन्यते प तस्मिंस्तदात्मसंसर्गेऽध्यमलतेऽहिविधेवेयेनि. स्नेहदीप ३ ११

उक्तमर्थं व्यतिरेकमुखेनापि द्रढयति ग्रथमिति ४ एतच्चतिप्रज्ञावतोय सहस्रैः समस्तैः सवेधाले ग्रथमत्राप स्मापिहानमात्रमर्थादितिभाव ५ विदानमवोधेन सर्वममतास्मदजगत्सर्वनाशेभीरुसमापन्नेनकिञ्चिदिति प रमार्थिकेनरूपेण सर्वं स्थितमेव ६ अहंबुद्धिनाशे स्वलभमुपायमपश्यद्विदितिनहिविनाहंनहमावभा वनानप्रविद्धनइतिनेदं जगत्मितिबुधारजनाधामसत्रापनविज्ञादर्शनादितिभाव इयमुक्ति इयमियतोकद

अयमेवाहमिदंतन्मेश्रातिमिर्वेधेवशम्यतो नतानतम्यमोश्रतिनेत्यागोपनयनिहितिं ४ ममेदम यमेवाहमित्येतावतिव लय मेधान्मशिवमाश्रातेतस्मात्म्नविद्यते ५ अहमशेविदाहो मोसर्वमेवत्तदागात नकिञ्चित्रकविन्दीगिमिर्वाणोकयनस्थित ६ अहंविदनहविमादेवशा स्यनिविद्धत एवावुमाजसाधीयकिमिवेपकत्येना ७ अहमनाहमितिभ्रातिर्नेयविज्ञाटते। स्तिसा चिन्नवाकाशविशदमत वेमाभुमस्थिति ८ नभुमोभ्रमाणेनेवनश्रातिर्भ्रमकोस्तिवा अनालोकनमेवेदमालोकाभ्रेदसस्तिते ९ चिद्विचिन्मात्रमेवेदमसद्रूपेपमतत तेनासमोन मास्येवंसिवेनिवोनममाक १

येनासाधनसपादनश्चाति किमिवकिमर्थमित्यर्थे ७ नन्वहंबुद्धिरपिहेतत्वादहंबुद्धिवदहंभ्यामएवमके नश्रामम्यतीतिचेतत्र्वेकेनमहंकतकवेणरिवग्रहबुद्धासहस्तत्रपवचिदाम्यजिसाम्यामीतिसोपपत्तिकमपह अहंजितिविहापरमार्थेवित्तभावाननविनेविना ८ भ्रमसाधनतत्फलनदाश्रपामत्तनमात्रविलासत्वाद। ज्ञाननिवृत्तौनहप्यगवस्थानमस्तीत्याह मेतिभ्रमालोकनमत्तान ४ १ ॥

यदा यदाग्रहं भावो दयप्रसक्तिस्तन्नदास्य कालमेव तद्दिक्र्हाग्रनहं भाववुद्दिकत्वाचेत्याह येनैवेति ॥ एवम
न्येषा वथानुमुपस्थापितेऽलं नहू भावेनग्रह भावमाशमनभोचेनरव पुष्पादिनातत्वनिवोच्चानिषेच नाहंता
नीत्यारोपश्च समानुटोग्र जेनसाणाः क्यपराग्रत. अवहत्वट ह मालविते तद्ग्रस्व पद येन तथाविध

येनैव कानि मेधाणाव्हमिमेव चेतति तेनैव नाहमिमेवचेतिताशनचोच्यते ॥ ग्रहंभावेन
मोक्षेननिर्वाच्यहत्वाणावृत. ग्रजस्वमा श्चाकोणितिशावहत्वानत्वद. १२ स्नबोधोसह
तोस्तेत वे वतनारते सर्वभावैरनाहंदोभवतीर्णभवातीव. १३ सम्भवमाश्रविजयेस्वपद
स्नमवीरता नस्योन्नसपट प्राप्तो पश्येवृद्धिकथेवका १४ पडुर्गोनिर्जित सर्वयेनोन्नमविदा।
स्वत भाजनस्त्रजतार्थानेनतरोनरगदेभ १५ यस्यस्वात्नमेनोहन्निजीयमानाजितात्यथा वि
षय सविवेकानासपुमानितिकथ्यते १६ यथोदेशादिबोभोधोयोतयायतिमपि तस्मादेव
पलायस्वनाहमितेवभावयन् १७ ॥

सन्यग्रतीताशमस्त्र नतिष्ट १८ नभोर्थे समानोसनमोर्पो स्मानसाच्च ह स्यमूर्ह प्रभुस्वर्कैयितिस १९ स्व
भाव स्वभाविकात्तानप्रयुक्तोहं भावस्तन्माचविजये २० कामापरिषद्वर्गे २१ मध्यमाधिकाविशोमोयमा
मा उन्नमाधिकारिणोनिता पुमामुरुषार्थसापनेनसफलीकृतपुजन्मा २२ यंभोधीसन्तमाहदिवेतिमाह

सोऽपपत्तिकेत्तमितृपकेसद्वेज्ञानान. अनुभवश्चापिकिंमहात्मिनमात्मेवेत्यर्थः. १८ अर्थतः उपपत्ति
न. तेनतथं नास्तिनात्वादेभुनन्यायानुपपत्तीनोत्वयातालमाविन्यर्थः. १९ अथवाकिमुपपत्तिसहस्रैर्नो
ह्यमितिदर्शनमेकमेवास्पष्टतःसर्वंश्रौतिपरिहारस्यितोमाहस्वोदयति २० अतिएवंत्रुपेणानहंभावेनेयेव।
नजिताःनिरर्थकेनिष्फलेनास्तिकार्यपेयाचरणाद्यापादके असिन्नथात्मशास्त्रेप्रनधिकारीकिमर्थेप्र
वर्तेते २१ नयिपरमात्मनिमनितदेतत प्रमत २२ प्रसर्गे. कुतस्माद्यचिन्मात्रस्वभावस्तत्त्वेविदाप

नाहमस्मीतिबुद्ध्यापिसोऽपपत्तिकमप्यलं ज्ञानात्मनोभिन्नमाज्ञादिकमतस्त्वसुत्यासि १९ नत्वेय।
मर्थेनोऽस्मीहहेम्नीवकटकादिना भ्रांतिमात्रंहनेसाचशाम्यत्यसमरतोनेत ५० सोपेभावत्
पेतान्तस्तविस्पष्टत्वानिले नाहमस्मीतिविहृत्यनमनाधारतानय २ लोभोलज्जामदोमो
होपेवाव्याविनिनोजिताः निरर्थकमनर्थेस्मिन्विमर्थेप्रवर्तते २१ अहनेयवनेसंपदवय
त्वयिसंस्थिते परमात्मनिनज्ञाम्पटेनस्पंदश्वानिले २२ प्रसर्गेविहासर्गः परेत्तेतिविराज
ते सन्निवेशविशेषेणदर्शीपिहिशोभते २३ परमात्मनोदेतिनस्तेयातिकदाचन नचा।
स्मादन्यदस्तीतिकोभावोभावएववा २४

परेपरमात्मनिग्रस्तः विलीनस्तद्भावप्राप्तः सन् विराजतेप्यास्तनिकस्थितः सर्पादिदर्शनेपिवोधात्स
निविलीन. एकसन्निवेशविशेषेणकेदर्भूतः शोभतेतद्वतत्कायेन जगतोजीवस्वपच परमात्मसन्निवेशवि
शेषोऽस्मिन्नभूपगतत्वेनतु त्वेभावविकारभ्रापिस्फुरितिजित्वीवजगद्भावधुमादिभिस्तुभ्रइतापतिनिस्त
ात्हपरमात्मानितिकल्पितस्वतापेननानात्मतापत्तिनैवाधुस्त कितानित्यसिद्धतत्स्वभावएवक्रियैवादिवि

स्वाविद्वैतानेनानमितिमैद्वैतापत्तिरितिभावः २५

श्री. वा. नि. उ. टी. १३

शुद्धस्य चिद्रूपस्य दीपवत् तस्य निर्लेपस्य तत्त्वज्ञानी वृथा वायवमानस्य शान्तेषि वचनेषु दलत्वं परमेव तत्त्वज्ञ।
एवं शान्तेषि च तत्त्व दलत्वं परेस भावेस्थितमित्येतावन्मात्र प्रयोजनस्थिते तत्त्वज्ञानोदये न विनतेनाद्युपे किंचि
दुष्यादितमित्यर्थः २५ ननु प्रदीप निर्वाणवत्स्वाभासाविपानि निर्वाणं ज्ञाने फलेन निष्प्रमि मिवपथ्याच्ये
अनुपपत्तानस्यने कार्यप्रसगान्तमाह अनिर्वाण इति सन्यनि र्वाणं ज्ञानेफलेन व्यापितदस्तात्प्रसिद्धनि
र्वेसुषेनिशानिहृन्निवदनिर्वाणपवन्नस्तानि विनिर्वाणं निर्यशातमिति नानर्थेनि हृन्निरूपेत्तानफला।

प्रदेश्पदेशुपीसीशान्तेशान्तेषिवृशिवे इन्द्रियमावे विलतेनाहं नवृत्तपत्रगी: २५ अनिर्वा
णोदसंनिर्वाण शान्तेशान्तेषि तम्भिव निर्वाणमथनिर्वाणसनभोर्थेन कथितम्. २६ श्रा
सवाना प्रसह्यंतेसह्यंतेबोधिवेदना. नान्तर्हितेवमाश्यस्सहनेकाकदर्थना २७ न
जयदार्घसार्यानामसन्मित्यस्तयो कुरुः तस्विन्निर्मूलतांयातेजगन्निर्मूलतांगते २८

महर्षी एवं शिवे निस्पसिद्धनिरतिशयानंदेशि वमाने दाव्यामिलक्षणं फलमपिप्राप्त वैसि नस्ता
मेफलेन हेतापति. परिश्नीतिविवृध्य असानिविपदादिपदार्थेषु सत्तः शान्तेवालनिर्वाण प्रदीप
निर्वाणवदस्वदेस्यात् इदमर्थ ऊर्ध्वनिर्वाणवत् पतीचोवयनिर्वाणमेवतद्दृष्टान्तविवासनभोर्थे वि
यशादिसमार्थसहितेनवस्तुनानभवमेवेतितन्निर्वृतिरपिनहेतावादिकेत्यर्थः अनहंभावना यामसत्वा

परमात्मलक्षणं ज्ञात्वा अहमर्थेनाहङ्कारेणममवेनाप्येणप्रसिद्धादर्पेण यथामलेभ्यामलं मणि।
नोभातीत्यर्थः २४ अमतमहृदयमाकाशमात्रेव ३ आत्मानर्थदर्शी नैपिहङ्कारस्पष्टहेतोरिनाह अहम।
र्थमितिसाचित ३१ ३२ हेयममव्यक्तमनर्थविधूतस्वभावेचिरमहमर्थतःप्रभसलसप्रकाशीवलमश्नुता
मायन्नप्रलहेमअवगम्पुपायनिष्ठा न्नमहमर्थमलेभ्यक्तचेततदैवपरमात्मासमन्तिभासरग्रतएव

वाप्येनेकाहमर्थेनतिस्फोरेणापिमात्वत मामल परमात्मस्फुरणलोकप्रसीदति २५ अहं।
मर्थे परेवाप्येसदलक्षणमेतत्तद् प्रतिदेशनामासनततज्जमस्थाय ३ अहमर्थप
रोहृदयप्रतिबिम्बप्रदर्शितं तत्कालोत्पत्तिमाभासमततमज्जमन्याय ३१ प्रयमर्थोवृदेदतो
परमार्थोशवत्रम परमात्मनत्वात्स्वरूपाच्च विराजते ३२ अहमर्थेतलोकक्रियाच्चक्र
तात्प्रमगोचेत तस्येपरमाभासपञ्चहमकातिमत ३३ यथानिरभिधार्थश्रीभंजनत्वाप
देशातो तथानहन्ताहतेयवत्त्वमधिगच्छति ३४ ॥

कालिमनत्वक्ष्याहेमसेपत्रपरज्योतिरूपसमयस्वेनसूर्येणाभिनिष्पद्यतइतिश्रुतेरितित्यर्थः ३५ अहन्ता।
निर्हृतेममकेनपहेनम्यपदेशइतिवे यथासमुद्रेविलीनाया सैन्धवकरकायाश्चिप करकाद्यभिधा
निरहन्ताश्रयपदेशतानहङ्कवाप्यसाह पश्यतीति ३५ ॥

श्री· वा· नि·
उ· टी·
१४

तस्य ब्रह्मादिनामवत्वाव्यपदेशोपि स्तत्पदार्थ वत्साहेत् सत्तात्मन्त्वात्परब्रह्मपद्वत्तसत्तागणप्रहन्निनिमित्ते परिकल्प्यपृष्टेन नवत्तेहतेनेत्याह शस्तीति यथाशान्ततरंगादिजन्तस्वभावेनस्थितेप्रकाशद्रतरंगादिद्वेषणात् सलिलाभासमानेनतरंगसमद्वादिव्यपदेशभाक्जलस्वभावेनाव्यपदेशभेवतद्वदित्यर्थः १५ अभावनाहावनाशुलात्तभ्मनाशात्मजत्वाद्धि अहमर्षेसजगद्धीनतां उपपादयितुंतद्वृष्वप्रकारमाह स्वदिति १६ सत्कालस्वपावाधो ब्रह्मप्रपरिच्छिन्नेशिवेनिरतिशयानंदेप्राप्तात्मप्रपरोत्पत्तिविदकरसमप्येकस्य

अस्वप्नहेतेस्थितेब्रह्मसत्ताभेवपदर्थेवत् शान्तवस्तस्थितार्भा· · · · · · परेशाकान १५ अहमर्थोजगद्धीत्येदितम्यमभावनात् तद्देवेजगद्धेयं · · · · · · · · · नेवका १६ मद्रूपासिवमात्मेतिपरेणामकलेकिला उदेत्यहंताकुंभवाभेदेन · · · · · · · · · ति १७ अहमर्थोदियवीजात्मनाविवलतोस्थिता यस्यांजगत्सनताविफलताप्यपदितोनिच १८ सा प्रथमुपीन। दीपसंतुपालोकेषणादिका अहमर्थोसमदिववीजस्योतःचमन्कृतिः १९

भावेपरोणमनेनामचत्तूर्णमपिस्वभावामंसेकोवत्तेनवत्सकिताःसंज्ञातमालित्याच्चात्तथपदृहः कुंभाकारपरिच्छेदात्मत्वभावविस्मृतिविवस्वभावच तुष्टयप्रतिहंथा नश्यत्पानस्वात्मकमपराहृत उदेति। २० तस्मादहमर्थोद्धीजादियंट्रयसत्तालक्षणाविस्तृतात्स्थितात्वाद्दिशावेनानंतान्यसत्त्वाजि २१ तदेवप्रपंचयतिसाट्टीत्यादिनाअदिभिरविधिमिरूपोभिर्नदीभिग्रामसहितास्थप्रवृत्तीनदीवद्दिरिद्रियेर्यालो

घनेनरूपाःसोक मनस्तद्धोचरकामसंकल्पादिस्वनपषाणा टिका १५

८

५ मेरोः परभागेऽस्मद्रूपपक्वकामर प्रविरूढ तत्रस्तनपवनूपस्थालोकमनन्तयपानिमित्रभावेन।
करोतिनद्धान ५१ इत्थं त्वयोदितिमियनइतिमिथ्यार्थस्वभावेनभवतिमो(अभोत्पाप्य) ५२ नैलगाल
कोविद चक्रकयवक्रकारामास ५३ इकरउपलब्धदारिवभ्रसस्पष्टहतमाम्यपिजवानस ग्नोनगभवति

यो नमावापुराकाशपर्वतामरिनोदिश इत्यामोदाद्मर्त्योगकृतमस्यविकासिन ५४ अ
हमर्थ प्रविस्तृत प्रकटीकृतेजगत् इहूपालोकमनन्तप्रकृतनवदवासर ५५ अहंत्वेन
दिनेनार्थ प्रकृतीक्रियतेयथा गलजगलद् त्वेन ह्याकृति भजेऽस्मा ५२ अहमित्यर्थेऽ
नैलनेत्वस्मरीतावितिा प्रकृतोपन्नस्पष्टतिज्जगस्थद्रनअस्तात ५७ उन्मेषमात्रे
णाहतानगत्स्वनुभवत्यहो ननिमेषणाद्गिवसत्पाजीत्पप्यसत्वल ५४ अहमर्थप्रवि।
स्रतेममसारोत्वनुभूपते नातभूयपरिक्षीणलोचनस्यवतारके ५५ अहमंशेनिरशत्व
मीनेशापवनसविदा शाम्पतीपमयोधेणसंसारमृगतृष्णिका ५८

५७ मदेवरटीकर्तपुनराहमहमर्थ इतिसुप्तिमरणमूर्च्छासुतिरोभूयस्थितेमोक्षेमूलत परीक्षीणस्य
सतिनानुभूयतममापोऽत्रेन भूयसात्वाकारेणपरिक्षीणइतिवतारकेकनीनिकाभा ५५ निरंशत्वनि. श

५
स्त्र

श्री. नि. सा. उ. टी. १५

साधनफलयोरतिसुलभत्वं दर्शयति सुसंवित्तिरिति सुसंवित्तिः सम्यक्प्रकाशविदात्मा तत्सम्भावनात् तदाकारवृत्ति-
मात्रसिद्धिलक्षणमात्रसाध्येन तज्ज्ञे द्वेषिवितनफलमाप्तिप्रयत्नापेक्षत्वाभावीति साधनेऽप्यतिसुलभता सिद्धमा।
त्मतत्त्वमिति फलोऽप्युत्पादनप्रयत्नानपेक्षत्वादतिसुलभतया पूर्णविशालप्रमेयमहत्त्वाद्दिव्यशक्तिकृतिकाराद्
क्लिनेति ॥ ४७ ॥ युक्तं चैतद्विनाप्यसाधनानपेक्षत्वादिति प्रतिसुलभतामाहुस्त्वेति ॥ ४८ ॥ इदानीं सर्वो-
पदेशार्थसिद्धान्तसारसंक्षेपं दर्शयन् उपसंहरति विस्मयेति हे राम त्वं परमं ब्रह्म भाव विसत्त्वविश्व

सर्वविद्रावनामात्रसाध्योऽसि न परं वस्तु तिष्ठति सिद्धमात्मनि सिद्धरं मा विदं गच्छ माभुंक्षी ॥ ४९ ॥ स्व
यत्नमात्रसंसाध्यात्मसुखादिसाधनात् अनन्तवेदनात्मानं स्वहृदयः पश्य पाहि तेनन्त ॥ ५० ॥ वि।
स्मृत्याहं त्वमात्मप्रविस्तृतविभवं शरितापो विश्वो विषकप्रालितविस्तृतिर्जलधिमहत्त्वा
गेत्रूपोऽमलात्मा: स्वस्थः शान्तो विशोकः करणमलकलावर्जितो निष्प्रपंचो निःसंचारश्च
रात्मा सकलमसंकालेचेति सिद्धान्तसारः इति श्रीमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणे निर्वाणोनामशत्
यो सर्गः ४

कार्येन: प्रसिद्धाः शेषं तत् तरित्ततिजलधयश्च मरुद्धायुश्च तन्मार्गमाकाशश्च एवेवरूपः पूरिताशेषवि
श्वः प्रविस्तृतविभवः स्वस्म शिभावेताश्च ततः तदनेन तरति संचारः स्थावरश्चरात्मावेति सकलं निष्प्रपं
चश्चेवेति वाधिमानिष्प्रपंचः करणोमलैः कलाभिश्च वर्जितः स्वस्थः शान्तो विशोकः अमलात्मा
सात्वेत्यध्यारोपापवादाभ्यां निष्प्रपंचात्मपरिशोधपवं सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसमर्थः ॥ ५५ ॥ इति वासिष्ठेनिर्वा

शास्त्रजितेंद्रियेष्वेवसफलंनेनेशेषिति वसिष्ठेनभुशुंडोक्तविद्याधरकथोच्यते सर्वेतसंसमनस्कानो
ऽद्रियाणांस्वविषयानुधावनस्वभावंस्वभावश्याद्दौविजित्यपश्चाद्योनित्यानित्यवस्तुविवेकादिसाधनेप्र
वर्तितेनतस्यैसर्वशास्त्राणांपदेशफलंप्रसिद्ध्यतिनान्यस्येत्यर्थः १ सिक्तिनानिषीउनग्रहवृचिरा
भस्तोपिश्रवणादिविफलस्तत्यर्थः २ निर्मलेवस्त्रादौतैलबिंदुवत्गतिमतनिविशतेउन्नानमगंभीरे

श्रीवसिष्ठउवाच स्वभावेस्त्वेविनिताहाविंद्रियाणांसचेतसां प्रवर्ततेविवेकेयः सर्वंतस्याश
सिद्ध्यति १ स्वभावमात्रेयेनांतर्जितेंद्रियबुद्धिना तस्याज्ञमपदप्राप्तिः सिक्ततैलउलेभा
२ शास्त्रोस्योपदेशोहिनिर्मलतैलविंदुवत् गलत्युतानविज्ञेनतादर्शैवमौक्तिके ३ यत्रै
वोत्तरहरेतीममितिहासंपुरातने ममप्रश्नभुशुंडेनकथितंश्रेणुहेंऽनि ४ पुरःभुशुंडःक
स्मिंश्चित्प्रश्नासीत्कथांतरे मयाकदाचित्संक्रांतमारोः शिखरकोटरे ५ मयावुद्धिमतात्मसे
कोत्तंस्त्वचिरजीविते साक्षात्संशितमयापृष्टेनोक्तंतेनेदमंगमे ६ भुशुंडउवाच आसीद्विद्याधरः
पूर्वमनात्मज्ञः सरवेदितः लोकालोकांतरेशृंगेशुद्धकश्यापोविचारवान् ७

सापनचत्तस्यविक्तंचिन्नेयोतेखेव २५ कथांतेवध्यात्मकथाप्रस्तावे ५ मयावुद्धिरंतोवश्यमजि
तेद्रियोहृयाश्रमस्यभविष्यतामीतितादृशस्यैवप्रश्न ८ सहृद्वेदितः प्रतिनैमित्तिकेयेवेदप्रापितः प्रतप
वश्यकः वि श्रोतिरसहीनः तपसानियमेनचश्कतिपरेणमयोवभ्यार्थ्यापुर्हेंद्विहेतुसदाचारसंपन्नः

श्री.
वा. नि.
उ. टी.
१९

८ ओवित्ताद्विराभ्यस्ततपानियमादेर्विवेकोदयावशंभावात्तयथाविहरभुविशेषसजलसेदयात्तवेहये।
रत्नेउद्भवतितहृत् ९ विवेकस्तत्रयमेवदर्शयतिपुनरितिजरामाभूतउत्तिष्ठभावयमन्तस्त्वेति हिं । इति।
यावत ९ पंचशता दर्शोद्रियमाणमनोबुद्धीहेसुन्नदेहस्यस्पदर्शनमयीस्वापुरीतपोस्त्वाविवेवोप्त्युत्थान

तपसावहुरूपेणयमेननियमेनच शुत्लोमायुरतिक्रान्तपुराकल्पवतस्तये ८ ततस्तता
यैकल्पानेविवेकस्तस्यचोदभूत् विरसमेववेद्रूपमोविषयजलसेदयात् ९ पुनर्शेतिःपु
नर्नेत्सजरामेतिविभावयन् स्तत्हेतकिंमेकस्याविरत्सवम्पुषसः ९ समाशतमसे
ष्ट्वमहादशमयीपुरी स्वामयोस्त्वविरक्तात्मासमयाभसतोगत ११ समन्तसमीपमायस्कृ
तोशरनमस्कृति. मत्समितोवसुरतत्रवाचेदमनीदिते १२ विद्याधरउवाच मस्त्रनिपरैत
पीनिरपहृष्ठस्त्वनिव खेदेभेदेचवदाणिस्वशसांगिदियाणिव १३ ॥

विरक्तयात्मात्मनोयस्य ११ प्रवसरत प्रभावसवयाख्यनर्थः १२ तत्रस्ववेदहेत्वनिद्रियादिदोषान्वि।
स्तरेणोत्तरत्रवर्णयिष्यत्रुपक्रमतेसूक्ष्मीतिद्वा।शास्त्रस्वविमयेसुशीक्ष्णानुप्रवेशिनात्मसूत्रनिप्रवेशान्तर
कालेयदिनायीनितत्वात्पितुमशाकावादंयुक्ष्गोपिरपत्वत्वात्स्वशरीरानुप्रविष्टश्मीयादि शात्रांगिदि

पाषाणोपाख्यानं ८
१९

इमानींद्रियाणि हा होनि हृदिस्फुरन्त्यंधकारगहनानि संधकारात्यानिकामादिमर्कटैः पर्याकुलानि प्राणमनो
देहहृदेशान्यपादिषद्भिर्मे मेति. वैराग्यविवेकनितमशमदमादिगुणकाननस्य पावकत्वाद्धर्मिमेपिन
शीतलानि इन्द्रियाणि वकाशात्नरूपाश्च येन नश्चजितानि सम्यक् मेति नभोगैः यतो मम वैराग्यधर्मोगलत्तोर
ये. किंप्रयोजनं नेनहि रक्षोनिताः शरणागतोस्मीत्यर्थः ४७ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे पंचमः सर्गः ५

पर्याकुलानि मिलितानि विषयान्हानि इ. (वोर्मिमेति गुणकाननपावकत्वात् हार्दांधकारगहनानि
नमोमयानि निजेंद्रियाणि मन एवमेति च किं समर्थ्यं ४५ इति श्रीमहारामायणे निर्वाणप्रकरणे
विद्याधरप्रश्नो नाम सर्गः ५ विद्याधर उवाच पड्डरमनायसं त्यक्तिक्रियावर्जिते पदे स्वप्न।
माधेतरहितं नहृदाशमे १ एतावंतमहं कालं सम्यगामज्ञ आत्मक. इदानीं संप्रबुद्धोस्मि प्रसादा
दात्मनो मुने २

दिव्यभोगप्रसक्तेन चिरं स्वेन परीक्षिता इह विद्याधरेलोकाविषयेंद्रियगुर्नेया. १ अन. साधनच लक्ष्यसेप।
अपवर्गजितास्वेमस्य ब्रह्मोपदिष्टोनाह यदिति सर्वकार्ये एवनिवर्तते कनिइ. देवैनिरतिशयानेद्रष्टा
माहदास्यांघ्रियूग्रीकृ वद अशेषनिरसप्रवजलराशिविलिदोसि विधताप संतप्तमममविलयसहनाशक्तेवि
तिभाव. १ तदिंद्रागेवकृतोमागमाज्ञात् एतावतमिति आत्मनोमनस नैवतेवैराग्यलक्ष्याअत्प्रसादात् १

श्री
कृ टि
३ टी

मनोमहामयेनकामेनेत्नमेग्रस्तानहमितिपुडवोसनात्सुदत्तयुद्गता उरुक्षेदा रेहा कर्मणिप्रस्ततत्रकारणमा
हमोहादित्यिहमित्यनात्मन्यात्माभिमानाकारेणास्थितात्मोहात्तत्तत्परित्राताविभिन्नादित्यर्थः मोहादुहृदेति
बुद्धिकृतमपादानेकायचमी २ ननु विद्याधर सर्वविद्याश्रयत्वाद्दिपावत्सादेवद्ग एवनिरासससमर्थः मतिमन
रसायनादिसिद्धिभिरतिमाद्येषुपुर्वेषुप्रयुक्ता अपतेतत्किमेवश्रीमतिनिश्चयिकामादिङ्ग एवशानता कातरता
कार्पण्यादिदोषाश्रुनिपतिता येनदेवयोनिश्रेष्ठत्वात्मन्यतमोपिवनिकृष्टकाकयोनिमपिमाशरणगतो
सिहृक्षितचतआहश्रीमत्पीनिसर्वविद्यासिद्ध्यादिश्रीमत्पात्मविद्यासृष्टेकामक्रोधेर्ष्यासूयादिङ्ग एवश

मनोमहामयेनतमस्त्वममतानहमितिपु मामुद्दरदरतेहमोहादहमितिस्थितात् २ श्रीमत्पिप
तत्पाक्षशातनकालरादय गुणावत्युग्रपवोपितेहिन्नानेवपकजे ५ नाथतेवप्रियतेवकेवल
जीवितत्व नथमंघनमोन्नायप्रशकारवपकजे ५ भावेलेवेवतेस्वतक्रालेवविडवने- चिरे
णयविविक्षमोविप्रस्त्वभापुन पुन ९

तत्र कातर्यादिदोषाश्रुपतत्येवशुजितेन्द्रियत्वादितिभाव पकजपदेश्रीमतिलक्ष्याधारेगुणवतिविमलत
मतिस्वाश्रयसक्लेदजलविमत्वनामत्कोरलेपत्वाजुगाणिक्लेदनिष्टवाणिपवाणियत्वतमटशोपि ५
तानाभावेदेवयोनीनामपाकादियोनिसाम्यमेवप सादिकारभावादितिसूचयन्नवेराग्यहेतसर्वत्रदोष
दर्शनप्रपच्यतिजायतेत्स्वादिना ५ भावेशब्दादिविषयेस्तितेसद्दसश इवेभुङ्क्तेवत्त्वानमस्तुत्वेत्ता
वार्ययशात्मविषयेन्द्रियस्पर्शसम्प्लत्वगौर्विउवनेवचनोपायेर्दिशलव्याकर्मणिप्रमविशत्तचावविलास

युविज्ञानमानसयथास्वन्नयाभोगभंगेषुभगुरेषुभ्रमनोमनस्यसुसारांधुन अतोनास्तिस्थैर्यमणवस्यान
स्यैर्यवस्यावनास्ति २८ ननुवहुतरपुण्यार्जितयाविद्याधरसंपदेवनवक्रुतोमविज्ञानिस्ताद्ददु मानेनिा।
मान स्त्रोत्कर्षापाहनमान-प्रपमान परापकर्षापादनतदेवपरंब्रह्मप्रस्पाद्रष्टा अहङ्कारोपेणतेषाका
तयारम्यया अतएववामपाविवेकिनाप्रतिकूलमपासियाच नमस्तोमिविशेषलोगोजेप ४ सर्वत्रभुक्तभोग

मनोस्यसनचैस्थैर्यवस्याविज्ञातमानस भुक्तोभोगभगेषुमरुभुमिविचधुन २ खपातम।
भुवाभाभगुरावहुहेतव प्रविवेकविकारिणोभीषणाभोगभूमय ८ मानावमानपरपड
गह कारकातपा नवमेवामपातानहनविद्याधरश्रिया ४ दृष्टावेवरणायानभुव क्रतमकाम
ला कस्मललनालदनमसकाविभवश्रिय १ विहृतेनेरक्तनेषुविद्याधरपुरेषुच विमा
नवरमालासुवातस्केपसलीषुच ११ विज्ञानसरहेनास्तकातमस्तचलतासुच हारिहारवि
लासासुलोकपालपुरीषुच १२ नकिंचिदवितसापुसर्वमापिविषोपमाण दृष्पभसमापतेमानवि।
ज्ञातमधुनामया १३

तयावैरस्यप्रकटयन्निदृष्टाइत्यादिना १ १ हारादिभूषिताभ्रमारा विलासविहारचमत्कारायास्त १४
प्राथय मानसङ्ग त्वानितांहेषोपमाणस्य अपुनर्विवेकोदयकालेवित्तानेनमाक ७ ॥
। ॥ ।

कीदृशेन विवेकेन किं विकल्पत्तानमिति प्रथमचत्वारि दृष्टदर्शयति ज्ञेपेत्यादिना गुरुणा श्रीमिकाकालमालेन शुभेत्यादिस्वीत्यादिना कुः सावभासेनवात्यादिप्रकाशसहकृतेन दोषाभ्यस्तविषुर्पासेगतमनो हृद्भवत्याग्य ४ वृत्ति तापिवेरैद वस्त्राभरणानुलेपनादिकमेवगुणावह स्वभावकत्वेकल्पकदंशज्ञानमासाद्यिकेश्वादिन इति विकल्पविवेचनेन ज्ञानविनाभावति चत्वरितिशोध ४ तद्विषयासेगरुषितरागाधचेन प्रदीपशमाधिपतनवत

नृपालोकनलोलेन वनिताजनगृध्नुना सावभासेनदोषाधृह रवेनीर्लोमिचत्वधा ५ इदगुणश्च वहेनेदमितिमज्ञाविकल्पन नृपश्राज्ञानुसारितादवस्तुन्यपिधावति ५ यावदाधानिविरितेन वशाल्वदायता नानावधपरचेत रानम्येदिलम्भव ६ ज्ञानेनदनर्थाधधावर्जुवाधित स्फुट नतिवाविषिततानशङ्कोमोहहृपथा गवोदकप्रभालेनस्वस्वसानुपतिता वै दिशोवातिदोषेषु ज्ञानोनाशिनियोजिता ८

परसेवुन्दुकृपायमरणायनर्थोपयानिर्दिहितानिदुर्योधनानितद्वन्द्वस्वसमनामाविधानावक्षानावधवेधनर नरकापायदावशायावदायतिता वद्धिरन्तिमपरागत्यातीत्वच्छे ९ वत्तषुदोषज्ञानादिशपिरस्पृश्य तिज्ञाजोति ७ यथाकश्चिदितिदोषेणवैरिणावलाहृदभीकृत दुर्योदकवद्देनगरप्रत्यक्षेमदासवरे तियोजितोभवतितद्वदहमपिज्ञेण्यादिदुर्गेधोदकप्रणालेनासविलेनियोजितइत्यर्थे ८

नयोभत्स्यामत्स्यविभागपरेषामंतद्वीनयाकृमिकीटपक्षादियोनिष्वरोगेषु : त्वाद्विषुस्तराः पा. क्रमयोभ वे
षभस्त्यभिलिताशुत्यादिस्यतेतिभावः यत्र वलवतोमजोवृद्धिमतोगौतायुवृत्वे इतितयोरेवतोमतत्स्य।
क्लिन्यस्यतितयोक्तिः १५ २० शाह्वस्य भ्रमस्वादनेद्वतातयतिविषमेतत्ताहतक्रूपे २१ नहिकितव।

विरंरमनपस्वाहमनयानयदीनया गजगोमायुगोमेषुष्कुःख्यद्रिवलमाहृतः १५ निरोईनव।
शङ्कोमिस्यशीलंपटनात्त्व. श्रीष्मकालसमिद्रसंतापमंपश्यमतोपया २० बृभषाहस्समर्थिको
मुनेश्रुताएशाकाय. मायोजयतिविषमेतुएैच्चाहविले यथा २१ प्रभाताःप्रियकारिणः प्र
कभूपसमीरिता वायगेपरचोभिक्षाः याभषाहूमिव. फला २२ श्रियःश्रियोद्दिशश्चैवता।
टांक्षुभोधिभूभृतो हृष्टाविभवहारिणा. प्रकृताल्मणिभूषणा. २३ विषमभवादितमस्वाकुवम।
कारमनोरमा प्रद्मकातजना. नीता. षट्कूंमगुणशालिनः २४ ॥

कृपादय. शाह्वोत्र्त. विषयकदुर्लभा येननदर्पमनर्घ्यं शामःनेत्याह प्रणामात्यादिनाप्रद्मभूत्यजनेरितस्या
देवप्रणतप्राया. २२ विशेषाणामदिचतष्ट्येसा पारतोयोजे २२ षट्रसागं धात्मयस्यायोगयेमेलनया
कलान्तरोगुणशालिनः २४ कोशेपादय षट्त्वविषय. २५ ॥

श्री. वा. नि. उ. टी. १५

वधूमत्वानिशेषधार्ष्ट्यंदनोवधीनामवीदय. पुष्पादिसमालंभनेकर्पूरकालरीपोकलादीनांमेलनेनदूषय त्तत्सभषाः भूयोभूयः सेव्यमानेसत्यपिकामिनिविरसंसंपन्नेतजवानातानप्रयासेनविभजामि २३ वे दस्पेनेदनजिह्लारमानतुन्दगोन्याहमुक्तेति २४ प्रकाण्पेनेनकिंविदितमर्थः २५ येषांहिरण्यकशिपुरा

कौशेयकामिनीहारकुसुमास्तरणानिलाः निर्विन्नमभितःस्पृष्टाभूयसाभोगभूमिषु २५ व
धूमत्कौशेयीपुष्पसमालंभनभूमयः अनुभूतमनेनयथासुदानिलसमीरिताः २६ अतस्तदे
तत्मात्स्वयंभुंजेयुनःपुनः सत्यकविरसंभूयःकिंभजामिवदाप्रभो २७ भक्तावयंसह
स्त्रावधिभोगमडलीमिमा पात्रस्तस्तेभयपेयसनम्लितपञ्चयते २८ साकोस्तविरक्तत्वात
याभुक्तावधूमताः भक्ताप्रबलामुखैः किमहत्वमवाप्नुते २९ येषांविनाशनेनासीपेभुं
क्तभुवनत्रयं तेपितेष्यविशेषोविसमभसंपदनात २० अमेनयेन्नोभूयःशामय्यमवशिष्य
ते तन्मात्रोपतमातिष्टेत्कणयोपिद्विचेष्टया ३१ ॥

भूतीनोविनाशनेविनाशसाधनेनासीत आजन्मप्रसिद्धेनसंकेतेनजबादुईत्यादि वरप्रार्थनेसर्व प्रसिद्धवयसाधनप्रतिबधास्तिभाव २० इत्यंकृतिकिंकार्यमत्याह प्रायेनेति कृपयाइंद्रियग्रा ममन. सयमादिसाहित्यापिचेष्टया ३१ ॥

१५

विरभुक्तमहाभोगानामपि पुंसां भोगकालेष्वपगतेष्वभुक्तभोगेभ्य पुरुषांतरेभ्योन कश्चिद्विशेषोऽस्यत १।
त्याह येनेति येनयेन विरक्तोतारम्यतराभोगाश्चिरेभुक्तास्ताऽस्यपुंसो मध्ये कस्यचिदपि शुश्रींसेजनः कल्पत
ह केश्चिदपि जनतमिदंष येनसतक्षयांमदेवहलोकामोविश्राम्येत. नापितस्वगुदेवोमनवः विमान
दिसेज्ञातोदष्ट येनसमदेव सर्वेजविहरेदितस्यं. २२ अर्भकः सायुरितिशेष २३ शहादिविषयात्म।

येनकोनाश्चिरभुक्तोभोगास्तस्येहजेतमि. दृष्टोनकस्यचिन्मूर्धितत्स्वौमस्त्रवस्युवा १२ विर
क्तस्तत्रुरेतास्त्वविषयाश्रयपराजिषु इंद्रियैर्विशलतोऽस्मिन्भूत्स्वाले रिवार्भक. २२ यद्येतेनप
रितात्ताजय फलविषयारयः कस्मादिंद्रियनापानोवेचयितातमोऽपुनः २४ संसारजंगलेभ्यो
दृष्टेनरमृगेषाव. शाष्करसाम्यास्यनिष्ठेतिविषइंद्रियलब्धकाः २५ विषमाशीविषैरेभिर्वि
षयेंद्रियपन्नगै. येनदग्धानदृष्टास्तेहिज्ञायकजगत्यपि २९

कानांभुत्वान्यमेवमनसोराकर्षणेन स्वस्वभोगायप्रोक्तदिंद्रियभावेनावस्थानादिंद्रियनामानः स्ववि
षयारय. मयष्यमद्युपरितात्मारत्वत्वय. २५ आशीविषैरेभिर्विषैः दृष्टानदष्टास्तेतयाविषः ।
पुरुषा. सर्वेजगत्यपिहिज्ञायव समाख्यातइतिशेष २९

श्री.
वा. नि.
उ. टी.
२.

ग्रवशवर्जितत्वात्प्रदर्शनादेरिन्द्रियाण्यपि वशत्वेनानेन रूपयति भोगेभ्यो विविधि भोगा एव भीमाः भागाजास्ते वेलिता ३७ हे हानिशीतोत्पादीनि ग्रहकारेणासेनापतिमात्र मुपालिता ३८ शरीरलक्षणस्वनगरस्य सीमान्तेषु गमाग्राक्रम्य स्थितो ३९ मनस्य परावणादतिन पेरावतस्य करटस्य कुम्भस्योद्दे दोविदार

भोगपरभीमभवलिमात्मस्नातरलवागुरा लोभो यकरवालाग्रोकोपक्रान्तकुललोकिता ३० हे हन्तालरथ्यासामहेकामानुपालिता चेष्टान्तरगमाकोणकामकोलाहलाकुला ३८ शरीरसीमान्तगतानुरिन्द्रियपताकिनी येजेन मस्थितालातनपवेद्द्विषहृदा ३९ सुसाध्यः कवदोद्दे दो मनेरावणादतिन, नोत्पद्यप्रतिपन्नानासेन्द्रियाणां विनिग्रहः ४० योरुषस्य महत्त्वस्य सत्त्वस्य महत्त्व श्रिय इन्द्रियाक्रमणेनापोसीमाता महत्त्वामपि ४१ तावद् गमताम् एतिषु मानपिदिवोकसो कृपणोरिन्द्रियैर्यावत्तृणावत्तापकृष्यते ४२ जितेन्द्रियं महासत्त्वापत्तपव नरा भुवि शेषानद्दमिमान्मन्ये मांसयन्त्रगणाश्रुतान् ४३

ए४ सत्वस्य धैर्यस्य श्रिय विश्रोतिसपदः इन्द्रियाणामाक्रमणेन जय सीमान्तो वधि परकाष्ठेतिया वत महत्तात तत्त्वविदामपि ४१ उत्तमतामान्वतो ४२ ४३ ॥

२०

पत्र. उपाधयोरक्ति तत्र्हिंजपामि ४४ एकएवोकयोमपात्तामोत्मी त्याह्रइंद्रियेति ४५ ४६ इत'ष
श्रुतितस्येविशेषाणे पल्लवादिसम्येन्द्रियाणिवाणेपति एकवतीत्पादिना गधिमि शैवलतस्यैमो।
लिन्ये तद्धानिकृत्तिलानि ४७ मीरुवैजीरोहिमेमुगहनानि घातकोभय ४८ एकामसाज्ञामानिगु

मन सेमपते सेनामिमामिद्रियपचक जेलचेदलिमेयत्तोअपामितदलेगुने ४४ इंद्रियेन्न
मरोगाणाभोगाणावजैनाहृते नैवधानिनत्रीणीनि नचमवाप्युशातये ४५ श्रीतेमिरुपरमेव
दमभिपावद्धिनिद्धिये एकपवमहारायेतस्कैे पधिकोयथा ४६ एकवत्पश्रसज्ञानिमहा
देभीम्पवतिव गधिशैवलतज्ज्ञातिपत्तलानीद्रियाणिच ४७ इतिक्रमणीयानिनीहारमह
नानिच जनिकानकजातानिजगत्तानीद्रियाणिच ४८ एकजानिसरधाणिमडलेत्तगुणा
निच ग्रंथिमतिजडागानिमृणालानीद्रियाणिच ४९ कृत्ताणिपत्तलस्थानिकहोलचलिता
निच इंग्रेहग्राहवोराणिलग्राहूनीद्रियाणिच ५

णावासनात्तनवस्रसहमतत्तात्तड़लेत्पा जडागानिजडदेहावयवधाणाणिलक्ष्येरमेदाजत्तागानिच।
४४ निष्ठुरत्वादसत्वस्पर्शत्वाच्चकूत्ताणिकल्होलै षट्र्मिंभूर्मिभिश्च दीरोद्धुनि सामुद्रनत्काणि ५

श्री
वा. वि.
उ. टी.
२१

गह्वनानि दुःखगाहानि अनेकानि विरवधीनि जनविश्रान्तिस्थानानि ५२ वना आस्फोटा भुजास्फालन
गर्जनशाखाद्येभ्य विद्युद्विलसितसदृशकाशानि पतीत्यवेक्षते ५३ तद्देशस्थसरोवरसमैः कौचदि
भिन्नपरिशुद्धोज्ज्वलानि अवटानि गर्तोत्करस्थलानि ५४ सुभ्राणि नीलानि भ्रमणवानि ५५ ५६

केऽपि वोदेह गदापीनि दिव्यांतःकरणानिव करुणाकुरस्कारीणि महाभागीनि दिव्यानिव ५७ ये
विवेकिषु भिन्नानि अभिमतानि च विवेकिषु गह्वनानि तस्थानानि काननानी दिव्यानिच ५८
वनास्फोटास्थसभाणि मलिनानि जनानिव विद्युत्प्रकाशायेनानि भीमाभ्राणी दिव्याणि
च ५९ तद्द्रुमाणि शुद्धोमानि वर्जितानि कृतान्तभिः रमसदुर्भिक्षभूमानि सर्वे दिव्यानि वना
निच ५६ तानि नैकांतरस्थानि रोषाभीविषभूमिच शुल्ककस्कसतानि सुभ्राणी दिव्यानि
च ५७ श्रान्तेभरीणमार्गाणि महसैकतानिव अंधकारविहारीणि स्थानि संदिव्याणि च
अतःश्रमसमाराणि वक्राणि गुप्तमनिव दृढनैकार्थयोग्यानि दुर्संभ्रांणी दिव्यानिच ५८ धनके
द्रुमवेधीनि दुष्कृपगह्वनानिच महावकरतकानि कूपगतानी दिव्याणिच धनेतेषु पदार्थेषु काम
तानि वदादिषु सभुमानि सपङ्कानिच कूलानी दिव्यानिच ५९

दुरीहाणि जीर्णवेश्मादिकाशानि ५० धनैर्मोहैश्चोपेकलहधूमादिदुर्व्यसन प्रवेधनशीलानि कूपरानि

[illegible] ५८ [illegible] २

हे भ्रापद्रोद्दूरताक्षीलपं वर्तितप्रकारैर्द्विपत्रपुत्रापत्यागारनिमग्नमकिंचनेन क्रमेण सर्वे संसारणा।
तेमं रपोरपेन कृपोस्पेन मनोपदेशे मोद्दृ१ पतः कारणक्षगतिपेपेप्रसिद्धास्त्वात्दश. केचनसंतस्त
न्वत्तारपालयेजयंति सर्वे क्षेत्रेषु वर्तीते षांसे राक्षसाक्षगतेपरमशोकद्दूरेवर्तते सर्वेषांसर्वे।
सर्वेजनाश्वेत्यर्थे ९ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणोऽउत्तरार्द्धे षष्ठः सर्गः ९ उर्वेवन

आपन्निमग्नमिममेवमकिंचनेनंममुहुर्दुरापश्रीसरपोरपेन पेन्नमकेचरजगस्यांय
तिसेनस्तसंगमेपरमशोकदूरेवर्तते ९ इतिश्रीरामपालेमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणे
वैराग्यवर्तीनेनामषष्ठः सर्गः ९ श्रुद्धेउवाच ततस्तस्यमपागम्यस्तनुत्यपावनवचः १
दमुक्तेपपाद्दहंसस्वपरपागिरा साधुविद्याधराधीशदिष्ट्याबुद्धोसिभूतये भवोपकूप
गद्दराद्दिरत्मेस्यानमिहसि २ पावेनेयतवमतीराजतेचनरूपिणी विवेकेनानलेनैवक
नकरवसंततिः ३ उपदेशगिरामर्थमादत्तेदाविहलया सक्तेवनिर्मलेदृच्यमयत्नेनैववि
वति ४

नगरः स्वमज्ञानेजगदालते अद्वैतीजातसद्धोहिजगद्दृतोववर्णिते नसविद्याधरस्यादेवसमाण
मंत्रर १ दिशाभाग्येरयात २ विवेकेनचनतूपितोनिविद्याममायपमाननेनबामाकनकद्नसंत
ति कामनिशयेनविराजतेतद्धिरित्यर्थः ३ अतएवतेमनिर्मदुपदेशगिरामर्थे ग्राहद्दे अवश्यमादा

यति हिरणाक्ष २

श्री॰ वा॰ नि॰ ३ टी॰ ५२ ओमित्यंशी करतुपाप ५ तत्रादौ सर्वदृश्यविवेकमाह तिस्रचुपलेवस्य देह्यहनिसर्वे वेदोलस्य द्रष्टृसंमतिपोष
दिग्गनियासिद्धिर्विक्षिप्ति पक्षिविदहेकादिने अतःईदृसं तेदृश्यतपाशुद्धतेत स्ववेदमाति द्रष्टृपवर्गो वे
वक्क्षिप्तासिस्मयानिष्पलयथ्यइतिविरमयिश्रेतः शेलितः श्रविस्वत्रात्मानलभ्यसे अतः दृश्य
माजलत्वाणां अवाधमनुस्तृजन तत्माविरोग्रात्मानेबुध्यसेत्यथे. ९ नहिद्रष्टृदृश्यलत्वाणां सर्वदृश्यता
गोषन्यतापत्ति. किंतस्मस्तदुःखवेयमयश्येजनककल्पितदोषोशानिवृत्त्याचात्मवपरमकल्याणप्रलभा

यदिदेवकिंतत्सर्वमोक्षस्याकानमर्हसि अस्याभिश्चिरमविशेनात्रकार्योविचारणा ५ य
किंवित्सदनेतन्मेबुध्यस्वाबोधमत्सनन नासितविरलायेतः श्रेत्नोपिनलभ्यसे ९ नाहं
तमस्तित्वजगदितिनिश्चुिनस्तावसर्वमस्तिमावेतत्त्वनदृ स्वाप्रस्तूयते ७ किमन्त
स्त्वजगत्तातेजगतेयकिमन्तता विचार्यापीतिनोविभ्रमएकत्वादलमेतयोः ८

वेनदृशीनयामर्वमस्त्येवेत्याशयेनाह [illegible] ७ दृश्यमात्रस्यअबोधरूपत्वमुक्तस्यपादयति
किमिति किंसूक्ष्मोप्रसिद्धादृसोनास्तहेकाशदिभावेजवनीभूमानाग्रत्वमलत्वाणां जगज्जातेअनका
विनादिवृत्त विलीनात्ताग्रदर्शदिलत्वाणां जगात सोप्यूमीयतत्ताजात्मात्मइतिविचार्यापिविनियामका
भावात्स्वपकारणभावव्यवस्थानोविभ्रमः अतःकादिमःश्वावस्यपाहृतेनस्यैवेकत्वात्सर्वस्यात्तानमा २२

वा०ए० वेदनस्य देहादिसमाकयनजाद्दशीरेति यतो वेदनशरीरादिवस्तुसमयानिमित्तभूतयास्वयमपिमृषा निश्चि
तमानइववहुवमसे ग्राहाकारोणादेति अमतैवेदनैर्मृनदेहाद्याकारतायावास्तवत्वायाकाङ्क्षितानिष्टप्रस
त्याभासयेति ४९ यथाचित्रबीजप्रदेत्तदेहनस्य उपयाम्यतितथादेहादिवस्तुसत्तायाप्रसत्वनावाक्ष्य
व मिश्रतसत्कसनृग्रयावराम्यते तथापदेशेतिभाव ५० एवहुद्ध उभवेदनस्यविषयाकारोणत्वनिभ्रमस्वा
रूणायदेहादिर्हृप्यसत्त्वप्रतिज्ञानोतेविघ्नतइति देहादिवस्तुसमायादिविद्यतेनसदितवाभिमत वेदनस्य

ब्र० सू० भा० ६ शरीरादिनयोरेत्रिवेदनवस्तुसत्तया असत्याभासयासदोषयापवनेलेखधा ४९ असत्ववस्तुसत्ता
धानावयाकाम्यदुपथा शुद्दत्ववेदनचित्रबीजेसमुपशाम्यति ५ उभउवाच विघ्नेयदिदेहादि
वस्तुसनातदस्तिने अभावेहेतुसनादे चित्तहतववेदन ५१ किंतिश्च एषोपलभ्यते किंचित्तद्रूप
कसतात्मक असदूपकथनत्सान्यकाप स्वाकथनम हस्तपादादिसयुक्तं क्रियाफलविलसत्वा
न् सदानुभूयमानोयदेहोनास्तिकथमते ५२ उभउ काभणसमकार्यसभ्रामिपालनवियते वि
यस्ते ते
नश्चिमित्तनदाकारत्वस्यात् नदेवतुर्लभमितिवेदनकिनिहकिंविषयन्निर्विषयमेवेत्यर्थे ५१ प्रत्यत्तमुप
लभ्यमानस्यदेहादे कथमपलापइतिराजाशङ्कते मत्वेनोपलभ्यमानस्यासत्वप्रतिज्ञाविरुद्धेति हस्ताने
नाप्याह प्रकाशइति ५२ ५३ नोपलभमात्रेणाहश्यसत्तानिर्णय आतोपलभेष्वभिचारात् किंतस्त
कारणेषुकार्यस्योपलभस्यसत्वानिवासनसतोत्वाह कारणमितिचतुर्भि ५४ ॥ ॥ ६

श्री. वा. नि. पू. टी. २७२

५५ ५६ ५७ नहि किंचित्सद्वैदेहादि वैयथा पुत्रदेहादिवदनेन मनसैव सर्वादि निराजा संकल्पेन मत इति ५८ अपारी
रेखावीरेखनव यथैव स्थितमित्यादि श्लोकस्थैव विहरदनुभवान्कारणानि दृष्टान्तेन पत्रिरे वेयमितिज्ञः।

कारणेन विना कार्यं यथा शैलेन्द्र दारुण विद्यते यस्य नो बीजं तदङ्कुरं केवला यते ५५ अकारणेन
यत्कार्यं सदिवाग्रे प्रभूयते तदृष्टं विभ्रमादिहि मृगतृष्णा जलोपमं ५६ अविद्यमानमेवत्वं विद्धि
मिथ्याभ्रमोदितं नाति यत्नवता पत्नं तन्मृगतृष्णां बुलभ्यते ५७ शिखिध्वजः अमलेनांहीउविवादेन मु
न्तकारणोत्तम यथानतय सर्वोभमउनेक सराजते ५८ कुंभउवाच कारणेन विना कार्यं यथा शैल
यथा स्थितजरे अविद्यमानमेवेदं विश्वसंभवतोनृप ५९ शिखिध्वजः हृत्पादादिमुक्तस्य यदीरसा
मनीश्वर नित्यमानत्वमात्मस्य पिताकस्मात्कारणं ६० कुंभउवाच कारणाभावतो राजन्विश्वा
नामनविद्यते असतोयुष्मन्नाम सदेवतदुच्यते ६१ पदार्थानां च कार्याणां कारणं बीजमुच्यते
संभवत्यग्रजतानि न बीजेन विना क्वचित् तस्मात्कारणस्य कार्यस्य हेतोपपद्यते बीजाभावे हि।
तत्राङ्कितत्वाद्विभ्रमः ६२ अवश्यबल्लया मासि बीजे तत्त्वमति भ्रमः दोदुतमरुभूमि
विचेष्टा दृष्टदशाममे ६४

भवाहरकारणेनेति पतित्वानुमानान्मोक्षत्वमुगतसंस्थानस्यासिंगा।
दिनापि तस्य कारणेनिर्णीतः सकथमपलप्यत इति राजाशंकते हलेति ६० तस्यापि सर्वनुलोमन्याय
इति गृह्णामि संधिस्तदेवोत्तरं पुनर्वर्णयति कारणाभावइत्यादिना ६१ ॥ ६२ ६३ ६४ ॥ २७२

शरीरयत्रवदनिशवर्तेयन्नीतिकसेतव्या यथायेनोपादेनोदयेनभवति १ सर्वस्वदृयमाणामूलाकरणता
पत्नवादेनोपा सप्तवससतोयित्वय सपवविनसस्मारा नेनचात्सार्थेवा अवत्समतानिवर्वेनमित्यर्थः दोर्ष
टोनोभिपरिशिष्टात्मदर्शीमि २ उक्तमर्थविन्नपाउकारेनाउमोदमान पिवि धनस्तत्रापपत्रिमाह विमे
नि वितहिव्याधि नहिंदर्थोपि नोदव्याधेशतशोपिमसनावमेनेनलसणेनव्यायोनार्भवोनभ्यनेकिमपिकिन्
येकेदेनेवभ्रनलडकैरायनजमसपात्तापतृवादिवेदत्यर्थः ३ अदमतानात्माबीजपद्मसपात्तापलवस

सरोरयवादस्यदृत्यमभ्रमरस्वच अपलोक्षेनसस्यायोगयथाभवतिनदृद्द ४ अथ सर्वनासोस्याप
साधोवेनस समस्तनित्य सपवत्रिनसस्मारा हत्सकरोर्वेदर्शीमि ५ शिविध विज्ञत्याहदृस्के
चिन्नाना समिद्धये अभाव पानवाबाधे कथमस्यानभ्यपने ऊभऊ अहूवीजविनडुम सदा
सपात्तापत्रपलव उत्सलयममलतमकाशहदयोभव ६ शिविधन येनस किमुनेमलकोड
२ कोत्ससभव कातुलवा केचवाकथा कथमन्तत्पनेचस ७ ऊभऊवा अहमयोरपोरायसवि
मावेदनात्मकः पतबिमडुमसासाविद्दिवीजमस्यधने ५ परमात्मपदसेवेदेअभायामयसातन ए
इमसोन्मूलनेनत्यमाकाशमिवनिरावरणविसेषहृदयपसनयाविधोभव ए सभवस्यसित्रिनिसभवरले
३ १४ अहमयोरज्ञानात्मन उदयोयसानयाविध योयसवित्तावेदनात्मकोभिमानीशसिद्धः पतदेवतिवो
नलिशोननिर्देशा वीमेसस १५ कोत्ससभवइतिप्रश्नस्योत्तरमाह एतस्मादिति एतस्मात्सशमोत्पन्नात्मला
त्पादिकिआदहमितिनिश्चयात्मविदाभासमात्मनादनुभवात्मकाकुरोजायतइत्यर्थः ९

+अ मात्मपदमिति प मात्मनपदनी माथासेवदेअपनतत्सर्वमेवमायामयप्रपचस्यदेअप्यतमेवतसोपितदेवदेअमितत्पर्थ कोकु ससोत्तरमा९ ॥ ६५२

श्री वा. नि. प्र. उ. २१९

नसोऽथोपचयेऽपि चित्तं तु मातृमातापितामातिरिक्तादृश्यमेति देहाद्याकृतिमयमाधिजैनाप्रतनननाहमनइत्यभिधा।
यस्मात्तथाविधाधीनता जायते न निर्विशेषत्वयः ॥ तस्य सतस्यजीवमाह जीवइति परमार्थेतोऽपि विकारत्वात्
वैविकारस्यात्मात्तत्त्वोपलोयमः मिथ्याभूतचित्तसर्गमेव धोपलभात्मात्मालोत्यर्थः ॥ तस्य स्वलात्का
२५ त्वापयंतोमधाप्रदेयाः शारीरमेव मलत्वंभदेवाहस्तानेअग्रदेवाकधशात्वोदित्प्रबोहार्थवक्ररोरमेविलीर्थि +रोदेशोऽग्र+४
तेवमेतादिकालस्वतन्त्रमहाप्रदकर्मपरिपाककालेनाहेषप्रहत्यास्वंऊरफलवाधाकारोमास्तदतेयोरसः

निस्वयात्मानिरावारो तु हि विषयो वालेऽप्यत्व उत्तभिधानस्थयाऊरस्यप्रधीनता सेवलमपि।
ोत्तस्यावितनामममनोभिधा जीवाभिर्थ्योपलभात्मापूर्नात्यात्स्वपलोपमः ॥ तवः कायायमेतस्य
स्वाधस्थित्वसंवेनितः देशानरेऊरोहेरोवकालसंदोषावासना ॥ शावस्थास्थितहतस्पदीवोर्दवातभ
ना. देहिपाणत्वभोगास्वभावाभावात्मयोनयः २ विटपोऽस्य महतोनास्य शुभाशुभफलाऊलाः देह
शत्यास्यवितस्य उरुंतस्यप्रतिज्ञा ॥ शावोविलवन ऊवेनमलकाप्रभेजऊत सिद्धिधनः विवड

सोऽप्यवासनेवेत्यर्थः ॥ अस्य वितस्तस्यया: दीर्घाः शाखातताविस्तताशुभाकलाः दृढियाभावभार्वः
तन्मय शात्मानितदात्मनोनयेसहस्त्रपदोनयः कारणीभूता शोणाच्छअस्य महतोनाविटपोवाअवानवशाल
सस्तई रूनियोलात्वयः २० विषयभोगाअस्य महतोविटपोवासकैदनसवामा शाखाविलेवनेऊवेन
सस्ता हितीयात्मदर्शनसत्ताप्रमूलकाप्रभवयत्वातियाय ऊर्विन्यर्थः तत्रप्राणालवनेमलकाखेचापाये

सपतन्यारप्यखामपापकशिराःशिरःप्रमाणोव्योमितियउक्तंनदपत्तानेरर्पपानिरुस्मिशति पतिनेस्रोभव
तिनयाहननेनयापानिनेरवजनैरीकृतमित्यर्थः १८ तदेवस्पष्टयतियदेति ॥ १२ सनेशिथिलीभूतमयिमन
स्यागनतलेनेननिर्मनस्कतानसत्तोनमदर्पस्यानानिदिनेनदानोमेवेनछुडालेकिस्रवणातमवोधाय।

न यदिमेपादयस्तुचैर्वंपद्भिपवेतापन्न तथापिजनितदाम्पमत्तानेपतितंकृते १० यदाक्षिप्तःपुरु।
षाभोगांगान्यकृथिकृति नदाप्रकंपनेतानेकैदेहुसेपिशाचवत् ॥ यदाविवेकीपुरुषोमोगान्सं
त्यज्यतिष्ठति नदापकंपनेतानेकिमेहदेपिशाचवत् १३ भोगाध्येन्नेनमनाकंपनमतानसौपनिः
पादपेक्षकवक्त्रिकलायस्कन्तोयथा १३ यदाघनेपधानस्तनदातानेरत्तेनतथा पतिमंरस्मिनिदि
तमनस्याममहासिना १४ तेनभूयःसम्यग्यायस्तापरिमवेकृते ततःप्रपंचावानेस्मिन्नादनेत्वनि
योजितः नदेवाघातयिष्यस्यपत्तानेनघाराते राज्यम्याविधानन्योनादहनिषादसंगतं १६ पूत्वा
नवलयस्तनवैराग्यादृतिनःकृतः तत्रपाद्रुःखमक्लिमतानेननवापितं २० यातस्यराजमनोराजश्री॥
शंजरनृपसत्तम सान्त्वसानन्नृपाते स्त्रितामथनरचारिणे ५०

५१ अमर्षोहितिभावः तेनतदुर्षेतासेतेन १५ राज्यस्याविधानदेवनघाराने पतितस्मनानेयपद्मातपिष्पस्तद्दे
वस्पयानयननसौतपःस्थानयानेननादनिषादित्यर्थः १६ सावात्मलयस्कृत्वेतत्रसत्त्यस्यमास्पदिनि २० प
रयाराजमामदापानालयदभ्रमयेयम्त्रोलोराजसमग्रीसकदयतियातस्योति नसानजागेहतिपवसपराज
मपुत्ताग्रीवानसामग्रीमपयाजानासातनश्रवत्तानेविचारानादरत्ततत्सत्ताहत्तिप्कनृपनेः अमनरचारि

शिखिध्वजोपाख्याने चूडालाविलासः ॥ ५८ ॥

श्री
वा.नि
स.टी.
२९२

देशापोलंघ्रमनोयितस्तत्पृथगाविवेकसंप्रमोजेदः प्रभेनालानलसोनैवविनाश्रमिनःस्तोनेनरसानिलि
मः २५ उपर्युस्थानपद्मालनेनोचेनसर्वेशादश्यमात्पपस्तुद्गविनिसज्ञनष्ट्रविभिः शांतिसोन्यादिगुणैःसाधु
जनसमागमेश्वरेषराशुन २० इतिभूपारद्धवसेनन्हतिपकेनसःतिष्ठन्याध्याधिद्रःविनभूतस्यनियथाश्च
तिलिप्तुपसंहारस्थानापयेवंवायथपसंदर्शनि स्मयापीनि २१ उक्तमनुक्तं चपिडीकृत्यादरामस्तनिलेगमःश्रा
णास्तवनिराशनिमोहवैरीदंसा पक्षः उग्रेनपांशनिवेधपवनिरोनःमहीनस्तविधाःस्मंमदीयःउदनोहतां।

नेशमेदस्तयंसाधोदीर्घवनेभ्रमेोपिसन् अतानैवैनिशालेननिर्विसनःसाभिनः ९० यत्तानवसयोबाल
लताभिःपरिवृतिनः याहनवगेपांडुःश्वमोयत्तज्ञनहतिभिः २९ इत्य घापितपःस्वानेत्तुःस्वेहसिनः।
दारुणा खिन्नोसिपार्तस्तितलेनृपवदोपथाबलिः गजस्तथाशानिराशनिवैरीमोहानिवातःपुनरुच
येधः महीतलेविंध्यउदंतस्मयमदीयउमःऊरुपुत्रतेपि २२ इतिश्रीमोक्षोपायेवाल्मीकीयेनिर्वा
णेनामएकनवतितमःसर्गः चूडालोवाच यत्तज्ञनपदशालिन्यानयाविदितवेयथा तदाचूडालया

नेमयाईसिकाल्यानेनोक्तःपवेपिताथतपःस्थानाउहमनस्थिरविनोशत्ययत्करोषितत्कुरुमाविलंबस्वेत्यर्थ २५
इतिश्रीवासिष्ठनिर्वाण० एकनवतितमःसर्गः ९१ इदंतुभवतःकृत्यासर्वत्यागपरोनृपः त्यक्तावनादिवहूस्व
स्पि- सर्वेभोऽस्मदीदहत यदामैवनेशांतिमलदेवाताने पतिनेसम्भरितमितिचयोक्ते तत्तदानीममनस्यागोपा
यःकेनोपदिष्टोयोमयोपेक्षितइतिराजाशंकावितर्कयेनीचूडालोवाचयदुक्तमिति १ ॥ ॥ २९२

तस्य अमात्यविलानृत वादिनीन्यादिशकार्यरयनिसाही निश्चयेवंचप्रश्र दितिशेष २ यथात्मगु
ञ्याविरेसंवे परबुद्धि विना प्रायस्तोबुद्धि मलपंकरी तिवचनात् स्तो बुद्धिमपेत्यान्यबुद्धिनिश्चितसर्वत्यागमे
वचबुमस्याम दिसयवतया ज्ञानेन स्थिरीकृत तस्मादश्रयचेदेति १ राज्यादि परित्यागमाश्रमित्यिः सर्वपरित्यागः
साधोसत्तात्प्रतत्वव एवीकृतनमगहनिर्वेधास्ता यादयलयेतितमये वोनानचमयात्वमेरा न्यादिपुन स्ते
कतनन्नकणोमयासर्वेत्यागोमनिगुणोकृत तदनिमित्तिधज एकनिराम्यमिति केवलसर्वत्यागोपोधितामनिस्

साधित्वमविरामन्यायाद्यद्दकिवरोतिच नत्सर्वसत्यमेवागतरनुप्रेयमादरात् २ अथवेदवननस्या
स्त्यानातुल्पिनेनृप नत्सर्वसपनित्याग कस्मान्ननिगुणोकृत ३ शिखिध्वजउवाच राज्यमेतद्गुरुन्यके दे
शाम्मकसत्याविधः दारास्सकान्सयाप्यगसर्वत्यागोनकिंकृत ४ चूडालोवाच धनदारागृहराज्यभू
मिकृत्रचचाथवा. इतिसर्वनतेराजनसर्वत्यागो हिकस्तव ५ नवास्येवापरित्यक्त सर्वसाङ्गराउन
म नपरित्यक्तनिशेषमायासर्वविशोकता १

थ ये तिमयायात्रकेमेवास्ये मर्वेविवेकाभावात्वसोन प्रतिपत्तम
दयवनाश्रमकुटीकमरत्यादिपरिग्रहयोयिनि. शेषत्यागिनेकयाविदिवेक प्राप्तिरकारणेयिपरित्यागस्तो
भविष्यतीतिमन्यमानापनेत्तबुद्धि विचारमवनारयती श्रद्धाभिसंधिनेयचूडालोवाचधनमिति यस्सर्वाषसर्वे।
वनत्याशेसर्वत्याग. सिद्धनतनचराज्यादयलेसमवैधिन सर्वथाग्रदकारोहि राज्यादिकममेतिकल्पनेत्यक्ता।
यितामन्यतेनत्वान्येनिशाष्यभावात्सर्वत्यागस्तवसिद्ध इतिभावः ५ यद्यदेकारनारान्योपादान्यराज्यादिस्वामि

मयो. वा. नि. पू. टी. १९३

१ क्राशयमर्तिप्रसमानः सर्वं परित्यक्तवादेवराज्यादीनवेदा गौरात्मादिसंवन्धोनास्तीतिनन्यागादंता शैलहस्ता।
दीनांत्रिदायोपविश्रराग्नवन्यामर्तरोऽनवस्वेन्याग्निदिविन्यागांप्रतिमन्यमानः शिखिध्वजउवाचरा
ज्यमितिद्वयमध्येपिराज्ञस्त्यागेभेदभ्रमःऊचुः १८ आहुरेवोवधंश्रवाहःशेलोसंकोपांसनानिमित्व ए वासना

शिखिध्वजउवाच राज्यं चेत्ममनोसर्वं तत्सर्वं वनमेवमे शैलहस्तादिग्रस्यादोनत्पोनमामयमदे २ व
सिष्ठः इतिनामवदन्ब्रह्मवं भवाकप्रोव्धितः निमेषांतस्मात्रेभवशोकाः शिखिध्वजः ५ ममभ्राजेव
नास्योतोकृत्वास्तुहृदनिश्चयः आतुरोचस्वरागोवनेसंत्वाशिवात्मना ए शिखिध्वमः सहस्रादि।
नसुभ्राहिपिनान्द्वित्रासमा परित्यक्तासयान्नेपरित्यागाः स्थितोमम १० ऊंभउवाच अवंसर्ववनेषु
भेसलिलवादपस्थल इत्यादितवनोसर्वेसर्वेत्याः कथंतव ११ तवास्वेवापरित्यक्तः सर्वसाङ्गागउन्न
मः नेपरित्यक्तिःशोधनाअप्यग्योक्ता १२ शिखिध्वजः एतद्वन्मममनोसर्वंजनसर्वं स्वान्नमेममव
वापीस्यसोरजश्वनमेवाश्रुन्यजाम्यहं १३ वसिष्ठः इतिनामवदन्देवं भवाकप्रशेतिधनः निमेषांश्
नमाग्नेभवशोकाःशिखिध्वजः १४ ममतोश्वासांतेसविनप्राञ्छुरूपाहदि स्फुरंतीस्फुरांतेवराजोले
त्वामितानलः १५ शिखिध्वजउवाच सहस्रादनवीरुत्काद्यासनास्वाश्रमादपि परित्यक्तमयानेसर्वंसा ॥ १९

मायापरित्यक्तानेनमयत्यागः स्थितःसेपत्रः १६ ऊंभास्यःशर्वंवत् १७ १२ त्यागादस्यादितवनोसर्वेयित्यक्तनाम
तस्यापिनवमात्रमसङ्गावात्तसेसर्वत्यागःसिद्धइतिमासाद्दतिमन्यमानः शिखिध्वजउवाचपनरेवदिमिश्चप्रपत्तेव

गः स्थितोमम १९

वैकार्य १३ १४ आत्मैवात्मस्थोममतोप्रममार्गे १७ १८ ।

ॐ भाशयो राजा पायस्य भावत् १७ १८ ऋषानि भिन्नयाः श्रुत्वा ऋहीकृ सोऽ १९ विहृतादासना तक्षुतासनयोर्वि
स्१ इतिषत्वमवरानामाशु द्विजाः २० अशुमान्नर्थः स्वपदनेरस्वय्या सनेश्रालोकयत्रेव अस्मिन इतिशा
घः २१ २२ अचिभसमदोदरनिम्नभूमिरुद्गत भवः हृष्टिनयादिवीर्ययाप्यकज्ञानयतिनहत २३ कोऽः किरा

ॐ भउवाच हस्तोवापोऽस्थलगुल्मसदजेवृत्तनीरुजिः इतिकिं विजनेस्वैसर्वेन्याशाऊनस्तव १७ नवा
यो मुण्यरित्वमः सर्वस्माद्रामउत्तमाः नेपरित्यज्यतिःशोधपरमायास्यशोकजो १८ शितिविधज उवाच
एतवेतसमनोसर्वे ज्ञानम्ऽ एतत्सर्वेभजनादिमे यर्भऊअञ्जदीवादितनावन्तत्यजाम्यहं १९ वसिष्ठः इ
त्युक्तासमन्त्रस्यावविस्तथमतिःपाशो विहृताद्दशतत्वाशृंगादिवशारदः २० ॐ भस्तालोकय
त्येवनन्वियाः सुस्थितः स्वय भासनेलोककार्येषु समस्यदनेरवाशुमान् एकशतिकवोत्वतदसेनत्याव
नयद इतिनसोऽस्थितः ॐ भः शितिविधजमवेतत २१ शितिविधजस्ततःसर्वभांडोपस्करमाश्रमात् एकजो
वानयामासपुवोचार्येविभसिव २२ नसम्यापैथनेःपुण्ये ज्ञोलयामस पावकं कोऽःसंचारवानकः स्वयं
कोलपद्यथा २३ भाडोपस्करजालेतदग्रोपकाविवेप्रासः धमिकायोनरादुत्वामेरु स्थेरोयथारविः २४

रोः संचारवान संक्रांतो कौ यथा सूर्यकांतशिलास्थानपावकज्वालयतिलहत श्रीमलेखकर्मकत्वात् शोकजोः
र्षिवकस्य कर्मनाभांडोपस्करस्यापितत्फलभसीभावाश्रयात्कर्मना विवदितात्वलेभेत्वविकस्याहु
स्वाभाव. २५ विवेशाहस्याभितिशोषः धे सिकामल्वतदंसैधिप्रलयस्तत्रयथारविःस्वप्रदीपितेग्रे

यो. वा. नि. उ. टी. २९२

इदानीमस्मात्सन्तकामः कृतोपकारविस्मयाद्दोषपरिहारेर्नमाश्वासयतीति द्वाभ्यां देपियचनेस्त्वामि।
भक्तेनमालतः परः कोपानसारमापनकुडंभेदरके दोषसानयाविधनमयानेयनुपताचेनकासेयन्नापभिवने।
नष्टमेमापितानेनेवनेनवामस्मवने कृतेयर्पासमस्त २९ अधुनातनपाजपादिकतेयानभ्रांनोविनिवर्तिन्या
मयानाचासन्यांमेनापकरोषिपुनानजाश्रमेमायोनेयामीतिविश्राम्यन्यपः अद्यमिपित्वयासदनयप्रभुमे।
नानामेजादवोपुभ्रांतः सशतेविद्यामियमीत्पादमयास्वामिति वार्यवमस्मक्रियासाधास्तदसिधायोरे

एतावेनेमयाकालहर्षयलयनिश्चिये अज्ञानबुद्धिभेदेनमेनेवकृतमस्तने २९ अतोहविनिवर्तिन्यो।
नाधुनोपकरोषिमो मेजारव्याविश्रांतेविहतेकार्यवन्मम २ इत्यानिधमेस्यानानिविश्राम्यामधुना
सति इयत्समालान्वसनेविलेपाकापिविधमः २८ कल्यांनाशाविवेकोमतगासोएवनोलसं स
यानस्मृगोणत्वेचिरेवनमृगाजुत २९ अवोधेनधृतंवृत्तामिदमेवमृगाजिन इदानीगाकृतत्काय
पंथानःसन्तेशिवाः ३० वह्निनाव्यामतागाकसनारयोमनेजस्मे तद्वस्त गाकराभासपुलाचमांत

वुविहृतप्रांते ३१ धर्मस्यानानितपोवनानिद्रुलेजादीनि ३२ यथापवनः कल्योनागोवोमस्तगालोनसवयाले
विपतितहतप्रनेनात्समालार्फविकीलिनयानेत्यागानिनेप्रसादमये ३३ इत्योक्रमासनेश्चमेवनवोपकृतम
स्तितिबोधः लक्ष्यापमलकारणमायास्वभावायपंथानः अवांतरकारणप्रविलयलक्षणमार्गाः ३ सज्जाहंवो
मतेसमसमिनुक्रापूतस्वयंशुकसिंडविरुमितिरास्यतेतसहिसतास्योमनाप्रतिरजन्तुपवेति ३१ ॥ ॥ २९३

नृपः स्नुमाकृष्य गाश्च सोऽकृष्य कराभ्याम ग्रीन्नदादिविनिर्वचान्वयः यथा प्रलयवानः प्रचसोनेकुपेणकृष्ण
ववद्धीन्य नितदृतदिदानीं कर्मडस्त्वन्वनुकाम. कृतनिवाखोपनाय प्रचासनिम दोहंमेने म्वादिना सकृष्णेन
वतेसेन सद्वसिवेणचभवताम्लापाल प्रस्यानीयथवक्षः ११ शनिहतेप्रस्नुपकरणेन हनेसोहदादिपदा
न्यपिपयाप्रभवक्षेत्रे गोपान्यानि १२ येनेयतिश्रनेनमक्रमंडल्लः ह्वेक मास्विक्षौ विपक्रुधपंवह्निदा

नेपाग्रावकुधेवीतोदववहृविवाचस्तान् महाष्ट्रमेनभवतातयावाशिनमया १३ साधोकृमस्ते
सम्पइनेशतिहतनहते सोहदमनेतस्यसोननसाख्यिस्यक्ष १४ साधुतस्यचसर्वमेमवप
मास्थर ११ ये मेवव ह्निनादेहं संशोध्याभ्यागतोसिमा १४ तेनेवगाकृहेमिचपेषानःसंत्ततेषावा
इत्युक्ताश्रोत्रियायेवकमेडल्लमदात्मदा १५ अग्रेपुमत्तेत्वापिदातव्यंसाधुयद्भवेत् मालेसे
वमतिर्गुमेनित्यमेवपुतस्यधः १६ उविनीतगणिःसेवहस्तिकेभस्मताञ्जज इत्युक्तादायहासि।
कामग्रावेवसम्भदिका १२

हेरमणोधमस्वधपृहीतःस्थितःसप्तनदहेनसेवोधान्यसेशोत्रियायदत्तरतिराम्यते १४ १५ यदुपक
रणेसाधुप्रतिपत्यर्हं भवेत्तदत्रयेमदत्तेवापिदातव्यदानेनप्रतिपाद्यमितिनियमादित्यर्थः हृसीमत्वं
तस्मात उचितदोषमाह मार्दस्येवेनिपुणामार्दवस्यमनिशोभातिहेनोग्रमेश केत्रेपापेपतितितया
नमपिसहासप कहेश्यथोदेशोपतसि सं ग्रतेहहासिकेमूर्खिमनेरिवनेसेवदाहस्ताधमानिकविनाश्रतोभम

किमर्थं तम्यामनतसाहस्रुष्ट्यर्थंमिनिचिन्तयुत्पर्थंदितिन्नत्येचेनन्यमासमर्थविप्राणर्थंजंभंत्यात् यदि तिसे।
साधोयद्यार्ज्ञभोइजातेन ह्विगृणालीस्रमेवत्वकवीनविलंविलक्वमिल्यर्थः ११ तकृत्तस्तग्राद्दीवस्तइतियतः
सहिविद्यामामेलेभोइत्स्याद्देयेसंग्रहयोरेयउपक शांतिरेपिविमिन्नः क्रियनेइतिलोकेवस्तस्यितिः संमिदाग्र।
लोद्दंद्देसर्वभोउजातपीत्रमेवागोल्यजाथि १४ यतः सर्वेदृभोउमेकवारेसुरापदेवदद्दनिचेनमम तद्युयेसा
वेत्यागमलोघाष्ठमवनोल्यर्थः ७ मनुदेकेभनञ्जमकनसर्वमाणाविषयेतत्वायेवेदानकनेषाः यतः लोकेपिद्य

पुष्टार्थंमासनार्थंचविनितत्वातभात्करे यत्याज्यमविरोगेवसमक्रोकिलतन्मारा १६ विस्तरः क्रियते स
द्दिरुपादेवइतिस्थितिः सोद्गमग्राविरुद्दवेभोइजातेत्यनाम्यदे पकवारेद सर्वोरन्दाश्रमवलित्लये
साधोक्रियेपक्व एनिः क्रियायामनास्यदे .... ५ नवेहस्तत्रकतेखो
नेत्ययोगपेवियर्तिकः इत्यंक चानउपुटिमिभोजनभाजनाद्यंसर्वेभद्दावनवासविलासयोग्य त
द्वोइजासमनलेसमसेवतानाकत्यातलेनासिनरागुवलतीवकालः १७ इतिश्रीमेसेपायेनि सर्वेमा
गः हिनवतितमः ४१

योप्येरेक्विभर्तिधारयतितथाचश्रुतिः यस्यमभक्तियोपक शाममयोमयमेवेतिनथा
रणयोमयमितिभावः ४१ रानासिविधनःइतिउत्कवानामसर्वेभोजनभाजनेप्राप्यप्रधानयत्तनवादिधनत
देवनवासविलासयोग्यभाद्दतासमप्तवुगपदेवम नलेमरितिन्वहाव यथावालः लललितवांतनेजमिज
गद्युगपदेवत्रहोतिनद्दृदित्यर्थः ४२ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे हिनवतितमः सर्गः ४२

दर्षेण करणे देहे त्यक्तकामः शिखिध्वजः विनिवार्योऽत्र कुंभेन धिया स्वबोधने स्वेन मनसा हृद्यामसत्ता-
कल्पेन कल्पितेनसमर्पितेन तत्र दीव्यणा मंदिरे १ चिरं शिरा चक्रसाकाष्ठ हेचयाशिर्यकिंचिद्भवत् तत्सर्वं
ददाहेन्धादेः परेणान्वयः २ स्वस्थमनेव तत्कसं भुवनेऽस्मिन्दाशनेन पत्रकाद्य पि ३ सर्वे हृदयध्वाराहा

९१८+

श्रीवसिष्ठउवाच

अथेमव्यावृत्ता दाशो शुद्धं ततः मंदिरे अतःसेनमनसा हृद्यासंकल्पकल्पिते १ शिखिध्वजकिंचि
दभवमत्सर्वं शिखिध्वजः अधात्मसनामोनीकर्मणा समयाधिया २ दहादयसविशेषतस्मात्
कर्मेनवा अहंज्ञातिस्वसनेभासनायापितश्चैवतत् ३ सर्वभूवाश्रमलवहनज्ञानामिति वो
रभद्रस्वलधलदत्तयताश्रमोयमः ४ आश्रमामेत्यागाणास्वकारोमेकमुखपुः सा गिरा दास्वर च।
राहीतभीताजनाइव ५ अहंज्ञानदहत्यग्नी मरुच्छुके धनेनन कैवलाहं नित्यस्तस्यभिमानरभू।
पति. ६ शिखिध्वज उवाच तासर्वात्यक्तमत्यन्तसर्वत्यागोऽस्थितोऽस्य ह अहोनु चिरकालेन देवपुत्र प्र
बोधितः ७ सपत्रः केवलः शुद्धः सर्वात्मनाहोऽभवानहं किनामकिस्तव सर्वं स्वयं लोकल्पितं क्रम ८
यावद्यावत्सहीयते विविधात्मदेतवः तावत्तावत्समायाति परमो निर्ह्भिमन्नः ९

जनत्पिति =

क

२ यनि. ष

अत्रे सर्वेश्वरानजनास्थितिर्
३सर्वकालेमिस्सासः ४ नदेवोपवास्यनिश्चाश्रमादिनि ५ केवलाहंनिर्दंदमात्रावशिष्टः ६ वासनोऽस
तीनत्रसर्वोपकारोऽत्रबोधिस्वरोतिरोधः १ साकल्पिकः सम्मनासंकल्पश्चुकः संत्रदकमोयस्तनथाविधमेत

न+

उपकरणजातंकिनामनकिंचित्सारभूतमुपादानाहमित्यथः ८ तत्याग्यासु लक्षमभिनयत्राह यावद्या

श्री वा नि ह टी २६५

विविधावधावधदेनवेविषयाः ९ १२ बाह्योपकरणान्यामावेणप्राप्नावालसेवनस्वसर्वस्यागतवाभिनय ममस्यान ऊभउवाचसर्वमेवनिश्रिभिनयत्यमकवेद्यविविध १३ तवेत्यादिश्रागवन् १३ १४ १५ १६ यथेप्रेप्

यास्यामिपर्निर्वोमिसृतिवेत्तास्मिनयाम्यदं विवधाःप्रत्ययानाःसर्वस्यायोमयाहृतः १ हिमवदिरि गस्यनोर्दिवसमायमदह्यिनः देवपुत्रमहात्मानाकिमन्यद्वसिष्यते ॥ ऊभउवाच सर्वमेवनमन्। कृत्तयानमुपितिधन सर्वस्यागापरानदेमामुत्ताभिनयकृत् १२ तवास्येवापरित्यक्तः सर्वमाडा। गउक्तम यपवित्रानि यायदमाप्तक्षपतकता १३ श्रीवसिष्ठउवाच रनिष्कृतवमानेनकिंचित्। विमृभुक्ता इदमूक्तमहात्मादेमायानीवसोचन १४ शिखिध्वजउवाच इदियत्यालसघातोकृया समपाकृतिः विधानसर्वस्यागोदेहोमेदेवतामम १५ तद्वयायपुनर्देहभूशपातादविभ्रम' विना शात्मकतानीत्वासर्वस्यागोभवामहं १६ वसिष्ठः इत्युक्तादेहमंशैलपभ्रेत्यकृमयोनवान करोति यावदुत्तानेताकृंभोप्युवाचह १ ऊभ. राजनकिमितिदेहमनिरागास्कमहावटे तलस्वलादिह धभःडपितोहृतिमोतेक १८ नदोवराकोम्तकाम्प्रातपसीदेहकोहाय नकश्चुनतदेतस्मिन्यान्मधो। वतत्रुवत्र १९ श्रुत्मन्येवपतूकाभाध्यानवानवनिहले सचारस्मतेपवतेवतशोणकाहक २० तोभ यत्पनयथैनेनिग्रहोहोमह्दुवेलान नपस्विनपथैकानमस्विनमतत्रकृ २१

गो ७ विरागस्तनिरपथमहा वदेध्रुतोतोकसवस्य ८ निरागस्कनामेपदर्शोपनिमउहूमितवश्चपरायदनिमोघः ॥ २ यथापराधत्तमा २६५

नेत्रस्तत्र खेऽढव स्यान्नोऽन्न शरीरस्थापराधिनश्चाद स्यादेति भूत्वा ऽन्यविस्तानन्तमात्रेणात्र इहत्वात्समाहूनेति २
एवं स्युर्युक्तात एव यत्नान्मारि पलवानाउच्याणावर्वनमानं ऊरुनेरतिसर्पवापराधीनस्तास्ताप्तुनार्थकस्य।
राज्ञनद्दहेनापि साधुनात्मन किमपराद्धमिन्यघ् ३१ हिएकान्तसर्वत्र्यात्रा पुनरपि कामिदहरोलंभ्यार्हिषमोऽः

मनसामन्देशे १

स्वरइ त्वादि भूत्वा दिनापराधिशरीरक नात्मन फलकामनामस्वदेहहर्षे यापवान २२ नाम फलसारपु
षापानरऊरुनेसुरत नरत्मसाधुनामाथोरपराद्धकिमात्मन २३ त्यक्तेनापि पापीश्रमकिमात्मनरसे।
म हत्त सर्वत्रात्मैप्यानि निष्ठाविविषयोऽहिस २४ भूतात्मकवलमेनन्वेनिराम्तकशरीरक स्वयातिपाप।
नोदेहत्यागेनमाशितात्मभवेत् २५ एनायेत्यात्मनेदेहात्मकं मनेवपात्र नत्वमन्यपित्तेनापनत्वाद्दा
त्यागवान्भवान २६ नामिस्त्वात्मभवेत्पक्षसर्वदेहादिभूपुन नोचेन्निमग्नमध्येन ऊर्ध्वाभव द्धरोहति २७
सिद्धिपुजऽवाच केनाघवात्मनोदेहः किंयोजनमात्मकम्मणा कथंस्यात्के परीमत्र सर्वभवतिसुन्दर २८
ऊंमऽवाच साधोनदेहत्यागेनजनाज्ञानेनेन च नचोरण्यादिशोषेन सर्वत्रात्मा भवेन्नृप २९ यत्सर्वं
सर्वतोयन्न तस्मिन्सर्वं चकारणे सर्वस्मिन्सपरित्यक्ते सर्वमात्रा कृतो भवेत् ३ पितिद्धजऽरे सर्वदा।
वेमतःसर्वदेहत्यागस्यसर्वदा सर्वं किमुच्यते न्याद्दिसर्वं तत्वविरावरे ३१

साधप्त्वसपदेऽत्रेमर्थे ३४ नस्यदेहत्तोभा
कस्माद्ध कास्त्वत्यागितान भवेन्मसिद्धेऽमर्थे ३५ ३६ पतदेहादिनिसगजसमजनादिनाशिनमपि नसाईत्या
नकादेवमनात्मकमं वीज स्वरोहति ३७ ३८ ३९ सर्वेवासनाम्सदत्वान्सर्वं सर्वं विषये पुष्पस्तनवात्मरोन सकस्पेनस

भूती

श्री
वा सि
इ टी
२६६

विज्ञप्राधान्येनजीवनामकक्रियाप्राधान्येनप्राणादिनामकविज्ञसितो १० नाथवङ्कर्तृप्रकृष ११ १४ तथात्वेसर्वेश्व गतभवान् १५ सर्वेप्रमोदक्षप्रपरोयोवात्मादिनत्पतभोगस्थानानिवामविज्ञस्यपाडु'त्वमेव १६ विवर्तनेया विलायते १७ अवाप्यानहनिर्भेस्त्राभरेणकसंस्कारेण १८ सर्वेभूतप्रसिद्धानामनुपभोगानाञ्जरामरणादीनादेहय।

ऊर्ध्व डवाव साधोसर्वेणानाकारजीवप्राणादिनामक नतुडुनाजड्प्रानविज्ञसर्वेमितिसत्व १९ विज्ञमे। वृश्रसेविडिविद्विषेनानेन्नेव चित्रविडिज्ञनाज्ञानविभेसरेमितिस्मत २१ गम्याहेरवदेहादेराश्रमादेमे द्वीपते सर्वेमेवमनोवोनतरवीजतदोरिव २४ सर्वेसर्वीजेसत्यतेसर्वेत्यक्रमेभवन्तल संभवासंभा
त वाम्भूमसर्वेत्योगाभवेदिति २५ सर्वेप्रमांक्षधर्मोस्तित्वादिविपन्नादिवा सविज्ञस्यपाडु'त्वमिस्थित्र। सपरत्वंवे ३१ इदविवर्तनेसर्वेविज्ञमेवजगमेषा देहाद्यकामजालेनवीजडुत्तलपथाप्या ३२ पारप। यथनेनेवभूकपेनेवपर्वतं भस्त्राभस्त्राभरणमयदेहविभेनवास्यते ३९ सर्वेभूतोपभोगानानरामरणा। जन्मना महाम्बरीनाम्हृदविभ्रविडिसमङ्क ४० इदश्चवर्तनेसर्वेविज्ञमेवजगमेषा देहाद्याकाजा लेनविज्ञजीवामनोमय अंडमेदहदस्कार प्राणाश्च्यादिभिर्मने क्रियात्रुपेशभ्रपाव्यापोरं'स्तानन्। यमे ४१ विज्ञसर्वेमितिप्राडुरुत्तिम्साक्रमदीपने सर्वोपिप्रापिसोमोत'सर्वेमात्रा हृतोभवेत् ४२

योगोमहात्मनि
परेननइयो'शमम्मातद्धोलस्थनेनेपावनश्नस्त्रनिहृङ्वासनविज्ञमेवाश्रयस्यर्थं' ४५ श्रुत्वानविज्ञमेवमत्र। नात्मनामपशुतःमात्राचेष्टया जीवश्च भूतावादि'स्तन देहेतत्रवदाशपाकारजालेनभवतीत्यर्थे ४ तदेवोत'वो।

श्री

सत्यपरमार्थभूतभूमानन्दरूपकिनानुभूयतेन्नतुभूयतयेवस्वयं ॥ हेतुकार्यविभागाविर्भावपरस्परापेक्षा
कामोगनिरोभावक्रमसमुल्लंघनाधर्यति ॥५८९ युगपद्भावेनपदार्थाकारेण ॥९७ सचायसर्वेसामानयोति
ज्ञानग्रहणेनसिद्धानीत्याशयेनाह सर्वेति हेन्यानिनन्तुपपत्तिक्रियतवयथाग्रन्थ सर्वस्यास्यविषयोलिन

चिमेत्याशयेन सर्वस्यानन्याविरावा नभिन्निदेमस्वात्माऽसत्यकिनानुभूयते ॥ विज्ञेयत्वेन।
यथाविहेतुमेकावसर्वतः शिवातेपरमशानमकमेकमनामय ॥४ अस्यार्थमाह सैवसन्नते स
म्यसत्ते सैवतत्स्वेआत्यातेशासेःकरसमभव ॥५ विनमेवविविज्ञाऽभावाभावविसासेना वि
वर्तनेषुभावेनसमर्पितयायथा ॥९ विज्ञेयस्यानन्तरूपेणसर्वस्यातेनमनुभूयते सर्वसामान्येनस्य
कृत्स्नस्यानेनैवसर्वदा ॥ सर्वस्यास्यविषयोपरत्वेनान्यासितेनस्था नमयत्त्वसमभवसितानिन्द्रहा
सिवेचूप ॥८ सूत्रममायसेनैवजगाज्ञासविभासक सर्वमत हतनेनयेनसर्वसम्मतिन ॥९ ये
नसर्वपरित्यक्तनसिश्चयेपिमहिन जगत्सर्वविकासस्यनतोमज्ञावतोपथा ॥

पानमयन्यसत्यानिन
स्याशविषयोभवसितथावन्यान्यमेवानातयाभूत्समलीतिनतेसर्वेत्यारा सिद्धतोत्यर्थ ॥ ग्रपोहिज्ञान
ग्रहणेनत्वमेवसर्वेस्यासेमनितपान्येनन्यासयोगान्यान्यकोग्रनिविष्टनत्वथासर्वेस्यागेसर्वेस्वायतोहृत्यलब्ध
मित्याह सूत्रमिति ॥९ नेनसर्वस्यजनतासर्वंशून्यनेवावलविज्ञानत्वयसर्वस्यायमरुधमानेवाह येनेति य
द्यपिसर्वस्यक्तासमर्वन्यन्यतामापन्नेसत्यापितेनन्यजगतदाश्रयानरासाभावमेवाश्रियपावहारसमास्य

श्री अतएव सर्वज्ञो ऽसर्वबाधात्स्वाधदार्यं स्वप्रत्यक्षलेदस्याविर्भावात्तीपरसानसर्वानस्वरूपज्योतिर्वेदसा।
वा. नि वेद्यावस्थप्रकाशान्नानव्यवहारदृ ष्टामस्वदृष्टीपरहानचाह अंसेहेनेति तदेवसुदृयतिस्थितमिति ५०
सू. टी सर्वज्ञोश्चुन्यनापत्तिवाऽयतिसमस्तेतिसमस्तानावस्तानारन्यारणकोपक स्तानेनानिष्कामेज्यासे ५१ प
२९३ हिमिशविम स्वानिरिजन्मान्स्वयनत क ७रुषाष्ठेसजाह समसेतितिनयानिर्वाणश्रमविरुषायोपिता

उद्देहेनेवदीपेनयेनसर्वं समन्वितम् सद्देहेनेवदीपेनतेनसर्वं प्रकाशितम् ५१ यिनसर्वपरित्यज्य होतेस्वदृष्टीपदत्र सदानेतप्रकाशान्नास्य. सद्देहदीपवत् ५२ इमस्तवस्तनिष्कामस्वयज्ञातनमवेति छास्ये सर्वज्ञोकृतेनाहविज्ञानमतुविघाने ५३ समसवस्तदाहे यियघातनेनरान्प सर्वज्ञात तपस्वानयानिर्वाणमन्द्याने ५४ सर्वज्ञोदिव्यनात्मा श्राश्रय सर्वसविदा अनन्तानामदाशीणात्व मिवेदहिवोकसा ५५ सर्वज्ञारसापानेजराभरसाभीतय नकाम्नप्रवाधनेस्वस्वयंवयोमसेवि कः ५६ सर्वज्ञोमहत्त्वसकारणनिर्मसयुते सर्वत्वनमिचेघ्यनानुदिप्यिर्यमहम ५७

तोनेतदित्यर्थः ५८
तस्मात्कसर्वप्रपञ्चशून्यत्वेपि सर्वसविदानन्दनभीवोस्यवेतिनजाग्रयश्रमनिरित्याद सर्वज्ञोहोतिदिवोक सोमूर्यवहनस्त्रतादौना ५५ सर्वज्ञाररससर्गुणानेद्दोषद्याखादनेसृते यथाश्रसगोसस्वीनसाहस्वयज्ञा मलेविका किदवाविकाहविका काश्चिदपिनप्रवाधनेनहन् ५९ निर्मसाश्रुति स्वरूपस्फुतीयस्मान्न चाविधस्पमहत्त्वस्वलस्कुतस्त्रजाह सर्वमिति ५० । २६

इतिविमर्शेनेतिशेषः ॥ शमित्यस्यविवरणंमनरोऽकृत्येति ५८ सर्वत्याशेवैभवहानिवारणमितिसर्वेषामिति सर्वेविषयत्याग
प्राप्त्योपनीतमनपतिष्ठते वारिधोगडु यथापयायावद्वाशोविद्यतितथानयानदोषष्णप्राप्त्यैवनहदिन्यर्थः ५९
सर्वस्यात्याने नकारस्यउपसंगतत्वस्ततोवस्त्रात्मप्रसादकस्त्यानमवस्पमिति आत्मसमधेयत ॥ ॥ हिकुत्यसरातः
वैवस्याहिनिष्ठतोनिविलप्रसिद्धमित्यर्थः ६० कस्तोपाधिकृतमपिकालेवेदवाहावादनितोचेनापिशिकोतस

सर्वत्याग परानदोऽ एवमत्यत्यहाताप्ते शेमसिद्धरीकृत्यपरिकल्पितसार्वः सर्वत्यागनिपत्तस्यसर्व
मेवोपतिष्ठते यथैवाम्बुविकल्पेनपैवायानिवारिधौ ५९ सर्वत्यागमरेवास्तितानमात्मप्रसादकं
यकृत्यकिल्भाउस्यानज्ञत्वादिनिष्ठति सर्वत्यागवशाद्देवङ्गनकालेकलावपिपापदेनविगताशोकः
ते. सुनिनामेरवस्थित सर्वत्यागीमहात्मनपर्वसप्तमाश्रय नशूत्ताविदिर्य किंचित्सदेनसंभ्रा
सीपने ६२ कृत्वासर्वपरित्यागमथात. स्वस्थावियत्नमः सोमाभवस्थियरूप नदूपाभवभूपते ६१स
र्वैपरित्यज्यमहास्वभावत्यजस्वयोपेनचतदिदाय त्यागाभिमानचमस्तविमुच्यविमुक्तरूपोभ
वभूमिपाल ६४ इतिश्रीमोहोपायेशिखिध्वजावबोधनं नामसर्गः ॥ ४१ वतु
वैत्यागवपालेमेरस्थिनयदानदाप
पिपहापरकात्मेवेदमागावलस्थितापुणत्समेनचचयाविगताशोकस्योमयन्स्येयमितिकिवाच्यमितिशेषोननाय
इते ति ९१ सर्वासांसंपदासमाश्रयोनिवासस्थान ९२ हेमहास्वभावभूमिपालनवयमनात्यसर्वपनसायी
यम्य अथोश्चननरपेनमनासिनत्यनश्चविहायनदनतस्त्यागाभिमानसत्ताप्रादकारसलबविमुच्यजीवन्म

दृढचित्रपरीत्यक्तेनन्तलयविशोधने देहादिवैद्यकायेन पूर्णीविक्षेपईयने। विचित्र्यातोविचित्र्यारोपायः १ नि
रूलनममनिल्यकममपिप्रद्युम्नसंदिहालूः २ पतहित्मज्ञादानुममनयाक्षीकाते नानालिङ्गकाङ्क्षासिन्नने
त्वाभावादस्यात्मानं ननानासिद्धेहम ३ स्वरूपस्यावादेपिडीकृतेसमान्यहपे ४ अभसदेवाद्वासने
निरागवासनेत्यर्थः उदाहृतोलोके नथावलौकिकाश्राद्धः अस्यैवस्मनवासनानिमडकेसस्यविभ्रमिति ५

वसिष्ठः एवंवदतिवैकुण्ठेविचित्र्यांतस्कुमेदुः क्षेनविंतारच्यैत्यान्याणात्ववनमब्रवीत् त्रिविध
हृदयाकाशविहृतोहृदयस्तुममखेदः भूयोभूयोविस्रोहितमभेद्येवमेमनः २ नानाविधेन
दाहानमस्येनात्मेद्वाङ्गले त्यागमस्तनानात्मिलिङ्गद्वयस्योहम ३ विचित्र्यादोस्वरूपेमेयथा
वद्धावद्बद नतोग्निपरित्यागययथावद्धदमेप्रभो ४ उमउवाच वासनेवमहाराजस्वरूप
विविचेतसः विमलात्मपयोधावासना याऽवाहृता ५ त्यागस्त्यानिस्तकरः सुसाध्यः संदना
दपि ताव्यरत्ययाधिकानदः अस्मादधिकदरः ६ त्रासंस्मनमनत्यागोन्नेतुःसाध्यतमानः पाम
रस्यवस्माव्यात्मानस्वमुमेरुता त्रिविध स्वरूपेवेदि विश्रमवासनामयधर्मकूले नाशा समनेदः।
साध्योवतनिरोसनादपि ८ ससूत्यामोदपद्धाशाऽ.दोदाहानरूपव नगादक्रमणात्मसमोदमारुत

स्वकारतिडोदासीन्यमात्मेणनक्रिशिरितिभावः ताज्यादपोविनयाचाह एवकामस्तवेलोकेयथेष्टकमन्नत
ल्ये तस्मात्यमत्वयेतेनाहंतः योऽस्ती कलामितिसूदरः हृद्यः ९ ज्ञानलहिंसवैनक्रियतेनज्ञाहृदयाविस्योति ७
वेधिवद्धवमनपर्थः वस्तुतनिर्मेसनाविदारणादपिदुःसाध्यः सनिमात्येडोदासीन्यस्येव उपकरणादितिभावः ८

ततः शास्त्रवनोपायेऽक्रमेऽमुं वासनाऽहति २३ आभाविता आत्मनित्यायोगात्तु द्वाविंतः ओत विचारतो विद्धि।
तेन लता भवति उक्तमेवार्थं जीवन्मुक्तेऽशलमानयादशेषतिग्रसमं केति २४ शास्त्रसंवनाभ्यासेन
सनिम्नस्कायेयोऽयमवनीन्याद् विज्ञडुमेति लतानाम शास्त्रास्मरह् २५ रोगाओंम्मलांग्रधाने २६ मल
तेन प्राधान्येन प्रधानासंपादने यत्नप्रसाधितत स्याणोवा यावेकल्पात्म सत्तादिति भावः २२ सविभ्रमसत्त्वाभ्य

कथं कुरोमि मूलस्य तिःशेषकर्षणे मने ॐ आऽवाच वासनाविविधा शास्त्रोपलसंदादिनाततः २
अभाविताभवेन्यं न तल्लेनाः सविहृसेनते असंसत्कमनो मौनीयानवादविचारणा २४ संयामकारोयः
मोनतस्तेनविभ्रमत्तोभवेत विज्ञडुमलतानामं सयोरुशारविकर्षणन २५ शलिहतिसम्मूलस्यशोध्यो।
निकर्षणोभवेत गोणशाखाविस्तवनेऽप्यल्पमूलविकर्तने २६ विमहत्तसतेनतन्मूलकाषपरोभव
नृत्वातेनमहाद्रुडेमूलदाहमसंक्रूरु २२ विभ्रकूटकावेडस्यभवत्येवमविज्ञता शिविधनडवा
अहं भावात्मनस्थिभ्रडुमवीजमयाहमने २८ कोनलाहृनात्वाभिन कर्मणापथंकरोभवेत ॐ भाऽ
रानतस्वान्मविचारोयंकोहं स्यामितिरूपधृक् विज्ञडुमवीजस्यदहनेदहनःस्मृतः २९ शिविध

कटकावेडस्यकारेमवनस्यमूलनिरवशेषमूलदाहेऽत्यंतिशंकंशव्यपःप्रवेशनेऽद्रविभ्रताभवति नहाद्दस्यम
+ना तलेनास्ति ६+२ शिवेडनस्तानरंजितामनःशकतिग्रहंभवात्मनरति २८ अर्थंकरःसमर्थः कोऽहं स्यामिति विचारादिसाक्षात्कारोनं।
रूपधृक् २९ मयासकृधीवयाशापादेशयहंकारोनाम्प्राधानिकाधोऽत्मनात्मानः

+वर्तमानेत्वनावारयन्नडसत्वत नेदमत्यन्ताविद्यमानमिति दोमिथ्यात्वपर्यवसानात्कटकत्वमिति तथाहुः+टू+टी+४

नाह+१

श्री भा. नि. इ. टी. २३० ज्ञानं तस्मिन् विनाशत्स्वयापनगमत्वात्पतिपत्त्या जडे प्रत्यक्तारे पुनः पुनरात्मतामेति नेनिवर्तते वेति न लिङ्गा।
ध्यामीत्याह श्रुतेहत्यादिर्घातुः यावत्किंचिल्लाकल्पे सर्वं जगद्धरणः प्रविचारितमित्यर्थः तदेवंविशिष्टादित्यत्र
दिदृश्यतत्स्वरूपमवमंस्त्वादिभिर्बुद्धिरिजनगदात्मरूपमिति सलिपाकिः १. तदेवंविस्तरेणाह नादेरित्यादि
जडत्वादिति सर्वं जहेत्तः ११ १२ अहंकारेण देहेनात्मनो निर्यो कार्यविवर्तेऽहितिशेषः नदेनपुंक्तिरजतसमुत्पत्त्या
दि श्रुतस्वरूपतया पीतदृश्यमिति शेषः तेन जडत्वं देहेनात्मनः अहं ज्ञानादिना सिद्धिमत्येवमर्थः २२ अतो ज्ञादिः पर

यावत्संजायते किंचित्सत्त्वं स्थावरजङ्गममिति २६ नाडेनत्वेन विधिनेनपातःसनादिच जडत्वाच्चदेहादिमोक्षा
स्वस्थादिव २१ कर्मेन्द्रियाण्यपि नवनचक्षुरिन्द्रियाणि च नम नो नापि च मतिनो देहकार स्फुरद्भानतः
कटकत्वेऽथवा हिन्तिनघात्वविदात्मनि नडे तस्वरूपनयातेनत्वमात्मनिद्दन्न ने २२ प्रविवेचनिवा
सात्मा सर्वोपाधिः परपदे विपत्तेनात्मत्वमात्मनः समसीवमहादमः २४ जानन्नपीतिभावद्वहत्वम
मानेने श्रेनपंचत्व नजात्मजाविनेन ततमथाविरमने २५ ज्ञः अव्या. पनावन्मात्रकहेदयान्तिनत्वमहीयते

+समपुन्+३

पत्येवान्यदन्यसाद्धिन्नमात्मपरे परपदे विलिन विघ्नेन तत्त्वात्मे ज्ञानदृष्टिर्वेदतोऽक्षरात्मादिर्जडवर्गः सत्स्वरूपदेशाभ्वनादि
सन्निवेशानानिवासात्माधाराः सर्वेषामपुरोतो नेपात्मादि विपर्यमात्मादिकार गाभूतः मचाविदात्माविभक्तस्वभा
वः निर्विभागसमासामान्यवृत्त्यादियर्थः ३४ इतिश्रु न्यायोऽप्याग्रहत्वेनात्मस्वरूपमात्रत्वेन ज्ञानमपिपिधानः प्रत्यो
कस्संप्रयत्ने मातिचेतन्येनञ्जानामि २५ इदानीं पविशेषादेवमातिचतन्यपरीचायपिध्यन्त्रं भवाचयता

२७०

+श्लोका+३

तत्त्वभोक्तृत्वात्सिद्धा ॥ नसात्त्विको पापरूपावधीयज्ञानैदैकरसविनाशेऽसति ॥ नेदाजरत्नपाश्यभावकाशा हि
विषयाः स्वदेनयेनयावुदिदंस्वपार्हदेनतस्यानिदविभागेननिर्मीयते ३ विवेकहसौपर्योलोचनेपदेरूपस्य
मेममदेहादिकोहमात्मेदमितिना दत्त्याभिमानलक्षणमलस्य हृदयकामाविर्भवति ॥ इदं मेदर्शयतदंत्र्यहत
सुनवेद्योऽस्य त्वं ३ ४ मतासत्त्वेनसुमतामिथ्याभूतेनवायेनमलेनदेहेनासंसारीस्थितोऽसि ५ तसत्वमि
थ्यातिवानजानामिकिंतवितद्भूमस्यपस्वानर्थफलस्यमलमितिसामान्यतःश्रुद्धभावः चात्ममभावश्रुतिवि

पिपीलिका ॥ चिन्मात्रममहमकाममेदेनेविरूपोऽचर यत्रभावाःस्वदंनेतिनिर्मीयतेचयेनवा १ एवंरूप
स्यमेमलग्नत्वमलमकारणं स्कारणंवादमितियत्त्वदंवनवेत्यदे ए श्रुत्सदेनदनात्मीयेप्रमार्ष्टंमल
मोनः स्वनेयदानपक्रोमितेनतयोमदाहृणं ११ ऊभरुवाच इदिदंकेतत्महावाहोलग्नतवमसंमहत्
स्थितोऽसियेनससारीसत्तावापथ्यवासना ७ पिपीलिका ॥ चिन्तद्भूमस्यपदीनमदंभावश्लेममल नच
त्यक्तुंनजानामित्यक्तत्याज्यमन्यपेतिमा ८ ऊभरुवाच कारणंजायतेकार्यंयत्रनर्त्यंत्रसंभवेत् श्रुत्यत्व

+श्लोक+१

पोषतोऽपिजानामि नत्तत्पके निश्चितमुपायंनजानामि नत्तुनाहंममेतिबुद्धिरेवतस्यागोपायः प्रसिद्धः सा कुतो
वचनादिकुर्षितः सकथमपलप्यतेनजाहत्यकमितितथापुनः ......दोऽहंदाभावान्तु नःपुनस्त
त्रापिमलालोकेदाभावान्तुनःपुनर्मामुपैति अतस्तत्मात्मलेनउक्तोपायेचवदेतत्राह ९ नचसत्वत्स
हृदस्यनात्मकारणंकार्यमनत्यन्नमित्यर्थे पर्यवसितामिती कार्यस्यासत्यतासेवापादयेनी त्याने कप पर्यवसितेतिरह

श्री. वा. नि. स. टी. २२१

यथा अहंभावात्कारणात्मनः आदिजस्तोस्य वाङ्कुरः कार्ये जायेते इति एवंविधमेव अहंभावव्यापिकारणं तत्स्वरूपम्
निष्यमम कृपयस्वेत्यर्थः ४२ एवंस्थलेषु जातिस्वरूपानिष्यग्रस्तिदेहाद्याकारवेदनेनतादृशाभिमानायो
गात्देदनमेवतत्कारणमितिनिश्चित्य प्रश्नुयोमुनेरिति ४४ चित्तस्थोमावत्वेन देहेनाग्रयं देहादिदेहभावे २
नस्थितः सन्दुःखोयस्यपत्र अत्र स्त्वं देहादिदेवचित्तस्व वेदनमावेपिदेहमित्यभिप्रेत्य तदुपपादयेचेत्याधपा

कारणाज्जायते कार्यम् अहंभावाद्वौ अंकुरः इति कारणमनिष्यकृपयस्वमसमाधुना ४३ पिशिविधजदवा-
मनेहमिति देहस्यवेदनवेक्त्रिकारणं तथ्यपपत्तयेनिलात्मावेदनीयम् ४४ चित्तस्थोयानमावले
नदुःखायायमस्थितः चेत्योपशमने स्वहिमनेनतदुपपादयेत्ये ४५ ऊंभउवाच कारणकारणतासि
वेदनस्यवदाशुभे तत्स्वायाथयिष्यामिकारणाकारणाख्यमे ४६ वेद्यवेदनतूपस्फतेत्यसचेतनस्याभे
अकारणकारणानोयदेन तत्तदहृद ४७ शिविधजः चेत्यवेतनतूपसंवेद्यसंवेदनाहृते इयपदार्थम

मनोपायंस्वीत्याहचेत्येति ४५ यदिवेदनस्यवेद्योन्मुखत्वेवेद्यमेवकारणमितिकारणतोसितदितत्वाभिप्रे
तेअग्रस्तुवस्ततस्तदुत्पन्नं तत्त्वदभिप्रेतकारणमेवयेनक्रमेणसंपद्यतेनक्रमेणतोवावयशिष्यामीत्यर्थः ४६
ति॰ इहमेवाथस्फटीकर्तुंपुनस्तद्वदतिवेद्ये सामान्यतोवेद्यवेदनतूप स्वविशेषतस्तुत्यसचेतनस्याभिव्यक्त्वाद
कारणकारणतात्मसंवेद्यकारणतायानमिति एतत्ताभिप्रेतंतदहृदेतत्त्वयर्थः ४७ शिविधजः इहसाभिप्रेत
स्फुटमाह चेत्येति देहादिर्बाह्यव्यावृत्तिकपदार्थसत्ता ४८

कोसौ विश्वमर्माणियेनार्थनेदेश्वहृन्नस्माद्विदीति ५ तस्यविनामोगात्वमयपादयमिसर्वेत्यारोनेतिसात्स्वत्वमा
मेनिकोशलोकामता ६ त्वंवीकृतान्तकोहन्तादेशावर्भपदोतानरान्यसिद्धाभूतिरेश्रुयेपरस्यायेनत्वाविध
विपालस्तत्ता स्वात्मोदयोनिरतिशयनदाभृद्योयस्यात्त्वयाविधस्यसर्वपूर्णत्वात् चापेक्षणात्तु १ कथंसिद्ध
सदाद्रुमयमतिनिक्रुसातावेधसा ८ कक्रपत्रद्वाणाप्रमन्यप्रेधयात्स्वयात्तुपसत्ताद्वेनतेयस्येयकथमा

विद्धिवित्तामतिसाधोसर्वेत्यागामकृत्रिम तमतसर्वेड् त्वानात्मसाधयमिश्रुद्धो ५ सर्वत्यागेन।
शुद्धेनसर्वमासाद्यतेनच सर्वत्यागोद्दिसाम्नात्यकिंवितामणिताभवेत् ८ सिद्ध सर्वपरित्यागःसा
धोसमाधनसत्व त्वंवीकृतमगादतिविद्यास्तात्यादयस्तथा १ सत्यक्रमभवतात्त्यमसत्तयनबोधव
ल्मागोवजगत्सर्गेव्यापरं स्त्वनिशामामे ८ स्वदेश्मात्तिरस्यमागतोसिममाश्रमे भ्रुवानमिवृविश्रोते
वैनतेयःसकृत्कथा ९ केवलसर्वमन्यागोशापिनाहमतिस्तपा महाखिलकसकेनस्तसमेवानि
लेनावे १० मनोमोवेहदत्यात्रेमायायातिशांता त्यागात्मभाविकस्यैसात्वमेभोदेश्वाहृतः ११

रताद्दोशसिद्धा ९ अह् मतिश्चमिस्मनइपाश्चविद्यामर्हः श्रुतिसा श्रुभ्रनीदानादिकलका येनस्वादानिस्सेन ।
अहंमतिपरित्यागेपरिशिष्टपूर्णनदयामश्ररूपार्थे स्वनपवहृदिसात्योस्फुरनीतिसर्वत्यागपदमोत्त पर्थ
वसिन यस्मानेद्दवितामणिनेतलाभेनउपेस्यान्यदत्वेषितव्यमित्याशयेनाहमनोमायेइतित्वत्तन्यक्रना।
भिमानपरिशेषाध्यात्माविकस्यैसाहूनदतिनशांतानाश्रमदत्याद्यात्मविकस्येतिशेति ॥

श्री
वा. नि.
स. टी.
२४ द.

=वासवेवचनि १

-विन्नसकथन
वेन्न १४+४

विकल्पवशादेवशान्तेपि सर्वं न्यायोऽप्रविश्वासलवाभूदिवाद् नायमिति ११ इतिचिन्तयासंकल्पग्रहणोविरहदिग्
नेवनिमग्नेस्तेसर्वं न्यासप्रोद्धीयतां नः १२ पश्चिनामपिशाईपादपिहृष्णोतिस्तोकरोति १४ विज्ञत्यागयम्यत्वसः
वेन्याभिज्ञातान्तमन्त्रीविज्ञउस्थजाचमेनन्तुसंकल्पहाराजरादेवमगृहीतमिमिनकस्यापिन्यायास्त्रतोन्तिष्ठ

नायंसपरमानेदः सर्वन्यायोमहोदयः कोपुत्रेश्च्यपवासोविरसायोमहानिति १२ चिंतयेतिमातेहृ
ढिसंकल्पग्रहणोशानैः वात्यमेववनसंवेदन्यासः प्रोद्धीयतेशानः १३ त्यागितास्त्वाकृतसस्यचिंतामा
पाङ्गुण्यमियः पवनस्पदगुमस्यानिमद्दलंकृतस्तयोः १४ चिंतेवचित्रमित्याद्दुःसंकल्पेनस्वात्मकं न
स्यामेवसंकल्पात्नुसकलापासहे १५ चित्रं चिंतागृहीतेनतुचित्तराजासकेनाणान् कथमासाद्यनेसा
धोसर्वन्यायोनिरंजनः १६ संकल्पग्रहणेनोनस्यागः प्रोद्धीयतेततः पाङ्गुसंश्रवणेनोगायपाग्रामवि
हेरामः १७ निश्चिन्ततपरसर्वन्यासं ह्रादायतेमतः आमंश्यासनिजाजनःसङ्गुःखानकरोतिकिं १८ स
र्वन्यासमणावेवरामेकमललोचन तपःकालमतिर्देहस्त्वयासंकल्पवस्तया १९ तथानमित्वपसर्व
दुःखेदसिन्धुमाविरे ग्राह्येकभावनावद्धजसंदोषाशनेपया २०
नरत्यागयेनाह चित्रेवेमिहाभ्या २१ ११ ग्राम
विद्गामःकपोतारिः २२ सर्वकामस्यफलंनिश्चितत्वेयारोनापराकृतानीनमिवेतुन्नेदत्तेनिश्चितत्वमिति स्त्य
स्वानिमंचितस्यापश्चनेनेदत्तांधाद्यावनर्थः प्रसिद्धः किंपुनः प्रार्थनासहस्रैरागानत्यागहननेदत्याग्रयेनाहश्या।
मंत्रोति २३ ततःकोसौकाचवदुःयोमयामणिवद्यागृहीतस्तस्मात्तत्वशति २४ दुःखदेन्नासाक्षवग्राह्यमिवेचमा

२६०

सर्वेभ्यो वासनेभ्यो यास्मात्तया अनात्मकत्वात्सर्वेभ्यो मपक्रमस्य पश्चादनतास्त्वाम नानव: किंकृतमाचष्ट्या गृह्या
नद्यादित्यागादोषविषमाश्रेतक सामान्यविषमामध्येन वासशीनताताहि सत्कृताहिंसेति उ:खो येनार्थ :२१
अमितानन्दस्य साध्य च सर्वेभ्यो मनस्त्वमिते उ:साध्ये वलपथ्यादि वस्त्रनियम प्रवर्तते सम्राट: अमितानन्दस्वरूप
विधातितत्त्वमिदं त्यर्थ: २२ वनप्रवृत्तिन यावर्णेन मकारेण या उ:खे सदकता प्रयोजकाता नेन च वदेनत्वया

अवासनमनात्मकृतानेतास्त्ववासना आद्यानमध्यविषमा उ:खो येवनप: क्रिया २१ अमितानेदम
न्त्वमस्य साध्यय: प्रवर्तते मितेवस्तनि उ:साध्ये स्वात्मदास सम्राट: स्वत: २२ सर्वेभ्यो समारम्भ चैव:
साधनस्य तथा उ:खैकतातान वदेन वनसयनि २३ राज्यं यथाहि निष्क्रमप्रसक्त उ:खशीलनात् वा
नवासाभिधे: साधोवदोमिद कृपने: हिरण्यवर्नेविज्ञा: शीतवातातपादय: वधनादधिकमा
न्यवनवासमजानता २४ विताप्रणिमियामामदस्पलतानवानमि नत्वा वान्मन: साधोयक दिकसा
पिरविका २५ इत्येतदाप्रणि यत्न कथासमान सम्प्रयया प्रकथिनतेवपयनेन तदाप्रमेवममस्तय
साम्ममुपसहरति इदस्पेतदिति अनादेयमनेनमस्मादेसे
वेतवचिते २

तप: सा कृस्मारव्य सर्वेभ्यो तेन साधिन २२ २४ वनवासमजानतो प्राप्तानुभूतवतो कुमाराणां वनवासेच।
धनादधिक उ:खमन्ये २५ खडिकाप्रावसमपि २६ उपपादितप्रणिसाधवाचरित्रप्रणिप्रयत्नकथासमान
सम्यकप्रकटितस्फुटीकृतनत्वा तिकाचदाई तिकं एवमउक्तरीत्या स्वयमेवविचार्यं नत्वतो उ:खसर्वेभ्यो मतपो
वाचदेवविनाप्राणिवहमस्ते निर्दोषवेन्नितदेवसवितकोपोनिधाय फलप्राप्तिपर्यन्तापरिणमिनयेत्यर्थ: २६

श्री. इति श्रीवा. सिष्ठता. नि. नवतितमः सर्गः ९० इदं विधेय भट्टज्ञानदानोत्सिकमद्रीयेन जंभेन रात्स श्रीनिबोधानत्वा ।
वा. नि. सिद्धये बलेन लक्ष्मसम्यक्तिपन्नयेबोधाय स्मयो विस्मयसत्कारिणी १ योनसम्पर्ढे इदनोतो वैराग्यविवेकाख्या
प्र. टी. विजयन्वयः २१ प्रतिशाक्तो बलवान्पि संग्रामके नदुर्वेलेना पिसोत्ख्रिन दुःखाद्दुःखं भयाद्भयं नीयते ४ सवदं ॥
२६१

इति श्रीमोक्षोपायेनि. चिंतामणिप्रासावकरणवोधवित्रगोनाम नवतितमः सर्गः ९० चूडालोवाच इदानीं
जगाईं लवनं संशतिपत्रये श्रुणु विधेयभट्टज्ञानविहीनस्तनिकारणी १ योसौविश्ववनेद्रलोकमिन्न्
मितसेभवान् योवैराग्यविवेकालोदोनसदृशोनोस्मितो २ यथाशासाचारगुणातिततव्यरोहकिलप्रस्थितः
नदतानेतवाकोतिनत्ये तव दुःखदं ३ प्रतिपत्कोपशाके नदुःखाद्दुःखं भयोभयं हसीद्दकिल पक्केनेव ।
राजन्योल्खितनीयसे तसोदृवक्रसमेलवाचा गायेरुसनः तदाश्रुपाशजालेनभवानायदशाहतः
शाशादिसोहरम्भोविषमाविद्ययादृद्र कालेनसीयतेसोटेस्सतनुपारिवद्दने ९ यदेहृप्रेत्तनेवौ
राजमारादतलिनः प्रेत्यतेलोनदतानेक्रोडाखेवद्मकके ७ यद्भमनरागः शक्ताः शुबलाजालवंधने न
नव्याजमवानोगभूमिराज्यमकंटके ८ कदावित्सकर्मणाशुबलावधमेटने नवसमनसःसाधोभो

लोहनालेनेस्तुर्किंशकदयतिपदितिपमीनोयंत्रितोवद्दस्तियानृभवान्यादावभिव्याधेत्यापदस्माहतःराज्यपालन
कालेनरितच्छः ५ ९ रिपोदकिलपकेहराज्यपसोन्यनेनस्तुविनेनदर्पनमसाहरमिद्दंहरदमेत्रस्तानसवेतन ।
नमारोपर्ववादाय १ देनाभायन्तलत्साभ्यामिस्तुक्तेसत्वायेमाहृयदिति ९ ५ ॥ २६२

स्वपक्षं कर्विनिश्चेषः तत्र वेद्यो कोऽयमिति प्रीतिकोऽयं फलगुच्छसमाकुल नवरत्नशिलाभिरंकितैः वि
द्धैते ५२ ५३ यवाश्वितैस्तत्र वेद्या मन्वेव क्रतमितिनिश्चेषः तत्र वेद्या मध्ये वेदादिकं तस्तलं प्रतिष्ठाप्य वे
दनवरात्रिभिर्वा न्वयमासत ५४ तं त्वालिन कालेन दादिलावतंशिखेत्वादृप्तिरस्येतस्तलंमितिप्रोस्मय
द्दिलाकृत्वा तस्याग्रे यमपतनवविष्टरं विविशन्तरितिपरेणान्वयः ५२ ५५ भव स्वभवानीव भवोद्भ मा
नतुलिष्ठवारोहे वरी वेदादिकी स्वय वसिष्ठ तत्र प्रपन्न लतामाले प्रतिकोऽयंशिलाङ्कितैः
मुक्ताक्रतुमनालानां मकारेस्तव कोपमैः वन्दिरैश्च वत्सभिस्तुनामिके त्वं महाफले ५६
पुलोऽभेस्तथागंगावारिपूर्णैः प्रकल्पिते न्वालयापास नेत्स्याम्यवंदनशम्भुभिः स्व
लनेन्याग्निस्तवाले ररवितलस्यपरहितेण ह्रकामिमरवमेवुःप्रेरयपलवाविष्टरे ५७ निषो
त्रस्पतीको तेन तपोविविशान्त स्वयं सहत्वभितेन नामानिया वकापाशिगाविधवे ५९ इस्मा
येत्स्याग्रकोत्रा सपाणीभ्योस्वयम्मारदे शुभोत्येयोभमानोत्तोभवावितवनेशिवो ६० चक्र
तरे पतीत स्वपावकस्य परादितं स्वदापत्तानसर्वं स्वेहरथमेमवाप्यलं ६१ ददन्तसोमिषो
मोऽस्मिलकांतजलविप्रियो परहितायंपकृत्वा लातोस्म्मावयवद्भुयै ६२ भोगावरोसमेन
स्त्रियेतिवंशेषं शिवोमंगलस्वरूपो ६३ परस्परमान्नराने किंशयेपरस्परंददतस्तमाह स्वदायमि
ति ६४ ६५ संभोगकालसानि प्रसन्तेस्वयमानमग्ने १ विवाहव्यापारेणाय प्रवृत्तावि प्रहरा–
क्रान्तरक्षितस्तवपन्नाह प्रत्नमितिनिति वननभौगंचतथांशे ११ तस्मिन्नतस्येवराम्नोवार
यामास यथाकामकस्परस्येल्लनाक्रिडेरह्यै प्रभितः करान्त्वाकिरणान्न्यसारयतिपद्दतः १२

श्री॰ वा॰ लि॰ पृ॰ टी॰ १८

१३ संगमसम्मुहूर्तकं प्रतीसमालाविनिशेषः कोवनीयाकेरगोगृहाविविशतः १४ वेरस्याप्रहपलाशमा नवनतमदरशालः नरेवबलीयालिकल्पितमित्यादिसाईं ग्रयेण दृश्यन्ते मिकिं त्वमसिगुलशकारसः १५ ग्लानिविवर्जितेरस्थानेः १६ शोभयेनशाय्याप्रमालेनोवृकेकतन्तेः मदनिकासतिसकृत्येनसमेः जसमनिर्मितेः दीर्घशय्याकरेणदीर्घभूतैः विवर्मितैः पुष्पैः

लोलः संचारयामास कुशनिर्त्तनाशरे तेनेलेन वक्रयालापोरिवाचभूरितेनच १९ नागा से वक्रतः कांतो हेमनी समुहूर्तकं मध्येस्यापमलरत्नदीपोकांचनकेरी १५ सर्पपत्रौ पाविलोगमविविशतः पिधो दृश्यन्तनैवतत्वनत्वेकृतसमकल्पिते १९ परितोष्यामसा त्कीलिहेमपंकजराशिभिः मंस्रादिभिरम्यपुष्पैर्णनिविवर्जितेः ११ इत्युके सप्तमा सेननिर्मितेः कृतमेसमे शीर्णइविदयानिमेस्त्वधारस्थलशीतलेः १७ तीरेरत्नभा गाभोन्योन्यासंपिपुसरे मनिविवमनेतस्यनतेभिजावस्थिते १८ स्तुगंपमत्तकौ तविरास्यतयोस्थिते मिथुने पुष्पशायोलप्रबीरस्यमितोमत्ते १९ तस्मिन्नसमत्माभो गेहीरोरेमेरतोयथा तेसेमिथः मणयपेशलवाग्विलासैस्तत्कालकार्यसभगे चल

परितो व्यासमिति सर्वत्रान्वयः ११ पुनस्तल्पमेवविशिनष्टि हीरोरेत्यादिमाननसंक्रांते १८ चिरा द्रान्यस्याग. कालात्प्रभृति पश्यन्तपारं पलीत्वेन भोग्यत्वेति तस्मिञ्चुने स्त्रीपुंसहेहे पुष्पशयेन सिद्धत्वे नवीरन् १९ उपभोगेनमन्योपमर्दं कृताम्बरं दृष्टतया. तयो. सन्नेगयोः सेनेलेकोमैः प्रणयपेश लवाग्विलासैः तत्कालोचितपरिरंभणादिकार्यसभगेर्मधमान्योन्यैः कालापेणादिप्रणयोपचारैर्नेवेन

मोहोपाये लीलाविहार सर्ग ३१

देवसंभोगसवेलं दीर्घोमाहजनीमहूर्तमिवजगाम ॥ इति कालिदास मध्ये प्रकाशे सर्गः ८

८ नानागिरिविहारानवाप्यायेंद्रदर्शने ग्रसंसाक्रिपरीसार्थस्तुगीह्वानादिवर्ल्पिते रंगेणरंजकट का=
क्षेण १ देवसहप्राभोगात्त्वादेवरंपती २ सामिन्योगज्ञोपि्झेपुष्को ५ ५ सयादयः समयवे
नाः १ पियेनिशंगनवति स्वनगरंगत्वेतिशेषः १८ कुकोकिपाकिपन्नालेन स्पलस्तनाद

वसिष्ठः प्रयसत्यांत्वरंगेणरंजितेभवनोदरे सिविधभोगनायालमेरनीकंभतोपयो १८
एवमहेंदरयोनोउभोकंभसिमविधनो स्वपेविवादिनाविशेसंपर्शोदेवरंपती २ विलं
सत्त्वविविज्ञासमन्मदंवनरानिषु प्रपक्कफलभाराणपुष्पपल्लविनीषुव २ रेवाधीलत
रोमिश्रेयामिन्यामिष्ठरपती प्रभारीपाविवर्ह्शिशेनविप्रक्रोवश्रवनः ५ रेमातेवनकंने
षुपुरुहास्वमदीधृता नमालनालतरेषुमदारगहेषुव ५ सहाहरिकेलासमहेंद्रमल
येषुव गंधमादनविध्याद्रिलोकालोकमेरुषुच ६ हिमेमिश्विभिन्निभिर्गोत्वानिरांगनव
निधिये वृक्षलाराजकार्याणिकृत्वा स्वभ्यायषोपुनः ७ नोरित्वासुरिवोमिश्रेदपतीकंभ
भ्रमियो नानाकुसुमसेवीतो नग्नवनेरितोमियः ८ मासमेकंमहेंशशेरम्येसरसलेक
ले रत्नक्षयेपुहागेहरम्येते सरकिन्नरैः ९ हसलभ्योरिमामोयमेहारवनमालिनेपव

मासमित्यादिना हमिनेमयशस्लो ॥ हसलभ्यामुदितानिउद्भूतानिहत्सपारेमानसाद्गुप
हारित्वारमोयानिफलकुसुमकिसलयादीनि येषांनयाविधेमंदारैः वनमालिनेसं
नातवनमाले फ्लाकिमतः पर्वतविशेषस्यदृष्टे १०

प स्तवतोपि रेमेनाकस्पादेवभोग्य १७ पुष्पस्तवकमेरुपे ॥ मेरोर्दक्षिणपार्श्वे जंबूद्वीपके सन्नंद्रूरूत
प्रसिद्धतस्तेतनि ३ नेत्रवनसंख्यलेनस्फुरितसर्वैपानुचंगः नेत्रफलानागानमालाकोरसलत
लैलसवंपेयैः स्वरदोगंधानरामपारिलिकमस्थिरयेवनाविलिपुरालम गच्छनसारेणपा
हार्य १२ उत्तरकुरुणंमेढुलेरता दिवसानिनोतस्यनः १३ १४ १५ परी होपरिदृष्ट्वेवनेमानसामी

मासद्वयेपस्तवतोपि रेरेद्विलसिकृतरे पारिनानवनेदेवपुष्पस्तवकमेरुपे १६ नेत्रवेउ
तरेमेरोः पार्श्वेनेत्रनदीतरे मानुनरमयेमासेनंत्रफलरसास्वैः १२ द्वयोनरकुरुणांचा
मंशलेरदिवसानिनो कोशलेश्नरस्येपुसप्तविंशतिवासरान् १३ एवमन्येष्वपि देशेषु
विविधेषु महीभृतो स्थितवंतोमहाभागोस्तुहदोनिशिरंपसी १४ ततोयानेषुमासेषु
शनैः कतिपयेष्वच चेउनाचिंतयामास देवपुष्पकुत्रापिली १५ तज्जपभोगभारेणपा
रिते हंसीसंविधने मास्कदावनचेतोस्पभोगेष्वरतिमेष्यति १६ इतिसंचिंत्य चतुरानाम
यपाविपिनावनो आगतेरदर्शयामासततत्रासपंसंहतिं १७ इहमभ्यागतेहस्त्रापरिवा
रसमन्विते यथावनजयामासवनंस्य :शीर्णविधनः १८ शीर्णविधनः श्रीमान्किं
कृतारमभ्यागमकरर्थना देवराजयथातन्मेप्रसादाद्वक्तुमर्हसि १९

पतितः रतिंश्रासक्तिं परीत्यहस्वीकृतानासक्तिरपंकदाचिदपि भोगेष्वरतिमाप्स्यतिने
त्यन्वेवेलघ्वः १९ स्त्रैरैसहोभिस्तुसहवर्तमानेहारिसिद्धं १० यथावनपथाशान्तुमर्थपाद्याप
यतेरेः १० अभ्यागमनतत्त्वं कार्यनाप्रमःकिमर्थकृतायथावन्मकोशलप्रयोजनेनमत्पथोनं

एतन्स्थांत २ तद्गुणश्रवणप्रक्रमात्सर्वविसयोर्येषायाताव्देवाश्चनदानागाणुश्चदेवानानाणा २ गगननाम
नश्रक्रिमन्यस्यमेचकणस्वर्गश्रामामननश्राद्यपाइरेति सद्यविद्यनरविमानास्थ्यामाप्रपिच २२ तेनत्वदाहूतमग्रे
गनेन २३ प्रत्याख्यानद्दस्थिमनत्साहविमानयतोति २४ कविदारपात्ततापषड्भोद्दाणा पवपानालेपिदरविंदा

इइउवाच इमेवयमिसनीनास्तद्गुणातिशयेनत्वान् इदिलप्रेनस्तेणात्वमावनतानाश्व २ उद्रिक्तस्वर्ग
मागाकृतन्नमर्थेनइन्मात्रा तद्गुणाश्रवणप्पूर्या स्थितादेवागमानाणा २१ पाइकाग्रस्तिकात्वङ्गसादोस्म
दापिच गृहीत्वाविद्यमागोणास्तोकृदस्वर्गमतुल्य २२ आगत्य विविधाभोगात्स्त्यादिक्षुपसद्यानि जीवनक्रे
नभोजत्वाततेनत्वामद्यमागात् २३ विमानयतिशप्राप्तेनतिरस्कतो स्थिप नाभिवाञ्छतिनप्राप्तात्वारस्मा
सायुसाधव २४ प्रविश्यमागतेनाद्यत्वंविदरत्वात्वया स्वर्गःपवित्रतायात्तद्दशिणवजनाश्चयं २५ स्थिति
धनरवाच सर्वस्वर्गसमाचारावेद्यदेवाधिनायक किंतस्वर्गंममस्वर्गोनियतोनन्तज्ञवचित २६ सर्वत्रैव
हितद्याप्तिसर्वत्रैवरमेप्रभो अवाञ्छतत्वात्मनस सर्वज्ञानदतानद २७ नियोतेकविदकत्रस्थितस्वर्गकर्मार

रप्तसिद्धेतंगात्रयमिति २५ स्वर्गसमःप्राचार सत्वविदृशणपसिसत्याविधस्वैर्गासमसत्वमावेतोश्चनतवा ।
सर्वदेशतथावेदनेदेतत्वपिकेविशेषइतिचेन्नवाद् किंत्विति सदिमनःस्वर्गोभूमावेव सचसर्वत्रैवेतिभाव
नियत परिछिन्न. २६ शणिकामत्वादपिसर्वेशस्वर्गमित्याहसर्वत्रेति २३ तद्धस्वर्गस्वर्गकगतनजानामिनसभाव
यामि तथाचसभाव्यविषयप्राप्तापनतेवानुवितेननममनरक शणपताथइतिभावः २८ ॥

ह्रतोथियामोगायसेवनवसम नत्राथिमोगायसेवनमजाने प्राथ्यास्तयायाचालि प्रतलसुत्रमन्देऽस्त्वथे ४५
देवेशपवपुन प्राज्ञस्यविस्तरांगानु मनिक्रयान्नृपत्तसोस्थितेमति पघपदकिंपानिएवेत्तस्यदिनसेहमित
किनापयामि प्रसपत्रेमनश वोतनसामसापयानेमवपुत्रमि तेद्धीरिद्र. खेदस्तचयन्ताऽज्ञवान ३ प्रदेहप्रथे
वनस्वरोमयाथकामि कितपुनारान्येप्रतिष्ठिन कालेनयामिकसदीवदेगारिप्रयोजनार्थमाशमिषामोत्याश
येनाहोत्रयाथिविधनेवदतिमतिदेक्रमनेरानामिप्रेतपुनराज्यप्रामिसहताकस्याएममानिज्ञमप्रतिवदत्र

देईउवाच साधोविदितवोयानापरिहतोथियामम सतनाक्षीतेपुत्रमन्येमोगायसेवन २५ देवप्राप्रेत्र
क्रवन्यवत्तसोमवस्थितेनृपे किमितानाथयाम्यथत्वमितिप्राक्रवान्हरि ३ नादमम्येवकालेनवर
तोतिविविधजे कृत्याणतेस्तुऋषेतिवदत्रतर्दिमाशयो ३१ तदेवसुदर्मालिलविदशेशपुत्रनवसमा
दसमरष्यमभृत्तिलीप कलोलरामिनिवस्थानिनिपोप्रशानेवातेस्कृतमवरफेनपणोदेइदेद ३२ इतिश्री
मोत्तापायेनिर्वाणप्रकरणेशाक्रागमनस्मर्गः १ वसिष्ठउवाच तामायाशमानोपसुठलासमचितया
त. हिसाभोगेकयानायत्रियतेवस्त्रधाथिय १

तेहिंसमतष्टोनमायथोहरे ३१ रदेवमतर्दिमाणनेनेनत्रिदशेनपु
त्रैतदितीयदेवदुहेतमपिजलाराहस्यममभूत यथावाशिनिपोवालेप्रशानेमतिस्फुरत्विवाऊलानिमकरफेनप
णोइहदानिपममस्वयाविध कलोत्रमाशिरप्यदपणभवतितत्हदिस्यतो. ३२ इतिश्रीनि सभोक्रशानम सर्गे १८
इदकोयपरीलार्थश्रिणसमाप्तमयया रात्रापदर्शितेयात्तनिहूपचथाकातःतोरदागमनहयेमायोपाममानीय

सदा विक्रियाशून्यत्वमनेनाकाशादिनामम आमोग मत्वं यद्वस्थितिर्यस्य सुरम्यमाश्रमे हेलवत्यावद
विकमयोगाद्दिनाशजन २ विलोक्याद्दिवक्षतवान १ अथायं पवकार केनविद्यामहेषप्रधानरूप त्वेनबुद्धि
सोभकेन ३ गृहीतमनानाशयमितिपदयोः कदेसकलितकालमितिचतुर्थेमवध ४ अलोकशुचितनहलनाय
पद्मवानेमस्यानिलेवद्दतिमतिनीभर्थ पुष्पशुकके सुपत्तहिनेवनदेवीनामुद्यानमतानकल्लतागेहप्रविवेशेति
पेशणान्वय ५ १ नत्रमालेपुंलिताभ्रसहत्ता मती मायया सकलिपत अगानाद्रूपमत्रद्रुपपुवान अवनानामिवानद

हल समससमभोगा एवमुमन्नसमाशामे अमरभ्रमहेकुवक्षतवान्यवदतक भ्रूयप्रवशपचेनविमदवामे
वमादरे सगाहेषप्रधानेनकेनविद्धहिता लिला २ इतिकेलिस्मारागाविदावभ्युदिने वने गृहीतमतानाद्
पकालामदनिकासती ४ वालेवद्दतिफलाह्यमधुरामोदमासस्तं सध्यानसापरेनयास्योरसस्यैशिविध
ज्ञे ५ मतानकल्लताशहे नीशेषः पुष्पगुच्छके शुद्धातवनदेवीनामविवेशमदालिता ६ तत्रसकल्पितेषु
पापायनेमाल्यमालिता कालेसकल्पितकालेविगमादायस्थिता ७ अगत्वानिधकृतान्समदर्शशिति
धन सलागेहमदनिकोकवेविगमेनाहर ८ कृततावलितमकधसमासख्येचचेदने शयनाहमिनिसे

न आदिश्यजनघोरशावर्षोक्तनिश्चयस्यतथाविध अतएवस्पशुनाकिंदिष्टजालनमनोहरतमविशाविदमादायस
स्थितेत्यन्वय १ तथातिविलिधनःसधानयस्यानालकृताद्रागमदनिकामनिषकल्पलतागेहमदनिकातन्वतेम
नोहमतिगवरदर्पा ८ विलासिनीकृतलेप्यादिनामदनिकाकृतलेखावलितस्कधंसमासख्येतिम शयनमाहस्था

पद्मकेलिकलिताङ्गीपकनासगल्लासनरङ्गमलोभमसा २

श्री. वा. नि. ह. टी. १. १.

यांऽवनादि गुणाकोरवालार्वडुलतोऽ ययानेकेऽपवर्देस मस्कं अवणादिवनषण्ठपस्प १० मिथुनेसोऽप्यहदं ११ अत्रान्नोसंश्लेषसफलेनअपर्ययत १२ परस्परात्भुनक्तव १३ अविकारेणवोधविकारहितेन १४ स्वदर्शनाद्धीनोतोपति देशेगयथाकामतिष्ठन्तिष्ठन्ते अद्देविभ्रमाकारंवेदत्युक्तानिर्मलाल १५ तमायाप्रपंचकल्पदयःप्रमेहत्यनियावत

कारकनयन्तु+२

हिमाभेहितगुणाकाराबालार्वहूपयानेके संसकात्त्ववणपांगकपोलतलकंतसे १० मिथुनेतहंसोऽथ। ८०
मिथःप्रहसितानने अन्योन्यवदनाम्भोजकल्पलतालघुकैः ११ अत्रान्नसमास्पमायनेमदनान्त्रमात्रुले
अन्नालग्रंक्लेनात्मतावमन्योन्यमर्पयत् १२ अम्भुन्म्यतिस्मानेदमहामसदंसयुवे परस्पराहतेयुवयो।
ह्लोभापीडितसलने १३ तदासिकाव्यविकारेणाचेतसाले ततायमः अत्रेसाविस्थितोविंशिबिस्याहसविलि
धजः १४ तिष्ठतांयथाकामेसविविगायथास्थितं विभ्रमाकरवेभीतानिल्युक्तानिर्जेतासमः १५ तेलो
महूर्तेमात्रेणप्रपंचलमपेत्यसा नियेयोदशीयेनीसवतितुलाजलेवघः १६ उपविष्टदर्शनेनसंदेशा
विस्मातले समाधिस्यमेकान्तमनाविकासिनमण ११ तमदर्शनमपाराम्यलज्ञावनमितानना तस्मी
२ मासीसणारविआस्वानामरनिकांगना १८ तणाक्लिविधेनाप्यानाहिस्तुलाम्नवावद अत्यंतमधुरंवाक्य
मिदमस्लक्षयाधिया १९ तन्निकिंशोश्रमवतेविस्मतानंदमायता आनदायेवभूतानियनेनेयानिकानिविन
भूयसेषयतेगाकवानेश्रमयसनिभिः परस्परेविन्नेसोदोउलंभोहिनरात्र्ये २१ अहमेतेनचार्थेननोद्वेगंयामिम्या
निर्मि मध्यद्विष्टतमलोकेतन्नद्देविज्ञानता २२ ॥=

रत्याविरसभोगेनफुल्लेविकसि
तेष्वाकुलेच १९ ११ यानिकानिचितमर्वाणीत्यर्थः २० परस्परसमीपितःअहाविमइतियावत विज्ञानतांसाधयदिष्ट

१२-२८+२ ३१

[illegible]

नचेत्वदपायेन सयाकुभेश्च विसेसमद्यायायेनाह ग्रदमितिमुक्तं अदिनेदेवेतिपोषः अनोधरिद्क्षमितद्विशाकुरुतरु २३ २४
अनेनग्रसिमार्थिनेतिपोय. २५ ग्रवलापन्याहृत्वातन्यावतआन्यानग्रवसदीनाग्रहृदा वानहृणीपकालेसारमाघ्रवेत्रो
धनमनिवधनकरोम्येवश्चच्लीलमाकदन्यर्थ पतिविनेनपतिहृतजोरणमदेवात्मपञ्चतिविघ्नलेश्चरोदेदमन प्रागादी
नाविनिवेशितभावकः स्वयेनकरोतितरसतरमन प्राणाभ्भत्वामतप्यनदत्यर्थे २६ स्त्रीणादिपुवषोकार्थममयोसद

ग्रदकृभयसनन्नगिर्याततावविदेनता उर्वोमावाघमावालात्नयदिकमितनकुरु ३१ मदनिकोवाच पवमे।
घमद्राभावाचीत्वभावेविच्चलः कामोहाइद्रुणा स्त्रीणनकोपकलेमदंसि ३४ ग्रवलाद्मनेनासिराजेम
हृतिकानने लक्षिमथामपपरेकिकरामिवाकिका ३५ ग्रवसावाजमारीवाज्यरनरतिरोधन करोतिपरिवि
रोनवानेस्वविनिवेशिन ३९ स्थिय स्वदरमायाता ३८ उमानमयोमे मन्युनिषेधआक्रंद सनीतकिकरिष्यति
शिविधजउवाच मन्युर्मम नवासेनविंयतेत्वरवद्धमः केवलमाधुनियताश्रेकामिनामहृत्वप्र ३४ अवसा
स्त्रीनयावालामफाटमपराधिनी त्वतुमहॆसिनाथत्वत्समावलोहिसाघव ४० सहनेनवनातेष्ठहृदवस्त्रावम
राने वीतरागतयानित्यममेवसमाप्तदे १

रेतायाला प्राप्रा पकात्नेचग्रुपा पुषेमवतितदात्मासाग्रससामे नकश्चिद्दे
ने नलयग्रिमाह्नि कलयाविवादितसभर्त्ते मन्यु मात्सीय परमपुरुषमानिषेधजनापवादत्वताआक्रंद सपाति
त्वन्यमनाश्वविवेकरणपर्यालोचमाना जतमग्रमहृतव किंनम्युत्वत्राहमन्युविनिप्रवलनमतिरागचाधितालेनजरं
सगरोदुममर्थोरतिभाव २२ ग्रतयवहसमापयासीमापापेनाहम्प्रवसेति २८ रेवाआकापोडुमहवदभार्यानेकामि २४ १

समर्थलोदपी
ताानएवेक पुसा
मसमागमेहेज
नन्वि य दोलृ
य उवशीका
१ ८ टी+४

श्री वा नि पू टी ६ ॥

नम्यसत्वेनरागद्वेषवासनाशून्यतयापदोदितविजेनअदितापापदृष्टा ३। अक्रोधइतिक्रोद तेइद्रर्थितम्।भोगाःकि।
इयश्च विहिता मदभिप्रेता सकलातीवमङ्गलरूपभूता पातित्यमाधेयोत्तस्यादिरूपा अनिदितासहृदयपकमे
नमयातिमाभुवतिआड्रा ऽ॰ पा॰ ७८ आश्रयतीतियावत् २४ तमेवगुणविशिष्टत्वात्स्वष्टतातस्मरत्याभय।

वसिष्ठउवाच एवमस्मतयातत्रस्थितेनत्विकिलिश्वजे शुङालविंतयामासतत्क्षणेनोदितशया ३१ अहोव।
तपस्साम्यमगवानयमागतः वीतरागतयाक्रोधोजीवन्मुक्तोवतिष्ठते ३२ नैनंद्रवतितेभोगानमस्तेवापि।
सिद्धय नम्रावानिनङ्गवानिनापदानचमपदः ३३ विहिता सकलापकप्रयाणेनमनिदिता मन्येमा
दृहृदय कालानाथ्यातामिवापरं ३४ आत्मज्ञानसविलनमेनस्मारयाम्यहं उभनूपमिदंत्यकाङ्गडालेवम
वाम्यहं ३५ इतिसंचित्यशुडाला चूडालाचपुरातना दर्शयामासतन्त्रोऽयमकालदनिदावे ३६ तमालवद।
निकारंहात्रुडालाविर्गतेवसा शुभावस्थाणुणयुक्तानिर्गतेवसमङ्गकात् ३७ तादृदर्शवाक्यगीचुनःशूणा।
यथावाला कालामदनिकामेवचूडालादयितास्थिता ३८ समदिताम्बिवमाथवपाद्यिनीमपरामिवभूमि
तत्ताङ्क्रिय मकदिताम्बिवत्तसमृङिकायरिददर्शनिजाद्यितोनृप ३९ इतिश्रीमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणे

+ वाल्मीकिसर्गकालमकरितायत्तश्रियणि +

भूतमेनप्रतिसत्याभि ४५ ४६ शुक्लाये गुणगणवती समदृकावरूपदकाविशीतेव ३० प्रणायेभर्तृविताउनमेने पे।
पालोचवन्तदयितापूर्वेदयितां ३७ माधवेवसनेसमुदितापद्मिनीकमुखसिनोमिवश्रयवासमदितासमद्धामावि
भूतावामाधवस्याविसा पद्मिनोपद्मइत्तात्रियमिवतामा वसानेतामस्यविस्मभावेषाकीर्तालेनभूमित
लेशविहितनिभूमितलात्स्वनरूपगतात्रियमिवनृप निजादयिताचूडालापारिददर्शाउरोददर्शोन्यथा ४९ इतिश्री नि॰ ५ ३

श्रीवासिष्ठरामायणम्
ग्योवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे

रणारस्तनूपेथानारुद्यास्वंसविस्मितः नृप प्रणामसुउालामासिथाज्ञानयविशा रस्वरुपमाण १ उमादिरूपे
णसमेवकिमिदासिकियत्कालकिमर्थवारहमतत्रिभातिहिसिधयपिरुभस्थितिकालप्रमाणेज्ञानात्मेवनथा
मयणावेषात्वेणरुभागमनातप्रागपिस्थितिसंभवनयाकियत्कालमितिप्रश्नः २ अरोनग्रवयवसस्थानेतन

वसिष्ठउवाच अथतादयितादृष्ट्वाविस्मयोत्फुल्ललोचनः शिखिध्वजउवाचेदमाश्चर्यांकुलयागिरा १
कासिकमलपत्राक्षिकुतः प्राप्तासिमेदयि किमिदासिकियत्कालकिमर्थमिहतिष्ठसि २ अरोनववहूपो
णासितेनाङ्गनयेनच ममजायाविलासेनलक्षलेवोपलक्ष्यसे ३ चूडालोवाच एवमेवप्रभोविद्धि
ङालास्मिनसंशयः अकृत्रिमेणादेहेनलब्धोस्यद्यमयास्वय ४ अभादिदेहनिर्माणेलाबोधयितुमेवमे
प्रपचःशांतदृष्टालाल्पमिद्र्यानोत्वनानो ५ यदाराज्यपरित्यज्यमोहेनतपसेवन लमागास्तत्प्रभृत्येवत्व
द्बोधायाहमुद्यता ६ अनेनकुम्भदेहेनमयेवत्वनिबोधितः कुम्भादिदेहनिर्माणत्वंबोधयितुमेवमे ७
मायामानकुभादिकिंचित्त्वमहीपते अधुनाविदितवेद्यस्त्वध्यानेनैतदवेक्षिते ८ सर्वपश्यसितत्त्व
ध्यानेनाम्बुवनेकयं अथस्तूडालयेत्युक्तोबध्वापरिकरंनृपः ९ आत्मोदंतविशेषेणध्यानेनामलमैक्षत
आसराज्यपरित्यागाच्चूडालादर्शनावधि १

स्वैस्ता उत्तमावर्द्धा रेणाअङ्गनयेनप्रेमवाक्प्रवणधियोल्या ममजा
याया चूडालाया प्रसिद्धेनविलासेननतसा कन्यान्निरिव उपलक्ष्यसे इत्यर्थः ३ अकृत्रिमेनमदेहेन ४ ५ ६
तत्प्रभृतितदाप्रभृत्येव सत्यमकामनिकध्यानेनप्राप्तज्ञयोगधारणाया ८ पश्यसिदृश्यसि पश्चिकेनाइगाथा

अवर्नेमानदामकमभिनिश्रआप्याडजुकृष्णे ११ १२ पुलकोत्ससतागतौबाहुविमार्यप्रसार्यआलिलिंगोतिपरेण त्वय गलदगाक्रियाव्यवचनाविक्रियाविशेषणानि १० भावशाहेनाभिव्यक्तः परमानुरागालहागःस्थायिभा

सर्वेमहतेध्यानेनवान्मोटनटरशोसः आगत्यसपरित्यागाहतेमानदाणक्रम ११ सर्वेमालोकभूयासे भिरामसमाधिनः समाधिविरतोहर्षविकासिनयनाकुल १२ विसार्यतस्याबाहुपुलकोत्ससतोगतो गलदंगोनस्नेहभेदवशात्स्फुरत्स्पृह १३ आलिलिंगचिरकांतानकांतानन्दालीभिवंतयोरालिंगनेन मिलतवभावोबभूवय. १४ नमवास्तुकिजिह्वाभिर्वक्तुरूपेणशक्यते दिविसाविवयकेनकृतावि मिलनन् १५ शैलाविवसमुत्कीर्णोस्निग्धावस्ताविरेजिये सहतेनवाल हर्षजलोपलकपीवरो १६ बाहुविश्रयनासीच्छिन्नतैलोशने प्रियो अमृताप्लुतहृदयोमग्नत्वहर्षेणपुष्टो १७ उन्मुक्तभुजमा लानवालयस्थितलोचने वृषानेट तागास्थितावसौशाम्यपेशले १८ कंतांविलुकसत्यकं शेवाचभूपति. अत्यंतमधुरा स्निग्ध.कांत सकलंपोषिता १९ मुलणश्रुतिनिस्वदसाङ्गोमम् नादपि किंयत्ममानवन्वगावयाबालेउन्मपरा २ सतृभ्यंनस्थिरकेतोमनरथेनदाहतः पवडजा

रु.प.यादशा वाचामगोचर परमानन्दरूप श्रागारसोभवत् १४ स वासुकिजिह्वाभिरपिवक्तुंनशाकानरत्ययः दिविसोवहुत्तथोवसायामिवमिलनरूपकेनाईमदाहृताविव १५ योसोएकशिलासमुत्कीर्णोपरस्परालिंगितजनत् तौ दर्शनश्रितौमिलितौविरेजतुः १६ आनन्दातिशयेनमनसाजडीभावेननत्रद्राचव्याजकलिताद्र्शीनादस्यन्दस्थ यापसौ १७ लज्जालोचनस्वयंहेतोमेनसाजडीभावादेवाखास्थितलोचनयथारस्थासीत्तथायेपशलयथास्यात्

३१२

यथाभर्मैर्विद्दुधासाङ्गुः २१ धीं ज्ञीरित्याया दत्तकन्याश्चाकारेणात्मैदर्येणाकानासल्लोश्रेश्रेष्ठा प्रसिद्धान्तसपिवश।
घमाश्रेष्ठासतीवाभिलस्यमेरतिपर्येणान्वय २३ २४ कृतार्थोयासेमनः केनप्रन्तुपकारेणपरितुष्यतियेननुष्यनिताद
याप्रन्तुपकारोदुर्लभश्वनिभाव २५ शास्त्रार्थेन्यादिश्रुतिशयोक्तिः प्रवासार्था २६ २२ २६ निरकायाःकृतकृत्यायासेप्रत्यु

उकारिलोयथाज्ञ्यासादिकेनोपनीयते गुरुधतीवाचीरोहीगायत्रीश्रीं सरस्वती २१ समस्त पेलवायनेनव
तन्याशलक्रिया धीं श्रीं कालि सत्वात्मैकरुणयासुन्दरी २२ कानासाकारकानासुप्रथमेवाभिलस्थे
पेसाप्रथसायेनत्वयादमवबोधितः २४ केनप्रन्तुपकारेणपरितुष्यतिनेमन मांहादनादिनाहृनादनवा
हनादपि २४ पतिलब्धवसायित्वलारयतिञ्जलसिद्य पास्वार्थगुरुमनादितयानेनाज्ञानलम २६ यथेता।
सिद्धासिन्याभर्त्तृणाङ्ञस्याथिनः सावाप्रातमहद्ब्यागुरुर्मिज्ञधनसत्व २ सामन्त्रमायतनदास सर्वेभ
ते ऊलानना सर्वदासर्वेयतेनश्रजनीया ऊलातना २८ लोकहृदयस्तिवेसम्यक्सर्वेयासुप्रतिष्ठिन निरि
कायाप्रयातायाःपारसंसारवारिधेः २९ कथमस्यपकारस्यकरिष्येनप्रतिक्रिया मन्येऊलांगनालोकेजि
ता सर्वा त्वयाधुना नारीसोजनन्यवर्गस्त्वापदेर्यभविष्यति बोनिर्मितवत्तथानगुणानात्मातिशायिनी ३१
मन्येप्रऊपितान्नमरुधत्यादिका स्त्रिय सतीव्रतपरीमन्यागणरत्नसमन्ने के ३२

पकारेहृ सं मर्थहत्वाहनिविकायादेति २४
ऊलागनानामन्येत्वामितिपोथः लोकेप्रसिद्धा सर्वाऊलागनास्त्वयाधुनाजिताइतिप्रोथ ३ नारीणासोजन्यादिगुणोल्व षे
पचांसप्रथमव्यपदेशंभविष्यति ३१ सापेक्षयागुणानात्मेरतिशायिनीत्वानिर्मितवतोधानर्विषये ऊपितारत्यन्वय लमेव

श्री वा नि सु टी ३.१२

साधयतिन्यायोकाऽवर्त्मासाधयितुनशक्नुवन्तीत्यर्थः जानन्नपिज्ञानस्यतत्त्वेदयावधोविज्ञानं स्नानमनः कुथमेक
चिदितियावदिनेनान्वयः ३३ नयाजनपयोजनोपवासादिमोहकिंचित्कस्मम्युपपत्सिद्धचितम् ३३ धियाःप्रपञ्चदया
याधेत्स्वनाकोमसना ३३ ४ कथकोहशोकिसम्पनमनक्तमित्यर्थः स्वमनोमे प्राणोनोसाङ्गमालासमनोमसारदयादत्

यदिमेत्वद्गुणोकस्यपुनरालिङ्गनकरु श्रीवसिष्ठउवाच इत्युक्तामङ्गलावान्तीङ्ङालालांनिधिविधनः ३३ श्री
लिङ्गिताधनांकनक्तलोनक्रसीमिव चूडालोवाच देवस्थकक्रियानालपेत्वयाऽङ्गलालानि ३४ भूयोभूयो।
भूतानदत्वदर्शनःगिनाभव नेनत्वदवचोभाम्नसार्थयेणोपपादितं ३५ मयादत्तञ्चकिंदेवकरोषिममसोऽस्व
लिङ्गिधनउवाच त्वयायथावत्प्रबोधस्वार्थसपायनेणमा ३६ नमिदानीनयासर्वा साधयन्तङ्गलानामं चू
डालोवाच कुथमेकानविश्रान्तोजन्मास्तनवटेविभो ३७ अयत्नभाजनकिंचिन्मोहेसमनुपपयति इदेकशेमि
नेदत्वयामोमीदर्भिनिस्थिति ३८ अनर्हमिनाकश्चिद्द्याधेलवनाधिय तान्तकन्नसंकसनालास्मकस्यऊक
सर्गं ३९ त्वयिनाद्यावसोक्तानेदेवयोमोवपर्वता किंलमप्यासमयन्न किंचिदोसिकिमीहसे ४० कथंपश्यसि
याद्याच्चदिदेवशाकम्रविभो शिखिध्वजउवाच समन प्राणोनोसाङ्गमालासारविलोचने ४१ त्वमेवपयमस्य
तत्वमदहमयास्थित निरीहोस्मिनिरंशोस्मिनभ स्वच्छोस्मिनिस्पृह ४२

सप्तनस्त्वयाविधेविलोचनेयुस्मानयाविभेदङ्गडा
ले ४ ममप्रत्यगात्मभूतात्वमेवसाक्षात्मोहस्यविवेकस्यनन्दर्शनस्यवाच्यस्यात प्रकाशकतयास्थित तत्रसत्तयात
अद्यमपिउपपरमसमीपभूतप्रत्यगात्मनयाअस्थितत्वयावेदानीत्वयथायथपसितथैवादयमामीनिसङ्गभवेवेवम

७२ अर्थरूप परमार्थसत्स्वरूप अ इहमिदेहादौ शुद्धमसत्यत्वाधियावहुकालान्तरवस्तुतो योऽहमपवादभूतास्थितः
त्वर्थं अहमस्य त्ववमाश्रित्यैकवर्तमान्यथिष्ठितत्वात्निरतिशयानन्ददशामपयातोऽस्मियाप्रयत्नमहदेवपिप्रति।
वेदुप्रवृत्ताद्धरिहरादयोमहाप्रभावाऽपिनप्रतिषेधन्निनिरस्मितशाङ्कुवन्तितमहनदेवाश्रुताभूत्याहशाने।

शान्तोऽहमर्थरूपोऽस्मि चिदाधारहमहस्थितः प्रतिषेधतिमहसाचयाहंरिहादय नकिंचित्साचिन्मात्रति
ह्यस्मि स्वच्छयास्थितः तद्वत्सपदानोऽस्मियत्नश्रित्यैकवर्तन्ते ७४ प्रसराहविस्मृतोऽस्मिसारेणास्मि
चने नत्वेशास्मिनरविद्योऽस्मिनायमस्मिन्नचमरत ७५ नस्थलोऽस्मिनस्वलोऽस्मिसत्यमसिचसन्हरि नेमो
चिदात्मयात्येनभिन्नावयतितेनच ७६ सर्वातिशयमस्तेनप्रकाशेनास्मिवेसम शान्तोऽस्मिसाम्यनेत्रास्मि
स्वयमस्मिविनाशाय ७७ इतिनिर्वाणमेवास्मिसर्वोऽस्मिपतिष्ठते यत्रदस्मितदेवास्मिवक्तुवान्तोऽस्मिने
तरत ७८ तरागतबलायाशेगुरुस्त्वमेनमोस्त्वते प्रसादेनविशालत्वात्लोकोऽस्मिभवसागरत ७९ पुनर्म
सनगृहाणयिशतधानस्थवर्णवत शान्त स्वस्थात्मनुपद्वेगोवीतरागोनिराश्रयो ५
ब्रह्म · आत्माहेयाप्समवतीतिश्रुते अ
हयमात्मनोहायवाचद्वनाश्वेतिभाव ७ ७४ ग्रहरूप कार्यवशो इतरतवाशा ७५ सत्यमवाधितवस्तुनेतो
चिदात्मयोदिप्रवलाहदि प्रयातेनभिन्नावयतितेनभासाऽविशाविशालप्रकाशेनावलोकेन ७६ शान्त सर्वैर्वैषम्य
निरस्यसाम्यनेत्रास्मिविशालाक्षोनिर्मनस्क ७७ हेपतिष्ठतेसतीत्वतेइतिपादे सतीनात्रमेमिदुवन यस्माद्गतिम्
त्यज्यापतिष्ठतेइत्यर्थः अथवासत्यस्य वस्तुरूपनिषेधलत्वोष्ठतेसहशा नस्यसीतोभवोसीत्यर्थ ७ ७८ शान्तवा
लो

श्री ५१ इदमेवेतइतिप्रतिविम्बतइतिप्रतिषेध कर्मेणिघनतन्नानाथि ५२ कदाचिद्ध्यानकालेसमलमभिमतं ५३ अक्षमा
वा नि कासामिवनिर्विशेषोदासीं शुभांमाश्रुरे जानासिकर्तव्यतथेतिशेष ५८ आरथियामिहृदिसमतनातीतियावदास्तिनमे
प्र से इहकानहिषयनानपसाभ्रयाविधेनदृष्टद्वामनिष्पाणुपलत्तम ५५ ५६ ५७ आस्वंमाचरितु पक्षाणाम्
२ १४ भोगायपेत्तम ५८ तत्रोपयनिमाह यदितियद्यसाकारतामाणनाथदृदीनामक्षयाणामवस्वस्थेचिन

सर्वोतीनःसर्वताश्रुत्वमिवायमहास्थित चूडालोवाच एवस्थितेमहासत्वप्रतोशहृदयप्रि ५१ किमि ५+
रानोपभाशद्विरावजेनमहामते शिखिध्वजउवाच प्रतिषेधनजानामिनजानाम्यामिवाक्ते ५२ यदा
चरमितमित्वेदासिद्धेयितत्वया यथमनतनेसकलतथास्वविकलप्रिये ५३ नकिंचिदनुसधान्तता
नाम्यवस्तुदर यदेवकिंचिज्जानामिनदेवकुरुउदारे ५४ नदेवधारयिष्यामिप्रतिविवेयधामता ये
तसागसिनेऐनयथाशममनिदिन ५५ नसोमिनचनिदामियदिकमिनसाचर चूडालोवाच यदेवत्वमा
महाबाहोसमाकारामनाव ५६ आकारंपजोवन्यकमलदेवाहनेमहेशि सर्वज्ञेवागच्छावधेनमोक्षित्य
प्रवर्तिता ५७ निरीकालावहाकापविपादा सस्थितावप यादसेषाणामसाकलादशानदेनयाण ५८ यथा
णान्वेषणेकोत्रविसाजोभवसेतद्धिकः
विषयान्वेषणोमतिप्रवपरमात्मनिकोतिसाय नवाहानासिवनवि
दोम कारणदेहक्रियादितादात्म्याभ्यासनिर्येनेदिता विषयभोगाभ्यासेनमालिन्यशुद्धत्वेनापिमालिन्यप्रसक्ति
नि क्रियासंगवित्वात्रप्रमोहितत्वविनक भोगनभ्यसनेनकश्चिदित्यर्थः अभ्यासेनविकरणपदार्थस्यपकादनः २१४

तस्मान्मारस्यभोगमात्रेण लब्ध्वा सर्वारत्नमालिन्या प्रसङ्गे तद्भोगादौ तद्भोगाभेदमधेनदंनरालेववयेयत्स्वभावेन।
स्वभावापवर्गाच्च शेषमेकमभोगन्परित्यज्य तु पश्चिमाश्रिताः नकिंचिदन्यथाभवताप्यन्येनाभविष्यामहमपर्यः ५५ द
सम्यापः शेषद्वयकाल २ तस्मादाद्यंतमध्येषिन्यस्मार्थोनरमपिसंभवयंस्तनितासमानेराजात्सकनिवसमिति ३।

तस्मादाद्यंतमध्येषुयेवयपुरुषोत्तम ५५ शेषमेकं परित्यज्य नपरसंस्थितावय राज्येन संप्रोतेनैमेकासंनी
लाक्रमेणावै १ विदङ्गताप्रपासामः प्रभोकालेनकेनचित् पितिश्चमउवाच वयमाद्यंतमध्येष्वकीरणा।
स्तालेवद २। शेषमेकं परित्यज्यतिष्ठामः कथमेवया चूडालोवाच वेयमद्यंतमध्येषुराज्ञानोराजसत्तम २
मोऽहमेकं परित्यज्य भवामपुनरेवते स्वपवनगारे राजा भवत्तेस्तासने स्थितः ३१ सलांमानजुकांतानामहि
षीतमधाप्यहं सनृपोऽत्रमस्वास्त्वा नृत्यन्नवनवागता ३४ सपर्तकाधनत्वर्यापश्यप्रकृविलोषरो लसहृ
स्ताक्षमेनयो राज्ञाच्चलिमालया ३५ सपुमासूत्रपालत्याविराड्‌ःवेनताममा तृसिंहउवाच इति
चूडालयाप्रोक्तोढिद्ध्यमशिखिध्वजः प्रावाचमधुरंवाक्यमस्वंविनतन्नमः ३२ एवंचेतदिमालास्त्वा
यत्रानविविश्यये सिद्धभोगाप्रियसास्तुनिव सामिनकिंप्रिये ३।
तदभिप्रायानुसारेणैवचूडालायितदर्थं वाज्य।
तिवयस्मिति ३। तत्रैषस्यार्थोत्तरमाहमोहमिति ३१ कांतानामनः प्रसन्नोऽसौ लसामः भूषाभूताभवामिम
उत्तमा — विष्णामिमत्त्राःहृष्टाःवालकाःपुरस्वामिनोयस्यापतदादौनिपुणीविशेषणानिमधुमासलतास्वस्वोसाम्यापाद्का
नि ३४ ३५ ३२ यदितेमद्यासहभोगकासितर्हिंइंद्रेणप्रार्थिताः दिव्यभोगाएवभज्यंतां किमानुषैरितिराजाह एवंचेदिति ३।

श्री वा नि ह सं २१५ २५ २६ मिथुनेस्हहे ॥ ३१ यथासस्थानयथास्थिते ३२ विरदपतो प्राचीनजायापतो ३३ दिनाचारस्य समर्थस्य भा
स्कराभिमुखे दिनाचारतः परस्परोषितसंभोगाय शक्रावपि सनत्वाद्ग्रुजे निर्वासनत्वाद्गुणाटो ३४

शुक्रसोवाच नरानन्नमप्रेमोषु वाक्कावापि विभूतिषु स्वभावस्य वशादेव यथाप्रेमनेमेस्थिति १९ नन्त
स्वायममस्तयोनरास्नापि च क्रिया यथास्थितमविच्छ्छनिशामिसखचेष्टितं २१ इदं सर्वमिदं नेति मि
थुनेत्यस्मात्तं समसेव परेशाने तिशामीहृश्यथास्तव १ शिशिधजड्ग्वा गुप्तमक्त विप्पादितयेनन
मयाथिया कोवाय किलरात्यस्य गृहेत्याभेपिवाभवेत्र ३१ सावडश्च वेदशाविनात्मकापि पानमनस्व यथा
सुस्थानमेवेष्टोनिष्ठाव स्वस्थतायातो ३२ इति तत्र कथालापवक्षणेनेन तयोर्द्वयोः कांतयोश्चिरदपतो
वोःसवल्लनजायोयो ३३ प्रबोध्याय दिनाचारयथाप्रमस निदिते सोत्कंठावप्यनत्वीचकंत कार्यको
विदौ ३४ स्वर्गादिहिमनाहृत्यनस्थानं पूर्वचेतसो एकस्मिन्नेवशायनेनेते प्राणाधिचेष्टिते ३५ सात्वा
तीयाथ रजनी तयोर्नीवविस्मयो तद्रागमीलनस्मारबन्धनमंथो स्वयस्तमाया सुलो श्रुतखवाक्याविला
सगर्भे उत्कंठिताप्राणप्रियो हि यमानयतो दीर्घो पिमन्हूने कटसोरजनी जनाम ३९ इति श्रीमोक्षोपाये चूडाला
प्रकटीकरणानेवासरशाततमा सर्गः १२५

३५ तन्यरसस्यात्रभवमिद्धोत्तमोत्तमालकस्य प्रयायवाक्याविला
सगर्भयथास्थानयाज्ञावासतो कथयतोस्तयोर्हि यमुन्द्रोदिता सोत्कटनामानयतीरजनी दीर्घोपि मन्हूर्त्तवज्ज
गामेत्यर्थः ३६ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे नवाशनशततमः सर्गः १२५ ॥ । ॥ २१५

सहसकल्पसैन्येनराजेनसहप्रगतो गोकृतास्तविरास्वविस्मृतावितिवर्णने समस्तकेजगत्प्रकाशकमणाविव।
समदि तेस्तरैर्वितमस्यवेश्मस्थितेसति १ तत्रानामकृणायानेवत्त्वधवश्रुजाकरेविकसति २१ समाधिवारिभि
र्पूर्णोपश्र स्थितस्तत्कमरात्माभिषेकायसंकल्पयामास ४ तेराजाव ५ संकल्पमात्रेणावतानेस्वयोरेपविष्टेरसिद्दाम

श्रीवसिष्ठउवाच ततःसमस्तैर्देवैर्वितस्मस्ववेश्मस्थिते समस्तकादिवजगान्मोणतस्मिन्निर्गते १ वि
कसत्यत्कोणयानेवस्तुर्यवाजुनाकरे श्रावारेशिवलोकेशुप्रस्तुनेसर्वलोकेस्थिते २ दयतीतेसमस्तायक
तस्थानाक्रांतोस्थितो पद्मासनेन्तुरस्थित्येकातेकाचनवदेवे ३ प्रथोत्थायत्रिसुरासारतंकृभपश्र स्थित
सक ल्पधाराह कालकमलयामासहृणेसमाधिवारिभि ४ तेनमेगालङ्भेनतेस्वामिमत्वस्थित भार्यामनोरमेका
तेस्वराज्येभिषिचसा ५ सकल्पायमातेदेमेस्वाभिषिक्तस्वविष्टरे स्थितःप्रोवाचतन्वीसाचूडालादेव
रूपिणी ६ केवलमौनमस्त्वयातेन यौगतस्मिदपश्रो प्रज्ञानालोकयात्नातेजमस्त्वभर्तमर्दसि ७ चूडाल
येतिसप्रोक्ताचनेवानाशिखिध्वजः वदनेवकरोमीतिमहाराजत्वमायपो ८ अथप्रतीहारपदेतिष्ठतो
माहमानिनी अथदेवीपदेराज्ञीताकरोमिभिषेकिनी ९ इत्युक्त्वासरसिजाक्षमहादेवीपदेतया अ
भिषिक्तानृप कृत्वासनामाद्गिनांप्रिया १ प्रियेकमलपत्राक्षिहृणात्संकल्पसभव अद्याविभवस्तहाम
सेनयमास्तनमहेसि ११

ने ९ सौनेमुनियोभिदशानतेजस्तस्तवभूप्रसनेयायमिरीदीनानेभेअनमर्हसि १८ पदाभिषेकाभावान्प्रतीहारपद
हारपालस्थानतत्रविनयाविष्टतो देवीपदेकृताभिषेकास्याने २१ योगसिद्धानवसकल्पात्संभावानसभवाभ्॥

अग्निलकारणामस्तादिभिर्मद्दाविभव बहुसौदिताीपविमातोरूदास ११

११ नीरथीकृतनिरवकाशीकृतेकाननेयेन १२ नृपेशवे प्रतिभूवेत्तः शैलगुहागह्वनकोटरगत्व १४ यन्तर्दाथय
ेथहिपानसहेनेसाथहिपः १५ बलसैन्य १६ औसयाभूस्त्रया ७ ६ तां प्राकृतजात्मनःस्वयमकृतगाचि

६

इतिकांतवचः श्रुत्वासुशीलावृरवर्णिनी सैन्यंसंकल्पयामास प्राह्वन्नमिवोद्गटं १२ सैन्यंदर्शनस्तेि
वानिवागुणसंकुले पताकाहरितकामिनी श्रीकृतकानने १३ नृपोश्ववधूनकैलगुहागह्वनकोटरे मे
निरत्नमहोद्यानविशतिनतमःपटे १४ तन्नगांधाहिपवीकृतपार्थिवमंडले रतिनेत्रसामंतेराजफो
नृपदंपती १५ ततःसिविधमेराजामहिष्यासममिष्टया पदानिरथसैन्यांधकवेजग्निवेसोवने १६ च
वार्लवल्लवासिन्याशेनयासनलेवनात् भिदन्निवरसाकेसंवाभयेवाशुभोमया १७ तस्मानंदेदशैले
द्राश्वलिनःस्नमहीपतिः पयिपप्प किरीटेवाद्ग्रटोशमान्सजेनलान १८ दर्पयन्नप्रियायास्तमात्म
स्वंतिनसंवयं श्रापल्यनेवकासेनस्रोपुरीस्वांशोभनां १९ तत्रमेतस्पसामेतात्सदारामनसाहृताः।
विविद्रजेयशहेननिर्गमश्चादिक्षाप्या २० एक तासंश्रपातेनतारत्नयेनिनादिना वलद्वयेनतेना
सोविवेशनगरोंनृपः २१ सानेजघानसिक्तानेगहेष्टःपोरयोषिता वनितृशतोमसोपवनपर्यमन
नमे २२ पताकाध्वजसंबोधमत्राज्ञासमनोरम नृपगेयपुरस्तोकेस्वभूमावकलेस्थितं २३

गंतस्वमार्गेनानयदेसहस्रसेद्योतसंचयं २४ सावेनालनहेयार्घ्य पत्नीनिर्भूषिताःसंविताःइदिनायाःसेत्वे
ताः २०२१ लाजोजलीनचश्रेणैःपरंपरमुनरोचरं २२ स्वभूत्वोमस्थानेश्रवसंवैतासमिवोत्पितेस्थिते २३ ॥ ॥ ३१६

नेसेसोकृयास्त्वप्रभिद्दे दधिहूर्वास्तनयावचीर्णाकृत्रवामरादिभिर्न्नु पयोप्पर्मडलमघुन २४ ग्रन्जपुरस्तानिस्त्वाभि।
मतसमाधिभोगादीनि २५ देहधारणादिहत्न विदेहकैवल्यमावेद्य लिखित्प्रापमिथ्य गतदेवस्यस्थानात् देहस्थिति
इतिश्चनयाशशुकया २३ गन्महनानपाचडभ्लयासहन्मारमण्याग्रामसमनातजोऽइयिमापि २ भोकेशभोगभुनी।

टीका ३

प्रविशणायगृहतेसे मघुतन्नृपमगले समभ्वकमानयामासशतान्तप्रकृतिवज २४ प्रोत्तमभूपाङ्ग।
नादिनसमकमाममे ग्रक राज्यकार्याणिसानिस्तात योनृपः २५ दशवर्षसहस्राणि राज्यकुतास।
दीनेसे सहस्रडालयारामविरमोदेहधारणात २६ देहमन्तज्यनिर्वाणमेत्रदवदीपकः प्रभुनन्नाने
गमनवामोमितिमहामति २२ दशवर्षसहस्राणि समहानिनयातया राज्यनयसमयापिनिर्वाणपद
मामवान् २८ विरानमथविपाकोमानमात्स्यन्नक प्रकृतसहजकर्मान्ननीरापवदि इतिसमसम
दहिरनमायोयमिताच्याशिशिरसहस्राणेकराज्यचकार २९ भुक्ताभोगाननेकान्भुविसकलमदीया
लसुगमणिलेस्थिनावेरीचकासपरममृतपदप्राप्तवान्ससोष एवरामेणानन्नप्रहतनमघुसप्कार्यजानवि
शेषकस्सिहोशिप्सवयया प्रसभमनुभवनभोगमोहादिलसी ३

गामशुद्धिपंपसमेभ्योपिसमाहर्षियसप्रायं वि
विधजः इतिवर्णितनपकोरणबोधनकाषसहसाणमृत्युनिवादशविशिलोपलतिनवर्षसहस्राणिजनहीपेपक्।
राज्यमावपेकराज्यचकारेसर्वोर्धनपाविधज स्थितिमञ्जुघनाशाभायकर्नेकरन्पोदशईनोपदिपानिभ्रकोनिम ३
विविधजदीदेकालभुविसकलमहीपालानाचुडासणिस्थिताग्रनेकान्भोगान्भुक्त्वाभूमनसमनपरपदमनस
न्मात्रनकेषा सन्नमामदान्देहमन्त्वमपिग्राणमापारब्धमाप्रकृतकार्येनानमनुसरनविशेक समाधिमिह

नं॰
नयोफलभेदोक्तीर्थ्यं १

श्री वा नि इ टी ३१२

इति श्री नि दशोत्तरशततमः सर्गः ११ सर्वथा जेत पिशाचस्तदंत्वज्जाजितं यच्च अनेदं कारस्वत्यागात्शोभूदिति वल्पने अनेन नमायोगाच्छन्नजतियसे निजत्रसदा विदोभविष्यसि १ शुद्धा प्रबुद्ध परमार्थतयाहमेवलवि ननन्याननदपदयेन २ योगमोह मयस्तत्वचर २ त्रिविधजस्यप्रसिद्धेन सर्वन्यायाक्रमेणैव कथोपियथा

इति श्रीमद्वासिष्ठे महारामायणे देवदूतोक्ते ह्यार्षे वाल्मीकीये मोक्षोपाये निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे जीवन्मुक्तलक्षणं नाम एकादशोत्तरशततमः सर्गः ११ वसिष्ठ उवाच एतत्ते सर्वमाख्यातं त्रिविधं जन्म कथानकं अनेन वाक्यार्थेन न कदाचन नश्यसे १ एतद्दृष्टिमवष्टभ्य रागद्वेषविनाशिनी नित्यं चेतसि याभ्यासात्सा ह्यवश्यं फलप्रदा २ यथा त्रिविधजन्मस्यं कृतवान्स्वयमी हशो रामचारुवस्त्राज्ञा भोभो मोक्षमयोऽप्यय ३ त्रिविधजन्मनो वाक्यार्थबोधमवाप्नुयात् अथ ह्रस्य ते पुत्र सप्ताकृष्यस्तवैव ४ श्रीराम उवाच हृदयं ते भगवन् प्रोक्तं ज्ञानं च यथा प्रबुद्धो भगवन् मत्प्रसादेन तथा यावद ५ श्रीवसिष्ठ उवाच पुरा राजन् कश्च श्रीमान् त्रिविधमदेव सप्रबोधपरस्यार्थे देव दे पाकजं कचः ६ बाह्याभ्यन्तरमस्तीति मत्वा स्वातन्त्र्यं कच ७ दपदार्थे तोऽहंदसि निम भाषते ७ कच उवाच भगवन् सर्वधर्मज्ञ कथयस्व ममाप्रपन्नात् अस्माच्चित्तमनेन हृदि मनसा जीवतं तेन ८

बोधमवाप्तवान् तथात्ममपि ९ एवमाख्येनचातकं येन ४ ९ बालभासादन्यथा हीयोन्निर्गत बोधनम्प्रम भावइति यावत् पदपदार्थेन सर्वविद्यास्थानेषु निरताततस्वमसिलोच्च पदपदार्थेतत्सु १ जीवन्मुक्तनिश्चयदबोधस

श्रीयोगवासिष्ठनिर्वाणोत्तरार्धटीका ३ ॥

३१२

उद्दीयते शीघ्रं निर्मोक्षमिति यावदितिवैराग्यपराकाष्ठांत्यक विषयेष्वाशापोहे गरदितय था सथाकेने सर्वत्यागेन ९ महायाया मेरुवत्स्थिरा याया ९ त्रिभुवनसप्ते गुरुभिस्वर्ण नक्ति मप्यैश्वर्या कठारत्नमविरागयो भस्मान्तयिन्नसा गतपितरं प्रापेत्यर्थः १२ १३ १४ दिवमायाया १५ सन्निहितसूर्योदयकालिकमारब्धामेति यावत १६ पुनरित्यादा

भूदस्वतिरुवाच पुनर्यमक्रमणादत्रान्तासरसागमान् उद्दीयते निरुद्देशः सर्वत्यागेन पुत्रक १ श्री वसिष्ठउवाच इत्याकर्ण्यकचो वाक्यं पितुःपरमपावनं सर्वमेव परित्यज्य तत्त्वमेकान्तकानन २ सूह स्येतस्मन्मनेनोद्वेगायचभूवह संयोगेचवियोगे च समस्तो हि समाशयः ३ अथवर्षेषु यातेषु त्रिषु पञ्चसु सो नव पुनःप्राप महाशैलमाश्रित्य तिष्ठतः कचः १२ परिपृच्छ्याभिवाद्यैनं समालिङ्गित पुत्रक अप्युकदावित्यिभ्रत्य सकच कानयामि १३ कचउवाच अद्यदशमहावर्षाः सर्वत्यागः कृतो मया न पापितानविश्रान्तिः आपिताकामनिदिता १४ वसिष्ठउवाच एवमार्तवचस्तञ्जकचेवदतिकानने सर्वमे वत्यजेत्युक्त्वा वाक्यं निर्दिवमय्ययौ १५ गतेतस्मिन्कचो देहाहत्कस्त्याज्यथयान्यन्तु गतेदवौभ्रनारेण पारवोत्पाससूत्रोभवत् १६ पुनर्वर्षत्रये तौ चकस्मिंश्चित्कानने ततो नत्वाजगुरुं दर्वणोणिशर्द्दनमस्त ल १७ उवा से कादिगतेशुशात शून्यवउम्बसन् हूयमानमनाः प्रापत्मेव पितरं गुरू १८

हंसमुनेरङ्गाकेउग्य मानत्यन प्राप्तोमकथचशारवो म्न्तास सोभवनजाद नत्याजेतिस्त्रा विशिरश्यादास्तु सुस्वागाथुदवषा दिनत्याजपरिजेदार १९ मायादाहोत्तेक्रा विहिगतेस्ववासयवद्धयमानम नाचय पुनर्वर्षत्रयेण कस्मिंश्चित

वेतालतांडवः आदिपरात्मसंकल्पातु स्मृतिमात्रेपि २० २१ अनिरोध अनिरुद्धवान् २२ यदा नवेदनदृष्टवान् विजस्या। सान्वेषणविचारतायाः प्राकविज्ञात्वानं प्रपंचना दितिभावः पितोधियाययाचिंतितवानितियावत् २३ नन्। निरुद्धाहाद सहसामेवदेहें दिय विषयत्वा गादेव चित्तत्यागः सेत्स्यति तत्राह पदार्थेतिनदेतत्पदार्थेहृदेदेहा

कृतस्तात्रशेषभक्तरस्मासिंगितपुत्रके पुत्रकतस्य केवाभयः स्वेदनाहृदयात्सिरा १९ कचउवाच तात सर्वपरित्यक्तकथावेत्सनाद्यपि तथापिनासितिविश्रांतिः स्वपदेकिंकरोम्यहं २० बृहस्पतिरुवाच वि तेसर्वेमिति प्राहुस्तत्त्यक्त्वाप्नुवराजसे चित्तत्यागं विदुः सर्वं त्यागंसर्वविदोजनाः २१ वसिष्ठउवाच इत्युक्ता वाक्यतिः पुत्रंपुत्रवेनस्त्सनभः आनिरोधकचास्त्रिंज पारित्यक्तुमविद्रुधीः २२ चित्तयत्रकचोवित्तयदा वेदनकानेन तदालचित्तयामासधियेदमविबुद्धया २३ पदार्थहृदेदेहादिनचित्तमितिकथ्यते मदे।
तर्त्कि ककार्यविशाकं त्यजाम्यहं पितुः सकाशमागम्य चित्तत्यागेन हानिव तातचित्तस्य जानामिनाहं त्य
नस्मितिमिविज्वरः २४ वसिष्ठउवाच इतिसंचिंत्यसकचोजगामत्रिदिवस्थितं वाक्पतिं प्राप्य सस्तेहंवा।

वदेत्प्रणाम च २५ पुत्रकधेनमेकांतेकिंचिद्भगवन्वद सद्रूपं बुद्धिचित्तस्य येन तत्संत्यजाम्यहं २६
बृहस्पतिरुवाच चित्तंविजमहत्कार्यंविदुश्चित्तविदोजनाः अन्तर्योयमहंभावोमनोसाचित्तमुच्यते २७

प

देविकिंचित्तस्त्वकथाचित्तंस्यादित्यनिश्चयात् नेत्याहवृचित्तनितिनायन्तथ मूस्य देहादि स्वार्थेकित्यज्यामित्यासोस्पनोवि तइत्यर्थः २४ २५ २६ २७ चित्तविदः सात्त्विकाविलंशरलूकूत्यज्ञानेनोनीवन्मुक्तजनाः २८ ॥ ॥ ॥ ३१८

देवथस्थि पान्तहाकोटिप्रमाणस्य गीर्वाणस्य हृदयस्यगुरोर्देमहामनेहृदयस्यैतेश्रद्भाव एव विश्रमिस्ते तस्य तेनो वद।
श्रद्धारस्य लोके आत्मनये च प्रसिद्धेत्वमात्मो आत्मन्मात्मा पत्मानेरात्मापत्मेति निभाव ४४ नाप्यात्मनस्यमोत्वामभा
वत्यहेयसभावमादिन्याघायेनाद्दमनेदति १॰ सन्यंनतस्य परिचयेनआत्माइकार' परिचितेनमसिलाएवापावद्ल

कचइवाच अयस्थितान्महाकोटिप्रमाणस्यमहामने गुरोर्गीर्वाणहृदयस्य कथमेनहृद्देलिमे ४९ मन्येसद्
कस्त्वमेनसिद्धिमपराकृति कथमेषकिलत्वमकृपाकोनेयोगिनावर २ हृदयानिकवाच आपिपुण्याम
दलनादपिलोचनमीसनात् स्वकरोद्देहतेस्यानानकेयाजमनाभापि ३। यथेनदेवननयत्नपाहएवद
मिने अज्ञानमात्रसमिद्धवस्तुत्वेनत्वमाति ४। वस्तुतोनास्यहंकार' एवमिथ्याप्रमोषणा आत्मन्तिवसे
त् पञ्चबासवेतालवत्यित ' ५। यथास्त्राधुमणावेमरावउमतियेथा मिथ्यावभासःस्फुरतितथामिथ्याप्यहं
कृति ६॥ आत्मदेवयथाद्दित्वेमाससिद्धौविलोवयते तथाहंस्फुरत्यहंकारोनमन्योनावसति ७ एकमा
यनहित्वितमात्रममलानर त्वादपातितवामकुविद्यतेसर्ववेदने ८९

नादपिस्फुरत्याघायेन हृदयाति रुद्रमात्रप्रीति ९। अज्ञानस्फुरणाद्य परिचयेनलोमोहत्वमात्रसमिद्धमद
कारादिवस्तुनस्तात्वेनेनननरिस्वयमास्था १०। वासवाल्पितवेतालस्यंहत्वन 'असत्येवसज्जितसमपत्नोस्तहसारिथन
तथाअहंकृतिरपिमिथ्यास्फुरतीत्यन्वय' ११ ।१४ नवसदसत्रितियोष' १४ सर्वप्रपञ्चमिथ्यात्वेकिंविद्यतेनन्दाहंए
कमिति सर्वमिथ्यात्वेपिनहंतविद्यतेतद्विद्यमानतया' साधकाभावतत्तदसिद्धेरितिभाव १६॥

श्री
वा.वि
दृ.टी
३१५

तदसत्वेनगतमथ्यानुपपन्नेऽर्पितदत्तीत्यादसर्वत्रैतिश्रुत्वदृत्वेतिशेषः २ तत्रसद्रूपयोर्मध्येऽन्यमद्रूपम्.क'कृतो
निमित्ताकथेदरहपमीलनात्प्रकाशातेरणवाऽस्थित'रभयविलक्षणभावसाप्यद्वयपदर्वेवदस्वाद् केतिरजे।
गतिप्युक्तवासनिचय' १८ प्रपदेदादिःस पिवारितोजातोदृदिक्कालाभावविवर्शीकृतस्त्रुपदत्वयादिनापरिगामि
त ३॥ तदीदृकसलज्ञाद् दिशिनुसर्वार्थमयसर्वपदार्थविकारात्मनाभासमानवस्तुतस्तुपरायांदृहयत्वाचैकार्थ ४

सर्वज्ञसर्वदासर्वप्रकाशसर्वजनत्व तदेवैककचनश्रुतिसोत्तसद्भिवीविष्णु २ अत्रकोधमदभावोऽतो
वाक्यमस्थित ज्ञाप्रमानोऽप्येषयति ज्ञानलाङ्घतितजसं १८ अथसोदृमितिवार्थप्रत्ययत्यजप्रुत्रक न
कंपरिस्थिताकारदिक्कालविवशीकृत १९ दिक्कालाद्यनवच्छिन्नेस्वतः नित्योदिततत सर्वार्थमयमेका
र्थविनाअमलभवान् ५ फलजसमहत्तानासर्वदिक्तस्थितानावस्मरवजगान्नत्तस्थितसर्वदेव विमल
नरविदानानित्यमेवास्वतत' दारवकुचतवादनिश्चयोभावमूर्ते ५। इतिश्रीमोहापायेति.कसर्वोधनामैका
दशाप्रकरणनम सर्गः ११।

सर्वार्थमित्यस्यसर्वपदार्थसारभूतसर्वार्थोतरसदृशानदर्शीयत्वाकृतनिगमयतिफलेतिसर्वदिक्त्सस्थितानापफला
नाऊसमानादत्तानापांनाचकारणीभूत सारभूतस्तुतयोरनगोतारसद्भवतसर्वजगताकारणीभूत'सारभूतस्तुत;
सर्वदेवसस्थितोविमलततोऽनतस्थितात्मेवनित्यमसिदेवाचभावःमूर्तेरवेशहृदयसन्मात्रस्वरूपसत्वायपरिच्छि।
न्नाहं निश्चय' कहवनकश्चिदित्यर्थः' अथवामर्वदिक्सस्थितानापलत्रसमादीनामैकरसमापन्नोऽरसोमाधवसर्व
जगतासारभूतानिरतिपायनदरूप'संस्थितस्त्वर्थः अत.सर्वदेवतमनत्व'विमलमायामलस्थितात्मेवासौवाहिमा

श्रीविद्यारण्य... ३१८

कर्त्राद्यभिमानप्रवृत्तस्य मम प्रश्नोत्तरं हि विद्या पुरुषकार्यानस्त्र सर्वाण्यदीर्यन्ते। युक्तेनेश्व वैरेकोना वथार्थनेप
ल मात्मना पेनमयोरास्तत्तथाविधमपदेश। तथाऽहमपिनिष्ट २ मेनामिनिमिथ्यात्मबुद्ध्याउपेत्तणोवेतनप्रयोगात्मस्व
तनिवर्तकयत्नसापेक्ष इतिभाव १ यत्नेननदनिवारणेकथमरणजन्मभयनिर्मोक्षस्तत्राह अक्षभवतीतिशास्त्र
तेनेनसमासेसमझीनन्तु कामकर्मवासनारूपबीजत्वात्तरणजन्मनीऊतेनस्यातांतत्राह नभइति ग्रहंकारस्ते।

वसिष्ठउवाच इतिप्राज्ञपरयोगात्मपदेशमनन्तरम जीवन्मुक्तो बभूवासौ तेनोदेवगुरोःस्त्वन १ निर्ममो
निरहंकारः किंचित्प्रियमनाधीः कचोयथास्थितोराममनयानिशाविकारवान् २ ग्रहंकारमदविशिषे
नमाक्षुयमानपक्ष अस्त शिशिरस्यास्य किंसत्याणअङ्कोऽकुत ३ अक्षभवत्यहंकारे क्रमो मरणजन्मनी
नभसेवेतथाग्रहमवेनसगृह्यतेफल ४ निराशातसकल्पानस्य सर्वात्मकेतन परमाद्याणि स्तस्व
चिन्मात्रमयनामय ५ यथाभस्त्ररसारियथाङ्कोवादादिव तदेवातदिवाभासतयाहभावभावि
त ६ प्रबोधेनजगत्सर्वमायामयमिवस्थित बोधेनसकलब्रह्मरूपसपद्यतेनच ७ हितिकक्रमनीय
क्रोधस्य शान्तोभव मा इ'हितोभवतच्चैतमिथ्याप्रकृष्टायथा ८
तेसत्येवतानिबीजानिप्ररोहन्तिनतन्तदा
धेसनीतिभाव अहंकारेबाधितेवष्टिष्ट कीदृशोहन्तत्राह निराशेति ५ ईदृशोहंकथमहंभावभावितोभू
वत्तत्राह यथेतितथाग्रहभावभावितोयमस्वदेवमानइत्यर्थः ६ तत्रकोहेतुस्तत्राह प्रबोधेनेतितन्निरासेपि
हेतमाहबोधेनेति ७ हितमति कार्यदर्शनपक्षमति कारणदर्शनेनेहस्यक्राऽभयानस्यतस्मात्रेपरि शोधा

प्रस्याग्न्या+९
त्र+२

महानि०उ०प्र०लो०स०नि० ७

अनहर्षोनेत्थवस्यमाण पुरुषस्येवड् त्वमात्मिनवतुर्वीत्स्याह् मायेयमिति त्वत्तवयथत्य ४ अवग्रदोषर्षेप्रतिबधल
द्धेयेनाक्रांतस्थानकोदेवासानहृष्णासावोव ५ अथिचेतिसर्वेवाक्यार्थंतत्क्ष्वयेदेवणणभंसपदत्ताताश्चन्तुल
सपदान्यविनिश्चितिशायामहत्तदोषातिष्ठामि ६ तवउक्तीनामास्वादनेमेतिदोषः ७ ज्ञानव्यमस्वसमग्रगउभा
८

मायेयमितिड् पारासाशरीयाद्यतोरात्रा पावशविद्वेकेवाक्यावोधेनायतितानव ९ रामउवाच परमात्मा
गतोस्थनत्समितानामृतेनने अवग्रहमयाकात स्वासावेत्पवचानक १ अस्त्रेनेवसिकोदमनसीका
मिपीतमा उपर्यपिसमस्तानाविज्ञाम्यतसमपदा नत्त्विमनुराक्तामिवयासिवदतमव येदवीनाम
रीयीनांचकोस्त्विषितोयधा ११ तृष्णापिभ्य ह्यकामिलाभमथा संसमीश्वर वोनामतृष्णाग्रस्तानपिता
त्यक्तासव १२ किमवचनेत्तनिश्चहसिथ्याउरुषनालवा वस्तवस्तहस्तजगदस्तनात वदाशुभे १४ वसि
ष्ठउवाच मिथ्याउरुषवोधायपृणमावयणोभव इमामाख्यायिकात्रासनत्नीमइदीरिता १५ अस्ति
कश्चित्महाबाहोमायापउमयः पुमान् वालपेलवधीमूढोमौढ्यमोर्वोनकेवल १६ सएकानेकुविज्ञान
शून्येनेचैवतिष्ठति कोप्यङ्कमिवव्योम्निमृगतृष्णेवबामवे १७

वान्मेपिप्रसूतत्त्रइयमासवपेय १८ पवप्रसंस्यो
त्पाचोहनरुसमितिमाउ स्वितोभवव्यर्थेत्वमिथ्याउरुषोयदेतिभाकल्पविनेश्यियाउरुषाख्यानकोत्कादाम
एकतिकिमच्यतइतिपेनमिथ्याउरुषेणवस्तुअवस्तुहितमवस्तुजगद्यवस्तुमानष्टानतंवदस्वथे तम्हइयाह्
सजननी १५ वालइवपेवैत्यायिथामूकोविरत्निसंमोखोनातानेनचरमूढःसदेव २१ एकानेजनहृष्णोवस्या

तत्रतदाश्रयस्थानेनस्थातिथ्यापुरुषात्स्यात्किंचपिनालिपत्किंचिद्स्तीतितस्यप्रतीयतेनतत्पवनतद्यातिरिक्तप
स्यान्यस्यपश्यति तत्रस्थैवभ्रान्त्याभासमितिसपवेत्सुक्तिरित्यर्थः अद्वैमेवेदमहंपश्यसंविन्निसनपश्यतियोऽहमिति
रित्यर्थः १८ एवमात्मपञ्चीवक एवमेऽपजीयज्ञानः एवमेवाहमेवेदंपश्यत्वमाहुन्नरस्थाप्य १९ एवमहंस्वंवस्तावेन

तस्मादन्यत्नज्ञातिपरंलिंकस्यपवनत् यद्यन्यतत्तदाभासनत्वपश्यतिद्वर्मेति ९ सकल्पस्वस्वसज्ञात
सतेनहृदिस्मैयुग एवमाहंएवमेवाहं एवस्तामीतिनिश्चल ४ सस्थापयित्वास्तामिवलिंहस्वयमा
दात् इतिसवितयत्थोमहत्तार्थमोकोऽहंद्द २ तस्यकोऽपिवद्धधाम्यात्किंलासमयेन्यहात्गृहाकाश
तस्मात्सहाकाशमत्रसिसगात् हाहाभ्रमसिसवकमित्येवेतकुशोवस. ४ इतिशोकपानकत्प्रतस
देवदुर्मेति कृपवके एवस्तार्थेकृपाकाशाधरोभवत् ततोनाकस्मकालेननीत कृपोपितस्थेव कृपाका
शोवतेपाकातिमग्नोमेततोभवत् १५ कृपाकाशप्रसार्यतेऽकुम्भोग्रमयाकरोत् कुम्भाकाशायरोभूत्वा
स्वयनिर्हृतिमायये कुम्भोपितस्यकालेननाशनीतोऽस्हद् यामेवंदि शामाद्देऽशंभंग साहितपश्यति ७

त्वपकसिद्धिदुपायो स्थापयित्वास्वयमादानद्दस्थामि २ तस्यग्रहस्यकोऽयोग्रतर्भोरो अास्यामदीयमिदमेताव
नवसित्यभिमानसत्नाह अभूदितिवोध २२ आत्मतेशाशावदापतदाकाश १३ कृपाकाशोपवसमसतयाह्यसमकः २४ ना
शापाशुमत्रिकादिसर्वाणतितोभाव ४५ निर्हंमितदभिमानस्तत्व २६ यामेवैतिसामान्योऽज्ञानडुपपति २२ ॥ ॥
२ + सौ गृहाकाशेनसन्नहस्तन सवञ्जनेदन ४ अथकालेननत्रस्यगृहनाशमपायथो आत्मतेशान्नहस्वानेवतनराक मतप१

श्री.
वा नि.
म टी.
३२१

२८ केनचिद्धनागजमद्दिबाह्लवनादिनिभिन्नेन २४ चनःशालवनदिंतपाल्लयमनयाविंमयोमहापालसभा क्र
वेशूहेतदाकाशस्थानदाकाशमयःस्थोमयोजात्मदनिवत् १.३१ ऊभ्रलेशार्थविधने १२ २२ तस्यमिथ्यापुरुषस्य ३४
उपसहस्येवलिमिदेशमसमिथ्यापुरुषःपवरीत्यागृहेणवाहनेनेइ अवेपोनक्रूपञ्जभाशुयाधिनाचरानेगुहा

ऊभाकाशाप्रत्नापंनेत्वरत्नार्थेचकारसः ऊंइनचैवतेनासौऊंशकाशापरोभवत् २८ ऊंइमप्यस्यकालेन।
केनचिन्नाशामायथौ ततसेवनमसेलनऊंशाकाशाशुभोचसः २५ ऊंशाकाशास्यपोकांनेत्वरत्नार्थचकारसः
चनःशालमदापालनदाकाशमयोभवेत् तदप्यस्यनद्दारागुकालःकवलितश्चनः जीर्णपर्णयथावात
त्नस्पाशोकपोभवत् सचनःशालमेकांनेत्वरत्नार्थचकारद ऊस्थूलमंजुदाकारेतदाकाशपरःस्थितः १
तदप्यस्यजस्मभाशुकालोवानदवाजुद ऊमलनाशपेशोकेनतेनासैःपर्यंतमप्यत २१ एवंगृहचनःशा।
लऊंभऊंइकस्थलवैः तस्यापर्यवसानात्मा कालोयमतिवर्तते २४ एवंस्थितःसविवेशातानगृहायो
गृहान्गृहेनगागनेनविलात्मभुय्या दुःखात्तहमनतगाहनदुःखजातमायातियानिचरातागानिसे।
गमहः २५ इतिश्रीमो नि.मिथ्यापुरुषोपाख्यानेआकाशरत्नणनामद्दादशोत्तरशततमः ११२ श्रीरामउवा.
मिथ्यानरप्रसंगेनकिंमायापुरुषःप्रभो कथितोयेनयाद्यामरत्नणंचाकिमच्यते १
यातज्ञहभेंगृहान्स्थितःतद्द
तागानिसंतास्थदहलदभिमानातजत्रियांलारत्नणविनाशेशुच्चनतरादुःखांतरादपिचनदुःखजातमायातितेता
यातिनिर्मोहतिचेत्यर्थः २५ इतिश्रीवा.नि.द्दादशोत्तरशततमःसर्गः ११२ मिथ्यापुरुषपाख्यादेर्योजस्कदमीयं ३२१

उत्तमार्थस्योनन्तचेष्टमाप्तस्य पेशलं वत्समभवसमत्यमाने मिथ्यापुरुषाख्यायिकायां अन्यापदेशवाक्यवदन्यार्थेनान्य
ये मिति निर्विघ्नप्रस्तावस्य दृष्टान्तं मिथ्यापुरुषोपाख्यानं यत्सकलोपनिषत्सारं अस्मिन् परमे ध्याने यत्न
योगमध्यस्थितमिति अमिथ्यात्वान् च्यावयेत् यथाभूत यथाक्षिप्ते २ कृत्स्नं वस्तु मायाकाशस्तु भृत्यैन ३ सर्वोहितस्तु
शक् ४ किं निर्विघ्नं नामयाकाशादुत्थितं तत्त्वमितं यत्नेनाह अनन्तविन नेति धिया नकिंचन स्थितं

वसिष्ठ उवाच शृणु रामयथाभूतमेतत्त्व कारणमिते मिथ्यापुरुषवृत्तान्तकथा कथितोऽधुना २ मायाय
त्रमय प्राज्ञेोऽसौ पुमान् सुनन्दन पतन्नन्तसह कारविष्टिमूत्पोत्वरो स्थिते ३ यस्मिन्नाकाशकोशमिव
योगस्थितस्थित यद्दनेनमसकृत्स्यरागोऽभवतिस्वयं अन्त स्थितं सर्वं तत्त्वं ब्रह्म व्योम्नोपपाद्वत
तस्माद्देहस्य हेतार्थं सर्वं समद्दूत निलान् ५ इति स्थितं समासेनकल्प पञ्चात्मतारान् अनात्मात्मामिथ्या
नेननेनासौ यतनेतन ६ अनात्मात्मकरत्वार्थं देहाद्या नाविधानसौ भूयोभूयो विनाशोऽपि स्वजन्याकुल
तागतं ७ सएवमायापुरुषो मिथ्यापुरुष एवसः असदेवोदितोव्यर्थो यद्दकारोहितमयपा ८
स्थितस्तुले।

त्वरुगम्ययस्तु नयाविधनत्वतीन्द्रियात्तयश्रद्धाद्वारादि नशाद्रुत्थित नकस्होनसाद योऽन्तःस्यात्मवदिति श्रद्धेहकार १
त्वियात्मासचमायाविवेकमभिपत्ननजरहृष्णता निरमाहसदद्दृष्टिवेति ५ अनात्मेव भ्रान्त्याशान्त्यनात्मान् सकारशीले
द्रियात् वस्यनसदरसोरिदमेहमिदमनिहमिथ्यादिवस्त्वपतितेनकस्थितेनेवाहमित्यभिधानेनश्रसाविष्ठा
निष्ठ शान्तिपरिहाराययत्नते ९ तस्यनात्मानभूत्त्वात्मनोस्त्वार्थं अहङ्क सर्वं सर्वं देहेनाशोऽननेसनानावि

धानदेहान्कामककर्मवासनानुसारेणात्मनि १ सप्तदशाध्याय ८

श्री वा नि स टी १२२

रूपकभादियाश्रैयमुखावचदेहापवसत्ताणोकारत्वादत्रूपेतिनहोम्बिनदर्वाक्तेत्रेमायामयात्वनिश्रान्तभावनापाति ९
क्रियापाधिभेदनिमित्रयोगिकनामानि नेयेयं क्रियापाधिभिनेगदाकारविभ्रमैरयमहकाभ्यात्मानमेहरूयनीत्य
र्थः १ मात्राधात्राञ्जीवः वाञ्छार्थोध्यवसायाहुद्धिस्तत्मननात्मनस्तविनावित्तश्रुसतकस्पनात्मांयापरिणामित
भावत्वात्प्रकृति सकल्पनात्मकस्यः सकल्पिनार्थस्याकलनात्कलनाभस्यविपरिणामादिनिमित्तत्वात्कासस
नैकदेशाभेदकल्पनाकस्य चेतिश्रपिविश्राने प्रसिद्धे ११ आदिपदात्तुस्यमिमकरणाकमनोनामानिसर्वाण्यपिगृ

रूपकउच्चन शास्त्रआदीन्देहकानसौ कलार्त्तिनआत्मेनियामितदोम्बिभावना ९ यदकारस्यनस्यास्य
नामानीमानिराचव प्रणाश्चैनेगदाकारविभ्रमैमोहयत्यसौ १ जीवोबुद्धिर्मनश्चित्तमायाप्रकृतिरित्यपि
सकल्पकलनाकाल कलाचेत्यपिविश्रुते ११ एवमाद्येस्तथान्यैश्चनामभिर्बहुतागते सहस्रत्रूपोद
वार कल्पिताथैर्विजृम्भते १२ भूताकाशेततस्यन्येनरात्रिभिर्नितिनिश्चित्र

शेनेसन्ये काम सकस्याविविकिन्नाद्रूपाश्रनिद्रीधीभीरित्यादिश्रुतिस्मृत्यादिप्रसिद्धवृत्तिभेदनामभिश्रूत्क्रिया
तुल्येनबहुतागते १२ तस्मादन्यन्नतत्रास्तियदस्तिचसएवनदितियतुक्तनदत्तभवमारोपयतिभूतेतिसर्वोऽश्रा
र्थाणिवचप्रथमशून्यरूपभूतकाशेननेविस्तृतेसतितत्सुखासादिकल्पनात्मासमकल्पितनगद्धर्वनगरमिव
निर्भितिकयायावराणमेवपुरुषाविमर्शेनिश्चित्रनस्याकिंदेश्रत्वाणिकिंदृश्राकाश प्रथमसमयेयनेसव सत्याऽ प
मात्रतिविस्तृतायलस्त्रुसतानावाश्रु रूपसमयनेसववाश्रुनीरूपासमस्तदिरूढस्वभावनेज कयसमयनेनशे

स्वभावकथनहि रुद्रप्रोत्याप्यायनस्वभाववारिमयत्वेनमङ्कॅवार्ते घान्काठिन्यस्वभावष्टथिवीभावमापद्यतेप्रते। निर्भिन्नेवज्ञरादितिनिश्चिन्नन्नत्रचसपुरुषं मिथ्यैवस्तवेउ खान्यत्नुभवंस्थितरत्वधं' १३ नचपप्पतिद्रुमेतितिति वर्तीतात्तमिथ्यापुरुषेयथाकेशामत्रभूयस्थितसत्याव्मामूनिमाह्ययैवेति १४ शरीरस्तपस्यनिर्वाद्यस्वस्तये स्वात्नुभन्यश्चाग्रहकारनिष्कृष्टस्वप्रकाशावितमावन्माप्रेद्दि १८ १९ २ वर्तीतमिथ्यापुरुषस्वरूपमहकारस्यात्मयन्

यथे

स्वावेउ'खान्यत्नुभवन्मिथ्यैवपुरुषं'स्थित १३ मिथ्यैवमिथ्यापुरुषोवस्तत्वोमात्नपावकया घटाकाशादिव ज्ञिप्तएवमात्केशावान्भव १४ आकाशादपिविस्तीर्णं सिद्ध'स्तस्य शिव शुभ यथात्मासकथकेनपृ स्थेनस्तस्वत्रयता १५ हृदयाकाशमात्रस्यशरीरस्तयमस्तये वाप्येभूतान्तिपोचति नेष्टआत्मेतिशावया ५ घटादिषुप्रणष्टेषुयथाकाशाच्छवेडिन तथादेहेषुनष्टेषुदेहीनित्यमलेपक' १७ शुद्धचिन्मात्रआत्मा यमाकाशादप्यणोरणु स्वात्नुभूत्याप्रमाविद्दिखहासमननवाति १८ नजायतेनम्रियतेनक्वचिकिंचिदा यन जगादिवर्तनपेणकेवलेब्रह्मजृंभते १९ सर्वमेकपदस्थानमादिमध्यान्तवर्जित भावाभावविनिर्मु क्तमितिमन्तास्तथीभव २ सर्वोपदानिलयमध्रुवस्वतंत्रमासत्रपातमविवेकमनार्यमन्त बोधादहङ्कृतिप
सत्य दसवास्वेविमन्त्र्याशोषेस्वरूपदमनमताप्रयाहि २१ ॥

परिशिष्टचिन्मात्रस्वरूपोपदेशेनोपसहरन्निसर्वोपदामितिप्रस्त नत्र्यापादकत्वात्प्रस्तनत्रमासत्र'नरकादिपातोयस्मात्तथाविधसर्वविवेकविरोधिअनार्यनियमहङ्कृतिपरसा कसमभिमतव्यदेहेन्द्रियविषयलक्षणकलासहितवोधात्मलोकेदेनविमन्त्र्यपोषेनिष्कृष्टचिन्मात्रेस्वरूपदृढे

[illegible] ४

श्री
वा सि
नि. प्र.
१२१

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे त्रयोदशोत्तरशततमः सर्गः ॥११३॥ विविच्यादर्शरूपे हशांनेविद्भ्रिषाः
असद्रूपनिरासेन सद्रूपे स्थैर्यमीर्यते । जगतः सर्वरूपस्य नो विकल्पमात्रत्वाद्विकल्पस्य च दर्शनेन सकरोतिरा।
सङ्गतिक्रमात्प्रथमे परे ब्रह्मणि मनःकल्पनात्मदृश्यस्यास्थितिरूपसंकल्पनाभ्यः सर्वतत्त्वज्ञानन्यनलत्र।
परे ब्रह्मणि अपृथक्तत्त्वया स्थितमेव सत्कल्पनातः निमित्ततया यथा यथावस्थितिरेतानित्यर्थः १ अपृथक्तन

इति श्रीमोक्षोपाये निर्वाणप्रकरणे मिथ्यापुरुषोपाख्यानं नाम त्रयोदशोत्तरशततमः सर्गः ॥११३॥ वसिष्ठ
श्लो० उवाच परमात्मनः सर्वमनः प्रथमसंस्थिते मनस्यात्मकमाभोगितं स्थितमवस्थितिमिते १ पृथक्तोपास्ता
मोदामहोर्मिविवसायोर रश्मिजालमिवादित्ये मनो ब्रह्मणि राघव २ तस्य दृश्यतामनस्य विस्मृतेवता
नेस्थिति नान्यस्मादात्मनो जगदूर्म्भजेगवत् ३ आदित्यव्यतिरेकेण यथाभावरश्मिराघव रश्मिजाल
स्व+२ मिदं ह्येत दसत्यभास्वतः ४ कनकव्यतिरेकेण केयूरं येन भावितं केयूरमेव तत्तस्य न तस्य कनके दि
तत् ५ आदित्यव्यतिरेकेण रश्मयो येन भाविताः आदित्य इव तेनासौ निर्विकल्पः स उच्यते ६

यास्थितो इसंज्ञिता
ह पृथक्तोपास्त इति २ तस्येमे वत्स्योरुपाने विषादं हत्यस्थितिरातमित्यं पाविहायेति तिमस्थितिविस्मृत्या अप्रतिसंधा
नात्मकेनात्मनैनैव सर्वं जगत्कल्पनात्पास्थितिरात्मे ३ तथा च जगत्सत्ता अदृश्यतया विभावेनानुस्यूतस्वात्मत
या विभावेन तस्य स्वरूपं ब्रह्मैवेति दृष्टान्तैः रूपपादयति आदित्येत्यादिना इदं रश्मिजालेषु आदित्यव्यतिरेकेणाभावय
दशादि+१ नित्यस्येतदसतः आदित्यात्स्यादित्यन्वयः ४ तत्र सति बहिर्वस्तुदेः केयूरेण कावरोपादितिभावः ५ आदित्यादित्य

मो० नि० … १२२

कल्पिताकल्पितत्वाभ्यामर्थं द्वैकल्पनाकल्पनबुद्धिभ्यां पुरुषो वापि सविकल्पो निर्विकल्पश्च भवतीत्याह सलिलेत्यादि
ना १ ६ ४ गलतिनाड्भवति १. कल्पिताकारान्तविदाबुद्धिलहैवास्थां वधानम्कलानि कल्पनां नरागिचकरोतीत्याह
ज्वाले निश्चप्रलेपैवज्वाला नालंज्वालमालाप्रसेत्वोसैवरनितानदाकभ्रतायत्रेतियावत् स्थिति बुद्धिशक्तिः नइनानि

सलिलव्यतिरेकेणान्तरंगायेनभाविना: तरंगबुद्धिरेवेकास्थितानतस्तनवारिधीः १ सलिलाव्यतिरेकेणान्तरं
गायेनभाव्यते श्रेयुसासामान्यताबुद्धिर्निर्विकल्पः सउच्यते ८ कनकाव्यतिरेकेणाकेयूरं येनभाव्यते कना
केकमहाबुद्धिर्निर्विकल्पः सउच्यते ४ पावक व्यतिरेकेणज्वालालीयेनभाविता तस्याग्निबुद्धिर्गलितिश्च
लाधीरेवतिष्ठति ९. ज्वालाज्वालाप्रसेत्वैवरंजितामालयास्थितिः तामेवाल्पसमारब्धेनतदज्ञानाज्ञत्वमतिः ११
पावकाव्यतिरेकेणाज्वालालीयेनभाव्यते तस्याग्निबुद्धिरेकास्ति निर्विकल्पः सउच्यते १२ योनिर्विकल्पः स्वमा
हान्यसंवित्तामनोगतिः यामेवाप्तेनसंप्राप्तेनासौवस्तुशुभमृच्छति १३ नानानामविलासस्काशुद्धविज्ञावकोट
रे संवेद्येनविनिर्मुक्तेसंवित्तत्वस्थितोभव १४ स्वयमेवात्मनैवात्मशक्तिसंकल्पनामिका यथाकरोतिस्फुरता
संदर्शाक्रियवानिलः १५ तथाहृदयगीवाभासंसंकल्पकलनामयं मनोभवतिविप्राशमाभावयन्नाहृतिसंय १६

ग्रास.

ज्वालाजालानि चलनेचांशुनामनजस्रमवज्ञानादीनि वद्यादमेकल्पयति १९२ निर्विकल्पः उक्तश्चादकडिविधिपविकल्परहितः च
स्वप्नैवकल्पिक पदार्थंशुमजलिमस्यबुद्धाश्चास्तजते ११ दर्शनेउपपादितेविकल्पस्यागप्रदर्शनेसेति केउपदिशतिना
नानामितिकोटरः प्राहुः सांतरप्रस्पवस्तपरः १४ स्फुरतोस्वप्रकाशेनात्म नेवसंकल्पनामिकांशक्तिं यदाकरोतिलास

श्री
वा. नि.
सू. टी.
२२४

तदिच्छाकारसंकल्पात्मकं समष्टिचेतो हिरण्यगर्भात्मकं ७ यथा यथा भावयति तत्तदेवं प्रपश्यति कीटत्वमिव ९
मिथ्याशक्तिलोकपरः स्वसत्तासंविदा निर्वचनीये १० ब्रह्मणो हिरण्यगर्भस्येदं नाम ११ मिथ्यात्वादेव तत्सत्तानेन यथा
स्थितं ब्रह्मात्मनैकमात्रविलासमापितं रूपेण प्रविलीयत इत्यर्थः यथाभूतेति तथा वस्तुतः मनसैवेदमाभवोनेदं ना
नास्ति किंचनेति १२ तद्दर्शनाभावे तर्हि किं भवति तदाश्रुत्वात परमार्थबलेनैव शान्तमालानोऽभ्यातियथा श्रुते

तन्मेकस्याप्यात्मकं चेतो यथेदमखिलं जगत् संकल्पयति संकल्पैस्तथैव भवति तत्क्षणात् ७ कीटत्वमञ्जत्वं वमे
रुत्वमण्डत्वं तथा मनो जीवमहत्त्वाहंबुद्धिविज्ञानादिनामकं १८ संकल्पनाद्धि नैकत्वमेत्य चेतो जगत्स्थितौ न
नोति तत्स्वतनु नानात्वे रागं कृतिस्वयं १९ संकल्पमयमेवेदं जगदाभाति रूपतो न सत्यं न च मिथ्येदं स्वप्न
जालमिवोत्थितं २० ततो यथा मनोराज्यं विविधाडम्बरं ब्रह्मतत्त्वेऽदं वितन्मनोराज्यं विराजते २१ य
थाभूतार्थभाविताद् तत्र विलीयते परमार्थेन दृष्टे तेन दृष्टं न किंचन २२ दृष्टमेतत्परमार्थेन प्रशान्तमात
पाकेवता तत्सर्वं तत्र गतादिकसत्तादर्पणे स्फुरत् २३ यथाभूतविचारेण त्वमावेन तथाऽचिरात् ज्ञेयं केन
हस्ताणिचाण्डिम्न्यदनाहतं २४ नाहं वेद्मि कुतो नेति किंचित्किं चिद्दमतस्त्यजन् गतं शून्यं स्वमानतिभुन्वदा सि

थितं सत्यमेव सत् ऊर्ध्वं तत्तदादिकलनार्थरूपं परिपूर्णस्य स्व तन्मूलं तु बुद्धेन आकर्णसदृशाणि कर्वन् जनोऽपि ग्रासि
तं चिदाभासमुक्तस्य मनसः स्पंदनाद्धनेऽकर स्याविद्यः प्रसर्वं किं चिदपि विकारादिना ऊरुतेस्तत्तत्त्वमपि किंचित्त
कतरेभेदस्य तत्त्वगमनादि सर्वं व्यवहारजर्वं व्यपिश्रसर्वमभिनवं जगद्रूपं किंचित्केन रूपेसत्येन विद्यते किंतु सर्वं।

सिद्धं श्रीशिवपरमार्थसत्त्वं विद्यत इति भावयेति च तथाऽऽदिपर्यंतमन्वयः २२
५४ ५५

२२५

प्रहंदिताकारे चिवर्ते चिन्नभिताकारे तद्वाथ चिन्नभिताकारे वाक्ष्मस्वभावमतो प्रनो विपर्ययसाद्य यतिपदार्थेन्वा
दिना २२ २३ २४ सवेद्यमपिशाश्वतत्रिदानमपि देशमग्रयंमोक्षः पश्चैव पश्यादिकाविकसांसकसंचितोप्रम
हासर्वेयत्नेन निरस्य वामादिसवेदियजयात्मनो जीवशीविगतमानमदश्च मनसो चिते रात्यादिकार्येऽऊर्वेजनद्

नाशवेविद्यते किं चित्तमयमित्यवभावय यद्यत्करोषि तद्धि हि विनाशसमसेतने २९ अत्रप्रहंदिताका
रेनस्मादन्यत्र विद्यते पदार्थजाते सर्वस्मिन्नवित्ताश्रयमयेस्थिते २२ सवि देवेदमखिलेनगाज्ञान्यास्थित
स्यनाः सवित्स्फुरणमात्रे स्मिन्जगज्जालकनामनि २८ इदमन्यदिदं वान्यदिति मिथ्याग्रहः कुतः संभ
वादखिलाकारे ह्येकस्या एव संविदः २५ सवेद्यमपिनाशस्य बंधमोक्षावतः कथं मोक्षाय मेघ खल्लवेध।
इतिप्रमहाविताति निरस्य सकलाविफलाभिमानो मौनीवशीविगतमानमदो महात्मा ऊर्वेन्यकार्यम
नेहकृतिरेवतिष्ठ २० इति श्रीमोक्षोपाये निर्वाणप्रकरणे परमार्थयोगोपदेशे वसन्तदेशो नामसर्गः
सर्गः ११४ वसिष्ठ उवाच महाकर्ता महाभोक्ता महात्यागी भवानघ सर्वाः शंकाः परित्यज्य धैर्यमालंब्य
शाश्वतं १ श्रीराम उवाच किमुच्यते महाकर्ता महात्यागी किमुच्यते किमुच्यते महाभोक्ता समस्तकृ

कृतिमेहानात्मेवभूतानि हे त्वर्थः २ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे वसन्तदेशो नाम शततमः स
र्गः ११४ महाकर्त्रादिशब्दानां व्याख्याभिमिहरसोऽभूना सत्यंगिनो जीवन्मुक्तानां वर्णितानेभूरिशो धैर्येन सर्वोऽपशु
पादिशकाः परित्यज्य धैर्यं निर्भयेऽ दृढस्वात्मभावं १ किंलक्षणो महाकर्ता उच्यते इति जिज्ञासुर्विषय २ ॥ ॥

अभ्यासकालसमयेत्यत्र तत्रयमित्युच्यते यत्सकालेनमानित्वादिकमिवेदं लक्षणत्रयमपद्यते सभोभृंगीशः १४ ज्ञविज्ञानवान्मेदात्मतानः यद्यपितात्पर्यमाभिकालपवर्गसर्वज्ञानेनप्राज्ञमलिनयाप्यात्मज्ञानस्यानिनवज्ञान साधात्स्यापभोगासक्तासोयमारोर्ध्यक्रिः ५६ नवगात्मसंतानयसंतानेपिनस्योभासक्तानिविज्ञांतिवर्जितः १ को

वसिष्ठउवाच एतद्दतमयंनामउत्तावदार्थमौलिना भृंगीशायत्रसंशोकयेनासौविज्वरः स्थितः २ स्रमेरो उत्तरेशृंगेसर्वशाखिकुलाधरः शनिष्टद्रिमकायेममप्रपरिवारवान् ४ नयस्यकतमहात्मनात्मवुवि ज्ञानवानस्थितः भृंगीशः सत्ताभोक्ताभ्युत्थाय शिरसाप्रणिपत्य ५ भृंगीशउवाच भगवन्देवदेवेशसर्वज्ञ परमेश्वर यदस्पृष्टसहकामिक्रमयानहदाप्रभोः ६ ममाभवस्य नानाप्रसंगतरलात्मिका भवलोक विज्ञानमिमवविश्रांतिवर्जितः १ कमेननिश्चयेकानमशरीरसंस्थितेन श्रुमिस्मरामनोगृहतिष्ठ मिविगतज्वरे ८ ईश्वरउवाच सर्वाः शंकाः परित्यज्य धैर्यमालंब्यशाश्वतं महाभोक्ता महाकर्ता महात्यागी भवानघ ९ भृंगीशउवाच किमुच्यते महाकर्ता महाभोक्ता किमुच्यते किमुच्यते महात्यागी समयक् कथयमेप्रभो १ ईश्वरउवाच धर्माधर्मौमहाशगनशंकाविरहितःस्वयः यः करोतिसयथाप्राप्तांमहाकर्तासउच्यते रागद्वेषौसुखंदुःखंधर्माधर्मौफलाफले यः करोत्यनपेक्षेणमहाकर्तासउच्यते ११ नेविश्रांतिस्तत्र

मंतिसंप्राप्तिलिप्सेव १२ ५ १ नत्रसर्वाः शंकाः परित्यज्येत्यंतयोविहृतोनियमोधर्मोतिविक्रकर्मभोक्तात्मनिश्चयात् कर्तृत्वादिशंकाविरहितांकृतिः इत्यपिसरमासेनार्थानितिवृत्तानप्रभाषेकिरियेनन्तुपद्यपद्यसाचरणात्प्रत्युतनिवो ध्य ११ रागद्वेषारिपदैस्तद्वर्जकत्वेनाउच्यतेफलाफलेरह्मानिह्यपः अनपेक्षेणनिष्कामेनमनसालोकसंग्रहमा

३२५

मोहेमनिकर्ममननयोगादिगतः उद्वेगः फलासिद्ध्यन्यथात्वमवृत्तहेतोर्यस्यकर्मणि १२ देवात्तंपमेषधूमेध
वासेनमस्तत्तादिकार्येषुधार्मिकोहंपापोहमितिवा अशोकयाकस्थितेयेमोधर्थैः १४ शोकनिमित्तेषुनशोचनेउद
यनिमित्तेषुचनोदेति १९ मार्गाख्यापनीयपथोपातिनप्रयोजनकालेकार्यांडुद्रूपप्रहृत्रियतेनं नाउक्तस्वर्धाम्
त्रमेत+

मोहमयाग्निशंभावोनिर्मलाःकृतमत्सरः यःकरोति गतोद्वेगो महाकर्तासउच्यते १३ शुभाशुभेषुकार्येषु
धर्माधर्मैःकृताकृता मतिर्नलिप्यतेयस्य महाकर्तासउच्यते १४ सर्वत्रविगतस्नेहोयःसाक्षिवदवस्थितः
निरिच्छंवर्ततेकार्ये महाकर्तासउच्यते १५ उद्वेगानंदरहितःसमयास्वच्छयाधिया नशोचतियोनोदेति
महाकर्तासउच्यते १६ यथाप्राप्तेषुमिमानसेसक्तमनानिः कार्यांजुद्रुपदृत्तिस्थोमहाकर्तासउच्य
ते १७ उदासीनःकर्तृतांचकर्मोकर्मसमाचरन् समयात्पतत्पमहाकर्तासउच्यते १८ स्वभावेनेवयः
सांतःसमतनमहानिवे शुभाशुभंसमाचरन्योमहाकर्तासउच्यते १९ जन्मस्थितिविनाशेषुसोदयास्तमये
षुच सममेवमनोयस्य महाकर्तासउच्यते २० नकिंचनद्वेष्टितथानकिंचिदपिकांक्षति भुंक्तेचप्रकृतंसर्वं

कर्मोकर्मविहितनिषिद्धकर्मणीस्वयदेवाहरसकर्तृतांग्रन्थप्रेरणेनदेहकर्तृतामापद्यमानस्पशेनर्मनसःकर्तोसा
हंफलनिश्चयेनोभयत्रयःसमभावयाति १८ यःमित्रेषुशुभमित्रेषुअशुभमाचरन्नपिसमंतानमहानिद्दियसाहे
तोःयःस्वभावेनेवसांतःनयस्यचेदाह्लादकतासहपाःस्वभावोन्यथाभवतीत्यर्थः १९ जन्मादिषुपंचस्वभावविका
रेषुउदयोद्धिरसमयोपलयनलादिनेषुशरीरेषुनिर्विकारस्पत्वात्मदर्शनात्समभेवमनोयस्य २० महाभोक्

इंद्रियैर्विषयानादत्ते नोपहृत्य सरागः श्लोकप्रतिपत्त्या प्रादत्ते इत्यपादादिना आदानगमनार्थचेष्टाविनिक्षिप्यामस्तु। स्थानावस्थितिप्रवमयानावाच्यमोनन्निनत्समात्मदर्शनात्र भुंक्ते २२ उदासीनः साक्षात्कृष्णसात्मीनहृत २३ नयायन यारिक्रियायोगे भावाभावेनोभवाये भ्रमाविद्येयास्तन्नदे योऽस्माकतिनविविधिपति २४ स्यक्रमस्दृशात्मयया।

नात्त्रेयमादत्तानश्रुनाचरत्याचरत्यपि भुञ्जानोऽपिनयोभुंक्तेमहाभोगास उच्यते २२ साक्षिवत्सकलं लोकव्यवहारमखिन्नधीः पश्यत्यपगतेच्छो यामहाभोक्तास उच्यते २३ सर्वेषु वै क्रियायोगेभावाभावेषु सद्वन्द्वे यस्य नोत्क्रामतिमतिमहाभोक्तास उच्यते २४ जरामरणमापच्चराज्यदारिद्र्यमेव च रम्यमित्येव योवेत्ति महाभोक्तास उच्यते २५ महान्तिसुखदुःखानि पयांसीव सागरः समस्तान्यपगृह्णाति महाभोक्तास उच्यते २६ अविद्यासमतानष्टहिंसाद्वि विवादिवासव, नापयात्यनिशं यस्मात महाभोक्तास उच्यते २७ कटूम्लवणं तिक्तममृष्टं मृष्टमेव च समंयेनानिभुज्यन्त महाभोक्तास उच्यते २८ सरसंनिरसं चैव सम्भवनविरनं तथा यः पश्यतिसमं सोम्यामहाभोक्तास उच्यते २९ तादृशं उपकारेच शुभे वाप्यशुभेतथा समतास्वच्छिरायस्य महाभोक्तास उच्यते ३० इदंभोज्यमभोज्यं चेत्येवंवन्यनाविकल्पितन ग ताभिलाषयोभुंक्ते महाभोक्तास उच्यते ३१

सर्गोमयोवाप्य रम्यस्वर्गोरसंसिमसत्येनिभावः २४ सम्यक्त्यह। त्याभोगोयस्म्रपगृह्णाति २६ यस्मादुपयातो नोपयाति चकार प्राणजगणकदक्षममन्वयार्थः २७ अथ मध्यस्वाउनिकृष्टमप्यत्र २८ विरतरतिविचात २९ स्वउप्रकारोवाकरोपरिष्कृतमत्यभेदे १ अभोग्यभोगम

॥ ८ ॥

३

अपरस्मसूक्ष्मकोऽद्वाग्रकदाकास्नादिपरज्ञहपृथिव्याज्ञाकदनादि २२ इतिभ्राग्रमसत्यापिथियानिरतिबाधानहस्रुतं
हथान्यथियामिथ्यैवमिसत्यक्रमिथिनिवा २३ सर्वाईहावाङ्मनकायचेष्टा थियाविषयबाधादेवपरिनत्यक्तः २४ देही
देनास्मानन्तउ'खैसद्द्येनमिथ्यात्वबुध्याऽक्रिनात्यक्ता २५ शुक्राशुक्रेविहितनिषिद्धेरणनिष्ठाचरणाइयेवा २६

आपदस्पदमोऽस्मानदपरमपरे योभुंक्तेसमयाऽऽपुश्यामहात्यागीसउच्यते २७ धर्माधर्मोस्तवर एव
तथामरणजन्मनी थियायेनविसत्यक्तामहात्यागीसउच्यते २८ सर्वेकामकला शोका'सर्वेदा'सर्व
निश्रुषा थियायेनपरित्यक्तामहात्यागीसउच्यते २९ देहस्मनसोऽह्वैरिदं याणामन'स्थिते'
न्नयेनोज्झितास्सज्ञामहात्यागीसउच्यते ३० नमेदेहोनजन्मापिपुत्राऽऽ[illegible]जेनकर्मणी इतिनिश्चयवा
न नतमेहात्यागीसउच्यते ३१ येनधर्ममधर्मंचमनोमननमोहितं सर्वमत परित्यक्तंमहात्यागीसउच्यते १
यावतीद्दश्यकलनासकलेयंविलोक्यते सायेनसुष्ठुसत्यक्तामहात्यागीसउच्यते ३२ इत्युक्तदेवदेवेन
भृगीशाययुरानघ यताहृक्षिमवष्टभ्यनिष्ठाऽमनतस्वर ३३ निर्व्यादिनेविमलत्रूपमनन्तमायक्षा
स्तिनेनरकलाकलनहिंकिंचित

धर्मंमधर्मंचशरीरमनोमननमानसमोहितवाणादिचेष्टिते १७ साङ्ख्य
मध्यदर्शनेनबाधान्तेत्यक्ता १८ उपसद्वतिहतीति १९ यथाभावनयामहाकर्तामहाभोक्तामहात्यागीवाना
यासेनभवतितेभावनारमायोपदिष्टातिनिर्व्याहितविनिहरामसदेहादिएककोयानामवस्थात्रयस्यनिरा
सेननिरंजनतान्वेषण सन्परीशिष्टनिर्व्याहितविमलात्मरूपत्रोतिवाशास्तिकिंचिन्नदितरकल्पनाकलनजातमेते व

भावरूपं वे सदा भावरूपं वे सदा भावयेत्तत्साक्षाद्विज्ञानाकलनामलेभ्यः शांतानन्तयोगस्तत्थाविधः सन्निर्वो
णोर्यद्विमास्वीयर्थः ४ द्वैतमार्दं समारोपं किं विज्ञानितत्समसेष्विकस्पेक्वहिपादैर्वधिकालावयवेषु
प्रसिद्धानां सर्वकार्याणामेकं बीजं सत्सकाशाभूतेष्वनामये स्वयं जन्मादिविकारामयशून्ये परमात्मन्येव
स्थितं त्वं हृदन्तर्गमे हृदि तत्र सर्वभावविकल्पशून्यमेवेत्यर्थः ४ यतः कचिकिंचिदपि नास्ति समस्तं त्वमपि। ४२

इत्येवभावसनिरंजनतामुपेतो निर्वाणमेहि सकलामलशांतवृत्तिः ५ अनामयं शान्तमसमस्तरूपं
कार्यैकबीजं परमात्मरूपं हृदन्तरं हृदि तत्सर्वभावं न्यस्तविभातीदमिदं न किंचित् ४ अन्यत्कृतविकि
विदिदं कदाचित्संभवत्येव सत्त्वतस्तु इत्येव साधो दृढनिश्चयो नः स्थिरा गताशाक विलासमास ५
अंतर्मुखः सन्सततं समस्तं ज्ञानं बहिःस्वत्त्वकार्यजातं न वेद यश्चास्मिकदाविदेव निवाहृतात्मेहक्रमि
तामुपैषि ४२ इति श्रीमोक्षोपाये निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे निरूपणं नाम पंचदशाधिकशततमः सर्गः
श्रीराम उवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञ विशेषेण कारणानि गलितेवाग लक्ष्यरूपं स्थितं सत्त्वस्य किं भवेत् १ श्री

इत्याकारणं वस्तेहकारसाहृदयातः अन्यत्र संभवत्येव सत्त्वः इत्यसेअसदापन्नः अपृथक्सदेकरस्याधेः प्रकारा
न्तरस्य वस्तुसंभावनायामादिनिमाद्यः इत्याचाः तस्मसस्थानिवाद्मित्यवान्तरे दृढनिश्चयः सन् प्रयत्नसमाधाभ्यासव
लेन स्थिताः समस्तभूमिकाक्रमेणाधिरूढानाना शाकविलासं नष्टवानसुर्यः ५ हेसाधाऽल्पयदि वृत्तमोवःसन्
निराकृताहंकृतिलाः उपैषि तदा बहिःसमसत्त्वकार्यं तान्न वेदापि कदाचिदपि वेदनायासेन नदः ४ इतिश्री
वा नि पंचदशाधिकशततमः सर्गः ११५ चित्तस्यालक्ष्यानिर्वचनत्वादिभूमिषु गलितस्य च सत्ताभिधीयते।

एवं रूपो वसिष्ठः प्रथमे लोभमोहादि दोषतत्पप्रवमत्स्वं तत्त्वत्तामित्याह बलादिति संज्ञाताः सजनिताः यतोत्ता
ग्रर्थे परेण बलात् विप्रेया रितास्त्वधः स्थिते पुरुषुध्वंच २ सदा मुलत्र सञ्जनादि प्रितत्त्वसत्तामित्यावस्थिता।
याः इति दुः कृते विषादहेतो पापेन्नाना ग्निनाशसितेसति ३ उक्तप्रपंचयत्न लक्षणान्तरालप्य पादवासनास्त्या

श्रीवसिष्ठ उवाच बलाद्यपि दिसंज्ञातान्तर्नसंपत्याप्यायं स्थिते लोभमोहादयो दोषाः पयोसी वसरोरुहे १
स्मृदिताद्याः श्रियावजेन मं चेनिकदाचन गलत्महे कायमये चिन्नेयलतिइ कृते ३ वासनाग्रंथया। च+२
किंचा स्वगुंच्यलेशनेः कोपस्तानवमायाति मोहोमात्ये हि शक्नति ४ कामः क्रमेणाक्षितिलोभः क्षा
पिप्लायते नोल्लसतो हियापशुः खेदः स्फुरतिनोत्तवेः ५ नदुःखान्युपहृदत्ति नवंशांतिसतानिव
सर्वत्रसमतोदेति हृदि शोत्यप्रदायिनी ६ सतदुःखादयस्तेनेर्दर्पणेनेयादिकासेव दर्पणेनपवनस्य
त्वाज्ञानुसिंपंतिलेमनः ७ विप्रगलतिगीर्वाणगात्स्वस्तृत्वीयता साधुरोकन्तुदेत्यसमलाभा
नवेदिका ८ उपशोनवकांतवसेव्यमशनिरोधिव निभृतंवार्जितस्वकं वहतीमंसरहृदुः ९
२४३ +१
दिनार ४ पौत्पंलापनि
वृत्तित्वनुसायिनी १ नचुत्तानिनामपिकदाचिन्नत्वेसत्वदुःखादिसियानि प्रसरमालिन्यादीनि दर्पणेयथाशु
कुकुंभस्य दुवासः पापष्ठवर्णापिवि सुनस्यच यथा याविप्राभिवेणा हरिद्रा इके सेन पुत्रपोते नचवसिष्ठस्यत
कथंमरिताद्याः श्रियावजेनमनुवेनीतिलक्षणाघटनेनजादसंखादयरतिभाजकयास्य यावसेनदुःखन।
सिता मालिन्याभस्याः कदाचिदुदयेपुनरात्तामिध्यात्वबुद्धिबाधनलाञ्चनयोलक्षिवलेपकत्वमितिनस्वभावि

भावेविभवेरीरिशेविरुरोविघमोपिसतांगलिताइेकारांश १ इहानोमात्मलाभस्यातिस्तलभनेरपीयन्नदर्थी। मशहमानृनिदक्षुपसद्द्रनिक्षुधालोकेनेनिशुद्विलत्तोनात्मालोकेनशक्यायेन्ग्रथवाप्रन्यकृपवणाक्षुधास्था सोकनमासोकस्लावन्मात्रेणसाध्यलभ्यश्रस्मितताःश्रापदेयस्मिननलव्योसतितयाविपपरमात्मवलानेयान। प्रवर्तनेनेपिराक्लिस्यधोः १२ तन्महृमीनदिकःप्रथमम्पोस्यरनिचविवेकवेरास्पएवस्याह विश्रांतिमितिदे सुगडुःखरत्नाकरभवेजननमरणोपलतितमसारसमाद्ममृतितीर्णोरहमिनिमिक्षोःपुरुषस्यनस्थारेनिय।

भावाभावविरुद्धोपिविविजोपिमहानपि भानंदायन्नलेदायस्तोसंस्तनिविभ्रमः १ क्षुधालोकेनसाध्ये स्मिन्लन्धस्मिनापदि प्रवर्तनेनयोमोहान्नैपिरास्तनराधमः विश्रांतिमाप्नुमन्चिंनोविरसंसाडःख रत्नाकरंजननसागरमुत्तितीर्षोः कोइकथनगदिदंचपरंचकिस्यान्किंभावैतिमतिःपरमोभ्युपा यः १३ इतिश्रीवा-नि-षोडशोत्तरशततमःसर्गः ११६ वसिष्ठ उवाच भवतामादिपुरुषइक्ष्वाकुर्नामभूप तिः इक्ष्वाकुवंशप्रभवोयथामकलमाइतः १ इक्ष्वाकुर्नाम भूपालःस्वराज्यंपरिपालयन् कदाचिदे

कालनिमेदाभावविश्रामेर्ले १

तिषायानेदानिधुविर्नेविश्रांतिंशमंशुरंकः इदमाप्रुविकपरमात्मनलंचकीदृशंस्यान्भोगकेस्लकेभैवेशु। किंस्यादितिनिर्णयात्मस्वविचारवैराग्यात्मिकामनिर्नेवपरमःश्रुतिमत उपायोभ्युपायःतस्मात्तमेवाश्रयेदि त्यर्थः १३ इतिश्रीवा-नि-षोडशोत्तरशततमःसर्गः ११६ कोइकथंजगदितिविचारेजनितेयोनरस्तस्यकोमशुना भोक्षोविवेकःसप्रकोमीनेकाद्विपुरुषःस्वलपुरुषःयथायारशाविचारेणान्मक्तःप्राप्तपदेविश्रांतस्यानि

वासिष्ठतात्पर्यं १४२१

३५८

इतिस्वयमचिन्त्यदितिशेषोऽन्वयः २ नविवेदब्रह्मलोकादानेमनुःस्वपितर ४ तत्रप्रश्नमर्थप्रार्थनयाभि
११२ मलीकरोतिमायेति ५ प्रष्टव्योदर्शयतिजगदित्यादि ६ साच्यापरिणाममनस्तुकियत्वस्याभ्यः स्वामिनशुक्
दाकेनरचितमितिक्रमत्यादिभिः कथानेत्रनेनक्रमत्यादिमूलमनपदेशपरंपरागतसंप्रदायागतमेवतयावाच्यंनन्तर्वे

जरामरणसंतोमहत्वदुःखभ्रमस्थिते: अस्यदृश्यप्रपंचस्यकोहेतुःस्यादितिसंशयं १ जगतोनविवेदा
लोकाश्रोविनय अपि श्रेयेकर्दृहकुदसोब्रह्मलोकागतमनुं ४ स्तिजितस्वसभामस्थभगवंतप्रजाप।
ति दृष्ट्वाउरुवाच मायाजगतिधायसंनभगवन्करुणानिधे ५ भवत्प्रसादपर्याप्तयेभवेतपृष्टुमेजगम उ
तःस्तोयमायातःस्वरूपंचास्यकीदृशं ६ किंयदेतज्जगत्सर्वकदाकेनेतिकथ्यते अद्वैतयचविश्व
घ मादृसात्मस्तुतिविभ्रमात् ७ विमत्थोपपत्तिनायंतोजगत्सदिवविद्यामः मनुरुवाच अहोजविरकाले
नविवेकोस्तिकीर्तिसि ८ वित्तनानाथविवेकोनापारंप्रश्नस्त्वयाकृतः यदिदंदृश्यतेकिंचिन्नाश्नातिनूप।
किंचन ९ यथागंधर्वनगरंयथावारिमरुस्थले यन्नोदृश्यतेकिंचिज्जगत्किंचिदिवास्थितं १०

गकिंचिकाला
पिविनिसृविते १ विमत्योयेनिवालेरियज्जो ८ नत्रननेपदेशायोनितान्नत्वरूपंचास्यकोदृगितिप्रश्नस्यप्र
न्मश्रमाह यदिदंमितिनयावमिथ्याजगतःस्वरूपमसदेवतिभावः ४ नेनुसंख्याउपादानेपरमसूत्वान।
पाश्रितमेवकार्यनिमित्तेराविभावानेत्याहुःवेदांतिनस्तसद्धोयवजगदानन्नासर्वेसपाघनरतिनकृष्णनश्च
लोत्पत्त्यानेनत्रायेयमाद्यपश्चिमितिसाहित्यांइदियेवोदृश्यतेनकिंचिदपिसेपारानेनैवस्थितंप्रमाणभावादित्यर्थः १.

श्री
यो॰ वि॰
उ॰ टी॰
१२७

स्यादपि न स्वभावना यस्य यतो नास्तीत्यर्थः द्वितीयप्रश्नमाह अविनाशमिति ॥ प्रतिबिंबमिति यथादर्शे सत्याऽप्र
तिबिंबोऽवस्य स्यात् तथा इहा सत्या विदुर्जगदन्नमात्मत्वादिरूपेण सत्त्वेन न स्वतः सत्वेन तत्रास्त्रमिश्रके न
विभाव ॥ कस्तर्हि बहुरूपोऽप्रतीयते येन सिध्यत्याह्व स्वातत्त्वगतो वभाव ब्रह्मनाशाय सत्ता इहाः स्वभावेन द
श्यमानो दृश्यभास आसारतात्म्यसस्याभिमानेन तद्रूपतो भवत्यादि विद्याद्यभिमानेन तद्रूपता ॥ अन्येव
चन्द्रबिंब भूतग्राम तान् छायापि मिथ्याबाधि ब्रह्मात्मविदाभासतादयादिकल्पनानवस्तन तन्मयं क्षिप्रमाह ना

ततः परेन्द्रियानीतयस्मात्यं किंचन अविनाशान्दत्त्वीहृत तस्मादात्मनिकल्पने ॥ इयत्तु सर्वे सर्वप्रभव
जन्मापरेषां तस्मिन्नेवसदादर्शो प्रतिबिंबमपाता ॥ भा स्वभावमनन्यत्वात्ब्रह्मस्य स्फुरणामपि
कास्त्विदुदितानात्मनिकास्त्विदुदिता भूतता ॥ अन्याप्यन्यत्समायातिभवत्येव नगतस्थिति नवधोपिन
मे तोऽस्यसत्वे चास्ति निरामय ॥ नेवमस्तीनवदित सविकारविहृते एकयथास्फुरतिवारिनेरा
भंगीरेव यथास्फुरतिचित्रचकिंचिदेव तवधर्मा स्त्वसनेप्रतिम आदृश्य आभयाभयमयाभयसारेव
इतिश्रीयोगे वि समग्रदर्शोपरमानाम सर्गः ॥ मनुरुवाच सकल्पोन्मतत्वनायाता सन्मात्रसांविद आ

एकम्मिं मध्यम एक सावि सर्गे ९ परिस्फु नि एवं चिदपि सर्गे ९ परिस्फु तु ५

वमेतीति ॥ उक्तद्वितीयप्रश्नाभावप्रपञ्चदर्शनमायामायत्वाक्तन किंचिदेव तत्त्वमेवधर्मोत्तप्रमोहेप्रश्न
विद्यते भवमयस्य तत्त्वादिमत्त्वमयत्वासारपूर्वमेवेत्यर्थः ॥ इतिश्रीयो॰ नि॰ समग्रदर्शोपरमानाम सर्गः ॥
ज्ञानःस्थो वराक्तस्यावेतेनेष्यामिदोऽन्न तथामदर्शनोपायापायमन्तनाप्राप्यकीर्तितं कृतइत्यादिना तत्रादौ उद्दवि
दोनोवभावेनिमित्तमाह सकल्पोन्मात्रमपुह्वैतन्यपाविद्यायानमन्त्रस्कारविचित्रा प्रतिबिंबरूपा सवि

१२

सर्वमस्मिन्नेव पाचितया प्रविर्भूतेन संसारे समस्थितिमनसः कार्यमेव सति यन्त्र स्थितेन तदा हृदयं भवति २ ननु दृश्य
वि भ्रान्तकरूपेण मनसः समीक्ष्यतीनदिम ज्ञातव्यविवेकी वा रूपये न तत्राह अरूपत्वइति रूपणानन्तः करणेन च समस्ता
त्माकार रूपतन्यातिसामेन च निमित्तेन ३ समस्तपाणिरदसमनावश्यया ४ निरद्रमम नादेदेहादिपरिच्छिन्नकपरहृदये

तेनीर्व समस्तीदृससारेसर्वेमस्मिन्ने स्फुरत् रवदर्शामो होमनसे वर्तितानाति २ अरूपेण रूपणेन राहुर्गुही
तेन यथेन्दुना तथा अनुभवमात्रमात्र रूपेण नात्मावलोक्यते ३ नयात्मनोपि गुरूणां रूपणेन परमेश्वरः रूपणे
रत्नमनेवात्मा स्वयमसमस्थापिता ४ यथिका यथिरूपयेन रागादेघविमुक्तया यथाधियातयोवैतदृष्ट
व्यसेविदिपादय ५ यतेभुनादरं कार्यं सम्रानेवावयोराग पदार्थमात्रतान्नि समस्थितिलेनेयथा सत्व ६
पदार्थमात्रदेशादिधियामनन्यमात्रत अशीनेत्तान करोतानिममानमयेयभव ७ देहादस्मितिया बुद्धिः
सासंसारनिबोधिनी नकदाचिदिति बुद्धिदेयादिमम तत्रैव ८ नकिंचिन्मात्रचिन्मात्र इत्यासिमत्ता नादत्त
रत्नियाशास्त्रनीबुद्धि सान्संसारबोधिनी ९ यथाविमलतोयनावदिरतस्वभावेन तेजोलिङ्गतिसर्वत्र
तथात्मा सर्ववस्तुषु १ सन्निवेशोत्पाचे चिन्मयपादेकत्वागदादिना आत्मनस्तदनरूपा न थैव जगदादिना ॥ २

तिनरूपातेनप्राप्यतिपरिकारति ४ प्रवर्धीसमानमपवासनादिनापीडन ३ पदार्थमात्रमपदासीनपदार्थसा
धारणमन्यमपात्रमय श्रुतान्मरूपान्तद्वयुर ६ नविद्यते किंचिन्मात्रमविषयतत्पाविषयश्चिन्मात्रस्वरूपः
वि गगनादपणा सूक्ष्म सर्वबन्धनीनकिंचेन्नेति यावत् ५ जडजगतो नवदिङ्मु असाविन्यवेशेन स्फुरीणरूप
पेरूपान्तसदृश्यतेति यथाप्रागादाद्याकारतादृग्नयवस्तु विवेशावयवविन्याससंबोधि तदात्मनोपि जगत्कृत्यस

यो.
वा. नि.
पू. टी.
३३

आत्मनः कास्वाणोषात्स्वतोऽरूपविनेकात्मस्य जगद्रूपसंदृश्यमानस्य दृश्यतामाह विनाशेनिविनाशाववतार
वोवदखोग्रेनेनोकानेतिविशेषेभूतानिभागानिक्रायास्तेरायासे १३ तथासर्वं जगज्जलभवोपयापयायूतो
सपत्नत्रयस्वकालवारिधेर्यःपातार्थना कलांसूत्रनिवासनोभावं १४ नित्यसंबंधव्याप्तावसत्रमाधाराद्योपाक
इत्यादि १५ वपुर्वायेवेदनाशो १६ परितोसंहृतिकायेपात्मयावदने १७ हेतुत्वाभसंकल्पकसंकेतमनंतचित्र

+कुचकोटरेति+२

विनाशावाङ्वाक्रांतेभीमेकालमहार्णवे जगज्जालतरंगिण्यायोनिभूतनरंगिकाः १८ तथा याया
पयर्थिसय ःपानाकास्वाविधेः नमात्मानेमहाराशेस्यात्मायसर्वदा १९ अनात्मन्यात्मनामसि
नेहादोरषणजालके स्वकात्मनपार्श्वाशुद्धलिहपयास्तवे ऊपचोदरसंहृतविस्वसनन्तो
स्वते यथाशेतितिदुवार्येतथात्मायमपनजनः २० अतवास्मात्मानमवुद्धापरितोदति हारदनादना
नायोदनहोसमेनिवपुर्वये २१ यथावारिपरिस्पंदाभानाकारविलोकने तथासंकल्पवशान्निद्रुहल
परिहृदति २२ सस्यापसंकस्यकल्पकमनादिज्ञस्यात्मस्वपर्यानकल्पः स्वदेश्वसस्यदविवेदनिह
स्वयः स्वावीराज्यमिदमपाधि २३ इतिश्रीमहोपाध्येनिर्वाणप्रकरणेअहारवोत्तरभागेतमःसर्गः ९८

ह+२

मात्मनि संस्थापयमन्त्रसंसारोऽपरामेपाश्च्छ भोगोपयोगिनन्यतिभासंवशेषाद्रूपशांतकल्पःसन्त्यवदाता ३३०
यदेदृद्दियादिसंदेपिनस्वाभासमात्रात्मादसमदंहसवेवयवदारभूमेस्वस्यःसाक्षीतिस्वदृदेशात्मचपापिवासय
पाससः सादेशास्वाभोगयेनासिद्धवाद्धेर्हि: ९८ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्धेसपञ्चन नम: ११८

वर्ण्यते गुरुपसाद्यत्वात्तद्योतत्वयो विद्याविद्यात्मतापि निभासत्वात्सन्मात्रन्निश्चित्य न स्वदेवमस्मरमिवेह। निष्टेत्तुजन्तश्चक्षुः किमर्थं मायया मन्दतेकथयामस्मरतिष्ठतीनोत्वाकार्जितासालिनोरूपत्वमनुराद्दसत्तो। न्मामिरिति विभूरयमपरमात्मा प्रसवधर्मित्वा प्रविद्या शक्त्या प्रविरुद्य प्रतिसर्गात्मके स्वदे क्रीडतीति विरुद्धः त। सेद्रात्मिक यावियाशक्त्या समस्तसर्गा सदूत्या वाधितत्वात् तस्तस्मादयमात्मनि सदैव तिष्ठतोप्यर्थ तत्वरा प्र। न्याहत्वमप्रसवधर्मत्वं देवदेवता त्रिहत्वमसद्वारप्राकृतयैपि सत्त्वसत्तत्वमवनोत्पादत्वयमिति २ ततता

मतः सर्गात्मभिर्विभुः स्वदे क्रीडतेवालवत्तस्य सदात्मकत्वात्कार्यस्य सद्रूपात्मनिहृति १ स्वयमस्य तत्वा पालितुदेत्माव धात्रेयया स्वयमस्यतत्पाशक्ति रुदेत्तुत्पद्यतेयया २ चहार्क वह्निनमायास्त्वा। रीत्वाय यथाविधः यथापञ्चादि सूत्रात्मानिर्गतात्मप्याकाशः ३ तथेदव्यक्तशक्त्यावेनराद्दुर्मादिकोस्य न उपत्वप्रदमनन्तात्मनिदेवात दिवस्थित ४ प्रेतानुविप्रमायाप्यनात्मविश्वविमोहिनी स्वेत्रा शानमप्या त्मायदात्मानत पश्यति ५ चिदात्मामय सर्वेत्रादित्येवभावयन्

नात्मनि जीवत्तरात्मा पाशत्मत्मात्मा न्यात्मना विभाव्यमानेन हि योगात्मकवाग्यधात्मिकपञ्चार्थेनात्मकल्पनेरसार्वनाद वेदेनिश्चविषं प्रभा न्याल प्रभेद यथा कल्पितात्मत्वा नराहेविशाचकल्पितमित्यत्वय नमायोप्रदत्तमाया पावसदशात्मार्थे १ ४ सर्वेग तस्तु मकाशस्यात्मनात्मस्तूदर्शनमसतः मकाशस्यापि जगत स्फटदर्शनवास्त्र र्थमचादित्वदतासमर्थमात्माव सादेवस्याद्वप्रदोहितिसर्वं सेतवस्त्रवयवभोजवार्य धात्मिकभावेष्वशानश्चत्वे दिश्वात्मक्यात्मनेयथस।

५

यो. वा. नि. प्र. टी. ३३१

कयान्तर्हिभावनया शान्तान्तेरस्तात्वी समन्नामादृविदारशेनघाम्निदिनाञरवेनराहादिरिवक्षणीरजरात्मा। निभासिकनवास्तवमिनिभावयत्रिपर्थः सोऽहशेरेभेष्यसेवककवचयसः ६१ इतिविधमकल्पनमितिशेषः श्रभावनासमाध्यभ्यासेन सर्वेहृदयविसरनिसलहसानारेलारमासमेयाःपरोक्षयोविभातिनाप्रियाप्रियन्नाडे घनकल्पनासहिगारेपहेन:समरहिदार्थानलगाडुरुघ्नयचलानिशोयेनविलयनादिघन ४ समाधिस्तत्तो नाभावेनवाह्यार्थभावनेनतन्नयोजकधर्मधर्मकाननवविषयमसाकाशादयायिकतानवसोऽस्यसमेत्यनह

यतिलहृत्युपशान्तेऽहं सकलकवचःस्तो ९ अहमर्थविगुणेनभावेनाभावरूपिणा सर्वशून्येनिरासेवा विहरामितिभावयेन् २ इदंसर्वमिदंचेनिर्बीजनेदुःखसंतते: तस्मिन्नासमाधिनादग्धे दुःखस्यावसरःकुतः रागजञ्भावनासंगात्समाप्यविभागिता योऽरुपानिपायेनाशुरवेनैवान्तविलयता ४ श्रभावेनेनभावने विलयकसंकानने परेसिन्ननिवेशिनोकपवतिष्ठते: १० अंतिमभुवनाभोगो भूत्वाविमांसंहिःकृतः गलितकलनाभासोऽन्तःशोधिविवेकविलासवान् प्राप्तपरानंदसंदृष्टिरायनिरामयःसामस्तक

सेनशोकहेतसेषविशोकएवतिष्ठेन्यर्थः १० हेराघवं प्रथमंविवेकविलासवानसमाधिनागलितवासनया भासमलान्तमनाभिदेभुवनाभोगसंभूतान्प्राप्तानतःपरानंदस्वरूपरिकिंचनरूपस्तस्यसंसःसर्वतःआविर्भावोय स्त्यथाविधस्त्वहिमागवदिक्तनस्तदंशरेकनापरःप्रनयवनिरलसमाराग्यःपंचमषष्ठभूमिकासुविरायस्था मानेसप्तमभूमिकायामात्मैतिकविहरेपतेषमपकामेनसंचितद्विकापूर्णोवास्थितःसुधःसात्मनिकवासनान्त नवाभुष्यतयान्तकःसाभासःसाकारोयस्तनयाविधःसभयविहरउभेवत्यर्थः अथवाचन्नाभिःपादैःचनवाथा

८

३३१

[illegible]

इति श्रीवा नि प्रकरणे शिवासुब्रणोत्तरम ॥५॥ मनस्त्व भूमिकासितसोमग्या मानसन्नूरा मुमक्ष परत सिसो।
भूमिका समदर्शिता याम्येत्तान विषितियद्याग भूमिकाभ्यासफलमत्र नइ पायभूतान्भूमिकाभेदान्वाोय
निषामेत्थादिना तथा साधनचतुष्टयसंपादनसहितं गुरुमनीषाद्धिमदायकं श्रवणं प्रथमाभूमिकेत्यादि
निक मेउक्यविशकारणेदर्शिता पवा तबोधा १ विचारणा मनन श्रवणसहितो द्वितीया तनोभावना निध्यासनं।
विसापनी तत्सामान्यारेणा ताचादि प्रपचसनेवाधास्तस्माधिनी वामना परेतत्तदाश्रया ३ विया पृय्यते २ गुड

इति श्रीमोसे नि-प्रकरणे विशेषरयानन्तम सर्ग मगुरुवाच शास्त्रसज्जनसंपर्कैः प्रज्ञामादौ विवर्द्धे।
येन प्रथमा भूमिकेयाकाधारा मेवचयोगिन १ विचारणा द्वितीयास्यात्तृतीया समभावना विलय
नीवतुर्थी स्याद्वासनाविलयात्मिका २ शुद्धसंविन्मयानंदरूपा भवति पंचमी अर्धसुप्तप्रबुद्धाभा नी
वन्मुक्तोवतिष्ठति ३ असंवेदनरूपा च षष्ठी भवति भूमिका आनंदैकघनाकारा सुषुप्तसदृशस्थिति ४
तुर्यावस्थोपशांताथ मुक्तिरेव हि केवला समता स्वच्छता सौम्या सप्तमी भूमिका भवेत् ५

सेविल्यः समाधिपरिपा
कादनः अथा प्रबुद्धो यत्रानंदस्वरूपतात्तदयादहतेनानुभवसमोदयति श्रुद्वैर्तिय यानिद्वारोभ्यार्ह स्वमथ्य
ईवयगुरु तुरुस्य वास्यानाद्वीनाकार्यप्रयतः स्वापस्वान्वस्मानप्रतिबंधवासिवरस्थिकमनिनद्ग्रूप्यानका
लेपास भूमिका यायोगीति सतीन्पचा १ असंवेदनस्वरूपत्नपवासीयमागवमानुभवहलिसद्यामेकारद आ
नदेति ४ सवयरूपाहृमिस्तीयेनेनदाविक्रतकारवशोऽस्वप्रकाशमवशिष्यते यथा जीवन्मुक्तिः सप्तमीभू

श्री
वा. लि
स टी
३३२

समस्माश्चसम्यक्ष्येयोगिजीवन्मात्रविषोपन्नान्य : स्यइत्थभेदप्वेत्यापाये नाह नयोनीनेनिसप्तमीभूमिकेवन्तपो
नीनात्म्यापरितःप्रोप्तासनीविरहमुक्ति सप्ष्ठेनेसावजीवनायोगिनोविषयोनस्फरित्यर्थ १ १ ६ नामेवप्रपञ्च
निमनोवचोभिनित्याहिन्ना ५ तस्मामेवसर्वेह्यपानाप्रत्यगात्मनिसम्यगिवस्थादान्यनिकीनीवन्मक्तेस्याहश्चनेरि

नयोनीनत्याप्यपदानिर्वाणदृपिनी सप्तमीसापरिप्रोक्ताविषय स्यात्रजीवत्म १ सर्वोवस्थाप्रपञ्च
नाप्रदिसेवसम्थिते सत्तयोसप्रस्तुमात्मभावयत्रैवेनरान १ श्वानदेकघनीभावास्वभावान्तपा
चमो अस्वेदनस्याथधर्मीनपेयदाभिधा १ नयोनीनपर्वस्थासप्तमीभूमिकोक्ता मनोवचोभिर
गम्यस्वप्रकाशपदात्मिका ४ अत.मन्याहनिवशास्त्रेत्यचेत्रविभावित सक्षपवासप्तदेशेमहासम
नयातथा १ यद्दोमातस्तदेङ्लाशारमगात्महृदर्वधी मयारीरोपारीरोवाभवस्यैवमतिप्रमान ५
नमिथेनचनीवाभिनाहसन्नाप्यस्तत्र आत्मारामेनरासिहेतन्ननत्यनदाहत ६ वेवदाप्तुपगात्मा
वाशहत्स्यावाथवेकत अइदनोकिंचिद्विदिति सत्वानीवोनयोगचति ५ अनेपकोदमनरोनीवागप्या
तवासन निर्विकल्पिविदाकापांतिमत्वानयोगवति ७ अदमतानेस्थदितःस्पुतञ्जहोनगम्यरःपा
त समसमाभासरतिमत्वानंशोवति ९ तुलाग्रेष्ववेभानोनरनामामरेश्च यन्नरुस्मिनदेवेतिम

ति नयासप्तमभूमिकाप्रसिद्धातस्यातजीवन्मक्तस्यकीदृशोनुभवस्तमाह नमिपते १२ एकक एकवरोरति: १ ५ १९
श्रुतिस्ताहेग्रुन्ताग्रेष्वश्रुतिमहतिश्चवेरश्रुतिप्रकापेभानोयन्नस्मिंद्दनरसन्मात्रनदेवप्रत्यक्चिन्मात्रमहमस्मी।

३३२

त्वेनो मे महिमा व्यापकः शक्तिस्वपरमात्मनो महिमा नेत्यत आह तपीमरणादि दुःखभागित्यर्थः तथा श्रुतिः यद्भूतिमे
महिमार्जितस्य नवर्धते कर्मणा नो कनीयान् तस्यैव स्यात्पदवित्तं विदित्वा न लिप्यते कर्मणा पापकेनेति ७ जी
वन्मुक्तानामपि जीवनस्य विषयभोगाधीनत्वाद्विषयनाशे तदेव दुःखमिमामाशंक्य विशेषयन्नाह प्रतस्य विषय

तिर्यगूर्ध्वमधस्ताच्च व्यापको महिमा स्थितः तस्मानेत विलासस्य नाशेनैतिक इवस्यपी ८ बहुवासनम।
धोयः स्वात्मैव सर्वात्मना सो यस्त्वायत्तदेवास्तु वस्तुः दुःखाय नाशनः ९ अविनाभावनियमप्रसिद्धस्
तदुःखयोः ननु वासनमयोयः स्वात्मैयो विवासने ९ नाशो सत्वेन नाशो नाशकालेन दुःखदः सो
ऽविद्यामनयाबुध्यायत्कर्मक्रियते न त तदूपवीनवद्योनाङ्कुरं प्रविनश्यति देहेन्द्रियादिना कर्मकार
णेन कस्य ११ एकः कर्मोऽनुभोक्ता च कर्तृत्वाभिमानवान् भावनामयं भावेभ्यः समन्तस्वयमवस्थितः २
यायां कर्मणि नलः शंणभावितिभासते भासकः ३ क्रियामाना दृतानं मंतलक्ष्मीर्देवतास्थले ताः तानि तस्मद्
तस्मोक्षोपकरणापिणकृति सर्वे वद्धिकलानावरनाभ्यासेनैव वपति ४

नाशे दुःखोऽन्यविनाशमाह बहुवासनमिति
सार्द्धेन १८ अविनाभावनिष्ठत्वसहभावित्वनियमः जीवन्मुक्तानां नष्टे नष्टसमाह मतु वासनमिति चतुर्थोऽस्य।
मिकाम्य नव्वासन्ने तस्माद्भूमान्तविवासने एवं वासोपितयामले यक मिन्याह सीमोतिः देहेन्द्रियादि जीवेके
कान्तातात्व्याध्यासेन तत्कृतास्वदेमवेवः कर्तृत्वाभिमाने हि वासौ भिन्नं पः स्यात्प्रत्यक्ता नाशाय तापोत्तताह
देहेन्द्रियादिरिति २ भावनाग्रंतरात्मयसर्वभोदेहेन्द्रियादिभावेभ्यः सम गत्वसमयुक्तो निर्गतः २२ कतासंव

यथासः स्वनलौघुसमस्तेभ्वाकलोयमेकमेवस्फुरतितथाप्रविलेपुमापिकावलमुक्तवदेशरायामादिषु व्यः सतस्तु सत्यासमभावस्यान्यमेवःस्फुरतिस्वनः देवोग मुक्तिस्तज्ञानतम्बोधेनसंपातंअति संकल्पनप्रमुक्त भूतिवैविद्यवत्संपपरिशिष्टसंज्ञागमावचेवास्मितिष्विहोन्यर्थः ४८ इतिश्रीवा नि विधानुक्तरमात्तनमः मनः ४९
यथापकृष्यतेजीवो यथासाकृष्यमग्नयाते ग्रजेनेभावनेसम्यकविभज्यमनुनेरिते' यथाकालं निराशयानेदंश्रेयः।

यथाहानकसासनेनःसकृज्ञानादिनेदिने कृष्टिमेतिविलादेवस्तसेन्द्रमणालिवत् ५० एकः स्फुरन्ता लिलकलशविष्णुरूपमामासः स्वजलंधिशिवजातमसके संयोगमकल्पनभूरिकलापमेकंसमाश्रमाव मलिलमगादेगंविद्धि ५१ इतिमोक्षोपायेविमानुक्तरपानतम्यः ५२ मनुरुवाच यावद्दिशयभेगान्या जीवात्वावत्यवरात्मनः अविवेकेनसंपन्नासाध्यपापदिनवस्तुनः १ विवेकवशतेनापानासस्य मा पायसान दा आत्माजीवत्वमस्तु अज्ञत्वात्तामग्रस्तामयः २ ऊर्ध्वादधस्त्वाधस्तादूर्ध्वं तुजन्मेनिष्ठैर्मासमासाच्च रम्याविनाशजातवरीभव ३ ईदृशमादमसेनिवासदारयुनभ्रमे येमोहान्याधिषेवेनेअधस्तादधयधःपातः ४ अस्मादधमसोधमदमेवनयैःकिल मोहोज्ज्वाप्यमितगऊर्ध्वादूर्ध्वं प्रयातिने ५

वनसंसकियकासमसाना।
जीवाख्यानमाह यावदिति साकिसम्यादेत्याह अविवेकेनेति १ अज्ञानस्यपात्यथाबोधं २ भोगाभोगस्वर्गं नरकादेकर्षतीति तोस्येत्याहऊर्ध्वादिति भोगाविनाशपापाचरवंदरात्रोमाशहीभवहेदमहजोमाभादिन्यव नस्याविषयेःसहबंधमन्योन्यकदासमनसस्ताएरसोअनिरूद्धमिति ५ नहेवान्यत्रनकसमाहान्याधासमा।

२

नांतिमेशतिनेसर्वतोषवधानेन भरितेविदाकाशमेवपश्य ६ ततसतो ७ ननुतेनतेतायसनास्तिकथंय
रोमेसारताधनसतत्राह श्रोतेदेति ८ ननसत्यमर्थाः क्रियासत्वविज्ञानस्वरूपमात्मनः कर्तृताभावयोरिति वेशाचे
दोषः आत्मसमयेवसर्वेकस्यनानोमस्त्वसमवादित्याशयेनाह येषिनिरसीनेषुशास्त्रेषु ५ ननुसंसारता
शेननकोलाभसतत्राह चिन्मात्रसमिति निरूपमस्वप्रकाशानंदशमिरेवलाभस्यार्थः १० यदिब्रह्मसमयान

स्वप्रकाशंसमानमवलेख्यविलेखिते आत्मसंदर्शिताकाशेनयतिनूपपश्यते ९ यदेवैवेचिनोत्र
येननेबुद्धः सर्वेडिते नदेवतोगोः संसारपरमेश्वरतोगतः ७ अहंद्वविमुक्तत्वयतनेसन्मयनाः न
दृष्टंचिह्मपुः सर्वेकरोमीत्येवभावयेत् ८ येषुयेषुपदार्थेषुदर्शनेषुनिरागाने सर्वमेवागतस्त्वेवि
हिंसासदायनेत्रः ९ चिन्मात्रमेवयाजसतोमृत्योरवेतसः सोभवेत्परमानंदः केनासावुपमीयते १०
नाप्यमत्संतमप्यंधनाविरूपनचिन्मयं नानंदंवनानंदरूपंभुवनेभावयन्भव ११ एतत्स्वरूपमासाद्य
कृतिः परिशाम्यति नदेशोमोहनामास्तिनकालेनतवस्थितिः १२
गदप्रत्येवतर्हिहेत्वापत्तिः यदिनेतिनेतिनिषे
धात्प्रत्येनतर्हिसर्वकर्तृत्वालसोपस्थतावाचानः नचायदिनमर्दविहृपमेतत्तर्हिचिनापिभानासेभवः शिवृ
त्कारेणनतेनमतूपात्रविदुमेवर्हिभासकेनेनत्रसाभासेननीरूपे यदित्तविदसुवेधायतस्यविहिकारेता
भुपेयतेतर्हिचितःसविकारत्वापत्तिःएवमनात्मरूपत्वेपिमतातःश्रसंरोनात्मनासंवेधाभावात् नसास्ते साभः
आत्मरूपत्वेवनवाधइत्यादिदोषाननिर्वचनीयतासेवनेनपरिहरतिनापीति ५ कथंतर्हितत्क्राम्यतिनत्राह

श्री
वा. नि
प्र. टी.
३३४

शकलैः स्वाभाविकात्मत्वं भावनाश्रुनादिविस्मृतस्वरूपशक्तिसंधानेप्सुः प्रसिद्धः अपरागैश्वसमाख्यप्रसिद्धो मोक्षः स्यादित्यर्थः १३ नारणां सात्मकोऽत्र जीवन्मुक्तः करणनिष्टतितदात्मप्रभावेति शास्त्रार्थे जितमात्रकाव्यनाटका॥ इत्थं नितामां सैकिकक्रियाप्रियादिविकल्पविक्षेपाश्रुनिवर्तते १४ इति श्रीवासिष्ठमात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रक रणेपूर्वार्धे नवदशाधिकशततमः सर्गः ११९ निरुक्तमात्मबोधस्य नयोनीनपदस्थितेः मुक्तमेहरूपेणेश्रूपां लक्ष्यते दृश्यमो

सदेहृत्ते विमोहस्वदीयेऽत्र विलीयते शक्तिर्भावनया नाम्नो मोक्षः स्यादेषपद्धसः १३ प्रयाणपरमार्थ विचारचापलोनिर्धनाजनासर्वकोनकः निःस्थैतिःशेषविकल्पविभ्रमः समःस्वविलिष्टनिवासना त्मकः १४ इत्यत्र श्रीमात्मयोगान्वा सिद्धेपकविशेनारशततमा १२ मधुरवाच येनकेनचिदाच्छन्नो येन केनचिदाशितः यत्रक्वचनशायी च सम्राडिव राजते ३ तो यथानुप्राप्तः प्रशस्यप्रज्ञोऽयं मितः निर्वाकृतिं जगज्जाल्यं त्यक्तसर्वविकल्परी २ वाचामतीतविषयो विषयाशाप्रदेशाजितः कामस्पृहानः सौख्याय परो वनमस्तस ३

यो नेः निरस्तनिःशेषविकल्पविभ्रवःसमः स्वविलिष्टतीनियायोगिनःस्थितिः

व+१ ज्ञातामें प्रपंचयति येनकेनचिदित्यादिना आच्छन्नः वस्त्रेणाकारितः आशितो भोजितः सर्वेषां सम्राडिमाजुषा न दयपावोधि प्राप्तिः राजेवविनियामसदशेयमयमा तत्तदृक्षादनन्नानदेशादर्पमासियतेदावोनिश्वंतेनेद्व न्यादिश्रुत्यादेशएयमाभीनंदेनविषयानदर्शकरमहार्णवतया निरवधिप्रतिपादनात् १ तस्यैवसिद्धेवि हत. मन्यासमाहवर्गातिक्षोमात्पयत्रणाविकारवन्निरमकतयाचचजितः जगतितासवहृथहेतोरहिका॥

कैवल्यकिंचिदनात्मनस्तदेयोन्मुक्तिसद्यस्तवाभ्यासेत्यर्थः २।

+१तरेण हर्षवि कारादिना च ५ +टी+२

वाचामतीतस्य निरतिशयानन्दस्यानुभवस्यैवविषयः अनपवर्गविषयोऽस्ति ज्ञेयोजिनः ३ परमानन्दसरसमनेकमः निरंतर
मास्वादनेनसादरस्तस्याऽप्यनुतः ४ कर्मपाशेनमारयोपजीवस्तुत्विदंःत्वाहिनारनेनत्रूपेनतापाद्धि ६ नवेवसुख
माद्यविहरश्रिति देहस्यकनेनैकेदनैः प्रजनेश्च देहप्रतिक्षिवोमयमिथ्योतिपयपतीतिक्षिवातेत्रिवेन्यच्यते
इत्स्वस्तिनोपिनिर्मलः स्वप्रशसमानः श्रनाविवर्जितोपिनिर्विकारइतिकर्मधारेपक्षमेणविशेषणान्वयः

गम्भीरसुखप्रमत्तञ्चिगिराविवमहाद्रुदः परानंदस्यास्यानुमेनेस्वात्मनात्मनि ४ सर्वकर्मफलत्यागी
नित्यतृप्तोनिराश्रयः नपुण्येनचपापेनलिप्यतेनैनरोणव ५ स्फटिकः प्रतिबिंबेनयथायातिनि
रंजनं ततः कर्मफलेनोतस्यथानायातिरंजनं ६ विहरनजननाहृदेहत्वातेनहृजनैः खेदाद्वा
दौनज्ञानातिप्रतिबिंबतातेव ७ निर्लेपोनिर्विकारस्तु स्वच्छः सनाविवर्जितः सपुत्रकश्चविमुक्तश्च
सर्वाधारस्यक्रमैः ८ नममोहंजनेलोकोलोकाश्रोहिजनेबरः रागद्वेषभयानेदस्यन्यत्नेपिचकु
ज्यते ९ प्रमेयेकस्यचिदपिनोदतिमहाशयः प्रमेयोक्रियनेचापिबालेनाप्यत्रुरागयः १०

+त्यजते+२

सपुत्रकश्चमादिरस्यैवप्रपंचः १ उद्विजतेविभेतिरागादेषादिपदेस्वन्निमित्तविषयालस्तेतेकदाचिन्नात्यजता
स्वसुज्यतेव ९ कस्यचित्कृपालस्यनेऽपिप्रमेयप्रमितिविषयेसमयंनसवेनानारोऽदतिनानभवतितनत्वसं उप
लमतयोपिनपरिक्षेत्नमात्रुवंतीत्यर्थः व्यवहारतस्तबालेनापिप्रमेयोक्रियतेऽस्येनाप्यनुवर्तेनेनवशी।
क्रियतेयतोऽत्रऽशयः शुद्धचित्तत्वाहृतीरित्यर्थः १०

यो॰ वा॰ नि॰ पू॰ टी॰ ३३५

तस्मात्तानसम्यक्कालेनैवमत्यादेहादिबाधेन स्वरूपमेव किंचिन्मितिः यो देहेंद्रियात्मा भवान्तितेनवनालीयात् ननु मितिकदाचिदपि तत्र आबालस्त्रीतत्वं ते स्वानुसंधानोद्यमस्याने मपि वा तत्त्रेत्यत्र तु तथाप्योत्तान संश्रामि सन्मये श्रा गेव मन्त्रेऽविदेहस्मृतिपरं रामसंबोधः तदुपपादनाय बंधमोक्षस्वरूपमाह श्रुदेहोलिति ।१२ सम्यग्ज्ञनीयरति तथाच श्रुतिः यं यं लोकं मनसा संविभाति विशुद्धसत्त्वः कामयते यांश्च कामान् तं तं लोकं जयते तांश्च कामानिति

ततो न्यजनवानीयैः स्वपचस्य गृहे पिता । माकदाचनवा वाप्यन्वर्तमानेऽपि वा सतो ॥ तान्संश्रयामि सन्मये ।
मन्त्रेऽसौ विरागाय नः श्रुदेहोभिर्देहोधाय मोतोत्तानेन नलन्त्वयः ।११ सम्यग्ज्ञनी सम्यग्येन सम्यक्स्वार्थः सत्य । ५.१९
स्मनः सन्निरीक्षोऽभिवायश्रुविभूतिर्निविभवेक्षिणः ।१२ नयज्ञनी यैनेनपः प्रदानेरा साधनेनन्यरमंपवि ।
ते आसाद्यनेत्रीणाभवामयाभोभूत्वा सततामान्वर्विदेहदेवा ।१३ श्रीवसिष्ठ उवाच एवं मनुः समभगवा
न्मनुजोक्तवहृदयेषोऽ इत्वाकुःपितामहं विमनवनमभ्यस्यि सोऽभवत् ।१४ इत्यार्षे श्रीवासिष्ठे इक्ष्वाकूपाख्याने ।
द्वाविंशत्तमः सर्गः ।२२ श्रीराम उवाच एवंस्थितेहि भगवन् जीवन्मुक्तस्य सन्मतेः

१ नि॰ पू॰ + १

नि+१ साधारणैश्चेष्टितैर्विशेषः तत्सम्पन्नमेवपरमस्वरूपार्थं माप्यज्ञानरहेत्वमपीत्याहनेनिहेतुर्न लोकः भवामयो येषां तथा विधानां जीवन्मुक्तानां भव्याभञ्जनेनेयन्यरसपदस्तानदाप्राप्रासाधनेन तथ्याद्विभिन्नोऽसाधनहृत्व न्वयः ।१४ आत्मगृहे क्षेत्र पितवरस्य ।१५ इतिश्री वा॰ नि॰ प्रकरणे द्वाविंशत्तमः सर्गः ।२२ तस्मात्ते भ्योऽन्यानि ३३५ हेभ्यः देवरसाति मारिश्रुतिके वदिदिशणीन्त्वा दियेधाभ्याभिधीयते, वर्णितलक्षणस्य जीवन्मुक्तस्वरूपाणि

पु॰ +

+शयानदात्मगोचरो नुभव एव विशेष इत्याशयेनोत्तरमाह तस्येति तस्य कस्मिंश्चिदिदं रमिद्वान्मे परमात्मतत्त्वाशेषी रेखाति २ ३ी | २८

दि०१८ विचारासिद्धेः पायिकश्चिदश्वोतिशयो स्ति न वेति संदिहानो नाम सः एकति पदविमिति यदनन्तर्गतिनत्रूपेनल एतानेति शृङ्गेत सति १ तस्मान्नाधिष्ठायोगादनिरतिशयेन भवतीति पातञ्जलः श्रथवा प्रश्नपूर्वक एवकारः तस्य सा ऐकमिदं शोक सिद्धिरप्यतिशयस्य पीनेभवतीति यो तत्र तत्कृतस्तत्राद्दनित्यत्नु श्रुति २ मज्जीविदादिद्वयो लाघ्य द्वयेव स्थितत्वमितिसर्वात्म्ये श्रुत्यानैः प्रामाणो वेत्त वादिनि ईनालेनपामत्वाज्ञानतस्य नासर्वत्र एव माह

पूर्वेषामपि गुरुः कालेनानवच्छेदात् १ तस्य वाचकः प्रणवः तस्य कस्मिंश्चिदेवाशेषभवन्त्यतिशयेन धीः नित्यत्वं सः प्रणतात्मा सर्वज्ञ एव निहति २ मज्जीवितस्य सिद्धेः सत्रविशेष भूरिसा यन्न्येन साधु नत्वा द्वैतेनतेत्यान्दूषिता ४ एवपदविशेषो न समो नच्छ्रुतिभिः सर्वज्ञास्य परि व्याप्ता गणमप्रसमनः ५ भेदमसमहत्त्वद्वैतं सावनम्रमकृति एतावदेव त्वत्तसितागत्यास्याम तत्संसां तम स्थितिविरुद्ध मति हतस्य ‹ हीनमात्काराण्यंतारिकात तत्र सान्दहेलना ३ प्रणिमायाः विमप्रमनात्ताहशी २ २८ २

मेजमिदैविति श्रथवा प्रश्नपूर्वे शरीरेन विद्यते पूर्वकारणं यस्येति सूत्रमानन्त्रविद्यामेनिप्यनिरतिशयानेव नमत्व प्राकाशायानादिसिद्धिः तत्त्वविद्यादिभिः कृते सर्वस्वेनोत्पादितमिति स सर्वं ते वन्ना सर्वं तेन्य द्यैः ३ यद्वा पूर्वस्यानन्त्य प्रामत्व मपाणं स्यापि बहुभिर्मेन्त्र सिद्धादिभिरणिमादिसिद्धिज्ञानं प्राप्त मेवेति नेने पूर्वमेव स्याह श्रणिमायौति सर्वोत्मभूतस्वतः स्वं संस्कारितामि दीनानमध्ये तेन नैव बसाधित्वा दपि नसत्त्वतः साधनप्रयोगेनतत्सत्ता स्पान्वेनेति ४ नदिदं तत्त्वविदस्मदः कोनिशयस्तत्र एवापदेति न

यो.
वा. नि.
प्र. टी.
३३६

मेयो ऽशुनीरागफलान्येवतत्वतत्तूलतया वासिष्ठ उपसंहरति एतावदेवेति तस्मेवोपसंहारेणैतत्त्वं प्रमे
णानिह्नेतस्य विश्रान्तस्य युक्तिमा सर्वधर्मशून्यावस्थाचिदेवस्ति सैषवस्तुनवदेकरसस्वरूपयस्तथा द्विपस
एतावदेवखल्विति सत्तात्यन्तमसन्नासीनामापदामन्तदिननिपुणा श्रवननन्तु वसपरस्पर स्थिते: १ रस्तैतयो
वा. नि. श्रयो विश्रान्तश्र ऽप्यन्तम' २२ निश्चयमाप्तजीवानेवमाहाभोगाभ्युदेता श्रुपायवस्थाःस्पश्मरावा
धीयमोयैते इत्यस्मिश्रुणेत्वयाश्राव्यतानस्याक्षैनिष्पन्नितिस्थानदात्तु भवत्वादेव श्रमप्रान्तानस्त्रुनि
रतिष्ठायानदृष्टस्वावसत्त्वरूपन्नादेवन्यपरेस्याप पत्र येव्याणवस्तभावोपेक्षानुयानीव सर्वभावस्य

नन्तत्यन्तमदनकोपविषादमोहलोभापदामतुदिननिपुणानतुवे १ इत्याद्येसामायणानिर्वाणप्रक
रणे श्रयो विश्रान्त्युपायानन्तमःसर्गः १२१ वसिष्ठ उवाच यथासत्वमपेत्यस्वप्नेविंशेषद्वहिया श्री
करोति प्रस्तेनचानीवतमसश्च र १ भवन्निर्दिहिविश्रान्ते वप्रतिसर्वस्फुरन्ति च श्राद्यविसर्गं मातानित्या
निनिष्कारणानि च २ वृ १

रयेन्द्रियतिया यथा करिष्टिहि श सूत्रकाम यथानस्तन्भोगास्द्वा सादिकुरीदृतसायापास्तनिस्पुटस्याणां नद्रस्
भावमपेत्याजीवममत्कोकरोतीत्यर्थे १ उपाधिश्रायान्यन्तभावाननुपाहितप्रधान्यनभोक्तीति दिविधानि म
३ याता नाटिहिविधसंस्कारपरम्परासारितानि हृत्यत्वाभोसकारादयविस्पृहाज्ञानानि मायागर्भव्यस्तदावि
भूतानि श्रतोमिथ्यात्वैत्रिस्थाराणि नित्यान्यवस्थाप्रौनिस्पेत्याणि नहि स्वात्रहृद्दादि स्वात्मभेद उच्यकारिसम
श्यासत्तोवितेसत्वसानिकेत्त्राणामपधर्मसान्हेहपेत्यचिरकालेनशुद्धत्वमसीकरोति तत्र यो रंस्पर उद्यादिसाम्यनस्यु

न ह्यसाधुकारी साधुर्भवति पापकारी पापो भवति पुण्यो वै पुण्येन कर्मणा भवति पापः पापेन तस्माल्लोकात्पुनरे
त्यस्मै लोकाय कर्मणे इत्यादिश्रुतिषु जन्मकर्मणोर्जीवात्मवादिनां परस्परकार्यकारणभावो वाच्यस्तेन क
र्मणो स्वस्वकर्मशून्यस्य जीवभावेनाघटनं न्यायानेनत्वात् इत्यादिनिसत्राने न स्वस्य जीवभावे कर्मोपेता
स्तु जीवभावापगमेन देहादिमत्त्वानि सर्वं स्वदेहादिजन्मानि स्वर्गे स्वेटेटहानकर्मोपेतापयाप्तविनस्येथा
निर्विवेनेन चलनाशिकपापेन शक्तिविवसानरगभेदशुभकर्मनन्तहतशिक्तियाशुभवेवापाधिक्ति पापेतान
हदितिभाव २ तदेवसूत्रमाहकार्यकारणभाव इति तथाचोक्तवार्तिके विपदलसभावकत्वोधटेवनका

इस्वाणत्वमपाभावस्वजन्मनेत्मानरागिच भूतान्यनुभवन्त्यास्तु कन्ने रेवकर्मभिः २ कार्यकारणभावोय।
मीहेवाजन्मकर्मणो प्रकाशान्मपापानिसर्वेजीवा परान्यदान ४ पश्चाजेपाल्यकर्माणिकारणास्त
त्वत्र तथा प्रात्मजानात्मनन्त्व सकत्यकर्मकारणा ५ सकत्यिविद्दिवधस्यकारणात्मनेज यो
सस्त्वनि सकत्यितदभ्याससपरोभव ६

रकात् विपुत्समतीतेमयत्रोकमसेवेवदपापिपर्यमिति ४ पश्चाजेपाल्यकर्माणी
तिसायतेनत्वाह प्रात्मज्ञानादिति यारशमात्मानयोजानातिसमहतशुभपक्सल्पयति सकल्पानुरूपकरोति
नहिमनुष्यादिदेहात्मताबुद्धिविना पुण्यपापसकल्पयति करोति वा तथाचोक्तम् भगवद्भिर्भाष्यकृद्भिर्देहस्तथा
त्वभावेन देहेन कश्चिद्यागीयते इति देहाभिमानिसकल्पाद्धेवपुण्यपापप्रवृत्तिर्देह इत्याह सकल्पइति ५
सकल्पस्यास्यात्मोत्तिन वाविधत्व पुण्यपापप्रवृत्तिमोगवासनादित्मतानेनववधस्यकारणं ६ ॥ ॥

संकल्पत्यागेऽपायमाह सावधान इति ग्राह्यग्राहकभेदभ्रमेऽसति ग्राह्यस्य ग्राह्ये अनुकूलताप्रतिकूलताध्यवसायाद्धानोपादानानुकूलप्रवृत्तिसंकल्पोभवति ग्राह्यग्राहकविभ्रमत्यागेन तत्तन्मालिन्यैक्यग्रहणता। सावधानत्वाभावेन संकल्पस्मृत्येवाक्रिय इतिभावः १ अनुमेवार्थंकेदाम्रगाद्माभवेति यत्तत्सिद्धसादिस्वरूपेतत्त्वयस्येकरसः ८ अनावधानेतत्नुग्राह्य उक्तुलेशगावर्जनीयइति दर्शयन्वैराग्याभ्याससाध्यावधानतांदर्शयति अत्रसमिति ५ रागवैराग्ययोः स्वरूपंविविच्यदर्शयंस्तयोर्वैधर्म्यात्सिद्धांतंदर्शयति किंचि

सावधानोभवत्वंचग्राह्यग्राहकभ्रमे अनसामेवमेकल्पस्याघरिद्रंके: १ मा भवग्राह्यभावा।
तत्रग्राहकार्थस्वमभव भावनामखिलान्यज्ञात्यकिंतुतन्मयोभव २ अनसंतंयमेवार्थपतन्यत्ता।
एतेनव वद्धनेतन्नरागेणतन्नरागेणमन्यते ३ किंचिद्यदाचतेनभेनहृष्टोसिभवस्थितो नकिंचि
द्वाचतेविन्नेनन्नक्तोसिभवस्थितो ४ तस्मात्सदार्थेनिवयात्सदस्याद्वर्जेगमान् तृणस्ट्वंवकार्यालात
मार्किंचिन्नवरोचतां ५ यत्नरोषियदश्नासियज्जुहोषिनद्दासियत् नवनोमिनभोक्तासितन्ममम

दितियच्चरिंशदिं ६ अपकर्षावधौत्वागाद्योरादेहत्कर्षावधौदेवादिश्याभेस्तत्कार्थंतांतज्ञोयविषयरूपाइपदार्थानियाविद्धौतिकिंविद्यिनवरोचतां ७ नत्वेवंपरवैराग्यणभोक्तत्वाबंधनयेवितिवत्तस्तानभोजनादिक्रियाणांउत्सृजनत्वाजन्तत्ताबंधःस्यादेवत्याशंक्याह यदिति नत्वनसक्रियास्मनमतिः स्फुटस्वात्मनिविद्दमतिःतथावोक्तंभगवता नैवकिंचित्करोमीतियुक्तोमन्येततत्त्ववित्‌इति १२॥ त+२ ३३०

इत्थविवेगानिरूपसर्वनादिप्रयुक्तयोकेनसंधमस्त्रकिमापेनाहरूंनरति ११ सर्वसंघनयेमनोजयएवोपायः। सवमनसैवनान्येनेत्याहमनसेति ९४ यस्मापेनमनसामनोजयस्तस्माद विवेकेनेति ९५ ममसामनोजये धात्मासयदोषपरिहरतिस्तालयेतीति मसेनसादिना ९६ मनः देवसिनोमीवसत्वकियानेपाःहृयतहृत्य।

मेनोतीनेनशोचेनिभविद्याज्ञितयेनिनो वर्तमानेचगृहंतिक्रमप्रासमतोऽिन ९२ मनसिग्रथितमभा वास्तस्मामाहमदादयः मनसैवमनोनामक्रदनीयंचित्तानता ९४ विवेकेनातितीतेनवलादय इत्ययमा मनसैवमनसिकिंचिसदंभ्रमस्यतानये ९५ सालयेतिमलेनैवमलेसालनकोविदाः वायं त्यजमसेणाविघप्रतिविघेणाच ९६ जीवस्वजीणिरूपाणिस्थलसूक्ष्मपराणिच नजास्यपरेस्वपेन इनेदेपरित्यज ९ पाणिपाटमयोपापरेदोभाग्यवत्रादि आमायेमनजीवस्यरूपस्थलमिदस्थिते १८
समेकस्यमयाकारेपावत्तेशरभावियत विमेनहिहिजीवस्यरूपेणमातिवाहिके ९९ आयंनशोद्दिते सत्यचिन्मात्रेनिर्विकल्पक यतहिहिपरेरूपेनतोयेविषरूपके २० पतमूर्यपदंशुद्धमवरूपदाभव संपरित्यज्यश्वेदेमानत्रात्ममतिभंव २१ श्रीरामउवाच नायन्तश्रमगुभेवस्थितेत्रिषयलादिने

मनसाकेहनीयइतिरर्थयिमजीवरूपाणिविभजते जीवस्येति परित्यज्यमनासाक्षिरूप ९ नानिदर्शयति पाणीत्यादिना ८ १९ विषयरूपकेसत्तासूर्तिप्रदर्शयिः २० २१ स्वस्वस्वरूपेजीवस्यनाशस्वमयोःप्रसि देनावत्मात्ररूपीत्याणेयिनसम्यक्तस्यपरिशुद्धिरित्यवस्यारूयानीतेनिशासमानोरामःपृच्छति जाग्रदिति स्थिनेसे

यो.
वा. नि.
उ. टी.
१३८

सैतएवस्यात्समलत्वितंनविद्योषेणसंकल्पावतेनेन २२ अहंभावः जाग्रत्स्वप्नयोर्विलेपः अनहंभावः सुषुप्तौ नम्
लम्यकात्तांतानुभेकाद्दिनेयोजीवापाधीसमदिनयोनुग्रस्तहरस्मग्रश्रासीतनो वेसदनायतरस्यादिश्रुतिप्रसि
द्धेसदसतोतेचनयका २३ जीवन्मुक्तेश्चयावुस्थितिर्निस्तु सुषुप्तिरियस्याः व्यवहृतौ व्यवहारकालेसास्यवस्थिति
प्रसिद्धा २४ तस्याः जाग्रदादिसंकरंवारयतिनेनतदिति नतुतज्ज्ञावरणेतस्थितेज्ञानस्य २५ नवाहितोयेन

तयोश्चदि विशेषेणविविच्यमनिरूपक २२ वसिष्ठउवाच अहंभावानहंभावौत्यक्त्वासदसतीतथा यदा
सक्तंसमंस्वच्छंस्थितनत्तर्यमुच्यते २३ यास्वस्थाममलाक्षांतं जीवन्मुक्तव्यवस्थितिः सास्यवस्थाव्यवहृतो
सात्तुर्यंकलनोच्यते २४ नेनजाग्रन्नचस्वप्नं संकल्पानामसंभवात् सुषुप्तभावोनाप्येतदभावाज्जडतास्थि
तेः २५ शांतसम्यक्प्रबुद्धानां यथास्थितमिदंजगत् विलीनंतुर्यमित्याहुरबुद्धानांस्थितंस्थिरं २६ अहंकार
कलात्यागेसमतायाः समुद्भवे विशिरायोंकृतेचित्तेतुर्यावस्थोपतिष्ठते २७ अथेमंशृणु दृष्टांतंकथ्य
मानंमयाधुना प्रबुद्धोपियथाबोधमुपैषि विबुधोपम २८ कस्मिंश्चित्काननाभोगे महामौनव्रतस्थि
ते दृष्टाद्भुतमिदंकिंचित्तनिंप्रकल्पकः २९

तेयेजाग्रद्दशावाहिंहतकालेनीवन्नकानामपि कथंस्या
तज्जाग्रद्धांतमिति विलीनेत्यानव्याचिते २९ जलविलीनमेयव्यवहितयाग्नाप्रौहृते सति ३० जाग्रतोयावद्ग्रतः
कथंचिन्नविशाततस्यादित्यसंभावनो गाव्याधीयोदाहरणोन्नवारयति अथेममित्यादिना २८ महामौनं
तावग्नीयनवागादिचेष्टे इदंवक्ष्यमाणंपश्य २९ ॥ १३८

श्री यो. नि. टी. ४९ ऊतेनाभ्युदेतितवाह अज्ञानमितिसहस्रपदमानस्पद तथाचानन्तकोटिजन्माभ्यस्तहेतवासनाश्रिमीहृतनाऽसत्कृतपंक्ता ९० तोकेदृमित्यर्थः २ यत्राद्रिअवनलरवाह्याभ्यन्तरवहुप्रमाणाद्यहेतत्तुपताश्च्यावस्थमित्याह सवाह्याभ्यन्तरमिति दे हभावेनीवजारागद्यव्यासहदयेऽअभावेमरणप्रलयाद्यवस्थासुसत्तितामसदानुभूयते श्रुतिचनता मनिषाकल्पे ३ ज्ञानस्य चसामग्राद्देशेस्वसंपत्ति आत्मेतिहाभ्या मोक्षसाधनतिकम ४ अनयवपुन पुनरुपदेशास्यमननाद्यभ्यास

अज्ञानमेनहृत्लवदविवेचनारत्नात्मक जन्मान्तरसहस्रोमनुजश्चितिमम्पागात १ सवाह्याभ्यन्तरसर्वैर्विंदियेरनुभूय ते भावाभावेषुदेहस्येनानिरजनतोरात अज्ञानाननुसर्वैर्यामिद्रियाणामगोचरं समाके तस्माद्यामिमन सद्दि यत्वये ४ मोक्षइंद्रियत्वात्रिवर्यवस्थितनकथाकिल पातिमनस्ततानतो मनसान्नीनतृत्रिमत ५ समविधानमासे तायस्कोहृदयजम ज्ञानाभ्यासविरसासियानेद्धिपिस्वसिद्धये ६ यथाविद्यानिलानजेयोमनकभूपति ज्ञाता त्वाभ्यासपरस्याविदूरसश्च ७ निश्चयोयमभूतस्यवायोकार्यविदारिणः नाशनसिद्धलोवाचिनज्ञाननेनस न्यना निश्चयेनदरियैनविविधाचारकारिणा योनिश्चयनरस्तुयोनवत्तत्वमहाहृते ९ निश्चयोयस्त्रिनेजस्य कातयासहतिष्ठनः अत्मोवाप्यवाससमनेमयनराचय १ योनिश्चय स्वरणरोवोकालेभोगवसच दिवाकर समामिनापवनस्यामलस्य च ११ नारदस्कन्दस्य साममचारिसमलथा प्रचेतसोभृगेश्चवकुतारश्चुकसच १२

याविद्यासतानानाप्रतानकेदनेनसार्थकामिस्याशयेनोपसहरति सविति १३ अयमदनुभवानुसारीनिश्चयकार्ये णवहिर्वकदाशेणअकार्येणसमाधिनावविद्यासितासस्याभूत तदेवाभ्यासफलत्तानेनेनत्तानेनेयामिव्यक्तस्यस्तहपष्य सत्पतानापातत्तानेनेत्यर्थं ८ योनिश्चगर्भवासादिहके श्रवनरश्चपिनतत्त्वयुक्तद्दरैिः स्वपतेइत्यर्थ पवन्नरेषुष्य २८

सू ४९ १ ११ १२ ॥ निश्चवतर

कथंचिन्मृषालोकनकार्येन दाढ्र्यमेति ४४ एवं विचारवता हे राम अन्यमाप्तयोरस्मद्रूपे सर्वस्मिन् दृश्ये परिदृष्टे समियाः सि
ध्यन्ति निर्दोषस्थिरात्मा श्रुभ्रसत्वा प्रमाधिष्ठानावतिरेकादिभिर्भाव्य ४ ४९ बाध्यसाभिसत्वं रूपत्वेन हाधस्यात्ममात्रत्वेन
प्रमाणानलेस्यमाया विद्या इत्यास्मत्स्वरूपास्मात् ध्येये वेद्ये च कृत्वा दिव्याद्दृरूपमिति ५२ ५३ एवं सति पालिनिष्कृष्टा वि
द्या ॥ तन्न्यथा स्वरूपमाह यत्ता वदिति ग्रविद्याया स्वरूपमिति शेष ५४ नदेवविदूरलत्ररूपसहरति द्वैतेति घटः
पट शकटं चेत्यादयः आसमानेनजगज्जालविभ्रमः परिक्षिप्तसच्चिदात्मा न किंतन्यदिव्यादिरूपोऽपि न दृष्टिरेवाविद्यानदयवादे

रूक्ष्माप्यासास्यत्वेऽस्मिन् स्यादिति शेष पाव इत्यर्थेनैव सर्वमायाविशोधने ४५ आप्तयोरसद्रूपे चैतन्य
विदूरेनेदृशा सर्वस्मिन्नेवम् शोधसम विद्यासपवित्र ५ नतत्किंचित् विद्यानन्तरं तु क्षेवलास्ताम् नरहस्यतत्रुपा
देयं पदः विद्यानिवर्तते ४८ स्वसत्ताभावपर्यवसानं तायतेन स्वभावक नहि निहागतस्वायस्वादोन्यस्मात्सनीयते ४९
नाविद्याज्ञाविद्यालिङ्गोऽवेदमात्रादिन सदसत्कल्पनास्फारमेपोच्यते न मदिन ५२ यता वदेवविद्यायानेदज्ञात
निश्चयः एतदेवतत्त्वाय स्यात्कुलेदमितिनिश्चयः ५४ तुटपटशकटादौ भासजालं न विज्ञैतोन्यदितेहदशानवि
द्या ततपटशकटाद्भासजालं विभूतिरिचेद्दिशैवसानविद्या ५५ अविद्याचिकित्सानामदशमः सर्गः १० तस्मि
न्नेवाय पुनः पुनरिदं राम प्रबोधार्थं मयोच्यते अभ्यासेन विना साधोनाभ्युदेत्यात्मभावना १ ॥ रामायनमः

नाविद्याक्षिप्रसत्ता वदविद्यैव नास्त्ययंत्यर्थः ५२ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे दशमः सर्गः १ जीवन्मु
क्तस्य याह हसास्थिता दरिहराद्य सर्वब्रह्मेति निसारदृष्टो रामाया जोपदिश्यते उपदिष्टमेवार्थस्य पुनः पुनर्भं प्रणवे नोपदेश
उपदेश्यार्थं स्मृतिदार्ढ्यार्थः इहाप्तानादिश्रवणादयो यथानित्यस्य बन्धलोदयमावर्तनीयास्तथादिभावनोदाहरा
आ यासस्तत्र मा हनि रसहृदयदेवादित्यर्हस्पेत्तमितादोषपरिहारोऽन्यत्ताह्जननायो ह्यादयन्त्याकृतानामविद्यासयपविशि
ष्टाईत्सा तेरामभिमतावीकरोति पुनः पुनरीति ॥ रामायनमोनमः ॥

श्री
वा सि
षु टी
२६

२१ अथात्मानमदर्शनदर्शनविरोधावाणाद्रूप २ इत्यादिनात्स्वरूपत्वा ३१ इत्यानान्तात्यमाह यथेत्यादिना आत्मस्य विक्षमानाः २२ तत्पर्यालोचनेसर्वेदिक्षुत्वनिवृत्तिस्यात्मत्वात्वापेनाद्वयेति अवस्त्वसर्पादिकीदृक्कियात्स्वेदन मज्ञानिकस्थितेविस्मृतने प्रथनात्म्य जनदर्शनशक्तिप्रतिबंधं २२ अथ्यनिचेदिनिरोध यथात्म विलीयते तथासर्वेस विद्यजगत् २४ तमोद्भूपाद्दर्शनमिदर्शनविद्धुमतिनस्थितिदीपेक्षानीयमानेस्ततीतिशेषः २१ मदसालोकमानामद्या तिमपमालोकमानामपलायते २६ जनस्याद्भवस्तुमितिचेत्सप्रतीतिबलादेवत्याह आलोकइतिआलोकेआगतेस

आत्मदृष्टिरवेषासमभ्रमदायिनी दृश्यमतीमयाणाज्ञानास्यकामिनी २५ अथास्त्वदर्शनयत्रदविद्येन्मु ख्यनेजुषे अविद्यादिनिगड्डनस्ततःसर्वप्रवर्तते १८ अविद्यारूपदितायावदेवावलोक्यते तावदेवानल्पाभ्या दिनानुर्यथात्मवे यथानेशामनिद्रायावकलनयामनाक् विमृशत्यायावनावद्विद्यात्स्वाविलीयते २१ यथाको दृगवसेतदितियाचाहिकल्पते अविद्यालीयतेतावदालोकेनाथनायका २२ दीप इसेत्यथाभ्येतितमेरूपदिदृक्षया तथाविलीयतेसर्वतमस्तोपेहेनयथा २४ नवसेलत्वनेदीपेनमसेरूपनिश्चयं उदेतिकेवलधात्वसोविमलमा त्रिमान् २५ एवमालोकमानेवाद्भुतापियाविपलायते अस्मदृयाद्यवस्तुनःस्वरूपमेवविचारणात् २६ आलोकआ गतेयाहत्मस्त्वदृष्यतेनथा यावत्स्त्रज्ञविद्यायार्लब्धस्त्वप्रतीयते १७ यावआलोकयेतेनावन्नकिंचिदपिदृश्यते आलोकनेयथाविद्यानतयाप्रतिपद्यते २८ ॥

तिलतम यादृक्समहदृष्यनेनयाअविद्याप्यसत्तीदृश्यतेनतमस आलोकेनबाध त्रैकालिकत्वाप्रतीति.किंतत्रोक्ष नजलयोत्यवविरोभावमानेआलोकापरामेपुनस्तद्दर्शनादितितमसोवस्तत्वेनप्रसक्ततमथाअविद्यायास्तवस्तत्वेः न+१ कालिकत्वाधात्मवेनप्रतीयतेएवेत्यर्थः १७ किंचिद्कि स्त्वाद्यपिवासजतमपोद्यपियाघायवदिद्यायंनाज्ञावेनाव। २८ तत्वेतेनदृष्यते आलोकितेनयथायावत्स्वभावाअविद्यायथावस्तुतत्ववनेतेतत्थेवप्रतिपद्यतइत्यर्थः २८॥ ॥

निर्वीजतानाग्रिभर्भिर्न्नवीजशक्तिः २ अनपवास्त्यविवासनापरिशिष्टाव ह्यादिबोधवज्रमा दभिवृत्याम हानर्थदेनभेकमीनि
नि शेषमस्य: कापेरत्याशयेनाह वासनापारनि २१ २२ चिकीर्षाहेत्वविरूपावासनावीजशाक्ति. इसनयावीजनष्ठजभशक्ति
लतालाभर्जनमाश्रेयोऽस्त्विह २३ सैववीजादिसर्वकारणेष्वनानाऽऽशेणास्थिनेनाह वीजविनिर्मा हिता उत्तासोभृजलयोगाद
विगेलः न्न्तलतामेन वृष्णेनग्रनुभूयमेहत्वताम वृषग्रऊ र मननशक्ति स्तदामनावृषेसुधनरत्नादिषु द्रव्यमायेन सुहृतो घनाप्रयो

यथासितवासनावीजेनत्वपुमनसिदूये निर्वीजवासनायत्रतत्वर्थसिद्धिदेस्वत २० वासनाप्यासत्यावदुष्करा।
आर्यपिदृष्टामपि केदद्वैविविद्यासाय 'बोध' स्वस्यापितावधाने २१ निर्दग्धवासनावीज 'समससामान्यरूपवान् स
देहोवाविदेहोवानभूयोऽङ्कुरभाग्भवेत् २२ चिद्धि क्रियामनावीजरूपिणीसापधर्मिणी स्थिताभस्मनेयाभिन्नस्या
वनादिषुवस्तुषु २३ वीजभृष्टासद्रूपेणनाशेनजड्रूपिषु स्वेषुद्रव्यभावेनकाचिन्नेनेवरेषु २४ भस्मन्यथा
निमद्रूपापासहशमृत्रूपिणी अग्निनेवासितस्थितानिलधारतयाम्भिषु २५ आत्मशक्तिपदार्थेषुनयाचटपटा।
दिषु सर्वत्रसमसामान्यरूपमाश्रित्यतिष्ठति २६ इलीयमस्ति, इवपटविभा सर्वसंस्थिता यथाचटापटाप्राहृद। त्ता+
श्चात्वविनीतथा २७ स्वरूपमसास्थेवेनकृथिनप्रविचारित प्रसर्वसर्वतोव्यापिसद्विद्यासन्मयात्मकम् २८ ॥

जकभावेनद्रव्यवभेदोऽस्त्यन्नवासनात इत्यादिषुशिलादिषु सालेनजलमितिकटभेदान्वय २७ भस्मनिपमदृपिषुनि
स्वरूपारवंननकाष्ठेलोष्टादिषु सद्याश्रएद्रूपिण्यपि अग्निनेष्वसिनेसहतापारेचधसितस्थित्यामासिन्पमारेवरूपयास्थि।
त्या अग्निशूलद्रुादिषु सितधारतयालोहतायाशतया २८ घटपटादिषु सर्वत्र सर्वेवस्तुष्वात्मैवसन्मासामान्यरूप गृहीतान
स्वरूपाधीतनिवारणादिनानाशक्ति 'सनन्निषणीत्यर्थ' घटमेवजालमेवपट' आकाद्कोयसामत्याकिमाप्रादूरवर्षेन
वि अस्मत्प्रेतनहृतविद्धकि: असन्मयात्मकप्रसन्यमायोंकारनादात्मापत्र ॥ २९ ॥ रामायणमोनमः ॥ रामायणम.

श्री
वा. नि.
प्र.
दी.
२२

त्रै+२

सकपदेन कर्मेंद्रियशून्यता अथपदेन ज्ञानेंद्रियव्यापारशून्यता तत्पदेन मनःप्रसाद(?)पन्नोपलक्षणेन कर्मेंद्रियव्यापा
रशून्यतया समाधौ विक्षिप्तो वेदान्तश्रोतव्यतो नानिवृत्तौ श्लेषेत्याज्ञा तस्य मनोनाशासंभवादष्टश्रुतिमाकृतिं विवे
निस्थितास्य किंचितित्वेदत्तत्त्वकोभिप्रायइत्याशयेन श्रीरामः पृच्छति सत्तेति १२ सामान्यविदितत्त्वमेन्तु श्लोकतत्त्वितज्ञ।
द्विसाधनचतुष्टयसंपत्तिसहकृतस्य वाणमननिदिध्यासनजन्यतत्त्वसाक्षात्कारः तेनमनस्तस्य नाशादयमनोनाशासंभवा
सत्तासामान्यस्थितिर्हि मोदः सचात्तत्रकृत्त्वोपनाशोजन्मभूमानानार किं प्राययामस्यावसानमत्वं मिदितदीले
कारि+

मकाधनत्वनस्तमाम्यवेगापिति श्रीरामउवाच समाहितत्वपापश्चसंस्थितास्यावेशभुवित् तर्हिरास्थितास
किंमेन्येवेदविदावर १३ वसिष्ठउवाच बुद्धिर्वैविचार्येदयथावस्तववलोकनात् सत्तासामान्यमेवोथ समोदा
भेदनतकः ४ पौनायपविश्रामोवास्मनानासउत्तम सत्ताभावत्वावोधपासेनेद्ब्रोऽन्त्तनकः ५ पौनायप
वित्तं सम्मितायत्वकः सत्तासामान्यरूपत्वनकेवल्यपदवित्र १६ अत्र सुस्थितात्मेदायवीजइवाजर
यासमान्तस्वरूपसंविदितत्तस्थदपुन २६ अत्र सलीनमनःपरितः स्वमवासन सत्ताभावउधमापिनन्पुरु हव
शानमद २ स्थावरादयपतेद्विसमस्त्वात्मउद्धर्मिता सत्तासंपदमात्रकाजमावसर्गपुनःपुनः २८ यथावीजेषु
प्रादिम्सदाशोचदेयथा तथाजसंस्थितासाधोस्थावरेष्वसत्ववासना १९

+विचार्यैवेदसा
लोकशास्त्रप्राप्य
तत्त्वावलोकनात्
सामान्यनिष्ठस्य
तद्रूपप्रविशत्वं १५+
+२+३+४

वामनाश्वप्ति+

भाव. दुर्लभत्वद्भूति श्रीवसिष्ठ लोकेश्मिप्रायच्योपनिषुद्धिर्दृवैमित्यादिना ११ परितापश्रान्तत्वमितिशेष १४
शास्त्रोत्तिश्रावैगुरूसतोद्योदिभि सद्विचार्यप्रध्यात्मभावनात्मनतत्त्वैकनिदिध्यासनात् तत्त्वमालोक्य १५ स्थावरे
श्रन्तत्वत् द्वित्तरभिन्नपपादयतिअत्रेत्यादिना सत्ताभवत्वमिवसणमत्व १६ तउधर्मादिपाषाणादिभावहृतिम्बन्यम
पि २ १८ स्थावरेषुवासनेवनासीतितदाशकापरिहारोतयथेतिपुष्पादीनिखुक्तमातुक्तिःश्रक्ररादिषुप्रख्यातमित्यथे
वर
१९

सबध'देदेवाद्यभेभ्येवाद्दमममाताल्लत्त्ल' ननलभामदेविमर्शेनेतिशेष' ३ भ्रमताजगद्भाति येत्स्वीनभूनमस्तस
माञ्जेणाश्चितापतिविद्यश्चेतिशेषः ४ एवमविद्यास्वरूपमकातकार्याधिनाशात्मनोवपश्चमदर्शयति विमलाञ्चि
मा०उ०नि०५३ त्यादिनाचिन्नतादात्म्यापाद्यच्छिन्नप्राय' श्रतएवविश्लेनछेनघनीवपलेभ्योभूतेभ्य सम्भ्यापतान्मेवाप्नुवि५नपतितिन
शमेवापीममवतीत्यादिक्रमे'घटैकंयथेतिशेषः ६ एवतात्पादिकमपिचित्रधर्मस्वात्मन्यारोपयतीत्याह गढस्विति
श्रवमात्मायवधोनश्दचेतश्चित्नमेवश्राकुलमात्मानपश्यति श्रतएवतदनवाप्तत्पाभि'स्वंवर्जतीत्याह कोशेति कोश

स्थोयममावत्रईदिपोद्यपरिशपते ननलभामदेसर्वंत्नसर्पश्रमादिव ३ श्रपरिताभ्राात्मैवभ्रमतासमा
यमान' तातञ्चात्मममाद्यातिसीमान'सर्वसविद ४ श्रविद्येप्युवनेलोकेचिशेत्यमसमाश्रिता चेत्यातीतात्मा
तासेनिसर्वोपाधिविवर्जिता ५ चिन्नमात्रदिव्यरूपत्वात्मिन्नश्चेचनयति स्थितेतिहृतिचात्मायचुदेसतिचदा
चव ६ गकत्वपपतिगकत्नस्थितेतिदृष्टिशुर्यथा आनमेवमिदचेत'पश्यन्नात्मानमाकुल ७ कोशकारव
दात्मानेवासन्नातन्त्रेनर्भि' वेष्टयेश्चैवचेतोतसंसत्वाज्ञावबुध्यते ८ श्रीरामउवाच मोक्षेभस्त्यमसघनतामारा
तसमवस्थित स्यावरादितत्राभकीटयाभवतिप्रभो ९ वसिष्ठउवाच श्रमनस्त्वमसमात्ममनस्तादपिविचुते
तस्यरूपमाश्रित्यस्थितेयास्यावरेष्वपि १० तत्रहरस्थितात्मकिमेत्येवेदविदांवर समतुर्यपकायतविनसि

निर्वाणप्र०

कार'तुमिविशेषः'चास्मात्तविवेकसून्यत्वात् ८ पालपदोक्ताविवेकिप्रमादविवेकपर्यायवधीनास्यावरणाणिज्ञाविय
तिनिराम श्रीरामःसहके'निमोत्र्योऽसिति समवस्थितमवलवित् ९ श्रयनसल्लप्समाविवलसवउ'त्वमवेद्नांपाद्यनाया
दक्रमेनात्वय सर्वेपरपरामर्शासमनन्तपोपतालत्वामनस्तादपिच्युतनटस्यन्तपतासहवाणरूपमाश्रित्यवित् १
समेविवेकासमपर्शहकपेदनतत्रमतवास्यात्वारणानलस्यतेश्रतएवउ त्वमतीकाराल्ममाहदुःखदायिनी ११

श्री वा नि ह टी २९

निषाध्रमस्थानीयानां निरोधमावपितोऽस्मिन्निति प्रभाद दृष्टानां जीवनादीनां नो बहिरवस्थानप्रसक्तिवारणायाह सत्ता।
सामान्यमिति निःसत्त्वम्येवास्तीति सम्बन्धः। यतो वस्तुसत्त्वस्याधीनसत्ताक १ वस्तु च सर्वं देवस्य विनाशात्मत्रिविधपरिच्छेद
रहितमिति शिवः यावत्। तथा च जीवनिरोधमनआकाशादेरभ्य निरोधमनाकाशानिरोधमनसि वौपचारिकमपत्र विस्फा
पायेनाह अभ्यनामिति। एवं जीवस्य कर्तृत्वमयौपचारिकमेवेत्याह यथेति ३। ३२ उक्तमर्थं सत्यौपसंहरति मनेति

क्षोभेण नित्यमननात्मतया तथान्तर्विक्षाभिधा 'सदा साम्यतस्सर्वं वस्तुवस्त्वेव वस्तुसत् १ सर्वं देवाद्विनाशात्म
त्रैभाग्याभासनयथा यथामरुः परदेशस्यस्थानस्य कर्तृता ३१ अकर्तैवहि तथा कर्तृतात्मसंक (१ १ अकर्ता)
यावे मणिसन्निधिमात्रेण "यथायःस्पन्देजडः ३२ ततमयात्मैवायदेहस्तत्रचिद्धनः' तदस्मिन्ननादिदेता
देकबीजे चित्ताचित्तविदितनकल्पितकल्पनेन लोलोमिताक्षमिववारि विशुद्धरूप यदप्यरूपनियतं न किंचि
दिहास्ति ३३ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे नवमः सर्गः ९ वसिष्ठ उवाच तस्मात्।
किंचिदवेदनात्स्थावरजङ्गमं न किंचित्तच्चिदाभावयति किंचिति विहिते १ एवकाचिन्न कलनाभावाभावमया
त्मिका तदिदमजीवादिसर्वमार्यकिमोदसे २॥

तत्र यत्नेनेक्षणमिसर्वस्वसंविदिन जगाकल्पितवासनाप्रयुक्तेनोत्तरेश्वरकल्पनेनेदं जगत् स्थितमतश्च यस्मिन्ज्ञाते त्वा
दाकाशादपरूपिणीमन्तोमन्तोरूपमन्येनान्यत्किंचिदस्तीत्यर्थः ३१ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे न
वमः सर्गः ९ अविद्यावयविभ्रान्ति स्थावरेऽपुमन 'स्थितेः अदिश्वराद्विवार्थं च वपोनास्त प्रपञ्चेन। तस्मान्नातीवभेदस्या २९
ज्ञानक्रमात्मक्राज्ञानेनास्मिन्निदं न किंचिदेवेत्यर्थः १ इदं जीवादिसर्वं यदाभावमयात्मिकाचित्क लनानास्तित्वादगात्र

निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे ॥

कोसौ शेषस्तदर्शय ॥ सदेव प्राग्बोधादविद्येति कल्पितमित्याह किंचिदिति नास्ति किंचित्त्वातिरिक्तं यत्र न तु किंचित् ॥ २१ ॥ २२
स्वाने मनसि मिथ्या अन्योन्यका यानपनयोरिव विरुद्धयोस्तयोर्विद्याविद्ययोर्मध्ये अविद्यापायतः सातेर्विनिवाधेन किंतो
नापास्तया २३ अवाप्यविद्याफलसमभिव्यक्तसत्तां न तद्रूप ननु विद्यायि निराबाधत्वात् कुतो न परिशिष्यते नत्वाह अवि
द्यासत्तयारिति इयं नसंस्त्याद्रविवेनिभाव ४४ सर्वबाधात्मकत्वात् किंचिन्मात्रमप्यरूपत्वात्किंचित् अत एव तद्दर्शन
मेव न मनः सर्वदर्शनं सर्वबाधदर्शनं चेत्याह नत्वेवमिति एवं उक्तेन नास्तिक द्रूपेण नास्तिकद्रूपेण न तु किंचिदपि दर्शने

किंचिदस्ति न किंचिदस्ति नाविदितिनतस्थित तदेवाविदितात्मासदविद्येत्युदाहृत २१ विदितं सत्तदेवेदमविद्यात्
पर्यस्तिन विद्याभावादविद्याव्यासिद्धेवोदेति कल्पना २२ मिथ्या स्वाने नयोरनकायानपनयोरिव अविद्याया
स्तितो नापासोंऽपि ह्येवं कल्पने २३ पेनावाप्यवलीयेनेवावाप्य परिशिष्यते अविद्यासत्तयान्तीतो विद्यायस्तो विदाघव
यत्किंचिदन्नकिंचिदाकिंचिदापीदमात्मन तत्रैवं दर्शने सर्वं न किंचिनच दर्शने २४ वदस्तु वदथानाद्यामिवद्
व्यापत्वादिमान् सर्वशक्तिर्हि किंचित्सर्वशक्तिसमन्नकं २५ नभसेव्याधिक सन्यनचन्यंचिदात्मक स्तथैकाने
एवावह्निर्यथा सीरे तूनेनपा तदेदमस्थित सर्वदेशाकालक्रमोदय यथास्फुलिंगाग्रतलायथा भासो दिवाकरा
त २६ तस्मा मद्ब्रह्मनिर्यान्ति स्फुरन्या सविदश्चिन यथाभोधि स्तरंगा गायथा मलमीलिता २७ ॥ रामायनमः

अतान्तसूक्ष्मदशायामपि तस्यैवाकिंचित्वेपिव इवीजवद्याहता याहतावस्थयो स्थलसूक्ष्मीभूतसर्वात्मकतालक्षणाकि
चित्प्रसिद्धमित्याह वटस्थेत्यादिना २६ २७ तस्मात्त्वादेव देशकालक्रमोदयेत सक्रियो जीवनिपरेणान्वय अत एवाग्नि
विस्फुलिंगादिन्यायेन जीवानामुपाधिभिः सह तत्तो निर्गमनश्रुतिषु प्रसिद्धमित्याशयेनाह यथेत्यादिना २८ तस्मात्
तत्स्थितत्वादेव ब्रह्म सविद सर्वाग्यादिमा प्रसिद्धा जीवचित निर्यान्ति अत एव तद्ब्रह्म सर्वजीव सविदाकोशायथेति १५

रामः

श्री वा सि द्धी २५

अतएवतदुपासकानामपितासामाप्तुनर्जन्मनिवृत्तिः प्रसिद्धेत्याहस्मातिकृद्दति त्रिसन्ध्योक्तकाशाहतोमा सातिक
अतत्सत्तद्धुपासक अतएवविभक्तीनां ज्ञानाभावादनात्मनकोजीवन्मकलेत्याह तेनेनिग्रमोहमिहरादि १२ पर्यंच।
देशकृत्स्नभावेशम्यसमाधानमनुपसरन्त्यमसत्तमेवप्रसौति भवाहनि कार्याविद्यापलनन्यत्वयेषीमना काणविद्यात्व।
मायाति ५ कार्यविद्योदयस्याधारत्वादपिविद्याशरीराणानेषामविद्यात्वमेवेत्याह उदेतीतिकारणविद्यानशानस्त

सात्विक. शाह्तो भागो नामतन्नो द्विधा भवेत् नश्यमन्यद्यत्रे भूयस्तेनासौ मुक्त उच्यते १० तेनरुद्रादयो सेत्येतसत्र
भागामहाम्नेतिष्ठेतिमुक्ताप्रकृष्यायावहेदजनान्तियौ ११ यावहेहमहामानो जीवन्मुक्ताश्च विश्रिता विदे
हमुक्तादेहान्तेस्वासातिपरमेश्वरे १४ भागाध्यस्तविद्यायाः पर्वविद्यात्वमागत. बीजफलत्वमायातिफलमाया
ति ७ बीजनाम् उदेतिविद्याविद्यायाःसलिलादिवबुद्बुदं विद्यायान्तीयतेविद्यापयसीवहिबुद्बुदं पयसत्व
गयोर्हितभावनादेवाभिन्नता [illegible] वि
द्याविद्ययोर्भेदभावनादेवाभिन्नता ० पयस्तरंगयोरैक्ययथैवपरमार्थेन नाविद्यानविद्यात्वमिहकिचन वि
द्यते १८ विद्याविद्याहसोत्यक्तापदस्मी हंसदसिति प्रतियोगिव्यवच्छेद वशादेनदुद्गदद १७ विद्याविद्याद्दशोम
स सोयेवद्वपदो भव नाविद्यास्तिनविद्यास्तिहन कल्पनयान्यया २०

इत्यत्व भागो विद्यात्व्या मकामाकायाविद्यालतां सम्यकृदेनितवैवप्रलयेलीयते १९ एवचविद्याविद्याभेदोपिकल्पित
एवेतिसिद्धमित्याहयरति ० किंचविद्याविद्योभयबाधेसत्यतत्द्वैतप्रमाकिनीस्त्रीत्याशयेनाहनाविद्यात्वमिति १८ वि
द्याविद्याहशोतद्वैदविरोधादिरहीनत्वश्चविद्याहरोबाधात्वादस्तुत्याग विद्याहशस्तुबाधिकायाकेनत्यागस्तत्राहप्रति
योगीति बाधनस्यविद्यायाअस्मात्परमीतनिर्रूपितबाधकत्वायाअसिद्धेर्ध्यार्हत्रि प्रसिद्धेर्व्यावर्त्यप्रतियोगिप्रसिद्धौ तम्यो

प्रधानादुत्पन्नप्रकृतेरविद्यात्मात् अविद्यामिति ९ कार्यकारणविद्यासाधारणोपनैकैकसगुणसत्वांतरेवैविध्यमा
ह अत्रेति १८ तत्रप्रथमविभागेसत्वप्रधानादाहरति तत्पदं ५ तदावांतरविभागेत्रीनगुणादाहरति सात्विकसेति १०
इत्यादीनांसत्वगुणांतर्गतगुणसत्वेदेवउपपत्तिमाह सत्वधान्यात्मिति निर्मलेकदाप्यविपाकरणप्रत्यस्तान्तपदेस्वाभाविके
त्वविषयासदेवप्रधानः अतस्तेषुइत्सत्वमित्यर्थः एतेनविविधस्थेयः राजसत्तामसप्रतीतेलेनम्लदजनप्रसिद्धिर्निरस्ता
सत्वरजस्तमस्त्रिप्रकृतेर्गुणास्तेषुत्रः परः प्रकृष्टपकरदासधने हित्वादयेवविविधिविद्येतिसत्वाः श्रेयासितत्रावा

अविद्यांप्रकृतिंविदित्वाविनयपर्सितो पश्येवंस्मृतिर्मनोरस्याःपारपरंपदं ९ अत्रेनेयेत्रयःश्रोकागुणालेपि
विधासत्वः सत्वरजस्तमस्त्रिप्रत्येकंभिद्यतेगुणाः नवैवंविभक्तेयमविद्यागुणभेदतः यावत्तिविविदश
गुणतयेवतदाश्रित त्रयोमनवःसिद्धानामाविद्याधर्मःस्मृतिः इतिआगमविद्यायाःसात्विकिंविद्याराववा ५
सात्विकसात्त्वमात्मनाविद्याधर्मस्तमः राजसत्वमनयःसिद्धाः सत्वदेवादयः १० सतत्मानेदेवयोचाव
विद्याःप्राकृतैर्गुणैः निर्मलपदमापाता सत्वेद्रविदशदयः ११ ॥

त्वसत्वेनोत्तंगासृतिनिभावनादिवाकानि तथाचसत्वसःसात्वाद्दरीरेतोपचारेणप्रथमैकस्पर्वेर्शिष्टीत्यायेनप्रयोग
सार्गातिनेतरयोरप्रकृष्टत्तपदानिसर्वेतत्वसत्वसंकल्पतास्वभक्तप्रबोधकत्वनिःश्रेयसहेतुमानोविनिर्मिधपिज्ञाति
त्वा+ स्तिप्रयोगेषुप्रविष्टत्तमिन्त् अथैयरत्वस्यनेतिसंभोभिनिवेशिनः यातुधानाश्च्यायतेपिशाचाश्चनंरावरति अ
पकर्षदर्शनस्यनिदितत्वात्विमर्लीनामीस्वरकोटेलेनकतयाअपकर्षयोपनात्सर्वोत्कर्षप्रयोजनकगुङ्सप्रपारीप्रत्व

श्री॰ वा॰ नि॰ प्र॰ टी॰ २५

तत्र निर्विकारशुद्धचित' सुतवत्स्नेहात्मभावसामान्योकारस्याचाशदनात्मा याथी नविवर्तेर्मप्रयुक्तत्वे सिद्धे ज्ञानस्य परब्रह्मत्वस्याविरोधायनस्येपानकोमायाया सकलस्त्वानमःस्वरूपानावरेकः कल्पः सपश्यदुद्रममानिस्वत्वाने तस्य चतस्त्वकन ममना सिद्धानिविलनादितयास्मर्वविद्यारोपकत्वानन्दरूपानावरकत्वाच्चन सर्वविद्याधिपत्यविरोधः' यत्तत्स्य सर्वमात्मैव भूतत्केन कं पश्येत ल
भूयस्यानेविस्मायानिष्टानित्यादिश्रुत्यास्वर्गीयनत्वतानवाधावाच्च वियामितिनात्राशंभावनापुर्न्नत्यासंयेनाञ्जरवत्कामात्वसिष्ठस्तत्कस्यनाक्रममसनुक्रमिणनस्थित्वानप्रश्नमदर्शयतिसंवेद्येनेति संवेद्येन नगरादाकारेण प्रपरास्त्वहन्नत्मस्का भप्रभूनमायासावलत्वात्सर्वात्मकप्रनपद्वसच्चित्प्रकाशप्रशुरसन्मात्रमस्तिसर्गात्प्रागित्यर्थः' २ कलनेनगतस्कारो

ला

वसिष्ठ उवाच संवेद्येनाथ रामेह यान्सर्वात्मकचयत् तत्स्वचिदाभासमयमसीदकलनोज्झितं २ समन्देतिस्वनत्समात्कर्तकालनतूर्णिती जलादावर्तनेवविवस्मारजलनतयोदिता ३ सर्वमेधात्तथास्थूलाचेतिसकल्पनेत्रिधा पश्चात्मनसयावेनज्ञानेवप्रधापन ४ तिष्ठत्येतास्ववस्थासभेदन'कल्पतेत्रिधा सत्वरजस्तम इति। एषैव प्रकृतिः स्मृता ५ ॥

न

होयतस्तत्सात्मकलाचिदाभासस्फूर्ति' सर्गादिकालेसमन्देतिस्वसतयास्थितेनवर्द्वतत्पृथागवगुणितामेदव्यवहारयोग्यतयाञ्चाविर्भवति अतएवतदतत्तूपेहस्थानस्थावर्तनेवविवेति ३ साचकालास्पृष्टांपृथक्सोकानपरमदानपञ्चाया। भेदेष्वनेत्मापकर्षेदवस्तदात्मथास्थूलाचेनित्रिधाकल्पनदत्यर्थः' तत्कल्पनात्मज्ञानेनकल्पविश्रामनत्तयादिगुणभावतयात्मथासालापुनस्तदनतरवपुधाम्भलविराडाकारेणतानानस्थैवतिष्ठतीतिपरेणान्वय ४ तान'पधाक्रमान्नाह'त्ना ता। यिप्रकृतिरेवविधास्थिताप्रनपतसमस्तसाधवर्मसापित्रिधाकल्पनदत्यर्थः' ५ ॥ ॥ रामायनम' ॥ २५

तस्य विचारेपितः स्मीनेहात्मकनिबंधमोलितापरेनेत्युक्तः सन्निमग्नवेनो उद्दमैवस्थितानंतरतु हृष्टिमेव प्रपंचमयनिह इत्यादि।
सर्ग० ५ ना २६ २७ उर्वशीसमर्रर्भूः इतः प्रलयस्तु स्थादेयविवर्जिता २८ २९ नरकामनन्तपाताल तदहेमलीना ३. ३१ महामहि
माप्रभवे तत्कैलासमेरुहादि सर्वसंहार्थं व्याकृतेन प्रभावाल्पतया नरत्न्नलवलम पातालपाताल च न रवंसस्तुरदस्तिता
सर्वामविद्यातत्वबोधेनतस्याथवाधपविडितनतत्तीलतयातद्धाथेन्मामलाभामोहरस्तयो: ३२ इतिश्रीकालिकामानत्पद्यो।
शकायेनिर्वाणप्रकरणेषष्ठमः सर्गः ८ ग्रामयथविभागोहरादेः शुद्धसकला विद्याविद्यास्वरूपं च नदर्शनं च वर्ण्यते; इयं

स्मीनेनमोलितानस्यश्रेतः स्थितान्विता इतोनलमितःशैलाइतोनाग्नासरादम २९ इतः स्थैतिन्नापातान।
येतोप्युतयास्थिता इतश्चशार्कनाग्रामानोथस्तारकाकृति २२ इतलमहलसेजः इतःस्वमितउर्वशः इतःया।
स्तमिंजोवेदाश्रोहयविवर्जिता २८ क्वचित्तागतयाहीनाक्वचिहेवतयोन्विता क्वचित्त्वागतयाश्चक्वचित्
वनतागता २५ क्वचिभकसंलोनाक्वचित्संगविलासिनी क्वचित्स्वर्गपदग्रामाक्वचित्कुमितयास्थिता ३० क्वचि
हिसः क्वचिद्धमाक्वचिद्बुद्धः क्वचिद्रविः क्वचिदगिः क्वचिदग्धः क्वचिद्भुवः क्वचिद्यमः पैकिंचनाभावनेश्वमहाम
हिम्नाप्यामेननागलवश्रम पातालवा रवसस्कुरनउहृगयपिन्नमविद्याविडितयायनदबोननयान्वलाभः ३१ ३२
निश्चीमोहोपायेनिर्वाणप्रकरणेश्रविमलनाविलासोपदेशेसप्तमः सर्गः ८ रामउवाच श्रीकारज्ञानसदितंशुद्ध।
दोषैरायपि श्रुविवेकसहगुणावलनभ्रमविवातनः १॥

स्मरस्रवहरःइ यिलाविद्याविडोतिपयुक्तमन्त हरमहिमारीश्वरत्नेसत्येपरंब्रह्मस्वरूपहर्षपीयाले ऊर्ध्वरेतविरूपाक्षंविश्व
रूपाययेनमः सुमनीतिवचनभूतसच्चिदानंदविग्रहेइत्यादिश्रुतिस्मृतिपुपरब्रह्मणवच्चिदानंदरूपनप्रसिद्धेरीशान :सर्व
विद्यानामीश्वरः सर्वभूतानामित्यादिश्रुतिप्रसिद्धसर्वविद्याधिपत्यविरोधादास्तदेवमंतेःपुराणैपुनरीशयतेपरब्रह्मणादि
प्रसिद्ध्याविद्यात्मकभावयन् प्रसंगानहरसामतिनिलास्वामःपक्कमिश्राकोमेति उदितेतयाऊंभ्रममितिमिथ्याज्ञानेति

नीलाकाशलसत्स्वनमालहृत्तस्सम्भ्रयेता उन्नतिविलसंगता रोदसीधावाक्षिप्रियेयानाचेवसंकुचितस्मन्वाचा शास्त्रलेभाः
परितोम्लानवत्तेभाः यस्याः १८ समाधितानसद्गाननेशाभनेनालवालेनविधूताशोवजलधितीरादिषेचनासमीप्रेधाभवा
नावदेशुम्लसतानेजोसिता १७ ऋषीकामयकर्मकाउल्लसणावेदत्रयनयाविलोलाः शाखिननापत्रभ्रमराः यस्याः प्रुमपत्र
नेत्रुपभोग्यास्मण्यःस्त्रियःपुष्पप्रमानियस्याःक्रियापाहेनसाभाविकमहनिपरानेनालस्येनेनपवविपुलाःबहुलाःम्लय

नीलाकाशतमालाभम्रयेलोन्नतिंगता रोदसीजानुसंलंभभुवनोद्यानभूषिता १९ श्रथोन्नलोऽस्वरेणुप्रसालाता
सेनाप्तसिता विधूनाशोषजलधिजलवीतादिसेचना ऋषीविलोलभ्रमरारमणीपुष्पपुत्रिका विलसद्वानया
लिनाक्रियाविपुलपुत्रिका १९ ऊर्ध्वसौजन्यश्यामासर्गश्रीपुष्पमण्डपा जीवजीवननीरश्चनानाओदसद्रस
नानामोदसमदप्रदा १९ नानापर्णसवैचित्र्यनानाकुसुमभासिनी नानाफलावलीश्यामानानावर्णविकासिनी २०
नानालतासुवसयानानाविहगधारिणी नानापरागपुरुषानानामधुरजालिका २१ नानाकलाकुट्मलिनीनाना
वनमणिमिता नानागिरिनदाद्रुद्रानानाधरनिरतक २२ नानाचलायमानाचविश्रमाणानवामृता प्रेंङ्खितान
पाक्रियानित्यमकेदिनीमया २३ पुष्पीभावलनेयानाचसमेवाप्तनवसदा नित्यमम्लाननकरोऽनिमेवोपवनमेपुषी
महाविपल्लवैषादिसंभारविषमकेनो दृष्टानिरभसाश्रिह्मापरामहाविनयपति २४ ॥ रामायनमोनमः

मकाउदिप्रभ्रमेतःपुत्रिका'सत्यकोशजानयोग्यस्य १८ ऊर्ध्वकर्मशालानिषिद्धक्रियाजीवानाजीवनेजीवनोपायेनेनी।
रभ्रापुत्रीतस्या'प्रसिद्धसतावितदाणान्यपिबहुविधवैचित्र्याणिदर्शयतिनानेत्यादिनानानाविधेन्नमोदेविचयवा।
सनाधर्मदप्रदामभ्यां २० विवेकिनोतन्नोप्रपाश्रवैचित्र्यसताना नानाकुसुमभासिनीवर्षेणपुष्पकालमकरंद
रजोवर्षेणाविकासिनी २० २१ २२ नित्यप्रवाहत्रपोलिकेदनी २३ नित्यमश्रोऽसनकरणोपल्लविता २४ यद्यामृद्धाविचारि।

१८०

२१

नानाविधोल्लासवल्लीभ्यो न स्पंदयति दिवसेष्वाविना रागादिना प्रपतंति प्रधावमानानि भूतानि प्राणिन प्रवपल्लवा यस्याः ८
र्ध्रीमत्याः मायकसेवा पुनःपुनः पुनर्भ्रुविलासविलासि सिद्धिदायिकाभि भूतपल्लवा यो विवेकलक्षणाः कथिताः प्रलियंतनितिः
याचकदा विद्धिवारगुडारेण नरालवनविषयानरू देषणेन विषयेषु भूतरजाः निस्तद्वांसनापत्तापि दैवानकराखु
नापुनर्विषयतरुणामसक्तिमेति ५ आद्य मानैर्विंत्रपद्मादिप्रवालैरा प्लासंजाते: पत्रपोताघजरैस्ववदनराग्रानंदसि

दिवसव्यूढ जस्तमायामिनीलोलवर्हेदा अजस्रंस्पंदमानेषाप्रपतदूनपल्लवा ७ आगत्यागत्य पतति विवेक
कविणीकचित विषयेषु भूतरजाः प्रसक्तिपुनेरतिच ४ जायमानप्रवालार्घसनातेंज रदला सर्वलजसा
भोयेनासमग्ररसशालिनी ९ जवपदैदिनीनेप्राविनाशाकिहचयुरा भोगाभोगारसाहृणो विचारैकवुर्णित
ता ५ विकसत्यः प्रतिदिनं चंद्रार्कविलसयोभिनः योग्निवानविलासानि प्रश्याएयस्याः विलग्नहाः १२ अस्याः
प्रस्फारिताकाराः कोरकत्वमुपागताः स्मिताकाशकोशायास्ता कारत्नंदन ११ चंद्रार्कदहनालोकावसा
सकैकासमरंजः प्रनेनेयंहितोगरागीस्त्रौवचनोमिकर्षति १४ मनोयानेनाविप्रुतासंकल्पकलकोकिला ईदिय
याललवाधानप्रलावनुपरंजिता ५ ॥

तास्याः जन्मसत्त्वोपपर्वदहः स्वेरेणादिश्रिमैवभानिस्वकाया विनाशा मरणांतलसत्तोयप्राल्पायविश्लिडेवला।
हिदीयमाप्तवचेकुरावाङलाभोगानोविषयाणामाभोगा प्रवनसदिशयेणक्षेत्रनरभामकरदेलाह्नसा ११ सर्वेनेकरस।
भोयेनेनियउक्तं नदिहलोति विकसंत्य इति अहाः नवप्रहरूपा श्चंद्रार्कसहिताः आचलयोजोनिर्पफयः १२ ११ चंद्रा।
र्कदहनानामालोका प्रकाशाः यस्याः तत्र प्रसिद्धकोस्संकरूपसमवधिरजः प्रनेनरजसाचेतोविकर्षति मनोहरा भातीति

+कुप्यते+३

प्रबोध ४ ३ ॥

श्री
वा नि
स टी
२२

वीणानाकारर्णविद्याजगाद्यस्याविभूतय कार्याविद्याभवाभ्यलनामेनेदूवर्णिने तत्रादौ विषयनिर्दिश्यवर्णेन प्रकाश्यते
ति संसारेतिहृदयस्याखिदेवपर्वेनसर्वेश्विनाकारणाविद्याव्याहृनयेसृष्टिविद्याक्षेत्रिकदाकोरयोनिकासभेदेनविका ४
सेवेचिस्थयोनगार्यनदतोयाम कृपनामिनिरोध १ हृदन्तोमवोदयःपर्वतापवर्णोणिकाउसधयसेलग्रा वशाउपदेन
नदाश्रणानिगृहंनेनसूत्रागाविभःसमाहृतालोकेजैने कामिनीपत्राङ्कादिविकासवतार्थैवितोकोयस्या देहयोह
समयान २ भवेजनभाव स्थितिरहूनानिप्रतिदिनहदैसभावानि ३ मूलत्वफलनवसावोदेरुपपादयति सार्वविदा

वेसिहश्वाच ससारवनत्वेऽसिद्धित्वर्वेननदेश्विना कीदृशोस्त्यविद्याख्यालताविकसिताकदा १ हृदत्वर्वे।
तपवीआज्ञसाऽमकरमाहृता देहपोशिवियपस्यासिलोकीलोककामिनी २ सावेऽ स्वभवोभावोतानमशा
नेमेवच प्रत्रैतान्त्यरहूनानिमूलानिचफलानिच ३ साखादविद्यादेतछेसदेवानेप्रयच्छति ३ स्वादविद्योदे
त्पुछेसदेवेवाफलत्वम ४ भवादविद्यादेत्पात्समेवफलतिस्फुट भवात्तामवात्रातितमेवफलनिहता ५
श्रुताणहृद्धिमायानिनदेवसाध्यसस्फुट तानेनयानिसवितितामेवानेप्रयच्छति ६ नानाविधेज्ञातसत्यौवो
सनामेदयासिनो सनप्रवालनवलातनुसमाविनभने ७ ॥

दिना भुज्यमानत्वपत्वादिसाव हृदेपिमेश्चेनाधिकाश्रपञ्चा
३। दितिद्यालत्वणाश्रविद्योदेतिसाचयतेनादिपर्मेदाराणवफलतिदाशिद्यादिऽ स्वोऽयुनतस्यादिलत्वणाश्रविद्योदे।
तिसाचपापक्षनयाङ्युतिग्रहवोर्यापधर्मप्रवृत्तिदारावनत्तोपिकेउ स्वफलनीत्यादिसर्वत्रोस्य पवकारस
र्वत्रभित्रक्रम फलत्येवेतियाज्य पुपत्तानेनप्रत्यक्षत्वविमर्शेनसवितिरुन्नरोत्रभूमिकापिरोहलवणतानहृदि ग्रतेस
मभूमिकायो ६ प्रसगिकमपपाद्यप्रस्तुतलतामेवर्वर्णयतिनानाविधेति ॥ १ रामायनम ॥ रामायनम २२

उत्वा दन्तुत्रवाकालनत्तालानहसात प्रपतंतः भूतानि पातिनः नतलहलाः विद्रवाः काकायेभस्तथाविधाः अलांउलत्ता
णानो पलानोपासयः प्रपतंति श्रुतकिंनदेनकव्यस्तवनात काकनालीयन्यायो त्रानेदितः देवनायकाः विस्मरुद्देष्टुरमः
दाणिवार्थ्यः ६२ ६३ चिद्रूपेपरमेपरमकारणेतेरुद्राश्रुपि ६४ इयंरुद्रानाक्रियास्थितिः कामोपमस्तफलभावस्थितिस्तं

कालकालाक्लिनामालात् अत्रोऽउफलपासयः उन्मेषकृतवैरिंचस्तृष्णेोदेवनायकाः निमेषकृतसंहाराः संति
केचनकृतवित् निमेषोन्मेषसंलीनाकल्पजालाः सहस्रशः ६६ रुद्राः केचनविद्यंते नसंविन्निमेषेपुनः नेपिच
सुनिमेषेणाभवंतिनभवंतिच ६७ नारायणास्तिदेवेशाश्चनमेयक्रियास्थितिः अनंतसंकल्पमयेशून्येचव्रह्म
णापदे ६८ नसंभवंतिकानाम सानायस्त्रिचरकाः एवमस्ती णाकल्पसृष्टार्थाभावभास्वरा मायामीकल्पनायो
योनदशानविद्येभिने याः संपदोयदुतसंततमापदश्चयहाल्पयोवनमसावमनोपनायाः यच्चजन्नेचपस्तावदुःख
पंपराभिरुत्तानमी इतिभिरसवविभूनयस्ताः ७० इतिश्रीवासिष्ठोपायेशुतान माहात्म्यवर्णनंनाम सर्गः ३ ॥

ताश्रुसंख्यान नत्विदंवयंभाव्यात् इतिचेन्ना यायोसर्वसंभवात्रात्रासंभावनाप्रक्लेत्यायेनाद श्रुतंतैति ३४ चित्तस्य याश्च
सम यं सहस्रसंभराकाः अज्ञानविभूतिप्रपंचनन्यपश्यदर्शनपद्मकिति ३५ उत्तमेवार्थसंक्षिप्य स्पष्टमाह यः संपदइतिमताः सर्वाः
अज्ञानलतायासलोअस्याः फस्यतिसिरसविभूतयः एतद्विशेषणात्वादेवता द्विपदेननन्तुं सकेनेतिनपुंसकेकशेषस्या
महात्मिः अंदरतन्तुरूपविशेषणाभितिवाच्यमितितनविशेषात् ७० इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्र॰ सप्तमः सर्गः ८

श्री
वा नि.
प्र सी
२१

श्लेषोपेंद्रादिकाग्निरिवननस्वभावेन धरागिरिवरादिकावायसालदेहस्थालीयत्र उत्स्वभावेन श्रुतनमैवकुस्दिवि।
स्फोटस्वस्थपनैःपिधायसदागोष्पदस्याः ५४ विक्षु किंस्विदाभासःसेवमानेचेपार्षयिशीयस्याःश्रुतपवस्थलोःसमस्ताः
पयिन्याःविसेनाःहस्तायस्याःनीलमेवरेनमलदेवशृंखर उन्नोपतेनपरीहताः क्षिपिनदिक्पोन्यादिनापरेदीर्घःश्राप नी=

श्लेषोपेंद्रमहेंद्रादिधरागिरिवरादिका श्रुतनलेकपिरकालेवमानपयोधरा ५४ विक्रिमानकास्थलानवला।
वनर्चपला नारकाजालदन्तानामध्यारूणानरापरा ५५ समस्तपद्मिनीहस्तापानकनपुरानना समाधिमुक्ता
लतिकानीलावरपरीहता ५६ जम्बूद्वीपमहानाभिर्वनश्रीरोमराजिका भूताभूतादिनपुण्तोत्रिलोकीहृद्कामि
नी ५७ श्रमहत्वनायनेनसाभूरिविभ्रमकारिणी मत्तमत्तेभयोन्मत्तेभीमेकालमहार्णवे ५८ प्रतिकल्पदशांतो
तेर्जीवाउस्फुटबुद्बुदैः कालोगाधरसस्पंदं स्थित्वास्थित्वापुनःपुनः ५९ कल्पमात्रनिमेषोणाद्वीनाःकारणसार
माः उत्पन्नोत्पन्ननाशिन्यःसततंसृष्टिविप्लुतः ६ कालमेघोस्फुरन्त्योलाश्चित्राकाशपावनोद्यमाः प्रपतन्तूत्वावि
हताः पतन्त्यविरतभ्रमाः ६१

चैवस्तंतानानाविनिभाग्नमतेशप ५९ ५० इदानींकालमहार्णवेनवर्णायमि मशेमितिनिशाहयेभावे ५८ कल्प
पवस्त्वणाःवीप्सायामव्ययीभावः श्रुताद्यश्रसंदेशोत्रिसहस्रतत्स्वाजसंदेशयमिन् कारणभूतदिशलगर्भसारसाःसा
रसमवेधात्काजस्यनदत्वकल्पनाशस्यतेमेषत्वेननतेकल्पयतिस्रस्तमोत्यजति ६ विमकाशस्थवत्नेवनसभजनेनेतेनः
श्रमःश्रकाशशक्तियोसा तस्याभासासर्वमिदविभातीतिश्लोकः ६१५ २१

सर्पर्यदेवासुरनननंदनुमाप्रियवेनिष्ठुनेः कालककलनीयतेस्थावरजंगमानांसमानमित्याह तृणेनेति ४४ एवंस्था।
वरेणुनियतकालेफलपुष्पादिपरिणामशालित्वमनिवार्यशीतवातातपादिसहत्वंचविशेषइतिदर्शयति कालेनेति स
ऊेन स्वभ्रंशविलंनत्रप्रविष्टःविग्रहःशरीरंमूलभागोयेषांतथाविधाःस्थावराःकिंविंछोजनकंस्वपरादर्शंआलस्यनिमित्ती
कृत्यमनुष्यपशुसर्पादिभिःस्वशरीरेआञ्जलीकृताःपीडिताः वसंतादिकालभेदेनभोक्तृमनुष्यादेरयःफलप्रदाःपुत्रप्रय
वशीलिनस्तपःशायदशांतिनिरीर्ययादिशीतवनदवचरंतिकालंनयंति ४५ इदानींलोकत्रयंमेभोजपत्रत्वेनकल्पयित्वा

तत्रोनाहृयपयवेदंनिशिरस्यविलंसाली मुद्रसंदाविलःकालव्यालोविपुलभोगवान् ४६ कालेनकिंविशाल
त्वस्वपरिभागल्जीकृता शीतवातातपशीर्षःपोलसन्मुखदीप्तयः ४७ फलप्रदाःस्फुरंतीहशीलिनःस्वभ्रविग्रहाः"
पयःपटलविशालवेलाकांभोजकोटरे ४९ करोतिकुसुमंभूरिभूतभ्रमरपेटिकाः"ब्रह्मांडमेवभांडंयंकाली
भगवतीक्रिया ५० स्वयंदत्तैवदत्तैवभूतमिदंतानिवृत्तान्ति"तिमिरानीलकवरीरेहुर्केचपसेत्तरा ५१ ॥ ॥

तत्रस्थचरप्राणिनिकायानभ्रमरसमूहत्वेनोत्प्रेक्षते पयइत्यर्द्धेनांयद्यपिपृथिव्येवपद्मपत्रत्वेनप्रतिष्ठिताउपाला
दिभ्रंशिडानांतरित्युसाकोलयाधिनियोरपिद्विहत्वजलकार्यत्वातसमाभाशप्रतिष्ठितत्वमस्त्येवेतितृचनापयपटलपदं
तेनूुअंगुजाधनि भ्रमरपेटिकाभ्रमरसमूहः इदानींफलनियमप्राणिक्रियाकालीत्वेनब्रह्मांडंचवटीयमिलाषाजनेनत्व
नर्। नर्विधभूतग्रामेवंदीयभेत्यभावेनोत्प्रेक्षतेब्रह्मांडेतिकालस्यस्वीकालोपूर्वंशुद्धीमांभितांस्वधर्मेकालायदत्वेवपुनः।
नर्दत्वाछ्रन्यामन्यांभूतमिदंतानिवृत्तनीत्यथः ५२ इदानींक्रियाफलभूतांविलोकींहृदवाम्भितेनवर्णयतितिमिरेत्यादिना स्र
नी

सू॥ भीमचित्तचरु ४
भूत२१

जलधेयमादिमवसदस्यउयभोम्यत्वोश्रयफलानियेधामेघाएवनभोगत्याकार(साह्रस्याभ्यापक्षमुक्त. येषाफलानिश्रमत्जनित
वैनःपरिशेषाधयेतिविधिमनिरनिफलाम्बुर्भ: मुजेर्वद्दुलं क. गच्छ निउक्तायत्ता दक्षिणायनादिमार्गेणसराश्रमतीनिजगति
नीवास्निस्सत्याः(वेषाः दक्षिण'यत्नायथेयत्मिश्रयतेयद्धियतेयावत्मरणजीवतिनिदयत्तान विज्ञायितमित्यर्थः शुक्रकृत
चलानान्तुसमधागुभागानानायामध्येदेवप्रमोभयत्वानफलनेत्यन्येत्तामेचानावदक्षिणायनमार्गपवेनुप्रमतेनाभ्र
मेधवादिनावाधोधीयतिनिर्वादकत्वात्यस्त्वोमेतावोधा ४१ इतिसाक्षिपत्वमवनखादविदिति सरेश्नुत्वादिह
नियामीभ निरस्तावरणस्यस्वह्लमासुप्रायावोरनाह्यस्थानीयं पञ्चभिर्वाहितिरियै विदधातिरहिमाश्रेणासनती।

ऊर्ध्वमेलफलमेवयलउर्ध्वफला मुक्ता भावनेचोश्रयनेचाध्ययतेसर्जनात्त्वताः ४३ विशिष्टोसदगुआयार
रोपवभिर्विदियैः उन्मीलयमिश्याश्चिन्नाणिविधिचित्रकृत ब्रह्मसगातनीसर्वपरिवर्तविधायिनी निमेषया
नमाणातीममइ'माधितारूता ४४ सद्धोकालसंकलनोसमयानकानिती ध्यानेनैवान्वरेयेता स्थिता स्या
बस्जानयः ४५ सेउहूनेनमध्यानचारितधिधतितले निश्चित्यानियनकालपीअनेकोटपकमच' ४६ ततोदेव
समनसेनभावाभावभयेनच नरामरणरोगाणींसंजवासजानय' ४७ ॥

निविधिर्दूषासपवचित्रकृत ४४ नसाहक्षित्सेस्यादरनरामयोरनुभवेयोविशेषलमयमस्यावेशेषुदर्शयति ब्रह्मसे
निहाभ्यास्यावरजानय'सस्यात्मन'समस्थानमादाकाराविवर्तसत्काविनीसुजसगातनादिविशेषणविशिष्टस्
स्याकालस्यकलनाध्यानेनैवान्तरेणाखेदि स्फुरद्ववदाहात्मेणान्नुभवेनसनवेद्यस्थितारतिहदयोरर्थ ४९ तत्राजे
तामेवविशेषदर्शयति रावोति ५० तेसपिहामिकीटादीनाउ'लाउनुभवातिशयसनिमित्तंदर्शयति सद्गुह्नेनेति
दृश्रनिर्णयेनइक्कृतातमेसत्कसभोगान्साविध्यानान्येवचरित्नमीलेयासमयाविधा ४८ ॥

९

प्रनारस्पनर्थपरपरादर्शनेपिश्रुतानाजुतौंनिर्वेदोदयस्तत्राद्रक्षेविनिवासमाश्रुत्वेत्याभि ३भिन्नश्रीनाक्षुद्रानायोर्थं
लक्षणाधीस्तायनोनकेश्चिदपिभग्नेत्यर्थः ३७ यावासनात्तानेनाज्ञानवाधेपिश्रर्थकारणारब्धवस्त्वादिशरीरपरीरमनन्तरका
लपर्यंतमधनेनस्य केनान्येनभवाप्रसक्तिरित्यपायेनेहाद्रहविषानस्मादिति स्वस्वपराकर्मेणापानमेणाविदुषानयरोनपुनःपुना
स्तुद्रामिकाद्रयाधारयोनीनिविदुषाविश्राद्ध्यानविधेदनुपुनःपिश्राभिमुखाभवेपुनर्जन्मादिविषयेभग्नोरयेवेगोयस्मालयादि
क्रियालय३२

स्वैर्युतपराव्वैर्वासनात्मकलोभिन्न महासानिनिपानेश्रुनमभ्याद्रुद्धीरता ३ प्रानवोविदुषाविश्रेदद्रुव।
दैवभिदुषा भवमग्रयामेंद्रीतनुवहनिवासना ३८ विमान्यविरतभूतसर्वोपाद्रुपरपरा निमनिपनिवात्येव
कालवात्स्वात्मानर ३९ पदार्थाभासिसर्वोणिफलयेनाविसर्वेमः पतनन्यविरतापानमभावस्वरूपमते ४ सृ
रव्याकस्मिकोत्स्नाविविधाइव्यशाकयः स्वभावमात्रसपत्राःसदक्षियदवासना ४१ भूतमक्तिकसमूर्णान्हु
दन्‌सवहूनपि मराकलभकानतिहृतालोद्विरुकेसरी ४२ ॥

धामयिषेदीनत्रवासनायहद्दतियावदधिकारधारयतितदपीत्यर्थ ३६ भूतसर्गपदवपासपरंपर्यंयस्मानयाविधानि
यतिसहस्राणावत्याकालसहस्रास्वयात्स्वगलानरयहिसातितदपिसर्वाणावाशुभस्तकतप्रसिद्धउनेता ३९ अभोवाना
हास्तलतत्त्वेवद्वाग्निस्तुविशत्यनेतितदपि ४ स्वस्वभावप्रपिहानसमानावत्माजेणसपत्रात्स्यस्वरूपाःत्राकस्मिके
नानर्वेणवासनावैचित्र्याणाद्रूताश्चालिमाःयत्स्वरतिप्रसरतितदपि ४१ कालभकानामगजान्यदतितदपि ४२ ॥ राम

जागतीजगदलजीवराशिरसदाजीर्णपतितोस्वासनापालाकरेंद्रियपजरेदेहेयनिबद्धोवदपि २१ मरुन्नामकोनयाम्। सूकपिल २६ अथ पानानेसप्रदर्शनायथाकुलेत्रनरकपका सजोपितलनलपाकोकिला सेनायलहगालदपी तिमाधवन श्रथवास्वात्मचादात्मपाथासेनप्रध कृतार्थिरस्कत्ताइरवउत्रा रक्तमासमलमत्रादिदेहनरकपका येस्त्या विधालकुकोकिलावयङलस्नितोमहापावरत्तापभिमानैर्यमस्स्पृहायर्थ २९ सर्गानित्तगोभमरसार्थस्यमय।

श्रमानन्दनिबद्धागीजागतीजीर्णपतितां स्ववासनापालाकेसमिबद्धेंद्रियपजरे २२ अनाभत्तपतत्ज्ञानस्भत पर्णपरपरा सदनेमारुतामहाप्तसक्तिखनतीचिर २६ सुहेकनियथकालमहृद्धाङलसाम्निन अथ हु। तेप्रनरकपका शाकोकिला सा २४ भुजेयुवेउकरणाकामीलनीरदवीवले सर्गीवानीमस्यन स्फुरेतिस्तरस रसा नानाफलालिमलिनवासनाजलमालिना स्वर्देमोदमयीस्फीताक्रियाविकसिताङ्गिनी ३१ यस्याको सोत्तापफरोस्फुरंतीभवपल्लवे कृतानवस्फुप्रेमग्रहेनविनिर्गीर्यते नवाफेनमालेयमेवान्यत्वभगत्रा घ श्यापरेडुलेववमनदेतिविचित्रता ३२ भूतिभूतपयावीणासगाभवानिकृवेला इदकालकलालेनचक्र मयविवर्तेन श्रमात्मानानिकस्याणिग्रजातान्यचलेपदे जगज्ञवासनासानिदरधानिसुगवह्निना ३४ भावा भवैरपर्यैन स्वात्वड्खदपागते वैपरीत्यप्रयात्येवमनस्तजागतीस्थिति ३५ ॥

सिस्तरादेवासदृपा सवमपदितोपस्त्रुरतितदपि ३० एवमनानाकाम्यफललसोश्लिभिर्मेलिनाक्रियासलाल ङ्गिनीविकसितानदपि ३१ पापफरीमोद्यात्यस्तदमनस्यजाति ३२ स स अपराशतिदिनभिन्नपरिमाणाइडलेवेव ३३
लाणाभेगानिप्रविशन्त्यराणि ३४ कल्पानिमवेयावदासमर्पाणि प्रवलेपदेप्रणागगुणवह्निनायुगानाग्निना ३५

श्रृष्टीला प्रथय १९ सप्तवत्तनबलवनाद्दल स्वच्य सकोदरस्य सोत्रतिर्मोवेलामशश्विन्नलत्तणश्चैन्यवृत्तलत्रकतालय
मायालत्तणायावहूलयामिन्याहृत्तमपत्तनिशाया २ सर्वश्रास्मकालेकर्णाभ्याकाशेसत्रिहितकयोर्गृहीता २१ स्व लयो+
तानादेवगुन स्तृष्टिप्रसारदर्शयतिनिःसारेत्यादिना क्रमशः काला.रचयित्म्मपञ्ञाता धराधरालाधराधरद्व ।
सत्त्वत्रतिर्यथा द्विडीरस्यकेनस्यपिदिकाताररीप्रतिज्ञास्तृष्टिर्जगरहृष्टि २२ आभासश्चिदाभासप्रकाशलत्तणौ
पृष्ठेपेवलाउत्वला सन्नाखावद्दातिकसम्यत्तालत्तणालता २३ सृताचलोपलत्तितपर्वता पवमदानस्तत्ता सभाय
व
३ त्वेवाकमत्ताशोल कलूकत्कसकट. महत्त्वसात्वेतायानिदारिद्यदकसान्तेति ब्रोन स्पोत्रतिधसवि
तचैत्यहूतालय मायाबहूलयामिन्यासोभोत्स्वकोविला ति २ एवंगृहीताबलोभ्यासङ्गरेतोपरिनिश्चय
जराजज्ञेरमार्जारीयोवनाद्भुनिकृतने २ निःसारकमशःकालधराधरसम्तन्नति द्विडीरपिडकेवेयस्तृष्टि
रायातिपृष्टता आभासपृष्ठधवलाजगन्यस्तवशालिनी सत्तास्वताविकसिताधर्मार्थफलधारिणी स्वराच।
लमहास्तंगाचदृस्तूर्यवातक गगनाकाशनचारुधियनेत्तिजगाङ्कृदे २४ ससारसरसिस्फारेसरतिभाला
वरपद्मा सारीरपुष्करेवनस्थिरप्रसरपायिन २४ नभोमार्गमहानीलजद्दिमेकातिशालिनी भुवनोदरा।

सरागानमेवाकाशनकृद्दियंस्व २४ स्फारेविस्तीर्णसंसारसरसिमानेपुशरीरपुष्करेपुश्रान.स्थिरप्रसरसपानशीला
मामिषरपराशुरति प्रतस्येवान्दस्यान्यानिभूतानिमात्रामयजीवति आनदेनजातानिभीवतीत्यादिश्रुतेरितिभावः २५
मा नभोर्गल्लत्तणमहतिनीलमणिनिर्मिते रुद्दिमेकृत्रिमभूभागेएकातशालिनीसेलाभमानाभुवनोदरेरमणीयन राज्ञा
दित्यदीपिकास्फुरतिदीपनेयतदप्यवियाविन्यभितमितिसर्वत्र ॥ २५ ॥ रामायनमोनम ॥ रामचंद्रायनमः

भोगेश्वहृन्मस्य चविषयेषु उत्पीत्यादिषु वशो भिवर्द्धत इत्याह कश्चिन्निति अपातलोनाभासत्वविश्वरदः परिणामेदुःखपर्य
वसानात् हेयमात्सर्यविनादिजनना ख्यानत्वेद यथा स्याभ्यान्तर कृतान्तः करणः जन्मस्ते स्वाथाः अनिविषयाविषयस्य
रस द्रव्यफलेवापचय श्वेदारागोवर्द्धते ११ ततस्तत्क्रमात्स्वादीनामशेषतद्वियोगदुःखपरंपराभवतीत्याशयेनाह व्याधृतेति
व्याधृताः पानिता व्याध्यादिजर्जरताः आकीर्णमनसः पुत्रादिपरिजनसमुदायपर्याप्ताज्ञ वो ये स्वथाविधानानाअनेकवि
धाश्रवकचरेण वाविवेकरहितात्तेनाविदेपभेदायेषु तथाविधाः दुष्कर्मपरिपाकलक्षणाः पवनाः चेति ४४ ततः स्वस्या
पिमृत्युरिति सदैव जन्मपरंपरया मृत्युमखेप्रवेशइत्याह कालइति ए एवंपरिमाणानाम् अस्तजीवान् अदिम्येनान्येल वर्ग+१
तेभ्यो देतियोनिलस्य त्रिविधतापमूर्च्छास्याचलस्वभाग्येदोषयः प्रकाशयमानाः लोकाः इहसमावेचित्राः अहृदयः सर्पाप
कृतकृतान्तः करणोनानासत्वविशारदः वर्द्धतेहितात्स्वेदं जन्मशतिविषाणसः ५ व्याधृतजर्जराकीर्णे जनतापा
एणराज्ञयः स्वकर्मपवनावालिनानायकरशेताः ७ कालः कवलितानेन जरात्मकफलोदये चसराचारतः
रः कस्यरपिनतृप्यति मोहमारुतमापीयसचाविषमचारिणः स्फुरतोहृदयच्छिद्राः पीतलाचलदीमयः ११
चित्तापिशाचोपहताविवेकहृदयस्विना तमसेवनिरालोकायातियौवनयामिनी जिह्वान्तर्जरतामेतिशाकुना

वतकृतः पतयतेमोहलतामारुतेनापीयस्य नः श्वयित्वाविश्वलजीवाः पुनर्विदुःखमानथानानादेहलताया त्वयोपलस्ति
ताः विषमचारिणः उत्फुलितय स्फुरतिसचलतीत्यर्थः १९ तैःपतितनाशायमातयौवनमपिमोहस्साधनेषुविवेकवे
राग्यछत्रणादिषु नयोगनमाहृष्टेवमाशयेनाह चितेति यातिनेयायितियोष १७ एवलदीयजिह्वादीनामपिवैयर्थ्यंन
योनेदर्शयति जिह्वेत्यादिना प्राकृतानापामराणांस्त्रीपुत्रादीनामनुनयः कोपापनयनतत्प्रश्नस्नेहैः संतापैः जिह्वा
पमानतोपपन्नयेस्तउपदेनदफावष्टंभ्रान्तर्हलसत्वाने उक्तोन्याय्यभक्तवायोगोचपिलयः १८ ॥ रामायनमः ॥ १८

ऋपानेआरभेमदानामपुराश्रुपानतोल्यमधुराचा मधोवापकालेरागहेयादिहताउपातिनोसाक्षमवसानस्योयस्यां कृति पयमनेपुरुषस्याहिस्वारंरयोलझोरपिपदभिवाव्युनेनदिति प्रागवत् ९ यत्यति उत्तसमर्पेतियज्ञनानाकर्मफला'। प्रियो उ त्वनेववशात्वापासानथाविधाः जायेनेनदपीतिप्रागवत् १ श्रोणामज्ञानविजृंभितमेनत्फलकाम्यकर्मस प्रवर्तकानाकर्मकाउवचसास्तनरानथात्वमित्यापायेनाह वेदेति मतानानिकाम्यकर्मविलासलत्वोगाहदनेप्रशोभ स्थितं लताश्वववेदैनीनापस्वामनालेर्हनाकारा' प्रतयवदेवादिप्रीयिनाकर्मिलाकाभा गूढ्र्वसतार्थे रजवरवं स्थिता दतादतानाकद्दोरोहोतस्मरणरागचापस्प्रधानैरूतियावत् ईदृशी कर्मकाउवाचोपाविधाविजृंभितमित्यर्थ

पुरुषफलश्रु त्वमामपुषे तिपय ३१२

आपातेमदमधुरामप्येदहाज्ञवधिनी श्रीज्ञावसानैविरलालस्योरय्याभिवाञ्छने ९ समर्पेतिमतिईं त्वसाव चसानयासुला उ' त्ववात्वोस्तजायनेनानाकर्मफला प्रियः १ वद्दमास्वचनाकाराः कार्याधेमिवरजव. दक्षद सरणावाच 'प्रनानगाढ्नेस्थिता' सननामोदमिद्धिकार्येसविलासिणी यज्ञनाभार्यावेतिनिमिरपामसाविर ११
का+

कष्टपाकृष्टसमासेविभक्तेरलुगित्यमंकाइस इदद्वयामिमापुष्पितावाचामित्यादिनाभगवतास्फुटीकृत ९ मोहवश त्वनपवकामेषुप्रसमाना पुनःपारतेणापिप्रवर्तनप्रधोन्यतस्यस्त' कृपेषधननोवत्तत्वानतेमिचान्वचिनमित्याशा येनमोहात्वन' प्रहरित्दर्शयतिसेवनेति कायोगिप्रहृष्टनयस्तलतयोगासारैविसारिणोविसोयमोहलतणमिस्थिकाया यास्तनः पणमलाग्राहयि रजसाचकल्पयानजायिनिविलिमिरोगान्यत पणमलायमनायपापनि प्रवर्हतिनदृन्त्सनवति

पुरुषमथोकृत्यविषयेषुप्रवर्तयतीर्थः ॥ १२ ॥

९

श्री
वा॰ नि॰
सु॰ टी॰
१७

कामादिभिरनर्थादिभिर्यताम्मनावदाः विसरेणाश्रवर्णेनेभ्रुलानस्यविभूतयः मभसर्वेविवेकापदाति॥ः सधेनर्पणानं।
यात लैःप्रस्तर्तःस्त्रियपवातानस्यकामस्यचमहाविभूतयहत्याद्येननापवप्रथमेवर्णयति यदित्यादिना अस्ययद्धस्य
सर्वेषुश्लेकेषुप्रतिवाक्सवंधामानस्यसमर्थानिमसंगोपात्यश्लोकाद्देनदस्तानविजृंभितमित्यत्रसंबंधः मदलताद्दे
अंदेनसातियोषितःस्त्वमस्यकामस्योत्तानेवस्फुरमयइवयज्ञातितदलानस्यविजृंभितेविभूतिविशिप्रतिवाक्यंयोज्यं १ यदा
रयतितदप्पसानविजृंभितं २ यथोवसतेवनावेउपवनरूपभूमोच मनोभुवःदासाः साज्ञाप्याद्वत्कनमदाःकामिनोजनि

वशिष्टः यत्नाकावसितास्तभूषितानंकेतियोषितः यदेदाकुदितेदङ्गकामशोणाणीवोमयः १ सोवर्णांभोलको
पम्यलोलालिपटलश्रिये धारयंतिहयाःस्त्रीणांकपोलतलसंदोलिताः २ उद्यानवनावेउपभूमोकतमदामयो
हर्यःसुमनसोमोनिरासःइवमनोभुवः ३ क्वारशृगलोमापुकोसेयकवलासकाः स्त्रियःसमुपमीपंनेचद
चंदनपकजैः ४ सौवर्णाकलशांभोजकलिकामालसिंरावत हयपतेसीसनद्धे सोवर्णकृतिविभ्रमगंधिका रसा
यनेरुतिसंदमधुविर्भसवदये उल्लासिपोमसलवोलालस्त्रिउपमीयते ९ श्रस्याम्पीवदाकाराःभुजाःक्रु
रास्थिपंकवः महावाहुलतापार्हेणाणैनेकविभिःशुभैः,कदलीसमसंभारसंदरीभिसणायभ्ना ऊचेपाभाविना॥

लोर्नदाः १ कथदाःकथमाजाराणांजादयःशृङ्गोमायादयस्त्रलाभेश्रुल्लायप्यंशोनिपुनर्णेहतं ४ रक्तस्तिनंपध
वस्तांघोयसास्यथाविधास्त्रीणांस्तनश्रेणिःसोवर्णकलशादिवतयत्हयपतेतनश्रुत्तानविजृंभितं ५ इरुनिसंदोमूते ६
प्रत्येकविभत्यदर्पनेशुल्यास्याः श्रुपीवेनःपर्वाणितदाकाबाश्रुभुजाबाहूबाच्याःक्रुराःअस्थिपंकवः २ तथाकदलीस्तंभा
वेवसंभारःऊरुस्तम्भश्रीयासांतथाविधाभिःसंदरीभिःभूताऊचकलशाधोभायाउचिताःहयेनेनानेदोयस्याःसकाशाततो
याविधानोरणात्सिमे नायाजारेनोरुणस्वरभूताकांचीयदिराजतेतदप्यसानविजृंभितमितिप्रागवत ॥ ६ ॥ शमाय ॥ १७

योषित्स्त्रस्ता गौरपयस्तना श्मिन्नविनीतत्सलमेसारवनावउपरामोषाभग्नपारना ५५ भ्रान्तस्येवकृत्वमनुमयपादप
ति अस्यति तम कालेविवेकस्तु यौक्समयकाले शून्येनिष्णपचेवचणिनभसिचउदितात्मप्रकाशमान देशाया रात्रेर्दश
णतेयस ५६ ५७ नविंतायोषिता श्रावणलक्षणाम्बुकोरा देनविमललक्षणयद्वतपुरुमणिलदीपोरस विषयास्वाद्ना
मृततदेषिणामर्घमस्तात्तरांतेनैवाम्नतेनपुण्यफलेचहसर्निर्विनिमाव ५८ ५९ रागलक्षणा रजस्येहायव यद्वात्तने
तत्कृत्स्नणमेवार्केनैवविनृम्भितत्कोमाकारेणपरिणततन्तवशोभनकिविदस्तेतासीतिभाव भ्रान्तमेवसर्वनर्थदे

फलानि पुण्यपापानिमत्तयोविभवश्रिय भ्रान्ते दृश्येनैतायोषिदेषवय स्फुट ५५ संसारवनलतेइमिन्द्र
राक्षणमनपारता जन्मजालकलासर्मेतम कालकलोद्या ५९ शून्योदितात्मदोषेशानयत्यस्तान चेद्वसा भ्र
तानेदे प्रसादेनेनवासनामृतशालिना ६ नविंतागणचकोरेणविमलत्वमेषिता रागद्दसविलासिन्य मालेय
विविधाशिका ५८ मानिकान्तिकम्हत्योलोलस्तोचनषट्पदा धम्मिल्लनिविडोत्तार्मलसन्माइयोधरा ५५
रागमुजगोर्जनेहैतोरवेनविनृम्भित श्रावान-[illegible]मार्गमधुरवमनर्घसत्वमायनवनमविलसिनभतरव
भ्रान्तशाखिनइतिप्रसत्तानिराममनानाकृतीनिविपुलानिफलानितानि १ इतिश्रीमोहमुखेनिर्वाणप्रकर
णेमोहमारात्मनामषष्टसर्गः ६

नवितिरर्थीयमुपसहरति अपातेति द्विवामयदिष येशुप्रसिद्धमापातमात्रम
ल पुरतो अनर्थपर्यवसानआयतवर्तदेशानः परिकिंचनत्वश्राविलस्थितिशुभतरत्वनत्वचनत्वचंश्रान्तलक्षणस्यदा स्वशाखिनश्लो०२
तिएववियाविनानाहृतीनिफलानिवीतेउत्तरपरपर्यायजगादाकारेणप्रसृतानिमसारतायेवनमलमकेघमितिभाव
इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेषष्टसर्गः ६ ॥

श्री
वा नि
सू टी
१९

श्रमहात्मन परिच्छिन्नदेहात्मदर्शिनं श्रपारपर्यन्तदीर्घंभवति श्रन श्रहण श्रथसैवश्रत्तस्थियः जठरकोटरात् उदर
भरणासक्तिधनवशात् श्रपरकस्मात्श्रियम नप्रमानीस्वच्य ४८ कतोनश्यानितवाह श्रावेनादिना परानिवानि
यानलानवधूलस्मात् पराङ्मुखनिमानरात्मविनिश्चुने वास्तुविषयमात्रेश्रपराहमवासनार्भराक्रान्तस्थना।
मय सत्य विषयपङ्केश्रमग्रात्मनमचक्रसनेमय नेमिस्थानेद्रियगण उद्गत्वस्पष्टीकर्तुमोधयितनमाकाने ४७
गृध्रपदेनस्वरापयोगिन ग्राह्य नत्र स्वदेहेपरपराद्राहदेशकालयोरपिसर्वदासर्वत्रेतियावत् रामानरा
याबासनात् ४ श्रामिषपिडवदितिश्येषोश्रनिदृशामेदाभावे सादृश्यादित्याशयेनाह भूतेति भूतमयीमत्र

तदेवापरपर्यंतमवाधमवस्वात्मन पिपेतृदृशवाजस्यदीर्घजठरकोटरात् ४८ नमयात्मपरयोर्विद
रा पञ्जरादिव भावमात्रपराहृत्तवासनाभारनाभय ४९ स्पष्टीकर्तुंनमाकानेतन्मचक्रस्थनेमय श्रतोने
द्रियगृध्रार्वस्वभात्मरागुणान्त्र ५ समत्वारमग्रासोत्पत्तिश्रामिषपिंडवत् भूतशैलमयीरहित्त्वा

मात्रिका

सलवसातिका ५१ मोहात्मत्नत्वनेविनष्टदार्थाननतरजन जयत्पनसमकत्पकल्पनाकल्पपादप ५२ त्म
श्रज्ञानान्यस्तनायस्मात्तुगत्याणपरपरा यस्मिस्मिंहेनिरात्मनेविश्रांतिविलसन्ति च विचित्रवचनोपेताभू
विशेषोविहरामा यत्रजन्मानिपर्णानिकर्मजालचकोरक ४४

श्रपश्चादिश्रामिश्रतुराहिमवान्ते पोमसरत्त्वादि
शैलप्रगुरावटहिवस्तेनामासवमात्रिकाम्तत्वमात्रिकावेतिविभज्यसुत्क्रमेणसबध मोहात्मत्वापर्यासावना
देवोवस्य पुरुषोमाता श्रात्मदिभ्यवाजसयइत्यादिकल्पनयाससत्यनइत्यर्थं ५६ श्रतएवचित्रेः पदे रर्थैः श्रघ्ननना
निरत्ननानियस्यतथाविध श्रनल्पसकल्पकल्पनासमाराः कल्पपादप जयविश्रान्त्यनासद्विरपिपदार्थैः सर्वकाम
परागसमर्पत्वात्सर्वोत्कर्षेणावर्तनेनइत्यर्थं ५२ इदानीनाहृणकल्पहृत्तकोटिश्रात्मासमाश्रवनात्वतुर्वागफलं श्रत्मानादि

मन् सकृत्सन तेजन नविद्येतानयस्य श्रुतानलनवकश्री परिपालयतिश्रतोत्ते ४१ ५ इदिमनोलक्षणायोस
इमो ५२ तरुकृद पल्लवस्यानायन्नयो स्मरदोषयोर्लसतःनि यासप्रभायस्य शासजालसिमकदकदायमानारदा
दत्तापेत्स्मकायस्य देषयवदावाग्निर्यस्त्वन्मनलससोमैरोनिर्मलाश्रयज्वलनिभसीभवतीव ५३ मात्सर्यम्॥

अत्सगर्शप्रस्तुयमेसकृशादिवशालय नरकश्रीविर्द्धानेदुष्कृताव्यालवेष्टित ४१ परिपालयतिश्रीता
मपरीवाविद्यथा नेत्रसोलातिमोसोत्सस्फुतिलाधरपल्लवा ५ मुर्वोर्यमेवविकसमत्पाचाविवल्लरी
अत्सयहर्षिसद्ममाविषयेलवपलव ५१ विधनेपवनोत्कायोरागोविद्रुमदुर्दुमः नरकद्दलसद्भूम यास्त
जालसदोल्लक ५२ ज्वलतिदेषदावाग्निर्हन्त्यमेकायतापद अत्समात्सर्यमनसिपरापवददनकुदा ५३
ईर्ष्याकमसिनीविलायइपदाविलसत्पल प्रतिजन्मन्म प्रोतुत्त्वत्कलोसस्थम ५४ जडमेवक्षमत्ये
तिप्रनर्मरणावाडव नम्नवाल्यजनयेतयौवनप्रवलानरा ५५ जरामरणमभ्येतिमुह्ये वप्रन प्रन
जगद्धीर्णारघट्टेऽस्मिन्रजासत्तिन्नपया ५६ मज्जनोन्मज्जनैर्लोयद्रेकलघानागान यदेवगोघ्यदासवेत्।
थिय पेलवजरान ५७ ॥

लशोभनसिमानसेमात्सर्यमानसे लसेतिपार साधु ५८ प्रमर्द्दनानाशनीकारोपायवेलोपसर्पणेनमानि
नाउग्रद्वःस्वकसोलविभ्रमायजनमनउमज्जनसमयस्मुद्दचमरणायालदलाणाबाइवोवडवानल ५९ जन्मादीनाम्भरो
जस्मनर्थमापकलमेवस्याद् नचेमि ६० प्रारब्धदेयन्नेवसीसंबे ६१ गोध्यदमासरयतीनिगोप्यसदर अल्पजल्पायामि

श्री वा वि सु टी ९ फलभोग फलस्लाभः १९ शिलाफलके इव शिलाफलके यथा स्थाणुनाक्लिन्नकर्मलेन १ कृतमपक्वानेव तत्तस्
गुडे हतवाडिनि ११ कौलेय पाकलकसौन्यादिनाविहितकत्र कलोपक्कादस इदमत्तनिदन ग्रन्तासप्सेयमाप्रद
र्शनार्थं यथा नमतेगुडे यादित्याशयेनाह ग्रुत्नानमिति ११ १२ श्रुगस्युमोपलसिलेलावालवयथाप्रतिग्रचलाद्
वरकानिउरुलवनानिच १४ १५ इष्टेभावे मधुप्रचितावामायीयेस्म १६ ग्रवस्त्वन्यस्मस्तनिमनेत्रमपथपनदृति

६८ स्पृयनेमरणायैवविद्दोधपरिवर्जित फलभोगोपियोमृढ्ानदरापनयोरिव २५ तस्मिन्निश्रमतापमकिला।
फलकहेयथा तेनयत्समाम संस्मात्स्याणनाभविज्ञरात्ते १० तदर्थयत्नतकिंचिनयोमलगुडेहेत तस्मिन्यद
धमेवतेनत्प्रकृकिनकर्दमे ३१ तेनसाधकयायतकैलैयाद्दानमवरे ग्रतानमापदोनिद्दाकादिनापरज्ञा
नत २२ इत्थंसमासमग्निार्वेदत्यतप्रसादत ग्रतस्रोग्राणि उत्वानिस्राखान्यपिरद्दानिच २२ पुन पुनर्नि
वर्तितेगुणग्रत्यचलादव सर्वेधनदाराद्यवास्यासमनुग्रमन २४ इदलडु त्वमतस्पनकदाचनपाप्यति ग्र
नात्मनिष्ठदेदेहेष्वात्मभावमपेयुषि २५ ग्रमहोधमपीमापाकपेनामपिनष्पति उर्लमसवितथियोवस्तु ग्रभिराम
त्वधस्मद्मने २६ ग्रवमत्निमनेत्रसत्त्वदतग्रपदेपदे विषमत्वयत्नेचहादामोद उत्सुमादिव २७ कटक
ग्रुतिपयशोदर्वा उ र्वस्थलात् देहपात्मलिभागिन्यामनोमानमङ्गरत्वसा २८ ॥ रामायणमानम ॥

यावत् २७ पयस लीलाकटकपतिग्राणाकृति उत्पद्यतहलियावत् देहलहरास्य ग्रालाले कोदवेनिवसत्याभो।
गिन्य सर्वितीभूता ग्राशा प्रस्तूयतेग्रालोग्रादेत्यादिसर्गान् ग्रथवामनोमात्तरास्पष्टावलाभृता ग्राशाह ला ९५
निप्रसूयते इतिग्रावरकाराविषयमेदेनाणामेदप्रकल्प्यरूपकद्वयसोज्यम् ॥ २८ ॥ रामायणमानम ४ ॥

ता

चेतिता चेतनं तयोरुक्तता आवेद्यतनताविनेमत्वेयद्विशिलनलतनरुचेतनरेदात्मभूताश्चेतनादतिवक्ष्यो यस्मादतिभव
यदिनेश्चेतनना सर्वादिकयवदतिनुणकाण्डादणादिनाक्षवदनतिवनत्राद श्रुनास्मादिनेयाहिनातेसर्वेमेडाश्रुपिविमं
त्वनामिकादिकिदेसनस्त्याभिवोप्तुभिश्रुयतयत्रप्रदेशोकोचकवत् उदिनेनचोदनेनप्राकातालत्रस्तनिप्रस्फुरेति
चमचरनिपरोणान्वयः २३ २४ शाङ्कस्पर्शसहितरूपादिविषयलाभेनेचक्षाच्छा कृतार्थमन्ना स्मारेशेस भोगाभि

स्पदनेचेतितोक्तताल्लणवन्मकत्रुदय श्रुनास्मादिनविज्ञनात्रडा सर्वेत्वत्राशुभि २१ यत्रनेश्रादिताक्रानाद
तिप्रस्फुरेतिव तृणकाष्ठादिकसर्वमाहृतनित्यनतिच २४ समाहृस्पर्शेरूपाद्यमनरगनस्सामका नेडा सनः
स्फुरद्रूपाभूर्भ्यात्ररसासना मविदाहशयायायामदेवात्स्वरूपधियः सर्वेषामेवचेनेयाश्रिनेवैषाविद्यया २९
किलवोधवदादेशा परहृतणलायना. यासमलनयोद्भ्राताश्रोहकारहनेयथा २७ सदमात्रार्थमेवाश्रुदवा
नेनार्थकारिणा नर्जनगर्जनमफाद्दुर्दरउणादिव २८॥

निवेशयवश्रास्वमिवोन्मादकोयेषा २५ यथानचादिमदेवाद्यचेतनाश्रुपिविदाराणावापादिचेष्टामहितास्तद्
दुर्धियोपि किमेलेष्वाग्नात्मवित नासेवनकिलविद्यमानाप्यवोधाद्यर्थोत्सपत्रेन्मद सर्वेषामिति २९ श्रुतानन्तर्यो
न् नि सरनदतिवेयक २२ मदवाग्निस्पदमात्रार्थपवेमकृतान् निष्पद्यमानेपरनर्जनगर्जनचनचेननमातिगमरणाद्य
नर्थमात्रदेनमाद्दुगुंणाविस्फारवदिन्याद तर्जनमिति २६॥

श्री वा नि प्र ४५ ग्रनहन्ते' ग्रलेपकत्वाद्विलक्षणस्वभावस्याव्ययस्यवापुतः यथाकाशिकम्परमेलेपादयोदोषान सन्ति तद्वद्देहादिन' ग्रा॥
त्मनोजरा. दयोमनागपिनसन्तीत्यर्थ' २५ देहन्यादेहान्तरस्याश्रितापिमरणान्तरादिभ्रम ग्रहान्तरसाक्षात्मा
ग्रुपञ्चीविचयद्वञ्चमात्मावेदपनेस्यर्थ १६ १७ यथायथः स्वसन्तयैवस्थितः कर्मिलमनुभवतीवतद्वत् यथाप्रति
बिम्बस्याधारस्पन्दनेनदेहनाशेऽभसन्निरूर्यादेमेनाद्यपिदेशेभोनाश्रितयादेहेनचिदाभासेऽभयिदेहिन' साक्षि

तद्देहस्याम्यनहङ्केरवरस्मेववापुत' जरामरणमायचरुसलुक्' देभवाभवो १५ मनागपिनसन्तीहतस्मात्तनि
देनभव स्थितोदेहनपाणुरो पातोत्वानमदाभ्रम १६ इत्यनेकेवलमात्मप्रवीविपयायया आत्मसत्ता
पनीविताहान्मानुभवमोदति १७ देहयत्नमप'सत्तामात्रमिविवस्थित आधारस्पन्दनेनागपयात्तोभेमा
वाभव' १६ स्यादे'प्रतिबिम्बस्यतयादेहेनदेहिन' सम्यग्दृष्टयायाभूतेवसन्येवाभिजायते १५ स्थितिर्देहना
यातानविभ्रमोस्यमतिच देहदेहवनोज्ञानाद्ययाभूतार्थयोः स्थिति २ सत्तासत्ताभिकोदेतिरीपादीप
पदार्थयोः असम्यक्ज्ञानिनोदेहस्यावर्तपरिवर्तने' २१ अत'मूत्वा'स्फरेनोदेहमोहानेनपादर्थ' ग्रय
यात्नोचितात्माथोयुपरामृष्टसविद २२॥

ण इत्यर्थः १८ सम्यग्दृष्टेनवस्तुनेवस्थितिरभिज्ञायनेदेहमय'ग्रज्ञानविभ्रमश्चलयमेति १९ यथाभूतार्थयोर्वि
मर्शोनिष्ठःपरमार्थस्वभावयोर्देहनत्वादिणत्तोनोदेहस्यग्रसत्ताभिकानत्वादिणाग्रसत्ताभिकाभ्यिति' उदेतिप्रा
कटीभवति २ दीपनाद्यतेग्रम्पतेहृतिदीपात्न तत्र प्रदीपश्चतारूपयो'परस्परोद्भितिस्वभावपदार्थभूतयोरित्यर्थ १३
इदानीं मनस्यजयाहवानप्रकारानिदिनप्रपञ्चयति असम्यग्दर्शिनरत्यादिना ॥ २१ ॥ २२ग्रामायनमोनम ॥

ननु चिन्मयत्वमपि देहस्यैव धर्मोऽस्तु तथा च न कोऽपि विरोधः स्यादित्याशङ्क्याह आरब्धेति नन्वात्मसंबन्धित्वरूपमपरिच्छेद्यं न देह
स्य चिन्मयत्वेनात्मशाश्वतत्वविच्छेदजडैनैवश्रयः स देहस्य निश्चेतितन्मभावविरुद्धचिन्मयत्वं कथमात्मनः स्यात् । तस्मा
त्तदेवमात्मसुखःदुःखभोगेन देहे कार्यं जायमाने हृष्यते देहे चलाद्यनादिनात्मनो दुःखभोगमिति यो समानस्तत्वदुःखता
दर्पो नानात्वं किञ्चित्स्यादित्याह तयोरिति योऽयमात्मदेहयोर्द्वयोः पिण्डावित्वमसौ अविविक्तोऽपरस्परधर्मेऽपि न तथात्म
धर्मोऽन्यो भासते विविक्तोऽनकदाचनानाभासते तयोः कीदृशीत्याह चसमानत्वदुःखेऽपि भूतपरमार्थसत्त्वावलम्बि तात्पर्यं :१९

आरम्भेन लक्षणनिरूपविन्मयत्वं स्तोदिनं ययोरेकपरिज्ञानेनजडनैवापरश्रिया ५ तयोः कीदृग्विधाभूताः समान
सुखदुःखिता योऽसमौ समधर्मालीन कदाचनलौकस्थ ६ यावत्प्रसक्तावन्योन्यं मिथः संगमिलेऽकयं कथंस्यु
रेवात्मरूपः स्यादात्मस्थलः कथंभवेत् यकारद्ये हि नोपस्थनसमादि नाभयोः तानेनात्मनानासेति कापानायाति
लापता ११ सद्भूतनाशस्य वनिर्विविक्तास्यपि हृष्टिस्थ मनाभावपि नसंश्लेषः सर्वांसापि देहिनः देहेन देहिनः का
पि कमलस्येवकाविना मनाभावपि नसंश्लेषो भस्मलोमदेहसमया १४ ॥

किंच संयोगेन यथमस्थलेऽप्यात्मनाऽस्य न स्यादेहस्य संयोगमप्यवदुर्लभः हरे पेक्षामित्याह यावत्पीति ५ परस्परोपचाति
स्वभावत्वादपि नैव प्रसक्तिरित्याह एकोदयरति १२ सद्भावस्य सहेहादिरूपेण भवति सतश्च देहिनः देहाधिष्ठानमत्वे
चः स्वाप्यलेन देहादिनामनाशापि नसंश्लेषः १३ उक्तमेव दृष्टान्तोपदर्शनाय पुनराह देहेनेति कृतेनसंश्लेषमजाद
त देहसमयेति देहकस्यनाधिष्ठानसन्मात्रस्वरूपयेत्यर्थः तथाचोक्तं भगवन्त्यादैर्यत्राद्विपरथ्यासस्तत्कृतेन गुणेन दो
षेणवाणुमात्रेणापिसनवध्यतइति १४ ॥

नवादेशोत्तमामिदियज्ञपासामर्थ्यान्तेराहृष्यमाणस्वमनस सत्तोत्तनिप्रतिष्ठाकथस्यादितिजितासाक्षिरूपत्वस्य।
स्वचितान्तवान्धवयुक्तेनमनसासदानसेंद्रियाणवस्थानिमुहाग्राहकत्वात्थे. पत्तचितानवान्धवतियुक्तेनमनसायस्त
मस्येंद्रियाणिवपानिसदग्राहकसारथेरिनिमस्तद्योक्त्रदिशेवनाक्रमेणपरीहरतियस्तेनिहाभ्यामितिपत्तसादेवासदा
त्मभावेनापराधानग्रतिरूपाग्रस्तानितिपद्य'मात्रेवोभूत्वानमनसश्रमिमश्रवतिपरमात्मवयेति २ सत्त्वहासम्यामदर्शनोप
कारजनितमनोक्षोवद्यहानितन्दरेमित्राणिभूत्वानच्चनिकिंचतानामिहस्रचकृत्वाचरेणनपारयतीत्यर्थः स्फुरत

यस्यान्तान्तनोन्तसंदेहएवान्तभावना उदेत्यतिहृषेवात्तरिपवोपिभवन्ति ३ यस्यान्तान्तनोन्तस्यसत्येवा
न्तमिसंस्थिति सत्त्वसेवात्तस्तदेनग्रंतिनमनिदिन ४ यदार्थेस्फुरन्नोयस्यनस्तनिर्दिनाहने सदेहदेहउ'
त्वानांमादवेकेनहेतना ५ नार्त्तधारीरसवधीयारीरमपितात्मनि मिथ्याविलक्षणवेनोप्रकाशानमसीयथा
सर्वैभावविकारैस्तुनियोन्तकस्तलेपकः नात्मास्तवेनिभगवान्वचोदेनिसदोदिन' ७ जडस्यानस्यनकस्यक
नहस्यविनाशिन पारीरकोपत्नस्य'स्यपडवन्यस्तनमपा ८॥

व्यवहारन'यस्यपुंसःभोग्यपदार्थेसदेवदोषदर्शनान्निदनाहतेऊत्तमविनाक्लति प्रशासनाबुद्धिर्नभवत्येवसपुमान्
हसर्वाधिउ'त्वानेदेहकेनदेवनाग्रात्मनपाग्राहत्नेनवदेत'नास्तीत्यर्थ' ५ इदानीदेहात्मैक्यभ्रमवारणायपुञ्जीयसे
तिनात्मैत्यादिनाजडचित्त्वाभ्याविरुद्धयोदेहात्मनोहाधाराधेयभावादिसंबंधोपिदुर्लभस्तादात्म्यतदूरनिरस्तमित्याशय'
एवनिर्विकारत्वसविकारत्वादिकृतविरोधादपिनतत्संभवतितिस्याद सर्वैरिति ७ आत्माधीनस्वप्रयोपकारप्राप्यात्मन।

देनापश्यददरद्गकोशोस्फुरमसितान्प्रसरवल्लिरतामपापानेनतववरवचसारद्द अस्मिन्देशेचकालेवस्तुभवव्यान्वी तशोकाविस्मदेवउदितचशीवक्तमरद्यानपागतोस्मीत्यर्थः ९९ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेपचा मःसर्गः ५ देहात्मप्रविवेकोत्तदुःखदेहात्मदर्शनात् मूढानामत्र नासताम्नोहद्बुद्धिप्रवर्णने इत्यस्मिन्समयक् प्रवृद्देपनेयोग्यात्मानवैव प्रबोधजननायप्रवर्तमानोभगवान्वसिष्ठोवस्यमानदेहात्मविवेकादिश्रवणेमममपत्र

अनुभवव्यातोहृदङ्कोशोस्फुरमलितासम्पापानेननाथ तववरवत्सेह्वोनशोकाविस्मदिनाचरना मपागतोस्मि ९९ इतिश्रीमहोपाययेनिर्वाणप्रकरणेमसवविभातिवर्णनंनामपंचमसर्गः ५ वसिष्ठउवा च भूयएवमहाबाहो शृणुमेपरमंवचः यत्तेहंप्रीयमाणायवक्ष्यामिहितकाम्यया १ भेदमभ्युपगम्यापि शुणुद्धिविवृद्धये भवेदस्यमशुद्धानामपिनोऽत्वितायथा २ ॥

भि२+९

कृत्यशाद भूयएवेत्यादिना प्रीयमाणायउपदेशतात्पर्यंतोषश्रवणयानेदात्मानुभवलक्षणप्रीतिभाजनायेत । सर्वजनहितकाम्ययावक्ष्यामितकुर्यमित्यर्थः १ ननुआत्मानात्मादिभेदानावाधितानकथमेश्रवणेप्रवृत्ति किवानत्फलतत्राह भेदमिति वाधितानत्याभेदाभ्युपगमेनश्रवणेप्रवृत्तिसिद्धिस्तद्वोधामहद्विरस्यमशुद्धोद्गार स्वतत्फलमित्यर्थः ॥ २ ॥

श्री वा नि सू टी १२ विदेवश्रमस्यात्मनः श्रुतानादिकस्य कस्यचिन्निश्चयाभावात्कथंस्वप्रकाशेतिस्फूर्तिः अस्यानमपरिच्छिन्नैवत्वं कथमकारस्य
विकल्पचक्रस्यस्वमायासिकविकाराश्रभवत्स्वादिस्वरूपः सर्वत्रयाप्यमूलभूतात्मानायमात्मसंस्तानायानः १ भाविनाक मि
तिःस्फुरदाकारः ११ अहमेवानविकारसर्वात्मनाअनुभूयमानमनन्तकायाद्यनीतमात्मानमनन्तविनैवमाक्रम्यमानिराइ।
येत्रिनः कःप्रभवमिति विहसामि १२ आह तिस्वरूपयोगात्मकोनिपानिनः निपातप्रकाशनानाविविप्रगृह्याद्रसधित्व
हाश्रमन्नरस्थानेनमयाश्रयमहंयः यतः परमार्थतःस्थितःप्रपञ्चकलस्यास्थितयाइदानीसंस्मितिस्मन्वयः १३ अहे
ग्र

कस्तकश्चात्मनः कस्मात्कथंचेत्यादिसंशयः नूनंनिर्मलतयानोमुंगाकारेयथानमः १ सर्वात्मेवहिसर्वं
चसर्वदाभावितात्मक्षितिः इदमन्यदिदंचान्यदित्यसकलनाकुलः ११ कोमवंश्यामहनाहंकृतस्मानिराइयत्रि
तः अन्तरात्मानमेवेत्यविहसामिविकारवान् १२ आइदानीस्तनेसम्याध्येयसकलोऽस्म्यसौ यसहाराम्
लाश्रयस्तानेनायमहंस्थितः १३ अहोऽविततभूमिमधिश्रेष्ठोस्मियावनी इहस्यपवयत्रकोनयान्पल
मिवस्थितः ४ महस्सतामपेतायभावाभावभवाणवान् नमोनित्यनमस्यायजयाम्यात्मानमात्मनि ५

इहस्यप्रवसन्कोऽपिचिद्विततामपरिच्छिन्नोऽब्रह्मलोकभूमिमधिष्ठोऽस्मि यत्रयस्याभूमावर्कः सूर्यः पातालमाश्रि
त इत्यन्तेनमयोदेशाश्रितोऽपिनभवतिकार्यैःब्रह्मलोकादिसः अधःस्थितःनपरब्रह्मलोकात् नत्रकस्तयोर्भातिनच।
इतरःकमित्यादिश्रुतेरितिभाव. १४ भावाभावभवार्णवात्तस्यपरलोपेप्यवमीभावाभावलक्षणभवार्णवेनिस्ते।
येतत्परभूतानतद्धिष्ठानमनन्ताततामपेताधेत्यर्थः प्रलोहमात्मनाआत्मनिस्वे महिम्नियामसंबोधकधेनाणवने। १२
अतःसर्वैर्नित्यसर्वदानमस्यापनमस्कर्तुमर्होयेत्यर्थः १५ ॥

दीर्घं चिरकालो ऽनुहृत्य नावत्रेलागृहित्यविषयेन सतत ३ निर्वोणमिर्वाणरागनिर्विलोभनिर्मिक्रमितिपावत् १ प
याभूतयथार्थभूतमन्यात्मस्वभाव ४ रागोविषयरज्जनेनोरगैस्तहितोपिवैराग्यादिहृतिमि भक्तिनिर्मुक्तः महत्णोदारस्त
स्तेशाश्कालमिवशीतल ५ रसायनेकमृतनंदसास्वादोपियमिज्ञानंदेनृणायतेनृणवत्तीरसीभवति ६ प्रहृति । उपेत्यो न्वति

परामत प्रयातोस्मिपरमात्मविनिर्हेति दीर्घीचरात्तसनमहस्रोवक्षुधातल २ साम्यामिपीतलाकार स
एविसामिकेवस प्रसादमनुयातोस्मिसरोनिर्वोरणायथा ३ सम्यक्प्रसन्नमखिलदिग्दुत्समिदमने या
थाभूतप्रपचमिनिर्मोदारमिवाधुना ४ जातोस्मिगतसंदेहसातामात्रन्तात्मिक रागनीदारनिर्मलो
महजलशीतल ५ आत्मनैवातनानंदनत्मासोस्मतवर्जिते रसायनरसास्वादोयत्रनाथलृणायते ६
अयादेकमज्ञिस्योमिसत्वस्योस्मिमदिलोस्मिच लोकारामोस्मिरामोस्मिनमोमहनमोस्तुते ७ तेमयायास्तः
कलना सर्वमलनाममम रात्रिवेतालसंसारं प्रभातरवभास्करे ८ निमलेहृदिविस्तीर्णोस्मयन्ते हिमशील
ले मनोनिर्हृत्तिमायातेसर्वलोपारदीवमे ९ ॥

पारमार्थिकस्वभावस्तस्य लोकारामो रामेते विश्रामयति यस्मिन्स्तेन त्वदहमस्मिप्रत्येवामदस्यान्यानिभूतानि मा
म्रुपमोवेतीति स्फुटेः श्रुतपवामनमेयोगिनोयत्रेतिप्रागदर्शितकृत्यन्याराञोस्मि स्वनामस्वार्थव्यमसाद्यसपत्नस्मि
स्यर्थः तात्पर्यमद्यतनप्रदर्शकायतेतभ्यनम ७ कलनाभ्रमा रात्रावासभ्रातिकल्पिते वेतालस्येसार सदा
रं ऊद्भवा ८ मन शारदिसरसी महातटवनिर्हृत्तिनिर्विक्षेपविश्रान्तिमायातमाशम् ९ ॥ रामायनेमागम ॥

श्री वा नि ह री इदानीं तमसदर्शिनप्रत्यग्हृद्योम्नि रीभावसिरौरूपलस्थाइत्थिंतामितिशभजनोवाप्रभुः ९ पदद्वैतालिकानाप्रबोध
नवाद्यभेदं ४ इदानींस्वरूतनस्यउपदेशस्यसाफल्यदर्शनाद्रामस्य वर्षेसजाद सायान्हेइतिसेतानिबोधजनैपसेः १३
नप्रुज्यते १ यत्रसपितायाउपदेशवाक्यस्मामनमसेभाविनेचिंतितमुक्तेसद्वस्तवानहिंदिविशाति १२ इदानीफल
पर्यवसितस्योपदेशार्थस्यापिसंगीनयातासस्यजलसमाप्तीमानन्दोयशासनलव्यापेनविधनेवयामिति भव

जगमि स्थितामृपयानोसिभावाभावविवर्जित परेपरमविश्रान्तेनभजीवश्मजन ९ मन्येमहत्त्वनैर्बोधमारासो
सिसहृदह विनाशानंतनिद्रेतनर्नृपतिपदहैतिव १ सामान्येपवासत्येवमनेकुसद्गोर्गेरि प्रभुदारस
नैरामनरासतिकस्यतथि ॥ यत्रोपादेयवाकात्वभावितेस्वनचेतस्य महत्त्वेनविंशान्तेद्वेस्तमेत्तेवयथा
पय १२ वयमिद्दतिमहानुभावनित्यकुसतरावोभवतारसहृदाना मतुदितमिदमाप्तुधार्थंत्रुमवचा श्रीम
नहृदिहारवतयेति १५ इतिश्रीमातापायेनिर्वाणप्रकरणेविश्राभावप्रतिपादनंनामचत्वेसर्गः ४
श्रीरामउवाच प्रहोऽप्रदगतस्थितिंभवद्वाक्यार्थभावनात् शान्तजगज्ञात्वमिदमग्रस्थमपिनाधमे १

नासवैषामैस्साकानाविशेषनप्रारतदहानावयकलगत्वरनिद्देनोस्तथामउदितइदत्रुभवचनधार्येपुनस्थिनेनेन
इदेकक्तन्यर्थं ११ इतिश्रीवासिष्टनाम्नर्येप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेचनर्थसर्गः ४ इहप्रभुद श्रीरामविश्रान्त प
रमेसतेवे उरो पुरंस्वानुभववर्णायामामविस्तरान् चित्तेविदेकस्मप्रभावम् २ ॥ रामायनम ॥ ११

मण्ण- तेऽपपत्तिरित्याह एकेनेति दत्रात्सन्नात्मसंसर्गाध्यासेन प्रापिता, मनैश्चाध्युगानप्रत्यक्षदर्शनादेवतत्र विज्ञातस्य
यार्थाभोगान्सात्येवाह्यसर्वंवस्तुगतम्स्यात्र स्यापि प्रत्यभेदेनस्तन एवभान्नाद्दाध्यासनिमित्तमयस्तानं।
लीयतइतित्याशयेनाह भोगेतिएवमन्तरीन्मप्रत्यक्षतदर्शनेन भोगानस्नावि सावेशायदेवउपयुग्गतसदेवत्र
लानेत्रसंलनिरस्तमित्यर्थः ध्रांधचल्लोविषयप्रयनासासंख्ये २ अंतर्भावितेनसम्यक्त्विचारि तेन ४ मोर्ख्य मन

एकेनैवात्मनात्मनानानेयमहात्मना यथैकेनैवचंडेशतिमिराण्यदर्यणैः २ भोगान्स्नाविषावेशोयदे
वोपशमनात्मः नदेवमस्तमज्ञानमोधध्यांतत्वपादिव ३ अध्यात्मशास्त्रसंवेशान्मस्नाविषविषविका लीयते।
भावितेनांतःशास्त्रमिदिवायथा मोहोलोलत्तेविदिचित्रंरमसबोधवं विलीनोधुथरेवोम्मिनाशंवा।
म्यत्यविज्ञतः ५ अविलत्वंगतेविश्रेलीयतेवासमाभ्रमः, हार्मन्तामसमावेशाच्छिन्नेनंतावितानय ६ वस्तु
नाथविज्ञातायशास्त्रार्थभावयंतियेः कृमिकीटत्वयोगस्यचेनसांसमिलेतिते ७ नवलामरसाकारको
नेत्रोचनलोसना सांतेमोर्क्षत्तायातेचलत्वसर्वायथा ८ ॥

नेनाद्यंशेत्यं ५ ९ एवंसर्ववेदांतशास्त्रहृदयभूतांप्रसङ्गसमयगुद्धायतदिपरीतदर्शनेनशास्त्रार्थविधानकं।
निंदनिरस्तुनायेतिदर्शितेनशास्त्रार्थशास्त्ररहस्योऽपेक्षेतिविशेषः एतद्विज्ञानायान्यथाभावयंतिनेकृमिकीटमयेत्।
एवाप्य पापायेचनसारागादिदेहेनउर्कुधामिलेति ७ तांकुर्कुडिवावदितसर्गप्रपंचयिष्यमार्णप्रतीकेनोदाहरन् मो
र्क्षस्यानतत्वेदर्शयतिनवेति स्याद्विविडेरुर्क्कुडिकामिलेतेनिशेषः ॥ ८ ॥ रामायनमोनमः ॥ राम ॥

यो
वा वि
हू टी
१

किंतर्हि तत्र तयोः स्थितिर्वेदहंकार एव जगत्समस्तमपरिज्ञातो ग्रान्तिकरा देहेषु निर्हृतिरित्याशयेन तत्तीनाना ब्रह्मदाह इति ॥१९ स+१

अहंकारस्यातत्त्वमज्ञानमेवतन्निवृत्तिस्तु सत्यविज्ञानादित्याशयेन तत्त्वमायापाहार्थ प्रसिद्धं दर्शयन्नाह यदिति २

यस्य वास्ममाभ्र. ज्ञानसेनजितसंकितय. सत्य नेत्याह चित्तहतेनेति यदा चित्तहतेन रागादिचित्तलितसकृद्धितानि। निर

तमिव तद्यानि त्यानि रसससार निरासबाधा जित्यसिद्धा हितीय पूर्णात्मना जितमित्यर्थः २ यस्य पुरुषधीरो यस्य रहस्य

लभोग्यपदार्थं जातसदसद्रूपास्य आविर्भाव तिरोभाव वस्था स्वेव भवदविद्यदशास्वा रोर्ययवादद्दशास्वाभिध्यात्वा

यस्मादहंकृतोभावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते हत्वापि सर्वांल्लोकान्न हन्ति न निबध्यते ॥१९ यत्रापि तत्स्वमद्वाव प्रति

पत्तिरुदाहृता स्यायेतिसापरितानोदेव नपण्यसशाय २ निःस्वददीपवक्नोतो यस्मात्तर्वासनाभ्र तेनवि

चहतेनेववजितनेनाविकारिणा २१ यस्मात्तु पादेयमिदं सर्वस्वपदार्थजातसदसद्रूपास्य नत्र तदाहायस्व।

त्वायनैव विमत्रूपवेदसजीवएव २२ इति श्रीवासिष्ठे तात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणोत्तरार्धे श्लोकप्रतिपादनेनामस्तृतीयः

सर्गः ३ श्रीवसिष्ठ उवाच मनोबुद्धिरहंकार इत्यादि तथा नद्य श्चेत्यचिन्मय सर्वं कृतेजीवादय स्थिता १

मनश्चात्मत्वनित्य सच्चत्ता हा ग्रस्तु पादेयमत्तदियोगसयोग प्रस्तुनायद त्वदाहायस्त्वायचनभवति किंतु हस्स जीवो

जीवत्रायिमत्रूपवेत्यर्थं २२ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणोत्तरार्धे ३ निरस्वार्य परागहर्शादि विशिष्टे

नेहराग्व प्रत्यग्दृशोश्रियीकृत्य दृष्ट सपायपानेये। रामस्य प्रत्यग्दृष्टिउद्दारयिष्यन्वसिष्ठ प्रथम माध्यात्मिके वृष्ट्या

दि भेदेषु ग्रनानावेदविदेवाद र्शयन्जीवादिभेदबोधमनुभावयति मन इति १ ॥ रामायनमोनमः ॥ राम ॥ ९

यत्रउपादेयत्वज्ञाविषयत्वात्मादीयेनेतदेवनेउ त्वायस्त्वायचभवति भावउपादेयत्वात्तुद्धिस्तद् भावेनननकिंचिदादेयत्वाग्भ
वतिग्रन्थान्तचस्तत्वउ त्वयोरकर्तृप्रसिद्धमितिनिउ त्वादिश्यमकिंतित्वर्थः ग्रथवाभावानाद्रर्पनाग्रभावेनग्रसमेननादेयकिंचि
दस्तीतितत्त्वतत्वउ त्वयोरकर्तृत्वमर्थः तत्रानात्वेनप्रतीयमानानाभावानाकथमभावस्तत्राह यथेति ४ कालत्रोहममकोस्तितिर्भ ३
वेनिशेषः ५ पाञ्चपार्थिवेपिसमस्येवात्मशरीरदवनत्वापिग्रह्हविमग्नोनिरात्मदर्शी नोमवनीत्याह यथेतिमित्रप्रियत्वम ६

यउपादेयत्वज्ञाचतउ त्वायस्त्वायते भावाभावेननादेयमकर्तृत्सावउ त्वयो' ७ यथानानात्मनानेश्वत्व
त्वेत्वानीतिवाक्याण' स्वार्थकोप्यतिशून्यात्मात्तथात्मगतो क्रम' ४ ग्रनकौमामलेनवासेसम्यगाचारचतुर'
हर्षामर्षविकारेक्षुक्ताहसोहमसमस्थितिः ५ यथयानिलवाशाञ्जःस्तरमाशोध्यत' तमेवाह्तिमस्थैय
यथ्यतिसपश्यति ६ समस्तकाथकथतिनदोलटरवञ्चम य'सोहदमत्सरचसद्दर्षामर्षदोषहा ७ रा
गद्वेषविकाराणास्वरूपचेन्नभाव्यते तत'सत्तोपमरुपा'सेविताग्रथसेविना ८ ॥ रामायनमः ।

ततएवहर्षामर्षदोषनिरशिरित्याह समस्तेति नदोत्सवनटेविघमानज्ञमभिवसोहदमत्सरचसमस्तकाथकथतिन्त
स्तस्मन्नलयतिसएवहर्षामर्षदोषाणाहन्ताभवतीत्यर्थ' समस्तेपपदाकर्षेणपूसकथादिभ्रयथाविधन्नप्रयोग' ७
रागद्वेषयोस्तत्कार्यविकाराणाचस्वरुपतत्वेनभाव्यमेनविचार्यते तदिंमन्त' ग्रशगद्वेषत्वेनप्रसिद्धाग्रपिजनाग्रस मम.४२
दृष्ट रागद्वेषत्वापरिज्ञानेनतस्मलोकेसमभवेनग्रनेत्राणाद्वेषप्रोद्दासिद्वानतग्रततसेविताग्रपिदृषेत्यर्थ' ८

श्री
वा नि
सू टी
४

३कमेवार्थमध्यासकमोहदनेनस्फुरदर्शयति विमरत्यादिनाविमलताधिष्ठानवदचित्र ग्रञभवोमायाहनस्या
स्फुविदाभास अहवृत्तिसममहङ्कार प्रथमग्रेपिपारीरादनेबोध्य २ नवारीरादितिसमोहिणबोरेजवामीन श्रेवा
ग्र

विजोनभिन्नोऽनुभवोभिन्नोनानुभवादह नमनोभियतेजीवोनजीवाद्भियतेमन ३ मनसोनेन्द्रियभिन्न।
इथरेदस्थनेन्द्रियान् नशरीरान्नुपादिजनरानोनान्यदस्तिद् ८ एवप्रवर्तितमिदमहङ्कारसिरचिर न
चप्रवर्तितकिंचिच्चपीत्रचनेचिर ४ स्वसंवेदनमनतचसर्वमेवप्रलखइत विद्यतेयोमनिद्मोमनक।
स्मिनुनकिंचन १ शून्यमेवमन्नकनक्ताग्रागिगदित सत्यंविनभवेसत्यंब्रह्मगोब्रह्मसिवस्थित ११
रूपालोकमनस्कारानकुर्वन्नपिनकिंचन स करोत्यनुपादेयानसमैवादिकर्तृतां रामायनम ।

दित्यापाद्य ८ इदयस्तनमिदरचपमाननत्रावक्रविजैवस्वरूपमोहादध्यासपरम्पर यामवर्तितमित्यर्थः परमा
र्थदृष्ट्यानुनकिंचिदपिप्रवर्तितं ५१ तस्यनिर्वतिप्राग्वद्गत्नामेवभावितामेदेव्रीग्ययति शून्यमिति ४ तस्यकर्तृताने

तत्सभावनोऽत्र द्वैतभावनात्यागमात्रेण निःप्रपंचनिर्वासनचलत्स्वरूपमनुभावयति भावेति २ तत्स्वरूपेपि विजीवा
वासनाजनाद्विभागच्छिन्नपवकचनभेदकल्पना नष्टपक्षलीनत्वमुभविनवकनरत्वात् जीवइति इतरोक्ते ऽविद्य
क. शाहृस्यनदर्थस्वचक्षुत्रपवत्स्वरूपेपि विहृतस्ति ३ १मेनेयोगिनोर्थसिद्धिस्यानदेविदात्मनि इतिप्रश्नपदेनावेपरा॥ रामः

भावभावनयामुक्तो भावाभावविवर्जितः विदात्मन्यस्थितः केवलवदनेवासनादयः २ जीवोपवासनादी
दमिदविलचलितस्वतः इत्रोक्तार्थयोरेकः भसयोगकथ्यातः ३ महातरंगाभीरमास्वरात्मविदर्णव रा
मामिधोसिसिमितः समसैम्यामिक्येभवत् ४ यथानभिन्नमनलादोस्यसैमाध्यमनुजात् कार्यकतलतः
पोञ्ज्वहिमान्माधुर्यमितःन ५ आलोकमप्रकाशागादनुभूतिलयाचिते जलाहीविर्थयाभिन्नाचित्कभा
वातथाजगत् ६ ॥

एवमिधीयतइतिश्रुत्यादिनान्वर्थरामाभिधानः ५ तत्रदृष्टव्यस्वदगव्यतिरेकदृष्टार्थमेवोपपादकदृष्टान्ते साधयति
यथेत्यादिना ५ प्रकाशागाग्नेजसः अनुभूतिर्ह्निशनिर्विवचेनत्यतयाराह सर्वदृष्टान्तसमन्वये यथाभिन्नेतिच्छेदः ६

सदसमसदसीत्यसद्विशेषोतियदत्निथ सर्वपदार्थानां विशेष्याहर्निसतण अत परिकेर सपत्रसीकतादसकन्नार्थ
सर्वेनभवसीतिसदसीत्यस्यार्थः सपवनयाहन्नसधर्मत्वेनकल्पमान व्यावहारिके सतीति स्वपरिशतेसतेनास्येव त्व
सदसीत्यस्यार्थे स्वाशयेन सदस्य सदसीत्युक्तेरन्यथे ४५ आघनवनितविशाल्यस्फाटिकशिलातत्त्वमिवस्यपीडे निबिड
यचिद्घनतद्वपुस्तत्त्वमावसन्नह त्वाद्विविधाभाति तिसत्यात्मसभवसमनाहिल्लीनोनदीयविछेलाजदेहप्रतिबिंबा
तपल्लवकोशाइवकल्पिताया मायाया देवासदृशावासनाभेदेषुमनोलोल याश्रितानपीखलानिर्मलत्वाविध दे

य पदार्थविशेषानन्तनदेवशोभिते नदस्यनद्भिस्यशिद्धनात्मनेभोस्तते ४६ आघतवनितविशालस्फा
टिकशिलातलस्यपीडविहघनवपुर्वमात्मसत्त्व स्वस्थाभवजठरपल्लवकोशाद्वेदोसोलाश्रितानखिलजगज्जयमे
नमस्ते ९ इतिश्रीमोहोपायेनिर्वाणप्रकरणेविश्रान्तिसरदीकरणानाममहितीय सर्गः २ वसिष्ठउवाच
भाविभूतिरगाणामपयोऽहदमिवाङ्गुधो याचिद्घनतानिजगन्त्यनघसोभवान् ॥ १ ॥ ॥ रामाय

रामतेनारवायनमरस्यर्थं ९ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेद्वितीय सर्गः २ अत्रजीवमनोदेह
जगतामैक्यदर्शनात् सर्वदैतभ्रमशान्तेरोकस्थितिरुच्यते तथादौसर्वकल्पनाप्रतिभासनिमित्तचित्तस्वरूपमात्मे
तिपरिचायपतिभावीतिअङ्गुधोभाविनाज्ञायमानानाभूतिरगाभेदकल्पनानामाश्रयपयोहृदजलसामान्यमिवघा
चिद्घनतानिजगन्तिवहानि साइतिसभावनायासेवात्मेतिसभावयेत्यर्थः ॥ १ ॥ रामवशायनम ॥ रामाय ८

एवंसत्सदेहकल्पनायोगेन चिन्मात्रदर्शनेन देहाद्यात्मत्वभ्रमप्रयुक्तजननमरणाद्यनर्थप्राप्तिप्रयुक्तरोदनस्यापि प्रसक्तिरित्यर्थः
द् अचिन्त्यत्वादिति तत्वमिति कथं दृश्यमानरामाभिधसद्रूपशरीरस्यात्मत्वम् अनात्मत्वम् सिद्धचिन्मयत्वात्सर्वस्य जगत
अचिन्मयत्वेऽप्यभावे वा तथा ते देहादिकल्पने येन ज्ञातः इत्यर्थः ५४ यदिन्द्रविष्णुप्रमुखं तत्सर्वं च नाम ज्ञप्तिरूपं चिन्मयमे
वज्रादिनिमज्जेत तदा चिन्त्यचिन्त्यभावप्रविचारय तच्च सम्यग्विचार्यमाणं शुद्धचिद्विविधपरिच्छेदशून्यमेकरसमद्वैतं यत्

अचिन्मयत्वान्नास्ति तत्सात्विकं किंचिद्देहादि अचिन्मयत्वेन तावतामभावे कल्पनं ज्ञातः ५५ चिन्मयत्वे तदा सर्वो
न चित्प्रविचारय शुद्धसत्वप्रनाथं तत्त्वाकलनाज्ञ ५६ विद्यात्मानि निःशेषोऽसि पापाचारविवर्जितः नृप
सर्वनिजस्फारमात्मत्वसमितोऽभव ५७ नास्त्यसत्ता न सर्वं समसर्वभावयोर्द्वयोः ताः स्वरूपोऽसि एकोऽसि चिदसि त्वा
त्वमूर्ध्वसि ५८ चिच्छिलोदरमेवासि नासि नानात्मधाप्यसि योऽसि सोऽसि नमोऽस्तु सदसत्सदसि त्वया ॥ ५९ ॥

यं कल्पनाज्ञतरत्वर्थः ५५ सम्यगाचिन्त्यरूपविस्तरोऽनन्तमित परिच्छिन्न ५६ तासत्तास्फूर्तिचित्स्वभाविस्थितिरानं ज्ञही
वोनिरतिशयानन्दस्वभावस्वरूपवान्भवत्सर्वं परिच्छित्रे जगत्सर्वं स्वस्वभावभावयसपारय ५७ नानासीनानाभावेन
आसेततकोल नास्ति व्यापि नहायावधित्वादसि परिशिष्यसे नानासर्वज्ञानसमष्टिनिर्मितापरायापोऽसि सेऽ
सितर्हि किमन्यत्परोक्षं नेत्याहस परोक्षीवयत स्वभावस्वप्रकाशः ॥ ५८ ॥ रामायरामचन्द्रायनमः ॥ राम । सम्

श्री ना नि स टी

कोश्यानर्हिम्भूय सरोद्धतिनदाद् सरोद्धतोभिर्हेयत्वात् पयसाः विश्रपुत्रलोकविषया नाभिराभिद्द्रात्वविनयथापरशुना
क्लिश्रग्निनादस्यसपित्र्यार्दद्भूनवीनकथाविर्हभूय प्रोद्धतिनहत निर्देयेपयसावीजशक्तिकृतानाग्निनाकृतोजरा ५०
ह्रीनयाभिदाद्ग्लवाद् क्षोत्तिर्यस्मात्काव्यापयमोदो हुदाश्रारोपितरूपेणाहुः यस्माद्भूतानाशुगादपिवालवक्त्र
स्वभावाभिहृदिकयतस्य्रुनयोर्भेदनगोरास्नानमात्रकृतोभेदस्तत्राशोनविधनेश्रोनानरोद्धतोयर्थः ५१ विनशवि
लि दनश्रिद्रूपेणैर्थयथानीतनेकरसेसरोचेनीतानानहत् श्रनलतद्वशाविज्ञानीनभिन्नेनसमांदसमोयस्य सरोद्धयलयो।
स्त

सरोद्धतोयसाविहंगयापरशुनापिना नलतानाग्निनिर्दग्धपयोधप्रविपादमनः ५ आपद्देवदिनागजरा।
स्वभावहेद्रणो वियतेनानयोर्भेदश्चिहनस्य स्मर्योविव ५१ विदनश्लिविजनयन्मरीचेनीहगानायया नान चि।
नगनोभिन्नेनसमात्वदसनोन्नथा ५२ एव्हपशाथर्यसकेला वासनेद्दनसविदा विद्योयनत्वभेभातस्यतान स
दसनाती ५३

सुधामाधमपुत्रभातिरेवेत्यर्थः ५२ नार्दिश्रसहाहृदमन्त्राश्रासीत्रतोवेसदजायेनेत्यादिश्लोत्र अदोरिलयदोनास्तीत्या।
लौकिकाश्रुमदसकृता किंनिरर्थकं नेत्याह् साहेनिरुद्धयोनलौकिकव्यवहारेपरसरव्याहृता साह्याहनेवर्णेश्रुस।
केनिमारतिवक्तयोत्वासनेवव्याहृत्याकारेणभासनेसदसकृदूहतानासविदायमाणतस्य वस्तुभूताया व्याहृते साह्
र्यत्वाभावात् एवव्याहृत्यपरामेउभेसदसकृत्वाचोव्याहृतनुगतविद्योमत्वादेवपरमार्थतोमानरतिनदेवपरमा
र्थवस्तुसाहूर्याद्दमर्थ ५३ ॥

४१ चित्ताभावे कथमवदातस्तत्राह जीवन्मुक्तशरीरेष्वित्यादिना चित्तपदवीजलेशकोशिकनामुञ्जलोऽवितत्र्यवहारेणा ४२
४३ मध्यमेति व्यवहरेति सत्त्वशेषस्थितिप्रयुक्तयादेल्यायुनास्य या ४४ तदिदं तेषां वासनया व्यवहारपरमार्थोभयदर्शि
नात् द्वैतैक्येनेत्याह शान्तास्तिष्ठन्ति दृढज्योतिर्भिन्नपश्यन्ति तदाधिनि द्वैतैक्ये पूर्णसंसारावासनाऽभवतीत्यर्थः ४५ सदे।

सप्तमार्दर्शनायैव यदायमशुष्कपर्णोवत् चित्तविशालितविडिवत्ताधूतलतया ४६ जीवन्मुक्ता महात्मानो।
येपरावरदर्शिनः तेषां या चित्तपदवी सा सत्त्वमिति कथ्यते ४७ जीवन्मुक्तशरीरेषु वासनाव्यवहारिणी नचित्त
नाम्नी भवति सा हि सत्त्वपदगता ४८ निश्चितसाधिततत्त्वानि सुसमयदेहिनां लोलया भ्रश्यमेतीदत्त्वस्थि।
तिदेलया ४९ ममतायदरनोपिसत्त्वस्या सम्यगिन्द्रियाः नित्यपश्यन्ति तन्योनिर्द्वैतैक्येन वासना ५० अनर्गल
तया सर्वं चिद्दृष्टो विजानाति जहूलोतर्निवर्तनेमनेश्चित्तादिविभ्रमा ५१ विवेकविषादवेन समस्तिसंभियु॥
त् यते भूय फलतिनोमाददस्यवीजमिवाङ्कर ५२ यावत्सव चित्तकाल पुनर्जननधर्मिणि चित्तकर्मविधाना
ज्ञाविपर्ययस्तितोऽथतः ५३ शास्त्रश्राव्योभवान्तरासत्तभावत्वपादान चित्तशानाधिनादयनभूयपरिरोहति
५४

वस्तुतस्त्वाह भ्रान्तसंवेदनयेति ५५ सुतप्तवारिविशान्तत्वसावेलत्व मित्याशयेनाह विवेकेति ५६ चित्तछाया
नानासत्त्व चित्तशालुभिधानोऽज्ञासाभवति तावदेव पुनर्जननधर्मिणी बोधतस्तुसासन्नेसमोविपर्ययस्तिन्नति।
इतलक्षणविपरीतकार्यकरोतीत्यर्थः ५७ चित्तत्वेनिशेषः ॥ ५९ ॥ रामायनमोनमः ॥ रामायनमः

वा नि
सू टी
१

उद्वैलस्स्वर्णेनाविश्चादिप्रगुणानिम्बनानोचता १२ १३ प्रतलवृपमेथत्व १४ प्राणात्सस्नोविषयाध नावन्यकृष्णानवि
याकलत्वाणाद्वकोरोतन्नेप्रविशति १५ १६ प्रनास्ययात्यभातिविभ्रमः प्रवुद्धाप्रबोधपात्स्ववतोभवतिनात्वकेत्सर्थ चित
उदयपवनन्याभारव्याघायेनाद् स्वानुवितिप्रतिक्रमस्तनमजुपप्रक्रश्यवेश्रवम्लुप्रतयवासनप्रभवरूपाकोरमिवत्व

यावन्नोदितमन्वेस्तसगुनाप्रमसरात यावन्मोबोधेनमसोरणावछिनादिनिस्ता १२ यावक्लिथिलतायान
नेदंभुवनभावने समारदर्शनप्रज्ञानस्नावछिनादय स्फुटा १३ यावदतत्वमथस्वैवपयविषयाशया मो
१ ख्योमोहसमन्क्रायत्नावछिनादिकल्पना यावदाणाविषामोद परिस्फुरतिलहृने प्रविचारचकोरोतनेनाव
त्वविषान्वल १४ मोगोघ्नाक्षमनस शीतलामसनिर्हृते किंजाणापाराजासत्यचीयतेचित्तविभ्रम १६
तस्मामोहपरित्यागान्नित्यशीतलसंविदः भ्रम ५ प्रशानचित्तस्यप्रवुद्धान्याकाविभ्रम् १७ भ्रम स्तुतमिवाना
स्यमवस्तुपरिपश्यत इास्थमिवदेहस्थमसमनचित्तम्भू ऊत भाविनाननेषिमतनुपतपालवात्मन: स्वा।
तावत्नोनजरात शतोजीवादिविभ्रम १८ भ्रमस्यस्वदेशेनपाने मिथ्याभ्रमकरात्मनि उदिनेस्यमादित्येप।
स्माद्यैकदर्शने ५ ॥

देहमनास्यपरिपश्यनश्चित्तस्यमवनचित्तभ्रू ऊत १६ भाविनश्रवणमननानिदिध्यासनसाक्षात्कारैरुपस्रुतमन
नचिन्मात्रदृपसमाप्रसिद्धोरूपात्तवज्ञायस्यात्मनेमनसिश्ववत्नीनजरायस्य १७ भ्रमस्यादर्शनेविरोधिनिग्रस्ताने। ९
मिथ्याभ्रमात्मकोतिनत्याविधस्वभावेनहेस्मति ४ ॥

समेघुसाधारणोऽशुगोलादिसद्वत्तगततत्वात्समसमाभासतानन्तुरितेषेषुयमानम् २४ इतिउक्तन्नस्वमात्रेमत्तानिश्चि
त्यमुद्दश्यिन्धिमानेमन्नात्स्वान्नेवस्तोतात्मनेव्रमाकाशाद्याद्दोस्तत्वनयाविधोभव २५ स्वाःकलनाःकल्पनाः २९ संप्र
तोभोग्यः इक्षस्तेजोब्रह्मयः किनस्यानिफलितविदाभार्सस्तनयोवानेषांभोमानामेषणाःस्पृहाः २ पातालादि

सर्वभाव्यानवक्लिन्नेयत्रब्रह्मैवविद्यते शांतेसमसमाभासंतत्त्वान्त्वंकथंभवेत् २४ इतिमत्वाहमित्येतन्मे।
काम्युक्तवपुर्महान् एकरूपप्रशांतात्मसात्त्वात्मस्त्वोभव २५ नास्तिचित्तेनवाविधानमनोनवजीव।
काः एताःस्वकलनाःसमहृतात्ब्रह्मतापवनाः २६ यासंपदोयावदृषेयाश्चित्तोयाश्चदेषणाः ब्रह्मैवतदन
थंतमथित्वन्नविद्भेमने २२ पातालेभूतलेस्वर्गेतृणमाद्येवरेपिच इयत्तेनन्यद्ब्रह्मविद्रूपंनान्यदस्तिहि
४ उपेयदेयोपादेयबंधयोर्विभवाचयः ब्रह्मैवविगताचंतमथित्वन्नविद्भेमने २४ यावदस्तनकलनाया
वेद्रानभावना यावदास्यातालस्तावचिन्नादिकल्पना १ देहेयावदहंभावोदृश्येस्मिन्यावदात्मना या
वन्ममेदमित्यास्तावन्नादिविभ्रमः ११ ॥

शभेदेन्मणादिवस्तभेदेचकाशाद्भृतादिकालभेदेचतदेवसर्वद्रूपात्मनाद्वयेनान्यदित्यर्थः २८ उपेयाःदेयाउपादे
याःइतिसामान्यमः तत्वाक्षुत्रोत्तरंउपादेयतमाः बंधवोविभवाः वपुरितिवेप्रकारेणोऽत्यर्थः २९ किंसर्वेवतथाविन्
मनेनेत्याह यावदित्यादिना १ आत्मनास्वेनममेदमित्यास्थाक्रियतइतिशेषः ॥ ३१ ॥ रामाय्यमेवानमः ॥ ॥

श्री. वा. नि. पू. टी. ४

प्रथितानमारतयाप्राप्तमनल्पबोधेनउदितंसविकासं प्राप्त योयेषांतामादौ नाचियामाराग्नि' विरतिमपर्यंमंभ्रमजन
प्राप्यभ्रमपवारुणकिरणाव्यामामलिन निशाकरप्रपवक्रुयस्पालद्भावनरामम ४९ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रका
शेनिर्वाणप्रकरणेप्रथम सर्गः १ इदशनादिमि'मातर्वसिष्ठस्यसमानयः' उक्तार्थस्मरणानंतेविश्रामश्लोकत्रयेणे
ज्ञिनोम्लान'इंदुवदवदनयस्या' लीयमानामनेोन्मनेवा १ नत निकरोनिर्वाकेकिरणत्तापक'सूर्य माऽद्युदित्वे

प्रहरस्मादेमात्रनेनेनश्रामद्दितेद्गर्ण' उन्नप्रामायपुनिद्रालणाहिद्राविनश्रमम् ४४ इतिशुभमनसा
विवेकभाजामधिगतमात्रनयोद्दितमयाना भ्रमजनविरतितदात्रियामामलिननिशाकरवक्रनाजगाम
इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यमोक्षोपायनिर्वाणप्रकरणेदिवसव्यवहारवर्णनंनामसर्गः ५२ श्रीवाल्मीकिरुवाच।
च नत'क्षितिइंदुवदनायपर्याकुलतम'पटा लीयमानाविभोगमाविवेकइववासना १ श्रवणस्तनयालोके
इश्यमानेपरेचले पायलीकावनमात्मनपकोनिकरोदधौ २ अवणपायकणाकर्षीपरामहेडमंडल
ज्योत्स्नाकवलनालोकावभौप्राभातिकोनिलः ३ ॥

नेइंश्यमानेपूर्वदिक्केग्रचलेसूर्योमेदेधेत्नतयाप्रतिबद्धतयाननस्तनानिर्गतग्रालोकसाघ्याप्रसारितदत्तालस्य
उ भद्पोमव्यमुर्विजेनेइंश्यमानेपरेपश्चिमदिक्केग्रचलेनश्रलोकोमिध्याकल्पितोवतमः किरीटादिशिरोभूषणानां।
दामभालोकदधावितिहदेविभज्यान्वयः २ ज्योत्स्नानाकवलनायग्रालोकस्पृशत्' प्रसारइववभौलोकोयस्येतिसूर्य रा॰
स्यनदीयचञ्चाग्रालोपदेवमङ्कि' सनेनत्तत्रृषानेइवस्प्रलेत्तारभ्यते ॥ ३ ॥ रामचन्द्रायनमः ॥ रामायनम ४

यज्ञसमपदेशादविस्माग्रमानमपराम्य ३४ ३५ अनाविलनिर्मलं ३६ देवानिन्द्राश्चानत्वं विमानप्रतिष्ठान्
अभेषु प्रभिम्रत्वमाईश्वराभिराममनादिनाथजनायत्तोचक्रुरित्यर्थं अभ्यर्हितनिपादेन अभेनप्रतिष्ठिवरोत्थम
धेविमानानर्चुरितिवेयोज्य ३८ परिच्छदे परिवारे सह ३९ ४ ४१ ४२ भाविशुभस्तवकत्वाउक्तस्तवैः ।

दशरथप्रभृतयोराज्ञानोमनयस्तथा यथानुरूपवक्रारमनुगम्यपश्चिरम् ३४ आहूयकेचिदूराजा
यत्र केचिद्दनान्तरे केचिद्राजगृहस्नेोभूता पश्चात्पितारव ३५ वसिष्ठपादयोस्तकात्प्रणम्यमनसिमनावि
लम् दीवेस्त्राजोराजाप्रविवेशगृहान्तरम् ३६ रामलक्ष्मणशत्रुघ्न भामस्यसाधुमगृहे अम्पर्थोचव
गोभक्तयाताजनार्चनेपमदिर ३७ सदनानिसमासायशोनारसर्वपर्वते सद्वानर्चुर्यथेषुदेवानिनिघापि
तुलया ३८ यथाक्रमसम्भूमानेविंशाद्येषुपरिकरे ममज्ञुभिर्विभाम्यवर्णाधमेक्रमादित ३९ अस्त
गतेदिनकरेसमदिवसकर्मणि अभ्यागतेरविकरेसमरजनिकर्मणि ४ स्थितानस्पेशुकौशेयशायने
श्यासनेषुच भूवरामनिराज्ञानोराजप्रजामहर्षय ४१ समारोहरणोपायसशिल्हवदनेरिन यथावदेका
ग्रधियस्थितयामास्तदाहता ४२ नत सहसाज्ञेणनिद्रामानस्थितानना अन्तमसदतोमोषु यथाश्ववदिना
र्थिन ४३ रामलक्ष्मणशत्रुघ्ना महाराजयमेवनन वासिष्ठमपदेशानेविनयामास्थित ४४ रामाय

स्वदेहरमणीया तथाचश्रुतिरथयश्चदेवदवानेवश्रद्धमेवेदसर्वोस्मीतिमन्यतेसोस्यपरमोलोकइतिस्वाभ्यसवौन्न
दर्शनस्यभाविभोद्यफलसूचकतोदर्शयतिदिनार्थिन रात्र्यनिक्रमणकामाइतियावत् ४३ ४८ समाप्तनमः ॥

मक्रमयानाजलकलायानानालाकारवापीवस्त्राणाडेनर्भूमिषु मथ्यस्थवापीदेशेषु येनमास्थितेषोकदहवप्रयस।
नस्यदनिष्कलकलुनिम्नत्रादिप्रभाभिर्दीप्यमानेषसति ४ अत्रपुष्पविशिष्टपोनलेपुद्दानरप्रवालशालमध्यविप्रमा।
र्पमिवप्रविष्टेषुदेशानकालनखश्चादीर्घनभसि पांशुषुविरं स्वप्रचारमालेक्षितियावत् ९ साम्यनारिनमदेहभूने।
मकालास्कानाप्रभाजालसलक्षणेनभमनाउद्दलितालनिनदनःप्रविष्टस्वितपेतपरिवितलोभस्वात्मनिवासशाति।

मकालासकलापानगीतास्वरभूमिषु कृचन्यपानस्यदलोयेषोनमिवाश्रिते ४ शुद्दानप्रविष्टेषुगवाक्षे
द्वारमपुषु विष्णमार्थमिवादीर्घनभ'पांथेषुषोनल ९ मक्रालासप्रभाजालमसनोद्दलितात्मनि शोभनी।
वेषमयामाहिनदेहेदिवानये १० कदेलीलासरोजेषुवोत्वेरेषुचभूभृता कलासरसमामोदाहृतिषुमनःश्रि
व ११ वालकेषकलेलेकेषुलीलापतिषुमादर भोजनार्थवधूलोकमपरतभल्पनारतम् १२ भ्रमभ्रमरपत्त
स्वकनभूनरजस्वल कौमदेपविविष्णानेचामरेषुतिपह्मस १४ ॥

गुलाशयनिस्तुचयतीवमनिभूभूतारात्माकरेपांशेषोत्वेरेषुशिम'सचरिथनेषुलीलासरोजेषुशोभना'रस्तायमिस।
स्तरसवसिषोपदेशाककनाआमोदादानदार्विभावातनेषामन'स्थिवपहतिषुनिमीलनोन्मेषेषुसत्तम १५ लीलाप।
दिषुपन्नस्वष्णुकादिषु उपरुधन्मुनरपतिनियावत् १६ कोष्ठदेहेषिहिकासोन्मलेउन्मदसबोधनिभ्रमद्भुमरा।
णापदेशमैवोनेरुद्रनेरजसिचामरेष्वसिपत्नसचयपरिनोविष्णानेसति ॥ १७ ॥ रामायनमोनम ॥ ॥

प्रतिज्ञातमर्थं प्रस्तुतकथामेवानुवर्तयिष्यन्नुपसंहरप्रकरणोपदेशानिदर्शनसमाप्त्यादि कथयतीत्यादि। २४
नासर्वेणस्वस्थतानामीयदक्षावानाधनिराश्रीरितिधोऽशास्येनान्वय मुनिनाथकेवसिष्ठे राजकुमारकेरामे
आत्मात्मज्ञानतपःमानसमाशार्थैःसोचनक्रियाशरीरचेष्टाचयेननदेवादशानस्पदेइति ३ अञ्जलिभेदेनअञ्जलिमननंनीचे
हाभिनयेनस्फुरद्भुविसभ्रमाणमितियावत् ४ विस्मयपरमाश्चर्यरूप प्रमत्तात्मानदालोकनोल्लासेनसभीसमकरवत्।

कथयत्येवमहामवचनेमुनिनायके प्रयोगेकरसेमौनस्थितेराजकुमारके २ मनिबाराथैर्निहितमन
स्समलयक्रिये राजलोकेराजस्यदेविवाथिनिश्चस्थिते ३ वसिष्ठवचसामर्थैविचारयतिसादरं लसदुत्
लिमयेनमुनिमाथैस्फुरद्भुवि ४ विस्मयालोकनोल्लासप्रोत्फुल्लनयनालिनि श्रावितैर्षोवाभीरमरुमजरि
ताराते ५ विवासरचत्तभोगादेशोदिनकरस्थिते किंविज्ञानादयात्सोमयकिंचिकसमुपेयुषि ६ श्रावा
णयेवमयातेविनानमरुमालिते मौनमरुतिमन्दारमधुरामोदशायिनि ७ शुष्कसमस्तमासमदाभ्र
मरपङ्क्तिषु तानतेपनपान्थनसमयस्थानवतीषिव ८ ॥

स्वादनासक्तभ्रमरे निष्कम्पशाखायानुरूमजरीनद्रावमिवगते ९ यत्रवासरस्यवत्यर्थमाशावयोपालस्यत्वेनसिन्। भाग
प्र०२०+ देशोऽश्रवणायेवस्थिते अनयवकिंचित्तानोदत्यादिवसोमेयदशिप्रियेकिंविज्ञायोपशमस्यपेयुषीवेत्युत्प्रेक्षादनहृत्यान्व
य ६ श्रवणायेवमयातेइत्येतदेहलीदीपन्यायेनमरुतोन्यत्रापिसंबध्यानेऽस्तमविज्ञानसदेनमालितेस्वविलाष
नपवर्मदारमधुरामोदशायिनि ७ ॥ ८ ॥ ॐ श्रीरामचंद्रायनमः ॥ ॐ नमोनारायणाय ॥ रामायनमोनमः

श्री वा. नि यू. टी २

प्रतीत प्रत्ययोमदिरामर्थं इत्येनप्रभस पविमृत्येतिल्पहोपपवसी प्रनेनवासनात्ययमेनात्पापाशात्सरोध्रत्ता
गभ्यासपध २५ २६ यथाप्रथस्वत्कादीपावापुरुषो ववादेरानिपनतिनदन प्रस्यमडक्तार्थस्यसिदयेयथाप्रोक्त्व
वहार प्रसगेनकार्यं इत्येवसर्वेषात्स्वयम्नात्यर्थविषयसिद्धांतमादायमनसिक्कताउदारवानयाविक्किज्ञात्मवोध।

कचिद्धीतोभवनामदिरामर्थदेदश त्वकाउबोधमतीणोदत्येनेवाभम पय २४ विचार्यैतदेशोयेग
स्थिपियेवपुन पुन प्रनेनेवापयासाधोनात्यभवनाभुना २५ प्रनयैवधियारामविद्दरनेवधमसे प्रन्य
याथ पदन्याणुविधात्नेयथाराज २६ स्तुदीनधियारामहदोनकरोषिचेत् तत्पमस्यदेत्यकदीपो
वाधोनिषाद्विच २७ प्रसगेनयथाशोभावहोस्यसिद्धये इत्येवशास्त्रसिद्धानमादायोदारवान्भव २८ देस
भाद्देमदारानरामल त्वाणभूमिपा सर्वेपवभवनोधनावद्यापारमाक्तिकम् २९ कर्वत्नपदिदिवस माय
परिशानाहृति योपविचारयिष्योमोविचारमातरारा १ प्रोवात्योकिरुवाच इत्युक्तात्मनिमानेनसासर्वे
वनदासभा शांतस्थायप्रवदनाप्रतिक्ताप्तेवपद्मिनी ३१ राजानस्तत्रराभान हतराचववदना परिस्तुनेवसि
ष्टेनेगम्भरात्मनिवेशान ३२ विश्वामित्रेणमहितेनवसिष्ठेणगतमाश्रम उत्पसावासनाक्तीमानमस्तुतनभश्च
रे ३३

वाप्सवेत्यर्थं ३८ २४ प्रात य सभायासारान सत धात्नमवधेप्रत्ययादत्तिभविष्यतिक्त ३ इतिउक्ताप्रात्समा
पद्मिनीवपयान्येववदनानिवस्मा ३४ तत्र राजादशरथोयेत्नतराजान वसिष्ठेपरिस्तुतेसर्वे प्रणाम्यप्रशासे राम
सति ३२ नमस्तना नमस्पृरादेवा येन ॥ ३३ ॥ रामायनमोनम ॥ रामत्नेवायनम रामचंद्रायनम ॥ १

सूर्येऽस्मिन्पुष्पाणामेवोदिपर्वमानोऽस्तम्भ्य उन्मकाकायासमहानकाजमसः भयादिवऽड्डीयफलायतावातादिग्रहोरेषु
निलयनायगृहानगृहमध्यप्रविष्टेष्विव १४ दिनचन्द्रयोभागासमनापरिशेषसभावेदनेनतपरः १५ नेनधनिनाततृ
रर्थमनेविदमीनवासिष्ठवचः श्रुतद्दीनश्रायये १ नरसावलेनशासत्सचलितामानेन्त्यर्थः श्रानालोपलवा।

रविमयगृहोन्मकायाजालभयादिव गवाक्षादिषिवोड्डीयप्रविष्टेषुगहानरं १४ आसीदिनचन्द्रभोगस।
मावेदननतपर. भेरीपटहशाखानादिप्रावाप्रकोधनिः १५ नेननतारमथ्यापवचोनर्दोनमाधयो सेनेज
लदनादेनमाप्रूरवनि स्तनः १ आस्तव्यास्तव्यपत्तालिःपनरस्यायमावली भूकंपेनरस नालोपलवेवव
नावली १० श्राव्यपुभेयविश्लावालाधाशोऊचोनरं सारवर्गाहप्रीवाहाःयोजनप्रसाकोटरम् ११ उन्नस्पूरवा
नमेभ्योभूभृताभ्रमरस्रजः ईषत्करालवादाभ्यःसीझाशुकणारव २ एवप्रत्ताभिनेनसिनभृहेदास्यथेन।
सा पामेवासरद्दमेघानशाखनेपनैः २१ सदरनमलनवलवचोमधुरहसितम् उवाचमनिशाहेलस।
भाममघोरसुहृद २२ राघवानचवाग्जालमयेनन्मविसारिने नेनविनास्त्वाबधोक्ताऊरीकृत्वामनानय २३

आकपिनतालीदलावनावनिरिव १४ सार्स्वरोदनशाहसद्दिनयथास्मत्स्याशुगकोटरमृगहृदयमध्यमिव १५ ईवा
करान.त्वचाःवाह.प्रवादोपाम्नानाभ्यः भ्रमरालारमोगोरत्वयोननायाशुकाणारस्तानः २ वासरमहद्दमेघवन्तये
वयसिप्राभेसति १ प्रसूनवमनवमनव्यार्थसहरत्नुपमहरन् २२ कोऽरीहन्मपदृदिहर्द्वतियावन् ॥ २३ ॥ रामायनमः

सुसूत्रपकरणम्

श्रीं० वा मु० टी० ६५

मने प्रकृतसाधनसंपन्नस्य मननशीलस्य मनो विश्रान्तिर्यमता. तद्बलाद्धि वर्णपूर्वं परं पदमनिच्छन्नपि २+
याति न केवलं साधनप्राबल्यादेव किं तु वेद्यतत्त्वस्वभावादपीत्याशयेनाह विवेकेति विवेकोपबृंहणात् प्रबोधा
धीनत्वाद्बोधात्मकचरमवृत्तीद्वयादिति यावत् प्रवक्ष्यमाणतत्कार्यं बहुजागरकं श्रवदिति उ
नमयत परं तन्मनो नश्यति प्रशान्तानन्तकापातैः समं वाध्यत एवेत्यर्थः स्तीर्णविश्वविप्रसिद्धो तथाव

विदितवेद्यमिदं हि मनो मुनेर्विवशमेव हि याति परं पदं यदवबुद्धमवेदित
मजमेतदवबोधपदं तनुजहाति हि १९ इत्यार्षे श्रीरामायणे देवदूतोक्ते द्वा
त्रिंशत्साहस्र्यां संहितायां वासिष्ठे वाल्मीकीये मोक्षोपायेषु उपशमप्रक
करणे सदाचारनिरूपणं नाम विंशतितमः सर्गः २० समाप्तमिदं प्रकरणं
श्रीसीतारामचन्द्रार्पणमस्तु ग्रंथसंख्या सटीक ३,५०० ॥

त्तः देहात्मतानवहानं देहात्मतानवाधकं आत्मन्येव भवेद्यस्य मनो ज्ञानपरिपूर्णत्वमिति १९ इति श्रीमत्प
रमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीरामचंद्रसरस्वतीपूज्यपादशिष्येण श्रीमद्गंगाधरेन्द्रसरस्वतीशिष्येण श्रीम
दानन्दबोधेन्द्रसरस्वत्याख्यभिक्षुविरचिते श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे उपशमप्रकरणे सदाचारप्रकाशो विंशतितमः

श्रीं० ६५ २०॥

नवासप्त+

उदितेपर्करश्मिष्वप्योनमिवनरसेवाभ्यासेनेषुगवाक्षप्रोष्ववनजालकिद्रेषुप्रविष्टेष्वसत्सु १४ सत्वरसभाप्रविष्टनाश्रो
तृणात्हसस्पर्शोरघटनेश्रोद्भवोयस्यतथाविधेमृक्तजालकभूषणादिकणत्कारेनिद्रायामिवनिस्पंदभावाकाम्यति १५ सुनि+
हृष्टेअर्कैर्मकशोरवोत्करायतिशायनायावस्थामुपमानानि १६ अवरेश्मंत्री मसिनीभ्रमरी फलेपत्रेरद्वारिकासेनि

नरसेवोदितेवाष्णुश्रोतमभ्यासेनेषिव गवाक्षादिजालेषुप्रविष्टेष्वर्करश्मिषु १४ सत्वप्रविष्टाक्रोत
दृष्टस्पर्शोघटोद्भवे मृक्तजालझनत्कारेनिद्रायामिवयात्यति १५ कुमार पाकरसेवकवोदेवगुरोरिव प्र
ह्लादरवणुकसमुपर्णाश्रवणांहिता १६ वसिष्ठस्यानेनराम मुनेर्हरिन्द्यवेशायत भ्रमतीमवशेषानेषु।
लयधरवासिनी १७ मुनिश्रुत्किलेनाथनेनेवसुनंदन कर्मोपासनवाक्येनवाक्याकार्थकोविद १८
श्रीवसिष्ठउवाच कश्चिन्मरविपन्नोकर्षेनमयारघुनंदन वाक्यमत्यनर्थपरमार्थावबोधन १९ इदानी
मवबोधार्थमन्यद्रिपुमर्दन उच्यमानमवेदत्वमाख्यानसिद्धये २० वैराग्याभ्यासवशात्तस्यातत्वाव
बोधनात् ससारस्वीयतेनेनतेनेवाभ्याससारस्य २१ सम्यक्कृतावबोधेतदुर्बोधेत्यसमाजे वाससिनेवा।
मनोवेबोधितोकश्राप्यतेपद २२ दिक्कालाद्यनवच्छिन्नमदृष्टोभयकोटिक एकत्रहोवदिजोन्यत्रहि
तन्मयागत २३ ॥

वेष्टायतितद्वत् १७ तेनमाणानुकालेनैवक्रमेण १८ स पुर्वेषु १५ २० आश्क्रमसंभवाक्रमदर्शयतिवेराग्ये
त्यादिना २१ दिक्कालाद्यनवच्छिन्नविविधपरिच्छेदशून्यनिस्यवविवरण शृद्धेति नदृष्टेदेशत कालतोवाउभे
कोटीपूर्वपरावधीहेतवयस्यउपरान्तस्यसमासेहिवचनलक्ष्मयोन्त्येत्यत्यत ॥ २३ ॥ ॥ ॥ राम ५

अस्तानानाश्रुत्वाणानधिकानन्धाताविदितमथापयमपेपि ४ निर्गतस्सनिरोगमिषात ५ नीरप्रतानिरवकाशानाम
६ ७ शूद्रप्रवेशान्सर्वमेवमवभानिमेनयतीनिसवमस्वरोनाहोयसतयाविधामहीपतिर्दशरथ ८ विहाराविसुश्रा
सनपनिशुरुत्तासनयोर्विहारतिष्ठत ४ रुसनाःश्वैदुर्भेदा १ राज्ञासम श्राभोग सस्थानस्थितिर्यस्या राज्ञानया।

रामलक्ष्मणशत्रुघ्नाभ्यामनुचरैः सह यथुर्वैदितसथासेवुपवासितमाश्रम ४ तत्रविदितसथास्थानि
तेनस्यापिसथत्तः मनेर्वदरिपादोपटोर्दमाक्षेसतति ५ तालमसदनमोनमुनिद्राममणराजभि दस
स्वरयपानेसुशानैनीरप्रतापयो ६ सुपासोमानिवाईललयेवसहसेनया शूद्रदवसयकासेरामायतु।
गमेयषो ७ तत्रैनहर्वसवच हुतमथोमहोपति हरमार्गविनिर्गतसहजयामासमादर ४ सुषमङ्गाम
भूषिता लिङ्गानेर्भूषोपाधिकामासना समाप्रविषणेनसर्वेविविशुर्विहाराविशु ५ सुपतस्मिन्नवसरेहासनाःसर्वप।
वने सेनारसम्पानामनंभश्रमहीवस १ विवेशासासभासोम्याहुताग्योग्यामिवटता वभौरामसमा
भोगाद्यातवानेवपयिनी ४ यथाप्रदेसमेनाशुनिविविशुर्यथासत तेशुतहेशायोगेशुविशर्षिमुनिराजस्
१२ मुनिस्नागतरवेशानैशामस्पाराने सभाकोणोपविष्टशुमानवाक्षेशुवदिशु ११ । रामायनमोनम

तथाकुमायवेशहशुसर्वेपि तथाशास्त्रिनिभावः ५ तदेशायोगेशुसभाप्रदेशविविशुर्यथाप्रदेशमानदिकश्रमशः। विशादिशु+
देशानुक्रमेणनिविविशुसन्त १२ मुनिपयसरस्वागतप्रश्नवे ॥ १३ ॥ रामायनमोनम ॥ रामचन्द्रायनम

श्री· वा· वै· टी· १३

रामः कथं च बद्धो मुक्तो बद्धेन वा न किमतः शोचन्नितरवद्रतनीवमुक्तवत् २० चकारादरतस्य पिशुनः व
कारोपि शाहोयं तन्मविचारसमुच्चयार्थं २१ स्फुटं मद्वोधपर्यवसितं जननपातदुपदेशश्रवणकृतार्थजना
समूहेन २२ सादरश्रवणायनादरणोपगमनशणतिप्रार्थनाघाटसदितं २३ संमोहप्राप्तस्तन्नापरितानंतदु

मयं च भगवन्धुविकथं संसारसंकटे रामो बद्धतो यस्मिन्भवतश्च महात्मनाः २० शुद्धबुद्धोलक्ष्मण
श्चापि सीता चापि पतिव्रतिनी रामानुयायिनस्ते वा मंत्रिणश्च महाधियः २१ निर्द्वंद्वः स्वीयथैतेन श्रामा
स्तदूष्विमे स्फुटं तथैवाहं भविष्यामि नितरां जननतया सह २२ भवहानेनरानेंद्र वदेस्तु मोक्षिसादरं
तदाकर्ण्यविभो राजन्महर्षिवं मंज्ञविवान् २३ शृणु वत्स भरद्वाज यथापृष्टं वदामि ते श्रवणेनयेन सं
मोहमलं हृदेकविधास्ति २४ तथा व्यवहरन्शान्तयथा बद्धः स्वस्थी सर्वांसंसकृया शुद्धया रामो राजी
वलोचनः २५ लक्ष्मणो भरतश्चैव शत्रुघ्नश्च महात्मनाः कौसल्या च सुमित्रा च सीता दशरथस्तथा २६
कृतास्त्रश्चाविरोधश्च बोधपारंगता गताः वसिष्ठो वामदेवश्च मंत्रिणोष्टौ तथेतरे २७ धृष्टिर्जयंतोभा
सक्ष्मस्त्याविजयएव च विभीषणः सुषेणश्च हनुमानिंद्रजित्तथा २८ एतेष्टौ मंत्रिणः प्रोक्ताः स
मनीरागचेतसः जीवन्मुक्ता महात्मानो यथाप्राप्तानुवर्तिनः २९

यं मलं यं कं शब्दमिति निवाह्नेद २४ शुसंसकृया शिष्ये निनिश्चयास्तनभिनिविष्टपा २५ महामना प्रपरिछुच्च वस्त
निर्द्वंद्वाज्ञ तथाविधचित्त चकारा पूर्ववत् २६ कृतास्त्रा विरोधो रामसखा यो बोधपारंगत समं बोधं पदश्शं वोढवान् तत
परिशेषः २७ सखीयथार्थं वक्ता इंद्रजित्यमन्यएव सुग्रीवो मामः २८ श्रोतः समनीरागचेतसः बहिस्तथयाशास

[illegible] १३

ते

स्यज्ञोपेपंचमी रामस्वभावकथनंप्रस्तनेत्यर्थः इहेमादिस्तनग्रंथनिर्माणक्रेयाप्रगुरुत्वात्सग्रंथः प्रासमभेर्न
यविन्यासः प्रवरणंसमर्थोनिर्मातव्यइतियावत् ११ संसारसंकटादित्यर्पदानपंचम्यासप्तमीसंख्यात्वेतिकेः
संसारविक्षोभेदर्शयतित्रिसंक्षेपः प्रेरणातत्स्वभावेन योतेनयत्नयेनप्रथमाद्वयात्राज्ञपदेनपुनरुक्तापत्ते
श्चश्रुतोवादयसमकालमेव नतुयातेनसागरसंभ्रमणमेवाप्रसिद्धमिति कथंहश्रोतः एवंतर्हिसाधयति

रामस्वभावकथनात्तस्मादद्यमुनेत्वया नोद्वेगात्परित्यज्यात्रासमाप्नेरनिंदिता १३ ग्रंथेनानेनलोकं
यमस्मात्संसारसंकटात् समुत्तरिष्यतेतिप्रयोनेनेवाश्रुसामांत १४ वक्तव्यंतेवृमेवार्थमहमानवानयं
करुलोकहितार्थंवशास्त्रमिलुक्तवानतः १५ ममत्वत्पाश्रमात्तस्मात्त्वणादितर्हिगमनतः सुदूतोपु
पितःश्रोत्रुस्त्वंगइववामिताः १६ तस्मिन्यातेभगवत्यादेविश्रयमागतः पुनस्तत्रभरद्वाजमहादक
स्यापाधिया १७ किमेतद्गुरुणाप्रोक्तंभरद्वाजनवाश्रुमि इत्युक्तेनपुनःप्रोक्तंभरद्वाजेनतेनमे १८ भर
द्वाजउवाच एतदुक्तंभगवतायथारामायणेकरु सर्वलोकहितायायसंसाराणवतारकं १९ ॥ रा०२

तस्यायोतेनोद्धरणमेवात्रसमुत्तरणंविवक्षितं प्राप्तपरस्वास्यात् प्रतएवापादानपंचम्येवयुक्तेति १४ तस्मादि
तीःभरद्वाजद्वयाद्यातासंदेशसंभवेविपयमर्थवक्तुमयंतन्नाम्नान्योद्दमेवागतवानितिसंबंधः १५ अस्यकारस्य
ंत्रीनप्तपणनमनमाश्रमस्य १६ स्वस्यापाधियेत्युक्तेः इदंश्रुत्वागमनरूपंविस्मयप्राप्तिनत्वाद्वुरुवाक्यमर्थनोन
वधारितमितिवाच्यं प्रतएवाश्चर्यमित्याद १७ यथाइदंकथोपायरामायणेकृतेनधामोतोपायरामायणमि ३

टीकाद्वयोपेतं

ऋषिसत्तमं प्रतिकेषटूं पंचाशत्सहस्रसंमिते रामायणे ग्रंथादिकाला भगवता गादिरोषोदे रत्नमनान्महाबलान रामकथा ग्रंथं श्रीचतुर्विंशतिसहस्रमितान् षट्कांडानजंकनेन्नवेणसंबंध: ४ शिष्यविशेषणान्यधिकारसंपत्तियोतनानि एकपत्राशेषसाधारणप्रचारपड्: प्रधानशिष्योपस्थानया गुरुशुश्रूषासमाहितचित्तेन गुर्विंगप्रतिभरद्वाजस्यापि विशेषणं ५ एतेमत:पाया:सर्वरामायणाकृता:श्रदानुता:कीर्तिता: ९ चरवानेनसागडहारसाधनमेत्त

ऋषिस्तुमायणोरामकथोपायानमहाबलान् एतांस्तुप्रथमंकृत्वा पुरुषस्ततिमर्दन ४ शिष्याणांपैविनीतः यथभरद्वाजाययधीमते एकाग्रेशिषवान्स सोमगतिमद्यांविति वार्थिने ५ ततस्तेनकथायायां भरद्वाजेनधीमता कर्णिकत्रियोगेहस्तेनप्रवणोत्रेरहाहृता: ९ प्रथमतः तयोभगवान्तुर्भलोकपितामह: वरं सुश्रुतू हाशेति तस्थुवायमहाशय: ७ भरद्वाजउवाच भगवन्भूतभव्येश वरोयंमेप्ररोचते येनेयंतन्नताड:रामन्तुच्यते नदुदाहर ८ श्रीब्रह्मोवाच गुरुंवाल्मीकिमनाप्रार्थयस्वप्रयत्नत: तेनेदंयत्समारब्धं रामायणमनिंदितं ९ तस्मिंश्रुतेनरोमोहात्समग्रात्संतरिष्यति सेतुनेवांबुधे:पारमपारगुणशालिना १० वाल्मीकिरुवाच इत्युक्तस्सभरद्वाजेनपरमेष्ठीमहाश्रमे प्रयागाच्छत्समेनेनभरद्वाजेनसंस्तुतः ११ तत्रैवसंप्रजितोदेव:सोऽथमयादिनामयी प्रयोचन्नोमहासत्व:सर्वभूतहितेरत: १२ ॥ ॥ ॥

प्रात्संकरणीयमितिमहानाशाप्तो,मिथ्यायोगस्तथा ७ भूतपूर्वेषुभजंभवापुरुषस्यमाने प्रपश्चंसमायणार्थात्तुष्टानस्तत्परविप्रपरिशुद्धिकालेननताप्रधिकाशित्नसमुह: ८ ग्रंथान्सिद्धरेशेर्षयुपयानस्मारवेनतस्त्वंकृते ४ कृतेग्रंथात्कृत्वसिद्धानंतरमितिगम्यते सेतुदृष्टासमुद्रस्यब्रह्महत्यादिपापदहनीतिस्पष्टमितिप्रसिद्धेनेनगुणशालिना १० ११ यद्यपिस्वयोरत:प्रधान: तथापिनागद्वारोकृतकरुणात्मसहासत्व: सत्वगुणसंपन्न: प्रत

उत्तरकाण्डे ९ म० सं० १२

शुश्रूषसाधारणो सिद्धमपि ग्रंथ, सर्वाधिकारः श्रुतानामधिकस्य ग्रस्यापि स्मृतिवद्द्रोषाद्दर्शनात्‌ तथाचोक्तं
वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे वेदः प्राचेतसादासीत्साक्षाद्रामायणात्मनेति, तत्र सर्वकांडस्य रामचरित्र
कथात्वान्नेनापहरणांतरकांडे सोत्तरे सर्वरामायणश्रवणकांडस्य पदप्रकः रणमिदं सोत्तरमिति यथाचके श्रु
ति स्मार्तकर्मसु स्त्रीशूद्रसाधारणो धिकारः तथास्यापि श्रवणे श्रवणात्‌ आव श्रेञ्चतुरो वर्णान्कृत्वा ब्राह्मणम
ग्रतः ननु शूद्रोपि मरतमीयादित्यादि वचनलिंगात्‌ नावेदविन्मनुते तं बृहंतमित्युपनिषदं पुरुषं पृच्छामीत्यादिवचा
नेन वेदविदः श्रोतत्वानामधिकारश्रवणमिति केचित्‌ अपरे त्वत्ता नापर्यवसानपरमिप्यते वेद सर्वकल्पप्राशस्त्य
रमिष्यते सर्वथाप्यन्येषामपि पौराणिकसाधारणेत्वाने धिकारः सहितसर्वैर्विजिज्ञासुः श्रात्मावेर्णे

कथोपायान्विचार्यार्थं रामो लोपायानिमानथ योऽभिवादयति प्रातः तेन सञ्ज्योऽभिजायते ॥ २ ॥

तथा श्रामेरित्यादि वचनेभ्यः तत्र श्रोतत्वानेन सर्वकांडोक्तधर्मानुष्ठानस्याविशुद्धिर्विदहापि सर्वरामायणोपद
र्शितत्वस्य वर्णाश्रमोचितनिष्कामधर्मानुष्ठानत्वाविशुद्धिर्निःतासो त्पादनद्वारां तविनिःश्रेयसं रामायणपो
र्वीतद्देतमहाव संमतिं दर्शयन्‌ सर्वार्थनिष्ठमिदं पंच्योत्वं तत्समाद कथोपायानिति कथापरवधर्मतत्त्वानानु
ष्ठाने स्वस्वर्गनिपतितत्त्वानाधिकारव्रतपदे उपायो पस्मिन्‌ यो सर्वरामायणग्रंथः कथोपायः कांडभेदाभिप्रायो
बहुवचनं नानादो विचार्यतत्‌ यो नुष्ठानप्रमाधिकारः सत्वोधिकारी इमानस्यमाणप्रकारणद्वायान्योत्यापा
यानिवादयति प्रातः प्रतास्य कामकर्मवासना ज्ञानवीन: सञ्ज्योना भित्तापते तस्मादि:रवभाक्‌ नमवतिस्वष्य

श्री॰ वा॰ वै॰ टी॰ ११

अधिकारीकथीपायसंबंधोधातशासनात् निर्माणमसामर्थ्यस्य शूद्रचर्याचकीर्त्यते: अथास्मिन्ग्रंथेकोऽधिकारी
किमत्रउक्तः नाथः नसम्प्रदाराचालबुद्धिदार्ढ्येन शास्त्रिया चशुश्रूषाविरहात् न च विषयेरो घटशेलाज्ञननम
रणादि एवं शूद्रान्तानां स्वस्य वेदाभ्यासे पुत्रज्ञानाभावाधिकार इति वाच्यं सामाण्यलक्षणविषयविलिखार
शोकेन सूत्रे च विषये पुनर्दोषनिर्देशाणोपायान्वेषितया विशिष्टविषयान्वेषितया वैदिकाद्धिकृतदपायेक
या प्रवृत्तेः नाथितः नस्वकुलकृत्यनयाग्रस्तायप्रयोजनालिखनयात्रश्चेष्टव्यमतुयपनेविद्याशिकाविशिष्टा
धिकारविषयीर्घति शूद्रमिति उक्तेनार्थे सत्यं नान्यत् न मतो नाथितो स्मिन् शास्त्रे धिकारी किलयस्मादंबेदोस्मि
न्नाभावे नारिकाला दारभ्यकाशनिकारादि वदनुवर्धविच्छेदयानवशवत्तनमरणादि एवमनुभवन् शोकामिश्रा

वाल्मीकिरुवाच शूद्रंवदो विशुद्धः स्वामिनियस्यास्ति निश्चयः नान्यनमतोनोतत सोस्मिन्शास्त्रेधिकार
वान् २

स्यंतिकशोकनरणेचात्मलाभमेवोपायस्तत्रतिशोकमात्मविशिष्टिश्यते नेनात्मलाभेनाहं विशुद्धः स्वामिस्तुकरति
तामासहितो निश्चयो स्मिन्स्विप्रोपायनादिनागुरुमुपगतोस्मिन्शास्त्रेधिकारवान् शास्त्रश्रवणादिफलभागीस्या
त्. तथाचात्मैवकृष्णरसमन्ते: लीलानागादिरोगस्य विवेकोदयात् नित्यमोरधिकार इति भावः ननु लीलामा
दिरोगस्य वर्णीकत्वासन्यासपूर्वकवेदान्तश्रवणएवाधिकारीसर्वांकाराथोउपानस्यविभक्तिदिहारोन्नस्कोडा
धिकारस्यापकत्वस्यन मेनेवेदानुवचनेनेत्यादिश्रुतिसिद्धत्वात् नचात्रवर्णीकस्यात्राधिकारः नस्यनादेव विन्य
नुतेनशूद्रंतमित्यधिकारनिषेधात्तस्मात्राधिकारीत्युलभ इति चेन्नसार्जकर्मवदुपपत्ते यथात्रैवर्णीकस्यत्रेतानिसा
ध्येकर्मण्यधिकारेपिप्रनारितात्रिसाधारण सार्जकर्माधिकारोप्यस्येवनयाश्रोलतानाधिकारिताविस्पष्टास्ति गं ११

वइत्यर्थः तस्मै दृष्टदृश्यातिरेकाभावेऽप्यासीनामाचसाविषत्वमिरविषत्वाभ्यामिति सर्वात्मनेनमः
त्यर्थः यथवादिविसावैस्यादिसेयत्नत्वात् योतमानेकाशणोपाधोऽसौ तथाकर्मवीजोद्ववधुमो कार्यो
पाधोतयाप्याकाशांतराले आसमंताकाशानवलिसुतस्मास्वरूपप्रकाशाबद्धलेवाजीवस्तुकिंरज्ञाया
वहिर्निरुपाधिस्वरूपेण: कार्यकारणोपाधोतर्गतमायातः करणाद्विभेदेषुचयः स्वभावेकस्वभावो
विभाति तस्मै सर्वोपाधिनिष्कृष्टात्मनेनमइत्यर्थः यथवादिवियोतनात्मकेतेतसिद्धोमोहपिंडोत्याकाशे
योमिश्रतरांतवालिकयोः सलिलपवनयोर्वेदिर्यनेप्रकाशेनेचकाशाद्विरुपाधिकत्वाद्वायुयोरेण्या
रमाधिकरुपेवयोऽदृशः सत्तावसभावोविभाति सण्वाकाशसमानयत्नमात्मातस्मै सर्वात्मने ह्रणो

यो विभात्यवभासात्मा तस्मै सर्वात्मने नमः ९

मा+३

नेदस्वरूपायमेमसंतनमइत्यर्थः यथवादिविदेवलोके वहिः तदस्यतयाशब्दे वेतेश्वरायात्मनाभूमोऽप्य
लोके ऽतः देहांतर्वर्तितया रञ्जकात्मना आकाशांतराले वक्रियाफलसाधनायात्मना मेममस्वरू
मानवभासस्ज्ञायापविशेषेनात्मयाभातोपियः सेप्रमितत्वदृश्यरूपात्सएमवेभासंमात्मविश्वविषयी
क्षेदपुनोपिसप्रभाति तस्मै सर्वात्मने सर्वज्ञः प्रतीयस्त स्याममत्वेममवरितिसर्णांतदस्वरूपायम
मइत्यर्थः यथयादिविश्वपरिछ्ान्नभूमावधस्तात्तथाकाशांतरालेवहिः प्राणादिरिततिरितवप्रतः शरीरोतः
चकमानसर्वोजवकालयोर्यप्रवभासात्माविरकरसोविभाति तन्वदृशोममप्राणवाधस्तात्तोपरिष्टादि
त्यादिश्रुतेः तस्मै सर्वात्मनेप्राणेवेदंसर्वमिति सर्वप्रपंचवाधनपविदोधितायपरमात्मनेनमइत्यर्थः एव

श्री०
प० वे०
टी०
१०

अथ श्रीविश्वमित्रस्य मन्त्रः शास्त्रस्य निर्विघ्नपरिसमाप्तिप्रचयगमनादिसिद्धये मंगलादीनि मंगलमध्यानि मंगला-
न्तानि शास्त्राणि प्रथन्ते वीरपुरुषकाण्यायुष्मत्पुरुषकाणि च भवन्तीति महाभाष्यकारवचनात्‌ शिष्टाचारसिद्धां बोधिता
कर्तव्यतां के सर्वावभासकचिदेकरसं सर्वप्रत्यगभिन्नं परब्रह्म प्रणमितिल तां मंगलमाचरन्नर्थाद्वा शास्त्रस्य वि-
षयप्रयोजने दर्शयति दिवीति दिवि द्युलोके भूमौ भूर्लोके तथा आकाशे अन्तरिक्षलोके बहिः शरीराद्बहिरन्तः
ध्यात्मचक्रादावधिदैवे च मे मम यो विभुर्विभाति विविधरूपेण प्रथयते सा विषया परमार्थतः स्वावभासात्मा
निर्विकारचिन्मात्रस्वभावः तस्मै सर्वेषामात्मने नमः इत्यर्थः अथवा पृथिवी पूर्वरूपं द्यौरुत्तररूपमिति
श्रुता चिन्मात्रापि दिवि ब्रह्माण्डस्य ऊर्ध्वकपाले स्वर्णमये भूमावधःकपाले रजतमये आकाशे तयोः सन्धौ ब्र

ॐ दिवि भूमौ तथाकाशे बहिरन्तश्च मे विभुः

१।१४

ह्माण्डाकाशे अवकाशे बहिरन्तश्च योर्विशेषेण सर्वं दारिद्र्यवासनादिभ्यो व्यतिशयेन स्वप्रकाशतया विच्छिन्न स-
भावत्वाद्भातितत्कृतः यतो यमवभासात्मा सूर्यादीनामपि स्वावभासकत्वात्मा येन सूर्यस्तपति तेन तेजसे-
द्धः आत्मैवास्य ज्योतिर्भवति ज्योतिषामपि तज्ज्योतिरित्यादिश्रुतिस्तस्मिभ्यः तस्मै सर्वात्मने यावत्समार्थि-
कस्वरूपभूताय नमः इत्यर्थः अथवा दिवि द्युते नेकरसे भूमानन्दात्मके तुर्यस्वरूपे तथा पूर्वस्माद्द्वयोः
मिश्रभावत्वात्कृताकाशे बहिः बहिःप्रज्ञे जाग्रति अन्तः अन्तःप्रज्ञे स्वप्ने च कारात्सुषुप्तौ मम तत्त्व- १।१५
तद्दावस्थात्रयेविविधाभातिस्थूलसूक्ष्मकारणाभिमानितया तत्तद्रूपतया तत्तद्विलयादिनिष्ठा-
पंचदर्शी तरचिन्मात्रस्वभावेन चेत्यर्थः तर्हि किं नानात्वमस्य वचनेत्याह अवभासात्मेति चिन्मात्रस्वभा-

श्री
१०

किं चिरकालमिति कर्मधारयः कालाधनोरत्यंतसंयोग इति द्वितीया ९० क्रोधेन शुल्कितो मोहितः सवसिष्ठ
श्च ११ हे रघुनन्दन कार्यया छलनं पतिवेधेन मोहयित्वा ... यामि ब्रह्मर्षभाद्यं चवनेशापितः शापः श्च
धावोपितशापणायानिच १२ वेधधूमिरुक्तिविकर्मधारयः १३ दुःखेः दुःखसाध्यैः संकुलैः क्रमैः सात्वात्
कृतोपि मरविस्तनशापः १४ शापशापेन सात्वादितैरात्सेयात्कलनशापिः छलपसृतमस्य विःसीतावि
योगो रावणापहारेण मिथ्यापवादेन भूतलप्रवेशेन चेतिन चिरंत्वयि वनयनीतिनारायाव चनेनाधिते

तेनापि शापितो विष्णुः सर्वज्ञत्वेन वासि यत् किं चिरकालं हितन्यत्रकाललमतानी भविष्यसि ९० सुगुर्भ
यां हत्वा द्रष्टा पूर्वा च क्रोधशुल्कितः विष्णो त्वं वापि भार्याया वियोगो दुःख भविष्यति ११ हे रघुनन्दन
तो विष्णुच्छलनं यत्र पाकृत अतस्त्वं स्त्रीवियोगान्तर वचनान्ममया स्यसि १२ भार्या हि देव हि त्रयस्य यो
स्त्री तीर संस्थिता नृसिंहदेवधूमिरुक्ते हृष्टा पंचलमागता १३ तेन शापो हि स्त्रहरि दुःखान्तैः स्त्रीवियो
गजः तवापि भार्यया सार्धं वियोगो दुःख भविष्यति १४ भृगुणेवं क्रमारेण शापितो देवशुक्रेण हे रघु
शापितो विष्णुस्तेन मानुष्यतां गतः १५ एतत्ते कथितं सर्वं शापव्याजनस्य कारणं इदानीं वा च तत्सर्वं
सावधानमतिः शृणु १६ इति श्रीवासिष्ठे महारामायणे वैराग्यप्रकरणे सनत्कुमारकोनाम प्रथमः सर्गः

मातेनशापः तस्मात्तीव्राविवाहिनि शप्ती वैराग्यप्रकरणस्य धर्मतो मानवं यत्स्वीकरोति तत्पुष्टिलक्ष्यं
इत्याकेन प्रसिद्धत्वात् प्रातिभ्रमभेदेन निकृष्टयोनिलयाः ... यरामायणायश्रहानासामर्थ्यात् मनुष्यतां
मनुष्य एव मानुष्यतद्भावं १७ तत्प्रवर्तनं हे मोक्तसाधनं सर्वं साक्षकं तत्महारामायणं सर्वं श्रूयतो इति श्रा
हस्तसमितं संपूर्णं वा १८ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे वैराग्यप्रकरणे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥ ॥

श्री
वा० वै०
टी०
५

वसिष्ठरामसंवादमित्युक्तं इदंत्वाबोधिपयनिधानाद्रामस्य शिष्यमात्रविता सा तस्यैव संभवतिनेत्यसस्याम
स्तभवावत्स्वनाराज्ञामवेनएवोचितइतिसंदिहान: एवंचेत्कोरामइति किमन्यएवकश्चिद्रामनामाऽस्मप्रसि
द्धोनित्यशुद्धोविरुद्धविषयः शापेनेनेनितानेनिजस्वरूपकारणमित्यर्थ: ५४ तदेवाहशापेति बाल्मीकिरपरेऽस्याः
शापेनैनसभक्तवाक्यसत्यतासंपादनायैवक्यात्मीकृतेनाज्ञानेनानस्प्रायः सपत्नः भवत प्रभवत अस्मात
स्मादस: ५५ महर्षिभिरपराधिनोदिश्यते ग्रपराधोदिश्यस्त्रीकामस्यानस्यस्याज्ञाना एवचिदानंद

रामोवाच कोराम:कीदृशःकस्यबद्धोवामुक्तएववा एतन्मेनिश्चितंब्रूहिज्ञानेनविरोचर ५४
वाल्मीकिरुवाच शापव्याजवशाद्देवराजवेषधरोहरिः आज्ञानान्वितःसपत्नःकिंचिज्ज्ञोभवद
नघः ५५ रामोवाच चिदानंदस्वरूपेहिरामेचैतन्यविग्रहे शापस्याकारणंब्रूहिकःशप्ता
चेतिमेवद ५६ वाल्मीकिरुवाच सनत्कुमारोनिष्कामोऽवसद्ब्रह्मसद्मनि वैकुंठादागतोविष्णु
स्त्रैलोक्याधिपतिःप्रभुः ५७ ब्रह्मणापूजितस्तत्रसत्यलोकनिवासिभिः विनाकुमारंतंदृष्ट्वासत्या
वचमुरीश्वरः ५८ सनत्कुमारस्तथ्योऽभिनिष्कामोगर्वचेष्टया प्रनष्टंभवकामान्तःशप्तस्त्विति नाम ६०

स्वरूपत्वात्तथाभूतस्यरामस्यनसंभवः शापादेवतत्कौत्वेन्योमाश्रयइत्यभिप्रेत्याह चिदानंदेति यस्मा
दीनचिदानंदस्वरूपेकबद्धोऽपि चैतन्यमेवभक्त्याउत्कृष्टत्वादिग्रहाभ्यनायविशिनयस्यतस्मिन् ५६ निष्काम
प्रवसत्स्विति ब्रह्मसदन निर्गता:कामाभोगास्यायच्चेतिनिष्कामोब्रह्मसद्मनीतिवा ५७ कुमारंसनत्कुमारंवि
नान्ये:सत्यलोकनिवासिभिः पूजितइत्यन्वयः ५८ कामेनशप्तः स्वाप्तः शप्तेयत्तदीयासमासइतिहृदि ३ मैं ५

शुश्रूषितुमिच्छामीति हृतसंदेहात्तदेव प्रश्नविषयविज्ञानेऽपि नाष्टः कस्मिन्विद्रुयादिति प्रसक्तोपेन्द्यतत्वारणायनत्र त्रयोऽत्रप्रयोगो यांसि वज्रहृदविज्ञानीति शब्दात्प्रसक्तां विघ्नसंभावनां निवारयति अविघ्नेति तस्मादेतान्त्र प्रियं यदेतन्मात्रं व्याविद्युरिति श्रुतेर्देवानां प्रातिकूल्ये हि विघ्नसंभावना स्यात्तत्र तदस्तीत्यर्थः अन्तरेणावादे यत इच्छामीति भावः संसारबंधसमुद्भूतः क्लेशार्तिः पुनःपुनर्नाशः तस्मात्संबोधमिच्छाम्यभवमिति प्राप्य मोक्षस्वरूपस्य प्रश्नः द्वितीयो मोक्षसाधनस्य ५१ कैकेयीवरदेशात्स्वस्थानप्रच्छन्नस्य रामस्य वाल्मी

भगवन्श्रोतुमिच्छामि तदविघ्नेनमेव च संसारबंधदुःखार्तेः कथं प्राप्यामि तद्वद ५१ वाल्मीकि
रुवाच शृणु राजन्नवक्ष्यामि रामायणमखण्डितं श्रुत्वावधार्य यत्नेन जीवन्मुक्तो भविष्यसि ५२
वसिष्ठरामसंवादे मोक्षोपायकथां शुभां ज्ञानस्वभावो राजेंद्र वदामि श्रूयतां बुध ५३ ॥ ॥

न विनिमेषकुतः सशानायनाश्रुद्रयशाशिक्षापायदेशात्स्वरूपात्स्मृतस्य तस्य वसिष्ठोपदेशात् ज्ञानादि रात्स्वान्तनिदम पुनः सरूपावाप्सुरूपशविपारकनारन्वर्थनामकग्रन्थं रामायणं श्रुत्वा श्रवणेन प्रमाणासं भावनां मननेनवावधार्य प्रमेयासंभावनां यत्नेन निदिध्यासनेन विपरीतभावनां च निरस्य साक्षात्कारेणेति शेषः ५२ वसिष्ठरामयोः संवादरूपेण प्रवृत्तां मोक्षोपायकथां ननेरेणावेरेण प्रोक्तं एवमसविनियेववद्धथा विद्यमानइति श्रुतेर्नाततत्वोपदेशात शिष्यस्य कृतार्थेनेति स्वस्य तत्वज्ञता माह ज्ञानस्वभाव इति ५३ ॥

प्रविषयनियोगाद्‌ःखितदृताश्वासनायमधुरया प्राश्रमंवाल्मीकेर्विलम्बेशान्वयः ४४ स्वबोधार्थ मात्मतत्त्वज्ञानायस्वपरश्लेषात्मवापिस्वात्मबोधाभावीतिधुनिते संदेशवाचिक ४५ वीतरागिणोमधु लाः कामप्रश्नमथोरागापरामादेववीनायस्येत्यर्थः स्वर्गानिच्छते ४६ तेनतत्त्वबोधेनक्रमादपरिहार्य स्य चित्तेसंक्रमात्मनोनाशानमननादिक्रमाद्दा ४७ मया महेंद्रस्य संदेशानसद्वाज्ञानिवेदितः राजा

पुनःप्राहमहेंद्रोमांश्लक्ष्णमधुरयागिरा इंद्रउवाच इतगच्छपुनस्तत्रतेराजानंनयाश्रमं ४८ वा ल्मीकेस्तीत्मतत्त्वस्यस्वबोधार्थं विरागिणं संदेशंममवाल्मीकेर्महर्षेस्त्वंनिवेदय ४९ महर्षेत्वंवि नीतायवातेस्मैवीतरागिणे नस्वर्गमिच्छतेतत्वप्रबोधयमहाप्रज्ञे ५९ तेनसंसारदुःखातोमोः ष्मेष्यसिचक्रमात् इत्युक्त्वादेवराजेनप्रेषितोहन्तदंतिके ५० मयागत्यपुनस्तत्रसतावाल्मीकना म्ने निवेदितोमहेंद्रस्याज्ञामोक्षस्यसाधन ५८ ततोवाल्मीकतन्यासोराजानंसमपृच्छत प्रनामय मतिप्रीत्याकुशलप्रश्नवार्तया ५९ राजोवाच भगवन्धर्मतत्त्वज्ञानंत्तेयकिरावर कृतार्थोस्मवद्दू र्शनादेवकुशलमम ५०

मोक्षस्यसाधनं स्वाभिलषितनिवेदितमितिविषयविशामेनसंबंधः ५८ देशाकाशाउत्तमप श्रुत्वीनांकुश लप्रश्नवार्तयेवा ार्थोस्मनामयममप्रष्ठमेत्यर्थ ५४ प्रायेनविशेषफलेनकर्मकाण्डरहस्यत नाद्भिनीयेनअल नतत्त्वमात्मनीयेनलोकतमस्तु नाचदर्शिता भवनद्दशाभवनोदर्शनेनभवदीयकृपादस्यावतद्वदृष्टिश्च

स्थितिं गुणदोषमन्यनाधिकं यावस्थितिं तत्र स्वर्गे स्थितः ३४ सामग्र्या समग्रतया तत्र पुण्यनाम पिशाचुर्येण सर्वैः परममत्यपुण्ये भोः पिकं एकैकेनाप्युत्कृष्टतमेन तत्तत्यावधिपुत्कृष्टं स्वर्गं लभ्यमिमानं उत्तमेनेति एवमधममकनिष्ठत्वेऽपि पिशाचुर्येत्कृष्टत्वाभावो बोध्ये ३० अत्रतमपुण्यफलेऽप्रदीयमानतया व्यपदेशेति तेन तत्कैः सर्वमानेऽसमस्ति विशेषः तथा वतनयुक्तं दुःखं दुःसहमित्यभावः यावदिति सर्वं तथा यत्ममिदं ३१ मानसाम

गुणदोषाश्रकेन तत्र स्वर्गं बहुसमाप्नुतः तावत्स्थितिं तत्र स्वर्गं करिष्येदं यथा हवि ३५ इत उवाच स्वर्गं पुण्यस्य सामग्र्या तुल्यते परमं स्वतं उत्तमेन तत्पुण्येन प्राप्नोति स्वर्गमुत्तमं ३६ मध्यमेन तथा मध्यः स्वर्गो भवति नान्यथा कनिष्ठेन तु पुण्येन स्वर्गो भवति तादृशः ३७ पुरोऽल्पमसौ सहितं सन्दीयेवस मेऽस्त्राते: कनिष्ठे च संतोषो यावत्पुण्यं तथो भवेत् ३८ लीनो पुण्ये विशन्ति तेन मर्त्यलोकं च मानवः
३+ इत्यादि गुणदोषाश्च स्वर्गमानं तत्र स्थिताः ३९ इति श्रुत्वा वचो भद्दे सत्तालापमाभाषत राजो वायु नेष्ठं मिदेवहृताः स्वर्गमीदृशं विविधफलं ४० अतः परं महोग्रे च तपः कृत्वा कलेवरं त्यक्ता परमं हृदि देहि नौ लौल्यच विनिवारयाः ४१ देवदूतविमानेदं गृहीत्वा च यथागतः तथा गच्छ महेन्द्रस्य सन्निधौ त्वं मोऽस्तु ते देवदूतः इत्युक्त्वा हंसतो भद्दे शक्रस्याग्रे निवेदित यथा हंसनिवेदाय महदाश्चर्यतां गतः ४२ ॥

भवं तिवमणीयकर्मावशेषेत्तत्र दुर्लभमिति स्वेनायवकारः स्वर्गफलमिव भेदान्वयः ३४ यथा नैनयमा निःशेषेत्य एनात्मकृतानामसतिरागेऽनन्ये हेतुनाम् विरक्तस्य ममदेहपाता देवमोत्तो भविष्यतीति तन्नाशारयः ४१ विमाने वतरिदं चेतिकर्मधारयः प्रशवासा रागमनप्रत्याख्यानेन विगतो मानो यस्येति देवदूतविशेषणं विमानेति पृथक्कारे अत एवं तत्त्वमाय एण यनमोऽस्तु तदुक्तिः ४२ महतां शक्रसभागतानां प्राश्चर्यं तानिस्मयदे ॥ श्रु ति

श्री॰ वा॰ टी॰

एवमुक्तवति तस्मिन् विप्रे जितास्मि इति मनसि मत्वा सोवाच । दूतेति । हे दूत नः अस्माकं संसारिणां नः संसारो भवति । कीदृक् स्वरूपेण विमानं इति निशुंभः प्रश्नः । बहूनां नरकाणां नाशेन नरदेहस्य भावनादिरोषदर्शनात् तन्निमित्तं दूतः प्रार्थना । देवानां परात्प्रियत्वात् स्फुटत्वात् प्रश्नोत्तरयोः स्वापयोरपि निरूपणं आख्याते २९ २० इति वक्ष्यमाणप्रकारेण तत्र भूम्यादेः विविक्तश्रीमत् दृष्ट्वा ख्यातं तच्चेन्यस्तादिमिति स्वर्गमयविमानकमिति तत् प्रश्नः २८ शोभितं

अप्सरा उवाच । दूतेति । कोऽभवत्तत्र कथय स्वमम प्रभो । यत् कामाविनीतास्मि नो दृष्टं कर्तुमर्हसि २९
देवदूत उवाच । शृणु भद्रे यथा हं ते विस्तरेण वदामि ते । तस्मिन्नागत्य वेगेन तत्र प्रश्न निर्दिष्टः स्वरं २० इ०
सुरदेवराजेन सम्पूर्णेनामितस्वदा । दूतान्वितं ततः स्तोत्रैः प्रगृहीत्वा विमानकं २८ अप्सरोगणसंयुक्तं
नानावादित्रशोभितं गंधर्वसिद्धयक्षैश्च किन्नरोपेशशोभितं २९ तालवेणुमृदंगादि सर्ववृन्दैः समन्वितं
मादने नानाद्रुमलताकीर्णे नानातमिन्ने गिरौ शुभे ३० अरिष्टनेमिराजानं दृष्ट्वा तमेव विमानके
आनयस्वर्गभोगाय नारीममरावती ३१ दूत उवाच । इत्यास्तां शाप्यशक्रस्य गृहीत्वा तद्विमानकं
सर्वोपस्करसंयुक्तं तस्मिन्द्रावरे ययौ ३२ शैलान्तर्गते तस्मिन्राज्ञो भगवांश्च समया निवेदितास्मैः
दूतसर्वा ता हिते नमये ३३ इति मद्वचनं श्रुत्वा संशयानो वरवर्णिनि ३४ राजोवाच । दूतमिच्छामि वक्तव्यं

तानि विमानविशेषणानि २५ विमानादिदिव्यविशेषणानि स्तालवेणुमृदंगादिगृहीत्वा मृदंगसंगाः ३० ३१ ३२ उपस्कराणि गुणवन्ति योपकल्पितानि भोगसाधनानि इत्यापतियन्ते तिसह संप्रतिसस्यनेत्र तस्माद्दूतदृशाभिमतेऽदृष्टादिहारके स्वर्गमने उत्पादादिकृतेऽपि तवपारोहणा रोपा नामैव विलसितनिवासयथा वितिसिद्ध ३३ ३४

३

ज्ञानोपदेशफलभागिनीत्वान्महाभागा चकारेण केवलं नाम्नैव किंतु शोभनायां ब्रह्मविद्यायां रुचिः संजाता
यस्या इत्यर्थेनापि सुरुचिरिति निरुक्त्यार्थः दिव्यदृष्ट्या हृतनिखिलपरिज्ञानसमर्थत्वाज्ज्ञेयत एव अप्सरोभ्यो वरा २१ सुरु
चिरुवाचेति पृष्टो योगेन या शुश्रूषाभिवादनीया यतः कुत आगम्यते त्वया तत्सर्वं कथयेति गम्यते साभिलषित
ब्रह्मविद्यासंप्रश्नत्वमिति द्योतनाय महाभागेति संबोधनं शक्रतोपयोगार्थं विशेषतदा भूतजनपतदागादि सो०+
नो विमुच्यमानः कुतस्तिष्ठसीति श्रौतश्रमसामान्यादिदेवोपाधिकजीवभावेन कस्मादागम्यते उपाध्यपगमे

दूतमिंद्रस्य गच्छंतमंतरिक्षे ददर्श सा तमुवाच महाभागा सुरुचिश्चाप्सरो वरा २१ सुरुचिरुवाच
देवदूत महाभाग कुत आगम्यते त्वया अधुना कुत्र गंतासि तत्सर्वं कथयाशु मे २२ देवदूत उवा
च साधु पृष्टं त्वया सुभ्रु यथावत्कथयामि ते अरिष्टनेमी राजर्षिर्दत्वा राज्यं सुताय वै २३ वी
तरागः स धर्मात्मा निर्ययौ तपसे वनं तपश्चरत्यसौ राजा पर्वते गंधमादने २४ कार्यं कृत्वा मया
तत्र तत आगम्यतेऽधुना गंतास्मि पार्श्वे शक्रस्य तं वृत्तांतं निवेदितुं २५

न च कस्मिन्नपि गंतासि मिति सर्वाधिष्ठानब्रह्मतत्वविषय एव प्रश्नोऽभिप्रेत इति गम्यते तत्सर्वं
पूर्णं कथयाशु वदेति यदस्यार्थस्य परमार्थं प्रश्नार्थ इति गम्यते २२ गूढाभिसंधिर्मद्दासुप्रश्नार्थी भूत्वा
सेन सूचितः स्वेनयविज्ञान इति स्वाभिप्रायं तत्त्वयन्न्यस्येव संबोधयति सुभ्रुवि ति यथावद्यथार्थं यथा
र्थमात्मतत्वं च २३ २४ कार्यमवश्यसंपाद्यमात्मज्ञानेन कृतार्थत्वेन सायसस्य सहकृत्वा संपाद्य श्रमः
संयतः पुनः संसारसीमायशस्तं तथाभूतं राजानमिति चार्थः २५ ॥ ॥

एकांसर्वमिदंदृश्यज्ञातानोक्तेरिमान्युच्याकथांवल्मीकमहारामायणरूपां शुश्रुवांश्चास्याः प्रसिद्ध
मातिस्पष्टतापंचदशणध्याये ज्ञानेनात्मनोधर्मनिरूपणंवाकथंचन ज्ञानस्वरूपएवात्मानित्यः सर्वग
तःशिवः अस्मात्मासमस्तानांभूतानांपरमेश्वरः एकएवपदार्थोऽस्यकल्पितामपि सत्यमुक्तविज्ञानमे
तदखिलेविश्वाकारमनुष्यः यश्वंपतिज्ञानिनस्वेकमात्मरूपमिदंजगत् इतिवसिष्ठेनरामाय

अगस्तिरुवाच इत्युक्त्वातविश्रामोकारुण्येमानमागतः तथाविधंसुतंदृष्ट्वापुनःप्राह
गुरुःस्वतं ७ अग्निवेशउवाच सुतागत्वकथामेकांतस्यैकुरयविलं मनोवधार्यंसुज्ञेय
येच्छसितथाकुरु १८ सुरुचिर्नामकाचित्स्त्री अप्सरोगणउत्तमा उपविष्टाहिमवतःशिखे
देशिविसंस्थिते १९ बनेकामसंतप्ताःकिंनर्योयत्रकिन्नरैः सार्धंन्योचेनसंस्थिहेमहादोषविनाशि
नी २०

कथितंपूर्वेनिवर्णमुक्तंप्रतिशिवेनाविद्यास्वरूपंप्रश्नस्तवंचविस्तरेणोपदिष्टस्तदाकोविश्वासदार्ढ्यो
यविश्वसनीयतमत्वेनप्रसिद्धस्यब्रह्मविद्यामूर्धन्यस्यास्यग्रंथस्यसंमतित्वेनोदाहरणात् द्वितीय
प्रश्नेनिसंबोधनेकथार्थंसंतानयित्वधनस्तहरणयोगपत्वयोतनार्थं १८ उत्तमाब्रह्मविद्याकादिविशे
षणसंपन्नत्वात् अप्सरा ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ ॥ धि० ॥

९ १० ११ आदवतद्दिग्संधिः संहितायामनित्यत्वात् नियमविधिनाकर्मत्वविवक्षायांत्रिर्दारैसूत्रं १२ सि
द्धिप्रत्ययवारपरिहारार्थमसेवा १३ अग्निहोत्रंजुहोतीतिवाक्यशेषः चोदितोविहितः १४ एकेषाम्:

अग्नित्रयोर्थप्रयाहृतमितिहासंवदामिते कारुण्यातःप्राकश्चिद्धास्यणोधीनवेदकः ९ अग्निवे
शपस्प्रत्रेपृहैरवेदंगावारः गुरोरधीनविद्यासज्ञानमामनुवंश्वति १० नस्यावकर्मकत्वात्स्तीतो
इयानोपुरेतदा अग्निवेश्यपेक्षिलीकामपुत्रंकर्मविवर्जितं ११ प्रारुद्धत्वद्यचोनिश्चगुरुःपुत्रंरिता
यच अग्निवेश्यएवबाव किमेनम्ब्रजरूपेयात्लेनेनस्वकर्मत्वः १२ अकर्मनिरतःसिद्धिकपुप्र
पृथसितद्दर कर्मणोस्माभिरुक्तेःकिंकारणंनविवेपतो १३ कारुण्यएवबाव यावज्जीवमग्निहोत्रंजु
होतेसंध्यामुपासयेत प्रयत्निरुपायाधर्मोसंस्कृत्यास्यत्याच्चोदितः १४ नधनेनभवेन्मोक्षः कर्मणाप्र
जयानवा त्यागमात्रेणकिंनुकेयुक्तयोजनिवाशुने १५ इतिश्रुत्योर्द्वयोर्मध्येकिंकर्तव्यंमयागुरो ३
निर्मदिग्धतांगत्वानसीभूनोस्मिकर्मणि १६

चकारो,नर्थनिवृत्तिसमुच्चया ८* र्थः १५ द्वयोविरुद्धार्थ
योरितियावत् संदिग्धतांसंदिहानतांग्रकर्मकत्वात् गत्यर्थाकर्मकेतिकर्तरिक्तः ॥ १६ ॥ ॥

औ०
वा०वे०
टी०
५

यत्तद्दुःखेनेति श्रुतेर्वेद तत्र श्रुत्यादिविरोधेनापेक्षिकनित्यत्वपरत्वाच्च प्रथमं कल्पस्यासंभवं द्वितीयतृतीयक ल्पयोः कर्मणां चित्तशुद्धिद्वारा ज्ञानांगत्वेपि श्रुतिनान्यथा विरोधात्संभवं च मन्यमानो गतिः प्रतिवचनमुवाच उभाभ्यामित्यादिना यथा विहगाकाशे पक्षिणौ उभाभ्यां पक्षाभ्यामेव गतिरभिमतदेशप्राप्तिर्जायते नैकेकेन तथैव तत्त्वस्थितः परमं पदमिति श्रुतिप्रसिद्धं संसाराधनः पारं केवलप्रधिकारिणां प्राप्यमित्यनकर्मोभ्या ज्ञायते नैकैकेन कर्मणां पूर्वभावस्तस्यात्र तिनिहत्वो सं गायत्रसंभवाद्विरुद्धाधिकारिविशेषणकमात्रार्थसि द्ध इति न यौगपद्यापेक्षाः स्थानः तथात्र यैश्च प्रतिविंबादयो माध्यनालोकोद्वा वप्यावपुष्पको नदुक्तं कर्मफलवि र्नाशे शुद्धिः प्रमाणत्वे न्यायतन्त्रसिद्धविधानिष्टत्वावावश्यके प्रवृत्तचिह्नैः शनैः श्रुतेपि ज्ञानफलादर्शना म+

आस्तिकउवाच उभाभ्यामेव पक्षाभ्यां यथा खे पक्षिणां गतिः तथैव ज्ञानकर्मभ्यां ज्ञायते परमं पद
दं १ केवलात्कर्मणो ज्ञानाद्वा हि मोक्षो भिजायते किंतूभाभ्यां भवेन्मोक्षः साधनं तूभयं विदुः ८

दिति भावः १ तदेव द्रढयन् पुनराह केवलादिति साधनं ज्ञानकर्मविदुः आगमविद इति शेषः तथा च विद्यां च अभवसिद्धे नात्र विप्रतिपत्तव्यमिति भावः विद्यां चाविद्यां चेति श्रुतिस्तु पासनकर्मसमुच्चयपरा न ब्रह्मवि द्यायाः कर्मसमुच्चयपरा तद्वाक्येनोपक्रमेनेनन्यकेन भुंजीथा इति संन्यासविधिविरोधादिति प्रपंचितं भाष्य कृद्भिरिति न कश्चिद्विरोधः ननु च यथा श्रुतमापाततो दृष्टीनां ज्ञानकर्मसमुच्चयपरत्वं वेतदुक्त्याभिमतउ तिभ्रमितत्वं प्रत्यक्षज्ञानदृष्टीनां क्रियामात्रपरायणं यस्य नास्त्यंबरं पदं केवले किंत्वन्तस्थोऽहमादिना मणिकावोपाख्यानेन बोधयन् केवल ज्ञानेनैव मुक्तिरिति व्यवस्थापनेनप्रबोधनरविरोधायन्तेः ८ ॥ ८॥ मं ५

कारणत्वात्कर्मसाधनत्वेनैकं ब्रह्म मोक्षादिपरमपुरुषार्थरूपमप्रसिद्धं नित्यनिरतिशयानन्दरूपो वाऽयः । स च स्वर्ग एव यज्ञः दुःखेन संभिन्नं न च ग्रस्तमनन्तरं अभिलाषोपनीतं च तत्पदं स्वःपदास्पदमिति श्रुत्या सः । स्वर्गः स्यात्सर्वात्मत्वविशिष्टत्वादिति नैमित्तिकवचनाद्वात्तस्य तथात्वसिद्धेः न चानन्त्ये न नाशानुमानं श्रुतिविरुद्धं श्रूयमाणत्वात् स्यात् तस्यानन्त्ये साधनोपदेशानर्थक्यप्रसंगादिति कर्ममीमांसकमतानुसारेण कारणं कर्मेति प्रथमः कल्पः न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैकेऽमृतत्वमानशुरित्यादिश्रुतिभिः कर्मफलानित्यत्वप्रतिपादनात् ज्ञानात्तेन श्रुतमस्येति न्यायः पंथा विद्यतेऽयनायेत्यादिश्रुत्या च मोक्षो ज्ञानातिरिक्तसाधननिषेधा

मोक्षस्य कारणं कर्म ज्ञानं वा मोक्षसाधनं उभयं वा विनिश्चित्य एकं कथय कारणं ४९ ॥

त्तज्ज्ञानस्य प्रमाणजन्यस्य वस्त्वभिव्यक्त्यतिरिक्तफलासिद्धेरित्युपनिषत्समनमवलंब्य द्वितीयः कल्पः. ज्ञानस्ते षिणां सैषोपनिषदि ऊर्ध्वं ब्रह्मैवेह कर्माणि इति नीविषिक्तस्तेन मा इत्यादावन नीवान्तुरुपदलेन कर्मप्रशस्त्यानासलेलो काग्रंधेन तमसावृता इत्यादिना प्रविद्वत्प्रितपूर्वकं ब्रह्मविद्या च प्रशस्त्यन्तयोरेकैकस्य मोक्षसाधनत्वाप्रधं तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते ततो भूय इव ते तमो य उ विद्यायां रता इति निन्दित्वा विद्यां चाविद्यां च यस्तद्वेदोभयं सह स्त्रप्रविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययामृतमश्नुते इति समुच्चितयोरात्यन्तिकानर्थनिवृत्तिनिरतिशयानन्दावाप्तिलक्षणमोक्षहेतुत्वाभिधानात् तृतीयः कल्प इति त्रिकोटिकसंशयो दर्शितः तेष्वेकनिर्णयकारणं कथयेत्यर्थः १

श्री. वा. टी. ५

अत्रार्षदेवसंवादः संप्रदायविशुद्धये शास्त्रज्ञाननिमित्तं चाप्युपोद्घातो यत्वर्ण्यते इत्थं मंगलविषया-
दिप्रदर्शनप्रसंगेन शास्त्रार्थसंग्रहप्रबोधाय संक्षेपतः प्रदर्श्य सहसाधनोपयत्यादिभिर्विस्तरेण तमेवार्थं
बुभुत्सुर्दर्शयितुं शास्त्रमारभमाणस्तस्मिन्श्रोतॄणां विश्वासदार्ढ्याय वक्तृतरस्य हेतुमहर्षिलक्ष्य-
णादिसंप्रदायप्राप्तिं जीवन्मुक्तिफलत्वमविद्यापदे हेतुमुपदर्शनाय श्रीरामवसिष्ठसंवादावतार-
णोपोद्घातं श्रुतामाख्यायिकामारभते सुतीक्ष्ण इत्यादिना सुतीक्ष्णः नयः कर्मोपासनाशोधितमना ब्राह्मणः

सुतीक्ष्णो ब्राह्मणः कश्चित्संशयाकृष्टमानसः अगस्तेराश्रमं गत्वा मुनिं पप्रच्छ सादरं ॥
सुतीक्ष्ण उवाच भगवन्धर्मतत्त्वज्ञ सर्वशास्त्रविनिश्चित संशयोऽस्ति महानेकस्त्वमे
तत्कृपया वद ५

+ब्राह्मण+१

इहार्थग्रहणपटीयस्त्वात्सुतीक्ष्णबुद्धित्वं स्योतितीक्ष्णोगात्रत्वान्वर्थनामधेयः ब्राह्मणग्रहणेनाभेवब्रह्मविद्यायां
शास्त्राधिकार इति द्योतनार्थं संशयेन चित्तासौ येन आकृष्टमानसः यस्सोति जिज्ञासुरित्यर्थः सादरं विधुक्त
समित्पाणित्वप्रणिपातप्रश्नादरसहितं यथा स्यात् तथा ५ धर्मतत्त्वज्ञानासीति धर्मतत्त्व सर्वे
शास्त्रेषु विशिष्टं निश्चित निश्चयो यस्य स तथा परस्परविरुद्धार्थानेकश्रुतिस्मृतिवादविप्रतिपा-
त्तिजटिलत्वात्समस्तदुरुच्छेदत्वान्महान् एतं संशयं तद्यपनोदकतत्त्वमितियावत् ५ ॥ ॥ ॐ ५

एवंस्वरूपं परिशोध्य तटस्थलक्षणपूर्वकमवस्थानमानंदो ब्रह्मेति व्यजानादिति श्रुतिदर्शितनिरतिशया-
यानंदरूपं परब्रह्मरूपार्थं श्रुतमखंडवाक्यार्थं नमस्यति स्फुरंतीति यस्मात्स्वप्रकाशात्मनो विद्यावरणका-
मादिविक्षेपतिरस्कृतनिरतिशयानंदसमुद्रादंबरे ब्रह्मलोकादौ ब्रह्मलोकांते स्वर्गादेवविनिकायवत् तथावृ-
नौ भूमौ मनुष्यादिस्थावरपर्यंतेषु नमइच्चावचविषयेंद्रियसंयोगजनितानंदकणाः शुद्धिवैषम्यतारतम्ये-
नावरणाभिभवतारतम्यात्तारोघ्रुतरमणादिवु दिविशतिर्विंब इवोपाधिकभेदतारतम्येन विभाव्य-
मानत्वादानंदस्य शीकराः कणा इव शीकराः स्फुरंतीति सर्वेषां ब्रह्मादीनामात्मत्वेनात्मज्ञो यस्त्वेन परिच्छेदभे-
दवैचित्र्यद्युः स्वसंभेदस्तथिसनादिभिरानुभूयंत इति यावत् परमार्थं स्तन नतथाकिंतु न देवनिष्कृशेषा

स्फुरंति शीकरा यस्मादानंदस्यांबरेऽवनौ। सर्वेषां जीवनं तस्मै ब्रह्मानंदात्मने नमः ३॥

धिभेदं सर्वेषां ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानां जीव्यते, नेनेति जीवनं सारभूतमात्मतत्त्वं प्राणेन नापानेन मर्त्यो
जीवति कश्चन इतरेण तु जीवंति यस्मिन्नेतावुपाश्रितौ एतस्यैवानंदस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवंति
धे को ह्येवान्यात्कः प्राण्याद्यदेष आकाश आनंदो न स्यादित्यादिश्रुतेः एतद्भेदकाभावात्तद्रूपत्वं
ओऽकायब्रह्म एव यतो वाचो निवर्तंते अप्राप्य मनसा सह आनंदं ब्रह्मणो विद्वान्बिभेति कुतश्चनेति श्रु-
त्याविशिष्टब्रह्मानंदस्यात्मत्वाच्चनान्यश्चात्मानामकश्चिदस्ति नान्योतोऽस्ति द्रष्टा नान्योतोऽस्ति विज्ञातेत्यादि
श्रुतेः तस्मै ब्रह्मानंदात्मने परमगुरवे ॥ पौरायणमहत्त्वार्थः इदं मंगलाचरणं शास्त्रनिर्माणा
दंभार्थं श्रमस्सर्गो भ्रवोभ्यस्तदुपदेशश्च रवार्थमिति तिनयो न रुत्यम् ॥ ३॥ ॥ ॥

श्री॰ वा॰ वे॰ टी॰ ३

प्रतिभातीतिसामान्यतः स्वचित्तं तस्य विवेकवसत्वं सर्वानुभवसिद्धत्वेनोपपादयंस्तत्पदार्थं तत्त्वतः तं नमेवर
प्रनर्नेमस्यति ज्ञानेति ज्ञनेनजीवेनात्मनानुप्रविश्यनामरूपेव्याकरवाणीतिश्रुतेर्यस्मा...द्विवभूतात्म
टस्यविवेकरसात्मतः स्वयमेवप्रतिबिंबभावेनसमष्टिव्यष्टिविज्ञानमनोमयकोशाद्यात्मकान्तःकरणेपाथ्य
नुप्रवेशेन प्रतमायः चिदप्रविष्टवह्निविवाधस्तेकेननस्याग्रसमभिभूयतदभिन्नलयन् ज्ञाना विस्फुलिंगानिव
तद्बुद्धीरभिव्यलयनज्ञानहेतोर्विषयाकभापन्नायांस्वयमपितद्वारा तदाकारस्फुरद्वावमिवापन्नोऽतेयं परोक्षमथा
रत्वेनोक्तमेवार्थप्रत्यक्षेस्फुटीकर्तुमाह इहेति सप्तज्ञानेन्द्रियाणां .यदायदृष्टानन्तप्रयोगान्यहमीरूपासा
यदर्थानतत्फलाभमनाविषयन्याप्यतादृष्यात्तुरञ्जनतात्मयमपिदृष्णइवभवतीतिद्रष्टृत्वः तथासएवकर्मेंद्रि

ज्ञातार्त्तिनंतथाहेयंदृष्टादर्शनदृष्टृत्वः कर्तारतः क्रियायस्मात्मसोत्स्यात्मात्मनेनमः २

यप्राणशरीराणुपादायकर्ताफलभोक्तृभावेनक्रियोत्पादनिमित्तत्वाद्वेतः क्रियासाकल्यवैकल्ययोरहमेव
सकलोविकलइतिक्रियाभिमानाज्ञक्रिया एवविदृशाप्रात्मनात्मकर्तावोद्धाविज्ञानात्मापुरुषः ग्राणत्रवप्रा
णोनाममभवतिवदनवाकायपश्यंस्तत्रिश्यादिश्रुतेः एवंसर्वव्यवहारेष्वप्रतीचः स्वपरस्फूर्तिनिर्वाहकत्वात्
चिद्रूपतया सर्वानुभवसिद्धोऽपिविविवेकोपाध्यनुरञ्जनव्यामोहात्छिद्रपटेप्रभासोकामिवनविविक्तानुभू
यत इतिपृथक्करणायपस्मादितिनिमित्तत्वंचप्रमानिर्देशः यत्सन्निधाननिमित्तकमेवकर्त्रादिस्फुरणे
नतयत्स्वभावभूतंकर्मिव्याविनात्मदृष्टोदृष्टत्वस्वभाव लाप्रयत्नेस्थितिभावः एनस्तस्मैतान्नादिसात्ति
णेपरमार्थतोतेप्यात्मानेतस्मिन्नात्वेनपरिशिष्टायप्रत्यगात्मनेनमइत्यर्थः २ ॥ ॥ ॥ ॥

ॐ ३

येवमर्मां प्रतिलभ्य मांतिस्त्वं नेत्राविर्भवतीत्यर्थः तथापि त्रिकालेष्वपत्सत्वेव स्थितानि तथा प्रलयकाले पि ते
वयमात्मा मात्र परिशेषेणोपशमं तिरोभावं यांतितस्मै सत्यात्मने स्वाध्यारोपितसर्वभावानां पारमार्थिकसत्त्वप्र
तापसर्वशक्तिमानो वास्तवात्मभूताय परब्रह्मणे नमः नत्र नमस्कारेयपत्रदेवः सर्वेषु की भवतीति कोन नमस्कु
त्य...देवतांतरस्याय विशेषात्तत्वेन नमस्कारसिध्यास्मं गालस्य सर्वोत्कर्षो नमस्कार्ये विघ्नो हु रादिपरिसिद्धिः अवयने
श्री२५ भूताद्...नीतियराभांय्यतो वाभ्यानि भूतानाय ते तन्मात्रस्य पत्तइतिन हृदितत्कृतिसूत्राकलक्षणप्रतिभितानार
स्यतन्तु लक्ष्यमिति न सांव्यावहारिकस्थितमदद्राष्टिकाय एयास्कापदर्शितावीनवकारेण श्वानिवासि। अथ प्रकृति
पंचमैवाधारानलभाजितयो पाराननंतत्वमथ प्रदर्शनायेतिकेचित् भिमिलेवि पंचमी दर्शनाज्ञया पारत्वेति
कपादानन्तत्वमायस्थितिं हेतलोकिलचेतनानामेवपालकत्वदर्शनात् तेनतुलत्वाभेनकेतवमिरासाधेतिश्चेतप
त्वमभिन्ननिमित्तोपादानमेकमेवतत्त्वमित्याने वक्तत्त्वसप्तानमनंतत्वस्य संदेवोप्यरमण्या सीदिति

यतः सर्वाणि भूतानि प्रतिभांति स्थितानि यत्रैवोपशमं यांति तस्मै सत्यात्मने नमः ॥ १ ॥ ॥

तोलेयत्वेनोपक्रान्ताद्वितीयसन्मात्रवस्तुपविचयायतस्मात् द्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूत इत्येनोरत्नतेत्यादि
नांतरस्य ... लक्षणाबलात्सर्वत्वेनिर ... लतत्वानितिश्रुतौ उपासीतेति ... परदर्शितरीत्यात्मन्यादिकालत्रये न+२
पिसत्त्वभिन्नाकार्यस्यकारणव्यतिरिक्तसत्त्वानुपलंभाच्च यदसतो यज्जीविनारध्यारोपितकार्याणामविपक्ष
मन्तेकारः एतत्त्वमेवब्रह्मवस्तुसत्त्वमित्यध्यारोपापवादाभ्यां निष्प्रपंचविषयप्रयोजनसिद्धिप्रतिपादनाय त्रि
तयस्य दितत्वलक्षणोपादान नहि केवलोपादाने कार्यस्य स्थितत्वसिद्धिरिति अतएव हि क्रमेणापन्ने भूमिसंस्थितो
नीतिपरेप्रतिभानाप्रतिभाने लक्षणाविर्भावतिरोभावमयेनविकारये इतिसत्त्वनाय प्रतिभांति उपशमं यांतीत्युक्तं
बुद्धिविपरिणामयोराविर्भावे एतयस्य च तिरोभावे तर्भावात्स्थिते श्वाधिष्ठानसमात्रे वेयमाश्रयनाध्यारोपा
तिरिक्त विकारस्थितिरुपपादयिष्यते चैवमेवनगाहिरचनविस्तरेणोत्पत्तिप्रकरणे ॥ १ ॥ ३ ॥

श्री॰ वा॰ वे॰ टी॰ २

रं श्रीमद्गंगाधरेंद्राख्यात् श्रीगुरुन्नत्वात्सरामभवे १८ ग्रानंदबोधयतिनाश्रीमद्गुरुवचोमृतैः वासिष्ठार्थ
प्रकाशोयंयथामतिवितन्यते १९ प्रशांतसंसारेमतिभिरद्यनिर्दंतसाधिपः प्रकृतिर्मेयस्मात्प्रभवतिजना
राधनकृते ग्रनेनव्याजेनाधृतरसवसिष्ठोक्तिभरिते विरक्तैर्वाञ्छामिप्रतिदिवसमानंदजलधौ २० यथा
मतिब्रुवन्नभ्य सारार्थ्यसंकटे धिव दुरूहश्लोकभावेषुदर्शाधिया परिश्रमं २१ सितमेकसेदुर
क्तानानावसविज्रंभणं वासिष्ठंशीचयतेत न्मभोर्गलवणंयथा २२ ग्रपास्यमतिदुर्बोधंस्फुटंव्याख्यास प॰
नेयदं हिस्विर्याख्यातपूर्वत्वदुरूहमपिमोत्पने २३ ग्रनामृष्टस्वव्याख्यानंग्रंथमेख्यापिकीर्षितः संतःश्र
मत्ताःकृपयात्समधंसस्खलितंक्वचित् २४ ग्रथानवरिरमतादिमहामोहनिशापसमनवरतदुःखप्रप्र
मयर्वयपराकलितेजन्मजरामयमरणदर्भामर्षशोकाद्यनर्थसंकटसहस्रसंकुलेग्रहातिदवव्याघ्रभीषणे
तापत्रितयदावानलज्वालामालाकुलेषड्र्मिजाले, विषदुर्गव्याधवध्यमानप्राणिनिकायेसंसारमहारण्ये
१+ समानंविवेकाधंग्रपोधोयायदौर्लभ्याद्धीनमुद्रीत्यजाम्रभानुरूयेननत्वबोधनायभगवतःपद्मजन्मनः
शासनात्वतत्रप्रवर्तमानः परमकारुणिकोभगवान्वाल्मीकिः प्राशिष्यतमभरतःप्रमुखसंनिर्विष्णुपरि
समाश्रिवयामनादिसिद्धवेवव्यमाणश्रुतिस्मृतिसदाचारसाधितसर्वविघ्नमूलोच्छेदत्तमेसच्चिदा
दाह्र्यप्रत्यगात्मपरब्रह्मप्रणतिलक्षणमंगलमाचरन् ग्रर्थाद्वस्त्वाविषयप्रयोजनेनतस्यस्वरूपलक्षण १+॰
म्यंसंक्षिप्यदिदर्शयिषुः प्रथमंयतोवाइमानिभूतानिजायंतेयेनजातानिजीवंतियत्प्रयंत्यभिसंविशंतिसदि
जिज्ञासस्वतद्ब्रह्मेतिश्रुतमतटस्थलक्षणासिद्धसदद्वयस्वभावंतत्पदार्थंनमस्यतिपवइति यतोयस्मात्परमा ३
र्थसदद्वितीयात्मवस्तुनःप्रकृतिभूतात्सर्वाण्याकाशादीनिमहाभूतानिभौतिकानिचसर्गादिकालेवपन्तन २

गत्रलवन्नसैश्रीगुरवेवविद्दशुनयेनित्यंनमस्कुर्महे ८ यस्मार्थप्रथितानंतगत्तधरितासावेरमातापराय
श्रक्केनयसावशास्वगणानन्यानिसत्वमेनात् तेबांधोतुनिर्धनयस्त्रिमुद्रऊटालेकारचिंतामणिं विद्या
मिवश्रुनिशरणयमनवंधश्रूयोनमस्यामहे ९ कृत्याश्रहोवत्ताम:प्रकटिनमहिमायेननसेवसिद्दो यःसी
तांब्रह्मविद्यामिवसरसिज्ञनःसमस्तद्राकिलादात् यद्दालीमोदस्तुलेशामतिनगदानेस्वंदेहदेहधी
नसेववाल्मीकयेश्रीगुरुतमगुरवेभुरिभावेर्नताःस्मः १० श्रतीनेदस्वभावःस्वजनहितकृतेमायायोपात्त
कायः कारुण्यादुद्दिधीर्षुर्जननभवदवंतमोहपंकेनिमग्नं श्राविश्वासानवेसिद्धंवहिरपिकलयन् शिष्यभावे
वितेनेयःसंवादेनशास्त्रमतननलधिमखंरामवंदेप्रपद्ये ११ विद्याभिःसर्वविद्भतामिलवतीयेषांमुखंभार
ती सत्योकर्षसमाधिभिःस्थिरमहेतद्दृश्यवेषांह्रदि पादांभोरुहमाश्रिताश्रसततंतीर्थैःसमंसंपदःश्री
सर्वेस्वसरस्वतीतिविदितान्श्रीमद्गुरूंस्तान्भजे १२ श्रीःसंश्रितेवचरणौ…रयच्चराममुद्रोगुणतेगुणभवे
णसवस्वतीव येषाममलस्तटभिधांकितनामधेयान्श्रीमद्गुरून्गुरुतरान्प्रणतोस्मिनित्यं १३ तापधस्ति
व्याप्तलकारुण्यकटाक्षमालावाणीनिकेतनसर्वविद्यिशरणान् श्रीमद्रामानंदमुनीनद्भुतचर्यान्नार्यान्निर्वे
देशिकवर्यान्प्रणतोस्मि १४ विश्वेशोपिहवि:शरणचरणौयान्मानयन्नीशदेहात्मानासमञ्जना
मिवनसाश्वयेयचेत्यब्रवीत् यत्संज्ञांविदधेकृतिर्मतिमतांसर्वेशसिद्धेसदा नीचन्मुक्तसत्ता…णमन:
मस्तान्ब्रह्मनिष्ठान्भजे १५ कृतिभिरसकृत:कृतप्रबंधा:कृचयत वालिशाद्धिरीषतेतः तदपि स्वने
त्रसमद्गुरूणांस्तवनिरीक्षणमेवमवलंबः १६ ग्रंथेषुविशेषविधिभिरपि…मयास्तवागादिमनोमस्तानां
कृपानिधीनांकृतिनांममास्मिन्सतांपदाब्जस्मरणेसहायः १७ यत्कृपालेशमात्रेणनीर्णोस्मिभवसाग

श्री वा नि प्र टी. ११२

रमात्मतत्त्वमपरिच्छिन्नदृष्टिमवलम्ब्याकाशोपमो भोगैरचेतयन् निष्ठेतिपरेणान्वयः ॥ १३ ॥ तस्मिन्निःशेषधनेन देहा
त्मधर्मकृतो नाशो बाध्येन तथा विधेन प्रबोधेन भ्रमानिवृत्त्या दिशाभावं तत्पदवाच्यतत्त्वं पंचकस्वनत्व मनःकल्पस्नकादिनत्वादि।
सर्वोनाथितनवति अतएव निस्तत्त्वमायाकालेके परितस्तत्कार्यप्रपञ्चशून्ये चत्वचित्तन्मात्र'त्वादिकिंचिज्ज्ञत्वानिय
थास्फाटिकशिलासर्वावयवके अर्केसमीपेपरितो नीलरक्तादिवस्त्वनरशून्ये सदने लेपतः प्रतिबिम्बतो वा नेत्यादि

तदीयादृष्टिमन्तःस्वतश्चेममवलम्ब्य च सम'स्वकमना'शान्तो वीतरागो निरामयः ॥ १३ ॥ कामोपद्रवैरभिन्नो।
यथाप्राप्तैरभित्र्यथी आत्मानमचेतयलिष्टस्तावद्'त्वशुभाशुभे' १४ अथितातवनिसाधो चैकमेवानुभूयत।
थितरसितजीवेजन्मद्व'त्वादिकिंचित् नलयति परिशून्येहर्वेत'स्वादिकायोनवसदनइवावे नैष्कलेकेक
लकः ॥ १५ ॥ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे देवताविचारश्चत्वारिंशत्तमः ॥ ४ ॥ वसिष्ठउवा
च पिव किमच्यते देवपरब्रह्मा किमच्यते आत्मा किमच्यते नाथ परमात्मा किमच्यते १ ॥ ५

४५ रंजनकस्त्वकोनलयतितिहृदित्यर्थः' ॥ १५ ॥ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे चत्वारिंश'सर्गः ॥ ४ ॥ शास्ता
चार्यादिसाफल्येनाममेदप्रकल्पनं अध्यारोपक्रमः पश्चादपवाद'प्रदर्शने यत्नकनेच्छरस्यात्तेतर्ज्ञत्वव्यपदेशोदि
तजगज्जनत्वादिना शब्दमत्वरूपकमव्यपदेशात स्पशिवादिशब्दैरपिक्षयव्यपदेशइत्याशयेन प्रकृतिशिवइति
यदिशिवादिशब्दब्रह्मनिमित्तकं पिदपिथर्मेनत्वस्पशानि तर्हि शिवइतिकिंनिमित्तमच्यते एवपरब्रह्मेत्यादयोपिकिं

निर्वाणप्रकरणपूर्वार्धे ॥ ११२

तथा चनित्यसाक्षिरूपस्यात्मनः प्रतीचश्चिदादिलक्षणस्य जाग्रदादिलक्षणस्य च विषयस्य संबन्धिनिरोध एवार्थो यथा वियदादिक्रमेण ब्रह्मणः उदयात्मतया लक्ष्यन्ते स्वयं प्रत्यगात्मा च तथैव जाग्रदादिक्रमेण उदयात्मतये। बलक्रियन इत्यर्थः ५ एवं चैकस्य स्वरूपे प्रत्यगात्मरूपे वा जगदन्यत्वं युगपदावाने इदं सर्वं नञ्जासाभास्त्वेनन्यिन मित्यर्थः ६ एवं विज्ञपोपप्रत्यगात्मैवस्वात्मविश्वनिमानिव भूत्वा जीवादिस्वभावः अन्वाहृदादि मनाग्रूपं चास्मि

नि

विश्वस्य विशेषार्थो नित्यस्यात्मन एव च ब्रह्मादात्मना यो ब्रह्मत्वस्य प्रत्यगात्मनैव च ५ शिवे फणितसम्भाभास। मेवं भास्वस्य समाने जगान्तस्य युगपत्सर्वं वात्मरूपमिदं स्थित ६ अहोरात्रविज्ञमानैव घटाद्यन्याव्यवस्थिते जी वादिस्वभावो तन्नेन विश्वनिमानिव १ सर्वात्मकस्यानन्तस्य परिच्छिन्नात्मनः शून्यपञ्चकप्रसङ्गात्। विभ्रमः प्रदर्शितः ततः ८ नियताकारतापत्ते नैव च सम्भवतीष्टे एवं सकल्पनेऽपि त्वन्यशून्यामयःक्रमः ९ ए

ज्य तेषु जाग्रदादिक्रियो देवो नित्यामलात्मना सर्वभावेऽनन्तस्यैवानुभवने १ विजगान्तस्तु तास्यैकस्य विहृत्य स्वात्मनः नेश्वरस्याहं तेन ब्रह्मत्वापदेशादिसुज्योऽन्यः। देशकालपरिच्छिन्नो येषां स्यान्यमेश्वरः अस्माकमन्य

तेनान्यत् किंचिदित्यर्थः, एवं तत्त्वतो दर्शने सत्य प्रजकादिविदुषी सर्वोपिवाधिता भवतीत्याह सर्वात्मकस्येति अंत परिच्छेदरूपस्थिपुटी विभ्रमः जातः भ्रमत्वेनेत्यर्थः ८ यस्मानियताकारतायाः शून्य प्रजादिमयाः क्रमः सकल्पतेऽस्मिन् यताकारतापरिच्छिन्नस्यानन्तानसम्भवति ९ नित्यामलात्मनः इति देहतराभेमीत्यस्त्वविशेषणा १ इत्यस्याह

विस्मोक्तसत्त्विप्रोपसद्दानिदेवोनि शाना सकलाईहामनोस्याद्वस्यासस्याविध योंलात्मनिनिह सेवमत्यापाव
हूलेन्यर्थे' ६२ इतिश्रीवासिष्ठना निर्वाणप्रकरणेएकोनचत्वारिंशः सर्गः ३९ सत्यपूजकपूजादिविकल्पदिन'शि।
व' परगुरुवि्यतन्यवदेवनातत्वमीयेतेश्रात्याविद कृताकृतसर्वमपिकर्मशिवार्चन'मेवस्याद यथाकालमिति
यथाभ्रमयथाशक्ति १ तत्कृतमस्याद तेनेवेति तेनतादृशपूजनेनैवतयाश्रितेनपारमार्थिकेनस्वरूपेणाश्चाड्गा।

देशकालकरणक्रमोदितै'सर्ववस्तुभिरवत्र'विभुर्ये' निम्यमर्चयशरीरनाशकनिष्ठपातसकलेद
रापिया ४१ इतिश्रीसापायेनिर्वाणप्रकरणेदेवार्चनविधिःएकोनचत्वारिंश सर्ग' ३९ ईश्वरउवाच
यथाकालेयथारम्भनकरोषिकरोषियत् चिन्मात्रस्थितिवास्यातत्सदेवार्चनमात्मनः १ तेनैवाङ्गाद्यमाया
वियातिप्रकटतानया तथास्थितेन रूपेणस्वेनैवस्वयमीश्वर' २ रागद्वेषादिवाह्यार्थानात्मन्यन्यतया
मते सम्भवन्विषयरूपात्वद्धेवह्निकणास्त्व ३ यथप्राज्ञजनदीननन्दसस्त्रवउ'त्यादिवेदन आत्मीयपर।
कीयवनत्तदेवनमात्मन' ४ ॥

दनिरतिशयानन्दस्वरूपाभिव्यक्तिं प्रकटताश्रावरणभङ्गाद्यायाति २ नचर्समाविकचेतासर्वोपिरागद्वेषमल
नयानर्थहेत'साकथपूजनस्यादिति चेत्तत्रव्याति रेकेणरागद्वेषविकल्पादर्शनादेवेत्याह रागेति ३ रागत्व
सपतदीनत्वदरिद्रत्वआदिपदादर्शनायापिपासादयो गृह्यन्तेतेषांवेदनमध्यारोपेण देवेश्वरपूजा।
यामेयणमेवपूजात्वप्रसिद्धेरितिभावः ५ ॥ ॥ ॥

५५ आनंदैकरसविवर्त्तेन समतादर्शनाहानात्मविकारेणाग्रहणमिड्ढित्याशयेनाह समतेति रसश्चासिः
रसो वैसः इति श्रुतिदर्शितआत्मा ५६ देहेश्रुतममृतमिव ५७ औत्क्यदर्शनलक्षणसमतया स्वयमाकाराव
द्ध्वालीनमानसे यथा स्यात् अस्यापदस्यानेनदेव मनाग्मम यत्नेनमित्यर्थः ५८ उपलब्धिपाणस्फटिकशिलावन्निर्मल

नाम्लानकश्चोनेनाविश्रान्तकषायाश्रुकस्तुन चित्रैर्विविधैरिदंरूपामध्यणेप्रवृत्तः किस ५५ समतामृतं
रसायनं शक्तिरत्नोडिया नयायः द्राविंतैवममृतेनत्वणाऽद्धेत ५६ समतामृतरूपेणयथाऽवमविभ
क्ताने नत्रणापातिमात्र्युर्यैकप्रियैदोविवक्षुन ५७ समताकाशावश्रुायनस्यालीनमानसे अविकारमना
यासेनदेवार्चनमुच्चते ५८ सर्वोऽनेवभूतानाभावसमसमताविम्रा स्वच्छेनविद्धेनैकेनतेनाप्युपलरूपिणा ५९
श्वेतवान्काषाविषादोवदिः प्रकृतकार्यभूत रनमामिह्विकामकः संभूतोनाउपासकः ६० स्वभेयदर्शह
लेखमनतानाभ्यपरिह्रत्य शातादेतादिर्मिदिकनःशरण्योमरानने ६१ सोमार्कमलमिनमानसमातृमेः
पैसयः प्रसृतनिष्ठवेदनवहितान पश्यन्प्रणातमतिचेतन्यचिमबीजजीवजन्तुजमपदेस्थितपर्वतस्व ६२

हृदेन ५५ ईदर्शेनेत्तत्वविदेवउपासकः मध्येमत्र्जकस्यार्थः ६ नहह्मः हृदयेलिखितीनिह्लेखः कामः विद्।
दोविधयस्मिन् तस्तत्वविदेवशस्योम ६१ आनंदामृतपरिपूर्णात्वात्तोमपवमत्रिफलकसप्रकाशानिशयाद
केलयाविधे अस्तमितानिमानकेमनेतिनिर्मोतामेयचयत्रनयाभूतेसद्यः अस्तत्वपिपोवेदनवन्विताने विशा
नविकल्पविसर्गेतेनेनसविरा आमसविजस्यवबीजेमूलभूतंस्वात्मापिवेश्यांनमतिर्यस्यानयापपत्रमनत्वेत्रु

श्री वा नि भू टी १९५

उक्तरीत्यास्तसमस्तपुष्प ५७ इति विभाषाभेद ५८ सर्वदा शामेन सर्वाकारविकारिणा सर्वप्रकारेण सर्वरूपेण नाम्नाप्स
र्वसर्वात्मकमात्मानमर्चयेत् ५९ मिथ्यात्वबुद्धापरित्यज्यस्वात्ममात्रतानुप्राप्य योगाभ्यासेन स्वीकारेणापि ५
भोगभूमय स्वसंवेदनेनो विषया ५१ तत्कालस्वप्रयमानादिदृष्टिषु अतत्कालतत्वमयमर्थसर्वस्वनाशादिदृष्टिषु।

अपानरमणीय ऊर्ध्वयत्नापानस्तु सह तत्सर्वस्वसमबुद्धा निज्यात्मानमर्चयेत् ५१ अथ सोऽहमयना
हविभागमिति सत्यजेत् सर्वेष्टयेति निश्चित्य नित्यात्मानमर्चयेत् ५५ सर्वदा सर्वरूपेण सर्वाकारविका २५
रिणा सर्वं सर्वप्रकारेणाभिन्नात्मानमर्चयेत् ५७ अनीप्सितेऽपरित्यज्यापरित्यज्य तद्वेदित उभयाश्रय
णेनापि निज्यमात्मानमर्चयेत् ५८ नवाकृतानुत्पन्नानीव शामाः स्वभावतः सरितः सागरेणेव भोक्
क्ता भोग्यभूमय ५९ उद्देशेनानुरागन्यस्तकालस्ककालस्थदृष्टिषु व्यासानविचित्रपदार्थेषु पतितो यानन्तो
शिव ६० देशकालक्रियायोगाद्यनुरूपेऽपि शुभाशुभ अविकारगृहीतेनतेनैवात्मानमर्चयेत् ६१ आ
त्मार्चनविधानेऽस्मिन्नाकाङ्क्षाद्यनिर्विध्यस्तया पकेनैवशामेनेनात्मसमेनपरिभाविता ६२

तिन "आपतित" प्रसक्त उद्देशेनानुरागानघ" पतितेऽपि निपातेऽप्यपतितेषु चिरध्यानेऽनुभवप्रत्युत्पन्नेषु स्वाङ्गवक्
षीतदादा दिवि चित्र पदार्थेषु व्यास्मेवेति दर्शितेनोऽस्य ६२ ६२ नतु विचित्रई "रवरातद्गादिविकारेण नव" शुद्ध
शुद्धि कटुतिक्तादिविषमरसा "भोगपद्याश्रित्य कथमविकारगृहीतेनात्मादर्शितविवेकेन सामरस्येन सर्वे षां वे
षम्यनिरासेन मधुरीकरणादित्यादायेनाह आत्मार्चनेतिपरिभाविताऽऽश्राविताः सम्यानमाहुर्नकड"किं तं

[illegible]

६ ११५

९२

३८ नहिंकिंचनदर्शितं येनापिभावेनेत्याह सत्ताभिति ३९ कलहाय प्रसक्ताउपायमाह उपेत्येति शास्त्रिकः को।
धादिनिग्रहसामर्थ्यं तत्परत्वा ४० एवंभावप्रपंचेनापिनभावमित्याशयेनाह आकस्मिकेति भेगाभोगे शुभागम
देहेकस्यकस्यचिकदाचिद्योगेन ४१ शुनिषिद्धानोचसर्वदात्यागेनेति मनसः कस्यः प्रत्याक्वचिदनिषिद्धानां।
निषिद्धाना०१

सन्तोद्दयाभिन्यानुकंपापरितोषतया मैत्र्यामाधुर्य धर्मिणाहस्वमात्मानमर्चयेत् ४२ उपेत्तयाकरु
णायासदात्तदित्याहदि शुद्दयाक्षिपद्धत्यावोधनात्मानमर्चयेत् ४० आकस्मिकोपयातेनस्थितेनानि
यतेनच भोगाभोगेकभोगेनशम्भेनात्मानमर्चयेत् ४। भोगानामानिषिद्धानोनिषिद्धानोचसर्वदा त्या
गेनचाथवायोगात्मात्मानबुद्धिमर्चयेत् ४२ नाहंनहमनयेत्यन ग्रामंग्रामग्रामग्रामपादरवेन निर्विकारत्वेनहि
परमार्थेनमात्मान् सर्वदेवसमग्रामचेष्टानिष्ठास्तदहिष्ठ परमसाम्यमाधायनित्यात्मार्चाग्रत्नेत्रेन ४४
न० सर्वविदंशुभमसर्वविधानशुभाशुभं सर्वमात्मसमयंकुर्यात्क्रियात्मार्चनेचरेत् ४५

भोगोनिरोधः ४२ अशुकमयात्मनान्येनेनशुकमयात्मनाग्राह्येनेतिशुकमितात्मनयः ग्रहीनामाभीशंभेकारे ४३
इदानीमर्थार्चनसारमाह नाहमित्यादिना उपेत्तेननात्मुशोचेत ४४ ४५ भागेवेतिहहसर्वंशुभमेवेति वि
देतमूर्णीयात् आत्मसवलितमायामयत्वहृष्यात्सर्वंशुभाशुभमसमिश्रमिति विधान् उभययापिसाम्येनवे
समदर्शनिमिन्नाभावादात्मामयमितिवाआत्माप्रत्युरमात्ममयमितिवाकुर्यात् ४६ ॥०२४५न०१ शु०

श्री वा नि सू टी ११४

वोऽस्यदेवः यमादेहमवेयमीतितत्राह विश्रमेत्यादिना २५ वस्त्रेनापि गुरोजपेदेवविश्य पदिदयक्षतिरतिवि श्रपरतद्विभूते ३ सर्वेणार्थेनबाह्याभ्यान्तरवस्तूनाग्रस्वस्तिगणपुष्याणुपचारवस्तूनि ११ सामदेहनयाभाव आत्मगतत्रियादिसवारीयवितयायथाशास्त्रसमर्थक्रियायावदभेण कामेतरनिकामा देहधारणमात्रनिमि

+समस्तेष्वसमस्तानाद्वेशनानगन स्थिते मनिजीवितस्य कामाये आभेरात्मानमर्चयेत् २६+२+म्+६

देवार्चनकरोत्येवदीर्घदीर्घसहनिशा चिन्मवलितोरेहोदेवोस्यसमस्तादन २५ यथाप्राप्तेनसर्वेण तमर्चयतिसत्तया समयासर्वपात्रयाविनाजदेवृचिन्य १ यथामाप्राप्रमोभेनसर्वार्थेनसमर्पये। न मनाप्यविनकतेवोपहोत्राप्त्वंवस्तूनि ११ मामदेहनयानित्यनयार्थक्रियायानया कामसमेवने

शैवनिवंधुरमिष्य — नाप्तसजयेत्कामयेदिदं १२ भक्ष्यभोज्यात्रपानेनानाविभवशालिना शयनासनयानेन यथाप्राप्ता चेयेकिव ११ कामात्रपानसंभोगसंभारादिविलासिना सोवेनसर्वरूपेणात्मभुग्धात्मानमर्चयेत् १४ व्या

श्रुदा — धिव्याधिपरीतेनमोहसंरभशालिना सर्वोपद्रवदुःखेनप्रातेनात्मानमर्चयेत् १५ दारिद्र्यणाथवाउमेन सवाह्यपतिनात्मना विचित्रचेष्टापवेणपुण्यात्मानमर्चयेत् १६ नानाकालहवकोलाहलेनोलासया लिना रागद्वेषविलासेनसोम्यमात्मानमर्चयेत् १७

आत्र पानाद्यसेवासमवेने — न १२ तदेवसूक्ष्माद्भस्येति ११ ११४

समुध्यानवेनात्मात्मना यथावभदत्तानतावहिषयस्तदोपक्षोरोनप्रशमितत्त्वथितिभासस्तथाप्रामदुःख व १४

भोगेपिप्राणहिरेवकार्येनाहोरात्राद्भाधीति १४ नगानस्थिते सर्वथिनीनासमस्तानाचेष्टानायलेवित

पुनः स्वस्वरूपविस्मरणाद्देहाभिमानेन स्थितेस्तानि विकृत पदार्था नो वेषं स्वयमेवोपेक्ष्य शुभलक्षणान्वसंकेतन्तादेवहित्वा।
मिथ्यैवान्ते १८ स्वदेहसंविदः प्राभासाः परिज्ञायकायस्य १९ हेन्यादिगोचरत्वात्क्षुद्ररूपिणी २१ आत्मिका आत्मत्व
न्मरप्रीतिविषयोहृताबुद्धिर्लानशाकिः क्रियाशाणाशक्तिः विविज्ञाणिशास्त्रीयाणि लौकिकानि च तानानानिभ

प्रत्यक्रुचेतनमात्मोपमर्थिनेन पुनः स्थिते पदार्थानामपेत्यापुत्तणादिलक्षिताने १९ सद्गुणपार्श्वय
वः सकेतोनलवंतकः स्वदेहसविदाभासोरेवायमितिभावयेत् २० विविधाः शक्तयोवाच्यो नानाकारा मा
नेहरूपो उपासनेमामनिशं प्रत्यक्कान्तमिवोन्नमे २१ मनोमेहारपाशोयं निवेदितमनाग्रयः चिन्मयमेश्वरो
हरोहारस्याक्षुद्ररूपिणी २२ शक्तिर्मेमात्मिकाबुद्धिः क्रियाचेष्टवशाना ज्ञानानि च विविधाणि भूषणान्यं
गानि मे कर्मेन्द्रियाणि हाराणि बुद्धीन्द्रियाणि तैः सह अयसोहमननात्मावाक्यकेदोक्तिनाहुतिः निशा
सिभरितेकान्ताशाः सर्वावरणकः इति देवीमपाश्रित्य स्वस्यामात्मयमन्तुर्लिं २५ देवमपरिशोन्तरदी
व नात्मोलिखने नास्त्यमेतिनवादे तिन्नतृष्णातिनतृप्यति २९ नतृप्तिनस्तथायानिनाभिवाक्कृतिनाकृति
समः समममाचारः समावासमस्मात्कृतिः २७ सौम्यतासमायानः समेतात्संदर्शायः आदेहमेकयवा

पणानि २३ २४ दैवीमलौकिकीमात्मचमत्कृतिं प्रत्यक्रुत्वैर्विचये २५ तादृश कृत्वापरिपाकफलान्याह नास्तिमेती
त्यादिना २६ अतः समः खदिग्धमेः जीवन्मुक्तेः समम्भावेरोयस्य २२ २८ ॥

श्री वा नि सू टी ११३

वासोंतरत्तुहिद्दर्शनि प्रतिभासेषु न प्रासितपदार्थौंचेषु चानुसृता यानित्या वा तत्रूपा स विज्ञद्भूपवदनस्वाभास्वानवदि
विषयदेशाप्यन ४ स्वान्तरनिरसः सर्ग्वादिविषयमेस्वान्तरसेनैव संगोकृत्य मपुरीकृत्य आस्वादयनमितिषे।
ष' प्राणस्वानलसौग्राउदामोउक्तस्तव वामोयस्य १ ११ यद्यास्थकाशयत्येक कृत्स्नं लोकमिमं रविः क्षेत्रं क्षेत्री त
था कृत्स्नं प्रकाशयतीति भावः तन्तरीत्या सम्यक् संविदित सर्वागोच भावे विषयभावेनैव भावे नेश्च भाविनलक्षित आ
भासेभ्यः सर्वेश्वकाशे भोपि भासमानविशेष्य सापेक्षत्व सामर्थ्यविशालात्मा सः ।१२ निष्कर्षे निष्कलमन्यया सकल।

प्रतिभासपदार्थौंच नित्यावशात्मसंविद हीरे संदेलसारी रेमेव प्राणस्वरूपिता स्वीकृत्य रेवयाक्स्वाने।
दान्तर्गतम प्राणापानस्थाहूक गूढमतन्डेहाघाय १ तानायसेयरष्टीनाकृतीरसर्वकर्मता भोक्ता
सर्वभोग्यानात्मता सर्वसंविदा ९ समयकाविदितोभयभावाभाववनभाविन आभासभास्वरभूमिस।
देशोवितयेक्कि वे १२ निष्कलसकलेवैवदेहस्यावामवाविरी अरजितरजितयनित्यतीग संविद ।। स
नोमननशक्तिस्थेमालयानोतरोहित हृदवतालुमध्यस्थ भ्रनासापुटयोरा १४ षडविंशात्मकोदिव्य
मन्तम्यतदप्याति अर्वेतमम' प्राणादी स्योदयत्तमन'रवा १४ विकल्पित्वविकल्पश्व द्विविधात्मपदेषि
ने तिलतैलमिवायोगुसर्वदेवात्तरस्थिते १९ कलाकलस्वरूदिनकहिनचकल्पनाग' एकदेशाग्रहत्वमे
सर्वदेहेषु संस्थित १७ चिन्मात्रममलाभासं कलाकलमकल्पनं अप्यत्तरंवपसर्वेत्रस्वानुभूतिमयात्मक १८

योनिरुद्राकाशेववगाशीत प्रगातसंविदश्न्याव्यापिबोधरूप १९ तदेवविश्वाणीनिमनोमनमेनेति २४ षड्विंश
त्वान्निशावत्वान्नुप्रसिद्ध षड्विंशकत्मा निनेघावा मध्यानस्य कासीरोदीकलविक स्तोत्यादिशक्तिविभागोउम्न
न्याः अनादवापयतितानविवयाशमिद्राजाउन्मन्तदशासवीजसमाधिद्वयात देविमानवोदयेत्तस्येयते २४
व्यवहारेविकल्पितेनिर्वीजसमाधिमास्थायविविकल्पेवयावालत्वदूपेवाक्पेये १९ कलाशीभूतमावाभि

मध्ये स्यन्ता

३ स्थितं बोधलिंग ६ आरभ्य प्रवाह पतिते कुत्र पेषु नो गुम्फित प्रसक्ताः धुद्धिरमिधुन समरसनवि[illegible]त्मबोधुल सयोनः स्तानेन सदा शुद्धिमान् ७ ताद्दशस्य अनेपरिमनलमसिमतुति तदा तदा हिम्सर्वनम परिपूर्णमवेरितमहंममास्मि

नैषदोषःपरस्पर्वविरोधेनाबाधकलादेवोपपन्नेः यज्ञस्यदिकार्देशनेनाथमेधस्य दस्वपललनब्रघटिकाश। नेनेननस्वदेशाप्रमस्वनवराजसूयफलस्याराज्य। यफलस्यास्यमाणमिलितेषामिवाश्वमेधयाजिनोस्तं गमेपर्यवस्यतीति प्रजाप्ता राजस्तमहान्भोगोनकथाव्यटिकासनकस्यासिद्धाति नयाज्ञकोडिन्यायाश्रयण युक्त वाकावैयर्थ्यप्रसंगात्‌ तथा चेह शेषविषयेमहाप्रकाशे द्रक्ष्यमाणलिलपिभवेबाधनभवति प्रस्तिवसे भवोयद्भयस्यादिति नाप्रज्ञापकेदाधिकरणन्यायावसर प्रदत्तिणनमस्तेदत्तिणनयोविवञ्चसलोकस्या।

प्रवाह पतितार्थस्य स्वबोधस्यानशुद्धिमान् निसावकोधादर्पणबोधलिंगमपूजयेत् ७ आदिमध्यावसानेषु विनावरमास्वरं शाकनावसानोगमाधिकेदुनयोदितम् ६

इंघरउवाच पावनपावनानाथयस्य सर्वसमस्यस्य नदिदानीप्रवस्येद्दमन शुत्तनमात्मनः १ गक्क तस्तिष्ठन्नस्पृशञ्जाग्रत्स्वपन्नपिच सर्वोचारस्य नात्मज्ञानिस्यथानामिकाविष २ निमित्रमेवयरिस्यामि सध्याधेनर्शिव सर्वंप्रत्ययकर्तीरस्वयमात्मानमात्मना ३ शयानस्मित्तचैवश्च जनमथवासिन। स्वपन्नसतिस्पृशन्नजेनमथवासिन ४ ॥भुजानस्यमेतचलोगानमाली वराग्न वाह्यार्थपदिकर्तीरसर्वकार्यस्यरूपद ५ इहलिंगेशुधातस्यसकलिंगानराहिक यथाप्राप्तार्थसन्निधावोप

त्यफलयोर्विरोधाभावादिति विशेषद्योतनायनशाह २४ दिवसमिनि चिरेकाग्रेस्तानोदयावपयमावादितिभा व उक्तावास्यपूजाप्रमास्मनुपलदरतिपतदिति देहात्मन इति प्रयातिशपेन वमिहसबोधनपतद्वत्सलस ताप्रजनेयस्तनर ग्रविश्वविदेशालेदसून्य सनूत्सामयाचरिष्यतितनक्रमात्सर्वसंथमसक्तुप्रतपदबाधास्य स्तरामस्वेलाकशाजगतिसामिवदरिष्यति प्रभिवादनमल्मादिनाश्नयिष्यतीत्यर्थः २४ इति वा.प्र. निशो॥

प्रकरणे द्वित्रिश सर्ग ३ शरारिविनषे प्राप्तेरनपस्तोत्रायित्रु प्रसगात्मशिवस्यानरात पुजीपदवर्णने सर्वकालमस्य कालानीपदेतुत्वात्स्य सर्वथाचारेष्वयवहारेषुगता ४ सर्वकामस्यमानाकर्तीरसन्निधिमात्रेणनतदीरवोधपि नारच ३ स्वस्मस्मरारि विषयेस्पशन्भुजान अपचान्दृगन्मने ४ लरेत्स्यरुपमिति भुमानमिति वाह्यार्थीनाकामदहिवि

११ न जुचरिकाईध्यानेप्रश्वमेधसहस्रफलंचेह्रदिकाध्यानेनत्नेष्याधिकफलवाचात्मकश्वमेकराजसूयफला
कीर्तनेनहश्वमेधाद्राजसूयस्यफलमधिकंह्रदाएकेभुज्यप्रश्नेष्वश्वमेधयाजिनोगङ्गनीमिहात्रिवा
तवेदेवरथाख्यान्यायस्तोकरस्यादिनाहृथिवीसमुद्रादिपरिमाणमकातन'परमस्तुधावतीत्सरस्थाराधवि
ह्रामहिकाया' पत्रेतावाननेरणकाय्यरेतिब्रह्मगाउत्वयेहयसधिमकातेः ... तार' निद्र'सपर्णो
भूताचायवेप्रायश्चमानाग्रान्मनिम्मिमानर्जेगमयत्राश्वमेधयाजिनोभवत्रिव्यश्वमेधयाजिनाब्रह्मालाडत्वर्थसौवे

अश्वमेधसहस्रस्यफलप्राप्नोतिमानव ध्यानवस्तुपद्मरेणस्वयमात्मानमात्मना ११ हृदिकाह्नजये।
शसल्याजंसूयत्तमेनम' मुध्याह्नान्सजनादिमराजसूयैकत्वस्माक् १४ दिवसहृजयितैवपरेयाम्नि
वसेन्नर' पयोषेपरमेयाराप्यसापरमाक्रिया वासहृजनपोक्रमेतदृत्रमात्मान' १५ पतत्या
विवशीकलाचविधानहेतयस्ताचविष्णातिनर'हृणमध्यान्विन्न तेवदयिष्णतिसरान्मर्लोकप्ता'श्रा
मास्फदेजगतिमामिवमन्त्रमात्म ान १६ इतिमेसोपायेवाग्नहृजनेनामाह त्रिधा' १८

हागयापुनवह्निः साथमर्वकर्मकलेतर्थस्यानमाया श्रवणविरोधान् ब्रह्महत्यासमेधाध्यानपरत्वस्य
पयोरितिप्रसिद्धे सर्वेशमयोगद्दलोपाख्यानेनाश्वमेधान्यरोयज्ञ'प्रियश्रेयममात्मानइतिश्रीरामवचनवि
रोधाकारीरवेदनरकामिणामश्चमादिमार्गेणावद्मउलमामिरेवाश्वमेधयाजिनयकस्यत्वविंराद्मार्गेणाब्रह्मा
सोकावामिरिति सिद्धानाधिकरणाद्वाश्वमेधासद्वाजसूयाधेस्यायसाधिकासिद्धत्वादितिचन ।। ।। ११२

ने

परमास्वादयुक्तेति ग्रयभावःप्रश्नादिविषयार्पणादिदेवसन्नसान्नादविक्षिप्रइति सार्पणकिमुपरप्रवाल्या।
तरनदीयस्नाभिव्यजनन्ताधंतस्यश्रीहिन्दार्पणामिवनतमाप्रीतयेभवति इदेन्द्रमतीच' स्वयमेवप्राधनेन
निरतिप्रयानन्दरूपमात्मविभंमकानसनित्यानिरतिशयस्यान्नेकरसेनपिवार्पणरूपरजनपरमास्वादन।
युक्तमितितदेवनाद्वयादेवसान्द्ररूपजनेसमाहितनप्रश्नादीस्पर्थ' २७ ग्रतएवोक्तलक्षणध्यानेनैवसर्वोप
१ चोसिद्धिरित्याह ध्यानमिति ध्यानाभिव्यक्तसवेदनचेतन्यप्रश्नश्रेयोजनरूपत्वात्प्रश्नप्रवसर्वेमपचारसवे

परमास्वादयुक्तेनमद्भक्तेनकृत्स्नमेवहितैः ध्यानेपचारएवात्मध्यानस्यसमाहितं २८ ध्यानमर्चंचपाद
चगुरुसवेदनात्मकं ध्यानसवेदनप्रश्नसर्वध्यानपरविदु' २९ विनातेनेनरेणायमात्मालभ्यतएव
नेध्यानात्प्रसादमायाक्तिसर्वभोगस्त्वेश्रिय' ३० ग्रथमात्मात्मनेभुक्तेदेहरूपेण्हेयथा ध्यानेना
नेनसमनेननिषेधास्त्वयादश १ स्वेप्पिप्रनयितप्रणोप्रदानफललभत् प्रजापितानिषेधाना
एतेमेकमितिप्रश्ने ३१ ग्रस्यमेधस्ययत्तस्यफलमाप्नोतिमानव प्रजापितात्मनात्मानहविकायमि

दनमेवविदु' ग्रसविरितोपचारभोगाप्रसिद्धोरिति ३२ प्रसादस्वरूपाभिव्यक्तिकितनसज्ञाह सर्वेति सर्वेषा
मात्रुवादिहिरण्यगर्भोतानाभोगस्त्वेश्रिय' ग्रयप्रसज्ञानमाग्रात्मभुक्तेइतिपरेणान्वय' योवेदनिहितगुहाया।
सोश्नुतेसर्वान्कामान्सहेतिश्रुते' ३३ यथादेहरूपोदेहाभिमानीस्वगृहेभोगान्भुक्तेतद्वत् तेनापिविषयसम्पर्क
जन्याभिव्यक्तात्मस्वरूपस्वानुभवात्ग्रात्मसर्वमवेसाकानामनर्थवादितिभाव' इदानीतमसा...भावेपि

१२२

श्री शि
वा सू
टी
१११

अथवा सर्वं प्राणिनां श्रवणोच्चारणादि यत्तदध्ययनं तत्स्वरूपं वेत्ति विमृश्य चिन्तनीयमित्याह विचिन्तनेयदित्यादि
ना १९ तथा चिन्तने यत्समाहृत्य नावस्तु तत्स्वरूपं निष्पन्नं भेदादृते सर्वं न हेति २० सर्वस्य एकसाधनस्य ज्ञानसूत्रे नियद
इति उक्तप्रकारेण २१ उपदिश्यते इत्युपदाशो गत्य पुष्पादि लेनउपहारेण पूज्यते २२ न देवप्रपञ्चयन्तीति २२ इ

सहस्रशिरसमानसहस्रभुजभूषणं सर्वं देवनाणं वाचाच्छ सर्वतो ज्ञानशक्तिक १९ सर्वत सर्वतोम
यसर्वतोरसनान्वितं सर्वतःश्रवणाकीर्णं सर्वतः मननान्वितं २० सर्वतो मननातीतं सर्वतः परमशिव
सर्वदा सर्वकर्तारं सर्वसंकल्पितार्थदं २ सर्वभूतानां सर्वस्थं सर्वं सर्वैकसाधनं इति शिवचिन्त्यदेवप्रामचे
यो हि चित्तनं विधानमर्चनं स्पर्शनं ब्रह्मविदां वर समस्तिदात्मादेवो यन्नोपदारेण पूज्यते २१ ना
दीपेन न धूपेन न पुष्पविभवार्पणैः नाक्षतानादिदानेन नैवेद्यानुलेपनैः २३ न वज्रउपकरैरभोगोप्यृद्वे।
नैवेन निष्प्रमलेशालभ्यन वीनलेनाविनाशिना २४ एकेनैवामृतेनैव बोधेन स्तवनं शक्यते एतद
वपरध्यानमूर्तेष्वेव परासना २४ यदतो ध्यानमनसाशुद्धविज्ञानवेदनं पशुपाशावस्थानिष्प्रमाद्
न सपनखस्थ २५ प्रलयान्न सृजनं मूढानां शुद्धसंविन्मयो भवेत् ध्यानामृतेन सन्तुष्यस्वधर्मात्मनि मोक्ष

तेरे कञ्चामरदर्पणादर्यैतैः आवस्थानाद्याकारशुनियाराशुद्धेन स्वेनस्वात्मकेन सर्वोक्तचिन्तनमथोक्तदाशयित्वि
त्यमेवसर्वे ज्ञानाभ्यासाधानेन्याशयेनाह एतदेवेति २४ श्रेया कालनियमापिनास्तीति सदेवकार्येत्याहएयस

नाहिनेनिकिञ्चलाउाह्याया नेत्यादिमोक्षेति प्रकाशरूप परमाकाशमिमसापारा स्वयमपारो विग्रह स्वरूपस्य १
इदमपाधनत्वनादिब्रह्माण्डभेदेनब्रह्मेन्द्रादिभेदात्तदुपपाद्य ११ दनविधभूतयोगाभिजिनाद्रत सर्वपदार्थवेशनाथ
विनायजनवदवरकाया शाक्यस्यशरीरगानाश्चिन्तनीयाः १२ १३ १४ रूपभेदेननानापदानामाधारो

इन्द्रकोणकोणविघ्नतब्रह्मशोभपरस्पर प्रकाशपरमाकाशपारमापारविग्रह ८ अधऊर्ध्वचतुर्दिक्
विदिक्चतुरनिरन्तर ब्रह्मेन्द्रहरिरुद्रेशानमलामरमण्डित ९ इमाभूतत्रियतस्यारोमालिङ्गविविनयेन
विविधारम्भकारिणस्त्रिजगत्यबन्धव १२ इकाय्याः शाक्यस्य चिन्तनीया शरीरणां पदव्देव स।
परमसज्यपक्षसदाप्तना १३ चिन्ताश्रमतुभूर्तन्यासवेवा सवेभश्रय घटपटवटेष्ट्रश्लोकदेवान
देस्थित १४ शिवाद्रोह्विद्वेलाशक्लोवेश्रवणायम अनेकपदाधार समासाक्रैकविग्रह १५
विवर्जितजराजाल कालाखद्यारपालक सर्वलभुवनाभोगामिद्ब्रह्माण्डमण्डल १६ देहकोणास्वक
सिञ्चितागारवयवमाराद विचिन्तनमहादेवसहस्रश्रवणेतनाम १७ ॥

वाच्यस्तद्दपरित्यागेयक पदस्याधारोल्लस्यायासमात्मन्यात्रैकविग्रह १५ द्वारपालक प्रविशुद्धिकालेमन।
सात प्रविशानिरोधकः विघ्नदानप्रवेशानुकूलरति १६ स्थाणामायाशावसत्रुपेश्रवयवता एकदेशानाम् ७

श्री॰ या॰ नि॰
द्व॰ री॰
१९

योगवासिष्ठ ५

इतिश्री॰ व॰ प्र॰ निर्वाणप्रकरणेऽष्टविंशःसर्गः २८ शिवस्यानेनवित्तैर्बाह्यैर्ध्यानेनपूजनं ज्ञानेनचमहाबुद्ध
विश्वक्रियफलमौर्येन सम्यङ्नियतिनाटकसाक्षीचिदात्मावपरमोदेवः १ तस्यवक्ष्यामिप्रकारेणपूजनेनसर्वदे
वपूजने सेनभवनीयाप्रयेनतस्यसर्वात्मना माइ चेदेदति २ विविधेनवस्यमानेनबाह्याभ्यंतरभेदनक्रमे
ण ३ ४ शास्त्रोक्तसंस्कारैःस्नानाचमनादिभिःसुपवित्रकमपिदेहगेहं यत्नात्स्यात् देहस्यावबोधःसोऽहिवि

इतिमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणेसप्तविंशःसर्गः २७ श्रीईश्वरउवाच एषदेवःसपरमःस्तव्यसदासतां
चिन्मात्रमनुभूत्यात्मासर्वगःसर्वसंश्रयः १ सदेवदेवदेवोऽसौशाकदेवान्तेरस्थितः शिवोहरोहरिर्ब्रह्मा
प्रकोदेवःसर्वाहोयसः २ बहिरंतसर्वात्मासदास्मात्मात्ममुद्धिभिः विविधैःकर्मभिर्भिरवाप्तिः
ज्यते ३ बहिस्तावन्मदाबुद्धेक्रमेणोपरिपूज्यते येनतक्रमेणतत्रसत्रश्रोमसंतःक्रमेणतः ४ सम्यक्
मेवसर्वेषुदेहगेहपवित्रके न्यासादेहावबोधात्मपरेयन्त्रास्यविग्रहे ५ स्नानसंध्यानसेवानतोऽच्यद
स्यपूजनेन तस्मात्त्रिभुवनाधारंनित्यध्यानेनपूजयेत् ६ विहरेत्सूर्यलक्षाभंसंख्याभासमासने श्री
तस्यविन्यकाशसमदेनासाश्माश्रयेत ७ अपारपरमाकाशविपुलाभोगकंधरं अनेनाधस्तलाका
शकोणपादसरोरुहं ८ अनन्तदिक्तटाभोगभुजमण्डलमंडिते नानाविधामहालोकगृहीतपरमायु

धकारकरूपंचविग्रहे यस्यान्तरितोऽपाश्राहामितिशेषः स्पजनेसाधनेक्रियाचध्यानमेव ९ समस्ता
आभासानेसूर्यादितेजसोबुद्धिर्दीनावभासनं अहंतापरस्वरोपितेक्षनस्थोवित्तवाण ७ आकाशा
दिविपुलाभोगकंधराकेदारूपेमामोयस्य अनेनोयःअधस्तनाकाशाकोशःसपादसरोरुहेयस्य नानावि

विज्ञानभैरवेयोगशास्त्रे नाम कालीतन्त्रे
१९

मननेवसंयैत्तिरोधानेऽन्यत्तत्तमह्लादनेनाभ्यात्वाशाति कलाद्भिकलानेवपोरवातात्तिरोधात्तितयत्र २२ मत्काफलत्र
यपदेनद्वारत्रयलक्ष्यते २८ लोकाजनाभुवनानिवानलत्त्वाणिवलेकाोः कोमसेमललेपदेः क्रमेणतदतिपदक्रमाः नसी
पादविन्यासस्थानभेदाः २९ मशाश्रुसत्तिनाऽना गाऽहिनास्वपदं मः भास्वरा सालाएवदसक लालकापनन्तुपुरकटक
समहायत्र चेद्राकेकुंडलयाः संदेशः स्मितेनैषहासेनस्फुटंयमोहुनतनमोलत्ताणनदोमुखेयत्र ३ ब्राह्मादपदेनतद्रित्र
योलत्त्यनेनापवकपादकानीवविलामकानितिस्फुरितोपायत्र सडनाः श्रुस्वाजलीहताऽभोपोलाकांतरवद्दा
पवधनेताः मत्काग्रेफितदधाऽमसैयोजरीयपदपद्मवायत्र ३१ सत्वंडः वयोरा विभोकादिदया सत्तिमितदोषश्च।

यामयहदिनप्रेक्षकदासोऽमिनोवरे मननोनमुननवाग्रकलादिकलसोवरे ३ भुमकुतिमत्तिशोत
गोमान्मत्काफलत्रये सदहाहदसंध्याप्रविलोलकारपल्लवे २५ कुलावतरणालोललोकालंकोमले ५
विभूतसपातालनमस्तलपदक्रमे २६ मग्नोमग्रमहानेकतारात्रमेकणोत्कारे चेद्राकेकुंडलस्पष्टस्मि
तस्फुटनभोमुखे ३ कल्पितानेकब्रह्मांडकपादकवितानके न्नदलोकांतरपदधनन्मत्काकपल्लवे ३१
सत्वंडः तद्दशादोषाभावाभावरसांतरे तस्मिन्निकारवलिते नियतेविलासमेसा नान्निविन्नादकनाद्भुम
२ सान्तोसदादिनवपुः परमेश्वरोयमेकः स्थितोनचतथास्वतेनभिन्नः ३२॥

आत्मा स्थायिभावः श्रुआवात्सङ्ग्रविभवाः
२+३
सचारिभावाः स्नाताहिसमभेदास्वयत्रस्थायिभावानामेवविभावादिभिर्व्यज्यमानानो रसत्वमिलोकारिकसिद्धाता। त्वा
दिभिभवः पवेनाटकवर्णायिस्वनुभूसाववियमेमंकात्र परिशोधयमात्मानंदर्शयतिप्रसिद्धिचितिविकारेः प्रसिद्धेना
द्यमानप्रसिद्धसंवेदनं प्रभावादिटिकारेशुवलितेनियमेनेश्चाः प्रसिन्नंसारनाविभिन्नाटकं रसात्विनासेसासी नाद्य+२
सान्तादृष्ट्याप्रभुत्वानीशः प्रयंसन्वप्तः परमेश्वरएकवस्थितः सचतथानध्यानेननाश्चनचपरमाथेनोभिन्नस्तथे ३२

पदाभिधानापराईइव कालाः अथवाभिधानावृत्ता नरवत्स्य तदेवयवरपारारंपरम्परियेतिकाले यत्रइति अ
घ्याइवेति कामवादिन' कल्पपतंत्रस्याधि' कालमात्रत्वात्कालः किं येतिकृतिर्येत्वरनिविकस्यपर्यायत्वाम
भिरेवक्रतामिधेयार्थं तस्या कालया आनिर्याविपर्द्युत्पादयति आद्यहेमिहिविधोदिनियमः इदमिवमस्यान
मित्याकारनियमोविकारनियम श्च तेनाद्यमात्राणामहारुद्रपर्यंतहितीयस्तानामापद्मजस्य ‑दमित्य

दैवापरापराभासोसेयानियतिरुच्यते क्रियाथकृतिरिकावाकालेत्यादिकृताभिधा २१ आमहारुद्र
पर्यंतमिदमित्यमितिस्थिति' मानाणा पद्मजस्यदक्षियमाविद्यति'ख्ता २२ नियतिर्नित्यस्तदेवावर्तिता
एवैवार्तिता पञ्चान्नृपतिवैनृपजनाज्ञालकनाटक २३ नानारसविलासाढ्यविवर्तोभिनयान्वित क
ल्पताण्डवानेकपुष्करावर्तवंधुर २४ सर्वसंतुरसमाकीर्णाधारातालकमंदिरे भूयोभूयपतदर्थ।
भूमिस्तदैनलोकर २५ यथोदयपहयासोलनीलावरताशभ्रमे शतोमसङ्ग्रहसमाधियोनवलयाङ्कस २६

अयथानियमनानियतिमाहृवाचेन्यर्थे यावतत्त्वबोधेनायरिसमाप्तितामाचृत्तीत्यर्थ' २८ ततृतेनाटकलद।
णानिर्दर्शयति नानेत्यादिनाकत्य 'प्रलयमत्तसंतोनाथोपसत्तोणदत्ताविशुद्धावानवादितो' अनेकप्रकार
वर्ताख्यामेघाएवबद्वोयावाद्यभेदायत्र २४ धारावर्षधारालघुलक्ष्मणारगोलकंभवमदानाप्यमर्दियस्य २५
पयोदामेघाएवपहवं दशाप्रानासेरासोनलयत्रीलमवार आकाशतदेवधाशीलवस्तनेनहरितादिनराख्या।

२५

येयं ज्ञानमाया णामशक्तिभेदा उक्ता जीवज्ञानधारणशक्तिनामाद् ज्ञानशक्तिरिति कर्तृताप्रवृत्तिस्वकलनात्ताम् इच्छाशक्तिः शक्तियामभेदेवान्तरभेदोऽयं यथोक्ता शक्तिश्चितो स्वेच्छया स्थानेषु स्वशक्त्या विनाश्यविकल्पं साधयतीति कि याशक्तिः पृथग्भावनाद्वैवांभूतेतिभावः इति सामान्येन परिगणितानां शक्तीनां विशेषेण विकल्पयणणाणिम् सहाकाश न्याद् इत्यादिकानामिति एतेनचतुर्थप्रश्नस्याप्युत्तरमनक्रमेवं अहितो येषां शक्तीनां कि मन्वभेदे एवनिमित्तेऽदुर्व चेद्भेदे यत्रत्वानरभेदे वैचित्र्यार्थैर्निमज्यमानो वसिष्ठस्यापि पतिशाक्यरनिधाक्तिनहनोभेदोऽभेदश्चविरुद्धः

वसिष्ठः शाक्तयः ऊनयवैनाबहुनेकथमास्त्र उदयश्चकथंदेवभेदाभेदश्च कीदृशः १७ ईश्वरः शि वस्यानन्तरूपस्य यथाचिन्मात्रतात्मनः यथादिशक्तिविन्यस्तान स्मादिशामनागपि १८ तासु कर्तृत्वा भोक्तृत्वसाक्षितादिविभावनात् शाक्तयोविविधं रूपं धारयन्तिबहूदक १९ एवं नगतिनृत्यतिब्रह्मा। ईश्वरस्यं सेवये कालेन नर्तके सेवक्रमेणपरिशिक्षिताः २० ॥

कीदृशाः किमयपनिकृदन्त्यर्थः १७ मायिकविकल्पकल्पनाप्रयुक्तविदेदाएवशाक्तयः स्युर्न्येनेनवस्तुतः शि वादभिन्नापदेनिनकश्चिद्विरोधस्त्याशयेनेश्वरः समाधत्ते शिवस्येति अनेनस्वरूपस्येति मायादिस्वरूपतोनेन शिवशक्तितः शक्तिलः कार्यं तस्यानन्तसर्वाणिसानन्त्यवन्द्वयनीवनस्त्वविहतीतिभावः मनागपिविकल्पनादि ज्ञानवस्तुनइत्यर्थः १८ विभावनात् विकल्पनात् तरंगादिभेदविकल्पैर्बहुदकमिववहूदके १९ कुतस्मात्

श्री वा प्र ति टी १८

कृ।

यथा शक्तिश्च शिवस्य तिष्ठन्ति तथा नि हतिशक्त्या प्रशेषस्य जगत' साधारण ज्ञानात्मा अपि उ एकात्मत्वमात्मानमथि
रात्मस्वरूपममनना युपायेः स्वसिद्धये मेलाय भावयित्वा नेती निसर्वं प्रतिषेधेन नकिं चिन्मयत्वमिव सर्वस्य करोति ८
सर्वशक्तिभेदानेकीकृत्य नकार्येषु ज्ञानमवधारयति ज्ञानमेदेति अत्रापि स्वस्वरूपस्वरूपेश्वरस्वसदाशिव इत्युक्त्वा परं
परायाय वम ईशानं सदाशिवमथिल्यापयन्ति यति' सर्वकार्यत्वावस्थापि कामत्सशक्ति १ कथं नश्यति' स्वयमेव
नीति चेत्रियमेनतत्त्वादेतत्वादित्याह साक्षिणीति उक्तारेभ्यपरिकिञ्चे आभासेज्योनिषि ९ आकाशानतरका।

अशेषस्य सर्व स्वसिद्धमथ्यात्मानं स्वसिद्धये भावयित्वा नकिंचित्वमिव तत्त्वकरोत्यत ८ स्वसञ्ज्ञा प्रतिविकाममा।
काशानन्तराह्से एतेकस्यनिसषा ककालाप्यमलत्व ५ आमहापच्चेमशानपरिणाममथारमे २
दीममयमिदंनानिनियतिमेवनिस्त्व ६ सातिमिसकार आभासे दृष्टेरीपइवक्रिया' संस्थलस्मिन्नकाश
तेजगत्सिद्धपरमा' ११ परमाकाशान्तरनाशमेतदपभूमिश्च स्वशक्तिस्वसमायश्चनी सार्वेतत्त्विता १२
ईश्वरः अप्रमेयस्वरूपानस्थाशिवस्य परमात्मन' सोम्याक्निमात्रस्वरूपस्य सर्वस्थानात्मकस्य नेरपि ए इकारमनोषो
मनसाकालसज्ञानमेवच तथा नियतिसंज्ञाचमहासंज्ञा च सत्त्वन १५ तान्शक्तिः क्रियाशक्तिः कर्तृत्वाकर्ती
तापिच इत्यादिकानाशाङ्गीनाममनोनाक्तिशिवात्मन. १६ वसि ए' शिवस्यास्य जवाज्ञाश्यशक्तयाका' कथयिता

पर्वं परतत्त्वनाद्यमेतदपभूमिशपलाग्रहादिषु १२ का इतिसाकान्तसागशब्द' कथमितिशक्तिस्विकस्वकारभेद
शब्द' १३ १४ सोकाशयत नवदृस्यामितिसूत्रे' प्रत्यलमिकास्वज्ञाभिकाशानंतो योगाभिव्यक्तौ तत्काल नत्रकाला
त्मन' तत्रस्याभिव्यक्तौ कालसंज्ञा ततो नियतिस्थान भूतभोनिका विभोवे नियतिसमाभिव्यज्यते तास्सर्वोक्त १८

यः बीजफलयोजगंतिविविन्नेतिझ्रारोपयनिनाः फाकघः कानामविमसभासास्फुरा भूत्वनांकियतिनाविमेधा नि २ तावास्कीरेवपुर्वोदाहरणं यथैत्यादिनाक्रीदाब्दीजकांणमस्यापचापेक्षरीवितस्तासेत्रेपरिस्फुरमग्ना लवायौदिसद्कारिकारणानिलचाप्रपममङ्करेकरोतिकसेणालेतुलीभूयसाल्लामूरूचभोन्यमास्नेकरोती त्यर्थः ३ येनाः भावनोविवर्नोत्प्रवर्तत्तिनोयस्याः तेषंनवेतिंनींग्रजगत्तावादंशोमान्यङ्गपिणीयेसशक्तिः कठिनाशिलानलादिसंबंधेनिस्पदेशापसर्पनहताणंजिहृदियमेयागेनदरोपसपेताज्ञपसदकोगति ४ २

कानामपरमाभासंवलिसिन्यरअचिन्मतो नकचेतिविविमेविविविज्ञातिनरातिग्राः ५ यथाबीजक। णांतस्यांचिन्मभास्वचपुर्मेये सच्चामृत्कालवायादिकरोल्यङ्करोदनं ६ येनावेनविवनीतदंतिनोर सङ्गपिणी कठिनेरदिपसंबंधेकरोतिमदमसमा ४ यथाङ्कमममपुके अस्मङ्गपणांसंस्थिता कचनिज्ञाए रेभ्रणकरोतिपरिफुरतो ५ चिन्मतान्नशिलाभासमसंगोत्प्रमलावद सर्वाभारदंपाधमेगिरोङ्गस्थिति लीलया ६ पवनस्पंदकोणात्मरूपिणीचविनिहिंयं ससाधयन्मान्मस्तेनपिमेवात्मनयानया ७ ॥

सरूपेणामकवदसवलिनोधरूपेण निरुदेशेःसमर्पणाल्लहतांजिहृदियसेयोभोनदरोपसर्दर्शरूपेसदेवमेवेद्य नासापुरयोःपरिफुरनो शिलायांप्रतिमानदाभाशिलातिरेकेणस्थितासतीव्यावहारिकसत्यतापदंस्तृणनर तिमतः कार्यनदाधाराः शिलेतिभेदविकल्पदशाअविकृतैवयथेयथात्राविकृतैवोक्तोद्दलणवृत्तलनादिकार्याणि पथेनहृदिस्पर्थः ६ एवपवनलस्पंदयः स्पंदानांसर्वक्रियाणांकोपाम्लरात्मस्वरूपात्वेनोद्देयसर्वोप्रदातस्यसेसाध यत्यनुहाल्सयति यथापितात्रात्मस्तनस्वकार्यप्रवर्तयतितद्वत् अनयारीत्याइदियाणांमवेद्यविप्रवृत्तिशक्यो

श्री. वा. वि. हृ. टी ९२

मिथ्यैतीत्यज्ञजीवनकामात्रात्गीत्वणाकराद्दयमानतस्तिलोकेभ्यः श्रुत्वा देशान्तरिति सर्वदुःखनो
संतोषात्रमायां लवणाकरेलक्षुनमबकाःप्रथ्यः किं समर्थे लक्षुनेऽज्ञमहाद्योर्थंमिति हत्कर्णीयर्थः पारमार्थि
कोपि कंचक्समाहस्याश्चविद्ययापाडुकाघारोणालिंगदेहेनवचस्तादिद्वारेविषयभोगार्थस्थितोजन्तद्
वसदृशोजीवः वैशपिकाम्बेवमदृकानिस्त्रीपुत्रादिमंगलगीतानिबद्धिर्मृहोगायतिनमनागपिस्वन।
त्वंदिरपने नमेनारयामयालभ्यपुंजाकः संसारनरकाद्गायनीतिपुत्रोब्रह्मात्मतावोधस्तका।
मात्राहसीश्रुतिः हत्कतिदेशानन् स्वयंज्योतिष्ट्वेन विरजमानस्वचैतन्येन सर्वंजगद्इंजयं
श्रुद्देशात्मनत्सयोमर्वविद्याकामकर्मबीजविनाशकत्वात्सवणाकरोपदउपदेशप्रा
येत्वन्तत्रयेपरमसुद्देश्चनंजापविज्ञत्वाद्धात्माभारेस्तुनतत्स्यस्भोगस्यकः १५=
श्रद्धोपोल्पविज्ञारत्नवत्स्वान्यविज्ञवात्यदृहिंस्तम्मा ग्रामोऽभवेत्यादये
नकोपमात्मनिवयमपास्मद्देकनरः सज्ञात्माकिंकारणाश्रात्ज्ञनःस
जानात्यादिहृकृतोऽर्थः एवंदृष्टान्तादिमादिशकोऽपिश्रोयसत्ता
ऽस्याविभिर्ह्विभिर्ह्विभिर्ह्विभिर्ह्विज्ञोवस्यन्तुवालसमाध्यजनस्यता
तुकरणाच्याऽनुकार्यैर्ज्ञवाथैरर्थवत्ताश्रुतकार्येस्तत्वाक
त्वादेवनदावनेति ॥ १ ॥ ॥ ॥

१०७

भिमानप्रयुक्तरागेणानिवृत्तेतियोज्य तथाविधया स्वलक्ष्म्या कृतान्तरेषु सर्वजनानिवासिप्रदारास्त्रीलीलास्व
त्मनेवोपसप्रदाहृसिनासेकोविलासमृष्टिरिव प्रविरलिनासनीकृतेत्यर्थ अथवा भगवानिसरवत्रवर्णने
पल्लवैश्चामलया वनमालया पामालितानाभूरुयागामधेमलेन श्रेष्ठेन यमलेन परमार्थेनोवसनभूषण
दिनावनिर्मलेन श्चनरासेनटरेव नदेशभुवनभरितत्वात् हृतेन विमुजगतमहृन सौंदर्यविलासवत्याम गा ४
स्वन् एवहेलाविलोलयनरागिनयास्वदेहलक्ष्म्या स्वप्नालिंगनेलक्ष्मीसमागणलनापि वलिनामन्हिरिव
प्रविरलिनाश्चएपृथकृतेत्यर्थः परमार्थेनापि अत्र तालेविविधकामकर्मसान्सागहूनेनान्नानलसोग
नमलेन पल्लवमाघे'सत्सम्भूते' तत्कार्येदलमाघे'सलभृतभुवन' मोहैश्चमालिताना जगतानायासस्मो।
लनासाहेलयालोलयानभविविलासानावनानागनितमिवरागिनयसासल्यायविधयामहावाक्य।
त्याविलसनविलासस्तहृन्यप्रस्थविया कामितामलेन प्रतिमस्ताउनाथवलिनामन्हिरिवप्रविरलि।
नाविवेकचमीकृता' प्रथमर्थानराणयसपक्षाकसखोभिकृत्यानिरत्यादिकानामित्यशब्दादिपदाद
नर्थकत्वेमसिद्धनमानिन्नरद्भवदमदारिमादिवाक्यानिभृत्येभ्यो नगाद्य'कंबलपादकाभ्याहारिस्थितेगा
यतिमहूकालीतनमालोष्टकनिभजकामारानन्तस्यायास्मुतस्यकोर्थ' प्रस्तावलौकिक' परमार्थि
कोवार्थोअमसन्येव कस्यचितशावाने तथादिलौकिकस्तावत् कश्चित्मद्देशपक्ष'कंबलपादकाभ्या अ
मुपलक्षितोनरः इत्यसाहयपामूरक्तावाहका स्वगृहद्वारस्थित'सनमदकानिमद्देशप्रसिद्धतोमा
नितायतिनकाविलसुनविहितस्यरोगायुजेनप्रजोणमद्दलवाणाकारप्रतिकेनचिदावणकेनकार्येणाग

श्री
वा. नि.
पू. टी.
१९

यत्रास्पदमतोविस्मयमभवतीति यत्तत्तन्माभावनाय यथा यत्रानर्थकाश्रपि श्लोकाः सार्थका भवन्ति इति दृष्टान्त
प्रदर्शनमभिप्रेत्यानर्थकश्लोकमुदाहरति यत्रेत्यादिकानामष्टानामर्थश्रीः सत्यङ्गयिणीति उत्तरसर्गीयेणा
न्वयः तत्रैतद्व्याख्यास्यामः ॥ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे पूर्वार्द्धे त्रिंशः सर्गः २९ सर्वमाद
सत्तामात्रात्मिवस्थानेनतन्मयः प्रधानशक्तेर्नियन्तृत्वं चाज्ञायवर्णितेः यस्मिन् ईश्वरेत्यादिकानामष्टानां दा
न्तश्लोकप्रभृतीनामष्टानामर्थश्रीः सत्यङ्गयिणी सत्यघायाभवति तस्मिन् सर्वेजगन्नाताः सदाणुस्थमोत सम
ष्टके सप्तदशायेमायाश्लेषसर्वेश्वरेकाः विमलाभासः प्राकृत्येन कवचेतीति परेणान्वयः तत्राद्यश्लोकस्यलोक

यत्रान्तरास्पदेनेनविलासवत्याहेलावेलोलस्थनताजिनयामलेन मलेनपल्लवदलामलमालितानां
लक्ष्मीलतावितिसिताविलितेन्वमोक्षिः ॥ मोक्षोपायेपरमेश्वरवाल्मीकीयेषष्ठेत्रिंशाःसर्गः २९ ईश्वरउवाच
इत्यादिकानामष्टानामर्थश्रीः सत्यङ्गयिणी तस्मिन्सर्वेश्वरे सर्वसप्तामणिसमष्टके १

तःपरमार्थतन्त्रुद्धयासत्यार्थेनातथावर्ण्यते तत्रलोकतस्थवत् कश्चिद्दूतोनेनवर्ण्यते पल्लवैः किसलयैः हसे
ललनाः दृतिनपद्मैश्चभ्रमरैस्म्लानैः मालितानामलेनकानेन सर्वेतोलताभिर्वालितेनेनेतियावत् अतएवशृतालेषु
स्तवकोदरेष्वान्तरालेषु गहनेनदुष्प्रवेशेनदुःखोद्देशेनेतियावत् स्वयंचभ्रमसेनभ्रम्लानेनानेनतरूणां
पुष्पफलपल्लवभ्रमास्वादैः सम धाविलासवत्याहेलयाश्रवहेलेनविलासानिश्रितानितानि मेघा
नाविद्युल्लतेवलनविभ्रमघारीरमणमत्त सौदर्यातिशयविभ्रमगानितानि यथाखेलयेतिपाहसौदर्यातिशया १९

कालेनापियविशेषैस्मिन्नपि दृश्यमिवाद गर्भीकृतेनि क्रान्तः सर्वेनेवाप्रकल्पेहि दिवराति कालेनेवेनगुत्रा
पिशाक्स्पैनसको ॥ ३कंप्रयंव्यतिवालाक्रेत्यादिना १२ ५ महाकायोग्रक्षोऽङ्गनः शरीरः १४ ग्रायश्चान्याप
पश्चिदिकाल्पकोपिप्रान: ग्रायश्मिन्मुहूर्तेमाचात्मापरमार्थेनलनवाप्यंमुहूर्तेनवाश्चनापिप्रान: ग्रयग्र

गर्भीकृतमहाकल्पोनिमेषोसावुदाहृतः ग्राक्रांतकल्पेनानेनेनसत्पर्क निमेषतः ॥ यासाठकाद्यापए
नाश्वामानेनाखिलामदो समाधिवसनाप्तुवीनास्यानमथिताकृति १२ ग्रङ्गवंजैवसमारचनाकर्त
नागतः ऊर्ध्वत्रयमदाकृअनेनकरोत्येवकिंचन १३ इत्थमयेनिर्दिष्टोनिर्दिष्टोपिहृष्टवान् ग्रकायो
पिमहाकायोमहाकायोप्यकायवान् १४ ग्रथापिपदीप्तानः शान्तरूपधरोनागः नवाघनघवाघनस्त्व
घ्यानस्त्रवासदा भिंडिभिडिखिलेमन्त्राग्रुरूपिछिलिसालक्षे विविच्यसिस्तसलोकालाशेगलगुला
पिला १६ इत्याद्यनर्थकंवाक्यंतथाहत्यंसमयवच ननदलिनयत्समंनन्दलिनयत्पृथा १७ यस्मिन्न
वैयनःसर्वयः सर्वसर्वनस्त्रयः यश्चसर्वमयोनित्यनसेसर्वात्मनेनमः १८

नरादिशाहानोयदिलप्रथिष्ठानविनिलसलगानदायदेवसमैकरूपोस्यहसर्थः १९ एवमन्यन्नवालादिमलपिन
शिर्षकाफगशालनलमपि सपवेति कांश्चिद्गुहान्यदर्शयनिभिडिभिनि २० नथासंवसायंकावेदपास्ता
दिशासूत्रालमपिसपवरूकसर्वोपिहीहत्यत्यनिरेकमवेनायाह ननदलीति २१ ग्रयमेवमङ्गादेनापिसाहस्र ।

[illegible]

श्री. वा नि.
सू. टी.
१५

आलोकानामस्तूराशीनामादित्यादीनां चालोके प्रकाशो तत्कुक्षे ज्योतिषां ज्योतिरिति श्रुतेः अनालोकवह्नःसूर्या द्यप्रकाश्ये आलोके समस्तलौकिकआलोकप्रकाशो एवमेव बीजेबीजेषु साम्यनाश्रिते ५ नचियेन सत्दृष्टि... जो वा यद्याकाशे च यत्र सत्येन च्याहारिकेण सत्येनाप्रतिभासिकेन चावस्थात्रयेण विवर्तित महासन्मात्र जगत्स माशादि समासकारणव्यावहारत्वात्तेनावाधेन तस्याऽपि भिन्नात्तेनदेव विडीत्यर्थः ६ रजनं वीजावस्थायी।

आलोकलोकममलमनालोकमलोकजं आलोकं बीजबीजं चैव विहन्नेविमलं विदुः ५ असत्यं सत्यसंभा नेसत्यासत्यविवर्जितं महासन्मात्रदिनावे चिन्मात्रं विडिभेनरम् ६ स्वयमेवलिता तान्मजकोरजनेरजः स्वयमाकाशमपाशुत्र उद्भवतिमंडितं ७ असिन्त्रित्तेतसिस्फारेजगत्सहस्रमरीचयः स्फुरिताः प्रस्फु रन्तिप्रस्फुरेन्तिचकोटयः ८ स्वसत्तामात्रसंपन्नेपदेऽस्मिन्तत्तेजसि न किंचन च यत्र मत्यं वेऽस्यादि वा नेले ९ गभीकृतमहामेरुपरमाणुसमं विदुः आकाशादिनमहामेरुपरमाणुसमं विदुः १०

गभान्मामविषयस्तनैविनहोभकत्वादेन का विषयसंवेधे बलं न हि योगे चिन्मात्रनिन्यदेनत्वाद्वतः आकाशोऽम ते रूपेऽपि अक्षमलमेविशादिरेनितभवति ८ असिन्न्वोत्तेनसिस्वप्रकाशेत्समस्तमात्रेण जगत्स्पदे संपन्नेव सन्तरा। भावाद्यपा अत्र तस्मि आलोक स्फुलिंगप्रभादिवैचित्र्यं संपन्नमपि असंस्वेदकस्वभावाद्ध्रुवन्यादृष्टि सत्यः ९ अनयवअणोरणीयान्महतो महीयानिति श्रुतेः सर्वं विरुद्धधर्माणां तत्र समावेशाद्ध्रुवत्यनेनाह गर्भीकृतेति गर्भीकरणं तेन तिलिंगं का बाधनाया अकादिनेत्यर्थेन तत्र व्याख्याने १० ॥ + न्नमपिन किं विस्तप+ १०५

स्वपोनेदालोकमानोनन्यनननस्यानांमनमोनसाधिरूपस्वरूपस्वयमेवआमोनिध मेनान्यदिन्यतोः ज्ञानस्वमेव
सर्वज्ञादिसवदा याणमास्ति स्फूर्तिर्वेदेवराजादिषोपविद्धि २९ एवंवेयानान्यस्यमेवमोमेन्याद्र एवमिति २२ य
नसकलमेनपुविदितंसतः सभयपदप्रदेयत सर्वमोयेयत प्रयत्नैनेपास्तनदजपदनमेवभवसि अतः किंवाद
इत्तिश्रवणिनस्यसोत्पथः २४ इतिश्रीवानि प्र पञ्चविंशतिः २५ सर्वविद्याद्वात्मस्वरूपकारेणावस्थिते: सर्वोपायं
विशुद्धेचसर्वैश्वर्यप्रपंचाने यतः एतमात्मानमालोक्यानभूयः परिरोदतिनतः इदमाह: संसारकनद्दावयतीति

स्वरूपेणमवाप्नोति यालोकमनोदया आद्यं शनैनमस्कार्यं स्वमस्थेस्वरेष्ये २९ एनेनेविद्धिवेद्यानांसौ
मोनेमहत्तामपि एतमात्मानमालोक्यानालोकभयापदे २२ संप्रहृष्टीनवक्तव्यनभूयः परिरोदतीति सकला
जनपुरुषनभयप्रदविदितमात्मस्वरूपास्वमयत्वातः स्वयजस्मात्मगतपरमेपदंभव मिति परिसमाप्तमिदंइति
ष २५ इतिश्री मोहपायेदेवनामयःपञ्चविंशः सर्गः १५ ईश्वरउवाच तन्निश्चिद्रूपमेवैकसर्वसंतानतास्थि
ते सावभूमिमवेस्पष्टेदेकूटदस्थेविदः १ बीजसमस्तबीजानां सर्वसंसारसंततेः कर्मणामपायसंक्रमविज्ञात
विद्धिनिर्मलं कारणकारणोयानामकारणमनाविल भावनेभावनोयानामभावमभवात्मकं १ चेतनं चे

त्यहः सर्वासोरूहेसर्वस्यजगतः ईश्वरः स्वामीनेविद्धं लाविदः तथाचश्रुतिः सहतोमनुयातिनः भुवाअस्मिनरोपतो
स्वामेति २ विदात्वविस्मरं २ क्रियाकार्यकारणस्वमयासर्वसावानांभावनेसत्तापदं परमाणूनस्त्रकारम्
मभवात्मकंच २ चेतनोद्यानामसर्वबुद्धिहमीनांचेतनप्रकाशकं चेतनात्मानिजीवेष्वतस्मारभ्यनेचेतन विहृपे
स्वपन्यम्भनेचेत्यानांवाह्येयानामपिचेतनेचुद्धिहनिकामिकृतामिथ्यात्वप्रथयिनांचेत्यानांपरमेश्रीपणात्मभू

वर्णनात्मक' पुरुषःक्रमतः इतिक्रमःसमर्थः स्यात् न कश्चिदित्यर्थः अथवाक्रमात इतिक्रमं प्रयोजनस्यान्न किंचि
दित्यर्थः यतःब्रह्मविष्ण्वादयोपि तदधीनशरीरोपाधिपरिग्रहाः अतएवचिदात्मा महादेवस्तेषामपीत्यर्थः तथा
चाथर्वशिरःश्रुतिःध्यायीतेशानं प्रध्यायितव्यं सर्वमिदं ब्रह्मविष्णुरुद्रेन्द्रास्ते संप्रसूयन्ते सर्वाणि चेन्द्रियाणि सह भू
तैः न कारणं कारणानां धाता ध्याता कारणं तु ध्येयं सर्वैश्वर्यसंपन्नः सर्वेश्वरः शंभुराकाशमध्ये इति पुराण।
षष्पुके त्रयस्त्रिंशदात्मनां तासां साक्षान्महेश्वरात् तपसा तोषयित्वा तं पितरं परमेश्वरं पराऽपरस्माज्जायते

सर्वेश्वरेकक्रतनुसंचिन

सपन्देशकालाद्या' क्रम'स्याद्यर्णात्मक' ब्रह्मविष्णुहरादीनामनोय परमःपिता २१ मूलवीजंमहा
देवःपलवानामिवद्रुमः सर्वसत्वाभिधःसर्वःसर्वसंपादनेकहात् २२ सर्वसत्वाप्रदोभासान्वयोभयो।
यत्तहृदं प्रत्यस्वस्तु विषयःसर्वेश्वैवसपदोदितः २३ सर्वेद्नात्मकतपाशतपसर्वगोचरं नतस्माद्रा
नमज्ञादिकिंचिदेवोपपद्यते २४ नित्याहूतःसमर्वस्यालभ्यतेसर्वतःस्वचित् योधायस्वदशायातितत
पवमनेशिवे २५

६+ परस्परंजयैषिणां तिमस्त्य पति किञ्चात्मतानयोरेश्वर्यं महीयते इत्यतेसर्वोत्कर्षेण वर्तत इति महादेवःतथाच
श्रुतिःयःसर्वान्भावान्निरीक्ष्यात्मज्ञानयोगैश्वर्ये महीयते तस्मादुच्यते महादेव इति सर्वेषां सत्वानि सत्वानि श्रुति
धाश्चयस्य २६ तद्धि स्त्यविचिन्तवतः प्रत्यक्प्रतीन्द्रियप्रतिवस्तुचस्फुरद्रूपत्वज्ञानमेवविषयोनान्यःसन्निधानात्भा
ज्ञानःप्रकाशनार्थं चमत्रादुपपन्नतेसर्वमतेसदास्फूर्तिरूपेन तत्सिद्धात्ज्ञानमनयोःप्रयोजनमस्तीतिभाव' आदिप

अत एवाभिव्यक्तायां विद्ववर्गस्य सर्वस्य समास्तं ते निमित्ततावाही याति शोऽनन्तरति स्तुत्यस्तायेवदति विहृत्यसरल्याद् विद्वत्ति नस्याभाभासत्रभिव्यक्त रूपनदभिव्यनुक्षर्षादेवदादिदादिदेवानाम पुरुषदे वत्तामित्याह पेनाद् सदसिविति अ मोहि हिरण्यगर्भं ब्रह्मा यत्न मंत्र विस्तवनि सर्वचेतन्याकर ॥४॥ येनामके वनमहाविन समस्तासनिर्मित यातुभि व्यक्ति शापनसृष्टनीवमित्यामोहपस्वसाम भवंति तेपनेतजाति ज्ञात विसृष्टादय परमात्मा असिद्धार त्वर्थ ॥५॥ यत्त परम्परादेवस्तद्रूपाऽयोऽकदे शाभिमानिनपनेतस्याहिकायपयम विश्वेनाविस्फुलिंगा प्राणात्स्वतन्त्वात्पयेनाद

विश्वदेवनदाभासस्वेसज्ञार्पदनया सदहितः सशिवः सोऽज सजातासरेश्वर ॥४॥ अनिलानलवडार्कवपु सपरमेश्वर सपवसर्वेशोहात्माविनर्वानिश्रुतन स्मृत ॥५॥ देवसादेव मृहानादेवदेवादिवः पतिः महा विन समस्तासमन्वलीवनके चन ॥६॥ येनासतेजगत् येनेश्वराविसृष्टादय परमात्मैरेनिर्यातास्य शाविसृष्टादय ॥७॥ कालम्भायाश्च तत्वाविपरिविविदक तेष्विघ्नस्वभूतेषु नानेषु पराल्पदात ॥८॥ स्थितेषु ब्रह्मभूतेषु कल्पनामालकल्पेषु सहस्रशानमनत्वेयमविद्यादेनिपीवी ॥९॥ वेदवे ॥१०॥ एवेदादिनी वनालजटावली ततस्तस्याश्रनताया प्रस्तताया पुन पुन १

तेष्विदमप्रमभूतेषु

परमादिति ॥ १ उपाध्युपहितशाधान्याभाक्रमा

मारूपाणै इदेवाद्योग्यवहारहशोके विमर्याहशानकत्वादीनामद्याविभावसर्गादिचाहाजग्रहणपरेषाञ्जसात्रा धिपत्यतिरोभवातानपिवावहारावविद्याकनभानेरेवनवाससवाद्द्याद तत्विवेत्यादिना ॥८॥ ॥९॥ वेदा वेदार्थास मोदिक्रमा स्तोकावाकियाकलापाः पालनभेदाश्रमनत्वस्तुत्यादना पाशभेदाश्च तदर्थकाविशामीवाससेषाका सकर्मवासनाजननमरणाद्यनर्थजनदाश्चत्येनेषामावलीपकिञ्चाप्रविधेयेति सर्वाज्ञान्वय अविद्याविलासभेदास्त

श्री
वा. सि.
सु. टी.
१२

इत्या शिवस्तुतिवर्णितप्रकारेणोक्तवानुपदिष्टवान्सन् तूष्णीमनावसिष्ठेन मुनिना सार्धं स्वदेश्यादिभिस्सार्धं
सम्यगुपशान्तोऽभवत् एतावदेवेमासाचरमोभोगायेति सुत्वमात्मापानरवाभिधाने श्लोकमर्थसारपारेन तृतीयपदेत
सर्वथा इत्थमात्मनस्त्वित्यर्थेकरसेन परिणाममेते विश्रान्ता सुखिर्दे सा स्वविधे सन्तत्त्ववसिष्ठाश्रमे मुहूर्तं तूष्णीं नि
वेशप्रवाति इत्यमनसः परमपदविश्रान्तो नष्टौ न सर्वेन्द्रियचेष्टामात्राः ददौ भावादित्यर्थः ११ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्र

वाल्मीकिः इत्युक्तवानसहकारिणामनोमित्यापदेशमुपशान्तवानवस्वाभिधाने तूष्णीमनिष्ठदमनास्मुनि
नाचसार्धं विश्रान्तहृदि स्थितमभूत्मुहूर्तमेवमीशः ११ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे मोक्षोपायेश्वरमेश्वरोपदेशो
स्नानसिंहासर्गो ३४ श्रीवसिष्ठ ततो मुहूर्तेन तदा गौरीकमलिनीसर महिका शोभमान स्वेशविकास
वहिरादये ४१ इत्युच पायोलपामास मार्कीकाशान्तसोदिन वाधस्सदृशकादर्कमुग्धशरात्रिविवोदन २

मन्तरितसर्गो ३४ ब्रह्मविसुरादीनामत्र परम पिता महादेव परमात्मासौ सौमतरीये भूतवान्
स्वामिवियातमध्यविकासेप्रबोधनेऽभ्युदये मध्यगपरमेश्वरेणैव समबुद्धिविकासनेत्रोन्मीलनमाहदे स्वीच
+उक्तमेवनुपत्तिव+ कार १ इत्युमहात्मतोन्निर्मलत्वात्रिपुरारिदम्भसेतोर्विकासाकाशानलेऽदिन इत्याच्छस्तु योगिलसा
णान्त्यागाद्य वाधस्माधे प्रबुद्धतायोनयामास यथास्मदृष्टकात्पमयप्रदकात् यावद्भूमिसमुद्राद्यासन
अनन्तरविश्रान्तयोः तदादित्यर्थः श्रीकोशरात्रिपिविमुक्तविषयेरपत्नेकादश २ ५ ॥ ॥ १०२

तन्मयवेदनानइयादानकत्वदर्शनात् घनत्वयउपादानानोत्पादितीयसम्यग्वेदनात्मुहूर्तेनेदवहिविधकल्पानोतथि त्वयं २९ नेदंवस्तुभ्रमात् नेदमितिस्वस्यकोश उदयनहत् २२ कानन्तानमेमेयापिसमाभासतत्रवेदेनमात् शुद्धेनैकता दितिद्वाभ्यां शलयाभिर्वहेनेक्याभावेपिस्वात्मनिस्तेभ स्यात्रैलात् अमेदोभा कृतोनसतोयस्ताद् शुनयेनमयो ति शुनेपिसिद्धवत्वइेइत्वनाविविकाभा इसपवदहस्तद्दकिनस्यामवाद् अविकासादिति आदिपदादिवतंयरोगहूः चिरनित्यानपिकालकावादय अनित्याधस्याभारतानतया २९ सत्ताप्रसतामपिपिताउकस्थितेनेभ पिसाकोर्वीना

घनत्वयमिदेविषयत्वेनेनन्मयवेदनात् सम्यग्वेदनात्रेदनचनेदमनेयद्व २९ नेदमवर्णनेकिविशेदकि चिन्निर्वर्नते सामस्त्यमसाभासप्रसन्नेस्वसकोसावत् २२ अद्वैतेनवादमत्तोभाहनचेतनयानतया अवि कासादिप्रत्वाशनित्यानित्यनयाचिर २८ विहननाकिशुचिस्वाकोणानजरानामपि मनासापिनभेदोस्ति समानमप्यमनामपि २९ सममंस्त्वशिवपानमनीनचारविलासम ओमित्यसाधनन्याशनार्थसापरमानानि १

जगतामपिचिहननत्वात् नमनानापिभेदोस्तीतिममसमाभासयितिस्तुष्ट्रकमितिभाव २९ अतमेवतुर्यातीतत्वमप पारयत्रुपसद्दरति समस्तमिति प्रमित्येकादरस्याविरा उदिभिरकारादिमात्राभेदेनकस्थितेषुनर्यं पादे प्रविभा जरूपया नादविन्दुशक्तिषानाद्या नस्थइदेमाआयामात्रास्तासुन पोता नाम्यासापरमारानिस्वस्यादिश्रोनानुनानन्नु नाविकल्याख्याश्थितिःअविकल्याख्यानरीयानापनीयशुभ्रमोपरमाणातिशुंनादितेनिभाव ३ ॥

श्री.
वा. नि.
सु. टी.
११

नस्पंशक्ते पेक्ष्याये विशेषास्ताज्ञाद पर्येष्पादिना दृक्क्षत्याकाशाश्रवत्ते इति श्रेयंतस्यामेवतयोर्वेत्त्मानसीवोदक
यदेकोभावाज्ञमयति गोचरयतीति नामगाद्वांश प्रथ्यतेस्म न इत्यर्थो शाशाखल भयमुन्नतापदगात्म श्रुतप
वेश्वर्लिंग्यादिपदवाक्यायोद तीतानपायसमस्तातसमाधिरामेवश्चर्वभूम्यिकारपत्वमस्तातसमाधिप्रतिष्ठाशमे
तिविशेषइतिभावः २१ स्थैर्येणाथइभावविकारेरहितेन कालेनापि त्सस्यास्थिरा मनसोपिपरेण आत्मनास्वेनैव
निरस्तकलंकाशप्रतिष्ठापिते परेपदपुरुषार्थ इत्यर्थः २२ सर्वेषां परतापरापरस्याकाश्वप्रवधिःशिवभावनःपर

यथाइत्यत्रेत्यवस्तात्दत्वार्थपदेशात्मा अस्मात्मेत्यादिशब्दार्थादनोनोदेति केवला २१ स्थैर्येण कालनःस्व
स्थानिष्कलंकापरात्मना तथोनीतादिनामत्वादपियातिपरं पद २२ सापरापरमाकाशप्रधानंशिवभाव
नः विश्वकानिरवच्छेदात्तृतीयापावनीस्थितिः २३ विश्वसांप्रतिष्ठायोस्त्वोधाधारस्वरत्नां सामस्तार्थोर
वचसो न समायाति गोचरे २४ त्रिमार्गकलनातीतमितिनेकथिते तिष्ठतस्मिन्यदेनित्यमितिदेवःसनात
नः

सर्वसम्बन्धात्सर्वेभ्योसंगसेभ्यः प्रधानएकामस्यानिरवच्छेदाद्विविर्कि निरहितत्वाचितिस्थितिस्तुनीयेत्यर्थः २३ अस्या
प्रतिष्ठायां भूमिकायांस्थितिःसासर्वेभ्यःशावशात्तशसिद्धेश्चभ्यः श्रुतिशसिद्धश्चमाविशब्धभ्यमत्वर्थोत्मनेर
श्रभिकपालिफलरूर्धलोकभेदप्रभेष्षु स्वरगाप्रतोदेश्चामवाप्यवचसोगाचरेविषयतानसमायानि किंत्व
स्वयमेवानुभूयत इत्यर्थः २४ त्रिमार्गात्र्यदादिमार्गोभ्यःकलनायास्तमपेतानुपत्त्वसंख्यायास्त्वातीत इतिपदे
रूपोदेवःसनातनोनित्योनान्यःश्चेनान्यदार्थमितिश्रुतेरितिभावः २५ १०२

सात्..देनादियावत्समातापिसंप्रनविन्द्रभावमाप्तसानकालस्यसावेर्वति कुमान्देसमाप्तर. यदासर्वेमपिकेवाभ्सय। याद्धनसो पुराशास्वित्यरांपरिशानितियानितदाकाशोवियमानाशून्यशक्तिपरमाकाहांचिदेकवचनअत्वाकासमावसा गालेवभूत्वावेत्यांपोन्मखलोत्यजंतीतिपरेणास्यः स्वतोबुन्पानेशून्यताभवतीत्यर्थः सर्वापेक्षयाफलतोपितिपोवह। निभावः १४ १६ क्रियाद्विकालस्यकलापेकिंक्रमवकाशसापेक्षवस्ताकाशस्यकलानाभ्यासवकसेकालनाकाशाने

कालेनायातितत्रैवपदंपरिणानियदा शून्यशक्तिरिवाकाशोपरमाकाशावानदा १५ येन्यंशेत्वात्वतोन् नेत्यनेत्यक्षि वचापले वातःलेविवचलनेपुष्पलेविवसेभमे १६ कालताकाशानित्यत्वासकलेसकसाकस नतशानाजर्दस्काराधनेसमासनाणिको १७ दिक्कालाद्यनवच्छिन्नमहासत्तापदंशतो नयेनर्पशाकारि। लसकालंकामन्यासया १८ कान्विदेवविशालात्स्यासिवस्पवस्थिता सर्वतःसर्वदासर्वप्रकाशास्ताद्र। नयरो १९ पञ्चाहितीयापदत्ताकथितात्स्वस्वरूपं ततीयंशृणुवत्स्यामिपदपदविदावर २० ॥

तत्वरित्यासादेवत्यकासकसंदपमात्रेनकल्पयतीतिसकलाकसत्वावतेनोपजशभावेत्रजश शुन्यामिकोशाह्म भिलायेयोयधास्यमाणविदोधानांसत्तांश्रत्रे १७ जाग्रत्स्वप्नस्वप्नशुविभिन्नयोंयोविराट् दिरण्यगर्भोव्याकृतेभ्यस्त
२+ योपायेनकलितोग्रथमानो १८ अतएवसर्वनिमित्तिकसर्वकालिकसर्ववस्तुगोचरेभ्यः प्रकाशेभ्यःस्वाद्भ्यश्रानो देभ्यश्चानन्यरोत्पादशेमकर्यवंतीस्पद्गणोयनरोच १९ उक्तान्यपोयाहितीयभूमिकान्यसह,तत्तृतीयमवतास्य

प्राक् चेत्यविज्ञापलक्षणतापि सोऽप्रतेचित्तमात्रमात्रस्यासमस्तस्यमात्मत्वमानहृतोतस्मात्रेण परिशिष्टेति यावत् भवेनोवदशायामेवतोर्योभवाणीवोयंसा २ सोऽप्युत्र इति पदस्य सूक्ष्म निरति शयानंदात्मक स्वरूपस्वलाभरूपसिमिको देशपदहतस्तुस्यमनुरूपयाडित्यपरशब्दात्तस्यमंत इत्यः आभ: पडितस्वभावः पाडित्यरूपसुष्णाविपोहृतिनोऽकाम दनहति सुस्पदर्शितलक्षणविहृदनुभवमिद्धे सेयोमनुष्याणामानाहृदृत्यादिनार्मनुष्यानेदादेहरणाभानेदातनानद्यानगुणोतश्रोत्रसोऽन्हपविषयानंदशीकरमहाणीवार्यितत्वेनश्रुतिदर्शितं निरतिशयानंदरूपंतेन पीवरी अतिमह

श्रुद्राविद्यामात्रस्थाचेत्यविज्ञापलक्षणा समस्तसामान्यवनीभवनीर्णामहार्णवा १० अपुनर्भवसोऽप्युपद्यादंपोडित्यपीवरी परमामाद्यविश्रान्ताविश्रान्ताविततेपदे ११ पततेमनसि द्वीणाप्रथमं कथितेपदं द्वितीयंपूर्णविश्रेष्टपाङ्ग्रस्याः स्वपावने १२ यथैवमनसोऽन्मक्षाचिकक्रिः पोतनिषालिनी सर्वज्ञानिस्तसोमक्तावितताकाशास्पदी १३ तनसोऽपुस्रलोलावल्किलानःसन्निवेशवत् सैंधवानस्थरसवदानंतसंदशाक्रितत् १४

तो अथवा सोऽप्यपदस्य सोऽप्यस्थानस्य यत्पांडित्य निरस्तविद्या मोर्योविदेकष्टन हर्णानंदस्वप्रकाशस्वरूपं तेन पीवरी अन्तपदभागत्याराम लक्षणायमहास्मप्रपदानापिका सेति भावः १५ उपरस्यानेवाणीयित्वाणीन अप्रथमस्थानमनुपसेवृतेति पततिति प्रायोचिकतोरर्थोकाराद्या २२ ज्योतिर्भिः सूर्यचंद्राग्निवाककारणरूपैस्तसोमिरथकारात्सानतक्तार्थे श्रुतक्ता १२ तस्याः सर्वपित्त्यार्ये विशेषास्तानाद् रावेति सर्वेषांपरिणामिविश्रुमक्ते

क प्रकलैर्स्थितिमात्रमुद्देशिसत्यावास्त्रसत्यावास्त्येवमादिभिर्विकल्पनानाप्रयाहार्थैः सर्वैः विमृशाव्यवहारेसर्वेनात्र
यात्मिकापिरेवप्रुनस्सभावासेत्यर्थः ५ उक्तनिकुलेकस्थितिप्रतिहार्यसुप्रस्यादिभूमिकाभेदान्दर्शयितुमुपक्रमते
सर्वमिति सर्वमप्राणेनिरूपमस्रसेवमप्राकापामिवप्रयमविकसतोत्याकाशविकासानयाविषयासमस्यासार्वजात्र
त्वप्रसरमुमिलसर्गः स्वस्थितिसदासलक्षणेत्यात्मादिभूतादिदेवलक्षणेवेशिभिकर्मैः प्रवृत्तेजरानामसेवसृष्टिं ९
श्रोतोमनकेदनेवासाकृदहस्मादमनसेति सत्यस्यालोककास्यालाकाशान् १ एवंनमवोधनकल्पनाभिः सदमन।

श्रद्धानिरेणसत्यावासर्वेदेस्येवमादिभिः विमर्शनामप्रायार्थैः सर्वैः सर्वात्मिकापिते ५ सर्वेनिरूपमेवात
ग॰ मनसैतत्त्रिमार्गके प्रोत्यदेवृन्दिनेत्रत्ययासमकाशविकापाया ९ मनसामनसिकिंजेस्वेदियावयवानानि
सत्यालोकातुभाभासेप्रकटेविलयेनाते १ क्रियतेसीणंसंसारकल्पनाकल्पनात्मिका भूपबीजापमास्था
जीवस्यहतिनात्मिका ८ यथंजीनामकस्तितोत्सनेतीचेन्यवर्णते मनोमोहाश्रनिर्मकाशारदाकाशकावक ५

सिद्धिप्रेशयमेपसांभूमिकायांजीवन्मुक्तस्थितिर्भवतितांलक्षतो नोक्त्वाचदर्शयति भूपबीजापमेत्यादिना इतिना
मिकाजेप्पदापस्वत्वन्यमीष्टसमस्पादिमानमितिवीतयोकइतिचेतासलस्कादकमुत्याकदेरापस्वपितिनामकमति
र्वेचनेसेत्रप्रिरतीतिविभासेचरमिपदेनव्यवहृतत्वादितिनात्मिकेत्यर्थः यथयान्सप्तमावपिस्वपितिनामत्मिनथापि
तत्ववोधमात्सितादिवाधायथायाधेर्वेस्यासविद्यायांलयस्तयोरभावादयपवोधकस्यमपिपाहप्रानिसुतेस्वाद्यथा
स्पर्शकइतिमहुपावासेइस्तत्रामसेपश्यतइतिभावः ८ एवंसर्वेदृश्यबाधेनापरोत्तरक्रमाच्चपरिशेषात्पृष्ठंनेदृश्य
यितस्यानाभानस्मिन्याह यपसंतीति येन्यसविभविषयस्पचवेतांपुनः पुनःस्तीत्याउसायांतउत्तमंतीत्यजंतो ५ ॥

एवमकर्तृत्वाद् द्वैतस्य प्रजननत्वाद् यानोग्रसमभवदेव द्वितस्मादविरोधेन फलरागिणेवभासस्य काशमान त्वा
धामस्य ३ भ्रमपदजनत्परमार्थसमनपरत्वोऽस्येव एकदेवः यत्र ज्ञानस्य प्रजनक प्रजाद्यस्वामी स्वरूपोऽद्वेषापचारे प्रज
नस्य प्रतिमालिमादि विकिविनकिचित्रक्रमिव भवति यत्र ज्ञासावग्रीविमस्य पदानि सैकस्यास्तदेकमूर्तिर्मन
कल्पनामात्रमित्यर्थः ५ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणोत्तरार्धे विसर्गः ३२ सोऽपि भ्रमसिद्धत्वर्यंच
त्वयानीतपदतया उपदिशेयस्यरोत्येव विज्ञानरहितयापि ते इत्यमनयादेव प्रजया प्रज्ञमानविश्वबाधदशाप्रसत्

त्व एवैंसमवदिदमविराभासनत्सत्वम्रमपरपरमेकदेव प्रजासप्रजकस्वप्रजनप्रज्यत्वपकिविज्ञकि
विदिवविनपदेकस्मिन् ५ मोक्षोपायेहैतन्वप्रतिपादनसर्गो ३३ ईश्वरउवाच इत्यस्थितिमिदं विश्वम्
दसहेवत्वपिच हैतक ए दनिर्मक्रमवक्रदेतेवामथ्यत १ विमेकलकवेत्वस्थितिमसारतारतत्व
अवलकमसमावितवभिज्ञाहृत्यात्मक २ इयमस्तीतिमप्राभकलकाचिन्निव धाने पत्नामेवकलाद्यु
धात्वकाभिज्ञाविमयाने ३ विरर्थकारनाभावाद्धिमात्मसमस्मकंमनि स्वत्वादिमिलिताधनेनसम्यासदिति

अधिष्ठानदृशायां देवत्वपिच प्रकृतत्वनोहैतेवापदनिर्मक्रमवहारेहैनेवत्वपञ्चप्रकृतिमितिसर्वविरोधपरिहा
रइत्यर्थः १ अतोवाहैतैवात्वपिकुलेवानत्निर्मक्रतदाह विमेति कलकामोहस्तकृतवेत्वपजडभावइति कल्प
नादित्यर्थः असत्सावित्वनिदर्शनादितिशेषः २ तदेवस्पष्टमाह इयमिति इयदृश्यदेहादिरूपा पत्नादृशप्रयासा
मयोचितकला ३ अर्थाकारस्याभावात् भावनानिमित्तात् हित्वप्राप्यस्वप्रत्वउमत्वसम्य ज्ञानितिसवति देहस्वत्व
दुःखादिभिर्मिलितानसत्यासुसत्यामेवसस्थितिसदितिधनेसपकलस्थितिः ५ ॥ ५५

नत्वनत्वविरोपिप्राकृनचिराभस्तसमारस्तत्वावनेमानाम्हात्मसीतिरात्काध्येनतथाचश्रुन सम्मारशोकस्रगा इमा
शक्याद नास्येतिद्यमिभूमियस्ततत्वविदस्तुतस्मादाभोपदेशात्ज्ञातघावनेमानयाश्च्योसिद्धत्तासीतिस्त्याऽ
न्म शक्याद्च्यस्येवि दृस्सभूमियस्ततत्वविदस्तुतस्मादाभोपदेशात् वैधत्ताप्राकृतद्‌त्वस्तति स्वनाध्येनअथवा
तिरोभ्युत्कादनसमर्थोनयथाऽयगाततयाप्रस्तानिरत्नामाहदमेवज्ञाध्येनापवाराततसमर्थोनभवति तहदित्यर्थः ४८
कोस्या यावस्येदेनेतिनिचेन्मनमनिदिध्यासनाभ्यासस्तत्त्वापोस्थपश्चात्तत्वनवचनभवाद मेवैत्यस्फध्येनाह वने।

नास्वनज्ञानयाक्रात्मन्प्राकृस्तुतिवर्नमानया श्रद्देवोपवानयाशाहृद्ज्ञाद्यापवारिणी ४९ तन्नथवाहृया
कस्माच्छिनेदामेववर्द्धेन यथेवाश्चेःस्वरस्तथा सप्ताक्षायतिश्रुतिं अहमेकोहमीत्मासीत्पिकाभावयभा
वनो तयाभावनयाघुक्र सप्तवेभवमस ४९

ति हयोश्छिनेद्योर्मध्येयाविभेदाचित्रहृत्तिरुकस्माद्धनश्वाद्रा
सेववर्द्धनेदत्ताभिभवसामर्थ्याभवतियथानारमद्रनेचोस्वरयोर्मध्येयथवश्चेःस्वर सप्तवान्यमभिभूयश्रुतिश्चोत्रे
स्मृति॥ श्राकाशमतिस्यतइत्यर्थः ४८ सेयमहमात्मासीतिरेवाविवेकेदेनसततान्त्मात्माममामानसम्ज्ञानवाश्रेत्माशयेनाह
अहमितिएकःअद्वितीयएववाहंचिदेवसत्‌अद्वयदहेकारोपलक्षितप्रमात्मानित्यापरोक्षविदेकरसोस्मीत्येका
कविच्छिन्नाभावनोस्मृतिर्धाभावयतयाएवरूपयादेवक्षज्ञाभावनयाश्रुकः सञ्चिवएवसेयत्तनितःभवतिनान्यथा

श्री
वा. नि.
सू. टी.
५८

३६ प्राणिनां स्वप्नवत् स्वदेहस्तद्वदन्न भूताकाशे सर्वभूतहृदाकाशे ३७ ४ यद्वत्स्वयथाब्रह्माकाशे भोग्याकाशे
वा यथा भावयति तथाप्नोति ४१ ४२ संकल्पलक्षणेन पुरोवातेन वलितकदलितमनोलक्षणानानात्मनात्मना
लक्षणतामकस्थकक्रमकल्पलक्षणा स्वयाप्राप्यानिलस्पन्दे परे पदे ब्रह्माकाशे विश्राम्यति विलीयत इति यावत् ४३

संकल्पमलिनमज्ञानमलिनमज्ञेऽपि येषिय ततोऽस्मान्मनात्मानसमाप्साभवामना ३८
संकल्पानिलनिर्द्धूतं प्राणपाणितृणं यावत् भूताकाशचिदात्मानमवासवच्चलोक्य ३९ स संकल्पनका
लक्षणविनिवार्यात्मनात्मानं परप्रसादमासाद्य परमानन्दवान्भव ४ सर्वशक्तिमयोऽहमात्मा यद्यथा भावय
त्यसौ तत्तथैव पश्यति नित्यं संकल्पविजृम्भितं ४१ संकल्पमात्रमेवेदं जगन्मिथ्यात्वमन्वितं अतः संकल्पनमा
त्रेण अस्य चापि विलीयते ४२ संकल्पवानवलितजन्मजालकदम्बकः असंकल्पानिलस्पन्दात् हि विश्राम्यति परे
पदे ४३ तस्मात्करनलनिकामिमात्रद्भिन्नपातानां संकल्पजलोघरंगाणां विशोषवतीं कुरु ४४ प्रतिभास
समस्तानप्रतिभासपरित्यज्य यथाराथर्वनरारेतथास्मृतिविभ्रमं ४५ प्रभुरस्मीतिविस्मृत्यानावबोधाच
तिभूमिष भूमियासीतिसजातायावन्ना स्मरटिसति ४६ ३०

४७ अविद्याकामकवलस्पन्नोऽपि यदिन्नाङ्गीमें तर्हि तन्न्यतिभासमात्रमिति जीवन्मुक्तानुभवसिद्धोऽहमित्य
सिपदः परिशिष्यत इत्याशयेनाह प्रतिभासेति ४७ यावदज्ञानतावदेव जगत्प्रतिभासः शोकदेतन्नेतउ
नरकानमित्याशयेनाह प्रभुरिति ४८ ॥ ९८

न विरोधिवासनोद्भवेन एवंवासनोपमर्दं उभयाभावेन हार्दं चहर्षोत्नाह हिन्येन्यादिना २८ २७ अनेकसमता-
पि ३० ३१ असंकल्पोत्सयोपस्य तयाविधं हि सिद्ध ३२ किं वेत्य येनयाशाहुः संकल्पेनेमानस्य प्रयत्नेन रचनेऽसः
अमोक्षिनत्संकल्पस्य विनाशाने ओरासीत्यमाओलसतनपवनत्सिद्धः प्रसिद्धस्यामर्थं इत्याह संकल्पपदहेति
रोधदौत्रमत्रत्सम्यग्यामनोरथरचितवर्यासूष्टोसंकल्पपवासंभावितरचनासमर्थेनाद्यसःदिव्यप्रियोप्रसिद्धः

हितत्वसंविदाहित्वमेकस्येव प्रवर्तने पुंसोवेतालसंकल्पहेनालरवभासुरः २८ अहितवेदनाहित्वमा-
त्मनोपिनिवर्तते न करोमीति संकल्पात्पुरुषस्येवकर्तृता २९ हितसंकल्पतो हित्वमेकस्येवप्रवर्तने
अहितसंविदाहित्वमनेकस्यापिनश्यति ३० परमात्मनयाहिंसनाकिलात्मविनिविध्यते अविकारादिमते
ते नसर्वगत्वेनसर्वदा ३१ यस्वसंकल्परचितमसंकल्पात्तयदितत् यथामनेमनोराज्येराथर्वनारंयथा १२
तथासंकल्पनेऽप्येवानसंकल्पविनाशने संकल्पयसोरथर्वपुर्याःस्तहेनतत्त्वे पूहसंकल्पमात्रेण या-
दिदुःखमाराते नदसंकल्पमात्रेणतथिकात्रकदर्थना यत्किंचिदपिसंकल्पनरोदुःखेनिमज्जति नकिं-
चिदपिसंकल्पसात्वमव्ययमश्नुते ३४ संकल्पवातनिर्मुक्तानयरात्तचेतना ननदान्तंदनोयानेत्यमत्
सैः परिरामते ३५ स्वविवेकनिरैःहत्वासंकल्पजलदत्वयं परानिर्मसमासिद्दिशारदीवनभोनरे ३०

नन्वतत्स्येदृस्यर्थः ३३ कदर्थनाक्लेशाः ३४ ३५ उद्वेःसर्वगुणात्मक्लेहेनेरनोद्याने क्षितोपीति शोषःनयवितीराक्षे-
शेवाजसे ३६ संकल्पनाशनेनहिंकउपायस्तमाह स्वविवेकेति ३० ॥ रामायनमोनमः ॥ रामाय ॥

इत्थंसर्वंनापिविदेतस्मिञ्श्रुतसिद्धप्रतिविंबतीत्येवं दासेपांशसमापादभावनयापश्चात्तत्रैवसमालिजीनेत्कुलेय समाधानंतस्थूलदेहप्राणिकनमाह आतिवाहिकेतिर्भवनापंचकंभौतिकस्थूलदेहसंस्काराममकंभूयाद्दृढाभावप्रौदियवतिसमाधादि इत्यंमदंसेपत्रमसीतिवन्तिरदृढौदियवासिलसमाधाइनिजायतइतिश्रुतेरित्यर्थः श्रुतौ इतिशब्दोभाविदेहाउत्कलदवस्थापत्तिनार्थः तेनस्थावरस्वेदजादिदेहप्राणिस्थलेनप्राप्ताज्जुकलमसादिदुःखभावोपस्यभवतीतिशेषननाथ इत्यमस्मीति वेतीतिसामान्योक्तिः २४ वीर्यतोरेतस्त्वद्वातौतबीजभावेनत्रियानिषेकक्रमेणाहे यातावान्स्थूलदेहोजातोस्मीतिवेतीत्यर्थः २५ श्रुत्रभावात्मकंब्रह्मे

आतिवाहिकदेहोपितीवतोस्मृयाणतः भवनापचकंभूत्वाइत्यमस्मीतिवेत्यलं २४ तदृढ्यंप्राणिनाभुक्तमाश्रुताक्तविवीर्यतो ततोदृढंगर्भान्जातोवेमीत्यत्रभवात्मके २५ शृढंतादिक्रमेणाशुपचकाज्जभवभ्रमात् स्थावरंजंगमंसर्वविभिन्नतद्वृत्यलं २६ काकतालीययोगेनदुर्ऽभ्यास संयेनच वासना। नरसंशाघात्तत्थमाकारमगति २२

व उक्तेनाहंतादिक्रमेणपंचानासद्यःपचकं स्थूलदेहनदनुभवभ्रमावृत्तादिहाआवाहस्थावरंजंगमंचविभिन्नतदृासनयास्वयमपिनद्वृत्तोस्मर्थः २६ नेनुसर्वमणवादिदेहस्योनेदाकाइकासनात्मनात्मनदुस्थितस्वपयंहकस्य इत्याभ्यस्तमपाकाकारसमतिस्यसचकथमितिहंतिदृस्याकारस्यत्वस्यचानस्थलस्वकथलाभमतआह काकतालीयेति यथाग्राकस्मिकोकाकुतालसंबंधेकाकमरणाप्रयोगवंकर्मैवनिमित्तनान्यत्रथा इत्याभ्यस्तवासनाभिमवेविरुद्धावदितदस्यापदंभाववासनाद्वेवकर्मैवनिमित्तदृनदृढिवासनोनरसंशाघात्चिराभ्यस्तमपिस्तत्थमपाकाकारमगमतीत्यर्थः २२ ॥ ५१

नमित्तमिवपदिवर्तनेननदेववेत्यसवधरत्यर्थः अन्यपदेनश्रसहाइदमग्रआसीदितिश्रुतिस्थमसत् परस्त्वने १
सङ्कल्पपरमार्थतस्तदेवमाह इपाणिपद्मानिनामानिचतदतीनयन् ग्रहनयाहु पुराहृत्पमानसाकारस्पमात्
त्वंःततत्तिरावात्मनमावनविषय १९ यदितग्रन्तमेवजीवनताद्वावविवेकापहकासिनदा सूक्ष्मसवित् महतो
अविद्याउपनयनविचित्रवर्णरञ्जितोयनेनयस्मात्सर्वाविधायस्तभवतिनदाभोवमेनग्राभिधीयनइत्यभिमानवावि

असमभवनरगस्पशिहिलासमहाबुधे नमितन्नमिवघनज्ञावेशेत्पसस्थिता १९ नदेतन्यसमत्रआसते
सर्वसिवादिभिः चन्यैकपरममात्मदिनात्मभिः पोसीयते ० एवम्प्रपदानीनेयहृत्यपरमात्मन यत्।
नामादमलविषयोनमिनाकनम २८ यदिदहंपतेतसालतनयापस्यावित फलपल्लवशाखादि
नभिवतन्मयपत २९ महाविद्यापनयनाचिह्नवत्पभिधासतो स्मानीवत्त्वेनवाह्यमतदाहोविवपश्यति २
स्वयमन्येवमसीतिभावयतीस्वभावतः अन्यतामिवसंयानिस्वविकल्पातिकासत २१ अकलकेनरूपे
णहृपयस्सकलकवत् ससारसमितिप्राप्यसेतनेनेवचेतति २२ विहृप्यस्वयमेनेनरोकतामेतिजीवता
विनमस्यावभासेननीवाजीवतितन्मयः २३ ॥

१. यदाभवतितदाग्नीवले नग्राभिधीयतइत्यभि ४ तया विधासतोहो
द्विजस्ववाह्यत्वा हजीवजराज्ञावपश्यतोत्यर्थः २ अन्यग्रन्थ्याविदपासि २१ अकुलकेनैवरूपेणास्थितापि।
सकलेकवस्तुरूपेणकन्दपकल्पितेतेनससारसरितप्राप्य शोपाधिकचेतनेनैववचेतनितिनिष्कलंकचेतनेत्यर्थः २१ ने
पनेनरूपेणकेनएकतानादात्म्याध्यासलक्षणां जीवताप्नितनयपश्चित्स्वबुद्धरः सन्जीवतिप्राणनादिक्रियस्मभते २२

श्री वा प दी ५५

यत्तत्त्वमान्यवाधकत्वात् सर्वपदार्थानां परस्परव्याहतिलक्षणव्यवच्छेदलक्षणचोधमस्यात्काराद्यवभासेस्फुटित
शकलानि तथानेनैवैकतां नयति नत्वेदं देवविषयेवा विकल्पनेऽनुपपत्ते ग्राह्यसाध्यनास्ति यत्र अन्यपरानेक्ष
तानेव चोवाच्यानुमितिसद्धत्वादपि द्रुपरे तत्सिद्ध्यावच्छेदादि हेतद्वहेतूच्यमित्यर्थः १ तत्वदृशादर्शनेनानात्मा
सर्वेशक्तिः सर्वभावात्मकारसायिताक्रमस्याखंडत्वेनेन विभिद्यते न चैव तिरोभवतीत्यर्थः १ तथा सत्यपादात्रे
र्ग्निवाचावमाविकारेजामयेयज्ञीतार्थपाणिस्त्रैव सत्यमिति दर्शितन्यायेन तत्ताधेकादर्शनेनतदीयपुण्यक।

यत्स्वेधोत्रमध्ये नत्रासवाविकल्पने व्यवच्छेदहेतुकेय वचो वाच्यं किलदिश १ अहात सर्वशक्तित्वत
त्वेतानविभिद्यते तत्रगकालकालानसोचरववाविनः ११ पृथापलव्यपत्राद्दिस्तनायानेतरस्यथा हिवेक
त्वनगात्वादित्त्वाद्दत्व तथाविते १२ देशाकालविकारादिहेतोभेदस्थितस्तथ तद्विदेतदसत्त्वोऽन्त
ज्ञात्रतवाविन १३ देशाकालक्रियासत्त्वानियत्याद्याश्रयात्मक चिदात्मिकापश्चित सत्वात्सपतित्वा
स्वत १४ चितत्वचिद्वैवत्स्येहेविकृत्वाद्यभिधास्मृता यथावोव्याद्यभिधादेस्थितमचुतरागक १५

१४ तत्वादिभेदानामिवतद्दर्शनेनभेदानामभन्नत्वेतत्स्वत्रिनिरालवनत्वाद प्रथमादिना १३ योभेदहेतत्व वि
तविदेवचेत हि सेवनास्तित्वहितक अन्यपारानभिन्नेन वथा व्यवस्थोऽन्त अन्त्यसहिष्येनवप्रयो नोचितहस्त
र्थः १३ यतः चित सत्वोदवसपतित्वा सपत्नसर्वकाः अनक्षिराल्पकापव १४ विज्ञचेत्यनदेहाश्रेषां समाहारो
रूपश्रयव विनत्वसेवपदेवात्मादिस्तवप्यंतानामभिधानाभ्रप्रचोपिविदेवस्मृता अनुतरासाकअनुतरंगानुकणत

समस्तेष्वभिधाय्यैस्विस्थितमनुतरस्य १५ ॥

यदि न सर्वे विकाराणां परमार्थसत्ताश्रयकाध्यावहारिकसमानाभ्युपेयनेन दास्तन्तरमेव विविकल्पवकालिन इति नाद्दुषितोहेन विशेषोदावनन्तरस्य स्वदासेव इत्याशयेनाह विविमिति अन सपवसार परमार्थोयेन ज्ञान पवचमायानत्कार्यो नामरूपकस्वनपरः अप्रयकु सत्वपरः अस्मत्परस्तृतीयविधायस्तोवानानावादिकासि तप्रयानपरमाणरत्नाणिकालानिविज्ञानशून्यतादिपरोवाय कश्चिमवाभ्युपरामनानवाप्यसमाहृयविना शास्त्रीसमर्थोपिविदधीनासिद्धिकोविहिकल्पमात्रमितिचिन कदापिवधप्रसक्तिरेव एवतुर्लभावतर्दनिभो स

विलक्षेत्यविकल्पेनस्वयस्फुरनितन्मय विकारादिनदेवानत्तत्सामत्वात्रभिधाने ३ विकारादिविकल्पो यततनअन्यायवस्तुष्व यातिसार्थकतानानाकार्यकारणकादिभि ८ तस्मात् सलिलेपिसमभेोसस्य नेसमा याशाहृतसम सोपियसमस्त शाशाङ्कर ४ ॥

+सदस्तुम +२

सोऽद्वयनहरनिरस्तमेवेतिभाव ३ तत्सारसमेवो

यथाद्वयनिविकारादीनि यतोयथस्वभावविकारलक्षणलक्षणप्रयवतादिलक्षणश्चविकल्पस्तन सकाशा देवोत्पाद्यश्चाविर्भूयतेसाहरणायर्थक्रियाकारणत्वादिभिः सार्थकत्वमेभायर्थेवसानयति भोगश्चविदवमा मतेवैतितत्वात्रसारत्वेमर्थ ८ एवजगतोविकल्पनामात्रत्वेकेचित्तलतरगादयोव्यवहारिका सरूसर्गोपि तोयतस्मप्रतिभासिका यथा ... सलिलेप्रतिभासवक्त्रारोति ... ब्रह्मैवेतिसत्य. तस्मादेव सलिले प्रभिद्वासरंगस्ते ...

त

श्री नतु नेह नानास्ति किंचनन तु द्वितीयमस्ति ततोन्यद्विभक्तं विभुविदानंदस्यमद्वैतमित्यादिश्रुतिभिर्द्वैतमेवनि
वा नि षिध्यते नैकत्वमित्यविरुद्धमेकत्वकथोद्वित्वस्यकस्तत्पानिषिध्यते तत्राह सतीतिसतिप्रसिद्धे द्वित्वेतुत्राहत्व
इ टी येएकत्वकल्पने सतिवेकत्वे नद्वैकत्वातरसंदित द्वित्वमिति कल्पत इति परस्परसापेक्षकल्पनत्वान्नत्वकसेपत्व
५५ स्य

सतिद्वित्वे किलैकस्यान्नत्वैकत्वेद्विरूपता कल्पेहेतुरपिद्विरूपैविद्विरूपतास्मदयस
न ५ एकाभावाद्भावोत्रएकत्वद्वित्वयोर्द्वयो एकविनानद्वितीयनद्वितीयविनैकता
कार्यकारणयोरेकसात्त्वादेकरूपता कल्पनस्यापिवीजादेर्विकारादिकल्पना ६

नतत्रैकत्वलक्षणधर्मस्थापितद्वित्वाक्रमस्यकल्पनेविदेकरस्यकार्यत्वात्प्रसंगानदयसदेवेत्यर्थः ५ ५ इदानीमत्र
प्रभा २ द्वार्थद्देसरूपदेशादिवद्वाशायमिथ्यात्वपिसत्राद्वैविध्यकल्पनाजपरमार्थमतिव्यावहारिकसत्ययाजीवत्वादे स्य
नविरोधइत्याह कार्येनिवीजादेः एन फलात स्ययथास एवायमिति प्रतिभिज्ञायमानेकस्वभावेत्वात्सद्वयोवि ६५
कार्यज्ञानाख्यकल्पनानद्वयपक्षेत्यर्थः ६ ॥

नचयेनीवज्ञमसदिहेनं प्रमातोरूपपादयितं प्रशस्याः किन्नमोदात्म्नादिकालादारभ्य प्रान्त्य प्रसक्तनदध्यारोपापवा
दन्यायमाश्रित्यापवादिनं नत्राध्यारोपसर्गादो यत्क्रमेणासनादिनिमित्तकारणज्ञानाविद्याद्युपादानकारणा
वियदादिक्रमस्य व्यष्टिसमष्टिस्थूलसूक्ष्मादिविभागकोशभेदादीनां कल्पनं तत्सर्वं स्वयमसत्यमपि सत्यत्वेन परि
वि॰ योपायतया कृतं केवलं परमार्थस्य प्रयोजनं नास्तीति न वा इत्यस्यादिकल्पनायेस्वधा उक्तमिति प्रोक्तानि विधा
सजन्ननायलोकदर्शनेयथानिमि पश्चात्तु समस्तमेव परिचितं सर्वात्मके सर्वप्रतीतिमस्याहिनीयमावाधनाय
स्यार्थहरिष्टिमेवावलम्ब्यापोद्यते एवं निनरिक्तस्य एक एव समभ्युपेत्य नदिस्हित्वा सम्भवो ईशे नेन दसाभ्युपरात विरुद्धेति
६

ईश्वरउवाच सर्वशक्तिर्हिविद्धलसदेकविद्यनेयदा नदानिर्मलपवायहिविकम्वकलोदय १ ॥

कथनपरस्योत्त्यायेनउत्तेन श्रीभगवान्समाधत्ते सर्वशक्तीत्यादिना यदाद्धत्वावद्याहसासर्वशक्ति परमार्थ
दृष्यात्मपक सदेवविद्यते दृतिव्यवस्थितदृष्टियमवीक्षते नदाहिविकम्बलस्थाणायाः कलाया सर्वशक्तेर्कदेशाउ
नम दयायसौ नथाविधस्तदा तेषां निर्मलपवहित्यस्याद्यवहारदृष्ट्या अध्यारोपं परमात्मदृष्ट्यापवादःनमावद्यवृहार।
दृष्ट्यायं सर्वतः सर्वविधस्वात्मनमयेनपरनिष्ठत्वात् यादिनात्सर्वशक्तिमतोजीवदेहेनावभासेउपपन्नं धर्मिग्रा वैशम्प
हकमानेनतस्यनत्वभावस्यैव निर्णयात् नदेतद्व्याख्यसर्वमनपरमनन्तरमकाह्ययत्रनान्यत्पश्यतिनान्यच्छृणो
तिनान्यद्विजानाति सभूमेति श्रुतिदर्शितपरमार्थदृष्टिमपेत्यनकदाचिदपिनहि शोऽकल्वेवास्यसक्तमितितेज्ञान।

श्री
वा नि
सू टी
५५

यदि न निर्निमित्ते ब्रह्मणि निमित्तं नित्यं तदुपादानं सङ्कोचे मानाभावादनन्तकोटिभिरन्यथा वैवर्थ्ये सकलवाक्यविरोधश्च सूक्ष्म
रूढनङ्क्ष्यत्वानवबोधेन कल्याणकल्याणदुर्बलत्वेन कथं विनिवारितं मनःप्राग्वनिकदुःखोपघातायभवेत् निर्नि
मित्तेस्येकस्यापि दुःखेदाप्रसिद्धेः कथं च दुःखे देयत्व्यथार्थं नानानाताहदानधानापविरोधाश्च न पुनरन्योन्यनिमित्तवधो
न्यैव दुर्वाररत्वाश्च न च प्राणकल्पकात्मायानिमित्तकमिथ्याभूतं भवतादितिन कश्चिद्दोष इतिश्रुतपाराशरान्वकौ
वाग्यात्मदनावाधायेपिस्वतन्त्रस्य नपरमबाधायेयतिविमर्शे अनिर्मोक्षानवस्थादिदोषायोसहनाया अप्रौ॥

कथं च न तदादेव दुःखपर्यायसङ्कलम्भवे
दु:खोपघाताय मतयाविनिवारितम्॥ २

म
स्वाशक्तिवत्त्वनिरुक्तलक्षणेनापनेन मनसः कल्याणानिर्मोक्ता एवस्मात्प्रकारस्वकृतिवेरस्यप्रसङ्गात्किंकमायाशङ्कां विश्वा
स्याभिश्रुत्यन्तसंवादसम्कार्यैन्याद्दुःकारायोत्पन्नप्रसूसमस्थितोनिर्हेतुकहेतोन्यादवादसमवेतानैनिवृत्त्ययोगाद
निर्मोक्षदोषानिर्मोक्षइत्युभयत्रपापास्त्र नचनिष्कर्षसत्त्वासत्त्वानिरुक्तानीयाविद्याकेन विद्यवस्थापायिनप्राक्या
तथैवविधयाश्रानोत्तरमपिहेतस्यानिर्वायैत्वास्नहिन नीयासातानेनप्रथमादितीयावत्त्वं प्रावरात्नस्वीकारकत्वा
दन्यस्यान्यात्मनायोगान्तरं पप्रतिरूपसदर्शनात्कृतस्यन श्रवत्वायम्पुनर्बन्धानिवारणमिति २ ॥

नि १

९५

परिलोवितते भ्रांतिदिम्लनभसि प्रयत्नहृपा पूर्वं तनस्तोयमुभामुभप्रयत्न परिलातिकृपा भ्रमयक्ससलेतुः सफलभे गदास्य रोसनादिकलकले। ९३ कोलाहलेमंवया तद तन्मयाश्चिदचिन्मजुरजीवनवाह्पाकस्यन्ना स्फुरामिरामाश्च पानरमणीया। विविधैः शरीरैर्जननमरणादिभ्रान्याश्चान्तविमोहनाय स्फुरति प्रतिभासत इत्यर्थः ९१ इति श्रीवाशिष्ठ त्यर्थे निर्वाणप्रकरणे महाविस्मयसर्गः ३४ यथा जीवमाहेदामोहस्यकल्पितत्वा विचारेणैव सम्भाव्या लक्षणार्थं विंदोध्यते सर्वतापि चिदनस्फिन्नमिप्रतिविंबितो जीव इत्युच्यते तद्भावनया पञ्चात्मजैवरस्य गालिनीतया सूक्तनमोभ।

चिदम्वरनभसिप्रयत्नहृपा परिविलनेनदनन्मया स्फुरति कलकलसरवेषा स्फुरामिरामाविविधशरीरवि मोहनायनाय ९२ इति श्रीवासिष्ठे निर्वाणप्रकरणे दृष्टान्तविचारो नाम महाजित्रा ९ अयम सर्गः ३९ श्रीवसिष्ठ उवाच चक्षुर्धर्मो रवेरपरविज्ञानस्य महात्मन अननस्यैकरूपस्य हितकस्मपाचन २ ॥ ॥

यद्वायमुपपत्ति वसिष्ठस्यानेवचक्षुर्धर्मेति द्वाभ्यामाहतीतिरपर चक्षुर्धर्मस्य रोरपेतस्य चक्षुर्धर्मोऽस्य रथ। अर्थस्वरूपस्य बोडशाक मधाराति स्फुलेन समाधावविद्याभावेनात्र उसकत्वादर्थेन उसकत्वमित्यस्याप्रहृते यतोऽनस्फुरणः अनन्तस्यादिकृ लवस्तस्तनपरिच्छेदशून्यस्यैकरूपस्य सजातीय विजातीयस्वगतभेदशून्यस्य विलक्षणस्यानन्तस्य सजातीयजी वरूपं विजातीयजडजगद्रूपं च द्वितीयकस्य यम्यामनति स्वत उत्पत्तिर्नायं अविकारित्वादनवयवत्वाच्च नायं द्वितीयः।

यो. वा. नि. उ. स. ५१

ऽस्मिन्कलसत्तास्ति देहे सत्वेन सत्तात्वेन यनिसत्तोस्तीयत्वतात्भावेऽस्त्यत्वं नास्तिनभातीतिस्वप्रतियोग्यतो ॥१॥ चित्तस्य संसरोगकममात्मसर्वेशेतिस्वप्रेनबुद्धिप्रतिबिंबितांशेन ॥४॥ वातमयेसूत्रभूतप्राणप्रवृत्तेः पदाऽस्थापयतितदा। हृदिभविष्यस्वदीसदनशीलावेतालोयस्तत्याविधः शावद्वजीवतीतिउच्यतेजनेर्विन्यर्थः ॥५॥ व्योमनिर्हादीकाशेक्षणास्य

शुमसेवशरीरेस्मिन्कृतकृत्रिमभावना नयस्य सत्यसत्त्वेसत्यंचासत्यतामपि ॥१॥ सर्वगादिचिदंशेनजी वीभूयामव त्मनः मनःपुर्यष्टकरथमाक्रामतितनोजगत् ॥४॥ पुर्यष्टकवानस्यदेहमस्थापयत्यसे हृ न्यद्देवेनास्त्वजीवतोऽयुच्यतेतदा ॥५॥ लीलापुर्यष्टकेचिद्वेयथाव्योमनिसोयते तदास्फुरतिदेहोयम् तदस्तुच्यतेपिच ॥६॥ स्वभाववशतोजीवोविसत्याणाक्रमकृति वेवपणाकालवशतः यातिजनेरतामिव ॥७॥ जीवस्तत्रापरास्त्रेऽनिरुद्धेपश्चयत्रके प्राणसंरोधमायाति म्रियते स्थानचोज्झते यथाजातानिजातानिचा न्यान्यन्यातिकालतः हृतान्याणिशीर्यन्ते शरीराणिनथानृणां ॥८॥ जायंतेचप्रियन्तेचशरीराणिशरीरि णां पादपानांचपर्णानि कातत्रपरिदेवना ॥९॥ चिदणुधास्फुरत्येतद्देहबुद्बुदपेक्ष्यः इतश्चान्यास्तशान्या यतास्वास्थानथीमता ॥१०॥ सर्वतापिविदेतस्मिन्स्तनिप्रतिबिंबति पदार्थमनसादत्तेनान्योहिमजरादते ॥११॥

रतिकाहसोपादिवद्धचेतनःस्फुरितोभवति ॥१२॥ स्वस्यान्जरामरणरूपताविस्मृत्यजरत्यदेहगतामवाप्ति स्वयं जलकलिश प्राति ॥१३॥ ततःसर्वविद्युतरत्याज्जीवप्राणेतिजीवस्मवेत्यामारुतःस्वतिज्ञास्त्राप्रपान्मदेशेतनपवचलनात्रिह देसति ॥१४॥ पुनःपुनःनानाशरीरग्रहणेनअसमस्याजन्मासरणमेववोधमित्याशयेनाह ययेतितृणाजीवानां

॥ एकोनाशीत्यधिकशततमः सर्गः ॥

८३

॥५५॥

स्वरूपसविति स्वसकल्पलदहाम्वैवचपमभावरि ३ स्वसत्त्वस्वैकाल्वविपजदाकालेदप्रत्यविधानात् नित्यदेलिका।
दस ४४ अनपवभोगावासनाप्यन्येष्वनत्तकत्माभावात्स्वन्तवचने न्याह्वासनेलिविसत्तात्माःसिनसहिता ३४ ३६ गो
ममकर्मनिरहोमवायोमात्पवसीनस्वमनस्तुन स्वर्गनरकादिषेस्मकारस्वप्रवेशितस्पदासोकोपवचस्त्रोगमृधो

स्वसविविवस्त्रजीवोवैवपमनुपरकान पयपत्रशरीरस्थप्रवादेयातिनिपदा ३४ वासनाविमलायेपाद्दह
याज्ञापसपति स्थिरेवत्वजीवासेनजीवन्मुक्तास्थिरापुष ३४ सस्त्रूपयत्रेदिमासोयाक्षिमयारातेदेहपा
तन्यधेयोपकाहलोहस्वम स्थितो ३९ यथैवव्योममस्तिलीनपुष्पहृकुभवेन तथैवनवैवनदासमयेति
मनोमने ३२ सविसभ्यमभावनवासनात्वचितमन यत्रतत्रभ्रमत्स्वर्गनरकादिप्रपश्यति ३६ शरीरपाव
तामेतिमनोमर्जनवर्तिता गतेशरदजनेहारशरदश्चेन्यनामिव ३९ सर्वेनाविस्तेनमतोजीवेभूपसमन स्थिता।
पुर्यष्टकवपुर्भूत्वा सातिवाहिकदेहिनी ४० तन्मात्रपच्चकेविमलोशोहत्यत्रयविस्थिता स्वप्नभ्रमवदाकार
भावान्स्थूलप्रपश्यति ४१ दृढभावनयापश्चात्तनैवरसपालिनी प्रतिवाहिकदेहत्वविस्मरत्यखिलक्षणात् ४२

वाप्नन्येभोगाशरीरेदेशेभ्योनिर्गमनयमलोकादिगमनस्वर्गनरकभोगादिक स्वस्वकल्पेन कल्पनेनतवहि स्वर्गादेयो
नामान्येसतीत्याशयेनाहस्वचिरेणेतिस्वचिरमनादिकालादभ्यस्तनदोगयोगपशरीरादिभावोयेनयत्रतत्रेति स्वर्गादे।
नियतदेशासत्वनिराकरणार्थ ३९ ४० तस्या देहान्तरग्रहणक्रममाह सर्वेणेतिसर्वेणाक्षचिदवशेनेनजीवेनात्मना
नप्रविश्यनामरूपेव्याकरवाणीतिश्रुत्युक्तचेत्याकारानुप्रवेशचेतनेनात ४ तन्मात्राणि सूक्ष्मभूतानि तेषापच्चानासमा

सङ्क्षिप्तमाध्यकारिकासहिते ... ४ ४९
[illegible]

कुर्वन्नाह दद्यो ऽस्त्वाचरत्वीड सितोसन्ते ऊोहामीयेन देहानां विस्वयदेहकारणं तदात्मनामतत्त्वेनाप्यत्ववेमिवभूह वि
तात्मचेतदेहोननुसन्धत्ते कचित् प्रभुर्देवन्नतिकर्मविधिकर्मकृत् १ = मू १

श्री
वा. नि.
टी.
१०३

वासनाकारदर्शनानामध्येदेहात्मनादर्शो न मे एवमहाननर्थः सर्वानर्थबीजमेवेति नेदेवमस्मत्वानयितं भगवान्प्रत्याह तिवसिष्ठमाह इत्युक्तेनिश्चिपूर्व धृत्वा इति यातक्रकत्वानस्मकान्नवास्यदेहाश्चान ? योयेयस्य नयाविधमभवो न्याहायेन वस्यमाणदेहात्मनाश्रमविरा ..सोपायमाहेतिहरयित्वाव्याय्य बुद्धिनोवा प्रयोधान्वेषुः तत्र देहस्य क्रिया शक्ति विचेन न शक्ति रूपि पराय तेविनात्त्वनाप्रमाक्रिया नाकयेन प्राणाधीनादेह चेष्टत्वाद प्राणानिदु दस्य चाल्यनीय त्वात्क्रियाशक्तिः पावनी पवनप्रयुक्ता संवेदनी शक्तिस्तु आत्मवित्वोरेवेत्यर्थः नशक्ति याशक्तेस्तुलं प्राप्यस्थविनष्य

इत्युक्तावाच्यवेयसंभाभवेतिविश्रूलयत् प्राणेनेदंदेहगेहं परिस्फुरतियंत्रवत् ७ प्राणहीने परिस्पंद त्वात्कालेन्हनिस्पृक्रवत् वासनी पावनी शक्तिः शक्तिः संवेदनी शिवा ८ सामर्थ्यलाभादपि तत्कामनस्तेनेवास्वगाणे विनश्यतः प्राणदेहो वियोगे मरुदेववत् ९ विदात्मावादंतिस्वको नविनश्यतिकिंअमैः मनः प्राणमये देहेविलयेपविनाशते १० मकोरेयमसाभासे मतिविवः प्रवर्तने सदव्यग्रनतेवस्तु यतिविवक्रिया विना ११ यथा नाशिमसोपे नेन न उरेमनिनाथक नथानास्तिननप्राणे विद्यमानेपिदेहके १२ सर्वेगापिविश्रक्रनवा

नविकृतित्स्नवि नश्यतीत्याह विनश्यती श्लो ९ उत्तो न विनश्यतितवोषपविमाद् मनः प्राणमयेहतिलिंगादे हसवस्तिवेहनियावत् परिज्ञायतेनेनिराकरणात्तविक्यत्वे १० स्यालदेहमात्रस्यान्तन विदधिया क्रिसमर्थनामस्तिनत्त्वादिनिहप्राणेनोपपादयति सदपोत्यादिसार्द्धेन ११ १२ अतएव सर्वगतापिचित् मायाकालेकाशुमत्वालिंगादेहाद न्यवाम्यक्रियासवत्तच्चवोधेवासमर्थालिंगदेहे अनाहूतत्वामहात्मप्राणेनउभयसमर्थत्वाद सर्वेति वार्तिकार णेकृनाहोधाबुद्धिश्रेयनिविभ्रान्त देहदयदसदास्मिके प्रतिसमर्थाथ्रलंकाभवोधान्मायाकलंकविमलास्वयमे

१०२

नन्वभगवत्स्वबोधो प्योगिनयाः पायोपेयभावो प्रथममाह मनेरिति नेनेत्यप्रथमेमननविचारमाह्यसंनि
धापयस्यप्रतीचासमापारमार्थिकरूपमेवाशुभीयतामाप्रमाणेनिर्धार्यज्ञातत्प्रतीचिचैत्येदं इत्थं ऽऽदि इत्यनेनान्वयं
बहिर्मेत्यतापादनेनसर्वानर्थमूलत्वमर्थेशुद्धात्मनाप्योपमविद्धात्रीह्ह यथाश्रुवलमेवाकाशपवनस्पर्शात्मना
यस्तापरवेणाद्यारभ्यमानक्रोतिताद्दशाप्नित्यमर्थोपमा ३ नन्वनमर्थेषविद्रूपवादेपमपादेयत्वबहूनलितक
लोना इवेयत्नवाह दूरएवाप्निति येनाश्रुतश्रुतमवत्यमतमतमविज्ञातविज्ञातंभवतीत्यादिश्रुतेरात्मदर्शनेनेव
सर्वेद्दष्टवानोंतत्वेनात्मादर्शनम्प्रश्नैःसपसत्किंप्रयोजनं नहिदत्तन्नविद इद्धप्रातिविषये ४ उपात्तादृष्टार्थो
२२४

ईश्वर मनेममननमात्स्यस्वसंवेवाशुभीयतां लमयमात्मानर्थपवनस्पर्शाभिव ३ इष्टव्यमिदयाक्ति।
चित्तदृष्टकिसमेधैः नहिदेयमपादेयचेहपरमार्थितहि ४ शात्यर्थतानिसपानेनाविकस्यानद्दश्यं।
अतिः पौराणिकान्ययाख्यानमेवभवचात्महक् ५ इमारपदमाशुभाषसंबोधायवाञ्छन समाश्रियमत्र

प्रदीपाग्निशाख्रविनाशासन्देहनाकाविमयासत्पत्वविपरीतविक्षेपहेतुत्वादपातिमथास्तानेनानविकलानद
लयत्वमेवधीरः अतिःसिद्धान्यथानतथीत्रेसिद्धन आख्यातात्माख्याविधाय आत्मरक्षाचादीस्थवतयाच द्दस्याका
रानास्त्वदितविदात्मस्वभावास्थितिरवस्त्रुता कल्पद्दतिभाव ५ नत्वैवलममर्थत्वाद्दिंत्वाभयोक्तिविकारस्तद्यथा
यत्प्रवृत्ताकलिपयामेववृत्तरहितवलवानियननातमायेयनस्तनकदाचिदपिप्रसादडपरमस्त्यादइमामिति
वाक्यवाधायस्तेयथासर्वलोकस्यचक्षुर्नलिप्यतेचाक्षुषैर्बाह्यदोषैः एकस्तथासर्वभूतान्तरात्मा नलिप्यते लोकदुःखेन
बाह्यइतिश्रुतेः अले पकत्वसमर्थनायसर्वप्रपंचबाह्यत्वेनदर्शितस्यात्मनोबोधायतत्साधनलाभप्रयत्नविनाशि

श्वासेनेव सि विलयमनः प्राणो प्राणस्तेजसीति श्रुते २५ उपोपाधि विलयाद्विगतप्राणो नामोपाधिविलयान्नकस्य कारणात्मानमाप्नुयाति २६ रजोगुणप्रधानस्वाधार प्राणोपरमादेव विरजविरतो नाधारचमनोपि सदैव प्राणेन कारणात्मपदलव्धात द्वावेनेवपिण्डेनेन हि किं सर्वथा तानन्यद तिष्ठतीति जलादि भूतमात्रोपलक्षपार्थिवतरवीजवत्तु नदेहादिभावोत्मवतिष्ठतीत्यर्थ २ सपवासादेहत्यागरत्याहरतीति २७ पुर्यष्टकस्य नहिं केवलं देहेन नोद्भवरतिचे

नि सदेपयपत्रैव प्राणपोतिष्ठयात्यसी तालसूनेयथास्वदेवहि पवनमाक्रय २८ प्राणतानेमरस्पर्शो
जीवोनि शरीरस्वकला यातिप्राणेनभोवायोनरसपवयथाज २९ विरजविरताधारमनो हि प्रियोनस्तने
निष्ठत्यात्मपदलव्धामसारितरुवीजवत् २२ इतिचेकल्यमायाले करोति समतत पुर्यष्टकेशमया
नेदेहं पततिनिश्चल २६ विवेकेनन्नात्मोदात्मदमायातिवासना नदीरिता सरस्वत रच्याहि सवलिता
य २८ इत्यपयपवस्वरूपामन्पुर्यष्टकमवेत् इत्यमयवेवहनाउदेपुर्यष्टकस्यपि ३० देहे पुर्यष्टक।
यावदस्तितावतप्राजीवति प्राणेपुर्यष्टके देहो मनइन्मुच्यते हिज ३१ विरुद्धमलसंबोधात्वे दभेददक्षाव
प्रात् नप्रस्फुरतिइत्यययत्रमभ्यनरेपदा ३२ तत पुर्यष्टकशमिश्रपेनिवाणेशाने समोधिनेवानसंज्ञय ५८

इत्ययस्यदातनत्वमदज्ञपूर्वमोहादिभावस्तेनः साचवासनास्यदाद्वासनास्यदेचस्वरूपाज्ञानक्रमविनश्चेत्याकाश्चे।
तन्नदेहेतीरितितत्वोन्मुक्तयमाण्यक्तिप्रत्याकारताप्रतिपत्तिसङ्गणाद्दिमं स्वैव प्रथमयोरुछ्यतेनेनिरोडस्यैव
प्रायेनादि विन्नुत्यचेतनेति ३३ वहूनातचलनात उद्धेनिश्चलेसतीतियावत ३.३१ परस्परविरुद्धानावानपिनक
र्त्यानां गा हेषादिवासना मलानी बस्वबोधात प्रकोपात प्राणादिहनदेहकेदमेदादिवशान्मध्यमदेहमध्ये

वाक्यवेधवल्ली ५८ ३२ ३१

विदेवनमयस्मार्थिकरूपयसनयाविध १ एवदेहदेहे पाहेनत्तादिनउपयादिगाहदानीनस्मादेहोतरमाभिप्रकारवत्क।
वैराग्यपायवदेह निमित्तउ‍त्वानिप्रपवयतिआभरहत्यादिना ८ वैषम्यदैन्यउत्वादि ए अग्रदेहे यथास्वर्यदीभेस्वप्न।
कासिनेरवाद्भुदेमेवै निरोधानन्त्रानिरदितिमादिवैवस्यरूप्रस्थापतिनहृत् १ व्यवनीतान्नतनधिहृतनयोनिवनरनी
मापस्यनोरितिउमाभावकादस यथाहन्नमहिराविभदनाथेनयराभून पुरुषःस्वद्रादेनास्वयांवदलननविदहिना।

परमात्मनिविश्रान्तेस्थितेसतिनिरामये जीवोजीवनिमास्तोकेदीपेसतिगृहयथा १० आधयोर्थ्याधयश्चैवप्र
यान्सत्यथयेनना प्रणामिवनरागवीविलस्यवफेनना १६ आधिव्याधिमिराकीर्णशरीराभोजषट्पदः।
जीवोदेषम्यसायानितरागत्वेरणाप्यः १४ किंकटिसर्वशक्तित्वाहचिदितिभावनान् अज्ञेसैवेतिवै
वसमस्तुयोदीमेरिवाहुदे २ वेवस्याच्यवनीमोक्षाज्ञविदस्यात्मसविदे ययनगमाउपराभून स्वागावदल।
नयथा २१ आप्यचाप्यउसयानमस्माोहोविनपयति यनमोहस्तोजन्त स्वकार्यसरणयथा २२ यदाभास
विर्देवानस्वदशक्ति प्रमोघन नकरोन्यउसयानेऊसीस्वदेयणयथा २३ आंसविन्मदनोदेहपञ्चपञ्चउद्दि
स्थित नस्फुरत्यपराम्रसदारुपात्रयथावदि २४

उमथनेनहृत २२ कदातर्हि विमोमोहोनएययतिनदाहमाप्नोतियथाम्नदादिह्नमोहरनोजन्त कालेनस्वकर्मस्मरण
माप्यनिर्मदमोहोभवतितहृत् २३ इदानीदेहस्यापप्रकारवत्क्रमपक्रमेनयदेनियदावातस्यभाषास्वदशक्ति अभासे
विर्दमानचोयात्तिगोपाधिहारा अविष्टजीवसविदाहृदिलिरास्यायमहोरेणप्रमोघतोनिमित्तञ्जलपात्रस्वेरउमथा
ननकरोतियथाअक्षीगलितानाश्यउत्स्यादीनास्वदेयणनकरोतितहृत् इदिस्थितभुस्वेउपाध्यानेवर्णितयप्रस।
नभाणमचाराउक्तलतयानस्फुरतिनवपययायतेअविभिरयराम्रसदारुपात्रनस्वदनेतहृत् २४

तेइतिपरेणा
न्वय

चित्तात्दात्म्याध्यासश्चित्तधर्मे देहादि प्राणिवर्गाणां नादात्म्याध्यासात् धर्मे देहस्य चलनहेतुत्वमप्यस्या सिद्धमित्याह
जडस्येति वातशक्तिः प्राणस्तादात्म्यापत्यात्तत्समाननया १ कर्मात्मना ऽक्रीयाक्रियास्वभावस्माप्येनमनसाम।
ननशक्तिमनाउपाधिपावधर्यहराकेणास्यतदीनेनयथा नौकास्वभनिबद्धदीर्घपटाग्रुणाधिपरत्वेन वा पुना नौका
स्या यायाणाश्रभिमतदेशप्रतिवास्तनेनहन ११ मनःप्राणोदयो मनःप्राणाशक्तीकर्मकर्तृभूतोवसौवर्दीवा १२

जडयावशयादेहोवातशक्तिसमानया मचास्वेनेतदनयावारीवर्वीविमासया १ कर्मात्मनावशकेणाजी
वेनमनसाधुना चाल्यतेदेहयन्त्राणियाथाणाइवधुना १ शारीरशाकटानादिकर्षणोपरमात्मना मन
प्राणोदयोऽक्लमनौकर्मकृतोहयो २ चित्तरूप शरीरयन्त्रमजीवस्यमेवच मनोरथयन्त्रपारूस्यवह।
त्यागानरवाम ११ क्वचिज्जातपदार्थत्वकचित्रलपदार्थता क्वचिद्रूपदार्थत्वकविदेकपदार्थता १४
गतेवभिन्नेवास्यवमत्यजतीनिजपदं जसतेवनरागत्वसेवासदमेदोरिता १५ उपजीव्यात्मनोद्रूपेपरस्य
+२५ रतिश्रुतिषु श्रालोकनप जीव्येयेश्रीरणमायया १६ स्वाभाव्यवहारमाधरत्यनमनस उपवरणवकल्पमुख्य
२५
प्राणमात्रतन्तुगमसमित्यापाथेनादचिदिति १३ क्वचिज्जातत्वमयोजातपदार्थत्वकविस्तुमनसपदार्थता
गतेवतिपरेणास्य १७ किस्ताइदधिभावेनेवजीवनगाडावनपविणामाश्रहिनेत्याहभ्रमोतिपववपरिणाम
पिनिर्जपाश्माखिकवद्य स्वरूपमन्यमेत्तोमतीनवरूपाश्रमज्ञात्वदिवश्रवहारदशाप्यमन्तमरवच श्राउविनाई
प्रहिकमितत्यर्थः १४ श्रात्मन्यधस्तत्वादेवात्मसत्तामेरोणजीव्यमनो हृतिप्रतीफसितात्मविश्लेषेनवमनो द्रूपमीव

Left margin: ३

+निर्जेयूतवर्य पदार्थांत+

Right margin (written sideways): श्रीवासिष्ठमहारामायणतात्पर्यप्रकाशे

Right margin: +२६ पदार्थत्व+२

अस्यायमर्थः कैः स्वविचारलक्षणाद्विचारलक्षणाद्ग्रसादात्मा करोति न करोति चेत्किं वैधः ५ तर्हि अस्य चित्ताविधानादेव एवसर्वं करोति किं विज्ञादिकस्य नयानजाह विज्ञादीति ज्ञानादिपदान्मनो ग्रहंकारपरिग्रहः ५ जीवस्यप्राक्कर्मेन्द्रियव्यापारस्वग्रलक्षविविधयाज्ञासाधारणा निमित्तमित्याह ग्रथेति ९ ज्ञानादिस्वव्यापारान्नेन्द्रियप्रयोजनेषु वग्न निविविधयोना साधारणानिमित्तमित्यापाचेनाह सर्वेष्वपि ज्ञान इव यथा चिद्रूपैव स्फुरति स्वपरप्रकाशसमर्थो भवति न तु भौतिकत्वात् इच्छाभावे चिन्तेनजीवो वा पाथिभ्नेन्द्रियाग्रहृद्यस्वभावाद्भ्रमणाः सकाशात्कथं प्रतिबिंबमा

ग्रस्याः शासनादिष्वसावितकलक्षणजीवमते जनाग्रंथर्वेननारं करोति न करोति च ५ चिदाद्यसग्रयादेदोम कालिप्तवृतिकग्गवत् नस्तग्नया ग्रस्फुरतिनभः संप्रेरितावृत् ५ यथा स्फुरत्यतिजडरमयात्यस्तान्तसन्नि धौ तथा स्फुरति जीवोयं सनिस्रोतानेपरे ६ सर्वस्य यात्मनोप्येवं जीव एव स्फुरत्यलं मङ्कारोविज्ञमादेवे द्वात्मन्यस्थितादपि ७ अविस्तृतस्वभावत्वाज्जीवोयज रजोवतः मोहादिस्वनभावनाक्रुद्दताविवस्त्वहि। जः ८ अविस्तृतस्वभावादिविघितत्वमयागात मोहायहृतविज्ञत्वासुमसीनवदीनता ९

दत्तेद्रवोद्वयस्येवप्रति

बिंबनियमदर्शनादिति चेन्नजाह मङ्कारइतिमङ्कारेणाद्वयस्वभावेपुस्थितादपि ज्ञाकिंच ज्ञातादेः प्रतिबिंबार्पणदर्शनान्नद्वयादेवप्रतिबिंबोन्राहाह इति नियमइत्यर्थः ग्रतिस्वस्य प्रतिबिंबो जीवत्वादिकमसमानत्वादात्मस्यादिजायाज्ञवतः नहि स्त्वयं प्रतिबिंबेग्राभास्वरतासंभवइति हस्याशेयमाह ग्रविस्तृतेति ८ चिन्तेनचिन्तयसंज्ञायमासिन्यादिसमहानन्ताखिलवनहृषिस्वादादिव ९ ॥

यो.
वा. नि.
सु. टी.
अ.
१+

विवेष्टयति देहेन यथापूर्वं स्वकं गतः । यथा देहान्तरे याति तत्र सर्वं मिदं स्वर्यते । परमात्मविन्नाणक्रीत्या प्रांशान्ते संपूर्व
ष्टके चलतो अविदूषस्तो कथं रीत्या कायोगेणैहिक पारलौकिककर्माणि करोति तत्कालो कथं चेत् देहेषु सदेहा।
दिस्पन्दशालिनी प्राणविधा चलति स्वाति भुङ्क्ते यजते ब्राह्मणः क्षत्रियो देवता रत्यादि शास्त्राभिलाषयोग्यतां प्रतिपन्ना
र्वेकयथामिश्रुणितत्यर्थः १ देहस्पदे विन्नतिविवर्तं वचसन्ने देहतस्स्वन्ने चतत्रपाधिपूर्वक रूपमनस्तया
परिणामाखात्मचित्स्वभावतिरोधात्री माया शक्तिरिं स्वामनोरूपेण परिणतौ एवं देहान्तपरिणामसवित्सक।
मेशाशिव देहेन देहदारण्यके देवतस्तचलतः कर्मैव तन्म प्राणास्तेति श्रुत्यामिति प्रदरूपं वपुर्देहत्वस्वकर्मसेवध्या

+१८+२

श्रीईश्वर उवाच । मननेष्णाकथ्यकार्यकारिणी स्पन्दशालिनी । चलोचनत्रप्रसाद्य पेटि परमात्मियो १ ।
शक्तने सैर्निहत्ये स्वममनोमननेहिनः । कर्मज्ञानेन्द्रियैर्विचित्रैः देहपरिपीवरतां गतैः २ मनस्त्वपा गता शक्तिः स
जडे वा भातिचित्तैः सा स्फुरत्यनया ब्रह्मन्तु विनाशाक्तिभूतया ३

तत्स्थापनादित्याशयेनाह मननेत्यादिना शक्ति
रनादिमायारूपा ब्रह्मशक्तिः स्वावरणशक्त्या स्वाश्रयं ब्रह्म निरुद्ध्यैव नासिन्न भाति निश्रुत्योतिविपरीतं नीत्वा प्राक्त।
नैरनादिकालादभ्यस्यैव यातास्यपीवरतामति पुष्टतां गतैः विविधैर्भेदैः बहुविधकामवासनान्वितैः मननेन्द्रि
तैस्त्यामनसैर्व्यादितैः कायवाक्चेष्टारूपैश्च विहितनिषिद्धकर्मज्ञानेन्द्रियैश्चैनस्तया पूर्वं स्वकात्मक मनोभावेन
गता परिणता सती चित्तैः स्वाधिष्ठानचित्स्वात्मा दिवस्वस्वभावावसाने ऊर्ध्वमिश्रभावमागता भूतानि कर्मे
व्यवहृतोचिता सती स्वशक्तिभूतया अनया ज्ञानकर्मेन्द्रियादिप्रणाशात्मा यथा शक्ति व्यवहृत्यर्थं दर्शन स्पर्शादिन व।

न्ते ऽपि देहः प्राणसंबोधितः सन्सर्वां संवेदनात्मतया सर्वप्रासिकविभ्रमाण्यचलेन वेत्ति यो देहः सर्वे जीवनदशायां
५१ पीत्वलात्मिकावहति ५२ सपवनेर्वेत्ति न केवलेभ्यो ऽनः करणमात्रेण तान्कर्मेन्द्रियैर्बुद्धिविध्याकामकर्मेद्रिय
गेपुर्युष्टकेविदःनासिन्दुर्येष्टके ५४ नन्वनादिनिमित्तमनसि चित्तनिविवक्षः इदानीं तपुर्यष्टके सङ्घालेनल
येनविरोधस्तत्राह मनइति ५५ अनेनार्थः संशयकल्पितैः शिष्याबोधनेयाये दिदानीं जीवनसङ्पाधिनक्षेत्यस

प्राणसंबोधितेनेह विवेदनात्मनया जडैः नानासृष्टिसमलासैर्यैः सर्वं परिवल्गति ५२ प्राणोत्तेजितमनः
सपवात्तुनवेपति पुर्यष्टकेचित्तरसास्तेनेनेप्रतिविधति ५५ आदर्शेप्यवप्रतिमारवपनेनोपलादि मनः
पुर्यष्टकंविद्धि सर्वकार्यैककारणं ५५ तदेवभेदैः कथितमन्यैः स्वाधापकस्थितैः यस्मादुदेति कलनाकुल
रूपज्जालेयत्रचवासितवदिन्दुभूतमन्यैः यस्मात्मनो विपरिवर्तनेनिरेदर्हणामर्वंतनत्वरमवसिति
विद्धिविद्धे ५८ इतिश्रीमेरुर्पशेधेनिर्वाणप्रकरणेमनः प्राणोत्प्रतिपादनंनामप्रकरणेमत्ययः ॥

तत्त्वस्यविश्वसेवात्मनिस्थितिसयेषुविदेकरससम्मात्रश्राधीनत्वात्परमार्थो ऽप्यन्यत्वनादित्य नुभावयत्र्यपसंहरति
यस्मादितियस्मादेतोनवचित्येवोदेतियत्स्माकेवस्थितवह्नकाराभवेवलीयते यस्माद्धेतोर्मनयवदेहदृश्यविपरि
वर्तिभ्रमस्तिष्ठेदंसेपरस्मैपदेनसस्मादिसंपरमवस्तुत्रैवनान्यादिनिविहीनार्थः ५८ इति. प्र. निः प्रकरणेएकत्रिंशः स गं: ३१
र्गः

श्री
वा. नि.
सु. टी
८५

वत्नीस्त्रद्रूपत्वात्सर्वसाधारणचालनसमर्थः ४४ एवं मनसोपि क्रियानिमित्तत्वमस्तीति व्यतिरेकमुखेनाह मनसी
त्रियाकाले हार्दाकाशे संलीने सति ४५ रूपरूपात्मतां तेन हरिस्पंदः पवप्राणानिरोधादपि मनोनिरुध्यत इत्याह प्रा
णो हृति ४६ प्राणपवनस्पन्दरूपमनः क्रियाइत्येवेति ४७ ४८ सर्वाणा एव विधुरः अन्यथा प्राणनिरोधे मनःसंयुतत्व
त्यक्ते ४९ प्राणाः समस्थित्याइत्युक्तं इदं स्पन्दरूपं मनसः क विशुद्धिका मनो हृत्प्रदेशस्यत्र पवनचास्ये संविते

आलोकस्योः स्थितायत्र रूपं तन्नैव राजते प्राणाः सोस्थितो यत्र तदेव परिवेपति ४४ यत्र वायुनिकुंचेवान्यान
देवपरिवर्त्तते मनसाकाशसंलीने नप्राणः परिवेपति ४४ तेजस्यसत्वमायातेन रूपमिव राजते प्राणाश्च
शांते मरुत्यमनोतनमन्यारापि ४६ वान्यायाम्रूपतातायेः सोनपरिवेपते यत्र प्राणमरुद्धातिमनसल्पे
वतिष्ठति ४७ यत्रयत्राशुसरतिरथतत्र समाधिः प्राणसंशोधितं विभ्रंशानिर्देशं निःशान्त ४८ सेवाणान्त
रूपाणाशायनतात्यसान्त्यपि यत्र सूक्ष्मतनयो यत्राशिस्तत्र समस्त ४४ यत्र प्राणमनस्तत्र यत्रेरस्तत्र
तत्र चिः सविभिः पवनसंदेशशीतस्पर्शो नस्यसः ५ सविन्नः सर्वरुताच्छिन्नेनसत्वगाकोटे सर्वत्रविद्य
तेसंविद्योमसकालनराजते ५१ स्वभ्यतीवतसाप्राणस्यदादित्यरूपपत्ने सत्त्वमात्रस्वरूपता तेजसमका

प्रतिसर्वांसेसुत्ररसप्रवेशार्थं सर्वनारीसंस्पर्शानसु … विशुद्धि … मनो … पवनात्या
… पवनः ५ चित्रमनोवर्दितलिनाशरीरात्मकप्राणकोटरे चित्ताविवशतिबिंबभावेन हिरु
ष्टानस्मारस्तापितमसादेवापपद्येत्याह सर्वविते रिति ५१ तेजापपन्नमाह स्वभ्यंतीवेतिस्पृटाभिसूक्ष्मासाचलेनी

वसिष्ठोक्तनिर्वाणप्रकरणे ८५

प

एवं चोनवेदिश्च सर्वे हेलसृतेः सात्त्विमाद्यात्मकले सर्वेहेतुने नस्था मे वाधस्तमितिफलितमित्याह विदितेति यथास्फ
दिकशिलान्तर्गतवनादिर्नेत्यादिप्रतिबिंबसंनिवेशाधानेन हृतम् ३६ विकारादिविवर्जितमिति किं पाविशेषणोऽपि
स्थान नवात्मन्याविकारादिविवर्जितमिदमित्यर्थः ३७ चित्तइत्यादौ जडमजडं वा सर्वं भावयतीसती स्वयं स्वरूपस्थि भा०+२
तामवतीत्यर्थः ३८ इदानीं चित्तो बहिः संसरणेऽस्य परंपरां कल्पितयत्राह रथइति द्वाभ्यां ३९ संवेदनवासेंद्रियाणां ५

चित्सकाशात्सिकानिन्द्रियाण्यात्मनोदासानवसंस्थितं इदमंतर्मनोऽहंत्वेन सन्निवेशं यथा शिला ४० अहिंतीयादयोने
दं विकारादिविवर्जितं नास्यमेतिनचोदेतिसंदते नोऽनुवर्तते ४१ सकलस्याभूतीवनाभेत्वनिः सकलस्यात्मना
स्थिता विजडे नोजडे भावभावयतीसत्संस्थिता ४२ रथस्तत्सा क्षिन्नेजीवोजीवस्यादेहतीरथः अहंकृते
रेखोबुद्धिस्तथाबुद्धेर्मनो रथः ४३ मनसस्तु रथः प्राणः प्राणस्यान्तर्गतोरथः अहोऽनुसारथोदेहादेहस्यस्प
दनरथः ४४ स्पंदेनकर्मसंसारेजरामरणपंजरं पदशतनितं चक्र मिदमास्ति विभूतितं ४५ इतिभ्रमतस्य
लन्यस्तत्वशरवातनः मनाराधिनसन्यात्मन्दानसांशुवस्थिते ४६ रथास्त्वतत्वसतः प्राणाः कल्पनायाम
नीक्षुर यत्रप्राणप्रमहत्यमनंनपरिलुप्यति ४७

सर्वेषामपि शास्त्राणां संसारे स्पंद नेभ्रमणमेवकर्मसाधारणमित्यर्थः जराम
णपलक्षितादेहादपंजरावितयतयाविषं जीवस्त्वादोसाचकं स्वादेतं लकाभरणेषु सुरस्वविभूतमाधेयरम
७ देयं ताते ४६ साधिकत्वमेवोपपादयति प्रतिभासतइति ४८ मनसस्तु रथः प्राणइति पदार्थनेत्र वस्तुमात्राणामुप
लं विविधं वक्तुमपपन्निमाह रथइति कल्पनायाः प्राणसंकल्पनायाः निमित्तत्वादिति शेषः एतदेवदर्शयति एतत्रादि

बा·
नि· पू·
टी·
८८

एवंस्पर्शेन त्रिपुटीस्थले पिलझ्राकनैमजडैातत्क्षोत्सन समास्पर्शि श्रुन्योप्यतक्षिदथीनसमास्फूर्तिब
लादेवनयोः सगः स्पर्शेन्द्रियकलनानि भिन्नवात्स्पर्श उच्यतेनत्वाननस्पुक्ष्यीतोस्मादिन्द्रियेषुमन
नतदाकारामनोवृत्तिः स्पर्शसंवित्तिविज्ञ्यतेनत्त्वविनिस्तदवहित्रावृत्तिविषयात त्रिपुटीप्रयात्तपरासा
क्षिविदेवेत्यर्थः ३२ एवंघ्राणेन्द्रियात्मनाऽथात्मनात्मना विभक्तस्यगंधतन्मात्रेनास्पनासा

त्वङ्मात्रमोजजडैतत्क्षोत्तत्संयः स्पर्श उच्यते मननेस्पर्शसंवित्तित्त्वंविनित्त्वविदा ३१
गंधतन्मात्रपवनसंबंधोगंधसंविदः श्वासात्मनसाक्षीनवेदनपरमैवचित् ३३ श्राह
तन्मात्रश्रवणवातसंयातनोविना स्वगुणसदृशीसंवित्परमाविद्धदाहृता ३४ कि
येत्सुखेत्वेसंकल्पात्संकल्पोमननक्रमः मननेचित्रकालघ्र्यात्माचित्रिर्मलाभवे
त ३५ ॥

+श्राद्धसविज्ञप +२

प्रवेशेपवनेनहृतःसंवेधःगंधसंविदोगधाकारातःक रणहृ श्रीनानिमित्तत्वाद्गंधसंविदः१
श्वासात्रिपुटीनामनसाक्षीनेविविक्तयत्वघ्नालहणवेदनेसापरमासाक्षिविदेवेत्यर्थः ३३ ए
वंश्राहृतन्मात्रस्यश्रवणेन्द्रियस्थानवातस्यचसंयातउत्पन्नामनोवृत्तयःनात्समनोशोविहा विना+२
य स्वगुणसदृशीनिर्विकारायासाक्षिसंवित् सापरमाचित् एवंस्मिनत्रिपुटीसाक्षिविदपिवि
स विश्वदृश्येतिभावः ३४ एवंकर्मेन्द्रियप्रवृत्तिनिमित्त ३५ ॥ रामायणमोनमः ॥ ८८

राम·

यथा शाम्भवः श्रादर्शादर्पणः स्वाङ्गानि मलसमाप्तेन न स्थान्त्या प्रतिमा स्थिता पुनः पुनः प्रतिबिम्बमिव त्रिधा योगयोर्स्थितिः स्फुटा यतिनः तद्विदप्यहानाज्जडजीवभावादिसर्गमिवाभास्य बोल्यपी त्वनुनासिकलोपविकल्पः आगामस्थिता न मबोधानमकै स्वल्पपद्यातीत्यर्थः २५ प्रभावः प्रसदत्तानेनतद्वेदनात् २६ अन्यतो भेदे उदरसे मत्तं कृत्वा तेन स्वस्य भये भवतीति श्रुतेरिति भावः २७ ईषत्स्पंदाहंतवियोजकः प्रत्युत्तिमात्रात् स्फुरितिति तटं तत्संतानात्पष जीवभावः २८ चितएवेति अथास्त्रस्यापि हानव्यतिरि

स्वात्मेप्सोर्त्यासा दर्शोयद्येतिप्रतिमास्थिति तथा सर्गमिवाभास्य बोधानन्दैयातिनत्पदं २५
प्रभाववेदनादस्याः सेत्वाः संप्रवर्तते स्वभाववेदनादेषमसदेवोपशाम्यति २६ यथा
चिम्बाच्चिनोत्यनन्यतामसतीनस्याः अहंतामिव संप्राप्य न स्वपत्नीवाप्यनाशिनी २७ ईषत्स्पं
दादथो यात्रि स्फुरणोत्तामसोः फले यथा नैव संविन्न ध्रुः पातो महाचितः २८ तथादी
नान्तस्मेषा चिमएवामलैव चित् द्विमेकत्वेन बोधोत्थबोधनविलयात्मने २९ समासात्रेण
चिमस्यबोधस्थितेरित्यादिषु आलोकसमामात्रेण व्यवहारः क्रियासिव ३० वानाकनी
निकास्पंद सहीमिर्दैशिकच्यते तदाभवति तद्रूपरूप बोधस्त्वेन्यया ३१

कसत्त्वाभावादिति भावः द्विमेकत्वे भेदाभेदाभ्यासौ २९ चिमस्य चिमसादितः ३० सामान्येनोक्त्वा विशिष्यस्वल्पराद्विषु विभज्योपपाद येष्वित एव सर्वत्र फलीभावं दर्शयति वानादिस्यादिना चित्तनिधिप्रेविताज्ञाता तस्यान्यथायोनिमित्ताश्रयः कनीनिकयोः स्पन्दो भवति तस्यापि स्थितादीपि सैन समस्यिदिंषत्वाहिषत्त विलक्ष्यते न याऊस्या द्वादाजलमिव वासे वरिः प्रापणीयं यदेतः करणत इति तस्यापि घटादौ तद्रूपस्य तत्समानाकारस्य रूपस्य नीलपीतादेर्घटाद्याकारस्य च यो बोधः सत्ता

१९ एवमेव प्रमाणापि सा विदमुना देहादिभावेनैवामलिनापि मलिना सप्रमाणैवमविकल्पाप्यविकल्पा
तिमवेद्ययोन्यं २० इदानीं सर्वगतायाः स्वात्मनमायाश्चिन्मये कस्मिंश्चिदेव प्रमाणत्वं विशेषयामिलदा
इयवचेपुक्तिमाह निर्विकल्पेति निर्विकल्पा विशेषाभिमानादिविकल्पशून्या नीपमा सर्वगतास्वात्मावि
त्वात्तेन प्राण प्रधाने लिंगदेहप्रावाता प्रतिबिंबभावेनानुगता सती प्रंगानि हस्तपादादीनि मर्मादिहृदयादि
स्थानानि प्राणादिपदार्थसमुतिसहस्रनाडीमेदच व्याप्य सर्वगतासमस्तं विदेतावन्मात्रेण प्राणरूपैव विनोति उपच
येन घतिपदार्थो सकलको शाद्यादितेन लकंय आदिस्वी चे नेतदीचेमा पितावन्मात्रे उपसेद्व भवद
स्व

सा दिव तिष्ठति सती से दत्तेन वक्षवित् दीपः प्रकाशानायेव करोतिन पुनः क्रियो १९ मलि
नापक्कुनेपासा विकल्पादा विकल्पिनी जडेवायनडाभासानसर्वासवगेवच २० निर्विक
ल्पापरा स्वत्माचिच्छिनोति सासंविदे वानावालोगमस्तेदिय घायेत्रादिवेष्टने २१ रूपालोक
मनस्कारवलिना विदबोधनः बोधनश्चैव भवति निरोधसदसतीयतः २२ सापि वेवविदन्या
चिंतामायानिवेतनान् साधुरेवयथा साधुर्भाविते दुर्जनेषणाः २३ मलेनसर्गमायाति

रूपाकारस्तपवयेन घतितद्दित्यर्थः २१ अत एव ज्ञायतः पुरुषस्य चिद्दृद्री रूपाघालोकनेत्रैतर्मनस्कारे
श्ववलितासती नेत्रबोधतो बोधपदे भवति निरोधतः रागतत्त्वमवासनामयरूपालोकमनस्का
रवलितासती श्रेत्रेबोधत बदरिस्त बोधत इति पदद्वये पि भवतीत्यर्थः २२ सा अत्यक्षा अस्य विदेवदे
हात्मनाचेतनात्मत दनुकूल प्रतिकूल मामिपरिहारचिंतामायानियथा साधुरेव दुर्जनेन संगत्या
विचलितेः भाविते संस्कृते सति दुर्जने षणाः साध्वसाधुर्भवतितद्दित्यर्थः २३ अत एव पुनर्बं र

नत्रुनर्हिरिण्यगर्भात्मके समष्टिविनिमेवास्याश्रितः सर्वानर्थहेतुर्दोषः यस्मात्तएव निक्षिप्ताज्ञातविं
थकारीदेपुनानथाभ्रनथापनत्नस्माइुःखमवाप्नतेनचतदस्माभिरुक्तेतेशकामित्याशंक्याह नविना
हिनिविहोषानविनादोषभूता तकस्माद्धिरण्यगर्भस्यविनाविमिताज्ञानतयापतद्दुःखमवाप्नत इति
नकिंतुतेनसहायेदर्हिर्दिविषयानेपुसर्वेपुग्रहेममेतिसत्याइतिचभावनामात्रेणायप्रकृतःसंसार
लक्षणोनर्थःस्थितइत्यर्थः १२ अतएवतत्त्वेतप्रभावनामात्राडपशाम्यतीत्याहतत्त्वेपीति १२ अतए

केवलेकेवलीभावस्वरूपेनेवावशिष्यते नविनाकस्यचिद्दोषाज्ञानयेनदवाप्यते १२ तस्य
वेभावनामात्रेणानर्थःप्रकृतःस्थितः तद्वेषभावनामात्रेणानर्थउपशाम्यति १३ तद्वेष्यभा
वनामात्राहन्तेन्यैरोपयुज्यते नतृणेनचत्रैलोक्यमितिस्यायततात्ते १४ स्थायतएवचेष्ठो
थोडुःसाध्योभावनास्थितः यपत्रसाध्यतेत्वैसा तत्वस्यकेवलस्यते १५ निर्विकल्पाहिती
याचिद्यासैसकलगामिनी परमैकापरासाक्षाद्दीपिकातनसामपि १६ सेषावभासनुक
रीसर्वगानित्यनिर्मला विर्ध्नहिताविर्मनस्कानिर्विकारानिरंजना १७ घटपटेवटकुड्य
शाकटेवानरेखरे कासरेसागरेभूतेनरेनागेचसंस्थिता १८ ॥

वत्तृणमिवापवदितेशक्तोपित्रैलोक्यपदार्थोभावनावलादेवानन्नविदाडुःसाध्यःस्थितइत्याह
नतृणमिति १४ नन्वतिसुलभोभावनात्यागःसतएवकृतेनसिद्धतितत्राहयदिति तृणमात्र
स्यापिकरप्रसारणयत्नेविनालाभादर्शनादितिभावः १५ भावनामात्रत्यागेपरमपुरुषार्थोरूपाप
रमार्थचित्सर्वत्रसुलभेत्याशयेनतांवर्णयतिनिर्विकल्पेत्यादिना १६ १७ यथादीपःपदार्थप्रका
करोतितदपिदीपीत्यर्थः १८ ॥

विनासत्वादेवतस्यात्मनात्मत्वसिद्धमित्याह एवमितियथाविनाचित्तधनेनत्तुन्यतेष्वसोचितेनदधीनेचे त्यंचनकिंतत्तुद्वैवमर्थः ४ चिन्नियेधादेवचित्तिवत्वादिप्रत्युक्तरूपदर्शनरूपं स्वप्रिन्दीनिषेधोपिसि द्धस्याहनेत्यादिनाहृशिचितिं ६ चित्तचिन्तितमिस्तत्तनत्त्वदाश्रयत्तन्यानितद्विषयाः शादिपदान्तोक्तमतिमा नत्वत्तुद्विषोद्वयाश्रहंकर्त्र्हकारादेकार्याणिशून्यत्वे ७ नत्वेषोहवसनेतत्राणादिपदान्तदाश्रयतत्वात्वतः

यवैदिकारणाभावाद्वित्यस्यासंभवादिति नासौविनेतनत्तुंयेयत्वात्तत्त्वात्वेयथा ५ नदृश्यदर्श नरहृदृपेतेत्वमिवोपले नकर्तृकर्मकारणंदृशीदावविवहत्सता ६ नमात्हमेयमासानितमसी वनवोक्तः नचित्तेतनचेत्यादिनेदनेवदिरोयथा ७ नाहृन्तनेनत्वसादिपर्वतत्वमिवांवरे सदेह त्वान्यदेहत्वेशोत्वत्वमिवकज्जले नानानानानत्वाण्वेतत्वाणाविवसमेरवः नचशाहार्थशाहूणी मेदोधरत्वताथथा ९ नमिनेतिनचेवार्कमंडलरजनीयथा नवस्तताविस्ततेवनाहिनेचय थोस्सता १० नशून्यताशून्यतेचशिलाकोशइवद्रुमः शून्यताशून्यतानानामहतीवइवासता

११

त्मवेधाशूसते ८ नानाजीवभेदाः अनानात्वतिदेहमात्माभेदाथासाखापिनशुणोयेतः सुमेरव ९ इव शहानामानिशर्था इपाणिनेषांशहशी: कथापिनास्ति ९ अथातआदेशोनेतिनेतीत्याशायःश्रा स्त्रीयसर्वहृश्यनिषेधश्रुपितत्वप्रदर्शनपर्यंतमेवहृष्टेत्तुचित्तेवप्रतियोग्यप्रसिद्धेस्तपिनसंभवंतीत्या ह नेतीतिवस्तुतिविक्रोवस्ततावस्तताल्याभांवपिनस्तः १० शिलायाकोशगर्भविषयथाप्रसिद्धाम

भर्तृदीनानायकेयो॑या स्थि तेनिशेष्टे हेरामलेजडगोलेविवाया: प्राप्तोसमर्थोमवलोकयथयस्मा
उमेोर्धाप्रोप्रमस्वभावापिवित्रमवाह्रस्वदीपेव्रस्वदीपुशविवेषपीवमाकाशस्तेनतस्यगदन्नि
जस्मनिरतिशयानेदप्राप्यांभावस्यचनसमुराद्दिसकल लोपलक्षितसर्वज्ञादेनभावनसामर्थ्यस्पधस
स्मवणेनविनादेहमात्रपरिच्छिन्नमहाभागानिमिप्रयुक्त्यध्रुवल्पनलदवणोवममविक्रनेवसपनेतिमा

अनेनविभवभ्रष्टादेौर्भारपरितापिनी शोचेतीशाध्वनीवलंभर्तृदीनेवनायिका १८ जडगा
नेवलोकयशाकृतानिजपदस्मरणेनविनेह्वित अन्तिकस्मध:पतनाघलाघ्रदयहृदी
इवनपीदवत् १९ इतिश्रीमोहापायेशिवहृतापाख्यानेवेतोनुशासिहिचारविंशः सर्गः २०
ईश्वरउवाच चिनोत्यलीकमेवैवंसउ:खासीतिभावनात् चित्तप्रतीवतामोहपतितासंभ्रमे
यथा १ असतापिमतासीतिविपर्यस्त:समतिवंभ्र: यथारोदमनेष्टवनष्टासीतितथैवचित् २
अकारणेविपर्यस्तामतिर्भ्रांतिमपिस्थिरं व्यधाजगत्प्रणीदनघाद्देताभ्रमाप्तिति: ३ चित्तेरि
कारणेत्वस्या:ससारानुभवेस्थिते नचतत्कारणंकिंचिचितात्मत्वात्मसंभवात् ४ ॥

न्यमान:पुन:पुन:स्पतनायप्रथोवजनितत्कस्मिन्नर्थे १८ १९ इतिवा-ना-प्रका-नि-विंशतम:सर्गः
जीवितादिनिषेधेनसाम्युडाविलदर्शते मन:प्राणादिधृद्वारावहिरत:प्रथायथा एवंवर्णितप्रका
रंजीवनगजाज्ञावमलीकमसदेवात्ता नास्त्रिनोतिश्रारोपणमस्विनोतित्स्वमेदीवतामदिरामदस्तत्क्नेस
मोहपतिता १ वृष्टत्यया २ भ्रांतजला लवक्रादिघथास्थिरे निसलेपश्यतितथाजगदपिस्थिरपश्य
ति ३ नविनेकिचिदत्सत्क्रन: चित्तस्पतदन्यत्रस्यचत्रत्यनमसंभवात् अविद्येजगदेत:पातिन:तत्क

विदाम्यानेस्तयेनयत्रयथा विनोति विवर्तनोपयातिलयातभावमनुभवतीमर्थः १ तान्मवान्यु
न प्रपचयतिहसीत्पादिनापुनर्वकीशहणेग्रनिदीर्घपादचतुजात्पनरसग्रहार्थपवेदर्लकाग्रहण
ग्रयतिपवलतल्लकेरजातिग्रहणाय ११ वटीकादयःपदेजातिभेदाः शालीशारिकामीती

विविनोतियथात्मानेयेनयत्रयदायदा ममथानुभवत्येवुसेदाहीत्यादिनापथा १ हे
सीक्रौंवीवकीकाकीसारसीनरगीहकी बलाबलाकाहरिणीवानरीकिन्नरीशुनी ११
वटीकापिंगलीशालीमल्लिकाभ्रमरीशुकी धी॰श्रीह्रीः प्रीतीरतिस्तुत्योवरीशर्वरीशा
णी १२ एताश्चान्याश्चान्याश्चपरिभ्रमतियोनिषु विवर्तमानासंसारेजलावर्तेतृणं
यथा १३ विभेत्पथुस्तसकल्यात्प्रशाहादिवर्गेभी नानायासहगत्याक्लिश्यमाना
लाचलाबला १४ एषासाकथितातभ्येजीवशक्तिर्महामुने प्राकृतावावविवशाव
राकीपशुधर्मिणी १५ कर्मात्मेत्यभिधाप्राप्ताशोच्यासपरमात्मनः अनेन शश्वद
˙ दुःखबहुलंसंयेविभ्रममाश्रिता १६ असदेवानयाकोमविनाशिसहजंमले तेदु
लेनेवकेतुकमनन्ययाव्यवस्थितं १२॥

रतिरितिदलोपेदीर्घः शार्वरीमाया १२ योनिषुदेहभेदेषु १३
अबलादुर्बला १४ १५ कर्मात्माकर्मानुसारस्वभावात्तथाचश्रुतिः यथाकारीयथाचारीतथा
भवतिसाधुकारीसाधुर्भवतिपाप॰कारीपापोभवतिपुण्येनपुण्येनकर्मणाभवतिपापःपापे
नेति १६ अनन्ययास्वातिविकसमासफलेनिष्ठुलपयाअविप्रयाअव्यवस्थितमनियतं १७॥

नारायणादीनामपि जीवगतिप्रपंचनं यदेव दितत्रित्यमनित्याः प्रदिनः स्मृताइत्यादिशिवपु
राणाजोयातनारायणादिसाद्रूप्यमस्मजीवविषये वाधोन्नेप्रभवाइतश्चारभ्यनजीवगतिः प्र
पंच्यते किंत्वचितः सर्वव्यापारकलनेनैवत्पदोषः कांतयागतः प्रहांगभेगतः ४२ सप्तमनादि
पदैर्वाद्यादिव्यापारालक्ष्यते ४४ जलचटितेसेवत्सरचक्रे कालमंडलेयुगमन्वंतरादि ४५ क

दोमेनारायणोंभोयोध्यानीब्रह्मपुरेमर्केः कांतागतोहरः शैलेस्वर्गेहरवरोहरिः ४२
दिनेकरोतिनीहारंग्रीष्मेतपतिवर्षतिजलं करोतिप्रसनेसविल्सपवंतमहोदधिं ४४ स्र
लवक्रेप्रवहतिसहसाकालमंडलं दिनरात्रितयोपेतितेनालिमिरलोकमात्र ४५ क
चिदीजरसोलासाकचित्पाषाणमोनिनी कचिन्नदीसरवद्गाकचित्करुदविःस्तू
तिः ४६ कचित्फलावलीपाकैः कचित्काष्ठानलादिभिः कचित्केत्यादिसदारिक
चित्सादिनकिंचन ४७ कचित्कालिताकाराकचित्कशशिलाकचित् कचिन्नीला
पहरेलाकचिदग्निः कचिन्महीं ४८ सर्वात्मत्वात्सर्वगत्वात्सर्वशक्तित्वयोगतः सर्व
त्वादेवरूपैवसादृष्क्षेवेसापरा ४९ ॥

चिद्रूपादेवीजात्मकस्तदंकुरवादेतरसात्मकप्रोलासोपृष्य ॥ पाषाणेमोनिनीनिष्कला
४४ तृतीयोनपादद्वयानेतरस्फलहितेत्यायाहार्थे श्चो त्वनहिमभिवाचरत् हिमहाहिजले
घस्याः स्वमाकाशमादिपदाहायुस्मृत्यत्रकिंचन ४७ कण्टकंपाकंटकादिदुर्गमा ४८
सर्वशक्तित्वमायातयोगत :सर्वत्वादेवरूपाजगद्रूपे वसर्वनाम्नोचतिमात्रेचक्रोदमनोभक

न परमार्थसारसंक्षेपविवृतिः ४४ ॥

८५ नरकादिषु भूमिषु कष्टात्कष्टमनुप्राप्ता ८६ क्रमान्मानुष्यलाभेपि बाल्यात्प्रभृति व्यवहारकौश
लादेदरग्ध्याभाकाद्यनाटकनर्तकोद्यमाभ्यासमुपागतानां सतीविचित्रबन्धस्पर्धनशूहहेतुपरिवारादेर्नि
र्माणेयः पराक्रमस्तत्पदमेवगतानमोहोपि योगिविवेकपदमित्यर्थः ८७ एवं क्रमेणावधःपार

पदवैषम्यमायाति सैकटात्संकटं गता दुःखाद्दुःखे निपतिता विपदो विपदि स्थिता ८५
नानानर्थगणोपेता चेष्टापरवशाश्रया कष्टात्कष्टमनुप्राप्ता परिमाणानुतापिनी ८६
क्रमाद्दावदुर्वेदग्धादेदग्ध्यागमुपागता विचित्रबन्धनिर्माणपराक्रमपदं गता ८७ स
र्वतःशोकतेभीतात्राणान्यमुपागता दीनतोद्यशफरीविवर्तनपरायणा ८८ बा
ल्येविवशसर्वाङ्गी यौवनेवनिपाहता वार्द्धके व्यतिदुःखार्तामृता कर्मवशीकृता ८९
जाधस्तात्स्वर्गनगरेनागीपातालकोटरे आसुरीदैत्यविवरेनरस्त्रीवसुधातले ९० राक्षसी
राक्षसावासे वानरी वनकोटरे सिद्धीसिद्धशिलारेकिन्नरीकुलपर्वते ९१ विद्याधरी देवमि
देवाप्सरीचवनगानेके लतानरीवगिनीदेवीहस्त्यानीवनेमृगी ९२

प्राप्यमाणात्वघमुपागतानां सतीसर्वतोभीतानां शोकतेविवर्तनभूमौलुठनेनत्परायणा ८८ सेदेपे
कं प्रपञ्चयति बाल्य इति विवशाः पराधीनाः सर्वेशरीरभोगायस्याः चिंतया चिंतविषयादिचिंतया ग्र ८४
स्तामिहितविवेका ८९ कर्मगतीरेव प्रपञ्चयति जाधस्तादित्यादिना ९० जलपर्वते हिमवदादौ ९१
देवगिरौ मेरौ वीरुलत्वगुल्मिणी ९१ ९२ ॥ रामः

पयोमलपाषाणतां करकत्वमिवमोहजीवतां भ्रमसायाति ७५ ७६ भावोविभव प्रभावोद्भाविषानदनु
पातिनी ७७ व्यवच्छेदेषुभार्यापुत्रादिवियोगेषुशोकादिविकारिणी शोकेशशिवेषुक्रूशाघाकृपणा
७८ इयमत्यसङ्कः त्वमोहादिस्वभावेवाहमस्मि इतिभावेनभ्रमेणरागेणातेभसाक्रोधेनचाभुवनिता
७९ ६ ८१ विभवानाभूतमात्राणांवाप्राविर्भावेउदितकाराहृष्टोऽभिव्यक्तायाअसदेत्संगिरोभावया

अनन्तसङ्कल्पमयीजाड्यसङ्कल्पपीवरा चित्ताख्यामोहमायातिपद्यं पाषाणतामिव ७५ त
तस्मिन्नेमनोमोहोमायेतिविहिताभिधा जाड्यनिपुणमाक्षिप्तसंसारेजायतेऽस्तु ७६ मोहमा
यस्तुपायाताततृष्णानिगडपीडिता कामक्रोधभयोपेताभावाभावानुपातिनी ७७ त्यक्ता
नतनिजाभोगाव्यवच्छेदविकारिणी ३ खेदावानलानमाशोकाशिवकृशाशया ७८
इयमसीतिभावैर्भ्रान्त्यनेविकलीकृता देहमात्रशरीरात्मापत्त्येत्पुपागता ७९ मणमाहगाव
पक्षेमीलितवनदेतिनी भावाभावाल्लताटोलापरिलोलशरीरिका ८ प्रसारार्थेसंसारविका
रव्यवहारिणी तापोपतप्तहृदयारागरोगाउसारिणी ८१ निजरूपपरिभ्रष्टामृगीवाकुशातो
गता प्राविर्भावोदिताकारातिरोभावलमागता ८२ ॥ स्वैकैकलापमा
तासभीतासभ्रमदृष्टिषु पलायनेवाप्यसत्पासवनालीषिववालिका ८३ ॥ उष्ट्रीवमधुवेवि

+ यथा + २

८२ ८३ यथाउष्ट्रीकटकनिवपत्रादिकुचर्वमाणेषुस्ववासनाभावितविडंतवेमधुवरसकाङ्क्षतेनदन
उ स्ववनलेषुविषमेशाखेकोदनइत्यर्थः अथवाउष्ट्रीविषमेषोषुशरफलद्वारासबद्धमधुपटलप्रस्तन
मधु विडलेरनवाञ्छयाहस्तमाक्रूरन्दुर्युगपन्धुर पादोपनयनमाच्चान्दवेदेहभारेणावातरपविभु

तेजोनुरजिता

छायकपोलविलसत्वेणीपतानीतिसद्रसनालिनिर्यं ६४

वा नि प्र टी ८३

आकाशसदृशानि परमाणुरेनि सूक्ष्मभूतानि तद्वाचकपीशाद्दृश्यस्य स्वरूपभोगपानाबीजात्मिका चेत्यता मायोपलक्षितमध्यविदिषयतोपतिपश्चात्तानतन्मात्रैसमष्टिप्राणभावस्तङ्गासिनी भवति ३१ तथाभूतायास्तस्याः पंचीकरणप्रयुक्तस्थूलभूतात्मकसमष्टिस्थूलभावतदंतर्लिंगदेहोजीवभावतज्ज्ञ आदि भावबदर्शयति देशेति तन्मात्रे सूक्ष्मभूते पंचीकरणेन वलिता सबलिता सती समष्टीपचतद्देशा

चित्स्य चेत्यितामेति साकाशपरमाणुना शब्दबीजात्मिका पश्चात्तानतन्मात्रगामिनी ३१
देशकालविभागानां तन्मात्रवलिता क्रमात् जीवोभूत्वाभवत्याशु बुद्धि पश्चादहं मनः ३२
मनस्तस्य प्रधानानां संसारमथवेलने चेडालोस्मीति मननाच्चेडालत्वमिवद्विज ३३ सं
कल्पिता प्रबोधेन जाग्राद्विप्रबोधिनी शवलरूपमासाद्य संकल्पाधात्मनारत ३४

लोकात्मकदेशविभागानां निमेषादिद्विपरार्द्धावधिकालविभागानां च क्रमाद्भवति तमस्तत्रप्राणधारणाज्जीवो भूत्वा बुद्धिरहंकारो मन इत्यादिचित्तं च भवतीत्यर्थः ३२ ३३ ब्रह्मविदेवप्रबोधेन अज्ञानेन शवलरूपमासाद्य देहजीवाकारेण संकल्पितासती तत्स्वरूपाज्ञानेन अविद्यप्रबोधिनी प्रसवत्स्वभूतापुनः पुनर्भोगसंकल्पादनार्तेन्यानिःसरति ३४ ॥ ८३

राम

यथातस्त्वेतनस्यैवजीवादित्वेनइच्छमाभितिप्रागभागप्रश्नोत्तरमङ्क्षैवप्रश्नोत्तरेवमित्येनक्वतेहृयोर
पुनरस्तत्वेवकक्राम ईश्वरउवाच शृणुविनिशखिलप्राकनप्रश्नोत्तरमदिनेसर्वं १४ वक्ष्यमाणेपो
ज्ञानेनयतिविवविद्वेविधौदेहेदर्शयतिविदिति इकिलचलाधाव्यहिसमष्टिरुद्धेउन्मुखात्मिकाग्रा
सक्तस्वभावाविज्ञानमघशाद्यधायकत्वेभोक्तृस्वभावेस्यथैः पराक्तृष्टस्वचितनिर्विकल्पा १५ ग

ईश्वरउवाच शृणुएतदखिलंब्रह्मन्यथापृष्टंवदामिते महानर्थोल्पयाप्रश्नः कृतोब्रह्मविदांवर १६
चिदस्तिहिशरीरेहसर्वभूतमयात्मिका चलोन्मुखात्मिकैकातनिर्विकल्पापरास्मृता १७
संकल्पशुद्धास्वांतःस्वयमन्येवसोदिता संकल्पितेनरवरादोःशीलेनजीवतांगता १८ ल्प=
सएवहिपुमान्कोयाएथेहान्यतूवचाणात् भवत्येवविकल्पोकावित्तद्रूपान्वतांगता १९
विकल्पकल्पिताऽहंद्विमित्स्वरूपापरिच्युता जाड्यैकमात्राद्यवेनीश्यातिकलनापदे २०

स्वाचलस्वभावत्वमिवभेदोपाधिकृतएवेत्याशयेनाह संकल्पेति हेतावृत्तमित्यादित्वोदेवता
ग्रनेनजीवेनात्मनानुप्रविश्यनामरूपेव्याकरवाणीतिश्रुतिदर्शितसंकल्पेनात्मानमेवजीवात्मना
पुरुषपुरुषवती स्वादिकमेणकृतः कर्तरिचेतिकर्तरिक्तः यथास्वप्नशीलेवस्त्रीस्वमसंकल्पितः इ
तरः वरउपपतिर्येयातथासतीदोःशीलेनगतासती वसंपन्नातद्वत् १८ पुमान्मनुष्यामृष्यारोग्व +द्वितीये।
सद्वत्कृतोभवतिसद्वत् १९ एवंस्वरूपात्तीत्यास्वरूपात्परिच्युताचित्ज्ञाड्यजडतादात्म्यभावयेमीसर
तीसतीकलनायाःसविकल्पबुद्धेःपदविषयतांयातिसंकल्पनयैवेत्यर्थः २० ॥

वा. नि. पू. टी. ८२

इत्यर्थमनुभावयितुं व्यतिरेकमुखेनापि प्रसिद्धोदाहरणेषु समर्थयति चिदालोकमिति द्वाभ्यां स्फुरन् मेचलनन्त्याभुवनमपि शक्तितामपतिपत्तुदृष्टः किं कुत्रयोपपत्कारकालदेशानो नि रासः ९० स्रोतांसि श्रोतोः यस्य केनलाभिः केशास्म रहोलतायस्मिन् चिन्मात्रेनैविद्यामिविना ९१ एवं च चिदधीनजन्म कुआदि सर्वभावजाता तदायत्तं तन्नाधीन सर्वभावसत्तासंगादिजं लमितवचिदेव परमार्थ इति सिद्धम् इति ९२ ९३ य देकश्चिदेवास्ति नान्यदिति तदात्मकः श्रयेदेहो निद्रामरणादौ च दर्शनादेव श्रवणिसफारमयाः

+सुधांशुलक्ष्मपार्थिवर्तनादिव+४

चिदालोके विना कस्य रसनाग्रे स्फुरन्नपि कथं कदा शक्नुतामेतिहृष्टः कवारसः ९० शृण्वन्तं संभाषालोपि कं तलपलिलतोष्यले चिन्मात्रेणैव विना देहद्रष्टुः कर्त्ववाज्जते ९१ वर्द्धन्ते विलिन्यानिवित्तरावरकाणि चिदेवास्ति नान्यत्संतिचिन्मात्रमिदमुक्यते ९२ वसिष्ठ उवाच इत्युक्तवाँस्तदा ज्ञह्वः तथापि दाक्षयोगिराः पुनः प्रहोममयावाम सुधांशु सर्वकामानि वा ९३ यदि सर्वगतादेव विदत्स्येकात्तदात्मकः तदर्थं वावनिस्फारमयायेव न चेतति ९४ अर्थं विनाभूराभूत्वा विहीनः समतिष्ठितः इतीयं कल्पनालोके मत्पदाशुभवाकर्ष ९५

तत्पदुपभूतविकारस्तुत्वाऽऽग्रेयानेत्रादिहीनामिति सिद्धिवेचेत नितन्कथमित्यर्थः ९४ तदेवत्स्वाहेपुनरा हृयथमिति यद्यदेहादिः पुराहृयमावान् सर्वं जीवनदशायां च विलात चेतनावान् ततो मत्यर्थ इति मत्वा ज्ञाभावः भूत्वा संप्रति हृष्यमरणादिदशायां विहीनः स्थित इतीयं कल्पनाकथं विलविना

विद्यीनयुक्ता ह्यातमेवजगतः प्रपञ्चयतिविश्वरविवेइत्यादिना ५५ ५६ नतुचिद्घनरसायनमिवपदार्थाः
पटलावलीसर्वतोव्याप्यस्फुरतितदितनशनाद्यनल्पात् नहिसर्वतो रसाद्रेःशुष्कतया प्रसक्तिरसीति
तदाह विश्वाश्रयेवेति यथापचीकरणेनगृहस्यापिसर्वतस्तेनोव्याप्तिसमात्तदनल्पम प्रसक्ताभावो
पितेजसभास्वरतायाभूतान्तरभागैरभिभवाद्धरिरभिव्यक्तैसौवालोकव्याप्तिन्तस्युक्तक्रायथाचेत

विश्वरविवेविमलेशाशावल्याप्यमगाम सर्वत्रलदात्मेतिपदार्थंश्रीकेगहना ५५ विश्वसा
घनसेकेनपदार्थेरसपटलावली रूपमेतिफलवेवशाहृत्सिक्तेवसलमा ५६ विश्वाश्रये
वसर्वस्यतादात्म्यमगृहेतिच सर्वस्यास्यशरीरस्यगृहस्येवतमस्विषा ५७ विश्वमङ्कनयोरे
हेनभवेधुरिमायदि त्रैलोक्यदेहात्मकेतेनस्पृशेयु किलाकृति ५८ विदाकाशात्मका
शोस्मिन्सकल्पविश्वधारिणी क्रियाजलवपुर्देहगृहेस्फुरतिचंचला ५९ ॥

त्मरूपेति तथाचटाद्यपिधानुविश्वास्वरतायाश्चपिग्रथ्यस्तेनाभिभवाद्धरिस्फुरत्तयस्तानामभिव्यक्त
विद्याप्यास्फुरणेनसूर्ययथाश्चनताऽरगृहेतीत्यर्थः ५७ तथाचयथासौरायालोकवशादेवगृहस्यासा
दायाकृतिर्वेविश्वसिद्धिरत्यादेहान्तरभिव्यक्तश्चमात्रविश्वमङ्कनिवशादेवगवाक्षघटपदायाकृ
तिर्वेविश्वसिद्धिर्नान्यथेत्याह विश्वमङ्कनियइति त्रैलोक्यदेहेस्तैलोक्यंतर्गता साकारपदार्था
एतेक्षायानाद्यैत्यन्ताश्चाकारमपिनस्पृशेयु साधकान्तराभावादित्यर्थः ५८ क्रियाविहितनिषि

पेलवमित्यादिविशेषणविशिष्टे दृश्यकमलमेऽनयाऽन्यत इति परेणान्वयः सदसद्रूपरित्यसपत्राम
र्षोसहमित्यपपत्ति. ५. छायोचेदादिकोतिविवाह्नेस्फुटे दृश्यकमले मन्यतेऽभिमानविषयीक्रिय
तेऽनन्यतेविलाप्यते ५१ तस्मश्चितःसतसन्वेचितेचेतन्यजडेचेतविवेकप्रयुक्तेभोक्तृभोग्यभाविभ्रमै
र्दृश्यभोदंहाः वस्तुतोऽनर्गलरूपाश्चापिमिथःसदैवप्रीतिविषयाभवंति ५२ आवर्तोवाप्यावर्तेस्वद्द

चिल्लतेषुविकसितापेलवेसदसद्रूपः विविवेदृश्यपद्मसद्मेपरामर्षोसहेबद्ध ५. अनयेद्दहि
सर्वेऽत्रक्षायाक्कमिवजन्यते मन्यतेतन्यतेवल्लगीयतेक्रियतेपिच ५१ महाचितानयानि
त्यभासितेभास्करादयः देहास्तदेतेवमिथस्ततस्त्विज्जडविभ्रमैः ५२ चिताचावर्तवर्तिन्या
सिद्धान्तेवश्चनृत्यति जगज्जालरत्नोलोलोतत्स्मात्दृश्यदेहिनी ५३ चित्सर्वेजगदारंभर
सिमेप्रकटयत्यलं त्रैलोक्यदीपकशिखादीपावर्णाश्रयेयथा ५४ ॥

र्नित्याचितेवसिद्धान्तस्मन्येवदृश्यदेहिनीदर्शनयोग्याकारवतीजगज्जालरत्नोलोलान्याविद्य
निरिक्तेवभूत्वाप्रनृत्यति ५३ त्रैलोक्यप्रकाशनदीपकशिखाभूताचित् दीपःप्रसिद्धोवर्णाश्रये
रूपवद्रव्येयथाप्रकटयतितद्वत् ५४ ॥ ॥ ८१

सुभासनतोसूर्यादितेजोरूपता ४२ सालादपिनस्याः साक्षादशयानिमित्तमाह विद्येदिकेति ४३
महतीलक्ष्मीःसक्ष्मभासरमालक्षणाशोभा वैसवीमायावा ४४ वतः शब्दाभुवनस्यानोभूती
करोतिसमासेपादयति यद्यावारिश्रीःरमशक्तिःश्रेबुद्धिनेलसमन्दरूपासतीसगुरुत्सेसगुरुरू
पसमोसेपादयतिनहत ४५ इदानीमामेवविश्लेलतानेनरूपयति वोमेत्यादिना वोमाजमाया

विश्वभासमासेत्यत्रैलोक्योदरहेवे तपस्युदेतिसेयानिर्मन्नेयकाल्रियारिव ४२ वि
वेदिकाचमर्दितसद्वभासेविनन्ती विकाशायतिनिःशेषभुवसमाक्रमुहती ४३ विद
पेतामहालक्ष्मीश्रिनगत्यातिविविते शुद्धागायतुग्रहेणानःसवागर्भमिववार्भिणी ४४
विश्वतर्दशधूमानामेडलानिमहांतिव भूलीकरोतियादिश्रीःमशुद्ध्यामिवोश्रुभिः ४५
विविक्तलोकगुसमाचनसेकल्पपल्लवा वामकेदारिकारूपासतोचफलशालिनी ४६
नीलमास्लवमःपुंजवासनावसरेनिता सेवेदनवसलिलाचिमेहाकालिकाकुला ४७
श्रतीतासत्वेविनगत्केसरोसलरूपिणी श्रनारतस्पंदवहाविलासोलासहासिनी ४८
सर्वतपर्वणकृषाजडशैलादिगुल्मका विग्रहग्रंथिवलितामूलाग्रपरिवर्तिनो ४९

फाशास्लसलक्षणायाकेदारिकायोदेवभक्तोरूपाहिरण्यगर्भात्मनाशंक्रदिमासतोवाःसर्वपदा
र्थसत्पताःतलदृणफलदायिनी ४९ सेवेदनानिमविकल्पज्ञानानि चितेदाश्रितत्वयः ४७
४८ जडशैलादयपर्वगुल्मकाः मूलप्ररोहापस्योः विग्रहाश्चतविधशरीराण्येवग्रंथयस्तेर्वे

बा. नि. पू. टी. ८. एवेकर्तृत्वमपि तस्या. स्याद्वादेऽपि तत्कारकपरिभ्रमणप्रयानिमित्तत्वमेवेत्याशयेनाह संसारसरेति
प्रवहति परिवर्तते ३४ वभाती निर्वेधसत्याविद्याघट्टिन्नमयः कर्तृत्वभोक्तृत्वरूपश्चाचारस्तेन चारव
छुत्रवाछुपलाछुश्चाहिजीवसंसरणा वे किकाः यस्मिन्सत्याविद्यजीवसमहिसे सारचक्रमायाश
चलेविश्वके भ्रामयति ३६ वर्णितलतत्तेविनएवसर्वेकर्तृभोक्तृत्वविशिष्टवर्णयतिविदित्वादिना
कालोवर्षधर्मः साधुयेनेरथवर्जग्रयक्रेनतलदावेडवेषणानपमिव ३२ ३८ विस्तानेभिपक्षेत्र

संसारसरसोपर्वेसशेलाणींवकेजगत विनिस्थिते प्रवहतिजलावर्ते जलेयथा ३७ येप
विनमयाचारचारुवेष्टुरचक्रिके संसारचक्रे विश्वके भ्रामयति भ्रमभाजनं ३६ विश्वत
र्धजरूपेणनद्यानासरमंडले कालोनलदावेडेन साधुयेनयघ्यानपि विश्विनेचनया
ब्रह्मनद्यशीलोष्णुविद्द्या गोरीकमलिनी वक्त्रपद्मषदलोगतो ३८ विस्मिःपद्मालि
नामित्यविज्ञानाधीनमानसा त्रयीनलिन्याःसरसीधनेपतामहीस्थिति ३९ विनोद्व
सनविचित्राणिशरीराणीहभूविशः पद्माणीवनराहिमिकेयूरादिक्रियेवच ४० विना
ससस्तानीकपरिवंदितपादपा त्रैलोक्यचूडामणितांधत्तेवासवलीलया ४१ ॥

लितोभ्रमरत्वमिवप्राप्य त्रयीवेदास्तल्लक्षणायाः नलिन्याःसरसीमहासरोभूतोस्थितिम् ८०
तिं ३९ केयूरादीनांक्रियानिर्मितिरिव ४० चूडामणितांवंधतामितियावत् ४१ ॥ श्रीः

चित किस्वभोगेच्छया जगत्सृष्टि नेत्याह निर्विघ्नेति तथा चोक्तं श्रीमद्गौडपादाचार्यैः भोगार्थं सृष्टिरि
त्येके क्रीडार्थमिति चापरे देवस्यैष स्वभावोऽयमाप्तकामस्य का स्पृहेति नचैव सोऽकामयत बहु स्या
वे प्रजायेयेत्यादिश्रुतिविरोधः अस्य महतो भूतस्य निश्वसितमेतद्यदृग्वेदो यजुर्वेद इत्यादिश्रुत्यैव वेद
स्याप्ययत्नाधिगतत्वेऽपि तन्निःश्वसितप्रायत्वोक्तेरनायासेन बहु स्यां प्रजायेयेति समानानामप्यर्थकश्रुत्यु
क्तत्वादुपपत्त्या चाकामयतेत्युक्तेरचेतनप्रधानादिकर्तृकताशङ्कावारणमात्रतात्पर्यकत्वात् न

निर्विघ्नेन स्वभावेन वसतेन यथासुखम् तन्यतेऽत्र हृदये यज्जगल्लक्ष्मीस्त्रिदात्मना ३२ विदे
वासःसमग्रास्य सर्वदेवे किंकैवहि त्रैलोक्याम्भोधिसस्यास्य शरीरनलनालिका ३३ श
रीरपद्मजभ्राम्यमनोभ्रमरसम्भृता आस्वादयति सैकल्वमधुसत्ताविदीश्वरी ३४ ॥

३ यथा भगवतो बादरायणस्य स्वकामावनानुमानात्पेदेति ३२ त्रैलोक्यलक्षणानामम्भोधीनां तस्याः
सत्तानालिकस्थितिश्च विचार्यमाणास्य विदेवशरीरवासत्वनमनतदेवतद्रूपा जलशालिकाजलसम्ब
द्धस्थानीयानान्यदित्यर्थः ३३ तस्यां मम सैकलत्वकृतभोक्त्रादित्रिपुटीप्रकाशकत्वमेव भोक्तृ
विवेकाशेक्तृत्वमिति कल्पन इत्याशयेनाह शरीरेति ईश्वरीसत्तारोपितसर्वावभासनसमर्था
३४ ॥

शरीरमवर्मवसथोमहापूदयस्मात्स्याविधायागहना इर्षिवेका शुद्रमयादिवहिकोशस्त्यविधायाद्दद्वि
मेवशूदनोनिशुदात्स्याअनेरमयकोषाशुदेश्वरः २४ उपदेशसव्यावहारार्थं २५ आस्मारोपकोनीवनदुपवादे
नकरोतीति नित्यमानस्यहातत्त्वाभावादित्यर्थः रेजयतिशेभयति मधुरेसन २२ चमत्कारः अशेषपसमास्फूर्ति
प्रदानरूपाः चित्रमायाघावलेयस्मिन पूर्वकामे कर्मवासनानुसारेणानियतचमत्कुर्वन्त्याविर्भावयति तात्तिक्रम

शरीरावसथायाचवलायातस्मादतः सोस्माहनकोभयाइदुहायागुदेश्वरः २४ मनः षडेन्द्रियाचार
सत्तात्तीनामस्तात्मनः तस्यसव्यवहारार्थंसत्ताचिदितिकल्पिता २५ सएषचिन्मयः तत्स्व सर्वव्यापीनिर
तनः इममास्वरमाभासकरोतिनकरोतिच २६ साविदस्तनविमलाजगदर्थं मयात्क्रिया इमाजयति
शास्त्ररसेनेवमधुलेना चारवोयचमत्काराश्चित्र चितियथास्थिते चमत्कुर्वतिकिलतेनेनकेचिद्भो
भिधा २९ केचिद्ज्ञोवाभिधानाश्चकेचिच्चित्राभिधानका केचित्कालाभिधानाश्चकेचिद्देशाभिधानका ३४
केचित्क्रियाभिधानाश्चकेचिद्द्रव्याभिधानका केचिद्भावविकारादिजात्योचित्याभिधानकाः ३ केचित्प्रका
शाभिधाना केचिच्छेसतमोभिधा अर्केन्द्राग्न्याभिधाः केचिके विद्युदाभिधानिकाः ३१

कारणेनेवनामकस्तनयाश्चपरिशाति केचिदित्यादिना सर्वाभेदेननभोबहुलोक्ति ८ २४ भावविकाराः जायते।
स्तिवर्धतेविपरिण मनेअपक्षीयतेविनश्यतीतियास्कोक्ताआदिपदाद्गुणभेदाः लक्षणात्यायैविशेषेणोचित्येन।
चविविज्ञाभिधानकाः ३० तानेवप्रपंचयति प्रकाशेति ३१ ॥

स   र्य

सदसतोर्भावाभावयोर्वर्तमानत्वं कालयोरतीतानतयोः कारणकार्ययोर्व्यावहारिकप्रातिभासिकयोर्वाप्रातरालिकत्वा
त्तिचिन्मात्रस्वरूपत्वाद्धिष्ठानमात्राद्यमध्यपरमः सूर्यश्चन्द्रोऽग्निः करणान्यात्मेत्यात्मा एवमेव परमात्मा सर्वोपाधिविनिर्मुक्त
त्वात्सर्वप्रकाशको यः स परमात्मा यथाविधान्तं सोऽमिति पदेन क्रमेण विराडादिपादत्रयात्मकसर्वप्रपञ्चप्रविलापनेन शिवमद्वैत

अस्मात्परस्मादसतोऽर्धमात्रेऽवस्थाने परमात्मपराभिध्यानसंस्मिन्नुपाहृत १४ महासमाप्रभावेन सर्वत्र
सत्तनभावे महाचिदितिसमेकाक्षरस्यार्थस्तत्पश्चात् १५ स्थितं सर्वं सर्वतनुस्तनास्तनस्ततस्त्वं समासमा
न्तरूपेण महासमात्मनापि च १६ यत्किंचनप्रकृत्यान्यायत्किंचनवानत्र यत्किंचनचचापित्वायत्किंचनरूपेण
स च १७ विश्वत्वमयन्नभेदचविनिमयज्ञानत्रये नरैर्द्वन्द्वविनिवृत्ताविशुद्धमनुद्दृश्य यादृशानि दिगात्मन्यो।
यावादेव प्रकृत्यैते सविकारापरं तेनपुरुषं किमार किलकपात्मा १९ चिन्मात्रमेव सत्तासारतः सकलसारता
गत सदेदं सर्वोहमस्मात्सर्वमेवाप्यते २० नमस्ते विश्वरूपाय नमस्ते सकलाचित् समित्यसमस्तदेहे
सर्वैवैवचावेनथा २१ सकरोतिसर्वाज्ञानितिसर्वभावेतिप्रयातिच सनि स्वसान्त्यमवेत्योगान्यमानिविज्ञिच २२
सोऽस्याविचित्रवेषायाप्रकाशिन्या घनदशान्त तत्स्वरूपनिबद्धाया पूर्णमात्मेमनीषा २३

चतुर्थमन्त्यतेसमाप्तामासवित्यहमनुदाहृतमित्यर्थः २४ १४ संवद्धोऽस्मयोत्त्राउगामात्मनासामान्यस्वरूपेणा सर्वबोधेन
महासत्तात्मना १५ तस्येव सर्वेषां देवतादीनामात्मत्वं दर्शयितुमाहमित्याह यदित्यादिना २ १६ तस्येव विश्व।
तासाराल्लादेवा रोसर्वेदेवसमित्याद यदित्यादिनाकिंसार सहनियोग १९ ससर्वांशोऽगदेवप्रवादनपरीक्षित्रवनयर्थः २१ सएवा
सर्वकर्तासर्वभोक्ताचेत्याह सकरोतीत्यादिना २२ सर्वात्मत्वेनापि पुष्कदंष्ट्रविष्णुमानातिप्रभुः सर्वविशेषरहितभाव २३

तसवास्योदनात्सभेकोऽद्वाशनांमेवेत्याह प्रोक्तेति ९ अर्चनेनकृत्वासेतोषमायांतिशाश्वंति १ यतःऊतश्चित्त्वप्रशाय विमात्रापरःप्रभृतिसाधनात्मिथ्यात्मकमेवस्वर्गादिफलमासाद्यंतीतिम् ध्यस्योपपत्तिः ८ ५ वयमादिकारणस्य तदसदादिष्व सत्कल्पितप्रपंचोंतरांतः अमेोचत्वादिरवमर्तिश्योदेवःकश्चितत्रनिर्वचनीयःमायामयएवेत्यर्थः कलादिपरमार्थिकोदेवस्तमाहदेवइति १. सर्वभोग्यत्वविस्मरइति देवेभोग्यनीतःसंकल्पनाःमेनाहृतयस्तदति

शमबोधाद्यभावेदिष्वाद्येवोर्चयतिदि मिथ्यैवकल्पितैरेवमाकारकल्पितात्मके ९ सम्संकल्पस्तनैःकृ त्वाऽमेरर्चनमारनाः बालाःमनोषमायांतिव्याप्यस्तवार्चनेः १ सम्संकल्पहानेरर्थःहृद्गादेवार्चनेनधा यतःऊतश्चित्तिवात्मफलमासादयंतिति ८ वच्यपार्चनेत्वसत्कल्पितेवालबुद्धिष्व यस्मादेवाहंसायोऽयम चेननदृशमदृ २ अनादादिस्तस्यैकश्चिद्देवोमनिममतावर देवस्त्रिभुवनाधारःपरमात्मैवनेतरत् । शिवः सर्वपदातीतःसर्वसंकल्पनातिगः सुर्वसत्वत्वलिंगोनसर्वोनचसर्वकः ५ दिक्कालाद्यनवच्छिन्नःसर्वा रम्भशकाशहन् चिन्मात्रमनिंद्यमतोदेवरन्त्रव्यनेमने १२ सर्वत्रसर्वकलातोतासर्वभावानराश्रिता सर्वसत्ता प्रदादेवीसर्वसमापदायिनी १३ ॥

तः यतोवाचोनिवर्तंतेअप्राप्यमनसासहेतिश्रुतेः यस्तुसर्वैर्विषयभोगसंक ल्पैर्वर्जितोदेहिनोमलविस्मादिपदरूपःमनसाधनतोपिसर्वःनफलतोपिसर्वोऽकंभोग्यस्त्वयस्मिंस्तथाविधःस्वस्व कोपासनतात्तत्स्यात्स्वभावेनैवभोगसामग्र्यात्तत्फलत्वात्तत्स्वरूपचतत्सभावादित्यर्थः १३ आत्मदेवलजनदृशा यापफलदृष्टायाचनित्यनिरतिशयपरमार्थसत्यज्ञाननंदैकस्वभावएवेतिसंदेहइत्युक्तियोग्यत्वादिदिक्कालेति ७८ १३ १४

देहः पारमार्थिकस्वरूपं ५२ उक्तमन्त्रयोपसंहरति सेकल्पनरति प्रथमादेकस्यहिरण्यगर्भस्य सर्गात्प्रभृतिश्चवेर।
ह्यस्मिन्सर्गेनयासकल्पनस्तप्रभुर्न शरीरादिवदेवान्यद्रूपंनास्ति ५३ इति वासिष्ठ नि॰प्र॰ एकोनत्रिंशः २९ चितः
सर्वात्मता सर्वभोक्तृभावेन संस्थितिः यथाजीवदशायां प्राणिकर्त्राप्यत्र वर्ण्यते स्तनाकाशस्यात्मयथासर्वमिदं।
प्रभो इति प्रश्नयाह एतत्त्वेदमन्त्रवर्णितमित्याह एवमिति कच्चिदेति महादेवः कःस्यादिति हिजेतिमययात्।

सर्वेस्य वस्तुजातस्य जगतोन्यस्य नेमम देहादिचेतनाकार्यं परमात्मैव नेतरत् ५४ सेकल्पने स्वप्रभुः सारी
रे विद्यामनोन्यत्र यथास्ति किंचित् तथेदं सर्गे प्रथमैकसर्गात्मने प्रभृतिस्तत्र रूपमन्यत् "सोत्थापये आ
तः परमात्मस्य शुद्धत्वं नाम पक्षोनविंशः सर्गः। ईश्वर उवाच एवमर्थमिदं विश्वं परमात्मैव केवलं ॥ आ
त्मैव परमाकाशमयं देवाः परः स्मृतः १ तदेतत्सन्निवेशेन मार्गमध्याप्यते तदेव स शंभुः सर्वमिदं तस्मि
न्नवस्थितः २ प्रकृतिमनाद्यन्तमहितीयमवेदितं अवदिः साधनासाध्ये तावत्सामर्थ्याप्यते ३ यत्र
मनिवृत्तमेनेदं नवकथ्याते नास्ति देवाचने योग्यः पृथ्वपंचाननो महान् ४ अकृत्यत्रधियो ये हि वासः पे
स्पष्टम् ११ परिच्छिन्नकल्पनेष्टदेवं

९२।८ तु पूजा देवार्चनविधानं मूलं रदसंगत्वाशक्तिलिङ्गं देवेत्याह एषदेवइति १ यदि किंचिद्देवार्चनेन सर्वकामावसान
भमिभूमानंदप्राप्तिफलमिति सर्वोत्तमलिङ्गात्मतेनेति सर्गभूः सर्वजगत्सारोपाधिस्थाने २ तत्र बहुविधः
वयथार्थस्ता या तांकार्यविद्युति अवदिः इति अवाहः साधनेवनदसाध्ये वेनिविग्रहः १ प्रकृताविवेकीन्मत्या
धिकारीतियावत् अनिसाधितो देवः पनिदेवस्वदर्चने ५ मन्त्रादिरूपदेवार्चने नाहिंके अधिकारिणस्वात् प्रसु

योगवासिष्ठ नि॰ प्र॰ ५

ज्ञानं कर्तव्यमिति ज्ञानेकदेवाचनं इति कुचिन्मात्रजगदुकृत्वा ...

नरसि ज्ञानवदस्याद्दैवोपकृत्य सब्ज्यपीत्याह स्वमेति
अथापिकृतिमात्रतत्र ५

श्री या नि वृ टी ११

नजयजनितदातिमनोहानीत्यादि श्लाघ्यवरा उत्संभेदइवविल आकाशजनादित्यादिनामान्तरोद्देशात्तितिचेनजाद आकाशमि
ति भूताकाशाद्व्यावर्तयतीत्येवंप्रयस्त्वेनाभिप्रेतात्तत्त्वयाणामयाताख्याख्यानाकाशदीमाविनिधानत्वोनुगान्नेनविनाजवचनत्व
सम्भवाद्भेदयिपेरात्वर्थोत्तेत्तानार्थोरस्यनपाख्यानाद्वैत । इथन्नदूहद्वन्तगाकतयश्चेतितिद्धिपिद्वितादिनिपातनेपिता
नार्थतानपार्थक्तिस्पर्यायनामतोपपोद्येरितिभाव ४१ तदेतदिदशनाय्यदेत्यधाहात्यं एवरीत्याहोहेतत्स्मादिभि समय।

आकाशपरयाकाशजलाकाशानन्तात्विति इतिपर्यायनामानितत्पादपद्मस्तवत ४२ यवद्धास्तत्सकल्पमाया
भि सत्रभूयते तदाकिसंविदाकाशमेवभातितत्राहीया ४३ यथेनत्पादिवाकासत्वमभातिजाहुत नथेदन्ता
प्रदाद्यपिस्वमभातितदेवन ४४ यथास्वप्नपुरेचित्तस्वर्गेयित्तेनस्तकुचिन नकिंचिन्नभवत्येवनाग्रत्येवमहावि
त्व न यत्रानसमवलान्यत्रेदर्किचित्तलोविल विन्नरात्तेमनयन्तदेवन्यस्तनगस्थित ४५ परमाकाशकं संभजि
य गत्स्वस्थित स्वमवाहिरिचिद्वाप्तिनन्वेतद्वैतवस्थित ४६ यथाचिद्धामयाजातात्मसमेवदपदादिव सतो
दावेवसर्वोयतथाचिद्धाममात्रक ४७ शुद्धसंविन्मात्रवातहतेनन्यत्स्वप्नमनो यथानविद्यतेकिचिमभासिनभुव
नत्रये ४८ या काशुनहरोभातियेयेभावास्त्विकालगा सदेशाकालविशालतत्सर्वचिद्धाममात्रकं ४९ तथदे
व काथ्यतायपरपरमार्थन यत्सोहमयोगवाजनादेवचपाचित ५

स्तत्र भूयतेनत्वदशातदेत्यर्थ ४० ४१ द्वितीयपद्यपाञ्जोपिप्रागुक्तार्थे ४४ आवत्तचित्तसचेत्यमपिजगतप्रवेत्यस्वा ऋमे+१
वस्थितं ४५ परमाकाशस्वसस्त्म कत्तवनकुस्माप्रजायपेति कुतिदर्शितन्यायमवलम्बतविजगद्धासस्यमस्थित तद्देतत्व
द्वैतवाद्यमिमततत्यवक्तवदित्यर्थ ४८ जगत्सामान्येऽकेन्यायच घटपटादिविशेषेपिदर्शयति यथेत्यादिनासार्धो घट
पटादि ४७ ४८ ४९ स्त्रानेनप्रज्ञोदेव प्रथमप्रश्नोत्तरत्वेनकथित ५ ४ कथित

कथं नहिं जगत्प्रपञ्चनिभासमञ्जाद् यद्यदीति तस्यापि विवक्षितत्वादेवमायावगणासंभवान्मायिकवासनादिप्रयोगा
ग्रन्थादिस्पन्दनमिव प्रसिद्धत्वेनेदं जगदादिनिश्रसंभाति तथा हि यथानुभवे चन्द्रस्तोपेक्षिय मनआदिस्वप्रकाशत्वे
बहुलीभूतप्रकाशभवति तस्यैव वचनस्य विवेकासमानात् स्वयं यद्यपि हृदि प्रकाशेणास्वादितस्पन्दननामप्रसिद्ध भा०
तदेव नीलपीतादिजडविषयरूपेण जगदित्यनुभवनप्रसिद्धमित्यर्थः १४ इति उक्तरीत्या एवविविक्तरूपमगात् चिदा
त्मकमेवमस्तु प्रपञ्चवत् प्रतीचिदिव भातिभ्रान्त्या यथा उक्तरीत्या परमार्थतो विमृश्यते जगत्तन्नभिन्निमत् अन्यत्तेषु

यद्यत्स्वयंप्रकाशितं तत्स्वप्रकाशनस्य न स्वयंप्रकाशितनाम्नैवेदं जगदित्यल १५ इत्येवं प्रपञ्चं तत्त्वज्ञाति
विदात्मकं पूर्वविद्यो मिथ्याभञ्जनं जगत् अङ्गनभिन्निमत् १६ अन्यत्संभवेन्नस्यात् पविद्योमसात्मकं चिदात्मा
चितिसर्गादौ यच्च तत्राहिति सूत्रे १७ तस्मात्सप्रपञ्चाकारं यदिदमात्मतत्त्वगात् नव चिद्धामभासात्म न्यन्यता
नामतत्क्वचः १८ चिन्मात्रमेवमिदं शिलात्रजगदवर चिन्मात्रमात्मा जीवश्च चिन्मात्रं भूतसंततिः १९ चिद्धो
सर्गोत्सर्ग वैदृने ममाद्यादितत्त्वसर्गोत्सर्गनिवेदिने भिन्नस्सर्गो पुरेवाधिकिं संभवति कथ्यतां ५

कचिदो ममानौवेत्यर्थः १९ नहिं किंचिदेवचेन्नाकारेणापरिणातेस्वयंप्रतिनेत्याद अन्यतेति अपरिणामित्वाद्द्वयस्य
स्वान्तभवत्वमपाहृतचित्तरागाद्यदन्यत्रा किंचाविप्रयते तदेव ह्रस्वमगादित्यर्थः १९ २० अनयकारोचितन्न
यवाद्यन्नचिन्मात्र गृहपदार्थानित्याह चिन्मात्रमेवेत्यादिना १९ सर्गोत्सर्गोऽद्भेदोमकोपुस्तनवाधेवाप्रविशाह्नाद्या
तासभ्रुवाधिक्रिकिं संभवतितत्कथा तन्निरूपणरूपालेः अविता स्वन्त समाकृतिअभेदविच्याहालानदभादे
अलीकत्वादलीकस्यचि रागरुजीवनादर्शनाचिन्तोऽसत्त्वेनापि प्रवधाप्य योगात्ताथकार स्यवाप्रसिद्धेरितिभावः ५

प्रो वा नि सू टी ९९ ज्ञानं ज्ञेयायेयदानमथानाद्युपितात्मनः साकारदेवस्य नजर्वैते प्रकृपनेन तेषां सर्वोऽपि प्रकृर्वति नित्यसेभा
प्रायेत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ते जीवस्वभावमहर्निशं ज्ञायचेननाकाशाविद्या काशाद्विविद्वित्वन्याप्रनात्मायनारायणं ज्ञान
लक्षणमात्मप्रत्नेनेत्वमयाप्नु आनान्यत्वार्थ, यथाह देवास्य प्रोक्तो जीवो देवः सदाशिव त्यजेदज्ञाननिर्मोल्य।
सोऽहंभावेन पूजयेदिति ३२ तदेवात्मेयतः सर्वज्ञात्मनान्तर्नुपश्चरीति ब्रह्मणपव जगाज्जीवतत्त्वस्मरणसमात्मना

न

ज्ञानं तेयान्दियेस्मोवासक्रीडोपमच्यते आत्मध्यानाद्धनेन्त्वमजर्वैतो देवस्मन आत्मैव देवो मयावाकिंच पर
मकारणं ज्ञानार्थेनेनादिहेह्यजनीय समर्थदा ३ त्वमेतन्नवनाकाशमात्मानेजीवमव्ययं स्वभावविं
हिनत्वन्य पूज्य सचात्मपूजन ३ श्रीवसिष्ठ उवाच येननाकाशमात्मन्यव्याजरादिदप्रभो यथात्तत्त्वेन।
नवेयजीवेदिमनुच्यतो ३४ ईश्वर उवाच चिदेवात्मैव किलास्तीदृक्पारावारविवर्जितं सर्वमात्मभवत्येव।
यत्कस्यानेवधियाने ३५ ॥

वस्नानमतृप्तजोपयति जिज्ञासुर्वसिष्ठ पृच्छति चेतनेति ३६ तच्चित्स्वज्ञायाशेष्यान धीनत्वनावत्सर्वं चेत्यत्वे
यन्नपायात्यसिद्धमिति तदधीनभानस्यचेत्यस्य भानान्तरमिव न थ स मानस्यापि प्रकृतमित्युपपत्तिमाह चिदे
वेति सर्वं त्रैति सर्वोह्यन्वयि ययस्मादेतो. अथवा चिदेवात्मसर्वत्र सर्वकाले विद्यमानभवत्येव पारादिपरिच्छेदशू
न्यत्वान्न स्वकालवदित्यनुमानसत्त्वाज्ञायपरिदर्शितोऽबाधा ३५ ॥ राम ९९

आकाशादिनादेशतो वस्तुनश्च परिच्छिन्नमित्येवं कालतः परिच्छिन्नं देवनकृतं अयमाव दित्युक्तोऽविनिर्गीर्णव्यवहारस्तु निस्तुतिमोदमदस्वप्नकालिगातिस्थितिदशास्वपि शुश्रूषितदाशीवाले प्रकाशचिद्देवशक्त्युत्पादनानुकोचसनाभावात्मा पिकनिरञ्जो यद्यपि शुश्रूषकश्चोऽविनिर्गीर्णव्यवहारस्तानीनां आविद्यकमदस्वप्नेऽलानीनां धनिबोदकत्वाद्यास्तथैव शुश्रूनिमोदात्वेवमन्याव्यवयौ तो च नित्यं निरतिशयानवस्थप्रकाशात्मा प्रत्यग्व्यवधानेन परिच्छिन्न इत्युक्तेऽपि अतः अकृ

आकाशादिपरिच्छिन्नमित्येवं स्तनिनं कृत' अकृत्रिममनाद्यन्तदेवनं शिवविदु' १९

न देवं देवशास्त्रेन कथनेनाप्यन्यत्र जयेत्र नदेवास्मियत 'सर्वं' 'आत्मनात्मज्ञात्मरूपयुक् २२ अज्ञानशिवनवानात्मा। कारार्चनेनैव योजनाधन्यशाकयज्ञाधाधापरिकल्पिते २३ इयनादिपरिच्छिन्नादे' शायनेफल अकृत्रि। ममनाद्यन्तफलमानंदमात्मन' २४ अकृत्रिमफलन्यकायः कृत्रिमफलकृतेन न्यकासमदावनकारजयाति कानन २५ बोध साम्यशमदुतिपुष्पाण्यप्राणिनश्च शिवविज्ञानममनसम्यञ्जानादिदोविदु' २७ शमबोधा हिंसाःपुष्पैर्देवज्ञानायदर्चने नमदेवार्चनविहिता कारार्चनमर्चेन २८ आत्मसंवित्तिरूपणत्यकासेवार्चेन। जना' कृत्रिमार्चास्तयेसकाशिरक्षेसभजेतिने २९ ॥

त्रिमचिच्छिवमेवदेवनत्वतो विदुरित्यर्थं ३० यतः सर्वजगज्जीवनत्वं सात्रूपतत्वं येवसंज्ञात्मरूपरूपं नस्वन इति। तदेवास्तिनान्यादित्यर्थः ३१ नहि किं पुष्पसीकाद्याद्याकारार्चनविधिर्व्यर्थ एवनेत्याह अज्ञातेतिकृतनिविष्टेन ३४ आ। त्मनस्तत्वतया त्राकारानपूजनेजमसम्यादित्यर्थः ३५ कृत्रिमकासभेसा नात्मपूजनासिद्धौ लीलितदर्थकृत्रिमपूजे वकार्यीनवाद अकृत्रिमेति ३६ अकृत्रिपूजनेन नहि का साध्यी तामाहबोधइति साम्यसर्वज्ञात्मोपमेनदर्शन ३३ २६ २४

पुनर्नोदनत्वं शिनिनिषेधो रूढ्वविरुद्धयोस्तु धेदोदयनिनमा ३ ई यदहूत्वविरोधोभिनत्वविरोधासीत्यादिश्रुतिषु मत्वसा
महिरीशत्ताप्रसिद्धे कृतमपदो देवदतिशास्त्रानिशामस्येवसर्वदेवात्मकत्वश्रुतेस्तु शाभावेन यामदेवनात्वनिवार
णार्थं पुनर्नेनदेवाद्याश्रवणसर्वमणादित्यादिश्रुतिषु श्रुत्यान्विको श्रुचवसादिषु देवशब्ददर्शनात् मनेसादासोमयस्ता
द्रस्त्यादिमत्वलिङ्गात् देहादाध्यात्मिकभावानामपि प्रसक्तदेवतात्ववारयति देदत्रूपइति २ आध्यात्मिकप्रसक्तवात्म
मत्वात्रदेहादिशोभा मतिगृहताससर्वध्यात्मिकभावोपलक्षणार्थं तन्नुल्यन्यायादधिभौतिकेष्वपि सर्वभावेष्वदेवत्वं।

नदेद्ददेवशब्देन कथ्यतेनत्वप्रत्ययेत तदेवास्ति नशालोगानावनीपोनादनत्वहिनो मम
नदेवोक्ष्वरूपाद्धि मदेवाश्चिन्तनरूपप्रक नदेव कमलाङ्गपोनापिदेवो भवेन्मति ग्राहात्रि
ममजाद्यनदेवनदेवउच्यते ४

तिरु

मकृवोध्य कस्तर्हिदेवत्वमाह ग्रहु त्रिमितिनिरूपोद्वितस्त्रिमात्र्यं अव्यविग्निमि कियासाध्यत हिलसाणा परमार्थदेव।
मनिश्चितिपायप्रमोदचिन्मकाशेदेवहत्यर्थं पुण्डरीकाक्षादिमत्यतास्त्विमकाशाधीनरास्फूर्तिकत्वाद्भवित्रध्यसादेष
चिन्मकाशात्मत्वकरणोस्वरूपसिद्धिरेव तुल्यभाग्रे देवत्वमितिनेश्वपिर. अभकाशपदानामात्मा स्फुरत्सर्वत्रेकोदेवत्व
दभिव्यक्तानिशायादेवपुण्डरीकाक्षादयोपिश्रभिव्यक्तजाग्रत्वादुद्दिश्येन स्वलदशाद्दवदेवाउच्यते इतिनश्रुतिस्मृत्यादे

त्वका उदेशाश्चिन्त्वाभद्देनवोयस्मिन्याविधदेवार्चनं विधानञ्चहीतिप्रोक्तान्वयं ९ १९ सतामेसकलादिशां न्मुज्ञा
वसिष्ठस्यविषयमोगाभिलाषमूत्यताधीनजात्यपं पापक्षयकरसर्वकल्याणवर्द्धनमिति विशेषणाभ्यां सर्वजनपं नि
हस्तुपलक्षितनिरतिशयानंदमोक्षसाधनविषयप्रवायप्रश्नइतिनिश्चितवान्सर्वंज्ञ परमकारुणिकईश्वर सर्वभावेन
प्रपन्नायवसिष्ठायपरमपुरुषार्थसाधनतमज्ञानमेवसर्वदेवार्चनपरमरहस्यभूतमुपदेष्टुकामः प्रतिजानीतेस्म।

किंनरवत्कामिदेवेशमहेदनत्र नेतोथ श्रुदिप्रसवयादुष्ठान्यकोहेशमनामयं १७ सर्वपापक्षयकरसर्वक
ल्याणवर्द्धन देवार्चनविधानमाकीदृशंभवतिप्रभो १९ ईश्वरउवाच महाप्राज्ञविराश्रेष्ठदेवार्चनमनुत्तम
वदामिमृणुयत्नेशेनकृतेनसकृदेवहि २ साक्षिदेतिमहाबाहोदेव का स्यादितिद्विज नदेवःपुंडरीकाक्षोनच
देवस्त्रिलोचन १८ नदेवःकमलोद्भवोनदेवस्त्रिदशेश्वर नदेव पवनोनार्कोनानलोनर्निशाकर १९

ति वर्ति २ नत्रवस्तुमा
त्रोदेवार्चनात्रनूपमलौकिकदेवस्वरूपमुपदेष्टुशिष्यस्यतदुन्मुखताजननयन्नकतिकश्चिदिति महाबाहोनिरंतरदेवा
र्चनस्यफलीकृतबाहोइतिबाहुसाधेनजात्यसमासात्रपूर्वोत्तानायस्मबोधने नतुभक्तिदोषपुंडरीकाक्षविलोचन
इत्यादेवा किंनेतावतापिविषयेभवता न्यापमजोभिन्नसभा गृहीतेति, यथोक्तस्वरूपप्रसिद्धस्यपरिच्छिन्नमूर्त्तेराज्ञाप्रग्र
ममपनेतुमाह नदेवास्त्वादिना १८ कमलोद्भवोब्रह्मात्रिदशेश्वरइन्द्र निशाकरचन्द्रमाननलाधीनपाशीत्वकल्पमिति।

ना

श्री भा नि यु टी ७४

तदाज्ञयातत्र सोऽत्रपविष्टमानजऊशालप्रक्षेकर्नयोरर्थकौशल्यप्रमयाष्टापरमात्मनिविज्ञविश्रातिमेवभगवान्नय
ममजनिष्टस्याष्ठक्ष्तिनिब्रह्मचितिं ४ सविदचित्स्वत्त प्रदेप ग्न्मवत्तनि ५ ६ अजनपोविनयास्तकालिना १ ६
जगत्केयोतेभात्तिनेनमति येनशलमनिसवैपिप्रणामन्त्येवेत्यर्थ नदेशाःप्रपास्ततमाद्त्यर्थ अपवाद्योवाधन्येयो

नेत्रोपविष्टप्रोवाचमामडेंडकलापः अहम्प्रमामशालिन्यःप्राप्तविश्रातयापरे ४ कश्चित्कल्याणकारि।
णःसविदस्तेस्थितं पदे कश्चिन्नपसेनिर्विघ्नकल्याणमनुवर्तनेने ५ कश्चिन्नापमनुपाप्रेकोविष्णुनिभी
मय' प्रववादिनिदेवोसिसर्वसोकैकतारिणि ६ गिराजुनयथालिन्यामयोजरघुनंदन अहन्तानुस्मृतिकल्याण
वतामिहमहेश्वर नकिंचिदपिउष्पापनउकाञ्चनभीतयाः त्वदनुस्मरणानन्दपरिपूर्णितचेतसां नतेसनिज
गत्कोपेप्रणामनिनयेशुनाः तेदेशास्तेजनपदास्तादिशास्तेचपर्वताः ४ त्वदनुस्मरणोका नधियायजन्त्यिना।
जना' फलेभूतस्यपुण्यस्यवर्तमानस्यसेचन १ ततोतिचेष्टाबीजतदनुस्मरणप्रभो ज्ञानामृतेककलशो
भूतस्योन्नातिसाकर ११ अपवर्गाग्रहारत्वदनुस्मरणप्रभो त्वदनुस्मरणोदारचिंतामणिमतामया सर्वसा
मापदामङ्किदन्नभूतपतेपदं रत्नकोशस्यसजनभगवनमहेश्वर ५ प्रोवाचप्रणातेभूत्वायदामतदिदम्मृण

अप्रयेभ्यपशावोरेष्ठिरवाङ्इतिवत्प्रशास्यलाभ ४ भूतस्यपाकस्यवित्तस्यपुण्यस्यहृतस्यानीयस्यपालननेोति अनत
सेवितपुणनयाविस्तारयति वर्तमानस्येनरेहारभ्यस्यसेचनअमृतमेकेनेवाभिवर्द्धनंततनोति ९ पश्चात्करिष्यमा एम ७४
णस्यहृदयस्थंबीजंततनोति ११ १२ सर्वासांवर्तमानानामेष्यतीना ५ शोकाद्रक्षार्थैरितिशेषः १४ ॥ ॥

गहनेषुवनेषु ५१ तत्रनार्ईयहदिःअवणानामितियावत् ५४ सयानविसयात् ५५ वदिदंसाश्रवलोकितमतविचारितमित्यर्थं विचार्यवयावनयरस्वसात्प्रस्पदेशयस्यामि तावत्रतप्रामरम्यर्थं ५६ सुसयन सावधान ५ समनाषु

ग

एषुदेशाधकाभेषुकजेषुगहनेषुच एतस्मिन्नवनेतत्रयामाईप्रथमे ते ५२ समाधितत्रुनानीत्वास्थितोदृ

म वासस्यग्रहक श्रपयक्तानेनेतेनाकदिलेबसम्नुथित ५४ शुभ्राभ्रपातसकापाचदशिवगोणयस प्रकटी

कृतदिकृतजेनदालोकामयासयात् ५५ प्रत प्रकाशशालिन्याश्रुडिरसावलोकित यावत्पश्यामितत्राप्रामस्तुडकलाधर ५९ गौरीकरार्पितकरोनदिप्रेत्सारिताग्रा शिष्यन्मवोध्यानत्रस्थान्गृहीताछेसमघृत ५७

श्रागमस्तमनालस्यहृष्टिहृनमदपुर तत्रधाजलिकृत्वाहरादेवत्रिलोचन; ५८ दशाञ्जोणामयादेवःसभा

त सम्याभिवदित तेसुदृप्रभासाख्याजसुजापीतलयातया ५९ हृषासर्वांतिर्दृदिशाणविरमसास्यदीकृत पुष्पसाइपविशायतसैत्रेसोवसातिा १ श्रर्शपश्चतयापाद्यमभ्युपेत्यार्पितमया मंदभपुर्ष्यजलपोविकीर्णीवद्वपुरः १ नानाविधैर्नमस्कारै स्तोत्रैश्राभ्यर्चित शिव तनोमरावलीगौरीहाता रपेबसमर्चया २ सहनिनासलीषु

मधा ८ ज्ञाणामडलिका सन्नातेशणीतात्रुशसिमपीनसयातिा ३

रोदेशा ५८ सम्यक्साणागप्रणम्याभिवदित स्वभासमहोदयस्विसिस्तदत्रुग्रहहृष्टिपातवर्णायति ततइति तथासाजुभूतालौकिकानिरतिशयानदाविर्भावचमत्कारका। विणा ५५ १ श्रभ्युपेत्यश्रभिमावसमीपेगत्वा १ तारर्पशिवस्नात्सदर्शीसपर्ययापूजया २ इ

प्रा० वा० वि० द्व० टी० ७२

यथोपलस्य घननार्कडिंभेनोपलात्पृथक्कृतेनैतद्यामानसे समाहितोऽस्मिन्‌ समः ८३ आदिपदात्तत्कार्यस्य लग्नपैंतं स्वल्कत
सत्ताभावस्वभावादभिन्नत्वात्‌ गुणकृतस्य समानसादेः संस्थितेरभावादित्यर्थः ८२ अथेचन्यायः प्रत्येकं तद्वत्मानसस्थ्या
दिवपियोन्यद्दतिसदद्देतमेवसिद्धमित्याद यथेति ८४ अत्रास्मिन्नर्थे दृष्टांतस्यमाणमानसमिवहृज्ञालसतां दृष्टिपूरा ८५

यथोपलस्य घनतामानसादिनयात्मनः समामात्रादभिन्नत्वादआवादस्य संस्थितेः यथोपलस्योपलनाचा
दस्यद्दलतायथा सत्तामात्रादभिन्नेवमानसादितयात्मनः ८४ अत्रेमामपरोदृष्टिमद्वाख्यदविनाशिनी दृष्टां
पुराख्याकथिनाप्युवेसम्यकैलासकंदरे ८५ संसारदुःखसंत्यंदेवानादं दुमौलिना अंतेदुकरसंसार आस्तराया
रोगादिवः ८६ कैलासोनामशैलेंद्रो गौरीरमणमंदिरं तत्रास्ते भगवान्देवो हरश्चंद्रकलाधरः ८७ तंस्तन्यन्महा
देवंतस्मिन्नेव गिरौ पुरा कदाचिदिवसंयोगात्तदविरचिताश्रमः ८८ तपार्थेनापस्याचारेचिरायरचितस्थितिः
सिद्धसंघानवसितः हृतसार्थसंग्रहः ८९ पुष्पार्थेस्तनपुटिकः उत्तकवृंदसंग्रही पवंशाविशिष्टस्यके
लासवनकुंजके ९० तपः प्रचरतोरामसंकालोऽत्यवर्तत अथैकदाकदाचिन्नबहुलस्याष्टमेदिने ९१ गतेष्वा
वणपहस्याथोरेस्तयमागते दिव्यमणानजूपासकाष्टमोन्मिलिताखिव ९२

त्रि- सू:

तत्रादौ कैलासवर्णनमाविनकथांश।
सोऽति प्रस्तीत्यादिना इंदुकराणां संभारः समूहस्तद्वत्भास्वरः ८९ ८७ ८८ तापसैराचर्यतइतितापसाचारः कुकुटी
दायागांदिस्तस्मिन्नियतास्थितिर्यस्य तथाविधः सन्‌ ८९ ९० बहुलस्य कृष्णस्य श्रावणपक्षस्याष्टमेदिने ९१ गतेषु
नवेषु प्रसेवेषु जनपथानादिनास्यमानेषु इति प्राणिसंचाराक्षुपरमात्संग्रतनूपासकस्य दिवृष्टयाथोनिवेदने ७१

अतएवास्तदेहा समानानन्त्याद्भिनिर्दतिरदेति ७२ धैर्याशामात्यहदमवलम्ब ७४ त्वागमहदयोगामोरैविषयसैर्धा। निहताधनाजुहि ७५ सुरापेनकसहशाभ्रन्येमृढाविषयहतानिचरति चात्रनाश ७६ ११ मज्जवपुजने समानक्री स्वनयासदैवावस्मनमृत्विरस्मनचकोदायत्तजाद अन्यस्येति विशेषणान्नुभयत्रयोप्यानि ७८ ७९ नमकृत्वामासत्ति

इहमश्रयनेयायादिकस्वेवाश्रुनदन प्रमत्नमोहवेना १ शुद्धिदेदप्रमाणनके: ७८ अस्याजरादवणान्यामा। स्वनमस्यथास्वन स्वयमाराअवेयोगामात्मनामानज्झोन् ७४ जगानरदवणस्मिश्रवङ्गमहरवजे श्रुति न्त्वाकेशमनमाबाक्मृगापोनवत् ५ अस्मिन्महीनआरणेचरतिमृग्याजानकाः नमस्तानवाजभुक्ताकैर्द्धा। त्रिमृगाश्रय ७९ अन्येनरमृरांन्मृग्यानसहीपेस्वन ले विहरतिरायासमम्पायाविदतानथ ११ अत्रस्वका लक्षिपिरेकर्दमालेपदाथिनि नजक्काव्यवधुनूपमहियोगवपस्ने १८ भोगाभोगावहिः कार्याआर्यस्वासस वेषद प्र वेधार्यमहार्थसमेकमात्मानमाश्रयेत ७४ अपविजगयनकस्यउभेदासडाहृते देहस्यार्थेनसक्त यचितानचमिहदारूणा ८ अन्येनश्चिनोदेहायहेणान्येनस्रक्षि उन्नमनासाभोक्तान्यश्चिवेषमोर्थेचाक्रि का ८१ यथैकश्चपाखननाहषहोस्यात्मनसया सत्तामात्रेकसामान्यादितरस्याप्यसमभवात् ८२

आत्मा+

कर्दमेइतिशेष यत्सत्ताशाश्वितात्सहणाचहीकोपनासदारुणाराह्सीवादतीत्यर्थ: ८ अन्येनकर्मणा यसेणाहका
९२+ रेणामन्नस्यमनं मुनाजीवमोक्षस्यचक्रिकीर्त्तिवर्तमानमरपेवोचिजोर्थेनुपेत्यर्थो ८१ सदेकावनताणंपिनात्मनिडव नदैआभोक्त्रथांशादिश्यानराव काधारत्याशयेनाह यथे यादिविधि: इतरसयस ॥ अज्ञपस्यसदितरसेउअसदसीका

श्री
वा पि
ह टी
२२

ननसवर्धेमनयादे समासूर्यमिदि सब अवान्यासवलासि इत्याराकवाद चपले चपलस्मदनानीस्तनिदेश्य।
नीतिचपलस्मदनेवास्तथाविधाभिरामन यामास्वसकिभिराहत्नवसोहननचिमनादान्याध्याप्रसादेण गभोर्थनासा।

काश

चपलस्मदनेवाभिरामयाज्ञिभिराहत चित्रमात्मेतिमोर्योऽत्र दर्पणेरचुनदन ११ अन्याप्रकरद्रूपोदितिनः
सर्वगानोविभु तित्रपावलद्दकारविद्दिहार्द्द हृदनम १४ आन्याहिक्वननसद्दिसर्वेतोनमनोभूषा हरेकुरुम।
नोमोहकिरे नामित्सवान १७ पिशाचोपिमनोराम शृन्देद्दहृदैस्थित भावयामास्तदात्मामोनमनसस
स्पान ११ भवप्रदमकस्माणेधर्मं सर्वसद्दाविना मन पिशाचमनस्यपोमिसनस्थितोभव १० चिनयस्तद
कस्मातनयास्तानिनवाधया शक्कवनिपरिज्ञातगर्जनचमानत १९ समाानचित्तवेनाल्यक्रमान्ह्यैवा।
यथा शक्कवतिसमदर्तुस्वरूपकामनरायथा १२ अस्मिन् नवाकृत्यप्रेमर्वसेवप्रहर्षित देदोदप्रमज्जेन।
चिनयर्हेयावलाना २ चित्रवेगात्सवतिनासमकादेद चउजा २ यजवादशणनीफुयाकसनभोनये २१
जगजास्यामध्यानवात चित्रपिशाचक देहरोहकतिपयैः सैव्यानेसद्धिरेवयत् २२ ॥

चित्र

नेनदर्पणेनेनचवसहमेनेत्यर्थः १२ असतालोपपादनायविरुद्धत्वमेव प्रपंचयति शाहवचक १४ १५ हेउत्तमा
मन पिशाच आत्मानमस्मत्स्पान् अपिमोननत्वीमेदस्वसरूपभावयतीत्यन्वयः १६ १ १८ मयानेति सुदमिति
यावत् सरागसदयावन १९ ३ देहलहाणांवेदेपरिच्छिन्नभागेजाना ४ समस्तेन्दुत्सर्वोः कविदन्ययात्वमपियनोह

हरिविलास टीका २१

२

अनवलोकनमात्रेणाकिस्माज्जाद् अवधूतइति "आत्मनस्तदनुसरणादेवानर्थः ४ पेहितस्तु सःस्थितोप्यकिंचित्करः
त्वाद् देहालयेइति ४५ चित्रेतिकृतादहंकारस्यैवाहमितरेष्वनर्थकारित्वाख्यानायनिर्देशः ४६ ४७ अहमित्यात्मेवा
उभ्रूपनरति नैयायिकादीनाभ्रांतिवारयति सर्वगइति स्वयममरतिस्वयं संक्षिप्तस्त्वर्थः ४८ वातरज्जु सत्वात्मा

अवधूतोस्यवतान्तात्मनस्सेवतिरस्कृतः अहंकारपिशाचस्तेनेदंकिंचिन्कारिष्यति ४४ देहालयेस्फुरत्यस्मिन्ना
मचित्रपिशाचके अस्यानन्तविलासस्यकिंमिवागतमात्मनः ४५ चित्रयस्ताभिभूतानार्थे प्रमाविनितः यदः
पाकानेपरिसंख्यातजनावर्शेपापैरपि ४६ हाहात्मनोस्मिदग्धोस्मीत्येतावदुरवहं त्रयः अहंकारपिशाचस्य
ज्ञानेयोन्यस्यनान्त्च ४७ सर्वोपियथाकाशःस्वधोनेष्केनचित् सर्वोपितथैवात्मानाहंकारेणात्मवान् अवधूतगीता ६ ५६
यन्करोतियदात्मदेहयन्नमिदचल वातानु जरामतदहंकारेविलिन ४९ तुलेत्कोपयपाइनस्कंधपि
किलैवः आत्मसत्स्यत्थैदात्माविन्नचेष्टास्वकारणा ६ आत्मपरिश्रीप्रमात्रेणास्फुरत्यातवन्मनः दीपसन्नि
धिमात्रेणञयद्रूपमिवाचलः ११ अपिविशिष्टप्रेमामनितस्त्रेयाप्रविनयो यावापदिव्याशिवक स्वधंश

याणः ४९ यथहंकारएवसर्वचेष्टानिमित्तनात्मानंदिके नेष्टितपनतिमन्वेनप्राणप्रथमप्रेतिपुत्रः ऊर्ध्वया
एमन्त्रयत्यपानमत्यागस्थानिमध्येवामनसासीनविश्वेदेवाउपासतेइत्यादिश्रुतिविरोधस्तत्राह दृष्टात्मनाविति आ
त्मसत्स्यसमदिक्षिप्तशित कारणाश्रुतिभिस्तुपचर्यतइत्यर्थः ६ उपन्तरेतनश्रादीनात्मलाकंमिंपुद्रत्स्य नि
मित्तमित्याद् आत्मेति आत्मवंपुत्सेज्यमनाककात्मनस्थूलदेहश्च ९ प्रकाशधेनाक्षिप्तइयो १२ ॥

श्री वा नि
हृ टी
७१

देहगृहे स्वमायसमासेव्यननकोटिदेहे सुष्ठुप्याविदेहेन आत्मवत्ता हालेन नचादिनाः क मास्थिता सदेवतहृदनउ श्र
नुभूयमानेपिनदिव्यदनेयत्वेन ऊर्वतिनचित्रमित्यर्थः ४४ येनमानंखामितिशेषः सदेवतादजगवाह्निदयचे ॥१५॥

या

विमभूताभिभूतेस्मिन्येषाशीरगृहे स्ता विज्ञप्रायापिनेकसंहारितात्मावस्थिता ४४ ग्रस्तेचिन्नपिशाचेन
देहसद्मनि येन्ता पिशाचस्येवसाबुद्धिर्नोपिशाचस्यराघव ४५ अहंकारहृदयद्गृहेदत्थशरीरके विद्र
नास्ययामाघोजनवैतत्किंसंस्थितः ४६ अहंकाराननुचरनात्मत्वं विततयाधिया अहंकारांस्तनिशाप्यसामेवा
चलत्यतो ४७ अहंकारपिशाचेन अस्तायेनिरयोधिया तेषामाहमदाधानानमिज्ञादिनबोधवा ४८ अ
हंकारोपहतयागुआया क्रियतेक्रिया विषवल्याइवफलनसा सात्म्यरगाय ४७ विवेकधैर्यदीनेन
स्याहंकारमहोत्सवाः सर्वेनालविलायेन नष्टमेवापविद्धिन ५ अहंकारपिशाचेन वराकायेवशी कृता
नएतेनरकाग्नीनामंवधनतागताः अहंकारोरतायस्य परिस्फूर्तिको सदेहपादपाधीरविरेसानिपा
त्यते ५२ अहंकारपिशाचेस्मिन्देहे निहतपान्धा त्वमेनमालोकयमामनसामइलावर ५२

जे दरे

आस्थयाविहरत्रापुरुषः पिशाचपदेनिविभक्तिविपरिणामेनानुषज्यते नतस्याऽतोनपुनातग्राह नवितिं ४९
प्रथमअहंकारस्यैउचरनात्यक्तातेनायाराभूमिकाभ्यासादहंकारस्यअस्तित्वप्रान्त्यनिकविस्मृतिपाय्य ४७ नमि
चात्मेतिअहंकारेणाविततोऽहं त्वावश्यभावत्व नकश्चित्त्रियतीतिभाव ४८ कुलहननकत्वेरास्यादितपश्च
नपवमरणात्मक ४४ ५ नसुपरलोकेपितुरत्वमेवेत्याह अहंकारेति ५१ यस्यस्वदेहपादपस्यकोटरेहृदितास्वदे

३२ ३३ नत्वमनेवोच्यतेयदेतिशेष येननवजतेऽप्रपाधारोगादमानादित्यर्थः वध एकानेन्किर्मवस्यात्तानजरे।
देहेनिर्विकारेऽप्यात्मनिवासभवतीत्याह निरी इदति ३५ शुकर्मात्मनिशुश्यफलमाह यथेति ३६ तदिकयाराज्ञः।

...प्रसदभुस्थितो देहो राज्ञ
मिवधुमपार्थीः प्रसन्यायेवसत्याचकरोत्यधिज्ञानक्रिया जडेनरामक्रियतेयत्ततक्नमच्यते ऽवेऽपिनयादे
हेनकर्माकविदेवदि निरीहोहि जडदेहोनात्मनोस्याभिवाक्तिन कर्मान्कश्चिदेवातास्याकेवलमसस ३७ २७
यथादीयोनिवातस्थः स्वालन्योवाविस्हते साक्षिवत्सर्वमायेशुतथानिर्हेजरात्स्थितो ३८ यथादिवसकर्माणिया।
स्कर स्वयायवस्तन् करोत्येवमिर्नाणामऊक्पार्थिवसस्थितो ३९ प्रीणयसत्मयेदेहेगृहेशून्येसमन्धिते सज्ञा
नुपरानिरिख्याजात्मकरियन्यस्तवत् ४० कुर्लोपाजात्निसाय सर्वदाजवनेत ग्रस्काङ्केवनालाप्रविष्ट
श्चिन्नानाप्रका ४१ ग्रस्यताभृत्यनानाकावपरकामश्चर्मे ग्रस सुमत्या यानिर्यामप्यलेकल्प ४ सुमकल्प
५ विज्ञानेनदेहोदेनिशक्तनि उत्पन्नविश्वेनातासयविवनालिलीभया ४३ शून्येहशदप्राप्यविनयदेशानक
न भीतायेनमहात्मनोऽचिरस्मायिनियना ४४ विश्वेनात्मनडाध्यसायावेवकर्मदिगन् समारशून्यानया
रेनक्षिप्रतिकदाग ४५

स्थितिमिदिलत्वाह यथेति ४७ देहसम्बन्धादेनेनतदधिमानललाहकारस्यावनेनाननकृत्यनास्वदेवेत्याह ग्र
सिमित्यादिना ४८ प्रविष्ट एादितिशेषः ४९ ५ त्यस्कारेकृत्यर्थात‌रव्याह समक येत्यादिना ५१ ५२ ५३ ॥

श्री
वा. नि.
पू. टी.
७०

अयं स्वप्नमेघनानिश्चयवान्: असदीयतयानात्मीयं नो रूपाहृयनादिविभावः २१ अनधिजादिदेहदर्शिनयोर्वेया
द् यथैव नस्वप्नात्मत्तदिने २२ २३ २४ २५ २६ कृतानन्तलेनताद नविदिति २७ सर्वसंस्पाविहितचक्रस्य उपमाभूत

त
दीर्घसंकल्पजन्माय दीर्घदुःखेन दुःखितः देहोऽहमित्यल्पमयो नाथ मलिनवासितः २१ किं यथैव मेनदर्थेहि
स्वदेहे क्लेशभाजनं यथा चित्रमयेषु सिद्धेषु तेषु लीलेन नत्ततिः २२ तथा संकल्पपुरुषेष्वनेन लीलेन नत्ततिः
त यथा जनो वारमयेष्वनेन लीलेन नत्ततिः २३ यथा द्वितीये शशिनि द्वे तेन लीलेन नत्ततिः मदात्स्वमाज्ञविनेश
ज्ञात्वैव विनाशिनि २४ यथा नद्याजपनलेन तेन लीलेन नत्ततिः तथा स्वप्नसमारंभे तनेन लीलेन नत्ततिः २५ त
तथा शरीरे यथैव स्मिन्तनेन लीलेन नत्ततिः दीर्घस्वप्नसमे ह्यस्मिन् सुस्थिरे नवा नकलिते २६ भाविते द्विते
देहे न हि किं विस्थितः त्वं न चिदं तत्पापा यातिना त्वाव सतिराव २७ न जल्पविकृतिया निक्तिं वा देहसंवेत
त भ्रमसक्तोपरिशिष्टः सर्वचक्रोपचक्रवत् २८ यथा पश्यति दिक्चक्रं भ्रमदल्पमतिर्नरः अक्षस्मादेवचक्रेण
ग मिथ्याज्ञानेन वसंता २९ तत्रस्थेन तथैवेदं हृष्यते देहचक्रकं भ्रमितं च भ्रमरूपं प्रपश्यत्यतितं ३० ।
हतवद्दन्यमानेव दृश्यते देहसक्रकं धीवतामलमालंब्य तनभ्रमिमिवं त्यजेत् ॥ ३१ ॥ रामायण ॥ ५ ॥
सकस्येन हतोदेहो मिथ्याज्ञानेन मज्जसन् अस्येन हतयत्या ज्ञानत्वमेकदाचन ३२

पतितः समीपस्थं तमहचक्रमप्यवकं न हन् स्वचक्रवैपरीत्येन भ्रमत् दिक्चक्रेयथा पश्यतीत्यर्थः २८ २९ नन
स्येन मिथ्याज्ञानचक्रस्थेन जीवेन देहचक्रके देहपरपरा चक्रं ३० प्रतीतिनः सत्रयपि परमार्थतः अस्सन् अस्येनात्ता।

चं –

निर्वाणप्रकरणे पूर्वार्धे ९१

७०

१ अकृतयोरस्पनशाकाश ॥ सर्वेधर्माः विकल्पायसात्मवंधमोसकल्पस्तस्मान् धर्मोदनिःकेवलादितिनि बोधविष
येनदभावप्रदसः अन्यथैवेनतेहतनाशामात्रेण एसिद्धिर्यत पुनर्देहपरपरोत्पादक सकलोपत्येव नर्हिसकल्पत्यागे
ऽप्यपायइतिवेत्समाह देहस्यार्थेस्यादिना ॥ देहस्तत्वउ'स्वचितापरनश्चित्रलिखितनरादप्यधमत्वेनानिंदनिःसत्व

निजप्रयत्नमात्रिस्यचित्रमादेर्निरोधयेत् आविरिवान्यतमेनभ्रमेणतानतुपिता १ असदेवसदाभास
मित्यासदत्येनच अज्ञानभ्रमविलासमात्रकाकृतपोनच ॥ इमेदेहाभ्रमतोदृसर्वधर्मोत्सम्प्तिर्ल
सकल्प पुनःस्येवदेहस्यार्थेकदाचन ॥ सतवउ'त्वविचार्यत्वनकार्येणामधीमता उ'त्वज्ञानसत्वकेदी ४
प्रसज्ञातेदवतिमात्र ॥ अपिचित्रनराहेदनरस्तुकृतर'सत आधिव्याधिपरिम्लानेस्वयसंदेहिनिमाशिनि
ननयास्थिरतादेहविन्नपुसोयथाकिल विनाशिनि हिचित्रयोदेहोनश्यतिनान्यथा ॥ अवश्यनाशेसमस्त
स्यदेहोविनश्यति पालित'र्सश्वशाप्तोमाकस्मेविभ्रमानच ॥ देहस्तुपालितोमुख्येनस्मेवनवर्द्धते नै।
नश्येप्राक्देहोनाथसकल्पदेहक । येत्रमाश्रितदेहेहिननेभ्मक त्यदेहके चित्रदेहादपिगरीयनक
नर'किल ॥ तस्मिन्नासमयेदेहेकैवल्याभवनान्च दीर्घसकल्पदेहोपतमिकःस्पामहामते ॥ स्वसस
कल्पमात्रेहादपिनकृनरोत्तय अस्यसंकल्पनोदीर्घःसत्वउ'त्वेनगृह्यते २

द

उ'त्वेत्यादिना श्लोकेसेवाष्यसेराहे' ॥ ४
किंत्वप्रसिद्धनिर्मितनरस्यवत्वनप्यस्यविदेहोपाधियोदोयस्त्याह विनाशिनइति ॥ स्वयविजेवनिर्मितमित्यर्थः स्वस
ल्पकृतोदेहक' ॥१ ॥ नाप्यायुक्तेतथोह' ॥ इदानींस्वामनोरथिकदेहेभ्योप्यतकृत स्वसाहस्वमेत्यादिनाहेन ॥ ५

श्री.
क. प्र.
टी. १५

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे विश्रामः सर्गः ॥ २८ रामस्य बोधादिश्लोकानि पुनरुक्तार्थविस्तरः कैलासे शाकशि
वेनेत्यस्योपदेशस्य कौतुने १ इत्थं मानुष्य दृष्टे श्रीवसिष्ठेनोपदेशचमत्कारैः प्रतिबोधितस्य श्रीरामस्य अन्येषां च श्रोतृणां तस्मात्
त्कारेयेन समूहान्ते स्वरूपविश्रान्तिसमाधिनानिष्कं पश्चिस्थिति श्रीवाल्मीकिः स्वाचरत्याकर्ण्य श्लोकादिसांडेन, तत्रास्य शुचस

इति श्रीयोगोपाये परमार्थयोगोपदेशः सर्गः । वाल्मीकिरुवाच इत्याकर्णयनिःस्पन्दसभाचेतसि राघवे विश्रान्ते
स्वात्मनि स्वे परमानन्दधामनि १ तत्रस्थेषु च सर्वेषु तेषु सामाजिकेषु राघवस्यात्मविश्रान्तेः स्थितेष्वेवं वचनाम्
न २ विस्मयमनेनैव रसस्येव अभिव प्रथयानेन दृष्टे दृष्टा स्वे प्रतिबोधिते ३ पुनरादरमेवार्थं वसिष्ठो
वदतां वरः वसिष्ठ उवाच राम सम्यक्प्रबुद्धोऽसि त्वमात्मानमखिलं भवान् ४ एतमेवात्मलक्ष्यार्थं तिष्ठ स्वेहा
पदेशोपायः इदं संसारचक्रं हि नाभिसंकल्पमात्रकं ५ मनो धिया यावदन्तः स्तुनंदनस्थाने शोभितं पामनो
नाभ्यामिदं संसारचक्रकं ६ प्रयत्नाद्रोधितमपि प्रदह्येव वेगतः परं पौरुषमास्थाय बलं प्रज्ञां च युक्तितः ७
नाभिसंसारचक्रस्य चित्तमेव निरोधयेत् प्रज्ञासंजन्यप्रक्रमेण शास्त्रसंवलितेन च ८ पौरुषेणान्यथा नेन न
न कश्चन लभ्यते दैवैकपरतोत्यका बालबोधापकल्पिताम् ९ ॥

दैत्युपस्थानिविश्रान्ते स्थितिविश्रान्तिपरिणामेनयोऽयं मनेर्वचनामृतं विश्रामेति परेणामयः २ यथा द्दृष्टितयितेषु
सस्येषु प्रकुपराद्दारिविस्मजितद्वन्द्वबोधिते समाप्यापिते श्रयां द्दसिष्ठेनेवेतिगम्यते ३ पुनस्तमेवार्थं द्दष्टोकाया
याद्देत्यर्थः ४ अर्थं परमार्थमात्मतत्त्वमिदं संसारे वदंस्थितिमाक्रुध्याः तत्रोपायमाह इदमिति शोभितायां रागद्वेषादि

नावि टेकास्मितन १ योगवासिष्ठनिर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे १८५

नेके संसारे रतिस्तथा योगवासिष्ठे उत्पत्तिप्रकरणे सर्गमाह अन्येनादिना ६ ४ ८५ चिद्भाता ८६ कल्पनाया सर्वज्ञसमवाद्धिष्ठानचि
त्सद्भावात्सर्वज्ञस्य चिद्घनस्य प्रादिभावापन्नस्य शुभमिव ८७ अच्युतश्रुजस्तानस्तनेश्वरो नित्यविभवान् शुभवाक्तया।
निद्रामजेत्यज्ञात्वापि ८८ ८९ चिदाभासैर्विलासकाश ए ९१ मयामेवस्थानोपेन स्वाङ्गपदे श्रीपादेनमयाह ९२ अथैवम्॥

कथमानिरतिंप्रातोऽस्य कल्पितत्वेऽर्थमे एकेनकल्पितावेशीभूतेऽतारागोपर ८४ इमीयमतासंसारवन्नाते
नमोऽभ्यमा भूताजवसवीभावमिममाननमाङ्गले तथवेशुरनिर्माणविलासेनस्तमविड स्वप्नसकलप्रवदं।
सदेवेदमपि ८९ सर्वज्ञस्यामेवेदस्तत्त्वमभिव्यविज्ञान परिपश्यामि संसारदीर्घस्वप्नमिवद्भुम ८० अज्ञानानिद्रा
स्वप्नस्वभावात्मकमच्युत संसारस्वप्नमभ्रातो भवान परिदृश्यते ८८ तदेनावितनात्तद्राघनात्तानमयाविधा॥ नि
का त्यक्तात्सत्यमिवाचामनिधानः श्रुतिपात्रम प्रबोधमेहिपदपस्वमात्मानमदिनसद्। निर्विकल्पचिदाभास
प्रात पद्म रविर्यथा ९० प्रबुद्धस्त्वमबुद्धोऽस्यपुन पुनरप्मया प्रबोधासमदा बाह्योपश्यानार्कमनामय ९१
मयैवेनाभिवृष्टेनबोधेनस्नानवारिणा सम्यक्स्नातासिनारायणवचनेनैवाभिबोधित ९२ बोधमासाद्यपरं प्रबोधोद्येव।
यादव सत्यमालोकयाम्लैकेत्यक्रमनाशनभ्रम ९३ नतेजन्मननेशुत्वनेदाषासेननेभ्रमा सर्वसकलसमन्तत्त्वगति
पविगलितविकल्पदोषमालमसिमस्तमस्तत्त्वमसेस्यद्दृष्टि अतिविततमिदंस्पष्टद्यैत्वसम्यप्रमात्मानितिदृष्टेस्वरानरु ५ १६५

प वि
हेोबोधोयस्यतथाविध सनसत्यसत्वमालोक ९४ ९५ उपसंहरतिपविगलितेति संसारस्तच्चमसिवेसोऽम्यानिविलेपार
हिर्यस्यतथाविधस्तमिदंनिष्प्रपञ्चोऽसमतिविततमात्मेविबोधि स्यात विशुद्धयैसम्यक्प्रमात्मानितिसिद्धेवसमादितस्येत्यर्थः

श्री
वा नि
प्र टी
९९

७२ ऐहिकममप्यस्त्येव यत्नयो नैर्विरोधः फलनपेक्षा स्वप्यादिन्यायेनाद्दृष्टाभावमिति ७३ रागादिदोषदृष्टत्वचेत्यवचितनद्वयंसफ।
लेनान्यस्मिन्नित्याद्युक्तिविंत्यास्तिना रागादिद्वयमेवप्रधानफले लोनिश्चमिति विदिति ७४ ७५ ७६ यदस्यिति ७७ किनामदुःख।
फलमिति विशेषः शास्त्रशालिनो विभूत्वेनिशेषः ७८ तेजनाः तेष्व्रवर्त्यप्रसिद्धाज्ञस्तुकाः पदार्थेवेशास्त्रः रागादिद्वयमेवमस्तलम।
ह मदृचमितिश्रुन्यतः स्वयमादव्यपद्यशास्यधनप्रमादात्मके ७९ इतीत्यमलव्धनहृष्टयनादिविषयेषु अभिनिवेशानुहृणार्थे

नेदमाद्यंतवंस्थर्यमनर्थायावभासने दर्शिनद्वयमपेततत्त्वमयत्तसिद्धिद ७२ यदेकमेनयोर्वेत्ति समंतद्व्यमसंप्र
य ह्याभ्यामेराग्यचेनाभ्यां दर्शिनाभ्यामिह्यानह्य ७३ विद्वन्कुरु कल्याणरागद्वेषपवित्त्य" यत्किंचिद्दिनेलोकेयत्र
भस्यद्यवाद्दिवि ७४ नत्सर्वेशाप्यनेरागरागद्वेषपरीतत्यान" रागादिहृतयाबुद्ध्याद्दृश्यमविवेचिन ७५ नमदेव।
प्रयात्यशुमस्तानाविपरीतत्वे द्वेषद्याविंदाम नरानाद्दिन्नह्यक्तिसु ७६ पदकर्वतिदग्धानस्यलीषुद्दविलार
व रागोद्वेषस्मयोर्द्दोनविलीनेमनोविले ७७ यस्यकस्यतशालमान्किनामरागनलभ्यते येदिशास्ता विनियता
तु+ विद्रस्याशास्त्रशालिनः ७८ रागद्वेषमयासेवेभंकाले धिरास्तुनान महदनेश्चक्र मन्येन धनेत्यक्तमपात्यतः ७९
के इत्यसंव्यवहारेहा रागद्वेषयोःक्रमाः धनानिच भवो मित्रपुनरायांतिर्यातिच ८० किमेतेष्वनराशोशास्यतेवा
विरज्यते भावाभावभक्ताभोरागायैयपारमेसरी ८१ समस्तरचनासर्वासस्तक्रयातयत्त्वल नधननतनोनाम्ना
सत्यराघवसुस्तुनः ८२ मिथ्येवमिथ्यावसितमितीदपरिलक्ष्वते स्वाध्यनयामर्वमसत्यैध्यस्थिरमाथिमत् ८२

वेधनादिसव्यवहारेहालसत्माः रागद्वेषयोः क्रमाः केन कारस्यर्थः ऊतलक्कालशादयनानीत्यादिना ८० प्रियविषयभा
वेनअप्रियाभावेनचभवस्यभोगायशां ८१ समस्तेत्यपदे ८२ इतिवदयमाणप्रमाणमिथ्येत्यावसितमित्येवपरिलक्ष्यते।
तोप्युक्तिमाह स्वाध्यनयोरितिभाष्यमनोः सर्वौत्तरकालयोः अस्थिरम्नश्वरभावविकाराश्लेषं ८२ ॥ रागायनमोनमः ॥ ॥ ९९

यदिस्थस्य कथं लेनिमित्तभूतेयस्मिन्यनो मायेश्वरिक्रियाविरोधात् ११ अत्र अनपदेश्वितो अवस्थितसर्वभावेषु नानानाबाधपरि
स्थिरपरता नृत्यतामेव आदेशस्वीकरोतिन प्रतीतिकालिको स्वरता यथा निमिशो नीड निर्मोणायन्तृणामलत स्वभावा
न्यारित्यन्मृद्दीतृणकोटिमेवादनेनद्दित्यर्थं १२ एतदर्थसंसारसम्बरभागपरिहारार्थं १३ इदमयभूतत्वादद्दनिक
घकर्मिणीय १४ तदिंक्रियास्यपरित्यज्य येसचरणकर्तव्य नेमादकर्तव्यमेति विदितमेवेयर्थ १५ सीलयाअथमे

वोनोमेस्वरहनीयविष्टपरिनयने इतिनिश्चयवत्सालसमृक्तानामनेनामने १ नास्येमेतिनचोदेतिनवात्तप
रितप्यते एतावेवनामालामनुत्तमयेदस्थितः १२ आदत्तेनिमिरीमन्दीतृणकोटिमितामना एतदर्थमसंयेमि
नास्याकायामनागपि १३ स्वस्मेवजीवेदेविष्णेनेनम्भास्यया अतस्वयारकामदर्शमिनिरिणायुद्दिन १४ आस्या
दिनयाइचाविदतेव मिराज कर्तव्यमेवकर्तव्यमकर्तव्यमपेक्ष्यते १५ आस्थानात्सेपतीय मलोलयेव यहा
नियाआभासमात्रमेवेदयस्यच प्रतिभासते १६ सान पीतलतामोनिद्दनानेअवनयथा प्रतिभासपरित्यज्यपदार्थ
पदलक्षते १७ आभासमात्रसामान्यदिदमालोकयानन आभासमात्रकरामचित्रामशोकलवित १८ ततस्तदपिसत्य
ज्यनिराभासोभवोत्तम चिदाकाशमयोनित्यमर्वदा सर्ववर्जितः १९ आभासस्यापरित्यागोभवस्यैवानतिर्मल नाहं
यस्मिनसेभोगा सत्याइत्याभिभाविते १ नेदमाइदरस्यार्थमनर्थायावभासते [redacted]
[redacted] इदमेवह्दिवासर्वविदितेदेविभाव्यते २ ॥

ण १९ दिनानेसरनायोपुरे सर्वानुरागमनमावृदर्शनेइयायमाह प्रतिभासमितिविशेषाकारमित्यर्थं पदार्थो नापवभूना
नोपरलसमृद्दकदात्मकेचदपदादिविशेषत्वत्ते २० विजसयआमपोनविशेषकल्पनेन केनकिमभूदिनिशेष १८
ततस्मात्रस्पमाभासस्वपिसत्यस्मानात्म्यतिरेकबुद्धात्यकानिराभासस्थितिप्रतीशून्यासर्वेण सण १७ निराभासनासिद्ध्युप
यभूतचितनहयमाह्नादमित्यादिनात्राभिलोभाविते चितिनमति ४ चितिसर्वनाधचिंतनसर्वस्य चिदात्मभावचिंतनवे

चिदाभासावित्यकाशारदेनेविनाशपृथक्नास्तिइतिएकनानिनात्रपरिशेष' फलन सम्यगालोकमित्यर्थः तत्रात्मातिरिक्तचेतनना
शूद्रनास्वदेहमात्रपृथक्किन्त्वचेतननात्रआदिपदात्तत्तद्नाभिमानविषयः' अध्यात्मिक' कार्यकारणकलापः संसारयत्नात्मा
नात्मोकानेऽपुविषयेषुपुत्रभ्रमयनीतिसंसारो विषयकलापस्तदाधारादशदिशाश्रुतिसर्वदृश्यजातमेमत्तवाधिन' पृथक्
नसन्तिकिन्तुस्वभासस्वप्रकाशात्मस्वरूपमेवात्मीत्यन्वय ४४ सम्यगालोकनफलमाह सदसन्मयेति सत्तब्रह्मासती
मायातदुभयोपादानके ४५ अ सत्ताबाधसत्वमधिष्ठानसन्मात्रपरिशेष ४१ निष्काममाप्तकामत्वादकाम ४२ पीतला

चिदाभासाद्देनेनात्मीलोकत्तासम्यगालोकन तमहत्त्वादिसंसारइतिमेनदिशोदश ४९ सर्वेसाभासमेवेतिसम्यगालो
कनविड' सदसत्मयसंसारेयथाभूतार्थदर्शनात् ना स्मेमिनेचादेतिसम्यगालोकनात्मन' ननिंदतिनचस्तौतिन
हृष्यतिनशोचति ५१ निष्काममाप्तमभेतिसम्यगालोकनात्मन' निर्णीयसर्वभावानाश्रमसत्त्वमेवच ५२ पीता
लासन्यतामेतिसम्यगालोकनात्मनः अवयमेवमनेनावसर्वैरेवहिबद्धुभि' ५३ हनिवधुवियोगेऽपुकिंवृथापरितप्यसे
अवयमेवचसयामनेत्यमितिनिश्चये इत्यात्मसंरणमाधोकिमधापरितप्यसे अवयमेवमानेनाकिंचित्तविभवा
दिक ५५ मामवधूपुरुषेणतिदृश्यसावसंतोदिक सर्वेसंवादिसंसारेनरसव्यवहारिण' ५६ अनयायमवस्थापके
कसावसंतोदिक' बुद्ध्वेदेतिस्फुरतिबुद्धौचरवाण्वात ५७ इदाहिनाज्ञानात्मेकिमत्रपरिदेवना सत्तादेवसदे
वैनदसदेवासदेवहि ५८ कियावेविवेमात्रेतुकिमनात्मपरिदेवाने नास्माहमिनचाभूवमविष्यामिनमेपुना ५९ देहाद्

पर्यान्ततापत्रयासंसमक्तावयिवधुजनानावाधानिहतेमनदीयमत्तदिदेशोमेनापोऽवीरत्वाद अवयमेवेत्यादिना ५१
अशनादशायासमस्तावाकानायोप्यनेनोपायेनपतिष्ठमेयावदन्यापायेनाह अवयमेवेति ५५ आपत्तदाभिद्यादेशायो
अर्थोदेवशाखात्मभवत्येव इह निर्वेदेने ५७ असदपिसदेवअसदेवनकदाचित्सत्वमायत्ते मिनिमायाविक्रियावैचिन्त्यमात्रा
त्मकेप्रपंचेकिमन्यदलियत्परिदेवनेइत्यर्थं ५८ अहमहंकारात्मानास्ति चिन्मात्रकामध्यवंवास्मनाविद्यादोषाऽस्य' चिदाभास

नदेवदिदृक्षणेरतिर्येशाम्बुधः ३१ इत्यादिष्टनिर्वृत्तिर्येभ्यस्त्वा ३२ किंप्रशोषप्रपत्सोत्तमादिध्वदस्तिसहदिकादीवोचम
सने ३३ स्थिरवास्थनयोमनिमरुभूमाकावोसवित्मृगतृष्णानदी धराधः अविमझादेनविलजिलोकोचयिदिका वर्हमष्टिः ४
उत्तीनात् श्मशानात् ४२ अंकरपिलस्वलेपस्वमेनारामकस्थितदस्तिव्याघ्रादिपुरुषप्रवेशमयं ४३ स्वभावाधान्यासप्राप्ते।
वह्निमेवदशाधा ४४ यदिभेतिनि हविर्भयंकिंनकिंचित्स्वात्सत्यानिर्विकल्पमलीन्यर्थं च विभेतिकपवाकिंचित्सयोधः विवेच
नीयं ४५ अपभयादिलक्षणोमोह अदृश्येष्वात्मनिनदृष्टनेतयाचक्रातिष्पन्नादन्यत्रास्तिकसाश्रविभमीति ततएवास
सम्योयोभायतेसमर्थविनाशाश्रसमव भावितनीत्रवेगेनयदेवासुनस्वेवदि ४७ सर्वत्रदृष्टनेरामकानेवाम्नत्वसभा
श्यत्यादिष्टनिरभ्यलायथास्वप्रेष्टदृष्टने ४८ तथायभावनाभ्यस्त सत्तारोप्यवलोकाने यथास्वभावोतिप्रभदर्यदव
भासने ४९ तथेदमस्यकालस्वमपिसस्वनेस्थिर कोमन्येवयथातापतसेसदृष्टनेसतिन ५० धरापिविष्टमनापि
सकल्पादृष्टनेनथा दृष्टनेदृष्टिवेदृव्याग्र्यायोमनिर्विकल्पिका ५१ नथैवयमगलस्नीउर्तानादवभासने दृष्टने
समयाद्दृष्टानयथायोमिविकल्पिका ५२ समदृष्टजगन्नुरुलीलचेत्यनावभासने भीरुरभ्येतिनयथास्वसकल्पेषुबध्र
स ५३ स्वसंकल्पेहिससारेननवेतिभयस्तुधीः सपवाहिस्वभावोयाविम्बसप्रतिभासते ५४ ससारसरीतिस्थित्याकस्मा
कोवविभेतिकि सपवकिंचित्सयाथः शुद्धाविमललाराने ५५ तस्मिन्दृष्टनेरामकाद्यतनतः स्थितः सम्यगासो।
कमारेणस्वभावंशुद्धिमृच्छति ५६ नगृह्णातिमलभूयस्त्रानत्नामिवकाचन आभासमात्रमेवेदं तत्रासत्रासत्रय ५७
इत्यन्यकलनानाशः सम्यगालोकनाद्विदुः महाजीवितसोमितानमताभेवच ५८
१ भयवीयाय कस्माभयतहितोयादेभयभवतीति केननस्थायेनान्याशुद्धातिनमाह सम्यगितिस्वभावः प्रागा ४९ उत्तरत्र
दिव्यामिषाकावारसतिनेति स्वभावं कावनप्राप्यालामनयाशृष्टीनतापादितास्वरूपाभिव्यक्तिपुनसाम्नमित्यर्थः कतोप्य
दर्शनमात्रत्वादित्याह आभासमात्रमेवेति ५० इतिश्रुत्वाई॥ सम्यगासोनमेवान्यकलनायास्यागोनिदृनिविनिविडविनिष्ट क
+कामज्दृष्टिविदितिवेदृष्ट (वैराग्यं सम्यगीलानादिकीरपानदाहमरणमित्यादिना ५८ ॥
मि लक्ष्याभास टी २

श्री वा नि स टी ६६ अहन्ताख्यासविषयेदेहेदृशिर्लोन्याधामनताख्यासमोथोधनादावविसमरत्याथायेनाह इदथनमिति २२ यानदेहादेस्वामादिवे
धर्म्यत्रुद्धि संविदानहमिमाजाङ्ग्रनुसन्मसात्सकालिकत्वादिप्रयुक्तेत्याशयेनाह दोंगेति २६ अनयत्वास्यनलेतानेनवाध्यत्वम्।
यपत्रमित्याशयेनाह बोधमितिसम्यक्ज्ञानमात्रपरिशेषेण इत्यस्मिथ्याश्रवेद्यं प्रवुद्धः स्वाप्राणोन्यवनिमहन २ का
चिदनिर्वचनीयाविद्यायेत्यर्थ उक्तेथेप्रागुन्यत्रिप्रकारोविस्तारोऽस्मारयतियथेति २१ २२ येदवोपाख्यानेतन्मयिसर्वेवामि

तथैवताहशाचावोदेहोयमनसःस्तन इदथनमयदेहोदेवोयमितिविभ्रम तत्सर्वविज्ञवीर्येस्वसंकल्पस्वविज्ञ।
मित दीर्घस्वप्नमिमंविद्धिदीर्घवाचित्तविभ्रम २७ दीर्घवायिमनोराज्यंससारंरघुनन्दन प्रबोधमेष्यसियदापूर्वा
तेश्वधास्वया २४ तदृश्यमितदासम्यगिदमर्कोदयेयथा स्वप्नसंकल्पजालेनयथान्यैवजगत्स्थितिं २ तथैवे।
यदिसंकल्पकलनाविदेवहि यथापूर्वमयोन्मतिश्रान्ताकमसजन्मनः ३१ मनस स्वयमेवातःसंकल्पकल
नाद्भवा विविधरचनोपेतमनन्तजगविभ्रम ३२ संकल्पकलनामात्रतथेदमवभासते यथाकल्पितमाभासे
मनसोऽजनताजगत ३३ देहादिर्विनितोदेहःस्थितेन्य तदृदेवहि आकप्रवाहविशाभ्यसोवासनानि शयेनथ ३४
तथैवरघपनेदेहस्वयाकृन्युदयेनस पौरुषेणप्रयत्नेनसंकल्पोपशमेनचित ३५ अन्यथाभाव्यतेरामभूयते
तदिदान्यथा ग्रयसाहममायसंसारइतिभाव्यते ३६ ॥

त्पाह यथाकल्पितश्रुति ३२ सर्वदेहाद्युक्तानित्यात्मेविचिंतितोपदेह ३४ तथाहत्युदयेनताहशासस्थानस्वपश्य पौरुषेण
यत्नेनमनःपत्वश्चदृढीकृत्यस्यात्मदर्शने ग्रयदेहजगदाकार संकल्पश्रिदेवेत्यन्वेय ३५ अन्यथाभाव्यतेयदीतिशेष
तदिदंयन्यथाभूयते इतिभावितेनतथैवानुभूयतइतिशेष ३६ ॥

इतरद्विधौ शुद्धात्मदर्शनात् ऐसवे नलेभ्यगान्नस्मिकोटक १७ प्रतिभाविधाविनिप्रसाधितार्थैनिगमनन्वाज्ञयो नरक्षु १८ आ
भासमात्रतामपपादयसदभिमाने त्याजयति अथवेति प्राक्पृष्टीनं देहाकारमनन्तमेव संस्कारदार्ढ्याद्भुवन पुनर्देहाका
रेणास्थित १९ त्वमेति सर्वान्विसकल्पनिर्माणदेहानेवादात्स्यत्वे पाशमसत्वेनादर्शयति स्वावस्वगानरस्यादिना २ आ
गराधामागारेकादसत्तीव २१ २२ मनोराज्यान कल्पिते मनोराज्यानरे महतीषु विभवभूमिषु आत्मदत्तस्य मानाधि

देहादेहविभेदसंरोधमत्यह्रस्वहिधौ प्रतिभासविधौ नावजलसदसदन्यदा १ प्रतिभासविधौ देह सत्रमस्वाप्य
रासनः आभासमात्रमेवेदमिष्यप्रतिभासते २ स्वप्नानामद्वमित्यनर्गृहीनमनलस्थित मासास्थिमयनि
र्माणदेहाद्भिन्नविभ्रम ३ त्वमसंकल्पनिर्माणदेहासनिसस्त्वया स्वावस्थगतोयेन समदेहदगदि
कृतदान् ४ परिभ्रमसि देहाम सदेहस्ते कसस्थित नागराणामनोराज्ये येनस्वर्गपुत्रानर ५ परिभ्रमसि
मेरुवासदेहस्ते कसस्थित स्वप्ने सचिवराः सम्यत्वयेन महीतदान् ६ परिभ्रमसि देहाम सदेहस्ते क्व स
स्थित मनोराज्यमनोराज्ये महद्विभवभूमिषु ७ परिभ्रमसि येनेह सदेहस्ते कसस्थितः गतेदेहे मनोरा
ज्येषाविविधामराक्रिया ८ प्रकृतोषि महावादो नदेहास्ते क्व सस्थित विलासिन्यानरागिण्या येन व
कल्पकान्तया ९ निर्वृतिंयासि देहेन सदेहस्ते क्व सस्थितः घनेन मयथा देहा मनस सदसन्मयाः १० ॥

कराणानीय योगीत्यात्विकतंत्वेन तदभाक्कादस महतामिदं चराद्दीनाभाविविभवभूमिषु २१ गतेः कल्पना
विलयमत्रविलीने २४ २५ निर्वृतिसमोभास्तुखयामीति योगपतथावर्तमानकालोक्ति पवभविष्यत्व
भ्रमनोराज्यदेहाग्रपृदाहाया तेषु मिथ्यात्वमाकल्पिकत्वादेर्निश्चितत्वात्सत्तनदेहेपितथात्वमाधयति
नेहेति २६

श्री
वा सि
ष
६५

योगेपास्मीति त्वदुपदेशश्रवणादेवास्वतत्त्वबोधः सिद्धः तिस्त्वयपन्नामःकथाप्रसनिनदेहगेहस्वरूपमेवजिज्ञासमानःपृच्छति भवास्त्रित्यादिना भूमिभास्वताभूमाववतीर्णोऽनस्त्वयेति उहामानिदोत्यानिष्प्रनाभस्वात्मत्वदर्शनानितत्मगुणकृतेवचेष्टि। तानि चयस्मात्तथाविधहार्दतमः ९ अपरा द्वितीयाः भवतस्तव १८५ कल्पेनिर्मितस्पस्थितिप्रकाशस्पतदेतस्य स्वामिनश्च प्रश्न नञ्चायसोऽस्मात्तु भ्रमोऽति १२ नन्वीषोऽस्यदेहस्य निर्मातात्यक्तगुणाणात्यायिकात्स प्रसिद्धः जीवस्तस्यैव ... कामकर्मो पभोगार्थस्यानि मोपकल्पो कथमपलप्यो नेनत्राह आभासमात्रमिति इत्यमेवाविनेवनिर्मातारित्ययैः नहिनलेपद्रष्टासो

रामउवाच भगवन्भवताभूमिभास्वतानानारिपविश्वि हार्दतमसामदोऽनत्यंभ्रमस्तवा विलेनमः १ मद्गुणाः सः प्रदहनाःसः मविष्णासः स्वमासदे स्थिताः सोऽस्तानविसेयाभवेनोस्यपरास्तव १ अदेहोऽसद्दचरितपरविसयकारकं भगवन्भवतोऽभ्र क्रमभ्रमार्थावबोधन २ अस्तउच्चरितेनहेत्वनेनास्मिन्कथितेनत्वया यच्छरीरगृहे मोर्मर्मोसवमोस्थिनिर्मितं ४ तत्केनना मरविनेऊतोवानत्सम्नस्थित कथंवास्थितिमायातंकेवानत्रावतिष्ठति ५ वसिष्ठउवाच परमार्थावबोधोद्योपा कल्याणयच शृणुराघवतत्त्वेनवस्मामाणमिदमया ६ अस्यस्माऽनवद्वारेरसमामासावेसपने शरीरसदनेरामन केनचिदिंद्रहते ७ आभासमात्रमेवेदमिमस्पमेवावभासते द्वित्वद्विभ्रमाकारसदसद्वावस्थितं ८ द्वित्वदर्शन विधाचेदद्विस्तदेवाद्दि वस्तुत्वमेकएवेउः स्थितोदेहस्थैवाद्दि ११ देहश्चन्यथकालेऽहं देहोऽयसमवास्थितः श्रसन्नेव वसन्नसान्नोऽक्क सदसदात्मकः स्वप्नेस्वभावबोधःसम्यन्यद्वासमुखवादि शुद्धदाशुद्धदविधासत्यामिथ्यावचान्यदा ९

निर्माताऽप्रमेयत्वेनाविनेभिरिककल्पितद्वितीयचद्वविभ्रमस्तहार्दितथ्यर्थः ईच्छावस्तुानिर्मोनुस्वकर्मोनेनमृत्युपोरुषनिपवसितहं ष्टांतदर्शनात्तजीवस्यनिर्मापयितृत्वमपितथा शुद्धिसर्वत्वादस्पनिर्माणपणायोगात्तेनिभाव्यः १२ देहस्यमिथ्यात्वभ्रमेनिका लमात्रस्थितिवत्वात्तदद्दितवेदेवमिदमित्याह द्विचेदेतिचदहितत्वद्विचद्वदर्शनविधौ सर्वेभवतिनान्यदादेहोऽर्थस्यास्यैव वस्तुतस्तस्सदेवद्देयकपवेदुरित्यन्वयः १४ उक्तमेवस्पष्टमाह देहनिपरमार्थसदथिष्ठानकत्तयाउपचारात्तत् १५ सत्तःसः ६५

आकाममन्योन्यमपरस्परमायातौ तत्र शुद्धे खगस्थमस्तु समस्तमाशु विक्रिय स्थितो नोपलक्षितः सप्तमर्षिमण्डले प्राप्यमनीन ह
स्थानिति शेषः १९ नाप याश्च हे भत्या उक्ताया भस्तु इत्यतः कालमाद्यातेइति ॥ १६ भूभूतोमेरुः एवं उपसे स्वतिरलोनि
इति इमास्तमनेभुस्त्वइसस्तकथाया भविचासविधानिनस्य दृष्टासि जेवयाभ्रेअवाजन्मादयस्तइय्येवबहुलाभ्यनपवाकुला
येजीवासेमास्थितोइतिइमामसिद्धामममस्यातेमाध्यानदीर्नविक्षानि प्रसभमितितियोरुख्याधान्ययोनत्वार्थे २१ इतिश्रीवासि

अन्योन्यमपि ककिञ्चिच्छ्रमणकइवाबुधो ओमन्यहृस्पतयातोरवगस्सर्वसंजीनद्रे १९ सप्तर्षिमण्डलप्राप्यमायायाप
रिश्मिनः यानेहृतपुरासारोपुरावर्षेशनद्ये २० सगतादभस्तेइनमेरु शृगाकुमेभवं अग्राहमवक्तमेहीणोभेता
सप्रतिवर्तते १८ मध्येत्रेतायुगस्याप्यज्ञानस्तरिपुमर्दन उनस्यास्मिवर्षेतत्रैवोपविभूभृत ५ सिलितोभृत्तुस्त
डोमेनथैवानवद्यपवान् इतिस्तकथितंचित्रभ्रुशेदेनमाभम ५ ज्ञात्वाविचार्यचैवातर्थ्यमुक्तंतत्समाचर वाल्मीकि
उवाच इतिस्तमनिभुस्तइमस्तकथायोविसस्मितः प्रविचारयिष्यतीरः भवमयस्वदुलाकलास्थितासप्तसमसमस्यो
नेतविद्यातीति २१ इतिश्रीमेलापापेभुस्तडेपाख्यानेसमाविलति सर्गः २२ वसिष्ठ उवाच एवंभुसुण्डइत्यातं कथि
तस्तेमयानघ अनयाप्रतयातोयोभुस्तडेशमेरुस्तकरोत् १ एतादृशिमवत्सभसमाणाभासपूर्विका अस्तेस्वतमहा
वाहोभवतोर्णमहार्णवं २ यथास्त्रानेनयोगेनसततभसजन्मना भुस्तड मामवाप्यानतयासाधयतत्पद १
अप्रमत्तउदय सर्वेभुस्तडवद्वस्थिता प्रभुवतिपरंतत्वप्राणापानावलोकिनः ४ एताविविद्याभसता आत्मविज्ञा

इ प्र कारोति प्रकरणे समविकालि सर्गः २२ आत्मख्यायिकाभिसवधो देहान्निर्योतिवर्णन आत्मानमतिमात्रत्वदेहादेखाश्चवर्णि
ते वर्णिताया भुसंतस्याख्यायिकाया प्रकृतोपदेशासब्धक्षयति एवमित्यादिना प्राणाभ्यासेनयथास्तनिरोधइयासितर्वाना
त्वर्विकाम्महर्णावइतिविक्रम्तः सस्रारोनिर्योध्यवक्तिल २३ प्राणापानावलोकिन अंतरपस्तिवीजा यथेकसियोगसर्विकाम

नि॰ प्र॰ उ॰ इत्यार्षे वासिष्ठ॰ ८७७

वासिष्ठटीकायामवशिष्ठशान्तिकाण्डे ४ ॥

श्री
वा. नि.
श. टी.
६४

३ ये भवंतं प्रपश्यंति नेत्रांबुजैस्ते धन्याः यावद्दृश्यसि त्वं द्योद्धिरं स्थितिसार्थकाभिप्रायं ४ विबुधानां देवानां विबुधांचभूतये तान् ईश्वरः
ते सुधर्म्मस्यपदोदधाः ५ ओमायन्नेनचिरमानिष्माभिः दान्न. सलजोजनः कथंचित्प्राप्तेनत्रापिभवानिवनसलभः ६
वपावि देवाग्रवनेवेला नामप्याक्षस्मकाकरे सुपरिमालनात् ७८ मर्धाद्रूपदेनमाध्याह्निककर्मलक्षने स्मामंदिरे सद्भर्षि

धन्यास्ते ये महात्मानमसंतं चिरंजीविनं भवंतं पश्यंति हिनीयमिवपश्रजे २ यावदृश्यसि योधन्याः स्माकोदं
नमत्विंने यथावत्प्यावनेवृद्धः सर्वे कथितवानसि ४ प्रश्नोनेदितसर्वास्त्वरहस्यादिवबुधभूतयः भवानिवजग
त्यस्मिन्नमहानवलोकितः ५ कथंचित्प्राप्यनेकछिद्रां विदुह्निमहाजनः नभवानिवमस्याकासस्मिअंगति
कवित् ६ वशाविहिकांसि सत्तायतेमौक्तिकयथा मन्नांतविहिकांसि स्थिरस्वपनेद्वारदालया ७ मयामस्म
द्गार्थमत्रसेवादितिसुभे श्रुणुदेवविस्मज्ञात्पायद्भवानवलोकितः ८ तदस्तनवकल्पांग प्रविशात्मगर्भेशुभा
मथाक्रूसमयेयांयेमन्नत्नामिस्त्वमेदिरं ९ इत्याकारणपृच्छंशे योनग्राहोऽस्याप्पापादपात् संकल्पितामांदलाभ्या
मपाविहमपल्लवे १० कल्पवृक्षलताप्रश्ने केसरेणादिमनिशा नत्वा मौक्तिकाग्रांश्चयामसदृशौभौः ११ ते
नार्ध्यपादप्रष्थाणविनेत्रमिवमामसौ आपादमस्तकं भक्त्या स्मयामासहर्षजैः १२ श्रुत्वाकल्पकदर्थेनवैगोद्दाल
मितिबुवन् विस्मयादहमन्यायनतः स्वागतं वदाञ्जुनः १३ वेद्यामिनियाजनमात्रेतमदनुज्ञाज्याग्नतः करकरेण
वएभ्यवसानंसेचितःस्वयाः मयियानेतलाणेनवगगनाधन्यदस्यतो निष्ठमोमोविहंगोद्गोदुत्समाभ्यातिःसमां १५

लोकंस्पृष्टं २१. मौक्तिकलतोन्नार्थेणाग्र्यार्थंजलेन ११ त्रिनेत्रमिवेन्दुपमानात्रिसंपाशिवस्त्राणपरत्मापितस्त्रराम्यते ६७
सर्वजश्चिरतनांहेत्वेगेद्दश्व्रजज्यालताणनकदर्थेनप्रभेशाप्रलंदर्शनिबुवन् अहमाञ्जुनः उत्तीनः स्मोधिनोनिवर्तितः १४ १५
१२ १३

घ्रा भावाःकलानामिवविमादीनामपदयाश्रभावास्तत्याश्रुनेश्रुनेवाभिनिविष्टोस्मि ३९ ३६ ७ किमर्वाञ्जाद्यमनःषोरै वाहेश्रुद्धिसेनेत्याह यदस्ति ३८ उपसेदरनिरतोनिमेरुकाणीकावासितात्मपामत्ताहृत्रिलोककमलस्मृत्रिसिविश्रुलि कः ३९ उर्व्यस्तानिसर्वाः आदिपदाहृदि विपतितामापस्यापलत्ताणनाभिभवेन्नुपरस्परप्रतिष्ठानेनवेभिक्षनिवेवि अंशामानिरूपाणियस्तत् प्रवेशेत्यापुनःपुनरुत्रमि [illegible] लंश्रालीनंचाञ्जलेपरिभ्रमन्ताहिरयपङ्कडिमनइदिया

श्रापद्यवत्तपीतोस्मिनतात्मिञ्जेस्वसंपदि भावाभावेश्नैवासितेनजीवात्मनामयाः ३५ नाहमस्मिनचान्योमेन हृमन्यस्यकस्यचित् इतिमेभाविनेचिमेनेनजीवात्मनामयाः ३९ श्रहजगादहव्योमदेशकालक्रमावहे श्र हेकियेतिमेबुद्धिर्नेनजीवात्मनामयः "चदशिखित्पदश्रित्स्वविहृन पाकटस्यचित चित्सर्वमितिमेभावले नजीवात्मनामयं ३१ इत्यहंमुनिशार्दूलत्रिलोककमलालिकः अस्तइनामकाकोसःकथितस्थिरजीवितः ३१ अस्तांवेविलसितंविज्ञानतरामत्यादनायाभिभवेनविभितरूप आलीनमजलितमाङ्कलरवपरयमालोक यस्यकलयेश्रुचिरस्थितोस्मि ५ मोक्षोपायेभस्तइेपाख्यानेचिरजीविताहेतुकथेषइविंशः सर्गः ३८ भुसुण्डेशवा च यतनेकथितंश्रान्तत्वयास्मिपदिहास्मित्र सदङ्गानामवसिद्धार्थपाठ्येनतानपास्त १ श्रीवसिष्ठउवाच श्र होतिविति श्रभगवन्भगवताभूषणोत्तुनेः शान्तोदतःप्रकथितःपरविस्मयकारणम् २॥ रामायणमः ॥

एतदयंतवातव्युत्थानकालेश्रालोकयन्समाधिकालेप्रकलयनविलापयंश्चाचिरंस्थितोसीत्यर्थः ४ इतिश्री॰मकाशे॰ प्रकरणेषड्विंशःसर्गः ३६ भुसुण्डस्यप्रणासाविषयाबोलेनपृजने वसिष्ठस्यनभोमार्गस्वलोकागमिष्ठवर्णयते ५ ८ यायेन प्रकारेणजुसिचिरंजीवासिपदार्थंनदहकादेवंकारणंसेवानेयदस्मिनजकथितमित्यर्थः भृष्टमिवेयानेनश्रान्तोदंतःस्वह

श्री वा सि भू ही ८३

२५ २९ ननु तदभिमानत्यक्ता शरीरेणानहं तोपि मेमन नैष्कर्म्यमकर्तृत्वं मोहस्वभावना माद्देनेत्सीकरोति ३० श्रोतृत्वमविनीमना
नायाति २८ ३९ इंद्रिय रोघामाकमणासमर्थो विषयाक्रान्ति परिभवनकरोमि यच्चेपराहतेन परितापेन मदनशीलस्याश्रि
दवान् यरुपदूपेचेतेन प्रायेण स्मिन् शरीरे भासमानेपि ग्रहविदास्वदशिल्पावरर्शीनपारीतात्मशी पवविदात्मन सर्वेभू ९+
तेषु साम्यात् सर्वभूतस्थात्मा सन् भूतद्रोहस्तच्छरीर मिवपश्यामीत्यध्याहृत्य योज्य ३१ सर्वदा समाहित मनसाध्याया

त्यावदमस्तकान्तेस्मिन्देहेऽममकिंचन त्वत्कृतइकारूपकस्तेन जीवाम्यनामय ३६ यत्तरोषियदस्त्राभितस्य
कान्तहतोपिमे मनोनैष्कर्म्यमाद्देनेनजीवाम्यनामय ३७ यदायदामनेकिंचिद्हिंसानामितदातदा मतिश्रा
यातिनैर्हत्येनेनजीवाम्यनामय ३८ करोमीरोपिनाक्रान्तिपविलापेन विद्वान् दयितोपिनर्वक्षामितेनजीवाम्य
नामय सर्वेपवर्गपेशरीरेस्मिन्भूतस्थात्माविदास्यदा भूतद्रोहदमहिंसाम्यात्तेनजीवाम्यनामय ३९ प्रसन्नात्मनन
सन्नामात्मनाः करविल्लवत् स्वभक्तप्रवृद्धपश्यामितेनजीवाम्यनामय ३१ शोकोभिक्षुप्यलीलासच्चलतामध्यात
पश्यामिनववन्सर्वेतेनजीवाम्यनामय ३२ सचितोस्मिसदाचोपत्तेऽरितोऽद्वितेमने सर्वेस्याप्रियमिन्चतेनजी
वाम्यनामय ३४॥

+ प्रपशापाशविनु न्नायाश्रिमहेते समाहित समर्श नद्दाम्यतेनजी वाम्यनामय +३५ +८+मू+

प्रविशन्नायस्मिन्नहेने श्रोतर्ह दिसस्पर्शप्रवेशानददामि ३२ वासदस्मिविषयेसम सन्नात्मन अनतापश्यामि अनस
प्रवृद्धःसन्नात्मन सनाकरविल्लवत्स्वमात्मन्यय ३३ सचशिथिलावयवहीनाहमात्मस्थाप्याङ्गावयव सम्प ख ६३
सम्पूर्णतावयव सर्वत्रलीनानात्मवर्मनानवस्तानिर्सानिर्विकारात्ममात्रेनमहशानूवम् ३४ ३५ ॥ ॥ रामाय

१७आत्मन'स्वस्वगुरुत्वस्यवाददेहिनमितिशेष १८ शुभप्रस्तावाजीवन ४ परसर्वहितबाधलक्षणत्वात् जीविनंजीवनाभिनि
वेशस्तदादि १७ १९ स्वपत्रप्राप्त ८ गुरुत्वन'गुरुत्वस्य २० सर्वविदेवसर्वपदनानावस्थितवावभासतइतिसर्वपदाभास २१ आ
हरन्त्यादद्दान' २२ सस्वदेभ्यवेसासाधेआरभकार्य २३ यथाकालमारभ्योपस्थापितओराकालान्तसोरोणपायातोप्राप्तो २४

इदमस्यमयालब्धमिदप्राप्स्यामितद्र इतिचिन्तनमेनेनचिरंजीवाम्यनामय: १२ नसैवमिनविनिःशमिकचिन्त
विकल्पचन आत्मनोन्यस्वासाधोतेनाहशुभमारान' १३ नतस्यातिशुभप्रामोनाशुभेषपिस्थितोते मनोसमय
मनित्यनेनाहशुभमारान' १४ परमन्यागमालब्धसर्वमेवसर्वदेवादि जीविमादिमयान्यकृतेनाहशुभमारान
प्रयातथाउलवीनवोकत्वसमाहिते मनोममयमनुवेशानतेनजीवाम्यनामय' १९ काष्टविलासिनीपीलनए
मंग्रिहिमनभ' समसर्वज्ञयपमितेनजीवाम्यनामय' १ किमस्यममसपञ्चशान्तवोभविताशुनः इतिचिन्ता
मरोनास्तितेनजीवाम्यनामय' १९ जरामरणरु लेशराज्यलाभस्त्वितेषु नविभेमिनहृष्यामितेनजीवाम्यना
मय' १७ अयवशु'परस्यायममायमयमन्यत इतिअलज्ञानामितेनजीवाम्यनामय' २० सर्वसर्वपदाभास
मनाथुरमनामय अदेविशिष्टिजानामिनेनास्मिचिरंजीवित' आद इतिहस्तिस्मृतिश्चकुसन्स्वपन् देशेह
मितिनिर्वेधितेनास्मिचिरंजीवित' २२ इमसासारमारभसशुभपदवस्थितः अमलमिवज्ञानिमितेनजीवाम्यनाम
य' यथाकालमुपायातायथोनैवसमासमा हस्तविवशरीरस्योतेनजीवाम्यनामय' २४ अयरिचलयाश
नयासरशाविश्वयास्वद अजनपश्यामिसर्वज्ञतेनजीवाम्यनामय' २५ ॥

अ
स्वरूपात्रपरिचलतीयथाचिलयामन' स्थैर्यसार्व्ज्ञरसासर्वनूनेशानोयम्यहस्ताअस्तुजुटिल तथाचोक्तमारलेसर्व
जिद्दम्भत्वपदमान्वतमला पद 'पनाशनज्ञानविषय' प्रस्तापःकिकरिष्यतीति २६ ।

श्री यो नि प्र टी ९२

इतिश्लाविषयप्रदेशोपसर्पणास्पदस्तदुपमोगाख्यानंदस्तयोः कारणं ॥ २४ अखिलकलनाकलंकहीनेपरमार्थेनः स्वपात्र
दर्शिद्रष्टात्मस्वदात्मोवापाधिभूतेन शालादिदिवोउमाकालानासेनयदविवलितंवेदिते समयानभवः स्वनुभवः सपत्नविभवो।
निरतिशयेपुण्यंश्वस्तनघाविधपरमात्मपदेउक्तप्रकारेणधष्टिउपासन्यर्थः इतिश्रीवा तात्पर्यप्र॰ निर्वाणप्र॰ पंचविंशःसर्गः ११५
इत्यस्यास्यात्मविज्ञानेनिरूपयामाचितया भुक्तेउनातकथ्यानेविज्ञोविनदेतनः प्रवेनोक्तप्रकारेण १ मेरुवाविचाल्य नि०२

यस्याणपवनस्पंदोयस्यसदानंदकारणं कारणेकरणानांयन्तचिनत्वमपासदे २४ यदखिलकलनाकलंकहीन
परिवलितंचसदाकलाभावेन स्वनुभवविभवंपदंतदग्र्यसकलस्वरप्राणेपदेप्रपद्ये २५ इतिश्रीवा॰ नि॰ प्र॰ षु
त्तेउपाख्यानेसमाधिवर्णनेनामपंचविंशःसर्गः ॥ अथसुस्थितोवाच एवमादिविविधविधानिश्रेयापाणसमाधिना क
मेणानेनसंप्राप्तस्वयमात्मानिनिर्मले १ एतांह्रिमवदेवस्यसस्थितोस्मिमहात्मने नकस्यामिनियेधात्मविधे
स्वविचारः २ गच्छतस्तिष्ठतोवापिनात्रनःस्वपतोपिवा स्वमेपिनचरन्त्येषसत्यसमाधिमेयानानि नित्यानि
न्यासत्तोलोकस्तगतिस्थितिपुष्पितःः प्रनष्टोत्स्मिनिराशिस्वकामेनानानाननि ४ अपिसंकल्पेनाप्युपि
कलितेनतः नेनसान्तसमाधानादिकरस्वसमान्यद ५ प्राणापानानुसखात्परमात्मावबोधनात् प्रयोक
मनुपातोस्पदनात्प्रमहानपः ६ प्राणसाम्यलयाद्यस्मिन्नजननिमज्जने ७ अथसमधिभूतानोपपद्यन्तजी
ताभिपीरथीः १ नभूतेनभविष्यस्वचितयामिकदाचन दृष्टिमेलक्ष्यतिष्ठामिवर्तमानमिहात्मना ८ यथाप्रा
प्तेषुकार्येषुपरित्यक्तफलेच्छिताः सर्पुसमसमयाउप्रापरिनिष्ठामिवेकवसं ९ भावाभावमयीचित्तामीहितानी हि
हितान्विता विमुक्तात्मानिचिरंजीवाम्यनामयः १० प्राणापानसमाधानसमसंसमनुस्मरन् स्वयमात्मनितष्ठा
स्मादपि ११ जगत्स्थितिष्वनहानिष्टजत्ताखस्वस्थितःः निर्विक्षेपः स्वकामेनस्वकंदेहम ४ वाङ्मनिवद्दाश्वेभ्यांनिसज्ञा
भूतःसलिलमहानदीनोग नेःप्रवृत्तात्मस्वरूपजनस्वरूपत्वापीत्यर्थः विरुद्धेवृत्त्यापकविषयमाले ५ देहहातपः १२ त
नेत्यानानित्यनुमानस्वभावोसात्विरंखितालमानसा ८ निरभिमानजेनस्वपुमसमया ४ विमृश्यदेहयनपानिधिम
नेनचिरंजीवामि ९ समायोगःसविसल्लक्षयतंत्रविभानंद्धहोवियावत ॥ ५ ॥ ॥ हामायनमः ॥ ॥

॰ तिप्रा०प्रि॰२

९९

आसाद्य नद्यासादेभ्यो पुर्यमिव सप्राणसजीवद्य प्राणनिर्मोच ९१ ९२ प्राणस्येति सद्य प्राणस्य प्राणइत्यादिफले प्राणादिवा पारेनिमित्तमिति सर्वपर्यायार्थ ९४ ९५ ९६ आलोकालोकनज्योतिर्ज्योतिर्ज्योति भावैर्मनोबुद्ध्यादिविकारैर्न मन नमीभवन् स्वे स्वभावान्न च्यवन्न नवन्न नमिति निश्चये ९७ नासग्रोपलक्षितहृत्पद्मगतप्रदेशागमेनस्थावर्त प्राणप्राणप्रवाहसंधि यं स्वविरुद्धप्रवाहद्वयसंधौ ध्यातव्यो भवति ९८ इदानीं बाह्यान्तःप्रदेशोपाधिभेदमपहाय यत्नसाध्यादेनिर्मुक्तं तयन्त्रचालकं

तत्स्थानीत्वाद्वाह्यमपानस्थानमेवेति नमः प्राणनवाप्राणविदात्मानमुपास्महे ९९ प्राणस्यप्रेरणोपानस्य मपानस्य कोटिं प्राणप्राणयोर्मध्यं विदात्मानमुपास्महे ९२ [illegible] प्राणस्याप्राणमोऽसौ परजीवस्य जीवन देहस्य धारणपूर्यं विदात्मानमुपास्महे ९४ मनसोमननसम्बुद्धेर्बोधकं बोधनं अहङ्कारस्य कारं चिदात्मानमुपास्महे ९५ यस्मिन्सर्वं यतः सर्वं सर्वं सर्वत स्फुरत् यश्च सर्वमयं नित्यं चितिं तमुपास्महे ९६ आलोकालोकनं पुण्यं पावनं पावनं नवभाव

न. नमनूनं तं चित्तमुपास्महे ९७ अपानास्तमितो यत्र प्राणोनाभ्युदितः सत्ता कलाकलङ्करहितं तं चिततमुपास्महे ९ नापानोऽभ्युदितो यत्र प्राणोऽस्तं तमुपागतः नासाग्रगगनावर्तं तं चित्तमुपास्महे ३० प्राणापानो द्वयस्थानेऽथवा भ्युत्पत्तौ स्थिते ये देहे योगिपदाधारं तं चित्तमुपास्महे ३१ प्राणापानरथारूढं प्राणापानस्तनामिकं यत्किंचित्पद कौ नानातं चित्तमुपास्महे प्राणापानपरामर्शे सत्तावोधविरूपकं यत्प्रायः प्राणमन्तान्तं तं चित्तमुपास्महे ३२

ह्रन्प्रकुनक देवहृत्प्राणभ कुनकपुरकाश विस्वस्थानचित तमुपास्महे ॥१॥ नदेवा नुक्रिये धर्मसप्रवायसंस्कुपनं देनदिनिगूढं सर्वमंनसि हृत्वा हृद्यत्र प्राण इति १४ यदेहप्राणापानो द्वयस्थाने योगिभिः यथैवमग्रं मनेरतिपदे नदाधारस्तदधिष्ठानं यचिन्मात्रं तदिदंस्थं १ यत्प्राणापानोपाधिरथारूढमनोनन्तप्रपचिकित्र सत् प्राणापानसमाहारः प्राणनापानशक्तिरेव तेऽपि पर्वकं रागातत्प्राणोनामपि यत्किंचिद्रूपभवतीत्यर्थः ४ प्राणापानक्रम कभावेन नदिस्मनां सकोबादिभावेन चनदेवविवर्तनं रतिनदेवोपास्यामित्याह इदिति १ प्राणापानयोः परामर्शसत्तासिद्धिचिन्मात्रं तन्मात्रावोधरूपचेत्यर्थः यत्प्राणोपास्तिफलसमर्पितदेवमुपास्यामित्याह यत्प्रायमिति १ रामायनम

श्री
वा. टि
६. टी
९१ त्यथा-

निःशेषवायुरेचनात्मकनाशाविवेशतः प्रविश्यत्यपानेवास्येवकाधारप्राणस्यस्वशांतेप्राणस्यस्तदर्थीमंतः शास्त्रिना।
प्रविश्यस्थदेशानंतरंनश्यकउत्पत्स्यप्राद्वैत्रयाणि ५४ इदानीं कर्मनासेवविमोक्षन यावद्दृदनोगान इत्यत्रप्रदेश॥
कालेनवोच्यते इतिप्रश्नेनहिश्रुतवन्त्वाह्य ऊर्ध्वमेकस्यदेशस्यस्वाधस्थानः उभकेयत्रकर्षदर्शयतिप्राणअक्षोत्र
त्वरस्यादिना बहिःप्राणाधानानंविनिश्चितः प्राणनिरोधमापादानविंतिवाबाधनदेशाकालचतद्देतवंस्तुज्ञानचनिष्कलं
चिन्मात्रमेवेतिविचार्येत्यर्थः ५५ ५६ ५७ देशकालोप्राणापानाभ्यामहेवनिरीक्षितिपरोपन्यर्थः तादृशावस्था॥

स्वकुम्भकसमभ्यसनभूयः पञ्चेतयाने प्राणेरेचकाधारप्राणशांतेत्रास्थिते ५८ स्वसंस्थस्वकदृष्टानभूयो
जायतेनरः प्राणापानाकुम्भावनयंत्रैलोविलयोगतो ५९ तदालक्ष्यप्रदर्शनेप्राण्यमननात्तनयाने प्राणाभवो।
त्वरियानेदेशकालेचनिष्कल ५५ विचार्यवहिरन्तर्बाह्यभूयःपरिहितवाने प्राणनमहाणपरेशतोहृदितथा
बहिः ५९ देशकालेचसंप्रेक्ष्यनभूयोजायतेमनः यत्रप्राणोस्यपानेनप्राणोनापानएवच ६० निरीक्षितिवहि
रंतस्वदेशकालौचपश्यतो तत्समसतनप्राणापानोदयरंजितं ६१ प्रयत्नसिद्धात्मस्वकुम्भकतत्पदं ॥ ६॥
विदुः प्रयत्नसिद्धोहस्तस्यकुम्भकः परमेपद ६२ एतत्सदात्मनोरूपंशुद्धंद्यापरमावित एतत्तत्सदात्मा ॥ ७॥ =परमेवचित=
समेतत्रायनदोच्यते ६० उष्यस्यात विवासोहःप्राणास्यांतरवस्थितं नतप्राणेनचापानेविदात्मानमप्या

प्राणापानसंपृक्तोसर्वशक्तिर्ममप्यनियोगिनसहिउदर्नन्येइत्याह तत्राणिस्यादिना ६८ विदुर्योगिनइतिशेषः ७९ ॥ ९.
एवंकियाभेदभिन्नप्राणचिंताप्रकारमभ्यासात्रिरूप्यानंतरंप्राणापानाद्यानंतरितनदीपितानचिदात्मापासनकर्तव्या
मित्याशयेनाह उष्यस्योनरित्यादिनासकिंप्राणापाहितपर्वपासोनेत्याह नसप्राणकिंति नहिप्राणलयोपलक्षित
पासनात्मासनेत्याह नवापानमिति नयाचनत्यविचार्योर्थप्राणस्यांतरवस्थितमिस्तकंननपासनोपाधितयेति ६१

ननु किं द्यालमशात्कारेणाबाह्यनममात्रवहिरेवायविशिक्किं त्रस्यात्मनश्चातुमलास्त्यवयञ्चस्रज्जेतिरेवकिंनातिश्चेनेत्याह
नेति ४१ हार्दंतिनिवाह्यश्चेनकल्पनाविहार्दधानवज्ञादेवेतितत्त्येनतत्त्योर्यसिद्धरनिभाव' वाह्यज्योतिश्चायाह्यतमस्त
यणतस्सपाविदर्शनदेतज्ञेवनवदिवात्मदर्शनदेनतिन्याधायेनाह याह्येत्तिलोकोजनतइप ४४ ४५ उक्तेवाह्यान्त'ऊभक

हृदयेभास्करदेवस्य 'प्राणस्यपति नलीनाभाविलीनावहिस्थसिद्धयेनम' ४३ हार्दंतमसिस्तिलोकालो
कोज्ञायतेस्मेन हार्दंधकारस्यपरित्रानविमुक्तिद ४४ "सोस्यालामयत्नात्मनाणांगं मतेलोकयेन अप
नेतप्रयात्यस्तयन्नतत्त्वश्चकोदरे ४५ हार्दंतस्यपश्चेज्ञानेयत्त्वेयसिद्धिरूपमा वाह्येतमस्सितलोकस्यलोक प्र — लोकालोक-
जायते ४६ पदालस्सोउदेत्यना प्राणलों वहिरन्नवा अपानेलगानेयासःसमन्देतिहदवजात क व्यापापालि — लोकेय प्रकाश लोकेत्यपूर्वबोध-४४
नाशाधानश्चैवाश्रयान्तय' याणलस्यानेवाह्याद्याग'शोदिन'सत्तानु ४८ धानपुष्पतितोमध्येकायेवानुपदे
तथा प्राणानन्यावनीनसम्पानेविदिसमाले ४९ अपानेनन्यभूमोच प्राणानस्मवेदिहि अस्तयत्वानिप्राणोत
पानेभ्युदयोन्मावे ५ वहि ऊभकमालेत्वाविरभूयानयोच्यते अपानेसगानेप्राणोकिंचिदभ्युदयोन्मावे ५ श्रेन'
ऊभकमालेत्वाविरभूयानयोच्यते प्राणेचकमासलश्चापानाहरकोदितो ५२ तमायनमोनम

त्र्य
प्रतिष्ठेप्रवेशचनायप्रपच्चैनंभ्यविकारस्त्वयतिस्यपानेनुरित्यादिना ५८ ५३ ५८ ५५ उदयेऽन्मावेचैवनिरोद्धेच्चात्याया
य' ५ ५१ अपानात्पानोदयस्थानात् हाक्माद लस्यानाहरकोदितयोद्धयाऽसभावा प्रमाविशाकियर्ष ५२

यो. वा. नि. उ. ६.

पृ०१

२५ कलाचरमोभावाः यत्रयुक्ति नेहेत्रसर्ववित्तिमिलाप्रस्तानहृस्तावाच्य २६ यत्रयस्मिन्हादशांगुलपर्यन्तवायाकाशेपस्तंते नेजस्तावित्रविद्यमानेनापानेनप्रस्तानहृस्तपरमात्मयोत्स्यः २७ एवमेवंवायोःपर्यायेणाकाशहृत्पोदयस्त्रिनेत्रीय हुयाद प्राणापानेवमादिना २८ आप्यायनमपायोह्लादने २९ तत्रवहिर्द्वादशांगुलपर्यन्तेप्रसुतःप्राणोयावदर्कोबोधिपंपरिस्पन्दयेच इत्यादिपरेनमानःसाधानाथयोः सुखवस्थानस्मदेहाहृदि शान्तस्याद्यमनोनिर्देहनत्वनिःक्रियतनिर्मनसादयोवास्तव स्वभावाःस्वभावचिन्तयावाप्यादिवायंनेनलक्षणात्उत्कंदेहादिदेशापरिच्छेदाभावाच्चहृत्स्थान्तकप्राणापानत्रियाप्रयुक्ताः

प्रतु

स्थानप्रमाणेनपश्चात्प्राप्यन्तमोरवि: अपानेशमत्वोगेलज्ञावधिनाहृदंतर ३० पश्चात्स्याद्यत्सेषनिमेषेस मनेनरं अपानशशिनोनस्यात्कलाशाणाविवस्वता ३१ यत्रप्रस्तानदाप्याप्यपदभूयोऽनुयोद्यते प्राणार्कस्वलपोन स्याद्यथाऽपानशशिनोनुना ३२ प्रस्तानवदमास्याद्यनभूयोजन्मभाङ्नरः प्राणपवार्कतोपानिसवाह्याभ्यन्तरेवोरे ३३ आप्यायनकरीपश्चाच्छ्रितामथितिष्ठति प्राणपदेहतान्धकारशरीराप्यायकारिणी ३४ स्हासायान्तिहृये तेतेसेप्राणाकरपर अर्केतांसंपरित्यज्यनत्यावज्ञातानातः ३५ प्राणस्तावद्विवार्यतेदेशकालेनशोभते ३६ दिवाशर्कयोस्तावानित्यमस्तमयोदये ३७ आत्मानोनिजमाधारेनभूयोजायतेमनः स्वादयास्तमयसेतुरस्य।

इतिप्रस्तावमासमं ५२ ॥

सः कालपरीक्षेदाभावार्थदेशकालेस्वात्मनि प्रतिष्ठितेनयोगिनान्वेोध्यतेहत्यर्थः ५० एवमनङ्गमकेपिहृदिप्राण पानसंबोधनिष्ठतस्यमनसोनिजाधिष्ठानपरमात्मतत्त्वेयावसंभवान्नन्मादिप्रसक्तिर्विन्याद्रूहरीति ५१ आत्म नोमनसः आधारमधिष्ठानम् त्वान्मध्यवाहृदयस्यःसालोव प्राणास्तुर्यःसपवापानात्मकश्चेहृतयाउदयास्त मयतत्रहिमिंसानादिहृद्भिभेदायत्नेनात्सन्नतिशिवः कश्चिदलोत्स्यापासनेस्वात्मदर्शनहेतुर्विन्याहृसोदयास्तमयमिति ५२ ६०

कर्तृत्वभोक्तृत्वाभिमानोपि प्रवेनेनमनसमोत्स्याद्युपाद्यनाद्य पक्तोतीति २१ बाह्यादिप्रवेशनिरायामादसम्प्रदर्शनेनादर्शनेनप्रमद
दृप्राभिरप्यनेनसिध्यतीत्याह अथप्राणमिति प्राणस्मिन्प्राणिनेनवायापरे समक्त मननपवनासमर्थपरिमहत्त्वमत २३ २४
४ प्रभृतो स्वच्छभ्रमस्यापानद्वतलीप्राहाविति यावत् २५ २६ प्राणापानयोरपरस्परं स्थितमनेनप्राणबोधपमाससांतमस
प्रतलामनु
एतेनिरोधपमयांति प्रकृत्यति वलानिल' पक्रोतिपदस्थानि कुंडेवालमप्रसमत २२ जंभुकादीन् नेत्रः सोमस्त्र
कसंनकिंचन अथप्रमस्मिन्नापारे वाह्य परिहृतेनजानः २१ दिनैः कतिपयैरेवपदस्माद्गानिकेवलं पनदभ्यसमः उ
सो वाह्यविषयवृत्तिषु २४ नवभातिर्निवेधनः पहलोखगानलो यथा पतदहिमवतपर्यपत्रैकृताः हानवुड्यः १४ मा
प्रमायम्यमितसं नेत्रशिक्षालयवृद्धि' निषतत्वाकतानिम्यस्पताजायता नथा २१ पुषावनेत्र्यनेदृष्टिस्तवन्पन
साध्यते प्राणापानानुसरणमागबोधवनामलं मर्वांतमलमेदेनस्वयेनीनारिदेश्याते सर्वोच्छ्रमानुदासस्य 'उत्त
अत बापिनुधोत्तरः २६ प्राणापानगति मायास्वस्यः स्वसमेधते प्राणसाभ्युदयो प्रस्तन्त्रचपद्वितिस्थितात् २४ हाद
पोनलपर्यतेप्राणस्यारयंत्र्यक्ति' अपानस्योदयो वाह्य हादशानदत्तामने १ प्रसंगनिरोधयोगमयेहृदयमे
स्थिते प्राणेय व्यथयानि हादशानेनभः पदे २१ पदान्तमास्थानेनयत्वादेतिममनन्तरे वाह्याकाशोमनरप्राणोदह
स्त्रीग्रासिनो यथा १२ हृदाकाशोन्नतापनोनिम्नवहानिवारिवत् अपानुगुडमादेदमाप्याययतिवाह्यतः २४ प्राणः
स्वशिग्रिरथवापचत्वंतनिदयपः प्राणेतिहृदयाकाशान्तापयिता प्रतिसाः २४ ॥
मेहेनविवेनप्रन्हृदयस्येदृढ प्रत्यगात्मनि ५२ २८ प्राणस्याभ्युदय इत्यादिः स्वोक्तानुवादः २४ हृदयस्थिते प्रभोजमध्ये
अस्तगतेव पानस्येतिशेषः प्राणोयत्र यस्मिन्नभः पदे समायाति समाप्यते १० तस्मात्स्थानादपानप्रवृद्धति ११ प्राणा
पानयोरग्रोवोमालकनयाइत्कृतहोस्य पूर्णांसाधोधानुरत्तपदर्शनेनोपपादयतिवाह्येत्यादिना ११ १२ तयोरत्यर्थवदात्मक
नावविस्तयाशयेनतामभ्युपपादयति प्राणइत्यादिना १४ ॥

श्री
यो वि
ह री
५५

नववायुवाह्यतरपानस्यैकोभावेननिःश्वसप्रयासमिति ऊंभकत्वेन कल्पयति मूढतरस्त्वेति सौर्द्धं ११ तस्य सर्वप्राणाभावेन हृद
यादभ्यन्तरासाग्रपर्यंतस्पर्शनिस्सरणाहस्तृहकत्वेनापिकल्पयेदिवाह्वाह्येन्नाप्तेस्यति १४ ततोवहिर्यातिवायुसर्वतान्तरयाक।
स्यपतिनाम्नप्राप्तीति १५ वहिरित्यादि 'स्वेच्छानुवाद' १६ वायोरेवकहृत्कल्पनप्रकाशमाद यत्रदिनिउदरप्रसरद्विनानघा
चप्रसरद्रुवेत्तोयदनर्थोवप्रसादोन्नवत्वेनाभिरूप्यं १७ द्वादशान्ताद्धाहृद्वादशाग्रलघ्वरमभागान्नासाग्रपर्यंतमपानस्य

मूढतरस्याभिप्रायद्वदबद्धास्थितिर्वहि' द्वादशाग्रपर्यंतेनासाग्रसमसन्नावे ११ योगिनित्यपानस्तनविङ्' ऊंभ
कत्वमः वाह्यान्तरत्वस्यवायोर्नासिकाग्रावधितीति' १४ तवासवरकमाद्यविद्धोयोनाविद्योजना' नासाग्रादपिनिर्ग
त्यद्वादशान्तादधिगतेति' १५ यावायोसविद्धीरोभ्यपस्वाहस्वाक' वहिरेतरर्गतेप्राणोयावज्ञापानउक्त' तावत्प्राणस
मावस्थवहिस्तेऊंभकविङ्' यत्रहनन्नेत्रस्वादपानस्सदर्थविना १७ तवायेकेविद्यावित्समानविन्नविद'
हृदयान्ताद्विन्द्याद्भपीवरत्तापस १८ अपानस्यवहिरतमपरेचकविङ्' वाह्यानाभ्यतस्थितान्त्रभकादीनना
न १९ प्राणप्राणस्वभावसन्तुष्णा भयोननायने अप्राणेवेसवदाडुद्दरादिस्वेमतस्तना' २ सभावादेदवायुनाक
द्।+ ध्यानामक्रियया गच्छन्तिसहनैवापिनाग्रत'स्वपतोपिवा ११ ॥

वसनेनस्वरूपाभिव्यक्तापीवरता १६ १९ युधाउपास्यभूयोनताप्यतस्त्यावश्यप्रर्थविज्ञानफलेनस्तनि' अप्राणविनियरूपिवहि
रतग्रेवचकस्वरकयोः प्रत्येकद्वैविध्यकथनात्कुंभकाभ्यासहृदयाभवतिनयापिऊंभकयोः प्राधान्यादत्तापुरकाभिप्रायेणायन्न
क्ति २० एतदभ्यासात्प्राणनिरोधोपिकालेभवतीत्याह गच्छतइति २१ ॥ ५९

पकःप्राणसंज्ञोहृदि अपरस्तु प्राणातीतियोकस्तस्य अपानस्य तस्योर्ध्वस्थानमभिनीय दर्शयति अयमपरिस्थितः नि १
पवमपानपदस्यैकयोतिकस्यैवेत्यर्थः ४ एवंतस्य नोर्ध्वंस्त्रियं नियम्य तत्र संदेवप्राणायामस्तोपदिवितनदर्पयति। १९+
मात्रनुरूपादिना ५ नयद्दपानरंड पर्यन्तप्राणमयंप्राननेरेचकत्वेनचिन्तनीयम् इत्याह हृदि द्वादशाङ्गुलपर्यन्तमूर्ध्वं
इरकत्वेनध्यातव्याहोतिद्राभ्या १० एवंवायोर्द्यादपानेप्रेरणं परिणतिप्रविशतियोनाप्राणादिमूर्ध्वपर्यन्तमायस्थानं द्वादि ह्र

प्राणोयमनिशंजन्यदशङ्कि सदागतिः सवाह्याभ्यन्तरेदेहे प्राणोयमुपरिस्थितः ३ अपानोप्यनिशंजन्यदशङ्कि
सदागतिः सवाह्याभ्यन्तरेदेहेत्वपानोयमधःस्थितः तत्रैव स्वपतश्चैव प्राणायामोयमक्रमः प्रवर्तते यत्नेन
नेनापक्रियेसमूहः ४ वायोर्न्याखिलप्राणनायहृदङ्गस्तकोदरात् स्वरेषेनालपन्नानातथीरोरेचकोविदुः ५
द्वादशाङ्गुलपर्यन्तंवाह्यमाक्रमतामधः प्राणनामभिसंस्पर्शाय पूरकः कथितः ७ वाह्यस्थायिनस्त्वपानेय
त्ववर्जितः पाययत्पूरणस्पर्शी विज्ञेयमपिपूरकः ८ अपानेस्तमिते प्राणोयावन्नाभ्युदितो हृदि तावत्सा कुम्भकावा
स्थायोगिभिर्योनुभूयते ९ रेचकः कुम्भकश्चैव पूरकश्च त्रिधास्थितः अपानस्योदयस्थाने द्वादशान्तादधोवहिः स्वभावा
सर्वकालस्थाःसम्यग्ज्ञानविवर्जिता येषामात्मसाक्षात्कारोनित्यमस्तु कालत्वमहात्मनः ११ द्वादशाङ्गुलपर्यन्ताद्वाह्यादभ्युदितः
प्रभोयोवातस्तस्यतत्रैवस्वभावान्स्वरकादय १२।

ग्ते+ यपर्यन्तोवायोःसर्वाङ्गहिविवशमप्यनःसरकविडरित्यर्थः ८ इदानींयतःकुम्भककल्पितासाधारणेन तत्त्वयति अपाने इति अ
स्तंप्रशान्तेसति ९ बहिरविरेचकादोन् दर्शयित्वमुपक्रमतेरेचक इत्यादिनाअपानस्योदयस्थानेनासग्राह्यहृदि द्वादशाङ्गुलप
र्यन्ते १० संततएवभवतीतिस्वभावात् रेचकादयःप्रोक्ताः ११ अभ्युदितः प्राणाभिमानोस्थितः तस्यवातस्यतत्रैवाह्यप्रदेशएवस्वरका

श्री वा नि बृ टी ५८

आपार्वैरयावज्जीवमरुद्ये। अक्रिशोपासनयो नयाचयाक्रियैश्च निरुदारुनायमुद्वेरेत्सापिपयिषे। द्विनिनविकिद्यारिविद्वि
नदर्थः २४ ससरूपेयोविनिष्क्रभासानिवायेनवद्विरनमुहादवाधोऽवात्तनप्रदेशमात्रपरिचितसञ्चारयोरित्यर्थः २५ प्राणापा
नाभ्यासनयोः सस्यनमत्वोपादनाचेनोक्रमणादिप्रकाशिरित्यावाधेनाह सहस्रेति भुपवानाद्यत सवात्तेनयोर्मुखेनासिका
सचाररेवऊतोनत्स्वेनेनजहसहस्रेतियथाकेशासहस्रधाभिज्ञस्ताव नासिनमातिहनीनिष्क्रतेनोऽरनामिवातिसूत्स्वता।
इत्येकत्वेनदत्तरनयोरीति स्तनरा इत्येस्त्यासाय २६ वर्तिताप्राणविनावर्णायिषामाणप्रकारप्रस्रणावसरेत्तचयत्र पस
हरति अविरतेनिरुहादिरुदयादिस्यानेषुविरनगात्मस्वाशेपयोसयोसरुनो प्राणापानयोस्थोरितोंनानाङ्गनिभुजन्नन्यालो

नयोर्भ्रमासुसरन प्राणापानाभिधानयोः गतिपथीस्मरुतोराया रीसमरुद्रेया २५ आत्रत्वमसमुभेशुभदेवसमा
ऽपयोः सुभुमसस्थितमेवब्रासचाकेनियासनः सहस्रधानिहतानामिहसननत्स्वादपि ऊर्ध्वस्याविद्यमानापि गतिः
सस्यतसानयोः २७ प्रविरतगतयोर्गतिविदिनादसिमरुतोरत्रैस्त्यवोरितोत्तो नपुनरिहहिमायनेमहात्मामृदि
नमर्न ऊरुष प्राणापाना २८ इतिश्रीमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणेप्राणविचारणानामचतुर्विंशतितमः सर्गः २४ व
सिष्ठउवाच इत्यसकथयन्मस्तौ हहस्तअपुनर्मया कौरवीप्राणवानस्य गानिविस्मवगाद्व १ भुसेडउवाच ।
नानन्नापिमनेसर्वेकिमहकस्यिलपा यथाहहुमदवक्षिप्राणनजापिमहच २॥

पाद्धिप्रकरणेत्रुमेकधाविदितानिदेवत्वगनजसमनाभप्रजनत्वसवगोऽयनेकगणविविधप्राणनिक्रुजस्यवस्पमानप्रकारे
णापस्यप्राणहस्तपाथा सनऊरुषसमस्तानेननीवन्मुक्तोभूत्वाहहमसारेन पुनर्मोयनदत्यर्थः दिवसः प्राणयुपासीना
६ ३ मपिनिष्कामाउछितमाहानहामनक्तिहेनत्वस्मृतिमप्रसिमिनिवेयातनार्थ २६ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाण
प्रकरणेचतुर्विंशतितमः सर्गः प्राणापानगतिप्रत्तेवकादिप्रकल्पन प्राणापानोदयस्य समानेशलम्बवर्णने प्रस्ताव ५८
सरप्रदानसुविनश्चितजीवप्राणनिप्रकारभेदामयाहहरत्याहदयमिति १२

तासामानवस्थदेवेव्यापनायनाशीद्युव्याधासाह शानीति ४ इदयमेवमाख्यस्यानेप्राणस्यैवमाखतान्येतहृत्रिभेदास्य
छ्देशप्राणयवसर्वेषांमींद्रियादिचेष्टा शक्तिभेदं करोतीत्याह सपक्षस्यादिना ३६ ३९ यद्वेहाप्रतिमादियत्रसमभूत्यादिचे
३ ष्टा याजिकोपयत्तत्रधार ऊर्ध्वगामनसयोगमनमिमितिहिविधस्केतवसो ३१ पंचसर्वमोपाहानिकमपवाणस्वर्गक्रियमा
णप्राणविनादेशघतिनयोरितिनयोगेन्यनुसारलक्ष्याधात्मिकपरिक्षेदस्याधोनाधिदैविकस्तत्रानमइंगनदात्ममावधारणया
प्रससगपाप्यरधिनसर्वेंद्रियज्ञनपोस्याप्तोननत्याद्यपरिज्ञाताचरणवाणादेवैद्रयाणादिवचनादिसस्सविषयस्यसनिता
श्रनतज्ञासयपाप्यहृषितमितिप्रमतद्दाणेनमृत्युनाभग्नप्राणस्यसमत्वनासिकादिस्यानेष्वसंचरणमेवमननस्वनविष

यात्याधातिविकर्षतिदृशंतिविद्रंसेतिच उत्पनतिपतन्याण् निविद्र ते ज्ञापना प्राणशकयः ३८ सैषपदस्यच
गत प्राणस्यचातेवुधे अससकाचिन्नजनेषाकिं प्रसदयतिलोचने ४० काश्चिस्पर्शोऽपारनेकंनिर्दिदतिनासया
काश्चिदमनरयनिकाश्चिदकिंचनामिच ४१ बहुनाश्रकिंमन्नेनसर्वमेवशरीरके करोतिभगवान्वायुपुर्वदेहाभिचा
श्रे- येतिकः ३ ततोधोपोहिसकेतौप्रसूतावनिलोमने माताप्राणाविनिशंत्यानौनरकरोदावराविलो तयोस्त्वसरश्वि।
सम्बनितातिमद्धियतः पीनोसमवनुषोनितानित्यमवरपार्श्वयो ४ केनेवरमहायत्रवाहयो अमहीनयो हृता
कामार्कं परिना स्वग्रीवोमसन्नूपयो पाणीरुपातसममनोमरथचक्रयो अहंकारनृपसामसमसमेमहृद्गयो ३४ प्रशमेस्तु रागयो-

पामशङ्खितमितिनक्षमाताताभन्यतरतिप्राणएवैकोव्रतभराम्न्योमृत्युनानग्रस्तस्तेप्रतसदातनाधारणानहृतमात्रा
चस्मात्तदेवाम्प्राणाचितनामस्यनिर्गीतम्नुतेत्याश्रयःस्यचप्राणाचिनाप्राणाश्चनधारणसदितामहृदरायकेअर्थतात्रन
मीमांसेत्यादिनातस्मादेकमेवव्रतचरेत्प्राणंचैवापानंचनेत्याप्तमप्स्वाभवदितियदिचोरसमापिपवियमेतेनोपनसेदे
वतायेसायुज्यसलोकतानयतीत्येतेनप्रथेनप्रपचितानतपवायमातुषा नयोरुपासनीयउगणतराएपत्र्यादयोनोस
वक्षेपामित्यादिना ३२ अमहीनयोमितितामिमन्त्र प्रमीभक्तोपयेमे अयमेवनाभेयोयमयम प्राणइतिभाव ३३ ४४

श्री
वा नि
ह टी
५१

इडापिङ्गलयोर्मध्ये सुषुम्णा चेति विश्रुता। इडापिङ्गलयोर्मध्ये हृदये संस्थिते कोमले सूक्ष्मनाडीभेदा ... पार्श्वकोष्ठे निमीलिते ... स्थानं ... केन ... २०
तत्र सर्वप्राणापानादिना ... स्नायुभेदेन ... तत्सर्वं ... ग्रन्थि ... २१ ... इत्युक्तं ... सर्वेषां ... सुषुम्णा ...
मिलने कोमलसूक्ष्मनपवयवाकार २२ नासाग्रादिषु ... तस्मात् ... प्राणापानवायुसंचारेण ...
... प्राणापानौ ...

इडाचपिङ्गला चास्य देहमध्ये निनायक संस्थिते कोमले मध्ये पार्श्वकोष्ठे निमीलिते २ ...
... ऊर्ध्वाधोनाडीमध्ये ... कोमलसूक्ष्म २३ ... सर्वत्र ...
... २३
... २४ प्राणापानसमाना ...
... २५ ... प्राणवायुः ऊ
र्ध्व ... २६ ॥ ... पद्य

... २७ ...
... यथा ...
... २८ ...
... ५१
... २९ ... २९

भवनास्यानोपुष्पदादीनासंनिधाविदग्नादर्शनपतिशिविदितेनेधिपोषनः पतिसालपुन'भद्गगतानलस्यस्यमवरव
दानिसोदृमः २ देहरोहवर्तीनक्रमेणवहमानेवाजपिनकपालसताभिप्रकारमवद्दानःस्थानविह्मकानियस १७
पर्युहकप्रारव्यानानलस्यपुंहकमात्रजनावाधवाषुपस्य ४ प्रन'सातिनपावर्तमानेदेहोहवपूर्पसिसनादनु
भवसिसनेकालीसाडुलीरयनतावहपालिकेपिपेपूदेयसिनपिपोनहेदेकेपोराकाहवन् ४ भुजोपार्थेवदयस २+
दिशगिमदिपहभागयसदत्तानिर्दत्तपकिंसलतुगेकेसरमांसाभिभूषितप्रधानहारविलयस्य ५ द्वारस्सप्रहरा

प्रधराभक्तामेवभवावन्यतिशिसिसिन पुन'प्रथुमनालीदवामेसिनिरुपस्थिता ७ भुतइजीविकंकरभुसस्ला
त्मलाभदे मुराणासमाधानवस्यमाणमिदमया ६ पवेवदभावनसर्वदेहरोहवनोयम विप्रकारमहाद्वारो
नवहारसमाहतम् ७ पुपंहुकुत्लज्जेलानचाप्रसजनेनेनच प्रहकामहदसोनसर्वंन'परिपालित प्रतःपरपरि धान ४
सत्वानोपाक्षुलीवहशालिक पिमकहाच्छादनवहिपुलातिगवातक ८ प्रागपसहारभुजपार्थोपमदिरे देना
सिकेमरस्वाभिभूषितहारकोदर १० प्रनारमनपरसस्पर्शमहाशयालवत् सकलालोकवलितलनासिदहनसि
ति ९ रक्तमासवसादिरथस्यापुसनतनिवेहित स्पलासिकापूसवदसनुरुद्यस्तसमाहिन ११ ॥

सर्वसाचविषयोपलस्तातानाष्पर्थयतिप्रतनिर्वेदयतियानितानेंद्रियाणिनसहमाहा पत्सवनतन्नसच'सर्वागसास्या
सर्वद्दमवालनमिनिश्रेधोहारयोरुधिनहत्वेवाधसर्वत्रसकुसेनसिपेदहवाप्रिदहाव्यामेनप्रालसेवकेनलसिनेव्याम
विशेषतसजायारेताभेश्चयोः कनीनिकेतललगणयोरलिंदयोर्नूर्धनमहाहारप्रकोष्टयोहनासाविपिष्टिनिर्दिसिन् देषेप्रवे
नामेपयोयदसितोहिपुरुष'नेत्रसपताणुनविपादितिक्रतेभिनिभाव' १२ रक्तमासवसास्थिमोमेद्राममपेविनिदिरधन
पसेपनोचितसाथवपाराललानतिमिवेहिनदसुतनयवस्त्रगड्ढ १३ ॥

श्री
वा. नि.
टी.
५१

देहनाशे क्रमेणैताः स्वकं हृदयान्विता आत्मस्वरविभाताश्च प्राणाश्चित्तेन हवर्णयेते यदि न गतेन किं चिद्विको भनश्चिरतरेहि किं न को
भनश्चिरचयत्रविवेकिनः चिंतविश्रान्तिस्थलदाहृष्यवैत्यादिनासर्वेषु चित्तेषु ज्ञानेषु मध्ये सर्वोपि श्रेष्ठ समन्नतामसहसाउत्ता
शेद्दे लियावन १ आत्मचिंतासमानाकारपर्यंतं आत्मविचारः चिरमारिकासादाश्चकामकर्मवासनासंभूतस्य दुःखस्य कल्प्य
सप्तसारभ्रमस्य दूरतः पीला २ निरस्तमायादिकलकामध्यकुतुवणामनप्रयागोयजलपाविधयनेप्राग्घरमाणेषु रागमेवानि
रतिकायभ्रमानंदलस्थैः प्रयमात्मानेनमयशमशीलानधाउपस्थितसर्वेषु एतनाभाविनु' आत्मसमथानयपुरुषचिंतादिसर्वान

भगवानुवाच एकैकवकेवसादृशिर्निःपायमानभ्रमा चिद्यनेसर्वविज्ञेषु सर्वश्रेष्ठासमन्नता १ आत्मचिंतासमस्तानो
उ'वानामनकारिणी चिरसंभृतदुःखघ्नसंसारभ्रमहारिणी २ नि कलकामनो मार्गो विपुलारानचारिणी तथाह
मस्तउ'वानाचिंतानवंविनाशिनी "मोत्यपेवाधकाणामसम्मत प्रजायते सा स्वान्तचिंताभरावनसर्वसकल्पवर्जि
ता ४ पुण्यदाविधुलशापाउः आयैस्यसदाविधु समस्तकलनातीर्थपरंकाविन्मपायात ५ पदमाखाद्यतत्कथा से
सामान्यजुद्दया आत्मचिंताविलासिन्या शतिसंतोषमहामुने ६ किंचित्तास्यमपापात्माविताजयाशिशीतला आ
त्मचिंतास्यानानाविधिधानाम्नतीस्य ७ आत्मचिंतावयस्यार्थेत धादेकतमामया सर्वदुःखक्षयकरी सर्वसौ
भाग्यवर्द्धिनी कारणातीचित्तसिद्धात्मचिंतासमाश्रिता ८ श्रीवसिष्ठउवाच इत्युक्तवानविद्वान्भगवत्पुनरप्यह
ज्ञानत्रपेदमपश्च्यः श्व वाक्यीउयात्मनि ९ सर्वमनायविवेकस्तितयनविरजीवित यथार्थबुद्धिमसाधोप्राणचिंता
किमुच्यते १० भगवानुवाच सर्वेवेलानवेनास्मिसर्वसमायनापारः मामेतन्मद्वात्सायंमनेहकस्मिवायसे ११ ॥

र्षीनाचविनाशिनी १ अथकार्णनतकार्यप्रतिमिस दपरिणामनाहतुवचनप्रसमस्यतममेनापालयेतिशेष ४ डु'प्रा
पेवेत्यधारणेहत्माहसमेत्याहित्ता ५ सामान्यबुद्ध्या अविशुद्धशाहतबुद्ध्या तहिसानवकपरस्तभाजातेतिचेतत्त्या ५६
स्तीसमाश्रयणक्रियायायेनात्मचिंतासंभिपिनयोविकारचयनिश्चात्मचिंतादिना ८ श्रीउयाकोमकेन ९ किंकीदृशी १
ते

पवमशाखतात्मकसाधननातं किमपित्वाविवेकिभिः स्वहस्तावमित्याद्यनेनभिन्नादिना एकाग्रमनसात्मकामस्यमहीत
लराजनानवरीपवेविदुधाःश्रमितनमाचेभ्रमराईङशुहस्तम्यादयलहपनाखोराम्याद्यपीतियावत् धात्याःतसेयानाले
५+ सर्वेधवतीधात्रासमर्पोवानावानापानालराज्यमपीतियावत् यत्रसतोविवेकिनामनःखिनिमूर्तांकामनयाविशांतिरुपे
तिमयाविथकिमपिनभवतीत्यर्थः ११ एवंरुहस्तादिसनतासुकुसलतादनेनानासाणांचतदंसाविध्यस्यानानावि
चभतोनिकृष्टसामर्थ्यलक्षणापाडित्यमपिनवरं परंपरकीकार्याणांबुद्धिमोक्षादिकार्यविवेचनसामर्थ्यलक्षणलोकाउ
रंजनसामर्थ्यमपिनवरंअष्टानांभारतादिकथानांक्रमस्यवर्णनादिसामर्थ्यमपिनवरमितिसर्वेवतुशुद्धादिशब्दार्थः।

नवरमेकमहीतलराजता नचवरंविबुधामरभूपता नचवरंधरणीतलनायताखिलमितिमनुपेतिहियंत्रसतोमनः १२
नवरमाकुलताविचारगोचरपरकार्यविवेचनं नवरमग्रकथाक्रमवर्णनेखिलमितिमनुपेतिहियंत्रसतोमन :२४
नवरमाधिमयंचिरजीवितं नचवरंमरणंहृदमहिमा नचवरंनरकोनचविष्णुमितिमनुपेतिहिनशाकिदाथः २५
इतिविविधजनाक्रमामममागाविलमितिमहतानघामरसामयाः केवलमकलनादिनिपरार्थेकयथनुपयातिविशेषे
तिमहानः ११ इतिश्रीमन्महोपाध्यायशंकरानंदस्माधानसेवकत्वनिराकरणंनामत्रयोविंशःसर्गः २३ ॥ ॥

जीवितेनवरंतर्हि सर्वाधिनिःशुल्किमतानमरणंवरस्यात्तत्राह हृदमहिमेतिमयेव्युःखनिदानमहिमाराख्यानदपिनवरमि
त्यर्थः तर्हिभोगेनसवेंद्रःखसत्यंतूतिभावःविष्णुमर्वभुवनाधिपत्येसतोवतंकोदयः २४ मेस्वविवेकिनःश्रदयस्वरनिष्ठे
पि+ नेनप्रकारेणविचार्यमाणाःविविधजनाक्रमाःसमस्ताःसर्वेनृपस्याःहियसाईतेसेजनातमाषुसनरकलनयाप्रशास्त
शुद्धाश्रातिहिनेशहीनेपरार्थेमहांतःकथंविरमितिमात्यतिकविशांतियानीत्यर्थः इतिश्रीका निर्वाण श्योविंशःसर्गः २३
+ कमलासकोनयर्थहितिवेदेनाहनचतिनरकस्यापिपुनःयापनस्यावसानस्यात्रनजापिसर्वेद्रःखसय ॥ ॥

श्री. आवीचारुसुखारंभमध्येऽर्धपरिपाकेपि सप्रश्नेनपथ्यं सर्वदुःखनिवर्तकं ज्ञानेनत्परं २० आयनमध्योसर्वावस्थासुनानमन्म
वा. नि. स्याव २१ नविद्यनेतुऋमयस्मात्तथाविधेसोभयंनिरानिशनिपायानदहमर्थः २२ अतुलमसोभास्यममेवेनस्वभावानित्यमादिप्र
सु. टी. पंचनेनसाधयतिसामरेत्यादिना २३ २४ एवंलोकत्रयस्यापभूतान्मज्ञानहृदितंजगतपवतदाह सस्त्वोहनि २५ क्रियमाणे
५५

आत्मेसमध्येतथावीतेनुचिरायपमेशाचिते यत्रात्मसमधुपप्यतत्परकामयेत्मनः २२ यदनेनमनापथ्यायतमथ
गतया समस्तसाधुभिर्नुपत्नत्परकारयेत्मनः २३ यदुद्दःपरमालोकमाद्यपदमनेपरं यदनुमनसोपंनत्परं। भा०
कारयेत्मनः २४ सामर्थ्यस्वगुणवैभविद्याधरकिन्नरे समस्तलोकान्तर्गतंकिंचित्तस्थिरंशुभ २५ मनोऽसनत्।
धीमोसमर्थलनुप्रजने सासुधाभूतलेनानतकिंचिङ्कोभनेस्थिरं २६ मनोमासास्वाद्येसमस्तलोकानथा म
मस्तपवपानासनकिंचिङ्कोभनेस्थिरं २७ समस्तसमस्तलोकेसपातालेसदिक्तटे जगत्यस्मिंस्तुसर्वस्मिंश्चकिं।
चिङ्कोभनेस्थिरं २८ आधिव्याधिविलासासद्दुःखघवलिनासच कियास्तनिमत्तकामनुकिंचिङ्कोभनेस्थिरं ५१
नस्त्रीहानविलासहृदयामर्दितोऽपि च चिंतामधीविकारासनकिंचिङ्कोभनेस्थिरं ३० हन्तीलोदकमसोदमंदवे।
सुप्तिरशिव-१ अवसेसपि सर्वसंकल्पविकल्पेषुनकिंचिङ्कोभनेस्थिरं ३१ अनारतानामापायपरास्वसिसिरास्वति विज्ञाकारा।
सुयेनासनकिंचिङ्कोभनेस्थिरं ३२॥ सुप्तिरत्नम-१

नतन्मसानिसद्वंते २५ विनापदर्थपिमानसक्रियामात्रपरंतन्मलोपलक्षकं ३० इत्मनलक्षणस्यहीरोदकस्यसंसे ५५
देहोभागेमंदतायमाणेषु इदमानसक्रियामात्रोपलक्षणं ३१ अतिविज्ञाकारासुप्त्यङ्गतासुप्तपदेसिसिरास्वसिधारा
मायासर्वेंद्रियादिचेष्टासु ३२॥

न आकल्पखड्गेतिलानो राशिं कर्मयन्त्रैकविंशत्प्रमितिक्रियाविशेषाणां ८ आत्मानं विदधातिरे वात्येति कमन्यन्नपोपयस्त्वाराधे।
जाह पदक्षिशिनि ११ वठलैलभोप्रभिनवनरवेश्मभिपतितप्रावाम्नगरवउदितमर्मिनि १२ रोषातु पयं दद्रेलज्ञयदेनेउ
णावक्रमर्थमसमाधानमेवमत्खोउताद्यापायेननेप्रणासविपनेन्यादिना ११।१४ कार्याणि कार्य नयथाशास्त्रवपद्दद्दपि १९
उत्प्रायश्चोप्रजनीवाधनादयः आरंभनद्दत्वाभा हविगृहूधनादयः उणाःरागद्वेषादयः उदाहृतामर्मप्रकाशानोक्त।

यद्वेतिलानोकठिनेराशिमन्नग्रमिवाकूले यंपीउथतिनानेगललमन्नर्नेजिकोसति। एकशिग्निर्मलेयेन पदे
पवमयाक्ने सेश्चितेश्चित्रविश्रातिसेमन्नर्नेजिघांसति २ वधुः स्वशाभिपतितेषाताम्नगरवेदिते नचैवलेम
नोयसतंमसर्नेजिघांसति ३ यतेब्रह्मन्नदादोषाः ससारव्याधिहेतवः मनानपिनलंपतिचिरमेवंससा
दिने ए आधिव्याधिसमस्त्रनिवसिलानिमराध्रमैः नविलंपतिडःखानिचिरमेकसमादिने नास्लेपतिन
चादेतिनसंसतिर्नेविसतिः नस्त्रमेनचत्नाग्रस्याश्चितेयस्यसमाहितं ४ क्रोधो हालहलाकामः कामक्रोधवि
कारजाः विनाशनप्रविशंसति चित्रं यस्यसमाहितं ५ नददातिनचादत्तेनजहातिनयाचते उर्ध्वदेव कार्याणि
विनेयस्यसमाहितं ६ येदुरंर्थोदुरारभाद्रुगेंग्यदुरुदाहृताः डःक्रमालेनहेतानिचित्रंयस्यसमाहितं आभाति
पुत्रार्थानिमदानितागावेतिच सर्वाण्यवानुधावेतिवित्रंयस्यसमाहितं ८ यउदकेहिनेसत्यमन्नपापेशानभ्रमं
उरीहितदृशोन्नंकृतत्वरेकारयेत्मनः ९ यद्दष्टमन्नडेनविनवेपुर्यदापिना अनेकत्वपिशाचेननतत्यकाम्यो।

यःडःक्रमाःदुर्नीलयःनक्रतेतिडष्टयत्नेननपर्वितायपयंति १० ग्रभंतिप्रकाशमानानिविप्रलार्थानिवद्दुलाभानिसर्वाण्ये
वस्रवानीतिशेषप्रजुधावतिप्रजुसर्वति ११ जरठंउमेनरकालिकंसायंनसेहितंउरीहितदृशाभोगाभिलाषपरणाउत्तमकस
मसाभलताणनपर १२ विनस्यवेपुर्यपुरधार्यविप्रतातदापिनाग्रनेकत्वंभेदरहितः नलसणपिशाचेनेयसोखेनदष्टे

श्री
वा टि
हृ टी.
५४

त्वके च्छुपेग्रदोषेण नं मृत्युर्न बाधते यत्पुरयत्तनः कार्यनस्तवमिह कोत्पन्नं इदं वस्य मामि हकैलो कर्मणाः १ कथयका
र्यादोषत्यागशर्माजिन प्रकारेण २ वावालयं निमग्नवेश्यतिभूत्पयाकातुलो प्रथमत्वेन ख्यापयेनीतियावत् ३ ४ नश्य।
वेदोषाधारवास्मानापण वस्त्रव्योममृत्युनरोगापापहत्याह दोषेति यथात्क्रमशायाधरतां चोरैर्न जितोस्मि तिन हदित्य।

वसिष्ठउवाच अथासौ वायसश्रेष्ठो मिता सार्थमिदं मया भूय' इत्येभमहावादो कल्पवृक्षलतांएके" चालोजसनः
कोसौव्यवसायवतामपि कथं विहरता ते इदंदेहं मृत्युर्न बाधते २ भुसुंडउवाच जानन्नपि द्विजवंशस्य लालनं मितम्।
ये वमा एकांसिन्नभवो नित्यं भूत्वा वासयति ३ तथापि यत्क्रम्मिमानेन प्रकथयामहं श्रीलाचरणमेवाहुर्मे
ख्यामाराधनमना ४ दोषमञ्जायकल्पोनावासनानोत्सवन्ति' इति निश्चितायस्य मृत्युर्न निजितोस्मि ५ निश्वास
हृद्यकर्दं सर्वदेहस्लानाधणाः प्राप्य योधने विदंति मृत्युमनन जितोस्मि ६ पाशीवनरसपोताः चिन्तापितपिर:क
णाः प्राणयनदह्यंतनं मृत्युमनं जितोस्मि ७ रागद्वेषविषाश्व्यः समनोविलसंदिरः लोभव्यालेन भुञ्जेयमृत्यु।
स्मनंजितोस्मि पीतासोषविवेकातुःशाखाभोधिवाउवः ननिर्देहति यक्रोपलंमृत्युर्ने जितोस्मि ९ ॥ रागाय

योद्भूयते ५ निश्वासलताः देहवृक्षछेदनाः क्रकचाप्रेभ्यः सर्वाससो देहलतानां देहवृक्षस्य वा भूतहलत्यादादीनां तु।
णाः कारकीटभूताः प्राधयोग्यनेता यथा' ६ शरीरनरोः कोटरस्थसर्पी संभूताः अनयवचिन्तालक्षणाश्च पिनाः शिराफणा ५४
येः नदहंतिग्रथितान् स्वविषाग्निना ७ नभुंक्ते नरशाति ८ शरीराख्योधर्वाड्वो वडवाग्निभूतः अतएव पीतातोषविवेकातुः ९

सर्गान्तेऽनन्तादिशास्त्रसिन्धोरेवान्यथाप्रकाशानेकसिद्धिसनिविष्टचरितलिखिताविर्भावादीनामादिशास्त्राविर्भावेन इत्यन्यथासमा
नव्यवस्थानन्तस्थितियथार्थं एवदेशमनियतस्थितामिथ्यात्वेन तत्त्वमिति यत्नाच्च एवमविदेशाद्विदितस्वसर्वस्यापिज्ञाते
वैयवीयतास्वतामिथ्यात्वप्रतिमानोन्मादः नरवरेत्यादिना ४३ श्रावण सद्वस्तुनोऽसायिक विशेषपालितहिमवज्जाते
पुण्यपदार्थेषु दिक्षु तनव्यवस्थाप्यनासद्वस्तुतत्त्वसम्बन्धेनापि दृश्यत इत्येतत्पञ्चयन्नदर्शयति पुण्य इत्यादिना ४६ ४७
वेनायाहापरे च कृतयुगाचारान् कलियुगस्थितिवेत्युक्त्यान्वय कलियुगस्थितिमेव सति पावित्र्योपाति पुण्य इति ४

मस्थानमन्यथानस्थितिनेयानि देशान्यथा नमस्कारस्तु गतन्येऽभ्रमयं केवलधियः ४९ आत्मसद्वस्तुतास्वविभवाय
विजृम्भते पुण्यपिण्डत्वमायातिमिथ्यात्वरितानथा ४८ स्तोकं च यानेषां यानान्तुसम्भवसम्पादन् सन्तोऽन्तर्युगाचारा
कृतिकाविरामरामधद् यतिरिक्तमतिज्ञानसस्वरामरमानुष चतुर्युगात्मसस्तानेनाक्रन्यस्वरामद् मनोमनन
निर्मितान्यार्थवाकारवर्जितान् आमान्यापुमर्थेर्भूतेर्दाससर्गान्समरामद् विविधसंस्थानविशेषदेशान्विचित्रका
योजस्तम्भनकोपान् विविधविन्याससिद्धासवेदानस्वरामस्वजातदिक्स्वरोपान् ४९ इतिमा यन्धिरनीतिवतीनन्तस्वरा
हतेकलियुगस्थिति ५१ वेनायाहापरे चैवसमस्तामिमनीषा पुण्यसद्देवधीनान्तकेनविहायाता ५ सर्गान्तिरो विता ५५

कृतिकृतयुगादावपिलव्यादिहतयुगेऽपिपुरुषेणानत्तस्यनिहत्यायात्तेनया विनापराधमेवकेवलां समार्थस्यविवासनव
प्रसिद्ध ५१ देवाचनचनर्धगासहस्राणे अवमानेचपदिनरात्तुपसंहारक्रमेणापरावस्थितावाप्तानिद्राकलेनशरणा पराम
तस्तोऽध्यात्मविस्तृतिसमरामस्वमानुषनरात्शून्यममसाकिर्वपत्रसरामोऽवर्धः एवमन्येऽपिजनानेदवमनोमननन्निर्मा
नार्थपुराणान् वानमयेर्वाग्रूपैर्भूतैः प्राणिभिर्व्याप्तान् ५२ उक्तसर्वसंसिध्योपसंहरतिविविधेति पुरुदेवादिनेपुराण्यो
विविधस्थानविशेषयुक्तादेशायेषुनयाविधानिविचित्रकायोजस्तम्भतानाकोपाश्रितान् अशेषान्सर्वान्सर्गान्सरामोऽवर्धः ५२

[illegible]

श्री.
वा. वि.
हृ. टी.
५२

मायेत्यस्य शाकेनेन भूधारितत्वेनान्वयः अनाद्यंतेषु असंख्येयेषु ४१ अतः शाकेन सन्निवेशात् पतितानि सन्निवेशानंतरं नतानि तः
तदिं त्वमिव पादपोपि किं चिरजीवीनेत्यादेर्देहेनैक्यभावमनेति ४२ एवं च न पादपजीवेऽकेविनाशे किं न शोभासन्निवेशसाम्याद्देहे।
दोषवाशङ्क्य निरस्यत्वयन्नाह तदीयेनेति नातेनचेतुं ४३ पर्वतेऽनुभूधरयोः एकत्वमपि भिन्नतापि सन्निवेशसाम्यादवेत्याह नेदेति ५५
सर्वे ऽमरादिकं अन्यत्वाभूदित्याद्यन्यायवेत्यभूधरोपस्थ्यपवाभूदित्याहुः सन्निविष्टाभामाप्यामन्वयः तदिंन एव ममापि प्रतिकस्य
मन्यः शामानसन्निवेशाश्रु किं न स्यात्तत्राह पकेनिश्चदसैक श्लोकोपकेनैवदेह संस्थानेन वीतश्रमातिमामाग्रसमा यस्य नश्च।

इतस्तु सेवृषा त्वायां पायाम्नी देकरोस्य दं अनाद्यंतेषु यातेषु युगेषु मुनिनायक ४४ शाकेनैवनानेयं सन्निवेशेन
पादपः देहस्य शाकत्वं साधीनानाः पतिलितिरताः ४५ तदीयेनैव जातो यः सन्निवेशेन पादपः तातेनीवतितैवाभूद्भो
भस्म सतनरोमद्या ४६ शाकासन्निवेशाय ममदेहास्थिति मितिरागतः नेहाभूदमराद्यर्ववंकः ज्ञायेवभूधरः ४७ हि।
गजनाभूदन्योयं पूर्वमेवं महीधरः पकैकदेह संस्थानवीतश्रम निराग्रामः ४८ धातानेनेतत्तपेवे नस्तोमासेत्काववेद्य
= इदं प्रकोदेहसंस्कारान्यो देहस्थानकादिशः ४९ ॥

विधः ४४ तत्कृतसत्यास्तुद्यानो नतरतिपतः कस्मात्भेशा गुरुधारणा पूर्ववं स्थिरी हतत्यानस्थानिविकं स्यकसमाधेरं तद्भव
मानेषु नमात्मनेस्य नसोकासप्रवायमेदेहः संपदाद्यपादपरं निप्रत्यभिज्ञायमानेन तेव एव सर्वांभेद्विषयहस्मन्यः सां
ततावशादिने प्रत्यभिने वनसादितिभात्तुःपूर्वपूर्वसंस्थानादन्यथा संस्थानता ग्रहणादपि ह पूर्वमेवनतापादूत्यापाय गर्भेदि
गजरा भूदन्योयं इत्युक्तिमुपपादयति अकेदेहेतिनिदिशाःपाद्यादयः अर्कसोमादेः ऊरुत्वांतद्देहात्मत्वपरादिने ग तत्संचारा ५३
सनियतात्तदिक्स्थिन संवादिस्थानकाः प्रसिद्धाति ५६ ॥

पतद्दर्शितरामसंवादश्चपतेनश्चैवकल्पोयेनान्येनवावाल्मीकिनाम्नाजीवेनप्राकृतमिवविस्मृतिंप्राप्यचदन्यंपरंपदेकेदेनोक्तंदं
तेसोप्रमेहादशानंसरणंहादशावारंक्रियते २५ २६ २७ २८ २९ अधुनाद्रिदिनशेनाद्युगे १ अधुनापलञ्जुतंसुंगोनगीतंद्रापा
राते ११ १२ वाहिरिदमाधूहनिभ्रमिरेवेन्याथायेनाद्नगन्मयोति २२ २४ प्रतिसर्गलोकादीनांसन्निवेशादिसाम्यनियमोयो।

वाल्मीकिनाम्नाजीवेनतेनैवान्येनवाकृतं पतद्द्वादशवारंक्रियतेविस्मृतिंगते २५ द्वितीयेपुनस्समसंभाषमेनामना
मनः सरामिशास्त्रनव्यासकृतंतत्रगतिविस्तृत २६ व्यासाभिधेनजीवेनतेनैवान्येनवाकृतं पतत्समसंवारंक्रियतेवि
स्मृतिंगत २७ आख्यानकानिशास्त्राणिनिर्बन्धानिपुराणानि विविधानितथान्यानिसंस्मरामिमुनीश्वर २८ भूयस्तानो
वनान्येवतथान्यानिपुरोपुरे साधोपदार्थजातानिप्रपश्यामिसमाधिवे २९ रात्तसस्तत्रयेविसोर्महीमवनतरिष्यं
अधुनैवाद्यजन्मरामनाम्नाभविष्यति ३० नारसिंहेनवपुषाहिरण्यकशिपुंहरिः जघानवात्रितयंसपोंद्द्र्वा
वाराणे ३१ वसुदेवगृहेविष्णुर्जन्मभाविततये अधुनाषोडशंजन्मभविष्यतिमुनीश्वर ३२ जगन्मयीभ्रांतिरियं
नकदाचनविद्यते अधुनानुकदाविष्णुजलबुद्बुदवत्स्थिता ३३ इममेयाकिरनिमेषमंतस्यासंविदात्मनि आयतेलीय
ते चायुस्सासाचीचिरिवामसि ३४ सैषकसन्निवेशानिबहूनिविषमाणिच तथाहंसमरूपाणिविजानामिस्मराम्यहं
नान्येवनारदकर्माणितथान्याचरणानिच तत्कर्माणितथान्यानिभूतानीहस्मराम्यहं ३५ प्रतिमन्वंतरंब्रह्मन्ति
पर्येसेजगत्क्रमे सन्निवेशोन्यथाजातेयथातेसंस्थितेजने ३७ म मान्यान्येवमित्राणिग्रन्थपदचर्चेवधवः ग्रन्थपवनवा
भृत्यास्तन्यपवसमाश्रयाः ३८ कदाचिदहमेवात्रविधाककृतालयः कदाचिन्मधुनिलयः कदाचिद्वर्द्धालयः ३९ क
संमेति+ तम्मिंकहत्याहं ४० मन्वाद्यधिकारिपुरुषसन्निवेशाचारैश्चादिश्चयितिसाम्यमेतत्सर्गेकमैयादनान्येवेति ४१ सञ्जुतेभव्याते ४२
ग्रन्थपवसमाश्रयाःनिवार्याः ४३ समाश्रयभेदमेवपंचयतिकदाचिदित्यादिना ४४ ४ ॥

॥ जराश्रममादेस्वरैवेमवाख्येनरमेदानां प्रथमपाना च्येवकान्आभे अपिन्नसोपोंनराहननेभवनेवानितियावत् तत्रप्रथम मत्रकानितिपादेनतत्रस्थान् वासविशेषान् मुख्यतिकेदतोनितत्र प्रथमपाभलथाविथामत्रका मत्राहाणरोधिरियर्थ १८ पुराश्रितिपुगेगुणकसंप्रवचनीयेनप्रतिनाथीयायेतेपुसोसधेन्पृवरुषाणाधियात्रुद्रीनोन्नाधिकलयाग्रस्पयंगुरुपुष्पवाभ्य मिथावनादिक्रियाणांशिक्षया नाराधयानस्वर्वणांपुराणसहायासामायनानाधिकलाहतप्रभावविचित्रैर्पुज्ञान १९

बालार्थप्रहोमग्रामान्तत्रप्रथमप्रथमकान् विसोभितसानोकान्सनामिद्दविपार्थयो २० पुराप्रतिपियाउभा। नानाधिकतपाननेक्रियापासंवेविध्यप्रज्ञानेदास्मरास्पद २१ प्रकार्थानिसमग्राणिबहुपदानिभिन्नस्तुरा णानिप्रवर्तनेप्रसराणिपुराणानि २० पुनस्तानेवतानेवर्यमानपिपुगेपुगे वेदादिविस्तरविताननितिहासाख्या स्पद २१ इतिहासमहाभारतमेवरामायणाभिध ग्रन्थमत्प्रमाणत्वेतानशास्त्रसमस्पदं २२ नामवद्दवदनेवो नराधगाविसामसत् इतिमन्त्रोपधानानरस्तेषमभिवापिन २३ कृतेवाल्मीकिनाचेतदध्यायकमेषाति ग्रन्थव प्रकट्लोकेविमतेनास्मितिकासनं २४ ॥

प्रतिहासमतनिर्माणमेतद्बहुपादानि १ वेदादिविड्विर्योगमवाल्मीकप्रभृतिभि ग्रन्थितानत पुन पुन स्तानेवभावनामा यणादीनितिहासन्न् ४ महाभारतमायांभिधेवशतानांवसिष्ठविश्वामित्रादिभ्यःपरिष्ठानानशास्त्र २२ २१ यदत्र वर्त्र सिद्धा समसकाद्युपेमहाभारतानांहातिंशत्सहस्रमितकरिष्याति तस्यपिदित्यात्तानवसादन्नुभूतसमानवितनयिकालता तास्य मि २५ । ५२

गान्नैवकेतिनतत्वविम रागमभवन्नायत्सोतिभाव १ अहमेसोनत्मानिकल्पेवामसमानः मयासहमिलितप्रभू ६ कि
महेस्तपिवान्तु वत्रयनेनत्वात् कदाचिदितिसंवेशुकल्पेशुनतदृष्टिकारिपुरुषातासमानवामस्पृपतेयिनसर्वेषांपदार्थानां
सर्वेषामिवेणावारसाम्यनियम किंनकाकलानीयम्याचेनेकदाविमाममयोन्याचेयेनाह यारतेति १ समकालानुतेन्या
पुष्प स्थितानिप्रसुरेरविचालितानिस्थैर्याणिनियतकालनवनस्त्रावस्थानानिदे वानुष ११ आचारसाम्यमतानहेयमाह

अन्यकालीनकालेषुकिंविदिरेषुकेषुचित् नघादनमर्गषुसर्गोनाशानेवकाः १ मनेनेवकृतयुगसमानापृक।
मिदकिल समरमिषुमेसेसोनांसिंस्तस्ममसरात ८ कदाचित्तायसेवोन्य कदाचित्तायसेनन्नात कदाविहायुतः
वोलाकदाचित्तायसेनत्सात् यादृशायादृषाचाराशायादृक्लेवानदिकाराः सर्वे यताहशानेवजैन्यानोन्यसा।
रामाहे१ पवकत्पाकिलाचारमत्रिवेशायणमरान् समवकासानियसेषोयांनदपासर्वान्सगास्पादे ४ ब्रतदीन
गताधातोवा? पंचकमहता मनेपचमसर्वेषुकूर्मोत्पवपेयानिधिः मदाकंषेत्सावेषपर्यो कल्पसराणार स
रामिदारावेदममतानितिमयने सर्वोपयिरायेनावलिशादस्त्यादि वारस्यदिराणाहोनीनवान्स्त
पामथ रेणकामनतागतापर्वावसिमहरि बहुसर्गोनेशायिपकारस्त्रियसत्यं शतकलियुगानावहरेषु
हृदयाशोते शोकरातनतेयांमस्यमिन्निनायक १९ विशत्रिपुवितामनहोदशाधससयो दयाविकारविचानाश्च

श्रेहहानमलेनिमनमेनतिरोधान धातोभःसमैरोवसदेश २ ११ दिव सूर्योदूलिकरभूहल्लानीनिवलिशार कदं क
नसवेदवगाहरतियावत् अथ पत्नास १४ बहुभिःपरमुरामावनासन्नै सर्गेरेनरेतात्यवधानेनापि १५ सोकाःकोकदेशावि
योषसाद्राजनयाप्तदोदमात्यनदाजपुत्रनयेतियावत् १६ विपान्तकल्पेषुविपात्तात्वाकान्विपुराणाविसोभानहाहान्
प्रतिकल्पलायत्रेतनेयसमेवचसमिहोहोदत्यात्मसत्योदपानायाकाशावहसेले कुतापराधानायदात्वात्वायाम

श्री
वा रि
म टी
५१

वालेमेदपेत्वयाश्रुत्वास्यकैवेनकल्पैरपिभवदादिभि सर्वैनपवेत्त्यर्थे कल्पानेषुसस्तदा ग्याम्रयोनस्यापिवरह्न्नुपसद
रलिनारुडवाहनोमिलिकस्लिनम्राप्नजीविनदीवोपुवैननयाविध ग्रहमेनलकल्पेश्चिद्विरारुडवाहनविद्दश विद्दोणमेमेतृम
लदाहनचन्नमेत्वीभूयदेवदेवादिसर्वोपिकारनिषादपनकल्पिनवान् नयाविद्दगावाहनवानाणृषभवाहनरुडोभूय
सदाशिवकारकवीणकल्पिनवानपवहृषभवाहनरुद्रचगरुडवाहनविस्सवारीप्रुपापालनाधिकारक्रर्णकल्पित
वानितिपदद्वाश्चर्यंरहस्यमेतदित्यर्थं ५२ इतिश्रीवासिष्ठान्यर्थने• एकविंशःसर्गः २१ वसिष्ठस्याहन्नोसमाद

वालैश्चिद्वितालानसर्वेनेनास्कोइद गरुडवाहनविद्दगवाहनविद्दगवाहनवृषभवाहन वृषभवाहन
गरुडवाहनकल्पिनवानस्त्वकल्पितनीवित ५१ इतिश्रीमहोपायेचिरजीववेतह्तानकथनन्नामएकविंश
सर्गः २१ भुसुण्डउवाच ततोजगतितानेषुभगवत्सुपादादिषु भरद्वाजपुलस्त्याविनारदइन्द्रमरीचिषु उद्दा
लककोथेषुक्रतुभृगवगिरःसच सनत्कुमारभृगोशत्कपेभवदनादिषु १ गौरीसरस्वतीलक्ष्मीगायत्र्यासु
भूमिषु मेरुमस्त्केलासहिमवद्दर्दुरादिषु २ हयग्रीवहिरण्याक्षकालनेमिवलादिषु हिरण्यकशिपुकाथवा
शिक्राहृदकादिषु ४ शिविन्यकुशपूलास्तदेवमनाभानकेलिषु नलमान्धातृसगरदिलीपनहुषादिषु ५ आ
त्रेयव्यासवाल्मीकिशुकवात्स्यायनादिषु उपमन्युमनीमेकिभसंरधुकादिषु ६ ॥ ॥

मयसर्वोर्क्षरीरोदमथनाद्याश्चभूयोहृष्टाश्चदोदिता ततस्तदनत्तरदिविद्दरेषनीतकालेषुमयाग्रसनसर्वेषुतातेषु
पुष्करादिषुमवीरघपुत्काश्रनेषुसर्वेलोकेवगालनेतिसम्भेसर्वेषासमयानामवधे सनत्कुमारानेषुब्रह्मर्षिषुभूवं
गिरःप्रभृतिषुसिद्धविषुसंधेभवदनादिषुशिवपार्षदेषुगौर्यादिषुतत्कैर्विक्षुमेवादिषुगिरिषु २ हयग्रीवादिषु
दानवेषुहिरण्याक्षादिषुदैत्येषुशिविप्रभृतिषुराजसु ५ आत्रेयादिषुमुनिषु ६ ॥ ५१

आश्चर्येति तस्मादन्ते तेभिस्समुद्रनिर्माता 'प्रियव्रतस्यात्मजे' प्रावस्था पश्चिम प्रसिद्धश्रीप्रसन्ना विनामानसानसूत्या स्वयमे
व सत्तामाभ्युवादिगुरुणा यस्मिन् ४४ अविज्ञलेभप्राप्तान्नसा तादिशकाशाबहुलेलोकस्य व्यवहारमाश्रयस्त्तिनिकालेषा
न स्थितिस्तस्मादाह अपवर्ग इति येषामस्या 'अमरा' देवा मानवा येषां सिद्धा अस्यास्मिन् ४५ न विद्यते मत्यमत्या. अथमाऽक्षमा
अस्मिन् अत एव सममंसधानि वक्रभावादिशा चक्राणि यस्मिन् इति पूर्वकल्पीयमन्वन्तरदेशोपलक्षितं न गतिस्थितिरिति ४६

ईहन्तो ध्रुवपोतमकल्पितमहार्णव सचराचरप्रवृत्त्यवक्तितविस्तीर्णसारामपद ४७ अपवर्गमभूमिश्च यो मर्त्यमरा
मानवे अचंडार्कप्रकाशाधकविसर्गसारामपद ४८ अनिदमम्ब्दीपास्समन्मध्यस्याधयोऽक्षम समसमपकृकृत्य
मेकविसर्गसारामपद ४९ सर्गप्रारम्भकल्पनाविभागो भुवनत्रये जलपर्वतसंस्थानजम्बूद्वीपप्रमुखस्थिते ५०
वर्णाश्रमविधा स्थितिर्विभागो मण्डलावने ज्योतिश्चक्रकसंस्थानभुवनिर्माणमेव च जन्मऽर्भास्करादीनामिन्द्रा
पेन्द्रव्यवस्थिति हिरण्याण्डमहाण्डावरोहोडुगणास्तिले कल्पनपार्थिवानेववेदान यनमेव च मेदोमलनो न
चावेरम्नार्थचमयने ५१ अनातपस्तोमहःप्रमाणाणा च सम्भव इत्यादिकाया स्तनय स्वहीनतेनमराक्रमा ५२ स्मा-

सर्ग

एतत्कल्पमानस्मरणात्तत्पयत्तत्कल्पाशुपाबहूनामसीति प्रपञ्चयन्नादप्रारम्भइत्यादिनामवेंषा प्रथमानपदानां पदे
ते कस्येनबालेरपिदितास्तास्मर्थ इत्यत्राप्य 'आदो सर्गप्रारम्भार्थकल्पनासुप्तसकल्प ततो भुवनत्रये हीपादवानरप्रदे
शभेदानाविभजने विभागः तत्र जलपर्वतानयपायोरपप्रदेशाकल्पाने तत्र संस्थाकस्थितजम्बूद्वीप प्रविष्ठप्राणा दिव
तीनानन्दम्रोणाधि यानत्रयेऽपवि यामेदानाञ्चस्थितिर्नियणायोराक्रमोबोध्य' ४७ ४८. तिलेवेदादगाह तात ४९ देव
दोनवमनुष्यादिप्रभ्येकपार्थिवानां कल्पनमत्यावतारे वेदानयन ५० सर्यनरतिस्तनयअवयस्यतेयार्थमहत्तानि
ककल्पेस्यायनतस्याने धिमत्तान्तल्या प्रनीतजराक्रमा ५१॥
७५

श्री
वा. वि.
सू. टी.
५.

पलायमानोसत्वायापत्तापमनजनाकीर्णैः ११ चतुर्युगानीतिकालवाविनादत्वेन संयोगोहितोया १२ अत्यंतमतीतानिस
मदेशाकारितामंत्तानक्षेमातासमस्तान्वपरमेंडसानिमेवेतिविज्ञादेशायस्मोमेगोसत्पुजाअभ्रविमरुदाद्यादेवजयोतिष्मत
इतियोषायस्मां १३ चतुर्युगानामद्युगाहुयपर्यंते नरदेवतेननिर्मीतयस्मां १४ सार्द्धचतुष्पष्ट्याधिकंचतुर्युगं नीबंधेः
निविडैश्चलैःपर्वतैर्हेतं एषुचक्रवर्तिनोद्वपउक्षोह्यापर्वतान्तमस्यांयशाउर्द्धभिःसमाकृतेति सुराणंपुरसिद्धं १६ १७
योध्रौतविस्तादिलोकान्चवकाराद्दाराचनिर्वृत्तनिःशेषानमामयोनक्षःप्रकुशलमित्यपुंभयचिरेषाणां १८ मलयदर्दुरमस्याद्रि
प्रभृतागस्तंभेश्रोसेतोयमाणांनतामिदं पलायमानैर्मम्भिनःसमतामिधरामिमां १९ चतुर्युगानिचाक्रांतामस्तोर्मे
नेकाविमिः सैन्योनःपुरतांप्रांमंसेस्वरामिधरामिमां २२ अत्यंतकोनरितानानसमस्तापरमेंडलो अजदेवजयीयोषांस
स्वरामिजनाकृटी २४ चतुर्युगार्द्धमपरंनीबंधोवनवादयैः अरसेनरनिमीतांसंस्परामिधरामिमां २५ पर्वेचतुर्युगं
सार्द्धनीबंधैश्चलैर्हेतां अयहुजनाथानेसमरामिधरामिमां २६ दससर्वसहस्त्राणिस्मृतदेवासिवपर्वतैः आक्रोतां २६
परितःसर्गेसंस्मरामिधरामिमां २७ मयादेताहिंतानाषवेयानिकनमस्यरो याचनिर्वृत्तनिःशेषांसंस्मरामिनमामंधी
पुनरास्सामसास्यासाभेकपर्वतनोगतो मनेविधामत्सांसेसंस्मरामिनमाकृटी २९ एतांश्चान्यावहातासंस्मरामि
वहूनपि किंतेनवहुनोक्तेनसारंसंक्षेपतःशृणु अर्सख्यातानपनूनतानन्यानविशनयोगतान् सर्वानसंस्मेवहुसं
ख्यातयुगानानिच ३२ एकमेवस्वयंपुर्द्दयाप्रवर्त्तिते आसोकनिचपंचैकंकांचिनवोसरमाद ३१ स्वरापत्रा
विभागकाभववादेकपर्वतनंमनमेस्पर्द्धयापुत्रिंउडेमति ३० ५ संबंधेःप्रभावानिविषयेचैर्हत्वान् आन्वयंतिरमाद एकमेवेनि
पदाप्रमोदशरीरअन्यमयाचः सान्वनल्वेपयांतोपयितंकंविकालेसमादितिचित्रभूयावस्यानोयानेपुरुषैःस्वाशिभिस्वरेसु
वर्तितेष्वास्तोत्तानोप्रकारास्वभवा नानेजसानामेकंनिचयेममप्रिचनदाप्नकेअस्याः ४१ कलियुगसंस्थितंसाआहस्त्रियाः
आह्मणाःपार्थिविधिप्राःनिर्दितामृताःदेवाःयेसप्तविभाःशूद्रकाःअसकृद्रायस्मिनवहुनाथान्त्रनेकमनंकाःमध्यःस्त्रियो।

५०

अन्येपियोगिनस्तथाकस्मान्नदृश्यन्तेकिमर्थंसाधिकाद्विकपरीतान्नमन्निवारकृतिनेनैवशरीरेणनभसिवङ्गनोनदृश्यन्तेत्यर्थः २२
एवंतमन्यवसभस्यात्रसारिणीसमसकल्पद्वारस्वनियतिनिरवयवस्यादेहनीत्येत्याद् ब्रह्मत्वेति २४ नोत्थितिनरदृश्य
त्यएवेतिज्ञ्यापरिच्छेनयथायाहपामारबोपनततनयेवस्वभावस्यनियने २४ भतिकल्पमनसनिर्मातोपिभाजकाद्दृ
भूतमनस्कल्पएवनिर्मितमित्याह मदिनि २५ मोलदृवदीर्घमपीकेच्यमाद्युर्यस्यमेतानीवन्मनायाश्यलसितदीर्घ
श्रीवसिष्ठउवाच यथानिहत्किपरेदुपाकामिसवडिन कस्मानेष्ठनथाकस्मात्रान्येतिदृष्टिनिरोगिन २२ भसुउ
वाच आसंक्षियनिरोधादिदुस्लेच्छापरमेश्वरी मयेद्दृशोनयेभावभावमयेस्तत्ताद्दृशो २३ नपाकोनेतालयितममवृत
भक्षितव्याता यथयातजयातदिदभावस्येवनिश्चय मत्तकल्पवपोनेवकल्पेकल्पेपुन पुन अमिन्नवतोः
प्रश्नोत्तरविस्तभवत्वय २५ श्रीवसिष्ठउवाच अत्यतमेतदीर्घांपुभवाचिरंदेशानायक ज्ञानविज्ञानवान्धीरोये
गयोगममेवाराति दृष्टानेकविधानस्यसर्गसग्राणामाम किंकिंसरसिकल्पात्प्रविश्यमस्मिन्जगत्क्रमे २२ भु ॥८॥
सुडउवाच दृढस्त्रशिलादृढात्मज्ञानमृतवीरुध गुल्मोल्वनदृत्योद्यासरामीमापत्तमथ २९ दशावर्षसहस्रा
णिद्धावर्षशतानिच समसमभरायांशिसतामिधतामथ २ प्रडुत्पत्रदिवाघीगमनात्तधाक्रिमदुला भवि
भक्तदिवालोकासममाभिधामथ १ मेरुरत्नतलोद्यानेद्वेप्रकाशकोटर लोकालोकमिवाम्बादिभुवनेससम
माधुर्यस्थानएवविस्तरार्थानोनिर्देशाविषयेनायका श्रेष्ठ २८ इदाप्रत्येकमनेकविधा अनन्ता वद्दव सर्गा ताम
गासिग्न्य यथा प्रसयाम्रामातुत्यनयक्रयेनाज्ञातिमस्तदृष्टेजगत्क्रमेविश्वमाध्रयेभूतकिंसरसितमदृष्टेनचर्चा २२
देहदृतरमेरोरधः २८ २९ दिवाधीशा स्त्यं मेरुप्रभाभिरविभक्तग्रहणमत एवमासक्तिनियावत्दिवालोकादिनहेतुः
प्रकाशः १ अर्धैकदेशमकाशकोटरउदरयस्यअनएवलोकालोकमिवस्थित अंत्रा कविन्मकापासपञ्चाश्वदयोयम

श्री
वा नि
४५

इदैमयुनस्तेव्रेसर्वैसुचप्रपतन्मनयाचतदानीं प्रलये भूलोकानरस्पदाहाद्रमेरुकल्पद्रुमादिभिः ॥ तापत्याशेनिभाव ४४
कल्पानेमहस्व महाप्रलयपर्यंते ४५ सल्वप्रहतीनिनिश्चलसम्भावानिसर्वोरानिष्यस ९ सामान्यतप्रलयाकाशेस्थितिधार
णाभेदैर्विधिपञ्चप्रपञ्चयतिप्रलपनीनि प्रन्यतशीतसर्वदिक्षु उल्लव्यापायरिक्ष्येयजलानामरणाप्यदाहमसीलिविनेनिरतर
धारणावारुणीधारेणास्वयानेनयाहिकरणाप्रातानसदामन्यतरइतिपार्वत्याद्यिधारणाद्रप्ययमेवोहा पृथिव्यादिपचभूतधा

वसिष्ठउवाच कल्पान्तेप्रमहाभूतैर्वहन्त्यानवायुष प्रपतन्तिउभार्केपुकयनिप्तसिविज्वर ४८ भृगुउवाच
यदोपयानिकल्पांतवायवदारोजराल्यितो क्षतन्तुरवसन्निवेनदानीजन्मनामयद् ४५ आकाशधारणानिष्ठामिविशनादि
लक्ष्यन सव्याः प्र निमर्वोरोमनोनिर्वासनयथा प्रतपतियदादित्याः पावकोद्भूतभूधरा वारुणीधारणावथा
नदानिष्ठामिथीयधीः २ यदाप्रकलितारोद्रा वातिप्रलयवायव पार्वतीधारणावधारैनिष्ठाम्यचलनद ३ जा
हल्लितमेवादित्यास्यकालिवतायदा वायवीधारणावधासज्ञवेचलधीसदा ४ ब्रह्माण्डपरमाणुनत्वादेविम
लेपदे सूक्ष्मावस्थयातावनिष्ठाम्यचलरूपया ५ यावन्युन कमलजः सृष्टिकर्मणीतिष्ठति नत्प्रविश्यब्रह्मा
इतिनिष्ठामिविहगालय २२ ॥

गवति

एतापकारस्वमिष्ठः स्वयमेवोमराणैर्विस्तरेणवृत्ति ७ प्रचलमितिक्रियाविशेषणवसेवायावेवात्मधीर्यस्तथाविध
सन्नमसिमज्ञवे ४७ कियत्कालंतथा सज्ञवेमेनजाहस्यात्ताइति ब्रह्माण्डमस्तमस्यसमष्ट पारपरमावधिभूतम
आत्मनमसायत्स्वानचतुर्विंशतीनवाग्नेभूमाद्येपदेस्थमवदेकस्मनिर्विकल्पसमाधावस्थया २ कियत्काल
नाहशमसायोस्थितिनिनिचेतजाहस्यावदितिमत्रपुन सृष्टिकर्मणि विहगानामसाकमत्सरेयतकल्पद्रुमस्थानायैवेति ४५

भुजेतिश्रजापिचतर्भुजोहाभामेकमवहभेनराभामदाश्रोहधवेतिरामने ५ स्रारसरयो सोभस्रीअमश्रमसेनपरवृद्धार्क
मडल ९ ० सोरावोलोलस्रमदरादेकदानिसैरिवदपिता ६ कालेनेमिभुजातेप्रकपिस्सारकामयेसश्रामेप्रविष्ट ४
श्रमृताकाविरमृताद्दर्शनदर्थेसगेहपतत सिद्धोयम १ गरुडस्मनामभावस्सर्वेलोका प्रकपितामहीसर्वोसमदीपा
प्रकपिता

भुजावहमविनमत्मेरुजोरायोगदा मदाश्रोद्दपारादिनदानाकपतद्रुम ५ यदास्तरामरसोभपतवृद्धार्क
मडल भ्रामीजगदतिस्त्वनदानाकपतद्रुम ६ उन्मीलिताद्दीइहिलायदोत्पानानिलावद्धः भ्रायुनमेरुतवस
दानाकपतद्रुम यदाहीरोदसोसाद्दिकदानिलकपिता कल्पाभ्रघकयमेरुसदानाकपतद्रुम ८ यदासमा
ततोमेरु कालेनेमिभुजातर किंचिद्रुमलितोनिहतदानाकपतद्रुम ६ [illegible] भ्रमनमेरु [illegible]नेमिभुजातर
[illegible] पत्नीवापदपवना श्रमृताकातिसवारे यदावद्ध पतत्तिइासदायुनापतद्रुम १० यदाशेषाहाति
रुदानसयामैकचेष्टिता यथेभारुत्वाद्रवाइलदानाकपतद्रुम ११ यदाकल्पनसोपिता शेसाद्रिसकलोस्ता
शेषा फणाभिलस्याजतदानाकपतद्रुम १२ पवहुमद्रुमवचेतिहनामापद ज्ञात भ्रस्माकमनिवाहंसदोस्थिते।
नकिलापद ११

भ्रकपिता. नजत्याताभिमजनीभुवनावमिवाभमि हथेसहस्रे शिवराभकर्षणवपुर्दरनिकयामनुसत्याद् यदेतिह
द्द सकयाण्डदः भ्रधापिनसमामयकभूमिधारणासदाचेष्टितचविजयस्यास्तथाविधाशेषा हलियदाययोयदचो।
त्यस्यगहत्वानद्यस्मडेयथोनदापिनाकयनेत्यर्थः ११ मोत्तानामभ्रोनासकलानाशनिानावोत्वणाड सदा कत्वानसशि
७६ त्वा फणाभिःस्रावेसत्याजडजगारमकर्षेणमालाग्निनेवानेप्रलयस्य पुराणेप्रसिद्ध १२ दे स्थितेन पुरुस्थाननिवासेन ११

नाहयो वपदहानीभवदागमनाहतो येनोदयेन नसीदद दीरसागर मदोहुत सर्वांग निर्मथ्यमानस्तस्येनेनेनाम्हेनेनेव महिताया सपद्महस्यर्थः रवस्येनदनिपाटेय्यवदापेनेमयानहस्येवार्थः २ हद ३१ सर्वसारतान ४ भवदवलोकनेन। एतनेद्रद्रमभव्यवपसनहाविश्रमममनसमहसपरवेनिर्लिखानदफलप्रक्रमभूदित्यर्थं ४ इतिश्रीवाल्मीकिसहितायर्थे प्रकाशेनिर्कोगप्तकश्लोकदिशनितम सर्गो २ कल्पवृहलस्यमाहात्म्यप्रसंगेयथारणात्यितः नियतिर्भुविविधायंस्मनिष्ठा

भवदागमनाह्लादत्रिदानेनमहिताया मत्येहुतसर्वांग सीरोदोयेनतस्याने ३ नाल पवनर्किंचित्मन्येऊष समात्मन सतोयदत्रगायनेसनकसकलेषिण ३८ आर्यनमात्रसत्यमागतेभ्यः किमयायने सत्पशा विना मांगिन सर्वमारस्मव्याणेने ३९ निःस्पृभोगेरमसनामधुरोदाश्वीरवाक् वैलोक्यपद्मकोशस्मिल्लयेक यहदाय। से ध श्रुधितनप्रद्यात्वेनापिमनोभवदवलोकनवाल उकृतस्य ममसफलविदारायजन्मसाधोसकलभया पहारोदिसापुसया ४१ इतिश्रीमोशपायेभुसउसद्भूपनिर्ह्याणनामसर्गः ५ भुसउवाच युवतोमेष्चयो रेप्चवान्यास्तविषमास्त्वचस्वस्थिरः कल्पवृहे संगमकदाचनकपते १ आनाम्भोमसमग्राणालोकानविहृ विला भूतानानेननिहाम हइसप्तोमस्तवेमवे २ हिरण्याहोधराचोदह्रीपसप्तकवर्जिन यदामहार्णवस्सा नाकोपतनदानरुः ३ यदालोलायितवप्रवर्भुवामयपर्वतन सर्वतोदमास्याद्दिसदानाकपतद्रुम ४ ॥ ॥

७३ ओपवार्यवेने सापत्रवकनुहुममहात्म्यमपवर्गनेपुगातोर्यज्ञादिषु सस्यावेदाप्रसतिप्रयवनमलेनद्रुमसरसिविकेय वैनिषेद्यो नरेन्द्रमासतेपुरासोभिप्रायादिना ११ यद्यपिधरयासहवास्यहूतस्यपिहरणविद्यतेपवनस्यापिस्थिग्रा भावलान्त्राकपतेनत्वाशय ३ सर्वतोदमा सम्याचलेभा यत्संभविलावद्रयोपसनयाविधोमयपर्वतः प्रयोदसादे

८ एवाकममनुसृत्य भीमास्त्वपि दशास्त्रसभामास्त्वविनिर्मलो फलं स्फटिकादिनदाकाशात्तत्वहता' २५ नगातनस्य भूयो विमा
णेकस्तदपिनादेव प्रसक्तिरित्याह द्वयमिति ३ ज्ञानमपि द्रुवोमनस्तु धैर्यजनमनस्त्वेचेतिभावहर्षितदिशासर्वसाधारणो ऽ
लेखप्रयदिशार्थं ज्ञानिश्रुयाहानभयप्रसक्तिरित्याह सर्वाणीति वाप्रथवानवाप्रयातितवासमाधातिपरमार्थं दर्शेत्यर्थः ३

भीमास्त्वपि महावुद्धेदशास्त्वव सत्रुदय' विनिर्मलोपलाकार्य समामास्तु यथाक्रम २५ इयमारभस्तभमानस्ता
जाभातोस्थिति' भूयोभयः परामृष्टानचकिंचनवापने ६ सर्वाण्येव शशान्येव समायाति घवानवा भगावभूतना
सानिभयमस्माकमहर्कि ७ भूतजातनर्भीमत्वादि संज्ञाकालसागरे वधं समारसरिनलटस्त्वाञ्छ्रयनाउ्रलः ३१
नेऊर्मोनचशृलीमलिशामोनेहवस्थिता' मउयातादसाकृरावयमसिद्धमेस्थिता' ३२ वीनयोकभयायासेसा
दयो'पुरुषात्मसे' नलेरनुशृहीनासाः सस्थितावित्तनामया ३४ ततसनमश्च पर्थतलदिननवहृर्तिषु नायवाम्
एनकार्यमस्माकमभगावन्मनः ३५ निर्विकारे गतलोभेचात्मन्युपशमंगते चित्तरगा'प्रवुद्धास्य'पर्वतीवमहाचय' ३६

तत्रत्तस्पस्वस्पतरस्वनयासर्वभूतसमारद्वष्टान्नत्रादरामावाश्चनभयप्रसक्तिरित्याहभूतेति ३२ व्यवहारमात्रसिद्धयेस
केदकभुवीवसावधानतयासेसारेवामेयाणामुडयादाः नत्रदृपासेसारोकेदकावाकूरा' ३३ महनामनुग्रहादपिनन
लेदप्रसक्तिरित्याहवी नेति ३४ व्यवहारमात्रसिद्धयेनतस्तत'पर्वतस्थपितामादिहृविषुनन्तरिने ३५ चित्त'सर्वतोज्ञाला
कारवृत्तिचदादयोहिङ्गवोधायवमरंगा'येघातधाविधा सत'पर्वतामहाध्यग्रवप्रवुद्धा'स' ३६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्री वा नि स टी ४३

मोहेपनिःस्वरूपे १७ कहे सेप फलेःपरपीशादिविचेष्टिनेनेत्राः २० जीविताजीवनानदेहस्यकर्मयेदिकामुष्यिकफलार्थो।
क्रियानापिमरणादेहस्योदनेनाशकाकामरन्तुभयत्रपाया यथाहृदानीस्थिमेन नित्यसिद्धनिशतिशयानंदात्मस्वभावेन
निष्टाममलयैवसयोनेदिनाःप्रतोकामाःस्यास्यामहन्यथेः २१ लोकानोदयाजन्ममरणाद्यनर्थदपामिथ्यात्वनिरोधयकाःस्व
शदिहृणानदस्यांःहसाः २२ ननतावत्तस्यांनपर्यंतकल्पहृदप्रभावादेवनास्माकंवेदप्रसक्तिरित्याह श्रुनाश्वेत्यादिना

तै

वर्यंतभरावत्रित्यमात्मस्वनोधमास्थिताः नकदाचननीरूपेमयामोजातेविभ्रमे १७ स्वभावमात्रसत्ताःकर्मे
मेत्राविचेष्टितेः क्रियाःकेवलकास्मत्सिन्धुतत्रिमार्थे २० नमोविताज्ञमरणात्मदेहस्यरोधने यथास्थिते
नतिष्टामस्त्येवसंस्थानेदिनाः २१ आलोकिताभोकृदशारत्मारस्पानहस्यः नूनंसंपकमसाकंमनसाचेवलवपुः २१
श्रुनाश्वतनिजालोकेनिषेकायश्तापिनि कल्याणस्यापरिसदावेषिकाकलयाति २३ वनगुकप्रकापाण्डोऽज
मित्कल्पलताशृदे शालापानप्रवाहेनवेधिकस्मरादिने २४ भुक्तिलादिवाभोदासिन्धुतःशिलाश्चये जा।
नामिनिजयाबुद्ध्यालोकात्समस्थिमि २५ सारासारपरीक्षेषायादिशांतिमागते निरस्तचापलवांतस्त्थि
रेमस्वनेमनः २६ समासाद्यवदाराणायाणायाविसन्मयेः इद्धरेशैविभ्रूकाकोनवेवयंत्रनाम्यहे २७ परोपशमा।
धर्मिण्याद्यमालोकयीतया पयपतोर्जराजोमायाधियाधेर्मयानाः २८ ॥

कल्पाभस्यकल्पवृक्षस्य २२ प्रकाशबहुलत्वादविज्ञेयदिनरात्रिविभागोज्वकथंकालकलानानेवमित्याह रत्नेति शाला ४३
पानप्रवाहेणस्वरोदयणास्वप्रसिद्धोपायेनत्यर्थः २४ २५ मनुःस्थैर्यस्मादपिनमेवेदप्रसक्तिरित्याशयेनाह सारेति २८
उद्दास्त्वनिशायेस्त्यधनिभिःप्राहत्तेभकाकद्वयनाहं वेवयंभयप्रमामि २७ धीरत्वादपिनास्माकंवेदप्रसक्तिरित्याह २६।

भूयः द्वितीयवारउक्तवान् ९ १ ८ तत्र यदीसौ ४ सर्वस्मिन्नात्मनाश्रन्तिन स्वरूपेणांग्रुषेभुमासेवकाः 'सर्वादिसादित्या
शापितश्चयेतथाविधेस्रुवानस्तथप्रवाहादिमरुदतिक्रामितुमसयवाणुमेदेषु ११ १२ यापामावद्वनोद्रूतानिकारीतिरेवस्त
पाविधेरिदो' करोरामवृन्दमलयास्तुटकस्का यानेशुं रुद्रेमेरुशिवेरविष्णुनेः परपूर्नपिकिंदनित्तनथाराज्ञुवैतेशिरालिभ्रलानोहः।

श्रीवसिष्ठउवाच इदमत्रंचपायसभूयोदत्तवानिस्य भुसुडविहरोतमितिरिसाम्यादमत्कवान् ९ आनरसेविहरोप
नाहकसत्तमहाधिप' इदकस्मात्वइदपतेभमेवेकोसिहवाये १ भुसुडउवाच निहेनाविदन्कालोमहानिवगतो।
मृने युगानापकृपासीताविवसानाविवानन्त ८ एतावतायकालेनसर्वपवमम्तामुज्ञा' नवस्तुनामिनवत्कतापिके
यसिनाम पदे ४ दीर्घोपुषोमहानेपियतोविवलिनोपिच सर्वपवनिगीर्येनवालेनाकलितात्मना श्रीवसिष्ठउवाच
स्तथपाकार्केशशिशुवदत्तवविरतजवान् वानस्तथातिवातेपुकश्चिन्नातनविद्यसे ४ दसोदयास्तपौसोद्दर्वत।
स्वदैंरवे करें' चिरमत्यत्रमासस्ने' कथतात्तनविद्यसे ११ हरेसयकौ'सौनिःपाषाणोद्गत्तवारिभि आसन्नकर
कापानेःकश्चिन्नातनविद्यसे १२ अनस्तरुहविष्णौ' कस्यनीमृत्तमडले' परपुक्केदनोदसे' कश्चिन्नातनविद्यसे
विषमेवातभे सेमेरुशैलरपदस्थित' कथनस्तोममायाविकल्पहसोयमत्रतः १४ भुसुडउवाच निरालवासदा
ब्रह्मन्सर्वलोकावदेसिता नष्टेयेसर्वभुतानोमध्ये विदूराजीविका' देहपोषुखमभेषुनिजेनेपुवनेषुच वास्यताये
स्थितिर्धोजापस्येवायोमवर्त्मनि ७ कथमस्याप्रभोजातोजात्तशचिरजीविनं आशापाशा निवद्दस्यविद्दमसविशे

रायेअसेः १४ स कङ्कुकालेषुमहत्तामपिविदद्यभावित' किपुविंदगाथमयोनिजातसमत्याधिविवेकप्रभावाश्चलेद्‌प्र
सक्तिरितिवक्त्तवयेनिनीविकाधारत्वजीविकादेलयायच्चनामाहे निरालवेतिनिरालवअकाशस्तसादा १६ देहपोषुक
न्तुषपिभूतेषुयोनिषुधाजाअष्याप्रीत्यास्थितिर्जीविकाकल्पितात विरमित्यर्थं इवार्थेवाशाव्‌' २ १५ ॥ रामायनम्

उक्तस्त्रपमेदंस्त्विजानत्रति देवमदानुभाववयजानाः नथावयथावह्रोधंसंप्राप्यस्थितिपनन्यान निवासमावात्मे लिपनम्
श्रवयोमसवंसमलिले यथास्मात्मानेनभ्यक्रमतःपरंशेषात्वविहितनकियदापुष्ट्र नसाधेहनेसरसिंकिंचदेलिप्रश्न
हर्यत्रयेगात्वेनवज्ञत्वानिमित्रनमांसम्यकनुपाधिप्रातायथनदीपनवंदिष्यामीत्यर्थः ५ इतिश्रीवासिष्टनात्पर्यं प्रकाशेनि.
पकोनविंशतितमः १९ मतिकल्पनात्मात्मप्रान्तगोनिधनेनथा प्रलयेपिभुक्तेवस्त्विनमेधर्यमकवान् नखहृतेम
रसिकिंचदेमिप्रश्नसाविसरेगात्रवक्तृकात्मावत्स्यमाणात्वहुकल्पस्तजीवनोकेविमकत्पनकं प्राथनिजं नीडेप्रविशये
त्याधुनेश्रुत्वेनाविरोधाधोकाम्भाभूदितिहत्लेमर्वादीनांप्रातिकल्पेसंस्थानसाम्यादेकवादइत्याशयंदर्शयति श्रासीदिं।

जात्रप्रथासयमिमेस्थितिमात्रनाशुसंप्राप्यबोधमपशोनयियोयथावत् पर्यङ्कमविरलमलंमयानेयोगेनासंस
मनशायिमदाप्रभाव ५ इतिश्रीमत्सोपाधेत्रात्मनः सोऽभिनामपकोनविंशःसर्वः १९ भगवदुवाच श्रासी
किंचिन्त्वराकल्पेजगदाश्चिरमास्थिते मन्निवेशनचेतयदापिचनहरं १ लदेनहृतमप्यामाह तेमानेनवीती
ते मयाम्नुनीह्बोधायधाकृजम्मसान्यदर्शिना २ अद्यमेकलितप्रायेस्थिरकालोपसंभूतेः निर्विघ्नमेवपश्य
मियद्भवेनमनेनमः ३ इदं नीडमिमांशालमहंचायमयेष्टुमः अद्यपावननांशमान्यातनिलवदर्शनात् ४
इदंसर्वमिदंपाद्यंगृहीत्वाविदरमर्पितं नूनंपावननांनीलाशेषाणादिशाचाप्रभो ५ ॥

त्यादिनाप्रश्नसजनमहेतोकल्पेयत्किंचिज्जगत्पदार्थहृदंविरमास्थितनमविवेधेनघवयवसंस्थानान्याविनायत
हृत् पनकल्पीयपदार्थवदेवासीत नस्यापिनहरं श्रभेदात्मानस्त्रिदिनसमेवेतिसुआइसंकल्पनरइत्यादिनि
देशाद्मर्थः तत्रमाहमसतीनमविजराश्रीत्वमासाहर्ममामेनजरातश्वनवृत्तिने ३ तत्रहीवेकपास्त्राचेश्रुनावि
संवेमाभूदितिप्रथमप्रजालोकारमप्यर्थितस्याश्रीभर्गलोचरोति अद्येतिहाभ्यां १ इमपालांप्रज्ञानमिदंनीडमना

शिखरस्तसोविद्रुमादर्शेज्मनः प्रतिबिंबमिवस्थितः कल्पतरुः ३९ चंद्रबिंबानीवालसंतिफलानियस्मिं ३० स्फुरंतोमणयो यस्मिंस्तथाविधनीडे ३१ चिंतामणिशलाकादिभिःविहितोशतिदस्थिनिर्वेदिहोरप्रकोष्ठरचनायस्मिन् ३२ शुद्धिसर्वसं वारैर्विचारहृदयेव्यवहारैःपतीसै: ४० नाकवनोदेवानामपिदुर्गो ४१ आमिषंमांसं ४२ आसेवुसादसेवुसानिवासात ४३ वं

असालिपृष्टेभूनोच्चहृतःकल्पतरुर्महान् नगनःशिखरादर्शेप्रतिबिंबमिवस्थितः ३९ तस्मिन्दक्षिणस्कंधेस्ति शाकनकपत्रवा रत्नस्तवकनीरंध्राचंद्रबिंबोल्लसत्फला ३० तत्रपूर्वमयानीडं कृतमासीत्स्फुरन्मणिः देवोप्या ननिषण्णायोयस्मिन्त्विलरुमेस्तनाः ३१ रत्नपद्मपरलक्कतेरसायनफलान्विते चिंतामणिशिलाकाभिर्विहितालि दर्सोस्यति ३२ शुद्धिप्रदंसमाचारैःसंक्षीणकालपुत्रकैः शीतलाधूमनरहृद्यहरिताङ्कसमोकरेः ४० तदहंनस्त नानीडेदुर्गेनाकवनामपि भोगमोक्षस्वतन्त्रस्थानिर्विघ्नमत्नमास्थय ४१ रत्नकास्यान्पिता तत्रत्रुधुवाभ्याल लिखाच विधात्मदयंतस्माल्याना दालेबुसाभृतनाः ४२ कर्मणाकाशमन्दलेचानिर्गत्याउदकोदरैः पवनस्य धमासायवंदिताव्योमचारिणः ४३ पविष्ठत्वदिनाथीपालोकोत्तरप्रगताः स्वर्गान्तलेच्छयातासोक्षत्रलोकमनीश्वर प्रणामसर्वेनतेनयथावज्जल्पितंवचः आजेवभगवन्मेवाश्रमेचापुनिवेदित ४४ नाभ्यासंहसेवमास्मिवराकेन्या लयेधिनाः वयंकृतनमस्काराब्रह्मलोकाद्विनिर्गताः ४५ उत्पत्याशाकपालानांपुरीस्पनभास्वराः आकाशाना मिनोलोलाः पवनस्कंधचारिणः ४६ इमंकल्पतरुं प्राप्यनिजेनीडेविषण्ण च हरस्थाथानिष्ठामौमनेनमौनमव स्थितः ४७ ॥ प्रविषण्ण

+ देवोद्व्यापरानीत मस्मस्पचतराभि के ४४ तनुकाच रणीरेखा. पितुर्मे नाभिवायच+ टू+ मृ+ ६+

तिनाव्योमचारिणोदेवाःयेतेत्वलयोकाः ४४ असमाशोकालोकोत्तरेस्वर्गमस्मरममरावती ४५ तत्रब्रह्मलोके ४६ गच्छेति ज्ञा+ आत्तयाश्रांदानेनाशिषाचपधिताव दिताः ४७ तपनवद्भास्वराः ४८ मोनेरयास्याप्रयाग्रवस्थिताःसमाधिपराइतियावत् ४९

श्री
वा नि
इ टी
४४

२९ मेरुमेव सर्वाः सिद्धसदिव्यादिनाम्भूततद्देश्य शिखरमदे कनकशिला उदयशिरोऽन्नाद्यउदलशालमसमयमुत्तम सुमनसो
मध्यमस्य ३० सौवर्णोनचन्द्राकोऽसायोदेनमस्त्वेषाराम्हदयोनकिपुरुषादिवर्षगतोनखात्र सप्तम रत्नमयेश्वतलोयकै
राक्षानिशिलिवलापवात्रसयोयस्य धनैनोद्दीपाश्वत्रुयस्त्रवसयायस्वरदेवोभुवाउत्तमिनऋधीक्तनोभजइवस्थित २८
लमेवराजतेनवर्णायतिशृङ्गस्यादिभि नक्षद्दीपस्लागस्यासनेसिद्धासनेरामायोल्लाना विनिशेषु अनपवर्गोस्तमसदि
चन्द्रार्कसदोभयेनप्रभयेन २९ तावोद्याप्वमालनीमास्यानियसादिषा यस्पनद्याविधमेकमवर्स्कारामेयावरवस्तय
एवदश ना

चशउवाच सर्वभूतानाधार समस्तसुरसद्य मुनिसेवमदोलसेषोमेरुर्नाममहीधरः २६ लमसुद्रार्कदीप्त
भूतहेदकसंज्ञितः अधाउमडपस्पावस्तम कनकनिर्मितः २७ सौवर्णचन्द्रपीठाख्योरत्नाग्रभितोरगुलि धनदो
पाधिपस्योभवेवोऽमितोभुज २८ हत उत्ताद्रिसामनेतं शुद्धीपासनेस्थित राजाचन्द्राकनयनेप्रभयोज्वल
संसदि ११ तत्रोत्तममालनीमाल्यैदिव्यौकाव्ययवर नागनातिदयस्वात्मानोकनायकभूषणः २ दिवासनाधिरोभि
नेरस्माभिः अस्पृष्टो पद्मनिस्पदिभि गीर्नेवाजितोधनचामरे ३१ योउयास्यसहस्राणियोजनानामथ दिशो
स्थिता यदा प्रकृत्तेनामात्मसदोथो ३२ अशीतिसूक्ष्मसहस्राणि दशोस्यार्कउत्तायवे सुप्यतेनाकसदनेसुर
गन्धर्वकिन्नरे चन्दनधिविधानेनपुष्टस्यामिवसाधवा उपजीवतिभूतानिनियोरत्नठराश्यद ३४ ब्रह्मलीला
नदिग्भागेपश्यताभयहरत विश्यते श्रूयमपरोदिवाकरइवोदित ३५ ॥

स नागसार्वभूतसर्पनगजातिदयस्याधार नाकनायकारुद्रादयपवभूषणानियस्य १ वनामवासलदोवोनीलचै
तादिचामरे ११ १२ हस्यनेसत्थमे ११ ब्रह्मर्षयोदेवर्षयो राजर्षयो देवा पितरो गन्धर्वा किन्नराप्सरसो विद्याधरायक्ष
रक्तासिप्रमथाशुह्यकानागाश्चेनिचतदर्शविधानिभूतानिप्रतिविस्रोतोवाअथिनहस्थानिउरात्यासदानियायानिचय

प्रजस्य विभोर्नाभिसरोजसंस्थाने स्वे वैरिंचस्य कमलस्याकारे उत्पन्निस्थाने विचेरुः १५ नाभीकमलस्य पल्लवे किसलयप्रदेशे १६
गर्भाक्रांत्या परिपक्वगर्भपादविशेषेण द्विधा जग्मुः अभिरंजनयथासारवत्सारवंतिकत्यर्थेनैकवचनं क्रमाडानिसर्गे तत्र
स्वपरम्पराभिर्धानहत् १९ १७ १८ तान्नेत्रयः कथंभवानित्यस्य प्रश्नस्योत्तरं वक्तुं उपक्रमते मातृभिर्विनिमात्रभिः सहचिर।

अत्र नाभिसरोजान्वैरिंचकमलाकारे गर्भाण्डपाविचेरुस्तारान्हंसोपमनोपर १५ एवंविपक्वगर्भोस्तानाभी।
कमलपल्लवे स्ववैतेस्समनुरन्वडान्यथावद्वदवोक्तम् १५ तानिकालेसमायायनतोडान्येकविधानिः गर्भोक्रा
न्यादिधानमर्वेलाडजीवसारवत् १६ अहं भ्रमेत्यस्यदिनानावरुक्रियमने आनरुडनन्यावायसायकविधानिः १२
नेसेनातानानाहडिनसिम्नमलपल्लवे संनानपर्सपवानागानोडुपनेत्यमाः १८ आनृभिःसहदसीभिर्भोभग
वन्नीनतः विस्मापितासम्यकसमाधाविरतासती १९ प्रसादपरयोकालेभगवन्पातनःस्वयं तथावाचपृष्टी।
तासोयेनमुक्ताकथंस्थिताः २० समानःमनसःपांतापकांतेध्यानसंस्थितो तिष्ठामहतिनिश्चित्यपितःपार्श्वयं
गताः २१ आलिगितालतःपिवापूजितालेत्तुसावद्य तथाहर्षःप्रसादेनसंस्थितास्तत्रसंयुताः २२ संडउवाच पुत्राः
कश्चिदपर्यंतवासनानंतगूढितान् भवतोनिर्गतानूनमस्मात्संसारजान्स्वकान् २३ नोपदृष्टंभगवतोनदिमांभूता
वत्सलो मायंयामोयथान्नेभवयत्नानपारगाः २४ कोकाद्रुः तानस्तानमलेनेयं आत्मादेव्याःप्रसादतः किंचि
कानस्थितेस्थानमभिवांकामहतमे २५ ॥

मारोपिताअस्माभिरिति शेषः १७ तथातात्पर्येतनत्वमासात्कारफलेनप्रत्युपग्रहीताःस्मः २० निष्ठामःस्थास्यामइतिनिश्चि।
त्यपितुःपार्श्वे विध्यकर्के ३१ प्रजितापूत्सेत्तुसार्थैःसंयताःविनयादिगुणयोजिताः २२ संसारलक्षणान्नात्स्वकान्पतितबंधनान्ना
यान्निर्गताः कश्चिदितीप्रश्ने २३ नमदर्थंभवतमविष्णय २४ एकांतेस्थितेत्वस्थानस्त्वयोर्यस्यानेनिवासमभिवांछामः २५

श्री
वा नि
हु सी
४४

३

नजतस्मिन्नुत्सवे क्वापि ब्रह्माणी वैदधिन्योरयं हंसः प्रलंबुसायाः रथः वाहनभूतः शुभः काकस्यपवनस्थिनाः नन्दनं अधि
नदानां विलानांतसेसमभूप्रदेशेहतिनहीपतविभावाक्तिः शनिरनुपागः १ सनत्वाद्दैवात्कद्रुमालानामपिहंसीनानिकृष्टा
नीयेनापि काकेनसह शनिरनुविताधिपेनपुत्रनिस्तवनायापिशालुः ४ एकत्रैतिवेषिनिं एकेकस्या हंस्यायावदन्यान्यमीपि
तमिक्काशलिलावद्रमेनत्यर्थः ५ अथहतोन्तवहन्यास्तादेवायामानरञ्जुस्वमायायोपाविमर्शात्वप्रधानमकुशलकहे

नहेकग्रामयोनमत्काश्चिन्नतमेको रथहंसः स्थिताखाम्याः काकश्चास्तु सारथः २ नृत्यंतीनोवदहंसीनांपिवे
तीनामथास्वे नलेचाथिनदानोनुरतिः सम्यगजायत ३ सनानरनयोमत्वाः सर्वोहंसः क्रमेणताः रेमिरसह
काकेनाथपश्यन्नासदाकिल समानोऽकुलहंसीनोदयिनोवायसस्त्वसो क्रमेणाश्वनेकश्या वदन्योन्यमीपित्ते ५
प्रथनाशमेधाशिणाचभूवुश्चितोषिनाः देवाख्नहनव्यानन्दप्रधानमथाघपुः ६ दडरोदनतयानामीघशवश्रि
यानुसा भोजनायमहामायाखेखसानुस्लपाणये ७ प्रियाभेभोजनेदत्तेत्येवयथाविहिताः वभ्रुवःशुष्मावभूवुरषिता।
यदामातृणांतप्रति ८ नदानास्तोमसाह्यस्वाभादानेनवेपुनः ददुभ्रेयोविवाहेनपायंनोमिदुमोलये ९ नतो
देवोदक्षिशवपरिवारसत्येनयोः सर्वेसत्तहमनसः सास्वान्मृपयद्रहिता १० अनवन्धावभूवुस्ताशाक्ताहंसोननीद
१ हृतांनेकथयामास्खाखादेवायथास्थितं आत्मरुवाच हेत्समः सामवंवस्त्रवमोमेरथकर्मेति नसमयोभव
त्योदिवेचरनसाश्रवे ११ इतिगोलसाद्हंसीरुकादेवोदयापरा निर्विकल्पसमाधानेआसीनस्योयथास्तव ११

यषुः १ अनयक्ष्योरननंतुमोनवेसोईश्वरायभोजनायदङः ७ यदाशशिसोरविरोमेप्रियाभोजनेदत्तेनिजुक्षामात्तृणांप्रतिकृ
षितावभूवनसानाशानस्तोपावंतोसंसावानेनपुनरन्याटभ्योविवाहेनयाणिग्रहणविधिनादडुर्हृदयोस्मयः ८ ९
यनयोर्दवोदक्षोमातृणांदेवांशत्वेनेकोकारादेकशेषद्विवचनं १० अनवन्धाशनिरायः ११ वनवन्धास्त्रिमः १२ इतिउक्ता

तिं
४४

रागमानृमङ्गलमथ श्रीदन्ततावातां कर्णेषु रिवमानृतामृमानृत्येन तेनस्वलाभिमान्वगापायेभाल परिहासक्रीडामाद्य
नस्वनृत्यैवदेसनादेशोपि श्रीर नताश्रोरत्नादिसर्वमस्थ्योज्जलेषुपेयाम्मनोनानाकर्तु मिमिषाय' २ १ १२ नालः करताल
लेडामिद्ध्नाद' नाम्याचनरवचयासामस्थाजवस' १३ धनन' योलशुद्धाश्रयस्मिन्कर्माणितद्यथाभवतिनया चेशाद्यानो
णवजनरवचयतधनचसमद्वारीभिनगाजे 'वदनेनरक्तवसासवादिनावाचिनान्यत्रुलिमानिगुह्यान्यतानिविरश्रादिसुब

मायथापद्मताभर्नेरगाहरामृपाणाना नामालोलकपादेवा'ब्रह्मेरस्वनतागाना २ पार्वतीप्रेसलादिनेसविसक्ष्म
महोत्सवे बभूवतासामवोमान्नृत्यतोयमनोहर। ३१ अन्यानदमनुहामरवमेवावरवमो दीर्घाविवविशेष्यवि
कारीसवमोदवा: १२ अन्याजद्स्वरहामनालखशचनाथव ससदविकारवधनन्तगिरिकानन १३ अन्याजा
गुर्धनकेलशृङ्गमायाननोषिता' वारीववववद्वजगामङलवोदरे १४ अन्याः पानयपु मुषुचर्विताराशिर'ए
र लीलाचुरस्तुराग्रावस्वादाकाशकोटरे १५ पपुरुदगुरयोसे'सत्वराजममनृजेदसरपुरादेशु'येनरुवेवेवरा
ननृत्यनिशमाद्र'स्वादुमासवदेव्यास्त्रिभुवनमपहूतचक्रुरुत्समद्भुता १६ इतिश्रीमोसेतपावेयामसवदाश्व
णीनेनामसमध्याःसर्गो' १७ भस्त्रउवाच रत्नमवेवनेमानेनासर्वाहासतउत्तमा' तथैवमाजदस्तनेनृत्त'पपुर
पसक

पर्येतानियथापुः तथापानयपु' १७ तासामन्यजनुहानान्येवकान्याभिलपनुयसदरतिपपुतिनिवोष'पेयानिधापु'परस्परवा
रत्न'परस्परमतेवश्रीप्रहेषु' अपहूतपरिहनसावाभसितयाअपगातरत्नवा १९ इतिश्रीकासिहूतान्यभकावेनिर्वाण
प्रकरणेषादश'सर्गः १८ आलीरस्यावस्योभान्स्वजन्यभातृभि सह आल्याअसादाङ्गानामि.पिन'स्यानाभिरुचाने ना
सामानृणावाद्रा वाद्दनभूनाचेउदय' १॥

श्री
व शि
ह री
श्व

नन्दयानवोऽयमसवाम्रशरस्यादिवहुसख्येनेनासाप्रमिदेवसमहादिनस्थानेनजाद सर्वासामिति २१ तासामथेसमसीयादि। यानेनस्यालवादनचडाख्य कांकोविद्यानइतिपदेशास्मख २२ २३ इतिउक्तलताला मानव केनापिविहारदेनना २४ विज्ञेया गूढमासमापिपरमार्थंभूनस्तान्मनवप्रकाशकयानोऽस्यव वामस्तोतोवामममोऽपापरगजाराधनप्रकाससहनास्तुगुरु नामानहृदस्नूविभेदमाराध्यानेनाश्रिता लेड्रुरुइवामस्तेनेवाममभारासहनासन्यप्राश्रितार्इतिवा २५ २६ वीयावसवा।

सर्वासामेवमान्त्वाणमहर्षिवनास्ननायिकाः आस्मभनुगतरहस्यालासामनुगानःपरा २७ तासामथेमहाहोलसमा। न्ताम्ननिनायक सुसह्रुमेतिविद्यानामानामानदविधये २८ वचास्मिन्नडुमुडाप्यरदनीलावसोपमः नसोस गदनेकाकोवसख्यागरुडेयणा २९ रमहेसर्वयंगुक्कालामातोरोइवहिना वदाचिमिलिताकोन्मिसर्वाःकेन मिदेत्तना ३० उत्सवेपरमेचक्रुःपरमार्थप्रकाशके वामस्तोतोगताप्तालङ्गुरुरु इमाश्रिता ३१ सहजयिनाज गत्सेयोदेवोलङुरुमेस्वो विचित्रायेकयाचक्रुर्मदितामादितोषिता ३२ अथेयमायोनासाकथावसरेतक था असाजुमापतिर्देवं किपद्मवदलया २ प्रभावदर्शयामास पुनर्नोर्मर्ष्वसोऽयथा इदमाश्चमहाशकिक शिष्यत्ववधीरणा २६ इतिनिश्चित्यमनादेवाविवर्णवदनाभिका उमामेववशीकृत्यपेर्दत्स्यामासरागहृता २७ ॥

२ ३
नपरमस्सवादकयाप्रयुक्तरुड्कनमात्रदेलनप्रसरोनकथावाक्तुआयपैयो तामेवदर्शयतिभ्रमामिति २१ यथाप्रमो उमापतिर्दहमाहामदनीयाकिससप्रभावोयेननयाभूत सन्नप्रसारोहिस्यययापुनःप्रवधीरणाप्रवदेलनानकरिष्यति तथाप्रस्वप्रभावदर्शयामहत्यन्वयः २८ उमारुद्रशक्तिवशीकृत्यस्वस्नमिनरेवास्माधीनाकृत्वेयत्तेपशुमिवसमचेष्टा भसाभोस्यामाख विवर्णवदनाभिकामित्यनेनवदनायमानावर्णनरापादनेनसदसायन्माउमामोक्तिनेनिपरिरक्षा।

यस्य समाधिकाले प्रसिद्धे पेकाग्रे दृष्टिसौवीलदृष्टपनन्तर्विशुद्धपन्तरस्वर्गेत्याग्रेगाह एकाग्रेतिसेद्रागद्वेषादिसर्वदो
षविवर्जिताः इसाशुद्धीस्वेजलेवनस्पादिनाहतिसरसाग्रपिसंनाः सेोभवनापानन्दिशाश्वनीस्माग्रवनावापिपासादिन
सापूर्वास्तेप्रसिद्धामेरु हिमवदादयः शेोसायस्मद्दस्वयपकाग्रभूताः ध्यानमर्त्येयः प्रसिद्धाइत्यर्थः ॥ इत्सेनीनस्य ता
णानसर्वेशक्तिमतोसर्वाग्यतिसिसंसिद्धराः भुवनावेस्नादिद्धरणक्रिमतियेषांनवाङ्कराग्रकराः विचित्रशिल्पादिक

एकाग्रमर्त्येयःसेद्रागद्वेषविवर्जिताः स्वपानायस्मनेषेोलाःसर्वसाग्रपिनीरसाः ॥ चिरःखाग्रखरकराःक
रदनमूलोदराः आसोङ्गानहिवक्राग्रप्रमथायस्पलालकाः ॥ नसानेवैजयोद्दासिवदनस्पामलप्रभाः यथा
गाग्नितैवन्याःपरिवारोहितमनः ॥ नृत्यंतिमानरलसपुरोभूतगणानता सतदेशाविधानेनभूजनातेवभे
जनाः ॥ एवोग्राकावदनाहृजमेदोरसासवाः दिगंतवविद्दावितिणा पारीशावरावस्तजः ॥ वसतितिरिश्वदे
मुखोग्निसोकालेपुच मुवदेषुसमशानपुसरीरेषुचेदिना ॥ जयाचविजयाचेवजयन्तीचापराजिता सि
द्धरक्षासदुसाचइत्पसाचेतिदेवताः २ ॥

एताञ्चिमनोयेषांतपार्कराश्रदेतमोत्तादस्वर्वंशमतागावयनादिशाङ्क्मनोयेषांमदाभत्काः उग्रामजाग्रहयः सर्पोसेया
मिववङ्गीतायेषानयाविधाःममथायस्पलालकाःक्रीडासहायाइत्यर्थः ॥ यथाग्नि सेवेदसकेतोपुसर्वशक्तिमनोजाना
नरि+ शुमातरस्लसेवाः ॥ भवनसेवायावनदेशाविधानिसमयायाश्रनताभिभूतजातान्यकंभोजनसमयासो ॥ रक्तमे पुरस्य+३
दोबसाःश्रास्वदवमसायेयाःयासाशरीरावयवाःशवहसपादादयःस्तेजायासा ॥ तलल्मस्थानेतातांनामास्वादनयाचे

श्री वा नि पू टी ४२

मृणानिशाणोतोवनेनमालीवस्त्रोधिनानिप्रनपयमालायाकारेणाचरितानि देदेशकानानिमनोरमाणिक्रमादिवारीना। णितम्यपानितहिकारभूतानीत्यर्थः १ नीलानीरदामेत्रापवयलवानिदर्शायस्यप्रवरमाकारोदिकइतियावत् प्रवरवस्त्र ८
प्रमलीभिः शिवाभानाभि देसदशिर्द८न५ ब्रोडीभि पक्षैमहाभासैनेत्राभिवै व स्यादनेशुभ्राकलशामनवासदिष्या। वदिभूतप्रमलीभि शिवाभि कल्याणवेषाभिरनाभि पक्षैमहदिर्महत्तमलान्यायेभ्योत्पादनादिभोजैः श्राकलवाम

निर्मलानिनिरेहनिमृणानिचरितानिच यसाश्रीन्देवरत्नानिदेदकानमयानिच १ सुधाकरासुधायेनतनोसा नीरदपल्लव नास्काविद्भावलयस्यचावरमरुर ८ प्रमक्किवाननापकमहामासोदनाकुल वदिर्भूतगृह। यस्यमणानद्विमपाडुर ४ कपालमालामरणा पीतरक्तवसासवाः प्राक्सन्दामवलिबंधोयस्मानर १ ला
प्रस्फुरन्मुईमणयस्फुरेतोमसुलाणकाः भुजगावलयायस्यप्रकचवलनकांतिष रकानदत्योसेदक्वगाल्कव। सलालम येवच्चरित्रयस्यलीलामवासितान्तर १२ स्वस्वीहानजज्ञानस्वर्णपारस्येवेनस यदकयाकास्य दोयसान्मरप्रलय. १३ ॥

सा ३

सर्वदोषेभ्योवहिर्भूतमित्यपिक्षेपादाशेप्पते ५ मानेरोवत्स्यमाणा वधव सदाक्रीडासहाया १ चरन पर्यायेण तदराम्भूषणायप्रसर्पेनःमस्तणावाका स्निग्धसर्वांगा दीप्यमाणस्वर्णकानय ॥ यस्यभैरवमीक्षणायाचरित न
तदेवपुर्यो = देवावपुन्योदादरानिरकाशैटिविशेषणे १२ सत्यसवल्पत्वात कल्पानाधिनेनेवस्वस्थोज्ञानजाज्ञानयेननथावि धप्रलपवृस्वयायाः समाधिर्लस्यवेलोपयनलाविधस्ययस्ययदच्छयासमाधिभवेय कारणद मापिपाप्रमाणिण ४२
राणिप्तिमेतिशुभ्रत्वैः सदनाशयतीत्यास्वरमरस्यमलाविधाभयनीतिशेषः १३ ॥ रामाय ॥ ॥

स्कन्नस्यवक्त्रसरोरुहरसगुणमान्का नामयानोत्सवोत्सादा भक्तेनाश्वकीर्तिता नवबृसिंहजलेभवान्जानहति प्रथमा प्रश्नस्तोत्ररक्तभूमिकाः स्वयंभि प्रस्तोत्यादिनामवैवाना कनिष्ठासिनामध्येछेद्य स्नानेश्वर्यंवलादिग्गोहत्तन्तम देव नामोपिदेव ईश्वरपादस्वस्तेवानादेवेन्द्रादिभिरपिस्तुभित सर्वत्र सदाचवदितानमस्कृतस्तनश्रुतितिभिर्दिवाथतोःसर्व सोपितस्वैवोत्कर्षेयरमावधितमितिदर्शितेनप्रनेनार्थाहस्यमाणप्रस्ताविद्यारभ्यमाणस्तमपिहृतनवोथ्य १ स्वपदानाखेतिरिवा नयनानियस्य २ हिमगिविहाररूवस्मिनालदरीलसत्ता लवकैसंभिताहारिता गुप्तिकेनियावत् ३ प्रतिबिंबकरोदयेणाभ्

स्म भक्त उवाच अस्मिन्जगति श्रेष्ठा सर्वनाकनिवासिनो देवदेवोहरोनामदेवदेवाभिवदित १ षट्पदश्रेणिन
यन्नयस्योत्तस्तवकस्तनी विलासिनीपार्वतीकैलासाद्रतनरोरिव २ हिमहारसितायस्य लहरीलवकोभितापा
वेष्टितजटाजूटाधराकुसुममालिका ३ क्षीरसागरसंभूतैश्चस्तोमृतनिर्झर प्रतिबिंबकरश्रीमान्यस्यचूडाम
णि पाणी ४ कृतारत्नशिरशुद्धप्रस्तवेणामृतीकृत यस्येन्दुनीलवक्कान्तहृदकंदेविभूषणं ५ प्रलितोवामहा
वर्तत्तक्षपावकसंभव परमाणमयभस्मयस्यतानलसित ६ ।

तस्योद्गमेति कृतारत्नेशिरस्त्रुद्दुमामृतप्रस्तवेणानिस्सविषपाशिताहित्यसंजीवनशक्तियुत्यमृतीकृत ५ तथा यस्य कण्ठस्थितपावकाज्वलतस्ययदेतोःसंभवतीतितथाविधंस्थूलरूपं नीप्रलितोवा प्रलित्रीणि तृपाःमहान् प्रलयवातावा
भूतानासूत्रस्य. तैर्यस्मात्तथाविधंस्थूलप्रवेशाक्रमेण परमसूक्ष्मक्रमाज्जपरिशेषात्परमाणुमयसितमुधनत्वात्तेनप्राय सत्तारा
स्य ३ लज्ञाविनितात्तानतसेमाया लसताभस्मयस्यमायाशावल्लभ्रमाणाविभूषणमित्युच्यते दार सत्सश्वेनेभजतिभूसि

अत एवाध्यस्तभोग्यनगराकारं ग्रस्तविषयेंद्रियसंयोगजन्यत्वाद्विलक्षणी वद्विविधविषयवि
षयभोगाकारेण ममैव विवर्तीत्याह तेनेति परोग्यवस्तुपरोभवामिसंनिकृष्टमापद्यते तेन व
स्तुनाध्यासेन स्वयं परोग्यापद्यत इत्यर्थः उपपद्यते पारिभोग्यं वस्तु तद्धीनमिति चेन भोगएवन तु
ष्येनेत्यर्थः ५ नन्वेकस्य नानानानात्मकत्वविरुद्धमापयापिकथं स्यादत आशंक्याह यथेति नेन म
ह नचेति परिनामामात्रात्ममिदेयः स्यान्नरा मिथ्यैकरूपमेवस्यात् अनानात्वप्रतीयापि निवेधा

तेन यस्य यदा यस्मात्तद्रोभवति वास्त्वसौ तदर्थं तत्र्येन तेन न विरुद्धमेकस्वभावतः ५
एवमेव नानात्वे देशमानानामाचवस्तुतः न च मानानन्यानानात्मानामाकारमकेतनं ६
तेन यस्य यदा यातं तद्रो वस्तु विपश्चितः स तेन संविन्नयता मे स्यन्ति हृदयमाग्नमा ७
एकदेशगतानां विषयव्याप्तिकर्मोलित्वंवेति यो मीमांस्तिभूकालेभ्रस्त वीपरुभवेस्यपि ८

ज्ञात्वा तेनाविन संभावयितुं शक्यमिति विरोध इति कि त्यर्थः ६ अत एव विपश्चितो नाना दि
नाभोग्या नो युगपदेकत्र रूपं परिपाके एकस्यैव देहारेयुगपत् विरुद्धं तत् देशस्याविद्यया ग्लान
त्वे बहुरौ युगपत्पूर्विविवर्तते संप्रत्यमित्याशयेनाह तेनेति ७ परायोगिनामागस्त्यादीनां म ८
त्स्यादिनिवैलेकदेशो नित्यो विमानमयिनामादेशेभ्य श्चमीलनानागमादिकालेषु योगबलात्तदि
धानेन सर्वात्रभवितुं संभवतीतु तदभिन्नदेशं मयानामा विपश्चितो नान्येति वाक्यमित्याशयेनाह एकदे

श्री॰
वा॰ति॰
उ॰टी॰
४२९

नानादेशेषु युगपदेकस्याभिन्नक्रियाक्रमितेन तत्तद्देशव्याप्तिरितोपपद्यते न जीवभेद इत्याह
सूत्रेति यथा चर्मोज्ञान् शाङ्गादयनीत्याङ्गार' मेहोमि योगिमहात्मादेवना नानागरणीतेन
हीसेनशक्तिरात्मिमान्स्तत्कालसौधशालनक्रमभेदेन तेनवर्द्धनसस्यपोवलादिदृष्टक्रियास्त
त्यकालेनेमनेमपादेनैकेनकरोतिनदभिमानि जीवस्तुमयेमाः क्रियाः कुतास्त्वनुभवत्यपि
यहहाशोपातिरोभिमर्थे' ९ श्लोमायेशयैलाभादीवरपतिमा' योगिनः ९' वर्त्तमिः शरी

घडोपियाभिमानेकस्तत्काले ह्यक्रिया शाङ्गादस्वेनपादेनकरोत्यनुभवत्यपि ९
तत्येकालमसंख्यातनीवरप्रतियोगिन् कर्मजालेजगन्नानेकर्वत्यनुभूतिव ९'
यक्रोविस्वस्तुनभिः स्वेनाङ्गविधाशरीरकैः पृथक्सर्वक्रियाः पातिनगदुक्ते वरोगनाः ॥
वहवाहू यदाहाभ्यांहस्ताभ्यांश्चर्यसग्रहे करोतिवहुभिर्भूयः सेशामसतने करैः ११
तथैवैते विपश्चिद्भिः सर्वेदिक्कुतयास्थिनेः तथाश्चवहूनेषाममेकसंविन्मयेरपि ११
समेनेभूमिशाखास्वभक्तोदीपोतरेश्चव विहृतं वनलेखामप्रकाशतमरुधमिषु १४

रकैः क्वचित्रयः क्वचिद्विंशतमजनपातन्साहस्त्रप्यंक्त विदेकदेशोगनानामितिशक्याक्रियाः कुर्वन्
जगन्यामित्वरोगनाः भूक्ते स्वत्रभवति ॥ यदाहाभ्यांवाहुभ्यांहयोरर्थयो संग्रहमसाक्किलरा
तुसंभूयस्तवैः करैः सेशामसक्तोतंचकरोति १२ दृष्टान्तान्यकृतेयोमयति तथैवेति य
मेसहवद्रुः स्वादिकमितिशेषः १२ प्रकाशंचालिते १४ ॥

वनामालिषुमेरुवन्ध्यपर्वताग्रेषु मिलीयस्थिते ९ कुरुंभाद्रभूते ११ तथापूर्वेणविपश्चि
ताशाकद्वीपेशालिद्रुमोदयगिरेस्तलेविदलसहितस्यस्तुद्वीपस्यगहनेषु तः यक्षेनसंभोर
नविषयासंभोगहितेसमवर्षाणिसमे ज्ञानेवपूर्वविपश्चिमापातालकरं क्षेत्रुपशासित

उदितेगिरिमालासत्रयोमेसागरकुशद्विप विप्रोनेद्वीपलेखासनिर्दीनेसुनमालिषु १७
कुरुमगोवमालासवाम्पासननवीवि कीर्तितेभूभद्राश्चानोनरीभुमगरीपुच ११
शाकद्वीपोदयगिरिनिदेसमवर्षाणिसमेपर्वेणामर्दिदलगहनेयत्तसंमेहितेन
पाथारणाजुमसभमनुमेवाम्रपीताचृषश्रामागत्यामं स्थितमयत्तमाः समजातेमभूमेः १२
शाकद्वीपेतलशैलस्यशिरस्थअशृहापदेह पिशाचाप्सरसामासेपाशात्यः कामकौक
नः १८ अत्रशोभनभयेवर्षेनलधारेमहागिरौ हरीतकीवनेवर्षेपूर्वेनदीनमापयो १९
अत्रैवतवेशोलेवर्षेशिशिरनामनि रक्षाराक्षमभ्रन्तिद्रः सर्वोयत्तवशीकृतः २०
अत्रकोचनशैलादिदरीदरस्तागतं पिशाचमायाक्षालिमोरक्षावर्षोणवासस २१
गिरोक्तविलीनाशसभेवलाटयपतोपाशाणभावमागत्यभूमेरेमत्तजातेनभूतासमसमाःस्थि
तं १२ अथसर्वहितेगृहापदे १८ योतनभयावर्षेभूमिभेदेकुस्थविन्मनेः पापाद्रीनेकीहृत
नोमाप्य ग्रंतद्रोनेजमेरहयपतोवर्षसमलिवर्षे १९ २० हरीभुदरंरतोभेकसो २१

श्री॰
वा॰ रा॰
उ॰ टी॰
१२२

उज्ज्वरस्पोदेनेप्रनराह्कैमारमिनिरपमाइमील्लगिरेः प्रोधादईरःसन्निन्यधेः २२ पाह्याश्वेक
देनमाहमरीचकेऽतिविद्याधरनयाधाधिकृयामेऽविद्यया २३ किमालेख्यविद्याधरनमक
रोञद्राह रतेति रतेसरतेनतमेनक्रमेणस्थानस्पशरोः लक्ष्मणोभानिशायेनवलावोम्र

कौमारेवर्षमासाद्यप्रणमाइहज्वरत्नदे गामकदीर्यपक्षेषे
धोन्मचसक्करत्नोणाने २२ मरीचकेकरोहर्षवर्णाण्णचवन
देया विद्याधरत्नेयास्तुम्यःसविद्याधरविद्यया २३ रनक्रम
क्रानपुरातिल्लक्षीवलागलेत्वाक्रमणमेकराक्रे एलाल्लमा
लिंगनलथगंधमालेख्यवेलाचनगंपवाहे २४ इतिरामा
यणेनिर्वाणप्रकरणेहोचलवर्णनेनामसर्गः १२५

गलेल्लाम्रोक्रमेणोडुनेःशीकरैःप्राक्रेसरक्रेनचाप्लाल्लनानोप्राल्लिंगनेलेख्यगंधवे
सावनस्पगंपवाहे वाधुमालेख्य प्रानेदहेल्लमेनाभिन्नेपधेः २४ इतिवासिनान्यर्यनिर्वा
णप्रकरणेऽचलविंशत्युत्तरशाततमःसर्गः १२५ श्रीरामचंद्रायनमः ॥ ॥

परस्परोपकारिणं विषयं विपश्चितो विषगर्भक्रियानीवन्धकानां क्षेपवर्णयेते तत्र विपश्चितो
भिन्नदिग्भ्रमतां परस्परानुसंधाने विपन्नपरस्परान्न ग्राहकत्वं चास्मिन्नेवेति रामस्य सेषायांलि
गैरुपलक्ष्यमेनं निराचिकीर्षुर्वसिष्ठः प्रथमं सर्वस्य शीतभयेन वर्षेऽन्हरीतकीतरुभावुसेकरे पञ्चि
मकृतमज्जग्रहमाह वर्षेऽति शीतभयमित्यपि त्वामसीऽरिंपस्य नास्मिन्वर्षे ग्रज्ञशीतभयेन वर्षे
जलधारे महागिराविति पाकत्वगोंक्ते गिरेहरीतकी वनी दूरीकृतभूतः नाटकृदवस्थः कांरि
यं ज्ञसटसभूम्यतं शिलासेधिपानीयं स्थलैः पिबन्स्थितः सर्वो विपश्चित् पाश्चात्स्येनविपश्चि

वसिष्ठः वर्षे शीतभयाभिखेन जलधारे गिरौ नरो नाटकृन्तेरिपानीयं शाकेहिये पिबं
स्थित १ प्रवोधवर्षे समस्या पाषाणेनेनस्मो तिनः विषपाककृचेनेवखितावृद्धन मुद्द
त २ पाश्चात्य शिशिरे वर्षे पाषाणजलम्पागतः मोक्षितोदक्षिणेनाथगोमांसादिमयो
गतः ३ शिवे स्वा चलपारस्यावर्षे वर्षे पश्चिमः मोक्षितोदक्षिणेनेन्यमो पिशाचाच्छ
वीकृत ४

नामहुर्नीतं तत्वा जलपरस्य स्वाभाव्यपापपदं कुनिंमसायनरं त्रपाविषयाक्रकवेनवृत्तस्वेच्छिवे
वत्त्वभावान्मोक्षतनरं निपरेणान्वयः १ २ एवं पश्चात्योपि शीशि रात्वे वर्षे पिशाचपतिपा
पान्यापाषाणत्वम्पागतोदक्षिणेनपन्यगोमांसादिमयोगतः पिशाचपतिमसायमोक्षित ३ गो
त्रूपयापिशाचापिशाचविषयापृष्ठीकृत रुपपिशाचीकृतः पश्चिमोदक्षिणमोक्षितः ४

श्री
वासि
उ टी
५४१

यत्नापि सत्र्वथैवस्य देवतायत्तभावस्य मोक्षतिप्रयोजनाभावात् अस्तेनयास्मिमयसादिनेन यत्नपतितान्निमित्तेन ५ अत्रात्मित्रैवशाकद्दीपे १ विश्वकृत्सर्वतोव्याप्यावृविधव्याप्य कर्माणि अन्नयस्तादीनि कथकुर्वते नत्रोयपतितोस्मर्थे ७ योगिनो द्रष्टासर्वप्रपञ्चस्पन्नतोमात्र त्वाम्मानं साक्षियास्वमनसः सर्वव्रग्रहणव्यवहारेपिनिरकूशस्त्वाते आविद्यात्मसर्वक्रियोपपत्तिमित्याशयेनवसिष्ठउत्तरमाह रहेम्यादिना हेरामरहत्मगति अपञ्चज्ञानाद्दशायहूतभोतिका

अत्रैवदेमकेवर्षे आविकेपगिरोतरी इहिलो यत्ततोयातो मोत्यस्तेत्तलअवान् ५
अत्रैवहेमकेवर्षे शैलेकेसरनामनि केसरीसेगतः एवं पश्चात्तेनैवमोचित १
श्रीराम० एकदेशगतावित्मव्यापिकर्माणि कुर्वते योगिनांस्त्रिकालेषुसर्वाणि भगवन्कथ ७ श्रीवसिष्ठ० रहरामाश्रज्ञानोघरस्पस्तत्वमेवन तेनयत्नमज्ञानातरिदंपृश्यकथ्यते ८ चिन्मात्रसत्रासामान्याहतेन्यत्रात्मन हिदो दृश्यात्मभावयोधेसर्गासमेदशो ह्ये ९
दिस्पृतवस्त्वस्तितेनन० मजुज्ञानोउपपत्रिविनेया यत्नमज्ञानोदृश्यपत्नविन्मात्रमनोमात्रवा वस्तुतस्तवेशार्या क्रियासपर्येययोपपद्यतेत्तथाकथ्यतेस्पृतविस्पर्थे ८ तत्रचिन्मात्रमेवास्तिजतिकल्पेसर्वेषदस्यैवसत्वेत्रसचोयोक्रियोपपत्तिरित्याह चिन्मात्रेति तदिदोतत्वविदोदृश्यात्चिन्मात्रसत्रासामान्यात्रते अन्यत्नगहूपेनविद्यते व्यालस्वरूपेयस्पतत्रात्मनशङ्कोपनत्तनन् मिस्वरूप

५
निर्वाणप्र ५४

१० किंद्भ्रानिभागवतरोध्यनेसर्वेषसर्वार्थक्रियाविषयैनिवार्यतेहास्तिहिपरस्मात्तेआपि न
दनिरोदमाह सर्वेगइमि ग्रथैमिपदांतरयोननाप ११ किनोग्रास्तिकिंनघनमनः समानलभतस्य
पेः अनीममित्यादिस्तम्यपेद्यः १२ सामान्येसज्ञासामान्येतान्यमीनारीति १३ अनिरुद्रमनछे १४

विन्मात्रसज्ञासामान्येविज्ञानस्यामिरंतरं सर्वेशस्येह सर्वेत्वेसर्वात्मत्वेवसर्वेदा १०
वरकेनकथंनत्रकदाकिम्विरोधाते सर्वेगस्त्वपसर्वात्मायत्रभातियसायथा ११
तथाभानितदातत्रसर्वात्मनिकिमस्तिनो अमीतवतेमानंचभविष्यन्स्थलमप्यलं १२
तथाहरमहरं चानिमेषः कल्पएवच स्वरूपमजहत्येवसमान्येतानिसर्वेदा १३ सर्वा
त्मनिस्थितान्येवयथमायाविनेभिते अनातमनिरुद्रंचयथास्थितमवस्थितं १४ वि
ज्ञानघनमेवेदं मतएवजगत्त्रयं नभस्त्वमत्यजंत्त्रैवसर्वात्मेवनभ स्थितं १५

अतएवसत्तासामान्याधीनस्थितिकत्वादेवअविकृतस्यसदात्मनएवनभआदिरूपेण स्थि
तिंप्रपंचयति नभस्त्वमिति अत्यजत् स्वसत्तयाअनुग्रहणात्रैव १५

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ ५३२

मायाशवलो हि नगरात्मा तदेव दृष्टदृष्टव्यतयाऽनगररूपमस्तीति यत्तेन विशालात्मनः शवलस्य हृद्याकाश-
पेलवरूपत्वकं न कथं किंस्यात् प्रवृद्धेव विश्वमविवर्तो यद्वत्वनादित्यर्थः १६ साध्यसाध्यस्वरूपिणः
शवलस्य हृः साध्यांकिं नाकिंचिदिति सर्वे दाससर्वत्र सर्वार्थक्रियोपपाद्य इत्यर्थः १७ तानप्रश्नमाधाने
प्रकृतेयोन प्रकृतपसंहरति तस्मादिति ईश्वरविज्ञप्त्वोपाधिभेदेनेव पाण्डित्यादिशीवत्वादेकस्या अप्रत्यु-
पाधिनानात्वेनानेकभावापन्नायाः अभ्यासादिप्रसादान्तःसर्वं सर्वज्ञकार्यं युज्यत इत्यर्थः १८ योगोयो

नगरात्मा नगरूपं रूढदृष्टव्यतयोदिते । विशालात्महृदयर्षं यस्या तत्किं तेन कथं कदा ॥ १६
हृः साध्यं हि तत्त्वेति साध्यासाध्यस्वरूपिणः । तस्मादस्याः सदैकस्या विपाण्डित्यैनसंविदः ॥ १७
सर्वोपमत्त [illegible] अपापायाः परंपरं एकस्याः अपि नेकस्याः सर्वं सर्वत्र युज्यते ॥ १८ यो-
योगोपालमप्योहि किं नामास्ति परात्मनि । अपापायाः परेवापेयपदार्थोज्ज्वलतोचिता ॥ १९
किं चित्रं हि पेप्सविह्नयाः सिद्धनाप्युचितेनवसा एवं तेसर्वं दिक्स्थस्याः सर्वमेव परस्परं ॥ २०

तद्रूपे शिवलोके किं नामासास्ति असाध्यमिति शेषः तदेवप्रश्नान्तरमाह अपापायाइति १९ यो-
गिनो येष्ठ कार्यक्रियासामर्थ्यं लब्धाः सिद्धास्ता अप्युपपादयन्नाह किं चित्रमिति बोधप्रकर्षक्रमेण
अकामहतत्वप्रकर्षसंभवात्प्रयुक्तामरीत्वकर्षप्रयासके स्वयं प्रकर्षक्रमस्याप्युपपन्नेरितिभा-
वः तेन चिपाण्डित्या संकटं विपश्रेणो विकित्सेमे प्रतिकुर्वन्ति २०

प्रबुद्धानां मनोमात्रमेव सर्वं वस्त्विति कल्पेन सर्वार्थक्रियामनोरामवदुपपन्नतरैवेत्याशयेनाह
वोधाकाश इति । ईदृक्स्वरूपात्वत्प्रवृत्तिरेव मनोभाव इत्यनयैव प्रकारेण वहुशोऽनुभूयमानत्वान्नादिति
भाव २१ यथास्थितं स्वस्थितोऽपि तत्त्वसामान्यमनोभावलक्षणादोषप्रावनरोधादन्यमोघमद्यो
युगपदादृङ्ग विपश्चित्प्रसङ्गयोगिनां प्रबुद्धानां क्रियाप्रपञ्चो वर्णितो यावत्पश्चिमोऽपि प्रबुद्धा इति
मन्यमानेनाम् । शक्नोति विपश्चित्त इति प्रबुद्धानां सर्वार्थक्रियासानन्दोऽपारत्नोऽसि सहसारिदैह

यथेप्सुमनुभवत्या प्रविकित्सितेनव मकर वोधाकाशसकाशादीघ्रमुतदवाघ्रुवे
त २१ तदन्यतामेयादृङ्गेस्त्रा स्थितो मियथास्थित श्रीरामउवाच विपश्चित प्रबु
द्धोज्ज्वलत्येसिद्धहरसिता २२ दिव्यशक्तीनिमेवसनोधायकश्यपाञ्चल नमिद्धर
वाच प्रबुद्धाः कथितायेनयोगीनसमयानन्द २३ प्रसङ्गप्राप्तरामोऽनप्रबुद्धाविपश्चि
त विपश्चित्तमहाबाहो प्रबुद्धानिपुणोनते २४ वोधावोधपरश्रामेध्यानेच्छोसापत
स्थिता मोहविद्यानिरस्यनेवधिविद्यानिवाभिन २५

सकदाश्रमके परस्परानुग्रहोक्तिरसङ्गतेति भाव २२ नयावो मिनःकथयाप्यकमोक्षकथेनेद
मिहह्यमिमिमयाद्योगिन. प्रबुद्धा वर्णिता ननुविपश्चितामपि प्रबुद्धयोगिनदानेवसिद्ध समा
धेप्रबुद्धा इति २३ तत्प्रत्ययसमाधानार्थं विपश्चित्प्रसङ्गप्रस्तुतेनरत प्रतोदयोगिनसिकसि
ता ननुविपश्चितोऽपि प्रबुद्धाः स्त्याप्रयेतत्प्रवे २४ नहिर्ते किमत्यतत्रुद्धा' नेत्याह वोधेति दि
नोयधूमिकाख्या' इत्यर्थः भावितो विज्ञानविवेकादौ निषधविज्ञानिसतादौनि २५

तथाऽऽरूयातयाथ्वतनयादोसाधिमत्रयायोगिनोमत्वयरगतायोगिनरत्यर्थः २९ इत्याद्विम
देशाच प्रश्निस्वतायावेतन्निरोधेनतमप्रसारसमसिद्धिनाद्वारतायोगिनोनन्तानुयोगिनोध
कविद्यानेत्यर्थः २२ मेतानिनोयोगिनश्चेहविद्याकिकिमर्थमेवेदोने नदर्शनेकेवेषाप्रवि
द्यानुद्धेदेन्लिंगमित्यर्थः धारणापरियाकालेदेवनामप्रसादज्ञनचोरणप्राप्तसिद्धयस्ते २६ नेविप
श्चिन:प्रतिहिचारिणःआत्मनैवारशून्याःजीवन्मुक्तानांव्यवहारकालएवदेहादिभानेसमाधे

विलयधर्मयुद्धाद्योतयाथ्वतनयातया विपश्चितोधारणायायोगिनोनपरेगतः धार
णायोगिनेसिद्धधारणाप्राप्तसिद्धयः येपरेयोधमायानासेद्धविद्यानविधने २७ किम
विद्यामवेत्यनेनेनासस्यसत्वावन धारणायोगिनोहिनेसरेणप्राप्तसिद्धय प्रश्नविद्यावि
घनेनेवानेननेनहिचारिणः प्रत्यग्रमृणहरामजीवन्मुक्तावीति २८ भवेयवहता
वेवपदार्थानरवेदने मोहोभविवनसोपर्भेश्रुतसोयसमिहति नदेहेदेहधर्मेसत्वनदेहा
दिनिवर्तने नकदाचनतिर्मुक्तेवेताभूयोनिवर्तने २९ ॥

नविदेहकैवल्यसाम्यमेवेतिविपश्चितांविशेषोनरअवयति प्रत्यक्षेत्यादिना २९ व्यवहारेषु
त्यानकालेषव इतलक्षेषोसमाधावेवतयासेनआह्मोहनुति योहिदेहलक्षणनिरुद्धमोहः वि
द्रमेवधर्मेनवाम्येतिमोहोपिनइमेवव प्रनःसमाहितवेनस्यवमोदास्तिइति नदेहेदेहभावा
पत्रेश्रुतिनेत्यर्थः २० नदेहेइतिश्लोकस्य यत्तधर्मे:देहभावादीनां व्यवहारःसमीवन्मुक्तस्यापि
देहाद्यनिवेतेइतिपराधीनावेदेनायचाशिस्यर्थः नहिजीवन्मुक्तोनापिदेहभावेचक्षतेनिवेशया

हृतात्मुनपरित्यंफलभुजः केनसमर्थेनापिप्रवेशं देहे नकेनापीत्यर्थः अतएवमज्ञानामनु
ज्ञानोद्धरेदेहधर्मानसृजतिरित्याह देहस्थोपि ३१ अतएव नेपरे जीवन्मुक्ता इमेरलिनस्तालेशकले
धारणपरिसिद्धास्तत्तालभावना इत्यपरोविशेषस्तमाह यो हि यति ३२ मनोधर्मैर्मोह कथमात्म
संवेपरंलभ्यते नत्याह यावेति सर्वत्र देवीति विबुधमोहनात्म्यावित मनोगतस्वसाक्षिस्वानुभवमि
देहीतिभाव यदिवा मनोदोमलोधर्मोनाहि कथमात्मावधीमज्ञानिवशात्सेव्यवाहृयतेनत्याहस

यस्तेनाप्यिपुनर्बुद्धिकेन कृत्वापुनफलं देहस्थदेहधर्मैरलनीवन्मुक्तिमनामापि ३३ ए
सतेनद्भुतानि पोवनस्वबलमेवनम् मोहोहिनपरहेतोरपारत्वाद्धियोगवत् ३३ या
त्मसर्वेपपत्रासोमधाम्यावरसोध्यवन् सर्वत्रावस्थितोयोसोस्वयवपानुभूतिमान्
तस्मक्षेत्रमज्ञाराज्ञा स्वानुभूतिमदस्त्वसौ अत शीतलत्वेक्षोहि मज्ञारम्यभिधीयते ३४

सर्वत्र दैवीति स्वानुभूतिमदः प्रसोशात्मान्नमनोधर्मैः सर्वत्र देवेतं सत्योर्मीवः स्वपवधानु
भूतिमान्भवतिसः तस्यमनसोमज्ञोमज्ञारमिधानैस्त्वरमज्ञायः ३५ नन्वेवमपिदेहादयो
पिमनोधर्माभ्यानाभ्योवज्ञा मज्ञाचिमिष्वहिपरस्तत्राह अत्रेति ज्ञानरयोराज्ञादसेनाप
योरानेपत्वविरामन्यभ्यासो नमवसिद्धोभ्युपगेतेव्यवहर्तव्यमज्ञोनवायदेहादाविनिभाव ३६

श्री॰
पा॰ टि॰
६३॰
५३४

संतमचिन्तेति संधिरार्थः मज्जैमनतिशरीरधर्मो त्यामेवममनोधर्मस्यमोऽस्यशरीरे प्रतीतिमत
क्रिरित्याशयेनाह शरीरेति क्रमेण श्लोके १४ नात्मेतेदेहमशुक्ने १५ ननुपादेमेकेवककुः स्वदेहध
र्मोऽपिहस्यतेतत्राह रागहमोपीति देहेपिजामतोमनोधर्मस्तत्वर् स्वादीन रागहमोपिननस्यग्रहस्त
स्लीग्रहेः स्वीयात्मन्येवतत्तदनुभवपदेवससनातेषां कत्यनामिश्रपरेवासेदेशरीरेप्रतपदवहे मा
तस्याप्यासमनभ्युपगमेनो देहाद्यात्मनाभिमानाद्रूपोतरपुपागमात्राधीकनेष्यास्वकसोप्यन्नोद

वेध संतमचिन्तेति देहाद्देतनप्रदस्पर्शे शरीरेकणशः क्रमेणस्वेवाविनियोगमिते १६ हृदतो
हृसतचेतृवमीवन्धक्रमनेरिहनरः स्वंनतस्वेकिंचिदेतत्रभैवमिमास्थिते १७ रागहमोऽप्य
मृशमिस्मतवैवेधासिनापरे हर्षपतेपतितामध्वाद्र्योन्तरमृषरागनाः १८ देहानिजीवन्त
ज्ञानोस्वभावाप्रकटाचन मतोपिनेवस्तिघमेरुद्ग्रेपिनरोहपि १९ विदहस्तग्रहसतेव

कस्ताद्दारयः पंडिताःमोहोपायात्माभाद्ग्राः परात्मनादरूपेनेवदोनिमिर्वोतत्त्वकृपायोभ्यग्राः
परात्मिनादरूपेनतरतियोमे २० घत्त्ववोवेपस्वत्तरवर् स्वादेहेपिकर्तृविरत्तभवमोहस्यत्तस
मात्स्वेवेनीवन्धक्रैः समाधौरेहाभावेस्मरंतनरत्नभवादेहभावेवृत्त्यानकालेमेदमज्ञानिभि
त्वदनुभवाद्धेत्याशयेनाह देहादीति स्वभावाभिन्यासरीरात्मस्वभावात तथाविशुद्धिः अशरी
रंशरीरेशुद्धनवस्थेषुवस्थितं महान्तंविभुमात्मानंमत्वाधीरोनशोचतीति प्रतपदवस्मरणादि
देहधर्मेनयुज्यत इत्याहमनोपीति २१ मनोधर्मारपिनेयोमसंवद्धमाह वीतरागाइति ५

५१ नगरात्मानमन्यद्रूपवकारास्तन्मूलमसानवयस्य नास्येवयस्यसर्वमेक एकारसेसदाशिवत
स्मनीवन्मत्रस्यस्तत्वर त्वाम्रस्तीमिवाकुळोम्नोविरपाःघात्वाःसेतीमिवागुवमेत्यन्वयः ५२ न
वकोमेह कःशोकलमनुपश्यत इतिश्रुतेःशोकमोहनयान्विताः ५३ शिरस्त्वयेगचेरेप्याद्रिशा
पकनद्रावा शहितीयात्मभावा कनहहनहदाहरणिशेःइति गायनमित्याशित्याभावःकोरस
श्रमोहामोहवालिमाटपंपनेतत्वदर्शीन इदस्तत्वमिदेह त्वमित्यादिकल्पनास्त्वता ५४
अलहरगतास्त्वेषमेकरानभसोघया नगरात्मावनास्येवयस्येकेसर्वमास्तिच ५५ स
त्वइ त्वाहिनस्यतिवाग्धोमविरपीयमा अशोकापवशोवेतीमीवन्मक्रानपान्विताः
याक्तिआपकवद्रावाटप्पमेनतत्वदर्शीन शीर कमलनसोस्त्वे समागायनतन्परे ५७
हरीनत्वेनविलेटकस्रमारमिवाङ्गन शाक्रोपिनपुनर्देसानमपामसताह्विर ५८ त्वो
मेकनामिविहोम्नोमग्धामहूंनरेणकि नैवनस्यकृतेनार्थोनाकृतेनेहकश्चन ५९
ययथानामसपत्रतम्रयास्त्विमरेलाकि हरोहरिमाशावादीमसीलशरतोप्तच ५ौ
वश्चिरग्धाश्चेोमाम्नतकलामिव ५ शाक्रोपिरागिनामेवनत्यनस्त्रमाशयः पवे
श्रुदाहसमयेटहानीरागतानुएग ५८
५५ ५८अस्यकमलनस्थोमेकनाशाकाशसमना श्रुनोगपामिष्याभूतेनेनतरेणपवमेमधूमो
किंपपोननृमित्यर्थे नर्हितस्पवनर्मिदोकिमर्धवेरोपदेशाकरणीनवाहनैवेति ५८ संपत्रपामिक
मेवशाशिनिशेष ईश्वरस्यापिप्रभणिकमोञसारेणेव अवहारेण स्वार्थरत्वाह हरइति मनुरहीतादत्ती

श्री
वा नि
उ री
४४

सर्वथापाश्रयः प्रयोजनलाभः ४९ रागितया ग्रन्थाराागितया वा कि को लाभः का वास्ति
ति पर्ययः ५० स्वयमस्तरनिग्रहादिकरोति ईशादिद्वारा कारयति म्रियते वनारस माविश मरणा
ंगीकरोति तरत्र क्षले शरभङ्गश्च कामिमिर्येनेपि च ५१ तेषामि कर्मव शो यगतमानवेनवी

नैवतस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन नचास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ४९
रागितेषास्तु मा वास्ति किमरागितयानया यथा यानामसेपद्मेतत्रयास्त्विन्तरणा किं ५०
करोति कारयत्स्वयं म्रियते मार्येतेपि वा नापतेत् इंतेनस्य जीवन्मुक्तोजननादेनः ५१ न
चामव नरी भावेन्यश्रीशाक्तोप्यसौ नते तेन त्यक्तेन मे वाधे त्वस्यमेवाप्यनेमच ५२ न
यथास्थितमेवास्त्वरहस्यस्तवासने हरिर्निर्विकल्पवासे पुहद्विन्मात्रस्वरूपभूत् ५३
स्वात्मानमारोलयति कालकेडकसोगते भ्रमत्वनिस्सादिश्योगतगह्वरमभोगलो ५४
नत्वरोपधितं देहेन समर्थादिनेश्वरः निर्विकल्पवशिर्वीलाश्रयाध्यस्ते यथास्थितं ५५
देहेनभवतिव्यर्थमाकल्पेहयमहायं जीवन्मुक्तस्तथापर्वतौ यथास्थितमवास्थित ५६

भावेव्यवहारश्चयलोनवशक्तोति ५१।५२ सूर्यादीनामधिनिरिक्तानामेकभाणिकर्मानुसारादे
वसत्स्वाधिकारापालनमित्याह स्वात्मानमिति सेदोलयति भ्रमयति ५४ निर्वाणेन
जीवन्मुक्तः ५५ आकल्पकल्पान्तावपि हर्यनातपस्तणे ५६

मरुत्रस्यपुत्रहारस्त्रवर्षपर्यंतेजगत्खंडप्रमाणान्नस्त्रनिपद्धतथारादिदृष्ट्वाग्रासनयुक्ता ।
मौनेन स्कंदोत्पन्नप्रसंगगौरीशस्य गौरीसंगमेदेवे विद्याधरेणस्थानात्तुभितस्यतोपस्य
ब्रह्मणोनियोगात्त्रासः यानेतत्पुत्रेणोनरोहेनस्थादिपदादेवानोदिवालेशेदृष्ट्वदने
नदेवखस्तपहारेणास्यनिलयनादिनाविहितो ५७ विजिगीषाभिः परस्परजयेच्छाभि ५८

मरुत्रहस्तगौरीशवीर्येणसादिविहितो जीवन्मुक्तोवहत्यग्निंयथा स्थितासमथि
तैः ५७ वह्नीभिर्विजिगीषाभिः कृपणाविवतिष्ठत जीवन्मुक्तोनुचिरगुल्लोकेपुक्तह
हृस्पती ५८ करोतिजनकोराज्यंजीवन्मुक्तमनामाभिः नगत्ममार्गेषुधास्त्रदेवेंजनैःर
तोनधन ५९ नलमोधातसगरदिलीपनहुषादय जीवन्मुक्ताश्चिरंराज्येचक्रुराजु
ल्लिमाइव ६० अवहारेयथेवाह्लस्तथैवव्यवहारेतः वासनाच्चाससनेपव्वकारणानेयमोक्ष
योः ६१ बलिमद्भारनमुचिवृत्राधकस्तवादयः जीवन्मुक्ता स्थिताविकृत्वीतरागाःस्त्रा
गवत ६१ तस्मादेतत्त्वसम्येवरागद्वेषक्षयोदये ममनागपिभेदोस्तिनत्वेषमितिस्वरूपिणि ६२

आविष्णुद्धेषु ५७ ५ ६१.६१ एतेनजीवन्मुक्तानांरागद्वेषाभासदर्शनेपिकाकिसेदेहोनिरस्त
इति दर्शयन्नुपसंहरति तस्मादिति नत्वेजीवन्मुक्तविदाकाशोमम्यत्लदीक्तन्यरागद्वेषयो
त्वयेदरयेवाचरितेनेनच सज्जेसवरित्रत्वे यस्तेतेदस्तुरित्रत्वे वास्वरूपेवास्तद्रूपेणितिआवि
भेनस्वरूपवति मोहेमनागमपिभेदः संशयोनास्ति ६२

श्री॰
भा॰ टी॰
अ॰ १३
प॰ १९

नाहं च्छेत्तुमितिभेदमनोरथोहि मूढानां संपादः स्यात् सैवनेयोनास्तीत्याह तत्त्वेनेति आकाशोवस्था
कापात्रस्य हृद्ये नश्यरमसाद्यात्कार्यस्यात्मकत्वानेन पेधार्यमितिदेहमनः प्राणादीनितिधर्मा
जीवस्यात् गगनोपमानात्स्वैद्य परलाभावेनाकाशस्तद्दृष्टान्तेवंदेति लभेनेत्युपो जीवस्य ज्ञानोभे
दभ्रमदेहतस्यानस्यनश्यात्मनभेदमतिः कृतः कल्पाज्जिमिज्ञात्वेभावेनेत्यर्थः १५ तमस्य स्व
त्वारेणजीवजगद्भेदः कृतोवाप्यतारातिचेत् ज्ञानिमात्रस्य द्युमादित्यावधेयेनतस्यावस्तुतो दृष्टा

१ तत्त्वेनाकाशवदुर्द्धं नधर्मोन्वेगगनोपमात् किंदेति जीवस्य ज्ञानांतेयोभेदमतिः कृतः
भास्वरं शक्रकोदंडं यथामान्नेवमुन्यकं ब्रह्मासमात्रमेवायेनथाहस्यात्मकोभ्रमः १५
चक्रवायेयथाभातिनानावर्णानभोगतं तथाप्यात्मकार्यवद्ब्रह्मसैवपरमार्थतः ११
इदंजगत्सदृशातिसर्वित्वव्याप्तिमागते ब्रह्मात्ममानिरूढं वयथापृथुन्यत्वमेव वरे १२ सा
धनमप्यनायेतमप्यन्यमपिपुन्यकं जगज्ज्ञानेतथानामरूढंरूढमेवच १३

नेनसाधयतिभास्वरमितिशक्रकोदंडं धनुषः मेघपरत्वस्याः सर्वरुपवर्द्धं हुमापात्मनाटपमेतितिमुखी
दृं १५ ज्ञात्वादृश्यत्वात्परमार्थावं ११ व्याप्तिमंकरत्वांब्रह्मानंतमव्यन्यं ब्रह्मानिरूढमनहं १२ अप्यधेतनाथा
दृः नात्मपिनाभनमेवरूढं च नहमेवजगज्ञपापिगृहीतेनित्यकूरस्यासंगाद्युपेयत्वेन माये नाथम
सक्तोरितिभावः १३ जगत्प्रावभक्तानिरोधाभावोपिव्रमग्निकल्पनयोपपादयेतरमिश्रेदृष्टापातिः कृत्स्न
मात्रवेणकोरस्याहमेतिस्याद्येनाह ज्ञानमिति यथास्तेभोदारुमयोदावंवतपातपानस्यसेनस्य

प्रकल्पनेतनयद्दृश्यैवेतिसमाधिरित्याशङ्क्यभवमारोपयेदित्याह समस्तेति समापितासमस्त
कृत्स्नोमुक्तिर्निर्विकल्पसमाधिर्वासने प्राणमनसोरपावस्थानेनतन्मयं सम्यग्भावत्तमनाद्दृश्यत्वात् ४१ स्व
समाधाववशिष्टाःपोवेदरर्शनेत्रुटिवृत्तेः शास्त्रोदेशमात्रेणदेवमात्रोमध्यमिविषयेचमुनिभिर्भिन्ने
संविदःस्वरूपेनलगानाद्दीपाविस्याह देशादीति ४३ तत्रतादृशेचिदाकाशमिन्दने देवेविशेषचक्रपमेकंसा
मान्यरूपं तद्भाति तदपि तत्समाधिदार्ढ्यात्स्वभावादेवनेद नास्त्येवेतिमत्वेनन बाह्यदृष्टिनोगमि तत्के

समस्तकलनोन्मुक्तेसर्वनिर्निर्दृमानसे यदेकोनुचिदाकाशेतत्तद्ध्यानमयंनमत् ४१
देशाद्देशान्तरप्राप्तौतन्मध्येसंविदोवपुः यत्रमेषचिदाकाशोपशमोद्ध्यानमयेनगत् ४२
तत्रयदृश्यतेकिञ्चित्तन्मन्येतदपिमेवुधा त्रयोमकेवलं भातिमन्येतदपिमेवचक्र ४३ नगदा
काशमेवेदमात्मैवात्मनिवास्थितं भविष्यत्स्वहृदयमपिस्फारमपिस्फुटं ४४ चिदाकाश
कोशविशदाशयदर्पणात्तमोमाप्नाति धनितिमितमावनमेवशोभते यन्नामतस्यनगदिम
विभावविधायस्वात्मैवमोदितः सत्त्वमहोन्नुमाया ४५

वत्सेसोमपश्चमविदितिच यत्रतत्तद्यपिचेनेवप्रतीनेदेकरसेपञ्चत्वस्याप्ययोमादिरूपः ४६ स्वस्व
नापृथकानायसभासेयोगिकालोकेयावदतीमासिडान्यपामनमप्रत्यान्तरः जलेमप्रतीरसितोसाम्रा
ल्मनिनलसंभवानिकिंतननगादिदेनगद्भावस्यात्मताप्रतीतेः आकाशमेवेदमित्याद्युपात्तत्वे परमात्मे
वात्मनि सोऽपिनमिस्वमनिरपेक्षत्वं यथाभविष्यत्स्वरेहाभेनीशामियोगी निरपेक्षपूर्णत्ययादृष्टे
स्फारे दिव्याकालादियिपासतियोगी निरपेक्षपूर्णतयाद्दुष्ट्यस्फीत यथामतियोगीनिरपेक्षप्रतीतया

श्री
ब॰वि॰
उ॰री
५२७

हे आकाशकोशमिव विशदाशयरामचन्द्र दृष्यजालशिलाघनमायमेव घनमहर्षैव मौनमि
न्निनामतस्य स्वात्मैव जगदित्यभिधाविधायमोहितमवगतिहति अहोन्नमाया अस्यासूर्यभु
वेत्यर्थः ७५ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे उत्तरार्धे पञ्चविंशत्यधिकशततम सर्गः १२५ अतनाना
मिदं सर्वं यो स्वात्म सत्ताविभ्रम उत्तरस्यत मः स्वात्मदर्शनोनामोच्यते नेनष्टसर्वारिपु दिगंबेषु
गताले विपश्चित् किंकृतं न आसन् १ २ एतेषां किंतु मेघ आनतेषामध्येएक विपश्चित् कोचुहो

आकाशकोशविशदाशयदृश्यजाल मौनात्मनि शमितशिलाघनमेव शोभ पतामनस्य तग
दित्यभिधाविधायस्वात्मेव मोहितरवाय महोत्रमाया ७४ इति भगवान्ति उत्तरार्धे श्रीवन्ध
उत्कसनैतनमपञ्चविंशत्यधिकशततम सर्गः १२५ श्रीरामउवाच अनतरे विनिश्चित्य कृतवेत
किंविपश्चित आसस्लडदिगन्तेभुमहीपाधिवमारिभि १ वसिष्ठउवाच स्थलकिंतुमे
तेषां लानतवविपुसितो नाकीनमालमालाध्वदीपारिवनवारिणा १ कोवदीपगोरे
रेको विपश्चित्स्थितिमेकारे तरनारिमरेष्विह करिलक्ष्मलेपपा २ हिलीयोनभसा नीतोऽरदे

हे आकाशकोशमिव विशदाशयरामचन्द्र दृष्यजालशिलाघनमायमेव मौनमिव मोनत्वसिद्धिनामतस्या
त्मैव जगदित्यभिधाविधायमोहितरवाति अहोन्नमाया अस्या सूर्यभुवेत्यर्थः ७४ इति व ता॰ उत्त पंच
विंशत्यधिकशततम सर्गः १२५ अतनाना मिदं सर्वं यो स्वात्म सत्ताविभ्रम उत्तरस्यतमः स्वात्मदर्शनोनामोच्यते
नेष्टसर्वारिपु दिगंतेषु गताले विपश्चिता किंकृतं न आसन् १ एतेषां किंतु मेघ आनतेषां मध्ये एकः विप
श्चित् कोवदीपमसिद्धस्य वर्षोसेमगारे पाश्चिमेतरभागे करिलक्ष्मसमुद्रे मरे व प्राप्तसा यां करेनगरेमरे

शेदशोदेशोदृसभागत' नवनवरसमरणमिवनमस्कारकरणकृपितस्पशाक्रस्पशापेनभस्मतोण
तः ५ वनर्थोविपश्चिन्नकृशहीपगिरिस्तदेनदीकक्षेमकरेणचसूपाशकलीकृतोम्नम्रत्पर्थः
१ इतिसमयगरीत्यानेभूपालाविपश्चित' पंचतोमरणेमामाययात्येकत्वांतेनचत्वारोलोकपा

तनीयाश्रेदशोदेशीनीतोविद्यापरेणवै गतोभागणमकृपितशक्रपणपेनभस्मतो ५
वनर्थपश्चतरंगवन्तकृशाक्षीपगिरिस्तदे इर्वारेणनदीकक्षेमकरेणाष्टधाकृत' १ इति
नेपंचतोपमाश्चिष्ठवेषाकृतलाशया' इयंचनवधनभरोभूपालमतोकपालवत् ७ य
यतेपोटदशोसोऽयोन्मेवडोमशृपिणां सोविताकृतसंस्काराधोमात्मावनिमंडलं ८
समहीपाश्चिवलयेपुरयत्नमभूवुसे सुरशैलशिर' पीवेचलनलोकशिरोमणिः ९ बंदा
केविंबनयनंतारागणजकलापकं विशालमेचचसतेनानाचनमन्तहं १० देहान्विप
श्चितोसोविद्दर्शोचतरोपिसा प्रागवकल्पपरा इशोयोदिंगेमानिवाननात् ११

तः पंचतोयोतिनहत ७ अथमरणमेतरं तेषांसंविद्योमात्मभूत्वातासिन्थोमोवसुवनिमंडलं
वंवहुदर्शी ८ अचममिमंडलेऽशेतरारहसमहीपेत्यादि सुरशैलोमेरुः सएवशिर' पीवमिवोऽन्नोयस
ब्रह्मलोकोऽत्रमेरुस्यब्रह्मपृहं १० कल्प प्रलयत्तम्पराधूमोसर्गारंभकाले योरिति नवयमसहः

श्री° वा° नि° उ° टी° ४२६

सुषुप्तेघवद्विरात्मनि क्षोभमात्मोमनाप्रतीतिविलयात्मकाले विपश्चितः अतिवाहिकसंविमेमानस
प्रतिभासमात्रस्यविषयेगोतिभातिकदेहे आधिभौतिकदेहपुरुषकस्योत्पत्तायाभिभावात् अथनोद
दृष्टः १९ अस्येवेमिष्ठितस्यदेहस्य घतानसात्मा आत्मेकः तुन्नावेसति १ यदेवपरस्मादिरूपाःयावि
याकियतीकिंचरितमानस्मान् इतीरितेनपूर्वसंस्कारवशामपहृतः १२ दृष्टपरर्शनयोर्मध्यवी
वेदलरूपायाः अनुभवाकृतेरविद्यापानेऽरयजयापारेस्थितिरेतु १४ तेनपश्चिमःविपश्चित्तम

अतिवाहिकसंविद्वेलोत्मिघ्योमवात्मकः आधिभौतिकदेहत्वभावान्दृष्टवरस्रतः १९
अस्यात्मकस्यविद्येयं कियती स्यादितीहितं तदारोपितमहाज्ञानसंस्कारवशात्पुनः ११
दृष्टदर्शनयोर्मध्ये संवित्तरूपावाकृते निरोधे मविद्याया प्रदीपेन राघव १४ दी
पसमकम्पलेत्यसमस्त सर्वसमके विपश्चित्तम मायवनभ्रमोमनाद्दिने १५ तस्मा
दनुपमतामैसमासाद्यस्मिन्नरे तस्मिन्नेवसमाधानेसोविश्वेदेहपंचके ११ ततोदेहं परित्य

भूमोभागकृतेतं बनायां भूमोकीर्तितेननादेनैभाग्योदयवशात्प्रादर्श १५ तस्मात्मनादेनादत्त
मन्तानैअस्तविर्योसमासाद्यनास्मिन्नेवादिनतरे समाधानेसमाधिवर्षपंचकमतिष्ठत ११ देहदे
हभावेपरिस्पन्दवीनहृष्णोपाख्यानोक्तरीत्याविशेसतोसन्मात्ररूपतो असत्तामितिनाक्षेदः सवि
पश्चित् परनिर्वाणकेवल्येआघधाय्यानस्याज्ञाकाशभावमापद्यतीतदेव उपलक्षा
णमेतत् षोडशकलानो गताः बालापं सद्दशमति इत्मेतिश्रुतेः १०

एवंसर्वेदिङ्मस्त्रोविपश्चित्सर्वेणिराकाशांजीतोशेः शुणिवंदृश्यविवपार्श्वेवंदृश्यप्रतिभाति
मिथावत् स्थितंस्ववशश्चिरमेदववदानङ्गावेद्यंचितपञ्चमहदेहोऽभ्यावेदृष्टेस्थितः नन
न्विदमयुक्तंवलवपिशरीरेष्वेकोऽहंविपश्चिमीवोयोगिकापश्चहेष्विवविभक्तःस्थितः नच
पश्चिमशरीरेविस्मयमाक्षावेनोनिर्वाणमाप्तोकोन्यःपुनः एवंविपश्चिच्छरीरेष्वंशोपास्
नायाचेद्रलोकंयायात् नहेकस्यैवजीवस्यक्वचिन्मोक्षःक्वचिद्बंधश्चयुगपत्संभवतो भाति
फलस्याहिकत्वपरिच्छिन्नत्वयोरयपत्ते: नवैकस्यदेहद्वयमष्टपारलोमनीवत्वमपुभ
वो नीवात्मरोमत्रिवांशःश्यापेवतद्देहविभागेष्वंजीवस्यनाशापत्तेः द्वितीयेप्यभिनवो

एवंपर्वणिवीतांशुर्विश्वपार्श्वेस्थितंवदः स्थितोऽश्चिरमहदेहेदवेदर्शेस्थितः ९

यन्नेनेकामकर्मवासनादिबीजाभावेनसंसारनाशपत्तेः नवभोगवैचित्र्यमिवबंधमोक्षवै
चित्र्यंकर्मभिर्मायायावाऽविरोधेननिर्वोढुंशक्यमोक्षस्याकर्मजत्वात्हिसमाययामित्यभिप्र
तिविरोधाच्चेतिचेत् सत्यं श्रयमभ्राशयोभगवतोवसिष्ठस्यमहत्वात् मजीवोनामब्रह्मणो
व्यतिरिक्तःकश्चिदस्तिब्रह्मैवसंजनःकरणोपाधिभिर्माययाविभक्तंतद्गतकामकर्मवा
सनानुसारेणसंसरत्स्वविभाव्यमानंजीवइत्युच्यते तद्योगःकरणतादीपवद्द्रूनोमेलने
एकत्वमपवयश्चभवति एकस्यचयोगदेवतायसादादिनिमित्तवशाद्युगपद्दिरूदानेक

श्री॰
वा॰नि॰
उ॰टी॰
५३५

देशभोग्यकर्मोद्भवानानेकभावो भवति यत्र यदा बहूनां जीवानां तत्तद्देशकालभोग्यस
मानकामकर्मवासनोद्भवस्तदानुभोगाय मेलने एकजीवत्वमेव भवति यावदिहैकदेश
भोगहेतुकर्मोद्भवं तावदेकमेव भोगायतनं शरीरं संपद्यते यथा युधिष्ठिरजीवो धर्म
स्यैकदेशस्य मेलनेनैकजीवः यथा वार्जुनजीवः इन्द्रस्यैकदेशस्य मेलनेनैकः यथा
वा नकुलसहदेवयोरश्विनोरेकदेशमेलनेनैको जीवः शेषपाण्डवा अपि नीललोहितांश
मेलनेनैको जीवः पंचेन्द्रोपाख्यानपर्यालोचनेन प्रसिद्धः यथा वा भगवतो योगस्य लापादृश
स्यावतारे मेलनेनैको जीवस्तथा यदि एकस्य जीवस्यानेकधापाणिविभागेऽप्येकजीवत्वाणि
इदं हेनार्णवैकस्य पारम्भे मायाप्रभावितत्वेन स्वमायाविनेनैकजीवशरीरकस्य गर्भसंदो
लप्रभृत्येव सप्तधाच्छेदेन सप्तजीवाः ततस्तेकैकस्य सप्तधाच्छेदेन जातानामेकोनपंचाशन्मरु
तामेकोनपंचाशज्जीवाः सेप्सिताः वदेदितृदेवादीनां बहुकालीशालारूढां मालिकारुह्यगते काले
प्ररोहेऽनीवन दर्शनादेकस्य नानाजीवात्मनो पार्थिको विभागः प्रसिद्ध इतरथा हेयमुक्त
तेपि बहूनां जीवानां यावत्समानकामकर्मोद्भवेप्येकदेहत्वपरिग्रहपालने विरुद्धभिन्न
देशभोग्यकर्मोद्भवे बहिरादिविभागेनादित्यगतरश्मिवपात्रमिति कल्पनेवा एकस्यैवाव
यवि जीवस्यापि विभागेन मरुद्रूपतां जीवभावो भवेदिति कल्पनेनापकर्षेण सर्वमुक्ति
प्रसंगः न च बहूनां मेलनेनैकजीवावस्थानस्याभिनवस्य कर्मभावात्तस्यानुपपत्तिः सार
भवादेनाभिनवजीवोत्पत्त्यनभ्युपगमात् तथाप्यनयो मेलने मेलापत्ताव प्यभिनव

गे गोत्पत्तिबुद्धिभावेन सैवेयं गौरिति प्रत्यभिज्ञया हयोरप्येकत्वं गम्यमानं व्यवस्थानवदनादि
जीवयोरेवैकेनावस्थाने बाधकाभावात् उपाधिहयस्य भेदकत्वे भेदकत्व उपाधेरपि भेदकत्वे व्य
सर्वप्रत्यभिज्ञानात् एकत्वेनापि प्राक्तनकर्मभोगसंभवात् एकमेकस्य तज्जीवभावे
प्रत्यभिज्ञया चरणमपि प्राक्तनजीवादभेदेन तद्गतकामकर्मवासनाराशीनां तद्भावि
भावेन व्यवस्थिते संसरणोपपत्तिरेकस्य मुक्तावपि अपरस्य तदभावात्संसरणोप
पत्तिश्च नन्वेवं मुक्तिफलस्य पाक्षिकत्वपरिशिष्टत्वयोः प्रसङ्गः ब्राह्मीजीवात्मकावयिस
मष्टिहिरण्यगर्भजीवस्याधिकारान्ते मुक्तिवदुपपत्तेः नहि समष्ट्यात्मनो हिरण्यगर्भस्य तत्स्थ
स्थानस्थानीनां मुक्त्यभावे पाक्षिकपरिशिष्टमोक्षफलत्वं ग्रहणं नामेऽपि व्यष्टिसमष्ट्यभेदेन
मुक्तिसंकरत्वं प्रातिके जीवभेदे सति प्राक्तनतद्भेदमात्रेण मुक्तिसंकरापादनस्यानव
सरप्रत्यभूयस्त्वाले विश्वमायानिवृत्तिरिति श्रुतिरपि तत्र जीवोपाधिकृतत्वविजातिचाम्रपरा
श्च्यायाप्येकमुक्तेरेव ज्ञान सूत्राणामपि सर्वेषां जीवानां मुक्त्युपपत्तेः तथा यो देवानां प्रतिबुध्य
त स एव तदभवत्तथर्षीणां तथा मनुष्याणां बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागता इ
त्याद्यनेकमुक्तिस्मृतिवैयर्थ्यापत्तेश्च नन्वेतानीति नदीहापिकारिणो भाविबहूनां जन्म
लभ्यमोक्षप्रत्याशया साधना नह्येनेन स्यात् भेकस्यानेकजीवभावेकृत विन्मोहेऽपि कृपि
हेयाचतुष्टयानि चाक्षि स्यादिति शंकया श्रुतिर्मोक्षपाकानयननारेदि वाक्यं मोक्षसाध
नानुष्ठानमहत्त्वं स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् नहि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्ग

श्री॰ वा॰ टि॰ ड॰ टी॰ ४४७

तितानगच्छति अनेकजन्मसंसिद्धस्ततोयातिपरांगतिमित्यादिस्मृतिः प्रामाण्यात्तदेवोपेतोऽत्र
रजन्मस्वनानाजीवात्मना प्रविभागस्यविभागेसदेव साधनसंस्कारैर्विभागान्तर्वक्रमेण
वस्वेस्तानोदयस्य वा क्रमेणनसाधनानुष्ठानेप्रवृत्त्युपपत्तेः वर्णितार्हितत्त्वेवमित्यजी
वदोपाख्यामिसोः साधनानुष्ठानवतः प्रामादिकसंकल्पनानाजीवभावस्यानेशान्नरु
द्भावे सर्वेषांनाहि भागजीवानांज्ञानाद्यामिमुक्तिस्स्यादिति नचैवंसर्वजीवमुक्तिनाद्यापत्ते
रिष्टापत्तेः मायादृष्ट्यामायानेत्यस्यनकृपमुस्येहतत्योपलभ्यतेनांमेनवादिनेचसंभ
तिष्ठा तिस्येवसामनन्तर्गतिस्त्वयासर्वामिरंतते इत्यादिस्मृतेः सिद्धत्वात तत्त्वदृष्ट्यातुजीव
एवनास्तिकस्यमुक्तताद्यापत्तिः नवानोन्यदातेमितिश्रुतिविरोधः तस्याः श्रुतेः [illegible]
मात्रेणाप्युपपत्तेः प्रवाहानन्त्यस्याविरोधात् चरमव्यक्तिनाशस्यैवमवाहानाशतया
सर्वजीवसंसारचरमत्वज्ञानप्रसिद्धेनत्राशस्याप्रसिद्धेः प्रकृतेनलपश्चिमाविपश्चितएक
स्येवभगवद्भक्तिपरिपाकोदितात्मरूपशुद्धानलाभेतान्येषामितितस्यैकस्यैव मुक्त
यपत्तिरिति १८ अथदाहिल्यविपश्चिन्किमकरोत्तत्राह दाहिल इति इत्यत्राः शाश्वतात्

दाहिलः शास्त्रालिहीपेरात्पमल्लवशश्वतः करोमयापिनसतोविस्मृतानिविनिश्चयः १९

ननयाविधःसत्र सत परमार्थिकतत्वस्यलाभादित्यतः अन्यविमिच्छुयोयेननतथाविधस्तेन १९

सप्तमांबुधौ स्वाद्वेमकरेणाविगीर्णः सन् मकरोदरे वर्षाणां सहस्रमेकमवास २० तत्र किमा
हारोभूत्तत्राहमकरोदरेऽति ११ ततहिमकल्पनलसखाहृदंभोधेरवापिषानि यष्टीतिसह
स्राणि योजनान्युल्लंघ्य सुवनेविशालमदरंयस्मात्तस्याविधासौ वर्णीमहामतीप्राप्तरस्यत्रेरण
न्वयः २२ २३ प्रथमस्यांभूमौ सविपश्चिन्नतः सन् उत्तमेनाकितांदेवभावमगात् यथा स्वर्गे मध्य

उत्तरस्तरलास्फालकल्लोले सप्तमोबुधौ सहस्रमेकं वर्षाणामवासमकरोदरे १९ म
करोदरमांसौ षीमज्जेमकरनायके मकरोदरतोयेत्तुलिंगतोमकरोयथा २१ ततो२
ष्टीतिसहस्राणियोजनानां वनावनि हिमकल्पनलाद्यापेरल्लंघ्य सुवनोदरी २२
मामेरु रासहस्राणियोजनानोमहामही सो वर्णस्वरसेद्वारसर्णीमलवामसो २३
तस्यांभूमौ वमध्ये स विपश्चिन्नाकिंनामगात् उत्तमामधमिमध्यस्यल्लयामिवोष्णितो २४
प्रधानदेवोभूद्यासौ लोकालोकगिरिंगतः प्रस्थमेरुलतरोरालवालमिवस्थिते २५
सर्पवाशतसहस्राणियोजनानांसमुन्नतः स्वालोकलोकाचाराब्धोभागपक्कोस्यनेतरः २६

स्यैकाऽथैतयाराधितोगवानिनदन् २७ असौ विपश्चिन्यधानदेवोदेवस्रोत्रोभूत्वाम्राक्रमदि२
गतोपसर्पणावासनयानतोलोकालोकगिरिंगतः कीदृशोलोकगिरिः उत्तरेशामेरुशृंगस्त्रज्जन
त्वात्ररूपायस्यास्य भूमंडलस्यमूले वालवालसेत्तमिवस्थितं २८ असतोलोकालोकगिरिरेकः प्रथमो

लोकालोकगिरेरारोहणेनतेऽक्षिरः प्राप्तेतेदेवर्षिपक्षिते प्रपस्यातनाः नतत्रशोकधाम्प्रपण
न् २७ तस्यमहागिरेः पारेपरभागेतमः वलद्दिक्पुरितः महत्खातेपरिखाकारेगर्तेः नभइव
सर्वेप्राणिशून्यं अनेनकमनेकयोजनविस्तृतं २८ २९ हेरामतत्रनास्मिन्खाते ज्वालिमिवकज
लमिवतमालइवनभोंतरालेमीलितमप्यास्ति नवमहीनवजंगमादिप्राणिजातमस्ति ज्वालवन

लोकः लोकशिरः प्राप्तेतारकामार्गसंस्थिते सुपः स्थितासपशपसमस्तुनदात्रशोकधा २७
तस्मायदेशात्पारेतमस्तस्यमहागिरेः वलद्दिक्कमहाखातेनभ शून्यमनेनकं २८ ततो
भोगोलकोपरेहिसमाप्रोवर्त्तलाकृतिः नभःशून्यमहाखातेतत्रास्तिमिरश्रितं २९ तत्र
स्तिकजलतमालनुभोंतरालनीलंतमोनवमहीनवजंगमादि ज्वालेवनेनचमना
गपिवस्तुजातेकिंचित्कदाचिदपिसंभवतीतिविद्धि ३० इतिरामायणेवाले' उत्र'ऋमी
तरावस्मेनामषड्विंशतितमः सर्गः २६ श्रीरामउवाच भगवन्कथयैतन्मेकथंभोगोल
कोस्थितेकथमुत्तमगलेयामिलोकालोकःकथंगिरिः १

मास्मयत्र नास्तिनवर्चिविहस्तुनानेकदाचिदपिसंभवतीतित्वंविद्धीत्यर्थः ३ इतिश्रीवासिष्ठता
त्विकी उ' षड्विंशत्तमरश्मततमः सर्गः २६ भूमिनतत्रवक्तादेशस्थितिनभस्तेनभः प्रसंगादस्योपरदेह
स्थितिम्सुत्रोपवर्ण्यते प्रासंगिकोरामप्रश्नः निराधारेभूगोलकंकथंस्थितं कथमुत्तमगलेनदूरवर्ण
वनिराधारकथयामिधममित्याकाशेगिरिश्च कथंलोकालोका तत्स्थानि मिवं किमित्यर्थः १

तत्राद्यमग्रस्य वसिष्ठः प्रथममनुवदन्नाह यथेति श्रीराकेंदुकः चिन्मात्रबालेनेन्दिरण्यगर्भेन
कान्तिलाभ्रस्पिनधाम्रैवरे खाकाशोतिष्ठतिनपतलीत्यर्थः २ मिथ्यात्वाद्यापत्तसंभावना
व्रावणीयेत्याह यथेति तिमिरमस्त्यालीकामिरिक्तं मत्वधीयकन् ३ भयैमालोकेनावि
द्यापारेणाधियमाणे नत्तद्रश्पतेनानुभूयते साकाल्पिनेरेवसंभजत्याश्रिभिधायेन यथपितथा
पिसाकाल्पिकसंभादेरवस्तुत्वात् मायार्थेनेमधार्थेनेत्वतयोध्येयीत्यर्थः ४ सर्ववस्तुस्वभावाको

श्रीवसिष्ठउवाच यथासंकल्पनविताशिशोर्व्योमनितिष्ठति श्रीराचिन्मात्रबालेनकान्ति
नाभ्रलयोबरे १ यथातिमिरकाह्यलोकेशवेज्ञादिदर्शने विद्याकाशस्यसर्गोसौतथा
द्दस्थादिदर्शने २ यथासंकल्पनगरे मायमाणेनदृश्यते धार्येतेधार्यतेमात्रतयोध्य
नभवस्थितेः ४ यद्ययाधावराभातिविनितिविद्यास्वभावतः तथ्यथातावराभातितत्र
तत्रतदात्मकं ५ तिमिरकान्तनेत्रस्थकेशोड्डुकमिवांबरे चिन्मात्रस्यमहीगोलोयोभानः
सतथास्थितः ६

सर्ववस्तुस्वभावानोविदधीनसिद्धकत्वादधनुगोलकाकारेणाविताभिज्ञायाभूमेस्ताद्दशाप
वस्वभावो ऽत्रवामीयत्वमित्याशयेनाह यथयेति तदात्मकमितिवस्तुस्वभावत्वयेतितत्र
कारस्वभावस्तावदिति तदाद्युर्नियतिस्वभावः परिगृह्यते ५ केशावेज्ञादिदर्शनमिति
त्रकेशाद्दर्शनेस्यत्यतिमिरेति तथाभ्रान्तेस्थितः ६

श्री°
बा° नि°
उ° टी°
५५२

नद्यादीनां निम्नवाहित्वस्वभावाद्विपरीतस्वभावोऽपि वेत्तुहि नाभास्येतानर्थस्तीत्येव प्रतिपाद्यि:
स्यात्तस्माकीति यथास्वमेवत्याह ऊर्ध्वमिति नासामपसात्योऽभूदेवचालाद्गताशनाद्भिन्नेऽपुलत्व
सौरोभाभिनमतीनेवेपरीत्ये इदानीमपि स्थितमेव भवेत्साऽस्थिते ७ अन्नपदवादिनां भूमेरनन्य
पतनेनोर्ध्वगमनभ्रमणासवनादिकल्पनापि तन्नदुष्यवाक्षिजावित्तम्यानसत्येवेत्याशयेनोपसं
हरति तस्मादिति तथाहि वादिनः केचिद्गुरुत्वादनस्मे महाकाशे पतत्येव भूः आकाशस्याथो
देशावच्छभावात्त्वनन्तत्विदस्याः पतनं सेत्स्यति किंतु गुरुत्वात्त्वनन्यतमसमानिनविभोव
नेत्यो निसृकेवोभयतामेतत्सत्येभुवदयेवडेसदेवपतनमित्युत्तद्रुतरस्यास्यतत्तवपादेवा

ऊर्ध्ववहन्त्यः सरितस्तदपत्यादुताशनः स्थितिर्वेत्थमवज्ञातिनस्यात्संस्थितेभवेत् ९
तस्मात्रतीतिभूर्भापतत्येवानिशं नगत इत्यतीतिविज्ञाता तथा भानामका भवेत् ८

बौद्धानादिकालाद्भ्रमतीति मन्यंते अन्ये तत्र ये पतनावयमिति हि तावदृष्ट्येव निहतीतिश्रुते भ
स्याधारोत्तीचास्तिनशामिवद्वानोऽस्ति वर्षभंनेवासे भूः प्रलये च तत्रेवत्निमनतिसर्गकालेवन
ततैविकल्पायेनोर्ध्वमायातीति अन्येतमन्यन्ते उपर्येवस्तान्यमितसूभूमेरपरिक्षिप्तं मतमे
वास्तिमझोतरक्षिरेभूमेः सप्तलोकाः पवनप्रेरितास्तरलाः संस्थितावतरस्थवायोलंबमाना
शायवलाभसमप्रतवीफलमिवसततमूर्ध्वं गच्छतीति अपरेतु मन्यंते भूगोलान्यरितः
आकाशएवतस्यचानंत्याद्गुरुत्वान्मेरुसंलग्नदेवदेशादक्षिणभागस्यैवाधोभागत्वादती

एतनपृषसदापतनीति अन्येन त्वधावादिनः पातालमेवोर्ध्वदेशमन्यमानादेशाभिमताम् ऊ-
र्ध्वदिशं अधः कल्पयंतः उपर एव गुरुत्वात् पततीति मन्यते अनयैव रीत्या प्राच्यपाच्यादि-
पि स्वस्वदेशमेवोर्ध्वं मन्यमानाः प्राचीमतीचीरपि पतनं मन्यते अन्ये तु ज्योतिश्चक्रेण भ्रमति
भूरेव स्वस्थाने भ्रमति तद्वशमविभागं यतो नैकस्यास्तु रूढ लग्नमित ज्योतिश्चक्रं भ्रमत्यपरे
ति अपरे तु भूमिरेव सर्वतो यस्याः पृष्ठे स्थिताभिर्जनानां दृश्यानत्वाविरोदेशोपलक्षिताः
सर्वा एवोर्ध्वदिशः तन्न गुरुत्वाभ्यामधो दिशि स्थित्याः पतनेन भावे न मेघमिथो विदितद्रूपाना

अन्येनेति न विज्ञानात्तथा मात्रात्मिका भवेत् ८ स्वआभासा स्थिता सत्वआसालो-
कान्यप्रकाशिनी निरालोका निरालोकलोकानामात्मनि स्थिता ९ विज्ञानैका-
नुसारेण तारा चक्रेण या मही असदेव सदेवैदे भातीत्यमविर्वतिते १०

स्वीति विनिगमनाविरहात् कापि न पतंतीति स्वस्थाने स्थिरैवास्ते इति मेषां वादिनां स्वस्वबुध्य-
विकल्पितत्वेन यथा सर्वं सत्यं स्वनस्तु न किंचिद्विरहितसत्यमिति भाव तथानभिज्ञानां तु सारेण वि-
हङ्गनात्मिके भवेत् ८ स्वआभासेति स्वसूत्रसे भातासत्वे वा देवाराज्ये यामीनो अपि हल्लवल्स-
दृश्या सदैव सा लोकाप्रकाशवतीत्येव निरालोकलोकानां नामैयेधानो ह यथा सदैव निरालो-
कात्मनि स्थितवा वाचो वाचिति ९ एवं सदसदात्मिका विज्ञानानुसारेण तथापि तारा च-
क्रे मही च तथैव भवतीत्याह विज्ञानेति १०

प्रश्नदपोत्रेरेसमाभिन्तीयप्रश्नोत्तरमारभते आलोकलोको लोकालोकमभिव्याप्यस्थिता
वन्येव प्रथनदनेतरंनभोद्रूपेस्वानेगतौवलयाकारस्तत्रचमस्त्र मः तत्रैकाणेवाकार कृत्वे
न्कृविदितमात्रानस्यं गहयांतरास्व [अथनदनंतरंनभोद्रूपेस्वातेगतौवलयाकारस्तत्र] इत्या
शेलोकमध्येशेषास्तीतिगम्यते ॥ तस्यलोकालोकनामपद्मोगौमित्रमाह इत्यादितिद्र
हयकस्यनस्त्रचक्रस्याअलोन्यरतःपरिवर्तितं प्रतिहरत्यानगिरेघुकरात्कवान्महत्वान्कुचिरे

आलोकालोकमेवाप्यनभःस्वांतंतलोमहत् तमपकाशोवाकाशस्थितेतत्रचक्रविल्क
वित ९ इत्स्वाद्रस्त्रचक्रस्यकरालस्वान्महागिरेः क्वचित्रम क्वचित्तेनतत्रेचवलस्वेगपित्र १८
लोकालोकगिरेःपार्श्वस्थिताद्राकाशमेउत्वात् दशादिक्कुलहरेसम्यरचक्रेविवर्तते ११
आपातालादिवानक्षत्रचक्रनसंचरे दशादिक्कुप्रसरंतिपमरश्मीटनोभिः १४ भू
लोकमेवापातालपूर्तनक्षत्रमंडले पर्येतिलोकालोकालेनान्यस्थितमनाक्रमेत १९
सलोकालोकभूलोकदिग्गणस्वंदनेमरं पञ्चादोरस्पभिसेवस्थितेनक्षत्रमंडले १४

देकुभावेतमुःवरत्नशङ्खेनाधित्यक्वाणेप्ताहत्यो अते प्रावत्सरेप्रपित्यक्वापर्यंतेक्वचिद्गगेते
तोपिवेगेनसलोकालोकाल्मरस्पर्षे १२ इत्स्वमेवदर्शयुक्ते लोकालोकेनिविवर्ततेपरिभ्रमति
१२ ऊनऊर्ध्वेषु क्वचिदक्षितंतत्राह पापातालदिवृत्ते दिग्नतिस्त्रवोधीन भूकटते अमत्स्वें
पतन् भ्रमन् १४ इदेनहत्रमंरलेपातालसहिते हक्त्वलोकपर्येति मदाद्दीलीकरोतीति तत्तु

तस्माद्भूलोकहिरण्मयः इत्यवश्चक्रहिरण्यप्रभूता अनन्दत्वाविलास ८ सविन्दुस्य
बलभ्रमणे सम्यककल्पात्मकपादराक्त्वन्नदेवेभ्यः सन्निवेशेन च ब्रह्माऽनन्दवयवकृत्स्ने
तागमोस्थितिर्मिति ९ ततः परतः सर्वोक्तमभस्तत्त्वप्रभोवियते ९२ ततस्तत्रकरि
मात्मन्दृष्टये ज्ञानानि मिति संवेदमयेक त्वमात्मस्वरूपपरमात्मयोगो योमाविकारपूर्वीकृत
भूतकार्यभूमेर्व्योमविराकाशमेव ११ महागोलककारेन भसि स्वर्गतारकेभ्यो मिश्रकसर्वादि

हिरण्मयनभस्तत्स्मारस्वकस्यप्रभूता इत्यादिविस्तरतो विलयनवस्तुदर्शकः ८
सेविन्दुमस्यकवचनेपादपकल्पनात्मके यदिपसन्निवेशेन नान्विपयमागतो स्थितिः ९
नद्वपक्षभेदिगणतत्त्वोपदिश्य येनेभः तस्यकविलयाकाशप्राक्षाविन्याहततोमत ९०
पयेमे तु स्वनभस्त स्थितिमन्नस्मार स्वपरं एकपद्वंपरमधोगगने मध्यमेनयो १ यो
ननानाकेरिशानप्रभूवृन्दफलतः स्थितेसंवेदनमयेकोभिन्नो मयात्मके ११
सर्वविश्वमहागोलेनभसि स्वर्गतारके किमंशोर्ध्वमध किंस्यात्तवेनधेमुपस्थ्रुवा १२
पतनमन्यनगमने स्थितेर्विरहासिद्धिरिति नत्व स्वतंत्र पतनमास्ति न वोत्यने ने वा

कुत्रचिदपि एवमस्मिन्किमत्र अस्मिन्नेवाति सूक्ष्मे किमूर्ध्वं किमध स्यात् यदि स्यात्तर्हि सर्वमूर्ध्वं सर्वमधो
वा चराचरात्मवेदद्विगम्यं एवं पर्यन्तो विश्वासादित्यर्थः १२ सर्वं ब्रह्म ज्ञापन ने अन्य गमन स्थितेर्गम
मनास्थितेपतन एकत्रावस्थानं च यद्वा नित्वतः चिन्त्यं ब्रह्मात्मन स्फुरितमनोभासमानस्य तत्
पतनमस्तिन वोत्पतनमस्ति वागमनमागमनमस्ति न मवास्थितं किंचिदित्यप्यस्ति शुद्धचैतन्यविरोधा

हिमर्थं ११

श्री
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
५५५

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे स्थितिप्रकरणे भुवनशततमः १९९ तत सर्गसमाप्तीर्यत्रस्लाउव
शुणनिव विपश्चितो यथमणनविद्यायानुदीर्यते २२स्येति स्तुकपरिमाणाधिकत्वयाकेनप्रम
णेणावगतज्ञाह प्रसरादेरिति तमस्योगिननस्य यो गत्वानभ्यासयोधिनत्वाक्षुद्रो घसत्व
वोध सर्वेनगतत्वसाक्षात्कारस्तन्यथानेनानिवाहिकशरीरेणनत्वाधिभौतिकस्थूलरूपेण।

इति श्रीरामायणे नि॰उ॰ भूगोलकनिर्णये विपश्चिदाख्याने भूगोलनाम सप्तविंश
सर्गः १९२ श्रीवसिष्ठ उवाच प्रसरादेर्जनैस्तैस्तत्स्वपत्तनानुमानिकं स्फुटबोध शरी
रेण नाधिभौतिकरूपिणा १ एतस्मिन्नगत्त्वमेनान्येभुक्तिफलमया प्रत्येक्षं
गत्वमेत्त्ववमन्याधिवासयेति २ नगत्त्वमेषु वान्येषु सस्थानकल्पितं नाकि नद्यो
पयोगिकात्स्वात्क्रियाभवति धीमतां ३ सर्वथान्तरमेतल्लोकालोकसुदारि
णे येषामिन्द्रमाणोधभूतो चेमेन पश्यिता ४ मन्त्यस्मिंनतरन्यैर्योपपन्नेनान्यजगद्भुमा

सर्ग १ एतस्यनवया लोकालोकमोनि स्फुकादिसस्थानकल्पितं नरम्य इत्येनगत्त्वमेषुसिद्धं कथि
त्र्यन्येषुतनकल्पितप्रत्येषु सस्थानारत्नतरेण भुजगत्त्वमेष्व प्येवमेवोल्लगतं स्थितिं काचि
त्कदापयोत्यर्थः २ तर्हि तदपिवरनवाद् नगरेति ३ हेपरिमा तेनरूपरैणतुसर्वेषो ब्रह्मा
णामध्येसर्वद्वीपसमुद्रशलमनुत्तरेमेरु लोकालोकस्त्वदाहितेति श्रणेधभूतो वे येषांतेषां।
तेषामनुमानमप्यवनेमामित्यर्थः ४ येनवानरविशेषास्तेनतन्त्वानामेवप्रत्यक्षानावस्था

अन्ये योजनसंख्यादा हि हि गेनानो १ अस्मात्संस्कृतकवारके शशस्त्राव परं दयं यत्प्रमाणेन प्रागुक्त शतको
टि योजनप्रमाणेन ततः परं वायोर्द्दशगुणेन वारिमलावरणं स्थितं न तु तत्स्थकस्याधारस्तवाह
तदिति २ तद्भूगोलकवारमेव पार्थिवभागतया आकर्षणशक्त्या तदा स्थिरं यथा तत्स्थानानि
स्थलावेष्टकमिति विशेषस्तत्समाकर्षणशक्तेरुपस्वभावेन यत्र घष्ठाघाककल्पान्त्येऽपि वां

सर्वेषामुपरि मेरुर्लोकालोकस्तु दृश्यते सप्तद्वीपनिवासानां नान्येषामिति निश्चयः १
मध्ये मूलं देशानां तद्भूगोलकवारकं यत्प्रमाणेन नभो वारि वायोर्द्दशगुणेन स्थितं २
तद्भूगोलकवारेण तत्तेन तत्प्रमाणेन यथा पञ्चवारि स्वभावेन नित्यं कल्पकरान्तवत् ३
सर्वेषामेव भावानां स्थितिः कल्पकरान्तवत् सर्वेषां पार्थिवो भागस्तेनात्रैव पतत्यलं ४
तस्मादशगुणो वायुः स्थितस्तेनोपरि स्थितः आकाशो विप्रदेशान्तरस्थ अनालोपरोपमं ५
तस्माद्दशगुणेनावासेषु स्थितो वायुरयन्तः वायोर्दशगुणेनासौ व्योम तिष्ठति निर्मलं ॥

वोक्षितानि रत्नानि पञ्चेत हरिद्व्यर्थं ३ तर्हि मे ववनिर्भक्तं तलकराकादयः सप्तद्वन्यादिषु
मध्ये तुलं ते घाकर्षणशक्त्यभावात् किं तु हारादपि तीरभूमिमेवोपसर्पन्ति तेषु प्रत्येषुस्तत्रा
ह सर्वेषामिति पञ्चेष्विन्नलादय ४ प्राग्रुक्तावलोडावरणं जलादारो ५ ॥

यो॰
वासि॰
उ॰ टी॰
५४५

अस्याकाशमविद्याशवलब्रह्माकाशं विद्वनेभ्रान्तदर्शनेस्वभ्रमिकल्पे ११ अथोच्चन्दराद्विद्र
निर्वाणरूपिणि १२ कचंत्स्व इवेतिउपमेतिप्रलीयते १४ किं तत्कारणंयद्दृश्यं लोकालोकाचल
गिनिशाह नकिंचिदितिकेतत्तद्धेवात्मनि अविद्यया सादृश्यमेवावस्थितं १५ मत्तोत्रात्मरूपं
हन्यमहंतेआवयामि एवइति १६ तद्भ्रमस्य सर्वदिगंतदर्शनायोग्यसंस्कारो येनतथाविध

ततःपरतरं शांतेब्रह्माकाशमनेनके नभकाशेनवनमेमहाविद्दुनमथाणे १६ स
नारिमध्यपर्यंतेतस्मिन्ब्रह्मसमहांवरे महाविद्यान्विताचिनंतमथोनिर्वाणरूपिणि २
अस्तोहतोतादृशानोहरेहरेवुन पुनः मिथोल्लासानि महाशाणिवांतरूपरमेमिव १४
नकिंचित्कचयत्यत्रसमेकघनरूपिणि नादृग्यतत्याङूपंतराम्न्येवसंस्थितं १५
एवमेकाश्रितःसर्वो दृश्यानुभवनक्रमः अधुनाप्युल्लसितंब्रह्मलोकालोकेविपश्चितः ११
स्वभ्रमस्यएवसंस्कारोविलसन्निश्चयेरितः लोकालोकगिरेशृंगेस्तमःसमेपपातसः १२
ददर्शनमसोश्वरमेतिमेविहगेवैच विकर्णितमनोदेहमस्तनवस्थितिते १६

निश्चयेनेरितो विपश्चित् तस्यलोकालोकगिरेशृंगेःशिखरान्तरतः प्रागुक्ततमःस्थं पपात
विशेष १९ तमवनिर्नुस्वदेहवदुः पर्वतशिखरपतितेमेमेदहनेरे विहगैर्गृध्रादिभिर्विकर्णि
तंविच्छिद्यभक्षितं ददर्श तदनन्तरं चस्वाविर्भावितेरिगंतदर्शनेन मनोदेहमेव प्राप्तंददर्श १८

तस्य मरणप्रदेशस्य उपलत्वात् स्थूलदेहभावगोचरसंस्कारोद्बोधकत्वान् विपश्चिन्नामादिस्मृत्‌-
त्यादिरित्यर्थः तस्मिन्नातिवाहिकेदेहे आधिभौतिकत्वबोधं न प्रनयत् आतिवाहिक
भावं न हि संस्मारेत्यर्थः १९ तावन्मात्रस्थूलदेहातिरिक्तात्ममात्रगोचरं प्रबोधो यस्य तथा
विधोसौ विपश्चित् ततोधिके देहत्रयातिरिक्ते शुद्धचिन्मात्रात्ममात्रगोचरबोधेनागतः तत्रपि
गेतदर्शनस्तदागं कार्यमस्तीति चिंतयन्त्याप्रकृतेरुपसर्पणस्वभावस्यापि हि प्रकृतेरेव भव

देशस्य तस्य उपलत्वाद्देहं तत्रातिवाहिके । आधिभौतिकबोधेन नानयाद्विमलाशयः १९
तावन्मात्रप्रबोधोसौ नाधिकं बोधमागतः । चिंतयित्वा स्थितेकार्यं देवभूवप्रकृतेर्हितः २०
श्रीराम उवाच । अदेहप्रसरेस्मिन्नत्र किं कार्यं कथय मुने । आतिवाहिकसंविद्बोधः स्यात्की
दृशोधिकः २१ वसिष्ठ उवाच । संकल्पपार्थिकत्वेन यथा नः पुरवासिनः । इदं मनः प्रसरति
तथास्य प्रसृतं मनः २२ भ्रमे स्वप्ने मनोराज्ये मिथ्याज्ञाने कथाश्रुतौ । यथा मनः प्रस
रति तथा तत्तस्य तन्मनः २३

तोपरतस्त्यर्थः २० नन्वेवं देहविरहे कथं प्रसरति गच्छति तत्र भ्युपगमेपि सर्वदेव शरीरे
णापि तन्भोवस्मिन् प्रतिहतगतिः सम्प्रासी तत्तत्प्राप्तीपि मनो देहेन नभोमार्गे गच्छतस्तस्य
दे वदेहात्मनोमात्रमयदेहस्य कोयं विशेषो भविता राम पृच्छति अदेहस्येति २१ तत्रायमप्र
स्योत्तरमाह संकल्पेत्यादिना नहि संकल्पस्य पार्थिवप्रसरो देहप्रसरमपेक्षते इत्यर्थः २२ २३

श्री' द्वितीयस्तोत्रमाह पतंतीति शरीरं आधिभौतिकापेक्षया विशेषद्योतनार्थः यस्मिन्देहे भ्र
वा'ति' मस्तम्भ मनोराज्यादयः पतंति प्रसरंति तत्रशरीरमातिवाहिकमित्यर्थः सआतिवाहिकदेहस्य
उ'टी वज्रावविस्मृत्या आधिभौतिकतां तु दृढं दृष्टं नीतिमात्रमस्यानवाद्यो विशेषप्रदर्शनार्थः अथ क
५५६ दानुदृढे आधिभौतिकभावनिवृत्त्या आतिवाहिकपरिशेषस्तत्राह तेनदेति तेनेतिपदस्य सर्वं श्लोका
न्वयविचारेणापि भौतिकविभ्रमे सत्यहं मायाते समितदा आतिवाहिकः शिष्यते २९ यानि

पतंतीति शरीरं तदातिवाहिकमुच्यते आधिभौतिकधीर्भौतिर्विस्मृत्यावैव कालतः २४
तेन देहेन हं मायाते सर्परज्जुभ्रमोपमे आधिभौतिकदेहे हि सिद्धिष्यते तथातिवाहिकः २५
आतिवाहिकपक्षोगानिश्चलप्रविचार्यते चिन्मात्रव्यतिरेकेण यावद्रज्ज्वान्यदास्तिनो २६
देवहे रोगरमोमोद्यन्मध्ये संविदोदयः विनानस्यास्यतद्रूपमनंतस्यैकरूपिणः २७
क्वदेहेः क्वचवादेषः क्वरागादिनकथ्यते सर्वं शिवमनायंतं परीवोपशांतिस्ततः २८

वाहिकदेहनिवृत्त्या चिन्मात्रपरिशेषेपि विचारएवोपायस्त्वाशयेनाह आतिवाहिकस्ति नि
श्चलं तेनसासोम्यपक्षेणेनसन्मूलमात्मविक्षेनिवृत्तिदर्शितत्सदर्शनोपायेन २१ तिविषयावि
न्मात्रप्रसिद्धिस्तथापिदूराः पठितमेव श्लोकाद्वे पुनः पठति देवहेति तद्रूपं प्रसिद्धमेवेतिशेषः
२२ तत्रचदेहतद्रूपस्यविषयस्यतत्प्रकाशगदेषादेश्चप्रसक्तिरेवनास्तीत्याह क्वेति २८

यत्रिगतमनोमननमासितमवस्थानेसएवोन्नमोबोध: प्रातिवाह्निकदेहस्याविपश्चित्रनेवो
पेनोपागत:स्फितमद्विबोध: प्रातिवाह्निकदेहमात्रमवबोधवान् अतएवोग्रविसरन्मनो
दृश्यैतिपरेणान्वय:॥ स गर्भवासमपमेतमत्युदृशो ३० विविदाद्दस्याकयारमायोपश्केव:
संसरत्दपेभनसेसंपुटविभागसंधिश्वनलमितियावत् ३१ मत्तुन्नरनदावरसाप्रामिमाह।

निर्मनोमननेचोनमासितेवोधउन्नम: प्रातिवाह्निकदेहस्थाननेवोधमुपागत:
विपश्चिनद्दिवोधासोदद्शोविसरन्मन: प्रातिवाह्निकदेहेन गर्भवासोपमेतम:
ममभोन्विरिवाउकवाटकेरभूतले वज्रसारहेममयकोटिवाजनविस्तने ३१
नदंतेप्राप्यसलिलेनसाहन्गुणेनत: कपाटभूमिवसमस्थितमृणेवद्धवन्
नमतोन्यसत:प्रापनेजाकेगलभोकणे प्रलयाग्निवन्मालापिठ्कोटरभास्वरे
साहप्रोकाद्विचक्रेनवप्रधामानमनतन् नज्ञगवन्नातउपवरहनसर्वावासिने ३४
कुसमानोविवेदासावात्मानेनातिवाह्निके विभ्रमाजावमन:स्वसंकेत्पिवासनद
त्पोपि ३५

नदंतेदलिकवारभूमिवसमेतस्यनयादीपोनेप्रापिवश्मवस्थितनलस्यनिराधाववस्था
मायोगादडकपालत्वद्दमात्रिन्यनदृदेवाविभज्यस्थितमितिभाव:॥ ३२ नेनमायामयस्थन
नजसवरोधारापेसेमिसंधिविभागाभावात्पिठ्कोटरभास्वरमित्युक्ति:॥ ३३ नवमेनसाबृगणे
गकन्याविपश्चिद्रद्दस्रोवाघ्रावरणेवहेनवुध्ये ३४ नच्चनस्यस्वसंकल्पनामायेनवासवम्मि

श्री॰ भा॰ वि॰ ३॰ टी॰ ४५१

...तरूपावेदनवाक्यादेवकाघायरणनरणे नत्वन्यत्वमित्याह इतीमि ४९ ब्रह्माकाशे प्रविश्या
वन्नब्रह्माकाशे ५० इहेसंस्कारवशान्निभावः ४६ पुनर्वेराः दृष्टा [illegible] विपरीतामेवनय
ज्याने ४४ निश्चितेवनेनैवेन ५ प्रविहिता [illegible] ५१ विश्वासा [illegible]

इति [illegible] प्राणमहितलेयोमनस्या [illegible] ४९
नेदे निक्रम [illegible] ५०
मनसा [illegible] ५८
पुनः संसार [illegible] पुनः सर्गः पुनर्दिशः पुनर्मे [illegible] पुनर्वेराः ४६
पुनः पंचमहाभूत [illegible] पुनः सर्गः पुनर्दिशः ५
ब्रह्माकाशलनः सर्गः पुनः [illegible] सघाणिसे
स्थितः ५१ [illegible] सा
हि [illegible] ५३ [illegible]
[illegible] ५२ [illegible]
[illegible] ५४

[illegible] ५२ [illegible] ५३ [illegible]
[illegible]

प्रणवेवेदेशमहदसहिलसप्तमभिर्वेवमीयेमेवेन्याद् वमनतमदिति दमासीहसिभविष्यमो
लिक्रमयुक्तेजगन्यानिभानतमः प्रविघामात्रमेवयमीलिनयोर्विलोवनयासेविरिकेवा
ककमिवमहाज्ञानितद्वपरः विष्याज्ञान्मानप्रयानमम् प्रतिभास्तनयाप्रमयाप्रहरगेषु
सिद्धयानमयुक्तराहृति क्षनउभयदर्शिष्मायप्रमेवसवनीयमेवमर्थः ४९ देरावदसवि
पश्चिन प्रयाणि प्रसंविशितनननपुमेपुर्विरेवदेवनेपिवनत्सदमवन्यथवयासनामत
नानन्तरेषप्रद्यस्ताविशमानुदरेपुनपुयस्मिहेषु जगत्स्वननारेषुरेजगन्गानेषुयरवदेर्थः
सवासस्मोप्रमेवधमीनिपुनभेयानिप्रमयेऽऽ स्तुकिप्रभासरयनक्ता ४८ इतिश्रीवायसिद्धमान
वनतमःप्रविलोकववकुकेक्रमजगत्मनिभानमिरेमहत यानन्याघतिमान्यन
यानयानवसदेयनवाप्यसदाकृति ४५ नेवविनेधिवनवप्रपुजननमेरपुप्रमोरवेषु
विरहनदेजगन्मलायाप्यसेविरिततननयानमोह्य. येषुरेकृगेवभाववनप्रयो
ति ४९ इतिसमाप्तोनिः प्रयगीताहप्रमाकामसिवपुत्रगप्रमेदक्षेमेन्मसप्रभः १२८
श्रीरामः नयोदयोयेश्वेदेत्रवसपश्चकिमनः पर यसाद्द्वपश्चिमोलसदःभयोवेत
येऽग्रहविशवप्रज्ञानमः सर्वः ११४ विपश्चितोरुदेमोत्रवर्धिनेसवधिषेया नेत्रेक
सप्तगतवेतेनयारामसमागमः पकोविपश्चिदेसप्तमसारोराज्ञानेमायपृक्तः देहेनोपल
प्रयाणविघायायप्रमीनिपुनामवर्णाष्टयाहेतोः समवायरामःस्कृति नवमेति वेदस्या
केघ्रान्यलिहीपराजावोभोगेनिरुद्धोः विपश्चितोभोगसारनानभिनयानयोद्दयोसवेवदि
णविपश्चितोः पश्चादनेनरेप्रनः यातक्रान्यरमन्यम् नयोदिगानदयेनवासमवेधिकिवति

श्री
वा ले
३ टी०
५४ड

तामग्रा विणश्चिन: परयोग्रसा ग्रवरला नेत्रनेन शावलेप्रशमिसेमारवहकोरि श्रुप्रमुणलसा।
लोमेवपरेको हरिलेविपश्चिद्गुनःस्याः २ नर्थोवेम्यानिरुऋसग्रपव: ३ दिनीय: सर्वाविप।
श्चिमेनवेरमंग्रिधावमलाश्चेर सृगस्ते हानिशापनवरमान ग्रमगमेरा सेगवमान वेरेणसह
ग्रानमासमङ्गुले: प्रभमरे हे रुपलहितलानिनुक्रवानसम ग्रयपेनेनमगोभनाश्चिन: ४ एकत्र
पाथावासवाया: ग्रुन: कराल्पुरेट सवनधीभावेवासनायिभागराहेनोग्रमभेदसवासेभेदा

वसिष्ठ: नयोमेकश्चिराभ्यसवासनाविवप्रीकृत: ग्रम हीपेयुदेहोवोत्यामेवपर
वीगना: २ नयोवावरत्यासन्तापरमाकाशाकारे पवनमेमारसहागीमानश्चा
याश्चिसंस्थित: ३ नयोहिमोयासाभ्यलादाराणसमनेवमान नृग्रवात्रुग्रमदहे
रवप्रसेवग: स्थित: ४ गमराव एकेवृतासनाप्रज्म्यावनसौसरादिमा ना
मानासाकरणाणमानोग्रमफलप्रदा ५ वसिष्ठ: सभ्यत्वासनानेनोदेशाकाल
क्रियाश्चवणात् ननदाश्चान्यनामनिवनरापेनिनाम्यता ६ देशकालक्रियापोग
देकमावासकेकला नयोपदेववलयवदेवनयमितत्व ७

म: शेकेनकेकेयनि ५ नजापग्रश्चेषाश्रमाह सभ्यालेनि ननराभ्योकोमलावनदाश्चो प्रति
पनिपाकडूपेभूता प्रत्ययोविभागे ८ वासनानामेवेभावेविभावेयावकोहलसतार देवोवि
यहाभाग्यफलात्तुकलानेदेशाकालकर्मप्रयसामग्रीप्रेवकलातरानदकुकलसमानेपुण
कसनानामेपकनासपधनेपराकभरस्तरा विभाग: परालुसमानेदशाकालक्रियाफलाकाविहा
सनानहिदेशकालक्रियाफलाकाविहासनानाहिदेशाकालक्रियाफलावापमवहेमुनेनरा

7
मवोर्गविप्रसादेवासनवलिवसवसवलाग्रमेवियव

एवमनयारीत्या पनेविपश्चितो युगपद्द्भुवेन विरुद्धदेशाद्विभोगपवासनाविभागमपृक्तेनान्नपर
विभागेन चत्वारः सैतः समवस्थिताः तत्रापीतद्विचार्य मपरोमन्नरात्रिश्यापिकुर्वन्ततासत्ताभिः
धन्यएकस्तमङ्गः ८ तेरश्मिरश्मानेध्रीमितहस्तैः परितो वेष्टितावधिना ९ सप्तलोकेः शेषमे
वगलति १० हिमेण कालेनेति एवं श्लोकान्वायेउदानीपश्चिमविपश्चितोयेनसम्भ्रमेनमाक्रितोतेन

एवं विभागेनैतेन चत्वारः समवस्थिताः कृष्णेनेद्दावविचार्यमन्योन्यङ्कोमगोपरः ८
नाकाश्यपितेरविचायालडोमोध्रोमितहस्तिभिः धमेनेयमविधेयमहानपरिवेष्टिता ९
हिमेणणोनाभवतिविस्तानालोकवागते सप्तलमेवगलतितिमिरश्रीरिवोदये १०
कालेनान्यनगजातेयुगसप्तविपश्चितः तस्मिन्नरनरेदेशे कस्मिंश्चित्स्मृतिभ्रमे ११
काचिद्रुमनमहायोग्निकर्मोश्चित्हरणमण्डले तस्यदेशपञ्चमामानेवस्तमोव्रजनद्वपिमि १२
सपक्षभसंगम्यविड्योमध्यमागतः हर्षपयावहितायव्रजतामलमागतः १३

तन माववणि श्रमेति मन्यासिन्नवासनाकल्पितेनगातिव्रजतो मानं तस्मिन्नमंडेहर
तरे स्वाहाधिपरभागस्यस्वर्णभ्रदेशे ११ व्रजमहायोग्निकाचिदप्यस्तेकर्मोश्चित् हरणमंड
ले किंवाललवेनेत्याहनस्येति १२ मुभसव्याजिरातिभगवद्रुमादिगुणेश्च स्वसंगत्यासप
श्चिमोविपश्चिदेकः विड्योमीवन्मक्रान्तो १३

श्री
वा.नि.
उ.टी.
४४५

तस्य सानुगदाकारादाकारा अविद्यासंदेहस्य मोहो मरकगतो नश्यद् तत्रैवेति श्रीमानिवाध्या
गतो पुनस्तो राग कामसङ्गे विनोस्तदधीनस्थितिको तथा चश्रुति यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य
हृदि श्रिताः अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते इति ४४ प्रकृतकथामुपसंहरति इतीति ३
यमविद्यां सर्वं द्वित्वमापितेरनादर्शनात्तेनाकारणब्रह्मवत् ४५ तत्कल्पकानामविमुच्यात्या
देवतदानन्त्यमितिब्रह्मवदिति तदेवाकेऽस्तान्यपिमित्याह येनेति ४६ तन्मयीत्वङ्केरपितान्यमा

तत्रैवाश्रुपरिहानान्ता विद्यास्वदेहक । भगवत्स्वाश्रितावाशाभिमायनो रागतत्त्रितो ४४
इतितेसर्वमात्मानो विपश्चिद्बुद्धिचिन्ते स्फुर । अनन्तेचमविद्येयत्रस्तवन्नन्मयोयत ४५
येनयत्रैवयचोणोतस्मलहनोगान्ध्यते । तत्रतद्यस्वभावेन चिन्ताकिमापतस्यते ४६
तदेवाश्रुपरिहानं निध्यायिध्ये निकथ्यते । परिहानमनन्तश्रुतेनयाब्रह्मेति कथ्यते ४७
भेदोनभेदस्तत्राय भेदोययन्नय किल । तद्रूपेवचिदाभासं विदृष्येवाहिमिश्रता ४८
ब्रह्माद्रुमायमस्यभ्रमतेऽविपश्चिता लभ्योयुगशतेरेतेनाविद्यायाविपश्चिता ४९

हृ तदेवेति तद्रूपेव ४७ नन्वविद्योपाधिमहेशिवभेदेसनिकथवेवनश्याह भेदइति यथाभेदोनभेद
यत्नेयतन्नयक अविद्यामयपवस्सावृद्धलेवाति विद्वास्यत्वादयिभेदेन चित्तोऽन्यइत्याह तदिति ४८ ब्रा
नयूर्ध्वेनोत्तर विपश्चितानयुगशतेनाप्याविपया अतोमलभ्य इत्याह ब्रह्माद्रेति इतिडक्षिमाश्र
मता अविपश्चिताऽविद्याविपश्चिताम् अविद्यया अतो युगशतैरपि न लभ्य ४९

उत्तरविपश्चितो ब्रह्माण्डकवाटसंध्याकाशमार्गेणागमनं कथं ब्रह्माण्डभङ्गे कारणं न ज्ञातं संध्याकाश
स्यैवासंभावनादित्याशयेन रामः शंकते सङ्गति ब्रह्माण्डकपाटयोः किं न संभ्रमः तथा चत्वं भित्वा
सबहिर्गतः एतत्तथा कथ्येन कथिते १९ वसिष्ठः ब्रह्माण्डकपाटद्वयविभागे कारणं प्राकृपाषाणा
ख्याने उक्तमेव स्मारयति ज्ञातेनेति २० अन्यदतिदूरतरं अतिदूरतरतरं अतिदूरतरं रूढमस्य

श्रीरामउवाच सब्रह्माण्डकपाटः किं न संप्राप्तो विपश्चिता तथैतत्कथितं ब्रह्मन्कथयेत्यरं
वद १९ श्रीवसिष्ठः ज्ञातेनैव विरिंचेन ब्रह्मब्रह्माण्डमेखले हुत्वा पृथक्स्थिते ह्यस्य भूतास्या
प्रविशासि २० आगतेनेतु तस्मादतिदूरतरं गतः यतो भागौ गतौ पुस्ताद्दतिदूरतर
तोतरं २१ नाविवर्त्याप्नोत्यतिशनितला यावरणास्ततः तथैव तदाधाराले वेने संस्थिता
तयोः २२ एतयोर्मध्यमाकाशो विदूरं गकपाटयोः अपारवारमानीलमिरमालस्थिते
तया २४ तला यावरणस्वभ्रनत्वं तेन संनिध तदिमिमलमाभ्रन्यमात्वानेक
त्वक्कृतिभिः २५

मिं गतं स्थिता २२ तला यावरणः तौ भागौ विवविभक्तास्ता वेना प्रियन्ति दूति आश्रित्य स्थितिः
साधारणी विभक्तेनात्र तलावरणमात्रस्येति भाश्यपादितमेव २३ २४ तत्र प्राकारो आधारत्वो
क्तिरितरभूताधेतायावेत्तत्वस्थापनाय अन्ययावासाकाशावरणस्य पूर्वावरणद्दशगुणपरि
माणत्वात्तपपत्तेः तदेवेत्रस्याकाशावरणेनायोगाच्च आलाते तरभूतानां आधारः यावत्प्रलयं कल्प

श्री यविद्यायां परित्यक्तायां भूमिशयेन दीक्षितो गृहीतदीक्षितस्त्व ११ तर्हि सत्पदतरकुरुषमपमाविवे
वा नि टात्‍विद्यामकृतो नन्दर्शितेत्यस्यावस्तनो नेनत्रस्तनत्यकत्वादेवेत्याह त्रसेवेति तर्हि नवत्तेस्त
उ टी देन कथेदत्यनेनत्याह परित्ज्ञातेति अविद्याया मगलत्वणेषुरूपेषुकेषुचित् ११ ११ सन्मधा १
५५० स्पष्टा १ ३१ स्वमहद्रा भवोग्राम यत किमहरे स्तीति प्रश्नवशामप्रश्नोयेयोमनसस्त्योमान

नेनमार्गेस्त्यातोसौ विपश्चिदत्त्वकवत् अविद्यायापरीत्सर्थमामात्मेमतिसीस्तिः ११
त्रसेवानेनत्रपेयमविद्यानन्ययीयत अतोस्तिसा परित्ताना पुरितानानविद्यते २
विपश्चितरतिशाप्यहराहरपरेवरे नगरस्त्वमेषुविद्यायांभ्रमत्पेष्वकेषुचित् ११ क
श्चिन्मेत्रामग कश्चित्सोविदधापिक्वचित् भ्रमत माक्रमानस्यसत्कारविवशीकृतो ११
श्रीरामउवाच कीदृशेषुक्कुरेषुतेनगन्त्रविपश्चित भ्रमेनीतिमनेच्छेदिमविवेनाथ ८८
नेकृपा १ किंयत्यधनिसेसारातिनानापेषुतेन्ने महदेनविहाचसर्पमसाककारि ८९
नतव्य ३१ वशिष्ठ स्थितोविपश्चितोरामनता भ्रमोनगतोषंयः नेभ्माकगोचरपामतन ९०
मीयत्वतोपिमा ११ ततीयेमगनायोनोविपश्चियत्रतिष्ठते सकरश्चित्तसंसारोगगोरोव ९१

समाधानयोमपतिमभ्मावसिष्ठनदपरित्तानोक्रिकृतेनस्वाकार्यस्नुखपतमरमाह स्थितोविति यत्र
त पयोलोचनेपिवसाकतेनगतीगोचरकुडिविषयतातोषाते ११ सत्रस्माउत्तदनगेनसे
सारे महिन संसार न गोचरे उडिविषयभावे वर्तिष्ठते ११

२४ १९ एवं तद्विपश्चिन्मन्देशाहराहरे अवस्थिते ११ तोदिग्गेनदर्शनगर्विंमतः सन्देहेवम्
गोज्ञातइतिकथंसमेननसंपश्यन्नागमनंविनाइहस्थतन्मासंभवादित्यर्थः १० इदंहरतरेवेत्या
दिसर्वेषु शिष्ठिज्ञात्मनिरर्शनामेवभवति अपरिच्छिन्नात्मदर्शिनो नास्ववपश्चिनामवयवास्व स
र्वसत्विच्छिन्नतरमेवेति स्वानुभवेयेनयुक्तिरित्याशयेनोत्तरमाह अवयवामितिशेषः १२ अन्य

श्रीरामउवाच विपश्चिन्स्मनो यानोपस्मिन्नगमिसे स्थितः तनयब्धु मसाद्देयथाव
त्कथयेमिमे १४ श्रीवसिष्ठः इराहरतरंगत्वापरब्रह्ममहोदरे सगोविपश्चिजगामि
तयस्मिंस्तमगच्छत १५ तद्दिदंविदिशितगदिहासोसंस्थितोम्नगः इदंतत्रमाका
शोहराहरेनगास्थिते ११ श्रीरामउवाच विपश्चिद्दस्मादेवासोनगमत्तागमितः इहे
वापश्गोज्ञातः कथमेतन्ममंजस १२ श्रीवसिष्ठः भवयवानवपूर्वीनिस्वेविग्रह
घाविलान् तथास्वीनहेवेधिब्रह्मएपान्यवासितान् १६ सर्निपुनात्संहाराखा
नाकारानुतान्वहून् मिथ्यो तामिथोट्यान्स्वरूपामिवपार्थिवान् १४
टवान्नतीतनराणामपिच्छिन्नस्वरूपासोप्रतेसत्वोदितनरत्वमेवेतिकात्लतोपिनकस्यहरानास्ती
त्याशयेनतान्विशिनष्टितधनेति चिरकालोत्तरभाविनात्सोप्रतमनिश्चितान्मृसंमानान्तथास
संहारात्पूर्वकालसंहारसहितान्नानाकारान् विविधान्मिथः परस्परमदृश्यानपिएकावच्छिन्न
स्थाध्यात्परस्परमोतान्पार्थिवान्पृथ्वीविकारभूतघटत्वादिस्वरूपानिवास्थितान् १४

श्री:
वालि:
उटी:
५५१

तत्र व्रसोडे कस्मिंश्चित्स्थले स्मिन्मार्गे प्रासिद्धे तद्दक्षोदस्यैमार्गेरवनिहिमसति यद्वृत्तं तत्त्यथाभव
नपनद्दस्तो रवहत्वा ग्रहेवविपश्चित्तन्मरा न्या दीतिकथितं तत्वमः प्रकारं तस्ते भेदाभावाविनाच्छ:
४' तास्मिंवोक्तान्वहदिगेतरानस्वस्ववासनाकात्स्थितेप्रन्यान्यसंस्कारेनादशेरवदे हैवत्नोभीला:
नेकासिंस्तवद्दवेविपश्चिद्विदिहे वहरिणो नातरस्त्तत्र अन्वयः ५१ ५२ अन्नितमा काशे ५२ कृत
तत्रकासिंश्चिस्थस्मिन्मार्गे सन्निवतिष्ठति यद्वृत्तं कथितं रामनदेनद्दवत्तेमया ४' विप
श्चितोप्यसे स्मारेदं दृश्ञातादिगेनरान्तान नेनाद्दृश्यासिन्नतावन्मात्त्रमाविशधी: ४९ इहे
वहरिमिजातः कस्मिंश्चिद्गिरिकंदरे काकतालीययोगेन भ्रांत्वा भूरिवनद्रुमे ४२ सन्ने
गंतेधमन्प्ररेयस्मिन्सगे मृगा स्थिताः ससगोयमिति आत्मिकाकतालीयवास्थिते ४३
श्रीरामउवाच एवंचेत्तदवस्त्रकस्त्राकत्रभिमद्दले कस्मिन्कास्मिंस्तुकालेसोवनेक
स्मिन्स्वयास्थितः ४४ किंकरोतिकथंदृष्टोस्तुवदयत्तरवासरः श्रीविधान दवलानीकरो
त्सोस्मरिष्यति ४५ श्रीवसिष्ठउवाच योसौविगतेमायेमदत्रः श्रीरामस्तव स्थितः श्री
रामगागारेविद्धदे नेनविपश्चिते ४६ वाल्मीकिः मुनेनिरावलस्तोसभाया विसमपाल्वि

भिदिषि ४७ इवेदास समापाभूमिस्तदासरः जरढ़ेनरये क्लिपितं तानमस्यास्तीतिसहफजानीसमग:
नोमाश्रवीजातिविपश्चिजन्मकथासेस्मरिष्यसि ४८ विगतो: देशविशेषाः तेषांन्वयेनसावातवउपा
यनत्वेनयः श्रीरामगोष्टत्रः सहदानीश्रीरामस्यवेधनागारे स्थितोस्तितं मत्तोत्वेविपश्चितं विद्धि ४९ ५०

५८ देहगतेर्विंशभिः छ्षाङ्गुलारविंदुगुनेरवेविडेयन् ५९ आटलार्द्धनारवल्पपि अनाटलासभा
यैस्तयाविधेस्स्फुकिनवीहेरोः सभघकराहेमीलवर्णैः सभास्तेभादेरवचितमरकतत्विषः हरि
तमणिभोभिपञ्चक्रपाभक्षया आदानेपाचन् ५० इथीकृतकर्णनयनग्रीवेयपासाग्रयातलभंगे
मस्थिरेः रवत्तेरमिवार्येः स्थितेरवस्यामेस्तयाविधेन वेस्युसभ्याम सभाभावनमनान् इर्षेनोत्करया

अपालीलोमृगोभग्नः सभास्फाराविवेशसः सर्वैसभ्यगणैर्देहुः उत्क्षिप्तोत्क्षिप्तमानपि ५८
मारविंदुगुनेदेहविंशभिःरवेविडवयन् हष्टियालोत्पलासारे संस्त्रीपरिनजेयन् ५९
आहत्लानाहतसभेनीलामरकतत्विषः भावेतत्रोत्क्षपालीलेनगेस्फुकिनवीहितेः ५०
उत्कर्णोभ्यनोत्क्रीवेंहतणभेगवत्तस्थितेः उत्कर्णनयनोत्क्रीवेः सभ्यानाकुलयन्गवेः ५१
मृगमालोकमेलोकाः सराजमुनिमेश्रिरः अनेनावतमायोगात्विस्मासत्वयाकृताः ५२
आश्चुर्यवचेणसविस्मितसर्वेलोकाभवीवलोकनवचुमोत्पलचर्षितुसे रत्नाष्टजालक
स्थितेमृगमीहमाणसासीत्सभाकमालेनीलिपिनिर्मितेव ५३

आस्वंरनशोकयाव आकूलयन् ५१ सयोविस्मयस्तदाकूला आसन् ५२ सर्वेषोसभासदामवलोक
नलम्हरोः देवैर्निर्विडेरुत्पलवर्षैः कुसुमनीलवर्णकृतमिवास्थिते नानाविधारत्नानामंशुजालैः कामि
समूहेरचितेपरिष्कृतेनेमृगमीहमाणसभा आश्चुर्यस्याद्भुतरसस्यप्रत्नवेणविगलितवेयानरतया
अनेतरास्वादनैनेनविस्मिता विस्मिपजडीकृताः सर्वेलोकाः यस्मात्तयाविधासती लिपिनिर्मिताचेभूमि

विलासमलिपिषत्रमोक्तलीह ५४

श्री°
वा° टी°
उ° टी°
४५२

इति श्रीवा° ता° उ° एकोनत्रिंशदुत्तरशततमः सर्गः १२९ वसिष्ठ उवाच एवं ब्रह्मलोकस्थानमुखेषु ये वि
पश्चिद्देहस्त्वाभिनभाक्तस्यैति चुलवर्तिने शाक्तनस्थानस्य विपश्चिद्देहस्तस्योदयास्तन रावणभेदात
ज्ञानेनवात्मवात्मा विभेदाद्रतिरामउवाच एवमुक्तः १ यस्य गुरुषस्य येन वा विरोपासितेन देवेन
नगतिः पुनः पुनरभिलषितसिद्धः प्राप्तवान्तस्य पुरुषस्य तेन देवेन विना पृथक् गतिरभि
लषितसिद्धिर्न नायते नोमापि न शोभने तो भिनापि पृथगमेन स्वस्वदर्शकस्य वित्त्वे पमापि

इति रामायणे निर्वाणे विपश्चिन्मृगलाभोनामैकोनत्रिंश सर्गः १२९ वाल्मीकिः अथपर
मद्भुताकार्य मुनेकेन विपश्चितः रुपाइपायेन इः पोताप्रकृतान्मोद्दयाहिमि १ वसिष्ठ उवा
च येनैव भुवि नाथस्य तस्य तेन विनागतिः नवोभनेनमस्ख रत्ना सहितायन सत्फला २ वि
पश्चिमोऽपि शरणं नत्वे वसूरयंमगाः स्वर्णदुपमरामेमतिनिर्मलं कनकेयपा ३ करोम्ये
षहं सर्वं दृश्यतो दृशीधामिवः साग्निमवेशो हरिणः करोत्येषा पुनः पुनः ४ वाल्मीकिरुवा
च इत्युक्तास्म्यनिस्तत्र वसिष्ठः प्रेक्षवेक्षितः उपसर्पणयान्यापरे स्वकमरत्ववारिणा ५

परलोकहितमाकदाचनन भवति तयावासुमि यत्नं देवतान्मानियतमित्रस्य वैरं वनं ये स्तु वने
नपरं प्राप्नोति पापीयान्भवतीति श्रुभिः प्रोक्तं स्मृ तस्मान्नियमेन भगवतां कृत्स्न देवेहितमति ज्ञत्वा
नः स्वभयभ्रष्टोनष्टदेहस्य योयोग्यानवसत्तमार्गेन २ प्रारण्ये दृप्तस्य प्रदानेनपरा हिमा स्वेत्रपमाक्तनावि
पश्चिद्देहेहे ३ ४ उपसर्पणमावमप्ययान्यापरेसिरस्वलवीनामसिकेश्रोत्रे हृदयमासभ्येमि श्रुत्यक्तत्याय

दृष्टारपसभामध्यप्रदेशात् ६ घमघमायातमित्यक्रान्तकरणाइरविंद हृत्स्वेदभवनश्सिद्धि
त्वेसो हि हिडाम्रः कांचनिकघंतालरः शञ्चादेशः अपकजलमितियावत् ७ मृगमृगपंकचं
नीकोनिर्यसनयाविधेहेममंदिरमिवसंदरं ८ हरादपगलाःसम्याःयस्मात्तयाविधेन्वालाजा

दृष्यावलिंघनेवह्निज्वालाडेनमघात्मकं तद्यानेनसभामध्यात्ज्वालाज्वालासमद्यतो ६
श्रृंगारराहितान्काररंधेनेनविवर्जितं स्वकुंभमघमायेनमुमममयुक्त्जलं ७ मृग
मुखकुचन्कोतिहेममंदिरसंदरं उन्फुल्लकिंशुकाकारसंध्याभ्रवस्थितं ८ हरापर
तसभंतंतत्ज्वालाज्वालानेविलोकयन् मृगःप्राग्भक्तिभावेनयोऽलतासविलोकितः ९
तंसमालोकयन्बुद्धिविविलःहीलाश्छतः पश्चादपसरत्ताराभूहरंसिंहरवोद्यतन् १०
एतस्मिन्नंतरेध्यानेविधायमुनिपुंगवः मृगंविलोकयामासःहीनंपापकृतंवद्वा ११
संस्मृत्यभाक्तनीभाक्तिभगवन्तस्यसाहन्त कृत्काराम्पुनः कोलंमृगमेनंविपश्चितं १२
वदत्येवंमुनौहरात्राविवान्नपसंसदि मृगोऽग्रिवेणगतिनिर्मुक्तः शरीरात्तत्स्वभावविद्रात १३
ज्वालाज्वालंप्रविवेशसाकारश्चइवविद्विनाः सध्याभ्रवविभ्रांतोदृष्टःस्पष्टशरीरकः १४
संपश्यतंस्तवसभ्येषुमृगोयन्नरत्नामगात् ज्वालोद्भवेनभस्यभ्रतलरोत्रूपोत्तरंयथा १५

सोविलोकयन्नतत्रसम्यगःप्राक्तनेनभक्तिभावेनविलोकितेः तारदर्शनेःसोऽल्लतासमदृष्टे १९ उवाव
वर्गेऽप्रमीतिशेषः ॥१२॥ दृष्टःजनैरितिशेषः १४ नरात्मामनुष्याकारे नभसिमृगरूपोऽभ्रलवः रूपो

श्री॰
वा॰ वि॰
उ॰ री॰
५२१

कोशैः कांतिमद्भिरवयवैः स्वेदरः ११ अर्कविंबरवेत्यग्रुपमानमात्रा १२ वत्सरित्याक्षिपालितो यमा वत्सः कनीनिकाकोशांतोप्रतिबिंबइव आधारः पावकोपस्थानयाविधुः भाक्तिरेवमाङ्गरु यथ्येवास्थिताः अर्काभः पुरुषः अष्टम्पतोतिप्रवेशान्वयः यनंतरत्वालानालवानेराहतोदीपर

अष्टम्पतायत्वालायामेतः कनककोतिमान् पुरुषः पावनाकारः कोलावयुवस्वेदरः ११
अर्कविंबरवादित्यचंद्रविंबरवोडुपः महाभसीव वरुणः संध्याभ्रइवचाम्बरी १२ वत्सः
कनीनिकाकोशेमज्जरेसलिलेमलो प्रतिबिंबइवाकोभोभाक्तिनाधारपावकः १३
अनंतरंमभामध्यात्तोनेदीपइवाहृतः ज्वालानालयथोक्तापिसंध्याभ्रुद्रवांमसात् १४
करीन्द्रेभुजैर्प्रतिमविंवावामाः ग्रातिरुत्तरुषसत्रपटाग्ररवोद्भृतः २१ अत्र
मालाधरः पीतोहेमयज्ञोपवीतवान् अभिसोवावरत्नैः सधध्रुवरसोदितः २१
अहोभारतिमह्योम्नामस्यवशस्यभासनात् भासानिवविवत्सलाभीभासःसोप्यरुद्रिन २२
अस्यपरैरभासोभासनान्नाभविष्यति सभासंकुसितिस्मेतेनभासःसउच्यते २३
सुयोपविस्मनवैवरुणाधोधानवसंस्थितः आत्मोदनमशेषेणनमस्कारमाक्रनेतनो २४

वह्नापियथोऽपपामेतियावत् १९ देवालयकृया कुमेषुभगेषुसन्ततरंमगेतः आमरः वि
स्वाणामराकार प्रतिविंवः प्रतिमेवपदात् निरस्त्रक्लीवत्वाद्धर्मोनररव २१ अग्निराहेनेचयो
वंनेमस्योपस्थानयाविधेरेवारे रूढ़ २१ एवं भासःतिनाम्नाशाहिमः तनेरुक्तः २२ २३ आत्मनंस्यस्य

पादुकासहस्रटीका ५५

स्मयेनविस्मयेनदृष्ट्वास्तवा २५ आययोरत्यस्यध्यानालोकाद्योतेतिविवरणे यथाक्रमंमनु
निराजसामेनातिक्रमेण २६ संभाव्याविशङ्कित उदाहरतदकवान् २७ स्वाविरात्तदृष्यमा
नयात्रेणविधायाः ग्रथस्येघ्रविति २८ रामंप्रतिजयेनितल्पमेव्यक्तेवदेते नतेनमस्कृ

सभालोकेगतस्यदेशस्येनात्मनिमिहृति भासोभ्रुहृतमात्रेणदृष्टास्वेरितमस्तते २९
यायेयोरत्वेनमेभ्योध्यानसोकायवृत्त सभासालोकयामासमस्यायथाक
मे २१ सचागत्यवसिष्ठायप्रणाममकरोन्मुदा ह्रानार्कमाणरश्रसत्रमस्तोस्विराह
रत् २२ तमुवाचवसिष्ठोपिहृस्तेनशिरासिस्पृशन् अयतेस्वविराराजत्रविधायायपो
स्विति २८ रामंजयेमिजत्वेनेनतेदृष्टायोपते मासनान्किंचिद्रातिदृसमुवाचहस
न्निव २९ श्रीदशरथउवाच स्वागतंतेस्तुभोराजश्चिरमासनमास्यतां अनेकभव
संभारश्रांतविश्राम्यतामिह १ श्रीवाल्मीकिरुवाच वदेत्येवंदशरथेविपाश्वेद्रा
सनासभृत विवेशविष्टरेविश्रामिआरोन्यतमन्मनीत २९

वीणांतंभासे २५ ३ विष्टरेश्रासनेहृत्वासनयोविष्टरश्रीयत्वे २९
॥ ॥

प्रात्मानेनवेपनस्वभेनेव ३२ ३३ विपाश्निमाविनतात्मानिक्रियति नगोति विश्रोतानि १२माश्च
र्य ३४ विहात्मशुभ्रमायास्वभावरूपस्यास्याविभवस्यवस्तैवोमात्मनः पूर्णस्यापिश्रयेमहिमा
कीदृक् महेशरमाश्रयेण रत्निविनके योमहिमाक्रूप एव शंवरवरसंगेप्यरूपएव परमात्मने श्रंतः
पवविधानिप्राणक्रमकाराणि किंविधानि विविधानि नगोनि भूत्वाभानिहरमत्माश्रयेमित्यर्थः ३५
इतिश्री[redacted]काशेनि उत्तरार्द्धेत्रिशदुत्तरशततमः सर्गः १३ वरधानारोनपत्रकथाप्र

दशरथउवाच महेश्वरविवेकालमालानेनेवरेमिता वत्येनाविषयाद्धःखमत्रभूतेवि
पश्चिता ३२ व्योमात्मनीयमहिमायमहोनुकीदृगस्वस्वभावविभवस्यविहात्मदृशे यः
पूर्णपवपरमात्मनुरेवनेतरेवेविधानिविविधानिनगोतिभोति ३९ इतिश्रीरामायणे
मगवासिष्ठप्रवेशोनामत्रिंश सर्गः १३ श्रीदशरथउवाच किंस्येपरविचार्यविपा
श्चिरविपाश्चित तदहंवेदितुमन्येकस्तोवस्त्वानि कथयः १ श्रीवाल्मीकिरुवाच प्र
सिद्धवसरेनवराह पार्श्वस्थमवस्थितः प्रसंगप्राप्तिनेवाकविश्वामित्रोऽभ्युवाचह २

श्रामयोदिनः कोशिकेनविपाश्चित्सोभ्यांनिविस्तरतोऽब्रवीत अयंविपाश्चित सविपार्थसि
गोनदर्शनलचलोश्रुतरूपा चेद्रूपामविधात्रुहिस्पयात्रिय जैसाच मत्र भूतवान ततस्त्वेमई
अविपाश्चितः प्रत्यस्यप्राप्त्यतामपूर्णस्यास्यश्रोनिद्रूपं दृष्टवोछितमन्ये यतः प्रवत्सामिश्राभूवे
हिंगोनदर्शनादिकोनकेऽक्रमिति प्रहः प्रवर्श्यसाधयामीतिहरामहः कइ कोपफलम्यधं १
रातवामप्रवलाइदुरवदधामाराजपत्रकथासंस्कारोविश्वामित्रः प्रस्तनविपाश्चिहृद्योनवर्णनप्रयो

गजदन्तोदेवनाश्चेदानसर्गे रघ्यामदेहलिरमणीयकित्रई शृगोदी ने २

ह्राजवनवासमभ्येणोत्र्यन: नयाम: ३ ब्रह्मेभ्योऽधस्तनत्वानेवैरेव विधानो बहवो ह्येवं विधा:
विलक्षणा: विविधा: बहवो अतिरूपा येषां ध्यातव्या: वासनामयधर्मेणैकानि जगत्रूपाण्यथापि
पृथेभयवीभिनलक्षणकयापीदृकारचने २ नवकयोः प्रलीनानि ययपादिना बहुमानाभ
विपर्ययनाशा: ब्रजपश्चाग्रपापावपिरिदेव ग्रपपर्यन्तसमदृश्यावधिलस्तेभुसेन: वे
मावतेन ५ समेवभवेवर्णास्थितप्रलीनानि ग्रगामिनि ययप्रधाद: पानानुभूमयादिचन्द्रदेवो

अथामी ममवेधा नानो वेपृवर्या विलक्षणा: भवेभ्ये वेविधा राजन हृगोवहवो भूमौ ३
अयसमरोभयोऽनलसमन्तोरनिस्पृय: एवमेवभुमेनोस्यावस्थानापुरविस्थिता: ४
भूमेरनावसोकाश्यमग्रापुनहेमवाजिन ब्रह्मज्ञानमिषिन्नेनबहनान्यामेनोधया ५
अयस्वल महालोकावनेलोको ग्निसमेस्थिता: अनलस्यकल्पानरुबब्रह्माससंकल्पानि
स्पृय: ६

लोकस्तुरिन वान्यहान लोकोभुवनसमष्टि: भुवदेवस्वर्लोकेवंतोदानिलोकेषुवर्लिन: सनुष
से: धारितोलोकाग्निसंस्थित: सवह्राया: संकल्पास्मिस्पृयवनामाग्निरूपास्थितघाया: अथभोगा
त्तलक्षणा: महातलो लोकाग्नेन देशभवनापिनानना: यस्मिन्पदाधारास्तथाविध: स्वरू
ज्योति: सावग्रसिद्धोग्निप्राकाशवालसंकल्पनसवन्तोस्थित: पतोयमपिग्राह्य: संकल्प

विष्णुधर्मोत्तरटी॰ ४

श्री·
वा नि
ऽ टी·
५४५

तस्य निराधारस्य केषां जन्माधारेणेत्याह कईके इति मधुके कुके दशादि कं पिपीलिकाः इमे
निरभ्रमेघेन स्मिन्नपि नुरुद्रुपलीयो निभृता निरन्द्रादि कं इमे ते लघ्येः यानि भूमो सकलाधा
भोगगानानि धानि वस्तुत्वेन पश्नता निस्रमानि नान्यानि ष्पचराय थयानि भूतानि निवेशे
नि यदा तानि तन्त्रमेति च ८ श्रेनसिद्धबहुः सेदेकिन्वान्निपृथिवीनः ये निश्च कृत्तु पे अह मेर
लवेनेभ्रोगलाभेवररोहा कापुत्रे पनव प्रशाराङ्गिन्पश्यमेघोः इवेधेमति कोशेष इकोद

केइके योत्रिसहस्रदशादि कं पिपीलिकाः इमे इमे ते निभृतानि तत्राधाराणि निष्ठ
दा ७ भोगालयाधोभागानि तद्गानां यथैव तिव तदाभूतानि निवेशितानामपि
पापधर्मेति च ८ तमेवार्थं स्पष्टयन्नाह धर्मेण ह्येते मोहले धर्मस्यायं प्रमेन्द्रे सर्वदा
केनदेसनते ५ इहैवमसवेदि कं पालानाम् एवं धर्मव स्थितिः सर्वेदि कं पसमनुदृश्या
धर्मान्महीतले १० धर्माः पतनमधावनिस्यापः सर्वेलोगाके यज्ञान्ने लोगाके
तिनरैवेमितिशाह्नित ११

सः ५ तावान्तस्यानिश्चकं भवमायेश्चयोगिह धर्मामेव भविष्यत्स्थिता तत्र वसेसर्वो विदि
स्तङ्गवेमेवमहीतलेसेव सर्वो ध्यानरे कल्पचेः १० नन्तरामसाधनवस्य कथमेवेन दशा
महीतलस्य कथमधस्तात्तेन व्याह भावाइति तस्य महीतलस्याधः वेभाव्याः पदार्थाः सर्वाणि
तेन सर्वसर्वेनेगाके तत्र यत्तेन व्याप्तेशोधनेनः प्राप्नुवन्ति ए वगाके निसर्वाणि यत्र यानि जगति
पद्मारथाः त्वलेतोगाके तिनत्रइङ्वेमितिस्य धर्मान्हेतेनव्याप्य इति कोर्योगानि सर्वथेः ११

तत्रासिन्भूलोके परदेशे द्वाविंशत्यानामिधानकारे पानावतरथीषसः सविषस्सुवियंते ते षो
कृत्रयो नाम पुत्राः पुरामात्मप्रभवन् १२ तेषाम पुत्रा एवं विपश्चिद् हेकस्प वत्मेनः भूम्यादे
जगतः कोशः स्यात स्वाम रत्यकसंकल्पः हृष्टनिश्चयसत्संत तदपानायनियोगाः १३ दीर्
घसवत्रभेदे पुनः पुनर्वीरिपुनर्भूमिविरतिक्रमेण ग्राक्रमनामध्येमध्येमरतेन नवामिलआ

तत्रैकदेशे विघंतेवस्थानाभिधानकाः नाना स्त्रेषां श्योरा नाम पुत्राः पुराभवन् १८
तेसर्वमेकसंकल्पा द्रुम्यादेर्देवपवर्त्मनः कोतः स्यात्तिति निर्याताविह्नतेदृढनिश्चयः १९
पुनर्वारिपुनर्भूमिस्तेषामाक्रमतोचिरे नवसत्त्वशरीराणां रीवं कालोविचतेत्र १७
स्वकेरकवेशीकमायनानिपामजते भ्रमंतोनामवंत्य मन्यत्वं संविदंतिव १९
व्योमस्थकेरकप्रानपिपीलिकवदाकुले शुधापिसंस्थिताराजन्नवलेदंत्रनंमिते १९
देशांभूगोलकस्यास्यपंयमासादयंतित्र रहेवमत्रनमोम्बेरपद्मोदेवपादिशः १७

लोशरीराणिये स्तपाविधानोनेघोरीर्वकालीयवर्ततेत्वधः १७ स्वक्षेकंडकेसेलयावम्री
कीटास्तस्मायेन भ्रमंतस्ते वल्मीकमायेनेतिपारे वल्मीकपरदेनतन्निर्माता रोवम्रीकीटा
प्यलसंते सन्यत्वदेशांतरतं १५ १९ येयंत्रमपसलने पाश्चेगतं वा ग्रास्तास्पंतिदिशःपा

श्री॰
वा॰ रिं॰
उ॰ टी॰
५५६

इतोऽधेन यामे योगैः ८ कयाप्युपसंहृत्य प्रकृतेऽयोजयति इत्यामिति ९ संकल्पकल्पनस्यावि
द्यपिहानकृतचित्तमात्रेणत्वमिति व्याचिहारेण दृढयति कल्पनमिति १० जलस्य वाह प्रवाह
स्तदन्मावर्तनतरंगबुदुबुदादिविवर्तवत् आवर्तादेर्नाभीकहृदादिसादृश्यात्कथं चिदन्याभासा
विभवेदिह तस्य सदृशस्य चान्यस्यास्येनासंभवादनाभमपिकथं भवेदित्यर्थः ११ इदं जगत्तर्गस्था

तेवदंतमिमहारान यद्गुणाभिरितोद्यते नतावदेनःसंभामसंचरामनः परे १२ इत्ये
नकिंचिदेवदेवस्य संकल्पदेवदं किंचित्संकल्पमज्ञानमनेनेत्यमदृश्यवत् १३ क
ल्पनं तत्परं ब्रह्म परं ब्रह्मैव कल्पने चिद्रूपं नामयोर्भेदः शून्यत्वाकाशयोरिव १४
चिन्मात्रयदाभातेजलवाहविवर्तवत् तत्राटकुयमन्याभमन्यस्यासंभवाद्भवेत् १५
स्वभावः खेवत्वमिदं सर्वाद्येपरमेश्वर स्वयं जगदिवाभाति नान्यन्प्रलयसर्गको १६
यथा कपमिचिद्रूपं तथेश्वरतिमित्यनत दृष्टादृष्टैः स्वसारैः स्थिरमालयथाचिदं १७

सोऽप्रभावः यतः स्वेन्न्यथेवेति तत्परमो वरं ब्रह्माकाशमेवेतिमावदचिदादं नथाक्षतदे
वस्वयमिदानीमपि जमहिवाभातीमिद्दहोमलयश्चा कोऽप्यन्यत्र १८ तत्तु चिद्रूपं कामक
र्मवासनानुसारेण यथायथाकथानिकल्पनामास्ति ति तथैव तत्तदभिमानि स्वासांक्रिमत्पद
शादृष्टैर्वेयाथैथेनतद्विद्रूपैरन्योन्यमारात्म्यात्प्रमेः स्तूसारैर्यथामाकृत्थिरमास्ते १९

दृष्टादृष्टरूपेणेत योविकल्पवन्नाहितीयस्मात्तथापत्वदर्शयति दृश्यात्मकमिति २४ चिदाम्रोरुद
रेतन्नदाकाशवासनावछिन्नाः नगदन्तभवात्मकस्तिष्ठतीत्याह चिदम्रोरिति २५ किंमुद्राविल
लोरुदरेणेत्याह स्वभावेति स्वभावस्यार्दन्नात्मस्वरूपत्वेन्नुना परेपदेनिरवधि ज्ञेनमेकमाति
ष्ठेति नतस्येवयतस्तन्नश्यावर्णरूपाजरामरमेदेश्वाचान्ना मन्येनाभिज्ञापवस्तुरितस्य ५ यनस्व
ज्ञाज्ञाहृतात्मनस्तदेवजगज्जेतरारिनिनिष्ठणोपूर्वापरपरामर्शानयोक्तं हेमेखलाशाय २२

दृश्यात्मकरूपमेकमेकमस्येवमलग स्वयमेवमनेभातियत्रभातीवकिंचन २४
चिदम्रोरुदरेस्मृतिसमस्तानुभवात्मव लीला शैलोदरे स्वसलमात्मनिवामि
का २५ स्वभावनिष्ठास्तिष्ठेतितयेश्वाकृतावनि मातिष्ठतितवेनेयदृश्यन्नापरे
परे २६ तदेवमगदित्क्षेत्रस्तभात्पमागते पूर्वापरपरामर्शाविष्ठणानिष्ठलमाय २७
अन्याश्चर्यमनन्तेयपरमात्मरनात्मय नानान्वङ्गभानानेवनीवाहमितिनाम्यति २८
उद्यतोभासभोगात्मात्मविपश्चिदपरास्मेहे किंचिदृष्टकिंपश्चातं दृश्यमरस्याकिंचवा २९

पवेमुइविदेकोपरमान्तरज्ञानष्ट अयमुतो प्रयतीव नानात्मतुभ्यानीवोहमितियत्नाम्य
तिस्तायेनेतदन्याश्चर्यमित्यन्वय २८ इत्थं वसिष्ठोक्ते विपश्चिदुरितस्वोक्तासभवाघभास
मस्वात्मापिसेवात्विनविद्यामित्युकाव इत्यन्तामिति इह विपश्चिदपरास्मेहेभासतयाकिय
दृष्टे दृष्टकियस्यभानन्तराकिंचवास्मरसि नास्तिविनासिष्यत्यन्ता २९

श्री॰
वा॰ वि॰
उ॰ टी॰
५५२

२॰ तन्महोदरमुखाकृतान्ताकाशमासाद्य ३१ मयाकृष्यानेवेगात् दिगंतरदर्शनविषयेरदेहकविवे
नजनमेतरावलेषविषमेनाद्रिप्रवरेणीनयनुपस्थाने ३२ ग्रहजालान्निष्क्रान्तोऽहं देहेनन्यदेह ॥
भेदेनभ्रमन्नपिपाकनरकनिरयस्थेतेरैना: रयमान्यकोऽयोदिग्गृहपायाः प्रविशाप्यः
ष्ठनयनीतमायनेनवनंतानयनवथासाग्रयापामिमभवमित्यथे. ३३ ततः प्रहनस्य

भासउवाच वहरहमिन्यारकेवहद्रोनमहिवसा यहरवत्राचानमत्त्रहस्य
नामह २. मयानभूनानिमहानिनाजन्मधिरमहरेविविधेःपापैः सहवासितः
लोनिजगेतानेनाशुपनेतमायायमहाश्वेनन ३१. निविवृद्देहेवैरणापयोना
न इयवान्वनेनानिमयायमहात्मना जन्मानतरावनेविवनेनानिरदेहकविवे
नवराकृष्णानो: ३२ इश्यान्यकोवीवप्रयस्तनियाइष्टोजनेननावधारीहाल
य देहेनदेहेनजगत्यामिपाकस्थेनसदाहवनवभामास ३३ [redacted]सहसावि
ष्णोहमासमपतमेनश्चिनेनशक्रः ॥ विवेविनापुष्पफलप्रमानेवाकरघजामसा

विभ्रमणतरसाशृंखिकालेनरुद्रपीनपद्युक्तेमस्कारवेगेन येषादेहग्रहवशतोयोगमनशाखिथः
स सहस्रसमा विरयः प्रागकाराननतरीयः विरपीग्रासेसकोरणाः वाहशहारानि
मित्रप्राणावेशानाविकरणेरतेरवमनोयस्यवानेनहहलदेहाभिमानिजीवेनभृकेर एव
जनयापूर्वोपरपरामशीहेन विवेविनापुष्पफलारीनाप्रमानेननिसलोरेवाकेदःकदविशेष

हर्वोङ्कारण्णमास्वादेनेगीतिभुवनिहट्टदमासन्निर्धस्य नुनजातानोमध्येकलिहः मुल्यरेहोत्सवलसु श्रुतपववकमयिश्रहन् प्रहिसन् ६५ शरभजाताः हृष्टमोषिपाटवनुष्टपेनसंवारावेसामृद्धेश्वहरह यदेशस्याधिपहृष्टसंभवामास्ताहकेशवालिनेश्रात्मनः हृष्टेपस्यमजेमरणप्रसंक्तेमनमेमेवनिर्गे तान्करकोभसोनिमित्रालैवेगस्तहृष्याद्गिरिशिखरादुत्पतनयमनादिश्लोयेनेवकृतः स्रात्मघा तस्य ६६ ततोमेरनिकर्लेः शेवमेयहीविद्याधरजन्मभमेनमपामलयसोन्ममिभेदरेषकालाद्गुरुदु

समाः शतेमेरुन्नगोहृमासेसवर्णवर्णसरूपणिकलेः हर्वोङ्कारास्वादनगीतमिहः स
हृस्कनिहोवनवसिमध्ये ६५ पारापूर्केतावालिमात्मष्टहोमलेभसः क्रोधकृतात्मघातः
समाः शताद्वशरभोहृमासेक्रौंचावेल्काडवनकेदराद ६६ कालागुरुद्रुमलतावालि
तामिलेमविद्याधुरीसरनपमेकलाम्लानि पीतानिमेमलयसानुनिमंदरेवमरादवं
हनकदेवलतागृहेषु ६७ हेमारविंदमकरंदपिशंगितानि पीतानिपेवरशावर्षशाता
निमेमे वेरिकहंसतनयेममयापयांसितीरांतरेषुरमतोपरिनिर्क्तारिणाः ६८

मानोन्नताभिवेल्लितेनालिंगितेन श्रमपवुथीतमंदसरभिणा अनिलेमसहविद्याधरीलं स्ररमथमेसुनदीयकलालवृणास्यमतानिपीमान्यनभृतानि ६७ वेरिकहंसपतनयेनप नर्जन्मप्राप्तेनमयामेरोः उपरिनिर्कारिणाः मेराकिम्याक्षीरांतरेषुरमताहेमारविंदानीमक रंदेः पिशंगितानिपिंगलवर्णीकृतानिपयांसिपीतानि ६८

वेरिखहंसस्पतनयेन प्रजन्मप्रमेन मेमोले तेतो हं कालेन रेगिरो करं न गेनामडू रेवने जंगु कृ
तोमृगालन्मगतोषाम नवापिजगन्मएहेस हाणिनेसत्पर्हेमृतेनमयाश्वसोमत्येपुरहृस्लीहरि
णमिहेनहतोहृष्टः ४ अपसंतानकानाकल्पवृक्षभेदानां प्रकरे हामिमिहास्पवतीवणोभमा
नेसहामिरे॰ सानोमहं इंद्रमलीस्तरस्त्रीकृतगुणसाहं सिद्धशापादासे ४९ ततोमयाश्वहीरस्पस

हीरोद्वेलावनगेभवाहृविलोलनीलालकवल्लरीणं समा॰ गतेमेकजरायहा
रिणीनेघ्रुतमप्यसंसरीणं ५९ कालमेतमंजरितेवके मगंनावनेनेजकतोगमो
हं मनेनपिहिहरिणहृतोसोहंस्लीमयाज्ञाइंमनेनहृष्टः ५ संतानकप्रकरस
सिनिसहसामोकासिंधुरंन्यमगनीइन्द्रसेस्वरस्त्री प्रकाकिनीकृतगुणाइंमधु
हमासंसेकल्पद्रुमसवकसममनिसिद्धशापात ४१ अहीरकक्षकरवीरलतालये
पुनीलंसमागतमशोकधियामयान्यत सन्यहरमगतीइगिरोविशवाल्मीकप
त्विदुषानिशमेककेन ४१

त्रिधानाम्नग्रस्पकज्जनलायेकरवीराणे सनाण्वाल्हंतरप्रदेषेण्ड्विरावीसदेवरचणा
श्न्यावाल्मीकनाम्नापविज्ञानभेदसहवुधासमानोणमेनीतनन करवीरवनेसहभायोग्
ज्ञादिभिराक्किप्रसति मम्पन्नहररस्पनगतोइइगिरोमहेंद्रपर्वते श्वशवियोगात्तेनेककेनशे
षंवयोनीतं ४१

प्रवनन्मदयेन सिद्धिशापमोक्षनन्तरं सिद्धश्च महादेवसिद्धभूतेन मया महेन्द्रगिरैरेव सच्छायव
रनवनावलिते अन्यत्रसानुमिलमानोदोल्लासनन्तफलमिव पुरिलवमाना विलासेनवलि
ता क्षिप्र दृष्टा सिद्धयोषेरपहृता अपिनः भुक्ताश्च ४२ तदनंतरं अमनिकामविवेकेनप्र
कवलति श्रावेयानदर्शनलहरी पोषिनिवेशस्तद्यदण्याविशविकया वानैवशीघ्रा
नैचिन्नयस्पतयाविधेन अन्तपवताना स्नानमनियस्यतयाविधेनमया अमनिवेद्यमाप्य अन्य

अन्यत्रसानुमिमयापरिलवमाना सच्छायवदनवनावलितेनलीला दृष्टास्त्रिय
फलमिवावलिता विलासेभुक्ता अन्या अपहृता अपि सिद्धपाधे ४२ अन्यत्र पर्वत
मिनेवकदंबकक्षेनीलानिलापसनयोजमयादिनानि श्राध्येकथस्त्वभिनिवेशविद
विकालविनेनतालमनिना मनिनामयात ४४ अन्याऽऽसपरिलमन्यहालिजलेव
राशेयरिंगेनभूत सदिव्यमेनोवरवातसन्नगलस्य भूताक्तानिमाज्ञभि ४८

त्रपर्वतनिलयकदंबकक्षेनापसनयादिनानिनीतानि ४५ इत्यस्वमन्त्रपरंपरावर्णितेना
नरालेवलास्न्तान्यस्या स्वर्पालिकामिविडन्त्व दृयावक्रमारभतेत्रसाऽऽस्याहिना हेमगेश
न्यदेवकुमन्यास्तुपमन्ते तक्लालकीदृशतन् असाऽऽरनेने समृरितं नलेवरारवाशेषविगत
स्थितानि भूतानि यत्र तया स्वैपे नलेवरा रवेनिटचोननामयं विदृश्वान्विपिनाहिसंदिग्धोमिहरि
ष्यानेनोवरवातात्व्यानाश्याल महाभूतानासमायास्मिन् नलस्यनलेमलिविंवेतवित्रभलभूतमिवा

ङ तिसंध्यामसपश्चाद्धिप्रवहमिंमयाभूक्षिकोनिः नदिश्मीवजग्राह्ममागम
पाप्रस्य अनेकाना स्वर्पमलोत्पर्त ४४

श्री॰
वा॰ मि॰
उ॰ टी॰
५५१

तदासुर्यकलधौतशिलान्यायेन वनिताशरीरादि सर्वपदार्थेष्वपि सर्वजगद्भ्रमेप्येकैव शीम
मलीस्थितमदासूर्यान्तरे मया दृष्टमितिवक्ष्यमाणं कोचिद्वनितामदाहरति एकदेनितस्याववनिता·
शरीरस्यपर्णेनेत्रतः यानि विविधानी वशैलादिसहितरिक्तान्यथामाणपादिमेति विमानि भा
तितदैत्यनमाश्चर्यमित्यर्थः ५२ अथ सावनितामयादृष्टा हृदयगावितिकासि तेपतस्मरीरं
ईदृशो विनणदूरिति किंइति तत्तत्वरामोपसङ्के हेवंगरहासिन्वस्तूनातेपाखानित सर्वेव
भासिकासाहमस्मिदृश्यानि महान्तिनिममसंगेन नन्तात्मकं शरीरं देवावयत्नलोगरूपेवर्त्ते सेवा

एकत्र दृष्टा वनितामपेक्ष्य तस्याः शरीरे विमलानि भानि । प्रविंद्रितानीव स्वरूपेण तराका
शशैलादिदिगादिमेति ५३ दृष्टामयासावरतात्रिकाले शरीरमेतत्सकलं मीदृशं ते तथो
क्तमेगेहविश्वस्मिन्दृश्याममागमनानि महान्ति ५४ यथाहमेवं स्वयदेहिकेस्य सर्वेन
चेवांगनविश्वमेवतत्त्व ब्रह्मस्वभावो विदितो ऽप्ययो यदा न पश्यन्ति तदेस्यमेव ५५

अतेव यस्य सर्वाणि भूतानि शरीरमित्यादिश्रुतेरितिभावः ५४ हे सुनर यथैतस्त दृष्टा स्वहृदये यथा
जगदादिमस्मात् स्ययो विस्मितशास्त्रं यैन योगे देहवतीनितयाहृदं सर्वं एतत्सर्वं मेक्रमेभावे हिव
स्वलोनमपि सर्वं जगद्ववदिनत्वाहि विवेकमात्रस्वरूपं भूतमेव तदि वृथैः द्युपगतैरपि सर्वेव
स्वरत्य ज्ञतोन दृश्यपते नवाह श्रन्वैरिति यद्यदा रस्य स्वभावः यतिवस्तुत विदितस्तदा युष्य
त्र पश्यंति यदा त्वातिवाहिकमात्रभावदृष्टीकारे विदितो भविष्यतीति तदारस्येवेने पी-
तिभावः ५८

नत्विदमसमेन संमया स्वदेहस्य सर्वजगद्रूपत्वेति तत्त्वेनामनुभवाद्देहेन स्वरूपस्य भवेदेन यदितत्वाय जगदर्शनेऽप्येतद्धि तत्प्रवेदशास्त्रादेः श्रोत्रेण प्रवालेस्यादेवेभिमना-लेभवानी भिगेरूपलस्य तस्त्वभावनार्थ समामाह स्वदेहेत्यादि त्वाभ्यां तदात्मभिः स्वशिवैरपि भूतैः स्वदेहस्यसत्त्वेवाभिमतेपि वाहास्वामिन् देहेतगेते नगणि स्वदेहालय भिन्नभोगात् एकदेशाभूतानत्वकलेपभूतेभ्यस्त्याव नित्यंसनाहतध्वनि सर्ववेदशास्त्रादिशब्दसमान्यश्रवणात्मकः स्वतः श्रूयतएव स्वपरवेद्यि एतत्रि त्यनैमित्तिककर्मपाहमादिहानसाधनंवा विधेयमेवयमन्तु इष्टपतितमवेदविधिमर्भे एतत्कलेन भक्षणादिन विधेयमिति सर्वनिषेधवेदशास्त्रमर्भेत्रेति एकुवयेनेवतदेनगर्भविधिनिषेधशास्त्र

> स्वदेहस्यास्त्रिभ्यजगान्मयैवैवभूतैः स्वदेहालयभिन्नभाणात एतद्विधेयं नविधेयमेतद्ध्वनिः
> स्वतःश्रूयतएवनिसं ५१ इदकत्वभावेवपरार्थसन्त्रासानेत्रयोद्विमध्वलारयोपि स्वमा
> हिमायास्त्वविभेवदेतिवाधनधुष्मास्वसममसेनत् ५

भिवन्तर्धभूतेजगत्यपिदेहेस्थीतिसंभावयेशिभाव ५१ इक्रन्यायेनस्तंभेकुंभादिष्वपिसर्वजग त्वभावं संभावनीयस्त्याशयेनाह इदगीति सर्वपदार्थभजगतासन्त्रापियादक्शब्दसामान्य स्वभावो-नाहतध्वनिः इदकत्वभावेवतगद्वपदित सामान्यस्वभावेव एवमस्मात्कारणारशब्रगति मसिद्धः भिन्यद्वलादयोपिसात्रमसतद्वेवनवभिन्नादयोवावंनवरंस्थवेतनतापद्वेतिधुमितस्थ यतस्त स्वमाहिप्रसिद्धमायास्वविवरणीमपिमिकरतः वावेवदतियराशन्यमनन्दत्वेनमासिद्धयपिक मादिभ्यसर्वजगद्वपदितवेतनत्वेनासमंतसंसरायेनमायाधष्णुष्मास्वपुष्पदादिदेहेभ्यसतगोनत्रासमं

श्री
वा. टि.
उ. टी.
५६०

वनितासेवारसस्खलनमात्सर्यैस्तद्दुःखपवर्गास्सुर्योनरंतादगवर्गायंति अस्तीकेनिकृविदे
शकालेचनविधंतेस्वियोपन्नतयाविधोय· संसारोमगद्वृतेनमपायावतोकृत्स्यमालिजान
नविद्यते अन्यस्याः काम· व्यतिकराभिलाषोपस्थतयाविधेदृष्टेनार्हि तत्रकघपुत्रपोत्रादि
संगती· सर्वेषामरणेवा नशाद्भुतानिति ५१ सा चूर्योनरमाह एकानीमिश्रोनसानिउत्रा
नादिनिमित्तनिरपेक्षाणि एकानिअन्यानि अश्माणिखदृशानितानिवगजैने· शास्त्रसंवर

अस्तीकसंसारगतेन दृष्टेनपाकृविधावदनत्मकाने भूतानिनिर्यानिवहू
निभ्नाहिंशोनिभ्मानिवहूनिभूते ५१ एकानिदृशानिमयोगसानिखेभ्यत्वद
भोगफलमकृत्तानि वृक्षाः समंतानिपतंतिखेदेभवेतितीव्राणिजनाशुभानि ५
अन्यत्रदृष्टेनगनेनयावविद्योपयात्रामपदृाणियाति विशंतिमशोनदृशान्यवज्ञो
ग्रामः सपवान्यतपवलभः ५२

मधनिसाम्येनसंभातयालक्षणानि तेभ्योदृशापानिविपदादीनिमलवद्भिपतंति नामेत्वं
दे स्वपाकसैः ननामामपुपानिभवति ५१ अन्यत्राचूर्योनरंटदृष्टकिनत्र दृशास्मिनयाति
यावत्पावत्पावेतिग्रामगृहाणिसेतितावेति अधयानिमिरागुपहतदृष्टेवगगनेन श्राकार
शमार्गेणयाति अन्यत्ररेखिनेविशंति सर्वेशम· दृशाभवत् सपवनयाअन्यत्रेत्यवसं

लभः स्यादित्यर्थः ५२

अन्यत्र द्दष्मा च्चर्योन्तरमाह नरेति एवेन राप्ये श्रमतः एत श्रृङ्गरपति लोकत्रयवासिनोपे श्र-
वोन्तरमविभागास्ते मङ्क्षानि घनप्यवसमानि ५४ अन्यत्राच्चर्योन्तरमाह अथवेति अनेधका
रत्वेहेतुः स्वयंप्रकाशिति ५५ आच्चर्योन्तरमाह अहवैति प्रसिद्धसंस्थानव्यवहारवेलस्य
महवेगा ५६ किंवहुनामयापस्यादिदिशिमविहूतंसारिङ्नालियोदेशोनटह: सोपिमालिपक्षा

नरामराहिप्रविभागमङ्क्षाम्यमप्यत्रभूतानिसमानिसंती एवोदेवसर्वाणिसच्छवैमितनैव
कालेनलयंप्रयांति ५७ अर्वदसाराकेमनंधकारंस्वयंप्रकाशाविलभूतनात्ते सराणि
किंचिनगदेककाञ्जमालोदशभेदिनराविमङ्क्ष ५५ अहवदेस्मादिनरामरादिभूतान्य
प्ययुमपत्रजानि अहवैलोकानरकार्यवेतिस्मराम्यनेतानिमहाजराणि ५८ किंबास्तिसा
नोविहूतेनयस्यानसोस्तिदेशः एवतुयोनटह: यत्रानुभूतंननदस्तिकार्यमस्याश्रयेना
परमस्तिसर्गम ५७ हीरोस्कभमितमरररसहस्त्रगथाराञ्जनिरंतलनालकरणान्क्षणाना
एकत्रसंयुतमपेदभनाभिराना शहसरामितवनगानिनशंकितेन ५८

घंकोतक्केनाजभृतंनदपिनास्ति मरीयाम्मशोदत्तभवत्वपामस्वर्वसाहिणःसकाशाद्व्याभ्यं
मन्यापिहानुकंप्रपरंनद्यातिरिक्तेवपस्यात् नरपिमास्ति ५८ हीरोदकेसमुद्रेमयनाधेभ्राति
तोप्योमेहसोरिरस्नरीयरवामयपग्राणांतीदोः प्राणसायैः पाराङ्गनिर्दलनेनराजमनेजातकण
न्कणासिनिलानाउपेरस्पभगवतोभूताग्रदानोवरमगमितशंकितेनमेवरानेनशकपानने
स्मने आच्चर्यभूतेशाहूस्मरामीन्याच्चर्योक्तोनामप्रसहारः ५९

श्री
वा॰ नि॰
उ॰
४२१

इति श्रीवासिष्ठे वा॰ नि॰ उ॰ एकविंशत्यधिकशततमः सर्गः ॥ १२१ ॥ वसिष्ठ उवाच । अथ तेन भूयोनन्त परिभ्रमाः स्मृत्वा पुनरुपरि गतिः साश्वेव सा ततः सुस्मृत्वैव वर्णनेनान्तरितास्वमन्तपरं परवर्णेनकण्ठो पुनरन्तःसंपन्नेमंदरेरत्यासिन्ना पर्वतमितेव कुदेवकण्ठेनापरभावाजभवेत् बहुदिनेयापनेन प्राप्तासिरिमंतमेवमंदरपर्वते मंदरनिमंदरपर्वते मध्येतिमंदराऽत्र मध्येदिवे त् राभिधामस्वरसमालिंग्य स्त्रमंमेवत्समालासरिस्त्वमवाहयति तेन हामिवचनयन् प्रवाहे नवमीन्दर्भः १ मामितिरर्वान्वधिस्वया नेमरंजलेन प्राकृतत्व्याकुलाप्रोसोप्रसराः मया समाधौ

इति समायत्ते भासस्संसारवर्तमेनमामेकविंशः सर्गः ॥ २२ ॥ भास उवाच मंदरे मंदरे मंदरे मे दरे मंदराभिधो ग्रामो मणिपारसंस्तुमे सरित्कृता मिवानयत् १ मामधासीमयाप्रणास सांघास्वनलाकुला बालेकिमिदमित्यक्तेन याचपलनेत्रया २ एह्येवेदं रचेथेनानंदं कोलक्रमजा नयोमायोनिवनिनाः तेषाऽऽखनिशागमे ३ त्वमेगमरसावेशवशात्र मत्रविस्तते इत्क्रमामात्रपारापसोऽहीनाविदगीवले ४

स्पष्टस्वदेवालेः इरमाकासिकेनथा ग्रावयोः प्रवहत्संकिंमिमिन्नामिति नतोभयात्तूपलनेत्रयाऽ क्ते ५ विमुक्तेनदाह रेहनिहेकोनरहभ्रामिन्म्यरेखेवेशेरथेसति चंद्रकांतशिलामपानाकर मोऽपुद्दिकटकानामनाः सनानभनाः पलानयमापति पत्रवृनलेचद्वैमेयथा मिशागमेसखाः इहे नप्रियजनमागमनेनसहिताः वनिताः कामेनमायेनहत ६ तर्हिनिशागमात्यागेवाथमर्थस्त्वयाम सं ङ्गतेनातिवे यतस्तनाह त्वंतेगमेषि नन्वरतिकोमलामेवणो विस्तनेमयेतिशेवः यथागंगा कन् ७

मेनमसेवक्रिमोह नदनेनरमकेदेमासोतिर्मिमेमदारंगेसमममालयासहआसे ४ ननो
मनोमानेरसाध्रुयेंगस्तनरदर्शनमाहुमन्मादिति अत्रावकेमाविवर्जित कदलीनवरसगर्भस्थमे
स्थिताःएकजालय:स्पर्शकामाधुपजनासेराहत ६ नहिंतत्रकथंलौकिकवैदिकव्यवहार
प्रवृत्तिरत्राह नेतिधाम्नेवर्तमप्रकाशमाने ७ ततोजन्मांतरमाह विद्याधरेतिसुरइनदे
सपुरनरसविहिते प्रथलिहानामत्रनानामवलानीनिनेवकरेवकेप्रहमरसामागि

भूवन्यूवनमात्रेगेगनाकनकपंकजे सहमासेसमासमनन्त्रिआकदेमासेने ५
प्रमनमधाजगहनृसूतवक्रविवर्जिते सभेगभेदेकजातिस्वप्रकाशमानाहने ६
नहिनिभावोनहिनानियत्रनवेवपास्त्राणिनवरवादः नवेवदेवादिस्वतभेदो
जगनमयातारगपायसरोप्न ७ विद्याधरामरविहारविमानप्रभावेहिंसावसतिं
नवकरेवकके प्रससमा:समरसामरसामनामसमान्यसमसपुरनरनपक्षोः
पवनवहनमश्चिवेमनानाहयपयाधपरदेहकेरनेकः जगहरिणमुगरसवलसो

धापरःसम प्रस्वमवतदेशसमाःनयसीप्रास ८ ननःप्रहेवकेवीरविभेवनजगतिप्रभितः
प्रविधारिरवः सवक्रविनपवनवहनमवाहुयेणगमननतद्युक्तकमसंश्रवेषोनेनाविधा
येलहयानात्मस्ना:पयोधरामेचाइवदेहायेषांनसाविपर्जनेनः यजेहिरिणमृगर्वेदेवहीमि
रसेषुधृत्येनेरःपवेनःपत्रो:पतिविशुपरीते प्रनेतकोशगगने प्रवनितःसमेत्यउरगाधाबोग

श्री
वा. वि
३ टी०
५९२

२ तस्याग्रतः परिमितैर्लोहकांचिकमहार्णवद्भिस्तैनभस्तिपतितः मत्रनिवासि निभिन्नत्रि
गणेस्थितः वद्धः सवेन्दिनात्रिसामनाद्दिसमग्र प्रनभवनस्याद्दिस्प्रपतनगामनेवानभव ११ वर्णि
तेनप्रकारेणप्राकाशकोशपतनस्यगमनस्यानुभवनमैवेकामयाद्दिस्यपतनस्याविरपतने
न प्रातस्यमे ग्रयप्रनेनरोमिद्वस्याप्रतहे दिपदस्थानमकारि नारक्षमर्वजनपरिद्दनस्यमव
मृषास्थितेनमयाप्रयानेतर महन्नस्वमाज्ञामितदानप्रतेरव ग्रामनिवासि निविष्टइ पलब्धे
गगनमतितः प्रेमभवकेवर विभ्येन जगत्प्रनंतकोशे कुविरहमभितो रिक्तस्वरूपे
हृतहृत्मा यानवद्दलादविद्या १० कविरहजगतः परितिरितः पतितएकमहार्णव
विस्तने नभसित्रविवासिनिभसित्र सुमवमनभवपतनेनमया ११ प्राकाशकोश
पतनानुभवेकसत्रे ग्रानस्वमेपदमकायपतिरयोत. नाहूकलघमवपायमया १
दस्वभस्वमान्मनातत्रितदामनितन्नविम्बे १२ अथोद्दिगनभवनामरमेरातिद्दि
ससारवकलनयालमयेक्षपदी प्रदीपवानवत्सपापोद्दिवाल्यमानस्तथावनात
पतितोहिमगहुताश १३ विषयाशारदेशोयावमावथानः दोलादद्दे पुनस्तयेवा
ग्रपुनरपरपतानः पुनःपुनः १४ अनिरूपमरूपबृहगमोकम्पमम्बन्धवेगाहृतुपया
१५ नेत्रानिवृत्तः दिगन्तभुवनानि सर्वाण्येव वसन्त्या प्रदीपवानवल्यालनयापदीनवयेवा
स्यमानो हेतुस्वर्वमकलितानसमेवारपणानोमामानिमाः स्यजन्नापरिकेदानस्वत्तएगन
गाकुहाग्र पतितः १६ इशाशुद्दोषायावपपेनविषयाक्यग्रस्तमा ग्रहोनावनरे भाविनस्तयाग्रान
पुनर्वर्षितपेवयपरनेमस्वरूपेनकेनकेनपुनः पुनरपेपयामोस्मीत्यपि १७ इतितवोन्मानमारे

यद्यपि मया नेदं सन् नेदं सदिति निर्विकारमनभेदस्थितेन तथापि इदं सम्यगिदं च सम्यगिति प्रतिबिम्बवद्
हृद्विनि निषनेने चिरा भासोहं न सत्य ला संस्कार स्पग्रस्ता नादि निभाव ७ विचारितो निरस्ताग्रचिर
देहस्य प्रतिस्तोममखे स्वान्तरे स्वदेशाकालेभेदे ते शान्ति एजनसमागमे स्वसमेहामि वन्द नवनवमा
योनि १६ तदेकस्य सुयैस्पनमात्रमात्रु नालीति तत्र संगतयो दिभिरेव विरहितमपि सकोन्या
भासमाने विस्थनन स्पष्टमस्स्यावरे रहिनरे जे मम सुख शिक्षा यथा नूनन्स्यामीयमिमे सिसको

नेदं नेदं सदित्येव विचारानभेदस्थित तथादौ प्रयिस्वे तु दृष्टिनेनिषनेने ७
प्रतिलुप्तस्वदेह स्वदेशाकाले समागमे सरिस्वामिब्रह्मासोलानवमाया निर्याति
च १६ नासीनमात्रव ऋसानलननस्तुगचआरकानजनमेकमहृस्वकमे सयो दि
भिर्विरहितप्रकल्पसकोन्याभस्यावरा इतिरजगममेवविष्ठ १९ यदेतदेकानविह
रहावित्क्रदमेकापिसमलयाके कविन्स्थयावरु जगत्स्वरूपन स्वानन्तमामरराजे
लक्ष्मी २ रामायणे निर्वाणविशाद्रउपाननम सर्गे १२२ रामायनम ॥

यिसनअसेवाशास्तुर्येखूग निर्दिष्ट १९ यदेतत्कुगचकोनेमिहारोयेचोलम्प्रविद्यनेषाहारिमनोहर
स्वकेरवके प्रमित प्रस्तविकाशाकवेनित्रिविधपारिकेरख्नूपनत्रचक्र विवाहजगन्म्यघस्मिन्य
उत्तीर्णरव प्रमरराजसेद्रस्माहिरस्मभेस्पवलक्ष्मी स्वस्पनलघासमिननलस्यानहे रएपवर्भाना
नदानायपिभिनलादिनिभाव २ इतिश्रीवासिष्ठे निर्वाणप्रकरणे द्वाविंशाद्रउपाननम सर्गे १२२

श्री
वा॰ टि॰
इ॰ टी॰
५४३

सुग्रासाग्रीयैकविरह्यैभासेनाज्ञापयर्णिते मग्रहोयप्रमालस्यावसपनंनेदिव: प्रविपात्या
नेम्मिन्नग्याग्रीयवर्णनमसेगेनपावेपात्सानेभासग्रहेमवर्णावेनेप्रलोतिकस्मिंश्चिदिनेहने
प्रमलगतेनन्नकस्मिंश्चिदर्पवंजगतिमपादेवहमालेविवियेमन्पाग्रीयेदहेनकृएयन महा
ह्यानोञ्जल्हपादैनोपकलश्च्छनरेवस्वादिनरकञजानंवयापमानमनिवोभम्भमपिझनिघाश्ववे
नमयावर्ष्णवर्धायेनावल्लानकनेसपादिनमवश्चनमिनियान् १ भवतामगम्पगलमशवा

कस्मिंश्चिदन्यत्रजगन्यएवैदृश्रमेयेदृश्राए किंविचित्रे महायइमश्चिवलनलद?
न्त्र। नेदृशासमानमविघ्नयोधेनवस्वान्कृनेपल १ अस्मिङ्कविनेभवताम्नगम्प्म
गजलहीमिविचित्रसर्गे: पनात्सपावरनलदमन्यामेपुरन्नागुनिवेनसीव २
नास्मिन्मयाविहृत्यनाहरयन्यमर्थेमन्येहृपुर्हिनिहितेकक्जुभापलेषु पवचामिपा
वदवलमनिमाधवा योद्धवयालिजालमलिनापरिधेत्रुमीति ३ पमायनमः

कृविक्षोप्विनगाव नत्रवन्सेन्यावेदस्यविदिप्पापिचित्र: सगेलि नतुसन्निवेशनयता
इगेनतुद्रोरुसरणामपिप्रवरत: पतत्श्लाग्मनोहेनोरस्पान्यदेवनबट्टान: यथा
स्वाप्रेसप्रस्तेपुरेजाग्रहद्वपुरसदृशमपिनागरएाशून्यत्वादसद्वेवतद्विभोतेनहृदिन्यते:२
नस्मिन्जगतिनिवसतामया हृदयस्पसाभिलषितेप्रदेशेदिगंतेश्चनेहृकभासलेषु प्रदिनि
हितप्रीतमपिनिपाचवं मेघ्रुयावेचा न्वेपस्पामिनावनुधरावामश्लिजालमलिना प्रवलया

ततः प्रतिमहमात्र आश्चर्यमात्रमिदं कायाकारं किमु वितमितिविस्मृशन् यावदस्तिजगतिशुधे
भावोत्पन्नामिप्ररयामिलावतप्रदीप्तेण मानेपरिमाणेप्रविमासान्कलायपत यावितंलादावतह
स्त्रिभिः पतेनपुरुषाकृतिमहद्गगपर्येष ४ गिरिरिवगुरुः आकाशशरकवपुः पतकोराधेपुरुष
कः अद्याचास्यानविराटअसावुपयोगावास्यादितिविलर्केयेनपरमात्मकेरापिप प्रसिद्धः सूर्यः सिद्धि
तासिसवासप्रीः सर्वत्रभाति ५ ग्रहएवविधाविनायावन्मनाककल्पयामिलावतसहसान

आश्चर्येमात्रम्वितेकिमिदंनिमुषादिस्यचितेजगतियावदहंम्यजामि तावावदहि
मतुलेपरमाकृतिरागतवतेसाभिरिपस्यमहत्पतेन ४ कः स्यादयगिरिगुरुः पुरु
षोविराटुपर्यास्वपवेनवदाप्पुपतकुरारः आकाशशरकवपुः परमावशोपियेनस्या
तिसिद्धितोस्वित्साप्रीः ५ एवंविधाहदिमनाक्कलयाविकावत्रावत्पपातसहसा
तभसाविसुमान्कस्यानवानपरिहत्रपितामहोऽप्यशायपानवतवापुत्रपाजवव ६
तास्मिन्नतनिर्भमात्सप्तपुरावारहेहि तिसमहोपायस्मामेविषयपतिरुणात् ७
स्वात्मात्मातामाशास्यसहोपभुवनेसह प्रवस्यभाविधार्येस्वमहत्त्वमग्रिमथाविशत् ८

भसः विवस्वये: कस्यानवानेः परिहत्रमयपरावर्तितस्पितामहोऽप्यहमसत्रसारोधिकपालस्य
वपातस्वनवोयलामवेतवेगतपपात ९ तदातकिमकाशोलताह मसिश्रितिहाप्याभो
मात्मनिभयातकस्वहूयेपपुरुषाकोस्वस्यनिपततिसामिग्रहस्वात्मनः शोरस्यतदपमहोस्व
प्रभाविताभामाशाम प्रथापाश्चस्यमग्रिशविशामितिद्वयोरन्वयः १० सभगवानजन्मानस्याता

श्री·
वा·नि·
उ·टी·
५१५

इदानीं स्वरूपमाग्नि[illegible]मात्मनेयेति मानः प्रसङ्गः १· हे अनघ मल्लोकमग्निलोकेनकाव
स्वमागक उनिवर्तोक्त ११ स्वाहन पुरुषः एष मामारोपाननान्मागङ्कपानोस्वालोनिपातिश्ने श
वदेहे करे पारस्वाद्धि इष्ट कन्यनभःस्मरः १२ १३ तस्मिन्महाग्निबेजवेन पतितेस निप्रभा आदि
सहितावहथाववाल प्रपाल जलाः निरुद्धादकप्रवाहः सर्वान्मोनद्योयस्मात स्वाविधासनी

जयदेवनमस्यापेक्षनिजनपापायये प्रकालपवकल्पोनेजोनेन पाहि मांप्रभो १·
इत्युक्ते वाग्निना प्राक्ष माषधिरीनिनस्तुनः इत्रिपागकवामल्लावामिवानव ११
इत्युक्त्वा पुरुष हेमावारोपभगवान्मनः हेहकरे पानन्यालिश्रनहस्थानभ स्वनः
प्रनतरेनभः प्रापहसःकथाङ्कनिमेषा सनाहरभुत सप्रानमहाम्यानाभयुप्रद· १३
तस्मिन्वजवेवपतिनेवसुधावबालसाभाग्निशालवनपत्रनजगत्तोषा वर्षद्युरुद
यमपानजलप्रवनीभीमा[illegible]नीन्याप्रदेहविभेदगतीन् १४ इतीरितासकङ्गन्नरया
स्पष्टायां रासविरा[illegible]रारासविरासस्पोलब्धेनसर्वेश्वराल्पस्

तिमिनदीनांकूलद्वयमतीतेरेण जलस्रवणानभ्रगुहयं जलप्रपानद्वयेन वज्रेण निजलासिभीमा
क्रमीननुभयेषकाकारान् प्रदेहविभेदान् मनुष्यादिदेहकनभ्रमिरारणजन्मवायीरूपादिविलद
एलनुगतीन सप्तुक्रः विपुरदेहविभेदकर्नो निनिपातेवसुधाविपुरेण सपूलेनस्वदेहविभेदन
कर्मानुवशादिकर्मानि वकेल्पतः १४ पुन किमार्यावदाह इतीति इतीव उपरम कज्जपुरुष
दिकनयामस्वोरदिलिमयकारात्याश्रिमायककुपयो शालेशेनेप्रसहितसर्वेजगपल्लवसंभ्रमेणथी

उक्तमेवमस्वरूपवनाद्दुर्वोदनिर्धारतेपतिनस्यवाचस्यधारितमारमाविधेनशाक्षानवेरलक्ष्येव
त्रुमधर्मनिष्ठलमनव्योवकारनामारीणगरुडनाभवेनविद्द्वलाइवभवउद् सद्द् १८ भूधरद्दीं
णाद्दद्धारणाद्दस्यउम्धिनोनिर्वोम शाम्कालानलत्रिमिश्च शाहोभयाधभीमायमवहेलवे मो
त्रहदयादिभेदनयवउद्भलसकोदेक्र इत्यानैभीमजवमाहालवद्दाकर्थिलोवेद्युगानधामा

उदीर्यामयपरलेमविनावेद्द सन्मनभिलसमलदिगनराशाओमाविर्केवनमलयाम
लेवकारनामाहिद्दद्भयाविद्द्वलणप्रवेद्दे १९ निर्वानशाद्दूदद्भदभिनोभयाधभीमा
यशूधरदीद्दद्धाहोमाय इत्यानभीमजवनालपुणामवानसेदथकल्पवनवेगवि
नीगोनसे २० नमिनजवेनयामिनेवच्छधारतामसारावदिक्षुलनयाशालवधमागम
नजासुहदल्लुलमिरोदमहाभदानिपातालदशामविक्षन्निमवाकिरोसे २१ आसीभ
मानलेनमामहदोसमोसाकृते दलवशेसक्षुगामणविदारलकरेभव १९ सोभणेम
लशोमामसेलणभूलसायेण घोरनमवेधुलानाक्रोडनमल्लयार्घोनो २ पनमधनसे
भानो स्थगनेदीपपदने त्रुलीक्रणमहीणदलनेमहलावले २१ हिमोयामिवच्ची
वेत्रसोइाद्दिमिवापर पानितखंमिसाकृत्याकदपपत्रभपदा २२ प्रचपप्यामहद्दया
वदसोमासमयोवल नमातिसमहीपायोभविनस्यागमकके २३ नमाद्दोकमयोद

लो सदथायकस्यवना प्रलयाब्धभासत्क्रोद्येमोविद्दीर्णाविक्षालितातन्नायध्वैनायेनतधाविप
१२ नासिनशाबेनशुलोवेपयुभिज्ञातशागाव नत्रुनसिन्धेप २७ नमयशवसलमाइशापलनेद्रासीन
कोरशालदाद्द दलनमिन्याद्दे १५ भनसेप्रयालिसमीकरालसाधनंपानिपावन प्रलपायोमाहदद्द
गणनो स्यगर्ह माद्धादने शाद्दलयाद्दनीकारेण २२ २३ मथ

श्री·
या· सि
३ री
५१८५

मोसमेत्योदेह: कथेपतिन: तेनसार्द्धं प्रसिद्धो केशकथेपतिनइत्याख्यायोक्ते प्रतिपालप्रतीत्
स ग्रयेणतत्पतनदोष: यावत्सा कल्पेन शाम्यतु २९ गगनजमसिसेवस्तु भूपणमाल्यादियेषो
२० तेनभश्च्युता. के केनानाहसिद्धिरिति २८ २४ यादेवीमहाकल्पाक्षेमहत्स्वयमयोने. कणिसेतुरुत
दामेरुस्तेलबुद्दोगश्वेगेवधादेत्यानाशुकृत्यागेः शिरोभिरुपसिसं नेहकृतासेहतस्यतस्यतात्स्वपगह्

कथेमासमय: साईसकके: पतितोरिच: सनयानिरिपुपीडेसपर्थेनलवनोत्तुंगो २५
शुश्रिहवाव प्रतिपालयपञ्चतेत्वाम केगतज्वर: यावत्कामनदोषायकशुविया
पितेनन: २९ प्रयत्नास्मिनदतोवसुमाजगत्सुनेभश्च्युता: ततयत्तासत्मतीयादिव्याता
गनत्सविस्ता: शिद्दसाप्याफरादत्मगपर्यारगकिञ्चत: अपयेण्यगनयायसा: पितरो
मानतेमता: २८ यथसर्वेषरोदेवीशारण्येनेनभश्च्युता. भक्तिनपरिपार. कायाः कासरा
त्रिग्रनुदत्तु: २४ नभश्च्युताकुष्ठ: वधालेलुंगा गङ्गेगकूपिसप्तुरुजदामस्लेपमयोन: से
नाहेन्योग्रमागे: घ्नमूर्धिा: शोवरेलासेपदे: यादेवी भुक्तेविष्णपिवतिजगरिदस
दिभूपीवधूते सादेवीनिष्कलेकाकस्मिनतनलनापालम. पालनीयाच २ इतिश्रीपा

इसापदेलिपिर: शोलेप्रवतसेवह स्मभंकेयाणिजानेयपातयाविधासनीसद्भिपुपीड्भ्रंतेहदे
जगस्थिवनिणवेसर्वेजगन्तेद्दावेपिवेदोपेलोयेना प्यलिममात्रिह्ललेकाप्यहविन्मात्रसभाय
प्यामसत्तुग्रहायकलितनतनासोकृत शरीरासनीप्रवर्षपालनीयानन: प्रमाणान्तरसव
र. इतिश्रीसिद्धनाम्ये प्रकाशेऽवयन्नुशाङ्गरध्यानतम: सर्ग: २३२ ॥

देव्यास्तदाविर्भूताया शरीरमिवरूवर्णने नर्म्मारकं ज्ञापयान्नवगलोस्य एतस्मिन्
देवारंभदेवीस्तनिकालेमयागवर्णने एतन्गुरुष मयास्थानमाकादिममविलभूपीदेय
नलयाविध. यावज्ञेयानिर्जीवाविलोकिन पश्चात् १ येनशवभागेनसमहीपादिभू विहि
तासेयासमग्रीमेयावसाकल्येन प्रमाणमानममामुवन् शवस्येसोपमोहान् उदाहृति
त्व कलसतन्वेभाग'सप्तमयारक्षस्तत्यर्थ २ नहिनतुलारुपिणमयारस्यकयानलन

विपश्चिद्वाव एतस्मिन्नतेयोत्र सप्तनयरूपामया स्वमिनाखिलभूपीठ शव
द्रूपाविलोकिन २ सयावस्त्राभिस्वादेह्भागोस्यरेनभू समहीपापिपिहिता
मन'शलापोमामहान् २ बद्धेनाक्रमनेममनदुनाहंगवस्य लोकालोकाकारया
रमामहाविषयेतुला ३ आमवामिवयदेवीमधनवनितस्वर आत्र महत्तमामा
गाकुक्षाभ्रमवनिलव ४ प्रनष्टदेवनुगलामाश्चमदसत्वात्मिना केभारयलमेनास्
मालनायकेनावरा ५ शिरालशेवेवादेःवनीकृतनभसला गिकरनीकोणहितार्हे
हस्थिमानेदिवाकरान ६ स्फुरत्ज्ञानायुधाकारकवकुणकणधाने शानवेदस्त्वा

शरह बढिवेतितनवर्ष्टिकपलितनतशरह लोकालोकेति १ सामवप्रमकानीरंकेवभवनि उद्दिवि
नके ४ कौरस्थोसानदार येनस्वेगत्वाहिनालार्केनमज्ञाननारकमिवकृतमवारयत ५ सि
ताले शिरावहि सौवेशदेः वनमिवसपघमानकृतनभक्तलसया हस्थिपानेदिवाकरान कि
रणौविहिपलौ ६ स्फुरन्नानानायुधानामाकारेकवकुणकणधाने यथासात्र यायामको
देवलगानीकपदिसप्ताहयानवलःकर्णाणा ७

श्री
या·लि
इ·पी
४११

देहनासाभितोत्लोकाभिनंत्रगोगांसेपुण्डाद्वेदो सपत्रे शरीरावयवे दीर्घेनेत्रचनाकाराः को
टियाजनपरिमितास्त्रिपुरिकरनीरितिदिपनी ८ ९ निर्गेनशालेपासदेयस्या प्रथमानिकाय
होतिनस्वप्तमेश्वरमास्वदेयस्या परमेश्वरदेहात्पणिग्रहद्रव्याद्यभेनाः १ नाग्यकमलनेनाधइत्यान
नलाकुंपद्धाना ११ हसिका आसनानि १२ कदंकटेनिदलधम्यनुकरणेनदारोपेलयासंवरे।

देहनोलेसलोकाद्वा शरीरावयवेनलिप्त दीर्घेनेत्रचनाकराः किरणोकोटियोजनी
दनकोतोइ विधानइभ्यत्रयिनदिव्युरुकसानिदोवेत्रिसीकोपावीरानृमेनावरा ९
निनलवायरारासाधाभिननेवाभुमासिका प्रेनासनसमाइद्गलसद्गकापरमेपदे १ स्फु
रत्नीपकमलइद्गासभ्याजलधराह्ल दधानायमनाभोधोयाइयमलवश्रिय ११ शावे
पिलोगनेहले शासमेनमरदुइरे हसिकोत्नुसलहते फिरेतोवृक्षसासन १२
प्रमारेकवकारोपवेदुतीमवालेगाय इयराजवेशगये शाह्ण गिरिवाचले १३ दे
८ याइवृत्पेदेविइपद्शोकल्लेसिके साहृसपत्निशोरलपीठमाण्ड्रियनामितेः १४ वरदेवि
स्थानीकेलेवाचमाण्याद्भुना देवीप्रवह्नेनरकसारमाकहरमजसा १५ फाहनाक्रमा

प्रकोशनशरीरस्यासानगलनगनेवह्नो यथाशाह्ल्हिरि इपदोमालावर्णेशवेनिकरेरवलेख
देहेवहनिनदन १६ देवालादेवीभुव हेयविकेययशिवत्न उपहारीकृतोस्माभि स्याप
रियोरेणसाहंर्शोभ्रु शाईपमाभज्यनामिलहु १७ देवीस्वयमर्वयाणपाक्रिमाव्यालणना
रक्ताधारनान्याम्भाद्भुनेवनरकसारमाकहप्रवर्तेनेने १८ २९

प्रकुपष्कासमीनमाभूवापज्ञात्मीनापुत्राभूनास्थिता १७ यथावधीकालेन दिअरसलोवनाच
वसीमुष्ठुमासास्थिताननहून १८ ॥ सकाषीरेणाईप्रवितेवा स्त्रिनमेवप्रारेभेउपवक्रमेयथेमा
गैरीलेकोकालेकपवेनस्कदोपथिस्त्रमाह्मोग्रपुस्थितेरमेरेनिरीक्षिता २० उदराततउदरमाथवा
यद्देस्वसोपजेनरेनद्विन्हतेः पाशेभिधः पासंप्रभागेपेद्दान: २२ नम्रभमोरहस्कपारिभमे

नावइक्कनयपीनेपाककृष्णभयया यावकृष्कसमीनप्रापीनासोवेदिकास्थिता
नमोवश्वसारकृपरेपीवपारोदिवी रक्तावर्णप्रमालोवमडिअरलसोचना १९ लेवो
धक्षभयवलोविषमाहिकिन्नुसत्तणा रक्तापवमहत्तोवासमसाधुधपारिणी ॥ ध्यात्रि
मनेनमारेभस्युशपीराहेमदिने पयीनमीविमालाभ्रस्थितामरनिरीक्षिता २० ननः [illegible]
[illegible] कुभाद्रुमेकाहिमहागतः यावमावारयावकुमेहावलम्बितोदुदाः पावप्र
सोगृहीमोसोकुभाद्रःकारेभागतेः उरावाद्रुषिकाहृदेयजकृतवरविल्हिते: २२ नमो
हकेपराधासेनमस्योत्ययकाचन: अवाद्रस्यपरेवारपापाः पवमविल्हिताः २३ नमोवे
धनसेवभि:भोमाहरेविगेनरे नयामावेहिनवेवकालेनमकलितासवे २४ चुनोवा
हिकायांसेभुननवइहेषाकाकृले देवाद्रिस्थितिहमुवधूवधवनेनदा २५ मोदाहृयेमेद

हृतीनपहीनलज्ञाहूभुजोविनिपनमेसभदोदरस्पपरस्पपरेषावेजलाधावहमादेशाकामासातो
हतोसवेनसवानेहेरेहिरोनलोस्थितालानेमेप्रामा: किमनवेवकालेनस्वयमेवकलिताइमिहदोष
रन्वयः २३ २४ २५ कीरशाचभूवनदाहू पिंडमा दिमा किंरुपाप्राहृयेभेदयमाणेनोयमानेहुप्रा
मरगेथिभिर्मोसवसारिभिः केवोकलाप्रमगुहितापामा: ककलापायनयाविधे २६ ॥

श्री. वा. टि. ३ टी. ५१७

घ्रावणो वेमिचवेण धम्पनुकरणे भीभयोरमः समानामिवधिराणेतुग्रमो नायेरनाद्रीमः।
भुकाशेमपलन: हरनकरकराश्वोयत्र १९ २० २१ समाकारवरणोवहितमिवदिमेनेयत्र २:
प्रम्नतमनयंमेभुप्रवेशारथ्यायाकारमात्रनिरोधमेयाम प्रेशधेसमनेमिमरसहिते प्रकलम
इत्सेवचरजञ्ज्माभ्रेजितेनभ्रुसभीरेरकुवस्तुझमारवदिगोगमा यत्र २१ हेमिभिदेवीनतुलम्पुपेक
न्नवभललेयत्र २२ सपत्र: प्रनेनामाकभारद्रुपिकारोवामेसक: सगम: समाजोयत्र २३ नूने

मेसमर्दिणसरेभयोगकुसशाखाभ्रेलनाप्सिसेहनीडीनहकहकरकरारवे २६
भ्रूनसबहुविपिसवणाडीपमानि: समेन हिमवह्नियेवलाद्रिप्रमाणस्यवसाह
ने २८ देवीमुखानलमालयपद्मासाकभुलन रक्तीकरनीहारसिरदितक्रकुबा
णे २४ सवेत: प्रहरकेदेवे: समाकारदिगेलर रुधिरकालीवीभूनसमईपवलपरे
ग्रमेयामहिनावेषसमकालमेरले रकसभाधसभारवधाहनदिगनरन ३१ नू
नालोकभवनेधानहमिश्रुतनभनलव हरस्तुनियथग्रामप्रयश्नमरलव ३२ भूय
नोमेभयद्रूपसर्वेस्यावरजेगमे मेपश्नानकभारद्रुपिकाल्पेकसगमे ३३ नूनमेलोक
कराकारविगयवलनमालके मानसद्देरितविधिरम्पइवयनोजगन् ३४

भ्रमकायेलोका: भूतगणालेशायेप्रमितयकराकालमलहलमानेनालगणनामवलनायप्रसारि
तेमालकेक्षितभमि पमजगनरवनोविधमीनसद्वेरितवचमितेभूमेरारम्भप्राग्दकंगतेषयेमा
गेपयेने रुधेपपयुदयादिसद्रोणे कमेक्षियेकृपिशावेरानानविरानाभ्यानीमेराज्ञलहोवे:
तलभिजेगन अवारोहदेमिमानमिवनरापवनेचेलोकेवाचेनि इयारन्वयेनोपक्रमणम

३५ एवंभूतेनभूमसेवंमहीपीठेस्थितिर्यथानयाविधेयंक्रमेणवीक्षत मानवउदक्रेनडहनेनोपश
वेनमनुनमास्करादनजगत ग्रालोकाद्वीपसमकपर्येतेनमस्पशवस्यागके क्रमिनेरंगेरलाक्रोन
लोकस्लोकाइपूर्थनिस्थिता. तया सिद्धनस ग्रासंत्रिनिद्वयोरन्वय ३९ ३७ यस्मिन्मेघ
निरोधो. ज्ञानादाघवयवाम्रसाराटपिवहिर्निगमयनामेवलाटश्रेनलोकालोकावल कश्च
नस्यामेन नाक्षादनइतिनामेवसर्वेलोचविश्वपवश्वेनभास नसलोकालोकपर्येनरश्मसर

भूमेवाक्रेगतनीत विशावेश्वतनभि विमानमिवरिशुमेस्थिथुधेमेघोजगत् ४९
मगदालोकानमइवैगुरक्रापसवासून भूतस्वंमहीधात्त्रिनिरेकालोवीक्षत ३९
द्वीपसमकपर्येनेलोकालोकाइमूर्द्वनि नरगकरमाक्रानेस्थिता सिद्धनराम्ता ३२
श्रीरामदवाव अस्राउदपिनिर्गमायस्वनेवपवागता. लोकालोकावलमनग्रघन
स्थापित कथ ३७ वासुवाव द्वीपसप्तकमध्यमिन्द्रामनेषावशन्विन गीर ख्रुश्च
नाग्रेगस्यावन्यरन स्थित ३४ पार्श्वभ्यांपृक्षमथ्यानुकरियासंहृयाग्रया शिरोस
हृयमध्याभ्यांलोकालोकामलदाने ५ श्रीसप्तरामानुमेघमायनम ॥

एनदृनभित्तनिस्तुयादिनिभाव ३६ प्रतएवत्वसिद्धपवनद्वउरमार द्वीपेत्यादिनाहेरामन
सावदरउदरोपलक्षितमथ्यागोरद्वीपसमकमध्ये शिर सूर्यपलक्षितोपादौभुजमध्यगवग्रहा
डाम्यन् स्थितमितिभोसाक्रमनमेव ३५ नसाभिमावसपासंभ्याकृतमध्यान्करियासंहृयान्
नयाशिरोमहृयमध्याभ्यावक्षेगाभ्यामनाक्षदनाम्नलोकालोकपर्वत इत्येलदयेतरश्मनेषवेन

एवं शेषोऽप्यरमणाकपोतोपमविभागेन मधेसानेव सिहपवाह तेत्यादिना नायादनः सेनया कृतदकोतपाद्य ५१ प्रधावच्छनकनेपुनोवेसंभवस्यनिमषि ५२ इदेववल्पमाणे विनयामालः ५३ नदेवाह कथमित्यादिना ५४ पुष्पराशीनामपरवाधिनामलयः ५५ रुधिरेणकर्मोहमहतेशी …प्रेपनवलरभिभवाय प्राप्यककनासीयकदेमभावे ५६ कोवन्मेप्राहीपमलुले नशेषांविषलेदेवालयोनेषुगबुदैरु मणुरूकोनयलापादजलाजलराइव प्रणा मिनेणकमपावकृतन्यनिनेषाव सभवयानिभूनोचेप्रनृन्यनीगुमानूषु वहन्यसृष्ठ प्रचाहेषुमपेगोधाविमुंभिने दुःखितान्मनयामासः प्रेष्यकमसराइदे ५३ हाकष्टे गताश्चेष्टोकृगताजलराशयः कृतनाजनसवाला कृतनापराणीपाः ५४ नारके दनुमेटाएकदवनमेरितः मरुधुःपुष्पराशीनाकपकमलवागतः ५५ उद्यावहा नाविपुलाद्रुमवद्धमपायिनाः नोनाशैशाहथवाणुरुधिरेणान्यपेकता ५६ को वहीपनसंकोवेपाशकल्पद्रुमोमहाव अचलोकलसङ्घाप्त सापिकृर्णनमागतः ५७ हादोगलिवपारिमानकमलाचेदापुनानापतेहारधर्मेवनावनीनकोशेहोषुनेवेला कोर्वगिरोपः कल्पद्रुमोश्रुव ५८ पारिजातानाकमसायाः वेदसप्रसूनस्यवोत्पादकात्यन्ते सापिन् हरोगाणेवनववेनोतानवमीतभोरनाय प्रित्थरिणस्न धुम्रोदुनेवेलावनेयस्मलेषु वि प्रहेदव्ययाना वेलानालिकेरप्रधानेप्रवकेणगिरिगोरिके योगमुपोसंवित्तहमथलीवहा भवतोप्रत्येकेशाबानेन्यथे इदानीकमनुष्येषा यएकरिकादिरत्नैपीत्नाभिवेनितानोद वसेनादिपोवदर्पणनेकृवागताः ५८

कल्पद्रुमेणकोवनोमिरमलाभिलैलामिष्ठुनिः संपन्निरूपायिवैथः सवेषांयस्यतयापिवः
ॐ श्राचलायमिकयाविधइञ्जोंवद्वीपनेलस्थाविगविदेहेसनेलिनीभिष्ठु मोगेभ्रनीलेयगेनेहि
श्रालेयस्यनचाकदेवकाननस्रीपुविधानेनाविद्यापरीएणानिर्झोशस्वकोविदानोनामया
लामम्मराएवपरअनहेपुस्करद्वीपकलेवलिपुवाइहकूयानःकगनो ५५ स्वारस्यासपुरः
स्यानरोयानोइदग्रनाय श्रावलवेकिमिहधनितयाविधानोऊसमकञमहीयावनानावमयो
शाकल्पद्रुमकोवमामलननानिसेधिवधावल ॐ चद्वीपविगिवइंसनलिनीमो
रथमेंद्राल्लिका यानःके हकदेवकाननदरीविद्यानेविद्यापरीञ्जोशकोविदनाग
रामरपुहनेपुस्करद्वीपक ५५ स्वारसेदग्रनापावलऊसुममहीयावनानावनानो
गामेधद्वीपकल्पद्रुमकवकूलनारहरीलाहरीणाशाकद्वीपावलानामरतरुव
नेटेसिमानामिनानाम्मवरेहेनिपुष्णपरपदरूपलेहमाननानानवानो ५ महानि
लावलिनपलववासवल्लीसेलानभामिनसमलहिगनरालि धलानिलानिसक
नयागेमेधद्वीपस्यमरीयकल्पद्रुमासोनवस्पकनवकूलनानोनाभिः स्वरोयेणदीपेनयाग्रम
रनन्नएणकल्पद्रुमाणवनेदेसिलानोननेपुखैः सितानोर्झोवद्वीपसहितानोरचलानोवानेन
नवानोद्युपदेस्वगेकल्पद्रुमवेदपुष्पपरेनि ५ मरानिलेरावलिनपलवाः यावालवल्लस्यु
ॐः सुनानः कल्पद्रुमवेदभोसिलानिसमकहिगनरायिधानानिसकलानिवनानिधलानि
भग्रानिकरमिनिलेदे प्रनःपरप्रसरहरिजननाञ्जुम्भसंविश्रामेविश्रसमाधानेवकपमेध्य

श्रीविनिश्चितमस्थि श्राविनकल्पलतानि ५

निशानेविजयकल्पद्रुमेः ५२

श्री
वा वि
उ यी
४१९

स्तस्माश्चेतीस्वर शिखीभूतपार्केसानन्येषरवलंधंषितासमहीपुलानिप्रमितुमायुधीतिक
दानुरदेषमपश्पेसहसामशनिकोरसोविकरणत्यानय नथाअर्कराया कमोहि यातिक्रीड
यौ पृतिकाप्रपिकटाद्स्याम ४३ नालीतमालीभि सघनसमहवलयकदेवे कल्पद्रुमश्च
धीनलेपुकनकालयेषपविद्या घनस्तल्पयद्भूरोनुभूतवदनलिमानाहंदरीतलमपरसानूम
वेदनूतनीलदतलानोसदरीतलनूनवाकदानुपश्पेमप्रणमायालिर ४४ नेमुद्रुमस्यतानिगजम
मास्तेनाधृतरसननमानुनदसलेतोदूननननचप्रलिसिद्दान्पग्रफलानिस्मरणीयत्रुपलागतानिक
करानुतानीदरसाधिनोरवनानिसुरावलभूमिकाह्र इदोमभूयोयुद्मारकानिन।
शाक्रमाराणषिपार्कराया ४५ कदवकल्पद्रुमप्रीनलेषुनालोनमानीसवनावलस्य।
कदानुनम्रदनसदरीमपश्पेमनूम्र ४६ गनानिकदस्मरणीयदूपलानम्रद्रुमस्यापुष
लानिमान्यपि यथानदीरीपमपुरमेवलाव्रहृत्यसानेवषशीरसापुभि ४७ पिसीश्च
नीरश्रमहीप्ररप्रदेशयामस्त्रीकृतगीतनृत्य समस्तन्पसमूनपतगादवीरयागप्रपृथीवह
दायदोषे ४८ यशस्यानुगाभसिनवालोवसूतिभ्रमासुषोवर्णपर्वतयालाप्रशिखा कवानि।
सेव्यासूतला इदयनास्तमयाववीमासोकाररनदूनिसारवरिदग्धवेपु ४९
हमिनिसिदेयथापत्नीनारमायुभि प्रभातानदीशेया समस्तद्रुमस्वलालसलतयाविधाशेसाचे
वृहीयउपमहीवद्गति ५० नथामिलीप्रनीरपातमिनवकाशीकृतनामहीआतारप्रपुष्पान्
दीयाभिसंपुमनाभिरमस्त्रीपि कर्मेषानसाहिनवनयसिलयाविधसुरेरस्यसरस्वतीरपुन
पुन समस्तनामाकृयानकालत्र यदामिवसघनि वीवव ग्रहदारावरोर्धविदातलप्राशामोन्यपे
५१ हमित्रपुत्रगुरुमेभ्यस्तनवनविपनवसमुभिनवस्वार्णवसप्तभिरयरेभमीसावर्णनामेवीरीनो

नाट्यकृ यतिमिप्रकाश सभारत्नाये वर्गी शशाथामलमग्रहालिवलधाइथयस्य हीथानेरेद्दाधेय
देर्स्तेकृता श्रेष्ठदारशुभ्रकोन्तलनयायेपुर्मिथिमा प्रश्नुसचरा लदाणानोनीसो नालमासानो
स्पलोयाधारशुमानुयिते नियावत सानासिनयोजेगस्तानिकानवानिभरेरद्रामानगयणेश्रा
मा प्रश्नहारागासलगामासुवासिनयमा नरुपलवो अनादिशुभवलगनीमहेसेयनिकशानानो।
मानेकशमेनिरोदरे ५१ इतिश्रीवातान्यरेगकाशो निवाणउयन्नविधारश्वरवालनम सर्गः ५४

नास्कन्ना गस्त्रासिद्याशिवलवाहोयानगालकनामोश्चारोऽइ निविहकमिदगसामीसो
स्पलानास्यली सोलोसगलकानमेग्रनगरग्रामाग्रहरावरानोसामीनरुपल्लवा
करवनीकहकयानामही ५२ रामयणनिशावोयाख्यानेरवणरेवनवलेनेनामव
नविंशतसर्गः ५४ भासस्याव मवेनश्नलहदेनकिषिकेशोकनयोयइदयनु प्रसर्दि
कागिरोरक्षा सुवासवा १ विद्याधारमरविहारनिमानभूमावयान्तलानिधोकिरोक
रणायभूले मरामृयानिपवनगसलामलाभ्रलशविनाशरसमानुरुमालकानि २ ही
ये पुसमस्योयप्रमहाजालानिभूते गंधसामिनानि ५क्रवमासरुधिरवणीनेकवि

५क्रमोसेत्रभूनोने पीनेवकेचभु क्रमा सदेसामविनोरक्रशेयेसाम दिशाये। दिह्नस्थितेलोका
लोकगिरोस्थिता देवाहवहामाणभृगु १ विद्याधरालमसरालवविहारोनामिस्थानाना
सवाभ्रमानभस्ययशिगिरीकरणायभूनेदेवांमसेमेर प्रशुराणापवनग्रसलोरमसैरम्रले र
विलेनानेरणाम्रमानिद्रुशलिप्रभाजालकानिशास्लानानि २ रष्पनादर्शनयोगवना ३

श्री
ना नि
उ टी
५७०

मेरुनामसर्वगाणांप्रमाणेप्रमयं सप्तनिमरु पदेरावल्लिकानिस्वागीमवीधिताविमयन्तनियमे
रोमये: शारदमेयजाले:सकवलानिमसरकवलसर्वोमानिभाति ५ तस्यपीयस्याधोति ५
सर्वमोजदेवीगणस्तम सनुरमाभरायीन शिमेरोल्लिमांकुजामत्र: सन्धाम्रिननमीहेमिथमिछा ९

मेरु:परेरावल्लिकाविस्वागीकष्ठस्थिनासप्रतिमोदनाप्त: मेरोमये शारदमेयजाले
सकवलानीवसमानिभाति ४ यस्मिनानितदस्योनिसंघश्रानिमहाश्यः हिमाद्रिः
गौरलवाणीवस्थिताम्यावायेन्द्रकूट ५ भासद् देवेषुकयचल्लवकूलतेनामस्दिनो
धसे मेरोजाले सर्वमोजमजयांश्रितननेह ९ श्लाम्बुनहदेश्गाहरकूलारेम्व:
पक्वग्राह्यकल्पिरस्तिग्नमकरालये ७ सुरार्णवमयेपूनसकल्पविद५ सरा तत
प्रकृतिसाधायिसर्वज्ञामदिरागेव ८ श्रुतानिनुद्रमाकाशानाविश्रुतापितेनिता मदिरा
पुनराकोशानुप्मानामसमेहिरे ९ तिवमाधापितानीवमदिरामदिराविशात स्वनुपानिव
भूतानिसहयोगोपयोगे. मघानान्पशुभूतानामेदाजालानिभूतले विलनाम्पयगुका
तोस्थितनोमदिनीमही ११

षकपवोहृणसकल्पहतेनसमानामभएकसिन्धकरालये ७ तमेवैनसमुद्र सकलविवायसमार्णव
विद५ ८ नामञ्यायदिवापिदेति ९ नानिभूमानोवृद्धापिदानोनेननाम्वभूतानि तस्यान्वस्दिापुन
तिसैनृत्यतिव १ नेषभूतानांनानि पीतशिष्ठानिमेदोजलानिभूनलेपुष्कानि यतोहतोमेहीमदिनीक

कालिका २२

एवमादितोपिदेवै सर्वंवन्नपदमापोपिन सर्वनादयसुर्वैवन क्रमादेति सवयवार
इतोनि इतिकक्रमाकवेष्णातित्ययसूपागतेसर्यस्यलक्ष्मानारायणामेसर्वदीमावोद्गर।
ततादिनपौर्याम्मिनीक्रमेषुन प्रजेत्रसगि प्रथप्रजापिविनेवा प्रजा ससर्ज प्रथभूतस्स
सर्गं सर्वंवदभवत १२ इतिश्रीवालात्पसंगे इ विशाइवशानम सर्गं २३५ प्रथि

इतिक्रमाकृतिम्मुपाणेशिवेपुन 'प्रजेत्रदिनयामिनीक्रमे प्रजासस्त्रजोयन
वा प्रजापति पुन 'ससर्गभवदवसर्वैवन १२ इतिश्रामायणेनिशावोपख्या।
मोनामपंचत्रिंशा २३५ भासइवाव अथाहनेमहादेवपावकश्ववािदं प
कपदानिकोणास्य स्वयनामवनीष्ठर १ भगवन्सर्वयत्नेशास्माहारोपिप
ह्रुतासान किमदनामसपत्रकथ्यतांकिमिदपाव २ श्रीरामायनम'

भासेनप्रशात्रशावहृनातमादित प्रहरामशाकेष्णुणाथात्रेन्याघवर्णायन प्रथिवाह
नस्यशुकसपहति 'पदमूलेननकोणास्य हेप्रवनीष्ठरदपारथ १ यदिदामिदानीशा
वनामसपत्रनमर्व किंनिमित्रवनथामसपत्रमितिहोप्रष्णो २ ॥

श्री
या वि
उ टी
४७१

नत्वा यत्र समस्तं सर्वं विस्फुरन्नाविकृतिमात्मरूपेण सिद्धं नित्यादिना २ यत्र दोषवर्जमात्मसंवेदनभावाद्यद्यासात्मा
परमसत्स्वरूपेणैव निर्देशं ययनिष्कलेति प्रयत्नान्तरगतानसंख्यानि ४ विषयाकारज्ञाननम्

बहिरुद्भाव ब्रह्मनामखिलगाजत्स्वयमसत्प्रतिफलिते त्रैलोक्यभा
स्वरानन्तशिवज्ञाननमत्वय ३ प्रस्थाननमनाकारं परमव्योम
चिन्मय यत्तमात्मस्वरूपाण्निजगतिपरमात्मक ४ शुद्धविज्ञा
नभासितास्मिन्सर्वगतन्स्फुरित सर्वात्मस्वरूपत्वेनाविसंवेदनम
योऽस्त्वय ५ सा तेज परमात्मनयशुद्धदर्शनात्मवत्वात् भावित
योऽन्यतस्तयास्वभावमिव पश्यता ६ परमात्मस्वकसवि
नादप्रपदात्मासय आत्मलीयस्तजगज्जगत्स्थापसकल्प
नात्मिका ७ श्रीरामायनम ॥

यो ५ साचस्वविषयनयानेज "परमात्मभावस्वसंवेदनात्मभावतत्वादेवायस्यात् पद्मालया
येभावयन्मम स्वैस्वयायनापश्यसितद्वन ८ प्रमविज्ञादत्तानस्वनविज्ञात्परमात्म यदेकानन्त्र

जगत्स्याभासलीलास्फुरे भासमाना ७

साचभस्मत्वमेनाहग्रासाक्रूननाभावयतोसतोग्रन्थब्रह्मवादीनोह्यिालिग्रन्थभवत् ग्रन्।
श्रुतवतीननस्तानिवपुषिसलग्रानीत्युत्भवत् ८ वत्सरादिवग्रग्रेणाङ्गस्पर्शादिगुणा
गोपयवद्गुनमयजगदपश्यत् ९ द्वितीयप्रग्रविषयनिमित्तपरपरीवर्णोपितमुपक्रमते
प्रस्तरइतितत्रवेदनादिविषयानाध्यारोपद्रूपकार्यकारणसत्यानानामश्रप्रस्तरोनामजातिवि

सोऽकुननाभावयतोपुनरत्नभवत्तस्य वत्सरादीनोह्यिालिवपुषा
न्भवन्सत ८ ग्रपश्यदेवजगद्ब्रह्मरादिस्वभावत् ग्राधारापेय
वद्गुनमयस्वमपुरयपा ९ प्रस्तरोनामजासेन्मालीमानोवश्चवह प्रस
त्यप्रतिभासान्मापितृमातृपितामह १ दयोल्लिक्रूनयातत्रकस्यैव
स्तमहागुने पदाङ्घ्रिदिनचानासीदाश्रमशर्मभाजन ११ पुनि पा
यमहाग्रस्यमहाकाननयाश्रम नयापग्रासेनाङ्गत्वाभवत्तमशकोपम १२

शेषवान्कश्चिन्मालीग्रासीत् सवप्रस्तरस्वभावादेवमानीप्रभिमानवान्सभूत्किल नस्य
पितृमातृपितामहा किञ्चासन् प्रासनेवृकिलतेविहरयपिपुत्रादिवदसन्प्रतिभावात्म
नोयस्तत्रापिधनुत्पर्थे २ प्रस्तरनादेवदर्पेणाउल्लिक्रूनया प्राहीक्रूनवणकवद्बहुनतया ११
महाकारनयाप्रनिस्थूलशरीरतया प्रथम प्रतिबोध १२ श्रीरामायनम ॥

१३ मत्तानन्दास्तरवेतनत्किमावीत्रत्राह निराकारमिति प्रवेत्यविशेसणम सर्वकिंनमित्यासी
न १४ नस्याक्रनद्रूपचेतनभूमाकाशेनेकनयर्यो नद्रूमाकाशवस्पस्पदेमवायुनेकनोय।

मनस्त्वापद्नाशेष्यतमित्रिवनदाहतो प्रस्तरभस्मसावकेजलमोर्थ
इवानल १३ निराकारनिराधारमाकाशवल्लयोपम विन्नकिंविदि
वावेत्यमासीत्सुतनमास्त्र नदेकनयर्यामाम्पाङ्गुनाकाशेनवेतनन न
दासदेननत्राधवायुनावेकनायर्यो प्रासीद्वेननेवानामाभविष्यत्या
निनामक रजसापयसावाम्रसेजसानभसाण्ना मधवनन्मात्रम
यत्प्रिमात्रसवकोण्क स्वदमापसभावेनचोप्रियानलवोपया १२

यो १४ वेननवान प्राणस्तदाम्नासपवदेहलाभप्राणानामकोभविष्यत् रजः पार्थिवोभागस्त
दादिश्वनवलस्पयाम प्रख्नाप्रयवीकृतेन १५ नत्रोकेयाशत्र्याविभोवमाह सद्गेति १७

स्वेदेनसिंचंति देहे स्मगर्भस्थाविर्भवमाह यथेति वर्षादिकाले यथाचानिलः वर्षानिलजलसेचनेनेवांकुरहृदी
जैयथांकुरलभावेनविवुद्धमेतद् १८ शुक्ररक्तमनःशार्यवेतीनिशुद्धशायवित् प्राणोनस्थिता समस्त
कर्मविशोधुपाध्याहरस्थित् तत्सकारवेधितासर्वशाकाभानिमहद्पदादीनि विदितासमयमेव
महाकोशभवेत् १९ किंयोनिः कियत्कालंतस्यजीवनेमदाह स्वेदजस्येति निश्वासमात्रेणापिनिपतन्
तद्वीयतेतस्यर्थस्य द्विदिने जीवितप्रमाणंप्रभवति स्वेदजंधनः २० सप्तवेदजाद्यदिन्यस्कद्गतनो

यथानस्योनिलानशोषेनगेतद्भुञ्जन कालानिलजलैर्भूमौवीजमंकुरवत् यथा १८ शु
क्रशोणितसंयोगाद्महाकोशनविरात्यपित् वेदितामहाकोशानिविदिमासमहाकोभवत् १९ स्वेद
जस्यातुदेहस्यनिःश्वासमनियतमनोः हेतत्सधराकस्यदिनभवतिजीविते २० श्रीरामः प्रा
णिनामिहसर्वेषांयोन्यंतरनपवर्कि मद्वदवुःसंभवतिकिंधुतात्मोपामवाप्रभो २१ वसिष्ठः
ब्रह्मादीनांतृणान्तानांद्विधाभवतिसंभवः एकोब्रह्ममयोन्यस्तुभ्रांतिजस्तादिमोमुने २२ ए
वेतुकमाद्योनिधृतलक्ष्मंरेजनात् भूतानांसंभवःप्रोक्तःभ्रांतिजोदृष्टपसंगतः ब्रह्मामायाज
गंडोतोभूतमावःस्वसंभवात् यःसब्रह्ममयःप्रोक्तःसंभवानस्ययोनिजः २४ ॥

सेस्वमदेहस्यवनयोनितउद्भवो दृश्यते जायदेहस्यतद्रूपेनेन दृश्यतेनेनजायदेहेदेवदेवसर्वत्रयोनिजएवो
द्भवोस्तउतनान्यथापीतिमेसिद्धांतोरामःसंस्माहमिदएकाति प्राणिनामिति विवसोपादानोशेब्रह्मम
यः प्रविणाम्युपादानोश्योनिजः २१ २२ तत्रद्वितीयंलक्षयति एवेति एवंतयोन्मगुभवद्दृष्यानहेद
नाद्यात्मद्वरूपाभ्रांत्यानतत्त्वतनमाञाणाविभजनातदाकाशाणभूतानां प्राणिनांयःसंभवःसभ्रांतिजः
पवेभ्योभूतेभ्यः संभूयायतात्मेवाउविनश्यति यद्यद्दृश्यतितदाभवेतीत्यादिश्रुतेरितिभावः २३ निमर

वा. ३ प. टी. ५२३

मधीरोऽस्मान्स्मरसि ३३ ॥

एवंस्थितेसमहाकोऽजगाङ्कोतिवद्योऽस्थितः ननुब्रह्मोस्थितत्वस्य भवत्राज्ञानसिद्धेः कपिलसनकादि
भिर्वा गुप्तधनोऽहमेव शाकादिभिरिति भ्रान्तिजपक्षपक्ष्मलोमशाकसंभव इत्याशयेनाह एवमिति
भासोपक्षीणकथाशेषवसिष्ठः स्वयमेवोन्मादाज्ञाकलितोऽपिति २४ इमायांभूमौरूढत्वेन
शुक्लान्त्यांशकाङ्क्षजादिकस्यादिशुजेशुवर्तनेति अधमकपालिङ्गं विशुमशाकाशुधनतां
विवल्गनं अङ्गीकृतानेन मशाकाकेन दिन इत्यात्मकस्सायुधः शुक्लपक्षदिनसर्वभक्ष २६ ननोहि

एवंस्थितेसमशाकोऽजगाङ्कोतिवद्योऽस्थितः ननुब्रह्मोस्थितत्वस्य रामवेदाक्रमेणए २५ इमे
शुभ्रांशकस्यादिशुजेशुजेनता सायुधो हिदिनेमेन सर्वेशुक्लं विवल्गता २६ शाद्वलो
द्दारदोलायादोलनेबालसीलया विरमाद्दमेनेनसाई मशिकयात्मधे २७ दोलाश्रमा
नेसलस्रोत्यावद्विश्राम्यतिकचित् तावद्धरिणपादाग्रशिरिपातेन चूर्णितः २८ हरिणा
ननसंदष्टीमक्षणानयानया एवंक्रमगृहीतादस्त्यातमोऽहरिणस्तनः २९ विद्दरन्नह
शिलोत्स्याभ्यायेनयनुपादतः साधानगहरिवाल्स्यालोव्याधपावसः ३० व्याधोवनेषु
विहरन्स्योधानाज्जुनिकानने तत्रविश्रामवान्सोगान्मुनिनाप्रतिबोधितः ३१ श्रांतःकिमिर
दमादीर्घंडःखायघट्टधास्मृगान् हिंसिपासिनकस्मान्नजेनगतिभेद्दे ३२ ॥

शीघ्रदिनचेसामाह शाद्वलेतिमशिकयाभार्यायासार्धं २७ हरिणपादाग्रेमेवमशाकरूपा गि
रिसत्पातेन २८ आननशृङ्गेणसंस्पर्शो हरिणाकारोलक्ष्मे तमधः संस्पर्शः समग्रग्रहणकाले
भावेनतेन मकः प्राणाग्रेनतनयया एवंमशाकदेहग्रहणक्रमोऽधःक्रमस्तेनैवक्रमेणगृहीता
न्महाणिवाद्योनःकरणानियेन २९ ३० सेगानेनसालभ्यभावपात ३१ किंमतिबोधितस्तदाह श्रो

ॐ महत्यादिना तेचेमहापदलोकस्थिरिंसयमवपरानिशक्य

व्याधकुलाचारमाश्रमाजीविको मृगवधात्सगतेऽकथं जीवनव्यभोगसिद्धिरित्यत आह आयुरिति मज्जीवनं भो-
गा वा पुरुषार्थः हिंसादिना तत्संपादनेन क्षणकालभोग्यस्य पारलौकिकानर्थस्यावश्यंभावात् आयुषो
नश्वरत्वमस्ति येन तदर्थसक्तिः यत आयुर्वायुविघट्टिताभ्रपटलीगलोलांबुवद्भंगुरं तत्र भोगा
स्तु मेघवितानमध्यविलसत्तीया सौदामिनी विद्युत्तद्वच्चंचलाः तथा यौवनलालना यौवनवि
लासास्तु तत्र स्वयं यौवनं वेगवलोलाः कायो भोगायतनेन चञ्चलो व्यपायवान् स्वभाविता पायः इत्यत्र

आयुर्वायुविघट्टिताभ्रपटलीलीनाम्बुवद्भंगुरं भोगा मेघवितानमध्यविलसत्सौदामिनीचंच-
लाः लोला यौवनलालना जलरयः कायः स्वल्पापायवान् पुत्रा आसमुपेत्य सत्तिविश्वा
निर्वाणमन्विष्यतां ३३ इति श्रीमामशाकव्याधबोधनेनामसर्गः १३६ व्याधउ- एवेवे
न्तुनेहहिकीदृग्दुःखपरिहेय नकर्कशोनवमत्ऽर्थ्यवहारक्रमो भवेत् १ ॥

तो देहोः पारलौकिकभाव्यनर्थपरंपरालक्षणा संसृतिव्यथा व्यासमुपेत्य अभयदानादिं हिंसासु पायेरा-
त्मतिकानर्थनिवृत्तये पलहितेनिरतिशयानंदरूपं निर्वाणव्यसव्यन्विष्यतां गुरुशास्त्रोपायेनेत्यर्थः
३३ इति श्रीवासिष्ठसा. प्रका. नि. उत्तरा. षट्त्रिंशदुत्तरशततमः १३६ व्याधनृपोत्रमुनिर्हारणाभ्या
सतः स्वयं परकायप्रवेशेन तत्संमेहदृष्टमब्रवीत् एवं हिंसादिव्यवहारोऽदुःखहेतुः तर्हि दुःखपरिहा
येहेत्मभूतो व्यवहारक्रमः कीदृग्भवेत्तद्वदि १ ॥ रामः ॥

वा॰
उ.नि.
टी.
५७५

मुनीनामाचारक्रमएवइः लेव्रयेदेन तन्मन्दवासेन शिखिनीव १ ततः ससंगाज्ज्ञास्त्रप्रसिद्धेमारांसा
द्विवेकशीलतो विवेशयथापूर्वपुण्यफलपरिपाकविकासादिक्रमोऽवेनामोदेनन तामाशयेहृद
येह्रादयदिक्षितनतदत भगवन्निति हेभगवन् प्राणिनां मेनस्थितिः समः नापदिव बहिः कथं दृश्यते
बहिःस्थितश्चप्रपंचः समः सन्क्षयमेतेदृश्यतेमात्पनेरोत: समः कथं केनोपायेन दृश्यते एवमंतर्बहिःस्थ
स्थितः प्रपंचः समः कथं दृश्यते समस्वचेत्प्रपंचस्तर्हि अंतर्बहिरितिद्विधास्थितः कथं दृश्यत इत्यर्थः

मुनिः इदानीमेवसंत्यज्यप्रभुपासहस्रायकान् मौनमाचारमाश्रित्यश्रोतुं त्वमिहोद्य
तो १ श्रीवसिष्ठः इतिसंबोधितस्तेनपरित्यज्यधनुःशरान् श्रासन्मुनिसमाचारस्तत्रैवाथा
चिताशनः २ विवेशमनसामौनी ततःशास्त्रविवर्जितो दिनैरेवयथापूर्वमामोदेनतदा
शये अएकन्मुनिशार्दूल कदाचिन्नमरिंदम भगवन्दृश्यते समः कथमंतर्बहिःस्थितः
मुनिरुवाच ममापि साधो प्रथममेषएव विवेकिनः पूर्वाचित्ते वितर्कोऽभूत्तेनाप्यभ्रमितोऽव
हे ६ ततएतद्दिदृक्षार्थमहमभ्यस्तधारणः पद्मपद्मासनस्थोऽसंविदेवाभवंस्थिरः ७

कोसेदेहसेपीडिताः पंचनंत्रेऽणप्रश्नः ५ बहुनतैर्वितर्कगर्भितेप्रश्नेकृते मुनिः सम्यग्ज्ञाताइदंशोवि
तर्कः कोमलविवेकदशायाममुत्पन्नमयाधारणाभ्यासेनस्वंपममेवपरकायप्रवेशेनतदीयस्व
मादिपुनः पुनरवलोकान्वयव्यतिरेकाभ्यां विपरीक्षणेन तत्समवगम्य समाहितइतिकथाविभ
स्तरेण तृतीयप्रश्नानंतरमुक्तिनवक्तुं मुनिरुपक्रमते ममापीत्यादिना ६ प्रथमतःपरकायप्रवेशा
पुक्तलाबहिःभथारणायेन तस्यांस्वेजनानामात्मसेनप्रसिद्धायांसंविदेवस्थितोऽभव ७

ॐ

तत्रतस्यां संविदि स्थितो हं हंस इति मंत्रेण नत्वेव संविदाश्रयाद् हृतवान् पृथ्यासायुः रविः स्वरूपाभेदल काम्येषो नयेश्रव्याद् हरतितदृ्त ८ वेदने प्राणो नर्गना विमर्दी स्रणया जीवस्य प्राणेन सह बहिर्निर्गम नान्तकुलेन योगशास्त्रप्रसिद्धप्रयत्नेन विलनीको पाधिसंदन्विनः प्राणः शरीरमास्यदेशो रेचितः रे चकेनोनिःसारितः १० ततः परकायप्रवेशोपायस्य कृतमाह व्योमस्थिति व्योमस्थ्योमस्येन चित्तेन जीवोपाधिना संवलितः सप्राणपवनः स्वयं व्योमभागे स्थितस्य कस्यचिज्जन्तोः स्वात्रस्यप्राणो निष्ठ

तत्रस्थो हं स इति मंत्रेणैवाहृतवानहं चेतः स्वहृदयं सायकं चैवरविरामयं ८ वेदनरणया प्राणस्तत्र सुन्नान्वितोमया शरीराद्विनिर्गतो बाह्यसंरभं ऋसमादिव ९ व्योमस्यचित्तवलि तः सप्राणपवनोमया भ्रम्रस्यपुत्रावान्यस्य जन्तोः प्राणोनिष्ठाभितः १० यः प्राणवलितः प्राणस्तेन नीतो हृदंतरे स्वहृद्यासस्वकः सर्पः करभेण विहिंसितः ११ ततो हृदयंतस्य प्रविष्टः प्राणवाहिना संकटस्यः स्वयान्तुप्राप्ते वा तु सरोमरे चरस्मादिव हीमिनाडी भिर्विभिन्नोहृत ज्वालाभिः स्खलनन्नीभिर्दासदेशमिवाविले १३ पञ्जिका पञ्जरसीहृपङ्कर सोकादि डिंबकैः संकटं जीवसदनमाऽउपकरणोरिव १४ ॥

नितोमेलितः १० मदीयप्राणवलितोयत्तस्यजन्तोः प्राणस्तेन नदीयहृदंतरमहंनीतः यथाकरभो नभल्लूकेन बिलेशुवनिवेषपवलान्तुवेवाशुना प्राकर्षणलक्षणाया स्वेच्छया चेष्टयास्वकः स्वाहारभू तः सर्पः स्वगुलवप्रवेषपरिहिंसितः मन मस्हृदयं नीतमस्तहृत ११ तदीयप्राणलक्षणेन वाहिना श्रयेन १२ मोपवस्त्रसंवलितो प्राणेवेवानुसरतीत्यनुसरोहृस्रनवनहृदमध्यप्रविश्यस्वयानुप्राप्तवस्यमाणसं कटस्यः प्रभावमितिशेषः १३ संकटनाम पचयति पञ्जिकेत्यादिना पञ्जिकाः पाण्वास्थीनितलक्षणापे

वा.
नि. उ.
टी.
४२५

शालग्रामेलिनिजाद्भवानलकथनप्रसङ्गकरणे १५ पुनः कीदृशेनजीवसदने जीवनाथवेनसाग्राम
दिवातेग्नुनारमगुनीने तत्रवहिरूपस्यसोमात्मकस्यापानस्यनासाग्रादेतःप्रवेशेनवेनवमृतःप्रवि
ष्टाद्वहिः शोषयस्य अतएवचेतनात्मकं १६ कुट्टुतिनाडीमार्गेभ्योविच्छिदति तथाविधायेनरसाः
श्लेष्मादयस्तेषांनिःस्रावैःपिच्छिले १७ रक्तरसश्लेष्मपित्तानांह्रासमन्तिसह्स्रनाडीभेदपुष्कविड
दये कविदवयवेपुश्लेष्मकविन्मसारसोकायोत्स्पानाकविमार्गनिरोधादस्पानाचग्राण

सर्वैःशालग्रामाद्यञ्चिह्नैरवयवैर्हतं निदाघतापसंतप्तैर्भिन्नालेरिवार्णवं १५ नवेन
वहिःशोषनासाग्रवेननात्मके जीवनाथानिशाचेतोवानोजीनमनाख्ने १६ रक्तकृ
इरसश्लेष्मरसानिःस्रावपिच्छिले चनोपकारमुसचसंकटेनरकोपमे १७ उदयाव
यवास्थिसघासमरुद्गतैः स्थितान्नानोवेषस्पादागामिगदसूचके १८ दरम्भभ
सञ्चिङ्गवानवातेनग्राहिते पद्मनालप्रणालेनजलदर्णवचाडव १९ ॥

दिमरुतोरेतैःक्रीडितैःसमधातस्थितानामन्नानांवेषस्पादागामिनोयदानोरोगाणांसमादिग
सूचके १८ दरेतिसरभसानिधानापानादिच्छिद्राणिनेषावातेननिर्गतेनग्राहितेसञ्जातग्राहृद
दयपद्मनालस्यप्रणालच्छिद्रै तदंतर्जलं अर्णवडवद्वज्जाठराग्निर्यस्मिन् तथावेमृते
पनिषदि पद्मकोशप्रतीकाशंहृदयंचाप्यधोमुखमित्युपक्रम्यनस्यान्तेसुषिरसूक्ष्मंतस्मिन्सर्वंप्र
तिष्ठितं तस्यमध्येवह्निशिखाणीयोर्ध्वाव्यवस्थितइति १९ ॥ १९ ॥ ॐ

मिलद्भिर्वा सनामभेयैः पदार्थैर्नीरंध्रे निविडितं सवायुभिर्दिग्भिः क्षितेर्वर्द्धं सात्वात्मसम्भावेन तद्ग्रन्थे विर
मसृत्रिभेदैः प्रदेशभेदैः स्थूलैः कविसोमः कचिन्नजे १॥ कोऽत्र नानानामव्रतसानां नादेभ्यनेनतन्येरेतं तएव
नाडीमार्गेषु गायद्भिरायपरायभ्रम्णायैः संचरद्भिर्वा नेद्वं तद्धिमात्रं प्राकारमलं दर्शभेकमात्रं शृङ्गीतिषु
येषां गीतिमात्रस्थवानसाध्यत्वादिति भावः २॥ यथाग्रयिकः श्रेष्ठोनरः नरावयवैः सेवायं निरवर

मिलत्पदार्थैर्नीरंध्रमिति नभसि सवायुभिः कचिन्नोऽस्पृक्कविद्धं चैत्रैर्विपुरंनिषि १॥ व
सनादपैरेर्नाडीमार्गविप्रायपराधरोः सेचरद्भिर्द्वैर्वातैराकाराङ्गीतिभिः २॥ तद्वद्
हृदयं जंतोरविषविषमांतरं नरोवृयवसाबाधनवृहेदमिवाधिकः २२ अनेनतस्महेस्रा
नसेजोधान्तहृदनेव हृदयस्यमिवधातनराज्ञाविद्धमिवार्करक्क २३ ॥

कार्यान्वहेदेविशतिनद्वत् २४ तेजोधान्तमदराग्निलेखास्यतेनसः सारेतेजोऽन्यपोरे घस्लेनग्रा
मः यतः समीपस्थमपि वक्रतरनाडीमार्गप्राप्यत्वाद्दूरस्थमिव अधोद्गतोऽग्रर्करक प्राप्नोति।
तद्वत् तथा चश्रुतिः एतद्ब्रह्मदीप्यते यद्वादित्यो दृश्यते अथैतन्म्रियते यन्नदृश्यते तस्यैव
इमससेवतेनागच्छतीति २३ ॥

बा. नि. उ टी. ४५८

तस्यतेजःसारत्वेक्रतस्त्वाह यस्मादिति यस्मादेतोस्त्रिभुवनस्यापेतभावादादर्शभूतस्त्रैलोक्यवस्तुप्रदीपवत्प्रकाशकोजीवस्तदेषःपरमात्मानतत्रस्थितेजस्वत्तिष्ठते तथाचश्रुतिः तस्यमध्येवह्निशिखाणीयसीयोर्ध्वाव्यवस्थिता तस्याःशिखायामध्येपरमात्माव्यवस्थितः सब्रह्मासशिवःसोहरःसराडिति २४ तत्तुसएषइहप्रविष्टआनखाग्रेभ्यइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धेरगतोजीवः क्षुरधेनतन्मध्येतत्रोधानाविवसोव

यस्मात्त्रिभुवनादर्शोदीपस्त्रैलोक्यवस्तुषु तस्मात्सर्वपदार्थानांजीवस्तत्रावतिष्ठते २४ काये सर्वगतोजीवःस्वामोदःकुसुमेयथा तथाप्यंजनसिक्तिंजल्केशोभेशोभेविवस्वता २५ तज्जीवधारमोदस्तुप्रविष्टोहमलक्षितं रक्षितंपवितःप्राणैर्वातेःप्रच्छादनेयथा २६ ततोजःसेप्रविष्टोहमामोदइवमारुते उत्सोप्तुविनश्चीनोत्रस्यात्रिमिवबोपयः २७ हितेयदेहसंकाशोऽङ्गुष्ठमात्रपल्लवे नवनीतगुणप्रायोक्षीरभृत्तुपसंदरे २८ ॥

तिष्ठतेतयाह कायेइति यद्यपिसर्वगतश्चात्माजीवःसन्कायेइति यद्यपिसर्वगतश्चात्माजीवःसन्नाप्यापानखाग्रप्रविष्टस्तथापि तेजसितेजस्यानोविशेषतोवतिष्ठते यथाविवस्वताविकासितेऽम्भसर्वगतोपिस्वामोदःशोभेचकिंजल्केरुपलक्षितेतन्मुखविशेषतोवतिष्ठतेतद्वदित्यर्थः २५ पवितःप्राणैःकरणाभिमानिभिर्देवैःपवितस्तुतद्यपिद्वार्षुरक्षिते तथाचपटादिप्रच्छादनेदीपज्योतिःस्वकार्यदर्शिइप्रविष्टैर्वातैःरक्षितेतत्र आत्यन्तिकच्छिद्रपिधानेदीपनाशादर्शनादिभिभावः २६ ततोहृन्ततःस्वाद्वात्मजीवोपाधिभूतेमनोमयविज्ञानमयकोशसंवलितमात्रेदमधकोशसप्रविष्टः तद्दृष्टो

श्रीमदात्मबोधोपनिषद्दीपिका २४ ...

पूर्वं स्वानेषु विप्रवेशाप्रयुक्तया व्यग्रया प्रज्ञया त्वाद्विकृत सन् स्वस्य हृदि स्थितो ओजसीव स्वस्थो वसन् स्वीयस्वमः
वनदीयस्वमरूपमसोढ्वा तेविश्वपश्यामि १५ तदिदमेवविशिनष्टि सार्केत्यादिना ३ १ स्थिरमनादिस्व
वाद्स्थितमेव प्रसिद्धजगन्मस्मेस्थित मत्ये निद्रातेनागरे प्रतिशायेनवसानमेव यत निद्राश्रितेनात्र दवस्था
नेनागतेव ३२ तथापिस्वप्नकिंपश्यामि इतिपरिचिन्तयता हेव्यापततस्तदनेन रे विबोधिताप्रवोधवता मया
इदं वस्तुमात्रोणज्ञातं ३३ किं ज्ञातं तदाह नान्विति नामेतिविवेकिप्रसिद्धो ध्रुवविज्ञातोऽस्वगामनइदमेव

तत्र पश्यामद्दतिस्वप्नप्रवेशाव्यग्रयोऽजिज्ञ सोऽजसीवसन्स्वप्नइवविश्वमवेक्षितं १५ सार्कसपर्व
तेसाद्रिस्वरात्सरमानवं सपन्नगवनाभोगं सलोकान्तरदिङ्मुखं ३ सद्वीपसागराम्भोधिसका
लकरणक्रमं सकलाहरणसर्वंत्र सत्स्थावरजंगमं १६ तत्स्वमदर्शनं तत्र स्थितस्येवसमस्थितं
वसास्यतेवनिद्रातेर्निद्रातेनभातायतं ३२ भूनिरुएवकिंसर्वपश्यामीतिमयानघ परिचिन्तित
स्वप्नमिदमायविबोधिता ३३ ननुनामास्यविज्ञातो स्वरूपमिदमेष्वरं संयद्यपदिशन्मेषजग
न्नाम्नावस्तुकं ३४ विज्ञानरूपेत्रयमात्तेनतत्रनिजंवपु पश्यन्तेषजगद्रूपेणामनामेवचात्मज
न् ३५ प्रबोधेपदमाज्ञातयादित्येद्वपोजगत् तत्कथ्यतस्वप्नइतिस्वाचिन्त्येवनमात्रकं

वस्त्वरूपकीदृशत्राग्राभवतिकिंमान्निकरूपविहाय नेत्याह व्योमतामिति ग्रन्थजदेव ३४ इदमेव
स्वप्नइतिजने कथ्यतइति प्रथग्रताप्रयुक्तो ग्रारहतिस्वरणोद्गुडितं ३३ जाग्रदपितत्ततोविमृश्य
रूपमिदमेवपर्यवस्यतीत्याह चिज्ञानोदितिं ३७ ॥ श्री ॐ नमो नारायणाय ॥ श्रीः

यनयोः परस्परदृश्यासम्भवेऽपि स्वस्वदृश्यतज्जागरत्वमेवेत्याह स्वप्नइति स्वप्नेन जागरणेऽथः स्वप्न एव स्वप्नस्वस्व
दृश्यादृश्येनेतदाजागरे वहि धाम्यि तेनिपर्ययवसमिनत्यर्थः ३८ ननु मरणे तर्हि स्वप्नजागराभ्यामतिरिक्तं
किंसामग्र्यारं चेतनं इति नास्त्येव मरणं नाम किंचित् यतः पूर्वकथ्यमितनभावेत्युह विन्मात्रमेव सचाने
कशानेषु शरीरेषु मनेषपि कदा मृतः कस्मृतः कथं मृतस्त्वधावितदमसिद्धं इत्यर्थः ३९ अभ्युपेत्यश
रीरे तन्मरणं चेदशुक्तं वस्तुतस्तत्र तद्भयमपि नास्तीत्याह तदिति प्रतिहन्यतइति प्रतियाम्ततोकारः न

स्वप्नः स्वप्नो जागरायामे पस्वप्नेतु जागरा स्वप्नस्तु जागरैवेति जागरेवस्थिता द्विधा ३८ चेतनं
नाम पुरुषः सस्तेषु शरीरेषु महाबुद्धे कथ्यकस्य कदा मृतः ३९ तेनैतनेति अवस्थित
स्थिते तदृत्वकवान् अनेतमविभागात्मप्रतिद्याप्रतियात्मकं ४० स्वभावस्याप्रतिघस्य नित्यो
नेनोदितात्मनः परमाणोश्छिदाव्यस्य मज्ञाजगादि तिस्मृतः ४१ विद्याः स्फुरदरेभातिसमस्ता
शुभवाणवः तथाघयावयविनो विचित्रावयवाणवः ४२ निर्हेतो वायस्मेनो जीवो जीवाधारे
हृदिस्थितः इपसंसमसर्गोयमितिवेत्ति विदाकचन् ४३ वासनात्मविवदिर्जीयशुद्धिनेकचि
तेसकं इपपश्यति जीवो यमेतत्स्वप्नइत्यपि ४४ ॥

द्विलक्षणस्वप्रतिघातदात्मकं चपोन्येवेत्यर्थः
४० अत्र अप्रतिघात्मतास्वभावः ताद्दृगात्मनश्छिदा व्यस्य परमाणोमज्ञासारएव भान्पादहवज्जगदि त्य
भिस्मृतः ४१ मज्ञामेवोपपादयति विद्याः स्फुरदिति जगज्ज्योत्यनुभवलक्षणाः अणवः ४२ प्रथमतृतीयप
श्चोस्समादितो द्वितीयश्चसमाधमेनिर्हेतइति वासनो जागरेमाजागद्योगपूदक मोपरमेनिहतः स्वस्व
रूपमेववासनोसमारोवोधनवासः स्वमसर्गो प्रमिति विदा चिदिवलनेव वेत्ति ४३ यदाचिमवास्यान्तु

वा. नि. उ. टी. ४७१

४३ः स्वसंरूपंस्वप्रसर्गोयमितिवेत्ति ॥ ४४ ॥

ओं तेनदाबोकेरूपंमात्रपश्यति जीवितेयदाजेतसंविसंगतदावंगी

वरुणंपञ्चमयञ्चयोरुत्तरमाह योगिति एकात्मक एकजीवः बहिरेन स्वयोः स्वमेत्पायात्मकः शरतः ४५ ४६ अतएव सर्वकल्पनाधाराय मानिकत्वाभयापरिज्ञानादेव उच्यत इत्याह अनेति यथाश्रुतेषा यार्थभूमिकाभेदपरिपाकक्रमेणाखासनः सन्नुच्यते ४७ ४८ अतत्सात्मानेस्वश्रेतद्वेगद्रूपंपश्यन्नसः

योः स्वमावायुराकाशोपर्वतः सरितोदिशः प्रसृतो जीवइत्येतु बहिश्चैकात्मकः स्थितः ४९ : अतः स्वमे बहिर्जीव यदहमेवेतिवेत्तिवत् चिदात्मकोयथाभूतस्तु च्यमानद्वासनः ४७ स्वेके योधमदासोयमपि जीवोयथावदन् हेतमेकल्पयदेणनुस्मनेवशिष्मुखेषा ४८ अतएवो तयात्मानेबहिः पश्यन्बहिर्मुखः आस्ते जीवोजगद्रूपं यत्स्वेनेस्वमजाग्रती इति चिन्तयतः किं स्यात्तत्सुप्तमितिसेमतिः ज्ञातानेन सुषुप्तौ शमनेहं समह सुघतः ५० यावत्किं हृद्पदर्शः तस्त्रस्तीति हाम्यदेवरे निश्चिनइति सेवतिः शमात्रान्यस्तत्सुप्तमकं ५१

अर्कोर्कबिंबसंस्थोपियथेहापिस्थितस्तिथा तथाजीवोजगद्रूपो बहिरन्तश्च संस्थितः ४६

एवंबहिर्मगद्रूपंपश्यन् जाग्रज्ञ स्वयमेवात्मेतेएवास्य स्वप्नजाग्रती ४९ प्रसंगात्सुप्तमित्युदीयतः स्वमएष्यमप्याह इतीति इति जाग्रत्स्वमेतत्त्वतश्चिन्तयतो मे सुषुप्तं किं स्यादिति विचारलक्षणमति जीता ५० हृद्पदर्शमामकिं अहं विरत्सीति निश्चितस्तिष्ठामि इति अन्तर्यासे विरतिः शमरूपतावत्स

बो
वि ३
टी
४०८

चिन्मात्रमात्रभावेविदनभिधमेवोयदादिवक्रदत्नमात्राकविशेषतो ह्यनयाअविदितत्वेपिनास्यकेशादिव
त्सामान्यतोविदितत्वादितितात्पर्यकंतत्वमनन्तरंचैवचेतनत्वामितन्मात्रादिनिष्क्रमीत्याह नवेति
५२ जाग्रत्स्वप्नप्रमाणेनभ्रमात्मानिमममविशेषसवित्याकिंच वित्कालयातेभ्रमे इति सकलेष्वगा
फनिद्राकारैकपरिणामत्वमेवसुषुप्तकनान्यदस्तीत्यर्थः ५३ जाग्रत्यपिपुरुषे एतत्सुषुप्ताकवि
तापरित्यागादभ्यासेभवतीत्याह एतदिति ५४ नितरां ह्यानिरेतिसुषुप्त्यास्तुपुर्विरवनिराशाहृ

नष्टकेशादिदेहस्मिन्निहिताविदितयथा नतद्वैघनद्वैचैवसुषुप्तमेवमनात्मनि ५५ सोविषा
किंसुप्तामेंस्मिन्नुतनमात्मेस्मिमानस इत्येकपरिणामत्वानान्यदस्तिसुषुप्तक ५२ एतस्मि
न्नाचनेनाग्रत्यपिसमवतिस्वन नाकिंचिद्विलयाभ्यासेस्थानइत्येकरूपके ५४ पृथावस्था
घदायातिचनताश्रयतेनदा निद्राग्रहेनतल्लीनसमग्रहेनकथ्यते ५५ सुषुप्तमित्य
निखिलतरीयान्वेषणामहः परतन कर्तेसुषुप्तोश्रुक परमधुर्यापिया ५६ यावद्रूपत
रीयस्यकिंचनापिनलभ्यते समग्रबोधात्तहृत्सुशात्मकाशातमसोयथा ५७ यथास्थित
मिदंविश्वसमग्रबोधाद्विलीयते अंगसमाज्ञागरावसुषुप्तचतुर्थके ५८ सयथास्थि
तमस्तीदम्नूनेनास्तिनकिंचन कारणाज्जगतुत्थमेनब्रह्मात्मवस्थित ५९ जगत्तथास्थितं

नोच्यते तन्नीईषद्विदेपाकारेणशिथिलात्समग्राहेनेत्यर्थः ५५ तुरीयस्यायावद्रूपतस्सम्यग
बोधएव तुरीयतत्रेद्विविलीनस्यविश्वस्यग्रात्यन्तिकमविलीनत्वयथास्थित ५६ जगत्कारणात्रोत्प
न्नेकितब्रह्मैवत्यजगानयावस्थितमितिबोधएवसदातत्पर्यतेनत्यर्थः ६ +भवतीत्याह यथास्थितमिति

॥५८ सत्यकामग्रहणात्मकं नजागत्स्वप्नसिस्माह ग्राह्यमिति यथास्थितेन
मगतामसिद्धेत यथास्थित ५६॥+

तदेवपुनर्वर्णयन्नुपसंहरति असंभवादिति संभवोजन्मतत्कारणानामहंयत्नमपि संभवात्सर्गः किंचन
द्वितीयेनजायते किंतु चितोजगदाकारचेतनेनैव सर्गसंवित्त्वमेव गृहीतायथा भ्रेतुनाऽऽहवृता
गृहीतास्तद्वदित्यर्थः ११ इतिश्रीतात्पर्यप्र॰ निर्वा॰ उ॰ सप्तत्रिंशदुत्तरशततमः सर्गः १३७ मलेना
द्विगुणविषयप्राणिजीवन्मुक्तजीवधाः एकेनैकेमयादृष्टमित्यादि मुनिनोक्ताने एवंजगदादिदर्शना

असंभवात्संभवकारणानां नजायते किंचनजातु सर्गः चितैवतेनैवविदः स्वसर्गसंवित्स्वयंगृहीता
इवगंधुनेव ११ इतिश्रीवा॰ वाल्मी॰ दे॰ मो॰ निर्वा॰ उ॰ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तशरीरवर्णनंनाम सप्तत्रिंशदुत्तरशत
तमः सर्गः १३७ तापसउवाच गतस्मैवविचार्याहंतत्तत्त्वंविवेकता। यदृच्छातमात्मन
तंसोऽरमेणैवसोरमे १ यावन्नचेतनंतत्सन्नसोजोधातुसत्त्वजे प्रस्तुतेवाससंवित्तोसम
स्तेंद्रियसंविदः २ तत्संविदितयैवाथ यावत्परिणमाम्यहं भुवनेहृष्टवोऽस्त्वावत्सर्वेद्विगु
णितेस्थिते ४
संविदंसंविदोगृहीत्वा बाह्येनरूपिणा तत् अहंपश्चत्तनबोऽस्तत्रतेनलविंडविंबोऽभसि ३० ॥

वस्यातत्संविचार्यतत्तत्तदनेनरेमेऽहंतस्यप्राणिनः संविदाचिदाभासलक्षणजीवेनसहएकतांप्राप्य
भावगतेप्रश्नः यथावीतेपुष्पिनेसहकारसंवलितसोरमेवायुनापुष्पाकारेनीतेयथाग्नेनअग्नौऽहंवे
नवायुस्थसौरभेणकतोगतेप्रवर्तितेतद्वदित्यर्थः १ अहंतस्यप्राणिनश्चेतनेनचिदाभासप्रवेशेन
प्राणकेगेजोधातोर्यावदन्यत्रजनावन्मध्येमदीयायासमस्तेंद्रियलक्षणया संविदावाससंविन्मोव
द्विगुणव्यापारेवलात्प्रहृतमित्यर्थः २ ततोदेमाःवासैप्रहृत्वाइंद्रियसंविदः अतःप्रवगाद्यापय
त्वसंविदावलात्तिगृहणन्मनचणादेनरूपिसहतबोऽस्तत्रहृष्टानमाह तेलविंडविति ३ ॥

एवमुपाधिव्याभिहारा अहंभावनस्य प्राणिनश्चिदाभाससंविदस्मन्नेन परिमिताभितावत्कालम
ध्यासर्वैर्भुवनैर्न हास्तमहासनोभयोनः प्रतिभासाद्विगुणमेव स्थिते द्विगुणितमस्येव प्रपञ्चघटि
दिघाद्यादिना ५ तेच मिश्रिते तेन जगद्वितं द्विगुणत्वेनाभ्यसिते ६ यत्त्वेनन तिलद्वये तैलवद्
द्विकोशस्थमाति तस्मिन्सवलितोपाधिस्वचिदाभासद्वयद्विगुणीभूतमनन्तजगत्तथाविमिश्रितं भा
ति ७ वासनानाम मिश्रणादमिश्रिते ८ सातत्यात्ताविदाभाससंविदापरिमितपरिच्छिन्नयेव

दिशो द्विगुणितो याताः तपस्तपनाम्बुभो। भूमण्डले द्वे संपन्ने द्वे द्यावो समुत्थिते ४ दद
नयतिविवहेद्पर्वतश्रेणिविवृते यथाभात तथाभाते मिश्रिते ते जगद्विते ६ तैलवद्
तिकोशस्थे यत्रैतनतिलद्वये तस्मिन्जगद्द्वयं तन्नतथाभाति विमिश्रिते ७ संविद्वित
यकोशस्थे मिश्रिते प्रविमिश्रिते ते उभे जगती भाते समे क्षीरजले यथा ८ निमेषाद्द्व
मात्रेण मानन्तविन्मया ततः सकलेवात्मतो नीतापरिमितैव संविदा ९ अतः तेन
ते तेनावसरितेवास्तिकासरित सातेनामोदलोविवभूमलविवर्षार्थवा १० एकमनाम
संवितेयद्यामेजगदेकतो उद्देशद्विवपूर्वइः सदृशे एकतामिव ११ ततोमे तद्वितिस्था
स्वसविवेकमनुज्ञः ततः अल्पीभूतः स ससंकल्पस्तत्संकल्पस्थितिगतः १२ ॥

आत्मनोतोपकाल्पतोनीता उपाधिद्वयैकापादनेनेत्यर्थः ९ आत्मनानयनेहृष्टोतागाहू जड
तुरिति १० तत्र वासनायामप्यकीकारेण संविते रात्यविवेकमेन्या द्विगुणीभूतं जगदेक
तायेधो ११ स्वविवेके पूर्वापरविमर्शनस्य प्राणिनः संकल्पानुसारिणी स्थितेगतः प्राप्तः १२ ॥ राम:

अहं तत्र तच्चित्तहृत्स्थैव तद्रोमवायोः शब्दादिविषयमालोकयं सत्तद्धृदयमत्यग्नेवनत्पतनात्रयं वसारल्व
लस्यादिना चार्कः सर्वभुक्तिर्भुक्तने ध्रुवमवमितियावत् कतिचित्कालादसः १३ ततः श्रमोत्प्राणी गुरुरेभु
क्त्वापयः प्रापीय उद्गतश्रमः सन्नयस्तत्रैव निशाकालोऽभवत् १४ निशायां भोजनपानः किमकरोमहा
प्रस्तमिति १५ ततः किमासीत्तदाह महेति १६ चच्चरादयोऽमुदितासेनाहृद्   साकारा मम्

तच्चित्तहृत्स्थैव ततो वा समालोकयन्नमः प्रभुं चिनदिनाचावेतनहृदयमत्यजन् १३ ततो गृह
हृत्स्थैवासो गुरुर्निद्राकुलोऽभवत् पयः सायमिवापीय यथाभ्यासं सुष्मः १४ प्रह्मेदिग्धि
के नेपथ्यपालोकक्रियाकरः सन्नदारवरिष्ठ्निसायमको हविर्यथा १५ सहचित्तेन तास्त
स्यमस्तेन्द्रियहत्नय इत्युत्तमविशेषिताः कर्मस्वेवागमेषु यः १६ मुदितां हृदयाकारो
लक्ष्मीस्थूराववः सोऽहं रूपामृतावलिपिकर्मार्पितादिव १७ अहं तच्चित्तहृत्स्थैव सदसो
त्रयत्वस्थितः तच्चित्तानुविधायित्वात्तद्धृदयमाविशं १८ सहस्राण्यनुभवमेतेरेवतदो
नाडि हृदयमन्नभवेभ्यः सम्भूतं तत्वकोमले १९ कृतात्रपानवङ्गलोनिविडासमिनाडि
पु तयिरासेवयावायुर्निर्याणेवयामित्य २० ॥

ततो   पिदिवलोऽहं रूपालिपिकर्मार्पिताइवचनिर्व्यापाराभ्रमन् १७ अहमपि तच्चित्तानुवि
धायित्वात्तच्चित्तहृत्स्थैवसन् तदिन्द्रियगोलकानिष्क्रान्तमज्जाडीमार्गेणातहृदयमाविशं १८ तत्व
वत्कोमले गजसिषाग्जतेनोत्तमो अन्नदसघकोष्ठे १९ तदानीं यदासमीनाल्योवायुः स्तपिरा
सुसंक्लिष्टास्वपिनाडि पूर्णेनान्नपानरसविकारैर्बहुलतत्रतत्रनिरुध्यमानोबहिर्निर्याणेवतयापि

वा. नि. उ. टी. ५८०

यदैवं सत्पुरुषो भवति तदा येषां प्रश्नः संदिग्धं विनिर्विकिं करोति तदाह यदेति । यदैवं भवति तदा प्राणः तदात्मकोऽयं एकः प्रदेशः स्वप्रसन्नप्रात्मात्मनाप्रयत्नः सन् हृदि पुरीततिप्रविश्य संस्थितं एतं विक्षेपं क्षिप्त्वा अप्रधानीकरोति स्वाधीनीकरोति तत्कृतः स्वार्थस्वभावतः स्वप्रयत्नात्मस्वार्थः परमार्थः पुरुषार्थः पुरुषार्थस्तु तत्स्वभावतः तत्स्वभावमात्रेण परिक्षेपलक्षणस्वविक्षेपं विमुच्य यानेदं रूपं स्वार्थं स्वनार्थयत्नस्तु तेन ॥

यदा तदात्मकोऽप्येकपरः हृदि संस्थितं । अप्रधानीकरोत्येनं क्षिप्तं स्वार्थस्वभावतः ॥ २ ॥ स्वार्थमात्रैकयत्नः सन्परत्वेनैनकस्यचित् । करोति स्वार्थसत्तायामेनं देवं प्रयत्नतः ॥ ३ ॥ रामउवाच । मनः प्राणवपुर्देवमत्र किं महामुने । स्वरूपं मनसो नास्ति तस्मात्केवलचक्रि ॥ १६३ ॥

एतदेव निरतिशयानन्दरूपः कचति प्रविक्षेपकः खलेशोऽपीत्यर्थः ॥ २ ॥ प्राणक्षिप्तं प्रसित्वा अप्रधानीकरोतीति यदुक्तं तत्र रामः पृच्छति मन इति मनश्चित्तमित्येकमेव देहमहामुने मन इदानीमप्रिप्राणवपुर्देवमननादिव्यापारान्करोति तथा च तदधिष्ठानेनाप्राधान्यीकृतेन मनुतेन तदिदं इदानीमपि किं मन्त्रते यस्मात्प्राणात्पृथक्त्वेन मनसः स्वरूपं नास्ति तस्मात्केवलप्राणविनिर्मुक्तं किं न किंचिदित्यर्थः एवकारः एवंप्रश्नसमञ्जसार्थः १६३ ॥ ॐ नमो नारायणाय ॥ रामः ॥

रामः

त्रयिष्ठासम्मात्रात्पृथक्करणे देहप्राणादिजगद्रूपं किमपि नास्ति तदपृथक्करणे तन्मयतया सर्वमस्ति
वन्मत्राणां पृथक्कृते मनपके नास्तीत्यल्पमिदं स्वयाश्रयकितमित्याशयेन वसिष्ठ उवाच देहत्वादि
नाधितो मनसः कल्पनात्मेदं वपुः मनो मनः पृथक्कृते वपुर्नास्तीत्यर्थः २४ एवं चित्तस्यापि चेत्यार्थानुप
मात्रेत्यार्थाभावेन पृथक्कृते तस्य रूपं नास्तीत्यर्थः विचिकित्सनमित्याह तदिति एवं एवंषेत्यत निरूपकामिः
तिचित्रज्ञाप्याह समीदावेति २५ प्रमाणाः सर्वात्मकत्वात्तन्मयतयासत्तोमे मनआदि सर्वं वस्तु अस्येव

वसिष्ठ उवाच देहपवेदनास्त्येवसावनुभूतोप्ययं निजः मनसः कल्पनात्मेदं वपुः स्वप्नेगिरिर्यथा
२४ नचित्तमपि नास्त्येव स्वानुभूवेत्यार्थाभावयोगतः स्मादौ कारणाभावाद्दृश्यानुत्पत्ति
ततः २५ अतः सर्वमिदं ब्रह्म तद्ब्रह्म सर्वात्मकं यदा तदा विद्यामिदं विद्यमानस्येवचयथास्थितं २६
अस्तिचिन्मात्रदेहादितद्ब्रह्मैवचतद्विदः धारूपंतदिदामेतदस्माकं विषयेन नतत् २७ यथेद
त्रिजगद्रूपसयथेतिविविधात्मकं ब्रह्मैवराजपुत्रत्वं वर्ण्यमानं क्रमेण तु २८ अस्तिचिन्मात्रमर
मलमनन्तोकाशरूपिणः सर्वदासर्वरूपात्मनतगामवहरूपता २९ सर्वचिन्मात्रेणेदमनः
स्वचेतितेस्वतः रूपमन्यजताश्रुत्सुसमाधिविवर्जितं ३० मनसाकल्पितं तेनेनयद्देहसरणमात्म

त्याह अतइति २६ चिन्मदेहादिसर्वं अस्तिपतस्तनद्विदा न द्वैतमेव अस्मद्विदांत पत्तश्चिन्मदेहादिया
द्रूकनतत् अस्माकं तत्वविदा विषयेन २७ देहाजपुत्रराम यथा इदं त्रिजगद्ब्रह्मैव तथा वर्ण्यमाने आ
भ्यासोपादिक्रमेणेत्यर्थः २८ तत्राधिष्ठानमादौ निर्दिशति अस्तीति २९ तेनेदं मनस्त्वेश्यमेवेति
तमध्यारोपितं तेन चाधिष्ठानस्य नान्यथाभावइत्याह रूपमिति ३० सरणसंचरणे ३२ ॥ ॥

वा
नि उ
टी
५८८

२१ २३ २४ यतः सर्वशक्तिः परः प्राक्तनं मिथ्यामनः शुक्रायथास्थितेः एवं सिद्धमेवेमिथ्यत्र तत्र नागरेस्व
प्नेवासमेव तथारूपं जगद्भूतमनुभवति २५ सेकल्पात्मकमनएव कार्यं ब्रह्मतयाथा भूरादिलोकान
त्यास्मे कल्पयति तथैवानुभवति इदं वा बालवाल्लाभिप्राप्य इहशांसिद्ध २६ ननु देशमस्य वपु
पुरेवचेतन्नाम्माश्रायः नापुरुषः प्रथमप्राणिप्राणवान् चेतनैवकृतः तथादेही कृतस्तथा त्रिभुवनी
कृतएव यतत्सर्वंकल्पित पुरीपुरुसदेहेषु सर्वत्रपि समप्रवत्तभूतं तदेवलिदर्शनीकार्यमित्यर्थः २७

प्राक्तनैषायथा तेनकल्पितेवानुभूयते तथैवेन्द्रियदेहादिदिक्कालकलनादिच २२ इति
विश्वमिदे विश्वशक्तिममाश्रमातेरितं चितेनचित्यरैश्वरतस्माद्भ्रमिदमाततं २३ यनाकार
मनाधंतमनाभासमनामय शांतेचिन्मात्रसन्मात्रेवेसेवेदं जगद्वपुः २४ सर्वशक्तिपरं
ब्रह्ममनः शक्रायथास्थितेः यत्रतत्रतथारूपमेवानुभवत्यलं २५ सकल्पात्मनोब्रह्म
संकल्पयति यद्यथा तत्तथैवानुभवतिसिद्धमाबालमीदृशं २६ प्राणीकृतः स्वयमयं तुचे
तसात्मादेहीकृतस्त्रिभुवनीकृतएवनाथः देहीकृतः स्वपुरेवमिरीकृतश्च स्वप्नेषुकल्पि
तपुरीघटभूतमेतत् २७ इति वा रा नि उ विश्वसर्वात्मकताप्रतिपादनेनामाष्टत्रिंशोत्तरशः

इति वा रा नि उ अष्टत्रिंशदुत्तरशततमः सर्गः १३८ प्राणादपि द्विविधस्य प्राधान्यमिह वर्ण्यते मुनेः
स्वप्नमात्रमात्रेप्रलयेहेत्वावित्तत्वात् चित्तस्य सदेवप्राणाधीनत्वमभ्युपेत्य तथात्वोपक्रमे प्राथम्यमा
श्रेणात्मनः घोरमयप्राधान्यंस्वप्नप्रेक्षप्राणस्यैवेत्याशयेन रामप्रश्नः समाहितः इदानीं प्राणादिस्
र्वजगन्निर्माणे चित्तस्यैवस्वातन्त्र्यप्राधान्यं स्वप्नप्रारम्भकालेतश्चांतत्वाद्यापरिस्त्रमसमर्थमिति स्ववि

गतिर्भेदीयसर्वव्यवहारनिर्वाहकः तेनप्राणेनविनानभवामिनतिष्ठामिइत्यपिकल्पितं तेनदेहेनानत्विते नमया धृतः प्राणाधीनमुच्यते २ स्वप्नमनोराज्यादिषुसिद्धेदेहे प्राणाभावेपिमनोव्यापारदर्शनाद्विनातेन भवामीति संकल्पस्यव्यभिचारमाशंक्याह शृण्विति ३ यत्रयत्रतेनमनसाप्राणेनसहवपुःकल्पितंतत्रै तद्वाणाद्दितेपश्यति ४ प्राणादेहकल्पनांतरोत्तरवपुषः कदापिप्राणदेहाभावविनाकृतेनाभवाम्येव वेत्यनष्टफलनिश्चयवान् जीवोभवतीतिवितत्क्षिन्मात्रस्वभावस्यतन्निश्चयवाञ्जीवोभवति ५ अतएवाल्पविवा

तेनसंकल्पितःप्राणः प्राणेनमेगतिरित्यपि नभवामिविनातेनमतेनतमत्परायणः १ अहंक निपर्येकालेतत्प्राणविनाकृतः नभवामिपुनर्नेभवाम्येवेतिकल्पितं ३ यत्रतेनोपात्तेत्र तन्माणानामीदृग्वपुः ३ दितेपश्यतिमनोमायापुरमिवाततं ४ नभवाम्येवशून्योदेहप्राणैः देहविनाकृतः दृढनिश्चयभागित्यचितोभवतिसोपुनः ५ दोलायितेतत्संदेहाद्दुःखमा लेतनिश्चयं विकल्पेनैवमस्येनक्तानात्राम्येनयास्यति ६ यस्यायमहमित्यस्तितस्यनशोपा शाम्यति वर्द्धयित्वात्सविज्ञानंकेनचिन्नामहेतुना ७ नान्यत्रप्राप्यतेज्ञानमोहापायविचार णात् ऋतेनतस्मात्प्रयत्नेनमोहोपायोविचार्यतां ८ किलाहमिदमित्येवनाविद्याविद्यतेक्व चित् मोहापायादृतेनेनतकृतच्छिदयतेन्यतः ९ ॥

रज्जावेदेहशायात् ज्ञानात्तन्निस्तारःविपरीतदृढनिश्चयस्ययथार्थदृढनिश्चयंविना अनिष्टत्तेरि त्याह दोलायितमिति एवंदृढतरेणतत्प्राप्तिज्ञानेनतज्ज्ञानादन्येनविकल्पेननयास्यति ६ ७ दृ ढतरज्ञानेनत्वयंग्रेयएवोपायइत्याह नान्यत्रेति ८ अहमिदमितिनिदिध्यैवाविद्याविद्यतेअन्यत्तिशेषः

मेममप्राणाइवजीवितेपरमेश्वमविषयेऽप्यस्मिन्नेवैवंयन्मनसाहं कुमनभ्यसे इत्येतस्माद्धेतोः प्राणोप्राणाधीनत
यामनःस्थितं १० एवंदेहाधीनतामनसोऽस्तीत्याह देहइति देहेऽत्तद्देवेनतेहोमेप्राणाग्नेप्रपद्यन्मनः अ॰
न्यदात्मनमविवेकंवानप्रपद्यति ११ अतएवप्राणनिरोधाभ्यासंविनानात्मज्ञानोत्सुखीभवतीत्याह यदे॰
तितस्यमनसइंहितेशुभग्रः १२ नकुतस्तत्राह एतइति १३ तदपिकुतस्तत्राह इत्यादीनि एवंपरस्परानु॰
हतिस्वभावेप्राणमनोरूपेणपरमात्मनाधादिसर्गेत्वात्माचेतितःसंकल्पितः १४ परंपदेकुरूपानामव्यु॰
त्पन्नानांमनःप्राणशरीरिणोदेहेषुदेशकालक्रियाद्रव्यैरधिगताःव्यवहाराःप्रघातिवर्तते १५ तत्रपि

॥ ८ सर्ग ७५ ॥

एवयन्मनसाम्यस्तत्रुपलक्षेणपैवमन तेनमेजीवितेप्राणाइतिप्राणोमनःस्थितं १० देहेसोपि
स्थितेप्राणोमनोमननवत्त्वेन चवेप्राणमोमेदोमेपश्यन्नात्मप्रपश्यति ११ यदासकर्मा॥ग
सदेहयंःप्राणोऽशुभोभवेत् तदातदीहितस्यग्रःप्राणेनात्मायमेभवेत् १२ एवंहिप्राणमनसी
सन्योन्यस्यसारथी केनाम्नानुवर्तनेरथसारथिनामिथः १३ इत्यादिसर्गेस्वात्मैवचेतितः
परमात्मना तेनेषायापिनियतिर्नाशुधान्नानिवर्तते १४ देशकालक्रियाद्रव्यैर्मनःप्राणशरी
रिणां प्रघातोऽधिगतादेहेष्वरूपानांपरेपदे १५ संप्राणमनसीसाम्यात्कुर्वतीकर्मनिष्ठितः वै
षम्यादिषमंचैकचालनाद्यातेशुभमता १६ यदाहारादिनाऽप्तस्तनाडीशुक्कापिपिडितः शांतमासे॰

देहत्यागादिनिरूपणम्

णमनसीयावत्कालंसाम्यात्सेकर्मकुर्वतीतिष्ठतस्तावत्समोव्यवहारोजाग्रदादौ अ॰ः प्रवर्ततेयदाप्राणाइं
द्रियप्रवर्तनंउपशांतोवैषम्यंभजतेइत्यर्थः तदाविषमेस्वप्नावस्थाएकंकेवलंमनसैवव्यवहरणंप्रवर्ततेशांते
चमनसिसर्वविचेपशांतात्सुपलक्षितासुषुप्तताप्रवर्ततेइत्यर्थः १६ कदापुनर्मनःशांतंभवतितदाह य
देति आहारेणुनरसेनवादिप्रहाऽऽयामादिभिस्तुनाडीशुक्रप्रस्तमनीषुपिडितःप्राणोयदाजडोमंदस्पंदोवा
भूत्वाक्राम्यातेतदामनःशांतंसुषुप्तमनोदेति १७ ॥ ॥ ॥

त्वधितादीनामपिश्रमात्सुषुप्तोनिमित्तमाह दीलास्त्वेति १८ मर्दनादिनानाडीमार्दवमपिसुषुप्तिनि
मित्तमित्याह नाडीनामिति एवश्रमवलौनप्राह वेधिरादिपूर्णतापितत्रिमित्तमित्याह पूर्णानाडेति
एवयमश्रमश्वासकर्कसमाप्यवसिद्ध प्रसन्ततापसोक्तिमेवालवने श्रेष्ठेत्यादिना सप्ताणीश्वा
हारपरितृप्तिमात्मन सुषुप्तमवननिद्रालुरभवदितिशागकोनुवाद २ गुणीभूतस्यकसामेश्च

नाडीपुत्रावपूर्णासनयाहीणास्त्वाकमात निमहद्भिरिति प्राणा स्वदोदे मिसुषुप्तता
१८ नाडीनामुडुसलापूर्णानाहान्त्रणेदरे क्वापिप्राणेस्थितेलीनेति सदासेसुषुप्तता
१९ मापसडवाच श्रथयस्यप्रविष्टोह हृदयेसोभवत्विशि सुषुप्तचनेनिद्रालुराहारपरितृ
प्तिमान २ तेनसार्धमहतत्रतत्विते नेकनागत सुषुप्तनिद्रास्त्वचनोनुणीभूतान्तश्रुत
वान तनोपयस्यजीतानना डीमार्गेस्फुटस्थिते प्राक्तेस्यदितेप्राणेसुषुप्तमनुनायथो
२१ सुषुप्तेनत्नुतोयानेहृदयादिवनिर्गत श्रुपश्रुपमहमत्रेवभुवनभास्कादिमत् २२
नन्दश्वाह्मणोवोलेन पूर्णेमाणामहाप्रभा विशुक्तेनेवकल्पाश्रेरधकषतरंगिणा २४

तत श्रस्यप्राणेनडदारस्था प्रथमित्रजेत्रीर्णाजातेसति प्राक्तेतेनेसर्गिकेनाडीमार्गेप्राणेस्पंदि
ते स्पदमानेसति गत्यर्थादकमर्केति कर्तरिक्त तनुनाश्रुत्पना २२ ततसदीयसप्रपञ्चो
मयाहृष्टइत्याह सुषुप्तेति २३ तत्रभुवनप्रलयकालस्ताबाणावेश्मउदितेनमहोप्रसाहर्षमाणेश्च
पश्च श्रुतदभयवविशिनाहिविमुक्ते नेवेति कल्पाभ्रे सम्प्रमाणयाराहस्थाविमुक्तेन प्रथयस्य

वा॰
नि.उ॰
टी॰
४८३

वहेतीयावनालीतलहरणायावर्णार्णवैर्मुयावद्गि ज्वालयाचएवंमेवावदग्धायास्त्रिलोकाःखं
डखंडके पूर्णेनेन्दुमत्रज्ञानयः २७ विप्रसिद्धानिदेवासुरादिपुराणितन्मये २९ तदाचएवंकस्मि
श्चिदास्पदेदेशतत्रकसंवापितनत्राधिकसिद्धिकुंडेवधाभाधेयासदस्थितोस्ती तिसंपत्रणमीम्या
र्थः २७ तेनसमुद्रलदापैः पर्वतेवाभेन तृणायैवाभेनेनिस्यते उन्मूलितास्त्रगाः हुताःपर्वताश्च
यथातथाविधयाः १

प्रेप्सर्वतपेवेणमहावर्तेविराविणा वह्हनालीत्प्रयाप्नावाभेनोन्मूलितायया २९
एवंमेवावदग्धायास्त्रिलोकाःखंडखंडके पूर्णेनपवितःप्रोद्धैःखगवादिसहीमये
अहंतत्रैवपश्यामियावत्कस्मिंश्चिदास्पदे कसंवावित्रुरिकसिद्धिकुंडेवधाएवस्थित २२
सदारःसहपुत्रोहंसपुत्रःसहबांधवः सहभांडोपस्करणःसहोरापहतोभसा २५
कुसमानेव्ययोभोधिसलकुंडेनधपतन्ने लक्ष्मानकुंभाकारैःपूर्णिवचारिभिः २५ हृद
त्कलकलारावशैलमज्जिमिवोयते शनिर्भिनवोलक्ष्मनमनपाह्मिपत्रके ३० आवर्त
तरलाद्याभिर्हेमिभिर्वृद्धमाकुले साकंदारस्ताडनोत्कजनतनबालभीषणे ३१ स्फु
टस्फुरत्तुटत्काएरटत्कोरटत्केकूकतोइटे प्रपतत्कादनत्कनगवाहस्योगताकोवे ३२

ईदृशाश्चाहंतेनप्रलयांभसापहृतःप्रवाहितः ३३ तदवस्थेतकुंडे तत्रगर्वचवर्णायतिकुसमानः
मिलितहृष्योभोभिःप्रलयजलेःकुंभाकारैस्तरंगैः ३४ वरुणनिविडमभूमोमवावासव्याजनाः ३
इतिभिर्जलवृत्तिभिर्वृद्धप्रवाहितेनजवालैः पैकेश्वभीषणे ३६ तुटद्भिःशंकभिःकृतःउत्कटारा

दीपनिर्णय २२ ॥

रामः

समभ्योऽशाह्वकाभिलापः विपोदर्शनमीर्षते तामनाहत्यभूयोपि विविक्तराहीतपताहशेशाग्रत
मकाभेशाह्वकाशप्रश्नविचारयन् प्रतिपान् ग्रसेतद्दसविरभ्काशलाग्रपरिक्लिष्टविदाकाशत्य
१ शापोव्याहृहोलतलप्रत्तितलन पयाहृ यस्याः प्रथमे पादे द्वादशमात्रास्तथा तृतीयेपि।
अष्टादश द्वितीये चतुर्थके पञ्चदश सार्या इति २ शाह्वमप्रभवप्रदेशपतनीदृशिर्पोगहश्यिस्य

वसिष्ठउवाच ततोऽहमभितो भानलाहृशंप्रविचारयन् बहुकालमसृकह्वसविहाका
शतमागत १ शाह्वपश्चात्तमशोषमहृवोणास्वनोपम क्रमात्स्फुटपदज्ञाततताग्रपो,
न्नमागत २ शाहृदेशापतत्दृष्टिह एवाननिनामहृ पार्श्वे कनकनिष्यद्रप्रभया भासि
तावरात ३ बालोत्तामास्ववसनामलकाकलत्तोचना लोलहृमिलवलनामस्या।
श्रियमिवागता ४ कान्तकाञ्चनगौरांगीमार्गस्थनवयौवना वनदेवीमिवामोदि
सर्वावयवसुंदरी ५ साहृगीतद्वत्रनापुष्पप्रकरहासिनी यौवनोद्दामवदनापत्न
लेहाणपीलिनी ६ शाकाशकोशमत्स्नाशशांककरसंदरी मकोकलापरचनाकाश

तथाविध सनवनितांश्रियपार्श्वेरतिपर्वेत्नरान्वपि १ तामेववर्णयतिश्याल्लोलेत्याहिना लोल
तवचस्तपमिहृवलनकेशवधनयस्या ४ मार्गस्थमिवगाह्वत् नवयौवनयस्या ६ शाका
शकोशः प्राग्वर्णितभूताकाश सदनयस्या तामनुसरनितत्क्रीता ७ ॥

श्री॰ मानामामन्यात्सैकटिवेमृद्वपपास्पाद्वपामपुरेणस्वरेण पवंवत्समागत्रुपोशपोपपाद ८ ना
वा॰ नि॰ रेवागेमलाद्वाने शलक्लिन हृस्पुदे सृदमसलास्वलानामुचितेः रागाद्देस्कामलेभ भलोद्गीदेदोषैः
उ॰ टी॰ विज्ञाटेवहिनाचेतनाचेनोपरलयाविधुतयामंसलिलल्पणपंपमविदि प्रमुस्तामाणना क्वले
१६६ ववभृतनटविदीपिलेनोमहत्तभ्रजभतलमेवशभितानेमिप्रशेसामिनात्मामिलपेः ५ तत्कुलाकि

लकेरणत्सुविपुणमार्यामर्मलिलाभिलो पपादाकविनेवाभामत्यात्सैमृदद्दलिली ८ श्रु
तदविलरेविक्कमेननमेस्तुनिसरित्निप्रमुल्यमानो प्रवल्त्वननतदविदीपनमभिनोभि
भवनमेवमुने ९ हस्माकलपोन्मालोकवताचाक्लदलमलनो ललनेपाकिमनेपेत्मना
टसेवतागत. १० ततोजगद्गुरुमपीमापेपस्पेवविमित. पुनाद्दसेवतायोमिवि
हतेमहमुपतः ११ ततस्तांतकलोचितामलमुक्तन्यवेस्पिनो जगन्मापोकलपिने
योमनास्मादृपहृतवान् ११ यावत्नानितयोशतिजगतिमकलानिरेव सम्पमेवपपा
स्वभ्रमेकल्पकपनेतया १२

मकापीमलशाद्ग इतीति ९ तद्नगाद्दोक्लंस्फटपतिततइति ११ पनाद्दसेति
गद्देविहृतमिलिपदेवाचेशनत इतिवेष्णवस्प आवेश्यनंव्यासानांचिदाकाशाद्रूपः १२ लोस्य।
मामिस्पेतद्वपपादयतिपावदिलियस्यादिलपशेपावल्लह सकल्सेमलोरजे कपनेकयार्थ।
एकापाने चायेतथाशाद्ग. १२ ॥

श्मश्रुपत्राद्देवतानिर्गतिकर्मनिचितविटपिपत्रमार्गेण किंचिदपि न पश्यति नश्याविनि प्र
तप्तवकल्पेषु महाकल्पेषु महाजन्मसहस्रेषु च समस्ताप्यकानुपमत्वे पात्रानि वहुर्बहो रोगोऽस्ति।
दे॰ हूपसजनस्य लिटापोऽज्ञात्वेषु सकलस्य च लेऽतितृषिपुनर्दीर्घं परस्परोऽन्यतिसमार्भानि।
वपरस्परप्रलयसमाभ्यानपितानिनपश्यन्तीमेतरोऽपप्रलयसवभवाग्निपुर सदृशीपितमप

नपश्यन्ति न महाप्रवर्तिकदाचित्कानिचित्कचित् तानि कल्पमहाकल्पमहाजन्मैकनाम
पा ॥ पृष्ठमनुष्यकायावलीनुन्मज्जनान्मारुतान् स्फटिताट्टहासाकारवदितवक्त्रान्
दृप्यान् ॥ ज्वलत्कलापविस्फोटटटटटेरविशब्दान् शतपद्मसहस्राकारकद्मातो
रमडलान् ॥ लघकरपुत्रसतविततोक्रकदचचेतान् रणत्सर्वादिकटकशोणीनि।
गिराशोद्रहान् ॥ कल्पाग्निज्वलनोत्सफदत्पट्टहासवान् ग्रामभूशाहद्वेषभव
आवरमहातोवान् ॥ देवासुरनरगणारचवराके स्फर्कर्पान समाणेनमहारसह

मारभतेऽप्रोक्तसहित्वा ॥ सर्वेदावहिलीपावहुवचनानानापचमञ्जोकस्ये कल्पान्तानविचेतनतो
पजान्वय ॥ कल्पाग्निविस्फोटैस्फटलिधनति एतविशब्दानिज्वलेरभवनानि येषु प्रतप।
लिहूदपास्काकडकवटिविभ्रमतिमार्दैरपरस्तानिषेषु ॥ रणतामर्कादिमुनिहूवरेणि
नानिगिरिणिषद्दटान् ॥ कल्पान्तीनाधानसलवानिते स्तन्भपुञ्जवशादिगरपिविस्फोटने प

टंतः व्याक्रमुच्चेन· पद्मपदाब्जयोषु शाल्मलभावभुंक्षुपुक्वरुझोभादिवेदेवपादोगणात्तोभे त्वब्याश्चवरसहमोत्रायेषु १८ पुलोकपंपतलक्ष्माणांबाभिहृज्ञासत्याणांवमहाग्रहृविनान्या केंद्रमेरुलाविषु १९ हुंकाराणिलब्रटलः प्रहेलान्कल्पोत्मनसनोपेलजगतिप्रवर्ष्यवेनविचे तिति १ एवजगतोग्रामसेणिकोपरस्परेष्वन्तरगतममपपाप्रकृतमेवाह तत्रेमादिनातत्रते

नविचेतेनिकल्पेनात्मर्थालोकस्परस्परं एकमेदिरसंस्तमाः स्वमेघुणवघानिव २०
तत्कद्रसहस्राणिब्रह्मकोटिशतानिच दृष्टानिविस्तलतानिकल्पहेदान्य।
लेभया २१ नतत्रविरत्वदिश्येनिरहेशाच्छभूतले एकल्पपुगवर्षातेजगज्ञ।
हृः तयो दृष्टः २२ ॥

शुत्तगतममपाद्दृशानि ११ तत्रतामिन्वीतिबहुप्रकारेजगतिक्रचिद्विहृतनिरूहेर्वितर्के रवतपरस्परस्थरहस्यरुखजाते २२ अस्तारेवत्तपोदयः किंततस्तवाह विलीमि ततःप्रा प्राग्जक्तपापाणाणान्याणिकाहृदये वितिसर्वमिस्वारिह्नपेमयाद्यनवगच्छति रेकाम्पापरीत्य
दृष्टोमित्यर्थः २३ ॥

कीदृशो तत्र देहे तदिति कीदृशउदयः कीदृशो वाव्यपत्तान्नुवा हरति समिति हेरामनेश्वरः पदः
क्रमामिति वायदेव किंचिदितिरूपमेकत्वनाम्ना वर्त्तितत्र तस्यांश शाखा चिवपिहितन्तेन किं
चिदहतत्तन्नामरूपास्तेनेवतिमउदयः सेवव्योम्नोपिसूक्ष्मपनमाविवर्त्तितात्मतो न किंचन
नामभवंति नकिंचनरूपमितिमत्तत्स्वरूपस्पर्शः २४ किंचजगदितिनामरूपकल्पनयातत्त्व
मात्मकमाकाशमेवभाति आकाशस्पैववाय्वादिक्रमेणाजगदाकारपरिणामश्रुतेः न

नेकिंचिदितिविहस्तितन्नकिंचिदिवागाचित साहित्यमेतमाव्योम्नोनचनामनकिं
चन २४ तदाकाशमिदंभातिजगदित्यभिशब्दितं तेनैवशाहंनभसासर्वेहि
परमेनभ. २५ इत्यपदेहिरिपिभातिराकाशतरुमंजरी चिह्नोमायकमेवतितः
जगदहमनुभूतवान २९ ॥

द्यौ काशंशाहतन्मात्ररूपत्मासर्वेतत्तनैनामसामान्यापिभवति नेनैवनमस्पष्टं त्रस्मि
नेहन्मानास्ति किंचनेत्याहिशाहास्मनाप्राणेतनमसासर्वंजगदरूमविभ्रमएवंभवति स
एवास्पात्मिकः तयात्मका. २५ एवविमर्शोस्वस्पाहशोनुभवोभूत्सादृ दृश्येति हेषु
गपदिविशिष्टपाचिह्नोमतत किंतत्त्वमेवनिरतिशयानेहेकरसमेवत्मनुभूतवानित्यर्थः २९

श्री. बुद्धिस्त्वमसात्मकादहन्नितस्तद्रूपो यथाकाशस्तत्त्वाविर्भावात्तदेकरूपेण व्याप्तिनाशेनियुक्ते
वा.नि. तेनात्रिविधपरिच्छेदरहितेनमयातत्रतस्मिन्समाधौनसंकल्पैनिःसंकल्पमिदंवदामाण
उ.हो. मनुभूतं २७ जगज्जालेब्रह्मांडसमूहास्तदंतर्गताः दशदिशास्तदंतर्गतकलाकालदे
२१

बुद्ध्याकाशैकरूपेण व्यापिनाबोधरूपिणा तत्रात्तेनमेकस्थमनुभूतमिदंमया
२६ ब्रह्मव्योम जगज्जालं ब्रह्मव्योमदिशोदश कलाव्योमकलाकालदेशद्रव्य
क्रियादिकं २८ तत्राहमिवसंसारशतेभातेमनीश्वराः दृष्टावसिष्ठनामानोब्र
ह्मपुत्रास्तदन्वयः २९ अनन्ताः समतिक्रान्ताः सर्वापरवसराश्चवाः तत्रदृष्टेक्ष्म
तथातेह्यापराणिशततथा ३० ॥

शादिकंचतत्रैवब्रह्मव्योमैवतथास्थितेरङ्गमितर्थः २८ तत्रवत्समागमेभेदोदयेणभातेसंस
रशतेऽहमिवशतसमानरूपामनीश्वराः २१ ह्याकमतिसंख्याकाः सराश्चवः रामावतारा
सहितास्तेभ्यः पृथग्भेदः दृष्टाः स्मुत्वकृष्यन्ते ३० ॥

भेदोरूपेण भेदवासनोदयेन बोधेन लब्धः श्यामलपतत्त्वेब्रह्मनभपवदृश्यमित्यर्थो तथाचश्रुत
ए सप्रपञ्चमविष्णुपरत्वावदृशिभेदेना विरुद्धेमाद नेदामिति श्रयविद्मतीतिशेष यथेते
तभेनप्राप्यलश्वतिपदतदात्मक नकिंचिदभिश्वहितमवेनामरूपरूपे घानडूपतेदेवजगद्व
वेणस्मृतमित्यर्थ २२ यवेनावेतविनापिचित स्वमग्नेवचेमजगन्नपाविभाति २४ विभाती

भेदोदयेनैवदृशास्त्यसत्या सर्वदृशात्तया बोधेनचैकंद्रयमेकब्रह्मनभस्तत ३१
भेदद्वयस्यापिनामास्तिजगदूतम्पएपयतिरे ब्रह्मेवाजमनायेतनस्वेतमदास्कि ३२
पाघाणमौनवतिमनकिंचिदभिश्वहिते यत्रकिंचिदितिपात रूपब्रह्मजगन्मव ३३
विभातिवसाचिद्योम्निसमन्नेवजगन्नय निराकारेनिराकारामसप्रानुभवसन्निभा ३४
घनन्यमात्मनोब्रह्मसर्वभामावरूपक प्रकाशनमिवालोक करोतिनकरोतिच
३५ नेषुनामानुभूयतेजगन्नदेष्णुतत्ववे उम्मानिचदृश्यवानिसृप्यो शीतलमूलेप २ ९

येनतस्याभेदप्रदर्शनेनोपपादयन्स्वयमुत्पोतिष्ठदर्शयतिघनन्यमिति घनन्यघनन्यत यदेशादे
शाकस्यात्कात्मभामावडूपकेब्रह्मसर्वकरोतिचयथाग्न्यालोक प्रकाशन करोतिसानिविक्ता
प्रकाशनाप्रसिद्धनेकरोतिचतद्वत् २५ ननुयदिविदेवजगन्नर्हिचदृ शीतएवस्वरूपंश्वस्वरेवेति
व्यवस्थितानियतिविपर्यस्यतेतनचेदिशापति तत्राहभेदवैपरीत्यस्यापिदर्शनादित्याह तेषिमा

श्री·
वा·नि·
उ·प्रै·
२२

उलूकस्यदिवांधस्यउलूकेनसमः श्राचार्यदर्शनादिव्यवहारोयस्यसोसमर्शाह्नाष्येस्यनित्यप्रति
योगिस्यापेक्षितेनसामर्थ्याविधानात्रामासः नसेवतेतेनैव २० इत्येभिमनःकल्पनयानिरूकु
पानर्थदंयम्भक्लिंनवृत्तेतः वेदप्रामाण्यपापास्कत्वादेर्निबोधम् २८ ततस्तस्मात् परिति
विराभ्यासद्दौक्रतेवोधेउदस्ताद्दिनर्थस्तसाधनेनैनयथाबुध्यते नरोवभोजकाद्दष्टवशा
द्देतिपर्याटेनितरोवभोगकालेपिस्फुटताप्तेति श्रयमत्रसहास्तनविशेषः यतस्तत्रस्तैव

प्रजास्तस्मिप्रशंपतिप्रशंसेवनतेजति उलूकस्यसमयाचारास्तस्यैवसदृशास्ताः २१
इतःशमेननस्पृलिंगतिपापेस्तयादिवं विशरास्तनेत्रस्त्रीवृनिष्प्रियंतेमूलभोक्तने २२
ययायावुध्यतेनरोधुयथादेल्यतावासत नयाशास्त्रकृतांजलिसहायसहायदेववत
२३ विटपाकारमूलेचदर्शनाद्दनुशोभिभिः तूर्णितपत्रपुष्पाभैःपादपैर्योगिकान ष
न४ सिकतापीडितासप्तस्रवतिस्नेहदस्वरं पिण्याकफलकके अप्सुनायतेकमलाम ह

ततवासनाकर्मानुसारेणविवर्ततइत्यर्थः २४ पतद्दृष्टांतद्वयमिहकाननविपरीतपत्रपुष्पसे।
स्यान्यर्थक्रियासंपन्नव्रस्तारांतरेपुसिद्धमित्याहविटपेति विटपाःशाखास्तदाकाराणांमूलो
नानांदर्शनात् वस्तुमांत्रमिवदृष्टेशोभावद्भिः पत्रपुष्पैरवभातीतिपत्रपुष्पाभैःपादपैरुपलक्षिते
तूर्णितेइत्यर्थः ५ पतस्मसंभावितस्यदृष्टस्यान्यत्रसंभावनीयमित्याह सिकताइतिप्रपीडितासि

लपत्रनिष्पीडिता· स्नेहगंधसतैलस्रवति ५।

५२ भूतानि शरीराणि पृथ्वादीनि वा निमेवान्यनि स्वप्रतिपत्तिपरिणामकत्वेनेति ग्रन्थे हृत्ते ५२ ५४ निर्गुणेनासिपद्या
दिना त्रयाणां विषय; शून्याय भावोऽत्रेषु ५५ यत: कामसंवित्साहीनमतपवनिस्तीर्णमतेन ५५ प्र
वनाशाना सर्पस्य वभूतानि शरीराणि नायत्र समानि रत्नान्यप्रमकानि च यत्र ग्रन्तनार्थान्यसंतानप्रना

दारुण्यश्मनिमुलोवचेचला शालभञ्जिका. देवोमानाभि. सदितेनप्रतिकथ्ययुतिच ५२
मेवामरिदयस्तुचभूतान्युच्चै:यदानिव प्रतिवर्थेविज्ञालीधाम्नुत्पद्यतेफलान्यो ५२
सन्निवेशेनेनियतेरमानोविविधाराके' निरोधि:सर्वेभूतानिपरिक्रामतिभूमिगो ५
५ पास्वचेदविहीनानिनिहर्तव्यापवकानिवित एकिंचनैककारीणितिर्यग्वतिनग
त्यय ५५ कामसंविन्निहीनानिनि सीतानानिकानिवित भूतै:सेशक्रुद्दये
कामान्यप्रमथेरिव ५८ यदनाशनभूतानिसमन्वायकानिव यजातान्यर्थलवा
निनिर्गीर्वाणीवकानिच ५७ क्वविस्वसेकमानानेपशत्पाशोतिनेतस्न बहुभूतकम
प्यक्तितगाहितेकभूतके ५८ नवकेशाहिकेपदन्नदन्त्तमास्थित: आत्मवत्सर्वभूता
नामेकोभूतात्मभावना ५९

दिव्यवदाकशून्यालीतियावत अतएवात्मयापि निर्गीर्वाणीतिरहेकारागीवकानिचकानिवित ५२
क्वचिपद्यन्हेभावभेदविनाविग्रहभावनेकात्मेनेनसर्वदेहभेदत्यवहारमाह क्वविदिति इतरा
दात्मजस्यामोक्तिनशापिचतुर्विधभूतभेदवेहभूतकेसंवदनाधेकेकभूनसाराणांवालीयर्थ. ५८ तत्र

श्री. वा. नि. उ. टी. २०२

देहभेदे देहैकीभूतात्मभावना कीदृशीत्यदृशोपपत्तिः नत्वेति यद्वद्बालकेशादिके छिद्यमाने स्वयु
मानेवात्मानस्यच्छेदनजन्मादिप्रत्ययः तत्सम्बन्धे स्थितस्य भवति तत्सोदृश्योऽदिसत्यभोगत्वेको
भूतात्मभावनास्पृदृस्यतेत हृदिस्यः अतएवाहश्रुतिः नेहदेवंवाच्याप्यगच्छति प्राणएवमेवा
मुगच्छतीति भावः ४९ कचिन्नसर्गभेदवासनानुवृत्तावप्याकृताकाशात्मतयैव विभाव्या
तस्मात् मननेति तर्हि कथं सर्वत्रसर्वात्मकंतद्विज्ञानं तत्राह यत्नतः इति तिरोभाव्यस्स्वा

अनेनाप्यपरित्यक्तमेव वस्तु कचित् यत्नतः । संविदाभासितस्यांतेन ज्ञगतस्सन ॥ ५० ॥
अस्यैता बुहद्गुहानि ज्योत्स्नाहार्यदृष्टिषु । दारुपत्रमयानीव भूतानीव कानिचि
त् ॥ ५१ ॥ स्तलवक्रविहीनानि निष्कालकलनानि च । मृकस्वकेतसत्त्वाणि भूतजात्मा
निकानिचित् ॥ ५२ ॥

स्वविषयाविर्भावनयत्नतः नस्वस्वरूपस्यानेन तिरस्कारोऽपि न भवेत् राशीनीति प्रपपत्ति ५० अ
स्पतार्था निर्विशेषब्रह्मभावस्य दृष्टिषु अस्य ताबुद्धान्यलौकानि तद्वद्गृहाणि चित्तपञ्चक्रा
हो तदारुपत्रमयानि स्वस्थापादि प्राणापानप्राणिभूतोऽचानीव चेतनप्राग्दृशानि ५१ स्तलवक्रे
ज्योतिश्चक्रे विहीनान्यत एवनिष्कालकलनानि कानिचित्तत्र ग्रहाभावाद्ग्रहाभावाद्ग्रहमृकानादृ
त्वपादाग्रभिन्नसंकेतसाध्यव्यवहाराभ्यात्मत्वाराणि कानिचिदिति विभज्यान्वयः एवमग्रेऽपि

३ निर्वाणप्र.

नेत्रशब्देन तद्दृष्टेनेनेत्रेणाततमन्यसंविदानूनाहिदर्शनेनैव वर्जितान्येव सतपरकरार्यदीपात्मकानि रू
पादित्वेषामियेषु इतिसंयत्नगत्स्पृते: एकवितपापकाशचित्रयोगमनः कल्पनयामयोनेत्यर्थ.
५३ घ्राणाख्याणि दृष्टिसंततमन्यगंधसंवित्रनाभ्यां विहीनानीत्यादि पूर्ववत् ५४ रसनाणामसमसंनि
द्विपेरहितानि ५५ संविन्मात्रमपाति मनोराज्यकस्मानीतियावत् कानिचिन्नव्यवहारीएपपि

कानिचिद्दर्शितान्येवनेत्रशब्दार्थसंविदा यायंदीपात्मतेजसि भूतानीत्येकाचितया ५२
घ्राणसंविद्धिहीनानि वर्षाणीमोदानि कानिचित् सूकानिशब्दवेद्यचर्मकुविद्धीनानिका
निचित् ५४ वाक्संविद्विहीनानि मूकानिमानिकानिचित् स्पर्शसंविद्विहीनत्वात्
पाषाणीभवकानिचित ५५ संविन्मात्रमपानेदं सान्यापिरकानिचित व्यवहारीणपपि
गाद्यापेवत्रित्यपिशाचवत् ५६ भूमयान्येकनिष्ठानि निष्ठिंशान्येवकानिचित कानि
विद्यद्विसंगानि वद्धिहस्थानि कानिचित् ५७ कानिचिद्धातहस्थानि नभसंकाशानिका
निचित् जगंतिव्योमरूपाणि वततत्र कचंतिवे ५८

पिशाचवदनुद्भूतशरीरभूतारथ्यानांदिद्रियग्राह्याण्येव संविन्मात्रवपूंषीत्यर्थ. ५६ निष्ठिंशानि
घनीभावरहितानि ५७ सर्वाकाशाणि सर्वेकार्यत्वमवस्तुकानि शब्दकाश्यानि द्विशाखिमनःकल्प
नयेत्यर्थः नत्रावेविदाकाशेवमेव्याश्रये ५८ भूमयान्येवेतियदुक्तं तत्र भूतजीवनानुपपत्तिः
शंकांदृष्टांतेनपरिहरतितिधरोति ५९ एववायोर्हिसंगोंपिजीवनोपपत्तिर्वेशेष्याह नलेति ३५

श्री. मीनो ग्राहस्तद्वत् १० ममाप्यनवरतभ्रमद्भल्लकवत्स्फुरन्ति संचलन्ति ११ अग्ने नष्टातिरोगविशेषा
वा. नि. तद्वतो हि जनाः आकाशधर्मत्वेनातिदेशविशेषप्रसिद्धं १२ १३ तत्र विदारककपोलधः ऊर्ध्वप
उ. टी. तितश्चकस्थिते दिग्विभागे स्रवमानानि सर्वाणि विचित्राणि अंगानि तन्देहगतवस्तूनि मया दृष्टानि।

२४

धरापीठैकदेशात्मा पुत्रि तिष्ठंस्तेष्वेव देहिनः भेकाश्च वृश्चिकाकाशे कीटाश्च वधरोदरे ९
जलैकपरिणामोऽथ तिष्ठञ्जीवनादिषु भ्रमन्त्येषु भूतानि नित्यमेवाग्रमीनवत् १०
अग्नेश्चैकस्थितोऽत्र ज्वालादिरहितास्वपि भूतान्यग्निमयान्येव स्फुरन्त्यलमलातव
त् ११ अथैषानिलरूपोऽत्र भूतान्यासांतराण्यपि वातमात्रमयाण्यानिस्फुरन्त्युत्तेन
वातवत् १२ अथैष व्योममात्रात्मदेहेष्वाम्नरूपिणः प्राणिनः संति संगोष्ठदर्शन
व्यवहारिणः १३ पातालपालिपुतयोर्वसत्यन्तस्तित्तिरविभ्रमपदेष्वन्तरिक्षे
षु नानाजगन्ति किमिवालिमयान्तर्दृष्टं मया विज्ञलयि च चलद्बुद्बुदेषु १४
इति रामायणोत्तरार्द्धे जगज्जालवर्णनं नाम षष्टितमः १०

इदानीमुपसंहरति पातालेति विज्ञलयेष्वन्तश्चलद्बुद्बुदरूपावयवेषु नानाजगन्ति मया दृष्टानि नाम
तत्किमिव न किंचिदित्यर्थः सर्वत्र सत्वाद्विषयस्य प्रसिद्धिरिति भावः १४ इति श्रीवा
सिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्द्धे षष्टितमः सर्गः ६० ॥

पुन्नान्तब्रह्मदर्पणमग्नशेषनश्वरे ज्ञातेतद्ब्रह्मणि जगदासीदस्ति भविष्यति यन्नयत्नानेव
लेवस्वकल्पस्पर्शाणोनंदस्तित्वभावविस्मारणाद्ब्रह्मनपरिच्छेदादिस्वभासात्तत्परिकल्पमनः प्रा
णादिकमणोभोक्तानीनाभोग्यजगदत्त्वभूत्वा सर्वं चसर्वदाशर्वं तद्रूपाणामेसमस्येवतस्यापावदवि
धेश्वसारः शाश्वतस्वभावः तदेवशुभमात्रावार्थोपदेशाद्धातवेत्सर्वतः सर्वात्मनाचकर्माणि दवि
देकरसमात्रेनकदापिक्वापिकश्चिदपि कस्यचिदपि संसारलेशासंभावपितेशाकय इतिनि।

वसिष्ठ उवाच चिदाकाशाच्चिदाकाशे पयसीव पयोरयाः चित्ताजीवाः स्फुरंतीति यत
पदमनीषिणः १ चिदाकाशस्वरूपाणि तान्युच्चमनीषिणः जगन्ति तान्यनेतानि शेष
श्रमभित सर्वं २ श्रीराम उवाच सर्वभूतगणो भोः त्वं महाकल्पक्षयागते पुनः का
स्य कथं सर्गसंविन्निरूपतां यते १ वसिष्ठ उ० महाप्रलयपर्यन्ते तिमितजलपवनहुताश
शेषविशेषविनाशेऽत्राब्रह्मस्थावरान्ते शुभमतो परिणतशुभ्रशेषे यदेतज्जगदनुभूयते
तथोश्वर

नित्यमक्षस्वभावमेवतदिति कुमारपिं वसिष्ठो भूमिकां रचयति चिदाकाशादिति चिदा
त्मज्ञानविच्छेदास्वभावात् जीवः प्राणोपाधिपरिच्छिन्नः स्फुरंतिस्थिता वितष्टशवासनोद्भवा
द्याशततपश्चात्तगोत्तरसंकल्पविकल्पसहस्रैः संसरणबीजत्वात्तास्मनि गाकरणभावमिवाप
द्यमानानिमनांसीसर्वाणि तस्यं । तान्येवमनांसि स्वांतर्गतभोग्यजगद्वासनानां तदाकारेण

चिकासादनेनानिजयंतिसंप्रयानीसाद् जगतीति २ ननेवं सति ब्रह्मैव स्वविषयः सर्वं जीव
प्रसाद्भावेभ्योनुद्यतस्युक्तेस्यान्तु याच शाकलशाकृत प्रलयोते सर्वेजीवसमष्ट्यात्मनो द्वि
रण्यगर्भस्यतत्त्वज्ञानेनाज्ञाननिवृत्तौ ब्रह्मलं सर्वजीवजगद्भावाभावाधावर्तेनान्त्यंमुक्तिरेव।
रूपवाच्येति मुक्तस्य ब्रह्मणः पुनरेतज्जगज्जीवपरंपरया संसारो निर्बीजः कथं संपन्नस्याप
येनरामः शाकतेसर्वेतिभुवः सात् विश्वमायानिहत्रि शितिश्रुते सर्वमुक्तेरवयवाच्यत्वाद
तिभावः २ प्रथममनुयतत्वनयायपर्येवत्कुवमिहः प्रतिजानीते महाप्रलयेस्यादि मूर्ध्नि वत्से।

अव्यपदेश्यपरमार्थघने ब्रह्मचिन्मात्रमित्याचक्षते मुनयः । तस्य हृदयमिदं
जगन्नस्माद्व्यतिरिक्तमेव ॥

तेन शाकाशानानामशेषविशेषाणां विनाशे सति नुमादिस्थावरांतेषु जीवजगात्मनकौ
परिणतेषु अव्यपदेश्यं ब्रह्मचिन्मात्रमवशिष्यते इति यद्यप्याचक्षते तथापि तस्यावेति
हस्य ब्रह्मचिन्मात्रस्य हृदयमिदं जगत्तस्माद्ब्रह्मणो व्यतिरिक्तमेवेति प्रयपिवाव्याख्येय
मयंभाव. यद्यपि मन्वन्तरप्रलये सर्वेजीवमुक्तिरेव नः कस्यचिल्लिंगविशेषशिष्यते तथाप्यस्या
प्रत्येकं तत्त्वज्ञानोदयः प्रवाहरूपस्य संसारस्याविच्छेद वैतिवथानुभवपद्ध यथाहिलोक
स्थानासो प्रतेचद्ग मरसंगतानां वटस्थाय्रमतरेपि वद्गमादेशे कनभूमिस्थानाटशतयेवाक्ले

नडीती

एतदेकं सप्तवस्यादिनाशमागच्छति वर्षेण ब्रह्माण्डमागच्छतिवमुक्तरूपा प्रपंचोऽस्य।
ततस्तत्स्ंकोटिशंगगडपल्लवध्ववार विनोदेनेवेति विनोदेनवाधितानुवृत्तिरूपको
तकेनेवदर्पपटवदित्यर्थः तस्मादेतत्पंचरूहि श्रेयत्वमतिरिक्तनाजगतिकिंचिवपश्य।

सएवचदेवस्तदात्मोऽयं हृदयं स्वभावतुजगदिस्यागच्छति च विनोदेनैवनतुवास्तवे
नहृपेणात्मगदितिकिंविदुपलभामहे विचारयंतस्तस्मात्किमिवपश्यतिकिमि
वजायते पश्यामसकाशमविनाशंतस्मात्तद्रूपमविनाशमेव महाकल्पाद
पश्चादवधावाप्यवधादिततादस्मात्समवकेवलमेदामेतत्तदपिप्रेत्यगमनल
भ्यतएव तस्मात्कस्यचित्किंचिन्कदाचित्तपश्यतिकुवित नचेवजायतेवस्तु
पांतरूपमत्तेस्थिते ५

तिकिमिवजायते यथाविनाशोवतर्हिकथमदःकल्पावांतस्मकल्पादयस्तत्राह महाकल्प
दयइतितन्दिशास्तत्स्यतस्यैकदेशभ्रमामता शक्यावक्तुनवानसा कल्पभेदाः पुनः
पुनर्यांतिसक्कुवंतिप्रत्र मत्तामेवकल्पसर्गभेदानोत्तपमास्याव यवन्यारिहृतिरेवपुनःपुन

श्री० वा० नि० उ० टी० २६

कालचक्रात्मनेति भावः कथं तर्हि अतीतानागतकल्पादिषु भेदव्यवहार इत्यत आह यथे-
नभाश्रितेति यथा स्वप्ने एवमर्थं पृथ्वीतोपसंहरति तमादित्य ४ जगत. अविनाशित्वे।
पुरुषान्तरमाह आकाश इति तत्त्वात्कर्णांतं धीयाकाशविपरीतोत्कर्षांत धीयपरत्वेन।

आकाशपरमाणौ सहस्रांशमात्रेऽपि यावदिचित्रमात्रमलाविद्यते वपुर्जगदिदं त
स्यान्तः कालाममरा विधेः कल्पनरूपेत्यनत्यागीतस्वांसात्त्वनं नश्यति ४ सवि
देऽहं दर्पणे स्वं यथा भातीति तद्वत् व्योमात्मैव ततश्चैवादिमा स्वप्नभूतिर्भासते।
९ विद्योमात्मपवः सर्गसर्गस्थैतादृशाः स्थिताः इत्यपे
तिस्वेमत्वैकिनाशिकिमनाशिव २ ॥

सहस्रांशः गतेश्च तत्प्रतिव्रमविल्लत्र पैतृकोऽसौ प्रत्येकं तद्विनाशेऽपि कथं विनाशो।
पवित्रितत्समुदायार्थेः इत्यादीनि चयलि ५ सविद्रूपत्वव्यवहारविनाश।
श्लोकार्थमपि प्रसिद्धमित्याह सविदइति ९२ ॥

न हि स्वसंविदोपि नाशः ... यद्येवं तत्राह यथाहेति यथा स्वसंविन्न नश्यति तदंतर्वर्ती
न हृदयभूतो ... गतस्तद्धेतुत्वात् ... अनुभवः प्रतिभाति न नश्यते न नश्यतीव यदि नश्यते व
तर्हि कथं ... स्वादीनां कदाचिदननुभव इत्याह केवलमिति ... ततः प्राप्यते न नाम

यथाहि परमार्थसंविदः ... तद्धृदयात्मकत्वात्तस्याय
हृदयं तदेव भवति यथा सो न नश्यति तदंतर्वर्ती जगदादिप्रपंचो नैवानुभवो न नाशो न न।
केवलं स्मरणविस्मरणावशेन स्वभावरूपेणानुभवाननुभवौ कस्य
यतीव यथा परात्मकत्वेन तद्विनाशाविनाशौ तस्माद्धृदयात्मकं रूपं
विद्धि ब्रह्मवदव्ययं ८ ॥

नामात्मकत्वादपि नश्यतीति ... यथादिति यथादितिरूपं ...
हि नाशो विनाशो ... ८ यदि ब्रह्मात्मकं विश्वं तर्हि नामानाम ... नात्वे किं
न ... महाप्रलये ... महाकालात्मको ब्रह्मणः प्रपंचोपाधिकत्वेन ...

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ २२

सर्गप्रलयाद्युनं नानावयवघटितं कथं चिदेकरसं स्यादिति । दृष्टिविहतनगरादेनकप्रतिबिं बघटितस्फाटिकशिलायाः स्वच्छायास्त्वेकरसत्ववदिमान्यत्वेनानेकरूपत्वं निरस्यति चिन्मा त्रेत्यादिना निराकृते निराकारेभावेन बहुव्रीहिः ॥ यथा विचित्रप्रतिबिंबेन

महाप्रलयादयस्तद्वदवयवा एव चिन्मात्रपरमे व्योम्नि कृत एव भवाभवौ कु
तो भावविकारादिः कथं व्योम्नि निराकृते ॥ महाकल्पादयो भावा नैता
निजगन्ति च ब्रह्मात्मकतयैवास्मिन्विद्धि ब्रह्मणि संस्थिते ॥
निराकृतस्य चिन्मात्रस्य दृष्टपूर्वसंकल्पनगरदृष्टान्तं याति
येनेव चरितोऽपि तत्तद्रूपं किल ॥

स्फटिकात्मनैव स्थिताः स्तम्भमहाकल्पादयो विविधभावाः संविदेकरसे ब्रह्मणि संस्थि ताइत्यर्थः ॥ यथा मनः संकल्पजन्मनो घटनगरसेनादीनां मनोमात्रत्वं तथा चित्सं कल्पजस्य जगतोऽपि चिन्मात्रत्वमित्याशयेनाह निराकृतेति ॥

यस्तैवेन यथाधिकरणं जगतामविनाशित्वमिति वेद विना कृचयवयवत्वाद्देवत्वाशयेन हृदशारवासाम्येन वा। येन वार्णयतितथेत्यादि प्रमोन्नत्वरूपावयवी यथैवाविनाशः प्रवायदेशपश्चत्वेवेन प्रवयवाः सर्गप्र लयादयइतिपतसात्मकारणादित्यर्थः। ननु तत्र तत्त्वयधनाद् अवयवावयविनोरिति ननु हृष्टादृ रूपयोः कथमभेदस्तत्राह हृष्टपयोर्वेति प्रभेदेपिसपवसोत्वाद्दृशपो भवति सोऽस्मिन्नहृष्टपइतिन

यस्त्ववयविनोहृदशाखाविटपफलपल्लवपुष्पादयोवयवास्तथापरमार्थं चनस्याः
काशादयकल्पस्यावयवदेशास्यपलयमहाप्रलयनाशाद्भेदभावाभावस्तद्धुःखज्ञ
ननमवृणसाक्षात्निराकारत्वादयोवयवाः यथैववत्वावृक्षवव्यनाशोऽवयदेशपस्त्र
नश्चैवतद्दृति ११ अथवावयविनोर्वाहृद्धपयोर्वाप्यहृष्टपयोः एकात्मनोर्वसदाभेदो
स्तिनकदाचन १२ यथातरोस्तेविन्मूलंतथापरमार्थं चनस्य क्वचिन्क्वचित्कचिल्ल
गोस्तवः क्वचित्लोकानरविटपाः क्वचिद्विद्यावस्थाशाखाः क्वचिन्पदार्थपल्लवाः क्वचिरे

हृष्टपत्वाद्दृश्यत्वेभेदोनियतइत्याशयः १३ तत्रावयवावयविनोरभेदं हृचतदवयवसाम्यरूपेण
पपादयति यथेत्यादिना यथात्रस्यशाखेतरुसेविदेवमूलेनतथापरमार्थंचनस्यजगतोपिसर्
ज्ञावेसंविदेवमूलमिति साम्यप्रसिद्धएवं संविन्मूलतयेवक्वचित्लादेशाःकिंचिद्विभिन्नतरुवदेवद
र्शयति क्वचिदितिसर्गलतास्तवः अथकाण्डजन्मलग्नः भूरादिलोकानरजलता विटपाः
स्कंधाः तत्रापिजेष्ठह्रीमादिस्ववस्थाशाखाः तेषुरिति नीलजाद्यादिपदार्थाः पल्लवाः तेषुवेश

पल्लवलक्षणागुल्माः ग्रंथिभेदाः स्तबकादिदेवोनमलक्षणाः गुच्छकाः गुल्माः सजलमेघनाडाल क्षणात्वक् एवंवर्णितरीत्या अनाकारे व्योमरूपमेवाकारभेदैः सेविदात्मनिश्चलाणिजलसदृशात्स्वस्व भावादेवाव्यतिरिक्तं स्थितमित्यर्थः उक्तमेवार्थं पद्येराह इतइत्यादिना आत्मा भविष्यदर्थैः भवती तिभावो वर्तमानपदार्थः शतीतस्यापुष्पलक्षणमेतत् एवसर्वोप्युद्भवाधीनसिद्धिकत्वादनुभ

क्वचिदेवप्रकारकाणेक्वचिद्भ्रमः कोटरे क्वचित्पल्लवगुल्माः क्वचिन्महापल्लवगुल्माः
क्वचिद्दरिद्राद्रिकुञ्जकाः क्वचिज्जालक एवमनाकारव्योमरूपमेवसंविदात्म
निश्चलाणिजलसदृशाभावव्यतिरिक्तमेवतत्स्थितं इतिभाव्याइलाभावद्रतःसंगाद्
तःतथा स्वभावएवानुभवद्विनिश्चलावल्ले स्थितं एवमेषोपि परसंबन्धाकाशे नरेजना·
काश्चिद्देवोगसेतीडुविंदे विमलतायथा १४ निर्मलेपरमाकाशे भवाभारेजनाः क्वचिद्
हिमपातकलमाः कलोकांतरविभ्रमा· १५ अपरिज्ञानमेवैकं तत्रदोषदुःस्थितं केव
लेतत्पराहस्पशेतागान्त्यविश्रामयाति १६ रामायनमः ॥ ॥ वं·

वएवआत्मेवेति श्रत्रैवाचलमेकमेवंवैचित्र्यकल्पनयास्थितमित्यर्थः १३ तर्हिश्रज्ञाणिसंगेश्रलयादि रेजनाःकिंसत्याःनेत्याह एवमिति कश्चित्तत्संस्थेवत्यन्वयः रेंडुविंदेविमलतानिष्कलंकतायथातार स्तीतिकथंचिद्रूपमात्रतयानिर्मलेइन्दुनरायोवा १४ १५ तर्हितथाविभ्रमकोहेतुःअतोवानखाति तत्राह अपरिज्ञानमेवेतिपराहत्यपरासृहिमपहत्यप्रत्यगात्मस्वरूपाग्रियाविद्याग्रहणात् कश्चिदी

अज्ञानसाधकस्यैवचरमसाक्षात्कारहेतुत्वं तस्य तद्बाधकत्वे युक्तिमाह अज्ञानमिति १२ ज्ञानस्या
नन्तकार्यबाधकत्वं प्रसिद्धमेवेत्याह अज्ञानमिति बाधपर्यन्तमेवज्ञानं भवसमभिलषणं दर्शयति
अपेक्षमाहमिति १८ हे राम सम्यगात्मदर्शनेन पारावारात्परं यात्यहं इत्युक्तः फलोक्त्युपायात् निवे
तत्त्वविचारेण तत्त्वज्ञस्य तथाविधाधिकारी लभते १९ अनादिरूढं जगज्जालमेकदा ज्ञानेनान्यत्रमेव
किं तत्र्यसे वा प्यते मो२० रामो हा विस्मयः अज्ञानस्य स्वरूपमित्यावत् इति वर्णितं जगद्रूपादि

अज्ञानेन स्वबोधेन परामृष्टं प्रणश्यति येनैवाभ्युदितं तेन पवनेनेव दीपकः ७ अज्ञा
नेन परिज्ञातेन सीदेवेति बुध्यते अज्ञं परमं बोधं सर्वमित्यवगम्यते १८ एवं बोधात्
योगाम्य मोहसंज्ञाः संवित् विचारचक्षुर्लभते नात्मकः संशयः १९ इदं जगज्जाल
मनादि नात्मनि मायामात्रमिति दृष्ट्वा विचारदृष्ट्या गुणैः स्वरूपतः सत्तेन स्वात्मा
निर्जीवतां २० इति श्रीरामायणे निर्वा० जगदात्मबोधकथनं नामैकषष्टितमः सर्गः

ज्ञेयाभावे वर्तते जीव. प्रविकारी इति विवेकदृष्ट्या इति विचारदृष्ट्या प्रतिमायामपि गुणैः स्वपरमी
श्वरत्वमपि मायामात्रत्वात् सारसंवेति एवं वेदान्तोक्तया ज्ञानं प्राप्य नित्यं निश्चयानन्दं अखेदा
त्मेति निश्चित्य सात्मन्येव पूर्णकाम आप्तिरित्यर्थः २० इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रक
रणे उत्तरार्द्धे एकषष्टितम. सर्गः ६१ देहवज्जगतो वीक्षा वर्ण्यतेऽस्मिन्ने. स्त्रियः सभार्याया मद्रूप
स्वस्वरूपवत्त्वाप्तं मद्रूपया तयोः ॥ ॥ ॥

श्री. वा. नि. उ. टी. २०९

त्वयान्तःकरणजालकिंपरिच्छिन्नभावेन स्थितमयत्नवद्देहे भ्रमता दृष्टं तत्परिच्छिन्नविद्याभ्यासभावेनेति संदिहानो
रामः पृच्छति यदेतदिति तत्र द्वितीयकल्पमालंब्य वसिष्ठ उत्तरमाह संपन्न इति तस्मात्सन्यावस्थायोगा
त्मात्मनोपन्नक्रियामात्रापन्नत्वमेतत् २ मयदेशानुपूर्वं ततस्मादुत्तोः स्वप्नानामनितत्वापदार्थेत्राभ
निष्पन्नरूपगान्नयादृशे ३ एकदेशस्थित्यादिकल्पनाविना सात्मनदयानात्मदर्शनाप्रसिद्ध इत्येतोपन्यासे
निराकरोति यथेत्यादिना शरीरतेदेहात्मनाटकेन भ्रंशानिहस्तपादादीनि यथादेहैकदेशस्थितिदृष्टा

श्रीरामः यदेतद्भवता दृष्टं विद्याभवपुषान्तदा । तदेकदेशसंस्थेन किमुत भ्रमतांवरे १ वसिष्ठः
संपन्नोऽहमनेनात्मावाप्यधीमंस्तदा किल स्थानात्स्थानमवस्थायां कीदृशो नामगमो २ नैक
स्थानस्थितमयोनादेहात्मिमध्याभवत् तदनेनसपदवसिष्ठ दृष्टमेतत्मयात्मनि ३ यथांगानि
शरीरस्तेपदपाणिपादमस्तकं चित्रेणैवाप्यनेत्रेण तथैन दृष्टवानदः ४ शनाह्लेनेनिरवय
वस्थितेतदातथाभवन्निर्मलविदेवपात्मनः जगतितान्यवयवैक जालकानिमेयथास्ततो
नविगलितानवस्तुता ५ प्रमाणमत्रनेत्रसमदृष्टोभुवविभ्रमः सर्वेन्द्रभूपतेदृश्यंनकिंचित ।

तद्भ्रमनादिकल्पनोविनापि नेत्रेण प्रलितोलकान्नपेक्षणापिचित्रेण यथापश्यामि तद्दृष्टिमर्थः ४
भ्रमेणोदासीननिरवयवभ्रमधृतस्वतदाजगदवयवतां कथमभ्रमत्राददानाह्लेनेति तदातस्योसमा
धावस्थायामनाह्लेतेनिरवयवस्थितेर्विमलविदेवचात्मनोपिसतानिजगंतितथावयवजालकान्यभ
वन् यथास्वतोवस्तुतानविगलितानापिवस्तुताभ्रमवन् तत्समयासन्नादस्तानानविगलितेतिमद
वयवतास्वताभूतनातनवस्तुता तथाचवालवीसावयवतानाभवदिमदोषइतिभावः ५ उक्तेऽर्थे

ॐ. समस्तानास्थितस्थाणितिशोतांप्रमणतीति प्रसमतीति
इति ५ ५ ५
तद्रूपतेति

यत्रत्वस्य सर्वमात्मैवाभूत्तत्केन कं पश्येदित्यादिश्रुतिस्तु निर्विकल्पसमाध्यादावेव जगद्दर्शनमाह।
न तु विकल्पसमाधावित्याशङ्क्येनेत्रादिकरणानि विनापि तद्दर्शने दृष्टान्तान्तरमाह यथेति हृदो
ह्रदेह्रदात्मभूतो जीवः ७ सेतुभिः सत्तुत्राभिमानि जीवः ८ किंचैकनासर्वप्राणिष्वपि स्वावयवानो
न स्थावरं नेत्रमिदमित्याशङ्क्येनाह अवयवानिति १ तदेव स्वात्मनि जगद्दर्शनमिति नकि

यथा प्रयत्ननिर्हृतः संपत्रपुष्पफलादिकं स्वसंवेदननेत्रेण तथैव नद्दृष्टवान्नरः ७ यथाम्बु
धिर्नेत्राम्बावेतिसर्वान्जलेचरान् तरंगावर्तनफेनांश्च तथैव तद्दृष्टवान्नरः ८ अथवा
स्मानवयवीयथावेतिनिजात्मनि पृथगन्यानात्मनः सर्वांस्तथैवात्तद्दृष्टवान्नरः ९ यथा
पितान्नरदेहेयोऽग्निश्चलेजलेस्थले तथैवसर्वगात्मत्वपामिरामवोधकतां गतः १० श्रुतौ
स्मृतिमिदं विश्वरूपस्यान्तर्वेदिस्तथा पूर्णात्मैतज्जगद्देवोऽधिबोधकतां गतः ११ य
थाभास्वतो वेत्तिवेद्मिताहमिमं संवेत्तिपथावाप्नुत्तथैतद्धितिप्रद्युपीः योयो
नामविवेकात्माप्नुद्बोधकतां गतः सत्यवमथैकात्मावधिस्वात्मानमीदृशी १३ यस्मा
द्देहपरिणतेवैतद्वेदनवेद्यधीः नकाचिदस्ति भुदितात्विज्ञानात्मैकतां गतः १४ ॥

तस्येदं वनस्यवणयाद्गुणान्तदूहेशकमित्याह यथापीति यथयपिशह्नास्योपि १ ११ येमथादि
पदानितत्तदेवतापरात्ति १२ किंतुमेकमेवदत्विनेत्याह योयइति सत्स्वीपिमयासह एको
त्मा शरचस्मात्मानंदृशोनदात्मभुजेवेमीति तत्प्रत्यथापवसर्वविद्धपात्मस्याइतिनेतसर्वत्र
याइतिशयः १३ परिणतेपरिपाकवशाद्देहादि त्रिपुटीबुद्धिनेकाविस्वात्मनिदिकालिपनो

॥ २ ॥

वा॰ एवं ज्ञानेन कथं व्यवहितविप्रकृष्टसर्वदर्शनमिति चेत्तद्दृष्टान्तेन संभावयति दिव्येति यदि संस्पृश्य
नि॰ उ॰ पर्वताद्यूर्ध्वस्थपुरुषः तिमिररोगाद्यप्रतिहतत्वाद्दोषध्यादिपरिष्कृतत्वाद्वा ज्ञानसिद्धत्वाद्योगपरिष्कृत
टी॰ त्वाद्वा दिव्यावरणादिभौतिकानेनराध्यात्मिकांश्च भावान्वेत्ति साक्षात्पश्यति एवं तद्दूरवितर्थः १३
२१०

दिव्यादृगादि संस्पृश्य यथा योजनकोटिगान् भावान्वेत्ति वसिष्ठोऽतस्तेनाहं दृष्टवानहं १४ य
थाभूमण्डले भावांस्त्रिविधान् रसादिकान् वेत्त्येवं तन्मया दृष्टमनन्याद्रूपमात्मनः १५ श्री
रामः ब्रह्मन्ननुभवन्नेवं यत्तामरसेक्षण सा किं कृतवती चूडा कीदृशी पादपाद्विनी
वसिष्ठः तामवाप्य पदं तत्रास्ते सा तथैवानुबन्धयान्विता तत्समीपे न भो देहा कोऽपि देवी व से
स्थिता १८ यथाहमाकाशवपुस्तथैवासौ स्वरूपिणी तन्न दृष्टा न सा पूर्वं देहेन ललना
मया १९ अहमाकाशमात्रात्मा सा व मात्रशरीरिणी जगज्जालमात्रेन दिवि
तत्र तदा स्थिते २० ॥

भूमण्डलपदेन तदभिमानिजीवो गृह्यते १६ १७ अनुनयनप्रसंशादिप्रीतिजनकव्यापारे
णान्विता १८ यदि समीपे संस्थिता तर्हि विनैव समाधिं प्रायो वल्लधाजन्ती न दृष्टा तत्राह यथेति
ति १९ तत्र तस्मिन्स्थिदाकाशे तदा समाधिकाले २० ॥

जे॰

यथाकाशशरीरवस्तुनि दिनिर्द्वातात्मनोपमानवाद्यभावान्क्षमायोपदिष्टवतीति तमः एकति शा
रीरेति नाट्कार्कं तेनाकाशशरीरायाः २१ एवमाकाशमात्रस्मत्वतत्त्वरूपदर्शनपर्यालोचनायोपि
लेभमितमासाद्येनाह रूपालोकेति तत्रनदायथायाहशोहमेसेभावणादि ग्रवहारोयस्मसपयाह

तमः शरीरस्थानकरणतत्त्वयत्नमात्मसंभवैः यद्वदेतिवयोवर्गोप्तलक्ष्मस्ताहृरूपहृते २१
रूपालोकमनस्कारः कृतानात्मात्मनामिति कृत्रिमेभगवेतस्तेयथाहतत्त्वनिश्चये २२
वसिष्ठः रूपालोकमनस्कारः शाहपाठवचांसि च यथाससमेनमस्येवसनित तत्रतथावे
रूपालोकनमस्कारैः समेचित्रमयवते यथोदेतितथानतत्रतत्रूपालोकात्मकेस्थिते २४
नकेवलेननरूपेपथावत्तविपयेवयं जगत्स्वदेसमेवाक्रंयथानतत्तथाखिले २५ पर
मार्थमहाचालेवयनिर्गुणविदुषः एवंनामसयंभातिसभावस्येवनिश्चयः २६ शरी
रस्थानकरणसमाधाकातवप्रभा यथैवनेपोदेहादितथास्माकमिदंस्थिते २७ ॥

नोभूत्तत्त्रिश्चये कृतिरित्यर्थः २२ तत्रसप्तदृष्टोतेनेवकल्पनयासर्वंसुपत्रमितस्तत्रमाह रूपेत्यादिना
२३ २४ ग्रत्यत्वमिदमुख्यते नदानरूपपालात्मकमितिततस्तोविचारेरूदानीमिदंजगदपिवात्मक
मेव ग्रत्रापिशरीरादिभ्रान्तिवस्तवहारभ्रमस्त्वेत्याह नकेवलमिति वयमस्माकं विषयगोचरं वया
दिन, वत्सर्वंजगज्ज्ञसन्नय. २५ नामनिष्क्रान्तिविहृदनुभवाद्दिसिद्धमिदमिदमितिपनितनाययसभाव
स्वजगदासनोपविन्तभावयम २६ काप्रमातत्स्मताय्रशरीरशरीरेषुनवस्थवस्थितमि

स्व निर्विशेषात्मतत्त्वेवाहं न माद्दसदिवावयं ना प्रसिद्धमिवस्थिते वकारश्चिदानंदस्वभावत्वमात्मो
ऽथवमित्यनुक्तसमुच्चयार्थः १८ यत एवेदृश्याद्दिव्यवहृतिरधृष्टेपेगमनादिव्यवहृतिः सोयादिहृष्ट
दृशायनादिव्यवहृतिस्तु न भक्तिश्चिदाकाशएव १९ इ॰ स्वप्नेवि विद्यापि चेतनत्वसंभावनायास्तत्त्वावका
शः प्रनवस्थादिदोषभयेन न त्वसर्ववादिनोस्तुकीभावात् विषोपहितचिदात्मत्वस्वभावोय

यथैवनत्वथैवेदं तथैवेदं यथैवमन प्रसत्यमामिवामे सत्त्वासदिववस्थिते २० यथा
स्वप्ने पराधादिदृष्टव्यवहृतिर्नभः नदाग्रेह्वनेसा वनदिदं च तथा न भः २१ यथास्व
प्नेभियुद्धकोलाहलगमागमाः प्रसंतोप्यनुभूयंते संसारनिकरास्तथा २० वहि
चेत्स्वप्नदृष्टपुंसीः कस्मात्तदसमंजसं प्रवाच्यमेतद्वेतर्हिनान्योन्यनुभवस्थितेः २१ क
थमालत्पने स्वप्नइति दृष्टः प्रकथ्यते यथैवपश्यसीत्येवं दृष्टेनरत्रासिनेनवः २२ स
मनेनविवक्ष्यात्रिभातिप्रथमसर्गतः प्रभृत्येवविराडात्माविवमेवपरस्परम् २३

मितिमत्वदस्वेवपरिशेषात् सिद्धमित्याह वहीतितत्वेवनमसमंजसं स्वप्नानुभवस्थिते रन्योर्द
नर्हियस्मान्नास्ति २१ दृष्टः सर्वे वयथैवपश्यसीतितदनुभवनानंतरं प्रकथ्यते नोनरोत्रदेनस्त्वत्वा
धकोस्तीत्यर्थः २२ तथाहि स्वप्नसदृशत्वपाननेतरं प्रथमसर्गतः प्रभृत्येव स्वप्नवत्तिविकल्प
नात्माविराडात्माविदाकाशमेवप्रथतइत्याह स्वप्नेति परस्परं विषयविषयितयात्रन्योन्यसापे

॥ हि॥ ष्टि

ज्ञे॰

तर्हि किं दृष्टान्तभूतस्वप्नस्वभावमेव जगदेत्याह स्वप्नाद्वेनेति ३४ एवमवोत्तरप्रश्नं समाधाय पूर्वपृ
ष्टकथाशेषमाह श्रुत्वेत्यादिना कोनेवक्ष्यमाणेष्वनुवर्तिनी श्रुतरागवती तन्मयीनदभिप्रायर्धि
ज्ञासाप्रधानां संकल्पसंविदं कृत्वा ३५ प्रश्नीरसानेनयामदर्थं ध्यप्रमादि व्यवहारोऽमुत्राह व्य
वहार इति ३६ तथा सहेदानीं तत्व्यवहारोपि ममतादृशापवेत्याह यथेवेति ३७ कथं तर्हि

स्वप्नाहेन बोधार्थं तत्र व्यवहारा म्यहं दृष्टेऽपि विदं नस्त्रासमस्वप्नोऽल्पकेवले ३४ प्रथरा
ववसाकांतामयाकांता नृपमिणी संविदं तन्मयीकृता एहेदे दृश्यरूपिणी ३५ व्यव
हारोऽयथोदे तिस्वप्नस्वप्नजनेः सह तथा तदाधं तथा साद्वे व्यवहारोमुमान्तिः यथै
वस्वप्नसंकाशा व्यवहारःत्वमेवसः तथैवत्वमिमे विद्धि मामात्मानं जगन्नवे ३७ य
थास्वप्नजगद्रूपत्वमेवविमिदं जगत् जाग्रद्दादौसहिस्वप्नः सर्गादौ जगद्भवः ३८
स्वप्नोयं जगदाभोगो नकिंचिद्धात्वमेवच निर्मलत्तमितामात्रमित्थं सन्मात्रसंस्थिते ३९
स्वप्नस्वविपतेद्दृष्टासाकारोपुष्पदादिकः इष्टातसर्गस्वप्नस्यविद्याऽसेवामलेसतः
यथाद्दृष्टामलेयामहद्दृष्टं तदङ्कृतेनथा स्वप्नरूपजगत्सर्वं जगतेनामलेनभः ४२ ॥

प्रइति जगदिति चनामभेदस्तत्राह जाग्रद्दादाविति ३८ यथैव जगद्देषः शान्मनः स्वप्नएव प्रथ
वानकिंचित ३९ प्रथवाकश्चिद्धिशापोपिवंक्शकाइत्याशयेनाह स्वप्नस्येति पुष्पदादिवा
सनाकारेणसाकारः ४० गतेदृष्टदृश्यांतरालिकादर्शनमपि तथात्वमेव ४१ ॥

वा० नि० उ० टी० २१२

यः स्वमः स्फुरति तस्य तस्य सर्गो जन्मादिः तेन तद्वद्यथा पुत्रकल्पनं जगतामाकृतिर्नैकथं भवेत् ४१ यत्र सा
कारस्य पुष्करादेः प्रसिद्धस्य स्वप्नजगतः सत: तत्र निराकारस्य ब्रह्मणः स्वप्नभूतः सर्गः सर्गोऽस्तीति किं वाच्यमित्य
र्थः ४२ ४४ ब्रह्मणा हिरण्यगर्भाख्येन ब्राह्मणेन प्रज्ञाः इंद्रियच्छिद्राण्येव गवाक्षाः यस्मिंस्तथाविधो
देहादिसर्गो मंडपः कृतः नापि न कृत एव ४४ अतः सर्वं स्वप्नमात्रं तेनान्यद्विशिष्टो बुधस्तस्मात्स्वप्नवत्सत्पद

चिदाकाशमात्रं तेन स्वमोऽद्रिः स्फुरति यः स्वतः सर्गोऽस्तस्य कृतस्तेन साकृतिर्नैकथं भवेत् ४१
साकारस्यैव यत्स्वप्नजगतो हन्त निर्मले किं निराकारस्य चिद्व्योम्नः सर्गः स्वप्नः कथं न वै ४२
निरुपादानसंभारमभित्तावेव चित्रभः पश्य पद्मजन्मेवेमं जगत्स्वप्नं कृतं यथा ४४
मृत्वा चिदाकाशमसृदा ब्रह्मणा ब्राह्मणेन वै कृतोऽपि न कृतः सर्गो मंडपो हंसगवाक्षकः
नो कदेतानवज्जगन्ति नभोकृता नास्ति नास्तीति नास्ति न च किंचिदतो बुधः सन् पाषा
णमौनमवलम्ब्य यथाप्रवाहमाचारमाचरशरीरमिहास्व मा वा ४४ इति श्रीवासिष्ठ
णे निर्वाणप्रकरणे विदेहको नाम द्विषष्टितमः सर्गः ६२ ॥

मार्थः सर्वोदेहमतं सर्गतः पाषाणमौनमवलंब्य चरिष्यथाप्रवाहमाचारमाचरन्त शरीरं यावत्त्वा
रब्धशेषमसत्तनदुत्तरमास्व वा न क्षिप्रिद्धिषष्टितमः सर्गः ४४ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्य. उत्तरार्द्धे द्विषष्टित
मः सर्गः ६२ मनुप्रदेहनेनेनः समनेनतः सर्गसंपदः ब्रह्मैव ब्रह्म विन्दते विदेहवचनमीर्यते ॥ ॥ ओं

समष्टव्यवहारस्वरूपेणैतेन प्राक् समर्थितमप्यशरीरस्य सैवटादिव्यवहारे मदप्रत्तानीस्फुटबोधाय पुनःशा
मः एच्छति नवेति देहमुनेनवनयापृथ्वीकत्यादि यामर स्वस्वरूपेण शुद्धनिष्कलावयवशून्येन वा
सनामात्रत्मनादेहेनकथं व्यवहारो भूत तत्र तत्संदर्श्याधोक घटतपाटघोवर्णोस्यथा विनाजिज्ञा
कथमुच्यते ॥ १ ॥ वर्णोच्चारणादिव्यवहारेशरीरस्य नकारणता अत्यपि शरीरेतद्दर्शनादि
नापिशरीरस्य मेतद्दर्शनादन्यथा कल्पितेकव्यभिचारात् सदेहक एवं व्यवहारस्य मत्पत्ता पत्तेशुक्ति

श्रीरामः । नवस्त्रियास्वरूपेण देहेनाभूत्तथा कथं कथमुच्चारिता स्तत्रवर्णाः कवटनाद
यः ॥ १ ॥ श्रीवसिष्ठः । वर्णोद्भवाश्शरीराणा वर्णाः कवचटनादयः । कदाचनापि नोद्यंते विशि
वानामिवकेचन ॥ २ ॥ वर्णोच्चारो भविष्यच्चेत्यकटार्थस्तनःक्वचित् समेसदृभविष्यते
विनिरुदपारमार्थेननः ॥ ३ ॥ तस्मात्कि विस्मये तत्रस्यैवभातिरेवसा विन्मात्राकाशकच
नेनतथाविस्वभावजं ॥ ४ ॥ तदेतदुक्तोऽर्थवन्तुशिल्लामयादितागताः इवभातिविदाकाशे

तकल्पनामात्रेणैव तदापि तत्त्वभ्रमित्याशयेनवसिष्ठः स्माह वर्णोद्भवादिनाविभिवशरीरेष्वेषां
तत्रविदांतेषामते वर्णास्वसत्येक घटनपाटघलेकदाचनापिनोद्यति कल्पनामात्रस्वरूपत्वादित्य
र्थः ॥ २ ॥ उक्तेर्थेनुकूलंच तर्कमाह वर्णोच्चारइति प्रकटस्त्रासावर्थश्च प्रकटार्थः यदि स्यामवर्णो
च्चारः परमार्थः स्यात्तदापसंस्पृश्यावणानुभवगावरःस्यादितितर्कः ॥ ३ ॥ स्वभावजंनिरोधस्वभावव
लकल्पितं ॥ ४ ॥ यदेवंतदाकिंतत्राह तदेति तदातेमिविकाशत्तमिदुकास्यप्राकाशमूलेनाशि

वा. ते चिदाकाशा एव तथा भांतु किं न तत्राह तदिति यथा नभसो मूर्तत्वं नास्ति एवं कचनं नभसो नैल्यवत्
नि. उ. तथा तच्चिदाकाशकचनादि यथा तथैवेदं जगदाकारं प्रसिद्धं तच्चिदाकाशमेव विद्धि ६ एवं स्व
टी. प्राधान्याच्चिदाकाशमात्रतामापादयन् तत्साम्येनैव पुरःस्थितानां समाधिदृष्टानां चार्थानां चिदाकाश
२१३ मात्रतामाह यथेति तत्समाधिदृष्टे ७ तथा जाग्रत्सर्वोऽपि चित्तचमत्कारो नाममात्र
मप्यविद्यमानं किंचिदस्तीत्याह तथेति इदं जगत्स्वप्नमिव वस्फुरद्भवति तत्स्थावरं तज्जंगमं ज्ञानस्थि

तच्चिदाकाशकचनं यत्र यत्र प्रवेदने । आकाशमेव नभसः कचनं विद्धि नैल्यवत् ॥ ६ ॥ यथास्थ
मस्त्यथैवेदं नाशदृग्व्यवस्थितम् । आकाशमपि नाकाशं तथैवेदं तथैव तत् ॥ ७ ॥ तथाकच
ितं नत्राकचनं नत्वरं तथा । यथास्थितं तदेवेदं सत्यस्थिरमिव स्फुरत् ॥ ८ ॥ श्रीरामः
भगवन्सर्वमेवेदं कथं नाशदृग्व्यवस्थितम् । असत्यमेव सत्यत्वमिव यातं कथं भवेत् ॥ ९ ॥ श्रीवसि
ष्ठः शृणु सम्यग्यथा त्वेव कथं संतिष्ठते परम् । नान्यानि न च सत्यानि स्थिराणि स्थितानि च ॥ १० ॥

तमित्यन्वयः ८ प्रमाणागम्यत्वात् अत्यपं च स्वतः दृग्गम्यस्य प्रसाम्यमयुक्तमिति रामः शंकते भगवन्नि
ति असत्यमेव सत्यत्वं च स्थिरत्वादि प्रमाणैर्वेद्यतां कथं याते कथं संभवेत् ९ अस्तापत्नत्वप्रत्ववादि
मानगम्यता तथापि तत्तत्त्वविमर्शे सत् ज्ञेना स्थिरत्वेन च स्वप्रसाम्यं मत्सर्वेत्याशयेनाह समा
हर शृणु सम्यगिति स्वप्नवदेवात्मनो नान्यानि नाप्यात्मवत्सत्यानि स्थिराणि चेत्यनिर्वचनीयान्य
वेत्यात्मनः स्थैर्ये वस्थितानि चेत्यर्थः १० ॥ ॥ भे.

पवंपरस्परंवीजभावादिरुद्भेदाभेदसमासमरूपत्वाच्च स्वप्रसाम्यमित्याह अनुभूतानीति ११ कदली
नवकप्रविशेषावत्परस्परमेतेरंतवानेनोनावस्थानानुभवादपिमिथ्यात्वप्रसाम्यमेवेत्याह प्रत्येक
मिति स्वप्नवत्परस्परमहद्धत्वादपितथेत्याह परस्परमिति १२ नदेवोपपादयति अन्योन्यमिति क
मूलस्यबीजानांवातस्थलेप्यपि १३ गलितान्यपितानिचेतननरूपायपेवतिन्नात्मस्वरूपेवतिष्ठति
तजलबिंदुवद्योमात्मतांप्राप्यशून्यमेवसंपद्यतेनापि अस्मदादिवत्परस्परंविदंतिपश्यंतिकिं

अनुभूतानिबीजानिबीजराशौविवावरे अन्यान्यन्यानितान्येवसमानिनसमानिच ११
प्रत्येकमंतरऽन्यानितथैवाभ्युदितानिच परस्परमहृष्टानिबहूनिविविधानिच १२
अन्योन्यंतानिसर्वाणिनपश्यंत्येवकिंचन जडानीवैकराशीनिबीजानीवगलत्यपि १३
व्योमात्मतांगतानेनविदंतिपरस्परं अपिचेतनरूपाणिसमानीवनिरंतरे १४ समः
स स्वप्रजगज्जालमहानिभ्यवहारिणः अस्तराणिहताद्वेत्तस्वप्नजगतिस्थिताः १५

नयुक्तानाहृतत्वेन नरूपत्वादिरंतरेसमानीवस्वप्नमेवानुभवंतीत्यर्थः १४ नतुसमानीवशब्दः स्वप्न
जगज्जालेष्वपि भ्यतत्रैवकल्पितेप्यहंतिसर्वव्यवहारिणोभवंतीति प्रतिजानीतेसमाइतिप्रतिज्ञा
तमर्थंप्रस्तरमनुष्यपाषाणदमादीनांस्वप्रहृतानांगमनदभावान्यपरिशेषानुमानेन साधयिष्यन्नुपमा
नमेवप्रदर्शयति प्रस्तराइतिमार्द्धेन १५ प्रस्तरादेमाः सामिकेनदेवैर्निहताः समासस्वप्नजगत्सुवस्थि
तायताज्ञानाभावान्मुक्तिनगताः नापिजडतापाषाणादिभावमितानापिदेवत्वंसंप्राप्तः

शास्त्रेसमजगत्स्थितिर्विनाकिंवर्सनित्यर्थः २५

वा० नि० उ० टी० २१४

एवंपुरुषाणामनुष्याप्यपि स्वस्वमनःपे जगज्जालेवासनाभिर्व्यवहारिणः नैवतेनैवान्ये पुंभिर्निहताः सन्तस्तथैवयानुज्ञा
स्वजीववत्स्वस्वपरंपरायामेव व्यवस्थिताः १७ यत्नेलिपिज्ञानाभावान्निर्मोहाःनिःशरीराश्चेतिनजागरस्वप्नाः वा
सनाभिर्व्यवहरणशीलाः ईदृशास्तेस्वप्नजगज्जालेविनाभवसंतत्तेषांस्वप्नेविनानान्यागति रस्तीत्यर्थः १८ अ
मस्तरेषु मनुष्येषु च दर्शितान्यायोराचसादिषुयोज्यत इत्याशयेनाह समाइतिद्वाभ्यां १९ २० तेषांसस्वप्नश्चि
रात्रेतव्यात्स्वमदनुभवसमयात्प्राग्दवस्थैवभवतीत्याह साईति प्राहृतःस्वनाभिमानिनः २१ २२ तथाचास्मा

स्वप्नासुप्रजगज्जालेसाचारव्यवहारिणः पुरुषानिहताः पुंभिस्तेतथैवव्यवस्थिताः १७ निर्मोहानिशावी
तास्तेचेतनावासनान्विताः ईदृस्वप्नजगज्जालेविनाभवसंतते १८ स्वप्नाः स्वप्नजगज्जालव्यवस्थाव्य
वहारिणः यहताराक्षसादैवैस्तेयथैवव्यवस्थिताः १९ एवंयेनिहतास्सम्यक्किंतेरूद्वैलकथ्यतां श्रुत
वानगतान्मुक्तिं चेतनाजदृषत्स्थिताः २० साद्रियुवीजनेदृश्यमिदंसर्वंयथास्थितं चिरायानुभवं
त्येतेयथैमवयमाहृताः २१ तेषांकल्पजगत्संस्थायथास्माकंतथैवमाः अस्माकंजगतीसंस्था
यथातेषांतथैवच २२ एतेषांस्वप्नपुरुषाणामेवेमेवयेस्थिताः येचतेनामसंसारास्तेभ्यएकमिमेवि
दुः २३ तेस्वप्नपुरुषास्तेषांसत्याएवानुभूतितः आत्मनोपिपरस्यापिसर्वंगत्वाचिदात्मनः २४ यथा
तेस्वप्नपुरुषाःसत्यमात्मन्यथापरे तथापिस्वप्नपुरुषाःसत्यमेवतथैवते २५ ॥

रनुभूयमानेजगनदंतर्गतावयंयदितेदृश्याः तर्हितत्सक्ताज्ञातेषांस्वप्नः वयंचतेषांस्वप्नपुरुषाः एवयाम्नेइत्या
हएतेषामिमि २३ आत्मनोपिपरस्यपुरुषान्तरस्यापिअनुभूतितः अनुमेवायुतस्तत्त्वाः अत सत्याएवतन्मना।
निनिमित्तस्यापिशानविदात्मनः सर्वंगत्वेनतत्त्वनादित्यर्थः २४ अपिशाहोभिन्नक्रमः यथातेस्वप्नपुरुषाःस
त्यास्तथाअपरेपिमयाप्रतिस्वप्नमनुभूयमानाःपुरुषाःसत्यमेवतथैवतेनेवापिस्वप्नपुरुषाबोध्याः २५ श्री

२६ यथा तेस्वस्वभावाः प्रदेशेष्वाकाशमित्युक्ताभिधेये विशीर्यंते इत्यनुभूयते तथा स्वस्वकाले स्थिर
तया स्थिताः इत्येवानुभूयंते तथा चैतद्व्यापित्वं तत्समाप्त्यनुभवबलतश्चावगंतव्यं तेषां वेत्यर्थः अथ
वा ज्ञेयस्तस्मात्सर्वे सर्वात्मकत्वात्तस्यापि समाकदापि नापैति तेषां केनापि पृथगेनाह परब्रह्म
तयेति २७ तथा च प्राक् प्रतिदानफलितं इत्याह सर्वमिति यथा सर्वं जगदाकाशाकाधेनाका
रा.

स्वस्वप्रभुरूपे वा ये तथा हृदयस्थलेष्वेव ते स्थितास्तत्र तथा व्यापि ब्रह्म सर्वात्मकं यथा २६
प्रदेशे विहितविधाने स्वस्वभावा यथा स्थिताः यथा स्थितानुभूयंते परब्रह्म तथा ध्रुवा २७
सर्वं सर्वात्म सर्वत्र सर्वदा स्थितं तथापरे यथा नित्ये विदाकाशे नक्षत्रविमुक्तचरस्थाने २८
नित्ये निरेपवाकाशे नित्ये तच विनोदये नित्ये तत्र विमसंख्याते नित्ये तेजगतागतौ २९ प्र
त्याकाशकलाकाशे प्रति संसारमंडले प्रतिलोकांतराकारे प्रतिलोकगिरिं प्रति ३०
प्रत्यं मंडलविस्तारे प्रतिग्रामपुरं प्रति प्रतिजनप्रतिदृष्टं प्रतिवर्षयुगं प्रति ३१ यावंतो
येषु तनावेषु वीशीवामाद्विवर्जिताः स्थितास्तेन तत्र तावंतः संसारपृथगादयः ३२ ॥

ग्रामे वेति तद्रूपेण नक्षत्रचितिविदपि इत्यनेन तथा प्रथम विनोदय उत्पत्तिश्रुत्यास्य येनित्ये तत्रेत्यपि
नित्ये नेपरमाकाशे ब्रह्मणि तत्र नित्ये नत्र असंख्येविमसंख्याते नेपुवा संख्येनगतागते तत्रापि प्रत्या
काशं तत्रापि प्रतिजनं प्रतियुगादिकाले च यावंतो ये जीवास्तेतामोहाद्विवर्जिताः स्थिताः ताव
तः संसाराः पृथक् पृथगादयोः स्थिता इति पंचानामेकान्वयः २८ २९ ३० ३१ ३२ ॥

तावत्तोयाच्यापि जगत्साव्याख्यानविश्रान्तिरित्यनवद्येव माया यो भुवणाद्यपाश्रयेणाद् तेनाभित्यादिना ३३ ३४ देश मध्ये अनभसि उपले पाषाणसलिलस्थलेवान हि यतस्त्रिनात्रमस्तिनदेवाशेषविशेषं जगत्त्रामवस्त्वन्तं तन्मया सतिविम. सर्वगात्मायत्र तत्र सर्वत्र जगद्दस्येव यत्र जगातिसाध्याकृतः तत्तद्विषय तत्स्वपरं निर्विशेषनिर्वर्तिभाया नेदेकवसन्नेविनश्याद्यार्थथयाव. सन्नात्मोमन सततदेव इत्यप्रपंचमेवन्यनर्थं रूपमेवन्यर्थः तथा यच्च।

तेषामतर्जनाः सतिजनप्रतिपुनर्मन. पुनर्मनः प्रतिज्ञगद्वगात्प्रतिपुनर्जनाः ३३ इत्यमायतवदि तपघट्टश्यमयोध्रम. यथैवन्नसविमलेनात्रयमास्तिकिंचन ३४ कुड्येनभस्युपलके सलिले। स्थिते तत्स्त्रिन्मात्रमस्तिहितनः नदशेषविशेषं तयत्र तत्र जगद्दस्ति इतोत्रसंख्या तत्त्वपुनत्परम याहमनः सद्दश्य ३५ इतिश्री मोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणे मेका प्रतिपादनेनाम त्रिषष्टितमः १
[redacted] वलोल्लासिमालती माल्यलोचना ललनाललितालोकलीलयालपि तामया १ कान्तकमललगर्भामे किमर्थं मामुपागता कस्यासि किं प्रार्थयसे क्व गतासि किमास्पदा २ विद्याधुर्युवाच मुने शृणु यथावृत्तमात्मोदंतं वदाम्यहं इदमह सिद्धिश्च आलोकलकाणयार्थिनी १

लिस्तनेव भयेसिद्धषामन्तासेति ३४ इतिश्री वासिष्ठतात्पर्ये निर्वा त्रिषष्टितमः सर्गः ६३ एवं पदवसिष्ठे नविद्याधर्यादि विस्तरात् सर्वादजन्मवर्णैरा निवेदनानिद्रूपिताः स्वामेगिकं प्रश्नं समाधाय श्रीवसिष्ठः प्र स्तुतकथाशेषमाह तत इत्यादिना कुवलयाम्बुजमालानीवोल्लासिनी कटाक्षमालाभिर्माल्यानीमाल्यानीव अवलीलोचने यस्याः सा ललना मया प्रालोक्यलीलया कौतुकेनालपिता संभाषिता इति यावत् १ कस्यासि उदिता भार्या वेतिशेषः किमास्पदमावासस्थलं यस्याः २ स्वात्मनः स्वस्याः उदंतं वृत्तांतं एकान्तविस्

तत्र प्रथमेवास्य देवस्य उपक्रमते परमाकाशेत्यादिना कस्मिंश्चिदितियादेः सर्वाभूतानीत्यादिकृतेविनि भावः ४ इहास्मिन्नुप्ताम्बुजगर्भहृदे प्रपवरकाः श्वेतदेहप्रकोष्ठाः अलपक्षपवरके पुष्पान्तमेदिशप्रगर्भलानतदा कारयामायथा सर्गे वैचित्र्यकल्पनारूपके वक्षमारीशृद्रस्वामिनी क्रीडार्थं कृतेत्यर्थः ५ यतो हीपैः स मुद्रैः सुवलयैरिववलितेन प्रतपवनदर्शे पाटलसङ्घात्यमुत्रतेनगललक्ष्म्याः प्रकोष्ठकं करमूलमिवस्थि तमित्यर्थः ६ समानां द्वीपानां समुद्राणां च यामे सर्वदिक्षु परित इति यावत् योजनानां कोटयो ममसहस्राणि

परमाकाशकोशस्य कस्मिंश्चित्कोणकोटरे पुष्पार्कसंस्थितेकेचिद्विदिहंतावन्नगकूटे ४ पातालभूतलस्वर्गाइहापवरकास्त्रयः कल्पितेका गमार्येनः कृतायात्मत्वमायया ५ तत्र द्वीपैः समुद्रैश्चवलितेवलयैरिव पाटपोत्यजगलक्ष्म्याः प्रकोष्ठमिवभूतले ६ श्वेतद्वीपसमु द्राणां सर्वदिक्षु सवस्थिता योजनानां सहस्राणि दशाहेममयीमही ७ सर्वप्रकाशसंक ल्पफलदा वरनिर्मला चिंतामणिमयी सृष्टा सर्वकायार्थितविष्टपा ८ सापवरोसरसिद्धानां लीलाविहरणावनिः संकल्पमात्रसंपन्नसर्वसंभोगसुंदरी ९ तेन तस्याभुवा शैलो लोकालोक इति विश्रुतः भूपीठस्य प्रकोष्ठस्य वलयावलयं नो दयन् १० कश्चित्रित्यतमोक्रमेण ...

परिणाहतानाष्ठश्च ७ तां मही वर्णयति सर्वेत्यादिना सर्वमेवराजाव पिप्रकाशतेइति सर्वे सेक्रकाशा संकल्पानां सर्वकामानां फलप्रदा स्वर्गवमिवनिर्मला चिंतामणिप्रचुरा सर्वा नीरसमस्तकोटि शि ताः विष्टपाः स्वर्गादिलोका ययाः ८ सापवरोसामवरांसिद्धानां वल्लीलाविहरणाविनात्रवनिः से नि पृथक् पदेवा ९ तेनेवहि प्रोतेभूपीठलत्पाणस्य जगललक्ष्मीप्रकोष्ठस्य वलयवदावलानां परितःस्थि

वा॰
मि॰उ॰
टी॰
२१९

११ १२ १३ लोकमयो जनप्रचुरः क्वचिन्नवद्भिर्योगेन लोकेनाशून्यानि दिक्तटानि यस्य १४ पातालमिवग
हनोड्डुप्रवेशः १५ शृंगशिलाकालवैविध्यनगरानवद्व्योमत्वानि यायो क्वि १६ १७ पातालगभीरास्व
गुहागुहाभिर्भीडः पिशाचैमहेर्भीषणाः ग्रहयाणि सदा स्थितानि मत्तानीव गर्जनपराणि यस्मिन् १९

क्वचिदह्लादजनक साभृतामिवसंगमः क्वचिद्देहाजनको मौर्विविषमागमः ११ क्वचित्प्रकटस
र्वाषीमनोमनिमतामिव क्वचिद्गनगदनो मलक्ष्मी त्रिपविभवत् १२ क्वचिद्ग्रामसोमांशु
क्वचिद्ग्रामसयंभाः क्वचिल्लोकमयस्वेन क्वचिदाशून्यदिक्तटाः १४ क्वचिद्देवपुरग्रामः क्व
चिद्दैत्यपुरान्वितः क्वचित्पातालगह्वनः क्वचिच्छृंगोर्ध्वकंधरः १५ क्वचिद्भ्रमभ्रमत्प्रभः
क्वचित्सानुमनोरमः क्वचिच्छृंगशिलाक्रान्तवैविध्यनगरान्तरः १६ क्वचिच्छून्यमहारण्य
वहत्कल्पान्तमारुतः क्वचित्पुष्पवनोद्यानगायद्विद्याधरीगणः १७ क्वचित्पातालगंभी
रगुहागृहातिभीषणः क्वचिन्नंदनसौंदर्यपुण्याश्रममनोरमः १८ क्वचिदल्पसमाश्रः क्वचि
दुर्लभवापिदः क्वचिद्भ्रमत्प्रहारागदनोपानमंडलः १९ क्वचिल्लजनापेपसमुत्सादित
भूतभूः क्वचिदास्तव्यजननासोजन्याजितविग्रहः २० क्वचिन्निर्मिदहानानानस्थावरजंगमः क्व

जनपदक्षोभेनक्षुत्रानोसंचलितान्तो जनानामाक्षेपैः खङ्गकुदारादिप्रहारैः समुत्सादितः भूतभुवः स्वः
पिशाचादि निरामायस्मिन् वास्तव्यजनसमूहानां सौजन्यनजितविग्रहः २० नित्यमभीक्ष्णं वहद
द्भिर्वातैरविश्रान्ता उद्धृताः प्रजाता वा स्थावरजंगमाय विशाग्निरोगादिनिमित्तभेदजैः सर्वैः दपेरनुगः

॥ २८ ॥

२२ २३ विश्राणे. कुभांडे ब्रुवे हितानिश्रतपवश्राचेष्टानीवदिकटानियस्य २४ उद्घर्षतामेभोद्दानोम्र
विलटो बांकुमिर्लठनट· विशीर्यमाणवपुः २५ कमलिन्यः कोपालक्षणवक्त्रसे· भ्रमरेनश्रवाः

क्वचिन्महासरन्मैमरत्नमभोकारभीषणः क्वचित्कणत्कमलिनीममसारसभूषणः २२
क्वचित्सलिलकल्लोलजलदोलासपर्परः क्वचित्ममाप्लोदोल्लविलासजनितस्मरः २३
क्वचिद्विश्राचकुभांडवेष्टितावेष्टदिकटः क्वचिद्विद्याधरीसिद्धचूतगीतसरित्तटः क्वचि
दुर्घट्ठेभोदसविद्दाङ्कलटनटः क्वचित्माननगानीननीननानाभ्रमत्पटः २४ क्वचित्क
मलिनीकोपावक्त्रस्यध्यानमंडलाः क्वचित्सर्गीगनासिद्धसंदरीदत्तमंडनः २६ क्वचित्म
पङ्किनकरजननालावारसंदरः क्वचिन्नेशानमोगोदभूत्पन्ममनिशावरः २७ क्वचिदुत्पतदु
त्पातितयानगपजनावनिः क्वचित्मोराज्यसपत्या प्राङ्गवत्सुरमंडलः २८ क्वचित्संतनि
मूल्पक्वचिन्ननपदावन. क्वचित्कुभ्रांतगंभीरः क्वचित्पातालभीषणः २९ क्वचिद्दूरक
ल्पाकहः क्वचिन्निर्जलजंगमः क्वचिन्महाकारकुलः क्वचिन्मनदद्विजः ३० ॥

उध्यानमर्यान्तरोजिनीमंडलेपञ्चसर्गीगनानामप्सरसांसिद्धसंदरीणांवनोद्दू हूलेमंडयतीति·
तथोक्तः नागवल्लीवनभूषितइतियावत् २६ २७ २८ निःश्रुत्पोश्रुत्पपवजलपूर्णः श्रुभ्रांतेः गंभीर
रः शुष्केस्तपातालभीषणः २९ मत्ताः द्विजाः सिद्धवानरादिसमुदायस्मिन् ३० ॥

का. नि. उ. टी. २२०

निभूते प्राणिनां काय कुर्वन्ते यथा स्वजन खादयाति शुभोद्गत इति यावत् ३१ ते सर्वं विस्तारसहितं श्रीमत्पश्चानि
मरालिपसिन सर्वं ज्ञान वेगाय शक्त्या विधानिकाननानि यत्र सिन ३२ न सर्वाणि तत्र सलोकालोक शैल
शिलाश्च सामान्याचलाः सप्तमल धारयन्त्यत्र विभान्त्वमथ्याः शिलाः संति ३३ हीरोदकमिवार्क इ

क्वचिन्निर्भूतमुखानः क्वचिद्रत्नमनोहरः क्वचित्करेजगद्रत्नः क्वचिन्मालमहावनः ३४ क्वचि
द्धामोपमसराः क्वचिद्वीविमरुस्थलः क्वचिन्नित्यप्रमन्नोच्च क्वचित्सर्वतकाननः ३५ शिलाश्च
शुभिलाश्च सामान्याचलसन्निभाः संतिस्त्थितकलशाधारत्नमध्यामलाः हीरोद
कार्कगोरागांवनसंयोकसामिव विश्राम्यति निर्विघ्नाः सुरयोह रियोनयः ३६ ता
सामुत्तरदिग्भागे पूर्वे शृंगशिलोदरे निवासामिहम हीलवत्रुसारसमन्वि ३७ वि
धिनातत्र बुद्धा सिवसास्मुपलपर्वके अवासारोश्च नयातामन्यपुराणमम ३८ न
केवलमहाबद्धायाबद्धत्रापितत्रम बद्धः सायतनेपयज्ञान्द्रलपसुदामयः ३९ तेनसा
ईमयाभ्रतो शिलाकोटरसंकटे अनुभूताश्चिरंकालमत्रवर्षगणागताः ४० ॥

श्रीवसोरालो घवटालानांधासोशिलानाम्लेषु वनसंयोकसामहातकणांस्यं पैशिवश्चैयोरुहीणा
योनयः कारणभूताः सप्तत्रयोगाइति यावत् तदस्य शिराश्चा नरादयो विश्राम्यंति ३४ तासांशि
लानांमध्ये तस्याविरेरुत्तरदिग्भागे पूर्वदिग्व्यस्यशृंगस्य या शिला तत्कुदरे अहं निवसामीति कि २२
मास्यदाइति प्रश्नस्योत्तरं ३५ मकस्यासीत्यादि प्रश्नानां उत्तरं यत्नाः सावभतेन केवलं इत्यादिना ३९ डो.

एकोदोषः कामस्तेन श्राद्धाभावनाममलोपाभ्यातो ३९ परिवारः पुत्रपौत्रशुश्रूषादिपरिजनोपिनैवप्राप्त
योः ४० अस्मेमेपतिपुण्यालिनीवत्रपिएकस्थानान्नाममत्रचलतिनोमिछति ४१ श्रोत्रियः स्वाध्यायशी
लः समएवान्येषांपाठकोपि अजिसद्धनिः अतएवचापल. इंद्रियचापलशून्यः ४२ सर्वेननत्वेन्याह

अयाप्यामेकदोषेणनहिमोचेलभाम्रे चिंतनेवतिष्ठाववलयेवावड्भावनो ३९ पापा
नासंकटेलसिबद्धवावानकेवले वद्धोयावदशेषेणपरिवारोपितन्नो ४० पुराणपुरुषो
बडोद्विजस्तन्नात्मेमेपति एकस्थानाजचलतिजीवन्पुणज्ञानान्यसौ ४१ अचलाश्रमचा
रीवश्रोत्रियः पाठकोलसः एकान्तएकएवास्तेनिश्चिन्तनिरचापलः ४२ अहेबमनिनीभा
र्यातस्मवेदविदांवर ननिमेषसमर्थास्मिनविनादेदर्शनात् ४३ श्रुणुतेनकथंजन्मा
र्यास्तमपार्जिता कथहष्टिमपापानः स्वरोस्माकमकृत्रिमः ४४ तेनजातेनसर्वेश्रीया
लेनैवसुताधुरा किंचित्तनस्तेनेकेनतिष्ठतान्मालयेमले ४५ श्रोत्रियमानुरूपेणजाया
मेजन्मशालिनी कृतः संभवतीत्येवनिश्चयविरविनया ४६ स्वयमेवानवद्यांगीनेनर
नामसेवनेन उत्पादितास्मिनाथेनज्योत्स्नेवशशिनामला ४७ ॥

अहमिति ४३ अस्माकमावयोरसदोदर्यास्मिनिबद्धवचनं ४४ स्वजन्मप्रकारमाह तेनेति । श्री.
४५ ४६ ४७ ॥ श्रीनमोनारायणाय ॥ रामायनमः ॥ ॥

का
वि. कृ.
टी
२१८

४८ सावर्णीयतिसहजेत्यादिना ४९ रसपतइतिरसा गुणलेशे शालिनी ५० स्वाणपाइवतोरेदीर्घेनघ
वेघसा ५१ असविनीतिपद्धमतोतद्विहगणतिलीलत्यादिना नवत्प्रभोगेपिचित्यर्थं ५१ समदर्शि

नवसामानसीभार्यामेदिहीन्ममसुंदरी ननोहद्विप्रियाप्रतासिवसतइवमनरी ४८
सहजावरसेक्षुआभूतानाविमहाविणी पूर्णेन्दुविंबवदनाशोभिवामलनायका ४९ कार
कोशस्तनभरासमग्रवसशालिनी ५० सर्वस्वजेतजानमानित्यहृदयहारिणी हरिणी
नावनयनामनोन्मादरायिनी ५१ लीलाविलासेकरनोहेलावलितलोचना गेयवा
धिप्रियानित्यनवद्गनानुरागिणी ५२ शाभाग्यभोगापरमालस्यललस्या प्रियासखी
प्रनत्यामोहजालानामखिजासेपदापदो ५३ नकेवलमहगेहथारयामिहजन्मनु
यावत्रैलोक्यसदनमिदमेगखिवर्मोद ५४ श्रहेजलकरीभार्याकलत्रभरणक्षमा त्रैलो
क्यगृहसंभारधारणेकभवोद्वहा ५५ ॥

भर्हमन कस्यनामयनाहृदस्यलत्स्यो प्रियासखीवसमदर्शिनी प्रनयवमोहजालानामभिवा
पिसपदापदोरविम्रा ५३ अतमनोमयप्रमादेवतमकलितत्रैलोक्यधारणामपिमदधीनमेवेत्याह न
केवलमिति ५४ हलकरीपुत्रपौत्रपरंपरागमसबंधापाकलत्रंपुष्णाति तस्मादभरणक्षमाहलकर

इमामेवंगुणसहस्राणामपिसांपतिः समाश्रागः दीर्घसूत्रवादपीत्रकाविनासमभावात् कथापिवत्सर
मालयामोदापेदयानविवाहितवान् ४७ अविवाहेनैकथनसमार्यामजार तेनेति तेनसदृयौ

कि

पृथ्वाहेनहलीजातासमुद्रिर्मनलस्तनी ललोलसकुलस्येवविलासरसशालिनी ४६
पतिमोदीवेसुत्रवनाद्धोवियवानपारतः कथापिपद्याधापिनविवाहितवानिमां ४७
तेनयौवनसंपन्नविलासरसशालिनी तेविनाव्यसनेनाहंदृसंजातविषयस्मिनी ४८
पीतानिलविलोलासनलिनीपुनिरन्तरं श्रेंगदाहमवाप्नोतिपतंगाग्रस्थलीषिव ४९
उद्यानःवनपःसर्वाःपूर्णाःक्रसमवर्षणैः सेपत्रासम्मसिक्तिताःशून्यामेमहभूमयः ५०

वेन्नसेपन्नोयोभोगविलासविषयोरसइश्नालिनीअहंस्वमनोरथैनैवतेभर्तारंहृतवतीतीत्यर
र्थं ५८ पृतानांभ॰ स्मानांमार्जनेनसपुष्टिनानामेगारात्णांस्थलीषिव ५४ तमासि
कान्ताः यास्तनयाविदामहभूमयः संपन्नाः ६० ॥ रामायनमः
नमोभगवतेवासुदेवाय ॥ ॥

कह्लाराणां पद्मभेदानां कमलानां चोत्कारैः कोमलाः स्वल्पस्पर्शाः ११ दाहशान्तये पुष्करादिकं समीप्ते रसावीभिः दोलाशय्यादिरचनेन मालिता दोलतां विलुठितेव १२ श्रीरासे गात्रिमिमां कृष्णेपरतापो पयोगाश्रुकाः प्रथमं ममं राजनु तानतो भस्मतां यान्ति १३ १४ क्षमक्षमीनि प्रदीपनिपलंसान्वार्विः

;कोमलाः सुस्पर्शाः सारवन्नस्नाममनीरसाः ११ १२

जलकल्लोलकल्हारकुमुदोत्करमालिता शृङ्गारहारमवाभीनिकटके चिवदोलिता. शै
देश्चकरमदारकुमुदोत्करमालिता कुमुदोत्पलकल्हारकदलीतल्पपालयः मदेग
संगमाङ्क्रीषममेरायानिभस्मतां १३ पत्नांतनुचितेस्वाडविविग्रैविमहाग्नि नदा
लोकाभवाम्यतवोप्यपुण्यंयतेदाणा १४ अमनानलसंप्राप्ताः पतेनोवाप्यविदवः
क्षमक्षमितिमन्नोतिकमलोत्पलपंक्तिषु १५ ॥

स्वेदपिंडनिपातनाष्टसाहस्रपद्योत्नार्थमथमकान्तकारणोड्डाविवक्षुलेदे भवन्तं इत्य जवड्लमहणा
दिवेश्रवमकान्तकरणस्यान्तरता विवितिउत्सटलाष्टाहस्रपरडपनाग्रे दिनस्यात्यस्मद् वेतिनिषेधस्तः
क्षादमनाञ्चेति विश्वार्थं मन्नेतिश्चेतः प्रविष्टानि सोपानानां कमलोत्पलानि हृदितिशोषयतः स्वयम
पिशुष्यन्तीनि यावत् १५ ॥ रामः ॥ ३०.

उद्यानखेदेषु सालीभिः कदलीकेदलीसंपर्कलितपल्लवदोलान्दोलनलीलया लालिता:
सतीनाम्भः स्नेहः स्वैरमस्मत्कालनयामुखमाकाशपरोदिति १६ १७ सावसेन भर्त्राप्राश्रितो से
गतो १८ शुशोभनेमूर्छा जडीभावादेरुपासितस्तदानीमहं किं स्थितेति न जाने न चावाहं ता
विलयेमहतङ्गः स्वस्थानेशुभावादिगुरामामीत्यर्थः १९ दिशप्रतिदिशादिशोप्रतिशसमासेग्रहि

कदलीकेदलीसंपर्कदोलान्दोलनलीलया । लालितोद्यानखेदेषु मुखमाकाशयरोदिमि १६
तथावनिकराकीर्णकदलीदलमण्डपे । पश्यामुष्यामामुखंनवविदितामविभीषणा १७
नलिनीनालदोलासु सारसीसारसाश्रितो । दीनाननाविलोकेनानिंदामिनिजयौवनं १८
स्मेरोदिसिमधमधेपदाश्चे यामिसौम्यतां । सुधाःशोभने दीनाननानेकिं मह स्थिता
दशाविकेदमंदारकुसुमादिहिमानिव । मयाकामाविदयानोभस्माभनीवदिशोग्नि ३०
श्रानीलपल्लवप्रागलेलेनोत्पलानोकल्हारकेटकदलीदलमालिनीनां शुष्यासमाग
वलनेनविशाखयेत्याशयोनतानिनवयौवनवासरानि ३१ इतिवासिःमोहो विवेकप्र
णाशोपाख्यानेविद्याधरीयासवर्णनेनामधवतःषष्ठितमः १४ विद्याधर्या कालेन महत्तासोन्नतयाविरागतो प्राप्तोमनस्यावर्त्तोविरसपल्लवोयथा १

वेवनेवीटसे ३० श्रानीलानांनमालादिसवानांमनालललतानांउत्पलानांवकण्ठाकल्हारादीनांवश
याःश्रेणचलनेनदेहसेयोवनविशाखयेत्याःममनवयौवनवासराणिव्यर्थमतानि ३१ इतिश्रीवा
नि वतःषष्ठितमः १४ इदकालेनसंयामेसान्नरागोविरागतो मसिद्धायभवणाभ्यासेजितारसः सान्य

बा.
वि. उ.
टी.
२२

कीदृशोविषयक्रमेणविरावनाप्रामस्तेषाह दृष्टइत्यादिनाघृजिस्रमतिः कन्तुविम. किंफलमिर
तिशेष: २ ३ ४ श्रमेस्काविलीश्रारजीयमेस्कारहीनानथाङी: सन्तुलाचारघृविनात्ज्ञाप्रेमो
चवेश्माभि:प्रेश्रुसीभि. हृताचेनहृता ५ श्रामद्माहिमेपत्नामधुराणामेवर्धा:साधुद्वि:ववसो
वसाधुनापासमहृषिनेत्यनुपजने ६ दुष्टाइनय: प्रनिश्रृष्टिरनाहृष्टि:नृपका:पाल्लमा:खगा:

हृदयकानरसिकोनीरसःखेदवर्जितः भर्तीमिसमनिर्मोनीकिंमन्येजीवितंनमे २
ववेवेयथ्यसावात्याहृरेवमरणमेवच वरंव्याधिरथायदानाहृयप्रकृतिःपतिः ३
एताबजन्मसापत्नंमोभाग्यमविवेदितं। सिकःपेशलाचारोयत्रायोसलहणःपतिः
हृतानीरसनाथास्त्रीहृताःसंस्कारिणीवृथीः हताडुर्जनभुक्ताश्रीर्हताबेश्यपाहृता
चश्री: ५ साध्वीयावनुरताभर्त्रासाश्रीर्यानुगतासता साधीर्याम्धुरोधारासाधु
मासमहृषिता ६ नायवायायर्योनेवनापदानदुरीनयः कुर्वंतिमनसोबाधांदयतो
रनुरक्तयोः ७ उन्कृलाःकृशमस्पत्यानेरनोयानभूमयः यन्नायतेकृनायान्तोवि
नाशानाचयोषितो ८ सर्वेपवनगडावायथैकोगुणलेशतः सन्नजनेप्रसादानवर्णे

श्रम्यासमाश्रुणात्वानःषड्डेतेदुनयःस्मृताः ७ यन्नायतेमरुभूमिवदायरेतिसेनापयेतीतियावत्
८ श्रतएवसर्वंगुणजेपतिरेकोडस्यनहत्याह सर्वएवेतिजगतिप्रसिद्धाभावाःगृहेदेवबंधुपना
दयःगुणलेशानःगुणात्यतावश्यानप्रमादानवपानाप्रायशाहोभिमक्रमःपतिमेकं लबजोपि

टी.

इति ९ भक्तामिनयेतिश्रेष वर्हद्दानीमिकालाधनोत्स्यनहयोगेहिती
यहीभीगदहूमितगमेतिश्रेष ९ ॥

ग्रथवासमस्तयेभावेभ्योदयत्वेत्याशयेनाह यथेत्यादिना क्रमेणनीरसः सन्विरागतामायथो ११ ते
नोमेनक्रमेणविरागवासनाः प्राप्य सर्वभावेषु नटनुरंजनाद्यस्मात्स्यात्तथा विधाद्वं मेप्रतिनवोपदे
शेनग्रात्मनो निर्वाणमिच्छामि १२ ईदृशोपिममयेनाह शोपदेष्टूत्वाभ्यपिविश्रांतिमनिश्चेष्या
मजीवनेत्यर्थमपिचमरणमेववरमित्याशयेनाह ग्रप्राप्तेति मरणमेवरणत्वदुःखवशवादेरू
समानानां १३ सद्धर्मचारिणीनोस्त्रीलोभहृत्समानशीलोचित्याश्च भत्रीमहत्मयादृशुपदे

यथाक्रमेणतेनैवसरागोमेविरागतां प्राप्तोयोहिमदस्थायानलिन्याइवनीरसः ११
विरागवासनानेनसर्वभावानुरंजना तवोपदेशेनत्वामिच्छेनिर्वाणमात्मनः १२
ग्रप्राप्ताभिमतार्थानामविश्रांतिधियांपुरे मरणंसमानानांजीवितात्मरणंवरं
समङ्गतोहनिर्वाणमीहमानोभत्रेप्रबुध्यते १४ ग्रहंतस्यचमङ्गेतमसमचास्त्रानयो
तदेनापोपपत्र्यावाचाक्रमस्मरणमात्मनः १५ तदामामनपेक्षैवसमङ्गतोत्म
निश्चितः तदाविरागोवैरस्यमनघन्मजगत्स्थिति १६ संसारवासनावेशवर्जिता
स्मितांतोवशे निवध्याभिमतांतीक्ष्णांवृद्धीमसंचारधारणां १७ ॥

इत्येत्याह सङ्गतिहाभांयथाराजाराज्ञेवसहायेनराज्ञांतेनस्तेप्रबुध्यतेनेतिग्रासोकोपायेनो
गङ्कोभवतितद्वत्समङ्गतापिमनसैवमनोजेतुंप्रबुध्यतेविवेकोपायनागङ्कोपावर्तनइत्यर्थः
१४ ग्रात्मनःस्मरणाविस्मृतकेठचामीकरवत्स्वोपनं १५ मामनपेक्ष्यमदपेक्षांविहायैवेत्यर्थः
विरागोजगत्स्थितिवैरस्यंनीरसत्वमनयत नयतेर्द्विकर्मताप्रसिद्धा १६ इदानींसस्मारधार

यायेनाह संसारेति खोमसंचारसिद्धिदोषावर्णितौवे
वेंगीशाख्याधारणं १७ ॥

ग्ग भाषासहितहरिकितलेनाख्युपदेशाधिकार संपन्निरस्तीना

सिद्धसेनः सिद्धैः सह संवादादिवद्वरां फलप्रदां अनपवान्वेषगाथमपीदं वदः सानसागाय
त्वया सह संवदासीतिभावः १८ सज्जनानां वासवलोकसदाकारसपर्वोपरभागवदिताका
रस्य वपास्तु स्वपचकरतलामलकवन्निरीक्ष्य नदाकारा भावनां वधासिता साधारणापि
मेतद्वयसमं संभूतजयश्रमेणसिद्धिमागता १९ इदमेमगीतमवेवस्तु दृष्टावाये निर्गता
श्चदेशागविषितो सज्जनागङ्गभीमेनद्वारा उक्ष्यसल्लोकालोकगिरेः शिलो दृष्टवती २० पाकः

त्वमेविनानयावोत्रिनतिधारणयामया स्वप्नलाधारणाभूयः सिद्धसेनफलप्रदा
ततः सज्जनदाकारसर्वोपरनिरीक्ष्या शिमादंधारणोबुद्धासापिसिद्धिसमागता १९
अथसज्जनगतोरद्वारदृष्टयेतस्यवायसा अहंदृष्टवतीसल्लोकालोकगिरेः शिला २०
एतावतापिकालेनदृष्टाबयोर्गुने पोरदृष्टमभूद्धिज्ञानकावनकदाचन २१ म
हृतांकेवलेषुदैवदार्थकानविनया नवया तेनसाधानेवेत्वदाविज्ञानेषणः २२
तेनासौमन्यतिविद्वानपितत्रासवात्पदे अथसादवबाक्कावः यथात्वेनपरेपदे २४
तदेतामर्थितांप्रत्यक्षफलांकृतेमरेसि मदेतामर्थितोबाधानकदाचनवेचन २५
भ्रमेतीसिद्धसेनास्यसदानभिमानद तदेतेनेदपत्र्यामिवनाज्ञानदवानसे २६

कदाप्यर्थप्रसादोमयामन्यतिनावानदृष्टमदृष्टत्वाभावादित्याद एतावतेति २१ शुद्धवेदार्थो
धर्मः परमात्मावनदृष्टानविनयाद्यानगतेकालमयानवर्तमानभविष्यत्कालेनदमगीतदप
दार्थानप्रसन्नमेवनवेद्मि २२ तेननमावेदनेनश्रयणदुपदेशाश्रवणमननादिप्रयत्नेनपरंपदे

इत्थं स खलोत्तमखिलेनिज्ञासितंच निवेद्यश्रावणे प्रतिपदमस्मा अनुपेक्षणीयतो प्रार्थ्यते अस्मत्रि
लियतः कारणान्तरेन विनैव कारणेन अर्थिजनवाञ्छितविनैव कारणेनअर्थिजनवाञ्छितपू
रणानि कुर्वंति तेन कारणेन कारणानंततामुपेतामाति रक्तारणेनोपेक्षणेनपुरुषोनोटेमिअर्थि
नानुपेक्षणाय एव तिरस्कारवान्दितिभावः २१ इतिश्रीवासिष्ठता· निर्वा·प्र·पंचषष्टितमः स

अस्मिन्विनैवकरणकरकारणेन संतोषितेर्थिजनवाञ्छितपूरणानि कुर्वंति तेन
कारणमाननतामुपेतो सामर्हंसीटनतिरस्करणेनयोक्तं २१ इतिश्रीवासि·प्रकरणे
विद्याधरीजन्मव्यवहारवर्णनेनामपंचषष्टितमः सर्गः ६५ वसिष्ठः अथेन्दुरुक्तवती
एषा सा मायाकल्पिता सना मेकल्पिता मनस्येनस्थितेननभसि स्थिता १ कथं
शिलोदरे बालेन स्थिता नो भवेन्नियतिः कथं मे वलनेनत्र किमर्थं तत्र वा स्पदे २ ॥
विद्याधर्युः कुनेपद्येदं भवतान्जगन्त्सर्वं विराजते यथा माजगामत्र सर्वेस संसारपुरुकीयते १

गः कथं स्थितिरत्नाकाशेशृद्वंवाने शिलोदरे २ एष्येतितथाग्रजगद्वित्ताइं येते प्राणिर्णिमेनअ
स्माडोर्धनभसि स्थितेननत्रापि से कल्पितमनसैनमयातस्मिन्नेव नभसि कल्पितासनास्थिताः ३
तिप्रावर्णितप्रकारेणस्वस्वलातन्नुभवतीसा शृष्यानेनरेषा १ किं प्रणतहार कुधमिति निर
वकाशे शिलोदरे शरीरातिमतावहिपानाखितिः कथं भवेत्तत्रयास्पदे शृष्वेनतवामर्थं किप्र
योजनकं यत्र प्रवेशणवासेभाविनस्तत्रेटसर्वंमन्यतासेभाविनामित्यर्थः २ नेनावेदवनयाग्रसे १

वा- वि.उ. टी. २२२

[illegible] नदेवप्रपंचइति स्फुरंतीत्यादिना कलकलायते इत्यतः कथनमनुकरणे ध्वं श्रूयमाणस्तावदकेन योनितमसनादिना अवतरतितत्रापि विशेषः ५ नवज्ञातिद्वयेणभातिसा शरीराकारेणप्रभाति ६० प्राक्स्वकालतः प्रानभादेवानः इमविद्याबाडे लोलान्यप्राणप बालयोभ्रमरायेषुतथाविधाविषयाविभूलोक सरसिफुल्लानि प्रलेमीलितान्युन्मीलितानीति नदंतः पानिपीदार्थकेसरायामिप्रायेवेदः आत्मानेजसाबाद्रिकालहरणेन चतुर्दिक्षु चर्चाः ले

स्फुरंतिमारापानालिनिर्हेतिभुविपर्वताः प्रापकलकलायंतेवहंनिष्ठोप्रिवायवः
पुष्पोगाश्रयेणसाभांतियोःतः प्रानवैः प्रजाः भूतान्यजसंजायंतेप्रियतेचिरंतयथा ५
वेनितानातावहत्यापोभांतिचाभातिवेश्वराः तिर्यगाः समुद्राशिवहाः पांसिमही १+२
रूपाः ६ देवासुरमनुष्याणामवतारपरंपराः लीलाः प्रवृत्ताप्राकल्पमासमुद्र
मिवापगाः ७ दिनपद्मानिभूलोकासरस्याकल्पनानभः नीलाभ्रालीनफुल्लानि
मीलितोन्मीलितान्यलं ८ वेदवर्गश्चतुर्दिक्षु चदनेनाल्पतेजसा रवयन्वाहिरो
हिमस्त्रोत्तमोदत्यमिरहृते ९ सदृशासादनरतावातयोरमवारिता रोदःसमानि

पनानिरवयवसमनावेरोहिण्याश्रूहृतेवहिर्गोतमपितमः इति ५ सीयदृशि हिमहरणायाद छायावर्तिकायाप्रासादनेइवस्तिहापभोगेरतानालसदयेनयत्रेणसूचालितापरितोऽप्र मितोरोदसीयावाभूमीनलहरणेमसमानिगृहे ॥ १० ॥

गे.

इदानीं रोदसीभ्रमनाज्योतिश्चक्रे णवरद्र्यं तथा रूपयति ब्रह्मेति द्वाभ्यां वेग्र तालोच क्षे ज्योतिश्चक्र
रूपे गुणावर्तनइति गुणावर्ती वरह: विवर्तते भ्रमति सच विवर्तमान: वात्यर्विघ भूतल सात्वेनड
लेयावस्त्रपेठिकालमात्रप्यपिनपिके नासौ गिरिविनानिर्मितस्तमाह ब्रह्मसेक लित इति
केरयैविष्टत्तमाह वातसेवाश्चारिभि: वातरश्मिभि: रुद्र: प्रवहदक: कस्मिन्कीलेरुद्ध इत्यमा
ह भ्रवकीलक इति रोधसौ: कपाटवधिधानोद्घाटनस्वभावैरभ्रोटैर्वर्यधवन १२ तत्राप्यत्रे

ब्रह्मसेकल्पितोरुद्धोवातसेवाश्चारिभि: विनिर्जक्रमुनाणोगुणावर्तो विवर्तते १३
भूतलेकुलमोक्षार्थि:पिनष्टिप्र्वकीलक: नियम्याचलितोरोद:कवाटोभोदयुर्धर: १४
द्वीपाद्रिशैलधूंपीठे विमानतगर्यैर्नभ: हेत्यद्यानवनाद्योवे:पूर्णपातालमंडले १५
कुंडलेनिजगालस्मानीलेभूतलमंडले स्थितेवेचलमाचारवेचलायाः स्फुरन्मणि १६
गुडादिरदिताःस्पदंसविदवायवीमिव स्थावरंजंगमंचेवस्त्स्मादायनायते १७ गुनि
मौनपरावाभिर्माहतेःकपिचापले ग्राकाशेश्वकाशिमंतेजोभिर्भासनेश्रितं १८

वसुरादिलोकाः यथोचिते द्वीपपर्वतादिभि: पूर्णा:संतीत्याह द्वीपीति विमानसंनिवेशाश्चिते
नेगरेर्नभ: पूर्णं १५ तत्रापिनीलभूतलमंडलेप्राकारवेचलायाः स्फुजगालस्याः वलन्मणिवच
लेकुंडलमिवस्थिते १६ तत्रापिस्थावरंजंगमंचेवप्राणिजातंगुडादिरहिताबाह्यावायवीक्रिया
मिवस्रोतरीसत्यांप्राणाख्यांस्पदंसविदमादायजीयतेस्तस्मादिविकारान्लभते १७ तत्रापिच
निर्मौनशैनिकमभि: श्रित:परासगुरादिवाभि: श्रितामाहृतेःकपिवञ्चापलेश्रितंग्राकाशेस्त

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
२२२

हेलचर-सर्वेश्वरः उद्दीचरामनुष्यादय॰ अधिचरामनुष्यादय॰ अदिवराश्वादयः खेचरापर्वतदेवादयः तत्रायंतवालिस्कृति १२ कालाः स्वरादिसहिताः प्रजाः पालकः प्रभवः खेदेभिः स्वपभुनि वकल्पयुगावर्षादिलवत्रोदेभिः कल्पयनिपालनादिना उपभुक्ते १५ नेस्वरादयो यादोगणाः का

हरोधेश्च लुब्धाः प्राणिनोनः स्फुरंत्यले मृतिजन्मोन्मुखाः कीटस्वरा स्वजलौकसः १७
सस्वरास्वस्थावराः कालः कालपतिः प्रजाः देभिः कल्पयुगादिसमपञ्चनिवर्योलकः १८
अनेनविपुलाणां अगंभीरिकालासारे उत्पत्यात्पत्यलीयंते नित्यावर्तनिवर्तयो १९ कुन्
देश्रावियावानिवेल्लित-धनपासर्वे नानाकाशविलयंते श्रवद्भोरलीलया २० भुवनेषु
प्रयतीयोषु द्राककरवासवः स्थिताकाशापुकाकल्पान्तवोत्कवशाखवा २१ स्थिता
पवनभूकंपमेघतापसहिष्णवः स्वीस्त्रेदेशानुत्सनः ककुभः स्तम्भिताइव ॥

लसारोवेश्वावर्तविवर्तेष्वाकालवात्याउत्पात्यात्यत्यलीयंते २१ नश्यंति निमिषितिनाथाः तथा
विधेश्वाकृताकारो २ प्राकाशाद्वीपवर्वत्रपस्याः आकल्पवृताभ्रकोनकरोः शोसवेपस्या
तथाविधायोनजायिकजन्मोत्सिप्रभिता स्थावरप्राणिनइवपवनवृक्षपत्रसहिष्णवमहिषोभू
त्वास्थिताः २१ ज्योतिश्चाव्धेः ऊर्ध्वालेर्विद्यामेवदर्शरत्नेवपिउत्पात्यादिनिमिषितेभ्यंतानासिद्धानि
हलसत्सागानिलतापिजायते २२ ॥ ॥ वासायनायनमः ॥ ॥

लोकान्तराणां वनदेशभेदभुवनानां भूतगणप्राणिनिकायेषु यथाकालः पिबतितद्वत् २४ उक्तमर्थ मेदिष्णोपसंहरति पातालमिति जगत्पिपातालयोर्यः भूतगणः प्राणिनिकायः पातालमाविशति नभो विलवासा यनभो विलया ति इतरस्मेनरालेदिङ्मण्डलं भ्रमति मरुतो वायोस्सवणक्रमेण संचरणावतमहार्णवमंडानि द्वीपान्तराणि च पर्येति तथा च सर्वो पि व्यवहारस्तत्रापि वर्तत एवे

उत्पातमेघनिर्घातभूमिकंपग्रहग्रहैः भूसातेरपि विज्ञातैर्भूतानां नाशनेगतिः २३ समा नो जल्लमत्रीनामौर्वाग्निः पिबति जलं लोकान्तराणामाकल्पकालो भूतगणं यथा पातालमाविशति पाति नभो विलं च दिङ्मण्डलं भ्रमति भूतगणस्समन्तात् पर्येति पर्व तमहार्णवमेडलानि द्वीपान्तराणि च मरुत्सरणक्रमेण २५ इति श्रीमहारा॰ निर्वाण॰ शिलान्तरवर्णनेनामषष्टिषष्टितमः सर्गः ६६ वशिष्ठ उवाच यावत्स सर्गमागच्छ प्र सादाद्विपल्लीमुने श्रावस्यैव पुनपत्रेषु महात्मा सनिकोन्तकाः १ तथेत्युक्ते मयासार्धं गेतमारव्यमंवरे बान्यया सौ भरेणैव पुष्पेन पुष्पेन पुष्पया २ अथाहेदीर्घमध्यानं पुष्प मुहूर्तमात्रमसं नभसा भूतसंघातेन यासाईमवामवान् ३ ॥

तिसंभावयेत्यर्थः २५ इति श्रीवा॰ वाल्मी॰ नि॰ षष्टिषष्टितमः सर्गः ६६ कौतुकात्तोशिलागतात्पुरु ष्ठाद्गुनिताजगत् एहयाभ्यासमाहात्म्ये विद्याधर्यासुवर्णिते हेमुनेतेवयदिमद्दक्षार्थं जानेश्वस भाविते मन्यसेनहिंसयमेव साहानसर्गं यावत्साकल्पेन दृष्टुमागच्छ १ इति तथाउक्ते सति म यान्तयास्तिन्नुपगम्य तया सहाम्बरे गतेश्चारब्धमित्यन्वयः वान्यया सह सौभरेण चेपकाद्दिगेयेः

४ उत्तरस्याः दिशः शैलेन्द्रपूर्वभागे स्थितादिड्वलक्षाद्भ्रुवीद्रुधोनिर्गत्य ५ शृङ्गेणाग्निनावलोकान्तेनेत्यग्निलोकामेकनदीमिव स्थितांतां शिलायावत्साकल्पनानिष्प्रपञ्चपतनयोर्नगमत्रयपृष्ठामीत्यर्थः ६ भवत्स्वर्गभूः कुतत्वयावर्णितादृशाकंटघश्रृङ्गसामग्रीनिसर्वत्राग्रसंबंधः ७ कांक्षोदिशाउन्नत

तमुल्लेखचिरणाश्रुतसंचारसंबरे लोकालोकशिरोव्योमप्राप्तोस्थितवल्लोबुदं ४ उत्तरो शोडशृङ्गोर्ध्वभुवीठान्निर्गत्यताशिला प्रानीतास्मिनयोत्तेगोनमकावनकल्पिता ५ यावत्स प्रमाणशृङ्गाशिलोतानचतजगत कल्पयोनमयीशुद्धेवशिलोकनदीमिव ६ तदास्मयो त्साकांताक्व भवत्स्वर्गभूरिति क्क हृद्याकौग्निनावादिक्कलोकांतवसमके ७ कणिवाका शब्दकृत्भ:कोमज्जननिमज्जने क्क महाभोटसंभारः क्क नावोवरडेवरे ८ क्कघोलशिखर रत्नेप:क्क महार्णवलेखिका: क्कद्वीपवलयासप्तक्कानसकनकावनिः ९ क्ककार्यका लकलना:क्कधूतभवनभ्रमः क्कविद्याधरगंधर्वाःक्कनरामरदानवाः १० क्क विशृपाल मुनयःक्कनयापनयक्रमः क्कपंचयामयामिन्यःक्कसर्गानरकभ्रमः ११ क्कपुण्यपापफ लनाक्कवास्याकालकोलयः क्कसरास्तैवेराणिक्कदेषरेहरीतयः १२ वदत्येवमवि वचःसोदाचवरवर्णिनी विस्मयाकुलमालोकशिलामलिविलोचना १३

ननिमज्जनेशाणिनांजन्मनाशौ ८ ४ १० ऋषयोभूपालास्तेमुनयश्चक्क भूपातालमुनयइतिपाठे तस्योत्पेचयामासेमेतयामिन्यः ११ १२ मयिएवंवदतिसतिसाप्रुवाच १३ ४ ४

अस्मत्पिन एवं तत्त्वरूपामि किं तु प्रागुक्तं सर्वदेवमनुष्यासुरादिजनेन गुरुरे प्रतिबिंबभावेन स्थितं यत्र सि
द्धं शुद्धात्स्वरूपं तद्धत्स्वरूपमीत्यर्थः १४ तदभाव स्तत्रिरोधाने पादादौ तेनेति स्फोटं से १५ सर्वसोत्स्या
ष्यपरूपमस्य विशुद्धमनोमात्रे देहता विस्मृते वशादपि तवन दर्शनं ममतदस्फुटदर्शनं चेत्याह अन्य
त्रेति १६ समापीदं निजं जगद्धननं प्राये यत्र श्रिराभ्यस्ते बोमत्तनामवेदन स्फुटं यद्रूपामीत्यन्वयः

विषयाध्यर्थुःवाच पद्मपामि विलमात्मीयमहं सर्वमिदोपले मुकुरप्रतिबिंबस्य पुराण्यपुरव
मने निस्यानुभवरूपात्तद्दर्शनेकारणममम तदभावोऽनुनेमन्ये नेकारणमदर्शने १७ अन्य
दविरकालेक देहनसंक थयानया शुद्धानिवादिके कात्मदेहतां विस्मृतावयोः १८ समा
निसविरभ्यस्तमणिक्रमलतामिव गतेलिमे जगादिदं तत् पद्मपामिनस्फुटं १९ अमूदितस्य
न्यूर्वमिति प्रकटमेवमे तमस्वरूपसीदमादर्शमिवविविनमस्फुटं २० चिराभ्यांधया तान्मुसेकथा
बायथामिथः स्वाभ्यं विस्मृतमात्मीयमवद्धाननमानत ५ योभ्यासःप्रकवत्नतःशुद्धविभ्रम
सारसम्प भवेतन्मयतो बोतराबालमिवत्तस्यते २० नसशास्त्रेणसा विद्धिनसन्याधेनसाकला

१९ २५ स्वासंसाप्रागुक्तयारणाभ्यासस्य शुद्धानिवादिकात्मदेहंतनतमस्य पावस्थितिः सर्वग्रंथे विरोधात्
१९ अभ्यासपदेनतज्जन्यदृढसंस्कारोलक्ष्यते प्रकवतिउद्बुद्धः प्रकाशतेइदवकारोभिन्नक्रमः अतःश्रोतव्यं
विवेतन्मयमेवभवेद्धिवेति २० अत एवाभ्यासहीनस्य श्रवणमननेनिष्फलेइत्याह नेतिसाकलाअस्ती
ति एवं शान्वयः अभ्यासस्यतत्साध्यंनकिंचिदस्तीत्याह नास्तीति २१ ॥ रामायनमः ॥

बा
वि उ
टी
३३१

अपत्नमावास्कथाप्रस स्वीयजगत्मतानाभ्यासवहात. सोऽहर्वजगाडुमवतीप्याक्रोतवान्नवशीह
नवाचेतेनतत्संस्कारतिरोहितइवाभूदित्यर्थः प्रतीतप्रमापेत्यावर्तमानस्यबालीयस्त्वादित्याशयेन
इदमाहेरति ११ अनएवलोकिकवाक्यविधादिफलमिकामा तन्नद्रूपदिष्टक्रमेण पुन पुनरादा
भ्यासवशपरायणानावस्तिमाह इप्तीति तदो गुरुभिः सुपदिष्टेनक्रमेणानेकवाराभ्यासेन १३ अनायत्नेन

सज्ञानतनाभ्यासवशातेमाकथप्रम नतमाज्ञानवानेषहृदयोऽहिंबालवाड्मयी १२ इदव
स्वकिनातज्ञा ... सुपदिष्टेनक्रमेण येन पुण्येनकरणेनेनवकरणभुने १३
प्रयमित्यमिदाज्ञानप्रम प्रोढिहारमात्मक प्राप्यतिज्ञानचर्चाभि पश्यनाभ्यासविस्तेभिन १४
[redacted]
... स्वशिष्याव लावालापश्य
मित्वनपश्यपसि सर्वज्ञोपिशिलासर्गोपश्यभ्यासविस्नभित १५ मज्ञोपितत्ततामनिशनेशीलापि
नूणते वालोप्येतिमहालत्ववपश्यभ्यासविस्तेभित १६ इत्यनामपरिशोधमिथ्याज्ञानविष ए

स्मरानर्थोपिशानाभ्यासाप्रश्यमिदेवकिंमन्यदिष्टमवशिष्यतेयदभ्यासेनविकिम्भितेत्याह अथमितिज्ञा
नस्ववर्चाभि श्रुवणाद्यभ्यासे १४ अभ्यासपाटवेबालानामपिशोभनाहानदिस्मरणेनमरतामपिशमो
ट समापितइत्यर्थोग्रावामेवनिदर्शनमित्याह अहमित्यग्रहशिष्यभूतापिशिलासर्गोपश्यामितेसर्वज्ञोगु

२६

श्री

बंधुतावेधुबुद्धिप्रयतो १९ देहेभौतिकतामात्रेतिरपिस्वाभाविकात्तदभ्यासादेवस्यादुत्रतिबाहिको
ति २० खमभ्येतिखेचरसिद्धिलंभते २१ कीर्तिनायल्पापराधेनापि महोत्पातिपुण्यानिवेफल
यांतिभास्यानिधनानि २२ शेषधात्वभ्यासेनविनानिर्विषाणिग्रसन्तवदाशेष्यादिहंतनोयांति
२३ प्रतबवशात्स्त्रीयाभ्यासःक्वचापिनपरित्याज्यइत्याह येनेति २४ नहिंशास्त्रीयत्वादभिमतदारपुत्र

प्रवेधुवेधुतामेतिनैक द्यामाभ्यासयोगतः यान्यनभ्यासतो हृदास्वदेहोवपुपुतानव १९ आति
वाहिकदेहोयंशुद्धविद्यामकेवले आधिभौतिकतामेतिभावनाभ्यासयोगतः २० आधि
भौतिकदेहास्तोधारणाभ्यासभावनात् विहंगवत्तमभ्येतिपण्याभ्यासविज्ञोभिन २१ पु
ण्यानियांतिवेफल्यंवेफल्यंयांतिमानरः आपपानियांतिवेफल्यंपनाभ्यासस्तकदाचन २२
येनाभ्यासःपरित्यक्तइष्टेवस्तुनिसोधमः कदाचिन्नतदाप्नोतिवध्यास्वतनयंयथा २३
यद्यदभिमतंवस्तुस्वभ्यासेनतदर्जनात् नयुक्तिपूर्वकंत्याज्यमाम्नोजीवितयथा २४ इष्टे
वस्तुनिनाभ्यासंयः करोतिनराधमः सानिष्टनिष्टमाप्नोतिनरकान्नरकानव २६ ॥
१,३,:साध्याःसिद्धिमायांतिरिपवोयांतिमित्रतां विषाण्यमृततांयांतिसंततामाभ्यासयोगतः २३:

यतसत्कर्मानुष्ठानादिवस्तुतत्कदापिनत्याज्यमेत्याह यद्यदीतिसम्भ्यासेनयथावत्समस्ततदर्जना
द्यत्नाभिमतंदाराादियद्धस्तंतदपिनसद्दसात्याज्यंकिंतुवैराग्याभ्यासेनहेत्वादिकल्पनाद्युक्तिपूर्व
कंत्याज्यंयथाप्राम्नुत्याेरत्यंताभिमतमपिजीवितंयोगिभिर्युक्तिपूर्वकंत्यज्यतेतद्वदित्यर्थः २४ नन्
ज्ञानाभ्यासस्तुसर्वथानत्याज्यः तस्यागेदेहादृभावाद्यभ्यासस्यनान्तरीयकस्यवारयितुमशक्यत्वाद नि
र्मोक्षप्रवेत्याशयेनाह इष्टेइतिद्वनिष्टदेहाद्यहंभावेष्वनिष्टमेवाभ्यासस्वभावाद्वाप्नोतिनतस्त्वनरकान्

संसारः प्रसरीयेन ताहृशाद्विवेकसेविनो येपुरुषाः आत्मविचाराभ्यासेन त्यजंतिनिर्विघ्नं प्रापयेति
तएवस्फीतां मायांसरितेन रतीत्यन्वयः २१ यथा घटार्थिने दीपप्रभा घटं प्रकटयतिनिर्विघ्नं प्रापयेति
वतथाऽऽत्मवस्त्वर्थिने अभ्यासलक्षणाभासः प्रकाशः अभिमतमात्मवस्तु प्रकटयतिनिर्विघ्नं प्रापये
तिचतत्रश्रवणमननाभ्यासः असंभावनातिमिरनिरासेन प्रकटयतिनिदिध्यासनाभ्यासस्तुविपरी

तरंतिसरितंस्फीतांसंसारासारसेविनः तएवात्मविचाराख्यमभ्यासेनत्यजंतिये २१
अभ्यासभासोभिमतंवस्तुप्रकटयेत्फलं प्रापयंतिचनिर्विघ्नंघटंदीपप्रभायथा २२
यथाकल्पद्रुमलताः सचिन्तामणयोयथा फलंतिशरदभ्रेनात्तथैवाभ्याससंभ्रमः
२३ इष्टवस्तुविराभ्यासभासाभासयतिप्रजाः तथेंद्रियाख्यदेशोर्वीरात्रिप्रदीप
तिनायथा ५० सर्वसंजेत्मनानस्यसर्ववस्तवभासते सर्वदैवैकएवोचैर्ज
यत्यभ्यासभास्करः ५१ ॥

तभावनारूपविघ्ननिरासेन प्रापयतीत्याशयः २२ २४ देहलक्षणायामुर्व्यां इष्टवस्तुपरम
प्रेमविषयमात्मैवतद्दिदृक्षाभ्यासलक्षणो भास्वान् सूर्यस्तद्याभासयतियथाप्रजाः प्रकृष्टजी
तस्मानोपधिकात्विजनाः इंद्रियाख्याराः रागद्वेषजन्ममरणाद्यनर्थसहस्रतस्करैःसन्नमोहनिद्रागदारा रा
त्रिनयदीपतीत्यर्थः ५० ॥ ५१ ॥ ५१ ॥ भो.

अभ्यर्थेनपाद्य चतुरंगाश्रुवनस्वाध्यायविभूतयोज्ञानेनसंयोगकस्यचिदपिश्रागिन: किंचिदपिअभ्यासेनचतुअभ्यासविना
सिध्यतीत्यर्थ: ४९ अभ्यासस्वरूपपर्यायतिपोन: पुण्येनेति सएवदृढभ्यासेपुरुषार्थ भगवद्गुणोशीलित प्र
रूपप्रयत्न परमपुरुषार्थफलसेननविनाशालिनिकारोनास्ति ४३ निजवेदनस्वविवेकस्वमेनेव ४४ वीरसेहि
यत्नयादिप्रशसापुरु अभ्यासभास्वतिनपत्निकाधामानेसति अवेनोभूमोवनेनतेकारनरितेचपदोभसंपि

चतुर्दशविधायामनभूततात्नेनैकसाचित सिध्यत्यभिमानवत्विनाभ्यासमहत्विम ४९ पेलप्रत्ये
नकर्माभ्यास इतिकथ्यते पुरुषार्थःस्वसंवेदनेनास्तिनविनाशाति ४४ इहाभ्यासाभिधानेनच
तेनाभ्यासकर्मणा निजवेदनजेनेवसिद्धिर्भवतिनान्यथा ४५ अभ्यासभावितपत्यवेनोववीसम
सिद्धातिनपत्नतदशिकिंचित् अभ्यासतोऽपिविभयान्यभयीभवतिसर्वोऽपिपर्वतगह्वरस्वपिनिर्ज
नास्त ४६ इतिश्रीरामायणेनि अभ्यासप्रशंसानामसप्तषष्टितमःसर्गः ६७ विपाधर्मुवाच तत्
प्राचीनमभ्यासबोधधारणयामरे ऊर्ध्वं प्रकटतानेनमारेख्यानिशीलता १

नवस्तनसिद्धातिनशान्तिकिंचि
नभयानिभयदेतव्याघ्रसर्पादीनि ४७ इतिश्रीवा नि सप्तषष्टितमःसर्गः ६७ इत्याधिभौतिकशान्तिनिरासेन।
समाधिना शान्तिवाहिकभावप्राप्तिरिति तत्यासमर्थने एतेहृद्याभ्यासाख्यसमाधिप्राप्तमनोरागद्वाराद्वाधि
भौतिकताभ्रान्तिर्निवर्तते शान्तिवाहिकभावप्राप्नोतिर्भवतिनविनासर्गोऽन्नास्तीति सर्वसमन्यतेतदृष्टम।
शास्त्रानतोहेतोःअभ्यासेपरमात्मानिसर्वबोधानुकूलपासमाधिरुपसाधारण्याप्राचीनमानिवाहिकभावप्रा

श्री॰ वा॰ ह॰ टी॰ ३ २२

तथाविद्याधयोर्मुनिपुत्रेणेति पवङ्गपवस्कन्नेसनि धरस्यैवास्येणाशिग्रुथिमिकाया उदितउत्कर्षोभव २ तत्र समाधेसर्ववाह्यार्थवासनात्यागेसकिंपूर्वकार्यं ग्राधिभौतिकदेहादिभावनानन्तकामस्सरमयन्वयस्य वानित्यर्थं ३ इदमेवसमसाहगुणेत्यादिना ४५ सततोदयमपीनिन्यानाहनुसद्प्रकाश ६ खस्यसन्तिपवङ्गौ देनक्रमसनेनसाधुमेनेरयो स्वतोहकृशाक्षाभावादिनिभाव नेत्परमार्थचनेपरेनत्वेमरीपशान्तवयोउपला

श्रीवसिष्ठउवाच मुनिपुत्रेणयेनुक्तो विद्याधर्योभयोरपि वृद्धपश्चात्मनोसाहसमाधाउदितोयम २
सर्वार्थभावनात्यागेविनाशेकालभाविन प्रत्यन्तन्नयत्सर्वेकथाधेकस्तनामले ३ भूमध्येचित्रामत्ता
मामपरहरियमहतन श्वासमयसमाभ्यासमनिमेलनासेव ४ तेन सत्यवधानेकशनाभावा
नदृष्टके समाधिमौतिकप्राणिनेनमस्मयागता उदयासमेयान्नकासतनोदयमप्यपि महा
विशेषमतासंकाशादिनेवतदाभवत् ६ अथपवयान्मदयानुसेवयाभलेनेनसा वसततलनचाता
नोपल पश्चेभवतन परमार्थचनस्वक्लतनयाभासिताहका नथाभावनयात्वात्मामदीयोरक्वास्ता
यस्यात्मदेहस्मदहतोदहोहणाकिला व्योमवेदेवनेनदत्स्वप्नइविभ्रमशिल ८ स्वपस्माकि
नोनसमस्यप्रस्थगतोनरं सम्मेतानप्रबुद्धस्याहंकारकवडपतः १ समसयानोपशेकिन्नयथानेसह

समावनयाउपसहृत्वानित्यर्थः ८ ९ यदायथावदहार स्वप्नवन्तर्हिंतयस्वप्नमा तनस्रिभासस्तदहस्वपि तिस्वप्ने श्रमानवशादेवप्रबुद्धोदृमिनिममानस्यास्यस्वमदृष्टपुरुषवाम स्वमासित सप्नकृपेनाया दृष्टानिबुद्धोस्मीतिशनिशातिनारोमात्यर्थ १ अनयवेमीमिकेस्वमहतानाजागत्यपरहभावादत्वाम॥

तमस्कन्नाम्नानीभिरोकेदेन स्वरूपप्रतिबोधितवास्मस्मृतः प्रबोधोन्यदा स्वरूपवहृया भासाभिमानस्यास्वोधे
इति १२ अनएवमयापिस्वस्वरूपज्ञाताराकूम्याहरिविस्मृति निःस्वकं विहृन्दहेनहरूपादिविकारं सविसर्यः १३ सं
गोस्यादिद्वारि संगोमहाप्रलयस्वदेत्यर्थः एतेनानन्तधानसंभवेत्का आशङ्क्य १४ अपस्वरूपमेव सर्वभूतानां वपुः
पारमार्थिकरूपं इति एवं जगत्साकारेण कथ्यते महेरि निषेधः १५ अलमेनथायानिकादिकोदेहः कःपुरावेस
वं नरोह्रूपे इति भावकथनवमात्रेणमाह सर्गेति मायायावसनाअस्मारिन्नुच्यते नश्विरं नगरतसंकाशसंद
बोधःकालेनभवतिमहामोहवनामपि यस्मान्किंचनाप्यस्ति अहानत्वादिनेत्यर्थः १७ अनस्तविहृतस्य
कृवसाकाशेसिसाकृति इहमयातथानअननहरपादिसतकाचित् १८ भूतानामादिसर्गे एकुइयस्या
मार्थिकं वपुस्तदेवदेहे नेत्याधात्रसस्यमवस्थितं १९ अहावपुर्हि देहं तानामात्मीयमस्ति तन्ने ततेद
वायमेनाग्रसंकल्पश्च निकथ्यते २० समानिवादिकोदेहस्तस्य परमार्थतः प्रत्यस्तपरमपरमग्राय
कचनं चितः २१ उयन्सुसमयधातृ नीवस्य प्रथमं वपुः मनःप्रयत्नमित्युक्तं नत्वमेनाधेय इन्द्रियाः २२ यो
गाधनस्तस्मिन्नुक्तं मनःप्रयत्नमित्यपि तत्त्वमेव चिताद्रूपात्तमेवान्यतमन्यथा २३ इदमधनतं नामप्र
सिर्तसमसमप्रकाशनिवादिकोदेहःनिस्यायोसमृष्टविदेस्वस्वरूपकवनमित्यर्थः २४ मादिकायं मनोजीवस्यातिवा
हिकोदेह इति प्राणुक्तं नवाहर उपस्थितेन तस्मात् रूपस्योदययेन तदाकारस्थिकेय नस्वर्गेनाचरमयं तनो वसातिवि
दाभासात्मनः अथ मदिराण्डनाभोत्वि स्वयमिह इयमानि वादिकवपुर्भवति तमुन समहिभावस्यापिशुद्धिता
विस्मरोति अथेवह्याद्धिनागनतस्तवं नन प्रत्यस्तमनं नरनि प्रागुक्तमित्यर्थः २६ तदिन्द्रस्यैमवचितोरूपं समाहि द्वये
तयोर्नि प्रत्यस्तं सर्वेननसाधारोत्सन्तनुमनः प्रत्येतस्मिन्नुक्तं २७ तन्नरसदमयनननमनः प्रयत्नमापिधोनिकदेहा स्त

श्री
गी ३
टी
२२८

कस्तत्रेदं सर्वेनरूपात्मा विशिष्टस्वस्वेऽपेक्षत्वात् ॥ ७ इत्यत्र तत्त्वस्य तत्त्वानुभवस्य कारण प्रदेशादि २ प्रथमोऽसिलविनि
सत्त्वसर्वकत्वात्सर्वात्मत्वाधारसेत्यर्थः यदेवं त्रीरादिकं रूपमेतत्सत्तत्र्यपकृत्तत्तद्रूपात्मकं साक्षाद्ब्रह्म पालादेवे
गिरत्वनीतिरूपाणीत्येवमत्यभिनिष्पन्नं सत्यमसंशयं आत्मतत्त्वं नारायणेनाकृतमेव २१ २२ २३ सम्यक्स्वस्य स्वात्म्य
केवलस्वरूपरूपं कवाकी दृष्टसर्वद्रूपस्यादि निर्माकृतमपवर्गविचारणात्तद्वासना तत्त्वस्य व्यवहारेण निर्वाहकत्वादात्मस्व
प्रदेशानु विज्ञाप्यायेयथाकृतस्वस्वेऽपेक्षतत्ता निर्णीतानिपिलतत्प्रदेशप्रत्यक्षत्वकत्वनातान्ता २ आत्मिवादि
वदेददेवप्रत्यत्त्वप्रथमोऽस्तिवे सत्यसर्वेशात्वादिस्मायेवत्वात् आधिभौतिक ११ अनुभूतापिना स्वैवस्त्वं च
कृतनायथा नथानिवादिकस्यादि भौतिकत्वमविद्यते २२ प्रभावप्रमनोयानमप्रभवेऽप्रमनागतं वेसि।
जीवाविचारेण विनाद्देवविमलता २३ आधिभौतिकदेहादिविचारेण नत्वभाने आत्मिवादिदेदृत्वादिकि
सलोकदयेत्यय २४ आधिभौतिकचिद्दृष्टस्वातिवादिकदेहके प्रतिमरीचिकास्वेवयथा मिथ्येव
वासेयो प्रातीयभौतिकीसेविरातिवादि काचितके देहदेहिवप्रत्यकासमोऽपूर्वधीरेव २९
सूक्ष्मात्मततानापेनलेनेदो यथाहिता आधिभौतिकतानेदृश्यस्यैवातिवादिक २२ यदस्मत्स्वतेय
स्य यत्सन्ततदसम्बन्धन प्रदेशानुमादमाहात्म्यतो वस्यास्यविचारततः यातिप्रत्यत्तमेवात्मिक विदसि

स्य. २४ आधिभौतिकताप्रमाणदृष्टाप्राप्तुर्भूता २५ २६ २१ २८ स्थानिमदनेहेत्वावदात्स सर्वस्तत्वेवलोकदयसाधा
रणत्वदातिवादिके देहसेवनिकर्षणेपर्यवसाने स्वादृष्टो गीतिमानसमादनोऽभिनिवेश तत्वप्रत्यत्वाधीनविदि
कमाकिंविदसिनप्रत्यक्षस्य प्रसज्यमानस्यासौ यन्नतमेवनदर्यातिभाव २९ ।

तथाचसर्वेसाधारणप्रत्यक्षमात्रेसर्वेषामन्यदिदृशायेषो नास्ति तत्कार्योनप्रामाण्यमात्रं अर्थसिद्धेर्वैदिकमात्रेस्यत्
विभ्रमस्यसाधनाद्प्रामाणिकं १ एकस्यैवविषयत्वेलोकसाधकत्वेनाभिन्नानुभवसिद्धत्वाद्गुरुत्वार्थं
तावत्प्रामाण्यप्रसिद्धेःस्याद्यथेतादृशमिति २ उक्तमेवदृष्टोविकोऽप्युनराह प्रत्यक्षाद्यात्मना ३ ३ १४
मिथ्यासंकल्पमयस्यापिमायाया अतिसम्यक्साधकत्वमा प्रसिद्धार्थक्रियासमर्थत्वात्ततोपिदृढनिश्चयात्मनाह ज्ञा
तेति २५ ननुघटादिप्रमाणप्रसाधितःप्रपञ्चकथमपलप्यतेतत्राहयेप्रति येनिश्चयास्तावपिनत्वाक्षुण्णाह

आयप्रत्यक्षप्रमाणस्यसत्येविकल्पविशेष प्रत्यक्षेप्रमाणत्वपीतावस्थाविषयेव १ यत्तुप्रवृत्तौ
याद्दृष्टप्रमाणाद्भूतिभि अक्षविषयमन्यथात्वमवलम्ब्यावविह २ प्रत्यक्षैकविषयत्वमस्त्यत्रा
विचार्यता यदाहतत्वस्याप्रसक्तत्वस्तेनाप्रमाणता लोकदृष्टान्तभवदस्मात्प्रत्यक्षमेहिक मायाम
कयोरुक्तानिनाविषमुक्तमसत्व २२ अतिवाहिकमेवेषाभूतानाविद्यतेवत अज्ञानविभ्रान्तिकल्पनाम
रसमेवविषयात्मिका २५ प्रज्ञानसकलमयमेप्रत्यक्षसकृत्भवेत् स्वप्नवत्प्रत्यक्षमिथ्यावाद
यत्प्रत्यक्षमेवासद्न्यथेतिनवसङ्केत ज्ञानमिदंभवेत्स्वप्नसिद्धेनसाधनेमे २८ प्रत्यक्षपदभावेन
दृष्टेवानुमानस्य अनुमानादीनांप्रत्यक्षमूलकानां २ अनुमानप्रमाणमसिद्धस्तस्यापिस्वयम्
वित अनन्यदिदमसत्यवत्भवत्प्रपञ्च २९ स्वप्नदृष्टवस्तुविद्यमानत्वेनापिसिद्धेयथा तथात्रापि

रुपीतिभाव २५ यदासामान्यस्यसत्यवस्तुविषयत्वादिप्रामाणिकतत्वादनुमानादयोपिनिःसारत्वादप्रत्यक्ष
एवेति अयोग्योविषयस्यसत्त्वहेत्वाभासः २ एवंदृश्यमानेनैकस्मिन्नद्वैतज्ञानपदिति यदिदमसदनन्यदसीवेति
भासतेतत्तदनेकमेवचननास्तित्वंब्रह्मणनमेवनिर्विकल्पितमित्यर्थः ३८ स्वप्नादिदृष्टप्रसिद्धोदितस्तदानोमपिवस्तु

वमककृतेभासनइतियावत् ५ विदेवेत्यप्रथनेनान्यदिति प्रबुद्धाम्बेवपवनिनामबुद्धः यथाभासत्तादिकयार्थं स्वविति
स्वकोनेवेनान्यस्तत्तदित्यर्थः ५१ ५२ येनयोगिप्रत्यक्सर्गानेदेकारसल्वइपमनुपापितद्वाधिनेवत्साविप्रत्यत्
नरपेत्नवनकमीपप्रमाणात्वेनमहनेनगतनभिस्तणाये पारेगात्मवेवचे सेःप्रलेनाकिवित्ययाजनमसिस्ता
उभयेपिविष्यासप्रान्याः परवाकवकथोवष्वसोत्रिन्नुपदेशाप्यवनेरस्यर्थः ५३ इति नाम सप्तपञ्चाशितमः ५८

प्रथेपेलस्रंकोमनगादेनदिदेग्वद् इतिविस्मयआत्मानः स्वकमकृतेस्वये ५ पुर्वेपेलन्यबुद्धात्माना
प्रबुद्धःकदाचन आनःकषायसंविभिन्नोप्यात्मभवतिकृत्वित् ५१ अप्रबुद्धमेनभ्रांतिरेवेयसत्यतागता
लीवमसत्स्थितापवनृत्यतिनरूपवेनः ५२ सर्वज्ञापतिद्धतमकृत्पबोधप्रत्यत्तेषिवमनत्नुधाविनश्र
प प्रत्यत्तानशिविदेपलवेश्रयनेयेमण्डात्स्तणानज्ञोभःशाशेपलैनः ५३ इति रामायणे नि. ममाराप
तिसिद्धाद्दृपापउपपत्तिज्ञानेननामाष्टपञ्चाशः सर्गः ५८ वसिष्ठ० जगदाशाप्रनामाभासद्दपपेदएपमवस्थिते
पश्यादृपपतेद्दप्यानहृद्येवनिरामयं १ तत्रबीनमरित्सोनोलोकालोकान्तरभ्रमाः भातिप्रत्मादर्शेम
हाकोमनिविविता: २ सप्रविमानानसर्गानमनोलचोहिना प्रद्दमपाविवोत्वत्तकल्प नैमानयासद
यावृत्तानत्रवेविलोकमापापयेयाद्यम् उपविहाविविवस्पप्रःपासशोभना ४ वाक्यंमलनिषाहेन
पतिमेपानिसाक्षिमा विवाद्योधमनेमाद्धनेनिस्यामनसाघ्रा ५ प्ररालःप्रकृयोपेक्षमायापिजायत

पिनासर्गोप्रवेपोप्रनतवविधिदर्शीने सापितस्यपुनेतेनसंभाव्यवाकवाणिनेपिनोदेशनप्रतस्याद्वसंभावनाय
तेन्सत्रास्रुतिप्रदत्तदृपिया नेत्रहाद्दशोयति जगदाभिति जगतिप्रेरानीवयस्यप्रभाभासत्तुयांदिस्पोतिवासवि
षयः प्रदृष्पवद्धायविषयः १२ सावियाभरितिज्ञानिसादेयाप्रोमेपविष्ट्या १ सोयमानदानयनोऽप्रमवनीसानन्यैवे

पुनःसेवस्वसंप्रनीत्यादि ८ ततोपदेशेनवोधयित्वा ब्रह्मा महाकल्पं वैतानिकप्रलयपर्ययेप्रसिद्धाः सर्गास्तेषां
मादौमूलभूतेब्रह्माख्येवर्णयितानय ९ तस्यचनर्मत्स्यवोधायमोधिकृत्यानान्व उचिता योवनमाथवगृह्य
स्माना १० गृहेसंकिलयास्तयास्तनयभीताय ५ नयान्यमंके निशंगावः स्वल्पत्वेनकृपालो ब्रतयवार्थपाये

११ विप्रवमेधोपायालो गंत्वमिकल्पितस्वरं पश्चात्तहत्तानीनेवतद्यणतानमत्स्यनुत्ता १ महाप्रलयत्र्या
१८ संज्ञेजनात्यस्मिन्नसेप्रति धानानचचलनेषुशैलमोनादिवावल: तस्मात्मासेनसपिचवोधयि
नाममनीषया ब्राह्मकल्पसर्गादौपामेपथियोजय १ इत्युक्त्वामत्स्येनस्वबोधयेदत्स्मवाचद
नाधायवनिनाथोहसग्रमेधामवानिद पृष्ठोस्मिन्नन्जादेवैश्रवणलनयोमनि: सत्नयेतन्त्
द्रायातंगृहस्यगृहस्यज्ञपा ११ शुधानामत्स्योपायेनसज्यमानमनिप्रगवः मत्स्यदत्तपर्याभिर्महा
त्यभ्योदितिोचते १२ नयेन्तु केमहाबुद्धिर्बुधेसमाधित: स्वसंवित्रिद्वान्मनादावर्तेदवत्रि।
धे १३ शोनेकल्पोलयामासनयेनेनायकोविदः मधुःशिशिरसेपानावलोकसमेयया १४ शनैः
प्रकटयामासतान्यमान्यसमविदं मधुपल्लवजालानिनवानीवनवंरसं १५ ततसिद्धापत्पाः संवाः
समाजमनःसमततः यथाहंत्सालयोस्तास्याःप्रानविकस्मिनसमः १६ दद्दर्शामाउरःप्राप्रमोचनेववित्त

नरश्चमोयत्नोमहश्चस्ताह्रेभ्यःमहत्तपर्याभिःशाप्येयनमद्फलेनदेवरोचनेनद्दश्चदं रत्यशोनोमीयमाणद
निचनपौ १७ ११ ऊर्त्तमेदेनयनयाद्रूपमेवमधुपेयाउत्मीलयतिनहत १८ मधुमवेयौनिपल्लवजातानिनवं।

श्री. प्रगावर्षैकैः समैः संदोयथासाक्षमा २१ करामलवनरहः संसारल्लतासग्रासस्यसारः ङ्गात्मायेन १८ १९ २
वा. नि स्याकरासान्दर्शनप्रतिमयेपोदेशहनिविरुदउपविष्टः २० स्थितिनीनयोगुरुव्यवदानियतयः २१ सर्वभूत
उ. टी. गोत्रेयधौदिभिहृदिनेवागादिभिः कृतेप्रणतिसंवेभ्येताने २२ इयंविद्याधरीमाम्नपाणनासतीग्रस्यास्लेत्साना।
२३. मिसबोधयेनियहक्रिरदंकिंउचितमनुचितवेत्यघः ऊनमेयपघायमलजाह भवानिति ययाचनवहतन्त

अथजगाङ्गुरोवाच कणमस्कवरहसंसाराम्भसारे जानामृतामहोमोधमनेस्वागतमलेते १८
पद्वीमोमिसंप्रामरमामनिदवीयसी इराधमनयविशुष्टेनेरदमासनमास्पतो १९ इत्युक्तेतेनभगवद्भ।
भिवास्यरत्यद्दे वरत्माणिमयेपीठेनिविष्टाईहृदर्शिने २० सुधामरविंदधमनिविद्याधरोक्तिनः
मस्तनः स्तनयः सजायतनयः स्थिति नीतयः २१ ततोमहृत्संमार्गेणसर्वभूतगणोपहिते पानेमप्रति
मेभिनस्यातैव्रहलोमया २२ किमिदंभूतभव्येघायदिरंमाम्नपागता देक्तिज्ञानगिरिसम्बाधये।
तिमवलतः २३ भवान्भनेश्वरोदेवः सकलज्ञानपाशः इयेतकामम्नवांकिसनेहदिजनामने २४
कथमेषामयादेवजा प्राध्येजनितासती

त्वत्तान्मनुपदेशापैलेवनास्तिप्रस्तावमपनसंपममाभाद्द्धि।
कारोनासीन्तुपदेषाप्राधेनानुपतेः संशयरनिभानः संशयोन्तरंद्संप्रति कथमिंतिविरसनोनिर्वेदं २५
सत्यंसमास्यास्तुनोपदेस्याहृनातयापीयस्त्वासनयेवमसाप्यजनोस्वाधिकारंचमन्यमानावामार्थनतनी
नथास्याः जन्ममात्रेमयासपादिने ज्ञायापांमहृजनिताग्रदेवासभार्यासीन्यादिकस्यनासर्वापसाःस्वया

स्कंदपु[illegible]त्म्ये ।

मदासनामावन्नास्मियाभ्रान्ताया: सोयत्नममविदेदे वै वत्स प्राप्तैव सद् स्वकान्यितश्च पयेन प्रलयस्वत्त।
मत्समेव भविष्यतीत्युक्त्वा विरराम कामः प्रतिजानीतेम नेइति २४ नत्वादेवत्वमगायो ह्यानेन ताउ।
मश्नतिचेयस्यवैराग्यं च जगत्वोनेः वेश्वर्यं चैव धर्मश्च सदृसिद्धं च नरूपयामितिपुराणप्रसिद्धमोन्यत्रिकेन
सत्तानस्वस्यास्तीति प्रकाशयितस्वकारणानन: सोन्यस्तिरूपवाह ग्रसीति क्वचिनोसिप्रकटीभूतो।

नेदत्वाशयदेनीतानीताविरसतोक्तं २५ ग्रन्थमगद्वलोवाच मनेम्नुणयथाहमिदंनेकथ
याम्यहं यथाशृत्नमशेषेणाकथनीययतः सतो २६ आकाशरूपपवाहं स्थित्वा आत्मनि सर्वदा म
विष्यतिस्थितेसर्गोस्वयंभूरितिनाशयेत् २८ वस्तुतस्तु न जातोस्मिन चनश्यामि किंचन चिदाकाश।
स्थिराकाशेविद्यामदन्मनाहृतः २९ यदायत्वमस्माद्देनयदिदंकथनमिथः तत्ररागस्वरागाग्रे।
णतीवेतिममतिः ३० एवरूपममेकालवयात्राविपादाहृतः साक्षमायोस्थिदाभासमात्रस्थानः

सि ३१ नारदादात्तत्त्वज्ञानवाविताम्सोस्यतिलस्यपुत्रस्वनामवकथप्रसिद्धेनवादमा काशोति व्यवहर्तृप्रसा
सर्वोउत्पर्योस्थितेसतितरूपाभावदारिकस्वघभूतितिनामसविष्यति ३२ वस्तुतस्तुस्वरूपात्तु ३३ नादितत्व
विदाराद्वयाः प्रज्ञामरादिरूपवद्यः कोरवास्तवाद्यदिति यथाएकएवसमुद्रोरावउत्तरंगभेदः एवउतपास्व
राज्ञानेर्धनिदेवि स्पर्शोयतिनहृदितिभावः ३ एवसमद्रामंगवदीयतत्त्वानन्यपारहिवेयभेदरूपस्थका
लवशान्तरंयत्स्वरूपविस्मरणादविशादककेमेंनात्रायकविदाभासमात्रस्यातः यामसादमितिवासनाउदिता

श्री
वा नि
उ टी
२३१

२१ ननुहरिरस्य स्वान्तोदरकुतन्नाह अनाख्येति अहन्त्वअनाखसनापनोत्रुदितः २२ ईशानत्वात् इत्यकथमन्यो
ज्ञाकारयात्तन्नाह नत्वेति आत्रुदमितिभाते' समगाआकार अ इ न म गृहः सर्वप्रवोद्धकारस्वरूपाप्रभा
वत्वान्मतिकल्पनायाः अहमितिभाने मेरात्विपतेवासनाया' वाधिष्ठात्रीदेवनाइयमनकल्पहन्नूपिणी
सपत्नेत्यर्थ' २४ २५ नहीयत्वाकथयनितिति यनेनन्नाहखेति यस्माद्देवेवत्रन' सर्वज्ञगाद्दावमनाभ्रतोशृहि

सयानन्यातवान्यसवानेवेदविभानिया सोदिताद्वदिनेवातर्मवाह्मितिवासना २२ अनाखस
त्वान्दिनस्वहमात्मनिस्थितः स्वभावात्स्वनाकारवामाप्राम' स्वयप्रभुः स तस्याग्रहमितिभ्रा।
नेर्वासनायानयान्विये सपत्नेयमधिष्ठात्रीदेवनात्देनूपिणी २४ वासनायाअधिष्ठातदेवनेवमि
यस्थिता नन्वमेगृहिणीनापिशुद्धिपर्थेनमस्कृता २५ स्ववासनावेषादवोनभावेगृहिणतरूक्व
स्तत्स्वपेन एषास्वयवार्धमितानिरू'त्वयमात्मिलेषेवदिवासनात २६ इतिश्रीरामा नि वा स मु
ंगोक्षमिर्वामिकोनसप्ततितमाध्याय' ६९ अन्यजगादुल्लावाच अथाहचिन्मयाकाशास्वपकाशमक्ति

एपरूपिणि स्वमनोवशैवापेन्यथार्थमनिरू'त्वमिताशामा ३६ इतिश्रीवा मा नि एकोनसप्ततितमसर्गः ६९
वर्णिनेवासनादेवाः इदानीवेदवारणप्रलयोजगतस्त्राप्यमिथ्याविभ्रममात्रता कथमेषत्रुपाअस्तज्ञाया।
प्रजनितामत्ति नेदज्ञायायारनीनेतिप्रश्नमेसास्मरउक्त इदानीनेनताविस्मताकणमितिप्रश्नस्यालोवक्तमार
भते अथेत्यादि नाग्रंथस्तसमकल्यकल्पितहिपराहोतु प्रमाणादनतरचिन्मयाद्दिवर्तेरूपायस्थिताकाशसत्त्व

पराणि रविशयानन्द रूपाख्यास्याकाशमयी ब्रह्माकाशान्मिकां चैतन्यस्थितिनैनेन देहेनानन्दमहासनाकस्थितेन।
घनितृप्य निर्यानेश्विरिक्तेदेनन्दिनग्रात्यतिकश्रुति पुराण प्रसिद्धश्रुतविधोपिप्रलय ३ पश्यन १ त्यक्त
मृत्येऽक्तदान्वस्प्रान भक्तावस्थितनेन देहेन नावैश स्वदस्यानन्दावना २ ततोपपतिमाद्याकाशान्तारिति २५

परागृहीतभिक्षामितेन देहेपास्थित स्तय १ महाप्रलयकालेस्मिन्स्व कमेवाभयाधुना मनीन्दन्
नमास्थानेन वैश्वमाराना ग्राकाशनादाचापपराकाशेभवाम्यहं तदामहाप्रलयनावासना
याश्च मस्तय ३ तेनेवाविशीभूतास्यमोपरिधावति नानुगाकृतिकानामनिर्मलाश्मदाधीः ४
देहाधायकसावेवशुभशुभावविपर्यय प्रमाणमिन्दिदेवानामयेवानेयमागन ५ अधैववायकल्पा
तामहावस्थानपवच ममायवासनानोशदेहयोमानपवच ६ तेनेयवासना आत्मन्स्तयगन
सम्भूपना श्रेयपयाकरांगोपाधलेवोवतिष्ठना यद्यानशक्तिलेवोपाजायनेलहरीवसा वा
सनायासत्येवेक्कामयोदेत्यपकारणा ८ अभिमानिकदेहायवासनाया स्वभावन अप्राप्राप्यावेसा

श्रोपेपञ्चमो अथमद्यदाविज्ञाकाशानाविहायआयोक्तान्याकाशेभवामितदेत्यर्थं ३४ कले चरमकल्पचर।
मकलियुगस्य युत परिसमाप्तिकाले प्रलासुमन स्वदद्दवेवासुनेवा ५ चतुर्विधप्रलयानामप्युपाय।
स्यानिनित्याद् आधेवे नि वासनानन्दस्यान्यनैकवैसानिकमलयोक्ति देहन्यासानन्दतिप्राकृतप्रलयोक्ति ९ ते
नप्राप्नावसे वेनेकादिकारणकलापेन १ स्वनापाहेनसानावलोकेनस्पा कथमिक्षाजायमेरतिचेतस्माया

श्री. वा. वि. यु. टी. १ २३२

तदिं ग्रुणाः प्रसरीयक्रलाद्दर्शनहेतोर्हेतुमाह प्रात्मेति प्रात्मतानार्थे हृत्सथ्यापणाभ्यासयुक्तोऽशेतहामना
दिसिद्धेयनेनात्मरोयकफलयिन्तिनत्वशीलेकेवनदेन्नातिभावः यो पुथमो सोदिचलवेर्वे शुद्ध्यणाः निरोलाः प्र
णाः यस्मिन् ४ प्रात्मकपिलादर्शनप्रपयमस्त हत्रादेवेत्याह ध्रुनयेति ११ १२ भेददृष्टोत्थस्यानदृपायाेस्थिताःव
येनपक्षामः समाधिनाचापेकतागतास्तयोराहशावीस्ततान्मपणमपच ११ १४ इयनाड्डीलिमिथ्येव प्रसेमि
ष्याध्यानिः क्षानामास्त्रिष्यधलिवतर्षधिषानविरूपाश्रन्यथेवालिनप्रनीयमानमद्रूपेणार्थः १५ १६ किमि।
आत्मनन्वेनपयंन्याधारणाभ्यासयोगात्मः इह्रोनयाभवन्मगोवर्यांख्रनिरोलः १० गुणयावस्सेचारपर
याद्भिमिरः किता इहास्वनगादाधारभूनस्याकतत्वात्मिका ११ पुनर्हामिनगायज्ञहृष्टतंवनगद्धितो ।
असञ्जगत्यद्यांर्थश्रसंत्यन्यानिजगत्यपि १२ वयंतानिनपश्यामोभेदद्ष्टोस्थिताइमे वाधेकतोगता
स्ताथुपश्यामस्तानिवीक्षणात् १३ घटे पटे वदेड्ग्रोवेतत्वेभविनेनहि जगोतिसातिसर्वज्ञपिसायामि
वमवेदा १४ जगज्ञामन्यथाप्राप्तिः किलस्वस्तुरोपमा मिथ्येवेयं कृनामाशोविरूपास्वप्ननालिव १५
परिलनासतीयेषाध्येयांविनिमसेकता गतानेनविमर्शनिशिषास्तश्रममाजन १६ अथात्याधारणाभ्यासात्व
देभूतमवेषायदिदंमात्मपाणगेतितन्त्रसमीपगमनसामर्थ्यंकालेऽयुक्तेनयोगमाह अथेति अथशब्दो
कनिर्वेदशाम्यनंतरस्वविराणवशाङ्दिते आत्मीयेस्ताभिलषितश्रात्मतानाऽग्ल्लवगश्पसदनश्रवणम
मनाद्यर्थेवडपदेशात्ताधयिनमिकेसाश्रनयाभ्यासाभ्यासकेजगन्मशोदर्शनहेतनपरणाव्यतिरिक्तानास्त
चासिद्धश्रेष्ठाऽगनरमेचाथपरमनः कल्पितमस्वाधोऽप्रवेशसिद्धसदर्शनस्वभाषणाहिसिद्दिहेतनोचडोता

इति श्रींगात प्रकारेण गीवस्थिकक्रियाधिकारे परिच्छेद नामिक माथेवपरिन्भमेत्यालोक्मायया शाक्तिविस्यमेव परिज्ञ।
यमेत्मानुविधानिरस्तावरणाशक्तिव्यत्वना मयेतिविशेषरस्यधे' अयवास्वां ऐंनमाथेत्वमान्यिको पाधीनत्रसमय।
तोऽपिधिकक्रिविन्भमतरज्ञानकथाउत्राऽऽनुग्राहको शक्तिराविर्भूताज्ञत्वंविदेवसर्वेस्थविन्भमतरत्नितनत्क
प्रेतियोन्य १८ भवनेनउत्पन्ननेतिवृत्तेनेन स्थानिकिनकेवलविनिरेवइत्थमिवकालत्वक्रियेवयोतमानास्ता।
पतिपरिस्फुरति १९ अथानाप्रतिकृतिरोगाकरइति शनिकृत्याविनिकन २० अवनिवृत्तस्यवतिवृत्तेकादस पदथा

इतिमायेवइच्छाराविक्रक्रियापरिन्भमेत इत्यमाधत्वसहितानाज्ञात्वीयाक्रिनामया १९ प्रवर्तनेनिवृत्त
नेनेदकर्मोक्तिकानिर्वितन्द्रव्यकालक्रियाधाना शिविनिस्वपतिकेवल १९ देशकालक्रियाइत्यमना।
सुखादिकविदे विक्रिलाक्रमेवैकविज्ञानत्वमयोदय विदेवेयशीलाकारमवतिवृत्तिविधनो ग्र
मस्याज्ञराज्ञालमकृतं सदनयथा २१ क्तिानसनमात्मानजगदित्यवकुधाने अनायत्ताविसायत्ता।
चिन्नादितिशत्तापिचितन् २२ क्रिकिलेयमनायतासायमासीतितिबोधन' साकारापिनिराकाराजगतो
निसस्थिता २३ यदत्वमेविदेवस्वरूपबोधमेवपत्नेन वेत्तिनहरिदर्शनपाषाणजगदाक २४

न्यय २५ विनयदेवविपरीतदर्शनभ्रान्तविन्त्वभावादेवन्यात् विज्ञानेतिसाधनादेशकालकृतपरिच्छिन्ना इ
तिएवंविधवस्तुकृतपरिच्छेदमपिगता २६ निराकारेपिसाकारासतीजगतोति शंकानियस्यास्त्वयाविधातिवे।
परीत्यनसंस्थिता २७ यदनयथास्वमेविद्यामेवस्वरूपपत्ननवेत्तिनहजात्वरेपिजगाचिद्धमेवेदजगदाक
तिपाषाणमपिवेत्तिपश्यति स्वप्नवदेवप्रबोधवादसाम्यदर्शयति नसरतीति २८ । ॥

पर्यासिसम्वेदनरागादिभ्योनामिवहृष्टश्रूपः ४९ पवसतिश्रुभ्यासेपदपदार्थेनेनतान्यनतानिसद्वेवसर्वत्रैवभि
न्नसनया सत्येवनाता मात्रत्वपि क्वापि किंचिन्न्यपि श्रुपसपिन्पाकश्रुपवाद्दपदार्थेनेतत्कापि किंचिद्पिवि
न्ननूपकोनि रिक्तमम्यथोयिन्वाकामिनिफलितभिन्नाद्दतानीति यथामहाभ्नभोनवेदाकाशादिनभेदता
तामहाननभ सत्तयासतिश्वथूः सन्निनश्वातानिजसात्म्यविपरावराणि भून्यान्यपि चित्सत्तिसङ्कवतीत्यर्थः

नसरतो हसविनोनचक्रपरिवर्तते नाया पर्यास्मन्यत कचत्येतश्चिद्वपुः ४८ नमहाकल्पकल्पा
नसविद्धसविदवपुः समवनिश्चश्रूपा पर्यासीवपर्यान्ता मनोलिमात्त्येवनसनिर्वाणेनचिद्वपुःसवो
नैकरत्नो नभोनराशीवमहानभोनश्चितनिस्तानिपराचराणि ५ वसिष्ठमहकम्पनेजगत्त्वन्ना
वासनेसप्रतिष्ठातिमेदि कुड्यादिरूपाणिपरब्रह्मनवयं हृदहदृश्यपदश्रयाम ५० इतिश्रीरामाय
णेपि शिलातज्जेरान्धिनाम्सप्ताशीतितमः सर्गः ८७ वसिष्ठउवाच इत्युक्तोभगवान्ब्रह्मलोकतनने
सह वसिष्ठानेनानेनसमाधानगतोभवत् १ ओकारोहाईमात्रोत शान्तानि शोषमानसः लिपिकः॥

देवसिष्ठम्नानिस्तस प्रतितम्सरा कनकचैकान्तकत्स्थिनेयाननेनिज्ञासनेसमाधिनासनिनिर्विदेपसत्वेपदि र
मानिमकस्थितानिश्रुयादिजगद्रूपाणिप्रसयेनपरब्रह्मजनन्द वपन्हेराणराभौपाधिसदितमूलात
नवाधिनपरपदकैवत्नाख्यप्रयासदृत्यर्थं ४५ इतिश्रीवाऽउत्पा॰ दे॰ समप्तितमः सर्गः ८ कल्पनादेशवेयाशा
मकस्योपशामक्रमात नकस्थितानाभूतानावार्णितेप्रलयक्रमः नविद्यतेश्रोन ब्रवसानेऽनवतुत्यानया
सान्ज्ञयाविधिधत्समाधिलत्यः ओंकारस्यउमराईयाश्रईमात्रातदत्तनोदविडपानिश्रानाव्योनडरोणक्रमा

नशिष्येते ये ग्रामाः स्मृतिबीजभेदाः यसोनवस्थितिधाभूताशोनास्पनी आकाशवद्दर्पिली शून्यस्वभावा आसीत् ३ इदेन
दीयमनरेरहस्यमेकथमहाती सत्रारूपमोहिनी निस्थलस्तत्त्वकारतल्लक्षणार्थं संदिनप्राणवमा आशक्लित्।
क्रमेणास्ववासनाक्षयात्मानः ईश्वरो नरस्तत्त्वभावे स्वाद्युविषयाविद्युपाति अतः मपिसमाधिनाभ्यासेनाभेतविद्या
मङ्गृपः सन् तत्सर्वमपश्य नशुईशुधीति यरोदेलिङ्कस्तरपश्यमिति अपरोहोकि स्फुविक्षया मेनैवदोषः व
विष्टुसमाधाभात्माग्रहणामसेव्याग्रोस्यसमाध्याद्रढ्रहणामसेव्यापरोस्मिन्नभयोपपत्तेः नवैवनस्यका।

नमेकमनुस्मरंतीसानवेवथानगामिनी वासनासोरदोषोबाबाजालाकासस्वरूपिणी २ परमेष्ठित्वमेक।
स्यतींसमलानवेमपुषि सदेवानेन्तविक्रोमञ्झुपापश्यमहेयदा ४ यावत्तकल्पनन्तसर्विरसीभवतिस
णान् नथवात्मनयो बोध्यौ सादिहीपपयोनिधिः ५ नृणगुल्मसनासालिसमद्वबनपालना समसेवा
ततमोत्तमभवा चराश्रवेःचानेः ६ किलनस्यविराडामा द्रुपंसारो कदेखना साविभेतिमहोनेनतदसे

नन्तबोधकभावसद्भावसमभोविरोधः सामीप्यातिशयेनाविभक्तस्वभावं नरालसकवदर्शनान्नस्यकास्तनो।
एवोरणायिनरूपपत्रेति ४ नस्यविधेः सर्वात्यन्तेश्रानेश्रानेनन्तराद्यास्मायणाय पायावद्विरसीभवति तावन्न।
क्षेवतथवसाद्विहीपपयोनिधिरुव्योः तृणगुल्मादिसमद्भवनपालनातथा समसेवजलादीनामपि साक्षि।
सयोन्तमात्वोनिपरोणाञ्चवः ५ ६ समर्षो विराडयः सर्वदेहव्यापिसंवेदनसास्वरूपसंहावेतस्यावेशनहतभाव
रादेहावयवपद्मादीनां चैवस्वबोधानिग्न्याभावेनात् किलेनितरसंवेदनस्यानन्त्यवेदनोपसंहारस्य उदयान्तावि

श्री
वा. नि.
ऊ. टी
५५४

९ अथपथ्यद्दलानि प्रकाशानि येषेति ॥ ९ कथं विजेतव्य भूवेलेतन्न पंचयति सेयमेनापि सेवं पंचदशभिः नवमजु
घागानशादेोकलिकल्पघमपि निमित्तमिष्याद्यायेन तन्नपंचप [illegible] इदं घुतेष्टा
दि ९ दोषिशेषः राजाचोभा गुणपरलवैः ॥ पोपवृन्नमदेनीहारैः प्रसिभिन्न प्रसरोभास्करोदयो यतोनास्मादिदंदि
भिः नक्षितासा पायं नारी वेतनपवनसहाङ्कः सभिदेवासनि मित्रो भितेस्वाङ्कला ११ ॥ जलयोसैभ्याद संकिते।

यथास्माकमसे विसेवगाली विरसभवेन नयाविरिंचसंविनेहं तावै भूयं मागता ९ सेयज्ञासे दूतानीक
महोत्पातमवाहना दुष्कृतानां निर्देशनरवेन्नातमानवा १० उभिहाकोडेदोस्थितदैन्यदारिद्र्यतुभे
ताः उःखीलाश्चेव वनितानिर्मयोदनराशनः ११ पासमभमदनोदारप्रसिधसारत्तयेका हेहिमात्वसह
उःखिव्यसनिव्याधिनाविताः १२ अग्निदाहजनाशस्युद्दशोकभ्रमद्दता श्वपचपश्चात्दोसहकाह्वे।
श्रितपामरा १३ अपांकितमहोत्पातपतनं पर्वतपत्तना पिशुनश्चोरियमन्यपंगुपिना सारहजना १४
अपांकितस्थलीमध्यसंजातासाधकूपका वर्तेसिकनारीणामासन्नजनभूमिषु १५ अहप्फलाविल
जनादिवशूलचनष्याया।

स्थलीमध्येयत्र चावनजत्तासाधकाश्व नतास्वर्वेनः संजातः अगाधकूपकाय सावर्तीसेक रायनारीतामध्येयो।
ऽसन्निध्यास्याविवाहविने दविवाहाद्यासक्ताः सजनाभूमिपापायसा १५ अथनघनश्ऽ्रेजदम्भादिम्भुते
विक्रियाप्रहारादिनाद्यजीव्येधानयाविधप्रविलजनमाय पितपितः घुसंतदेवमूलमपत्नीयेयेषु न
याविधानिचमघ्याघ्यानिपशोवेशोभराः मूपवेवंमूलमपत्नीयेयासौनयाविधावनिताप्रसभावशिरः

कासन्देवमूलमुपजीव्य येषां तथाविधाने यत्र मान्नो गुप्यामिति मे प्रदायत्वात्स अथवा अरुदन्त्यनिक।
सर्वेलिधानाः प्रदस्वव्यवो प्रमोदितहृत्यनिक्रमः शिवाः स्तोगः कैपा प्रसिद्धापवृषादेवपानते व्याहृय
अमूलरोगस्व्यवाप नक्रदनदेतवायेषामिति यथायोरो योऽयंषोषमारवत् ११ एवङ्करोन्येवमूलानीव
प्राणिक्रन्दनदेतवायेषानथाविधन नसमाचाभायसा एवमत्रेपि ७ अथमे पूर्वेस्वधर्मोक्तापरेमेने सर्वेना।

दुःखवीस्लसमाचाराद्दूमूलादिलभ्रना अधर्मेमूलवनिनापानमूलजनेष्याः ९ अधर्मेमूलवा।
सिनाऽयाभ्युवानमूलिनो दुर्भेनाखिलविनाप्याविषहिदनसजना १० अनार्यवसधापासानदना
दनपडिना लोभमोहभयद्वेषणारोगानोरजा ११ अपचमानापिदुरखाद्धामिदनसाहिना अनार्य
नयजाकद्परापर्येनपामरा १२ दस्मन्नत्रपुत्रग्रामदेवहिंसनसमाप्रया अपानमधुरारभङ्गःरवेदार
रभेणुनाः प्रासमोलालसविलसमक्काय्यैवेधुर्यधर्मिलो सर्वोपदुपनायोनाक्रमेणान्नादिगणाः म
स्तदोषपुत्रग्रामानिजनाखिलभङ्गा रोद्रपमालभंसाभ्रजऽपलोहामराखरा १३ वसिनाऽशास्त्रपानैर्वेदवा
रोषमूलिनीरोगानैवसाक्रदाडुजेनाश्चोरपिगुमादयो रिवलजनाः विनाप्रापयत्र १४ १५ अन्यमासिनः स्वधर्मा
न्यागेनपरधर्मप्रसूताः पुरुषाधरुष्याक्रोधनग्राभिहताः सतोहिनाः स्वधर्मापदेशारोपत्र अनाराननपरेषाम
क्रदेरोरस्नेनन्यरात् अपयनाः पामरा यत्र २ अन्यायानिनविनिर्मेरगाकालेष्यपानमधुरारभपरिणामेपरलो
केचण्डः दुःखदुःखद्रवेषणां तथाविधाः भवनाः अल्पायुषा यत्र ४ प्रासमोलासनमन्मथाचरनादिकायेवेधुर्य
येषां तथाविधाः धर्मिणो पापिकोननायत्रसर्वदोषामापदः उपनायराप्रज्ञानेयस्मा २१ रोद्रयमालेधेनहि।

श्री का नि उ टी

२२५

इभेनानामजानामाइरावतश्चैतदेनेष्टु उत्तरेवे अनिकुलस्य रहस्यमा' नाभिकोदशैदेति जीपसोपगमुपि।
श्रायेजनमामानतसमुदायमा ४४ सर्वेजनउत्तीवर्जिना इतिवर्णितप्रकारेण श्रवणमुलाणि विधानेवि
राइद्वारश्चके पार्थिवेधानामानवेदनेउपसहृतश्चैतन्यसनिधूयिवी हृष्टुवे भुयांसपवेनि पेशणान्वय' ४५ श्रा

इभेमाइवरावभरोदनोरवेदरी न श्रिप्रमाणजनितामननायानप्रणीली २७ नीरसापोवदेशा।
नासर्वदेवनावर्जिता इत्यसर्थापिंवेधानोश्रयेतमानवेदने २८ इत्थिवीमहुवेभुयांसपञ्चमहता।
याज श्रुतलक्षविदुन्मक्रोनसधान नयोन्मात २९ यदाविद्यभितामापीमहानिर्यातसवनान स
मुन्मायोपंमयोहमोणावाविद्ग्नोतोम' २ महत्नाविकृतिगानमनस्ता स्यायिण' वीविविदोस।
विन्यासे देला विपिनसावका' क्लोनवद्नावतेविवर्ते इतिनाख्रया' महाभ्रममनउन्मानत।
गानेनसोदिषाः हृदहृत्कगुलायनेगार्जेनोद्भववादेता' शीकरोधमहाराश्चननसवलितावल' १
चेरखुलचलडीरमकरदर्शितात्ता उत्तममाकराकालइमकानातिनादरा ३।

सञ्जलायान प्रलयान
एवं प्रमागादपिचेतसोपसहार' रसमाधीरात्रो एलिर्मगेदत्तमासीदिभाइ अथेत्यादिना २९
विकुमारे शविलसजला. २१ वेलाविपिनाजलावका केटका' २६ महाभ्रेरमद्रिहतेऽगानवरो ख्यान'ना
नभेरदिशाश्चये २। हृदहृदिर्घरलगुलायगानेरावनेगोर्जनेनउद्भवा कृजत'पवनकराशेषा १ स्वसवेगा
तर्धाप्यायनेमतरजयाधंचलज्ञ्यरशेभोचलद्भिले यापोचलद्भिवीरमकरेशदर्शितानता' ३। ॥

२१ अन्यालिहकल्लद्रिमेकरोकशाः नमस्युराः वृहंतोघनाम्बुपेटं २२ २३ २४ २५ दूनाः प्रस्यःसविरोधिद्भुत्रयो।
येंः २७ मस्तुदिनैकत्सायोग्रोनैः वनस्पैर्ल्लेनकाननमिवकृतं प्रवरमाकाधये २८ महद्धिकैर्विभ्रमैकुलो
लेरेचलाइम्यावलितोः रत्नपात्यादिप्रभाभिसंघ्नवीरेभ्योमिरेवात्मभ्यघनद्विविदेः रजसाः २९ निमलेरत्नाथै
+ दी२ नम्यरंग्रेश्वेसुरेपयाम्रानद्यारग दरोभोहेयादिप्राविताः नमस्युरदेवाद्पोयो ३० दी२ +

दरीविहारणप्रहृसिद्धादतज्जलेचराः उमेदसन्महात्सभ्रमनारकिनोखराः ३१ अन्यानमकरकूत्र ८
नमस्युरस्वहूतनाः पारस्येंगर्मिसेरुग्माकारकदुमोहताः ३२ तमस्रालमालेश्यक्रान्तारापीतभास्क
राः सुन्योन्यकेलनयात्रप्रविदीर्णे मेद्रभिन्नपः ३४ नदपर्वतल्लेनादनरेखाकरमेरुस्ताः राजेंद्रिहिरिदो
मेहविश्वसुन्नस्नवारयाः ३६ भूपाठरगुणाक्रान्तालग्याइवहस्ताश्रयः तारभवर्णेर्द्धविद्वाविनतमभ
स्याः ३७ प्रलेदितवनस्पहल्लूनकाननिलीनावदाः सपक्षपर्वताकारनदरसीनावराः ३८ महाखव
मरुक्तिभ्रमकेलावलयावलिताः चेधमोरगीविख्यातपतमपतमरदद्गताः ३९ उलसहिघसावृनो
मोहिम्रमकरोत्कराः विमज्जग्रिलसायतेनिगीर्णमीनिकंदराः ४० दरीदलनसम्भ्रमरपदलनहेन
राः स्फुरल्लेवादरीपोतमग्रवीचिजलेभकाः चालोलवलनाक्रान्तविदपिमातकक्रूपाः ४१ ये मेदवस्तथा

गावेनैर्निगीर्णाः गिरयस्तकदराश्रुयेयो ४२ दरीदलनवधामसम्राजेः स्फटिकादिदृषद्र्घनैर्देवताः दक्षतदये।
निपावत्स्नोघ्रसंविघदीर्घदरीयानेषुमरगाः प्रविष्टाः बोधयोजलेभकाः पारेयमभेदाघया ४४ यमस्यदस्य

या लीलालकेषु वनयूथेश्वरविभ्रमानीव [illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] विभाग [illegible] [illegible] [illegible] ॥ ४ ॥ उड्डामराः [illegible] [illegible]

[illegible] ॥ ४ ॥ लीलालकेषु वन [illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] [illegible] उड्डामरवन [illegible] [illegible] [illegible] लोलाभोगिविलम्बिता [illegible] ॥ ५ ॥

मिव [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

केनवोऽध्याति [redacted] क.एमकेनवःपेनतमेनुः ५१
तांतोनाहेयवत्वमयाद्रवनकादिदूरवर्षेपुनवारंवकेनग्रिमाच्यानपेनद्युयमान्यानि क.ऊ.द्योदिमवःनमसुभ्रुवे।
स्त्रान्यानपेजयद्वरजीति कवदिनेनान्वयः ५७ कारणागाजकथाग्रा उनककानिविधारणासकत्योपसहारा।

प्रस्फोटोवपनंनीयोर्विंशतिरवासैः आवर्तवलनाकाराःकेनवःपेनरेवरान् ५१ द्रुमसमपात
नाःसिंहरअग्नागरव वाउघ्रानमेसोभूमेरूदगुहारयदिकृदाः ५२ वलजालानदारोपार्विविधोत्पातपं
कयः पुष्पादीन्यवरादीनिविद्योत्पन्नानिसर्वतः ५३ द्विविधानिमहाभूतान्यसंसोमभापयुः वं
द्राकोनिलसंक्रान्तियमाःकोलाहलाजता परिपानपराग्रामसम्बन्धलोकगतेस्थताः कंपेकरवाराः
वैपतन्याद्पञ्चयः ५५ भूमानभवन्मुगिरीलारोलनमदयः भूकंपलीलवेलासमेरुमंदरवंदराः
येनःकल्पान्नमनारक्षत्वकश्टयः लोकालरादिगवारिंधिकाननानन्यानकल्पयवनेनविद्यो
हतानो।

उपेलिनुनि ग्रस्तरादीनिपद्योदीनिवेनिहिविपान्यपिमहोनिभूतकाहवाखानिसंदोषमभापयुः ५३ अस्मेल।
कोगतःईस्वरःसत्वाधिकानिवर्गहकःप्रभावोयेषानयामिथाःसे ५५ ५५ ५६ लोककालगणयद्वयःपुराणि
वारिधयःकाननानिवेन्यनदोतसर्वजगत उत्पात सहितेनकल्पपवनेनमिथोत्यान्यहतानोद्त्यमानानां
मनानांकोलाहलेःरुद्रवाणगिरीश्देनप्रभियानीप्रमितःपतनपीलाम्रापिदृणानितरयनीति ॥ ॥

श्री
वा. नि.
उ. टी.
२४०

त्रिपुरे दैत्यसंचरत्स्वस्थानां वेधकाणां शीतांशुभूषिताः ५० इति श्रीवासिष्ठ॰ नि॰ उत्तरार्धे पञ्चसप्ततितमः ७५
धातवः शाणानिरोधनवातस्कन्धस्थितिरयः नद्यस्तेनास्तु नः खण्डवर्णनेत्रविनाहस्थितिः विराडात्मा निरवयभूवि
शाणान् आकाशवनितास्तु देहोऽपसरन्नेमारुतवनितसति वातस्कन्धस्थितेनभोमवावायुः स्थितिग्रहणत्।
ग्रविमानादिविधारणामयोरानन्याज १ नेवानस्कन्धास्तस्वरूपं यथाशामाः क्रान्तेषु उपमेदनेषु २ स्थिति।

कालाहृसेमनारंभूत्वविकीर्णावीर्णरशानावेविपुरस्त्वामिवानी ५० इति श्रीमहारामायणे निर्वाणप्र
करणे कल्पवेताभानामपुरुकसमतितमः सर्गः ७ श्रीवसिष्ठ उवाच अथात्मस्वनिशाणन्तरे भुवि नेभो
भुवः विराडात्मनितल्याजवानस्कन्धस्थितः स्थिति १ नर्हिन्नराकिलशणान्तेनकालेषु नेषपि मरुत्व
के स्थितिर्कोत्याधमेभूते कथा शिली २ वातस्कन्धसमाक्रान्ते क्षणशाणाश्रुने समं गतेपरितस्यसं
स्थितेतेभमाराने ३ निराधारः सवानाग्निदाहोल्मुकवदापतन् वामयलापानरोउगानिकाश्चा
भूतले ४ कासयाकवलनेहसाजनाङ्कलासयाः प्रशांतपवनाधाराविमानावलयोपतन् ५ ।

मार्जुकोम्पकाः सेउपसेउपसंहारेणासम्मावस्थाना नंतोभमाराणेस्मृति सर्वाभिप्रायिदाहेऽशीनेहल्मकैः
स्वल्पस्ताराः भूतलेश्चासमेतात् अपतन् ४ नगानंद्वे उत्थितस्फुरस्फुलनकलस्फालयाः भोमस्या भूताविः
मानावलयः कासविराकेनचलनविद्धिभोगान्नलेकमेधेयोनयाविधाःस्तेनःप्रपतन् ५ ॥ ॥

स्थानीदीमाना ९ केवलंतदिसिद्धीनात्स्विसृनानकानामसव्यपवाद प्रश्नमेत्मरति मुक्तावाक्यापरेणसमर्थ्य २ इत्यादिनग्रंथेः संदिग्धानिमेदादिनगताति प्रश्नस्य भूभूमेमेसे शितविषिविवरागिवयेन्तः ८ ननुव्यसम स्थूल देहोव्यसाउपेयाविगादनतन्मगंतं सत्यलोकानिवासीयन्मोक्षदेहस्तन्नमन वास्विन प्रतिभासिकएव नचसो पितसांसूक्ष्मसदेहएवेतियुक्तं विराड्देहानेस्थित्ययोगात् नहिकस्यचिदपिस्थूलदेहानं स्थूलदेहान्तरहृष्ण

प्रश्नयोन्मुखतायानेकावसाकस्यनेयेने सिद्धानाभावय् शेमनिद्धानामर्थियामिव ९ प्रश्नमस्यावबेक स्यमाहनैवेत्यनन्तस्वनस्वशात्रायपवयेमत्वा सिद्धमतनजयोपपन्नं १ सकलव्यवृज्ञातानिसेद्धादिनगता नीच येनभूकपतेतालस्यशिरासमसभूभून १ श्रीरामउवाच विनिसकलस्यमाज्ञात्मा विराड्व्याजगाद्दव

नवासभावंयित्तशाकायएवमतिमानमेववक्तमेलिरेदे शतिभासिकेत्सामदेहस्यायेश्रोतापसहारमकलेनक थाविराड्देहविषभकुमालसानीयवातस्कधादिन्नय नहिस्वमदेहेशानाद्युपसंहारोनमस्तादहानेज्ञात्र न्यमिद्धस्यूलदेहस्तयोरटप्पनन्तन्याशायेनशापाम शाकनेविनिसकलस्यमाज्ञानेमादिना व्यासाचनन्मेव। श्रितिसकलस्यमाज्ञमनस्तदात्मानगारूपश्रमाउपशरीरक प्रसिद्धः।

तस्य संकल्पमात्रात्मनः पश्यतुः स्वस्य भूलोकादयो लोकाः । एवंगुणवपुषः किमत्र मूर्तस्य मनसो मूर्तानि गानि किं भवेत्तिन दा भूर्लोकः किं स्वर्गपादः सत्यो वा स्वर्ग अकिं मम रसातलं च किमशक्तो वा यच इति भागप्रश्नः १ असत्त्वाच्च तस्य त्वद्देहोऽपि मूर्तत्वं पार्थिवाल्पपरिमाणत्वेन तस्य एतानि प्रति विस्तृतानि भूरादीन्यगानि क

किं वेगेतस्य भूर्लोकः किं स्वर्गः किं रसातलं ९ कथमेता
नि वागानि ब्रह्मतस्य स्थितानि च कथं कस्तोतरे
तस्य स्वस्यैव वपुषि स्थितः १० ब्रह्मासंकल्प
मात्रात्मा निराकृतिरिदं स्थितः जगदि
त्येव जातो मनिश्चयः कथयेतरः
॥

कथं स्थितानि तस्यापि विस्तृतानन्तकाल्पनेन ब्रह्मणा ऽऽत्मना पृच्छ्येत तर्हि स्वस्यैव वपुष्यपि तस्य ब्रह्मणोऽ स्यान्तः सत्यलोके कथं स्थितः ९ किं च ब्रह्मा संकल्पमात्रात्मा निराकृतिरमूर्तश्च इदं तु जगत्साका रं स्थितं इति मे निश्चयो जातः अतः इतरत्साकारान्तरमस्ति चेत्कथय ॥

तत्प्रथमे एवं स्थूलदेहस्य मनोमयदेहानन्यत्वेन तद्व्ययवत्त्वेनात्मभावयित्वेभ्यः सिको मलोद्भवास्तेनतव
यति आद्याविन्यादिना आशानो सर्वाभिन्ना याणो दिशो चक्रो शानो भूमानेदात्मकत्वादेकमेवप्र
के ११ तदेतत्स्वमाकाशे स्वरूपमन्यनन्त विकासमनापद्यमानमेवस्वामाकाशानो वेद्धो द्वितीयचेद
मिवकल्पयन् परे स्वातिरिक्तं वस्तिति प्रबुध्यते १२ तत्र बोध्यबोधबोद्धृभावलक्षणत्रिपुटीमन
नेन संयेनभ्याहृतीभावमनोवेषम स्थितेन तथाभूते चेतनेनजीवे विद्धिस्वरूपमन्यजदिति यदुक्तं तद

श्रीवसिष्ठ उवाच आद्यन्तादृष्टिहीनात्म सदासेन निरामये चिन्मात्ररूपमाकाशमाशन्कोशेष
कस्तरके ११ तत्स्वामाकाशतावेतनत्वमित्यवबुध्यते स्वरूपमन्यनत्रिनचिताऽवनितवेत
ने १३ विद्धितद्वतनेनजीवसंज्ञत्नात्मनः स्थितं एतावति स्थितिजालेन किंचित्साकृतिस्थि
ते १४ शुद्धत्वामेव विद्यामस्थितमात्मनि सर्वदा यदेतस्य तिभानेन तदेवेन शिवात्मनः १५
अयतन्मनआभाति भाविताहंकृतिस्फुरत् संकल्पात्मकमाकाशमात्मास्मितिमद्दय १६
तत्संकल्पाद्विहाभामनभोहमितिभावित अनेन तत्त्वान्तभवत्संनिवेशाद्विभवाद्ये १७ ॥

पणाटयति एतावतीति त्रिपुटीजीवभावपर्यन्तेन स्थितिजालेन अभ्यासेन संपद्यैवेत्पुनः किंचिद्विषया
कृतिपरस्परवावृत्याकारसहितं तत्पंचरमार्थतः स्थितं किं तच्छुद्धत्वामेव शून्यमेवतिपरामसंबंध
१४ किं तर्हि स्थितं तदाह विद्यामेति १५ एवमभिमाकारभावनादसनेव तत्त्वेनापि स्फुरतीत्या
ह अथेति १६ अहंकारकल्पलीनतं स्थूलदेहकल्पनापित्तस्य प्रवस्तभूतवेत्याह तदित्यादि

१८ यदिदं देहशून्यमेवनादिकं येमाकारमनुभूयते तत्राहशून्यमेवेति १९ पलयमोहादिकल्पनाघ्यनुमेवे
त्याह संविदइति कदाचिशाम्यतीत्याह यदेति तदाज्ञानमितिशेषः २० २१ यथाभूतेयस्मायस्मै
वसन्तस्येतानामिथ्यावासनाश्रवासिवेवतन्मानिशाम्यति २२ अस्तेवतथाप्येतद्भवायत्यहं किंसमा

वेति भावितमाकारंपश्यन्पन्नभवाम्यपि संकल्पकालमके शून्यमेवदेहइतिस्थिते १८ शून्यमे
वयथाकाशिसकल्पनारंभवान् पश्यन्नेवमनोदेहविवेमेवानुभूतवान् १९ संविदानिर्म
लत्वात्स्यावदिस्थितयाविधं अनुभूयतेभवनेस्वछयेवोपशाम्यति २० यदातत्वपरिज्ञान।
मस्यदोषस्तदातव इदमेमरणविडिशून्यमत्यसिवस्थितं २१ यथाभूतपरितानादवशाम्यति
वासना अदेहतानिरहंकारवन्तेमोहोवशिष्यते २२ एवमेषस्यब्रह्मास्पवदेहजगत्स्थिते
विनाशोब्रह्मणोमदेहोयस्तदिदंभात २३ संकल्पाकाशइपश्यन्मया आतिकोमिता तदि
हिजगदाभातिब्रह्माद्भुताकृते २४ सर्वमाकाशमेवेदंसंकल्पकलनात्मकं वस्तुतस्त्वसि
तजगत्वमामंबेतवकविन २५ ॥

हितेनाह एवमिति २३ तथाचब्रह्मास्मापिश्रोत्येवस्थूलदेहत्वेविचारतत्तत्दीयमनोमात्रत्वमिति
तदंगेपसंहारेणोपसंहारःसिद्धइतिभावः २४ नागदुन्मत्तवस्यमेदहोणेपसंहारेणस्वमस्यादिलो
कोपसंहारवन्नातदुपसंहारः इत्याशयेसकल्पाकाशमात्रत्वादित्याशयेनाह सर्वमिति २५ ॥ ९३

यथामलत्वमेकरूपत्वेनेयमित्थिद्रष्टं संभावितमित्याशयेनाह कोऽसि किंरूपं वकेदेशकालादि सर्वप्रकारैर
पसंभावनीयस्य समर्थनार्थं २८ सदेहसिद्धयापि यभावयतेयल्लोकेनिष्पापेच्च सैव शान्त्या शून्यकेतम
कुत्स्नमेव यत्र जगद्भावन पश्यति ३० तदवस्था आह नाहमिति आदिपदार्थधर्मोऽवस्थादिभाव।
विकारामरहेन ३१ इत्तविवर्तनाकिंचित् अहत्तमपि वर्तनाकिंचिद्वा ३२ तस्मादहमिवतमपि एवं

कविन्मात्रमलेखामिकसैवाकेवलाजगत् किं नायते किमज्ञानिकारणं सहकारि यत् २९ श
तेनालीकमिदं तातमलीकं परिदृश्यते शून्ये लोके सदेनलोकमेवं यथा शून्यकं ३० तदादिक
वाभासविन्मात्रेयदं तस्वतः आत्मनामावेहेन स्पदलनेवमाकृतं ३१ इदं किंचिन्न किंचिद्वा
हंताहंतविवर्तिनि चिदाकाशे जगादि दिक्शून्यमेकं निरामयं ३२ श्रोत्रशेषविशेषादेनेन राघ
वसंस्थितः सर्वकासनिर्वानसमेव स्वानिर्ममः ३३ निर्वासना शांतमना मौनी विगतचिन्ता
पलः सर्वकर्मरूपथा पाप्रकमावाप्नसंग्रहः ३४ अनादिनिर्मानुभवाप्यकः सपर्व पन्न तस्य
मन्यत सत्यानुभूतेननतुभूतयाय स्वविस्तरात् हस्य महाहशाम्लाः ३५ ॥

परमार्थतः संव्यवहारे असंदेहादिरिव आसक्तिनिर्ममत्वर्थः ३१ सुस्थितः सर्वव्यवहारं कुरु
समाहितः किमर्थमेकत्राणाहत्यर्थः ३२ तस्मात्सर्वदृश्यत्वसैव तद्वृत्तानान्य अन्याकारपरिणामनिरर्थ
नभावाप्रतिनिकर्षः इत्युपसंहरति अनादीति सम्यगनुभूत्यभावकः अनन्यैकरसब्रह्मणीयः अनन्त।
भूतयः आत्मविनाप्य व्याप्तिवैचित्र्यैः सविस्तृतः हस्यमहाहशाइत्यर्थः ३२ ॥

श्री. इतिश्रीवासिष्ठसारे निर्वाणप्रकरणे द्विसप्ततितमः सर्गः ७२ इदानीमुपक्रमेभ्यो बोधदार्ढ्याय वर्ण्य
वासि. ते कथमिति मयावगतानीत्यादि प्रश्नानन्तरं किमर्थं नस्य भूलोक कथमेतानि वागानि कथयेत्यनेनेतस्य
उ.टी. निरस्तत्वप्रश्नद्वयेन रोगे हुतोऽनेन वर्णित शुद्धवासनात्मनादृश्यारोपप्रकारो पुन कमशस्तात्पर्यं तत्त्वसम्प
२४. श्रितासमानेरामस्तनाप्यर्थतः स्वतानेशादर्शयितुमिहावलोक नन्वर्थेनावहितोऽनिवर्तनस्मारयति वेध

इति श्रीमहारामायणे वासिष्ठसारे निर्वाणप्रकरणे द्विसप्ततितमः सर्गः ७२ श्रीराम उवाच वे
धर्मोज्ज्वलगुडिलेणुप्यातापि सन्मयी नास्त्येति न चोदेति किमप्यायमेसो किल १
उपदिष्टमिदं सर्वं त्वया बुद्धमलं मया भूयः कथयन् भिद्दिशृण्वतोऽना
स्ति मे रतिः २ ॐ स्वकं करोति वाचालं पंगुं लंघयते गिरिम्
यत्कृपा तमहं वंदे परमानन्दमाधवम् ॐ नमः कमल
दलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामचंद्राय नमः

त्वयाहिता सज्जीसत्यार्थविषया सर्वसादिता दवस्वयेनास्त्येमेति नोदेति च यतः अतो मे सर्वं साक्षिणी
बुद्धिरेव विषयमर्जनेन किमपि वाच्यनसागमं आर्यवचनेतिन्वयातात्यर्थं गत्या उपदिष्टं किलेति शुक्ल
बुद्धिविसंवादशंकापरिहाराय इत्ममया बुद्धमिति पिरेणान्वयः १ तर्हि किमुपदेशोपरमोऽस्त्वनेत्या
ह भूय इति २ ॐ श्रीरामलक्ष्मणभरतसीताभ्यो नमो नमः इति षष्ठाक्षरभारती नन्सत ॥ ॐ

सत्याः स्वविनाशात् असत्याः वा विनाशोऽपि न तत्त्वावहरेदेशपदार्थावलवनयास्थितेरर्थक्रिया संवाद दसत्कार्यपदार्थानभ्युपगमात्सर्वेश्वरक्रिमतिवत्स्थानि सर्वे शून्यतापादनशक्तेः पिसंभवात्कायपायासहविरोधप विहारोऽविभावः ३ मायाशबलब्रह्मण्येव तदधिष्ठाननिर्विशेषनिस्तुरमकब्रह्मानन्तमध्येऽद्भुता निराह एवमिति सर्गानुभवः प्रथमाध्यासक्रमः भ्रमः ४ उच्यते भूयसो बाहुल्याद्बोधावबोधवादल्पायेति

सर्गादिसंभ्रमदृशः शून्यतादिदृशः स्फुरणा नकारान्तर्विशेषमन्यो असत्यासनकारेण ३ एवं स्थितेन त्व त्स्वेनसर्वंबुद्धवानहं तथापि भूयो बोधाय सर्गानुभवं उच्यते ४ जीवमिश्च यदिदं दृश्यते किं विना स्थावरजंगमं सर्वं सर्वप्रकाराकारदेशकालक्रियादिमत् ५ तस्य नाशे महानाशे म॥ हाप्रलयनामनि ब्रह्मादिरुद्रमहेन्द्रपर्यन्तानामिति ६ शिष्यते यत्तन्मन्ये किमयन्मनादि॥ सत् यतो वाचो निवर्तन्ते किमन्यत्वगम्यते ७ सर्वापेक्षया मेरुयन्त्रातिवितताकृतिः तथाके वापिस्थूलशून्यसर्वापेक्षया ८ शैलेऽपेक्षया स्थूलत्वसमेऽसरेणवः तथास्थूलतरस्थूले ब्रह्माण्डापेक्षया ९ अनन्तकल्पनिमेषकालपरिणतेश्चिरं गोलतत्स्मिन्नसौ मन्याधिसकम

ता ४ ५ स्थूलस्य भूतभौतिकस्य सूक्ष्मत्वेन पुनीशान्तस्वैः सहप्रत्याकृतानुप्रवेशमहानाशोऽक्ष तेषु स्थेयः तिमावत् ब्रह्मापेक्षादिदेहानां परिणामप्रसरो भावविकारस्तद्धनितव्जीलेवा ६ तदपक्षिपु नेतद्वर्णयति शिष्याः स्वादिना ७ ८ अन्यापेक्षया सूक्ष्मो परमसूक्ष्मसदृश्याकाशापेक्षया स्थूले तथे त्स्यापेक्षया स्थूले विशालतमम् अपि ब्रह्माण्डादपेक्षया सूक्ष्मतरं अणुतरं ९ मानहेतुत्व सर्वसंहारपापिप्र लयादमानकालितनाटशापलयकालेचिरेहि परार्धपरिमितब्रह्मायुः कालस्तत्प्रमाणपरिणते अति

श्री. वा.सि. उ.टी. २५२

मायावरणात् स्वप्रमायां चिदाकाशः स्वमेवान्तःस्वस्वान्तलीनं तन्मात्रस्कारादिरूपं परमाणुतां वेत्ति॥ यैलोकयतीव १ भावयन् पर्यालोचयन् तत्पर्यालोचनेन पञ्चपञ्चिकृतभाव्यं योग्यहणादिक्रमेण सिद्धेव॥ स्वसङ्कल्पितत्वात् भ्रान्ति॰ नयनादीन्द्रियं चिनोति २ तद्विकारमालक्षणं तद्देदेन चित्स्वभावानि विकारोदितं निरूपितत्वात् तेनैव दर्शनाख्यमपि निर्दिशयति नाम वेत्ति ३ तन्वेकमन्यदपि यदुद्भूताभावा विरुद्धः कथं संपद्यते

अयैक एवोऽसदात्मेतो दिक्कालैरमिताकृतिः अंतर्महाचिदाकाशो वेत्तीव परमाणुतां ॥ १ ॥ असत्यामेवन्नामेतं भावयन्स्स भवत्यतः ततः संवृत्त्यशुद्धायैव निचिद्रूपतां ततः ॥ २ ॥ चिद्भावान्नुभवात्स्व तस्य चित्ताश्चिदणुतां निजां तामेव पश्यतीवातस्तन्ताद्दृश्यं विलिङ्गति ॥ ३ ॥ यथास्वप्नस्तु पश्यत्येकपदात् स्वमात्मनि स्वनयनस्वरूपं दर्शनं त्याविदन्नरात्मनि ॥ ४ ॥ ततश्चिद्भावस्वधोन्तः रेकपदादिवामिव पश्यत्स्वरूपपदात् दृश्यमिवस्थितः ॥ ५ ॥ चिद्भावशून्यपदात् निराकारोऽप्याणुतां पश्यद्रूपमिवादतिदृश्यं च तदाहितं ॥ ६ ॥ प्रकाशमनमात्मानि पश्यत् स्वदनुभावत उद्धृततां चेतयते ॥ ७ ॥ चीनमत्करतामिव ॥ ८ ॥ देशकालक्रियाद्रव्यदृश्यदर्शनदृश्यः अर्थातस्य स्वभावेन निश्चयन्नहितो ॥ ९ ॥

इति चेत्स्वमवहिताधाप्य पर्यालोचनादित्याह यथेति ॥ ४ ॥ तथाकल्पनेऽपि नवानलावेक्षणादित्याह तत इति ॥ ५ ॥ स्वल्पवेत्स्वस्वात्माबहितनिराकारानिर्दशपमिवदृश्यं च हितं तदाहेति ॥ ६ ॥ सवदृश्यमात्रावेत्स्वप्रकाशस्वमात्मनि छिन्नमात्मानं पश्यन् स्वदनुभावतः उद्धृततां मयवयं चेतयतेत्कल्पयति ॥ ७ ॥ तदेवतस्यतज्ञातस्य कत्वादेशकालादि विभागकल्पनामध्यविभवेति परं तत्तावदनावयविध्यासिभावात्स्वहितानिमिथाः स्वयंदेशेति ॥ ८ ॥ ३

नहिभागकल्पनाप्रकारैर्विशदइति चिदनरिति परिच्छिन्नस्यदेशकालायनवगाह्यतीत्यप्रसिद्धेरित्यभावः १९ नेदं वत्रिपुटीविभागकोपाधिभेदानोस्मद्विशसदालोकनेनिर्विन्नभावस्यवकल्पनाभवतीत्याह उपलब्धमिति इत्या गुणक्रियादिकल्पनाधारत्वाद्रूपं २० एवमेवकर्तृकार्यकारणभोक्तृभोग्यभोगइत्यादित्रिपुटीभेदानांतस्मादित्य त्वोत्रभिन्नत्वापश्चकल्पनेसर्वत्रकोध्यमित्याशयेनाहएवमिति देशकालवस्तुपरिच्छेदैर्मितासंख्यियत्ताहीनाहून भावा २१ तत्रूपादित्रिपुटीभेदानांतस्माद्विसिद्धावत्राहिकारणविभागकल्पनानानेयकोभवतीतिसदेसिद्

चिदन्येत्रभानेनोदेशोमितिनिम्नगात् । यद्भातस्तदाकालोयइदंनेनक्रियासम्ता १९ उपलब्धविर्द्धेवं
दृष्टाप्युपलब्धा आलोकनेदर्शनेनादृशालोकनकारणा २० एवमुक्तनताभातिमितानंतायवाक्रमात्
असंख्येवनभसिवनभोइपवर्निष्क्रमा २१ चिदनाभासनेभातेनस्मदेशेनदेहगो येनपश्यतितत्स्वः संग्र
होत्दृष्टामिति २२ चिदनुप्रतिभासोनःप्रथमेनाम्नार्जितं तन्मात्रप्रथमंतत्तामेनदाकाशइपिनत २३
चिदनप्रतिभाकाशोविरप्रवेक्षनस्थितिः अन्नसंस्थानविवशावेत्तनीद्रियपंचक २४ ॥

संपति चिद्रतीरितिविद्नोजीवस्यभातेभासस्तेनेसोराणालोकेयेनगालेकप्रदेशेनच्छिद्रणयेनवानींद्रियाण कारणेनपश्यतिलइश्यपंवत्वः सर्वोसाद्याद्याघत्तदर्शेनाम्पयेन्याय । समइतिसग्रहःसंदेहः २२ आकाशेदीद्रिय पंचकविषयेकेवनामनइभेदकल्पनान्यागावस्थानतन्मात्रशाहनोच्यतइत्याह चिदाविति एकेधोणाद्रियपंचकवि षयाणाप्रथमेशाकनेयआवर्तितंस्वरूपं तत्तन्मात्रमितिशब्द्यस्तन्याविषयतत्स्तदनदाकाशप्रभृतिस्तत्ततामभि नार्थः २३ एवंक्रमेणचिदाणापतिभात्तत्तणाआकाशपवहास्थितिःमनधिरःस्थूलदेहाभवतिरूपाद्यन्नसंस्थान

श्री. वा. नि. उ. टी. २४२

अन्तःकरणवत्तद्ग्राह्यकल्पनाप्रकारमाह एवमिति द्वाभ्यां शब्दादिरूपेण पुनस्तत्प्रकाशोऽथ उपचयमुपैति तेन इयमहीनविषयाणां स्वतनिदर्शयन्तीत्यनेन निमित्तमिति अध्यवसायदशायां बुद्धिरिति च अभिधीयते २५ ततः संकल्पविकल्पदशायां मनः अभिमानेनाहंममत्याकारतदाऽऽरूढं तदभिनिविष्टं सत् अहंकारपदं गते देशकालविभागकल्पनां वर्णयिष्यन्स्तौति देशानि इति वक्ष्यमाणरीत्याह २६ ततः कालदेशौ च पूर्ववत्कल्पनान्तर एकालकल्पनामपेक्षेव प्रवर्तत इत्याह चित्तोर्णामिति अस्य प्रसिद्धस्य भावस्य शब्दादिविषयस्य प्रतिपत्तव्यस्य मितियज्ज्ञेशात्मकालरूपेणाधारवेदने यस्य चित्तोर्णानीतस्य भवति संविदणस्तस्य देशकालस्य

एवं चित्तस्तु संस्थाने रूपमोद्यमुपैत्यलं। तदेवं तामिति बुद्धिरित्यभिधीयते २५ ततो मनस्तदाऽऽरूढ महंकारपदं गते देशकालपरिच्छेदं स्वीकरोत्यात्मनः २६ चित्तोर्णस्य भावस्य प्रतिग्राह्यवेदने स ॥
ज्ञातः कालेन पूर्वोऽभिदाकस्यति २७ अन्यस्मिन्नेकदेशस्य तडाभिज्ञाकुरिष्यति एवं दिगभिधाना ॥
दिकल्पिताभिमत्कमात् २८ देशकालक्रियाद्रव्यशब्दानामर्थवेदने भविष्यतिस्वयमसावाका ॥
शादिविषदोऽपि सन् २९ उपेसान्नभवनेषवोऽस्त्येव क्रमद्रूपभृत् आतिवाहिकनामासौ देहः संपद्यते चि ॥

कस्तत्कालेनाथाविर्भूतेन निमित्तेन स्पर्शः इत्यभिधानामकं रिव्याकल्पयिष्यतीति शक्तिजीवेऽन्तिवस्तुचेदमनि यतो भवतिभावः २७ तोकल्पनामपेक्ष्य ऊर्ध्वादिभिधानेनान्यस्मिंकालएकामेवकरिष्यतिदिशिप्रदेशेऽस्मिन्नाव ॥
स्थिमायभिधानानि वहतीति विशेषाः इतिभावः २८ एवं देशकालवस्तुभेदोऽस्त्विति मानि च कल्पितास्तदहंज्ञस्यैक ॥
तानो पुरुषाणामाशयेऽवगततद्दर्शने दूरनात्मनापि स्वयमेव संपन्न इत्याहदेशानि २९ एवं च सत्यमेतुप्रथमस्याति ॥
वाहिकदेहस्तेतो देशकालकिया भवनविभागेन तत्स्तनामभेद इति क्रमेण नामानि सर्वेऽङ्गीकारी संपद्यत इत्यर्थ। ॥

एवं सर्वे जगतो मनः कल्पनामात्रत्वेन निवार्दिकदेहावयवत्वेऽपि आधिभौतिकताऽन्यथा स्त्वत आह एवमेवेति २१ स्वसारात्मकृतिः चिद्रूपः स्वदेहमपि कल्पनीयवद्यमाणप्रपंचसंकल्पनामुत्पादेन २२ एवंवासार्थसंतानाधारादि बाह्यसाकल्पनापि बाध्येत्याह भावेति २३ उद्यमाकाशस्योऽस्य स्वसारस्यानियताकारकल्पना २४ २५ ईश्वर णामपि देहादिकल्पनासंकल्पवशादेवकिंपुनरन्येषामित्याह दैवेति २६ एवमिति २७ सर्वोपि संकल्पश्च

एषएव चिरकालेन भावनयातया स्वरूपमिति निषेधरूपमाधिभौतिकमात्मनः ३१ बोधात्बोधात्मा। बच्चितो निर्मलेनेति विभ्रमः आसत्तासत्समासीत् स्थापनयाजलेयथा ३२ संकल्पानामुत्पादेन स्व देहमनाकृतिः शिरः शाखार्थं द्वाको विभ्रादशाखार्थदोक विनं ३३ उरः पार्श्वादिशाखार्थमयीक। विदनाविनो भावाभावश्रेष्ठतरीशाखार्थमयीमपि ३४ नियताकारकल्पनांदेशकालादिषुविना विषयोभासतोयाता मिद्रियज्ञानवर्षितो ३५ सान्त्वपश्यत्ययाकारमात्मानः स्वात्मकल्पितं हस्त पादादिकल्पितविज्ञादिकल्पितान्वितं ३६ एवं संपद्यतेऽसान्तमासंपद्यते हरिः एवं संपद्यते रुद्र एवं संपद्यते ऋमिः ३७ नवकिंचनसंपन्नेयथास्थितमवस्थितं पूर्णपूर्णे विलसितेन स्मितेनाभिन्नं भि ना ३८ प्रतिकंदः शरीराणां बीजं त्रैलोक्यवीरुधां सर्गार्गलप्रदाम्नकः संसारः सारवादिदः ३९ कारणं सर्वकार्याणां तेनाकालक्रियादिषु सर्वाधःपुरुषः स्वैरमित्यनास्थितउस्थितः ४० ॥

नेनैवन्त्याह नवेति ३८ काश्चित्समस्ताना विराड्व्येवमेवकल्पनयोस्थितइत्याह प्रतिकंदइति वाचि शरीराणां प्रतिनियतः कंदः प्रतिकंदः तदाधारत्रैलोक्यवल्लीनामपि स एव बीजं मन्केदारत्वप्रतिबंध कविषयसर्गार्गलप्रदः ३९ ४० ॥ श्रीरामायनमः ॥

श्री.
वा.नि.
उ.टी.
२५२

भूतमयदेहाद्यभावादेवमस्याप्यवबुद्धं नखाकाशे ४१ यथा स्वप्ने भवतीनामेवानेकसेनामानां सिद्धानां चरगोभि
र्मेहाधनिमिश्रैर्नितान्तमानापिस्पृष्टनेरणस्तेनैवानुवतानि · शान्तैर्मविस्थिते तथा तेनापि विराजा निखिलेवे ।
स्थितमिलापैः ४२ स्वप्नसंदृष्टानां यथा भूगाखारभटीकोलाहलस्पृहीदृतेनानि · स्फुरन्तिपञ्चे सपथ्यानास्यतामर्वे
विमन्त्रयाप्रपञ्चोऽयस्थितः ४३ मायामात्रत्वादेशसंभावितमहस्त्रमण्डप्रभवत्येवत्याशयेनाहवक्षितिं ४४

तासां भूतमयो देहो नास्त्यासीन्निःशरीरके यत्रस्वप्नमेषोऽप्याकाशकेतनकेनचित् ४१ तेनाखिलमिह
संधामसिद्धगन्धर्वनिताल्पना अपिस्पृष्टमनोरणावन्तनैमानवनास्थिते ४२ नायत · स्वप्नसंदृष्टयोद्भ्रम
टिवटन यथा स्फुनिगतेनासन्नसन्नहृदसोस्थितः ४३ वहयोन्तनलहोद्वप्रमाणोपिहहद्वपुः परमा
णवन्तरमानिलापीतमप्यजगाद्रयः ४४ उल्लशैलगुणोद्धानामाजगाहहृदात्मकोपिसन् उत्लायेधानके
मात्रमपिनोप्रयात्यत · ४५ नगन्कोटिशतभोमाविस्तीर्णोऽप्यनुमात्रके अस्तनोवाभवावेषनदेशोऽस्व
मशैलवत् ४६ स्वयंभूरेषकथितोविराड्ढ्रेसउच्यते अंशांशमात्रगदेहोवस्तनस्तनभोमयः
सनातनइतिप्रोक्तोरुद्रइतिपिसेतिन · इंद्रोपेंद्रमरुन्मेघशैलजालादिदेहकः ४८ तेनोणमात्रप्राणि
नेचलितालयमेव अमेणास्फारसंहृतिमहानंदमितिस्थितः ४९ ॥

धानकावरवीजास्यस्तावन्मात्रमपि उल्लासंनीउक्लिदेनइरयति ४५ ४६ ४७ ४८ उक्तं सर्वसाक्षिण्यात्स तेज
इति अप्युमात्रेतेनः परमस्त्वसाधित प्रथमेवतिन्वाक्षिहद्वपुः सप्तद्रेसएवचिन्मात्राणांतकणास्फारसंवित्तिः
सम्महोवस्थायन्मेवाहमितिस्थितइतिसंग्रहरन्त्यर्थः ४९ ॐश्रीरामसीताभ्यानमोनमः ॥ ॐ

यतएवतदीयः प्राणः वातस्कंधास्तइपसंहारेणवातस्कंधास्तदुपसंहारेणभंगोस्याभिवेर्गोनुरुत्याशयेन। ह स्पंदेति ५० स्पंदसंवेदनान्नेनप्राणास्पंदस्त्वनुभूयतेउतियद्वंकं ततस्तेनानुभवप्रसिद्ध्यासमर्थयतुलिप्राणेति सार्यत्वेवप्राणस्पंदस्तद्वसोऽवकाशवातस्कंधास्याभिरुदाहृतः प्राणित्यर्थः ५१ विस्पतान्स्ययचंदयहन दवापदिस्थानता ५२ हृदयंउदरांतर्गतंमांसस्पादीनिचावत ५३ प्रतिकंदाप्रतिजीवमंदमिक्रासंकल्प

स्पंदसंवेदनान्नेनस्पंदस्त्वनुभूयते य-सम्यक्षानिलाभिदोवातस्कंधात्मनास्थित. ५० प्राणापानयो।
रिस्पंदावेदनादनुभूयते तेनयासायमाकाशवातस्कंधउदाहृतः ५१ विज्ञापिकल्पितासेनवाल्पे
नैवपिशाचिकाः ततःकणाश्वसोपितपवापिस्थतोगतो ५२ प्राणापानपरावर्तदोलावइदयोदि
ता वातस्कंधाभिधोपजगतहृदयंमहत ५३ प्रतिकंदशमीरागोपण्यमंडीजमेघसः जगद्गता
नोसर्वेषामाकल्पव्यवहारिणो ५४ प्रतिद्रुघायेनेनसाद्रुस्थितनजगदात्मना देहास्तदायथावा
प्रमतेषातयास्थिति ५५ विरिंचस्याप्यवीजस्यपूर्वमेवयथोदिता तथैवाद्यापिजीवेतस्तथादे
वितदीहिता ५६ ग्रोष्मापिमानिलास्तस्यचंद्रार्कपवनास्तथा. ग्रहास्तद्याणस्तस्यप्राणाष्टीवना।

तथाष्टशरीराणां ५४ पेक्काकल्पितादेहाः कथमेतस्यवास्थितागताम्तत्राह प्रतिकंपादितिप्रतिकंदे भवः प्रतिकंपः दिगादित्वायत् यथसाउनास्थाविधादस्थादुस्थिताः प्रतिपुरुषदेहेनमहासनामयाः बेसगणपवमेवबाधायस्त्याह देहाइति ५५ तमेकाद्वीजान्तरंतयथावादवीजपरंपराक्रमेणाद्ववदर्शनादा स्तीनिसंभाव्यतेनदृत्राचापिसंभाव्यतामित्यभिप्रत्याह विरिंचेतिनदीहितानेनहिरण्यगर्भेणोक्तिा ५६ तस्यहिरण्यगर्भस्यग्रोष्मापिमादयः अतएवान्यापिग्रहाः स्वस्वगणेनदत्तसम्हाष्ट्राणेनयदाष्टीवने तत्क्षेकताः शेषाविदग्धन्यर्थः ५७ ॥

श्री.
वा.नि.
उ.टी.
२४४

तस्यास्त्वीनिदिग्जालानि भेदशोजातिवनामयी । तस्य शिरः ऊर्ध्वकपालं पादौ अधःकपालं त्वचं च हृदयाव रणानि वक्षस्थलादीन्यपि स्थितान्याश्रयस्थानानि ५८ देहोऽपि जगदाहिरूपो वपुर्विद्धि तच्च संकल्परूपसाकल्पनात्मनः कल्प नामात्रे न वा समसाधनसाध्यनचमनःकल्पनात्मकं किंचिद्विद्यमानमसंभवति अतो हेतोः आकाशशैलादिसर्वं प्र शान्तं चिदाकाशमेवत्यर्थः ५९ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे त्रिसप्ततितमः सर्गः ७३ यान्यशान्यस्याः लोकाः यथा स्यावयवः पृथक् यथा चोत्तरस्थितोऽस्य घनसर्वमिहवार्पिते इदानीं किं संगतस्य भूर्लोकः किंस्व र्गः किं रसातलमिति विभागप्रश्नः एक एवायं तस्यैतिश्च एक एवातन्मनोमात्रे निराकृतिरिदं स्थितमि

तस्यास्त्वीनिदिग्जालानि भेदशोजातिकाश्चनाः । शिरःपादौ त्वचं देहान्यश्मस्तस्य नो वयं ॥ ५८ ॥ वपु र्विरतो नगाद्यो विद्धि संकल्परूपसाहि कल्पनात् । आकाशशैलवनिप्रमुखादि सर्वं चिदाकाशमतः प्रशान्तं ॥ ५९ ॥ इति श्रीरामायणे वाल्मीकीये निर्वाणप्रकरणे शिलान्तर्गतसर्गवर्णनं नाम त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥ ७३ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच । तस्मिन्कल्पितसंकल्पतरुगृहपुरास्पदे । शृणु एतत्त्वया वक्ष्ये यद्विद्याधरी मे ॥ १ ॥ परमेयं चिदाकाशं तद्धि ज्ञानमनोवपुः । आद्यं तमभ्यरहितेनलघु तस्य वपुर्जगत् ॥ २ ॥ संकल्परहितोऽहं स्वोऽहं संकल्पनात्मकं वपुः परितोऽभासन्यशान्याकाशमेवतत् ॥ ३ ॥

निष्प्रश्नस्य चविस्तरेण तत्त्वं वक्तुमार्ने

नाम ब्रह्मवयुति तस्मिन्निति तस्मिन् शिलाहृदये ब्रह्मकल्पात्मकेन तस्य विराजः संकल्पत्रसाऽऽत्मकं च पुरस्थिते तस्य इथवदा ह्याणानसकमिव पृथाद्विविभागाविवस्थानाश्रृणु विरहल्यः १ तत्रापि ब्रह्मैव वास्तवस्व रूपं माया मिकमकल्पितवपुर्विराट्शरीरं वा कल्पनिकं तदेवाध्यत्तलघु तोऽस्याह परमिति २ चिदाकाशं मा यतः हितं तस्य स्वरूपमिति कथं मायेन तत्राह संकल्परहितवति यतः सत्त्वासं संकल्पवपुर्बह्मसोऽह हिः संकल्परहितानिः संकल्पमादि चिदाकाशमात्रः सनसंकल्पनात्मकं सोऽयं प्रशान्तिस्तत्परमार्थदृष्ट्याकाश

॥ श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्र० ॥

तजादेतत्सुषिरः पादेतलिबेवल्केबहांशखोधोधः कपालहल्लविभाममाह ब्रह्मेति तेनसंहिरण्मयेते नेमाकाशोलिंगमस्यामिमानिविकारः ४ हास्मूर्धगतमितिसहृद्वान् संकल्पितत्वात् एवमात्मना यमिरिक्तमभिन्नंससंकल्पितत्वात् ५ मध्यमात्रत्वंचांतराकाशमध्यमितियावत् ६ रवेरुदयः कपाल योःसंधिः अंतरालस्वल्पावधामाव्योमसोवितिदर्शयतेनतेः ७ तालकाऊदसंविहातयोः वृद्धिप्राणबोले वाःहतिभेदाः ८ भूतपतिपिशाचकाःरक्षांसाच्चविलोलपवनात्मयःलोकांतराणिस्मूर्येवंदादिलो

हृहमाकोयस्यसंकल्पस्यसंमकरोहिया तेनसंतेनमाकारःपुषःपुष्पविहंगवत् ४ यंस्पेकंतेभा
हृरंगतेसंबुद्धवानसो भूवोधःसंक्षितेभारोवा।तिरिक्तेवनाम्ना ५ वसाइभागऊर्ध्वस्पाविता
नःशिरउवात श्यभ्रागोस्यपादोव्यानितिभोमध्यमात्रंव ६ हांविमलःयासंधिः रवेरुयारिति
विस्तृना अनंताव्योमसंवासाश्यामाशून्यतिद्दश्यत ७ योस्तालुविपुलंतस्यतारारुधिरविंदा
वः संविहातलवादेदरमाभरनादयः ८ देहांतःक्रमयस्तस्यभूतप्रेतपिशाचकाः लोकांतरा
णिसंभोगिस्सुषिराण्यस्यदेहके ९ बहांराबहमस्याधोविस्तरेपादयोस्तले नानमंडलंधाणि
पातालऊहरानिधः १० नलेमूलबलायंतीसुप्तिभिरानेकरोधिका भूतलमउलीलालासमदही
पवेषना ११ नलेगुरूगुणयंत्पानधाराःसरिद्रमाः नहहीपादर्जंभोजममरुहमादिकर्णीके १२

कामफलदिरंधाणिपास्मादिनामकलोकांतराण्यधःसप्तिहाणि ९ १० वलवलायतीचेवलायमाना श्रंतमंडलीमध्यवसितश्चनतिनेवमंडलीकामरोगतरामरःणाद्विषाऊलासमद्राःहापाद्यवेष्टनान्यंतरी यकांचीकटिसूत्रयाभरणियस्याः ११ नाद्यःसिराःसरिल्पदनतनलेलक्ष्येतनतिसिरोणरींतोरसः १२ ॥

श्री. वासि. उ. टी. २४५

ऊर्ध्वया ऊर्ध्वभागाः ककुभो दिशः यस्कल्लीहृदयोर्मि समेदः मेदमोधानविशेषस्य नालिकाः पटल्य धना।
मेघा १३ तेनावेला १४ वातस्कन्धेषु प्रसिद्धाः आवहप्रवहप्रवाहादयो महावाताः १५ कल्पद्रुमवनान्यन्या
नि वनान्युपवनानि वक्रचित्रवातालादेः प्रसिद्धानि सर्पचूडानि स्वाप्सलोमनानि १६ ब्रह्माण्डस्याधःपातेर्भवष
सिद्धदीमावि रथ्यपदनः प्रोतिकोश्यानि दीप्यत विस्तृत एष सर्वतः एष पुन तमेष्वसमेषु लोकक्षितिप्रतिष
सिद्धमर्थि तन्मतिरस्त्यदीमाशिलाच्छुब्ध पवविधर्मविराड्रूहकल्पना कर्तृस्य किमनः कानीन्द्रियाणीत्याह स

ऊर्ध्वयः ककुभः भूम्याय कल्लोलहृदयो बलाः मरुत्। स्थिराः प्राकारमेरुसानालिकाः घनाः १३ वे
दाश्चैलोक्यलोकमहालोकमहाम्बरम् तेनः सोमासाकाथित श्यामापालेयपर्वताः १४ ग्रामिलोक
स्त्यान्तःपि रिवमप्यानिद्रुः संह्व वातस्कन्धमहावाताः पातालपातालच्छिद्रिपाः १५ कल्पद्रुमवनान्य
प्यसर्पेणदानिवक्रचित् लोमनालान्यनेनानिवतान्युपवनानिव १६ ऊर्ध्वब्रह्मांडसमस्तस्
रूमस्तके ब्रह्माण्डपातरेऽथ विरसदीमाशिलाशिपिता १७ स्वयमेवमनेनेममनोनाशोपयुज्यते आत्मे
वभोक्तात्मनिकिल्लकस्यकर्तृकृतं १८ स्वयमेवेंद्रियाग्रमेव तेनान्यत्रास्तिमाकृता यतस्तत्कल्पनाम
त्मैवेंद्रियगणः किल १९ रामसीताभ्यां नमः ॥

यस्मिन्निति यतः सर्वेमनः सममात्मापि विधाता स्वयं मन एव अतो अस्य सर्वकल्पवनानामन्यान्यमनः नोपयुज्य।
ते अन्नवस्यात्प्रसंगात् यदि तत्रात्मैव स्वभोगाय भोग्यवर्गं कल्पयती निमन्येयास्ति ब्रह्मस्वरूपस्यास्य स्वभाव
त्वादित्याह आत्मैवेति किल वाति प्राभवत १८ एवमिंद्रियाण्यप्यात्मा युज्यते यतस्तत्राप्यत्र श्रसद्धा दिषु इंद्रिया
णामस्तित्वाकृतात्कल्पितान्येवेंद्रियकल्पनायाम् इंद्रियाणां निमित्तत्वं अन्नवस्था प्रसंगादिति भावः १९ ॥ ॐ

कर्थ्यत्वेहीन्द्रियमनसोर्भेदव्यवहारस्तत्राह अवयवेति अविवेकोमनः प्रभृतिष्वव्याप्तिरेकदर्शनमदीन्द्रियपद।
नेःस्वप्नमनस्येवसर्वेन्द्रियकार्यनिर्वाहदर्शनाच्चेतिभावः २॰ अतएवचसर्वत्रशक्तिमानक्रियानक्रियावत्वेनक्रिया
पिपृथक्प्रत्येकमन्याहतस्येतियत्सत्वेदीयसंकल्पापत्तश्रुत्याहष्टिसर्वपुरुषवेषेणआरोपितोहितानःआसोपि
नभेदःसर्वव्यवहारात्मनावलेति २१ नच्चमदादिस्मरणात्तमनीतस्येवस्मरणेतत्त्वचस्यात्तात्तस्याचहिपरा
र्धकालजीवनप्रवतस्यस्मरणान्नस्त्रीव्यक्तियआत्यसमदादिविद्याश्रिमाजप्रसिद्धतत्रस्पतयतदर्दनगातिसम
शिरूपसएवअसत्संकल्पात्मापिसपवेनतत्रलेतरइत्यर्थः अथवातस्यविधानःसहसिद्धेचतत्त्वयमितिपु

अवयवावयविनोर्भिवेहीन्द्रियविज्ञयो नमनासमपिभेदोस्तिवेकस्मैकशरीरयोः २॰ तस्यतात्मव
कार्योपिजगतोयानिकानिचित् संकल्पापवपुद्ध्याचलत्वाद्यतहिनाः २१ नागतेतस्यचित्त
धनात्मस्वस्मृतिजन्मनी सएवेदंजगत्सुसमसंकल्पात्मास्वनेतरत् २२ नत्वतयानजगत्तत्रात्मेस्य
स्येवजगत्स्मृत यादृशीमदस्मृतेःसेमेकालादशीतयोः २३ नगाहितानोसन्नेकापवत्सदयाशि
व जगत्तत्सविराडवयोविराड्जगत्स्मृत २४ जगद्गुरुसाविराडितिशास्त्रपर्यायवाचकाः संकल्प
मात्रमेवेतत्शुद्धचिद्धामरूपिणः २५ तस्मात्
राणादश्रितन्यायेनततत्तनयाजीवन्मुक्तस्यहिपरार्द्धे
नादिकालप्रसिद्धरस्मदादिद्वष्टिशुप्रसिद्धेचस्मृतिजन्मनीजागतीजगदंतर्गतास्मदादिकस्थितेपरतात्मस्व
दृष्टिसिद्धइत्यर्थःयतःसएवेदंजगतिप्रसिद्धः असत्संकल्पात्माव्यवहारेणसएवरूपेनतरदित्यर्थःअथवा
इन्द्रियमनोसीवत्तस्यस्मृतिजन्मनीअपिजागतेअस्मदादिप्रसिद्धविलेयतान्यश्रकल्पनस्यसंकल्पात्मापिक
गत्प्रसिद्धःअसत्संकल्पात्मैव यतःसएवेदंसर्वेनेतरत्किंचिदस्तीत्यर्थः २२ अतःसएवेदंतत्राह नत्वत्वेय।
जितयजगत्स्मृतेः २३ २४ एतेविराड्जगतीशुद्धचिन्मात्ररूपिणःपरमात्मनोवहुसंज्ञाप्रताये स्यादिष्टमति

यो.
वा.नि.
उ.टी.
२४९

अन्यनामेयनेन ऽक्तमप्युपगम्यश्रीरामः शिष्टेपक्षे स्मारयति स्वदेहान्त इति कथं वा सा तेन यस्त्वं स्वैव वपुषः स्थि तः स्थितिप्रकाशमानस्त्वं वेदनामेधः २६ ध्यानेन निर्मानसम्ज्ञायां हि हृदि कल्पितनन्त्वं मृः पदे व सुप्रवेशपस्त्वनस्मा यस्मकन्त्वामगादिव्यनवदर्पणनेश्रूलादिभिर्देवपरिचर्यं नेयमानुभवसिद्धसिन्दहृदिन्यर्थः २७ किंचित्स्वलन्देहान्त करणस्वसंतस्य ह्यपृश्मीकोलिगदेहामकस्य स्वस्थावस्थानसंवेद्याविवेकिनो मनभवसिद्धमित्याह तृणाग्नि निमृत्काने विवेकिनो बहुपेक्षमीय उत्पत्तिपुत्रिकाऽऽत्मविकतनदेहरूपनिमाकारः अतएव दर्पणान्तर्गतप्रति बिंबोपमः २८ केमनिकन्यायेनधातः स्वदेहान्तस्थितिरित्याह यत्रेति २९ यत्रस्थावराणामपि स्वबीजदेहा

रामउवाच संकल्पात्संविभिन्नोऽयं यत्ते मयाकृतिकल्पिना या ते यस्त्वनामस्वदेहान्तः कथं तत्र स्वैव तिष्ठति २६ ॥ वसिष्ठउवाच यथा ध्यानेन देहान्तं स्थितिं मित्रेय यथा स्थिते तथा स्वेन निजदेहेन संकल्पात्मापि तामहः २७ स्वांगानथामनुध्यानानिधायेशूरोदरे उत्पत्तिपुत्रिकादेहाः प्रतिबिंबोपमाः स्थिताः २८ यत्रत्वमपि देहान्तः करेण शाकोऽपि सन्तिष्ठति संकल्पात्मापि भगवत्त्वं ब्रह्माकिं न करिष्यति २९ बीजान्तःस्थं वे दृश्यते पदार्थेषु जगामः किंनास्ति तव देहान्तर्निजचित्कल्पनात्मिका ३० साकारो गगनात्मा स्वनिरा कारं स्वमस्तवा आत्मबहिःस्थातथा भिन्नवा यतस्वबहिः ३१ आत्मारामं काश्यमोनीनत्नोऽपि पदजः यह

ननु स्वानमपर्यन्ता विश्वं तत्सर्वं शक्तिकविकल्पनात्मिकाकथा चतम्रावमूलैः कितहात्यमित्याह बीजेति ३० तथा च ब्रह्मावगम्यात्मकारणसाकारः सन् विद्यानन्तमात्वास्त्वमनः समाहितरूपणानिराकार स्त्वमस्त्वा परन्तु एवं पिव दिनं स्त्वमात्मवास्थानाभावकल्पनपवपरसरूपा हृदि स्थित भिन्नत्वकल्पितमात्र स्तु धोभियतत्वर्थः ३१ सन्तहि बहिरेतस्यकीदृशा कीदृशास्त्वभावधर्मार्थतस्मिन्निति नित्याह आत्मारामस्त्वसि बहिः विराड्वृत्त्याऽन्या येनस्वयं देवमि त्यादिव्यादिष्यन्तपोऽनिमयः आत्मनिआत्माराम सन्नकाश्यमोनी निधान्वयः हृषिदिवनरः स्थित सोऽपि चिदकरसत्वा

न्केवले विहरणपेटव्यो स्थिति: किंतनञ्च ताओ सर्वेषामिति दर्शयित्वेनाभेदसंयेतेर्दिशादृयति श्रावेष्टितेनिलय
स्वम्बितवापवाधमहिस्मृताविधेयेषु थाललाद्र णाकरू दाहपुमान्पतिमावार्थर्वरन्याहिना श्रावेष्टितावद्धाः
पृथ्वाद्रतिला: मक्काश्चमित्र कृप्युति किंतनि: शाहत्स्नी मवामतीयथा श्येत्रयोजलप्रवाहः निरूढः विशाषितेशाः
शानिलावययोषिश्राकरलस्थितिननहानिलयानाविधेकार्यजालेविहरन्शिलान्तरमिवशालमनस्कः सुव।
स्थितेवासेनमनायाधिकोथदर्थविषादादितावक्रियत्वा इत्यर्थः ३२ इतिवासिद्धान्तव्यर्थप्रकाशनिवोणप्रक
रणेवत: सप्ततिनम: सर्ग: ७४ वियातदिध्यानपरेहादशाहिमसंभवः ददत्रत्रतगानसर्वेवर्णेतेपल्लवान्

श्रावेष्टितोसितलनात्रणाहारूपेवद्रकहंमेत्र्यवत्रविरोवितोयः नानाविधेषिविहरञ्चपिकायेना
लेततः शिलान्तरशोन्तमनस्कएव ३३ इतिश्रीमहाराजाधिराजमहाराणाप्रयोजनिवाणप्रकरणेविना ॥
इत्प्रवर्णिनामवत: सप्ततितमः सर्गः ७४ वसिष्ठवाच श्रयात्रस्य नवहलोकोवसरणिध्यानपश्य। १
लिनि निहिमाद: शनैर्दिदृष्टवानदमग्रत: १ द्वितीयमर्कमध्याद्रपश्चादभ्युदितेस्फुरत् द्वितीय
हमिवदिग्वक्रेवतराहमिवावले २ वद्धिलोकमिववाग्निवराशिमिवार्णवे ततोपश्यमिहददेह
सूर्यनेक्षतविग्रहे ३ सूर्यशाम्यककुभ्यां सूर्यमग्निककुभ्यांवे सूर्यमैदककुभ्यां सूर्यमीशा।
नेदिग्भ्रवे ४ कुवेरककुभिसूर्यंसूर्यवायव्यादिक्तदे सूर्यंवरुणादिग्भागेसर्वमीशानदिङ्नेनवि

ल: पश्चाशसेगीकेसमापयस्तनालाविकामेवानमेथेशपथेन्याहिनाश्चयसेंद्रादिलगारमेक्रशिरस्वरपत
तनेदृष्टीनालेतश्शनैर्दिशात्वतिदिशादोदद्वितीयमर्केदृष्टवानितिपरेणान्वयः १ मध्याद्रस्तनेनमध्यादि
श्यर्कसमीतिस्थाप्यत द्विवादिगोमध्यमश्रत: श्रोगानेपश्चादिस्वक्रपश्चिमदिग्भुवेमध्यस्मादर्कात् द्विती
यमर्कमहं दृष्टवानितिसंवधः २ दिगनाहमिवेत्यादी निर्वत्यकेयाज्यासर्वेषामर्कानामुपमानानिप्रत्येकेयो

श्री.
वा.वि.
उ.टी.
२४०

विधिवेधुर्यदेवयानिकल्पे ८ दिग्गणानामंतरे पतंगालिके मध्यमोंके अप्समये गगनसकादसः सध्यमस्ये काद्दशात्मकः कथंमध्यमार्कमध्यमोकउदितः तिरश्चीनेन युमध्यमे एकादशार्कदर्पणादेर प्रतिबिंबमिवे त्यर्दकोणत्रयेऽदभ्रतद्विमध्यमनत्रोद्दिमनस्तहितमर्कत्र्यात्मकमेकमेवच त्रिलिंगिवात्मकोऽयेकस्य रु द्रस्यदेवपुः तदेवतत्सवितुवरेण्यं भर्गइतिगायत्र्याप्रकाश्यते यतएवहितद्वमार्दिशामध्यप्रस्तुति वतविंश तिसहस्त्रशाकात्मस्पर्शगायणस्यसारमं यहार्के पारित्वा दर्शयन्नशायरोदयवघ्पनमःति त्रिवृत्ति

यावद्विचारयाम्यायुधविंधेपूर्यमारूले उदभ्रतल्लवद्कीवेद्यानलाल ८ पकादशोऽविलार्क मेप्पनिक्षिप्रमिवास्थितं उदभ्रत्रयमकोणमंतरदिग्गणावरे ९ तदिशोदेवलेतनन्मध्येलावनेत्रय नहादश्वापरीमाणांशेर्भदेविवस्वता ८ सर्वदिक्कहृदाहोघैः पुंकेवनमिवानलः यथादभ्रनगतस्व बृंशायधागोप्यवासरः ४ यत्रत्रिपद्दिदाहोद्दगारप्रपोत्कमकुल्मकः यत्रभिनापिदाहेनतेनतास रवेर्द्दणा ५ यमानिदाबदग्धाविविग्रानीवसमाभवन् प्रदेशांतमथान्यकाहस्माड्फवानर ११ रुद्रस्मततलावानहनकेउकव्रभः यपश्यंपरागतस्पाहमुदितवेतनसं १२ तेपतहादशादित्यंशा दिव्वद्ग्मावपि रुद्ररसनाथज्वालवभगाणवले १३ ॥

मृत्वपाशिवत्वेनतमस्कृतमिति तद्देवसर्वात्म्हृत्यास्यमित्याह ७ तत्रतामित्रार्केतन्मध्येरोद्रवपुरेवसद् शद्दिमाकारयविश्वामंथ्यवस्तनोऽसदेभ्रतादहाहति परेणान्वयः ८ ४ अदश्वपोत्मकत्वादेवप्रसिद्धाग्निरि तः सेव्याग्निहाहादभ्रत ५ हस्मर्धननमः आरुफ्वान् ११ १२ तत्रागासदित्यसत्रांनमः यवन्निग्रमातीति सनाथाज्वालवलोकरेणाचलमसर्वतदात्र्वका अपश्यमित्यर्थः १३ ॥ ६
औ

इत्कर्धं सार्धहादशश्लोकेषु स्थितानि सर्वाणि हितीयोत्पन्नानि यस्तु न हादशादित्यगर्भविशेषणत्वेन योन्यानि
अस्त्कहेति कथनं शाक्षात्कारणं १४ ज्वालालक्षणांशेनः परादोपरकृतवस्त्रारैर्वेरैः सिंधुरवाणीः कृताः पवेत
येनदीमाणेषु मदत्तालोकपालानां मायारेषु स्थिरविपुलइवकऊत्पदाः येन १५ भ्रमदैरदंशकोभ्रूमैः काच
लंभसहस्त्राणां भुवनस्थानलहाणमंडपविविधधनऊवीणामिवेति संबंधः १६ भूतानां प्राणिनां महाभूतानां
पृथिवीनां चतोरैः थाकैर्दः रोदनैरतिश्ठहं १७ भूतानां प्राणिनां लोकानां भूतानां तदंतर्गतप्राणानां ग्रामसमे
नात्पोतेः स्फुरत्तो पदार्थानां चटचराशद्दहदंतारांणामश्चिन्यादीनां विशारणैः पतनेषं अहानां सेहेषरंजया

महाकहकहाशङ्कऊत्यन्तप्रभाविभिरेवो सज्वालो महालीनैर्यलोकान्तरप्रोतरे १४ ज्वालाजनपटाटो
प्रसिद्धिरीकनयवृतो दीप्यमानमहामारुस्थितविपुलकऊत्पटे १५ स्फुरत्कटकटाटोपप्रकटत्पवनमंड
ले विटपवृन्तलभ्रमभ्रमदरैः शिलाचलैः १६ कावलंभसहस्त्राणां भुवनस्थानमंडल कथद्भूत
महाभूतनानाक्रंदातिचर्चरे १७ भूतलोकप्रपातस्फुरच्चटचटारवे नानाविशारणाहानहंशब्दवध
ातले १८ सर्वसालालयवलद्दह्यमाननलश्रवने दीर्णार्कदऊनहूलगाणाद्रवीसदिक्रूर १९ ऊर्ज
मानुधरादिजनलवरमहार्णवे सर्वदिक्कानलज्ञापदीर्णार्कदप्रगोतरे २० विद्लद्दपदिद्दलिते
लोलभिन्नमध्यरे धराधरटरोरेषु भूमंडलकऊल २१ पतत्पर्वतनिष्पिष्टश्चभूमंडले पचत्पच
पचाशद्भुशहितोदीदऊंजरे २२ ॥

तलेपेन १८ सर्वेषु स्थलेषु आलयेषु सस्परदेषु चलनेनः थावंतो दह्यमानजनत्रस्थैनदीणेर्स्तेराक्रंदश
वैकेकथद्विः पच्यमाने सभ्रमनगोतेः प्राणिनिकायैर्देकीसानिद्रभूमौ निर्वासाकंभप्रानिचदिक्रूदानिपेन
१९ सर्वंदिग्व्यापिना अनलेन सहृदाहसेनद्दीर्णार्कदपानवाहमेषु यांतरमन्यत्रमयेन २० विद्लतोवि
शीर्यमाणान्नादनानावदिशं निनादैनैरवस्तभप्रायेनहभिनाः आधाभोगयाति तः दिशान भूधाः येन २१

तापनमेरुग्रमहिकलसविश्वभूतेनेमिनाः संतानानन्दारुवाणिसः पर्वतास्येन २३ केचिद्यत्केदेः गेहनेऽस्यो
नाः केचिद्यानवलनस्य रुविधार्यपूर्वनिः सरणाः यानपतामूराघ्यामिनायन २४ शुकेषांवपुषा
दामकाश्विरकयिताविवर्तनेः रुग्राः भीषणाघनकादिनलचणैन २५ गद्दोनाः भगानांगनाः यमस्मो
येनपर्वहादशहिम्पगाणमपवर्णतनतइदवपत्याश्रितदेमनवाणीयनिश्चयेमाहिवानस्इयेतनन्वलन्वाले

तापतमोवमदनन्वितिनाशिवपर्वते हृदयस्मोटनिःसारपतहियापर्वयाने २३ [illegible]केदेगेहनमान।
सर्पनिःसरणामरे नागालोकेज्वलज्वालापातालोनलभूतले २४ शुष्काणवसंतापक्कविवनोग्र
तलेवरे गोर्वणाविद्रवमावाल्यापरीपवसहस्वधा २५ गतेनतुल्यतोस्पायरहोतरापालोगते यथो
देमज्वलज्वालाकिंशुकाशुकशोभिताः २६ तास्वायेवकल्पांशिलरलोमुकमाल्यवान् तारेप
दपघठापीरहहरवोद्वटः २७ ज्वालाकृतोधूमकावाजगलीर्णकरीनदः नज्वलर्वनलालानिपु
रार्णनगामणिव २८ मरलदीपदुर्गाणिनेपालानिस्थलानिव सर्वाणानिमहाकाशिमासादशोद
वःशिरः २९ स्वभ्रपावतदाटपटनोदामनिक्रटः शृंगानिसिद्धवृंदानिगिरयःसागराणेवाः ३० ॥

रूपैः किंशुकपुष्पाववर्णैरविरेषेरवशोभिताः २६ नहरोरुत्लकैमील्यवान्नारेविस्फुरद्विर्वणादिभिःपद
पदाटापीनानावाधारेःखवान् २७ २८ सर्वाणिपालानिपातालानिभूमिहालामिभूमेरूर्ध्वमहाकाशाहिवोदि
लोकस्यशिरःऊर्ध्वभागः २९ नयथाकचित्कुभरयकचिदावहदपनेरदेःसौधेःप्रशुकैः पहनेस्मोदामस्मादि
क्रटःनथापर्वतशृंगाणिगनरत्नासिद्धवृंदानिगुफागिरयःसागराणेवाः ३० ॥

आशा दिशश्चतद्देन नीतपुरुषैः सह शिवो विशां कहेनेव ज्वाला नोऽशनग्रासानाशेः नज्वलितिसर्वशान्वयः
११ किंवेना श्राणुः ज्वाला ज्वालेरुज्वलाऽरुर्धजाः केशा यासां तस्या विधः सत्वः भमद्दमिति वत्सिद्धमीप
ोभोकाराधनिभिः भूरिभमभिमपरमारपलिनलाद्दिपलेपेः क्रीशतन्यरा कराल सुरवृक्षमन २२ २३
किंकामिया सेपड्डिलाललादिश सपोनि सतरुक्राभज्वाला ज्वाले स्थलपद्मोदरालीनाम्रियमानङ्गुःजग
डः २४ वेतुल्येद्दयोविकल्पः आवतेतमद्दत्यन्तमुत्पवेवाशद्ः आगवनपवमोवेणाधिनामेहनाथवर्णोक
षफलान्यशोकवनानि पुनयाविधारवस्थलाभ्रवेल्लिताऽवराविः वालरविनिकरव्याप्तऽववायासः

सरःसरस्यः सरितोऽहवाशन्ननेऽगमाः आशाशातशताशाशैः पुरुषेश्चशिलाविंशा २१ आसन्द्वेला।
क्रोधसोज्वाला ज्वाला ज्वलेऽद्दतः भमद्दमिति माकारभीषणभूरिभम्माभिः २२ ज्वालापुञ्जोदभू
मीतागृहाद्यःपरिनिपेतुः ज्वालादरम्यारुण सम्यक्संमृतनाताः २३ स्थलपद्मोदरालीनार्भ
ङ्गः प्रियमज्जिता सपोनिस्तरुक्राभः सिपुरोभादम्बरैः २४ भपद्दमाकि गणभृद्दिज्वालाज्वा।
लेनेगाहतेः असीदशोकपुष्पकैः कीर्णसंव्याप्तविवानभः २५ उत्फुल्लकिंशुकवनेरुरौनेद्दिववालते
शेवणावाचनायासे फुल्लाशोकवनानव २६ इवस्थलावल्लिनारा विराइववाणिवाः नानावर्णोज्व
लज्वालाधूमविन्यासबन्धवान् २७ इन्द्रवह्निमिवाधाते विरसीयल्लताग्रये अनन्तरवन्निपासव

त्रितिपथेणमहालयः रवीनरोलिसीङ्वेतिरविरासपवरविराइतिस्याधिकोनकल्पः नयावेनपुरोव
नेपुवृभावायस्तस्याविधः पावकोदवाग्निःविरलो विनेसोधननलाश्रये मिथ्यावद्विप्रोद्धयथार्थभूतम्या
धातेसपरद्यितमिवनानावर्णानाज्वलनज्वालाधूमविन्यासानावन्धः शलिरिति याचनमहान्सनफण
सहस्रप्रबन्धवान् अनेतः सर्वतादेव विनिपाससविस्तनेतिनिमापसी दिव्यवेरणमहालयः २७ २८ ॥

श्री.
वा.रा.
उ.टी.
२४५

किंच सर्वतो दयासमयादिव पुष्पको विमानो विध्यमानो रथस्तदा फलिनः नाशयेनाहं उदयाल मया।
दिव्यमन्येन मयारोमा युनरावपि ३९ सयावदित्यादिश्लोकपञ्चकं गिरिः मध्ये मध्ये कचुन्यकाशमानेक।
स्थ्येयघनस्थाविधयं मलहरणवल्लिविर्मोलिते चलाईभूमसंवलितज्वालालतारण्जमलिनवति नभ
सः सूर्यः सम्यापयोनि ४५ शिलाशिखरशिखरः ज्वालाशेषमाः केतमावर्तः धूमकेतालयाज्वाताविशेष
स्य कईलम्मानीयाघासातयाविधाः नाशामरतावसलत्तारण्णानांकरः यदी तोत्सविवरकाशाशिखर।
पंगादेशोस्मिन्प्रमादिष्टम्य पुष्टाकाशपदेशवनीस्माः करुणारमशम्याः समानन्तरः ४१ उदयास्यक

उदयात्मयादिष्मोविष्मोविष्टनामयात श्रेष्ठारकल्पविपेन्वालावनविवल्पानेः ३९ शोदेरीष।
दिव्यन्वेः सहोससहमायुषो मध्यमध्यकवन्काल्पधूमप्रमालिमालिते ४६ वलज्वालाजमलि
नेहंसरउवाकर विद्रीणशावरेभ्योऽग्निशिखाशिखरशेलमः ४७ नन्दनंनीरमानाशनतंकाः
केतकेमल्लाः नलाहितानलज्वालाजहाशोदईकपारभूः ४८ तर्नेनयोनतदृतयानोवाद्रारभूमि
का कणाकीर्णामज्जालाग्निनावितानतारणा ४९ ॥

धर्भायायवकुशांदेयिधानंयस्मात्स्याविं
धाःस्मः पृथिवीतलेऽधोभारोद्याहितायनलज्वालाः पस्यात्स्मा विधासतीतनलेन्यवेनेः शान्तेनिम
त्तालियाणिलिकाहाणवयुतोऽसः ५० भटेमानवीनस्थानीयाः पस्मात्स्मा विधाधाडेहीपभूमिका वरी
घातधरमभृदितिशेषः किंचयपृथिवीतहापलवकालेसोरस्ताइनस्दत्याः जगालभ्याः हादिपमुके
पकोवेहीयभद्धमिज्ञाभिरदिः समममझदितेलेः तहाभरग्निभिस्यकायतन्कोपनिकाचलस्थानीयेषां
वर्णानानेमाछिमणिभिश्च यरुणामेवर्णीकारणकेकणश्चाणीवाभवत् ५१ ॥ १०

किंचमूर्धोदयास्तमयादिविदलनविशीर्णतो ४४ एवमङ्गोपि परस्परं संमतमाहृन्य कुरुङ्गविशेषमेघदनेन च
क्षयाति चक्रंमक्षिमूर्ध्ने प्रतिबिंबितिलकेस्सदाले ४५ किंचमेघवृः अन्योन्यं वेलितसंबद्धतरंगास्फालने
कृत्वा लग्नपूर्वकमेणस्तत्याकाणादीनां समीकरणाङ्गतलाकारतां प्राप्य यैतन्नङ्गः आमनङ्‌ काङ्गारता
विमुक्तसत्त्विनिधावत् प्रक्षिप्ताः जरा सरिका शिलादिनसंनीतिप्रसिद्ध ४६ कविहायपयस्मवीनां गृहाभ्य
त्वनिर्मितान् गृहा गृहदेवंवरूपानारंभोपदेशां तो ज्वालानरस्य मिविनिरस्य संचरन्नाङ्गतः आयेय शङ्कः पया

ह्रनबकेश्वेतगलस्याःसोवर्णीकामवनद्धः पोलाश्वटवदास्फोटेहेलाः कटकटावेः ४७ हेषितारल
हस्तोल्लासेरलेविदलनेयन्तयुः अधःपक्वाप्तिकाराःफेनिलोल्लासमासलाः ४५ वीचीकरन
लाक्षाराम्बुकुरकेमक्षिमाले अन्यान्योन्यवेलितोल्लास्मूलनलाकारपर्वते ४८ महद्वीचीकरेदेहन।
शयकपिताइव आश्रमाकाशापिनामिषाग्रहाग्रहगृहमवात् ४० पद्मावश्राद्धआश्रयान्योन्यालानतनेद्धा
हृदः लोकपालपुराणनतमारागाद्विभिन्नयः ४८ दिशागदशापिवेवशयमनुकुन्मनङ्गलयः का
चनद्रवमाद्दीदृङ्मागागृहाग्रहाः ४९ शनैश्चार्कीकृतनिर्मकरासीहिमद्रवातपी द्रवाणेवावाललो
नस्माहिमवन्नतवद्भुतः ५० सर्वतःशीतलःयुद्धोद्धुर्नादिवहन्नतः नस्मामपिदशायोनमलयो।

हृतनज्ञानशिष्यधनिर्विशयनवकारेन्तर्यैः ५१ किंचनदाप्रलयोद्गुमानोनिहतेरुन्मङ्गयुहयोद्दशापि
दिशा लोकपालपुराणारशानामपापानेद्वीहृपनमाणाम्रभिन्नयः समः उन्मज्जङ्गयोमृत्वादेवशब्दाक
लनायशुः ५२ कांचनद्रवभूताः शाहिभिः पञ्चपर्वतेविदेनद्रुमेणगारेगुहारदेषु सहिष्णवांकृतिःसे।
रूपवंतःशनैः आनयोहिमद्रवविलीनःआसीत् ५३ ततवद्भास्लावनतद्भुतः विलीनः ५४ अमलसो
रभःस्वर्गोपि विनियावत् ५५ श्रीरामायणमीनमः ॥

महान्तमसूरुषः ५२ ५३ दर्पोद्धतमानममपि तूलवत् ननर्नाशा ५४ अविनाशिवस्त्वेवसारःति सा
द्धमित्याशयेनाह तयोरोषेति शाकट्यामाद्दोषाभ्यानिष्क्रम्याशोभितया ५५ अतएवरजस्तमोनिष्कृष्टशुद्ध
सत्वमेवघनमुक्तमिवकन्यारूपसामग्र्यहदाणाः चक्षुः चक्षुद्रहणाः चद्र्योघनत्वनिषिद्धोमहाधूमस्वा
लः प्रलयवह्निलदीप्तिगावाविदः चलतिरज्ञानिवनानीवनमभिस्फुरत् कीर्णांगारवर्षंतोभूदित्यन्वयः
५६ रसानेजसानां तस्मानां मान्तेतिकधोषसंस्कारमात्रस्थापितवशोघाद्विममरणेनानांतानां स्फारदेहिनां

आसीत्सजगद्दाराणा मानांलाभेपुरमणपुणं नश्यमभिमहोज्ञाहेलालोदेषेमपत्कति ५२ वंदनेतूय
मणासीदानेहाघेवमीवता नकदाचनसंघानिवस्तत्रमपवृस्तता ५३ प्रलयानलनिर्दग्धं सर्पिदं
मनतश्वत हेद्मतमसीतसिवनष्टप्रलयानल ५४ तयोरेववधृत्माब्धेसर्वशोषानाशयोः न
भोविभुतयानागिरिहमाकहतयालय ५५ सत्वमेकुसाक्षमच्यन्तनोनचवातमः चलद्रवना
नीवविकीर्णांगारवर्षेणः ५६ हुमायाद्भिमहघ्न्यालोभहद्विवादिः रसविसरणतेनाशु
न्यानारूफाटदेहिना ५७ शुष्कारणाश्रोमविरपिपत्राणापाश्चोषणे वाहितानं मुवाशोषादस्याना
प्रलयाग्निना ५८ नेमवाममेहाघाणादहभस्मापितत्कवित् नलचयनिकेतासधावइलासिता
नल ५९ तावत्रैकल्पऊयितेनकृहनेनाश्रितादहन दाहस्फुरदुमसालशीलाचटचटारवाः ६०॥

श्रेज्नादिवततिविभ्रमुतानां ५९ तयापुष्कराणि दग्धानां अतएवकोमविरपिपत्रमायसंघशून्यतोगततामिति
यावत् प्रचयकासकार्णां प्राहारामेवप्रलयाविकावलाहस्थानांवादिताना हेअंगजातानिदृश्यानां तस्मात्।
नविदाहाघाणामिवमस्यापिकाचित्रदस्थितिर्युर्धः ५८ नलचयति नाभिमवति कैलासमनतगिरि ५९
नैकेलासकल्पायेऊपितः नटदहमपिवाधिनिहोदेस्याहिना ६०॥

भूभृन्नितम्बपर्वताः किंवते भूभृतः ज्वालाव्हरारोपैः मावते मानि चलानि अंतमानिभ्रग्रशीलवा गिरिये क्षे
तस्याविधाः मेतःशोभिविकसेतिस्फुलानो पद्मानो वनपंक्तिराजन्याविधाः बभूवुः ८१ ८२ अमरगोपी
तापमहामितियावत् ज्वालोन्नमारयेन जगहसमन्ततानिनिशाघः ८३ असतावलीकानां शशाङ्कादी
नामिव मयद्व अन्वकसनलेघत मिप्रज्वलदेशप्रज्ञेषशनिनिपातैः पीडिता निशापुष्पानिधेः कश्चोद्धरन
लोनाहृद्विज्वकेशुल्कानिलुहद्वृतास्तनसेलाम दलताविशीर्यमाणाश्रमावलयोपैर्यैः नस्याविधाः पलव
समधवायवः अनलानमहाद्रिसभाजिगीर्ष्यादिशोलिहंतउववृः ८४ पुनः कीदृशास्ते वाताः वकुलस्तह

लकरोपलेलोशैलभुग्भुवेवभ्रमनः ज्वालालमत्सहरोपसाधनेसवलोलिमाः ८१ वभ्रुरुदीम
विकसज्वालपद्मावनाइव सर्गोकरादिदंतसीद्दिव्यगानमरणीयला ८२ कल्लोलैः सामर्थ्यम्
र्होनगाद्रसारणीयता तापेयतापपरमाः परमसततवराः ८३ वहुर्यांपरलेवकुलगानासला
मिव वभुरश्लानिनिपातेपीडितामाः कचहलतामुकगुल्मसंलावाः पलयसमयवायवेनलाला
दलहमरावलयोरेलिहताः ८४ वालोलस्फुरहानलडमवनपोद्दतभसेधापणाहताशाभुम
लेहमकाहलिवहत्सागरोरविषः श्वभ्रुत्पात्तकपुगमध्यविलसज्वालावलीदर्पमलानिः
शोषयितिकाशसुलवनवाघोनवानावभुः ८५ ॥

वालोलेतिवालोलाः ज्वालापलवकोटिभिः स्फुरन्तो विकसन्तश्चये अनलाः वह्निमयाद्रुमास्तैरावने
सेतनभसमपीडितलोघणाद्ग्राधुत्रावामाकाशाः उत्यादितसंक्षोभा तथाश्रमता मुल्लकानामद्रितिमितिभि
शोतेवेहमानिः सरेन्तः सेभाशा यीता शपिविपायाम्याः तथाभ्रश्यनोतिभिः कनललामनासवलतीभिः पा
वकप्रयायशिखासमथेविलसन्ती तिभिः सकलानलज्वालावलीभिः श्यामलाः तस्यानिः संपेनगाति श
यीनातिकाशनप्रदीप्तनीनसलवः स्वतियोगेषानवेधाघातस्याविधाः वाताः वेगेनवभुरित्यर्थः ८५

श्री. इतिश्रीवासिष्ठसमेतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्द्धे पंचसप्ततितमः सर्गः ७५ ऊर्ध्वाकाशादिमाभो
वा.नि. पुष्करावर्तकादयः वर्षितेऽपमेहरोघशेराग्रयादिघ्राव कवधुनावलेके पितशैले १ विमदृष्ट्वाशान
उ. टी. विद्रुपनिश्चयेनशुसत्त्वस्थंबुद्दारोऽपदेवाजलाभावदुःखेनदुनेपलायितेइतिजनमनुतलेनसंबंधः २
२५१ किंप्रपिशमिद्धविलहरणपातालेविनाशमितियावत् २ दिविपुलोकमागतः आलोकः सोऽशोग्निरुद्र
कर्पेद्र ४ शुलगुलतिआरवानकरणप्रथमहादनाप्रवणाभिप्राय ५ सामीप्यक्रमेणानस्पर्वना

इतिश्रीरामायणे निर्वाणप्रकरणे महाकल्पांताग्निवर्णनेनामपंचसप्ततितमः सर्गः ७५ श्री
वसिष्ठउवाच अथकल्पानमरुत्निवृद्दत्यवधुनाचले चलनेऽधोधिकलोलेनमस्यावलेका
रिणि १ समदृष्टविमदृष्टसमर्धोदलेद्वनेवन अथनपृष्ठनिवृद्दाद्रिसोपदेवदुते २ भूतलेभूत
लेशाश्रावर्तिनेवद्धिमर्जिते पातालमपिपातालगतेनेकिमपिकालतः ३ दिविवाविद्यमानार्थे
विशीर्णसर्गवर्गके लोकेव्योमगतालोकशोकाकमिकज्जरणि ४ ऊर्माघाकाशकरहाटमदेण
गणाइव पुष्करावर्तकामेघास्सकुर्गुल्गुलावे ५ ब्रह्मांविस्फूर्जितेस्वःऽक्काक्षिस्फारतोऽप्टे च
न्योमास्फालनास्फालमणोवसवाविले ६ लोकार्णवप्रोद्धीर्णश्रीकोलाहलात्वरोपनक
लाचलस्कंधवद्दाग्रवर्वरे ७ ॥ २

लोकशेषगतिवृहेति ब्रह्माविस्फारिस्स्करेकाऽस्थचक्रोऽभिविसोऽस्त्रवद्दरोतालमे अन्यास्फालने
रूपालाड्डलेतोयमनाङ्गर्णवानलदीपखवदातिले शाह्समकालेभस्नस्थद्विगुलमालिन्यसोपमप्रोपमा।
नयो फ्रोद्यारोपाविलतोक्रिः ८ लोकपूर्णवनुपूरदुधृतधन्यात्मना उद्धाणरुत्रेन कोलाहलेरितिवे
रैतल्वगाहःसद पतेःपगवर्णितेः कुलाचलस्कंधमवद्दोद्दोग्रवेनिपयाणम् चर्चरे ७ ॥ श्री

ब्रह्माण्डोदरकमलकोशसलिलदलितदलितपुष्करकुलैः पातालतलेः मेघोरनिविडतरे अनवकसतीकालनेरोहार्भे
कालासनतलमधु अतिशयितसगुल्मकग्राह्यमकरसहितमिव ६ समस्तहृत्पापमयाणपाहिभिज्ञो।
नेदेहलयाहललेन विलसत्रेनवर्षुलकपाणशीलमिवमहाप्रलयसमश्यार्त्तकाशिपाणतकयवालपत्र
सयानकस्य श्यपोगाशसादेनतघलपिपासितमिव ७ प्रसरतस्यविनयार्थनिर्गतस्य प्रलयाम्बुसंस्य
म मे शवनमनिलमिवस्थिते आकस्यप्रलयपयोजविनिरोधनस्तत्रानामेचलहृत्पाणनामश्वीनसंभ्रते
चिरसंचितगुणयतिः स्तने विज्ञातमिवस्थित ११ आरचेरदृटीयेश्यानेपमिडंवायेजनलधासपत्रमिव ११
वहोः शोलनटमुखपत्रवतेमेयरं सलोकरोदः पातालतलोतिसदृग्लके ८ समस्तहरिदिशि। नल
विहलाहलनवपुंल महाप्रलयसंयत्रायानकोपानलघले ९ प्रसन्नप्रलयाब्धिसमेरोहतह। २
हिते शाकल्यस्तुभमश्याडिनिद्राद्‌मिवमस्न १० महाप्रलयसंदत्तवाहीयोदमग्नागव वहा ३
शयारवडहमिन्ताघरमिवमास्व ११ अयाशिसनिकल्पाग्रिसितिमेनिकथवनः इतिविसि
नवानमिहणदिशविकेतन १२ यैवत्रकाविदेवा उपशमामाशसकेवल नेरतिनस्ताफल ४
मत्मकाशनिहणयः १३ ननञ्वलानतायेनबरयोजनकादिषु पदार्थामनायासिहे
हिदादिशसधि १४ अनतरदलाणमोम्मिहरेहमनभूतवान् ऊर्ध्वनः शीतलेवानमदस्तादन्

मयमपीतिमेवधनिभवणानेनरोविस्मयआर्यबुद्धिलहानदेमेजनतोसिनतपथोदितानिमिकेहिडव
केटशटहिमेवासलधामयश्वजनविमुक्तवान् आपातितवानसीतियावत् १२ नयश्यामिमेवानिति
शाघः किनहिरश्वानसि नआह केवलमिति तेरति आकवशेअवले १३ १४ यनभूतवान्
त्वगिंद्रियाण १५ गैनमः कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामचंद्रायनमोनमः ॥

श्री.
वा.वि.
उ.दी.
२४२

पलाशनिर्देश· यावन्न स्पृष्टेशः तेषामधःस्थानामशिलापानोऽसतोऽनवनीवनोऽप्राणिनोदर्शोचविषयोन १६
१० ज्वालासहस्रा· अवलापवला· पर्वतनोपथादकेहृदिविशेषेण १६ असमालदाम्यव्याप्तपादश्वाशिशुलालो
कायुशाधितामंगामाणोरजोऽसि १९ २० सोम्पानिर्म्यालाधोगाराजलनरास्मेकेजातीमतीनिशेषाः भास्वता
हादयादित्वाननिसिरतोपरमाद्वालस्थूलसनि २१ कविदनलापवाणीमिधयालयाविधेयुक्तविलय
वोत्पालवारिपु सर्वेषोसमभ्जानाकल्पांतुदेगाणाः अवयवाविश्वग्रनयः २२ २३ सताः केसरसदृशाः

पलाशविनभमयौदेवकल्पानुदाःश्विनाः यत्नेषामशिलापानोविषयोनवसदृशो १८ अयमनादि
रभागादाधयोकल्पमारुतः यस्मिंस्तम्भवधेयेनविषमेहिमालयाः १९ तेनन्वाला विलाःप्रानोद्गी
कोणाग्निहेशम्प लोलोल्मकवनाकोतानम्युशीदिशकुल १८ संध्याधमरस्याकारास्तस्तागवा
काभिदाः धमुभेसमभराधप्राणिसत्तागवरजोसिवे १९ सनालविलसदानोदृशेनलदिशोबभ
नेन हंसादीर्णासपत्राणमनीकेंद्रवनामिव २० धरादिमेंडलाभोगेसोम्पागारभरान्मनि ना
म्यावलगणेदानेभातेननिक्षिमास्वतो २१ अप्रावेपुनलाणीस्तकयनोम्पालवारिषु वतोयुसर
नपर्णिशुदीशाग्निनरुदारिषु २२ अयालोकस्थनालपुत्रसलोकपुरेषव सांभानावालहेश्वद
गेधुनिपतन्त्याव २३ कल्पानानलपाथिन्याःवसाग्रवमशवने ज्वालापलवशालिन्यासवीना

स्फुलिंगास्तुहुदितेरुल्मकेसबीजार्याः ज्वालापलवशालिन्याःवस्यलहस्तोअग्रावेनिरूपलेमरोवनेषड्
फाधाःकल्पानेनलग्रमाया· धिन्याः अनिलान्मसविहंवकवायुप्रयानेपुत्रागेपुनगोसवसर्पर्यवनद्रुप
कुसलेषु आयामालश्रीकारकर्दमेनिमग्नेषुसनम्इनिहयोरन्वयः २४ ॐरामाय नमः ॥ ॐ

२५ वर्षभसाभिरुद्दशाणां पश्चिमदेशजलवाहकान घनसिद्धसमस्तलोल्यमिव २६ तमेव वर्णयति स्थिरत्वादि।
ना २ भिन्नविभास्वैर्नीहारभारैर्निवारणानिरवकाशानिदिक्तटानियमच्छकोशकरःपर्यन्तेनिविडस्य
भूमेरुत्सस्फोटविदलनेपरिताः अहार करस पर्यन्तसयंनिविड सन्तनभोमेरलास्फोटनयावर्धनोप
रितरीता २८ कल्पान्तदत्तभितीभाविरवाविश्रापनः यथिरुपवेन्युत्तेतावर्तस्थानीयहारसादित्यपा
वेघहत्रिमानिस्थादिविशेषणान्येवोपसमदकानि २९ उत्पातोदयोपतिमस्तनिपरा यस्य र्धदेशाद्गणा

श्चनिलातमूलेषुनारोपुवनतोपुष धापानालेनिमग्नपुमहत्येणायकर्दमे २५ दर्शयेत्यमि
वालस्यगतिमञ्जिकरेनमः श्रयघावनतसपम कुल्यानुदगुणः क्षणात २६ स्थिरकल्पान
त्वात्तातल्पविपुलसघादलः पककोणिकविशालसमारोवपयाभाः २ भिन्नभास्वर
नीहारभारनिवारितकटः सहारकरनिवउमेरलास्फोटयन्निः २८ कल्पांतदत्तभितीभावि
वर्तेलवर्त्मविमाव तहिजलचरासारनिहारहालविमिवागतः २९ मलोदयोनिशानायस्य।
लोहितगणशीतलः श्वनिमाकारमाधित्यपरलोकमिवागतः ३० हेमसंभारस्वपेणाहिमाल
यमिवाविले नाशसंभितनिःशेषजलकाशावलंदधत ३१ श्रयकरोविस्फोटत्वकवि
मेघदिनोवर श्रापतोभरतोयारकाशहारिःयथातद ३२ ॥

परलोकमाश्रित्य अस्यमकारेरधेनुदग्णालवो शरीरोतरमानगतःइव ३० हेमसेभारसदृशाविपु
ऊणशेषणानाश्चेनसंपिततानिनिःशेषाणिसमस्तानिजलानिकाश्रमिवाचला निधृतनयाविधहि
मालयेदधतधारयतिव ३१ श्रयमेवागमनानतरं दृष्टिपातकश्चश्रयोऽस्यविस्फोटवत् कठिन
वज्रनिर्घातेनद्यदिनमेवरं यस्मिन्कर्मणितथाविधोपाक प्रथमऽङ्गुना उद्गतनिर्घोषःकाशादिशो।

तो हृदि मेनव वर्षयति अग्निदाहेत्यादिना अग्निदाहस्य स्पेशनवनाकाशाभ्यः विद्युद्गणभीषणाचरद्दि गरगदस्फोटैः स्फुरद्गमेरला ३३ ३४ सेटसीरावाभ्रूसीतलहारामेरपस्योर्वर्षसंभारोसंभारभासैः स्थूलवैधाराणामसारैः सेपातेधाराभूर्वहानोशैलानां प्रातकार्यकप्रहभासेकालिनी ३५ स्फुदैनिधगमसमहाः यथा ३६ सो गगनगाहृद्दविलासिनी सासि श्रमज्वलनयाभवः वाधामिपासनी वनभस्मृगाबभव ३७ तदा ततनाटवामेवर आकाशान्मालालवानोलनवेविलासस्तदाहं वरपसि।

अग्निदाहवनाकाशाविद्युद्गणभीषणा चरद्घरगरस्फोटस्फुरद्गतोपमेरला ३३ प्रपिनोसित शीकारशातवेशरूपा शीतशीकरनीहारभिनिवपमवावा ३४ रोदामेरपवेद्गुर्वेस्तभस सारभासैः धारासारैः पूर्वशैलशालाकशालिनी ३५ घराचरघटास्फोटस्फुरद्गगनपत्र नगर्नितोनिनसेपात पतनोकातराकला ३६ सानुभ्रवाभुमामारागनाहृद्विलासिनी क्रनपस्फुरमाभावमिवाज्वलनयाभवः ३७ ज्वालालवोहलन्मुवमेवनेनतमाकस्यलाजदल नालमिवालमासीत् नालाभमद्भ्रमरपंक्तिनिभातदामसस्फुरद्भिःशीकरपटपुनः ३८ उग्रहृद्घटचरावसृनिताशामीसेभवन्सलिलदालमभिपातः इत्यादिविधिसमहतो बलानोसेनामसंग्रहवदन्निदनेगृहेतिः ३९ ॥ लयाविधसतवाउनिपदधनिस्थलामदलनालं नियमिलयाविधमिव आसीत् नतनसिन्वेदवेस्फुरनेः शिशिरशीकरपद्मपुंजाः मलयास्वना लास्तमतीयाभ्रमरपंक्तिस्तत्रिभाः आसन् ३८ किवनदासलिलदलामेवाकेयनलानोवसन्निपा। नः समपामाः उग्रहृद्भुवरघटास्वैः शशितावाशादिशोपेनतथाविधः सनदृर्वर्षवेविविषमाः धातवो यः महतावलानांसेनानोटैर्निर्मिहैताःउग्राःहेतवोयवनथाविधः सग्रामइवभीमः भयानकः अभव

॥ ५५ ॥ अ/२ ३

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणोत्तरार्धे षट्सप्ततितमः ७६ पुष्करावर्तकोत्तरहृष्टिया।
रात्रिसंमुले सभापिदेभ्य निर्धूतेजगद्द्र्याववर्षेण श्रवनिश्चयप्रस्तेजनपवनश्चेत्येषावतरणोभ
हाभूतानां परमसंसंभ्रजानेसासनामत्रयपादेशावभुवनहृणायामि प्रणितात्पर्यः १ तापिछविपिनेत
मालवने २ सार्धग्रहाघेघुभ्रमनीलज्वालालवालामलदृणाभिर्हलाभिर्हिमिहिमेत्यारटनशीलेः।

इति श्रीवासिष्ठसारे निर्वाणप्रकरणे षट्सप्ततितमः सर्गः श्रीवासिष्ठउवाच अथावनिप
पतन पवनानोपुनरादेशे नानेपरमसंदोभवभ्रुवामिनजगत्त्रये १ तापिछविपिनोदीतेनि
भभस्माभ्रभास्वरे महार्णवेमदावृत्तसाविभ्रमविवर्तेन २ नीलज्वालालवालामहृत्ताहिमि।
हिमारवे कृतभस्माभ्रसभापूर्णालोकान्तरान्तरे ३ उच्छलदीर्घहृत्कारेघ्नमङ्क्षमयान्मके:
त्वर्पमुत्रमहासारविसारिजयघोषणा ४ भ्रमदम्भ्राभ्रभ्रमावर्तहृत्कालाभ्रसंभ्रमे लाघवात्
विभ्रमोद्भ्रान्ताशीकरोत्थाभ्रहेदवत् ५ ब्रह्माद्भिर्भिमाकाराभीषणामलाक्षितः प्रसरेद्भुत्तोडी
नदग्धहारिद्रशेत्करे ६ नलानलानिलोलासस्फुरत्कोटिरादराश्मनी पवित्रहृन्दाकारेनदीभ्रु
माद्यकम्पित ७ नमस्तमनिभालय धारानीरधुवर्षिणः कर्षणैः कल्पवल्लीनाक्रमक्रमा।
नधनि ८ गगानतरशीकाघेघाताटशमरितारागाः श्रयशिवनभाभीमैः शुर्णमाणाविलार्णवे ९

दीर्घोत्तनधविस्तत्कोरैः सार्द्रवनैः श्रासाराणेविसारिजयघोषणे तयैःक्रमयन उयाक्षदिग्मुत्येता ५
पंचविभाभ्रहेदर्वादित्यर्थः ५६ पवित्रहृतेः नदीभूतफ्लानिवधिरीकृतश्रोत्रे ७ कल्पवल्लीनांकर्षणैर्वि
लोलवनैर्विदारणैरितियावत् ८ नरमिकापकेकनवंगपाया ९ गेरामायनमः ॥

श्री. वा. लि. उ. टी. २५४

तमालपत्राप स्माना मृगा [illegible] पमानाकोणामितितत्समोपमैः सालीउपीठे आसादिता धारपा। येकन्यश्रमैः [illegible] नामकोणानहास्कत्वादिति ॥ ११ ॥ विग्रहेणापरम्परपहरोणाद्धर्येहर्तुनिरोधैः पतत्पवश्रवनेपातिभिरेनपतद्भिःसहिपणां भूमिशालानेभ्योहि [illegible] लतानभूस्पापिकरोहितिशेषः ११ आसमताहहतीत्यावर. पर्वतःपवनस्तः [illegible] जलाडीद्रुमाणाहृत्वास्माणां सचेटेः स्फुटेनी तिस्फोटः

तापिञ्छपत्रदलाप्रायुत्यसमोपमैः तपद्भिर्वैतालीफपीठकल्पाभ्रमैरले ॥ वहद्भिः [illegible] लिहीयप्रपन्न कल्पान्तकल्पवत्रोभकनपर्वतकहृत ॥ ग्रहताम [illegible] विग्रहर्गैदैः पतः। क्षिहिगु [illegible] लतल्पमावर्तपातिभिः १२ आवहोत्यनलाडी [illegible] स्फोटच्छाहित महाप्रलयपर्यो। त्यपर्वतपातकृद्रिम १३ खनशीकरनवा [illegible] कल्पाभ्रयमिभेर्दैः [illegible] कृताकं [illegible] गुतमा। निर्विमेघार १४ विशीर्णवस्रधापीठालैः [illegible] लवदैः कृतमागोलं [illegible] संकटार्णो व १५ कर्मीयद्उपल [illegible] समारुतेः समद्रुहोषनिर्वाणगभीरभैरवे [illegible] १६ चन्द्रा [illegible] कटाकृतैः कल्पाभ्रविदपस्फोटैर्युद्विनकार्णाकारदैः १७ स्वर्गपाताल भूलोकत्वेऽस्ववेऽविमिश्रितैः यथास्वभावं [illegible] १८ ॥

पर्वतापत्र ११ वनानिशोक तानिशीकरः [illegible] १४ १५ कर्मीयः उपद्भिः कर्मीभिरर्धं [illegible] किरणः वनाम [illegible] समारुतेः प्रलयवायुभिर्भरदिक्तट १६ [illegible] उपोदयाथक [illegible] कटाकृतैः कल्पाभ्रकल्पविद्युपलत्वणकरवा [illegible] पवस्पन्दाहितकाणीव [illegible] १७ किंचाद्भिःस्वर्गादिलोकत्रयावेः [illegible] तविदविह्वद्विः [illegible] दिवनिर्नतस्वे ॥

समानं विपक्षत्वे विपक्षस्य वैदृश्यैकान्त्यान्वदर्शनात् परस्परस्वभाव भ्रमिता पुंधनयाश्च विनाज्ञानं विपक्षं हेतोः पि
नवेर्हदृशि वानाशामपती तिसैवविपक्षोपिमहाविपदितिधनिते ९९ अर्जुनवातइतिवातरो यविशेषस्सनाम
तेनतिरोयोगाशेमिणाणनभस्मुद्रीयुधाम्पतेलनतत्तस्परोशस्यार्जुनवर्णेताम्लीनम्नमतिशलेभनमाभ्रादितिलोकं
तयजरत्नाणः सोहं नभस्मभि वीतधवलीकृत्यधारज्ञ अर्जुनवातादरस्तभः प्रतिष्ठामालवनतापमिन्दुरुम्

स्ताङ्कमतदृष्टाईस्यपोभोर्दवदानवैः अतोपमदर्शनाहानवेलितेर्थोमितायुपे ९९ कल्कांतपवने।
द्रुतमेलोकान्तवनतरश्मणः धारजार्जुनवाताव्याप्तभमहृतभस्मभिः २० कृष्यमानशिलाजालमहृत
विलंबमेदः पतनैकान्तेस्तालडुकालकटकेकृते २१ वातोयादृगिरिजातगुहाभाकारभासरे
पतदिदिहनावर्तेलोकपालपुरोपुरे २२ कनककर्कशानिखादेस्तोरमिवमारुतैः उह्यमानघनव्यूहपो
तञ्चालायनेश्चेते २३ पुरमेरुलदेव्याशिखरनागविवस्तनौ निजरंघ्रदयापश्निमभ्रकानामिवोद्वये
नश्यज्ञामराभोगेभेभिभेर्भरस्मालये: आवर्तचर्चराराविजलमर्धमधोनले २५ कुर्वन्नसादिशो
घेदिकपालप्रकृहन निपतदेवदेवेन्द्रसिद्धगंधर्वपन्नगे २६ उड्डीनपर्वतानादीनोपशोनाभारतपि।
णां वातैः कुर्वन्नादाधीनाममसान्नसामिव २७ पुरायमरदैत्यानांभ्रमद्भिर्निशानयन रत्नैःस्व
साखस्माणयेनियपासीवपयस्तनो २८ शृंगस्वरपतन्लाकल्पाकसमकमेहिरैः वक्राहत्याश्रमहपे

त्येहा २९ स्फारेरुद्रकालपयुक्तेककटोकृतेयमिन् ३१ वातस्योर्ध्वीहनमद्याहेननमिरिज्ञानगुहानांभोकारेर्भी
सरे ३२.३३ ३४ आवर्तेपरावर्तनेउच्याबेशाणवनवेपरीत्येनधारणेनेनवचेरारावेर्ध्वहृशिनलेनिरावाधहवा
नलेक्षपदितिशेषः ३५ ३६ पर्वतानांपदार्थानारजसामिवकृतेनकुर्वन् ३७ पयस्तनामेवानांपयासीवर
मैः स्वाणखणपयेति अमरदेत्यानांपुराणिपातयन् ३८ पततोलोकान्तनाथेभ्यस्तयाविर्धलोकसम

३० प्राक्कीर्तितमित्यात्मपुराणिनां सर्वेषां वदनानां सर्गो प्रपोक्तस्यैवमनुवर्णयन् नमस्त्वमित्यत्रान्वयः ३१ बाणवृष्टि जालेन ३२ ३३ वलेन सन्नीव ईषज्जीवनमुक्ताः अनेकाः प्राणिनो यत्र अनकंपायोक्तन् ३४ ३५ पतेत । गिरिश्रृंगाणीव मूर्छालोधोगिशृंगानिर्भरायस्मिन् ३६ ३७ तत्तज्ञाने इति विधामहाणदाह्यज्ञानगतः प्रलये । विरागनाशोऽप्यपदमित्याशयेनाह अवनीति तत्तत्तानादोलहृदयोजनन्यायोऽलंकृतैः विधामिह

दैनाद्दीनैः परिहृतैर्विलयदानवीलितैः दृश्यादोषःपदार्थैर्विशीर्णपर्णयोर्गोमिव ३ हेममक्षिकेवबुधे समारमणिमहिरैः हिवःपतद्भिराकीर्णमभ्यन्ततन्तुरणत्सुनैः ३१ अपतद्देमभसाह्यःपतवीयः पुरोक्तराः अप्रमनन्तरगोवामम्भनत्नालाद्यः ३९ आवर्तगणिराशिमिश्रो विदलतायतां त्रुद्ध र्षधर्माकीर्णापर्णवर्षोपद्धवनंतर ३३ केदविघ्नमगणानलबनीलाम्बलकं धममेकत्तशानां त्यातत्वेपक्षमभुवनगात् ३४ मत्ताभ्रमत्तपाद्यलंसतमानिललोलया प्रभृतीरम्भमाकाशा नीर्णेपर्णसवर्णाया ३५ जगदासीजनवद्वास्थलधावामिर्भरे वहद्दद्धिभिप्रवानप्रणासं निरूतं ३६ शाम्यच्छमशमासंदृशनशाविद्गलाभानं वतामिवदेतो दोल्ललीलीलेशोललसतद तपसाशिसमिताम्यभिश्राद्दीपाणिकोनकरे ममतद्दद्यविद्यामेतपणलालासद्वावत ३७ वर्षशाम्य द्वनाशाम्यमसामाद्यपततमेन मतपूर्वेनगाद्दनपरिविस्मृतसर्गके ३८ निर्वाणोलोललसत्राद सर्गलावशमकर्म सर्गलापोलसकर्षसर्गलोपविवर्जितं ४० ॥

नद्यालोनमहतेनुशाविधमवनस्थितिर्थस्य ३० सर्वभूतसर्वेनहतेचराचरं यत्र सोऽपपतेनपरिविस्मृ तसर्गके ३९ सर्गसलोपतशामकर्मोऽथवा परमार्थतः सर्गलोपदलसनिःशेषः यस्मान्मायद्वलम सर्गलोपाभ्यावस्त्रतो विवर्जितः ४० रामायनमोनमः ॥ सदेव ३

कोटरेयत्र ४१ ४२ लवेल्पत्यपामालमेडलानिवेपुलयाविधेर्भूतडलहहनवेरैः ४३ अभिवाससवारः ससम
स्तालं कोटरसोदीवैः ४४ ४५ श्वासमःसेपातत्तन्मास्य ४६ ततःतालपरिमाणधारासंपातानंतरं न
नदीप्रवाहस्यतानपर्णोदोपसिद्धमलयाय उज्ञजलपानमदेकपानयापकसह्नःसहश्रयरःसमदीयविशे

अनारतविपर्णभस्कारिमाकृतनिर्हते बीनराशिरिवाजसंश्रुणितोपुनःपुनः ४१ उल्ककान्तोत्यवि
शेषवह्निहास्तवर्णजे रनाभिर्विहतेर्हमजसैमाकाशाकाटवे ४२ भूमंडलहहानंतरंश्रेसमदीय
समयेः प्रर्गसमभपालेलवत्मानालमेडले ४३ श्वासममस्तालेतमामेहतलपर्वते श्वासामे
कार्तिकसुतसर्णपलयवायुभिः ४४ एकार्णवोश्ववरधेशानेःशीघ्रसमिकैतेः भुवनेजलक।
लोलेःकोपान्मुर्विशायेयथा ४५ मुसलोपमयाप्र्ववेनतस्लभनिभोगया ततस्तालद्रुमाकारधा
रयासारसारया ४६ ततोनदीप्रवाहाश्चजलपानेकपातया समदीयमयीपीठसममीडरमेद्य
या ४७ वह्निर्विदाहककहश्वाशममभ्यापयोतया श्वासेनननसंगताभाङ्कमापन्यदेपश्वा ४८
कन्धोधरस्यपरिक्तपदार्थनातमंनःकृताःस्वाणांभ्याधितशैलमस्ते असोडकोटममभ्रोहितुरा।
कवाललीनाविलोलमिवविल्वफलविशुद्ध ४९ इतिश्रीमायशोनिर्वाणप्रकरणेपुष्कवने
वेधिकिसहनजगद्दाहोनंनामसप्तसप्ततितमःसर्गः ७७ ॥

इसममदीपीठमाःमेडरामेघाःयस्याःअन्तश्वारलया ४७ मार्कंडःलकोदिनिविरेश्वापन्पदे सर्वेवित
स्थानमन्तानयया ४८ कृत्स्नितामिवाल्लस्य विस्फोटनलीलाभिर्विलोलेविल्वफलमिवविधुरे विनश्
मम्बृहित्यर्थः ४९ इतिश्री वासिष्ठतात्प० निर्वाणप्रकरणे० सप्तसप्ततितमःसर्गः ७७ ॥

नदीश्मशानेसमारे भितः एरावतभ्र. एकार्णवः पतद्भ्रचविस्तारेणोपवर्णते नरवेगोजलवेगः १ ओमयो
गा पुवाह धृपतिता. धामेद्र धभास्वानेनकिर्डितः विवर्तितैरितिपावविसर्जितैः सरित्सद्भैः समद्भनः
सहसा निर्नेमहवृन्मंदरवज्रभास्वरैस्तरैयैः आदित्यपथमेघाशाः प्लावयमानाणि रिकंदयामनथाविधप
एकार्णवः धासीदितिहृयोमन्वयः २१ तमेवकार्णवं आसर्वं समभिविशन्हि विपुलेत्यादिना विपुलाना

श्रीवसिष्ठउवाच वातवर्षविमोत्पातपानभगोधरातले नरवेगोगमहर्द्विकला विवमेदपतिः १
गंगापवाहधवलितधाराधातविवर्तितैः सरित्सद्भैः सदसामेरुमंदरभास्वरे. २ आदित्यपथमेघाश।
कंदरोनग्रमथरः एकार्णवः समद्भनआसीत्क्विचिवेश्वरः ३ विपुलावर्तस्थानविहनादितरूपुणः
स्फुरवेगतरंगाग्रनिर्घोदिव्यमंडलः ४ मेरुमंदरकैलासविंध्यसह्यनमेचरा: गलिनावनिर्पके
तलीनव्यालमृणालकः ५ ग्रंडंदग्धडमरवनवृदशैवलसंकटः त्रैलोक्यभस्मसरस्यासीत्क
दकम्पितः ६ नभस्तमहृदहानोतालभास्करपुष्करः धमाजलमहाभोदविलीननलिनीदलः ७
हिरीरपर्वतपातनहृदम्भवकानिदः धमादिदामिलाकेंद्रपुरपतनस्रोतः ८ काष्ठवत्योरमानोग्रस्त
रासुरनेताकरः शनैःकमोक्तनतयालिहज्ञादित्यमंडल ९ ॥
मावतीमोहन्या आज्ञानिश्चनपवविह
ज्ञाविक्षमयमाणानिअदिजरतणानियस्मिन् ४ वह्निर्विसभाव जलचराश्रवृपस्तमेकाणिवेपथाकरेव
नसंभावयति गलितेत्यादिना गलितातायाश्रवविस्ततोकानिलीनःश्रेपादिव्यालमृणालका ५ ६ न
भोलहलोधुसंभेयृहदतीपुकणिकास्तधानाभिवीनभतेः कृत्ताला:भास्करा. हादशादित्या पत्पुष्कराणि
यद्यानियस्मिनधमानाम्ला:महाभादापवतेलाभपरिमृलमत्वाहिलीनपायानिनलिनीदलानियस्मिन् ११५८ ग्रं

किमेतेषु हृदा उत्तमावलाः निपतन्ति सेहिरुधा घोषमाणमहावलाः यस्मिन् ९ उत्तालैः रत्नयैस्मभेदाः
हृद्मास्तत्र कनीनिकाः यथात्मावि धेसैः समगत्तुहृदेरनाधौः स्वाधारम्भसमाज हितैर्नैः यापरसुनि
हितकाविंदयपयविन्नुत्पला ११ वोषवैद्युमितिमस्वरीकृत्यपवरोयेन एकस्मिन्वादेमहितामपासव्योम
कुलपर्वतायस्य १२ १३ निर्यन्मितकानिरुध्यमज्ञतानिचयोऽननतानिरवस्मिकुर्वन् १४ तस्यावहाला

तमायतनारावधाराधरसमुद्धवैः तुर्द्धैः परिसेहिरपयोघमाणहावलः १५ भ्रमदुहृदविभो
तभ्रांतकल्लोलवारिदः उत्तालैस्तरनाधारैः पयस्य उपमितामिदं ११ महाप्रवाहमध्योच्चक्षोभयेषु
मितांवरः एकप्रवाहमहितसव्योमकुलपर्वतः १२ येऽवातपताएवंजनलोचकुलपर्वतोः
महाकुकुत्युभावकुर्वतोग्रमहाशयः १३ प्रभाऽत्तरसैचहृपराहविभिरुद्धतः उर्वन्यानननलघा
णिविनतान्युन्नतानिव १४ तरोनिवर्तसंगेषुदोलादोलनमद्दिभिः कुर्वद्दिरुपलावातभग्रभा
स्करमंडलः १५ खलुन्यवद्योऽविपुलजलवातकलापके नीलान्वचलकाकोलान्जन्तुल्स
लिलनालकैः १६ मनाम्रनमहद्वृतमजवोन्सन्नवाकलान् तरंगमकरावर्तशविकावितान्

दोलनकुर्वदिरिहिभिरुपलावातैर्भग्नानिभास्करमंडलानियेन १७ किंच खलुन्यवद्योऽलवलोविपुल
जलसंघातस्यकलापकेनीऽखिवाननीलान् अचलानिवर्ततासलनदण्णाकोकोलान्द्रोणकाकान्
हेहस्महृनिरियाचान् सलिलदारोर्जालकैः रानाधेनकूलवधाहरात्रिवाहरनैः शान्त्वांद्वसलिद्धारा
वः १८ अचलकाकोलानेवहाभ्यो विशायणाभ्योविशिनष्टि स्मरेति इवेतिशर्वसाकाश्रुधि १२ ॥

श्री.
वा.नि.
उ.टी.
२५२

कनकलहराणामहीतोल दिशु शिखरेषु वदथलवहत १८ विपुलेवायनतः प्रसिद्धश्चाकाशः प्रयोम
ीकृतरनतकरावल दृश्यमानस्तहि पुलानि निबुद्धेदानि विहग्पाणि दैयाकिः लोचनानीववासवद्वि
वहिहपुष्पाण्यमा १९ नमश्चयापायेषानान् २० २१ अद्वियपलकटकानितलश्चानियेषां भद्रिकटकक

स्तशिखोपुरश्रृणेकेनाद्दितरिकोशिशु दधनलवल्णांनोस्त्रिदशमस्याकानिव १८ विपुले घनमाकाशाविपुलानेवुद्दुधान सहस्रमाणेकलपनलोचनानीववासवः १९ स्रवयोमस्रपाभो गोर्वल्लद्विदुपेद्दोणेः पुष्पांत्रिवनदीधारान्मेघानातामस्सकान् २० पुष्करावनेकाश्राणिवहमिः वीचिमेदैले: कर्वङ्गालितानानीवसपक्षाद्दिवहस्थिते २१ स्तनराहासस्तस्मः प्रमाणान्विवयवेवै स्वन्त्यनिवचोशद्दिकरकैवीविहाईमैः नदीधारापरेवर्धमध्येदग्धेश्वरपारे अयोधरायरेः नीरवधरः पंकगर्हितः २३ धाराविपश्याण्वेनिपतद्दिर्निरन्तरं मेघोन्मत्तोभिमानाद्दि श्रेण विडीरकुद्दुदः २४ ऋघमानदलन्नागैविडंकेद्रभस्वरः वहद्भियोधपद्मपद्मिनीसंदर्शितरा पकारोवःपयःएवस्हंसारावरेहसि रेलाकोरवसंहारघोदमाणोमहाभसि २८ नासीत्कपि परिज्ञानाहनावीविवशाम्पिव शाकुनिकः परिज्ञातेकालेनकवलीकृते २९ ३ तेनसात ॥

हकेमितिकार्थःसम्प्रवः त्वस्प्रवहविवहत्रिविषयेद्दिपदस्यातमत्वयरत्वात २२ नविपतेधारायस्तु २३
स्थ दलनिविशारणशीलस्वर्गारवेरंकेदत्तोनभस्तगादेवतालहंसादयोवस्य अतएवपद्मिनीसंदर्शि
तरः २५ २६ वीचीनांवशेनभवतीत्यवीचिवशाम्पिव कश्चिन्नासीत् हेतेतिखेदे २९ ॥ श्री

१८ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे नि॰ अष्टसप्ततितमः सर्गः ७८ सर्वदेवगणस्यावस्थानं निर्वाण
मीयते स्वप्रस्वप्नप्रबोधेनुबोधस्वरूपमुपवर्ण्यते अथ तस्मिन्नेतरे तपोलोकपुर्येतत्प्रकाशेचैवविशि
तात्प्रकाले समलोकसन्निहितव्योमस्थाहमहालोके प्रकाशावृद्भलेऽस्मत्लोके चन्द्रशत्पन्नदर्शि
नायपरितिवालितियावत् १ प्रधानः परिवारः प्राणादुपासनाभिः स्वलोकप्राप्तैः कैः प्राप्तो वस
गणासहविदेहकैवल्यं विविदत्नी वेमनकृपरिवारस्तहान् तथाचोक्तं ब्रह्मणा सह ते सर्वे संप्राप्ते

नाकाशमासीन्नदिशो न चासीद्भूयो पितासीन्नतदर्थमासीत् भूतञ्च नासीन्न च सर्वमासी
दासीन्मम केवलमेव तत्त्वमेवमाहि १८ इति श्रीरामायणे निर्वाणप्रकरणे पूर्वार्धे
ताना(म)सर्गः ७८ श्रीवसिष्ठ उवाच एतस्मिन्नन्तरे वत्स व्योमस्थोऽहमथात्मजं ब्रह्मलो
के सदा लोकेप्रभाते के प्रभामिव १ यावत्पश्यामि तावत्ते शैलादिविनिर्गताः परमर्षीस
माधिस्थाः प्रधानपरिवारवान् २ समन्ततश्च वेदानां समीनाभाविनात्मनां शुक्रबृहस्पति
प्रमुखाः केशववरुणोयमः ३ सोमो ध्रुवकुमाराग्निश्च तथान्ये पितरर्षयः देवगन्धर्वसिद्धानां
साध्यानां च विनायकाः ४ लिपिकर्मार्पिताकाराः सर्वे ध्यानपरायणाः बद्धपद्मासनास्ति
श्चनिर्मिताः स्वस्थिताः ५ अथ ते द्वादशादित्यास्तमेवोद्देशमागताः बद्धपद्मासनानस्थूल

प्रतिसेवरे परस्यांतेकृतात्मानः प्रविशन्ति परपदे इति २ देवानां शक्रादीनां प्राधिकारिकता
देवानां नारदशुक्रादिमुनीनां च समहस्तत्त्वमथात्मद इत्यन्वयः तानेवकांश्चिदवयुत्याह शुक्रा
द्यादिना ३ विनायकाः निर्पेताः स्वामिन तियावत् ४ सर्वे निर्मिताः स्वस्थिताः प्रयात इति
विपरिणामीनात्वेषाः ५ तदनन्तरं यद्वृत्तं तदाह अथेत्यादिना ५ ६ ॥

तस्यपातद्वितीयपरार्द्धान्तमुहूर्तमात्रमेयेनचरममहाशेन समहूर्तमात्रस्तेनतदीयचरमसाक्षात्का
रेवायद्धैतन्येनतद्विपाकल्पितनाइदमादितनदीयसर्वप्रपञ्चवाधात् विनिद्रात्मप्रबोधपरम पुरु
षः स्वप्नदृष्टोसामग्र्यगसापपदार्थजातमिववाधितमात्ममात्रविशेषे अपश्यनदेवास्पविदेकैवल्य
मित्यर्थः ७ प्रागुक्तमप्यविवारजनेनपुष्यवमेककैवल्यरुद्धमित्याह ब्रह्मलोकजनमिति महता।
तनतानोत्मवाधितोशुद्धवासनामित्यपरोहशेन शिष्टपायवत् ८ तदातदीयचरमसाक्षात्का

ततोमुहूर्तमात्रेणाहमवानहमज्ञवे पुरोविनिद्रितोयातःस्वप्नदृष्टमिवाग्रगे ७ ब्रह्मलो
कजनंसर्वंमहतोमिववासनो नापश्यंस्वमनगरेवस्वमानस्वाग्रगे॥ ८ अपश्यमन्यमे
वासीनहमसदनंतदा कठिनाकारविधुरंव्योमशिखामिवपमने ९ सर्वपवनका
पितनपूर्णाहशास्तदा स्वपोमनपोदेवावदाविपधरादय. १० ज्ञानेनतेषधानेनम
यानभमितिष्ठता यावन्निर्वाणमापन्नाङ्गसवनसर्वेप्रपवते ११ वासनायोविलीनायामदर्शी
नमपायताः स्वप्नलोकाप्रबुद्धानामिवस्वरूपमागताः १२ ॥

रत्योनहमनमगरवस्तोरेवा अपश्यमिवशून्यमस्ताननादिरहितमीवासीन कठिनेनाकारेनाकसि
केनन्मशहतनाविधुरं ९ तमनिदेवादयोपिसर्वेतथामहशाः शून्यमेवासञ्जितिविपरिणामेना
न्वयःपनसेनकाधिराना विशेषः १० नामरूपात्मनाशून्यभावेपिस्वरूपेणात्मनिर्वाणात्मतयास्थि
तापवेनात्मलाभवनदर्शयति ज्ञानमिति अवधानेनपतिनिधानेन ११ सेवनसावासनाक।
ल्पितरूपापगमेनवासनवस्वरूपावाप्तिरित्याशयेनाह वासनायामिति १२ ॥ ॐ

तद्देवोपपादयति आकाशात्मैवास्ति निवाधकं प्रबोधशालिनः ५ यतश्चिन्मात्र आशागमनवा
न् स्वप्नजागरे साधिभौतिकमात्रबाध तत्त्वबोधेनादिभौतिकादि देहद्वयस्यापि बाधः निर्विशे
षत्याशयेनाह जाग्रत्यपीति वासनातत्पदेहतत्त्वप्रबोधस्य प्रमाणत्वस्य जाग्रत्स्वप्नसमत्वमभिप्रेत्य
पीलक्षि १५ तथास्वस्वबाधानुभव एकप्रमात्रसादृश्योपपत्त्या वा प्रसिद्धत्वादृष्टान्तेन उदाहृत्य
तदाह स्वप्नेति तस्य द्वितीयावस्थायां स्वप्ने निष्फलपुराणादिवस्तु १६ एवं स्वप्ने

आकाशात्मैवदेहोऽयं भाति वासनया स्फुटः तदभावात्त्वतो भाति स्वप्ने बोधवतो यथा ५
जनिदृशौ तो देहो यथा स्वप्नविलोकने बोधेन हासनाशात्तेन किंचिदपि लक्ष्यते १४ जा
ग्रत्यपि तथैवायं वासनाया परिक्षये नोवाति वाहिकोऽन्येव लक्ष्यते ह्यापि भौतिक १५ स्व
प्नानुभवप्रत्यक्षदृष्टान्तेन लक्ष्यते आबालमेतत्संसिद्धमनुभूतफलस्तत १६ यथा कृते
चवाकोऽपि स्वप्नेऽह्यनुभवाद् सन्यन्य कोऽहि लकेन समनुहेयो भवेत्किल १७ देहकारण
कस्वप्नदेहाभावानुदृश्यते इति विज्ञदेहानां परलोकोऽविनाशिवः १८ ॥

भवसिद्धमपि स्वप्नबाध यथा कृते स्वप्नादि सर्वदृश्यमन्यता वादी सत्प्रबोधनीय एवेत्याह यथा
कृते इति यस्तीकेन मिषेण स्वप्नेऽसादपरिहरयन् १७ ननु तथापि न स्वस्य दृष्टान्तो युज्यते पित्रादि
देहकारणकोऽयं देहः स्वप्नदेहस्तु न तथेति स्वप्नदेहस्यान्यतासत्वेन नैव साम्यादिति चेन्नहि यतो हि
नानायमान स्वर्गिदेहस्यापि देहकारणकत्वाभावेनान्यतासत्त्वप्रसंगात् नास्तिकत्वमेव प्रतिवादि

श्री. वा. टि. उ. टी. २५९

किंच देहाकारणकदेहस्य अनेनात्मन्ये आदिवाहिकदेहस्य महात्मनो हिरण्यगर्भस्याप्यनात्मत्वमस्य
घासनिसर्गो यथा किंशाप्यलीकत्वमाहित्याह इत्येतद्धितिः निपवरीत्यात्त्वङ्क्रमेनदसनमभविष्यत्न
नतर्हि सर्वसर्गप्रलये तेसर्वेशरीरसदेवाप्यनन्तमोदिकालेशरीरभावाहेतुकशरीराभावादेसर्गोपि
नाभविष्यत् सचायं परिदृश्यमानोस्त्येव एवं सर्वं सर्गमेवमापादयितुं शक्यमिवाशयेनाह स
सर्वदेति ४९ ननु तर्हि मास्तु कदापि प्रलयः अनादिसंसारेऽपि किं प्रवाहः सर्वदेहकारणकाप्यत्व

इत्येतदभिविष्यहेतुकरीरकसंहते नाभावि
ष्यदसंसर्गः सचास्त्येव सर्वदा ४९ अवयवावि
भागात्मन्यवशेनभाविनिद्येत नकदाचिदनिच्छ
तनयादिवाप्यसंस्थिते ५० ॐश्रीरामलक्ष्मण
सीताभ्यो नमो नमः इति पद्धारभारती ॥

देहस्य यथैकिकर्मसमर्थोऽभविष्यतीति हिरण्यगर्भदेहस्यापूर्वं पूर्वं नारायणादिदेहाद्रुत्पत्तिः कल्पविध
ते तथा च न कदाचिद्विनष्टशानगरादितिजेमितीयेमलेह्वयति एवमेवेति छिन्नादिभूतानां हिसाव
यवत्वाद्वेवसंयोगपूर्वविभागावसानत्वादिनाशादुत्वारः तथा च न कदाचिद् विनष्टशानगरादितिमते अ
सेस्थितं अप्रतिहितमेव भूम्यादिनाशवत्तद्वितिह्नेदेहाकारणकत्वेनात्मनानित्यत्वप्रसङ्गा
देतिभावः ५० ॐ श्रीरामकृष्णाभ्यो नमः ॥ ३

अत्र प्रसंगाच्चार्वाकमतमपि निराकृतमनवद्यत्विन कदाचिदिति पृथिव्यादिभूतचतुष्टयमेवाहि चेतनं
देहाकारेण परिणतं चतुर्विधमिति जगत् तस्य च पृथिव्यादिभूतात्मना कदाचिदपि नाशो ना
स्ति देहलक्षणानां मलानेष्टतानेकादिगुणपादपवयवसंस्थानतन्नदभिव्यक्तानि निश्चयेनस्मा
दिकमेवतदीयो धर्मसंतानः तत्र यथा पित्तमि नेककमित्रभूतद्रष्यतेन तथापि सहारंभकपृथिव्यादिभूते
ष्वपारकिपत्रयवादिद्रव्यप्रमिलितेषु काण्डपाकादिनामदशाक्तिविदेहाराभकारपरिणतेषु चैत
न्यमुत्पद्यते इति तेन तदृशाको देहपवात्मेति चार्वाकमतं वदितव्यम् परस्य नास्तिकस्य निशे
घः २१ तत्र हि सर्ववस्तूनां सत्त्वे विमर्शे निमित्तिकपाकतत्वेनानिकाव्याप्तविधायः सत्यासत्।

नकदाचित्तन्नगन्नाशो देहो भूतगुणाधिके सदशक्तिविवृत्तप्रिरूद्देतीतिचक्षतिचेत् २१ तत्र
रागोहासानो सर्वसंततपवादिनां सत्त्वाहीनांसमीहानावेयथ्यमुपजायते २२ अप्रमाण
नयेनासिद्धर्थेयषाम हामते अन्यत्राप्यप्रमाणत्वेव्यादावपि किं भवेत् २३ ॥

हादिनो प्रशादपुराणनो भारतादीतिहासानोपारलौकिकात्महितादितधर्मबोधकमन्वादिस्मृती
नोमहावप्रामाण्ये वैयर्थ्यमापद्यते तार्थं २४ नवस्ततेदपुराणादीनामप्रामाण्यमभिमतमेवचार्वाके
णामिवन्धा आपादितमितिवनवाद्य अप्रमाणत्वेति निर्देषाणां पतको वेदपुराणादीनामेनतस्मिन्न
लयपर्माप्रमीत्मतनलक्षण अर्थं प्रामाण्यसंतभ्रान्तोपहतोसहेषादिदोषसहस्रदृष्टे अन्यत्र
हाकोपि इयं वेध्याशातप्रज्ञानस्तेनत्वादिवाक्यस्यापि किं प्रामाण्यं भवेत्स संभावनायोलिङ्ग न
संभावनापिहलभेत्ययं २५ ॐ नमः कमलदलविपुलनयनाभिरामाय
श्रीरामचंद्रायनमोनमः ॐ तत्सत् ॐ श्रीरामः ॥

श्री.
वा.वि.
उ.टी.
२९.

नवपललवैदपुराणादीनां अप्रमाणपलोकेपेतावद्भिविष्यते अंगीक्रियते हनेहानाकृतापा
गमादिदोषेण लिवीनप्रयोजनप्रयोर्तिसंभवेनजगाडकेदप्रसंगात् किंचदृहाभवादेकिमवयवा स
वैयानां नावयवावयवैबहूनांचननानांसदेकमत्वनियमाभावेन वैमत्यैदेदान्यथत्वप्रसंगः हिती
येतुकोदृस्याधेकावयवो भवयविनाशाभावनाभावप्रसंगात्न्यायत्वचतुर्थणसहस्रमस्थितया।
स्यामेतत् पत्तनेदृश्यताव्याकिएवपिहतला पिसैवातेमदिरायामदृशाक्लिदिचकायाकारपरिणाम।

नचेतद्दियतेलोकेनगाढकेदकारणात् अन्वक्षुत्वामेतदेगममेद
मपरेषणा २४ मदशक्त्यात्मेति तातेदृष्याद्देशांततोऽन्यथा प्रम
तानापिप्रामवादिदेहनाशान्नविद्यते २५ श्रीरामः ॥

भूतसंघातेतन्निगुणा उत्पन्नतत्वित्युक्तेनतदपिदृष्टान्तरमेव नचादृमरे दूषणोत्वदृष्यणेऽश्रुणितत्वार्थे
२४ तातेन्तानगुणामदशक्तात्मनिमदशक्तिरिवआत्मासम्भावोयस्य नयानिमे अभ्युपगम्य
मानगुणानांदेहस्यनाशेगुणस्याप्यवश्यनाशात् देशान्तरेषु प्रमेत्ताताना नामलो देहस्थे
केदानिशचादिदेहानेणासुदेशागतेपरशरीरेगवेशनपाकृतस्वतन्त्रादिप
त्वभिज्ञाप्रभावेणायुर्यक्रियाचयालोकेप्रसिद्धामानमित्यानि
२५ ॐश्रीरामसीताभ्यांनमोनमः नमत ॥ श्री

अथ यदि ब्रूयाः स पिशाचादिकल्पना पिशाचास्तथा भ्रान्तिरेव पिशाचानामप्रत्यक्षत्वात् चार्वाकमते प्रत्यक्षातिरिक्तप्रमाणाभावात् न हि प्रत्यक्षातिरिक्तप्रमाणसंभवति शब्दानुमानयोः सहवादैरपि चार्वाकैरनभ्युपगमादिति वस्तुमप्रमाणत्वाभिधानाद् दर्शनान्तरं अप्रमाणादिकानां तत्र गवादेः प्रत्यक्षत्वादिति। मातापित्रादिविनाशे पिण्डविशेषमात्रदर्शनान्न सर्वत्र लिङ्गादुदेशान्ते कालान्तरे वद्भिर्वा चार्वाकानां वारयितुमशक्यत्वात् तत्रानुमानं प्रमाणान्तरं नास्ति शब्दसपरविकल्पनेऽप्रमाणत्वमप्रसिद्धमेवान्तराया लक्षणस्तुल्यं कथं सिद्धिः प्रमादर्शनादन्यशब्दानामनुवादित्वात् शब्दप्रमाणेभ्यो शब्दोऽयमत्वानुपलब्धिप्रत्यक्षव्यतिरेकव्याप्तुपपत्तेर्विनाशनमानसमानयोगाच्च मल्लानां संभवति यथा संभावनामात्रं दर्शनमात्राद्वा संभावनास्वप्रमाणाभिमानात् परहितसिद्धेः सहायविफलमर्थान्तरप्राप्तिनियमदर्शनाभावात् स्वपरकल्पनाया व्यवहारोपपत्ते किं च पिशाचग्रहणस्य पिशाचा

अथ सा पिशुनप्रभृतिर्यावद्दृष्टप्रत्यक्षेण इति वचनमुपात्तमसत्यमित्येव वाक्यं भवेत् २८ ॥

वाक्यं वहत्येव पितावदहमेवदृष्टपुत्रेणाननुमानेन यस्तलदत्तद्दर्शनसमानिपातिकाभ्रान्तिरेव पिशाच एवोहमिति इयाभ्रान्तिरिति चेत् न च इत्युक्ते सर्वेन मम शब्देनानमुष्य सोऽयमेव व्याहतत्वात् न हि प्रत्यक्षातिरिक्तस्य सर्वप्रमाणस्य चार्वाकानां वाक्यप्रमाणं भवति तस्यापि प्रतिज्ञातिरिक्तत्वात् न चानुमानादीनामप्रामाण्यं तथा साक्षात् चार्वाकयुक्तिभिः समर्थयितुं शक्यं युक्तीनामनुमानतया तन्मध्यपाते न च तत्र व्याप्तिसिद्धिः प्रत्यक्षस्याप्रमाणत्वाभ्युपगमात् तदसिद्धेः नापि स्वपक्षदूषणानुकूलः परपक्षप्रतिकूलो वा तर्कः स्वव्याघातं विना शक्यः तर्कस्यान्वयव्यतिरेकव्याप्तिसिद्धिरिति नैवानन्तदपत्त्यापि न तदप्रसिद्धेः अपि च व्यतिरेकयोरनुपपत्तिरनुपलब्धिपीनत्वेन तदभ्युपगमे योऽपि स्वानुपलब्धिर्विमानपक्षप्रमाणाप्ते प्रमाणाधिकमपि सन्निमित्तमेव चार्वाकाणामभ्युपगन्तव्यं भवेदित्यर्थः २९

श्री
वा. नि.
उ थी.
२६१

अस्त्येव तेनैकसेलाभस्तमाह एवं चेदिति एवं शाखादीनां प्रामाण्यमभ्युपगतं चेत्तस्ता निर्दोषशास्त्रप्रणे
याफले प्रामाण्यस्यभावादेतेः फ्लनिजन्यापरोलोक स्वर्गनरकादिकं च सतइत्यपि सिंकित मन
ताप्रामाण्यं किं नो पराकृतितानानेहि स्तनएव प्रामाण्यकारणदोषबाधकज्ञानाभ्याकविदपातेः
नचात्रकारणदोषोस्तिनापि स्वर्गनरकादेयोनसतीतिबाधकप्रमाणं ज्ञानमस्तीतिभाव २२ अथ
सा विभ्रमाभ्रांतिरितिपद्धके नहृषयतिनेति पिशाचविष्णुमि णीप्रमापि पिशाचस्यपरोदेहस्थितस्तनद
नभवसिद्धादर्शनस्य च ग्राहिप्रमाद्ह्मस्मदादीनापरदेहनपिशाचस्यवदाप्रमानज्ञानानासत प्राम

एवं चेत्तन्यपरोलोक सत्स्वर्गनरकादिक इत्यपि पिनसेवितिकिंचित्सतिमुपगच्छति २२ नपि
शाचप्रमासत्यामद्शाक्तिमनोपिहि प्रतिभासनसत्यास्यान्यत्त्वैकाल्मिकाकथे २८ पि
शाचोस्तीनिचेत्सविन्सन्यायेनेनसंविद स्तनस्यास्तिपरोलोकइत्यस्याकिंसंस्थित्यता २९ ॥

एपादेवलोके सत्यापद्त्रास्यापि यदिनसत्यात हिंश्रस्यनीवस्यमद्दिशदेर्मदशाक्तिमनोद्व्यस्यमदशाक्ति
शतिभासिनसत्यास्यात् नयमज्ञानभसिद्धार्थपलापिवत्स्वपमथमनोतिसिद्धमदशक्ति यथुपलापल
पनीया नथाच्चनसहशातासिद्धमानस्यभूतगुणत्वासिद्धेः परलोकात्मिकास्वर्गनरकादिस्थितिः क
थन्वयानिरमिनशके तिशाघ २८ तेनसर्वजनप्रसिद्धज्ञानानास्वत प्रामाण्येन पिशाचोस्तीतिसवि
स्मयाचदनभवविलासिद्धामतस्यापिपरलोकोस्तीतिफ्लनिजन्यायापतीतोनहृलादेवकिंनसत्य

किंवपि शाव ग्रस्तस्य पेशावीतमिरे कतिमारशद्धतस्य पमाणात कित काकतालीयवद्दाकामिकीत।
स्याविधापिसस्तानभवापलापाथेगाद्स्ति शमाचसकारणाद्धतस्यपमाणात्कित शुन्यादिकारणस
हिता परलोकार्थसद्विक यत्नासिकृतेनपमेत्यर्थः १॰ ननतालभववत्ताद्दकार्थसत्वमवधारयितपा
केचशक्किरजतानभवेयितदर्थसत्वादर्शनादित्याशंक्याहशयेति यासंविदंतर्यदर्थसत्वेयथावेति
दर्थसत्वेनग्राह्यभवति तद्वशुक्तिरजतसंवित्स्वपतिभासकालिकमर्थसत्वमवगाहते तेनहरजतमि
त्याभरकालिकेवाधसंविन्नैकालिकीवाधसंविन्नैकालिकरजतासत्ववाअवाचायसंविद्दलोपा

काकतालीयवद्देहात्पेशाचीतमिरस्तिचेत् परलोकार्थसेविद्भिः कथंनास्तिसकारणा
योनवेत्रिषयार्थसंवित्सानयानुभवत्यले अतस्तत्यमसत्यंवासिद्धमित्यनुभूतितः ११ स्वत
स्यास्तिपरोलोकोविधयेवेमयीभवेत् सतिवमसिद्दहेसिद्धेतेनकिंसदसत्त्वकिं १२ ॥

तिभासिकरजतादेस्सत्वमसत्त्वहितीयसंविद्दलातत्तिभासिकरजतादेःसत्वमसत्वहितीयसंविद्दला
दसंबेवाअनुभूतिनःसिद्धमर्थरूपेनानभवसंतत्पणपलपितेशकामित्यर्थः ११ तत्रपहितीयतःस
तिदेहफलादिपमाणावशाद्धाम्नस्याससतिदेहस्तवत्वतिभामात्रवलाद्धायदिपरलोकासीत्येवे।
मयापदमनभवरूपासंविद्वशपभवेहेवनर्दितनमरणेनकिंजीवदनुभवसिद्धसंमतानभवसि।
द्रमसदित्यपलपनकिंवाविपरीतनभयमप्यपलपितेशक्यामितिसिद्धफलादिपमाणामि

श्री.
वा.नि.
उ.टी.
२९२

स्यविरुद्धया कायाकारपरिणतेभ्यो भूतेभ्यः संविरुद्ध वाऽऽमनस्य कायनाशी पारलौकिकीसंविद्धद्धि विषतीति तर्हि ससंविद्धिः शास्त्रताऽस्तु तः सिद्धत्वात्स्तुतन्न सिद्धिवलनेनैव वासनामयस्यातिवाहिक देहस्य तत्कल्पितस्थूलदेहस्य बाह्यप्रपञ्चस्य च पश्चात्सिद्धेः स्वदेहस्वरूपयसिद्धिहेतोरप्रसिद्धेर्देहा धीनेसंविन्न्यस्ति पतित्वकृत्वा इ निस्वच यन्न्यतिवचनमपसिद्ध त्यना मनायोविलीनायामदर्शनम्। पापालाद्याहिवामयनकृतावासनात्पादवसर्वेहपुपाछेदसमुत्थितपसोतिनस्मादित्याहिना तस्मादेहादिपामापण्लानातासनः पापपुण्यस्वरूपसिद्धत्वात्तानसभावः परमात्मास्वप्रकाशानन्दैवं यवहाराय यमेस्वरूपेसंविदेस्वतएव नित्यसिद्धोविनतेहेतुफलमन्यतोपेक्षतेस्वोपपकः

तस्मात्स्वभावाद्यत्नेनप्रस्फुरंवेतिसंविदं वासनाकारणेपश्चाद्बुद्धोसेपरपतितिभ्रमे ३३ तन्द्वा ककसमायातिदृष्टदृश्यदशामयः तत्सङ्गाप्यनुदेतीयं संसृत्याख्याविषूचिका ३४ उप लभ्यदेत्यादेवासनात्ततः तत्कान्तिविदिनिर्वाणेन नवासंसरतिभ्रमे ३५ ॥

शान्तमनामिवत्वद्धिरित्यर्थः वासनानोकारणेऽद्भवोपादानेसर्वजगद्वासनामये आतिवाहिकदेहे। ततः पश्चात्स्वहिताग्रदारेभवद्वाणस्वरूपविस्तभावत्वाद्देवबुद्धानन्नोदेहादिभ्रमसंपश्यतीतिस वंतः पूर्वसिद्धसंविदिदेहाधीनेतिभावः ३३ यत एववासनास्यातिवाहिकदेहत्वहारा। सक्रानस्याप्युः सिद्धत्वात् तत्यदिति ३४ तत्सर्गादावहाणः आदावामनोन्तर्गतप्रपञ्चपर्याले वकउपलभ्यदेतितदेहत्वहस्याप्रमाप्येविलक्षितिकृतेः ततस्तस्यात्कतनमहावासनानाजगदात्म नाद्वैवभवतिवासनाशनेनबीजाभावादेवजन्मादत्वाद्वेयमिद निर्वाणमित्याह तदिति ३५ ॥ ८ मे

नन्वासनाकृतस्यज्ञाननानात्वस्य पूर्वमनपरमंनतरमवादमित्यादिकृतिभिः कारणान्वपतिनिषेधा दसंगरूपस्याद्वयद्वयकंनेश्वनापिपूर्वकल्पीयजगतः तस्यप्रलयेस्वयेविनश्यतः श्चश्रेष्माद्वासके नवि नवपतिस्वयमेवचरमभावनविकामाणस्त्वीभूयतिष्ठतिनवासस्थितिर्वासप्रलयोवासस्मैनिवेत्त न तस्यास्थितिस्यात्किपलयेस्मृतयास्वबसस्मयः आपेसदवसेमोदमदयआसीदेकमेमवाद्दितीयमितिश्रुतिविरोधात द्वितीयस्वतासत्यरसत्वयात्तिप्तीतिप्रलयस्यालोकेपि श्रुतिप्रसक्तत्वात्तु द्वयपरिक्षिप्रलयप्रारविशेषपत्रमासमानसूत्रापसिद्दंनेश्तिप्तीतिचव्याख्यानादितिप्रलाचेन्समं लावासनाद्वादेप्रलयेपर्वसर्गवाउत्पन्नेवत्त असंगाद्वयपरब्रह्मणिसंभवस्यान्वयेवोक्तत्वात् तथापि

उत्पत्रेवचसाज्ञादेपरब्रह्मणिसंभवात् उत्पत्यासमयाग्रामेब्रह्मैवपरमेवततत् ३६ एताव
घत्यहितानेनत्रिवाणेविडंबधाः यदेवेवापरितानेतद्देविडिराज्ञव ३० विज्ञानवचनपु
वायेकवनाकचनात्मकः स्वयमेवकचत्यतत्नेकवतेववास्वयं ३८ ऊतेन्सत ॥

अहियचसबोधनोपायतयाशास्त्रकल्पितासर्गादिसमयाविबीजजगड्यात्यप्रयोगात्सावासनापि शाकेनचिनिमिन्नेनात्वेत्रति यावद्दायोदयेस्वीक्रियतेदोषाः यत्सर्वजगद्रूपेवासनापिपर्यवसे वेतिपर्यवसतीत्यर्थः ३९ तत्कृतिभ्यः असंगाद्वयब्रह्मापरित्यागत्वावासनायसंभवात्वधाऽवधि नेशाकाः तत्परितानेनसर्वमेशायबीजात्ताताकृदानिवीणमेवसंपत्रमितिनवासनोत्पत्यायनुषप त्तिशंकाप्रसक्तिरित्याशयेनाहृ एतावदिति ४० योक्तिकदृष्ट्यानिष्कर्षेतश्रुतेरब्रह्मैवजगद्रहसना तद्विद्याचातात्तद्ब्रह्मैवतत्रिहोत्रविधानत्फलेनिर्वाणंचेतिपर्यवसतीत्याशयेनाहकृत्यादिप्रमाण

श्री. वा. नि. उ. टी. ५८२

बुद्धस्यौतिस्वभावतः स्वामन्यमानु. स्वयमेव संबंधः नित्यमकाशीति प्रमाणात् ः स्वाप्रबुद्धासास्वयमे वमोहात्तिनिकृष्टेवयानेनकश्चिन्मोहसाधने क्षेपारंभात् संविदेशोकि ३९ तदिदंसर्वलोके बुध्यान समाधिभ्यां बुध्यानसमुपविभ्यावसाद इदंशाकाभिन्नाशयेनाहसंविदुह्याधनेद्रतिसंविदः उहाधनेव हिर्मेस्वनापादने शिवेनिर्वाणमेविदुह्याधनोयमेवप्रममनगात्सहहाति ४० ४१ पूर्वमौक्तिकयोर्बंध मोहयोमोहस्वभावमादरणमत्वनिर्विकल्पपरमानंदस्वरूपतापुरुकमित्याशयेनोपसंहरतिनिर्वाणावासन मिति इदामनेशकवाधकृतानेबद्धेवसत् अथसंत्वाणनिर्मुक्तबंधं यामविशेषणान्यन्यानिब्रह्म।

संविदेशपराहंनिमोचेलवडविणि बंधदोग्धादकेविक्लेशान्तसाधनेकियत ३९ संविद।
हाधनवधस्त्दनहाधनेशिवे यसन्महद्भ्यामातिसंविद्धाधनोदरे ४० यन्नरवेदनेस्वमे
मोहद्वुन्याभिभीयते प्रबुद्धवधद्वाद्वाद्दिक्षसितदाहर ४१ निर्वाणवासनमननमनोयम।
क्वाभकनातमपर्यंत्राणमस्तशाके यदेतत्संकूपराहरदितवनिरस्त शून्यमाकाशकोशः।
विशादाप्रयुशानमास्त ४२ इतिश्रीरामायणे निःवासनाभावप्रतिपादनंनामसर्गः ७९ श्री
वसिष्ठः इतिसर्वमाख्यानाब्रह्मलोकनिवासिनः यदश्यनामेवगातादौ पाः द्वीणादशाद्व।

शाककियायोवाख्यानि ४२ इतिश्रीवा. ता. नि. उत्तरार्धे एकोनाशीतितमः सर्गः ७९ वैतालिक स्तनरूपाख्यानेनः प्रलयक्रमः शाकुनोयागिनामोपन्याद्वर्णितेप्रलयक्रमः ध्यानयोस्तनाकल्पितस्वतं लोकेस्वलाभवनादिसर्वपर्यंवस्यतन्त्वातुद्रव्यतदहोत्वन्नेनसाहान्कारणाथाबाधस्तत्सत्वाणोवेत निकप्रलयोनापश्चंस्वमनगरेडध्यमानइवाशगमित्यादिनासमवायसदर्थः सोपपत्तिकमनक्ष्दशा उपवर्णितः बद्धदशानथातदेहस्यतदोभकोपादीनांतदिंद्रियादीनांवस्तुसाकरणालयदारामावाशव

ब्रह्माणि विधानदेहमाया शवलब्रह्मनि जगद्दृश्यादिवृन्द २ आदित्याधिकाश्विनीनाममध्याधिकार
पारब्रह्ममध्ये ः वरमासाद्याकारेण समस्तस्वस्वरूपप्रपंचाश्चाभातेदेव विदेहकैवल्यमासीदित्याह वैरि
चेति ३ तद्दृश्यकिमासीत्तदाह ततइतिप्राकप्रक्रान्तपदकाणावाश्रः स्वाभिमानेचीकृतजलाम्मा ४
अर्णसातल्लेन ताहृसंरः ५ तेस्तऊर्मिभिः प्लवमानेगिरिश्चातेः स्वर्गादेवप्रभीरेखावलिताविग्राहिताः
अतएवविलाविशेषाणां विक्रिमाश्रकल्पजलजहा । पागुकाणुकल्लावर्तकादयः ६ एतस्मिन्नन्तरे

अथ तन्ह्रादशादित्याचसाणिवस्ततोरागे जगद्दृश्यलोकान्तमदहभास्वराचिष २ वेश्चिया
नगरद्रुमाध्यानकनाविरिचिवत् तेपितिर्कोणामानयन्निखिलंदशारीपवत् ३ ततयका
णीवाश्रेणविरिचनरानंरे रागोभुवमिवधानस्त्रयामासस्त्रूर्मिमान् ४ शाक्रसेलोकसम
वज्रगाद्यपूर्णामर्णामा तल्परसकष्ट्रणीनपकड्डाढाफलेननन ५ ततहर्मिगिरिर्नोनाविरा
वलिताक्किलाः विद्धिनाकल्पनलदाजलपवानेम्विल्पिरे ६ एतस्मिअन्तरेतन्द्रहृवानहमव
गत यावदभ्यदितभीममीन् किंचित्रभातरान् ७ कल्पान्तजगदाकारकलामास्पितोवर आ
कल्पसंभ्रनेनेषदहनेवोत्थिततम ८ ॥

अहं यंवरादभ्युदिते भीमभयानककिंचिद्रूपदृष्टवानन्नविशिषरुद्रोयमितिपरिविज्ञवात्मावहीत
इत्यर्थः । ७ तदेवरूपं भीतिहेतुमिवञ्जेनविशेषणैर्वर्णयति कल्पान्तेत्यष्टभिः आकल्पहिपग
द्रीवमानकालपर्यंतपतिनिशान्तान्तमपक्वसंस्तृतमुपचितमतदेहन्उत्थितेमेवतिसंहारम्मर्तेर ।
घोररुद्रस्य श्रीकरलवर्णेत्कर्षादुल्मेदाः ८ ॥

श्री. वर्णनक्रमेणपितेजसाभास्वरतममित्याह तस्मादिति दक्षिणेनदुत्तरश्चोकेप्याभास्वरमववदथदिनिस
का.सि. बध्यते ज्वालापुंजसमङ्कुरितोनिजज्वालापुंजसमङ्क्षित ८ ९ ९ शोणानामसमनदूनिलस्यकोषाःप्रवाहना
उ.टी. भिर्थमणे ११ पुरस्तनपुरुषाकारोणसमग्नियिमवसर्वाहकारसमष्टिरूपमग्निपुरुषमूर्त्वाश्रागनमि
२५४

ततस्माद्दिव्यलक्षणोनेनआभास्वरदृष्यन आदित्यवयसेकाशोस्थिरवि पुरुषयोन्वये ४ ने
त्रेणभास्वरमावज्ज्वालापुंजसमङ्क्षितम् पंचाननेदशभुजे त्रिनेत्रेशूलपाणिके ५ शा
न्तमेतमनन्तपि ब्योम्नीव वितताकृतिं रविमिवा सितनश्यामदेहमासाद्यसंस्थित ६
स्थितमेकार्णवाश्रयणीङ्कसाडाहृदिवाङ ब्योमीवृहत्स्नपादादिसन्निवेशोतलद्विते ७
यो एणनिलपरावत्रिविधूतनेकमहार्णवि गोविदमिवदार्दरतोमितव्वीवसागर १३
ऊत्पार्णिवजलाश्रयपुरस्तनेवसमस्थिते मूर्तिर्युक्तमहेकारमलकारणमागने १४
६ ऊलावलहृदमिवाङ्गयनवरे· पद्मोचक्रस्थितेव्योमसमस्तमभिरयन १५ ततस्त्रि
शूलनयनेमयाहृदयमित्पसौ हरादेवपरित्रायपरमेशोनमस्कृतः १६ ॥

वसर्वकारणात्तस्यमलकारणे १४ १५ ततस्त्वादशात्रुपदर्शनोनेनरेमयाविशूलेनत्रिभिर्नयने
श्चयमिदलिंगतोः अघोरुद्रः परमेशोनगद्दीश्वरइतिपरित्रायनमस्कृतः १८ ॥ श्री

नन्वपरमेश्वरो मायानयकृतिविधान्माथिनेत्तमहे। स्वस्मिन्नादिकृतिपुमालयाशावलेन्द्रोक्षेमसंतेमहेष्व
रइतिप्रसिद्धं तत्किमर्थं केशोपाधिभिः पंचवदनादिविशिष्टमूर्तिं धत्ते सर्वात्मनोवाकथंपरिच्छिन्नत्वमि
भावइति विशिष्टजिज्ञासमानो रामः पृच्छति किं सइति सर्वज्ञत्वेन प्रसिद्धः परमेशस्तादृग्विधः त्वद्रूप
गोलरीत्या भयानकस्वरूपः किं निमित्तं केनोपाधिना स्थितइति प्रश्नस्य प्रपंचभूतदशप्रश्नाः त्वया स्वतं
त्रः सन्निहितीत्यत्रापि केन व्यापारप्रेरितो वाप्येवं किमपः किं मात्रेति किं सः प्रत्येकं संबन्धो ह्येष प्रश्ना ए
स किं स्वतंत्रः उपरतः यदि स्वतंत्रस्तर्हि परं कामस्यास्य किमर्थं संसारे प्रवृत्तिः यदि परतंत्रस्तर्हि केन

श्रीरामउवाच किंसतादृग्विधोरुद्रः किंरूपः किंमहाकृतिः केपंचवदनाकस्माद्दशबाहुः सनि
हृति ११ किंत्रिनेत्रः किमयामा किंभक्तः किंप्रधानतः केनेरितः किमकरोत्कथमेवदकाम ॥
ने १२ वसिष्ठउवाच कालः स्वरूपो नामासा चेहकालतयोस्थितः विषमकाभिधानात्मा मूर्तिरा ॥
ब्योमलेनभः १३ व्योमाकृतिमभगवान्व्योमवर्णो महाद्युतिः चिदाकाशमात्रसारत्वादाकाशात्मा
सख्याते १४ सर्वभूतात्मभूतत्वात्सर्वेशात्मा महाकृतिः यानितस्यानुषक्तानि पंचवक्त्राणीन्द्रियाण्य ॥

रिताः तामिंद्रीयस्रुद्धेपमति नदीप्रकाशपामायापिका आसीजहृदेत्यर्थः १८ रुद्रकाकृतस्त्र अतोपरमे
श्वरः सर्वसंभोक्षितिसंहारादिगोचरसकल्पाध्यवसायादिवीजभूतसभिमानात्मकमायाशक्तिरूपयाश्च
रुद्रकारतयासर्वप्राणिशरीरनपरंप्राणग्राहरूपहारोरात्रिभित्तभूतधाररूदनामासन्नवस्थितः तत्रा
दनेविषमाभिमानात्मारूद्रभ्वर्णत्वपकाभिमानात्मासयध्यतेअस्यसामायाद्व्याप्तिस्तु अयमेवनभः
शाकाशमेव १९ अनेनकिंसतादृग्विधः किंरूपः किंहाकृतिरितिप्रश्नत्रयसमाहितमित्याह व्योमेति २
किंपंचवदनइतिप्रश्नस्यामयमाह यानीति तस्याहंकारस्य प्रतिशरीरमनषक्तानिचानिपंचवक्त्राणीन्द्रि
याणीनानितस्यमृवारोपाद्वःतन्वितिः २१ ॥

श्री
वा नि
उ टी
२९९

अत एवेदं ज्ञानेनेन्द्रियाणि सर्वेन तद्रूपाणि प्रकाशस्वभावानि कस्मादेतावाद सत्त्वनिष्ठसमाधेर्जन्मे
इन्द्रियाणि वाक्पाणिपादपायूपस्थाख्यानि पञ्च कर्मेन्द्रियाणि इन्द्रियाणि [illegible] वचनादानविहरणोत्सर्गानन्दा
ख्या पञ्चेन्द्रियाश्च वायुमत्तानि कर्माणस्य दश भूतानीत्यर्थः २२ नहि सोऽयमपि तत्र श्रमस्तत्कर्मानन्दे
इति चक्षुरादीनाम्[illegible]कार्यकारणभावोपमः [illegible]स्त इन्द्रियाणि कारणस्वभावस्य इन्द्रियदेवतादेव
नाह सर्वेति सर्वे भूतेन्द्रियविषयाश्रितेन सन्तीनि कुसार्थपरकारणमायाशबलाश्च [illegible]पत्य
तथा भवतावस्थाणि चन्द्रमसि विन स्वाध्यारोपितकार्येण परेनततत्त्वमिव यदा सोऽपरित्यक्तस्तदा स्वाभाव्यं

तानि तस्य महान्तः पञ्च पद्मपाणि सर्वेन कर्मेन्द्रियाणि विषयानेन्द्रियाणां भूतानि दश २२ सर्वेभ्यु
न नैवमाई ब्रह्म परमेषु यदा सोऽपरित्यक्तस्तदा स्वामूर्तिमानन् २३ सर्वैकाशकरूपात्मने
स्मिन स्थितिरिति तथा द्रष्टृ यत्पतसौधानि मात्रा मूर्तिमान् २४ विहायोकाशगतस्फटिकभूता
काशमनिशेति देहस्य सर्वभूतानामनन्यवायुमिवसत्त्व २५ एवमुक्तोऽपरित्यक्तस्तस्मिन्कालिक
मूर्तिमान् तामसशब्दादी परमाशुनिमिषयति २६ ॥

प

काश्यमात्रपरिशेषस्वरूपावर्णितामूर्ति आगत कोपमात्मस्कन्धभूतदनियावत् २२ यद्यसौ आ
काशमात्रात्मा तस्मिन्मूर्तिमत्तस्य पञ्चरावर्णितादेहाकृति कथं देहासत्ताद सत्ति सवरूप सर्वक
र्यविशेषपूर्वं विलयावशेषो कारणकाशस्वदेकरूपात्मात्मस्य आमयात्वर्णितादेहस्य[illegible] न
नाहयासके स्वात्मसत्ता भवेत्स्वरूपमस्त्यर्थः २४ प्रश्नमुत्पत्ति हेतौ तत्त्वं च अत्र आह तथा अभ्यास भयो
र्वणीन तस्मात्समाह विदाशगतेश्च इत्येवावस्थानन्तरं तथाभिभावेन निसृत्त्वनायावायुरि
वेति २५ किंचिदिति प्रश्नस्यात्तरमाह येऽदति २६ ओं श्रीरामायनमोनमः ॥

६
ऊ

गुणाटिपेवत्रिकाः २० रुद्रस्यापंचकत्वेकेपुकमाणिनेत्रयेकसन्निवेशेनसंस्थितात्प्रयोः किमुग्रान्यान्य त्र किंशतस्यप्रत्येकमन्वयात् किमुग्रः किमात्मेतिहेप्रश्नावर्णितेनेत्रास्यपंचकेनत्रिशूलायुधेनोग्रश्चत्रिशू फाशिस्मामाभिधेनस्यसर्वतोव्याप्यपन्ताकेन्नरमाह त्रिशूलमिति करकोटम्मुहिकिटे २८ किमात्मे तिद्वितीयस्योत्तरमाह यस्मादिति सर्वभूतगणानांदेहात्मेत्यर्थः यतएवहिसर्वभूतानामहंकारात्मा करुद्राभियनादेव देहात्मत्वाभिमानः तथाचभगवतोबादरायणस्यसूत्रप्राभिधानात्तनिरोहितंततो दस्यावबंधविपर्ययाविति २९ किंप्रयोजनमित्यस्योत्तरमाह सर्वेति सत्स्वरूपानांसर्वेषां धन्यानांस्वस्वकर्म

योगुणान्कृतवः कालाश्चिद्राद्देकारुद्रयः प्रवणस्यचवेदणीयेचवेदान्ताव्यावयः २७ रुद्रस्यत
स्यतेनेत्रसन्निवेशेनसंस्थिताः त्रिशूलंतेनत्रैलोक्यंगृहीतंकरकोटवे २८ यस्मात्तत्पतिरेकात्मा
सर्वभूतगुणाश्रयः अन्यत्रविषयंतेकिंविहृदान्मेवतत्तःस्थितः २९ सर्वसत्त्वोपलंभात्मास्वभा
वात्स्यप्रयोजनं ईरितःशिवरूपेणचिन्मात्रोशरूपिणा ३० ॥

न्नरूपविषभोगात्मकोयश्चपलभःक मात्मानसाधनप्राभावेतेषःस्वात्मतेनोपलंभश्चनदात्माद्यःशास्त्रेषुविहितनिषिद्धकर्मज्ञानफलदान। स्वभावःसप्रवासस्यसर्गादेःप्रयोजनकल्पनाव्यथा नयावोक्त गौडपादैः देवस्यैषस्वभावोयमाप्तकाम मस्यकास्पृहेति केनेरितइति प्रश्नंसमाधत्ते ईरितइति चिन्मात्रकाशिशुधिणाशिवस्वरूपेणसमाप्य रतिरतिशाश्चभ्यामनहात्मकंपरमकल्याणंस्वरूपंयस्यतथाविधेनपरस्यात्मनैवहस्यामृनायेयति संकल्यात्मानमात्मनाईरितःसर्गादनात्मनपापविततःस्त्वनीति ३० ॐश्रीरामायणमोनमः ॥

प्रलयार्थमीरितस्य सर्गक्रमविपरीतक्रमेण जगद्विशीर्याकाशभावेनैव स्थितं स्वयमपि तेनैव शिवरूपेण
स्वात्मना निगीर्णः सन् आकाशत्वमपि विहाय परमो भूमा तदस्वरूपपतितशालत्वरूपं यातीत्यर्थः कि
कृष्णाश्वादिश्रोतॄणां सर्वेषामेव प्रमितिकं समाधानमकृत्वा रयं तदुपसंहरति निर्मलेतिसार्धेन ३१ ३२ कि
मकरोदित्युपात्तप्रश्नस्य कथाशेषस्य शेषाविषयत्वमभिप्रेत्य नातिजरमाह अनन्तरमित्यादिना यावद्वो

तेनैव च निगीर्णोऽसौ परमो शान्तिमेत्यसौ । निर्मलाकाशरूपात्मा कलशलीन ईश्वरः ॥ ३१ ॥ कल्पान्ते च २८
गतसर्वतत्त्वीनैकार्णवे तदा । सर्वथा निपुणां शान्तिं [illegible] सम्भूयः स निरामये ॥ ३२ ॥ अनन्तरमथाद्य
स्तत्रासीद्याकृष्टमात्रं प्रबुद्धः प्राणवेशनं नमः कृतमहार्णवे ॥ ३३ ॥ अथान्तसमुल्लासकारं ज्वालामें
लाकल्लोलं पोणकृतमहाम्भोधिवोडवाग्निमिवाविशत् ॥ ३४ ॥ स प्रवृद्धो बभूवाथ वह्निराक
ल्पमर्णवे अहंकारः पिबन्बुद्धं सर्वं तत्तदा ॥ ३५ ॥ पातालमिव पानीयमपि पीत्वा निवद्दहन्
तं पवनवायुमिवाकाशमविशत्सम्भवमवात् ॥ ३६ ॥ सम्पत्त्यापि वह्निं दहं समुद्गीर्णं तन्मयः क
लागोलकेश्वधानस्सपर्कस्वागुणः ॥ ३७ ॥ आवहल्लोकपातालेशानशून्यमथाभवन् तत्रोद्भ्रमा
निलोभ्यामिव मलमकसमनभः ॥ ३८ ॥ केवलं तदवयवनवशाभ्यामनिर्मलाः इमे पदार्था निःसदा

नष्टमानिलिववेन वा कृष्टं पातमितियावत् ॥ ३३ ॥ जलस्य तेजसा उपसंहारं योतनाय ज्वालासकासमाकु
लमित्युक्तं ॥ ३४ ॥ इतः कालाग्निजलशोषेन तेजसो वा उपसंहार प्रसिद्धः व्याशयेनाह सपवेति ॥ ३५ ॥ पवनवायुः प
ञ्चभिः प्राण-प्राणिनां मुक्तोक्तश्चासिव अपानसमानप्राणात्मकान्तानां वृत्तिकत्वव्यपदेशः ॥ ३६ ॥ अगु
णो दोषनाते ॥ ३७ ॥ समस्तैर्विधर्म्यविनिर्मुक्तं ॥ ३८ ॥ इमे वक्ष्यमाणाः पदार्थाः ॥ ३९ ॥ ॥ ॐ

असोदः सोऽभवत्तदिवतत्स्वरूपंतदत ४॰ ४१ स्थावरेणलोकालोकेनतत्पदार्थानाचरभस्वाभावात्पुनर्नैर्लक्ष
देनेनैकमात्रात्ममात्रपार्थिवभागेनव्याप्तः सन् अन्यभाक ऊर्ध्वभागापेक्षया किंचिदुपचितात्मा ४२
दक्षिणत्रयनरशर्मेनोत्तत्राप्रसरात् तत्रैव तत्सहस्राद्दिति ४३ चतुर्थपदार्थस्तदुभयोरनरालाकाशमे
वेत्याह द्वेति अतएवनिर्मलं ४४ असौअन्तरालाकाशः अत्रमत्योगतपदार्थमध्ये एनसाक्षजस्याद
न्यत्किंचननैवासीदित्यन्वयः ४५ सावरणभागंब्रह्मसम्यक्टाहेअसावाव्यपरेनाभ्यंतरेकिंचिद्यते नत्वन

एकस्तावदसौमध्येरुद्रः कृत्स्नोवराकृतिः निराधारःस्थितोवोम्नि निःस्पंदोमेरवद्वत् ४०
द्वितीयावस्थितोदूरे एषाकाशतलोपमः भागोब्रह्मांडसदनस्याधःपातालसंस्थकात् ४१ पाता
लम्भतलविदारुरीलद्विवाकसा व्याप्तःपार्थिवभागेनएकमात्रात्ममात्रभाक् ४२ तृतीया
त्रपदार्थोऽभूदूर्ध्वंब्रह्मांडभागभूः दक्षिणदन्त्यदूरनादूर्ध्वव्योमगतोस्थितः ४३ विदूरविक्षिप्तयोर्म
ध्येयत्तद्ब्रह्मांडखंडयोः तदाकाशमनापेतंबहुनिर्मलमाततं ४४ चतुर्थोमोपदार्थोस्ततदासेल
हतामया तत्रयादब्रह्मांडात्तस्मादेवकिंचन ४५ रामउवाच बहिःकिंविद्यतेब्रह्मांडस्यक
टाहतः कालत्रावरणाद्वहिःकिंयन्मःसुस्थिताःकथं ४६ वसिष्ठउवाच ब्रह्मांडखंडयोःपारेतलो
दशगुणोनल संध्याकाशमनंततद्दूर्ध्वमितःस्थितः ४७ ॥

याकाश्यावरणःतास्तकिमन्यःतास्तकियन्यःनिराधारास्तकथंसंस्थिताइतिचत्वारःप्रश्नाः ४८ तत्र
मध्यमप्रश्नयोःप्रथममुत्तरमाह ब्रह्मांडखंडयोर्मध्येयेरिति तत्तद्भूतलेभ्योनन्तगुणितविस्तृतंविदूरद्वयंसंध्याकाशः
अतन्दर्शेनध्येनावदिश्वातन्तस्थितं यथापितल्उदसंध्याकाशोत्क्षदारणकतनावनीतदुस्तरस्याधारायाव
द्वामदिकाधाःपवनावानरणाश्वइति रथ्यामदिकापद्मपरिमिताव्यन्तसूक्ष्माः प्रतिपादितस्तथापि
प्रायत्रवत्तमखोब्रह्मांडखंडयविभेदतस्विभित्तद्दूरतरगतमितिवर्णितंतावदनन्तमारणसंध्याकाशेऽ

यो. वा. नि. उ. टी. २१०

तथैव तत्त्ववेदेव पवनः तत्तत्त्वविवीकरणः स्वयं चरन्नो मालिन्यरहित स्थितः ४८ नभः आकाशोऽप्र
थम प्रथमस्योरमाह ततइति सूक्ष्मनादस्य ब्रह्ममायाशबलब्रह्माकाश ४९ ननु पुराणादो आकाशान्मलो
दशगुणमहंकारतत्त्वं ततः परं तद्दशगुणं महत्तत्त्वं तद्दशगुणं तत्प्रकृतिबन्धं पीतात तद्रूपत्वं कथं परिमिकृ
तमाह अल्पेति तस्य मायाशबलब्रह्मणः लेशात्मेन स्वरूपाकाशो अन्यचान्यत्र योगिमा हप्रपंचरात्रकं
पिलादितात्रेषु अन्यान्यामहदहंकारादित्वभेदावरणकल्पना द्रष्टव्या अनेन कवचितात्मभिर्यः
परस्परसंवादेन दशात्मक कल्पना स्पष्टया पुराणेषु कोऽतीते न कृतिपुलाः पक्रियाः संतीत्यभिमतमपि लिखे

ततस्तथैव ज्वालात्मा तेजो दशगुणं स्थितं । ततस्तथैव पवनः पवनो निर्मलः स्थितः ॥ ४८ ततस्त
थैव विमलेन भाद्दशगुणस्ततः । ततः परमनन्तं च ब्रह्माकाशमनन्तकं ॥ ४९ अन्यान्यपि च सन्त्यर्
वाग्ब्रह्माण्डानि तथैव च । कतमत्तेन हस्त्याभिवो [illegible] ५० श्रीराम उवाच ऊर्ध्वं ब्रह्मा
ण्डकस्यास्य भगवन्मुनीश्वर । तल्लायमहंकारकं कथमेकेन धार्यते ॥ ५१ वसिष्ठ उवाच सर्वा
र्थिव पदार्थो [illegible] स्थितः पुष्करपत्रवत् । भागस्तमेव धावन्ति नितस्य तु मातरं यथा ॥ ५२ ब्रह्माण्डदेवन
दीयो ब्रह्माण्डस्येव महावपुः । तत्र भागं प्रधावन्ति रश्मिना सलिलं यथा ॥ ५३ ॥

इत्यर्थः ब्रह्माण्डभेदं दर्शयितुमाह तत्सर्वापेक्षया व्याख्येय । ५० तत्सर्वं पश्ये परिशिष्टे स्मारयन् रामः पृच्छ
ति ऊर्ध्वेति ब्रह्माण्डस्य पुंजेन दशदशगुणविस्तारात्माहंकारं ५१ तत्पार्थिवं ब्रह्माण्डस्य परभागमेव धा
वन्ति प्रधानादिभावनाशयन्ति यथा स्तनां वानरी शिशवः मातरं मंदरे ५६ रश्मीनात्मवने पिनयन्ति
तद्दृष्टान्तार्थः ५२ ऊर्ध्वं विपरीतमपि तेन जलस्यापि पधःपतन्ते ध्यैव स्थापयः समीपाद्धीतो [illegible]
शेषनाह धनइति नेदीयः सन्निहिततरं अंतिकवाच्योर्नेदसाधाविन्ति ईयसुन्ति नेदादेशः ५३ ॥ ॐ

यथाशरीरसंयुक्ताहस्तपादादयवयवाः तद्वत्तरस्यैवा स्थितिनिपतिमेवेतिनिह ५४ इत्यादिरूपाधारयो
र्विशेषाउत्पत्तिपरयोरतिगुरुत्वादवयवापिपतिघ्नोः कस्तर्ह्याधार इतिराम एक्वनिबद्धाविति कथंकेनाधारे
णतिष्ठतः ५५ सत्यतादृश्या विषमाधारः दिविस्थास्मिन्याद्दश्चैतेनलघुरूत्वेनाणामप्याधारा दृतिध्येमो
स्तीतिस्वप्रदर्शनेनवसिष्ठउत्तमाह यथातमिति यनाकृतिभ्रमते ५६ ५७ ५८ पत्याकरं प्रतिनिय

एवं लब्ध्यात देवेनाः संस्थितास्तेनसद्यः नस्थितिंपतितिंचेतिसाय यथावयवाऽइव ५४ श्रीरा
मउवाच ब्रह्मब्रह्माण्डवृन्देनेतिशून्याकथमभ्यन्तो किमाकृतिधृतेकेनकथंवापरिणश्यन्तिः
श्रीवसिष्ठउवाच यथाधृतेधृतमेवोर्ध्वेरपतत्येववापतत यनाकृतेनवसाकालेनगलत्समुपैयर्थ
किमस्यनामपततिकिंवाकेनाऽपधार्यते यथासंविदेकचनेनतथैनदवतिष्ठते ५७ यथाकेशोडु
केत्रा स्वप्नाश्चवैयास्यपूर्व्यते यथाकाशपवनेसंवेदनस्थाद्दिगमेनतथा ५८ पातसंविन्मसहृतचि
ति संकल्पनगरं ब्रह्माण्डंजगद्धृतं स्तोलमेवापिनाकांरपत्याकारमिवस्थितं ५९ पातसंवित्सम
हृतपतद्यातिदिवानिशा गच्छत्यासंविदाधृतेगच्छद्यातिदिवानिशे ६० स्थितसंवित्समहृततिष्ठदा
स्तेदिवानिशं उत्पत्त्याविनाशहतमत्यस्यवेवतिष्ठति ६१ पतित्वाशविहानाशेमहाकल्पादिवद
ने जायतेजन्मसंविन्माधानिसर्वादिवदनेः ६२ ॐ श्रीरामलक्ष्मणसीताभ्यान्नमः ॥

ताकारमिव ५९ सर्वपदार्थानांयथासंवेदनसंभवस्वभावोनियतो नियतेवासिद्धतीत्याह पाते
ति गच्छत्यागमनाधारासंवदा ६० तथाचकिमाकृतिधृतेकेनेतिप्रश्नावपिसंविकल्पितनियतानियता
कृतेनसंविदैवधृते इत्यर्थादन्नोत्तरो ६१ कथंवापरिणश्यतइत्यस्योत्तरमाह पतानीति ६२ ॥

यथाशरदवाततविलोकयतोद्दैवयत्रहृदस्काकाशेमौक्तिकगणा आभातियाविद्रुमिशालास्फु
रला यथानगतासुवाआपाराद्दितनपरिग्रमानकलेक समर्थानकश्चिद्दित्यर्थः ८३ इतिषष्ठीवासि
हसावेनात्यर्थप्रकाशनिवाणपकरणेउत्तरार्द्धेषीतितम सर्गः ८ ॥ ८६ सन्त्यन्यालयेभ्रेवेत्रेयवर्ण
ते नक्षायाकालराविश्वरत्यनीनगाद्दविका किमकरोद्दितिपश्नाउत्तरशेषपल्ल्याकाशेरुद्दत्स्यकार्य

आभातिमौक्तिकगणा शारदवातलेशावसत्ये उदितोप्यतिसन्त्यउप धान्यायथानभसिवस्फुर
तातथैपासग्व्याविधानमिहकानगतासर्थ ८३ इतिश्रीरामायणेनिर्वाणप्रकरणेशान्तिमा
त्रत्वपूतिवाद्दनत्रासर्गः ८ वसिष्ठउवाच अथभावरुद्दतनदातमिमहावर प्रवृत्तनर्तितमज्ञम
यथाविततकृतिः १ वोमिवाकृतिमायत्रम्ल्लानद्दशपिताश्रिता महारवत्वस्यपानद्वशोशाय
विस्तकृ २ यर्केरवहिन्त्यनवलदन्तदिगाक्र वनदीप्तिप्रभाजालमालानस्वपमलाश्चिवा
वउत्वपसिद्दशलोलभ्रजामिभ्रमालरु यकालिवाणीद्रागेद्दवधनवसमुन्थिते ४ या
श्यामतत्त्वमहत्वावत्रसप्रीरे क्षायवपरियातितनेनानाविधायिनी ५ सूर्ययेषुविषमा
नेषुमहासमसिवाम्बरे स्थिताकथमियच्छायाभवेद्दितिमनिमम ६ ॥

सीहृदकासनेडतिपश्नाश्रत्यकालरात्रिस्वरुपेवदर्णीयितसुपक्रमते यथेति त्वत्पलावहर्णीयतिश्नो
मेवस्थिता २ यथामला विषनीलपभाज्वालानाश्लानवधसभमिवव्रडवायथ्रवरवहश्योयस्थे
हववधनवषरीरमहरोणसमुत्थितमिवस्थैयता ४ नर्तनाद्विधायिनीरुद्दनर्तनसलक्षणा ५
इतिममम्तिभाशंकायासीद्दितिशेष ६ ॥ ३

श्रीमतिश्रीगिरिलोचनानियपुरा· ७ तावर्णयतिकुसुमाद्दिना नवेनशशिविलेगीलीलावनसंभोएवनुस मंदिरेवपुष्पफलवाटिभूषितः३पामल·शोलपस्याः ८ निम्नःउमेदा ९ मातेसंदृष्ट्वासामनपरिमात उपमानेव १० पुरित निम्नासमानेमहतीनलपेस्या· ११ सदीर्घाकृशाचसाधदास्यात्प्रशक्राविधाताल हिनानदाशिरउपरिसमभिदेप्याययाश्रितेनवस्तुसो दा १२ सानयामहदीर्घायथामयाप्रलेनयोगवलात्म

पावहिवारयाप्याशुनावनस्पनदापुरा: सास्थितापविनस्यतेविस्तीर्णाश्रीत्रिलोचना ७ कु स्माकृशासिलोभीननेरावितनाकृतिः न्वालाकुलानलालोलवनसमारोहवा ८ भिन्ना ननतम·पयामायामिलीवाकृतिगता तम·श्रीदेवगुरुकेवसाकरेवावस्तुतिः ९ श्रुतिदीर्घाक रान्यास्यानभोमात्वोपुता दीर्घजानभननप्रान्यामानकामेवदिग्भूवे १० कृशावहूपवमेव परिनिम्नमहाननः कज्जलश्यामलामेघमालेवपवनाकुला ११ कृशाशकायदास्यात्सदीर्घे विधिनातदा ग्रथितेनवसिराउपदासभिर्देहशाल्मलिभिः १२ नयानामसदीर्घासायथा नस्याःशिरःस्थिरे मयाटप्पयानेनविरोधोधामगमामेः १३ अंत्राजंघीग्रथितशिरःकराङ्गरो न्करा आमूलान्त्सुवलिताकेटकानामिवस्थली १४ ॥

तोवेयोनविरं श्चनेकसहस्रवर्षकालेकुधं मयमामागडावनेतस्याः शिरःस्थिराः पादनखाग्रनेत्रां समाहाः शिरःस्थिरेहहस्रपाणित्यर्थेनेकवदाव·टहेनान्येनदंशेशाकामितिभावः १३ अंत्रैः शिरानाले रावलत्रिभिरग्रथिताःशिरप्रभृतिकरपादनालोः अंगोत्कराः यस्याः आमूलान्मूलमारभ्यशाखा ग्रपर्यंतसुवेवलिताकेटकानांस्थलीनिवासभूमिःखदिरादिलवनेवस्थिता १४ ॥

विषद्रूपमयेनानावर्णैः शक्तोटिद्वन्द्वदानवशिरःकमलनालकैः केदेकृतमालाभूषिता श्यामलः शालोकावयवस्तथाविधः वातपटीप्रायावद्विस्तन्यचलानिपदद्वारागायस्याः १५ प्रलंबयोःकर्णयोः ललितानागाः यस्याः तथा रशावकुंडलयस्याः शुक्लवफलान्वेवीलनवशीलकुरुवा हृपर्वगशिपर्यन्तपादीर्घा शालोलोध्यसितास्तनोयस्याः १६ ऊमावहिनापिञ्छोद्येकोसमूर्धजानां

विषद्रूपमयाकोटिशिरःकमलनालकैः कृतमालामलालोकवातवह्निमयोचला १५
प्रलंबकर्णोल्लसितानागास्त्रशावकुंडला शुक्लवीलमाशीलादीर्घलोलासितस्तनी १६
कुमारबर्हिपिञ्छाद्यसमूर्धजमंडलैः लोकितालकसराधीशशिरःतद्वागमंडला १७
देतेद्रुमालाविमलविमलोपानुपातिनः तमालवोधेलेखवद्भावर्तविवर्तिनी १८ शुष्कवीलनवोद्यराकाशतकमरिस्थिता विलोलावयवाशीलावादेपरपटावृता १९ द्रुहम
रेणुधूलिलावविमलालासशालिनी एकाणीवाग्निमालेवत्राहग्निविवर्तिनी २० अनेनैः
लगामकभुजाकारालगावहभुजाकला अनेतोग्रभुजाद्विमजगाग्रजनमंडपा २१ विषम
कमलाकारादिपवहस्मलाकृतिः अनेतोग्रमुखीदिग्निर्मलीचापिवदिति २२ ॥

केशान्तमंडलैः वलोकितान्नुशासिस्राधीनामिंद्राहीनांशिरोसिध्यसिंमनयाविधलद्रुमं मंडलेयस्याः १७ दंतलक्षणायाद्रुमालयाविमलाअनप्रवनदीयविलोपानपातवशात् अभिद्धृष्टाचेनावर्तविवर्तिनीव्यालोलानमोलद्राणस्याणवस्य ऊर्ध्वलालवाउपरिभ्रमाद्वस्थिता १८ आकाशालद्राणाकाशपरमंवतकंसस्ता एवमग्रापिविशेषणाउभयत्रयोज्य १९ २० अनेनैः उग्रभुजैरग्निभिः श्रा

॥ २२ ॥

कुसेरनघोग्रमूर्तिभिः नानापदगुंफासितयेगुनयाविधान्येगुलीवलीनालानियघोनयाविधेभे भुजकाननिलवनमिवकृतमशेषगगनाग्रआकाशमानोघयया १. लोलनासंवेतनश्वलितेनजेया संवेनदशेषःस्वनुरादिमहावनेवल्लितोदयशिखनललालहरूमाततःस्थूलाघोत्रतांभवेविटवा येनोश्चनऊर्वाणा २१ शिरोरुहेःवरजिमिरलवणसदंतिनःश्चोभिवासेऊर्वोणसंपादयतीव ३१ प्रतिधनिभिर्येनचुंचुमेदिक्कककेयस्पनयाविधेगगनग्रामे उड्डीयमणशीलेननिश्वासवायुना।

नलपुंखांगुलीउलीव्यालर्भानभनधमेः कुसैकाननिलाशेषगगलाग्रमूर्तिभिः १. नमालनालनःस्थूलाभुवंदयमहावने विरवयैनीवल्लिमानजासंगेनलोलना ३१ श्च यनेतमहाब्धौस्त्रिपारंमाभःशिभिरुहैः ऊर्वाणेवाननवासंवरजिमिरदंतिनः ३१ ऊधेनेमेरवाधनेननिश्वासवायुना चंचुंचुमदिक्ककगगनग्रमणेषिणा ३१ घनमाकतफूत्कारलेहुगयप्रायता नियतानननयेनवचलितासान्द्रहिना ३४ नलान्नलवशाधेशाहूडेमानशरीरिणी मयादष्टावधानगगनाभोगभूरिणा ३५ यावन्नयाधृता। दहहेलावलनसारया मात्नामलयकेलाससह्यमंदरमेरुभिः ३९ ॥

नियताननयेनश्वतपवसान्द्रहिनानदेनसहचलितेवासीदिमुक्तेरणान्वयः ३३ ३४ ३५ कृश्येदशनदाद यावदिलिहलयाविलासेनवलनेनत्वमेवसारे भिधेलाशेषसास्लयाविधयाम लयकेलाससह्यादिगिरिभिर्यावत्साकल्पनरचितामालादेहुआरत्नमभूषणत्वेनसन्निवेशिताधृतेनिवाथाः ३९ रामसीताभ्यांनमः नमात् ॥ शे

२३ इतिनिर्गीताः समस्ताः योलिखिवेस्यततेरवगत्वयोः स्वाकर्मकेनिकर्तकः २४ पुनस्तामस्वाहि
पादोनोवर्णयन्नमारभ्यते ज्वालमालिनी मारवाहृपंचस्यशिरःकाषपाषिंडस्वानवयेज्वाभिस
र्वेस्याम्रहानेत्रयोपमावेध्या ज्वलनीधराधासिस्तथाविधोइंद्रनीलादिपस्यः नइपमालला
टभूयेस्याः २५ लोकालोकाचलसमसिद्धमिंद्रनीलसुभ्रमिवाधोनिमग्नाकेइलकांतिपका
शापकाशोअनपवभीमहत्न्हदयथस्याः २६ इंद्रलाइंतल्पनलनोहेउपमायाप्यइहेतोशोनशा
पकपादाविनाशिषेद्विपंपादशानाविना हतोवातेनपाहपलानिष्पादाकारिणीत्व
ए २३ कालरात्रिरियमुनिमयानमिलदहिका कालीभगवतेसंयमितिनिनीतसत्ता
ला २४ ज्वालसुराग्रीवहारालाभनयनत्रया ज्वलज्ज्वेइंद्रनीलादिसादृपमललाटभू
लोकालोकेइंद्रनीलाग्रसुभ्रमीमहत्न्हया वातस्कंधगुणपोततारामुक्ताकलापिनी २६
इंद्रनीलादिनत्याद्वेतारगोष्ठेःप्रभावे विष्णालकावपीलभभगभीषणकायसी २७
नस्याइजलनायुषेलरत्नशुभ्रोभ्रमंडलेः पुर्णावद्दशालानीवभ्रमयंतनभस्तले २८ भ्रम
द्विवाशदिक्कक्राभेनेःकल्पाब्धदेमिव वर्षद्भिःप्राणिनशोतनारालेखाइदन्यभाः २९
रवह्निहारेपद्मरागादिप्रभांजिने शंबरीहारोतःक्रिडविश्रांतःसधोमावःकृत्रिमःकाचशैला
इवभगवायसाभगनामाकाकोयस्याः २२ २८ कल्पाब्धदपदेस्फुरन्नानाप्राणिनाजगत्यभावा
इतारवशोतेयुलाभाःहृदन्यभाःलेलाःधारायाणीवर्षद्भिःभुजपदेप्राणिनाशनादिपभवामुक्ता
इवशोतेपलयेनियतेन्यस्ताराश्रेणीवच भासमानाःनावपंक्तिहृदन्यभाःवर्षद्भिः २९ ॥

किंचनतत्सर्वं तस्याभूषणादिकं तस्मात्सामग्रीवभूवेत्याशयेनाह आसीदित्यादिना युगांतेपसिद्धाभुक
लावली घ्रुममालिकावक्षसि इंद्रनीलपट्टपट्टिका आसीत् ओंगिलोकांतराणि अंतर्जलोदराणि
मर्यादशैलमंडलान्यसमित्यादिः सर्वं च यथायोग्यं विपरिणामान्तर्भूताकार्यः ३७ ३८ ३९ इत्यानी तानि
पुंसकमनपुंसकेनेतिनपुंसकशेषः ४० वन्यकारणयोः हिमवन्मेरुकैलासगुरुकर्णानिरिकर्णीया ५१

आसीत्तस्यायुगोनाभ्रमालिकापट्टपट्टिका आदर्शमंडलान्यंभो गिरिलोकांतराणि च ३७
कर्णयोर्हिमवन्मेरू रूपिकावलमाहिके वक्षोजयुग्मे मंदरमलयौ कटिमेखला ३८ स्मरः
ऊलाचलाः शृंगवनपवनगुच्छकाः नवन्युरवनहृत्पद्मपल्लवपल्लवाः ३९ तस्यायांगेषु
दृश्यानिपुराणितराणि च स्तनवस्त्रं द्ययोर्लोकामासाद्यानिमालिकाः ४० मकालना
दिकनः कालिंदी त्रिपथादिकाः पर्माधर्मांशुभागकर्णाभूषणवान्यकर्णयोः ४१ स्तनास्ता
स्याश्चत्वारः सवडर्मपयोलवाः वेदाः सकलशास्त्राणि वतः संस्थानचंचुकाः ४२ त्रिशू
लः पट्टिसैः प्रासैः शरशक्तिभिन्द्वरैः नियोगायुधनानानि सदामानि विभूतिसा ४३ च
नदैश विधाभूतजातयो वामृतादिका तस्या शरीरशालिन्या लालेमावल्लयाः स्थिताः
तस्याखनगरग्रामगिरिद्वीपादृशानि नस्यांतःसहस्रत्यानि पुनर्जन्मसदैव त ४५ जगदात्मकमे
वेतजगदस्थावरं तदा नस्यंतीनिमयास्तानपरलोकेसावस्थितं ४६ ॥

सकलशास्त्रार्थद्वीरायाम
स्य नः मामत्र्यकावाग्वाचतःसंस्थानानिचंचु कानिकर्वोपाणि सेपुः ४२ ४३ ताःपसिद्धालोमावल्यो
रोमावल्यः ४४ ४५ सर्वस्यापिसंकेवलवादस्थावरात्मकं सर्वंम्सननाशदेहलक्षणेपरलोकेसावे

श्री.
वाति.
उ.टी.
२२९

नगालदृश जीर्णे यदि सर्वेषामन्यासां विधावालकोऽयं द्विणी अश्ववानकी शाद्वलमशीलत्वनीमे
रविपिनमाश्यान् यदिनवगानव्योऽस्यसंप्रसिद्धेश्च ४७ मयूरटकप्राक्ननगास्महशाङ्गपटक ४८
कदाचिदस्यं त्पमपित्संप्रानदंतर्गतनगात् रव्यतीनिमयादृश्यमाद् सेति ४९ ५० नदेवजनत्रनेनेव
णियति विवलद्विमादिना ५१ सरायमउनकाकृतवकमयामिव याभाभ्रमणसादृश्यश्रीवेकोहीपादीनां

निमीलितनगादेगास्येकृत्वारभिमुपायाता परिवत्यनिसायमानगन्नीर्णा हिद्यानकी ४७ या
दर्शयन्निविवृक्षमिवाभानिविलनत् नस्माव पुष्पविलीनैर्भस्वरूपिणिास्वरूपटक ४८ सानर।
त्वनिमस्मर्वसंशोलवनकानने नगान्नयत्विनानामन्त्रता पुनरूपागते ४९ तन्नगज्ञतेनेवारुन
देहादृशैसंस्थिते विरामयानदादृश्यविनष्टप्तन: स्थिते ५० विवलआरकानालेभ्रमनिवे
नमरले मशाकद्रहवहुतनवाहृतामरदानवे ५१ संभ्रमान्मक्रवकामहीपालोवन्नेतावरे
हेलाविवल्लमावर्तफ्रीडफेनोल्बणागरां ५२ नीलमेघोद्यकाश्चिवानपुष्पमितोवरं का।
शस्याद्विपुरास्फोटपटल्पटपटमवे ५३ ॥

नयाविधैर्दुनोवरे हेलया विवलेः भ्रमणेगावर्तवातेर्विप्रकर्षेणोफेनिशोलधगात्पणानियमिन
प्राहस्ताफेनिहडिः ५२ नीलमेघलद्वानानासंयुक्तागावस्त्राणामादनिपुपरिवर्तनेपुवातेपुपुमिन
संवरमाकाशयमिं यथसंप्रयस्यसंहृतानांकाशादीनांपुटास्फोटैः संधिविद्धहृदनैः पटसंदस्या
पुनकरणाद्वरववत्तिहि ५३ श्रीरामायनमः ॥

ॐ

क्षत्रेभ्यः स्वरनाहिक्षोधाम्बुप्रतिदर्णाकामिश्रैरमिश्रैश्चजरात्पदार्थैस्त्रहङ्किंगे सहमौगैश्वराभोगिभिः
कारैर्मेलिमहैः भैरविकाभैः ५४ तदेवतारूपंपल्येकेवर्णयाति मेरुनिवासिना ध्रुवरिद्धपदेरूपं।
नाकुत्राः नमेन्यः नलवलसन्तुरहाकल्पहासप्रसा ५५ मयाहाभूद वेलामयोबानियमे ५६ वास्त्ववे।
प्रमभूमिश्रभवाः बालवासलदैतः संस्थितयथासत्यामयाल्लहितानि ५७ तस्याकालताश्यायेमेन्यासत्याव
हाकोदयस्तुशाकमहयेश्वास्लेकाः प्रथाविशेषासलदैतर्भाविनध्रमनः कांचनसहजवदीहीकामाः भांतिध्रमे।

नात्यदार्थैर्वामिश्रैरमिश्रैर्मकैरैर्यथा कामसमाभोगिभिःकारैर्गैरनाभुमेस्तथा ५४ मेरुर्लेख
निलालोभूतकलवलहहहन. ध्रमदध्रुपयोपेतनमवलातन्तुरहः ५५ अन्यतन. समरहाश्रमयो
हास्तुहिरणकुमः भूमेर्नभस्तलेपातिनभसोपातिभूतले ५६ पुराणिचवेदाग्रयोर्दृश्येतेल्लहि।
तान्यभः समरहाहालवालव्यंनवाकिंविलहत्यधः ५७ तस्याभुमेस्तावत्तरेवहाकेदिनत्रयः
नरवाप्रलेखालोकांतभातिकांचनसज्जवत् ५८ विभातिसहप्रयस्तस्याहाभामितानलजालिका
इवनीहारहारिणमनीलवारिदवाससः ५९ सिमेवतस्याः संपन्नकुकरीमुरलेशहत पातोले।
वरीणभ्रमिकदरेवारवोहिशः ६० हीपावधीरवलयः पार्श्वकाः सर्वपर्वताः प्राणपाताव

हलावबहिपाया स्यधैः ५८ नीहरिहेगिरिपाः हारवत्यानीलाबारिदवस्याः तस्मात्सहशः जलजा
लिकाः हर्म्याणिसेहविंदवद्ववविभातीत्यर्थः ५९ इदानीनगरसर्वतस्याः धरारवनसंपन्नमितिवर्णयति
रिवमेवत्यादिना ६० हीपाः अश्रयस्य प्रचसहितावलयः संपन्नाश्रावहोहहपवादादयः पर्ववनस्के
धशालहयाणनभ सोध्रशालिकास्तस्याः प्राणापालावलीदोलाः संपन्नाः ६१ ॐनमो
भगवतेवासुदेवाय श्रीरामसीताभ्यांनमः तत्सत् ॥

अतएवतदयान्वेन संपत्तेर्हि मवदायाद्विमिलनृपुषिदोलनप्रयुक्ताभ्रमायमिस्तयावधिमेंखोलिकाकीडे नसत्वमनभूतलिमनुमेदाम् ९२ तदनुः श्रवमानाखाईलतमाः गुलकामनयोयासनयाभ्रमधाः प्रायवशि तस्मत. वलयमायाविवर्तयमानयाताः स्वलीलयाभ्रमवरवलभेदा ९३ अशोतस्याः शरीरमेवशरीरक लिःस्वदेस्यात अश्वकन् यत्राकृतमतभ्रमतोसुमदाशु केक्कादसा विकसमयान्ययः ९४ कर्मफुलमूल विभवाः स्वदनमुनहेतविननानि स्वदन एनरूपायता श्रुतिविस्तयता पदवीतिननभासि समवतीनस्या

तदानुभूतेनन्येतारुस्याः वपुषि विस्तने ह्रिमवनेरुसमापैर्दोलनभ्रममद्रिभिः ९२ तदद्दि
गुलकासावलयमाद्याव्नः पुनःकल्पान्तअाम्बराच्चवलाःस्वहेलया ९३ सारास्योप्यालीकसो
मशोभागशरीरकुः निमाहस्यान्तमशाकवाखोभ्रमन्तिचककवृत् ९४ नानाविभवविन्यानयत्र
यत्रोपयीतिनी सासंवेतीनभस्यासीहुनप्रकारव्योधिमी ९५ तत्रभूतलमाकाशमाका
शमपि भूतलं यतिकृतिभवत्यतनचोकिचिद्दिवर्तते ९६ गृहआरामगृहागेहनिष्ठेनाष्टन
द्रुमाः नगाश्चावायवोवान्निहाभहुतारकादिभिः ९७ नभःकरशनैस्तस्याघनताहव्रिवर्ति
भिः भानिचेहानिसाम्रतेराकीर्णमिवपल्लवैः ९८ ॥

नीसादेवीनुनसुकारामेवधुनयसेद्योषिणीवेदवोधणवतीक्षस्रचौर्याणीत्रासीन् ९५ अथवातत्रा नत्वम्येनवकिंचिदपि विवर्तितो विस्मितिकितभूतलमाकाशचकमिकेणपरस्परमिपतिवित्रनेत प्रतिकृतिपरस्परसदृशसत्पयोगेणभूतलमाकाशभवतिव्याकाशाभूतलंभवतितत्रपश्यतिपश्य मोहयापिसहस्रसगतेः पदार्थरूपोविवर्ततेइतिप्रोतिमात्रमित्यर्थः ९८ नक्षमस्वान्स्वर्गायनिह

धीराधेयवती स्थैर्यवती चमेदृष्टिः संयमेनतत्र देशनगनगाहृत्स्वभिः सद्‌ज्ञाता नियानिभ्रमणा नितस्थ
वाक्रमात्सन्नकैदितयाक्रियासोदित्यर्थः ६९ तस्मादेतद्रूपेणावलितेपरिवर्तितेसति ७ उद्योभवः गे।
वः धवलनाइव कूर्पणाविधाकलिताः ७ श्रवेरागनसाइवहूलावनेश्वनभ्रमतः प्रतोइतिफलायणी
दीर्घः ७२ तदहत्सहोणावारिणिमामसिसरस्लोकानोश्वलयः पंक्तयः पद्याइवत्यन्तसम्पते अंग्वेदापे

तद्देशनगनगाहृत्स्वनानभ्रमणसंभवात् दृष्टिहीरापिमेमोहेसन्नासेनेवसंभवे ६७ योयंतेपत्र
वंशोत्थानिपत्रेतिनभश्चराः स्वर्गेतिमसगेहानिवलितेहृदृष्टिपिणि ७ भ्रवः पर्णवहुफाम।
लः पल्लवश्च हिमाद्रेर्योर्हिमकणाइवोर्मिश्वलनाइव ७१ सहस्रपद्मानिवालिगाविध्योविधा
पद्माइव कुन्नावतेश्रमतेतानागनहंसाइवावरे ७२ हीपान्यपिरम्नीवसमद्रवलयाइव सू
रलोकालयाः पद्माश्रसस्लेदेहवासिणि ७३ अरेलोकरोभ्रमतिदीपसहस्रयत्र वक्रक्रमे।
णमणिवर्षेत्वेणाचारुः भेनर्वेहिमयमितः प्रणयेनमन्ने विपाभ्रामरागोरिवुष्यवर्षे
विशदाकाशसंकाशस्वमाननश्वरोयसे श्रगतस्याचूहन्नेगिपिरादित्यसमम्भिषि ७४ वि
धानन्त्यनिकोचलोचलवनसंघस्ससोगिरिः कैलासमलयामहेन्द्रशिखरीकोणावली

किनिवशाभ्राभिस्तदेहे सरोरूपकसमर्थनात् ७३ पिंडभूतेराहित्यैः समविधितस्याः शेगेविध्या
दयः सर्वेनगमतोगताइति पेशणान्वयः ७४ कावनाचलस्पशिरोरुहे वेनुविंध्याश्चिरतनेवेरनिर्याता
यश्चिवत्सतिनदसयः सद्यागिरिकैलासादयश्चगगनेगणकोपादिवनस्पतितत्पानाहसमनो।
विपाधराणाप्रवनस्पतः इत्यसर्वेस्थावराः नगमतोगताइत्यर्थः ७५ ॥

किंचेद्भयपरमाश्चर्यमद्रि पर्वतेनरत्यति सचागिरि मोहेनेभ कोटरेन्तत्पुति नयोमापीडदिवाकरैः
सहस्रमेवयस्तावलितस्मत् कमतनतायतमान्कोणानिपुष्पाणिमयसिलसावियः समहीपाचल।
पर्वतोवनगाणा दिवियुलोकेस्पर्धादिसानेनरत्यतिस्पयकालोलेनुगदइधीनरणामिवदिक्चक्रकेश्रा
म्यतीत्यर्थः २६ नयोगगरपोलाम्बिभ्रमति मंडुपुयस्थादिगतेभ्रमति पुष्पमनमरलानिलय सरा
सिचसाश्रयलोकालोकान्तरागिणमूकरान्तरागिणमकंतानिसमरातमेवपाविवयपडेहनवानेनाव।

गोकर्णीगगनागणोवसमतीविद्याधराणांपुरं सर्वेनगमनागानावनभवत्तस्याः शर्वरीस
दा २५ अविन्नेत्पतिपर्वतेगिरिरपि मोहेनेभ कोटरे व्योमापीडदिवाकर कचलितभ्रमर
धत्ताहत महीपालपत्तनोवनगणाः श्रोतकोणपुष्पादिवि कालोलनगादइधाविवरण
दिक्चक्रकेश्रायति २६ व्योम्नि भ्रमति निरयाबुधयाद्दिगंतेलोकान्तराणिपुरपत्तनमंडला
नि नयः सरासिमकरान्तरिव प्रहद्दानावकीर्णतरणविक्रमणक्रमेण २७ गरुत्मान्स्व
निचमरोवरवारिणीवव्योम्निस्थराणिनगराणिभुवीवभांति विभ्रूधरागगनसंहृयवांसि
वाहमत्यानवानपरिहत्रगिरिस्थितंतत् २८ ॥

कीर्णानोत्तराणोयाणिक्रमणाणि उडुपनानिलोकेप्रसिद्धानिमकरेणाभ्रमेतीत्यर्थः २७ कि
चमत्याः वरवारिणिसमुद्रववमरोवरानिनगराणिवभुवीवव्योम्निस्थिराणिभांतिभूधराःखे।
भांतिगगनेवसदृशवारिवाहाप्रलयमेघाश्च तेषांसमाहवः गगनसदृशवारिवाहेऽत्यानवानप
रिहत्रगिरिषु स्थितंतत्परमाश्चर्यमित्यर्थः २८ ॥

किंचरद्वोत्कर नहत्रसमूहः माणीसेवधेमसेवगाइवचारुमेनोहरः सनदीपसमाणां भ्रमेतियानिवेउज्ञ। कान्तिनतक्रमेसभ्रमेतन्वेहिश्च भ्रमेति यथाविधाधरामरयोगाः प्रलयतनसभोग्यमऋपुष्पवर्षेश्चन वेहिश्चभ्रमतिनहत ७९ किंचनदेहसहायाः पलयाः सर्गेनिचयाश्चदिनरात्रोभोगेपद्मउत्पलसमितिदिनरा त्रिपायाश्चलाइविधावततरजनयः रजन्यः तथा दिवसोत्कराश्चभोगोदिनसमुदायश्चविहग्रमाः श्यामलाः उत्पलमतिक्रमाः सितासुपद्माः पीताः श्यामलाः शुक्लाः कमलाश्चवज्रेन्द्रनीलादिनिर्मिताः शोभनाश्चादर्श

रत्नोत्करोऽश्रमनिदीपसहस्रपंचवक्रकमेणोमणिवर्षनेवागचारुः श्रेतवेहिश्चपरितः प्रयोयेन
मकेविधाधरामरगणोविपुष्पवर्षे ७९ सेहारसर्गनिचयादिनरात्रिभोगोविहग्रमारजनयो
दिवसोत्कराश्च कमलाः सितासुपद्मविलोमलशुक्लकमलास्वाक्षर्षासिउत्पलवदात्कलमलसति ८
रत्नानिभास्करनिशाकरसरत्नानि नारोक्तरत्नसमलेउत्पलकांतिहाराः सुकांचवराणिवलि
तानिमहोवराणिकर्वनारनमनत्यमलातलेखाः ८२ श्रीरामायनमोनमः नत्सत ॥

तत्सहत्नवद्दुत्पलसेंनीत्यर्थः ८. तथानदेहभास्करनिशाकमउलानिरत्नानिसंपन्नानिनारोकराः नव
वसमुद्रहारस्तनमुलाकारकांतिर्येषांतथाविधाहाराः संपन्नाः सुकांचवराणिश्चाकाशास्व
वलितानिवेष्टितानिमहान्यवराणिसंपन्नानितपुश्रमद्युताश्चादय. यत्ला
तलेखाः अनारतमनल्प प्रकाशोऊर्वनीत्यथः ८२ श्रीरा
मलक्ष्मणसीताभ्यनमोनमः ॥

यो. वा. नि. उ. टी. २७४

तच्छेषकल्पान्तकालविलुठद्विनगरे यावर्तनैः नगनिनदितनिनादरूपत्वेनापि निमग्नानि सम्यञ्जानि तथा
फेकूनननयाक्रकारेणक्रधमधस्थानि स्थितानीति तेजांसि नानाविधानि गुणावलिरूपवलयादिविभूष
णानि स्थपत्रानीत्यर्थः ८२ किंचापरमाश्चर्यं मयाभशुमहानांभटालो वड्वभावविभिः शुष्माया
मानसकलान्पावासुराः येषां नयादेवीनां वैवाहिनिमिर्धमार्गेः विलुवतामपि अपि शानदास्येषां
स्वकिरणावीरजनमरणाकलकलं महायुद्धकालाहलः श्रोकस्पते ८३ किंचेदमपरमाश्चर्यम्

मूलश्लोकाः ८ कल्पान्तकालविलुठद्विभागस्वनौतिक्षावर्तनैरूर्मिनिनादमपणानि । तेजांसि सैकूतनन
याईमधःस्थितानि नानाविधानि गुणवेलिविभूषणानि ८२ संग्राममत्तभटवल्लमरीचिवीचिशुष्मा
मानसकलानपवासुराणां वाहविभिविलुठतामपिमास्थिराणामाकर्ण्यते कलकला
जनमेरलानो ८३ शुष्केन्द्रविम्बसदृशाद्धृक्नवीड्सर्वादेवासुराः परिविहृतिभिरापतन्तः अवेच्ये
तपवविवपाउपयोतियोनिवानावधूतमपाकाशनिविधमेण ८४ संहारसर्गसङ्गलवत्रः रव
भवाभवेहानीहानिषेधविधिनमस्कृतप्रमाथाः सार्द्धमेषचक्रविलसंतिमदेवसर्गव्यामिश्र

नेत्रकोणपेतनानागतसर्गप्रलयद्वन्दीनशरीरतया अस्मात्स्थले वेदवेदाङ्गहासप्रदेवासुराः अधिकाभ्रवृत्ति
भिः भ्रमन्त्यप्रव आपतन्तः अपयमाना सन्तः वानावधूतमशकानामशनिनाविधूनामिवचयभिट्टन्ति
भुमाणश्चस्थितवान् विलासेन आयान्तियान्तिच ८४ किंचपरमाश्चर्यं तस्याः शरीरे प्रतीयमानं सर्गे।
संहारसर्गौ द्वयः परस्परविरुद्धाः अपि सर्वे मालाः परस्परासम्पर्केण सदसा ईश्वरचक्रविलसंतिव्याभि
श्रताम्रप्रताना अपि विलसन्तीत्यर्थः ८५ ॥

किंचाज्ञतरीरे त्वाविदाकाशे मिथ्यैव पकचनो अनयं शरीरकाशे तुन्याने संहारसर्गभुवनावनिविभ्र
माणाभावादधिष्ठानादिहत्वः स्थितिविपत्प्रपदः करणानि क्रियाभ्रमाः परिवर्तते तेषामल्पावयवा
मनागपिनसंलग्नेत ८६ किंच नवनद्युपाधिस्थानतत्कान्त्यादिविरुद्धद्वन्द्वजातेपकचकोशानचयस्व
विभातियसत्स्वपुनानारसापिपरसर्गमयातिश्चाः सर्वं परात्पसिनत्वादिपमित्यर्थः ८७ किंचपूर्ण
परमार्थेनचिद्वपुषेवपुसिस्वभावभूतं अशास्त्रीयमलीकाः सर्वातिसिद्धोयो मायावरणलक्षणः अ

भावोद्भवस्थितिविपत्करणभ्रमाणां संहारसर्गभुवनावनिविभ्रमाणां मिथ्यैवलेपकुचनो
त्वशरीरकाणां संलग्नेत्र नमनागपिनाम सत्वात् ८६ उद्यातशांतिमरणानमयपुड्रसायविडंब
नागभयभयविभ्रमनाटितस्य पकचकोशइवरत्नचयो विभातिनानारसापतितसर्गपरंपरेत
तस्यासिद्वपुपुषेवपुषिस्वभावभूतास्फुरानुभवभावजगाद्यवस्थाः सर्वेत्वयामलिनदंक
लितावरस्य केशोड्डकस्फुरणवन्यतिनःस्फुरंति ८८ जगत्स्वलक्षमलोंकेरुपेनतत्रसंस्थि
ति सचात्म्यमानमकृत्वप्रतिबिंबइवास्थिते ८९ ॥

स्फुरनुभवभावसत्त्वयुक्ताः जगदाद्यवस्थाः सर्वेत्वयाष्ठपरिनस्तिमिरोगमलिनदृशाकलिता नि अव
रस्यकेशोंड्रकस्फुरणमीव स्फुरंति ८८ अचलायामधिष्ठानसन्मात्रस्थितौ संस्थितिर्यस्य तस्याविधेन
गदलाघमेवमायाहायरस्यासेहवाहशपेनेपनलहिनात्मना अचलपवतिभिः सचात्म्यमानमकृत्वा
प्रतिबिंबसन्वलइवभवतिनहृदास्थितमित्यर्थः ८९ ॥

श्री. स्तेन स्फुरत्तात्मना प्रमाताग्राहः यतो निर्विघ्नः सर्वे जगद्धर्माः प्रतिक्षणं परिणामेन एव स्थितिर्नित्यं नेति
का मि. अन्याव स्थितिनित्यनेति अन्यच स्थितिरस्ताति तत्र चालमकल्पसर्गपर्वप्रसिद्धा दृष्टान्तेत्यर्थः तथा
३.टी. चाहुः कालाः प्रतिक्षणपरिणामिनो हि सर्वभावा इति ९। सर्वपदार्थानामुत्पादनार्थमेव कारक कि
२०५ याशक्त्युपस्थित्येन उन्मेषभावविकाराः स्तनपदकालपर्वतेनेयश्यामुद्भाताराशीकरणेकारक कि
याशक्तिरूपगुणत्वेनाशी विशीर्णप्रसरणे स्तिरयत्नस्य भावदेहत्वेनकारकता क्रियाशक्तिरस्तुति दर्शि
त

तत्प्रस्फुरत्ता योग्येषु योगिनां स्थितिनित्यत्वे विश्वरूपे निवालसेकल्पसीमित ९। क्रियाशक्ति
शरीरेण स्पृश्यमाना अवतारे राशीभूय विशीर्णत्व जगन्मंडलकालकराः १९ तत्सामान्यस्यैव कि
चित्किंचित्प्रसारणा तत्त्वमंगुह्य मा देव तत्कामाकाशरूपिणी १२ यस्मात्सा सकला देवी
सविक्रिस्थित्यन्मयी अनेक परमाकाशेकोशशुद्धशरीरिणी १३ कालत्रयस्थितिमजीवित
वातरीहि विश्वानयाकवनिनीनियथास्थितेन रूपेण विश्वरूपदा मनस्यविश्वसंसारजा
लसदृशेनकचन्नेयेन १४ ॥

इति क्रियाशक्तीति ९१ परिणामिस्वभावत्वमेतन्मयत्वादेव सा देवी प्रतिक्षणमन्यथा लब्धात्मादृ
क्त्वमिति ९२ ९३ सा हि देवी कालत्रयस्थितस्य सर्वस्य विशिरणमेवे विश्वरूपा लिकोऽन्तरितस्य सुस्थत्वं
कथं तरीविति अतः कारणाद्यथास्थितेन रूपेणापवर्गितत्त्वकाममकर्मवासनापरिपाकानुसारेण
कचनेन विश्वरूपः पुरुषस्य उदारमन्नपि स्थितं यथा विश्वसंसारजालेन सदृशेन यथास्थितेन तेन तेन वि
विशेषणरूपेणाकचलीत्यर्थः १४ तत्सत् शिवायान्नमः ॥ ॐ

नहि किं समर्पये वेवमेतस्मात् सर्वात्मकेति सा देवी अविद्यासहितैकविद्यात्मकत्वात्सर्वेषामात्मसर्वे तद्वपुषि
वर्भिर्विरवाले विद्यानिरस्ताविद्यैकचिदात्मकत्वात् सेशानेयत्वमाकाशः तदपुरिपुपवेवाले एव
वटदशामुक्तदशाकाराम्यविमर्षणात्मसम्रूमिषितेन वाविद्याविद्याश्रयपर्यायेक्यं निनेनापन्नादिनेन च
सार्धीन शिवदकत्वयं ज्ञानापरंतेनवपुर्विभ्रतीसा भातीत्यर्थः २५ विवर्तदशापरिणामदशावर्मीन्वकात्
यो किकाशेवतस्यजगदात्मनेदशानहृदयमाह तस्यामिति शिलावस्फाटिकशिलायां गगनामात्रशरीरवत्यै

सर्वात्मकैकवपुरेव विद्यात्मकत्वात्संशोतत्वैकवपुरेकचिदात्मकत्वात् एवं विमर्षणास
मुन्मिषत्तैकरूपसा विभ्रतीवपुस्तेन मनोहरिभाति २५ तस्यां विभातितदनेन शिलात्मको।
शैलः प्रखचक्रवनादिवदृहत्स्य व्योमात्मकेगगनमात्रशरीरवत्यां चिदाद्भवनलभिके।
शम्भोर्मिलिता २६ महतीभरवीदेवीन्त्स्यापृशिलावरा तस्य कल्पान्तरद्रसापुरो भैरा
वाकुली २७ शिरोभेदाच्छिनाग्राच्छिरस्यस्याएवनाद्वतिः कल्पान्तवानव्याभ्रुतावनमालवरस्यवि
कृहालोलखलहवीफलरूपकांडकेः मनुसोटवनस्थालीस्तंभः स्वरूपामधारिणी २८

चिन्त्यं तेष्वापदसोनस्य विवरणेशि शेहितीयस्य २६ इत्येन स्यात्नशून्यस्यवननमुपवर्णपुनस्तन।
न्यसुनेदपादिभ्रिवर्णयति महतीव्याहिता २७ कल्पान्तरूढस्याशिरः ललाटस्थाने [illegible] स्यहस्याश्रितेन
उग्रेणारतीयनेत्राशिनादस्यानिश्चतयवस्याणापतिशिशामागीवनानियस्यातत्वाविधा एवं निभं चिर्षं।
सालध्याकल्पान्तवानेवांधुनावलमालावनकिंशिवमान्त्यतीमूलपात्रापमावा २८ न केवलंतस्याः स्वभवर्णिता
मेवस्वभदामानिकिंत्वनित्यमसलोलखलापापीत्याह कृहालोलेति २९ ॥

श्री. वा. नि. उ. टी. २०९

नृत्येलब्धास्तेनैवभगोनत्वेनेकिंतीनवेनवेसनेतीव ॥ ८० ॥ ८१ रक्तासवापानशरीराममादिगमम्महच्छ्वे
पात्रमात्रादृशेषैसेवंसिद्धेमिथ्यादिभिस्ताकोनकेः शहकचायेनरवेनाङ्कसिखिरःशिरोस्थवस्त्रनेकन्याविभाग
तांस्वपदेशालंबेभूषितवस्त्रापलयेयज्ञाङ्गनाम्बुदितयाकालरात्र्यावेष्टमानः स्तूयमानोभैरवःवःपायात्
तानप्रतिवंधकदेवनिराधनभहान्निवाशीः हिंवहिंवमित्यादेशायमर्थः हेभैरवत्वंसर्वप्राणिनांहिव
मनर्थभयोपायिस्थूलशरीरादिप्रपंचंआक्रम्यकम्पदनेभद्रामिलानलोहिंवेसन्दूक्ष्मशरीरादिप्रपंचम

एवंविधानोऽस्यामनलानोऽक्रमोऽन्कारं किंतीसेसनेतीवन्त्रजल्लखोस्तपदन्ते ॥ ८० ॥ वेधमा
नस्तयासोपिनयैवाकाशभैरवः नयैवविततकाकारस्तदोश्चैःपरिस्त्वाति ॥ ८१ ॥ हिंवेहिंवेस॥
हिंवेपचपचमहसाक्रम्याक्रम्योपक्रम्यनर्तत्याशहुवायेः स्वजनस्यसिखिरःशीलवेताद्यप
दैः एवरिक्तास्वानोपममहिषमहाहेङ्गमाद्यायपाणिपायादैर्वेष्टमानःप्रलयमहोदन
याभैरवःकालरात्र्या ॥ ८२ ॥ इतिश्रीरामायणेनिर्वाणप्रकरणेपाषाणोपाख्यानेवासि॥
ष्ठसारेकालरात्रिवर्णनंनामएकाशीतितमःसर्गः ॥ ८१ ॥ श्रीरामसीताभ्यांनमोनमः ॥

मपिक्रम्यभस्वेकृत्वाननोपिस्तरिंवेसन्नेलापाधिभूतेकारणशरीरमपिवद्यमसाहाकारेनलन्नआधि॥
भैयगुप्तम्यसमस्यभस्वेकृत्वाएवमादियोगभूमिकायोपगोनसहसाशीघ्रमीवपचपचसममभूमि
कापर्यंतसम्यकपरिपाकाविदेहकेवलानन्दरूपेनिस्तूयमानाः तेनत्वंत्वाकालरात्र्यासह शुम्भाभिः
स्तूयमानोभैरवःवःपायादितिवाक्यार्थः ॥ ८२ ॥ इतिश्रीवासिष्ठेनिर्वाणप्रकरणेएकाशीतितमःसर्गः ३

विद्रूपमपि चमत्कारेण त्वनिकृष्यमाणेनैव सकलं प्रवहमानेन परिज्ञातेन निष्कुल सर्वमप्येव मविस्तरेण
शाकुल्तेव वर्णितं प्रलीनस्य चेतसश्चेत्तः कालात्मा ऋषणादि भावेनातो सद्भावोऽन्त्य भ्रमणादि
वर्णितमितिनश्यत्स्वरूपमन्तकसंभावितमन्यमानो रामः एकान्तिकमेतदिति सर्वनाशी
सन्निपादेवी किं नाशी नन्वत्राति स्वरूपं फलं कं भावेनेह स्मृतः स्वदामध्यारोप वन्धो ऽयं किं कथं संभाव
नीयमित्याशयं १ तदेव समाहरति किमितिनष्टे स्थिते चेतसि निर्वाणादुपरते नन्वागतस्य संकल्पपरि
त्यक्तीति कल्पद्वेषपतिभातीत्यर्थः २ यदि परमार्थदृशा मद्भकं व्याहतं मन्यसे तर्हि स्वनामपरमार्थेन।

श्रीरामउवाच किमेतद्भगवन्सर्वनाशोनत्यजति केन सा किंस्वरूपं फलं कं भावेऽस्य सा समहामुने ॥
रागो १ किं नष्टे चित्तमाद्भूयः किं कल्पोऽहं संस्थिते पुनरस्थानं निर्वाणं क्व पुनरागते २ ॥
श्रीवसिष्ठउवाच नासौ पुमान्नचासौ सौ न तत्र शून्ये न लाञ्छनो यथा भूतेन तत्त्वाचोः स्नाकुतेन चेतन ॥

विन्यासेकारमशरीरं वदन्मा त्वां निरिक्ष्य श्रीगुरु सादितनगद्रूपस्य रुद्रदेवादि विभागस्य वाल्पेनेो संभावितत्वे
न ध्यानेदशान्तं न किं विद्याहनेवसामनया सदासतो सर्वं वस्त्वेनो नाशानाशयो विशेषस्य निरूपणा
दिन्यसकृदावेदितना त्रशानामपि स्वशोन्मादयो रूपमननपरिदं मतानामपि विराद्वसौ भूतानामनि मिसि
द्वेष्यादिवर्गसभावान्नुनरागामनपमिदंयावदत्ताने जगदाकारस्यचित्तसंस्कारमात्रमना सर्वं वामृदावेना
त्वंनध्यानेः केवलं जगद्रूपेण सर्वं जगद्रूहितं केन मूर्त्तानामनाकृष्टं व्याघ्रपासोऽके ॥ तादृशरूपेणावधार्यासि
द्धिवस्ताईदृशाकाशादित्याख्यानयेनवासिष्ठउवाचमाह नासौविज्ञाहिना ३ गेगमायनमः ॥

४ शिवेति निराभासेनेदं करोमीत्यहंकारेऽपि चेनीलकंठे निर्मलत्वादिशब्दरूपसत्त्वलयकाले भैरवाकृतिलह्य
ते उपासकैरिति शेषः पुनस्तदा भगवान्सायेन परमाकाशरूपवत्सूतया आकृत्यातिन इत्यर्थः ५ किं।
चेतनेनवस्तुपरिणामाङ्गसंहारः स्फुतिरूपमिद्रं नच निराकार चेतनेन लोकेनचिरसमुत इति ध्यानोहिसंहते।
सः उमासहायप्रभेश्वरप्रभं त्रिलोचनं नीलकंठं प्रशान्तमित्यादिस्फुतिरूपमिद्ररूपेण संभावनीय इत्याश
येनाह चेतनत्वाद्धिति तृतीयार्थे चेतनीयत्वाद्ध्यानिराकृतिविशेषास्यात्मा स्थानेन युज्यते तेन ध्यातव्यापीत्यर्थः ६

अनादिचिन्मात्रनभोऽप्यकारणकारणं अनन्तं शान्तमाभासमात्रमव्ययमात्मने ४ शिवेन।
लक्ष्यितेऽसाकालदृष्टेर्भैरवाकृति तथास्थितेमजराकृतिपरमाकाशरूपवसः ५ चेतनत्वात्तथ्य
भूतस्वभावविभवादेत स्यात्तेन युज्यतेतस्य रूपाद्येमनिराकृतिः ६ कथमाकाशवद्भासा
चिन्मात्रं चेतनेन विना कथमाकाशवदात्मसंविवेचितकृता विना ७ कटकादिविनाहेमवत्
यथास्तोविनोच्यते कथंसद्भावेन विना पदार्थस्य भवेत्स्थितिः ८ ॥

यथाहेमेहेमादिद्रव्यस्यापि उकंडलायन्यतमाकारस्वरूपभावनियतत्वमस्त्यथा चिन्मात्रस्य चेत्या
काराचलवननियमोऽलोकेप्रसिद्ध इति निराकारपरिशेषपदस्य परमार्थ्यसंभाविन इति शोधया
हेनाह कथमिति ७ अनात्विनः विषयतास्वभावत्वाद्याकारोदृश्यतइत्यभिप्राये
नाह कथंसद्भावेनेत्यादिना ८ ॐरामसीताभ्यांनमः ॥

कल्लोलाः षडूर्मयस्तल्लहरीभिः जलदेराकुले संसारलक्षणरात्रे स्तिमिरे स्तामेवश्यामसेनामृगीवेइमाः
सान्द्रादप्रकाशाइत्यर्थः ३७ विवेकसेवोनरणात्वमुक्तं संसारसंसर्गइत्यपाइपपति श्रावात्येतिह्वाभ्यो
३८ महतोस्थावरजंगमभूतायात्मनो जडस्यानो जलकणानां आधारे ३९ उक्तमर्थमाङ्गलसे दिक्षोपसे
हरतिपूर्वमित्यिन्नयापे ४० इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे पूर्वार्धे विंशःसर्गः ५८

भ्रमन्भ्रमः पिशाचेऽस्मिन् कल्लोलजगदाकुले संसाररात्रितिमिरे स्वाम्येवाशुगीवेइमाः ३७
श्वापमरणावर्तकल्लोलाकुलकोटरे मग्नानरोगनक्रौघे स्वमनश्चण्डमारुते ३८ महा
जडत्वजाधारे संसारविषमार्णवे इंद्रियग्राममकरे नेविवेकः पोतकोमहान् ३९ पूर्वं
यथाभिमतमुन्नतप्रकाशं मोदात्मा विवेकमिह पावनमतमात्मा जीवेपदेनयतिनिर्म
लमेकमाद्यमस्तंगतशास्त्रपरमार्थपरावबोधनैः ४० इतिश्रीमहारामायणेनिर्वाणप्र
करणेविवेकमहात्म्यनामद्वापंचाशत्तमःसर्गः ५२ वसिष्ठउवाच परिपूर्णविवेका
नोवासनामलमुक्तस्ततो महात्मामहात्मानः कायमुर्ध्वं वभासते १ ॥ ओदार्यादार्यमर्या

ठनिनिगतोपिपूर्णः महती नवानादृष्टेज्ञानवितावीचना २

एवमुक्तविवेकानां महात्मायाहृष्टीभवेत यादृक् विश्रमवतिस्फुटं तदिदं वर्णयते कायिलोकोत
रामहत्मामाघेते १ नाम्नेव गुणेच्छ यतिऔदार्येत्यादिना गेदार्थस्य सर्वलोकेनात्रेनत्वेन प्रसिद्धस्य
दातोऽस्ति मर्यादा मचविभूता गभीर्यं एते स्त्री महत्त्वं तामतिवन्तुदं पूर्णाविभुवनापितकृतसंपदोजना
श्चनावगाहे तेन प्रलोभयितुं इयतयाकल्पितेवाशक्तावेत्यर्थः २ ॥ ॥

वा. नि. उ. टी. १९५

वसिष्ठाह्लादिलसंतोषनिग्रहे पूर्भवो बाह्यः यतः संकल्पविकल्पादिरूपेषु स्वस्वनपवहद्दोनवैद्धिः संसा
रस्य मनसः प्रायो ग्रहः स मनस्कूर्द्धिघातिकलापस्तन्मूलभूतो मोहो ज्ञानचक्रा ह्यासनाकामसंक्रमी
द्विश्वासमतीत्यर्थः ३ भ्रान्तीनां भ्रान्त्याभिमानो यावत्कालेनावेदनं हि वासनोपचयः तासां भ्रान्ति
नेनस्फुरणेन ह्यासनानामपि मूलोच्छेदात् उच्छेदो लोके प्रसिद्ध इति दृष्टान्तोऽनुदाहृत्य दर्शयति हि
द्रवति निजगज्ज्ञानो भाति रेवैषामिति तत्त्वबाधाद्धि स्फुरेत्यासत्त्वा ४ सा वासनाशून्यावस्थापि म

विनश्यति जगद्दृष्टिस्तत्स्थैर्यसंगतो बाह्यज्ञानयुक्तप्रहेमोहस्य शाम्यति ३ हीदु
वलापजलवत्कोशोऽकवदेवबे विस्फुरेत्याजगज्ज्ञानो वासनः प्रत्ययः क्षतः ४ वासना
प्रत्ययशून्येऽशून्येऽभोमे वशिष्यते साप्यवस्थामनोसंस्कृतत्त्वान्यायविवेकिना ५ उप
मेनन्दैवस्थाऽऽरेणानेन वर्जिता पश्यन्ती बाह्यपश्यन्तीभावस्थापरमात्मते ६ विद्वि
उरत्नरश्मौ च इव नानात्मकं जगत् शुभासमा चेनस्वात्मानं चनेन च पार्थिवं ७ कृपालो
कनमाऽग्निशून्यमेव जगन्निधाने खविविक्तमणिव्यूहकरजालमिवोल्लिखते ८ ॥

नसः प्रसवेसनिसिद्धनिसा निर्वासनानि मेनस्कावस्थायां सप्तमभूमिकायां विवेकिना प्रामाकृतस्या
स्यातस्थागारे तनौ स्तीत्यर्थः ५ पतन्तनापडाघवस्थात्रयमेव सर्वेषां प्रसिद्धं यात स्वेनेनत्रयेण वर्जिं
ता सा च स्यात् दर्शनादिव्यवहारमलत्वात् पश्यत्यपि जीवनमात्रदेहस्य शारीरधर्मेण पश्यन्ती वान्यहृष्टाभा
तिनस्तृष्णातपरमेव सोऽयमेनद्वृष्णानुषक्तेत्यर्थः ६ ताहशावुत्थानकालेपि जगन्तनप्रात्मानो चनः

श्री तद्वियोग्यपिचित्तचितिविवेकोज्ज्वलितोपनिवृत्तिमपि धर्मशमनिवत
स्वाश्रमभावमवाप्यते ७ ५ ॥

वि धमानिकं तलक्षणेनप्रकीर्यतइतिप्रकारः देवदोहदासत्वानेनपसर्या श्रमानिमादपस्ते यो प्रदमेनईशितेः समर्थितेः तीर्थायतनादिषुपुण्यस्थानेविश्रांतिर्वासस्तल्लक्षणस्यहेतिवि स्तारस्यप्रकारश्राचीनापावरणविस्तारस्यकल्पने १० एवंटीका एवमेमेचनाधुपायैरङ्गितस्य संजाताङ्गस्य श्रस्यवीजरक्षणोपायेषुश्रिहितापायोनिपुणतरः मुदितात्मयाप्रियपायस्मान्नि त संतोषनामारहितापरिपालकपुरुषः कर्तव्यः ११ श्रस्माइदकाउतोः पश्चात्स्वेवासनास्थि

कर्तव्योङ्गितस्यास्यरहिताश्रितिताशयः संतोषनाम्नाप्रिययानित्यमुदितयान्वितः ११
पश्चात्स्थिताशाविद्गात्यवेश्मणयपत्तिमः श्रस्मादापनतः कामवर्गश्रात्रिवारयेत् १२
मृदुभिः सत्क्रियाङ्गैर्विवेकाकीनपरपि श्रचिन्त्यालोकदेरस्मान्माजितश्चरजस्तमः १३
संपद श्रमदाध्रुवतरगाभोगभगुरा. पतेत्पशनयत्तस्मिन्उद्धताश्राममीरिताः १४
मैत्र्योदार्यदयामैत्रीजपस्नाननपोदमैः विनिवारयितव्यास्ताः श्रणवार्थविशूलिना १५

तान् श्राश्रालक्षणान्विरंगान् परेभ्यात्माविरिक्तेषुपुत्रमित्रधनादिषुश्रणयोनुरागस्तद्वान्पहि तः कामवर्गादिपृथोश्रुणानाङ्गविचालाधुमापनतः निवारयेत् १२ श्रहिंसाश्रानत्वात् मृ दुभिर्यमनियमासनश्राणायामेश्वरोपासनादिसत्क्रियालक्षणेरङ्गैः माजीनीपले श्रस्मादङ्गर हेश्वाद्मः माजितश्चएवमचिन्त्यब्रह्मालोकदेविवेकातपेनमः श्रज्ञानतिमिरमपिमार्जितश्च तस्मिन्नङ्कुरे १४ ॥ १५ ॥ रामः ॥ ३०.

४ तत्रस्त्वंसारनिर्वेदरूपेसमाधिवीजेविवेकिजनलक्षणोकाननेमेनेदनेविविक्तायांविवेकपरिष्कृतायांचित्तभूमौस्वयमेवपतति नवाप्रापेदास्तीत्यर्थः उक्तं चैतदग्रलक्षणोध्यानवीजेमहाधिया तत्परिवर्द्धनोद्युक्तहृद्धियोपकृष्णोप्सुमीभिर्वहामागलतोः सेकैः संसेकं चैनप्रसत्तिवेद्य यवन्तुमभीगासमभानाद्यानीत्यमित्यर्थः श्रेवदिनाकामक्रोधादिवेगः खेदस्तन्नत्सहिस्तुना ६

शुभजालद्रलाहचैरसासिकमरन्दिनि प्रवृद्धसुमनाःकल्पेदेहमस्यविद्रुमाः ४
समाधिवीजे संसारनिर्वेदापततिस्वयं चित्तभूमौविविक्तायांविवेकिजनकानने ५
सचित्तभूमौपतितेध्यानवीजेमहाधिया सेकैरभीभिर्यत्नेन संसेकं व्यमवेदिना ६
शुद्धैः स्निग्धैः पवित्रैश्चमधुरैरात्मनोहितैः सत्संगमनवत्तीरैरुदवैरन्तेरिव ७ श्रेत
शून्यपदैः पूर्णैःस्वच्छैरमृतशीतलैः विस्मृतैरमृताकल्पाशास्त्रार्थवरवारिभिः ८ सचि
त्तभूमौपतितेनपरित्राणमहाधिया वीजंसंसारनिर्वेदो यत्नेनस्थयत्नतः ९ तपः
प्रकारदानेनपदार्थाश्चटनेषिनैः तीर्थायतनविज्ञानैर्विस्तारकल्पने १०

तत्रप्रथमसत्संगमलक्षणैनेवेद्धैरीरः पक्षाणन्धुव्याघातश्रान्तान्तैः सेकमभिनयाहशुद्धैरिति द्वाभ्यां ७ मेतिनेत्तीतिसर्वैर्हेतनिषेधादतः स्वैरसाम्पूर्णात्मपदैः स्वतएवपूर्णैः सर्वेतापोपशमनादमृतवत्शाउशीतलैः गुरुद्वरपद्मस्वच्छास्तैः आव्याद्रोरागरहितैः प्रमृतप्रचारस्यामेमेतान्कुल्पांश्चराश्लुतश्रवणमननादिशास्त्रार्थवरवारिभिः ८ ध्यानस्यवीजंसंसारनिर्वेदरूपंयत्स ९ केनेयत्नास्तान्नोह तपइतितपोव्रभगघउमकदेवद्विजगुरुप्राक्षणनेशौचमार्जवमित्यादिकायिकवाचिकमानसचत्रि

अणवमाजामिर्विराडादिभिः स्थूलसत्वप्रपंचप्रविलापेन तद्वोयेनेतियावत् १५ आभिनात्वेनयोहि सोर्दर्थाविज्ञायेनोमनः १६ १७ १८ सर्वकोशेस्येंदृदकमलतो समुत्रनिमुक्तायै १९ २० २१ विज्ञा नेश्रवणायेनजेज्ञाने इमावहमात्मनः विनतदेशगाः प्रतानविस्तीर्णाश्रपविक्रियात्मप्रदेशाःनता

इतितेरचिताद्दस्याज्ञानवीनात्मवनैते आभिमात्योन्नतःश्रीमान्विवेकाख्योनवांकुरः १६ तेनसाविमभूभोत्तिसप्रकाशाविकासिनी भवत्यालोकरम्याचातेयथाभिनवेडना १७ न स्यादेशःततःपत्रेडमोविकसतःस्वयं पर्वतात्ताभिरामनंहितीयेसाधुसंगमः १८ सतैमसेः पनिश्चप्रातिस्थैर्येनामसमुन्नतिं सतोपवसिवस्तितेवैराग्यरसेरेनिन १९ वैराग्यरसेदुष्टा त्माशास्त्रार्थप्रादृषन्वितः स्वल्पेनेवसकालेनपरामेतिसमुन्नतिं २० शास्त्रार्थसाधुसंप र्कवैराग्यरसपीवरः रागद्वेषकपिदोभिर्न मनागपिकंप्यते २१ प्रयत्नसाम्यज्ञायेतेविज्ञाना लोकनाकृतेः स्वलात्मविलासिन्यइमाविततदेशगाः २२ स्फुटतासत्यतासम्माधीरता निर्विकल्पता सममाशान्ततामैत्रीकरुणाकीर्तिरार्यता २३ तताभिर्गुणपत्राभिःसध्यान तरूर्जितः यशःपुष्पाभिरत्नाभिपारिज्ञानायतेघते: २४ इत्यसोज्ञानविटपीलतापल्ल वपुष्पवान् भविष्यज्ञानफलदोदिनानुदिनमुन्नमः २५ ॥

श्च २२ स्फुटतास्वात्मतत्त्वस्यस्फुटीभावस्त देकसत्यता समातदात्मनास्थितिःधीरतातज्ञाप्यकेम्प ता समतासर्वेविषम्यनिवृत्तिः २३ गुणाःशांत्यादयःपत्राणियासांयतेःसन्यासिनः २४ भाविज्ञानेम्

तितितितिकिहहहकसहहहहललललः समसमस्ति
कविकावित्तितपर्यन्तः २५ ॥

वा.
नि.ऊ.
टी.
१४८

२६ संगीतकोसंसारिकतापे २७ निरोधचित्तस्थैर्ये २८ पीठंमूलवेधंफलस्यकेवलाख्यस्यवटिको
वटपिंडीमंगलादितोशांत्यादिकल्पनसुखश्रियंरचयति २९ ३० तत्समूलभूमेहृदयस्यप्र
सिद्धानामाम्रिकादिनामपानपरवनितत्वीला ३१ प्रवानरेणुससारश्रांतरेणुभ्रांतः मनोमृगः प

यथाः कुसुमगुच्छापोगुणपल्लवलासवान् वैराग्यरसविस्तारीप्रज्ञामंजरिताकृतिः २६
सर्वोः प्रीतस्तय त्यागुणाः संतोषविधयोधरः संगीतपेशमयनिस्वृयंनायभिवोक्तुपः २७
प्रत्नोतिशमकायाछायामिवचनाममः निरोधमाध्याश्वतिशमोनिस्तारवानुदं २८
नियमान्यात्मनापीठंकुलाचलइवस्थिते फलस्यचयस्यवटिकोमंगलादिना २९
विवेककलशहेतत्वनेमानोदिनेदिने छायावितानवलितप्रेमोहृदयकानने प्रव
र्तितश्रीतलतातलनापापहारिणी प्रफुल्लसन्मतिलतातुषारोदरस्वेदरी ३१ यस्या
मवांतरश्रांतोविश्राम्यतिमनोमृगः स्राजीर्णजन्मपथिकः पथिकोस्याह्लादकृत्फलः ३२

यस्त्यछायायांविश्राम्यति तमेवमनोमृगंसर्वोपायोल्लासितःकस्यमनोहारिणःइत्यनेनवटद्रुमादि
रेतत्पयास्तकैः विशेषणैर्वर्णयति प्राजन्मेत्यादिनापथिकेवात्माभेसम्यागेपिनानावादिकोला
हलैरागद्वेषाद्यःमनश्रमितदत्यर्थः ३२ ॥ रामायनमः ॥ श्री. २४

घृविभिः कामायविषद्दुर्गाशुद्धके: सप्तमाभाज्ञान्नायः शारीर पृकपरतललाटणस्वर्मणः अपहायौर्ये
हिन. शुद्धस्रलइतियावत् नानातासललाटणघसारेषुसाकारेषुधारीसविकटकाजेषुषुदुहुर्नि
लीयसंगोपयेझासोतद्दाषकेटकेनेनेंद्रध्वंपुविघरसवेनिबहुदीमुनरपदः कर्मधारयः ३३ शृद
तालताणपतापसविताम्नगतस्थानयासवेदाविप्रयावनेनदारदोविषभेदः सोस्यास्तीतिदारदी
विषाक्रांतइवांतदाहस्रसादिष्काक्लसस्नेषः ३४ दीर्घेषैवभोगविसारेषादरास्यास्तीत्यादरीन।

सप्तमाभाज्ञानस्रशारीरवर्मार्थेप्रेदितोरिभिः नानातासारसाकारेरोपघस्ननेरोन्मुखः ३३
सेसुभागणपविसरद्धासनापवनेरित ' ग्रहंतातापसवितासर्वदाविप्रदारदी ३४ दीर्घो
दरीहरवितसारसवावनमेव' पुत्रपौत्रपरासवीप्रनापाल्पलितोवटे ३५ लक्ष्मीलनावि
लठनासंकटैःकुठितांगकः तृलाच्छीसवितेग्रहणनकलोलैहरमाहृतः ३६ ॥

त्यसेनहइत्यर्थः प्रतपवद्दरेष्णुपवितेषुसारेषु हविततणशयेषुविषयेषुसेवारेणधावनेनन
ष्टैः शिथिलितगात्रः पुत्रपौत्रादीनांपरामर्शः परिपालनेनत्याप्रुक्तादाध्यात्मिकादित्रिविधदा
वाग्निशतापादवटेप्रनष्ठोगर्तेपातितः ३५ लक्ष्मी. सप्तमसलाटणास्तपादवैघ्नेनविलुठनाख्य
त्रुचौरराजादि प्रपुष्कैर्वधनताउनदंडुनादिसंकटैःकुठितोगकः कलोलैः प्रधानपापिपासार

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
१५॰

नष्टोक्तिः सेभाविनो विविधैर्वंशेन कृताकृतिः संकुचिताकारः ३७ ज्ञेयानीनेत्रादिज्ञानेन्द्रियाख्या याली गीतचेष्टा तावयवांकुरादीनां संस्पर्शेभ्यः निमिषभूतेभ्यः लुब्धकचेष्टादिभ्यः समाप्तानां दुःखसाधकास्वोक्तिः हृषकिरादर्शनैः प्रहारैः विवर्णदुःखानुभवसंस्कारैर्वेष्टितः ३८ इन्द्रियेन तेषुधावनेन पुरुषेण रक्तादिग्रस्तमात्संपातनिपातनेन हृष्टदाहवर्णोक्तिः इत्यत्र हृष्टपदार्थैः

आधिदुःखोपद्रवैर्धूयपलायनपरायणः स्रष्टोक्तिविधिर्भयानादिकृताकृतिः ३९ ज्ञेयास्पदसमायातदुःखसाधकशोकितः वेष्टितरूपमानग्राहपदाहवर्णोक्तिः ४० ज्ञानानन्तसंपातनिपातेनातिघूर्णितः विकारोपलब्धिचामैः पारंपर्येणाघूर्णितः ४१ न स्वाचाहस्ततालास्यप्रवेशावशाविद्दलः समग्रमारविमाचारः परमाप्याख्यशोहितः ४२ इन्द्रियग्राममात्मप्रपलायनतत्परः सद्गुरुस्वगर्जैरोरविस्फूर्जेन विमर्दितः ४३ विषयानवलोकनविषयस्फारस्फालितः कामकान्ताकामिनीभूमोहमायायोगिपोषितः ४४ कोपदावानललसत्पुष्पविस्फोटदाहवान् सदागताग्नानेकदीर्घदुःखप्रदाहवान् सात्मत्वग्राभिलाषायादेशादोषस्वपद्रुतः मोहलोभलसन्मोहसुगालचिरविद्रुतः ४५

शीयतिविकारैर्निर्विकाराः कामक्रोधभयादयः पारंपर्येणानिवर्तनीयाः ४६ ४७ सद्गुरुद्वेषगर्जैः कामः ४८ विषाग्निविमर्दितः ४९ कोपदावानलेनसमुत्पादपः यतएव पूर्वविस्फोटादिववह्नि दाहवान् सदागताग्नानेकविषयेषु पुनः पुनर्भ्रमतो रमते चिन्ताशोकादिदीर्घदुःखेन प्रदाहवान्

= पृ पृ पृ ज्ञे॰ १४

दारिद्र्यलक्षणेन दीपिनाज्ञाम्रेणानुद्रुतः पुष्पकतरुसक्तिलवणाख्यामोहमिहिकयाग्रेयसेनस
निकृष्टपुष्पदेपुमिरिक्षरोगेदृष्टपुनीचवक्त्रविपुलव्रदनस्तुः ४५ हृदयसोकंपनभयेनेनान्तरः येन
प्रसिद्धेनमरणेनमहत्याम्रेणरागसेशहारैवर्कनेशादटटमेह संनिवाहकाः सनातास्तेषां पुष्पमिव
रागद्दार्यईहितः ४६ गर्वेणार्थार्दनगरेणानिमिरणायहुरतोजनावस्थामहरतोमनमहाव्रणेन
ग्रेसवितः चिरंप्रतीहितइतियावत् कामैर्विमितैः समंततः देन्याग्रादिमादेनविकासहितानि

सकर्मकर्तृतेजोद्भोनदारिद्र्यदीपाद्रुतः व्यामोहमिहिकोपलक्षूटावटस्तुठमत्तुः ४५ मान
सिंहसमुल्लासहृदयोत्कंपनान्तरः मरणेनरणेपेनहृकपुष्पामिवेद्दितः ४६ गर्वेणाग्निरि
णाग्याम्बुहरतोजनसेवितः कामैःसमंततोदंतविनानिलयवांकुरः ४७ नाकणेपनारीसहृ
दारणमालिपवर्जितः दुःसचारेपुपवनेऽपितैरिववर्जितः ४८ कदाचिन्निर्हृतैर्नियातः
सम्रामेचतरौकवित् मनोहारिणकोराजनानाजीवमिवभास्वति ४९ ॥

नाः विस्तारिताइववंदनप्रभावयवांकुरायेन ४७ नाकणपलक्षणेननार्यर्थ्यैसहृदानसनः पवनैः सेसा
पवनसहृदयैरिरियेदुःसंचारेपुनवकस्यावराटियोनिकान्तारेपुवर्जितः वङ्गाः हिमः ४८ हेरा
जन्मितिदशारथस्वभाविमूर्त्यारामस्यवासेवोपनेईहृशेपमनोहारिणकः कदाचित्तवङ्गन्मसं
वितस्फटनपटियाकभयोदायकालेक्कविदधिकारिजन्मनिशुभादिसाधनसहितेनयथासातथा
वर्णितेनलक्षणाध्याननरोनिर्हतैर्विशिष्टानिसृवेयुति यथाप्रासमंतजीवतीत्याजीवप्राणिजातेन
जीवौनापकारार्तभास्वतिसूर्यमुदितेनिर्हतैर्यानितदहित्यर्थः ४९ ॥

देशोत्तरतालीतमालादिहृद्यमलविश्रांतिमहत्तोद्भूम्यादिसत्यलोकांतलोकवासेषुप्रचुरपुष्पविलासहासहर्षैर्नित्यभोगाभासैर्यद्यनिरतिशयस्यभूमाख्यस्यसुखस्यनामापिनस्पृष्टः आत्मज्ञानंफल्याः समानविदांमिलनात्सुखस्यपुनरावृत्तिर्मोक्षविश्रांतिसादृश्यंवः स्वमनोमृगः प्रागुक्तरीत्यादेहबीजसेवनादिनावर्द्धितात्क्रमतरोर्ध्यानकल्पवृक्षाद्याप्नोतीत्यर्थः ५. इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे नि. उत्त. चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ४४ वासिष्ठेमनसोध्यानपादपारोहणक्रमः श्रीरोहत सालोकर्पण्णुमनोमरभूमिषु देशतिद्ध्न तत्र ध्यानकल्पतरावेव १ एतावता प्राक्सर्गीनेनतत्त्वज्ञाररोमेन

तालीतमालखर्जूलादिकहृदयमलविश्रांतिषुप्रचुरपुष्पविलासहासैः नामापियस्य नविदंतिसुखस्यस्पृष्टाः प्राप्नोतितत्क्रमतरोस्वमनोमृगोव. ५. इतिश्रीमहारामायणेवसिष्ठ. विपश्चिन्नेनाम चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ४४ वसिष्ठः इतिविश्रांतवानेषमनोहरिणकोरविन्‌ तत्रैवरतिमायातिनयातिविटपांतरं १ एतावताथकालेनसविवेकद्रुमःफलं ब्रह्मस्वपरमार्थात्मशनैःप्रकटयत्फलं २ ध्यानद्रुमफलंपूर्णमनदसौस्वमनोमृगः अथःस्थितःपीतमनेनस्पपश्यतिसमत्रः ३. ४

मनोमृगविश्रांत्येनतत्रकाले न सर्वर्गीणोविवेकसहितरध्यानद्रुमःश्रतसंपेच्चकोप्राप्तसंगुणोनस्योपरमार्थात्मपारमार्थिकस्वस्वरूपंवेवल्यफलयानेवंदृष्टाणाभूमिकारोहणक्रमणपरिपच्यमानंप्रकटयुतिसाक्षात्तदनुभावयति २ तत्रादावसंभावनादोषसेवनात्यान्यदोषकारेवटादेरिवसंभावनाप्रायमासाक्षात्कारवत्तर्यभूमिकाद्वारदर्शयतिध्यानेति प्राप्तगतेशाखाप्रमेलग्नं ३. ॥ ॥ ॥

ज्ञानमयगरूपकस्य हृदरोहणश्रुपयोगाश्रयलक्षुभावादिनिहृतिस्त्रवरइत्युक्तिः ४ कथमारोहं
तिमदाह विवेकेति विवेकस्यवृक्षप्रतिष्ठितःपादोयस्य तथाविधो नामप्रथमभूमाप्रान्तीःसंवा
वभूमताः देहादिषुहंममतादिहतीस्यजति पादस्य लोपो हस्त्यादिभ्यइति लोपः ५ संस्कारोस्यश
तिनकिंचित्सर्वजनेस्मरतीतियावत् ६ कदाचिदेवात्मस्थानेपिस्सनिकृपणविषयस्यलवकणश्रा
र्थेनपादीनः ७ करुणासर्वभूतदयाप्राप्तिपदारभ्यसमसेतिहीनयोगाभ्येषपथितिरित्यायादे

प्रारोहति नरो हृद्येन दासाद्ध्यितेफले ग्रन्थवर्गपरिग्रहोविततावसायवान् ५ विवेक
हृदपात्रामहृत्तीस्यजतिभूगताः उन्नतेपदमामायभूयोनाथः समीहते ६ तेनोत्तमफला
र्थेनसंस्कारान्नमनानसौ विवेकपादपाद्रूढस्यजन्महिविवक्षये ७ करुणादिनतेभु
सधर्मक्षाबानरेणुसः लोभव्यालभयः कथंस्मप्राप्तिविविराजते ८ हृदयेदोर्गलश्रेणी
उत्तवाञ्जतिमिरावलीः कृस्नायाः शृंखलात्पसादिनानुदिनमुञ्ज्यति ९ ॥

यः संपदोशृंखेनेनलवणोशुश्रस्यहृदस्यशालोनेरेशुभ्रमनमुत्थानकालेविहरन्नुसप्राप्तिवहृर्णका
मः ८ हृदयेदोः सद्गुडिवेरस्यगातस्यसिक्तितिगलः कलावयदेतदेशलस्यश्रेणीपंक्तिभूताइत्य
लदलस्यशुभ्रस्यचंद्रस्यवक्त्रवशांतिदेतस्मिमिरेनेत्ररोगविशेषस्तदावलीः कृस्नायश्रयोज्ञाति
भेदस्तमिमिताशृंखलवप्राप्तिनाश्रयनदेतः ईदशीतस्याशुभेक्षारंभदिनमारभ्यदिनानुदिनेतीय
माणाचतुर्थभूमिकाभ्यांनिः शेषमुज्झतिरसोप्यस्यपरहस्तानिवर्तनइतिभगवद्वचनादितिभावः १५

१० ग्रामस्थमधामस्थानेनदर्थे ग्रामदमसंतोषादयलक्षणेषुपल्लवेषु किसलयेषु इतरग्रामस्थानु
सारिप्रहृप्राणिनांश्रमलोक पर्यंतमुन्नताः स्वाभाविकाःप्रहृतानिरयातमवनताश्चजगतीःश्र
यः श्रुतदक्षगयामेवनिपश्यन् ११ भीमाः भयानकाः विषद्रुमलतास्तज्ञोत्कीर्णविषपुष्पप्रकारै
दैत्तराः प्रकटितामतदंता इवस्थिताः स्थलीः प्रावर्णिताः सप्तमभूमिकाः पश्यन्सवन् १२
अनुत्तान.

इयेहतेमसंग्रामेनग्रामममभिवोक्षति सामसोम्पोभवत्यंतःशीतलः सर्वहतिषु १०
ग्राम्यार्थपल्लवेषुवलितेषसात्मावनिष्फले उन्नतावनतायानाश्रयःपश्यञ्जगतीः ११
भीमद्रुमलतोत्कीर्णपुष्पप्रकरदंतराः प्राकनीःसास्थलीःपश्यन्दसप्तमवेराकतो
तेषुनत्वंपदेशेषुतयोःडीनविडिनया हारिण्याविरहज्ञात्याराज्ञेवपरिराजते १३ पु
त्रदारसमग्राणिमित्राणिवधनानिच जन्मान्तरकृतानीवसमजानीवपश्यति १४
एवंदुःखभयोन्मादमानमोहमदत्यया नरस्त्वास्यरश्यतेशीतलामलचेतसः १५ उन्म
मचेष्टिताकारास्मत्यपिद्धरोगलाः तरंगभंगुराधाराःसंसारसरितोगतीः १६ नसैवा
तयतेकाचिल्लोकयात्रपरीषणाः शुष्कपदविश्रामोजीवन्मेवयथाशवः १७ ॥

तस्यध्यानवतोःस्कंधदेशेषुउन्नतोन्नतभूमिकाभेदेषु प्रत्यासदृश्याम्यामाहृत्याहृत्यावलगणांडुडीन
विडीनप्रायपयाप्रतयेवविरहज्ञात्याचिन्तकृत्या १३ १४ व्यवहारेनरस्येवपरान्तुरंजनमात्रप्रमापान
याकृत्रिमेधाराणांदिमरसमयाश्रमरश्यतेव्यवहाराइतिशेषः १५ पुरोगमनाग्रपिसंसारस्तुगतस्ता

पर्यन्तभूमिकास्थाने १८ १९ यथा सन्निद्रः सुखबोधोधितः सम्यनिद्रालस्यविक्षेपादुद्वेगमायाति तथा
इदं यैश्वर्यप्रकार्येषु व्यवहारेषु परेवोध्यमानः समाधिरालस्यविक्षेपादुद्वेगमायातीत्यर्थः २० प्रा
क्विरं मोक्षोपसृष्टेन जन्ममरणपरंपराभ्रमश्रमेणक्रान्त इतिशान्तेन समाधिविश्रान्तिः स्वाभिवो
क्तीत्यर्थः २१ श्वासमात्रेणान्तरजनसमो व्यन्तरहंभावाभिमानेन भूमिष्ठ एवेति पूर्णात्मनिष्ठत्यर

केवलं केवले शुद्धे बोधात्मनि महात्मने हंस इहापि फलेन स्मिन्यः समाधिरो हति १८ स्वप्ना
स्वप्नापदः सुधीः सन्तोषात्मतया चितः सर्वार्थानामपि नार्थानां नाशेषु परितिष्ठति १९ व्यव
हारेषु कार्येषु भोगसंपादनेष्वपि परं सुद्वेगमायाति सलिद्र इव बोधितः २० दीर्घश्च रा
इवोदाराम नागतमबोधितो चिरं मोक्षोश्रमाक्रान्तो विश्रान्तिमभिवाञ्छति २१ निःश्वास
बोधितो प्युद्विग्नः निधन इवात्मनि श्वासमात्रसमस्यान्तरनिष्ठमेव गच्छति २२ आपततो
बलादेव पदार्थेश्वरतिष्ठतिः नष्टाक्रान्ति निराकर्तुं हि समग्रशुनानिव २३ तामहापदवीं
गतस्य परमार्थपलस्य सदा भूमिका सप्तप्राप्तानि वचसामप्यगोचरा २४ इतोप्यवशिनेवं
वसप्राप्तस्य विषयेभ्यात् भोगेश्वरतिमायान्निपापामहमहीषिव २५ सुतः दीनइवा
नदीसमः संसारहतिषु ध्रोतः प्रणामनामोनीका मपि स्थितिमहति २६ ॥

ति २२ आपतदर्थेश्वरतिष्ठतीत्यावलादापतन्तीश्व वा पदार्थेषु श्रुत्वा संस्थितो यथा भोगभोग
दृष्टिमिव निराकर्तुं नष्टाक्रान्तिस्त्वतिक्रूलत्वादितिभावः २३ भूमिकापदभूमिका २४ सर्वेषितेषु
प्रयत्नवत्स्तिनैवदृतः विषयप्रयत्नादिनिमित्ताभावेषु २५ २६ ॥ रामः ॥

स्वान्तः सिद्धः स्वपदवीमेत्य शिव इव पदीक्षता गुमिवेति वा २७ तस्मात्समभूमिकाप्रतिष्ठामाह
ततइति शुद्धिलोद्बुद्धिर्विहायेत्यनेन तत्रास्या ध्यानेन निश्चयात्समाहृत्य मनोनाशादिवृत्तिः सूक्ष्मनि
भूमानेदश्रमभावफलमितिशेषः आवरणभङ्गादास्वादयति तदेक भवणहत्या भूमौ तत्रावेनप
रासिध्यापवित्रम्यलीनिचकल्यर्थादिभूमिकाफलानामत्रलाभोदर्शितः २८ सर्वभूमिकारोहर

समाहृत्य पुनर्मेति परमार्थफलस्य तत् । क्रमात्तिकद्वमासोत्थितां योगपदवीमिव ॥ २७
ततस्तत्र शिलाबुद्धिं विहाय विहृतात्मनः । शून्यतां प्रापयत्येषा भूमौ सम्परिलक्ष्यति ॥ २८
संकल्पाश्रयविज्ञानादिहिनात्यदिनमात्मना । शुद्धस्वभावविज्ञातिः परमार्थामिकल्पने ॥ २९
भेदबुद्धिर्विलीनार्थो भेद एवावशिष्यते । शुद्धमकमनायेन तद्बुद्ध्यातितिसुबुधाः ॥ ३० लो
उ. कैषणाविरक्तेन त्यक्तदारैषणेन च । धनैषणाविमुक्तेन तस्मिन्विश्रम्यते पदे ॥ ३१ येनैष
विणामेन मिथ्याभ्रमपरमार्थयोः । तापेन हिमलेखेव भेदबुद्धिर्विलीयते ॥ ३२ ॥

लोपायस्तस्मादाह संकल्पेति २९ तत्राभ्युपायमाह भेदेति भेदबुद्धिः त्रिपुटीभेदसाधिविहिली
नाः श्रयो त्रिपुटीभेदाः यस्यास्तस्या बुद्धिः सती श्रभेद एवावशिष्यते सच शुद्धः इवसिवेत्यर्थः ३० तस्मा
भ्युपायमाह लोकैषणेति हास्योदारैषणात्यागेनैवार्थात्पुत्रैषणात्यागोलभ्यतइत्याशयः
३१ हृष्टत्वमशोधनेसम्माज्य परमार्थः हृष्टत्वमशोधने विम्मात्रतुषारादुकालदर्शनपरेणानि
रतिशयानेदात्मनापरिणामश्चितस्यच रसमाद्यात्मकारहितत्वमित्यर्थः ३२ ॥ ॥ भे.

मत्वाहङ्कृतमुक्तं भवत्यवस्थितं स्यादेवाकाशस्थमपरमेव पुनः सर्वावस्थास्थितिरुर्वीत्यात्मा योक्ता र
तस्येति तदस्यानुसादान्तारस्य भनुवादिकदोषोपमो विना कोमलतरस्य स्वस्मकस्य
स्थितिः भूमौ पतितेऽहि स्पदात्मकत्वबन्धादिभावेन यथा वा हस्वस्यात्मनेतद्यावति एतेन यत्तु वे
त्सर्वावस्थास्थितिस्तस्य संभवतीत्यर्थः ३३ किं हि सामान्यमाध्यानरूपानेनाहस्यैव शिलाभां

ततस्याहङ्कृतस्वस्वभावेरूपमो विना । स्थितिः स्पदात्मकस्येव नसे भवति कावन
३३ यथाप्रकटिताङ्गो नः सुस्थिता शालभञ्जिका । नसती नासती स्तंभे न यथा विश्वस्थि
तिपदे ३४ ध्यानेन शकनेऽकर्तुं न चैतदुपपद्यते । अबोधेन विशुद्धस्य स्वयमेवेति
ति ३५ आत्यन्तिकविरसनाय स्वादृशे पशुदृश्यते । सशुद्धेनाम अहंस्थस्य सत्यागे हि शाक
ना ३६ ॥

अप्रकटितोङ्गो यस्या विषक्तनावयवा ३४ अलेवं किं तत्तस्यात्मध्यानमिति इत्यंशाये वा ध्यानस्य च
वैसम्यक्निश्चयवत्स्वभाव स्याबोधेन ध्यानेन तावत्कर्तुं न शक्यते सा दर्शितुं तत्स्वयं तन्त्स्व
भावे एवेति एतत् कथं तत्रातेशङ्क्य आत्तनहि स्वपन्नङ्गा गन्धको बाधस्य मोहमस्मीत्यात्मा नथा
तेशाङ्कोनीतिभावः ३५ नागरूकेणस्त्वाप्राप्तेऽपि तत्वविदाप्रयत्नतः शुद्धात्मान्यतिक्वेरस्य
मात्रेन कर्तुं शक्यमित्याशयेनाह आत्यन्तिकेति ३६ ॥ रामायनमः

सिद्धमित्याह विलक्षणेति भ० ॥

यदि न ध्यानेतर्हि न द्वविषयेष्वनुगतिकथं समाधिः धारणाध्यानसमाधीनामेकविषयत्वनियमात् तथा हि भगवतः पतंजलेः सूत्राणि देशबन्धश्चित्तस्य धारणा तत्र प्रत्ययैकतानता ध्यानं तदेवार्थमात्रनिर्भासं स्वरूपशून्यमिव समाधिः त्रयमेकत्र संयम इति तत्राह दृश्यस्य त्रिपुटीलक्षणस्य ज्ञानात्मनादिरूपबोधमात्रतावबोधः स एव स्वरूपस्य सम्यक् यथार्थस्वभावेनादिनैः स्थापनाद्रूनेः सम्यगाधानं समाधिरिति विग्रहे समाधानशब्देनोक्तेन तदृशाबोधस्वभावाद्भिन्नप्रपंचः प्रवि

दृश्यस्य बोधमात्रबोधो बोधोऽधात्वपि विस्मयः समाधानशब्देन शब्धेनैव समाहितः १७
दृश्यदृश्येकतारूपः प्रत्ययो मनसो यदा स तदैकसमाधाने नदा विश्राम्यति स्वयं १८
सभावे दृश्यवैरस्यमेव तत्त्वविदो विदुः दृश्यसंवेदनमेवाङ्कुरतनस्तनमुत्तमाः १९ अ
नन्तरोपविषयाः सदैते न न तद्विदः नहि पीतानन्तापोतः सदनेकतुकोजिके २०
विलक्षणस्यात्मनिष्ठमादेषणाच यथुक्तनः तस्याधिष्ठितो ध्यानेन ध्यानेप्रवर्तते २१

दृश्यः शान्ततो भवतीति सम्यक्स्वभावेन समाधाने सैषत्रमित्युक्तरार्थानुगमादिविशेषः २२ अर्थमात्रनिर्भासं स्वरूपशून्यमिवेति पतंजलिवचनस्यापि दृश्यैक्यापादनेन मनसो विलयेतात्पर्यमवमित्याशयेनाह दृश्येति दृश्यमादौ दृश्यत्रिपुटीतदेकतारूपयतीति रूपः २३ दृश्यस्य वैरस्यं त्याज्यत्वादिरमणीयविदुष्टविदानंदस्वभावः २४ विषयाः अविद्याभावाः अविद्याभावे देहाद्यात्मनेत्रसत्त्वसाधवसदैतेन न बाधोऽनोप्रीयमाणाइतिसंप्रदानता नतद्विद इति तं

सर्वसाधनसविकल्पानसमाधिकालिकसमयस्थीव स यदि तुम् पुनदृष्टा
गुरुध्यानेत्रियमानसमसहितैर्ही तनाग्रहश्चिमनत्रवार्तानतीविद्धय सर्हि

विकल्पस्येत्यर्के स्वात्यर्थमुद्भाटयतिबोधइति बोधःस्वरूपानुसंधानलक्षणोध्यानेस्वादिविक्षेपरे
णोःस्फुरतिसेवलतीतिप्रसिद्धेनस्वतन्त्रविदः तथाचपदिशाषान्स्वरूपानुसंधानस्येवसिद्धिरित्याह
नवेति किंतुमानिदत्यदृदर्शनत्रिपुटीपरामर्शानि ५२ ब्रह्मवाचित्स्वरूपत्वस्वात्मस्वाधने
नासपरिज्ञेयायमोयेस्वरूपेसतिविभागःप्रतिज्ञिमानस्वरूपबोधितःप्रत्येधत्वरूपविनतीयस्वबाः
ह्याधस्वबोधोबोधाद्दृशोभवेम्स्वनाहृशेस्माधौबवद्दावेवानपत्ततथाप्यसौनस्वत्रनाद्यकः

बोधास्फुरतिस्वस्थायाःसेवयस्वतविपाने तस्यस्वरूपमुत्स्वरूपकाशोतिहृतिकःकुधे
स्वस्यानाद्यकोपिपबोधोनपत्त्रयाभवेत् ब्रनंतासावित्स्वरूपानिर्विभागोदितःस्वयं ५३
ब्रनंतमपत्स्वस्वस्वस्वमेवप्रवर्तते ध्यानेगलितपदस्यसंस्थानमिवसुभूतः ५४ शु
द्धबोधात्मनिस्थानादसमाहितमोदिता नजातसमसिद्धैगोचृतविंदारवेस्थिति ५५
परेविषयवत्स्यासमाधानमुदाहृतं ग्राह्यतेयेनतन्नूनंतस्येशृंग्रमणोनमः ५६ ॥

ननुस्वरूपाप्रसिद्धिसमर्थ्येदमर्थः ५७ ब्रतःसमाधौप्रयागतस्वस्वरूपस्वाद्भस्वस्वापाःनिस्यविरतिपा
यानेदोत्येवपरिज्ञोपादाराधकइतितदूभवलक्षणमनेनंध्यानेस्वरूपमेवप्रवर्ततेनेनपत्तमपेदत
इत्यर्थः ५८ ब्रतएवशुद्धबोधादयपर्यंतेनमेवसमाधिपत्तःशुद्धबोधात्मनिस्थानादनुस्थोपस्वमवि
तेधादेवप्रसमाहितमसमाधिपत्तनिर्दिश्यसत्वसिद्धिरितिनर्थःविरोपेदृश्यतेनप्रकटयतिनजा
सिति ५५ विशेपदेस्वतोरागादिदोषाणोश्राप्रितिकोच्छेदलक्षणतसमाधानेविद्वषामेवास्थिम

तस्मादहमस्म्यपभूत्वात्वेद्वैताज्ञानेनात्मसोदीपनेनविघ्नसमर्थनादित्यर्थः ४७ विषयवैतृष्ण्यचसानेन सर्वविषयकायपर्यवसितेकार्ये तदेववज्रवत्दृढध्यानमपीविप्रसमनिपरमिति ४८ एतमेव विद्यांविपश्चाद्ब्रीहनेनावाधितार्थंइत्याह स्त्रीति तत्तादृश्यादिनाद्युत्तरश्लोकान्वयितयोस्त द्विषयस्तात्ताल्लानयोः ४९ यत्रयस्मिन्भूमानंदेहेतवादाभिप्रायेणैकीभूयकचनमित्युच्यतेनर मेकमसेव्याभिप्रायेणयतोविवेकिनांग्राह्यत्वारोममननादिश्लोधभूमिसिद्धसिद्धानामात्रहानो साहस्राकारादिवोधमाभूमित्युवाग्राम्यातिरिक्तैस्माससमेदेहमकोचकेनविदधिननिर्णीतेत्यन्तः

न्नैर्विषयवैतृष्ण्यपरिशोधकमुपायानाने नश्चाद्धवेनिनिर्हृतेध्याने संशः स्तरास्तुवाः ४७
परेविषयवैतृष्ण्यवज्रध्यानेप्रसाध्यन्तां मनोविगलितेतानादन्यध्यानतत्तोनकिं ४८
मुक्तेस्त्वावियशङ्काधीनामद्दैविषयस्तथा तत्ताद्दृशोस्तयोस्सुवविद्यविद्युद्योस्तथा
यत्रैकीभूयकवनेनत्रविश्राममताबुधाः सायभूमिसिद्धानांमर्यानांवाविवेकिनां ४९
समासमेद्दये कोवनिर्णीतिनेहकेनचित्। उपायवकःशास्त्रार्थोद्दितीयोहस्समागमः

घः ५० तत्रविश्रामानुपाधानात् उपायइतिशास्त्रस्याध्यात्मशास्त्रस्यार्थआदरतोऽवेतव्यःत्नभा सः शास्त्रार्थः ५१ फलसमिकषोपिकाङ्क्षः एवविचारजन्यज्ञानेवेराग्ययोरपिविवेकानापाय तोपरस्पराधीनप्रतिष्ठावदर्शयितुंअविवेकप्रयुक्तजीवोपाधिपरिच्छेदाधीनरागद्वेषाभ्यांप्रिया प्रियविषयसंग्रहात्मास्यवैषम्यकस्यानोदर्शयतिजीवेतिमरद्वयुःपरिच्छिन्नापघानित्यापरोत्ताश्र

गौ.

तत्र जगति प्रियाप्रियसंघटात्मा विशेषं प्रमादिलेभप्यर्थं ना निःशेषान भिध्याप्य सकमैवे चिग्मात्र
मविषमेशरीरमेदेउदेतीमर्थः तदेव मनादिकारोन्मसर्त्तां जीवानां मध्ये कस्य चिद्भगवेद्यात्मा
नाधिकारयोर्जन्मनि प्राप्तसज्जनसंगपायुपायलाभात्ज्ञानपूर्वं परार्थेन जन्मसमस्ताश्रमजगद्रूप
जगत्फलप्रिफलक्रीडास्थितेः पूरुषयोरेयस्य बोधपर्वेन्स्यात्तप्योदीपयोरेकसिद्धेश्चयोरेवसिद्धि
विमलत्वः ५३ ज्ञानाग्निनाद्ग्धः मसीभूतः अविलोनजगन्मूलविश्लिष्टामूलतरोर्न भूमिकाधायासत्त्व

आत्मदेतिसंबद्धाद्वा विशेषं समे समे ज्ञानपूर्वं परार्थं जगद्दीपदस्थितेः ५३ एकस्मि
न्नेदृशेसिद्धिर्बोधपर्वेतस्यात्दीपयोः मलिनावामापूतोपश्चिद्घ्योज्ञानाग्निनाखिलः ५४
जगन्मूलपरे ज्ञाते न जन्मभिक्तावशुभस्थाने विज्ञाग्निनेवबोधेन तेन जन्माउन्नयात्स्थिति ५५ नि
र्मूलापितगद्बीजानि येनाशु न विलीयते यथा ह्रस्वजगत्स्वप्नविघ ज्ञानात् प्रदीप्यते ५६ यथास्त
स्यपरिज्ञानान्मद हस्तिः प्रदीप्यते तत्त्वज्ञापितगत्स्वप्नाव्यंतरहिताः स्थिता ५७ यथाग्नि
नेवशिजगद्धस्तिश्शिरश्चोदिता शून्यमेनवरविलासमनेनेव निर्मिता ५८ ॥

तृणया मनिवाम्यथा पुनः स्वच्छगच्छतिनज्ञाने ५४ भ्रांतिनिवारणसमर्थपबोधो यो मूलाज्ञानना
शोक्तदेहमनेनापानत्तानमात्रमित्याह विज्ञाग्निनेतिजन्माउन्नमज्ञानेशीलेव ५५ श्रुत्वस्वप्नमिति वृत्ता
लक्षणादपज्ञानात् यथा संसारभ्रांतिर्निर्मूलआयकाशनेन यथा नमस्स्वपरिज्ञानाभिदृश्याउनबो
नेरभूमिवतानमधिकं दसतरस्पाह यथेति ५६ दग्धमानः ज्ञानेन जगत्कीदृशेनेयांभासतेनदाह
नत्तस्येति ५७ ॥ ५८ ॥ ॥

प्रविशुद्धसंवित्प्रोद्दं ५९ शुद्धेरथशुद्धसतर्दिकाद्वैतभानितदाद् बोधेति १ द्वितुडमयसमावबत् बो धतः बोधाधिकेनसर्वजनेषुतिमैत्रीभजनिप्रात्मोपम्येनस्वदुःखेदृष्यधापश्यतीत्यर्थः प्रबोधाद बोधाधीनविवदतिविकाटादिना बवदृशतीतिवा १। यस्तबोधःपरिपक्वस्तानःसलमगतःप्रभा वयोःसन्नासन्नयोःसततयाप्रार्थ्नाबतेत्थ १२ यथासर्वगःसमसभूमिकाद्योत्रासदाटीनांस्वभ वेनपश्यतिनहृदिनिमरकल्पमातुषमानत्रमनोरविणकसप्थानतेबोविश्रान्तिःप्रस्तेतेतिनखेद्रूपो

भासतीभासयीबोक्वात्मानमिद्धेचेतसि नूनंबोधेविमलस्वनादेनात्मगतिस्थितिः ५५
भासतीपरमाभासद्रूपिलःकाप्यवस्थितिः बोधाबोधात्मके विमेभातिशुद्धकाईकाः
द्दवत् १० बोधाटकेनगद्वैतंत्ताग्रात्मानात्मगते मित्राबोधाद्दिवदतिमैत्रीभज
निबोधतः ११ सएवसाधिकोभागस्तत्मथनेनतिष्ठति शुधःसततेनावेतिजगतेलाभा
वभावयोः १२ प्रस्तप्रादतोमोहोनात्मनाद्वैप्रवर्तते ॥

तेवेलतदारोहणेपरमपुरुषार्थफलाबाप्तिर्बोध्यात्मत्रमनोनाशलक्षणोमोहः बाध्यंनस्वपुरु षार्थःस्यानत्राद वास्त्रैवति १२ प्रवस्तनादितितथाचात्मनएवसाधिकमनोरविणवेध त्मनर्थविश्रान्त्यादिवर्णनप्रस्तनमितिभावः तथाचापमनोनाशःमनोरविणवेषणवर्णित स्वात्मनोभिन्नाद्वैमोहप्रायः फलितइत्युपसंहरति ध्यानेति ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ॥

इत्थं मुमुक्षुः प्रयत्नो मनोहरिणकः वशीकृतः स्यादिरके इत्यभ्यासात् फलवद्भूषफलोल्लयति सामलघ्र
एणोऽनल्पविपाककालेन संघपुष्पे ध्रुवविवेकबोधफलस्तुपधानवतः ध्यानद्रुमात् शाखापरबोधः
प्ररोहाकारस्थमभिमतः परमानंदस्वस्वरूपरसायनफलं भुक्त्वा संसारविनिद्राद्विमुक्तो भवती
त्यर्थः ६४ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वा० पंचचत्वारिंशः सर्गः ४५ ध्यानद्रुमफलास्वादे

ध्यानद्रुमात्स्वपुष्पोद्गमनल्पपाककालेन बोधपुष्पध्यानवतः क्रमेण भुक्तरसायन
फलेपरबोधमायमिलेन्मनोहरिणके निगडाद्विमुक्तः ६५ इति श्रीमहारामायणे मो
हेपाये निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे काव्याख्याने नाम पंचचत्वारिंशः सर्गः ४५ वसिष्ठः पर
मार्थफले ज्ञाते भुक्तोपविलीनि गते बोधोपशमसद्भावत्स्वपरमार्थी मनोमृगः १ कापि सा
मृगतायाति प्रशीलत्वेऽहदीपवत् परमार्थदशायां तेन शांतेनावभासिनी २ ध्यानद्रुमफ
लप्राप्तौ बोधेनामार्गितमनः वज्रसारोपस्थितिं यत्नेऽस्मिन्ननुपदेश्वाचलः ३ मनस्ताकापि सै
षा याति निहत्य बोधसत्ता निर्वाणानिर्विभागा च सर्वा सर्वात्मिका सती ४ ॥

यादृशी मनसः स्थितिः इहैव विषयैः संख्याद्वृत्तिरिदं पवने तान्येतादात्म्यमनुभूतेऽबोधपुरुषसार
दानिकारकमिरपि सापायान्यात्मज्ञानबाधादसद्भवति मनो मृगस्तु संस्फुरत्पार्श्वे पश्चात् एवमवतीत्य
र्थः १ सा हृन्मनी मृगता विषयतृष्णान्वेषणस्वभावतां याति स्पष्टेति २ स्थितिरर्थो बोधस्य ३ मनस्ता
वासार्थं मननस्वभावनास्तवर्णाम्यत एव सर्वात्मिकां बोधतामाविन्मात्रतामेति ४ ॥

वा० नि० उ० टी० १४२

विशेषासमाश्रास्त्र उद्देशाद्यविवेकाज्ञेदेवाभूम्नैवसोऽवनेदेहादेः सविविकल्पासिनाबोधनयाउदितो
व यतः परमप्रकाशफलदायिनीत्यर्थः ५ एतेन निरस्तसकलैषणेऽप्यस्त्रदनन्यगतिकस्यास्य
स्यध्यानमेवपरिशिष्यादवगम्यत इत्यर्थः ६ कदा तर्हि मन्मननेन ध्यानेन तदाह यावदिति मन्मा

सविविकल्पाविनसमाबोधनयोदिता अनाद्यनाभवस्यैव प्रकाशफलदायिनी ५ स
यमेवमतस्त्वत्र निरस्तसकलैषणे अनाद्येनमनापास्यध्यानमेवावशिष्यते ६ यावन्नावि
मतेश्वासनविज्ञातेपरेपदे तावन्मननेनेनध्यानमवगम्यते ७ परमार्थैकलाभेन
न ज्ञानेक्ष मनोगते क्षवासनाक्षकर्माणिक्षदृष्टोमर्षसंविदः ८ केवलेहश्यनेयोगी
गतोध्यानेकमिष्टता स्थिताबज्रसमाधाने विपदइवपर्वतः ९ विरसाखिलभोगा
स्यश्रुश्रोतेरिद्रयसंविदः नीरसाश्चायदृश्यस्यसाम्याभ्यासस्य योगिनः १० क्रमेणमिर्गो
लदूनेयेस्ताद्विश्रोनिमीषुषः अर्थायानेसमाधानेकेननामनिकर्यते ११ तावदि
ष्टयवेरसोभावयेत्सुविनाशया नपश्यत्येवनानावङ्गोगोश्चित्रनरोयथा १२ अप
श्येज्ञागमनानथोनिबोसनतयात्मवान् बलाहज्जसमाधानेबन्नेनवनिवेशयेत् १३

नः मननमेवनविषयान्तरानुसंधानमेव ७ ८ ९ ध्यानबलसमाधिरप्यर्थसिद्ध इत्याह
केवलमितिद्वाभ्यां १० ११ नत्वपरवैराग्यमप्यर्थसिद्धमित्याह तावदिति चित्रनरश्चित्र
लिखितपुरुषो यथा १२ बज्रवदभयसमाधाने समाधावन्येन नियोजेवबलान्निवेशयेत् १४ श्रो.

यः समाधिराविर्भूतानंदैकरसः प्रथमभूमानुपस्थितस्तु उक्तपिपीलिकान्यायेनबलस्वभावबलादेवै काग्रमायातमासाद्यममममलतोनचलति १४ तानाद्दृत्याभानेवहिर्विषयांनवेरंसंस्वस्वसमाधिर्न हि रागादिनादृंदृश्यमानेचेतनसिसमाधानंकदाचिदपिकस्यचित्सिद्धमिति १५ एवंध्यानोपपत्ति रविविषयवैराग्यस्यतथैवनान्यथास्मात्तद्दृढमिति १६ तथाचभोगवेनस्यपवीजमेवाङ्कुरितावस्थ

प्राग्रुवीवनदीप्यतोग समाधिरुपस्थितः बलादेवतमायातेभूयश्चलतिनोमनः १४
सर्वोऽर्थीसीतललेनवलाध्यानेयदागत ज्ञानाद्विषयवैराग्यमसमाधिर्हिनेतरः १५
दृढविषयवैराग्यमेवध्यानेगुहाहृते तदेवपरिपाकेनतप्रमावभवमले १६ तदेतद्योगवेत्तस्यध्यानमेऽक्रितिंहितम् तदेवपीठवंधेनवढ्भवतिवंधुरं १७ सम्यग्ज्ञानेसं गुरूनेमदेवोज्जितवासने ध्यानभवतिनिर्वाणमानंदपदमागते १८ अस्तिवेद्योगवेत स्यकिंमन्यज्ञानउद्दिया नास्तिवेद्योगवेतस्यकिंमन्यज्ञानउद्दिया १९ हृदयस्यदनउ तस्यसम्यग्ज्ञानवतोमुने निर्विकल्पसमाधानमविरामप्रवर्तते २० ॥

ध्यानशब्दाच्चसंप्रसमाधिरितिभेदेपिअपदेशभेदःफलितइत्याह नदेनहिति १७ साक्षात्कारह स्याविश्रंतम्रयेवश्रविधोक्तेदितयाज्ञानंवासनोद्वेदितयाध्यानेसर्वद्वःखोच्छेयानंदरूपत्यानिवार णमितिअपदिश्यतइत्याह सम्यगिति १८ सर्वमिदंभोगवेनस्यसत्यवमिद्ध्यतिनान्यथेतिनदेव

वा.
नि. उ.
टी. १७८

२१ हार्दिस्य स्वभावविरुद्धं भोगित्वमज्ञानकृतं स्वभावविपर्ययं कालमात्रे संभवति नाज्ञाननाशो
मर्मित्याह यस्येति २२ अभ्यासकाले व्युत्थितेन किं कार्यं कदा वा समाधिः सेव्यस्तत्राह समाह
कृतेति शुद्धं तेषु श्रुतसतीर्थ्यादिभिः सह वेदान्तश्रवणपाठ उपनिषदाद्यावर्तनेन पः प्रणवादेः
तथा चोक्तं स्वाध्यायादुपरतः पुनर्ध्यायेत् ध्यानश्रान्तः पुनर्जपेत् जपध्यानाभियुक्तस्य प्रसीदति
परः शिव इति २३ तत्रापि सदैव समाधिप्राधान्येन भाव्यमित्याशयेनोपसंहरति निर्वाणमिति

यस्मिन्न स्पन्दते द्रष्टुं मर्म चतुर इतिस्मृतः नसद्देहे यदा भोगाः सम्यग्बोधफलोदितः २१
यस्य स्वभावविश्रान्तिः कथं तस्यास्ति भोगिता अस्वभावो हि भोगित्वे तत्त्वेन तत्कथं भ
न. २२ कृतपाठजपध्यानेषु समाधिनिरतो भवेत् समाधिविरतः श्रान्तः कृतपाठज
पाश्रयेत् २३ निर्वाणमासीन निरस्तखेद समस्तशोकाभिमयाभिराम सुषुप्तसौम्य
समप्रशान्तचित्तेश्वरस्तूर्णमागविशुद्धसत्त्वः २४ इति महा-नि-सामस्यावबोधनो नाम
द्वचत्वारिंशः सर्गः ४२ वसिष्ठः समास्वभावसंप्राप्तः सकटेन्तुल्यदनं शुः योभिवोच्यते

स्वते २४ इति श्रीवा-तात्प-निर्वा-षट्चत्वारिंशः सर्गः ४६ भूयोपि विस्तरात् मुक्तिसाधनक्रमव
र्णने प्रस्तुते दृढवैराग्यप्राप्त्यर्थं सृष्टिवर्णनं बहुशः तोपि पृष्ठो वेदितव्यमित्याशयमाश्रित्य परम
कारुणिको वसिष्ठः पूर्वं ध्यानमुपहोत्पादनपरिपालनफलान्यलीकरणमनोहारिणकाश्रय
णतदाश्रयणफलोपभोगोत्तरपर्यन्तं परम्परया वर्णितमेव शुभेच्छादिमोक्षसाधनभूमिकाक्रमं पुनः

नन्वविवेको ऽक्रोध द्वेषो येन गुणानो लाभस्त्वाचर्यते एवं मित्यादिना कारणादैहिकस्तपोदानादिप
फलस्य कारणानन्वशकारणानन्दभावात् जन्मांतरानुष्ठितसत्कर्मभिरेव हीणपापानां बाल्यात्प्रभृते
व विवेकिकारणं विवेकोदयदर्शनादिनिभावः यदेव निर्वेदमयी विवेककणिका जायते तदे
व साधुत्वेन स्तुता विशालिनो विस्तीर्णाः वरमाणगुणास्तेषु श्रयेतीति परेणान्वयः २ तत्र हेतोनः

एवं विवेककणिका यदा स्व हृदि जायते संसारनिर्वेदमयी कारणाद्दाम्यकारणात् ३
तदाश्रयेत्सिसक्षायान्साधुतरुविशालिनः प्रथमं महत्तापनमामार्गतरूनिव २ हरे
परिहरत्यज्ञान्यसद्रूपो निबाधगः स्नानदानतपोयज्ञान्करोति विशुधाद्गुणः ४ येषामेव
चात्तुरपेचव्यवहारमकृत्रिमं त्रैलोक्याह्लादने यत्ने वेरविवसिवामृतं ५ परप्रज्ञानुगोम
सः परापापविहारकः पवित्रकंसेवरसिकः कोपि सौम्यः प्रवर्तते ६ नवनीतसमस्वांताः
स्निग्धास्तहीमनोहराः जनेयति स्वविसाद्धीनदीयानवसंततिः ७ शीतलानि पवित्राणि
चरितानि विवेकिनः ईर्ष्यादोषाग्निज्वालानिजने शीतलयंत्यले ८ नमश्चायानवेदेशुपुष्य

तापनमाः पुरुषाः सच्छायां मार्गतरूनिवेति ३ तत्राह तननसेवात्यागो यज्ञदानादिपरतादेवता
राधनादिगुणाः यथमस्तुवतीत्याह हरे ३ इति एवमपि गुणाः योज्याः ४ लोकेभ्यः परिणामे हिते
लोके सर्वाह्लादने चेरविवेकतो भसते कर्म ५ सपद्द्रागलोभाभिमानाद्यभावात्सर्वहितकाः
रिणाश्च परप्रज्ञानुगाः अतएव सर्वजनप्रियो भवतीति मध्यः पवित्रगुणानि विद्दुकर्मसुरसिकः
कोपि संबंधेनाकृष्टः सौम्यो मनःप्रवर्तनेयवदहृति ६ नवनीतसमस्वांताः मुग्धाः यस्या दयामेङ३९

वा.
नि. उ.
टी.
१५८

१० हिमेमहीधेषु विनेपुरहेष्विव ११ नविप्लेनसंनिरोधः १२ क्रमादनुभिमाद्वचितासिद्धामकर्माणोः र्हेतोः प्रसादबुद्धिः प्रसादे विशुद्धिमायातितक्रुआवविविदिषोदयेगुरुमुखश्रुतंशास्त्रार्थमतःकरोति हृदि स्थापयतीत्यर्थः गुरुवभूदर्पणतलस्यप्रतिबिंबितार्थमिव १३ विवेकिनिविवेकवति हृदयानेविलासेनमलप्ररोहादिविसावेशा १४ साविवेकिप्रज्ञादौ सर्वार्थीनं नमेनोविलासः

मेदाकिनीपयोसीवसंगतानिविवेकिनो प्रक्षालयेतिपापानिप्रयत्नेनविशुद्धतो १०
विवेकिषुविरक्तेषुसंसारोत्तरणादिषु जनःशीतलतामेतिहिमहारगृहेष्विव ११ ननुना
मलमाहारायाविवेकेनविद्यते स्वरंगपर्वकन्यासमानवेशुनविद्यते १२ सत्त्वोप्रसाद
मायातिक्रमाद्वचितकर्मणः पुनःकरोतिशास्त्रार्थमर्थेगुरुरभूरिव १३ सत्यज्ञोत्र
तिमायातिशास्त्रार्थरसशालिनी विवेकिनिविलासेनकदलीवमहावने १४ प्रवदे
वानुभवतिसर्वार्थोन्नतिर्विविनाम् प्राहर्शीवदशेषाप्रज्ञानेमल्यशालिनी १५ साधुसं
गमशुद्धात्माशास्त्रार्थपरिमार्जितः शास्त्राभात्युदुहृतंवक्षःरश्मिशोचमिवांशुकं १६ कंचनको
चनकानेनविमलालोकशालिना भुवनेभास्करेणेवभातिसाधुःसनेनसा १७

मात्रतयाप्रत्तुभवति १५ प्रज्ञावेवशोषमालिन्यदाहादिशुद्धिर्यस्यतयाविपमंशुकंवस्त्रवल्ल
मिवतद्धिदिवांसिद्धाववंमलदाहोनरंवक्षःहृतेविशुद्धंजमिवभास्वरतरंभातीतिशास्त्रप्रसि
द्धं १६ साधुविवेकीसत्तेनजनसाज्ञानरेणालोकप्रकाशेन १७ ॥ रामायनमः ॥ ओं.

श्रान्त्रमभ्यासेन साधोर्गुरोः समागमं च सेवादिनात्तथा । अनुगच्छति निर्वेदं न मनुस्मरति यथा श्रन्येन
मद्वपदिष्टार्थाभिनिवेशलक्षणेन तदनुषंगेन समर्पितश्चित्तं न तत्कुसुमापरसान्वेवानुभवति न
तदितिरिक्तं स्वशरीरादिकमपीत्यर्थः २५ रागलोभप्रमादादिदोषा यद्यथेऽस्मादित्त्रियासेयक
माद्यज्ञननात्रिदोषगुणवज्जनता २६ भोगान्नित्यमनित्यतया विषयाभिमुखेन रासनेभार
गाभिगमस्वहादसेदोभोग्यपक्लेवेशः नक्कुद्दिनसमागमस्तुश्राभाति २७ आभोगकृपणाभोगका

यथानुगच्छति श्रान्तः श्रान्तसाधुसमागमो । यथास्येतानुषंगेन तावेवानुभवत्यसौ २८
क्रमात्कमननात्मेत्यशास्त्रार्थभवभावितः । भाति भोगानपाकुर्वन्नुपेजरादिवनिर्गतः २९
भोगाभिगमदोषार्त्यहिनानुदिनमुज्झता । तेन तत्कुलमाभाति ताराचक्रमिवेन्दुना ३०
शुभभाक्कृपणाकापि नवेवास्य प्रवर्तते । मुक्तकालिरवूर्वेव वचेदाकृष्मनेयथा ३१ तृणीकृ
तत्रिजगता मरतामभिपश्यता । स याति कल्पविटपीनमसीव दिवाकरः ३२ भोगानाहे
यतेनात्तलेजमानो मनस्यपि भोगानामपि संपात्यापरमे परिवृष्यति ३३ ॥

योऽपि निर्मुक्तशुभिनेवेवकापि कांतिरस्मशुवि प्रवर्तते राज्ञे स्नेने विना राज्ञ निर्मुक्तो यथ्यति यावत्
२८ शुभिधीयताश्रुसनीयतानभसि स्वर्गे ३२ श्रामभोगानापरित्यागे तथ्यमपि त्यक्तं सर्वं हे बणे
मया भोगेषु द्वेषः कथं कृतइति मनसि लज्जमानोऽपि कदाचिद्वनीतिनतथापरित्यज्यति भोगानां
मसंपत्त्याश्रलाभेन तल्लज्जाप्रसक्त्याभावात्परमपरितृष्यतीत्यर्थः नत्रैपिशाचः ३३ ॥ ॥

वा.
लि. उ.
टी.
१९

प्रकृती. तरुणी. रागादिदोषाः स्वाः स्वीयाश्चभोगो मद्यकामरूपाः क्रियाः सा प्रतेस्मरन्नाखेदेन सोरगु
णः सवृत्तं. उपसेदस्मृतियया प्रथमस्तु डाला दिदं वा जातिस्मरः सम्यक्एव जानीते न रूप इत्यनिन्द
हित्यर्थः २४ ताद्दृग्ज्ञानेद्दृढेसाधवः सिद्धाः २५ ततस्तेभ्य. सिद्धेभ्य. प्रसन्नेभ्यः प्राप्तमस्तु विनाशं भमति
चिद्दमपि सिद्धादिभोगेसनवङ्मन्यते २६ ऊनोनचङ्मन्यनइतिचेत्तु रूपपरूअसोपर्कोमृह्यमेवचेत्

साधवोपदसेत्यनरूतरुणीरूतरुलक्रियाः खेदस्मरणुवोजानीतेतिस्मरद्दृढाथमः २४
अथनेरहूमायानिसोहाद्देनेवसाधवः भूमाविचोदितेचेद्दे विस्मयोत्फुल्ललोचनाः २५
नित्यानाहनभोगासीननलाणुचिनयापिया प्राप्तमप्युचितारंभंभोगनवङ्मन्यते २६ पू
र्वसंस्कृतिवैरस्यमंतेरचोदितात्मनः जायतेजीर्णनाड्डस्यपाकादिवशतोरः २७ ततः
सज्जनसंपर्कशुद्दयच्छ्रयसेस्वयं करोतिस्वस्यनाड्डपुभिषगाश्च्रयणेयथा २८ तेनोद्दा
रमतिर्भूत्वाशास्त्रार्थेषुनिमज्जति महात्मप्रह्वप्रसङ्गेपु सरःशिवमहागजः २९ मज्जनोद्दि
मगुनापिविपद्मानिकटस्थिते निपातयति सपद्मस्थालोके षिवभास्करः ३० परस्माद
नविरतिःपूर्वमेवप्रवर्तते विवेकिनोनिजार्थेषुमतोवस्त्रापजाप्यते ३१ परस्मादनवि
रतिःसेनाधात्मनतनिर्भरः विवेकीक्रमशः स्वार्थानप्युपेक्षितमिच्छति ३२ ॥

यादिसाधनानांहद्दभ्यसात्मादित्वाशयेनोक्तमेवगुणोदयक्रमंपुनरनुक्रामति पूर्वमित्यादिना
२७ २८ २९ ३० ३१ स्वार्थानप्युपेक्षमाणः परार्थंकृत. स्पृहयेदितिभावः ३२ ॥ ॥ ॐ·

भागा॰

तेनेव्यभ्यासयोगेनसमीसमायियावमानेभोटदाति २२ विवेकानुसरणक्रमेणविलीयमानविमा
नादिनेदिनेज्ञानश्रवणेनाज्ञानेदीयतइत्याह तूनमितिमोर्क्षमहामलजुनश्रपदयेणात्यन्तायथा
यावतामभ्यादीनामोप्यदमवापामोहलक्षनलहणाद्वरनमायाभिनिहत २४ पवेपासधनादिन

ददातिकर्णापिलपाकश्राकायापिदयाव ते तेनेवाभ्यासयोगेनसमासाभिदृदात्यसौ
तूनविलयचित्तानांविवेकमनुयावता मोर्क्षलजुनमायातिभावनामिवनोषद २२
परार्थदानविरतिएवंमभ्यस्ययत्नेन ज्ञानेनाविवेकेननत स्वार्थैपरकता २४ त
तोभोगनिरासेनसदस्वार्थनिराकृति परमार्थेसविश्रामेकियतेकृतिभिः क्रमात्
ननाहयाज्ञगत्यस्मिन्नहं स्वनवक्कोदिषु याहशायावदायुक्तमर्थोपार्जनशासन २७
शासनेशयनेयानेगमनेरमणेजने आपिविनापदार्थनन्तमभ्यावितन्वता २८ ॥
नन्वर्थोवितमानर्थो सपद सनतापद भोगाभवमहारोगाविपरीतेनभाविता २९

सम्प्रादानादिरतिनिवृत्ति २५ २६ अर्थोपार्जनश्यमुक्तशासनदृद्वनेहिकपारलौकिकद्व
स्वजातमितियावत् २७ नतम्प्यन्नापारलौकिकद्व स्वस्मरणेपिपेहिकसर्वप्रसिद्धंस्मार
यतिशासनेइतिविदेतस्मन् २८ अर्जनरक्षणक्षयेहोरागवोरादिभ्यश्चार्थार्थिनानर्थसदन्त
स्वप्रसिद्धमाहितनानर्थोरोगविपरीतविवेकेनभाविता पर्यालोचिताद्वदित्यर्थः अथवाभावय

पातंजलिटीका मनर्थद्वयाष्यतेमोक्षाते मेदृष्टश्रीभिनमविना इत्यर्थः ३८

यावन्नकदाचित्सर्वार्थलक्षणो नर्थः पुरुषेणाचीर्णो नेनाभिलष्यते तावत्सपुरुषो वैर संतापत्रयप्रभुक
घोषेनयाति ४- यस्मिपुरुषार्थमेतदाख्यमनुतनमनुविरावतेसपुरुषानुप्रर्थ्यपनेजवल्लक्षणस्तत्
णस्य शिविवलत्स्वनरमितिहृष्टापत्रपतनपनस्पृहामानापवपुरवोमोदोपाधस्तस्य नर्थः नकृता
मेवेहफलितपुनः पुनर्दीनचिंताशोकमोहादिभाववविकारणोजरामरणायोङ्घमेणोदेत्यादीना

तावन्मायानिबिडसंविनाविषयकेभोगः यावदर्थमहानर्थोनकदायार्थमक्षीते ४- ३ श्री
तुममस्तावयस्मिविरायपतिवाचने अनन्तणशिलाहृषोमोर्थोपपूपनशासयन् ४१ भू
रिभावविकाराणोजरामरणकर्मणा दैन्यदौरात्म्यदाहानामर्थःसार्थइतिस्मृतः ४२
अस्मिन्जगतिजन्तुनांजरामरणशालिनां प्रजवामरनीकांर्तंसंतोषात्तिरसायनं ४३
वसंतेनेदलोद्यानमिदुरूपमसःस्मृताः दृश्यकतः सत्पुदितस्सतोषामृतमेवतः ४४
सरसः प्राप्नुषेवानः संतोषेणावपूर्णाना गंभीरोशीतलाहृद्योश्रमोवसशालिनी ४५
साधुरोजन्हितामेत्यसंतोषेणेववाजते सपुष्पितवनाकारोवसंतेनेवपादपः ४६

चप्रर्थपवसार्थं समस्तइत्यर्थः प्रजेन विषयेपिजनेनुबहुपचारान्मार्थशराः ४२ संतोषपवैव रा
यपशनिशापनेन सर्वदुःखहारीतितं प्रशंसति अस्मिन्निति ४३ सर्वस्तुस्वदेतरपिसपत्येत्याह व
संतेन इत्यादिनापकतः स्मृतात्मनवयः ४६ पूर्णतापुरुषस्यभवतीतिदोषः शिरसुतरान्यपि ४५
साधुसंतोषेणेवराजन्हितामेत्यसपुष्पितवनाकारोराजते ४७ ॥ ॥ डो.

यस्तेन हस्तवर्यार्थः स्वपादपीडनपातुकः यावत्सत्यं देवकर्मसंस्थितो निविष्टश्चूतःकीटसह
दीनशक्तिः समुद्देर्हेवहरते ४७ सर्विनोयनलिप्सवः ४८ नासतसद्दासत्यश्रद्धिफलक्व
क्वायासवुधः कोरमतेनकश्चिदित्यर्थः ४९ ५ वाद्यमारेभमिद्धियानुधावनलक्षणोध्वनरेसे
कस्मादिलद्दांगवादेदेहातनबीजोद्भवस्थानेशुक्तिनिधानस्थानेवाहृदये ५० सनुक्रांतहृद

पादपीडपरामर्षपिपीलकीटवदेहने दीनशक्तिरथोर्थोद्धःखाद्दुःखान्तरेव्रजेत ५१ क
लोलाविकलाःसत्यमसमुद्रपतिताइव नाप्नुवंतिस्थितिस्वस्थाविकलोक्तनयोर्थिकः ५२
सेपदायमदाद्भुवनरेगोलेगभंगुराः कस्मात्सदिफलकस्वरक्तायासुरमतेवुधः ५०
श्रेष्ठोपार्जनरत्नांगज्ञानत्वपिकृदर्थेना यःकरोतिस्फुट मृदानपशुतेनसस्पृशेत ५१
मनसैवाद्यसमारभमानरंचलनामियः समवेतस्पृदाशेणनस्वदेहेश्वकाशते ५२ जग
ममत्तसवुद्धोविदत्रसमवेदयत सतीवतत्रसफुरतितदनभ्यासजृंभित ५३ ससारनिर्वि
ददशासुपेतससत्यगमशास्त्रमुपेत्यतेन सतशास्त्राभावेनसिरस्वभोगावेतस्पदादार्थरसार्थमिति ५३ ॥

वैराग्यांतागुणसभ्यसत्यापवत्तानश्रतिहापयतिनरेलयासेविनाइत्याशयेनोपसंविहीर्षुवाह
जगत्सामितिश्रोत्रेः सबुद्धेजगात्वज्ञमदाकारैवेविज्ञेनत्सादित्यपसदेवनिविदमपिन्नःश्रयकत्वानत
यानन्नजगदेविश्रमसतीवसत्यार्थेर्वास्तवयत्स्फुरतितावदरतितन्मात्तनेधोगयोनगुणान्भ्यास
विजृंभितइत्यर्थः ५३ प्रथमसंसारनिर्वेददशामुपेत्यतेनसत्सगसच्छास्त्राभ्यासेनोपेत्यतदर्थहृढ
भावनयासर्वानाभ्यातिरस्कारदीनलक्षणांहृदस्यदाद्वात्यरमार्थसतनभूमिकापविपाकक्रम

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
१६२

इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाण॰ सप्तचत्वारिंश॰ सर्गः ४७ निरूपयिष्यमाणस्य वैराग्यस्य सोपानैर्लक्षणैः स्थि
तिः येषु ज्ञानप्रतिष्ठायां वर्णितेनातिविस्तरात् तत्रादावष्टभिर्वैराग्यप्रतिष्ठायां समृद्धायां निर
हणानि भवतीत्याह इदमित्यादिना १ श्लोकद्वयं प्राग्व्याख्यातं स्वादः २ संयुक्तान्सर्वथा निश्चय
विज्ञानामुच्छिष्टादिपरोऽनियत्याशहाय निरस्यते नेतरत् ३ यथायोग्यानां रहस्यानि द्वययुक्तान्यपि

इतिश्रीमहारामा॰ निर्वा॰ उत्त॰ मुमुक्षुव्यवहारोपक्रमो नाम सप्तचत्वारिंशः सर्गः ४७
वसिष्ठः इदं समावर्णितं देव सितसाधुसमागमे शास्त्रार्थभावितेष्वाभोगवेदनात्स्वयं श्र
गते १ ज्ञाने विषयवैरस्ये सज्जने मनस्यथोदिते प्रकाशे स्वेन्द्रियलीभूते हृतये किलितोद
ये २ धनानि नाभिवाञ्छन्ति तमांसीव विवेकिनः त्यजन्ति विद्यमानानि संयुक्तामेध्यव
र्णवत् ३ भावयन्तोथ हृत्स्थं हृष्यन्ते दारवेषवः यथाशक्ति यथाकालं उपचर्य तत एव
च ४ इन्द्रियेष्वपि संलग्ना इन्द्रियार्थाः पुनः पुनः नभोगाप्रहत्यर्थे तेनूनं शान्तमनस्तया
५ एकान्तेषु दिगन्तेषु सरःसु विपिनेषु च उद्यानेषु प्रदेशेषु निजेषु च गृहेषु वा ६ ॥

भंडोपस्करा वोढ मशकमाहार्ते भारा हृश्येते नहि द्विरुक्तेनापि द्वारा पृष्ठवंशेन व्यवहृत्य स्पत इत्यर्थः
क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि स्थानिनः इत्यनुशासनात् कारकविभक्तिर्यानिरूपितकर्मशाश्त्रे अभिधानेपिग
म्यमानजहातिक्रियानिरूपितायास्तस्याश्चानभिधानात् नहिं किं सर्वमेव त्यजन्तीत्याह य
थायोग्यमिति ४ ५ गतेद्वयं पंचयनिपकानेत्यादिना ६ ॥ ॥ ३०

भ्रामीयते भ्राम्यावता भूयते भ्रामकाभावाद्विनेत्सीयत इति वा ७ देवास्थितेनापितत्रज्ञामानत्रविदव
तानदोर्पो यान्निष्यते अथवा ज्ञानादेर्देहेन्द्रियबुद्ध्यादीनां साक्षात्कृत्य प्रत्यगात्मैव चेतसा लिप्यते न तदाति
रिक्तं किंचिदित्यर्थः ८ एवं निरंतरानेषणोऽश्रवणे स्वात्मदर्शनेन विश्रांतिः सिद्धातीत्याह एवमिति ९ की
दृशेनात्मदेयत्राख्यविश्रांतिः कीदृशानिश्चयात्मिकासा चवनीतिस्तालासा शांतिरेव परमंपदमित्यर्थः

सुहृत्केलिविलासेषु भुभेषानानावानादिषु पुण्यस्तनकं विचारेषु ननयासीयनेशिवे ७ उप
शांतेनतानेनशामासाभ्येमेत्सोनिना ज्ञामेवाविद्यते तेनविज्ञानेकोनवादिना ८ एवमभ्या
सवशात्परे विश्रम्यतेपदे निर्भ्रमेसेवज्ञातेनसुयमेवविवेकिना ९ सवासाभ्यंतरज्ञाता
ज्ञातेवार्थान्तयोर्दिना नसेभवतिभिन्नार्थेइत्येवपरमेपदे १० नार्थोपलब्धिनाशून्यमस्ति र
बोधात्मतोविना इत्यंतरजभूतिस्यमाङ्गत्परमपदे ११ एकबोधातिसेवंधपरिणाममात्र
बोधता अशून्यतानार्थेनेतिविद्धितत्परमपदं १२ ससेचिन्मात्रविश्राममवतामनसोसता
नसदेतेहविषयायपर्यासितृषदामिव १३

९ तस्य परमपदस्य नबोधतानाप्यर्थनानापि शून्यतेति विविक्तं तं सर्वस्य वस्तुनानाम एवे नद्वयेन बोधे
नैव प्रतिशयितः सबैव परमिसेवधः प्रात्यंतिके बोधस्येनप्रापरिणाम सूदिबोधाभावेन शाज्ञानाबोधता
तापदे कृष्णकानाम् अर्थशून्यतामात्रेण बोधस्य शून्यतायसंभवेति भावः १२ नहिज्ञातारात्योत्तिकं वि
षयवेत्योसिद्धातीत्याह ससेनयथाश्रमनसा तृषदोहीवाणि नत्वदतेनहतं १३ बहिर्निवितानात्मा
भवानाता च बहिर्बवत्तो निरुण्डीतिनिरोधलस्यापिविपदविविक्तोलीविन इव निश्चलः १४ ॥

८ निर्विषयपदमाप्यबोधनिर्मनामनिमनमधघा सुप्रभावेस्थितस्वलेखितहतेह
वास्वयाद् १४ ४८

कीदृशो तदात्मनो भवति तदाह सर्वार्थमिति वेद्यमवश्यं वेदनीयं मानमनमधेदितं चीनं यमलघादिपस्त
तस्य हृदयं मनः सर्वं वदितमेव तन्मवीर्यं भवति सर्वस्य ततनतन्मात्रमपि तथा प्रपविष्टिर्ब्रह्माकारं तन्मध्ये
देवसत तस्यातिरेके लाडलं तत्तन्मायमाण एव इवति १४ पशूनमेव भूत्वा त्मेति तोयेखाव हे श्रृतमसितिद्य
तोहानादिश्रतस्तत्तयाखितमेवयतश्च भूतादिश्चो न विद्यते नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सत

सर्वार्थमर्थवदितेमहदेवपराएवत शून्यमेव शून्यात्महृदयं वेद्यवेदिनः १५ शरीरे जगदेहा
दिदिक्कालकलनादिव ह्रस्वशानादि शून्यादि स्थितमेव न विद्यते १६ तेनामलपदस्थेन दीप
नेव निरस्यते तमो हार्द तथा बाह्यं रागद्वेषभयादिव १७ रजोरहितसर्वाशमस्तानस्य तु प्राग
ते शरीमवमसोऽरूपं श्रणमेतेन भास्करे १८ भेदशविलयेनात्मविश्रेवाह स्वपतेगाते सास्थिर
निशाम्बोधस्य नवाश्रावकमेति स॰ १९ इदात्मतन्महादृढे निर्वाणपरमेश्वर श्रहर्निशापर
मया विरेभमाप्रसादितः २ रामः ईश्वरः को मुनिश्रेष्ठ कथं भक्त्या प्रसाद्यते एतन्मे तत्त्वतो
ब्रूहि सर्वतत्त्वविदां वर २१ वसिष्ठः ईश्वरो न महाबुद्धे दूरे न च सुदुर्लभः महाबोधमयैका
त्मा स्वात्मैव परमेश्वरः २२ तस्मात्सर्वं ततः सर्वं स सर्वं सर्वतश्च सः ॥

इति न्यायादिति भावः १६ भयादि यतश्च निरस्यते एतद्धये पि विशेषणानि स्पष्टानि अज्ञाननिशानिरो
हिते वेपि सत्यास्पां तमो ह्युपायं १८ १९ एतदृष्टांत परमपदलक्षणं निर्वाणपरमेश्वरो हृदात्मतया शुभा
कोह्येवं प्रसादात्मेत्यादि श्लोकेतिति भाव॰ २ रामप्रश्नः स्पष्टः २१ २२ ईश्वरमाहिं ईश्वरविषये सर्वस्यात्मत्वे
न च सर्वं प्रति सर्वप्रकारेण स्वात्मना एव सम्भवतीत्युपपत्तिमाह तस्मादिति ॥ ॥ ३.

यचेतने हि सर्वं च गुरु प्रसादादिवेन तार्थेन च तदि तिरिक्तो न्यस्ते तन धानं रक्षितं नाम्यो नोऽद्वैत्यादि।
ष्क तेः अनेन सर्वोपभोक्तृतास्यानेऽप्युक्ते कर्तृत्वादिस्यानन्तममपितस्यैवेत्याह तत इति तृतीयापञ्चमी
षष्ठीसप्तमीविभक्त्यन्तानां सर्वविभक्तिकर्तसिः कर्तृकरणनिमित्तसाम्यादिभावेनापिस्यानन्त्यप्रद
र्शनाय पथेसर्वेन इत्यतोऽपि सर्वेषामिति निरूपकतास्यानन्त्यं योतनायवोध्यं सोऽयं सर्वात्मतया परिणा
दिस्यानन्त्यमपितस्यैव सर्वं भवतीत्याह सोऽतः सर्वमय इति इत्यं सर्वथा सर्वदा सर्वात्मनस्तस्यैव सर्वं

सोऽनन्तः सर्वमयो नित्यस्तस्मै सर्वात्मने नमः २३ तस्मादिमाः प्रसूयन्ते सर्वं प्रलयविक्रियाः
प्रकारणाकारणेनोगतय पवनादिव २४ अनिशं पूजयन्त्येताः सर्वाः स्थावरजङ्गमाः य
याभिमतयानेन सर्वे ते भुक्तजातयः २५ सर्वहृन्मेषजन्मानि यथाभिमतयेच्छया यथा
संपनितलिन प्रसादमधिगच्छति २६ प्रसन्नः स महादेवः स्वयमात्मा महेश्वरः बोधयत्य
यत्नात्सद्गुरुतैष्णव भद्रितैः २७ श्रीमान्मः आत्मनापरमेशेनकोऽद्भुतः प्रथमेशने सहतो
बोधनेनापि करोति वदमकत्य २८ ॥

थापि सर्वोत्कर्षान्तमपवेश्वर इति नमस्कारोऽर्थं इत्याह तस्मै इति २३ अनपवश्चा निशप्रसिद्धेजन्मादिदे
तत्कालतत्त्वतस्तेत्योऽयेनाह तस्मादिति २४ सर्वोत्पान्याय नित्येवप्रसिद्धेत्याह अनिशमिति
२५ २६ स एव महादेवः शुभद्रितैः सत्कृतैः प्रसन्नः सन्बोधायनमस्तानाधानायएतविशुद्धतमं
वक्ष्यमाणं तत्त्वं श्रयति प्रथइति २७ कथं करोति तन्मे वद २८ ॥ ॥

वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ ५४

तेनात्मना देवेन संप्रेरितो विवेको नाम हृदः प्राणस्याधिका विलोहृदुद्धा यामात्मानिष्ठम्भियावत्तानस्य निर्मलीभवति १४ सविवेकहृत् यद्योपचानितदेवनस्यधारणामित्याशयः ३० एवसर्वजनात्मप्रा देहेनेनप्रसिद्धो बोधात्मैवान्तरात्मानं वासनात्मा स एव परमः परमेश्वरः शताशः शयेव वाचकः सन् नाम भवति ३१ ३२ तस्य स्थूलप्रपञ्चोपहितं वैश्वानररूपं प्राप्तमेदभ्रमनिरासयोपास्यं दर्शयति यो

वसिष्ठः प्राणसंप्रेरितो हृतो विवेको नाम नामतः हृदुद्धोभदानेदतिसंदीहतिबोधे २९ सएववासनात्मानं जन्मबोधयतिक्रमात् संसारसागराट्स्मात्मायत्नविवेकिने ३० वो धात्मैवान्तरात्मैव परमः परमेश्वरः ऊँ एव वाचको नाम प्रणवो वेदसंमतः ३१ जपहोम तपोदानधारयतक्रियाक्रमैः एवप्रसादितेनित्यं नश्वागमसुराक्षरैः ३२ योमूर्धापृथि वीपादो नारकारोमराजयः भूतान्यस्थीनिहृदयव्योमास्य परमेश्वरः ३३ सर्वज्ञेषविदात्म तापातिज्ञानलिंपश्यति नेनैषसर्वेनालक्ष्यकरणाद्विपादशूत ३४ विवेकहृद्गुहो धस्त्वाविमर्षिणा वकं आत्मनः पदवीस्फारो जीवः कामपिनीयते ३५ त्यक्त्वा सर्वविक ल्पात्मानिकाराममथोसकृत् योऽहमेवात्मनैवात्मासयमेवप्रसाद्यतां ३६ ॥

विनितस्यावक्तृ नि: अग्निर्मूर्धा चक्षुषी चन्द्रसूर्यौ दिशः श्रोत्रे वाग्विवृताश्च वेदाः वायुः प्राणो हृदयं विश्व मस्य पद्भ्यां पृथिवी ह्येष सर्वभूतान्तरात्मेति ३३ यो विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतो बाहुरुत वि श्वतस्पात् इत्यश्रुतीनामन्त्रेव सामेनस्य इत्याशयेनाह सर्वज्ञेति सर्वेनालक्ष्यकरणाद्विपादर

९ यतः नानात्मा नास्ति अतः स्वरूपेण सैव नियतस्वनाशितः न सैवेति अतः अस्वरूपः प्रलयाश्च न सैवेति किं।
तस्य ते इव कल्पनार्कगणाः स्वनीभूय भासेत इत्यर्थः अर्कपदेन तत्किं कारणालक्षणेन सैकल्पकल्पित
मूलेऽकाराभ्यासनेऽराज्यादौ शून्यतैव प्रसिद्धा न पिंड इत्याह एवं तावदिति ११ शून्यताक्षमाधनस्य
फलमाह न स्थामितिनस्पो शून्यताश्यो अहंममतारागद्वेषादिभावनिवेधनकथनसंभवत्येवयोर्थः

नेह सत्यानिभूतानि नजमानान शून्यता इदं अस्यावितंश्च प्रभाजालेविच्छेभित्ते ९ स्वरू-
पेस्वरूपेणोर्क्रोस्यानानानाश्चुनन्नाशिताः अस्तता एव भासेनैककल्पनार्कगणागणाः १० प्र-
वेनावह्नीभूतः पिंडयाद्दोनविद्यते संकल्पितेनवकोग्रीवचूर्णेनैवावगम्यते ११ तस्मामव-
स्तभूताथोकथेभावनिवेधने भविष्यदाकारातवैविज्ञाताकोविदृगमः १२ पिंडत्वेना-
लिभूतानांशून्यतावर्ननविद्यते चिन्मयघनएवास्तइत्येवसम्मवचाखिति १३ अनानासमये-
वासेनानाइयोपविचोपयान् येनरालीननानार्थीयथाकनकपिंडकः १४ ॥

१५ एवं जगतोऽनःपिंडत्वादि अपलापे सन्मात्रैस्वारतयापरिशिष्टमित्याह पिंडत्वमिति तत्तदुरवक्र-
वमित्याह नजवाखितीति १६ अतएव तत्तविज्ञाताअपिसत्त्वमध्याः भासमाननानात्वानास्मात्रा-
त्मन्तेलयादिति सदृष्टान्तमाह अनानासममेवेति १७ नमो नारायणाय ॥ ॐ ॥

ननु दृश्यस्य तन्मात्ररूपमवशिष्टं चिद्रूपमेव किं न स्यात् सति दृश्ये तस्य विदभिव्यक्तिः प्रसिद्धा न हि लयेऽतद्रूपेण भा-
तीति शङ्कामाह यथास्थितस्येति द्वाभ्याम् । यथा स्वभावेनास्थितस्य संसारस्य विशेषविशेषैर्विलीयते न तदा
तद्रूपमात्ररूपविशेषो भवेत् न तन्नैवं किं तत्स्वयथाभूतविवेकस्वभावे स्थितस्य संसारस्य विशेषविशेषेषु नष्टेषु
नाना विलीयते तदा तत्परिशिष्टं विवेकरसस्य स्वविनवकस्य सशाकामिति विवेकरसस्य तत्परिशेषसिद्धिरि-
त्यर्थः २४ यदि तत्स्वरूपमेव तर्हि सर्वे प्राकृतानां तल्लभ्यमिति चेत् भावविवर्य्ये वपुः स्वबलनया आह

यथास्थितस्य संसारस्य विशेषविशेषैर्विलीयते । तस्याचाक्यमचिन्तस्यैव रूपमवशिष्यते २५ कि-
ञ्चिन्ते केवले बुद्धिरत्र भवाय परदृश्यते । लोकयात्राभ्यस्तयायुक्तयाऽऽसत्त्वर्थोऽवगम्यते २६ विरा-
डात्मा विराट्ति तत्कार्यकारणतादिभिः । भूतभव्यभविष्यस्य जगदादस्य संभवे २७ येनैवाय-
मात्मनाबुद्धस्स सत्यत्वमभिधीयते । ग्रहस्तस्योपशान्तस्य तत्स्य विश्वमन्विधते २८ पूर्वोक्ता सर्व एवै-
ते उपदेशा विशेषणाः । तस्मात्तु भवमायाति मनः साधुकथा इव २९ ॥

यौ प्रभाकरिष्यति दृश्यपतत्स्वति २५ का सो लोकयुक्ति लोकदर्शीयं तदभ्यासफलेशानलक्षणमित्या-
ह विराडिति येन प्रथिकारिणा भूतभव्यभविष्यत्सर्ववस्तुलक्षणस्य जगदादेरस्य संभवे जन्मकार्यका-
रणतादिभिर्विश्वरूपवाचारेभणश्रु निदर्शितस्तद्धयेव विराजात्मा स्थूलप्रपंचेन कोऽजसानतिष्ठेभकसूत्रात्मा
प्रधानेन सूक्ष्मप्रपंचेन च विराट्ति प्रतिशिष्टस्तन्मात्ररूपात्रबुद्धो धात्मनाबुद्धसएव तत्स्वसत्यविदितिसार्द्ध-
श्लोकार्थः २७ २८ सर्वोपदेशानां मनोदृशमावनाद्यावनेकानाचतार्थं स्वानुभवेपर्यवसानमित्याह

पुत्रमेतरमाह पिडूतमिति यमविषभूतग्रामाणां दृष्टिभ्रमादिभूतानां चायचक्रेण गृहादावविर्वा र्भूतभ्रमानास्तोपरमाप्यभावेऽप्यविश्रान्तिः पिडूनेनावज्ञातिनापि मृत्युप्रत्यवमायसंभवात् उभयासं भवेवसर्वेविकल्पापगमात्मद्धीनचित्तकं मनोपि नास्तीत्यविकल्पसंकल्परूपेसफुरणमेवशिष्यते निर्मितानि देवतारतिकानि चत्तिंषितिरप्रवृत्तार्थः १० पुत्रमेतरमाह बेनोन्मुखत्वमितिचित्तशुद्धेनमसाम्य

पिडूतेनास्तिभूतानोनुन्मज्जेनापिसंभवात् प्रतपवमनोनास्तिशेषसमनवस्थितिः १० वेनोन्मुखत्वमेयोनशुन्ननस्यापवेतने उदितेनरनर्थाययप्रयसेनुदिनेभवेत् ११ उदितेवास्तवा बेनितनगाहुतिपिडूतो सायेसवेटनादेवमाद्यादत्रिविशोत्तो १२ एतावतीयवस्थापसबोथ सोदेतिनान्यता शाहुकल्पनयाभेदः केवलपरिकल्पिते १३ स्वमायर्थेयटादनेबोधो बोधनपिडूतो तद्वारकनयाविनिभूतावयानितिकं १४ यदितनस्तुस्वबोधस्वभासा सेवार्थदृष्टिभिः ग्रनेसनवदिशानेयामनसोयथा १५ बोधस्याकाशकल्पत्वात्का लाकाशाविवद्गपुः पदार्थाश्रुवसात्मानःसम्प्रवदार्थरूपिणे १६ ॥

प्रत्यगात्मनश्चेतोन्मुखत्वमिवचेतनसंसारभ्रमनावोध. ११ कथमनर्थायतदाह उदितमितिशेत लोकमेकोपलभावे १२ बोधश्चिदात्मा अबोधेनाज्ञानेन १३ ईदृशेविवर्तेसदसतोपिविनोनावसा र्मयेविकारइतितेषाकावारभमाणमात्रत्वमित्याह एतावतेति १४ यथास्वप्रस्वप्नमनसादर्शने नमनसएवान्तस्तनवदिदृष्ट्वचमनएवविकृतभानितनयाबोधात्माग्रहैर्ददृष्टिभिर्भासमानोपिवि कृतइत्यर्थः. १५ इतोपि हेतुतस्त्वाह बोधस्येतिकालाकाशादिवदविकृतमित्यर्थः. पदार्थरूपिः

वितत्वाससाथीकारेणनविक्रि य नात्तमेवनतत्वोपयच्छोत्तरविद्याकारमेनविक्रि यतोतजड
वासेति हि यस्माज्जडस्मसाहृश्येऽन्यन्नविसदृशमित्यर्थः २१ तोहृश्यस्थितिविवर्तवशान्नामोपिसबो
प यथास्थितमविकृतएवास्ते २८ सप्तमभूमिकाविश्रान्तिपर्यंतपरिणामेपरिणतो २४ हृश्यस्य
मनोभावनयैवहृष्टीभावश्चमसोऽयवनतयैवश्लिष्टीभावइत्याह श्लिवाहिकेत्यादिना ३॰ नष्टैःविषा

वासर्योवानेनरनेतहृष्टोपवशाद्भजेत नासाहृश्येहिवोपसंगतेशाके नउक्तचित २२
बोधोहृश्यहृशानेतिश्रामोवापिचत्तोस्थिति सयथास्थितमेवासमनागप्युतितान्यता २६ य
स्थिध्वबोधैकपरिणामेऽहं मोदये बोधबोधांथवाशोध्वत्तिरपस्तमेघवति २४ श्लिति
वाहिकदेहानाविषाणोमेवजायते श्लाधिभौतिकतानेोपोहृढभावनयासया ३॰ श्लाका
शाविशिष्टश्लिष्टभावितेनातिवाहिके श्लाधिभौतिकतामिथ्याजटैरविपिशाचता ३१
श्लोतिरप्रमाणाद्यासाप्रशान्तेपोपशाम्यति तेनमेऽश्लीलिसद्वोधाद्धाय्यनुन्मत्ततोवि
ल ३२ श्लोकेस्वयंपरिज्ञानाद्वासनाविनिवर्तते समेसमनयावुडेकसस्माहिलभावः
ना ३३ वासनाताभवेनेवसंसारउपशाम्यति वासनेवमहावहिःश्वौनकेनपरापुधाः
३४ सुज्ञानानन्ततांपुंसां पयाभ्यासेनभाविता तैर्बोधशाब्यासात्सानाकालेनोपा
शाम्यति ३५ श्लातिवाहिकदेहोयमाधिभौतिकतां यथा नीयतेभावनातद्वद्वोधसत्ता

बोधेनटनायकत्वितायिस्मावनेव ३॰ ३१ भावनाश्रर्यसत्यताचासना ३२ यतस्माद्देहद्वेदेपराः
३यकाः ३४ साधुज्ञानएषुकाउत्सतना ३५ बोधस्वसम्भा अभ्यासहृष्टीकृतास्थितैस्तत्साटतः
श्लातिवाहिकदेहोहंभावनोश्लाहंभाववासनामात्रतानधानीयतइत्यर्थः ३६ भावनानीवाली

कथं जीवपदेनेत्यतः कथं चेत्यमानोदाह चवस्तवदितिउत्पन्नान्द्वाराद्याभासिको स्वभावानिति
रागायुद्धावेनेनात्मनसमनिवर्तनीत्यतिवाहोवासनासेचस्तुदंबोदितिलिंगदेहं घनिवादिकइत्व
तेनत्रसर्वभावानांप्रथमोविकारउत्पत्तिःस्यात्तद्धिमृत्युसचस्त्ववत्कृत्रमयावोधमात्ररूपिणीवुध्या
तेनदास्रातिवादिकोवुद्धिरपिकथंकिंतमाहइतिइतित्वन्याप्यनन्तुअतेननतावत्कस्याविद्वत्स्वत्कृ
टस्यावोधस्वभावव्यतिरेकेणान्यन्निनिरूपयितुंशक्या नस्वादिमादिप्राकस्यस्तुत्यस्वभावान्निवि
घ्यादत्तुत्यघवादिनीयेसूरामपिस्रशविशिष्यात्प्रायेस्वयस्तुन्यत्यादिभिविरोधमाणोभावपवस्या

घवस्तववेदेउत्पत्तिर्बुध्यतेवोधरूपिणी तदातिवादिकीवुद्धिःकथमित्यपिवुध्यते २८ नो
चेतत्यतिवाकार्यंतद्वेद्धिविनिवर्तते भूतोत्मादनसत्त्रस्यप्रतिपत्तपदुंयथा २९ जग
द्दोषकतोवुधावोधयत्नोनावदवस्थितं घस्तंतयविलामेनयावत्स्यापितवुध्यते ४० ॥ उत्तरेत्येका

त्रभावविकारःएवेनउत्पत्तिस्तदुत्पत्तिरपीत्यवस्यादोषाभ्युपगमे निर्विकारभावानवबुध्येवस्यादि
तिनोत्पन्नादिविकारःकस्याविलोनविशिष्टरूपयितुंशक्याइतिकृत्स्रवोधरूपाववतइतिवुद्धेकःक
स्यकोमितिवदेत्किंतदतिवदत्नंकावानत्तुद्धिरन्यास्यादिति स्यापितनतोवुद्धातनइत्यर्थः २८ पुनर
पेवरीत्यानमेपदार्थीपोपनेसर्वमहावाक्यान्यविद्वार्थंवोधनेनसर्वसंदेहग्रंथिभेदनेसमर्थानिश्च
यध्यात्मभूतोन्मारणमेत्रमानउपदादिपदवदनर्थकान्येवश्रवणमात्रवलान्मेसारंनिवर्तयंतीनिक
लेपस्यादित्याहनोचेदितिसत्त्रस्यसत्त्रस्यप्रतिपत्तचघटकेदुफडादिपदेयथानर्थाभवेदितिशेषः २९

वा.
नि. उ.
टी.
१९६

नत्पदार्थशोधनायवाचारंभणन्यायेनप्रथमेजगत्कारणीभूतस्वरूपबोधैकतोबुधानदनेनतत्पदार्थशो
धनायप्रत्यक्विदप्रिसमर्पयोगात्कृक्रमकाश्यमप्रणामितिक्र निदर्शितदिशाप्रसंगाद्द्वयावोद्धा कि
यत्कालंपदार्थद्वयशोधनपरेणभाव्यमित्याह चलेतेति यावत्पदार्थयोरखंडैकरसवाक्यार्थरूपेणा
न्तेनपरिणामेनसाम्यावेडाकारवृत्तिर्निष्पन्नातावत्कालमित्यर्थः ४० ४१ सप्तम्यांयोविशुनिद्रा
ख्यतानयज्ञइत्याह ज्ञानवानितिविरोपयन्दृष्टेर्बाधात्यजन्सर्वत्मानपवपकामत्वात्सर्वदेहि

सर्वासाम्भन्तरेविमिश्रणोनेभातिसम्भावना शीतलोमनिर्मोसांतामेवाश्रितशास्यतो ४१
ज्ञानवान्ज्ञानयज्ञस्थो ध्यानरूपेविरूपयन् जगद्विनिम्नयनिसर्वंपरोगेकदत्तिणः ४२
पतत्परागरवर्षंचवातिवाप्रलयानिले भूतलेप्रज्वलत्यग्निः समामात्तलक्षात्मनि ४३ वै
नृत्यन्तमनसोनिरोधमलमीयुषः स्थितिर्वचसमाधानंविनानान्योपपद्यते ४४
यथावाह्यार्थवत्स्वेनापशाम्यत्यलेमनः ननथाशास्त्रसंदर्भैर्नोपदेशानपोरुषैः ४५

णायस्यतथाविधोभूत्वाजगद्विषंविजित्यजयतिसर्वोत्कर्षेणास्ते ४१ सर्वोत्कर्षमेवसर्वविपद
प्रकंप्यतेनशर्मवर्णायनिपततीति ४२ वज्रसारवेतस्यप्रशांतिस्तावोत्कर्षेसार्थणापितवर्णयति
वेत्तस्यमित्यादिना ४४ शांतिसाधनानामध्येवेत्तस्यशांत्युत्कर्षमाह यथेति ४५ ॥

कों.

सेयमस्मर्वीयत्मा प्रदिनिभावनान्मनोलक्षणस्पन्दणोद्धयस्पन्दप्रथे सर्वमात्मलक्षणोऽनिलेर्विबोधित: सर्वा
श्चैवेतस्यालक्षणोपशिष्टाः सा च रमसादाद्धाकारं ज्ञानात्मना प्रद्युम्नवदिरतस्य शुभ्रमिश्रयोमादायकार:
यश्चलत्स्वपुमश्चैरयत्हादिकल्पनानात्मनोद्भ्रमोद्भूतभौतिकमर्तलक्षणपिंडप्राद: यश्चलत्स्वपुमश्चवद
गादिनावाह्या यर्थवेदनं तत्सर्वं तन्मिश्रिदात्मवत्याविदाह यस्यभावेनैव कचतियथावश्याद्गिमरुताःस्व

मन: स्पन्दस्यसर्वार्थवेत्स्याश्रिविबोधित: सर्वत्मागानिलै: स्पन्दात्मायदिनिभावनात् ४६
वदिरंतस्युमास्युपिंडमाहार्थवेदने इतिरेवतिकवतिहात्मामाशिरिवात्मनि ४७ नरत्ना
गास्वरागाःशिविगदहस्तिभि: विलिरवनिविस्तनाध्नमोद्भूदतयवाके ४८ वेपनेविद्ध्वं
मैनश्रमाडजडभाडमा: सविवर्तनेतरशिला जीवशक्तापतरस्मा: ४९ जीवकाजीर्णश
फरीकोमवाविविहारिणी मोहजालेनवलिता नृत्सरत्यात्मनिस्थिते ५० ब्रनीभूताच
नैवेनविद्धनागगनेगाणि नानापदार्थरूपेणस्फुरतिस्वात्मनात्मनि ५१ ॥

प्रतिबिंबितवस्तुजातेस्वेकरसेनप्रथयनु स्वतएवकवतितदिनिद्धयोरन्वयः ४६ ४७ विस्तनावि
विपंवेविद्यप्राप्ता ४८ प्रालाडभाडोत्तर्गतसर्ववस्तुनाविद्याप्रधीनस्पंदनादपिविद्धिवर्तमाउत्तर
मित्याशयेनाह वेपनेइति जीवशक्त्याप्राणेनप्रापतस्मा: ४९ तत्रचेतुर्विधशरीरलक्षणविद्धि
वेतरमिणीपुजीवशफरीणांमोहजालेनवेधाकत्मास्सरणमित्याह जीवकेति ५० विदेवप्रात्म
निस्वरूपलक्षणगगनेगगनेयनामदाइवसंपर्युपस्थितायनमेनभूरागादिस्नेहोकारेणनानापदार्थ

वा. नि. उ. टी. १६४ तत्रजीवानांतत्स्वभावत्वेपिवासनावैचित्र्याद्देवसंसारदुःखवैचित्र्यंनान्यकृतमित्याह सर्वएवेति । वासनामात्रमेकेनविनाइतरेतेसमाः वासनावैषम्याद्देवगुह्यकपर्णवृक्षादीनाःसंतःविचित्रसर्गानरा कादिभूविभागेषुपतंतीत्यर्थः यतोनजडोपाधिसाम्यात्जडःस्वमनसःप्राणस्पंदेनैवइतस्ततनिवे शितापिवासनात्ममिथ्यात्वेविचित्रमंतरेणाहमंतरित्यर्थः ५१ अतएववासनावज्रपंजरभेदनार्थ मेवनिरंतरंपौरुषप्रयत्नोवर्णनीयस्तनएवपरमपुरुषार्थसिद्धिरित्युपसंहरति आहत्येति

सर्वएवसमाजीवावासनामेकेनतेनच गुह्यकपर्णवृक्षादीनाजडाःस्वमनवेणवः ५२ आहत्य पौरुषबलाभ्यांवर्जितेनैवतेनैवयत्नमुज्झितवासनोबंधं संसारपाशंचनपंजरमंतरंमेवभक्त्याभ्युदेयमभिनाहमसेनभाव्यं ५३ इतिश्रीमद्वाल्मीकीयेनिर्वाणप्र करणेसर्वोपशांतिनामैकपंचाशत्तमःसर्गः ५१ ॥

आदौपुरुषप्रयत्नात्साधनचतुष्टयश्रवणमननादीन्प्राप्यततोध्याननिदिध्यासनाभ्यांतेनैवसामनस्या णामामायथ्याभ्यासेनाथजित्यसंप्रज्ञातसमाधिनावृत्तिक्षयेनविविक्तल्पासंप्रज्ञातसमाध्य भुपवेशाद्देवतजितप्राकरमज्जितवासनोयच्छरणसंसारपाशाच्छेदनपंजरभेजसापूर्णमेवतमः साक्षात्कारेणाभेदाभिमतःपूर्णानंदैकरसब्रह्मात्मनाउद्दयेनयातत्त्वज्ञस्सतेनसंसारोनवर्ति नाभाव्यमित्यर्थः ५३ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेएकपंचाशत्तमःसर्गः ५५ ॐ.

वासनादाकाशेऽस्मिन्स्वभेदैर्वैचित्र्यकल्पितैः इदं बोधघनजीवानां सामग्रीविधिःप्रपंच्यते सर्वेऽपि च समा जीवा
वासनामात्रेणैव भेदं यान्ति जीवानां वासनाचैचित्र्यमात्रेण वैचित्र्यमुक्तं तत्सामग्रीविधेर्न लक्षणैर्निरूप
यितुं शक्यतेत्याशयेन इत्युक्ते रामः पृष्ठदिष्टवैचित्र्यविधिं पृच्छतीतिसंक्षेपः १ १ ३ शुद्धस्ये दुःखादिर
सभेदवासितानां जन्तूनामिव ४ तज्जायान्तु जीवयोगव्याख्यानदर्शितन्यायमालम्ब्य लक्षयतीति क

श्रीवसिष्ठः इमे ये जीवसंघाता दृश्यन्ते देहदृष्टिमन्तः ब्रह्मनामसुरगोरगपदवीचैव विधानकाः
ते सम्प्रजाताः केचित्केचित्संकल्पजागराः केचित्केवलजाग्रत्या स्थिरजाग्रत्स्थिताः
परे २ घनजाग्रत्स्थितास्तान्ये जाग्रत्स्वप्नमानसा तरे क्षीणजागरकाः केचिद्जीवाः सप्तविधाः
स्मृताः ३ रामः एतेषां भगवन्भेदो वाचा यमं मम कथ्यतां जीवानां संप्ररूपाणामन्तरा
णामिवाधिव ४ वसिष्ठः कस्मिंश्चित्प्राक्तने काले कस्मिंश्चिज्जगति क्वचित् केचित्स्वप्नाः
स्थिता देहे जीवा जीवितधर्मिणः ५ येषां स्वप्नमभिपश्यन्तीति तेषां स्वप्नमिदं जगत् विहितेहि
त्यल्पुंथा ते जीवकाः स्वप्नजागराः ६ केचिदेवं प्रशमानायः स्वप्नः स्वयमुत्थितः विषयः सो
ऽयमस्माकं तेषां स्वप्नतया वयं ७ तेषां चिरतया स्वप्नः सन्जाग्रत्त्वमुपागतः स्वप्नजागरको

स्मिंश्चिदित्यादिना देहे जीवितधर्मिणो जीवन्तः सन्तो येऽस्वप्नमभिपश्यन्तीति परेणान्वयः ५ ६ तेषां
स्वप्नमुत्थितेभ्यः सोऽयं स्वप्नानकूर्मवासनोद्भवशाद्स्माकं यदा विषयो भवति तदा वयं तेषां स्वप्न
रा इत्यर्थः उपपादितो ह्ययमर्थः शाकलीलोपाख्याने ७ तेषु स्वप्नजागरकशब्दमुपपादयति तेषा

का नि. ३ टी. १०

तेषां समन्तादवयमिति यदुक्तं तदयुक्तं यतः सर्वं सम्बाधितं तन्नसदीयदेशादि अपचोयदि वा सना
तनानन्त्विते स्थालदेशस्य पवतेषां समन्तद्दुतइति तदेतद्गीतानां अस्माकं तदीयसमनन्तस्यात् न तेन
तेभवतीति च भेवयेन हेतुना सर्वं सर्वत्र विद्यते सर्वं समता यद समता यावा वलं ब्रह्मणः सर्वगस्य स
र्वत्र सर्वे सत्वात् अतो वयं तेषां समन्तरात् तदेतः कारणे वा सनान्तनास्थिता एव तत्त्वमेकमेसामा
युगपदविभ्यक्ता इत्यर्थः ४ अस्मद्देशिकी सर्वत्र सर्वे स्थितिः कालिकी तन्न सेभवति अतीन का१

सर्वत्र सर्वगस्य सर्वं सर्वत्र विद्यते येन सम्भवनं तेषां वयं समन्तरास्थिताः ४ रामउ
वाच येषु कल्पेषु ते ज्ञाताः स्थीयते कल्पकल्पना. यदि नास्त्यकथं तेषां प्रबुद्धानाम
वस्थितिः १० ॥

ल्पेषु वर्तमानवस्त्वस्थित्ययोगाद्न्यथा सर्वकल्पानां योगपद्यापत्त्याभेदाभावप्रसंगादित्याशये
नरामः पृच्छति यस्थितिप्राग्येषु कल्पेषु ते अस्मत्पद सम्प्रदष्टा ते जीवा ज्ञाताः जन्मप्राप्तास्तेषां
कल्पकल्पनाः संहृतदेहैः स्थीयते यदि हीयेते नष्टाः तर्हि एतस्मात्मात्प्रबुद्धानां तेषां पुनरवती
ते कल्पनावस्थितिः सिद्धा तिन्नयतनत्रमान्मबुद्धेन एवं पुस्तिता पिज्ञातारो न भवितव्याकाः ३ रेव
वैकल्प्यस्य. सइतिभाव १० ॥ ॥

गे.

तेजीवाः यदि स्वसत्तायं वात्मके स्वस्वप्नेन स्वज्ञानं देवालभंते तर्हि मुच्यंते तद्वेविनैते न हि पश्यति ये दिन
नप्रलंभते तर्हि न नत्व स्वप्नेवेषसेषामनील इत्याह द्वि विधात्मेवश्चन्य कल्पनाकल्पितानामेवात्म
यात् तद्वेन सिद्यांति स्वकल्पनाया श्रेयं देवोपाख्यानेन्यायेनोपपन्ने त्याशयेन वसिष्ठः स
माधत्ते इदं तिश्चन्या च श ये नीत्यमया हृत्स्वप्नादमवलेख्यमन्यदज्ञानारेदेहोने वकल्पमाया मयि

वसिष्ठः इदमप्रथमं तेते मुच्यंते वा विनिद्रतो प्राप्य संकल्पनो देहो स्वप्ने वा न्यास्त्र्यं त्व
त्व ११ न यथा वान्यश्च पश्यंति जनाः कल्पं च कल्पिते कल्पनाभासनभसो न हि संकटनाभवे
त् १२ संकल्पनात्मकजगज्जीवौघैर्वरकीटकाः स्वप्नजागरकाः प्राज्ञाः शृणु संकल्प
जागरान् १३ कस्मिंश्चित्याक्तनेच कल्पके स्मिंश्चिद्रागनिकवित् श्रुतिद्वालवपर्वातः संक
ल्पकपराः स्थिताः १४ ध्यानाद्दिलदिना वा घनेनाराज्यवशानुगाः संकल्पदाढ्यमापन्ना
गलितायानुभूतयः १५ संकल्पापह्नमेभ्यः नमन्यं चाश्रयंति ते देहे तेषां वपुर्मिमे संक
ल्पकृपः स्थिताः १६ ॥

संस्कारवशादेवप्रत्यभिज्ञेत्यपि दर्शितं ११ संकटता निरवकाशता १२ प्राग्जीवानां निरूपणमुप
सहृत्य द्वितीयानं क्रमपञ्चमनेन भूमिविभि १३ श्रुतिद्वालवः स्वल्पनिद्रा एवं देववत्संकल्पपराः १४ प्र
थमजीवदेवोपाख्यानोक्तभिक्षुवदृध्यानादिलदिना स्थलिताः गलिता प्रागनुभूतिः पूर्वावस्थानुसंधा
नं येषां १५ येषां जीवानां संकल्पपवित्रानुसंधानावनीभूतो जाग्रज्जागराभिमानः तत्र संकल्पिता
देहावास्त्वभिमानान पूर्वापरप्रतिसंधानदृष्टामनन्तमध्ये पामम १६ ॥ ॥

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
१२१

तेषामन्येषामवदाभेदत्वेनेतरदिलक्षणानां तेषामुक्तलक्षणसंकल्पपुरुषाणामेव तत्संकल्पोऽद्य चादित्यर्थः १७ एते जीवाः तेषां संकल्पजीविनेषु केचिद्विशेषिता इति तथा विधामवमादिलोकाः प्रगतरूपाः संकल्पजामवा एव तत्तीया न स्थावरायान्ति भूतानीति १८ तृतीयं संकल्पेन नह दितात्मनो ब्रह्मलोकवत्स्थानादूपादसिन्नकले प्राथमेनावतीर्णाः तत्र शरीराः तस्मिन् जन्मनि समग्रपूर्वककर्माभावात् केवलज्ञानार्थाः प्राग्

संकल्पादेव जायन्ते येषां विश्वनयोऽशतः । तत्रास्त मिलितेषां च ये नाते द्विसंकल्पजाभवाः ॥ १७ ॥
संकल्पजन्माभवाः प्रोक्ता एते संकल्परूपिणः । जीवा जीवितवल्लोकाः श्रूयते केवलमानवान् ॥ १८ ॥
प्राथमेनावतीर्णास्ते ब्रह्मणो हि हितात्मनः । प्रोक्ताः केवलजातीयाः प्राग्जन्मविकाशिनः ॥
भूयो जन्मान्तरं नाप्तास्तत्र एव विरामिणः । कथं ते प्राग्विमायाना कार्यकारणवार्जिताः ॥ २० ॥
तत्र एव कृतात्मानो ब्रह्मस्थावरतां गताः । वनमानव पापोत्का नाप्यन्तर्वनगोचराः ॥ २१ ॥ येषां
प्राग्जन्मसंस्कारबोधितानां च भाविनाः । पश्यन्ति समवज्ञायाजायन्ते प्राभवन्ति ते ॥ २२ ॥

स्वादामव्यालकदाः यत्र ते प्राग्जन्मनि विकासलक्षणसमग्रजन्याः कल्पान्तरीयप्राग्जन्मसंस्कारसमार गुजनने नैवापहीणास्ते तत्कल्पीयसमस्तेतृनाकल्पनादिति भावः १९ तत्र्यानाद भूयइति जन्मान्तरेषु तेषां नरजन्मपरंपरासु गताः कार्येषां जाग्रत्स्वप्नयोः करणसमुच्चयसंचरणशीलाः २० पं चमानूनलक्षयन्ति तदेवेति जाग्रत्स्वप्नाग्र्हस्थाभ्यां वनतो ग्रन्थानिविड्डितोत्तराप्यन्तिर्विशेषणान्तु प्रेषां वराणामपि कदाचिन्मनुष्यभावादिदर्शनमस्त्येवेति गम्यते इति पंचधाभिमाः बद्धजीवाः २१ प्र

अ॰ ... ५२

सप्तमभूमिकारूढायावसमसमाद्याशयेनाह येतिति २३ श्रेयःपरंसप्तेनरोग्रहभूमिकानवरः २४
देवामनेकशामः गणानेद्वितीयादिवस्तुआदर्शनेनदाम्भिको भ्रांतिपरिमेजयनः प्रलेवोधेकर
पद्मनतामागतोसिनेन द्वितीयायभावेनतत्राहमेकात्माप्यसेभवेनद्वयेकाकाभ्यो विमुक्तवपुः
भ्रनयवपूर्णत्वनवनिर्मलमपपूर्णत्वनात्सपर्माणाविविधमंग्राह्यसर्वकत्वनाभ्यः प्रथमिकाधिष्ठानसन्मात्र
शिष्टइत्यर्थः २५ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्र पंचशततमः सर्गः ५ कृष्णद्वापरांतो

येनसंशान्तसंबोधा विश्रान्ताः परमे पदे हीनामानस्त्वभूतस्यसेनैर्योभूमिकां गताः २३ इति
सप्तविदोभेदोजीवानांकथितस्तव सम्पूर्णानामिवसमयात्पूर्णाधाराऽयःपरोभव २४ भ्रांतिप
विमलज्ञानकृतानाभिकोऽनेकोवाद्वैकद्वयपद्यनतामलमागतोसि पूर्णावर्णनिर्मलमपूर्णत्वनया
चतुर्भेनेनद्वयेकाकविमुक्तवपुस्तमाप २५ इतिश्रीमहारामायणेवासिष्ठेमोक्षोपायेनिर्वाणप
करणेजीवसप्तप्रकारवर्णनंनामपंचशततमः सर्गः ५ श्रीरामः कथंकेवलमात्रप्तमका
रामनर्थकं परादिकसत्तिश्रमनागनादिवद्यादपः १ ॥

तुल्यममात्मदृष्टोसृष्टोऽद्वये वोधादम्तंनवजगयथानदिवर्णयंने प्राप्यमेणावनीर्णाप्तेब्रह्मणे
देहनाम्मनः प्रोक्तः केवलज्ञानायोर्योइतिपद्मसंनद्भमुपपवेक्षकृदस्याह्वयस्वप्नप्रसणः प्राप्यमेनजी
वनयावनोवेवीजप्रयोक्तनयोवेसभवात्कामककर्मवासनादिवीजानांजीवभावोपस्कालत्वादि
निरामः प्रोक्तनेकथामिति १ ॥ रामायनमः ॥ ॥

वा नि ३ टी १२

यत्स्वामिदृश्यनेकूटस्थाद्घोकेवलनागराजजीवावतारोऽनसम्भवतीति तन्मूलकजीवानरागान गतस्यावतारतस्योपपन्नेत्त्यामान्तकिमकूटस्थाद्यवस्थितोजगज्जीवोऽभयापलाभमनतरेणोपदेश मयाकानामंडपदेशार्थंप्राप्तमेवजीवजगद्भ्रहार्थंकारकलनाङ्गनिस्मृतीहासपुराणोपकल्पि तेषमववसिष्ठ प्राह अकारणमिव्यादिना १ कारणाभावादेवविहितानि वस्तादितियावत् ३ ४ स्थवन्तयाभिभोगायनस्यदेहादेकर्मादिद्वारासाध्यकस्थितिर्मातप्रवेशपवाच्य कार्यमात्र

वसिष्ठ अकारणमहाबुद्धेनकार्यमुपलभ्यते तत्रात्र केवलमनकश्चिदिह सम्भव
तस्मात्तोऽसम्भवादन्योजीवभेदा सजीवकाः सर्वेनसम्भवन्त्येवकारणाभावविहिताः ३
नेदृप्रज्ञायनेकिञ्चिनदृकिञ्चनचश्यति उपदेश्योपदेशार्थंशास्त्रार्थकल्पनादृते ४
श्रीराम कः करोति शरीराणि मनोबुद्ध्यादिचेतने कोमोहयतिभूतानि [illegible] ५
वसिष्ठ नकश्चित्कुरुते शरीराणि कदाचन नमोहयतिभू
तानिकश्चिदेवकदाचन ६ [struck-through text]

साम्यकर्तृकत्वनियमात्तत्र वनीवशविद्युपविधेयोऽभोमोहदर्शनात् तथाचव्यामोहव्यामोहकोवे तनावन्योजीवस्यरागादिर्गादिरूनियुक्तिप्रमासपाद्वीकार्याववेतिपुनःराम प्राह तेनकः करोती ति ५ अवेनाभावयकोयदिशरीरादिकर्तानाव्यामोहकभावश्चसम्भवइतिश्रुतिनियुक्तिसिद्धस्यान वाचारम्भणश्रुत्यानन्तमस्यादिश्रुतिभिश्चतस्याहतत्वेनेन्द्रियप्रतिभासमात्रस्यकूटस्थाद्येनापि

केमलेयथाकर्षोदितयानरंगनयास्तान्मनिस्थिते ७ ननु बाह्यार्थसकथमांतरविदात्मनिविवर्त यांताव्याग्रयमाशङ्क्याह बाह्यमिति आन्तरावोद्दत्रापद्द्दयादेवान्तरेवबाह्यवद्वेति ८ बीजाद्रुमःव हिरेवोदेतीतिविषमोदृष्टान्त इत्याशंकासमन्तमाह बोधेति यथाबाह्ये नहदितस्यापसेनरेव स्थितेस्यान्तबहिर्हि विस्मितिरिति तत्राहबोधस्येति ९ बस्तुनस्तविदस्तनोनरेनवाह्यकिंवनेते

प्रनाधेनावभासात्मा बोधस्त्रात्मनि संस्थितः नानापदार्थरूपेण कस्मादिति तथाघ्या ॥
कासेनविहितेकि विहीयः स्फुरतिबाह्यवत् उदेतिबोधहृदयाद्वीजादिवबहुद्रुमः ८
बोधस्यान्तर्हिविस्थितमेवबहिरुदेति स्तम्भस्यान्तर्यथाशालभंजिकाप्रकटीकृता ९
सबाह्याभ्यंतरात्मैक मननेदेशकलनः बोधामोदप्रसरणं जगदेवमनुज्ञाता १०
अयमेवपरोलोको भाव्यतांवासनादयः शाम्यतोपरलोकस्य काकिलात्मोतिवा
सनाः ११ देशकालक्रियालोकरूपविज्ञानमसत्पदं देशकालादिशब्दार्थरहितेन
:मोदवदोनरवाः

तदेतदेवाह्योभयविधजगत्कल्पनेत्याह सबाह्येति १० नन्वेवं चेज्जगत्कल्पनान्तर्हिं इहलोकादिः परलोको विरोदिमार्गगम्याह देककथप्रसिद्धइतिवेमाह शान्तादिवासनाप्रवाहवशादेववासनाहयेनसर्वोपिसन्ममात्रतयान्यतसन्निहितपवेत्याशयेनाह अयमेवेति शाम्यतोविदरयेपरलोकात्मनाइदेवस्थितमात्मानं नहरन्नादिवासनाःसामान्यो तीत्यर्थः ११ ननुप्रत्यगात्मेः

यदिन स्वप्नेन हिरण्यमननामपि प्रपंचाप्लापमात्रेणात्मसिन्द्रादेर्ज्ञातेनानवोपगमितित्राह यदेहनि १३ १४ तद्दर्शितस्तर्हिकीदृशीजगत्स्थितिरित्यत्राह चलदिति १५ तेषामसमाहितदृष्टिःकीदृशीत्यत स्वरूपावकीदृशीतामुक्तोपपादनायपूर्वोक्तोदृष्टिमाह कारणेति १६ तत्रपूर्वोक्तोक्तेनोपपादयति यदीति ज्ञानेनस्थितानत्राह कार्यमेवेति ज्ञेऽलब्धतिरिक्तवस्तुनरादर्शनात्रका

परेपद्विदामेवतस्मिन्नोपगतिर्भवेत् दृष्टणेतस्य दृश्यानामेवान्येषामितरार्थव ५ येवेतर
स्यभीरसत्ताग्रन्तमाश्रिताः पश्यन्तितेनमालोकनकदाचनकेवन १४ चलदृश्यावि
घातनतभूतज्ञानस्युपुमा जगद्दृष्टिरियेत्सद्वारीरावयवोपम कारणाभावतः स्व
ष्टिनोदितानवस्थामपि यादृशोकारणावास्यामादृश्भवतिकार्यके १६ यदिस्यात्का
रणोकार्येस्थितेकारणानास्यका कार्यमेवोपलभ्यतसद्यमवेदनात् सौम्यस्वातयथामो
येकुम्भेविनोस्य स्थिताः अखण्डसेभवतोभेत्तयाच्चिन्नाद्यस्तया १८ सर्वोनेवामलेखल
पिण्डकारवस्थित नानाभाडात्महेमैवपयोतस्थितत्रपके १७ स्वप्रकालेस्वप्नावजातयुष्मापि

र्वस्वयणामन्तरस्तीप्सुः । जगदीर्णमपिदृश्येतेनेनोपपाद्यति सौम्यस्येति १८ स्वतंत्रमात्रानाभोदात्मप्येकेस्वमिषु रवद्गलस्थितेयथाद्धमोलकस्य ऊर्ध्वाद्रिःपक्हेमत्वायातिमे पिण्डावस्थायामपिकार्येणऊर्ध्वादिस्थास्यादितिभावः १९ यथापिण्डकालेघटः पिण्डएवसत्कोलेवपिण्डोघट एवेति यथस्थितेमृत्केसर्वेविषयेषु यस्यापि स्वप्नकालेजाग्रत्स्वप्नएवजाग्रत्कालेतिस्वप्नोजाग्रदेवेति यथवस्थि

आत्मकालेपि जाग्रच्चिन्मात्रतयापर्यालोचितस्वप्नतल्पतमेवेति सेवविद्यः स्वैः शरीरावयवोपम मेयमुपपादितेन्दुपंसरत्नात्मक ज्ञानेनस्वाधिसमूलेवावमाह चिन्मात्रतयेति २१ गतेवर्षाकालेः शुद्धाःपीठवेपंसकारणनीहारभावमपिययाविमुंचतिनहृदिस्थैः २१ आम्यग्रहेऽहंकारस्तत्र हितवरमसाहात्काशहन्निसदितेवा २३ सेसूक्ष्मप्रमानास्पर्शोदिनाग्रनुभूयमानेव २४ २५ पिंडवे

चिन्मात्रतयाशुद्धेस्मृगतृष्णोवुवत्स्थिते जाग्रत्स्वप्नमायानिविचालविकलीकृते २१ स मयज्ञानेनभूतानिहासस्वदेहनपासह पीठवेपेविमुंचेनिगानकालइवांबुदः २२ यथागलित मारवोज्ञनोगगनतामियात् तथासत्यावबोधेनमायामेत्मात्मपरेजगत् २३ शुभदश्रवदा ल्लूनामृगतृष्णोवुव सत्तथा पुरःसेसूक्ष्मप्रमानेववोधाङ्कलतिरूपता २४ यथादीपाः तैललीनेस्तुवर्णोत्तमस्थिते एकतोयातिविज्ञानेनतथाभुवनविभ्रमः २५ बोधेनतनुता मेतिपिंडवेपोजगत्त्रये पिशाचबुद्धिःसदनेवोधितस्ययथाशिशोः २६ बोधस्यानेनरूपस्य स्वयमेवात्मनात्मनि जगच्चित्रमादितामाता पिंडवेप किलात्मकः २७ बोधाबोधेनमेषदं जगच्चित्रमिवोदितेनदेवास्तंगतेबोधात्पिंडवेपस्यचकोलिता २८ ॥

यःसुतोयाकारग्रहः तत्त्वतोऽक्रमाद्विलये २९ प्रपंचविलयोनजलकादिन्यविलयवत्त्रिमिमायाया दृष्टेतिकिंतन्मुक्तिरूपवदसत्यतियोगीकत्वाद्पुनरागामीत्याशयेनाह बोधस्येति श्रेनास्त्रिविध परिच्छेदाःरूपालयाकारभेदाश्रुनविधेनयस्मात्थाविधस्यबोधस्यसाहितिनःस्वयमेवनिर्निमित्तमेव जगत्त्रनहिकल्पके चिनेचनदायत्तानेवेतित्रिरूपताभाता अत्रास्मिन्बोधे २७ तथाबान्तनजगच्चित्र

पतेनजाग्रदेवस्वप्नकालेस्थौल्यविहायसूक्ष्मरूपवतीयेति स्वप्नानिरेवविराभ्यामाह तनयाजाग्रतामिव गकृतीत्यादीसन्याग्रेतन्मिदमित्याह स हातीनाडिना २९ नीनापञ्चमी २ रस भावाया चलच २ पेलवमात्मकता २१ ज्ञानस्वलत्प्रत्याहपिनस्वविषयेषुना हरइत्यवायोगाहकेति यदिलसहस्यापि विषया स्वदेहेन मर्तिस्वप्नमनाग्नेषस्वरूपिस्वभावेननघाधानिधानात्मनोमेहृत्तमहसंघाभुक्तः सभावे

माहापितिपिडकाविन्याजाग्रत्स्वमावबोधन परापिवलनामेमिहिस्ट्तमिवाग्निना १९ यथा स्थितेवोधववनतामिवाकृति विनिवेदशाकालाभ्यातोविनिर्मायहैमवत् २ जाग्रत्येवविषयेणस्वप्नाभेपलवेस्थिते सौषुप्तोशरत्कालइवेतिनतनोरस २१ प्रवापेवल्लनोयानाद्द पपलत्वमःस्थिताग्रपि स्वप्नश्ववपरिशाताननसदेतविवेकिन. २१ क्कविलस्ताम्यविप्राणि केन द्विविधविदने स्वप्नमग्नाग्रौविकाभ्रानाभ्रान्तमनोभवेत २३ विनमाग्नभीतिमात्रस्वप्नमाजाग्रति स्थिते जगतीहपदार्थेभ्यःसम्यग्बुद्धिर्निवर्तते २४ कस्यस्वरेतग्रसत्यानिकथामेवमहाम्मने स्न गन्हमानलानीवहृष्यान्यपिवरस्थिते २५ सम्यग्बुद्धौविलीनायनगम्यस्यतिशानधी गौ जाल्पदीपाग्नु जालाभमपिडाताविवात्मके २६ ॥

येतेस्वर्थे २२ जगतिचित्रमात्रस्वपमेस्वप्रमात्रात्मनिस्थितेसतिरहस्त्वच्छेदनादिपदार्थेभ्यः सम्यगबुद्धिर्निवर्तते २४ ग्रसत्यान्यपिभोगपानितस्यस्वदेना तान्हकेसेयानि बोधेपवकाव कथयास्वदनइत्यर्थः स जालेवालायेभेग्रधिष्ठस्वदीपाग्नुजालास्याभेव श्र काशात्रूपमपि ग्रपिग्रनकमेवावरात्मकेपश्यति २८

श्रमएवविभ्रमाद्यात्मनः साम्रस्वक्तेदनादेः स्वदन्भावज्ञात्रनः पुरुषस्य स्वत्वमेवपरिज्ञानात्तस्मान्निवर्त्तेइतिप्रसिद्धमित्यर्थः ३१ स्वप्नेहेमउपादानेकेनाभिगम्यते ३८ ३९ रसनिवृत्तावसोकथमास्ते तदाह नीरसइति नीरसोनिःस्वरोवेधादिषुवीतरागोविषयेषु ४० ४१ प्रज्ञातिरूपेकृत्स्नेजग

ज्ञात्रतोवस्तुतः शून्यात्मविज्ञानान्निवर्तते चित्तधर्मात्मनोभ्रांतिरूपास्वादनभावना ३२
यदवस्तितिविज्ञानेतत्रोपादेयतः कृतः केनस्वप्नेपरिज्ञायस्वप्नेहेमाभिगम्यते ३८ स्व
प्नादिवद्विज्ञानाद्रसोहृद्यान्निवर्तते इहहृदयपद्मात्सोयग्रंथिच्छेदः प्रवर्तते ३९ नी
रसः शांत • इतिमनसोनिर्वाणारंकृतिःकृती: वीतरागोनिरायासः शांतस्तिष्ठ
तिबुद्धधीः ४० रसेनीरसतोयातेवासनाप्रविलीयते शिलायांप्रविलीनायांप्र
दीपस्योद्भावोयथा ४१ वोधाद्रीपांशुजालाभमचनंव्योमहृद्रूपते भ्रांतिरूपेजगत्
कृत्स्नेगोपर्वनगरेयथा ४२ नैवात्मानंनचाकाशेनशून्यंनववेदने प्रत्येनपरिज्ञा
मेनपश्यन्पश्यतितत्पदं ४३ यज्ञनात्मानशून्यंचनगेजगन्मालनानच नविज्ञदृपेण
दृष्टश्रीःसर्वेचास्तियथास्थिते ४४ भूम्यादिनासंबुद्धांतानादस्तसुपागता सम
शून्येवसुपज्ञासंस्थितापिनविद्यते ४५ ॥

त. नमवोधात्द्वीपांशुजालवत्प्रकाशेकारसं यघनेसव्योमतत्वंरूपणते ४२ सप्तमभूमिकास्थितिलक्षणेनात्मतत्परिणामेनतत्किंरूपंभवतितदाह नैवेति पदेपश्यतनः ४३ ४४ अर्थः पिंड

४६ ४७ यस्मात्कारणात्तत्त्वज्ञो बन्धविषयग्राहिणो नद्दाधारणो भुवनानो लदाधारस्य गगनस्य विहारस्थानानां गिरिविराणां तन्मायनामो कारणात्तो व्यपरे उपादानकारणे परमसत्त्वाने मूला ज्ञानमेवनान्यत् अतः कारणात् तस्मिन्मूलाज्ञाने ज्ञानेन गलिते सति इदं तनुभुवनादि सकले जगत् अद्यदृश्य विद्यमानमपि विगलति अप्रसङ्गवतीत्यर्थः एवंरीत्या गलितविकल्पो योगीस्व

भवमेकसमाधानसौम्यात्माकाशनिर्मलः निष्प्रपञ्चगमासंगः स्थितवत्याप्यसन्समः ४८
अस्तंगतमनामौनी निरोधपदवीं गतः तीर्णः संसारजलधेः कर्मणामतमागतः ४९
तनुभुवनगगनगिरिविरणकारणपरे परमसत्त्वाने विगलितगलितेतस्मिन्सकल
मिदं विद्यमानमपि ५० महारामायणे निर्वाणप्रकरणे विश्रान्तियोगोपदेशः स
र्गः ५१ श्रीरामः बोधो जगदिवाभाति गुनेधनक्रमेणारे तत्क्रमेणक्रमं ब्रूहि भूयो
भेदनिकृत्तये २ वसिष्ठः हृदस्यैव विमूढस्य यद्दृष्टोनन्यचेतसि यत्र दृष्टो न नष्टिं
भवत्यल्पतरस्मृतेः ३ ॥

वृषसारमयः सन्वरमङ्गामात् तेन ज्ञानेदं नतत्रो निरावकलाभ्
मानेदस्वभावस्तित्हृदीत्यर्थः ४९ इतिश्री तात्प निर्वाण उत्त एव पंचाशत्तमः सर्गः ५० इद
तार्किकनवीनास्वकल्पनानाथरवेडने श्रुतिबोधजनगडावः कूटस्थस्य समर्थने बोधः कूटस्थविद
त्मावेन श्रीमणप्रकारेणतत्क्रमेवाज्ञानरकल्पनाभेदखेडनेः समर्थनक्रमेणभूयो ब्रूहि १ वि
हारमानोमगज्ञावोधमनिवर्त्तनीयपदस्यार्थस्य समर्थनाय प्रथमं हृदस्यैव सिपत्तमवले वाहु
स्यनयस्यतिरेकाऽविपाधिपितिकनेनसाद्योयेति हृदस्यैवे तिविमूढस्य ज्ञानस्यात्मनः हृदस्य

विहृत्य विदुषो ज्ञाप्यज्ञातृज्ञानस्य साक्षित्वेन यावेलक्षणपदार्थानादर्पितमहं त्वत्तो युष्मद्वयमपि सर्वभेदनिराकरणात्मन्यविष्ठापयेनाह भवद्यदिति दृष्टेनैव सकलविषयेषु सन्निकृष्टमपि निषिद्धं वस्तु अभ्युपगतज्ञानपूर्वकमिति ३ सुकृतवति मयापि सर्वशास्त्रोपदेशेन व्यवस्थापन गुरुरेव प्रवर्णादौ नियमयति इत्याशयेनाह भावेति भावशिष्टस्यानुग्रहलक्षणं ४ अविद्यानप्रसिद्धे त्वयि तमपेत्याह इयमिति ५ कथं तर्हि शास्त्रोपदेशानन्तरं लाभादिसिद्धिरत्राह उपदिशेयेति ६ उपदेशफलसिद्धिकाले नियंत्रणानि निःशेषेण निवर्तन्ते ततोपि तन्मये त्वया श्रेयेना

भक्तः पशुपतिशास्त्रार्थमेव सर्वोपरात्मिते नहि शिविषयेषु स्वत्वं पशुपतिक रोति तत ३ भवाङ्गानि निवेशसंस्कारगार्थिकमनागुलिः भूत्वोपदेशानमिमे शृणु श्रवणभूषणे ४ इयेतस्य प्रभुत्वं जातिनैव विधिनिर्वाच्यते वस्तुतो विघटने तत्त्वानापनयाद्यपायः ५ उपदेशेपदेशार्थमेनो मद्‌बोधतः सन्मानमिवदर्शनावदाश्रित्य सूयताम् इदं ६ कृतपर्यायं चेतनविकल्पानुदाहरन् नेदमेवानवाप्तानि स्वयं तत्त्वमिवोधतः ७ यदिदं दृश्यते किं विज्ञानगतावरणेनाम सर्वं सर्वप्रकारा त्वं कल्पनेनानुदिनवति ८ ग्रस्यभावविभागात्मा नाशे वस्तुपमवाप्ति विज्ञानाविज्ञानावस्थेऽद्भुतस्यास्तित्विद्वयः ९ ॥

६ कृतइति अनुदाहरन् अनुलिखन् ७ इत्येविवर्त [illegible] परमतं भवपर्यवसितेऽदर्शनपदेशात् वेषुदोषानिवर्त्तः सत्यस्यैव प्रपंचस्य समनिशात्तोऽन्यायेन वस्त्वभेदमभ्युपगम्यतां पदेवस्त्रेणाभ्रान्तैरदानिःस्पादितिनिदोषावलम्बनगतो नस्मरन प्रतिमानीते यदिदमिति ८ प्रतिज्ञातेसाधयतिग्रस्येति ग्रसनागतोभावानाभूतावयवानां विभागोविघ्नघटनादात्मनाशो नोपविमर्शो ब्रवीति सावयवत्वात् हिसाद्यविदिगतमलस्य विज्ञानाविज्ञानापृथक्कृत्याहृतस्वदयालोकप्रसिद्धास्तितद्विदित्यर्थः ९

वा
नि. उ.
टी.
१२६

प्रत्यनाशः कोदोषस्तत्राह एवमिति शास्त्रादपवर्गबोधेस्तत्राशाच्चपुरुषादिदुःखनाशो प्रत्यक्षविनाप्रसं
गेषु तत्त्वमनेनानन्तसिद्धमिति पृथग्भ्यः एषः कुतस्तावयविनो विमर्दो प्रसादात्सिलेवनसिद्धमिति नचार्वा
विटकवत्संनिवेशवच्च प्रत्यक्षेणादित्यादवयवकं संभवतीत्यर्थः ९ ननु माभूच्चिदात्मा जडजगदवयव
क. जडानामेव भूम्यादिभूतानां कायाकारपरिणतानां मदशक्तिवच्चैतन्यं
धर्मोऽस्तीति चार्वाक. पदशुम्भापरूपयति मदशक्तिरिवेति प्रसिद्धोस्तिकोऽपि नास्तिप्रतिप्रसान्य
निवाचाकेषा [illegible] साधयितेन शक्यमिति यावत् ८

एवंस्थिते इष्टनाशेऽव्रत्प्राप्तमयमतः नानेन तेन वा सिद्धेन्नैवैव संभवत्यले ९ मदशक्ति
विज्ञानमिति देहः नास्मास्तु सिद्ध्यति देहो विज्ञानतोऽस्माकं सम्प्रवर्तनेन. ११ नहृष्णले
वचदृश्यश्रीसेवनात्ववनेवच इत्थंभवेन्मम्भविनेकृतेनशास्त्रिचनान्यथा १२ ॥

नः प्रत्यक्षं प्रमाणिकानामनेनदेहो विज्ञानाधीनसिद्धिकत्वात्प्रदेहवत्तानिकोनभवति नहिविज्ञा
नातिरेकेण देहसत्तासाधकमस्ति नचासिद्धे [illegible] देहे मदशक्तिवद्
विज्ञानमुत्पन्नमर्हतीति भावः ११ किंचजन्मनो जन्मभेदेऽनुमानेनदृष्टपनाशाच्छ्रुतिप्रणीतवर्णाश्रमशोका
त्मान शास्त्रसिद्धो भेदेऽशनिधोषिने ... समस्तधर्माभावान्नात्मसिद्धिः पुरुष
सफलेषु सामान्याभावेनाह नहृष्णलेवेति यत्र पुनः पुनर्न्नेऽनुद्भवेनीदृश्यश्रीः सेवनं अन्यथा वचनेनोत्पत्ति
वचनीयाद्यविद्यामात्रे इत्थंसत्यवविषयानन्दायशास्त्रेकृतेनसफलंभवेदन्यथासम्यक्प्रतिष्ठानैष्फ
ल्यात्पापलाद्यर्थमेवस्यादित्यर्थः १२ ॥ ॥ ओ.
११

प्रलयेन छायाः भुवनस्य स्थितेः पुनः सृष्ट्यनुरूपत्वात् सैवान्यैवेत्यनिर्धार्यत्वादप्यनिर्वचनीयैव तेनेत्याह सैवेतीत्याहिना यावत् सैव पुनरन्यजनेनेतीत्यसमुल्लेखसभावपि तमपाको अनुभूतानुगाः अनुभवानुसारित्वादयेनानुभवविरुद्धमपाक्षिपि सहास हेत्वर्थः १३ अनुभवानागेऽप्येव स्फुटयति सैवेति सामस्त्येनैव प्रलये व्योम तथा प्रसृतं भावेनासीदित्यसत् यतः सामस्त्येनैवामस्तं साकथं व्योमसंस्थाविसान यथा एवंविधस्या घन्वे वचनस्य येना वामनानेवेति प्रलयवादोच्छेदः स्यादित्यर्थः १४ एवं सर्वोपिमल

सैवेतीमसमुल्लेखैकरूपे नष्टमेसेभवः तद्रूपान्ते निपुणं स्यादनुभूतानुगा वयं १३ सैव व्योम
तथैवासीदित्यसत्त्वमेव सा कथं तथैव व्योमसंस्थावे त्राशी नर्दिनसा यदा १४ कार्यकारण
योरेकरूपत्वे यदा तदा कार्यकारणाभावादेकमेवास्मदागमः १५ शून्यानमुपल
भावे यद्गतेन सम्मेवनत्न प्रन्पत्सर्वं भवेदाशाः कीदृशाः कि लक्षणा १६ न हि भूयस्तदुन्यत्र
मिमा तिथप्रत्ययितिकः न ह्यन्यवर्त्यते नदे पुनरन्यत्ययते ते १७

यावस्थायामपि तत्त्वन्यायेन प्रसक्तो प्रलयावस्थायाद्वाक्तानां कार्यस्य सर्गे सैव कापि भेदः कूटस्थवादापत्तिरित्याह कार्येति प्रसद आराम्भसिद्धान्तः स्यादित्यर्थः १५ यद्यस्तद्रूपले भवेतनमपि शून्यसंगते न ग्रहमेव सदा उपलब्धिकाले पृथग्भुपगमात् प्रसज्यापत्तिविरहितेनाह यद्यन्यत्र होलोके भवेत्तर्हि स कीदृशः कलक्षणा न चोपलभलामह सम्यग्नहि भवति न ह्याज्ञानामपिसम्भवउपलम्भदर्शनादनहृतासिद्धेः १६ भूय. सम्बन्यमितिदर्शनात्म्यनुपस्थापि सर्वकल्प्यत इति चेदेवं देनापृथक्त्व पूपपन्ने प्रत्यभिज्ञादेरदर्शनात्तथैवमित्याह नहीमिति प्रत्ययेतिप्रत्यभिज्ञानाति प्रत्ययते लोटि पदवर्णान्यपक्षात्समः १७

नन्वयथैकस्मिन्नेव नतो मध्यमध्येकोटरस्के यथानादिवित्रिभेदे यास्तु लाङ्कुरादेरुत्पैककलाजाता
दितत्कार्याएयभिधेते यवगुल्मादिविकारभेदे पुष्पफलपत्रपुनरङ्कुरश्च भुवनाधेव तेवकिंनस्यादि
तिचेत्तत्राह मध्येइति उत्पत्तेमूलफलानि प्रादिपदात्कालोपयुक्तानिदारकस्कंधपत्रपुष्पादयश्चपे
श्चपवालेषुकिंकाघनुगताङ्कुरादेरभिव्यक्तिर्न्वीजस्यैवात्वेडातत्रास्तीतिसर्वैकाहष्टा
गतावादेःपृथक्कालासिद्धेःकार्यकारणतोद्भेदःस्यादित्यर्थः १८ हष्टांतेनउक्तंकार्यकारणतोद्भेदे
दार्ष्टान्तिकेदर्शयति देशेति यदिमूलपत्रादिदेशकालक्रियात्मकमेकंमन्यसेतदेवबीजे मभ्युप

मध्येमध्येयद्धुरस्येफलायवय्यवेककः प्रादेर्बीजसमाप्तिकार्यकारणताक्रमः १८
देशकालक्रियात्मैकं यथाङ्कुरमिहस्थिते बीजमेवैकक्रमोनोघटःपटकार्यवत् १९ नै
सर्वदर्शनसिद्धांतेनास्तिभेदोनवस्तुनि परमार्थमयेनेनविवादेनोक्तिमत्तनः २० ॥

गमेत्ततर्हितत्र एकंस्वरूपमेवैकं कर्मक्रियात्मकलेनस्वतन्त्रत्वावियोगेनकिंचित्कुर्यात असमर्थत्वात्
नहिघटःपटकार्यासमर्थस्तत्करोतीत्यर्थः अथवातदनुगतेबीजदेशात्मककालात्मकक्रिया
त्मकंवा एकस्वभावंवाच्यं नह्येकंनानास्वभावंभवतिस्वभावभेदेएकत्वानुपपत्तेः तथाचयदिदे
शैकस्वभावंतर्हिकालकार्यनकुर्यात नहिघटस्वभावंवस्तुपटकार्यकृद्दृष्टमित्यर्थः १९ नाना
स्वभावमेकंवस्त्विति वदन्सर्वदर्शनसिद्धान्तानिति निर्लेपवनादेतेनुक्तःस्यादित्याशयेनाह सर्वेति
वस्तुकार्यभेदःसर्वदर्शनसिद्धांतेनास्तिपरमार्थमयेवस्तुनिवस्तुस्वभावोपिभेदोनानात्वेनास्ति

परिशेषादेकस्वभावत्वेन चिन्मात्रभावोपजीव्यस्यैकस्य परिशेषः सिद्ध इत्याह इदमिति सर्वकल्पनानाम नुभूतिप्रमाणसारमात्मस्वभावापलापायोगेन परिशेषात् तद्स्वभावस्यैव ज्ञानादिति भावः २१ तद्‌ यथा दर्शनेन निजानीते यथेनत् दिति २२ अतएवादि सर्वभेदप्रलयेप्यविपरिलुप्तोऽनुभवात्मैवावशिष्यः

इदं ज्ञानमनाद्यन्तेन रूपत्वाद्धि चावृत । कोमाभेवोघनामात्रमनुभूतिप्रमाणतः २१ यथेन । मानुभूतेस्मयथेनतदनुभूयते यथेनत्क्रिया मानिनहिदेकक्षानेक्रमात् २२ महाकल्पा न्तः अहे सर्वस्मिन्नृद्धपमद्भुते ग्रामहादेवपर्यन्तसमनोवृद्धिकर्मणि २३ कोमन्यपिशा मयानेकालेपकलितस्थिते वायावपिस्वपगतेतेनस्वत्वेनमस्थिते २४ तमस्यपिग तेध्वंसवायोहोस्यविरहते भूतमेनमनुप्रामेसर्वशब्दार्थसंचये शिष्यते शान्तबोधा त्मसदखण्डबाधवर्जिते अनादिनिधनसौम्यं किमप्यमलमव्ययं २६ अवाच्यमनसोऽभिव्य क्तमतीन्द्रियमनामकं सर्वभूतात्मकंशून्यमसदसत्परंपदं २७ तत्रवायुर्नवाकाशोन वृष्यादिनशून्यकं नकिंचिदपिसर्वात्माकिमप्यनन्यत्वेनभः २८ तद्धिदानन्यदक्षेनत त्क्षेनानुभूयते अन्याकेवलमाम्नातेरागमैरेववर्ण्यते २९ नकालोनमनोनाम्नाम समासनदेशादिकं नमध्यमेतयोर्नान्तेनबोधोनाप्यबोधिते ३० ॥

तदस्मात् महाकल्पान्त इति पंचभिः २३ २४ २५ २६ २७ परिशिष्टवाच्यादिस्वरूपमेव किंनस्या मत्राह नहीति २८ इदानीमपि तद्धि तदनुभवसिद्धमित्याह नहीदेति २९ तत्रकालः स्वभावोनि

बा
नि-उ.
टी
१२६
१७८

नयद्दाम्नविहोविदुर्विमाग्रामवनयोदाहरति किमपीति चतुर्थोदेयवाम ३१ यथामितेर्थाः श्रुत्न
तुसार्थगुभवमाश्रित्यगुरुः प्रतिषिद्धाइति सर्वरत्नभित्रुप्रतिषेधात्तथास्थिताः यथास्तएवमयाय
तिषिद्धः ३२ तर्हिसदेवसोमेदमग्रआसीदित्यादिसत्कार्यवाद श्रुतीनांकोभिप्रायस्तमाह यथा
स्थितमिति ब्रह्मसभावस्थितिरेवाविकल्पितानाजगतोपिमनेत्याशयस्तामितिभावः ३३ घन

विमथ्यवनदत्यक्तेषु अतेबोधपारगैः दृष्टोतसेमारविसैरः पराभूमिमुपागतैः ३४ प्रतिषि
द्धामयेतेतम्नयोर्थाः सर्वज्ञेनस्थिताः ग्रात्मावुअपरिक्षेयाः सोम्याभावरिवोमेघः ३५ य
थास्थितेस्थिताः सर्वेभावास्तत्रयथातथा प्रवृत्तीर्लोमहात्मभिर्विविधा शास्त्रभेदि
काः ३६ एवंतत्रस्थिताः सर्वेभावा एवं चनास्थिताः आत्मैवात्मैवसर्वात्मनदेवनतदेवच
पदेयथैतत्सर्वात्मसर्वार्थापरिवर्जितं यथातत्रवपश्येमितंत्रैकपरिणामिनः ३७ सर्व
सर्वात्मकंचैवसर्वार्थास्हितंपदं सर्वार्थपरिपूर्णचतदार्थपरिहृत्यते नचैतावन्महाबु
द्धेसर्वार्थोपशमात्मकं नसमस्त्रात्मनत्रसंशयोत्रनिदर्शनं ३७ ॥

एवमेरत्नानेत्यादिश्रुतीनांसदेवसोम्येत्यादिश्रुतीनांचाविरोधेनैकमेवाद्वयम्याप्यद्वयदिष्यतइ
त्याद्वैधनाह एवमिति श्रुत्वाणिशिलायाग्रुत्रिकाभेदानामिवयुगभिनात्तेश्चकायाश्च सिमात्मी
तुभयस्यास्थितिपदर्शनेनप्रसिद्धमित्याह पदर्शिति ३४ एतावत्यास्थितिसमाधिकालपर्यंतेसंश
योत्रसमस्तानाशुत्पत्तोनिदर्शनलिंगेछित्वेतसर्वसंशयइति श्रुतेनिश्चितमनसैशयानभावात्

वृत्तिमाः १

उ. १२६ ३६

निराभासेसर्वंस्वरूपाभासनिर्गलीपवे स्वाभासेवारमसाक्षात्कारे ३८ हेमपिंडोनः रूपकाणांस्वरूपमुरा
णोजालकेसमस्तइवकल्पनयाप्रस्ति ३९ नहिंकिरूपकवद्वेदेमापित्तगम्यते नेत्याह हेमपिं
डादिति नानारूपकाद्दिनियावत ४० यद्यपत्रूतेसमोवभियोनेनयापिसमस्तूत्ताद्वियते एवमा

यःप्रयुक्तोनिराभासेपरमाभासमागात सकोन्तःकरणाचोनसेसभावेसपश्यति ३८
प्रपंचतमस्तमित्यादित्रिकालगमनागमः तत्रान्तिहेमपिंडोनविवद्रूपकजालकं ३९
हेमपिंडयथाभांडजालेनानोपलभ्यते तथानलभ्यतेभिन्नेपरमार्थवनाजगत ४०
सर्वेदेवर्हिभिन्नात्मास्वोपभूत्योपलंभकः सजगद्रूतमेवेदं हेमवागदहूपकं ४१ ति
लेदेशादिसाहाय्यदेशकालक्रियात्मकं यथास्थितमिदं तत्रसर्वमस्तिनचास्तिव
यथाम्भोधिसमेतोयविचित्रविचित्रकृतीहते भागदुच्छेदमृदःपिंडेतथैवहेमलगाश्रिते ४२
तथैनदद्दनोभिन्नेनाभिन्नेनास्तिचास्तिच निस्पन्दमयमेवाश्रुशांतेशान्तमिदंतथा ४४
पूर्तिनिर्वाणमवभानीयेत्रिजगत्कालमंजिका विरमसस्वरूपेणमितानुग्रमाणादात्मणि ४५

हसर्वदेवेति प्रागेदरूपकमिवानूनमित्यर्थः ४० देशादिसाहाय्यानामर्थः सहास्तिनिमित्तैर्नीतिरूपा
क्रियादिभिःस्थितः ४२ ४३ तथैवभेदादिना दुर्निरूपस्वभावमनूनंप्रमाणाश्रितमित्याह तथैमि
नस्तसानेनशांतेप्रमाणाश्रानात्मनेवस्थित ४४ पूर्तिनिर्वाणादिक्जन्नीगांस्वरसस्यस्वसादिग्यः

बा॰ नि ३॰ टी॰ १३५

तत्रयोविशेषस्तमाह अस्तित्विति शुद्धोभयविकार्यविवर्तरूपास्तदंशाः ५१ तमेवाह सर्वस्मीतिसा
ईन अस्तित्वसमिश्रितापायानेदं जलपृथ्व्यादिरसविश्चिन्मात्रस्य हि प्रायायास्तु ह्रियायास्तु हि हृदये।
विभागवत् धर्मशून्येपिविभागस्थः शुद्धोभयपितृभिन्नाश्रविभागाएवविभाती तेनकिंविशेषइत्यर्थः
तत्रविभांतीत्यनद्विशदयति परमाणाविति ५८ वीणातेस्तुटस्यस्यजगद्भावेनशुद्धोपसंहरति

निर्व्योमारूपाण्येतानिसर्वभावाः शान्तमेकता अस्तित्वदोषएवोनतत्त्वंगाःसुहृदिहृदयः
सुरस्पमिरसेभातिविद्रूनाकृतहृदयः अविभागोविभागस्थाशुद्धोभेदोभिनाइव ५७ अ
विभांतिविभानीवविद्रूनेसुहृदयः परमाणौपरमाणावन्तसेसावसंडले ५८
विभातिभाससर्वंभंतविभातिचकिंचन आकाशकालपवनादिपदार्थजातमसंग
गर्भमावहितस्पतदयानरो सर्वात्मकेसकलभावविकारशून्यमप्यमहाङ्कवलनंपुरा
माधेनस्थे ५९ इतिश्रीवासिष्ठेनिर्वाणप्रकरणोत्तरार्धेउपदेशोनाम सर्गः ५२

आकाशेति अंतर्हितस्यनिरवयवस्यपर आकाशकालपवनादिपदार्थजातरूपसंगवर्णितेन
रविमिथ्यात्वात्प्रविष्टानमात्रपरिशेषाधानेनेनिरवयवमेव एवंसकलभावविकारशून्यमप्येत
दुन्नेयात्मतत्वं सर्वात्मकेपिएसर्वात्मकंपुतयश्वाङ्करित्यर्थः ५९ इतिश्रीवा तात्पर्यप्रकाशे उत्त
रार्धेद्विपंचाशत्तमःसर्गः ५२ ॥ रामायणायनमः ॥ ॥ ॥

ओ॰ १३५

स्याधारोपितचेत्यानां चाविसिकं भिदामत्स्यो भावसत्यपदार्थोदिचिल्लेचेत्यपदार्पिते भ्रमसोध्याचो
पिता निर्वचनीयप्रगट्ट्रपप्रामिकमेवर्णितेन च्युकं तिपयचक्ति एवंगतं इत्यर्थाभाहन्तमलादिभ
वपतिषाभिधेयेयत्राह्याविरूपेतन्त्रह्मरूपेतन्मतोनिश्चाप्य रामः पृच्छति यथेत्यादिना चेत्यसृतिवि
षयेचेतनतास्फुतिविषयभावः चेष्टयिकापाधेरल्युतिनल चेतनतेमिया-वत १ ब्रह्मतमवेमाने

श्रीरामः यथा चेत्ये चेतनता यथा काले च कालता यथा व्योम्नि ताव्यो श्रियथा च जडता
गते १ यथा बाधो बवायुनमाभूता द्रावभूतता यथा स्वेदात्मनि स्वादो यथा स्तेचम
तेता २ यथा भित्ते च भित्तत्वं यथा नैरेस्यनंतता यथा द्वैपवर्द्वपले यथा सर्गे च सर्गता
एतत्क्रमेण हेब्रह्मन्‌ दमेवदतांवर ब्राह्मिनः प्रतिपाधेवबोधंनेतल्पवो धिनः ४
वसिष्ठः तदनन्तमहाकाशमहाचिद्धनमुच्यते प्रवेयचिद्रूपमयं शांतमेकंसमस्थि
ति ५ ॥

ब्रादिपदाद्दविष्यमृतत्वभूतता ३ भित्तेवस्तुकृतपरिच्छेदादिमति वृत्तेनेतज्ञ
न्ये ३ एतदेवं रूपं सर्वं वस्तूनाम्रसाधारणभावे बोधकोपायक्रमेणमेवदक्रमेणोच्यते तां
यच्छुद्धाटयति ब्राह्मितइति ४ तत्तदृचिन्मादिवस्तूनां भावश्चिदात्मैव तस्यैव स्वाध्यस्तेष्वा
न्यो न्यतादात्म्याध्यासेन तद्भावनाविभावेनादिसृजनमभिप्रेत्य तत्सनत्स्यस्वरूपतोदर्शयितु
मारभते तदनन्तमित्यादिना पञ्चषाष्टपंचतरिदमित्यर्थः ५ ॥ रामः ॥

वा
नि उ
टी
२८

सर्वनाशो परिशेष्यमाणानात्मप्रपञ्चसर्वस्य नाभावः भूयान्तेऽभावेऽपि विनाशसर्वाभावश्रुत्या शेषेनाह अत्रेतिवाह्यार्थेनामरूपे ग्राह्यकिंतिरोभावमायेत्र ग्रस्तस्याप्रलयेनपरिशिष्टेनसहस्रार्थे इति शक्तिरिमायेन्द्रे इतिवा सत्तन्तःप्रवृत्तकारणेऽलीयतानेनास्तदस्त तत्राह सर्वमेतद्वित तत्रास्ति तदात्मनिस्तस्य मानं कारणं किंचिदपि नोपपद्यते सत्तामात्रादीनां तदधीनसिद्धिकत्वा॰ दितिभाव ३ यत्र ग्राह्य तत्परिवर्जितं ग्रस्तस्तादेवाविद्यतइतिसत्तार्थेकभावग्राह्यार्थे इतिभाव ५ तत्प्रदर्शातसत्तत्व

तत्त्वविश्री सर्वाधने महाप्रलयनाम्नि ग्राह्यधियां दिनान्येत्रेयकुक्कुटमवशिष्यते ४ सर्वस्य कारणात् तत्र न किंचिदुपपद्यते सत्तामेकारबीजात् स्मिमायामोहात्मभातिक ३ केवलस्तमन्य कस्मात् नपरिवर्जितं नहिप्रतेयग्र किंत्वलमपि स्वल्पमसत्वत ६ नचनास्तीतितद्वत्पुन्ये नैविद्वर्षयता नचैवास्तीतितदत्पुनःशान्तमत्तत्व निमिषेयोजनशतेप्राप्यमानानि दि नमेन नस्वास्ततदुपेत्य पनस्यपदस्पन्दत १ सर्वाण्याभ्यातेषातेवास्तना विषयत्वमेव सर्ववित्ता विहीनस्यप्रवुद्धस्वाधिवाद्यत ४ यातनिःस्वरूपबद्धस्वपस्यपविजिह्न यस्यादिमनोद्वयेन ॥ २८ ॥

ग्रस्तोनिवाकृत्याचमेतनयपते तदाहि भवितास्यात्रभावइतिभाव ९ तादृशानिविषयवित्तवभावस्यास्त त्वताप्रसिद्धिमग्रभवद्दर्शनेनवारयति निमिषेति यावद्वेद्वदर्शनकाले निमिषमात्रेणापात्तोऽद्देशयो नगरतत्वसद्भवनिद्वारा ग्रामयोः प्रमाणत्वसंविदिव्याप्तावद्योमध्येतस्यानिविषयरूपश्रीरिति तदिमानि प्राप्ता सकलप्रसिमत्वेत्यर्थः १ अहंतायिपर्यन्तमाद्यनिरन्धामनसोनिद्राकालम्बेष्वनीतेसततिन समाधान्तं॥

तस्मान्गुल्मानां सगरकोटरतरुविटपादीनां च सर्वपदार्थानां उद्भवे उद्भवे तदनुपलम्भात्तथाविर्भू-
तेयत्समासामान्यविज्ञानमनुमतं रूपं तदेव सम्प्रत्ययापर्थ्याक्षरार्थः तथा चोक्तं वाक्यपदे यसास-
तासामहानामानामाहुः स्वलक्षणात्त्यात इति ११ तस्मिन्नेव सत्तासामान्यरूपेतादात्म्येनानुगतं व्या-
वाहमेस्मिन् विषयत्वपटादिजगद्रूपे ज्ञातोत्तरकमात्मकारणमिवकं तु यीवाघाकारैः करालमि-
व भासते तत्सर्वमसत् अतएवैकारणाभावाज्जातेन विद्यते चेति परेणान्वयः १४ तत्सद्रूप

तरुगुल्मादृगादीनां सत्तासामान्यमानते यद्रूपेबोद्धवं रूपं रूपं तत्सत्पदमानत १२ य
स्मिन्देजगद्रूपपरिद्दे दृश्यते स्फुटे सकारणमिवाकारककुलमिव भेदवत् १४ तत्स
र्वकारणाभावाज्जातेन च विद्यते नकारणं तेन गाजं च दृश्यते कारणं पुनः १५ यदकार
णकं तस्य सत्तानेहोपपद्यते सर्वनित्याद्भुतेर्थकोज्ञापकृवशाक्तिमान् १६ न च शून्यम
नाद्यन्ते जगतः कारणं भवेत् ब्रह्मास्तेनसमं तेसद्दृश्यसाव्ययरूपिणः तस्मात्सर्वं जगद्रूपे
यदाभातेतदेवतत् स्वयमेव तदाभाति विराकारामिति स्थित १८ ४

नाकारणं घनएव न जगद्गेहेन कार्यालिप्तिनसेवहं १७ तस्मात्तज्ज्ञाः परिति ज्ञर्थार्थमवेषो
स्वाप्नभवपव मानमित्याहं स्वरूपमिति १८ अस्ततः सत्तो जगतः शून्यमेवकारणं तज्ज्ञाः नवेमि
शून्यस्यकारणत्वं स्वप्रदृष्टादि परिच्छेदाभावात्सर्वमसर्वं तस्मादित्याद्यनेनविदितं हि अनाघनमि
ति अनएवन ज्ञलापिकारणत्वं तेसमनीकारयितामघोगात्मपाह ब्रह्मेति तथाचश्रुतिः त
दैतद्ब्रह्मापूर्वमनपरमनन्तरमबाह्यमयमात्मा ब्रह्म सर्वानुभूरिति १९ तस्मादिदं शुक्ललिगपद्यग

वा
नि-ऊ-
टी-
२८१

एवं जगच्चिद्रूपत्वभावादात्मनि प्रतीतत्वाद्यथा भावो घटपटाद्याकारो भ्रमादिवेति सिद्धं सर्वत्र सर्वमेकमेव ॥ अत्रात्मस्वरूपज्ञो भावेऽन्योन्यं पर्यायमेवास्ववत्त्वभावे वस्त्वाभासः पूर्णमिदमित्यादि श्रुतिः पारदर्शिते वेत्यनुवदति पूर्णादिति २- ॥ वर्णितरीत्या सर्वं प्राकारैकं मनस्सदसदेकं तथासदाद्याकारात्मेति यदिदं चिद्घनमलोपरूपं ब्रह्म परिशिष्टं तदेव निर्वाणमितिभावः प्रत्ययार्थतत्त्वमित्यर्थः इति श्री-वा-ता-उत्तर निर्वाणप्रकरणे सर्गः ५ ॥ सर्ववस्तुस्वभावस्य स्वभावेन कि ध्यानमिति प्रविकारमतीतं तत्साक्षात्कारनिर्वाणे घटपटादीनां न घटत्वपटत्वाद्यनुलिप्य स्वरूपमेदो वा निरूपयितुं

जगच्चिद्रूपत्वभावाच्च तद्यथाभावोऽभ्रमादिव सर्वमेकमनेकात्मसदनेकमसन्नामयं ॥४ पूर्णात्पूर्णं विसरति पूर्णं पूर्णं विराजते पूर्णमेवोदितं पूर्णे पूर्णमेव व्यवस्थितं ॥५ शान्तेऽसमे समुद्यात्स्वमये विद्धीनमाकारसुन्दमनमेवमसन्नमेकं सर्वं सदासदसदेकं तथोदितात्मा निर्वाणमाद्यमिदं चिद्घनमलोपरूपं ॥ इति वा-तात्पनिर्वा-निर्वाणवर्तिनेसर्गः ॥ वसिष्ठः जगज्जामनभः स्वच्छं सद्रूपत्वभसि स्थितं नभोन्नभसि भातीदं जगच्चिद्रूपार्थयतः ॥१

शङ्कावितिरिक्तं करणे निर्विकल्पतया समाभासयोः भावभवित्र्योर्विभागस्य विकल्पमात्रत्वात्सर्ववस्तूनां भावमात्रत्वे घटत्वमित्यादि शब्दार्थं निष्कर्षं स्वरूपस्थितमिति वपदवस्तीति प्रस्तादित भावभ्रान्तिपार्थ निष्कर्षस्य फलमिदापपादयितुमारभते जगज्जामेत्यादिना घटत्वपटत्वाभावेऽपि चिद्घनमात्रं जगन्नभ इव स्वच्छं विभेदकलङ्कमेव प्रसिद्धं तत्र च घटत्वपटादिभावः प्रागुक्तरीत्या प्रत्यग्दृष्टे तथैवेदं द्वैतेव्वत्रः पटत्वादिभानेनभवनभसि भातिस्यव जगच्चिद्रूपस्यैव घटपटादिरूपस्य चार्थक्रियाजनकत्वादि विकारशून्यत्वमेवेति न कार्यकारणभावः कस्यचित्क्विचिदस्तीत्यर्थः ॐ १ २८१

प्रत्येकार्थं पुनः स्पष्टमाह समस्तमिति भावभवित्रोः एषा कृत्स्नदर्शने प्रत्येकमर्थो वा विवासो स्पष्टादि। नाममात्रमाभासमेवतद्भासत १ एवमस्थूलत्वमितिमतोक्तोदिविभागमसूत्रे विविक्तभावक्रियाफल भेदभासमानमपितद्भावमविलेनतस्तेनिष्कर्षनिष्कृतेयमोक्षलेवावनिरूपनइत्यर्थः २ तदेव हृष्टादिक्रि याकारकेष्वपुनस्तद्भावनिष्कर्षमाप्रयंचयति इत्येति दृश्यस्यस्वभावानिष्कृष्टोस्पष्टाविन्मात्रस्वभावे सात्मनिस्थितः सतदृष्टेवएवकर्ता भोक्तेत्यर्थः ४ ग्रनयादृश्याभसर्वेजगदृहविमसपमार्हश्यक्ति

: सम्पूर्णमितिरिसेतोवीविश्वोटमनपमष्यते कात्स्नेनवटेवेदजगत्कृत्स्नावतिष्ठते ३ दृष्टाद श्चवदृश्यस्यस्वभावात्स्वात्मनिस्थितः कर्ताकर्तव्यकर्तेव्याभवतः कारणादृते ४ नतत्त्वेनचकर्तृत्वेनजडत्वेनभोक्तृता नशून्यत्वानवाच्यत्वमिदृनापिनभोर्थता ५ चित्तजडत्ववत्सत्यचनमेकमजेनतत्सर्वशांतमनाद्यंतमेकविधिनिषेधयोः ६ सर्वत्रजीवितेस्सत्यमसत्वंचशुभाशुभे सर्वमेकमजेत्यामवीविनालेजलंयथा २ विभागएवदृश्य नदृश्यत्वेचैवगच्छति एतत्प्रकल्पनेसम्प्रपुरादिषुनभूयते ८ ॥

निदर्शयतिनेति ५ भावाभावविभागस्याप्यमार्जनादिविधिनिषेधयोरेके ६ ७ ब्रह्मणोजीवभो गेनविभागोसत्येकमेवविदृश्वाप्राधान्येनविद्रूपेतिरोधायदृश्यत्वाचैवगच्छति यथास्वप्नेव्यावहा रिकजीवात्मातिभासिकजीवस्यविभागोस्त्वापतिरोहितोव्यावहारिकजीवःसामनीवदृश्यपु रादिभावेगच्छतितद्वदित्यर्थः प्रथमेनिष्प्रपंचेचयकृत्स्नेवेनदेवातोजीवात्मनाविभागादित्यकगाद्दा

तस्मादिदं सर्वात्मकं जगद्रूपं प्रथमयाहंशो निष्प्रपंचताहंशो लेवसोहं निविद्धि तादृशो निष्प्रपंचमनाहते
विनोद्रूपमग्रसिद्धमिति निर्मलनवाद्यं शास्त्रावेरोभयदर्शनहत्याभिव्यक्तविनस्तद्भयामध्यमप्रदेशेनथा
प्रसिद्धेः प्रागस्तकङ्कत्वादित्याह देशादिति ज्ञानेकितविषयविशेषणाचिह्निते १० इदानीमपि दृश्यदृ
श्यापर्यालोचनेनतद्रूपस्वदर्शामित्याशयेनदृष्टान्तः सलिलमेवेति ११ सर्वमनाद्यंशनिर्विषयचेतनाभिन्नमे

एवमङ्कुरपराकाशास्तमपमननवज्जगत् भातिप्रथममेवेदं ब्रह्मैवन्यमतः स्थितं ९ तदिदं नृभूय
दृतादृशोविद्धि सर्वसर्वात्मकं वपुः देशाद्देशान्तरप्राप्तौ विदो मध्यमनेकितं १० चिन्मात्रः शान्तमं
तस्य मध्यमेवैवमास्थितं जगत्नैवसलिलेमेवोदर्पादितया यथा ११ यदुदेत्युदितयच्चैयच्चनो
देतिनोदितं देशाद्देशान्तरप्राप्तौ विदो मध्यात्स्वभेदितं १२ अतः किलास्मसर्गस्य कारणेषाशास्त्रगा
वत प्रयत्नेनाधिगतान्विक्षेन किंचिदुपलभ्यते १३ यदाकारणकं भातितद्भानेभ्रमात्मकं भ्र
मस्यासत्यरूपस्य सत्यता कथमुच्यते १४ कारणेन विना कार्यं किल किंनाम विद्यते यदस्त्रजस्य
सन्तुत्रदर्शने संभ्रमो नसत् १५ यस्य कारणको भाति सस्वभावो विजृम्भते सर्वरूपेण संकल्पगो

सर्वमनाद्यंशनिर्विषयचेतनाभिन्नमेवेत्याह यदिति उदेत्युदितं च कार्यरूपं नोदेति नोदितं च कारणरूपं
नवेदितेनभिन्नः स्वार्थस्य व्याख्या १२ ग्रस्तभिन्नं किमतस्तत्राह अत इति १३ ततोपि किं तत्राह यदिति
यदस्त्रजस्य वंध्यापत्नेः स्वप्नसन्तुत्रदर्शनसंभ्रमवदेवेत्यर्थः १४ १५ स्वभावोऽग्रहविदेव सर्वरूपेसंजहनधाविंदे

ज्ञानात्मैव हृदेशयो ब्रह्मपरमार्थं विवर्तवदित्यभ्युपपन्नं तदेतत्प्रसिद्धमित्यर्थः ११ इममेवार्थं बोधो
दयेनाकथनेनैव स्पष्टयति दृष्टान्तमाह बोधपथेति १८ बोधपथवार्थं दृष्टान्तकथमीति क्रियते अर्थे कल्पने
वटबीजात् सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरवटबोधोऽनन्तेऽङ्कुरात्मकः प्रपञ्चोत्पत्तये सत्यविश्वस्य स्वप्नवत्कल्पनाः कल्प
नादिनाम सः शाकुनैर्विघटनैरिति १९ साकारे हृदि बीजे निराकारोद्भवः पारागतस्य भूतेभ्यः जलादिर
सहकारिकारणसमवधानेऽङ्कुरादिक्रमेणाविर्भूतं न च सर्वं जगत्स्यात् कथं कित्वाकारे सम

देशकालक्रमोत्पन्नं विशिष्टाकारवपुः स्वरूपमत एवैतदवतारेषु विवर्तवत् १२ बो
धपथकथनाद्दृष्टान्तेन स्वाभाविकं दर्शयति दृष्टान्तेऽनुभूतोऽतः स्वमकल्पनयतः २८ तमः
विघटने वटबीजान्तर्भावाभावि महाद्रुमः परमाणोत्थाः संगोपनं सत्यविघटने
वर्षः यथा तिलबीजे तस्याकाशवन्न विलीनरूपिणी तन्मयते कारणैः सा तु विततास्य सह
कारिभिः २० समस्तभूतमण्डलबीजमात्रकारिकिं भवेत् सहकार्यं वर्धितेन सन्नाशा
नेयदृश्यजगत् २१ यत्सूक्ष्मपरमाणोः कालत्रयावकल्पना परमाणोर्मध्ये योगोपि
नावके वा बीजानां २२ कारणस्य निर्बीजस्य सत्तास्य एककारिणः प्रसवाज्जगत्

चतिसहकारिणो बालभ्यते तु निर्विशेषमेव दृष्टान्ते तत्समग्रं बलिष्ठमाह यत्रेत्यादिना २० शाका
रो यस्यास्ती त्याकारिकिं बीजं भवेत् एवं सहकार्यं पितस्य बीजस्य किं भवेत् २१ नन्वत्र सवित्र तना
गत्वा किं गर्भे बीजमस्ति तत्राह यदिति अत्रास्मिन्बुलस्ति परमाणौ न यो गोपिना लिङ्गाकारक
ल्पनाद्दृश्यास्ति स्थितिः अत एव कारणसंभवः प्रागुक्त इत्याह कारणस्येति इति प्रश्नस्यार्थः २३ ॥

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
१८३

यदि तत्तः पंचावितत.प्रमाणः श्लोकत्रितीयानित्यादिभिः नित्वाद्यदासमभ्युपगम्येत तत्स्थापितत्र जगत्
स्थितिं रूपयादेत्याह तदादिति यदि तत्तजगदपि निराकारमेवेत्यभ्युपगम्येत तर्हि तत्तदाबीजायसे
भवामाहश्चब्रह्मैव पर्यवसितेत्याह सतीति द्वाभ्यां २५ प्रथयतेभावि दृश्यस्वरूपं शाखापयति २६

जगदालेपरूपात्मा तेन तिष्ठति नो चिते सार्थपेक्षणके मेरूपास्तइत्यतकल्पना २४ सति
बीजे प्रवर्तते कार्यं कारणं हृदयः निराकारस्य किं बीजं कस्य जन्मजनक्रमः २५ अथ तेन
स्मरमेत तेन देवेंद्र जगत्स्थितं नेह प्रथयते किंचित् किंचिद्विनश्यति २६ चिदाकाशश्चिर
दाकाशे हृदि विज्ञानगद्रुमं प्रस्फुरद्रुव दिवारूढे स्फुरं द्वेशे प्रपश्यति २७ स्वमेवाभासते तत्
स्वरूपस्पंद इवानिले सर्गशब्दार्थकलनानेह कापि न संस्थिता २८ यथा शून्यत्वमाका
शे द्रवत्वं यथा जले अन्यतात्समयी शुद्धा सर्गतैव तथात्मनि २९ भारूपमिदमाभाति
जगद्भासितवन्न तत् अनादिनिधनं सत्यनादेति न च शाम्यति ३० देशादेशान्तरप्राप्तौ संविदो
मध्ये विदो वपुः यत्तज्जगदिति वेदेद्योमात्मनि व्यवस्थितं ३१ यथा स्पंदोऽनिलेनोघेरव
सेचोऽप्यशून्यता तथा जगदिदं भातमनन्या शुभमात्मनि ३२ ॥

किं तर्हि तत्तदाह चिदाकाश इति २७ २८ आत्ममयी स्वविवर्तरूपा स्वान्यता २९ आविवर्तत्वे तर्हि
कीदृक् तत्तदाह भारूपमिति ३० तदप्रसिद्धित्वबद्ध्यावादिनेति स्मारयति देशादिति ३१ अन्ये
तदन्तरेणाक्षेपः सैवाधस्तत्त्वमसंगादयमिति यावत् ३२ ॥ रामायनमः ॥

वर्णितं सर्वं जगत स्विन्नभावमात्रत्वे संगृहीतोपदिशन्नुपसंहरति संविदिति द्वेतमजगात् आत्मनि परमा
र्थसत् भावेवस्थितमत् नन्विति निश्चयेन सर्वविभ्रमव शून्यतापत्तेस्तत्सिद्धेर्नभपवर्कितस्यात्मजात्तनभ
इति अनर्थकं सूर्यवदिति तेनतद्रमयोदयवदित्येव आत्मनि स्वरूपमात्रेवस्थितवनभइति अप्रसिद्धनहिनभः
सच्छिन्नभावमर्कादिशून्यं वाप्रसिद्धमपि तुजडं शून्यं किंचसर्वेद्दश्यानां घमनस च्छिन्नभावरूपं नद्दुवि
हतैनभानाभदेशभूतमेवाखिलेषसिद्धनशून्यनभोगंधेन तन्मात्रेस्यात् अतस्तेनसच्छिदात्मनैवार

सवित्रभोलनजरामभङ्ग्यनर्क मात्मन्यवस्थितमनस्तमयोदयं च तस्मागभूतमखिलेन द
नन्यदेवहृश्यं निरस्तकलनौ वयातमास ११ इतिश्रीवा० नि० उ० अद्वैतैकोप्रतिपादनं सर्गः
५४ वसिष्ठः भावाभावग्रहोत्सर्गस्थूलसूक्ष्मचराचराः आद्यावेवहि नोत्यजाः सर्गादौका
रणंविना १ तस्मान्नोहि विज्ञानः कारणाभवितव्यचित् स्वात्मा काकाः समूर्तानांवीज
भूवीहृदामिव २ स्वभावमेव सततं भावयन्भावनात्मकं आत्मन्येवहि विज्ञानः सर्वत्रभ
ववान्स्थितः ३ आसादयति यो भावविज्ञानं भावनात्मकः तद्रूः सर्गः प्रलापेन जीव त्यजत

नन्वे तस्मात्समपि निरस्तसकलदृश्यविदत्व मात्रेसत् आत्मतिष्ठेत्यर्थः ११ इतिश्रीवा० नि० उ० तत्र
पञ्चाशत्सर्गः ५४ अन्यभावनया न्यासां पश्यन्ती चित्र्यात्यिला स्वभावनादनन्यैति परमार्थसूर्यज
गत् एवं जगतआत्मनिके व्रह्माभेदे अनुत्पत्तिरेवफलितत्वात् भावैतिष्ठत्यतिवादेनवदृश्यवीजेवा
चेतनत्वंचमित्यसरुद्भमस्मारयति तमिति १ अतएवन न विदित्सवं जगच्छिन्नभावमेवभावयेत्
तभावेनैवस्थितइत्याह स्वभावमेवेति स्वर्गानुभवमानित्यादेहरुच्चरित्तद्रात्मन्यवस्थिसर्गस्वभा
वेभावयेस्तथानुभववास्थितइत्याशयः १ अतएवत्वात्मना स्वभावभावनानुरूपः सर्गोल्लसेद

प्रतस्वाज्ञन्यवस्तेन स्वभावदर्शनेनज्ञावस्थितिर्विहीत्याह यदेति ५ कथं तर्हि तेनेदं जगत्कृतमिति तु त्वादिप्रवाद उपपन्नस्तत्राह चिन्नभाति यदस्मान्नेन विदात्मना निमित्तेनेदमध्यस्तं जगत्कचतितेन नेह ननात्तस्मैव जगदाकारेणैतेनैव कृतमिति प्रवादइतिशेषः ९ स्वभावस्य सज्ञस्वरूपवर्णनं वचोधोऽन्य कः स्वतेनेइति चुनो नम्रस्मृता प्रवादवदित्याह स्वेप्रेति यथा वाह्यावकाशकरूपितेनेव स्वनभसि केशो

यदा सर्वमनुन्मेषेना स्वेपाविचरत्यपेते तदाऽसैव विहीदसमेशान्तमसमं ५ चित्रभित्ति भस्वमयसीवपयोइव: चित्ताकवनिर्धनेन नैवेवं जगत्कृते ९ स्वप्नेतदेव जगदित्युदेतिचि मत्ताय धात्ता कावकस्यैवकचतितेन्यंसादित्तरोविः ७ चित्काचकास्यकचनेपयास्वमेजगा देवत तथैव जगदंशभ्रमं तत्त्वमात्रमिदं स्थितं ८ ग्रादिसर्गे हि चित्त्वमात्मा ग्राहस्यैवमेवाह्ला ते ग्रप्रवात्रो विनिःस्वप्नस्वप्नरत्वमेशाकृते ९ सर्वप्रहलामविनाराकाराधापियथाविषिता नदःगतीलाहस्त्वीप्रवर्वचनातथा १० ॥

व इकारदिकप्रतितथाइत्येविचित्रेसादिरूपेत्यथा भासवेते विराकारोकसतीत्यर्थः १२ ततस्मात वमात्रैवचिदाकाशमवे ८ कस्मादिनस्थात्तनिजापत्यस्थोर्भेदस्तमाह ग्रादौविज्ञाता प्रज्ञेनेदिरात्म गभात्मकसर्वे ग्रग्रात्रो ग्रहेतस्वस्वग्रप्रतीतः कराणाभात्रपरिणामरूपेसर्गायाधिनः स्वप्न: ९ आदिसर्गसकल्प एवामहाप्रलयेसर्वपदार्थस्वभावव्यवस्थापिकानियतिस्तत्र सारवेलोवायापि

यथासिद्धं पदार्थजातमित्यादिवत् सर्ववस्तुस्वरूपम्
नाप्रसिद्धमित्यर्थः स्वप्नवत्

न च भवाविसमानिविकसमाघ्यानंतं च येनास्ति पवे जगतः एवं च कालानिविक्तामावास्तीत्याद्यैः
न च लोपाद्यानकनाप्रवाद्इत्याशयेनाह यत्रैति पवे जगतः एवं कस्माभावेजन्ममरणभीतिप्रस
क्तिरेव नास्ति प्रत्युत तथापि सत्त्वमेवेत्याह मृतस्येति यदि मृतस्य पुनर्जन्मेतयापि सत्त्वम्
मायाएवनतज्ञाबोभयसमात्मनः परिशेषात्मिरायोस्तुप्रभानिवृत्ति रवधानंदत्वेन प्रसिद्धत्त्वमेव
यामंभूयस्तुपुनर्मृतोदेहाद्यात्मनासंसारोदयश्चेदेतितन्मयनवेसंसारइत्यपिनदेवत्त्वेनहि।

यथा वा रिनं रंगश्रीः सविलो रचनामिता तथा चिद्योम्नि चिद्रीम समोनः स्फुरितामिता ११
मृतस्यास्मे तताश्राश्रम निद्रा सत्त्वमेव तत् भूयश्चोदेति संसारस्तत्त्वं नवमेव तत् १२
इवामेभस्तिं चंद्रीतिः सासमेरुपवत्व तस्मादेते समस्त्वं सर्वेषां मृततन्मनी १३
मरणं जीवितं वास्तु सहं नवासनेतयोः इति विश्रान्तविज्ञायः सोतः शीतलउच्यते १४
सर्वसंविति विरामे संविशारतिघाहृषी भूयते तन्मयेनेव तेनासो मुक्तउच्यते १५ अन्ये
ताभावसंवित्या सर्वं दृश्यस्य वेदने उदेत्यपास्तसंवेद्यं सतिवासनिसर्गके १६ ॥

स्वात्मन्यसमाप्तीतिनकविद्वयप्रसक्तिरित्यर्थः १२ ननु मृतस्य कर्मभ्यो नरकादिदुःखसंभवा
द्वर्थं किं नस्यादित्यादिशंकामुत्थाप्याह इव कर्मेभ्य इति साभीतिरिह जीवनः परत्र मृतस्य च समान
नरकादेर्जीवनस्यश्रमस्त्वसमानितिमत्सनाभावाद्दुःखस्यापि सत्त्वसमस्यैव स्थितेर्विशेषाभा
वादित्यर्थः १३ तयोर्मरणजीवितयोर्वासनेसोत्थितिस्वरूपसनेसहजे स्वाभाविकवस्तु
स्वरूपे १४ तेनेदं दृश्यवपुःस्य पृथक्सतापगमेनासोमुक्तइत्युच्यते १५ एवं दृश्यस्यात्मताभावसंवि

या॰
नि॰ उ॰
टी॰
२८५

वेद्याभावादेव तत्स्यापेहवितिक्रियारूपेण १७ अभीष्टोक्तवतीति वदवदेव चस्तद्भावः कावकावाम १९
प्रतिभासमात्रेणाक्रमेनाप्यनुक्रमनुमवेत्यसत् २० २१ २२ हे रामचिद्योमः शाविलेत्याद्युपद्दत्यनुक्रमरी

यत्र चेत्येन चिद्रूपं पद्विनेत्यचेतनं तद्भावेक्षंगतसत्ताः शोभावबहूतोऽस्थिताः १७ वि
न्ताचकाष्यकाक्षयदृशाशाप्तानडव्याने धत्तेक्षपरमाकाशेवेयमोहहृष्टः कृतः १८ चिद्र
म स्वेदमात्रात्मसेकल्पात्ममयानगात् सद्भूतमयमेवेदनस्थ्यादिमयांकवित् १९ नेद
देशोनकालोस्तिनद्रव्यंनक्रियानवा सदिदंवाविलद्रूपनवाप्यनुक्तनमप्यसत् २०
भातिकेवलमेवेत्यपरमार्थघनत्वने यत्रम्युन्यनवाशून्यंमन्यक्रमागानादपि २१ साका
रमप्यनाकारमसदेवातिभास्वरं प्रतिष्ठेकविम्बाश्मपारसमग्रेयथा २२ निर्वा
णमेवमितमाततमित्यमेनशुद्धोमघ्राविस्मयनाविलदूपमेव नानेवनक्रचिदपि
प्रसृतेननानाशून्यनमेवरमिवांबुनिधोरवन्ते २३ ॥

नप्रसृ॰

त्याश्रनाविलरूपमाततंनिर्वाणमेवस्येनक्वचिदपितत्रकितसर्वत्रशहनमेवस्वेवेत्तुत्य
नमिवसेश्रुयोरवतमिवचइदंजगततननानाकितत्तदेवेत्यर्थः २३ ॥ ॥ ॥ मो॰
२८५

इतिश्रीवा-लान्यर्य-निर्वाण-उमरा पंचपंचाशत्तमः सर्गः ५५ विदेवसर्वसर्वज्ञसर्वेविदितिनिश्चि
तैः हृषीकाद्यगोचराणामाख्यायिकाशेषवार्ता ने चिन्मये ब्रह्मणि ब्रह्मलोके नन्दमयासर्वत्र
सर्वदा साधुज्ञसंज्ञ बहुमितयासर्वं भवतिनज्ञसर्वसर्वज्ञसज्ञमेवसमालिन्यलेशेनापि अल
नहृष्यतिपथा विश्वनाशमखिलेन स्थित्यानानाभासमानमपि न विहृष्यतीत्यनेन हृदि

इतिश्रीमहारामायणे निर्वा० उत्त० परमार्थमयमवर्णनंनाम पंचपंचाशत्तमः सर्गः ५५
वसिष्ठः सर्वज्ञसर्वेशासर्वसर्वदाक्षोभ्रिचिन्मये साधुसंभवति सकलभूतलङ्घादिवि
ले १ यत्रचिनउसर्गश्रीरश्रोभिद्योभ्रिवाक्तिचित् चिन्मयमात्यदार्थानां सर्वेषां नास्ति
चित् चित् २ पदार्थज्ञानेशीलादिपथासमे पुरादिव चिदेव केपरंब्रह्मतथाज्ञाग्रु
पदार्थभूः ३ पाषाणाख्यानमत्रेदमुरारामरसायने एवंमयेवयनुहविवेकेसहृन्मे
वच ४ शरद्विदितवेपलाकदाचित्परीमानसः त्यक्तमिकुविमेलोकव्यवहारयनभ्रमे ५

लघ्वी: १ उक्तार्थउपपन्निमाह यत्रेति ब्रह्मोभ्रिपृथ्व्यादौ २ सर्वस्यचिन्मात्रतासमेप्रसिद्धेतिनदृ
ष्टान्तेनज्ञाप्रत्यापितासाधयति पदार्थज्ञानमिति ३ रसानांमाधुर्यवेचित्र्याणांशृंगारादीनांवाच्य
नेस्थानेभ्रान्तिरोगभेषजे च विविधकथाप्रसंगेभिननाविशेषविस्तरेण [illegible] वर्णयतं
प्रहृतंप्रस्तुते च ४ ५ ॥ ॥

६ अमवालये संस्थितोहं इदं वक्ष्यमाणं चिंतितवानस्मि ७ केनचिदप्युपायेन प्रकारेणावश्यं विदे
श कालेच ८ नस्त्वदेवमनावदेवनकिंतदूरं न दुःखदापीमत्योदुर्गमिति ९ अलंविगणितोवि
गकं विश्वनेत्र्यर्थः १० तस्मादिहैयोहं गत्वा वक्ष्ये यतनमज्ञानायेत्यर्थः आत्मानेत्वदं श्रान्त

ध्यानेकलानतामस्थाने विश्रान्तये चिरं तस्मात्त्वदं नवीभावप्रकानाथींशुमंत्रमम् ६
इदं चिंतितवानस्मिन्कस्मिंश्चिदमरालये मेरुस्थिता विविधाः पशूपर्णगुहाज्जानगती
गती; ७ विरसावलियैलोकस्थितिनापानसुंदरी मजातत्रस्त्वदासमत्यकस्वि
केनचित्कचित ८ उद्वेगजनयत्येनस्तीव्रसंवेगोविदनः इमाहृश्यदृश्योइवृतिरिश
निरूपलमदाः ९ किंचिदं दृश्यनेकिंवाप्रेम्णतेकोहसेववा सर्वंग्रानमजेघ्नाम।
विनाज्ञात्मनिर्विगके १० तस्मात्समस्तसिद्धइदंवदेत्यादिदुर्गमे स्वप्रदेशमित्ये
गत्वा संयोपात्मानमात्मना ११ प्रदृष्टः सर्वभूतानां निर्विकल्पसमाधगः समे
सन्नेपदेशानेश्रमे विगतवेदन १२ ॥

नात्मनैवोन्तर्धानाद्युपायैः संयोग्यमूतृष्यात्मासेवराव ११ विगनवाह्यार्थवेदने यथास्वानथा १२

१२ नगमितिरिमिवरमशौ द्रोणपादपः सागरकूलतटादयः पातालकुहरादयश्च वदवप्रकौ
तेटस्याः प्रसिद्धा हि कृतेनाध्यासेनेन समाप्यनेन ज्ञात् शाहेत्यादिना विलेपदेन श्रुद्धवृत्तैः का
ननवाविभिः शाहेषुतेः सिद्धयाद्यादिषु तैयोः चाश्रितः समाकुलाशिरसः सपंचसंख्याः सैतो
न्यानपिहोमपंतिनस्थानेमग्रवयइवमतिकूलाइत्यर्थः १४ श्रेवराद्रोणीप्रदेशाः किरानार

तस्मात्कोष्णुप्रदेशाः स्यात्स्यतेन्मूलतोगतः यैवेनानाश्रुभूयं तेपंचवासार्थवेदनाः १२
शाहकाननवार्थदूश्लोस्याभिः समाकुलाः होतो भवत्यथ संख्यात्मस्मात्मेः
गिरयोरयः २४ नानाविधानगौराणां मंतरावलिनाजनेः देशाविषमयाप
वनिःशाखाविषयादिभिः २५ अनेजलचरेर्यास्ताः सागरानीरकूलयः विविधा
रेभसस्त्वैर्नरागणीवनागरैः २६ तटान्यशुवादीनां लोकपालपुराणिच
भूताकुलानि शून्यानि पातालकुहराणि च २७ ताप्यंतनिलभाकारैर्नृत्यमिल
निकाकरैः पुष्पैर्द्रमप्रगैराणांगृहागहनकोटराः २८ ॥

द्विजनेर्वलिताविष्टिता. विषयादिभिर्दूषितन्नाहिमयायाएव २९ विविधारत्नसंचयैरि
त्थमयान्वपि ३१ अशीताश्चैवरोष्मीनोचलटानिश्चुत्तानिच २७ गिरिगुहाभिहिसंघतोनत्रा
ह गयैतीतिसिद्धमयोदिगभंबाहृहनकोटराः २८ ॥ रामः ॥

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
१६७

सेत्तलहिंसहासरोसिदंदितात्प्रथेमसरस्य इति प्रसिद्धा॰ सती देसलं देसमात्राधिहेन वसत्ताह मौनी निरूपं भयया कुलीनो सीनो नास्वानशीलानं मुनीनां चरणीं॰ कोऽस्मात्राधमिच्छाते॰ केप नर्णालनी लघेलान्यवृज्ञानिया मनस्याविधाः सरस॰ वर्णावर्ते विताविता॰ सत्याः समाधिभेदाद् नत्वा मम विरासायव यतोहेनदा मौनीनं तद्विचाराणां समेघः॰ १९ अलनहिं निर्जरो वीते विश्रा

मौनी मौनं तु निस्पर्शो वै विनीलचलाकुलाः सरस्यो विरसा पवनाधीनाः विताविता-
ताः १९ पवनस्पर्शसंबन्धं प्राप्य तालाकिनी रटत्यनिलभाको वेमिंजिरीथ
पसंयजा २० तस्मादाकाशमात्रमेकस्मिंस्त्रिद्दुबकोणके प्रतिष्ठामत्वं सेभ्य
योगमुक्तासनिंहितो २१ कार्ये स्मिंस्त्रिदककोणे ध्यात्वाकल्पनया कुटी वत्ना
हृहृह्वेत्नस्याक्षेतसिष्ठाम्यवासने २२ इति संचिन्त्य यातोहमाकाशमसिनिर्मले
यातनं पद्यविष्णासिसकल्पविलातोनवं १३ काचित्र्रमन्तिहृदगणेकाचिद्दृङ्गंदत्वे

तेहेन देसत्राह पवनेनोच्छ्रसंयतायानियताप्राप्निवायतविदेपेतियावत् २० परिशेषादाकाश एव सर्वविक्षेपहेत्वर्जनात्करणमित्याशयेनाह तस्मादिति ॥ वक्षोदरहे रमितिपूर्वान्तो भयाक्रियाविशेषणं २१ विनतोनरविक्षेपहेतुसहस्रस्थानगाभं २२ विक्षेपहेत्वबालकल्पमेव विशेषणाः सर्वतः प्रपेतयातिकश्चिदित्यादिना १४ रामाय्यनायनमः ॥ ॥ यो॰
१६१

३दुताऽन्मादैरो द्रवमायोभिनोपत्र २५ प्रासमैदैत्यपुरैरुद्दीनःविसरांधर्वीतोपवदेवपुरालि
पत्रे २९ मडलेमेचाद्रुचक्रवालेमेरिते ३० अपूर्वा· पूर्वदृष्टविचित्राकाराभूतोचापमिनलामे
नागरमनृहेरावलितश्रमेषांचद्दारिग्राहाणोरपेउद्दुरं २८ प्रादित्यमत्रियेदोद्देरलोमृगःप्रा

क्वचिद्रुमस्त्रवेपमयामसंक्वचित क्वचिद्ववालधंक्वचिद्दुतपोमिलि २५ क्व
चिद्दैत्यपुरोहीनमगंधर्वपुरेक्वचित क्वचिद्रुमद्रुह्गणोतारकाक्वलिनेक्वचित २९ क्व
चित्तेभवगोमहोष्टक्वचित्कुद्दमहानिले क्वचिद्रत्नातवलितेक्वचिनेउल्मरिते ३०
क्वचिदघवेभूतोवेनागणावलितेक्वचित क्वचिदकेरणाक्रांतेक्वचित्म्परधोद्दुरे ३८
क्वचिदादिमदाहातेशशिशोत्सान्वितेक्वचित क्वचित्तद्दृतनाभस्त्यक्वचिरम्योसमर
गोमे ३९ क्वचिद्रत्नात्वेनालगरुडोडमरकते क्वचित्प्रलपावोटक्वचित्प्रलप
विले ४० ततोभूतगणोस्मत्क्वाहराह्वतरेणवः प्रासवाननदमेकातेस्तूममसेनविल
ते ४१ प्रसंतमेउपवनेसुखेप्यप्राप्यभूतकं मगत्लासानदहितमगम्यांविहिसत्ते
४१ कल्पितापमपातत्रकूटीप्रकल्स्कोटा नीबंधुक्क्रुयानिविडापमकुपल्लमेदपी

२२

गिनोयघरत्तद्दृतनैभूतप्रेतादिभिरमहत्त्वीभस्ते ४५ ४० ४१ मंगलेशविद्धैःचरदिते ४२
कल्पिताप्तेकल्पेननिर्मिता ४३ मुणि· कीटभेदैःसमंक्विटीकृतेहरोउविंवोदामिवम

श्री.
वा. नि.
उ. श्री.
१८७

मोहं स्वभूतोपमा २४ तत्रस्थेनैव सा समस्तभूतात्मनेनैव संवत्स्वस्वभावेन निर्विकल्पसमाधि स्थ. ग्रामभिन्नत्वे देहेनान्वयः २५।२६ २७ पुनः पातनवीजोऽसौ समाधेस्तु स्थाने त्रिभिन्नमाह वि वमितिनतशिरोगवशेषात्तेनैव चित्रस्वापशववमयन् नवत्स्वयदातवलतैनदावोधकौक्रेस्तुस्वाननि

वृत्तान्तणो गणशोऽद्रिविश्रेष्टस्य समनोहरा । कल्पान्ते कैटभटाः पुष्पश्रीकोशशोभिता ॥ समग्रभूतात्मनैव तेनैकस्यचेतसा । ग्राम्यमेव देहेन सर्वभासतदा ततः ॥ २५ ॥ हृदयस्मन्सनःसंयतमनुः परमात्मवान् । सर्वस्वशान्तेनानिर्गीयोऽवस्थानमात्मनः ॥ २६ ॥ निर्विकल्पसमाधिस्थो निद्रालुर्द्वाभिवाचलः । समः सौम्यावभःस्वस्थ समन्ततीर्थ वोवरात् ॥ २७ ॥ शुद्धेऽथ स्वयं ध्यानेनैवः पश्यतितत्स्वाणाव । चिरेणवाप्यपवनवृक्षिवहितंपदा ॥ २८ ॥ तदावर्षशतेनाथ बोधवीतो महाकृते । अस्मीन्महत्पतेजेकाले मे केविकासतः ॥ २९ ॥ मेघवृष्ट्याभवनप्राणीवः संवृद्धदेवनः । शिशिरद्वोगणमस्तमस्व पविवरसत्तरो ॥ ३० ॥ नकृतत्वेवर्षाणानिमेघमिवमेगते । वर्षोपिकालगतपोभ

मितेकर्महृदयतेचेपकंकाले विकसतः हृतेश्रोतवंमध्यसभागमेयस्यतयाविधंशस्येदिति परेणान्वयः नामापवनव्याक्षिवदितिपाठे प्राणाभिव्यक्तिवदित्यर्थः २८ २९ मयोवेचमा से ३० एकधियः एकाग्रचित्तस्यमनागिमल्लाः भवंति ३१ ॥

तदंतेतं किमभूतमाद्. विकाम३तिहृत्वातो मदमपल्लवादिषु पिहेतोहर्षंमनिमितभूतोंतगी।
तोरमः पुष्प३पेणेव ५२ तत: किमासीजदाद मानिनित्यपंप्राणैः पचह्रीवापुष्पितिहिये च्चह
मितेतहृष्णा हे३उपाधानतयाविभूतोजीवसेविहेशोपमनपानिवं ग्रस्वमातेतुमाममिसहृष्ट३का
लस्यगणस्याअंगनयापिशाच्याविवलित: पविष्टक: अहमितिप्रसिद्धोहंकारोपिशाच. ततोपत

विकाशमणितोभ्वा३गतोवुद्धीन्द्रियक्रमः वासंतः पुष्प३पेणमदस्सेवरोममय ५२
मोपशाणहरितमयागतसंविदेशमधामतेन्द्रहमितिप्रसृत. पिशाच. ३क्षोगनापि
वलितोपततोपिसम३गाक्रामसत्रमनवापुरिवोगृहते ५२ ३तिमहाराणमायणेमि
वोणा३करणेआकाशमंदिरेवसिहूसमाधानवर्णानेनामषट्पंचाशत्तमः सर्गः ५६
म३वाच तामपुदिततिवोणामहंकारपिशाचक. वाधतेकिमितिब्रूहिमुनेश्वरे ५७

किंतास्यदेशमस्मतेशाम. मुपा३ग्रेशाल्लसाहिहूतंपोत्रामानोतहृणासत्रमनोवापुष्पं३पवन
शमशतितहृदिस्थः ५१ ३तिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे३त्तराद्धेषट्पंचाशत्तमः सर्गः ५६ ता
मंहेकारपोपत्रविशेषः प्रतिपन्नये तानवापितत्स्वरूपस्यविनाशेतक्षमंप्रोते मामहमितिप्रस
तः पिशाचरसपुक्ताश्रोत्रमसत्रमनसोवापुरितिहृष्टोतोत्कवाचवसिष्ठस्यापाहंकारपिशाचक
तवाधावगाम्ततानफलानिसंततभावयन्नाम हृष्टतिनामपीति३दितेनिर्वाणेतानपुत्रे

प्रश्नमाणिक्यमाला ८

श्री.
वा. नि.
३ टी.
२८४

न शास्त्रं शेषो भोगमात्रं शेषो नेनदृश्यपदस्यापदेशस्य रागेति मितार्हकारा भासनतीतियातेणानवत
निनोवेषु शसत्रिविनिदर्शोपितमतादेकाराज्ञमत्ताहंकारविशेषतानिर्दोषप्रदर्शनेनोन्नरमाह व
सिष्ठः अहंभावे विनेत्यादिना देहस्थितिनीयपद्यते यस्मादापेयस्यनिराधारसंस्थाने तन्नतात्तत्त्वमाव
त्वोच १२ अतानन्तरणेनशिशनाकालेन कल्पित तेनातानवशोनवसंस्थितः ४ अस्मेकिनत

वसिष्ठ उवाच अहंत्वभावे विनो देहस्थितिस्तत्तानयोदिह अपेयस्यविनाधानमं हृदनो।
पपद्यते २ अथवा विशेषतं तन्मुग्ध विज्ञातवतस. क्कनेनयनाहंभावपिशाचः शानिमे
तिते ३ अहंभावपिशाचो यमत्तानशिशुनामना प्रविचमानयवात कल्पितस्तेन म
स्थिति. ४ अत्तानशिपिनासेवप्रविलितेयज्ञलभ्यते विवर्भनादीपवत्तसवूपेनमसो
घका ५ यथायथाविलोक्यतेन यातयाविलीयते शहातनपिशाचिकालयानिचा
रितासती ६ किनमस्यामविद्यायामत्तनोदेतिया स्मृती बुद्धिमहत्त्मकापत्तीनिर्द
हेवयथानिषि ७

तत्राह अत्तानमयी इति ताने नात्ताने कल्पिते तत दृश्यो नस्थितिकोह्नकमोषि वाधितप्रवत्ताशय. ५
तथा चविरुषाबनुभ्यवोक्तमिक्रमेतात्ता नत्वावोकर्षः प्रतिद्दृह्मह यथायथेति ६ अतप
वविद्यायत्तणभावकालेनियतामत्तनाप्रसिद्धेत्याह किलेति मत्तातकार्यविद्यावा ७
२ २ ॥

एवंकारणानिविनापिकार्योत्पत्तिप्रसंगात्कालमात्रव्यवहारसाम्राज्यमपिकर्तीवविदेयमाश्रितदृष्टी
नेत्यादृ सतीतिसंभव अनुभवादीनामिति ८ अस्तित्वाकिंतनस्तत्राहसर्गस्थिति ९ कारणा
भावमुपपादयतिद्रव्याकाशोतिमनः षष्ठेंद्रियाणामात्मनात्मन मनः षष्ठेंद्रियसिद्धिविना
उत्पाद्यायोगादनुल्लिखितसकर्तमशक्तेतिभाव एवंसाकारस्यचराहे साकारोपीव कृत्वा

सतिसर्गेनविद्यते संभवोनाम्यतःक्वचित् सतिद्वितीयेशशानिद्वितीयोविद्यतेश
श ८ सर्गस्त्वयमजातत्वाद्सत्तातोनविद्यते नजात कारणाभावात्सर्वमेवस्वरूप
वत ९ परमाकाशकोशत्वस्यापि सर्गनिरामय इत्यादेरुपलभस्यभवेत्किमिवका
रणे १० मनःषष्ठेंद्रियातीतमन षष्ठेंद्रियात्मन साकारस्यनिराकारस्यकथंभवति
कभाके ११ बीजस्यकारणतःकार्यमंकुर किलजायते नबोजमपियत्रास्तितत्रस्या
दंकुर कुत १२ कारणेनविनाकार्यनचनामोपपद्यते कदाक्वचिद्विवेकेनदृष्टोन
चस्फुटोद्रुमः १३ सकल्पेनावबोधदृश्यतेविटपादिकं ससंकल्पस्तथाभूतोन
तथास्तिपदार्थता १४ एवंयथैवेदाकाशेसर्गोदावनुभूयते सम्यग्दुपरमाकाशस

समूर्तिस्तादृशाकारणप्रवितेननिराकारोसार्थे १० ११ १२ १३ यदिनोमस्त्रुपवसर्गस्तर्हिकस्य
याभासतेतेमसद्दृष्टांतमाह सकल्पेनेत्यादिना १४ सर्गादिकालेयथमनर्गस्तासर्गस्थितिर
नुभूयतेसापिपराकाशेएवमुत्पोहसादिरिविवोधः १५

श्री. यो. वि. उ. टी.

तर्हि किं रूपमेव सर्गात्मना प्रथते नेत्याह स्वमइति स्वमः सर्गाकारवैषम्यरहितं स्वरूपएव तथाप्र
प्रथनं स्वरूपं १९ अविकृतस्यैव विकारतया गतात्मना स्फुरणो स्वप्ने स्वात्मैव दृष्टान्तः इत्याह स्व
प्नेति ॥ २९ तथाच सर्गोत्पादनादृशमावनत संतादृशमेव सर्गकालेपीत्याह अवेद्य वेदन

समएव चिदाकाशः कचयात्मनि तन्न यथा स्वभाव एव सर्गोत्थ स्थितावतेन स्थितः । २५
१९ स्वप्नसर्गे दृष्टान्त । प्रत्यक्षेणानुभूयते स्वप्नसंवेदने स्वमेस्फारत्वादि । पुराकृति ।
२० चित्स्वभावेयथा स्वमे आलोकवेदनं असर्गसर्गवज्ञातिथथा पूर्वेमहाभवे २७ अ
वेद्यवेदनेशाङ्गमेकं भातानमव्ययं सर्गादौ यदनाद्यन्तस्थितः सर्ग सएव नः । २९
नेदं सर्गो स्थितेर्वापि प्रथमुदिताभोगोलकः सर्वशांतमनालम्बं ब्रह्मैव ब्रह्मणि स्थि
ते ३० सर्वशक्तात्मतद्रूपत्वाद्यथाकवति यादृशं । यथा स्वप्रपुरं जन्तोः स्फुरताञ्च
चित्स्थिते तथैव सर्गः सर्गादौ शब्दविन्याभूर्त्तिमिति ३१ स्वके चित्परमाकाशे चिदा
काशो यथा स्थितः स्वभाव एव सर्गो सा विचितेन वभावित । ३२ भावाभावकभा
वादिभूमीनां भावनेभृशं सर्वविभ्रमएवाकमात्मनात्मनि संस्थिते ३४ ३ रूपमत्र

मिति २० २२ तथाच स्वकेप्याकाशे प्रतीतवर्गा वैचित्र्यमिव ब्रह्मस्वात्मभूतेनवैचित्र्येणा स्वेनैव स्फु
ती चित्स्वभाव एव सर्ग इति फलितमित्याह स्वकेइति ३२ ननुस्वभाव एवेद्भाव इति यज्ञतपएवेम
वतमुच्यते तत्रकरणव्यापारत्रूपभावनाफलभावाभ्यामिदं भावनाचभवितव्यं तत्रानुकूलो भावकः।

स्थितेनिश्चयेतस्थिरीभूते २५ तथावसानेवाहंभावोबाधतेनतज्ज्ञानमितिफलितमित्याह यद्देहभाव
इतिपिशाचोबालकल्पितपिशाचवत् २६ एतेनतत्त्वज्ञःसमाहितःतिष्ठतीत्यर्थःसमपादितम् २७ दार
ग्रथ्यलादहंक्रिया २८ समाधौत्यागेव्यवहारकालेरागेचग्रंथोक्तःमेवाहंचरातपवर्ग्याहितानि

एवंस्थितेकुतःसर्वःकल्पितोविकारःकृतातता ब्रह्मात्मतत्वेसर्वेक्ष्याद्देकारस्पंदस्थितः ॥ य
देहभावस्यसंशयोनिरोधात्मकथितानव यद्देहभावःपरित्तातःपिशाचवच्छाम्यति ॥ मम।
त्वेवमहंभावःपरित्तातोयदाविलः तदामेविद्यमानोपिनिष्फलःशरदभ्रवत्
ग्रीष्माहेवित्तातोयथाहालेपुनिष्फलः तथाहंभावसंस्कारित्तातेनिष्फलता
इतिमहंकृतेस्यागगनेचुसमतभवदा तदाब्यामवाव्याप्ताःसर्गेसर्गेचमेपि....
देहभावस्यनेवाहंनाहंभावोममतिच तेनविद्धिविदाकाशमेवदमेवनिर्चेन १० यथामम
तथान्येषामपिबोधवतामिह यश्चिन्मिवविज्ञात्रेनोस्त्येवबाधविभ्रमः ११ नाहमस्मिन
वान्योस्तिसर्वेनास्तीतिनिश्चये प्रकृतव्यवहारत्वेशिलामौनमयोभव १२

एवकाशोकृतस्थि
ति.समेतिशेषः. २५ सर्वंपस्यागमात्रमायात्वंतानवाधतेकिंपुनर्बोधितस्माशयेनाह यद्देहभावस्येति
नितराचनेनिर्चेन १० यस्मिन्नर्थेसर्वेविहृदनुभवमेवादस्मादपयेतिशुद्धग्रद्देहभावादि ११ तस्य
हमिवातःसर्वबाधनाहितीयाभवस्मादनाहमितिप्रकृतेव्यवहारतीतिप्रकृतव्यवहारः १२

श्री॰ निर्देशो निरवकाशः शिलाघनस्तद्वत्प्रथमसर्गकालेप्यादितः सर्गशब्दकाले सर्वैर्विभक्तः कस्तास्ति:
वा॰ नि॰ १२ इतिश्रीवासिष्ठमहारामायणे वाल्मीकीये ... सर्गः ५८ सदेवसर्वसर्गश्रीः सदेवाखिलनेत्रस्त्व हृदिमे
उ॰ टी॰ देवपाषाणव्याख्यातामेवावर्णयते प्रासंगिकैतीवन्सज्ञानकाल्पनाशकाले समर्पितेश्रज्ञात।
१२८२ स्मसर्वत्रसर्वथासर्वमित्यायर्थस्यपाषाणाख्यापिकयासमर्थनेपुत्यानिःसत्वेन देवपङ्क्तिभूमिका।

आकाशकोशविशदाकृतिरेवतिष्ठति देशवज्जितमपकृतसर्वभावः शापादितस्त्वकिल चिन्मयएव सर्वेनोहृदयमस्ति शिवसंज्ञोसिस्म १२ इतिश्रीवासिष्ठे पाषाणोपाख्याने नामाष्टपञ्चाशत्तमःसर्गः ५८ रामउवाच ब्रह्मोनुचितलोद्भवादिमन्त्राविद्युत्रावचला अवलाभगा वन्भूत्यैभूयोऽतुलिकदाहत १ सर्वपासर्वदासर्वैसर्वसर्वत्रसर्वदा सर्वितस्विवस्थितेस। सममेसमनुभूतितः २ अयमस्तिसमहाब्रह्मसंशयस्तेनिवारय किमिदंपाषाणख्यानमच्यते ३ ॥

ब्रह्मविद्धितिहेरीति १ सर्वैसर्वत्रसर्वदासततमितिप्रस्तलेनैतनश्रुतिनितोविज्ञापयमानेसमत्वविष समेकश्रमत्वेनप्रत्येव स्थितिरसर्वप्रसिद्धयुणोपदेशतः कालतो वस्तुतसमर्वभावव्याप्तिव्या वन्तकदाचिदपि इति भावः २ तत्रहृदयांशप्रर्योऽतिव्ययमितिःपाषाणाख्याने किंकेना शेनसाम्यमभिप्रेत्योच्यतेत्याशङ्कयाह नोवेदमप्यास्य तत्पदार्थस्वरूपं तदितिभावः ३

यथैव स्वमात्मप्रकाशः ५ नपाषाणस्यांतः सर्वे धर्मं सकलं वा वक्तुं पाषाणस्यापि कायमप्येतिकिंत
या पाषाणोदरस्याभासाधिष्ठानेब्रह्मणि ग्रसंकीर्णत्वेन सर्वं जगदध्यासं संभवनमर्थेस्मद्दृष्टं नीत्येति
कोटेः अन्तेर्विदाकाशेक थ्यमाप्रकाशात्मापिक पाशतिग्रयमर्थ्यः इदर्श्यते ५ अथवाऽभावोदर
विज्ञेरशून्यात्मकाकाशरूपाभावाधिष्ठानवित्पिंडिकीर्णेनयासर्वजगदारोपः संभवतीत्याश

वसिष्ठ उवाच सर्वत्र सर्वदा सर्वमस्तीति प्रतिपादने पाषाणस्यान्तर्दृष्टं तन्मया येन व
कथ्यते ५ नैवेदं कथनीयस्य पाषाणस्यापि कोटरे संति सर्गसहस्राणि कथयेति श्रुद
र्श्यते ५ भूताकाशमहत्त्वास्मिन् तच्छून्यत्वमनुत्पत्ति संति सर्गसहस्राणि कथयेति श्रुद
र्श्यते ८ यत्र गुल्मांकुरादीनां प्राणिनां वापि वृत्तयः संति सर्गसहस्राणि कथयेति श्रुद
र्श्यते २ रामउवाच कथादौ सा तेनक्ष्मीं चाशतिचेत् कथ्यते मने तत्वेव विभांति सर्गोपरि इति
किं न प्रदर्श्यते ८ श्रीवसिष्ठ उवाच यत्तत्र वर्णितं राम मुत्ताममेव मया खिलं यायमात्स्य
तेसर्गः संत्यप्यवबोधस्थित ५

येना भूताकाशोति ८ यथेत्याय सर्वेषनोजनीयस्याशयेनाह श्रुता
निति २ यदि कदापि रवौ भावाबच्छिन्नचितिं सर्वं जगदादापाषाणव्यापिका अपेत संदेशात्तुविदा
काशे सर्वं जगदध्यास स्तेवद्गुत्तः कृतेन परिशुध्यते येनाध्यस्तं जगदाद्यापे श्रुद्धमेव परिशिष्य
तइत्यपरमनुकूलं स्यादितिराम, एतस्मिन्नितिकयादावितिज्ञानं हिं शाद्भविदाकाशे ५ ॥

श्री. वा. नि. उ. टी. १५२

सत्यमेव पश्यन्तो मन्यात्मा मृविवर्तित. प्राद्वविदाकाश. सहमानपरिवर्तितं शक्यं प्रतितद्वपायत
पाऽप्रतिविषयपि प्रमेकमव्यक्तादः प्राप्तः टीतिरुपाशयेनोत्रमादः पतितिति सुविदाकाशा
त्मकपव ॥ पवेद्रूपत्तानेस्येव ब्रह्ममात्रत्वेननुत्पन्निरेवफलितत्वाद् शादावेवतिपरमार्थ
स्थितिरिति स्थितः ॥ आरोपदृष्टान्तप्रतिभूतपरमाणुसर्वमारोप्यदृष्टेः शक्यमपवादृष्टान्तद्वयरीत्य

आरोपवर्हितोऽयनत्रापि न विद्यते दर्शनं ब्रह्मभावीति इत्युक्तं ब्रह्मलक्षणमिति ॥ १ ॥ ना
स्ति भूतमात्रापि सर्गो निर्विकल्पनया न च किंचन विद्यते सर्वं ब्रह्मलक्षणमेव तत् ॥ २ ॥ तेजो
मात्रापि नास्ति सर्गो निर्विकल्पनयः न च किंचन विद्यते सर्वं ब्रह्मलक्षणमेव तत् ॥ ३ ॥ कालाणु
भ्रमण्यन्ति सर्गो निर्विकल्पनया न च किंचन सर्गोऽस्ति नित्यब्रह्मैवमेव तत् ॥ ४ ॥ नभसः भू
ताप्यस्ति सर्गो निर्विकल्पनया न च किंचन विद्यते सर्वं ब्रह्मलक्षणमेव तत् ॥ ५ ॥ पोलाणोर्नाप
त्यस्ति सर्गो पीत निर्विकल्पः न च किंचन सर्गोऽस्ति सर्गो ब्रह्मलक्षणमेव तत् ॥ ६ ॥ बुद्ध्याणोर्नाप
त्यस्ति सर्गो निर्विकल्पनयः न च किंचन सर्गोऽस्ति सर्वं निर्विकल्पलक्षणमेव तत् ॥ ७ ॥

दृश्यात्मीयात्मनि हिना।

स्मिन्नापाये न।

निर्विकल्पत्वम्॥॥ वैतापानत्यदृशीयमात्रापि भूतीस्ति सर्वोऽपि सर्गो भवितवेत्यर्थः एवमग्रेऽपि
योज्यं ॥ १ ॥ तेजस्ः ॥ २ ॥ तत्त्वः ॥ ३ ॥ भूतानां प्रकृतेः स्वपरिणामापेक्षया दृश्यत्वात् तस्मात् न चापत्र अस्य
स्तीत्यादिस्त्राकोऽयुक्त. ॥ ४ ॥ महाभूतेति पञ्चानां समष्टितत्त्वपर्याये देशः ॥ ५ ॥ ६ ॥ बुद्ध्याणोर्हिरण्य

नृसिंहतापनीयोप. २

सर्वेषु तत्त्वेषु भुवनभूतग्रामेषु न धामनित्यं स्फुलितं तदुद्भवतीति ॥९॥ यत्परं चिन्मयो स्फपतयो ग्र०+२
रिव ॥५॥ सज्जनात्मनोः दृष्टत्वगतत्वे निसृष्टिहेतुदिग्दिशा यतो । यतएव यथा चासादेय भावस्य दुर्वचत्वा
च्चनेकिंपा पिमत्त्रु याह्यति विचारतः तिसर्गशाह्यात्तु ब्रह्मादिशाहः । प्रहृति निमित्तत्वमेतु पस्वार्थपरि
वर्जिताः सतः स्नातस्तिनाविदा येकात्मयेदा स्नात्मस्वात्मसिद्धफलहृत यथापरिवर्जिताः सतः ॥
विलक्षणयाप्रयुक्तमवाच्यत्वेट एत्रनीतिये भयलक्षणाविधाभातोऽस्ये । अथवादीयत इति । स्फुलतदे
वविद्यायेमपिपर्यप्रभायेपोयैवशहोतदाङ्गि यापरिवर्जिताः भातोऽस्येः ॥२॥ मायतयरमायेनेषां

सर्वेषुनाशेष्वपिनब्रह्मानित्यंवपुः सदा ब्रह्मसर्गस्थयोत्तेषुवाविभेदेनवसन्ति ॥९॥
स्वर्गोपवर्गपरेवत्तेपरंब्रह्मनिसर्गेता मन्त्रापयन्तिनेहन्तमत्रामनकोऽस्त्वयोदिव ॥५॥ इमेस
गोऽरदे मंत्रब्रह्मतेमनावाच्यदृष्टयः विदायेदाफरववङ्गं मत्र्येपरिवर्जिताः ॥२॥ हेतजी
कंपदास्तिनमनाद्यपितत्वेते सर्गोब्रह्मादिशाह्याधो । कथ्यकस्यवभातके ॥४॥

सर्वभेदः तत्वेदेतेक्रयोरभावात्तथावदारेतब्रह्मैकंमर्गः नातेमयेभेदसत्वाङ्गिराधोः किंतुयुत
याहृ हेतनमिति यत्रच्यवदारेहेतनमेकवास्तित्रापिसर्गब्रह्मादिशाह्यार्थः मनागपिनभातिः
तेदिहेतनात्मकस्य दृष्टभोगुरेहेतनात्मकस्यवा याचेनस्यतस्यकुथेभातकेकिंस्वभावाभावत्वत्त
द्वेतभानाद्वाप्यवैलक्षण्येसवचाभिमतभावः यतनावाच्यदोषितानामेवप्रकटयतिहेतनमिति
चवस्त्वनिहतमेकंचमनागपिनास्तितत्वेत्यन्वयः ॥२॥ ॥४॥ ॥ ॥

श्री॰ मतएवतत्तविरोधवद्दारकालेपिनज्ञेयवाभिरित्याह शांतमिति २१ वर्णितपाषाणाख्यायिका
वा॰ नि॰ तात्पर्यमुपसंहरतिनिर्वाणमितिद्वेपुगरामत्वेतगततमाटकरूमवलोकपुरुषज्ञातानेनसंजेत
उ॰ टी॰ मेनमिथ्यामेहदृष्टान्तव्यवहारजालमीषन्मपंमाणमप्यात्ममात्रशेषमित्यर्थः २२ इतिश्रीवा
१५२ सिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्धेपंचाशत्तमः सर्गः ५० समाधिविरामस्वरूपकथनम्

शांतेसेकमनाकुंजेमिदेमज्जमनामये यथाहमभवेतोयंगात्तस्मैनशिलाचये २१ नि
र्वाणमेवमखिलमप्यवहेशपत्त्वेवाद्वमर्दिनिचयाश्मसरामराश्च नाहमज्ञातलमवा
लोकयपाटनासवमेचवेतनमनस्मिथ्यावद्दहजाले २२ इतिश्रीमहारामायणेवाल्मीकीयेमोक्षोपा
येनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्धेपंचाशत्तमः सर्गः ५० रामउवाच अनंतरंब्रह्म कोशाकृतीकोटरांतोमुने: त
वध्यानात्सवुद्धस्यहृत्तेवर्षशतेनकिं १ वसिष्ठउवाच ततोध्यानात्सवुद्धोहंश्रुतवांस्त
त्रनिःस्वनं मृदुव्यक्तपदंहृद्यंतच्चवाच्यानुरोपतः २

वाणमीयेते तत्कलानेषणध्याने:नेतत्कोटिनगतस्य पवसर्गोहृपेनप्रासणिकेप्रश्नविषयेऽप्य
वर्णितेपुनराख्यायिकाशेषप्रोक्तकामेरामः एकतिपुनंतरमितिवर्षशतेनध्यानात्सवुद्धस्य।
तवप्रान्वर्णितेश्लोकगानासहितोहंकारपिशाचप्रसरानंतरंकिहृत्तमितिप्रश्न॰ १ निःस्वनशब्दे
इत्यंक्तानितानिस्पष्टान्तरालिपदानिपत्र तत्कृत॰ यतोपति॰ स्वन॰ वाच्यानुगः पदार्थप्रतिपादनम्

यो॰वा॰निर्वाणप्र॰उ॰ ५८

सोके रुपभवशयुक्तसमभावविरोधादिवमृद्रमधुरं वेनिलादिवनुरागमपीलेच स्वसोधवादतात्वादनि ह्लादिखद्रेष्यवमितिपावत १ इतिहितोमुमरक्तदोयं रुतधुनिन्नदाकामं तेतीवीणतदूमितस्पराग नेरतिशदेनवालशोदनप्राये नाशिशेषप्दनप्रायं विसकोशो प्रसिद्धभ्रमरस्वनसमस्वने ४ शाहि कम्पश्चाह्नकनेरंवीत्तलगतस्वेषणात्स्पादिशः पश्यन् शाह्नदेवे रंकेरानीतिवक्क ५ कृतः सविस्म

सीस्वभावादिवमृद्रमधुरं वानिलादिवा स्वसोगत्वादनिह्लादिभपातद्दाकामुद्रिते १ इदं
दिवरुताकामं तेतीर्थमितजंतने नरोदनचपटने विसकोशसमस्वने ४ तदाकार्णितातेद
महं चिंतितवानथ शाह्निकाव्वीत्तलगतमपश्यन्तिशोदशसविस्मयः ५ कोस्मोयमिहहे
वास्मार्गे शून्यमंनेतर भागोयेजनस्तलगतमतिक्रम्यसंस्थितः ६ तदिहहटयिथस
ण्यात्कृतः शाहसंभवः प्राह्निकेनचपश्यामियत्नेनापि विलोकयन् ७ यन्नेतमिदम
शून्यं पुरोमेति प्रलंभः रेतभूते प्रयत्नेन प्रेत्यमाणो नदृश्यते ८ यदेविचिंतयित्वाहंभूयो
भूयो विलोकयन् शाहेश्वरं नपश्यामि तदा चिंतितवानिदं ९

यः किं वा विचिंतितवानसि तदाह कोस्मद्रूत्याहिता सिद्धभावमपिसंचारयोग्ये मार्गे शून्यानिपोतनं लतानि नानिमदतिक्रम्य ग्रनतवेनहर्षे प्रेदो कोस्मोभागः संस्थितं दस्यन्वयः ९ तमाटशेरहपका तरम्यानेरंटगिरिपस्पर्शोवाकाप्सटश्यपश्यशाह्निकेशाहकर्तव्यं ७ भूतप्राणिमात्रंप्रयत्नेनापि प्रेत्यमाणमदृश्यमाणं ८ शाहोस्मारणमनर्थयदानपश्यामितदा इदेवस्यमानं ९ ॥

श्री.
वा. वि.
३. टी.
१४८

अहं प्रथमममुपाधियोगेन चिदाकाश एव भूत्वा तदध्यस्ताव्याकृताकाशेनैकतां गतः सन् तत्कार्यभू
ताकाशगुणः शब्दः तदर्थप्रत्यक्षसिद्धाकाशवैषम्यान्नाकाशत्वासि अतुभविष्यामीति पाठः १०
तु देहेऽप्युपायभावात् देहाकाशाभिमानिना योऽहमध्याकृताकाशेन वा तेऽविदुर्देहतुनाऽलमामा
मेनेव ॥ ११ ॥ ऐन्द्रियाणि विषमैर्वेधनो वा हर्य स्वस्यशीतनिर्वेधेन त्यक्ता मोतरानेत. करणावन

एकाकाश एव भूत्वाऽहमाकाशेनैकतां गतः आकाशगुणः शब्दार्थः कर्णाकाशः केशके
१ देहाकाशमिहस्थाप्यधानेनेहयथास्थितं चिदाकाशवत्पूर्वीक्ताप्यन्यैराकारैर्वो
धुना ॥ चित्तयित्वा हृदाकाशे ह्रदयमासनस्थितः प्राणमपानाधोधातेपुनरामीलितेनाण.
१२ स्वकारात्मरूपमसस्पर्शान्विज्ञानानामपि चिदाकाश हृदयभवनेष्वविनश्यं हृदयात्मक
७ कमान्ह्रदयमिन्द्रियवृत्तिनबुद्धिरागनः संपन्नोहं चिदाकाशो नयाज्ञाले कहृणाः १४
ततस्तेनस्वभावेन भूतव्योमकतामहं संप्रयातोऽचिदानुभावभंशोऽवभूतकः १५ संपन्नो
यमहाकाशव्याप्यानततो यश्च सर्वगः प्रनाकाराप्यनाधारः सर्वाधारताणतः १९

हृदविषयान्मेतव्याद्दीनपिमननादिनिरोधेन त्यक्त्वा १२ वृद्धिनभुपरधातः हानतरपिसंस्पन्दविदा
काशेकारतवद्वीरास्थितः सन् स्वाध्यस्तजगज्जालप्रतिबिंबानामेकदर्पणः संपन्नः १४ अयंवुना
तलसानात्मेनप्रवृत्तप्रदीपितज्ञानलमिव १५ तस्मिन्भूताकाशेन कार्यस्वेदजागरवलोकनाय
चिदाकाशाभेदकस्पनमात्रं संपन्न इति तथाचास्याकारदयत्नाद्धरो यद्दिसर्वाधारताणेएभूता

कालभेदस्य सर्वोपाधिरहितत्वात्. १८

तत्रतदेवस्थापदेविदाकाशे ७ मिथः अन्योन्यस्पृष्टान्यत्वानिअव्याकृतान्याकाशमात्ररूपाणि ख
तएवयथास्वमहत्त्वानि ८ तत्रदृष्टांतमाह रूपेति तस्यकारात्स्वांशोज्ज्वलानांस्वरूपाणी
प्रकटस्वामराज्यभागेणपराद्रूपाण्यनुरूपाणि अतएवसूक्ष्मानस्पष्टानीव ९ १० महाचिन्मात्रे
ण्यचित्रज्ञानानिजवानिनिर्भिन्नानीव ११ तत्रस्वभावदृष्टस्वरूपेषुसूक्ष्मांतःदर्पणांतर्भवानीदिनीव

यहे त्रैलोक्यहेदानीमेसारःसंप्रशांतानीव तत्रप्रकोठलक्ष्याणिमृण्यामृगाधितान्य
पि १२ परस्परमहत्त्वानिमिथःसंबन्धमल्पानीव नानाकारविकाराण्यनुभूयमानेवपरस्प
रे १३ स्वस्वरूपाणिसूक्ष्मानांतल्पकालरूपाणीव महाप्रभाणिनिरूपणानि [illegible] यथास्व
रे १४ मायमानानिनश्यंतिवर्द्धमानानिभूरिषः वर्तमानान्यतीतानिभविष्यंतिवस्व
शः १५ अनेकचित्रज्ञानानिमहाचिन्मेनिवानीव अनेकेचाग्रामानिकृतानिविविधे
जैनैः २१ निरावरणरूपाणितथैकावरणानीव एवावर्णापूर्णानिशांकेकावरणानि
च २२
मोपिनास्ति यस्यपावद्विघ्नेयेना विर्भूतानांश्रुतितावत्स्वर्गस्येवकल्पनादित्याशयेनाह निराव
रणेत्यादिना २२ पंचीकृतानांपंचअपंचीकृतानांपंचेतिदशावरणविज्ञाणिपंचभूतानिपंचप्राणा
स्वांतदेशेंद्रियाणिमहत्तत्त्वप्रधानमायाविद्यास्वरूपचिन्मात्रशक्तिशिवशांतातीतानितःसद्व
स्वाणाएषस्कायेमहत्तत्त्वप्रकृतिश्रुतिसांख्यकल्पनयाषोडशावरणानि तेषामेवतत्वानामन्या

श्री. वा. नि. उ. टी. १४५

चतुर्विंशत्सहस्रीनिश्रोवकस्यनगणादिशतलक्षतोः विराकाशकुल्पावतोसाहतानिच २२ एकैकानिर्शयव्याटीस्येवभूतानियेषु १४ एवंसृष्ट्यादिहिविचतर्भूतपृक्तानिचकालदिशो सावयवत्वेनभूतत्वकल्पनेसप्तमहाभूतानि १५ सिद्धविद्याधरगंधर्वयत्तरात्तसादिकल्पनावे विद्यानिमनुष्यवुधामभावपितमथाशकाणीमाशुयेनाह ताहशानि ताहशानामनुभ

दृशावरणविवारिणोऽग्रावरणानिच चतुर्विंशत्सहस्रीनिषट्विंशत्साहतानि च २३ सूक्ष्माणिभूतसर्गाणिपंचभूतसपान्यपि एकद्व्यादिभूतानिचतः सृष्ट्यादि कानिच २४ त्रिःसृष्ट्यादीनिचान्यानित्रि सृष्ट्यादीन्यथापिच तथासप्तमहाभूता नैकजातिमयानिच २५ ताहशानुभवाशोगविरुद्धातिदर्शानितः तथानित्य प्रकाशाणिसूर्यादिविवर्जितानिच २६ तथामीलितसर्गाणिपकनाशाहतानिच विलक्षणप्रजेशाशीविविज्ञचारवंतिच २७

वाशोगेविरुद्धः अत्यंतमसंभाव्याः प्रतिष्ठापितदृशाः प्रतिदृशाः भूतानांसोऽस्मद्वैविपरी तातिभेदापान्नतानि २९ मीलितसर्गाणिप्रलयमग्नेग्निप्राणाणिसर्गादौपकैर्न्वनाये महिरण्यगर्भादिनाश्राहृतान्युषितानि प्रजेशाः प्रजापतयस्तदेशदेवादिगणास्तेषा वि[illegible]विद्याचारैस्तहेति २१

तेदेवप्रपचयन्तितेषमादिनाउं वस्कूमिसदृशसमावेभेदैर्वाहिभिः शापितेति १८ कूविल्क।
लिपुणावेभाद्देहशसोचे देवाहाणादिजातनापावंपर्यंमाजैणसंकेतेनवाहाणापावावंवति १९
कानिकिंपस्माकाशेसलव्यानिनिशुल्यानिकानिविहद्देहेमिचसेतिव २० पुण्यनिवहेलावानिश।

तथानिवेदशाभ्वाणानिः शास्त्राणितथैवच कृमिकमसमावेभेदैर्वाहिश्वाणिवेतिच
ताम्यानुपावेपर्यंणासंकेताचावंवेतिच तथानिसप्रकाशानिज्वलितान्यग्निमयानिच २१
तथाजलैकशृंगाणिपर्वनेकमयानिच सत्वानिपरमाकाशेवहेतिवनयानिशं २०
जयमानानिशुध्यंतिपरिशुद्धानिवाभितेः निर्यगाकेतिवान्यानिशृंगाणिसर्वमयान्यपि २१
देवकाचैकसर्गाणिनरमाचनमयानिच देसहेदमयानैवकूमिनिर्विविराणिच २२
प्रवंवेनस्तंदंतस्त्रस्कोशेषनृकेशति जालानिजात्यमानानिकस्लीदृलपोरवत २२
परस्परमहद्दानिजानुभूतानिवेमिच सैनिकसप्रजालानिजातानीवमहां तपि २४
विविधान्यपिनेतानिस्तद्धाकाशासमकाम्यते यमोन्यमनपहृतीनिनमिर्योनीश्यतो
निच २५
णिसर्वेभोम्यसमयानि २१ २२ शुणकेपरमाणामपिशतिश्रतवेतस्तदेतश्चकस्थितेस्तकोशेपि।
जातानीन्यायत्वयः २२ सैनिकाभांसप्रजालान्येवपरस्परमहद्दानि २५ तथाविधान्यैवाहि
योजंश्चम्यहृत्रीनिभिन्नार्थक्रियाणामियोन्यस्थितौतेनसमस्थितिकानिचसर्थः २५

श्री॰
त्रि॰ वा॰
उ॰ टी॰
१६६

पानिमिथः प्रवेत्तानिप्रपरिछेद्य ब्रह्मस्य भत्र्चानि धर्मानेत्याहुः घनतानि भेदेप्यन्योन्यमिवस
न्निवेशो येस्तानि श्रत्यक्षितायां मन्योन्यानां ककानि च १९ एकत्रस्थितेश्वरत्वगमनादन्योन्यप्र
लोकानि प्रयस्य श्वेतहंसशाखि योगाभिषः सिद्धजगवशाणानि च २१ प्रनपत्ता मयस्या
त्रवर्णितेश्वपति निहितमलीलानाम गमनादसमंजसस्वरूपाणि भातीत्याह प्रत्रुभवाना
मीहानां प्रपत्नानां चाराम्यासविषयभूतानां भागानानि मनिश्रितानपीतियावत तद्देत्ता।

मिथस्त्वानामस्त्रात्मानि मियोजेनतानि यानि च प्रन्योन्यसन्निवेशानि तियोन्योन्या
नि यानि २९ प्रन्योन्यपरलोकानि मिथः सिद्धवानि च प्रन्यादृशमहाभूतानस्मादृ
ग्दिग्विरीणि च २० तादृशानुभवेद्वानामगम्याभ्यगतानि च प्रसमंजसस्वरूपाणि।
कथ्यमानानि मादृशैः २८ प्राप्तुवस्त्वेष्यमाणानि चिदादित्येशभेदत्ते परमार्थ
प्रियोक्तिविभक्तालानि क्रुद्धत्ते २१

निवादृशौ कथनेत्तोसंतेतत्रार प्रसंमजुमेति १८ चिदादित्यस्वरूपे ममेलक्षापे सर्वत प्रस
ते वैतन्ये पेश्रणा वोजाल स्वयं मरी विश्वप्रसिद्धास्वहन्त्येष्यमाणानि प्रसिद्धिभाजि योग्यमा।
लामीति पाठे परिशेषभाजि तथापरं जार्यं प्रियोमे तस्मान्मात्म्यलक्ष्याः कंदलेनान्केभ्यो।
विश्वप्रद्याकृतानां काशेवविचित्रतत्वरश्मिजालप्रायाणि २५ ॥

४९ तेषु कानिचित् एकत्रैव विति सर्वेषाम धासादृश्यकाम्येनान्यात्मकत्वात्सदृशान्यप्यार।
शान्यपि एवमसदृशान्यपि कैश्चित्का सममसदृशानिकानिविस्मानिग्रतेन्तविसदृशान्येव मा
यापभ्रवदितन्तुटनापटीयम्त्वादितिभावः ५१ हेतुफलेवहीनत्वभेदाभेदकल्पनेनाहृफ
लानीति ५२ अनियतेदेशकालवस्तस्वभावनियमरहितमेवभूविवहन्ति कानिचिज्ञियतन

कानिचिज्ञानिनास्वेवभूत्वाभूत्वाभवन्त्यले कानिचिज्जाद्दशान्येवजातानिवनयोऽव
त ५० असंख्यत्वाच्चसदृशान्यन्यानिसदृशान्यपि कश्चित्कालेसमसदृशान्यन्यान्येव
त कानिचित ५१ फलानितान्यनेनानियमार्थमहान्तरोः अनन्यान्येवचान्यानितन्म
यान्येवचेतनः ५२ कानिचित्सस्यकल्पानिदीर्घकल्पानिकानिचि अन्यान्यनियतभू
विनियतेभूरिकानिचित ५३ अन्यान्यतानिकालानियदवावशातःस्वयं तापमाना
निष्ठुप्तानितस्थिरानिस्थितानिच ५४ तानिसूक्ष्मत्वजातानिपरमाकाशकेशके व
र्धितानकालादिरूपाण्यज्ञातरोधके ५५ यथर्काकाशकोशेदिशनेनावलितान्यत
विज्ञमस्कारतेसमजातान्याभोनिवाविनं ५६
तद्विपरीतमित्यर्थः ५२ सूर्यप्रभावदज्ञातकालादिन ५४ तानिकिंसमानिवेत्याह नानेति
कदापभूतिविदिक्रान्तानितवाह प्रयोरितानेति ग्रन्तादीन्यर्थः यत्तातेग्रतानतदेवदोलापसि
न्तपाविधीयतीविज्ञदानि ५५ विज्ञपन्कारवहुपेदेविज्ञाकाशेमाविलाजन्तमः कल्पिते

अहंत्वनाद्यपद्मादीनामनुभूतेर्भमात्मनाज्ञानकागत्यसंते यदिहानात्मनामसतिसद्रूपेणात्ममतिव
५१ ५८ अतश्चतदेवास्य विलीकल्पेति ५९ अहंकोऽहंवरद्रुमेमतानामतोयानरात्रोमशाकाःव
लोकानितभागवैचित्र्यसमर्पणानिफलानि ५० यथचजेगतिषाड्सकेवलस्यविज्ञस्य

अनुभूतेर्भमात्मनात्काारणानामभावतः यद्यादानामहंत्वनामसंतेसत्यसंतिच
५१ मृगतृष्णांबुभववद्विचेद्व्योमवर्णेऽत्र सेयनानिवसत्यानिसत्यात्मप्यनु
भूतितः ५८ विलीकल्पनवसेवभासमानानिभूरिशः वासनावानतनुत्वानि।
विलुठत्यात्मवेष्टितेः ५५ सुगमत्वादिमशाकावद्रूशाहंवरद्रुमे पालानि।
समर्पणानिनिर्गमानानिमाकृते। ५० अभिजातस्वभावस्यसर्गादिभकरस्यतु या
इचिन्नजालस्यसदात्यनगराणिवि ५१ तथाहंमरदचेतिधियावलटप्राय
ले मपञ्चात्मकदीमेवपवक्रीडनकानिच ५२

तावान्मसंकल्पनगराणि ५१ सेकल्पनगरोदाहोकोऽहंतमाह नमिति अहंतायधि
मानधियावलेन अलमसंते श्लोकानिमपञ्चानिपकमयाक्रीडनकानीव वकाराहिमेनह्रत
कस्कादीनीवेति दृष्टान्ततयाभ्युपगमः ५२ ॥
॥

नित्यमभीदृशतत्प्रपात्रविमत्यशोरागोद्वत्नवत्नकालिस्याकर्मफलावषयभावनियम्यहृत्स निनिषध्यप्रशास्तोपशान्तानि ५२ सुखैश्वर्यतिरश्चामहद्भुले न तैर्ये तानि शश्चैमनुपृशमि त्पादिश्रुतिदशातश्च कर्त्तृणिप्रकर्त्तृकानि ५४ नरस्यहालदमविद्य मणीवोष्टेनिवर्द्धितार्थेवाम

हृतानिस्सर्पाणिस्मानियमानित्यनृप्रया वनास्मृशफलानीवश्वसतरसलीलया ५२
महाकर्तृणकर्त्तृणिनक्रनाद्येवरवानिवा स्वयसपञ्चरूपाणिविद्योमेवकृतानि
वा ५४ परकार्यरूपाणिवतदमहोपितास्मपि प्रसक्त्यामेवसंख्यानिसदासमेवमानि
व ५५ वनदेशदेशकालादिविधभूतगणानिच पुनस्तान्येवनानातसर्पायमामसचवरि
५६ नरकस्वर्गपातालं वपुर्मित्रमथाप्यपि महाधमयाम्येवशून्यानिपरमार्थतः ५
तीरस्तुंभे जलान्येवस्नेहसमाधिमवेत तवगाभगुणाण्यपेतदेहिस्याहृतिमनिव ५८
ग्रामाममाञ्जरूपाणि तेजस्तान्माविवसत नंताभोवस्तत्तानिसदनानिनश्वत ५९

हे सुराधमस्येवतिष्ठेद ५५ भुवनसंख्यापाचलदेशदेवयोनिमात्रसंख्यादशविधानिम
नुष्याकेकन्नामायकविधा आदिपदार्थाश्रवृत्यादिनिर्गतविधाभूतानामपि ५८ ५
स्वदेहोद्भूतप्रीमतिशयश्चतन्माणाणिहृति दरिहृत्तिस्तहृतिच ५८ स्वतोजातानिनश्वरा
तोत्रयोप्यस्यरनानीव ५९ ॥ उद्दारकार्याणितत्त्वरूपाणि पञ्चाणामाश्रयभूतद्दृत्तरूपाणि ग्रसता

स्तानि विकटहृष्टाण्यपि साधामापमाणानि मनसैव यथा स्वप्ने नितरामम्लानो ग्रसनास्तानि विक्र
नृणामुहृष्याणोर्म्यपि. ९० पुराणानि दिशस्तिद्धनदानपत्तादिफलावयवभावकल्पनालक्षणेषु त
त्यक्तनिपुष्टफविश्रामस्थानानि द्रोणानमस्वनूपस्थानतमप्रबोधाक्रवतामिव विभाति ग्रथ।
स्ताकलनेन संकोचात्म ९१ परमार्थोब्रलनलक्षणे महारण्ये मायोपादितविहंगर्वकृतानि स्त

हृत्तनुपालिपत्राणां वृक्षाहंकारचेतसो ग्रसन्तामपास्येमेव स्वप्नेष्वस्तनृणामिव ९० पु
राणावेदसिद्धांतकल्पनातल्पपालिषु च नन्दिदानिस्तमानि विभुतिशवलानिव ९१
परमार्थमहारण्ये विहगवर्वकृतानिवे सूर्यदीपकदीप्तानि शृहानि गहनानि ति ९२
प्रजायमानानि नभस्यनन्ते विशीर्यमाणानि च निर्मिन्न नदानदेवेति मिरात्तदृष्टके
शोंडुकानीव जगत्यपश्य ९३ इति श्रीरामायणे निर्वाणप्रकरणे जगज्जालवर्णनं ना
मैकोनषष्टितमः सर्गः ५९ ॥

पेन स्वैदीपकैर्दीप्तानि शृहाणि गहनानि सा ९२ हे राम मुहूर्तदानस्मिन्स्वाधिकाले ग्रजते विभ्रम।
स्मिनिर्मित प्रजायमानानि निर्मितेन च विशीर्यमाणानि निमिरात्त दृष्टके शोंडुकानीव भ्रान्ते सा
श्रीस्हानिजगंतिम्परूपेट्टकानितराः ९३ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकर
णउत्तरार्द्धे एकोनषष्टितमः सर्गः ५९ ॥

विधानाशाणिद्ध त्वविचिकित्सार्थं यानो ऽयमयमत्रयत्रादिकार्यकारणभावान् कृतवान्पूर्वमेवब
द्धः परीक्षणार्थं मे प्रेक्ष्य यतमानो ऽहमित्यथ मम रणाग्राह्य तेषु मितविचिकित्सासमर्थां तत्र पश्यामि
५९ ननु स्वभ्रान्तिसिद्धेनैव केनचिद्रूपायन तद्विचिकित्सादि व्यवहारभत्ततत्राह भ्रमभूतेनेति भ्रमो भ्रा
न्तिज्ञानं तेन भूतेन सिद्धेन भ्रमज्ञाति सिद्धोपायेन परभ्रान्ति सिद्धं त्वनिवारणो भ्रमस्य नो ऽस्यक
ल्पितबद्धयोत्पन्नविस्तृतगुणेन परकीय समर्थीलादि केवलेन भ्रमसंगाद्यर्थं ५७ भ्रान्तिसिद्धस्य

स्वकार्यकरणाद्यहात्कृतवान्पूर्वमेवतत्र सर्वेह यानपरत्रापि मिथ्याभ्रमभवाहते ५९
भ्रमभूतेन कर्मप्रेष्यव्यवहारमवस्तुना तत्कस्मात्परविनादि केवलेनेनीयते ५७ भ्रम
ता व्यवहारप्रेयोत्मामात्रविनाशिना क्रियते यथा स्वगेन तत्कायकायतेनाव ५८ भ्रह
भावसिद्धाकाशो नायानिशायत हणात् पाषाणानामलमिवमनस्ययानिदेहता ५५
विमादनुभवत्येता भ्रमत्वादेवदेहिना भविनश्येवविद्धमिति स्वप्नेसमरणयथा ६ व्या
भ्रमत्यमवस्तत्वात्मत्वेचानुभवात्यथा नीलमनतदीर्घाणित्वसोनासमसन्मय ६१

स्मादपिनपारमार्थिके परद्व त्वनिवारणेसामर्थ्यमित्याह भ्रमतेति क्रियतेइतिपूर्वोक्तयपि त
स्मात्तदीयेन तज्ज्ञानाभिव्यक्त परमार्थसत्य भ्रमवत्तदीयस्वेभ्रमद्व त्वनिवारणोपायानान्यद्य
तिभाव ५८ तत्त्वमस्मेमनोभ्रान्तिमात्रजगद्द्वैतकथम् तदेहादिभावयाति तत्राह ग्रहभावादि
ति देहाद्या ग्रहकाद्यभावात् जलजाद्यानिश्चायत पाषाणताकारकभावमिव ५५ कल्पि
तेष्विम समरणतत्व तउदेहभावेपिवास्तवचिद्रूपमद्वयमेवेति तेनतामनुभवतीत्याह

ब्रह्मसिद्धि ६ प्रतिमासिद्धान्तनैव प्रतिमासा

श्रीमन्तकमार्गविवेकतीर्थ ३१ न्याय श्रीमि ८३

अनयव जगद्ब्रह्मणोरैक्याद्भेदो नास्तीत्याह यथेति ११ प्रतिभासिद्धं कार्यस्य समार्थं वस्तु प्रतिभासांतिविकसुत्वस्यादिकं अप्रसिद्धमित्याह नेहेति १३ अनयवत्स्य गतादानयोरभिनिवेशो नष्टकं इत्याह अविद्यमाने इति १४ देहार्थादिदृष्ट्यायर्थस्य त्यागादाने स्यातां यदा नद्द्वयं प्रतिभासमात्रत्वादसदा ने अप्यसती इत्याशयेनाह नेति प्रतिभातः प्रतिभासमात्रत्वात् १५ एवं बुद्धादेरपि सर्व

यथाशून्यत्वनभसो यथा स्पंदनभस्वतोः भेदो नास्ति तथा सर्गब्रह्मणोरेकरूपयोः ११ नेह संजायते किंचिज्जगदादि न नश्यति स्वयं निद्रागतस्येव केवलाय प्रतिभासते १३ अविद्यमाने ह्यादौ प्रतिभामात्ररूपिणि सर्गो कइवस्य वैभस्य त्यागादाने क्विदं वद १४ न देहः प्रतिभातोस्ति दृष्ट्यादिकरणान्वितः केवलं ब्रह्मचिन्मात्रमेवात्मन्येव संस्थितं १५ बुद्धादेः कारणं चेद्देहे तथा संभवात्मसत् अनेनेदं क्रियत इत्यस्यार्थ्यं यातिसंभवात् १६ अहंतरकर्मभा तिचित्तिकल्पक्रियागणाः तथैनेव यथास्य मम्रुतिजन्मादिसंभ्रमाः १७ स्वमवद्दृष्टीर्स्वयो लाः स्वमवद्दृढभित्तयः स्वमवल्लोकाः स्पंदः स्वसर्गसंवेदनेविनेः १८

प्रतिभासकत्वेनन्यायेहं यद्धेतेकार्यायोर्भेदाभेदयोरसंभवादनेनेदं क्रियत इत्यस्य व्यवहारकारणत्वमप्यसत् अर्थपरमार्थवस्तु विषयाणि तस्यैव संभवादित्यर्थः एवं ब्रह्मणि कल्पमहाकल्पादयस्तत्र क्रियागणाश्च निर्दन्तकानिष्क्रमापवसरं तत्र सक्रमवत्प्रतिभास इत्याह अहंतरिति मृतिजन्मादयः सम्भ्रमाः दीर्घकालवर्तिताः १७ तथा च सर्वं विदाकाशं एवेति फलितमित्याह स्वमवेति यतस्त्विर

नताम्यतिनश्यति १९ ॥ स्तोतर्हि चिनपवनस्पन्दात्मनाउदयास्तमयौ नेत्याह शांतेइति चेत्यासंभवतः यदा जगत्यवनसैन्ति तदा तदात्मनाविततउदयास्तमयो जनतः कस्मात्सिद्धात इत्यर्थः २१ यदि तु मायाविलासदृशात्प्रपंचेन तदा सर्वस्य सर्वत्रूपता यथेच्छमुपपद्यत इत्याह पवेलाइति संवेदनस्य वासनावैचित्र्यानुसारिकल्पनालहरणप्रयोगेन संकल्पेन २२ अत एव योगसिद्धानो सेक्विकीवि

खांसमिलो जगच्चित्रं विद्वेगमयमाततं नोदेति न स्तमायाति न शाम्यन नाम्यति १९ विदावितिजगन्नोगनरराइ वरूपिणि किं नु वा कथमुत्पन्नं किं शांतं क्व कदा कथं २० शांते मुहाचिदाकाशे जगज्जन्यनशालिनि चेत्यासंभवतिस्तां तिनोदयास्तमयौ जनतः २१ एव तां भावना येनेगगगनेपर्वतायते संवेदनप्रयोगेन ब्रह्मणा सर्गतां स्थितो २२ संविन्नाणप्रयोगेन निमेषार्द्धेन योगिनः कुर्वंति जगदाकाशमाकाशं चि जगतिव २३ सिद्धसंकल्पनगराणं संख्यो नियथार्णवे तथा सर्गसहस्राणि संतितानि त्वविभ्रमः २४ महार्णवे यथावर्ता अन्योन्यमपि मिश्रिताः पृथग्वावतिष्ठनेषयसो न्यचनैव ते २५ महाचितिमहासर्गा अन्योन्यमपि मिश्रिताः पृथग्वावतिष्ठते अनुलिप्तिता न ते तनतः २६

सिद्धकल्पना हरणात्सिद्धातीत्याह संविदिति संविल्लहरणं यत्सिद्धौषधचूर्णौतल्लयोगेन २३ यथा प्रसिद्धे पृथ्वे वेश्याकाशे अनन्तानि सिद्धसंकल्पकल्पितानि नगराणि परस्परमसंलग्नान्यंतर्हितानि संति तथा ब्रह्माणि सर्गसहस्राणि संति २४ तत्र दृष्टांतमाह महार्णवे इति २५ २६ ॥

वा. नि. उ. टी. १२६

श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे ८२ ॥

अन्योन्यमेनर्हि तानामपि सिद्धलोकोनवागोह्यप्रालोकनेयोगिनोयाम्रोपायेर्म्नलचितिप्रविला
पनेनपरविलानुप्रवेशादाराम लोकानुप्रवेशलक्षणप्राप्तिः सैवसर्वागत्मशक्तितया लोकनेयीति
बुधानांविदुषामुक्तयः तथैवस्वीलोपाख्यानादौवर्णितादितिभावः ७७ एवंचसर्वप्राणिनांतत्ता
द्रागसर्वाणांचशास्त्रेष्वप्यविवर्तरूपास्थितिः फलितेत्याह अविनाशीनीति ७८ तथाचप
रमार्थचिदाकाशस्यनिजोभोटकल्पाः सर्गविभ्रमास्तत्स्वरूपायेवतिनात्यन्नादिरेषामस्तीत्याह

सर्गात्मशक्तितया लोकेयाप्रबुद्धस्ययोगिनः सिद्धलोकांतरेप्राप्तिः सैवतिविदुषोक्तयः ७७
अविनाशीनिभूतानिस्थितानिपरमेशिवे व्योम्नीवशून्यतोल्लासाःसर्वर्गानिवर्गले ७८
परमार्थनिजाभोगाःसहजाःसर्गविभ्रमाः नोद्यंतिनोपशाम्यंतिलेखाइवशिलोदरे ७९
अन्योन्यकुसुमामोदामिलिताअप्यमिश्रिताः व्योमरूपास्तथासर्गाअन्योन्यंसिद्धभूमयः
संकल्पाकाशरूपत्वात्सर्वानुभववस्थितेः ननुसंकल्पमोहानांसत्याश्चमनसोक्तयः ८०

ह परमार्थेनिस्फटिकशिलोदरेदृश्यमानारेखाइव ७९ सिद्धभूमयइवेतिशेषः ८० ननुएवंप्रपं
चस्यस्थूलसंकल्पमोहानामपामराणांहृदयस्थूलानुभववस्थितिः सूक्ष्मसूक्ष्मतरसूक्ष्मतमसंक
ल्पमोहानांयोगिभेदानांहृदयसूक्ष्मादिभावेनस्थितिरितिसर्वानुभवानुसारित्वात्स्वसानुसारिणः
सर्वप्राणुक्तयःसत्याइत्याह संकल्पेतितनवःसूक्ष्माःसंकल्पमोहाश्चयेयोगिनांचतेषामनः

नवसिद्धाः नानासिद्धसिद्धमहासिद्धाः मे.

अनपववादिभेदानांनानाविधकल्पनाश्रयितमहामनासंकल्पानुसारेणानसर्वसंकल्पानुसारेणापर॰
मार्थतो वेतितान्संबोध्याह नेतिज्ञानवादिनाश्रान्तरविज्ञानमात्रपरमार्थवादितावासाहयणः येष्व
नर्थाः दुःखेदेनवीरवगुणकर्मादिसमपदार्थास्तन्मात्रवादिनापिसत्यायथावेदनं यथासंकल्प
नमदर्थक्रियासमर्थनयाफलेति ८२ कस्तर्हिप्रामाणिकः पदस्तमाह चितीतिचित्वेति पृथ्वीप्र
काशनशक्तिःसबाह्याभ्यन्तरोसन्नइत्यादिष्कंतेति भावः ८३ उक्तमनूद्यफलतेयोजयन्नुपसंह

नज्ञानवादिनासत्यानवाह्यानर्थवादिना यथावेदनमेतानिवेदनानिफलंतिवः ८२
चितिचित्वेयदस्येनजगदिप्यवभाविते भाटोरववलयसेोऽविनाज्ञोपवर्णिते ८३ काः
लोजगंतिभुवनान्यहमदवर्गास्तानितत्रवनश्चैतिचसर्वमेकं चिद्व्योमशान्तमजमव्यय
मीश्वरात्मरागादयःखलुनकेचनसंभवति ८४ इतिश्रीमहारामायणेनिर्वाणप्रकरणे
द्वयोपशमोदेशोपयोगोनामसप्तत्रिंशत्तमःसर्गः ३७ ॥

इति कालइति सर्वेभावः कालस्तदंतर्गतानिजगंतित्रुसाडाः तदंतर्गतानिवलंदेश [illegible]
[illegible] भुवनानितदंतर्गताः अहमित्यादयोभोक्तारस्तेषांभोगोपकरण
भूतोदृग्वर्गः तानितदृश्यगंधादिभोग्यानितत्रवनत्थाविविज्ञोपभोगस्थितिपतत्सर्वमीश्वरात्ममायिक
सर्वज्ञसर्वशक्त्यादिसंपत्रेपरोमार्थतः शान्तएकचिद्व्योमेवएवेत्यत्र निश्चितेकेचनरागादयोनसंभ
वेत्यवेत्ययमेवद्वन्द्वादिसर्वदोषनयमुक्तोपायइत्यर्थः ८४ वासिष्ठतात्पर्यप्रका॰ निर्वा॰ सप्तत्रिंशत्तमः

॥ २८ ॥ यो॰वा॰

वा. नि. प्र. टी. १२०

इदं चित्वात्मसंसर्गभेदभ्रमनिरासेन । विदेवनादित्येतन्मनोर्थे रूपपाये चेत्यस्य सर्वजगतश्चिन्मा-
त्रतोनर्थरूपपादयिष्यन्भूमिकां रचयति विदितेति मिथ्यासंवेदनं स्वस्य प्रभ्रमता भ्रमस्तेन विबो-
धिता विद्धि माया यथा माया दर्शनेन्द्रजालजनविशेषणात्मिका हृद्वाक्ताद्योऽग्निश्चचलतोपर्वतभावं न
दोनवैनितं वप्रस्या शिलाखदरीवनंर्भे जादि च पश्यतीनद्वदित्यर्थः १ आतिकल्पितस्य सर्गस्य मनः
कलनं पेवत्वध्यवज्ञाति नवस्ततं इत्याह २ अस्त्वेवं किं ततस्तत्राह ज्ञानेति यथाभिमिसयस्थितः

वसिष्ठ. विन्यस्य निजगन्मिथ्यासंवेदनविबोधिता । योऽग्निमायोजनतात्मिका हृदि वाचल
नानरे १ ब्रह्मसर्गश्चिरसर्गोदावेनोमहद्योमतो । परमार्थसरूपत्वादत्वयत्नात्सदेवच २
ज्ञानरूपतयाबाह्यबाह्यवाचानुभवात्मना । सत्यरूपमतः सत्याविद्धिवाह्यार्थरूपता ३ बा
ह्यार्थवादविज्ञानवादयोरैकमेवनः । वेदनात्मैकरूपत्वात्सर्वदासदसंस्थितेः ४ ध्युव

सर्गो बाह्यत्वभिन्नरूपेणाभिन्नरबाह्यः आंतानुभवात्मना तद्वाह्यत्वद्ज्ञानेकल्पितः सर्गोपिबा
ह्यत्वज्ञानरूपतया अबाह्यः भ्रान्तानुभवात्मना तबाह्यः इति सिद्धे ज्ञानं सत्यरूपमित्यतो देतो वाह्या
र्थरूपतामपि तदात्मना सत्यां विद्धीत्यर्थः ३ एवं बाह्यमन्तात्तनबाह्यार्थवादेन नापि विज्ञानवादेन
विकल्पितेश्चेत्रामयो रेकरस्यात्मसर्वदा चिदतिरिक्तस्यानवविज्ञानस्य बाह्यप्रपंचस्य चप्रसतः प्रस
स्थितेः अनभ्युपगमादित्यर्थः ४ ॥ रामः ॥ ३०.

सर्वस्य चिदेकैव चितः सैवेदानन्तरमासामानिर्विशेषतात्मतत्त्वप्रकाशरूपा नादिपञ्चभूतानां संततिरर्थसिद्धेति। पूर्णब्रह्मसमासमाश्रयविशेषसिद्धइत्याह प्रस्तुतेति ५ तदेव सर्वकारकक्रियाफलात्मकं जगद्ब्रह्मीभूतनमस्यानित्यमेइति ६ यावदाकारकालपिचन्द्रस्यचिदेकायतिवलादेवसत्तास्फूर्ति नान्यथेत्याह चिन्मयतादिति यदादि चेत्यब्रह्मचिन्मयतादेवस्वरूपचितिताचास्वरूपस्य विश्विम श्रमात्मचेतन्यतयदाहृतिव्याप्तिहारोष्वमेलितदारूपमस्तादीवयस्यास्तथाविधयेव तथाचितापत्तवृद्धादिचेमत्तेनान्यथेत्यर्थः ७ एवेदृष्टान्तदर्शनसाधनरूपदृकंतत्फलवेत्येर

प्रस्तावनिलालोकजलभूभृत्प्रतिष्ठालिनी तथाशून्यामहारभावप्रसमेवसर्वत
५ तस्मिन्सर्वतत सर्वतत्सर्वमसर्वतत्तत्त्वतत् तत्सर्वमयनित्यतस्मैसर्वात्मनेनमः ६
चिन्मयत्वाद्यदाचेत्यमेतिरूपविवेकतो तदारूपगोचरत्वेतच्चेत्यतेनान्यथाचिता ७
यदाचिन्मात्रमेवेयरूपं रूपदर्शनरूपदृक् तदानुभवनतत्त्वसर्वस्य फलितस्थित ८
इष्टरूपेनयधेकमभावविच्छिदात्मके नरूपास्वादमत्तस्यान्तनादृष्टेदाइवोपल ९

तत्सर्वविदेकाधीनसिद्धिकमायदाचिन्मात्रमेवतदासर्वस्यज्ञान प्रनुभवनमात्रमेवस्वरूपपरमार्थेन स्थितफलितमित्यर्थः ४ इष्टरूपयोरेकासाधनानुशाहकतर्कमाह इष्टरूपेर विदात्मकेसाक्षित्यधेकताभविच्छतनतद्दिश्लभदरणोपहम नापुरुष इत्वदृष्टावोष्यनपिउपलब्धइवरूपग्रासादतन्मापुर्यमत प्रतनुभवन्स्यानतद्दिजेडारसप्रभवितप्राको

बौ
नि ऊ
टी
१२८

नयोश्चिन्मयत्वाभ्युपगमेनत्वत्रनुभविनृ चिन्तोचेत्पमनुभवनीयमप्रप्यतितोजलविंदुरिवतदनुप्रवेशेन मतिजनेनेदंतनाईक्मापुर्यमासादयामीतित्रिपृहा। स्फुरणानुप्रवेशेनानुभूतिर्भवतिसिद्धतीत्यर्थः १ अनिरेकाद्वयोरित्यत्रैके द्वयानसाम्पदायेतिकेनउपपादयति सजातीयेतिकाद्वैकत्वेदाहृद्वितीयकाद्वैकमेयथाकाद्वैनेनसजातीयत्वेपिविदेक्याभावाद्यस्मूवनतनेतथाद्वयापिमाजडसर्वधा विदेकाश्चन्यद्वयनात्तास्पत ॥ २ तत्रद्वैद्वैयामेउनेकाद्वैदयादिशेषके चिज्जानेतीत्याह याद्व

चिन्मयत्वाच्चितोचेन्यजलमश्चिवमज्जति तेनानुभूतिर्भवतिनीन्यथाकाष्ठयोरिव १
सजातीयैकतामावाघद्वन्काद्वैनवेतने दारुतद्वदपिद्वयाद्वयनात्तास्पदाजड २ या
दृक्कात्मानिकाष्ठानिताद्वरूपतचेतन जानतिनेतरत्नस्माद्वूपविद्वूपचेतन ३ महार
विदात्मनेवास्तिजालानिलधराग्मन तेनेषुस्पदवुध्यादिप्राणजीवाद्यभावत ४
शाणानुआदय सत्ताभावनावशेतोगमा भावनाच्चित्तमत्कार सयथवक्तुमेदतिव
२४

भितियाहृशीसत्तास्थितिर्येषातानिदृत्तदवेलहृप्यतनज्ञानतिके विदपीत्यर्थः तस्माउक्कत केवलाद्रूपसर्वविद्रूपेणवद्दृष्टाद्वयचेननविदभिन्नचेतिसिद्धमित्यर्थः कर्मधारय ३ एवंदृष्ट द्वयपयोश्चिद्रूपतेद्वयेजगविपरानिलजलादिभेदापगमाद्दृष्टविद्यदद्यद्धिप्राणादिभेदापगमा त्सर्वस्यजगतोब्रह्मैक्यमेवसिद्धमित्याह मा ट्राचिदात्मनेतिश्रमतानेस माद्वेरद्वदेनपुसक दृस्व ३ भावनाकल्पितत्वादपिप्राणादिभेदानामिथ्यात्वमित्याह प्राणेति २४ ॥ ॥ ॐ

३८७ ४ ... ब्रह्मसत्ताविवर्तमात्रं यस्मादपि जगदिदं तो मिथ्यात्वमित्याह नतामयेति द्वा
तत्रयास्तु ग्रमयत्वयात्मना प्रवेत्यत्र ग्राइवेति कूटदृष्टत्वयाप्यसवशाक नयाग्रागतः आक्रान्तः वत
एववटकः १५ तत्रवटवीजे पुस्तां क्रान्ते सत्वं प्रविकृते ब्रह्मसत्ताके भावेन वटादिविवर्तवद्धी
यतिसर्वी प्रतिग्रसाह सारपरः यो याग्रनायनो णकः अतिसूक्ष्म सत्ता परमात्मा स एवाङ्कुरका
ड्डशाखादीनमङ्कमरोन रकार्यपुरो ऽभूयागवीज नच भवतीत्यर्थः १६ तत्रयायस्मात्सूक्ष्मः कारणात

नयतयाशीततयाब्रह्मसत्तावतिष्ठते ऽङ्कुरशाखात्वपत्रात्मावृतो वटकवीजयोः १७ सर्वा
श्रामअसयावीजेयोस्मादग्रणतोणकः समसततङ्वहसत्प्रसवतिष्ठति १८ इवमेवा॰ वल
यथाङ्कुरमितिर्यग्नूर्ध्वमपसत्या सर्वमेवतेयाग्रसयेनतेनतथयातथा १९ हेमतत्मेवता
त्मतदेमरूपशतेयथा ज्ञाततमेवज्ञातस्यसमार्देतत्रोणयथा १४ पार्श्वस्यसमयो द्वा
यथानवनकाश्चन सर्वाप्रलयसद्देभानस्थावात्मानमेवमे ३॰ ॥
२:समस्त तडुवत्पवीनवस्थात्मनिष्ठिनः १९ ब्रह्मसर्वपरालावात्मायोयस्मादर्थतोणकः॰

यावसिद्ध. समग्रसकोटाघस्रसूल. कार्यात्मनासिद्ध. समायाकोटीमिथ्यालपलदयेदित्याशये
नाह ब्रह्मेतिपवमुपलदितेसर्वेत्रवसत्ब्रह्मतिष्ठतिनान्यदित्यर्थः यथावटाद्येके कारणमात्मलान्त
देवडबीनाणमात्रमपितदन्यदस्ति तथा सर्वजगदात्मतान्त्रयेनयेनरूपेणयथायथापरीक्षुरा
हेमात्मात्ररूपत्रमेवनाणमात्रमपितदन्यदस्तीत्यर्थः १८ अविकाराविष्वपि हृष्टान्तमाह हेमत्वमिति
सर्वानगङ्गावः प्रहृत्वतीवभावनत्सङ्गा २१ नस्यविवतैरलोपमाह पार्श्वस्थानि ३॰ ॥

वा. नि. उ. टी. १२४

बोधायाः पंकमामलिनतां कल्पितायाश्चुगांधर्वपुत्रकालोलपताकिनीसेनासाध्यथ्याखमेव २१ हृदयो
तःपृथ्वीभूधरादिजगत्कल्पितं यथाजलेनावनितलेकिंत्रयाद्रीभुवनवटादिवीजकल्पतेत्याशय:
यादिनाप्याएषप्रकारसमर्थोभवतीतिकल्पो महानटादिद्रुमः संपद्यतेतद्वत् २२ ननु यदि परमा
त्मन्येव मनआदावस्थितिरेव मोहस्तद्येतिमादिसिद्धिभिरसौनत्यज्यतां कोवा यत्पिनस्तात्मनइति
शंकांनादिश्रुतिवेधनिरासेनाविर्भूतनिरतिशयानंदस्यतत्स्वस्वरूपस्यार्थ: २३ एक: रोमांशइवविश्वस्य
तस्याविश्वस्य महात्मन: २४ २५ निरात्मन: निःस्वरूपात्मभावादितिनिमित्तात् २६ सतो विभवसमोदार

पंकितांकल्पितोबोधोयाधपुत्रकपताकिनी साध्यथ्याशांततामात्रेखमेवेदंतथाजगत् २१
सकल्पभ्रमस्थानःपृथ्वीभूधरजगत्स्थितं जलावनितलेकिंत्रवीजकल्पइवद्रुमः २२ प्रत
स्तेनात्मनोतस्यमनएवतस्मात्सन: जरन्मणलवाध्येनतनुतामणिमादय: २३ त्रैलोक्येत
त्रयपश्यामिसदेवासुरमानुषं एकरोमांशविश्वस्यतत्लाभायमहात्मन: २४ यथातथा
स्थितस्यापियत्रतत्रयतस्यच हेतसंकल्पदेहानसंसाधितात्मन: २५ विश्वमेवनभोय
स्यशून्यंसर्वमहात्मन: कुत:कथस्यकथनस्यभवविच्छानिरात्मन: २६ शांतात्मविशे
षस्य निरेषणाविशेषत: सतासमसतोमहशोकश्चाकलयितेहम: २७ मोहेनकिंकिमिन्द्रिय
तेजीवै:किंचिमजीवति शुद्धसंविन्मयस्यास्यसमालोकस्यखस्यच २८ ॥

विशेषमहद्योसमेषप्रतः कश्चाकलयितेहमोमहिमानमितिशेष: २७ देहपुत्रादिमरणजीवना
दिनापिनास्यहर्षविषादप्रसक्तिरित्याशयेनाहमोहेनेतिमोहेमरणहेतुभिर्जीवै:जीवनहेतुभि: २८

ॐ

लोकस्यश्रुतजनस्यभ्रांत्यामृगतृष्णानदीतटश्रायेभ्रांतिभाज्यान्यनिमित्तेवमरणजन्मनीकचनः
१९ यावदस्याभिसम्यक्करीर्द्दितेतावत्रभ्रांतिनेवापरीहकाः नवाजन्ममरणीसंतीत्यर्थः २० नपरी
हकाइतिकथमुच्यतेमतविदः परीहवस्यावाधानजाह हचयादितिअसभावेनसत्रपिवदेहेरिया
स्रितपरीहिकान्मनस्रसदाभासइत्यर्थः २१ असामनासतमवदीपनिर्वाणमिवनिर्वाणोविडः

मिथ्यालोकस्यकवलेभ्रांत्यामरणजन्मनी असत्यपिभ्रांतिभानिमृगतृष्णानदीतटे १९
सम्यक्करीर्द्दितेयावत्रभ्रांतिनेपरीहिकाः ननामजन्ममरणेकेवलेशांतमव्यय २० हृदय
योविरतिर्यानश्रान्तारामःश्रामेगतः समतेवासदाभासःपरिनीर्णभवार्णवः २१ दीप
निर्वाणनिर्वाणमस्तगतमनोमति श्रान्तन्येवश्रामेयातेसंतमेवामलेविडः २२ श्राद्ध्या
हितगाद्भूपघसैनसदनेसतः याकाशस्येवशांतस्यतस्याङ्कुरेणकश्रुतमा २३ श्रहम
स्यविकारेणाविकारेणाहमस्तिनो श्रभावादहमर्थस्यजगात्कचसंसृतिः २४ संवित्
संवेदनादेवबुद्धा दाकारवर्त्तिनो दृश्यालोकमनोद्रूपंजगदेहितिविदेववं २५ सर्वात्ति
विततमनसःसत्तासर्वात्मनस्तव सर्वथासर्वदासर्वसर्वमाचरणीशिवं २६ ॥

२१ अतएवतस्यनसंसारःस्यदितेइत्याह श्राकुः घ्यादीनि २२ तमसत्त्वेदीपवन्निर्वाणवत्ह्रिवेव
शिष्टःकथमस्तितत्राह अहमिति २४ अभावःअतस्तत्राह संविदिति वास्तवविदंवमेवस्यसं
विदोन्यथासंवेदनदेवबुद्धायाकारवर्त्तितंमत २५ मामेवयथार्थसंवेदनेनभ्रांतिनाशेसर्वा
त्तिविततमनसस्तवापिनिर्वाणरूपेवस्थितिःसंत्युतीत्याहसर्वथेति २६ २६ ॥

सर्वभावरूपप्रपंचयतियदिति ३१ आचरणेश्वरणेजरन्मात्रोपलक्षणमित्याशयेनाह यदिति आशा
इत्यादिशास्त्र ३४ ३५ निःक्लिकिंचनो दुःखशब्देनोपायान्वेषणश्रमः निर्विचिकित्सो वा निर्विकल्प
इत्यर्थः यथा निर्वाणमेति तन्मे अमथानिष्ठ ४० यथा अनिल अनिलसदृश स्पंदास्पदैकवदार।

यत्कोपियदस्मिन्सिद्धकरोपि तदासियत्त यत्तपस्यमिदं प्रोषितनस्त्वं वै शिवमव्ययं ३२
यददेश्यन्नमाशायच्छिन्नयाकालावोदयः यल्लोकालोकगिरयस्तच्छिद्धोमपि वितत
यदूपालोकमननेयत्कालत्रितयगत यद्गानमरणाद्यादितन्महाविभ्रमः शिवः ३८
निःक्लिकिंचनोनिराभासोनिर्विकल्पोनिरंजनः भूत्वा निरात्मा निर्वाणनिष्ठ मे तिष्ठमेयथा ४०
गतेक्षणमननस्थानमननस्यसभावने अवहारो गतेमात्वा स्पंदास्पदैकयथानिलः ४१
निर्वासनानिष्कलना शूनतापुरुषनाशते शास्त्रणैयत्रवाहेन लायायं दारुमयीयथा
भूत्वा लोकस्तमोमध्येहोमात्रान्निर्वाणाश्रयः अनिर्देश्यापरालोकश्छिन्नदीपवदास्पता ४२

स्वयानेनवाच्यस्य ४१ पुरुषता पुरुषोवितनवेत्तानेश्यास्त्रलक्षणेनयंत्रवाहेनवासानिर्वासस्व
४२ हे राम तव त्वदाश्रयः मात्रापितृवधुजनादिभूत्वा नामालोकनमालोकः आलोकः तेरर्वत्कलः
माभूत यत्तेदावामाभूत किंतु अनिर्देश्यापरः अश्लिना सौतिपरीत केनिर्देष्टुमशक्यः आलोक
प्रकाशो यस्य तथाविधो स्वप्रत्ववलया विच्छिन्नदीपवत यस्य नाशी एतानस्यापि हेवि अलि लिखितेनो
लपुणा वान्यस्मार्थे तेलभावाह्य नाना शालिना मालोकनमालोकः आस्वेदः तेरवफलः अस्व
हलकृत्यस्य न भवति आलोकः प्रकाशस्त्रु विच्छेलित अश्लिना सौनिर्देश्या हेनभवतीत्यर्थः।

[illegible]

निर्वासनाविष्कुशलेन निःस्नेहो कार्यमेव पुनरनुवादेन दृढीकर्तुमुपसंहरति निर्वासनस्येति युक्तीनेषु
निर्वासनस्य वैमानभोगेषु विरसस्य भाविषु निरपेक्षस्य शास्त्रार्थसम्यग्ज्ञानेन लब्धस्वविनोदा
विश्रान्तिलवहेतुः आदेहपातमवश्यभाविप्रारब्धजनितव्यवहारेषु सक्तस्य शास्त्रानुसारेणैव विनोदो
यत्निरंतरेण विवेकोपबृंहणेन वर्तमानस्य ज्ञानप्रतिष्ठा सिद्ध्यतीति भावः. अतः पुनः किं सुधियमतः अत
एवामलस्य तत्स्ववित्: सवेदनपूर्वकव्यवहारेषु शास्त्रार्थस्य स्ववर्णाश्रमोचितकार्यं शमदमादी
वसनतः सम्यगनुवर्तनेन सम्वस्वरूपमसापारमार्थलक्षणमनपेक्षाचरणमित्यर्थः तथाचाहं देहादः

निर्वासनस्य विरसस्य निरपेक्षस्य शास्त्राचारैक देवनतविनोदहेतुः शास्त्रार्थसज्जनमतो
ऽप्यमलस्य तत्स्वसंवेदनेन घनमिति धियमतः स्वरूपं धथ इति श्रीमद्रामायणे निर्वाणप्र उ
त्तरार्धे सर्गः ३५ श्रमिदः संजातानाकृत्रिमदीप्तस्मृतिः प्रत्ययः प्रमान् प्रसक
मानसंकल्पैर्विनिर्मितः सदेवसः १ ॥
विदितब्रह्मतत्त्वस्य यथेष्टाचरणं यदि श्रुतो नतद्दर्शने
वक्तो भेदोऽप्युविसक्तोऽस्तीति धथ इति श्रीवा. रा. नि. उत्तरार्धे सर्गः ३५ प्रवृत्तस्तनिविष्णो
मायद्रूपः परिशिष्यते तत्स्वतत्त्वस्य यद्रूपं तत्स्वस्य गिरा वर्णने विरुद्धः शास्त्रानुसारेणैव मनत्ति
यामक संकल्पस्यापि प्रसक्तिमाशङ्क्याह संजाते निःसंज्ञातः यथाभूतार्थगोचरत्वादकृत्रिमः दृढी
णास्मृतिर्यस्य तथाविधः साक्षात्कारः प्रत्ययो यस्य तथाविधः प्रमान् शास्त्रीयव्यवहारनियमैः
पि संकल्पव्यावर्तितेनैतद्यतनस्य व्यवहाराभासे नसंकल्पाभासत्वाद्भेदेनिपश्यन्नसंकल्पनेव

[illegible]

नसकलैवेलीनकेऽविरलायमर्वसकलवीजस्याहंतायास्सवायारपितसनेसंकल्पप्रसक्तिविना
शयेनाह स्वात्मेति निशाविद्याधात्कृतापिशनिवेचनीयात्रिमितानन्तिस्वात्मोस्याश्चर्येऽस्ताविविवश
हमित्यर्थः स्थितास्मातस्माद्विदिशाकरणमाधुनर्थेतीहशायत्वेनाविशपिनलभ्यते १ कामनया
हि संकल्पप्रसक्तिः सावधूर्गकामस्यनात्नीन्याहश्यपतिमनया निरतिशयानंदस्वरूपसमेव २ प
कलभावेसर्वलाभालङ्कमविपूर्वेति एकविज्ञानेनैवसर्वविज्ञानात्कृतज्ञाविषयविभ्रमसेशायाध
ये.

स्वात्मज्ञाननिरादर्शोज्ञातोप्यहमितिस्थिता विदिशाकरणेदृष्टांतशंप्योपात्पुनर्नलभ्यते १ यस्य
क्षीणवरणानाशोसमर्वहतोधनः परमामृतपूर्णात्मासन्येवविराजते २ सर्वमेदेटदु
र्धानमिदिकामातविस्थना भातिभासहिद्यादशातेनपूर्णेन्दुनेवसं ४ विसेहनिर्विसेटेदो
लव्ध्यानिनिराहृतिः शरदाकाशविशदोहसोविज्ञायतेबुधः ५ ॥

भावाभदर्थमपिनमनसंकल्पप्रसक्तिविनाशयेनाह सर्वेति भासनीतिवावरणात्मकप्रकाशा
यीर्थस्यसनवसर्वसाटेटलटलानांकुर्धानतिमिनमिदिकायांणामातविस्वानातटश्यसवेज
नभ्रमसेशायनिरासमर्थस्यनस्यतस्यसत्ताभावादितिभावः ४ योगुभस्तमविनाशिवमहेनव
तथैमन्यतेसग्रात्मासविज्ञायइत्यादिङ्क्रतिपुतेयग्रात्मैवेतिविज्ञायतइत्यर्थः ५ स्वर्णान्यातिसु
गुपादिनासेगमानजनानापवित्रतोनिष्पापतांब्रह्मलोकादागतःश्वनिलइव ६ ॥ मो.

स्पर्शान्यानतिशुशुधादिना सेशमातनानान्तो पवित्रतो निष्पापतोत्रमलोकादागतः अनिलइव ६ न
संकल्पवेनीमेनत्द्वेषधीकृत्यतेनामदेवस इतिलक्षणं विषदीकृतेत्रमद्रूपोपलंभस्य सद्रूपेप्रपंचय
तिश्रमद्रूपेतिचतुर्भिः ७ ८ स्वभवंध्याप्रज्ञोपलंभवदिन्युक्तदृष्टान्तसाम्यदर्शयतिश्रमस्येति निश्चितो
भवेत्किंसत्यात् उतासत्यात् नतावत्सत्यात् तस्य कूटस्थत्वात् नद्वितीयः असत्यादसत्यस्योत्प
त्तेरपिअसत्त्वापत्तेः एवंकृप्राप्तोसत्यस्यासत्यात्द्व्यवादसत्यस्याधारत्वायोगादितिभावः अतःअ

निःसंकल्पोनिराधारः शान्तस्पर्शान्यवित्रतो अतः शीतलमादतेत्रमलोकान्निवानिलः
श्रमद्रूपोपलंभानामिथ्यावस्तस्वभावता यत्स्वर्गीवेदनेस्वप्नबंध्यापुत्रोपलंभवत् ७ अ
विद्यमानमेवेदंजगद्यदनुभूयते श्रमद्रूपोपलंभस्यमिथ्यावस्तस्वभावतः ८ अस्त्ये
वसंसारोश्रान्तमर्याकृतोभवत् सर्गापवर्गयोग्रांह्याववंध्यासुतोपमो ९ जगद्
मनस्यासत्यमनिर्मितमभावितं अनिष्टितंचान्यथातनाहंनावगतेचतत् १० शान्तस्व
भावविश्रान्तेर्यवस्तस्वभावता यदहंतादिसर्गादिदुःखाद्यनुपलंभता ११ ॥

सत्येवसंसारेअपसर्गस्यवंध्यासुतरूपवर्गस्य च ग्राह्याववंध्यासुतवेधापस्तेतोपमो नतद्वन्तेनदर्शयतिद्वि
तिपद्यः ९ यदावासनात्मनितिपदस्तदापि सत्स्याभेदेनवनिर्वाह इत्यन्यमितिस्थितिमितित्रिद्रूप
ताद्विविभागोनिरालंबनएवस्यात् जगदितित्रभावितभावितयाअविषयीकृतेआधारेविश्रा
वेअनिष्टितंचअन्यथाश्रमतानस्युपगमेन १० श्रमद्रूपोपलंभस्वभावअपवर्गमद्रूपोपलंभसद्भ्रं

अनुपलंभतानिर्विषयाविनास्वेनेतियावत् ११ ॥

पवित्रानेर्वस्तस्वभावे प्रपंचयति शान्तोस्यादिना

चिन्मात्रनिर्विषयत्वाप्रसिद्धिमाशंक्य मानेनेति देहाद्यंशानवमाभाविनिद्राके दर्शितानात्मसिद्धिसा
दृश्यनिरासादित्रिज्ञातादिदेशान्तरे चरादि देशान्तरे योजनलक्षान्तेषु वहवाग्नावेव नेनेवात्मषष्ठ्या
वक्ष्यति चेतन्येमार्गमध्ये प्रयत्नेनापमोनीति नियम्य चेतनस्यापदे चेत्यवेकोशाभासविभ्रमयेदूपमं
स्वानेन तानस्य प्रसिद्धेन तत्स्वभावे विद्वद्विनिश्चयेह्निनंभवेयः १२ ।१३ ।१४ स्वप्नुमिलनयोः परस्परवि

दृश्याभावो मनस्त्यागात्तेनात्मैव देशो न वेत्ति न: वेगनेव यथा तत्स्वरूपे मार्गमध्ये निवेशनं १२ यथोदू
वालमध्ये स्वावकोशाभासविभ्रमे प्रवेशस्थानमुक्तित्वाविकसनोपमं १३ सर्वस्यैव
तथात्मस्थानत्वभावे विद्वद्बुधाः सर्वोपलम्भाग्लानितत्त्वस्यास्य विवेकिनः १४ स्वप्नमेव
प्रयोगीतिस्वप्नमात्रिस्वप्नमयीः सर्गनिर्वाणयोर्भ्रान्तीस्वप्नसमयोरिव १५ भ्रान्ति
र्वस्तुस्वभावो सोनस्वमानस्वप्नमता नसर्गोनवनिर्वाणमत्यज्ञानमशोषतः १६ भ्रान्ति
स्वसंमात्रमयी प्रतिमावेन लभ्यते शुक्तिरूपमिवास्यांकिं लभ्यापतेक्वथं १७ यत्तल
ब्धेवनप्राप्तिलेनभ्रान्तेरसंभवः स्वभावादुपलभ्योन्योनास्तिकस्यनकस्यचित् १८

यद्यस्मात्तेववान्नवीयोनिर्विषयतापिनसंभाववीयेत्याह स्वप्नमेति १५ स्वप्नस्वप्नमादिविभा
गोपिभ्रान्तोवस्तुस्वभावभूतः परमार्थोनास्तीत्याह भ्रान्तीति १६ कुतोनास्ति तत्राह भ्रान्तिरिति
१७ भ्रान्तिविषयोर्थः भ्रान्त्यानलब्धोप्युपलंभानवेदालभ्यतातत्राह स्वभावादिति भ्रान्तेरन्यउप
लंभः प्रमात्मकोवाच्यः सर्वकस्यचिद्भ्रान्तिभावार्थस्यमातिस्वभावादन्योनास्तीत्यर्थः १८ ॐ

एवं च सम्यग्विभावितेन सौहित्स्वभाव एक एव सात्त्विको निश्चिन्ते टीकत्वेन यदा प्रथते तेनान्यद् स्वादनुभावस्वर्पीत्या
द् स्वभाव इति सदनेन परमप्रेमास्पदतया प्रथते १९ न तस्य स्वभावं व्यतिरिक्तकल्पनमेव संसारदुःखं प्रेक्
ल्पितस्वरूपावस्थितिरेव केवल्यरूपत्वमित्याह स्वस्वभाव इति विधीयतामुपदीयतां २० ननु यदा दानेक
उपाय इति चेत् यत्तत्त्वविधानसर्वं तन्मात्रताद्दर्शनमेव तत्र प्रधानं तत्र क्रिया ज्ञानादावभ्यतदृष्टस्थका
लादौ प्रतिष्ठितेति निरूपणः ज्ञानानां निवृत्तौ च संकथासङ्क्रिविशेषः २१ एवं तत्परात्मन्या

स्वभावपरं स्वसर्वेषु सस्यदनेनकिल सर्वदा यज्ञानेन विहितानेन किं वादैः संविभाव्यतां १९ स्वस्वभा
वे महद्दुःखं स्वस्वभावे केवलं शमः इति बुद्ध्या विधार्यातन्दहित तद्विधीयतां २० स्वच्छीबी तेस्वगः
स्वालोक इति स्थूपपद्यते शिवे कृत्ते न गन्तव्यं ते मस्तीत्युनमसंकथा २१ तुष्पालोकमनस्कार
बुद्ध्यादयः परे स्वरूपभूतामालिलेदवत्सलवदात्मकाः २२ मृत्तीयथाससहशैः कदा
नि वचनैः क्रियाः आत्मभूते तथाभूते शिष्टाकाशमकर्हिचित् २३ यान्मयादहमित्यादि ए
स्वदादेव संसृतेः प्राहोर्धभावसुमोयः पटहादिषु जायते २४ ॥

प्रात्मिकभावानामपि पृथक्तयाक्लनेव स्वयमो प्रतीतेः स्वानुभवसिद्धत्वात् रूपेति २२ एवं तत्पदार्थस्व
वेदात्मानः सर्गादिष्वपदार्थाववरात् च विदात्मा पृथक्काभाकलातदेवपवप्रायः सर्वपदार्थैः सहसद
त्वात्स्मृत इति ससदृशैः स्वात्मरूपे स्वात्मपृथक्त्वमाकेतितयावत् २३ यथं यवहारहवशाहस्य योगादि
व्यवहारोपपृथक्क्लनया विद्धिशानादेव देहत्वादेर्नायते इत्याह यान्मयादि तिसूसंसृतेः जडते
नपतौ व्यवहारानममर्थी दसदादेव सिद्धरामादि देहादः पटहमित्यादि दृष्टप्रकाशनाभिशापयुक्तः

॥ २६ ॥ यथा तदभिप्रायानुसारि विवृतशङ्कानां यतेनतथेतिशेषः २४ ॥

गा२ निद्राविकरणव्यापारेण मायतेसः आत्मस्यात् विदात्माधिष्ठाना
देव जायते न ईषयकमनतालाभिसवादक पुरुषाधिष्ठितेपुपदृहादिषु

का० वि० उ० टी० १२२

एवं सर्वं जगत्स्वप्नवद्वाच्यविरमेदनित्यामने ग्रन्थेनिकएवाभेदोस्तकिमर्थं नरनीयेनश्रुविचारमात्रसिद्धमार्थो
शाभेदोपगमेनेत्याशयेनाह यदितिश्रुपातेनोभातेश्रेत्यविचारतत्त्वतत्त्वज्ञानेनश्रुतःमात्रभेदोशानुपेन
गन्नूपमन्नूपात्मनिःस्वन्नपमेवएवेवस्वस्वन्नस्याभिस्वस्वभावेसंस्थितं मेवास्वस्वन्नूपावस्थितिरितिभावः
नन्वसंसारित्रस्वस्वस्वभावेतिद्वन्नामनेनसंसारिणांकोलाभइत्याशङ्कते पापुरुषार्थोविनावध्यान्ना
स्वपुत्रराज्यादिलाभविलावहुर्थेवेत्याशयेनाह येषामितिनिमित्थः ग्रन्थोनन्धोनतिरूपाविजातगरेवसमां
नरेवनन्नदात्मनिनसंतेतिमिथ्यः परमेकोननमत्रस्मश्चतेनस्मात्मलपुष्पवत्वनितरांसमीनर्थः एवार्थे

यद्बानेश्रेत्यानास्तितत्रासेवनिर्देनवं जगाद्रूपमन्नूपात्मकस्वस्याभिमस्थितं २५ येषामस्तिजग
त्वामस्तमस्वमपुरुषार्थमिथ्यः नसन्तिप्रात्मनोमिथ्योनास्माकंवरपुष्पवत् २६ मयित्रमेकरूपेन
शान्तमात्मकाशावत् वायोःस्पर्शेविवाभिन्नेव्यवहारेश्चनन्मयि २७ शुद्धंतस्वन्नयनेषांस
पःस्वप्नवनामिव नेनत्वनमसंनोमेस्वपुप्नमसमकाश्व २८ नेत्तयेव्यवहारोमेनद्वलम्नलग्नि
स्थितं येषान्यथप्यरेतिपराणस्य मेवलमलेमम २९ ॥

दिशाह २९ अस्मात्मनहंरोपवेतनहव्यवहाराश्रुपपुष्पवत्ममस्त्रिदंशोनमपिश्रलेकरूपत्वान्मेपेवेर
त्याह मयीतितेपुरुषाः वायुस्पर्शवत्त्वाभिन्नोत्तेः समवहारेः सहमपिसंन्यवथनस्तद्भधेशात्मेस
द्वलेकरूपत्वन्नस्वन्नाद्विगत्यागात्मस्वभावोत्पात्यर्थः २७ अपरेविशेषमाह शुद्धंत्विनित्यशुद्धस्वप्नाज
गतरूपवामिवदेहस्यापिसत्वान्नातिभावः नेतितित्रगुरुद्ध्वात्मजगतामाह ननहेहादीनांवेधाहिति
भावः २८ प्रत्यक्षोपदेशादित्यवहारः नेनहृदिस्थितमस्तव्याभावेमेव्यवहारेमंमस्वत्वलमलमितिवीप्सा

लौकिकनिष्प्रयोजनमायोजनाय २५ ॥

प्रत्यक्षात्मनि विश्वमिष्टदेहभावे नैवास्मि इयं च मित्रायाकाशास्तदर्थं यस्मिंस्तत्समस्तैव सम्पदे नीह येवाग
पितया ॥ इत्यानदर्थं प्रत्ययमाविवर्ते इये च महत्यानन्तनास्त्येवन्यथं ॥ ३ ॥ सर्वे वस्तुनामाने देकवस्त
त्वनादर्शनादि विरुद्ध विरुद्धः त्वादिकमपि यस्तत्र धावि च यस्तत्त्वविदः ॥ ४ ॥ मोहादविरुद्धनिर
निश्चयानेदात्मापरिज्ञानादिति प्रसिद्धादियं समावकदर्थनामोहोपायक्रमाभ्यासकदर्थना

प्रत्यगात्मनि नैवास्मिन्नुल्लसत्येयमाननता तदर्थमस्तु दीन्यवनयायेव वागियं ॥ ५ ॥ प्रवि
रुद्धविरुद्धं सम्प्रबुद्धेषु चिन्मयात्मनः न भोगेच्छा न मोहेच्छा हृदि स्फुरति नद्विदः ॥ ६ ॥ स्व
भावमात्रायत्तस्मिन्नेव मोहस्तु मेऽनुगुणं कदर्थनेन्यहोमोहा होपदेश्युदर्थविभ्रमः ॥ ७ ॥ स्व
भावसाधनेमोहेभावोपशमरूपिणि नयनान्युपकुर्वन्ति न मित्राणि न च क्रियाः ॥ ८ ॥
तैलबिन्दुर्भवत्यस्य शुष्कमध्यतिनोयथा तथाप्युत्वेन्यसकलेष्वस्थिता भवति चित्तगत ॥ ९ ॥
मात्रतिसमस्तेनानस्थितिर्याहृग्रसास्तेनो नाहग्रसाहत्तजगन्नाल संस्था विवेकिनः
तेनैवाभ्यासयोगेन स्यातिनमस्तुतानया यथालाहृनसंसारः शान्तमेवावशिष्यते ॥ १० ॥
यदा यथा स्वभावार्कः स्थितिमेति नदा तदा भोगात्मकारोगलतिनसंज्ञाप्यनुभूयते ॥ ११ ॥

नु ॥ १२ ॥ प्रभावस्यास्तनयवद्रुःत्वस्य उपशमरूपिणि ॥ १३ ॥ अप्युपनिलः अप्यतितस्तैलबिन्दुर्यथाना
नावर्तं वक्रं भवति ॥ १४ ॥ ज्ञानवापितेनजगल्लस्य वल्गुतिमात्र योगपनामापयनेइस्याद् ज्ञायनी
ति स्वतो यतिभासमानायाहृग्रसायाद्विधा ॥ १५ ॥ तेन प्रागुक्तेनैव भूमिकाभ्यासयोगेन तन्मनग
ज्ञालेन प्रनाम पदत्वं ॥ १६ ॥ प्रत्यक्षावेलाहत्यापरीहत्येइदानीमपि तदपरयोश्चाय श्रानुभविनेश्च ॥

एवंभोगोपकरणस्य स्वैतो विनाशे सति बुद्ध्यादिकरणनिकरो मोहेनात्मावरणेनाज्ञानेन मदनयास्
लदेहाद्यथासेनवरहितो भवति लयाद्वालोकावहनीडेन वोधेन स्फुरति यस्मात्स्फुरणहीयामस्
तस्मालोकनेऽद्वयसर्वतो बाष्प्रणीभूतो भासते वस्यार्थः ३८ इति श्री॰ मात्र॰ नि॰ ३.२॰ एकोनवत्वा
रिंशः सर्गः ३९ नमस्तेऽद्भुतभानि नवज्ञनलोणसिस्थितिः जीवन्मुक्तो हृदयेभानि पदार्थेतिनिवर्णे

सोऽस्मदस्मा रहितः स्फुरति सृतो भवति भासते वनथा बुद्ध्यादिकरणनिकरोयस्मा
हीयादिवालोकः ३८ इति श्री॰ वा॰ ता॰ निर्वाण॰ वसिष्ठगीतास्वभावविज्ञातियोगो
पदेशोनामएकोनचत्वारिंशः सर्गः ३९ वसिष्ठः रूपालोकमनस्कारबुद्ध्यादीहि
ययेदनं स्वरूपविद्वरस्थानमस्वभावस्यवलतः १ स्वस्वभावमन्तेन स्वभावस्थितिरा
नता यदोदेतितदाबिन्दुमामः प्रतिभासते यदा स्वभावविज्ञानिस्थितिमेलिता
मात्मिका नगद्रूपपदास्माः संभ्रमइवशाम्यति ३ भोगा भवमहारोगा बन्धवो
हृढबन्धनं अनर्थायार्थसंपत्तिरात्मनात्मनिशाम्यतां ४ ॥

ते नत्राहेति स्वभावस्य तात्पर्यमेव वस्तुतस्तत्वाहि वेतनमेव वास्तवं स्वरूपमिति विदन्नभव
इत्याह रूपेति स्थानेनिर्विकारवलक १ तत्र तद्वोधान्वयव्यतिरेकानुविधानलक्षणयु
क्तिमाह स्वस्वभावेतिद्वाभ्यां यदाज्ञानता अपरिच्छिन्नावास्तवस्वभावस्थितिः स्वस्वभावस्त्वि
रोधाजीवविधानमन्तेन तत्कृतपरिच्छेदेन वतत्स्फुरितयाउदेतिनदेत्यन्वयोक्तिः १ व्य
तिरेकमाह यदेति स्वबोधेन निरोधः वीजशास्त्रयस्याविष्टेनात्ममात्रस्थित्या श्रमस्य महदा

पवेत्तस्यात्मनाः स्वभावस्थितेनान्नर्थपानोप्युक्ते इत्याह भूयत्नामिति द्रसंसारेमनामत्तोऽयत्नो ५
सा यत्नत्ता मेवसानुभवामिनयेन दृश्यं यतिनेति ब्रह्मनाइत्यादि त्रिपुटामायेवस्थितजीवे ६ इत्समवस्थि
तत्वमितिनेशाद्यार्थं हृदि ते नेवत्तमपिसत्तादृश्यत्वमेवपश्यामि ७ नवापिपंतेशाद्यार्थादि दृश्यालोकमनो
मायाविभ्रमार्थं ज्ञानः किं तत्संजातकल्पाः ८ ममहेतादर्शनेन हेतुपदेशान किं तनेहेताहेनयोग्य

शुद्धस्वभावात्मनाभवेः स्वभावैकात्मनाभिधः भूयतो परमस्वो ब्रह्मात्मतामोऽस्तामरे ५
नात्मानमवगच्छामि न दृश्यं च जगद्भ्रमे ब्रह्मज्ञानप्रविष्टोऽस्मि ब्रह्मैवास्मि निरामयः ६ न मे
वपश्यामि तत्त्वं सन्नेशाद्यार्थन्नभिते यश्यामि शान्तमेवाहं केवलं परमं नभः ७ ब्रह्मण्येव
पराकाशेऽरूपालोकमनोमयः विभ्रमात्तव संजातकल्पासंदाहवानिले ८ ब्रह्मात्मा
वेत्ति नो सर्गं सर्गात्मा ब्रह्म वेत्ति नो स्वप्नमेवेति न स्वप्नमेव स्वप्नं स्वप्नकं ९ प्रबुद्धो ब्रह्म
जगतो जाग्रत्स्वप्नदृष्टारिव द्रुपंजानाति भाद्रपंजीवन्मुक्तः प्रबुद्धतधीः १० यथाभूतमि
दं सर्वं परिज्ञातानि बोधवान् संशाम्यतिप्रबुद्धात्मा प्रशमदीपयोपरः ११ स्मृतिस्थः क॰ ॥

ग पद्द्रष्टीनास्वभावादित्याह ब्रह्मात्मेति ९ ब्रह्मतादर्शनेकथं तदुपदेशप्रसिद्धिरित्याह प्रबुद्धइति जीव
न्मुक्तस्तपर्यायेनोभयंपश्यतीत्युपदेशाभवतीत्याशयः १० सोऽप्युत्तरोत्तरभूमिकारूढक्रमेणादेतादर्श
नात्प्रशाम्यतीत्याह यथाभूतमिति ११ तदृष्टान्तेन रामेण तां संपरोक्षायाह स्मृतिर
स्थः इति नेत्रेण भगवतः पुङे १२ ॥ रामायनमः ॥

वा·
नि·उ·
टी·
१२५

यापविहृश्यमानाजगन्मायापरमार्थसत्येशान्तनिष्प्रपिञ्चाद्वयमासतिष्ठन्नेचनास्तियस्याःकश्चिद्द्रष्टाजीवोपिनविद्यतेइतिशून्याशून्यविलक्षणाद्यंश्रांतिरनिर्वचनीयेवभासतेऽर्थः १३ इतिश्रीवासिष्ठ·तात्प·निर्वा·उत्तरार्द्धेचत्वारिंशःसर्गः ४· जिनगत्पुत्रिकाशून्यमस्वभावस्वभावतः स्वभावैकस्वभावेननिर्वाणंचाऽऽत्रवर्ण्यते श्रस्वभावोविद्यातन्वभावोयमात्मासर्वःजगद्रूपःसन्प्रहंतादिवा

शान्तमप्यपिनास्तिद्वियाद्दृश्यस्थानुविद्यतेकश्चित् नचशून्यंनाशून्यंश्रांतिरियंभासतेऽसति
१३ इतिश्रीमहारामायणेमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणेआत्मविश्रांतिकथनेनामचत्वारिंशःसर्गः ४· वसिष्ठः अस्वभावस्वभावोयंसर्वोहंतादिवेदनः स्वभावैकस्वभावेननिर्वाणीक्रियतांस्वयं १ यत्रादित्योभवनत्रयथालोकस्तथाभवेत् परंविषयवेदनत्रयत्रयबुद्धयः २ अकर्तकर्मकरणमहद्यपद्रष्टदर्शनं जगद्यासंस्रभारमभिन्नोचित्रमुत्थितं
३ नैवास्थितेकिंचनवाशांतेशांतेनयथास्थिते अनामयंपरंब्रह्मसत्यमव्ययमेवतत् ४

स्वभावणाञ्जगत्पुत्रिकाद्यंत्येचेतीत्यहंकारादिवेदनःसेपमः एवमनिर्वाणोयमात्मास्वप्रास्त्रीयोपायअस्वभावविद्याविर्भूतेनाद्वितीयस्वप्रकाशपूर्णानंदलक्षणस्वभावैकस्वभावेनस्वेनैवनिर्वाणीक्रियतां १ साचविद्याविहृतसमागमविवेकजन्याञ्वसिअतीत्याशयेनाह यत्रेति २ तत्रैवरस्यार्थमविद्यास्वभावाकुहेजगत्त्रिजाध्यासंवर्णा इतिअकर्त्रेति ३ विद्यस्वभावेनतदपोह्यनिर्वाणस्वरूप

तत्रायमत्रभावेस्त्रिजगतनृत्यत्स्नेनपुत्रिकाभिनवर्णयति चित्रमत्कारेत्यादिना चित्रमत्कारमात्रात्मानो येजीवास्तेषांकल्पनामात्रात्मके रंगे नृत्यमेउपेक्ष्य शृंगारादिनावसरेजननायासां ता त्रिपुत्रिकाः ३ त्रिनृत्यंतीतिपरेणान्वयः ५ रसैः शृंगारादिभिर्भावैः स्थायिभावैर्विकारैः कंपस्वेदादिसंचारिभावैश्चापिपथास्यात्तथा श्रभिनयेस्तन्महस्ताकारव्यंजकचेष्टाभिः परमाणप्रतिपरमाणमात्रास्वपि

चित्रमत्कारमात्रात्मकल्पनारंगरंजनाः सोत्यानेकेनशाकंभेत्रिजगत्त्रिपुत्रिकाः ५
रसभावविकाराद्यैर्नृत्यंत्यभिनयैर्नवैः परमाणप्रतिच्छायाः स्फुरंत्यंबरात्मिकाः ६
सर्वतेजोविस्फुरः स्त्रियाकुलतिकाफलाः पातालपादन्यतिकाब्रह्मलोकशिरोधराः ७
चंद्रार्कलोलनयनास्तारात्करतनूरुहाः समलोकोगतिलकाः पत्तोब्धिवरावराः ८
द्वीपांबुराशिवलयाः लोकालोकादिमेखलाः भूतभावस्वस्नजीवमवरहाणमाहृताः ९
वनोपवनविन्यासहारकेयूरभूषिताः पुराणवेदवचनाः क्रियाफलविनोदनाः १० त्रि
जगत्पुत्रिकानृत्यं यदिदं दृश्यतेपुरः ब्रह्मवारिरवन्तंतमब्रह्मसनिलवेपने ११ ॥

विद्यमानेविविदाकाशेप्राग्रः इतिसंभावितयोतनार्थं ६ ब्रह्मलोकः शिरोधराकुंधरायासांब्रह्मलोकरूपाणांशिरसांधराः धारयित्र्य इतिवा ७ ताराः केशास्तनूरुहाणिलोमानियासां पत्तिोदिक्षुस्वक्षमेवरमाकाशमेवावरंवस्त्रंयासां ८ भूतानांभौतिकशरीरादीनांभावेनधारणेनपोषणेनचनिमित्तेनबलेनोजीवाप्रवहतः प्राणमाहृतःयासां ९ पुराणानिवेदाश्चवचनेयासां

अस्वभावस्थस्य स्वभावस्थितेर्वचित्का एयो यतस्तादृशमेव कारणात्मकं अनेनिष्पुंसः सिद्धे यथा स्वापे निद्रायाः प्रसंस्थिताऽसा स्वप्नस्य कारणीनतदित्यर्थः १२ एवमस्वभावस्वभावत्तुपवर्णिप्रदानीं स्वभा वैक्य स्वभावेन निर्वाणीकरणोपायमाह अस्वपुंस इति हेरामत्वं पारमार्थिकस्वभावेभावसंन्ना ग्रत्यपि अज्ञाननाशादस्वपुंस्त्वं सर्वदेह्नोपसंहारात्स्वप्नमेव तत्र्थपदं तन्त्वोऽभव १३ इसो वागः बासः

अस्वभावस्थितेर्बीजकारणं कारणात्मकं अस्वपुंस्थिता सापि स्वप्नस्येव सतीव सा १२
अस्वपुंसस्य पुंस्यस्यः स्वभावे भावसंभव जाग्रत्यपि गतो मा स्वप्नमिदमाश्रय १३
न ज्ञाप्रतिस्वप्नत्वे यो यादृसवासने तेन स्वभावे विश्वः सत्ता मुक्तिस्तत्वदिणामिता
अर्क्केन्दुकर्मकरणमहदादृश्यदर्शनं अस्वपालोकमननस्थितेऽत्र जगन्मया १४ को
नेकान्तेकवनिहूर्णीहूर्णी व्यवस्थिते द्वित्वेकारहिते भातिदिन्वकापरिवर्जिते १५ स
र्गात्मन्यस्थिते शान्ते सर्गात्मन्यात्मनिस्वयं आकाशकोशसदृशी शिलाजठरसन्निभे
१६ स्वच्छजडाकारे चेत्तनमध्यवरोपमं प्रतिबिंबवत्ताऽसमप्यत्वश्रसचसत १७

नाचलकुम्भे तन्व्यविणा मित्यनन्तरूपेण परिनिष्ठितं १४ तस्यापि निष्ठा यां व्यवहारकाले पिविदेकरसं जगद्धातीत्याह ग्राकविंत्यादिना १५ द्विलेकाद्दिते शोधिते शनीविद्दिमेकापरिवा र्जिते शोधितं ब्रह्म प्रत्यक्षैकरसेन भाति १६ सर्गात्मनिष्ठिते सत्यं सम्यक् आत्मनिष्ठांतेस्य यमेव स्थि ते १७ शिलाजठरवत्प्रकाशस्वभावताभ्रान्तिं वारयति स्वच्छेति अतएव जगत्प्रतिबिंबं प्राप्यते

मभेदीकृतेपकरसीकृतेमानसंयत्र १९ २० हेमपीठेपीटवद्धत्वाच्छ्रोहेमपिंडःस्फारेनानाविलासेल क्ष्माणमपि २१ कांतिमत्वभास्वरे २२ ननु हे राम शशुद्धे सति शांतिघनभावगतं ब्रह्मैवप्रसमंशुद्धे नस्वभाववलादेवविगतालमयोदयेन सर्गलक्षणोनउदयेनस्वाराज्यविभवेनभाति यथाव्योमः

भविष्यत्त्वनिर्माणेचेनसीवस्थितेपूर्वं ब्रह्महेहितभाउपमभेदीकृतमानसं १९ यथासं कल्पनगरंसंकल्पात्मैवभिद्यते तथायंजगदाभासःपरमार्थान्नभिद्यते २० हेमपीठमि वानेकभविष्यत्संनिवेशवत् लक्ष्यमाणमपिस्फारंज्ञानमव्ययमास्थितं २१ सुजस्व नाशोत्पादादात्मैकरूपमनामयं ज्ञानाशोत्पादमजरमनेकमिवकोतिमत् २२ ब्रह्मैव शांतिघनभावगतंविभातिसर्गोदयेनविगतालमयोदयेन व्योमेवशून्यविभवेनगलत् स्वभावलाभप्रतिप्रसममेवनतुप्रवुद्धे २३ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमहारामायणेस्वरूपविश्रां त्यर्थमुपदेशप्रकरणंसर्गः ५२ ॥

गलत्स्वभावलाभंवाधितस्वरूपलाभंकेशोंडुकादिंयवनगर नलमलि.नतादिकंप्रतिप्रसमंवला देवस्फूर्तिनिरासोभयप्रदेनस्वीयशून्यविभावेनविभातितद्दित्यर्थः २३ इतिश्रीवासिष्ठतात्प र्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेउत्तरार्द्धेएकवं.त्वारिंशः सर्गः ५२ भूयःप्रपंच्यतेचात्रविश्वविश्वेश्वरे कता विवेकैःपूजनीयश्चस्वत्मैवपरमेश्वरः ॥ रामायनमः ॥ ॥

वा·
नि·उ·
टी·
१८०

प्रागुक्तो जगतो ब्रह्ममात्रतामनुभावयितुं जगद्भेदकवचनं तेन स्थितस्य विद्भेदं निरस्यति चिन्नवदिति श्रोते कूटस्थात्मनि प्रथमं चेत चित्तवत्कवचनेतत् तस्मात्कवनरूपाच्चिदात्मनो न भिद्यते कुतः अव्याकृतत्वादमलत्वाच्च तथाहि नामरूपभेदाद्धि लोके भेदः प्रसिद्धः सच नामरूपव्याकरणात्सर्वभूतजीवभावानुप्रवेशोपाधौ चिन्नेन संभवति तस्याव्याकृतत्वात् सूक्ष्मतेजोवनात्मकलिंगसृष्टानन्तरं हि सेयं देवतैक्षत हन्ताहमिमास्तिस्रो देवता अनेन जीवेनात्मनानुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणीति नत्याकरणं श्रूयते तथा अमलत्वाच्च चितो न भिद्यते विरूपमलाच्चिन्नमपि नच तादृशयो

वसिष्ठः चिन्नवत्कवचं श्रोते यन्मनस्मान्न भिद्यते अव्याकृतामलतया क्वातः सर्गादिसंभवः १
चिन्नदीपे गते यान्ति भ्रान्तिवज्ञानविस्थिते रूपालोकमनस्कारास्ते विदो बुद्धेवामयः २
निरस्तकरणापेक्षमहतः संदनं यथा यथा विसरणाभासस्तथा जगदिदं परे ३ ॥

प्रभाकाशयोरिव भेदः केनचिल्लक्षयितुं शक्यते चितस्य विद्भेदं निरासादेव तद्धीनो जगद्भेदः सुतरां निरस्त इत्याह क्वात इति १ इदमेव स्फुटमाह चिन्नदीप इति स्थिते कूटस्थे प्रत्यगात्मकाशे रूपालोकमनस्कारसविलक्षणाः बुद्धेवामयः मृगतृष्णा भ्रान्तिवज्ञानितेव चिन्नलहरीतोद्दीपयतीति दीपः स्वयं स्तस्मिन्न स्तंगते यान्ति अपगच्छन्तीत्यर्थः २ सत्ता या चिदतिरिक्तकारणनिरपेक्षत्वादपि जगच्चिदेवेति दृष्टान्तेनोपपादयति निरस्तेत्यादिना निरस्ता करणापेक्षा

ॐ येनभासः प्रभायाः विसरणं प्रसारः ३ ॥

कीलालेजले आत्ममयमात्मविवर्तैः किमप्यनिर्वचनीयं ४ प्रतीचिचिमादीनां अवस्थाद्येकचनसि वत्रस्मृतिमायाधीनेविषयादिकचनमपिनद्भिन्नमिवेत्याशयेनतेवहृणोतेरुपपादयति महाचि तीत्यादिना ५ ६ स्फुरंतोवपिचिदतिरिक्तविरूपेहमाच्चिद्भेदइत्याशयेनाह वेत्तीति द्वेतंचेकांसद्वे

इवतमपिकीलालेश्रून्यत्वमिवयांबरे स्पंदत्वंमरुतीवेदं किमप्यात्ममयेपरे ४ महाचिति महाकाशेयदिदंभासतेजगत् तच्चिततमेवचचलितनिर्मलत्वमणाविव ५ यथाद्रवत्वंपय सियथाशून्यत्वमंबरे यथाप्रस्पंदनंवायोमहाचितितथाजगत् ६ चितिवायुर्यथास्पंदं न थाचेत्तिजगत्स्थितिः नद्वैतक्यादिभेदानामनागप्यत्रसंभवः ७ अविवेकविवेकाभ्याभास्व रेभंगुरेजगत् बोधसद्वेवसद्रूपमभास्वरमभंगुरं ८ ज्ञप्तिमात्राद्वेतेशुद्धादादिमध्यांतवर्जितात् नान्यदस्तीहनिर्णीतमहाशून्यमात्राद्वयमिमः ९ नत्कस्यचिच्छिवेशांतेकस्यचिद्वल ------ शाश्वते कस्यचिच्छून्यनामात्रकस्यचिज्ज्ञप्तिमात्रकं १० तदनेनात्मविद्रू पंचेत्यनामिवभावयत् सुसमथमे वर्त्तयत्वमसत्वमिवगच्छति ११ ॥

यभेदाश्रितेषां ७ अविवेकेनभास्वरविवेकेनभंगुरं परमार्थबोधेतत्स्वसमात्रत्वादभयरूपत्वं ८ बो धेन यन्निर्णीतं तदाह ज्ञप्तीति ९ तत्रैवंवे दांतसांख्यामवेदांतसांख्यावविवारयंतोवादिनो यथार्थायथार्थरूपकल्पनाभेदाः मद्ध्नाइत्याह तदिति १० तत्रैवानादिशुद्धादिदृश्याकारतापार

[illegible] टीका ॥ २ ॥

वा. नि. उ. टी. १२८

तत्र चित्त्वस्ताद्देवाध्यस्तस्य तैस्त्रिजगत् यथा विना तेषां सत्ता नास्ति तेषां सतो विना च न सत्ता चित्तं विना चित्स्य
नास्ति यथा विना शून्यात्मना कूटस्थेनाकाशेन विना वायोः कारणेन नास्ति वायुं च विना स्पंदे पुष्का
रणे नास्ति नह्यदित्यर्थः १३ तथा नित्यप्रसन्नाधीनसत्ताकं पुसर्गं प्रति पुधिष्ठानमपेक्ष्य नित्यं
समस्वरूपत्वसत्त्वनित्यमसत्तैवेति निदिध्यापिषुशास्त्रे सदेवसौम्येदेनेदं नानेति व्यपदेशाइत्यर्थः अन्य

चित्तयानास्ति सत्तावचित्तता नास्ति तां विना । विना विना यथा वायोर्यथा स्पंदे पुष्कार
णे १२ तथा महाचितेश्छाया सर्गसंविन्निरिक्षितेषु नित्यं सत्यमसत्त्ववादेनोरन्यानपेक्षण
त् १३ इत्यनर्थो भविष्यन्नस्तीति कालानास्ति वशात् कोऽत्र कल्पयिता हि तमेकं तं वा
महोदरे १४ विश्वविश्वमपारेकपरमाकाशकोशता । यथा स्पंदानिलं हि तं याद्
मेव न वाप्रत्व १५ विश्वविश्वेश्वरं हि तं नश्च वासन्मयात्मकं सदेवासमभवहि तमहा
चिन्मात्रकतयात् १६

स्वहेतोरनपेक्षणात् प्रसमर्थसमासक्षोदमः १३ विज्ञदुद्दितस्यतत्कारणेकस्यस्य च अस्तिता
स्वतः समानदृश्यादिसत्त्वसर्गसंविन्निषु इति प्रसिद्धार्थो भविष्यत् कूटस्थाद्देवदवेदिनमे
कल्पवाकः कल्पयितासत्तास्फूर्तिप्रासमर्थयिता तदेषुनकश्चित्ताद्दृशोऽस्तीत्यर्थः एवनश्च
कापादिनाप्रसिद्धिवत्स्पंदानिलभेदाप्रसिद्धिवन्नविश्वविश्वयरहितस्याप्रसिद्धिरेवफलितेः
त्याह विश्वमित्यादिना १५ १६ ॥ रामायनमः ॥ ॥ श्री.

२२ विवेकरसेनेनशिलावेलत्वगापादेनः प्रशालीभूतेस्वभावमवलोश्यतो नाहशाह्यिनुक्कल विवेकवैराग्यादिसाधनाभ्यासएवपरमेश्वरस्यात्मनः सर्वोत्कृष्टाष्टजाद्दयाह आविकेति आसमंतात्सर्वतोयः विवेकसलिलत्वेनोपहारेणउपचारेण २८ स्फारैर्निरतिशयानेदलत्वेनेव

स्वसेनाभ्यत्वेनप्रस्योपासनेवास्तिभावनात् तथैवोन्मिलिताद्दत्पत्रूपालोकमनोभ्रमः २६ भावनोपशमक्कृत्वाशिलीभूयययथास्थिते २६ प्रशिलीभूतमेवातःस्वभावस्वमास्थतो अविवेकोपहारेणयथाप्रामार्थपूजनेः २८ वोथाय्यपूज्यनोनुआस्वभावः परमेश्वरः विवेकपूजितःसात्मासद्यःसारवरप्रदः २९ हड़ोपदादिपूजाजवत्तुणलवायते विचारशमसत्संगावलिपुष्पैकपूजितः ३० सद्योमाहफलःसाधोसात्मैवपरमेश्वरः सत्यालोकनमात्रैकपूजितोनुत्तमार्थदः यत्रात्मात्मेश्वरस्तत्रस्फुटः कोन्यसमाश्रयेत्‌ सत्संगशमसंतोषविवेकाप्ज्ञितात्मनः ३१ ३२ ॥

स्पदात्वातीमिस्फारवरप्रदः ३१ ३॰ ३१ अन्यंप्रनात्मभूतेनदस्यमीश्वरं श्रयेयोन्यादेवतामुपास्तेन्योसावन्योहमस्मीतिनसवेदयथापशुरेवंसदेवानामितिश्रुतेरितिभावः ननुदृढेस्येश्वरःपूजनेनप्रसन्नःपंचरात्रादिविधवद्धिप्रभूतिभ्य उपचारेकेभ्यः सर्वेनारदिष्यतिकृदस्यात्माकिंकरिष्यति तत्राह सत्संगेति आससंतात्पूजितआत्माधेनतस्य ३२ ॥ मै॰

स्वयवाऽसत्त्वस्याश्च नूनस्यापि विश्वस्य सत्त्वं नु देशकालस्य कार्यापेक्षयाऽधिकदेशकालव्याप्यास त्त्वतामात्रोऽकापरिहरति देशकालेति कार्यकारणभेदसिद्धेः तथास्यान्यस्यासिद्धत्वात् द्वित्वेकेति १८ कल्पनिकः कार्यकारणभेदो यो क्रियते इति विभेदकाल्पनिकेन तेन सत्यता निर्वाह इत्याह स्वाद्वेदेति १९ अत्यन्ताभेदे पि वेलोर्मि विभेदकल्पनादृष्टेति जगदपि तद्वत्स्यादित्याह वीचीति २०

कटकत्वस्य भिन्नस्य विश्वस्य च तथा परे । हेतुकार्यसंभवो वा च कार्यकारणताऽक्षतः ॥ १८ स्वा
देनत्वकथनामात्रमेवेत्तन्नान्यवस्तुता । शून्यता नभसीवात्र द्रवत्वमिव वाम्भसि ॥ १९ वीचिवी
च्याद्यभिन्नेव किलास्ति जगदादिना । यद्रूपं ब्रह्मणस्तद्रूपमेवं शून्यं किलाखिलं ॥ २० एकात्म
नि तते स्वच्छे चिन्मात्रे सर्वदेहिनि । शिलापुत्रकसेनायां पाषाणत्वमिवास्थिते ॥ २१ कार्यं
कारणवैचित्र्यं कथं संभवति क्व वा ॥ २२ कथमव्योमता व्योम्नि हिनीयासंभवात्मतेन ॥ प्र
तिभात्येव मात्रूपो भाति सर्गो महाचिति ॥ २३ पुत्रिकेवोपलोत्कीर्णा तन्मयत्वात्तदात्मिका
सा यथा यथास्थिता सर्वं तथा विश्वं प्रलीयते ॥ २४ काष्टमौनतया भासे संसारमवशिष्यते
यथा निमीलिताक्षस्य रूपालोकमनोभ्रमः ॥ २५ ॥

स्वस्वलेखितादिन्नमिव कल्पितलेप्य पदवाच्यो व्योमपद्रूपस्तद्रूपं ब्रह्मणो जगदित्यर्थः एवं स्थिते ब्रह्मण्यपि तत्कार्यकारणताभानेत्याह एकात्मनीत्यादिना २१ २२ २३ यथास्थितस्य वास्तवस्यैव तत्तत्त्वपा २४ काष्टमौनं वा समानसमस्वं चेष्टाशून्यत्वं तेनाहमादृशायां आभासस्फुरत्ताऽसंसारमवभ्रुय शिष्यते भावनालक्षणमनः

किंच अविवेकिभिः कृतेषु देवतार्चनादिषु अपराधावश्यंभावेनेष्टफलानर्थयोरवश्यंभावात्तत्रापि
देशकालद्रव्यपात्रकर्त्रादिषु विवेकः श्रद्धाभक्तिश्रान्तिदानादयो यत्रावश्यकास्तर्हि अत्रैकैशोमहा
त्मदर्शनेषु एवतेऽत्तोनापयोजनेइत्याह देवार्चनेत्यादिना ३३ देशकालपात्रादिषु विवेकेन

शरीरेषु समार्थनेशास्त्रादिविषयरूपः देवार्चनतपस्तीर्थदानान्यतिकृतान्यपि ३३
भस्मार्पणेनिरर्थत्वाद विवेकात्स्मात्मना एतान्यपि विवेकेनक्रियनेसफलानिचेत ३४
विवेकएवतत्कस्मात्स्फुटमेतनेंसाध्यते यथाभूतार्थविज्ञानाद्धासनोपरमेपरे ३५ यतो
विवेकशाह्यात्मोभवत्यात्मप्रसादतः तथातथाविवेकोतर्हिहिनेयः शमाप्तते ३६ यथा
यथापुनः शोषमुपयातिनविभ्रमैः देहसत्तामनाद्रूत्यथथाभूतार्थदर्शनात ३७ ल
लज्जाभयविषादेर्षस्मांवेद्वःखिनयेत्मसं जगदादिशरीरादिनास्तिवादोकृतोयतत ३८

अद्दमात्मनोऽत्रात्मनो ३४ कोसोविवेक.ए.साध्यइत्यपेक्षायतमाह यथाभूतेति यत्नदिति यथा
वेदरायपादिसर्वसाधनमुत्तरइतिभावः ३५ आत्मप्रसादतः निष्कामानुष्ठितयज्ञदानादिसाध्य
चित्तप्रसादात ३६ विभ्रमैर्विषयभ्रांतिभिः ३७ देहसत्तामनादृत्येत्युपायं विचारंदर्शयति जगदादी
ति शरीरसंघादिकारणभूतजगत आदिपदात्मकारणंच आदेनास्तिवयस्मादेनास्तितत अ

यज्ञोमेवेत नामतोलिप्यतेऽस्मादितिपात्र २६ ॥

बा.
लि ३.
टी.
४८.

ननु सदेव सोम्येदमग्र आसीदिति श्रुत्यात्मतायादौ सदेव कारणस्य श्रुत्यात्मणः कार्यमसत्तत्राह
कार्ये चेदिति तथापि सन्मात्रकमेव न ततो भिद्यते सदेवेदमग्र आसीत् श्रद्धयकार्यस्य कारणे प्र
द्वयत्वाविद्यात्मकत्वेन भेदप्रतिभासस्य विकल्पमात्रत्वादित्याह प्रतिभामात्रमेवेतिन्ने प्रथमि
तिशेषः ४१ विकल्पप्रतिभाधिविद्याभासज्ञानात्मिकैवेति सैवाखिलं जगदित्यर्थः सविदाः

कार्ये चेत्कारणे स्येत न तथापि सन्मात्रकं प्रतिभामात्रमेवाक्केतन्नरम्मे चरादिमत ४४ ज्ञा
नमेवात्मनः श्रीः परिज्ञातो पशाम्यति ४५ ज्ञायाभावेन निर्वाच्याशिष्यते शास्त्र शेषिवं
श्रुत्रीराद्यविद्यात्म सर्वे शांतमिदं ततः ४६ ज्ञानज्ञेयज्ञमिथुनं द्वष्टमो नमिवस्थितं शां
तोतः करणः स्वस्थाः शिलापुत्रककोशवत् ४७ चलतन्तनुज्ञालयं तत्र जनन्नरूपावतिष्ठ
त श्रुत्वेयज्ञत्व सद्रूपः सदसस्यारूपिणः ४८ आकाशकोशविशदाभवताभवभूमयः
२ः ज्ञानात्मकैव प्रतिभाज्ञप्तिरेवाखिलं जग\ यथास्थितेचतिष्ठतिगच्छेतन्नयथागते ४४
त.
भासल्लक्षणज्ञप्तिरपि अज्ञातात्मत्वसैवदर्पणद्वष्टान्तलक्ष्मीरिवप्रत्यगात्म मात्रत्वेन दृष्टमात्रमे
दकोपाधिपरागमेनोपशाम्यति ४५ यतउपाधिभूतज्ञेयाभावेविद्यात्मपि वानिर्वाच्येति पूर्वोन्वर
यि श्रुतपारीनाप्रत्ययभावे श्रुत्रीरादि अलभावे प्रविष्टात्मैत्यादि सर्वप्रपंचप्रशांतशिवशिष्यत
इत्यर्थः ४६ तद्भावस्थितिरेवभवद्भिः सर्वैसंपाद्येत्याह शांते ४७ तस्मात्स्थितोयथाप्राप्तमव्यवहारेर

मुं। पिनष्टिनिहित्याह चलेनस्त्यादिना ४२ ४४

समाधेर्वा कामं सौषुप्तामित्यादि ४५ सर्वदा समाधिकाले व्यवहारकाले च प्रबुद्धस्य प्रविक्षिप्त प्रबोधस्योपशमः संकल्पपुरवत्स्वप्नवच्च स्वदेहस्तत्क्षणादस्तंगते ४६ प्रबोधस्य मनोरूपानुभवस्य परिनिष्ठितः शान्तिनेदानुभवविषयो निर्वाणे उपयुज्यते न ज्ञानोपयुक्तकल्पनात्मनः परोक्षकल्पनया श्रवणादिना ४७ अतः कतिपयवाक्यश्रवणेनैव तत्त्वज्ञानोदयस्य प्रसिद्धिर्भ्रमे निर्वा

यथाप्राप्तैककर्माणः संपश्यन्तेऽथवापरे। अथवा सर्वसंन्यासशान्ता नानाकृतोज्झिताः ४५
एकान्तेषु वनेष्वेते चित्रकर्मार्पिता इव। संकल्पशान्तौ संकल्पपुरवत्स्वे देहादिके ४६
समवस्थस्य बुद्धस्य सदेवालगलद्गतम्। मनोरूपानुभवं शान्तिनोऽपि ह्यवेद्यमेः ४७ निर्वा
णवर्णयन्त्रस्तप्यन्ते नन्वशाम्यति कल्पनाशोपदेशेन लोको विद्यामयात्मना ४८
येन केन विदन्तत्वात्कृतार्थोऽस्मीति मन्यते अकृतार्थः कृतार्थं यज्ज्ञानमोक्षौ विमोहिता
विज्ञानसम्पत्कृतार्थेन रहणान्तरकदर्शनैः उपायकल्पनाज्ञानमनुपायं विदुर्बुधाः ५०

णवर्णयन्मनोरूपानुभवं वर्णयन्नात्मस्थं शान्तं मौनापमानादिभिस्तप्यते नन्वनन्तव
क्ष्याम्यतिशान्तिमिन्द्रावमनुभवतीत्यर्थः अथ गोलापूलन्यायेनासदुपदेशश्रवणाद्विनानामपि कृता
र्थताभ्रान्तिर्लोकप्रसिद्धेत्याह कल्पनाशेति ४८ ४९ तस्मात्कल्पनात्मकं ज्ञानेन निर्वाणोपा
यं इति न विज्ञानानुभवेनोपसंहरति उपायमिति ५० ॥

निमेषोन्मेषाभावाभावेषणभ्रमे इ. त्वदन्या कल्पनान्यानसुपायेष्वनुपायेविद्विरिति पूर्वेणान्वयः तस्मा त्याग एकं सम्यग्ज्ञानमेव वासनानाशपर्यन्तं दृढीकार्यं न देवनिर्वाणपर्यन्तमवसरः तीन्याशयेनाह जगः दिति ५१ विरसाः सशेषाः हेयत्वगर्भपदार्थाः विषयाः यत्र अत एव हेयाः सत्त्वमनुपादेयं श्रुत्यर्थं ख्याता यिकाः उपाख्यायिका लौकिकीपौराणिकी वा कथा तदर्थं कृपरोक्षः कल्पनामात्ररूपाः श्रुतिभा सयम तथाविषयत्वं व दृष्टं तु न यावत् परमपदं भ्रान्तं न तु नाश्यो भविष्यसि किं तु भवाद्रासनाप्यतिशया

दुःखोदन्वान्निमेषोन्मेषाभावाभावेषणभ्रमे । जगद्भ्रमं परित्यज्य घटवासनमासितं ५१ वि
रसाशेषविषयतः विनिर्वाणमुच्यते । आख्यायिकार्थप्रतिभानमत्य सर्वं त्यक्त्वा विहारि भव
र्वात्म श्रवणविद्रूपमशेषमख्य प्रयान्ति निर्वासि जगत्स्वरूपं ५२ ज्ञानेयद्रूपानुभवा
न्द्रूप यद्दागमैर्बुद्धं मया बोधरूप श्रयसदीक्षात्यन्तदानेऽस्मिन्योऽपेनिपत्यानुभवो भवा
भूः ५३ ॥

तद्रूपात्मप्रहितः प्रवरज्ञस्वरूपं जगन्मूलरूपं ख्यविद्या विनिश्चयपर्यस्येव प्रत्यग्दृष्ट्यात्तु प्रशेषेषुरण्यप्र के श्रवणविद्रूपं पश्यन् साक्षादनुभवन् विनिर्वासि निर्वाणविश्रान्तो भविष्यसीत्यर्थः ५२ तदेव दृढ यन्नाह ज्ञात्येयेति. प्राग्गमेरुपदेशवाक्यैर्वेद्विमेद्यवत्या ज्ञातेयद्रूपानुभवसदृशायद्बुद्धं तद्बोध मेव प्रपरोक्षवस्तुनिपरोक्षत्वात् स्वयं भ्रान्तिमात्रत्वात् अतस्ताद्दृशबोधमदस्य दीक्षात्यन्तदेवाकार स्यैवनिरस्तात्मप्रपञ्चः स्मिरसीयदेऽतिसत्त्वशिः. ज्ञाने रत्यगात्मरूपे प्रस्मिन्निपत्य परोक्षबोधसाक्षा

इतिश्रीवा॰रामा॰निर्वा॰उत्तरा॰द्विपञ्चाशः सर्गः ५२ मनोयज्ञपुरप्रायेजगत्यज्ञानकल्पिते बोधमा त्रेणनिर्मृष्टेस्वैकस्तिनिरीर्यते श्रोतरमहेतादिवासमिदंजगच्चभोक्तृभोग्यद्वयंसर्वंतदेवभवरूपभो गतत्परिज्ञानादसत्यतांयाति चिदवमानोहिभोगः सहिभोक्तृभोग्यसंवेधानुभवःतेनानुभवेन मोहादात्मविनिमयेनान्यथाधियोभोक्तर्थ। बालबुद्धिमनोमृगनोभ्रान्त्यास्व। नुभवोनस्वतइतिसत्व

२

महारामायणे निर्वाणप्र॰ निर्वाणोपदेशोनाम त्रिपञ्चाशः सर्गः ५३ श्रीवसिष्ठः अहंता दिजगच्चेदंपरिज्ञानादसत्यतां यातिस्वानुभवोमोहात्सत्यमेवान्यथाधिया १ अज्ञान मवगुणस्वबोधपूर्णितलिलात्मना एनदेवभवेच्छिद्रंपद्मोगोंवनरोचते २ अहमन्यैःपरिज्ञा नैर्वाच्यवाचकविभ्रमे अनदेवेदनामात्रैर्निर्वाणोतद्विभा त्यतो ३ परिज्ञातामथास्मिंप दार्थांशस्थितिनो नचसंनितत्वेवास्मिन्नहंजगदिदंभ्रमे ४ यथास्वभावनाद्यदनसोसत्स्व जनेपुरं पश्यतिसत्यमेवंजीवःपश्यतिसंसृतिं ५ ॥

अहंत्वेवसत्यत्वर्थः १ अतएवतत्वविदांभोगरोगोगुरुरितिवित्याह अज्ञानेति २ एवंभोगेषुविरक्ता नांभोक्तृपदंकारोगांगमात्रेणचिन्मात्रपरिशेषात्मकंनिर्वाणंसिद्धमित्याह अहमिति वाच्यंज्ञ येवाचकंनामतद्विषयभ्रांतिरूपैःभोगोगांनरोचते ३ अत्यंतद्विपाटयति परिज्ञातेति समस्तःप दार्थांशस्थानांगत्ववंपुरुषेनरमयतिवतत्वेवाहंजगदिदमितिभ्रमेहृष्टा पदार्थाश्रयितमत्तामित्यर्थः ४ अज्ञस्यपदःतत्वेमायाकल्पितेनगरस्वा॰अहृष्टांतइत्याह यथेति यदतनोद्भृतिपादेयदविघ्यार

तत्र यत्नः विभ्रमात्मा भौतिककल्पितभोक्तृस्वरूपः यद्वल्लोकस्तम्भगतं वा भौतिककल्पितभोग्यरूपमिन्दु
मण्डलादिव तथापि तेनामिथ्याभोगलक्षणार्थक्रियाकारित्वाद्यथा सद्रूपा विवक्षिता तन्नयेनेत्यर्थः
६ दृष्टान्तेदार्ष्टान्तिके च असत्तोपि सत्यतया प्रतिभासे अनाहतसाक्षिणि पर्यासत्वनिमित्तमि
त्याशयेनाह अनावरणात इति भुवनोपाधिसाख्याया चन्द्रिका ७ यत्कल्पककल्पितदेहनगरा

विभ्रमात्मा यथा यद्वोद्यद्वल्लोकस्तुतेमिथः सद्रूपोस्थितोमिथ्यातथाहंमननगद्रुमो ६
अनावरणतोरण्ये यद्वद्विभ्रमकृत्रिमाः यथास्फुरंतिभूतानितथैमानिचन्द्रिका ७ अ
ममात्रमहंमित्येवेतिवुधाविभावनात् यद्वोपद्वलमायातिचिन्नेचितम नाभिद
विरक्तकलनाशोकत्यागग्रहणवर्जिते अविद्यातिममत्तेक्षेणान मात्स्वयथास्थिते ९
असन्नासंभवंद्रष्टृदृश्यात्मकमिदंततं अथवानेवद्रष्टास्मदवाच्यंकिमास्यते १० वसंत
रसमृद्धस्यद्यथाविटपतल्पता सद्रूपमात्रपरितसंविदःसर्गतातथा ११ ॥

घुपमेहावइव जगद्भ्रमवापेपितमिथ्यात्वदर्शनमेवहेतुरित्याह अममात्रमिति विरक्तोविदु
पत्वाभिक भावे ८ तन्मतोविमर्शेद्रष्टृदृश्यादृश्यमात्रमात्रस्तुतावापथ्यवस्तुतीत्याह असदेति नवि
यतेसत्तायाःसंभवउपपत्तिर्यस्मिंस्तथाविधनेव दृश्यात्मकंतासत्वपरमार्थविद्रूपेदृश्यतत्त्व यत्तत्
च्य तत्रद्रष्टृदृश्यद्रूपंकिं चाप्यास्ते स्थाप्यतेनहिसतः असद्रूपताकेनचित्प्रापयितुंशक्योत्यर्थं
अस्वरूपेणतकतर्पेनेनातिवृद्धीतिकर्मवेककर्मिणालः १० दृष्टद्रष्टान्तताभावेपिवृद्धावरहादृश्य

मो. समासक्तिनिर्वाहकता संभवत्येवेति दृष्टान्तेन दर्शयति वसंतीति ११

परमार्थेऽनन्तरेऽहंचवादिसंभावनापिनास्तीत्याह यदिदमिति ११ इदानींभगवान्वसिष्ठः सर्वान्प्र
तिद्वयाह तमुद्दिश्यपंचपदिशतिभुवनामित्यादिना परमोरसः निरतिशयानंदः रसोवैसः
इतिश्रुतेः निर्वाणानंदलक्षणेनानंदेनसर्वतो १३ वानरविरिपनावानप्रमाइवेतिशेषः १४ स्राश्र
यान्स्वायाउपरताशयाःसंतः गतमग्रंप्रामवेष्यशोषणासानतथामाथावत १५ द्रुपालो

यदिदंजगदाभासंशुद्धचिन्मात्रवेदने कांत्रैकतांहितांकांवानिर्वाणमलमास्यतां ११
भुवनंचिन्मयंबोधाप्यपीयतांपरमोरसः स्वीयतांचिन्ताशोकेनिर्वाणानंदनंदने १३ कि
मेतास्वतिशून्यासुसंसाररणभूमिषु मानवावानरविराप्रमथाभ्रांतबुद्धयः माथाव
तगतव्यश्रमाशायावदलाशयाः द्रुपालोकमनस्कारस्मृगान्नस्तांतुपाथिनः अथमा
थोसमाधिमामाहपथेनकोः नरांकुयवनगरश्रहंगवेणानपश्च स्लाखद्रुपालिंगः
वानिनाश्रनाथेवपश्चपश्य १७ जरान्केशोद्धकश्मान्मामहावस्मयंगो श्रवलोकय
तश्रांतेस्मद्वपेपविरणमपतां १८ मानवावातलोलश्चपंचशाखाश्चभंगुराः मानवास्तनवा

कामश्रस्मभोगाःमनस्काराअभिमानिकभोगास्तएवस्मृगालस्तांत्वनि श्राद्धीसश्राप्येतिशेषःजरा
द्रुपवेनगरेविविक्तदारीयोगवेस्तेननश्यप्रश्यमाःइत्यनुषज्यते १७ महावरब्रह्माकाशस्वपश्यरा
श्वज्ञानेनेत्यशुवलोकयत किंत्वश्रांतेयत्यार्थतोऽहंसद्रूपेपविरणमपतां १८ हेमानवाःवातेलो
लानि उंचेषुकर्धगावाश्रितेगुपिप्पलपात्रेषुप्रामानिस्कृजानपवशायाद्वतीवभंगुराःमानवाः

॥ २२ ॥

वा. नि. उ. टी. १७२

सुविरामेऽत्राविरतेस्वभावे पारमार्थिकस्वभावे इत्यादिदृशादोषलक्षणादस्वभावात् स्वरूप
विनिमयात्मा विनष्टतो २० २१ तृष्णालक्षणया यया ग्रथपः शृंखलयावलितं वेष्टितं संसारपंजरं पं
जरज्ञानबलात्त्रोटयित्वा मृगेन्द्रः सिंह इव सर्वस्मादुत्कर्षेण याति २२ आत्मात्मीयग्रहः
अहंममेत्यभिमानस्तल्लक्षणा भ्रान्तिः शान्तिमात्रा तावन्मात्रस्वरूपा विमुक्तता नान्या कापि इति

सुविराममनायेते स्वभावे शान्तमास्थिता इष्टदृष्टदशादोषा स्वभावाद्विनष्टतो २० अ
ज्ञानवज्रसंसारः सदिनास्ति मनागपि प्रविशत्येव तज्जन्तुस्तस्य नाम न विद्यते २१ त्रोट
यित्वा तृष्णायाः शृंखलावलितं बलात् संसारपंजरं तिष्ठ सर्वस्मादुन्मृगेन्द्रवत् २२
आत्मात्मीयग्रहभ्रान्तिः शान्तिमात्रा विमुक्तता यथाऽद्य तथा श्वितस्यापि सापि समैव यो
गिनः २३ निर्वाणता वासनता परापलापनाततता संसाराध्वनि खिन्नस्य शान्ता विश्राम
भूमयः २४ तज्ज्ञाता ते न मूढानां [illegible] विज्ञाना न नहिदो विद्यते जगदथो सा च वाच्या

सा च योगिनः साम्ये समैवेत्यर्थः २३ तामेव संसाराध्वखिन्नविश्रान्तिभूमिभेदेन कल्पयित्वा
ह निर्वाणतेति वासनेनेति छेदः परा उत्कृष्टा अपलापना अपगतत्रिविधतापताः पंचमा
या [illegible] भूमिकाः २४ मिथः परस्परं प्रवाद्याः [illegible] येषां [illegible] तज्ज्ञ
[illegible] जगदिति [illegible] भवति २५ ॥ ॥

ओं.

गंगागोदावरीनर्मदेत्यादिरूपा पयोमयी पुत्रिका आकारभेदकल्पना यथा महार्णवो बुद्बुदलि-
नामतीनरूपेणसंस्थिते बालिशवासिभिर्न लभ्यते तद्वदिति संबन्धो नोक्तो निर्भिन्नविस्तृतापीत्यर्थः
२६ तदेवस्पष्टमाह श्रोतीति २७ २८ ब्रह्मपदस्येहेदमा रूपो यो ऽर्थस्तस्य सन्निवेश आकारवि-
शेषः सत्तब्रह्मशब्दस्य मुख्योऽर्थरूपो निर्विकल्पस्य प्रकाशानिरतिशयानंदघनात्मा चेतन

विश्वतामेति संशान्तो संस्थितो वन लभ्यते । महार्णवो बुद्बुदिना पुत्रिके वपयोमयी
भ्रान्तिशान्तौ प्रबुद्धस्य विनिर्वाणस्य विस्मृता । यथा स्थितैव गलिता वियत्येव यथा स्थिते
निर्द्वन्द्वत्वमसत्यापि क्वापि यान्ति यथानिलेः । सत्ता सम्भावविश्रामे क्वापि यान्ति यथा
जगत् २८ जगद्रूपपदार्थस्य सन्निवेशः सतत्त्वमः । ब्रह्मशब्दार्थरूपात्मा न जगच्छब्द
कार्यभाक् २९ अविज्ञातस्य बालस्य पदार्था याद्दृशा इमे । विज्ञातस्य हि या एव ते तेः
हीनवासने ३० यानि द्रागसर्वभूतानां तस्या जागर्ति संयमी यस्यां जाग्रति भूतानि सा नि

सः गच्छति षड्विधविकारैः परिवर्तते इति जगत् इति जगच्छब्दप्रवृत्तिनिमित्तविकारकार्यभाक्तेत
न इत्यर्थः २९ ज्ञातेति निर्विकल्पानुभवः शिष्टो न विप्रसिद्ध इति तत्साम्यमाह अविज्ञातस्ये
ति न विद्यते विज्ञातो विशेषज्ञानं यस्य बालस्य शिशोः ३० तज्ज्ञानेन सर्वज्ञानां मूर्खज्ञानेन त-
द्विदामित्रुक्तिमुपपादितां भगवद्वचनेन संवादयति यानीति ३१ ॥

वा
नि.उ.
टी.
५४४

तदिदमावेष्टितमेवेत्यादिना प्रघमाद्वैतो सर्वं ततानाग्रज्ञानोधकाराहंतत्वात्तथमवत्थि तमेवयात्मतमे ग्रस्यतज्ञविदः श्रविरामीविरामष्वन्तोजाग्रन्मागरः तस्मायानिशामर्वभूतानांतर स्याजाग्रतीतद्युनइत्यर्थः यस्माज्ञास्यमाग्रतोस्तफमनजाग्रतेनग्रसिद्धाःरवेषणाः इंद्रियैःग्राह्या दिविषयास्ताद्दाःविज्ञाविलोकितन्नयग्रादिविषुरोगतात्मनितेतितस्याग्रंसांजाग्रतिभूतानि

स्थितमेवाविरामीयज्ञात्वाद्वस्यस्तुमवत विज्ञावलोकितःस्वज्ञाग्रतोस्यरवेषणाः २२
ज्ञात्वेयहृपानुभवतमभुवनवेदने ओतपायमसद्रूपंतस्याभानितभानिच २३ वि
मृफहृःविजितगाहिमफविषयंतमत सर्वेस्मतयात्तातेइपालोकमनःक्रिया २४
नसंदतेयस्यानहज्ञाग्रत्वमेस्फुरेतमा निर्विभाग समास्थलोविरोयपरमागमः २५

स्याविज्ञापहृपतोग्रुतेविलयमतइत्यर्थः २२ उक्तरादेवप्रतश्लोकेवेह ज्ञातेयेति भानिवेविज्ञास्मवत तभानिविज्ञिगास्प्रुमवदितिभावः २३ विस्फुरागाडुःस्वेतेतग्रसिद्देविजगातविस्फ फविषयमे वतग्रबुद्विविषयतोतमदित्यर्थः नतुतस्ययदिविषयोपभोगोनास्तितर्हिकेनसत्वमाजीवतिम ज्ञाद सर्वेइत्यादिना २४ नायत्वमेनाग्रत्वमभोगाः मास्फुरेतनाम्न तथापितेनोनिर्वाणःश्रा ग्रीलोनन करणेनवतिष्ठते इतियरेणान्वयः २५ ॥ रामः ॥

गे०

प्राकृष्टानिभोगवासनाभिश्चित्तस्यचरिताकर्षणानिनेर्जनस्यवर्जितस्य नत्तस्यध्यानेविनानिर
रोधयत्नविनैवसमंस्थितिर्भवति ३१ तदृष्टान्तेनोपपादयतिनिश्चमिति यथामण्डागारछिद्रो
यस्यकल्पादिनिश्चमार्थविनाकाचनप्रवाहादिक्रियानसंभवतितद्वदित्यर्थः ननुतत्तज्ज्ञाने
नबाधार्थवाधेवदिविदियाज्ञानप्रवर्तनेनमनस्कारनिरोधस्तत्कथंमित्याशङ्क्याह प्रत्येव

प्राणीनलोनः करणोनिर्वाणोत्तोवनिश्चले तत्तस्यकृष्णकृत्स्नसमेध्यानेविनास्थि
तिः ३३ निश्चेविनैवनोयत्नसंभवतिकाचन प्रत्येवमनस्कारोमनएवार्थवेदनं ३२
एषएवैषप्राभासः सबाह्याभ्यन्तरात्मकः प्रासदृशोनदीवादसमलेशमयात्मकं ३४
यथैकश्लेषपिण्डात्मवद्रत्नेषुनवीगिरा सबाह्याभ्यन्तराकारमध्यानस्थमयात्मकं ३५
मनएवस्फुरत्यर्थनिर्भासाबलनंतथा नास्त्यर्थमनसो यथानलतरंगयोः ४०
एकभावेहृद्योवृत्तिः पवनस्पन्दयोरिव नूनमकोपदर्शोवनिःसारेपरमार्थतः ४१

वेत्यादि ३२ एषमनस्कारएवैषः प्रत्येभावः पयानरंगिणां प्रासप्नदृनदीशबादाघनंतभेदा
त्मकंप्रसिद्धे सर्वेमनुएकइश्लेषएकपिण्डात्मकेजलसामान्यमेवस्फुरति तथासबाह्याभ्यन्तर
सर्वोध्याकारेमनएवस्फुरतीतिपरेणान्वयः ३८ ३९ ४० प्रत्येकंकिंतनस्तत्राह एकेति तत्र
ज्ञानेनार्थवाधेमनोविवाधितमेवेतिनमनस्कारप्रसक्तिरित्यर्थः ४१ ॥ ॥

॥२॥ अथैवमनयोर्बोधःस्वात्मन्यास्तुनाशावटनहनाशात्स्यात् अनन्तोहमिति ॥२॥ यथाम्भस्यप्रतिमा
प्रोधांतिकल्पितेद्विधतिस्त्वैविलिन्नानाव्याप्यमानेतस्मिन्विपद्भावस्तत्प्रगुक्ष्मभयवत्तापनस्य
इदित्यर्थः यथाम्भस्यापारमार्थिकप्रस्यसभावेन ॥४॥ अन्यस्मात्सास्विकदृष्टाप्रसिद्धरूपादन्य
त्मार्गानेदरूपसपत्ने भावरूपिणीपरमार्थसद्रूपिणी सदितिहेतुफलभावेनचरितेऽर्थः

एकत्वादर्थमनसीसममेवाप्युपमम्यतः अर्थःसंकल्परूपात्मानेहितमाविज्ञाननः ॥२॥
मनर्थेसम्यग्ज्ञानेनशान्तिरेवंभवेतयोः अनहेनशपतप्रेतेहस्यार्थमनसीस्वतः ॥४॥
मृग्यमेवदिद्विघातिज्ञानाद्विघद्भावभयेयथा यथामस्योस्थितेरेवहस्यार्थमनसीसदा ॥५॥
किमप्यहंवमेवान्यत्संपन्नेभावरूपिणी सोधिताथनगज्जालोप्यन्तोहविषयोप्यस
न् ॥६॥ पार्थवत्मनरस्यमइवस्त्रीवाप्रपश्यन् तस्मात्तेनगजजालिवीरस्थेवपिधाव
धीः ॥४॥ हमहेताभावयन्महेविरेवप्यापिवर्धते विनेवज्ञानशास्त्रार्थमयंभाविमवाग्ने ॥५॥

तावदुःखभोगस्तत्सायनेजगत् त्रैलोक्येयेनतथाविधःसंसारःकालः अपिशात्वाकालक्र
ताःपदार्थानोजन्मादिविकाराःतहोकाः अतःतद्विषयःशाह्लादिविषयापीतिसर्वतमसतद्दृश्य
असत् ॥४॥ तदहंलोनावार पार्थेति स्त्रीवपदेनअधीतावालादिलक्षणेनतदवभासमानय
स्वक्ष ॥६॥ वंध्यापिपुत्रपेत्राहिविस्तारेणवर्धते तदहंलोलिविशेषः नमत्ताभस्तदिंजगतत्वभावेकी

बाह्यार्थग्रहवेदनप्रकारः शनैरभ्यासमेषु पि वा ध्रुवस्यात् मनः शुद्धेति ५८ विमले लिङ्गविन्य
नुपश्यते एवं प्रवर्तितयो वस्ततन्नसन्मनसाह्यो पप्रकारयोमध्ये द्वितीयमेवोपादेयं यथार्थत्वात्
नाद्यमित्याह स्थितेति ५९ स्वभावस्थितो निरूपाधो भवस्याद्यं यस्मात् रीपयो यमाश्रतासंयमेन
तथाभावान्मनसो मनस्त्वमपैतीत्याह शुद्धेत्यशारदैः पर्यायेणानिभिन्नैर्वा ६० जाग्रत्स्वप्न

स्थिते वा यमनायैतत्स्वभावे सर्वगो विद्वः मनः शाद्वार्थरहितं विभागोनार्विवर्जिते ५८ वो
यथाविमनो वुद्धितरंगमिव निर्मलं कुसुमव तपवीतः केवार्थमनसीकिल ५९ नि
रर्थके च विश्रान्तिः स्वभावमध्यमास्थितो शुद्धो वा यस्वभावस्थैराकाशमिव शारदैः ६०
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तानि मनसो नानुभूयते विभूयाने तन्नानात्वमसद्भावमनामये ६१
तेयत्नौरिवाशेषस्वभावे निष्ठितिष्ठते नाभिर्वोलरेखासेवार्थं नमधिगच्छति ६२ वी
जशालाफलानीव ज्ञातार्थं मनसीव ते ज्ञेयासंभवतो नाभिरम्यनाख्यपदे मता ६३
शान्ताशेषविशेषात्मा तेन स्थेयो हि मत्स्वभाः शुद्धपवमनस्कारः सर्वं भावात्मकोभ्रमः ६४

स्वप्नमलत्वो नेरवस्थापरिच्छेदैः प्रनेनानिनानानानियमितस्वादिर्यं यशोषं त्येयं विभूय
शुद्धमलमर्पं विश्वयरन्नाव प्रनामयेत्स्वभावेतिष्ठ ६१ प्रपितिष्ठतिप्रन्ने ६२ नाभिर्वेत्युद्धतिः
६२ स्वभाः स्वप्रकाशाः शुद्धमनसोः परस्परार्थीननिद्रपयात्मदभेदेद्वयोरपि भ्रान्तिमात्रत्वाप्र
येवमतीत्याह शुद्धपवेति वासास्यानरभावात्मककत्वादान्तरस्य वहिर्भावात्मकत्वाच्चेतिभा

वा·
नि· उ·
टी·
१८६

सर्वेऽवसंस्थित एव इति संस्कारः ५४ चेतनत्वानुमानप्रमत्वेन इत्यमहर्लिंगः तस्यैषो मनस्तत्त्वतः
किं तत्राह सर्वात्मत्वादिति भ्रमस्य भ्रमणाः सर्ववस्तूनामात्मत्वान्मन इति रूपेणापि तदेव भास
ते न तु भिन्नस्वरूपेणापि तत्त्वमेवेति भावः ५५ चलमनोरूपेण च मनोऽप्यर्थरूपेण निष्कारणमेव भास
त इत्याह भ्रमात्तु भवत इति ५६ ५७ ५८ भ्राव भावो बाधः ५९ केनोपायेन तर्हि इतराग्रहमि

मन एवार्थसंस्कारसत्ताभावात्मको भ्रमः सर्वात्मत्वादनंसेनरथकारणकं मनः ५६ भ्र
मात्तु भवतोऽर्थस्तु मिथ्यावासनीवभासते अकारणकमेवार्थनिर्भासं भासते मनः ५७ चित्त
द्विलसितः कारमस्थिरेन तरलायते तेमनस्कारमात्रात्मा संसृतो विभ्रमायते ५८ स्वभा
वैकपरिज्ञानान्नाशिनाविभ्रमायते मनसैव हि संसारश्चात्मबोधेन शाम्यति ५९ शु
क्तिरूपभ्रमाकारो मनो मिथ्यैव तात्पति भ्रमाभ्रमावस्तुपरे बोधरूपमसन्तितः ६० निर्वा
णादिनरासना तु दुःखायाहमिति भ्रमः मृगतृष्णोऽनुरूपोऽदमसन्नित्यस्वरूपकः ६१ गतेस्व
मत्यजतुपं नैवगतेयथापयः मृत्तिकातोऽप्रपर्यन्तासन्नाविटपिनो यथा ६२ ॥

निमज्जाशाम्यति तमाह मृगतृष्णेति शरेश्वरंकारः मृगतृष्णोऽतु महद्वाः स्वन्यसद्रूपक इत्येव शा
म्यति ६१ क्रतएव तत्राह तातेति यत मृद्रुत्तममग्रोदोमर्वततयास्यात्मभूतमेवसत्स्वपदार्थत्वा
ताइशाज्ञानमयो हिरण्यगर्भः सर्वभूतानामेकत्वात्तु सारेणसारेणस्वयमेवमवाप्याभ्येनर

श्री· सर्वलोकस्वरूपवर्णनं नामैकत्रिंशः सर्गः ॥ ८४ ॥

भ्रमेवेकिं तनस्तथाह मलेति इदमतः सिद्धयथाविटपिनः मूलाशाखाद्युपर्यन्तापक्वेवसमा
तथाज्ञानद्वेयद्रूपेणागतापि भ्रममात्रेनेनिर्विकारस्थितात्रेयात्मा एकेवसमाभासतेनसम्यो
तरमतीति १० सर्वेकोद्भूतोत्मानेकाम्भुपपादयतियथेत्यादिना ११ तसोनेमलेपाययमे

गनसमस्यस्वरूपेनसमानेययापयः मूलाशाखाद्युपर्यन्तासमाविटपिनोयथा १२
निर्विकारमलेहमेकैयानेकेवभासते यथायोजनलद्धामेकमेवाममलनभः १३
एकमेवतथाज्ञानेज्ञेयानेभोमलेहिन भुन्यमादेकममलयथासवेगमेवहि तथैक
ममलज्ञानज्ञानज्ञेयद्रूपस्वपि कृतेनात्मावनीभ्रयथाघातेक्रियतेयथा १४ विना
चन्तयाक्लेमवस्वाविनीक्रियतेतथा देशकालविनेवात्मावोधावोधनविनता १५
श्रद्धेनीयनेन्यायेरेकमेवपरस्थिता भ्रद्धयथावाधादेःसंभवोनास्तिकश्चन १६
तथाधिकल्पानेवबोधनायपरस्य ॥

वहरोनइत्याशयेनाह भुल्यनाद्विति १४ १५ बोधयतुपमाससतमस्यावोधेन १६ तदात्मनो
मयमउत्तनेतिभ्रु निर्दिष्टेनेलोक्यवनकोन्नुश्रुहीनन्यायेः शंकते श्रुवेति भ्रश्युवेविदात्मनि
१७ परिहरति तथापीति येत्रैव श्रुत्यामवोधदृष्टायामेवनतत्वनइत्यर्थः तथावोधनेवाति
के भ्रविद्यासत्ती त्वविद्यायामेवास्तित्वप्रकल्पने श्रलद्भूतानाविधिपेनवबंधनयुज्यतइति
भ्रमभवद्रूपवादेवतानोदयेनाज्ञानेन स दर्वेगलतीत्युपसहरति महानुभावा

वा॰
नि॰ उ॰
टी॰
८१

अतएवमहानुभावाद्यधिकारिदेहादिसंघातात्मतत्त्वज्ञानेन विमूढभावस्य मूलाज्ञानस्य ज्ञानेनो पशमे हृतकाठिन्यवत्सात्मन्येव गच्छति तद्रूपतेनापूर्णेनैतत्पानिरतिशयानन्दपूर्णभावेनश्रा न्तः सन् निर्भ्रान्ततयो निर्विघ्नपानित्यमनवरतमेव समाधानसमाधिविश्रान्तिस्तस्यां भवेतीत्यर्थः ९२ इतिवासिष्ठ॰ ता॰ नि॰ त्रिचत्वारिंशः सर्गः ४३ वर्णितेनद्वैनीयोऽत्र समाधानस्तरुद्रुमः तत्ते नस्यचविश्रान्त्येश्रान्तेहृदिमनोमृगः क्रमात्हीमदेवमेकोऽंकुरीभावपत्रकोऽङ्शालापुष्पफल

महानुभावाविगताभिमानाविमूढभावोपगमेगलेति निर्भ्रान्तयोनननथैवशान्तानि
तेसमाधानमयामवेति ९८ इतिश्रीरामायणेनिर्वाणप्रकरणेत्रोलेकतानतोपदेशोना
म॰ [illegible] चत्वारिंशः सर्गः ४३ श्रीरामः क्रमात्समाधानतरोराजीवफलशालिनी सल
१॰ तासमाङ्कुरिस्मनोविश्रान्तिदाम्मुने १ वसिष्ठः आजीवत्पुष्पमापंविवेकिजनकान
ने पत्रपुष्पफलोपेतसमाधानतरुश्रुणु २ यथाकथंचिदुदितेदुःखेनस्वयमेवच
संसारवननिर्वेदबीजमस्यविदुर्बुधाः ३ ॥

छायाविलासादिवर्णनक्रमात् आजीवनमा जीवः विवेकिजनैः सर्वप्रकारैरुपजीवनेनफलशालिनीलताः शाखाः कल्पलतास्तुनत्सादि ता मनोमृगविश्रान्तिदाः समोस्थितिआजीव्यतेसर्वात्मना उपजीव्यतइत्याजीवस्तथाविध १ श त्रुस्वजनापमानादिजन्यदुःखेनभारपवशात्स्वयमेवासाधुसुहृज्जनोपदेशादिनालिभिमानेवेण वायथाकथंविदुदितेनिर्वेदउत्कटजिहासात्मकपरवैराग्यमस्यसमाधानतरोर्बीजंविदुर्बिध श्री॰ ३

वाणाभिशेश्रुभिद्भुते पत्रापितेन मृगंपश्चाद्द्रोणेऽपतातोऽस्त्रवकर इति सर्वांश्रयिकिं पश्रकृतदात्मनेनित्यादिना १
पुनर्मेनाहमुक्तिः सेभ्रमात् २। अवद्वारेषु न भवेत्क्षितिशेषः ३। श्रहेकामभयमभिमानप्रवृत्तिविरहेव ४। २७
श्रुतस्त्वाहयाम न्यत्तु भवश्रुत्यादिर्वधा तान्त्रेयैनया नाप्रदादिदर्शानस्त्वादिदर्शाचनास्ति ४। गणाग्रयात्मकमा

पश्चादपतातोवाणाभिशेन्मृगासमभिद्भुते मनेमदीयवाणेन विद्धोमृगाद्दृहायान १। कुशपातोम्रा इतिशेस्त्र
वावसतेमुनिः समपोलावरसाधोमनयोवनसासिनः २। नास्माकमस्त्यहंकारोव्यवहारेषुयःस्मः
सर्वाणीन्द्रियकर्माणि कर्गानिदिस्थिवमनः ३। श्रहंकामभयं तन्मे न प्रगलितेचिरं नाप्रत्वप्रसपुगा।
त्वाद्यस्यावेषिन काश्रन नृणंपवदितिशेदेनत्वरस्यानविपते इतितस्यवचः श्रुत्वामुनिनाथस्याचव ४।
लब्धकाम्यमवित्तापनर्गमाधिमतोदिश्रा श्रतोवक्तिमदाबाहोनास्तिनृपेन नाद्दशा ५। निर्विकल्पायिचि
न्मयेनदेवास्तीरनेनरात् नाप्रन्त्वप्रसपुप्रात्मेवयेदूर्णदिवनशः ६। तेषांतेचमफेवम्रात्मविश्रमिरा
स्थिते श्रोरेनाग्रमयंचित्रशांनेसम्प्रमयोस्थिते ७। नृदेहस्तुप्रभावस्याश्रोभिर्हीनेनमतेभवेत् यच्चविंशम्

गामयचित्रकार्येत्वात्रिस्त्रणामवस्थानोमापात्वाधेविज्ञस्यम्तत्वादपितदुपादेयावस्थानामसत्वमित्यादि ना
ग्रदित्यादिनातिस्रोवस्थारनमादिगुणप्राधान्येनत्रिधाविभज्य दर्शयति तासमितिस्वर्गनरकप्रनजंत्मादि
हेतुपुण्यपापान्यादनाद्दनोभावापिकश्चिन्नाशत्मयेनाग्रदवस्थाविज्ञयोरस्याहेत्वं ७। गणाग्रयात्मकमा।
योकेदात्मिभिर्हीनेनम्नतविश्रेयागितोयारभ्यप्रेक्षमोनायमस्तनिशोकामिवसत्रापापवानुवर्ततेनरजस्तमो।

श्री
वा. नि.
स. टी.
११४५

तादृशोऽपि विभ्रमे नैवेत्यात्मनिश्चयेन स्वात्मानस्त्वरूपसदेवावशिष्टो वा नस्तेव्यापारो यस्य तेन समतामा भावाप्यन्ताले पादयेनोच्य
र्थः अनस्तमितमितोदयंप्रोवत्रमसत्यागतयं च वदेशितान्तं निर्भ्रमम सममस्तेन निस्पृहे ३। इति श्री. नि. उत्तरार्धे वासिष्ठ तात्पर्य
प्रकाशे ... सर्गः १२७ सर्वोपद्रवसिद्धाते वासिष्ठाय शिवेश्वराः तेषान्तरपद्विपक्ष्ये मोपायस्त्वदिनेपदेशे अविद्या
सह नेवस्थावस्थायाच्यंवसमाध्यायपायस्यस्त्वविवदादिस्वप्रपंचवस्वविनिसर्वेस्वदेतन्नानसमापद्ववज्ञानानन
विरूपं सदज्ञानं नाशकृतिः सुनीतिविदासप्रारम्भिदिसामीण परस्परस्थितोदनेहतिशनांसंशोधस्पद्रवदिति मिदं निस्याथा।

तदेवयोगिनः सर्वैश्वत्वात्स्वपाद्यंनिर्दि समस्तसमेकत्वविलासस्त्वकोनेयेपरे तिष्ठ निरामयात्मा यश्चास्थि
ताः साधुसदेवमज्ञाः प्रमाणवेदावयनयो महान्तः १। इति श्री महारामायणे योगे च नामवचनं विप्रास्तु भरणातन।
त्मः सर्गः १२४ वसिष्ठ उवाच सिद्धालोधात्वश्रात्माला सर्वोपद्रववपवादि नाविद्यास्तोदनामायायोग
तंश्रवेदमकर्म १ मातयवविद्याभासे सर्वकस्मसमात्मनि समस्वद्यातितुविनवृद्धतिवलितोभिये
निमेषके विश्रुत्यनेके विहितानमात्रता केचिदीश्वरत्वपक्षे विवदंते परस्परं। १
तलेश्रहापातिनेङ्कमन
न्यकर्मप्रवणाः कुशलाश्चामिमर्षितथा च श्रुतिः यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सहेति तथा च वसिष्ठवाक्ये
रप्युक्तं यच्च प्रमेयं इत्यनिरुक्षा सा सिद्धिविमिर्देनं निवर्तकत्वादिति। कृत्यादिसिद्धान्तापरिहानादेवस्वत्र
द्विवमयेन ज्ञातान्तसामेषिणां वादिनां ब्रह्मसाहैवाद्यसर्वशास्त्रात्मकमायायायावृतेब्रह्मतोगवृष्टिदोषेविज्ञा
नाविधाः कल्पनाः प्रवृत्ता इत्याहयो तेष्विति हाधंत्र २ निर्गीयस्वल्पवृद्धात्मसारेऽपिमदोतमेदान्तस्थविना १ ॥ ११८५

सर्वमायातेनदृश्यज्ञानं परित्यज्य समनस्कसर्वेन्द्रियव्यापारोपरमात्महामौनी सर्गानेदृविदात्मनिनिर्वाणवान्।
ननु आत्मन्येवास्वदिपरागत्वयः ४ ५ पंचमादिभूमिकायांतत्प्रदर्शयामिमच्छुमस्वभावतः ६ अवेदनात्
ला+ भिरोदैर्घ्यंननुसंधानात् ७ अवेदनादित्येतदेवस्पष्टयतिदृष्टे ति ८ संवेदनीयेवितनीयेग्रस्तवेदुः स्वमथ।

सर्वमेवपरित्यज्यमहामौनीभवानघ निर्वाणवान्निर्मननः क्षीणचित्तः प्रशान्तधीः ४ आत्मन्ये-
वास्वशान्तात्मामूकान्धबधिरोपमः नित्यमन्तर्मुखोभूत्वास्वात्मनन्तः प्रपूर्णधीः ५ जाग्रत्येवसुषु-
प्तस्थः कुरुकर्माणिराघव अन्तः सर्वपरित्यागीबहिःकुरुयथागतं ६ चित्तसत्तापरेउः स्वविमात्राव-
शेषत्वं शुद्धसंविदात्मानमवलोकयवेदनात् ७ दृष्टा स्पष्टमशेषाणांपदार्थानांवस्तुमे पदा-
वनात्मयत्नेननिजाभवतिसंसृतिः ८ संवेदनीयेनस्वविनानत्वेनचमध्यमं पदावलंब्ययत्नेन।
दुःखान्तेनेनगम्यतेन ९ आपीनमस्तमधाकवदनरेवस्थोमहासायनमयः स्वावमेनितः विता-
नमर्वभुवनत्रयवस्तुसारः ऊर्वत्वनाममकरुतेपरमभ्युपेतः १० मोक्षोपाये नि० पंचविंशत्युत्तरशततमः
सर्गः १२५

मेनदुभयसाधने ४ वितातः सर्वेषां भुवनत्रयवस्तूनां सारः येनस्वलपदश्रीमन्तनुः सर्वतः प्रकाशेनशो-
भमानेनपदसापनेनिरतिशयस्वत्वेनननेचननायः अतएवचआसमेतात्पूर्णेनेपूर्णमंडलेयस्मात्तदृशोयः
शशाङ्कः पूर्णचन्द्रस्तत्स्थः परंपरमात्मानमभ्युपेतस्ततः जीवन्मुक्तस्त्वमसीति ऊर्वत्वापि आरव्योपनीतमेव
द्वारेनऊरुतेप्रतिबिंबवच्छायामिवनस्पृशकन्तंत्वपर्येनीत्यर्थः १० इति श्रीवा० नि० पंचविंशत्युत्तरशततमः स- र्गः २५

श्री
यो नि
र टी
१४

उच्यते योगभूमीनामभ्यासक्रमसत्ता पुनरालेख्यै आगतो नन्वानेवमय तत्रैव सत्त्वसत्त्व करुणमो
गाराध्येति वक्तव्यं भूमिका इत्यामवतिपञ्चमादि भूमिका स्थिति सप्ताचेन्द्रक्रमसम्पादनकार्यरामः स्वनि
तेनेनव भूमिकाविभागज्ञानायनत्वलानिलद्व्यासक्रमरहस्यसृष्टा नाथिति भूमिकाप्रतिभूमिके।
योगिन कीदृशानि चिह्नानि भवति वीप्तायोगे कर्मप्रवचनीयसत्तायोहिवचनस्यायीभावसमासप्रव
केवलादन्वयतः कादम इहेभूमिकाभ्यासक्रमेकयथिच्छन्नचिह्नसत्तदपि कारिणप्रवृत्तिप्रसाधिकारिणः।

श्रीराम उवाच समानायोगभूमीनामभ्यासं क्रियतेकथ कीदृशानि च चिह्नानि भूमिकाप्रतियोगि
न १ वसिष्ठ उवाच प्रवृत्तस्य निवृत्तस्य भवति द्विविधः पुमान् स्वर्गापवर्गान्वयो शृणु लक्षणम्
एतयो २ कियज्ज्ञानमनिर्वाणमस्मत्ततिरेवमे इति कर्तव्यमवान्तीय सप्रवृत्त इति स्मृत ३ ॥

हेभेदर्शयितनौ विभज्यतयोर्लक्ष्णभेदोक्तिप्रतिजानीते प्रवृत्तस्येति उभाविस्वार्थोस्य पुरुषः २ नवादीशा
दिदोषैर्विपरीतबुद्धिः प्रवृत्तमस्य लक्षणमाह किमर्थमिति तत्सर्वविषयशून्यत्वेन प्रसिद्धं निर्वाणं कियत् नामन
भोगागिणमबहुमतमित्यर्थं इत्यावद्भोगाय पञ्चामस्तनिरेवव्यरयथाह अपि चेदावेन स्वान्तस्यात्वत्त्वा
वाक्तान्नतनिर्विषयमोहस्य कदाचिदपि गोमनमहति एवंप्रकारेण निश्चित्य कर्तव्यस्य नित्यनैमित्तिकका

२५०

निःकृतवत्तदिप्रयाननिवृत्तिदेहेन विवेकवांश्चित्तदोलेभ्यमाद्ववेति यथा यो सेनाणकोटिभिः प्रचण्डपवनेर्दृश्वा।
मलकण्ठनादिभिश्चान्यत्र चलत्पश्चात्परागांश्च बहुधा देशे विहरता कूर्मेणाग्रीवाणां प्रसन्नेऽपि नरगावलन्यादि प्रयु
क्तमथ्येकदिमेवात प्रवेशाः पुनर्निर्गमाश्चासंख्येयास्तद्वदभ्यो नान्मृत्युमन्तश्वप्रवेशानिर्गमनलक्षणानां
जन्मनामन्ते कश्चिदेव पुमान्विवेकी जायते इत्यर्थः अथवा चलयोरग्नाच्युधो तमस्य ग्रस्मिन्किं दम धावतीनी
रविवरे कूर्मस्य ग्रीवया साधनभूतया प्रवेशः सति यथा पुनर्निर्गमने पश्चान्निवर्तनेन तथैव किं दावस्यानेवा
नव क्वापि विशति तथा प्राकृतनभवसागरपरित्यक्तभवान्तरप्रतिबिंबसंनिवेशन क्वापि विशति तथापि
प्राक्तने जन्मनि नरामरश्वादि दुःखपरवशा विनिवास्यादि दुःखसन्ततिस धावति तिवानत नादेहाभेदान्यम
दुःखमिति इत्थं दुःखमयानामनेकेषां जन्मनामन्ते पुमान् क्वचित्सिद्धपरिपाकाद्विवेकी जायते अथवा ...।

वनान्तर्वपुषः किं च कूर्मे ग्रीवाप्रवेशवत्। अनेकजन्मनामन्ते विवेकी जायते पुमान्॥ ४

लोकस्य महाकूर्मे ग्रीवा यथा अनेकशः कदाचिद्देशविषयनिर्गता पितामाता अस्मिन्नेव साम्यतीनमेव बहुमन्य
माना आश्रयलयनतीनालीवरसजानाति अनेकस्यानेन चलयो सारस्ताणेवणमिलनावसरेन दुःखभयोदरेन।
दुःखादिकं ग्रीवाप्रवेशोत्तीरसम्मासाद्यन्तारसंतीरसस्य विवेकिनी भूत्वा नदा सत्काजायते इत्यर्थः अथवाश्र
न्तोन्यादनाद्यदेवासुरैः समुद्रमथने क्रियमाणे यथा मथ्यवलाधारशुभ्रकूर्मभूतस्य भगवतः समस्तभुवना
धारोदरत्वादन्तर्वेदि श्रममयमाना चैतन्वपुराणकिंदेक प्रथममन्तनृत्पद्यने दत्ता स्वादनेन परीत्ताथेम
हेना ग्रीवा अनेके पाश्च बहिर्जन्मनामनेगृहे अन्तर्द्विवाप्रवेशत् प्रथममन्तनृत्पद्यनेनैव तदा स्वाद्योतीगामन्त वि
वेकी जायते तद्वदयमनन्तरापि श्रवणपायेन बहिर्मनननिर्गमननिदिध्यासनाभ्यामन्तर्मुखत्वात्॥

श्री
वा नि
स टी
३४८

बोधःशोभिवेकोऽस्य ज्ञापनेन माह अज्ञोऽनेन्यात्मना विविधाविरक्ताचाव स्थितिर्यावस्था स साविशान्तिसदवी
नाषपुंषितेरस्तुविधिमित्याभे ५ क्रियाप्रयुक्षरतिप्राज्ञे हत्यन्यामिविकृतिमस्कारेनिर्मेकऽस्य दस्यमिन्यर्थः २
ति विचार्येन तद्वयपप्रपादनीयमिति निश्चयवान् तस्य प्रथमभूमिका शुभेच्छामाह कथमित्यादिना १ भवना
सुभोगानन्ताधनविलासविरागवेरस उदारतपातावित्थं उत्कलान्मुमोच मन्मते स्वरेपाम नतपादितपास्य।

असमावनसमसाध्यावसानमसेन्या किकर्माभि पर्युषिते दिनेनेरेवनोधने ५ क्रियानिरायनिमेककि
स्याद्धिसमापर इतिनिश्चयवान्यान सविद्धज्ञरतिस्मन ६ कथविराशवान्भनसमसाधितरामण्ह
एवं विचाराणपरोपदायभवतिसन्मतिः १ विशालमपर्यान्तनमोवनाख्यनुवासर क्रियास्तदर्दूपासकस
नेमोटनेन्वर ८ गार्म्यसजनतुचेशाहसननविचिकित्साति जोटाहरतिममोरिगिपात्यकमोगासेवने १०
मनोहत्वाकारीगिमस्तुकमोगिसेवने पापादिभतिसननन्वेभोगमपस्ते ११ स्वरसमाप्यराभोगिपया।
सान्तुचितानिच देशकालोपपन्नानिवचनान्यभिभाषत ॥ तदासौ प्रथमामेकामेभवतिभूमिका

क्रियास कम्पतेसज्जनेनेनचान्वद विवस्थाउपचयेनतत्स्रात्यातेयोदने ८ विधिक्रित्सितिग्रगुरुतेसमोगिल्प्ये
षात्रसदोषाद्भोटा इतिनभाषते ४ पवेषांसस्य वमनम् ञुउद्वेगकराणि मनस्यापापसमहापतलानि।
यमनियमादिकसोगिसेवने भोगेचपापावश आनायतनापेक्ष्यते १ पेशलान्यतद्वेगकरानि इतितानिसत्य
प्रियहितादिरूपाणि ४ एवं गुणविशिष्टएवह यसमात्मवतस्वमथिकारलत्सगात्प्रथमभूमिकायामवत्र ३४९

न्देति सत्तत्त्वान शांतिरीतिस्तान वितान संपत्ततन् ॥ ९२ यतः कृतश्चित्तः चाञ्चल्यं थनादिसाधनमानो यत्ताने स्वमा
न ज्ञानस्वरूपं तानयाम्नाणि उत्तरालमात्मधमों ध्यानसहिताद्दौ न्यो वेदयते प्रणालो न्यथ: भूमिकावाक्यस्य भूमि
कां प्रविशेत्स्त्रुकः शेषः उक्तसाधनं यत्स्वरूपादि सं परित्रिहीन सत्प्रयाणत्वं ग्रथासमतो पिराणादिनाभूतवधिका रेन
नप्रतारणेन्द्रानेनादिना उदस्मशराणीलनात्स्वावेंवचक्रत्त्यथं: सेयं शुभेच्छाख्या प्रथमा भूमिका तस्यां कमेणाहिती
यभूमिप्रवेशक्रममाह विचारेति भूमिकायामत: साधिकारमाप्नुवती: ९४ सतत्र किं करोति नदाह्रस्त्री।

मनसा वाचा कर्मणा कायाः सज्जनानुपसेवते ९२ यतः कृतश्चिदनो यस्ता नशास्त्राण्यवेक्ष्यते एवं विचारवान्यः
स्यात्संसारोत्तारणाय ति ९३ सभूमिकावानित्युक्तः शेषः स्यादिति स्मृतः विचारनाम्नी मितरामागतो
योगभूमिका ९४ श्रुतिस्मृतिसदाचारधारणाध्यानकर्मणां मुख्यया व्याख्यया ख्यातं श्रयते श्रेष्ठ पं न+
डितान् ९५ पदार्थप्रविभागज्ञः कार्याकार्यविनिर्णयं जानात्यधिगतश्चायं गृहं गृहपतिर्यथा ९६ म
दाभिमानमात्सर्यमोहलोभातिमात्रिता

तिस्रुतीजा तीनां सदाचाराणां धारणाध्यानकर्मणां साधनसमा
[illegible]
धिनासाधनेष्टु नियमासन प्राणायामप्रत्याहार प्रतिपाद्यस्य योगशास्त्रस्य तस्य च मुख्यया श्रवणानां तच्छायन
सोपदिनयाख्याख्यया ख्याख्यानेनख्याख्यातान् आत्मनतानुभवोपदेशकुशलता सूत्रानर्पितान् ज्ञानश्रयते श्रव
णमनननादि विचाराय शरणं गच्छतीत्यर्थः तथा च कृतितहिताचार्योरुभावाभिगके ज्ञानिमाविति: श्रोत्रियं ब्रह्म
निष्ठमिति ९५ स्वयं व्याकरणाद्योगाभितमात्र. दानान्तरपोनां चवाच्यलक्ष्यादि रूपाणां सत्यादि प्रविभागतःशिष्य

यो वा. नि. स. टी. २५२ कार्येष्वेकमेकांशयोःसहितमकार्येषु उत्कृष्टकांशयोः तयोर्विनिर्णयश्च परिनिःस्पृहकोहविभागस्मि।
वस्तुहेनानानिर्वाहिलोकमर्यादानुसारेणोपदानमपि अनेन प्रथमभूमिकायामेव तेषामननिहृतानादर्शिता ॥
शास्त्रारहस्यपरमतान्यर्थेप्रमाणासं आवनानिरासेनाधिगच्छति गुरुसज्जनाभिमतमात्मरहस्यप्रमेयांसे।

बहिरर्थस्थिताभोगस्यानन्यदृष्टिविवश्चे १७ इत्थंभूतमतेः शास्त्रगुरुसज्जनसेवनात् सरहस्यमशे-
षेण यथावदधिगच्छति १८ असंसर्गाभिधामन्यां तृतीयां योगभूमिका ततःपतत्यसौकान्तः पुष्पश-
य्यामिवामले १९ यथावच्छास्त्रवाक्यार्थे मतिमाधाय निश्चलां तापसाश्रमविश्रामैरध्यात्मकथ-
नक्रमैः २० ससारंजिदैवल्हेद्वगयकलाकमैः शिलाशय्यासनासीनो जरत्यायुरतिवाहनात् २१
वनवासविहारेण चित्तोपशमशोभिना अभ्यासात्सुखसौम्येन कालनयतिनीतिमान् २२ अभ्यास
त्साधुशास्त्राणां करणात्पुण्यकर्मणाम् जन्तोर्यथावदेवेयं वस्तुदृष्टिः प्रसीदति २३ तृतीयां भूमि
काम्प्राप्य बुधोनुभवति स्वयं द्विप्रकारमसंसर्गं तस्य भेदमिमं शृणु २४

भावनानिरासेनाधिगच्छति १८ एवं द्वितीयभूमिकां जितवतस्तृतीयभूमिकाप्रवेशमाह असंसर्गेति ततः
तृतीयां भूमिकां पततिप्रविशति १९ यथावदिति श्लोकद्वयं यथायोगं पूर्वभूमिकाद्वयानुवादः २० २१ शा-
स्त्रार्थविवेकपाटवस्य च सज्ञास्त्राभ्यासाभिर्वा इहापवासविहारेण २२ तत्त्वचित्तप्रसादेन मानकालेपूर्व- ३४२
भूमिकाद्वयधर्मानुवृत्तिर्गर्वमप्यवीनि दर्शयति अभ्यासादिति २३ असंगस्य विशेषमेवेत्तानि विभज्याच

श्रीवासिष्ठटीका

चरतामागतेसति २

सामान्यः सर्वेभूमिकामस्थमाः स्वदेहक्रियाफलयोर्नकर्तानभोक्ताचेन्मुदासीनः पक्रियाफलानोचनवाध्यावाध
कश्चेन्यसंसमाः २५ इतिनिश्चयेनग्रन्थेगुरुमवस्तुमेननमनभिप्रेताः सामान्यामसंसमवदृष्टोकर्तेप्रपंचयति
प्राकृतकर्मेतिसार्धत्रिभिः साविद्याप्रपमाणयदिवाद्वः स्वप्रपमाणोभवेप्राकृतकर्मनिर्मितं कर्मस्वातंत्र्यपते
नीयराधीनमेववाशङ्कः उत्तरपक्षस्यप्रामाणिकत्वद्योतनार्थः २६ पक्षद्वयेपिममास्वातंत्र्यात्वतेऽतः कर्ते

ऽस्त्रिविधोयमसंसेयाः समान्यःश्रेष्ठएवच नाहंकर्तानभोक्ताऽहंचनवाध्योनचवाधकः २७ इत्यसंसा
नमचेष्टसामान्यासंसानामकं प्राकृतकर्मनिर्मितसर्वमीश्वराधीनमेववा २९ सत्कार्यदिवाद्वः स्विकेव
त्रममकर्तृता भोगाभोगामहारोगाः संपदः परमापदः २ वियोगायेवसंयोगाधयोव्याधयोधियः
पु= कालः कवलनासुक्तः सर्वेभावान्ननारते अनास्थयेतिभावानायदाभावन्नमानरं वाक्यार्थसंग्रमनमः
सामान्यासंवसंसमः २८ अनेनक्रमयोगेनसंयोगेनमहात्मना वियोगनामसंसंमनः श्रेयोनात्मसे
विदे १ पौरुषेणप्रयत्नेनसततभ्यासयोगतः करामलकवद्दृष्टमात्मानेस्फुटतोदृष्टे २१

भोगादिः न्यायवासनिकोक्ता
न्नताकेवुनकाचिदपीत्यर्थः अनेनयोगप्रयुक्तान्न्यानप्यनास्वादेनन्यावेशदर्शयति २८ २८ इयमनन्याप्यपि
श्रवणादिसाधनवाक्यार्थज्ञानात्क्रमेणवासमसंस्वाद्वात्यतनामसेन्याद्वाक्यार्थेति २९ अयंचासंसः सर्व
वेभूमिकयोरेवसत्संगाद्युपायैः सम्यगभ्यसनीयइत्याह अनेनेतिश्रवणमननात्मिकानामात्मसंविदाप्र
योगेनभावनेनेन तथाचभगवतोवादरायणस्यसूत्रमावृत्तिरसकृदुपदेशादिति आत्मवस्तुनिप्रमातो।

सम्यग्ज्ञानवत्पूर्वैर्विचिकित्सनीयं सविशेषणं स्वरूपं संप्रदर्शयति नाहमित्यादिना । नाहं कर्ता किं त्वीश्वर एवं क-
र्मापि प्राक्कृतं नेश्वरेण क्रियमाणं वा कर्म नास्तीत्यादिनिःशेषशब्दार्थभावनापादि विकल्पशून्यो वेदनामपि ह्र-
नेरेहं तावदात्मनामासनमिति परेणान्वयः १२ मौनं वासनत्वमित्यादि चिह्नशून्यं निदिध्यासनपरिपाकफलं
निर्विकल्पसमाधिनाख्यं आसनमवस्थानं ११ यद्दुःखैकास्वास्थ्येन विग्रहात्मकं आसीनं अंतवीसादि

संसारैकनिधिः पारे सारे परमकारणे ॥ नाहं कर्तेश्वरः कर्ता कर्म वा प्राक्कृतं मम ॥ १३ कृत्वा दूरतरे
नेनमिति शब्दार्थभावनं यन्मौनमासनेपीनं तत्सुषुप्तं समुच्यते ॥ यज्ज्ञानं नैव द्वित्वे नो नोभयेनापि लब्धमिव
वै न पदार्थेनापदार्थेन नरेन्द्र वचनेन वै १४ आदिमेयासनेनान्ते भासनेन समासमं अनाद्यंतमनंताख्यं
तत्सुषुप्तं समुच्यते १५ सेनापाप्मादस्पृक्तानां सत्कार्यामलपल्लवः चिन्नालग्रंथीन विघ्नकंटकसंकटः
१९ विवेकपद्माद्दंतेन विचारार्कविकासिना फलेषु फलत्वेषु संगात्तीयो भूमिकासिमा १९

सर्वेषामासेवनस्पृक्त्यपिस्पर्शः वेदने विद्या आसेसयोः विषयसमस्यः १४ यत्र आसिने भासने सप्रकाशाविहर्षं
प्राभासे प्रकाशानामस्त्वं १५ सद्यार्थसमाधिः सद्याचारोपहितं नविवेकस्य फलमिति वक्ष्ये विवेकपद्मने नन्द
पद्मविसंसेत्युक्ति सत्कार्योपनिषद्यामकसौमित्रं पापमनगुरुस्पृष्टयाश्रयणादीन्येवपल्लवायस्थाविनलस्ता
नासाक्षेपलीनेनग्रंथादिवासनाश्रमैवर्बहुनस्विघ्नकंटकैः संकटः निर्दिष्टः सोयमसंगेस्मपवनत्रीयाभूमिकेति ३४३

प्रथमभूमिकेवानेकजन्मसंचितसुकृतपरिपाकेवैदिकपुण्यसंचयेसुदैवादुत्पन्नेतिनाचेलोकसत्वाज्ञानिनात्मप्र
तायत्वेनसत्वगुणोपासाचेदृत्तिताप्रथमायासेनेवद्वितीयादिभूमिका:संपद्यन्तेतिनतेषांपञ्चाधिक्यमपदिशति सम
वायादिति विशुद्धानात्मविदांसमवायात् दानमानमननाद्युपायैर्मेलनात् १८ समवेतैस्तै: किकार्यंतदाह
भूमिरिति यतस्तैर्विशुद्धै:साधुभिःकारुण्यात्भूमिरीषत्कुमभक्तिर्ज्ञानावनयोर्भाविताभोरुत्कृताभूमिरिव
सतिदिनविवेकोपदेशात्सहितेनांकुरेणनयथायाप्रमत्ताप्रज्ञानाभवतितथाद्वयवर्द्धनीयाऽपथ्यवृत्त्यादिति

समवायाद्दृढज्ञानाभ्यासात्परकमेणा काकतालीययोगेन प्रथमोदेतिभूमिका १८ भूमिःप्रोदेति
साज्ञानेरस्मान्नाकृतिकेवला विवेकेनाङ्कुरितेनेरत्नपाल्यप्रयत्नतः १९ येनाक्षेपोलसंप्रविवारेण
दयनप्रेतं तमेवानुदिनंयत्नात्कृषीवलस्ववाङ्कुरं ४ पश्चादिपरिमण्डलानंतस्यासाप्रसवेऽकम् द्वितीया
भूमिकायत्नात्तृतीयामभ्युपाश्रय ५ श्रेष्ठासमस्तानाद्युपान्तीयाभूमिकाउदि भवतियोकिंतरोषा
सकलसंकल्पनविभ्रमान् ५२ श्रीरामउवाच महत्त्वसंकल्पोस्यस्वमहत्त्वमस्याधमस्य प्रथमयोगिनामास्य

प्रतिवाराणयोत्वेनपाल्सीयावेत्स्य'यथाशुभेक्षासाधनवत्तत्त्वयमध्येवेगायत्तलीनयात्त्वादिसतीतनवायेनेवा
प्ययनप्रथममनञ्जरीतालक्षतिनमेवाक्षविचारेणउदयमभिहृद्वितनयेत् ४ एकाग्रोभिवाद्दिन शुभ्राउत्तरभूमिका
शुभ्रस्वयमेवमाधयिष्यतीत्याह्युत्पत्तेति ५१ सापायवर्णितानृतीयभूमिकामपलाप्यसंदर्शयतिश्रेष्ठेति ५२ प्रश्नेता
दनवालेषुदययाराम एकतिमश्चमेति प्रभिन्नानर्थयथिकारविशेषेणादीनसाधात्मकयाविमानत्वसकामेः

श्री.
वा. नि.
म. टी.
३४४

आद्यभूमिकात्रयेऽभ्युपरोसत्तानोदयाभावादेकद्वित्र्यादिफलस्यायोग्यतया कोटरयोगानि द्वितीयस्य ४४ आद्यस्य सोऽज्ञस्माद् मफलस्यादिसाधेह येन कालकालीययोगातःस्वविचारतपसां साधुसम्यगाद्याद्यस्य सम्भूते नीति पदेनान्वयः ४५ ४९ द्वितीयस्याज्ञस्माद योगभूमिकयेत्यादिना ४० ४८ उक्ततत्त्वानुसारेणाभ्यस्तस्य योदय ते उक्तमेवेतिमाक्रमानुवादः नहि तस्य नरकादिभोगोऽस्ति नहि कस्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति इति भगवान्।

एकाग्रश्च द्वितीयां वा तृतीयां वेत्तसंगता । आज्ञफलसम्पत्तत्त्वाद्यकोटरयोगिना दशस्तिः ४४ श्रीवसिष्ठ उवाच
मफलस्याज्ञफलदोषस्य नाशस्तिरनता । यावज्जन्मोऽभ्यसाने नोदितप्रथमाऽभूः ४५ अथवा साधुसम्या काऽकालीययोगातः ससारस्मयपश्यमथो हेतां पवाम्पुदेतिहि वैराग्येऽभ्युदिते तेनोऽस्वस्वपभूमिकाद यः ४६ ततोऽनुक्रमनिस्समावदनिमास्तावेमश्रह्यः योगभूमिकयोक्ताः तत्पारेस्यपारेतिमाः ४७ भूमिकांशानुसारेणात्तीयनपूर्वे दुष्कृतं ततःसरविमानेषु लोकपालपुरेषु च ४८ मेरूपवनकुञ्जेषु रमते रमणीसखः ततःसुकृतसंभारे दुष्कृते च पुराकृते ४९ भोगक्षयपरिक्षीणा जायन्ते योगिनो भुवि शुचीनां श्रीमतां गेहे गुप्ते गुणवतां सताम् ५० जनित्वा योगमेवैते सेवन्ते योगवासिताः तत्र प्राग्भावनाभ्यस्तयोगभूमिक्रमं बुधः ५१

इत्यनान्यत्रयोगिकुःखयोगाभिप्रायं नास्तिगीता अपि शरीरमानसादिदुःखसद्दृशत्वात् ५२ भोगक्षयेनेन भुज्यमानेन सुकृतसंभारे दुष्कृते च परिक्षीणे सतीत्यन्वयः योगिन इति ताल्याख्याया बहुवचनं ५३ योगमेवेति स्वोऽभ्यासेन तेनेव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः इति भगवद्वचनात् तदेवाह योगवासिता इति पररिपवेऽभ्यासो हेति ५४ ३४४

प्रश्नयोरुत्तरं क्रमात्प्रकृतमनुसरति भूमिकात्रितयमित्यादिना आद्यभूमिकात्रयेणाप्रकृष्टप्रवृत्तो निष्कामादि
यथावदिति भेददर्शनगुणेन प्रसिद्धं नाप्रत्तमर्मादित्यर्थः ५२ निमित्तेन समपात् इदेनोति अप्रयेन सत्यत्नाप्रेणो
जनकसद्भाग्येकर्थः यदाह्नूति यद्यदाचरति श्रेष्ठ इत्यादिनार्थः ५३ तामेवाचेतो ज्ञनायेन तत्वाप्रस्य प्रथमा
लक्षयति कर्तव्यमिति काम्यपर्यायमसर्वनित्यनैमित्तिककर्म ५४ यथाचारन्तमावित आपिप्यथाशास्त्रेन आप

एतत्रापरित्यत्नेन्द्वैरुत्तरं भूमिकाक्रम भूमिकात्रितयेनेतदाप्रत्नात्प्रदिति स्मृतं यथावद्वेदवत्येदेनता
प्रदितिद्दश्यते इदं तियोगमुमानामवकेवलमार्थेन्ता यादृशानदृष्टिनामभ्युदेतिमन्नसत्ता कर्तव्य
मावरन्नाममकत्तेवामनाचरन् ५५ तिष्ठति माहृतानाचारोयः स आर्य इति स्मृतः यथाचारे यथाशास्त्र
यथाचिन्तयथास्थितं ५६ व्यवहारमयारेतयः स आर्य इति स्मृतः प्रथमायामज्ञातिहतीयायं विकासि
ते फलीभूतेतत्तीयायामर्पतंयोगिनोभवेत ५७ आपलायोमतोयोगी शुभसकल्पसम्भृतान् भोगान्
कांश्चित्कालयोगान्वा जायते पुनः ५८

यथाविज्ञं तु विज्ञेयं कृत्वा प्रसीदति जप सत्याप्तेनात्र एवमेव प
वदारोलोकिकमपि ५९ तदेवार्थ तत्र प्रथमभूमिकायोगमुक्तायो ज्ञातितं द्वितीयभूमिकायां श्रवणादि प्रज्ञा
विकसितं तृतीयभूमिकायाविवेकात्पुनः फलेन फलित मित्यर्थः ५९ तत्रेतराले मृतानां निष्कामकर्मानुष्ठान
लोमपापानां कर्मणापितृलोकाविद्ययादेवलोकइत्यादि श्रुति प्रसिद्धाद्देवलोकादि भोगोपि सकल्पादित द्र
स नाम भूतनाञ्च काम्यकर्मा नुष्ठानेनामिवरामादिर्उक्तो सन्ना संस्मोत्नाथः पातेदे तरित्याशयेनाहश्रायेनायासित ५२

ज्ञानेनाज्ञानविरोधिहेतुवासनाजाले क्षीणे भावनाविपरीतभावनादोषवत्त्वमागतेऽपि मतिनिश्चलत्वाद्यात् महा
वाक्यादपरोक्षात्मैक्यज्ञानोदये सति सर्वज्ञानसत्यां योगिनश्चतुर्थी भूमिका गतास्मत' सर्वज्ञानसमत्वा
नदैकरसमपश्यन्तीति परेणान्वयः ५८ ५९ ६ व्यावहारिकसत्यजगज्ज्ञानसाम्याज्जाग्रत्स्थितिभासिकसत्ता
याद्वा नसाम्यात्स्वप्न उच्यते पञ्चम्यां भूमिकायां सुषुप्तिपदप्रवृत्तिनिमित्तं तत्साम्यं दर्शयति विच्छिन्नेति

भूमिकात्रितयाभ्यासादज्ञाने क्षयमागते सम्यग्ज्ञानोदये चित्ते पूर्णचन्द्रोदयोपमे ५८ निर्विभाग
मनाद्यन्तं योगिनो युक्तचेतसः समं सर्वं प्रपश्यन्ति चतुर्थी भूमिका मिता' ५९ अद्वैते स्थैर्यमायाते
द्वैते प्रशममागते पश्यन्ति स्वप्नवल्लोकं चतुर्थी भूमिका मिता भूमिकात्रितयं जाग्रच्चतुर्थी
स्वप्न उच्यते विच्छिन्नशरदभ्रांशविलयं प्रविलीयते ६१ सत्त्वावशेष एवास्ते पञ्चमीं भूमिकामितः
पञ्चमीं भूमिकामेत्य सुषुप्तपदनामिकां ६२ शान्ताशेषविशेषांशस्तिष्ठत्यद्वैतमात्रकः ग
लितद्वैतनिर्भासो मुदितोन्तः प्रबुद्धवान् ६३
६ २

सप्तभूमिकासेसकले विलीनेन मोऽभिभूत स्वरूपमेवेति सु
तौ स्वप्नमोऽसर्वविलय प्रसिद्धेरत्रापि प्रतिभासिकत्रिपुटीपरिशेषस्यापि विलयेन तत्साम्यादिति भाव विच्छिन्न
स्य शरदभ्रखण्डस्यैकवलाकाशमात्रपरिशेषलक्षणविलयमिश्रुद्धचित्तमात्रपरिशेषलक्षणस्वभावेन
विलीयते प्रविलयेन शमो नीतमर्थ लीङ् र्थे फलव्यापारयोर्धात्वर्थफलांशस्य विलयशब्देन निष्कृष्या
उवादानस्य च व्यापारांशप्रतिकर्मत्वान्मड्ड पचतीति क्रियाविशेषणं द्वितीया विहिताया अवशिष्टव्या

सप्तमस्यानधकोभूतः मत्तावनपदेति श्रुत्युक्तप्रत्तानह्यनतासम्पाद्यतस्यो सप्तमपदनामेतेत्याशयेना
ह सप्तमेति अत्र नेहमयोह्यानेदभूमिनि प्रसिद्धातमेत्वस्यानेदास्वादनसाम्यादपिलजामनेत्याशयेनाह श्रे
नमेत्वनयेति ६४ विवासनः श्रुत्येनोक्तिमसनोसुप्तानवासनः संक्रियर्याः ६५ उक्तसप्तमभपदस्यधाभिधाने
नहेतमाह यत्रेत्यादिना ६५ हैतवदेवास्मापिस त्वानस्यावने कसात्कात्रऋयचक्षुंनः नत्रात्यनि

सप्तमत्तनपवासे येचमीभूमिकामिनः अतमेत्वनयानिहन्वदिहैविपरोपिसन् ६४ परिशानत
यानिंमेनिद्रालुरिवलस्यते ऊर्वेऽभ्यासमेनयाभूमिकायाविवासनः ६५ घर्णीतयाभिधांत्याक्रमा
क्रमतिभूमिका यत्रनासत्रसदूपोनाहंनाप्यनहंकृतिः केवलत्वीणमननमास्तेद्वैतेक्यः
निर्गतः निर्भयःशान्तसदेहोजीवन्मुक्तोविभावनः ९१ ऋनिर्वाणापिनिर्वाणाश्चित्रदीपइवस्थितः अत्र
सोऽवहिः स्नातःश्रीकाऽमस्यांते किंचिदेवेषसपन्नस्तथैवेषनकिंचन ९९ सप्तभूम्यामसौस्थित्वा
श्रमोभूमिमाश्रयान् विदेहमुक्तानानुक्रासप्तमीनत्नजीवतां १०

कूद्रदयग्रथिप्सर्वसंदेहभेदमाह निर्ग्रथितिति

भियतेहृदयग्रंथिःक्रियतेसर्वसंशयाःरतिश्रुतेरितिभावः ९१ ऋनिर्वाणा प्रारब्धधुतशरीरोऽपिनिर्वाणानकु
यथाचित्रदीप अत्र तु पतोऽपिज्वलतीतिनिर्वाणाः तहुजरात्मभावेनाननर्दृश्यतूशून्य ९८ अनाहूतानेहस्वभा
वेनसत्तनर्दृश्यशून्यानसाहितीयरुपसमसारहरणायाकदाप्यप्रसिद्धत्वेननकिंचिदेवएवेणपरमार्थरुपेण
सपदःवासवदस्यानित्यसिद्धमात्रोकिंचनसंपन्नः ९९ सप्तमीभूमिकापरिपाकावेशेवमक्तेन तिसप्तमीसा

श्री. या. वि. सू. टी. ३५९

वचसामगम्यायोगिमानसानुभवैकगम्येत्यर्थः नचजीवनः सम्यग्भूमिकेवनास्तीति योगिमनसानुभवगम्यतापि नस्यात्नास्तीतिभ्रमिनकोसासौमाभवभूमिस्थितिनस्याभवभूमिमध्यपानः सौसात चतर्थ्यन्यान्तःस्थितिभ्रुमन्तो धादितिभावः १२ प्रकृतिपुंसोर्भेदः अविविक्तावस्थितिःतस्यविवेकः इतिसाद्योयोगिभिः अन्येतैर्मितिसाधना माहेश्वरवृद्धासैनादिभिःस्वर्गःवासुदेवःमहेश्वरःअनुपस्थवैविनानमनुपस्थवैस्त्वमित्यादिस्वस्थनुथानुमा विविकस्थितेनाभेदेहन्यथाभाविनेत्यर्थः १३ यदिवचसामगम्यातर्हि कथमपरिपृष्टेनेतनाह निन्यमिति कथं।

अग्राह्यावचसोऽशेतासासौमाभवभूमिषु वैविख्यातासिचमिन्तुनाकेचिद्दुलेत्सदाहृता १२ कैश्चित्प्रकृति पुंभावविवेकइतिभाविता अन्यैरप्यन्यथानानाभेदात्मविकल्पितैः १३ नित्यमव्यपदेश्यापिकथंचिदुप दिश्यते समेताभूमिकाशेकामयतिवरद्रुहद १४ आसामभ्यासयोगेननरःस्वमनुभूयते अस्यास्तम दोन्मूलमूहस्मेंयथाचारिणी कारिणीविशुद्ध्याआमहाद्यानपायिनी साचेविदन्त्येतन्नमनेतानर्थी। कारिणी १५ तदेताससमग्रास्तुभूमिकास्तनरोजयो कारिणीमदमत्राभ्यासायावत्विनिलोजसा ११ का नामसुमरस्मावत्सपन्नमरभूमिषु श्रीरामउवाच कासौअप्रज्ञाकतिलोकाश्च तासाणभूमयः १८

वितभागत्यागसत्वाणाभुपायेत्यर्थः १५ परवैराग्यदाढ्येसम्यगेवभूमिकास्वप्रवेशाभवतिनान्ययेतिमनसकरि त्याद्यापिकाकलेनचर्याचितमारभते अस्तीत्यादिना १५ विग्रहमग्रामदामरोधुका महद्योदपानाभा शांसनसोमः शल्यानिसहतो अस्तसाकिंतनसत्वादसाचेदिति १५ तथेताःभूमिकाःनिरुद्धाःअनन्तरूपविना नैकापिभूमिकाजनेनशक्येत्यर्थः ११ साधावच्छिन्नानावबदाकानामनस्वइसमाधिकसपक्षपास्तिपि समरभूमि

३५९

७९ कथं चैषा रमते रन्प्रस्थानरमा हृदरी विकानने नितिविविधे हेन्यथा चूनशेणकमोहाडुल्लासकारिणी लामलानी
दियाणवाग्रः कोपनाः कलभाः शावकायष्याः वसनाकलभाषिणिमधुरहृदिनमापनयस्माः ८० प्रत्याती
दैतोदशीयतिकामैतिकसंशुभाशुभरूपमदमक्षेन्यत्रोक मदेदशीयतिमदहनिपवमप्रेपियान्वं ८१ नाभिक
८२

कथं निहन्यते चैषाज्ञ चैषा रमते चिर श्रीवसिष्ठ उवाच रामैकानामकरिणी रूदमेस्लितिरूपिणी ७५
शरीरकानने मन्ना विविधोल्लासकारिणी मनेन्द्रियोग्रकलभा वसनाकलभाषिणी ८० मनोवाहनसं
लीनाकमर्दं नहयाचिता महोग्रावासनाचूड़ः सर्वतः प्रसरहपुः संसारहृणयोरामनसाः समरभूमयः
भूयोयत्रानुभवतिनरोजयपराजयौ ८२ इक्कानागी निरंत्येषाकृपणा जीवसंचयान् वासनेदामन
क्लिन्नेसकस्यभावनस्पृहा ८३ इत्यादिनिवदोनाम्नामस्यामायकोपमाः ध्येयं नाम्नावरोसणप्रस्ता
मवदेस्य ८४ नामीसर्वोत्मिकामेनामिकाम सर्वात्मनाजयेत् यावदस्मिदमित्येवमियमेतविज्ञंभते
नावत्तुग्राकसंसारमहाविषविषूचिका एतावानेवसंसारइदमस्मिति यत्मनः ८५ असत्परामोसः

रिणीजीवसंचयान् ८३ आशापकोपमाः चित्तकोपापात्तप्तिवेप्रिश्रगुकइतियावत् कथं निहन्यते चैषेति
प्रश्नोत्तरमाह धेयेति ८४ सर्वान्तिकामससेकांतस्सर्वभोग्यगोचरं सर्वात्मनासर्वथासर्वैरस्मसेवतिभावि
विने+२ तेनात्मनावा नहिनित्यलब्धात्मरूपतयाभा ' त्मलाभवति किंचिदमित्यलब्धा तयाह इत्याह या
वदिति ८५ संसारमहाविषविषूचिकारूपात्स्पात्तावदेवविजृंभतरत्वरूह्याते ८६ न्मैवसंसारस्तत्त्यपद

कथं वैराग्यस्य भूमिकात्रयेऽवैतानन्दपर्यवसितप्रसादेति ८० रागादिकरूषायपरायमलिनेचित्ते श्रुत्याचार्ययोरुपदेशावाक्यप्रयत्ने तत्त्वविज्ञानिवर्तनसंज्ञिध्याने वैराग्यादिसाधनसंपत्तेऽनन्तरं प्रदर्शनेन विज्ञनिवर्तमंज्ञिरणसमनोऽश्रवियाम्यन्तमार्जनेन प्रसादः अक्षयाकारप्रचयनात्मकं कलासङ्कलनात् कारितौपर्ययं वस्तनीत्यर्थं रागादेः तृतीयेऽदिनस्याकेन्द्रेनैवोपायमाह ग्रसेवेदनेति रकाग्रनेपायभंगाऽपराःसंवेदनेविषयसमर्पणानन्यरिण्यागमात्रेणनोदेति ८८ मनागभ्युदिताप्यसंवेदनशास्त्रे गीवक्रतयाऽवा २४ विकुर्विनोवामःदीनतानाभोगकाक्षाएं एव असंवेदननेति स्वरूप

प्रसादकाविरोस्वत्त्वानिरके विमलाङ्गनो ८० नेतविद्वविवादगविद्याम्नमुपदेशावाक् असंवेदनमात्रेणोदेतीकामवाङ्गः ८८ मनाभ्युदितेवेकाक्षेत्र वानर्थकारिणी असंवेदनशस्त्राविषयवाङ्गरावसो ८९ इकाविकुर्विताजीवोविजहातिनदीनता असंवेदनयत्नेनान्मीमवानघस्मने ४० अ

४१० वधानविनिर्मुक्तस्वभावपातेयथा तोप्रत्याहारवर्तिशानेकामन्तांनिराकृत ४१ इदंमेस्त्विति संवेदमाद्दुःकल्पनमभ्रमाः अर्थस्याभावेनेयत्र कल्पनात्याभाज्यते ४२।

असंवेदनस्यसंवेदनेनतदनुक्तस्तानिरोधाय तत्प्रत्याहारयत्नश्रुचितस्यान्तस्संनिर्वापारतयावस्थानं ४० नन्वाभ्याससकालेसावधानतातूर्यपरिणकालेनावधानविनिर्मुक्तस्वभावसरणावस्थयेमिवस्तनपवसंपद्यतेऽभ्यासेनाह अवधानेतिनामनर्थकारिणीमिकामसीप्रत्याहारसदाणानवर्तिशोनाहत्यानियच्छनसंप्रीतेतिसर्वानर्थोऽनन्तमसुक्तिः ४१ ननुप्रागुक्तस्यकल्पनात्यागादेवमुक्तिशिनिवद्दशास्त्रयोकं इदानीमिक्तात्यागादितिकथमनुच्यतेतनाह इदंमेस्त्विनसंवेगचित्रधावनंवि

संकल्पवसर्वानर्थमूलमिति मारुतोऽजीनामयमेवाभिप्रायस्त्वमाधेनाह सर्वाणीमानिकर्यतर्हि सनिसंक ल्पपदपारपर्यायतानाह तत्रेति ४२ संकल्पोऽननुभूतमपि भावनेदनिविशेषादपर्यायत्वेऽपि भूमिकारूढ। ताभिः हेयत्वेन कश्चिद्विशेषस्तस्य भेदो बहिर्विलसितस्त्याशयेनाह अनुभूतेति ४३ इदानीं परमकाष्ठां कांक्षवि शः सर्वजनानां विषयसंकल्पत्यागे विनाभासानसिध्यतीति तत्याप्यवाक्यं कार्येऽनिसमश्रवात्सिद्धोऽपदेशा यदस्यमात्रोमेनापि इत्यीकरिष्यामाहरूयवाङ्गुरिति विरोमिश्चैःसर्वत्रगुणःउनरोको शाम एवक्रिया।

स्थाणेविहिसंकल्पेविवसमस्थाणेविदुः तत्रपागनुभूतंचनानुभूतंचभाव्यते ४२ अनुभूतांनानु। भूतोऽस्मिति विसृजन्नात्मनवत्तं सर्वमेवाशु विसृज्यगृह्णीतिष्ठमहामतिः ४४ तुर्यवाप्नुविंशतोश्रुणव कश्चित्कुर्णितिनत्र ग्रमसंकल्पः परंश्रेयः सुकिमेतनैभाव्यते ४५ किलज्ञसोऽश्यितेनेवतत्पदंप्राप्य तेपां प्रेमयत्नसामात्म्यपरिणामनालभ्यते ४६ गम्यदेशेकनिष्ठस्य यथा पान्थस्य पादयोः

मार्गमयाक्रोशेव परिरहव स्वप्रयत्नप्रवकश्चिदपिन नो नश्रान्ति शृणु वन्स पि श्रवणफलाद्र्शेनाद्वित्तिः श्रुतद्दिति कि मर्थं न भावितेन न विम्भुपपत्तेः तत्कृत्यतापदेशो सति। किंपतेनहिदंसमध्यमादिकारिणांसम्यक्मननं श्रुतेरगार्थोविदितिल्यर्थः ४५ तस्मात्सर्वव्यापारोपरमेणास्थितेनैव पुंसा नत्वापरस्य परमपदं प्राप्यतेकिं लेनिश्रो तव्यमिच्छतं तथाच श्रुतिः यदा पंचावतिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह बुद्धिश्च न विचेष्टते तामाहुः परमां गतिमिति विष्णुपु राणेऽपि प्रभातमपि साम्यत्वमत्र यत्र प्रमानंदे तृणवत्मकमात्मापद्यतरनिश्चयः ४९ ननु सर्वथा संकल्पत्यागे

श्री. वा. नि. उ. टी. ३४८

यथा योगेन वस्त्वन्तरादिदेशाद्यपेक्षैव निष्प्रयोजिकैव विज्ञप्तिमिथाऽत्र यस्य तथाविधस्य योगस्य पादयोर्विगलने कल्प एव शान्तिसाम्यस्य संजायते तथा योगिनापि विनैव संकल्पं सर्वाभासजीवनारम्भवशादेवानिषिद्धस्वकर्मस्यदो भविष्यतीत्यर्थः ॥ ५८ कथा दृष्टाग्रसंकल्पेन भवेत्सम्भवात् सर्वमिति भूतार्थविद्रूपं नित्यमिद्धपरमा र्थं विद्रूप ॥ ५५ अवेदनेनात्मशाहिपरिणत्याश्रहंममेत्यध्यासलसर्वभेदविस्मरणमेव जीवन्मुक्तेः फलं संगीय

संदेहो विगतः संकल्पे तथा स्पंदः स्वकर्मसु ॥ ५७ वस्तुतात्त्विकमज्ञेन संदेहोऽपि न दृश्यते संकल्पन यो बंधः स दभावो विमुक्तता ॥ ५८ सर्वमेवमनेनांतमनंतं ध्रुवमव्ययं परमं भूतार्थविद्रूपं शान्तमास्स्व। यथास्त्व ॥ ५५ अवेदनं विदुर्योगं चित्तक्षयमकृत्रिमं तन्मयो भूत्वा तथा तिष्ठ यथा स्थितो ॥ ६० अवे दनं विदुर्योगं शान्तमाश्रितं त्वं योगस्थः कुरु कर्माणि निर्वासनो महामते ॥ ६१ शिवं सर्वगतं शान्तं बोधा त्मकममजं शुभं तदेकभावनेनाप्सर्वेनाभारतिस्मृतः । भावयत्क्षयदेहः स्वकार्यकर्मसमाचरं सर्वमे तिमविदन्नुः स्वतो विमुच्यते अप्राविदन्विमुच्यते यदीप्सितं तदाचर ॥ ६२ इति मोक्षोपायेनि. पूर्वार्धे

गोविद्रूपाक्षरस्य विदः तं विद्याद्दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितमिति भगवतानयोर्ख्यातत्वादिति भावः योगस्य इति अ यस्य समाधिपरश्रेष्ठत्वात् कुरु ॥ ६० यथा स्थितो रतितया नास्तिने वेचितत्वादिति भावः ॥ ६१ शास्त्र निरेव सर्वं प्रपंच निष्कृतिरूपत्वाच्छ्रान्तोपदर्शितः सर्वेन्यागतार्थानांत् शिवमिति ॥ ६२ विस्तरोक्तमर्थं तत्त्वे चुरधार्थेन तत्त्वेचनि कृष्यकरतलामलकवत्दृश्यत्वमुपसंहरति अद्रमममिति ॥ ६३ इति वा. नि. ए. उ. विमार्ग प्रवान्तनमः सर्गः २२९ ३४८

रद्दतामस्य विश्रांतिभरद्वाजोन्तःकोक्रयः ससत्तामागप्रदादीनां नरीश्चेवापवर्णिते एतावत्यर्थे नश्रीवसिष्ठरामसे
वादश्रावयित्वा रामविश्रांतिस्मरणं संनिधानार्पितेनातिशयानंदशान्तमनिविश्रांतस्तत्क्षोभं जनेतरे श्रीवाल्मी
किं दृष्ट्वा यापि स्वयं तत्र विश्रान्त्यसाधादत्रापि श्रवणान्तःकोभरद्वाजःसुकृति इतीममादिदृष्टो विमलमतिः श्री
रघोणां कुलाग्रः श्रीश्रीरामः वरमुनिनाश्रीवसिष्ठेन इति वर्णितैर्वेद्रुमिः प्रकारैरुपदिष्टपुराणैर्विरतेन ब्रह्मा
दिमहर्षिसंप्रदायागतत्वात् सारं निशम्य श्रुत्वा श्रोत्रापि नितान्तं किंचिदपृष्टकृतं यथा वा एतावतैवोपदेशेन शान्तम

भारद्वाज उवाच इति वाल्मीकिनोक्तं तत्सारं पुराणं सकलमनुनिशम्य श्रीरघूणां कुलाग्र्यः विमलमति
रपृष्टकिंचिदन्यत्त्वयं वा समस्तावपरिपूर्णः सर्वबोधःस्थितोसौ १ सकलपरमयोगी विश्ववेद्यः स्ववेद्यो
जननमरणहीनः शुद्धबोधस्वभावः सकलगुणनिधानं सन्निधानेरमायांस्तित्वाद्दुदयसत्ताउग्रहारामि
धीशः २ श्रीवाल्मीकिरुवाच इतिश्रुत्वा वसिष्ठस्य वाक्यं वेदान्तसंग्रहं विदिनापि सविनानोरामःकम

मोद् प्र
वेसंदेहः स्वयं स्वमेन विषयैर्वैविज्ञः पुनरुत्तरं नमश्चिन्तेन साक्षात्कृतेनात्मस्वरूपेन परिपूर्णः सन्पूर्णबोधात्मैवभूत्वः
तद् इति विशेषःनत्वमानेग्रंथश्रवणान्तरगात्मसन्देहमोहनिवृत्त्यनिवृत्तिभ्यामेव रामस्यापि कृतानावधार्यं इति
तेनाधिकोयं तेनममरामस्य महद्रूतनर श्रुत्वा साक्षात्स्थिति सनियमितं तान योगचर्योनाहं नवि तत्त्वभावः स
र्वस्य वशी सर्वस्यपान रस्यादिश्रुतिप्रसिद्धोस्सोनगन्याल नायावलीगः नराकृतरूपमिषमर्वेलोकानुग्रहाय स्तानया
लभदत्वार्थस्वेच्छया स्वयात्तान मिवपरिकल्प्य श्रीनेपहद्वसंग्रहं न वा यत्न एवममतः १ स्वतरसाधन संप्रज्ञ इति

मद्दोताविनिखलम्भः १ एवं दृष्ट्वा वाल्मीकिःपप्रच्छ वसिष्ठं ताक्षि०१

लिंगस्वरूपोपाधिसंपत्त्वमायाद् श्रुतिप्रसिद्ध १

श्री. वा. लि. ह. टी. ३४९ शक्तिपातः श्रुवेदाकारवाक्यमन्त्रविज्ञह्रौ निम्ननिःतिशयानदात्मनत्वाविर्भावः [illegible] नहत्वादविद्यासंपुटोदा॥
दनलसोत्रान्मेषमप्रकटामलविहृनः कुंडलिन्याः स्वमर्मा मा गोष्ठेचक्रमाभिर्वाक्यं प्रवेशेन शिवश १९+२
क्तिसंयोगो यो योगशास्त्रप्रसिद्धो वाच्यत्र मेत्रपास्त्रपति देशतोः शिष्यानुग्रहाभिप्रायेण स्वदेहं मन्त्रा शिष्यदे
हे प्रविश्य तदीयेनाडीपथे विनामधनहानानभ्यु कुंडलिन्या समचक्रे ग्रन्थचायामेन समवेधवनसमाचारापरोक्तप्रदर्श
नरूपः शक्तिपातः स तेन द्वावर्त्तितः श्रीरामस्य स्वयम्भोश्चस्य सर्वतादेः स्वतः सिद्धत्वपातदनपेक्षत्वात्तेन लोके।

शक्तिपातवशोन्मेषप्रकटामलविग्रहः नह्यर्थमासीद्गुरुसङ्गेन न्यानेरसागरः ४ मध्याह्रेः विभागादि
परिपाटीविवर्जितः आनन्दामृतपूर्णोद्यतोमकरन्दकितागमकः ५ महासामान्यरूपत्वाद्विश्वापकतया।
स्थितः नित्यमहत्त्वगुणैश्वर्यनन्त्रायानमनोरथः ६ नकिंविहूवेदपदःशिवेपरीतान्तः पदे भरद्वाजवत्॥

एकारसिद्धेश्वेति उक्तधः स्वस्वरूपेणासारितः विकासितस्तु ४ विभागः ध्यानाङ्गतेमाशाविवेचनेः आदिपदाद्वाच्या
र्थपर्यालोचनमात्रेः स्वेनेनद होमि. परिपाटीभिर्मनोबुद्धीन्द्रियव्यापारैर्विवर्जितः आनन्दामृतेन पूर्णः सन्मवः
भार्थीश्च ५ महासामान्यसर्वाधिष्ठानसन्मात्रे प्रत्यक्चितिस्तद्रूपत्वसंपन्नेः सर्वतत्त्वव्यापकतया पूर्णः स्थि
तः स एव सर्वनिरतिशयानन्दाविर्भावस्वात्मायेनाह नित्यमिति ग्रन्थगुणानामहत्त्वमहत्त्वानामसिमायेश्वर्या
णामनन्तामायाः मनोरथाः लिप्सायस्य ६ शिवपदे निरतिशयानन्दवस्तुनि परिणतः एकरसभूतः सपञ्चः र ३४९
सम्प्रमाधिकारिणा [illegible] मध्यमाधिकारिणां विमर्शाय ॥ ।

उपासनाविशेषाणामवस्थात्रयविवेकद्वारा प्रविलापनाह इममनेनोपायेनाश्रवणकेनतद्वत्तादेनन भरद्वाजोऽस्मत्का
दीनारिष्टेनेमयेभगवान्वाल्मीकिर्वर्णयति भरद्वाज उवाचेत्यादिना १८४ दुःपारस्य भवाब्धेमाद्दृशां तर्हि इति
शेषः एवमुक्तो वाल्मीकिः श्रुतत्रयवितनावर्तने एव प्रथमाद्भूमिसमुद्र उपप्रदेशादिति न्यायसिद्धमदिश
तिश्रीरामेति मारकृमस्तद्भवानकुल अवस्थात्रयविवेचनादिकथनीयकथ्यतेश्रीतिमयेः ११ मिथ्याभूत

श्रेतोत्वममाश्चर्यं रामः श्रामेमहत्पदं २ कथमेतद्दृश्यमिदमस्माकं मुनिनायक मार्तीस्तच्चात्
किं विज्ञातमास्वातवपाविनः ३ कथं बद्धादिभिर्मायानुरूपभावात्समस्थितिः श्रेरामुनीश्वरश्चोकथ
विश्रामनेमया ४ दुःपारस्य भवाम्भोधेर्लोर्धनेन हृदामुने वाल्मीकिरुवाच श्रीरामहृमातनशोषमा
दिलोवसिष्ठवाक्यानुरागेनेनिरुपेते यियाविचार्यानुपरामत्त्रप्रभोमयापिताद्दृक्कथनीयमत्रते १
अविद्यायाः प्रपञ्चोयनास्तिसमस्तविद्यापि विवेचयतिविद्वांस्तद्दस्याविवेकिनः ४ नास्तिभिन्नोविनः दिः श्ट वि
किंविवेकिप्रपञ्चेनरूपेमे अभ्यासेनदृश्यानामवस्थाविशेषाभवं ६ प्रपञ्चविषयाद्दृश्विनाथविदैतिको

विद्याकार्यत्वादेव प्रपञ्चस्य मत्वविद्दैतसाम्नान्यवद्दुद्रिमनावोऽङ्गशकामित्याह अविद्ययेति अविद्याकार्यत्वे
चेत्किमर्थवादेनोविनादस्नञाह विवेदेतीति ४ मिथ्याद्दैतेनत्वनेनवास्तवाद्दैतदानिरित्याह नास्तीति हेवय
स्याभावेरतिश्रोत्यान्सबोधनद्दृस्यानामावमद्दावाक्याद्यर्थानावृत्यसाणामपासनानांचविशदःविश्रुतविशे॥
भव ५ नत्रादोप्राणवप्रथममात्रार्थेनतान्यप्रपञ्चस्फुरणमस्तिदः विवेकाय मिथ्यात्वेनापपादयति ॥ ॥

श्री
वा. नि.
प्र. टी.
३५

प्रपंचेत्यादिनातस्यैवयुक्त्यावस्थास्तुयः स्वभावतिष्ठुतोतत्प्रतिबिंबैर्वेतिकोर्तिता ११ शून्यमलःमिथ्याभूतान्तान निदानः शून्यताद्रूपमस्तानमेवविकारप्रत्ययोगेनायस्तत्थाविधः मध्येऽपि द्वैतरागादद्वैतक्रियाप्रयायेनपर्यालो चनेसारः समस्तशून्यतयाप्रातिभासिकपात्रः प्रपंचेपुनस्तत्त्वज्ञानास्थैव पुंकैतिवोधः १४ प्रसतोऽपिसर्ववासना विषयादर्शनेगंधर्वनगरादेः प्रसिद्धमित्याह प्रतारीति १५ वासनाविषवीरुधः विषवल्लीरधःस्य प्रातिन्य।

संप्रवृद्धस्तयसोतच्छिन्नदीपोनिरंजनः ११ शून्यमलः प्रपंचोयं शून्यताविलवः सदै सारशून्यतयाम ध्यमनास्यास्तन्मनोऽपिस्ता प्रतादिवासनादोषादसत्त्रैवायमीक्ष्यते गंधर्वनगराकारः समारवहवि। भ्रमः १५ रमनभस्तकल्पांशोचेतन्याम्रतकदली सम्यक्प्रसिद्धिमध्यायवासनाविषवीरुधः १६।
२ नाग्नेनविपतितस्तानासत्वप्रसादपः नसम्प्रपादिसर्वेवेनिरालंबसंविदः १७ तावद्दक्षास्तुधाकारसा संवित्प्रहादरी नयावदात्मत्रूपत्यागनितत्गौरवमाहते १८ सोमात्मिचत्समेनात्मितत्स्तसर्वेमिदसंव विदंमध्यपितत्रास्तिस्त्रप्रहात्मिदंजगत १९

श्रो+२ क

किंसंग्रहोसि १९ नतत्दर्शनेननिरालंबतानत्रूपसालंबस्य विषमविपर्यदेतोरत्वतंप्रस्यपरिग्रहादयः सर्वमन्तावस्थायामेवपतत्वात्रतिपतितेउपरीयदसायोन्मनिस्वाप अस्यान्तसति येघामिनोतिरात्मसंविदस्तेषामेवेषामत्र नवसिद्धमित्यर्थः १० यावदज्ञानेतावत्काला मेवचित्रह्या जगत दुस्तरंनविलेपप्रसादस्स्यात् तावदिति शून्यात्सतंगणाद्भावयती १६ स्वायंतकाला मसेतेनमध्येव्यस्तमेवव्यपरीत्याहर नात्मप्रवदनमेयमित्याह मातीति सम्मसत्त्वामिवहतेयस्तनन १७

२ कलितग्रस्तत्वयोग्निकर्मणितत्व पानिर्याणत्वचेनत्वेधर्पिनिदाघेशवेनन त्वमारोप्याति ११ इदानीभ
गवान् शिष्यसमञ्जननिवारयिष्य न श्रुतानतासमनुङत्वेनवर्णयति एकश्रेण्यादिनाभ्यविकारभूत
त्वात् आज्ञाथ्यग्रीभिख्याथ्यतस्यमदोमिप्रथमजद्योर्यति त्र्यहुहति गुविद्या त्वाद्यनिवासनासपव्वा
तस्वन्तभव १२ अन्यतरगानदर्शयतिचिनेति चिन्नसनत्वाहिवरोगुलवलनभेदासेषामासि पंक्रस्त्येत
स्त

अविद्यायानयोभेदा सर्वेषमेवुहुदारव सत्यमदृयाद्कलितानेकमनधीस्य १० स्वर्गीतलौदक
नदीविदिनाद्यविगाहनात् वादिश्रोतिनिदाद्योत्स्तनिर्याणकलितास्त्व ११ एकसूत्रतानमसोध
जंगदाद्माख्यनिहति त्ये त्यायमदृमिनूर्मिरविद्यावानसभव १३ चिन्नसवलनभेदासीगुगा
याम्बुप्रकल्पिता ममनेत्वकलितावर्तं स्वात्र स्वरप्रवर्तने १३ रागद्वेषावतिग्राह्येगृहीतसमनेनर:
ततस्तुानर्थपातालप्रवेश केनवार्यते १४ प्रथानर्मनूनकहोसेकेवलानन्दनवारिधौ मज्ज मन
सिकिंद्वैतग्रहस्तोराद्विवीविश्व क सिप्तगिव कोवाकस्यकेनकिमागत किनमजसिमापापा

चेतनाधुप्रकल्पिता स्याद्वनरगाहनिरोध नसाचेतदर्शयतिममेति १३ गाढीप्रवर्तनेइतिविपरितामेना
अयत्यते नाम्याशृहीतस्यतवसमनतर अनर्थपातालेम्त्रुमज्जप्रवेश केनवार्यते गृहीतपदस्यासमर्थ
स्यममास क्वादस १४ यदितसमद्वैमजननतावचपकार्गानदसमनुहमजेत्याद प्रथानेति १५ ससारस्ति
सन्निहित
रूतिमचरामस्यनत्वयाहून ममनवनगानरुतिशाकदेनमोदवारयतिकासिहूनीनि ग्रतद्विन विवेकोन

यदाप्रवृत्तेनेत्यक्तप्रतिपादयतिरस्य सर्वस्य दृश्यमात्मेत्यादिवेदान्तादृर्थ्यर्थः २७ येषामत्तानमखिलान्वात्मा
निवृत्तोऽज्ञानगदाकारविवर्तः २८ प्रविविक्तप्रविवेकी नेत्रनलविशामपिकदाचिद्यमोदः कथद्दृश्यते
तज्जादृनस्येति विश्वनमस्त्वेत्यानुकरणमात्र २९ अन्यथाननन्तयानेषामविद्या क्वादितात्मनानेऽशुद्ध
सशुद्धिवदनात्मस्वात्मताप्राप्नेतिस्यात् नेडति यथाऽत्र लोकानां नरेऽशुद्ध्यस्वलमिति सर्वथाऽमरुस्थलेऽपि च
नलमिति सर्वाधस्त्वधाकस्मिन्नभेदेऽप्यात्मस्वविमर्शायोऽभ्रमरन्थ्यर्थः ३० यदापामागर्वादिजगदादिरित्यापि

नलमेकयदात्मेतिजगदेनन्त्यवत्तते नतोऽन्य कस्तवानीतोऽयं स्नानविषयः मुचा ३१ सत्तात्मतिवि
७ वर्तोऽयब्रह्मसकलजगत् प्रविवर्तितमानदमात्मिर्न कृतिनं मता २६ प्रविविक्तोऽज्ञन योऽचत्या
कस्माद्ब्रह्मद्रष्टेति तत्वविलह्मत्रामेलनस्मेमोदोविश्वन ३५ नचस्तत्त्वमिदतत्त्वनिरोदिनमवि
द्यया यथास्वलेऽशुलोकानामलेशात्त्वमुसेपायः १ पृथिव्यादिमहाभूतपरमाणमयजगत् ।
स्थितपदानदापोऽहंकारानोयाऽशोऽद्याने ३१ असतं सभवोनास्तिनात्त्वभाव सत सदेव प्रावि
भोवनिरोभावा. सस्थानानामसीपर ३२ किल्वनेकशोऽन्याहाविषतामपाकर्ति
विवेकेऽपिशोकभ्रम
क्रिनोऽस्तितदामयाभयजगाहादेहापालेवमेत्याशयेनाह पृथिव्यादीतिकोऽगतेनाम तन्मनेऽपिदेहादेः
नात्मत्वनतत्राशोऽभ्रान्तनाशास्मिद्वनेऽपोकदेनरस्तोन्याशयेनाह असतहति सस्थानानामायिकसन्निवेश
विशेषाणां ३२ नत्रयदिमायिकमेवदेहादिसस्थानतर्हितदेहजालिकोपदर्शितमायावद्दासीनतस्य

किंतिमित्यमाधुनिकोनकश्चिदेवंशंकितिकिंतश्चनेक पुराणवित श्रुणपाप प्रवर्त्तितत्वात् उत्पर्दे पुरुषा विषता+२
धन्य श्रुणपापात्मस्वदेवत्वंशसि तस्मादेवार्थमापिकोपिदेहासितेवशान्तिविघ्नवत्वमागमप्रकाशनर्थेसदस्त
देवंतामचपाक्रानि प्रधानस्वशास्त्रार्थंस्वपातयोग्योपदिष्ट पापवशादेवहेदेनारोहतिनत्वापरत्वापरग
तेत्थोपासनकृविग्राद भजेनिभक्तापशुद्धायप्रभवितसयपृत प्राभोगोवसत्त्वमात्मार्थेनाशियाति
वेधोयेनन २२ अथापितपद्यतेनहोणात्निवर्तितोघ भुवमिति विलकेप्राणिहृते श्रुणपापात्मके मे
क

भजवेभक्तिताभोगापरमेपातगाङ्गुरु २३ इरितानिसमस्तानिपद्यतेयापिनभुव कृतमेवास्यदेव
रूपपापाविश्ववताराता २४ साकारभजनात्तवपावत्स्वप्रसीदति निराकारेपरेतेवतन स्थि
तिरहविता २५ इमामहामतमसेनिवासनवसाद्भव यमसाजसराधानविवसेनातरात्मना २६

वास्पपशुपतेदेवस्यप्रणाणिपशुवधनपाशाविश्रवनाविविधशुस्यादिप्रमाणप्रसिद्धाना २७ सतुविनेश
सीदतिविष्णुश्रुति तत्रस्माद्भनतादहविमाविश्वरवाध्यात्मसहजाभविष्यतीतिशेष तथाचश्रुति उमा
धा सहायपरमेश्वरप्रभुंत्रिलोचननीलकंठप्रशांत ज्ञात्वामुनिर्गच्छतिभूतयोनिंसमस्तसाक्षितमसः परस्ता
दिति २८ इत्योपासनशुद्धसत्ववलाद्यामाहसहस्रेरुद्राभस्पतमस इमोप्रसिद्धाभ्यामाहपाक्रितिता
गुरुशास्त्रोपदेशविश्वासवतामनसायमस्येस्डियमनोनियमनात्मकसयोगसाधानश्रुतेमर २९ ॥

श्री
का० नि०
सु० टी०
३५२

तेन त्वामहं नेहादशानसमाधानमपि समाधायसमाधिमाश्रित्य तेनात्मदर्शनेन तत्वप्राक्रमेणाहं तत्शुद्धिरूपा
रंजनीएवविर्भित भगवत्प्रभावभावनाकृत ३० ननु सकर्माज्ञप्तानैरेवचित्तशुद्धिसिद्धेः किमर्थमीश्वरोपासन
नत्राह मद्देशेति ३८ नत्वाभिज्ञात्यप्रदाचारतयाः कर्मोद्यतनपुरुषप्रयत्नानाप्रोक्त वासी येत्वया॥
भावस्यप्राकृसाधनतन कथमिदानीं ईश्वरानुग्रहापेक्षोच्यतेतत्राह नाभिजात्यमिति पुराणकर्मणाम
नतस्मादिदानीं तनपुरुषप्रयत्नानामस्यतस्त्वादीश्वरानुग्रहमतेश्रातजयमिदि ईश्वरानुग्रहसाहाय्य

ग्रहा २

समाधायसत्याचप्रसन्यानात्मानमात्मना इयविभानसाध्याक्रप्राग्वुद्धिरंजनीनव ३० ततपुरुष
काराकेवलेनचकर्मणा मदेशात्ज्ञानादेवनाभ्यप्राप्यते नरैः नाभिजात्यनचारित्र्यनतपोना
वविक्रम बलवेनिपुराणानिसात्विककर्माणिकेवलं ३८ प्रभवति तत्काललोकाकालमेवमवसीदसि
नत्पतिसल्लादस्वामीस्वरोपत्तरावली ४

हरिहत्वैवप्रभोदिकप्रयत्नभावस्यसाधनतनहितादेनिभाव नंदीश्वरोपालिरेवकायो किंयमनियम
स्नानादिभिस्तत्राह प्रभवतीदिति एवमीश्वरप्रयत्नापित्वमप्रभवतीत्यादस्वतंत्रीरामाकुलेयकसम धि
गम्यात्मादिसहितज्ञानलक्षणात्यतीकारात्समलसर्वकर्मनिरासोपायान् किमर्थमवसीदसित्वन् ३५२
हितोसि यतउपासनाप्रसादितईश्वरोपिल्लादस्वामिस्तत्रावलीनसासात्त्वकरेणमानयति किंतुता
नेहानमल्लोकेदोपायेवैवत्यया ४० ॥

गुरुशास्त्रयोः शिष्यबोधनशक्तिः शिष्यस्य च विशुद्धान्तःकरणस्य बोद्धृताशक्तिः शमादीनां च सा
मग्रीकृत्यैवमन्तराशमिलसत्त्वं परिपाकरतिसर्वसामग्रीमिलनमपीच्छेद्वा तत्तल्लाभनियतिवशा देवेत्या
ह सोऽतिवागुरुनसामग्र्या गुरुवडवमात्मवित्तं वक्ता गुरुः कश्चिच्छिष्यं नन्दबोधयोग्यताल्लक्षणं वैदग्ध्यकोश
लकश्च पदेशसमादिकमेणाश्रविनाशाय परिणतो मोहवल्लरीक्षयस्य सकाशादिय सर्वासाम
ग्रीहेतवस्य मिलितमागता सानियतिरीश्वरेच्छाप्रविनतीय प्रभावेयुक्तापरिच्छेदेन विनतिक्रमसाके

क्वापि हन्ताक्वैवरस्यश्वचेयमोहवल्लरी अचिन्तनोपानियतिर्यदियहृह्रमोदिता ४१ हेधर्भरदाज
मोहस्त्वविवेकेनत्नदिस्फुट असामान्यमिदानीत्वतानसाप्यस्यसशाये ४२ इक्ष्मनस्तनेराजा
महासनोमहापादे गुल्मसत्वानन् शेवस्यसोपविद्विपारिस्तेन् शेष उत्पपाधीनप्रच्छनेवहृन
त्यम्मि अनुमीयेतधीरेशुजीवन्मुक्तेवकार्यत ४४ ^{४३} अशोमोहनयोसो
त्वर्थे ४५ अनपेवेहसामामग्रीहराव युक्तोनत
नराले वोकरस्माद देमास्तहाजेति असामान्यमसाधारणे ४५ किंचमहत्स्यपिकार्ये शोक सामग्रीहीन
स्पयुक्तोननमहाराजस्येवसामग्रीसपत्रस्य तवेन्मायेनाहरचिति महासेनाराजपुत्रादिमहापदिनि
मग्रीपितनभृत्यादिसामग्रीसपन्नत्वादन्यथासनोरथमपिदुर्घोपालनेइच्छति ग्रहशिल्पपरिपालनादिका
र्यसाताम्याज्ञेनकर्तुमनस्सहते धनितनेधनादिलिलिपायामायदिन उत्तरतादेहतेधोदिसामग्रीविरहादि
त्यर्थः ४६ जीवन्मुक्तावितिदर्शनोक्तस्यपुरुषसामग्रीसत्यामपि बोधाभाविधाम्येवतयाजमायेसा नाहपुल्पसाम

श्रीवासिष्ठमहारामायणतात्पर्यप्रकाशे

श्री
वा. नि.
रू. टी.
३५२

गतपापवन्मुल्लस्यापि वेधकत्वात् हिमवद्भ्रंनेनेत्युक्तं कथमनेनोद्यंत तत्राह हिमवद्भ्रंनेनेति स तिरोगेण लब्धवेधकेन।
दृशावेनस्कन्दनेमोत्पोपपुत्र एवेतिभावः ७५ पुण्यानिमित्तेन प्राकृतनपापनाशेपायत्तदमायस्ताव्यापिना
नो त्रिविधतापपर्यातिर्भवतीत्याह सत्ताविति ग्रासेषयरितिभूतकालोनंविवसनाः ७६ पुण्याजिनो ज्रवेरा

हिमवद्भ्रंनेनयेनेवकर्मलांसंपरंरणाः स्कन्दनेनलेनेवमोसमाप्यमित्युत्तक ७५ समेसकर्मसं।
वेगःपुराणश्रतत्वयं वर्षोत्तरवभूत्वानादावानलमसेचयत् ७६ सर्वसंत्यसकर्माणि व्य।
णः प्रणयीभव नेष्ठामेयरितिसंसारचक्रावर्तेभ्रमशमि ७७ तावदेवविकस्यास्य मिदंपापवहू
हित्रदः प्रतिकूलसोष्चिरस्ते लेलेकेवलंनिश्रुलेपयः श्रयविशेषकरामलपापकोवलब्धते
निर्वाहयत्नमेवलभ्रतामय शिरसंत्रा ७८ नजानानेविनालयनेमाणनासुगीयसा येतरेवा।
स्तृणानीवहियनेदष्टपेणकयोः ५

गपदाद्योऽयत्कार्येन उपदिशति सर्वेदति सुखाणःसमायोग्ववा।
णासुपायेश्वरस्यापासक्तः ७७ यावद्धृदिर्भ्रेद्योत्तरप्रलापिना उलालेनलपपाशि पुत्र्यिप्रतिकूलःकू।
लोपसर्पीविति मानिश्रुलेनपदयासिकेवलंपयपदवयस्यर्थः ७८ ग्रंथ करणःविवेकरहितधिया य
कः पवंशोकायं लयावद्विवेकरहस्याद्यानेनावस्थायोशैरेवेकचनिर्वाहयत ७९ दर्पणेनकयास्तरोःश्रुभो ३५२

ष्येविषादादिरसालत्त्वादोलादरजराजीवनात षड्विंभेदात्षड्ऋतुभेदात् कामाद्यरिषट्कभेदाद्वा
षड्विधं प्राप्ते दोलायते क्रीड्यते कालेन कोऽसौ कर्मकाण्डमणिचित्रांतिशुद्धोत्यादिनाकर्त्ते कामेत्वेव
कर्मणिज्ञ नहिकोऽपि क्रीडनकं स्यितेशुपदार्थेसयोगवियोगशुभ्रोदिषु कर्मन्यथ ५१ उनरसोक्रीडाकौ
तुको ५२ सर्वारीरादे सर्वप्राणिशरीरादिवृक्षकालायमायदीयमन्त्रेननदवयभोक्तव्यमेवेति नि
श्चियतज्ञाहन्ताद्यभिमानत्यागेनेपाकप्रसक्तित्यागेनाहविशेषति यद्दर्शनेनक्षित्तिहिषयाविषा।

समाङ्गदरसादोलामहोराज्ञमिदेनात् क्रोधनेषाद्विधे प्रोक्तेः सर्वकिंमितिविद्यते ५१ स्तेसा
रविनिक्षिप्तन स्तनतिर्देविच जगतिवद्रूपयोयं कालएवजनरसी ५२ नविरोधप्रदं कश्चित्
कर्किचित्कस्तुन ज्ञानमयवदार्थेश्यमाकम्यकालभोगिन ५३ कालघामस्यपिडानामनुभूता
दिनेयन ग्रपिदेवनिकायायेनेपिउक्तासगोचरा ५४ स्वयनत्यमिकिंमीनाविपर्ज्ञाविकेसदिय
तामनिश्चलमासीन यथपसमारनाटक ५५

यःपर्व नकस्त्रनथर्थेत्वेनप्रसिद्धस्त्वर्थ कालनसतास्यभोगिनःसर्वस्यग्रासमवलादाक्रम्य ग्रायवदारोभ
दगानकर्मभूतंशुअनशुभमथे ५६ उपसकालमगोचरा ग्रज्ञभूतांहृतियावत् ५७ ग्रपिवसाद्विमत्त्वस
मास्नर्नेनक्रीनकदूषेनमेवशुकननपाकमाहादिविकारे स्वयनतेननिमाद्यस्यमिति विपर्ययथनवि
ज्ञादिनाक्षाविकलानिविवेकदर्शनासमर्थानिरादिनाविकृतानिचरद्रियाणिचत्त्वसादीनियस्मतथाविध

श्री. वा. नि. स. टी. २५४ लाभभोगिनः दर्शनादिनिषेधः मनसो विवेकः ५४ अप्रमेयात्ममेयाज्ञाहं ५५ कुतिभेदास्तिनानाद्देवेति
देवद्विजादिश्रद्धाप्रभृतयः ईश्वरानुग्रहसाधनमात्मलाभानि ईश्वरानुग्रहसर्वज्ञानसाधनत्वात्तदर्थमेव
तत्त्वमितिभावः तथाचोक्तं ईश्वरानुग्रहादेव पुंसामद्वैतवासना महाभयपरित्राणामेव जायतइति ५८
इदानीं भरद्वाजः सर्वसाधनरहस्यमथापरीकृत्य तान् इदप्रपंचप्रविलापनोपायरहस्यं ईश्वरानुग्रह

अस्यानेकनवेशस्यजनानः सलाभभोगिनः नविषोदतिमनसो भरद्वाजमतापि ५६ त्वत्प्रश्नोत्तम
मेतत्स्ममतानानिविवित्य चिदानंदस्वानंदकमात्मानं चविभावय ५७ देवद्विजगुरुश्रद्धाम
रवपुरेवतसा सदाप्रसन्नमात्मनामहेशानुग्रहोभवेत् ५८ भरद्वाजउवाच तानेन वृश्चा
देनसर्वमेतदशेषतः नेवागपात्सरोवपुनेमसारात्सरोरिपुः ५९ इदानीं ज्ञानमिक्षामिवसिष्ठ
नोपपादित तानसारमशेषेणप्रथेनोकयरात्मना ६० श्रीवाल्मीकिरुवाच भरद्वाजप्रणादेह
महात्मानेविमक्तिर यस्यश्रवणमात्रेणभवाब्धौनतिमज्जसि ६१ संहृतिस्थितिसम्भृतिभेदैर्योने
कयास्थितः एकोपिसन्नमस्तस्मै सच्चिदानन्दमूर्तये ६२

२+१

साधनरहस्यं वसिष्ठस्वविलसोक्तिश्रविपाकलि।
नेतन्नतज्ञोऽकेऽपि ईहत्वनत्तानमितिकंदाज्ञपार्थेश्वदर्शोयंस्वजितात्मनः एकतिज्ञानमित्यादिना ५९अने।
कवाक्यात्मनाप्रशेषेणग्रंथेनाक्तरहस्यमेकपदात्मनापिदर्शयन्नेनिरूपोज्ञानमिक्षामीत्यर्थः यदात्मने
नियादेयत्तात्पर्यकेलेतिग्रंथविशेषणं ६० प्रविलापनोपायमपवादेवक्तुमधारोपेणैकमेवानेक।

पण्डितोऽवतंसरामसर्वज्ञानेन्द्रैशितीति ५२

२५४

प्रज्ञाभिप्रायानुरूपमन्त्रो वमंत्रप्रतिजानीते कृतेरिति स्मृतिशासनात् मं युक्तेनापि निषेदास्मि मुक्तकामान् ११
विषाकलितो मंत्रस्तस्मात् तिभिः स्वयमेव सर्वोपरविचारेण निःसृज्यता नेत्याकाने मंत्रो वृथ्यप्राक् प्रव्यानमिद
नीकथेन प्रइति वक्ष्यमाणग्रहणविधानार्थं मर्थितयनिश्चयोपरेति १४ इति श्रीवा. नि. समविशान्मञ्जर्या
ननमः सर्गः १२२ प्रविलापनमुक्ताभमहासने नमनायेना वर्णयते तानि कर्णे स्वरामसूम्यायनकमाः २ न

कृतेऽप्यपेवविलयेपयानमेवेशाने नवोपायं प्रवक्ष्यामि सत्येपाकुनिशामनात् १९ सर्वोपरविचा
राहौ कथनेनानवस्तुतिः नयेवत्तायनेसर्वेकरमलकवस्त्वथ १४ मोक्षोपायमहाजानेनमास
ने समविशान्मञ्जर्यानमः सर्गः १२२ वाल्मीकिरुवाच शान्तो दान्तस्तपोपरेतानिषिद्धात्मक
र्मणः विषयेन्द्रियसंक्षोभत्यक्त्वाद्युत्थयान्वितः १ महासने समासीनो जितचित्तेन्द्रियक्रियः।
योमिन्तु ध्यायेनात्मनो पाव्यसीदति २ शान्तायामतनः ऊर्ध्वं दनः कारणमुद्धेयं इंद्रिया
णि हरेत्सम्यग्विषयेभ्यः शनैः शनैः ३

उद्योगेसाकाकांक्ष्येपंचप्रविलापनप्रकारं शान्तोदान्त उपरतस्तितिक्षुः श्रद्धान्वितः समाहितो भूत्वात्म
न्येवात्मानं पश्यतीतिश्रुतिनात्रयं वर्णनमूलेनैव वक्रमारभते शान्त इत्यादिना नत्रोपरतपदविषय
विभागेनव्याचष्टे निषिद्धादिति तत्र समाहितपदार्थं नयाग्रासनाद्युपायो गावाल्लेशेति तिक्षुपदम्
ध्येयावेषमहासने इत्यादिना [illegible] उर्द्धं येनदीर्घं जयेन ५ अध्यापाठ्यानो करीयाझुननम

यस्माद्यस्याद्यस्य यस्य संभवो नन्म भवति तेंतानाश्रुत्यादिनामन्वानेशु भूतेषु देवेषु च विलापयेत् वाचा रंभणश्रुत्युक्तरीत्या तन्मात्रत्वादिविकेणानास्तीति स्मरेदित्यर्थः ४ एवमाध्यात्मिकदेहेंद्रियादिभावं स्यनाकारा णभूतसमष्ट्यात्मब्रह्माण्डे चैविराड्वाह मस्मीतिभावनया प्रथमं विराजि स्थित्वा नतः परं तत्कारणं उकारा र्थेसूक्ष्मभूतलिंगसमष्ट्यात्म हिरण्यगर्भे विराजं प्रविलाप्य स्थित्वा ततस्तत्कारणे त्रिगुणमायापदिने र मकारार्थेऽव्याकृते स्थितः सन् ततः पश्चात्सर्वं नामरूपकारणत्वोपलक्षिते साक्ष्यादृशमवोधिपाणे

देहेंद्रियमनोबुद्धिसेवादानाचरतमद यस्मादवतिनहत्पालतेषु पक्षादिलापयेत् ४

विराजिप्रथमं स्थित्वा तत्रात्मनि ततः परं अव्याकृते स्थितः पश्चात्स्थितः परमकारणे ५ सोमादि चार्थेविभागपृथिव्यां प्रविलापयेत् आपस्तादिकवा रूपेण तमसे तेजसि लिपेत् ६ वायवेव म हावायेनाम संनप्रक्षिपेत् पृथिव्यादि भविन्यस्यैदियाणां मयोनिवे ७ श्रोत्रादिकं सगुण पेनाकर्तुं भोगप्रसिद्धये दिलन्यसात्मनः श्रोत्रे नचैवविद्युतिनिक्षिपेत् ८

अथमात्रालसितेषु देवता श्रव्या

कृतमपि विलाप्य स्थितो भवेदित्यर्थः ५ देहेंद्रियादिषु यस्य यस्मात्संभवस्तत्तत्र विलापनं यदुक्तं तद्विशिष्य पुनर्विश्लोकाति सोमादिस्यादिनाश्रितिपेत् तस्मात्तत्राविततेन प्रविलापयेत् नाभसे परी राकाशरूपे वाणा रीद्रियाणापि श्रात्मयोनिषु स्वारंभकेषु देवतारूपाधिभूतसत्त्वपृथिव्यादिषु निक्षिप्य विलाप्य ९ दिशा श्रोत्रे भूमावौ प्रविष्टास्त्रियादिषु तेन कृते नौवस्य शादिभोगप्रसिद्धये कर्णादिगोलकानुप्रवेशेन श्रोत्रादि

कर्णेनेति प्रमाणेनोपलक्षितमादिश्चादेवतौ प्रथमादेवताःस्ववतिलिसेमलिप्तेषु ३५५

अग्न्यादिरूपदेवताभ्यो ॥ १० ॥ अग्न्यादिवन्मनोऽपि शुद्धिग्रहणमुपलक्षणं एवं मनो हृत्कारविज्ञानाद्यपि चन्द्र।
रुद्राद्यन्तेषु प्रविलापयेदिति उपसंहरति यत्नादिति अग्न्यादीनां तासु देवताविषयादिस्थादेवाकाप्रमाण
मनुष्यदेवतापर्वरं दिव्यव्यपदेशेन स्थिताः न निर्दिष्टानामवस्थानेन गमिष्यतीति तन्त्रोपदेशेन प्रविल
यनामयाद्यादिदेशेनेन स्वतः स्वकपालकल्पनया पत्नेयोः प्रकटितास्तु क्रमेणान्वयः ॥ एवं देहेन्द्रियेभ्यो

वस्थादित्यविद्वचनिह्रास्य प्रविनिक्षिपेत् प्राणो वा यो वा चक्षुश्रोत्रयोर्मिदं विनिक्षिपेत् ४ वि
सर्गतात्मनः पादोपाधुमित्रेनेश्चैव च उपस्थकर्मपंचास्य तन्मनसुद्धे निवेशयेत् ६ बुद्धिं बुद्धि
मित्येवं चक्रदेवताः करणदेवताः इंद्रियव्यपदेशेन व्याप्तिश्रयेते च देवताः ७ श्रुतिवाक्यमनुस्म
नस्तनः प्रकटीकृताः एवं च स्वात्मनो देहविग्रहस्थीति चिन्तयेत् ८ अत्यांतरः स्थितो योगावा
द्वैनाशो च चः प्रभुः आधारः सर्वभूतानां कारणानां तदा स्व ५

मे+१

दिव्यविलापनसमग्रहस्तोके विहृत्यविनाजि प्रथमे स्थितैनं हि पादद्युति एवमिति ११ अव्याकृतेऽस्थितः प
स्त्रादिष्वनर्दिक्रमप्रकारेण मायापावलस्य सर्वं न गादभिन्ननिर्मितोपादानस्य ब्रह्मणो ब्रह्मविद्याऽधिभिः
मागुपास्यते नोऽर्जुन ब्रह्माज्ञानतो नो विराजो हस्व्य येषु मदा स्थितो ब्रह्मविद्याविहितोऽहं परीरां मन्निंदयो यस्य प
वसर्वं शासितमात्पितृत्वेनकारणमित्याह ब्रह्मज्ञेनेति ॥

सोऽपि पितृत्वादेव स्वसूक्ष्मदेवमनुष्यादिजगतः सूक्ष्मोऽयं ब्रह्मपानादिलोकेनोपास्योऽयं व्यवस्थितः स्वनरूपविदेह्या
दिनापोषक ध्यानस्मानेयत स्फुरत्पावकाशनः स्थितः प्रायेणेति कमनकाशलनप्रविलापनं वक्ष्यन्
उत्तरग्रन्थान् द्विगुणानि यथाविधिप्रभावनां तेषुं स्थानमेदपाठ उपात्तरेति पुराणपुरुषा गुणान्तरत्व
श्रूयते नथापि द्विगुणमेवपरितोऽवेष्टनेपंचकोशाप्रदत्तिणपंचविंशतिकोशावेदकगुणस्य पंच।

स यत्र सूक्ष्मरूपोऽसौ न गाढो व्यवस्थितः द्विगुणाद्गह्वरात् पृथ्वी पृथिव्या द्विगुणं जलं १४
सलिलाद्द्विगुणं तेजस्तेजसो द्विगुणोऽनिलः वायोर्द्विगुणमाकाशमन्ध एकैकशः क्रमात् १५
व्यासेन च समस्तेन व्याप्तिना पृथिवीं जगत् क्षितिं वाप्सु समावेश्य सलिलं चानले क्षिपेत्
अग्निं वायौ समावेश्य वायुं च नभसि क्षिपेत् नभश्च महदाकाशे समस्तं त्यज्य कारणे १७
स्थित्वा तस्मिन्लये योगी लिङ्गमात्रशरीरधृक् वासनामात्रमेवास्ते स्वकर्मोचितयोनिधृक् १८

गुणत्वे द्विगुणत्वदशगुणत्वमित्यभिप्रायेण न दोषः अथवा तदपंचीकृतभूतावरणाभिप्रायं दे
तु पंचीकृताभिप्रायमित्यविरोधः १४ एकैकशः एकैकस्मादप्युत्तरोत्तरं १५ व्यासेन अपंचीकृतेन स
मस्तेन पंचीकृतेन अन्तर्बाह्यप्रविलापयेदित्यादितिमिति १६ समावेश्य प्रविलाप्य म ३५६
हदाकाशे समस्तस्थूलप्रपंचोत्पत्तिकारणे हिरण्यगर्भाकाशे १७ किं तल्लिङ्गशरीरेण दाह्यवासनादिति १८

लिंगशरीरं एवमुक्तोपाधिप्रविलापनेनाहं स्वप्रपंचं ब्रह्मात्मताभिमानस्य गाढत्वे नो बहिर्भूतं सत्
न च तत्तद्भूतान्यकस्मिंस्मदपि देहे प्रत्यक्षात्राप्यभिधानाद्धिरण्यगर्भ एवास्मीति चिंतयेदित्यर्थः ॥ १९ ॥ न च
चेतन्मेवं यद्यस्य वो देहो लोके हिरण्यगर्भ इति प्रसिद्धः अयं तत्भूतस्तत्समष्ट्यात्मानं चेतनमुत्त इत्यकथं
हिरण्यगर्भस्तदाद्यन्तमुत्तरति भूतसत्त्वेऽभिमानितया व्यवस्थितोऽयमेव अत एकेत्र प्रविलापनात्
वैश्वानरैश्वर्यं भागार्थपयोद्यदेह कल्पयित्वा चेतनमुत्त आसीदित्यर्थः. इदं तु हिरण्यगर्भात्मभावनानंतर

देहेंद्रियमनोबुद्धिरेतल्लिंगं विदुर्बुधाः तत्तोद्वीज्ञाहंहिर्यानस्वज्ञात्मास्मीति चिंतयेत् ॥ अव्यक्तमेव
ग्रवेतायभूतसत्येव्यवस्थितं लिंगमव्याकृतेनसत्सोन्यस्माव्यक्तो चबुद्धिमन् २ नामरूपविनिर्मु
क्तयस्मिन्नसंतिष्ठते जगत् तमाहुः प्रकृतिं केचिन्मायामेके परे त्वणून् ॥ ३ अविद्यामपरे प्राहुस्तत्र
विभ्रांतचेतसः तत्र सर्वं लयं गत्वा निःशून्यं ब्रह्मणि भावये ॥ ४ ॥

यत्कर्तव्यं तदाह लिंगमिति अपंचीकृतभूतेभ्योपि सर्वत्ववाव्याकारेणाव्याकृतेनमायायेद्यदितिविदम्या
शेषाव्यक्तेच तत्र त्रयस्यज्ञत्वेविदाभासस्यास्मितिप्रविलापनमितिस्पृष्टनार्थाहिदाहबोधिः ॥ १ अपिचाव्याक
रणफलमभिव्यक्तिविनिर्क्रियाफलद्वयमवहितिनिमित्तभेदकल्पनयापकेनेवव्यपदेशाभेदस्यायानेनाह
न्नामेति प्रकृतिसांख्यामायावेदांतिनः ॥ ३ अपरेबौद्धाः सर्वेव्यपामविद्यांततत्त्वास्मिन्नव्याकृते प्रलयकाले
सर्वपदार्थानां लयदप्रभावविकाराणां तत्र नभिव्यक्तद्रूपिणमतस्तस्मिन्निवतिष्ठति २२ ॥ ॥ ॥

श्री. वा. नि. ह. टी. ३५१

कथमिति तदाह निःसंबंधा इति परस्परसंसर्गशून्याश्चित्रभूपमालालक्षणास्तादृशशून्याभ्यासेन तथाप्रस।
याननंतरं सर्गकालेननः श्वव्याहृतादेवप्रकृतिभूतात् आनुलोम्यादाकाशादिक्रमात् २२ प्रातिलोम्येन
सृष्टिविपरीतक्रमेण पश्चान्नियतः परमकारणेऽस्यंतहिंसणाति ग्रसतीति स्थानत्रयविराडादिरूपस।
भोग्याकृताद्वं स्थूलसत्यकारणरूपं समष्टिजाग्रदादयव्यष्टिभूतानां प्रपंचबहिः प्रतेनोभयतः प्रतेन
प्रतेनाप्रत्तनप्रतानमिति सूत्रपदर्शितदिशानुक्रमादधिष्ठानेपरिशिष्टचिन्मात्रैकरसे ग्रहणपर्यवदा

निःसंबंधा निरायासा दाः समर्वतिततः पुनः ततश्च पादिमितिह्रीतियावत्सृष्टिः प्रवर्तते २३ आनु
लोम्यात्सतसृष्टिः प्रतिलोम्येन संहृतिः पुनः स्थानत्रयव्यतानरीयपदमवाप्य २४ ध्यायेत
त्यागशेषलिंगप्रविलापपरे विशेन्भूतेंद्रियमनोबुद्धिवासनाकर्मवायवः २५ ॥

येम ग्रासमलत्वाणमविनंर्थ्यपदे स्वमेकान्तप्रत्यग्रसारं प्रपंचोपशमे शान्तमद्वैतं चतुर्थं मन्यंते स आत्मा स
दर्शितं तस्य मात्रये सात्ताला भावधिध्यायेत् २४ ध्यानेहयावस्मरसालाकारस्व ध्यानकर्तृक रणरूपे
लिंगसपिमहतावाधेनप्रविलापकृदभोग्यदाकाशामदाकाशमिवपरानिरतिशयानंदब्रह्म।
विशात्मेवास्यासिनिनिगहमभृत्या कृतार्थत्वमित्यर्थः ननु नातः प्रत मित्यादिस्तुतोलिंगवाधानहयमेतत्
पंतत्रिहृविहितिनिचेत स्थानत्रयवाधेलिंगवाधोर्थसिद्धः स्थूलसत्यभूतेन्द्रियादिशेषलिंगस्य प्रविलाप

नन्वत्तानकथप्रतिष्ठानज्ञाह लिङ्गमिति प्रत्येकप्रत्यक्षाणां भोगव्याकृतेर्दिग्मात्रस्य भूतदाग्लिगम्
स्यघेतनात्ताने विनैभितदेवलिङ्गमस्य प्रतिष्ठितेति त्रिशूत्मोलिङ्गानि गड्भगोसिध्हितिभावः एवचान्यो
किनाप्रमाणवार्थप्रपचनोपायेन प्रतिबोधित प्रत्युदोभरद्वाज स्यानुभवगुर्वनुभवसंभवसवादे पोक्त ३+२
णायप्रकरणनुवाच इदानीं मित्यादिना १९ २१ २६ चिरद्दनंतचिकक्रिमान २८ कोऽप्यादभे
रान्यस्मात्मालिङ्गनज्ञाह घटाभावेति घटभतेसत्तीत्यर्थः यथापकस्येव घटस्य घटकलशानामभेदकल्प

प्रज्ञानच प्रतिष्ठास्य लिङ्गमव्याकृतेसति भरद्वाज इवाच इदानीलिङ्गनिषाश त्वमोऽहं सर्वं।
घायत विद्यावान्स्वविशोह वेनस्यानदस्मारे श्रभेदात्वस्मात्सालिङ्गसर्वोपाधि वि वर्जित
कूटस्थ केवलोऽप्यपिचिदविकक्रियमान इह घटाभावेघटाकाशकलशाकाशपार्थया २९ न
माड्डु श्रुतयोब्रह्मैवमेकमाहरात।

नातः इपहितेत्वमयिनीवई श्वर देवोनर उत्तर इत्यादिव्यपदेशाभेदकल्पनावासीत् नत्वेकेन प्रह्मणेव
तथे [illegible] एषा इभयनिह्न ब्राह्मणाकाशवलत्तेऽव तहृदेकसंज्ञानस्यनिहृत्या सर्वनामादि
भेदनिहृत्याविदेवसाम्यात्स्यमित्यर्थः २९ एवमेवायमभिप्रेतव्रह्मभूतेमानान्यसृष्टितेनान्यत्क्षरति
नान्यद्विजानातिसम्भमाएवत्वस्य सर्वमात्मैवाभूत्तत्केन कं पश्येत्।
+आकाशेचघटाकाशः कलशाकाश इति व्यपदेशाभेदकल्पनात्तदेकस्यैवाकाशस्य नानात्वाभेदकल्पनातदुपहिते+टू+टी

श्री वा. नि. स. टी. २५८

पकात्मप्रपंचसारं शिवशांतमद्वैतं चतुर्थं मन्यंते नेहनानास्ति किंचनेत्यादयो बह्व्यः श्रुतयः प्रादुरित्यर्थः प वेयथाग्नं लंजलेदिग्रे तीरे तीरे तूहूने अविशेषो भवेद्ब्रह्मजीवात्मपरमात्मनोरित्यादि श्रुतिभिरोदशो भवे केदर्शितमित्याशयेनादाहरति यथेति समानत्वमेव ९ एवमचेतनप्रपंचस्यापि विविधविलापनेनत

यथाग्निरग्नौ संक्षिप्तः समानत्वमनुव्रजेत् तदात्मन्यस्ये भूत्वा गृह्यतेन विशेषतः यथा तूला
दिकं दिप्तरूमायास्वरूपा भवेत् १० अचेतनं तथा ब्रह्मण्येवं तन्मयेन न भवेत् यथा चैलवणं दिग्धं
मुद्रे सुवेवा यथा ११ नामरूपादिनिर्मुक्तः प्रविशेषतिमसङ्गतः यथा जले जलं न्यस्तं तीरे तीरं च
नेहूने १२ अविनष्टाभवत्येन गृह्यतेन विशेषतः तथाहं सर्वभावेन प्रविष्टस्तेन नेमति १३ नि
त्याने देसमस्तं नेपरेपरमकारणा निर्मलं सर्वगं शान्तं निरवद्यं निरंजनं १४ निष्कलं निष्क्रियं शु
द्धं तद्ब्रह्मास्मि परं पदं हेयोपादेयनिर्मुक्तसत्यरूपं निरिंद्रियं १५ केवलं सत्यसंकल्पं शुद्धं ब्रह्मास्मि
ह्यपरं पुण्यपापविनिर्मुक्तं कारणं तत्परात्परं १६

द्वात्मकं दृष्टांतमाह यथेति [illegible] १० न्यस्तं प्रविलापिते ११
उपाधिनाशे उपहितजीवविनाशशंकापि मेरातेत्याशयेनाह अविनष्ट इति चेतनेविदेकरसत्वमिति
त्माणि १३ निष्कलं निष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरंजनमित्यादिश्रुत्यापि स्वानुभवं संवादयति नित्यमित्यादि
ना १४ १५ सत्यसंकल्पमात्मानं सत्तापि तत्रातः सत्तासंपादनसमर्थं सद्रूपं १६। २५८

मत्वा दिशि मौयाणोर्वितेन २० ग्रभ्यासकालेपि न याग्रेण वध्यानं महस्मय दिदृक्षिमन्याशये नाह प्रविष्ट
मिथ्यादिनाशकमेहृत् श्रवणशरूग्रुशुषादिपरः स्ववर्णाश्रमधर्मे स्थितस्सु २१ २४ कथं प्रतिपद्यते।
तदाद्रूनमतरति ४ प्रतिपत्तिप्रहार्थमाह इत्यादिना एवं भारद्वाजो क्रमं रुभवं निशम्य संलग्नो वाल्मी।

श्रुतिलोयपरश्योनिश्च्ला स्यानंदमयं एवमादिगुणोग्रुं संसारादिगुणवर्जितम् २० प्रवि
ष्टम कलक्र्लसदायायेन्सकर्मेकृत् एवमभ्यसन्तः ब्रह्मनोसंत्या विनश्चवे २१ मनस्स्व
गतेनसस्वयमात्मप्रकाशते प्रकाशमसर्वदुःखानांहानिःस्यात्स्वमात्मानि स्वयमेवात्मना।
त्मानमानंदप्रतिपद्यते नमद्रोस्यापरः कश्चिद्विदानंदमयः प्रभुः ५ ब्रह्मैकः परत्परः।
त्यात्मानःप्रकाशते वाल्मीकिरुवाच सर्वसंन्यस्यकर्माणि ब्रह्मणःप्रलयीभव ६। मैवमे
यदिसंसारचक्रावर्तभ्रमः। राम भारद्वाज उवाच त्वयोक्तसर्वमेवेदज्ञानं गुरुमयागरो ५७

किंस्त्वनुज्ञात्तुभवस्थैर्याधत्यज्ञनैवदितैतेयेत्यक्तः प्रत्यक्ता एदमित्यादिश्रुतिसिद्धे संन्यासमवगम्य कर्ता।
ब्रतयोपदिशतिसर्वेरति ७। संसारचक्रावर्तेषु भ्रमतीति भ्रमः त्वयदिशामविद्यानिमित्तं स्वगाहर्थ्येन ग्र
सेनग्राम्योपितर्हिककर्माणि संन्यस्य ब्रह्मणः प्रलयी ब्रह्मणोपव विनिर्दिष्टे पमासंमोभवब्रह्मसस्यामनंत
मैत्रीनिश्चनेरनन्याश्रयापारत्याब्रह्मण्यासक्त्स्समंन्यासिनेपवसर्वात्मन्नोनिर्ग्रानिसंभवादिन्यर्थः सर्वसमन्त

सप्तसिद्धिसार ४४

श्री
बा. नि.
वृ. टी.
२११

नविलेबतेनविरस्यापतितस्यतावदेवचिरे यावन्नविमोदे अथसंपन्यस्तनिधुतेरितिभावःत्यानिनःजीव
नकस्यकर्मकर्तव्यंनवेतिप्रथमःप्रश्नःयदाकर्तव्यंतदायावज्जीवंसप्तनित्यनैमित्तिककाम्यकर्मसर्वमेवय
थाशक्तिकर्तव्यं अथवाकामनाभ्यांनिवृत्तं स्वस्याश्रमोचितकर्ममात्रंकर्तव्यमितिद्वितीयप्रश्नःपादक्रम
द्वयंक्रमस्यवसीयमुल्हाध्यः नतुसर्वस्यन्यसकर्मणोग्निहोत्रादिः प्रश्नः यीभवेति सर्वकर्मसंन्यासेपुनव
ताभयाज्ञस्यहावपिप्रश्नावनुपपन्नौमत्ये तथापियावज्जीवमग्निहोत्रंजुहोतीति उभेवेदकर्मणिनैनो
विशेषकृतमस्मातः इत्यादिश्रुतिभिःयावज्जीवंकर्तव्यतयानिबद्धानादीनांनदातिनजुहोतीत्यादिना

उदितश्रुतिभिःस्त्यानानामसतोनविलेबते इदा
नीत्यानुपिकृमित्यानिनःकर्मेबोदशा ५२

कैश्चिदीक्षाकालेत्यक्तानामपि दीक्षापगमेपुनःपरिग्रहवत त्यजनेवद्दितेतेषं एवमेवप्रत्याभिनोलो
कमिकृतःप्रव्रजेत्निरन्याद्रिश्रुति भिर्वत्यानिस्यास्यानिमित्रेनत्यक्तानांत्यानमिद्धनिमित्तापगमेपुनःप
रिग्रहोन्यायसिद्धः नवविद्वन्नस्यासविधिनापुनःपरिग्रहः तस्यतन्मतनरगृहितविविदिषासन्यास
वत्प्राङ्ङ्स्याग्राश्रमेधेवतत्वज्ञानोदयेनकृतार्थत्वेनपुरुषविशेषान् प्रतिप्रधानसंन्यासोत्तरविधान
परस्थप्रामविविदिषासन्यासपरिपालनविधानाएक्तोत्यितवायेनप्रश्नोऽनुपपन्नोवेत्यर्थः ५२ ॥ ॥ ३५९

अ+१ एवं पृष्टो वाल्मीकिस्तथा प्रश्नं काम्यनिषिद्धकर्मणां त्यागविरोधिविशेषादिदोषहेतुभूतकर्मणां च त्यागेन
तानि त्यक्तुमशक्यानि यत्नेनापि गणनीयानि इत्यतस्तस्य कर्मकोटिसूक्ष्मितिलन्यायेनैरेव धर्मे स्वतः सिद्धे भूमिका त्व+१
परिपाकक्रमेण तज्ज्ञत्वमोक्षपरमस्थानदानदेवत्वपानं भवितुमर्हति तानि तानि च प्रारब्धवैचित्र्येण कश्चि
+वनिवृत्तेर्वै+२ स्थित्यदर्शनेन तत्कर्मणां ग्रहणमेव वेति नियमो नास्ति आशये नोत्तरमाह तस्मादिति तस्मात्
देवकर्मकर्मस्यासमर्थितत्वात् प्रमाणितमेव समारभ्य सर्वं कर्तव्यकर्तव्यं तानि परिहार्याणि सद्गुरुशास्त्रादिनत्वात् आह
येन मनस्त्वमर्पितं यस्मिन् कर्मणि कृते सति श्रवणादिविघ्नदोषाश्चित्तविक्षेपमालिन्यापादकादिदोषश्च न भवति

प्रवृत्तेर्वा निवृत्तेर्वा कर्तव्यं च न वा प्रभो वाल्मीकिरुवाच तस्मात्त्वं कृतदोषरलकर्तव्यं समस्त।
मि: अथ काम्यकर्मनिषिद्धं च न कर्तव्यं विशेषतः यदा ब्रह्मणि गाढो जीवो मुक्तः स्वकात्मनो गुणान् ४५
सर्वानतःकारणग्राममस्वरूपांस्त्वंसः प्रभुः देहेन्द्रियमनोबुद्धेः परस्तस्मात्परः ४६

तदेव कर्तव्यं काम्यं।
+कर्मन+२ निषिद्धं च कार्यं हि शिविलेपमात्रं चैव कर्तव्यमित्यर्थः विविदिषासंन्यासपरिपालनत्वविधिनात्यक्तस्वधर्मवि
धिविनापरिग्रहासंभवादाशङ्क्यानेत्याहकं धर्मैः स्वप्रत्यवनेगुनः मा धर्षिता मनपरमात्मयेन मुक्तस्त्यात्मा दे घे=
हादिपराङ्मुखात्मदोषश्रवणान्मनः परिग्रहे प्रयोजनाभावात्किं सर्वविगर्हितत्वाच्च सत्त्यतीतिभावः अथ ज्ञा
नित्वस्य सर्वमनोगुणत्यागेन पूर्णानंदात्मत्वविशुद्धात्मा चिदेकरसत्वादिरूपगुणप्राप्तावेव साङ्गान्य।
येत्याह यदेत्यादिना ४५ देहादिकोशपञ्चकस्यात्मज्ञानेन समयकोशात्मानमात्मपरमस्वदर्शनेन ब्रह्म ४६

श्री वा नि प्र टी ३९

आदित्यतानन्तांकार्यकरणभोक्ताभोग्यभोग तात्तात्तानन्तेयमितिनिस्तोपितिपुरुषपरिशृष्टतेतत्त्वयोजके स
वैर्देहात्गुणाधिमितन्फलाभ्यास्तवङ्ग त्वाभ्याचविनिर्मुक्तोयदाभविष्यसितदानी ४३ ४८ ४४ नात्रत्वप्रावा
वस्थयोवीजस्वासनकर्मोनानिद्रातदवस्थाविशेष ४ सेयन्तयोस्याजीवस्थितियोगस्तानिधायन

स्वरूङ्ग त्वविनिर्मुक्तस्तानीत्वविमुच्यसे सर्वभूतेषुचात्मानसर्वभूतानिचात्मनि ४८ यदापश्य
स्यमेदेनतदानीवाविमुच्यते नात्रत्वप्रमृगुमारवादितास्यानत्रयपदा ४४ विशेनगीयमानदन।
दानीवाविमुच्यसे जीवमयत्वगोयात्मास्थितियोपस्यात्मनि ४ अवस्थावीजनिद्रादिनिर्मुक्तावि
स्तावासिका योगाभ्यसेयवानिष्पाप्तवमवेदनमहत्त मनस्तस्यातेषुमानदन्यत्रापलभ्यते प्र
शानामृतकलोसेकेवसामृतवारिधो ४२ मनमन्नोसिकिहेतनग्रहत्त्वाव्धिवीविष्णु भजसभविना
भोगोभमयात्ताङ्कृ ४३ दतिनिवर्तितमर्वेवसिष्ठस्योपदेशान अनेनज्ञानमार्गेणयोगमार्गेण

+८+ सोऽहमस्मियदाथापश्यदाजीवोविमुच्य ते कर्तृभोक्तादिनिर्मुक्त सर्वोपाधिविवर्जितः ४१+ दै+ भू+
परिपाकनस्यनिर्विकल्पसमाधे. वासनात्मस्वाधिकारिणविचारमात्रजन्यमात्मात्मारतानस्वानिप्सायरि
समाधि ४१ तस्मिन्विश्रान्तस्यतवद्वैतदर्शने प्रकाशिस्याशयेनाह अपणेनेति ४२ मात्रकमोयुरुपा
स्वान्प्रसादानेवसिष्ठानतान मार्गेणज्ञानवत्सानेसति एकवितानेनसर्वविता नासर्वसंशयमूलता।
ननाधाब्ध सर्वसम्पायोल्केदेनविश्रान्तिमेविषयतोन्तुपसद्दत्ति भजेत्यादिना ४३ ४४ ॥ ३९०

+ब्रह्माक्रिरेवनास्ति हरेकर्मसारवी विमुञ्चन+३

योगवासिष्ठ

तत्रशास्त्राचार्योवेदशास्त्रागमवतानेकार्थनिष्णातनिश्चयायथार्थवितनाशक्तिलक्षा परामर्शःशक्तिबोध।
शक्तिसंस्तोमभासश्रावणकार्येतस्मात् परामर्शेनेति ५५ उपाधित्वाद्गेनेकास्वात्मनाभोधनशक्तिवाद्य।
स्वनिश्चयेन ५७ ५८ महामनाःश्रपरीक्षितब्रह्माकारवित्तेवाम ५९ श्रुत्युक्तदृष्टिमात्रप्रयुक्तेनशक्तया
क्रियातेनेनयायिपाश्रव्हीकरणात्मस्य गुरुतयिपाउपसामर्थ्यसदातत्स्वात्मस्थापवरदीनमसथ्यामि

महानमहाशान्तसर्वेशस्यसिनिश्चितपरामर्शेनशास्त्रगुरुवाक्यार्थबोधनात् ५५ श्रभ्यासात्सर्व
सिद्धिसाक्षिनिवेदानुपासन तस्मात्सर्वेस्मात्स्यजउर्वभ्यासेस्थितमन ५९ भरद्वाजउवाच रामश्चा
ग्रंपरेयोगास्वात्मनाभनिर्देमने कथंवसिष्ठदेवेनख्यवहारपरः हन ५ इतिताञ्चदमपोषसम्पार्श
र्यस्तेयथा तथैवव्यवहारेपिसुम्यानेनभविष्यति ५८ वाल्मीकिरुवाच यदापृष्टस्तंसाधुरूपेण स
हामनाः विश्वामित्रस्तदावाचवसिष्ठमृषिसत्तम ५९ श्रीविश्वामित्रउवाच देवसिष्ठमहाभागब्र
ह्मपुत्रमहानसि गुरुत्वशक्तिपातेननत्क्षणादेवदर्शितं १ दर्शनात्स्पर्शनाच्छब्दात्कृपयाशिष्यदेह
केजनयेद्यःसमावेशंशाम्भवंसहिदैशिकः २।

मार्गे १ मनुमयाससदीस्यकाशमेरदप्रविश्य उउलि।
नीसप्रारादिकनकृतमेवनकथनयाशक्तिपातोत्तासक्ताह सम्यसेवाल्पानात्वाहसाइसपिसंक्षिप्यउ
उत्स्थिता षट्चक्रभेदेनब्रह्मरन्ध्रस्थितपराशिवसमावेशासत्तोत्तज्ञोवेधापाधिपरिप्लोनशुद्धब्रह्मसमावेशान् न
तामसुशक्तिपातसिद्धतीतिभावंदेशिकोगुरु २।

श्री
वा नि
पू टी
३९१

मत्रामस्य सङ्कल्प्यतो दर्पोयति रामहति ८२ मनसैवधैर्यवशात्प्रशमितमाणावादिकामकर्मवासनाललाोवा
कथं कुर्व्यन्ति शिष्यहितैषिणः ८३ सङ्कल्पशुभात्प्रसद्हफलनैवस्याद् तानमिति यतः उभौ गुरुशिष्यावेतो
वेत्तवैधौ पुरुषार्थो नारेरहणो केवलत्वत्तामपि भाजने स्तामित्यर्थः ८४ स्वयं च सिद्धपदात्प्रसन्नेकतो।

रामोपाध्ययं विशुद्धात्मविरक्तः स्वात्मनैवहि विश्रान्तिमात्रकां तीव सेवादात्मवानपि ८९ शिष्यमृते
वबोधसाकाराणगुरुवा श्रमः मत्तत्रथमपकं चेकपशुड्यतिपत्तावत ९१ तानप्रन्यत्वमेवेदं गुरुशि
ष्यप्रेयातने उभावपियत्तायास्मासवेषामोरहशामपि ९४ इदानीं तु पदायामसुध्यानेकतेमदेहि
पदे परिणतस्वत्हिकार्यो विघ्नायययतः ९५ स्वस्मकार्यममविभाय ३ दिव्यणामात्तः सर्पितस्थानिकाले . ९०
नराज्ञस्याययःस्वयं ९६ नहयामाकृष्णाः सर्वशुद्धैनमनसामने देवकार्यं च रामात्मस्वनाश्यो मते ९७
सिद्धाश्रममयानीनासमोरात्मन्तमदेवे कश्चिन्निनताद्व्याप्तुभिच जननकात्मनो ९८ पोशे पा
निकादेरुभ्रमोनहनननिश्रुयः रामस्य तामदम्प्रस्यकनौनप्राणातिभुवं ९९

श्रमादुदानीमिति भ्रमसहायिषु
पयात्वेयदे परिणतः कृत कृत्यदर्निपावन ९४ ९५ ममकार्यनिर्विघ्नयनसिद्धत्वमारन्मनरामसुस्यानेक
लैमदेसौनिस्वैरद्धयादन्मत्रवामसंबंधः ९९ किंचान्यदेवकार्यमपिरामसुस्यापनेनचगुरुममपादया।
सोवद ९० कार्यतत्त्वमपि दर्शयन्देवकार्यं विशदयति सिद्धाश्रमस्यादिना अहिंसायाः सत्कितायमोत्तेवक ३९१

अ॰रा॰टी॰
पा॰४९

निश्शोकोवदिश्वित्य'ग्गतिपरलोकमार्गेराज्यविमुच्यागतोविगत'जीवन्मुक्तत्वादेवश्रमभयोनिस्पृहश्चदंडकारण्य।
वासिनोमुनीन्त्रासमवधेनभयाद्रक्षिष्यतीतिपदेशान्वय ३ विविधानितीर्थानिशोभितानश्चद्रक्ष्यतिपा
वयिष्यतीत्यर्थ' सीताहरणप्रयुक्तयेभोत्यशोकमोहादिविद्धवनलक्ष्मणेनरावणादीनांवधादपिसर्वेषांस्त्री।
संगिनाभविष्यताश्चत्वारःस्वचदर्शयिष्यतीति पदेशान्वय' ४ प्रथरदंडवदानेनप्रदेश्वतमवानाह्यादे'
पराहृतिपरावर्तनेनदर्शयिष्यति ५ अग्निप्रवेशेनसीताविशुद्धिमनिच्छन्नात्मन'स्वस्यलोकाकृष्णमितिसि

पितृपैतामहराज्यविगतोभयनिस्पृह' वनवासस्थलेनेहदंडकारण्यवासिन. ७ ऊर्ध्वरक्षिष्यतितीर्थानी।
निशोभितानांविविधानिद्रि सीताहरणादेर्गोगन्यकलेनभविशोच्यता ५ दर्शयिष्यतिसर्वेषांराणांतारि।
वथावपि स्त्रीसंगिनाअथास्तामवानराद' पराहृति ११ सीताविशुद्धिमनिच्छन्सोकाकृष्णमतिमात्मन'
जीवन्मुक्तोनिस्पृहोपिक्रियाकांडपरायण' १२ भविष्यतिरातिदृष्टान्तानकर्मसमन्वया येदेशेये'
स्तेनावापिये'श्रुतोबोधितस्तये' १४

ततमाननीयविज्ञितादर्शयिष्यन् ततोराज्याभिषक्त' स्वयंजीवन्मुक्तो
निस्पृहोपिमन् कर्माधिकृतजनानांनाकर्मोत्तुहानेनेवरातिदूषण दर्शयितक्रियाकांडपरायणोभविष्यतीति।
पदेशान्वय १५ तानकर्मसमन्वयाधिकारिणांब्रह्मसोकादिगतिदर्शयितानकर्मसमन्वयोचकरिष्यतो
तिशेष तानमोक्षोपमनतनकेवलकर्ममार्गप्रवर्तनेतेनवर्तमाननतमोक्षोपकारिकितत्त्वरकालमपिस्मरण।
कोतेनस्वचरित्रप्रबोधनादिनासानुगानानीवन्मुक्तिमार्गप्रद इत्याह येति १४ ॥

यो.
वा नि
द टी
३६२

सर्वोवस्याम्पतानामस्त्राघ्रताताना ४५ अनेनमहात्मनारामचंद्रेणइतिवर्णितप्रकारेण त्रैलोक्यस्यम
मापिदिन कार्यमितिपूर्वेणान्वयः इदानीं श्रीविश्वामित्रः समानिकानारामभक्तिवर्धयन्नाह नमइति हे
जना एतेषूयत्रसिंगमायूनमस्कुरुत नक्त्रमस्कारयात्रेणभवद्भिःसर्वजेतव्यमजितमेवनस्थनातमा
पेसर्वोद्यमित्यर्थः पुष्णकेमथ्येकोपिपुरुषधौरेयः एवश्रीरामरवनीवन्मुक्तिश्चिरनिर्विकल्पसमाधिवि

सर्वावस्थागतमनानन्तजीवन्मुक्तिप्रदास्यति इतिकार्यमशेषेणत्रैलोक्यस्यममापिहि ४५ अनेनरामचद्रेणपुरुषेणमहात्मना नमःसेजितमेवैतत्कोपवर्वचिरस्थना ४६ श्रीवाल्मीकिरुवाच इतिश्रुत्वावचः सर्वैर्विश्वामित्रेणभाषितं सिद्धाश्चवरयोगीन्द्रावसिष्ठप्रमुखा एष ४७ राजाश्रियप्रजसामादरसाणास्थिता हरश्रुत्वाजस्थायाकथ्यामेथिलीपते ४८ नमस्तेनाथभगवान्वसिष्ठोन्यमहर्षयः एणनाणनिधस्यभुवनाकाणयकुन विश्वामित्रमुनिमाहवसिष्ठोभगवानृषिः ४९

श्रोतिमाम सुरवपथनावर्द्धता ४९ ॥ इराङ्खेभाश्रुतावरचवितत्पारामकथायेस्थाविधाः सन्तःसमाक्षिप्रपश्यरजसाआदरेणमनमस्कारेतिशावत् महारामस्मरणेनचश्रास्थिता आसावनोवधुभूवतिनिशेष वसिष्ठमैथिलीपते कथ्यायाश्रुतया नसेन्नेनाथनत्मोवभूव एवमन्येमहर्षयश्चनमन्तव्याः भूय श्रोतेमक्तदिता सर्वेवभ्रुवित्यर्थः अतएव
तेनस्यउणान्योणकानाकाणयन्नवश्रुतचान्यान्यातिश्रुवन् लघरभावेक्षादस ५९ ॥ ३६२

इत्युक्तोऽस्ति जनेशानि ब्रह्मवद् अथेमाः सप्तमाः प्राकृताः प्रभूत किंवा बुधो देवः प्रथवा मनुष्यः इत्यत्र जना भिप्रायात्सारोपश्नः ८० विश्वामित्रोऽप्यत्रजनाद्रुमारोनाभावात् अथैवेति देवनतेब्रह्मास्मिन्नुसमथवा। साक्षाद्भगवान्वासुदेव इति विश्वामित्रे ऊरुमपुराणः परपुरुषः सकः विश्वार्थेमथितः श्रीभोधिः तीर्णात्तवायनस गोभीराणाद्कापायानामाराममानामपनिप्रदाननतोमाचरः नान्यप्रमाणसेत्यर्थः ८२ प्रदातामवे पुरुषा।

वसिष्ठउवाच इदिविश्वामित्रमनेरामो राजीवलोचनः कोयमभूद्बुधः किंवा मनुष्यो वा धराधवः ८
विश्वामित्रउवाच अथैव उक्त विश्वासमपरमपुरुषः परः विश्वार्थमथितम्भोधिगोभीरागमगोचरः ४
परिपूर्णोपरानंदः समः श्रीवत्सलाञ्छनः सर्वेषां प्राणिनां रामः प्रदातासु प्रसादिनः ८५ अथैनिद्र
निरूपितः स्वजनस्ययमस्मात् विश्वादिविद्वज्जनकोधात्ताम नो महामतः अथचभुक्तान्तनिःसा
रस्सुसंसारभूतकैः आनंदसिन्धुर्विनेन्नो वीतरागो विशाहाते ८५ कचिन्मकुरवान्मस्यः क्वचित्।
येपदाभिधः कचित्यागीतप्रकृतिकाचित्रस्यः प्रमानय ८५

योनामिति पोषः सकुम्भजन्माप्रसादितः ८२ अथतः सनः कार्यनेकीर्त्यतइति आमनसकाःमिथ्यार्थोस्तान् ८२
सुखान्ताः विचारवासिनः निःसारा मृद्वस्तु कार्यकारणवधः येस्तथाविधधूर्तेके नगाहंच केः वीतरागोर्थी।
२१ निभिरानंदसिन्धुर्विगारायने प्रविशाने अथयमेवतान मुक्त्वामायानियंतामायातत्वेडस्थेति चन्द्रीस्थितस्या
+८४ ह कचिरिति ८५ ॥ +निसमुक्ते+

श्री
वा दु
टी नि
२६२

त्रयीमयो वेदशरीरः श्रौतः शिक्षाकल्पादिभिः वेदानामात्मा पारमार्थिकस्वरूपभूतः चन्द्रार्कदृक् पालको वि
ष्णुः ८४ येषां तमस्याः शक्तिभेदवधात् मोहनानाशक्त्यात्स्मरानारोरुकः ८५ यथाविक्रमेणापराक्रमेणाभ
वप्रभावी विजयः ऊष्यते प्राप्यते तेजसा यथा प्रकाशो भास्वरस्वरूपः ऊष्यते ध्रियते यया श्रुतेन शास्त्रेण प्र

अथे त्रयीमयो देवस्त्रैगुण्यगहनातिगः नयत्यतो यस्य धात्रुर्वेदात्मा पुरुषोऽद्भुतः ८६ श्रियःस्तनवर्यो।
हृदयविश्वस्वरूपः सुनमङ्गलं अयमेव महादेवः सहस्रो च त्रिलोचनः ८७ अयायोगानायनेयोगाज्ञानर
क सदा महान् विभूतिं भगवानेनहिरण्यो विश्वरूपवान् ८८ विजयो विक्रमेणाव प्रकाशस्वनेन
मा प्रताकर्षं श्रुतेनैव वत्स योगेनायमस्यते ८९ अथ दर्पघ्योधन्याः स्तेनोयम्भुरः श्रमान् धन्यः स
दशाकशापि विश्वयुग्ननयोमना ९० हाससंप्रमनाश्चन्नहृदायनात्नात्विदारानः नम्राणामाद्यस्ता
कोमधाम श्रेष्ठतानः ९१ रामरम्यवनीरोग्यप्रणीवानः पायः श्रमान् विदानदत्तनाराम पर।
मात्माधमप्रयः नियुक्तोनेन्द्रियग्रामसंयमेनाननिर्योगानः वयनवरमेवास्वरूपस्वरूपयिन्नतमाः ९२

लोकधर्मे उच्यते प्राप्यते नन हृदयस्तपोनिराकृते नेत्यर्थः ९५ अमनुनारामेणयश्चित्तेन सम्मायप्रतियोदेति
विश्वाश्रितनादैःसपत्रः ९६ विसृदेहेनामनाश्लेषस्वर्गोद्राःस्वरसंकेशावानेत्यर्थः अभितःपरितःसमया।
निकषाहाप्रतियोगेपि षष्ठ्यर्थे द्वितीया एवशेषमर्मानिरयपातालाल्लस्यानामनारद्गानः तथा चपा
तालस्यापिशोच्यनेत्यर्थः ९८ नृपयित्वनिन्नपयिन्नरस्तुंच ९९ ॥ २६२

वेशवतोरोगसुश्रुषणेनेनपावितस्याद्द रघोऽइतिशुश्रुम इतिकादिनियमोऽनुदितिदिमसोमादेशाभावपक्षो
द्वयाः ४४ ४५ ४६ ग्रंथिकारनिषादनसत्संगलोकानापरामर्शःयावत्अनिरूढोननिष्ठाः भवतिगुरुरपिति
शेषः ४७ परोलोकार्थविकासमनुभूय देवकार्यादोनाधिकारभागस्त्वपरोलोकापश्चान्समाधिभजेत्यर्थः

रघो रघोकेदकोभगवानितिशुश्रुमः वसिष्ठकृपयालेदिव्यवहारपरोऽनु ५४ श्रीवाल्मीकिरुवाच
इत्युक्तावस्थितःतस्मीविश्वामित्रोमहामतिः वसिष्ठस्तमहातेजा रामवेदप्रमायथ ५५ वसिष्ठउवाच
राम राममहाबाहो महापुरुषविस्मय नायंविश्रांतिकालोहिलोकानंदपरोभव ५६ यावल्लोकपरा
मर्शोनिरूढोनास्तियोगिनः तावद्रूढसमाधित्वनभवत्येवनिर्मलं ५७ तस्माद्राम्यादिविषयाम्ययोलो
कांविनस्कृतान देवकार्यादिभागस्त्रमनषत्वंसत्वीभव ५८ श्रीवाल्मीकिरुवाच इत्युक्तेपिपदा
रामः किंचिन्नोचेलयंमनः तस्माद्भुमयाचापिविवेशहृदयशानैः ५९

यदाराम इतिगुरुणाउक्तोपितयैवकौवयवेनावाह्यार्थश्रवणाभावाद्गाणादिकरणाचेष्टोपरमाञ्चनकिंचिद्
चेलदामः वसिष्ठस्तकरोरमकस्येनश्रुतिपथनदीयुस्वुम्नानाडयाप्रनेहृदयपुंडरीकंविवेशप्रविश्यतद्धो
यविलीनजीवोपाधिलिंगशनीहत्यवीतातःप्रविश्य वायुस्सदंतरोतमउरामिवबाहिरावकर्षेतियावत ५९

श्री. वा. नि. पू. टी. ३६४

नस्य स्फुरितात्कर्षेणोत्तरां वितिं प्रतिबलं मेणान्तरविदाभासाभिव्यक्तानन्तत्वेऽपि प्रकाशाकाशार्थे दर्शनादिकं मया
दृष्टमिति प्रथमं प्राणादिषु नभस्तायोग्याधारशक्तेः ततः प्राणविभावेन सुमनःप्रविभावेन सिद्धस्य सि
द्धस्य भावेनानुप्रवेशं लक्षरोतीति तत्किं प्राणमनःप्रसक्तिकरणः अत एव तत्स्थ्काशात्मकत्वेऽपि
को जीवः प्राणद्वारा सर्वं नाडीरन्ध्रेषु प्रविशन्नुपहत्या विक्षुतानि मर्शेऽपि तान कर्मेन्द्रियलक्षणानि क
रणानि येन तथाविधः सन् घ्राणनेत्रश्रोत्रादिस्य बहिः स्फुरण स्वरूपान वसिष्ठमहाशक्तिविशेषः दृष्टुमर्हसि इत्यहं

[illegible]

श्रुत्वा वसिष्ठवचनं गुरुवाक्यमिति निश्चये । श्रुत्वापि वाच भगवान् रामचन्द्रः समाहितः ॥ ९ ॥ सर्वेषां प्राण
मनःप्रसक्तिकरो जीवः प्रकाशात्मकोऽन्तरीक्ष्य स्फुरत्सर्वकरणः श्रोत्रादिस्य नेत्रमनेः दृष्टोऽहमेव
सिद्धस्त्वादि दृष्टानि मेऽक्रमवेषणाः । कल्पान्तकल्पविचारणादि दिनैः सर्वोऽप्यतीतः स्थितः ॥ १० ॥

तत्कल्पनात्रिमें क्रमवेषणाः अत एव कल्पस्यावयवकल्पस्य प्रकल्पस्यान्यस्य चक्षावृद्धस्य विचारणापाठ
णदोषविनयाद्यादि परान्तस्य गुरुस्थानोपादेनादि ह्याचरदिनः सन् दृष्टवान्मास्मेने किं वृत्तमिति सर्वान्
प्रतीत्य स्थितः इत्यर्थः ९ तदनन्तरं प्राग्रूक्तनामरामस्मरावोत्सादिवसिष्ठवचनेन पुनः स्वेन वक्ष्याविनश्रुता
इदं गुरुवाक्यमनुलक्ष्यमिति निश्चित्य प्रान्तवधादि प्राप्तेन मयि श्रुत्वा भगवान् सर्वज्ञः सावनाश्रयो मनन्त इति याव

२ ... ३६४

विधिरेवस्याद्वेदेपोधे' तद्विपर्ययस्तदातिक्रमात्तन्निषेध. अवश्यमेवेयश्चर्थ. १३ इदानीं श्रीरामःपरमपु
रुषार्थदानेनग्रपस्यगुरुवाक्येनापकारस्यानिकृतिमन्यमानस्तस्मिन्नश्रागापाशणव्याजेनस्वेगरवेसमा
पंसर्वजनेभ्य सर्वोत्कृष्टतानमाहात्म्य गुरुमाहात्म्यंचस्वयंप्रत्यक्षमनुभूतविश्वासस्वदार्ढ्यायोपदिदेश।

श्रीरामउवाच नविधेर्नेनिषेधस्यस्वलसादाद्यघत्तु नयापितद्वाक्यातकस्मीयद्विसर्वदा ११
वेदागमपुराणेषुस्मृतिषपिमहात्मने गुरुवाक्यविधि प्रोक्तानिषेधस्तद्विपर्ययः श्रीवाल्मीकिरु
वाच इत्युक्त्वाक्षणेनस्वसिद्धसमहात्मने विरराम्पाधासर्वोत्मासर्वोन्नाहकृपानिधि १३ श्री
रामउवाच सर्वंहृगतभद्रवोनिश्चयेनसनिश्चित म्रात्मतानान्यानास्तिगुरोशपिचनहिव. १४ श्री
६ मिद्धयरुच' रामैवमेवसर्वेषामनस्थितिमागात तत्प्रसादाद्यसकलसंवादेनदृढीकृत ४ सती
भवमहात्मनारामचन्द्रनेमाल्ले वसिष्ठेनाथनुतानायकामोघयथागत १ श्रीवाल्मीकिरुवाच ।
एवमर्ज्ञगता सर्वेरामसस्तवनेरता रामचन्द्रस्यातिरसिद्धोहृदि पपानदं ८ यतःसर्वमाख्यान
रामचंद्रकथानकं ग्रंनेनक्रमयोगेनमाहात्म्यसहितंभव ९ ।

निस्माद्दं इत्युक्तेति ४ तद्धिदं आत्मविदस्तिगुरुविधोधाम तदात्मनस्वगुरूपदेशाद्देवीति तद्धिद शिष्य
स्यगुरो परमात्मालीनिवा ५ स्थितनिश्चय संवादेनपतनदूष्यलक्षणेन वशिष्ठसंवादेनच ६ । ८ रामचन्द्र
स्यनीचनक्रविश्रान्तिपर्यंतसंवादकथालक्षणमननंक्रमयोगेनेतियावत् ९ । ।

श्री
वा नि.
पू. टी.
२९५

उपसदृशतिरिति वाग्मिनेवसिष्ठस्य वचनपंक्तिलक्षणा पावनमाला यातिविचित्रभूषिताऽस्तीत्युक्तरूपा रत्नपंक्ते।
जीवन्मुक्तिसिद्धये मया नभश्शोभितानां ज्ञानिविज्ञानानां कविकुलानां योगिनां वेसमवसरेप्राप्ता परमगुरुकटा
क्षाक्षवणादिनाऽविनाशस्तीमज्ञिमार्गेणात्मभूमिकाक्रमेद्दादात्याये पयतीत्यर्थः ४. विविधस्य वाक्प्रकारे।
मोहमालिन्यरागद्वेषमदायातकोपपानकादिसर्वेदोषावस्थाश्वोपि पुरुषः श्रवणादेव सर्वदोषैर्मुच्य

इति रघुपतिसिद्धिः प्रोदिता या मयातेवचनविवचना सोऽत्रमासाविविं निखिलकविकुलानां यो ग्र०
गिनां सेव्यरूपापरमगुरुकटाक्षक्रिमार्गेदाति ॥५॥ यदिमं सुगुणया त्रिशंयं विविधरामवसिष्ठयोः
सर्वोवस्थोपि श्रवणात्म्यवनेश्रत्याकृति ॥६॥ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये मोक्षोपा
ये निर्वाणप्रकरणे वासिष्ठप्रशस्तदर्शनेनामवद्व्याने नामाष्टविंशत्यधिकशततमः सर्गः १२८ ॥

तेजस्त्वादिगुणाभासिक्रमेणाश्रमोत्कृतिमासेनेति किं पुनरधिकारीत्यर्थः ॥६॥ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रका
शे निर्वाणप्रकरणेऽष्टाविंशत्यधिकशततमः सर्गः १२८ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्य श्रीम
दंतःसरस्वतीपूज्यपादशिष्य श्रीरामचंद्र [illegible] सरस्वतीपूज्यपादशिष्य श्रीगंगाधरेन्द्रसरस्वत्याख्यभिक्षोः ३६५
शिष्येणानंदबोधेन्द्रसरस्वत्या विरचिते श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणस्य पूर्वार्धं समाप्तम्

श्री
का. नि.
३ टी.
१

अहंभावमंदेहादिपरिछेदाध्यासे नमः अपरिछिन्नब्रह्मकाशात्मरूपस्यार्थस्यस्वपारमार्थिकस्वभावस्यभाव
नप्रतिसंधाने परिछेदाध्यासोछेदितात्संकल्पत्यागात्मेत्युच्यते ३ ४ इदेदेहादिसंवेदनं वस्तुपरमार्थसतोरति
संवेदनमभिमान तस्यनभ. कार्यभूतत्वतस्तत्पविकारत्वात्तत्वतोनभोर्थ एवैकः स्फुरतीत्यर्थस्यभावन यथा
लोवनेरहयमपिग्रामानुभवविरुद्धेऽपिरज्जीवनविरुद्धं जीवतपवभ्रांतिनिवृत्तिदर्शनादितिभावः ५ एवस्म

अहंभावमेवाहू. कल्पनकल्पनाविद. नभोर्थभावनेतस्यसंकल्पत्यागउच्यते ३ पदार्थरसमेवाहू
कल्पनेकल्पनाविद. नभोर्थभावनेतस्यसंकल्पत्यागउच्यते ४ इदंवस्त्विति संवेदनमाहू कल्पनम
नमाः नभोर्थभावनंतस्य संकल्पत्यागउच्यते ५ स्मरणंविद्धिसंकल्पंशिवमस्मरणंविदुः तच्च
प्रमानुभूतत्वनानुभूतत्वभाव्यते ९ अनुभूतानानुभूतेस्मृतिविस्मृत्यकाष्ठवत् सर्वमेवाशुविस्मृत्य।
मूर्छस्तिष्ठमहामने ७ ॥

स्मरणमकाष्ठमवद्विरोधिवस्तन्निरोधस्यापिनजीवनविरोधितेत्याशयेनाह स्मरणमिति भूतविषयमनुभूतं।
स्मरणग्रहणंयदेतत्सुनिमात्रोपलक्षणं ९ स्मृतिस्मरणेसर्वमनुमिस्याद्देहस्तिन्नरुचविस्मृत्य अपरिछिन्नब्र
ह्माकारेनिलीन काष्ठवदेहोनिश्चलस्थितिस्तिष्ठजीवतयाचब्रह्मात्मभावेनचित्तवृत्तिनिरोधोयोगिना।
मायुर्देहाप्रसृतजीवनहेतवेवेतिभाव. ७ ॥

तर्थश्रपिशाह:श्रसितःश्रणामः ६ ग्राहकादीनांसर्वत्रिपुटीनामेवसत्ता केषाश्रत् नश्रात्मनिष्टताना
मिके श्रात्मनविश्रांतिरज्ञानमितियावत् तेचग्राहकादयःस्वभावाः श्रशाश्रीयहष्टितदपेक्ष्या
मताः ग्राह्यीपतत्वदृष्टदपेक्ष्यश्रधातीतिनज्ञाने ७ तन्नज्ञानस्याप्येषएवस्वभावः यतश्रसत्याश्र
सत्यामेदनाशात्मन. स्वतत्तेज्ञात्वात्मनिरात्मनिगच्छति श्रेपतिसएवाविलोदृष्टदृष्टस्वदयोविशिष्टे

ग्राह्यग्राहकसंबंध.स्वनिष्टेपिनलभ्यते श्रमतत्वकर्णलाभःकेनलज्ञेमितःश्रवी ६ एवैव
ग्राहकादीनामात्मानामनिष्ठता स्वभावावेदयात्मनात्मानेक्षश्रधातिते ७ एषएवस
भावोयदृष्टदृष्टश्रदयोविलः ज्ञात्वात्मात्मविनिर्वाणमदृनात्मनिगच्छति ८ निर्वाणाना
स्तिदृश्यादिदृश्यादोनास्तिनिर्वृतिः मिथोनयोरनुभवोनक्षायानपयोरिव ९ उभयत्रेमि
थोसत्यश्रसत्येचननिर्वृतिः यतोनिर्वाणमजरमद्वःखमनुभूयते १० श्रमभूतेवदृश्यादि
नित्यनाक्षत्वपदं श्रसत्वनज्ञात्मनामनिर्वाणेस्थीयते:तामने ११ शुक्तिकारूप्यसद्भावे
हितपवलभ्यते श्रथंकार्यपितत्रास्तिकिमत्रापह्नवेनच १२ ॥

निर्वाणंवेत्यर्थः ८ दृश्यनिर्वाणयोः परस्परासदभावोपिस्वभावएवेत्याह निर्वाणेइति मिथोनु
भव. सदानुभवः ९ कृतोनसदानुभवोपीति तत्राह उभेइति यदिमिथः सहस्यातां सदानुभे
परस्परबाधितत्वादसत्यस्यातांसोमसत्येकोदोषस्तत्राह श्रसत्येचेति तथाचविरुद्धदनुभवविरोध
इत्याह यतइति १० ननुतर्हिसर्वजनप्रसिद्धदृश्यादिमहाकोतुकेनिर्वाणेदुर्लभस्यादितिश्राशं
परिहरत्याह श्रमभूतमिति श्रसत्वाच्चादनर्थदृपंचतदृश्यादि माभाश्वानानविद्यता ११ ननश्रथं

इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्र० निर्वाण० उत्तरार्धे षट्त्रिंशाधिकशततमः सर्गः ३६ यथोक्तैवमनन्यायेन नानाविधप्रकृते
वेले तथोपपत्तिभिर्योज्ञानयोगात्रयार्पणे वियोगफलकमाहियोगे इत्यादिना मूलकसर्वानर्थः
शान्त्यै १ इच्छया इष्यतां यथेच्छमिच्छाप्रवर्तनं तामित्यर्थः इच्छतामितिपाठे व्यथमेवार्थः तथाच
यावदात्मानन्तापने तावदेव द्वितीयवस्तुसत्ताभ्रान्त्या इच्छोदयइत्यात्मत्तानयोगाएवविषयापहा
रद्वारा तत्रिवृत्त्युपाय इतिभावः २ यदितत्तानेनतत्त्वमात्मनोऽद्वैतं वस्तुपत्रमितिनमिथ्येतिमन्यसेतदा

इतिश्रीरामा० नि० सेत्ता युवीजकथनंनामषट्त्रिंशत्तमः सर्गः ३६ श्रीवसिष्ठः इच्छाविषविका
रस्यवियोगोयोगनामकं शान्तयेऽखुपः श्रूयतामिपूर्वं उक्तमपिस्फुटं १ आत्मनोव्यतिरिक्तं चे
द्विद्यतेनदिदृक्षया इष्यतामथमिवतत्त्वात्वान्यतेकिमिष्यते २ निर्भागाद्वयात्मसत्तायां
म्रःशून्यनवस्थितिः सेवाहंजगदाकारास्तीतिकिंतत्प्रयुज्यते ३ साम्यमङ्गपाव्योमेवव्योमा
त्मवेदयवेदिका योमात्मजगदाभासमनेच्छाविषयात्मिकः ४ ग्राह्यग्राहकसंबन्धः क्वतः
च्छिदतिनत्वनः विद्यतेसोऽप्यनानातथायामस्तिनवेद्मितात् ५ ॥

एत्सेतामेदप्रसिद्धादित्रिपुटीवदितेच्छायाश्रसिद्धिरित्याह निर्भागेति निर्गतःभागाःत्रिपुटीविभा
गकोपाधिभेदविज्ञनीयावद्वयमेदाच्छ्रुपस्याः अहमाकाराजगदाकाराश्चैवसती ३ ४ शुद्धायांश
शरीतेविषयेच्छाउदयायाग्राह्यग्राहकसंबन्धाभावेग्रहणस्यासिद्धेरपिविद्वयाने च्छाश्रसक्तिरित्याह
ग्राह्येति ग्रहणमानान्तःश्रमाग्रहणइषिश्रसिद्धाग्राह्यग्राहकसंबन्धः क्वतश्चिदपिनिमित्ताद्यमाणाद्वान
विद्यतेइति एतस्मादेतोरपिकिमिष्यतेइत्यन्वयः यथामज्ञानाश्वस्तितान् नवेद्मितेपितत्सहशाश्च

॥ ५ ॥ योगवासिष्ठटीका

प्रभावः शाङ्करानेनकृतोबाधःसोपपन्निमननसहितो भावना विदिध्यासनात् ९२ इदानीं परमकारुणि
को भगवान्वसिष्ठोहृपकेनकासमज्ञानथमादिकारिणः श्रोतृन्मला निर्भत्स्यहृपासक्तिंमान्यथन्नाः
ह तत्किमिति हे प्रथमाः सूर्यउपचयादेः विकारज्ञानस्य प्रपदे परमार्थवस्तुनिश्रान्तिमिश्रकाश
नाशास्त्राचार्योपदेशाभ्युकरनलामलकवत्स्पष्टेपवस्फुरतिसति अत्तंप्रदर्शनेकिंयत्नशास्त्रेन भ
वद्भिस्तहृपमानेर्विश्राम्य निवेथनायन विदग्धं किंवपण्वा भिलषितो लियेन हृद्यासक्तिं न शुच

तत्सद्भावान्महदुःखसमसद्भावान्महत्सुखे प्रभावःशोपपन्निस्तहृदतोयाति भावनात् ९३
तत्किमात्मनिवंधायविदग्धं न मुदाध्यमाः सएवबोपचयादेवसत्त्वन्यस्तमितापदे ९४ का
र्यकारणभावादिब्रह्मैव सकलेयदा तदात्मब्रह्मसत्तायांसिद्धं चिन्मात्रात्मकेतते ९५ मा
र्गयेतिप्रबोधायतेमृगैवलमस्तनः को मह्योकिलेकास्मिन्सर्वात्मनिततेसति ९६ का
कार्यकारणताख्यानाण्डुकीनामेवकःक्रमः योहेतस्मिंदेवावायोईवतेमलिलस्यच ९७

तेनार्थः ९४ यदाकार्यकारणभावादिसर्वंब्रह्मैवभवति तदेवतद्देहादिपरिच्छेदापगमात्तेनेः
विसार्वेशमेचिन्मात्रात्मके प्रतीचिब्रह्मसत्तासिद्धातिनाण्मात्रमपिहृश्यपरिशेषे ९५ अतएवबो
मद्रूपेसर्वात्मनिहृष्णोपि कार्यकारणतादिहृश्यं अंगीकृत्यमार्गयेब्रह्मप्रबोधायसाधनानि मार्गये
तितेर्वादिमृगैस्तत्किंकैःशिष्यमृगैर्वाप्रलेप्रवृत्तप्रयोजनेनास्तीत्यर्थः ९६ यदिचावश्यंदेहेतेवीचार

ज्ञानपदविदुषा नह्यात्मनीहिरेन निरूपणो विमलता दोषद्वयात् कार्यमिति १८ कारणप्रतिपादनार्थाउ
क्तिर्विलक्षणा निर्मलता १९ २ यदि सर्वं ब्रह्मैव नदिरक्षापि स्तनराजमेति तद्ब्रह्मणो कालनिविशि
विद्दूरणाराम शाकते एवैवेदिति २१ यच्चान्त्यादेनयत्व कियता किंदृष्टा ब्रह्मैवेत्यादि प्रागुक्त

कृत्येनेनमस सोम्यसर्गादिके विदात्मन कार्यकारणभावादि ब्रह्मैव समकलयदा १८ न
दाग्रस्ततर्गाणाकारणार्थो विलक्षणा नह्य तमसिनस्वातज्ञानविभवमयजगत् १९
२ नास्ति विनूतान्यक्षमनः क्षोदय कृत स्वेद्दूयोपसैनाथोनमृन्मात्रेन रथ्या २ नमज्ञ
रद्दे नादोहद्वैधब्रह्मैव नरनथा श्रीराम एवैवेनद्वैदेति क्षामावादेरणुनीश्वर २१ सान ब्रह्मै
व कोर्थ स्यात्स्याविधिनिषेधने वसिष्ठ ज्ञानाधासप्रबुद्धायामिच्छा ब्रह्मैवेनेनरत
यथाभिवृद्धवान्नामनत्मत्यकिं निदृश्ण यदायदा सतोदेति शाम्यतीच्छा नदा तदा २४
यथायथोदयो नृणां हैनसेनि स्वपातथा वासना विलयं श्रेवक यमिच्छोदयो भवेत् २५

यत्नविधिनिषेधनेनिवारणे सत्यविदुषइच्छोदयेपि नकाविहितिः विध्याबाधितायास्तस्याः
उदयएव उल्लेभइत्युमरमाह ज्ञानाधामित्यादिना २२ २३ इदं किंटकटीगतामित्यत्रइदंइति
प्रसिद्धस्याधानो द्वात्रनस्यसमप्यकवचने ग्रयतीतिरूपनतयने नस्याल्मनेपदित्वात् २४ २५
॥ ॥

मे

स्वेच्छाटाटपविद्वयोनेच्छोदयसंभवः स्यादित्याशयेनाह तस्येति १६ तस्यदेहेनरोचते १७ सम्यक्प्रा
प्तानिषिद्धे देहधारणमात्रसाधनमन्नदानादि १८ तत्तदाश्रयस्य विदुषः साहंकारा नेच्छा न निच्छा वा
उभयथाप्येवं ग्रथ्यवात्तस्य विदुषः नवाप्यभिनवभोगेच्चमत्कारविषया इच्छा प्रवर्तते न जायते एव

स्व

तस्याविद्यापक्षाते येनिर्मलाशुक्ललोदिता अथोपदृष्टिवैरस्याद्यस्येच्छोदेतिनकचित् १९
विरक्तमास्थतोदृष्ट्वा पनोदेहयात्रास्वरसता केवलेऽदृष्टरूपश्रीः स्वदेहेन सम्भावतः २० का
कतालीययोगेन परप्रेरणया नया यदिकिंचित् दाविद्यमस्याभिलषितावानवा २१ तद
स्यसेच्छानिच्छावाप्येवाऽत्रनसक्तायः इच्छानजायते तस्यावश्यमेवानुवानवा २२ इति
तावेडुदितानेतोलदिच्छास्यापश्चास्यति नैनयोः स्थितिरेकरूपकाशान्तमसोविव २३
प्रतिषेधविधीनांनतेषांनविषयःक्वचित् इतोसर्वैषयोच्छस्यकोस्य किंचित्किंचिद्धते २४
एतदेवतत्ताविद्भूयदिच्छास्त्वितानवं स्वादनंसर्वलोकानामस्यानुभवएववा २५ इत्ये
विरक्तोय्यानेयदानस्वदनेक्वचित् तदानेच्छाप्रसरतितदेववविसृक्तता २६ ॥

प्रागभ्यस्तमनुस्मृत्यतवाप्रतिपन्नेतन्यर्थः २७ ततास्तेतेतदा २. अतएवरागातः प्रसक्तनिषि
द्धक्रियाप्रतिषेधशास्त्रे [illegible] ताधनाधिकारीत्याह प्रतिषेधनि किंकृतेकस्मिन्प्रयोजनाय
तद्गतेषस्वरूपेनपतनीयमित्यर्थेन वृत्त्वामस्तीतिभावः २९ वासेच्छानिहितिः स्वानंदानुभव
तंमिश्रततवायोदयविद्भमित्याह एतदेवेति सर्वलोकानामभयदानेनह्लादनेन ३२ ३३ ॥

३४ अद्वैतेद्वैतनधमद्वयेवस्मिंनरेपवोमेलनमेकत्वमसाथ्याचैतेर्विवर्जितं यथास्थानयाथग्राह्येतलमेति येरणान्वयः ३५ ग्रयथ्यपाश्रयः प्रयोजनलाभः ३६ नानिक्तकृथति ग्रयथ्यपाश्रय इति सर्वत्रानुषज्यते ३७ ३८ ३९ इति प्रागवर्णितमात्मनत्त्वं निश्चित्य ग्रसंस्तवेथनिरतिशयानेदात्मभावनयाविर

बोधादनेकमद्वैतं यः शान्तमवतिष्ठते इच्छानिच्छादयः सर्वभावा यस्य शिवात्मकाः ३४
बोधाद्द्वैतमिदं द्वैतमद्वैतं नैकविवर्जितं यः स्वस्थो विगतथगः शान्तप्रात्मन्यवस्थितः ३५
नैव तस्यकृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः नानिच्छ
यानेच्छयाथ नमसनानामतासदा नैवात्मनान चान्येन नेतेमरणजीवितेः इच्छाचतस्या
नोदेति निर्वाणस्यप्रबोधिनः यदिवादेति तस्येच्छा ब्रह्मण्यस्तमेवसा ३८ नदुःखम
स्तिनसुखं शान्तशिवमजं जगत इति ध्यानः शीलवान्सतं प्रबुद्धविदुर्बुधा. ३९ दुःखसु
खभावनयाञ्चैवविषमिवामृते इति निश्चित्य धीरात्माप्रबुद्ध इति कथ्यते ४० नस्थिते
व्योमनिर्वाणमशान्तेशान्तेशिवेशिवे शून्याशून्यमसिचमध्यद्वन्द्वान्तरास्थिते ४१ ग्रसदेद
नसंवित्तवनतेविस्मितिस्थिते सोऽस्यसमसमं शान्तेशिवेदे नाथ्रमःस्वयी ४२ यदिदन्द्व
श्यतेकिंचिज्जगत्स्थावरजङ्गमं तत्सर्वं शान्तमाकाशंपरचितोपरोपमं ४३ ॥

यमसत्तमिवज्ञ्यैव ४० तदेवाह ग्रसदिति शीतीस्थितिरवसर्वत्वसक्तो प्रविपर्यसस्थितिर्नोत्तयसिद्धस्ता
ह तदितितसदा ४२ इतिउक्तरीत्या प्रविसृष्टितिजगत् यथास्थानथास्थितेमत्ति ४३ चितापरमनो ३०

न.

यतः पूर्वमेनेत्रे नदीयमनेरामयकल्पितायाः नगर्याः सर्वथैव नवस्था अन्तर्गमागमो अविच्छेद्यादि प्रतिबंधशून्यैश्वर्यसम्पत्त्या विद्योतमानं जगद्रूपं सिद्धं अवभातं तदर्थः ४४ तत्कुतस्त्यादत ब्रवीति यतः श्रुत्यादिशून्यतया निरङ्कुशेन करणेन चाप्रादेशमात्मना यं भाते यथा रूपितं तेन रूपं स्वप्नवद्रूपं करणे श्रुत्यादिशून्यदेशेऽस्मात्संविदैवात्मना यं भाते तदर्थः ४४ असत्यतायां हेतुरसत्य तेकिं किल ४६ भ्रान्तिभाजो मिथ्यात्वादपि भ्रान्ते मिथ्यात्वमित्याह असत्यमेवेति यतः सत्यत्वेन

परवितापरोमध्यगतविच्छेदगमागमो यथोत्सवशून्यत्वात्सैवास्मिन्नगरे ४४ श्रु त्यादिवीनदीशैलशून्यत्वात्मनि अं भाते स्वकरणस्वगतस्वानुवीविवत् ४४ स्व प्रनिर्माणप्रवृत्तालवेतालतालवत् यदिदं दृश्यमेतत्किं किलासत्यमेनवत् ४६ अ सत्यमेवाहं भासते सत्यमेव च भ्रान्तिभाजे विनेवेयं भ्रान्तिस्फुरतिसासती ४७ नसन्ना सन्नसदत्यन्तिकमपीदमनीदृशं श्रवाद्यैजगदित्येवभात्यवक्ताभितेस्ववत् ४८ इहेक्षानि नतेजस्वकायगतयदलसमे तथापि अयमन्येनमनिकोदयं स्फुटं ४९ ॥

असन्मिदमितिच असत्यमेवभासते अतएवेयं भ्रान्तिभ्रान्तिभाजे विनेवस्फुरतीत्यसतीत्यर्थः ४७ अ सत्तासत्वे अद्वैतश्रुतिविरुद्धदनुभवविरोधः उभयरूपत्वं विरोधादसंभवीत्यनिर्वचनीयता युक्ति स्तवदस्यपरिशेषादित्याह नसदिति अनीदृशं ईदृशानवधार्यं तत्ताद्भववत् ईदृशवत् गंधर्वनग राद्याकारावत्त्वाकाश्वेवृक्षा ४८ इत्यतस्तद्विदस्तत्त्वबोधबलादेव अलेशाय्यता विषयाणां यत् यद्यपि इक्षानिक्षेत्समत्वलपफलं तथापि भ्रान्तिकोदयमेवस्फुटं निर्विदेपस्थलाभिधाकिर

॥ ४४

यथाश्रविकृतेहेत्पवस्रेव्याकाशाद्वायुरित्यादिक्रमेणाहं जगदितिभ्रमि. श्रास्थितानहृदञ्जा
नाहतचिदात्मनोपिनात्रकारतांनरमुपमितर्थः ५. नथाघविदात्मनोवहिः श्रवणतेवेक्षार
विनेसमारस्मृत्वं तःस्वरूपेस्थितिरेवमुक्तितिनिष्फलितमित्याह चित्तइति ५१ तथावेद्यरूपसर्गप्र
लयोरिवविरूपरुक्षानिरं. क्षयोनेकस्थितिलाभःहिनिर्वत्याह इक्षेति श्रस्तिफलमितिशेषः ५२

अहङ्गगदितिभ्रमिविलासैवप्रभास्थिता चिदात्मनोयथावायोःस्पंदोनान्नानिकारणं
५. चिनचैत्यानुसंतवपलभ्रिनेसवसंस्तुतिः सेक्षानन्मुक्तनानुक्तिपुंक्तिज्ञानतिश्राम्यतो
इक्षाभवननिक्षावासर्गावामलयोयथा हतिर्नेकस्यचिन्नाचिन्मचकिंचिदिद्वास्तिहि
इक्षानिक्षेसदसतीभावाभावौसुखासुखे इत्यत्रकलनाव्योम्निसंभवेतिनकाश्चन
इक्षानानानवपस्पंदिनानुदिन्नमागते चिवकस्नमनप्रस्पनमार्कःमोक्षमाग्नि ५४
इक्षाचक्षिकयाविद्धेहां.दिफलंप्रवर्तते जयंतियत्रनेतानिमाणिमत्राथानिच ५५

तत्रोपपत्तिमाह इक्षानिक्षेइतिकलनाम. अन्नतत्वविरूपेव्योम्निचिदाकाशे ५३ इक्षालक्षणपात्रवस्रवा
णाशालेपन श्लोकेमोहादिवेदना यत्रवस्मिन्स्तलेपतानित्तिकश्रसिद्धानि माणिमैत्रेयाथानितत्पति
कृतीभवंतीमित्यावत ५५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ गं

तस्य विवर्तो दर्शनमेव स्यात्. वाधित स्व न गतस्तुच्छता विभावने न किं विद्रुत्यधिष्ठानत्वमुपगत इति विभाव
नेन सर्वमेव त्रुट्यत्याह मृगतृष्णेति ॥ उद्भासमानस्यापि तत्त्वं सति भासमपि निरावरणं मृगतृष्णेति तदभावा
तश्च निभासाभावात् न हि वटाभावे प्रकाशमत्वे पि घटप्रकाशः शक्य इत्यतो वा निभाव: ९ अनेन तत्त्वमस्य
जगत्-शातिक्षुब्ध जगत्कारणम् विकल्पे ... निरस्तमनमशभवत्सार्द्धो जगदाहेनैव निरास इति वक्ष्य हे
कारवीजत्वेन जगन्नत्वभवत्कृत्वेन वर्णयति विश्वस्यादिना ॥ इंद्रियरसो विषयाः स गतस्य दावाग्नि

मृगतृष्णेव बुद्धिश्रमवस्तु नाम दृष्यमत्र पश्चेरंभाति न द्वयं न किंचित्किंचिदेवं वा ॥ मृग
तृष्णावद्दीर्घमास्ति नेत्रस्य नास्ति च प्रतिभासो पि नास्त्यत्र तदभावः दतःशिवे १० विश्ववी
जमहत्त्वं विहितस्य ह्रितयते स्याद्भ्युपावीर्य धीशाद्विजगनर शूपादप ११ अहंत्वबीजाद
ङ्कुरे जापतेसौजगद्द्रुम तस्येंद्रियरसा स्थानिमूलानि भुवनानि हि १२ तारकाजालकलि
काजालोय कोरकोत्कर वासनागुच्छविसर सर्वादिर्फलालय १३ स्वर्गादयो हद
हर्म्यमहाविटपकोटरः मेरुमंदिरसह्यादिगिरयः पत्रराजयः १४

प्रयो भुवनानि नस्य द्रुमस्य पुष्ट्यानि १२ प्रसिद्धस्य विंशति नारकाजालेत स्यप्रधानकलिकातर
मञ्जरीय. स्वस्वकोरकोत्कर प्राणिनो धर्मेवासनाःपुष्पगुच्छसमूहाफलालय फलगुच्छ. १३ स्व
र्गादयः स्वर्गहर्म्येनतय. सप्तसा. कास्था. हहतो लोकालोकाः. महांतो विटपकोटरा शाखावयग

प्रग्रस्तयः प्रालवालपरिता. पुष्पानिकुलादीन्कुन्द्रोद्वधमेपिहरलाणमनवुष्पाद्देहानिलन्नुपुरा व। त्वप्रायनलेमसादिगुणपङ्क्तयः हृदलस्फशाखोज्जलाग्र इदेपकोनि १५ नरे·जीवाः उपलेभोभ्राति तानमेवद्रूहलस्तेभ· सर्वेविटपाधारमध्यभागः तस्यनलवोथाग्निकोतानिह्वलिदेव रवोलनद्रूताश्रा न· १९ इंद्रियरंध्रोपलंभाः त्रूपास्नेकाःमनसातद्भावरसैकल्पविकल्पामनस्का गञ्जलस्यद्रुमस्य विविधाः आमोरहृन्नय· स्तंगधप्रसराः आकाशामव्याकृताकाशतस्यविपुलेवनेमुलवचः नेत्रपु

सर्वव्यापिग्रस्तयःपातालेमूलकोटरे पुण्यानिचुम्बहेदानिपर्वाणिगुणपङ्क्तयः १५ सुरा नमस्पन्निमद्दीनराविहगकोटपः उपलेभोद्वहृस्तम्भोरवोतिवोतानिहृद्गि· १९ त्रूपालोक मनस्काभाविविधामोदहृन्नय· वनेविपुलमाकाशेशक्तिजालमवल्वचः १७ विचित्र। शाखाजनवउपशाखादिशोदश संविद्रसमहारसोवातसंदेहनिबलेनः १८ वेदार्थक वचोरोलामहतानेभक्तकलोकावा· रम्याः कुसुममञ्जर्योऽलिमिरेभ्रमरभ्रमः १९

तानिरन्नराधयोद्यामनेत्रस्तस्यमकोदेहस्फक्तिजालमिवपुष्पोद्देदन्दभ्रमवव्यंधनमितिपादत १८ न पात्मसविदेवजीवनहेतरसप्रवाहः सूर्यचन्द्राग्न्यादीनांमेवर्गाणानिवर्तेमः स्फुरालोदनस्पवः। ताम्रदः १८ मजलोमजनेत्रपरमुदयानतकयोतद्न्मबोचद्दार्केरुचयः तस्यरम्याःकुसुममञ्जर्यो हृर्यैलतहृभ्रमलिमिरमेधरापवभ्रमराणांभ्रमतोभ्रमरभ्रम· भ्रमतोभ्रमराइति १९ ॥

ऽऽस्थितेसंसारवृक्षः पातालमूलततः सफलद्राघाणादिकफलपूहयश्रतोंनविस्तारएवं वसतोसदे।
वभूतित्रिपंसहनिहविद्रसच्चहमघ्रपेवीजेयनहेतालसतोमाग्रिनहेतेभर्जितेनतिजीवमक्तिभो
गायपावनेदेहघातेप्रतिभासमनेएसतोप्पसंसारवृक्षस्यउनर्जमादिनारोहः मतोहेनास्ती।
न्यर्थः २ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेसप्तमः सर्गः ७ इदंसंसारवृक्षस्यत्त्वमा।

पातालमाशाखाणमंतविस्तमापूर्येतिष्ठत्यमदेवसदृत् नस्मानहेतातिहतेहमर्थवीजेषु
वनीलिसतोपितोहः २० इतिश्रीमहाभारामायणेमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणेजगद्दृष्टा।
वर्णनेनामसप्तमः सर्गः पुनरुक्तव विधाधरधराधरोगिरिकंदरमंदिरः दिशंतसंवत्सरा
वारवारसंसारवृक्ष. १ ईश्वरोपंजगदृत्तोनामपतेद्रत्ववीततः बीजेसमाग्निनिर्दग्धे न
वकिंचनजायते २ प्रेदृसाणंतत्रास्तिकिलाहंत्वकसच्चन एतावदेवतज्ज्ञानमनेनैव
प्रदह्यते ३ अहंत्वभावाद्यहंत्वमस्तिसंसारबीजकं नाहंत्वभावनाहंत्वमस्तीतितानम

इच्छेदर्शयते संकल्पमेरुपक्रायः संसारउपवर्ण्यते। वर्णितेसंसारवृक्षस्यमनुवदन्ति विधाधरेनिहे
विधाधरस्थपस्तनसमलोकसहितापराधारः मूलदेशोपस्यलोकालोकोगिरीणां केदरा
शिष्रेनरालभागमदिवसालवाला वेदिप्रसरद्विगंतरेष्वेवरेचगाचारेणतिर्यविटपविस्तारेण
वारेणऊर्ध्वविटपप्रसारेणतत्रतत्रघ्राणिसेवारेणवर्वेचुरः मतिवेचन. १ भेदप्राणांनतत्रतः किमि

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ टी॰
२४

अप्यत्रैव प्रपञ्चस्य सतः सत्त्वोत्थानसंभवति तस्य स्थितिर्दृश्यनिरासेत्याह सर्गादावेवेति ५ संसारः काल
रूपेणानाद्येवेत्यत्राशयं स्फुटीकरोति पूर्वकल्पान्तरे उपवर्णितेष्वन्तर्भूमिकारवयुतिसमाकारि
त्वादिनावत्यमाणं प्राग्वद्दृश्यावर्णितेव प्राग्भूलेसकल्पत्यागे कते गुरोस्तदुपायक्रमवेदकवाक्यप्र
माणप्रणेतृ इत्युक्रमेण स्वप्रपत्ततोपि पतेते तेन तत्त्वबोधात् संस्पष्टसंकल्पं तत्पदकेन त्यागं जयति
१९ यथास्वप्रकृतस्य प्रकारः स्वप्नासेतस्य कारविशेषाविशेषे सम्प्रगम्पस्तेन इत्युक्रमकारणैवनानाभ।

सर्गादावेव सर्गोत्पत्तिस्वभावयोगतः कलोऽहं तत्त्वज्ञत्वेऽतोहि विवेकाविधुपः ५ स
माकारणेगुरोलेकोपनतेनेग स्वयत्नतः संकल्पत्यागमात्रलेपदप्राप्नोजयतिते ९ २५।
नास्य मायामाशोलिस्वयामेस्य प्रकृतौते विवेकोस्यविवेकिनोपतनादेवनान्यथा २ वि
त्तमत्कारमात्रेत्वं जगद्दृष्टिरिहेतरत नाशामनवदिन्नोनतैनत्कचनविद्यते संकल्पोन्मे
षमात्रेणजगद्विश्वविलोक्यते तदनुन्मेषविलयेविज्ञकृद्विद्विवत ५ ॥

इत्थोत्पमात्रसापनाम्नात्मा केनन्निष्पादितानन्तरं मयजरादि जयेराजसन्माना पुरुषैवा
प्नोतितदृङ्विवेकी प्रधिकारी गुरुणा लोकमार्गेणपतनादेवस्य विवेकोत्वेकेवलं पर्यन्ते नयति नान्यथेत्य।
र्थः २ यतो यस्सारः स्वपिंड जालादि वदृत्तान्तविज्ञमत्कारमात्रमतो न विलोपविस्तीत्याह विदिति ५ वि
त्तमत्कारमात्रतामपरयति संकल्पेति विनकलविज्ञास्यविवेकिस्तेयश्चितेनहत ५ ॥

२४

नगन सकल्पमात्रतात् ढौपितसकलतमरूपाकारता कल्पयतिमङ्गपरमादिना । अथैषयोमुख
प्रीतोमेकाविधोगुणवर्यस्ततथाविधेनमसितस्य सहस्त्रेणहत अतएववक्रविमरद्वापुधसहस्रा
दस्रवक्रविकल्पसधाभ्रान्तोवसहस्र ॥ यत्रयस्मिन्मरुपेवासवाकेनिवसतासोवाल्पपुरुषा
दीनाक्रीडार्थेलोकानगरागिवावालसर्गसैनिनदाकार्ये समहक्का सेपुटका नगनश्चमापि

मरुपोविमहासभोगुञ्जमणिनिर्मित वहपोजनलक्षाणिकानकावनविचित ।
मणिमसहस्त्रेणगृहीतेश्रेणीनमेरुणा ऽद्धापुयसहस्राढ कल्पसधाभ्रसदस्र ॥
सीवालपुरुषादीनानाक्रीडानामितस्तत क्रीडार्थंस्थापितायत्रनानारवनपालते॥
श्रुतवीजयराशपां रुमोरिष्मधुप्रमा तम प्रकाशक्रियाल्पोलोकानरक्षमङ्का ॥
श्रामोदसभगालोलजनलहावलिपल्लवा लीलाप्रणकैरलीषम्पविलीनाकुलपाद

पा ४

ता कीदृशासोमुतरेनानानदीपर्वतवनद्रुमस्थदेवतिर्यग्वासिनारवनयायुक्ता ॥ भूलाविशा
लिनसलहलतोवीजे पचेसलपु भागेश्वग्रासर्गो तमसातिपुभवीनकेमीणिप्रदीपस्वर्ग वक्र दि
भिर्वावहारप्रसूसापुष्प समाहृ कवितमोपि कृत्यकाशेश्रविता यास्यामविल्यायेषा ।
लीलाप्रणपा क्रीडालस्याधाकारे यस्मिन्मरुपे सीमामरुनापविलूनालवनेनगृहीता यक

श्री. वा. नि. उ टी. २५

कालानीति एवामेनापिचलिताः अनिलवीश्येमहतियावत् दिशः कलावला. यद्ययस्वीहालानामेव क्रीडाकेद्रकानिकृताः सेथांबुदा दिवधूलोकपीड्ता. कलाप्रवदेवुदाशु नासंदृस्तेचरमरा:कृता ५५ यत्रमेरुपेभूतलेमृतएणेशूलपुलकेकृतेलारकामदिनमेवश्चैविलानंकृते १६ यत्रमेरुपेश्रीमलल सिप्रजिवेचलवेजगत्लाभाम. शान्तिर्भीवतिरोभावादिमनयपवयणोपारिमिन् सूतेकीरनाहृदनिका

वालनिम्प्रामवचिता. केइकानिकल्पचला: साथोंबुदाः कर्णपूराश्चमसशरदेबुदा १७
कश्यानकालजनलतालहृतपदेषगाः भूतलेभूतफलकेविताने तास्कोपवं १८ भूता
गारवणवर्तेप्रतेन्द्रा. शावशिगानव आेताजिरेजगङ्गामणणेश्हनिवासिनो ७ इतिमे
कल्परवोतश्विरभोवेपवथा अन्नरूपदश्येपमयमसत्तामिवगच्छति १८ तयेवापज
गद्भूप. सकलै. सासमस्थित विश्वमत्कारमाडलाविवकृस्विलचित्रवत् १९

सिनोमेरुपस्वामिनोब्रह्मादीनोतत्रभूतसंग्रामोचतर्विधभूतग्रामाणेशयविफलानोपुन. सन्नमरणादिनाभ्रमणं परावर्तस्तत्ललाणेपूतेशाषिभ्रान्त्वादिनवग्रहा ग्रहाकृता. ७ इतिश्रीरूपेमेरुपोस्तीतिसूकल्पयित. सकलपव अग्रस्पदश्येपमपायथासत्तामिवगच्छति तयेवायंपातः सकलपैससमस्थितोजगद्रूपोमेरुपोपीतिपरेणान्वयः १९ ॥

प्रतिभासतोस्ति परमार्थितो नास्ति च कुतोपि समुत्थितो मायाफलहस्त्यादिवत् २ संसार उदरकोटरेप्य
सतथाविधत्रिजगन्मनस्कारएव ॥ तथा चैतद्विकल्पने अविकल्पने आविर्भावपि तत्तत्त्वविस्मृत मे दा॰
वस्तायत इति पर्वोच्छ्रसितथाक्रमविलसर्षं अथ पाभादितिहिकभोगासामश्रीहानपत्ताद्दिरांसिकभोग मु
सामग्री उभयत्रापि यानादरफलानभिसंधि ॥ विवेकप्राप्त्येव ते मुक्तिरवश्यभाविनी अनुमीयत इति

अनन्यमेव स्फुरति सर्वं सत्तिव चास्ति च असदुत्थितमेवाग्रे कुतोपि वा समुत्थितं १ हे
मनो विकल्पकारित मनसा संकल्पेन चित्तं मत्कायपद्वायमविकल्पनसत्तया ॥ अना
दिमेन स्वापनेयपर्वोच्छ्रसितया क्रमाज्ञानदानादावत्नादस्मपेयिवान् ॥ तस्मिंदप से
स्मिन्जन्मनि सकलंत्तु मन्यामि प्राप्तोविवेकपदवीमसि पावनात्मन्प्राप्यविचित्तता
त्रितयाद्वितीयां नाथ पतिष्यसि पुनर्मे न साम्प्रतं जातामिसे नममलपदमस्तु जन्म ॥
इति श्रीवासिष्ठमहारामायणे वाल्मीकीये निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्द्धे अष्टम सर्गः ८

पुनर्जन्मादि संभावनाभीतस्य मनसः आमंत्रयति प्राप्त इति हे पावनात्मन् शुद्धबुद्धे त्वं प्राप्तो हे त्वं विवेकपदव्यापे
त यां द्वितीयां पविवित्तनगंतित्रितया विवेकपदवीं प्राप्तोसि अत अस्मात्तानममैसांप्रतं पतिष्यसीति न प्रा
नामि अनुमिनोमि अत स्वमेव तावत्र संवेद्यतस्य ममलविकास्य तत्त्व मनप्राप्य एव जातमस्तु जन्म म॰व
सर्वं ॥ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्द्धे अष्टम सर्गः ८ ॥

श्री
वा नि
उ टी
२९

विरुधीनोदयप्रसमनाभूतिर्विवर्तेन इहविकचनविश्वविन्मात्रमिति व एते देवीव कर्तृकादि समस्ते
तेरकोटर चिच्चमत्कारपवायमविकल्पनसत्तयेतिपदत्रत्तद्भयमनुभावयिषयविकल्पनश्का
रप्रथमसमुपदिशति प्रमृज्यमान इति येन तद्गतोकियागुणदोषादिकलनाहन्तेतदवभासकद्विरूपम
पिविभाजकविकल्पकमनसोवाधादेबुद्धप्रान निर्मलमप्राप्तविशाप्रश्नव स्वयंकिरणा बुद्ध्या
ग्रामनायप्रकाशमात्राविशेष मास्तेयमविकल्पस्थितिर्जगद्विकल्पस्यपदेत विषयं समारोद

भुक्तइवाव मृज्यमानेऽस्मादिविद्रूपमपिवानय ग्रामविद्रूनपक्षनिर्मलस्वतरभाव
ना तः १ अचेतनेचेतनानन्तेतदेव वियते स्नेमन्दर्पणिसदृशमयोरांशौ यथानल २ सचे
तनाचेतनयोर्हितभिन्नानयोरवित विनाशनात्वयोर्वह्निज्वालयापयनोयथा ३

स्कोटश्चिच्चमत्कारपवायमिनेतदपिसोपपतिकमनुभावयति अचेतनमित्यादिनाअचेतनदर्पणसंस्वी
येताघटु स्वपरिणामित्वादिलसणोविरहादृश्येमपिचेतनायाप्रिलोलेरेवविद्रतोनाड्रनकृत येन
नादेव नत्वन्यद्विद्यमानतदसंवद्रपाचेतनयाचेतितशक्य स्वाचेत्यमानकिविलिहाति नापिचेत
नासक्रियायेनगत्वाचेतयेत सापदिसर्वेतातानर्दितिद्रेवश्रतितेत्यर्थः २ प्रवृत्तेशात सर्वेदृश्यमपिर
न स्थितिप्रसाध्यकालतोपिस्वचयशिक्षार्थेनाशायरमिमसेनमत्रहयरहतिविषया अचेतनाहरे

[illegible]

तत्राहमिति स चेतनोंऽशानिरासेनैवोभयनिरासेि ज्ञाविज्ञातावस्थितिसिद्धिरित्याह नाहमिति ना
हमस्मीति देहकार्यास्पदशरीरेण प्रत्यक्चिद्रूपाविशेषविकल्पहेतत्वपदे वेदे विकल्पनिमेकेप
रीति विति विज्ञातिरस्तित्वं एवं विज्ञातेनत्वेयानंत पारयशेषत्वपोज्ञ ५ यं चुव्यापिनः स्तीत्स्वे
जुत्वापेपिपविशेषव्रह्मस्वरूपमेवानुपज्ञतेपरिशिष्यतस्त्यात् विद्रूपस्तिहाभो ५ प्रत्यक्चिद्रूप

नाहमस्मीति चिद्रूपे विदितिविज्ञानिरस्तते तत्रोपयायाद्दशेन भूयतेनात्पोभव ४ चिद्रू
पः सर्वभावानामतर्वहिरधिष्ठित. प्रत्यक्चेतुरात्त संततवेहिरेखवयपापयं ५ नाह
मस्मीति चिद्रूपे विनोचेत्सप्रमेलते नचात्मक्षेतित्रत्स्वरूपकेनोपमीयते ६ सत्स्वराप्रप
तात्मभूविशिष्टपमिवोषिते वात्माभ्यवाजवीभावक्रियाकालमिवाक्रत्त ७ यथारागपयक्व
टोजगन्मानमिवस्थिते तथाविचित्रकचितावकुन्नेवात्मसस्थिते ८ ॥

ब्रह्मवितोस्मस्वंवैकेशेष्वेव ९ यथान्तरात्मनैः सहर्तमन्नेपात्मलभूविविष्टपमिवस्थितेयी।
तिहर्षक्रोधपुखजपपरानथाहिनानाअनवेपल्लायमानुधावनायानवनवीभावेस्त्वन्नहन्तरूपक्रिय।
कालमिवयाक्रमपिरगमयचित्रन्निखिलनमतकुड्यकुड्याव्यनामोनेमुनिशरीरमिवनिर्व्या।
पारमेवस्थितेनथाभापाशवल्लिविचित्रककितेजगदपिपाडुविदाकापालस्त्वाणेकुड्ये निर्विकारा द्व

प॰ टसमैवस्थितनगडूकेवलेर्थं ८१

श्री·
वा· ति
३ सो·
२१

अथेतनमनूनत्वाद्रूपे चेतनेपरमार्थेनतद्रूपमेवायदेवविनिश्चितः स्वरसतः । कश्चित्तेनैवभूयते
पवस्थापत्रयोरुभयोर्मुख्यानेनसमाधिनावायदेनेकश्चित्तकुर्वित्यर्थः । ४ यत्नाकाशत्वेभ्यस्तत्त्वादि।
होविशेषः यथामहाभूमौमहानघास्तनाहण्यमाना अकोशव मज्जनमयविहिमपंक्तेनत्नारणे
पापादर्शीनात्वात्तालेश्वनोकत्त्वलेनिरोधकाः भूमिभूमितन्नत्ताने तदहेकाविज्ञानेनततत्त्वतः

तेनैवभूयतेभुविस्थितैकचितस्तन । अथेतनेचेतनेवायथेछसितयाक्रुक ४ वि।
ज्ञमत्कृतयेव्याप्तिस्फुरत्येतानगतया अर्काशिवस्तरोधिनः स्वात्त्वाविदितवेदितो ।
तिमिराक्रांतदर्शनोयथाकेशोंड्डकादिके स्फुरत्येवंजगद्रूपमनात्मन्येवनिष्ठतः
॥

सर्वविस्तान्नाद्दिदितदेदिनातत्त्वविदोजगद्रूपास्थिज्ञमत्कृतयेयानिरोधेन्यस्त्यर्थः उपपादि
तेचेदलीलोपाख्यानेविस्तरेण । ५ अज्ञानेतत्त्वनिरोधिन्यप्रलेन्याशयेनादृष्टिमिरेति अत्ता।
नात्मनिसमारोपवतिष्ठतमज्ञाने ॥ ॥ ॥

२०

प्रकोशवदिति हृश्याब्रकारा तेनापि वर्णाघनुपमद्दृतिपदमिति आभासमात्र वर्णितविचुमत्का
रमात्रयत आस्तदृशा उदितनजरूदृशानोदितव चकारो विकासतयामिपसमुच्चयार्थ इति दर्शयति प्र
कोशजातेरेवरचनानिर्माणयद्वानवापिपग्रदूपवं नगावत्प्रशन्यवहारप्रमोक्तृजातदिग्जाततद्धव्गत
दृश्याण्वलतेवमस्तनासि यतोऽकचित्रिरोधकामिति यपरिच्छेदश्यिन्न सिद्धश्यर्थ ८ इति वासिष्ठे
निर्वाणप्रकरणोत्तरार्द्धे नवम सर्ग ९ यथाभूतेस्थितेवसर्वाणिविकारमकारणा नमोऽस्तु देवजगत्का

पदनगाप्लमहामितवबोधरूपमाभासमात्रमुदितवनबोदितच गर्कोशजातरचनामगा
राभमवकुर्यादिसमामितसमस्तिनवेदेलतेऽ १ इति श्रीमहारामायणे वासिष्ठे मोक्षोपाये निर्वाण
प्रकरणोत्तरार्धे चित्तकचनवर्णनपदेशोनाम नवम सर्ग ९ भुसुण्ड उवाच विहितचेतस्मादेवचेत
नेतरचेतन जलेऽग्निविवविततथेनाशोभिन्नमनागपि १

पिकुरापीतस्यवापिने ब्रह्माणि जगदप्लायमिद्धेतज्जाण्यपितत्व उत्कनापिमन्तस्तविज्ञायमनुभा
वयतिविज्ञाताविना हेविमाधारलवेतनेनतरवेनाभिमतस्तजगत चेतनादेवचेतनस्फुरणाद्विहिस्फु
रद्रूपत्वमेवद्विचेतनवततपरित्तगद्रूपस्फुरति तद्विचेतनस्वेवेतनवेतनेतरदिति प्रतिसिद्धित्वाग्निरिवज
लाद्रचेतनाद्व्यावृत्ति यतो न लेशोऽस्या इति विके प्रति विवरद्धेरोधस्य विवनचेतस्याजापेनाभाव्य

श्री
वा नि
उ री
२६

नपगाद्यपलापैनैवजगदपलापमिह्यनिर्दिश्यमीपतामित्याह तदिति यत्रयोपत्रपरिच्छेदस्त
द्दहितदर्पणात्मावधाचित्रकुड्यात्मितविरूपतत्त्तामिवत गाधदैनगमाधिष्ठानतामेममध्यवेत्त १ पेतद्।
लयेधिष्ठानमि प्रविद्रूपतगतत्समहोपाणत्पैवैतिश्रुतिस्मृतिवादास्तेमापाशावलस्पमर्वपाक्ति

नेहेतल्लवेदनयोरभेदात्स्वरूपमप्पता निर्धिकमिवविद्यमानमिवद्योममध्यवत १ अ
लाण्येशोधपाकिल्कटविलविपीततथा अलक्ष्योविमलेलोयमाविधनलमध्यथा २
नकारणाविनोदेनितुलामेललवोपथा नकारणाविनोदेनिमर्गादिप्रलानकथा ४
नचकारणामस्यसर्वेल्लाककारणो मात मनाप्तेतकिविज्ञगद्यादिनेनश्यति ५
अतनकारणाभावात्रकिंविज्ञायतेजगत महावह्निवनाश्येवरूपमप्यग्रतोजगत ६
बलानलमन्यणटमतोस्तीदनमर्गधी कारणा नवलकोनवह्निवेदमवदित ७
प्रत शिलोदराभोसिव्योमकाशोपमोपिव अत्रैकचनरूपत्वादजोनवयवेभिव ८

त्वारमस्त्वपि ब्रजम्यत्तोपहस्याभाविफेनलवेलंप्रतिकजलमलपाम्रत्यावदृश्यदित्यप्रायेना।
नाशः ह बुलपीति २ वाक्यवदयातमायापास्वासम्यादाह्नितीयेनिर्विकल्पेकोऽश्रहेतोरेवा।
सभवान्तरमर्गादेरुरयपवनलभवतीत्याह तेष्वाद्विमा ४ ५ ६ ७ ८ ॥

अतएवाश्रितविशेषसर्वानुगतसत्तासामान्यरूपत्वात् किंचित् विशेषकापेक्षत्वगतसामान्य
रूपतापायाशिनिरूढरैकरूप्यावधारणात् न किंचिदवेतनाबुद्धिस्तद्विरहाभासेनान्तविद्यते ॥ ४ ॥ प्र
योजनापेक्षाभावादपि सगौणत्वमित्याह नियमानन्दनपेति कारणक्रियानिमित्तफल १ पवन

जातिर्दिक्छिद्रकिंचिदानि शाकमलमासना अनेनतनविश्वभासेशाम्यतामास्मनात्म
नि ४ नियमानन्दनपानस्यकारणानास्तिकार्यकृत सर्वोपसमवेतस्मायदस्तितदन
शिव १ अनेनोपेक्षात्विरूपोनास्तिमोक्षोविलासिना सर्वोनाशोसमुत्सेत्रकिंतेषामवि
द्यायते ४ यत्रयत्रपरवस्तत्रसैतिजानीहि जगन्नाथार्थरूपाणमनन्तमेवेविधानि
व २ तस्मात्काष्ठेतलेकुडे सर्वत्रैवपरस्थित सर्वत्रैवचसर्वोय परिशोतःस्थितो
स्मिप ५

दृष्टानित्यमकृतास्मिद्धिरूपापतदनभ्युपगमेनित्यवहुताश्रसक्तिर्मूर्खाणामप्यादित्याह अनड्ति ते
षामनिर्मोक्तसेषानिहन्ते किमविचार्यतेनिष्फलामोक्षोपायदिनोमर्थ ॥ अद्वैतवुद्धरूपायाद
शोशिक्षितस्तामाह यत्रयत्रेति १२ १३ ॥

श्री वा नि ३ टी १९ तदिति यामर्षस्वभावेवाक्लव तदेव क्लेत्पाद उत्ताहति स स्वीयोभागोव्यावर्तकधर्मोहिस्वभा
व तस्यवधर्मेण ग्रस्वभावव्यावर्तकत्वपालुत्वात् स्वह येत्तवृत्तिस्वभावस्वत्वयो नेतासभवात्स्वभा
वान्मेतिरूपपित्तशास्त्रान्यथा १४ व्यावर्तकेस्वशब्दान्तचटनमुपदेशं शून्यत्वाभावशब्दान्तचटनमपि
दर्शयति अभावेति १५ व्यावर्तकत्वसिद्धेरपियत्तस्वस्यापितन्नावटनमित्याह शब्देति कल्पान्तरेदे

तत्वात्क स्वभावेभावितिवक्तुन्नयुज्यते अनलेपरमेतत्वेस्वतास्वमात्मसंभवात् १४
ग्रभावस्वाघेतस्य भावस्यासंभवादपि पदवृत्तिनानत्वेस्वभावाघाट्रक्रम १५ ग्र
स्वताभावयोनिमेनेनेत्मतस्संभवात् स्वभावेपुसिद्धेपु वभावोक्तिनतिष्ठति १६ ना
१६ देवलत्वातेस्याघोद्रुलोकेनिरीक्षित अप्रदेवक्षलोपेतहालपदत्तरवोचित १७ स्तत्व
हत्वशाहार्थैलभ्यतेपुच्छतस्य युक्तत्वहत्वशाहार्थैः प्रेत्यमाणविलीयते १८

यातदेवातत्त्वसिद्धशब्दाबाध्यायविशिनष्टिनिस्येनतेइतिस्वत सिद्धेषुभ्यावर्तकेषुभावेषुवलोके
स्वभावोक्ति स्वभावशब्दप्रयोगोनतिष्ठति अप्रसिद्धेस्वार्थे १९ यथाब्रह्मणिरामादिशब्दनिषिद्धतीय
हययतापदेवप्रतीयवाहत्वादिरपीत्वभयशब्दोपेक्षखडितापिद्धत्वाशयेनाह नालत्वमिति १७ प्रेत्यमाण
शत्वतत्ववशास्त्रान्वयोत्तुभवे परीस्यतत्वदृशाहरूपमान १८ ॥

१९

मनपद्दशम्नयविलभावतामिवजीवजगद्भेदोप्यभेदात्मतामेवापन्नइति प्रदर्शनायप्रकृतनदेम
कटकाभेददृष्टान्तं पर्यवसन्नत्वमाह येनेयमहरति भेदइति सकलोराहो.शिरइतिव्यपदेशः
वद्विकल्पमात्रेविहडि कथित कटकनकुटकाकाम ॥ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाण
प्रकरणेदशम सर्ग । देहेन्द्रियजगदात्मनोनिर्विकारमन स्थिति देहादिदृश्यपाटच्छिद्यटीकाये

मेरोर्जगदलदृष्टोरभेद पर्यायशाखाशेविलासतनुत्व सकलमात्रकथितेनसतोयथा
नपौर्वकटकानदेहेत्नो ॥ इतिश्रीमहारामायणेमोक्षोपायेनिर्वाणप्रकरणेमनीषा
वर्गप्रतिपत्तिर्विषयोपदेशोनामदशमःसर्गः । भुसुण्डउवाच शास्त्रार्थस्थितिमानिस
मग्नयेनिरवरे योभुङ्क्तेन सत्तम सपर्यस्मिनदैस्थित । तावत्स्वरूपपन्नेनयैव ।
णाभ्यासमाहरेत यावत्प्रसमतोदेतिपदार्थोदयनप्रति २

निवर्णिते निरवशेषसाधनाहत्ते श्रोतृस्वदेहलग्नानिशास्त्रार्थानावाप्य तत्पणात्तनायगानिवृत्तु
ध्यमान सतारनुभवत्वपिकामइ तभपादिविकारानुदय्य ससम स्वात्मसपर्यस्मिन्देस्थित
तादृशास्थितिसिद्धिपर्यन्तइन्द्रियजयात्मनिष्ठेद्रुडे कार्येइत्यर्थः । शमुमेवार्थंसमाहमाह तावदिति
शास्त्रकालादिवाप्यत्तर्थे भोत्किकारोदयज्ञमिथ्यात्वबुध्याप्रतिदिनमात्मस्वभावविश्रान्तिलक्ष

लघुयोगवासिष्ठटीकायाम् २

श्रा वा ति
उ सै
२

न्द्रज्ञानप्रतिष्ठायां यथा सम्यक्स्वरूपं लक्षणमित्याह यथेति तद्विरक्तिबोधेन ज्ञानलाभापहार
के रागद्वेषवत इति भावः २ नरो ग्रहणरक्षणार्थं सपद्यपि मुक्तात्मा कारणत्वान्न कालितत्वाणेन
लोभमित्यर्थः ४ नभ्रान्तिकल्पितेन जीवभावेनास्वतात्तत्त्वानि विकारस्वभावो यत इति तद्धायस्या
त्मनो लाभो पक्रियते तद्यथा रज्जावहि सतामाद्यन्तेति यथा विशुद्धस्वभावाद् प्रच्युतमेव

यथाभूतार्थतत्त्वज्ञस्तथा यो भ्रान्ता भुवि नमन्यायामिति याति यत्कर्मी वस्तोरुह ३ यथा
स्वागमात्मनो यो बालग्राहलमसंविद स्वलग्नानीवशताकनयो एवं प्रतिसमयप्रति
४ विद्यया त्यातदेव नित्यं ज्ञातोभवति स्वय न चलितुं न नाम विद्या स्वास्तिकाचन ५
स्वरूपमजहद्भेवज्ञानी वतोपि तिष्ठति तथात्मा तद्विज्ञानमाज्ञैकविलासिनी ६ ज्ञा
नो भवति दुर्वृत्ते शृम्भालेवयथायथा सत्त्वतोनिजस्वरूपं चिज्ज्ञरूपमृच्छति ७ स्वल
एषनमन्यो यन्याभोऽदुर्वृण कृविदस्थित तत्त्व सपवासरवाप्तत्त्वस्वरूपमर्थक ८

णकीटादिविकारगतमिति युगलाविधादृस्यान तथात्मालावलाभिस्वतमपविज्ञानमात्रैकवा
ध्यानीवनलक्षीवाकारविवर्तमपि लिप्तनीतिजीवत्वानामेति योजेयं ५९ भ्रमरणस्वभावमेवन
दुर्विधमस्वभावमत्यजदेव यथाभ्रमणस्वभावकीटजीवो भवति तथात्मा विदपि भ्रमणस्वभाव
न इत्युपलक्षनीतिवेषपरीमाणोपि दृष्टेतरत्वार्थं ७ जीवव्यजनादपि गुणवदेवोपियनमित्याह ब्रह्मणो

ॐ

क्रमेण विषयस्वभावदर्शनाद्या तन्मयमयोनस्तु देहिस्वभावदर्शनात्तस्तत्याज्यो जीवेपि तत्स्वभावदर्शना
त्त जीवस्वभावदर्शनात्तस्याह विषमितिद्वाभ्यां ४ देहेन्द्रियविषयपदार्थेष्वहंममतासक्ता भ्रमप्र
पिता प्रतिरोहितस्वरूपेण अवगाहितप्रपन्ननिषादितस्वसाक्षात्कारस्तवित प्रयोजनभूतेन तस्यैव
नीयते न तद्देवमात्मा वांछ्यनीतिप्रयत्नापेक्षतया वेयर्थ्ये १ सर्वदृश्यभावस्वभावपरिशिष्टैकात्म

विषयविषमसंगहद्विपयाशान् क्रमिक्रमात् ननाम्येनेनप्रियतेप्रियतेपि च जायते ४
स्वैनैव मे निदर्शनपदार्पमग्रापिता नीयते गोष्पदमिवनन्तदेवाद्भवाब्धि च १ सर्वे
भावधनएव सर्वस्वभावातिशायिनी यत शीतलतायामिस्तत्सिन्ध महदेलन ॥
नगमपदार्थमज्ञान सामान्येनाप्रभाविते मनोहकारबुद्ध्यादिक कलकोमलातति २
पयाचरपदार्थयोग्यस्वभवशरीरक तथाहत्वमनोबुद्धिवेदनापापिपश्यहे ४

स्वभावेपरमहरति हेत्वविख्यातिसभावेनेतिप्रसक्ता जवहेलनावारयतिसर्वेति सर्वेषामिपतमः
सभावाना ज्ञातरेसारमस्तत्वरूपावस्वासर्वतप्तनिहृयाद्युत शीतलतायामिन्मूलीस्वभावे १
जीवस्यमनोहकारादिकलकोलुप्तावुपायमाह नमदिति सामान्येनसमावब्रह्मस्वरूपेण ११
यथावरपदार्थयानितदस्यनरूपश्यक्षितथाप्रत्यमेनरस्यतपाशरीरंपश्यनात्ताधिमनेनेमर्थ ११

तदनेनेत्थं सर्वं शान्तिरूपमेव वर्तते न गमनागमनविकारैर्दोषैर्यथोक्तं न मनोबुद्ध्यादिवन्नवेदनं तत्स्वभाव
रूपः परिनिष्ठितनिश्चयात्स्वाभाविकस्थितिमाश्रित इह ॥४॥ तस्यास्थितो न सर्वगुणदोषादिविस्तरेण हेतुः
परमसिद्धिरिन्याह न केनचिदिति तस्यास्थितो भवाभवेन संपद्यते विपदा न तत्र पुण्यमुखेन दुःखे
न च केनचिद्देतनास्य विक्रिया चित्त [illegible] गुणगणमात्रेण [illegible]
न तस्य सर्वमात्मैवाभून्नकेनकेन पश्येदिति [illegible] विमर्शः ॥५॥ इति श्रीवासिष्ठे निर्वाणप्रकरणे उत्त

तत्र [illegible] मत्वा बुद्ध्यादिसंस्थिते तत्र वा संविद्व्यतिरिक्तपरिनिष्ठितविग्रहा ॥४॥ न
केनचित्कृतः [illegible] न चैवेह गुणः कश्चित् [illegible] दुःखेन भवाभवे
न च नास्ति भोक्ता न च कर्तास्ति ॥५॥ इति श्रीमहारामायणे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्द्धे एकादशाः सर्ग
भुसुण्ड उवाच [illegible] स्थितिर्विकल्पनेयता भ्रान्तिमात्रमसद्रूपं तथाहंभाव

रार्द्धे एकादशः सर्गः ॥१॥ भ्रान्तिमात्रमहंभाव [illegible] जगद्भ्रमः तत्स्वरूपमविरोधितं [illegible]
तेषां [illegible] भावस्वरूपे [illegible] भावस्य [illegible]
[illegible] कल्पनानां [illegible] वर्तमानत्वं [illegible] यथा [illegible]
[illegible] मात्रं तथा [illegible]
प्रकाशनेनाहंभावस्वभावेन कल्पनमित्यर्थः ॥१॥ ॥

नन्वहं घनेकल्पितात्प्रकाशात्मनो भिन्नं तत्र कल्पितं प्रत्यक्षमाह देवं मितिनिर्यापदेशिध्यवि
घाप्रतिहतमद्वितीयं तत्र तत्प्रवेशादिनामप्रमाणं तदाथ ज्ञानज्ञप्रसद्धत्वप्रसिद्धत्वो घकल्पक
मित्यर्थः १ इदानीं प्रपञ्चस्य त्वात्मैवाविद्युत्पतत्वकल्पकप्रकाशस्य कल्पनं विद्युदिव
प्रत्यक्षमकल्पात्मकं पूर्वेतत्पाकल्पितानां प्रपञ्च नयाप्यस्माद्विशापदितानेरात्मस्वकेवलं

देवं ज्ञातामितिप्रातेरहकल्पितायथा तथानिर्यापदेशात्मसद्वत्यसदिवातत २
देवात्मैवात्मविद्रूपतत्स्वकबुद्धोतेव भासते परिदृष्टेवेतनाहमस्मिनवाकरः १ त
नश्चिद्रूपमन्तीद्रप्यत्रस्पूल बमप्यल प्रत्यग्विवमहामेकस्तान्त विनिर्दिवोस्मि
५

परिपाभेव अहमिदमिति कृत्स्नसर्वे प्रतत्त्वरूपेणाकल्पिताववभासते ततोमत्रहनामात्ता
नात्मपरस्मिन्नपनदृश्यन्त्ररूपमित्य ३ अतएवतत्परमहलस्मवेश्मलकल्पनाधिष्ठान ब्र
ह्मसत्यमीत्यविवेपमित्याह ततस्तिमस्पसविज्ञ कल्पनात्वादिताम्याकाशादिविद्रूपता ५
५ ॥ ॥

श्री
का वि
३ टी
२२

परमशैलस्य तस्योत्क्रमयपादयति ज्वलंश्चिदात्मा काशादपि प्रतितरामणु प्रविष्टाभास एता
वेलास्त्रणो मादिर्विवर्त तत्र आत्मचित्ते सकाशात्मना स्फुलपदव तत्रात्मदर्शी परमसूक्ष्मचैतन्।
तन्मयूखमयूर्हमिरमाकारवासनयाउत्प्रोत्तस्फूलस्वभावकल्पनयाजानाति एतदेवसर्वं तपसा।
आत्माचिद्रूप इति मनसे ५ आत्मविद् आत्मचैतन्यप्रधानम् एहतात्स्थापिलोकतावादिमाये

चनस्तत्तोविदाभास स्वास्थानितरामणु ज्ञानानियस्त्वभावतदेतत्समर्गतपास्थित ५
ग्रहतात्वादितात्यात्मविद प्रसरणजगत् प्रभोरवप्रसरणयथावतोदिवेष्टन ६
प्रवित्यप्रसरणशागतमस्यदेवतत्तद्वत नि स्पदएवनाकारमाकाशहृदयोपम ७ न
देशकाल्लादिनगतस्तरेषुचयुज्यते जुनाक्रम्यात्रिआभासात्रिमात्रविसरह्दते ८ वि
न्मात्रेप्रसतेकाष्टेयोपिनाविजलेयले निदायाज्ञाप्रतिसमेभवेज्जगदिवोदित ५

चमूलतानदादिप्रसरणदिवर्तविलारेजगात्मर्ग ८ विप्रसरणस्याभाव प्रवित्यसरणशा
तज्जगदु परम प्रलयनिशावत १ एवमिदृशदेशकालादिजगत प्रकृतरकार्यसहस्रलवणे
प्रश्नरेषापिचिन्मात्रप्रसराहृते अन्यात्मामादिकत्रुमनयुज्यतेनोपगच्छते ८ ॥

१२तां ते नगमटलिखितविन्यासमारूप्येन वर्णयतिसहस्रेत्यादिवतर्भिः सहस्रसंख्यानिकोणादि १५
लक्षणानि ब्रह्मसेहितानितांतिगिमलोचकोहितानिवितकिंतानि पञ्चनगाविधा यत्र पत्त्रनवस्तनवि
सर्वोत्तमानिविशेषेण तानिब्रह्माद्येषामधिवट् शिक्षणपश्च यत्र शून्यंत्रवस्त्रअंतनावप
देवस्यच बहूमि गतो कामेश्वरकरदैवेशोपरेमितविताद्वैतपंचविहृद्वर्णोमातेनदृश्यन्त ॥

सहस्रत्वुश्रृङ्गोमिकरवक्रेहितोहिते मनाहितनुविन्द्वेशमयिन्मादेशमयाक्रके ॥ ४ ॥ ज्ञो
न स्फुत्पसमभात्मचक्रुरामोधरजित स्फुरद्दिगावितमाजेमामाज्ञतजेने ५ सस
यस्य मेधवैविधाधरमहेश्वरो जगत्त्पपञ्चनस्यदिपरवेतनचेमिते ६ पदेविश्वमहागा
गमिवभासमसंदरे परामर्शमहेवाख्यविकल्पस्फूर्जितेजगत ७ संदात्मनिविक
ल्पाशेपतिनमसमउपिणि सर्वविस्मृतिधामनितल्पविद्वरिकमसि ८

हिहितमार्जमामात्रमेव तजेननिराभो ९ जगामजगपवेनेनमहागाक्षमलाक्षसिद्धवामुताच स्य
न्दभिलेपरेणन्त्रस्त्रन्चेतजेनदृष्टचेतवेन चचेतिते १० परामर्शविचार सदेगाग्रमर्वरएमदे
मूलदसह ११ विकल्पेज्ञोविकल्पहतोमनमिश्रनिर्विभावेन प ...ता अथैशून्यनाहा
धनामूलसत्वभुणि १२ ॥

श्री
वा नि
उ टी
२४

कण्ठग्रह निनदाद्दृढे खेति हृदयमनोविलासतिलोमयमीनिरूह्लेखा कामवासनासत्तल्लतानाना लक्षणान्वासभविरोधे सगूढेतिबहाग्रहकलनादिषु विसरतालेहेनसमिश्रयधमस्मानषान्तरा भि। घनत्वान्युत्पाद्य खापेक्षालक्ष्मी रनेकोक्षेपावर्द्धोलासादैः प्रसरतिसप्रवविनमहारा। सलेनवर्णित ससारवमध्ये २४ एवरी पायदाश्चादिवित अहमितिविकल्पेन त्युवीवहिर्भे

६

हृल्लेखाजालविसरे सर्वावर्तविवर्तने विसरत्केसमिश्रजनशनुदयचर्वणे २४ ग्रह मित्यादिविदूपेविकल्पेनोत्सर्वीसती नगराह्लतिरिजैःसजनलन्कादिवतो पता २५ विरादिप्र समाप्तैवसर्गेरत्यभिधीयते शुल्काहमिति नान्योनसर्गेति नसर्जक २९ ॥

एवीजीवभावमिवापन्नाहमित्यपिनपरात् परमात्मनोव्यतिरिक्ता भेदकोपाधीमाविकल्पमा त्वेनैजीवपरशाहृषोमेललोपशाह्मवदेवार्थ पयेवमात्मादितिभाव ५ उपाध्यनुप्रवेशेनना मद्पञ्चाकर्तरदयर्थजीवस्वरूपमात्रत्वेन द्वोगप्रगर्भश्वशाह्मापि पित्रुत्रयात्मपत्रस्याह। विसर्हित्पश्ति २९ ॥ ॥

चितैजगदाकारपरिणाममलत्वेणोवास्तवः प्रमाणान्एवंकिंनस्यादत्राह प्रमाणोतिदोषः सेवल
नेतरस्यधिमवैविकाभ्यासान्नलादिनयः ॥ ननेतरत्र स्वभोगस्यनुभवज्ञकदेहादृहभावज्ञपाश्चवि
काराश्रिदस्वनिरूपणेनजाहत्तदेतिपरेकूटस्थस्वभावेनयात् विदाभासस्यैवभोगादिविभ्रमाः न
कूटस्थात्मनइतिभावः ॥३॥ क्रैयसेकस्मादिमनोहमन्वयव्यतिरेकदर्शने प्रमाणमित्याह धीरिति
धीर्विचारात्मकमनोवृत्तिः श्रीः सपरभिमानलक्षणाहर्षात्मकमनोवृत्तिः कीर्तिः सद्गुणख्यातिश्र
वणजन्यानंदशाहृतिः कीर्तिरिक्षमवेत्तमनोवृत्तिर्वोधकैः परैस्वदेनवेवामयविषयालस्पेन ॥ कु

प्रसरत्समयमत्सरोत्तनवसंभवत्येविरः त्वादस्यसेतरस्कञ्चताट्टतोभारेसदेवदि ॥ लक्ष्मीम
तिनभोगादिनवेवामन्यसावद् दूरवसेभभसीवातद्विमेप पेरोस्पतः ॥ धीर्ह्री. श्री
श्री. स्वले कीर्तिः कीर्तिरित्यादिकेगणे नपवर्णविविसेकल्पस्तमसीवपराम्यदे ॥ ३
स्वेदविंवस्फुरितिचिज्जोत्स्नोशाम्रतद्भवः दिककोसुभक्तोत्तगोनेस्वरारतिविद्यते ॥३

लक्ष्मणादिंदृविवात्स्फुरितस्याजीवचिदाभासलक्षणएवजोत्स्नानदर्शवाह्मणादितानज्ञपेपदम
तेनस्पीनेसिद्धिकूजतद्भवस्ताय: सगो. देवाहुल्लणोव्यतिरिच्यतेकूजे नदाधारपोदिक्कालपे।
निवव्येवेनिष्क्रियेवजुलाएणसेभवातसत्ताहितिशभूतेदृष्टसक्रियाणांमगेकालम्कस्येतनवस
प्राग्भक्तिरवेक्षतिकासेहिताग्रुमाति कस्येतनेवप्रसेपेसोऽस्तिक्रियातिरिक्तस्यतत्तापकस्याभा
३ योगा॰२ वात्सुसेकूटस्यक्रियापोणीत नचतपोरदतोः कस्यचिरम्यस्यानकाणोस्तीतिनव्रमव्यतिरिक्तस्ति

श्री वा॰ नि॰ उ॰ ३३ एवं परमे त्वयि पदार्थोऽनि रिणास्त्वाभिन्न जगत्कोऽप्यास्त्ययथास्त्वम् वा सर्वं स्या प्रागणमविद्यानह
मनास्फुरति भ्रलिकाविशेष इतो विपाशा भिमानेवनतदनुकूलप्रतिकूलेषु देशेषु पादेशकालिकल्पने
नापि परमे यद्यस्मात्स्फुरतिरचम्फुरति तत्त्वं जगज्जीवरूपमोस्ताद्दिङ्गत्मनाम्नकत्वमथ मिवक्रा
वतीयहत्तरूपस्थितयात विविक्तेवनाणामजमपन्धनश्नौ पर्व ५ इत्यालसर्वासीनि कं नाकेचे
कोकृत्वेपपादयति मजनेति यन्तु पदेसपतमसाताक्कारान्त्वीणा मर्गलवत्तणमर्वविस

शोभिमासम एकत्वेऽपरे स्फुरतिभास्वर जगदायालिकाचिन्नवत्कोयमभिवाभसि १४
मज्जनोमज्जनभावे विवर्तावद्वेवेष्टने अविज्ञानुपदर्शीरणभातिसंगमसिध्दि १५ य
थावर्ने यथोमालिपुमोमालिपयावन लवाज्जठाला कुलया नालीय सर्वपतयो १६
दारुणिकजकचकेदपथाङ्गोदिकतया श्रुतिमादेशेऽगोलदनदूपवानय ७ प्र
ज्ञावकरलीमत्तभाद्विनास्फरुपवत्सवे मइनोपिदगकृत्रात्रकिंचिलभितेनर १८

ति १५ इत्यालसर्वासिपायावन नेनिवेश इति पदवोके मज्जतोक्त १९ सर्वा विषयलाइसम
कजरशातपदामुक्तम् नजलकतयाचथानीतिनैवि १९ नदनदूपज्ञा शिशाजदूपवान् ७
स्वस्त शिल्पमाना बहुमो आशिष्टालमज्ञपादृस्य दि वकुलत इत्यानस्फुरितवाशिलापति विविकदली
भारतयसामम नकि निदिशेकरशातयतेस्फुरत्यकस्मितपदवचेलत्वात्पद्भनमेवेत्साटथणा

४
निर्वाण
३१

जगतेगहृत्विपेवह्निहिकल्पसभ्वतेभ्दविपासत्वतपर्यवसन्नायदृष्टांतेनोपपादयति स्नेहाभि
देनितलस्पंदतेरस्पविचार्यतांकिंजलमेवस्पंदात नपाक्तेत्रजन्यत्वं द्वितीयं. ज्ञन्यस्यानुपलभा
त्. शुत्वभवसेत्तनःनिद्विरासालस्पदत्वज्ञत्वपेतर्धर्मप्रमाभावप्रसंगाच्च नचसमवायाय्ना।
त्रियमसत्सपक्षेवयानवस्पप्रसिद्धेः प्रायेतत्कल्पेनसस्पंदकर्मेत्वानुपपत्तेः नहिस्पंदसत्ता।
स्पंदकरोति स्पंदस्यापिकर्तत्वापत्तेः. तस्माज्जलादेव. यथास्पंदात्मिकाकार्यस्वसत्ताया प्रसेद

स्नेहात्मिकाकार्यसत्तायो यथास्पंदोजलादिव. तथा विदात्मको मनो न बो मनादिवे।
तिदि २० देशकालादिनिर्माणपूर्वकेवेदनविद: सगोत्मकत्वान्नेगनुद्रवसाम्यत
हरत २१ मनोहभावबुद्ध्यादिपकिंचित्रामयेदनेन्नधियाविद्विपत्वेनफेरुपनाशुवयति २२

द्यवेतिस्पंदप्रसपोविकल्पमात्रेतयाचिदात्मकोमनादिप्रपचनिर्मिमातोपिनकोमनत्वेस्थितेन
क्कोमकर्त्तेतिन्यस्यात्स्वतन्त्र्याकोमभावादिकेवेदितेशंकोत्तोति जलएवभेदविकल्पवह्निक
ल्पसाम्यवन्नहि एर्थः २२ ननुजलत्वभेदविकल्पेदेशकालभेदोनियामकोस्ति एवंकाले ए
देहेशेस्थित ज्ञलत्नत्कालेपादेशेउपलभ्यते ज्ञलदेशशाखित्वक्रियापदवेकवशादोत्
तोतिजलेपिद्भवणक्रियाभेद: कल्प्यतेतवज्ञानिवहृथेनदेशकालभेदोस्तीतिनदिव्यादिभे
ददिदायेनिमित्तमस्तीसंवृद्दवशामंस्थापास्तमितिशंकोसमाधत्तेदेशेति किमयविपदादि

श्री.
वा. नि.
३. टी.
३५

सर्वविकल्पातेभवः सर्वात्मकत्वदशायामपि पातेः तत्र ब्रह्मदशायां पिहितविशेषापतिः नहि वपेक्षा। हाभावेकेचिद्विकल्पमेरीकुर्मः सर्वात्मकत्वदशायामपृथक्तभूकाल शकमूलयकालविभा गेस सा यसंसारदेशभेदच कल्पनयानिर्माय तत्र विरह्य हात्मनो पि विषयादि विकल्प वेदने व सीक्ष मशतिनावुद्वसामेद्वरयामित्यर्थः तथा चोक्तं चातिकेषु विषया सीमा विषयो भेदकाश्रियत्वात् कल्पते ब्रह्मदृश्या न विधेयेन कथं चनपुरनल इति २८ देशकालभेदनिर्मायस्यापि देशकालां तरसापेक्षत्वाद्नवस्थापत्तेर्विकल्पमनो मनोऽद्वेभाव वुद्ध्यादि साधनत्वात् विषयादि सर्वभेदवि कल्पकाले तेषामसिद्धत्वात् कथं विकल्पनेत्याद्याशंकायामपि नुपपत्त्यादि दोषसंस्तभाजन

अद्वैतमित्यः संकथयाभाग शास्त्रविचारणे. शान्तप्रतिष्ठितः सोऽहमविद्यायामिव
नेत्रे १०

प्रत्यमत

विद्यामाश्रित्याभ्युपगमोऽस्मदेव परिदर्शनार्थत्याद्ये नाद्वमनइति केन केनपोह्येणकियतीमान पत्तितदाह अद्वैतमिति विनयप्रमाणित्य नसम्मानादिवशीकृतस्तत्वविद्धिः स हसैकवधनाय धमभूमिकाप्रतिमापर्यन्तमभ्यस्तया अंकदेवेशपादिस्वधनचलहयसिद्धा अद्वारयन्नादि समताध्यासहेतुभूत मद्वैतशब्दमित्यर्थः शास्त्रविचारणेः अवयत्नाद्धिः प्रमाणप्रमेयासंभावना द्धियोदेहादि द्वैतं ताङ्गपद्यपविद्यापाविदोपशक्तिद्वयोभागश्रुत्वयोर्निनयपति शान्तप्रतिष्ठितो प्रत्यालभावस्यात्माकारात्वम्यभूमिकामारभ्योद्धोत्तरगुणचीयमानात सोऽहः अवरणशक्तिर

प्रसमप्त. = २ ३५

इतिमार्गदर्शितप्रकाराद्भूमिकाभ्यासस्समकालं क्रमात् प्रविष्टात्मयेऽन्तेस्तिपक्षिष्टं ततना
मन्त्रपदर्शितंसमासमेवपुरुषार्थस्याथे. २१ संक्षेपोऽयंविनिर्दिष्टोविस्तारस्तामः पश्यति शुद्धेमित्य
मा॰ दिना २२ ग्रन्थार्थसमस्यभित्यत्रमपदा प्रसंदेशास्यापिकोऽरीकाशास्यात्त्रेमकंतवासंदेशं किंत।

तत्रभोगाक्षनिक्षेत्रत्वविपास्तपेक्रमात् समकालस्यप्रविष्टंतदनामार्थसमये
२१ श्रीरामउवाच शुद्धेमिथ: संकथयाभागःशास्त्रविचारणेः श्रात्मशस्यतोभागः।
कथंतस्यकिर्वतते २२ समकालेक्रमाच्चेतिमुनिनाथकिमुच्यते नतदनामार्थसच्चेति
सच्चासच्चेतिकिंवद २३ वसिष्ठउवाच सज्जनेनविरक्तेनसंसारोत्तरणार्थिना सहवाप्य
त्वविरुपासस्तुतिप्रविचारयेत् २४ यतःकृतधिर्द्विष्यसविरामसत्त्पं जनेसज्ज
नमात्मस्तेयत्नेनाराधयेद्बुधः २५ संपन्नेसंगमेसाधोरविद्याईत्यंगते विद्विवेचवि
दोऽथेक्षेकेश्रेष्ठद्योदयात् २६

हृदेस्यर्थः २२ प्रश्नक्रमाद्वसिष्ठउवाचादू सज्जनेनेति श्रात्मविदप्यसहवशाद्वारपिशहृष्ट्वान्येना
पिमुक्तत्वागसहस्रवृद्धावसमुत्तिकेवंकिंपर्याविषानाकिंशूलाकिंसापकवगन्नरत्तोपनिषवि
चारयेत् २५ उत्तर-भूमिकाभ्योत्रेष्ठासाधनचतुष्टयसंपन्नावश्रेष्ठायाप्रथमभूमिकाइतिहृष्टार्थत्र

श्री चलभोगवजेर्थेन स्वयत्नतोऽस्य ग्रोवेति शेषः ॥ तत्रोपायमुपपादयति एकेरेति एक उक्त
वा नि लक्षणालनतो भिन्नाव्यक्तत्वेद्वेवपुरुषो नैरात्म्यादिरूपत्वाभोगेभ्यस्तलाभेभ्यश्च निवार्य
उ टी ते प्रवर्तनीयतेनैव सन्दर्भलक्षणार्था गुरुपद्माभितल्पकाले कामात्मानो ऽस्मादपि २५ प्रथम
२९ प्रश्नस्याप्युत्तरमाह घटेति घणेक्रियमाणवदुत्तमनर्थ ईत्यादरात प्रवाध्यायमप्रकृपाण्ड

मदेस्रुवजनसपदीद्विपाय्विनश्यति चलभोगास्तत्सार्थेश्चलभोगा स्वयत्नत ॥
एकालेलावस्य ऽभोगेभ्यश्च निवार्यते तल्लयमानविनाशाद्वृत्तिशा स्वयत्नत
मधुरेण मनसा स्वार्थस्वयत्नेन दीयतेमन एकेकेना चलद्वैप्रतत्सकालस्तस्मादपि
२५ घटविघातयैकात्मकं किं विकिविदेवच निष्यते तत्परसाद्भूतनाम्नोऽर्थं मनसस्वपत
५ अलेद्वचनमज्ञानानतमेकेसकलस्फुरणमविद्यमानमेव बुद्धे वचःपदनतम्॥
नमय मोहो निर्वाणपदे विहर विशोकमास्स्व ५॥

स्वच्छेमर्थे ॥ देशमनस्त्वशिशिष्टेवरा शा नैकवचनेनपादिविकारशून्यत्वमेव मीवज
गद्रूपतमकल्पोविकल्पलक्षणराशाश्चमिरविद्यमानमेव अमेवक्षलामात्मतत्त्वदृष्टे।
स्वपगतमनादिविशुद्धीमोद तत्त्वनिर्वाणाद्धत्वेवभुन्यनिरतिशयह्रस्मादेव पदेऽत्या।
स्वविहरत्सलविशोक स्मात्वं शेषार्थः ५॥ ।

इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे द्वादशः सर्गः ॥ मायाकाशे ... देशादेः
ऐन्द्रजालवत्परिणाम इत्युक्तम् ... रामकल्पना ... विस्तरः ॥ देशकालादिनिर्माणपूर्वकं वेदनमिति
दे० सर्गात्मकत्वादिनिषद्धं ... तस्योपपादनार्थं ... रामभूमिकाख्यं यत्किंचिन्नास्तीत्यादि
ना देशकालादिनिर्माणपूर्वकं वेदनमिति ... गीकृत्य वादः ... तस्य ... रूपमपदेवेदेश

इति श्रीमहारामायणे निर्वाणप्रकरणे संकल्पसर्गयोरैक्यप्रतिपादनं नाम द्वादशः सर्गः ॥
भुशुण्डउवाच जगत्स्वरूपस्य न देश उपयुज्यते न कालो धारतो लभ्यते लोकस्योदरे
यथा १ मनोमननिर्माणमात्रमेतज्जगत्त्रयं ... नलचुम्बकवोऽन्तः ... २
२ चिन्मात्रकृतिमात्रस्य साधो मम दृशोः किल बालांतः सौरभं मेरुरस्माभिरनुभवयोगतः ३
येप्रत्ययेति सर्गोऽयं सपदेवेन्द्रिचेतति पदार्थः सन्निवेशं समिव स्वभं सपादिव ४

कालाभावाज्जगत्स्वरूपस्य मायिकस्य गंधमात्रेऽपि देश उपयुज्यते यथा ...
स्वप्नलोकस्य धारत्वे भोगोपयुज्यते हृदि स्थिर्ये १ बालांतः ...
रपिलेके पवितं वाशांस्यमेरुभं ज्योतिः सौरभं ... तस्मादपि ...
पृथक् ... सर्पः २ हेसाधो चिन्मात्रकृतिमात्रेनेन ... पत्तदा ... सौरभमपिम

श्री॰
वा॰ नि॰
उ॰ ही॰
३१

हृदि उल्लसन्निव अनुभवतो यतः अमेयैरपि वृत्तान्तविशेषैर्नानानुभूयमानत्वादित्यर्थः ६
इह खलु चिरान्तरागतस्वमातृमस्तकल्पकद्रुमच्छायाचराचरेनेत्यादि संक्षिप्तमस्य यो
प्रतीत्यनुपमतोत्यनुपदार्थः समन्निवेशस्य सान्तिनानस्य यद्विवेचनादि यथायुक्तमस्य सर्व
दोवचेनानि तद्विस्थ्यः ५ अत्र अस्मिन्नु संसिद्धदेशकालानपेक्षामूर्तिरनन्यानुभवयोग्यतया
रमणीयत्वमुपेयाय्येउपपादस्क ५ कश्चिन्नामोकल्पद्रुमस्य किंचित्कल्पद्रुमस्तस्मिन्नवेकल्पना

अत्रैवोऽसहस्त्रीममितिद्रुमसंपूर्णतते यद्वृन्दे वरा समस्य चक्रमेरुदरे पूर्ण ५ कवि॰
कल्पविकल्पितामितिकल्पद्रुमेभवत् कस्मैचित्पुण्यशाखाचापोफलेजनयद्वरं ६
प्रसन्नरसभूतोऽचमत्काराहितं वृत्तम् शीलमामरूपानास्पृक्त्वा स्वयमेकपादस्कं ७
चित्रमत्कृतिचात्रैकैमनोरसपोवरे विविधानुभवामोदविलासादमनोहरे ८

फलापरमायापत्वलेप्सलमीतिनियावत् पुण्यकल्पांशतवाहृष्यसंधौ जनहृदयंगमरूपस
हृदयफले ९ तद्व्यायतितस्मात्सर्वेष्वापि शैले कौलस्थानी अनिलानिरूढानिपातात्ता
लोकत्रयललामानि उत्सेधाद्वैतरायर्पितकर्पटानिपत्र यथापुण्ड्रवरदूपकेतः कपाट
कोतिप्रभवपुञ्जितपाणिर अस्वाद्यफलोद्भवरफलकल्पकरलोहमनुनारितेन प्रसिद्धवे
लतालपकल्पनयाकथितेकरोविघोपचितसमतृष्णारचनाशक्तिर्वैचित्र्यकरं उवेहता ३१

हेह त्वमावर्णितोपोम्न्वात रूकइंवरत्नासिन्मेद्य. आविर्भूतत्यास्तद्वन्सगतात्मव्रततिकोटयस्त
देवगो. समयालोकः सारि सेनसमुद्ध्वले ९ सोत्दहास्ताबवेबविकशिखा संसत्वियसम्भव।
...माघाति तोर्तिक्र पंसलमगनिनाबकारोपवशीकसारलकणानीदारकणाब्मपञ्चमहाक।
स्यावसानेत्तरवेद्यकुंपातोन्मत्तश्रयतदंततो काकणामिकोकिलगामिवा यथाप्रसिद्धेडेव

हृदहृत्यानतरूपोदसज्ञाव्रतलिकोरिंगे ग्रहेकारमदाहूतेसमालोकसमुज्वले ९ सोत्व
सर्वविकास्यास्तेसदिदृष्टिशिराहृत मात्रापुत्रकशोभशय्यतरानारकणीकर १० कल्प
ध...जरवृकाककोकिलगाम्यथ पतितेशांतिलाप्पनेत्प्राप्यताचासनगते ११ न
शाभूत्समराधीशः शक्रस्त्रिभुवनेश्वरः. तोटूकमनिवसानोत्तटाणामिवमायूक १२
गृहपटेशस्याभ्यासात्तोणावृतोभवेत. मदात्माभाविताग्नाम्पुर्वाप्रविविहोवर १३
काराघाणादिषु ततः कसाविहीर्यतालिषु क्वचिदेवनिलीनेषु सन्तेक समसपिप. १४

२पंतेकाकैःकोकिलैर्वाभत्यतेतदस्सह्यास्तकटूरवानुत्पवितापाद्विपाकाकाशास्तमधुरस्वा
गुरुवारिणाविषकोकिलगाम्रसमनमाप्रियतवासनामात्रशेषलस्तानाशोषकासनेऽस्व।
लभावचागतेभविष्यतीमर्ष. ११ ततनास्त्रिदूतेवेरे तदहागोमधुमपाकाल १२ भावि
तःक्षेत्रः सर्वकल्पकन्धिरामापे १३ १४ ॥

श्री. कृ. वि. उ. टी. ३८

शास्त्रज्वालानलानद्दिग्धनीलिप्राहज्वालानलोद्गारः कृशानुम् कृष्टुरोगातिकारकसर्वस्यापि शहणातुपानुवसनाभ्यः गणमेतत्कृतसौख्य १९ नवेगेनप्रतिजवेनप्रथमः पापमुक्त १९ म विभुसनाकथांतरे हिगुसनातनदाक्षि दूनिलघनावमरेकापाकारेसूलान्कामसंकल्पस्वात

शास्त्रज्वालानलोद्गारैरघुधानमहास्त्रैः विजितस्तैर्महाबीर्यैरंतोव्याद्भवदाद्रुते १५
दिशोदशास्त्रवेगेनद्रुद्राद्राद्भिद्रनोविभिः नवि ग्रामास्त्वनेप्राणपरलोकरवापमः
तद्भातरहिदवाविभुसनाककृिद्रुर्वकाध्यसः प्रशान्तकायप्रकुलंनीलास्त्रवशातरेववहि १७
कृष्णपर्कोशाकोशासंचरसोनविवेशात॰ सेदिद्रुणतपावसुकोशामधुकरोपघा १८
... विशाखामविद्... समापपौ ... मतिहतिसमृपाणामत
कलिलेशमनबाधस्त्यन्तदत्वभुतवान नालिमाममनिपूशातेनैदेवस्वविष्टे २० गु
हस्य सदस्वर्णप्रद स्थितेवांध्रुरीः ... प्रकाशादिकृतशाकारकविदे २१ नम
तोनर्दीलोपपाणलोजनपदेहरिः नानाद्रिग्रामगोकारपणतमालाप्नराजिते २२

...भूतस्कंलेषशाभनीलविता ... कृपविन ... विवेकीलिपि... २३ न
देतः प्रवेणसंकल्पसोविहरपाता २४ ... बाकोदः २५ पा
तिप्रंमलन... लोकप्रसिद्धविष्टैः ... २० २१ गोकाहाः अनाः २६

३८

तादृग्गुणिल्लभृशासकलोपहित भुवनभूलोक मध्य देश राजान पत ततद्देशासीमासो सहस्र
तेमाने १४ हायतनसरेशानेगुतिलदिप्य भयान्वय २९ ८ तत्पस्तरेशास्यौवसहस्रायेपान
मे यपायशकोनासमभ्यन्वित ४ इतिवर्तितिस्विशब्दयपापान. मघननवालपर्यतेतस्य।

तादृग्विधेतितवास्तवाक्षोभुवनत्रत सप्रसूवीनदीगदसक्रियाकालकलन ११
तादृग्विधेतितवाल्सावृक्तिजगत्तत्र सपानालसद्दीओघविरुपाकीदिपावते ७
तत्कालितत्तरेशालेकस्वेगमरभूषित पुत्रोवभवतत्पाय्यकृदेकसाप्यकीर्पचान २४
देतेन्द्रे देतवपेतेन्पक्रतेद्रमानिहित निर्वाणायमोक्ष... निम्नदहवदीपक २९
केरदे लोकसत्तोभूत्तनपिनस्ततनिन कालेनतीविततसौतेपावनेपरमपदे २२ त
सुशेपिवश्चैदायकृत्वारात्मेर्ज्जगत जगामतीवितस्यानेपावनपरमपद २८ प
वपोश्रसहस्त्राणिसमतीतानिसहर तत्राकपिलरेशस्यपाराज्येस्थितिशाक २५
इत्ययपावरमेश्वरवशापवसकलेतेजगतिशाकपरविधने तस्मिन्नतेपिगलितोप
पिहतेपिनेष्टक्राप्यवैदिनकरातपपावनानी २

कस्मितेदसे एवद्दरे जगतितद्दशापवभ्रमतेशापदसक्रायस्पविधत्रेपालपक्विकाप्यवरप्रदेशेतस्मि
न् दिनकरालपपावने ग्राणोन्नरेणोस्त्वते अपविष्ठेगलितेनष्टेपिहितहासनगलितमित्यर्थे २

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ टी॰ ३१९

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥ तत्रकस्येत्यत्र शाक्रस्य विसते
तीति तस्यज्ञस्य तदीयान्ते कुलजः सर्वेदृश्यात्वेन शाकुलो तस्य शाक्रस्य शाकस्य कुल जोवे शाह्वः १
तस्यतत्र भूदस्येत स्वगुरोरुपदेशगिरा उदितप्रतिभावेप्रतिभाशात्मतत्त्वसाक्षात्कारस्तद्रूपसंस्तत्संस्

इति श्रीवासिष्ठे निर्वाणप्रकरणे दोषाद्यनेकसत्त्वेऽवंतत्रसंचरवर्णनं सर्गः ३२ भुसुण्ड उवाच तस्य शाक्रस्य कुलजः कश्चिदासीन्नराधिपः तदोऽत्र मगुणः श्रीमान्याश्रमस्य सातनुः १ ग्रथेद्र कुलपुत्रस्य तस्य तत्र व भुवद्द प्रतिभात्मनः संप्रति विहृदस्ताति गिरोदिता २ ततो विदितवेद्यो सौ यथाप्राप्तमनुत्तिष्ठन् सकारसरागतं राज्यमानुपालनाम धीश्वरः ३ पुपुत्रे तनवे सार्द्धमज वत्सवेशाक्रकार शतेच कार यज्ञानामज्ञानो ती तीमानम. ४ उदासकार्ये तशालेविस कालोत्तरोचिरं अन्यान्यपि च सूक्ष्माततया मनु वभूवह ५ कदाचिदासीज्ञस्येच्छा प्रबोधवलशालिनः सुतान्त्रुमवेक्ष्येह यथा वहावर कानिति ६

प्राप्तिः वभूवेति शेषः २ आरम्भात्पारे वान्ते ३ यज्ञानामष्टमेधा तेतस्मिन्हि फलं तस्य वदामा
रणविसतत्वाव तद्भुमोरे चशाकता शामितिति भावः ५ विश्वस्य यामलालसोयेतत्तद्दत्तरे
नत्रविसतलेकस्मिन्ने कालो उराज्य पुत्र उपाराजसादीष्व कान्यपि नृतान्तशान्तान्व वभूवति

४ वासिष्ठसारावलि

३१९

प्राणिधानेन समाधिना प्रशोषणां विदेहकशायोरगयोगेन यतधीः १८ कृतिमतश्रो वेदि
यघत ९ सर्वेन्द्रियाणां गुणैः तुल्यादिग्रहशक्तिभिः वितपरस्पर्शैः असक्तं वक्ष्यमाणस्तु सर्व
स भृतपवेभ्योपि १०॥ प्रातुर्यमयम. ११ प्रमप्राधामेनसंस्तुति रोगनिकारणधाम्ने मज्ञातिभेदः।

सो यस्य स्मृतिधानेन तत्पदे संस्थितः सर्वात्मा भवते सोऽथ ... धीः २
सर्वेशक्तिपरे ब्रह्म सर्वं वशमये तते सर्वेषामवकाशे स वै सर्वेश सर्वगं ८ सर्वतः
पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखं सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ९ सर्वे
न्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियगुणवर्जितं असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च १० बहि
रन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ११ सर्वेषु चंद्रार्क
मयं सर्वं शिवधाममयं सर्वत्र परमं तमयं सर्वत्राखिल मयं तथा १२ सर्वत्र सत्व गुरुकं सर्व
त्रैव न भोक्तृ सर्वत्र संस्थितिमयं सर्वत्रैव जगन्मयं १३ सर्वत्रैव च मोक्षार्थं सर्वत्रैवकाय
विमयं सर्वत्र सर्वार्थमयं सर्वतः सर्ववर्जितं १४ चरेद्यदेवदेहवं योगशाकटे वा नरेनरे
धाम्नि धाम्नि तथा यद्वा वन्निसलिलेन ते १५ ॥

उपदेशः १२ १३ भास्वितेजसि रूढेवमः निजमंतिरदर्शीतिपरो लब्धः १४ राम

श्री
वा. नि.
उ. टी.
५०

नानाविधाः शालिनामाचारा: शरीरविचारमात्रस्वक्रियाभेदापेक्षयाऽनुभूय स्वर्गनरकादेः प्रत्य
गामनानिपरमात्मोऽवेशकर्थोऽमममथादिभावमात्मत्वात्मादपि १६ सतिष्ठाविभावकालमात्मनि प्रस
तितिरोभावकालात्मनि च १७ भावप्रतपश्चात्मनः भाव' जीवस्वभावोऽपूर्णा तन्मायावात्मक
स्थिते नैव शाक्रदेहेनशाकदेहे नश्रेको न तत्समाध्यनुभूयमानसत्त्वात्मभावेनेत्यर्थः १८ प्रकृत।
मायाशवलब्रह्मणि १ मेवप्रसरीपत्न्यमपाधनुभूयमानसर्गावस्था १९ तेनत्वदमत।

नानाकारविकाराणि विविधानूर्मिमेति च परमात्मैव भावे पि भिन्नं गतिः दृष्टयोऽस. १६
सरित्समूहे तरंगे नित्यं स्फूर्जन्ति च वेरे त्रितयं ललितमिव विपत्ते विकल्पात्मनि १७
इत्येवं भावघनं न भावयाशङ्क्य सविदा शक्त्याऽऽत्मनो नैव तत्र तथैव भानवानभूत १८
यानेन सर्वमेकत्वं प्रपञ्चश्रिस्सदा धी. दृष्टं तदात्मोऽसंगसस्वदीर्घमहात्मतिः १९
ततोऽसिन्विचरन्ते शिवो तेऽशाकतापाल वक्ता नत्मतोवाजे वनानशान्तशोभिते २०
विपाथरकलाधीशस्यैव सदेवराट् नसेद्दस्य कलोऽस्मत्ति विद्धि प्रियस्थित २१ या०

प्रसिद्धमेघात्मा भूम्या दिग्जो कदर्थिन क्रमेण ... कलो कालो ... नसा विचरन्तनतशाकदर्शन
शाक्राह भाव संस्कारेद्वोऽथम्याऽऽत्मानस्य नमेपशात्मदृश्यफला अस्य भावाज्ञ शाकलागत' राजतो
प्रजारे जकतमात्सेशजकर्मकदापविपात्वनाभदिवावकार २० हे विपाथरकलाधीशः इति यनया

गैस्मात्मकत्वेनात्मानिस्प्पद्दशमकलोऽस्मत्र स प्रगतिकलात्मदेशविद्य
राद्भुत्वात्मौतिविद्धि २१

५०

ततपतदिदंभावाभावेनदेहद्वयेवीजमिवसंस्कारस्वरूपेणस्थितस्यशाकस्यपुनरुत्पत्तावानयोगाभ्यास
स्येयोगत यथास्थितेशाकेनेविशतांतन्निवासादिसङ्कल्पेनेगनुभूतवान्समसोवेसर्गः ११ सर्वेषु
कोशवृत्तिष्वितिवैतस्सर्वसद्भावादौष्टपाशाकस्यहृदय [illegible] वेदस्तुलीतिसेभावदेयत्प्रत्ययेतिद्वाभ्या
मपर्यायशाह्रः १३ १४ चतुर्थादिविषयेनभूमिकास्वहृदृष्टेचतस्मि ज्ञानपदेसति १५ इयंमायाः

ततोहृदयवीजस्यअपृथ्वाभ्यासयोगत. विषयानिवासादिहृतानमनुभूतवान् १२
यथैवशाकःकथितस्त्वशोकस्यस्यद. विशवालास्यस्वेतत्कुलजः कोतिमनय
र्भवाभसहस्राणितद्वेतस्थास्यतस्थावे तादृशस्यवहूनानिमय देवानिमसमिव १४
वहतीयमविद्यिन्नाविरायेवतेशिनी तावदस्यस्वविषोदृष्टहृदयस्थेवनस्यहे १५
इतिमायेयमारीर्ज्ञस्त्रतावत्येन्सावी सत्यावलोकमात्रानिविलयैकविलासने
यत. कृतश्चिन्मायेयपत्रकंचनवानत्य यथाकथंचित्तपत्रमात्रेवपरिदृश्यते २१

तिरत्यथेऽनुभवस्तुज्ञाताभवतीतिपयेशाणत्वयः २९ मायात्वादेवनैवविश्वेहेतुविशेषाश्चिन्ता
इत्याद्धयत. कुतश्चिदिति त्रिभिर्यदृतैः किंहेतोरस्यहेतुकालदेशक्रियाप्रकारनियमानामना
मनातपणकतास्तूच्यते २१ ॥

श्री.
वा. सि.
उ. टी.
५१

अथ वा यद्रूपवाहेंकाराधारा सपन्तेहे विश्वेनियतोहेनविश्वाद् अप्यावेति लिङ्गिकानीहारभूमवो।
तिन्नशेषदेशात. १९ येनेदेतन्नामात्मलदेक्षलिङ्गहाद्रूपे अविकल्पेन देविकल्पात्वहितमेवपरमार्थ
ते. अतएव अहंकारस्वभावा तायत्नानि विश्वनि तेनियानि अभितानि मानस्य विकल्पा. दर्शनानि
विपरीतलक्षणानि एकविकल्पस्वभावे मेक स्वभाव त्वाग्रहवत्यात्मम्यवंतिपावत् अतएव वास्तना
मयस्यात्म सर्वार्थेनमन्यत्र तेन वव प्रतिपत्ति स्वप्रसिद्धा सर्वमू मलाल तान नमो शुभमात्ताने न च सूत्म।

अहंभाव चमत्कारमात्रा बहुविधि वा प्रदात. नापतेभिहिके वाक्यादेताभ्य अविनाशिनो १९
येनापतानि मतदर्शनदृष्टस्वरूपम् एक स्वभावमेव भामानमात्मनस्तं सर्वार्थम्न्यमत एव
च सम्यग्रूप एकेकात्मका सिद्धमात्र विकल्पमेव ११ इतिपत्यशोनिर्वाणाद्रव. तेनसर्वे
सकलग्रंथोक्त स्वशक्तिपादानेनामवतरेशा. सर्गः १४ भुक्तिश्च एकाहेतन गतन्न
वैमानस्थितिरूपे पराववतरणीं तृस्यत्रसमेवाप्तरे यथा १

त्वमात्रमेव वहंति अवभासने विश्वरूपमात्मानस्वंपरिशिष्टमित्यर्थः ११ इति वाति एतान्स्वप्रकाशो
वीतराग कर्मणोऽहमाद्युवनदेश: सर्गः. १४ अहंभावो जगाङ्गोनेवीजं रूपं च वाप्येते तत्साक्षेनाज्ञानक
स्थाशाहंशेषात्मनार्थं ११ अहंभाव चमत्कारमात्राहं बहुविध विभुदात्तनापते दृश्यस्वरितिपहंके
नृरूप पारकतयाश्रद्धा एवाव्यापिकां योजयति यदेति अनेन वेदिप्रपंचेस्वयं सिद्धमेवजगत्समस्त
मीतिस्वर्गात्तु स्वात्सवैमानस्थितिस्तोपक्ति १ ॥

ष्टोमग्रवाकृताकाशातलदाले त्रिधिनेशात्ये २ विलीना मेघभिदिकाववपक्वत्राः प्रवलपर्वे
ताः पत्लवाप्यस्तविलासाः गां भाद्य त्वाकृतनापवत्ल्वरा हृष्टवोत्तंसत्येपुतत्तया विश्वकोभेगाःफ
लानिपस्य ४ इहा भिमहेकांभसदाजलतपात गछ्वतत्काशेनतेगादिनयावणोति ग्रहतेना
दिष्पवाभि इदंजगत यहतमलिलस्य स्यादेविलपत् वितश्रमनकामंणवैवपश्चिमेतवृत्ता हमध

भ्रमस्ततागाभ्याम्ननातस्याकाशावर्णवत ग्रहभावेभेमंतत्मूलमाघमुदाहृते २
वासनारससंसिक्ताद्दीजकाणदयं ग्रहाहो ब्राम विपिनेज्ञाधेतेविजयद्रुमः
नानकुपुष्पलिकवीविलीनारसपल्लवः सविन्यामणिग्नहशेवात्तनासारात्फलं
४ ग्रहत्वमलिलस्यतेजगत्स्यदहदाहृतः विश्रमन्कोरणभाइवीमनाविसरद्दवः ५
तास्काशीकराचारोनभोनेतनिखातवान भावाभावमहावर्तानानाविलेगकः
९ विलोकीविलिवल्लिवोविलोलालोकफेलिन. ग्रहांह्रश्रुहृदोद्दकवाटापीश्यी

धिपत्र ५ नभमसाकाशेनश्रनेतनिखातवानयपोवेमरुतिकुदरवानभावाः संपदः ग्रभाव
विपदश्रमहेतयावर्णोपत्र ९ त्रिलोकेपदेनतृहृतजनालस्यतेतपवलितमः विचलेत्यव
त्ताविभेवमः लेत्वायचविलोलेः स्तंयंच दापालोके. फेनिलः फेनवान्भ्रुलमापदचदुदेडेत
यत्र कपाटमिव आपीड्यतिनिरुणाद्धिमोत्तप्रवेशमिति कपाटापीशेभ्रमहमेतलोनपीवरः ५

श्री. वा. टि. ३. टी. ५२ भूमौ स्थितस्य ... दिवि स्थितेन ... विहङ्गेन ... लोके ... तेषां विशेषज्ञ
... प्रकारान्तरेण ... तत्त्वं ...
... इति ... इत्यर्थः ... इति ... भावः ...

भूमौ स्थितस्य रामस्य रथस्थस्य च रक्षसः । न समं युद्धमित्याहुर्देवगन्धर्वदानवाः ॥ ... दिविस्थो देवपतिर्मातलिं ... ५ ...
... ५ ...
... ६ ...
... ७ ...
... ८ ...

... इति ... ९ ... इत्याह ... १० ...

तत्कृतस्तत्वाद् ब्रह्माणीति १५ सेश्वरदर्पिकाग्राणां लोके प्रवृत्तमीति नन्वाशिवेतेप्रकृतेतस
मीदोकारणामन्तभटतितत्तत्संभवोपिनास्तीत्यर्थः १६ निर्गुणेकेनान्यान्तराणेविम्बशेशिष्टं १७ प
वमुपपत्तिशनिश्चितात्जगदहेत्वयोरभावात् वाक्यतद्रूपालोकाद्य. संसाराः श्रोतव्यमनस्कारलता।

अज्ञानपतितेतेनेतेसंकल्पेलोकवर्तितें अहंत्वेकारणाभावादकदाचनसंभवे १५
प्रवक्तव्यतिरयीतोनसंभवतिकायाणां अतोहंत्वास्मिन्स्वेच वेधान्वतरवक्रचित् १६
तद्भावकारणाभावात्तिरिक्तनाद्भावतः शिवे नेवोणमेवान्तःशंततमस्वयथास्तुत १७
सभावादुपपत्तिज्ञातेदेवत्माद्रहत्वयो. रूपालोकमनस्कारः श्रोतव्यत्वनचेतरत १८
यज्ञानिवत्तनास्त्येवशेषंशांतमखिलंध्रुवं सप्रबुद्धोस्मिभूयोहि मुक्तप्रीतिमहत् १९
व्यपगतकलनाकलंकपाङ्क. शिवमसिशांत. अगीश्वरोसिनित्यः त्वमपिभवतिपवे
लोपमानेतनगदपिचापरमात्मरूपमेव २०

तत्संसारप्रशांता. नचसन्नवद्भयमातिरिक्तंद्वेषद. त्वमसि अतःशांतमास्वेत्यर्थः. १८ शंवंतित
दुःखविवितेप १५ व्यपगत. कालाश्यंतरन्यरूपलनालतामः कलंकोयमस्मात्तपवशाद्भः सर्वथा
रोपेस्वंप्रत्यक्षशिवेनोपमदं तत्त्वतिश्चपवाटेतत्त्यात्तत्त्वो उमविचःपरमात्मरूपमाकाशान्तस्मैव

श्री. वा.नि. उ.ही. ५३ इति श्रीवासिष्ठमहारामायणे प्रकाशे पंचदशः सर्गः १५ श्रुत्वा विद्याधरस्यास्य समाधिरूपवर्णिते कथाशे
षेपसंहारोनात्रभावश्यकः संशयः ॥ तस्येति विनियं च तस्मिन्नन्तर्गतो निष्क्रियस्थिती गेहकव
वस्थितेकस्मिन्नपरिणामोऽहत् १ प्रबोधाय तेऽपि विषयोपपात १ मुक्तो विल्लाव
मात्रेण भद्रपदे प्रभवस्तत्रैव स्थानं प्रवणम् निमनन्तिने विधानपतिपोऽपि विधानुभाग्ये निवसिष्ठ

इति रामायणे निर्वाणप्रकरणे विद्याधरनामपंचदशः सर्गः १५ भुशुण्ड उवाच कथयत्येव
मय्येवं स विद्याधरनायक. शासीन्तरेणतस्मिन् विरिञ्चिः समाधिः परिणामवान् १ प्रबोधा।
मानोविमलं भूयो भूयस्ततस्ततः. नयपातपुरोहंसपदं निर्वाणमागता २ सप्राप्य पर्मे।
स्याजेतावन्मात्रप्रबोधवान् केनविद्याधिकेनागपत्नेनातिशायिषिणा ३ अथ तस्मै म
पारामपदिशद्धि विचेतसि उपदेशाः प्रसरन्ति नेत विदुरविंवाभसि ४ नाहमित्यत्ति तेनं
तस्मै नेभावयंशान्तये एतावदुपदेशोक्तिः परमानेतरास्ति हि ५ एकैषाभ्यमनसि
पतिताप्रविलीयते ज्ञानेमस्तृणादर्शे मुक्ताफलमिवामले ६ ॥ ८४७

बोधने २ इदानीं वसिष्ठः प्राकृतोक्तेर्विद्याधरविषयदाहरणमितिवलैनवदयापुसंशोक्तिपुत्रकम
रात्मेश्वरस्य प्रसरत्यादि ४ केषामुपदेशास्तत्राह नाहमिति नेत्युत्र प्रत्यगात्मनि विवेकरसे प्रह
नि यंप्रोत्याहि यतः प्रसंते पनेमाभाजयरस्येतावत एतावत्स्वोपदेशोक्तिः परमासवसंग्रहम् ५३

इत्युक्ते सप्तेति यतः प्रविश्य विचाराख्यो सर्वमोहापगमस्य समाधिसिद्धिस्तोत्र मनःप्रवेशे
शेषः यथा ऽहंममेति मत्वैकान्ते प्रविश्य सर्वं विश्वमिदं स्वाज्ञानयोगं तद्दृढं १ तद्धृदर्दे भावनवदे
वममेदंभावने स्मरणसुलभत्वे मूलादिरूपाणि विलोकनात्विशाखाग्रसवस्वकारत्वमिति मत्वा २ तदेक
हृदहमिति प्राप्तो बीजावस्थास्थाने यतः तत्कार्यं हृदस्थाने प्रकाशात्वावस्थाने प्रवर्तते ३ एवं

भवेत् संगतमनसि लयात्मभोक्तादित्युक्तिं प्रविश्य तद्विचाराख्यमर्थं विरक्तमग्रे यथा
१ अहंभावजन्मे विश्वे बीजे रत्नावत्वाप्रकाले समरदत्तहृदये रीतिशाखाग्रसरकारले
२ अहंमात्मैनमेतेन स्वतरत्वाप्रवर्तने रटमयेकल नष्टकारिणीभवभासिनि ३
एवं विधामनिरोधेष्वशुद्धाख्यविरागयः भवेत्तिपमेत्यासीवीपुष्पसकारत्वे ४
यतः शहृमनस्कायेस्तविरागाभयपदे मनागप्युपादिष्टास्तप्रभुवति परंपदे ५

शगुरुं च तत्त्वसेमतामसमर्थोऽबसिद्धः पुनर्भूमरोक्तिकथामेवानुसरन्निपापरकथामपसे
रंते एवं विधातिं वीर्यं तु पुष्यस्य कारणमेव तानमेवेशीलितमः ६ यतः शद्धस्तविराग्याम
एवतानकारणमिति नियमो जायेत्यवशामेलाह अंटेविति रोविरागाभ्यासेनातः शहृमन
स्काः येतेपरंपदं स्थाने ७ ॥

श्री. वा. नि. उ. टी. ५५

विद्यमानोऽपि भूपेन्द्रः शुद्धबुद्धेर्निरीहमतेनाग्रमेवमतेन शापभयाद्भूकामेजातगं जैनीतिशिखिद्वि. १२ प्रथमे तस्मिन्हेतुभूशरमातस्फुरत्तोविद्यायां मनातरुक्लिसंवादाद्यपुनस्तत्र्य याप्ता कानिश्चितार्थोर्हे अप्सरसां श्रमे ॥ हेतामयपालतुशीघ्रमेवबोधनेनोत्पत्र्यदेविद्याधरश्यापशमनेवल्लिवुजः काकसभु शुण्डस्यकथयाउक्तं नवग्रमकथित शुद्धिर्जातिभूशरविहगं दृस्मागमेभजनतेतरनेनरं ३

वसिष्ठउवाच मेरुशृङ्गे निवसन्नेवमञ्जासविहारादिषः तस्मीवधुवमुक्तात्मकश्यपमुक रवाक्वुरः १२ अद्दृष्टाकलतेस्मिद्दुर्विद्याधरमथोपुनः श्रमग्ता जास्पदंशामनिन्दितलमे दिते ॥ पतन्नवागतस्थितवल्लिभुक्तयोक्तंविषयःपरोपशमनेनतुबोधनोत्से असिन्न शरविहगेद्दृम्माणमेवेकादशाद्दद्गतानिमहायुगानि ४४ इतिवासिष्ठेमात्तोपाये निर्वाणप्रकरणे विद्याधरपाख्याने चाएदशःसर्गः १ श्रीवसिष्ठउवाच अनर्द्वेवेदनाऽऽदर्प भाशभफलप्रदा संसारफलिनीनूनमिच्छातरुपशाम्यति १ अनद्वेवेदनाभ्यासात्सम लोष्टाश्मकाञ्चन भूत्वाशान्तभवापीडोनरः परिनाम्यति २

तस्मिन्कल्पे प्रकाशान्नमहायुगानि दिव्ययुगानि गतानीत्यर्थः ४४ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे उत्तरार्धे एकोनविंशः सर्गः १९ अनर्द्वेती नन्दिदीप्ता दनर्हभावविद्धिना वेदनादेशद्दृतेः सम्यग्बोधेऽलीकु तममियतेसर्वेसंस्तेः कामसूत्यालन्नहं भावेनश्रमेत विच्छिन्निमह अनर्द्वमिति १ कामोपशम लोभादिदोषत्यागाद्दृसमपादिपदा सर्वेमानमदः स्वस्तयस्माह अनर्द्वमिति २ ॥ ५५

साधनवत प्रवेशश्च श्रवणादिसाधनो देशे ब्रह्मज्ञानिशिष्याद्धर्मार्थसाधनेनालोकनमेव पर्यवस्य
तीत्याशयेनाह श्रद्धेति श्रवणमननादिना निर्मथ्य नाभ्यासेन शुद्धेन लक्षणेन प्रमाणेन पुरस्का
देवद्विजसेवाश्रद्धीन्या विधूलोम परब्रह्मसाक्षात्काररूपं ज्ञानं बोधकत्वेन दीपितं तेजोमि
त्युक्तं तिया वृत्तमद्भुमादि ह्यपार्थ्यपापाणि शरीरयत्रस्थितपापाणां स्यात् कृष्णकृतिनानेनत्वत
मेवापद्यतभ्रान्तिभाव २ चरमसाक्षात्काररूपाद्भुत ब्रह्मविदां सानाह्ं कारादिनिपात समर्थ मित्याप

यत्तापुटकोद्वीनपरवेपवलेरित यद्भुमिरथ्यपापाणि नज्ञानेनकाशमागच्छति ३ यद्
तापुटकोद्वीनोब्रह्मवीरवलेरित यद्भुमित्यपापाणि अज्ञानेनकाशमागच्छति ४ यद्
तापुटकोद्वीनोब्रह्मवीरवलेरित शरीरयत्रपापाणि अज्ञानेनकाशमागच्छति ५ यद्भुमा
र्द्विमवतरमद्भुमा विदर्विपा उद्धीयेवविलीनमयज्ञानेनकाशमागच्छति ६ यद्दरमावि
लीनातरनद्भुतां विदर्विपा शरीरपापाद्दृष्ट्वा ज्ञानेनकाशमागच्छति ७

येनाह यद्भुतेति ४ अन्तरम्हकारयोनिसम्बूलदेहसापिव्याहिमसहि नूपमलतट्टशब्दलैवनिर्वर्ते।
कस्मिन्पापशयेनाह यद्भुतेतित्रिवेवधीर विक्रान्तसद्भुलेवित शुर्वापरप्रश्यमरत्नमज्ञसत्यसमान
मयमलीराज्ञिति समानाधिकरणसमासेवीरशब्दपरनिपातत्कृदस ५ यन्नद्भुताभावनाश्च्वित
न्नितनिवेवाह ज्ञानाश इतिपत्रोवासितपापशयेनाह्भमद्भमर्थेनिहाभ्या ८ उद्गीतत्वसन्विध्वापिका

श्री. वा. नि. उ. सं. ४५

ग्रहणानवाधितमहंतादेः शून्यताकितवृत्तितैवमायेमह शारीरेमिश्रनेहं तामलत्वेनान्यकेरशिम र्यापरतो मुक्तानामकामतामुह्यमनुत्तममतो ८ तत्रतानेविनात नकापिकदापिकसंभवेद वस्थापीदेहस्याहंकारस्याबाधसंततिकोकेदृष्टयो परस्परस्यतदीयतपापरमरोतः सर्वेनत्वग ज्ञानेनसर्वेशोद्भवावर्जनादित्याह शायनेऽस्मादिनाशारीरेणापापेमुक्तादिहादृशावस्था॥

शारीरपर्णानिप्रीतस्यहेभावरमासत्वः सुमनेहंत्यार्कं गर्वैलपरतामश्रियाश्रिते ८
शायनेकदेमेशैलेगृहेवाम्रिस्थलेजले स्थूलाहंत्वानिराकारानुपातरंगतापिव
४ यत्रतत्रस्थितास्तुमापरवृद्धाभस्मतांगता भूतानीतानिमग्नावस्थानिकरामहीं
१ शरीरवटपानेनात स्थिताहंत्वनिवांकुरा शानवात्याहतनोताऽसमूलशाखाभिः
लगणत ५ महत्ववटधानेनातः स्थितदेहमहद्रुमः समस्थाप्यत्वानिवर्हं पत्रनत्रत
नोत्पले ९

श्राशायनादिस्थानसमकेत्रयत्रस्थितापिशरीरलक्षणवटधानमेघमः स्थितउद्भूतः प्रहसेन वाकृतेसंस्थानपादिधामवैलक्षण्यहिंसेशाखाशाहोदेहिन्यापनशीलशाखा.. रलनेतो निर्जीर्णेनानध ४ ११ पदनहमत्वलक्षणवटधानात स्थितोदेहमहाद्रुमोपिकोप्यस्याह

उक्तार्थे वटादिबीजे दृष्टान्तेनैवाकुञ्चयति यथेति यथा बीजे देशकालवशात्तेद्दलानि विविधानि
नि स्कन्धपुष्पाणि प्रसूतयाविधा द्रुमः । अस्मिन्ननेनैव सूक्ष्मदेवबीजपुटे भित्वा क्रमादिक्रमेणैव नि।
गीत्वा स्थूलसर्वजन्मने परिदृश्य क्रमेण विकसति प्रविहोत यथा अहं बलदल दृष्टान्ताकाश काश्यसबीजत्वद
तः प्रशोषदृश्यमंबीनो देहो त्तीति स्थूलमथुहिलदलपारस्येवं विहद्दिदृष्टमित्यर्थः ५ पवम
शाखा शाखेह दलपुष्पफलद्रुमोऽस्मि बीजात्स्वेनतदृश्यपरिदृश्यतेऽसौ देहोऽस्यहंत्व
कलिकान्तरशोषदृश्यसंविपरीतइति बहिर्दृशोऽदृष्टे १२ देहादहंत्वमनकाममवत्तो
विचारे विहीनममानुवपुषोः वपुषोऽस्यबोधैः प्राहं नवबीजजठरे दलतो प्रवृत्तिसेवा
रहस्तरहचोधमहाग्निदग्धात् ५४ इतिश्रीयोगवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे
विचारफले सर्वज्ञानिमिन्नमज्ञाविचारफलमोलमाह देहादितिविचारे । अथवा हि भिन्नत्वबो
धात्विहोमममवपुः स्वरूपं यस्य तथाविधस्य जीवन्मुक्तस्य विपमानादपि देहादहंत्वेन तज्ज दात्म
भिमानमनवापवतः अथवाथ देहवत्तो विदेहमुक्तस्य उच्चैः निरतिशयानंदे प्रतिष्ठत्वस्य प्रसः
बोधमहाग्निदग्धाद्वीजजठरतमसारद्वृत्तेनाभ्युदेति ५४ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे
निर्वाणप्रकरणे समदशः सर्गः ७ ॥ ॥

श्री. कृत्स्नमनात्मत्वेनज्ञानिघवेनैः ग वैलोवैरे मृतजीवमनः स्यानिवर्त्यते नतमतिहि देहेऽस्मत्वेऽहंत्वक।
वा. नि. लिकोत्तरशेषतद्रूपपले विपरीतरन्तिद्विष्टे तद्दृष्टिमित्यद्रूतत्वकथ जीविकोऽदृष्टिसाघुदि
३. टी. ष्टमितितद्रूपमूलजीवत्वमस्तामयान्तज्ञानस्तुत्यारनेनदृष्टितेभूमिकात्वयतिमत्रामि।
५९ तिमनेवुद्ध्वदृहंकामदिसवेनाशसंकेमरणमितिनिरामृताम्भेतेतथानकदाचिदपिनविपतेक्र
नहानादिदोषप्रसंगात् किंतुमनुष्यादिशरीरात्मभावभोजकशरवाल्लोतेतदनुरूपसंकल्पैति

श्रीवसिष्ठउवाच मरणेमनदेवभोगानानकदाचनमियते स्वसंकल्पोत्तरूपोयंपिभूति
दिव्यभिधीयते १ एषऐवमेपुरक्कल्पेतरवमेदामेरव. कल्पाद्राग्दिविकालैः मयिहि
तश्रैलवत् २ अपर्युपर्यंतरतः कदलीदलपीठवत् शिप्राश्रिदस्वरूपाः रोपिमयः
सत्तमयःस्थिताः ३

भावेदेवादिशरीराहंभावादिभोजककर्महृवेतदनुरूपसंकल्पांतरस्यतद्दोजकादृष्ट
पर्येतमेवर्धेहस्वेभावविस्मतिरपेरकमृतिरित्यभिधीयतइत्यर्थः १ अस्त्वेवकिंततस्तत्राह्य
प्रतिपदेवचनान्नजीवसंकल्पकल्पितजगद्रास्याःमेदरमेरुप्रभृतयः दिव्यकालैः सर्वेतुकल्पेते
ष्वात्स्वेतपदवमयाद्दृश्यतेतवमयिपरेत्यर्थः २ अपर्युपरिवाह्येवेहिः यावतोजीवताभोगका
देशास्तावन्तोऽश्रिहाः एकीभावेनमिलिताग्रन्थयोमक्षिप्रस्वरूपाः ३ ॥ ५९

३क्रमर्थं मत्तेभावयनरामः प्रकृतिपश्येतियथावक्ष्ययेतिशेषः मृतानपुरुषाणांशा
स्त्राणामवश्यमस्तुत्वोमतीतिलोकवेदप्रसिद्धमपरित्राणाःसंततहिंसाणामेवंतेतदाहविदि
विपतेसंभावयेत्यर्थः ५ सतनामतथापिदिग्वातेःकथंप्रवान्तीतेनवाह मृतेइतिपुरुषेषुतेसति
ततउत्क्रान्तःप्राणवायवःवाह्यनभस्तनमिलतिघनत्वात्पिण्डत्वान्निर्द्वस्वभा

श्रीवसिष्ठउवाच पश्येमेमेपुरस्कृत्येतइतिवाक्यार्थमत्तंते नकिंचिदवगाह्यमिषथा
वन्नतिनायक ४ श्रीवसिष्ठउवाच प्राणास्पाभ्यंतरेविज्ञचित्तस्याभ्यंतरेजगत् वि
वतेविविधाकारंबीजस्यांतरिवद्रुमः ५ मृतेपुंसिनभोवातेमिलितिप्राणवायवः
सविज्ञस्नेदिवाभोधिजनत्वान्नद्रुतानिहि ६ रजश्चेतश्चपांतीवतेषांगतंजगत्स्थले
व्योमवातविनुत्रानांसंकल्पेकालिकानपि ७ सप्राणवातैःपवनैःस्थूलसंकल्पग
भितैःसर्वाश्चदिशःशाताःपश्यामीमाःसमंततः ८ प्रेतेतपश्यपश्यामिसकल्प
नगतोगतो गृहिद्दष्टममूर्त्येतेपुरोमेरुसमेरवः ९

कल्पितःस्वभावकानोप्येत्तेनसकलेवमवलीतयर्थः ७ प्रतःव्योमवातैर्विशेषेणानुत्तमेनस्कृ
द्धानेनेवसाप्राणावासनार्थतातित्यनात्स्थिरनभ्रमतश्वगाली वेजुसंतनवेजःताप्तिरित्यर्थः १८ गृहे
पश्यामिस्वसंहिद्दृष्टस्थानम ९ ॥

ऽपिविषयकालेनवातेनमृतानांप्राणानः ९ ननु गृह्णतिजगंतिकथंकातेनुच्यतेतत्राह स्वकातैविति
तेष्यप्राणान्बृहेवतत्प्राणानिजगंत्यपिसत्त्वगानिनहननीयानंतरस्यार्थः ११ सभूतानिचक्षुर्निवधया।
निसतहितानेवग्रहणानिग्रहणानिग्रहानिहानीतिपरवसहस्तावत्स्याहिनास्तीयरहसमघुर
वलतानहरशाह्रगतगतनदीपरवद्दा १२ इत्यतरदेविपदस्केतरवरवकारार्थीसमर्थेनघाह कल्य

स्वकातेनमृतप्राणाजनाममालरेमनः मनमोतर्जगाहिद्विमिलेतेतस्मिवाक्षि
ते १ स्वकातेःस्वसमःप्राणाःपयोत्वातेमनोमयाः ऊर्ध्वतेवेतयेतानिमहमानि
जगंत्यपि ११ सभूतान्यवरोध्याहिहेहानिविजगंत्यपि उत्पतेवाप्यनूटानिपुरःस
वेश्वगंधवत १२ तानिवृद्धोदृष्यतेतेनहृष्यारचनदन पुरःसेकल्पनृपाणिमसमधु
रमुरवत ११ सर्वेन्द्रसर्वेटासेतिमसस्त्वाण्येवत्वादपि कल्पनामात्रसारत्वाच्चवोप
तेमनसापि १४ तामेवहृद्धभावमात्वपुलोकेपुतेषसे सत्यान्येवचिदशास्यसर्वेष ॥ ३८ ॥

नाममात्रसारत्वादिति १४ यद्यपितानिकल्पनामात्रत्वानस्तंत्येवेनिनोत्यंतेतस्यापिनान्येवतेषु
तत्त्रज्ञैवभोगपुस्वर्गनरकभूम्यादिलोकेपुतेषाहृदभावचालूस्वठःं स्वभोग्यार्थक्रियार
मर्थेतयासमान्येवतत्स्यतासंपादकस्याधिष्ठानःचिदेशस्य गतत्वायशाभवानस्तद्दरा
घवाणाधाराणाय्येक्रियासमर्थः इत्येवसैसन्मत्तद्दहेवेन्यर्थः १५ ॥

आत्रूटानि वासनमश्चत्वरत्ना विर्भूतावेत्यभूत्यतेनैव चोत्पते १९ सोऽत्येव द्वेनैव सैरभसाम्य। प्राशुक्रमिसाद्दसोरभ्यात्तिति २ अतपलविंजगद्रुमात्मनाविस्फारहभेरपोभ्रपिनात्मनिस्ता विस्पाद्द द्रुभेदतिनचैवात्मनित्मनपजेतिशोष ३ यत्रामृत्सनामनात्मकल्पमाजलाद्दसततुल्य तेनवापिजगदसततप्रातिरेककेवरापुदितवसाथ्रविदपिपैरसार्थेनानविनश्यतिवोदेतीतितत्त्व

इतिविष्णुपुराणेऽपि प्राणमहविद्ये प्रत्रूटाम्यपिवोऽप्यतेऽहत्याम्यपिचनैवच १९ सोऽरभा तिमस्पूर्तानवातापस्यानिराचव प्रातिप्रापस्यानिवोमात्मकमयानित १० क्र भेदेशतरमीतेयष्यातचौक्लिनास्ता स्पदनाविमपेविनितथेवजिजगद्धमे १८ इत्य नमतगत्तातिरस्येवोदिसेवते नविनश्यतिनोदेतिकेवलब्रह्महोपाणि ११ यदिका पुदितेवातेत्सत्तरस्यानलव्यते तदत साक्षिनेस्यदोमाविकोपागतेरिव २

इत्याद्युक्तेवत्यर्थे १५ ननुयदिव्यवहारदशायांजगतद्धोनीवाद्यत प्रबद्धमानेउदितेतर्हिव यामपिवीनिश्चलतया कथंचकपाप्रसत्ताहृ मदितेतिनोद्विमेपवयादिवाउदिमेइतिपेत्सत्त पापितावे हततत्वद्रुमणपरिवर्तनकारकप्रवा एणिका तदत स्थिनैरस्याभिर्नेलेद्द‑ नेयथानाविजायमान स्पदत्तदत कोपागतेनैरैलेत्यतेतद्दृदित्यर्थः २

तदेव स्पष्टमाह यथेति यथा नाविकेन स्थितैरपि शाखातन्मयैरपि कोल्लैः नौ संवेदेन लक्ष्यते तद्वत् पृथ्वीस्थैः पार्थिवदेहादिमयैरप्यस्माभिः विदितव्यं. ५ इत्थं पश्चेमेपुरं दर्शितं रवंमदरमेव इत्थं सोर्किं रामायोपपाद्य उपयुंपयेंतरत कदलीदलपीठवदित्युक्ता वपुस्येहहृतः समावेशो प्रथमं हृद्गतेस्पत्वकल्पनया दर्शयति यथेति यथायोजनविस्तीर्णमपिस्वमलयोपदर्यस्ते भेवित्रनिकूहरचनादिमारत्रर्पितं यत्रस्पयत्नमानस्पशिलिनो युक्षायत्पमकल्पनया तदनुभूयते तथा यतरत स्वत्मतमोपि परमाणोज्जगद्दृढिकल्पनया नुभूयतरस्मर्थः २२ यदा।

यथा स्वंदेवेन लक्ष्यायोनाद्यंतः स्थितैरपि नलक्ष्यते तथा बुल्लतंस्तैस्तन्मयैरपि ५

यथायोजनविस्तीर्णालयोसमानुभूयते यत्नस्वपादपत्तभेदरमाणौ तथा जगत् ५

यस्त्वस्यत्रयाति हृद्हलंजुसत्वा हिमन्यते मूषका स्वांजलिदृष्ट्यां नवपंक मिवाभेका ५

सा एवादेहेहृद्गतमत्वकल्पनया वा तत्र हृदती जगतः समावेशो भवितव्यः स्या यादेनाह वल्लि। तिल यथा रत्नकोशागारेशविष्ट: श्वस्याधनेरवेदेश्च न्याः मूषकाः नरत्नानि बहूमन्यते किंतु अंजलिमात्रमितमपि धान्यदृष्ट्यामेव तत्र दृष्टं वालवोलहूमन्यतेस्य यथा वाप्यर्भकाः बहुमूल्यान्यपि स्वाभरणानि नित्यमनुभूय स्थानानि न बहू मन्यते किंतु नवप्रदेशे मृत्पर स्वकाय वरोष्काद्दिपदि स्फुरितंपंकमृत्पिंडमेव क्रीडनाय बहू मन्यते येन तदाने मवितो स्वाभरणान्यपि विनिमयेन प्रयच्छं

किंच वास्तवोऽस्य देहस्य समावेशेन संभवतत्त्वमपि शोभा न मे अवनिवेतापाद्येनाह अस्तमेवेति विदः
श्रुतान्याहृतविमोजनदाले भूमेश्च अस्तमेवापीके वलंजीवनोपरिलोकः मृतस्य लोकांतराणितत्र च धर्मा
धर्मफलभोग्यादिमसीदृङ्गहस्यहृहगांगच्छत इति न स्वाप्नोस्करः रूपाभावेनैव नच भावनां स्वत्व
स्यया भावोऽनिरूप्यादीत्यर्थः. इदं यानेययोर्पीक विद्यानमिति भावत्वः ततः स्वेषविद्युत्पतत्सिंग
मेहः बालहकावम २४ मनुष्यश्चानामस्तत्तरत जंगहमस्य भावनासर्वेतामा भवहारीनाकथ्यश्रनर

समस्तेव स्वरूपेऽस्मिन् जगत्यस्मिन् विदो भुवि लोकांतराधर्मेषु सीमाब्रूहेगास्य भावना २४
इदं देहमनुपादेयमिदमित्थं परं च तत् यस्तस्य भावाभावास्त्विमर्वेन स्वापि मूढता २५ स
चेतनस्य वपुषी चेतस्य च पापान्यथा स्यांतरे च नंतं जीवं विजगद्व पालतथा २६ सवि
दात्मपराकाशमनंतमजमव्ययं योऽन्तो वपवन्नूपाण्यितस्य मानिजगंतिभो २७

जगदंतरमस्तीति भ्रांतिस्तत्राह इदमिति सर्वं तस्यापि भवाभाव्यवस्थासमभावायमावस्थावस्त
यत्नेशान्तो नुवर्तमानमूढता इत्येवेत्यर्थः २५ अतएव तत्स्यापि समष्टिजीवस्याहिरण्यगर्भस्याव
यवत्वात् तेऽपि विजगद्रूपमित्याह सचेतनइति अवयवी देहात्मलौकिकपुरुषः जीवः स
मष्टिजीवः २६ मायोपहितेश्वरस्यैव सर्वरूपत्वमित्याह संविदात्मेति कोऽसौ संवोधनेन राम
स्तत्स्मार्यते २७ ॥

श्री ईश्वर. प्रलयकालेकथंसंभवतितज्जगत्स्वरूपतितत्राह सवेमनश्चितदृभिः सय. पिंडोयदित्थंवेतन
वा. नि. पात्रं हिंयथास्यात स्तत्र स्वरूपेणास्थितेत्वंसत्त्वादिआविविकार पशेत्र हितिभर्वः जीव. स्वली
उ. टी. नत्वर्वसंस्कारोपहित.जन् २८ अधिष्ठानसद्रूपप्रधानेस्वीदित्तं आरोपितमूलादिदृश्यप्रधानवि
४५ हयापाविद्दा नात्पर्येष्वेवंदेव २४ उपहितप्रधानेनविद्धयाधिष्ठानेनाविद्दाकुरुः पला

सवेतनोय. पिंडोंत. त्वरसत्त्वादिकयथा बुद्धोतेबुद्धलेमहज्जीवोत्तसिंजगद्भ्रमे २८
इ. विद्धिद्दापिशमिट शशकोस्त्वनादिकं यथाग्नमनुते नीवत्तयोगानुतेजगते २९
विदविद्दाकरोदेह्ह सत्त्वजन्मतेयथा हत्स्नाहापविद्दितेबाले टविज्जगज्जया ३०
विद्दाविद्दायया दर्शोविविते बाप्यविविते नगांदेविन्नेजापितयावुलभजगन्नय ३१

वोत्त्वविशेषः जीवसंस्कारोपहितरूपेणावृत्तशाह्मर्थसहितेबुध्यते तत्तनुपहितेस्वरूपे
णानुतत्रहित अनादिसिद्धपाविषयावपि तद्रूपमितिपावतश्चेषयुगवत् ३१ यदि
णामहृष्णाजीवेश्वरयो सर्गसर्गकालेजगदर्शी नेटहार मज्ञाविवर्तदृश्याणाह वि
हेति जीवेश्वरोपाध्युपहितदृश्यावेति अनुपहितशाहृदृश्यानतनोवेति यथनान्यत्वय
नीत्यहरिश्रुतेरितिभाव. ३१

पद्मासमप्रमाणमात्माधापयशास्तगाकिंच सर्वसमाप्यनाद्यन्तजगतीभिन्नेप्यवनसदैनेयपेतिप्राकृत।
स्तत्रायंप्रकाशतेरेणसमर्थ्यपितमजस्तपते देशोति यद्वेत्समपिदेशकालक्रियाद्रव्यात्मनात्यस
र्गोभिमानात्मकत्वात्तद्रूपमेवेत्यतदात्मनोसमानस्वभावत्वात्प्यभेदान्मस्तीत्यर्थः ११ एतद
नुभावयितमेवश्रुतिमिपोचयस्तोत्र पिशादिदृष्टांतश्चेतनमाशोप्येकदेशसाम्येनापन्यस्तार्

देशकालक्रियाद्रव्यमात्रमेवजगत्त्रय यदनन्तगतोस्तेनभेदोनास्त्येतदात्मनो १२ क
ल्पितेनोपमानेननयद्देनदृप्दिश्यते तत्रोपमेकदेशेनउपमेयसधर्मता १३ घटिद
दंपतेकिंचित्रयात्स्याद्येजगम अन्यदत यथाएकत्वीनस्येतन्स्तत्वपु १४ सर्वा
संवेदनसारोशइसमस्तदृष्टेपदे नमनागपिभेदोस्तिनि सर्वोपलकोशवत १५ यो।
योनामविकल्पांशोयत्रयत्रयथायथा यदायदायेनयेनदीयतेसतथेहवित १६

स्याद कस्मिन्नेनेति १३ वास्तवभूतभावस्तत्तणपूर्व यएनसोत्पमस्तुचलपवविवर्तरूपस्तु।
स्तेजगद्रूपमित्यर्थः १४ यतएवाविद्यानदृश्यास्तवेविवर्तत्वसंवेदनसाधनिष्पुत्रदृष्टसर्वत्राद्य
मभदात्प्रदेशाणीयदेनमनागपिजीवभेदोस्तीत्याह सर्वेति १५ अथादेतसर्वज्ञत्वेविकल्प
सनैवविहितवतेतरस्माह योयति दीयतेमृत्युनेनिशेष वित्तयैवतदिकस्यानुसारेणास्वविवर्त

श्री
वा नि
उ टी
५

मनसोऽपि चित्तत्वप्रवेशात् २६ चित्तसंकल्पविकल्पसामर्थ्येन चलनं निर्विकल्पस्य सर्वविकल्पसाक्षित्वात्तदभि
मानः प्रविलीनादिति ॥ २८ ॥ एवमहंबुद्ध्युदितादात्म्यबुद्धेर्नष्टत्वेऽपि केवलं दैवेन श्रुतेनतत्त्वज्ञ आस्ते।
लक्षणपरिच्छेदशून्यत्वात् २९ यद्यप्यसौ तादृक् कथमकालसंकल्पसमेव भाति तथाऽपि सर्वं
ति न तावत्संकल्पकालेऽप्येवमेवेति भातिकितत्त्वमादिशत्यास्यापेनसर्वापि नचासत्प्रथा॥
तदुपलब्धोऽगजरजनादिरर्थः केनापि लभ्यत इत्याकाङ्क्षायामाह ३० ननु समसमसार कथमस

प्रविनाशात्तिमनसि संकल्प रविराकार चिदात्मचेतसो विविनिर्वेदकल्पन १
यथोऽदेतिविकल्पश्रीरप्रबुद्धाशयप्रति सर्वेगाच्चादनततावविज्ञोऽस्त्र सानसना
यी ॥ सर्वसंकल्पकलनासत्येत्याबालमत्र स्वप्रदावनुभूतोऽनर्थो केनापि
लभ्यते ॥ संकल्पोऽयमनाजीवस्त्वपेणोल्लिखितामिति सोऽनुभूतिव्यसनस्य स्मारसत

त्र स्यात्तथा संकल्पश्चि जाग्रत्स्वमोऽसंकल्प सपुत्रिततत्वासनामात्रेतदभयप्रतिविंचितवि
द्रूपस्वरूपभयभोक्ताजीवप्रेरितस्य पदार्थं सत्यकृतस्यविनासात्मानिविश्ववलितिवना सो
ऽपि विज्ञसंसाकल्प नरस्य यंकि न भवतापास्त्वरूपनुभूतोऽयसत्यस्यजीवस्येदेतस्य स्याव
स्वधिष्ठानस्त नेतनदसंसर्गाद्धिल्पर्थ ग्रस्तविज्ञप्तिविंचतव्यसाक्षिज्ञप्तिविवक्षस्य
तथात्मसत्यानामेवस्वस्वरूपनस्त्वपुरुषस्यानहृदितिभाव ॥ ३१ ॥

५५

चलत्वात् तस्य ग्रहणमी दिग्मात्रिकुले चलत्वात् तस्मै चैतन्य बोधात्मकं तत्त्वमपि तदभिन्नमङ्गमेव यच्च
दितत्स्यं च्चलशक्त्या बोधात्मकसत्त्वमात्र प्रातिसंख्या मध्यन्तत्स्वतत्वाभिव्यक्तौ भवति तथा वत्तकेशोत्र
रवापि लक्ष्यते. तत्संज्ञकात् तत्त्वात् । तदस्य तत्त्वमपि भवति नहि परं ब्रह्माधिष्ठानमात्र।
परिशेषात् तस्य ब्रह्मतत्त्वात्. विलक्षणवचायत. प्रातिदाहिकदेहितस्य कार्यतानस्य परिसंयोगि ह
लोकलक्षणविकासका नाम प्रत्यगात्मेत्यभिधीयते इत्यर्थः ५२ अत एव तान्तनष्टमेव जगत्संते

वा

ब्रह्मताभिधेयसंसृष्टमेव भवेच्चिव. सातिदिकदेहेष्वेकपरितद्विकाशकान् ५२ जगं
स्वातेऽत्र तेव्योम्निशालमलिनत्वत्. नोहंतेचापुल्यमीव न च संस्पर्शकल्पनात् ५२
स्पर्शत्रिविलयदार्थसार्थकोशेव्योमसन्ध्यातिवितते संगतिसति अन्योन्यपरिमिलि
तानिकानिचिद्वनामोऽन्यपरिमिलितानिकानिचिद्व ५५

न तत्त्वदृशोऽस्मत्केमित्युपसंहरति यं ब्लीति ५२ इति वर्णितजगदीश्वरब्रह्मविलपदार्थसमूहानाक्रो।
शभूते अत्मते प्रतीचि परमार्थतः शतिवितते व्योमनिष्पन्नकाशकस्यैव अविद्यया नमस्कं निजं
गतिसति नाभिचक्रमिवप्रोतोजीवानाभोऽजकारणसामपे जगदेव ब्रह्मण्येवेकोव ब्रह्मण्यपरिमिलि
तानि नहेव सवत्रास्ताउमरस्य मेचनन्योन्यं परिमिलितानीत्यर्थः ५५

तान्येव विशिनष्टि सर्वे त्वादिति त्रिभिः परमचितेरुल्लासः सर्वेषामवशक्तित्वाद्विपतनाभिकोचकाभ्यां वाह्यान्तो वसन्तः क्रियाजात्यादिस्थानैतनुपार्थिवादृष्टिमकार्योरेभ प्रतुदैर्दैतैर्नमेहित रजोन्नैः सभूतानि लोलेश्चुद्रेप्रनिविबिन पुरविषमि वमपुराणि शुतवस्वां तःस्यान्यविरलानि सर्वे सभायसंभूतानि प्राणिदेहाश्रयवैरिमहापुराणि तान्येवोपसर्गोपितानि ५५ अन्तर्बहिर्नलत्वात्मनामस्यैर्याणपिचाहन्नभावविकारे लावण्यानि पर्वजागरेष्वप्रकाण्त्यपितन्तोच्छन्नाभावा

सर्वेषामपरमचितेरनंततृणपणारंभप्रचुरदिग्गतसंभूतानि लोलाहृदयपुरविवर्भगुरा। णिस्तातस्याविरलमहापुरोपमानि ५५ सस्थैर्याण्यपि सततं लावण्यपाणिव्यक्तानि एपपिसतेनिविलिलानि साल्लोकान्यपि परितस्तमोहतानि विदूपाणि विलहरीविवर्तनानि ५८ एषु विस्तृत निर्व्यतिमिश्रितानिजलानि चैवानुनिधोनदीनां तारार्कचंद्रग्रह मंडलान्तमोदितानो नभसीवभासः ५०

त्रिभिनितानि शालन्योतिषा सालोकान्यपि तस्यात्ता नतमो हतमात्रमोहतानि ५९ एषकस्थितानां त्वातिमिश्रितानो रथक्वचितनि चक्रमाराष्टान्तहृत्यमाह् एषगिति नदीपानेषु पुक्विस्त्वानाभ्यवुनिधोत्त्वातिमिश्रितानि नभसिसमभवत्कमहितानाभासन्तरुपमस्याभाः इति दिवेन्नमपाकरातातिमिश्रिताशपि एकचलनेश्रयरचलानामावान्नथा किस्यतास्तानीवतापवच ५२ ॥

॥ ॥ ५० ५० ५० ॥

इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे द्वयशीतितमः सर्गः ८२ जीवाद्रूपततनमनपि
व्यष्टिदेहके कल्पनस्थानकरणभेदाद्विभागप्रदर्शितेतद्रूपशाश्वतीयव्यवहारोपयुक्तपारमार्थिक
रूपं च प्रकृतिः स्थूलशरीरतत्पराहणां कल्पनस्थानचाद्वयवहारहार १ तत्र मम हि जीवमोच
गास प्रसिद्धपोपनेत्रलाभेदयोगप्रश्नमटप्रेषयति स्मेति ग्रनतपञ्चेतनमाकाशांबुलनतदेवहृतपद्

इतिश्रीरामायणे मोक्षोपाये निर्वाणप्रकरणे जगज्जालकोशशालाधर्मपोषोपदेशो नामत्र्य
शीतितमः सर्गः ८३ श्रीराम उवाच मुने जीवस्य यद्रूपमाकृतिग्रहणं तथा यथा च परमा
त्मत्वस्थानपद्मास्पतद्वद वसिष्ठ उवाच स्वसंकल्पेन चेमोक्तविरिमपरनामक अ
नंतचेतनाकाशो जीव इत्युच्यते १ नपरमाणुर्न च स्थूलं न शून्यं न च किंचन चिन्मा
त्रस्वानुभूत्यात्मसर्वगो जीव उच्यते ३ अणीयसामणीयान्स स्थविष्ठश्च स्थवीयसां
नकिंचिन्मात्रकश्चैव सर्वं जीवो विदुर्बुधाः ४

चिन्मात्रसिद्धो देवता अनेन जीवेनात्मनानुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणीति श्रुतिदर्शितेन स्वसंकल्पे
न स्वजनित्वस्थूलभूतेष्वपि प्रवेशात्तद्विशेषकप्राणधारणाज्जीव उच्यते इति ध्यात्वर्थानुगमा
त्रैलोनेन प्राणेनोच्छ्वासनीषस्तिप्रदेहचलनादेहंसचेतयतीति दिन केवल इत्युपयन्ना दस्य
तथाविधसत्तो वचोऽत्रैनकश्चित्तदर्थ २ तस्य पारमार्थिकरूपमाह नेति शून्यमाकाशंतदेता

तस्य सर्वेमत्वमनुभवन्निति एतप्रश्नो देभाव तत्रिगुणात्मस्यानायत्राधारणाद्यतेनभावेनस
स्थितेश्वलश्च तत्रदिवस्राधभमात्रानकृत तदेकात्वेदनात्मन पुनस्तत्प्रोनतत्र्टाकांशोव
भानेनियमाद्रूद्चश्च सघोदृश्विदर्हापानिर्गतमत कर्शात्वहनिवामचटावच्छिन्नजीवविं
स्फुरणत्रटोपस्फुरतिचदोतस्फुरतीति यटत्वभावनादात्रैनैवपतोनियमेनानुभावयत्रीत्व
र्थ ५ अतएवसमष्टिजीवोयत्रयच्चेतति तत्रतथाभवति सत्यसंकल्पत्वात् व्यष्टिजीवस्तस

यस्ययस्यपदार्थस्यघोभावस्तेनतत्रत स्थितविद्धितदाभासतदात्मैकात्वेदनात् ५
सचेततियघ्यायत्रयघदायुतदेवहि तथातत्रतदाशमभवमनुभवात्मक ९ एवन
स्ययथास्यदृश्योमजीवस्यवैतया स्वहेचिन्मात्रनिर्णीयतोयदेशामरात्वत २ य
थैवास्यदनाद्भात सैवैवत्मसदात्मता तथैवाञ्चेतनात्तीवोज्ञोवोञ्जेतिपरागति ८

यत्रयथाभवति तत्रतथावेततति ९ तथाचसमष्टिजीवस्यपवनस्यस्यदृएवसर्वेवस्तवैचित्र्यवेतना
त्मक सर्गं एवनस्यदृवत्स्वानुभवसिद्धि स्वभावोमतवात्स्यस्तभातिवड्पदेशाभ्यासकृतत्
त्या एवेनस्येति मचोपदेशाउपदेष्टोननसाधयामपश्यातेर्विकरत्वाव्वत्वयस्त्वादस अतए
वास्यमुक्तिसुषुप्तिप्रलयेषु वात्याभ्यंतरार्थेवितनेजीवतापि शाम्यतीत्याह यथैवेतिपरागति

निर्वाण ७ ५२

तस्याकृतिग्रहणप्रकारं वर्णयति सर्वकल्पनामूलस्तम्भाविर्भूतसर्वशक्तिकसमष्टिदृक्काध्यासश्च
मदर्शयति जीववृत्ति निर्माय यथाविधिना सैकास्य सार्वत्र्यसर्वशक्तिसंपन्निलयामृता ८ तत स्
स्वभूतसंस्काराविर्भावलक्षणसमष्टिचित्तकल्पनामाह देशेति सप्तभ्यां समस्काराश्चैषदाविर्भा
वान्सर्वितास्थूलतयासमष्टिनाविर्भाद्याविर्चिताच १ वावेतासा समष्टिचित्तभावेनस्थूलतमाकेवलना

जीवन्मुक्तस्वरूपमास्वादमित्येवंचेतनात् । देशकालक्रियाद्रव्यशक्तीनिर्मोचयति पुनि ५ दे
शकालक्रियाद्रव्यवर्तितावर्तितास्य । प्रसमासमवस्काराल्लवमात्रशरीरका ९ दे
तमादपसदाकारा प्रालेयपरमाणुता । पश्यन्त्यात्मन्यथात्मत्वेन प्रस्वप्रगोपमा ११
स्वप्रस्वावयवान्तसमष्टीनाविभावयन् । विस्मयचेतनमासज्ज्ञातज्ञामेवाश्रयगच्छति
१२ ॥

प्रालेयपरमाणुतया ११ स्वप्रेत्यात्माया त्मनात्मदर्शनेप्रतीतपरस्तावयवानाहं स्वपार्श्वेनास्मादस्त्र
वतत्सटपीज्ञासमष्टिचित्तरूपेविलसता तस्यैव दृशीवृत्तलाभाववि स्मरतोमन समष्टाकचट्टश्च
वेपत्वाद्विलस्थूलभावकल्पनशाद्वृत्याद्रूपादिशशक्तिरविविभेवतीत्याह विस्मयेत्यादिना।
चेतनाचिदेकरसोज्ञरूपतानाविस्मरणपश्चिज्जडस्वज्ञामेवाहमितिपश्यन्तञ्चमेवाश्रयगच्छति १२

श्री. वा. नि. ३. टी. ५३

पंचीकरणेन स्थौल्यापादनात् तस्य स्थूलसमष्टिविराडात्मना प्रोक्तमन्वत्र मनः समष्ट्यात्मकं कल्पाप-
चयात्मना ब्रह्मैव स्वाभाववच्चे द्विविधमिव पश्यति सैवास्य बुद्धिः समष्टिभावस्तत्र विराडिति तस्यार्थः ११
तस्य विराड्देहभोगोपपन्नये मनः समष्टेरेव सकाशात् सौक्ष्म्यादिंद्रियपंचकं तन्मात्रा नभःस्कन्नो
वाह आत्मनो विसंवित्तिर्विषयभेदेनेंद्रियभेदनात् पंचविधमित्युक्तिः १४ तद्रूपाणि स्थान

एवंरूपो बृहन्मानः प्रोक्तनवमयात्मनि पश्यत्याशु समात्मानं चतुर्विंशमिव द्रुतं १२
आत्मन्येव द्विवात्मन्यसौ संवित्तिं पंचकं काकतालीयवद्दिव्यमदितेचेतति स्वयं १४
पंचाभासविहीनं पंचभिर्ज्ञानैर्गात्रमसावयं बुद्धतेतानि तद्रूपं आनानुभवत्यपि १५ सर्व
वाययवः पश्चाज्जायते पुरुषो विराट् अनेनाकारसंवित्तिरव्यक्तात्मा निरामयः १६ मनो
मयोऽसावुदितः परस्मात्परमोत्थितः आकाशविशदः शांतो निर्मानेहविभामयः ५

भेदरूपाणि रूपादिभोगाद्ध्यायाणि १५ आदित्यदिस्वादिवायुपृथिव्याख्यपंचेंद्रियस्थानावयवैः पंच
विषयानुपभुंजानो राजते तद्विषयेषु मनोविकल्पैरनेकाकारस्वल्पनाद्नेकाकारसंवित्तिः सर्वा
र्थकार्यक्षमत्वाद्भूतत्वादव्यक्तकारणाव्यक्तात्मेव अनयवनिरामयः १९ तस्य मनोमयभावेऽपि स्वत-
सिद्धत्वेन सर्वार्थसर्वशक्तिसंपन्नत्वाज्जीववत्संकीर्णत्वचाक्लीनत्वाभावेनाह मनोमयोऽसावितिद्वाभ्यां १२

सर्वेषुरूपसमष्टिरूपैकपुरुष १८ तस्येश्वरभावेनस्वाविर्भावतिरोभावेपि स्वातंत्र्यमस्तीत्यादि ।
स्वयमेवेति ॥ १ प्रकृते सर्वोपास्यनेश्वरस्यासपरेद पद्यपदवाग्भिभावेनसर्वस्यज्ञेयज्ञात
स्वपुरुषैकस्वाख्याख्यात ११ सत्त्वस्येपुपि पौत्विकादिदेहेपुसदन सम सुखिणासमोनातीत

सर्वाव्ययसभूतात्मापचभूतात्मकोपम विज्ञात्मैकपुरुष परम परमेश्वर १८ स्वय
मेवाग्रभवतिस्वयमेवविलीयते स्वयमेवप्रसरतिस्वयंसंकोचमेतिच १९ स्वसंकल्पकृ
तेनासौकल्पोवेनलग्नोनच पदृक्रपोदेतिपुन पुनर्भूत्वोपशाम्यति २ समोमायैकरू
पात्मप्रकृतेदेहपद्म पद्मपुरुषैकप्रोक्त सर्वमेवातिवाह्निक २१ स्वलम स्थूलमेवा
त्मैषव्यक्तोव्यक्तोतवर्जित सर्वेस्पर्वदिव्यज्ञानविविक्तिविदेवच २२ ज्ञानिनामत
स्याहोमन षष्ठानिपंचच सान्द्रभावानीन्द्रियाणिभावाभावमयानिच २३ तेनगीतास्व
मेवदा सहस्राशार्पकल्पना लियति स्थापिता तेन तथाशापियथास्थिता २४

रिश्रुते परमार्थतस्तनकिंचितव्यवहारतस्तकिंचितविशिष्टिज्ञपवत्र १२ पंचतान्मेन्द्रियाणित्त्वकारा
स्तार्येन्द्रियसहित प्राण मन अहंकारश्रोत्रस्पर्शावगानिभावभावमयानिभूर्भूभूर्भिसद्भवाणि ते
नचतन्मयीभूयेमेवक्स्मारोवेदा गीता नियति शक्तीयसदाचारादिमर्यादा २४ ॥

श्री.
वा. नि.
उ. टी.
५४

र्द्धे यो ऽनुप्राणमूर्द्धनि । गुरुः पृथिवीमण्डले अपरमोतयस्मिन्हृदे समाहृत्य पतस्मात् ॥
नो ऽन्यानसमुद्दंन सकेजाम्लानुविश्वरूपः प्राण एषव्यत्नोऽस्मामेदेहेऽन्तर्लोकासिलेवगतिः पृ
कैवपादाविपादिकुले रतिभावः अस्मानृम स्पंपशरीरमितिशेषः २५ पार्शकपार्ण्योपवयवा
दाविस्तत्वम्रंक्रमूत्रस्याप्युपलत्वणमेतत् स्तितिधारापर्वताः मांसपेशयः सरिताः सिराः मः रक्त
पापरक्तमेचयपेपः वेष्टनयद्गोशावेष्टनेककुभो दिशो बाहवः यद्वषिकंदोगणादोऽन्यानिव

युनेतमूर्द्धसूक्ष्मस्तथापः पादयोस्तले अपराकाशमुरस्थितं स्वर्लोकमेदमे २५ लो
कालयाम्यानेतानिपार्श्वकाः तत्त्वजपयः मांसपेशयः रोमिधराः सरितः सततम्
सिराः २६ रक्तापायात्तलथ रोहीणां वेष्टनावेष्टने लाङ्गूलः ककुभः स्फाशास्त्वका
रोमसंततिः २७ पंचाशद्विमितसंख्यापकोनाः प्राणभ्रायुवाः मार्त्तंडमंडलेचेदेपि
मेजटरपावकः २८ शशांकमंडलेजीवः स्वर्भावप्राणशितेबले मनः कल्पकोशान्त

स्थितमतत्क्षिप्तसंततरागरोपेनतानकारस्तुक्तिः २९ एकोनाः पंचाशतवायवस्तु प्रवहायुति
लकस्यंधाः प्राणावायवाः वेदकुरेचवतितिशेषः जठरपावकः ऊर्वानलः पित्त २८ जीवा
दियद्दंतशशांकमंडलमेव स्थितेवपाभागः स्तेकल्पकोशान्नेति मनोविशेषतेपरामृतं वसे
वसत्रातला ५५ सीतापिभावेपिमनसापवेस्पाद्धमूलमित्यादिना प्रकारेभावेमाप्यायमादावेव

सपञ्चविंशत्यरीरेजीवः प्रज्ञात्मकेनतेनसमष्टिप्राणाधारणाद्विमशयेनाह यदिति व्यष्टि
शरीराणामसमष्टरूपत्वाद्वीजंप्राणहेतुकानोसर्वकर्मणांमूलं व्यष्टिमनसोच्चकारणं चेदम
मनोभूतात्हृदयंप्रविशतीत्यादिश्रुतिरित्यर्थः ॥ तदेवव्यक्तमाह यस्मादिति सुलक्ष
निभोगाः प्रमत्तानिमेतानि ॥१२॥ विराजः विराडीवस्य चतसृणांदिशांशरीराणामपिदाद्
भूतपरिणामरूपत्वात् स्थम: एवतेजनितममहेनोजनिमारिवोजनितमदृष्टिचाः जनिता

मूलंशरीरवृन्दस्यबीजंकर्मद्रुमस्यच प्रसवस्तर्वभावानामिदंरागेनंदकारणं ॥१०॥
यदिदंमंडलनामसमग्राद्वीवउच्यते शरीरंकर्मसनस्कीजंमूलंचकारणं ॥११॥
यस्मादिदंविराड्दीव्यमस्ते तिजगाद्रये जीवानांसिकर्मोणिमूलंकरण्चामृतानि
च ॥१२॥ विराजपतेसंकल्पाद्बलं विसृष्टरादयः तस्यचित्रचमत्काराःस्माःस्वर

ग्रेजेनितास्सर्व्वस्पजनिनेहृस्पजनितोतविस्मेरितिश्रुतिरितिभाव. नभस्यप० पवित्रणः सर्वे
प्राणप्रपलक्षणमेतत् विज्ञचमत्कामनाचितोपहितविद्धिवर्तनपाश्रकटयतित्रिभाव
१२॥ यस्तेयपरमाणतामृत्युत्साशुजकलात्मनासर्वतपाद्वेदेवुधामनोपदादेवतादि
शरीरभकारंसर्गंशैभावयतिसंकल्पवलिविराडात्माप्रजापतिस्तरातनमस्तेशचत्रमुख्यः

श्री. वा. नि. उ. शो. ५५

दिशाशीरभावेपक्षस्वयेसिद्धिकुत्तिहतिसिद्धिसकल्पनाविरामः १४ यतश्चेदमखण्डमेव सर्वतो
वसमहिविराड्वपुरेवस्यपंचीकृतपंचभूतान्यवयवायस्य तथाविधं तस्यविराजःशरीरपतत्वात्र
दितिसर्वैरनुभूयते १५ इदंविराड्वपुर्वाद्यशक्तिजीवप्रसरे प्राग्जन्मनुपपादयतिविराडिति जीव
भूतानिजीवनसाधनानि प्रालेयविसरश्चन्द्रकलानां ओषधीषुप्रसरत्तदात्मना १९ जीवक

चित्स्वभावोबुद्ध्यमानःप्रालेयप्रसरणात्मना यदाहोभावयत्याशुतदातत्त्वेवतिष्ठ
६ ति १५ तेनैतदेवजीवस्यस्थानेविद्धिरघूद्वह एवावयवमेतत्त्वशरीरमनुभूयते १५
विराड्वाचश्चद्रसोजीवभूतानिदेहिनां प्रसरत्यन्नजातानिप्रालेयविसरात्मना
१९ तान्येवदेहिदेहेषुजीवाजीवतिजीवेषु मनोभूत्वाविचेष्टन्तेकर्मजन्मसमका
यतो २० एवंविराट्सहस्राणिमहाकल्पशतानिच गतान्यथभविष्यन्तिनन्ता
याविद्यमानिच २८ सर्वतोनुभवरूपायानपासञ्ज्योन्नमपरात्मिन्नप ज्ञानवर्ति
तमहोगासेवापातित्सैतत्तुरूपः परोविराट् २५

तीवोपाधयः २० सहस्रशतशाखावसंख्यपरो संप्रतिसंतिच २९ उन्नमपरात्मस्मात्ः प्रभि
न्नपात्पनपचोनवर्जितोनिरवधिमेरास्माससोचोहिमवद्दिदेहेसंबोधोयस्मात्तयाविधप
दधिष्ठानसन्नेपेवतादृवतोविराट्पुरुषः इतिवर्णितोस्मासर्वतःसर्वदेशकालेषुरूपमा।

इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे धृ० एकोनविंशतितमः सर्गः ॥१९॥ बालकस्य कर्मकाण्डानुरूपसंक
ल्पसर्जनैः समष्टिसप्तलोकव्यष्टिभोक्तृजीवानां हृद्यपि इति विराट्पुरुषसंकल्पानुसारिविवर्तं प्र
लपतीत्याह संकल्पेति पञ्चभूतात्मा विराट्पुरुषो यद्यद्यथा यथा भावयति तत्संकल्पप्रति
तेन तथा तथा तेषां कार्यमपि भवति १ यतोऽस्य सर्वोपासनादि तत्वात् स तथा तादृग्रूपं स
र्गे दा भूतः उपासनाफलं पञ्च महाभूतात्मकविषयसमष्टिभोगो ... विषयैः २ का

इति श्रीमहारामायणे वाल्मीकीये मोक्षोपाये निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे विराडात्मवर्णनं नाम एकोनविंशतितमः सर्गः
॥१९॥ वसिष्ठ उवाच संकल्परूपस्तेषां यद्यत्कल्पयति स्वयं तत्तथात्मदृशोऽयं पं
तात्मभूवतीश्वरे १ संकेतान्मनसा जातं तेन लोकं कल्पविदुर्बुधाः तादृग्रूपं पञ्चका
त्मविषयोन्नतमातते २ जगत्यदा यथा तेषां विराट्सर्वस्य कारणं कारणेन
समास्येन कार्याणि च भवन्त्यत १ यथैव च विराडेवं विराट्प्रत्येकमात्मनि स्वसं
वित्प्रसरतीत्योधवाशत्वबोधवान् ५

येन सुहृत्प्रियकार्याणि तद्दारैर्निसमस्तभावान्वयतोऽभवं अतो हितो वित्ततत्त्वान्तरा १ प्र
मेकत्वं शिवजीवोपाधितत्तत्कल्पितविराट्समष्टिसर्गे स्तरीसमष्टिर्व्यष्टिः पत्ते मनो हि तदनुसारेण
स्वस्वविदिशासंतानविषयाकारेण प्रसरति सर्वविराड्वाप्यमपितज्ज्ञदर्शबोधवाने व तत्त्वबोध

वासिष्ठरामायणटी० ८

ग्रपकथावयेमासरीत्य १ कर्णावयैग्रारुद्द्रपट जगदाकाशेयं गोभुदिन सपवर्णा
ग्रणावर्णातिमृमतेउपपद्दि ५ मृत्येवकि ततस्वाद्द शासरीसूपामिति यः स्वतनपा
वस्वाम्बसिद्धिमस्वी ४ ग्रस्मात्सपाकमलुग्रावदिदृपतिविवेउपिभृदकेलोवे २ विततं
भ्रासविस्तारित ८ ननुविराजोस्यपिमनस्वाद्दपदितजीवोः पक्राणालेनवेषमाभिति
कष्पसाम्य तथाद्द ग्रासरी मनःति ग्रपवावासमहिव्याहोपेकेवैवासनेति भेदपवव्यातिक

ग्रासरीस्वपमाकट्टमेवमभृद्दितोग्रम कालाबव्याद्दिविलासोलीनकोस्वद्दु
द्दम ५ ग्रासरीस्वपमाकट्टविवादपत्येकमानाति पवाणास्वपवसामानस्वालोधते
वत्वेवोधत ९ पाद्दगेवविराडात्मेपविलासग्रागत ताद्दगेवेदृश्यलीस्सि
एवमात्रेपिभृतके २ पारमार्थेनस्थूलेनस्वकंकिंचक्वचित यपपावितनपत्र न
तेदप्रानभूयते ८ मनश्चद्दमसोजातमनसश्चद्दउस्थित जीवाज्जीवोग्रवेकेपा
सत्राववत्रसोमवत ४ ग्राकसारविदुर्जीवंप्रालेपकालसन्निभे ग्रानेरोवला।

ते काभणतातेत्रितविशेषस्मयो ५ एवमपाधिमद् कालतानिरंशे पदितजीवेप्रत्यिका
ग्रानतिरसितग्राधिसत्रुपमाद शासद्व्यमिति इयमेस्पोरेतपवमनउपाधिरी स्वालेनत पाकोपद्दिते
जीवाद्देवमसाविवेसैं यून कालेश वलसद्दणामिमहत्वा भाग कायजुलोप्रतिविवेनमदेह पञ्चतिलव

ततस्य तु स्वत्वाभाभसत्वात्पमानेदेवेतो विद्धि श्रीजी ववित प्राप्तस्यमात्ववाचेतो भूतस्वभावेन
वेदेत तत्तुभवति चेतये तीवदेतेस्वरूपमेवानंदः शिवतमोऽस्मिति बीजमयमध्य तत्त्वसद्दात्मा भा
सलत्वात्मतत्त्वयतोऽधन्ने प्रानंदाद्देववस्तिमानिभुग्नानिजायतत इति श्रुते ९ अथानेतत्त्वपथमे
वसेविन्नदे तृतीतपंच लादेहहन्तूपानात्वात्यतेवोपाधाति सैवास्य तत्तु उपदितलातत्तवनविराजेत्म
स्वाकाभणेत्याह नतत्रेति १० यद्युपदितत्त्वपेणा किं चित्कारणं तद्दिमदनापंत्व केजीवा नेत्म

तेचेततिलदाभासेहणोमास्तुसमात्मनो तत्रतन्मयतो अञ्जेते नतत्त्वपन्नपिणि ११ भो
वसेविदर्थेयातत्वेडपायातिपचतो नतत्त्वकारणं किंचिद्धि यतेनचकार्यता १२
प्रतियोग्यवच्छिन्नेऽभावात्तत्स्वभावयोः स्वभावोक्तिर्नचेत्र भवत्यर्थानुसारिणी
१३

भाव त्वात्तनच कस्यचित्तभावो येतीत्यनिर्मोद्दस्यसंगतत्वात्पंकयाह प्रतियोगीति अथो यद्धि व
ह्येप स्वभावोक्तिरर्थानुसारिणी अर्थवती न भवति स्वशास्त्रार्थ व विशेषोद्दिभावशास्त्रार्थः स्वभा
वः तत्र स्वशास्त्रेय रिक्षाहृपरस्तर्द्दितस्याद्यत्वा प्रतियोगी नस्याज्जेदे रोवस्तोत्नी तत्र वतेक
तस्मात्स्वः भावशास्त्रार्थो ऽवतनिह्यपर्यतेशाकालेइतितद्धि शिष्ठार्थसिद्धेरनिरस्तमादितयेः १४

श्री. वा. टि. ३ टी. ५२

परिवाउपहितपर. स्वस्पाहस्वरूपमात्रेण स्ववहिर्भूतस्वभावशक्त्यर्थे लभते. स्वार्थेन शिवादिरूपाह
जीवस्तिउपहितरूपो जीवो पिस्वतः स्वस्य जीवत्वाद्युपाहितेरूपतादेव जीवत्वरूपमहत्त्वमेव स
पतत्वतिविकृतरूपान्तरमतस्तेन वहिर्हिनवाभावशक्त्यर्थं भूतेविशिष्टत्वायोग्यतत्स्वरूपते स च।
वायुवातीमचक्रिपामेववायुर्यथाविकल्पवृथाभेदेऽपिस्वस्वा सीतिव्याप्तिर्हिषपतेतदज्ञी
वोजीवत्वमितिधर्मधर्मिभावेनरूप. ४ यदिनत्तत्स्वनविलस्वभावभूतयातहितंकिजीवरूपं

जीवोजीवत्वमेवस्तुजीवत्वादेववतःस्वत. ग्रतस्तेनवहिर्हेतत्स्वरूपतेनचवाधुवत. ४
नीहारेणेवस्वीतश्रुतएवस्वपरायणम्. तत्स्वयपवपणानमाहतात्मानपश्यति ५
नगजेभिकपजीव. स्वमकोहिस्वमास्थितः स्वदृष्टोज्ञेवपवनग्रहतात्मानपः।
श्यति १९

नोस्वतीतिचेदनिर्वेदवीयातानाहुतश्रुतैवतत्त्वात्मनपवान्यथादर्पणेनतस्यसहारस्ताद्
नीहारेणास्वादिना याहतात्मश्रुतौगीहिपादि जरताद्यात्मापद्मः ग्रतएवस्वरूपनपश्यति।
नतविद्यापयश्माजन्मान्यप्रकमतरवध्रुव नीहारेणाघ्रहतानत्वावास्तवरूपउक्तस्य
सश्रुतीत्यादिश्रुतेरितिभावः ५ नगदाकारत्वेमिकयाहितिकपायविपाशस्यासवीतः
ग्रतएवस्वपेक्षयनवद्वहदृश्यमितिहिकल्पयित्वा तत्रास्थितो भिनिविष्ट १९ ५२

ज्ञानपदविद्यपाश्रविद्यानाशात्संभवावाविर्मोहदोषस्मात् ममस्येतिग्रहमित्यर्थरूपस्यमह
ग्रंथेः भेदः विराम्ने ८ ज्ञानस्वहेरात्मत्वंप्रगतःचन ज्ञातानमेवोपस्मान्नपाविप्रेन
नश्चिन्त्यकात्मनः सन ग्रहमिसहंकारोपाधिपरिछेदमनुधमानः शोधितत्वेपदार्थः सन
मूर्तेश्चसदमूर्तेसदसन्तन्मूलानामवपचतपाविधोन्नुपकदादेकतभिधोनामसूत्र सैषव
ग्रनवदानदेकरसचनोपश्लनन शोधिततत्पदार्थसदेकरूप सनसमनात्मृत्याख्य ८

ज्ञानस्यसमहाग्रंथेर्मिथ्यावेपात्मनोमतः अहमित्यर्थरूपस्यभेदोभेदस्तिसत.
८ वापात्तवनचेतन. समंतादहमित्यन्ननमनुधमानग्रात्व ज्ञानभिधचमचेतने
करूपः चिनसदसत्सदोहितम्य ८ इतिराजयाणेमोहोपायेनिर्वाणप्रकरणेभीव
निर्णयेपेपदेशोनामविंशतितम. सर्गः २० वसिष्ठउवाच तानिनैवसदभावेमा
मनत्तानवपुना ज्ञातानास्वरमसेनप्रनत्तोवधुना १

इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणउत्तरार्द्धेविंशतितम. सर्गः. २० अथभावेपभावाच
द्विविधात्मवपुना देयाग्राह्याचपत्केनलक्षणेरूपवर्णेतितत्वादोहेयावर्णोपिद्वेपीविकोरव
यति तानिवैवेति सनीउत्तरसर्गेवक्ष्यमाणात्मदाणत्वयाविधेमेव सद्भाव..नतविसाना
याजेनसत्कर्मश्रद्धावाधताङ्कोगतंपापेनसपस्थानषीवेभातीतितात्मवपुस्तयाविधेनमभावामि

किंलक्षणं शास्त्रं तान् द्वादशलक्षणं द्रष्टुं कथ्यते किंलक्षणं प्राप्यते कीदृशं पुरुषस्त्रैलक्षण्येन
फलेच वदेति प्रश्नार्थः २ अनुष्ठानेन साधनचतुष्टयसम्पन्नेन नानाविधलक्षणापवर्गयतने २
धर्मशास्त्राभ्यासजन्यः शास्त्रार्थबोधः कर्मसंस्पर्शभोगदर्शनपूर्वकं अनुष्ठानमित्युच्यते परमा

शङ्कुरुवाच किमुच्यते तान् वंशपुर्नीतीवकिमुच्यते किंफलं तान् वंशपुर्नेतानिवेषि।
च किंफले २ वाल्मीकिरुवाच आचरेपः पदनिवशान्नमोक्षमार्गशिल्पवत् यतते
नतनृपानेतान् वंशपु सउच्यते ३ कर्मसंस्पर्शनोबाध फलितोपस्पृष्टपते वोधशि
ल्पापुनर्जीविवान्तज्ञानवंशपुः सउच्यते ४ वेसनाशानमात्रेणतश्च शास्त्रफलमिति
ये ज्ञानंतत्तानवंशपूर्लानिपाञ्चास्वार्थशिल्पिनः ५ ॥

दिफलैः फलितोनदृश्यते नतत्कथाभिः परवंचनवान्धीवोधशिल्पंतद्रूपजीविनान् ४
ग्रर्थादृ सनाशनलाभाद्यएवशास्त्रफलानीति येज्ञानंनिशास्त्रार्थकथानात्मज्ञानप्रहरि
शिल्पिनस्तविपान ५ ॥

द्वितीयोंशभासतानवं पुंसोऽलतत्त्वेनदर्शयति प्रकृतिलतत्त्वेऽति प्रकृतिलतत्त्वेनिष्कामा
ग्निहोत्रादिलक्षणोध मेश्रुतस्यशास्त्रार्थत्वात्तस्योच्यते प्रवृत्तेश्रुतस्य करिष्यमाणवेदात।
अवगम्यमाने विज्ञशाण्डिल्यगुणकुलेश्रुतेश्रुतिबोधिते उविते चस्वाधिकारफलावा
णपुविते च विविदिषंति यज्ञेन दानेन तपसेत्यादि सकर्मानुष्ठाने विक्त शाण्डिक्रमेणवश्य
तानेन वधाते इनिवृत्तममात्रप्रवर्तितत्त्वात्तवगमादित्यर्थः ९ अनात्मशास्त्राभ्यासपराश्च

प्रवृत्तिलक्षणोधर्मेवर्तेय.श्रुत्वेविते प्रवर्तितानन्वात्तानवपुमडयोते ९
आत्मज्ञानविरुद्धानेतानात्मस्मानिपानित तानितानावभासानिसारस्यानव।
बोधनात २ ॥

पितृष्टर्थत्वात्तैः मवगुमानाहशपेनैनमष्टशोयेमभूदिस्यात्मतत्त्वेनविशेषंदर्शयति आत्म
ज्ञानविरुद्धानि तानितिनोवभासते ननुतानि कुतः खेनसाभूतेनाबाधेननिवृत्ति
प्रापाने दात्मनाष्टहूवर्तेतिइति सरसोनटध्यस्तोजगज्जीवो न घोभाव सारस्यत्विपिणाम्ब
न्तरसप्रवनदनववाधनाङ्गीतिमाजतपाद्यतानतवगमात्रन्यादित्यर्थ २॥ गोनमः॥

श्री·
वा·वि·
उ·टी·
५५

अतएवतल्लाभमात्रेणतत्सुखमनुभवंतानवेधुरितिवेत्याह गालतानमिति अभ्यासअर्थेमातृद्र
भिमानादिदोषप्राप्तेनपारलौकिककार्यफलेनचक्रवर्तिचेष्टाप्रिमकमेवि तयथाअवगते
तथापिसेवनात्रतिहतोलोकेविषयप्रभूतानवेधः वः सर्वलोकत्वाय· ८ अतएवनरसभूमीभूमि
कालेपिपयेनेगुरुत्वलानेपदेनभविनयनिमहं तानादीति मानेवाप्याप्तरगोच
रहत्वषः ग्रादिपदानकमाणानितदाश्रयः प्रमाणाचतेषामेषा· शाहादयस्तेषांविकाशा

सालंत्वानसकासपतानांतरलवेनहे सेतधा·कश्चदेवंतेतेसुत्तानाचवेध
वः ८ साभ्यादितत्तेषविकाशशान्यावितानसंततधिपतेहभावा सत्तान
वेधुत्वमुपेत्य रामरमत्वमाभोगभवाममेषु ९

प्रयासेतेषामासंतिकशोनामसुगानिलैककामसुखप्रकाशव्यालैकाप्रतिशेविनासम
तागः· मातरभूमिलाभमात्रेणकृतार्थोस्मीतिमततापियाउत्तोत्तरभूमिप्रापकश्यत्व
शिथिलेनकदाचिदपिनभाव्यंहेरामत्वमेवविश्वास्यानकृशलोपि अनात्मयाससपात्स
सङ्गात्वाभोपेलाभेलाधिकारिषु तानोपदेशकेपालरव्यापनेनवात्तानवेधुत्वमुपेत्य
तनव्याप्तिलाभादेप्रयुक्तभोगाल्तात्रिषुभवाममेषुमारमस्वेत्यर्थः· ९ ॥

कथं तर्हि मम सत्तामात्रत्वं तदाह यत्रेति आद्यासंदितमितमेव्याप्तामेतदंशैतरूपायप्रा।
प्रयोजनविसृतिसिद्धेर्विधं स्वरूपमात्रमेवविततोपायेनाद्याराज्ञे नाटिककर्मस्फुरितं शिष्टं स्पष्टं
॥१॥ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे उत्तरार्धे एकविंशतितमः सर्गः ॥२१॥ तानि नो
लक्षणान्यादौ कोऽसि तेऽशेषपदार्थाः यथावज्जगद्दृश्यमानादीनिप्रसंगतः तानेवाहु तत
फलेनोपवर्णितानी चेत् किमचातेतानि नैपियत्किंफलमिति प्रश्नपोरुज्ज्वेव कोऽप्ययम।

अथाहारार्थं कर्म कुर्यादनिषिद्धं कर्पोदारं प्राणसंधारणार्थं प्राणाः संधार्यास्तत्त्व।
जिज्ञासनार्थं तत्त्वं जिज्ञास्यं येन भूयो न दुःखं ॥१॥ इति महारामायणे निर्वाणप्रकरणो
त्तरार्धे एकविंशतितमः सर्गः ॥ वसिष्ठ उवाच तानेनन्तेयनिश्चया।
यो विज्ञविज्ञमेव च न बुध्यते कर्मफलसन्तानो मेऽभिधीयते ।

तानि लक्षणान्याहुः तानेवेति यः पुमान्भूमिकालेऽदृष्ट्वा विप्रेण तत्तानेव तेषु ब्रह्मणा इदं
प्रति श्लिष्टवान्सार्वभौमदत्तोऽजलभुञ्जनो पिबन् विज्ञे विज्ञभिन्ने पश्याद्विविध यत्तानेन यदाका ... पि
णाने कालेऽकस्मादवृत्तिभिर्देयैः सतां तेच विज्ञमेवेति तत्र यथापिनानुज्ञिमाशेषमवस्तु सह।
एते तत्त्वानि .... तैरभिधीयतत्त्वार्थः ॥ ११ ॥

श्री॰ तस्मात्स्वप्नादिविषयभोक्तृ प्रत्यन्तरन्तःकरणास्य कर्मसु भोगभूतेषु विषयेषु येन प्रक
वा॰ वि॰ येणतत्तानेन तानेः स्मृत्यनुत्तानं वीप्स्याकम अयथाभावः सर्वेषु वास्तवादिरूपाभिदेषु सान्ति।
उ॰ टी॰ रूपस्थितेविन्मात्रस्य स्यक् तत्वे तानात्यावाधितेदृश्येन निर्वासनात्मकवासनामात्रेणाप्यपरि
९ शिष्टे दृश्यते सत्तानीत्यर्थः प्रयवायेन नत्वेन तात्वेन चिन्तनिर्वासने भवति तन्नत्वेसम्यक्
तात्वास्थितस्य यस्त स्य सर्वेषां प्राणिनां कर्मस्तय एव व्यवहारेषु सेरव्यवदारं तिरानुस्म

स्वात्मसम्यगनुसन्धानेदृश्यतेयेन कर्मसु निर्वासनात्मकंतत्स्य सत्तानीत्यभिधीय
ते २ अतः शीतलतेहास्य प्राज्ञस्य संसारव्यवहारकाले प्रकृतिस्थैकस्थानस्य सत्तानी
त्यभिधीयते ३ अपुनर्जन्मने यस्य हेयः सत्तानशाह्वभाक् यस्तन्नाशनदापषा
व्यवस्थाशाखिनीविका ४

नमेवदृश्यतेस्वपनापरार यथवेधादिपवृत्तिमपि दृस्सनातेनु
मोदितेसत्तामीत्यर्थः इदं तत्त्वरभरताद्वीपसिद्धं २ प्रकृतिमेनौकेतु स्वात्मलाभेन यस्त
स्य यस्यैहास्य व्यवहारेषु ३ पुनर्जन्ममूलात्तानेहोदित्वानमेव ज्ञानेनेत्तरदित्याह अपुन
र्जन्मनेतिपाषात्तदस्या गनचानरीतु वसनाशनेदहानीति वसनाशनदाररशि
स्यतस्यजीविकेव नत्तानशाह्वाचेत्यर्थः ५

शब्दाकाश''''गुणप्रकाशोहृदयेयस्य ५ उक्तलक्षणोपपत्तये तत्त्वतानस्य सर्वहेतवा
स्नेहोच्छेदकत्वेसमर्थयितेत्यतः असद्विषयमात्रत्वपरिशेषात्कारणत्वमसतोदर्शयति अ
कारणाभिव्यक्तिका यतः अविद्यमाना अतः अकारणप्रवर्तते उत्पद्यते तव तत्वस्तु उत्प''
''''अविद्यमानाप्रवर्त्तिताइव ९ उक्तस्याविकारणत्वात्कारणतादेवासत्त्वरोधमित्या।
शयेनाह आविर्भावेति ननु नाटकोत्पत्तेः प्रत्यक्षदर्शनात्कथमकारणप्रवर्तनत्वम्

प्रकाह्यतितेकारणेकाप्यकल्पवर्जितः तिहत्याकाशहृदयोयः सर्पेरितउच्यते
५ अकारणंप्रवर्ततेस्वभावाद्अकारणात अविद्यमानाद्यते विद्यमानावलि
ता. ९ आविर्भावतिरोभावैर्भावाभावभवाभवैः प्रभृतेकारणानपेक्षतिमिथःका
रणाकर्मभिः १ असतःपाशशृगादेर्मृगतृष्णाभ्रसोपया आलोकनादलम्भस्य
कीटकस्याकिलकारणम् ८ असतःशशिशृंगादेःकारणंमार्गयतिये वेध्या९

नेतत्राह पश्चादिति मेरेरूमसिसंभवति प्रलये वीजकारणेक्रमयोरप्यभावादिति भावः का
रणाकर्मभि. कारणव्यापारे १ सोयंतदृश्यमानमपिवीजमसतोकुरस्य कारणमसतोवा
नाघः सतःकारणापेक्षाभावात् नहितीयस्माह असतत्विहाप्यो ८ असत्संपर्कयोदं।
ति असत्त्वकारणत्वमार्गणाकोपुत्रपोवत्स्यके धारोहृणानिक्रमाद्दृष्टांतः ९

श्री
वा वि.
३ टी.
९१

यद्यकारणे हेतुभावाभ्युपगमे प्रतिनियतप्रमेयकारणनियमो न स्यात्स प्रमाणापायश्च।
कारणमवश्यकल्प्यं तद्धि ज्ञानमात्रनिवर्त्यमिथ्याभूतमज्ञानमेव तत्कारणं कल्प्यते।

अनन्यप्रतिभासानमेतद्वा प्रकाशते
यदनालोकनं नाम समालोकनतामत
ये १० ॥

येनान्यत्स्वरूपेण स्वतानेन निवर्तयितुमशक्यात्स्वत्मिरोहितत्वात्वास्यासत्त्वेनादित्याश्रये।
नाहं प्रमेयमिति प्रमानालोकनमज्ञानं १० ॥

+तत्कृतनस्तस्व+४

स्पर्शेन देहोऽस्मिन्ते ... समाणलिंगेन पद्मिनीव तीक्ति साक्षाक्रमालोक संवर्धते मदर्पणेन स
विशेषं यद्ध्यन तस्य हृदि संसोधोऽस्येवत्रवाच्वेति परेण स हान्वयः ५.२१ स्वर्शेन मयेन
वेत्ति यत्र कृतत्र नय न शृहार्थेन स्पर्शि विकल्पस्य २२ तत्कृतनस्त ...
चित्र जिनास्तु रामः पुच्छति भूतमिति २३ देहेन्द्रि
यतिसेवितं पद्मरागस्पर्शेन नयनेन च पतिमालोक्य सामौक्यमथवा वरवर्णिनी २१
प्रस्तेय वसन्त शोको स्य हृदि संबोधकारणं संबोध हेतृत्वेन सर्वशेषं यद्धयन २२
रामभाव भूतं स्थितेन विश्वस्य कालेन समरुपिते सन्नशेषं कथं प्रस्तुतापने ध्या
नधारिनः २३ वसिष्ठः प्रबोधकारणं यस्य स्पर्श एव हृदि विपरीत सत्वशेषेण
वीने वृक्ष फलं यथा २४ चित्रसंदर्भ पुत्रस्य तस्यासं परिसंबोधितः द्विव कस्य विदी
नस्य समस्य वलसंस्थिते २५ कापः समसमाभोगेन साध्यति नहृष्यति नास्तमे
तिनवोदेति सममेवावतिष्ठते ५ द्विव कत्वादिपुत्रस्य प्रसमसंदर्भेन मनः तस्य देहे
मनामेति नास्य दस्य कराचन २१ चित्रसंदेहेवसंबोधकारणं जनन स्थितेः रामभाव

विपरित्यमाय स्याद् द्विविकारानुदयः सत्वशेषे लिंगमिश्रमनंतं संकेत्सि स मनुवदन्निबोधे लिहा
ध्यो ...२४ तत्कृते द्वित्वकत्वविहीन स्यात्स्वद्भुतिनगतः स्थिते ऽर्थवद्धारस्य तत्सतानां सर्वेषां भाववि
कारणां कारणे २८ भूतपूर्व पुनर्जन्म वीतसंबोध सारदेहादेशं यथा स्पन्दनमः पुत्रं हृद
त्वेन निरस्यमाणेऽपि हृष्टः कोपः समोहस्तु नवर्ज मेति नानिपुष्टि नं शान्ते तदेव पुनर्जन्मावस्थ

+तत्र ... मिता
... २६ यद्यस्तुतदे
... विवेक
... २२+८+८+
२+१२के

योगवासिष्ठे निर्वाण प्रकरणे ... ५

श्री॰
वा॰ वि॰
इ॰ टी॰
२५८८

विभ्रेदर्षादिविकारशोनोनकार्येपिविकारानिवर्तनंतस्माद्विश्राम्ति सत्वेननिर्वासनविमनवा
लिनः स्वयतिसंधानेनत्यक्तः तथाचाविभ्रेनाहंतथापीश्वरप्युवदेहहर्षादिविकारहेतुरिमिभाव ॰१॰
देहेनतापनंहिरोषभागाहिरोषस्तुनदश्यते ३१ किंयत्कालंजीवन्मुक्तः सत्वमुपलभ्यतइतिचे
त्यारब्धशेषदर्शनात्तत्यशमपर्यन्तमित्याहसमस्येतिसमंप्रातिभासिकवेदाभ्यासापिप्पयकाला
त्पारब्धशेषदर्शनात् ३८ समस्यापितथोनमनोदेहेषुविलीयतेतस्माद्देहेहरामेनाविश्रमि

विभ्रेपशमयायानेकाधेय सत्ववर्तितः बाधतेनोवरस्येवनस्यभावविकारभूः ३
वीक्षादिनयथादेहेसमाधानलसंततेः तथानहर्षणेरोषः सम्यगोन्नवसेततेः ३९
सत्वस्यान्तेभास्ति नवस्योपशमाद्गते यावद्धान्तिसमलंत्वकालात्कास्यतिकेवलं
देहेयस्मिंस्तुनोविवनापिसतंचविधीयते संतापेहिमवदामयवत्वेनविलीयते ३२
शिनेविभ्रुनस्यदेहोसोमिश्चिनसेमसोक्षितः सत्वाशेनवसेद्धक्तस्तेनन ज्ञानिभाजन
नेतथाभनमात्मोकभर्तेरेहवरांगना मृक्तिनुवतीदेहेविभ्रयामासमन्नरे ३५
विभ्रत्वसर्वगेश्चउपविश्यबोधपयाम्यहं भविष्यदोपनेकोनमयनउहिंसंस्थितः ३३
प्रविश्यमि

+मिश्रावन्नाविसत्वमिति
हमदएग+१८+

स्यतमरणामिश्रयंपेचत्वेनमरणेन ३४ शिविधुजदेहेनजीवनलंभातितथादशानीत्याहशिवि
धुजस्येतितेनसाक्ष्यरणा ३७ प्रक्षेसमाधाययुक्तनमन्तुतपत्नेनयेत्यादिमाखदेहमुक्तेनव
तोयती ३९ विभ्रत्वेयाणक्तेतद्धर्वत्यतनदीपकायप्रवेशेनप्रविश्यनजतत्वभावेसंस्थितः

मनोविलासनिर्वाण[illegible]ति ४ ४२ २९६

नन्वविरेलसत्त्वपमेवतुध्यनाकिंतोपनत्वर्यानजाहमेतिरान्यपालनेनिपुणाहंनभजैवत्तम
धोस्पातेशक्राम्युपितावकायेचिरमेकभकनीश्रवस्यानेशक्रोमीतिभावः ३७ स्वेदेहपरित्य
हा६+२ ज्यनदेहंप्रविश्यनटीयेत्रस्वलसोचित्रवेस्थितिमाप्स्येत्यर्थः ३८ नवनिर्विकल्पसमाधिना
हीरोदकवद्देकरसीभूतांस्वेननायास्तदीयविराभाससंवलितरुद्दे शयमभवनानुकूलस्वदं १९

नह्योपपाप्रियघेनंविरानदुध्यतेत्वयं किमेकेनाववनिहेहमित्येवबोधयाम्यहं ३९
रतिसंवित्पच्छालादेहकरलापतरं संसृत्यणाप्यवित्रतेस्थितिमाधतवर्त्तिन ४०
नत्रसाचेतनस्पंदेहक्रुलासत्ववतःप्रभो स्वंविवेशपुनर्देहस्वनीहःप्रियपादिली ४१
ॐभाक्रान्तेरघोम्यायनिविष्टाक्रुत्समस्थले सामागानंप्रवृत्तासाभ्रमरीछंदसेस्वना
नेसामस्तुत्रमाक्रुल्पविन्तन्नगुणशालिनी ज्ञुपेभूपनेदेहंवसंतमिवपाद्मिली ४२
अपरपर्त्तभमगस्यसामगापनमत्परं परेणवधुपाशुक्रसामवेदनिवापर ४३
दशांविकासयामासतांनदार्करवोत्थिनी गहीतनवसंपाम्निशिरविधनमदीयति ४४

विनाचिदाभामरवविनारानबुद्धि शिविधमाहंभावसंस्कारोद्दोपेनशामरखोपाद्देहेहं
भावव्यामानुबपे ४५ नांसमाधिनमीलितो ४६ गायनमित्यपिशितान्यभाव व्हादस
परेणदिव्येनवपुषायुक्तमपरंसामवेदमिवेत्यन्वेदा ४५

श्री॰
वा॰ नि॰
स॰ टी॰
२४१

उस्मै उक्तोजलिंग्र नेमनृपः प्रभावात्प्राक्केविनष्टुप्यालमान्त्रा ननागम्यते ४४ दिव्यास्व
भाव्यारयेनद्दिताउनरंपोनेनाभ्युदयफलस्यानिमावरतोगतं ग्रथवांमद्राग्यविंनप्रामहांतः
स्वतएवयास्य ग्रहोयमारव्याशयेनाह केनामेति ४२ मयोक्तेकारणनवेत् रहागमनेऽपि त्वम
नेद्वितीयंकिंकारणभवेत् संभावितनहद्दीत्यर्थः ४६ त्वयैवसमेसाकस्यानेन्यमेवसमारदिनिभा

मुहोवनवंधन्याः पुनः पाप्तोमु नि सतः रमेवोराहरन्रानाङ्भायकुसुमंदरो ४४
दिव्यादित्ताः सोभगवंस्तववेतोसपावने वैनामवामहासत्वाप्रसादेष्वग्रनोस्थिताः ४५
ग्रसत्यविधीकरणमेवागमनकारणं नवेत्किंवागमे त्वहिद्वितीयंकारणंभवेत ४६
इभाङ्गाव यतः प्रभृतिपालोस्मित्वत्सकाशादनिदिनं ततः प्रभृमिदेवनामेनयेवेहस
मेस्थितं ४७ रमेस्वर्गेनातिशामिसमीपेतवसांप्रतं ग्रभीष्टमधरेवांगस्याणांतत्त
रास्थितं ४८ नाटोमेवंधुगमस्नुरुहरूमिचेतथापरा विघ्नासोवापिदिव्यस्तुमयेन
गतिनास्तिमे ४९ किंविधनारवाच यहोत्वफलितेरुपपारपेनं कुलाचले यसा
इवानसंतोपिवोऽत्यसस्तमागमं ५०

वः ४१ सुतपवरम्पिग्रिस्वर्गेसांप्रतंनतिष्ठामि किंतनवसमीपेनिष्ठामि हेभगवतोवहनाम
दिरम्याणंमध्येविचित्रस्यपरेवाभीष्टंभवतितदुपततंधोसपाप्यमेवसरुर' स्थितंभवतिनोद्योगं
विनेतित्वदर्शनोद्योगवत्तारेवममागमनमित्यर्थः ४२ मयिकोवातमीतिहेतारीति ६५ तवारूत्वा

समीपातेस्वर्गेमरोचनेवेश्मर्हि विनीर्णयारम्भयाहमत्तश्रियो ५१ ममापितद्वितीर्लसमाधि
सखन्मसस्वर्गेवाख्यानासीत्पाद् भवद्वितीर्णयेति ५२ तामहावृपदिशामेवभूमानेदसं
स्थितिमवत्तेव्यमकाशिनीस्वप्रकाशे ५३ ५४ ५५ शमेनसमाधिति ५२ ५१ विराहकालो

२२ देवनमिमेहसाभूत्येसमहमाहतः रोवतेनेनचेत्स्वर्गस्तदिहस्थीयतांप्रभो ५१ भ
न६- वद्वितीर्थायोगयुक्तविश्रोतिवाहनं यथासाधोतयाम स्वर्गेविप्रमसंक्रमः ५८
तामेवस्वास्थितिस्त्वत्ताभवतेत्यप्रकाशिनी विहरे हययाख्यामेस्वर्गेभ्रमितलेतया
ऽभवाच परेपरेमहानेदेकाश्चिद्दिशानवानसि २२ भेदमयंः स्वेकश्चित्सेत्यत्रवान
सि ५४ कश्चिदायातरम्भः संकल्पेभ्योरतिभूयो निर्मलतांगमा राजन्नभोगनीरसमे
वसे ५५ हेयादेघरस्थानीतेसंसारसमस्थितिः पथामाभेघनुहेगंकाचिन्नवमनः
स्थिते ५९ सैवहि्भनः तत्प्रसारेनभगवन्नहशावृत्पातिगामिः पामः संसारसीमोन्तो
तथोत्तव्यमिश्रुपः ५२ विरारतिचिरेलेवविश्रान्तोस्मिनिरामयः तथस्तथ
मखिलत्रमः संश्चिरसंस्थितः ५८ नोपदेशत्यमस्माकंकिंचिरश्रुपयुज्यते स्तवेत्र
वानिरसोस्मिसंस्थितोस्मिगतज्वरः ५९ ज्ञानमज्ञानमयामेस्यत्तत्त्वत्कथ्यमाश्रिते
नत्वंपरत्वेमन्नेमेस्वस्थैयान्निनकिंचन ९

तरंश्रि॰ चिरेणादिनत्रयपर्यन्ते ५८ ५९ श्रमानंपामस्मितिशेषः तयामेसर्वोनिर्वासनेमनः स्वस्था

श्री॰
वा॰ म॰
उ॰ टी॰
२९८

यस्त्विदन्यत्किं वनेनेवास्ति नहि त्वं कीदृशोवसिष्ठस्तवाह निःसंसृतिरिति सूक्ष्म ११ इति श्रीवा
ल्मिकीये मुक्तरिशामतमः सर्गः १२ ॐ भस्वरमतो राज्ञा संभोगेच्छा यच्चलपते स्थानीय देशान्तर्योनि
वसंपुनरागमः रत्नकथकारामिरानतीय धात्म्यविचित्राभिः कथाभिः परस्परं संवदतावितिः
शेषः १ सरसानि स्त्रिग्धानि सारवाणि पद्मानिपाहिमिश्रमानि च यस्मिन् नन्दने श्रानेद्राधि

निःसंसृतिर्विगतमोहभयो विरागो निर्मोदितः समसमाशय सर्वसाम्यः सर्वात्म
कः सकलसंकलनाविमुक्तश्चाकाशकाय विशदः समनाः स्थितोस्मि ११ मोहोपा
येऽभगुनरागनयोगोपदेशः सर्गः १२ वसिष्ठः इत्यध्यात्मविचित्राभिः कथाभि
स्तौ परस्परं प्रासानोविद्यवेश्रातीवहृतेचिन्तयंवने १ ततः स्थापकसिंखिस्तानो
सरससारसे सरोवरे वनेवैववात्रिहृतौ नन्दनेवने २ तेनावारेणनानिस्त्रकथाभिर्मो
वनेततः गीतवेनोदिनान्यत्रोलाषकाननवीथिषु ३ अथ ॐ भरवाचान्यदनेया
दोमितराविति नरोमितेनत्येमस्वानाभ्रुभो प्रविवेशरतः ४ वनान्यनेकरूपाणिजे
गत्नानितरामिव संसिग्धजालानि गहनानिव ५ नदीर्दृशात्नया

निफलम्लानविनाशवनेस्तकेचयासिद्धेयं इनंदनेवनेरवेविनाशोषः १ तेनजीवम्भक्रम१
सिद्धेनाचारेणवनेमहारण्येकाननवीथिषुश्चोनरवनयं क्रियभेदेष्वनेनदिनाष्टकमपिने
यभवासरत्वमितेभनलासवाने २ श्रमितिवर्मितोनपत्येवॐभस्यापि विषयेष्विदकरैर्वास्येवे

समवेतोसन्तुष्टितोविज्ञन्तृप्यापिसमवेतास्थितोशंसतोपरस्परानुभवेकप्यंतो ७ सिक्तेमसाहै
षीतलप्रदेशोवेतियावत् ८ ९ सुनिकेतास्थितिलक्षणायाह हरमितिविकल्पकलनातयोर्म
नोनन्नहार १ै प्रियाप्रियविकल्पापित्तयोर्नोभ्रस्मिपाद्वविवेरतस्मिपादिना ॥ १२ विभ्रमनिवे
सनविभ्रमेषोरामनयाऽन्हतनया १३ अथकेवलमित्रभावेनपरस्परोपभोगकप्रारम्भोमोन्नस।

सममेवसमस्तेहोसमवेतोस्थितावुभौ समसङ्गोसमोत्साहोशंसंतोतस्पतुःसदा ७
प्रानवेलः पितृन्देवान्तुभजानेवरावव समनमेवसिक्तेवसमन्तुष्टीवभूवतुः ८ नमा
लपनस्वेरेण्यमरागरनेणव दंपतीस्विन्धहृदयोसहदेतोविरेननः ९ हरणाप्रामि
रनेतिविकल्पकलनामनः ननहारतयोरम्यवास्पविवुधावले १ै विवेरतस्तोस्तु
३=५ हृदोकुचिद्गतिविभ्रमरो कुचिद्वन्दनदिग्धांगोकुचिद्दसान्तरंजितो ११ कुचिद्दिव्या
वरधरोविन्यावरधरोकुचित् कुचित्पल्लवसंछन्नो कुचिन्कुसुमसंततो १२ दिनेःक
तिपयैरेवसमधिगतयानया सर्वोराजनयाचेवरागाज्ञभवराववो १३ सुपनतरग
र्भांभन्नउल्लासाविधूने दृष्ट्वा शोभाप्रपानेचिंतयामाससमानिनी १४ अथपति
रहीनात्मारम्यासुनवमूमयः इयंस्थितिस्तायासायानकामेनवंचिता १५

कालंरंपतीभावोपभोगकप्रारब्धोद्भवकाले १४ कामेनसंतधर्मेणरागेणनवधंचिता १५

श्री॰ यथाधामेभोगेशति अनिष्टतोनिवृत्तिमतीनांपकसंभोगनिवृत्तावेवायद्वैचपुलदात्मिकाप्यामहृ
वानि॰ त्रिःसाम्पदतेव १९ अधर्मेरोगप्रमादिहेतभ्योभोगेभ्योलोकसंग्रहानिवर्तितुमेवअप्रवलनतस्य स प+२
पू॰री॰ क्रिरित्याशयेनाहृ निनरमिप्रवंसर्वसामग्री सत्वेपियास्वभर्तारिनकामवतीसाअतीवमुक्ताचेद्रमेत

२५५ जीवन्मुक्तधियोभोगेयथायामनतिष्ठतो पकामहान्मिकास्त्वाप्रष्ठेतेवोदिताभवेन १६ १२
निनःपतिरुदारात्मानिरपिसुनवेवयः गृहाणिप्रम्यानाम्नानिसाहृताधानकामिनी
नवधम्यत्नमागेहेस्तायत्रभर्तारिप्रिया रमतेयानिरं स्वासाहृतेवद्वरेगना १८ इत्येविचा
हितेकोतेयतिमासाद्यविजेने स्नातनीयानरम् नेतोपिगत्त्वहरेगमा १९ सप्तकितायं
याधाममपिवेधाविदासती अनिषसमुदाराधेकिनतेनकृतेभवेत २० नार्कविदद्व
धाम्यात्मप्रमपवेवेदयावेने येनायेभूपतिर्भर्तारमतेमहिमानदः २१ इतिसंचिन्त्यदुशात्मा
केभवेद्यधरायति पास्त्वानननगल्पस्याकोटि लेकोकिलायथा २२ अभ्व चैत्रमासस्य
प्रकोपंचमितिपदिवसोमहान् अ पास्यानेमहारम्भे स्वर्गभवनिवेहरे २३ सन्निधानेमया
नत्रकर्तव्यंपिलरथिनः यथास्थिताहिमिपतिनेसंमन्याकराधम २४ प्रमिपालयिमक्षेमे

पभोगविज्ञातपायेनहृताजीवमुक्ताचेल्लोकसंग्रहभंगप्रपुक्तनिरादिनाहृतेन्यर्थः १७ इत्क्रमे
वस्यहमारहनवेति १८ १९ अनिर्येसमुदाराधभोगेसप्रान्तेनाकिंकिंमधिकंफलंकृतेभवेतन
किंचिदित्यर्थः २० येहपास्वमत्तयामयिरमतेरनिसखंलभते २१ २२ आस्थानेदेवविंसभाने २०५८
लनेहरेहिस्य २३ पितृनारदस्य २४ प्रतिपालयिमक्षेमेआगमनमासाद्यंप्रतीक्षितव्यो २५

निर्विकल्पमागमनपाविकल्परहितनियतमितिथावत् २८ कोतमेमनोहरांनेदवृक्षकल्पत
रुजुत्तमतामेनरी २९ शरम्परवपयोनिर्मलमेवत्तदत् ४ वनवातेनविसारिप्रसरलाधीले
पुष्पानले २८ पहसंस्कारपदेनउत्तकालिंगसर्वमामेतिप्रागेवमहत्रमंतरनउसकलिंगे

आगच्छामितिवांतेयानिर्विकल्पनमत्तलात् स्वर्गादमितरामेवत्वसंगोसमतृष्टे ११
रत्नकामंजरीकुंभोरदीमिश्रायकोपमी प्रीतयेस्यामिवधीमिकंभानेरुनष्टत्ता २२ सा
गेतकांत्वयाशीघ्रमेवंवदतिभूपतो पुत्रवेपवनाखोमशारम्नरवपयोवदत् २८ पु
ष्पानलिनरोखोमव्रजनकुत्तमरामने विसारिवनवातेनरहिमेहेमरकोद्रद ४९ शि
विधनोव्रमतंनेररशांरेशनेनदा उविशेश्रेयथावहीपीमत्यीनिर्हिउस्यना १
शिविधनृटत्तामंतेयोम्बिकुंभवपनंहो यांतावतेववारिश्रीमंस्यास्वरूपमायथो ९
मापमंतरिताकारकल्पवृत्तोपमपुरं स्वरम्यनाकमाम्मीयुंस्वगेरम्येरिव पथा ११
अत पुरमद्दृष्टपेववविशलत्तनाकुल मधुमासमहालसीर्मलनमिवद्भुमं ११
सनकार्यांगिसर्वाणिनज्ञसपायसत्वरे शिविधनस्पपुरत पापानफलपुष्पवत् १४

पुंविशेषसंवेपेपिननिवर्ततेतयावोढाहतंमहाभाष्येशकंवानेनसुमांसादिमिशपिहत्यति
हतनतत्रनिपुमः पंचनखाभस्यानीतिहिसकालेभवोहेमः ४९ सादशीनंदाहिप्रसरयोन्यमदे
सावरिसुभ्रमेवं १ स्वलीलाकृपंपपामाप ११ स्वरम्यताक्रमनपवमजरित संमानमेनरीकुशा
कार सस्पानेयस्यतथाविधकल्पवृत्तोपमं ११.११ यथारत्नाफलपुष्पंवापतानितदत् १४

श्री
वा वि
ष् टी
कु०

तत्रभर्तस्त्रियोग्रवेषणामगृतिवकारणमायोवनमध्यस्याहशाला ३९ श्राहत सादरः ३९
विमनाः खिन्नमनाः खलस्तसैमुखस्तानिलिङ्गेनेत्यर्थः ४० संरंभलतलं मनस्तापे ४० ३१ वा
ध्यस्ट्रकेवलनात्ताज्ञीर्णवेशास्वमानया ४१ विरिनवेघाः पुरुषाद्वर्षविपारदताप्रियोनिनात्पद्येनीति
यत्रकेनत्रकेविहिशेषेवस्तुर्केभउवाचघावदेहमितितामप्रगुज्ञसमाविनमानोनतरीयककर्म

तत्रकालगुतिसत्वेपृकाराविभ्रमानसा ईदंसनीहारमिवप्यामारिविश्रमिवोनुते ३९
तेटष्ट्वालाटराकारेसमन्नस्योशिविधुतः वभवाविश्रचेताश्चसमवावैरमाहृतः ३१
देवपुत्रनमस्तेस्तुविमनाः खलस्तसे कुभस्वेस्तनसंरंभमिरमानृसमास्यतो ३७
संतोविरितत्रेघायेतेहितृषविपारतो नाश्रुपंतिस्यानिस्वस्यापयाश्वनलाईता ३८ ना
वसिष्ठः तेनतस्यापिनेतेकेकेभग्राहमेनविशत् गिराविशिसप्तावीर्णवेशस्वनस
मानया ३९ यावदेहमवस्थासमविश्नतपेवये कर्मेदियेनमिश्रेनिनमेनत्वविरक्ता
दाः ४० येहतत्वविरोमफाणानन्वालनयेवते अवस्थाभ्यः पलियेतेपुरीताभ्यः स्वभावतः ४१
यावसिंलेयघातेतेयावद्देहेतयारश्म येनेदेहस्मामेतिसाक्विनन्यसिनोवरे ४२

दियवेष्णनिवृञ्चिरेवसानिनोतसमयिनितस्व्यायां ततविरोनसमवितत्र्वपिश्रारव्यकर्मेदियवे
षोद्भवमाआपरापेनेत्याशयः ४० अतत्रतेगुनतयेत्यादयेहीतिवातयासमविम्नत्वाभावे नेवर
फाहृपहीताभ्यस्तकतेश्वेदियतेश्वहावस्थाभ्यः पल्येवेत्याशयेनसटहांनमाह यावदितिदश
कर्मेदियहर्षसाम्यादिरश्नाभवन्येवेतिशेषः तदेवमतिरेकप्रवेनइदपाविधरातितयावसानि

+लायते यवतेजसानस्वभावारवेश्निम्मिलयं ४०आरब्धप्रमुकादुकर्मेदिम्वर्षस्याभिरश्मयावदेहंत्ताक्षिनीतान्यक्षाविनोस्तु +दू+टी+२

तथा च चित्तसाम्येन देहस्य प्रारब्धवतो समाधिवत्सदर्शनमेव मन्यमित्यागो न रूपात्कर्मेंद्रिय-
निग्रहेण सहनमिति निष्कर्षः इत्याह पप्रारते ५२ विनानतान ज्ञाविरापाव देहे कर्मेंद्रियैः सर्वो
स्य स्वपयाचारमेवस्यात कथंन न सदाचारमलं त्यजस्येनाचानेव नियमः बुद्धींद्रियेर्मनसा
द्विभिस्तु सदा साम्येनैव भाव्यं न तु कदाचिदपि वैषम्येणेत्यर्थः ५४ कर्मेंद्रियैरनिषिद्धदेहावस्था
नवर्तनेन अस्मादिसर्वजीवन्मुक्तेषु प्रसिद्धमेवेत्याह परमेष्ठीति नियते प्रारब्धकर्मनियतेः स्व

यदेहस्य प्रारब्धस्य परित्यागो सतत् ज्ञमः यत्साम्यचेतसो योगान्नतु कर्मेंद्रियाश्रितेः ५३
यावद्देहं यथाचारं रक्षास्वेंग विनाननता कर्मेंद्रियैर्हि स्यात् कथं न मनसेंद्रियैः ह, वित ५४
परमेष्ठिप्रभृतय सर्वपयेशदिनाशया देहावस्थास्तु निष्ठंति नियतेरेव निस्पृहः ५५
अतस्त्वमत्र भूतानि रूपजातानि यैरहप्तत नतत्वमेव नियतिं भावत्स्वंयेषाभुवि ५६
ततस्तु व्यादिसाम्येन यापदिचलनेन च नियतिंयाप्यपनीमोत्या चदेहसर्वगतिस्तां ५७
अतस्त्वं सर्वसोभेन स्वस्य प्रारब्धतः नियतिं प्राप्य पर्यंतं रेहसदेहे विविदिमां ५८

न्यथा मद्योगासिद्धेरिति भावः ५५ प्रारब्धकर्म नियतिं त्वं चनेतत्र सेरस्य वा किंचिदपि
कर्तुं न शक्यमित्याह अस्हेति ५६ नहिं नहा तयोः साम्यमेव चेत्याह नतारु नियावदेहम
स्वमेव देहपातपर्यंतं ५७ अतस्त्वं न तेषात्माह अतास्त्विति ५८

श्री॰
वा॰ रा॰
यु॰ टी॰
३०१

प्रारब्धनियतिस्वरूपमभिनीय दर्शयन्नस्याः सर्वैर्दुर्लक्ष्यतामक्रमनव्ययोपसंहरति स्यमिति
नन्वेवं गरतिराजसंबोधने । यनेनप्राणिनानाग्रासिनुतन्मात्रैः स्यंश्रु त्वेपुस्यानवेद्रः स्वरशास्त्रव
स्यस्यानवेद्रतिनीवः स्वस्वकर्मानुसारेणपश्चाद्दृशानलादाहरमधिगतमात्मनोहिदर्पणसुते
वाभूत मिवदेहगतपेवस्फुरितः नियतः प्रवनियते प्रारब्धकर्मणोविलासः प्रवेपागुक्तरीत्याद

रम्यंसत्त्वेपुनतुरः स्वदक्षात्त्वेस्यस्यातत्रासित्वधिगतेयदिहांगजीवैः प्रातत्प्रत
निवहस्फुरितसुरैवंदर्लक्ष्यप्रवनियतोनियतेविलासः ९९ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे नि
र्वाणप्रकरणेजीवत्सक्तव्यवहारमनिपारंनामचत्वारिंशदुत्तरशततमः सर्गः १४० सिद्धि
धनाद्वाप्य प्रवेस्थितेमहाभागकृपयाहृदयमीदृशे लब्धवानस्मिदेवोपिवदवेदविदां
वर । कंभगवाच्य श्रृणुकार्यमिदंचित्रंमदीयंवरमपापिपकृपयामितवाप्तेस्वगेपु
हृतमप्रमे २ स्वहृदावेदितेर्तरःस्वपरमाप्यानितानवे वनंनंदकृसमपिसृज्याहितिवो
द्वरः ३ स्वहृदापृच्छामासायोवे नंयातिपरसन्नतो स्वजलोपगतेनाप्रकतकेनजलेयथा ४

हर्षोच्छरस्पर्शः ४९ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणेचत्वारिंशदुत्तरशततमः १४
कंभेननिशिर्वासःशापास्त्रीवासिकृष्णते परस्परेसमाधानैः प्रीतयोश्चनयारिथतिः एवंनियत्य
नुसारेणस्थितेजीवकरवेलेदेवोपिसन्न ईदृशीविषादनिमित्रमदेगेवपंतल्यवोतहृदेवेत्यर्थः १
वनेनांकस्यचिजिविशेषणमसुंसकत्वेप्राप्त्वन् ईदृशोपमर्दः नम्रहृदिःसनपघानामवमायाति

नवद्र १६ज्ञानदृष्टिर्निमित्रवज्जानत्वर्थपरतोनेन्तिस्फुरदृष्टे
सिद्धिपञ्चमो ४

३०१

पिशाससेहेभिशेषः १ वहामिमवहाख्यानिलस्य स्वाकूलेवर्त्मनितस्यवाहेनेवरहामिशाव
रभिमतदेशस्त्वर्थः २ प्रपघरभिमतदेशगमनेनतरेतेनमरुताप्रेरुद्रमानोभानुरेकेनवर्त्म
नापकश्रगतः शुद्धेनान्येनवर्त्मनाश्रागच्छामिसागरापमितानाहृतिःसमुद्रेस्नवमानइवेत्यर्थः ३
शीकरधाराभिर्धीनहालिलमंगवेदन [illegible] मेगरागोयस्यते ४ वस्तुपातलेस्थितामनपव

ततः पिशासंहंहस्यसभास्पानेयथाकर्म शिलोस्यायतयोस्यानकालेहेलशिनिनः ६
रहागेनमहंस्यक्रास्वर्गसंग्रामवात्रभः दिवाकरहयैःसार्धवहाम्यनिलवर्त्मनि ७
श्रयाश्रेकारिश्रणीभोमेवानामध्यवर्त्मना अपरंपसुनिमाघानमहंस्वोससंनवान ८
श्रथैकश्रगतोभानुरेकेनान्येनवर्त्मना श्रागह्मपहमाकाशेसागरात्पनिताकृतिः ९
पयोधरपरक्तजीविद्युद्वलयभूषितं श्रभिसारिकयात्तस्यधाराधौतांगचेदने १० स्थि
तास्तनरुनखापामापगावस्तुपातले वेगेनाभिसरंतेतांतपोनलीमिवाप्रियो ११
तस्यकृत्वानमस्कारंनकंखेवहमामया भुनेनीलाभ्रवस्त्रस्तमभिसारिकयासमः १२
रत्नाकरोपमोवासोमय्येमानदस्वापके स्तनकेशवतीकांताहावभावविलासिनी १३

शोभनोतीरुरुहस्तच्छायायस्या तथाविधास्वस्पप्रियांतपोनलीमिवास्थिताश्रापगांगंगोम
त्तिसंध्यावेस्नकालात्पयोमाभूदितिवे गो नाभिसरंतेश्रापयामितिपाठेतत्पानपोनलनीलद
लांप्रियंभार्यावस्तुपातलेश्रापमायतोऽभिमतीकृत्यसरतमिवेत्यन्वयेत ११ श्रभिसारिकया

तमिस्राभिसारिकायांसमोहस्पसेहनिमयाद्भः १२

श्री° १२ शुभमिति क्रोधः नमेराहृदयाद्विनाद्भवो ममः १४ इत्युक्तानि मिन्नऽहं गोपस्मरणाद्विधंपनोय
का° नि° स्य १५ कपमनिवासे पापविनेशात् १६ पितस्वप्नरतिशोकः १७ मृतामापिपतोऽशुभानिघ्नया
पु° टी° येनकलहविषयतो नमेवन्याधंमसक्तस्यापतिकष्टमितिस्वप्नेनेतिभः परस्परत्वमत्रिरहेन न
३०२ कालोक्तिः मत्प्रहारेणममश्वपहरणाय स्वप्नपनेनवसतीतिवत्फलस्यापिहेतुत्वविवक्ष्यात्

५ गच्छानेनदूरके नराज्ञोऽपिघातयिष्यति इतिश्रुत्वा शुभं वाक्यमुख्यतेऽर्धरहितात्
विस्मय मिमनाप्यावतावदं तर्हिंनोमुनिः इत्यादेगमना सापोसमामोऽहं नभस्तलात्
पतद्भेकल्पितेनसर्वसंयज्ञोऽसिनिर्गाणना स्वलिताऽसीदितोमेऽश्रुसीत्वमेतन्मयाकथ १६
योषित्ननवनीराज्ञो वक्ष्यत्विं मयापितः सत्योभवितस्वानोसतोनत्वित्समागतिः
शरद्भयपयदेवा शृणुमामपितं गतः कष्टमहत्प्रहारेण कलहो जायते पुना १८
द्विविदेवकुमाराणां कामाकुलधियामिह गरुडेव हितानीनां त्वमापरवशात्मना १९
कथमद्यमयासम्यक्स्वस्यधामिनीस्थिया स्त्रीवत्सित्रावाव इत्युक्ता तणमेकेसा
तस्थौ स्थितामनोस्थिते २० येयमाश्रित्य कुंभौ च पुनराहरुदद्रहह्र किमहस्वप्नोवामि
किममहतमात्मनः २१ यथागतमयं देहोमशोनोनुभविष्यति त्वोत्विषतः परिदेव

नीया १८ १९ मुनिस्थितोऽभिविज्ञसमाधाने २० २१ यथाप्रारब्धमागतं स्त्रीत्वमशोन्यो. यं देहप्रवान्
भविष्यतितेनासंगा विन्मात्मनो ममका हानिरित्यर्थः गृजापितरक्रमनुमोर मानश्राहा

परिवर्तनकाशिका ॥ २९

२३ देहिनः देहे पतत्सि तव्रिदात्मन कार्पण्यमवशे से पापानो प्रारभ फलानां विषये प्रवेरा
ईत्वमपि शरीरविघसेन प्राह्निकमेषाम विवेकमपश्यत्स्वे स्वविकिम्मा पोतमिव आगमभूत
पात्स्वतत्वानुभावनकुशलः उपायः चिकित्सकः एवकः शरणं स्यात्तनकास्त्रिदिवस्रेरणान्वय
२४ नापनवदेवर किलक्लेशविनेभिकम्मे लोकाचारानुवर्णनाघेन्याहृत्वेदेति २५ अप्यनि
पथाभ्यासामेतरं २० २६ मार्गास्तपोभिः सकोचमसकृत्तनाम्नापद्य पापस्तीहृदयानिपधिकात्तु

यदायानित्तदायानदेहस्या नावलिप्यते कानिविद्यानि त्वामिस्त्वानि विहितानि
च २२ तानि सर्वाणि देहस्य देहिनो न नकानि चित् यदि स्वमपि कायी त्वमदेहोपिस्विप
से २४ तस्य पापस्य प्रायश्चित्तं त्वमागमभूवणः त्वं देहे देहवितेबाह्यमिति किंवल्पकृत्वा
रत्नीसमतामेति तिष्ठा स्विन्न यथारपित श्री वक्रिडस्वाव ताच चमारि निर्वेदे स्नोसा
श्रासनेस्वयं २५ कृत्वास्थितो वनस्थिरपोसहृदये देविनोमिथ श्रयाक्षोपसकृभस्पती
नश्वासरप्राज्ञैव २० नगामास्तजनाही पोरीय श्रीहृदयादिव यवहारभीः साईयमासे

विपीनमो भिरिस्पर्षः रानासमुद्रद्वीपस्य केवर्तः नेदिपाहिलेपपिना लेवं भेतिमित्पान
पिरत्नान्यपि संचिन्वेतिनदाहियमाने गर्भाधोभुवनदये पदेसंप्रदेशनारकारत्नजाल ह
नयाचपरस्परं साम्यतासममेवसाम्यं स्वापैष्यनसमतां प्राप्तवित्यर्थः २९ इत्यार्वक्राहाना
भ्रमद्भ्रमराणां चयेरकेहूंरेकर्णविकासितकमलाकरसरिवरिस्थितं ताराष्ठांत्वं कर्मप्रयो २

विकासितकाव्ये ५

म

आ

श्री
वानि
पृ० हीं
२०१

११ वंदयित्वा च दिशा स्वार्थीगिव स्त्रियाः दृसैसौ व वः अभ्याहरन्नाविष्कुर्वेन् १२ गलरव
रैसगद्गदमितिपावन १३ नेपुरः इति शेषः १४ प्रस्फुरत्श्रृंगारकमालाः स्वपमानाविशेषण ये मुख्या
न उपमेयाः शिरोरुहाम्भूत्राः दिमाला सहिता इति गम्यते १५ ध्वराणीवस्त्राणि १६ माल्या

पयाश्रृंगारवक्त्राह्वभ्रमद्भ्रमरपेटके स्रुहृद्दोनावयोः स्याघृसेप्या सुपवित्रिशाकरं ११
वंदयित्वा नथाकृत्वा नंप्यगल्लांतरे स्थितौ ततः कैःभं शनैस्तत्रसेतुणमभ्याहरत्व १२
शिविभ्रतेपुरः संख्यं प्रोवाच गलरवं पालामीवस्त्राणीवस्त्राणी वा गयद्विभिः १३
त्वलयेवववतेरात नमन्ये स्त्रीसंग्रनाम्यहं पश्येमेपरिवहैतेरानन्नमतोरोरुहा १४ प्र
स्फुरत्श्रृंगारकमालाभ्दिमातेतिमिराइव पश्येमो ममनाथेनेपान्नस्त्वाङ्गरसिक्तनो १५
केरकाविवपद्मिन्या वसतेगगनोन्मुखौ प्राशल्यमेवलेवानिसपद्धेनेवराणीमे १६
देहादेवसर्वपश्यस्त्रियाइवशनैः शनैः भूषणान्युत्तरत्नानि माल्यानि विविधानिव १७
पश्येमान्यगनायेतेस्वांगेभ्योवृक्षभृष्यवत् पश्य पाद्यस्त्यमेवाद्यचराङ्गकरशोभन १८
भूर्भिपराङ्गकोजातोनीहारा हाविवांगमे सर्वोगिकोनालिगानिनानानिममानर १९

लिविविधानि देवनायेतेहास्तुमरत्नान्वयः १७ स्वांगेभ्यः शाखादिभ्यः १८ अंगकः परत
स्त्रं पवमार्दुदितपरेशीघ्रपिलिंगविनियमः सपत्रानितेयमित्याशयेमाहसर्वोलीति ३९
२०३

स्थितः सिद्ध ४ इत्यकाङ्क्षः विपिनेन्दसौ वभूवहकिल ५१ ५२ ५३ साधियोनल्वविद्रां
देहमात्रकेस्थापतेमिवैतसिन ५४ अधियोश्चत्तानानुपन्ताद्या विङ्गमपिवासनात्मनायो
निनदेहमात्रकमित्यर्थः अन्नानिद्यामिश्रजवलेने ५५ सनाऊँभविपाश्रिविनयारात्रीत्नन्दप

हा धिक् कष्टं विधातो मे किं करोम्यङ्गनास्मरे हा धिक् कष्टं महामायोपोषितप्रवाहमेगना
संविरानुभवाम्यन्तर्निर्तिवमनुनेत्विमे विपिनेऊँभइत्यक्रान्दसौ विद्यावभूवह ५६
रात्रापिवृतमालोसतथैवासीद्दिव्यन्नधीः महतेमाअेतोवावशीतविधनरम्भेववः ५७ ऊँ
कष्टं सोपक्रासतःसंपन्नावरवर्तिनी साधोविदिनेवयस्वंजन्मासिनिघनेगेत्ति ५८
२+ प्रवेशपभाविन्यर्थास्मिमाविग्रहहरयोभव स्थापतेनिदत्पास्तानसमपिपादेहमात्रके ५९ ऊँ
ऊँभवाच एवमस्त्वनिशामिप्यामिनीस्तीत्वमात्मनः नेवेनस्पपिपोनेत्ताविष्टेपानिन ऊँ
देहके ६० नवेदमनुगच्छामिविधाति केनलेभ्यते इतिनिर्णीयतोवेदेतेलीलात
नतामिव ६१ एकतस्मान्निशान्दसौ नीतवेतोविरेणना प्रथमभातेतन्त्वेलवचरु
त्रम्पयोवने ६२ वभूवऊँभ ऊँभाभ कुत्रमोस्थितनर्धानिमान् इतिसाद्गनमाद्दष्टीवृक्ष
त्त्वावरवर्तिनी ६३ ऊँभवमाश्रितःभर्तै पश्चात्स्त्रीत्वमुपागता वनिहारवनान्ते पुऊँ
सेगमोऽङ्कुरयामिन्नाभावात् विरेणामिशान्नीतवेलोप्युवभ्यादयोवनेचपुरस्त्रम्प भस्माके
नदिनरनिपुवह्वावेश्वविनि क्षणिमक्तनिभावाद्गविलोपः ६५ पवेश्युनकुंभाभ ६६ ऊँमारीप
त्त

श्रीभागवतटी० ५१

श्री॰ वा॰ लि॰ सू॰ री॰ ३४

क्व कथं क्व च विनहार तदाह कैलासेऽति कैलासादीनो सानुप्रस्थेषु च वि स्खलितः योग
बलेन गमागमः क्वात योगेन गमागमस्तु यस्यास्तथाविधा सातथाभूताय येक्ष स्वामिमनाच्च
सारेण भवतावलेनशीलेन प्रियेन सार्द्धं स्वच्छामहाभ्रवलितासतीयत्येक्ष विनहारेति ७ नर
व्याकाहत्यान्वयः ५ इति श्रीवासिद्भूनात्यर्थप्रकाशोनि पंचोत्तर शततम सर्गः १०५ व

ऊंभद्रपयपराचान्द्रिभर्तामि चैलसंयुता कैलासमेदरमहेंद्रस्तमेरुसयसानुष्ववि
स्खलितयोगगमागमासा साकंप्रियेणसृहृदाभवनायचेक्ष स्वच्छामहाभ्रवल्लि
तानविनहारनारी ५ इति विप्रलंभाख्याने स्त्रीवलाभ सर्गः १०५ श्रीवसिष्ठ उवा
च ततः कतिपयेष्वद्य दिवसेषु गतेषु सा इदंप्रोवाच भर्तारं ऊंभद्रपयपरा सती १
राजन्नात्नीवयत्रात्समभेदेवधनेन्पाल निशायामत्यहंनावस्थित प्रवाहमंगना २ त+
तदिच्छाम्यंगनाधर्मैर्निपुणीकर्तुमीदृशी भर्त्रैकस्येव रम्यानेविवाहेनदराम्यहं ३
तदूवानेवमेभर्त्तारोचतेभवनत्रये दृष्टाणमेविवाहेन भार्याविनिशिसर्वदा ४ स्व
पत्नीपननेसाधौ प्रियेणसहदासह स्त्रीसत्वंभोक्तुमिच्छामिमामेविघ्नकरोभव ५

र्गप्तेत्रमहेंद्रस्तौविवाहोऽग्निपुरस्कृतः तपोर्गहायासोवल्पीपुष्पतल्पेवसंगमः १ सा
त्वन्नान्ता १ २ निपुणीकर्तुंसफलीकर्तुं इदामिसवविरादेवदाम्यामि ३ ४ प्रत्यात्या

नेमिविज्ञप्तिकोश

३०४

शुभाहे रविकालमात्र भदेवर्षादिषु ग्रहयाव कुमशुभ नैतत्समनायासमेवमाप्य शुभ नेम सुले
दत्त: विवाहकार्ये भ्रमानिष्ठुनफलेवनक्षा कर्केत सकरवदोषो जायनत्वमन्युतःवयशाम्
सदाहूयोस्तुतिवद्वचने ६ ७ नतृम्याहेतो: ८ स्वदपत्याल्पभूतमेवानुपश्यामि ९ स:प्रवेषु
रेवमयाप्विवाहलग्नादिसर्वेगणिते १० नन्यत्रोविवाह: दृयारेवयथवैविधिनेतिभाव: ११ मुनि

क्रमपञ्चममासेषु: सावेसाध्यमभोगमे प्रकृते कृतेन: कार्ष्टिदोष: करवजायते ९ इत्या
न+२ निकफलेनक्रामममनासवैवरूपु नयनसद्यानानिद्धा: कर्मेतनेष्टमापिने ७ [illegible]
धन: कुलेनानेनकार्येणनशुभेनाशुभमले ८ इत्यामितन्मुह्रायुद्धयोधकमितयाकुरू ८
सम्मतासप्रयात्मेनवनसदनगद्रयं ९ स्वद्रथमेवपश्यामियथकमितदोवर कभक्षा
व+ वयथेत्वनन्महेयालनलग्नमध्ये प्रभने राकुपत्राबलाश्यामास: सर्वेगणितेमया १०
राज्ञावधारितेनवदेयारिस्तिकलामले नन्यत्रानामहावाहाद्दयारेवभविष्यति ११ मदे
शाद्रिशिर: शृगमानामवप्रमनोरमे रन्नरीप्रमकाशगिरे मणिकन्दरमन्दिरे १२ पुष्पभारा
वनतानुगृहसत्कविराजिते वनपुष्पलतालासमनातीनृत्यमनोहरे १३ [illegible]
गमञ्जारमणिरम्यासरः प्रावणाधीपश्चात्करूणानाशलोचना: १४ [illegible]
कानकोटराव गजराजदनपुष्पादिसभाश्रलसपुन १५ [illegible]
दृता [illegible] मानसमपुभे समाले

मयकेदारलक्षणमन्दिरे १२ विवाहान्सवेचिननरनारीगणप्रदत्तनानादिसपतिरप्रीणति पुष्पभारेतिप
र्यपद्यंत्विवाहान्सभूमिनिवेश: १४ १५ १६ रत्नसमद्वनेमानोसमेपुभेप्रतिरक्षणेविशेष समालभनेर

श्री
या मि
ऽ टी
३५

प्रथहजिरेऽतिवचनान्मूर्ध्न मण्णजिरेऽनिशाम्येन कालेनभोगमकल्पकनपोरेणककालेन १९ २१ मग
लदापिरकोहननिद्राकोदिनक्षवेक २ २१ क्रियाफलानिहालक्ष्मयोस्तथा कथ्यश्च जापलक्षिलग्न
हू यथोतिनयवाक्रियाणागेष्यनिष्ट। २२ ग्रन्थानामसमीहिनासिद्धिवलकाललिनाप्रादेशो जने २३ फल

हायावामलोहाद्दिशाग्रयस्लपरेमिरे सोभाग्यमेवकामेनकोशा कालेनसभूता २६ न
पानन्यत्रसेभारकलाकावनकरदे यथनक्षेमपदामित्रेस्तामपदाकिनोनदी नवेनस्माप
यामासुमहावज्रमहादान गजकभागमस्कधकभाममगलपवेक २ भविष्यादृपितानृप
भविष्यित्पितानानो ह्रारोतासायणमास कभऽग्रपयाप्रियो मजयामासन सालोनङ्ग्रवोपल
मुनोन यथाक्रियाफलवशात्क्रियाणामागतयोर्वनो मिश्रलानरमानमो स्यसाधायाङ्गल
स्थिन चक्राले भोजनभयानाथन्यान्यसमीहित कल्पद्रुमडुकूलानिथारायप्रिताननेतो
फलानिथक्राम्न्यस्थानमायथन क्रमात २४ पताबलायकालेननयोपीयशाक
यो मेपक्लेमिवानाहिंशपीलेघ्यानिशरद्वि २५ प्रथमध्यायकेम् सलेजयाम्बमयेषु
मिवाहृदशी नाथसनाराजाशलमायोन २९ मेषुनेकन्यानामाकमूदाकरहासिनी पाल्ष
नाथक रविकरेलोसमायया २३ रक्तदीर्पोवक्रन्यानोकुम समायोनयन मोलोबीहके
युक्तानिषधोद्भवस्वोवरे २६ भूषयाममसराजानमोमगक्कोत्रिभागमे वरनाग्रहकर्षेश्रेणजक
पूरै

लिकलाप्तइफलानिजन्यत्रस्यानवविपुल क्रमात्क्रुष्ठोक्रमात २७ २५ सप्ताक्रमेसप्ताकदनविप्रे १९
मेपुनानाथप्रीतिकरानदेकसप्तीयामाविद्यामा २१ यथाष्टवोत्रका ४६ मृगजे कल्लोपेष्ककाटेष्वि
क्रक्रमे कार्यमोरे २९ घूल्लसनोडुनरणुकेवेसे साभिरदामेहरूक्रश्रेष्मोरवनेसे रत्नगुणाधुनमे मासे
क

२५

अवचयस्तै९

वधूचितविलासवान् ३३ कामायकामरूपायवराय ३३ यतएवकामवैनेवभर्तारकल्पयितान
मस्याद्दृश्यमिति ३४ अयमेवगहनेववनेदिदिशोशाखिन ३५ ससेहमानुरागे ३६ लसेमेशोभमानव

पलावनायकालेनवधूमङ्गभूमापयो वनस्तनवराङ्गनावधूसाशुविलासवान् ३७
ररसविन्नयामासमपङ्गोपमैवधू कामायामामपादेयं कायंकालोवितानिकेल ३८
रयमासिवधूःकान्ताभर्तात्वमेवराक्षेपृत गृहाणकामममामेदिकालोघनवद्दह्य ३९
इतिसविन्यभर्तारमग्रस्यगहनारव्यम उद्यतमिवादिलेरतिकामभिवाभ्यराजत ४०
ग्रहंमदनिकानामभार्यास्मिनवमानद् पारदोसस्यएनमोयेसस्तोहक्रियतेमया ४१ इन्द्र
ज्ञासानवयागीलनाञ्चनमिलानना लोलासकेनशिरसाप्रणनामतत्त्वमानि ४२ इत्या
वेदवद्देनाथममोभवपभवसे क्रमेणाग्निवसन्तात्मन्यामिग्रहणेकरु ४३ ततस्ते
निनाराममाकरोषिमराजतो रतेर्विवाहेमदनमभिभूयादतिष्ठसे ४४ इहोसिवापुमा
लानिराजमानात्मानिनानिते मरुगंगाप्रवाहाभावाहारसवोरसि ४५ मदारकुसुमयो
ते कृतलेवंपरामसे कनकाङ्गमिवालोलभूमेरवाचिनकेसरैः ४६ रत्नाप्तुनालेकृत
मे प्रियापार्श्वेपरमनेनसा रत्नस्यानविभोमेरुमभिभूयावतिष्ठते ४७

ति ४८ तस्मात्पहृतापभूर्षया ४९ रतेर्विवाहेप्रसिद्धमदनस्वस्वोभयाभिभूयेत्यर्थ ५० लो
शोभामेववर्णयति इहोरिम्यादिना नवोरसिस्थितोहार मेरोमासिद्धस्यगंगाप्रवाहस्य था
भायोमोपमे ४८ रखाचितकेसरैर्हरितायितल्के ४९

श्री' वा' लि' पु' टी' २०५

४३+२

रत्नोपुन्नालैरित्यादीनि. राजेभेरुसार्धरएपनयोग्यानि ५२ वदलोलोइत्यत्राराज्ञापितस्याः शोभावर्णिते
तिवम्पृतेकोच नोपलल्लहरीगपर्यंकेनिविष्टउपविष्टः ५४ नवन्नरुपत्तोविवनस्यानवेकपर्विनेः ५५ [illegible]
कामकांतारविरि. वच ५६ नवोदितेत्यनेनसर्वेत्वस्याः सरस्तीत्वेनशोभाप्रकर्षोव्यज्यते ५७ तसेमेरा

एवमादिवृत्तेतोलोभविष्यद्भवदंपती मह्यत्रसर्वेरेयत्योमिथस्तत्रैवबभूवतुः ५२ महारा
ज्ञीमदनिकामहाराजशिखिधुनः कांचनोपलपर्यंकेनिविष्टोभूवयत्त्वयं ५४ एवंतसे
त्त्यामास्यमोरत्नविभूषणे' वसेसिंलेपूमेश्चैः हविरस्यानकांपिनः ५५ सावभोभ्
षितातन्वीमदनेमदरायिनी सेरितेवविवाहोत्काकामकांतेवकामिनी ५८ महाराजोम
हाराज्ञीभृषयित्वेरमाहता राजसेम्रगृगावाह्नित्तसीरिवत्तक्षोदिता ५० शक्रेलसहृय
छव्या(?)एतस्याहरिगसह पङ्क्तौपर्यंकेभजनासार्द्धंनते भवनमंगले ५८ पद्मकोशांकुर
हस्तालोलनीलोत्पलेहणा श्रीभोरश्चभसत्कारास्वास्थितापद्मिनीवसा ५९ सरक्त
पल्लवाकारात्तनस्तवकधारिणी लमनेकफलामस्येकामकल्पतरालता ५० हिम
चीनावरातागीन्योत्स्नामसरहामिनी प्रयोदश्रीविचोपुष्का दृष्टेवाद्भुतदयसत्ले ५१

वे+

लेमयासहेतिशेषः ५९ स्तनसदृशाः पद्मकोशा' अङ्कुराग्रसदृशाश्चकराः अङ्गुष्ठदृयिस्या' यंयंवे
वहस्तेनानामितिभाङुरिमेतेनराय लोलानिनीलोत्पलानीक्षणानि यस्याः श्रीभोदेः शुभ्राः अम
रसेस्काराययस्यास्तथाविधापद्मिनीवसाजेस्थितेत्यर्थः ५९ हस्तौनीलोत्पलतावेनरूपयतिसः हि

+ श्लोकैः+१

मणीनां गारीनि रत्नैर्हारीणो महसिकाया सुमाधारणानि योग्यानि ५१

३०६

चित्त+३

जीवन्मुक्तव्यवहाराभासेन रेवकरणाभासस्त्वाह जीवन्मुक्तास्तीति २१ २२ नवापि सत्ववलादेव यावज्जीवं व्यवहारं तत्त्वमीत्याशयेनाह सत्ववानसीति २३ २४ तपोमात्क्रीर्षितो योगहात्मगः सः सर्वं दृष्यं सम्यक् ज्ञात्वा ध्येयमेवेत्यर्थः २५ विज्ञ त्यागे तपोदानादि सर्वकर्माण्येतभूतानि तत्फले च विज्ञ स्वर्गापवर्गादि तत्फलान्येत भूतानीत्याशयेनाह स्वर्गेति मनुष्ठामेधाउपरिष्टार्थे धारणायस्मात्तया विधज्ञ(या)नपवपमवोधवत्याधिकृतन्नि(म)त्यागपवस्वर्गापवर्गादिमादिरित्यर्थः ११

स्फोविज्ञैर्विज्ञमाहुः मनुष्टेसतन्त्रच्यते अमनुज्ञादि विज्ञस्याः सत्वस्यात्स महाधिपः ३१
भूयः सत्वापतविज्ञसमस्पेपोनतापते अमनुष्टस्यवेधोसितमनुष्टस्य भयते ३२ सत्व
वानसि सेनातो महात्मा गोरथितो भवान् अशेषेण त्वया विज्ञे स्पष्टं मयोपनिवेष्यहं ३३
समस्तवासनोन्मुक्तो राजन्नद्यैव राजसे आकाशसाम्यमापात्तं मन्येतव मनो मनः ३४
शान्तमात्मासि परमं सिद्धः समसमस्थितिः अपोहि समहात्मानः सर्वपत्रस्त्व चान्ति तं ३५
स्वर्गापवर्ग विज्ञादितपोदानफलान्यपि मनुष्टमेपयासाधो धियापरमवोधया ३६
तपोनाम किमन्यात्र ऋतु खस्य फलं भवेत् त्वया निशयनिर्भक्तं पत्र खं समतामय ३७

तपश्चादिफलेन ज्ञानफलमेतन्न भवतीत्याशयेनाह तपोनामेति यमतः मनस्त्यागस्य समतायाः सकाशात् तपस्तत्फले मोहस्तरवेहयानि शयनिर्भक्तमित्यर्थः तत्रश्चा गतमित्यर्थे मयट् वेतिमयट् ३७

श्री॰ वा॰ टि॰ प्र॰ टी॰ २५५

नसत्स्ये अनित्येव सत्यस्य नाशुनस्य चोतर्भा वनोतीत्याशयेनाह तदिति तत्तत्तान्फलेस
न सम्भवसतीनिवस्व गणपतेचमनस्वर्गादि किंचिन्नसत्यंभंगुरंच भावाभावेतास्विभावनिरो
भावेश्च पाठक्रमाक्रोनेसर्वोत्रकालयोरदृष्टस्यितेवर्तमानमेव अधिगतवेदने मामदर्शनेस्वभव
दित्यर्थः ४८ नतत्ववहायामलभ्यंच स्वर्गादि तत्वं सुखमतानामेव वहमतेनेनतत्वं वित्वाभी
त्याशयेनाह स्वर्गद्दतिस्वर्गोनामेतिकिमानंदस्तत्वस्वरूपंवाकिं देपरइतिसमासः अवर्जनीय
धर्मकीर्तनाद्यत्यापराधसत्तस्यनाशित्वान्तं देहसंस्थितः ४९ तान दोर्लभ्यादलानां पुरुषवत्

तत्त्वत्वदस्तुतत्किंचिन्नसर्गादिभंगुरं भावाभावेरुपर्यवस्थिताधिगतवेदने ४८
स्वर्गोनामकिमानंदः सोपिसंदेहसंस्थित श्रमामत्वात्मसंसिद्धः क्रियाकांडः शुभो
भवेत् ४९ येनतत्साधितेनेहसुरीतिकिंस्य परित्यजेत् इत्तत्वादिसमासंगाद्वेदत्व
सवेननते ५० तत्किमर्थमनर्थोऽस्मिन्त्रिममस्त्वेनयोमये आश्रमादिविकल्पोपसाधकः

नादचे+१ स्वर्गादिपरिग्रहहेत्याशयेनेतिरीतिं विचित्रत्वेन वत्सलानेमाइ दुर्लभमनूनयापितद्द्वये वनयः
क्लेशोनिमग्नहत्याह सुरातेति ५० आश्रमोवानमस्याश्रमः आदिपदात्तथ्यपयस्तहवित
क+२ कर्माधिकारनिर्वाहविशेषोनतरामितरमिमानतत्साधनविमाद्दिविकल्पविशेषाशमस्तत्सा
धस्वव्यकत्वात्फलतोऽपि कृतित्वकर्मणः सर्वधर्मनिकृष्टवेदायणादितपः क्लेशामवरे
अनर्थोऽतमयपर्यतेकिमर्थोनिमग्नः ५१ १८८

श्री.
वा. सि.
ह. टी.
४९

श्रमन्तोऽन्याऽनन्तरागोमदोयस्यावधाविधः सोऽतान्र्ववविज्ञोभिनायनः ४ बहिः परिविज्ञोनधीः अनः परमानंदसूरिणः
संसारेजन्मयेषोनघाविधानोसर्ववस्तूनामाविर्भावनिरोभावैर्नतत्तत्रिभिर्जे ५ प्रियेमधुरचश्रवणोविज्ञेवीणाणां नमिव।
हृद्यवाक्यस्यसाक्षात्कारमात्रात् सकलभयापहरेस्वपदाब्जिविनगाङ्गदारायनर्वणारीरेश्चाक्षिन अनयकसद्ध्यानदयुद्।
येगुणोभवतः अष्टोमरसमर्भसेनसेयोगेनवद्धेनाभिरामरूपःसन्दमोहेतिपदेनान्वयः ६ सभसेतःअमोश्रति
+कृपनाय+८

व

धौरस्थिरमहाकारोविज्ञोभिनवमेदुरः परिशर्णोमर्नःमुद्ग सीतार्णेऽविजानः ४ परिविज्ञोनधीः यानःपरमा।
नंदचूर्णिनः आविर्भावनिरोभावनङ्गसंसारजन्मनो ५ सरमसवदनाभिरामरूपःप्रियमधुरोचित रनिहृ।
यवाक्यः स्वयमिवनवमाश्रितःशरीरेसकलभयापहरमहर्षेगुणः ६ हृदममलगिराममाहयुङमन्तः
मनुज्ञिनसंभ्रमक्रमेण कथञ्चिनमतिवनिजस्वरूपंमधुमिवस्तनितेनमुग्धमेघः १ ॥ इतिश्रीमा प°
सोपायेभस्तउस्वद्रूपवर्णनेनामसमदशः सर्गः २ ॥

इअस्तनमतिविलेनिजस्वरूपश्रुतिजिनसंभ्रमेणाऽत्यन्तविनयोपचारेणमहादिपरिपाटेणक्रमेणकथञ्चिन्भ्रमला।
गिरारक्षत्वमाणात्युतानमाहृयथामन्धःसंदरोमेचः स्तनितेनस्वाजितरवेणमधुपेमकारंदयानरसिकंश्रमर।
प्रतिनदेवाद्दनहृतनयाचप्रागेवप्रबुद्धश्चानंदरसिकेमयिनङ्कितोपदेशःकितनुवादमावमितिभावः १ २ - श्री
इतिश्रीवासिष्ठनात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेसमदशः सर्गः २ ॥

४१

पतितः प्रविष्टः १९ भगवन्नज्ञस्य चित्तविनाशश्च भूतानामाशानिवारिते निवृत्तिविद्यामविद्यास्वसंवाद्यो भगवानितीसुष्टुतानसपद २
एतन्मुनिज्ञानकर्मव्यवहारनिवृत्तिः अथवयदहृदयस्तु पातितवस्तव्यासित्तिनिवासः २१ आज्ञाश्रोतव्या २२ एहहोनेपुष्पवहिधाग्राकर्णं
पतितेन हृदतानेन कथितेन च वाक्यानां मनो न भाव श्रोतृणां मनुष्यभविनाशे मनियपामेवास्यदेन हृदि पिकापापवनादिविभवेन।

आपीनत्वात कर्णे मोदिन्या शालवानसि पतितोसि न तुष्टास्माभी घणाभवतां श्रा १९ नेदेन सप्तघकिविभवा
वन्ममस्तम्बः कस्मिन्कुलेभवान्जातो ज्ञातस्तेय कथं भवान् २० कियद्वा गुरुत्वनेसाधो हृत्स्वरूपं सि किंचवा केनाय
वानिवास्मनोनिर्दिष्टो दीर्घदर्शन २१ भसुड उवाच यन्नष्ठकं सिन्नेसर्वे लदिदेवर्णायाम्यहं श्रुतं हीनत्वाय नत्वात्
शाखायामहात्मना २२ पुष्पवहि धाह्रि भुवन मध्यस्मस्तम्पाद्यावनीय नियमदारपियोमहान् नेनाम्भमश्रकवि
तेनविनाशमेति मे वास्यदेन विभवेन यथार्कनाथः २३ इतिश्रीवासिष्ठे लोपाख्येवसिष्ठभुसंडसमागमो नाम षोडशः
सर्गः १९ वसिष्ठ उवाच अथतामभुसुंडोमौनमहंसमानवक्रधी सर्वासस्वरयास प्राहृषीवपयोधरः स्निग्धगम्भी
भीरवचनं स्मितस्वाभिभाषया कस्य विस्तवकलवम्यतोलितनत्राग्रय २ तत्रावहहंसकलं यमायं कतमस्तति
लोकाजवनजीभावेहहंसत्तानपरावरः ३।

वीतापो विनाशमेति न हत् २४ इतिश्रीवासिष्ठे महारामायणे प्रकाशेकोत्रिंशोसाप्रकरणे षोडशः सर्गः १९ उपशमेभसुंडजीवनमुक्तो
विशेषोगो यसर्गविस्तराद्व प्रश्नद्वदतिकथाले अथभसुंडइदमाहे निसर्गाजाख्यानेन सम्बद्धनेदृष्टहंसाभप्रयुक्तहर्ष
वानवश्रवी प्रकृष्टबुद्धि १ मतोसि नम्नसरोवरय नयालिशितेजगत्रयंयेन १ तत्रावनहहंसकसमोहहंदयेनलोका
नाम्यजवनवीभावेकाममुपावनविषयेसम्याक्विचार्यश्रमेपीहतापलत्वेनमिश्रिमाननामसत्तादिर्वैताहहंसतांनपस्मव
रचक्रलयेन ३॥
समस्ति॰ नै

अनु. वा. नि. ह. टी. ४.

नेदेवस्वभावेनेति कालपर्वहिमवेमवैदेवसंसिद्धिसंप्रासारोत्कर्षमिव ५ त्वत्कभृत्येभृत्यहारा यासन्नानयनमकृतास्त्वयमेवा सनेमादत्तउपनीतवतीत्यर्थः ९ उत्थितांनवप्रावोत्पिसीयाः कलाः कांतयरवमम्भेनः पत्रापेयांतयाविभेषुयासि तत्ससागवायेसेषु ७ ततस्तदनेतस्मेद्भंसंडेनसमेउपविष्टः ६ ७ प्रसादोउग्रदःसद्भावाःपुण्यहसायमानाःवय। मितिनिकृष्टमानितायोत्तनायतान्याख्यायाभिविबहुवचने १० उमःकस्मात्देवात् महासोदेमलतानकार्ये

संकल्पमात्रमात्राभोकर्वेभ्याकृस्त्वंमति मसमाप्तनदेवादानेवोदेमसिवोत्करे ५ हृदयासनमिस्थता नवेवाल्पतस्कंद उपनीतवतीत्यत्रभृत्येवायसनायके ६ भगवानउत्थितेस्वीयकलापसेपुयविष्टुउ पविष्टुमनिरहष्टार्तसनोमत्स्वहहिषु ७ समंतात्वगाहदेनभगवानउनससमेतनः तस्मिन्कल्पलताप्रजे स्तुपविष्टोहस्साकूने ८ अर्घ्यपाद्यादिसपाद्यभगवानउरसह्यमानसः मामवाचमहातेजाःसोहदाम्बुशासो भगवानउवाच अहोभगवतासाकंप्रसादोदर्शितस्त्वियात् दर्शनामृतसेकेनयत्विजाःसङ्गावयं १० मंयु।

मे = हयचिरसंभारप्रेरितेनत्वयापुना मनेमात्वैकमात्रेणज्ञानज्ञामनेहमे ११ कश्चिदस्मिन्महासोदेहविशेवि हरनस्तव ज्ञातेडितैवसममताल्पितावेतमिपावने १२ किमर्थंमथाबामनसेसेनाम्नाकदर्थितः वचन श्रवणोत्कार्नमात्मानोवक्तुमर्हसि १३ त्वत्पादर्शनादेवसर्वेज्ञात्रमयामुने त्वदागमनपुण्येनवयमा योनितास्त्वया १४ चिरंजीवितवर्याभिर्येवंचःस्खलिताना त्तेनेदमास्पदंयातेसंप्रविशितवानयं १५ तात सदागमोपेतंनाहकामेदयन्मने भवहावयामृतस्वादवाकिंनेशविंनुभते १६ इत्युक्तवानसोपसोभगवानउचि रंजीवितः त्रिकालामलसंवेदीनवभोक्ष्मिदंमया १७ वसिष्ठउवाच विद्धममहाराजसत्यमेवमयोच्यते ३ ॥

नगति १२ सत्तापनवचनश्रवणोत्कानामसङ्कवितानांनाःआत्मसुखितायमर्थः १६ सर्वंज्ञानमितियुज्यते मदेवस्फुरयति चिरमिति चिरंजीवितेयेषांनहियाभिस्त्वर्याभिर्विचारात्ताभिरिंद्रसभायांजाताभिः १७ यदिज्ञातस्तर्हि किमर्थंपृच्छ।

निरालम्बः लोकयात्रार्थमर्थदानं सर्वोदेशानां राजा रक्षा सत्समेमनस्त्वात् अत्रचलेषां मन्मनावत्सपरप्रयत्नानयन्निरितोनिर्विस २१
येषांत्सत्ररु २ अथकाना सस्त्तरानासुत्तमयर्थानास्तरीत्सयकायनलेषांविताताकेमायसर्वेयात्स्वदादिसत्रांव
सर्वेहेनिरोनोयसर्वेस्याणिनातस्यसर्वेश्वोपाधि स्थानलात्सर्वेपामर्वप्रकाशेणापिसर्वदासत्सर्वस्यसत्त्वेवनानप्रमोव
सर्वेश्रुतस्मर्थं परहृये विविशेषलानिहत्त्वेरशैकस्यकहृदयस्वाकापाङ्गपरस्मर्थं नमभूतानामसर्वाकावारणीयाद।

अतिकस्य णाण्यनिवत्रकृक्रपरपरा जगन्नालोकपालानेमसर्वेशाकमहत्मना १ सत्त्वानेसमतीतानात्समरत्नर
सदीभूता प्रवत्ताभोग्मना देपालतिप्रम्रपवाक २ अथकरवज्ञाविज्ञातानिर्वमेोनिरहेकानि समहृदयस
यानिवन्न पुत्रोगुरुमख ३ सर्वदासर्वयासमसर्वसर्वस्यसत्त्वे सौम्य भगवन्मधुरोमवानाहानाद्ययस
येवास्वानराखदपीत्य हृत्यवरीकनुस्ववयवहारावेशालामोर्यमक्षमसत्त्वमवदामायश्री ४ इतिश्रीमत्रोय मजहस्य
येनि मधुसूदनगीतनाममयवस्तुष्कं ५ वसिष्ठउवाच अथतत्साहमपवत्रीयमव्यं ३ उर किंविदितोमित म
सध्यत्वाहत्वमिवाचवे १ तुतोभवायमत्वानन्दोसात्समसय सम सत्त्वासमदवाचेनभूकयेनेवसाभार २
यापाकिनमपिप्राप्तेर्पानात्मामननेतर भस्तउसत्वमिद्धापेपामरत्ववृत्तवान् ३ पवधुजानसमर्थमेवया
दरवाचर्तनेमनेसमानमितियावाचमधुरावर ४ ॥

व्यवहारवेनेति सरापसेहदिमधोपुरीकाणामायारभूतकृदरनिवानरसवपः पतितालेषामवहारोविषानिस्तहेतानि
सैलत्समत्वात् प्रकाशायश्रोः इतिश्री निर्वाणप्रकरणेपचरपाःसर्वः ५ पुरं भगवसिद्धेनहमिनेनासमादिभिः भूम्र
जगत्कर्मादेहतमक्षोआवर्णिते अथमहतस्यभूतउसपुरस्तात् प्रवसेनत्वमवियप्रपत्रवाणा १ किंविदितोमितस
भवत्वेतहिह्मलेतिवायसानयास्यात्सभ्य २ अथकितमवितविताममाविताविमनसपियामे प्रवत्तुद्भवानविकासरीं
मादेवेनिभावः ३ भेवयाव सत्यमेवहृदवेनिपावन् ४ ॥

श्री
वा नि.
स टी
१९

योऽस्मिन्वनानानानैवनखगानामरसपर्यन्तभूमावनवरताकनयवचसाथिवाहुदाग्रनयवयोमपतिन्नमाप्रसिद्धानापत्तिजा
तिभेदानानित्यक्रीडासहायनाद्भुतानुसावदनिलयान्हानवीडान् १९ २० २१ भूतौघप्राणिनानवजलसिन्तदे २२ प्रजानिकना
नियजाग्निघस्याः २३ कालेदत्तिण सारथीनानेनत्रकाले काकोलाःद्रोणकाकाख्याः काकजातिभेदास्तैर्दीवस्यमडल कस्या
रतः

गौरीरतिनवहींघान्कौमारान्दरवर्दिता स्कंधोपन्यस्तनि योपशैवविस्तानकोविदान् १९ योऽस्मिन्वनानन्तखगानामद्भुता।
योमयसिता खेचनावडनिलयाकरदअसमाकुलीन् २ विविधविहगजानन्यानन्यानप्रिग्रहकोद्भवान् कौमारवहि
जानन्यानन्यानवरपरिजान् २१ हिनडाग्रभसहाजान्हेमचूडान्विहगमान् कलविंकववानरभान्कोकिलान्को
चक्रकरान् २३ भासचाषवलाकादीन्बहूनन्याग्नराग्नच भूतौघजगातीवाद्वहस्ववासजपत्तिणः दत्तिण स्कंध।
शालायाम्थिनाथावेदवीयपि अग्रदहस्वान्डपजायामवस्थिताः २४ कालेकाकोलवसयमजरीजालमालि
ने लोकालोकाचलेरणकल्पाग्रोद्यविनिर्मितान २४ लग्नयपणामहद्यावदेकोनेखधकोटरे विविधकुसुमालीलोवि
विधामोदशालिनि २१ गुणकृद्योधिनास्वरोप्रियफलचकवासिना अपरिस्तभिलाकाराःसमायावायसप्रियता २२ वि
भेद्यमेद्यावानेनसमेनेवायसारिता लेपायमेघस्थितः श्रीमान्भुसुंडेनाद्भुताकृति २८ समेघचक्राचलवडानाभिदुनौसह
योजलः परिशुलमनामानीसम सचोसदर २९ प्राणस्वदाद्यधानेननित्यमनर्गलं सालौ चिरजीवीतिविख्यातस्थि
रजीवितयानया ३१ जराहितदिनदीर्घायुभेसडइतिविश्रुत पुरागामापत्यदसादर्शनप्रोद्भ्मानस १ रामाय

अश्रीमसवर्णमेघास्तदोचमिवस्थित २४ २५ पुण्यकृताजनानायोषिताभोगनाज्ञपरसासहतोरतिसवभोगयोग्येस्कंधको
टरेरतिश्वैणान्वयशान्यादिशुगशालिनादपत्तिस्त्वभिनाकारा २६ मेघा वानेनवायुनासमेनसमभोगेनविभेयक्तिनाग्र
पसाविना कोटरेप्रवेशिनास्व २७ मानीमान्य २८ प्राणस्पदश्रवधानेनानिरोधेन तयाप्रसिद्धतमया २९ १ ॥ रामाय ३
स

भ्रमरोल्लसत्प्रसरीभिःवलयस्त्वैः कटकश्रेणीभिर्भूतान्नार्थं गृहीताः कुसुमाचामोलताः मकरंदायस्य च काः आक्रान्तविशेषणोरससमन्वयार्थः ८ जगज्जालं यस्मादुत्सिवस्थितं भुवनानामनवधीनां दधानां प्राणानां दिशां यशिस्करं ९ १ ० अंशुकैः दिव्यवस्त्रैरन्तैश्चार्थमिवप्रार्थिकामप्रख्यकेलनानां विलसनेलास्यं ११ १२ कलेशुलस्तं भ्रमराव्यसंयिशु कुंजेषु लताङ्गनाः लताप्रेषु १३ विरहोपविशेषमाह निशानाथेति निशाकरकलानां खंडः मृणालशाकलानीवतैः पथिका त्वद्वितान् तथासुर्जनाः सुभ्राः अंभोजिनीकदाम्पिकवत्सानिरीक्षायेयां तथाविधान् क्षालवाहनभूतान्सारसान्हंसान् १५

स्वाकारविपुलं भूमानुन्नार्थं वलयस्त्वैः भ्रमरोभ्रमरीभिश्च गृहीतकुसुमोत्करं ८ सरकिन्नरगंधर्वविद्याधरवराञ्चितं
जगज्जालमिदानेनदत्तास्ताकाशाश्रयकं ९ नीरंध्रकलिकामालेनीरंध्रमदुपल्लव नीरंध्रविकसत्पुष्पनीरंध्रवनमालिने १० नीरंध्रमनसीपुंजेनीरंध्रपरिमोगुल्मके नीरंध्रांशुकरन्नाथेलतानां विलसनाकुलं ११ सर्वत्रकुसुमाहारैः सर्वत्रकलयस्त्वैः सर्वामोदरजःपुंजैः परिवेष्टितमागतं १२ लसत्कलेषु कुंजेषु लताप्रेषु पर्वसु पुष्पप्रालयसंलीनान्
नृ= विरहानुभूयवानहं १३ निशानाथकलाखंडमृणालशकलैर्धितान् अर्जनांभोजिनीकदकवलान्क्षालसारसान् १४
विविधैरशदसानंपोतकानामममताथिनः ओंकारवेदसंदर्शोस्वविद्याञुपासनात् १५ उद्दीनांभ्रमनिचयान्
=स्वाहाकारनिनस्वनान् स्वपिव= स्वाहास्वविभक्तिस्वनान् भ्रस्थितैकतटित्सुनीलमेघसमोपमान् १६ देवेनितितिलामिश्रं यज्ञवेदिसतान्तलान्
पुकांताशानुचावनसंपामां किं च नशिखिशिखावोपितान् १७ ॥

ओंकारस्यवेदानां शब्दसमायोलोचनसहायत्वात् दोमिवभूतान् परापरब्रह्मविद्यास्वरूपाणामनेनगुरुत्वात् हितिधिनाथयन्ते येषां १४ श्रूगिवाहनसुकास्तजवात्यति उद्दीनांत्यादिना भ्रस्थितैकतैकान्यनेकानितटिंस्तानिनीलमेघाश्चवर्णान्तः समारुपमायेषां यज्ञवेदिषुशालीनां शब्दिनकुशाः तताः तैः सालीवपान्मान् हविनान् कृशानुरूपिस्वाहनभूतान् कुकान् प्रदेशवानितिसर्वत्रानुवंशये माप्रेपितान् वर्णयतिशिखिनित्यादिना शिखिनः प्रक्रे: शिखेवभास्वरा: शिखोयेषां १७

श्री
वा. हि.
इ. सं
३१

पारं पौषधिमिनहरितादिवर्णैर्वर्णैः कुसुमराशिभिर्यो प्रतिदिनं नवैः रंजकदेवो दिविवोक्ति विदितानि लिखितानीत्यप्र सानि विचित्राणि यैन तथाविधप्रपंचपुनर्निर्वाणं स्पलीलां वनश्रीरूपदर्शनभूतमेव वाचिरः फ्लाग्रहस पामवानितिप्राज्ञन वनदेवीशोभाकेनसर्वेषामन्वयः २१ इति श्रीवाल्मिकिसमस्तपर्वप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेवनदेवा ४ म्लोक कल्पतरु खलु पुष्प पर्वेदिसपदं स्फुटकाककुलतरभ्रमरउष्मदेवतीने कुसुमाहारानिकल्पाभ्राणपवकुलताः केशायमिलयाविधेषु गमप्राह्मे निशिरोदेशप्रासितानामविलक्षिताश्वेभूषणावकल्पते इति कल्पानिष्ठानिशिरोवयवाः यस्यतथाविधपरि न समप्रसृताशिवापत्रिकाकालाञ्चकमिवास्थित पार्वे विभ्रमागतमिव हावादशाखाकोक विशेषणविशिष्टभ्रषाने १

येषां पारमिवशाश्रमपितास्मेवधारि मिवहरितपीतपाटलपवनेर्वर्णैः कुसुमराशिभिरवदैः दिविविदितामलवि वलीतावलममरपुरनिर्वाणस्य २२ इति श्रीमहोपाध्येनुसरसकाव्यानेमेरुशिखरवर्णनं नाम चतुर्दशः सर्गः १४ वशिष्ठ कुसुमासलकल्पाभ्रकुल लेलस्यमधैर्नि कल्पागमदमहादशाखाचक्रमिवस्थित १ पुष्पेरेवप्रवा लिनेरत्नस्तवकदंतरे कुसुमनिर्मिताकाशभृशोभृशमिवार्पित २ नानाहिरणप्रख्यासमेवहिरणपल्लव वशिम हिरणशावप्रतिहिरणमती ३ स्फुटेषु किन्नरीगीतहिरणप्रमरसन दोलालोलापरोसाहिरणीकृतप लव ४ सिद्धाध्वसंतान हिरणस्यविदाम रत्नकान्तकनीहारहिरणारत्नप्रगुक ५ बद्धविवसमास्रोप हिरणमाहृदयरे मन्दसोमकल्पाश्रहिरणीकृतपर्वक ६ सामवसितस्कपपत्रविज्ञानकिंनर निकुंजर

शालानपोकृतलन दृढमहासमितिमथ १ पुष्पेरेणलसाणं प्रपेरैलिनघामउत्सेधश्रोतस्पशोभावर्णानिमेरु २ नकेवलमस्येवनिर्मितानाकिंलतादिहिरणपुष्पाद्वितापीस्पाहलावेतिनहिहिरणमशोलिनहलश्चेतिकपिना कपीनिहस्तनिषेध कादम कपोलायः ३ दोलालोलापरोसाकानामुसकरपरपल्लवेहिरणीकृतपल्लव ४ कामरूपत्वाचे शविदाद्यर्थेकृतविदामवैषे सिद्धाध्वसंतानेहिरणयथास्थानमवकाश्या निषण्णा विदामाणसिनत्नकान्तिलताया कनीहारहिरणधोचा सुतामुकपरिदिनवस्त्रमिवस्थित ५ श्रोत्रमानिशाये न चद्धविवस्वमाश्रेयादसृतस्याप्नेवहिरण

श

मि

३८

सर्वेषां गोणां लोहितत्वान्नानावेषां शालीनां नागानां दर्शनेकानायां ११ अथनाथश्रुष्यावडकानिताषांश्च मिवाननि
मनउवेनस्त्रिकीर्घतःमेरोर्मदराचिरोनेमञ्जोनेषिः प्रदेशमागतेवाडवेवडवाग्निकस्येनदरानलमिवस्थितमिस्त्रुन्नेला १८
स्तमेरुवनदेव्यालीलयाक्रीडाकौतुकेनहडुधारान्तेवनीतेप्रसारितेप्रलंकेरेनिनदत्सस्याकिवतेदनमेगुलिनालमिव १९
मलामिविवत्रचिनामिनोलामिः स्वेतान्नमिवसस्पंदेवलितेप्रमपवेतेसंस्पर्वेनमाद्रंदस्यवादकमदग्निहोत्राघडुनिय।

सर्वेषामेवराणांगांनिमहाविचित्रिते सर्वेमधाधमालानांवनमेकमिवाकरे १० उन्नंतिकृवेनोमेरोर्ध्वेयनाढ्ये
वीनगोले मडोनमधानेकोनेवाडवेनवराजसे १८ सुमेरुवनदेव्यावनवालककरेनिते लीलयादातमिडरवेनीनेद
स्वशिखांगुलि १९ ज्वालाभिरिवभासाभि वरुणाभिः पयोमावे स्वेतान्नमिवसस्पंदेशैलस्यमिववाडवे तारासुम
भिवाकाशासंगलोभिविशिमिः कचदंमन्वलागाभिः परिभुवदिवाकृते २१ राजेनीमनमुखेभूमताम् त्वमेउप
दसन्कुसमगुणकाग्रंथनस्वदृदयेटके २२ देवनालदलावस्यापविष्ठासादिवस्फुरत् देवात्तोसाप्रप्रोरेसुदाः
मरमरूपं २३ शिलाविभ्रांतविद्युधमिथुनाश्रितकंदरे वराचरानिनंगुर्भगणायतेपवीनिव २४ नागसंपिता
लमिववेणादंडपर्यस्थिते गगनानिर्मसनिद्रोद्दिसनागृहनामरे २५ गंधर्वगीतस्तभरा मोमादिमधुरानिसं कु
लेहेमाकुलानेसनाभास्वविभूषिते २६ ॥

योमवेयस्तनषाविधेवाडवेज्ञाललसंबोधिनमधुराग्निमिवस्थिते प्रागापसेपयोनिर्झरोदकेसलेवप्रभागोयस २० कचदृ
त्तोसुनवोग्रामिस्त्रिभिः श्रृंगाग्रोगलिभिःनागप्रविर्नदीः सुहृद्गुणमिवमुक्ताकाशांपोरेभुवन्. या अवदिवडमते २१
मरतावाग्रभेतःभुवावनभूम्याभृतानोग्रुहांगोवनसस्योगलन्मृत्यमंडपमिवस्थितंधनमधूपदपटेकेध्रमरसमरोघा।
स्मिन् २२ देनपंक्तिवहिकमन्यानामपनाणांश्रावनायेमाउदारोमदमनधोसर्वशालिनोरस्मिन् २४ नागसलेनोत्रेक्ष्यते

यदुवाचतराद्धमेरोरित्यादिना पद्यत्रयमये शृणोदे विनमोदे शोष्णन इति श्लोको विपुलवाल्पनरुः श्रुति १ कलधौतेदेमत्रयेण तस्यैमि कल्पलताभिः श्रोते २ ८ ४ यतोविश्रांतमनिरलयवशात १ ततयाविधदीर्घजीवितं स्याधनदशायांप्रप्यफला दशायामदयपरमपुरुषार्थाभ्युदयउकाचभवेत संभावनायाविद् ॥ भूयोपिमयाप्टेनेनतेनपाणानपेनइतिउक्तप्रकारे

मेरोरीशानकोणस्येपद्यत्रयमपोदिवि श्रुतिकल्पतरुःश्रीमांश्रृंगोत्तत इतिश्रुतः १ तस्यकल्पतरोर्मूर्द्धिदृति ताश्रुधकोटरे कलधौतलताभोतेविद्यतेविट्टपालयः २ तस्मिन्निवसतिश्रीमाभुसुंडेनामवायसः वीतरागोम हाकोधाव्यालिवनिनप्रकजे ८ सयथानगतांकोशोजीवतीदस्त्रस्थिरे चिरंजीवीतयाखगेनभूतोनभविष्यति ५ सदीर्घायुःसनीरागाःसश्रीमान्समहामतिः सविश्रांतमतिःशांतःसकांतःकालकोविदः १ सयथाजीवतिख्यातस शेदृशदिजीयाते नकेविजीवितंप्रपुण्यदीर्घंचोदयमेवच ॥ इतितेनभुसुंडेनेमोभूयःश्रुतेनरौणितः यथावदेववृत्तान्तसमाधामस्य महावान १२ कथावसरसंप्राप्तवधापानेश्वबद्धे भुसुंडविदग्दूहमहं यानः कृतहलात् भुसुंड सस्थितोयत्रमेरोःशृंगेतनुत्तमे समाययावन् तन्नाहपद्यरागमयद्वदन् १४ रत्नगौरिककांतेनतेजसा वह्रिवर्चसा मधासवरसेनेवरंजयन्ककुभाशाः १५ कस्यांतमलनाज्ञालापिरादिमिवक्षविते इंद्रनीलशिला भ्रमभालोकारुणितांबर १६ ॥

तेवभुसुंडेवर्णितसद्रुकोशप्रत्यासमात्रसुत्रेकावाच्यतिसत्यमन्तकवानिति १२ १३ १४ तदेवशृंगेवर्णयतिरत्नेत्यादिना रत्नगौरिकेशुकांतेनमधासवप्रयुक्तेनरसेनमदेनेव ककुभोदिशांगणंरंजयन् लोहितीकुर्वन् लोकाहिलोहिताय म नाःप्रसिद्धाः १५ कस्यांतजलनात् उद्धतानांज्वालानांपिदिप्ताहिःमयमप्रदेवन्तुत्रेत्यांसेचितेशोभोपचित इंद्रनीलानां शिलाद्वजधेप्रभाप्त्वमूमा यसेन्दुत्रेत्यायाम् पपत्रिः १६ ॥ ३१

तस्यैव समाधिस्तत्त्वविश्रान्तिफलकीर्तनेनापि प्ररोचयन्नाह मत्तेति नैर्मल्यप्रसन्नचेतसाऽयाकृतिविशेषेण मूर्च्छानिलस्य प्राणस्य
पञ्चस्वरासवरण तन्निरोधेन सम भवनिमिषितनित्या विश्रान्तिप्रतिष्ठामानः स नरं दृश्यमप्य पञ्चपेयुसये परे पदे पेनाक्विश्रान्तिं
निरोधस्तदभ्यासयुक्तिः समाहितस्थितिः सन् विजानितगीर्वाणोविरानिवृत्तेन दृश्याभावात्मनि सर्वात्मस्थिति ११ इति श्री स
वासिष्ठनामायं प्रकाशो निर्वाणप्रकरणे त्रयोदश सर्गः १२ स्वस्वभावनस्याद्भुतस्य स्मारित्वात् वसिष्ठनामपि नखराज्ञ
गावाजवतपने, प्रस्तनप्रमाणयामादियोमक्रमे भस्तउक्तिमपचनेन विस्तराद्दर्शयिष्यन् भुसुण्डाख्यायिकामारभते अनिला

मूर्च्छानिलस्य प्राणनिरोधसमभवस्थितिर्गतोऽन्तःप्रसन्नचेतसा स्वपे समाधिस्थितिरिह योगयुक्तिः परे पदे विश्रा।
न्तगीर्निवृत्तासि ११ इति श्रीयोगोपाख्याने विचारयोगोपदेशस्त्रयोदश सर्गः १३ वसिष्ठ उवाच अनिला
वदनस्य तस्य कविरर्णवकील मूनाहृत्य परिस्पन्दोऽमृतात्स्याप्रतादिव १ तत्र कारतालतया बोधलाकमलस्य भवः
२ पितामहस्तेन संभूत भवभ्रम २ तस्मान्मानसः पुत्रो वसिष्ठो ब्रह्मचोदितः अन्तश्चक्रभुवस्तेनिवा।
सामिपुरा प्रति ३ सोऽहं कदाचिदाख्याने स्वर्गे निष्कलंकताकलेः श्रुतवान्नारदादिभ्यः कथास्तचिरजीविना ४ कथा।
प्रसंगे कोऽसि चिरस्थन वाभुवाचरः ग्रामान्तपानाम मन्मिमोनो मानी महामतिः ५

दिनान्तस्यापी विश्रान्तिस्थानत्वेन वर्णितस्य परमपदस्य क्वचिन्न प्रविशाहन प्रदेशोपादेयस्य विषाभूतानीतिध्वनि जा।
गहृप आलाई कारपरिस्पन्दो विवर्त १ तत्र आद्यो उमनु प्रजापतिप्रभृतीनां कालमानायाः २ अन्तश्चक्रेण तस्य चक्रे सा
मर्षिलोके पुरा माहेनपूरास महो वैश्वनमवेतस्तस्पते ३ ह्मानक्रतो रिद्रस आख्यानेस्तभाषा ४ मोनी मत्लभाक्षिता
मानी मानादृश्य प्रमाणं जपालन्ध ५ ॥

श्री
वा नि
हू टी
२९

नु॰

कस्यचिन्नमारचित्तस्य प्राणस्य रोधः त्यागादित्यर्थः इयोगो साध्य कदोरचित्तस्य विचारा ज्ञानस्य ज्ञाननिश्चय प्रसाध्य समपु
हचित्तस्यविचारज्ञानस्य ज्ञाननिश्चय स्वसाध्यो प्रमितहृत्यर्थं द विचारा ज्ञानतादित ज्ञाना ज्ञानस्वरूपविवेका सामर्थ्ये
स्यात् तत्त्वप्रमाण ज्ञानस्य स्वस्वरूपस्य संभावितमित्यापायेनाह ज्ञानमितिप्रवर्त्तने सत एव प्रयाते तथा चा ज्ञानस्य सदेव
साक्षि प्रसिद्ध आह्यानस्य च स्वप्रकाशत्वपास्तत प्रसिद्धं वैधर्म्येण ज्ञानभावादेवाप्रसिद्धेर्विवेक सम्भवाह्यानस्य ज्ञरयेगा
ज्ञानत्वेति ज्ञस्फुरणिभाव ५ ज्ञस्वरूपेसकालविषयादिवाह्येत्वतापेक्षमाद पियोगाज्ञस्फुरणस्मादह्यतोरोति यात्या
देशोवाद्योगिविज्ञरचहस्ताद्विहस्यकेशमोलमध्यादिष्याज्ञासनदेशास्तसमेषु चोषार्के वाह्येस्तकाशिवमितिथा

एकोयोगस्य ज्ञानसमरोज्ञत्वाज्ञासे समोउपायोद्वावेवयोगावेकफलप्रदो ७ प्रसाध्य कस्यचिद्योग कस्यचित्
ज्ञाननिश्चयः समत्वमिसतः साधोस्वसाध्यो ज्ञाननिश्चय ८ ज्ञानपुनरत्वात्स्वमेवपिनत्दृवेत ज्ञानस्वोद्ध
वस्थास्तनिमधेवप्रवर्त्तने ९ धारणासनदेशादिसाध्यस्तेनसाध्यता नैपातियोगास्यवाविकल्पोनेषधोमन १
द्वावेवविसग्रो ज्ञोज्ञानयोगौ रहहहद नत्वेऽभवनेज्ञानमतस्त्वेयनिर्मल ११ प्राणापानतयाहृदोदहदेहा
गुह्याशयः ज्ञानसिद्धिर साधोयोगायज्ञुडिदःस्मृत १२॥

ज्ञानस्याश्रयादिभि प्रयोगज्ञलेनत्वत्वः पोरहेगुहाविरुद्धाश्रयोपप्रयोजयेदितिज्ञातिस्ततिणास्वम सिलाध्योवेन +सिद्द+१
योगस्तसाध्यता नायातिनिरुत्साहानामदमतीनामलीणाणुरुषापसदानामिवनधीरस्यपनमानस्याधिकारिणःप्रा
मीयसाधनेसत्साध्यत्वकुलसाध्याविकल्पविनभाग्याज्ञेत्याह प्रायवेति १ एवमवान्तरप्रसङ्गनिरस्य सर्वप्रसङ्गानरवा +सो+
ज्ञस्पचजमनेह्यावेवेत्याहिना,प्राणापानतयाप्राणापानयो समनास्थपवित्रयोगारूढ प्रसिद्ध सिद्धिकामानावेषरत्ता
धनतसिद्धिदःज्ञानकामानातज्ञुडिद साक्षात्कारोदे ज्ञज्ञानसम्पत्तिरित्यर्थः १२॥ ॥

२ नविद्यतेस्वात्वयस्मात्तत्त्वसात्वत्वाभावम् एकान्तध्याननिश्चिन्तं ध्यायन्‌इदंग्रमिन्‌उपदिष्टार्थविषयेदार्ढ्यंसाधनग्रन्थ
द्वाराज्यपरिपालनादिकर्तव्यतयावदसितन् प्रविशाककतिष्ठ २८ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेद्वादशः
सर्गः वर्णितस्वलक्षबोधेनवासनाविलयक्रमं प्राणरोधेननवकं पीठिकाशेषरख्याने उपशमप्रकरणेदर्शितयोर्वासनानाशय

भ्रान्तिरस्तमितान्तनसिद्धिकाशरदीवमे सद्यानाविसमदेहं करिष्येवचनंतव २७ वपरातमदमोहोमानमात्सर्यो।
मत्कस्थिरतरस्थितैतान्मार्थेतिवाकश्चिरा पुनरस्तएवमगाकन्मकपेकान्तत्रायदिस्वदसिसाधोनकरिष्येवि।
पाक २८ इतिश्रीमोत्तोपायेजीवन्मुक्तिसग्रायनिश्चयानामद्वादशःसर्गः १२ रामउवाच सम्यक्ज्ञानविलासेनवा
सनाविलयोदये जीवन्मुक्तपदेब्रह्मञ्जनविश्रान्तवानहं १ प्राणस्पन्दनिरोधेनवासनाविलयोदये जीवन्मुक्तपदे।
ब्रह्मन्वदविश्रान्तवानकथं २ वसिष्ठउवाच संसारोत्तरणेयुक्तिर्योगशब्देनकथ्यते तांविद्धिद्विप्रकारांतंचित्तोपशम।
धर्मिणीं ३ आत्मज्ञानप्रकारोस्त्येकः प्रकटितोभुवि द्वितीयःप्राणसंरोधःप्राणपेयमवाच्यते ४ श्रीरामउवाच
सुलभतादहंत्वेवाक्तनरःप्राणभेनानयोः येनाज्ञातमात्रेणभूयःक्लेशेनबाधते ५ वसिष्ठउवाच प्रकारौद्वावपि
प्रोक्तौयोगशब्देनयद्यपि तथापिरूढिमायातःप्राणयुक्तावसौभृशं ६

टेक्लो ज्ञानयोगक्रमयोर्मध्येऽत्रसाधिकारिविषयेणज्ञानविलासेनवासनाविलयफलप्राप्यत्वाद्यपिरोधोसमदमधा।
धिकारिणांमनपकारयोगाक्रमेणवासनानाशप्रकारनिरूपणम्' इत्कनिसम्यगितिद्वाभ्यां १२ इत्युक्तोज्ञानयोगक्रमयोर्वा।
सिष्ठोपिउपशमप्रकरणोक्तमेवतान्योगाद्दयोर्गप्रकारद्वयस्मारयन्ज्ञानिनामेवसंसारोत्तरणेद्वाभ्यां १४ तत्रप्रथमनयो।
कनरस्यसकलमितिविशेषइत्कनिसुलभमादितिद्वाभ्याविदेयं ५ प्राणयुक्तौप्राणनिरोधेप्रसिद्धोयोगशब्द ६ ॥ ॥

श्री वा नि ह टी २४

महदपि पेश्यथेमिनिरोध उत्सवैलादिमवदादय १४ नत्वापि विनिवृत्तिरेकेदस्मात् हिलोपदेशनिरोर्दे १५ १६ आविशा
कर्तव्याभिनिवेशरहिताः कामनइतिकामोऽभागाललसत्या मजरी उत्तवेनानुभवन १७ फ्रजुनयादिकार्यसम्बन्धो सत्यान३
दगुनत्कार्यमाघु शत्रुभिराक्रान्ता स्वग्रस्तमपकर्षनायपु १८ विमोहेषु विमोहदेनपुरुषेषु विपदाकमोरौ १९ महता

नममनु कविदपिमकटेषु महत्स्वपि महदपु पयानेषु जलसैला सर सिव १४ नोसत्तामविलासिन्यापि
यापरमकान्तया परिहार्तोऽरुलक्ष्मेव जनलता सीरहृहदह १५ नमहो दुःखशोकेन श्रीयोगावचनस्थल मदर्यच
नभोगोश्वैरवणाये शिवोक्यो १६ नेहिकेवलमयशा उत्तवेन कामममजरी रसानिहफलेशमनाभिलेषुनेन
त्यजः ७ नोदग्र कार्यमपु तावत्कान्तानालमापपु नतदपुने सा वशोभीमस्त्रानेवचसकटे नमदुर्गविमोदे
पुनममनुविंपत्क्रमे नजदक्षोप्पुमे शोकेरुरु दुर्नमवानिव १८ मोहतावारमशामउत्तवेन कामकेवल स्थिता
विगतस्परमयमपरार्दवमेरव २ लानाटिष्मिवद्यम्पगच्छवाक्षविनाशिनी अनदहृत्वदेकारो विहरस्त्र यथा
कृम २१ यथाभूतामिमांमेवपथन्स्योपदपरा मेरु स्थिनोधिगाभीर समसास्त्रातल्यम विनाजमर्वमेवेद
विरमामासतमात नेहसत्यमसम्यवाक्विदुलिन किंचन महत्तामसत्कासख्यत्रोदमवदेलपा श्रसंकेशु
डि सर्वभ्रमवभ्रमवस्थो किरोटिषि नोदेगाम्नफवज्ञानुशोचसि भ्रमस्पुश्चानविभ्रमत्रुस्मा न नेतमणयथा
श्रीरामउवाच महानुभगवन्न्मम्यकृ जातमसंशय त्वत्प्रसादान्मुदोस्मिसर्वसमादिवाजुन २९ ॥ ॥

एवमाकृत स्वस्ववर्णो विनप्राचस्मेन सेपामेविषये २ अनदहनौऽवहकारनिकृष्ट उद्विनाजे प्रदकारक्रान्ता
सुद्धिर्यस्य नथाविध सन् २१ यथाभूतायथास्थितामेरुरिवस्थित स्थिर २२ कीदृशानयथाभूतदर्शननदाहहिन्मनमि
नि २३ महतावृत्ता २४ २५ रामवाक्यानिस्मृतानि ॥ २६ ॥ रामायनमोनमः ॥ रामइतिराम ॥ ॥

वदि शर्तोधी योधिनमवदाधो येषाप्तुतयवानवेदिष्वसमनीरागवेनस २ असत्वेस्तस्मनमेपिलस्येवेदनचमत्कारोयेषाम्
लपवनारायणभुजाश्वस्थिता सवलिनाकारा नम्रस्वभावं प्रपरामेश्वरवस्थिता नेषांसमहत्सविहारप्रपचयतिरेषि
रेत्यादिना ४ दोलानामकेशनेप्तलास्तु ५ विचित्राश्रयोसि वर्णायेष्वतानि ६ नानाचारबहुविधशिक्षाचारसेविषे।
क्षिप्तनेचक्षितान्धर्मोननजरम स्वयमयनक्षितवलरत्यर्थं इतिरम्यमेवत्रातिस्तन्तुदिनाःस्वारभाः मयत्नायसास्तथा।
विधाइतिकतेखनासागायामादीति यावनेस्तुजरम् १ रेहयोमिदंसाटसुसायनसपदि रमणीयेषुभेयानामामेरो
इतिसंधियोधीरा समनीरमाचेनस ननिदतिननदतिजीविनमरणानथा १ इमलस्यकमकारजोराथाम्भ
जास्व क्रूनव सवलिनाकाराप्रपरात्वमेस्वः २ देविवेवनस्वेरेषुहीयेषुनगरेषुच देवोपवनमासमस्तस्वोगेषुच।
स्तारव प्रेमःकसमसलोसुरेसारोलचलासच विचित्रवनसेवकसमेरुपुष्पशालासुच ५ बहुविनताजाती
यामरकद्रवतिच विचित्रायोनिराज्यानि विशालावासयानिच प्रजनमस्विमावर्जनाचारविवेपिता श्रुतिसमन्तु
दिनाभ्यामितिकसंख्याताक्षिति १ रंदरोरमतीयेषुत्सलनादात्सवसरेषु विहारहाररम्येषु भेयाभोगेषुभूषिता ९
विचिचारुचेतास्तुमंदारवसितासच अपरोगीतश्रुतेस्तमदारोद्यानभूमिषु सचरावरभूतेषुविभ्रातासिस
नतेषु यतक्रियाकसापेषुगार्हस्थेषुयथाक्रम १ तेन्द्रहंतरोनेदात्सभातिभूरिविप्रासास्तच मेरोभाकारभीमास
संग्रामार्णववीथिषु नस्य यस्पवित्रासहतविनो देनास्तच सरभसोभरोदीषुसर्वास्वदरीतिषु ११ मनसेषा
प्रु शुकलापेषु ८ विचित्रनिर्विवित्र ४ चराचरभूते सहितेषुसर्वभुवनेषुविभ्रांतःस्थिता अखिलजनतत्त्वेरूत्याविधेषु
यतक्रियाकलापेषुगार्हस्थेषुवक्षयचात्मासर्वेषांभूतानांलोका येष्वेवच्चोधितावासामानरेयपुपासने एकसर्वाणिभूता
न्यग्निहोत्रमपासनेरत्यादिश्रुतेरितिभावः १ नेरुनिस्तरु ९ परुषाणिक्ररणिक्षेसासहानि चिमानिरोमत्तविनेसच्युभि
रुउनास्तपोभूतास्तदरीतिषुविपत्तिरियावत् १२ ॥ रा ।

नि

मरुनो

श्री
वा नि
पू टी
३५

स्वेदलेसनिश्चयाधिष्ठेमाचलस्याधास्नञानादेहादीनावाभनाभानानाहृष्टिवानानाग्राह्यतिरथ्याभेभिवानश्चनतञ्चक्रैश्वेभे
श्रवणानमविनष्ट्यानरसानेष्वकनत्वदृष्टानमञ्जय १ ९ हृत्सरमिपञ्चिनीकदवच्छिन्नके सर्वेषादृस्पादायथानोमत्दरह
फविहभकनत्नरत्नवदाधार ७ मन्सिद्धाम्नुनवेसत्वत्पमाह श्रलीपार्णवमिति ६ अद्यायंगरुडादिभिर्विहङ्गमैर्मशकाश्च
भासश्रभिव्यक्ति ४ रजनसवयास्याश्रभिव्यजक ॥ १२ तादात्म्यार्थारोपदृष्टानमेवसर्वेश्रपवारदृष्टानश्रद्दत्वारोपनि

सर्वाकारविदात्मविदात्मानमुपास्महे स्नेहाधारमयाशानमुद्वानादृतिभ्रमे ९ गुञ्जमञ्जन्दीपवद्धिरा श्लो
नरूपास्महे हृत्सर पद्मिनीकदलनसर्वोत्सदन १ जनतत्नीवनोपायविदात्मानमुपास्महे अलीनार्णवभ्र
नमथार्थानकमुपस्थित ६ अर्ध्दयममृतमत्यविदात्मानमुपास्महे साक्षादुपासमसर्वांगतापेरामाममुपासन ४ नैरा
रहितमातविदात्मानमुपासन आकाशकोशविशदसर्वलोकस्थरञ्जन १ नरमननचाकाशेविदात्मानमुपास
न महासर्गदिवसरहितरहितसर्वभूतिभि ११ कर्तृत्वेवाप्यकर्तारंविदात्मानमुपासन अखिलमिदमहममे
वसर्वत्वमहमपिनाहमथेनरश्चनाह इतिविदितवतोऽन्ताहन्तमेस्थिरमयवास्तगतज्वरोभवामि १२ इतिश्री
मोक्षोपायेजीवन्मुक्तनिश्चययोगोपदेशोनामैकादशःसर्गः ॥ श्रीवसिष्ठउवाच इतिनिश्चयवतस्तेमहोत्माविलास
गतेनस सन्यासमस्मपदेशान्तेसमसत्वमवस्थिताः १ ।

मिततमहाकाशोपदनवरतमस्तनशानाद्दत्यथारोपापवादाभ्यानत्वविदितवतो मेममजगतकृत्रिममायामयवाभ्रस्त
मथवास्थिरं अकृत्रिमस्त्रात्मैववास्तउभयथाप्यहंगतज्वरोभवामीत्यर्थ १२ इतिश्री निर्वाणप्रकरणेएकादशःसर्गः ॥ व
हिनीशागानिसमामतस्वच्छात्मभासरञ्जनकस्थितिशामोगुरुप्रोक्तासिद्धात्रहीन तेननतनकार्यो जीवन्मुक्त सन्तसन्नेषपदे

श्रीश्यादिसन्नात्मनापिचित्तपवस्तृत्मपरमार्थतः सैवतत्त्वीसाधायेनाहंउसविनिम्हे सापुर्यमितविधितनैतत्पविनयर्थे ७५ ७६
६ मत्पतात्मनांहरमपश्यान्नात्हरस्य ५ गतमितिसर्वान्वयि ७८ कौतुककाम ७९ सरभकाथ कौतुकंभोगोकेराज्ञंभो
यत्न रेहाचेपासर्वनिरवधाय ९ १ अयर्थतानाज्ञतिविविविताधारभं यस्मात्तत्रैलोक्यस्थानादेहसततानामज्ञानानन्दे २

जाग्रत्यपित्तशुभस्थविदात्मानमुपास्महे उत्तमग्रीहिमेप्रीतभिहम्मेत्रेपितत्वे ७५ हृत्पद्मान्तेसितचदेविदात्मा
नमुपास्महे आलोकवहिरन्तस्थितवस्तात्मवस्तनि ७६ अहरमपिहरस्थविदात्मानमुपास्महे माधुर्योदिभ्रमा
धुर्येतीत्मादिशुवतीत्मना ९ यतपदार्थजातेषुविदात्मानमुपास्महे
७ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तेषुतुर्यातुर्यातिगेपदे ७८ समसदैवसर्वत्रविदात्मानमुपास्महे ७९ विगताशेषसंरम्भविदा
त्मानमुपास्महे निःकौतुकनिरारम्भनिरीहसर्वमेवच निराशनिस्तुकाम्यविदात्मानमुपास्महे सर्वसान्तःस्थित
सर्वमप्यपारकृपाया १ अयर्थं तविदारम्भविदात्मानमुपागतः त्रैलोक्यदेहमज्ञानान्तेनमन्त्रितमात्मन २ प्र
चारसकोचकरंविदात्मानमुपागतः सर्वयत्रेदमस्येव नास्त्येवचयनवापि सत्ससर्वमेकेनविदात्मानमुपाग
तः परमप्रत्ययप्रतीमस्मदसर्वसंपदा ५ ॥

त
प्रचारार्थान्नात्मज्ञानी सकोचःसत्तप्रिसततराज्ञनवंदिभ्रुवेनसाधान्व्याप्तान् जगातृत्तगान्तत्मान्वाहिताःकोपीक
त्यस्त्रमभावसीनमन्वपनयास्थित १ सर्वसर्वमानिर्वादकत्वात्सहयमलयेसर्वसत्त्वानिर्वाहकत्वादस्यमितिभाव ४
परमप्रत्ययज्ञत्वतविज्ञासार्थचिरेकरसवा सर्वासामपदामावत्वनार्थस्पदप्रतिष्ठा १५ ॥ रामायणमोक्ष ॥

जीवपरतर्वदिश्व
ज्ञानकोटीकलत
गतवगात नवि
त्रदृहत्तालमिव
विद्रात्मानमुपा
गत + ६+मू+७

प्रत्यक्षसर्वसकल
विगताखिलकौतु
क मृ+४

सर्वेषां प्रमाणनायकत्वमस्थित ८३ ८४ ८५ तस्य प्राणो प्रसर्वाणि व्याप्तिं देहकेदारकेषु नेत्रादश्रेनेमासियोनि विसते
न प्रदेशसोन्वया ८६ भुवनानिलोकाःजनानिच हृत्रिदाप्याधिसदासेदप्तालिनी ८७ इत्येषा आनव स्वात्मा जीवो
जलकर्णस्थितमघ कल्पितःकारोयस्याः प्रत्यभूनिमयः प्रत्यभवमात्रमस्य प्रतस्य साधोयस्या सेदस्थितकलापश्री।

न्वयं त्वपमनायतन चिद्धत्वादमनामय प्रसादेव प्राणोस्याभिलागस्वादुरवस्थित ८९ सर्वेषामेक त्वपत चिद्ध।
त्वास्मिस्मःस्थित सर्वगाश्रकृतास्य त्वयाभानोरिव प्रभा ९० प्रालोककारिणी सानाचिद्धसेदमहतते सभा।
गानदलवचदमूनासाइशाक्तिवत् स्वात्मभूलैकमात्रय चिद्धत्वास्मितदव्यय योनारामपि रमास्यदेहेनतर्वि
सेयया ९१ केदेभेदे स्फुरद्रूप चिद्धत्वादमनामय प्राक्रान्तभुवनाप्यप्रमासेवस्वदणामिनी ९० इत्येत्वाएम
याकाशविकक्रिरहमातना प्रत्यभूनिमयातस्यासेदमात्रोपलक्षिता लीराहृतस्यसत्ते वविदहृदयवर्जिता क
दकाग दकेरस्सचनानदतन्मयी हृत्मोवधस्थितादेहे चिद्धत्वात्मास्मिसर्वदा पदार्थोघस्पर्शोत्पादेर्वाद्दिरतश्च
सर्वदा स त्वासामान्यत्वपेणयाविशेषाहमसेयक सर्वासामनुभूतीनामादशोयोरहृत्रिम ९१ प्रगमोमल
सेलानातस्थितत्वमदयहत् सर्वसकल्पफलदसर्वतेजःप्रकाशक ९२ सर्वोपादेयसीमान्तविदात्मानमुपास्म
हे सर्वोवयवविश्रान्तसमस्तावयवात्मि प्रनारतकवरूपविदात्मानमुपास्महे वटेपटेनदेहेषु सदमानसदा

माचतन्मात्रोपलक्षिता ९८ नदतन्मयीदेहिनिदेमसनेवेविशेष ९९ प्रत्यभवदृत्तिदाता ५१ ५२ सर्वेषामुपादेयानाम्
पादानस्यात्मार्थत्वात्तत्सोमात ५३ तटपटादौसद्रूपेण स्थितते नौचतुर्विधदेहे सदमानस्य रूपचेष्टानिमित्तभूत
दा जाग्रदवस्थायामपिस्फुर मविपरमार्थेनोनिर्विशेषतयास्थिते ५४ ॥

[illegible]

सस्थमतरालिकनभ प्रदेशस्थाऽदासीनानामस्त्वेकत्वाद्यकारत्वनरश्चन्यत्वदशापानिर्विषयस्यानयप्रयाप्रमिद्वेवेन्यायेन
इमुत्वेति ४९ एवमिदस्यष्ठस ग्रन्थजरस्येविषयेनससलःसपादिन ग्रथगानाग्रनसलमार्गस्यानैपदार्थानामालोकनमा
लोकायेनमयाविधेमनसिशय्ये सति ग्रनरालेदेहोग्रनाग्रर्कविषयसस्वरूपपराथश्चर्यपाप्रतीतिश्चिनाग्रनदिश्य
र्थ' ५५ सवधेमेलनेसनिश्चजरत्नसोणेवकर्मसकार्थेणहमनीयाबद्धिर्निगमनाउद्गुसायाविकक्तिसदहोत्यर्थः ५८
त्वर्मनादीनापसानासात्मनिसोथेनऽसभावेतिष्टनारसमेवनासयमतुसोनारसनादिहृत्पभिद्यक्राप्रयाञ्जपार्यस्नादस।

यास्वस्थाननुविकानिसश्चिदृत्यामिनिर्मसे स्वात्मत्वादिकस्नाविकसोनिर्मसस्तथा ४६ सत्यानुभवङ्गपात्मावि
द्धत्यात्मसिद्दास्थन ग्रुमस्तनाधरालोकेमनसस्थत्वमेस्थिते १ याग्रनीसिरनाग्रस्तानश्चिद्दत्यासिसर्वदा भूवा
र्थेनिसवीनानाम्ववधेत्वरक्मस्त ४८ याक्तिरुदमनीयातसश्चिहृत्याद्दमातन त्वमेवनिर्वाविवानासयमात्मनि।
तिष्ठति ४४ यासादस्तत्रासोनानसत्यहृत्याविदहसमः त्वेदानदविमक्तानासविनिर्मनतोहया ९ साभासाभवि
धेतस्याविद्धत्यासिनिराभय यावद्भ्यर्कमेतावदस्तिसत्वयदातदोत तत्वाध्यसदय शानर्निसविदहतन ना
ग्रत्यपिसहग्रेपितत्वाग्रापितयोदिन ९२॥

नातदेवश्रूयेत्यर्थः ७४ किचयेवसविनिरिष्टसामासाभयो त्वेदानदवनीशमिद्दोवेवशास्तानुसाविमनोद्यविशोधिनासलो
त्वेदानदविनिर्मन्माधेनदेवश्रुत्येत्याद्दत्वेरेति ८ भूमिष्ठस्यादित्यपयन श्रुस याबद्भ्यकं भूमिमारभ्यार्कपर्यंनयत् द्दाष्टे
श्रुत्वम्लसत्नामस्त्र ग्रानविस्तीर्णामसितसयनमधोनेत्रसत्तेभयासलग्रभागस्तसदृशाविषयप्रकाशनसमर्थमपितद्दि
७४ निर्मेत्रमित्यर्थ ८२ एवमेस्याजयसाक्षित्वमेवपरित्यागेनत्वंभूतेब्रह्मेत्यादजाप्रवेति ८२॥ रामायनमोनमः॥॥

श्री. बा. सि. ह. ३२

स्तमनसा योमिनो यो न श्रुत्तभूयमानमप्यभिलषितुमशक्यम्न्यपरनिरतिशयानन्दरूप एतदीयरूपं वेदपाठपयुक्तमेवा।
हं ब्रह्मास्मीति ॥२ अहंकारलेशमनिविष्टोप्यागिसमस्तानिभोक्तृत्वब्रह्माण्प्रतितनमेन्द्रसादृमिधारोपादिभिर्मेधुधावदना
रत्मालद्भुपरात्स्यनित्यानुभवानदेकरसविद्रूपाद्वमित्यन्वयः नित्यचानुभवामृतमितेन तस्माधिनिष्टानुभवेनोपपाद
यत्रास्तत्सुभ्रेति ॥२ सभोभासानुयानन्दादिदेसपर्भातविषयस्य त्वानितिभेम्पत्रम ध्याभासस्वेन मकाशमानसभो।
गोग्रमाभितयडग्रेतद्रुपाद्यानुभावयामिरूइडीति स्मकादिभिरविंधैरन्दुमार्कान्दिसाडुसर्विम इत्यमाशादरूपस्य इति

सालोकरसमनो भीनविद्रूपास्यमूलपरब्रनारलनशब्दनित्यंचानुभवामृत ॥ अदनिरोषवक्राणिविद्रूपाद
मसोयके सत्तमसरूपमानमालोकविमसात्मक ॥ सभोगोनममामास्चिद्रूपास्थापवासन त्वशदिंसाडसं
विनिरोधत्माज्ञानतिहति ॥२ वितादिप्रवक्रुडेमनडिम्राराद्मख्यन' कालासमकृचिन्नस्यचद्रेसमृदितेमनि ॥४
चद्रशत्ययसमात्मविद्रूपाद्मनामय भूमिहनरदर्शनासद्यानावेनिशाकरे ॥४ ॥ स्वा

ह्लान करोयसर्वमापर्यन्तात्यनरदेशकालपरिछिन्नानि इति सैवतस्यपविछेदेतत्तु वितवेम्यचेतपिनृप्तस्वप्रकाशान
दैकरसनयावकुडेप्तसत्त्वपरिछेदोपाधिकृतावपिच्युनिरदितात्मालदेवनिरतिशयानन्दब्रह्माहमित्यन्वयः ॥ नशा
त्मानस्यविषयोपाधिनिर्मेकस्थितिरेवप्रसिद्धेयाशाकालनत्रासिद्धिंदर्शयतिका तेनिविशिकोनासमप्रविन्नस्यचेष्टाद्ये।
मतिचद्रकाभोभयदर्शनेप्रतलदेशोविशिविछेदाननुभवासदाकारस्यस्ययपर्यन्तमविछिन्नमास्तनिर्विषयविद्रूपस्य
प्रसिद्धंनदेवाहमित्यर्थः ॥४ भूमिहेतितस्येवस्फुटीकरणा ॥५ ॥ ३२

तनत्यसर्पेऽपि च नमपि पविच्छेदस्यारोऽस्य निरासेऽपि च नत्रिणसेन सर्वोत्म्यसाभेन एकमात्मादिरूपदेहादिरूपाभेदेऽपि नतिभेदा
साईमिथ्यापाये चात् श्रुदेरत्रमित्यादि १ ११ १२ बोला सागरा सार्थ प्रातिमकस्थाह भूतवाक्य प्राणिधर्म १३ सभवे
नेऽप्रकारकाऽऽप्तनानत्वाद्याविशेषवलदैविता १४ १५ ११ १७ अयभूयनेब्रह्मविद्दितिविषाय नत्रुभतिगुरुमवनोऽनुदो
दियद्वृत्तिभेदेन विविभेदान्नुभवात्त एकत्वमात्रशाद्रमनइत्यादि समस्तात्मकलनाम्यहृतिपिप्रग्रन्थिरपनुरात १८ स्वप्रका

नत्वनामिनवाका मिवत्वाद् मितिसत्वता अद्वैतक्रमदमासमहसमीप्यदेवपु १९ विदर्द्वेनना वादव्रह्माद
मितिसत्वता योऽरहामहसार्कमदमात्मसाभुवोप्यह २० अदुच दपवाका प्रेअरूपाद्मितिसत्वता अदनुतामहचोवी
उत्मोदकानवाय२ २१ पेलमारत्मार्थेऽहिवेचिकविकिलसिन आदानहानसंकोचहविकाभूतवाज्य सर्वेष
वविदात्मामिश्रत्वाणातनअपहक सताउलमाकुदादीनामहसभववेविणा २४ विदात्मानरीतपातेपरब्रह्मा
सात्मक यस्मिन्सर्वं यत्र सर्वं यत्सर्वं सर्वतश्च यत् २५ योमत सर्वप्रकात्मा परब्रह्मेतिनिश्चय विदात्मब्रह्मस
त्वममसरतिनासमि २६ प्रोच्छेत्सर्वतात्त्वविश्याद्वचेत्यवर्जित अभिसमात्मयसर्वभूतात्मवोधक २७
सर्वेज्ञावस्थितणानेविद्वत्रिनुरूपभूपणे मणिकुटीदिपन्वानसभम्नवासनानित २८ भेदत्रात्मवमाभासविद्वत्सद
मतामत्य पाठादीनामशेषाणां कारणानां नमिरिथते २९ तस्यावकाशावलक्षविद्वत्साम्मिनमेत्य प्रजारनगल
त्मकविदाराहृत्मात्मक १ ॥

कृत्स्नस्यपेमेवसाप्रमादतदाभासस्वप्रकाशपाठादीनामकारणानामाकाशादीनामनुजमास्थिनेऽप्रतत्वावकाशकस्त्वात्म
षास्वरूपसमस्तकलनाविनत्वमपापादय नन्तक्रमेवस्फुटमाद् अजारनेति अग्निविस्फुलिङ्गाधभाद्वेत्वापायपत्वाभिरना॒र वु+२
तेगतत्योनि सयत्यावाश्रिङारात्स्वात्म ग्रहनात्मकमार्करस्थानीयमत्यगात्मस्वरूपे १ ॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥

यो वा नि उ टी ३१

५१ ५२ नर्हिजीवन्मरणोर्लक्षणाज्ञानाभावनायामिदमेवसंवेद्यास्मोनोदेनिवेशस्याभावादिति वेत्तत्रदेनएवनर्तुंव्यस्तनाह व+२
इदेतित्यादिनादृश्यजीवन्मरणस्पष्टत्रयुक्तविचारासदृमितिज्ञानेसतिसाक्षात्भावनाउदेतिप्रसादेनारप्रज्ञान्दुःकिरणनोदेवे
रसप्रसिद्धेर्पत्याविचारायाजनगतरवभोग्यवर्णोदयविरज्यतेपुरुषर्स्यर्थः ५३ उक्ताविचारणाप्रशाहियेनपदार्थभा
वनयापर्यवसा नीत्याशयेनतत्रादृशोऽसमेवस्फुटमाहहेतनमिति ५४ जीवायोपितात्पदार्थभावनयापर्यवसानी
त्याशयेनतदेयोपयुक्तस्फुरयति श्रयमितिश्रयदेहादिकार्यकरणसंघातोनाहमितिज्ञानेसति ५५ पदार्थभावनफल

श्रयविज्ञानमज्ञानामज्ञान मितिकथ्यते परिज्ञानभवेज्ज्ञानमज्ञानपरिज्ञानात ५१ सर्वदेवापरिज्ञातोहमयमिति
कथ्यते परिज्ञानेभवेदपुरसभूप्रसन्नाशाजात ५२ इदंत्वमुक्तमित्यन्तज्ञातेसोऽहं निभावना यस्मादपुक्ताद्वैरसा
दयाकिलविरज्यते ५३ इदंनत्वमयमित्यन्तज्ञातेसोऽहं निभावना नस्माहृत्ताद्वैरस्यादपावल्लविरज्यते ५४ सुखा र+अ
नाहमितिज्ञानेस्फुरेसोऽहंनिभावना मिथ्याहंकारजनमात्रयपान्नविरज्यते ५५ अस्वेवाहमितिज्ञानेसत्येसोऽहंनि
भावना तस्मिंस्त्येनिनेत्रपपद्यपात'परिनीयते ५६ सति विज्ञानमेवास्मिन्न्वेदमितिनिश्चयाद त्वमहंतादिवाधेन
त्वादित्यादिनगाहने ५७ सम्यमर्दपकापगुभ्रमोदमितिनिश्चयाद नमेतु त्वनकर्माणिनममोहानवाद्विने ५८ सम
स्तस्यावियोकोस्मिअहंमितिनिस्सत्य कलाकलंकमकोसिमसर्वमस्मिनिरामय ॥ ५९ ॥

भावनाभवितस्वरूपपदार्थबोधनयापिसापर्यवसानीत्याशयेनतस्मिन्जीवन्मराद्भवपार्शेवस्वलक्षणमयस्फुरयतिक्षेप्सेवेति ५८ अत्र
ज्ञाकारबोधेसतिस्थितमपितत्राध्वेदेकारसबोधेवनद्भवेयदु'एवंरूपस्पिताशयेनाह सतीतिहाभ्यातस्मिंत्स्वरूपाकारार्थवि
स्तारेनेश्रयातिद्धिस्वभावेनआविर्भवेसति नेवमस्तमादिपरादिदेवनेधावाधेसतितत्परशसिद्धेसत् आदिपदाद्
निश्चयनामरूपमितिपवरूपदृदनगाहनवत्सज्ञातस्वेनेवितिवेद्योस्यर्थः ५७ ५८ तत्स्वभावस्थितिमेवपरमपुरुषार्थतयाप्
येति समस्त्यादिना ५९ ॥ ३१

अतएव सर्वात्मनाशेन नात्मना परतिरस्कारेणोत्पादयति वर्जितं ४४ ५ कलना इंद्रियव्यापारः तस्याभावात् सर्वतो विषयप्र
पंचाभावात् सर्वविषादादयस्तद्रचनाभ्यर्थं पुरुषार्थभोगाः ४५ यथा एक एव चन्द्रः सर्वो पर्वतसन्निधौ प्रतिबिंबेन भिन्न
न्यायतां नाहि रूपतरवत्प्रभेदनयाद्दिवित्वाद्याद्योदिरूपनामभेदेनात्मैवत्प्रभेदत्वमर्थः ४४ अतत्त्वी वनराशाव तत्रात्मा
त्मनिवेदविविधा गृहीतिवादशायोगकस्वभरद्वानमाहतयादीति ४५ अतानस्यत्रन्यत्तविरुद्धासभाविनवाविनालोकं

तरागकालतालेनप्रयसीवपयोवत शरीरतायोन कथंब्रह्माणामृतधीभवेत् ३८ ब्रह्मणोव्यतिरिक्तदिनगरी
शदिविद्यते प्रयसोव्यतिरेकेतातत्स्मादिमद्ताणिवे ३९ यः कर्णिकायाचकणिकायावोविर्येत्सभाक यः फेनोयाच
तद्वीनयथावारिवारिणि ४ योदेहोयाचकल्पनाय तस्यर्थेतयोत्सयो याभावरचनायोर्थत्सयानह्नात्रलाणि
सस्यानरचनाविज्ञाप्रलाण कनकादिव नान्यरूपाविमुक्तानामृषिवाहितभावना ४२ मनोबुद्धिरहंकारस्तन्मा ब
जाणींद्रियाणि ब्रह्मैवसर्वेनानात्मसावतु रवनविद्यते ४२ अयसोहमिदंविश्वमित्यादयोविन्यासिरा शाह्र्भ। न्
तिस्तद्वेणाद्याविवात्मात्मनिन्मभेत ४४ ब्रह्मैवात्मानमत्तत्वमभ्यानतमिवस्थित तथादिहस्यनेस्येवात्मा
नात्मनः अप्रविनश्यतया ब्रह्मताततमलभेवत् अभाविनदेमनयायर्थदेमचमृद्धेवत् स्वयप्रभुर्ब्रह्मैव
ब्रह्मात्मविदोविदुः अपरित्तानमज्ञानमज्ञानमितिकथ्यते ४० ज्ञातब्रह्मतयाब्रह्मब्रह्मैवभवतिज्ञानात् ज्ञा
नदेमनयाद्देमद्देमैवभवतिसात्मात् ब्रह्म ब्रह्मसर्वाकिर्द्दिनयथाभावयल्ल निर्हैन क स्वयमात्मानतथा
ग्रुभपश्यति ४९ अकर्मकर्तृकरणमकारणमनामय स्वयप्रभुमहात्मानब्रह्मब्रह्मविदोविदुः ५ रामायनमः

प्रसिद्धैवात्मरूपभाविनविति ५१ सत्तएवनदत्तरपोवासानन्दयनतत्वतरुसोन्याद स्वयप्रभुरिति ५३ आत्मास्वयव्रह्म।
यथाजीवजगद्रूपेणात्मिकब्रह्मरूपेणावाभावयति ५४ अतएवतत्रविदोमजीवजराद्राचेनपश्यतीत्याद ब्रह्मैवेति
सर्वोभात्मभावस्वयप्रभवतीतिस्वयप्रभुतैस्त ५ ।

श्री
वा॰ सु॰
टी॰
३ चे॰

एवमात्मनिकभावानिवृत्तिरविचित्रतोस्मात् सभोगोति २९ कलनारक्तास्ततः संतो ब्रह्मैनोन्यद्यथाकिंचिदपिनास्ति २८०
नथेत्यर्थः ३० यदेवाभाहेषादिनावलननतद्विलीनंयोनिकेकृतियावनग्राक्तंस्वमेनेनाता तयादेहत्वमाभिमतेक्षा
स्वसमायानेपिनकिंचिन्निश्चयतेइत्यर्थः जडरूपपरिणामोनेवसंवपर्यायेषुब्रह्मताभागाहीतितन्निषेधतियथेति चला
चलेयचलेग्रचलेचेतिवा २४ जडरूपाभावेप्रतियोग्यप्रसिद्धावजडमितितद्याप्रतरूपस्याप्यप्रसिद्धिरितिभाव ३० भे२५०
नसेवग्रनदिवमावोयथानरूपाभृतिर्मध्यिकःस्वभावःनद्यादेवनीवनजडरूपकल्पनेन्याहङ्ग इदमिति ३१ ग्रतएवन
५३ उःखितानर्थकेवस्मात्जरूपंभ्रमोपमा सभोगादोस्तत्वचत्वापास्थितेदेहग्रहत्वमिति २९ सपञ्चमेनत्वारनिमधास्था
तत्स्यनाजन वीक्षमसो स्वदवतोनेत्वन्यदवक्षोयथा २१ तलामनेनयानस्तोग्रह्यात्मिस्वदवृपिति यथावर्णमते
तोयेनकिंचितस्तियुनेक्षावित २६ स्तेग्रह्यत्वमायातेदेहग्रहमितिवृत्तया यथाचलाचलेतोयेत्वतामनेनलिम्नः २९
तथाजडजडेडरूपेनस्थितेपरमात्मनि कटकत्वयथादेम्नोयथावर्णमलस्यच तदनद्भावरूपेयनयाभ्रहंकृति
त्मनः इदंदृश्यजीवभूतात्मनडहृपमिदमवेन ३१ इत्यतानात्मनोमोहोनचतानात्मनःक्वचित् ग्रसत्स्वइरिवो
इमयतस्मानदमरजगत ३२ ग्रधभुवनमपस्यप्रकाशात्मसर्वस्वप जगदेकात्मकत्वत्सर्वत्रसात्मीवइ स्वद ३३
शितोविवस्वरयत्नानिगुणप्रसमकेवला ग्रसिद्धात्वदनित्यमकस्मिन्सर्वतःस्थिते ३४ नाकिंचित्स्थियते नाम
नचकिंचनजीवति यथोक्ताग्रविलासेषुनन्नपतिनूनायते ३५ नखनादिमहाभोधोभूतहृदनथात्मानि इदंना
सोरमसोतिधातिनीमात्मनात्मनि ३६ शक्तिर्निर्दैन्तकेवानःस्फुरतिस्फटिकाणुवत् जगत्क्रमात्मनात्मेवब्रह्म

विदःसर्वजगदादानदेकरसमेवेत्याह ग्रतस्येति ३६ यथानिशाशशि शितोर्वीतस्यद्रपस्फुरत्वभ्रातिपविकस्थितपदो यस्य
नयाविधाउमाशुर्वहूत्र्रूपस्यकेवलानिर्यत्नाब्रह्मलसतामप्तांमृतलेटे ३७ ३६ शक्तिर्मायास्फटिकस्पमणुर्वनेकप्रति
बिंबग्रहणयोग्यतायादकस्वच्छतासेवयथार्नाप्रतिबिंबनलक्षणक्रियादिवेचित्र्यात्मना ग्रनःस्फुरतितदन्तसाजगदा ३८
त्मनातनत्वदार्थ्यावात्मनास्फुरतिप्रथमेसाचयथाग्रनात्मेवतत्वब्रह्मरत्नात्मनेवाहदयसंस्थित ३९ ॥ रामायनम ॥

एवकारोमोक्तनाशिन्यनेनसंबध्यते १३ प्रशमस्येव १४ अयवस्तुमात्मप्रकाश १५ नमेवात्रयदिदमित्यादिनावस्थितमात्मि
कात्मवस्थितचूयत्मोनपाश्चात्मिकस्वरूपेणास्थित १६ सतित्योक्तमेवविस्तराद्दिशिप्यदर्शयतिश्रत्येति १७ विवर्डनेविन्मने १६
अत्यानमभावयपाहृह्यभिविवर्ते बुद्धिविवर्डनरति अनपारमानक्कचित्देयत्वभावादिप्रसक्तिरित्यापायेनाह अत्येति ३॥

अन्येप्यमेवविप्रहानवोमाश्चात्व योनिश्चयोविमकमात्मात्नीवनाते भवतमो ४ रामउवाच येनैनेभवावन्
धीरानिश्चयेनमहाधिय विशोकाः संस्थितासनेवबलन्प्रबुद्धिविलनः ५ वसिष्ठउवाच राजपुत्रमहाबाहो वि
दिताखिलवेद्यहे स्फुटंशृणुयथाप्टृष्टमयमेपारहिनिश्चय ६ यदिदंकिंचदाभोतिजगज्जालमदृश्यते तत्सर्वं
ममलब्रह्मभवत्येनह्यवस्थित ७ ब्रह्मविद्धृत्यदवनब्रह्मभूतपरंपरा ब्रह्माहंब्रह्मसंसृत्रुब्रह्ममनिब्रह्मबाधवाः ८
ब्रह्मकालवयंजब्रह्मात्मपश्चमवस्थित नरतमालयाभोधियेथात्मानिविवर्डते ९ तथायदार्थलस्पेदमिदंब्रह्म
विवर्डते गृह्यतेत्यागाब्रह्मभुज्यतेब्रह्मब्रह्मणा १० ब्रह्मब्रह्मणिस्फुल मिब्रह्मप्रेमेवहृदति ब्रह्मसंवद्धुक्र
यमेब्रह्मणोप्रियकृद्यदि ११ नकृत्तिब्रह्मनिष्ठकिमन्यत्कस्यविकृत रागादीनामवस्थानाकल्पितानाविहेत
वन् १२ असकल्पेननप्राणानां प्रसंसोगवर्ड्ते ब्रह्मतत्पवदिसर्वंसिद्धरागामदनादिव १३ स्फारतिब्रह्मसकल
मस्तिनाऽरविनेऽत ब्रह्मब्रह्मणिसततब्रह्मब्रह्मणिसंस्थित १४ स्फरतिब्रह्मणिब्रह्मनादमस्मीनरात्मक
यदेब्रह्मपरोब्रह्मादमिदमाततं १५ अनेनाविशानाणामृषेवकवनेद्का मरणेब्रह्मणिसंवेदेदब्रह्मणिसमाते १७
प्रति

प्रियकृतन्नृनिहृतन् २ ननर्दि ४ अब्रह्मणिसर्वस्मिन्भेो चवामदनवापनतदादिक २२ यत्सकलब्रह्मस्तवे
कारस्स्फुरति अमोऽपिवितादिजनः २३ २४ अनयादशात्मानिर्वामभयप्राप्तिमादमरणेति २५ ॥ रामायनमोनम

गिष्ठदेत्तिपक्वः ५ तान्तवोऽतान्तवस्मात्स्यात्तत्तस्यद्दृश्यतेऽन्यभिप्रपातन गम्या वस्तिपत्तेयदवयमितोऽभुवेम
तिगृह्यप्र ह्यामेनपदेनभुवंहिनीयेन स्वर्गामितिक्रमनः नीयपादस्यैवमेरोः सकाशाद्धेमाद्रिपा
पातनहहिस्त्यघेः १०॥ वत्सरौघं १२ इतिकल्पयेच्छिन्नयन्मान् १३ निद्रोस्त्युद्दे शृवलाजाले १४ १४ स्वस्वा॥

तेनस्य निद्राशक्तेर्दुर्घटत्वमाह स्वप्न इति खेऽस्ताऽवलनेऽप्राङ्गिरस्त्वादि १ तस्य विक्षिप्रपाशस्यार्भि
तालनेत्रोऽपिदुः पपातक्रमतः स्वर्गाद्दृष्टिभिरोर्वलेरिव १० सपतनुपादपद्माभ्यामयाक्कसिनःशिरः प
पातोत्योफलपङ्कवातादन्यैश्चाऽत्रः ५ तपुरः पतितद्धामदेहः करुणांगयो स्वतन्त्रस्वातन्त्र्यमा
नःशेतितियंगात्तावपि १२ पतितदलयामीनिदिनामयपोष्टष वासरौऽपी निकलयन्न नयानसन्नं
दिशं १३ केवलनिद्रास्यहहिदायोभिजगामद्द विनतेसमन्तावेदितिपुलोर्यानवाससः १४ दयामासि
स्यमानेशोभुक्तां जातजगामहं विदायमेचसत्त्वातेऽन्यभयोवर्दिवाकर १५ तदेगजेसमनस्तोद्दलिपःस्व
१५ कृदेहधीः तत्नैव समेनस्यकथाद्रतनेनाता १६ शोबलजाल पालवानतेथापतितापिसन् नभेदमा
पद्धेदामन्येदेहाद्राजसुनौ १७ वडेनेपाहृपीवाभेञकायैरुसनोस्त श्रासीदपिकन्नसारोमवचेक्रु।
मणमदा १८ वारणान्विस्मिद्वोगोपालेभारस्त्वमायया आगःपायपातनाडुनिधानेस्वनिर्हनः १५ सोऽनि
शेषरानेयन्मास्त्वकानरिनवने पयादपिस्तेभोमंराङ्गुरोडक्रियावदे २०।
देहोऽभोश्रुतयाविधःसन् १९
भेदेपिरःपादादिभेदो १२ चंक्रमणोपपन्नोचलने १८ नसिद्धेयोऽस्य स्वप्नश्रुको पायायस्य श्रुतपुत्रादेभः १९

श्री
वा. नि.
ए. टी.
२४६

तस्मादत्तानमेवमनलवेधस्तत्रिचूनिःशेहितोयात्मनत्वतानादेवेतिरूपायत्रयमस्तीतिमोक्षेमिति देमदाननन
बद्धःसदावधशून्यःस्वयवद्धरतिवेतसियत्मोक्षेतदेवद्विपरोवंधने सतस्तहिमत्रैमे आध्यात्मिकाधिदैविकाधि
भौतिकत्रिविधपरिक्लेदात्मनाआत्मावंधनभनेत्रिनरात्मात्मनःसकाशादेवाद्ययान्नभयस्यनथाविधमनन
मात्मनयेविडि तथावेदनेआत्मन्यातिविमायविशेषादार्थनित्यमक्रुपवभवतिदेरम्वेदनाभावेनमोक्षेस्थितस्य

मोक्षेपिदिबंधनमवेदिपरंमहात्मनृत्वद्वेनवद्धइतिचेतसितहिमन्मैः आत्मोदयेविजनादात्मयेसमसंयो
क्षेस्थितस्यसहसानन्तुसर्वभूमिः ११ मोक्षतापयेनिर्वाणप्रकर्षणेराजेन्द्रोयाख्यानेसर्गः ८८ पिशितधनरु
वाच मशिसाधकविधेभवंधनानुमरात्मन स्वचिनेयक्यानोल्लपुनयंमेप्रकटीकुरु १ हृदालाचाव
वाक्यार्थस्येनिषण्णाहृदेविमोभिषु प्राप्तयेकयाविमोचिजमूर्मीलयामिते २ योमोक्षसार्थे
कुशलःतत्वतानेनपडितः सतमसाधकःप्रोक्तस्तमेवमहीपते ३ नतामवरसिपातसपुवविमरलिते
खिव तत्वतानेनुविणांतोतत्वरःसदिवाभसि ४

पुरुषः आत्मेवमहस्मासर्वलोपादिदुःखवोजानाभमिःप्रोक्ता
इस्तेत्रेभवनोस्यर्थः इतिश्रीवा.नि.एकोननवतितमःसर्गः ८९ मशिसाधकवपुभाख्यानेनात्यर्थमिहविस्तरात
विष्णोतिभोगानमुपासाक्षेमपूर्णिमानेप्रबराजनदेवपुत्रतवायनसिसाधकवयातालस्सचारिअस
मस्मिन्नुजासन्नतिबोधनोपायइतिरलिमवितेनत्प्रकटीकुरु १ हृनहृदयेनलतोगृहेचिमलतयासभि
निपुणकथमेवात्मीसिनेरलीमेजेगाहतेविम्नख्याख्यावर्णोयविश्वेनोन्मीलयामिमर्थः २ तेनदावसिकश्चिन्तु

२४८

निपुणदेलिपक ९ तालभरो मालतरुमारुह्य ततलस्पदलिनो भूर्भीमपात यथा बलिपद्मेपद्रयमिलाभुबमनि गूलद्रयमेनपदेन तु बहितीये नस्कम्भिति क्रमत तृतीयपादभूमियेमेरो सकाराद्भलमूर्द्धिपपातनदहितार्थ १० ११ करुणरथा १२ इतिकलयस्थितयन्तम १३ निगरतमु हंमुखलजालं १४ १५ तस्मादसाधीश्वरणाविध सम १६ नेदगिर पारादि नग १७ वक्रमलेपद्माचलने १८ नसिद्धेग्रशेखतद्गुरुकेण्याचोयस्य अंततएवगतेन १९ पयोदे पिहितबल २० २१ ततसन्निधो गजेलेपटामासकजनामाजमावाफलस्यपस्मात्याविधयाराजयपुरकमस्वालसाल ग्रा २२ विधि स्रष्टा २३ शकोवधक भूम्यसाविधायक ततुमालप्रायेण भुजाभपटलेनशरत्कालोवरमिवलखालउपरिवालस्तमाजालेन

ततस्तनिगरहेदमपद्यदूरतोरिपु वनेस्तम्बोवरलन हरिर्मेरुस्याहिव ९ तस्यविहिन्नपाशसमूर्ध्नितालतरोरिव पपातक्रमस स्वर्गहरिर्मे रोर्मुलेरिव १० सपतनपरपदात्मामस्यकरिणे हिर पपातो भर्मीफलमङ्कवालाहमसिवाकुल ११ नेपुर पतिमरत्याममेम करुणा मयो स्फुरत्कारगुणसेन संतिनिर्यगमावपि १२ पतितैरलपामीसिकिनाममनयो रूपम वारणोपीनिकलपन्नाधानसतरि पु १३ केवलनिगम्बूहविदाघ्वीभिजगामह वितततसे तुमुसार्थ विपुलो घोनवाभसं १४ रम्यामाश्रितमात्मभोभुक्काजालजगामह विरार्थमेघ सपातनमसीविदिवाकर १५ गतेगजेसमुतस्थोहलिय स्वस्पदेहधी गजेनैवसमनतस्थमघाहरतरगता १६ शोकुलता लाशिखराखतयामतितोविसन नजेहमापडर्भरामन्येरेणुरात्मना १७ वद्दतेप्राप्तश्रीवाभ्रकुमार्यचसतावल भासीदधिकमु त्साहीसचचक्रमणेतदा १८ सारणारिरमिहाणोगतेभोडु स्वमायये भाभात्येपराने तहिनिधानेइवनिर्धन १९ सोक्षियेवशा नेपत्याकुलकान्तरितवने पयोदपिहितनोकुराकुरि दुमिवाबरे २० चिरेणलम्भतेभेडकस्मिन्निलकाननेस्थित विश्रान्तन रुतलेसमरादिवनिर्गत २१ अथपयनस्मिलोनागलान्नतद्यजेसम परयाराजसामथ्यागजनलपटभूमया २२ सखानवलय चक्रेहलिप काननेभित सर्वदिक्षुविधिभूमोसमुद्रवलयमथा २३ अपर्यस्पगयद्याललनौघेनसलघाठ महसनालतु जालेनशरत्कालइवावर २४ दिने कतिपयैरेवंवारणोविहरन्वने तस्मिन्निपतित खातेशुष्काधाविवपर्वत २५ अज न्यर्थोकृतोकूपेपातालतलभीमके खातेशुष्काधभोभागेगजरलसमुकके २६ इतिभूयोहदवदस्तेनहलिपकेनस ति

ष्पायत आज्ञादितवान २४ २५ पर्यंकृतोवत्सकारेतस्मिन्कूपेखातशुष्काधभोभागेप्रजान्विसरान इतिअनन्यारीसागजरत्न समुकके भूयोहदवद सल्लघाविनिश्चलीनिपरेणान्वय २६ २७ यदहनिष्पत्त तत्तल्लदाखातनिवधनङ स्वनाजस्यते २८ अतएव बहुविमानागामिकालइदानीमिव हास्यीयपुरुषप्रयत्ने उ स्ववीजमस्माज्जीनेनक्रोधेश्च हिस्याह मोरक्षीविति २९ यावन्तर्यु स्व मिदानमज्ञानमोचित्तलतावत्यवल्लसहस्त्रे कृतोपिदु खोपशमोयत्र एवतस्माद्येनाह मुक्तोस्मीति किलार्थचप्राह ३०

श्री.

बा० नि० तस्मात्तानेव मूलबंधत्तस्मिन्नपि रदिती बालतस्थत्रा मारे वेति दर्शयन्नुपस हरति मोर्ल्लीमिति हेमहास्थनन्नवद् मरीवंधमूस्मःस्वयं
पू० टी० बद्ध इतिचेतसि यन्मोर्ल्लीतदेव स्थिर बंधने आनस्व हि मुसे ग्राधा मिका धिरे विकाधि भौतिक त्रिविध परिहेदा त्मना ग्रात्मबंधन
भूतंत्रिजगत् आत्मनः सकाशादे वोद्योतन्मय संततावि ध्वंसमजमात्मसमं विद्धि तथा वेदमे आत्मव्यतिरिक्तापरिशेषादात्मा
२४९ निःसमुक एवभवति ६ इन्द्रिलाना वेतु मोर्ल्लीस्थित स्पसंसः आत्मैव सहलासर्वत्र पादिदु. रवबीजानं भूमिः प्ररोहसेनभवती
सर्गः ३१ इतिश्रीबा० नि० एकोनमवतितमः सर्गः ८९ मणिकाचणु आख्यानलात्पर्यमिदविस्तरात् विकल्पोतिपुरोरात्मम्

अथ मिथस्तुरेवासौ मरथेपतितंरिपु तस्मात्तस्मनतो दुःखंगजः स्थानं निबधन २८ मोर्ल्लीरागामिनकालं वर्णमानकि
मा फलैः आशोधयन्नोदुःखमानिखिपगजो यथा २९ मुक्तोसि शास्त्रनिगडादि नितुहोहि वारणः दृश्यो विपुनर्वी
दौमोर्ल्लीक बनवाधते ३० मोर्ल्लीदिवधनमंवदि परमलात्मनुबद्धो नबद्ध इतिचेतसिनुहि मुसे आत्मोदयं त्रिजगदात्मम
येनमस्तंमोर्ल्लीस्थितस्यस दसालनुसर्वभूमिः ३१ इति मोक्षोपाये निर्वाणप्रकरणे गजेन्द्रोपाख्याने एकोननवतितमः
मःसर्गः ८९ शिखिध्वज उवाच मणिसाधककथा मवं धनाथ मरात्मज मुचितमल्कथाजालपुनर्मे प्रकटीक
रु १ चूडालोवाच वाक्यार्थं हृद्ये निर्व्यसा हृहृहे चित्तजितिपु श्रृणुस्वयं कथाविंमा चित्रमुन्मीलयाविते २
योसौ प्राप्तस्वार्थे कुशलः तत्त्वज्ञानेन पंडितः रत्नसंसाधकः प्रोक्तः सत्वमेव महीपते ३ तनोभवसिराशास्त्रेषु
रविर्मेकलवे विव तत्त्वज्ञानेनु विश्रांतोनतं दर्शरिवांत्रसि ४ ॥ ६ ॥=॥

बालाकुजरूविली १ हे अमरात्मज देवपुत्र लथा यस्त्मणिसाधककथाजालं स्वचरित्र समर्पितसुतराम त्तमिबोधनोपाथ इति
इतिसूचितेनत्व करीकुरु १ हृत हृदयतत्त्वसंगृहे चित्तलसणमुमितिपु कथमेवोन्मीलितरे त्वामाश्रणक तचि
त्रं व्याख्या वर्णवेत्रि मोन्मीलयामीसर्थः २ तत्रादावलिक स्त्रिसुमान् श्रीमानित्यादिनोक्तो मणिसाधकः सत्वमे
वेसाद योत्साविति ३ त्वयिकलावान् शास्त्रकुशल इत्यापुक तत्त्वज्ञानं सीसाद तदा इति ४ ॥ शुभम् ॥

प्रत्ताशाऽऽस्वस्तस्यार्थभेदिनीश्रत्ताशारः सङ्वल्लतावल्लीविकासंविचारैवेराग्यपुष्पफलवाप्याप्रयच्चयंत्रार्के रुपाटेप्रकाशं ३३ प्रसमेप्रनमसाधारणमालोकेपदार्थानत्वप्रकाशंकरोति प्रसमस्याप्यस्तरेदियादि सामाद्विविक्तस्यात्मनप्रालोकनंकरोति तच्छीलावा सपवपुमान् ग्रन्यस्तपुरुषार्थसमर्थः स्त्रीप्रायइति भावः ३४ उक्तप्रत्ताद्दीनाजनाविकारिपुक्रात्मकटेदात्मबुद्धिवाक्लिः तानेवशाहुस्पर्शादिय दार्था

ऊमावल्लांविनाकस्यविवेकफलशालिनी परंविकासमायातिप्रत्ताशारलतातता ३३
प्रत्तादीपशिखायस्यरामस्येवहृदिस्थिता प्रन्वलत्यसमालोककारिणीसश्रमानस्त
नः ३४ वक्रमांसास्थियंत्राणिवहून्यतितराणिच पदार्थानभिकर्षतिनाक्लितेपुंसवे
तनः ३५ तन्मशून्यनराडःखमनुयातिपुनःपुनः विशुद्धांतिनसंसारपक्षावःयस्मिोहि
ता ३६ कथंचिन्नविदेवेकोहप्रणेनेविमलाशयः सर्वापरविचाराद्रैःयथायमरिम
दैनः ३७ ॥

नु ग्रनुकर्षस्तुपभुंजते ग्रन्यश्चसचेतनग्रात्मा नास्तीतिचार्वाकतैवमेनेषांफलितेतिभावः ग्रथ वापदितेष्वसचेतनः स्यादवश्यंपुरुषार्थयतेनैवयतोनयततेतस्मात्तुटजन्यादिवरचेतनाएवतेइतिनिः दार्थमयहृवः ३८ येनविशुद्धांतितेपशावः ३९ ग्रयंरामः ग्रयः कामादयस्तेषांमर्दनः ३०

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्री० का० वे० टी० प०

प्रतमम: सर्वोत्कृष्टचमत्कारो माधुर्यविशेषो येषां तथाविधानि तत्त्वसाक्षात्कारफलानि येषु सहकार
द्रुमाग्रप्रसूताः ३० सद्बुद्धिकृतेन विवेकेन तत्त्वदर्शनपर्यन्ता चमत्कृतिः यथास्मिन्नेव वपसितश्चाक्ष
र्यमितिभावः ३१ सभगाः संदराः देशा सर्वत्रेतिशेषः ४० ४१ ग्रामाटलेखापरिमलपंक्तिः ४२ उ

प्रत्ततमचमत्कारफलाः सभगाः सुनयः अथवादिविरलालोके सहकारद्रुमा इव ४३ समयह
हजगयाशास्त्रविवेकचमत्कृतिः यस्मिन्नात्मतावतविषयमेवेष्ट प्रयते ४४ सुभगाः सरलभावो
दाः फलपल्लवशालिनः नायुतेनतत्त्वादर्शनतत्तनेदनुयात्पाः ४५ हृत्वाशनितृनमेतितिनिमयफल
पल्लवाः तत्वमेवचमत्कारो लवगः सलभः सरा ४६ ज्यात्स्नवधीताप्राशिनः सततशाखिमंजरी पुष्पा
दामोदलेखेवद्दृष्टारामा चमत्कृतिः ४७ यस्मिनुदामदोराम्यदेवनिर्माणनिर्मिते हि नेदादस्यसे
सारसारा शत्यन्तदुर्लभः ४८ यत्तेसारसप्राश्रीयेयशोनिधयोधिपः धन्याधुविसतेमाहणास्तएव
पुरुषोत्तमाः ४९ नरामणसमासीदहृष्टोलोके पुरुषप्रज्ञ विवेकवान्दुराराध्यानभावीचेतितोमा। ६६

दामंदोराम्यंयस्मतथाविधस्यदेवस्यप्राकृतकर्मणस्तदनुसारिणोविधानवोनिर्माणेनसृष्टानिर्मितेर
विते देहिनेद्राः सारोविवेकेनात्मलाभः ५२ ध्यायंतीतिधियः सदात्मतत्त्ववितनपराः संतोषेयतंतेते।
धन्याः सतांपुरिमाण्याः ५४ इदंसम्प्रतनाक्तिप्राङ्दृष्टः प्रग्रेचनभावी ५५ ॥ ॥ ॥ मे

५०

श्री॰ वा॰ वै॰ टी॰ ५२

राममनोरथसंततेरवश्यकर्तव्यतां तत्प्रशंसनेनोत्तमाधिकारप्राप्तिख्यापनमुखेनोक्तानडुपेक्षणे
दोषमाह । सकलेति सकललोकानां सर्वजनानां चमत्कृतिर्गुणशीलविनयादिभिः समुत्थित
मुखरहस्योद्घाटनेनवानंदरूपत्कारिणोत्साहवचेतसोप्यभिमतं तत्त्वनिष्ठतासालक्षणं मनोरथोय
दि नोफलति अस्मदाप्रतिपादितेनायदेशेनविशेषः नो इति नञ्च पर्यायो निपातः ततश्चेदं तदुद्दु

सकललोकचमत्कृतिकारिणोप्यभिमतं यदि राघवचेतसः फलति नो तदिमे वयमे
व हि स्फुटतरं मुनयो हतबुद्धयः ४९ ॥ इति श्रीमहावाल्मीकिविरचिते महारामाय
णे देवदूतोक्ते द्वात्रिंशत्साहस्र्यां संहितायां मोक्षोपाये वैराग्यप्रकरणे नभश्चरमही
वरसमेलनं नाम त्रयस्त्रिंशत्तमः सर्गः ३३ वैराग्यप्रकरणं समाप्तं ॥ ॥ ॥

योद्दुर्बुद्धयः प्रतिभातानिष्फलैवस्यादितिभावः तस्मात्त्वदवश्यमुपदेश्यमितिसिद्धं ४९ ॥
इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्य श्रीरामचंद्रेंद्रसरस्वतीपूज्यपादशिष्येण श्रीगंगाधरें
द्रसरस्वतीपूज्यपादशिष्येण श्रीमदानंदबोधेंद्रसरस्वत्याख्यभिक्षुणा विरचिते श्रीवासिष्ठता मं
त्पर्यप्रकाशे वैराग्यप्रकरणे त्रयस्त्रिंशत्तमः सर्गः ३३ समाप्तश्चेदं ॥ ॥ ॥ ५१

वैराग्यप्रकरण पत्र ८९

मा०

श्री॰ वा॰ नि॰ उ॰ री॰ २५४ इयं सा शान्तता नन्तरूपा साम्यात्परवीसत्रैर्निर्वासनं मनः ॥ १३ तेनैव स्वस्वरूपेण कामनातीरूपशान्ता
मीति ॥ १४ शैलसमुत्कीर्णः प्रतिमादिरिव मौनेन वागादिचेष्टारहितेयथा स्यात्तथा समाहितोवत
स्थितवान् सद्यः सत्वाहितः कृतः ॥ १५ मौनं मुनिकुमें णि समाधौ ॥ १६ सरागानत्र समाधौ संपाम्नि
नामलात्मा सत्त्वमात्मा समरसः सन् चिरेण विश्रान्तमति र्भूत्वा अचिरेण सयएव शान्तिमयः सन् वि

प्रहोनुपीनत्वाप्तुष्टापाचोनीयंपरवीनिना रसायने इवाकारासत्वे शीतपतीहमे ॥ १७ स्वात्मा
विपरीतिनिकेमित्त्वमानेव केवले तत्राप्रभपिमेत्वामि संस्थितोऽस्मि यथास्थितं ॥ १८ एवं से
त्विमुपनरागान्नेनिर्वासनाशयः कोलाहिव समुत्कीर्णो मौनमेवावतस्थिवान् ॥ १९ तास्मि
नेवुस्थितो मौनेनेतिः संकल्पे निराश्रये प्रतिष्ठानिसुता प्राप्य सतस्यो गिरिशृङ्गवत् ॥ २० सतत्त्व
संशान्तिमयो चिरेणाविरेण विश्रान्तमतिः समात्मा चिरेण संशान्तिनामला त्माययोगेन स्त्र
स्थापनरोहितात्मा ॥ ० मौनोपाये शिखिध्वजसमाधाने सुखरशातनमः ॥ १२ वसिष्ठः ॥ शि
विकल्पसमाधानात्का एकरूपोपमस्थितिः एवं शिखिध्वजो राजा चूडालामधुनाकूल ॥ १ शि
शिध्वजे तेभर्तारं कुंभवेषेणतेन सा प्रबोधोपनीतेर्दिमागम्य ननारनरमानभः ॥ २ देवपुत्रकृति

मा॰१ रकाला चूडालेन योगेन इदितोऽस्मि प्रबोधितस्वभावः सुषापद्मुमरवविशश्रामेत्यर्थः ॥ ० इति श्रीवा
सिष्ठे निः सर्गः ॥ १२ चूडालायाः चरितनामः अष्टेलडनरागत्व यत्नाप्पत्यापनेरागतस्तत्वालाप स्रुवल्पेते ॥
एव प्रकृतिस्थाशिखिध्वजो राजा निर्विकल्पकसमाधानात्कोऽपूर्वोऽपमस्थितिरभूदित्यर्थः चूडालां
मा॰१ नहूत्रामितिपावत ॥ ततारपुस्तवे २ देवपुत्राकृतिं कुंभवेषं स्वेनसीशरीरपुष्पमाकारं तथाह ॥ ३ २५४

गुरुपत्न्याभ्यंक्षत्वाशीयविचारेण मयाच सम्यग्ज्ञात्वा तदैव आचारणभेगास्यद्वेपरेपरेक
दाचित्तमाधिप्राधान्येन करा विद्यावहारेण वयपोक्षसितया सप्रणाम प्रतिवचनात्स्वमेतद्रौ
नेययोस्माधीभिर्भेर्नकृतनमस्कारस्याग्राह्यत्वात् १ स्वमादिप्रतिभानगतंधनादिवस्त्रग्रंते
२ ४ तिहेति २ स्वर्गमिइसभा ३ ४ पद्मामरपत्रिवे ५ ८२

धा घृतकुम्भावकुआचमस्ताववनिनायक यये क्षसितयातिष्ठद्दरिशिष्टपरेपरे २ स्वर्ग गत्वाम्पहर्षवैकालेस्मिआरपेमुनि ब्रह्मलोकात्संमाप्ता नोभवत्समरसंसदि ३ नमो मम्पनिवेश्वलनाप्रकुपगाक्षति नोद्वनीयाभक्तेन गुरवोहि कदाचन ४ त्यक्तसंकल्प लेवेन नाविचिरमिवोक्ता त्वयासरेव वस्त्रे तद्देवपावनी ५ वसिष्ठस्त्राव इति यावत्सनिवव:प्रम्परत्न शिविधन प्राणमायरसान्वेवताबदन्तर्हिमायपो ६ प्रतिभा नगतं वस्त्रयथेवातेन हृष्यते नरश्वगोक्रयाकेभमग्रेराज्ञाशिविधनः ७ गतेकेभेमही पाल परिविस्मयमायपो तमेवचिन्तयाश्चिन्तेविद्यार्पितरवाभवत् ८ इदंसंचिन्तयामासवि ज्ञविलासितविपे यक्तेभयपरेशानवोधितोस्मिविशेद्य ९ कुमारःसन्तः केभःकाहं मेरःशिरिविधन केवलकालपुत्रोवसोहसंपरिवोधित १० ग्रहोत्तसम्पन्नोपितदैवपु त्रेणपुत्रिमत अहोनुसंप्रवृत्तोस्मिमोहमिद्राक्रान्त्रिरात ११ क्वाहंमासंविनिवं न्तःक्रियाज्ञात्वकुतकरैमे इदंकार्यमिदंनेतिमिथ्याविभ्रमवक्रके १२

रचा

जागरे ७ चिरमापूर्य ८ चिरोद्यमरामभावश्च इताभुरयंवात्रन ९ कालपुत्राभाग्येरपसम

चि ८ ८ द्विषा

नृपकर्मराजकार्यं प्रजानां रंजनमित्यर्थः ४ ऊंभोनारदपुत्रः ५ समुन्मीलं प्रतिमाकारनिर्मि
तेतुमंकाष्ठमिवनिश्चल १ अथराजा ७ इदानीमारब्धकर्मशेषकालेदेहत्यागंकिंकिमर्थंक
रोतिनकरोतीत्याशयः ८ विपिनभोग्यस्यपर्यंतेविपिनेनवासमेतस्यकालमेवसमोनल्प

१+८ नभस्तात्कुटुंबेप्यविवेशोनतरेत्सणात् हृष्णाबभूवलोकस्यनृपकर्मचकारच ४ वासर
त्रितयेनाथपुनरंबरमेत्यसा बभूवकंभोयोगेनगिरिविपिनवनेपयो ५ तथातथैवतं
भूपमपश्यद्वनभूमिगा निर्विकल्पसमाधिस्थंसमुन्मीलितमिदुमे ६ अथोत्कृत्वभूरि २+२
ह्याविष्टानोपमिहात्मनि स्थितःस्वस्थःसमःशांतरत्नवाचपुनःपुनः ७ तदेनंतावदे
तस्माद्बोधयामिपरात्पराव् इदानीमेवकिंदेहत्यागमेषकरोतिवे ८ किंचित्कालस्मर
त्येषराज्येनाविपिनेनवा सममेवगमिष्यावस्यक्कारेहाविमोसमौ ९ तस्यापदेशोवि
षमःपरिणामेनगच्छति अन्येनाभ्यासयोगेनतावद्बोधयाम्यहं १० इतिसंचिंत्यचू
डालासिंहनादंचकारसा भूयोभूयःप्रभोरग्रेवनेचरभयप्रदं ११ नचचालाशिलेवा
शैशिरानादेनतेनसः भूयोभूय कृतेनापितदासानैनमचालयत् १२ चालिताःपातिता
पेव्यापरानतुबुधेनृपः तदासंचिंतयामासचूडालाअंगभूपिनी १३

स्वभावोनमिथ्यावःचैव तत्त्वमित्यर्थः ॥ उपदेशः आप्यशाक्रमःपरिणामेसमप्रभूमिकावस्थितेप
११+८ येनंतत्पाकेनगच्छतिइदानीमेवदेहत्यागंतयावतीवम्ह्रसिकस्तत्वानुभावायेमप्यपंबोधनराम

श्री॰ समममभूमिकानुप्रवेशपर्यन्तेपरिणतः सुहोऽस्या तुर्यैतत्वात्तस्यापरेषोविषमः परिणामेनग
वासि॰ च्छतीतिमदीर्घ्यसंभावनातुर्यवेतिभावः ।४ अतएवाह स्मपवेतिदेहेति एतत् ।५ समंतदेवगच्छा
प्र॰ टी॰ मिइहजीवनेकिमधिकंतत्त्वमितिशेषः ।६ महामतिरित्यनेनास्य भोक्तृत्वानर्दीपारअकमेशेमु
२५५ मपिसात्वमत्याहृष्टा पुनःसंचिंतयामासेतिसूचनाय ।७ सत्वेनिर्वाणेनेमनत्वस्यसंस्कारत्वे

सुहोपरिणतः साधुस्वपदेभगवानयं तदेनेहिकयाप्रज्ञासोमतेवोपपाद्यते ।४ स
घवेनेमहात्मानेकिमर्थंवोपपाद्यते विदेहत्वोप...मासायनिहत्वेषपयात्वं ।५
सुहमप्यंगनादेहमिमंत्यक्त्वापरंपदे अप्रत्नंनेनाघेवगच्छामीहहिकिंसमं ।६ इतिं
संचिंत्यदेहेहंस्वंत्यक्तुमभ्युद्यतासती पुनःसंचिंतयामासचूडालासामहामतिः ।७ अलो
कयामिवेनात्वदेनेहेहंमहीपते यथस्पसत्वशेषोविवोपवीनेहदंनरे ।८ तत्काले
नैषभगवान्संवोपमयैष्यति मूलकोशरसालीनंपुष्पजालमिवद्रुमे ।९ तदेवं
विदेहंजीवन्मुक्त एवभवत्यलं मुक्तोभवत्ययपरिमन्येगच्छामितत्समं ।१०

शान्मनायेरोदोयदिहदेवदेमारथ्यावशेषितमायालेशेयदिनेहादंत्वत्तसपालि ।१८ काले
नतद्रुद्रवसमयेनपयावसंसारेभेदुमे मूलकोशेमूलप्रदेशेयोयोभोगेगारसः तस्मिन्नत्वभावेना
लीनंपुष्पजालमिवसत्वशेषोयस्मीतिहदेवंलान्वयः ।१९ तर्हिमत्वचोपिसंजीवन्मुक्तःसन्नप
वमहमिवविदेहत्वमवलेवमप्ययदिसत्वशेषस्यापिवाथान्मुक्तोभवतितत्तर्हिस्वरमपिसंमनेनसम तो+३

श्री० वा० मु० टी० ६४ तथा तानविज्ञानमानादिनिरासोपेनिरिक्षेन प्रतएवाऽकर्त्रापितानमथनश्रवणसदाचाराभ्यामनु
ष्ठिताभ्यांतन्मात्रकर्तृत्वपितृणां प्रसाधानुषंगिकविज्ञनिरासेन समं परमपदमासाद्यते ११ यथाएवंप्र
कारोयंसदाचारक्रमो मयाप्रोक्तस्तथाप्रपुनाऽमरप्रकरणोक्तानक्रमऽउपदिश्यतेइतिवदामाणःअनि

तानसत्पुरुषेरुभ्यामकर्त्राकर्तृत्वपितृणा तथापुंसानिरिक्षेन
समसासाद्यतेपदं ११ सदाचारक्रमःप्रोक्तोमयैवेरघुनंदन तथो
पदिश्यतेसम्यगेवेतानक्रमोधुना १२ इदेयप्रस्माप्रुष्यप्रुरुषा
र्थफलप्रदम् तज्ज्ञानामात्रसकलानंदेश्रानंदंकिलधीमता १३
फलानंदवृद्धिनेर्मल्यबलाधायापकितनपरम् यथाकतकसंश्लेषा
त्प्रसादेकलुषंपयः १४ ॥

ना १२ साधनकलापोपदेशफलकीर्तनेनोपसंहरति इदमित्यादिनाकिलेतिसांप्रदायिकार्थप्रसिद्धौ श्री० ६४
१३ बलादितिसाधनप्रभावोक्तिः प्रसादेनमैल्ये १४ ॥

यानन्यायत्रोत्पत्तिरसभूतार्हद्विरिवतथावस्मृतिः प्रश्नोपासनाहूतिः समप्तमदिन्प्रपृतिष्ठते आदिना
जायतेरहिईहेरगतेतनः प्रजाइति ५ युगपत्परस्परशुद्धात्रयपट्टकांनोगन्यासायोक्रमेवपुनराह पूम
इति नेमज्ञमरसीइवेतुभयजापिप्रगरहन्वाद्संधिः प्रज्ञैः सरसोप्येन्यसोराध्याघ्रणोभादिगुणेईहिरवि
वदिता ६ एवंतानसदार्चयोरपिपरस्परह्वहिहेमनेसाहतानमिति ७ पामेनप्रतामलाप्रकृपतादि

पामादिभ्योगुणेभ्यश्चवृद्धैतेतानमृतम् युज्ञात्मकेभ्योयतेभ्यः पालिहहिरिवोत
मा ४ गुणाः पामादयोतानाद्यमादिभ्यस्तथातता परस्परंविवर्द्धैतेतेप्रज्ञसर
सीइव ६ तानेसम्यक्रूपाचारात्तानात्मप्रकृपक्रमः परस्परंगतोवृद्धिंतानसम्यक्
पक्रमो ७ पाम:प्रतादिनिपुणप्रकृपार्थक्रमेनव प्रभ्यसेन्प्रकृपोधीमानतानस
म्यक्पक्रमो ८ नथावन्समभ्यस्तोतानसम्यक्रूपक्रमो एकोपितनयोस्तानप्र
रूपश्चाहसिद्धाति ९ यथाकलमरदिताधीत्यावितनतालया स्वगोन्नादेनमहि
नेमीतानेरद.प्रसाध्यते १० ॥

नावनिपुणोपः प्रकृपार्थः श्रवणादिप्रपतस्तनक्रमेनतान्मसदार्वाव
भ्यसेन ८ ९ विशुद्धिफलमपितयोस्तन्यकालमेवभवतीमिसदृष्टांतमाहयथेतिद्वाभ्यां पक्षपालित
इरदेषाभ्यसियाहगोत्सादनांगेयापर्ततनाकण्ठोपिवितनकरतालश्चनिपुणतयाप्रायसंगिकहगोन्ना

स्वर्गोदिमहत्त्वरवेदैनोस्तपसः कथमनर्थत्वंतत्राह् श्रापेनाविनिभोत्तमनेयतः श्रस्यतपसः
श्रादिभागः श्राद्य रणावस्थाश्रुतभागः फलस्यावस्थावद्ःरवद्रूपावेवमध्येस्वर्गादिभोग्या
स्यायामेवसत्वेस्मकित्ततर्हिकिमयाकृतनतपोध्यर्थमेवनेत्याहयनर्हानियतः तपसेवनेवि
कषायपाकात्संप्रमनंतत्वोपसमर्थोनातः श्रतोहेतोः सर्वेतपोरूपाः विकल्पेपर्शः यस्मिन्नवि
कल्पेतन्नत्तानेपरिणमंतितत्फलेनेवफलवंतोपिवभवंति ५२ नत्वत्तानेवद्ध्परः स्थिरोभ

शायतावत्प्रसन्नमनेमयप्रवेसत्वेसम्भो यतत्तेसमयोजातोयस्मिन्पविरणमंतिच ५२
तपोरूपाविकल्पोयास्तवद्पराभव विद्योन्मोनभसोत्वक्षासर्वभावाःसमाप्यिता ५३
तवैवपरिदर्पणेनन्नवैविलयंगताः इदंकार्यमिदंनेतिसंकल्पाश्रत्तविरवः ५४
वैपरीविधतत्पक्त्वासर्वमेवसमाश्रय इहमेमायंपत्वेतियथैवमाच्छेनेसत्वे ५५

यतमेनंवेदान्तवचनेनब्रह्मणाविविदिषं तियत्तेनदानेनतपसेत्यादिश्रुतेस्तत्फलेनैवतेनतपसः
साफल्यमितिभावः तानेनविद्योमलाभेनसर्वेमेवतत्त्वंनगतत्तनपद्येद्वलपश्यतेरित्याशयेन
हविद्योन्नइति ५२ यद्यपिकार्यमिदंकार्यमनिदंचसर्वमपिवस्तसम्पद्विरपवतयाविनष्ट
त्वानतत्सर्वविध्वंनिध्यत्नमेवयतत्त्वक्ताप्रर्वसम्हस्यानीयंनिर्विशेषमेवसमाश्रयेत्याह इदमि
ति ५४ परमेमास्परत्वाश्रितनिशयानेदरूपस्पद्दंतरमायंनापेत्याताटशास्वर्लभयायेनमेवव
रमित्याशयेनाहरहमिति यथात्वयरयितयास्यात्तथवयरयितंश्रतिमेरहंमायंपत्वेत्पन्यमायं

श्री वासि हरी २५२

अंगीकृत्यात्मातिरिक्तेष्टानां पुरुषार्थत्वेलभत्वादेवाप्रार्थनीयत्वमुक्तं च स्वतस्त्वनेर्षातस्त
दृशात्तत्वात्तदृशसत्वमेवेत्याह अपरहवप्रभास्वरानस्मणीयान् ४२ तत्वरवीन् इति प
निर्विवानिवतानात्मभानं तरं स्वर्गादिसाधनानीवापवर्गसाध्यपि स्थानेवेत्याह स्वर्गेति ४३ पना१३
सर्वपदार्थेषु सदंशः सत्वेनैव भासः असदंशस्तु निःस्वत्वेनैव भासः विवर्तो वस्तु विनेन्धा
हसत्वमिति ४८ इत्यादितविभ्रशरिस्तुतेः मध्येनममाह अपरिस्पंदेतिनपान्निनच प्राप्नोतियथा

स्थितायथैवमकंपंस्थिता मार्धतेस्वयं सेकत्सरविनानेनाम्यावातापदभास्वरान् ४८
गृह्णातिनमहात्मानः मातान्तलरवीनिव सर्वमोत्तादिफलदेयान्किंचित्तदेमेवतत् ४७
त्यक्तासमस्तमाभासोयोस्मत्सावेवभैव सत्यत्वेननाशेननस्पंते विगतस्पृह ४८ प
रार्थांविमिरगृह्णातिहास्यादितविभ्रमः अपरिस्पंदविभ्रस्थसंस्थतिर्नेहधावति ४९
योरुषप्रभवाप्सायोविषयाद्दिर्मितोयथा यानियानीह दुःखानिप्रस्फुरंतिजगत्त्रये ५०
येतस्वपलतान्येवतानितानिमरीपते स्थिरंशांतंगतस्पंदं यस्यविभ्रमचापलं सदैव
स्यमहानेरीसाम्नानस्पसभाजने ५१

स्वाभा विकसद्धवित्त्वणपुरुषार्थपरायणभवाविपतिर्मनोविवेकहानमोदेपेसतिनप्रा
मोतितद्दर्शित्यर्थः ४९ ५ सम्यग्भावारणनयाज्ञानतरंतिसमार्द्रसातात्त्वनस्मात् २५८
त्मानंद्रावस्पभाजनमित्यर्थः ५१

संदासंदेदैतन्स्तादिमाअनारर्शनेनेकत्तोनीत्वासादिल मपिअसेकामागत्पप्रापघ्यभूमाने
दभावेनयथाकामेषुर्णकामनयानिदेत्यर्थः ५२ विरुद्धयोः संदासंदयोरेकत्वानयनेकृथ
मितिएव्व्वातिकथमिति ५३ नयोः स्वरूपेणैवविरोपेप्याधिष्ठानमादिश्विन्मात्ररूपेणनतद्विरो
धरतिस्वाशयमकटनेनॐमेऽअरमाहएकमितिवा स्वस्वरनेसंदात्मनाविनमेते ५४ सत्यित्वा
नमनेमेअस्तेन्यादिक्मातिभिर्यग्नीतेश्रेगेत्वामेअलो ५५ संदासंदयोरेकमनुपपादयतिविसंप

सुष्वेतनतिनत्वत्तसंदासंदरो त्वमेकत्तोनीत्वानिहृयथाकामेकामागत्पस
स्नेते ५६ शिविधुनः कथमेकोविभोयातोसंदासंदाविभावुभो सर्वसंशयविच्छेद
कासिलेनहृदाशुभे ५७ ॐभ· एकंवस्तुनगमतवैविन्मात्रंवारिवाक्षपि तदेवसंदतेपी
१ष्पुद्वारीववीचिलि ५४ मिः ५८ अस्त्वविन्मात्रममत्वेसत्वादित्यादिनामकं यद्गीतमदिदं मूढाः पश्यंत्यगगनग ऊँ
त्रया ५९ चित्संदरएवसर्वस्वसर्गेन्त्यादिसंसतिः परिसंदोदिवीच्यादिशाहृसंद ष्ट
समेपरं ६० चिन सएववेत्संदस्तथासंदस्तुभावितः एकरूपतयानामतत्रेरमम्बं ई

इ इतिसर्गेयस्तर्वस्वतश्चित्संदएवतत्रवीच्यादिरूपपरिसंदप रहितीयंशाहृसंदसमेरवा
र्थेसमशक्तोमिथ्यानष्टोततनार्थः नापरिस्पदश्वेत्यर्थः ६१ अस्त्वेवंनयापिकथंसंदासंदैके
इति+ तथाहृविद्वेस तत्साहर्य मेवाचितः अस्पंदस्तुवरूपतयाभावितस्तुअवररमात्मरूपमेवशिवेच
विशिष्टनरत्पर्थः ६२ ॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥

श्री॰
वा॰नि॰
पू॰री॰
२८८

सर्गस्तदाकृतकृत्वातितदाहसर्गेहलियताः सत्रसम्यग्दृष्टीनांभ्रांत्याउदेति ४८ तदभिधासर्गा
भिधानेस्पंदात्तद्योतीनपराड्मुखा ४९ कृदातयोदिताभवतितदाहृशास्त्रेतियथावदृष्ट्विसि
रदोषदृषेनामत्तलतयातेमित्यसिद्देवचोद्रेकनाउदितानहत १० यदिवा वाचकेन यायेनेत्ताहिं
कथंत्वयामादृशोभकथ्यतेतनशाहूयतदिमिस्वमनुभूतेयेनयथाविपेभस्वानुभूतिभिरेवस्वपका

सर्गास्त्रिस्पंदमाज्ञात्मासम्यग्दृष्टोविलीयते उदेत्यसम्यग्दृष्टीनांभ्रान्त्यासर्पभ्रमोयथा ४८
सस्पंदाविद्वदभिधानिस्पंदाविद्यमानता नुयांतीनपराड्मुखावाचावक्तुंनपार्यते ४९
शास्त्रमजनसपदंस्तत्ताभ्यासयोगतः कालेनामलतायातेचेतसेदाविचोदिता १० य
त्केवलमाभातेस्वानुभूतिभिरात्मते कथ्यतेस्वानुभूतेभस्वयंसद्रूपमात्मनः ११
[illegible] यामोसिसारंस्वमनादिमध्यमथेवति
स्वपदेनिविष्ट: मीरूपनिभेदमहाचिदात्मानातोसिसाधोनन्नवीतशोकः १२ सोसो
पायपाशिविधनवोपमेसर्गे: ॐभडवाच इतितेकथितेनसर्वभोविधनमद्दीयते य

ध्यनेलोकदृष्ट्यर्थ ११ त्वमपिस्वानुभूतिंयामोस्येवतत्रमहत्वमास्थैर्यमात्रेऊर्विल्वाहमासो
सीतिभेदकदेहादिरूपाणांस्वभावादेवसर्वदेहेषुनिर्भेद स्वतएवमहाचिदात्मा नात्वत्सज्ञ
वोपायात्त्वउद्धेतोसितत्तएववीतशोक स्त्रवकोमोहः कः शोकएकत्वमनुपश्यतइत्यादिश्रुतेः ते
रितिभावः १२ इतिश्रीवा॰नि॰ एकोद्वरशततम १०१ स्नामेज्ञानदृष्टेतेऊंभेविस्मितस्यमद्दी
यतेः विदंविमायविप्रांनिसमा धाविदृत्वरांयनेयचेदेसर्वंतस्थितमिमध्यारोपेणयथावयवि

लीयते स्वप्नवत्सर्वं लब्धं ब्रह्मभावं [illegible] कालेन किं (marginal note, partly illegible)

२८३

सत्येन परमार्थनिष्ठेन सितेन प्रमाणपरिशुद्धेन ज्ञानवह्निना यावत्स्वयमेव स्वबुद्ध्या विविधपरिच्छेदं स्वयं
परमम् उपैषि मानात्कारेण प्राप्नोषि २४ इति श्रीकालसिद्धान्तार्थप्रकाशके प्रकरणे प्रमाणनिरूपणं नाम
एकोनविंशतितमः सर्गः १९ फलानुद्धिप्रकारेण महापुरुषलक्षणं सदाचारक्रमाः संज्ञाः परस्परविरुद्ध-
नाः उक्तास्तेन महापुरुषेण पुनर्निहितेनान्ये पुमहापुरुषलावत्स्वमानमदाचारेण सिद्धानीति सदा-
चारे वर्णितमुपक्रममाणः श्रीकालसिद्धान्त कार्येति प्रादो प्रार्थनां संगमेस्तु उपदेशाचरणपिपासाय

विचारणाचार्यपरंपरागतं मतेन सत्येन सितेन ज्ञानेन यावद्विशुद्धं स्वयमेव बुद्ध्या स्वानन्दरूपं परमम्
उपैषि २४ इति कालसिद्धान्तार्थप्रकाशके प्रकरणे प्रमाणनिरूपणं नाम एकोनविंशः १९ श्रीकसि
द्धान्त प्रार्थसंगमप्रकारेण वीतरुद्धिनयेन्द्रलाल ततो महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणैः १
योगयेनगुणेनेहपुरुषः शक्तिमाने शिष्यानेनतमेवाप्तसम्बुद्धिविवर्धयेत् २ महापुरुषता
संपाशमादिगुणगणानिनी सम्यक्तानं विनाशमसिद्धिमेतिनकाचन ३ तानाश्रमारक्षयामि
इद्धिसत्पुरुषक्रमाः ज्ञातव्यनीयाः फलेनांतरे द्विरेव नवोक्ताः ४ ॥

श्री०
का०सि०
८३

ज्ञापत्तां वृद्धिनयेन ततस्तं महापुरुषलक्षणैर्वस्तुमार्गेण महापुरुषतां नयेत् १ तत्रापरिमितैर्गुणाएव
कस्मिन्पुरुषे न लभ्यते सद्धिया यः पुरुषो येन येन गुणेन प्रवृत्तो विलाप्यते मतेनैवेतरेभ्यः शिष्यते विशि-
ष्यते तस्मात्पुरुषानानमेवार्थ प्राप्तिर्दिन्यास्तु वृद्धिं विवर्धयेत शिष्टेनेति याचेत प्रयत्नं २ एषा श्रमादिगुणावृ-
द्धिप्रतापशालितैव महापुरुषता ३ सत्पुरुषैः क्रमं तेषां वर्ण्यते इति सत्पुरुषक्रमाः सदाचारे ज्ञानानि
ज्ञानादयश्च प्रज्ञाः फलेनात्मस्वरूपाविर्भावेन ज्ञातव्यनीयाः प्रशस्याः ४ ॥

श्री०
८३

तर्हि कथं कदाचित्कत्वमादित्यवत्स्यादिति चेन्न सर्वसिद्धेरिति कर्मपरिपक्वत्वस्याभावात् पंचाग्निकर्मभो
गाधाविर्भवति तस्मात् केवलं ज्ञानमिव प्रसरति दिक्कालवाह्याभ्यन्तरपदार्थवेषं भाति ज्ञेन इति फुल्लो ऽयेति रीत्या २४
स्वे देहादिरूपेण नाभासे ऽहमेव तदेवमेव स्वरूपमिति मोक्षाद्वारेण सर्वात्मना जीवभावेन स्थितस्य स्वरूपं मुक्तत्वेनेति
स्वात्स्वमिति ॥ तदेव स्फुटमाह समइति ॥ इवकारस्त्वितरं रूपमिथ्यात्वमुपपादयति रूपत्वमिति रूपं
स्वरूपोऽस्यासावदिरूपस्वरूपात्मप्रत्युत्पन्नो रूपत्वमापद्येत तर्हि सिद्धिः स्फुटरूपमिति दिवेन स्यात् यथा स्वतः सत्यं
रूपतास्य विवर्तमात्रेण स्वभावाद्प्रत्युत्पन्नं सर्वं भवति तिमिथ्यात्वमेवेत्यर्थः ॥ सर्वकर्माभिमिथ्यात्वेन न साधे

सर्वात्मवेदनं शुद्धं यथोदेति चिदात्मकं भाति प्रसरति क्रान्तवाह्यान्तरूपदेहकं ॥ २५ ॥ रूपैवरूपतामा
मस्व इमं धारयन्निधानतः सेव्यमानं यथा स्वरूपं प्रतिभाति तथैव तत् ॥ समस्तानां यथाभासानं सत्सुखाग
तः तिष्ठत्यानुगतया तत्स्वरूपस्वभावेन ॥ सर्वात्मकतया दृष्टरूपत्वमिव प्रत्यते रूपत्वदृष्टस्व
वेदरूपत्वमपि न वासनी ॥ सकारणकमेवात्मा रूपसिद्धमिदं स्थिते यथा स्वमेवमनुमीलनसोपानस्य
५+ मध्यवः ॥ संसमाचेतडयास कोऽस्त्वेव प्राह्यार्थमयास्य रे स्फुरेणसाधोपरगुनमनन स्वयोरूपेणेव

सकारणभावस्याधिमिथ्यात्वात्कारणकं सिद्ध इत्यं प्रत्यक्तत्वविमर्शेऽस्य वाद्य सिद्धमिप्रमेदरति इ
द स्थितेषु मध्यमेवेति श्रुतमानादपत्वप्रत्यक्ष्वर्वकल्याणपर्यवसितमात्रदेशाएवेतिसर्वेषु मात्रतत्वमाके
वेमर्था: ॥ सिद्धान्तलोकन्यायेन देवनिरासे सर्वसोमस्यवेतत्फलमिमाद सोऽपि परमार्थेन: स्वकीयपा
कृतप्रज्ञमात्रेदेवमिति कल्पयित्वा तदधीनोऽहमिति तद्यासनपरोय पुरुषः तत्कल्पितेदेवपाह्यार्थरस्यपा
सोऽहि पाद्विजयेऽस्फुरेणाधिकारिणस्त्वपोरुहैर्मेवनन्यापरमपदं ग्रंतरंजीवना साधनेनाप्यते २४ ॥

अपवादं दर्शयति स्वयमेवेति एवं विचारेण तदभियुक्तसाक्षात्कारोऽपि स्वयमेव स्वतन्त्र्येण परमार्थतः स्वात्मकमेव ज
गद्रूपं तानोच्छेदेन नाशयित्वा स्वात्मकमनावृतं महद्दर्शित्वा तं प्रपदं परमपुरुषार्थरूपं करोतीत्यपवादमाशंक्य
मार्थः २२ तर्हि सविचारश्रमसाक्षात्कारहानिर्वा मोक्षेऽपि ध्यानतस्यान्येन नाशो न स्यादिति तत्राह विचारोऽपीति
यदा विचारवान् आत्मानमवगच्छति तदा विचारोऽपि निरूढत्वं शान्तप्रयत्नो लोपयत् २४ तर्हि तत्त्वविदपि तत्त्वविद
बुद्धीन्द्रियकर्मभिः सह मनसि शान्ते स निर्वाणिस्य एव स्यात्तेनाविभावनात् प्रारब्धाधीनवृत्तमाभासेन न क्रिया
तत्फलभोक्तृत्वम् २५ मनःशान्तौ कर्मेन्द्रियाणां तत्प्रवृत्तिनिमित्तस्य चाभावादचलनमभिप्रेत्य निर्मंदर इवाभो

धिरिवाचलः शान्तो मन्दरेण विलसितनापूर्वतया करोत्याप्रपन्नं परमं महत् २३ विचारयन्विवातो
पि नात्मानमधिगच्छति यदा तदा निरूढत्वं परमेवावशिष्यते २४ मनस्यनीक्षिते शान्ते सबुद्धीन्द्रियक
र्मभिः न किञ्चिन्ततेरस्यानाकृतेरसम्भावनात् २५ मनस्यनीक्षिते शान्ते तेन प्रवर्तमेव ते कर्मेन्द्रिया
णि कर्मीदार्वसंचारितयन्त्रवत् २६ मनोयन्त्रस्य चलने कारणं वेदनं विदुः प्राणालीदृढमेव स्पन्दनं तर्म
ता यथा २७ इत्यालोकमनस्कारपदार्थव्याकुलं जगत् विद्युते वेदनं स्यान्तर्वान्तःस्पन्दनं यथा २८ ॥

धिरिति दृष्टान्तो न्यासः तदचलनं त्वावलनाभासेऽपि दीनकर्मणां वलनसिद्धिरिति भावः २९ वेदनं विषयस्फूर्तिः
यथा काष्ठपर्णस्पन्दे नगेनदारुमेव दृश्यस्य परस्परश्रितो वितदनानुसन्धानवलने प्रतिगनाद रज्जुःस्तम्भमाक्रम्य मा
णहेतुस्त
था २७ तत्र मनश्चलनेनिर्विषयवेदनस्य हेतुत्वाद्योगात् स विषयं तद्धावितत्वमनश्चलनादपि सर्वसिद्धो विषयोन्मायः
तथा विषयाणां मनोमयत्वस्य प्रागुक्तत्वाद्विषयासिद्धेः प्राङ्मनःसिद्धिर्वाच्या सा पोऽप्याश्रयइत्याशेक्य सर्वसंस्कार रू
पेण मायाया वलविदंतरः पिशाचसज्ज्ञाया स देवाविर्भवतीत्याह इत्येतिवक्ष्ये विहितविषयग्रहो इत्यालोकः मनसा विषया यो० ६२
नुसंधानमनस्कारः तद्रूपमयाविषयाः पदार्था स्तैर्व्याकुलं २८ ॥

यथा सर्वेश्वरमात्मानामद्वासीद्दिया तिसमस्तथा सर्वात्सारमथाद्वैतमपरोदं वेदान्ते सारं विदुः तदेवमुद्धेशमात्रेण त्वतिपरबक्षेरवनमाश्रयभूतविषयभूतवदमद्वैतात्मानमीतिपुटीश्रयायाभिद्भुतदपिश्रयद्धमेव १७ मनुत्रि पुटीमनुसरणश्रयणानामभावनमनुभूतिर्वेदाधाभिश्रयाः प्रकाशमेवेदनत्रिनयेश्चतिप्रकाशनमाना पदिवियां त्रिपत्तिपत्तिरितिपयाभिधेयं प्रसिधामदृश्यमनतिक्रम्यत्रिपुटीव्यापिनः सादिविनाशस्यप्रत्यादमितियावद्धा र श्रमोनामकृतसमाद्येवजीवः प्राणधारणनिमित्तेनव्यपदिश्यमानस्तथोः १८ सादेवकृतयोसविविक्तिस्याद्यते

सर्वोत्सारमथाद्वैतं वेदान्ते विदुरुत्तमाः अनंतत्वात्तिपत्तिद्वैतत्वात्सुखाद्भुते ७ ब्रह्मश्रुतेर्वेदमयाथ तिपत्रेर्यथाभिधेयं प्रमाणमितिनामेहकृतेजीवः सएवसः १८ सएवमेविकल्पमानसेमायावयात्म कः सयथादेतिसंविमासापदार्थइतिस्मृता १९ ससंकल्पविकल्पाद्यैः कृतेनानाक्रमभ्रमैः जग त्तथाक्षुरत्येषुस्वरेमाविनयायथा २० पामाकारणमेवाश्रुसर्गादौसर्गलीलया स्फुरित्वाकारणेश्चत प्रयद्वेसयमात्मनि २१ कारणत्वविचारोम्यजीवस्यासदपिस्थिते सदिवाशयेजगद्रूपं पश्चतोव्यक्ति मागतम् २२ ॥

अद्वैतात्मतयापासकस्तत्प्रमाणप्रमातेसुधानेसएवषड्विधाकारस्तत्वातारात्वावरणभंगेश्चात्रिभवनिमायरात्रो विषयइतिमाद्येवकमाद्वैविधिर्भजतइत्यर्थः १९ अहावथकायसमष्टेर्हिरण्यगर्भैः यमेवकमइत्यादस्मर ति २० तन्मादिप्रमदेप्राक्सर्गादावकारणमेवसर्गलीलयास्वयमेवस्फुरित्वात्मनिसर्गभावापन्नेसमिवेव स्वयंकारण भूतसम्यगवलितस्य सवकार्यकारणभावोनादसदपिप्रतानोम्यजीवस्यसदिवस्थितेत्रस्याद्वि वारसेवलिमानमद्भूपायप्रकृतोजगद्रूपमपिव्यक्तिमागतमेवमसोप्रयंचोध्यारोपितइतिभावः २२ ॥

श्री॰
ता॰ मु॰
टी॰
६८

नच विरुद्धमिदमुक्तानेमहस्य सत्तायाते इति तत्रदाश्चमनियतधर्मनिष्ठता नकृते नार्थइ तिवानियतधर्मनिष्ठता
नचनिर्मदरश्वा एव रस्तात्पुतिक विदेव निश्चितिपरोरद्यात:कथं सगकुत्ताभिलाषं कोपस्यात्तु तत्मात्मनत्वविषये
कदेशेन साद्दृश्यं शास्त्रमितितदभिप्रेत्येदमुदाहृतमित्याह एकदेशेनमादिपंचदशभि: उपमेयसधर्मता या चाभि
प्रेतमितिशेष: प्रवपुण्येवेवोद्धृत्यं बोध्यार्थबोधानुगमनत्वात बोधसंबन्धुविनुपरत्वरनायैव मुक्तसंलशेनमहत्स्वप
वेष्टीयमानथाविधेनसत्वानस्येयं सपुरुषार्थविज्ञानायुक्तेति निभाव: १२ बोधंबोधार्हं बोद्धव्यमवएवं बोद्धव्यमेव
तावत्प्रकेनता दृष्टांनतंतुनपद्मज्ञानवरवानमापापशिवित्मारमुक्तेति १३ नचबोधवंकेलेवलतोद्देविधमाह

एकांशेनोपमानानामुपमेयसधर्मता बोद्धव्यं बोध्यबोधायनस्येयं बोधवंचना १४ यथाकुमारिकाज्ञान
बोद्धव्यंबोध्यमेवने सुकृतापुत्रेणपपुण्येतिवाक्सलाबोधवंचव: १५ हृदयसंविराकाशे विज्ञानेनु भवात्मनि
वस्तुत्वनर्थाय: प्राप्तबोधवेत्तु: सदृशाने १६ प्रमिमानविकल्पाशेरत्नेतत्मिविकल्पयेत बोधमलिनयत्यज
श्रीवसर्पदेवामल १७ सर्वप्रमाणसत्तानायरमर्श्चिरयामिव प्रमाणमेकमेवेदप्रत्यक्षनदन:स्मृतं १८
स्वरवनस्दृश्यामलनःसपिपाठ

हृदयइतिज्ञानफलमनर्थत्वेन विकल्पयन्नायरसमर्थ: १६ स्वमहोमेवहरवस्रमात्मरूपत्वे बोधं मलिनयति ति
ज्ञितमाधनेवकृतर्के विकल्पयनद्वितीयहममर्थ: १७ प्रासंगिकं बोधवंचुसलक्षणमभिधायमवदारेपि जीविम ,
क्रमनिर्मदराणवरक्षानलक्ष्मि: कियत्वप्रत्यक्षादिप्रमाणतत्वपरीक्षणमाविलानीवस्याद्धितीयहृदयस्यविश्रात
स्वभावतासुत्पादनेन समर्थपितमुपक्रमते सर्वेत्यादिना प्रयोगशक्ति: सम्यगिदं सर्वप्रमाणप्रमाणानां परं मूलतो
विश्रांतितन्नाधारभूतं प्रत्यक्षमेवेकं मुख्यंतत्वमितियावत् प्रत्यक्षत्वमुपत्तमेवमयानतत्वं तोनुपमाने ऋद्धितमर्थ: १८ ५९

श्रोधर्मपिवश्चालरिवृत्तेपिलावर्द्धि यालइतिबालप्रवृत्तिकारिणिभिःपिवाहदाकारोणैपीयसाधनत्वादेकदे ४
शातः सदृशैरुपमानेरुपमेयोश्ववालसोयथयानेनसततेऽसाधनताधार्यमुपमीयतेनोकेनहस्तापीतर्थः
तत्रानात्मविषयप्रष्टानेप्रवृत्तापयोगितनोदाहरनूपतत्पादेप्रवर्त्तयतिस्यानवमितमादिना परिपीनस्यासावंयमेकश्च
तत्त्वनत ६ एवंविधैःष्टानैः पुनिवोधितेनेतिप्रोषः उपपामेतिपावेषणस्त्रपदेननतदभ्यासोलभ्यते नक्षाः प्रणत्वादित्व दिने+
त्वात्मतामत्र्येनतलेरणपूर्वस्त्रवीनरंगसाधनकमेणसंपज्ञानादिनेवचेरांतनश्रवणाद्धिकिंसंयुतात्म गुरुशुश्रूषयायुक्त
तत्त्वज्ञाणीतिफलेलभेत योयजेताप्रवमेधेनमासिमासिप्रणतसमाः नयःक्रुध्येनसर्वस्यतयोरक्रोधनोवरइत्यादिस्स

प्रकारैरो-कादितिभिर्वीयार्थोपमीयते उपमानेस्वरूपमेयैःसदृशैरेकदेशतः ५ स्थानत्वंमेनदभोगोप्रवृ
देकस्हितात्मना उपलोदरसंज्ञानपरिपीनोयमेकवत ६ इष्टांतेयुक्तिभिर्येत्राद्यान्वितनेयपनेतरदितिं वि
वारणात्वनाभार्वोपुणतिशास्त्रार्थप्रतिता ७ पास्याचपदपयोजनपशानातत्समागमेः प्रेतरांतरसंपत्तपमीयो
पानेनक्रियः ८ तावद्विचारयेत्वातोयावद्विश्रांतिमात्मनि संप्रयात्यपुनर्नाशांशांतिर्तुर्यपदाभिधं ९ तर्थ
विश्रांतिप्रकस्यात्र स्येयस्यभवार्णवात् जीवतोजीवनस्यैवात्तस्यस्यासवायते १० नेहलेनाकृतेनार्थोनकृ
तिस्मरतिविभ्रमैः निर्मंदरइवांभोधिःसतिं इतिपयासिपति ५ ॥ = इतोनेपत्वमा क्रियमेनत्य प दर्शपदम्-इस विचार

तिशमिद्धपमीतस्पप्रहसुश्रूषायुधयोयप्रीनोशास्त्रतात्पर्यथमत्कतार्थानोवनुपानेनमेवक्रियायस्यतथाविधःसन्नवि
चारयेदित्मनोणान्वयः ८ प्रशुनर्नाशंसपुनरावर्तिनीतयेपदाभिधांशिवमद्वैतंचतुर्थमवंतइतिश्रुतोचतुर्थपदावि
धेयोसतमश्च्मिकाप्रतिष्ठासदात्म ९ तत्प्रमाणैवसर्वकर्त्रीयविश्रांतिरिमहमर्थोतिद्याध्यायनिलेसिवाणावोयेनतस्य
उत्तीर्णस्यार्थः जीवतःऐहिकोर्थःयजीवनःपारलौकिकस्यार्थःफलेहलेनातृाकर्मणानासीनिपरेणान्वयः १० कृ
तिस्मतीश्रवणमननेतइयोविवेधेः ११ ॥ +कोलेनु+१

मैत्री

श्री॰ वा॰ मु॰ टी॰ ६०

दृष्टान्तादौ पूर्वं संयोगेनमानतत्त्वे विशेष्यते नियामकोऽत्रैव हि सैव दृष्टदृष्टपूर्वादि सामान्ये पवन् सामग्रिके समवायाऽन्यत्र सर्वं प्रमा णतत्त्वे निश्चितीषुः प्रस्तुतस्य बोलोपक्रममाणः श्रीवसिष्ठ उवाच विशिष्टेति विशिष्टो विशेषणत्वत्र निपादयितुं विवे चितोऽयं प्रसङ्गे नेवसपर्यन्तं सर्वं त्रोपमाने पूर्वपक्षे तु अन्यथा गौरिव गवय इत्यादौ ज्ञानादिनापि सादृश्यविलक्षणाऽभेदा भावादुपमानस्याऽन्तर्भाव इत्यर्थः १ दृष्टान्तद्वारे फलमाह दृष्टान्तदृष्टाविति तत्त्वे यदार्थ्यं प्रायो तोपयोगिततदृष्टा न तु डोसकोक्ते अङ्गिनीये यज्ञानस्वरूपमात्मतत्त्वे तदेव सर्वं वेदान्तानामर्थविषयत्वात् ज्ञानस्वार्थस्य सम्यग्वेदनात् तदेव प्रतीयमानस्य यत्र दृश्यं भिन्नामकमहावाक्यार्थभूतत्वस्वरूपमेव सम्यक् सिद्धान्तप्रमाणन्यायेनाऽपि निर्णीतं दृष्टं

श्रीवसिष्ठ उवाच विशिष्टोपासनमिन्त उपमाने पूर्वपक्षे तु को भेदः सर्वसादृश्ये पुनरुपमानोपमानयोः १
दृष्टान्तद्वारे कालमतानुमानस्वार्थवेदनात् महावाक्यार्थसंसिद्धिः शान्तिर्निर्वाणमुच्यते २ तस्माद्दृष्टा न्तदार्ष्टान्तविकल्पोल्लसितैरलं यथाकथाचिद्युक्त्यात महावाक्यार्थमाश्रयेत् ३ शान्तिश्रेयः परैर्विद्भिः स्त्वाभोगपत्नवान्भव भोक्तव्यमेव नेष्यमं किं तन्निसिद्धो विकल्पितैः ४ ॥

न तु द्विफलमवाप्तव्य इत्यर्थः २ मदेवस्फुटमाह तस्मादिति दार्ष्टान्ते यात्रिकं तसोदमिन्याय तदेवत्तस्य तत्र बोध यितव्यादि प्रसङ्गैः किमयं सर्वोपयोष्टान्त उत कतिपयधर्मोपात्त इत्यादिविकल्पोल्लसितैः सत्प्रयोजनेनास्तीत्यर्थः केन तर्हि प्रयोजनं तत्राह यथाकथाचिदिति पदलक्षणार्थान्वयेषु लक्ष्यानुकूलपक्षं निवसमर्थवत्त्वादियुक्त्यापीत्यर्थः ३ न तु सर्वसंसारपर्यन्तान्तर्गतदृष्टान्तयुक्त्यादीनामपि बाधप्रद्योतमानतास्यादित्याशङ्क्य फलसिद्धानेनार्थसाधनतेन र्षप्रणवमित्याह शान्तिरिति भोक्तव्यं भुक्तिपोषं सामं सिद्धं वेतन्निसिद्धो साधनभूतैर्दृष्टान्तादिभिर्विकल्पितैरभासितैः किम

सिद्धान्तशिखाः ५ ६०

नन्नु सर्वजनस्य निरुपाधिकस्वेच्छाविहारस्तत्त्वाधिगमात्प्रालोरामनमस्यावार्वाकादिभिर्यो प्रवर्त्तितो देहात्मवादस्तद्वक्ततरविवि
त्रभोगास्वादानवेधिस्वाभाविकस्वधीतिविषये प्रवर्तकं सं सारसारतादिवचनं कथं देयकथकानयः कोशस्य सविनयया
यास्तावद्वंधीद्य प्रत्रभायी दिविधोजनकमं न्यासभिन्नादनादिदृष्टानर्थ मस्त्वपर्यवसिते निर्विषयात्ममात्रपरिशेषात्मकप
रसाः स्थितलक्षणमोक्षफलानपरिग्रहान्नैकत्वे भवकलादेविवाकाकल्पमवेतनं श्रौतेमहावाक्यप्रपादेयमित्याशंक्याह
विकल्पवितिमयमविकारणादेवमेव विचारणान्नैवेहिकेनत्वात्स्थापिनाश्च प्रवाक्यं निमनिरनिषयानं दात्मस्वरूपमपुरु
षार्थात्रभवकारीति प्रमत्तादिवन्नभवनिष्टेष्ठपरमात्मतमसर्वप्रमाणप्रद्वेयमिमन्नगतमेव स्वयगतेपरमार्थेश्वतेवैदिकंपु
रुषार्थानत्वंयस्मात्स्याविधेवचोवाकास्तियापरमपेयस्योकमपिमन्ननाकताघनर्थपरंपरान्नवंधित्वाहव प्रलयनेवाकृप्रल
यमात्रमेव नप्राणमोनामस्त्ववनेनवाप्रमाणमिमर्थः ६४ नतन्नहिकपिलकणादत्तेमितिप्रभृतयोवेदार्थतासाधिकथमन्य

विचारणादत्रभवकारिवेरिलोपिवाक्यगंतत्त्वगतमसत्यादिषु स्तियोक्तमस्माः परमार्थवेदिकंवचोवनः प्रलय
प्रलमेवनागमः ६५ अस्माकमस्तिमतिरंगतयोतिसर्वशास्त्रैकवाक्याकरणं फलितयतोनः ग्रानीतिकार्यम
यथास्मनिर्जगप्रश्नाम्नेवेदनादिनरदत्तितनः प्रमाणम् ॥ इतिश्रीकृष्णदत्तप्रजातनिष्ठाणैनामसर्गः ७८ ॥

यो यत्पुरुषार्थीनरूपाख्यानत्वेनिरूपितवतोभवंतस्तस्यैवानिरूपयंतितत्रभवडक्तोकोविशेषस्तत्राह अस्माकमितिदेवंगस्
नाकंयमोयस्मात्ततेः सकाशात्सर्वस्त्वसाक्षात्कारनीतज्ञितिरूलसाम्रभावदोविधिस्मातृप्तिमतिरस्तितयाइतिषुवीतः
प्रकारेणप्रतीतिकः स्वपरोदात्रुभवयोरपोर्थः परमपुरुषार्थोयस्मात्तयाविधंसर्वशास्त्राणांसकलश्रुत्यधानशास्त्राणां
एकवाक्यकरणमेकमस्फ्यकार्थपर्यवसानेफलितंयुक्तशास्त्रैकतिनात्वांविषयीतेनिनागेस्तकादिभिरेवपुष्टंयस्मां
व्योकमाश्रादिसंवेदनेनस्मादितरमतसाधकार्थरूपंफलीतिकार्यमपरोदात्रभवयोर्यार्थकप्रमाणमस्माकमस्तिनन्वेषां
कृतकोपरतमतिमेनकृतिनात्पर्यावधारणयोग्यमतिः प्रत्युतादिस्वर्थः ॥ इतिश्रीकसि-ना-कृष्ण-गेष्टप्रदीपः-सर्गः ७८

श्री- नेदं स्वरूपमाह उपमेयस्येति ६४ लोकेपि मत्तिदीपइवेत्यादौ नाविवक्षितांशसादृश्यवाधोदृष्टइत्यत
काव्य- उर्वेत्तिद्वाभ्यां श्लोकद्वयस्य यथाक्रमतात्पर्यमाह प्राभामात्रात्प्रकाशमात्रात ९४ ९५ एतद्व्यास्तीपसंहर
दी- न्तानात्प्रयुयोगमाह दृष्टांतस्येति नगनः समादिदृष्टांतेमिथ्यात्वेऽपि नीचः शकापमविज्ञादिदृष्टांतस्य वस्तुतो
५५ मत्वेपि हादिदृष्टांतस्य च पदार्थपरिपूरणेन बोध्यार्थताबोधोदयेसति सकार्यविशेषत्वापादितमवधेयपाधनयास
वेशकृति शास्त्रमहातात्पर्यविषयोदवस्त्वासीति महावाक्यार्थनिश्चयो ग्रहणस्य र्थः ९० ननु दृष्टांतः स्थलस्या
दिप्रपदेतोपपन्नारोपलाभादिप्रवृत्तिफलदर्शनलिंगेन परं ध्यमवरस्यसाम्योपमाने न सर्वंश्यावस्तविकमस्तु

उपमेयस्योपमानादेकांशेन सधर्मता अंगीकार्याविबोधाय धीमत्तानिर्विवादिना ९१ अर्थावलोकने दी
पाद्याभामात्राद्दृष्टे किल नष्मानतैलवर्त्यादि किं विरुध्यपपुन्यते ९२ एकदेशममपेत्त्वा उपमेयावबोधनं
उपमानेकतो ऽनदीपार्थप्रभयायथा ९६ दृष्टांतस्यांशमात्रेणावबोधोदयेसति उपादेयत्वमायात्यामहा
वाक्यार्थनिश्चयः ९७ न तार्किकत्वमेवतावहानीयाप्रवृत्ता अत्र शूल्पत्वाकांतेरपवित्रैर्विकल्पितैः
बोध्य+२

नवाकैवायात्मलोयनेतेत्यादिक्रमाय ग्राह्यैरनेकतार्किकादियुक्तिभिः प्रदर्शनादस्यावाकर्तृभोक्तृत्वादिस्वभाव
नशात्मावगमनेत कथं प्रत्यत्वायनेकप्रमाणविरुद्धोर्थो महावाक्यार्थमात्रउपादेयइत्याशंक्याहनेति अत्र
श्रुतिर्विहित प्रत्यवेनरयत्नाय पर्यवसितैरपवित्रदेहात्मभावविषयत्वादपवित्रस्पनकस्पकरादिजन्मफल श्री-
त्वाच्चापवित्रैर्विकल्पितैः परमपुरुषार्थानुबंधिनीप्रवृत्ता प्रबोधयोग्यामितत्वानत्याज्यानीया यथा चदेहादेरा ५५
त्मत्वासंभवस्तथा वक्ष्यतइतिभावः ९८ ॥

परस्परस्येनफलाभावदर्शनात्सुलभत्वेनेत्याह समेति मा गतिकार्यकार्यत्वेन मेदिरयथा ज्ञातो देवताप्रार्थनादिनाप
यानस्य स्वसेकार्यमिति निमकल्पावृयेन यथाचिंतनेन तरजस्तलवुरलाभेपाउलांमुनिपूणापादिदृशोनेनवा प्रार्थनाद्यादि
करातेन पात्रतया दिदृशीनानसाशोघ्रधनाभेमलामारेणापूर्णमिति दर्शनात्सुलभमत्वात्सर्वेन मानिस्यातेनापितदूपन्या
न्वमर्दशनायथार्थाः ९५ मोत्तोपायकतावाल्मीकिनाग्रन्थेपिदर्शिता मायणादयोपि यथाः कृतास्ते सुपिरिष्टो
तालोसंभवसंपसत्या बाधनेयावस्याग्रसिद्धमर्थाः ९ नन्वतर्हि शास्त्राताः स्वसमसामग्रमेकत्वेनः सदसेवनवुध्यते
हतोवाविप्रतिपद्यतेस्याशंकाध्यामलासस्वश्रवणसंस्काराभावेन नगतस्यनाश्रमादिलादस्वसमाभसमिति क
समसंकल्पनाधानवशगापोयथादिभिः यथार्थाइदृदृशांतास्तद्रूपत्वव्यक्तमतिष्यतेः ९७ मोत्तोपा
यकृताग्रथकारेणान्येपियेकृताः ग्रंथास्तेप्रियमेवेकाव्यवस्याबोधबोधने ९ स्वप्नाभवेचनगात
कृतेशास्त्रेवबोध्यते पूर्णेनपार्थेनेव केवाक्लिलक भवतीती ९२ समसंकल्पनाधाननुरागायुपमे
मगात यतस्तएवदृष्टांतास्तस्मात्तेनीहृतेनवे ९३ प्रकारेणाकारणताव्याद्दोपायोपमीयते नत
इमर्दसाधर्म्यसंभवस्यपमाश्रमेः ९३ ॥
वकंबोधवित्तेपायेनशक्या ते शास्त्रांतविरोधिसंस्कारोछेदस्यचिर
साध्यत्वादितिभावः ९१ ध्यानेपिनगरकल्पनेमानसप्रत्यक्षसिद्धं ९२ यदि तथानिसमायुपमानेसर्वांशेपिसा
धर्म्यं विवद्वितं तर्हि स्यादपिकरणकमुक्तयुपमानस्तोदृष्टांतेनतद्धृदेवपरिणामित्वतेन विवद्धोत्तुदृष्ट
श्रवणोदृश्यमिदंतदृष्टान्तर्वर्मनयोरेकमेकाद्वितीयमित्यादिश्रुतिभिश्चितिपरिणामित्वनियमश्च
सुद्ध्यालभ्यते च यथा कोयमविशेषणविकारोयस्यचमस्यादिश्रुतिभिरसंगोदशीनस्यपरिणामदेहेनाससस्य
पूर्वविलोपादाकाशवान्नाद्युत्पाद्युक्तिभिस्तुपरिणामान्तरकारणे नृपरिणामितनियतयः ३ परिणामित्वांशे
विवक्तारणतोपमीयते नतोपमायन्तैः शुने युपानेरपिसर्वांशोसाधर्म्येनव्यपायात्मित्यर्थः ९१

श्री॰ वा॰ वृ॰ टी॰ ९६

नत्रकिमित्येकदेशसधर्मः दृष्टान्तएवोपादीयतइतिचेन्न सर्वांशसदृशाप्रसिद्धेरेवमभिप्रेतार्थयोयइति स्व
मजातइवमिथ्याश्रुतोजनादेंतर्गतएवनुवास्तवः द्वितीयपरमार्थसच्चिदानंदवस्तुप्रसिद्धेरितिभावः ५४ वै
कल्पिकाविकल्पोद्भ्रान्तक्रयः ५६ एतेनदृष्टान्तोपन्यासस्योपमानोपपन्नेनबोधकत्वेनदृष्टान्तदेशस्थाप्यादेर
हलत्वेयाप्यमानासिद्धेः ससरूपासिद्धिरित्यादयः प्रापंचिकैरेतभिः सप्रत्यादिसाधनेविरुद्धत्वादय स्पृहेत्व
भासत्वाप्रयोमकदोषाः स्वीतिनार्किकप्रपञ्चस्थानस्याप्यवसरोनिरस्तइत्याह प्रयोतिश्रयेषामसिद्धिविरु

येषोनामेहदृष्टांतोब्रह्मानन्तावबोधने दीयतेसस्वोऽद्वयःस्वमदृष्टमनागतः ५ एवंसतितन्निरा
कारेब्रह्मण्याकारवत्कथं दृष्टान्तइतिनोयुक्तिमुत्पलवैकल्पिकोऽन्वयः ५६ प्रत्यासिद्धविरुद्धा
दिदुष्टदृष्टान्तप्रदूषणेः स्वप्नोपमत्वाज्जगतः सम्भवेतिनकिंचन ५७ प्रबलस्पूर्वापरयोर्वर्तमाने
विचारिते यथाजाग्रत्तथास्वप्नःसिद्धमाबालमस्तकम् ५८ ॥

प्रत्यसिद्धोपदृष्टान्तार्किकाणांदृष्टान्तप्रदूषणोर्दूषणस्पदेनादेर्गतः स्वप्नोपमत्वाज्जगतानिनकिंचिद्दूषणंसमुदे
तीत्यर्थः साध्यसिद्धिपर्यन्तबोधकत्वंवस्तुत्वयावस्यविकसत्वमात्रेणाप्युपपद्यइतिभावः ५७ उक्तस्व
प्नोपमत्वेतत्साधर्म्यप्रदर्शनेनोपपादयतिप्रबलस्तिति पूर्वापरयोरुत्पत्तिविनाशयोर्जाग्रत्कालयोरवस्त
प्रभावग्रस्तवर्तमानकालेपितयोरानभेदाभेदस्तत्तथाप्रविचारितंविचार्यआदिसहस्तेणापिनिर्णीतमपरत्वेन श्रं॰
र्तमानकालेतद्विचारितंस्वप्नोवस्त्वितिवायथाजाग्रदस्तत्तथास्वप्नोपीतिमिथ्यात्वेनसाम्यमित्यर्थः ५८ ॥ ९८

स्तति विरोधः प्रकृतोपयोगस्तूपयति स्तुमिवति स्वपापेसारतमः प्रयंतपरिपुष्कलेषोधनरंप्रतरंगभ्रतेवि
वेकबुद्धि शास्त्रालोमारतरालमंतरमनधिभूतवृद्धेरपिसारनरंशांतरेप्रपभूतेश्चात्मनत्वेविषयश्चतस्मि
न्निति वाल योके तामेविस्तारयतीतितानविस्तारंशास्त्रेकमेलक्ष्म ४८ प्रापामतेप्रासावतारस्तुरपायश्रप
तनिक्षातां यथायेन दृष्टांतेन परिभाषयात् दृष्टांपोपयोगिकेन तु यथाश्रूयते ४९ तव दृष्टांतस्य लक्षण
मादयेनेति दृष्टांतार्थेन साधर्म्यमानयोपमेयमन दोषमेन रेवसिद्धिमोति बोधोपकारफलदमिति दृष्टः स्वतः

श्रुतावदिरभीतिकथामानसिद्धयया तत्त्ववतानविस्तारंबुद्धिमारंतरांतरम ४८ यथेदंश्रूयते
प्रस्तुतांमायामनिर्केश्रुता विकर्यते यथार्थो वयथावपरिभाषया ४९ येनेहानवृतेषोदृष्टांत
पेनबोधनं बोधोपकारफलदंतदृष्टांतेविदुर्बुधाः ५० दृष्टांतेन विनाधमनाप्रबोधोवबुध्यते य
थादीपेविनाशेभोदाविसंकाशेमहे ५१ यथोऽनाकृतस्य दृष्टांतेनस्तंभपेक्ष्यबोध्यसे सर्वमकार्य
तयमेवद्धिप्रायेणसत्कारणम ५२ उपमानोपमेयानोकार्यकारणतोदिता बुनेपिलापरेक्षितसर्वे
षामेवविद्यते ५३ वृक्षोपदेषेदृष्टांतोयस्तवेदृष्टिकथ्यते एकदेशसधर्मत्वतत्रांतःपरिकल्पते ५४

साहृश्यबलेनपक्षसाधनिर्लोकेयेनसदृष्टांतइति तदर्थोताः बुधाः ५५ उपस्करांतसावद्युपकरत्वं इत्यात्मवि
यत्नेतिसह ५६ दृष्टांतेषु विवदिनसादृश्यविवेकार्यदर्पणोदर्शयतिषुविति सकारणानमाप्रमेयान्मा
श्रुतेपंतसमस्मार्थसत्रमकारणा मन मेतसाधनमस्त्रान्नमकादयो दृष्टांतधर्मादेया इत्यर्थः ५७ परत्र
दृष्टांतेषुवार्यनियमोनास्यदृष्टांतेषु स्मार्य उपमानेति कार्यकारणत्वादिनासादृश्यइति परत्रैकंक्ता ५८
वर्षीविन्वापरेदृष्टोतेष्वविषयत्वतिवृक्षेति एकदेशसधर्मत्वमारोपनत्रांतःप्रकल्पनिर्णयः ५९ ॥

श्री- वासु- टी- ५७

अधिष्ठानपरिपोषेण स्थित एव ॥ ४१ ॥ तन्त्विवितनः प्रपेवः कडालकोटिभिरपि दृष्टभेदैः कथमना यासेन प्राप्येदिया
पुंस्कातानप्रभावलाटप्राप्यमिपुस्याह समनसोऽप्युपायांपसत्वानांग्रामहैनरवसत्वादिनाभेदनेवेतिकरः प्रय
त्नातिशयः कश्चिद्यासेव्यतिकरवृत्तिकर्मपरयः अल्पकः सत्वोपिनतुकिमर्पतर्हिप्राकृपोहयसमर्पनमिति
चेत् तानपतिबंधकतानांसंभावनादिपुरुषापरापनिरासार्थमेवेति ॥ ४२ ॥ इहस्वधीसंस्थापितोपोनकसाविरंगस्य

परितातेनसर्पन्तंविवसर्पस्यनप्रपति यथानथैवसंसारःस्थितएवोपशम्यति ॥ ४३ ॥ सुमनःपहावाम
हेकिंविद्यात्मिकाभवेन परमार्थपदप्राप्तोननव्यतिकरोल्पकः ॥ ४४ ॥ गच्छन्भवयवःसर्वेसुमनःपुत्रम
हैन इहधीमाश्रयोपसत्वांगावयवस्यासनं ॥ ४५ ॥ सत्वासनोपविष्टेनयथासंभवमन्नता भोगानालंसदा
चारविरुद्धेष्वनतिष्ठता ॥ ४६ ॥ यथादेशंयथादेशंशविचारयतात्मत्वं यथासंभवसत्संगमिदंशास्त्रम
थेतरत ॥ ४७ ॥ आसाद्यनेमहातात्त्वबोधःसंसारशांतिदः नश्रयोत्तापनेयेनयोनियंत्रप्रपीडनम् ॥ ४८ ॥ ए
तावसपियेश्वताःपापाभोगरसेस्थिताः स्वमातविशाक्रमयःकीर्तनीयासतेपमाः ॥ ४९ ॥

तत्त्वयवस्यकाचात्तनं ॥ ५० ॥ शास्त्रविरुद्धेषुमार्गेष्वनतिष्ठतापुरुषेणआसाद्यते इतियवदितेनान्वयः ॥ ५१ ॥
यथादेशंयथाकालेइनरडपविष्टस्योत्थमीदि ॥ ५२ ॥ महत्पविशिष्टंतानपरमात्मानस्यबोधःसात्ताहृत्भवः
इत्यंशतः फलतः सोलभ्यतस्यशास्त्रप्रपाप्यतद्विपुलोसिंरतिएतावतीतिकीर्तयिनमप्पोपाःआत्मवाति

वासिष्ठिकामः सर्गः गे ४८+ ५७

लोकसामान्यइतरजनसदृशः अपरिनिश्चितविवेकः २१ माधुर्यवर्येणोक्तेनेनप्रतिज्ञोक्तं विवेचयति उक्तेति मात्रमितिमितमनेनअविज्ञातमात्रांस्वरूपादीनोपलभ्यवत्तत्स्वरूपप्रत्ययवस्तुप्रत्ययते २२ माधुर्येणमादिशाह्वार्थ लेकारभेदेनपरिणामालेकारविभूषणयोः उपमाग्रहणं २३ किंविभवपदार्थविनप्रकाशः इत्यर्थः स्वयमेव

उपपत्तेलोकसामान्योयथाज्ञानवृत्तिमान् इष्टानिष्टफलप्राप्तौहृष्टयेनपराजितः २४ बुद्धेवम् गिवलेपात्तेनावयविन्वविविक्तत्वं प्रत्यक्षपतएवैतज्ज्ञातं केवलमपवन २५ प्राप्तं स्वबोधमेवेदं नानाले कारभूषितम् कार्यंसमयप्रकारदृष्टान्तेः प्रतिपादितम् २६ बुध्यानेस्वयमेवेदं किंचित्पदपदार्थविन स्वयंपत्तनवेतीरं स्रोतश्चन्तेमपरिज्ञात २७ यस्मिन्क्रमतेतानेनपोथानजपादिकं मोदप्राप्तेन रसेनस्वकिंचिद्रूपप्रत्यते २८ एतज्ञान्तवचनाभ्यासात्प्रोक्तः प्राप्नेनवीतरागन् परिसंख्यादर्शवंदि

२५+ वित्तमस्कारस्वकम् २९ बहेजगदिति निश्चोद्योदृष्टदृश्यपिशाचकः पिशाचोकोदयेनेवस्वयंभास्व भवमनः ३० प्रमोजगदृष्टं चेतिनिश्चितएवोपपद्यते स्वममोहः परिज्ञातस्वनोभ्रमयत्वात् ३१ यथासकल्पनगरेस्वप्नेस्वर्णविषादिता नकथ्यतेतथेवास्मिन्विज्ञातेनगर्भुमः ३२ चित्रसर्पः परिज्ञातेनसर्पभयदोयथा दृष्टपसर्पः परिज्ञातस्तथानसत्वर‧त्वरः ३३ ॥

बुध्येतेपरमात्मेति ३४ मतेचित्रासितेनोपपद्यतेतेनफलाप्तमेनत्फलेनभोक्तादितिभावः ३५ यथापिद्वेषा तस्यामासादविषादिंकभवतितथापिचित्तसंस्कारएवेकमनएवेदमपर्व ३६ स्वप्नदृष्टोपपूर्णतोदृश्या ज्ञानमात्रदृढं परिक्षियनइतिभावः ३७ नोहितिनत्रयोनिपातः मध्यमपतीनर्थः ३८ कल्पनामात्रमेतदि तिपरिज्ञाते ३९ चित्रलिखितः सर्पः ४० ॥

श्री- वाक्. टी- ९९

प्रचंडवलेन तत्रतेनस्त्रात्मपरेदृष्टांतपदेनतपर्वतेहलयोरभेदाज्ञरैश्वनत्स्या:प्रकषा:जलेश्वत्वस्याश्रुमालिका:प्राणसंती
त्यादिसाधारणोधाज्यं ११ यत्किंचनकरीपरविंदुपादिकाशितिग्राम्यनाशश्रीस्वचूननादीनाम्यानामनियस्य १२
धारयतीतिधर्म:श्रामदमादिपरमात्मावासएवभितिविद्धिविज्ञापनत्वात् तस्मिन्पापंएकरसेनलसात्तविधन्वतिनकुं
पयंति विजलितिनोन्नतामिव १४ तत्तत्ववित प्रचंडमोहगर्ते १५ तस्यप्रोहाचरणेवासयतिसहिति प्रत्याणां

प्राणसंतिशुद्धिमायांतिसोम्यालिहंतिसज्ञते प्रचंडवलेनतेनत्स्मा:पारदीवाश्रुमालिका: ११ यत्किंचनकरी
त्रसग्राम्यताविनिवर्तते दीनाननापिप्राचानांलीलेवदिवृत्रागमे १३ धर्मसिंतोभगवत्प्राधियोधर्पुरातों
प्रायपोनविधुवंतिवाताच्छिन्नलतामिव १४ नवलम्बटेतस्तविद्यासंगतृपिति क:किलत्वातसंरति:
धर्मसमत्तपावति १५ सत्त्वासुसाधवतानामविरोधिनिकर्मति स्मतेधीर्यपाशोसाध्वीवात:पुनतिव
जगतोक्कोदिलतेषुयावंत:परमाणव: तेषामेकैकशोतं:स्पात्सर्गोस्यपयसंगाधी: १७ मोक्षेपापापके
येनयुक्तांत:करणोनंतं नखेदयतिभोगोवानवानंदयतिकचित् १८ परमाणोपरमाणोसर्गवर्गानिरर्ग
ला: येपतंत्युत्पतंत्यंत्रुवीचितनासपश्यति १९ नहेहिसंप्रहतानिननिहतानिकांदति कार्योहिप्र
प्रबुद्धोपिनि:प्रवोधइद्रुम: २० ॥

प्राणेसाध्वीपतिव्रतेव १६ सर्वांत्तत्कांरान्मार्यशास्त्रवृत्तिनदत्तापदीयस्त्वनिशुयादितिभाव: १७ १८ निर
र्गलाश्चसंकीर्णा:उत्पातपातावाविर्भावतिरोभावो १९ संप्रहतान्पनिहतानिनिहतानीहानिप्रवृद्ध:कार्यफलादि श्री० ९९
स्वरूपाभिलाषितदनभित:द्रुमइव २० ॥

४म

साम्यमेवैपायं निर्मरः मयानोज्ञं निर्गतमंदरः ९ निरस्तकालिमाश्वविषमानवामोरकतलारत्नदीपशि
खेव १२ दृश्ये ज्ञानं यनादिविषयनिःसारं नयामं नत्याविधान्मयः १४ भीतिहेतुनांपुरःस्थितमपिप्रांतश
कतयापतलहृदयं विजेमहोपलयसेवकर्षेत्ताज्ञते १९ पुनर्मोक्षयेसंसारेजन्मनप्राप्तिमेयेरूपमप्राधान्यकर्म
त्याधिनेनदेवमपारामयति इयोरप्यविधाष्टललनमिथ्यात्वनिशुपाधिकिभावः १६ संप्राप्तिःतगद्वेषाद्यदस्था

मनः प्रसन्नमायानिःश्वासदीवमरत्नरः परं साम्यमुपादेशे निर्मरं इवार्णवः १२ निरस्तकालिमाख
न्निलेवासनमः परा प्रतिबन्धलेपमपदार्थविभागिनी १३ रम्यरागिद्वेषाद्यघोरशीले
ततः नशिकतेनिर्मलतामसस्त्राकमिवेषवः १४ इदयेनावलंपतिभीमाःसमतिभीतयः पुरःस्थि
तमपिप्राप्तंमहोपलमिवेषवः १९ कथंस्यादादिलाजन्मकर्मणां दैवपुरुषयोः इत्यादिसंशयगणाःशा
म्यन्त्येकोयथातमः १६ सर्वसामर्थ्यभावेषु संपूर्णातिरूपतायमे यामिन्यामिवशांतार्थाशतालोकाद्युपाग
ते १७ समुद्रस्येवगांभीर्यं धैर्यं मेरोरिवस्थितं अंतःशीतलतांचेन्दोरिवैतिविचारिणः १८ सानीवन्म
क्ततवस्थानैःपरितांतिगता शांतपोषविपोषप्रभवमविषयागता १९ सर्वार्थशीतला शुद्धाप्रसा
लोकदायिकी यं प्रकाशमायाति ज्योत्स्नेव परमेश्वरी २० इत्याकाशे विवेकाकैपमालोकिनिर्मिले
ग्नतर्थसार्थकनीरोनोद्युतिकिल्लकेनवः २१॥

नास्त्यालस्योघालोकेप्रतारेतेवपालोकेय २० स्थितेप्रतिहितेएनकाम्यविचारिणः २८ एवमानुषेणि
कफलात्मकामुत्थरर्पयतिसेति यानेर्मिकाक्रमैः २९ परमस्यपरमात्मनप्रालोकेनमालोकनंददातीति
परमालोकदा प्रसेनतयंपाविचारःकस्य ३० क्रमेणालोकिनिष्कामात्मनिश्चर्यावस्था कामादिप्रभवेतवः

ज्ञानोक्तविचारयोगवासिष्ठे

श्री-
का-गु-
टी-
२५

एतदेवार्थांतरन्यासेन द्रढयति युक्तियुक्तमिति ३ ननु यदि पौरुषमयुपादेयं तर्हि सर्द्वपथवर्त्तिना नैव कांचित्स
वेधान् शोभामोनेमग्रेश्मितितज्ञाथाकथइति ४ नर्हि स्मिन् कौलि पापफलमाहस्थको मि इदमि फलनेर्वलायां पाप्र
तायां ग्रावावाश्रयसेन्यादौ स्त्रीलिंग स्यापुषा शास्त्रस्पदर्शनात् ५ गुरुनिश्चिकान्मयेनाञ्ज्ञितिफलानि दिदर्शपि
षुः पाठ्यक्रमनतिप्रथमफलमाह ऋतायामितिद्वाभ्यां धांतेऽतपर्यतं ऋतायामापातलोरुथाविचारेण दृष्टे स

प्रतिप्रक्रमरूपदेयंवनंवाल्यकाद्यपि प्रयत्नमिवत्याज्यमपुरुषंप्रमनन्नना २ योममतातस्यरूपो यमि
तिकैवोपिवेत्ययः तत्काणांपुरस्योतकोऽपशास्यतिरागिणां ३ यथोदसिप्रदलाया मालोकोवयमेथ्य
ति श्रमोद्भाविनमाज्ञायांस्तवृतिकालप्येथ्यति ४ ऋतायोपाल्लवदनाकुशायांस्वपमेवच पानैःपानैर्विवा
रेणबुद्धेः संस्कारप्रागते ६ एवंतमवर्दरेत्यतर्भवासंस्कृतवाक्यतः शुभ्रसत्कावलीवोद्धोपेमभास्यानभ्र
ष्टतां ७ पान्नागरलोदेतिमहत्वगुणमालिनी सायत्नास्त्रहमायांतिराजाननमराइव ८ सर्वापरसंसर्वत्र
नरोभवतिबुद्धिमान् पराक्रीनोयथादीपदृष्टोनिशिसलोचन ९ लोभमोहादयोदोषास्तानवेयांपलं
प्तनेः धियोदिपःसमासनप्रारदोमिसिकायथा १० केवलसमवेदांतेविवेकाभ्यसनेपिय नकिंचनफ
लंयतेस्वाभ्यासेनविनाक्रिया ११ ॥

स्वारेआगतेसति ६ सभास्थानस्यद्वैधीर्णांपिरोअवलामिवप्रकाशिकेत्यर्थः ७ प्रर्थयुत्तमिवायमपिदित्ती टी०
यंफलमित्याह परेति नामरतावलरता भ्रमरा भ्रमरवत्सुष्यविद्वांसोपि ८ ९ समासनाशनयस्यांनथाविधा २५
याः दिपतोमिहकानीहाराइवधियोदोषास्तानवंभ्रन्यतांकांति ९ समवेदांतेप्रपेदांतेनवनत्रहेतनंकिंचनेति ११ "

महामतेनीक्सुकस्य ह स्वपरमनेवनस्य वितताविमीतीतान्हरिहराद्रीनां लक्षणेनेरपिनलनमियत्तापरिच्छेदं नैतितन्किं ते धामसामर्थ्यात् मयतोयमाङ्गतो मे वियोते इत मं इत्यक्षत मेमतया ज्ञाने मेवामेदस्याभावो मनव स्मात यावित्रभृत्यात्मवस्तुनः मा इवितता अथ शिष्ठितताप रमार्थोत एव विनन्वज्ञाश्रादीनामिवदृष्टपूरुषा पातिकल्पितोप्यर्थः ५१ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे लोमसंदृशः सर्गः एतदुपशमनप्रकरणप्रवोधप्रस्य यथपिवेः फलैः सहनिर्द्धायोने मानसो मानोपममिद इत्यं प्रकरणभेदं विषयप्रयोजनाभ्यामुपवर्ण्य समन्वयं यद्गलान्वतीयतन्र स्तव्रह हांनोपमासे इवासंगो नामसर्वंतरावशीपरिकलनायवकाशपवमते अथप्रस्य मिदिना प्रबोधवहुप्रकरणीयपायोमोक्षोपायसंहितो सतः प्रउपदेशाने बुलादिशिष्टदेवेकालेनादवर्णभा

वित्ततनाहृदयसमस्ता मतेर्हरिहरादिमलक्षणेनेरपि मलनमेतिनमुक्तिमतोयतः प्रविततस्निनिरूत मवस्तुनः ५१ इति श्रीवासिष्ठप्रमुत्तप्रकरणे समारूपाः सर्गः ९२ वसिष्ठउवाच श्रमणावाचितमात्र संप्रवोधः संप्रवदेते वीतान्दिवसतेसुमादवर्णभाविमलफले । प्रविपोरूपमादेशेषशास्त्रेषुद्धिको धके समप्तार्थमपि मासेभाव्यम्याप्यैकमेविना १॥

विमलफलेयथाप्रवर्त्तेनेनहम् । नत्रसतीषुनेकशाखाभेदभिन्नासश्रुतिषुत्ताविहाय पुरुषत्वे विरचितमि दमेवोपादेयतयाकिमर्थमुच्यते अवाह अधीतिपुक्तिभियोधके तत्रनिर्लोपकत्वविर्द्रः तत्रभवमार्गेणाप हनपेतंम्याप्यतदेवसुप्रमिव्रसरताभव्यपुरुषोणमर्थः यद्यपिक्षतयोभयादितापायापिरफामिसंधि ज्ञात्मरसनाभवावासमितिनसाधारणाधिकारिभिरुपादेयाः ननाभामिताभवसूलकयुक्तिवदितं सिद्धंमिदंपरमं सृपूरामिसंधिनादरभवेसंनिः स्वच्छानइत्यवशमरेतामध्यमिति २॥ द्वि०१

श्री- लक्ष्मी- टी- ५४

विनिर्गलैर्यथा प्रसिद्धसंबोधैर्जगज्जालेविसृष्टनिलम्रिमानित्यत्वेदत्तं रूपालोकोवात्मेंद्रियैर्भोगः मनस्कृतिर्मान
सः सः ४४ ज्ञानेपायाराजहरमिवप्राणैर्वा निश्चित्य इंद्रलं मन्यदपुरुमायस्यचिदादित्यः स्वात्मानपरिकल्पितान्
लोकान्स्वाकारस्त्रीद्वेनस्वालोकेननयनूपरयकाशत्रयोपित्रपाभावादेवमात्मस्थाविषये ग्रंथकारोपरोपमेर
लयोरभेदांघनीभूतौयकारोपलमहर्षपरमांशुमिवाणतइमियरोमात्मनः ४६ ४७ देहवानकलेवरइनितथा
चश्रुतिः प्रपरीरंशारीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितं महांतं विभुमात्मानं मत्वाधीरोनशोचतीति जगत्स्सात्मा
कारवाप्यत्वमुक्तं संभावयितुं तस्य जगत्कल्पनाधिष्ठानत्वेनापरिच्छिन्नत्वमाह कस्मिंश्चिदित्यादिनारोमकोटि

कार्यकारणकर्तृत्वहेयादेयदृशोज्झितः सदेहश्चनिर्देहः समसारोप्यसंसृतिः ४४ चिन्मयैश्चनपाषा
णात्मवत्परमीश्वरोत्तमः चिदाकाशस्वरूपल्लोकान्प्रकारोपरोपमः ४५ परप्रकाशरूपोपिपरमोण्विवाणु
तः रुद्धसंसृतिर्देहीलः प्रवीणाणाविशत्विकः ४६ नष्टाहंकारवेतालोदेहवानकलेवरः कस्मिंश्चि
द्रोमकोट्यग्रेतस्येयमुर्वतिष्ठते ४७ जगल्लक्ष्मीमहामेरुपुष्पकोविहितानिनी ४८ परमाणोपरमणौ
चिदाकाशःस्वकोदरे जगल्लक्ष्मीसहस्राणिधत्तेहताथपश्यति ४९ ॥

वस्यविचित्राविधायाप्रायग्रेएकरेरोमजगल्लक्ष्मीरवस्थितिष्ठते तथाचश्रुतिः पादोस्यसर्वाभूतानित्रिपादस्यामृ
तंदिवीतिस्मृतिश्चविष्टभ्याहमिदंकृत्स्नमेकांशेनस्थितोजगदिति ४९ ननुविस्तृतदेशोकथमतिविस्तृतजग
ज्जानमित्याशंकार्यातोदरेसाधयन्नवसनन्नयोमसमावेशदर्शनात्मानमस्याविद्वत्स्कारमिमभिप्रेत्याह परमाणो ले०
विति स्वकोदरे सातंकल्पिताकाशोचिदाकाशस्येतिपाठे प्रार्थाश्चिदाकाशएव ५४
भत्रेपश्यतिव प्रयपाहः सगुश्चये ५० ॥

मतोणुपर्णोनिप्रकर्षे प्रलयाव सायापरिपोषणतेयादिनवरहाता. पीन इपरलोय. संकल्पः तेनकल्पितम
मतगनवनिरुणाथाश्रम प्रशानिपाहुः स्फुर्तेषु नहन विसरनस्वभेमुसंकल्पेनवानिर्मालंयस्यनगरस्यतस्प
मा ३८ भविष्यतेननगरस्योपानेश्चरयनेथावध्यानङ्कदमलनिर्मलेशयमेवागसवरस्पयपर्वनस्पावेध्याजिद्ध
पाठ्यमानाधेउशवीरसभ्युपेनः स्वप्नचयुद्धादिकथाषी ३९ ४० प्रबुद्धनवनमंदरवप्रमद्धराकृतिरल

यतेनसकल्पमतपमीपाणानिशाश्ववत विसरनस्वमसंकल्पनिर्माणमनारोपमा ४१ भविष्याङ्ग
रोधानपस्तवथमलंशिका नयानिद्धोधमानोथकथाषीनुभवोपमा ४२ प्रबुद्धिचिंतविरस्य
चित्रयामेवभितिभूः पतिविसर्पमाणाप्रकल्पनानगरीनिभा ४३ सर्वेनभदनुभवनवनमंदरासकृत
कृतिः भविष्यावनाकारवसंतरसरोजना ४४ प्रतलीननरंगौथसोम्यवारिसरित्समा निर्वाणमपाथ
करणेनतः षष्ठमुदाहृतम् ४५ विशिष्टग्रंथः परिमाणतस्तानमहार्थैः युक्तेतस्मिन्भवेद्वयानि
वाणोशांतकल्पने ४६ प्रबोधविश्रकाशान्तवितानानामिरुपयः परमाकाशकोशाकः शांतस
र्वभवभ्रमः ४७ निर्वाहितनयथाङ्कःकृतकर्तेयसंस्थितः समस्तविततारंभवङ्गमभोनभोनिभः
विनिर्णीर्णुपथासंश्लेनाज्ञानानितस्मिन् साकारीश्रमनिःशेषत्रैलोक्यमनस्कृतिः ४८
साकारोश्वसंतेनेवरसस्तंपसाः ४९ सौम्यैनिःशुल्कजनम्रसजं ५० पिदुःहाविंशन्सहस्रमध्येपरिगणित
सार्धसमरप्रसहस्रावशिष्टः सार्धवर्तदृप्रसहस्रमितिपवन प्रज्ञाविमोद्धोदाहृताः सर्वकल्पनाध्यमिव ५१
शोनाश्रकुलेवारमोनेनुवर्णमाणसभावोभवेदिप्यन्वयः प्रवेमोनिर्विषयः प्रतपश्चनिरामयः ५२ यथाव
त्रमतितंमः स्वप्नतिविधिसमस्तजनानामविकृतएवारभनेजननादन्नमारंभाणोवाधारस्तदृस ५३ ॥

श्री॰ क॰ पु॰ टी॰ ५३

व्याख्याने एवं वनस्थिषाननत्वयुत्कस्तमा व्यापिका कथा लस्तचुरं तदेवाह इत्थमित्यादिभिस्त्रिभिः इत्थं स्व कीयवड इष्ट एकक्रमं प्रकर्षेण कुर्वन्सन् इत्थं वर्णमानप्रकारेण जगज्जावरूपेण इंभावरूपेण च भोक्तृभो ग्यसंबन्धेन कर्तृत्वसंतानितेन स्थितिमुपागतमिति अत्र स्थितिप्रकरणे कीर्तितमित्यन्वयेनान्वयः २१ २० वृद्धि प्रकर्षे विपरिणाम ग्रन्थपालस्तो विरमनाद्विकालाद्यारम्भाभ्यागतोस्ति २१ २१ संपन्नमति जीवन्मुक्तिक्रमेण पदीनं सङ्क्षेपतो वशिष्ठ इति प्रसिद्ध्युपशान्तिप्रकरणे कथ्यते लेशतो वशिष्ठ एवं [illegible] फलात्कीर्तनं प्रवे

शीतिग्रन्थसहस्राणि व्याख्यानात्मव्यापिकामयं इत्थं जगदहंभावरूपं स्थितिमुपागतं २१ इष्टरूपक्रमे प्रोक्तमित्यत्र परिकीर्तितम् दृष्टादिरमंरस्त्राभोगभास्वरोयं जगद्भ्रमः २० इत्थमभ्यागतो वृद्धिमिति तत्रोच्य तेखिरं उपशान्तिप्रकरणं ततः पंचमसहस्रकम् २१ पंचमेथावनेक्षोकेकमविनितेतनिसंदरं इत्थं जगदहंभेव सङ्गतिभ्रान्तिरूपिता २२ इत्थं संशाम्यतीत्यस्मिन्कथ्यते श्लोकसंग्रहैः उपशान्तिप्रकरणं श्रुतेशाम्यति संसृतिः २३ प्रथमसुविस्तरेनेव किंचित्प्रत्युपलम्भना शाताशशिलेखाभवतिसंशांतभ्रांतिरूपिणी २४ प्र गसंकल्पविलयान्तः श्रीरिवामलो अलभ्येव सपादसमुद्राभ्यामन्यवसमयजड्विरास्ता २५ ॥

न स्फुरत्यतिरुपशान्तिमात्रादिकोप्यवारिसविलसमेघेनेव २३ प्रथमश्चाविपरीतो ग्राम्याविकलितत्तसेनेव २४ नवाप्त नतोनृस्थभिकाजपेक्ष्य पदस्य प्रकर्षसत्यलतस संस्कारमात्रेणपरिशेषं इष्टोनैराठ्यं प्रयोत्यादिना परस्कीसंकल्प निर्मीतत्वात्स्थितस्याऽमलर्यवस्तुपनादिवाभ्यांतयाविधोसंकल्पयितपुरुषपार्श्वस्यपुरुषांतरस्यसमयुद्धविग स्वेषयसांतयाविधानगरश्रीरिवमिथ्यात्वेनतत्स्ययोरपिपरकीयक्रियाशप्तयोरविषयीभूतेतियावत साधात्स्वम इष्टूष्टूपार्किविन स्फुरत्लताग्रासंकल्पयितर्व्यार्क्षप्रस्तत्प्रसतीसमएवशाम्यतिनष्टविनर्यः २५ ॥ प॰ ३ श्लो॰ ५२

प्रमिति रंगैलेखवर्तिशरदिवे प्रकरविजंसमेयोधिवाभमतेतद्दृदिसन्नरेलन्वयः ११ विद्रुमितिविनेयन धु+
मोवद्धि:–१२ प्रसदात्मकंमन नगाद्गहयगज्जतिविकारेनतिष्टतीतिनगादिमन्त्रदपार्थरंत्रैसंयारयमितनरं
तेत्रुयमनमानाप्रीतिःकलितपर्वहद्दञ्जनेमय्यौमातांममसुस्थितमिव १४ चक्रयुक्रवाकःयथाउमवश
पिनःप्रकृषयकमेवोचक्रवाकसीमारेणात्यर्थिमनभमोरथानेउभयदिने जनलाक्षिमइवुयरसंयुक्तेनिमलरंच
ग्रनएनश्रेष्ठाभायाकामभाविधिनेष्टफलसमद्धिरहिते १९ मरालाग्रमाणंविनेतिअतिमहोकासमस्थिरेचय

ग्यानभमिनीसन्वमसदेहोत्पिनेसरा प्रमितिरंगारहितप्रपनश्रिममोहरे ११ समेवाग्नेश्विवाविद्
क+ मंविरमावरम् प्रसद्धिरेवसद्धिनंधनेविक्रमलोयया १२ इयानेवनगजसूत्रपार्थमसदात्मकं न
हृत्=२ रेणासुलमालाभंदष्टमयमितिवोरपिने १४ चक्र चीकारशलंमयजमराखिमिवोयनम् पीलीयश्चहन
हृष्टीषेवनमिमरसे १९ मराण्यश्रविनाभेरिलागरूपदारयदं प्रथकाभयेनेकेकमनन्मनानेवेष्टितं
प्रशंतानानीहरेविलानयारदंवरं समुक्तीर्तेमिवुलमभविलमितावितिदिने १२ पंकादिपामिरवि
मेलवेजनमवेनने ननः स्थितिप्रकरानेवनपीपविकलिनम् १६ ॥

सिद्धेशिलनंप्रहा॰पदीनास्तेवागुरुस्थानमिवसाथकारथुयतां साथकारगुरुत्ससेवेकस्त्रतमिवोभ्यतवेष्टित
मार्के १८ परमार्थनलपशंताजामनीहारवविलजपारदवरं समग्नुक्तीर्तरकल्लेदादिनाकल्पिताश्रमिमायाका
रमिव १९ मलंकाभिरंचितवेतमाकारंपरमार्थेतोमत्सात्रसभावमिवाधिष्टानद्दष्टकुसमाख्यजगदन्मत्रमिति
कृष्यतेप्रोचेमार्थःनमस्तस्मादस्यतिप्रकारणादनंतरं २० ॥

त्वेषरत्नामिदं कारोपलक्षणं ब्रह्मेदमिति ज्ञपिपिदिदृष्टरूपमेदं वेविज्ञसंपत्. यत्रोत्पत्तिप्रकरणे समस्तलोकस्य चैव भ्रान्त्या प्रतीयते इति वर्णितेऽन्तरेणान्वयः २४ यस्मिन्प्रकरणे प्रकृते मतिज्ञानात् इदं सामग्र्युपस्थसामग्र्युपस्थितं यत्नेन ब्रह्मणः विस्तारसहितं प्रतिज्ञाणांदेवलोकाकाशपर्वतादि सहितमखिलं जगत्त्वेतनमचेतनं किं वसार्द्धं कारणज्ञो केवलं समात्मप्रकारं यंतः स्वात्मन्येव बुद्धितेऽस्यादिकालकान्वयः २६ पिंडग्रहणं तदध्यनायविग्रहसेन विनिर्मितं कं भेदोमिति सद्धितमनएवाविद्यमानपर्वतादिभाव २७ यत्नेन नगरं स्वप्नोपलंभे प्रतीयमानाभावाः

स्वप्नग्रंथसहस्राणि विज्ञानप्रतिपादकं जागतीदृष्टदृष्टरूपमेवीरहितमिति ज्ञपिणी २८ स्वप्नमनैवो पितैवयवेति परिवर्त्यते यस्मिन्प्रकृते नगरादिदृष्टान्तं तर्ष्यते तिले २९ सामग्र्युपस्थसविस्तारे स लोकाकाशपर्वते पिंडग्रहविनिर्मितं मितिमितिकमपर्वतम् ३० हृष्यादिभिरहिते संकल्पइवप न्नं स्वप्नोपलंभभावाभं मनोराज्यवदाततं ३१ गंधर्वनगरप्रख्यमर्थशून्योपलंभनात् हिचंद्रवि भ्रमाभासं मृगतृष्णानुवर्तनं ३२ नौयानेनोलशैलाभं सत्पलाभविवर्जितम् चितभ्रमपिशाचाभं नि र्बीजमपिभास्वरं ३३ कथार्थप्रतिभासाभं व्योममुक्तावलीनिभं कटककनयथाहेम्नि तरंगत्वं यथांभ

पदार्थास्तदाभं ३४ स्वप्नोपलंभनादि तिहेतवेयथायोगं पूर्ववत् दृष्टान्तेषु सर्वत्र संबध्यते मनःकल्पनानुरूप वर्तते स्थितिः परिवर्तनं तस्य ३५ नौकायानेशैलानां चलनभ्रमः प्रसिद्धः सत्येन लाभम पुरुषार्थैनविवर्जितवि नभ्रमकल्पितपिशाचः जगद्बीजमायायामिथ्यात्वात्मनः प्रतिविकारत्वात् निर्बीजमपिभास्वरं प्रकाशमानं कथाश्र वणसमकोपस्यत्वकथार्थप्रतिभासः प्रसिद्धः व्योम्निकल्पितामुक्तावल्य कटककनकयथाहेम जलत्वरंप

विनिद्रस्य प्रदीपे ज्वलिते सति विज्ञानोपितस्य यथा आलोक पदार्थदर्शने समस्त्य कुप्रवर्तते तथा ध्रुवपाक
तथा निर्वाणे नेनेति निर्वाणे मोक्षसाधनी भूत ज्ञानं भवेत् ७ तथैवैतावेव समस्तकुपरिग्रहित्य तात्पर्येन
वर्तितास्य कलना शास्त्रपदेशो विषायेषु प्रमाणेन भूततयोपयुक्ते ८ अथ लोकनादृत्तज्ञस्य तिशयुः
युक्तिभिर्युक्तसाधकानस्त्रैपुंसाद्युपपन्नस्य यथायोग्यं तथाविधानि विधानिकानि विषये तथाविधानि दृष्टान्ताः सन्ति ९

दीपेयथा विनिद्रस्य ज्वलिते संप्रवर्तते आलोको निकृत्तोपेक्षे निर्वाणमनसा भवेत् १ तथैव तत्र
फलनावापि भ्रान्ति गुणेषु कसोऽत्र वा प्राप्तेरप्रवर्तितां सर्वोपयास्यनेन रंगिनी २ यथा तन्मा महि
भ्रान्ति विनश्यन्त्यवलोकनात् तथैव तत्र सत्यानि मेतिसेमारङ्गःस्थितं ३ युक्तियुक्तार्थवाक्या
निकल्पितानि पृथक् पृथक् दृष्टान्तसारस्त्रानि चापि संस्तुकरणानि षट् ४ वेदार्थाय संस्कार
तां प्रथमं परिकीर्तितम् विज्ञानं वर्ण्यते येन सेकेनेव समागमः ५ माईमरसेयं स्मस्य मित्र सि
विकासिते प्रकाशात्कृष्ट लोकेतिमासविवसमार्जिते ६ गुणस्य यत्रात्मा तत्र प्रकरणे तत्ते
सदसमात्रेयं स्यपुक्तिसंयेन संदर ७ तथायोदितं गुणस्त्रीणां नाराणामप्रवर्तितः प्रयोजनानि
प्रकरणे दृष्टान्ताव्यापिकामयं ८ ॥

शास्त्रेषु तथाविधानि सत्कार्याणि तिपेषु तात् प्रानिषट् प्रकरणानि अस्यो संहिताया नाम्नैव समभिः क्रम
द्विभक्तो वैराग्यादयो मित्रादिकामयो निर्जनप्रदेशोपि ९ प्रकाशान् विषयदोषपरिज्ञानात् शुद्धत्वमानि
मनिसाणिः १० तत्र सत्र वर्णस्त्रोसंशोकानां संस्थापेतिशेषः ११ गुरुश्रामासः सदैवभावो मिकारनिर्वेद
कसाधनकलापः दृष्टान्तव्यापिकाभिसूचकं १२ ॥

श्रुमनदा तुमतां सदा सना प्रवाह्य गतं तेन नपीकरणेन नो ह्यासे श्रष्टुभ प्रवादेशना यनीतो भविष्यसि यद्धैः २९
इति श्रीवासिष्ठ ... प्रकरणे ... उपशमः सर्गः १८ ग्रंथसंख्या विभागो ... प्रकरण
क्रमेः विभक्ते वर्णमीमांसार्थे गुणो ... वर्णितेः एवं साधनान्यपवर्णनं तत्प्रसंगप्रसंगेन ग्रंथ वृत्यादिनापूरु
पार्थसिद्धिं दर्शयन् ग्रंथ प्रसंगक्रमेण प्रकरणादि विभागेन वर्णयित्वा उपक्रमते एवमित्यादिना एवं क्रमप्रकारेण
मनोगतो विवेको विचारादि गुणसंपत्समनन्तरं नीतिं निवासस्थानी १ अवदातो निर्मलः अवदातस्य निर्दोषस्य

पुरुषयत्नेनैव मनोवने श्रुमनदा तुमतां कुमुमाः कुरु वरमतेनिजं महानदीमिव द्विनेनमनागपि नो मान१
ह्यासे २९ इति श्रीवासिष्ठसरावरनिरूपणं नाम षोडशः सर्गः १६ श्रीवसिष्ठ उवाच एवमंतर्विवेके
यः समस्ता निहरावव योग्यो ज्ञानगिरः ज्ञानेन राजेव नयभारती १ अवदातो वदातस्य विचारस्य महाशय
नरसंतो ज्ञितो योग्यः शरदि दीर्घ यथा नभः २ समेन यां विरिमया गुणालस्पाससमाश्रितः मनोमोहद
वेदाकांतं वस्यमाणमिदं शृणु ३ पाककल्पद्रुमो यस्य फलभागनतः स्थितः शृतं येनाधनेनेवोलय
देशांतवसमः ४ पावनानामुदारमागुपरबोधकदायिनी वचसां भाजनं भूत्वा भवो भवति नाधमः ५
मोक्षोपायाभिधानेयं संहिता सारसंमिता त्रिंशत् द्वे च सहस्राणि ज्ञातानिर्वाणदायिनी ६ ॥

कार्यस्य समस्तानां श्रुतीनां मेकत्र जलानां च संगोनोज्ज्वितः तत्र एतद्द्वितीयादिना यावन् २ रामप्रोक्तगुणसंपदभाव मो-
ओक्तो निरावष्टेनमिति ३ । ४ प्राग्रुक्तगुणसंपन्नस्यानधिकारमाह पावनानामिति उक्तगुणसंपन्नो भवतीति ५१
भव्यः भयापेयमित्यादिना यत् ५ सारभूतैरर्थैः संमिता पूर्णा सारभूता उपनिषद्भिस्तत्पोनिता ६ ॥

मंत्रिणोवस्थेनसदाविचारायसीकुर्वंतिमंत्रितार्थान्वासंश्रुणोतिगोपायतीतिमंत्रिवंतस्मिन्नृपानन्ति १६ ए २+१
कतमेवाप्तुर्गे ७ पुंनःस्तदिमवदेकोगुणानप्राप्नइतिदोषः १६ विग्रहीतोद्विषद्वेषश्रियोभातिपायोकिः
नत्रसान्ति करदेवादिजनानेपूतिलब्धेनत्रविनवगुणार्जनश्रमेतानेसेनवतिनन्नाः देवइति यावद्गुणबोधा
नेयसिनावन १० बलमुपायेन प्राभ्यामेनदृष्टीकमइमियावन दोषविवप्रथमगुणाःगुणाविवप्रमवाचे

सत्संगसंतोषधर्मविचारश्वतिसन्मतौ प्रवर्तंतेमंत्रिविवेरामनीवननमुनिप्रियः १६ नस्मादेकतमंनि
त्यमेतेषांरघुनंदन पौरुषेणमनोजित्वायत्नेनाभ्यासहेतुना १७ पौरुषमाश्रित्यजित्वाविनम
ला+ तंगजं यावदेकोगुणोनाभ्यावत्समानिः १८ पौरुषेणप्रयत्नेनत्रेतेनाविष्णुनेप्सितम् यावन्
नाभिनिविष्टेतेमनोमग्रमगुणार्जने १९ देवोभवाशपद्रोवाप्युरुषःपादपोथवा तावत्तवमहा
बाहोनोपायोस्तीहकश्चन २० एकस्मिन्नेवफलदेगुणेवलमुपागते क्षीयंतेसर्वएवाशुदोषा
विवशचेतसः २१ गुणविवृद्धेवर्धंतेगुणादोषमयेप्रसः दोषविवृद्धेवर्धंतेदोषाःगुणविनाशनाः
२२ मनोमोहवनेह्यस्मिन्वेगिनीवासनासरित् शुभाशुभमहत्कूलानित्यंवहतिजंतुषु २३
स्वकीयेनप्रयत्नेनयस्मिन्नेवनिपात्यते कूलेनैवववहतिपंथाश्रितयाकुरु २४ ॥

तस्मद्दोषाःक्षीयन्ते २२ परस्परविरोधिनोरेकाभिवृद्धौतन्मनानीयकुलाभिवृद्धेविनरन्तपःशश्चिदेवेक
स्मृतेइति २३ कूलग्राहेनदेवदेवाहोतस्योते २४ नियम्यतेएकतरनिरोधेनेत्यर्थः २५ ॥

श्री-
वा बृ-
टी-
५०

हेलयाप्रनादेश नरकललतमानलसवारिड्रोमेवास्वप्रमनदेतवः १६ भ्रमःसन्निपातः प्रयोयेण
मलोच्छेदेन १७ सर्वानुद्धारपालानपुण्यपत्रपिपंमिश्रुरत्नवदति सतोषइति १८ सर्वत्रफलभेदारोपः
१९ मोहएवधाविपस्मिंस्तथाविधानमवार्णवात २० सर्वभ्यासामसर्ग्योपाह एकस्मिंन्निति ४ प्रमवश्च

नएतेनरकाग्नीनांसमुत्कंपनकोणाः येर्दृष्टाहेलयामीनोनरकानसवारिदाः १६ दाविंत्रिंमरणोद्
लसिताविविधयोभ्रमः संप्रणाम्यस्योग्येणसाधुसंगमभेदनैः ७ संतोषःसाधुसंगश्चविचारोथश
मस्तथा एतेएवभवांभोधावुपायास्तरणेन्नृणां ८ संतोषःपरमोलाभःसत्संगःपरमागतिः विचारः
परमंज्ञानंशमोहिपरमंसुखं ९ चत्वारएतेविमलाउपायाभवभेदने यैरभ्यस्तास्तउत्तीर्णामोहवा
रिभवार्णवात १० एकस्मिन्नेवचैतेषामभ्यस्तेविमलोदये चत्वारोपिकिलाभ्यस्ताभवंतिसुधियांवर
एकोप्येकोपिसर्वेषामेषांप्रसवभूरिह सर्वसंसिद्धयेतस्मात्यत्नेनैकंसमाश्रयेत ११ सत्समागमसंतो
ष विचाराःसुविचारितम प्रवर्ततेशमस्वच्छेवाहनानीवसागरे १२ विचारसंतोषशमसत्समागमशालि
नि प्रवर्ततेश्रियोजंतौकल्पवृक्षाश्रितेयथा १४ विचारशमसत्संगसंतोषवतिमानवे प्रवर्ततेप्रपूर्णें
दौसौंदर्याद्यागुणाइव १९ ॥

स्त्याविश्यानं १२ प्रमादृर्मिविदेषराहित्येनसन्मार्गादिगाहेरूपचानोपधानस्थानयाचिरंसविचारितं
अनिसावधानमितिक्रियाविशेषणं वाहनानिपाणपसंभास्वाहकामरायोताः तत्रद्विपोनवसिनौसावधानता
प्रसिद्धा १३ श्रियोज्ञानसंपदोलौकिकाश्च १४ प्रपूर्णेदौसौंदर्याद्यास्वमानवेप्रमादादयोगुणाःप्रवर्ततेइत्य

टी. ५०

मनाक्कुईषदपिलाभमपीतिशावन ८ सन्मार्गस्यसदाचारस्यदीपिकायावदंतानिधाताज्ञहतिनावन् न
इतरकालेनतानज्ञपस्यसर्वस्यभास·प्रकाशः ९ शीतक्षितयेनितायमालिन्यस्यनाशायविशेषतोध्रु
२य धातेः १० येपितेःकरामतज्ञुर्मतादात्मसमर्गार्थामलत्वात्ःविशुद्धिः ॥ ११ कमलालक्ष्मीस्तय
दोमनाविलनासमागमः सर्वोत्कर्षेसौदर्यवनस्यतेमदनैरादर्शत्तोमधामरसोत्तः १२ यदस्यवृत्तमात्म

प्रविकहनतोषामेदेशोविवशात्मभासेः मनागपिनसंगात्मानवै साधुसंगतिः ८ साधुसंग
नयोलोकेसन्मार्गस्यदीपिकाः शार्दूपकाशावितरोभूमोतानविवस्वतः ९ यस्मात्ःशीत
सितयाधुसमतितगया किंतस्यदानैःकिंतीर्थैः किंतपोभिःकिमध्वरैः १० नीरागाःछिन्नसं
देहागलितग्रंथयोनघ साधवोयदिविद्यतेकिंतपश्चीर्थसंग्रहैः ११ विष्णानमनसोधन्याःयस्य
लेनपरमाहिरविशुलोवमतायःप्रशालीयात्रिसाधकः १२ सत्समागमसौदर्यशालिनीधीमतां
२ गतिः कमलेवापरात्मेहेमर्वदेवविराजते १३ तेनामलविचारस्यपरस्याग्रवद्युतिना प्रपिता
येनधर्मेननवत्तासाधुसंगतिः १४ ॥

वस्तनयुशमतिस्याद्रीयस्यवहत्नंतन्त्यस्थेयनमालामध्येयग्राग्रवद्युतिनाश्रयामेतत्वाभ्युपितोभूयसी
करलीकरणेषुविभ्रात्मव्याप्तितोद्युरायस्यवनेमनमवद्युर्ः मषरश्चमकादित्यात्मनामसत्तेनत्वक्तोनीति
शिचितास्थितिकतिथ्यनाडावेनतत्रउत्तयोभेदात्तत्वं १४ सर्वोपायेषरामसानसर्वप्रयत्नेनउपायस्तार
तोपायाः १९ ॥

श्री-वा-सु-टी-भू

तस्य सर्वोत्कृष्टतामाह सुमनत्येति नमस्करोतेवाः महात्मेतपयोपिसंतिनमस्यंति १७ इति श्रीवसिष्ठतात्पे सर्वप्रका० १८
पंचदशः सर्गः १८ चतर्थोद्वारपालोत्रवर्ण्यते साधुसंगमः चतर्षेकेकमेकापितरूपार्थफलत्वापिचतर्थम
पिद्वारपालं साधुसमागममुपवर्णयन् चतर्सेकैकविषयेपौरुषस्यपुरुषार्थपूर्वमानेदर्शयिष्यन् वसिष्ठः
विशेषेणेति सर्वत्र सर्वावस्थास्त १ फलत्रितोमोक्षफलसंपदोभाजनं भवंतीति शेषः २ स्फुरंसज्जनधनादिस्तु

समततामतयात्रणष्पाल्लितोपुरुषशरीरपूयः समलंकृतः तमसमलेप्रणमेतिनमश्चश्रयपिमहामुन
घोरसूतेदन १९ इति संतोषनिरूपणोनामपंचदशः सर्गः १५ श्रीवसिष्ठउवाच विशेषेणमहाबुद्धेसंसा
रोत्तरणेनृणां सर्वत्रोपकरोतीह साधुसाधुसमागमः १ साधुसंगतरोर्जातंविवेककुसुमंसितं रक्षंति
येमहात्मानोभाजनंतेफलश्रियः २ शून्यमाकीर्णतामेति मृत्युरप्युत्सवायते आपत्संपदिवाभाति वि +प+
द्वज्जनसमागमे ३ हिममापत्सरोजिन्यामोहनीहारमारुतः जयत्येकोजगत्यस्मिन्साधुसाधुसमागमः
मः ४ परंविवर्द्धनंबुद्धेरज्ञानतरुनाशनम् समुत्सारणमाधीनांविद्धि साधुसमागमम् ५ विवेकोपर
मोदीपोजायतेसाधुसंगमात् मनोहरान्वलोनूनमासेकादिवगुच्छकः ६ निरपायांनिराबाधांनिर्वृतिनि
त्यपीवरीं प्रयच्छतिसाधुसंगविभूतयः ७॥

संपदःसन्मानेनाकीर्णतांतदुग्रामतां ३ आपल्लतालायाः सरोजिन्याःकमलिन्याहिमंप्रालेयंसाधुःप्रशस्त
४ बुद्धेर्विवेकता नस्यविशेषणवर्द्धनंज्ञानतनंविसारणकारणं ५ मनोहरश्चासावुज्ज्वलोनिर्मलश्च आरामा गो० ४४
सेकाद्गुच्छकः ६ नित्यपीवरीनित्यंवर्द्धमानांनिरामयपरिच्छिन्नामितिनिर्वृतिस्वरूपं ७॥

स्तामभ्यासैनैव शर्लेतानिरतिशयानंदरूपतोमाश्रित्यानुभवेनावलंब्य १४ पीतंवशोविवसंतोषामलत
लातेनामलेनशर्णीसपूर्णः क्रोधसंतापदेहभावाह्नानापीतलावयाथीभ्रयानि मिमिश्रनयामनःशा
न्तानेसौपैयानि १९ विनेवविषयाजेनेन संतोषमात्रेणाकथंदेहयात्रासिद्धिस्तत्राह संतोषेति भन्या
राज्ञामिवमहतामक्षयःसंपदउपतिष्ठति नयाकाङ्क्षःअपायादामासेनसर्वलोकस्य आशापाशीय
यौतेषांदासाःपत्ते लोकइति १६ ननुस्वंदेहयात्रातयापिदेवानामिवमाममंगुःसिद्धःचिकित्सतेनभू
ग्रात्मनैवेतिपंमवीधलयः तामस्थाअपिरमात्वश्रयावरश्रकेरपाशभवः १७ तथापिकालकलंकावशे
प्रहीतामलमाश्रित्यस्वात्मन्येवात्मनास्वयं पौरुषेणप्रयत्नेनजलंसर्वत्रचर्येत १८ संतोषामृतर
र्सिस्वर्णांतशीतलयायिया स्वयंसौर्यमनोयातिशीतांशोरिवशाश्वतं १९ संतोषपुष्पमनसंभन्या
इवमहर्द्धयः राजानमुपतिष्ठंतिकिंकरात्रमुपागताः २० आत्मनैवात्मनिस्वस्थेसंतुष्टेपुरुषेस्थि
ते पयामप्याधयःसर्वेप्रशमंयांत्यसंशयं २१ नित्यंशीतलयासमकलंकपरिमितया गुरुष
पुरुषःशुद्धयाह्नयाभातिशलीनपेन्द्रवत् २२ समतासुंदरंवक्त्रंपुरुषस्यावलोकयन् तोषमेति
यथालोकोनतथाधनसंचयैः २४
नतुःसर्वीजेननसत्यादेवेतितत्राह निःसमितिः यथाश्रमाशांतीली
इःकलंकाद्देहेनाविभाग्ययानुमानकमेकमग्रइवभवतिसर्वसन्निधानाश्चर्यशीतलयाहलावलितेसएव
योसौमासो कलाशर्णीतयाकलंकस्याविभासकपुत्राद्विविकयाक्त्रद्धयासन्याभातितद्वत्पुरुषोप्यसंतोष
मोस्तकलंकमयइवनाप्यवधेनदृश्यमानइवभवतिसंतोषामलकलापूर्णिस्वस्थानकलंकसाद्विवाम्रदसंस्प
र्शहास्यात्मस्तस्वसीनतयाह्नयाभातीत्यर्थः २३ समतासर्वसंतोषादेवसम्पद्यते २४ ॥

श्री०
वा०सु०
टी०
४८

प्रतिमपरमानंदप्रवुरमास्वादोत्तमभोपम प्राप्यादैन्यादिदोषमाप्नुतः २ संतोषमाश्रयलताजलस्य निश्चया
श्रेति प्राप्तेपि विषयेभिमानात्वात् प्राप्तसमतोतत्प्राप्तिनिमित्तदर्पादिदोषत्वेनप्रवीवस्याममतांगतः तद्वदेतमाह
प्रहेष्टेति प्राप्तमात्मेनैवतनिमित्तांतरे आत्मन्येवतविषयांतरे ७ प्रंजनपदेसमप्रक्ततोषः तषाभितृप्तियंनतेन
जलेनपीततं प्राप्यापितं ८ वैवर्णपाखवपेनेनविवर्णमाकले ज्ञानेप्रादर्शवक्त्रमिवप्रतिविंवतिप्रतिभव

नतप्राम्लवर्यनिपात्मपीश्वरसवीवयः यथातिमधुरास्वादः संतोषोदोषनाशनः ५ प्रयामवंक्तामृत
न्मसंप्राप्तेसमतांगतः प्रदष्टखेदाखेदाभ्यांसमतप्रहृष्टोन्नाने ६ आत्मनात्मनिसंतोषेयावत्यातिनमानसं
उद्भवंत्याप्रदस्वावल्लताइवमनोविलान् ७ संतोषपूर्णनलवेनः पाद्भवितानरविभिः मर्णविकाशमाया
तिस्रर्योप्रमिद्रिशांत्रुले ८ आशावैवर्णविवर्णचित्तेसंतोषवर्जिते ज्ञानेवक्त्रमिवादर्शेनतानप्रतिविंवति
प्रतानवनयामिन्यासंकोचननसंवृत्ते यात्यमात्रुदितोयस्यनित्यंसंतोषभास्करः ९ अकिंचनोप्यसौजनः
साम्राज्यस्रवमश्नुते आधिव्याधिविनिर्मुक्तसंतृप्तयस्यमानसं १० नाभिवांछत्यसंप्राप्तंप्राप्तंभुंक्तेयथाक्रमं
यःससौम्यसमाचारःसंतृप्तइतिकथ्यते १२ संतृप्तिपरितृप्तस्यमहतःशुद्धचेतसः क्षीराब्धेरिवशुद्धस्य
मुखेलक्ष्मीर्विराजते १३ ॥

ति उपदेष्टुमधीत्यर्थः ४ यस्यनरालुजस्यविकाससंपासौप्राप्तः संतोषोभूस्करउदितस्तन्मंलुसंप्रत्तानल
देयामिन्याभयकारसाश्चासंकोचनयाति ९ ॥ प्राप्तकलसामप्रयत्नत्वागतरमप्राहनेति यथाक्रमंप्राप्तं
सर्वेदुःखिचसौम्योजनसमानेदनः समाचारोपाचरणंयस्येति १२ मुखकांतिविशोधितलक्षणमित्याहमं

सुभाषि० रत्न०
४८

विसर्गोऽत्रैकादशोऽयं संहरति सफलतामित्यसौ सर्गः पिबन्नः स्फुट विचारदक्षैकत्र लौकिकैर्वैदिकैः कर्मणां
सफलत्वे फलत्वे निश्चारयति आत्मतत्त्वसाक्षात्कारं वक्ष्यमाणमसमसभ्यमिक्रान्तासन्नकर्ममार्गप्रकटेनाऽवगा
ह्रतिशाम्योति अतः शमादिसाधनसंपत्तिमत्त्वेऽभवत्येव तादृशी विचारितातो वक्ता सत्क्षणसिद्धमात्मसिद्धये
बोधे संवेदिमायाश्वतिसत्वात् ४४ इति श्रीरामसिंहतात्पर्यप्रकाशेऽत्र प० लोकगर्भ देवदेशः सर्गः ११
वेदान्तकल्पतरुदत्तकर्मक्षयैरत्र दर्शितत्वात् स्वतीर्थोद्धारपालेश्वरसंतोषदत्तफलेऽभिधीयते क्रमप्राप्ततीर्थोद्धारपालसंबे

सफलत्वेऽफलत्वे च विकर्मणां प्रकटिताः किल गङ्गातिरत्नमां स्फुट विचारदक्षैवविचारिता यामवतेऽम
वतेऽचविरोधता ४४ इति श्रीरामसिंहतात्पर्यप्रकाशे प्रमुदविचारसिद्धर्यानामसर्गः ४४ श्रीरामसि
हराज संतोषादिरि देवा संतोषः स्तत्वशुभ्यते संतद्वः परमश्रेति निराकृतमवस्तुदन १ संतोषे
स्वर्गसतिविनां चिरविश्रांतवेत्सां साम्राज्यमपि यत्नतो जरत्तृणलवायते २ संतोषशालिनी हृदी
त्यसंसारविश्व विषमत्वप्रत्यूहशानकरावतरही यते ३ संतोषामृतपानेन येषां तासक्तिमायता
मोक्षाश्रीरत्नलालेषामेषाप्रतिविधायते ४ ॥

संबन्धाति संतोषदृष्टिका परंश्रेयो मोक्षः स्वावदमित्यम
पिशापुर्ह्णतमितिवक्ष्यमाणे फलात्मेऽभ्यो पेगस्तुतिः विश्रामंश्रापणितिकविशेषमिवाहि १ संतोषलक्षण
नेस्वर्गेणाप्रभावेन सतिनां चिरविश्रांतेऽप्रवृत्तं चेतो येषां नरतोऽजीर्णं सपरत्न सामत्तो लोभः सत्त्वाचरति
न च्युतीभवतीत्यर्थः २ विषमास्ववदारिद्र्यवियोगादिविषमत्वतीर्थपि संसारस्थितिषु देवात्प्रसक्तास्तु संती
षपूर्णामिमीषु हृदि निर्हीयते नत्त्वेव विषुर्भवत इत्यर्थः ३ प्रतिहतलविषवदाचारतितयाभासीत्यर्थः ४ ॥

विचारस्वरूपमेवदर्शयति कोऽहमिति किंदेहादिरेवाहमन्नतत्त्वहितलक्षणा इतितत्पदार्थविचारः संसारः
कथंकेनहेतुनाप्राप्तइतितत्पदार्थविचारः श्रुतिसूत्राचार्यसांप्रदायिकदर्शितेनन्यायेन ५० शि
लायाइर्यतेशुद्धहृदयंमनः श्रोत्राद्यवयवस्तुरः स्वायपीडायेटंकच्छेदादिकष्टनिघाताद्युत्तमायावाय
शिलायेववक्तनैघाश्नान्यश्चनस्योपयोगइत्यर्थः मात्रुपलाभःशावत पनस्त्वदेपादयस्त्वमोध्यंय
मोहेनवस्तुचनमतिनिविरंगुणोहात्शाकयेपनतिमनस्त्वद्दष्टापिमोहामरकेषुपिपततीति शिला

कोऽहंकथमयंदोषःसंसाराख्यउपागतः न्यायेनेतिपरामर्शोविचारइतिकथ्यते ५० शंयो
पमोहस्ततनविरतः स्वाय केवलेकृतनेशिलायाहृदयंकूर्मनेलाविचारिणः ५१ भावाभा
वग्रहोत्सर्गरूपामिहहरिराघव नविचारतेतत्ततायतेसाधु किंचन ५२ विचारात्ता
पतेतत्त्वेतत्त्वाद्विश्रातिरात्मनि अतोमनसिपुंसांत्वंसर्वदुःखमृपविद्यः ५३

हृदयंप देयोपा
दृष्टंपजङ्गत्वान्मोहादपिसत्त्वनेकरोरत्वादित्यर्थः प्रयत्नयोद्वर्मतिरविचारीवपुरुषस्तस्यहृदय
शिलायाःसकाशानक्तनमिगुअत्रेवायत्नोपादेयंमोहेनसूचनंवपनस्तच्छिरिकेवलंदुःखायैवत्व
र्थः ५१ भावःसत्यस्तस्यग्रहउपादानेप्रभावोऽसत्यस्तस्योत्सर्गस्त्यागस्तेःपपुनतोप्रेत्यवनोऽद्य
त्ववहारयोमो साधुसम्यकततत्त्वेविचारेविनानभवति ५२ अतोविश्रान्तेःशान्तत्वमेवसर्वदुःखयरि

विचारेष्वपि सारमलममात्रपरमात्मेति स्तीमयोनाल्प इति वरमामसक्यात्नामसतायोलमायमयदत्तामय तमपिउदामतरक्तृत्वे श्रुतसमयभवतीति एकृते सादानिस्तत्वाद्राकिङ्गसाधनमाचमकत्वा यतत्र त्वाम्रहीकशिवमेकनविनयेदितिलिगवचनाचेतिभाव ४२ मदत्तांविदितनत्वानाकिंपुनर्विविदिष्ठता मितियोनतार्थमपिपूर्व परिपक्व परिपाकनिषम चमत्कारोमायुर्यातिशयोयस्मिन् सरूकारस्यापूर्णप

परमात्ममयीमात्मामहात्मेवैकसाधनी तत्तामपि लेषविद्यान्यानविचारचमत्कृति ४३ विचा रवारुपुरुषोमत्त्वामपिरोचते परिपक्वचमत्कारमरुकारफलप्रदा ४४ [redacted] ४५ विचारकांतमतयोनानेकेषु पुन पुन' ल तृतिरुःखसंप्रवृत्तानाथवानयोनरा ४६ नवरोवितनिश्चारोमीनानयोशामनोर प्रतिवारविनष्टा मायथाम परिरोदिति ४७ वरकर्दमकीटवमलकीटकतावरं सरमयगृहाविम्मनस्यविचारि ता ४८ सर्वानर्थनिवृत्त्यासमर्थमापुतिरस्कृत सर्वेदोविद्यसीमंतमविचारपरिपोषत ४९ निम विचारसूत्रेनामविनयमहात्मना तृष्णायक्षयेपनतानविचारोद्यावमत्वम ५० स्वयमेवात्मकेनात्मा न
महत्परविचारेन समाधमोहजनलयेनावयेतमनोमग ५१ ॥

फल ४२ विवेकोविवतामाप्रभवाप्यनियतिर्थे समासोनृप्यालोकिकाध्वरायततेपिगम्यते ४४ विषय पास्यवासामानर्थपशौलोदर शिथिलमोपिरघामरोति यथा स्विकारेणविनष्टविनाशितप्रायमात्माये नसोम परितोजन्मपरपरामरोदिति ४५ ४६ ४७ तथादिप्रसिद्धप्रथमनीयपसाक्षविध क्रुपोरगा दि ४८ फलाभेदेनोयाने प्रवरष्परमादिप्रवाहात्मकपमथिवलान्तिरीकृम ४९ ॥

श्री- ना- पु- टी- ४६

तस्मान्निमनयापि एवानुभूयमानो जीवब्रह्मैकात्म्यलक्षणो योगोऽयमस्तीति ४४ तेयुपायाभासेनतामेविज्ञे
ऽकेवलतां विदेहकैवल्यं ४५ सप्रतीकारेऽप्रतीकारश्चवलाद्युत्थानसक्तिने यथाप्रारब्धानामन्यैन
व ४७ कार्याकारणकर्तृयः संकल्पविकल्पसुखदुःखसंदिग्धानइति संदेहः संधिविग्रहादिलं मानानिविनोति
४८ वेदान्तकर्मकाण्डानां वेदान्तानां सिद्धान्तस्थितयो यथैवं ब्रह्मतत्त्वलक्षणास्तत्त्वार्थविज्ञानिभूमयः स्थि

एवंभूतेनमनसामहात्मानो महाशयाः जीवन्मुक्ताजनास्मिन्विहरन्तीहयोगिनः ४९ इथित
सर्वसंकल्पेधीरा सेवावरीयसि नेतमनेयविषयान्यथोनिकेवलतानन्तो ५६ कोऽहं कस्य कस्माद्
मायद्यपिथीमता चिन्तनीयं प्रयत्नेन सप्रतीकारमात्मना कार्यसंकल्पसंदेहे गतागतानिरात्मव नि
फलेसफलेवापिविवाचेतवनान्यथा ५२ वेदान्तसिद्धान्तस्थितयः स्थितिकारणे निर्णीतेनेवि
चारात्दीपनवभ्रमोनिशि ५४ पन्नगमेपकापुवहनेनः स्वनिहिते पथ्यप्यपिवहितेविचार
स्यारतोवतो ५० विवेकाधाधिनाशयः शोकः सर्वसपदमेतिः दिव्यवस्तविवेकात्मानयम्याविल
वस्तुषु ५१ ॥

तेः पुरुषार्थप्रतिष्ठायाकारणं प्रापकादितिभावम् दीपनवेतितत्त्वयोगोसम्बु
यद्योत्सर्गिकनियमान् साहसेनाम्पते ४१ प्रसिद्धलोचनेनपरकारेणोद्धिमिवहूतेजः सुस्तुर्वाहिषु २+
जिहितेप्रतिहस्तेष्वहितविप्रकृष्टस्थलोषसमर्थविवेकलवलालोचनेनतनयोपयः ५० विवेकानि श्री-
सारमात्मेवप्रियः श्रथनोवायसमपुरुषोदिप्यवस्तुः जयतिः प्रभिमतव्यापदोविशतिवापुरुषार्थमि ४६
स्पर्शः ५१ ॥ सम

नहि केरपांको वारयति ध्रुवमेति विचारेण प्रकटस्याभोगास्य निश्चिनुयानंदस्यतेतस्यास्मामयोनिबाध
स्यो हृत्वत्ता नन हृष्यवनस्थितितयाउदाहानंदस्य तीनालस्तानि ध्यामना उदेति १९ ध्रुवलस्थितिरेवाजमते
तस्प्रदयाश्रवे तस्याविचारलस्तायामहो यथामिद्धः प्रकृपोनाभिवोद्धव्यप्रामेण शमेवमानुनि २० नन्वित्वं
ग्रहि विचार तत्पत्तानेनन्पपन्न हि जीवनासंभवो यदि ननपपन्न हि प्रेत्ये विदेपान जनयेदेवेति कथं कनलस्य
नेमायावयाह नहीति यथा भर्जितबीजेब्रीजाभासत्वागतेनांकुरारंभस्तमन हृदाभासत्वागतेचित्तमपि त्व
माकाद्रमिवानितनमतिविसी ती ब्रह्मभावधामे धीमं विदेपवीनवामनानाले यस्यनात्मक्षिनाशामे निवेन

प्रचलस्थितिनो हाराप्रकटाभोगतेनस्या तेन निष्कामनोदेति प्रीतनेवेदुंमोदिता २१ स्वविचारमहो
यथा मापुचितनिघलाया नयोनममपरयानाभिवोद्धतिनोन्कुति २२ तमाराह्नवनेवेनः स्यात्
माभासममाते नास्त्येतितिनचोदेतित्वमिवातिततोनरे २३ नदत्ततिनत्वस्तेनोत्तमतिनपामति वै
वलमालिचमपथगजगदाभोतिनिहति २४ नवपत्यतिनाप्येतनीपिवात्वेवतिष्ठति नवनेकर्म
मादमेनचकर्मेतिमहति २५ उपेक्षतेमनेवस्तुं संप्राममनवर्तने नत्वयोनवचात्वथो भातिष्ठतोहरा

जीवनंनस्यावाचिराग्रद्वेषादिहानिभिरुदेति येनविदेपः स्यात् विमर्शः २६ नत्वकुतः यतोजगद्विभ्रंशकेवलं
सादिश्चरोदासीनेनपश्यन्तेभ्रुगतितयामनोमदसतिममपुरुषार्थप्रधानादमेनोपभुंजते २७ नसत्त्वप्राविद्
वोपाधितांमगमम्यति नापिसत्त्वमवदानस्वामनामयेनिमम्नुति मवाद्यरंगमजाग्रस्यहारावस्तनलिहति
५५ २८ प्रसवपसेगतेनत्वप्रीकोसलभादिवस्तु उपेक्षतेनत्वप्राप्येनतेत्तद्रोमयोदनापायपर्यतनदोभवान् प्र
लब्धलिमिनः स्वाभाविकंव्यवहारंप्रजतियावत् तोमारिप्रत्नलाभावमतुष्ययार्थसंस्काराः २९ ॥

४

ज्ञोऽस्मा वेदिके व भुवनेऽस्मिन् संप्रयाता यातैः सर्वजने प्रीतं तपति तत्पातैः व अलेन संकरोति तद्वत् ११ तेनोत्थिका
यो० रिजनवतः प्रसन्नमयमार्गे सोऽहं सप्तरूपार्थे लतारा जभावश्रामे सबकलमपताकाषाधिपः पुरुहूतेः स्तु
वा०मु० वेधि विचारो ऽपवलयामर मिवामाधारतो राजचिह्नराजते रूपिलपताकाचामरयोरजनी वदसमाकुरयमाभे १२
टी० नीताः सफलरक्षः विचारेण वक्रमाम्राश्वो जीवन्नकश्वताः सनः भुवसोपानिनो विचारप्रकाशेन भवभयल
४२

विवक्तितो दिवारैः सर्वे प्रीतनलपामले प्रलंकरोति वामनेनत्यो ऽन्तेव भुवमेयथा ११ परमार्थपताका
याधियो भवलयामरे विचारराजलेनेतोरजन्यामिववंद्यमाः १३ विचारकाश्वो जीवाभासंतरिक्षद
पा भांतिभास्करस्वजनेश्चाभवभयापहः १४ बालस्य समनोमोहकल्पितः शालहारकः तोऽनभ
सिवेनालो विचारेण विलीयते १९ सर्वदुःखनाशाचाश्व विचारेणवारवः प्रविधमानसद्भावविचार
विभ्रमारवः १८ पुंसोनिजमनोमोहकल्पितो नल्पदुःखदः संसारविश्वेनालो विचारेणविलीयते २०
समस्तवेतिताकापमनेनमनयाश्रये विद्धीमेकेवलीभावं विचारोऽत्र नरोः फलं १८ ॥

तत्तेनमोपहरेतोभास्करवद्भाति २४ नत्र विचारेणभयनिहतिं कष्टेपातत्राह बालमेति १९ भुत्ल
नत्तत्पापकलंकयेभयनिहविनिमयोवाभयरेतोजगतोविचारेणमिथ्याभनिर्णयादिमाह सर्वएवेति
चारवः समबद्धमलीयाः विपणावेणिला सफलितलोकादिवद्विपरलप्तलाकुलाभामिथ्याश्चताइतियाव यो०
३० न १६ उक्तमेवमाहयति पुंसइति २० नभयनिहृत्तिरेकितनिरतिप्रयानंदावासिरविनत्फलमित्याह स ४९
मस्तितिसमंततगहेयमपाश्रयं भनपाश्रयमनन्याधीनं २८ ॥

मस्त्यगाणुसोपशुतेवप्रतिदीर्घाश्रुतेषुमोरे पुष्पतानेषु तेनोराशिः सर्व १९ मानसेमनएव सरस्तदेव
हिमवत्कलाप्रसिद्धं मानसेसरः पोनोत्रत्वसे यदिगुणाहिमवानिव १९ मायेमोर्ध्वंचेदवदिवेकप्रकाश
साम्येवमनसि वृद्धिकामदत्पूतानसत्वोविभोवएवोवितस्तसायस्य मार्देसयपाकदुःखायुद्भवस्तस्य वेदा
दपापनिवृत्तिप्रवृत्तिमचापिशुवोसस्यमोक्षोयतः प्राप्तकेवेनालउरेतिनहत १७ निर्विवेकोनराधम-र-
त्वीनानामेवनिरंतरभरणायनिर्मितत्वद्रुकंशुक्रमस्तेनविप्रनेस्थलमस्मात्शाविधमतिस्थलमिमर्थः

महापदमिदीवेपुरुषद्धिकारपोनरः मनिमज्जतिमोदेपुष्येमोराशिस्तमःशिव १९ मानसेसरसिस्व
मेघविवायकमलोत्करः उनेविकसितोयस्तहिमवानिवभातिसः १९ विचारविकलायस्यमतिर्मे
घपुष्पपुष्पः नस्तोरेत्कृतनिश्चेष्टात्मधाप्यहःशिशुमिव १७ दुःखोत्तरेकमस्तेविपत्रवल्लनामपु
रामरेयविमान्यो निर्विवेकोनराधम. १८ येकेवनदणरभाइनवानाद्रायापुः प्रविचारेणतेभातिवे
तन्मात्रमसायथा १९ अविचारितमेकांतवनदुमसमधर्मेक सत्त्वमसापुकार्येषुदरोरुहरुहर २०
विविक्तेक्षिमनोजेनोराप्तमेवपुण्यवर्जितम परोमितनिमप्येतिपरलीवद्द्वानमानि २१॥

विषलताणतोनुवलतानामधर्वसेवः ज्ञानसेवेतविमर्शः दुर्गरंभा. सथाद. खोत्कलकर्मीणिद्रुणावानि
सिद्धावरणानिभीति श्राविमर्शेति १८ एकांतेननियमेनवनद्रुमसमानधर्मीणापकोनेनत्रुणासेव्यस्यालेवा
विद्यमानेनवनद्रुमेनासधर्मिणोप्रतएवसाभजनमध्यगानोक्षायाश्रयदानादिकार्येषुमायुक्तूपरुषार्थोपधानि
षुरुशेवषुवासमेप्रसमर्थो २० विविक्तेविवाभवत आगणधैवशेनपास्वरूपेमगारदोमवर्जितेनिष्ठसिस्तिष्ठति

श्री वासु. टी. ४४

प्रकाशविनशप्रोदयमप्रकमजविनेदयेनयोः प्रकाशनेमहादीपस्यावंग्रनलो ७ आत्मनानिरस्तप्रस्थानि विवेकाभोजानिपेसान्प्रहातमालेपुञ्जलनामादिवावेषम्यः ८ प्रज्ञासरणोपायमार्गस्याप्रज्ञाः विवेभितेतादयमार्गप्रकाशनस्यफले ९ १० विवेकोश्विचारस्तेनविकासिमयाः मनस्तानमतं मिनविधीरेति तुवेकानिप्रह्मालक्कानि ११ विचारवतीधीविवेकोदयकाविणीनयायेभ्यवदतिः

प्रकाशकमहादीपमभियाक्तिनमाधके स्मरंविचारमाश्रित्यसंमारजलधितरेत ७ आत्म नदवयोभोमानमहामोहमनेजाजान् विचारयतिप्रज्ञात्माविचारोनामकेसरी ८ महाकाले वप्रो नेहयहलाःपरमेपदम तद्विचारशरीपस्यविवेभितमतजमे ९ राज्यानिसंपदःस्मराभो गोमोक्षश्चशाश्वतः विचारकल्पवृक्षस्यफलान्येतानिराघव १० याविवेकविकासिन्योमतयोम हतामिह नताविपदिमज्जंतितेविकानीवावारिणि ११ विचारोदयकारिण्याधियाभ्यवहरंतिये फलानामनुत्तराणांभाजनंतेहिभवंतिते १२ मर्गोदनकाननस्थानामामात्रप्रथमरोधिना प्रविचा रकारेणजनानामनर्थोदःकरीत्रयः १३ कज्जलक्षोदमलिनामदिरामदधर्मिणी अविचारमयीनिद्रा यातनेराघवत्वया १४ ॥

दुराशाक्षीरोद्यानो १२ ... प्रकोनोदनमनएककाननेनन स्थानोप्रकृष्टार्थे विषयेप्राणोप्रदत्तापश्यमहंपतिन स्तालीनानांकरेनानांजवेगस्ववहीनानंनस्तेप्राप्तादिशाःनेरिकृति टी. भावेनदिशोर्हंपति मेत्यर्थः फलकोशामेत्यर्थस्याहिसकंटकाःकटुकफलगर्भाःप्रसिद्धा १३ दो ४४ दक्षालिमिवमलिनामदिरामदधर्माःभ्रांतिसवलनाद्यस्तहती त्वयायानविचारोणनिशेषः १४ ॥

कृत्यादिप्रमाणामसद्वितीयमद्वितीयनेदं वस्तात्मनिनात्मर्यां वधारणो पिसात्मनि परमार्थेन सत्यानं संभवतिमवेतिरन्नपरीत्याप्यायेनानुभवनिहद्गुरुसतीर्थ्यादिमेनादेशनीवस्तुरजगत् नेत्यपरिणामयेन वयावरत्वधारणं परीत्यानात्मयेवमः नत्राधानो त्वमानो फले साध्यमवनद्वयमेपतिरन्यपो स्तक्रमात् प्रमाणप्रमेयासंभावनानिवृत्तिसत्ताधायायपि भाग्यवशातः स्तानोपि वमवति नथापिस्वप्रत्ययद्दृष्टी कारण नैर्गुण्यस्वप्नगुरुपासनापुरःसरं कर्तव्यः येनयोगनगुरूपास्ताप्युपमेवभवनइति सर्वेसाधा रणेनप्रापस्वावर्ववोधामत्वपापविशेषके कारणत्वेन विषर्यविषयप्रर्वपत्तसिद्धनप्रयोजनविभावनात्मकता

प्राप्तस्य मनं नेशापरिपल्लविताकृति क्रियारककवद्विमैनेवभूयः प्ररोहति ३ मोहेनवंधुना शेषमेकदेशभ्रमेणैव सर्वेषामेमहाप्राप्तविचारोहि सतां गतिः ४ विकारेण विना कश्चिदुपा योस्ति विपश्चितां विचाराद्भ्रमभ्रान्ताभ्रममाप्याति धीमतां ५ मनेनाद्विशनेन स्वप्रतिप त्तिः क्रियाफलं फलेनानानि सर्वाणि विचारेणैव धीमताम् ६ ॥

पुंसां प्रमाणप्रमेयतनत्वप्रतिपत्तनोपायत्वमानेन गुरुत्वमस्येतिवार्थः नत्रविमग्नुद्धेरप्युपयोगं दर्शयति परमशनखेति १ नीरसानां समनवावगाहनशीलताम् २ प्राप्तस्य दग्नरना हनेश्रमेताभिरीहाभिः पल्लविभिः पविनः पल्लविनेवरागादिभिर्विशेषाप्रारूढति सत्वविपण्यसंक्रकवेकाहसारणं ३ वंधुनाकादि प्रसूइः खस्याने प्रपञ्चविनेकर्लेसंभेषमवाप्यायोनेनइः खोनां त्वविभ्रमसमायभूतनत्सर्वे मोहेनवविभेमत्वा मेनस्फुरतीतिसंभव नत्रविचारएव गतिस्सतां प्रतिसंधानदेश्वर्यर्थः ४ मदेवारनेति ५ तेनः सामर्थ्य प्रतिपत्तिस्तनकासोचितास्फूर्तिः क्रियानरत्वहानेनत्वफलेनफलतिनिषयनेसफलीभवेतिवा ६ ॥

तत्र समयमसच्चास्त्रभावपुरुषप्रयत्नः शमसंतोषयोर्द्वैतविचारोपशमिष्यते इत्येतौ द्वारपालौ शमा
श्री॰ ख्यमाद्यमुपवर्ण्य द्वितीयविचारं वर्णयितुमनुवक्ष्यमाणा॰ शमेति तत्र श्रवणपवित्रविचारः साक्षात्
वा॰ मु॰ विचारः हेयोपादेयविचारः प्रमाणतात्पर्यविचारश्चात्मतत्त्वपरीक्षाविचारः पञ्चविधः तत्र साक्षा
टी॰ त्कृतसंवित्तिविषयानात्मदोषविधितात्पर्यस्वरूपपरिणामशब्दार्थत्वविधितात्मलक्षणातिरेका
व॰ दिनापरीक्षात्मकश्चरः तीव्रप्रवृत्तेरादिविचारतोऽवीतः परिणामतःश्रवणविचारप्रत्यगात्मपरीक्षा

शममसतमहार्थमार्यगुणैः परमवलंब्य परं परं प्रयाताः रघुनन्दन शममहामभा
वाः क्रममनुपाल्य सिद्धये तमेव एव मुमुक्षुप्रकरणे जयोरणः सर्गः १३ ॥
श्रीवसिष्ठ उवाच शास्त्रावबोधामलया धिया परमपूतया कर्तव्यः कारणेन
विचारोऽनिशमात्मनः ॥ १ विचारात्तीक्ष्णतामेत्य धीः पश्यति परं पदं दीर्घसंसार
रोगस्य विचारो हि महौषधं २ ॥

तथाश्रवणोक्तत्वसत्तात्मविचारः स्वसंभिन्नत्वादिपरीक्षात्मकद्वितीयः एतावेव ममुमुक्षुत्वेन मुमु
क्षोरपि मोक्षसाधनेकर्मैवोपासनमेव वा नेत्यपि किं मुक्तिते उक्तत्वान्मेवेति परीक्षात्मकतृतीयः
यदापि तानमेव तदापि तत्किं मोक्षे शेषिकायाभिमतेन तत्त्वप्रमाणकन्त्येतमेव कायदापि ज्ञानेन तदा उ॰
पि किं कर्तीनोद्वैत उत द्वैते सविशेष उत निर्विशेष आत्मस्वरूपनिर्वाणतात्पर्यमिति परीक्षात्मकार्थः व॰ २
सत्यश्रवणमित्युच्यते ॥

न्मर्षकोपनिमिञ्चन पदेप्येपिनोपि ७६ भ्रमतस्तैरोमतप्रवाहइवसभगासन्वरा ७७ भावेष्वविषयेषु
याववहारीमनपिनमनतिनासमल्ले ७८ महत्त्वविस्कालिकेषुनब्धोमिथ्याथतेनस्वरेरहारोपमाञ्स्थिति
मनोनास्ति ७९ परमाकाशेनवलनामहमूर्तीममरसाशसिद्धाकाशवदविकार्यीवाकलेकेनाशितेषु ८०
लोकेपिसर्वगुणाश्रेष्ठोनरामःप्रसिद्धइत्याह तपस्त्विति ८१ ८२ गुणानांगुणानांसमृद्धानांसीमांतेव

स्थितोपिनस्थितइवनष्टःयातिनकृप्यति यःस्वप्नसमः स्वस्थःसशांतइतिकथ्यते ७६ भ्रमत
संस्त्रमभगायस्यसर्वेजनप्रति दृष्टिःप्रसरतिप्रीत्यासपूर्णेइतिकथ्यते ७७ योन्तःशीतलतोया
तोयोभावेषुनमज्जति व्यवहारीनसंमूढःसशांतइतिकथ्यते ७८ सम्यग्वसन्ततुरेतास्मकल्पान्ते
घुमहत्स्वपि नच्छेदेनमनोयस्यसशांतइतिकथ्यते ७९ साकाशमदृशीयस्यपुंसःसंव्यवहारि
णः कलंकमेतिनमतिः सपूर्णइतिकथ्यते ८० तपस्विषुबहूज्ञेषुयाजकेषुनृपेषुच बलवत्सु
गुणाढ्येषुशमवानेवराजते ८१ शमसंसक्तमनसांमहतांगुणशालिनां उदेतिनिर्वृतिश्चित्ताज्यो
त्स्नेवशिशिरांशुनः ८२ सीमंतोगुणपूगानांपौरुषेकालभूषणं संकटेषुभयस्थानेषुशमःश्रीमान्वि
राजते ८३ ॥

भिः एतांमहाफलांशुश्रूषाभूषणांश्रीमान्सर्वगुणसंपतिमान्रामोविराजते ८४ सहार्यपरेरपहर्तुमशक्यां
श्रावैःस्नेहैर्वनवधानानरक्षितेपरेऽप्यहंसाधनमवलंब्यमहानुभावायथायेनक्रमेणापरेपदेप्राप्ताः प्रा
मस्तमेवक्रमशपालयस्वलम्बारस्वेनार्थः ८ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यतः ॰मु॰ व्यवहार॰ त्रयोदशः
सर्गः १३ ॥

श्री॰
का॰सु॰
टी॰
४२

न्यस्तस्तानि समग्राणि समस्तान्यागानि यस्मात् समस्तरूपत्वमेकवचनेन वर्णयति यीद्वयनिद्व
न्वानि द्वन्द्वानि मिश्राणि १७ यथा पूर्वद्रूपेति शेष. १८ ननु कथं ज्ञानी नैतीत्यत आह शमपूर्वकः शमपूर्वकोप्य
न १९ नीयते फलं जीवनं भवति २० प्रयुक्तं विनीतं मनो यस्य साधुः समतः पत्रमाशारूपाय

स्तमस्तस्यात्मतांगप्रणामानतवर्मणा वपयेति नरू स्तनिप्राणावज्ञपितामिव १७ नतथा
शोभते राजा प्रणतः पुरः स्थितः समयस्वस्था ज्ञायश्चोपशमशीलया १८ शान्ति
यतो दृष्टान्तः इतिविनिवेवनतः यमपातिमन्॰ पातिमवलोक्य प्रामा स्वये १९ समयाप्राम
प्रालिम्पा तस्मात् साधुवत्तेन प्रमिनेन्द्रियालोके जीवनीहसनेनेरः २० प्रयुक्तमनाः प्रीतः
साधुकर्मं करोति यत्न तत्सर्वं समभिनन्देति तत्सर्वमात्मनजानत्यः २१ रूपतास्य दृष्टावदृष्टावप्र
ज्ञाताज्ञातशुभाशुभं नहृष्यति सायतियः स शान्त इति कथ्यते २२ यः समः सर्वभूतेषु भावि
कस्यति नो ऊनि जितेन्द्रियाणि यत्नेन स शान्त इति कथ्यते २३ स्पृष्टावदानयाशुभाशुभे वा
न स्त्रियावहिः दृश्यन्ते यत्र कार्याणि स शान्त इति कथ्यते २४ तथा रकरविताभमनोयस्यति
राकुलं मरणोत्सवयुद्धेषु स शान्त इति कथ्यते २५ ॥

मधीतियावत् २१ इदानीं तामिकमात्विकपरीत्याय प्रान्तलक्षणमाह प्रतेत्यादिना शुभाशुभं
प्रियाप्रियं २२ भाविमस्तोत्तिनन्तानतिपारब्धापि नैवनोक्ति २३ यज्जनेमपि तद्दशनानिमाह स्पृष्ट्वे
ति स्पृष्टानावापि परोक्षे ट्रिलाता नीति शेषः २४ मरणोत्सवयुद्धेषु भयरागक्रोधैर्निराकुलमसंतमनप

साध्राज्यमपुन प्रतिमेवाकारमात्रेण सद्रूपीयमानेन गुणेनैव विस्पर्धः ८७ तन्मर्वमितिनिपुणमकेन पुण
केनेत्येकशेषैकवद्भावः ईदृशेदृशि भिन्नत्वात् विषयस्यापि निमित्तत्वविवक्षया पंचमी जनितेकोन
केस्मान्मात्रभवत्वमन्यारोपस्मिंस्तथाश्रुतेन तथा प्रमादमधिगच्छामीति सेवेयः ८९ स्वयमेवेत्यनायासे

त्रैलोक्योदरवर्तिन्यो नानेदृग्जनयाश्रियः साम्राज्यं पश्यतिमायथाश्रमविभूतयः ८७ या
निरुः लोमियात्मलाद् सस्राणेष्टगाधयः तत्सर्वश्रीतवेतःसतमार्केष्विवनश्यति ८८ मनोहि
सर्वभूतानां प्रसादमनुगच्छति ननवेदोर्यथाणाणेजनैजनितकोनकम ८९ यामणानिनिमो
स्तादेवतिसर्वेष्वनेनश्च सत्तनेपरमेनतेस्वयमेवप्रसीदति ९० मानरीवपरेणातिक्षिप्तमाणिमनु
तिव विषयासमिद्धश्वानानिसर्वोणि यामश्यालिनि ९१ नरत्मायनपानेननलद्यालिंगनेनव न
यास्तवमवाप्नोतिप्राप्तमेनांनयेथामनः ९२ सर्वश्रियामधिलिनेस्थाने रसायनानि यथा मनःप्राप्ता
स्तानामेकैः समाप्तवासयरावव ९३ यत्नतोऽपि यदज्ञानियाप्यतेतयथाधिया ननतिस्तवमेषा
दृनेनरत्नानमानमसे ९४ प्राप्यसन्नयसमनेनासमितिनिश्चितिं क्षिप्राम्यपिनयातानिमस्येयोरहे
तिराघव ९५ नमिक्रावानरदांसिने दृश्यानवराघ्रु नवथास्थुनेगावाहिंमतिप्रामसुमालिनम् ९६

क्रिः ९० विषमाणिक्रूरकुटिलापायानिमनस्तद्विपरीतानि ९१ इंद्रुपदेशममतरसायनपानेनविमुप
देनलद्यालिंगनेन ९२ ९३ चलितेभीमेनकण्ठिलेवरतयावर्मरेज्ञाक्रांतमितस्तत्वशक्त्रंश्चानमितिक
वत् सौरमधुरंयथास्यानयातत्तमूमानसे निरुदनेणावने ९५ मिरेतेनत्वेतयानिर्दयारोहेति पुनःप्रा

श्री
भा.पु.
टी.
४

नत्वा मर्गसमाश्रेः पामेप्रलोतमुपक्रमते सा वेति सा वपाद्वेननदा पालदपते मेवाध्यानसनतघातापदमारो परप्रातपारीकीड्ररतिक्रमापीनलतामेतिप्रमेनतपक्रमते समप्रभामसा पदत्वात्यामग्राोरमः पीतर पमेतितित्वात्सपातेयपावेदमसीकाप्रभानहत ४२ हिपमानपामेनग्रपत्राभापतेप्रतप्रापदेतमितत दमेरोपवापाजनपरमेपदेतद्विमाः परमेपदमितिक्रतिप्रसिद्धपामएव एवेनसप्रवासेङ्किवएवकेवलः तिक्रतिप्रसिद्धः पिवोपिप्रमएवएवेनरतिपोकमात्मविदिमादिक्रतिमिद्धासर्वडः त्वोपप्रांतिरपि

सललेरोघरपादीनांमेसारमरूमेरली नेतेः पीनललतामेतिपीनरपिमसमप्रभा ४१ पामेनाप्रा शतेग्रपः पामोदिपास्संपदे पामः पिवः पामः पातिप्रामोधांतिनिवारली ४२ पुंसः प्रपामतप्र सपीतलाभ्ज्ञनरात्मनः प्रामप्रुषितवितसपाजुरपोतिमिचतामू ४३ प्रामवेदमसायेषामाप्रा पःसमलेकृतः सीरोरामाभिवादेतितेषांपरमप्रद्धता ४४ हत्कृपोप्रापकोपेग्रयेषांप्रामक्रो प्राये सतोषिकमितेनेहिद्विहमप्राः समाहवेः ४५ पामश्रीः पामेनेपेषांप्रविरावकलेकिते नेक्रलीनेदवोवेयाः सौंदर्यविनिर्जितद्विषाः ४६ ॥

प्रामएवेत्यर्थः ४१ राम देषाद्यतादितमाङ्गीतसे निर्मोहत्वादकातरग्रपाप्मावितानात्मायस्य ४२ प्रापाप्त्रितेतानलक्ष्यास्वाभाविकप्रह्नतापामेनदि प्रसीभवतीवाभिवेदैनहवपपादीरोरानोप्रप्रुत्वावेदोदयनेत्यर्थः ४४ क्रपोपापेपयेहरेः समाहरिलात त्वाः हरेर्हमप्रसोवदिवीलासनपयतपादेधीभावादितिभावः ४५ कलीनाः सक्रलातएवेदवः स परकलसोतमतापोपपामस्लेतलान विजितेदवइतिपादेप्पाह पाहोनेरेतसौंदर्यणराणोविनितानिरपीकृता

निगदितमनेनवितत्वमिनः प्रपतीरीहिपामीति ५६ ॥
६७

सममेसारत्वेनप्रसिद्धस्तत्वान्तरुक्तर्षे इतरेषामासारतेणमज्ञास्फुरत्वीः सीमांतेपरमावधिसत्वस्यप्रासाति २०
मेतुस्थानीयमवधिमितिवा एतत्मेवानेकस्थान्यानिभूतानिमात्रापुपजीवंतिसाकाष्ठामापरमागतिरित्या ४९
दिश्रुतेरिविनिभावः सतत्वमाः निर्धोरस्मासिर्भावाःध्यानिनोयस्मात ४२ ४४ प्रनेतेसमसंयोगलत्वणः

तत्समस्तसत्वसारसीमांतेसाध्वोविदुः तदत्रतमनिश्चरंपरमात्रुरसायने ४३ तदपितामत्वं
भावनोम्लर्गमात्रयोईश्वोः स्त्वेनास्येवसलिलेमकलसास्विवेनयोः ४४ सत्तोमनोजयश्चि
तःश्रमसंतेषसाधनः श्रनेनसममेयोगस्तस्मादानंदसाध्यते ४५ निष्टतागज्ञत्तत्त्वेवपनताश्र
मताततथा रसमारामवेनापिदेवणपुरुषेणवा ४६ मनःश्रमामनोहतेमन्ताश्रोपरमेस्त्वे
विकासिषामपुष्पस्यविवेकोत्तरोः फलम् ४७ अवहारपरंत्तापिकायंहृदमविंदता भात्रते
वीवरस्थेमनोत्स्यतेनचवांछ्यते ४८ मनःश्रशांतममत्त्वंविश्रांतेविगतभ्रमं मनीहृविगताभी
हंनाभिवांछतिनोह्यति ४९ मोत्तहारोहारपानानिमोक्षाणयथाक्रमं येषामेकत्तमासक्ता
मोत्तद्वारंप्रविषूपते ५१ ॥

शरीरप्रतिश्रमोमनुष्याधिकारस्तियमश्चनास्तीत्यास्तिष्ठतेमादिना ४८ विकासिषामःपुष्पस्य उत्त
३० मास्तस्यतोःकल्पवृत्तस्यफलेपरंस्मृतं ४७ ननुतत्राममपिपुनर्यवहारश्रमत्वावपध्यतीत्यपा
क्याह अवहारोति नोत्तानेनोत्स्रज्यतेपुरीरेनाहेयत्वात्तनएवनवांछ्यते ४८ मतिमनसिकथंनवांछा
स्यात्तत्राहमनइति ४९ प्राणुपकरौनानपिवितिस्नेरतावार्यमानान् श्रणु ५० ॥

श्री. वासु. टी. ५.

न तद्देहेन्द्रियविषयप्रपञ्चे केवलीभावे दृश्यते किमनेन परमात्मनैव देहादिप्रपञ्चतो लाभिसर्गादिसव
समस्तभवादिप्रयोजकात् भवपाशीनिसर्गादिप्रपायपतनाशंकासंस्यादिप्रजामेवेति केवलीभाव एव पुरुषार्थ
इति भावः ३७ तदिति योगपत्वा शुभमवहितविचारपद्धतिपरामर्शः तस्य पुनःप्रामस्य उत्तमस्य केवलस्य प्रामो
त्र्क्षणो न प्रजायते न धनादिभिः केवलीभावो हि किं विचारेणैव जायते इति ३८ तस्मात्पादचलनेनैकाधिकनम
स्कारादेर्देशान्तरसंगमो यात्रादेः कायक्लेशेन वनेन लोकात् निद्रादिवर्जनदिवसतीर्थप्रयत्नानि देवतानि न तत्रिया ॥

प्रत्याप्तिनिःशेषकंसाध्याविगतविभ्रमे न विना केवलीभावाद्दिश्यते भुवनत्रये ३७ तत्प्राप्तावुत्त
मप्रामो न क्लेशरूपतया यते न धनात्सुपत्रैर्वान्निमित्तानि वाध्वा ३८ न हस्तपादचलनेन देशान्तर
संगमः न कायक्लेशवैधुर्येन तीर्थायतनाश्रयः ३९ पुरुषार्थैकसाध्येन नानेककार्यकर्मणा के
वलेन मनोमात्रजयेनासाद्यते पदम् ४० विवेकमात्रसाध्येन विचारैकान्तनिश्चय त्यजता दुःखजा
लानि नरेणैतदवाप्यते ४१ सुखसेव्यासनस्थेन तद्विचारयतात्मनः न शोच्यते पदं प्राप्य न भूयोऽपि हि
जायते ४२ ॥

केन तर्हि प्राप्यते तत्राह पुरुषार्थेति पुरुषार्थः श्रवणमनननिदिध्यासनयोः स एव एक साधनं हेतुस्तस्मात्
रोधित्रदशाकारदृष्टान्तसमाधा एकार्थेन तत्त्वविषयेन कर्मणा साध्येन तदात्मकारेण मनोमात्रस्य हे
तस्य हस्तलोकादेः लक्षणेन जयेन यत्नाद्धः एवं विवेकमात्रसाध्येन नासीनेन तस्य विचारयता विवेकमाचरता
तस्यासाद्यमिति ४० विचारप्रकरणेत एकान्तं ज्ञातव्यं निश्चयेन दुःखजालानि विषयान् ४१ सुखासनस्थ · · उ. ५. ४०॥

संसारसरित्क्रुपामिमां याप्रदे ३१ विषयजलमज्जनेन समज्जयेत संमोहेकपत्तलेदानेष्टपीलयासोनासमेसाप्य
मायासमिथ्यावेचमोपायेषु ३२ तामिप्सलगविकारस्यराशेः फिरइ निवर्तसत्तराद्वेदकल्पनयापाही ३३
नतुसंसारान्परमस्यज्ञास्येवनचकिमवलेद्यसंसारेधरतिः कार्येनापत्तेव्यादु यदिति योमशीलभ्यंतान्मा
वेलप्रान्तेशकाक्षस्योवनवासिनदसलेनगदोध्यप्रसंगात् प्रात्मापसापायोगाज्जतिभावः तथाचोक्तंपुराले
षु प्रसन्यस्मिन् जगत्रापोङ्ग्रंधीधनमिदंभवेत् स्वर्थलोरविहीनत्वाज्जिरालोकंजगद्यपेति श्रुतिश्च श्रमने

विवेकंपरमाश्रित्यवैराग्याभ्यासयोगतः संसारसरितंतोरामिमामापदमन्तरेण ३१ नस्यप्र
येचसंसारमायास्विदविजानतां विषमृज्जनसंमोहराश्निीष्वविवेकिना ३२ संसारमिममामाद्य
यत्सिद्धृत्यवहेलया ज्वलितस्यगजस्यात्रैः पोतेनात्रिरसंस्तरे ३३ यत्राप्युनिवर्तेतपदामाद्य
मयोजते नमदेशोमुनीलभ्यमसेवातनसंशयः ३४ नासितेनहिचारेणदोषंकोभवतीभवेत्
श्रुतिवेनत्वसुतीर्णोभविष्यथभवार्णवाम् ३५ यरतिः पुरुषस्येहमोदोयापविचारणे यदा
भवत्यापुनरामोदभागीसउच्यते ३६ ॥

४+ वत्सभवतिश्रुंकुलोतिवरवे न् श्रमितमुलोतिवेदेहसंतमेनेतालो
विदुरिति ३४ सदिप्येपरलोकेपिवरेश्रुतिपथाश्रयः यदिनस्यानराकिंस्यात्दिस्याजातिकोहतइतिमा
येनुसंदिहानप्रतिआह नास्तिचेदिति संदेहेपिमहाफलमोपेत्तानहेत्वात्वेतिभावः ३५ तर्हिकुशनसर्वे
प्रवर्तनइत्याशंक्य यावन्नाग्रहः सात्तावत्तेपरमेश्वितः तावन्नमनुष्टंकश्चित्सच्छास्त्रेवापिविदितेतिव
वनादीश्वराग्रहलभ्यमोदभागिनाप्रालिनएवमोदसाधनेप्रवृत्तिर्नसर्वेषामित्याह प्रवृत्तिरिति प्रवृत्ति

पतञ्जलिमतसंवेधमणिसमिकमः ४५ ॥

श्री- भा- पु- टी- ९४

११ इच्छिमात्रयां १३ तस्मान्मनन्तपर्यंतेषाण्येनयेनमर्हनितमदेप्रमपुरुषार्थसिद्धेपमाधनीयं १४ नविद्यते
नमेइत्कहमनमस्मद्यस्मानयाविधिपदेवस्तनदानेवि १९ दरेदीनमकालमस्किरूपमप्यानवद्धिःपप्रवतितज्ञा
याथश्चैतन्नृणामितिभावः १६ यादेववंवकेषुरंतेषुदरूक्षयपुत्रनयेषितियावत् भक्ताःसंमतायेनतांतीन्द्र
ते

जीवन्मुक्ताश्चरंतीहयथाहरिस्तदयः पथाब्रह्मर्षयःप्राप्येनयाविरताजव ११ पुनेतानीदृशः
खोविस्तिस्त्वितमलवोपमं नानःस्वोवेषुवधीयानदहिंदःखोवर्वेषिषु १३ यदमैतमनायासेनत
देसारसिद्धये साधनीयेप्रयत्नेनपुरुषेणाविनानता १४ नएवपुरुषार्थस्यभाजनंपुरुषोत्तमाः प्र
त्नमयदालेविमनोयेकांगनन्नतं १९ सभोगाहनमात्रेणायाप्तिश्चिरस्वेषुये संतप्ताद्दहमनसोवि
द्धितानेधरहेणत् १६ येपरेषुदरेतेषुदःखतासमणालिषु द्विषत्नमित्ररूपेषुभक्ताःवभोगभोगिषु
तेष्ठांतिरंगंमादृशेदुःखाद्दःखभयादृधे नरकानरकंभ्रांतामोहमयान्नद्वयः १८ परस्परविना
शोकेःश्रेयःस्थानकंरापत साखेदःखेदशेषमतत्रिष .सुरभंगुरे १९ यविरक्तामहात्मानःसविवि
क्ताभवादृशाः पुरुषान्विद्धितान्वेयाजाणामोदेकंभान्मान् २० ॥

ज्ञेयान्नुप १२ दर्श्य सा
सुरवे

न संकटान् मे

यापन्नुद्रयामेदत्नुद्धयः १८ सायखेसानंतरंदःखंदःखसान्नेतरंवदीयं न्नत्वरक्षीते प्रसन्यातिपुनःपुनर्विपादि
वाक्षैः सायखेदःखेदपुत्रोः परस्परविनाशोकेःर्येकरापितिश्रेयमितिष्ठतीति श्रेयःस्थोविश्रांतिभाङ्भवति प्र
त्यनतेपितयोर्भंगुरतापसिद्धेत्याहसायखेदःखेति २१ सविविक्ताःसम्यग्विवेकिनः २० ॥ सं- ९४

प्रवेशलितैषाम्बुनरवैरिभिः प्रवृत्ताना पेशिताः मर्त्याः परजानामत्त्वलापैः १२ त्व उरधिताभानिशाखालि
कपोमोर्व्यनिवृत्तिः स्यामज्ञाद किंचिदिति ईश्वरसुप्रज्ञानामपीप्सर्थः १४ यशोविनेईशांतेःवाक्यार्थःपर
मात्माचेष्टः प्रियतमोवपपेलम्भुमिष्टोपमानेनस्वात्ममवपपेश्रोतव्यं १९ तस्माःप्रथमाः १६ सर्वेइदंशाहे

प्रवेशलितप्राप्तार्थैस्वमानमहानेनैः कृष्णमपापदंशामोनमृढैः समतामियात १२ नमाधि
नैविषयेनापतनशानाधिकृभ्यतले लोकायस्वपारिरुध्यमोर्व्यकंपयानाम् १३ किंचित्संस्कृतस्व ५
ह्रीनाकृतंप्राप्तमिरंयथा मोर्व्योपदंतथाप्राप्तममयदत्तिनकिंचन १४ इदंशाव्यंस्तत्त्वकरेय
याहृष्टानसंहरम् प्रविरुद्धमयोयेगाणास्वंवाक्यार्थवधुना १९ सापरोपायुरुकमायास्सुतजाड
योमयः तास्तामोर्व्योप्नुवयेनेवदिराधिवकृटकाः १६ वृंदशानवद्धस्तनमधुकरासागारवीपिछ्र भि
त्वार्थमदनेरामनमोर्व्यहतजीविते १७ वरतांसंपत्कंपेषुकोटरेषेवपुरुहां संपत्कीटकसंकालेनमो
र्व्यमतिरुःस्वरं १८ इममालोकमासाद्यमोज्ञोपायमपेजनः संपतामेतिनपुनःकश्चिन्मोहतमस्य
पि १९ तावजयतिसंकोचेत्तमावैमानवोद्भवे पुनर्वह्विवेकस्वर्यस्यनोदितावमिसप्रभा २० संसार
इ.त्वमोत्तार्थमीदपोः मद्रवंधुभिः सत्येप्रमात्मनोतामागुरुपुण्यप्रमाताः २१ ॥

तपेदव्याएकैकादशैर्षाविवरमिस्यात वरमितिहाभ्यां १३ कोटरेषेवत्वा १८ माहात्मुर्व्यमस्पृहारंतज्जह
तोपितममितांधनामेतिकिमन्येमर्थः १९ नत्तत्माव्यागेडपावेनपप्रयामसत्ताज्ञाहतावदिति मात्नवमे
वोत्तंजेपढ़ौ २० तात्वाविकृरेस्पृमेरतमन्वयः २१ ॥

प्राप्यापि प्राप्यमप्यन्तः शान्तमनस्तनिस्सकलोऽकालोऽनस्तमनाप्रमनाइवत्याद्विक्रान्तेविनिमानं ४ दीयमेव
श्री॰ योगकरावगुणयोः समानद्विषयमलानाद्विदयाद्वेतिभावः ५ इदाइच्छावेशावमपुरुवतिःप्राप्तिर्ह्ला
वा॰ सु॰ कालमवमविकल्पमनः कमंवेदविवेष्टितेमणिमिवमनःकर्तवेदविवेष्टितमिवमन्येतावा ६ विषय
टी॰ मननवीनकयोरवविदेपहेतत्वादभावेनिर्विवेपसालमिवमन्यते सत्यात्मतत्पञ्चमनइत्यर्थः न
२८

प्राप्यापिवचनवाप्राप्यापिप्राप्यापिवचनयोरिव नकर्वनयपिकर्वतिनवदेतिवदेतिच ४ येकेपनसमारंभ
५॰ याश्चकाश्चद्धःय्ययः देवोपादेयत्वसत्साःसीयंतेप्रितेपदे ५ परिपाकसमनंदमनोमधुरस
त्रिमत सर्वतःस्वादमध्येतिवेदविवदवस्थिते ६ अपिनिर्मनमारंभमयाध्यात्मविलकोनके श्रा
त्मसंवनमात्मनरिंदाविवरमायन ७ नकर्तीदुनालानिनाश्रयावतिसामतो श्रावमापनस्थल
त्यगर्वमेवविराजते ८ एवंविधाहिरनवश्यात्मतत्वावलोकनात सम्पेनेनायथानमाद्विवासेला
मैवात्महद्य इपासनीयोमतयोयावज्जीवंपुरुषेणनेनरहिति १० साश्रमतेश्रवणस्त्मयगरोश्च
एकवाक्यता यथाभ्यासेनतेनात्मासेननेनावलोकयते ॥ ॥
मानिपरिक्षि ध्याने इंदेपूर्वेवेदोसाधनम
मनं ७ इदमात्मनिमायिकविक्षेपान वासनानंद्देते वाह्मानामिव भ्रांतिप्रसक्तं वायलयुक्तत्यवहमिनादिमि
इमात्मसत्वमेवविराजते ८ प्रयोजनप्रयेवनस्यप्रस्तलोपयोगपुनर्गयोनोपसंहरति एवमिति वतय स्थित
यः प्रत्येवत्वश्रवणमननाभ्यासः उपासनेनिदिध्यासने १० एकवाक्यताएकार्थनिष्ठतानिष्ठयः यथाधिकारि

॥ प्र॰ ३ श्री॰ वा॰ सु॰ टी॰ २८

२ आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव तु इत्यादि रूपकं ह्याकारमनन्तरं प्रपञ्चयिष्यामः रथ इति स्थाणुः क्षित्व
नरूपिवाचेतमोदेहो रथः इंद्रियाणां विषयाभिमुखीगतिस्त्वरमाणं वनमातिचारी परितः स्पंद आस
ने येन स प्रग्रहो वातः प्राणप्रधानं मनः अथातु ज्ञातिभिर्बंधनेन पापपतोनकलिताः प्राणास्थानं दग्धविषया
येन तथाविधो देही आत्ममनोयोयः परमात्मेव ज्ञानकाले तु उपाधिपरिच्छेदादणुः स त्वमेवापरीक्षितो

प्रमेव रथः स्यादेहस्त्वरमाणवनोवेंद्रियगतिः परिस्पंदो वातो वदनकलितानंदविषयः प
रोगो वादेही नगतिविहारी मीनगया शिवाद्देतनते स मममते नाम नमिदं १४ इति निमतमा
हात्म्यवर्णनं नाम द्वादशः सर्गः १२ श्रीवसिष्ठ उवाच एतां दृष्टिमवष्टभ्य सर्वात्मनः सर्वद्रयः
विचरंतीह संसारे महात्मानो मुदिता इव १ न शोचंति न वांछंति न याचंते शुभाशुभं सर्वमेव च कुर्वं
ति न कुर्वंतीह किंचन २ स्वस्थमेवावतिष्ठंति स्वस्थं कुर्वंति यांति च हेयोपादेयनामाभ्यां रहिताः स्वात्म
निस्थिताः ३ ॥ ह झा+२

म घः एवंभूतो हे जगति विहरामीति धियापिरामे हे राघव १५ इति वसिष्ठेन प्रोक्तः लोकहितार्थं सर्गः
वर्तितार्थः स्वबाह्यरूपं देहमपादिशु ... जीवन्मुक्तिः फलोंशे विषयेषु शमः पुनः वैराग्यपूर्णा स्वादिसा
धनानि वर्णयिष्यन् प्रथमं जीवन्मुक्तस्थितिमेव वर्णयति एतामिति दृष्टिं मुदिताः सामान्यात् भूरपे प्रभा
इव १ यतः शुभाशुभमप्राप्तं हानं वानवांछंत्यत एव नन्वाधमानिन याचंते २ अत एव नास्मदर्शनात्त्वं ...

परिकल्पादित्वेनेशर्वकामास्तर्हि कथं तथा संसारे पुनर्जन्मदर्शनमित्याशंक्योपरिहरन्निवारदेनीवन्मुक्तिविर
रागफलतोरथ्यपति परिक्षीणेति आर्ये एवं विधिभिः साङ्गैर्विचार्यपदार्थपरिशोधनेन महापानलाभन्याय
सप्रकाराभ्यासात्स्वप्ना स्वालिताम्यनात्मभावेननिरस्तानिवर्तुविश्वलादिपारीरागितेननन्याधिकारितः प्रथ
मेवाभ्यासात्परितानेमननेनचश्रुतिनते यपरिक्लिन्नेपात्मनिरनश्यरामेभावनानिरासेनाधिगतेपिचानिद
ध्यासननिरस्तविपरीतभावनयापुण्यावनस्य भावस्तत्वेश्वरभावस्तस्मिन्हेष्टेमादात्म्यतेमतिमोहेपरिक्षी

परिक्षीणे मोहेविरा स्तेनेवर्नैस्तानजनन्दे परिताते तन्मेसमधिगत आत्मप्रतिनते
विचार्यार्थैः सार्धचलितवर्षु पावेमहरपातोधिकरहेतन्नेरसमामटनेनागतमिदं
प्रथमचरणव प्रसनेचितनेदृष्टिपामभवेवलातिपरेषामाभोगीश्वरात्स्वविलक
लगाइष्टिपुरः पामेयातिस्वांतः करणवृत्तनास्वादितरसंविधाहेतन्नेरसमामा
मटनेनागतमिदं ४८ ॥

लोकल्कार्थलिविरथं तिताममेवेवविगलतिमतिइदंनागतपुरुनप्रमाणकी ह्नमेवनप्रमाणमित्यर्थः २३
रमणानमेवोपचारयति प्रमजेइतिचिन्तत्वैतन्यमात्रस्वभावेपरमार्थतस्तनिप्रमज्जेसतिपरे उत्कृष्टपामध
वेपूर्णात्माविर्भावेवुलाति पामेप्रविलकनजाटष्टिपुसमस्तवुद्धिरतिपुणामाभोगीश्वतास्तपूर्णानिरासारा
न्द्रपास्तमतीष्टस्वांतः करणवृत्तनाश्रासादितवस्त्रारसंधथाम्यानपामसंवेषमप्रपुमभावंयातिगाढनिश्चलो

तत्र कथं शास्त्रविचारात्क्षयो भवतीति निष्प्रपञ्चस्यात्मनामपि मां संसारिणो दृश्यसहस्रदर्शनादिना क्वापि
विहरन्निव यादृशफलं मोदर्शयति अन्यथेति ज्ञानकवचेनावगुंठितशरीरः अत एवाङ्गः एतादृशप्रपिपनेनसर्वे
कमन्यापद्यो तानि वस्तूनि निर्विकारः एकरीतोतीसंसारकदर्शनामनुभवेन तिष्ठ मि इति यदि मन्यसे

एवंविधबोधवृद्ध्या यथाकिल यस्य विचारात्क्षयो भवतीति अन्यथावृत्तलेशोऽपि दिवेने
महानुनयो महद्भयस्यापि प्राप्तस्य ज्ञानस्य तानकवचेनावगुंठितशरीरत्वेकत्वमङ्गः एव
हमाप्रपिड. एकरीतोतीह निर्विकारं संसारकदर्शनामनुभवेन. सततमेव मुदितम
नसस्तिष्ठति इत्थं निर्विकोनकाविगानविकल्पविज्ञावास्थिता यथा हरिदरपय्यन्त द
यः नरोत्तमाः समयिमनाननदीपकाख्यापास्थिता जगति विप्लवद्वयः ॥

तदिति कथं सततमेव मुदितमनसस्तिष्ठतीत्येवमन्वयः मुनयो ध्यानपराः अत एव शमे ज्ञानपराः एतावता
नकायः इत्थं हीनमदेहलीदीपन्यायेन सर्वेज्ञानाश्चेत्यन्वयः तदिति कीदृशी तेषामवस्थितिः समाह विकोन
काइति प्रपंचविषयदर्शनोपभोगेनलाहः कोनकेनइद्दिताः विकल्पो विज्ञानो विक्षेपस्तद्रहिताः ७ ॥

श्री०
वाप०
दी०
३६

प्रनवरतेप्रनलविचलितान्ध्रिनालानिःसरणानियेमलयाविधानांसमर ... ब्रानारवाबांपद्रुपदिमनाला
नोपानवदविच्छेदेननिपतनेनिपातः निरायस्यशीघ्रकालस्यविमोदोनिवाहेपिनेवछोपापानीयाभ्यामितिप
घःनथाशिशिरधारागृहेष्वृशीकरवर्षणेपिरमछिन्नपञ्चाछस्यपुनःपुनःछेदः सलिलनिद्राविषयेनमूकीकर
णेनानीपिनास्तीत्यर्थः ज्ञानमयम्युद्रापिधानेननिकृष्टज्ञानतापादनेवोपुर्यनिद्रोत्रनभावेनानोविशृङ्खलनासव
ष्ठापत्समतेतियावत पर्यन्तवन्मज्ञातुपचयोदेहस्यकैकोपमस्यावेत्यर्थः अथवाधाराविलासिनादिवनहर्षदिम

प्रनवरतानलविचलितसमरनावनिपातोनिद्रावविनोदये धारागृहशीकर
वर्षणेशिरश्छेदः सलिलनिद्रासकीकुरणमाननमुद्राबांधुर्यमहात्तपचयः
नदेवेविषयकष्टवशमस्मदाक्रमेस्यास्वलयंत्रे सिंगारवननावदेलनाकर्त
या सवश्यमेवविचारणीयं ॥ राम

वसे कवलोद्धयंसंगावर्कर्तनेवेस्नेषवन सहवनादित्रयसंगयरिमार्जनमवदेहसंस्कारवत विपिष्टधार
धारानिपातस्तनिदायविमोदनार्थंधारागृहशीकरवर्षणवन शिरश्छेदपयुञ्जंमरणोस्यलिनिद्रावन मलपि
धानेनबलात्मकीकरणोवसहनहत्याज्ञाननमुद्रावन बांधुर्यवमहासंपद्रुपचयवदवर्णसोतृत्यमित्यर्थः दुःख मो०
स्थानानामानेमाहिकप्रदर्शनमस्त्रेहानदितिप्रष्टव्योपसंहारस्तन्दर्शनस्यफलोपयोगमादृसदेवमिति चलेन ३६
स्यैर्वेदहर्षेत्रणेयंत्रःसंकोचःपरिच्छेदःपारवश्यवनमिन एवंवस्यमानरीत्यानमेवाहयथेति ॥ राम

विवशीकरोतीत्यनेन सर्वं च यत्किल परिपतितपुरुषाणामन्यस्य कर्मतयान्वयः अयं किन्नरभ्रंशो कां विनेव मोहादिविषये प्रपतितान्पुरुषानिति दर्शः चिरमपि पतितः पाषाणा इव विपरीकरोतिम् क्लेशयति पत्त विवेकरश्मिस्थितिमर्यादां पातयति पुरुषानिष्पद्यन्ते मोहन्द्वाणमपकारपुंजरूपे श्रेयःस्वरूपान्नरकविष पाताव ईशोऽकरोत्यपि विवरण सोऽममिव विषीकरोति पुरुषानित्येव किं बहुनेत्येकोऽन्याय्यानन्तरं सीति नरकाणामनल्पपूर्णदीनां नगरीणां वपरीरागिणित्यां निकरः स्वनन्तरपोषयति मज्जनन्ताग्निराणपुरुषम

रात्रिरियं पथ्यति यत्किल परिपतितपुरुषाणां पाषाणा इव विवशीकरोति हरति शक्तिं नाशयति स्थि तिं पातयति मोहं तथारूपे स्मात्जर्जरीकरोतिमन्तरं मिति किं विदुः स्वमेत्मारीयन्नश्यमोति दुःखेनेयं कि लविषदिग्धविकारादिनविकित्स्येनेनतिनरामरकनगरनिकरफलानुवर्तिनीमनल्पं करोति यथाशि लाशिलासिशातपातोपलता तुन्नमपि दाहो हि मावमेकां गत्वकर्तनेनं वेदनवदामरूवनानिक्षुगाढतां तः परिवेषोगपरिमार्जने ॥

तत्र भाति तत्त्वज्ञानविषयलक्षणमविद्याविकारादिनविकित्स्येन तज्ज्ञैर्हि नितरां तन्महद्दूषणमागतेनरकदुःखशमह स्वकरोति यत्र शिला शिलापाषाणाभलकता प्रतिविम्बःशानः स्वरेनेपान पर्वताग्रेभ्यः पातनं इपलवनेस्ता दुर्गेषु ग्निनाशकोऽमिनावसेकः सरार्थदीप्तग्रेगानामवकर्तनेऽसोदनं कुठारककेन यामिश्रदन्तकाष्ठस्योवर्तनंवर्ष लपिलाफलकेषु यमिपत्रनत्रणां वनानि तेषु पावनमितियावत् पुनः कष्टात्रःकीदृकाः तेषामिवक्तव्यः सर्वाङ्गे काष्ठयत्रनिपीडनं परिवेषस्नमायः कण्टकमुखलताभिःपरितोवेष्टनं येगानां कण्टकमार्जनीभिःपरिमार्ज

श्री- ना सु- टी- ३९

नकेवलं वाग्रादृष्टस्य एव विलीयते अपितु समानमात्रप्रपीयात् परमिति तथा च श्रुतिः अपि तेषु रसं यच्छ्रियन्ते स
वैशेषायाः लीयते वास्यकर्मानि तस्मिन्दृष्टे परावरे इति दृष्टान्तमपि परोदृश्यमानगर्भमाधुःपरेते ॥ लोकविघ्नसेवा
दपि विमुक्तिकाय सिद्धायोगो नीलमच्छलोकवाक्यः सएवानन्दरसं मेत्रस्मेनपावनेन विषयोपनेन ॥ सज्जनेन गुरु
सतीर्थ्यादिना सत्कारात्मलतिव ॥ पयोकमर्थयोग्यः प्रपंचयति सवमपमिन्यादिना इदास्मि ॥ विकासितम

परेशाप्यविलीयंतेसर्वमिममनखनपः कल्पान्तार्कगालसंगात्कुलपोलपिलाइव ॥ ३. महात्मसं
सारविघ्नावेषविषविका योगागारूढमत्रेणपावनेनप्रशामयति ॥ सवयोगः सज्जनेन सहपाक्षवि
कारणान् परमार्थतानमंत्रोरनेलभ्यतएवच ॥ सवपुपमिहहिविवारेकुनेसकलदुःखपरिहारो
भवतीतिमंतव्यो नानोविचारदृष्टयोवहेलयाइष्ट्याः विवारवशतः पुरुषाणसकलमिदमाधिपंजरं
सर्पमस्त्वचमिवपरिपक्वांसमन्यविगतन्वरेण शीतलान्तःकरणेनविनोदादिदंजालमिवनगरदवि
लमान्लोकानेसमस्यदर्पीनवता प्रसमस्यदर्पीनवनोदिपरेइदःखमिदंविषमोदयानिनगंसंसाररोगभोगी
रदशाति प्रसिद्धिविवज्ञित्रनिकुंतरवदेवश्यतिरगतिवावेदयतिपावकइवदहति ॥

निप्रवणपंभवतीत्यन्वयः प्रवदेलयाप्रनादरेणनदृष्टकाः विवारवतासम्यकदर्शनवताप्रतएवशीतलान्तःकर
णेनपुरुषेणवृशानइतिपाठेनविवारवशेनः परोदलोपमनः सर्वमपरिपक्वांत्तीर्णमिवमिवसर्वमाधिपंजरं
संसारज्वालिलमिदंज्ञादिंद्रजालमिवकोनकसपरदृप्रमदलोकानेयरेइमवधारणोमिथ्यानःपरेउक्तहेदुःख
मितिवा प्रतिज्ञातेवमध्यमेवदृष्टान्तेः प्रपंचयति भोगीवेन्यादिनामोहांधकूपेदस्तेनेसर्वत्रसंसाररोगसेवकने

॥ [illegible] ३९

रत्नानां श्रीः संपत्तस्यास्सहितं श्रीलेखनीश्च ३ विधात्रा त्वत्पुत्रवधूस्वरूपेति निम्नयाद्यास्तनेति संबोधनं शर्वेणेन मङ्गलं लग्नवेदिकुमारोऽङ्कशेऽग्निमिन् ४ शुभ्याः पविशीलतनेसंबंधइतिभावः शृङ्गारनवरीर्तैः सर्वदिकृपुस्तैः संत तेर विलिख्य पद्मपदे गुणैस्तनभिः सौरभ्यादिभिश्च ५ आननं श्रवणफलप्रबोधाधारः सृष्ट्याप्रभासविकाशण वेदृशनगर्धाधारः यथावेदं एवकमप्रददतीमविकाशनत्वमेकपात्रप्यव सविकाशनेतिवार्थः ६ नत्वस्यकथा

विधातेत्यपि सर्वैवप्रत्यक्षकमयगुणावली यत्कर्णे गतैवमविरत्नश्रीनित्यपोषयथा ३ सामवानमिवे रामोद्विवेकामंगनेस्तन वेदकंसनइयाईसंस्यवेदकरोऽस्कर: ४ विरमणेपवादेवनवाभ्यासोऽस्तिमदु ले: पुत्रेः पुत्रसार्दीश्च रूपमस्यैवानिर्मलनैः २ अतः श्रवणकथास्वस्वात्समेवाश्यादिभाननं नदिवेद विनापुत्रामविकासातमस्ददती येकवनसमारंभायाञ्जकाञ्जनदृष्टय: नेवताश्चपदेदृष्टैः पोषेतौ तिवेशाले ७ यदि विज्ञानविश्रांतिर्नभवेदयवेतसः मदस्योमसतोमापुष्ट्विनामोऽत्रमहेतकः ८

श्रवणसमारंभसकोवधिरिति चेत्परमपदरूपैर्नविश्रांतिरेवस्यभिप्रेतायद्येकेचनेति तेसर्वेसमारंभासत:स वी: प्रमाणप्रमेयदृष्टय: नन्विदप्रमांतिद्येकशेषेणाभ्यांतदिंदं इवेकशेषोविकल्पितइतिचेत्तत्वतथा पिमहाभाष्यायभिप्रगस्त्र्ययोगेष्वेकशेषवतेः स्वपदविग्रहवाक्यप्रयोगदर्शनाद्दोषः ७ उक्तविश्रांतावनास्था संचारयतिपरीतिसापुर्विवेकीकस्सेतनरसदृशनारिनिंदेस्यागोयुक्तःस्यादितिभावः ८ ॥

श्री
वा॰यु॰
टी॰
४७

मतिर्विकासमलत्वात्सावृतात्सह्रं तेन प्रथमतिश्चैवेति इत्थं परविचारेणास्वल्पमनसा मार्गे गृहणापरीक्षमाणानर्थै
णावगतमाना मतिः सविकासेत्यर्थः प्रमाण्यरूपार्थसंस्पर्शेन मार्थीकृतपूर्वनन्यमर्थः ३२ समतिस्त
र्हि सविकासात्मन्वेति संदिग्धानेराममासाद्यस मयज्ञाह विकसितेनेति तमसत्वानेमुचनाक्षणएवसितेनसत्त्वेन
गुणवतापरोमादिगुणपालिनाहृदयेन प्राणुमकृतुझानविराजसे ३३ इति श्रीवासिष्ठता॰ शापुपुत्तमवतार
प्रकरणेएकादशसर्गः ४ प्रमर्थीताभवगानेतीनमहात्मत्मजम रामेवइक्ष्वाकुगणसमदिरिक्षवर्णने ३

इत्थं परविचारार्थीकाफृवानर्थशालिनी सविकासामतिर्यस्मात्प्रमानिह्रकथ्यते ३२ विकसितेन
सितनतमोमुत्तावरविचारशीतलरोचिषा गुणवताहृदयेन वराननेसकममलेननमः शाश्विनायथा
इति श्रीमुमुक्षप्रकरणेवर्ल्फएव्बालनद्सोनामएकादशः सर्गः ११ श्रीवसिष्ठउवाच परिज्ञातम
नाप्रज्ञा॰ पहुनानासिरावर वेत्तिवाक्यवतेनाहं प्रज्ञावक्तुमादरात् १ रजसमोभ्यांरहितो शुद्ध
सत्त्वानुपातिनी मतिमात्मनि संस्थाप्यतानेब्ज्ञानेस्थिरोभव २ ॥

येषामपि विवेकेनाप्यप्राप्योपसमारागतेरनर्थोरूपतांज्ञानमाहात्म्यं चविवक्षत्सन्नुरोचनायुनेकेवलं तविप
विकासाद्बुद्धेरेवअयिवास्यपिवरस्वोगुणाः एतस्य कलत्वाश्चमसमसत्तीतिश्रुतेसमनेनासमाप्येताद्द्युन् श्री
वसिष्ठ उ॰ परिज्ञातमनाइति इत्कवरुपमाणगुणौः परिज्ञातमनोयस्य इत्कचमामाम्यौ ज्ञितस्त्वितमथिवेत्ति
तिव्हिप्रावपायामि १ रजसमसोः चापरसंस्पर्शमनलावरणेश्वनसत्त्वइद्विताश्रनएवशुद्धसत्त्वगुणेपरमात्म
निचानुपातिनी प्रज्ञात्मनिसंस्थाप्य स्थीरइत्यन्वयः १॥ +कल्सिप+१

३॰
४७

इत्यादीकरणमपुनः पापं प्रसंसति त्वमिति १४ यवनेकोऽमुनं उदतो नद्वीकतो नकांडो येन तथा विधो नेतप्रमा
द्रिव १७ सजनानां धर्मः सोऽत्यं विनयादिनद्रूपाणां संपदां १६ प्रतो विवेकदृढलपारणपरीप्सी बुद्धि १०
नद्वयावयेनतुं पापरिपीलनमेवोपायइत्यभिप्रायादृप्रनष्टेति १७ क्रमस्त्वं प्रतिपादनः संमोहयेत्समाहि वि
प्रोषः मोक्षमतानं १९ इत्यापयासर्पगतिं कदिलगतिं वदतीतिसर्पगत्येन दृष्टिहृतनेनपणीचिवलानाविदे

त्वं तराचवमोनत्यगुणपदार्थदृष्टिभिः विकाशितोनः करणाः स्थितः पञ्चवोदये २४ इमां तान्
गिरिस्रोतमववोद्धुंवसन्माने पर्वं स्फुटतकलोकनं नेमवीक्ष्यनेयथा २४ वेशपापाभ्यासयोगेनपाम सो
नमेसेपरो प्रनेनाकृतलोकमयचनाशोनविधने २६ पाप्मसजनसंमतीप्रत्येकैः सनपारमेः क्षेदो
२५ संसोपकार्याप्रतामेवाभिवर्द्धयेत २७ एतदेवाप्यमोक्षिप्यपरमेनिर्जिनाशने यदिदं प्रसानेशास्त्र
किंचित्संसक्तयाधिया २८ संसारविषवल्लीयमेकमात्रादमापरो यतं समोहयेनितमोर्थपुत्वेन ना
प्रपेन २९ इत्याशमर्पणत्वेन मोर्धेनदृष्टिवत्ता चेतः संकोचमायाति चर्मा प्रविययोनिते ३०
पातेयथार्थभूतेयं वस्तुदृष्टिः प्रसीदति दृगिवेदोनिर्भेदे सकलाममलमेदले ३१ ॥

पसह स्वाभ्यनावलनावेतोबुद्धिः विद्याभावासंकोचमंकविनपञ्चवदप्रसन्नत्वं मालिन्यमितियावत् ३०
कतर्हि प्रसीदतितमाह पातेइति इयप्राणकार्यस्तपरमार्थं रूपं दृष्ट्वा पणे यथाभावस्तदृष्टिः सत्यबुद्धिः दृष्टप
नेनम पाद्माध्यास्तस्यास्तुत्कारदर्शिभिरितिकृतेः यथार्थभूता यथार्थवस्तुकरणमापन्नाप्रथवावस्तुभूता
दृष्टिस्त्रिरत्नापातेऽपदे प्रसिलतिप्रसीदतितानमालिन्यमपास्यस्फुरति ३१ ॥

श्री० वा० मु० टी० ३३

सेधापविभागालिनीविशेषमाहयेनलभ्यते प्रकेभाःसर्वप्रभाः ५४ प्रादरदाढीकरणमाह यथादि
निप्रयत्नतस्त्रिगभ्यासंदिप्रयत्नेन ५५ प्रयत्नान्तरमप्याहमनइति ५६ नवप्रथमोपदेशकार्यमाह अ
विवेकिनमिति नविद्यतेतानेगुणेम्योन्यमयतेदूरतेप्रतिहरे ५७ तत्फलमाहविरमिति ५८ ५५ अ

५२॥+

उत्कावधानपरमापरविवेकिनी विशानार्थतत्त्वप्रतानलमयामिवार्कभाः ५४ यथाहविन्नरादे
देहादिकार्यप्रयत्नतः नोचेत्प्रहव्यएवाहंतत्त्वयेहनिरर्थकं ५५ मनोहिचपलेनामसंसारवनम
र्कटं संयोधारूदियत्नेशोत्व्यापरमार्थरीः ५६ अविवेकिनमत्तानमसज्जनरतिंजनं विरंहरत
रेकत्वाप्रजनीयादिसाधवः ५७ नित्यंसज्जनसंपर्काद्विवेकउपजायते विवेकपादपस्यैवभोग
मोक्षौफलेस्मृतौ ५८ मोक्षद्वारेद्वारपालाश्चत्वारःपरिकीर्तिताः शमोविचारःसंतोषश्चतुर्थः
साधुसंगमः ५९ एतेसेव्याःप्रयत्नेनचत्वारोद्वौत्रयोथवा द्वारमुद्घाटयंत्येतेमोक्षराजगृहेतथा ६०
एकंवासर्वयत्नेनप्राणांस्त्यक्त्वासमाश्रयेत् एकस्मिन्वशगेयांतिचत्वारोपिवशंयतः ६१ सविवेको
हिशास्त्रज्ञस्तानयमयपदःश्रुतः भातनेयत्त्पकारोभास्करस्तेजसामिव ६२ सगतानुपयातेति
प्रज्ञामाद्यमचेतसं यातिस्थावरतामज्ञाप्राप्ताप्राणतामिव ६३ ॥

फलोदयस्तत्पक्षोहोवा ६० प्राणांस्त्यक्त्वाहराणीयत्नातिशयोक्तिः ६१ विवेकेनसहितःसविवेकः
पुरुषःशास्त्रज्ञःश्रुतेः अवगमस्यतयसमत्वदर्शीलोकस्यभाजनेयोग्यः भूषणकारः शिरोभूषणमिवश्रेष्ठो श्री०
नास्तरीत्यः तेजसांमध्येभास्करइव ६२ प्रज्ञामाद्यमिर्देवनतांप्रभेदातास्थावरतांकाष्ठमित्यवतमा ३३
प्तांशीतातिपायानप्राप्तिहीहिमकरकाष्ठे ६३ ॥

यस्मादुपगमनप्रतिपातमेवादिप्रयत्नात प्रमाणिकः क्रमादिप्रमाणाक्रमालः ४२ यथाकंक्रमदुबेरेत्नमायनिष
तितेनोप्रकेनवखेणक्रमेतज्ञावाचरज्ञनेनानयाधिगम्यतेतदक्राणं ४४ तदर्थवक्त्रपूकमकलवृणं विवल्ल
रपरीत्यकेनिरति प्रतत्वतमिमिनप्रादेयेणाद्येववनेयम ४९ ४६ कार्यतोऽस्यवदारलिंगतः ४७ परीत्यो
नप्रकृष्टवकारमनिनीपवालोम्नुखैः ४८ पूर्वापरयोरुक्रान्तकयोः समाधानेविशिष्टावधारणोद्भासमर्थ ।

तमेतानमनोयत्नादधीमानेवहिधीमता प्रमाणिकः प्रवृत्तात्मा प्रष्टव्यः प्रणयान्विते ४४ प्रमाणि
कस्पष्टष्टयातन्करुनमचेतसः पत्तेनववनेप्राप्तमंप्रकेनेवकंकमं ४९ प्रतत्वतमनादेयववमेवाभि
हीयते यः प्रस्तुतिनिरंतरमात्मनास्तिपृच्छतरोपरः ४९ प्रमाणिकस्यतत्पवक्ता प्रष्टव्यप्रयत्नतः नात्र
तिष्ठतियोवाक्यंनाम्यत्तस्मात्तत्वम ः ४६ प्रतत्वानहतेएवंकल्पनितिपकार्थतः यःकरोतिनरः प्र
श्नंप्रष्टव्यकःसमहामतिः ४७ पनिर्णीतपवक्तारंवालःप्रश्नंकरोतियः प्रथमःप्रष्टव्यकःसःस्यात्रमदा
र्थप्रभाजने ४८ पूर्वापरसमाधानलम्बद्धावनिर्दिते प्रष्टव्यतेनवक्तावृंनायमेप्रयप्रमिति ४९ प्रा
माणिकार्थयोग्यत्वेप्रष्टव्यकस्याविवार्थच योवक्तितमितरतःपाकृमृतुनरंनरं ५० समतीचशुणाढ्य
धीप्रष्टव्यकोरखेनेदन प्रशंचवक्रंनानामिममोयोगोयमावयोः ५१ यदहंवद्मितयत्तात्वयाशाश्रीकोवि
द एतदस्तितिनिर्णीतपदादिकार्यमवेदिते ५२ सद्वानमिविरतोसितत्वतोसितनम्पितो वयिवोक्त
नगरसैतः क्रमोऽत्रयथाप्रके ५३ ॥

द्वितीयस्य ४९ एवमयोदपवक्तारमयिनिर्दति प्रमाणिकेति ५ वक्तृप्रष्टव्यकलक्षणेकेः प्रकृतोपयोगंदर्शय
तिव्रमिति ५१ ५२ कलेनगणेः सदाचारादिभिस्मभमतान् ५२ ॥

श्री
या०मु०
टी०
३२

यथाभूतेयथास्थितेपरमार्थभूतमित्यर्थः इदंनित्यापरोक्षंब्रह्मतत्त्वंपरंचतस्य यदा इदंदृश्यजातंयथाभूतंपरमा
र्थतः असद्रूपंदुःखभूतंविवेकवशाद्दृष्टमित्यर्थः परिज्ञायते तदातेनप्राप्नुवंति ज्ञानिनैवपत्नस्तेभ्यस्तमादिर्ग
ताः १७ देहेनतादात्म्याध्यासात्पृक्तत्वकीभूतइवमिलितः पुनरेवमहानपिजंतुः कृमिकीटादिरूपाः १९ महा
धियोविवेकिनः १८ नित्यमवहितयाविचाराभ्यासपरयानयाविवेकवैराग्यादिमत्तयाप्रसिद्धयाप्रज्ञा अवहित

यथाभूतमिदंदृष्ट्वासंसारेतन्मयीधियि परित्यज्यपरंयांतिनिरालानागनाइव २४ विषमेयमनंतेह
गमसंसारसंसृतिः देहपुंसोमहानेनविनातानेनपश्यति २९ ज्ञानयुक्तिलवेनैवसंसाराब्धिंसहस्रतं
महाधियःसमुत्तीर्णानिमेषेणगरुडहदः २६ तामिमांज्ञानयुक्तिंमेसंसाराभावित्वकारिणी शृणुसावहितो
बुद्ध्यानित्यावहितयानया २९ तस्मादनेनसंसारागमोदुःखहीनयः विरागोनरदंसेनविनायुक्ति
मनिंदितां २८ पीतवातातपादीनिद्वंद्वदुःखानिराघव ज्ञानयुक्तिंविनाकेनसद्यतेपोतिसाधुष २९
प्राप्नोतिप्रतिपदंयथाकालंदहंतिच दुःखविनानरंमतोदं१ तमग्निशिखाइव ३० प्राप्तेविषमविज्ञे
यससंस्पर्शानमाधयः नदहंतिवनेवर्षासिक्तमग्निशिखाइव ३१ आधिव्याधिपरावर्तेसंसारमरुमारुते
तुभितेपितनत्वज्ञमस्पानेकल्पवृक्षवत् ३२ ॥
एकाग्रः सन् १७ सेवसेविक्षपवेगः वातोवेगोमनसः क्रोधवेगंनिद्रावेगमुदरोपस्थवेगमित्यादिप्रसिद्धः १८
१९ ३० विताकानिवितेयानिविचार्यतानेयोगपाप्यात्मशास्त्राभियेनप्राज्ञएवसम्यक्दर्शने व्रजस्ततस्सात्
त्माराधयतेप्राप्यधोमानमथाः ३१ आधिव्याधयएवपरावर्तकाःशृंगभूतः शुष्कवातायस्मिन् संसारकृपेमरु
देशप्रसिद्धेमारुतेक्षुभितेसंचलितेपिअस्याने कुमर्द्धाओपीडातेइत्यर्थः ३२ ॥ यो०
३३

नमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपसानाशकेनेत्यादिश्रुतिमनुसृत्याह क्रियाक्रमेणे
ति क्रियाक्रमश्च गर्भाधानपुंसवनसीमन्तोन्नयनजातकर्मनामकरणान्नप्राशनचौलोपनयनं चत्वारि वेदव्रता
नि स्नानं सहधर्मचारिणीसंयोगः पञ्चानां यज्ञानामनुष्ठानमष्टका पार्वणं श्राद्धं श्रावण्याग्रहायणी चैत्र्याश्वयुजी
ति सप्त पाकयज्ञसंस्था अग्न्याधेयमग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यान्याग्रयणेष्टिर्निरूढपशुबन्धः सौत्रामणीति
२ सप्त हविर्यज्ञसंस्था अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोडशी वाजपेयोऽतिरात्रोऽप्तोर्याम इति सप्त सोमसंस्था इत्ये
ते चत्वारिंशत्संस्काराः अथाष्टावात्मगुणाः दया सर्वभूतेषु क्षान्तिरनसूया शौचमनायासो मङ्गलमकार्पण्यमस्पृहे

क्रियाक्रमेण महता तपसा नियमेन च । दानेन तीर्थयात्राभिश्चिरकालं विवेकतः ॥
२१ दुःकृते क्षयमापन्ने परमार्थविचारणे । काकतालीययोगेन बुद्धिर्जन्तोः प्रव
र्तते ॥ २२ ॥ क्रियापरास्तावदलं चक्रावर्तिभिरावृताः । भ्रमन्ति हन्त यावन्न प
श्यन्ति परं पदं ॥ २३ ॥

ति एभिश्चत्वारिंशत्संस्कारैरष्टाभिरात्मगुणैश्च संस्कृतस्य ब्रह्मणः सायुज्यं प्राप्नोतीति गौतमस्मृत्योर्दर्शिताः नियमे
नेन्द्रियप्राणमनोनियमेन २१ काकागमनमिव तालपतनमिव संपन्नेन योगेन साधनसङ्घमेलनेन समासा
दनहृदिषयादिन्त्यप्रमानविषयात्मसामान्यप्रमाणान्तरेक्षः तथाच बुद्धिर्जन्तोराप्तयोजकविचारोदय एव दुर्ल
भ इति भावः २२ तत्कृतः यावत्परं पदं न पश्यन्ति तावत् चक्रमिवावर्तयन्ति भ्रामयन्ति पुरुषं तद्धीलपगा
दिभिरावृताः सन्तः सर्वेष्वैहिकामुष्मिकभोगभोगसाधनक्रियापरा एवेह संसारे भ्रमन्ति अविद्यायामन्तरे व
र्तमानाः स्वयंधीराः पण्डितंमन्यमानाः दंद्रम्यमाणाः परियन्ति मूढा अन्धेनैव नीयमाना यथान्धा इत्यादिश्रुतेरिति

श्री
का.मु.
टी.
३१

मन्तात्मविवत्तानं चमत्कारस्मिन्नविवेकत्वानमात्रं जनानसात्विकं २१ उक्तमेवविविनक्ति बीभत्समिति २२ १४
स्वविवेकवशादेवपश्चमत्कारपरामर्शमन्त्वामिमुद्रेतेनेनरविषयेभ्योविरक्तया १८ इदंदृष्ट्वमानेइदमा
लम्बिवेदनालेमापिकमितियावत् नवाद्यमेवकिंतनात्यमहिलमान्योनरदेहेदिप्रमाणमनोज्ञ्जाविद्यांत

इदंतश्शवंश्रत्यजेवमत्कारकारंमतो नवानिमित्तैवेराग्यंमात्विकंस्वविवेकजं २१ बीभत्सेविषयं
दृष्ट्वाकोनामनविरज्यते सतामृतमेवरागंविवेकादेवजायते २२ तेमहांतोमहाप्राज्ञानिमित्तेनवि
नेवहि वैराग्यंजायतेयेषांतेषांह्यमलमानसं २४ स्वविवेकचमत्कारपरामर्शविरक्तया रागतेहि
यिपाजेनशुवेववस्मालया २५ परामर्शपविवेकेनसंसारस्वनाभिमो वैराग्येयेधियाज्ञेतिनयवप
रूपात्रमाः २६ स्वविवेकवशादेवविचार्यैवंपुनःपुनः इदंतत्परिमाण्यसमाधानेनरवलात् २७
पुण्याज्ञानमापदेदेशंदृष्ट्वाकोनविरज्यते नहराग्यंप्रशेयस्वलोयरमिजायते २८ प्रकृतिमविगं
तेमहत्वमलमानसः योपामितानसारस्यबीजस्येवमरणस्थले २९ प्रसादात्परमेशस्यनायस्य
परमात्मनः लाहशास्यश्रुभावृद्धिविवेकमतयावति ३० ॥

ॐ
३१

मपि १२ २८ सुलमस्त्वंतश्रागतः पात्रवान् तानात्मोविद्यातोसारस्रातमविद्यानस २९ तपःप्रभावाद्दे
वप्रसादाच्चप्रस्यदेवपराभक्तिः ईश्वरात्तुग्रहादेवपुंसामद्वैतवासना प्रसादादेवरुद्रस्यभवानीसहितस्यत
प्रधानविषयंतानेनायतेवहुमनमाभिरित्यादिश्रुतिस्मृत्याद्युस्तरमाह प्रसादादिति ३० ॥

६ भोजनग्रंतोभोगमात्रस्योपलब्धौ पालितुर्यांचविषयमात्रम् १३ देहानिलत्वमाविशानिवेशनि वि
षयार्थेस्वार्थेभोगार्थेवा यद्वाहेहानिपीतोन्मारीनिविषयार्थेतन्माविदातपविषयसंपदनार्थ तत्स्वविष
यसिद्धर्थतत्वतत्वात्तदर्थभूतानिपरस्परभुतोस्पतांदरनीयतोसंपन्नानि १४ एतेदमाःसमर्था अपि न
तस्मात्तदेवेतरेनसमर्थाः संतःदीनाएवदैन्यत्वज्ञावेयातः देहेत्रात्मतान्नज्ञाप्यहारोदेहत्तापोत्रात्मनाभण

कालचक्रवद्वत्यसिंततोविगलितेक्रमे प्रत्यहंभोजनपरेननेपाल्यनेनोन्नाते १३ देहानिसंप्रश्न
तानिविषयार्थमहीभुजो देशानांसंप्रयातानिभृतानिभुविभूरिशः १४ ततोपुंद्वेविनाशपामहीया
लथितेलमाः नसमर्थास्तदायांतःप्रजाभिःसहदैन्यतां १५ तेषांदैन्यापनोदार्थसम्यक्दृष्टिक्र
मायच ततोस्मदादिभिःप्राज्ञामहत्योत्रानदृष्टयः १६ प्रथमात्मविद्यातेनेयोशर्वदाजसवर्णिता
ततस्तप्रसृतालोकेराजविद्येत्युदाहृता १७ राजविद्याराजगुह्यमध्यात्मज्ञानमुत्तमं ज्ञात्वा राजव
राजानःपरांनिर्दुःखतांगताः १८ प्रथमात्मस्वनीतेषुबहुषुमलकीर्तिषु अस्मात्पूर्वेषु मत्का
लेषुहमिहावनौ १९ तवचापिप्रसन्नेस्मिन् ज्ञानमनविद्यावने निर्निमित्तमिदंवाक्यवैराग्यमरिम
दन २० सर्वैस्येवहिसर्वस्यसाधोरपिविवेकिनः निमित्तशर्वैराग्यंजायतेरामराजसं २१ ॥

दिसर्धः १५ सम्यग्दृष्टिरात्मतत्त्वनेतस्याक्रमणोक्रम लोकेप्रचारस्तस्मै १६ तेनोक्तादेतनाराजविद्येत्युक्ता
सा दृष्टान्तादिभिः १७ १८ १९ प्रतिप्रसन्नेप्रत्यंतनिर्मलेनिर्निमित्तेप्रमदानमायदंदैन्यमितिवक्ष्यमाणटह
निमित्तरहित २० सर्वस्यविवेकिनःपुरुषसार्थस्यमध्येसाधोरुत्तमत्वेनप्रसिद्धस्यापिसर्वस्यवहुतरजनस्यसर्व
स्यविषयस्यसंबंधीतिवा रजोगुणकार्यदृष्टदुःखोद्भवनिमित्तमतएवराजसं २१ ॥

श्री· वायु· पु· १०

स्वस्वभावः प्राकृतविपाककर्मवासनाप्रवृत्तः तदुत्पन्नः स्वयमेव तदनु उत्पन्ना यावज्जातः संदमयः क्रियाशक्ति
प्रयुक्तः नित्यमभीतामम् ४ सर्वभूतान् भूतग्रामसर्गादिनिरंतरं सर्गमह जनन एव जन्मजरामरणपुनरावृत्तिप्रकारेण सा
लानव्याप्यानंतरं इति तत्स्थानं तत्पालने नवभूतमध्यमविधान कालस्य मध्यसर्गस्य सकललोकानिरूप्य ५ वि
शेषेण व स्वर्गापवर्गसाधनानुष्ठानयोग्यकाल स्वकृतपुण्यादेः तदा प्रागते लोकस्य भाविने मोहमालोच्य ६ स

वसिष्ठात्मा परमेश्वरस्याविकृतस्वभाववशानः स्वयं जातः संदमयो नियमधीश्वरनियामक ४
दृश्यमानं सर्वसर्गस्य सकललोकानि भूतभव्यभविष्यत्स्वरूपं परमेश्वरः ५ सत्क्रियाक्रमकाल
स्य कृतान्तरेतत्प्रागते मोहमालोच्य लोकानां कारुण्यमगमत्प्रभुः ६ ततो मामीश्वरस्तस्माल्लोका
नां व्यवस्थाकृत विसर्जनमहीपीडे लोकस्यानामनुपालने ७ यथार्थं प्रतिनियतन यथापूर्वमहर्षयः
सनत्कुमारप्रमुखा नारदाद्याश्च भूमिपाः ८ क्रियाक्रमेण प्रायेण नयानानक्रमेण च मनोमोहनम्
+६५+ योजयल्लोकमीश्वराः ९ महर्षिभिस्ततस्तेस्तल्लोकतयुगेषु क्रमात्क्रियाक्रमेषु दृष्टिभिः
तत्तद्गते १० क्रियाक्रमविधानार्थमर्यादानियमानि च स्वस्वकृदेशविभागेन भूपालाः परिकल्पिता

सकृदुपदेशेन तस्ते मायोन्यसंयोन्य ७ ८ क्रियाकर्मतदुपदेशेनाक्रमेणावतायम्नोपदेशाक्रमेणाव... मो
होतानेवलोकेषु नाशको वा भूमयः ससाधनाम तेनो न कृते वदेवदीक्षितमिति यावत् ईरिताः प्रेरिताः ९ महर्षिभिर्भू मो·
पालाः परिकल्पिता इत्यनेनान्वयः शुद्धे वैदिके मार्गे लाभाय तत्पदनेवा १० विधार्थप्रवर्तनार्थं ११ स्वस्वकृतस्य १०
नानेतरं शास्त्रप्रतानां स्वस्वधर्मनियमनो चितानि स्मृतिशास्त्राणि कल्पितानि १२ ॥ ना+२

महाप्राज्ञः स्वात्मार्पणस्वल्पकः च· विचारितो विमर्शपूर्वकः ४६ भवतपरं परम अधिकाधिकं जनयन्नाद्यावत्स्यात् तितावत् ४७ कर्तव्यक्रियापदयोर्ननेन मनो तिक्रान्तः शमिमनाः निर्मनस्कः सन्नेव सन्ततं समेत्युनिरभिमानाधीर्यं स्थानपातस्याकार्यं यथाप्राप्तमनवर्जनेन करोमि सम्प्रकाशमपूर्णतयाहमात्मस्थितोऽहं सततसमः सन्नास्ते यो धियाकार्यं करोमि स्वधियात्मनि किंचित्करोमीत्यर्थः ४८ इति श्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे मु॰ दशमः सर्गः १० ज्ञानावतारविस्तारमेवारभ्य संस्तवः वक्तृत्वत्वकलत्वादिप्राधान्येनानुवर्ण्यते पुनर्विस्तरेण ज्ञानावतारप्रकारं वक्तुं प्रस्तावकलत्

विरक्तविमास्त्रवयामहाप्राज्ञविचारिणः उपदेशस्तथाप्याप्तोज्ञानेनानंदरूपिणा ४९ इति तेनैव निपुणो ह्येष ब्रह्मकमलयोनिना इहराघवलिष्ठामि यावज्जन्मपरंपरा ५० कर्तव्यमस्ति न ममेह हि किंचि देवस्थान कामितिनिमनाभविसंस्थितोस्मि संपूर्णतयामननसमधियेहत्वाकार्यं करोमि न च किंचिदहं करोमि ५१ इति श्रीमोक्षोपाये ज्ञानावतरणं नाम दशमः सर्गः १० श्रीवसिष्ठ उवाच एतनेन कथितं सर्वं ज्ञानावतरणं भुवि मयास्वमीहितं चैवकमलोद्भवचेष्टितं १ तदिदं परमं ज्ञानं श्रोतव्यं यत्नवानच भवतामुक्तं विलक्षेनोमहत् सकलारथाम २ श्रीरामउवाच कथं ब्रह्मन् भगवतो लोके ज्ञानावतारणे सर्गादनंतरं बुद्धि प्रवृत्ता

एवं वर्णितोपि सस्तवं तत्काधायोक्तमुपसंहरति एतदिति मया एतावज्ज्ञानावतरणं संस्वीयं ईहितं तन्माद्विचेष्टितं कमलोद्भवस्य मतिलक्षितं चैवनेकधेन मित्यन्वयः १ सकलारथाम् पुण्यपरिपाकान् २ ज्ञानस्य स्फुटोदयः कीटशि चलत्वाः परितेयः कीदृशाज्ञानं तत्रापवस्तु प्रदेशप्रकाराः इति प्राक्तनकथाविस्तर श्रवणौत्सुक्येन जिज्ञासुः श्रीरामः कथमिति कथंकेन प्रकारेण तत्प्रकारं विस्तरेण वर्णयेत्यर्थः ॥

श्री॰
भाग॰
टी॰
४४

सीनतोपपहृतपनइवकार्पास्ये ३१ तूष्णींनिर्व्यापितान्यवस्थितः ३२ दुःखेइपद्वेतीतिदुःखोपद्यानइपायस्तेक
मोपयात ३३ ३४ तेनमेघोक्तमित्यत्रेशम्भियः ३५ पितृपिकः सर्वोत्कृष्टोभिप्रायस्तन्वावबोधइवनिर्मल
परिशृतस्वभावः स्थितः किलेत्याश्चर्ये ३६ सवक्राइपदेष्टापितामामनुवाच ३७ समस्तानामधिकारिणा

प्रणायेदीनतोनातःस्थितोभंवदुपावित्या दुःखप्रोक्ताभिसंतमोजातोजनइवापनः ३१ कुर्इसेम
रनामायरोषःकृष्णमिहागतः इतिविनितवानेनस्वलीमेवव्यवस्थितः ३२ प्रथाप्यथातमोलातःप
प्रकिंदुःखवानसि दुःखोपयातेमोएस्मत्लीनिमंभविष्यसि ३३ ततःप्रहृःसभगवानुमपासक
५+ तलोकहृत हेमपद्मदलस्थेनसंसारस्थाधिमेनमम ३४ कथनाथमहादुःखमयःसंसारश्रागतः क
थंवलीयतेनेनोतितिएहनतेनमे ३५ नततानंस्तबहुप्रोक्तंयत्तानापावनपरं प्रहृष्टपितरभिप्राय
किलाधिकइवस्थितः ३६ ततोविदितवेद्यांतानिजांप्रकृतिमास्थितेसदावनगत्कतीवक्तासकल
९ कार्यकृ ३७ प्रापेनात्पदेनीत्वाप्रत्वक्स्वमयाकृतः प्रतस्पत्तानसारस्पममस्तजनसिद्दये ३८
इदानींप्रतिवपस्त्वपरंबोधमुपागतः संस्थितोहमिवेकात्माकनकंकनकादिव ३९ यक्षोदनी
महीप्रेनेन्द्रहीपांनरस्थितेसाधोभरतवर्षेनलोकानुग्रहेतना ४० तक्रियाकांडपरस्त्वयाप्रदम ६+
हापिय उपदेष्टाःक्रियाकांडक्रमेणाक्रमशालिना ४१ ॥

नोत्तानसिद्धये ३८ यथाकनकंचिरंमलिनसंसर्गादकनकभावमिवापन्नंपुनःशोधनेनप्रादिकालस्थित ग्रं॰
मुइकनकभावेनावतिष्ठतेतद्वत ३९ फलमपिप्राप्तुमुपायदृढंक्रियास्तेतवितिहेतनेन्त्याने ४० तत्रेति ४४
नत्रुह्णिमदंजनयेदज्ञानांकर्मसंगिना मितिस्मापाद्दितिभावः ४१॥

सर्गस्य सहेतुः संवेपितो पुंसो स्वस्थानामितिप्यावत । यतः कलतो निवृत्तिः १० ततो जीवः पुनर्नेमायनेनश्रियतेऽनन
निर्वाणं ११ यत्र पापाः श्रमापुनाति प्रकीर्तितानकर्मणानप्रजयानपनेन । श्रवात्येतेयद्‌दृश्यतत्तपाङ्‌स्यादि
स्फुतिषु १२ प्रपञ्चेनवं दृष्टमितिप्यावत । १३ इमंत्वस्यः स्थेमं १४ ततोपिश्रनिर्वचनीयमायायवर्णदेवोप

एतत्सृष्टापुनर्देवश्चिंतयामासभूतकृत । पुंसां नानेनसर्गस्य स्वस्थानं इतिस्वयं १० निर्वाणं नामपरमं
स्रुतेयेनपुनर्नरः ततायनेनश्रियतेनहानादेवलभ्यते ११ संसारोन्नतितोरूपायोज्ञानमेवहि तपो
दानेनयानीयमत्रपापाः प्रकीर्तिताः १२ ततावेदः स्वमोन्नार्थं जनस्यास्यहितात्मनः प्रपञ्चंतत्तोपायं
मात्मप्रकटयाम्यहं १३ इतिसंचिंत्यभगवान्ब्रह्मालोकमलसंस्थितः मनसापरिसंकल्प्यमास्तयादिनवा
निमं २४ ततोप्युन्यत्रएवाश्रुततोहंसत्रयस्थितः पितरस्यपुनः पीर्ववंपूर्तिरूपेविश्वानव १९ कर्मरं
सुधारेनाशः सकर्मरतुनामया सादमालः सादमालं सपुण्यप्याभिवादितः १९ एवंद्विपत्रेतिमासुक्ता
सः स्वात्मस्थानरेखले सुन्क्रायुरुपश्रीतांश्चोजयामासपापिना १० समन्ततिपरीक्षानोमनोकतिनिजा
वरं मात्मवाचपितामहस्रामहंसः सारमेयथा १८ सृष्टतीमाजेतेपुत्रवेनोवानरत्वेवले मृतानमप्याविशान
शाखाः शाखिधरोयथा १९ इतितेनाश्रुणामसन्निवारसमनंतरं सहैविसरतमानसंमनरूपममलेकिल २०

धृतस्यात्मनः मनःशुमसत्रपस्थितः पितः पितरभिप्रार्थः २९ सादमालेयथास्यातत्रयात्रलाम्पतश्रीभूपाभिवा
दितोनमस्कृतः २८ योनयामासमसंयोजयामास उपवेशितवानितियावत १७ १८ वानरत्वानिरिवत्वंवलंचाप
लत्देनरत्वानेकर्तव्येतः कर्मश्रम्याविशालप्रविशतशाखाः कलेकः १९ विकारः परमेष्ठिनः संकल्पस्तत समनंत
रंसर्वैपूर्णांकिलेत्यास्थयं २० ॥

श्रीहरि

श्री- मायातत्कार्याणां सोऽयं च समस्ताकारः स्वभावाद्यस्मात्तस्मान्निर्विकारादित्यर्थः विष्णुः सर्वकार्यव्यापनशीलो
वा-भु- ऽप्यात्मा विष्णुः स्वस्य भूतमहिम्नैव क्रमेण व्यापन स्वेदमानस्य रसस्य जलस्य व्याघ्रतन्तरेऽरस्योरप्युत २
टी- नलेकस्वभावात्तथा गगनं गगनदरिद्र स्वेनैव निर्विकारात्तत्तस्य निर्विकारं रूपेणैव परिणाम इतीष्यते ११ तस्य वि
२८ शनः सुमेरुः कर्णिकाकारस्य दिग्भागेषु लानि यस्य नाभ्यां शतानां तस्मात्केसरवतः हृदयोद्भवात् १२ देवाम्भोजमीना

सोऽवासोऽरस्य समाकारात्तनो विष्णुरजायत स्वेदमानस्य सागरान्तं गः सागरादिव १३ सुमेरुकर्णिकाव
स्यादिग्दलाहृदयाद्भवात् तारकाकेसरवतः परमेष्ठी अजायत १३ वेदवदार्थविन्देवमुनिर्मरुलम
द्रितः सोऽस्य जन्मसकलं सर्गविकल्पोऽव्ययात्मनः १४ मेरुद्वीपस्य कोणे तस्मिन्वर्षे भारतनामनि स
र्वजनसर्वविद्यापतिरधिपरिवृत्ते १५ भावाभावविधानं प्रागम्यानं स्वनन्तरे सर्गे तस्मिन्सर्वभू
तानां नानाथमनसंकले १६ जनमेजलसमुद्भवतद्भुता न कलेन व्यक्तं तस्मात् व्याप्यमनकत्थमीशः प्रज
ः कल्पितापथा १७ कथने स्वोऽस्तत्वानोदः स्वयानोऽतामुखा स्यादितिलालामेकार्थविनयाभास
भवेत् १८ इति संविष्णुभगवान्समर्जस्वयमीश्वरः तथापयमेवदानं वसन्तीर्थानि चेवदि १९ ॥

वमरुले: सगुहैः सर्गप्रातिनिकाये १४ १९ भावाभावौ लाभासाभौ ताभ्यां विषमं योगमनोऽपस्यत्वनिरु
त्वानतत्सेनिहितोऽयं सोऽमरतोऽनवत्तत्परे सम्प्रतीविनमितियावत् एतस्मिन्भूतजातीनां सर्गे नानाविधे वि श्री-
ध्यभोगव्यसनैः संकुलेजनस्य दुःखदुःखागमतावन्तयः १६ ईदृशस्य दुःखनिवारणासमर्थः १७ प्रजापति २८
नाम्नायतीत्येतः कउपायः स्यादिति विनयामास १८ प्रथमं शुद्धिसाधनसर्गमाह इतीति १९ ॥

तदनंतरं यत्कार्यं तदस्ति देवत्यादिना इत्यमिति द्विर्भावेनाकृतात्प्रश्नसिद्धिर्विवेकः कृता । इदमत्र फलितं अथ तत्र स्वर्गादि लोकेषु वाधिकारिणां ज्ञानसिद्ध्यर्थमिति वा मोक्षोपायमयी मोक्षसाधनोपदेशप्रवृत्तौ ४ तत्र कुत्रापि मंदविरक्तस्यापि नाधिकार इति योऽनन्यापुनर्जन्मार्थं तिष्ठामि सत्तो ब्रह्मशांतिरेव स्यात् नरैः ५ एकैकपरवाक्यार्थविचारसहितं वन द्विषयैः तत्तेनेति विग्रहः श्रामनिसाननंपानेसमरसंगुरुपाभ्योपदिष्टप्रकारं स्वसानुभवस्य चेकरैरुपादानस हितमिति यावत् ६ ७ अविवेकिनो ब्रवलश्रलान्ववेश्रमपिवारपितैः सर्वैः विवेकिभिरिमां ८ इत्यसंगेश्रन्द

इत्याश्चर्यमिदं प्रोक्तं ॥ पुरुषार्थफलप्रदा मोक्षोपायमयीं वक्ष्ये संहितां सारसंमितां ४ अश्रुतंर्थेर एवंविधस्य कामं सारवासनां संसारीशमसंतोषावायोरारपादिया ५ मम कीपरवाक्यार्थविचारवि षयाहतं मनःसमरसं कृत्वा साम्यं मानमान्यति ६ स्वचिद्रूपः स्वतत्पकरं महानंदैकसाधनं मोक्षोपाय मिमं रामवत्प्रमाणं मयाश्रुतं ७ इमां मोक्षकथां श्रुत्वा सह सर्वैर्विवेकिभिः परं यास्यसि निर्दुःखतां प्रोक्तवानविराने ८ इदमुक्तं पुराकल्पे ब्रह्मणा परमेष्ठिना सर्वदुःखक्षयकरं परमाश्वासनं धियः ९ श्रीराम उवाच केनोक्तं कारणेनेदं ब्रह्मन्पूर्वं स्वयंभुवा कथं च भवता प्राप्तमेतत्कथय मे प्रभो १० श्रीव सिष्ठ उवाच अस्त्यनंतविलासात्मा सर्वगः सर्वसंश्रयः चिदाकाशो विनाशात्मा प्रदीपः सर्वजंतुषु ११ ॥

तत्प्रामततामर्थिश्रोतम्प्रसादरसिद्ध्येतरवनारश्कारंविवत्तमात् इदमिति पुराकल्पेकल्पादौ ९ वसिष्ठाभि मुखामुरर्पजिसारः श्रीरामः केनेति १० तत्रादौ परमेष्ठिनोजननवत्तं तन्मूलकारणमाह अस्तीति अनेना नामारिकविलासानोधिष्ठानभूतश्रात्मास्ति सर्वगः सर्वांतरः सर्वसंश्रयः सर्वाधार इति तत्स्वमायातत्का र्यातिरेकश्रोतनयोक्तं सर्वजंतुप्रदीपइति प्रसक्तत्वेनविद्रूपनिरूपणेऽत्तनात्माभाय ॥ ॥

श्री॰ बा॰ यू॰ टी॰ ६७

ध्यानः स्वभावतत्वात्तथमस्तत्त्वतगुणकं यं सोपदेशाइति प्रोक्तो लालानां तत्त्वक्रमः नन्वस्त्वेदं वै नाम पाक्तं नेपाठ्ष्ये
वेतितत्रापुनिकेनशुभावरणेन तथानियतिस्तद्उर्णपैव यातिहेतत्वांतस्यकालेनतिवर्तितावेनगणप्रकारेणांतद्भिभा
त्रिपदार्थानामवधुषंभावनलत्रणमभवं नमतापरपर्यायाणामप्रतीकार्यमाहुरभियुक्ताः अवपयभाविभावानांप्र
तीकाराभवेयदि तत्राडवैर्नैर्णियोरनन्तलयामगुधिष्ठिरइति तथाच नजियमान्नेपिपुरुषमनस्वानेमितिश
कापतिजिरीर्षुः श्रीवसिष्ठः यथास्थितमिति सर्वपदार्थानामस्तनैवभविष्यत्कालमेवंपेनव्यपरिपूर्णमाजाभ
विनत्यनाप्यानियतिरुच्यते सत्ताचसर्वत्रयथास्थितेतत्रस्मन्तनदेवहिकारणेसत्त्वरूपंकार्यंलाभार्यंकार्यस्य
वपुषंकारणेनभाव्यमितियतोनिर्णितः कारणादेर्विमेतत्वंकार्यादिनियामकत्वंविनेयस्यनियमस्यचकार्यादेर्वि

श्रीवसिष्ठ उवाच यथास्थितंब्रह्मतत्त्वंसत्तानियतिरुच्यते साविनेतृविनेतत्वंसाविनेयविनेयता १
अतः पौरुषमाश्रित्य श्रेयसेनियतापदं एकाग्रेणरूनचित्तेन ज्ञातवानसिदंमम २ अवान्तरनियानी
निरुह्य ह्यानिमनोरथं पौरुषेणेंद्रियाणांच संयम्यमनोनय ३ ॥

नेयमानियम्यतानियतसर्वकालसत्ताकारणाला नियतयश्चानकालसत्ताकार्यंनेतिनयोर्दृष्टाकालविप्रेषितम
नामात्रद्रूपत्वादित्यर्थः १ अतः सर्वात्रकालत्रस्यसत्ताद्रूपत्वात्पौरुषसाफल्येपत्रकालेवनियतिनेप्रतिकूले
त्यतः उक्तेवचनेवस्यमाणमिदमेकाग्रकरणोपायवोधकं २ इंद्रियाणांमनोरथविषयाभिलाषंस्वाद्रूहानि टी॰
संति अवान्तरेषुकेरवांकनेएहिकस्वर्गादिसुखेनिपतनशीलानिभवंति अतस्तानियथामनोरथंनारोहतिन ६७
यापौरुषेणप्रयत्नेनसंयम्यमनः समतांनयेत्यर्थः ३ ॥

वस्तुतस्तन्मयदेहसंभावनाप्रयत्नमात्रमाश्रयमानता स्वदेहमनलङ्कर्तव्यतायामिति ॥ ४६ ॥ तर्हि किय
त्कालं शुभकर्मानुष्ठानीयानयाह अभ्युत्पन्नेति तत्स्वरूपर्यवसित् पदार्थानिश्चयक्रान्तानुभावादीनि ॥
पक्वकषायादिलक्षणमभ्यासः । तदा पक्केनैव शिथिलितायामादिवासनाकषायायां तेन तत्स्वरूपे सति तात्त्व
वस्तुनानायासस्फूर्तिः कषायैकर्मभिः पक्कतनोः तात्त्विकात्मा इति ॥

यद्यदभ्यस्यते लोके तन्मयेनैव भूयते इत्याकुमारं प्रोक्तेयं स्वदेहवर्जिते ॥ ४७ ॥ शुभाशुभवासनयाद्यज्ञ
स्तदेवभवत्यनेन परिपक्वसमाश्रित्य विजितेन्द्रियपञ्चक ॥ अभ्युत्पन्नमनायास भवान्तामनत्वद्
गुरुशास्त्रप्रमाणैस्त्वं निर्णीतं तावदाचर ॥ ४८ ॥ ततः पक्ककषायेण नूनं विज्ञातवस्तुना शुभोऽप्यसौ त्व
या त्याज्यो वासनौघो निराधिना ॥ ४९ ॥ यदतिसुभगमार्यसेवितं तच्छुभमनुसृत्य मनोज्ञभावबुद्ध्या अधिग
मय परं सदाविशोकं तदनु तदप्यवमुच्य साधुतिष्ठ ॥ ५० ॥ इति श्रीवासिष्ठमहारामायणे मुमुक्षुप्रकरणे कर्मविचारो नाम नव
दशमः १ मः सर्गः ॥ ९ ॥

लीनेति यावत् ॥ ४८ ॥ उक्तमेवार्थं संक्षिप्योपसंहरन्नावरणीयं शुभं लक्षयति यदतीति मनोज्ञभावाः शुभवास
नास्तन्मयमनया युक्त्या यदं परमार्थवस्तु स्वपि गमयमानान्करत् तच्छुभवासनानुसरणमप्यवश्यं साधुसद्रूपे
निष्ठ ॥ ४९ ॥ इति श्रीयोगवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशे मुमुक्षुप्रकरणे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

इतिशंकायामेताचिन्नबालकं शुभाशुभपतितमेवास्मादिवेचनस्याभ्यासेन स्वाभाविकीसमभ्यासात्वेनेन निरोधतामापाद्य
श्री॰ शनैःशनैः सत्वरूपेनिरोधलक्षणेन पौरुषेण प्रयत्नेन पालयेत्स नष्टो भवेत् द्वाविरुध्याद्देशात समाधानं प्रयोगमाश्रित्य
वा॰ मु॰ ति तथा च भगवद्वचनं शनैःशनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतयेत्यादि २२ तथा शुभो वा शुभो वा वनीकृतोऽस्तनाम
टी॰ तथाप्यशुभमेव वनीकरुणस्य मे फलप्रेश्यायद्दितीये तविरोधिकिमासायनस्यावृषस्यकत्वादिति भावः २४ नवना २५
१६ सनाभ्यासस्यैव फलं यत्कंश्चर्ववासनाभ्यासेष्वप्रत्यतः फलक्रमेविषयासेभ्यामिति इदमेवद्रढयनीभावमित्यर्थः

समभ्यासत्वेनेनाशुभवासामितिश्शनैःशनैः पौरुषेणेवयत्नेन पालयेच्चित्तबालकं २३ वासनैवास्त्वया
पूर्वमभ्यासेन वनीकृताः शुभोवाप्यशुभोवापि शुभमयवनीकुरु २४ प्रागभ्यासवशाद्याता यदा ते वास
नोदये तदाभ्यासस्य साफल्यं विद्धि त्वमरिमर्दन २५ इदानीमपि ते यातिवननी वा वासनानघ शु
भ्यासवशात्तस्मात् शुभाभ्यासमुपाहर २६ पूर्वे वृद्धनतो याता तानाभ्यासात्तव वासना वर्द्धिष्यते तेनेदा
नीमपि तान्स्थलीभव २७ संदिग्धायामपि भृशं शुभामेव समाहर अस्यां तवासनावृद्धौ शुभाद्दोषो न क
श्चन २८ ॥

इदानीमपीति तदृढैवेति भावः २६ प्राक्तनवासनानां वनीभावे पि संदिग्धावेश्यमाह पूर्वमिति तथा च यथोचित्तस
स्येनयद्वद्वत्तेऽसमिति दृढोऽसि नाहृद्विपयुक्तानर्थसंभावनेन विषादस्ते युक्त इति भावः २७ तर्हि किमिति शुभवा मो॰
सनावर्द्धने मां प्रवर्तयसि तत्राह संदिग्धायामपीति समाहरस्व पवित्रं शुभाम् प्राचरणादस्यां शुभायां वासनावृद्धौ तव २६
कश्चन दोषः शुभाशुभफलारंभे संदिग्धेपि शुभं वरेत् यदि नस्यात्तदा किं स्याद्दिष्यामास्ति को रतन इति न्यायादिति भावः २८॥

नत्वमनसियोतिष्ठन् मनसोऽन्तरो यं मनो न वेदेति मनसः प्रेरक प्राप्तात्मभाव्यः प्रयतेन तद्धीनमनो वा मनो ज्ञेकर्षे ममस ह्वा मनोऽङ्कुरस्थाने यामिमापर्यक्ताह फलइति यत्नेन नमश्चिन्मात्रस्वभावः प्राप्तः फलः स एव मत्स्यात्मकः स्थूलोऽस्थूलो वादेह स्वयेनात्मः स्यान्नान्योऽतोऽस्ति इत्यात्मत्वमसीत्यादि श्रुतेः ततस्मादेवचित्मात्रस्वरूप स्यात्मयत्नेनचेतसा चेमेनचेत्यत्वभासवंश्च विधानेयादिप्रातस्तत्वमस्याप्नातर्हि चिनश्चिरेतरेण प्रकाशायो यात्मामप प्रत्युत्र समर्थ एव च स्यादतस्त्वमेवमइति ध्यातिह्यारेतोको सिद्धिरितिभावः पाकांतरे प्रयत्नेन चेतयादि चेत्यस्य भासेनर्हि नेनवचेतस्त्वेकचेतनमेकविधानेविज्ञानस्याजनमयापतेऽकीरनादिमर्थः १८ चिनश्चिरेनरचेत्यतेम

प्राक्स्थेतनुमात्रमनेनेदं स्वं जगत्त्रयात्मकः अन्येन चेतसा चेत्यं चेतनं केवलं विधौ १८ अन्यस्मै चेतयति चेत
चेतयति कोऽपरः कश्चिच्चेतनमेतस्मादन्यस्यानवाप्तवान् १९ शुभाशुभाभ्यां मार्गाभ्यां वहन्ती वासना
सरित् पौरुषेण प्रयत्नेन योजनीया शुभे पथि २० अशुभेषु समाविष्टं शुभेष्वेवावतारय स्वं मनः पुरु
षार्थेन बलेन बलिनां वर २१ अशुभाच्चालितं याति शुभं तस्मादपीतरत् मनोश्चित्तं तु शिशुवत्तस्मात्त
च्चालयेद्बलात् २२ ॥

इत्यस्य वेद्यमित्यनवस्थापितस्यादित्याह अन्यइति इमं सर्वे न चितारं केवलमेव नत्वन्यस्य चेदन्यस्यानवस्थानात् साधनवासनावीजस्मनिष्क्रिकरीतिनवसह्वासनोह्योपयलेनातं प्रमयात्मतत्त्वमितिभावः १९ पुरुषार्थस्य साधनस्य फलमाह शुभाशुभाभ्यामिति २० २१ विजनदीति ह्येवाप्रवहति पुण्यापायपापायवर्तेकस्तोके निरोधेपुपरत्रहिगुणं वहतीति योगशास्त्रोक्तिमत्रस्मारयन्नशुभादित्विक्त्वालितनिवारिते नस्माच्छुभादपि चालितमितः रदशुभं चालयेदशुभादिति शेषः २२ ॥

तथावपुरुषसातेयोसिद्धमित्याह एवंनानेति एवंपूर्वोक्तविधानिनानाभिनियस्य २१ सपुरुषकारः २२ एवम ५
श्री० पिप्राक्तनवासनायरवशस्थनेदानींसातेयसिद्धिरिति रामः शंकते प्राक्तनमिति कृपणादीनः परवशइतिभाव
वा०सु० न २३ अक्लिष्टानीफलेप्रसातेयोतरकालिकफलत्वंकलेयत्नेनसातेयमसेवप्रारब्धफलाधाःसर्ववासनायाः
टी० सविरुद्धफलमात्रप्रतिरोधकत्वात्तदैवंकृतजन्मयपितत्प्रबलस्थानेयोकर्मत्वाद्विधायरत्वास्वैपर्थ्यप्रसंगादित्य
२४ भिप्रेत्यश्रीवसिष्ठः सत्यएवहीति श्रेष्ठः अधिकृतजन्मस्नेहवासनाश्रुणादेववासनाश्रुणस्य तन्मविवेक ।

एवंनानाविधाकारोदृढभावनयायथा नित्यंप्रयततेरामफलमाप्नोत्यलंतथा २१ एवंपुरुषकारेण
सर्वमेवरघूद्वह प्राप्यतेनेतरेणेहतस्मात्सशुभदोभवेत् २२ श्रीरामउवाच प्राक्तनेवासनाजालेनियो
जयतिमांयथा मुनेतथैवतिष्ठामिकृपणःकिंकरोम्यहं २३ श्रीवसिष्ठउवाच अतएवहिरामत्वंश्रे
यःप्राप्नोषिशाश्वतं स्वप्रयत्नोपनीतेनपौरुषेणैवनान्यथा २४ द्विविधोवासनाव्यूहःशुभश्चैवाशु
भश्चते प्राक्तनोविद्यतेरामद्वयोरेकतरोऽथवा २५ वासनौघेनशुद्धेनतत्रचेदद्यनीयसे तत्क्रमेणाशुभे
नैवपदंप्राप्स्यसिशाश्वतं २६ अथचेदशुभोभावस्त्वांयोजयतिसंकटे प्राक्तनस्तदसौयत्नाज्जेतव्योभ
वताबलात् २७ ॥

संप्रदिष्टोप्येतान्नमानादितिभावः प्राप्नोषिप्राप्स्यसिवर्तमानसामीप्येवर्तमानवत्प्रत्ययः २४ इत्क्रमेणार्थसम
र्थयितुंवासनांविभज्यप्रश्नपूर्वकं द्विविधइति २५ तत्रायोतावस्वासनेचेनेति २६ द्वितीयेप्याह अथेति ऊ०
स्याशुभेवासनानामुद्बोधः किंत्वद्दृष्टवशात्तदारेण यद्यत्स्वमानमादिनादैवादेकातत्प्रभवासनाद्वेसा २४
पिबहिरपिसाफसंगमसक्तात्स्वेनैवतेनविरोधिवासनामुद्बोध्यत्वात्साविजातिहितिरस्कार्यैत्यर्थः २७ ॥

विशेषेसहकारदर्शनात्सामान्येष्वापि । सिद्धेव्याहग्रामममेति ग्राममणो ॥ ग्रामममनगोचरोद्भूतवासनः १५ तीव्रसंवे गात्फलाभिलाषातिशयात् १६ कर्मसन्ततिमूलीभूतिकर्मण्यकर्मण्येवमेवांशतो विकर्मालयेवं उक्तमीत्येवमवैति कर्मकं । पीडा उपचितास्तवासनेनैववासनाजालकारणेनैव मनसो नान्यथाभावात्मनो विकारेणानामधे यस्मिनिधानुक्तन्यायात् यत् द्यभिवाका यथोरपिकर्मरप्येतेमध्यापिनयोरपिविमर्शे मनोवासनामात्रत्वेवमात्मममभिप्रेत्येवमुक्तं मनश्चपुरुषः एतांत्मैवननलोपातिरिच्यते तस्मानोकरणप्राप्तानी ह्यामीत्यादिश्रुतेमानस : पुरुषविवेकेनादित्याभावः १७ पुरु षस्य परमार्थतो निर्विकारचिन्मात्रस्य तत्पतन्मनसो सतेकर्मासत्त्वमनस्तदात्मकं देवास्तत्वेफलितमित्याह यदिति

ग्रामो ग्राममामाशेति पतनार्थीव पत्तने । यो यो पदार्थसत्त्वत्र सम प्रपतते सदा ॥ १५ ॥ एवंवृत्तिर्यदैवाहं
कर्मफलेषु ता नदेवं दैवपादाब्जनपर्यायेणाहकण्ठामे ॥ १६ ॥ एवं कर्मस्थकर्माणि कर्मपीडाः सवासनाः । वास
नाजालमनसो नान्यामनो हि पुरुषः स्मृतः ॥ १७ ॥ यदेवं तानि कर्माणि कर्म साधो मनो हि तत् । मनो हि पुरुषस्त
स्माद्देहो नास्तीति निश्चयः ॥ १८ ॥ एष एव मनो नेनेषु प्रयतते हि तत् । कतितन्नरवाप्नोति स्वत एव हि दैवतः ॥ १९ ॥
मनश्छिन्नवासनाकर्मदैवं च निश्चयः । रामद्विनिश्चयस्यैनामेतामसङ्गिरुदाहृताः ॥ २० ॥

प्राणेनेव प्राणोनाम भवति वदन्वाक्पश्यंश्चक्षुः शृण्वञ्छ्रोत्रं मन्वानो मन इत्यस्य तेतानि कर्मनामान्येवाध्यासात् मन प्राद्धि भावेन स्थितस्य कर्मतत्फलभावेनाप्यवस्थितिरिति १८ स एव देव इति युक्त्यनेतद्वर्ज्जनामननेन प्रकृष्टस्यात्मा वि ज्ञानरूपाणयेनाह एष एवेति १९ यद्यस्मात्स एव मनः स्मृहितन्क्षयेते नत्र्यवहारसिद्धिर्यथापुत्रादिना तदर्शनादि त्याप्यकायो किंकुर्वाणस्यानिर्विवर्णीयतांदर्शयस्तदेतनरूपं मनश्च तत्त्वंतानमत्वानेविनामपत्तानमित्यादिश्रुतिम नुरुध्य मनस एवदेवादिसत्ताभेदइत्याह मन इति दुर्निश्चयस्य मत्तामवविज्ञानत्वभेदाभेदादिमाननत्वतो निश्चेनमश काश्यमिथ्याभूतस्य मनसस्तदात्मना पश्यस्य पुरुषस्येतिभाव २० ॥

पुरुषार्थोत्रमोम ६ कर्मविकल्पविरवैदैवशाकाप्रपञ्चकल्पनभानैल्पसदपाकातिप्रानिदपा नकुरोतितिविकिरमा ७ इदफलइत्यएतहीनानमनाकस्थित ८ इहानिइपूलपो प्रामोसत्पाइदम जनकर्मइत्यमवृप्रकारमित्यर्थस ९ कल्पद्वयाभेदोमावायमप्रतिपद्यमान प्रथमकल्पनोपक्र महितीयकल्पेनोपसंहारेविरोधमन्यमान स्वामिसंधिप्रकाशयन श्रीरामउवाच भगवन्निति यस्मात

मावीन्तवप्रथमेवार्थः पुरुषार्थैकसाधन १. सोमिलोकसवानेदेवशब्देनकथ्यते ६ ननुसाधनतो
२. केसाकस्यविकिविदेवति देवमाकाशाउपरिकोतिनकरोतिच ७ पुरुषार्थस्यसिद्धस्यशुभाशु भफलोदये इदमित्यस्थितमितियोतिसत्दैवमुच्यते ८ इत्यममाभवतुद्धिरित्यमेनिश्चयोत्यभू न इतिकर्मफलप्रमोधोकिमत्रदेवउच्यते ९ इष्टानिष्टफलप्राप्तोइदमित्यस्यवाचक श्रुतासना मात्रवचोदैवमित्येवकथ्यते १ श्रीरामउवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञयत्प्राक्कर्मापमवित तदेवदेवमि त्यनुपमहकथ्यतया ११ श्रीवसिष्ठउवाच साधुराघवजानासिश्रणुवक्ष्यामितेखिल देवनाम्नी तितेयनस्थिरावृद्धिर्भविष्यति १२ यामनोवासनापूर्वंवभूवकिलशिवा सैवपकर्मभावेनरघुनाय स्थितिगता १३ नवर्यद्वासनोभागनत्कर्माभवतिसत्तम अत्यकर्मन्यभावश्चेत्तत्रैवोपपद्यते १४

नकर्मनरेवपुन पनैर्देवमितिपञ्चकनदर्शितहिपतएवनविद्यते इतियथाकथमपमहमपलपित श्रयला पववनसकोमिप्रायइत्यर्थः १५ स्वामिसंधिप्रकटयन् श्रीवसिष्ठ साधितिनानाविरोधेकल्पद्वये विरोधाप्रतिभाव स्थिरप्रबोधाप्रकारानुपहला १६ कर्मभावेनकायिकवाचिककर्मभावेन पुष्टिमनयाध्या यमितद्वावादनितत्कर्मसाकरोमीतिपुत्रमेसत्यैवाजुभवाख्येतिभाव १७ तदेवान्वयव्यतिरेकाभ्यांदर्शयति

देवैपलापसिध्यर्थमनोमात्रनमुच्यते कर्मणः सफलत्वात्रमनसश्चविदात्मना पूर्वपौरुषसर्वतंयसि
द्धयेकविहितमसदेवनास्तीत्युपलयति कविलप्राक्तनकर्मैवदैवंपौरुषमेवदैवमित्युक्तंतत्रप्रथमकल्पे
दृढतरलोकवेदप्रसिद्धेर्निरालंबनत्वापत्तिमसतिदैवेनलक्ष्यापेत्वोपौरुषप्राबल्योक्तिविरोधंचद्वितीयेतन्न
सहैवमितिप्रतिज्ञानुपपत्तिमाधुनिकप्रवृत्तीनामपिपूर्वकर्मफलत्वयामद्वयगुणायेवोद्यतोनहिरोधिताभ
येनताभिन्नयोःकिंविरोधंतन्मात्रमेवपिपुरुषस्यानेयविज्ञानेचाशेषमितिपृच्छतिभगवन्निति श्रीरामस्त्वर्थे
गुरोःकृतास्मिन्कल्पेनिर्भरंइतिजिज्ञासुरुवाच भगवन्निति प्रतिज्ञाप्रसिद्धिः प्रलंबयैनेयमानेतमुंप्रसंवेदेवंत

श्रीरामउवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञप्रतिज्ञामसमापनं पर्यालोकेनहृदयेस्थानेदैवनामकिमुच्यते १ व
सिष्ठउवाच पौरुषंसर्वकार्याणांकर्तृराघवनेतरत् फलभोक्तृचसर्वत्रनदैवंतत्रकारणं २ दैवेन
किंचित्कुरुतेनभुंक्तेनचविद्यते नदृश्यतेनादियतेकेवलंकल्पनेदृशी ३ सिद्धस्यपौरुषेणेहफ
लस्यफलशालिना शुभाशुभार्थसंपत्तिर्दैवशब्देनकथ्यते ४ पौरुषोपनतानित्यमिष्टानिष्टस्य
वस्तुनः प्राप्तिरिष्टाप्यनिष्टावादैवशब्देनकथ्यते ५ ॥

किंप्रसङ्गतस्तदेवमर्थः । एवंपृष्टोतातरामाभिर्ष्यः श्रीवसिष्ठोऽपिदेवापलापोपपत्त्यैवनगरदप्रसङ्गेनाहद्वि
यमानमनन्तबोधविधु कल्पयोः फलतोनास्तिभेदइतिपृच्छाभिप्रायः पूर्वमकल्पमेवाचलेमोक्तमेवोवाच पौ
रुषमितिविस्तृतमात्मनोमकर्तृत्वंनवाभोक्तृत्वमितिविद्योतनायकरणेपिपौरुषेतत्कर्तृतापदेशः २ कल्पना
तिशुद्धभ्रांतिर्लोकानामित्यर्थः ३ गिरालंबनत्वात्रुपपत्तिंपरिहरतिसिद्धस्येति फलशालिनाश्रवणेफलव
तापौरुषेणसिद्धस्यवनिताविंशदेभेर्नसंपन्नादिभिःशुभाशुभंयस्याश्मतेनदेवाद्यलंकारेदैवमितिव्यवहृियत
इत्यर्थः ४ प्रथममिष्टस्यपश्चादनिष्टस्यापिप्राप्तिर्भवतिकदाचित्प्रथममनिष्टस्यपश्चादिष्टस्यापिसत्पौरुषि ५ ॥

श्री॰ रा॰ पु॰ टी॰ २३

द्वन्द्वमेवं शंकरासोमिश्रोऽहितिनिषोधः १९ विश्वासघातोऽपि पदगीगतेषु देवपौरुषफलमुदाहृति विश्वामित्रोऽपि १॰ २१
यत्नप्रसिद्धमिहादिदेवतरविपौरुषेणपरानितं प्रसिद्धमिदमाह इत्याहेति २२ योजितमनसः सोऽपि पौरुष
देवनसतनरमाह आत्मनेति प्राभोगिविस्तीर्णं जगाम आत्मनेक्षिप्तं शीर्णं नेरीकृते व पातु मेघ्यं स्मिन्पु
हादिकर्मणि तनयापाशजकूः प्रमानकूः नयावरे वस्यापि देवपौरुषमेवेति भावः २३ स नपालमध्ये

कालविद्धिविनिर्तीनेयो द्विपेयप्रयात व अनयापि नप्रवासेन नक्षेद्देवमुत्तमं १९ विपक्वमिवेल
मुनिना देवमुत्तमन्यरागतः पौरुषेणैव संप्राप्तेऽवाप्तयो रामनामया २० प्रसामिरपरेरामपुरुषेर्
नितिमानेः पौरुषेणैव संप्रामाविशगमनामिता २१ इत्याद्यदेवमेवालेचक्रुस्त्रिभुवनोदरे पौरुष
णैव यत्नेन साम्राज्यं दानवेश्वराः २२ आत्मनश्रीणिभाभोगि जगदाजहुरोजसा पौरुषेणैव यत्नेन दा
नवेभ्यः सुरेश्वराः २३ रामपौरुषयुक्तावसलिलेधार्येनेनया विंकुरेरुकेचाकुनदेवेन चकासती
२४ भगवानदानसेभविध्रमक्षमभूमिश्च शाकृताहृपणे नामनदेवस्यो विपिरिव २५ सकलकार
णकार्यविवर्जितनिजविकल्पवपुर्स्वपकल्पिते समनपेद्य हि देवमनन्तमंधप्रयसुभाशयपौरु
षमुत्तमं २६ इतिश्रीयु॰ वसु॰ देवनिराकरणो नामसर्गः ८ ॥

छादिले घनादिरूपेणासिद्धपौरुषयुक्तकारं रुकेवेशसंपुटके २४ भगवान्मनपौरुषणो आदानेव
नापरानुदेः संरभःक्रोधेनपरानिग्रहः विभ्रमभोगविलासास्वतोऽपि पौरुषमम भ्रमयः कल्पसाध्याः पुरुषा पं॰
र्थाः स्वपुरेवसदाकृतान दृष्पणे शेषपि ग्रहलोमालिमेवपुपलब्धानेव २५ हे सुभाषायनेनिजः सी २३
योविकल्पोभ्रमस्तस्मादपकल्पितमिवासन्मयं नच्छप्राप्य देवमनपेक्ष्यपौरुषं प्रयासाश्रय २६ इतिश्रु

किं वदेवपि देवकर्त्रादिकारकवद्धिरवमान नन प्रथकत्वमनुद्धिर्नो द्वितीये क्रियायामनुपपत्रमोन्यएवदे वमिति निर्णयकोयं कल्पितःस्यात् प्रथमेप्रसिद्धकर्त्रादिरेवदेवशब्देनोक्तःस्यादित्याह एवमिति नन्वसमानपं क्तिस्वादिफलमीश्वरानानाप्रधिपानानीके विद्वतमकलेनयुज्यते नसर्वेनजन्नपुण्येनसम्बनिमित्तकल्पकार्य वेनमात्रेण प्रकल्पनाप्रमाणलादित्येनेनाह कल्पनायामिति नन्वपिदृष्टसमानाधिकरणमेवशकनेक ल्पतेनाप्रसिद्धदेवमित्यर्थ ११ कास्कांतरमदकावितायोग्यात्रपिननत्कल्पनाप्रमेयाह नेति तेनकारकं

एवकेवलबुद्धिरयोर्थः सेवचेमकान्यनान्वयो कल्पनायांप्रमाणाचेनयोरुपं किंनकल्प्यते १२ ना श्रितत्वेनसंयोगिनुभमेवचप्रमानः मर्तवदपूपतेलग्रंतमाहदेवमविपते १३ विनियोक्तृसम्बन्धनानाम स्यपद्धेन्तागप्रयेपूरतेभूतहंदानिदेवेसर्वेकरिष्यति १४ देवेनमभियुक्तोदेवतत्कशेमीदृशामिमृतं समानासनवागोपानदेवपरमार्थतः १५ श्रुतिःप्रकल्पितदेवतनम्लत्वयगताः प्रातास्त्वयो रूपार्थेमपदस्रुतमतोगता १६ शेषास्येवचविज्ञानतयेप्रज्ञायेवपरितः नेस्ते किमिवलोकेस्मिन्व दृदेवप्रतीयते १७ कानविद्धिदिति मितिनाचप्रमानिविराजीविता सचेतुतीवविमक्तिरशिरावेदेवम नेमे १८ ॥

तेरात् मयःसंयोगः वपुश्यतोसवादेःचकारोवधारतोयस्मान्नवैमेवलग्रेपरस्परसंप्रवृत्तेदृपयतेनस्मात् १३ प्रेरनेप्रधीरन् यमयेनलिङ्गपोलङ्गु १४ अभियुक्तःप्रेरित स्थितदेवसंकल्पसिद्धे १५ १६ किमि तिकाक्रमप्रश्नलेनादेप १७ नतुदेवनामग्रहानिवेदयंतितएवदेवमित्याशंक्यानेषालिताविषयावाचमेद नयोरुपलभ्यलम्बकलमेवनकारणानेत्यभिप्रेत्याह कालविद्धिरिति १८ ॥

इपनीयप्रमाणविरोधं विवृत्त पक्षमेपपत्त्यत्सक्रियाविशेषमाह भूस्त्विति ह्रादिनेवास्तीति देवाभिप्रियगतस्य
श्री- सिध्यत्वयः ५ उच्चारान्तरानां गमेनायुच्चारणानि ६ तथाववेदादिप्रमाणविरोधस्याह किमिति सकोप
वा-मु- स्थापारेप्सनेतः ७ हस्तविरोधापीत्यादनवेति ८ नतुदेहादिसंदः कर्तुनरसमनुष्यकर्तृकः क्रियात्वात्पिवको
टी- ह्रहनवत्प्रिप्तमाने श्रूतकर्तृनरस्यपत्त्यत्ववाधप्रसूतेः सहकारिकर्तासत्यातिनदेवदेवेनः सिद्धमित्याशंकास्तनवे
३२ ति तथाचतर्जमपुत्रिनकर्तृकत्वेऽपपत्त्सप्रत्रिनकर्तृकत्वोपाधिविरुद्धः तथाचपदेऽप्यापमत्वेनेत्यर्थः भा अथाप्यनाधार्य केनसाध्याभाव सि

मुक्त्वाकुमानसंसिद्धं देवपक्षात्तिदर्शनैः देवाहाहोस्वित्तैवेतिगतस्थं तेनपावके ५ देवमेवहूवेत्कर्तृ
पुंसः किमिवदेष्यः स्वानदानापुनोचापानूदेवमेवकविष्यति ६ किंवाशास्त्रापदेशेन सकोपपुरुषः
किल संवादेनतेनदेवनकिंकपदेशापदिश्यते ७ नवनिस्पंदतालोके दृष्टरूपावतीविना स्यादाद्युफल
संप्राप्तिस्तस्माद्देवनिरर्थकं ८ नवाश्रूतेनदेवनप्रतेपसहकर्तृता पुंसामदृष्टपतेकावित्तस्माद्देवनि
रर्थकं ९ मिथ्याज्ञानिसमासाद्यद्वयोरेकैककर्तृता हस्तादीनाहननेरतनदेवनक्वचित्कृते १० न
नोवुद्धिवदयोनदेवेनेहाप्युभूयते प्राणापालेकृतपातेस्तेनदेवममन्महा ११ ॥ ॥४॥

वेनसाध्याभावः सिद्धस्यादत्तसमाहिति ५ कचित्तिरवनवपनादेरिपिषः परस्पर्लेभवतीदरायोगानिसमासा
दयानयोर्दृष्टोर्मध्ये द्वितीयस्यप्राधान्यमेकैकस्यकर्तृताचसंदृष्टपतेस्तत्रपक्ष्यते कचित्तपुत्तकेपुंसः सदृश
स नहतेर्हपुनः पदाने एकेनहस्तपादमनोवुद्ध्यादिचक्रियोपकरणत्वेनाधिदेवकल्पनापूर्णानिरस्तेत्याह हस्तादी मु- ३२
नामिति नव्हस्तादेरोमतिनेनदेवस्यान्यथासिद्धेः करणत्वापोगाहानयोगादिनाहननेनहस्तेमनीपुकरस्ते

वर्णितैवमिथ्यात्वमदादरलाभितात्वे: उपजीव्यविरोधादियुक्तिभिश्चासमर्थ्यमाने इत्यादेवंनिरूप्योपरूपस्वात्मसमर्थि तेयत्नाभ्यासेनयोग्यमानेशत्रुप्रकरणेपंचविंशोसर्गेप्रोक्तवद्विलासान्तेउद्दामणिविहारपरः कालोन्वतीतिलो केस्मिन्देवकालपुरुकथ्याने तेनेयमविलासंततिः परिपेलवा तापेनहिममालेवनीताविशुद्धतांभुवा स्वत्व तोहिक्रतोतस्यनिताननिवारागिलः नित्यंनियतिकोतायांमनेपरमकामिनेत्यादिनास्वेनविलसोपवर्णितं बहुतरश्रुतिस्मृतिपुराणेतिहासेषुपरमसत्वंतत्वनयाप्रसिद्धदेवंस्वरूपहूवमितिमन्यमानश्रीरामेतिशेरूपलब्ध्याव दस्यदेवस्यातेयोउपजीव्यविरोधेनप्रदर्शनेतावनविशुमिथ्यातीतिनेदिदर्शियिषुः श्रीवसिष्ठउ १ नाहमिति

श्रीवसिष्ठ उवाच । नाहमिनैवकर्माणि नसंदेहोनपराक्रमः । तन्मिथ्यात्वानवरुद्धदेवंनामकिमुच्यते ॥ १ ॥
स्वकर्मफलसंप्राप्ताविदमिच्छामितीप्सिताः । गिरस्तोदेवनाम्नैताः शशिहिममुपागताः ॥ २ ॥ तेनैवमल्प
मतिमिदेवमस्तीतिनिश्चयः । प्राप्तोऽस्वबोधेनरज्ज्वामिवभुजंगमः ॥ ३ ॥ ह्यस्तनीदुःक्रियाभ्येतिशो
भांसत्क्रिययायथा । अद्यैवंप्राक्तनीतस्मात्यत्नात्कार्यंवान्भवेत् ॥ ४ ॥

त्यादिनाप्राकृतिर्नातिरन्तगतसंस्थानेस्वकर्मसोदपराक्रमाणांमानसवाचिकशरीरफलोपधाभिः सामान्यविशेष तद्विशेषभावेनवाभेदाः यस्तैतेनसंनिनद्धेवकिंसत्यमितिनत्वनोनिर्णायकानेरूप्यानेयतोऽर्दवतेनतस्मा न्मिथ्यातानवदेवरूपमित्यर्थः मिथोन्ताननवदितिपंचमेऽपिप्रोक्तानभातितानेनदेवमिथ्योन्त्येव्यवहा रेरूपमित्यर्थः १ किमधिष्ठानाभातिरितिवेत्तदर्शयन्मिथ्याव्यवहारंस्फुटयति स्वकर्मेति इदंकर्मस्य मनेनकर्मे प्राप्तमितिमितिएवंरूपफलसंपन्नमितियानिरःप्राप्यवदास्ताः लक्षणयातद्विषयाद् त्यर्थः २ तत्रैतेषुस्वबोधेनभ्रान्त्याप्राप्तोऽशहीतः ३ तथाचमद्रूपमेवफलितमित्याद्युपलनीति ४ ॥

श्री॰ वा॰ यु॰ नि॰ २१

अधिकविवरणेक्रममेवपुनराह क्रिययेत्यादिना क्रियया इति तृतीयांतपाठः प्रामाण्यात्ः क्वचित्क्रियायाः सं दर्शमितापारतिपादस्वक्रियायाः स्वार्थसाधकत्वप्रसिद्धेर्नितान्तफलजननपार्थिवास्वयजुत्रीयतेऽद्रियतइत्यर्थः समतामुज्ञानकृतनैष्काम्यनिवृत्तिस्तदुपलक्षितमानंदं येविदुः सत्वानंदोवेभ्यः प्राप्यतेतेभ्यः प्रणिपातपरिप्रश्न शुश्रूषादिभिरभ्यासेनवावर्जनीयाः १७ यद्विवरणेक्रममपिपुनस्तकेनदाह सज्जास्त्रेति प्रादिपदाभ्यासंगम परिग्रहः तत्रसाधुसंगमाभ्यासमग्रुणस्तन्मयीलताप्रसि शास्त्राभ्यासमग्रुणः शास्त्रतात्पर्यतानंमनित्व ॥१०

क्रियया स्वधर्मितया स्वार्थसाधकतास्वयं साधुसंगमस्ज्ञास्त्रनीत्यायोजीयते धिया १७ अनेन स मतानंदपरमार्थस्वरूपविदः सेवेभ्यः प्राप्यते यत्नात्स्वेभ्यास्तेशास्त्रसाधवः १८ सच्छास्त्रादिगुणो म यास च्छास्त्रादिगुणानाम्भिः विवर्धते मिथोभ्यासान्तरोज्ञातिवकालतः १९ आबाल्यादलमभ्यस्तैः शास्त्रसत्संगमादिभिः गुणैः पुरुषयत्नेनस्वार्थः संपद्यते हितः २० पौरुषमेतन्निताद्रत्नः स्थापिता भुवनक्रियाः रक्षितानिजगंतीह विक्रमानमवर्द्धनः २१ जातिपुरुषकारकारणेस्मिन् कुरुरक्ताध विरतयात्मयत्नं व्रजसितरुसरीसृपाभिधानांस्त्वमगयथानदशामपांकएव २२ ॥ इतिश्रीमुमुक्षु पौरुषप्रतिपादनंनामसर्गः ॥

स्वबोधः यथायथाथ्येगुरु शुश्रूषाशास्त्राभ्यासपरोभवति तथातं थास्वबोधोविवर्द्धते यथायथा स्वबोधाभिवृद्धिस्तथातथा गुरुशास्त्रविश्वासंचदेहलक्ष्मणस्त्रासलादिह ड्योन्मनोत्तरभूमिकामारोहतिकालत्रिकालतोवर्णकालतश्च १९ तथावत्दिव्ययेविरयतः कायइतिलक्ष पूर्वक्रममेवपुनराह आबाल्यादिति २० २१ पुरुषकारः पौरुषंतदेवपुरुषार्थकरत्वेपस्मिस्तयाविधेजगतिरक्ता

श्री॰ २१ ॥

येत्यधिकतत्फलप्रश्नवयोनत्यायसंबोधने सरीसृपः सर्पः २२ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेमु॰ प्र॰ सर्गः

क्रमप्रावरणं दुःखेष्व दत्तपेलवबुद्धिषु स्वल्पबुद्धिषु शास्त्रमनामात्रमप्रक्रमर्जनेनलब्धं १४ देशान्तरेगमनं
गमः ९६ इतिसफलंदृष्टमितिशेषः ७ मोचनपानिर्यापारश्पतपाशनपादेवदृष्टा ८ एकभाक्तनियतेभाज
ने ७ यदिदेवमहतीभक्तिस्तर्हिपौरुषमेवदेवमुख्यावलंब्यानाननमन्तव्यनमन्यदिनाभिप्रेमाद पुरुषार्थादिया
दिनाफलशान्ति-फलसंपत् ११ नत्वस्वर्गादिलोकस्थंदेवमिहादर्शनेननापसत्वपिनिशकेनशाद्धनेति स्वर्लोकेस्वर्ग

पौरुषाद्दपणेसिद्धिःपौरुषाद्धीमतांक्रमः दैवमाश्वासनामात्रदुःखपेलवबुद्धिषु १४ प्रत्यक्षप्रत्यक्षे
निमेषमात्रेःपौरुषक्रमः फलितोदृष्पतेलोकेदेशान्तरगमादिकः ९६ भोक्तात्वध्यतिनाभोक्तामंतया
च्छतिनागतिः वकाभक्तिनवाक्यपौरुषेसफलेत्वणं ७ पौरुषेणकृतेभ्यःसंकटेभ्यःसमुद्धृषः स
मुक्तरेभ्यपलेननतभोजनपानया ८ योगोपपापपतत्सेसमतत्रजन्मलेकभाक् ननतमीस्थितेनेहकेन
विस्माध्यतेफले ९९ शुभेनपुरुषार्थेनशुभमासाद्यतेफले अशुभेनाशुभंरामयथेच्छसितथाकुरु १०
पुरुषार्थाफलर्पमिदंकालत्वधादिषु प्रामाविरेणपीत्वेकायादेवमितिसत्यम् ११ नदेवंदृष्पतेदृ
ष्टान्तवलोकांतेस्थितं दृष्टेदेवाभिधानेनस्वलोकेकर्मणःफल १२ पुरुषोनाधनेलोकेवर्ततेनीयतेप
नः ममत्वदृष्पतेदेवेजनधोावृनवालप्रवत् १३ श्रेयःप्रापककार्येकप्रयत्नपरतावुधे. प्रोक्तापौरुषशब्देन
सर्वमासाद्यतेनया १४ देशान्तरगमनादिस्तस्थद्रव्यधारणं व्यापारश्चतथातेनपौरुषेणनदेवनः
शुनर्थप्राप्तिकार्येकप्रयत्नपरतानया प्रोक्ताप्रेम्भनवेष्टेतिनकिंविस्माध्यतेनया १९ ॥
लोके ९ मत्पुरुषे १२ सदसत्पौरुषकोविभागमाहश्रेयोमात्रिना १४ देशान्तरधारिःपादयोःपौरुषेणशुभो
व्यापारश्चोमानतारोके पौरुषेणेभ्वनदेवनातदृष्टइत्यर्थः १९ शुनर्थप्रापकमिन्मादितिव्यधिकरणपदवद्ब्रीहिः
कर्मणिक्तिनिःसमानाधिकरणपदेनानकिंचित् शुभमितिशेषः सशुभनप्राप्यतएव १६ ॥

श्री॰ वा॰ मु॰ टी॰ १०

यत्र यत्र फले नैव लौकिके वैदिके वा पथ्या यथा पौरुषमुपयुज्यते अनादौ मानसमेव प्रधानं श्रामनमौनेनतदंगत्वेन
दैवाविकमेव प्रधानं एकाश्रसांप्रवो न तदंगे या आदौ लौकिकमेव प्रधानं वाग्व्यो नियमो न तदंगे कवित हयो
ईयोः प्राधान्येक वित्रयाणामिति तत्र तत्र यथा न यथानमो रूपं प्राप्यानेवानानभिवीप्यसे सिद्धं प्रयत्नमिद्देवेन
नकविद्दृष्टमित्यसदेवमर्थः ६ स्त्कमर्थप्रदाहरणैः स्फुटयति पुरुषार्थेनेत्यादि त्रिभिः ७ ८ नानाविधा

श्चवालमेतत्संसिद्धं यत्र यत्र पुण्यापथ्या दैवेन नकविद्दृष्टमतो नरातिपौरुषं ९ पुरुषार्थेन देवानां
गुरुर्देवबृहस्पतिः शुक्रो दैत्येन्द्रगुरुतां पुरुषार्थेन वा स्थितः ७ दैन्यदारिद्र्यदुःखार्ता अपि साधो
नरोत्तमाः पौरुषेणेव यत्नेन यातादेवेन्द्रतुल्यतां ८ महान्तोपि भवाम्भादेर्नानाश्चर्यसमाश्रयाः पौ
रुषीयेव दोषेण नरकातिथितां गताः ९ भावाभावसहस्रेषु दशासु विविधासु च स्वपौरुषवशा
देवनिस्तीर्णा जनालयः १० शास्त्रतो गुरुतश्चैव स्वतश्चेति त्रिसिद्धयः सर्वत्र पुरुषार्थस्य न दैवस्य
कदाचन ११ अशुभेषु समाविष्टं शुभेष्वेवावतारयेत् प्रयत्नाच्चित्तमित्येषः सर्वशास्त्रार्थसंग्रहः १२
यच्छ्रेयो यदतुच्छं च परिवर्जितं तत्तदाचरयत्नेन पुत्रेति गुरवः स्थिताः १३ यथा यथा प्रयत्नो मे फलमा
+तुलवयद१+ शु तथा तथा इत्यहं पौरुषादेव फलभाग्न तु दैवतः १४ ॥

नानाश्चर्यरूपाणां विभवानां समाश्रयाः नहुषादयः ९ भावाविभवाः अभावाविपदः तेषां सहस्रेषु निस्तीर्णा
अतिक्रान्ताः १० लौकिकाः स्वत एव कृष्यादयः स्वतः शास्त्रतश्च तान्त स्वतः शास्त्रतो गुरुतश्चेति त्रिसिद्धयः
११ तेषु प्रसक्तं लोपयोगि सारं दर्शयति अशुभेष्विति १२ श्रेयः सर्वोत्कृष्टं मुक्तं ज्ञानं परमार्थसत्यं प्राप्य स्थित्व
र्जितं निंद्यफलं तोयत् दीर्घपौत्तं तत्तदाचर १३ प्राशुश्शीघ्रं भवतीति शेषः इति निश्चितम् १४ ॥ गं॰ १०

पौरुषैकप्रधानत्वप्रदर्शनालविस्तरे पञ्चदारुशोभ्वान्युक्तिभिश्च समर्थ्यते कृतमेवदैवनिरासेन पौरुष
प्राधान्यसमर्थनप्रदर्शनप्रपञ्चदारुशो ऽधिकरिष्यन्नधिकारिणोक्तिनोपदेशोपपत्तिभिः पुरुषार्थश्च
तारयति प्राप्नोति प्रत्याप्राप्तिवेदनामानमदः स्वभागायस्मिन् समादध्यात् चित्तसमाधानाद्यप्रयत्नेन
प्रनिष्क्रान्तः कथयन्नः स्यादितिमन्ते ज्ञानपाकत्वमाह दैवमिति सप्तशोभिर्वाक्यैर्भवतीतिशेषः १
प्रत्यप्रत्वेनात्मसमर्थमतिरेकम्रत्वेनापि समर्थयतिसेइति ज्ञानविदिः स्वान्तरवः ३ प्रयत्नपौरुषवि ५५
रुद्धैदैवं प्रत्याविद्योतम पौरुषप्रयत्नमिञ्जसत्रूपमाह संवित्संदर्श्यादिना संवित्स्पन्दः पुरुषार्थेनता

वसिष्ठ उवाच प्राप्यप्राप्तिविनिर्मुक्तं देहमप्यधिवेदनं तथात्मनिसमारब्धायत्याभूयोनजाय
ते १ दैवं पुरुषकारेण यो निवर्तितमिच्छति इहामुत्र जगत्यस्मिन्स संपूर्णाभिवाञ्छितः २ ये
समुद्योगमुत्सृज्य स्थिता दैवपरायणाः ते धर्ममर्थकामं च नाशयन्त्यात्मविद्विषः ३ संवित्स्प
न्दो मनःस्पन्द ऐन्द्रियस्पन्द एव च एतानि पुरुषार्थस्य रूपाण्येभ्यः फलोदयः ४ यथा संवेदनं चेतत्
पदार्थः स्पन्दमृच्छति तथैव कायस्पन्दनमिति तथैव फलभोक्तृता ५ ॥

यत्स्फूर्तिस्तेन तन्त्वाप्य मे ज्ञायत्वो मनःस्पन्दस्तेन कर्मेन्द्रियाणां चालनाय प्रवृत्तिरिन्द्रियस्पन्दः ए
वक्ता रवकाराभ्यां तत्प्रयुक्तकायवाचो यत्करणसंदोविसंरणाते एतानि पुरुषार्थस्य पौरुषस्य रूपाणि
क्रमिकविभेदा एतेभ्यो निरन्तरप्रवृत्तेभ्यः फलोदयोऽभिलषितार्थसिद्धिः प्रसिद्ध इत्यर्थः ४ उक्तमर्थं विवृ
णोति यथेति यथासंवेदनं साक्षिणि यादृशी विषयस्फूर्तिः पूर्वं भवति तन्नो मनस्तादृक्पदार्थं स्पन्दम् ऋच्छति ग
च्छति तथैव कर्मेन्द्रियस्पन्देन कायस्पन्दनं क्रियानुसारिणीं च फलसिद्धिरित्यर्थः ५ ॥

श्री. वा.यु. टी. ११६

एतत् पुरुषत्वे ह्यधिकारित्वं जन्मपौरुषफले पुरुषार्थसिद्धावेवं सफले नान्यथेति ब्रह्मा सदेव प्राप्तप्रयत्नप
रैवकार्यं प्रयासो प्रयत्नपरासक्तः साधनानां साधुजनानां सेवनेन तदनुगतविचारेणात्मज्ञानफललाभेन स
फलतो नेयाप्य पतीयानयते द्विकर्मणः प्रधानेनीदृक् दृह्यामिति प्रधानकर्मणएवकर्तृत्वे नाभिधानादप्रधा
नेकर्मणि द्वितीया ४१ इदं प्राप्तपौरुषं नियं प्रावर्तितं सत् दैवं नयत्येवेति दैवपौरुषयोर्बलाबलविचारेणा
वारुभिश्चकाराङ्क्षमस्मादिमद्भिरधिकारिभिः प्रार्थनतमेवयाथिप्रभावितैः श्रवणादिभिरुद्यमः कार्यस

तु दैवपौरुषफलं पुरुषत्वमेतदात्मप्रयत्नपरैनैवसदैवकार्यं तेयाततः सफलतोपरमार्थ्यासो
सज्जनासनसाधुजनपरिसेवनेन ४२ दैवपौरुषविचारचारुभिश्चैदमावर्तितमात्मपौरुषं नि
त्यमेवनयतीतिभावितैः कार्यप्रार्थनतमेवयोद्यमः ४२ तस्मात्प्रवर्धमयमामयमेवजीवोत्रुखे
हिकंसरजपौरुषमेवसिद्धो यातिवयत्नविनशेनवृत्तेयमसशेनतत्प्रपरपरिसेवनेन ४२
इतिश्रीमत्तत्त्वमहारप्रकरणेदैवनिराकरणंनामषष्ठःसर्गः ६ ॥

ततानामेत्यर्थः ४१ एवमीदृशः ऐहिकेऽहासिन्नधिकारिजनस्मिसंप्राप्यमानेसहजेपुण्यस्तवोधितमात् स
त्यफलविसंवादीतियावत् तथाविधपौरुषमेवसिद्धेपरमपुरुषार्थलाभायेतिब्रह्मनियसंततप्राताप
गणसर्वोत्कृष्टतां पंडितानां ब्रह्मविदांसेवनेन सेवालतानंनप्रवृत्तंपनश्रमोपेनमहेनमधुरतरेणाल्पो
पदेशनल्पप्रबंधोननपरं परानन्दयेनस्फुरंश्रामयंप्रणतिनयनप्रयोद्यतात् इतिसतभाषाय सतिकिम
र्थमेवमीदृशीत्यर्थः ४२ इतिश्रीवासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेश्रुतत्त्वमहारप्रकरणेदैवनिराकरणंनामषष्ठः ६॥ श्री. ११६

नत्वथा दैवलोकाख्यं शिरपि दैवादेव किं न स्नानं चाटनिलामिति प्रमाथिने फलेनोपसंहरति हस्तलीलाहिता एवेश्वराश्रयनल्पापाक्रनीशोभामभ्येतीतिश्चैतन्नयः मल्लस्तपाकेन नयः पुरुषार्थसिद्धिस्तत्कृतनस्तचाद तस्मादिति यः कार्यवान्भवेत्स्यतन्मफलं करामलकवद्दृष्टमित्यन्वयः ८ देवभाश्रयतत्समात्कारणात्स्वस्य स्वविकल्पोत्थं श्रुत्वाविनष्टमिस्तदृष्टा इपकल्पिते श्रवएवाममार्थस्यार्थमपहृत्य तदेनः सकलैः कार्यैः प्रयोजनैर्नु विवर्जितमितितथाविधं दैवमनपेक्ष्य पौरुषं श्रयस्वीकुरु ६ किं तेनेपौरुषं पश्यक्रुयेस्यात्तेनतस्तात्क्वे

निर्मसुपौरुषादेवलोकद्वयक्रिते भवेत् स्यातनीडः क्रियाभ्येति शोभां सत्क्रियया यथा ३७ अयो वंशाङ्गनीमस्याध्यात्मायः कार्यवान्भवेत् करामलकवद्दृष्टं पौरुषादेव तत्फलं ३८ श्रुतः प्रत्यक्ष मुक्तस्त्यदैवमोहेति मन्तुति सकलकारणकार्यविवर्जितं निजविकल्पबलादुपकल्पितं तद नपेक्ष्य हि दैवमसन्मयं श्रय शुभाश्रय पौरुषमात्मनः ३९ शास्त्रैः सदाचारविजृम्भितदेशधर्मैर्य त्कल्पितं फलमतीव चिरप्ररूढं तस्मिन्हृदि स्फुरति चोपनमेति विनमगावलीन तद्वत्पौरुषमेन दाहुः ४० ॥

दिति वेदस्मृत्यादिभिः शास्त्रैः सतां सदाचारैः सदाचारैः यजत्यैकविधानमितिकः तेन विज्ञ्भिता विस्ती र्णायेदेशधर्मास्तन्नहेप्रनियताचारास्तैस्तुयत् चित्तशुद्धिसद्वासतासनस्वदणेवफलं कल्पितं समर्थितं चि तीवचिरं प्ररूढं प्रसिद्धं तस्मिन्हृदि स्फुरति प्रमिलषितेसति तत्साधनाचरणेक्रयाविनं चोपनेत्सं देवपमेदायोगतोस्तद् एतिशाश्रोत्तितदनुमारेणाभ्रंगावलीई द्विपदस्तपादादिष्ठोपनमेतिप्रवणादिना मवदतितिएतदेव पौरुषमित्याहुः शिष्टाइत्यर्थः ४० ॥

श्री॰ वासु॰ टी॰ ९८

उपायांतिनाभादिफलेनयांतितद्विघातेन तेषुप्रियाप्रियेनाहृष्येत्प्राप्यवाप्राप्यमेवचयत्नेतेष्वमिय
र्थः २० सर्वाण्यभीष्टानीतिशेषः २१ पौरुषप्राधान्यमाह स्वार्थेतिस्वार्थः स्वर्गादिः तेनितरेनिष्फलत्वापत्ते
ति यान्यवश्यकर्तव्यानिसाधनानितदेकप्रयत्नतया तेष्वर्थः सामिधेयामपुरुषार्थाय २२ संदेहहेति च
लनेनवर्णिताना मर्त्यपरायणाप्रयाणश्रवणादिक्रियया साध्यसंगमेन संन्यासेन संभावनाविरोधनि

लि

वनहारमहत्ताफियारूपायांनियांनिव यथाशास्त्रंविहितेष्वितेष्वप्यन्यासनवासरवे २० यथाशास्त्र
मत्रश्छिन्नःसर्वारंभास्ततःफलं उपतिष्ठंतिसर्वाः स्वाभ्यनुनिधाविव २१ स्वार्थप्रापककार्येकप्रय
त्नपरतावुधैः प्रोक्तापौरुषप्राधान्येनसाधियोपसर्यंजिता २२ क्रियया संरथमिण्यस्वार्थसाधकता
स्वयं साधुसंगमसंन्यासतीर्त्थयोगीपतेधिया २३ अनेनैतसमनानेदं परमार्थविदुर्बुधाः सर्वेभ्यः
प्राप्यतेनित्यंतेभ्याः शास्त्रसाधकः २४ देवलोकादिलाप्रन्यलोकत्रयहितंभवेत् प्राक्तनंपौरुषं
तद्दैवंप्राहेनकथ्यते २५ तद्युक्तमेनदेतस्मिन्नास्तिनापरामहे मूढैः प्रकल्पितंदैवंमन्यंतेयेत्त
यंगताः २६ ॥ ३०

तासेननिश्चितप्रास्यप्राधिप्रास्वयमात्मा उज्जीयतेउद्दिश्यतेसाक्षास्वार्थसाधकतेनार्थः २२ साधुसंन्यासव्ये
लेदानमाहस्रवनेनमिति समन्ताप्रत्नानक्रतत्वेषम्यानिवृत्तिः २४ पतलोकद्वयहितपौरुषंभवेतदेवलोकभु
क्तफिलंदेवलोकादिहितमभ्यितसदेवसतेनकथ्यतइत्यर्थः २५ तदेतद्युक्तमेतस्मिन्नास्तिसंदेहइतिशेषः
तत्रापवरामहेतनिरासः किंतर्हिनियतेनत्राहमूढेति निनेदयंगताइत्यपवरामहेइतिशेषः २६ ॥ मो॰ ९८

ईश्वरस्यात्मनो नियमस्य प्रसङ्गादिति कश्चिदिति नन्वेवं सर्वस्य साधुकर्मकारयितृत्वेन प्रेरयत्यतो लोकस्य दुःखं भवति यतस्तत्त्वं ज्ञात्वा सर्वमेव तत्र यथा नियोजयति ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठतीत्यादिश्रुतिस्मृतिविरुद्धं कर्तृत्वमीश्वरस्य न तु जीवस्यात्मनो ऽत्रोच्यते न तु भवता पृथक् यथा कारी यथा चारी तथा भवति साधुकारी साधुर्भवति पापकारी पापो भवति यजेत स्वर्गकाम इत्यादेः कर्तृत्वं शास्त्रार्थवत्त्वात् न कर्त्रान्तरं कर्मणो लोकस्य प्रवृत्तिप्रवृत्तिरूपा ह्येकत्र कृतिः सत्त्वरजस्तमोभवविरुद्धं जीवस्य परात्मन्यत्रोच्यते न ह्यसत्त्वे जीवः कर्ता भवति स नेत्रः कर्ता स्वतन्त्रत्वविरोधात् भवतावत्स्वतन्त्रो विधिनिषेधानिषेधसहस्त्रं चाप्रवर्तितं निवर्तयितृत्वेन प्राप्ते कथं वा जीवस्य रेतः स्वयं पादे प्रवर्तितस्य परतन्त्रस्यात् कथं वा विषमेषु स्वयमेव कश्चित्स्वर्गिणः नूनं नरकादिभागिनः कर्ता परमेश्वरः स्वयं तेषामेव वैषम्यनैर्घृण्यदोषौ न स्यातां कथं वा वेदान्तवाक्यैः सर्वज्ञात्मत्वोपपत्तेः
वा॰ लोकिस्योक्तान्यो नास्ति मन्तेत्यादिनान्यप्रतिषेधेनेश्वरेकस्यात्मनः प्रमाणत्वं नाव सेयत्वाद्यतो यदि न केवलात्पुरुष
कश्चिन्मां प्रेरयत्येवमित्यर्थोऽत्र कल्प्यते यः स्थितो दृष्टमात्रत्वात्स्वात्मन्यो मोदूरगोचरः १९ ॥
दृष्टिमवलोकमकर्मकं तद्रूपत्वेन जीवस्यात्मेत्यर्थः न केवलं तदेकस्यादन्येन सर्वभूते च एकाम्यं तुल्यादनायतप्रत्यविवे कदृष्टिमवलोकं स्वरूपेकस्यात्मेत्यर्थः तत्फलत्वेनान्तं प्राप्ताद्दृष्टिमवलोकमनदेवं तद्रूपात्पश्यमनपरमनं नरमवाप्त मयमात्मान्नमस्वतन्त्रः न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुरित्यादि श्रुतिस्मृतिवादः यथा स्वभाव एव दा रुहृत्सिधा वनस्य दृष्टिदृष्टा दर्शने हसी धावति न दारु करास्वदृष्टादर्शने तदेवं विधावति न हस्ती परमार्थदृष्टा न न हस्तीन वादास्तन वायाचार्य विरोह तं पुरुषं दर्पणादिस्वरूपमेकमेवाद्वितीयं तस्मा दृष्टिविरोधं वृत्तिपरिमोहा पाप्य प्रवर्तकत्वसिद्धं वचनमात्मनि विषयत्वात् गुणस्यैवा जे स्वरस्वातं यदि रामः नृत्यमभगवत्पादीयं भाष्यं नमेत मविद्यावन्मात्मानमन्यो रितरेतराध्यासं पुरस्कृत्य सर्वे प्रमाणप्रमेयव्यवहारा लौकिकाः प्रवृत्ताः सर्वाणि च शा स्त्राणि विधिनिषेधमोक्षपराणीति एवं वाचा दृष्टिसिद्धं जीवस्यात्मप्रशासकर्मोत्साररोऽन्तिमं नरीश्वरस्य न

दीपिका. अ॰ ४
वा॰

श्री॰ वा॰ टी॰ ९७ देशोति तथावयवदेशोकालेवास्वयत्नोविफलोध्रुवहिदायदेशांतरेकालांतरेक्रियान्तरणदृश्योनरेणवाप्युक्ति
नयमेवक्रमादिदितविजितम्भपिविश्वामित्रस्तपसानरदिषामिद्धिदर्शनादितिभावः २३ २४ फलेते
फलजननसमर्थीतत्तथाविधोवतोऽस्मोवफलदमो एकस्यश्रुतस्यादेवपापोषवस्यप्रोहोरेजयः २५ क्रा

देशकालक्रियादृष्टवानोविस्फुरम्यमी सर्वएवजगत्क्षावाजयमधिकृत्यलवान् २३ तस्मात्तो
दृश्यमाश्रित्यसज्ज्ञाभिःसन्समागमैः प्राणममलतानीतासमारजलपितरेत २४ प्राक्तनपौरुषिक
श्रेमोपदृष्टायोफलद्रुमो सेनातोष्ठफलापेजयस्यमधिकृत्ययोः २५ कुर्मयः प्राक्तनत्क्तेन
निर्हेतिस्थूभविनेः पत्तोजलनीपोषमावान्सन सावदृश्वपोः २६ ईश्वरप्रेरितोगच्छेत्स्वर्गनर
कमेववा सम्मदेवपराधीनः पशुरेवनसंशयः २७ यस्तदाश्चमत्कारःसदाचारविहारवान् स
निर्यातिजगन्मोहान्मृगेन्द्रः पञ्जरादिव २८ ॥

यानिस्वुपरामेषुनिर्हेतुदर्शयत ईश्वराधीनतावादेनिरावहेककर्मेत्यादिना यःननिर्हेतिप्रवीणोऽसतश्चो ऊ॰ ९७
द्वेतनरीश्वरप्रेरितःसन् स्वर्गनरकमेववायात्येहित्वापिप्रमपापाभ्यामित्यर्थः २६ तथावानिर्मोहप्रसं
गदृग्महस्ततिति २७ स्वपदेनतदर्थदोषदर्शनादयमितिति प्रयत्नकोशलमरवमत्कारः २८ ॥

प्रवृत्तिकल्पादेकमग्याप्नेतियावत् स्वभाववीभ्याश्रमिकीबुद्धिर्यास्मैवभिद्धाकरानभावस्यकर्तुर्केवीप्रजा
पिष्ठमेश्वर्यवर्तयारपिदीपदमस्कारपदोत्तरणमामाभ्येनप्रसक्तेनदिरंगेणविशेषामंबंधेननवाध्यते नधावम
हाभावोपाप्तयेणपर्मेनियमइतिवार्तिकशेषप्रसंगेनप्रयोगः पूर्वमुचानेनस्वमेमादिभिरपिदत्तत्रनिदेने
नत्रणाम्येणनियमःक्रियतेपवर्यवनत्वाभवादइति १६ मयापोरूपेणमस्यफलभोगेप्रतिप्रसंगमाषा
कापदानरमाह भिन्नाकरइतिनत्रप्राक्तनेवलवत्पोरूपंवाकारणमिमन्वयः ९ प्रकपंसंदपतीतिपुरु

पापस्तमात्मेभयोःणामविकल्पास्वभाववीः यामाभिन्नाकरायस्यकर्तेयर्मपुनाक्षितेः १६ भि
त्वकोमंगलेभेनन्तपोप्रतिक्रियतेक्वचित् प्राक्तनेपौरुषंनत्रवलवद्वाधिकारणं १७ ऐहिकःप्रा
क्तनंहंतिप्राक्तनोद्यतनेवलात् सर्वदापुरुषस्पंदस्तत्रानुद्देगवान्जयी १८ द्वयोरद्यतनस्येवप्र
त्यक्षाद्वलिताभवेत् देवंजेतुमनोयलैर्वालोयूनेववाकाले १९ मेघेननीयतेयद्वद्वत्सरोपार्जिता
कृषिः मैवमपौरुषपार्थोपोजयत्यधिकयत्नवान् २० कामेनापार्जितेयार्थेनष्टेकार्यानपरिदेवि
नवलेयत्रमेपाक्तनंदुःकापरिदेवना २१ यत्रशक्तोमितस्यार्थेपदिदुःखंकरोम्यहं तत्माविनम्ब्लौ
मेपीक्षंपयस्तोरतं २२ ॥
यस्पंदोयत्नः प्रयत्नेनवान् उद्वेगरहितप्रयत्नः नत्वाविपश्चिदानीनन्नएवसंभवतिनप्राक्तनस्तस्याप्रागेववि
क्षिप्तत्वादितिभावः १८ तमेवस्पष्टमाह द्वयोरिति १९ नन्वकरकादिनिपातेनकृषिफलविनाशादेवे
परीतमेवदृष्टमित्याशंक्यासोप्यस्मदृष्टसाधकएवदृष्टांतइत्याहमेघेनेतिनीयतेप्रापनीयतेविनाशनर
स्यार्थः मैवमपमेवाभिमानिपुरुषस्यासौपुरुषार्थोयद्धनहानयत्राविवाध्यमित्यर्थः अभ्युपेत्याचेदेवस्तन
त्नतत्रापिप्राक्तनेनयोरूपमेवाहदृष्टहाधारेनः २० प्रसत्नवाक्वचित्प्रुरुषस्येवफलेनयापिनवेद्दोपक्तं कित

श्री. वासु. टी. ६

एकत्वोक्तमात्यमन्यत्राधिष्ठत्युति यदित्यादिना यत्र यत्र गतिप्रसिद्धभावाः पादार्थाः ९ तत्रोक्तस्मात्
तिद्वाविति ७ रानेवप्राभावेपोषमामविस्तरेनमेगन्तनेकतेनेभेनगनेनयः कश्चिद्विलकोपिन्यः क्रिय
तेऽतिप्रसिद्धयत्तदितिसिवेधः ९ यत्रमस्तनाहेवर्वणयोगमितियावत् ध्यानमितिपादेप्रावेनमहीनेतदेव
प्राक्रमनिषीडा यन्य ईर्थेन प्रारोलप्रवलेन ११ क्रियमाहेतो यत्रेभूताऽपभोगप्रभूता लक्षेवोल्पवलाः

यन्त्रपोतिनमज्ञावः संसिद्धाश्रपिमेदय दयकारकपत्नस्पत्वत्रेतेपंमहद्दलं ९ होरंऽविषयु
होतेपुरुषार्थोपस्पर्शे यएवबलवानत्वमयएवजयतिलाभान ७ भित्तकोमगालेभेनमशोसत्क्रि
यनेवस्मात तदमात्पेभपौराणोपयत्नमपवलेमहत ९ पौरुषेणाज्ञमाक्रमणयादेनेनहपेते प्र
न्यःपौरुषमाश्रितनथाप्रोणमहपेते ११ यत्रभूतादिमहत्तालवद्वोप्यन्त्रलिना यथेष्टविनियो
ग्यमेतेनकर्मसत्तोऽस्तवन् १२ प्राकस्पोरुषट्प्रमदपूर्वेनापियज्ञवेन तदेवमित्यर्थः तेनगत
मात्मनाबुद्धिना १४ भूतानांबलवद्भूतयत्रैवमितिस्थित तत्रेषामप्यधिष्ठानसत्तामेनस्फुरं
मिथः १९ ॥

तेनदेहतनालोहंकृष्कस्याविरः १८ प्रात्मनिस्वस्मिन् प्रवृद्धिनाप्रहेन १४ तेषाणक्तानामपिभूतानांबल श्री. ६
वत्त्वेयत तेषामधिष्ठानएतत सत्ताविद्यमानप्राणिनामिथःपरस्परं स्फुरंत्प्रकाशनत्वदेवस्थितमित्यन्व
यः यत्नलेनेतिपादेनतेनदेहेनायत्नएवस्थितमितिभिन्नाथ्याख्येयं १९ ॥

यत्राभिमतवस्त्वैवं तत्रापि परपौरुषं प्रोच्यते वस्तदेवं प्राक्तनं वा स्वपौरुषं उक्तमेवार्थं तन्निष्ठापयन्नाह
उवाच नमस्त्विति नकालस्तत्र मूर्धं ... प्राक्तनपौरुषादन्यदैवं नदधीनो न स्वतंत्र इति देशिकतामिति +नास्ति नदैवं+
यावत् ह्यतः प्रोक्तत्वात्तु उत्तरवेन संसारादिनिग्रहः १ किंमहत्त्वेन तद्दैवं नियच्छतीति २ स्वकर्मेति स्व-
स्वरूपेण परिणतं प्राक्तनं कर्मैवाने न दैवदैवमित्यर्थः ३ इतराकारं स्वरूपेण तद्वत् अस्त्र प्राक्तनं कर्मैव दै-
वे किं तत्तस्त्वत्राह वालइति ४ कारुणेन स्वाकारेण प्राप्यश्चिन्तादिनाशुभतो शुभात्मतो ५ लोभसंनीति

श्रीवसिष्ठ उवाच नस्मात्प्राक्पौरुषादैवं नाम्यतन्नेऽन्यद्र्यतः साधुसंगमसच्छास्त्रैर्जीवमुत्तारयेद्
वत्स १ यथा यथा प्रयत्नः स्यात् ... फलं तथा इति पौरुषमेवास्ति दैवमस्तु तदेव च २ दुःखाद्
यदुःखकाले हा कष्टमिति कथ्यते हा कष्टशब्दपर्यायं स्वादैवमिति स्थितिः ३ प्राक्स्वकर्मेत-
राकारं दैवं नाम न विद्यते बालः प्रबलपुंसेव तत्तेन विजयी भवेत् ४ ह्यस्तनो दुष्प्राचारो ह्याचारेण
चारुणा यथाद्य शुभतामेति प्राक्तनं कर्म तत्तथा ५ तन्नाशाय प्रयत्नेन लोभलवलपदाः तेषां
नः प्राक्तना ह्यस्ताः स्थिताः दैवपराजयाः ६ पौरुषेण कृतं कर्म दैवाद्यदभिनश्यति तत्र नाशयि-
तव्यं पौरुषं चल्वतरं ७ यदेव ... फलयोरेकं स्फुटोदरं तत्र यत्नः स्फुरितस्तथा नहमसमेति

लोभा विषयसत्वबलवान् ते प्रबलपदाः संयोगेन यमेते हीनाः प्राक्तनाः पामराः ६ यत्रापि दैवप्राबल्यप्रसिद्धि-
स्तत्रापि पौरुषस्यैव प्राबल्यमित्यभिप्रायविशेषरूपेणेति ७ नन्वस्त पुरुषतंत्रत्वे पौरुषतंत्रत्वे च दैवमेव
पूरणं स्यात्तत्राह पदिति स्फुटोदरस्योदरं रहस्यं नह इतिशेषः तद्वत्समं वेद्युपयोगो यः पुरुषः कीटादि-
वीत्यस्य प्राक्तनं दैवस्य को वयत्न एव तत्तु मनिप्रायत्नस्फुरितः ८ ॥

श्री॰
वा॰यु॰
टी॰
१८

यथुत्पन्नं वाल्यप्रभृति कृतेन प्राकृतेन तद्दिवसेन समारभ्य वायुनितमभिव्याप्तवांस्तदिति मुनेः प्रसिद्धये स्वप्नले
वीलेः कल्पितमिः क्रीडाभिर्लीलेन वाल्ये गतेन मतिदोर्दंडभंगेन गुरुसुश्रूषादिसमयेभ्यो मंद्रितेन पार्थेन नतः
प्रभृति परं परार्थे विशुद्धबुद्धिः पदनखर्थे तत्परीत्य कृशलोभ्रमत्रः सञ्जितार्थः गुरुसतीर्थाभितनमादिस
तगमेः स्वस्य प्राप्तमनोज्ञस्थानाद्यं समारीनोदोषात्ममारीनां वार्धानर्थपर्यवमानपर्यालोचनं लक्षतामिकृया
न ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच दिव्येनेमिनं प्रतीतिदिवद्लोकि मुनेर्वाल्मीकेरितिदृष्टप्रकारेणवसिष्ठोक्तेभरद्वाजेप्र
त्युक्तवतिमतिदिवसोनगाम इनःस्वयंस्थानं नगाममरद्वाजादिशिष्यसभावत्त्वाल्मीकये कृतनमस्काराणामे

वाल्ये गते विरतकल्पितकेलिलीले दोर्दंडमंडनवपुःप्रभृति प्रयत्नात् सत्संगमैः परपदार्थविशुद्ध
बुद्धिः कर्याघ्नरः स्वगुणदोषविचारणानि ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच इत्युक्तवत्यथ मुनौ दिवसो जगाम — कः
सायंतनाय विधये स्तमिनो जगाम स्नानं सभा कृतनमस्करणं जगाम श्यामाक्षये रविकरैश्च सहा
जगाम ॥ इतिश्रीवसिष्ठमहारामायणे वाल्मीकीये मोक्षोपायेषु वैराग्यप्रकरणे योरुणस्य पाणिनामपंचमः ५ ॥

तनायसंध्योपास्त्यग्निहोत्रादिविधयेस्नातं नगाम श्यामक्षयायस्ते रवेस्तमितात् रविकरेणस्नानपेन
सहस्नानं नगाम मुनिर्वाल्मीकिसनिधिमितार्थः उत्तरत्रापि सर्वत्राप्यश्लोकएवमेवव्याख्येयो नगमयुनोवसिष्ठेइ
त्युक्तवतीतिउत्तरत्रविस्तरेणतत्रतत्रदर्शयिष्यामः भोग्यानवर्णनयादिकशोषात्स्नानमध्यस्थानमादिभिः कृत
वितनस्योपः कालस्तयोरत्रायदेश्यवर्णनविस्तरस्याकांक्षशस्नानशलापन्यायपतेः ॥ इतिश्रीवाल्मीकिमहाराम
यणेमोक्षोपायेषु तात्पर्यप्रकाशे वैराग्यप्रकरणे पंचमः सर्गः ५ ॥ यो॰ १८

सयोदृषयतः सदाचारैः सहितइतिशेषः २४ सत्यंपोक्तैवतदिमुक्तोपसत्वारः तदृष्ट्यापफलाथमिवाश्मा
र एवमिति २८ उक्तेदर्ढ़पिनमन्यत्रायसयोदृष्यफलाथमिवारंदर्शयति देवेति यथेनलदृशिष्टा
दयः २७ यदिनश्रमापेक्षानदीनेनल्कशिक्षामः किमपुनेवमेनेत्याशंक्याह श्रवाल्पादिति सलेयमतश्च
लिःनतसहमाकृतेःकोमलकैरकायमानैरित्यर्थः २८ पत्पदतोरहमस्यदिभिर्जीवन्मक्तैरित्यर्थः कृते

सवमहात्मासत्संगसदाचारैर्निजेफलं ददातीतिस्वभावोयमन्यथानार्थसिद्धये २९ सत्यंपौ
रुषमेवेहदेवेयवरमुज्जराः यातिमिष्टफलयत्नलेनकदाचनकस्यचन २६ दैवादरिष्टःइःखालीष्ट
याभेदकृशानमाः पौरुषेलेवयत्नेनयातादैवंहुतत्पदं २७ श्रवाल्पादलमभ्यासैःशास्त्रसत्सं
गमादिभिः गुणैःपुरुषयत्नेनसार्थःसंपाद्यतेयतः २८ इतिपत्पदतोरहमतश्रुतंकृतेकृते
दैवोत्थमितिमिथ्यंतेयेरतास्तेकुबुद्धयः २९ श्रवल्मंयदिनभवेत्तगत्यनर्थःकोनस्याद्दृष्टपनके
वरुकृतोवा श्रवलस्यादियमवनिःसमागरांतासंशत्तौनरपशुभिश्चनिर्हेतस्य ३० ॥

साधनतः ३९ यद्येवंनर्हिनकृतःसर्वेयतेनेतत्राह श्रवलस्यमिति यनर्थेदेतत्वादर्थविधात्कत्वाच्चानर्थ
वरुपनकःसंपन्नमः पोषादिभासेतिकृष्य बहुकृतः पंडितः सागरांतेः समुद्रांतैः सहितास्यवनिर्भूमि
नस्मादालस्यमुत्सृज्यबाल्यात्प्रभृतिसत्संगमादिपरेणभाव्यमितिसमुदायःपदकृतिभावः ३० ॥

॥

श्री॰ वाल्म॰ टी॰ ५४

विवेके नित्यानित्यादिविवेकोपलक्षितसाधनचतुष्टये २१ अन्यथापि पूर्ववृत्तान्तर्गर्भीकर्तव्यमन्यद्वेष्टेति निर्दिशति
वित्तेति यथाशास्त्रं निजैः ईहितैः अवगमनकालादिचेष्टाभिरर्थं परमार्थं धनमात्मतत्त्वं अविचिन्तयतो धनमेव
पुरुषार्थमसंसाधयतामेव श्रद्धानां स्वैर्नवनकादिरत्नान्तं तुच्छमीप्सितं भोगलिप्साधिकं तस्यार्थो येषां तेषामर्थः
एव कारणयोग्यजन्मलाभे पितृसाधने पुनस्तद्वौर्लभ्यमिति तात्पर्यः तथा च श्रुतिः इहचेदवेदीदथ सत्यमस्ति
नचेदिहावेदीन्महती विनष्टिरिति २२ नन्वियतैकाल्ये पौरुषं कार्यमिदमवधानवगमेन तस्यानन्त्यात्परिश्रमवा
हुल्याच्चकथं तत्प्रवृत्तिरिति तत्राह पौरुषं चेति तत्पौरुषं प्रयत्नेनमनवधिकंन साक्षात्कारोदयस्यैव अवधित्वा

तस्मात्पौरुषयत्नेन विवेकं परमाश्रयेत् । प्रमाणानि महार्थानि शास्त्राणि प्रविचारयेत् ॥ २१ ॥ विते
वितयतामर्थं यथाशास्त्रं निजेहितैः । असंसाधयतामेव श्रद्धानां धियद्वरीप्सितं ॥ २२ ॥ पौरुषं चेत्तदनन्तं
नैतन्यत्नमभिवाञ्छ्यते । न यत्नेनापि महता प्राप्यते तेन मन्यतः ॥ २३ ॥ यथा वटः परिमितो यथा
परिमितः घटः । नियतः परिमाणस्थः पुरुषार्थस्तथैव च ॥ २४ ॥

न यत्नेपरिश्रममभिलष्यते न वाञ्छ्यते नापेक्ष्यते प्रयत्नेनगमं पर्युत्सुकत्वे कर्तव्यमभिमतमिति भगवच्चरणा
इति भावः नन्विदं शास्त्रं हृत्वा सर्वान्कामानवाप्नोतीति वचनात् वचनमात्रे असाधिकोऽसत्यवफलादिर्वानि
यमादित्यपक्षान्तरमभिप्रायमाहेति रत्नतत्त्वपरीक्षकशालानां लिनेव अमृतत्वाभातिप्रत्यर्थोऽनाद्यन्तिरिक्ते
अभिकारोपि बोध्यः २३ पर्वोक्तं दृष्टान्तेन स्फुटयति यथेति वटोघटलेयत्तापरिच्छेदकत्वेन परस्तदेशांति
नापरिमितः प्रमाणो निश्चितस्तथैव पुरुषार्थः पौरुषयत्नोऽपि परिमाणः साक्षात्कारफलावधौ तिष्ठतीति प

न

ष॰ प्र॰ ५४

१

नि॰ मुमुक्षुप्रकरणम् ४

असह्येव यातनं रहष्टं यद्यतनं सकलैर्हद्दिक्रियाधिकपाश्चधःकृत्वापरिश्रय प्राप्तमिसंसारोत्तरणमाः
पालेसपादपितृभ्येणमस्मश्रवणादिसंपदेयनेन १३ लोकहितयंसगीपवर्गौ १४ हरिशासिंहेनश्रि
भिर्मनुष्यैकृताहेयनपंजरादिव विस्मसाश्रमरैः प्रयुक्तान्मायापंजरादिवेनिवा १५ तत्येनत्यतो भावप्र
पानोनिर्देषाः सम्युरुषोचितंसाधुसंगमसच्छास्त्रादिश्रयेन १६ कलिलेदवपिंछिसंवधः सर्वपुरुषार्थसा

असहेवमधःकृत्वानिमसुद्दिक्रयाधिया संसारोत्तरणंश्रेयस्नेनाधात्ममात्मनि १३ यागेनश्रमत्र
योगैःसाम्यंपुरुषार्थैः उद्योगस्तयथाशास्त्रंलोकहितयमिद्धये १४ संसारकूहरादस्मान्निर्ग
न्त्यसर्वबलान् पौरुषंपलमाश्रित्यहरिर्लीवारिपंजरात् १५ यदहंपमवेदेतद्देहेनश्चरमात्मनः
सेवत्नेसश्रभिस्तत्यंश्रयेत्सतपुरुषोचितं १६ किंचित्कालान्नपानादिकलिसंक्रोमलेगृहे वाते
कीटइवाश्चायवयःकार्यनभस्मसात् १७ शुभाशुभपौरुषेणाश्रुशुभमासाद्यतेफलं यश्चभेनाप्तु
भेनिमंदेवेनामनकिंचन १८ प्रत्यक्षमानमुत्सृज्ययोनुमानमुपैत्यसौ स्वभुजाभ्यामिमोसर्पोमिति
पेक्ष्यपलायते १९ देवंसंप्रेरयतिमामितिदग्धधियांमतं अदृष्टश्रेष्ठदृष्टीनांदृष्टोत्सकालिवर्तते

धनयौवनेभस्मसात् भस्मपापंश्रयोमितिवावत् १७ नकिंचनप्राक्तनम्शुभाशुभातिरिक्तमिमर्षः १८ शुभ
मनयोःअदृष्टरूपयोःशुभाशुभयोःप्रमदमानेकृतिः दृष्टयोस्त्वन्यपयतिरेकसदृक्तमवद्त्तारि नति
दैवंतन्नत्तुभयोरुपप्रतस्त्वेभयोः स्वभुजाभ्यांभीतइतिगम्यमानत्वाद्दीनार्थानामिमपादानता १९ न
दृष्टश्रेष्ठानांपौरुषेलेवप्रवृत्तार्थप्राप्तानांविश्वामित्रादीनांदृष्टयैवेत्यर्थः २० ॥

श्री॰ वा॰ सु॰ टी॰ १३

नेत्रणपारव्यौषनियमेन प्रतंडेशोनिपादेनियानस्येनपुंसा ६ नत्रमनुष्याणांत्रिभिर्जायतेइति
श्रुतौनौदेवादिस्वर्णिल्प्रवणानस्यादेषांनव्रियंयदेननमत्रपश्विशुतिश्रवणात्तुनेनस्यानमूर्पविप्रावरणस्कलो
पियानोविफलः स्यादित्याशंक्याह हाविति दोषभूसन्त्ववदेवानांविघ्नशकः सर्पयत्नेनदोषजयेनसाविघ्न
पालिः कंटौभवतीतिभावः नत्रपूर्वनीयमार्गेयतमानानामपिकविघ्नोपायनर्थः कथंस्पणनेनकार स
मर्थीनि नदपिनयामेवेतिभावः ८ शुभेनायातनपौरुषेण इपुक्तेविघ्नावरणयेस्पर्धाः ९ पुरुषार्थः

अतः पुरुषयत्नेनयतितव्यंयथातथा पुंसातेनासोयोगायेनापत्यनुनोनयेन ६ सोजरावि
वयुधोतेपुरुषार्थीसमामसो पात्नीयश्वास्पदीयश्वनयत्नलिवलस्तयोः ७ अनर्थःप्राप्यते
यत्रपापास्त्रिनारपियोरुषात् अनर्थीकर्तेवलवान्नतेयस्यपौरुषं ८ यदेपौरुषमाश्रित्यदंतेर्दंता
न्विचूर्णयेत् शुभेनाशुभमुद्युक्तंप्राक्तनंपौरुषेणयत् ९ प्राक्तनःपुरुषार्थोसोमांनियोजयती
तिधीः वलादधमपदीकार्यासत्यदाद्धिकानसा १० तावत्तावत्प्रयत्नेनयतितव्यंमपौरुषं प्राक्
नेपौरुषंयावदशुभेषाम्पनिस्वयं ११ दोषःशाम्यत्यसंदेहंप्राक्तनोद्यतनेर्गुणैः दृष्टांतोत्रह्य
स्तनस्यदोषस्याद्यगुणोदयः १२ ॥

कर्मफले प्रथमदीकार्यापादेनाक्रमात्पापविनाशनीयेति
यावत् प्रथःश्विरसीयदेइतिसत्ं १० सपौरुषमितिक्रियाविशेषणं स्वयमितिनिःशेषमालाभाय यो॰
विशेषलोपरतः प्रांतोनदप्रागमेपुनरुद्भवोमाभूदिति ११ प्राक्तनएवप्रवलःकिंनस्यान्नाद्यदोषइति १३
ह्यस्तनस्यपूर्वेद्युस्तनस्यदोषस्यानीर्णादेःगुणैर्लंघनादिभिः १२ ॥

प्राक्तनपौरुषस्य सा तत्पवस्य फलसंगमे दैवमात्यतिरेकेवपुरिह स्थानईषते यत्वदैवमुक्तौ पौरुषातिरेके
ण दैवस्यासत्वे दैवात्पौरुषस्य प्राक्तनपौरुषादेवपुरुषार्थसिद्धिरिति वन्नसर्वेषु प्रपत्तिभिः समर्थयितु
तिन्नानी तेषु श्वतिरेवेति प्रकृत्य मनूक्तिक्रम्य विसारिताया वाच्याः कायोर्ध्वादरभणसीलानां प्रसाधिकाशितामु
वेकर्माणामवेषां पौरुषार्थानासिद्धौ प्रथमं प्रवृत्तिरेव कारणं यथानीलपीतादिवर्णभेदानामसिद्धौ
प्रभेव साधनी तद्वत् तस्मात्कार्यमेव प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ शास्त्रतो पुनर्योगकर्मकारणमु
क° च्यते इत्यादिस्मृतेरितिभावः । ननु प्रागादिवदृष्टफलत्वाद्दिगाद्यकंकमतत्साधनेषु शास्त्रमनियमस्याप
योगात्तत्रादस्मन्मतेति अत्रैव मत्तलीलाउन्मत्तचेष्टैवसाध्यतमेनेतिशेषः एतत्सर्वं पुरुषार्थसाधनी ध्रुवं

श्रीवसिष्ठ उवाच प्रवृत्तिरेव प्रथमं यथाशास्त्रं विसारिणी प्रभेव वर्णभेदानां साधनी सर्वकर्म
णां मनसा चाक्षाणेन यत्र यथाशास्त्रेण कर्मणा साध्यते मत्तलीला सो मोहनी नार्थसाधनी १
यथाशास्त्रं न तेनैन तथा तेनानुभूयते सकर्मवैतिवासनाप्यतिरिक्तानदैवदृष्टं ३ उच्छास्त्रशा
ख° स्त्रितं चेति द्विविधं पौरुषं स्मृतं तत्रोच्छास्त्रमनर्थाय परमार्थाय शास्त्रितं ४ दोहदाविवयुध्येते पु
रुषार्थौ समासमौ प्राक्तनश्चैहिकश्चैव शाम्यत्यत्राल्पवीर्यवान् ५ ॥

तमोहनीदृष्टफलत्वेप्यशास्त्रीयोपाय स्यात्वयमतिरेकादर्शनेनाहेतुत्वादितिभावः २ शास्त्रीयस्य
त्वशास्त्रीयमेव फलमशास्त्रीयस्य शास्त्रीयमेवेमौ विशेषवनाचतुर्थस्यासिद्धिरिमाह यथेति नन्व ग°
दैवादृष्टमयवपरीतमपिस्यात्तत्राह शास्त्रमाप्यतिरिक्तानदैवदृष्टमिति शास्त्रनकर्मवफलावस्यंदेवमित्यय
नेनगतोतिरिक्तं दैवदृष्टमुपलक्षणार्थः ३ इक्तमर्थमेवस्फुटयति उच्छास्त्रमिति शास्त्रितं शास्त्रनियत शा
स्त्रि पदिकाद्धात्वर्थोणिति ४ पुरुषमेधाकदाचित्समोकदाचिदसमो यत्रयत्रयोर्मध्ये ५ ॥

श्री
वा.सु.
टी.
१२

नन्वन्यपत्नववनवृद्धीनां कथं मदाधनवलवृद्धिमाश्र्योऽरूपनन्नाभइत्याशंक्याऽनेषामपिस्वशाकार्योऽरूप
परंपरयैवरूजन्मनि जन्मान्तरेवामदाधनादिसंपत्यातल्लाभः सिध्यतिनहिपूरूषसप्तद्रव्याप्राप्तदृष्टावा
मदेवभवतीत्यभिप्रेत्यशास्त्रीयप्रयत्नतक्षेषिन्यायोः फलतोमहदन्तरंदर्शयतिकस्यचिदिति पुंसः
शास्त्रीयप्रयत्नपौषित्वेस्वयस्तत एवस्वाभाविकगतादिवृषणात्मनोऽवस्थितिरसन्मार्गस्थितिस्तद्दृशा
न्कस्यचिद्दातिदुरोगवचनादि इदेवर्णायाससस्लादरप्रसाधीनत्वाद्गुल्पशालानिषीदानेनषीडासाफेना
पिनिर्वेषेनसंपायादेकस्वलनकालकरमेमितसलिलमान. शुवेधाउपानेदिष्यनदत्तावापसलपाविषोवि

कस्यचित्सयमात्मावस्थितिवशत्वं सोदपूणशोपानेरगत्यश्रनिषीदितेकचलकाराचावविदर्धे
हः कस्यचित्कालगप्तिपर्वतप्रदीपांतरालीकताभर्तृस्त्रोविनसंविभागकरणेऽष्टधीनमु
ष्टीभवेत् २९ इतिश्रीमत्वासिष्ठेस्तदायप्रकरणेमोदोपोरूषप्रकरणेनामचतुर्थःसर्गः ५

इत्यादिरत्निभत्वाद्दृष्टमतोभवति तस्यैवशास्त्रीयप्रयत्नदार्ढ्यधर्मोत्कर्षात्कस्यचित्प्रियवतादिवत्समही
पाधिपत्यदशायांमर्त्यस्यैप्यः पुत्रादिभ्यउविनोदायपारिसंविभागसत्कारणेमलसप्रसादयश्रेमशालीकृ
तागभीकृतासखानयाविधासंप्रणाष्टयापिनष्टधीनमस्तीभवेत् नबहूमतामभवेदित्यर्थः तथाविद्ध
सिद्धप्रताप्रियव्रतोतानपादोनावेवावस्तदीतरइति २९ इतिश्रीमत्वासिष्ठतात्पर्यप्रकाशेमुमुक्षुव्यवहा

मि.
२१

तमेव नियमं बहुधा संवादेन द्रढयति पौरुषेणोत्साहितात्मभिः १३ संसारोरुहासौ पद्मासने ब्रह्मतिष्ठतेति २१
योधः ब्रह्मलोकादिराज्यभोगं तत्र सायुज्यं मुक्तिं वा एवमग्रेऽपि १४ १५ १६ पुरुषार्थेन पौरु
षेण नीयते प्राप्यते १७ नन्वनेककोटिकल्पार्जितानामनेकानां प्राक्तनकर्मणां कथमल्पेनाद्यतने
न पौरुषेण जयस्तत्राह यत्नवद्भिरिति निगीर्यन्ते पराभूयन्ते प्राक्तनस्य पौरुषस्य कथा इत्यर्थः १८

पौरुषेण प्रयत्नेन त्रैलोक्यैश्वर्यसुन्दरम् कश्चित्प्राणिविशेषो हि शक्रतां समुपागतः १३ पौ
रुषेणैव यत्नेन सरसीरुहसंस्थितिं कश्चिदेव चिदुल्लासो ब्रह्मतामधितिष्ठति १४ सारेण पु
रुषार्थेन स्वेनैव गरुडध्वजः कश्चिदेव पुमानेव पुरुषोत्तमतां गतः १५ पौरुषेणैव यत्नेन ल २२
लनावलिताकृतिं शरीरी कश्चिदेवेह गतश्चन्द्रार्धचूडताम् १६ प्राक्तनं चैहिकं चेति द्विविधं
विद्धि पौरुषं प्राक्तनोऽद्यतनेनाशु पुरुषार्थेन जीयते १७ यत्नवद्भिर्दृढाभ्यासैः प्रज्ञोत्साहस
मन्वितैः मेरवोऽपि निगीर्यन्ते केव प्राक्पौरुषे कथा १८ शास्त्रनियन्त्रितपौरुषपरमा पुरुष
स्य पुरुषता यास्मात् अभिमतफलभरसिद्धौ भवति हि सैवान्यथा त्वनर्थाय १९ ॥

ननु निष्कामी तथापि ते मां मूले कामनया पौनःपुन्येन जयः स्वकार्ये अभिप्रायात् केवेति १८ उक्तमर्थमुपसंहर
न्नन्तरेण शास्त्रोल्लङ्घनमात्रं शास्त्रेति शास्त्रैः श्रुत्यादिभिर्नियन्त्रितं नियमितं यत्पौरुषं तदेव परमं सर्वपुरुषार्थप्रापकं
यस्य पुरुषस्य पुरुषता तस्मात् तेनैवाभिमतफलभरस्य सिद्धिर्भवति हि
अन्यथा अशास्त्रीयान्नर्थायेत्यर्थः १९ ॥

श्री
भ.गी.
टी.
११

सर्वमेवेति सर्वेण सदा सर्वमेवाप्यतेनन्दिकर्पकनियतत्वेफल्यस्पर्शेनेनत्रार सम्पाणिति प्रत्युपरमएव
सम्यकृप्रयोगः समाश्रयते संप्राप्यते ८ परिस्पंदः फलविशिष्टकायवाक्चित्तवलनरूपंकर्मतस्यफले
चित्तशुद्धिद्वारा तानेनन्यामोसत्याः दृशिनत्वे कामकोपादिसंतापप्रतिस्तेनप्राज्ञादरनेनीवन्मुक्तिसुख
मरदति तथावस्थितिः सत्कोऽत्रस्तात्प्रानेरः श्रोत्रियस्याकामहतस्येति स्मृतिश्चप्रत्यककामस्तेला
केषुचदिस्थमहत्त्वाख तत्रापत्यप्राप्येतेनात्मनः योऽपीकृतामिति ततसर्वपौरुषादेवभवतिनान्य
तइतिपुरुषप्रयत्नएवनिर्भरःकार्यइतिभावः ९ तत्रदेवप्रातिकूल्येपौरुषेमर्शदृष्टान्तेनयाचस्थ

इत्थंदारिद्र्यविघेतिस्थिताः नानाद्रदनेहृदि परिस्पंदफलप्राप्तौपौरुषादेव नान्यतः ९ पौरुषं
स्वस्पफलवद्दृष्टपयत्नानेनयत् कल्पितं मोहितैर्मदैर्दैवं किंचिन्नविद्यते १० साधुपदिष्ट
मार्गेणयन्मनोङ्गविचेष्टितं तत्पौरुषं तत्सफलमन्यदुन्मत्तचेष्टितं ११ यो यमर्थं प्रार्थयते
तदर्थं चेहतेक्रमात् सर्वश्यमवाप्नोति न चेदर्धान्निवर्तते १२ ॥

योऽसितुहृविज्ञानीतिप्रवादात्ननत्वत्रास्वभाव इत्याशंक्यादैवस्यपौरुषेनशीर्षं दैवेसिद्धवदत्रमारामभिप्रे
त्यसानेवनजिरसप्तिपौरुषमिति गमनभोजनादिपौरुषसंपदर्शयाद्रपांतरेवन्यादिकानपत्त्राप्यत
प्रत्यक्षतोदृष्टमितिनयन्नरप्पर्वत्रवत्यत् दैवेनदृष्टेनननविद्यतइतिपरमंगेनोत्तरत्वान्नयुः १० श्री
किंतत्पौरुषंयत्प्राप्यनेनतदाह साधिति सत्यप्रदर्शितो वाचोभ्युपलत्वा ११ ईहतेचेष्टतेकांचिद्विद्रेःप्रति ११
यातःशास्त्रोक्तक्रमभ्रंशादेवेतिसत्वनायक्रमादिसुक्तंसोगात्कर्मणः फलावश्यंभावनियमादितिभावः १२

अत्र कश्चिन्मुक्तकेषु मयोर्केवलीभावतनन्तरमाजीवनं सदेहस्य विदेहस्य मम तैव समाधिभावः इति ।
श्लो० केशधिक पाठान्तेनायमर्थः मनुवाच-ससंदेः शिक्षिरस्तकरनगादिकं पदेमस्तिनिद्रियवेद्य सुप्रसो
दस्तनहिपरीनइतिमज्ञापिभेदो मोनेनिकथांनदभावेमोदष्टान्तस्तशास्त्रमयेति देशमतेसर्वज्ञकेविवदि
२७ ननञ्जदष्टोतस्मजीवनसारभ्यनकेवलीभावेवस्तुनः स्वरूपावच्छुतिलक्षणमर्थः प्रमितननवविवदितकार्य
ज्ञानभेदकल्पयेमर्थः तथावेकांपोदष्टान्तेनमर्वोपोइतिभावः मिनोतेरेवगमकार्यमानिमिन्ना कपिलो
टिमयेतिरयं तथामतिफलितमारसदेहस्येति किंवसदेहविदेहवेषमोदादिप्रवरतोप्यतदष्टाकल्प

सदेहा वा विदेहा वा प्रकाशन्ते प्रमास्पदं । अस्माकमपि तस्यास्ति सैकता साविभागिनी ६ तस्मा
त्सत्वनमेवेदं मूलश्रवणमंगलं मयोपदिश्यमानेन्त्वतानमतोध्यानाप्रानं ७ ॥ सर्वमेव
हृदि सदा संसारेस्मिन्नदन समयकप्रज्ञानसर्वेणापोरूपानमवाप्यते ८ ॥

नयेवनपरमार्थदृष्ट्योमाह सदेहेति अस्माकंवसिद्धस्यतस्याप्यसमापिप्रभापाः परमार्थदृष्टेशमदंविष
योनास्तिकिंनप्रविभागिनिहिमस्वस्मात्मेकांतेवास्तीतिनत्तमभइपेतानफलेविशेषाभावाज्ञानस्यनित्य
फलतादोषप्राकावकाशः नास्तिज्ञानोदयेदेहपातापतिःस्वविशेषप्रापस्यैवज्ञानेनकथादेहपारणस्यआर
अफलमेनज्ञाननत्वमेनोपनीयमेनचज्ञानाविरुद्धत्वादपारब्धनिद्रानाशोपि सवप्रसंस्कारस्य किंचित्का
लमनुवृत्तिविरुद्धविरोधेदेपिधावन्मारब्धदेहादिप्रतिभासोपपत्तेरितिभावः ६ इत्यंनिरस्तेसशयेप्रकृत
स्यावसरेदर्शयति तस्मादिति एतानमस्तेनेवाध्यनेनसमाश्रम ७ ननुप्रकारीनांशमदमादिसाधनसंपन्न
नांश्रवणेफलितेकथमयेषामायफलितानांमनुलिपानिसाधनानाइःसंपादमादिन्याशंक्याप्रकृतप्रवनस्या

—

श्री वासु दी ८० विषयेनचविषयाधीनात्तन यदिमुक्तिः स्यादिदिविविषयाधीनास्याद्वेतदितथैवविषयवैषम्याद्विषमास्यादि
तिभाव नत्वतथापिभोक्तृत्वाभोक्तृत्वकृतोविशेषोस्त्येवभोगार्थत्वाद्देहस्थितेस्तत्राह अनास्वादितेति भोगे
ष्वसत्त्वबुद्ध्याभोक्तृत्वाभिमानेनभोगास्वादनेहिभोगकृतोविशेषः स्यात्तत्त्वसंगोदासीनात्मैकत्वदर्शिन सइति
भाव २ तर्हिकथममसदेहत्वनत्वात्जीवन्मुक्तमिति मुनिश्रेष्ठ्याःसपदार्थवन सदेहवनप्रराण पष्पाम-

सदेहावास्त्वदेहावामुक्ततविषयेनव अनास्वादितभोगस्यकृतोभोन्यातुभृतय २ जीवन्मुक्त
मुनिश्रेष्ठकेवलस्यपदार्थवन पश्याम प्रतोनास्यपुनर्विभ्रातगाथाय ३ सदेहादेहमुक्तानाभे
द कोबोधयपिणा यदेवास्तुतरगतसोम्यतेपितदेवतत ४ नमनागपिभेदोस्तिसदेहादेहमुक्त
यो सम्यरोण्यथवाम्पदोवाप्युरेवयथानिल ५ ॥

स्वकल्पनयेतिशेष अनरागायअनर्गतविदेहत्वनिश्चयतथावयद्यप्यसदेहइवास्माभिर्दृष्टस्तेनतया
प्यसौस्वनिश्चयेनातविदेहएवास्तइतिनास्यस्वानुभवतोविशेषइतिभाव ३ अवाप्यएवदिभेदकत्वद
पगमेबोधमात्रपरिशेषेकोभेदकइत्यर्थः सोम्यतेनिश्चलतयाअसत्वात्वे ततप्रबुद्धतदेवप्रबोध ४ प्रबुनि
कत्वादिदसकामादिकृतोविशेषोपिस्यादितिरहसामातरेणोक्तसमर्थयतेनमनागिति ५ ॥ ८०

कश्चित्कदाचिदपि भवति २२ भूतपरंपराप्राणिनिकायः पुष्पाधान्यादिवीजराशिर्मानापुनःपुनः
प्रस्थादौ स्वर्यमाणः पुनः राशीकृतो न पूर्वक्रमसंनिविष्टवीजो भवति किंतु विपर्यासं गच्छति तद्वत् २४
सन्निवेशेनैव यवसस्थानविशेषः क्रमो वा २९ जीवन्मुक्तस्य योगबलाद्धिकारिकत्वाच्छरीरपरिग्रहे
भिन्नप्रक्रियस्वरूपव्युत्पतिविद्योदक्षेत्ति आत्मशांतः करणः समाहितचित्तः सर्वेष्वेव पदार्थेषु कोऽहमिति
निश्चय इति एतास्वामविकल्पमसारदेहादिमयत्वात्तत्स्यादीनामविद्यावरणप्रक्रमात्कर्मणा

कश्चित्सर्गोपलेशमात्रं निभवेतिनभवतिवा कदाचिदपि मायेयमित्थमंतवि॰ वर्णिता २३ गच्छतीये
विपर्यासं प्रविश्य नपरंपरा सीनराशिरिवानस्वरूपमाणाः पुनःपुनः २५ तेनैव सन्निवेशेन तत्
यात्येनपुन पुनः सर्गाकाराः प्रवर्तन्ते न रेगा कालवारिधेः २९ प्रशांतांतःकरणः प्रांतविक
ल्पः स्वरूपसारमयः परमप्रशामास्तत्त्वमस्मिन्निति विज्ञानिरावरणः २६ इति श्रीवासिष्ठमहा॰
मुमुक्षुव्यवहारप्रकरणे अथोत्पत्तिप्रकरणे नाम तत्त्रीयः सर्गः ३ श्रीवसिष्ठ उवाच सौम्य
तुल्येन रंगेन मलिनस्पांबुना यथा समेवाव्यो न यादेरुक्तदेरनिमुक्तता १ ॥ मु॰

दित्यर्थः तथा च जीवन्मुक्तिरेव तत्फलं साधनयादित्तीति भावः २६ इति श्रीवा॰ ताम॰ मुमु॰ तृतीयः
सर्गः ३ मुक्तेरभवनोमुक्त्यविशेषाश्रेकर्तिपि तेमूलरा शुयक्ष्म्योपोरूपेचप्रशासने आत्मनो नित्यमु
क्तस्वभावस्य ज्ञानात्ममेवबंधः नान्येनतन्नाशाएवमुक्तिः नह्येतत्तानेपरिज्ञानस्त्रियमाणशब्दस्यमापि
यावहारः कोन्यकार्येवना नर्थीयेति न जीवन्मुक्त विदेहमुक्तयोर्विशेषइतिपूर्वशंका समाधायश्रतम्
नत्वेविस्तरेणोपदेष्टुकामः प्रथमं स्थलदार्ष्टापयुरुषस्पत्त्वं ससमर्थयतिसौम्येत्यादिनाहे सौम्य प्रियदर्शन

श्री॰ वासि॰ टी॰ ५

१४ ज्ञानी ब्रह्माकल्पावयवश्चतेन तासां पतेश्च स्थितिकल्पनासीद्भविष्यति च सर्वं स दृश्यः नास्ति द्विलक्षण-
त्वेनामोऽत्रैवसिद्धः १४ प्रसुप्तवत्सर्वेनोत्पासनीवस्य १६ १७ रतेरेवित्तसदृष्याः १८ कविष्यतिप्रथमिति
शेषः १९ कलस्य सवेशाणभरतवेशस्पलाश्रयांप्रत्यौतिङ्कल्पत्वे देशणगर्भाधिकारे वैदेहमोहताविदेह
मुक्ततां प्राप्तेनेति शेषः आत्मसिति आवेकृतः प्रथवावैदेहमोहतांभाव्यं प्राप्तयंप्रश्रामावात्मनेपरीतस्मा

ज्ञानी ह्यासमनिःस्वेनाप्यासीदस्ति भविष्यति स एवात्म्यसुलोकसुल्लेवाद्देवनिवेश्यते १४ क्र-
मेणास्य सनेतिर्य्योआमस्याद्भुतकर्मणः संलक्ष्यतेवतारो येद्दशमोरीर्यदर्शिनः १६ प्रथमया
मवाल्मीकिप्रमावयमनेकशः प्रथमवयमेवमेवत्प्राप्तप्रश्नपक्ष्यक् १७ प्रथमवयमेवमे
सदृशाइतरेविरः प्रथमवयमेवमेनानाकाराः समापाद्याः भावामयाप्यनेनेदन्नवाप्रकंपुनः
भूयोपिभारतेनामसेनिहासंकरिष्यति कृत्वावेदविभागंचनीत्वानेनकुलंपथा ब्रह्मत्वंचनथा
कालाभाव्येवेदेहमोहतां २० वीतशोकभयायासो निरीहो गतकल्पनः जीवन्मुक्तो जितमना
यासोयमितिदर्शिनः २१ चित्तवेपुवयःकर्मविद्याविज्ञानचेष्टितैः समानिसंतिअनानिकरावि
न्नतनानित २२ ॥

त्वमेणिक्रुताः २० तस्य संप्रतं जीवन्मुक्ततां दर्शयतिवीतेति निर्वाणोनिर्गतोमोहस्वेषात गतपर्यनात्मक
तेविशः निर्वाणोवानेइतिनिरीहान्तत्वाणत्वासोनिर्वाणश्चेतिकर्मधारयः प्रत एवगतासहंममेत्याम ३०
कल्पनायस्य प्रत एवचवीतशोकभयः २१ कवितुनानि समानीत्यन्वयः २२ ॥ ५

एवं मिथ्यात्वेमिद्धेनदप्रकारेणात्मपरिपोषसिद्धिरित्यभिप्रेत्याहनष्टेर्ष्यादीति १७ मूलोच्छेदं विनामायस्ता
पसादेशेनतत्रिवृत्तिसिद्धिरित्यभिप्रेत्यक्रियोच्छेदप्रसंगसिद्धयेस्तद्भावेनप्युत्पादितप्रपंचस्यकारणाविद्या
मात्रत्वमाहद्रष्टविद्यवेति नष्टानोपरूढानोयारीद्युदेस्मरेतियावत तस्यष्टिस्थलष्टिसर्गसंस्तंभितानिरंगवती
प्रविद्यादिसर्वकल्पनाधिष्ठानंदर्शयति परमार्थेति तेषाकृतनाद्यभिनवाद्य १८ १९ प्रकृतसंकासमाधा
नोपोद्घातेननराज्ञ्चवसिष्ठनिश्चकृतवशान्तुविषयंवस्तुत्पायशंकासमाधानमुपक्रमते इममित्यादिनापृष्टाण

नष्टस्वप्नादिमहाभूतगणानवनगनक्रमाः सत्तानोसंतेलयापितयाथोधोनगडुमाः ७ प्रविद्येव
स्वतेनेवमानावपमरणालिनी जडानोमविदारीद्यीनरत्नसंगनरंमिणी १८ परमार्थोद्वयोस्फारेणमम
गीतंमकाः भूयोभूयोऽत्रवर्तितेनत्वमोवश्रिताः १९ सर्वतः सदृशाः केचित्कलकमममनोद्यराः
केचिदर्धेनसदृशाः केचित्तातिविलक्षणाः २० इमयासमुत्तितवहाविश्वसंसारामहं यथासं
भवविज्ञानदृशासदृशमानया २१ हारदृष्टान्त्याधियस्तत्र कलकाद्वेदिते समा ः दृशासर्वसमाक
र्ः शिष्टाः कलविलक्षणाः २२ क्षयापन्नेमविश्वोतियासंवासीकथस्तथा भवेगिरः पुलस्या

भावनादिनिर्माणकार्यैः सदृशमानयाशमिदृयायपोवितेनसंभवेनतनस्तनाविज्ञानेनक्षमखरितानेन
दृशानब्रह्मविद्यावोपलक्षितेश्यामसगतरंगकश्यइंसेदाविजंसस्तामीतिसंबंधः २५ तेषप्रवांतरवि
षोषमाह हारदेति श्रत्यधियः ब्रह्मविद्गतविदः ब्रह्मविदुरीयान् ब्रह्मविद्वरिष्ठइतिप्रसिद्धेभुवत
धीस्यानाविश्रांतेरत्पबुद्धय इहिनेराधिकाधिकेवेशाभिः २२ तथैवसर्वसदृशाद्यन्यायेनहिलक्षणाच्

यो॰ वा॰ मु॰ टी॰ ६

रूपं वासनामयत्वेन गतो यत्फलितं तदाह संकल्पेत्यादिषड्भिः संकल्पेमानमयत्नादौ रत्नमयप्रासादरेयत्ने न निर्माणं मनोराज्यत्वयत्नेनेतिभेदः निर्वाणमिति पाठे निर्वृतिर्निर्वाणं स्वप्ने सांकल्पिकं गगनादिपरिणामादि न इंद्रजालेनारचितामालेव यस्मिन् भ्रमे स इव ११ इंद्रनीलो वातरोगविशेषस्तेन शुकपक्षभ्रमः बालस्यनीलवर्णकल्पितः पिशाचवत्तद्वत् मृगालीमौक्तिकसस्यः नौकारूढानां नौस्पंदे तीरस्थानां गमनेन ग्रामस्य भ्रमा प्रसिद्धं १२ संवित्तिर्दीर्घोमे स्मृतेः स्मरणाज्जातं कल्पितं लिप्तं प्रश्नंतद्वत् जगन्मे स्मरणमिति प्रश्नमात्रमानस्य

संकल्पनिर्माणमिव मनोराज्यविलासवत् । इंद्रजालमालेव कथार्थप्रतिभासवत् ॥ ११ दुर्वातभूकंप इव त्रस्तबालपिशाचवत् । मुक्तालीवामलेव्योम्नि नौस्पंदनगयानवत् ॥ १२ स्वप्नसंवित्तिपुरवत् स्मृतिजातस्वप्नवत् । जराज्जन्मरणं स्वांतं सीतोद्भवति स्वयं ॥ १३ तत्रातिपरिणामेन तदेव तन्तां गते । इहलोकोयमित्येव जीवाकाशो विजृंभते ॥ पुनस्तत्रैव जन्मादामरणाय तु भ्रांतिमान् । परं लोकं कल्पयति मनस्तत्र तथा पुनः ॥ १४ तदेतरस्ये पुरुषास्तेषामंतस्तथैव तेः । संसाराइतिभांतीमे कदलीदलपीठवत् ॥ १६ ॥

कुतदृष्टांतत्वमात्ररेयात् प्रतुभवतीत्यत्रतत्र हितीयां न तथा विपरिणामेन संवत्यते १३ तर्हि कथं वैधर्म्यादिनस्वमादितिदिति भगवतोक्तादेतावानस्य त्वंभोक्तुं स्थिरंतत्र नियतत्वयव सादिसत्यताप्रश्नयप्रश्नतत्रास्तत्रेति सतिपरिणामस्थिरपरिवयुः तत्र तां प्रपंचीकरणेन दृढतां तथामल तत्र एवं वैधर्म्यादिव्यवहार इतिभावः १४ अनवस्थितस्वभावत्वादपि जगतो मिथ्यात्वमिति दर्शयितुमाह पुनरितीहजन्ममरणपर्यन्तचेष्टा १५ कदलीदलस्य पीठामाधारभूताः कदलीतवत्तद्वत् १६ ॥ ३१६

सङ्किंचित्प्रकारः किंस्वरूपश्चेत्यपेक्षायामाह प्रातिवासिकेति प्रतिवासनमतिवासः प्रसारितारम्भकर्माभिमानिदेवैः परलोकप्राप्तौ तत्र साक्षात्प्रातिवासिकमनःप्राप्तिविनिर्गतसंस्कारमनोवृत्तिरूपोऽपि प्राणवृत्ति नेतव्यासनामधेयस्तत्सर्वशरीरेणस्वहृदयेऽन्तर्धीयत इत्याकारो जगत्त्रयं वा मनोमयमेवानुभवति भ्रान्त्यैव स्वतन्त्रः स्वयोमात्मा शरीरकविरहात्काशस्वरूपः स्वतएवासौ जन्मादिविक्रियारहितो नेमेत्यर्थः मन्त्रतेन स्याले नैव ब्रह्मात्मानिष्क्रामतिचदेहयोवाप्रश्नैर्वाप्रत्येभ्यो वा शरीरदेशेभ्यः सम्यक्क्रामेन प्राणोत्क्रामति ईक्षामनेन स्थितेनापीत्यादनेकश्रुतिस्मृतिप्रसिद्धत्वाद्धिदं मनः स्वस्वहृदये वपरलोकदर्शनेकथं प्रत्युत्तनइतिचेत्

प्रातिवासिकनाम्नोऽनः सहस्रेव जगत्त्रयं । योऽश्नाति विनशरीरेण व्योमात्मा नभ
वत्यनः ॥ एवं मनांसि येनेवमसंख्यातिकोटयः । भूतानां यानि गेहानि
मुदितानि पृथक्पृथक् ॥ १० ॥

सत्यकर्मोपासनानुरूपसत्यवस्तुरहस्यान्येकैकत्तिविवादाः इहस्वपरमार्थदृष्ट्या अस्मिन् प्रायाद्यपि वीप्सेन देवसमाहितेनेत्यादिश्रुतिस्मृतिवादतस्त्वेवपरलोकक्लृप्तमप्युपनेमादितोदृष्टयप्रसिद्धेरनिवार्यं निष्क्रियत्वेऽपि च स्ववासनामात्रमयत्वेन वस्तुमात्रापि तु परलोकवदक्रमणागमनादेरुपितेदेवकल्पनामात्रेण प्रत्युपपन्नेत्यभिप्रेत्य विशेषः ॥ एकत्वक्त्रमादिनयायमर्वत्र दर्शयति एवमिति भूतानां कोटयः स्वन्धः जगति दृश्यजातानि मरणकालेतेषांवासनासु लीनानि यानि यानि प्राणानांवासनाकर्मपरिपाकानुरोधात्पृथक्पृथक्देवमनुष्यपश्वादियोनिभेदेनउदितानि उद्भाव्य स्फुरंति तानि तान्येव प्रारब्धवैचित्र्येण यथाङ्गवेतिन दृश्यं भवंति येषां वापि समस्तभावमित्यादिश्रुतिस्मृतिभ्य इति भावः १२ ॥

पं
श्री-
वा०सु-
टी-
७

परः परमात्मा मयैवं बोधिये भविष्यंति तानि तान्सा प्रसिद्धा कथा वाग्ज्ञानिः ६ सूक्ष्मसर्गरूपेत्याह हृदन्तेषु रोनिशं ज्ञाशय · स्वेनसमाधिदिन इतिशरो रूत्सा हृदयस्वकोपालेस्वयं नगमसत्युसर्गैरुरस्वयं केनिहिशं घसवाब्यावयाति यथाविवर्तमानाः सर्गाः प्रातिस्विकरूपेण संख्यापास्त्यापि ते कालतः स्फल्ल ह्यदर्शनाद् नभविष्यत्सर्गापेक्षयास्य नसंख्या इति विदितं एवेति भावः काकइव किंचिन्नाकृतोनभविष्यत्रयइवलोभयमा ध्यमयीतिनितयेतिक्षेत्राविचारणाणुक्रेनार्थः तथावानेतानामागतानोतेषां उपादानमात्मतत्त्वमनंतमे

भविष्यंति पयोंभोधौ जगत्सर्गतरंगकाः तांस्त्वेव परिसंख्यातुं शक्नोमीव न विद्यते ६ रामउवाच
यावत्सचाभविष्यंतो जगत्सर्गपरंपराः तासां विचारणापूर्वकावर्तमानास्तकाइव ७ श्रीव
सिष्ठउवाच निर्यकपुरुषदेवादेर्यानामसमविनश्यति यस्मिन्नेव प्रदेशे सौ तत्रैवेदं प्रपश्यति
८ ॥

क्रमनागतं केचिद्रूपं स्वयारसितमितिमया विदितमितिभावः ७ एवं निगूढाशायपरित्ताने नन्तनविशेषोत्रया प्रोत्सादितः प्रवीतिस्थूलप्रपंचस्य मिथ्यात्वबोधनाय स्त्रत्वभूतानामेव पंचीकरणेन स्थूलीभावावभासात्सत्त्वमपयेवमायलेति दर्शयितुं श्रीवसिष्ठउवाच निर्यकिति निर्यंचः पशुपक्ष्यादयः पुरुषा मनुष्यादेवाः प्रसिद्धाश्वादिः प्रधानोयस्य प्रातिस्विकायनमस्य मध्ये यो यस्मिन्नेव प्रदेशे सद्देव विनश्यति म्रियते सो सौ प्रत्यगात्मा तस्मिन्नेव प्रदेशे तत्रैवेदं व्यमानं जगत्त्रयं प्रपश्यति नात्र तत्र कश्चिद्विरोध इत्यर्थः ८ ॥

गे-
७

इत्येवंविततया प्रबधापितो मम स्वत्या सत्व नित्ता मा यातत्त्वधानायोगात स्वीकृता हृल्पायेन प्रथमेन रूपेनोदेपार्थप्रमानुभावककथ यिष्यामीति एनत्संप्रायनिष्ठामेतत्वमितिभावः इमेव्यासस्यजीवनदर्शना त्मकस्यचविदेहमुक्तिप्रवणस्य नाते १ नमेवदर्शयतिपिबेति वामैनिकडः लोके दोपलक्षितनिरति शयानंदस्वप्रकाशात्मखात्मप्रतिष्ठेपरमपदे विदेहमुक्तिरेव तान फलं महेन्द्रसर्वजगत् विद्यामस्यानेपरा स्ता यस्यानित्य फलं तं प्राप्ते किंच यदि तानेवास्तानेनिःशेषमुक्तिं ते नदीं जीवनामे भवद्धपारामप्या पेकापाद स्वानायोगात प्रजीवने च ब्रह्मविद्याप्रवर्तकाभावात संप्रदायोच्छेदः प्रयत्नोच्छिन्नेतर्हि निर्मोक्षः न द्विकर्मैव तान महद्भद्धामरात्मीन्द्रफलत्वविधेयत्वादितिन नीवका किं सिद्धिरितिभावः २ इतिप्र

रामउवाच कथं पितामहमिति वसिष्ठ भगवन्मोक्ष संस्थितो इमे तावद्भगवाननेंशेषे मेनिवारय ॥ स॰
पिता शुकस्य सर्वेत्तो गरुड्यामेमहामतिः विदेहमुक्तो नकथं कथंमुक्तः सनोप्यसः ३ श्री
वसिष्ठउवाच परमार्कप्रकाशानंतस्य जगताममरेशाव इमान्योन्यमलीनाये मसंख्यात्मगृहयांति
ते ४ वर्तमाना स्त्रयः सन्ति त्रैलोक्याममकोटयः शक्यंनेताममसंख्यानंनेवकास्त्रन्केमतेन ५

सोभगवान्वसिष्ठोक्षावद्यामोत्तेयस्मा विद्युत्कलामविद्यास्वत्रयं नत्माद्यपरिछिन्नचित्स्वरूपं चत्रानानि तावज्जीवन्मोक्षेण विस्वमतीतिप्रथमेनहामन्यायपृथक्त्वात्मायास्या मीतिमध्यमानस्तद्दर्शनस्यावबोधत्वा न्मादिति स्थूलप्रथपवाचाध्यारोपेरपूर्ण यति परमार्केत्यादिश्लोकत्रयेण ननत्रस्वरूपोभातिनचेइनाखंके नस्वरूपं स्वपतितेनमहद्यादिफलेः स्त्रयादि सर्वेजगदद्वभासकत्वात्परमार्कः सएवचिद्रूपस्तत्रा तं नः पूर्वेपि विजगद्रूपलक्षितानंतकोटिब्रह्मांडलक्षणास्तव्यमरेशात्र इमायोन्यस्थितालीनास्तेमख्योनो पयांतिसंख्यातं न शक्यते मरस्पर्शः ४ वर्तमानाः सन्तीति सारत्वायविमममानत्वे वर्तमानतात्र किं काल

श्री-
का-प्र-
टी-
६

ननु तानां नत्सानभानमानित्वादिगुणान्नावदितैः शिदायनिवविनृपोक्तिभिः प्रार्थितार्थनिवपाणं प्रतिज्ञा
नीनमुनेइत्यादिना प्रादिशासिप्रानुपयुमि १४ तनोदपेप्रत्नाननिहृत्नोनविल्नेवइतियोननायाश्रिति १६
यद्दानेपुराणप्रज्ञनमनाप्रोक्तेनत्सर्वंप्रवेदितमविज्ञिनेगेशुनाः यनत्रसमरामि प्रथवाप्रावेदितमपरिज्ञि
नप्रतएव सर्वप्रार्थयद्दानस्वश्रपेप्रात्मनत्वेतदावेदितिनिरंतरंस्मरामि प्रत्नुमंदपे १७ मुमोमहात्मानावसिष्ट
इतिनिगदितवान् प्रकृपतितानवान् यथाश्रवणदोवाभूषणान्वादनापुपादिपविकारनेपमनोमुक्तःशो
भतेनथैवविपिप्रवेशपाअरंजनोपायदशीतापाख्यानप्रमाणतकीयनसंधानोन्माकृदिपरिकारवेपनेनयट
हीतंसीकृतनेवज्ञानमाख्यानगीतेनःशोभाविपिपायेननथाविधःसन् सर्वमगतात्मन्नतायाउपशांतमेप्र
मुनेयदाविप्रासिमनदविज्ञेकरोम्यहं कः समर्थः समर्थोविसतांलेनवितेववः १४ यद्देहिगनप्र
शांतोनमादीनांमनस्तमः ज्ञानेनापनयाम्याप्रदीपेनेवनिशातमः १८ स्मराम्यावेदितंसर्वंसंसार
धुमर्षणनये निघयादोपराप्रोक्तेपत्तानेपयन्ननमा १७ श्रीवाल्मीकिरुवाच इतिनिगदितवानसौ
महात्माप्रकिरवेपगृहीनवज्ञानेनाः प्रकपायदिदमनोपशांमेयपरमुपदेकविवोधनेवसिष्टः १८
इतिश्रीविश्वामित्र-मुमु-प्रद्वितीयसर्गः २ श्रीवसिष्ठउवाच एवंमुक्तभगवतायत्तात्तेपयजनम
ना मर्गादोलोकपर्णमर्थेनदिदंकथयाम्यहं १॥ रमपदसेकंमुक्तांविवोधनेयनम
नोऽहेदायेदवदपमाणंप
द्दिनोपनपामुप्रकथयन् १५ इतिश्रीवा-मुमु-व्यव-प्र-द्वि-सर्गः २ सूलादिमगदायेपनिरामाप्रोपमा
यते प्रत्यक्विदात्माविषयोरामपुर्वकाकृतिकालात् इत्येवाकनेमर्वैप्रतिमपायविस्तरेणातदेकाकामःस
द्दुरुस्मरणाद्रूपेमंगलमावरनविद्यासंप्रदायशुद्धिवर्णयन् शिष्यावधानायपुनःप्रतिजानीतेएवंमितिलो
कानोपशांतिःसर्वसंसारदुःखोपशांतिस्तदर्थं यद्दानेतानसाधनेशाप्त्रमुक्तंनदेवेदंकथयामिनाम्दितिमे

६ सं ९ ॥ ६

कश्चिदितिनिहितपक्षे महाधियांमुनीनामित्युत्तरेणान्वयः १९ सानोप्रस्थरेणोमसरलाहृतविपोषाः बहु
श्रेष्ठंउपपतिनोवावत् १६ येनतेनेनयुक्तियपमिसरेकतानताच ७ १८ अल्पफलोबहुप्रयासःक
दर्थना १९ नेयंकरथनाप्रन्ततामितनादयादिसार्यकापारनारभ्युदयएवेत्याहनदितिविदृशः पंडि
तः तद्भावेनिरपेक्षमनिर्दितंशफलंपादेयमतिपनोयेयथानिर्दितमेवस्यादितिभावः ३० इतिसमस्ता

वसिष्ठभगवन्सर्वंकच्चित्स्मरसियत्त्वयं आत्मयोनेःपुरोक्तंयत्प्रथमेवमहाधियां १९ निषधाद्रौ
नीनोचसानोमसरलसंकुले उपदिष्टंभगवताज्ञानंपरमपावनम् १८ येनयुक्तिमताब्रह्मन्ज्ञानेनेयंहि
वामना सांसारीज्ञानमायातिपुमांस्तामेवभास्वता ७ तदेवयुक्तिमद्ब्रह्मन्येनमायांतेनिवासिने ब्रह्म वै+
न्नुपदिश्यात्वंयेनविश्रांतिमेष्यति ८ कथंनामवनेघोरमोहितानकल्मषः निर्मलंस्फुरेद्वक्रम
व यत्नेनैवविवित्ते १९ नत्वानेनचशास्त्रार्थंसत्तेहेदरधमनिंदिते सक्तिमायाविरक्तापवर्गकिंविडंब
दिष्यते १० प्रतिमायाविरक्तापवर्गकिंविडंबदिष्यते नत्वायमपविवत्सीलीरस्फुटनाविव ११
वीतरागभयक्रोधानिर्मानानिलिनेनसः वदंतिनादरपायज्ञनेविश्राम्यतीरस्वी १३ इत्युक्तेगाधिपुत्रे ३+
णव्यासनारदपूर्वकाः मुनयस्तेनमेवार्थंसाधुसाध्विमपप्रजयम् १२ अथोवाचमहातेजारागतःपा
र्श्वेव्यवस्थितः ब्रह्मेवब्रह्मणः पुत्रोवसिष्ठोभगवान्मुनिः १४ ॥

रागादीनामविद्यामूलकत्वात्तदुच्छेदाद्देववीतरागादयः गलितेनमोनिद्यापाः इदंस्याच्छुपदेशाद्धृपयामेव
श्रमितिविद्यापरोलेशात्मतत्वेवा ११ गाधिपुत्रेणविश्वामित्रेण ब्रूपजनयन् प्राप्नोसन् १३ पतोयब्रह्मणः
पुत्रोब्रह्मेवमहातेजस्त्वादिगुणविशिष्टः अतोदिव्यानामपिमहर्षीणांप्रत्नोवक्तव्यत्वाचेतिभावः १४ ॥

प्रवर्तिपहलोनश्नालाभादयोमर्तेनेहेनमाऽहेश्पेनफलेनविनेव तस्मात्तत्रौमिकभोगान्नमादिष्टमिद्धिर्मर्थः ८ सुराणयोयोपरमात्मामभिहृदोपरमपरमहत्यल्लाहानपरिपाका निश्चयेनबलालाञ्छनात्यन्तिकत्वदयुक्त्यात्सत्त्वमिति यावयावत्तलितानेनमन्नावदिश्पयपरतिर्नत्वायतइतिश्चतिरेकशकर्षाहत्वयप्रकर्षात्वाते रमोपामापरंदृष्टनिवर्ततइतिभावदवनास्तिभावः ९ भोगभ्रमयाविषयाः १० यदिरामसत्त्वत्वात्सरिकिमर्थाउपदेशार्थवमिहप्रार्थनानतवाह रामइति मतोत्वमिहसम्पूर्णत्वात् आमोमवमात्याधिकारीविशेषः तस्मात्सर्वोपकारायोपदेशार्थानेमर्थः अथवारामोयदतस्तत्वज्ञानातितदामएवविश्रामदाच्छा

यथाःपश्मनिनायसेहनेनविनायुनः भविभागानपेवेतेमजीवन्मुक्तउच्यते ९ तेयाचवर्तितानेनवत्तावततायते विषयेषरतिर्नेतोर्मरूपमोल्लतायथा ४ अतएवहिविततानतेयेविद्विदवृहह येनेरंमयेमेमानरमाभोगश्रयः ९ रामोयदतज्ञोनानितदस्तितेवसम्पूर्णत्वात् प्राकार्यविनविश्रांतिमामोमकृत्रीपरमः ११ केवलंकेवलीभावविश्रांतिमपेक्ष्यते रामबुद्धिशास्त्रलसीःस्वलविश्रमणंयथा १२ प्रजामविमविश्रांतेमाप्रवसममहात्मनः युक्तिकथयनश्रीमानवसिष्ठोभगवानयं १३ रहामये परमवीतम्रभःकृलतूहःसदा सर्वतःसर्वसाक्षीवत्रिकालामलदर्शनः १४ ॥

भावादनामगुणयंवसिष्ठमुलादाकार्यविश्वस्तमसत्त्वविनविश्रांतिमामोमेवेत्यर्थः ११ तदेवस्फुटमाहकेवलमिति केवलीभावमद्वितीयचिन्मात्रपरिशेषः शुकलक्ष्मीपतेविश्रमणंनिर्मलनिर्मलाकाशमात्रपरिशेषंस्वलितिमिश्रयेनविश्रामेनेत्यर्थः १२ १३ ननुतथैवकृतोमोपदिश्यतेतत्राहरहस्यामिति रहपलदितानामित्वात्कृतोनानामुवात्मानमेव प्रभुर्नियंतातदतिकमेविश्रांतकृपममीनोदेवदर्शनादितिभावः सर्वतःशास्त्रतःसर्वस्यसाक्षीतत्त्वतोयोगात्तेनेनविभागशास्त्रमात्वदृष्टिरित्वभामिनीनिस्तत्रदेनस्विषयिकालेषुमलमोहातिरस्कृ

इह रामोपदेशार्थं विश्वामित्रेणाभीमता प्रार्थितस्य वसिष्ठस्य तदुन्मादः प्रकीर्त्यते शुकाख्यायिकाफल
तेयानयत रामोपदेशाय वसिष्ठप्रवर्तितमारभमाणो विश्वामित्र उवाच नयन्मादिना यथावाक्सुका
रं उपयुक्तं उपयतिपुत्रं उपदेशाने उपयुज्यते तावदेवतत्कापि उपयुक्तं युज्यत इति संबंधः उपयुक्तमधुदि
निष्पर्वेवाक्कामात्रशेषतयातनयमालोके समानमार्कप्रपृष्ठात्समदादेशविधानेनविरोधात् । उक्तमर्थमर्थमु
पुनिसेमतामर्थयतिमनीश्वरा इतितयासंबोधने स्वदंतेनचेते श्वसेतमाय रुक्षयोर्गानापीयमात्त इति से

विश्वामित्र उवाच नस्याम तत्त्वज्ञस्य मनमात्रोपमार्जने यथोपयुक्तं तेरामनान्वरेवोपयुज्यते १
तेयमेतेनविज्ञानमशेषेणाशुनीश्वरः स्वदंतेस्मेनयद्भोगाशेमाइवस्मृमेधसे २ ज्ञानतेयमयमनसो
तन्मतद्विषलत्वात् नस्वदंतेममशास्त्राभोगहेतुनियन्त्रनः ३ भोगाभावमथायातिवैधार्हमवस्तु
नः तथोपपत्तिनियायातिवृथाजगतितानवं ४ वासनातानवंराममोक्षइत्युच्यतेवुधैः पदार्थवास
नादार्ढ्यंबंधइत्यभिधीयते ५ साम्यतत्त्वाभिगमनेभवतिप्रायशोमतिः मुनेविषयवैरस्यंकरणी
उपजायते ६ समस्तप्रपञ्चनियन्तृत्वात्तेयः सर्पदिनः नस्वदंतेवलादेवतस्मिभोगामहात्मने ७

प्रदानन्त्ववनर्थी २ ३ भावनयावासनया तानवं प्रल्पतां ४ वावद्विषयेवासनादीयतेतावमात्र्युच्यते प्र
वेशात्तेषत सर्वेतो मुक्तिरिति भावः ५ प्रभिगमने प्रापातत्वान प्रायपाः प्रत्यग्रवासनायासेनापि प्रयो
जनत्वस्य दृष्टविवेकमात्रेणोत्पत्त्यविचयत्वादिति भावः कंदर्पात्क्लेशात् ६ नर्ष्ठलेनभावनाकिंवे
रागेणाज्ञानबाह्यसम्पगिति समस्तरागायप्रतिहन्तेयथान्मानथायःपयतिमएवनतः तत्वज्ञानन्तमन्या
नियोक्तेरफलभागिति तानतेयःपंडितस्य आपातरमणीयमोक्षयोनप्रगमात्तनयेतिभावः ७ ॥

महात्मनस्तवेति शेषः प्राक् भोगेभ्यः इहास्योनिश्चयरूपात्पादरूपमाज्ञात ३३ बालोपि निषयत्यागशूरत्वा
न्महावीर ३८ यथानवरं [illegible] नतिराधोपि शीघ्रमेव मनसापि ३९ ४० रूपेणा
स्य विषयेन पतमिदरूपदर्शनस्यैव समारपानत्वात् उद्रमेतरं कुरुते स्थान समभयं भवतीति स्मृतेः भ्रांनिते
यांतरे मद्भावधर्म रूपदर्शनभ्रमेण ४१ सर्वात्म प्रविविक्तविरागेकः नमितेव मत्प्रियः सप्तकः स्व
स्व रूपमालिन्यमये ४२ सात्विकरेवाधिष्ठितत्वेन विदेपरेत्वभावाद निदिनेसमाध्यवकलमिनियावत्

तेनत्वयास्फुरंत्वानंतेयं यस्यमहात्मनः भोगेभ्यो विरतिर्ज्ञानात्रूपाहामकलादिर ४३ नत्वया
त्वमहावीरमतिर्विरतिमागता भोगेभ्यो दीर्घरोगेभ्यः किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ४४ नत्वयाशृणेता
नानासर्वत्वनमहानिधेः निदमत्वपसि स्फारेपि नत्वयथानव ४५ व्यमादधिक एवारुचोम
सिद्धोसितत्वतः भोगेच्छानाम येनेह मनोयस्याधिको भवान् ४६ ध्यानं ध्यानमयमतिलेभवनाशश्री
वेनसा मद्रूपेणततिचहानमुक्तस्तं भ्रांतिमुक्तत्वन ४७ यत्रप्रियः सदैवेसरमेवेनतकेनमहा
त्मना प्रतिष्ठत्वश्रूकसत्वं सीसच्चोपरमवस्तुनि ४८ वीतशोकभयायासो निरीहश्छिन्नसंशयः न
गामविवरंगेराः समाध्यर्थमनिदिने ४९ तत्त्वयोसहस्रातिनिर्विकल्पसमाधिना दशास्थिताश्च

यगामविदेहस्त्कोभूत ५० कुलनाट्रूपोन्मावेना कलंकमलत्वमत्तानं नरभयापगमाच्छ्रेदः स्तनएवा
रूपएसेवितायामिस्थ्रूपयायाश्रयविनाशाभ्यां भ्रमत्वात्मनिष्प्रा उकमेत्वपारास्यहरेरादिनिर्जेः पाव
नेपदपरमात्मवस्तुनि सलिलकणएपदेकलनारूपभावः कलंकोनीलमेघसंबंधः एकतो भेरकोपाध्य
पगमेवास्तस्यमविरेको नथावाक्षेविम्बग्रात्मो विभेदजनकेत्वा नेनात्प्रभ्यामंवेतिकं गत्वे आत्मनो ब्रह्मणोभेद

सस्मिन्नानोपहितेष्वात्मनि विविधं कल्पयतीति विकल्पेन तत्काम कर्मवासनाबीजसंभवं तत्फलभु
क्ते ॥ समष्टिव्यष्टिसंस्कारयविशेषेणाव्याकृतेन नीयमनादिजीवभावोपाधिभूतमंतःकरणं महाभूतलय
क्रमेण प्रथममपंचीकृतविषयं व्युत्क्रमेण समष्टिहिरण्यगर्भात्मना ततः पंचीकरणेन विराडात्म
नानमोनादिकमेणव्यष्टिस्थूलदेहात्मना तदेतयोहि लिंगात्मना वोभ्य आविर्भूतो मस्तावर्थोपाधेन स
वकर्मोपासनसमुच्चयमात्रानुष्ठानेनाध्यात्मिकव्यष्टिभावपरिच्छेदवासनामात्रदयेसमष्टिहिरण्यगर्भभा
वेनावतिष्ठते श्रवणादिपरिपाकजन्मतत्वसाक्षात्कारेण सवासनकार्यकारणाविद्यानाशेन मूलोच्छि
देनात्मेनमंतःकरणपरित्यक्तावि शेषं लीयते तत्पराहोमिदायां अथ कामसप्रकाशात्मनिर्द्वःस्थितत्वा

थंघावस्य विकल्पोऽयः सविकल्पपरित्यागात् लीयते दृश्यसंसारोऽनिःसार इति निश्चयः २३ न
किंमेतत्सत्तावादोसत्यमहिमयावत् मनोविश्रांतिमामोमि चेतसा भ्रमतां जगत् २४ जनक
उवाच नातःपरतरः कश्चिद्विश्रयोस्ति परो मुने स्वयमेवत्वयाख्यातो गुरुतः श्रुतः क्षमे २५ स
विकल्पविरामैक प्रमाणसीहनेनरत् स्वसंकल्पवशादेतोति संकल्पसमुच्चयाते

निष्पापात्मसर्वमेवदस्य प्रायेण एव निःसारः संभ्रमः साक्षात्कारफलपानलब्धामोक्षयंति इति भा
वः २पुरिदस्यत्तएवदनः सारवत्प्रोवेणपुन प्रतीत्संकाबारणाय वानिःसार इति निश्चयसत्वविदा
मितिपोषः २३ एतन्मयास्वयमेवसर्वं विचारेण परिज्ञातं यत्तदेव सत्यं किंनहि किं तत्त्वसंदेहात्
दि यथाभवतित्तथाबूहि जगत्तानाविधा निर्दवात्तत्वस्मादस्य हेत्वाविश्वासेनभ्रमतावतसा भ्रामयमा
णोहमतः मत्त्वतविश्वासादित्यावत् विश्रांति नेवस्थैर्य प्राप्नोमि २४ मुतःप्रमाणवयापरित्ताना

रत्न. विक्रम निर्विकल्पोर्थं २५ मार्गशीर्ष मासस्य

विवेक ३३ ॥

श्री-वा.मु.टी.प्र. २

केवलं मितवचा रामो मानारवाः समसमः शुक एव समस्थः तत्रस्तैमौनीनिगदीतवभार्दीडिशः १६ ३
त्यं परीक्षणेन परिज्ञातस्तत्त्वदर्शनपर्येनप्रतिष्ठितो विचारवेशस्पादिपविपाकसमालोचयति १७ निःपो
षितानिनिरवशेषकृतानिजगतिप्रसिद्धानिकार्याणवप्रकर्तव्यानिपरमपुरुषार्थसाधनानियेनतथाविध
हेकतकृत्यस्यार्थः सर्वमप्यलवानामानमवेतनभीवानस्याप्रेवप्राप्तानितमनोरथ १८ संसारेतिप्रारब्धा

केवले समसमः स्वस्थो मौनी मुदितमानसः प्रतिष्ठितः शुकस्तत्र संशान्त इव चंद्रमाः १६ परिज्ञात
स्वभावं तं शुकं स जनको नृपः आनीतं मुदितात्मानमवलोक्य ननाम ह १७ निःशेषितजगत्कार्य
प्राप्ताखिलमनोरथ किमीप्सितं तवेत्याशु कृतस्वागतमाह तं १८ श्रीशुक उवाच संसाराडंबरमि
दं कथमभ्युत्थितं गुरो कथं प्रशममायाति यथावत्कथयाशु मे १९ विश्वामित्र उवाच जनकेनेति
प्रोक्तेन शुकस्य कथितं तदा तदेव यत्पुरा प्रोक्तं तस्य पित्रा महात्मना २० श्रीशुक उवाच स्वयमेव मया
पूर्वमेतज्ज्ञातं विवेकतः एतदेव च पृष्टेन पित्रा मे समुदाहृतं २१ भवतापि एष एवार्थः कथितो वाग्वि
दांवर एष एव च वाक्यार्थः शास्त्रेषु परिदृश्यते २२ ॥

ख्याते १९ इति पृष्टेन जनकेन तस्य शुकस्य पितृप्रोक्तमेव यत्प्रोक्तं तदेव कथितमित्यन्वयः २० समुदाहृतं स
म्यगुदाहरणोपपत्तिभिर्व्याख्यातं २१ वाक्यार्थः सर्वोपनिषदुक्तमहावाक्यानामर्थः तत्तात्पर्यनिर्णायकत्या
पुनरदर्शनपरेषु शास्त्रेषु भाष्यादिशास्त्रेषु २२ ॥ गो. २

पुत्राभिप्रायेणुध्यात्वृद्धिमेवात्रसमन्वयस्तु वाच नाहं जानामि त्वमादयादिति भावः १७ १८ विदेहानाम
जनपदस्तेषां नगरी मिथिला १९ पालीके ह्रीस्थैर्यहियरे २० जनकोपि विदितशुकक्षागमः सत्कृत्येवो
परेणोष्यासवचनवदवरेलन यान स्याकुनार्थाता माभूदिति शुकस्य वैराग्यादि साधनानां विद्यासमस्यार्थं

व्यासोपि भगवान्बुध्वा पुत्राभिप्रायमीदृशं प्रत्युवाच पुनः पुत्रं नाहं जानामि तत्त्वतः १७
जनको नाम भूपालो विद्यते मम पालने यथावद्वेत्ति मोक्षं तस्मात्सर्वमवाप्स्यसि १८ पितुर्व
के शुकः प्रायात्समेरोर्वसुधातले विदेहनगरीं प्राप जनकेनाभिपालितां १९ सर्वेद्भिमोषया
हीकैर्जनकाय महात्मने द्वारिस्थास्ततो राजन्शुकोत्र स्थितवानिति २० जितासर्वशुकस्याशा
वान्नामेवन्यवत्स्या उत्कावभुवननकस्त्रीसमदिनात्यय २१ ततः प्रवेशयामास जनकः शुक
मेवाशं तत्रास्त निसमेवतथोवावमहन्मनाः २२ सप्तप्रवेशयामास जनको नः पर शुकं या
नानदपपतेनावदितिसमदिनानिच २३ सुजेन्मदाभिः कान्ताभिर्भोगैर्भोगसंचयैः जनको
लालयामास शुकं प्राप्तिसमानतं २४ तेभोगास्तानि रत्नानि यास्सपुत्रसमन्वनः नानद्वर्मद
२५ वनावद्वपीठमिवाचले २४ ॥

सर्वजितासार्थवत्स्याउपेदाया २१ अंगाणांसहांतभुलवं उन्मनाः तत्त्वजितासोत्कंदाविसत्तानादर
इतिभावत् २२ यावद्भोजनादिभिस्तेन प्रत्यासेताबद्वाजानद पूरणेइतिवादनमिषेणानवातः पुरेसम
दिनानि भोगसंचयैर्लालयामासेसुरवेणसंवेधः २३ २४ नानद्वर्नेविचक्रुर्वद्वपीवटद्वृले २५॥

श्री० वासि० प्र० २

यत्परमार्थसत्यमात्मतत्त्वमद्वितीयचिन्मात्ररूपं तदवाप्तवान् तान्वान् तानमेवतल्लाभत्वात् ७ अविश्रां
तोहं न रविश्रामः ८ विश्राममुपरतेविरक्तमितियावत् भृविभिर्गेभ्योबहुतरविनाशाद्ःखिन्नःः धाराभ्य
प्रवाधिकजलधाराभाः ११ कामहेयाम्यनैध्यामि १२ परवेचनार्थकाचिमवेष्टितमाडंबरंकथं केनकमेणा प्रभ
स्थिते उत्पन्नेकरम्यप्रशममयोलोकेरं कियन्देशकालपरिमाणानः कम्पसमारः किंरूपः उत्त इंद्रिया
णामुन्नमनसःप्राणस्यवाउत्तमंज्ञातस्यउन तदनन्यविकारिणोनिर्विकारचिन्मात्रस्यवेतिप्रश्नोतिर
र्थेणान्वयः १४ विदितात्मनाव्यासेनप्रतिवेलंकथंयथावन्नोक्तमित्यन्वयः १९ ज्ञातासिषमितिस्फेर्ः

तेनासोसवविवेकेनस्वयमेवमहामनाः प्रविचार्यचिरंचाकृत्यन्तमंतर्दर्शमवाप्त ९ स्वयंग्रामेपुरे
वस्तत्मविज्ञानमनाःस्थितः इदंवक्ष्यतिविश्रामेनामावाप्त्यनुपाययो ११ केवलंविरतामाप्य च =
लोविगतचापले भोगेभ्योरतिभंगेभ्योधाराभ्यइववानकः १३ एकदासोमलप्रलोमेरावेकांत ॥
सुस्थिरं पप्रच्छपितरंभक्त्याकृष्णद्वैपायनंमुनि १३ संसाराडंबरमिदंकथमभ्युत्थितंमुने कथं
वप्रशमंयातिकियत्कस्यकदानवा १४ इतिपृष्टेनमुनिनाव्यासेनाखिलमात्मने यथावदमलंप्रोक्तं
वक्तव्यंविदितात्मना १९ ज्ञातासिषंपूर्वमेतदहमित्यथतत्पितुः सशुकःशुभयातुब्राह्मवाक्यंव

नतुयद्यत्प्राक्स्वविचारेणैवज्ञातस्यसारमार्थोयस्यइतिनिपातनस्तद्विवाक्यस्मरणसोरहिद्विमनात्रियां
तएकाननाटितिप्रसंगेप्रकृतिभावोन्यायः सत्यंतथापिशर्वंप्रासमेताद्विप्राप्तानासिषमितिधामस्यां
तिशपयोक्तकतया क्रियायोगस्यापिविवदितत्वात्तैकशेषादिनाप्राप्तोपिसंप्रदानात्रिपातएकाननाटितिय
त्वप्राहत्र्यंइतिप्रसंगप्रतिषेधपदस्वीकारात शनिषेधास्स्वरलीयांसोभवंतीतिमहाभाष्योक्तेः परत्वसंतानि

नहि कृतोन विश्रांतिस्तज्ञा ह केवलमिति मार्गेनाप्रविश्रामसंदेहमालिन्यनिराकरणेनावस्थानेस्व रूपावस्थितिलेपि प्रमाणाकार्यादिसंवादमेतरेण विश्रामाभावादित्यर्थः तथा चाहुर्वलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेत इति ३ भगवतो व्यासस्य पुत्रव्यासपुत्रकोपाकृतनष्टापराजनातोग्रतोमे प्रतिष्ठापयते व्यासावतारभेदप्रसिद्धेः ४ तेयुक्तेनैव विचारेण तत्त्वतपाकोपितत्वे धियाशकृपदेशमे

ग्रौ

केवलं मार्जनामात्रं मनागेवोपयुज्यते स्वभावविमले नित्यं स्वच्छबुद्धिशुकेरिव ३ भगवद्व्या-
सपुत्रस्य शुकस्येव मतिस्तव विश्रांतिमात्रमेवांतर्ज्ञेयापायपेक्षते ४ श्रीराम उवाच भग-
वंद्व्यासपुत्रस्य शुकस्य भगवन्कथं ज्ञेयेप्यादौ न विश्रांतं विश्रांतं च धिया पुनः ५ विश्वामि-
त्र उवाच शृणु रामेदं समेरामकथ्यमानमिदं मया ज्ञातव्यासात्मजोदंतजन्मनाशेनकारणं
६ योयमंजनशैलाभो निविष्टो हेमविष्टरे पार्श्वे तव पितुर्व्यासो भगवान्भास्करद्युतिः ७ त-
स्याभूदिंदुवदनस्तनयो नयकोविदः शुको नाम महाप्राज्ञो यज्ञो मूर्तिरिव स्थितः ८ प्रविचा-
रयतो लोकयात्रामलमिमां हृदि तदेव किल तस्यापि विवेक उदभूदयं ९ ॥

वादित्वात्पृष्टवान् पश्चात् विश्रांतिमाप्तवान् ५ शृणु रामेदं सम्यक् ज्ञातं सदृशं जन्मनाशेनोपेत ६ अंजनशैलो नीलाद्रिः इति प्रसिद्धो वर्षपर्वतः निविष्ट उपविष्टः विष्टरे आसने ७ नयकोविदः सर्वप्राणस्वतः सुशीलाधीरिणा शुक्रो यज्ञ इव समस्थितः ८ विवेको विचारः शुद्ध ईदृशः ९ ॥

श्री॰ वा॰ सु॰ टी॰ १

ॐ श्रीमहागणपतये नमः ॐ श्रीसीतारामचन्द्राय नमः ॐ प्रथमश्लोकव्याख्यानप्रकरणं श्रीवा
ल्मीकिरुवाच इति नादेन महता वचस्युक्ते सभागतैः राममग्रगतं प्रीत्या विश्वामित्रोऽभ्यभाषत १
प्रथमश्लोकस्य व्याख्या प्रजनमज्जनमाद्यमेकेनिजमोक्षललोवाविनालिलानंदे हृदि निहितमात्मसारं
निगमान्तामृतरसायनं वन्दे २ श्रीरामादिवचनश्रवणेन वर्णितापि साधनसंपन्नमुमुक्षुभिः केन क्रमेणाध्य
वहृद्भिः संप्राप्या कथं च तया ज्ञानविश्रान्तिलाभ इति प्रश्ने कंचिद्विद्यातेषामुपदेष्टुमिच्छन् द्वितीयं प्रकर
णमारभमाणः श्रीवाल्मीकिरुवाच सर्वं विचारान्तं दृढं पित्रादेः वाक्येऽपि विश्रमन् जनकोऽमत्या शुक
स्तत्वे विश्रान्त इति कीर्त्यते तत्र दैवं दैवं राज्यादिसाधनानां महर्षेर्वा अधिकारसंपन्नि भ्रमेणाश्रवणादेः

ॐ प्रथमश्लोकव्याख्यानप्रकरणं श्रीवाल्मीकिरुवाच इति नादेन महता वचस्युक्ते सभागतैः
राममग्रगतं प्रीत्या विश्वामित्रोऽभ्यभाषत १ नराघव न वा सम्यक् ज्ञेयं त्वानवतोऽवर स्वयैव सूक्ष्म
या बुध्या सर्वं विज्ञानवानसि १ ॥

प्रवृत्तिर्मा भूदिति श्रुकाद्याधिकारानन्य दिया कृतलक्ष्मणानि दर्शयन् वार्यातेऽत्र विद्याविदितासाधिष्टं
प्रापदिति श्रुतेः कृताचार्यं वसिष्ठं श्रीराम सोपदेशानापूर्वं ज्ञातसारात् तत्त्वोपदेशोपक्रमाभ्या सो
त्साह विघ्नं स्वप्रयोजनं सिद्धोऽश्रवणायन्नरमाणो विश्वामित्र एव प्रथममभ्यभाषतेत्याह इतीति सभा
यामागतैः सिद्धैः प्रगतं पुरः स्थिते अधिकारसीमि स्थितेन वसुर्ध्याधिकारिणौ दौलोभ्यत्राभेर स्तनम
तमन्वाहर्निर्दामाणाम् वश्यामास्यं पौद्धिपीत्या १ तेषां प्रस्तानन्तादवप्यस्त्रानसं सर्वं तेषां पादेधारहस्यं न
याचमानसाराविवेचनपरया बुध्या परमार्थसारभूतानां तेषां त्यविन्यात्रस्य मात्मतत्त्वमपि त्वमाविदितमे
वेत्यर्थः २ ॥

टी॰ १